

C. CRISPI SALLUSTII QUAE EXSTANT.

TOMUS PRIMUS.

C. CRISPI
SALLUSTII
QUAE EXSTANT.

CUM NOTIS INTEGRIS

GLAREANI, RIVII, CIACCONII, URSINI, CARRIONIS, MANUTII, COLERI, C. ET A. POPMAE, PALMERII, PUTSCHII, DOUZAE, GRUTERI, RUPERTI, GRASWINCKELII, ET JOSEPHI WASSE;

ATQUE SELECTIS

CASTILIONEI, ZANCHII, J. FR. GRONOVII, JANI BROUKHUSII, &c.

ACCEDUNT

JULIUS EXSUPERANTIUS
ET
PORCIUS LATRO,
UT ET
FRAGMENTA HISTORICORUM,

CUM NOTIS INTEGRIS

A. POPMAE, COLERI, RUPERTI, WASSE, BROUKHUSII, &c.

CURA

SIGEBERTI HAVERCAMPI.

Cum INDICIBUS copiosissimis.

TOMUS PRIMUS.

AMSTELAEDAMI, Apud F. CHANGUION, J. CATUFFE, H. UYTWERF.
HAGAE COMITIS, Apud P. GOSSE, J. NEAULME, A. MOETJENS, A. VAN DOLE,
ULTRAJECTI, Apud STEPH. NEAULME,
M. DCC. XLII.

VIRO
CLARISSIMO
HERMANNO OOSTERDYK SCHACHT,

A. L. M. PHIL. ET MED. DOCTORI, HUJUSQUE THEOR. ET PRACTICAE, UT ET COLLEGII PRACTICI PROFESSORI, CONLEGII PHARMACEUTICI PRAESIDI, CONLEGAE CONJUNCTISSIMO,

S. P. D.

SIGEBERTUS HAVERCAMPUS.

Vigesimus nunc agitur annus, ex quo in Inlustri communis Patriae Academia, Tibi, Vir maxime, & reliquis, qui tum vario splendore bonarum artium & solida eruditionis laude effulgebant, Conlega fui additus. Necesse est tanto temporis intervallo crebras oriri mutationes, &, ut sunt rerum omnium vicissitudines, laetis intermisceri tristia. Exstincta fuere Lumina, quorum corusco fulgore longe etiam dissitae inluminabantur terrae, & quorum veluti radiis, ut sibi accenderent lumen, concurrere ad Leidensis Sapientiae Scholam

ſolebant exteri. Non tamen illa Pharus ſuam amiſit lucem; ſuccedere vidimus alios, diſpellendis ignorantiae (quae bonarum artium vetus hoſtis) tenebris pares, ſuorumque meritorum magnitudine clari. Manſere quoque ex veteri numero nonnulli, ſtatores in ſua quique diſciplina, quibus haud longaeva aetas robur pectoris inminuit, famae vero plurimum adjecit adſiduus labor & longa experientia.

Ex eorum numero, Conlega conjunctiſſime, Tu mihi ſemper primus eris & nunquam ſine honore memorandus. Nulla quidem nos, ante Nobilis Conlegii vinculum, artior ſociaverat conjunctio; neque, quod in ſeros annos paſſim innocentiſſimum amicitiae ſolet eſſe incentivum, rudimenta ſimul Palladiae poſueramus militiae. Ejus tamen omnino expertes dicere non licet; ſub uno namque, licet haud eodem tempore, profecimus Magiſtro. Neque enim umquam Te, diſertiſſime OOSTERDYKI, perorantem publice audivi, quin verſarentur ante oculos dictata *Petri Francii*, quibus ille nos ad comtos diſponere geſtus, & acuere ad vividam ſolebat eloquentiam. Jacet illa nunc pars decori, quod laborem fugiant, qui Studiis animum addicunt, multi vero non cogitent fore ut aliquando publice dicturi iſto egeant ornamento. At ea quidem, quamvis haud exigua, minima tamen Laudum Tuarum eruditarumque Dotium eſt pars. Perſequi eaſdem Tua vetat modeſtia, neque meum eſt in os laudare. Non egent praeconio quae nota ſunt omnibus. Suſpicere mihi & prae-

praedicare liceat ſingularem Tuam Benevolentiam, qua me meoſque ſemper complexus es, veram illam & infucatam, non honore verborum, ſed antiqui moris & quondam Batavi.

Neque enim ſola Roma fuit, in qua linguam officioſam, degenerem animum, diſerta ſuo more taxavit oratione CRISPUS SALLUSTIUS. Cujus nobiliſſimi Hiſtorici, quum illa, quae temporis longinqui edacitas ſupereſſe ſivit Scripta, Doctiſſimorum Virorum laboribus inluſtrata, in lucem ederemus; exiguum hoc grati & amici animi pignus voluimus exſtare, Nomini Tuo hunc noſtrum ut inſcriberemus laborem; & ut ſimul cum priſco illo Romanae luxuriae cenſore, noſceretur animus tuus incorruptus, vera fides, honeſti amor, recti ſtudium, & ſumma integritas.

Accipe igitur hoc qualecumque, Votumque inſuper noſtrum, quo Summum precamur Numen, Te, Tuoſque diu ut ſervet incolumes. Neceſſe eſt multa, diu vivendo, ut videat homo ſentiatque, quae videre & ſentire nolit. Neque cuiquam adeo feliciter inoffenſo pede hoc vitae curriculum emetiri licet, ut non ſenex vel ſuorum aliquando curet funera, vel in ſuo corpore morbos atroces & fatiſcentes tandem experiatur vires. At Tibi, Vir Summe, quamvis nec iſta inexperta ſint, tamen efferre caput alte licet, & quum generoſam reſpicis ſobolem, honeſto in ſinu gaudere gaudio, quod tales procreaveris, qui fortes ſati fortibus avitam

† 2 haud

haud dedecorant domum; ex quibus *Johannem Oosterdyk-Schachtium*, primis fere juventae annis Franequeranae lumen ostensum Academiae, evocatum inde ad Ultrajectinam ampliorem & proximiorem, magna cum gloria Medicae Artis Professorem agnoscis; natu majorem, *Jacobum Oosterdyk*, in Ultrajectina pariter Urbe, vetustissima illa & nobilissima, Verbi Divini pandere Oracula; reliquos, *Justum*, Amstelodami, totius Orbis nobilissimo theatro, Mercatura efflorescere; *Hubertum*, ad haud minora surgentem decora, in amoenissimo loco prope patriam urbem, Oestgeest, sacris dicato fungi munere. Hi, precor, diutissime, nobiscum, & cum civibus Academiae Urbisque Leidensis, Te gaudeant superstite; hi, si quando, Tuos componant cineres.

Lugd. Bat.

Kal. Mart. 1742.

BENEVOLO LECTORI

S. P.

SIGEBERTUS HAVERCAMPUS.

Longioris Praefationis gratiam fecere nobis plures, qui in edendo Salluſtio occupati, quae de nobili hoc Scriptore dicta a Veteribus ſunt & dici poterant, in medium adtulerunt. De illis quoque qui de Criſpo, in Scriptis ejus inluſtrandis, prae reliquis bene ſunt meriti, adcurate egit JOSEPHUS WASSE, cujus Praefationi inter reliquas, in initio Tomi II. locum adſignavimus. Quare quum neque de Salluſtio ipſo, neque de Interpretibus ejus multum nobis laborandum ſit, quid in hac Editione fuerit praeſtitum perſequemur.

Poſt JANUM GRUTERUM, Virum laborioſiſſimum doctiſſimumque, nemo melius de Auctore noſtro mihi videtur fuiſſe meritus quam JOSEPUS WASSE, qui praeter ipſius GRUTERI, eorumque quae in Gruteriana Editione inveniebantur Notas, ſuis quoque egregie doctis, copioſis & limatis, Salluſtium auxit; praeterea Indicem confecit uberrimum, qui perſaepe docti Commentarii vice eſſe poſſit. Hujus itaque egregii Viri Editionem, adhibita inſuper Gruteriana, ubique ſecuti ſumus; Notas Virorum Doctorum, quae in Gruteriana comparent Editione, integras (quod non ſemper in Waſſiana factum fuit) dedimus; & in eorum quoque numero

CHRISTOPHORI COLERI Notas; quas promittit quidem prima in Editione Gruteri pagina, ſed quae inter reliquas ibi non comparent. Ipſe WASSIUS Editionem Coleri non habuit neque vidit, uti teſtatur; quare contentus eſſe debuit excerptis ex iiſdem quae in Hackianis inveniuntur Editionibus. Hiſce quidem cunctis accedunt in Salluſtii Catilinam eruditus atque utilis ſummi Viri, THEODORI GRASWINCKELII, Commentarius, atque in univerſa quae ſuperſunt Auctoris noſtri Scripta, Notae eruditae, & lectu jucundae, CHRISTOPHORI ADAMI RUPERTI. Diviſerat eaſdem per titulos, ad Grammaticen alias, alias ad Hiſtoriam &c. ſpectantes, quibus miſſis titulis magis commodum judicavimus conjunctas reliquis aliorum ſubnectere. Eodem more egimus cum JANI MELLERI PALMERII notis, ſive, ut ille vocavit, *Spicilegio in Salluſtium*, in quo quum mixtim omnia, nullo conlocaverat ordine, ſic ut quaerentibus explicationem loci inveniri illa niſi toto pervolutato libello vix poſſet, ſuo ordine eaſdem digeſſimus, majori commodo & emolumento. Noviſſimi Editoris, GOTTLIEBII CORTII, Notarum ratio habita non eſt, quod nuperrime editus Viri Docti labor in omnium ſit manibus, neque decerpi inde quidquam ratio & aequitas poſtulabant.

Ex eorumdem laudatorum Virorum inſtituto FRAGMENTA VETERUM HISTORICORUM, ſimiliter Notis inluſtrata, adceſſere. Quibus commodum viſum fuit ſubjungere Opuſculum AUSONII POPMAE, in quo plurima Salluſtii & Hiſtoricorum illorum Veterum loca inluſtrantur. Ea quidem ratione in aliquantam majorem molem excrevit liber quam ante fueramus opinati; ſed rerum bonarum ſeges inplebit diſcendi avidos, neque dimittere ſolet niſi doctiores.

Ordinem, quem in edendo Lucretio ſumus ſecuti, in hoc quo-

quoque Auctore retinuimus; videlicet ut Varias MSS. lectiones separato a Notis loco collocaremus, atque per alphabeti literas Codices dignoscendos daremus. Et illi quidem plures numero; nam undecim nobis Leidensis Bibliotheca Publica subpeditavit, ex quibus alii chartacei, alii sunt membranacei, sicuti subjectus Indiculus docere poterit. Meliores ex his qui signantur literis I. K. L. quem postremum summae vetustatis atque probitatis inveni. In fine optimi illius pauca folia ab igne (aegre enim communem Bibliothecarum pestem effugisse videtur) corrupta sunt & lacera. Contulimus praeterea membranaceum Codicem qui quondam Petri Francii fuit, & antiquissimam, ut reor, omnium Editionem Romanam anni 1470. quam ex egregio Codice profectam fuisse deprehendimus.

Erant jam pauca quaedam folia inpressa, quum nactus fuerim inpressum Sallustii Codicem, in quo ad oram multa studiose adleverat JANUS BROUKHUSIUS. Ea suis ubique locis interseruimus, nisi quod ad calcem rejecta fuerint illa, quae ad inpressa jam ante pertinebant folia. Codicem illum ex Bibliotheca sua nobiscum communicavit doctissimus Vir *Guilelmus Fredericus vander Wilp*, ex veteri Academicorum studiorum familiaritate amicus inter paucos, & nunc cum maxime Scholarum Amstelaedamensium Prorectore. In Declamationes adversarias Ciceroni & Sallustio falso adscriptas, Codicis sui Varias Lectiones nobis subpeditavit Honoratissimus Conlega *Franciscus Oudendorpius*. Haec erant, quae scire tua, L. B. interesse credebam.

C. CRIS-

C. CRISPI SALLUSTII
CODICES MSS.

Quibus usi sumus, earumque Notae.

A. MS. *Chartaceum ex Bibl. Leidensi in* f°. *p.* 325. *n.* 19.
B. —— *Chart. ibid. in* f°. *p.* 327. —— 50.
C. —— *Chart. ibid. in* f°. *minore p.* 327. —— 63.
D. —— *Membran. in* f°. *ibid. p.* 494. —— 12.
E. —— *in* f°. *Memb. ibid. p.* - - - 9. A.
F. —— *Membr.* 4°. *ibid. p.* 330. —— 125.
G. —— *Chart. in* 4°. *ibid. p.* 494. —— 12.
H. —— *Membr. in* 4°. *ibid.* —— 158. A.
I. —— *Membr.* 8°. *ibid. p.* 333. —— 193.
K. —— *Membr. in* 8°. *ibid. p.* 389 —— 75.
L. —— *Membr. optim. in* 8°. *ibid. p.* 289. —— 73. —— *in fine incendio lacerum.*
M. —— *Membr. olim Petri Francii, in Catologo librorum ejusdem p.* 94. *num.* 600. *in* 4°. *forma oblonga; inde emtus in Angliam missus est.*
N. *Editio Romana antiquissima anni* 1470.

C. CRISPI

C. CRISPI SALLUSTII BELLUM CATILINARIUM, SIVE DE CONJURATIONE CATILINAE.

CAPUT I.

[a] OMNIS homines, qui [b] sese student praestare ceteris [c] animalibus, [d] summa ope niti decet, ne vitam [e] silentio [f] transeant, ve-

VARIANTES LECTIONES.

a *Omnes* E. F. b *student sese* A. M. c *animantibus* K. d *summa illos ope* C. D. G. e *cum silentio* I. f Ita C. sed superscribitur *transigant.*

NOTAE VARIORUM.

BELLUM CATILINARIUM,] Titulus hujus libri varie inscribitur. Plerique libri veteres, & nonnulli etiam MSS. eum ita concipiunt: *De conjuratione Catilinae & ejus sociis.* Sed ego hanc inscriptionem jure repudio, adductus auctoritate veterum Grammaticorum, Nonii praesertim, qui triginta locis amplius hunc Sallustii librum laudat hoc titulo: *Sallustius in bello Catilinae, vel, Catilinario.* Sed Festus Sallustium solet citare, *in Catilina*; fortassis haud absurde, si ita accipias ut *Plutarchus* aut *Suetonius in Caesare.* Quid enim aliud est hic liber, nisi descriptio vitae & morum Catilinae, quem omnibus cum suis circumstantiis, quasi penicillo quodam, posuit Crispus noster? Sed *Bellum Catilinarium* magis videtur inscripsisse Sallustius, quam quidvis aliud. Licet enim aliquoties ipse in hoc libello *conjurationem* vocet, tamen & conjuratio, bellum dici, praesertim haec, ubi infestis signis, in aperto campo praelium quoque fuit commissum, potest. Operae precium est, audire Isidorum, qui scribit lib. IX. c. 3. *Conjuratio*, inquit, *quae fit tumultu, quando vicinum urbis periculum singulos jurare non patitur, sed repente colligitur multitudo, & tumultuosa in ira conflatur.* Ubi addit idem, hanc & *tumultuationem* dici. Est igitur genus quoddam belli & militiae conjuratio. Sed milites tamen à conjuratis sejunxit Livius quoque lib. XLV. *Ut Consul, quos Praetor milites sociosque navales conjuratos haberet, dimitteret.* Nam milites sunt, qui sacramento dixerunt singuli; conjurati, qui una simul jurarunt, quod observavit doctiss. Turneb. lib. XI. Adversar. cap. 18. Fuit autem haec conjuratio extremo Ciceronis & Antonii consulatu detecta & publicata, qua tempestate Pompeius in Syria & Phoenice, contra Judaeos feliciter rem gessit, ut scribit Orosius lib. VI. cap. 6. Ejus tanta celebritas fuit, ut in ludis ac scholis Rhetorum declamandi materiam praeberet, quod ostendit illa declamatio, cujus auctorem Portium illum Latronem ferunt: Quin tantum valuisse famam conjurationis Catilinariae constat, ut per vocem *conjurationis*, praecise nullam aliam, quam Catilinariam significandam putarent. Ad quam faciem *conjuratos*, h. e. hujusce conjurationis adfines adpellavit Arnob. lib. VII. *Responsum deinde ab Aruspicibus editum, res saevas, tristissimas, portendi, ab incendiis, caedibus, ab legum interitu, & ab juris occasu, maxime tamen à domesticis hostibus & ab impia conjuratorum manu.* Et quae unquam praesentior clades Romae intentata fuit? Prudentius, poëta prudens & arduus, lib. I. contra Symmachum vs. 527. hujus conjurationis ita meminit:

Nec tantum Arpinas consul sibi Roma medelae
Contulit, exstincto saeva inter vincla Cethego;
Quantum praecipuus nostro sub tempore princeps
Praescripsit, tribuitque boni; multos Catilinas
Ille domo pepulit, non saeva incendia tectis,
Aut sicas patribus, sed tartara nigra animabus.

Denique hanc historiam, praeter Sallustium, Ciceronem & Latronem, scripsit etiam Luceius, ad quem eximia illa epistola apud Ciceronem scripta est; auctor hujus rei mihi Asconius in Verrinis. COLERUS. Meursius ad Catonem p. 226. putat Sallustium gemino titulo libros inscripsisse. Codd. autem nostri & Schol. ineditus ad Juvenal. X, 287. cum editis faciunt. WASSE.

OMNEIS HOMINES, QUI STUDENT SESE PRAESTARE CETERIS ANIMANTIBUS.] In Manuscriptis aliisque vetustis est ordo verborum inmutatus, *qui sese student praestare.* pro, *qui dant operam, uti praestent ipsi & anteeellant.* (uti & in omnibus nostris. *W.*) Id lenius & asperum minus esse videtur, nec aliter a veteribus citatur, velut Prisciano lib. VII. quo loco de accusativo tertiae declinationis agit. ubi & *Omnis* hic legendum esse docet, pro *omnes.* Terentianus diphthongo ει scribi vult in plurali cum hoc, tum similia nomina, quomodo fere & in vetustis Inscriptionibus reperitur. Jam quod ad loquendi rationem adtinet, norit lector & Ciceronem eodem modo locutum. Nam II. Officior. *Gratum se videri studet*, inquit, & in Eunuchi prologo Terent. *Qui placere se studeat bonis quam plurimis.* Ubi interim miror, quid sibi quidam velint, qui & omisso accusativo *se*, versum constare arbitrentur, id quod secus habet; & ab imitatore quopiam pronomen adscriptum putent, quod hoc modo Sallustius Catilinae historiam ordiatur. Quasi vero non eodem modo sit, ita uti ostendimus, & Cicero ipse locutus. Sed & alias Terentius haud dissimili modo loquitur, velut in Eunucho. *Est genus hominum, qui esse primos se omnium rerum volunt.* Eodem modo II. Tuscul. Cicero: *Est enim quoddam genus eorum qui se philosophos adpellari volunt.* pro, *qui adpellari philosophi volunt.* Nam sic usitatius dicitur. Terent. in Andria, *Uxorem decrerat dare sese mihi hodie.* Et, *quae sese inhoneste optavit parare hic divitias potius, quam in patria honeste pauper vivere.* Ubi etiam pronomine *sese* omisso, tamen sensus constat. Quo modo & in illo *Livii* II. Decadis tertiae, *qui se bene mori, quam turpiter vivere maluit.* RIVIUS. Varro Caprino praelio: *Nam virtutem propriam mortalibus fecit, cetera promiscue voluit communia habere.* CIACCONIUS. Fabius lib. III. *Crispus*, (inquit) *Sallustius in bello Jugurthino, & Catilinario nihil ad historiam pertinentibus principiis usus est.* quod tamen ipsemet eum Isocratis & Gorgiae Leontini exemplo fecisse dicit: & multa in philosophicis Ciceronis libris principia reperientur, quae cum ea re, de qua in quoque libro disputatur, nihil omnino commune habeant. ex quo constare potest neque semper vitiosum esse tale principiorum genus: & in Sallustio notandum potius, & observandum, quam temere culpandum videri. Ipsam potius hujus principii oeconomiam universe primum, deinde per partes consideremus. Propositum Sallustio est ostendere, quae se causa potissimum impulerit ut ad scribendam historiam accederet. Causa autem haec est, quia & industriam suam exercere in re aliqua honesta, ac laudabili volebat; & in corrupta, ac depravata Republica quid potius ageret, non reperiebat. Sed hujus instituti ac consilii sui rationem alte admodum repetit: & ornatam multis, ac gravibus sententiis prope philosophice tractat. Exorditur à communi sententia: Omnes homines, qui naturae suae dignitatem ac praestantiam tueri volunt, debent operam dare ut magnum aliquid ac memorabile gerant, quo se vindicent ab oblivione, quo propagent memoriam sui, quo nomen, & decus aliquod apud posteros consequantur. Sed & omnes veteres libri legunt *Omnis* pro *Omnes*, & ita citat Charisius. qui etiam notat in hoc ipso libro scripsisse Sallustium, *Omnis homines qui de rebus dubiis consultant.* ut ostendat utrumque rectum esse. Hoc autem veteres, etsi pusillum videri potest, diligentissime tamen observabant, & aliud alio loco melius dici judicabant. Gellius lib. XIII. cap. 19. Virgil. I. Georg. *Urbis ne invisere Caesar, Terrarumque velis curam.* at in Æneid. *Centum Urbes habitant magnas.* Idem, *Turrim in praecipiti stantem.* Idem, *& incertam excussit cervice securim.* Idem lib. X. *Tres quoque Threicios Boreae de gente suprema*, &, *tres quos Idas pater, & patria Ismara mittit.* Talia sunt, *Haec finis Priami fatorum:* & alio loco, *Quem das finem, Rex magne, laborum?* Ennius, *Capitibus nutantes pinos, rectosque cupressos.* Idem, *aëre fulva.* Pindarus, ἐρήμας ἢ αἰθέρος. Sed & ἀέρα & αἰθέρα Homerus innumerabilibus locis feminino genere extulit. Quae exempla ego quoque imitatus olim ausus sum *vastam aethera* dicere in ode quadam ad Fr. Turnonium Cardinalem.

An tanta me vate in tenebras eat
Indicta Virtus? non ita me pater
Argenteo praesignis arcu
Edocuit Patareus Apollo.
Ventura non te saecula nescient:
Ne fama circum limitibus tua
Scribetur angustis: sed udam
Linquet humum fugiente penna:
Vastamque findens aethera, praepeti
Sese volatu conspicuam feret,
Quacunque terras ambit ingens
Oceanus genitor Deorum.

Sic

Sic Catullus *aridam pumicem*, adversus auctoritatem Plauti: Propertius *aridam pulverem.* Sic Lucretius II. 1153. *auream funem.*

Haud (ut opinor) enim mortalia secla superne
Aurea de caelo demisit funis in arva.

Cum in promptu esset: *Aureus è coelo.* Sic in Verrem Cic. *Ita in manifesto peccatum tenebatur, ut cum impudens fuisset in facto, tum impudentior videretur, si negaret.* Sic idem, *Perangusto fretu divisa.* Illi enim teretes, & delicatas aures habebant, omnia non vocum modo, sed & litterarum momenta, ac pondera subtiliter examinantes. nos ad has delicias obtusiore, & hebetiore palato sumus. Muretus. Sic nos emendavimus, cum antea, in quibusdam libris praelo excusis, *Omnes homines*; in aliis vero, *Omneis homines* legeretur. Secuti autem sumus, cum veterum codicum fidem, tum Grammaticorum auctoritatem. Carisius lib. I. *Nam accusativus, juxta regulam manente I. littera debet enunciari, hos & has agilis: ut est apud Sallustium: omnis homines.* Priscianus lib. VII. *Omnium quae tam nominativum, quam accusativum similem habent, eorum accusativus, raro in es, frequenter in is solet terminari: ut hic & haec omnis. Sallustius in Catilinario: omnis homines, qui sese student. Simile huic est illud Terentii in Andria: Omnis nos gaudere, & Virg. lib. V. Aen.* 29.

Quo magis fessas optem dimittere navis. Popma.

Philosophatur egregie toto hoc exordio Sallustius, solens more suo, atque hujusmodi exordiorum genere tantum non proprio & peculiari gaudet, quae vocat Aristoteles ἀκροαλικά. Sed Fab. Quinctil. auctor & censor gravissimus ob hoc genus exordiorum, ut supervacaneum, & parum ad historiam pertinens, notat Sallustium, cui non injuria majorem curiositatis notam inussit magnus ille Scaliger lib. III. Poeticae cap. XCVI. Ejus verba gravissima subscribam: *Ambitiose, inquit, fecisse Sallustius quibusdam videtur, quod Poëtarum more, cum dicere orsus esset de Catilina, omissa ea narratione, repetit historiam ab ipsis ultimis Romae rudimentis. Nos virum suo in genere praestantem atque incomparabilem, cum recte, tum necessario fecisse judicamus, ut ostenderet corruptam civitatem, cujus & pars esset Catilina, ne quem ipse & participes habere posset multos sceleris ac nequitiae.* Coler.

Omnis homines.] Sic legendum è Prisciani lib. VII. qui hunc locum citat, monent Cyprianus à Popma in Emendationibus, Johan. Rivius in Castigationibus. Rupertus.

Qui sese student praestare.] Nam cum ὁ λόγος à ceteris hominibus distinguat hominem, qui nihil gerunt ἄξιον λόγου, videntur abjicere ac deprimere id quo excellunt: & se cum iis, quae eo bono carent, exaequare. Plutarch. in libello de Fortuna, εἰ μὴν νῦν μηδὲ λόγον ὁ ἄνθρωπος ἔχει, οὐδὲν ἂν διέφερε τῷ βίῳ τῶν θηρίων. de *studii & studendi* varia significatione consulendi Grammatici apud Macrobium. Muret. Ἀρχαϊσμὸς judice Scal. ad Cirin Virgil. p. 57. v. Barthium ad Grat. p. 82. 83. Sed ita MSS. vetusti, nec aliter citatur à Prisciano lib. VII. Id quod lenius & minus asperum putat Rivius. Ego ut MSS. me non oppono; ita sive quis alius ante sive postponat accusativum verbo, *studere*; nihil interesse putem, dummodo sciam, illud *se*, non convenire, cum *student*, sed cum *praestare*, ut nos docet *Voss.* de Constructione cap. XXXIV. Rupert.

Animalibus] Scripti omnes libri, quos quidem ego viderim, *Animalibus.* quo modo & Sosipater Carisius recitat lib. I. in verbo, *Omnes*, & Diomedes. Ald. Manutius. Ita omnes fere impressi, quibuscum consentiunt sex MSS. Cod. & Carisius lib. I. Seneca quoque lib. VIII. Epist. ad hunc Sallustii locum respiciens, *animalibus* legit: *Non fames*, inquit, *nobis ventris nostri magno constat, sed ambitio. Hos itaque (ut ait Sallustius) ventri obedientes, animalium loco numeremus, non hominum: quosdam vero non animalium, sed mortuorum.* Nonius in dictione *Praestare*, *animantibus* legit. sed tanti apud me nunquam Nonii fuit auctoritas, ut eum Carisio, Senecae, & tam multorum librorum consensui praeferendum putarem. proinde hanc lectionem recepi. Popma. Haec est verissima lectio, testibus libris antiquissimis, teste Charisio I. Seneca lib. VIII. epist. ubi hunc locum aemulatur. Sed nonne & Ovidius ad hoc verbum & ad hanc sententiam egregie respexit in Metamorph. cujus versus paulo post adscribam. Coler. Digladientur alii, per me licet, genuinumne magis *animalibus* an *animantibus*, dum norint utrumque videri, tamquam e glossa irreptitium. Meis certe auribus, meo animo hac voce retenta, odiose mox sequitur, *ne vitam sil. tr. v. pecora.* Gruterus. E Charisii. l. I. & Senecae ep. 8. Colerus, e Charisio & Diomede Ald. Manutius, ex Inpressis & sex Codd. MSS. & Sen. epist. VIII. Cyprianus à Popma legit, *Animalibus.* Gruterus e glossa irreptitium putat: quod mihi non videtur, partim ob auctoritatem Charisii & MSS. partim, quod, ut ipse Grut. fatetur, nonnunquam superflua occurrant in Sallustio. Senecae tamen locus, quem Colerus & Popma adducunt, parum adfert munimenti. Vix enim adfirmare ausim, adeo se addixisse Senecam verbis Sallustianis, ut non potius ad illa, *velut pecora*, respexerit. Rupert. Sex MSS. Codd. Popmae *animalibus*, uti Manutiani omnes, neque aliter Charisius in voce *omnes.* Diomedes p. 294. Enarrator Statii p. 171. ipse etiam Ovidius, Met. 1. 84.

Pronaque cum spectent animalia caetera terram,

& ex illo D. Cyprianus ad Demetrianum p. 192.

 Quo

Quo in loco, pro, *quid te in lapsum mortis cum serpente quem colis, sternis*, Jonas Aurelianensis legit, *cum insensata imagine quem c. s.* Cui favent verba Cypriani inferius posita: *Nos insensati* &c. Idem Jonas habet *animalia*: *Rectum te Deus fecit; & cum caetera* animalia *prona & ad terram situ vergente depressa sint* &c. Firmicus Praefat. ad Lib. VIII. Astron. *animantes* legisse videtur. Sic enim loquitur: *Caeteros etiam* animantes *ita natura composuit, ut ad terram demersi, & caduca quadam mundi hujus humilitate projecti, & animo & corpore terrenis semper conversationibus inhaereant.* Unde mira praestabat Orpheus, qui cantus dulcedine fecit uti naturae immemores essent: Cassiodor. Var. II. 40. Mutis animalibus *efficaciter imperavit, vagosque greges contemtis pascuis ad* audiendi epulas *potius invitavit.* Nonius aperte *animantes* exhibet voce *praestare.* Lucretius & alii utroque modo locuti sunt, sed Codices quos ego vidi omnes, *animalibus*: unus est L. III. qui *animantibus.* Neque prorsus odiosa est, aut ulla, ut verius dicam, repetitio in sequentibus. Nam vox *animalibus* & homines & bruta in sua notione complectitur, at *pecora* non item ad humanum genus extenditur. Caeterum *student* hoc in loco *velle & cupere vehementer* denotat. Inepte, ut alias, Fayus, obsecro te &c. Vide Plautum Bacchid. V. 2. *me, te, se,* saepe παρελκόντως apud veteres. WASSE.

SUMMA OPE.] Ennius. *Summa nituntur opum vi.* MURET. Sallustiana locutio. Cicero diceret, *summa opera, summo studio, summa contentione.* Sic autem & vetus poëta:

—— *Summa nituntur opum vi.* COLER.

SUMMA OPE NITI DECET.] *Definiri solet decorum id esse, quod consentaneum sit hominis excellentiae, in eo in quo natura ejus à reliquis animantibus differat*, ait Cicero Lib. I. Offic. & mox: *Sed Poëtae, quid quemque deceat, judicabunt: nobis autem personam inposuit ipsa natura, magna cum excellentia praestantiaque animantium reliquorum.* Rectissime ergo in hoc etiam decorum cujusque hominis constituit Sallustius. GRASWINKEL.

SUMMA OPE NITI DECET, NE VITAM SILENTIO TRANSEANT, VELUTI PECORA.] Ut deliciis compensemus delicias, & refundamus auctori nostro, quod ipse tam venusta manu nobis inputavit; habeat sibi praeclarum istud Varronis: *Fabre compactum animal hominem quis ferat sic pecuatim ire. Ut averruncassit Jupiter tam Aretinas hominum mentes.* Ita hunc locum nitori suo restituit, qui, verbis Sallustii nostri, opibus ingenii aeternam sibi gloriam quaesivit, Casp. Barthius l. VI. Advers. 6. ubi & *aretinas* (quo de vocabulo, videndus quoque Reines. III. Var. 1.) explicat, luto inhiantes, lutum redolentes, terram sapientes; quas Eugippius c. 1. *inclinatas* appellat, imitatione, credo, Persii, Sat. II. 61.

O curvae in terras animae & coelestium inanes!

Qui ipse videtur ex Aeschylo hausisse, apud quem Prometheus ait: Μυρίαις δὲ πημοναῖς, Δύαις δὲ καμφθεὶς ὧδε δεσμὰ φυγγάνω. h. e. *animo illo magnifico atque glorioso dejectus atque confractus.* Quo, ad staturam hominis erectam in coelum, adluditur, ne sectetur inclinatus animus terrena instar brutorum. *Nam nemo*, inquit Seneca, VII. Nat. Q. c. 1. *usque adeo tardus, & hebes, & demissus in terram est, ut ad divina non erigatur.* Eleganter Junilius in Genesin: *Non ergo secundum corpus, sed secundum intellectum mentis ad imaginem Dei creatus est homo: quamquam & in ipso corpore proprietatem quamdam habeat, quae hoc indicet; quod erecta statura factus est, ut hoc ipso admoneretur, non esse sibi terrena sectanda, velut pecora, quorum voluptas omnis ex terra est. Unde in alvum cuncta prona atque prostrata sunt.* Cui consonans Claudius Taurinensis: *Rectum te Deus fecit, & cum cetera animalia prona & ad terram situ vergente depressa sint, tibi sublimis status & ad coelum, atque dominum, vultus erectus est. Illuc intuere, illuc oculos tuos erige.* Atque hujus sapientiae radius strinxit & Sallustium nostrum, ut scriberet, debere mortales praestantiae suae meminisse & sub animi jugum misso corpore, quae nullo casui sint obnoxia, sectari. Ad hunc Sallustii sensum Tacitus etiam de Vitellio, III. H. 1. *Umbraculis hortorum abditus, ut ignava animalia, quibus si cibum subgeras, jacent torpentque, praeterita, instantia, futura, pari oblivione dimiserat.* Apul. in Apol. Sallust. locum ita expressit: *Nam quidem feris & pecudibus os humile, & deorsum ad pedes dejectum, vestigio & pabulo proximum &c.* Vide egregium discursum Grotii Not. ad 1. de Verit. Chr. Relig. p. 45. 46. Adde, quaeso, Manilium l. 4. Astronomicωn. Lactantium de Ira Dei c. 7. Boëth. de Consol. 5. c. 5. Claudianum III. de raptu Proserpinae, 41. ubi, velut translata sub metri legem Sallustii sententia:

Quid mentem traxisse polo, quid profuit altum
Erexisse caput, pecudum si more pererrant
Avia? RUPERT.

Transire proprie non penitus intrare est, nedum immorari, sed praeterire: & hinc Plinius alicubi transitum ab interventu, ambituque distinguit. *Alibi interventu, alibi ambitu, alibi transitu ligante.* Vult ergo auctor, ne praetervehamur vitam, sed agamus, ut verbis utar Senecae, Epist. XCIII. *Hoc a me exigo, ne velut per tenebras aevum ignobile emetiar: ut agam vitam, non ut praetervehar.* Ut enim, eodem auctore, Epist. II. *nihil tam utile est, ut in transitu prosit, ita nec vita.* Hoc idem rursum *praenavigare vitam* appellat, Epist. LXX. Et Plutarchus, περὶ παιδαγ. παραζῆν cum ait, ζῆν, οὐ παραζῆν προσήκει. GRASW.

SILENTIO] Id est, ut peraeque de ipsorum, &

& vita, & morte fileatur. quemadmodum ipfe infra loquetur. Neque enim probanda eft vox Epicuri, λάθε βιώσας. Neque illud Ovidii, *Crede mihi, bene qui latuit, bene vixit.* aut illud Horatii. *Nec vixit male, qui vivens morienfque fefellit.* Immo vero optimus quifque, ut ait Cicero, *honoris, & gloriae ftudio maxime ducitur*, & maxime laborat, qui de fe apud pofteros fermo, quae opinio futura fit. Itaque recte Homerica Pallas ita Telemachum cohortatur: καὶ σὺ φίλος, μάλα γάρ σ᾽ ὁρόω καλόν τε μέγαν τε, Ἄλκιμος ἔσσ᾽ ἵνα, &c. MURET. Eft & hoc verbum Salluftio peculiare tali fenfu. Nam *filere* ufurpat pro eo, quod Graeci dicunt χολάζειν. Cicero in Vatin. *bonarum artium ftudia filuerunt. Tranfeant* vero rectiffime legitur, quod viri doctiffimi dudum demonftrarunt; & fatis etiam confirmavit Janus Palmerius, qui quam bonam & utilem plerumque operam Salluftio corrigendo navaverit, faxo faepius adpareat in hoc noftro commentario. Eft autem haec fententia graviffima & merum nectar Philofophicum redolet. Sic enim Socrates apud Xenophontem inquit: ἔπειτ᾽ οὐκ οἴει φροντίζειν οἱ πρῶτον μὲν μόνον τῶν ζώων ἄνθρωπον ὀρθὸν ἀνέστησαν (ἡ δὲ ὀρθότης καὶ προορᾶν πλεῖον ποιεῖ δύνασθαι, καὶ τὰ ὕπερθεν μᾶλλον θεᾶσθαι, καὶ ἧττον κακοπαθεῖν) καὶ ὄψιν, καὶ ἀκοὴν καὶ τὸ σῶμα ἐποίησαν. Quae verba fic eft interpretatus Leunclavius: *Tu ergo curare ipfos res noftras non arbitraris, cum illi primum inter animalia cetera folum hominem erectum fecerint (& habet hoc erecta figura, ut profpici longius poffit & rectius fuperna fpectari. Denique minus ut cum adverfis conflictemur) atque etiam vifum, auditum, os addiderunt.* Ovidius Metamorph. Lib. I. 84.

Pronaque cum fpectent animalia cetera terram,
Os homini fublime dedit, coelumque tueri
Juffit, & erectos ad fidera tollere vultus.

Cui concinit quoque Juvenalis Satyr. XV. 146.

Senfum a coelefti demiffum traximus arce,
Cujus egent prona & terram fpectantia.

Ammianus Marcellinus Lib. XIX. *Qua cauffa animalia praeter homines cetera jugiter prona, Homero auctore, & experimentis deinceps multis, cum talis inceffèrit labes, ante novimus interire.* Plura ad hunc locum vide apud Lactant. Lib. I. de ira Dei, cap. 14. Hieronymum adverfus Jovinian. Quibus adde Minutii Felicis Octavium. Sed & Senecam non eft animus hic praeterire, qui lib. VIII. epift. 61. fic ad hunc locum fcribit: *Non fames nobis ventris noftri magno conftat, fed ambitio. Hos itaque, ut ait Salluftius, ventri obedientes, animalium loco numeremus, non hominum: quofdam vero ne animalium quidem, fed mortuorum.* COLER. Eadem plane elegantia, verbo *praenavigare*, utitur Sen. Epift. 71. *Praenavigamus vitam & quemadmodum in mari terraeque urbesque recedunt, fic, in hoc curfu rapidiffimi temporis, primum pueritiam abfcondimus, deinde adolefcentiam, deinde quidquid eft illud inter juvenem & fenem medium, in utriufque confinio pofitum, deinde ipfius fenectutis optimos annos. Noviffime incipit oftendi publicus finis generis humani.* Idem Sen. l. de Prov. c. 4. *Miferum te judico, quod nunquam fuifti mifer. Tranfifti fine adverfario vitam.* Idem l. I. de Clem. c. 9. *Cum annum quadragefimum tranfiffet.* RUPERT.

TRANSEANT] Ita fere & inpreffa & calamo defcripta exemplaria. nec male, ut opinor. verum in Manufcripto quodam reperi, *tranfigant.* ut in Beroaldino quoque, licet eodem fenfu, pro *traducant.* RIVIUS. Pro *tranfigant* lego, *tranfeant.* Qui aliter excudunt, vim vocabuli non adfequuntur. Probabit pro me Cornelius Tacitus in vita Agricolae: *Mox inter quaefturam ac tribunatum plebis atque etiam ipfum tribunatus annum quiete & otio tranfit, gnarus fub Nerone, temporum, quibus inertia pro fapientia fuit.* Liquet mihi affirmare: hunc Salluftii locum Tacitus refpexit: & eum qui mox eft; *indocti, incultique vitam ficut peregrinantes tranfire.* Neque ergo inertes agunt vitam, verius tranfeunt. PALM. Digb. *tranfigant*, & fic primitus Markii γ. MS. Rivii & Beroaldinus, caeteri recte *tranfeant.* Hoc eft *ne fine fama, inhonori inertia & otio traducant.* quo pacto Tacitus Agric. III. *Senes prope ad ipfos exactae aetatis terminos* per filentium *venimus*, & XXXIX. *Studia fori & Civilium artium decus* in filentium *acta.* Silius III. *Et qui fim nefciat omnis Gens hominum, letbique metu decorata relinquam? Quantum etenim diftant a* morte filentia vitae. Horat. *Sepultae inertiae.* Seneca Thyefte vf. 397. *Nullis nota Quiritibus Aetas* per tacitum *fluat.* Quae Manutio notata. Lectionem firmat *Seneca*, & illi qui hunc fenfum poftea tractarunt & vocibus vel iifdem vel idem valentibus ufi funt. v. gr. *praetervehi, emetiri, tranfitu, praenavigare, tranfmittere.* Epift. XCIII. *Hoc a me exige ne velut* per tenebras *aevum ignobile* emetiar, *ut agam vitam, non ut* praetervehar. Idem de Provid. clare: *Semper vero effe felicem & fine morfu velle* tranfire vitam, *ignorare eft rerum naturae alteram partem.* Epift. II. *Nihil tam utile eft, ut in* tranfitu *profit, ita nec* vita. Iterum Ep. LXX. praenavigare *vitam*, quod Plutarcho περὶ παιδαγ. Ζῆν οὐ παραζῆν προσήκει. Zenodotus apud Stobaeum, Κηρύσσει ἀεὶ ἡ ἀρετή. Κακὸς δ᾽ ἀνὴρ Σιγηλὸν ἔχε ζῶν τε καὶ θανὼν βίον. Nofter, *quorum vitam mortemque juxta aeftimo. Tranfire* ergo, *intactum relinquere*, aut, *percurrere aliquid leviter.* Cicero pro Rofcio Amer. §. 55. *Sed in animo eft* leviter tranfire *ac tantummodo* perftringere *unamquamque rem.* Et, *filentio tranfire* Ciceroniano fenfu eft, *rem filere.* Ad Attic. III. 4. *Equidem malueram quod erat fufceptum ab illis* filentio tranfire. Atque ita *Quintilianus* II. 12. Agnofcit

veluti pecora; quae [a] Natura prona, atque ventri obedientia finxit. [b] Sed nostra omnis vis in animo [c] & corpore sita est: animi imperio,

VARIANTES LECTIONES.

a *Natura finxit prona* &c. F. b *Sed omnis nostra vis* A. B. F. M. c *& in corpore* L.

NOTAE VARIORUM.

gnoscit etiam hanc loquendi formam Tacitus Agric. VI. *Mox inter Quaesturam & Tribunatum plebis, atque etiam ipsum Tribunatus annum*, quiete & otio transit, *gnarus sub Nerone temporum, quibus* inertia *pro sapientia fuit. Idem praeturae tenor &* silentium. Idem An. I. 13. *Silentio* tramisit, atque ita Sidonius Epist. II, 14. Et alicubi Statius: *viduos ut* transmittare *per annos.* Quod idem valet. At vix umquam invenies *silentio transigere* apud idoneum auctorem, nam Spartianum & ejusmodi nihil moror, apud quem in Adrian. cap. XXI. memini legere: *bella etiam* silentio *pene* transacta, vel Fulgentium qui, *defaecatam* silentio vitam agere. *transigere* fere est, *diem vel aetatem, aliquo negotio occupatus, agere.* transire vero est *transmittere* aliquid, *sinere praeterlabi* more somnos captantium. Unus obstat *Plinius* in Paneg. Cap. XLVIII. *Magnam partem dierum, inter tot imperii curas, quasi* per otium transigis. *Transire* denique idem quod Phaedro *vitam decurrere*, quod Agellio & Ciceroni *transire librum*; quod Senecae de Brevit. vitae. XVI. *transilire* medios dies. Lucano VII. 460. *consumere. Ut* rapido cursu *fati suprema morantem* Consumsere *locum.* Sed & illa Sallustiana Cap. 2. vitam *sicuti peregrinantes* transigere, idem sonat atque, non immorari vitae communis officiis, at aevum transmittere sive consumere, eo plane modo quo oppida solet intermedia transcurrere viator domum festinans. Apuleius I. Florid. *parva haec quippe, & quanquam paucis percontantibus adorata, tamen* ignorantibus transcursa. *vitam* hoc est, vitae munia, quae ventri & somno dediti minime obeunt. Vox *transigant* hoc loco mera est interpretatio & *transeant*, quod elegantius & ab usu vulgi remotius. WASSE.

VELUTI PECORA] Ipsa corporis humani conformatio nos admonet hominem non terrestria & caduca, sed coelestia & immortalia spectare debere. *Natura enim*, ait Cic. I. de Legibus, *cum ceteras animantes abjecisset ad pastum, solum hominem erexit, ad coelique quasi cognationis domiciliique pristini conspectum excitavit.* Nota sunt & illa Ovidii: *Pronaque cum spectent animalia cetera terras, &c.* MURET. Aristophanes Plut. IV. 3. Ἀλλὰ πτωχοῦ βίον λέγεις, Εἰ μὴ φανεῖ) διατελοίη τις τῷ βίῳ. Si haec verba ob oculos habuerat noster, tum *silentio transire* idem erit ac *sine negotio*, quod infra innuere videtur: *memoriam nostri quam maxime longam efficere.* WASSE.

QUAE NATURA PRONA ATQUE VENTRI OBEDIENTIA FINXIT] Sallustii breviloquentia non consistit in eis, quae vulgus hodie putat. quippe paucioribus verbis dixisset *natura prona atque ventri obedientia*; abjecto *quae* & *finxit*. GRUT. Ovid. Met. I. 84.

Pronaque cum spectent animalia cetera terram.

Mamertin. in Panegyr. XI. c. 23. *Suspicere jam in coelum licet, & securis contemplari astra luminibus, qui paulo ante, pronorum ac quadrupedum animantium ritu, in humum, visus trepidos figebamus.* Ita legendum e MSS. cum Livinejo. RUPERT.

PRONA] Hoc est, *declivi vultu*, ut loquitur Boëtius, vel secundum Apuleium, *vestigio & pabulo proxima.* Locum fere vertit D. Basilius in Hexaem. Homil. XI. p. 53. ἐπλάσθη τὸ πρόβατον νέμεσθαι, κάτω ἔχει τὴν κεφαλὴν συννεύουσαν τῇ γαστρὶ ἐνορᾷν. Isidorus Lib. de different. Spirital. p. 295. pro *veluti* habet *sicut*, bis propterea nobis corrigendus. *Ut oculi*, inquit, *munitiores essent ab injuria, eos opifex summus* illarum *tegminibus occuluit.* Ita Ed. Le Breul. at pro *illarum*, voce nihili, scribe meo periculo *ciliorum*, nomen e re natum, teste Varrone. Eleganter in hunc sensum Corn. Severus 224.

Non oculis solum pecudum *miranda videre*
More; *nec* effusis in humum grave *pascere corpus.*

Infra *ventri obedientia*, quidam e nostris *obedientia ventri* positura inversa, & sic Guelf. 6. 2. Servius autem nihil movet. A. Victor de Claudio, *ventri foede obediens; vecors juxta atque inmemor.* Et Epitom. p. 46. Apuleius Metam. IV. p. 64. *Tunc* ventri *tam profundo* serviens, & Apolog. I. *Serva corpora.* Hinc Lucianus de homine servilia officia colente, Somn. p. 9. Κάτω νενευκὼς εἰς τὸ ἔργον, χαμαιπετὴς, καὶ χαμαίζηλος. WASSE.

VENTRI] *Id est ingluviei & gulae.* Apulejus: *delicias ventris & inguinum neque vult ullas, neque potest.* RUPERT.

SED NOSTRA OMNIS VIS IN ANIMO ET CORPO-

perio, [a] corporis servitio magis utimur. Alterum nobis cum [b] dis, al-

VARIANTES LECTIONES.

a *quam corporis* A. *corporisque* F. b *diis* A. C. D. E. F. G. H. I. K. L.

NOTAE VARIORUM.

PORE SITA EST] Hominis vis duplex (animi, & corporis). Animus cum diis communis, &c. ergo animi potius quam corporis viribus gloriam quaerere debemus. MURET. Exemplaria manu scripta, *Sed nostra omnis vis.* quomodo & Servius in Georgica Virgilii citat, quae quin & mollior & suavior, atque adeo verior sincteriorque lectio sit, dubitari minime debet. Consule aurium judicium, ac statim senties, quam & duriter & aspere concurrant, *mnis*, *no*, in illo *omnis nostra*; quanto vero numerosius est, quanto aptius sonat, si verborum ordinem inmutes, *nostra omnis vis*, vel, ut in Merseburgensi quodam est, *nostra vis omnis.* nam sic ibi reperi. Ac ne hoc, tanquam leve quid nec ullius momenti, contemnas, non dubitat Cicero inversione interdum paene poëtica uti, ad effugiendum asperiorem concursum literarum. Velut cum ait, *Q. Mucius augur Scaevola*, nam illud alterum, *Q. Mucius Scaevola augur*, cum propter sibilum, quem literam efficere sentimus S. in altera voce extremam, in altera primam, tum ob vastum & inamoenum hiatum vocalium concurrentium, paullo durius ei atque insuavius videbatur, ita ut erat. Ergo si naturalem ordinem Cicero propter euphoniam & jucundioris sonitus gratia invertere non dubitavit; adparet nimirum, quanti referat qua quis in ordine arbitrario verborum collatione serieque utatur. Quod eo dico, ne quis hanc rem, ceu paene frivolam ac nullius ponderis, contemnendam esse ducat. Quamquam, ne quid dissimulem, in exemplari quodam manu scripto non est additum hoc loco *Scaevola.* RIVIUS. Cicero de Finib. lib. V. *Homo e corpore animoque constat: cum primae sint animae partes, secundae corporis.* A. MANUT. Lactant. *omnis nostra vis* III. 12. at Ed. nostra posituram servat. Fulgent. in Virgil. Contin. p. 147. & L. 2. Reg. Pemb. *nostra* v. o. Arondel. *natura* om. Pemb. *J. W. Vis* δύναμις Virgil. XII. Aeneid. vs. 396. Ubi Servius: *Potestates, vim, possibilitatem. Nam in herbarum natura vis est, quae* δύναμις *dicitur, cujus nulla ratio est, unde etiam ait mutas artes Musicae comparatione.* Locus iste Servii vulgo corruptissime circumfertur. PUTSCH.

VIS] *Vim* pro virtute posuit, quod etiam Servius ad II. Æneid. notavit. ut Graeci aliquando δύναμιν ἀντὶ τῆς ἀρετῆς. Theognis vs. 31.

- - κακοῖσι δὲ μὴ προσομίλει
'Ανδράσιν, ἀλλ' αἰεὶ τῶν ἀγαθῶν ἔχεο:
Καὶ μετὰ τοῖσιν πῖνε καὶ ἔσθιε καὶ μετὰ τοῖσιν
Ἵζε καὶ ἅνδανε τοῖς, ὧν μεγάλη δύναμις.

ubi interpres vulgaris male vertit, *Magnas divitias.* COLER.

ANIMI IMPERIO, CORPORIS SERVITIO MAGIS UTIMUR.] Legendus Plato in Clitophonte. Aristot. I. πολιτ. MURET. Maximus Tyrius Sermone XLI. Ψυχὴ καὶ σῶμα ὁ ἄνθρωπος, τὸ μὲν αὐτῶν ἄρχον, τὸ δὲ ἀρχόμενον· ὡς ἐν πόλει ἄρχον καὶ ἀρχόμενος. *Ex animo & corpore homo constat: Ille est qui regit, hoc quod regitur; ut in civitate princeps & subditus.* Ita & Seneca Nat. Qu. Lib. VII. c. 24. *Habere nos animum, cujus imperio & impellimur & revocamur, omnes fatebuntur: quid tamen sit animus ille, rector dominusque nostri, non magis tibi quisquam expediet, quam ubi sit. Alius illum dicet esse spiritum, alius concentum quemdam, alius vim divinam & Dei partem, alius tenuissimum aërem, alius incorporalem potentiam; non deerit, qui sanguinem dicat, qui calorem.* Sed omissa de animi natura ejusque affectionibus consideratione, dubio procul, *dux atque imperator ille vitae mortalium est*, ut noster loquitur in Jugurtha. *Ac tam regit, & moderatur, & movet id corpus, cui praepositus est, quam hunc mundum princeps ille Deus:* Ciceroni in Somnio Scipionis. Hinc etiam Aristoteles Lib. III. Politic. c. 12. Ὁ μὲν οὖν τὸν νοῦν κελεύων ἄρχειν, δοκεῖ κελεύειν ἄρχειν τὸν Θεὸν, καὶ τοὺς νόμους· ὁ δ' ἄνθρωπον κελεύων, προστίθησι καὶ θηρίον. *Qui igitur animum jubet imperare, Deum & leges jubere imperare videtur: qui hominem vero jubet, adjungit & belluam.* Idem rursum Seneca sensit, Epist. CXIV. *Rex noster est animus. Hoc incolumi, caetera manent in officio, parent, & obtemperant: cum ille paulum vacillarit, simul nutant. Cum vero cessit voluptati, artes quoque ejus actusque marcent, & omnis ex languido fluxoque conatus est. Animus noster modo rex est, modo tyrannus: rex, cum honesta intuetur, salutem sibi commissi corporis curat, & nihil imperat turpe, nihil sordidum: ubi vero inpotens, cupidus, delicatus est, transit in nomen detestabile ac dirum, & fit tyrannus. Tunc illum excipiunt affectus inpotentes, instantque: qui initio quidem gaudet, ut solet populus largitione nocitura frustra plo-*

plenus, *& quae non potest haurire contractat. Cum vero magis ac magis morbus exedit*, *& in medullas nervosque descendêre deliciae : conspectu eorum*, *quibus se nimia aviditate inutilem reddidit*, *laetus*, *pro suis voluptatibus habet spectaculum*, *alienarum subministrator libidinum testisque*, *quarum sibi usum ingerendo abstulit.* Quod observarunt vetustissimi mortalium, aurei, si unquam fuit, seculi traduces, qui naturam ducem secuti animum rectorem eligebant; testis Seneca, Ep. XC. *Est autem imperium animo duplex*, *tum in corpus*, *tum in partes sui viliores.* Cicero Lib. III. de Rep. *An non cernimus*, *optimo cuique dominatum ab ipsa natura*, *cum summa utilitate infimorum*, *datum? Cur igitur Deus homini*, *animus imperat corpori*, *ratio libidini*, *iracundiaeque*, *& caeteris ejusdem animi vitiosis partibus?* Atque iterum: *Ut animus corpori dicitur imperare*, *dicitur etiam libidini : sed corpori ut rex civibus suis*, *aut parens liberis ; libidini autem*, *ut servis dominus ; quod eam coërcet & frangit : sic regum*, *sic imperatorum*, *sic magistratuum*, *sic patrum*, *sic populorum imperia*, *civibus sociisque praesunt*, *ut corporibus animus*, *domini autem servos ita fatigant*, *ut optima pars ejusdem animi*, *id est*, *sapientia*, *vitiosas inbecillasque partes*, *ut libidines & iracundias & perturbationes caeteras.* Quae fere desumta videntur ex Aristot. Lib. I. Politic. c. 3. Ἔστι δ' ἐν ζώῳ θεωρῆσαι καὶ δεσποτικὴν ἀρχήν, καὶ πολιτικήν, καὶ βασιλικήν. ἡ γὰρ ψυχὴ τοῦ σώματος ἄρχει δεσποτικὴν ἀρχήν· ὁ δὲ νοῦς τῆς ὀρέξεως πολιτικήν, καὶ βασιλικήν, ἐν οἷς φανερόν ἐστιν, ὅτι κατὰ φύσιν καὶ συμφέρον τὸ ἄρχεσθαι τῷ σώματι ὑπὸ τῆς ψυχῆς, καὶ τῷ παθητικῷ μορίῳ ὑπὸ τοῦ νοῦ, καὶ μορίου τοῦ λόγον ἔχοντος. E quibus animi supra corpus praestantia egregie apparet. Ob quam etiam creator humani generis, ut ipso situ imperium hoc mentis in cupiditates significaretur,

——— *Hanc alta capitis fundavit in arce*,
Mandatricem operum, *prospecturamque labori ;*
Illas inferius collo, *praeceptaque summae*
Passuras dominae, *digna statione removit ;*

Verbis Claudiani Panegyrico in IV. Cons. Honorii. 234. Grasw. Aristoteles de Repub. II. ed. Par. 1654. Ἄρχον δὲ φύσει καὶ ἀρχόμενον, διὰ τὴν σωτηρίαν. Τὸ μὲν γὰρ δυνάμενον τῇ διανοίᾳ προορᾶν ἄρχον φύσει, καὶ δεσπόζον φύσει. Τὸ δὲ δυνάμενον τῷ σώματι ταῦτα ποιεῖν, ἀρχόμενον καὶ φύσει δοῦλον. διὸ δεσπότῃ καὶ δούλῳ ταὐτὸ συμφέρει. Et cap. V. Ἡ μὲν γὰρ ψυχή, τοῦ σώματος ἄρχει δεσποτικὴν ἀρχήν, ὁ δὲ νοῦς τῆς ὀρέξεως, πολιτικὴν καὶ βασιλικήν. Confer eundem Polit. cap XII. item *Senecam* Epist. 114. *Ciceronem* III. de Repub. *Hieroclem* in Carm. Pythag. p. 77. Wasse.

Corporis servitio magis utimur.] Cordate & prudenter hic! *Primae sint animi partes*, *secundae corporis*, ait, calculum suum adjiciens Romana Peitho l. V. de Finibus. *Sed & vide*, *quantum infra se corpus dejiciat animus*, *ab altiori sede descendens ; Exue corpus istud quod circumfers*, (inquit Mercurius Trismegistus, seu quisquis fuit ille, qui sub hoc nomine vulgò circumfertur, in Paemandro) *vestimentum ignorantiae*, *fundamentum pravitatis*, *vinculum corruptionis*, *mortem vivam*, *cadaver sensibile*, *sepulcrum portatile*, *domesticum furem. Blanditur*, *quia odit : odit*, *quia invidet. Dum vivit*, *vita te privat : non est capitalior hostis tibi.* Rupert.

Alterum nobis cum dis] Cic. in. I. Tuscul. *Quae autem divina? videre*, *sapere*, *meminisse. Ergo animus*, *qui*, *ut ego dico*, *divinus*, *ut Euripides audet dicere*, *Deus est. Et quidem si Deus*, *aut anima*, *aut ignis est. idem est animus hominis*, *nam ut illa natura coelestis*, *& terra vacat & humore*, *sic utriusque harum rerum animus est expers.* Ibidem : *animorum nulla in terris origo inveniri potest.* Quintil. Lib. II. *Rationem igitur nobis praecipuam dedit*, *ejusque nos socios esse cum diis inmortalibus voluit.* Zanch. *Neque enim esse divina mens sine ratione potest.* Cic. Lib. II. de Legibus : *Quid ergo interest inter naturam Dei & nostram ? Nostri melior pars anima est : in illo nulla pars extra animam : totus ratio est :* Senec. Praef. Lib. I. Nat. Quaest. Et Cic. I. de Legib. *Quid est autem*, *non dicam in homine*, *sed in omni coelo atque terra*, *ratione divinius ? quae cum adolevit atque perfecta est*, *nominatur rite sapientia. Est igitur*, *quoniam nihil est ratione melius*, *prima homini cum Deo rationis societas.* Quo tamen discrimine, audi Senecam, Epist. XCII. *Ratio vero*, inquit, *diis hominibusque communis*, *haec in illis consummata est*, *in nobis consummabilis.* Scilicet ergo, ut paria diis velit, animus formatus est. Sic fere & Cicero : *Credo Deos immortales sparsisse animos in corpora humana*, *ut essent qui terras tuerentur*, *quique coelestium ordinem contemplantes imitarentur cum vitae modo atque constantia.* Idem I. de LL. *Cum animus perceptis cognitisque virtutibus a corporis obsequio indulgentiaque discesserit*, *voluptatemque sicut labem aliquam decoris oppresserit*, *&c. quid eo dici*, *aut cogitari potest beatius ? Infelicissimus* igitur, si corpori se addixerit. Quo de hominum genere, frequentissimo quidem illo, queritur Seneca, Epist. XC. his verbis : *Primo supervacua coepit concupiscere*, *inde contraria*, *novissime corpori animum addixit. Omnes istae artes*, *quibus excietur civitas aut strepit*, *corpori negotium gerunt : cui omnia tanquam servo praestabantur*, *nunc tanquam domino parantur.* Grasw.

Cum belluis commune est.] Varro *Caprino praelio* apud Nonium, videtur non absimili sententia usus, cum ait : *Nam virtutem propriam mortalibus fecit*, *cetera promiscue voluit communia habere.* Ursin. Quae & ipsae corporis viribus non parum valent, sic ut vel homines ipsos non raro superent. Grasw.

alterum cum [a] belluis commune est. Quo [b] mihi rectius [a] esse

VARIANTES LECTIONES.

a *beluis* A. B. C. D. G. I. K. L. b *rectius mihi* A.

NOTAE VARIORUM.

COMMUNE EST] In meo MS. *commune* abest, recte, sic Jugurtha: *Is ubi primum magistratum ingressus est: alia omnia sibi cum collega ratus, ad bellum, quod gesturus erat, animum intendit*: Ita Thosanus & Bertinian. In vulgatis omnibus inculcatur vox, *communia. sibi cum collega communia ratus.* pro eo in Sigebergensi reperio *certa*: ad marginem *leviora & communia*; quae omnia in librariorum officinis cusa sunt. Porro ita vulgo dicimus: *nihil mihi tecum est*: *quid mihi cum illo est? &c.* & sc. hic sermo aures nostras vulnerat: *omnia mihi tecum sunt.* ac qui ita loquatur, exempla poscatur, quae nunc literarum aetas est. PALM. Palmerius expulit vocem *commune*, aitque se habere hujus rei auctores veteres libros. Quod si verum est, argumentum hoc est certissimum brevitatis Sallustianae. COLER. *Tò commune* suo libro recte abesse putat Palmerius, uti Jug. XLVII. alia omnia *sibi cum collega ratus*; ubi in vulgatis omnibus, inquit, inculcatur *communia.* Hujus sententiam mire firmat Mamertus de Statu Animae p. 721. *secundum illam vitam* quae nobis cum pecudibus *est.* Et infra, *illam quae* cum angelis erit. in quibus locis haud dubie Sallustium respexit. Verum ne quid mutem faciunt in primis omnes omnino Codd. quos aut ipse aut alii tractarunt. Quibus addatur Lupus Abbas de tribus quaestionibus, p. 209. etiam Ennodius lib. VI. epist. III. Lactantius III. 8. &, nisi fallor, Faustus Reicensis ep. VI. ad Ruricium Lemovicensem. Servat etiam Apuleius de Dogm. Plat. finem versus, *Et sensus quidem ipsi nobis* communes *sunt cum caeteris animantibus.* Ubi, ut id obiter moneam, ex Florent. & Codice Cajensi quem cum edd. contulimus, legendum *biris*, uti & lib. VIII. Metam. *fortissimum rusticanum industria laterum atque* imis ventris *bene praeparatum, comitem scenae secum adducunt.* sic edd. Colvii & Elmenh. & Codex Pricaei, male omnes, notum illud: *biris latrantibus.* De qua voce adeas Festum, Varronem, Gellium. Accedit ipse *Sallustius* sui ipsius interpres Jug. LXXXI. & LXXXVIII. ubi vox *communis* non secus ac in hoc loco abundare videtur, nec tamen variant Codices. Varro Caprino praelio: *Nam virtutem propriam mortalibus fecit, caetera promiscue voluit* communia habere. Sulpic. Severus epist. I. omnia *haec sanctis hominibus, atque omnibus ad perpetiendum quidem esse* communia. Ibi Codex A Trin. distinguit post vocem *Casus.* Amicus meus J. Davisius legit *Casibus.* Idem Dialog. I. ubi ad Sallustium alludit cap. XIII. *Verum hoc sancto illi* labor *cum* pecore communis. Paullo infra: *Tanta vis solis est, ut quibuslibet* coquis *etiam ad Gallorum pulmenta sufficiat.* Codex Aulae Trin. habet in textu *cocuis*, a manu secunda *coctis*, quod verius est. Noster addit *cibum.* In Jug. *Ne quis* cibum coctum *venderet.* Caeterum Codex Bib. Publ. habet *vita ista.* &, *oportet efficere.* a mala manu omnia. Cum vulgg. facit M. Victorinus in I. Rhetor. Ciceronis, infra, *clar. hab. aeternaque* Pemb. Si quis ultra Sallustium philosophari cupiat, conferat Arrianum in Epictetum II. 9. & Boëtium de Consol. qui contra hanc sententiam disputat lib. II. Prof. 7. atque ideo *mortem* illis *secundam instare* ait, quod ipsa *memoria* (quod noster passive accipit) tandem extinguetur.

Mors *etiam saxis nominibusque venit.*

Quo sensu capias Sulpitium,

Infelix gemino *cecidit prope Pergamon* igni,
Et pene est alio *Troja cremata* rogo. WASSE.

QUO MIHI RECTIUS &c.] Sigebergensis delet *esse*: & in Coloniensi, *melius* pro *rectius.* Equidem pignus dem in omnes fortunas meas, ni scripsit Sallustius: *Quo mihi videtur, ingenii q. v. o. g. q.* illud, *videtur*, unicus hujus rei nodus, eam ipsam vim habet in Jugurtha: *Scio ego, Quirites, plerosque non iisdem artibus imperium a vobis petere, &, postquam adepti sunt, gerere: primo industrios, supplices, modicos esse, dehinc per ignaviam & superbiam aetatem agere, sed mihi contra videtur. Videtur*, h. loco pro, *rectum videtur*, ut apud Tacitum initio libr. III. Histor. *Illic agitavere, placeret ne obstrui Pannoniae Alpes donec a tergo vires universae consurgerent, an ire cominus, & certare pro Italia constantius foret. Quibus opperiri auxilia, & trahere bellum videbatur, Germanicarum legionum vim famamque extollebant.* Julius Caesar Comm. III. de Bello Civili: *Sed Pompeius suis praedixerat, ut Caesaris impetum exciperent, neve se loco moverent, aciemque ejus distrahi paterentur.* &, multis interjectis verbis: *quod nobis quidem factum a Pompeio non videtur.* Sic vulgares libri habent. Nollem factum ut invitis libris omnibus nuper viri docti eum locum apud Caesarem depravarent. PALM Abest ab excuso *esse*, a mf. uno *rectius*, utrumque delendum monuit Palmerius. PUTSCH.

[a] esse videtur, ingenii, quam virium opibus [b] gloriam quaerere; & quoniam [c] vita ipsa, qua [d] fruimur, [e] brevis est, memoriam [f] nostri quam maxu-

VARIANTES LECTIONES.

a *videtur esse* D. F. G. H. I. K. L. b *quaerere gloriam* K. c *ipsa vita* B. M. N. d *utimur* E. e *est brevis* A. f *nostram* C.

NOTAE VARIORUM.

Rectius esse videtur] Sunt quibus omittendum videtur, *rectius esse*. at ego maluerim excludi, *esse videtur*, item *mihi*; ut subintelligeretur *est*; magisque juberet auctor, quam decerneret. Grut. Idem Palmerius omittit *rectius esse*. Nam τὸ *videtur* pro, *rectius videtur* exponi posse existimat, exemplo Taciti, Caesaris & aliorum. Sed dicam quod sentio, mihi rectius esse videtur, vulgatam lectionem minime sollicitare. Coler. Quod homini proprium est. Senec. Epist. LXXVI. *Quare fortia dorso jumenta sunt, quaeris? Quia eorum hic unus est usus. In cane sagacitas prima est, si investigare debet feras; cursus, si consequi; audacia, si mordere & invadere. Id in quoque optimum est, cui nascitur, quo censetur. In homine optimum quid est? Ratio. Hac antecedit animalia; deos sequitur.* Grasw. Eodem sensu praeditus Eusebius, apud Stobaeum graviter indignatur, homines tantum studere, quomodo robusti & veloces fiant, ut inde gloriam consequantur: animum autem, per quem sunt, negligere: ignorantes ea se curare, quae cum belluis communia habent, & ea debiliora etiam quam multae ex belluis: divinissimam vero partem, per quam diis fere similes sunt, minus aestimare. Idem fere dicit Johan. Saresberiensis in Polycratico c. I. *Eadem est Asini, & Imperatoris, post modicum tempus, gloria; nisi quatenus memoria alterius, scriptorum beneficio, propagatur. Quot & quantos arbitraris fuisse reges, de quibus sermo nusquam est & cogitatio?* Haec ille, ex ipsius sane Veri tripode! Non enim *Ingenii* opes sibi tantum viam struunt ad culmen Bonae Famae, & Aeternitatis; sed & alios, alia re praestantes, oblivioso Lethes amne adserunt & vindicant; qui si hac anima non viverent, jure dici possent occisissimi. Unde tanta hodie populorum omnium fama est, quantum ii esse voluerunt, quibus, res eorum gestas literis consignare, in mentem venit. Lucan. IX.

O sacer, ô magnus vatum labor! Omnia fato
Eripis & populis donas mortalibus aevum!

Sed hac de situlâ stillicidium. Vide Senecam Ep. XXI. Themist. Orat. IV. ad Valent. Imp. Modestiae ergo, quum res certa, utitur verbo, *videri*, quam loquendi formulam & in Philosophorum aquila notarunt eruditi. Sed cum Grutero tot voces exscindere & legere, *quo rectius, ingenti &c.* absque MSStorum auxilio, meum, ut ingenue fatear, non est. Rupert. BP. & Arond. τὸ *esse* abest a Regio, retinet N. 2. & Martin. *videtur esse* Mark. γ. noster infra omittit. *arduum videtur res gestas scribere*, at C. 15. *videtur causa fuisse* om. etiam 55. *aliena a Rep. nostra videtur* & J. 4. *quibus maxima industria videtur salutare*, & 71. *inprobus intestabilisque videtur.* 181. *non indignum videtur egregium* &c. *memorare*, 87. *sed mihi contra videtur.* 100. *ore videtur locutus.* VI. 43. *Non pejus videtur disserere.* Et paulo infra. Denique nullibi apud Salustium invenias *videtur esse.* Proinde hoc loco inducendum puto, Gruterus mera est absumedo, si illi auscultaveris, nihil reliqui facies. Palmerio de hac re assentio. Wasse.

Et quoniam vita ipsa, qua fruimur.] Cicero pro Rabirio: *Etenim Quirites, exiguum vitae circulum nobis natura circumscripsit, inmensum gloriae.* Et pro Archia: *Qua quidem detracta, Judices, quid est, quod in hoc tam exiguo vitae curriculo, & tam brevi, tantis nos in laboribus exerceamus?* Et pro Sestio: *Nesciebam vitae brevem esse cursum, gloriae sempiternum.* *Fruimur* autem, id est, Fructum capimus, *frui* enim pro eo, quod est fructum capere, saepe invenies. Cic. pro lege Manilia: *Quo minus,* (inquit) *certa est hominum, ac minus diuturna vita, hoc magis Resp. dum per deos immortales licet, frui debet summi hominis vita, atque virtute.* Zanch. Virgil. *Breve, & irreparabile tempus, &c.* Ovid. *Cum volet illa dies, quae nil nisi corporis hujus, &c.* Et Horatius: *Non totus moriar magnaque pars mei Vitabit libitinam.* & ante eos Ennius apud Ciceronem: *Nemo me lacrymis decoret, &c.* τὸ δ' ἐμὸν κλέος οὔποτ' ὀλεῖται. Muretus. Variae cumprimis veterum de hac vitae brevitate querelae. *Quid tam circumcisum; tam breve, quam hominis vita longissima?* Plin. Lib. III. Epist. 7. *Qui ergo vivere velit, ei temporis sui exacta est habenda ratio.* Unde Senec. Ep. XLIX. *Angustias temporis mei laxa: doce, non esse positum bonum vitae in spatio ejus, sed in usu: posse fieri, imo saepe fieri, ut qui diu vixerit, parum*

maxume longam [a] efficere. Nam divitiarum & formae gloria, fluxa atque

VARIANTES LECTIONES.

a *decet efficere* A. *efficere decet* C. G. H. *efficere dignum* E. Sed in Marg. *decet*.

NOTAE VARIORUM.

rum vixerit. Et Plinius iterum, Panegyrico: *Ut enim caeterorum hominum, ita Principum, illorum etiam, qui dii sibi videntur, aevum omne & breve, & fragile est. Itaque optimum quemque niti & contendere decet, ut post se quoque Reipublicae prosit, moderationis scilicet, justitiaeque monumentis, quae prima statuere consul potest.* GRASW.

MEMORIAM NOSTRI QUAM MAXUME LONGAM EFFICERE] *Exiguum nobis vitae curriculum natura circumscripsit, immensum gloriae*, inquit Cic. pro Rabirio. Et pro Sextio: *vitae brevem esse cursum, gloriae sempiternum.* Item Philipp. XIV. *Brevis autem nobis vita data est: at memoria bene redditae vitae sempiterna. Quae si non esset longior quam haec vita, quis esset tam amens, qui maximis laboribus & periculis ad summam laudem gloriamque contenderet?* Sic Scipio Africanus: *Multo longius, quam quantum vitae humanae spatium est, cupiditas gloriae extenditur, maximaque pars ejus in memoriam ac posteritatem prominet*, apud Livium Lib. XXVIII. Eo ergo maxime incentivo stimulantur generosae animae, ut hanc velut injuriam naturae novercae, vitae brevitatem, ulciscantur, & ab oblivione praeclari facinoris aut artis bonae fama sese vindicent: eo praemio spes suas solantur. Quod & de sese Cicero ipse III. Catilin. profitetur, cum ait: *Memoria vestra, Quirites, nostrae res alentur, sermonibus crescent, literarum monumentis inveterascent, & corroborabuntur: eandemque diem intelligo, quam spero aeternam fore, & ad salutem urbis, & ad memoriam consulatus mei propagatam*, &c. Sic & Cicero ille Christianus Lib. V. Divin. Instit. c. 3. *Nego esse quemquam*, inquit, *qui non optet inprimis, id sibi post mortem contingere, quod etiam reges maximi concupiscunt. Cur enim homines sibi sepulchra magnifica, cur statuas, cur imagines comparant? cur aliquibus factis praeclaris, aut etiam morte pro civibus suscepta student opiniones hominum promereri? Cur denique ipse ingenii tui monumentum constituere voluisti, nisi quod immortalitatem de memoria nominis speras? Quanquam enim sapientibus*, ait Cicer. Lib. VI. de Republ., *conscientia ipsa factorum egregiorum amplissimum virtutis praemium est, tamen illa divina virtus non statuas plumbo inhaerentes, nec triumphos arescentibus laureis, sed stabiliora quaedam & viridiora praemiorum genera desiderat.* Quae illa? Dicat ipse in Orat. pro Archia: *Hanc mercedem laborum periculorumque virtus desiderat, laudis & gloriae: qua quidem detracta, quid est quod in hoc tam exiguo vitae curriculo, & tam brevi, tantis nos laboribus exerceamus?* Rursum pro Milone: *Ex omnibus praemiis virtutis, si esset habenda ratio praemiorum, amplissimum esse præmium gloriam, esse hanc unam quæ brevitatem vitae posteritatis memoria consolaretur.* Quare & prudenter ille hinc argumentatur, *Bonorum mentes divinas atque aeternas esse, quod optimi & sapientissimi cujusque animus ita praesentit in posterum, ut nihil nisi sempiternum spectare posse videatur*; pro Rabirio. GRASW. Hoc dicit, quia gloria, quae ex virtute parta est, ipsa, ut virtus, immortalis est, & homines, qui eam adepti sunt, immortales reddit, ut de Scipione Laelius sub finem libri de amicitia. *Mihi* (inquit) *Scipio quanquam est subito ereptus, vivit tamen; virtutem enim illius viri semper amavi, quae exstincta non est, nec mihi soli versatur ante oculos, qui illam semper in manibus habui, sed etiam posteris erit clara, & insignis.* Et in oratione pro Milone: *Sed tamen ex omnibus praemiis Virtutis, si esset habenda ratio praemiorum, amplissimum praemium esse gloriam, esse hanc unam, quae brevitatem vitae, posteritatis memoria, consolatur, quae efficeret, ut absentes adessemus, mortui viveremus, hanc denique esse, cujus gradibus homines in coelum videantur ascendere.* ZANCHIUS. En quantum in viro calet aeternitatis cupiditas! de qua pulcre, ut solet, *Andr. Brunnerus*, quem Bojorum Livium appellare soleo, Lib. I. *Ego enim ita censeo, amorem extendendi nominis, non heri demum humanos animos invasisse; imo priscos mortales, cum suo orbe prope recentes, calidius luctatos esse ad AEternitatem; neque facile ullum tam arctis terminis circumscripsisse aevum suum, ut non diuturniorem famam, quam vitam, sibi exoptaret*; adeo mihi persuasum est, neminem totum voluisse mori. De Plinio Juniore nihil hic dicam. Modo judicium adsit, non damnem gloriae stimulum, praesertim cum is optimum quemque concitet & admo-

moneat, *non cum vitae tempore esse dimittendam commemorationem nominis nostri, sed cum omni posteritate adaequandam*, ut loquitur *Cicero pro Archia*. RUPERT.

NAM DIVITIARUM ET FORMAE GLORIA &c.] Jugurthino bello, *Igitur praeclara facies, magnae divitiae, ad hoc vis corporis, & alia hujusmodi, omnia alicui dilabuntur, at ingenii egregia facinora sicuti anima immortalia sunt.* Cic. Pro domo sua ad Pontifices: *Non me bonorum direptio, non tectorum excisio, non depopulatio praediorum, non praeda consulum ex meis fortunis crudelissimè capta permovet, caduca semper, & mobilia haec esse duxi, non virtutis atque ingenii, sed fortunae, & temporum munera.* Haec sententia Sallustii accepta est ex prima Isocratis oratione, nam ut Quinctil. ait lib. III. ex Graeco plurima Sallustii translata sunt. Ἡγῶ τῶν ἀκουσμάτων πολλὰ πολλῶν εἶναι χρημάτων κρείττω. τὰ μὲν γὰρ ταχέως ἀπολείπει, τὰ δὲ πάντα τὸν χρόνον παραμένει. σοφία δὲ μόνη τῶν κτημάτων ἀθάνατον. ZANCHIUS.

NAM DIVITIARUM] Solon. Ἀλλ' ἡμεῖς τούτοις οὐ διαμειψόμεθα τῆς ἀρετῆς τὸν πλοῦτον. ἐπεὶ τὸ μὲν ἔμπεδον αἰεί, χρήματα δ' ἀνθρώπων ἄλλοτε ἄλλως ἔχει. *Virtus nec dari nec eripi potest.* Seneca. MURET.

ET FORMAE GLORIA] pro *gloria* habet *gratia*, tum hic, tum infra, ubi est; *Salutare plebem, & conviviis gloriam quaerere*, nam ibi in v. c. scriptum plane est, *gratiam*, non, *gloriam*. Et fortasse apud Pacuvium in Duloreste, ubi citante Nonio legitur (*Hiccine est quem famae gloria ante omnis nobilitat viros*) legi posset, *Quem formae gratia ante omnis, &c.* Tale quiddam est illud Apulei in Apologia: *Si haec probans, formae aut divitiarum gratia.* Sed ibi *gratia*, pro *caussa* positum est. URSIN. & CIACCON. Petrus Ciaconius, vir eruditissimus, verè ex lib. vet. reposuit, *formae gratia.* Hunc autem locum ita imitatus est Apulei. in Apologia; *si haec reputans formae aut divitarum gratia.* quamvis ibi *gratia* pro causa ponatur. Sic *famae gratiam* dixit Pacuvius in Duloreste:

Hiccine est, quem famae gratia ante omnes nobilitat viros?

Agell. lib. 4. c. 3. *Morum gratiam* eleganter dixit pro lepore, cujus haec verba sunt: *Atque is Carvilius traditur, uxorem, quam dimisit, egregiè dilexisse, charissimamque morum ejus gratiam habuisse.* Atque ita hunc locum feliciter, ut spero, restitui in Parergis cap. 20. Ceterum haec sententia saepius à poëtis inculcatur. COLERUS.

DIVITIARUM ET FORMAE GLORIA FLUXA ATQUE FRAGILIS EST] Id est, nemini est perpetuum gloriari in divitiis, in forma: itaque minime admittenda scriptura codicis Romani *gratia.* quamvis ei videatur sua Venus, non est sane, si excutiatur. GRASW.

DITIVIARUM ATQUE FORMAE GLORIA] Largior Grutero, non deëst concinna istis verbis sententia. Sed prorsus non excluserim illud in Romano codice, *gratia*, pulchrè firmatum a Ciacconio, Ursino, Colero, quos vide. RUPERT. Hunc prooemii Sallustiani πίνακα interpretum nonnulli male accipiunt, dum disputant, num *formae gratia* legi melius sit: quasi nihil innuat aliud, quam illud Publii Syri:

Formosa facies muta commendatio est.

Quod Juvenalis hoc versiculo expressit;

Gratior est pulchro veniens è corpore virtus.

Alii gloriam pro simplici gloriatione aut jactatione intelligunt. At vero Sallustius innuit, non divitiis modo, sed & forma quandoque gloriam, quae prae virtutis splendore tamen contemnenda sit parari. Quippe ut ait Euripides:

Πρῶτον μὲν εἶδος ἄξιον τυραννίδος.

Barbaris, inquit Curtius Lib. VI. *in corporum majestate veneratio est: magnorumque operum non alios capaces putant, quam quos eximia specie donare natura dignata est.* Neque id sane omnino absurdum alicui videbitur, si attendat hæc verba Latini Pacati Panegyrico: *Non frustra plane opinione sapientum, qui naturalium momenta causarum subtilius sciscitati, arcanis coelestibus nobiles curas intulerunt, augustissima quaeque species plurimum creditur trahere de coelo. Sive divinus ille animus venturus in corpus, dignum prius metatur hospitium, sive cum venerit, fingit habitaculum pro habitu suo, sive aliud ex altero crescit, & quum se paria junxerunt, utraque majora sunt.* Ideo pulchrum corpus *animae* aliquam *urbanam vestem & accessionem quandam divinae plasticae* vocat Tertullianus de cultu foem. c. 3. Et Aristoni apud Plutarchum ὄρθιον ὑπόδημα δείκνυσι ποδὸς εὐφυΐαν. Apud Tacitum, cum Caesar Germanicus habitu vestituque ignotus tabernaculis militum assisteret, fruereturque fama sui, *hic nobilitatem ducis, decorem alius laudibus ferebat*: Lib. II. Annal. Contraque Galba irrisui & fastidio erat, Imperatores forma ac decore corporis, ut mos est vulgi, aestimantibus. Ob hanc ergo rationem Crispus noster inter acquirendae gloriae modos, non modo ingenium, robur, divitias, sed & formam posuit. Aeque ut principio belli Jugurthini: *Igitur praeclara facies, magnae divitiae, ad hoc vis corporis & alia omnia hujusmodi brevi dilabuntur; at ingenii egregia facinora, sicuti anima, immortalia sunt.* Loquutus autem de opibus ad potentiam fuerat, quod ostendunt illa praecedentia: *qui ubi ad gloriam virtutis via grassatur, abunde pollens potensque & clarus est.* GRASW.

FLUXA, ATQUE FRAGILIS EST] Seneca Hippolyto:

Anceps forma bonum mortalibus,
Exigui donum breve temporis,

Ut

que fragilis est: virtus, [a] clara aeternaque habetur. Sed diu magnum [a] in-

VARIANTES LECTIONES.

a clara atque aeterna B.

NOTAE VARIORUM.

Ut velox celeri pede laberis!
Non sic prata novo vere decentia
Æstatis calidae dispoliat vapor,
Saevit solstitio cum medius dies,
Et noctem brevibus praecipitat rotis,
Languescunt folio lilia pallido,
Et gratae capiti deficiunt rosae,
Ut fulgor, teneris qui radiat genis,
Momento rapitur, nullaque non dies
Formosi spolium corporis abstulit.
Res est forma fugax. Quis sapiens bono
Confidat fragili?

Idem Octavia:

——— *Sola perpetuo manent,*
Subjecta nulli, mentis atque animi bona:
Florem decoris singuli carpunt dies.

In eandem sententiam pergit Sallustius addere, *Virtus* &c. GRASW.

FRAGILIS EST] *Virtus divitias & opes ideo contemnit quia* fragiles *sunt.* Lactant. III. 12. Isocrat. ad Dem. p. 6. Haec leviter immutavit Aethicus p. 25. Vide Isocratem ad Dem. p. 1. WASSE. In Fabriciano volumine τὸ *est* non reperitur. Quod nisi injuria est librarii omissum, tunc *habetur* est ad priora quoque referendum. RIVIUS.

VIRTUS CLARA AETERNAQUE HABETUR] Habetur clara aeternaque, pro gloriose aeternumque, ratione loquendi à Graecis petita, quibus adverbii vicem saepe adjectivum, & rursum adjectivi saepe adverbium praestat. *Habere* autem Crispo possidere est, ut in Jugurtha: *animus incorruptus, aeternus, rector humani generis, agit atque habet cuncta, neque ipse habetur.* Dicit animum non pati subjectionem. Possessio plerumque dominium arguit. Quanquam recte haec J. C. distinguant. Sic in hoc opere: *Urbem Romam, sicuti ego accepi, condidere atque habuere initio Trojani.* Vult ergo, virtutis gloriosam atque aeternam esse possessionem, quum caetera fluxa atque fragilia sint. *Haec omnia,* inquit Cicer. Lib. X. Epistol. 12. *quae habent speciem gloriae, collecta inanissimis splendoris insignibus, contemne; brevia, fugacia, caduca existima. Verum decus in virtute positum est; quae maxime illustratur magnis in Rempublicam meritis.* Et ad Herenn. *Omnes bene vivendi rationes in virtute sunt collocandae, propterea quod sola virtus in sua potestate est; omnia praeter eam subjecta sunt fortunae dominationi.* GRASW. Illustrabit haec omnia Lips. I. Civilis Doctrinae 1. Seneca in Hercule Oeteo: *Sed locum Virtus habet inter astra.* Et in eod.

Quid me tenentem regna siderei poli,
Coeloque tandem redditum, planctu jubes
Sentire fatum? Parce, nam Virtus mihi
In astra, & ipsos fecit ad Superos iter,
Virtus in astra tendit, in mortem timor.

Exstat apud Luckium numus Joannis Jacobi Trivultii, Ducis Ludovici XII. Regis Galliarum, qui idem stabilit altero latere, in quo Virtus conspicitur, dextra caduceum, sinistra palmam tenens, cum inscriptione; ME DUCE TUTUS ADIBIS ASTRA. Sed & apud eundem exstat numus Petri Strozzae, Gallici exercitus, Anno 1553, summi Praefecti, in cujus altero latere VIRTUTEM clypeo & hasta insignem terrere cupiens MORS, coronam ei monstrat, capiti suo impositam; (eo enim indicatur, Mortem ne Regibus quidem parcere) & falcem stringit praecurvam, qua omne genus mortalium, feni instar, resecet; sed VIRTUTI superscriptum: MIHI NON DOMINABERIS. Eleganter. Ut enim verè moritur, qui nihil in vita egit, quo se vixisse ostenderet; sic post obitum etiam

——— *benefacta manent, aeternaque virtus*
Non metuit Stygiis ut rapiatur aquis. RUP.

SED DIU &c.] Dixerat rectius sibi videri, *ingenii, quam virium opibus gloriam quaerere.* At objicere poterat aliquis, maximam gloriam, & maximam nominis celebritatem rebus bellicis comparari. Bella autem magis corporis, quam ingenii viribus geri. ex quo effici, ut non minor corporis quam animi viribus, aut major etiam gloria quaeratur. Ac rerum quidem bellicarum maximam gloriam esse, testatur Cicero, cujus haec sunt in oratione pro Murena: *Ac nimium, (dicam enim quod sentio) rei militaris virtus praestat ceteris omnibus. Haec nomen populo R. haec huic Urbi aeternam gloriam peperit: haec orbem terrarum parere huic imperio coëgit. Omnes Urbanae res, omnia haec nostra praeclara studia, & haec forensis laus & industria, latent in tutela & praesidio virtutis. simul atque increpuit suspicio tumultus, artes illico*

nostrae conticescunt. Et certe Marathona, Thermopylas, Salamina, Plataeas non eruditi homines, & in Bibliothecis suis abditi: sed fortes, & ad bellica munera diuturnis sub dio laboribus exercitati, nobiles reddiderunt. Quod si bellicae virtutis maxima gloria est: & bella corporis magis viribus, quam consilio, & prudentia administrantur: periculum est, ne non satis vere dixerit Sallustius, *rectius esse, ingenii quam virium opibus gloriam quaerere*, &c. Sed Sallustius huic rei obviam iens, ait, *diu quidem dubitatum fuisse utrum res militares*, &c. Sed tandem constitisse, in bello plurimum ingenium posse. Certe enim exercitus quamlibet magnus, si ei consilium desit, similis est Polyphemo excaecato. & vere Horatius: *Vis consilii expers mole ruit sua.* Neque Ajacem aut Diomedem, qui robore valebant, sed Ulyxem vocavit Homerus, πτολίπορθον, & vere Xenophon, Αἱ μάχαι κρίνονται μᾶλλον ταῖς ψυχαῖς, ἢ ταῖς τῶν σωμάτων ῥώμαις. & Euripides, ἓν σοφὸν βούλευμα πολλὰς χέρας νικᾷ. Agamennon 2. Iliad. optat sibi decem similes Nestoris, &c. Itaque Pallas eadem praestat consiliis & bello. Ἡμετέραις βουλαῖς Σπάρτη μὲν ἐκείρατο δόξαν. quod apud Ciceronem sic redditur: *Consilio cujus laus est attonsa Laconum.* Fabius Maximus consilio vim Annibalis vicit. Romanus sedendo vincit. MURET.

Totus hic verborum ordo nectar redolet civilis Prudentiae. *Virtus animi non solum scriptoribus est vividum, acre, velox & ardens illud*, (quod in C. Caesare describit Vellejus Paterculus, fuisse vigore animi acerrimum; ejusdemque celeritatem ingenii quodam igne volucrem celebrat Plin. 7.) *sed & maturum tardiusve illud, quod summum aevi nostri ducum, Mauritium Nassovium, invictum usque ad extremum praestitit, quum scilicet à temeritate ita alienus esset, ut saepissimè quum caedere hostem posset, satis esse existimaret, si non caederetur, nec aperto Marte, quod tironibus placere solet, provocaret, nisi quum prospectum esset ne noceret*, ut de ipso praeclare scribit vir absque pari ingeniosus, eruditus ac disertus Dan. Heinsius in laudatione herois illius funebri, ubi & adjicit, eundem, si quid moliretur, lentum atque ad omnia intentum, prospera cum ratione magis, quam ex casu approbavisse, quae ipsa de Suetonio Paullino *Tacitus* habet II. Hist. 25. §. 3. Et de hac posteriori animi virtute, sive Prudentia, potissimum loquitur hic Sallustius. Mox decidens quaestionem, vine corporis, an virtute animi res militaris magis procedat? utraque ait necesse esse, & alteram alterius auxilio egere, h. e. neque consilium sine robore, neque istud sine illo stare posse. In quo ita consonat Onosander, ut vel interpres verborum Sallustianorum esse possit: *Qui verò aut corporis vires absque ingenii consilio, aut consilium absque viribus probant, falluntur, nec hilum proficiunt. Nimirum, omissâ prudentiâ, nihil sapienti calliditate consulitur, viribus deficientibus, nihil rectè consultum perficitur.* Hactenus Stratagematum doctor. Prius assertionis hujus membrum confirmant majores nostri, apud Senecam, cujus verbis, quum nihil prudentius elegantiusve dici possit, locum illius, sedet sententia, è I. de Ira c. XI. describere: *Germanis quid est animosius? quid ad incursum acrius? quid armorum cupidius? quibus innascuntur innutriunturque: quorum unica illis cura est, in alia negligentibus. Quid induratius ad omnem patientiam? ut quibus magna ex parte non tegumenta corporum provisa sunt, non suffragia adversus perpetuum coeli rigorem. Hos tamen Hispani Gallique & Asiae Syriaeque molles bello viri, antequam legio visatur, caedunt: ob nullam rem aliam opportunos, quàm ob iracundiam. Agedum, illis corporibus, illis animis delicias, luxum, opes ignorantibus, da rationem, da disciplinam: ut nihil amplius dicam, necesse erit nobis certe mores Romanos repetere.* Posterius probant omnes decrepiti duces & tantùm non ostio admoti, quos, etsi animo sint validi, tamen quod vires deficiant, imperatorio muneri ineptos judicat supra laudatus Onosander c. I. Stratagem. ibi: *Adhuc adolescentior temerario & feroci impetu rem perdet: at jam defectae aetatis senex, naturali infirmitatis vitio, derelinquet.* Suave est, quod Appianus in Parthicis & Plutarchus in Crasso memoriae prodiderunt. Ad infaustam expeditionem Parthicam exeuntem & in Galatiam tendentem Crassum, Dejotarus omni humanitatis genere pro suâ erga Romanos fide coluit: is jam aetate senecta novam urbem moliebatur; id intempestivum Crasso visum, de urbe hominem cogitare, quem cani ad urnam juberent respicere; & suaviter cavillatus, *Umbra te, credo, Dejotare, fefellit; longum negotium post horam duodecimam aggressus es.* Sensit rex, quo tenderet, eundemque illi jocum remensus est: *Et tu, mi Crasse, ad antelucanum opus post meridiem proficisceris; & Occidente jam Sole in Orientem properas.* Uterque alteri verum dixit, debebant ambo juveniles curas aetatis excusatione rejicere; nam & Crassus sexagesimum annum excesserat, poteratque honestiorem mortem in Patria opperiri, si id per avaritiam ei licuisset. RUPERT.

INTER MORTALES] Gellius cap. 27. Lib. XIII. MURET.

VINE CORPORIS, AN VIRTUTE ANIMI] Sic in Jugurth. *Ad hoc vis corporis*, &, *Quod si Regum atque Imperatorum animi virtus*, &, *virtutem animi ad coelum ferunt.* sed & supra, *Vim corporis & animi* esse ait, *Sed omnis*, inquit, *nostra vis in animo & corpore sita est* & infra, *quanta animi vis fuisset in exercitu Catilinae.* &, *Ac tametsi in ipso magna vis animi erat.* & in oratione ad Caesarem, *quorum omnis*

[a] inter mortales certamen fuit, [b] vine corporis, an virtute animi res militaris magis procederet. [c] Nam & prius quam [d] incipias, [e] consulto: & ubi consulueris, [f] mature facto opus est. Ita

VARIANTES LECTIONES.

a *Inter mortales m. c. f.* B. M. *magnum inter m. f. certamen.* F. *magnum certamen inter mortales* N. b *vi corporis* H. c *Nam prius quam* A. B. C. N. d *incipias aliquid* M. e *consulto opus est* K. f *mature est opus facto* A. *mature facto est opus* G. *mature opus est facto* K.

NOTAE VARIORUM.

omnis vis virtusque in lingua sita est. Ergo non perpetuo *vim* ad corpus, *virtutem* ad animum referas; & infra, *fuit magna vi animi & corporis.* CIACCON. Quale illud etiam certamen fuit Ajacis & Ulyssis à poëtis decantatum. COLER.

NAM ET PRIUSQUAM INCIPIAS] Isocrates: βουλεύου μὲν βραδέως, ἐπιτέλει δὲ ταχέως τὰ δόξαντα. Demosth. Δεῖ μὲν βουλεύεσθαι ἐφ' ἡσυχίας, ποιεῖν δὲ τὰ δόξαντα μετὰ σπουδῆς. *Semper nocuit differre paratis.* ὁ καιρὸς ὀξύς; Hipp. Pericles apud Thucyd. οἱ γὰρ πολέμου οἱ καιροὶ οὐ μενετοί. Hesiodus, Αἰεὶ δ' ἀμβολιεργὸς ἀνὴρ, ἄταισι παλαίει. Alexander ex Homero, μηδὲν ἀναβαλλόμενος. MURET. Plutarchus in Annibalis vita: *Quo circa sapientes viros & optimos rerumpub. gubernatores finem magis in rebus humanis, quam initium spectari, & priusquam ad arma, bellaque prorumpant, experiri omnia consilio* decet: & illud Terentianum in Eunucho sub Thrasonis persona, *Mane, omnia prius experiri consilio quam armis, sapientem decet. Consulto pro consulere*, Priscianus, *Participiorum*, inquit, *accusativi frequenter pro infinitis verbis ponuntur, ut Sallustius in quinto, saepe celebritatem novimus te timentem, pro timere, &, video ingentia dona quaesitum Graeciae properantem, pro properare, Ablativi quoque pro eorum infinitis, ut idem in Catilinario, & priusquam incipias: consulto, & ubi consulueris, mature facto opus est, pro consulere, & facere.* ZANCH. A Graecis multa Sallustius mutuatur, quod & Quinctilianus Lib. IX. cap. III. affirmat. Demosthenes quidem oratione I. in Philippum sic: Δεῖ μὲν βουλεύεσθαι ἐφ' ἡσυχίας, ποιεῖν δὲ τὰ δόξαντα μετὰ σπουδῆς. Et in orat. de Pace: Οἱ μὲν γὰρ ἄλλοι πάντες ἄνθρωποι πρὸ τῶν πραγμάτων εἰώθασι χρῆσθαι τῷ βουλεύεσθαι, ὑμεῖς δὲ μετὰ τὰ πράγματα. Et Isocrates ad Demonic. Βουλεύου μὲν βραδέως, ἐπιτέλει δὲ ταχέως τὰ δόξαντα. Et Aristoteles Moralium Eudaemiorum V. & Nicomachiorum VI. καί φασιν, πράττειν μὲν δεῖν ταχὺ, τὰ δόξαντα βουλεύεσθαι δὲ βραδέως. Diogenes quoque Laërtius in Biante: Βραδέως ἐγχείρει τοῖς πραττομένοις, ὃ δ' ἂν ἕλῃ βεβαίως τηρῶν διάμενε. Quo respexisse puto AEmilium Probum cum diceret in Datamis vita: *Neque acutius ullius Imperatoris cogitatum, neque celerius factum usquam legimus.* A. MANUT.

UBI CONSULUERIS.] Isocrates item in hanc sententiam ait: Βουλεύου μὲν βραδέως, ἐπιτέλει δὲ ταχέως τὰ δόξαντα. A quo accepit fortasse Demosthenes, cum dixit, Δεῖ μὲν βουλεύεσθαι ἐφ' ἡσυχίας, ποιεῖν δὲ τὰ δόξαντα μετὰ σπουδῆς. ZANCH. & URSIN. Imitatio aperta Demosthenis. Sic enim ille inquit in Philipp. I. δεῖ μὲν βουλεύεσθαι ἐφ' ἡσυχίας, ποιεῖν δὲ τὰ δόξαντα μετὰ σπουδῆς. COLER.

PRIUSQUAM INCIPIAS CONSULTO] Huc fortasse aptari possit illud Thucydidis Lib. I. ἡσυχάζετε γὰρ μόνοι Ἑλλήνων, ὦ Λακεδαιμόνιοι, οὐ τῇ δυνάμει τινὰ, ἀλλὰ τῇ μελλήσει ἀμυνόμενοι. *Vos enim soli Graecorum Lacedaemonii quiescitis, non vi aliquem, sed cunctatione repellentes.* Verum disertius apud Livium Lib. XXXI. *Damocritus praetor AEtolorum rem magni discriminis consiliis nullam esse tam inimicam, quam celeritatem, dixit: celerem enim poenitentiam, sed eandem seram atque inutilem sequi*, cum praecipitata raptim consilia neque revocari, neque in integrum restitui possint. Quare ad deliberandum spatium est sumendum; sed tantum quantum res patitur. Alioqui non sine culpa spatium extenditur. Quo nomine jure Seneca Epist. LXXI. quendam reprehendit, *Subinde me de singulis rebus consulis, oblitus vasto nos mari dividi. Cum magna pars consilii sit in tempore, necesse est evenire, ut de quibusdam rebus tunc ad te perferatur sententia mea, cum jam contraria potior est: Consilia enim rebus aptantur: res nostrae feruntur, imo volvuntur. Ergo consilium sub die nasci debet, & hoc quoque tardum est nimis: sub manu, quod ajunt, sub manu nascatur.* Pro dignitate ergo ipsa res pensanda lente festinanti, sed quantum res patitur. GRASW.

MATURE FACTO OPUS EST] Ne scilicet nobis eve-

eveniat id, quod ait Tacitus Lib. III. Histor. de Fabio Valente: *Ipse inutili cunctatione, agendi tempora consultando consumpsit.* Quod vero hic dicit Sallustius, ab Isocrate sumptum est ad Demonicum: βουλεύου βραδέως, ἐπιτέλει δὲ ταχέως τὰ δόξαντα. An potius ab Aristotele Lib. VI. Ethicorum: καί φασι πράττειν μὲν δεῖν ταχὺ τὰ βουλευθέντα, βουλεύεσθαι δὲ βραδέως. GRASW. Sententia in Graecis scriptoribus frequens. Citat Colerus Demosth. Philippica I. Adjicies de tuo illud *Isocratis* ad Demonic. βουλεύου μὲν βραδέως, ἐπιτέλει δὲ ταχέως τὰ δόξαντα. Cui simile quid habet Aristoteles VI. Nicomach. 10. adde Piccart. d. XVIII. c. VI. p. 406. *Cic.* quoque in Bruto: *Magnum opus & arduum, ut saepe jam diximus: sed ingredientibus considerandum fuit, quid ageremus, nunc quidem, quocunque feremur, danda nimirum vela sunt.* Cujus loci elegans ἀλληγορία, ut putat Lips. II. A. L. 12. expressa de illis Alcaei, Ἐκ γῆς χρὴ κατιδεῖν πλόον, εἴ τις δύναιτο καὶ παλάμην ἔχοι. Ἐπεὶ δὲ κἂν πόντῳ γένηται, τῷ παρεόντι τρέχειν ἀνάγκη. RUPERT.

MATURE FACTO] Existimo post *mature* esse distinguendum: infra: *facto, non consulto in tali periculo opus esse.* CIACC. Placeret magis, si distinctionis nota poneretur ad verbum, *matura*, nam infra est: *Facto, non, consulto in tali periculo opus esse.* URSIN. Minime advocarunt judicium suum quo vigebant, qui illud *mature* adsociandum censuerunt praecedentibus; neque enim *mature* heic moratur, sed festinat, & alioquin, hac distinctione, directe abeat Sallustius ab eorum mente, quorum sententiam exprimere voluisse putatur: quemadmodum liquet ex eis quae ad haec verba adduxit Aldus junior. GRUT. Ciacconius post *mature*, distinguit sine causa. De hujus vocabuli, *mature*, duplici potentia v. Barth. ad Grat. p. 66. RUP. Placeret magis, si distinctionis nota poneretur ad verbum *mature.* Nam infra est, *facto, non consulto, in tali periculo opus esse*, Ursinus. Mart. L. 1. 3. *mature opus est facto.* caeteri ut in Textu. Post Ursinum si erraverit Editor Paris. solens, suo more fecerit. *Mature facto* idem valet ac apud *Catonem* in Thermum, *mature transigit. Qui unum quid* mature transigit, *is properat.* Sisenna IV. Consilia celeriter transigi *decet.* Laudat etiam in Pompeio consilii celeritatem Cicero pro Lege Manil. §. 30. Multa in hanc sententiam apud veteres invenire est. Hesiodus ἔργ' β'. Αἰεὶ δ' ἀμβολιεργὸς ἀνὴρ ἄτῃσι παλαίει. Pindarus Olymp. Δ' ait manum & cor aequari. ταχυτᾶτι χεῖρες δὲ καὶ ἦτορ ἴσον. Confer *Herodotum* III. 71. & Thalia LXXXI. Antiphontem Orat. XIV. p. 135. Polybium III. Thucydides α. §. ο. Οἱ μέν γε νεωτεροποιοὶ, καὶ ἐπινοῆσαι ὀξεῖς. καὶ ἐπιτελέσαι ἔργῳ ὃ ἂν γνῶσιν. Infra apposite: Μόνοι γὰρ ἔχουσί τε καὶ ὁμοίως ἐλπίζουσι ἃ ἂν ἐπινοήσωσι, διὰ τὸ ταχεῖαν τὴν ἐπιχείρησιν ποιεῖσθαι ὧν ἂν γνῶσι. Demosthenes Exord. XXII. Δεῖ δὲ βουλεύεσθαι μὲν ἐφ' ἡσυχίας, ποιεῖν δὲ τὰ δόξαντα μετὰ σπουδῆς. *Isocr.* in Orat. Περὶ Εἰρήνης. p. 236. Χρὴ δὲ τοὺς νοῦν ἔχοντας περὶ μὲν ὧν ἴσασι, μὴ βουλεύεσθαι (περίεργον γὰρ) ἀλλὰ πράττειν ὡς ἐγνώκασι. Hinc abunde patet, quem sensum vult exprimere, quosque Noster auctores habet. Videamus jam an secus acceperint ejus verba sequentis aevi scriptores. Themistius Orat. III. p. 82. Πρὸς ἑκάστῳ χρείαν τοῦ φίλου τὸ πρόσωπον οἰκεῖον μεταλαμβάνειν, ἐν δίκαις δὲ συνηγόρου, συμβούλου δὲ ἁπανταχοῦ, καὶ συνεργοῦ ἐπὶ τῇ γνώμῃ. Herodianus de Severo II. 33. Γενναῖος ἅμα καὶ θυμοειδὴς, νοῆσαί τε ὀξὺς, καὶ τὸ νοηθὲν ἐπιτελέσαι ταχύς. Zosimus Pindarum sequitur, at idem est sensus lib. 1. p. 49. Οὐδὲν ἦν ἔργου καὶ λόγου τὸ μέσον, ἀλλὰ συνέθεον ἐφ' ὅπερ ἐδόκει. Emmanuel Palaelogus cap. XXX. Paraenet. Καὶ πρὸς μὲν τὰς ἀπράσεις σχολῇ βαδίζειν, βεβουλευμένον δὲ καλῶς, δυσὶ ποσὶ τρέχειν. Et hinc laus Constantini apud Eutropium: Vir ingens, & omnia *efficere nitens* quae *animo praeparasset.* Cujus mentem parum assecutus Metaphrastes, vide x. 4. Ammianus Marcellinus XVII. 9. *Atque ut* consilium prudens celeritas *faceret tutum.* Lupus Abbas Ferrariensis epist. XXXIII. *Antequam aliquid* incipiamus, prudenter *quid agendum sit, debeamus inquirere, & cum invenerimus*, matura festinatione perficere. Et epist. XCIII. *Antequam incipias* &c. *Sic enim,* inquit, *&* praecipitatio *vitabitur, & nocitura* dilatio. Ergo vox *Mature* minime copulandum cum v. *consulueris*, sed eo sensu accipiendum quo apud Virgilium Aen. 1. Maturate *fugam.* Atque ita accipit Cicero II. Catilin. *reliquis autem de rebus constituendis*, maturandis, *agendis.* Plautus Aulul. IV. 2. 4. *In herum* matura, *in se* sera *condecet capessere.* Philoxenus: *maturate* σπεύσατε, & pro *celeriter* apud Cyprianum epist. XIV. & Nonium in voce. Gellium X, 11. Macrobium p. 198. Horat. II. 17. Hinc *maturrime* pro *celeriter*, Caesar B. Gall. cap. XXXIII. Confer Livium III. 96. Terentium Heautont. III, 1. Frontinum I, 6. Suetonium Jul. cap. II. ubi textum frustra sollicitat magnus *Casaubonus.* Addo unum *Ovidium* Metam. XIII, 300.

Si mora *pro culpa est*, *ego sum* maturior *illo.*

Alio sensu usus hac voce Valerius III. 27. *Quis dubitaret, quin & Galli & victores, illam admirationem mox in risum, & in omne contumeliae genus conversuri essent? Non exspectavit igitur hanc injuriae* maturitatem. Codices B. Publ. & Petrensis, *tangi hac injuria suam maturitatem*, meo animo prorsus inepte & barbare. Receptam lectionem firmat Cicero I. Catilin. *omnium scelerum ac veteris furoris & audaciae* maturitas *in nostri consulatus tempus erupit.* In utroque loco necesse est, accipiamus *maturitatem* pro *consummatione* & *complemento*, ut iste sit Valerii sensus, *Non exspectavit donec injuria ad sum-*

Ita utrumque per se [a] indigens, [b] alterum alterius [c] auxilio [d] veget.

II. Igi-

VARIANTES LECTIONES.

a *indigens est* A. b *alterum alterius auxilio augetur.* E. *alterius alterum auxilio indiget.* F. c *consilio* d *eget* A. B. C. D. G. H. N. *indiget* I. K. *indeget* M.

NOTAE VARIORUM.

summum culmen evaderet. Priscianus p. 171. & Donatus ad Heautont. I. 1. *priusquam* junctim legunt. WASSE.

ITA UTRUMQUE &c.] Horatius. *alterius sic Altera poscit opem res & conjurat amice.* CIACCON. & MURET. Sic apud Homerum. σὺν δὲ δύ' ἐρχομένω. & propterea Jupiter, ταῦτα δ' Ἀτρεῖ θεῷ καὶ Ἀθηνῇ πάντα μελήσει. MURET. Thucyd. VI. 18. Καὶ νομίσατε, νεότητα μὲν καὶ γῆρας ἄνευ ἀλλήλων μηδὲν δύνασθαι. Themistius Orat. XVII. p. 435. Δύο ὁδοὺς εἶναι φιλοσοφίας, τὴν μὲν ἀνθρωπίνην, τὴν δὲ θειοτέραν. Δεῖσθαι δὲ ὁμοίως ἀλλήλων, καὶ οὔτε τὴν ἀνθρωπίνην ἐξεῖναι βαδίζειν ἄνευ τῆς θείας, οὔτε τὴν θείαν ἄνευ τοῦ περικαθῆρασθαι τῇ ἀνθρωπίνῃ. Hinc Athenienses suos praedicat Pericles apud Thucydidem Lib. II. Διαφερόντως γὰρ δὴ καὶ τόδε ἔχομεν, ὥστε τολμᾷν τε οἱ αὐτοὶ μάλιστα, καὶ περὶ ὧν ἐπιχειρήσομεν ἐκλογίζεσθαι· ὃ τοῖς ἄλλοις ἀμαθία μὲν θράσος, λογισμὸς δὲ ὄκνον φέρει. *Et hoc quoque prae caeteris eximium habemus, quod iidem & maxime audemus, & quae aggredimur consideramus: In quo aliis imperitia quidem audaciam, consideratio vero cunctationem affert.* Utrumque idem etiam Romanis tribuit Polybius Lib. VI. Ὅταν μὲν γάρ τις ἔξωθεν κοινὸς φόβος ἐπιστὰς, ἀναγκάσῃ σφᾶς συμφωνεῖν καὶ συνεργεῖν ἀλλήλοις, τηλικαύτην καὶ τοιαύτην συμβαίνει γίνεσθαι τὴν δύναμιν τοῦ πολιτεύματος. ὥστε μηδὲ παραλείπεσθαι τῶν δεόντων μηδὲν, ἅτε περὶ τὸ προσπεσὸν ἀεὶ πάντων ὁμοῦ ταῖς ἐπινοίαις ἁμιλλωμένων· μήτε τὸ κριθὲν ὑστερεῖν τοῦ καιροῦ κοινοῦ καὶ κατ' ἰδίαν ἑκάστου συνεργοῦντος πρὸς τὴν τοῦ προκειμένου συντέλειαν. *Quoties enim alicujus ab exteris periculi metus ingruens concordare cives ac sibi invicem ferre opem coëgerit, ea est ac tanta hujus Reipublicae vis, ut neque in deliberationibus quicquam eorum praetermittatur, quae facto sunt opus, quum, ut quidque accidit, eo certatim cuncti suas cogitationes referunt, & eorum quae sunt decreta nihil fiat tardius, quam oporteat; publice privatimque omnibus ad consulta perficienda connitentibus.* Sic alterum alterius auxilio eget, utrumque per se indigens. Unde ille apud Thucyd. Lib. I. summo jure eos increpat, quibus utrumque deërat: Οἱ μέν γε νεωτεροποιοὶ καὶ ἐπινοῆσαι ὀξεῖς, καὶ ἐπιτελέσαι ἔργῳ, ὃ ἂν γνῶσιν· ὑμεῖς δὲ τὰ ὑπάρχοντά τε σώζειν, καὶ ἐπιγνῶναι μηδὲν, καὶ ἔργῳ οὐδὲ τ' ἀναγκαῖα ἐξικέσθαι. *Illi novarum rerum molitores, & tum ad excogitandum, tum ad ea quae exsequenda sunt veloces; vos autem ea quae possidetis conservare contenti, nihil admodum ad excogitandum, ac ne ad necessaria quidem exsequenda sufficitis.* GRASW. Dii melius quam ut ita brevitati Sallustium studuisse putemus, *utrumque indigens eget.* & Bertinianus magis etiam ineptus, *indigens indiget.* Conficiebam olim, *Ita utrumque per se indigens alterum alterius auxilio*, Id ita explicabam: utrumque indigens auxilio, alterum alterius scilicet, nec ea opinione erubesco, sed propior sum, ut verum putem; *alterum alterius auxilio veget.* Eo verbo usus Pomponius Majali, *Animos Venus veget voluptatibus.* Ennius Ambracia:

AEquora salsa veges ingentibus ventis.

Et quod ibi agendi significatione est, nihil huic rei disconducit, nam haec talia, naturae actionem ostendunt, agendi fine saepe perpessionem significare, ne scholae quidem istae negant. Quamvis, ne dissimulem, nihil vetat activum esse, invicem enim animus & corpus vegent. De hac emendatione placui mihi, postquam eam alios in V. Lib. reperisse audivi, sed qui nunc nuper Sallustium multis millibus emendatum ex officina Plantini emisit, cum hoc de amico meo didicisset, qui ex me referebat, probavit, & in contextum postea recepit. PALMER.

VEGET] Quaedam exemplaria habent *eget.* Ad hanc faciem loquitur Horatius:

—— *alterius sic*
Altera poscit opem res, & conjurat amice.

Vegere antiquum verbum est & significat vegetare. Lucret. Lib. V. 532.

E quibus una tamen sit & haec quoque caussa necesse est,
Quae vegeat motum signis.

Ennius apud Festum:

Cum magno strepitu Volcanum ventu vegebat.

Exempla plura legere est apud Nonium. Quibus adde, si tanti est, illud Lucretii Lib. V. 1055.

Postremo quid in hac mirabile tantopere est re,
Si genus humanum, cui vox & lingua vegetur,
Pro vario sensu varias res voce notaret.

Sic enim post Lambinum spero me recte emendasse olim, cum in veteri editione esset: *Cui*

 vox

II. Igitur [a] initio [b] reges (nam in terris [c] nomen Imperii id [d] primum

VARIANTES LECTIONES.

a *in initio* B. E. G. H. I. N. b *reges fuere* A. c *id nomen imperii* B. C. G. H. N. d *primum fuerat* B.

NOTAE VARIORUM.

vox & lingua vigetur. COLER. Badius, Omnibon. Valla, Zanchius, &, e nostris, Venet. 1470. 1478. LI. 2. Regius, Pemb. Arondel. B. Pub. Martin. Oxonienses universi & Guelferbyt. uno ore *eget*. Mallem illud alterum, & sane apud L. 3. habetur *eget* pro *viget*, quod non est de nihilo. Carrio primus, auctoritate Palmerii, vocem *viget* in textum recepit, cujus rationes adeas. Miror Gruterum, alias anxie scupulosum, nihil de hac re dicere, sed Carrionem nimis implicite sequi. Utcunque locus habet, Acro ad illud Horatii, *alterius sic Altera poscit opem res*, praefert, *auxilii eget.* Nec aliter legisse videtur Auctor Praefat. de Justinianeo Codice confirmando: *Istorum etenim alterum* alterius auxilio semper eguit. Solus, quod sciam, Auctor adversus Marcionem alteram lectionem subobscure innuit.

Omnia sic conjuncta vigent *veterisque novique Foederis.*

ubi reponendum *vegent*, est enim antiquitatis affectator. Nescio item an Lactantius Institut. III. 12. *Scientia id praestat, ut quomodo, & quo perveniendum sit, noverimus; virtus ut perveniamus:* Alterum sine altero *nibil* valet. Marckii γ. *per se utrumque.* Vide *Stewechium* ad Apulejum, p. 417. *Veget* autem, id est, stat, vegetum est, floret. Sic Varro: *Nec natus est, morietur, viget, veget utpote quam plurimum.* Aliter *vegere* active est *vegetare.* Ennius, *aequora salsa veges ingentibus ventis.* Vide & collectanea Giphanii in Lucretium. WASSE.

REGES, NAM IN TERRIS NOMEN IMPERII ID PRIMUM FUIT] Quod imperium regium naturae maxime sit consentaneum, eleganter demonstrat Polybius Lib. VI. Ὅταν ἐκ τῶν περιλειφθέντων οἱονεὶ σπερμάτων αὖθις αὐξηθῇ σὺν χρόνῳ πλῆθος ἀνθρώπων, τότε δήπου ἀνάγκη τὸν τῇ σωματικῇ ῥώμῃ καὶ τῇ ψυχικῇ τόλμῃ διαφέροντα, τούτων ἡγεῖσθαι, καὶ κρατεῖν· καθάπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων γενῶν τῶν ἀδοξοποιήτων ζώων θεωροῦμεν. τοῦτο χρὴ φύσεως ἔργον ἀληθινώτατον νομίζειν παρ' οἷς ὁμολογουμένως τοὺς ἰσχυροτάτους ὁρῶμεν ἡγουμένους· λέγω δὲ ταύρους, κάπρους, ἀλεκτρυόνας, καὶ τὰ τούτοις παραπλήσια. Τὰς μὲν οὖν ἀρχὰς εἰκὸς τοιούτους εἶναι καὶ τοὺς τῶν ἀνθρώπων βίους ζωηδὸν συναθροιζομένων, τοῖς ἀλκιμωτάτοις καὶ δυναμικωτάτοις ἑπομένων· οἷς ὅρος μέν ἐστι τῆς ἀρχῆς ἰσχύς· ὄνομα δ' ἂν εἴποι τις μοναρχίαν. ἐπειδὰν δὲ τοῖς συστήμασι διὰ τὸν χρόνον ὑπογένηται συντροφία καὶ συνήθεια, τότε ἀρχὴ βασιλείας φύεται. *Cum autem ex iis quasi seminibus, quae remanserint, progressu temporis hominum multitudo iterum fuerit propagata, tum enimvero necesse est, ut qui robore corporis & praesentia animi atque audacia praestat caeteris, ducatum atque imperium in caeteros obtineat: quod ipsum in aliis quoque animalibus, quae non opinionibus adventitiis, sed unius naturae instinctu ducuntur, quum cernimus usuvenire, naturae id opus esse certissimum debemus credere. Nam & in illis ducum officio sine controversia robustissimos quosque fungi videmus: puta tauros, apros, gallos gallinaceos, & id genus alia animalia. Ac principio quidem hujusmodi fuisse & hominum vitam probabile est; dum communi animantium more in unum coeunt, & fortissimos ac valentissimos sequuntur. Hi robore metiuntur imperium: quod jure appelles unius dominationem. Postea vero quam procedente tempore inter hos coetus communis educatio, & vitae consuetudo consecuta fuerat; ab eo principio regnum existit.* Idem eodem libro: πρώτη μὲν οὖν ἀκατασκεύως καὶ φυσικῶς συνίσταται μοναρχία· ταύτῃ δ' ἕπεται καὶ ἐκ ταύτης γεννᾶται μετὰ κατασκευῆς καὶ διορθώσεως βασιλεία. *Ac prima quidem sine ulla arte & naturae impetu constituitur unius dominatio: hanc sequitur atque ex hac originem habet, cum accesserit ars & emendatio, regnum.* Adstipulatur Cicero lib. III. de Legibus: *Omnes antiquae gentes regibus quondam paruerunt.* Ut & Justinus ex Trogi Pompeji historiis. Idem affirmat de Medis Herodotus, quem & Cicero allegat lib. I. Offic. Et de Graecis in genere Pausanias initio Boeoticorum, itemque in specie de Plataeënsibus, & de Atheniensibus Heraclides in lib. de Politiis. GRASW. Nam hoc nomen primi Assyrii, Medi, Persae, AEgyptii usurpabant. Maxime tamen κατ' ἐξοχὴν Persarum Rex dictus fuit, ut scribit Aristophanis vetus interpres in Acharnensibus. Tandem etiam id nomen à Graecis ad Romanos fuit translatum: quamquam utrique genti initio suspectum & invisum fuerit. Libertati enim inimicum esse putabant, quod & Cicero osten-

mum fuit) [a] diversi, pars ingenium, alii corpus exercebant: [b] etiam tum vita hominum sine cupiditate [c] agitabatur, sua cuique satis placebant.

VARIANTES LECTIONES.

a *diversi fuere* H. b *& tum vita* F. c *agebatur* C. D. G.

NOTAE VARIORUM.

ostendit in 1. Philip. unde & per proverbium *Rex* appellatus fuit, qui superbè diceret, faceretve. *Regem* dici à *regendo* verum est. Isidor. lib. 9. *Rectè faciendo Regis nomen tenetur, peccando mittitur.* Unde & apud veteres tale erat proverbium. *Rex eris si rectè facies, si non facies non eris.* Ubi Isidorum ad illud Horatii adlusisse puto, lib. I. epist. 1.

——— *Rex eris ajunt*
Si rectè facies. ———

quod & Ausonius aemulatur Idyl. 16.

Qui rectè faciet, non qui dominatur, erit rex.

Et hinc aliud proverbium exstitit, dictusque Rex, qui omnibus modis rem aliquam absolverit, ut docet eruditissimus Gallorum Adrian. Turnebus lib. XXIV. cap. 29. Coler.

Nam in terris] In vetusto libro sine voce, *nam: In terris nomen Imperii id primum fuit.* quid si legamus, *Nam terris nomen, &c.* Ciaccon. V. C. non habet illud *nam*; ut fortasse legendum sit: *Nam terris, nomen imperii id primum fuit.* Quod autem sequitur *Sua cuique satis placebant*; simile est illis, quae habentur infra in Bello Jugurthae, ubi est: *Debere illi res suas satis placere, &c.* Utrumque certe, licet diversis prolatum verbis, respondet Horatianis illis:

Qui fit Maecenas, ut nemo, quam sibi sortem
Seu ratio dederit, seu sors objecerit ipsa,
Contentus vivat. Ursin.

L. I. 3. Badian. *cum jam in terris. Corpus alii* Bad. & Reg. pro *subigere* D. 1. *subire.* Caeterum adeas Aristotelem Repub. I. 2. infra; *neque mutari atque* Arond. Sulpicius II. Sac. II. 51. *turbari* aut misceri omnia cerneretur. Wasse.

In Terris nomen imperii] Idem testatur Herodotus lib. I. Justinus, Cicero II. de Off. III. de Legibus. Aristot. I. Πολιτ. Muret. Potuisset compendiosius, *in terris nomen imperii primum*, resectis ceteris; quod non pono, ut praescribam Sallustio characterem scribendi, sed ut ostendam toto errare coelo, quibus persuasum, eundem uti ubique sermone circumciso, id enim si affectasset, potuisset compendifacere, qualibet pagina, voces minimum quinquaginta. quod ipsum dicis caussa, infra aliquoties ostendere animus est. ideoque, ubi occurret Lectori; me arbitrari, hanc vel illam periodum, hanc vel illam vocem exterminandam; in eam capiet partem quam interpretor. Grut. Gruterus compendiosius putat dici potuisse, *in terris nomen imperii primum*, resectis ceteris; Sed non vult praescribere characterem scribendi Sallustio. caute ac modeste! Ponam ego hoc exemplum inter Veneres Sallustianas. Hic infrà cap. xxxvii. *Sed urbanae plebes, ea vero praeceps erat multis de caussis.* Haec verba, *ea vero*, uti suavitatem adserunt orationi, ita quoque ἔμφασιν habent. Imo non parum haec particula inserta ad perspicuitatem facit, quoties nominativus longius antecessit. Ita Cic. ad Att. l. VII. ep. 15. *Postumus autem, de quo nominatim senatus decrevit, ut statim in Siciliam iret, Fufanoque succederet, is negat se iturum sine Catone.* Quomodo legit quoque Linacer lib. V. Abest tamen is ab editionibus Lambin, Bosii, Junii, Guilielmii, ac Gruteri, ut nos docet Voss. L. de Constr. c. lix. De Ciacconii & Ursini conatu, (qui, *nam terris, &c.* legunt, expuncta praepositione, *in*) suum cuique relictum esto judicium. Mihi frustra sudant. Rupert.

Diversi pars ingenium, alii corpus exercebant] Diversi sententiis, dum alii vi corporis, alii virtute animi rem militarem magis procedere opinantur. Grasw. Sic infra: *Ingenium nemo sine corpore exercebat.* Ciacc.

Tum vita hominum] Poëtarum more, quasi de aureo seculo, (quod, ut & argenteum, aeneum &c. quidam ortum traxisse volunt à somnio Nabuchodonosoris de statua seu colosso; quorum tamen jam Hesiodus l. I. ἔργων, antiquior Nabuchodonosoro, apud Phot. p. 459. meminit) loquitur. Saniorum historicorum judicium hoc est, parem esse in rebus humanis, atque in omnium rerum natura, conversionem: nec aliquid sub sole novum esse: aetatem illam, quam illi auream vocant, ad nostram collatam, ferream videri: id è Chami, Saturni, Nimrodi aliorumque sceleribus ac latrociniis &, si ad antiquio-

bant. Postea vero quam [a] in Asia Cyrus, in Graecia [b] Lacedaemonii, &

VARIANTES LECTIONES.

a *Cyrus in Asia* B. E. N. *in Asia Cyrus rex* H. b *Lacedemonienses* A.

NOTAE VARIORUM.

tiquiora decurrendum, vel ex diluvio patescere. Quod si etiam res humanae in deterius prolaberentur, jam pridem in extremo vitiorum gradu homines fuisse constituturos: Sed cum flagitiosi homines nec ulterius progredi, nec eodem loco stare possent, sensim regredi necesse habuisse, vel cogente pudore, qui hominibus insit à natura; vel necessitate, quod in tantis sceleribus societas nullo modo coli poterat; vel &, quod verius, impellente Dei bonitate. Oppugnare quoque figmentum illud tot laudatissimos inferioris aevi principes, tot praeclaras leges, tot eximias disciplinas, inventa, alia. Denique, errorem hunc tantum esse senum, qui, floris primi memores, quum se ab omni voluptatum genere deseri vident, ac pro deliciis acerbissimos dolores, pro sensibus integerrimis membrorum omnium imbecillitatem sentiant, falsa imagine decepti, fidem & amicitiam hominum inter homines interiisse putent: ac velut ex longinqua navigatione profecti, aurea saecula, auream aetatem adolescentibus narrent. Vide Bodin. in Meth. Hist. c. VII. Bohuslaum Hassenstenimum in l. de Miseria Humana p. 18. Balthasarem Comitem Castilionaeum in pr. l. II. & Secundum Lancellotum Perusinum in l. quem Hoggidi inscripsit (quos duos posteriores Forstner. citat ad l. III. Annal. Tac. p. 308. Brunner. III. Annal. Bojor. p. 390. Eryc. Puteanum prooem. l. I. Histor. Medicaeae. Huc usque salvam puto stetisse sententiam. Verum enimvero, quoties, ut in studiis nostris fieri solet, destitutus ab experientia & Historiarum lectione, futurorum scientiam ab oraculis divinis peto, sive quoties ista cum istis confero, fateor, animum non semel in tenebras plusquam Cimmerias agi, imò velut atroci fulmine damnari & ex animi somno marcere. Hoc est enim carmen illud, Tantam humanae miseriae calamitatem, tantamque in universo mundo persecutionis procellam fore, ut, nisi dies hujusmodi tribulationis abbrevientur, nemo salvandorum superfuturus sit, h. e. omnia priora tempora, etiam funestissima, aureorum argenteorumque nomen meritura, prae extremo. Dicam Eucherii verbis ad Valerianum: *Postrema mundi aetas referta erit, tanquam morbis senectus. Cernentur coeli signa motusque terrarum, permutatae temporum vices, monstrosae animantium faecunditates: quae omnia procedentis adhuc prodigia sunt temporis. Apostolicae auctoritatis eloquium est:* IN NOS FINES SECULORUM DESCENDERUNT. *Quod cum jam dudum dictum sit, quid exspectamus? Urget nos dies ille jam non noster tantum, sed & saeculi.* Vide etiam Bernegg. in Germ. Tac. quaest. 108. RUPERT.

SUA CUIQUE SATIS PLACEBANT] Hoc est, sua quisque sorte contentus erat, neque supra vires aliquid appetebat. Sic in Jugurth. *debere res suas satis placere.* CIACC. & COLERUS. Scilicet, imperia. Hinc in ambiguo mansit, quantum in re militari posset animi virtus, cum tranquillior esset hominum vita, eo quod sine cupiditate agitaretur. Eleganter hoc quoque describit Polybius Lib. VI. τὸ μὲν οὖν παλαιὸν ἐνεγήρασκον ταῖς βασιλείαις οἱ κριθέντες ἅπαξ, καὶ τυχόντες τῆς ἐξουσίας ταύτης· τόπους τε διαφέροντας ὀχυρούμενοι, καὶ τειχίζοντες, καὶ χώραν κατακτώμενοι, τὸ μὲν ἀσφαλείας χάριν, τὸ δὲ τῆς δαψιλείας τῶν ἐπιτηδείων τοῖς ὑποτεταγμένοις. ἅμα δὲ περὶ ταῦτα σπουδάζοντες ἐκτὸς ἦσαν πάσης διαβολῆς καὶ φθόνου. *Ac primis quidem temporibus, qui electione populorum regiam potestatem semel fuerant adepti, in regnis suis consenescebant; loca opportuna munientes & moenibus cingentes, & ditionem quisque suam amplificantes, partim securitatis causa, partim ut subditis rerum ad victum necessariarum uberem copiam exhiberent. Simul dum his animum intendebant, extra calumniam atque invidiam hominum erant.* Quo magis & ingenium nonnulli exercebant. *Inclusis*, ait Plinius praefat. Lib. XIV. *gentium imperiis intra ipsas, ideoque & ingeniis, quadam sterilitate fortunae, necesse erat animi bona exercere. Reges innumeri honore artium colebantur, & in ostentatione hac proferebant opes, immortalitatem sibi per illas prorogari arbitrantes.* Qui aliter? cum reges non essent alii, quam qui sapientes. Senec. Epist. XC. *Illo ergo seculo, quod aureum perhibetur, penes sapientes fuisse regnum. Posidonius indicat.* Et Cicero III. de Legibus: *quod genus imperii primum ad homines justissimos atque sapientissimos deferebatur.* Qui quidem famae bonae esse, quam magnae, malebant. GRASW.

POSTEA VERO QUAM IN ASIA CYRUS] Afferam, quae facem huic loco allucent, infra lib. IV.

& Athenienses, coepere urbes atque nationes [a] subigere, [b] lubidinem dominandi caussam belli habere; maxumam gloriam in maxumo imperio [c] putare: [d] tum demum periculo atque negotiis [e] compertum est, [f] in bello plurimum ingenium posse. Quod si regum atque imperatorum animi

VARIANTES LECTIONES.

a *subjicere* M. b *libidinemque* E. *libidine* M. c *putabant* H. d *tum periculo* A. *tum demum in periculo* L. e *compertum* C. *est compertum* I. f *ingenium plurimum posse in bello* H.

NOTAE VARIORUM.

IV. Histor. c. II. Alias illustrat hunc locum Sall. Bern. Quaest. Misc. in Germ. Tac. 2. RUP.

CYRUS] Cyrum superiorem dicit, Astyagis nepotem, Cambysis filium, qui à Medis ad Persas imperium transtulit. de quo vide Herodotum lib. I. Xenoph. in Paedia Cyri, Lacedaemonii terra, Athenienses mari, totius Graeciae ἡγεμόνες erant. Vide Thucydidem. Sed nunquid, ante haec omnia, multa alia bella fuerunt? multa enim narrantur de Nino, de Sesostride rege AEgypti, de Tanai rege Scythiae. Sed Antiquiores historiae, ut recte ait Aristoteles, pro fabulis haberi solent supra Cyri majoris tempora. Sallustii temporibus prope omnia fabulis involuta erant. MURET.

LUBIDINEM DOMINANDI.] Caussa haec est certissima, ex qua omnia bella profluunt. Et potuit idem non falsò dici in Romanos. Quaeritur jure de iis magnus ille Ponti Rex apud Sallustium: *Namque Romanis cum nationibus, populis, Regibus cunctis, una & ea vetus caussa bellandi est, cupido profunda imperii.* COLER

TUM DEMUM PERICULO ATQUE NEGOTIIS COMPERTUM EST, IN BELLO PLURIMUM INGENIUM POSSE] Idem testatur etiam Polybius Lib. I. Καὶ μὴν τὸ παρ' Εὐριπίδῃ πάλαι καλῶς εἰρῆσθαι δοκοῦν, ὡς ἓν σοφὸν βούλευμα τὰς πολλὰς χεῖρας νικᾷ, τότε δι' αὐτῶν τῶν ἔργων ἔλαβε τὴν πίστιν. εἷς γὰρ ἄνθρωπος καὶ μία γνώμη τὰ μὲν ἀήττητα πλήθη καὶ πραγματικὰ δοκοῦντα εἶναι καθεῖλε· τὸ δὲ προφανῶς πεπτωκὸς ἄρδην πολίτευμα, καὶ τὰς ἀπηλγηκυίας ψυχὰς τῶν δυνάμεων ἐπὶ τὸ κρεῖττον ἤγαγεν. *Quod recte olim dixit Euripides, Mens una sapiens plurium vincit manus; ex ipsis rebus manifestam tunc fidem invenit. Unus quippe vir & concilium unum legiones, quae propter sollertiam ac praestantiam in re militari vinci non posse credebantur, delevit: civitatem vero illam, quam penitus concidisse palam erat, militumque animos, qui ex desperatione ipsum quoque doloris sensum amiserant, recreavit atque erexit.* Tale est etiam illud, quod adfert Thucyd. Lib. I. οἱ γοῦν πατέρες ἡμῶν ὑποστάντες Μήδους καὶ οὐκ ἀπὸ τοσῶνδε ὁρμώμενοι, ἀλλὰ καὶ τὰ ὑπάρχοντα ἐκλείποντες, γνώμῃ τε πλείονι ἢ τύχῃ, καὶ τόλμῃ μείζονι ἢ δυνάμει τόν τε Βάρβαρον ἀπεώσαντο, καὶ ἐς τάδε προήγαγον αὐτά. *Itaque majores nostri, qui Medos sustinuerunt, quamvis tantum imperium non habuerint, sed etiam quae possidebant ipsi reliquerint, tamen consilio potius quam fortunae opibus, & confidentia majore quam potentia, cum ipsum Barbarum repulerunt, tum ipsum imperium ad tantam amplitudinem evexerunt.* Nempe ut Cic. de Senect. *Non viribus, aut velocitatibus, aut celeritate corporis res magnae geruntur; sed consilio, auctoritate, sententia.* Quod agnoverunt Spartani, qui vetere instituto, quum stratagemate hostem superassent, bovem Marti sacrificabant; quum vi aperta, gallum: quod ita vellent assuefacere duces, ut non modo bellicosi essent, sed & calliditate, quae in Imperatoribus requiritur, ad stratagemata pollerent: Testis Plutarchus in Institutis Laconicis. Hanc imperatoriam artem quanti fecerit Caesar, liquet ex ejus Lib. I. de Bello Civili: *Caesar in eam spem venerat, se sine pugna & sine vulnere suorum rem conficere posse, quod re frumentaria adversarios interclusisset. Cur etiam secundo proelio aliquos ex suis amitteret? cur vulnerari pateretur optime meritos de se milites? cur denique fortunam periclitaretur? praesertim quum non minus esset imperatoris, consilio superare, quam gladio?* Sic Tiberius ad Germanicum apud Tacitum Lib. II. Annalium, *se, novies a D. Augusto in Germaniam missum, plura consilio quam vi perfecisse.* Et Lib. III. Histor. apud eundem Antonius hoc ingenii & bonae mentis decus ducis proprium facit, ut pugnandi audaciam militum: *Divisa inter exercitum ducesque munia: militibus cupidinem pugnandi convenire, duces providendo, consultando, cunctatione saepius quam temeritate prodesse. Ut pro virili portione armis ac ma-*

nu victoriam juverit, ratione & consilio, propriis ducis artibus profuturum. Idem hoc voluit in celebri illa Ajacis & Ulyssis contentione maximus ingenio Naso, cum hunc ita loquentem facit:

—— Tibi dextera bello
Utilis; ingenium est, quod eget moderamine nostro.
Tu vires sine mente geris, mihi cura futuri est.
Tu pugnare potes: pugnandi tempora mecum
Eligit Atrides. Tu tantum corpore prodes,
Nos animo. quantoque ratem qui temperat, anteit
Remigis officium; quanto est dux milite major,
Tantum ego te supero: nec non in corpore nostro
Pectora sunt potiora manu: vigor omnis in illis.

Etsi ergo diu magnum inter mortales de hac controversia certamen, tandem tamen id in bello evenit, quod in venatione.

—— Prius omnis in armis
Spes erat, & nuda silvas virtute movebant
Inconsulti homines, vitaque erat error in omni.
Post alia propiore via, meliusque profecti,
Te sociam, Ratio, rebus sumsere gerendis.
Hinc omne auxilium vitae, certusque reluxit
Ordo, & contiguas didicere ex artibus artes
Proferere: hinc demens cessit violentia rebus.

Gratius in Cynegetico. Grasw. Siquidem, verbis Catonis Censorii, adversae res se *domant & docent, quid opus sit facto.* In qua sententia exprimenda velut certamen est scriptorum. Laberius:

Calamitas virtutis est occasio.

B. Chrysostomus: *E calamitatibus haec utilitas percipitur, quod vagum animum, & circa multa hiantem, serio cogit attendere, atque ad se ipsum convertit.* Manilius lib. I.

Et labor ingenium miseris dedit: & sua quemque
Advigilare sibi jussit fortuna premendo.

Huc pertinent, quae de *paupertatis mirabili ingenio* ad Persii Prologum notavit is, cujus in eum poëtam merita omnem humanam pensationem longe supergrediuntur, ut de eo tacere satius sit, quam laudes viri commemoratione inepta & dissimili deterere. Infra enim subsistent quivis, quantumvis audacissimi, quantumvis potentissimi linguis. Isaacum Casaubonum intelligitis me dicere, cujus suavissimae observationi succenturiatum dabitis illud Trajani Boccalini, quo statuit, *bonas literas in paupertate natas, in eadem, tanquam suo elemento proprio, vivere.* Poëtas maxime à Regibus nullis aut mediocribus debere coli praemiis, victum & vestem illis sufficere. Ex abundantia bonorum corporis existere penuriam bonorum animi; ex odio eas marcere. Quemadmodum nimia in gallinis obesitas, eas reddit infoecundas; ita poëtas deliciis & otio corrumpi. Poëtas denique non natura, ut canes, sed fame coactos, velut astures & falcones, venatum ire. Haec Boccalini censura est; quam Proceres tam reverenter accepisse mihi videntur, ut in omnibus Imperii literarii provinciis, tanquam maxime necessariam, promulgandam exercendamque, cetera discordes, hîc unanimi consensu judicaverint. Vereor tamen, ne Musarum cultoribus in mente sit, quod Nicolaum Abbatem Panormitanum, quum de bono paupertatis audiret quempiam differentem, pronunciasse, refert Georgius Erhardus (quo nomine sese occultavit Michaël Caspar Lundorpius) in Symbolis Petronianis: *A tali bono, custodi nos Domine!* sive malint leviter mutare ac precari, *libera nos Domine!* Ut è diverticulo ad Sallustium revertar, eruimus ex eo pulcerrimum *quoddam dogma politicum; instrui belli artibus, cum quibus assidua & continua bella gerimus.* Sic Cyrus in Asia, in Graecia Lacedaemonii & Athenienses armarunt lacessitum terrarum orbem. De Atheniensibus scribit clare Thucyd. lib. 1. quum rei navalis peritiâ cunctis Graecis longè essent superiores, Corinthios quoque bellicarum rerum scientia superasse, *cum iis bellum gerendo. De Illyriis* Florus l. II. c. III. §. 3. *Quotidiani & quasi domestici hostes tirocinia militum imbuebant, nec aliter utraque gente, quam quasi cote quadam populus Romanus ferrum suae acuebat virtutis.* Veteres Germani, longâ adversus Romanos militiâ, insueverunt signa sequi, subsidiis firmari, dicta Imperatorum accipere. Tac. II. Annal. Sic apud Herodian. l. VIII. Aquilejenses magis magisque indies virium atque animorum implebantur, assiduitate pugnandi peritiam pariter audaciamque consecuti. Et hinc est, quod Turcarum Imperator nunquam diuturnum cum Christiano aliquo principe bellum gerit, ne scilicet longo bello fortem, invigilantem & ad omnia intentum hostem efficiat, quanquam & alias subesse causas, inficias non iverim. Fortasse huc quoque respexit acutissimus ille Lipsius, quum Regi Catholico, de Induciis cum Belgis ineundis, consilium daret. Rupert.

Tum demum periculo atque negotiis compertum est] Apud Nonium in verbo *Periculum: Tunc vero peric. &c.* legitur. A. Manut. Haec est impressorum antiquorumque codicum lectio. Nonius in dictione, *Periculum: Tum vero periculo* legit. quae scriptura reprehendi non potest, cum & Sallustius eadem dicendi forma utatur, in fine Catilinarii: *Tum vero cerneres quanta audacia, quantaque vis animi in exercitu Catilinae fuisset.* Ego tamen nihil mutavi. Popma. Nonius, quem Cyprianus à Popma citat, in dictione *periculum*, legit *Tum vero.* Sed altera est impressorum lectio, & antiquorum. Rupert.

Periculo.] *Periculum* hoc loco est tentamen. Ita loquutus est Virgil. & Ausonius, aliique innumeri. Phrasis est proculcata: *periculum facere.* Coler.

In bello plurimum ingenium]. Polybium praeëuntem habuit lib. I. cap. 84. Τότε γὰρ ἦν,
ὡς

ὡς ἔοικε συνιδεῖν ἐπ' αὐτῆς τῆς ἀληθείας, τηλικὴν ἔχει διαφορὰν ἐμπειρία μεθοδικὴ, καὶ στρατηγικὴ δύναμις, ἀπειρίας καὶ τόλμης ἀλόγου στρατιωτικῆς. Nonius, *Tunc vero.* Augustinus de Civ. D. III. 10. *Tum demum*, uti & Codices manu exarati, & ipse auctor in fine hujus libri, *Tum vero cernere.* WASSE.

QUOD SI REGUM, &C. AC MISCERI OMNIA CERNERES] Reges atque imperatores belli tempore solent esse vigilantes, industrii, patientes laboris: neque exquisitos cibos, aut pretiosa stragula, aut talia instrumenta luxuriae requirunt: sed frugalitatem, ac parsimoniam colunt: pernoctant interdum sub dio, humi, si opus est cubant, vigilias obeunt: omnibus sibi voluptatibus corporis interdicunt. Milites quoque suos in officio continent: praemiis, poenisque propositis fortes excitant, ignavos perterrefaciunt. Easdem artes si in pace retinerent, melius, & facilius imperia sua conservarent, sed plerumque victoria insolentes facit: & qui bellicis laboribus frangi non potuerant, pacis commodis molliuntur: subit pro comitate superbia, pro severitate crudelitas, pro continentia libido: qui prius cibario pane, & aqua facile se tolerare consueverant, esurire sibi videntur, nisi quidquid deliciarum terra marique conquiri potest, quotidie ipsis in mensam congeratur. Ita, quae per virtutem pepererant, saepe per ignaviam amittunt. Aut enim rebellant populi, &, contempta talium dominorum ignavia, jugum servitutis à cervicibus suis excutiunt: aut veniunt alii fortiores, qui hos molles & effeminatos è regali solio dejiciant; ipsi nihilo postea meliores futuri: & inde aliquando in praeceps ituri, unde alios detruserunt. sic in orbem aguntur humana: sic ab aliis ad alios imperia transferuntur. MURET.

ANIMI VIRTUS &c.] Hanc laudem Julio Agricolae in ejus Vita adjudicat Tacitus: *Credunt plerique, militaribus ingeniis subtilitatem deësse, quia castrensis jurisdictio secura & obtusior, ac plura manu agens, calliditatem fori non exerceat. Agricola naturali prudentia, quamvis inter togatos, facile justeque agebat.* Idem de se jactat Julianus Lib. XXI. Ammiani: *Id prae me ferens, quod exercitui, cujus aequitas armorumque inclaruit magnitudo, & domi moderatus visus sum & tranquillus, & in, crebritate bellorum, conspiratas gentium copias consideratus & cautus.* Sed rara profecto laus. Plinius Panegyrico: *Enituit aliquis in bello, sed obsolevit in pace. Alium toga, sed non & arma honestarunt. Reverentiam ille terrore, alius amorem humanitate captavit. Ille quaesitam domi gloriam in publico, hic in publico partam domi perdidit: postremo adhuc nemo exstitit, cujus virtutes nullo vitiorum confinio laederentur.* Ac saepissime quidem videas qui bellicis virtutibus eminent, eos pacis artes nullas addiscere. Raro *perinde amorem inter populares, quam metum apud hostes* quaerunt. sicuti de Gotarze loquitur Tacitus XI. Annal. quem & describit ingentem gloria, sed eo ferociorem, & subjectis intoleratiorem. Itidem ut Tarquinium Superbum Livius: *Nec ut injustus in pace rex, ita dux belli pravus fuit, quin ea arte aequasset superiores reges, ni degeneratum in aliis huic quoque decori offecisset.* Qualis autem in pacis rebus insignis ille bellator Annibal fuerit, intelligas licet ex ejusdem Lib. XXX. ubi haec leguntur: *Has conditiones legati cum domum ferre jussi in concione ederent, & Gisgo ad dissuadendam pacem processisset, & audiretur a multitudine quieta eadem & imbelli, indignatus Annibal dici ea in tali tempore audirique, arreptum Gisgonem manu sua ex superiore loco detraxit. Quae insueta liberae civitati species cum fremitum populi movisset: perturbatus militaris vir urbana libertate: Novem* inquit *annorum a vobis profectus, post sextum & tricesimum annum redii. Militares artes, quas me a puero fortuna, nunc privata, nunc publica docuit, probe videor scire: urbis ac fori jura, leges, mores vos me oportet doceatis.* Ita & hac parte sistit laudem L. Sullae Florus Lib. III. cap. 5: L. Sulla *festinat, vir armis optimus. Adeo*, inquit, Livius Lib. II. *excellentibus ingeniis citius defuerit ars, qua civem regant, quam qua hostem superent.* Nempe bello ingenii vires magis intendunt, vel quod urgeat magis seu libido, seu necessitas: *Pax & quies bonis artibus indigent*: Tacit Lib. IV. Histor. *Equidem histriones atque cantores scenicos*, ait Plutarchus, *videmus saepenumero in theatris prorsus remisse & nulla cum alacritate aut sollertia agere; orta autem concertatione adversus alios, non se ipsos modo, sed & instrumenta sua majore cum diligentia ad certamen aptare, fides explorare, accuratiusque concentum instruere & tibiis canere: ita & qui adversarium sibi vitae existimationisque suae paratum novit esse inimicum, attentus se ipsum observabit, res suas circumspiciens, vitamque suam constituet.* Chrysostomus etiam, Oratione Rhodiana extrema, difficilius in pace esse quam in bello Rempublicam regere testatur. *Quemadmodum in navigantibus videre licet, quod tempestate irruente aut vento vehementi, ne lascivissimi quidem inter eos quicquam turpe faciunt, sed duntaxat ad navigandum advertunt animum; in tranquillitate vero & nautarum & vectorum palam conspiciuntur procacitates, etiamsi non sint libidinosi: Simili*, inquit, *opinor modo & in bellis evenire solet, ut & ignaviores excitentur & excellant; in tanta autem pace & socordia optimorum virorum, in nullam turpitudinem aut confusionem deduci non est quorumvis, sed singulari virtute praeditorum.* Quare notabilis prudentia Constantii Imperatoris, sub quo, ut narrat Ammianus Marcellinus Lib. XXI. raro contingebat ut militarium aliquis ad civilia negotia transiret; contraque non nisi pulvere bellico indurati praeficiebantur armatis. GRASW.

mi virtus [a] in pace ita, ut in bello, valeret, aequabilius atque conſtantius ſeſe [b] res humanae haberent; [c] neque aliud alio ferri, [d] neque mutari [e] ac [f] miſceri omnia cerneres. Nam imperium [g] facile iis artibus reti-

VARIANTES LECTIONES.

a *ita in pace* &c. F. *in pace valeret ita ut in bello* M. b *humanae res* A. B. c *nec illico aliud* H. d *nec* A. e *atque* A. B. f *commiſceri* C. D. G. g *iis facile* A. *facile his* E. L. N. *facile retinetur his artibus* H. I. M.

NOTAE VARIORUM.

In pace ita ut in bello valeret] Legendum, *ita uti bello valeret.* id cum ſuavius eſt, tum Salluſtianum magis. Etenim fere ſemper apud hunc auctorem invenias *ſicuti* potius, quam *ſicut*, *uti* quam *ut*, *veluti* quam *velut.* Ipſe quidem certe haud temere umquam ſecus in vetuſtis codicibus reperi, licet excuſi typis varient. Sic apud illos antiquiſſimos, quos libenter Salluſtius facit, ut imitetur, fere ſemper *uti* reperias. velut apud Catonem de re Ruſtica, atque alios, quorum fragmenta quaedem ſuperſunt, unde id conjicere licet. Riv. Dicam, quae huc faciunt, ad Orat. I. de Rep. Ordinanda. Rup.

AEquabilius] Quaedam editiones veteres habent, *aequalius*, quomodo ego emendem. ſic enim Tacitus hunc locum expreſſit Annal. 15. *AEqualius atque conſtantius provinciae regentur.* Coler. Ita MSS. numero tredecim & omnes fere edd. ut operam ludant, qui nobis obtrudunt, *aequalius.* Neque enim ſequitur, quia eo uſus Tacitus (Annal. XV. 20. Hiſt. II. 27.) uſum item Salluſtium & uſum quidem iſto loco. Gruterus. Colerus legit, *aequalius*, e quibusdam editionibus veter. & Taciti XV. Annal. cap. 21. Sed opponit illi Gruterus MSS. tredecim & editiones numero non paucas. Praeterea, inquit, non ſequitur, quia eo Tacitus uſus, uſum item Salluſtium, & quidem iſto loco. Rup. *AEqualius* a manu prima Markii γ. caeteri *aequabilius.* Qui alterum obtrudunt illi Tacito praecipue nituntur. Sic enim ille Annal. III. 26. *At poſtquam exui aequalitas & pro modeſtia ac pudore ambitio & vis incedebat; provenere dominationes.* Item Annal. I. 14. *Igitur verſo civitatis ſtatu, nihil uſquam priſci aut integri moris: omnis, exuta* aequalitate, *juſſa principis aſpectare.* Verum in primo loco agit de hominibus ante civile Imperium, & proinde vox *aequalitas* ibi non tam *aequitatem* ſignificat quam *ἰσονομίαν* vel poteſtatis identitatem; in altero; iſtam paritatem ſed legibus quaeſitam intelligit. Quod ſi *aequalitatem* pro *juſtitia* & *aequitate* poſuerit, tum neceſſe eſt accipiamus *juſſa principis* pro *injuſta* eorundem *voluntate*, quod abſurdum eſt. Nec ipſe lubens conceſſerim vocem *aequalitatem* pro *aequitate* umquam legi temporibus Salluſtianis. Fortaſſe numquam ante Trajanum. Primus, quod ſciam, qui hoc modo uſurpat, eſt Trebellius Pollio in Gallieni Vita cap. XXV. *Neque tamen poſtea Iſauri, timore ne in eos Gallienus ſaeviret ad* aequalitatem *perduci quavis principum humanitate potuerunt.* Deinde, *aequabilius* in hoc capite accipi non debet pro eo cui modeſtus ad dominationem animus, qui de rigore juris remittit, nec inter legem & licentiam medius incedit, ſed pro eo qui ſemper ſui ſimilis, per omnem aetatem pari tenore imperat, quo ſenſu uti amant optimi quique. Quomodo apud Ammianum Cicero XV. 5. ad Quintum Fr. I. & alibi ſaepe. Varro de Re Ruſt. VI. 4. Seneca de Vita Beata II. Sueton. Galba IX. Hoc ſenſu noſter infra, aequabilem *manere humum* dixit. & de Metello: *fama* aequabili. Cui plane geminus ille Ciceronis locus Offic. I. *praeclaraque eſt* aequabilitas in omni vita, *& idem ſemper vultus eademque frons.* Poſtremo *aequabilitas* & *conſtantia* apud eundem, uti heic apud Salluſtium, junctim leguntur, ad Brutum XVI. 18. Porro *aequabilitatem* etiam pro *aequalitate* habes apud ipſum Tacitum Hiſt. IV. 5. Catonem de R. Ruſt. cap. 103. uti & *inaequabilis* pro *inaequalis*, apud Cenſorinum cap. XIX. & *aequabiliter* pro *juſte*, *concorditer*, apud Mamertinum in Paneg. cap. VI. Caſſiodor. Var. l. 3. 9. II. 17. 24. III. 41. VI. 3. Apulejum p. 360. Caelium Aurelianum Siccenſem I. 1. pro *aequitate & juſtitia*, uſus eſt inter alios & inſtar omnium Cicero Pro Murena §. 41. Wasse.

Nam imperium facile iis artibus] Victorius hunc locum ex Polybio ſumtum putat, Lib. XXIV. cap. 12. Verba ſunt Polybii in excerptis Lib. X. Ἄλλως μὲν οὖν ὑπέλαβεν δεῖν κτᾶσθαι τὰς ἀρχὰς, ἄλλως δὲ τηρεῖν, οὐκ ἔμαθον δὲ ὅτι κάλλιστα φυλάττουσι τὰς ὑπεροχὰς οἱ κάλλιστα διαμείναντες ἐπὶ τῶν αὐτῶν προαιρέσεων ἐξ ἀρχαῖς κατεστήσαντο τὰς δυναστείας. Ciacc.

Non

retinetur, [a] quibus [b] initio partum est. Verum ubi pro labore desidia, pro

VARIANTES LECTIONES.

a *quibus initio est partum* I. *quibus est partum initio* K. *quibus est partum in initio.* A.
b *in initio* B. E. F. G. N. *ab initio* H.

NOTAE VARIORUM.

Non hoc vult, quibus artibus, sive bonis, sive malis, partum fuerit a quocunque imperium, iisdem optime conservari. Quo in errore versati videntur plerique principes viri, ut reputent, *non posse principatum scelere quaesitum, subita modestia & prisca gravitate retineri*: verbis Taciti Lib. I. Hist. Iterumque eodem illo: *Nemo unquam imperium flagitio quaesitum bonis artibus exercuit.* Unde eodem rursus Libro, *Solus omnium ante se principum Vespasianus in melius mutatus* dicitur. Non haec, inquam, est mens Sallustio: sed, ut paullo post sequitur, labore, continentia, aequitate; his enim artibus initio partum imperium, iisdem optime conservari. Cum igitur & harum virtutum specie honores petantur & obtineantur, cur non iisdem optime retineantur? In hanc fere sententiam loquitur & Marius in Jugurtha: *Mihi videtur quo pluris est Respublica quam consulatus aut praetura, eo majore cura illam administrari, quam haec peti debere.* Et Livius Lib. VII. de Valerio: *quo nihil popularius est, quibus artibus petierat magistratus, iisdem gerebat.* Hinc illa ipsius Taciti querela Lib. XV. Annal. *Initia Magistratuum nostrorum meliora ferme, & finis inclinat, dum in modum candidatorum suffragia conquirimus. Quae si arceantur, aequalius atque constantius provinciae regentur.* Grasw. E Polybii Lib. X. cap. 33. sumptum post Victorium Lib. XXIV. Var. c. 12. monet Ciacconius. Est sane palmarium dogma, quod neglectum magnarum calamitatum causa principibus fuit. e. g. C. Julio Caesari, de quo ita Vellejus: *Laudandum experientia consilium est Pansae atque Hirtii, qui semper praedixerant Caesari, ut principatum armis quaesitum armis teneret: Ille dictitans, mori se quam timeri malle, dum clementiam, quam praestiterat, exspectat, incautus ab ingratis occupatus est.* Cautissimi circa hanc rem Turcae, de quibus Lazarus Soranzius, Patric. Venetus, in Ottomanno: *Imperium Turcicum bellica virtute partum est, exinde per eandem crescit & vi magis quam origine sustinetur.* Unde Turcarum tyrannus subditos semper novis bellis implicatos tenet. Ne quid tamen dissimulem, hoc dogma Politicum ut e verbis Sallustii peti potest, ita tamen auctor etiamnum aliud occultare videtur, velut, *vinculum peccaturo esse Metum, hominesque bello probos, in pace licentius agere.* Hoc Gruterus diducit exemplis Discurs. in Tacitum ad illa verba e I. Hist. cap. 31. *Et ambigua de Vespasiano fama solusque omnium ante se Principum in melius mutatus est.* Maxime autem hunc Sallustii locum illustrant verba Narsetis apud Agathiam Lib. II. p. 41. lin. 28. & seqq. Bern. in Tuba Pacis p. 68. Polybius in Excerptis Peiresc. p. 10. & ad eum locum Valesius. Rupert.

Iis artibus] Nescio quam facile, nisi cum maxima cura & arte, & quasi ex oraculo dictum accipio illud Nasonis,

Non minor est virtus, quam quaerere, parta tueri:
Casus inest illic, hic erit artis opus.

Immò Claudianus, sublimis poëta, canit:

——— *plus est servasse repertum,*
Quam quaesisse novum.

Petr. Victorius, vir doctissimus, hunc locum ex Polybio sumtum putat, Variar. Lib. XXIV. cap. 12. Verba Polybii in Excerptis sunt Lib. X. Coler.

Verum ubi pro labore desidia] Tradunt scriptores, Jovem amovisse delicias aurei seculi, ne luxu & inertia torpescerent mortales, quod & Virgilius Lib. Georgicorum primo innuit his verbis:

——— ——— *Pater ipse colendi*
Haud facilem esse viam voluit, primusque per artem
Movit agros, curis acuens mortalia corda.
Nec torpere gravi passus sua regna veterno.
Ante Jovem nulli subigebant arva coloni,
Nec signare quidem, aut partiri limite campum,
Fas erat. Zanch.

Senec. Controv. X. *Non vides, uti immota fax torpeat, & exagitata reddat ignes? mollit vires otium, ferrum situ carpitur, & rubiginem ducit: desidia dedocet.* Notandum autem est, loqui auctorem nostrum non de populi desidia, lubidine, superbia; sed regum atque imperatorum. In quos competit vere illud Thucydidis Lib. I. Ὅτε γὰρ διὰ τὴν ἡδονὴν ὀκνῶν, τάχιστ' ἂν ἀφαιρεθείη τῆς ῥᾳστώνης τὸ τερπνὸν, διόπερ ὀκνεῖ ἢν ἡσυχάζῃ. *Nam qui propter voluptatem deses est, is confestim privatur jucunditate desidiae suae, propter quam segnis est, cum quiescit.* Grasw.

pro continentia & [a] aequitate lubido atque superbia invasere; fortuna [b] simul cum moribus inmutatur. Ita imperium semper ad optumum quemque [c] a minus bono transfertur. Quae [a] homi-

VAIANTES LECTIONES.

a *aequabilitate* C. D. *aequalitate* I. *aequitate & continentia* K. b *cum moribus simul* I. abest *simul* in H. *immutatur simul cum moribus* M. c *ac minus bona* A.

NOTAE VARIORUM.

ATQUE SUPERBIA INVASERE, FORTUNA SIMUL CUM MORIBUS INMUTATUR] Exemplo sit ille Vannius, de quo Tacitus XII. Annal. *Per idem tempus Vannius, Suevis à Druso Caesare impositus, pellitur regno: prima imperii aetate clarus acceptusque popularibus: mox diuturnitate in superbiam mutans, & odio accolarum, simul domesticis discordiis circumventus.* Et eodem rursus libro: *Si quanta nobilitas & fortuna mihi fuit, tanta rerum prosperarum moderatio fuisset, amicus potius in hanc urbem, quam captus, venissem.* GRASW.

FORTUNA SIMUL &c.] Plin. Lib. II. cap. 7. *Toto quippe mundo, & locis omnibus, omnibusque horis, omnium vocibus fortuna sola invocatur, una nominatur, una accusatur, una agitur rea, una cogitatur, sola laudatur, sola arguitur, & cum conviitiis colitur volubilis, a plerisque vero & caeca etiam existimata; vaga, inconstans, incerta, unica malignorum fautrix. Huic omnia expensa, huic omnia feruntur accepta, & in tota ratione mortalium sola utramque paginam facit.* ZANCH. Omittit Lib. II. *mutatur* Vincentius Belvacensis. WASSE. Quod natura ipsa dictante justum videtur. Unde Alexander interrogatus ab amicis, cui regnum relinqueret, ἀρίστῳ, respondit. Sed quem tandem optimum censebat? Num potentissimum? *Saepe enim id in summa fortuna aequius quod validius aestimant*, ut Tacitus Lib. XV. Annal. testis est. A qua sententia nec videtur abire AElius Spartianus, de Juliano haec narrans: *Didius Julianus Imperator, cum Severi vim & maximae suorum partis defectionem videret, Senatum rogavit, ut virgines Vestales & caeteri Sacerdotes cum Senatu obviam exercitui Severi prodirent, & praetentis infulis rogarent; inane contra Barbaros milites praesidium parans. Hoc tamen agenti Juliano Faustus Quintillus Consularis augur contradixit, asserens, non debere imperare eum, qui armis adversario non posset resistere.* AElius Spartianus in Vita Didii Juliani. Sallustio vero h. l. neque potentissimus, neque adeo vel ingenio maxime pollens, optimus dicitur: sed qui laboris, continentiae, aequitatis laude eminet; sicut ex adverso minus bonus, qui desidia, lubidine, ac superbia transversus agitur. GRASW.

ITA IMPERIUM SEMPER AD OPTIMUM QUEMQUE AB MINUS BONO TRANSFERTUR] Firmat exemplis Claudianus III. de laudib. Stiliconis:

—— —— nam caetera regna
Luxuries vitiis, odiisque superbia vertit.
Sic male sublimes fregit Spartanus Athenas,
Atque idem Thebis cecidit: sic Medus ademit
Assyrio, Medoque tulit moderamina Perses:
Subjecit Persen Macedo, cessurus & ipse
Romanis.

Sed an de Roma meliora canere potuit? Videbimus non uno loco infra. RUP. In Manuscriptis omnibus est, *ad optimum quemque ab minus bono transfertur.* quomodo & sensus ipse exposcere mihi videtur, nam fortunam dicit simul cum moribus immutari; ostendens videlicet, imperia alio transferri propter vitia regnantium. nec secus interpres, quisquis is fuit, legisse atque intellexisse hunc locum videtur. RIV. Sigebergensem & Coloniensem sequor: *ad optimum quemque animi a minus bono transfertur. Optimus animi*, ut Tacitus, *nimius animi*: &, *animi immodicus*, Sallustius ipse apud Arusianum Messum. PALM. Ita antiquitus cusi, ita membranae, uno suffragio omnes: adeo ut laudem nullam mereatur facinus Pomponii Laeti, a quo nobis primitus obvenit, *imperium semper ab optimo quoque ad minus bonum transfertur*, quod plurium deinde editiones invasit, tanquam auctoris legitimum. nimirum, quicquid ineptiarum, saeculo superiori, Sallustio invectum, id imputandum illi Laeto; discedenti a castioribus editionibus, Vicentina quidem Anni CIƆ CCCC LXXV. Mediolanensi vero CIƆ CCCC LXXXII. GRUT. Ita bene legunt viri docti. De voce *optimi*, consule Bernegg. ad Justini Lib. IX. cap. 2. §. 4. lit. C. & Lib. XII. cap. 15. §. 8. lit. H. & Freinsh. in Curt. X. 5. 5. RUP. *Quemque* abest Guelf. XVII. XXI. II. WASSE.

QUAE

[a] homines arant, navigant, [b] aedificant, virtuti omnia [c] parent. Sed multi mortales dediti ventri atque somno, indocti, incultique, vitam sicuti peregrinantes [d] transigere: quibus profecto contra naturam corpus

VARIANTES LECTIONES.

a *omnes* D. I. b *& aedificant* A. D. E. c *parantur* A. *parant* D. d *transegere* A. C. D. E. I. K. L. N. *transiere* B. H.

NOTAE VARIORUM.

QUAE HOMINES ARANT, NAVIGANT, AEDIFICANT, VIRTUTI OMNIA PARENT] Notat Turnebus Libr. VI. cap. 20. hac dicendi figura significari terras, maria, urbes, omnia virtuti patere, & in ejus ditione esse. Sic infra: de populo Roman. *cuncta maria terraeque parebant.* Plautus Amphit. *Virtus omnia in se habet, omnia adsunt bona, quem penes est virtus.* CIACC. Eadem sententia usus est infra, cum dixit: *Cui cum ad occasum ab ortu solis omnia domita armis paterent.* Item: *Cuncta maria, terraeque patebant.* Nisi forte, *parebant*, ibi ex his locis legendum sit. Thucydides tamen in Epitaphio Periclis dixit: Ἀλλὰ πᾶσαν μὲν θάλασσαν καὶ γῆν, ἐσβατὸν τῇ ἡμετέρᾳ τόλμῃ καταναγκάσαντες γενέσθαι. URSIN.

QUAE HOMINES ARANT] Id est, quicquid agunt terra, & mari. MURET. Hunc locum erudite, ut omnia, explicat Turnebus Lib. VI. cap. 20. Significat autem Sallustius, ut paucis dicam, terras, maria, urbes, omnia virtuti parere, & in ejus ditione esse. COLER. Quo sensu *Omnia fortium virorum esse*, Galli apud Livium Lib. V. praedicant: nisi quod solus sermo est de regum atque imperatorum virtute, cui omnia parent. GRASW. Rutilius vs. 745.

AEternum tibi Rhenus aret, *tibi Nilus inundet.*

& simili genere locutionis Prudentius contra Symmachum:

Quicquid *humus*, quiquid *pelagus mirabile gignunt,*
Id *duxere deos.*

VI. 297. & Hamartigenia 761.

——— *nec moenia respicit, alto*
In cinerem conlapsa rogo, populumque perustum:
Et mores populi, tabularia, jura, forumque,
Balnea, propolas, meritoria, templa, theatra,
Et Circum cum plebe sua, madidasque popinas:
Quicquid agunt homines, Sodomorum incendia justis
Ignibus involvunt.

Illud Satyrici respexit:

Quicquid agunt homines votum, timor, ira, &c.

Lucan. X. 155.

Infudere epulas, auro, quod terra, *quod* aër,
Quod Pelagus Nilusque dedit.

Noster Plautina illa exprimere videtur: *Virtus omnibus rebus anteit profecto. Libertas, salus, vita, res, parentes, patria & prognati tutantur, servantur, virtus omnia in se habet.* Amphitr. II. 2. *Non quod incedimus, quod spiramus et vivimus, ab eo ad nos venit?* Arnob. I. p. 16. Horat. II. Sat. 3. 648. haec omnia divitiis tribuit.

——— ——— *omnis enim res,*
Virtus, fama, decus, divina humanaque, pulchris
Divitiis parent. WASSE.

SED MULTI MORTALES DEDITI VENTRI, &c.] Senec. Ep. LXX. *Praenavigamus, mi Lucili, vitam: & quemadmodum in mari, ut ait Virgilius noster, terraeque urbesque recedunt: sic in hoc cursu rapidissimi temporis primum pueritiam abscondimus, deinde adolescentiam, deinde quicquid est illud inter juvenem & senem medium, in utriusque confinio positum, deinde ipsius senectutis optimos annos.* At inquit idem de Brevitate Vitae cap. I. *Satis longa vita, & in maximarum rerum consummationem large data est, si tota bene collocaretur. Sed ubi per luxum ac negligentiam defluit, ubi nulli rei bonae impenditur, ultima demum necessitate cogente, quam ire non intelleximus, transisse sentimus. Ita est, non accepimus brevem vitam, sed fecimus: nec inopes ejus, sed prodigi sumus.* GRASW.

DEDITI VENTRI] AEgyptiorum mos. anima in pistrino inclusa. MURET.

SOMNO, INDOCTI, INCULTIQUE VITAM] Ἀνὴρ καθεύδων οὐδενὸς ἄξιος. & illud Homeri, οὐ χρὴ παννύχιον, non de imperatore tantum, sed de quolibet magno viro dici potest. MURET.

VITAM SICUTI PEREGRINANTES TRANSEGERE.] Ita quidem Gymnicus. sed alii *transiere*, quomodo & exemplaria duo Manuscripta habent, & Nonius Marcellus citat, licet aliter in Terentium Donatus, si modo ibi non sunt mendosi codices. aliter item duo ex MSS. RIV.

SICUTI PEREGRINANTES] Non tantum ut peregrinantes: sed ut navigantes, qui, qua transierunt, nullum sui vestigium relinquunt. MURET. Fui aliquando in ea sententia, ut pro *peregrinantes*, *pecudes*, legendum existimarem. Nam & Priscianus, aut quisquis is auctor fuit, in libro de Praeexcitamentis Rhetoricae, locum hunc sic adducit,

pus voluptati, anima [a] oneri fuit. [b] Eorum [c] ego [d] vitam mortemque juxta [e] aestumo, quoniam de [f] utraque [g] siletur. Ve-

VARIANTES LECTIONES.

a *oneri fuit* A. b *Quorum* K. c *ergo* C. abest in I. d *mortem atque vitam justam* A. e *existimo* M. f *utroque* L. g *silent* A.

NOTAE VARIORUM.

ducit, dum id ostendit, quo aperte docet *peregrinantes*, non *pecudes*, legendum esse. *Astute*, inquit, *hospitem de eo qui supervenit, nomen aptum imprudenti rerum, atque alieno ab earum scientia. Sallustius, Vitam sicuti peregrinantes transiere.* POPMA. Editio Carrionis *transiere*, contra MSS. meliores, in quibus, *transigere*, quod etiam non displicet. amat enim uti infinitivis hic noster scriptor. GRUT. Firmant lectionem *Guelf.* fere omnes, Pemb. Pub. Mart. & plerique *Oxon.* Sed & Tacitus locum expressit, Cap. XV. de moribus Germ. *Quotiens bella non ineunt, non multum venatibus, plus per otium transigunt dediti somno ciboque.* Neque aliter legit Servius ad Georg. I. vs. 10. Solus Priscianus *transiere*, de Praeëxercit. Rhet. p. 325. qui etiam omittit *indocti incultique*, tam ibi quam alibi p. 1334. quod & Nonius facit p. 419. nec tamen audiendi, quia bis retinet Servius p. 1272. & ad Georg. I. & nostri omnes. Arondel. *& inculti*, Badian. *indocti incultique*, sed male. noster infra: *asperi incultique*, & Jug. 80. *inculti vastique.* caeterum vox *inculti* animum respicit, non *cultum* & *munditiam* corporis, ut in exemplo supra allato & Omnibono visum; neque ejus *exercitium*, ut Vallae placuit. A. Victor, qui nostrum haud gravate sequitur, Caes. VIII. *Caesarum gens adeo* literis culti *atque eloquentia fuere, ut* &c. Cic. Tusc. 177. *adolescentia* cultum *& semper auctum revocavi.* WASSE.

ANIMA ONERI FUIT.] Horatius,

——— *Nam corpus onustum*
Hesternis vitiis animum quoque praegravat una,
Atque affigit humo divinae particulam aurae.

MURET. Plinius: *Ergo hercle voluptas vivere coepit, anima ipsa desiit.* GRASW.

EORUM EGO VITAM.] Priscianus *horum ego vitam* legit. Manuscripti libri, quotquot ipse quidem viderim, vulgatam lectionem retinent. Et idcirco nihil mutavi. POPMA. Pro *eorum ego* Priscianus *horum enim*. Ejusdem Codex MS. Bib. Pub. *horum ego.* Confer Prudentium Hamartigen. 378. Popmae Codd. omnes retinent *horum*. WASSE.

VITAM MORTEMQUE] Sen. Ep. LX. *Vivit is qui se utitur: qui vero latitant & torpent, sic in domo sua sunt, tanquam in conditivo. Horum licet in limine ipso nomen marmori inscribas, mortem suam antecesserunt.* Et Ep. LXXXIII. *Audire solemus sic quorundam vitam laudari, quibus invidetur: Molliter vivit. hoc dicunt: Malus est. Paullatim enim effaeminatur animus, atque in similitudinem otii sui & pigritiae, in qua jacet, solvitur. Quid ergo? viro non vel obrigescere satius est? Deinde delicati timent mortem, cui vitam suam fecere similem. Multum interest inter otium & conditorium. Otium sine literis mors est, & vivi hominis sepultura.* GRASW. Sen. I. de Vit. Beata c. 11. *Odoribus variis inficitur locus ipse, in quo luxuriae parentatur.* Ad quae verba Lipsius: „Videntur enim sepulcrales epulae, quia velut mortui efferuntur. „Epist. CXXII. *Non convivantur, sed justa sibi faciunt.* Epist. XII. *Cum se funereis illis epulis sepelisset, quasi sibi parentaret.*" Adde eundem Lips. ad Sen. de Tranq. animi, cap. 3. p. 310. Hinc lucem capit illud Augusti apud Suet. cap. 18. quum conspecto corpore Alexandri Magni consuleretur, *num & Ptolemaeum* (scilicet conditorium) *inspicere vellet?* Nam, inquiebat, *Regem se voluisse videre, non mortuos.* Tales dicebat Ptolemaeos, qui omnes post tertium male vixerunt, deliciis corrupti: omnium vero pessime quartus, septimus & ultimus Auletes: qui praeter alia flagitia etiam choraulam exercuit (vide Strab. lib. XVII.) Cui paene simile est illud Alexandri Magni exemplum (apud Plut. in Alex. cap. 24.) qui, cum Achillis statuam coronasset, interrogatus, nunquid & Paridis citharam videre cuperet, respondit: Eam curae sibi non esse; Achillis vero citharam se scivisse, quâ ille fortissimorum virorum gesta, & res inclytas decantare solebat. Beroald. ad Suet. RUPERT.

JUXTA] Priscianus, *juxta etiam* (inquit) *significat τὸ ἐν τοῖς, quod apud Graecos sine dubio adverbium est. qui loco prope, sive propter, quod est παρὰ fungitur. est autem praepositio, para, graeca, & quia casum sequitur, nostri inter praepositiones posuerunt. Quando vero verbo per se jungitur, adverbium id esse existimant. ut Sallustius in Catil. Horum enim vitam mortemque juxta aestimo.* ZANCH.

AESTU-

Verum enimvero is demum [a] mihi vivere, atque [b] frui anima videtur, [c] qui aliquo negotio [d] intentus, praeclari facinoris [e] aut [f] artis bonae famam quaerit. Sed in magna copia rerum, [g] aliud alii natura iter ostendit.

III.

VARIANTES LECTIONES.

a *vivere mihi* A. K. b *anima frui* M. c *quod alio* B. d *detentus* G. *intentus negotio* N. e *atque* C. f *bonae artis* B. H. M. N. *artis bonam* K. g *aliud iter alii* K. *aliud natura alii* M.

NOTAE VARIORUM.

AESTUMO] Pembrochiensis *existumo* lib. I. & II. existimo, & sic Marckii λ. & Veneta 1470. Hujus lectionis vestigia servat *Martin.* apud quem habetur *extimo.* Sed utrumque eodem sensu usurpant optimae notae auctores. WASSE.

VERUM ENIMVERO IS MIHI VIVERE] Priscianus *& prima* (inquit) *vel secunda persona verborum nisi discretionis, vel significationis causa, non egent pronominibus, &c. Sallust. in Catil. Verum enimvero is demum mihi vivere, atque frui anima videtur.* Is, *in hoc loco & relativum & discretivum est ad omnes.* Idem alibi, *At conjunctio, tam completiva, quam confirmativa invenitur apud illos.* ἔλεγον ἂν σὺ γὰρ ἂν εἶχον. *quomodo apud nos* vero. *&* autem *Sallust. in Catil. Verum enimvero is demum mihi vivere, atque frui anima videtur. Terent. in Adelphis, hoc autem angiportum non est pervium. Cic. in Prognosticis,*

Ast autem tenui quae cadit lumine phatne.

ZANCH.

IS MIHI VIVERE DEMUM, ATQUE FRUI ANIMA VIDETUR] Quanto rectius in vetustis, *is demum mihi vivere*, quomodo & Priscianus semel atque iterum citat. Sic in Adelphis Terentius: *Verum enimvero id demum juvat, si quem, &c.* RIV. Sic hunc locum ex MSS. Cod. fide & consensu restituimus. Sed & Priscianus, lib. XVIII. de Conjunctione agens, eodem verborum ordine utitur: *Copulativam autem esse, & Sallustius ostendit in Catilinario: Verum enimvero is demum mihi vivere & frui anima videtur.* Sic & Terentius in Adelphis: *Verum enimvero id demum juvat.* Nonius Marcellus in dictione *Facinus*, plurali numero haec verba recitat: *Verum enimvero ii demum mihi vivere atque anima frui videntur.* Nec desunt qui, *Verum enimvero, is demum mihi vivere atque anima frui videntur*, legendum putant. POPMA. Cicero pro Marcello: *Nec vero haec tua vita dicenda est, quae corpore & spiritu continetur: illa, inquam, illa vita est tua, Caesar, qua vigebit memoria saeculorum omnium: quam posteritas alet, quam ipsa aeternitas semper intuebitur.* GRASW.

QUI ALIQUO NEGOTIO INTENTUS PRAECLARE FACINIORIS, AUT ARTIS BONAE FAMAM QUAERIT] Cicero in Catone majore. *nemo*, inquit, *mihi, Scipio, persuadebit, aut tuum Paulum, aut duos avos, Paulum & Africanum, aut Africani patrem, aut patruum, aut multos praestantes viros, quos enumerare non necesse est, tanta esse conatos quae ad posteritatis memoriam pertinerent, nisi animo cernerent, posteritatem ad se pertinere posse.* ZANCH.

FACINORIS] *Facinus* hoc loco *factum* significat. Non. Marcel. inquit, *facinus, factum. Sallust. in Catilinae bello: qui aliquo negotio intentus praeclari facinoris, aut bonae artis famam quaerit. Terent. in Heaut. Non fit sine periculo facinus magnum, & memorabile.* ZANCH.

ARTIS BONAE FAMAM QUAERIT] Seneca Epist. CXV. ait scripsisse Sallustium, *inter bella civilia, aequi boni famas petit*, ut forte *famas* hic etiam scripserit. CIACC. Videndum an, *famas* scribi debeat, pro, *famam*, auctore Seneca, qui testatur scripsisse Sallustium, *Inter bella civilia aequi boni famas petit.* URSIN. At Priscianus p. 1032. & Nonius Marcellus p. 309. nihil movent. WASSE.

SED IN MAGNA COPIA RERUM.] Dimitto te ad Orat. I. de Rep. ordin. RUPERT.

ALIUD ALII NATURA ITER OSTENDIT] Sen. de Tranquill. Animi: *Considerandum est, utrum natura tua agendis rebus, an ocioso studio contemplationique aptior sit: & eo inclinandum, quo te vis ingenii defert. Isocrates Ephorum injecta manu a foro subduxit, utiliorem componendis monumentis historiarum ratus. Male enim respondent coacta ingenia; reluctante natura irritus labor est.* GRASW. Hoc modo saepius noster, v. g. Cat. 54. 63. Jug. 12. Auctor incertus apud Nonium in v. *inauditum. Quaedam animalium aliud alio carent.* WASSE.

III. Pulchrum est bene facere Reipublicae: [a] etiam bene dicere haud ab-

VARIANTES LECTIONES.

a *& bene dicere* F. H. *etiam Reipublicae b. d.* A. *est* in H. non exstat.

NOTAE VARIORUM.

PULCHRUM EST BENEFACERE REIPUBLICAE, ETIAM BENEDICERE HAUD ABSURDUM EST.] Nemo examen improbum in hac trutina castiget, cedunt factis dicta, quippeni? *Quotus enim quisque Philosophorum invenitur, qui sit ita moratus, ita animo & vita constitutus, ut ratio postulat? cui disciplinam suam non ostentationem scientiae, sed legem vitae putet? qui obtemperet ipse sibi, & suis decretis parcat? &c.* Recte, quisquis ille demum fuit: *Ego civiles viros, qui rempublicam gubernent, qui urbes aut novas constituant, aut constitutas aequitate tueantur, qui salutem & libertatem civium, vel bonis legibus, vel salubribus consiliis, vel judiciis gravibus conservent, Philosophiae doctoribus praefero.* GRASW. Tritum est illud Platonis, à Cicerone Latio donatum: *Quisque nostrum non sibi tantum natus est, sed ortus nostri partem sibi vendicat patria, partem parentes, partem amici ceteri.* Quo Desiderius Erasmus, in Adagiis, respexisse ait Senecam epist. XXXII. *Vis scire, quid sit, quod faciat homines avidos futuri? Nemo sibi contigit*; sed profecto longius divertens à mente Sapientis, judice Lipsio, quam ait fuisse, Homines distrahi, varia & vana agitare, optare, neminem apud se esse, & se contentum: Similem prorsus sequentibus: *Opto tibi tui facultatem*: ut tibi contingas, non alii & alia diripiant, ac potiantur. Ita Lipsius adversus hominem hominum non sui modo temporis μέγα θαῦμα, utpote qui ingenio sagaci, judicio exquisito, certa lectione, industria fideli, complura veterum monumenta, tineis erepta posteritati, seu potius conditoribus suis restituit: *neque enim turbare nos debent insubida quorundam ingenia, quibus hic thesaurus in calamo situs est, male scribere de melioribus. Boni ac cordati semper ita sentiunt, fallacem esse Criticam, & ignoscendum esse magnis viris, si labantur interdum in proclivi ista via.* Nos certè, in Senecae loco, humani quid passum, humano modo agnoscimus. Ceterum haec ἐν παρόδῳ. Sallustii autem sensum exprimit egregie Hugo Grotius lib. I. Epigr. Elegia in librum suum de Moribus Atheniensium, Romanorum, Batavorum:

Patria, da veniam, quod non numeramur in illis,
Qui poterunt nomen ferre sub astra tuum.
Mars mihi displicuit: Musae placuere, sibique
Hoc levis angustum gloria fecit iter.
Est tamen, est aliquid fungi bene munere civis,
Quaque datur patriae nolle deësse suae.

Patriam itaque quod attinet, duo nobis ostendit Sallustius itinera, quibus ad gloriam boni CIVIS pervenire possimus, *vel militares, vel in umbra educatas artes, gnaviter & imbibendo & exercendo.* De utrisque Cicero in ea pro Murena: *Duae sunt artes, quae possunt locare homines in amplissimo dignitatis gradu: una, Imperatoris, altera, Oratoris boni. Ab hoc enim pacis ornamenta retinentur: ab illo belli pericula repelluntur.* Adde Morell. ad Stat. p. 185. Cic. pro Murena: *Fortitudinis & eloquentiae studia ad honores disposita.* Non hic excurram in encomia rei militaris, cujus necessitatem qui cognoscere cupit, adeat ille Justum Lipsium lib. V. de Civili Doctrina c. 2. quamvis manu tantum, non toto sacco ferentem. *In altero sententiae suae membro, distributione gloriae facta, alteram partem iis adjudicat, qui non hostium, sed Temporis injurias à Patria feliciter propulsant, & non vivi solum, quod Reipublicae suae praestiterunt Mucii, Poplicolae, Camilli, Paulli, Africani, heroës alii; sed quod longe praecellentius*, BENE DICENDO *etiam ex tumulo consulunt.* Vin' Pietatis hujus exempla? possum tibi ostendere longam Historicorum seriem, qui, quoniam rebus a patria gestis auctarium ab eloquentia petitum pene semper adjecerunt, eleganter ab elegantissimo Barthio VI. Adv. 6. vocantur *Panegyristae laudum Patriae suae.* Qua de re in Germaniam Taciti sic differit Andr. Althamerus: *Quae fuit unquam gens, quae suae patriae affectu ac amore non rapiatur? Romani suarum rerum tam studiosi fuerunt, ut nemo majorem impensam ac operam illustrandae patriae contulerit. Nec Graeci suas historias neglexerunt, multo minus Hebraei.* Haec ille. Sed hoc patriae amore multi stimulati, plurima in laudes illius congessere. sic Diogenes Cyzicenus reliquit VII. libros de patria sua, teste Stephano in Βέσβικος. Hippias Erythraeus de Erythris Ioniae urbe, patria suâ, historiam reliquit: Athenaeus l. VI. Leander, patriâ Milesius, de Mileto & Milesiis scripsit: Diog. Laërt. in Thalete. Menodotus Samius operis auctor fuit, quod inscribebatur *De excellentibus in Samo*: Athen. l. XV. Mochus Phoenix consignavit res patrias: Athen.

Athen. l. III. Pausanias Lacon Laconica: Suidas. Polyrelus Rhodius Rhodiaca: Athen. l. VIII. Telephus Pergamenus multa edidit ad historiam patriam pertinentia: Suidas. Xenophon Ephesius scripsit Ephesiaca: Suidas. Zeneus Chius volumen de Chio: Athen. l. XIV. Porro inter Graecos, uti in ceteris, ita hac in parte, praecipui exstitere Athenienses. De quibus e veteribus noster infra cap. VIII. & e recentioribus non minor Daniel Heinsius lib. I. Hist. in narratione expugnatae classis Hispanicae: „ Quanquam, inquit, res plerasque nostras reputanti, Graecis „ Romanisque haud minores videbamur; ceterum dicendo superati sumus." Jam si Romanam historiam legas, nihil aliud esse censeas, nisi, ut supra laudatus Barthius loquitur, histrioniam laudum Romanarum, ad numeros eloquentiae pro seculo suo compositam audire. Tam benignum officiosae linguae exemplum ubique fere praebet Livius, ubi tollenda Romani nominis gloria est; sed ubi clades patriae & virtus aliqua hostium occurrit, nunquam infacundiorem vidimus: adeo bónus ille vir non tantum eloquentiam, sed in tempore etiam silentium videtur accommodasse. Idem de Floro, Valerio Maximo, Caesare aliisque innumeris jam pridem dictum est. Verum enimvero his non incommode occini potest illud Accii Sinceri, Poëtae venustissimi, concinnatum epigramma in *Poggium Florentinum* historicum, ut patriae faventem, sic hosti minus aequum, quod ejus elegantiae causa hic adscribo:

Dum Patriam laudat, damnat dum Poggius hostem,
Nec malus est Civis, nec bonus Historicus.

Hoc igitur nimium est: & patriam differt potius, quam effert. Quemadmodum, quum Aristobulus singulare Alexandri certamen cothurnatis verbis descripsisset, & maximam apud eum se initurum gratiam speraret, assignatis ei falso rebus: Alexander id in ignominiam suam vergere ratus, librum acceptum in Hydaspen fluvium, in quo navigabat, projecit. *Et tu*, inquiens, *Aristobule, similem fortunam experiri debuisses, qui pro me tantum duellum decertasti, & elephantos brachio interfecisti:* O vocem, dignam Alexandro terrarum domino & supra omnes Persicas Indicasque victorias collocandam! Miror ego, quid illis veteribus Sapientibus in mentem venerit; quos apud Nicephorum Gregoram in prooemio historiae Romanae Andronicus senior Palaeologus Imperator Byzantinus ait dixisse, iis, qui ad scribendum adjecerint animum, bonos pictores esse imitandos, qui, si archetypum aliquo naturae vitio laboret, seu excessu, seu defectu partium corporis, non id totum in pictura imaginis exprimunt &c. ita ipsos nonnunquam etiam vera errata silentio dissimulare debere. At quid hoc est aliud, quam totius Prudentiae & Sapientiae principium (ita Veritatem appellat Dionysius Halicarnass.) ex Historia tollere? Denique de Legatis quoque hic dicendi esset occasio, quos eloquentiâ quam alios victricibus armis plus posse, in Cynea agnovit Pyrrhus, in Demosthene depraedicat Justinus; sed ne modum hoc loco excedamus, de iis, augurum verbo, *alio die.* RUPERT.

BENE FACERE REIPUBLICAE] Pulcrum est, bene rem gerere pro Republica. sic enim paullò post: *Et qui fecere, & qui facta aliorum scripsere.* Sunt igitur nihil aliud, quam res belli gestae. hinc eidem: *facinora belli*, pro rebus gestis. COLER.

ETIAM BENE DICERE HAUD ABSURDUM EST]. Bene dicere quid complectatur, docet insignis ille Ciceronis locus lib. I. de Legibus, qui sic habet: *Cumque se ad civilem societatem natum senserit, non solum illa subtili disputatione sibi utendum putabit, sed etiam fusa latius perpetua oratione, qua regat populos, qua stabiliat leges, qua castiget improbos, qua tueatur bonos, qua laudet claros viros, qua praecepta salutis & laudis apte ad persuadendum edat suis civibus, qua hortari ad decus, revocare a flagitio, consolari possit afflictos, factaque & consulta fortium & sapientum cum improborum ignominia sempiternis monumentis prodere.* Cum ergo ad haec ipsa & alia plurima praecipuae sint eloquentiae vires, non injuria quendam vituperat Fabius Dialogo de Oratoribus: *quod natus ad eloquentiam virilem & oratoriam, qua parare simul & tueri amicitias, adsciscere nationes, complecti provincias possit, omittit studium quo non aliud in civitate nostra* (inquit) *vel ad utilitatem fructuosius, vel ad dignitatem amplius, vel ad urbis famam pulchrius, vel ad totius imperii atque omnium gentium notitiam illustrius excogitari possit. Nam*, ut est in eodem libro, *si ad utilitatem vitae, omnia consilia, facta nostra dirigenda sunt; quid erit tutius, quam eam exercere artem, qua semper armatus praesidium amicis, opem alienis, salutem periclitantibus, invidis vero & inimicis metum & terrorem ultro feras, ipse securus & velut quadam perpetua potentia ac potestate munitus? cujus vis & utilitas rebus prospere fluentibus aliorum praesidio & tutela intelligitur. Sin proprium periculum increpuit; non hercule lorica aut gladius in acie firmius munimentum, quam reo & periclitanti eloquentiae praesidium simul & telum, quo propugnare pariter & incessere, vel in judicio, sive in Senatu, sive apud Principem possis.* Sed quid sublimius, quam cum ibidem Eloquentiae *numen & coelestem vim tribuit, quae multa omnibus saeculis exempla edidit, ad quantam usque fortunam homines ingenii viribus pervenerint.* Quale est & illud Ciceronis pro Murena: *Duae sunt artes, quae possunt*

absurdum est. [a] Vel pace, vel bello clarum fieri licet. [b] Et qui fecere, [c] & qui facta aliorum scripsere, [d] multi [e] laudantur.

VARIANTES LECTIONES.

a *Vel in pace vel in bello* A. H. b *Et qui fecere ea & qui facta eorum scripserunt* F. *facere* & mox *scribere* B. *& qui scripsere f. a.* A. *& qui fecerunt, & qui f. eorum* N. c abest & a C. d *multum* E. e *laudantur* B.

NOTAE VARIORUM.

possunt locare homines in amplissimo gradu dignitatis, una imperatoris, altera oratoris boni: ab hoc pacis ornamenta retinentur; ab illo belli pericula repelluntur. Grasw.

Haud absurdum t] Sua laude non caret. Muret. Interpreto., maxime pulchrum est. Est enim λιτότης (*tenuitas*) quum negatione contrarii plus significamus, quam dicimus. Ita Ciceroni in Bruto, Cotta *Orator minime ineptus* dicitur, quem prius appellaverat *summum*. Eidem Varro, epistola ad Brutum, *summae industriae vir* vocatur, quem prius scripserat, *non sine industria versari in studiis.* Virgilius:

Aut illaudati nescit Busiridis aras.

Id est, detestabilis. Catullus: *Salve non minimo puella naso!* id est, *bene nasuta.* Abjiciunt haec nonnulli, ut levia, sed leves; & ignari, Magnos in Republica literaria viros, quum non attendissent hunc loquendi modum, ad salebras & aestuantia vada fuisse compulsos. Quum Horatius I. Od. 28. de Pythagora cecinisset,

——— ——— *non sordidus auctor*
Naturae, verique:

de Polybio Livius Lib. XXX. *Auctor non spernendus*: Achilles Statius & Fulvius Ursinus (at quanta nomina!) utrumque maligne dixerunt commendari. An vero cum Barthio λιτότητα esse negem illud Ser. Sulpicii ad Ciceronem de interfecto Marcello: *Etsi scio non jucundissimum me nuncium vobis allaturum*; & explicem, fuisse eum nuncium Ciceroni sane jucundum, utcumque alii esse possint jucundiores? Apage. Connivere hic mihi videtur sagacissima tua mens, ô Barthi! neque coelum, neque terram tangit ea sententia. Fuit Marcellus oculus Ciceronis, & steterat a Pompeji partibus, quas Cicero & probabat & sequebatur, tanquam causam Reipublicae & Senatus. Qui ergo caedis nuncius non potuit tristissimus esse? Omnino dixerim Sulpicium adhibuisse λιτότητα. Rupert. Et *pulchrum* heic opponuntur. Valla exponit *haud inconveniens.* Omnibonus *incongruum*, Badius, *Non indignum quod audiatur.* Ammian. XXII. 10. *Liceat hoc unum ponere, nec aberrens a proposito nec* absurdum. &, XV. 11. *Silere super Rhodanum incongruum est &* absurdum. Glossae *absurdum* ἀνάρμοστον. Infra, *haud* absurdum *ingenio.* Livius XXXV. 50. *Nec* absurde (urbane) *adversus utrosque respondisse visus est.* vide Tacit. XIII. Imo conjungi debent *facere & dicere*: alterum enim alterius auxilio veget. Praeclare *Themistius* Orat. X. p. 227. ed. Petav. Ὅσοι δὲ ἢ φιλόσοφοι γεγόνασι πλέον ἢ φιλοπόλεμοι, καὶ τὸ δοκεῖν ὑπ᾽ αὐτῶν ἀξιοῦσθαι σπουδῆς μέρος τῷ παραφθέντι συνηφανίσθη· Οὐ γὰρ οἷόν τε ἢ ΛΟΓΟΥΣ ἐνδόξους γενέσθαι, μὴ τῶν ΕΡΓΩΝ αὐτοὺς βεβαιούντων, ἢ τὰ ΕΡΓΑ πρὸς τὸν χρόνον διαρκέσαι τὸν ἐφεξῆς, μὴ ΛΟΓΟΥ τὴν μνήμην αὐτῶν παραπέμποντος. Wasse.

Vel pace, vel bello] Nonnulli impressi & antiqui codices, omissa particula *vel*, haec ita proferunt: *pace vel bello.* Ego priorem lectionem probo, quam & Aldinus codex & quam plurimi ex meis Manuscriptis agnoscunt. Pace clarissimus evasit is, *quo dicente* (verbis Plinii VII. cap. 30.) *Legem agrariam*, hoc est, *alimenta sua abdicaverunt tribus: quo suadente, Roscio theatralis seditionis auctori leges ignoverunt, notatasque sedes ignominiae crimine aequo animo tulerunt. Quo orante proscriptorum liberos honores petere non puduit: cujus Catilina fugit ingenium: qui Antonium proscripsit: primus omnium parens patriae appellatus: primus in toga triumphum, linguaeque lauream meritus.* Memorat & M. Seneca praef. Lib. V. contr. Turrinum declamatorem, quo *& pecuniam & dignitatem, quam in provincia Hispania habuit, eloquentiae debuit. Natus quidem erat patre splendidissimo, avo D. Julii hospite: sed civili bello attenuatas nobilis domus vires excitavit, & ita ad summam perduxit dignitatem, ut si quid illi defuit, scias locum defuisse.* Utrorumque vero, tum qui pace, tum qui bello clari evasere, conjuncte exemplum citat ipsum Senecam & Burrhum. Tacitus Lib. XIII. Annal. *Hi rectores imperatoriae juventae, & pari in societate potentiae concordes, diversa ex arte, ex aequo pollebant. Burrhus militaribus curis & severitate morum; Seneca praeceptis eloquentiae & comitate honesta.* Grasw.

Qui facta aliorum scripsere, multi laudan-

tur. [a] Ac mihi quidem, tametsi haudquaquam [b] par gloria [c] sequatur scriptorem & auctorem [d] rerum; tamen [a] in

VARIANTES LECTIONES.

a *At* A. B. C. E. F. K. b *gloria par* E. c *sequitur*. L. d *rerum* abest a K.

NOTAE VARIORUM.

DANTUR] Legendum e manuscriptis & aliis vetustis, *laudantur* tempore praesenti. RIV. Polyb. Lib. I. Ἐξ ὧν, συνιδόντι, καλλίστην παιδείαν ἡγητέον πρὸς ἀληθινὸν βίον τὴν ἐκ τῆς πραγματικῆς ἱστορίας περιγιγνομένην ἐμπειρίαν· μόνη γὰρ αὕτη χωρὶς βλάβης ἐπὶ παντὸς καιροῦ καὶ περιστάσεως, κριτὰς ἀληθινοὺς ἀποτελεῖ τοῦ βελτίονος. *Quod reputantem sic statuere oportet, pulcherrimum disciplinae genus esse ad veras vitae rationes cognoscendas, peritiam ex historia collectam, quae gestorum veram & exactam narrationem continet. Sola namque haec in omni tempore ac quocunque rerum eventu, nullo tuo incommodo dijudicandi id quod melius est facultatem tibi largitur.* GRASW.

AC MIHI QUIDEM TAMETSI HAUD QUAQUAM PAR GLORIA] Legendus Plutarchus, πότερον οἱ Ἀθηναῖοι κατὰ πόλεμον ἢ κατὰ σοφίαν ἐνδοξότεροι; *Bellone, an pace, clariores fuerint Athenienses?* MURET. Ita Tullius: *Dicendum est quod sentio, Rei militaris virtus praestat caeteris omnibus. Haec nomen populo Romano, haec huic urbi aeternam gloriam peperit, haec orbem terrarum parere huic imperio coëgit. Omnes urbanae res, omnia haec nostra praeclara studia, & haec forensis laus & industria latent in tutela ac praesidio bellicae virtutis: simul atque increpuit suspicio tumultus, artes illico nostrae conticescunt.* Ac mox: *Summa dignitas est in iis qui militari laude antecellunt: omnia enim quae sunt in imperio, & in statu civitatis, ab iis defendi & firmari putantur. Summa etiam utilitas, siquidem eorum consilio & periculo cum Republica tum etiam nostris rebus perfrui possumus.* Denique iterum: *Hinc semper fuit in ea civitate prima ars propter quam ipsa est civitas omnium princeps*: pro Murena. GRASW.

TAMETSI] In Markii γ. divisim *tam & si*, fortasse pro, *tamen etsi*. WASSE.

SCRIPTOREM ET AUCTOREM RERUM] Turnebus *auctorem* rerum, gestorem & administratorem intelligit, contra quam Tacitus, qui *auctorem rerum* & scriptorem esse ait in Lib. III. his verbis: *Matrem Antoniam non apud auctores rerum, non diurna actorum scriptura, reperio ullo insigni officio functam.* & iterum: *C. Sallustius rerum Romanarum florentissimus auctor.* Sed Plinius eodem fere modo loquitur Libro VII. cap. 30. *Thucydidem Imperatorem Athenienses in exsilium egere, rerum conditorem revocavere.* Est ergo apud Sallustium, *scriptor & auctor rerum* idem. CIACCON. Videtur Sallustius *scriptorem*, & *auctorem rerum*, eundem putasse esse, cum tamen *auctor rerum*, pro, *actor*, ab aliis ponatur. Unde in aliquibus codicibus, *actorem*, pro *auctorem* apud Sallustium irrepsit. Sed Tacitus eodem quo Sallustius modo *auctorem rerum usurpavit*, cum ait Lib. III. *Matrem Antoniam non apud auctores rerum, non diurna actorum scripta, reperio ullo insigni officio functam.* Item: *Sallustius rerum Romanarum florentissimus auctor.* Unde in aereo numismate inscribitur SALLUSTIUS AUCTOR, non tamen satis recta orthographia. URSIN. Codex Fabricianus *actorem rerum* habet. Quamvis autem *actor* pro eo interdum ponitur, qui *res gessit*, velut de Orat. *Ut eum efficeret oratorem verborum, actoremque rerum*; Idem pro Sestio: *Cato dux & auctor*, & *actor rerum illarum fuit*; tamen prior lectio, sicuti mihi quidem videtur, est multo verior, ac sic quoque Gellius citat. RIV. *Auctorem rerum*, non *actorem*, ut volgus correctorum putavit, legendum est. Illum autem vocat historicum, contra quàm credidit Turnebus Lib. I. cap. 25. Nec aliter Tacitus, verborum Sallustii auceps, Lib. III. *Matrem Antoniam non apud auctores rerum, non diurna actorum scriptura, reperio ullo insigni officio functam.* Vult autem Sallustius Imperatorum majorem esse gloriam, quam Historiae scriptorum. COLER. Qui hic obloquuntur Turnebo, ne hilum quidem proferunt, quod non ipse antea probe sciverit. quid autem hoc loco sibi velit Ursinus, non assequor. GRUT. Turnebus intelligit, gestorem & administratorem. Confuse disserit Ursinus. Quidam MSS. habent, *actorem*. Gruterus ne hilum prolatum contra Turnebum ait, quod non ipse antea probe sciverit. Porro quum Agellius ita locum citet, ut vulgo legitur, non discedo, sed inter πολύσημα vocabulum auctoris refero, ut & scriptorem & rerum actorem significet, eaque posteriore significatione hic capiendum arbitror. RUPERTUS. Vide Turnebum I. 25. & Manut. ad Ciceronem Famil. Epistol. I.

E Pemb.,

[a] in primis arduum [b] videtur res gestas scribere: primum, quod facta [c] dictis

VARIANTES LECTIONES.

a *verumtamen* C. G. b *videtur mihi* B. c *sunt dictis* F.

NOTAE VARIORUM.

Pemb. B. Pub. Bodl. Markii γ. λ. Martin. quemadmodum & Charisius, habent *actorem* Lib. I. omittit vocem *rerum*, antiquitus cusi cum editis faciunt. Editor autem Paris. *actorem* mordicus tenet, quasi docti non satis probassent idem utrumque valere. En ergo testimonia, non modio, ut Ille, neque trimodio, verum ipso horreo. Vellejus Paterculus II. 10. *praeclari* facinoris auctor *fuit Caldus Caelius*, *qui complexus catenarum quibus* vinctus erat, *seriem*, *ita illas inlisit capiti suo, ut protinus exspiraret*, & II. 78. *Domitius Calvinus gravissimi* exempli auctor *fuit*; *quippe primipili Centurionem, ob turpem ex acie fugam, fusti percussit.* Confer Valerium V. 33. V. 7. 1. Vita Virgilii a Phoca literis consignata:

Itur ad auctorem rerum, *quid Martius horror*
Egerit, *ostendunt*, *quid tunc miseranda tulisset.*
Caesaris hic placido nutu, *repetuntur agelli.*

ibi vocat Augustum *auctorem rerum.* Et sane, *auctor rerum* tam is qui manu, hortatu, consiliove agit, quam qui acta scribit. Sallustium respexit Mamertinus in Paneg. cap. VIII. *Neque enim minorem* laudem *magnarum* rerum *aemuli*, *quam ipsi merentur* auctores. Non immerito suspicatur ad Ausonium Tollius locum haud multo dissimilem in Attici vita corruptum esse, is sic habet: *Hunc enim in omni procuratione Reipublicae,* actorem auctoremque *habebant.* Et sane positura variat in MS. Schotti, & eorum altero quibus ipse usus sum. Nec Arnobium sincerum praestiterim Lib. II. p. 47. *Estne operis in vita negotiosum aliquod atque actuosum genus*, *quod non fide praeeunte suscipiant*, *sumant atque aggrediantur* actores. Per *actores rerum illarum* Tacitus istorum temporum conditores, satis Latine effert: ut futile sit Popmae judicium. Tacitum sequitur eruditissimus Apuleius Metam. Lib. IX. circa principium. *Nec immerito* priscae poeticae *divinus* auctor apud Grajos. & in Apologia vocatur idem ille; *Omnis vetustatis certissimus* auctor. Et hoc sensu Vomanus Scholasticus de Cicerone,

Doctrinae antistes rerum *mirabilis* auctor.

Orosius Lib. I. cap. 1. *anni duo millia* XV. *in quibus se inter* auctores scriptoresque *omnium otia negotiaque triverunt.* Lautii Codex *actores*, quod frustra obtrudere conatur auctore Sallustio, reclamantibus interim edd. vett. & membranis Codd. Idem verbum Cassiodoro obtrudunt Varr. III. 14. & alibi. Vide Lib. II. Sancimus C. de *poenis*, Lib. XXI. *Crimen paternum.* Et corrige obiter Aldhelmum de Laudibus Virginitatis cap. II. ubi *actorem* habet. Vide Curtium III. 3. 7. & VI. 6. 34. VII. 66. IV. 8. 10. & Suetonium. WASSE.

IN PRIMIS ARDUUM] Χαλεπὸν Thucyd. MURET. & ZANCH. Notat Gellius IV. 15. *Arduum hoc loco* χαλεπὸν καὶ δυχερὲς, hoc est, tum difficile, tum molestum quoque & incommodum, ac intractabile: contra Sallustii obtrectatores, qui id verbum calumniabantur. CIACC. *Arduum* hoc loco χαλεπὸν καὶ δυχερὲς, h. e. difficile & molestum incommodumque & intractabile significare scribit Agellius Lib. IV. cap. 5. contra vitilitigatores & obtrectatores Sallustii. De scribendae vero historiae difficultate multa habes vere & eleganter dicta apud Plinium Lib. V. epist. apud Ciceronem ad Luceium. Isidor. Lib. I. cap. 40. *Apud veteres nemo conscribebat historiam, nisi is, qui interfuisset, & ea quae scribenda essent, vidisset.* COLER. Hic in jus ambulare jubent auctorem nostrum veteres Grammatici, contra quorum nugas videsis differentem Agellium IV. Noct. Att. 15. Caeterum cum Sallustio idem fere dicit Justinus Praef. *Nam cum plerisque auctoribus*, *singulorum regum vel populorum res gestas scribentibus*, *opus suum ardui laboris videatur.* RUPERT.

RES GESTAS SCRIBERE] Gellius cap. 15. Lib. IV. MURET.

PRIMUM QUOD FACTIS DICTA EXAEQUANDA SUNT] Legendum, *quod facta dictis*, quomodo codices habent in pergamenis descripti, nam *aequare* hic pro *assequi* ponitur. Ostendit autem ad rationem & conditionem rerum sic accommodandam esse orationem, ut magnitudinem rerum oratio ipsa consequatur, hoc est, ut sit rebus ipsis par atque aequalis oratio. Contra Livius II. belli Punici XI. *Neque aggrediar narrare*, inquit, *quae disserendo minora vero facio.* pro, quae non exaequo dictis. Est in quibusdam, *exsequenda sint*, sed perperam, nisi fallor: affinitas vocum ansam errori praebuit. Jam lectionem, quae in Manuscriptis est, veriorem esse, colligi e T. Livio potest: is enim

ctis sunt [a] exaequanda: [b] dehinc, [c] quia plerique, quae [d] delicta reprehende-

VARIANTES LECTIONES.

a *exaequanda sint* A. B. K. L. *exaequanda sunt* C. *exsequenda sunt* D. G. *sunt exsequenda* I. *sunt exaequanda* E. M. *sunt exaequanda dictis* H. b *Deinde* M. c deletur, sed in margine *quod* scribitur in M. d *delicta quae* A. B. N.

NOTAE VARIORUM.

enim VI. ab V. C. *Cum ea quoque*, inquit, *quae bello gesta essent, pro fastigio rerum oratione etiam magnifica, facta dictis aequando memorasset*, & quae sequuntur. Riv.

Facta dictis] Guelf. omnes, Lib. I. 3. Reg. & Gruteri ed. Martin. Verum quod alii Codices clare *factis dicta* exhibent, id opinor factum ex eo quod Auctor infra habet, ubi Metelli dicta *cum factis composuit*, quo sensu Thucydides I. 39. Καὶ φασὶ δὴ δίκῃ πρότερον ἐθελῆσαι κρίνεσθαι, ἥν γε οὐκ ἐκ τοῦ προύχοντος καὶ ἀπὸ τοῦ ἀσφαλοῦς προκαλούμενον λέγειν τι, δοκεῖν δεῖ (τηρεῖν,) ἀλλὰ τὸ ἐς ἴσον τὰ ΕΡΓΑ ὁμοίως καὶ τοὺς ΛΟΓΟΥΣ, πρὶν διαγωνίζεσθαι, καθιστάντα. Infra, Καὶ ἴσως τοὺς ὁρῶντας ἡμῶν ἤδη τήν τε παρασκευὴν, καὶ τοὺς λόγους αὐτῇ ὅμοια ὑποσημαίνοντας, μᾶλλον ἂν εἴκοιεν. & II. 72. ἣν ποιῆτε ὅμοια τοῖς λόγοις. Hoc est quod alibi dicit, ὥσπερ ἰσόρροπος ὁ λόγος τοῦ ἔργου φανείη. Nostri Codd. *exaequanda* recte. Ita enim Plinius qui huc forte spectat, Epist. VIII. 4. *Una sed maxima difficultas quod haec aequare dicendo arduum, immensum, etiam tuo ingenio, quamquam altissime adsurgat.* Livius VIII. 4. per, *accommodare rebus verba*, extulit. Seneca de Tranquil. I. *Ambitiosus in verba est, altiusque ut spirare, ita eloqui gestit, & ad* dignitatem rerum exit oratio. Cic. pro Licinio XXIX. Commemorationem *nominis nostri cum omni posteritate* adaequandam. Polybius III. p. 116. de L. AEmilio. Βουλόμενος δὲ τοῖς κατὰ τὴν παράκλησιν λόγοις ἀκολούθως ἐπ' αὐτῶν γίνεσθαι τῶν ἔργων. Virgilius AEn. II. 361.

—— *quis funera* fando
Explicet, *aut possit lacbrimis* aequare labores!

& Georg. III. 289. hunc sensum aliter tractat:

Nec sum animi dubius, verbis *ea* vincere, *magnum*
Quam sit, & angustis bunc addere rebus bonorem.

Hoc est, canendo assequi. Statius Thebanus IV. 145.

Quis numerum ferri gentesque & robora dicto
AEquarit *mortale sonans.*

Codices Arondel. & B. Pub. exhibent *dictu.* Confer Sulp. Severum in V. M. cap. XXVI. Aristides περὶ ὁμονοίας. Σφαγὰς οὐδ' ἂν εἷς λέγων ἐφίκετο. Quod loquendi genus ex Demosthene hauserit, at non occurrit locus. Tibullus ad Messalam IV. 1.

Incipiam tamen: ac meritis si carmina laudes
Deficiant, *bumilis tantus sum conditor actis*:
Nec tua, te praeter, chartis intexere quisquam
Facta queat, dictis *ut non* majora supersint.

Recte ille, teste enim Isocrate in Paneg. Aeque difficile est eos laudare qui aliorum virtutes superarunt, ac illos qui nihil praeclari gessere. Τοῖς μὲν γὰρ οὐχ ὑπεισι πράξεις, πρὸς δὲ τοὺς οὐκ εἰσὶν ΑΡΜΟΤΤΟΝΤΕΣ ΛΟΓΟΙ. Idem in *Helenae* Laud. p. 306. Οὐ γὰρ τῆς αὐτῆς γνώμης ἐστὶν, ἀξίως εἰπεῖν περὶ ἑκατέρων αὐτῶν· ἀλλὰ τὰ μὲν μικρὰ ῥᾴδιον τοῖς λόγοις ὑπερβαλέσθαι· τῶν δὲ χαλεπῶν τοῦ μεγέθους ἐφικέσθαι. & clarius in Panath. ἀκριβῶς εἰδὼς ὅτι τὰ μὲν μικρὰ τῶν πραγμάτων ῥᾴδιον τοῖς ΛΟΓΟΙΣ ΑΥΞΗΣΑΙ. τοῖς δ' ὑπερβάλλουσι τῶν ἔργων, καὶ τῷ μεγέθει, καὶ τῷ κάλλει, χαλεπὸν ΕΞΙΣΩΣΑΙ τοὺς ἐπαίνους. & in Plataico, p. 436. χαλεπὸν μὲν ἐν μηδὲν καταδεέστερον εἰπεῖν, ὧν πεπόνθαμεν· ποῖος γὰρ ἂν λόγος ΕΞΙΣΩΘΕΙΗ ταῖς ἡμετέραις δυσπραξίαις. Demosthenes Orat. Amator. p. 160. Περὶ ὧν ὀκνῶ μὲν ἄρξασθαι λέγειν, μὴ ΛΕΙΦΘΩ ΤΩ ΛΟΓΩ τῶν τότε γεγενημένων. AEschines in Timarchum p. 189. Ὥστε τοὺς ἐπαινοῦντας τὰ ἐκείνων ἔργα καταδεεστέρους δοκεῖν· εἶναι τοῖς ἐγκωμίοις τῶν ἐκείνοις πεπραγμένων. Sed noster Plauti verba leviter inflectit, Stich. II. 1. *Propterea Dinacium, pedes bortare: honesta* dicta factis. Lectionis vestigia servat Ammianus XXXI. 12. *Iisdemque diebus exagitatus ratione gemina Valens, quod Lentienses compererat superatos, quodque Sebastianus subinde scribens*, facta dictis *exaggerabat.* Quo pacto *adaequare virtute.* Hegesip. I. 27. *Ut Phaselus juniorem natu quem* adaequaret *mentis benignitate* &c. nullo sensu. Supple ex membranis Bibliothecae Pub. *quem adaequare virtute non poterat, adaequaret mentis benignitate.* Wasse.

Exaequanda] Rittershusii Codex MS habet *exequenda.* quae lectio videtur probari posse ex Plauto, sed volgatam lectionem veriorem esse liquet. Coler.

Plerique, quae delicta reprehenderis, mali-

henderis, [a] malivolentia & [b] invidia dicta putant: ubi de magna virtute

VARIANTES LECTIONES.

a Ita C. D. E. F. G. H. I. K. L. M. N. Reliqui *malevolentia* b *dictum* I. delet B.

NOTAE VARIORUM.

MALIVOLENTIA, ET INVIDIA DICTA PUTANT, UBI DE MAGNA VIRTUTE, ATQUE GLORIA BONORUM MEMORES, QUAE SIBI QUISQUE FACILIA FACTU PUTAT, AEQUO ANIMO ACCIPIT; SUPRA EA, VELUTI FICTA PRO FALSIS DUCIT] Thucydides sic Lib. II. Ἐν τῷ ἐπιταφίῳ λόγῳ τοῦ Περικλέους· ὅ, τε γὰρ ξυνειδὼς καὶ εὔνους ἀκροατὴς, τάχ' ἄν τι ἐνδεεστέρως πρὸς ἃ βούλεταί τε καὶ ἐπίσταται νομίσειε δηλοῦσθαι, ὅ, τε ἄπειρος, ἔστιν ἃ καὶ πλεονάζεσθαι, διὰ φθόνον, εἴ τι ὑπὲρ τὴν ἑαυτοῦ φύσιν ἀκούοι· μέχρι γὰρ τοῦδε ἀνεκτοὶ οἱ ἔπαινοί εἰσι περὶ ἑτέρων λεγόμενοι, ἐς ὅσον ἂν καὶ αὐτὸς ἕκαστος οἴηται ἱκανὸς εἶναι δρᾶσαί τι, ὧν ἤκουσε· τῷ δὲ ὑπερβάλλοντι, αὐτῶν φθονοῦντες ἤδη καὶ ἀπιστοῦσιν. Hunc autem Sallustii locum Gellius recitat Lib. IV. cap. 15. in quo quaedam diversa leguntur a lectione hic impressa. A. MANUT. Castil. Lib. 2. *bonorum* Reg. *memores.* In hunc fere sensum Demosthenes Orat. Amator. p. 161. Πολλὰ δ' ἔχων ἔτι περὶ σοῦ διελθεῖν, αὐτοῦ καταλύσειν μοι δοκῶ τὸν ἔπαινον· δεδιὼς μὴ καθ' ὑπερβολὴν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ὑπὲρ σοῦ διαλέγεσθαι δόξω. Τοσοῦτον γὰρ ὡς ἔοικεν, ἡ τῶν λόγων δύναμις, ἔλαττον ἔχει τῆς ὄψεως· ὥστε τοῖς μὲν ὁρατοῖς οὐδεὶς ἀπιστεῖν ἀξιοῖ, τοὺς δὲ τούτων ἐπαίνους, οὐδ' ἂν ἐλλείπωσιν, ἀληθεῖς εἶναι νομίζουσι. Gellius *dein quod*, Codex ejus MSS. *denique quia.* WASSE. Scribo: *Quia pleraque delicta reprehenderis, malivolentia & invidia putant: ubi de magna virtute, gloria bonorum memores; quae sibi facilia quisque facit, aequo animo accipit, supra velut ficta pro falsis ducit. Malivolentia putare*, ex forma, qua Eunucho est:

—— *dum haec puto,*

Praeterii imprudens villam.

Item Caecilii, Exsule,

Non haec putas? non haec in corde versantur tibi?

Sententia Sallustii est: *quae reprehenduntur, ipsi ita cogitant, malivolentia & invidia scripta esse.* Elegantius aliquanto fit, & dignius Sallustio, quia remotius sumtum, *putare malivolentia*, pro, *putare tanquam malivolentia alius putarit.* Caeterum totius hujus loci emendatio a Coloniensi libro est: nisi ea fini, qua, *gloriae*, scripsi, pro *gloria*, sententiae obsecutus: & in Coloniensi altero, *&*; in Sigebergensi, *ac*, in reliquis, *atque* erat; ea inconstantia argumentum fuit, nullum eorum rectum esse. *gloriae alicujus memorare*, pro, *ad gloriam*, nota oratio Sallustio, & Sallustianis. Simile: *Igitur quaestori mandata Bocchi patefaciunt: simul ab eo petunt, uti fautor consultorque sibi adsit: copias, fidem, magnitudinem regis sui, & alia, quae aut utilia, aut benevolentia esse credebant, oratione extollunt.* *Pleri*, in plerisque meis est: & ejus hoc quoque indicium in Sigebergensi, quod ita legitur: *plerique delicta quae reprehenderis.* Nec periculum sit, si conjectura sola innixus, & aurium lenocinio obsecundans, reposuerim verbum apud Sallustium, quo, non dico Claudius, sed Livius atque Suetonius (nam apud hunc in bonis libris saepe, *pleri*, reperies) uti amarunt; ne peritis imperite fecisse videar. Insuave enim hoc est, aures modo qui habeat, *quia pleriqûe quae delicta reprehenderis*: levius: *quia pleri quae delicta.* Superest: *Quae sibi quisque facilia facit.* Ita Cicero propemodum Famil. Epist. Lib. XV. Epist. 18. ad Caesarem: *Itaque facio me alias res agere.* Idem de Nat. Deor. I. 1. *Plato facit mundum aedificari a Deo.* Idem de Opt. gen. orat. *Isocratem Plato in Phaedro laudari fecit a Socrate.* Et Sedigitus:

Post insequi Licinium facio Attilium.

Neque longe discedit illud Curculione,

Ne te mihi facias ferocem, aut supplicare censeas.

Et Mostellaria:

Ferocem facis, quia te herus tam amat. PALM. Rectissime Palmerius emendat, *quia pleri, quae delicta &c.* Sic creberrime Tacitus loquitur, exemplo Catonis & Livii. COLER. Ignoro, quo jure nonnulli intrudant suum *pleri.* non omne quod licet Critico, statim etiam libuit Scriptori. GRUT.

MALIVOLENTIA ET INVIDIA DICTA PUTANT] Sallust. Orat. I. ad Caesarem: *Plerique mortales ad judicandum satis ingenii habent, aut simulant: verumtamen ad reprehendenda aliena facta aut dicta ardet omnibus animus: vix satis apertum os aut lingua prompta videtur, quae meditata pectore evolvat.* GRASW. Quasi fortunae suae memor hic scribit Sallustius: Sane, non bono animo subticuisse quibusdam videtur, quae Ciceroni a Senatu, ob oppressam Catilinae conjurationem, summa cum laude & benevolentia decreta fuerunt. Ita censuerunt Antonius Viperanus, Franciscus Robortellus, & Fridericus Tilemannus. Porro docet te locus iste perversam hominum naturam, vitiorum nomine virtutes obtegentium. Sic, quum inter Libertatem & Malignitatem hoc intersit, ut illa veritatem solum spectet, omnisque pravi affectus

virtute atque gloria bonorum [a] memores, [b] quae sibi [c] quisque [d] facilia factu putat, aequo animo accipit: [e] supra ea, veluti ficta pro falsis ducit. Sed

VARIANTES LECTIONES.

a *tu memores* K. b *quae quisque sibi* A. c *facilia quisque* F. d *facilia putat factu* B. C. D. *quae sibi facilia quisque putat* H. e *si supra ex* B. *supra ea si tu dixeris* H.

NOTAE VARIORUM.

fectus expers & immunis, res, uti gestae sunt, narret, nec amori in homine, nec odio quicquam tribuens; contra malignitas malitiosum habeat propositum alterius famam laedendi, deque ejus aestimatione detrahendi, etiam injuste & cum mendacio: homines tamen, judicio vero destituti, alteram cum altera confundunt. Et hoc est, quod Cato infra cap. LII. conqueritur, *nos vera rerum vocabula jam pridem amisisse*. RUPERT. Imo quis non idem de nostro judicium feret, quod de Alcaeo & Archilocho tulerit Imp. Julianus in Misop. Μοχθεῖν γὰρ ἄλλοτε ἄλλως ἀναγκαζόμενοι, τῇ Μουσικῇ πρὸς τοῦτο ἐχρῶντο, κουφότερα ποιοῦντες αὐτοῖς ὅσα ὁ δαίμων ἐδίδου, τῇ εἰς τοὺς ἀδικοῦντας λοιδορίᾳ. Qui benigniores sunt, adeant Invectivam ejus in Ciceronem, quae, cujuscumque sit auctoris, ansam certe praebuit Sophistis haec atque alia fingendi importuna Sallustii indoles & ingenium rixis & contentionibus natum. WASSE.

UBI DE MAGNA VIRTUTE ATQUE GLORIA BONORUM MEMORES] Translatus est hic locus ex Thucydide, *qui, in funebri Periclis oratione*, sic scribit: Χαλεπὸν γὰρ, &c. POPMA. Tacit. III. Annal. *Quod praecipuum munus annalium reor, ne virtutes sileantur, utque pravis dictis factisque ex posteritate & infamia metus sit.* Absque hoc, praecipuo historiae fructu Lector privatur, sicut & Livius in principio eleganter explicat: *Hoc illud est praecipue in cognitione rerum salubre ac frugiferum, omnis te exempli documenta in illustri posita monumento intueri: inde tibi tuaeque Reipublicae, quod imitere, capias; inde foedum inceptu, foedum exitu, quod vites.* GRASW.

QUAE SIBI QUISQUE FACILIA FACTU PUTAT, AEQUO ANIMO ACCIPIT] Thucydides Lib. II. Χαλεπὸν γὰρ τὸ μετρίως εἰπεῖν, ἐν ᾧ μόλις καὶ ἡ δόκησις τῆς ἀληθείας βεβαιοῦται· ὅτε γὰρ ξυνειδὼς καὶ εὔνους ἀκροατὴς, τάχ' ἄν τι ἐνδεεστέρως πρὸς ἃ βούλεταί τε καὶ ἐπίσταται, νομίσειε δηλοῦσθαι· ὅτε ἄπειρος, ἔστιν ἃ καὶ πλεονάζεσθαι διὰ φθόνον, εἴ τι ὑπὲρ τὴν ἑαυτοῦ φύσιν ἀκούοι· μέχρι γὰρ τοῦδε ἀνεκτοὶ οἱ ἔπαινοί εἰσι περὶ ἑτέρων λεγόμενοι, ἐς ὅσον ἂν καὶ αὐτὸς ἕκαστος οἴηται ἱκανὸς εἶναι δρᾶσαί τι, ὧν ἤκουσε· τῷ δὲ ὑπερβάλλοντι αὐτῶν φθονοῦντες ἤδη καὶ ἀπιστοῦσιν. *Arduum enim est in dicendo servare in ea re temperamentum, in qua vix ipsa veritatis opinio tutari se potest. Nam auditor qui & rei conscius est & hominem diligit, aliquid fere & voluntate sua & ipsa veritate inferius dictum existimat: qui vero inexpertus est, is propter invidiam, quicquid supra vim suam audit, supra veritatem putat. Eatenusque tolerabiles sunt alienae laudes, quatenus se ipsum quisque parem arbitratur alicui illarum consequendae: quibus vero imparem, iis invidet, nec fidem habet.* Quae causa? Haec, quam Curtius in dissimili argumento allegat: *Suam quisque fortunam in consilio habet, cum de aliena deliberat.* GRASW. Haec est fortuna qua historiarum, vide Freinsh. ad Curt. Lib. VIII. cap. 9. §. 16. qua aliarum artium. Apulejus I. Metam. de Magia: *Minus hercule callet, pravissimis opinionibus ea putari mendacia, quae vel auditu nova, vel visu rudia, vel certe supra captum cogitationis ardua videntur.* Et de Philosophia sua Chrysippus: Διὸ καὶ διὰ τὴν ὑπερβολὴν τοῦ τε μεγέθους, καὶ τοῦ κάλλους, πλάσμασι δοκοῦμεν ὅμοια λέγειν, καὶ οὐ κατὰ τὸν ἄνθρωπον, καὶ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν· Quare ob excellentiam magnitudinis & pulchritudinis, videmur fabulis similia dicere, nec pro homine omnino vel humana natura. Sicut & Seneca de Const. Sap. cap. III. vel antagonistam sibi fingens; vel Serenum ita compellans: *Videor mihi intueri animum tuum incensum & effervescentem; Paras acclamare: Haec sunt quae auctoritatem praeceptis vestris detrahant; magna promittitis, & quae ne optari quidem, nedum credi possint.* RUPERT.

SUPRA VELUTI FICTA, PRO FALSIS DUCIT] In Gelliana citatione pronomen *ea* est omissum, id quod convenire videtur brevitati Sallustianae: sed nec in Manuscripto meo additur, licet in aliis sit: irrepsit ex glossa insulsi & inepti literatoris. Sic infra, in oratione Caesaris, *ultra* sine casu expresso posuit. *Eam cuncta mortalium mala dissolvere, ultra neque curae, neque gaudio locum esse.* RIV. Apud Gellium haec recitantem, ita scriptum legimus

Sed ego adolescentulus [a] initio, sicuti plerique, [b] studio ad Rempublicam
[a] latus

VARIANTES LECTIONES.

a *in initio* A. E. H. b *a studio* B. C. D. E. F. G. K. M. superscriptum in L. secunda manu. *a studio literali* H.

NOTAE VARIORUM.

gimus, non ut in vulgatis est; *Supra ea veluti ficta pro falsis ducit.* dictio enim *ea* addenda non est: ex ora namque libri in contextum orationis irrepsit. Nam eodem in libro Sallustius; *Eam cuncta mortalium mala dissolvere, ultra, neque curae, neque gaudio locum esse.* Id quod & alii, ante nos, in suis in Sallustium emendationibus adnotarunt, quamvis dictionem *ea* in libris suis deleri non jusserint. quam tamen delendam esse, ex hoc Sallustii loco intelligi potest, quo dictio *ultra* sine casu posita est. POPMA. Ita libri scripti omnes. Carrio pronomen excluserat. GRUT. Vet. Edit. Gellii retinet & Martin. Reg. Pemb. Et sic *contra ea* noster, Jugurth. LXI. *Nepos* XV. 5. *Ille cum universa Graecia vix decem annis unam cepit urbem, ego* contra ea, *ex una urbe nostra* &c. ibi Codex Trin. vocem *ea* minus recte omittit. Sensum loci his verbis inclusit Seneca Const. XV. *Ex imbecillitate vestra conjecturam capitis ingentis animi: & cum cogitastis, quantum putetis vos pati posse, sapientis patientiae paullo ulteriorem terminum ponitis.* Sulpicius in V. M. 27. *Et vere nonnullos experti sumus invidos virtutibus vitaeque ejus, qui in illo* oderant, quod in se non videbant, *& quod* imitari non valebant. Paulo supra, post *incumberet*, adde ex MS. *aut insisteret lectioni quanquam etiam inter legendum, aut si quid aliud forte agebat.* & Dialog. I. *quae ipsi facere non possunt, facta ab illo erubescunt: & malunt illius* negare *virtutes, quam suam inertiam confiteri.* WASSE.

SED EGO ADOLESCENTULUS] Forte tricesimum annum jam egressus. Sic enim solet. Infra cap. XLIX. de Caesare: *Catulus ex petitione pontificatus odio incensus; quod, extrema aetate, maxumis honoribus usus, ab adolescentulo Caesare victus discesserat.* Atqui natus erat Caesar IV. Eid. Quinctil. (12. Julii) A. V. IↃCLIII. C. Mario VI. & L. Valerio Flacco Coss. Pontifex factus secundum Onufrium, hoc ipso anno, quo Catilinaria conjuratio detecta est, hoc est, IↃCXC. M. Cicerone, C. Antonio Coss. Igitur *adolescentulum* Sallustius dicit, qui erat annorum triginta septem. Adjiciam aliud. Capitolin. in Maximin. p. 145. Maximini filium *juvenem* appellat, qui, ut ibid. notat Casaub. p. 185. erat annorum XLVI. P. Cornelium Scipionem AEmilianum *admodum adolescentem* vocat Val. Max. l. II. c. 10. L. Licinio Lucullo A. Postumio Albino Coss. hoc est A. V. IↃCII. Idem tempore belli Macedonici II. hoc est A. V. IↃLXXXV. agebat annum XVII. ut probat Antonius Bendinellius in ejus vita. Ergo & Valerio *adolescens*, qui jam annum tricesimum quartum attigit. *Sed*, inquit Varro, *adolescentia non provehitur ultra tricesimum annum!* Respondeo, Sallustium, Valerium & alios sequi divisionem aetatis Ser. Tullii regis, de qua Agell. l. X. c. 14. Voss. II. Inst. Orat. 291. De vocabulo *pueri* vide Manut. in Ciceronis l. II. Ep. Fam. I. pag. 208. & 209. RUPERT.

A STUDIO AD REMPUBLICAM LATUS SUM] Sic eadem pag. *ut a quo incepto studio me ambitio mala detinuerat.* tamen ex Orat. de republ. ordinanda, videtur legendum: *Sed ego adolescentulus initio, sicuti plerique, studio ad rempublicam.* nam sic scribit: *sed mihi studium fuit adolescentulo rempublicam capessere.* CIACC. Loci similitudo in Epistola de republica ordinanda, adducit, ut putem scribendum hic esse: *sed ego adolescentulus initio, sicuti plerique, studio ad Rempublicam latus sum.* Nam & infra dixit: *Sed mihi studium fuit adolescentulo Rempublicam capessere.* Paulo tamen post habetur: *Ut a quo incepto studioque me ambitio mala detinuerat, &c.* Ad ea vero quae hic sequuntur apud Sallust. *facta dictis aequando*, facit, quod ait Livius lib. VI. *Cum ea quoque quae bello gesta essent, pro fastigio rerum, oratione etiam magnifica, facta dictis aequando, memorasset.* URSIN. Et fragmentum Coloniense & Thosanus, *a*, nulli habent. Itaque lego: *studio ad rempublicam latus sum.* Neque enim a literarum studio digressum se ad rempublicam ait: magis studio illo & ambitu quo Romae mos erat. PALM. Vett. codd. Palmerii scribunt: *sicuti plerique studio, ad Rempub. latus sum.* Neque enim a litterarum studiis se digressum ad Rempub. vult Sallustius, magis studio & ambitu, quo Romae mos erat. Satis haec acu-

[a] latus sum, [b] ibique mihi [c] advorsa multa fuere. Nam pro pudore, pro abstinentia, pro virtute; audacia, largitio, avaritia [f] vigebant. Quae

VARIANTES LECTIONES.

a *delatus* F. H. K. N. b *ubique* Typorum vitio in Ed. Wassiana. *ibi* B. c *multa adversa* A. C. D. E. F. G. H. I. K. N. *multa mihi a. f.* L. d *vigebat* A. *in me vigebant* B.

NOTAE VARIORUM.

acute quidem Palmerius; sed nescio an vere. Mihi sane videtur a studio litterarum se digressum velle intelligi Sallustium. Fuerat enim more ceterorum patriciorum in studiis liberalibus adulescens deditus, & Philologi disciplinae alumnus. Quid, quod idem scribit paulo post? *ut a quo incepto studio me ambitio mala detinuerat.* quamquam idem in Orat. de Repub. ordinanda scripsit: *Sed mihi studium fuit adulescentulo Rempub. capessere.* COLER. Hactenus vulgati, *a studio*, quod exstat quidem in plerisque MSS. sed non etiam aut in Commeliniano meo, aut Palatino Nazariano; ut nec in Pal. secundo, sexto, nono. & hercle ineptum est, imo ne Latinum quidem; quidquid alii argutentur. *Studium* opponit *judicio*; ut & lib. III. Historiarum: *Equidem fateor me ad hoc bellum majore studio, quam consilio profectum.* GRUT. Expuncta praepositione scribunt, Gruterus, Palmerius, Ciacconius, Ursinus, *Sicut plerique studio.* Similem ajunt locum in Orat. II. de Repub. ordinanda, *Sed mihi studium fuit adolescentulo rempublicam capessere*: Studium vocare ambitum & inconsultum quendam animi aestum. Clare III. Histor. *Equidem fateor me ad hoc bellum majore studio quam consilio profectum.* Ita illis; sed eam emendationem validissime oppugnant sequentia, *A quo incepto studioque*, ubi denuo fatetur, se à literis ad Rempublicam delatum esse. RUPERT. *A studio literali* lib. II N. 2. *Literarum* Valla. Regius *studio ad. Delatus sum* L. II. *Ubique mihi* L. L. III. *mihi* omittit B. Pub. (pro *virtute & aequitate audacia* L. II.) Guelf. 12. 10. *a studio ad Rempublicam delatus.* 17. 21. 2. *a studio literarum a R. d. sum in* 6. 2. *literarum* erasum. 10. 4. 68. 16. *studio ad Rempublicam latus.* WASSE.

UBIQUE MIHI] Lib. III. omittit *mihi*, non male, sed reliqui constanter retinent. WASSE.

PRO PUDORE, PRO ABSTINENTIA, PRO VIRTUTE] Si animus fuisset auctori parcere verbis, suffecisset praepositio semel posita. GRUT. M. Seneca lib. V. Controv. 6. *Apud patres nostros qui forensia stipendia auspicabantur, nefas putabatur brachium extra togam exserere. Quam longe ab his aberant, qui tam verecunde etiam virtute utebantur?* GRASW.

AUDACIA, LARGITIO, AVARITIA VIGEBANT] *An sapienti hoc rerum statu accedendum sit ad Rempublicam*, exacte, ut solet, discussit, qui, dum viveret, omnem vitam addixerat Spei & Emolumento Bonarum Literarum, desideratissimus Praeceptor noster Mich. Virdungus in Oratione prima; quod sublimis ipsius judicii peregregium monumentum, in omnium complexum dedit excitata, sexcentis eruditorum votis, Bibliopolae industria. Quantum vero Sapienti in deliciis sit vita, à turbis civilibus remota, testis est Seneca de Vit. Beata cap. XIX. ita Epicurum laudans: *Ille beatus ac plenus bonâ conscientiâ, reddidit sibi testimonium vitâ excedens, laudavitque aetatis in portu, & ad ancoram actae quietem.* Ubi Lipsius: In quiete sua & privato otio vixit: non immisit se in Reipublicae fluctus.

Felix, mediae quisquis turbae
Parte quietus, aurâ stringit
Litora tutâ: timidusque mari
Credere cymbam, remo terras
Propiore legit:

simili imagine dixit alter Seneca. Ceterum qui a negotiis potissimum abstinere debeant, vide apud eundem Senecam de Tranq. An. cap. IV. RUPERT. *Largitio* recte opponitur *abstinentiae*, itaque conjungit Cicero IV. Catilin. X. *largitorem & prodigum.* L. II. *pro virt. & aequitate.* vox *aequitas* inseritur ideo forte ut *avaritiae* respondeat, quemadmodum apud Eutropium IV. 4. *Ut appareret Populum Romanum pro aequitate magis quam pro avaritia dimicare.* quo in loco pro, *infinitorum populorum*, Codex B. Pub. habet *finitimorum*, uti & Fuld. Metaphrastes; ἐν κοινῷ τῶν περιοίκων. Quaeritur autem cur Sallustius proprietatis retinentissimus, *avaritiam virtuti* opposuerit? An forte quod avarus nullam virtutem con-

Quae tametſi animus adſpernabatur, inſolens malarum artium; tamen in-

NOTAE VARIORUM.

conſequitur? ut Valla: vel quod *caeteras bonas artes ſubvertit*? ut ipſe infra: an quia *virtus* pro *largitate* ponitur? ut Omnibonus: ut pro animi fortitudine qua pecuniam deſpicimus, & *invictum animum adverſum divitias gerimus*? Nihil horum. Neque enim ſemper neceſſe eſt, ſingula ſingulis ad amuſſim reſpondeant, ut apud Ciceron. in Verrem Lib. IV. §. 112. 115. Id nimis putidum & bonis auctoribus alienum. Quandoque plura verba habentur in praecedente quam in ſequente membro; aliquando vox una inferiore pluribus in ſuperiore confertur, & vice verſa. Saepe etiam uni ex multis reſpondetur. Mucianus, apud Tacitum in Hiſtor. II. 77. Veſpaſianum in os laudans, ait: *Nec mihi major in tua* vigilantia, parcimonia, ſapientia, *fiducia eſt*; *quam in Vitellii* torpore, inſcitia, ſaevitia. At quae tandem oppoſitio inter *parcimoniam* & *ſaevitiam*, niſi forte *parcimoniam* accipere velis pro *averſione crudelitatis*, quod ſane Latinum eſſe vix puto, ſaltem ſi abſolute & per ſe ponatur. Itaque Seneca I. de Clementia, huic verbo gignendi caſum addit: *Civitatis mores magis corrigit* parcitas animadverſionum. Habes etiam apud ipſum Tacitum Hiſt. III. 75. parcimonia *temporis*. & cum idem vocat Sabinum *parcum*, addit, *ſanguinis civium*. *Sanguinis* ergo *parcimonia* dici haud abnuo, verum *parcimonia* ſimpliciter pro, *ſanguinis parcimonia* poſitum apud idoneum auctorem, id vero pernego. Nam Ammianum haud moror, qui lib. XV. *ſine* parcimonia [hoſtes] *confligebant*. Praeterea, Tacitus An. III. 54. *parcimoniam* ponit ἁπλῶς pro *frugalitate*, quae quidem virtus *Veſpaſiano* erat paene propria; *Cur ergo*, inquit, *olim* parcimonia *pollebat*. hoc eſt, *vetus frugalitas*. & eodem ſenſu An. XII. 53. *antiquae* parcimoniae *laudibus*. Quomodo etiam *luxuriae* ab ipſo Cicerone opponitur Verrin. VII. 4. pro Sexto Roſcio §. 75. ſed & Xiphilinus ita locum Taciti accipit, apud quem Mucianus: Νεῦρα τῆς ἡγεμονίας τὰ χρήματα ἀεὶ ποτ' εἶναι λέγε). Fateor verba haec alibi apud Tacitum inveniri, ſed inde patet Mucianum frugalitatis nomine laudaſſe Veſpaſianum. Et ſane quid ſpei haberet ille in miti & minime ſanguinante Imperatoris animo contra Vitellium, quem ſupra dixerat *ira*, *odio*, *ultionis cupiditate accendi ad virtutem*? Optime itaque *parcus ille* opponitur *nepotali illi* & prodigo, etſi verbis non expreſſerit. Thucydides lib. III. ἀμαθία τε μετὰ σωφροσύνης ὠφελιμώτερον ἢ δεξιότης μετὰ ἀκολασίας; ubi fruſtra laborat Scholiaſtes ut oſtendat vocem σωφροσύνη eſſe τῆς ἀκολασίας ἀντίθετον, quod Salinerio obſervatum. Cicero IV. in Verrem §. 116. *Conferte hanc pacem cum illo bello: hujus Praetoris* adventum, *cum illius Imp.* victoria. & 121. *ut leges cum vi*, *forum & juriſdictionem cum ferro & armis*, adventum & comitatum *cum* exercitu & victoria *conferatis*. Idem pro Murena §. 30. *Cedat* forum caſtris, otium militiae, *ſtilus gladio*. Pro Domo ſua, 17. ut, *quemadmadum diſceſſu meo frugum inopia*, *fames*, vaſtitas, caedes, incendia, *rapinae*, *ſcelerum impunitas*, *fuga*, *formido*, *diſcordia fuiſſet*: *ſic reditu meo ubertas agrorum*, ſpes otii, *tranquillitas animorum*, *judicia*, *leges*, *concordia populi*, *ſenatus auctoritas*; *mecum ſimul reducta videantur*. Iſocrates ad Dem. p. 6. δι' ἐκεῖνο μὲν τὸ αὐθάδη, διὰ δὲ τοῦτο φρόνιμος εἶναι δόξεις. Haec ſi conſideraſſet Lipſius, *acrimoniam* non repoſuiſſet, ſat ſcio. Hujus rei ignorantia ut aliis, ita multa etiam intruſit Salluſtio cap. XIII. *pene*, *alea*, *bona*, quorum nec vola nec veſtigium in caſtioribus libris. Confer XLVIII. LX. & Jugurth. XXXIV. & LVII. *pro* metu *repente* gaudium *exortum*: at cur non dixerat, *ſpes*, ſi ut verbum verbo ex adverſo plane reſponderet quicquam penſi habuiſſet? adeo verum illud Quintiliani: *Nec ſemper quod adverſum eſt contra ponitur.* ubi etiam exempla habes. Confer item Hermogenem III. 2. & notas ad cap. V. Wasse.

Largitio] Quae quod Rempublicam evertere poſſit, exemplo ſint Athenienſes, qui patiebantur ſtatum popularem in Oligarchiam mutari, cum ſperarent, ita conciliatum ſibi per Alcibiadem Darium, liberaliter pecunias & ſtipendia elargiturum. Thucyd. Lib. VIII. καὶ ὁ μὲν ὄχλος εἰ καί τι παραυτίκα ἤχθετο τοῖς πρασσομένοις, διὰ τὸ εὔπορον τῆς ἐλπίδος τοῦ βασιλέως μισθοῦ ἡσύχαζεν. *Et vulgus quidem, etſi his rebus principio nonnihil offendebatur, tamen affulgente ſtipendii ab rege ſuppeditandi ſpe, quieſcebat.* Grasw.

Insolens malarum artium] *Inſolens* non *ſolens*. Terent. in Andria: *Quid tu Athenas inſolens.* & Pacuv. in Atelana, *quae aegritudo inſolens mentem oſtentat tuam.* Zanch. Sic infra, *inſolens vera accipiendi*. Tacitus lib. XV. *audiendi quae faceret inſolens erat*, & I. Hiſt. *bellorum inſolens.* & lib. II. Hiſt. *inſolens contumeliae*. Ciaccon.

Im-

inter tanta vitia, [a] inbecilla aetas ambitione corrupta tenebatur: [b] ac me, cum [c] ab [d] reliquorum malis moribus dissentirem, nihilominus [e] honoris cupido eadem, quae caeteros, fama, atque invidia [f] vexabat.

IV.

VARIANTES LECTIONES.

a *inbecila* A. *inbecela* M. b *at me* A. B. c *a reliquis malis dissentirem* A. *ab reliquis malis moribus dissentirem* C. D. K. M. *a malis moribus reliquis dissentirem* E. *dissentirem a reliquis malis moribus*, F. d superscribitur in G. *reliquis* eadem manu. e *cupido honoris* M. f *vexabant* A. B. H.

NOTAE VARIORUM.

INBECILLA AETAS AMBITIONE CORRUPTA.] Cic. pro Coelio: *Impetus animi, cupiditas vincendi, ardor mentis ad gloriam, in adolescentia, tanquam in herbis, significant, quae virtutis maturitas, & quantae fruges industriae sint futurae. Etenim semper magno ingenio adolescentes refraenandi potius a gloria quam incitandi fuerunt: amputanda plura sunt illi aetati, siquidem efflorescit ingenii laudibus, quam inserenda.* GRASW.

AMBITIONE CORRUPTA TENEBANTUR.] Cic. pro Muraena, dicit se ex aliorum miseriis, & ex suis curis, laboribusque quotidianis, fortunatos eos homines saepe judicare, qui remoti a studiis ambitionis otium, ac tranquillitatem secuti sunt, nam in eadem oratione, & pro Flacco, magistratum gerere miserum esse ostendit; pro Flacco sic ait: *O conditiones miseras administrandarum civitatum, & provinciarum, in quibus diligentia plena simultatum est, negligentia vituperationum, ubi severitas periculosa est, liberalitas ingrata, sermo insidiosus, ostentatio perniciosa, frons omnium familiaris, multorum animus iratus, iracundiae occultae, blanditiae apertae, venientes praetores exspectant, praesentibus inserviunt, abeuntes deserunt.* ZANCH. Ambitiosa vota accedentium ad rempubl. periculisque plena. Senec. prooem. Lib. II. Contr. ad Melam: *Sed quoniam fratribus tuis ambitiosae curae sunt, foroque se & honoribus parant, in quibus ipsa quae sperantur timenda sunt, &c.* GRASW.

AC ME CUM AB RELIQUIS MALIS MORIBUS DISSENTIREM.] Est in mss. *ab reliquorum malis moribus*, quam lectionem sequentia illa non sane respuunt. *nihilo minus honoris cupido eadem quae ceteros: fama atque invidia vexabat.* Mecum facit codex Badianus, quamvis aliter Aldinus. Merseburgensis quidem *ab reliquis malis moribus*, verum in spatio quod versus dirimit, erat, *reliquorum.* RIV.

AB RELIQUORUM MALIS MORIBUS.] Sic mss. notae minus vulgaris, non *reliquis*, ut hodie editur. GRUT. Sic & Gruterus. Sic M. & Pemb. L. II. & a prima manu Markii G. At Guelferbytani 17. 212. *reliquis*; 8. 6. 68. 16. *reliquorum.* WASSE.

FAMA ATQUE INVIDIA.] Id est, desiderio acquirendae famae, & aemulatione quod alios honore praestantiores viderem. ZANCH. Hoc est, propter famam quaerendam, & aliorum invidiam declinandam. CIACCON. Scribo, *nihilominus honoris eadem fames, atque invidia necabat. Igitur, ubi animum ex multis miseriis atque periculis requievi.* Illa verba: *quae ceteros*, Thosanus non agnoscit, hoc primum; deinde, ipsis vestigiis odoratus sententiam *cupido*, glossema scilicet, ejeci; e *fama*, *fames* mutavi, sic, extremo, Petronio Arbitro *fama auri*, pro *fames*, in omnibus libris vulgatur. *Necabat*, in fragmento Coloniensi scriptum erat, & solebant veteres illa *necat ambitio*, *necat avaritia.* Neque eo dico, quod ignorem *vexat*, ita cum ratione esse, & multis exemplis probum: sed non quid dici potuerit; magis quid potissimum Sallustius voluerit, agitur. postrema verba e Coloniensi emaculavimus, atque eam conjecturam nostram praestare audemus; in illo erat: *ubi animo ex multis mis. a. p. requievi. Requiescere animum*, inquiete sistere. Virgilius:

Et mutata suos requierunt flumina cursus.

Geminum:

Juppiter Alcmenae geminas requieverat Arctos.

PALM. Nonius citat hunc locum, hoc modo; sed sequentia longe aliter habent in libb. antiqq. Palmerii; *Nihilominus honoris eadem fames atque invidia necabat:* A libro Tossano ait penitus abesse, *quae caeteros.* Illud vero *cupido* ejicit, tamquam glossema ex vestigiis item veteris scripturae. Verbum

IV. Igitur ubi animus ex multis miseriis atque periculis requievit, [a] & mihi

VARIANTES LECTIONES.

a *mihi* F. *quia & mihi* N.

NOTAE VARIORUM.

bum *necabat*; in libro Coloniensi repererat, & est Latinissimum, *necat avaritia, necat ambitio.* Tam misere, tam foede, paucula haec verba habuerant malae istae & crudeles manus. COLER. Non audio Palmerium, non Muretum, non alios; qui nescio quae monstra emendationum nobis obtrudunt: plurium quidem ad plausum; sed parum exercitatorum rebus politicis. GRUT. Cum in emendatione horum verborum multa ausi essent Palmerius & Muretus, vere pronunciari poterat, illum hircum mulsisse; hunc supposuisse cribrum. Sensus est enim clarus: Juveniliter sese stimulatum honoris cupidine, &, qui ambitiosorum mores sunt, non solum multum in famam laborasse; sed & aliorum in vulgus splendorem aegris oculis introspexisse. RUPERT. Senec. Controv. XXI. *Nihil est invidia periculosius. Hanc sapientes viri veluti pestiferam vitandam esse praecipiunt.* Rursum Ep. XIV. *Tria ex praeceptione veteri praestanda sunt, ut vitentur: Odium, invidia, contemptus. Quomodo hoc fiat, sapientia sola monstrabit. Difficile enim temperamentum est, verendumque ne in contemptum nos invidiae timor transferat: ne dum calcari nolumus, videamur posse calcari. Multis timendi causas attulit posse timeri.* GRASW. Difficilem hunc locum sensere docti viri. Muretus conjecit, *famaeque avidia.* Palmerius: *fames atque invidia necabat.* Ciacconius interpretatur, propter famam quaerendam & invidiam vitandam. Gruterus istas emendationes ait non esse ad plausum, nisi parum exercitatorum rebus politicis. Equidem non tam res politicas, quam Latini sermonis peritiam requiri puto, ut sensus auctoris pervestigetur. Quum alios, inquit, urbis & publica tractantium morbos & pravitates facile vitarem, tamen quod honores petebam, perinde ac mali, (nemo enim fere tunc neque petebat neque gerebat, nisi malus & factiosus) infestis rumoribus differebar & maligna judicia experiebar. Quum vitium nullum esset in me, ob quod male audirem; male audiebam, proque malo differebar, quod rempublicam gerere cupiebam inter malos. *Fama atque invidia*, ἓν διὰ δυοῖν, pro invidiosa & maligna fama. Sic Trogus lib. VIII. 3. *ad abolendam invidiae famam, qua insignis praeter caeteros tunc temporis habebatur.* Sive malis, *invidiam famae.* Eadem enim res est. Idemque lib. XII. 6. *Reputabat deinde, quantum in exercitu suo, quantum apud devictas gentes fabularum atque invidiae fecerit.* Prorsus, ut Sallustius; quantum malignorum sermonum & rumorum. Fama & invidia, seu odio publico, &, discerpitur sermonibus hominum. Cogitavi aliquando *eadem, qua caeteros, fama atque invidia vexabat*: essetque sic paullo planius. Elegans est, *dissentirem a malis moribus*, vitarem vitia, non illis corriperer. Placet etiam magis *reliquis*, quam *reliquorum*, quod praeferunt Rivius & Gruterus. GRONOVIUS.

ANIMUS EX MULTIS MISERIIS, ATQUE PERICULIS REQUIEVIT, ET MIHI RELIQUAM AETATEM A REP. PROCUL HABENDAM DECREVI] In eundem fere sensum scribit Senec. prooemio Lib. II. Controv. ad Melam: *Sed quoniam fratribus tuis ambitiosae curae sunt, foroque se & honoribus parant, in quibus ipsa quae sperantur timenda sunt: ego quoque aliquando ejus processus avidus & hortator laudatorque, vel periculosae, dum honestae modo, industriae, duobus filiis navigantibus, te in portu retineo.* Idem hoc consilium inculcat Epist. XCIV. *Contra illos*, inquit, *qui gratiam ac potentiam attollunt, otium ipse suspiciat traditum literis, & animum ab externis ad sua reversum. Ostendat ex constitutione vulgi beatos, in isto invidioso fastigio suo trementes & attonitos, longeque aliam de se opinionem habentes, quam ab aliis habetur. Nam quae aliis videntur excelsa, ipsis praerupta sunt.* Ideo, ut idem Lib. de Brevit. vit. c. 4. *Potentissimis & in altum sublatis hominibus, excidere voces videbis, quibus otium optent, laudent, omnibus bonis suis praeferant. Cupiunt interim ex illo fastigio suo, si tuto liceat, descendere. Nam ut nihil extra lacessat, aut quatiat, in se ipsa fortuna ruit. D. Augustus, cui dii plura quam ulli praestiterunt, non desiit quietem sibi precari, vacationem a Republica petere. Omnis ejus sermo ad hoc semper revolutus est, ut sibi speraret otium.* GRASW.

EX MULTIS] L. I. &, abesset elegantius. Digb. *Ergo ubi.* WASSE.

REQUIEVIT] Quam quietem sapientibus non semel arrisisse legimus. Verbi gr. de Mela suo, filio, praedicat Seneca Rhetor. in prooem. l. 3. Con-

hi reliquam aetatem [a] a Republica procul habendam decrevi; [b] non fuit consilium [c] secordia atque desidia bonum ocium conterere: [d] neque [e] vero agrum colendo, aut venando, servilibus officiis [f] intentum, [g] ae-

VARIANTES LECTIONES.

a *procul h. a R. P. d.* E. b *non consilium fuit* G. *non fuit mihi consilium* M. c *socordia* D. E. I. K. L. d *neque agrum* D. *n. v. colendo agrum* E. *neque enim agrum* F. *neque colendo agrum* M. e in G. eadem manu *vero* superscriptum additur. f *intentum esse* B. *intentus* E.

NOTAE VARIORUM.

Controv. *Haec eo libentius, Mela, fili carissime, refero: quia video, animum tuum a civilibus officiis abhorrentem & ab omni ambitu aversum, hoc unum concupiscentem, nihil concupiscere.* Et quae ibidem sequuntur. Similia de compluribus sui aevi *Plinius* jun. in epist. commemorat, velut de Arriano Maturo lib. III. epist. ad Maximum, ibi: *Caret ambitu, ideo se in equestri gradu tenuit, quum facile posset adscendere altissimum.* Et de Minucio Macrino Lib. I. ep. ad Mauricum: *Allectus*, inquit, *a D. Vespasiano in praetorios, honestissimam quietem huic nostrae, ambitioni dicam an dignitati, constantissime praetulit.* RUP.

RELIQUAM AETATEM] Aliter Asconius forte in ejus vita: ex quo vetus interpres haec refert: *Fertur Sallustius tanto ardore insanivisse in libertinas, quanto moechus in matronas: quod cum illi in Senatu a censoribus objectum esset, respondit: Se non matronarum, sed libertinarum sectatorem esse. quare ex Senatu ejectus est, quod ipse excusat in Catilinae bello.* COLER.

A REPUBLICA PROCUL HABENDAM DECREVI] Cic. in lib. de Offic. I. *Multi*, inquit, *& sunt, & fuerunt, qui eam, quam dico, tranquillitatem expetentes a negotiis publicis se removerunt, ad otiumque profugerunt: in his nobilissimi philosophi, longeque principes, & quidam homines severi, & graves, nec populi, nec principum mores ferre potuerunt; vixeruntque nonnulli in agris delectati re sua familiari. His idem propositum fuit, quod & regibus, ut ne qua re egerent, ne cui parerent, libertate uterentur; cujus proprium est, sic vivere, ut velis.* & in Jugurthino Bello: *Atque ego credo fore, qui quia decrevi procul a Rep. agere aetatem, tanto, tamque utili labori nomen inertiae imponant.* ZANCH. Sic quidem in Jugurth. *Adolescentiam habuerit, ibi senectutem agant.* Cato tamen, quem plurimum sequitur Sallust. *Ego jam a principio in parsimonia atque in duritia, atque industria omnem adolescentiam meam abstinui.* &, *secus aetatem agerem, quam illi egissent.* Hic tamen legendum credo, *a republica procul agendam decrevi.* ut Jugurth. *Atque ego credo fore, qui, quia decrevi procul a repub. aetatem agere*; ut etiam paulo infra. CIACC. Posset aliquis suspicari, pro, *habendam*, Sallustium scripsisse, *agendam.* Sic enim posuit in Bell. Jugurth. cum ait: *Atque ego credo fore, qui quia decrevi procul a rep. aetatem agere.* & post: *Procul ab imperio regis aetatem agebant.* Sed nihil mutandum; nam in Bello item Jugurthae dixit: *Ubi adolescentiam habuere, ibi senectutem agant, &c.* Non absimili quadam sententia usus videtur Cato, quem Sallustius pluribus locis aemulatur, cum ait in Q. Thermum: *Ego jam a principio in parsimonia, atque in duritia, atque industria omnem adolescentiam meam abstinui, &c.* Ibi tamen *obstinui* legendum est, quod pro *obfirmavi*, positum esse docet Festus in *Obstinato*, qui, in *Repastinari*, citat Catonis locum. URSIN.

NON FUIT CONSILIUM, SOCORDIA ATQUE DESIDIA BONUM OTIUM CONTERERE] Senec. Lib. VII. de Benef. c. 2. *Hac regula opera vitae distribuat: ad hanc legem & agat cuncta & exigat: miserrimosque mortalium judicet, in quantiscumque opibus refulgeant, ventri ac libidini deditos, quorum animus inerti otio torpet.* GRASW. Nam, secundum Ciceronem pro Plancio, *Otii non minus quam negotii ratio exstare debet.* Hinc P. Scipio Africanus, teste Cic. III. Off. dicere solitus est, *se nunquam minus otiosum, quam cum otiosus sit.* Consule notam Bernecceri ad Justini Praefat. §. 5. RUP.

NEQUE VERO AGRUM COLENDO, AUT VENANDO, SERVILIBUS OFFICIIS, &c.] At M. Curius cum de Samnitibus, de Sabinis, de Pyrrho triumphasset, in hac vita consumpsit extremum tempus aetatis. In agris tunc erant senatores: siquidem

dem L. Quintio Cincinnato in agro aranti nunciatum est, eum dictatorem esse factum. Cic. de Senect. Xenophon in OEconomico, & Cato: *Virum*, inquit, *bonum cum laudabant*, *ita laudabant*, *bonum agricolam*, *bonumque colonum. Amplissime laudari existimabatur*, *qui ita laudabatur.* & Varro lib. II. *Viri magni*, *nostri majores*, *non sine causa praeponebant rusticos Romanos urbanis.* Sed videlicet tempora illa erant, cum *Jura dabat populis posito modo Praetor aratro*, *Pascebatque suas ipse Senator oves.* &, *Centum illi in prato saepe Senatus erat.* Mutata facie rerum, si Q. Maximus, aut M. Marcellus, aut Appius Claudius, aut Q. Metellus, aut Cn. Pompejus, aut C. Caesar in agro excolendo aetatem consumpsisset, &c. Ut πάρεργα, non ut ἔργα, ista laudantur a Sallustio. Idem dicendum *de venatione*, quae mirifice laudatur a Xenophonte, & proprio libello ei rei dicato, & I. Παιδείας. sed laudatur ut meditatio, & exercitatio belli. Sic eam & Sallustius laudat in Jugurtha: *Pleraque tempora in venando agere: leonem atque alias feras primus aut inprimis ferire* &c. Muret. At vero, uti inquit Latinus Pacatus Panegyrico: *Sic agrestes Curii*, *sic veteres Coruncanii*, *sic*, *reverenda nomina*, *Fabricii*, *quum induciae bella suspendebant*, *inter aratra vivebant: & ne virtus quiete languesceret*, *depositis in gremio Capitolini Jovis laureis*, *triumphales viri rusticabantur. Inde est*, *quod accepimus*, *datos serentibus fasces*, *& missas cum curulibus suis per rura palmatas*, *quod agricolas consulares*, *pastoresque trabeatos*, *& dictatores inter armenta vestitos.* Sic & Livius lib. VII. de T. Quintio: *Patritiae hic vir gentis erat*, *cui cum militiae magna cum gloria actae finem pes alter ex vulnere claudus fecisset*, *ruri agere vitam procul ambitione ac foro constituit.* Cur ergo servile officium vocat Crispus noster agriculturam? cur & ipsam venationem? Non dicam quod obviam est, Sallustium non de illo venandi usu agere, quo Plinius, Symmachus, aliique viri consulares, & summis honoribus in Rep. fungentes, se recreabant, animumque corporis agitatione ac motu excitabant; sed de abusu illorum, qui, velut omnem bonam copiam ejurassent, omisso animi cultu aut studio rerum gerendarum, toti se crudeli & ferinae voluptati dedebant: si modice exerceatur venatio, artificium vel officium esse; si contra, levitatem aut maleficium; ut Jo. Sarisber. lib. I. Policrat. c. 3. Omittam hoc, inquam; neque enim sic satis excusatus sit noster, cum & agriculturam servile officium dixerit. Dixit autem non vere tantum, sed docte etiam, & supra vulgi captum. Viribus corporis praestare servorum est, ut ingenii viribus ingenuorum. Immo quemadmodum ipse animus ingenuus dominus est, nec servitutem patitur, ita ejus quoque actiones liberae sunt, nec cogi possunt: vicissim ut corpus servum & subditum, tum animo, tum etiam dominis, ita & actiones quae ad solum corpus pertinent & in quibus potior corporis vis, minus nobiles ac serviles, nam animi imperio, corporis servitio magis utimur. Quare & illi, qui natura servi sunt, actionibus corporis tantummodo delectantur, & his, omisso animi cultu, incumbunt. Aristot. libr. I. Politic. c. 3. ὅσοι μὲν οὖν τοσοῦτον διεστᾶσιν, ὅσον ψυχὴ σώματος, καὶ ἄνθρωπος θηρίου, (διάκειντ) δὲ τοῦτον τὸν τρόπον, ὅσων ἐστὶν ἔργον ἡ τοῦ σώματος χρῆσις, καὶ τοῦτ᾽ ἔστ᾽ ἀπ᾽ αὐτῶν βέλτιστον, οὗτοι μέν εἰσι φύσει δοῦλοι, οἷς βέλτιόν ἐστιν ἄρχεσθαι ταύτην τὴν ἀρχὴν εἴπερ τοῖς εἰρημένοις. Hinc intelligitur generosa vox Juliani apud Ammianum Marcellinum: *Turpe est sapienti*, *cum habeat animum*, *captare laudes ex corpore.* Ita ergo agricultura & venatio servilia officia, quum in solo consistant corporis usu, animum vero nec meliorem nec prudentiorem reddant. Qui labor in se certe est illiberalis, ei praesertim cui facultas sit ad meliora. Grasw.

Venando] Quod hic servile studium vocat, propterea a Symmacho Ep. 66. lib. V. reprehensus, minime damnavit in Jugurtha cap. 6. §. 2. Sed & Virgilius, decori observantissimus, venandi studium in Ascanio laudat; ut & Sidonius Apollinaris in Avito Augusto, & Herodotus in Croesi filio. Quantum venationi deditus Plinius, id satis ostendit ipse lib. I. Ep. 6. In venando se exercuit quoque Philopœmen. Polyb. in Exc. Peiresc. p. 40. Scipio Africanus Junior cap. 16. p. 160. Quid? quae & ipsi Polybio summae voluptati fuerit. Vales. ad dict. l. p. 28. Sed praesertim in apris, ferocissima & violentissima ferarum, virtutis venatoriae palmam posuerunt: ut de fatali Diocletiani apro legimus, & ex Sapphiro Constantii Imperatoris patet: quod nobilissimum antiquitatis pignus eruditissimo viro Marquardo Frehero, cum pulcerrima interpretatione debemus. Cum enim Constantius, qui venationis proprias artes dotesque percalluit, apud Caesaream Cappadociae diutule moratus, specimen se dignum in exitiabili apro, regionem infestante, tollendo edidisset; provincia, velut hoste publico sublato, & plausum triumphalem & hoc ipsum donariolum, (Sapphirum) utut mole exiguum, elegantia & raritate conspicuum, artifice manu scalptum, honoris ergo ipsi consecravit. Et ipsa quidem spectatrix accubat, dextra feram demonstrans, sinistra cornu Amalthaeae tenens: quo Symbolo fertilitatem regionis, frugumque abundantiam, denotari palam est. Talia in Historiis Romanis exempla passim obvia, non otiosorum tantum & vaecordium, quibus ista cura & osten-

oſtentatio fuit, Neroni, Commodo, Domitiano, ſed & laudatorum principum, quibus remiſſio, ut Trajano, Hadriano, Antonino, Alexandro: nec remiſſio tantum, ſed vero utilis labor habitus & Principe dignus, liberare noxiis feris regionem. Ut a Romanis regrediar ad Macedonas, auctor eſt Athenaeus lib. I. cap. 11. neminem apud eos in coena accumbere ſolitum, qui aprum extra retia non intremiſſet; verum ſedentes coenaſſe, quoad feram confeciſſent. Ut ab iſtis ad Perſas: Dignum memoratu eſt, in venatione feram ferire non licuiſſe, priusquam telum miſiſſet Rex. Nam ſi fides Plutarcho Apophth. cap. 7. Artaxerxes Longimanus primus permiſit, in venatione eum, qui vellet ac poſſet, primum conjicere telum. Hactenus exemplis egimus; adjiciamus nunc rationes & ſententias ſapientum, quorum apud Romanos non poſtremus M. Tullius Cicero II. de Nat. Deor. venationem ferarum laudat, *quod illa exerceamur ad ſimilitudinem bellicae diſciplinae.* Cui conſentit Euſebius: *Atroces beſtias exercitationis bellicae gratia divinitus productas dicimus.* Et Xenophon venationem *deorum munus* appellat, Chironi propter juſtitiam dono conceſſam, ab eo inde Heroïbus traditam: quorum virtute, ex iſto potiſſimum tyrocinio patria defenſa, miſeri ubique terrarum calamitatibus levati, ſervati ſint. De Odenato Trebellius Pollio p. 192. *Vir acer in bellis & venatu memorabili ſemper inclytus, qui a prima aetate capiendis leonibus & pardis, urſis ceteriſque ſilveſtribus animalibus, ſudorem officii virilis impendit, quique ſemper in ſilvis ac montibus vixit, perferens calorem, pluvias & omnia mala, quae in ſe continent venatoriae voluptates, quibus duratus ſolem ac pulverem in bellis Perſicis tulit.* Hinc venationibus frequenter milites exercuit Maximinus, teſte Capitolino in Maxim. p. 141. & Nicolaus Damaſcenus in Excerp. Peir. p. 424. vitio vertit Sardanapalo, quod non venatum exierit, uti ſuperiores Reges. Ex adverſo Arbacem idem depraedicat, quod in venatibus belliſque vir eſſet exercitatus. Idem Parſondam apud Medos in honore fuiſſe ſcribit p. 427. quod in venatu feras interficere promptiſſimus haberetur. Quantopere venatibus gaviſus fuerit Marcus, vid. Salm. ad Capit. p. 80. adde Barth. ad Grat. p. 47. & Diod. Sic. lib. V. cap. 39. Ceterum perpetuum iſtud non eſt, quum, verbis Jureti ad Symmachum, multos inveniamus, qui in venationibus ad congreſſus cum feris ſunt animati, in praeliis adverſus hoſtes ignavi. Quemadmodum de gladiatoribus quoque ſcribit Tacitus II. H. 35. Plura de venatione congeſſere Dempſter. ad Roſin. II. 7. Tiraquellus de Nobilitate, Salmuth. in Panciroll. parte ſecunda tit. 23. Bernegg. in Germ. Tac. q. miſcell. 79. & in Agr. quaeſt. 172. Plin. Paneg. cap. 81. Scipio Amiratus lib. II. diſc. 1. Adde notam ad Juſtini lib. II. cap. 4. §. 10. RUPERT.

SERVILIBUSVE OFFICIIS] Quidam MSS. & typis excuſi codices, *Servilibus officiis* habent. Sed prior lectio mihi magis arridet; ut agrum colere, & venari, non ſint Salluſtio ſervilia officia. Nec aliter Vincentius Caſtiloneus hunc locum intelligit. POPM. *Servilibuſve officiis* exhibent quidam MSS. & typis excuſi Codd. ut adnotavit Cyprianus a Popma. Ego aliquammultos libros Salluſtii inſpexi, & poſtea de induſtria conſului; ſed in nullo aliter ſcriptum unquam repperi, quam *ſervilibus.* quae lectio ab iſta altera nimium quantum diſtat. Mihi valde ſubolet aliqua magna, nec tamen occulta fraus. Suſpicor enim aliquem Dianae filium, illud *ve* inferſiſſe, cui mirum erat, atque adeo indignum facinus videbatur, venationes a tam gravi ſcriptore ſervilia officia adpellari. Sed aliter Salluſtium ſcripſiſſe, quam *ſervilibus officiis*, ne ipſa Suada mihi perſuadeat. Cur enim a Symmacho lib. V. epiſt. 66. tam atrociter fuit reprehenſus Salluſtius, ſi alterum illud ἀγρευτικὸν, ſive ἀγροικικὸν dixit? Jam mihi aliquis omnium veterum libb. fidem teſtetur, numquam tamen evincet, aliter quam dico, quam ipſe Symmachus dixit, Salluſtium ſcripſiſſe. Quamvis enim & agriculturam & venationem honeſtiſſima fuiſſe officia apud Romanos conſtet; quid tamen cauſſae eſt, cur non Salluſtio ſervilia dici mereantur, cum totus adhuc ſit in diſſertatione praeſtantiae animi, & vilitate corporis. Venationes autem & agricultura, nonne corporis auxilio patrantur? Poſſem & oſtendere hanc opinionem Salluſtio cum non ignobilibus Philoſophis fuiſſe. Pythagorei ſane venari, non ſervile, ſed crudele vocabant. Denique iſtud tempus Salluſtii mihi conſidera, quo venationes non tam voluptati erant lautioribus & patritiis, quam ſervis oneri. Et quid mirum, inter tot bella, tot honorum urbanorum certamina? COLER. Ita MSS. & typis excuſi. Cyprianus a Popma legit, *ſervilibuſve officiis*; ut agrum colere & venari, non ſint Salluſtio ſervilia officia. Nec aliter, ait, Vincentium Caſtiloneum hunc locum intelligere. Acumen Ariſtarchi! Quaſi non ſui temporis conſuetudine locutus fuerit Salluſtius. Dicam tibi, quod res eſt. Poſtquam Reſpublica crevit, nationes magnae bello domitae, cuncta maria terraeque patebant, Romanae manus nullo amplius ruſtico opere atterebantur, ſed deliciarum gnarae, ſervos ad agreſtem ſtivam ablegabant. Conqueritur aperte Plinius XVIII. Hiſt. Nat. cap. 3. *At nunc eadem illa, vincti pedes, damnatae manus, inſcripti* vul-

vultus exercent : non tamen surda tellure, quae parens appellatur, colique dicitur & ipsa : honore his absumto, ut non invita ea, & indigne ferente, credatur id fieri. Ut igitur suus honor detractus est agriculturae; ita credo, labantis Reipublicae tempore, quod agricolarum & pastorum id negotium esset, civibus Romanis venationem contemtui fuisse. Adde Vales. ad Amm. p. 365. De agricola testis est Horatius l. Epodon oda 2. sive in encomio rei rusticae:

> *Aut trudit acres hinc & hinc multa cane*
> *Apros in obstantes plagas:*
> *Aut amite laevi rara tendit retia,*
> *Turdis edacibus dolos:*
> *Pavidumque leporem & advenam laqueo gruem,*
> *Jucunda captat praemia.*

De pastoribus Val. Maximus l. VI. c. 3. *Cum L. Domitius Siciliam Propraetor regeret, & ad eum eximiae magnitudinis aper allatus esset, adduci ad se pastorem, cujus manu occisus erat, jussit.* At secus, ut in Civilibus dixi, fuit sub Impp. qui comparandarum virium, ostentandaeque fortitudinis gratia, more aliarum gentium, silvas nonnunquam venandi studio pervagabantur. RUPERT. Libri nostri cum editis exemplaribus concordant, solus Arond. *intentam.* Quidam tamen & scripti & impressi, teste Cypr. Popma, habent *servilibusve.* Verum a librario quodam semipagano nata est copula, qui artes suas tam male audire non sustinuit. Ast illi in mentem venire poterat, alia aliis servilia habita fuisse: pro loco, tempore atque scribentis persona, unam eandemque rem modo honestam, modo turpem evasisse. Romuleis temporibus, narrante Halicarnassensi Dionysio Antiq. II. 8. omnia officia, praeter ea quae a Sallustio summa cum ignominia memorantur; inter servilia locum habuere. Ἐπιδιφρίους μὲν καὶ βαναύσους ἐς καὶ προσαγωγοὺς ἐπιθυμιῶν αἰσχρῶν τέχνας δούλοις καὶ ξένοις ἐπέδωκε μεθοδεύειν. Καὶ ΔΙΕΜΕΙΝΕΝ ἕως πολλοῦ χρόνου δι' αἰσχύνης ὄντα Ῥωμαίοις τὰ τοιαῦτα ἔργα καὶ ὑπ' οὐδενὸς τῶν αὐθιγενῶν ἐπιτηδευόμενα· δύο δὲ μόνα τοῖς ἐλευθέροις ἐπιτηδεύματα κατέλειπε, τὰ κατὰ γεωργίαν, καὶ τὰ κατὰ πολέμους. Imo Medicinam, Rhetoricam, caeterasque artes animi quae liberales nuncupantur, quarum in laude multus ubique noster, ab urbe condita sua usque tempora servi, inquilini, adscititii fere profitebantur, & a discipulorum aetate Paedagogorum nomen traxerunt. Pari ergo jure in officiorum servilium numerum venire potuissent. Hinc, *prima literarum elementa* vocantur ab ipso An. Seneca lib. de Tranq. animi *serviles literae. Sicut plerisque, ignaris etiam servilium literarum, libri, non studiorum instrumenta, sed coenationum ornamenta sunt.* Apud Ciceronem illa etiam munia quae ad res bellicas spectant, inter *servilia* recensentur, quae nempe solent obire mancipia & negotiorum administratores, si cum auctoribus & dominis eorum conferantur. pro Sulla §. 55. *sed tamen munere servili obtulit se ad ferramenta prospicienda: praefuit vero numquam, eaque res per Balbum Fausti libertum, omni tempore, administrata est.* Ars etiam fabrilis (quae tamen in apparatu bellico primas obtinet) inter *extremas artes* rejicitur a Cornelio Severo in AEtna vs. 32.

> —— *Non est tam* sordida *Divis*
> Cura, *neque* extremas *jus est demittere in* artes
> *Sidera; seducto regnant sublimia coelo,*
> *Illa nec* artificum *curant tractare* laborem.

Denique pro persona, quam sustinet auctor, variat officii pretium, & quisque laudat artem quam factitat. Si togatum audiamus, tum: *Cedant arma togae.* &:

> *Tu vires sine* mente *geris : mihi cura futuri est;*
> *Tu pugnare potes : pugnandi* tempora *mecum*
> *Eligit Atrides; tu tantum corpore prodes,*
> *Nos* animo. *quantoque ratem qui temperat, anteit*
> *Remigis officium, quanto dux milite major;*
> *Tanto ego te supero.*

Prodeat venator: & actutum redeo:

> Τοὶ γὰρ ἐγὼν ἔσφαμαι, θήρης κλυτὰ δῶρ' ἀεῖσαι.
> Hoc *ingens meritum est, haec ultima* palma tropaei,
> *Hagnon* magne, *tibi* Divum *concessa* favore:
> *Ergo* semper eris, *dum carmina, dumque manebunt*
> *Sylvarum dotes, atque arma Dianja terris.*

Jurares hominem Liberi patris Cerealique laudes decantare,

> —— *Quorum munere tellus*
> *Chaoniam pingui glandem mutavit arista,*
> *Poculaque inventis Acheloia miscuit uvis.*

Quid, quod de canum morbis agens, quam Tragicum spirat Gratius! Certe non minus graviter aut minore cura prosequitur, quam famosam illam Athenienfium pestem Thucydides. Versum unum adducam, ut ei medicina adhibeatur.

> *At si* deformi *lacerum* dulcedine *corpus*
> *Prosequitur Scabies.*

Ita Codices, & ibi V. Cl. *Quid sibi vult haec* dulcedo? *num morbidus humor est dulcis? at nihil minus. num voluptatem scabendo natam intelligit? non credo. scribe itaque* falsedine. Quam nollem haec illi excidisse, quam loco *dulcedine* supponeret, apud aucto-

[a] aetatem agere: sed [b] a quo incepto ſtudioque me ambitio mala detinuerat, [c] eodem regreſſus, [d] ſtatui res geſtas Populi Romani [e] car-

VARIANTES LECTIONES.

a *meam agere aetatem* A. *agere aetatem* E. b *a quo ſtudio me* B. *a quo ſtudio incepto me* H. *a quo incepto ſtudio ambitio* &c. D. ita quoque G. ſed eadem manu additur *me*. At *me* delet E. *a quo incepto ſtudio me* &c. eraſo in litura *que* L. *a quo i. ſ. me mala ambitio* F. M. c *eodemque* H. d *ſtatui perſcribere r. g. P. R. ut q. digna memoria videbantur* M.

NOTAE VARIORUM.

auctorem idoneum ante Palladium aut Caſſiodorum Var. II. 39. vix invenies; deinde edita lectio non erat ſollicitanda. *Dulcedo* enim haec idem valet atque apud Serenum Sammonicum *acerba libido* cap. VII. inde apud Curtium VI. 2. habes: *inſana* dulcedo *perpotandi*. Et, *praedarum* apud Tacitum Hiſt. II. 7. Rem extra omnem dubitandi aleam ponit Plinius Nat. Hiſt. VIII. 37. *Fauces quoque ad hanc ſcabendi dulcedinem quam maxime biantes*. & XI. §. 77. Apulejus in Apol. p. 306. *de hac re agens primorem cutim* vitiligine inſignit *& omnibus maculationibus convariat*, dein; *ſi* pernicioſa *illa* dulcedo *intus cobibita* &c. Cael. Aurelianus Siccenſis lib. V. cap. 2. *item gravedo &* vacandi dulcedo. At quare tandem *deformi dulcedine*, haec non capio, nec ad palatum meum faciunt. Scribe ergo *deformis*, quidni enim hoc loco *deformis ſcabies*? uti apud Ovidium *deformis ſcabies*. Lector, tuam veniam! Nunc ad inceptum redeo. Si Philoſophum hanc cauſſam perorantem audire vacat, en tibi Seneca de Conſt. Sap. II. quam ille contemtim, quamque frigide! *Cato cum feris manus non contulit, quas conſectari venatoris agreſtiſque eſt*. Quid ergo mirum ſi noſter cum barba & pallio incedens, ut ſolent Philoſophi, loquatur. Ariſtoteles de Rep. II, II. Εἰσὶ δὲ ΤΕΧΝΙΚΩΤΑΤΑΙ μὲν τῶν ἐργασιῶν· ὅπου ἐλάχιστον τύχης· ΒΑΝΑΥΣΟΤΑΤΑΙ δὲ, ἐν αἷς τὰ σώματα λωβῶνται μάλιστα· ΔΟΥΛΙΚΩΤΑΤΑΙ δὲ, ὅπου τοῦ σώματος πλεῖσται χρήσεις, ΑΓΕΝΕΣΤΑΤΑΙ δὲ ὅπου ἐλάχιστον προσδεῖ ἀρετῆς. Venatoria & piſcatoria paſſim inter artes ſerviles numerantur in Hiſtoria Auguſta, de qua re Valeſius ad Ammianum XXVIII. 4. Cujus ſcrinia, per me, illaeſa & illibata ſint. Confer etiam Capitolinum in Macrino, Maximum Tyrium Diſſert. VI. p. 65. WASSE.

SED A QUO INCEPTO STUDIOQUE ME AMBITIO] Ita fere libri electiores. Nam poſteriori aevo ſcriptis omiſſa eſt copula *que*, ut quis dubitare poſſet, utramque vocem, *incepto ſtudioque*, commentum eſſe gloſſarii. GRUTERUS. Copula *que* abeſt L. 2. L. 3. Venet. 1470. 1478. at Guelf. 51. 12. 68. 16. uti & noſtri agnoſcunt. 6. 2. a manu correctrice habet. infra, Codex perantiquus Cypr. Popmae, *Catilinae conjurationem*. In Jug. noſter: *de iis haud facile compertum narraverim*, caetera *quam* pauciſſumis abſolvam. WASSE.

AMBITIO MALA DETINUERAT.] Plus id eſt quam ſi *revocaverat* dixiſſet: ſic Jug. *quibus a malo publico detineatur*. CIACCON. Sic Cic. L. I. de Oratore: *Id ſi eſt difficile nobis, qui ante quam ad diſcendum ingreſſi ſumus, obruimur ambitione & foro, &c.* GRASW.

EODEM REGRESSUS.] In tranquillitatis ac ſalutis portum ſcilicet, autore Cicerone Lib. IX. Epiſt. 11. *Sed haec tu melius: modo ſtet nobis una vivere in ſtudiis noſtris, a quibus antea delectationem modo petebamus, nunc vero etiam ſalutem: non deeſſe ſi quis adhibere volet, non modo ut architectos, verum etiam ut fabros, ad aedificandam Remp. potius libenter accurrere: ſin nemo utetur opera, tamen & ſcribere & legere πολιτείας, & ſi minus in curia atque in foro, at in literis & libris, ut doctiſſimi veteres fecerunt, navare Reip., & de moribus ac legibus quaerere.* GRASW.

STATUI RES GESTAS POPULI ROM.] Quod Ovidius de carminibus:

Carmina ſeceſſum ſcribentis & otia quaerunt;

verius, de ſcribenda hiſtoria, ait Cic. Lib. I. de Legibus: *Hiſtoria vero nec inſtitui poteſt, niſi praeparato otio, nec exiguo tempore abſolvi, &c.* additque Atticus: *Legationem aliquam nimirum iſta ratio poſtulabat, aut ejuſmodi quippiam, ceſſionem liberam atque otioſam*. GRASW. Obſervandus eſt apud hiſtoricos mos loquendi. Non facile dicunt, *res geſtas Urbis Romae*, ſed *Populi Romani*. Livius, hiſtoriae ſuae exordio: *Si res Populi Romani perſcrip-*

[a] carptim, ut quaeque memoria digna videbantur, perſcribere: eo magis quod [b] mihi [c] a ſpe, metu, partibus Reipublicae animus liber erat. Igitur de [d] Catilinae conjuratione, quam [e] veriſſime potero, [f] paucis ab-

VARIANTES LECTIONES.

a *carptim perſcribere u. q. digna memoria videbantur.* A. H. b *mihi* ut & mox *animus* deſiderantur in M. c *ab ſpe metu id eſt partibus* D. *ab ſpe* &c. G. *a ſpe a metu p. r p.* F. *a ſpe a metu a p. r.* H. *a ſpe metu p. r. p. quod a. l. erat.* K. d *Conjuratione Catilinae* A. B. E. F. H. e *breviſſime*, in marg. Alii *veriſſime* M. f *paucis verbis* M.

NOTAE VARIORUM.

ſcripſero. Valer. Maximus Prologo, ut ex MS. emendavit Pighius: *Populi Romani exterarumque gentium facta.* RUPERT.

CARPTIM PERSCRIBERE.] In libris, quos Nonius ſecutus eſt, video ſcriptum fuiſſe *ſtrictim*, non *carptim.* recitat enim hunc locum in verbo, *ſtrictim.* A. MANUT. Talia ſunt adverbia *curſim*, *properatim*, *celatim*, *vellicatim*, *ſaltuatim*, quae notat Gellius in Siſenna cap. ult. lib. XII. MURET. Ex fide vetuſti cod. particulam *atque* reſtituimus, quae negligenter, niſi opinione fallimur, in novis, impreſſiſque libris, omiſſa fuit. Nonius pro *carptim*, *ſtrictim* legit. quod admonere lectorem volui. POPMA. Ita (*ſtrictim*) Nonius legit, quamvis in pleriſque libris impreſſum eſt *carptim.* Sed Nonii auctoritati accedit alius locus ex hiſtoria Salluſtii: *A principio Urbis ad bellum Perſei Macedonicum ſtrictim, ut quaeque memoria digna videbantur, perſcriberem.* Quem locum ita conglutinavit ex Servio & Priſciano Antonius Riccobonus, collector fragmentorum veteris hiſtoriae. COLER. Nonius *ſtrictim* pro *carptim* legit, *atque ut*, ex fide vetuſti codicis Cypr. Popmae, Arondel. aliis *partim.* Markii λ. *captim i. e. ſingillatim.* Martin. *carptim perſcribere ut quaeque.* Vocem *carptim* agnoſcunt Enarratores, noſtrique & aliorum Codd. tam manu exarati quam vulgati, adeo ut Nonium, heic ut alibi, lapſum non dubitem. Nam nec illud alterum huic loco convenit. Dicit enim auctor ſe non ipſam rerum ſeriem ſequendo hiſtoriam ſcripturum breviter, ſed ſubſultim, & habito hinc inde materiae delectu, plene perſecuturum quod illi maxume dignum memoria viſum fuerit. Praeterea Sulpicius Severus importuna Salluſtii imitatione hoc verbo improprie utitur pro, *breviter.* Nam tametſi Gloſſae reddant *Carptim* ἐξ ἐπιδρομῆς ὀρεπτικῶς, lege ὀρεπτικῶς, & ἐν ἐπιδρομῇ, tamen hoc ſenſu apud idoneum auctorem ante Trajani tempora haud invenies. Sic ergo ille: *Res a mundi exordio* &c. breviter conſtringere *& uſque ad noſtram memoriam* carptim dicere *aggreſſus ſum.* At ille hiſtoriam ſuam ſcripſit non *carptim*, ſed ſtrictim, perpetuo tenore & κεφαλαιωδῶς, ut res ipſa docet & ipſemet infra teſtatur. Sed & Ammianus XVI, 4. *ſuper quorum moribus licet* &c. *aliquoties memorem retuliſſe, tamen nunc quoque pauca de iiſdem expediam* carptim. XXV, 4. iiſdem fere verbis. &, lib. XIV. 7. XX. ult. *Itaque* carptim *ejus praecipua, quae ſunt comperta, memorabo.* Lib. XXIII, 6. *Nunc locorum ſitum, quantum ratio ſinit*, carptim breviterque *abſolvam.* hoc eſt, & *carptim* & *ſtrictim*, quomodo. locutus etiam Plinius in Paneg. cap. XXV. Denique ipſa fere Salluſtii verba repetit lib. XXVII. cap. 1. Carptim, *ut quaeque memoria digna ſunt, explanabo.* Vopiſcus p. 458. Carptim *vagantes occidit.* Aldhelmus de laud. Virgin. cap. 11. *Quibus haec paucula, quae ad memoriam venerant*, carptim & curſim *congeſſimus.* Quid autem per κεφαλαιωδῶς &, ἐπὶ κεφαλαίων ψαύοντες intelligat Polybius, ex ipſo optime diſcas, lib. I. 12. WASSE.

UT QUAEQUE MEMORIA VIDEBANTUR] Non admodum requiritur vox poſtrema, captanti brevitatem. GRUT.

A SPE METUQUE ANIMUS LIBER] Lucianus legendus, Commentario de hiſtoria, & Corn. Tacitus. De perturbationibus vero M. Tullius III. Tuſcul. MURET.

ANIMUS LIBER ERAT] & hinc dictio ultima ſalvo ſenſu exterminari poterat GRUT. Ac proin omnis expers curae, quae ſcribentis animum etſi non flectere a vero, ſollicitum tamen efficere poſſit. Liv. lib. I. GRASW.

IGITUR DE CATILINAE CONJURATIONE] Nullum ad hunc diem exemplar excuſum mihi vide-

absolvam. Nam id facinus [a] in primis ego memorabile [b] existumo, sceleris atque periculi novitate. De cujus [c] hominis moribus [d] pauca prius explananda sunt, quam initium narrandi faciam.

V. Lu-

VARIANTES LECTIONES.

a *in primis memorabile* B. D. G. b *existimo* E. *aestimo* F. c *omnibus* D. abest ab H. d *prius pauca* K. *pauca priusquam initium n. f. explananda sunt.* A.

NOTAE VARIORUM.

re contigit, in quo non ita hunc locum scriptum invenerim. In uno tamen perantiquo codice, *Igitur Catilinae conjurationem*, legitur. Sic in bello Jugurthino Sallustius: *Sed quae loca, & nationes ob calorem & asperitatem, item solitudinem, minus frequentata sunt, de his haud facile compertum narraverim: cetera quam paucissimis absolvam.* Lector sequatur quod sibi visum est. Popma.

Quam verissime potero] Fabius Victorinus in I. lib. Cicer. de Invent. Rhetor. legit, *quam brevissime.* Sed hunc locum & eum qui pagina 4. legitur, *supra repetere, & paucis instituta majorum*, sic est aemulatus Tacitus Histor. IV. *Ea de caede quam verissime expediam, si pauca supra petivero.* Videndum ergo an non, *potero*, abundet. Ciacc. Fabius Victorinus in librum I. Cic. de Inventione, haec recitans, *quam brevissime*, legit. A. Manut. Ita legendum, licet Victorinus Grammaticus, *brevissime* legat pro, *verissime*; nam Tacitus, Sallustii aemulator, sic habet, hunc locum imitatus: *Quam verissime expediam, si pauca supra petivero.* Ursin. Haec est verissima lectio, licet Fabius Victorinus in I. lib. Ciceronis de Invent. legat *quam brevissime.* Satis enim est dixisse, *paucis absolvam.* Sed Tacitus quoque locuples testis arcessendus est, qui hunc locum sic est aemulatus lib. IV. Histor. *Ea de caede, quam verissime expediam, si pauca supra petivero.* Illud plane Sallustianum est, *paucis absolvere.* Sic lib. I. Histor. *Cato Romani generis disertissimus, paucis absolvit. Fannii propria veritas est.* Colerus. Imo *verissime*, pag. 130. ed. Pithoei. Wasse.

Nam id facinus in primis ego memorabile existimo] Accepit hanc sententiam, ut videtur, a Thucydide, qui lib. I. ait: ἐλπίσας μέγαν τε ἔσεσθαι καὶ ἀξιολογώτατον τῶν προγεγενημένων, τεκμαιρόμενος &c. Ubi verbum ἐλπίσας positum est Graeca consuetudine pro νομίσας, &, ut Sallustius ipse vertit, *existimans.* Ursin. Cic. lib. I. de Legibus, quo loco de scribenda historia agitur: *Est quaedam inter nos parva dissensio. A. Quae tandem? Q. A quibus temporibus scribendi capiat exordium. Ego enim ab ultimis censeo: quoniam illa sic scripta sunt, ut ne legantur quidem. Ipse autem aequalem aetatis suae memoriam deposcit, ut ea complectatur quibus ipse interfuit. A. Ego vero huic potius assentior. Sunt enim maximae res in hac memoria atque aetate nostra: tum autem hominis amicissimi Cn. Pompeji laudes illustrabit. Incurret etiam in illum & memorabilem annum suum. Quae ab isto malo praedicari, quam, ut ajunt, de Remo & Romulo.* Grasw.

In primis ego memorabile existumo] Fortius, mea sententia, loquutus fuisset, omisso pronomine *ego*, & verbo *existumo.* Grut.

De cujus moribus pauca prius explananda sunt] Legendum, *de cujus hominis moribus.* Riv.

Prius quam narrandi initium faciam] Verisimile est Sallustium scripsisse *facio*, ut Jugurth. *Sed prius quam hujusmodi rei initium expedio, pauca supra repetam.* & Cicero in Somnio Scipionis, *Grates tibi ago, summe Sol, quod priusquam ex hac vita migro.* Virg.

Ante pudor quam te violo, aut tua jura resolvo.

Apul. Apolog. II. *prius quam peroro.* Cicero Philip. I. *antequam de republica dicere incipio.* Ciacc. Putamus Sallustium scripsisse, *facio*, non *faciam*; nam in Bell. Jugurth. sic locutus est, cum ait: *Sed priusquam hujusmodi rei initium expedio, pauca supra repetam.* & Cicero lib. I. Philipp. *Antequam de republica dicere incipio.* & in Somnio Scipionis: *Gratias tibi ago, summe Sol, qui priusquam ex hac vita migro.* Virgilius lib. IV. Ursin.

Catilina] Vocis hujus originem indagare nondum potui. in libris quibusdam MSS. legitur *Catellina.* sed pessimo exemplo. Neque vero etiam rectius legitur hoc nomen Leg. 8. D. ad

V. Lucius Catilina, nobili genere [a] natus, fuit magna vi &

VARIANTES LECTIONES.

a *ortus fuit* E.

NOTAE VARIORUM.

L. Jul. Majestatis in Pandectis Florentinis, est enim antepenultima semper apud poëtas brevis. COLER.

NOBILI GENERE NATUS] Quo genere, quave familia ortus sit Catilina, video a doctis dubitatum, quod valde miror, cum ex titulo Declamationis Porcii Latronis manifestum sit, hunc ex nobilissima Sergiorum familia natum esse. *Porcii*, inquit, *Latronis declamatio contra Lucium Sergium Catilinam.* & ut id affirmem facit & Vellejus Paterculus, qui in II. lib. sic ait: *Per haec tempora M. Cicero, qui omnia incrementa sua sibi debuit, vir novitatis nobilissimae, & ut vita clarus, ita ingenio maximus, qui effecit, ne quorum arma viceramus, eorum ingenio vinceremur. Consul, Sergii Catilinae, Lentuli, Caethegi, & aliorum utriusque ordinis conjurationem singulari virtute, constantia, vigilia, curaque eripuit.* Et Pedianus: *Sex competitores in consulatus petitione Cicero habuit; duos patricios P. Sulpicium Galbam, Lucium Sergium Catilinam.* Quod autem commentator iste jejunus dicat, eum de gente Cornelia esse, nemini mirum sit, cum in levioribus majora quoque committat errata. Sed id mirum magis videri debet, quod & Philippus Melanchthon in adnotationibus suis, eum de gente Cornelia fuisse tradit. Si enim ex Corneliorum familia fuisset, cur L. Lentulus, ex ea familia natus, diceret, *ex libris Sibyllinis regnum Romae tribus Corneliis portendi, Cinnam, atque Syllam antea, se tertium esse, cui fatum foret, urbis potiri?* ZANCH. Quo genere, quave familia natus sit Lucius Catilina ambigi, idque inter doctos, admodum miror. Ex Sallustio hercle certum deprehendi non potest. Florus eum Patricium fuisse perhibet. Idem ait Commentarius ille in Sallustii Catilinam, qui Laurentio Vallae a quibusdam adscribitur: ubi etiam additur, de gente Cornelia eum fuisse. Atqui si Catilina de gente fuit Cornelia, quî fieri potuit, ut L. Lentulus, sine omni ambiguitate de ea gente, sibi imperium populi Romani deberi dicat? sermonem ipsius Lentuli postea Sallustius refert his verbis: *At Lentulum dissimulantem coarguunt, praeter literas, sermonibus, quos ille habere solitus erat, ex libris Sibyllinis regnum Romae tribus Corneliis portendi: Cinnam atque Syllam antea, se tertium esse, cui fatum foret urbis potiri.* Haec ille. Certe in Ciceronis orationibus nusquam de Cornelia (nisi memoria nos fefellerit) perhibetur. Quae autem ipsius Catilinae Orationes feruntur, abs quopiam confictae videntur, quarum prior etiam stolida, nec bene Latina, egregie scilicet probat Catilinam de gente fuisse Cornelia. Itaque ego facile adducor, quod aliis codicibus adscriptum legimus, Catilinam Sergium fuisse, quae familia & ipsa antiquissima esse perhibetur, nempe a Trojano illo Sergesto, si canenti Virgil. V. AEneid. credere libet:

Sergestusque, domus tenet a quo Sergia nomen.

Verum de hoc lectori liberum est judicium. GLAR. *P. Cornelius Dolabella, & nobilis*, ut Cicero II. Philippica. Ubi vide quae olim annotavimus. In Miloniana: *Homo enim nobilis in suis monumentis equitem Romanum occiderat.* & pro Caelio: *Vis, ô nobilis mulier, illum filium f. patre parco ac tenaci habere tuis copiis devinctum? non potes.* & in eadem: *Res est omnis in hac causa nobis, judices, cum Clodia, muliere non solum nobili, sed etiam nota.* & in epistola ad App. Claudium: *liberalitas tua, ut hominis nobilissimi, latius in provincia patuit.* & ad Lentulum: *In te enim, homine omnium nobilissimo, similia invidorum vitia perspexi.* & Sallustius in Jugurtha: *Sulla Patriciae gentis nobilis fuit.* & in lib. II. de Orig. juris, exstat dictum Q. Mucii ad Ser. Sulpicium: *Turpe esse Patricio & ei nobili, & causas orantis, jus, in quo versaretur, ignorare.* MURET. De genere L. Catilinae, saepe, & multum ab eruditis viris disputatum est, neque adhuc quidquam certi definitum. Ego illum patricium fuisse existimo; atque ejus sententiae habeo M. Tullium Ciceronem, Asconium Pedianum, auctorem responsivae Catilinae in Ciceronem: ipsum denique Sallustium, apud quem Catilina, cum in eum Cicero vehementem, acerbamque orationem habuisset, *ne existimarent*, inquit, *sibi patricio homini, cujus ipsius atque majorum plurima beneficia in plebem Romanam essent, perdita republica opus esse, cum eam servaret* M.

M. Tullius, *inquilinus civis urbis Romae*. Quo magis miror Glareanum affirmare, ex ipso Sallustio hoc cognosci non posse. CYPR. POPMA. Patricium fuisse Catilinam liquet ex Cicerone & Asconio. Sed processit is ex Sergia familia, cujus antiquitatem & praestantiam nec Maro tacuit:

Sergestusque, domus tenet a quo Sergia nomen.

Sergiorum etiam Festus meminit, & scribit illis cognomen olim fuisse *Silis*. Apud Livium L. Sergii mentio fit, qui conlega Lucretii Tricipitini fuit; & M. Sergium laudat Plinius lib. VII. cujus hic Sergius Catilina pronepos fuerit. Hinc *tribus Sergia*, quae cum Quirina ab Asconio numeratur, & cujus mentionem facit Lex Quintia de Aquaeductibus apud Frontinum lib. II. Idem Asconius ex Cicerone planum facit, Catilinae avunculum fuisse Luc. Bellienum. Fuit autem Catilina ultimus Sergiorum. Ammianus lib. XXV. *Miretur super his Sergium, qui vicies & ter vulneratus est, in variis pugnis, ut fertur, cujus posteritatis ultimus Catilina claras majorum adoreas sempiternis maculis obumbravit*. COLER. Ex Sergiorum familia. vide aliorum notas, & adde Virgil. lib. V.

——— ——— *Domus a quo Sergia nomen.*

Ubi Servius: *Familia, ut: Da propriam Tymbraee domum, & inde est Sergius Catilina*. PUTSCH. In hoc loco velut in maeandro aut labyrintho versantur Laurentius Valla, & Henr. Glareanus, quorum ille Catilinam Corneliae genti inserit; hic, patricium fuisse, negat ex Sallustio cognosci posse. Atqui infra cap. 31. Catilina de seipso: *Ne existumarent sibi patricio homini, cujus ipsius atque majorum plurima beneficia in plebem Romanam essent, perdita Republica opus esse*. Atqui non Cornelium, sed Sergium fuisse, vel Avidius Cassius comprobaverit, qui nobilitatis maximus affectator (notum enim, paternum nomen sprevisse, materno assumto) Catilinam se appellari gavisus est, addens, se Sergii quoque nomen admissurum, si dialogistam, h. e. Marcum Philosophum, interemisset. Qua voce eruditè conjicit Barthius IX. Adversf. 21. Avidium se aequare voluisse M. Sergio, fortissimo Romanorum Heroï, Catilinae proavo, inque ejus laudem ac famam illo nomine adoptare: de quo Plin. lib. VII. cap. 27. *M. Sergio, ut quidem arbitror, nemo quemquam hominem jure praetulerit, licet pronepos Catilina gloriam nomini deroget. Secundo stipendio dexteram manum perdidit; stipendiis duobus ter & vicies vulneratus est, ob id neutra manu, neutro pede satis utilis; uno tamen servo plurimis postea stipendiis debilis miles. Bis ab Hannibale captus, neque enim cum quolibet hoste res fuit, bis vinculorum ejus profugus*, XX. *mensibus nullo non die in catenis aut compedibus custoditus. Sinistra manu sola quater pugnavit, duobus equis, insidente eo, suffossis. Dexteram sibi ferream fecit, eaque religata praeliatus, Cremonam obsidione exemit, Placentiam tutatus est, duodena castra hostium in Gallia cepit, quae omnia ex oratione ejus apparent, habita, cum in praetura sacris arceretur a collegis, ut debilis*. Item Ammianus Marcellinus lib. XXV. *Miretur super his Sergium, qui vicies & ter vulneratus est, cujus posteritatis ultimus Catilina, claras majorum adoreas sempiternis maculis obumbravit*. Denique Solinus lib. I. *Beatus profecto tot suffragiis gloriarum, ni heres in posteritatis ejus successione Catilina tantas odio damnati nominis obumbrasset*. Vidi argenteum denarium, in cujus altera parte signatum est Romae caput, in altera Sergius equo insidens, & cujusdam Carthaginiensium ducis caput in praelio amputatum manu gestans. Subscripta verba: M. SERGIUS SILUS. Est igitur ille ipse, de quo Livius lib. XXIX. cap. 6. in A. U. 548. *Tribuni militum cum iis M. Servius & P. Maticnus missi*. Lego, *M. Sergius*. Item lib. XXXII. cap. 27. in A. U. 556. *Creati praetores M. Sergius Silus &c. urbana res Sergio obtigit*. Ubi Sigonius, harum literarum peritissimus, ex argenteis nummis, quos non alios arbitror a mihi inspecto, similiter emendat & legit, *M. Sergius Silus*. Hujus fortissimi Sili filius est, ut arbitratur Ursinus in Familiis, M. Sergius Silus (ita rursus corrigit Sigonius) legatus A. 585. apud Livium lib. XLIV. cap. 40. avus haud dubie nostri Catilinae. Patrem nondum reperi, nisi quis velit dicere Marcum illum Sergium esse Manii filium, qui quaestor capitis accusavit Trogum, ut est apud Varronem lib. V. de L. L. Denique Sergiorum gentem e Trojanis ortam, & quidem a Sergesto, AEneae comite, auctor est Virgilius lib. V.

Sergestusque, domus tenet a quo Sergia nomen,
Centauro invehitur magna.

Satis igitur gloriae domi invenire poterat Catilina; sed o dedecus! & opprobrium! Juvat mirari cum Valerio Maximo lib. III. cap. 5. *DI boni, quas tenebras hisce fulminibus nasci passi estis!* RUPERT.

NATUS, FUIT MAGNA VI &c.] Suspectum mihi, tamquam spurium quid redolens, *natus, fuit*. GRUTER. Illud *natus*, quod tantopere Grutero displicet, omittunt, L. 1. 3. ejusque loco reponit *ortus* Codex Reg. Nonius autem, qui *natus* agnoscit, uti & Badianus notam distinctionis apponit voci *fuit*, Valla interpunctionem vulgatam servat rectius. Noster enim ab hoc verbo sententiam auspicatur: Fuerit *mihi pretium eguisse aliquando tuae amicitiae*. Jug. 110. quomodo & Dictys V. 2. Ast alteram formam retinet V. Fr. XI. *Magna gloria Trib. militum in Hispania &c*, ma-

a & animi & corporis, sed ingenio malo, b pravoque. Huic

VARIANTES LECTIONES.

a abest & A. B. F. G. H. K. b *atque pravo* B.

NOTAE VARIORUM.

magno usu bello Marsico in paratu militum & armorum fuit. Habes etiam *fuit*, ubi minime flagitat sensus, Jug. XXVI. Ibi Libri omnes *natus fuit.* Atque hoc pacto saepe locuti veteres. Plautus in primis, Mostell. V. 2. 20. *Nunquid aliud fecit, nisi quod faciunt* summis nati generibus? Cistell. VI. 27. *Ubi istas videas* summo genere natas, *summates matronas.* Poenul. V. 4. 68. *ingenuas, liberas*, summoque genere natas. & Capteiv. II. 2. 27. & hunc in modum ter locutus Cicero in L. de Legibus, pro Roscio, pro Caecinna. Varro de re Rust. III. 1. *Merula consulari* familia ortus. Vellejus II. 2. natus equestri loco, *birtus atque horridus.* Nepos, castissimus scriptor, lib. X. *Dion Hipparini filius*, nobili genere natus. Sic etiam Lactantius Instit. III. 18. Porcius Latro in Declam. bis usus est, *natus, genitus.* Capitolinus in Macrino, ubi Sallustii verba de Pompejo exscribit Fr. VI. 1. humili natus loco, *& animi atque oris inverecundi.* Noster Catil. XXIV. *sed in ea conjuratione* fuit *Q. Curius*, natus *haud* obscuro loco, Ammianus XXIX. 1. de Theodoro: *Namque antiquitus* claro genere *in Galliis* natus. Hegesippus V. 22. *Ananias sacerdos* claro genere ortus. & cap. 20. *Antiochus non* ignobili genere ortus. Martyrologium Romanum Febr. X. ex eodem Ambrosio: *quae* nobili genere nata. &, Martyrol. H. Rhabani, mense Januar. de Aldegunda: *Temporibus Dagoberti* ex nobili genere progenita. E contra, Gellius, haud indiligens lector, utroque modo loquitur, XVII. 9. *Histiaeus nomine*, fuit loco natus *in terra Asia non* ignobili. At lib. XIV. *Eum dicentem fuisse* genere & loco humili. Eutropius lib. IV. 1. genere claro, *sed non admodum vetere.* & sic Codex B. Pub. quem cum optima, Oxoniensi nempe editione contulimus. Verum aliud quid innuit Metaphrastes, ἐκ γένους τε κατιὼν λαμπροῦ. Sic alibi *Vitellius familia* honorata *magis quam* nobili. Metaphrastes de suo addit γεννάδας. Idem IX. 2. *Postea tres simul Augusti fuerunt, P. B. G. duo superiores* obscurissimo genere, G. nobilis. Recte illi omnes & bono exemplo: Cicero pro Murena §. 16. *Pater* fuit equestri loco. Tacitus An. IV. 91. *Agrippa* claris majoribus *quam vetustis.* Sed quod me maxime movet, Aurelius Victor, Sallustianae dictionis aemulus, vocem *natus fuit* in suo exemplari non invenisse videtur. Ita ille cap. 67. de V. Ill. *Mithridates, rex Ponti, oriundus a Persis*, magna vi & animi & corporis. Nihil autem temere movendum ob gravissimas quas supra adduximus auctoritates. Caeterum si quis deleverit *genitus* Fr. IV. 4. ubi nonnihil turbat, me adsentientem habebit. *Cum filius Nysae, quam Reginam appellaverant* [genitus] *haud dubie esset.* Denique *vis animi* quid sit docebunt Thucydides I. §. 138. & *Nepos* in vita Themistoclis. Idem fere de Simone quodam Josephus B. Judaic. III. 19. δι' ἀλκὴν σώματος καὶ ψυχῆς ἀξίωμα. WASSE.

INGENIO MALO] Confer Ciceronem I. Catilin. Tacitus de Vinnio: *Mox Galbae amicitia in abruptum tractus; audax, callidus, promtus, & prout animum intendisset, pravus aut industrius eadem vi.* Vide eundem de Lucio Marciano, & Sejano. Quam grata illi erant bella intestina, caedes, discordia, memorabile documentum extat Senecae de Tranquil. III. 18. De discrimine inter *malum, pravumque*, viderint alii; sufficiat in praesenti probasse utrumque ab Auctore profectum esse. Et ejus rei fidem faciunt Codd. universi. Quibus accedit Sulpicius Hist. Sacr. III. 45. *Arelatensium Episcopus, vir sane pessimus*, & ingenio malo pravoque. Sed & ante Sulpicium, Plinius Epist. IX. 3. *malus pravusque.* & apud Ciceronem de Fin. conjuncta sunt, *male prave, nequiter turpiter*, ibi etiam voci *male* opponitur *bene*; & *prave* τὸ *recte.* potes hoc loco per *pravum* intellegere animum in malum obstinatum & praefractum. quo sensu utitur Seneca I. de Ira: *Cn. Piso vir fuit memoria nostra integer: sed pravus, & cui placebat pro constantia rigor.* Eutropius alterum tantum retinet VI. 12. *sed* ingenii pravissimi. Metaphrastes, φαυλότητι τρόπων χρώμενος. alterum Apulejus, p. 274. Vide Julium Scalig. ad Aristot. Hist. Animal. I. 73. WASSE.

MAGNA VI ET ANIMI ET CORPORIS, SED INGENIO MALO PRAVOQUE.] De quo sic loquitur Cicero pro Coelio: *Habuit ille permulta maximarum, non expressa signa, sed adumbrata virtutum. Utebatur hominibus probis multis; & quidem optimis se*

Huic ab adolescentia [a] bella intestina, caedes, rapinae, [b] discordia civilis, grata fuere; ibique [c] juventutem suam exercuit. Cor-

VARIANTES LECTIONES.

a *intestina bella* H. K. b *civilis discordia* B. E. N. c *suam juventutem* L.

NOTAE VARIORUM.

se viris deditum simulabat. Erant apud illum illecebrae libidinum multae, erant industriae quidam stimuli ac laboris. Flagrabant vitia libidinum apud illum: vigebant etiam studia rei militaris. Neque unquam fuisse tale monstrum in terris ullum puto, tam ex contrariis diversisque inter se pugnantibus naturae studiis cupiditatibusque conflatum. Talis quidem etiam memoratur Tacito Lib. I. Histor. Vinnius, Galbæ collega: *Mox Galbae amicitia in abruptum tractus, audax, callidus, promptus, & prout animum intendisset, pravus, aut industrius eadem vi.* Item & Lucius Marcianus, vir secundis adversisque juxta famosus: *Luxuria, industria, comitate, arrogantia, malis bonisque artibus mixtus. Nimiae voluptates, cum vacaret: quoties expedierat, magnae virtutes. Palam laudares, secreta male audiebant.* Addatur & Sejanus, de quo idem: *Corpus illi laborum tolerans, animus audax, sui obtegens, in alios criminator, juxta adulatio & superbia: palam compositus pudor: intus summa apiscendi libido: ejusque causa non modo largitio & luxus; saepius industria ac vigilantia, haud minus noxiae, quoties parando regno finguntur.* Per vim animi intelligit summum animi tumorem, quo rerum novarum, in Republica aliqua, cupidus, ante omnia instructus esse debet. Talem legimus fuisse in Smerdi Mago, qui tot proceribus tamdiu imposuit, quamvis auribus præcisis mutilus. Talem in Caesare Borgia, qui audacem, vastum & immoderatum animum Emblemate praeferebat, quod erat, *Aut Caesar, aut nullus.* RUPERT.

HUIC AB ADOLESCENTIA BELLA INTESTINA, CAEDES &c.] Clarissimum hujus exemplum apud Senecam lib. III. de Tranq. c. 18. *M. Mario, cui vicatim populus statuas posuerat, cui thure & vino Romanus populus supplicaverat, L. Sulla perfringi crura, erui oculos, amputari manus jussit, & quasi toties occideret quoties vulnerabat, paullatim & per singulos artus laceravit. Quis erat hujus imperii minister? Quis nisi Catilina, jam in omne facinus manus exercens? hic illum ante bustum Q. Catuli carpebat, gravissimus mitissimi viri cineribus: supra quos vir mali exempli, popularis tamen, & non tam immerito, quam nimis amatus, per stillicidia sanguinem dabat. Dignus erat Marius, qui illa pateretur, Sulla qui juberet, Catilina qui faceret.* GRASW.

BELLA INTESTINA] Isidorus quinque species bellorum refert: *Interna, Externa, Servilia, Socialia, Piratica.* Civilia quoque bella Romae olim notissima fuerunt. Vetus Glossar. *civile bellum* exponit ἐμφύλιον πόλεμον, ut & *intestinum.* Bellum verò *internum* idem Glossar. exposuit πόλεμον πολιτικόν. Ergo & intestinum, & internum bellum *civile* dici potest. COLER.

CAEDES, RAPINAE.] Cicero pro P. Sylla: *Catilina*, inquit, *contra Rempublicam conjuravit, cujus aures unquam hoc respuerunt, conatum esse hominem usque a pueritia non solum intemperantia, & scelere, sed etiam consuetudine, & studio in omni flagitio, stupro, caede versatum, quis eum contra patriam pugnantem periisse miratur, quem omnes semper ad civile latrocinium natum putaverunt?* Q. Cic. in libello de Petitione consulatus: *Alter, Dii boni, quo splendore est? primum nobilitate eadem, qua Catilina, num majore? non, sed virtute, quamobrem, qui inanius umbram metuit, hunc negliges quidem? natum in patris egestate, educatum in sororis stupris, corroboratum in caede civium, cujus primus ad Rempublicam aditus in equitibus Romanis occidendis fuit: nam illis, quos meminimus, Gallis, qui tum Titiniorum, ac Vanuciorum, ac Tanasiorum capita demebant, Sylla unum Catilinam praefecerat. in quibus ille hominem optimum Q. Cecilium, sororis suae virum, equitem Romanum, nullarum partium, suis manibus occidit. Quid ego nunc dicam petere eum tecum consulatum? qui hominem charissimum Populo Romano, M. Marium, inspectante populo Romano, virgis per totam urbem cecidit, ad bustum egerit, ibi omni cruciatu laceraverit, vivo stanti collum gladio suo secuerit, cum sinistra capillum ejus a vertice teneret, caput sua manu tulerit, cum inter digitos ejus rivi sanguinis fluerent?* & infra: videto praeterea Pedianum in Candida toga, & Porcium Latronem in sua declamatione. ZANCH.

DISCORDIA CIVILIS GRATA FUERE] non desiderat sententia, vocem *fuere*. GRUT.

JUVENTUTEM SUAM EXERCUIT] Multi prelo excu-

Corpus patiens inediae, [a] vigiliae, algoris, [b] supra quam cui-

VARIANTES LECTIONES.

a *algoris*, *vigiliae* A. C. D. E. F. G. H. K. L. *algoris & vigiliae* B. b *cuiquam credibile* deleto *est* A. D. F. G. I. L. M. N. *credibile est cuiquam* H.

NOTAE VARIORUM.

excusi codices particulam *suam* non habent. Nos, antiquorum codicum fidem secuti, eam recepimus: & confirmat Nonius, in *Juventus*; & ita loqui consuevit Sallustius. CYPR. POPMA. Unde, ut de eodem pro Sulla Cicero, *Ex multis ab adolescentia collectis vitiis repente tanta illa importunitas inauditi sceleris exarsit.* GRASW. Ut sunt quasi cunabula quaedam & elementa virtutis; ita vitiorum quoque; & diligenter attendendum, quem quisque gustum prima aetate dederit. Quod si praedones libertatis, Caesar & Augustus, Romanum vigorem non ita sepeliissent, ut necesse fuerit Senatui ruere in servitutem ac festinare; nunquam Tiberius nobilibus viris insultare potuisset, de cujus futuro imperio, e prioribus, ita conjiciunt prudentes apud Tacitum I. Annal. 4. *Vetere atque insita Claudiae familiae superbia; multaque indicia saevitiae, quanquam premantur, erumpere. Hunc & prima ab infantia eductum in domo regnatrice: congestos juveni consulatus, triumphos: ne iis quidem annis, quibus Rhodi specie secessus exsulem egerit, aliud quam iram & simulationem, & secretas libidines meditatum.* RUPERT. Τὸ *suam* non apparet multis prelo excusis, inquit C. Popma, uti nec in L. 2. caeteri & Nonius 433. rectius agnoscunt. Nec aliter loqui amat Sallustius. WASSE. De Catilina hoc idem refert Cicero Catil. I. Phrasi utitur aliquoties Tacitus. CIACCON. Haec sunt, quae rei militaris studia in ipso viguisse Cicero praedicat in I. Catil. In Philipp. eum M. Antonio antetulit. Augustinus epist. ad Hieronymum: *Catilina, ut de illo scripserunt qui potuerunt nosse, frigus, sitim, famem ferre poterat, eratque patiens inediae, algoris, vigiliae, supra quam cuiquam credibile est.* COLER.

CORPUS PATIENS INEDIAE, ALGORIS, VIGILIAE] Hic verborum ordo est in manuscriptis & impressis vetustioribus. RIV. Cicero I. Catilin. *Ad hujus vitae studium meditati sunt illi, qui feruntur, labores tui: jacere humi non modo ad obsidendum stuprum, verum etiam ad facinus obeundum; vigilare, non solum ad insidiandum somno maritorum, verum etiam bonis occisorum. Habes ubi ostentes illam praeclaram tuam patientiam famis, frigoris, inopiae.* Et rursum Invectiva II. *Atque idem tamen stuprorum & scelerum exercitatione assuefactus, frigore, & fame, & siti, ac vigiliis perferendis fortis ab istis praedicabatur, cum industriae subsidia atque instrumenta virtutis in libidine audaciaque consumeret.* De his merito dicas, quod apud Plutarchum in Lacon. Agesilaus: κακούργου τινὸς ἐμμμόνως ἀπομένοντος βασάνοις, ὡς σφόδρα πονηρὸς, εἶπεν, ἄνθρωπος, εἰς μοχθηρὰ καὶ αἰσχρὰ πράγματα τὴν ὑπομονὴν καὶ καρτερίαν κατατιθέμενος; *Malefico quodam constanter durante in tormentis, Quam malus, infit, iste homo, qui in vitiosis & turpibus perseverantiam patientiamque praestat!* GRASW. Signa boni ducis haec sunt omnia. Livius de Annibale lib. I. dec. 3. *Caloris ac frigoris patientia par: cibi potionisque desiderio naturali, non voluptate modus finitus: vigiliarum somnique nec die nec nocte discriminata tempora.* Ita Masinissam, Numidiae regem, ab hac firmitudine commendat Cicero in de Senect. quod XC. annos natus, nullo imbre, nullo frigore adduci potuerit, ut capite operto esset. Vidimus & nostro tempore a Septentrione heroëm, qui hiberna ab aestivis nunquam distinxit, extra omnium delicatulorum vota sepositus, & in coeli saevientis injurias validus induratusque. Fas sit optare, ut eadem ista, quae in magnis ducibus mirantur & depraedicant historici, deprehendantur in superstitibus Rerumpublicarum nostrarum Atlantibus. Etenim per cincinnatulos & comptulos, & feminarum mancipia, non stabit, quin pessum eamus. RUPERT.

SUPRA QUAM CUIQUAM CREDIBILE EST] Sic Jugurth. *supra quam ego sum, petere.* CIACCONIUS. Vide Ciceronem in Catilin. & Capitolinum in Clodio C. 13. Herodianum III. 19. de Severo, Κρύους καὶ θάλπους ὁμοίως καταφρονῶν. Interpres Sallustii verbis reddit minus proprie, & sic phrasi utitur Capitolini, §. 17. ὑποπτεύσας *indulgens suspicionibus*, memor supra quam cuiquam credibile est. v. Themist. Orat. XIV. 346. Victor I. 14. WASSE. Dictio *est*, abesse poterat. at illud *cuique* exstabat in Pall. quatuor antiquioribus, item in MSS. quos excusserat Bongarsius, antea erat, sine

cuique credibile est. Animus audax, subdolus, ᵃ varius, cu-

VARIANTES LECTIONES.

a *vanus* I.

NOTAE VARIORUM.

sine ulla euphonia, *supra quam cuiquam, &c.* Grut.

Animus audax] Hactenus de corpore dixit, nunc vero de animo dicere incipit. Catilina enim adeo audax fuit, ut quaecunque pericula subire non dubitaverit, unde & Cicero in II. Philip. *Tune*, inquit, *verbo quidem violentior, aut audacior, quam L. Catilina, furiosior, quam P. Clodius viderere?* Zanch.

Subdolus, varius, cujuslibet rei simulator, ac dissimulator.] Cicer. pro Coelio: *versare suam naturam & tegere ad tempus, atque huc & illuc torquere & flectere: cum tristibus severe, cum remissis jucunde, cum senibus graviter, cum juventute comiter, cum facinorosis audacter, cum libidinosis luxuriose vivere.* Et ibidem: *me ipsum, me, inquam, quondam paene ille decepit, cum & civis mihi bonus, & optimi cujusque cupidus, & fidus amicus & fidelis videretur: cujus ego facinus oculis prius quam opinione, manibus quam suspicione deprehendi.* Grasw. Cujus modi homines maxime sunt metuendi cavendique, qui scilicet quum cogitarunt facere audent, & prius cogitare, quam facere consueverunt. Siquidem, ut ait apud Ciceronem lib. II. de Orat. C. Antonius, *Animus acer & praesens, & acutus idem atque versutus, invictos viros efficit.* Denique si credimus Philosophorum principi I. Pol. 2. *saevissima & asperrima injustitia est armis instructa*; ubi vocabulo *armorum* intelligit calliditatem audaciamque, quibus impius aliquis ac consceleratus instructus, verbis Q. Claudii Quadrigarii, *magnum viaticum ex se, atque in se, ad Rempublicam evertendam habet.* Et talem hic describit Catilinam Sallustius, quem velut explicans Cicero III. Catilinaria, *Erat ei*, inquiens, *consilium ad facinus aptum: consilio autem neque lingua, neque manus deerat.* Rupert.

Varius.] Quia naturam suam ad omnia accommodabat. Cicero pro Caelio: *Illa vero, judices, in illo homine mirabilia fuerunt, comprehendere multos amicitia, tueri obsequio, cum omnibus communicare quod habebat, servire temporibus, suorum omnium pecunia, gratia, labore corporis, solere etiam, si opus esset, & audacia: versare suam naturam, & tegere ad tempus, atque huc, atque illuc torquere, & flectere: cum tristibus severe, cum remissis jucunde, cum senibus graviter; cum juventute comiter, cum facinorosis audacter, cum libidinosis luxuriose vivere. Hac illa tam varia multiplicique natura cum omneis omnibus ex terris homines improbos, audacesque collegerat, tum etiam multos fortes viros, & bonos, specie quadam virtutis assimulatae tenebat.* Et *varius* hoc modo accipiendus est, non, ut ait interpres, quod nunquam in eodem proposito maneret. Zanch. In libro Pirckhemeri MSC. *Animus audax, structus dolo, varius.* Huc pertinet illud Latronis: *Nihil fuit isto monstro versipellius, aut mutabilius hominum memoriâ.* Cicero pro Coelio de eodem: *Neque ego umquam fuisse tale monstrum in terris ullum puto, tam ex contrariis diversisque inter se & pugnantibus naturae studiis, cupiditatibusque conflatum.* Coler. De Catilinae prodigiosa morum actionumque Chimaera, praeter nostrum, sic idem Cicero in ea pro M. Coelio: *Habuit ille, sicut meminisse vos arbitror, permulta maximarum non expressa signa, sed adumbrata virtutum: utebatur hominibus improbis multis: & quidem optimis se viris deditum esse simulabat. Erant apud illum illecebrae libidinum multae, erant industriae quidam stimuli ac laboris: flagrabant vitia libidinis apud illum: vigebant etiam studia rei militaris. Neque ego unquam fuisse tale monstrum in terris ullum puto, ex tam contrariis diversisque atque inter se pugnantibus naturae studiis cupiditatibusque conflatum.* Haec Cicero. Et ob eandem causam *Avidius Cassius* dictus est Catilina, quod esset & castus & libidinosus, & asper & lenis, & religiosus & contemtor deorum, & luxuriosus & abstinens, ut observat Barthius XXVI. Adverſ. 21. Porro hujusmodi mixturam in Pausania, Alcibiade, Lysandro, Sulla, Sejano & aliis, passim describunt historici. Nam de primo sic Cornelius Nepos: *Pausanias*, inquit, Lacedaemonius, *magnus homo, sed varius in omni genere vitae fuit. Nam ut virtutibus eluxit, sic vitiis est obrutus.* De Alcibiade vero idem scribit, *in ipso Naturam quid efficere posset, videri expertam. Constare enim inter omnes, qui de eo memoriae prodiderunt, nihil illo fuisse excellentius vel in vitiis vel in virtutibus.*

De

[a] cujus rei libet [b] ſimulator ac diſſimulator, alieni adpetens; ſui

VARIANTES LECTIONES.

a *cujuslibet rei* A. B. C. D. E. F. G. H. I. K. L. M. b *diſſimulator ac ſimulator* G.

NOTAE VARIORUM.

De Lyſandri varia multiplicique natura ac miris moribus, fuſe, praeter alios, loquitur Plutarchus in ejus Vita. De Sullae varietate ſummaque inter ſe repugnantia morum actionumque, praeter Plutarchum legendi ſunt Appianus lib. I. Civilium, & Vellejus Paterculus l. II. ubi ſcribit, *Syllam adeo fuiſſe diſſimilem bellatorem, atque victorem: ut dum vincit, juſtiſſimo lenior, poſt victoriam audito fuerit crudelior.* De Sejano denique, homine Catilinae tam ſimili, quam eſt ovum ovo, ſic Tacitus 4. Annal. 1. §. 5. *Corpus illi laborum tolerans; animus audax; ſui obtegens; in alios criminator; juxta adulatio atque ſuperbia; palam compoſitus pudor; intus ſumma apiſcendi libido, ejuſque cauſa modo largitio & luxus, ſaepius induſtria ac vigilantia, haud minus noxiae, quotiens parando regno finguntur.* Ceterum de his & aliis facetè Comicus in Epidico:

> *Caprigenum mihi non placet, neque pantherinum genus.*

Multus eſt etiam Seneca in hac ſive inconſtantia, ſive varietate, ſive etiam contrarietate morum actionumque ſuggillanda, praeſertim epiſt. 120. ubi inter alia, *Quidam alternis*, inquit, *Vatinii, alternis Catones ſunt. Et modo parum illis ſeverus eſt Curius, parum pauper Fabricius, parum frugi & contentus vili Tubero: modo Licinium divitiis, Apicium coenis, Maecenatem deliciis provocant. Maximum indicium eſt malae mentis fluctuatio & inter ſimulationem virtutum, amoremque vitiorum aſſidua jactatio.* Et poſt: *Magnam rem puta unum hominem agere. Praeter ſapientem autem nemo unum agit. Caeteri multiformes ſumus: modo frugi tibi videbimur & graves, modo prodigi & varii. Mutamus ſubinde perſonam, & contrariam ei ſumimus quam exuimus.* Rupert. Nonius citat, *cujus rei libet*, eleganti tranſpoſitione. Ita idem loquutus eſt in Orat. de Repub. ordinanda. Alludit autem ad illud Ariſtotelis VII. Ethic. ὁ πονηρὸς διμετάβολος. Coler.

Cujuslibet rei simulator.] Nonius in *Simulare*, legit, *Cujus rei libet ſimulator.* Et fortaſſe ita ſcripſit Salluſtius: nam in epiſtola de Republica ordinanda dixit: *Cujus rei libet periculum facere.* Ciacc. & Urs. Is ordo verborum in Pal. Nazariano, tertiuſque, ſolum ſervabat, *cujuſlibet ſimulator.* Grut. An ob hoc laudari poſſit Catilina, videbimus. Certum quidem eſt, prudentiam politicam ſaepe mutare vultum, ac ſe, qua rebus, qua temporibus, adtemperare, omneſque propemodum, prout res ac neceſſitas flagitant, induere formas. *Meminiſſe*, inquam, *politicum oportet temporum, quibus natus eſt, & quam civitatis formam patres avique inſtituerint; ulteriora mirari, praeſentia ſequi: bonos cives voto expetere, qualeſcunque tolerare: inter abruptam contumaciam & deforme obſequium pergere iter ambitione ac periculis vacuum*, & quae ſunt alia. Hanc calliditatem cumprimis requirimus in *turbata Republica, & in faece populi, in qua multa fiunt cum dolore agentium*, ut ait Cicero, vel, ut Tacitus III. Annal. *cum pudore.* Atque hoc eſt praeceptum Theognidis, quum ad Cyrnum ſuum ita ſcribit: *Cyrne, amicos ſecundum omnes commuta varios mores, Ingenium temperans, quod quiſque habet. Polypi mentem obtine verſipellis, qui ad petram cui adhaeſerit, talis viſu apparet. Nunc quidem hac ſequere, aliquando alius colore ſias: Celeris mutatio quidem eſt ſapientia morum.* At enim vero ſunt limites hujus artis, quos egredi impune non licet, ut ſunt *fides, honeſtas, virtus*: quorum qui obliviſcitur, non amplius prudentis aut politici nomen meretur, ſed vafri, aſtuti ac nefarii hominis: Qui ſi politicus appellandus eſt, major eſt hoc tempore politicorum proventus, quam magiſtellorum, qui in ſcholis plorant, &, ut ait ille, *ternas docent*: quae ſunt verba eruditiſſimi Clapmarii e l. I. de jure Imperii c. 6. Civilis autem ſcientiae longe aliae rationes ſunt, quam vulgus putat, videlicet *ſalva pietate ſe attemperare ſemper, &, ex praeſcripto Senecae, virtutem nec allidere nec abſcondere, potiuſque ſe aptare, quam mutare.* Hujuſmodi vero ſimulator ac diſſimulator non fuit Catilina, ſed Pſeudopoliticus, & ſcelerate verſipellis: Sic enim Cicero in ea pro Coelio: *Illa vero, Judices, in illo homine mirabilia fuerunt, comprehendere multos amicitia, tueri obſequio, cum omnibus communicare quod habebat: ſervire temporibus, ſuorum omnium pecunia, gratia, labore corporis, SCELERE etiam, ſi opus eſſet*, & AUDACIA: *verſare ſuam naturam & tegere ad tempus, atque huc & illuc torquere & flectere; cum triſtibus ſevere, cum remiſſis jucunde, cum ſenibus graviter, cum juventute comiter, cum facinoroſis audacter, cum libidinoſis luxurioſe vivere.* Rupert.

Dissimulator] Capitolinus de Vero, I. *Erat enim*

ſui profuſus, [a] ardens in cupiditatibus: [b] ſatis loquentiae, [c] ſapientiae

VARIANTES LECTIONES.

a *ardens in cupiditate* A. B. *in cupiditatibus ardens* C. D. G. *ardens cupiditatibus* F. b *ſatis eloquentiae* A. B. C. D. E. F. G. H. I. K. L. M. c *parum ſapientiae* B. F. K. *parum ſapientiae fuit.* D. *ſ. parum fuit.* C. G.

NOTAE VARIORUM.

enim morum ſimplicium, & *qui* adumbrare *nihil poſſet.* Zoſimus de Magnentio II. 134. Τὴν ἐνοῦσαν αὐτῷ φύσει κακοήθειαν ΚΡΥΨΑΙ δεινὸς, καὶ τοῖς ἀγνοοῦσι τὸν αὐτοῦ τρόπον εὐήθης εἶναι καὶ χρηστὸς νομιζόμενος. Et, ſimulare ſe neſcire, eſt apud Iſaeum Orat. III. p. 408. diſſimulare ſe ſcire. Καὶ οἶδε μὲν οὐδὲ προσποιεῖται ἐκείνου ἀνόμαλος, οὔτε γινώσκειν, οὔτε προσέχειν αὐτοῖς. Wasse *in Add.*

Alieni adpetens sui profusus.] Id ſic aemulatus Tacitus Hiſt. 1. *pecuniae alienae non appetens, ſuae parcus, publicae avarus.* Ciacc. & Coler. Cicero eadem Oratione: *Quis in rapacitate avarior? quis in largitione effuſior?* Zanch. Coler. & Grasw. Pro *alieni*, Arond. *aliena appetens.* B. Pub. *alieni enim appetens.* Et Martin. *ſuis profuſus*, male. A vulgatis ſtant Codices, Tacitus Hiſt. I. 49. Priſcianus pag. 1123. Sidonius Apollinaris, pro *ſubdolus*, *varius.* Arond. *ſtructus, dolo varius.* Wasse *in Add.*

Ardens in cupiditatibus] I. e. vehemens in cupiditatibus erat. quia quod ſemel deſiderabat, adeo enixe invadebat, ut vix coërceri poſſet. Zanch.

Satis loquentiae, sapientiae parum] Quamvis in edit. quibuſdam, ut in omnibus manuſcriptis, *eloquentiae* ſit, nec aut ſecus legerit interpres, aut a Priſciano, ſi quid vetuſtiſſimis exemplaribus credendum, aliter citetur, tamen vulgatam hodie lectionem ſequor. Aul. Gellius I. teſtatur, Valerium Probum, id quod ipſe ex familiari ejus docto viro compererit, ſic a Salluſtio relictum affirmaſſe, *ſatis loquentiae, ſapientiae parum.* quod *loquentia* novatori verborum Salluſtio maxime congrueret: *eloquentia* cum inſipientia minime conveniret. Sed & Plinius in Epiſtolis huc reſpexiſſe videri poteſt: *Itaque Julius Candidus*, inquit, *non invenuſte ſolet dicere, aliud eſſe eloquentiam, aliud loquentiam: nam eloquentia vix uni aut alteri, imo, ſi M. Antonio credimus, nemini: haec vero quam Candidus loquentiam appellat, multis, atque etiam impudentiſſimo cuique maxime contingit.* Riv. Videndus Gellius lib. I. cap. 15. Plinius. lib. v. in epiſtola ad Urſum: *Itaque Julius Candidus non invenuſte ſolet dicere, aliud eſſe eloquentiam, aliud loquentiam, nam eloquentia vix uni aut alteri, &c.* Ciaccon. Alii *Eloquentiae* legunt. vide Gellium cap. 15. lib. I. Muret. Miror ita (*eloquentiae*) edidiſſe Raphelengium, typographum aliarum rerum diligentem & pereruditum. Quis enim non malit *loquentiam* adſerere Catilinae, cum Agellio & Plinio vindicibus, quam neſcio cum quibus libb. vett. delirare? Proinde loquentiam ſuam quaeſo ne invideamus Catilinae. Coler. Omnes calamo deſcripti libri (uno tamen excepto, quem Lovanii ex Bibliotheca S. Martini habui) *Satis eloquentiae, ſapientiae parum* legunt, nec aliter Grammatici citant. Ego tamen *loquentia* ſcribendum puto; plurimis argumentis in hanc ſententiam ductus. Cum enim Cicero de iis verba faceret qui arte dicendi abuterentur, non niſi in bonam partem, *eloquentia* uſus eſt; quod ea viro tantum probo innocentique conveniat; *loquentia* vero, & malo, improboque homini, cum ſit loquacitas, inaniſque verborum turba ſine prudentia effuſa. Confirmant quoque hanc correctionem verba Gellii, non impreſſa modo, ſed etiam ſcripta lib. I. cap. 15. *Valerium*, inquit, *Probum grammaticum illuſtrem, ex familiari ejus, docto viro, comperi, Salluſtianum illud: Satis eloquentiae, ſapientiae parum, brevi antequam vita decederet, ſic legere coepiſſe, & ſic a Salluſtio relictum affirmaſſe: Satis loquentiae, ſapientiae parum, quod loquentia novatori verborum Salluſtio maxime congrueret.* Haec Gellius. In quibus tamen ejus errorem admonere placuit; nam & ante Salluſtium Nonius poëta in Gallinaria uſus dictione *loquentia:*

O peſtifera, Pontica fera, trux, tolutim loquentia.

Addam, (quanquam vereor, ne haec mea diligentia nimia nonnullis, in re ſatis aperta, videatur) Plinii Junioris verba lib. V. epiſt. ad Urſum: *Itaque Julius Candidus non invenuſte ſolet dicere, aliud eſſe eloquentiam, aliud loquentiam. Nam eloquentia vix uni aut alteri; imo, ſi Marco Antonio credimus, nemini; haec vero, quam Candidus loquentiam appellat, multis, atque etiam improbiſſimo cuique maxime contingit.* Cypr. Popma. Secutus ſum con-

tiae parum. Vastus [a] animus, inmoderata, [b] incredibilia, nimis alta [c] semper cupiebat. Hunc, post dominationem L. Sullae, lubido maxi-ma

VARIANTES LECTIONES.

a *animo* F. G. b *& incredibilia & nimis alta* F. c *semper* abest K.

NOTAE VARIORUM.

consensum Grammaticorum. nam MSS. sane uno ore reductum volebant, *eloquentiae*, quod & editioni suae redonavit Carrion. GRUT. Ex sententia Valerii Probi & Agellii lib. I. cap. 15. Sallustius scripsit, *Satis loquentiae, sapientiae parum*: quod & *loquentia*, novatori verborum Sallustio, maxime congruat, nec eloquentia cum insipientia in eadem sede moretur. Priorem rationem quod attinet, a Popma non immerito vapulat Agellius, quum ante Sallustium Novius poëta in Gallinaria usus sit dictione *loquentia:*

O pestifera, Pontica fera, trux, tolutim loquentia. Nullus ergo novator hic Sallustius. Posteriorem suffulciunt omnes eruditi ac Sapientes, cumprimis Plinius junior, cujus e lib. V. ep. 15. hunc locum adducunt Rivius, Popma, Ciacconius & Colerus: *Julius Candidus non invenuste solet dicere, aliud esse eloquentiam, aliud loquentiam. Nam eloquentia vix uni aut alteri, haec vero multis, atque etiam impudentissimo cuique maxime contingit.* De loquacibus eleganter dixit Theophrastus, *linguam eos tanquam in udo sive humido solo defixam habere:* & in AEgyptiorum mysteriis hydriam linguae symbolum fuisse auctor est Horus Hieroglyphico 21. Agellius l. cit. dixit, *verbis humidis & lapsantibus diffluere.* Plutarchus, similes, ait, porticui in Olympia, quae unam vocem septem reflexionibus resonat. Pertinet huc sermo Alphonsi regis apud Panormitanum. Quum quaestio esset mota, cur, qui vere saperet, paucorum verborum ut plurimum esset, qui minus, loquacior? aliis alias causas reddentibus, rex tandem ita sermonem injecit: *Qui vere sapit, habet intus, unde gaudeat. Alitur quippe ejus animus sapientia, qua maxime annona contentus requiescit. E diverso qui minime sapit, ejus animus quum intus cassa nuce inanior sit, necesse est foris quaerat: unde vana saltem jactantia sapere videatur. Itaque ille ad conscientiam omnia refert, hic ad ostentationem.* RUPERT. Sidonius lib. IX. Ep. 9. *satis eloquentiae parum sapientiae.* Marcellinus Comes in Chronic. Indict. XI. *Nestorius Antiochiae natus, vir satis quidem* eloquentiae, sapientiae *vero* parum *habens.* Nepos in Cimone: *habebat enim* satis eloquentiae. nec aliter Petrus Arvernus Venerabilis v. 35. aut MSS. Savaronis in locum, & omnes Sidoniani; sed potius audiendi sunt Grammatici. WASSE.

VASTUS.] Πολύτροπος. MURET. Lego: *Vastus animi immoderata, &c.* PALMER.

NIMIS ALTA.] Scripsissem potius *cupere*, sed & minus placet illud *nimis alte.* GRUTERUS. Satis apte tamen ille, quisquis est, *nimis alte*, ad auctorem accommodavit, qui Jug. LXXXIV. nimis *molliter.* Catil. XI. nimis *luxuriose*, nimisque *liberaliter.* VI. 36. nimis *bona voluntate in victos.* Verum de his vocibus ampliandum puto, quia Tacitus XX. nescio quomodo adstruere videtur: al-tior *inde Vespasiano* cupido *adeundi sacram sedem.* Curtius etiam qui clare huc respexit lib. X. 5. vis *incredibilis* animi, *laboris patientia propemodum* nimia. Livius II. 49. *sequebatur Fabios turba propria, alia cognatorum sodaliumque*; nihil medium, *nec spem, nec curam, sed* immensa omnia *volventium animo.* Seneca Epist. 39. *magni animi est,* magna *contemnere, ac* mediocria *malle quam* nimia. Idem de Ira I. 14. *omnes quos vecors animus supra cogitationes extollit humanas*, altum *quiddam & sublime spirare se credunt.* Suetonius Julio XXVI. *Quod ut adeptus est*, altiora *jam* meditans & *spei plenus.* Tacitus An. XV. 42. *Nero tamen ut erat* incredibilium cupitor, *effodere proxima Averno juga connixus est.* Tamen, ut verum dicam, illud *nimis alta* facit ut vis sententiae languescat, utque minus dixisse videatur in fine quam in principio. Nam vox *immoderatum* sensu Lucretiano valet *immensum*, quod illud alterum in se includit, & propterea admodum frigide excipitur a *nimis alta.* Plutarchus in Cicerone tantum vocat *Catilinam* ἄνδρα τολμητὴν καὶ μεγαλοπράγμονα, καὶ ποικίλον τὸ ἦθος, auditque solummodo apud *Appianum*, ἔμπληκτος ἀνήρ. Auctor denique sub nomine A. Pollionis, qui etiam in illius moribus depingendis multus est, haec verba non agnoscit. Legerem ergo, *incredibilia nimis cupiebat.* WASSE.

NIMIS ALTA SEMPER CUPIEBAT.] Si exigimus ad amussim justae rationis, stultissimus hic fuit Catilina, quum, verbis Senecae l. de Tranq. a-nimi

ma [a] invaserat Reipublicae capiundae: neque id quibus modis adsequeretur,

VARIANTES LECTIONES.

a *invaserat maxima* C. D. G. *r. p. c. m. i. l.* M.

NOTAE VARIORUM.

nimi c. 10. *quae excelsa videntur, abrupta sint.* Quibus verbis, tanquam jucundior Echo adsonat Juvenalis Sat. XIII. versu aureo & auro scribendo, non succo isto viliore:

Ille crucem pretium sceleris tulit, hic diadema.

Quod quidem idem poëta Sat. 10. exemplo Sejani, qui sub Tiberio affectavit imperium, uncoque tractus, poenas dedit, pulcerrime docet, ubi & subjungit de aliis magnarum cogitationum voragine laborantibus, inque ea submersis:

Quid Crassos, quid Pompejos evertit, & illum,
Ad sua qui domitos deduxit flagra Quirites?
Summus nempe locus nulla non arte petitus.

Sed & columna dignum Lucretii ea de re judicium l. 5.

At claros se homines voluere esse atque potentes,
Ut fundamento stabili fortuna maneret,
Et placidam possent opulenti degere vitam.
Nequicquam! Quoniam ad summum succedere honorem
Certantes iter infestum fecere viai,
Et tamen e summo quasi fulmen dejicit ictos
Invidia interdum contemptim in Tartara taetra:
Ut satius multo jam sit parere quietum,
Quam regere imperio res velle, & regna tenere.

L. Sullae] Hic fuit L. Sylla, qui postea Sylla Felix est appellatus, & demum pediculari morbo comsumptus. Valla.

Lubido maxuma invaserat Reipublicae capiundae] Nempe ut ille apud Tacitum IV. Annalium, *quoque facinore properas clarescere.* Grasw.

Reipublicae capiundae] *Capessere Rempublicam* frequentissimum est apud Sallustium, non, *capere*; quare hic potius legerem *Reipublicae occupandae*: sequitur enim, *neque id quibus modis assequeretur, dum sibi regnum pararet, quidquam pensi habebat*: sic in Orat. de Republica ordinanda: *Per idem tempus maledictis iniquorum occupandae Reipublicae in spem adducti homines, quibus omnia probro ac luxuria polluta erant.* & Jugurth. *At qui sunt hi, qui Rempublicam occupavere? homines sceleratissimi.* & de eodem Catil. *opprimendae Reipublicae consilium cepit.* Ciaccon. Quid si legamus, *occupandae*, pro, *capiundae*? nam sequitur: *Neque id quibus modis assequeretur, dum sibi regnum pararet, quidquam pensi habebat.* & paulo post de eodem Catilina: *Opprimendae Reipublicae consilium capit, &c.* Infra in Epist. de Republic. Ord. sic locutus est, cum ait: *Per idem tempus maledictis iniquorum occupandae Reipublicae in spem adducti homines, quibus omnia probro, & luxuria polluta erant.* & in Bell. Jugurth. *At qui sunt hi, qui Rempublicam occupavere? homines sceleratissimi.* Ursin. Neque enim capere Rempublicam volebat Catilina: quippe quae legibus capitur: sed rapere. Ostendunt quae deinceps sunt: *neque id quibus modis assequeretur, dum sibi regnum pararet, quicquam pensi habebat.* Et *regnum parare*, est, *rapere Rempublicam*; *capere Rempublicam*, est, *regnum probibere.* Orosius ait, *Triumviros Rempublicam rapuisse*: Lib. III. Hist. Cornelius Tacitus, *milites imperium rapere*: *Spernuntur*, inquit, *centuriones, tribunique, ac ne vox cujusquam audiatur, quatiunt arma, rapturi imperium ni ducantur.* Palmer. Mirum quod non dicat, *Reipublicae capessendae.* Hujus enim locutionis non insolens est: Neque tamen placet conjectura Ciacconii, legentis *occupandae*, quamvis & sic passim locutus sit Sallustius. Est &, qui malit, *rapiundae*, quod Sylla quoque Rempublicam non ceperit, sed rapuerit, h. e. vi ac potestate, non jure subegerit. Sic Orosius dixit: *Rempublicam triumviros rapuisse.* & apud Tacitum milites *imperium rapere* dicuntur. Ego quoque apud Ovid. lib. III. Metam. sic lego ex membrana:

Obstupui, rapiatque aliquis moderamina, dixi.

Lambinus verbum *rapere* pro *capere*, variis scriptobus restituit ex libb. MSS. cujus opiniones aliis quam plurimis exemplis non dubitavit confirmare magnus Petrus Faber J. C. ad leg. CLXVIII. D. de Diversf. Regu. Jur. In Sallustio tamen nihil equidem aut moverim aut mutaverim. Nam & is *Rempublicam capere* dicitur, qui eam ex libera servam & captivam concinnat, idque fecerat antea Sulla, & nunc moliebatur Catilina. Coler. Reformatur a nonnullis vox postrema, ego mallem obelo confixam. Gruter. Ita Codd. at ex conjectura Palmerius *rapiundae*, quia *capitur* legibus & honeste. Et sic sane Suetonius in Julio XXX. *pensitatis suis & amicorum viribus, usum occasione* rapiendae dominationis, *quam aetate prima* con-

tur, [a] dum sibi [b] regnum pararet, quidquam pensi habebat. [c] Agitabatur magis magisque in dies animus ferox inopia rei familiaris, & [d] conscientia scelerum: [e] quae utraque his artibus auxerat, quas [f] supra me-

VARIANTES LECTIONES.

a *magis dum* B. b *pararet regnum* H. *q. p. b. d. s. r. p* M. c *Agitabatur magisque* B. d *confidentia scelerum* H. quod praecedit & delet K. e *quae his artibus u. a.* K. *iis artibus* N. f *superius* M.

NOTAE VARIORUM.

concupisset. Sed vim & *rapere* quam somniat ille, est plane vis consilii expers, atque adeo huic loco minus convenit. Nam quid aliud est, *libido invaserat Reipublicae rapiundae*, quam *libido invaserat invadendi Rempublicam* emphasi prorsus importuna. *Rapere* est *vi capere*, hoc est *invadere*. Praeterea est quidem & sua vis τῷ *capere* in his ad Lucanum & Apulejum: *inde ruendi in ferrum mens prona viris animaeque* capaces *Mortis*. Et, *Tu per aetatem & pulchritudinem* capax *ejus es*. Sed quoniam tam meritis quam ambitione mala capi solet Respublica, ideo addit Auctor, Catilinam nihil pensi habuisse utro modo adsequeretur, dummodo pararet, quod eodem redit. Hoc sensu, nisi fallor, *occupare* apud Tacitum invenitur, licet alias fere vim externam denotet. Annal. VI. cap IX. *Ne foeminae quidem exsortes periculi, quae* occupandae Reipublicae *argui non poterant, ob lachrimas incusabantur*. Composito, ut saepe, pro simplici. Cicero de Am. §. 38. Gracchus regnum occupare *conatus est*. Vellejus II. 4. *Hic, cum interrogante Tribuno, quid de T. Gracchi caede sentiret? respondit: si is* occupandae Reipublicae *animum habuisset, jure caesum*. Seneca de Benef. V. 16. *parum est illi* (Catilinae, capere patriam *nisi verterit*. Ad Hel id. XIII. *ut nihil aeque magnam apud nos admirationem* occupet, *quam homo fortiter miser*. Cicero conjungit Tuscul. V. 40. Occupavi *te*, inquit, *Fortuna atque* cepi. Appianus p. 710. ὡς τῇδε παρεδόσων ἐς Τυραννίδα. Valerius Flaccus II. 521.

Occupat *Alcides* arcum, *totaque pharetrae*
Nube premit.

Noster de Republica Ord. *neque receptam, sed* captam *a te Rempublicam*. WASSE in *Add*.

NEQUE ID QUIBUS MODIS ADSEQUERETUR, DUM SIBI REGNUM PARARET] *Illi enim*, ait Latin. Pacat. Paneg. *avide regna desiderant, quos soluta legibus delectat vita, quorum crudelitas indemnatos necandi, cupiditas privata rapiendi, libido honesta foedandi, jus atque impunitatem requirunt*. Porro ut Tacit. Histor. I. *ad quodvis scelus facillime ab ejusmodi voto transitur*. GRASW.

REGNUM PARARET] Varro de Vita Populi Romani: *Tanta porro invasit cupiditas plerisque, ut vel coelum ruere, modo magistratum adipiscantur, exoptent*. WASSE.

QUIDQUAM PENSI HABEBAT] Id est, nec vires, nec potentiam suam metiebatur. Unde Martialis: *Qui sua metitur pondera, ferre potest*. ZANCHIUS.

IN DIES] *In dies*, idem est quod quotidie, sed proprie cum quodam incremento, idque plerumque cum comparativo, ut, cum *in dies arctius premeretur*, &, *cum in urbe infinitum malum serperet, idque manaret in dies latius*, & hoc in loco, etiam sine comparativo. Sed tamen per verbum significans incrementum, ut Livius, *Crescente in dies multitudine*. Sed *in diem* multo aliud est, ut Valla Libro VII. cap. 68. docet. ZANCHIUS.

FEROX INOPIA REI FAMILIARIS] Erit dicendi locus infra cap. XVI. §. 3. RUP.

INOPIA REI FAMILIARIS ET CONSCIENTIA SCELERUM] Praecipuae summorum facinorum causae. Tacitus III. Annalium: *Quibus ob egestatem & flagitia maxima peccandi necessitudo est*. GRASW.

INOPIA REI FAMILIARIS] Cum enim Catilina munificus esset, & inopia premeretur, ut eam munificentiam tueri posset, necesse erat, ipsum alienis divitiis inhiare, ob quam causam, sibi in animum induxit, velle Rempublicam occupare, quod & Cicero libr. de Officiis II. ostendit: *Multi enim*, inquit, *patrimonia effuderunt inconsulte largiendo, quid autem est stultius quam quod libenter facis, curare, ut id diutius facere non possis? atque etiam sequuntur largitionem rapinae: cum dando egere caeperunt, alienis bonis manus afferre coguntur*. ZANCH.

CONSCIENTIA SCELERUM] Tantos mala conscientia

memoravi: [a] incitabant praeterea corrupti [b] civitatis mores, quos pessuma [c] ac diversa inter se mala, luxuria atque avaritia vexabant. Res ipsa hortari [d] videtur, quoniam de moribus civitatis tempus admonuit, supra repetere, ac paucis instituta [e] majorum, domi militiaeque, [f] quomodo Rempu-

VARIANTES LECTIONES.

a *Praeterea c. m. civitatis incitabant* C. D. G. *incitabant eum* &c. B. b *mores civitatis* A. B. E. *incorrupti c. m.* F. K. N. c *at diversa mala inter se* A. *inter se ac diversa mala* E. *mala moribus luxuria* &c. L. d *videbatur* F. *videtur me hortari* H. *videtur hortari* E. e *majorum* abest E. f *quae quomodo* A.

NOTAE VARIORUM.

entia tumultus ciet. Audi Oraculum illud Ciceronis in Oratione pro Roscio Amerino: *Nolite putare, Judices, quemadmodum in fabulis saepenumero videtis, eos, qui aliquid impie scelerateque commiserint, agitari & perterreri furiarum taedis ardentibus; sua quemque fraus, suus terror maxime vexat; suum quemque scelus agitat, amentiaque adficit, suae malae cogitationes conscientiaeque animi terrent.* Qui Ciceronis locus est adumbratus ex AEschinis Oratione contra Timarchum, ut dudum observavit Hotoman. Et similis sententia Ciceronis exstat lib. I. de LL. & Orat. in Pisonem. COLER. Id est, memoria & simplex scientia rei, seu notitia, quae nobis cum aliis communis est. Tacit. lib. I. Histor. cap 25. *In conscientia facinoris pauci adsciti suspensos caeterorum animos, diversis artibus simulant.* Cicero in Orat. in Catil. cap. I. *Constrictam jam omnium horum conscientia teneri conjurationem non vides?* Idem lib. VI. Epist. 10. ad Famil. *quamque te vehementer consolaretur conscientia factorum & consiliorum tuorum.* Sic Justinus de Candaule lib. I. cap. 7. *Hic uxorem, quam propter formae pulchritudinem deperibat, praedicare omnibus solebat, non contentus voluptatum suarum tacita conscientia, nisi etiam matrimonii reticenda publicaret.* Et lib. VIII. cap. 2. Phaed. in prol. lib. III. Huc alludit M. Felix, pag. 88. *hac foederantur hostia, hac* conscientia *sceleris ad silentium mutuum pignerantur.* WASSE.

MEMORAVI] Sic Dictys II. 5 *Quos supra memoravimus.* Hegesip. I. 13. & III. 14. Sallustius cap. XXVII. & Jug. 44. e. Victor. p. 10. Sulpic. Severus H. Sac. I. XXIII. 32. & I. XLVI. II. v. 8. 12. 15. 19. 22. 23. 26. 39. 41. 5. Thucyd. I. 1. 18. Μετὰ δὲ ταῦτα δὲ ἤδη γίνεται σὺ πολλοῖς ἔτεσιν ὕστερον τὰ προειρημένα. Ammianus lib. XXVIII. 1. & XVI. 8. Hegesippus II. 15. AEschin. in Ctes. p. 278. WASSE.

QUOS PESSUMA AC DIVERSA INTER SE MALA, LUXURIA ATQUE AVARITIA VEXABANT] Has omnia subvertere asserit Seneca ad Helv. Consol. cap. 9. eoque & Epist. XC. *fortunata* dicit *tempora, cum in medio jacerent beneficia naturae, promiscua utenda, antequam avaritia atque luxuria dissociavere mortales, & ad rapinam ex consortio discurrere.* WASSE.

LUXURIA ATQUE AVARITIA] Oppositorie, pessima, & diversa mala inter se, quia avaritia luxuriae contraria est. Livius lib. IV. decadis 4. *Saepe inquit me querentem de faeminarum, saepe de virorum, nec de privatorum modo, sed etiam magistratuum sumptibus audistis, diversisque duobus vitiis, avaritia, & luxuria civitatem laborare, quae pestes omnia magna imperia everterunt.* ZANCH. & COLER. Haec est positura Codd. MSS. Vincentii Belvacensis. L. II. *avaritia atque luxuria.* WASSE.

RES IPSA HORTARI VIDETUR] Tacitus Hist. IV. *Res poscere videtur quia iterum in mentionem incidimus viri saepius memorandi, ut vitam studiumque ejus paucis repetam:* ubi & illum alium locum de Sylla in Jugurth. est etiam aemulatus, *Sed quoniam nos tanti viri, &c.* CIACC. & COLER.

QUONIAM DE MORIBUS CIVITATIS TEMPUS ADMONUIT] Et haec abesse poterant. GRUT.

SUPRA REPETERE AC PAUCIS] Id est, ab initio Urbis narrare incipere instituta majorum. ZANCHIUS. Duae voces postremae non multum habent quod heic agant; certe longe strictius Tacitus lib. III. Annal. *Ea res admonet ut de principiis juris, &c.* GRUT.

QUOMODO REMPUBLICAM HABUERINT] Sic quidem Tacitus, maximus Sallustii aemulator, Annal. IV. *Congruens crediderim recensere ceteras Reipublicae partes, quibus modis ad eam diem habitae sint.* Nescio tamen an ille scripserit, *auxerint* rem-

publicam [a] habuerint, quantamque reliquerint: [b] ut paullatim inmutata, [c] ex pulcherruma [d] & optima pessuma ac flagitiosissuma [e] facta sit, disserere.

VI. Ur-

VARIANTES LECTIONES.

a *habuerunt* G. *habuemur & q. relinquemur* B. b *utque* A. F. & *ut* E. K. c *ex pulcerrima pessuma ac ex optima flagitiosa f. s.* M. d *& optima* desideratur A. B. C. D. E. F. G. H. I. K. L. e *sit facta* A.

NOTAE VARIORUM.

rempublicam, infra enim: *Regium imperium quod initio conservandae libertatis & augendae Reipublicae fuerat.* &: *Ubi labore atque justitia respublica crevit.* CIACC. Scio Tacitum, qui Sallustium frequenter imitatur, simili modo locutum esse, cum dixit lib. IV. *Ceteras Reipublicae partes, quibus modis ad eam diem habitae sunt.* Placeret tamen, si pro *habuerint*, legeremus, *auxerint.* nam infra habetur: *Ubi labore atque justitia respublica crevit.* Item: *Regium imperium, quod initio conservandae libertatis, & augendae Reipublicae fuerat.* URSIN.

INMUTATA] Markii Codex γ. bonae notae *imminuta*, at in spatio interlineari & recentiore manu *vel immutata.* quae sane lectio ferri potest, si de moribus civitatis accipiatur, eo nempe sensu quo *imminuere pudicitiam* apud Plautum in Cistell. & Ausonium in Eidyll. XIII. Voces conjunxit Cicero pro lege Agrar. *Hic quod populi proprium semper fuit, nemo* imminuit, *nemo* immutavit. Imminuere apud Tacitum An. XXIV. 57. pro *evertere aliquem*, & alibi pro *in ordinem cogere*, &, *imminutiones*, judice Salmasio, apud Lampridium in Commodo cap. 14. valet *immunitates.* Locus sic habet: *Vendidit etiam suppliciorum diversitates & sepulturas &* immunitates [Pal. & Codices Casaubon. *imminutiones*] *malorum, & alios pro aliis occidit.* Ibi, ut MSS. scripturam defendat Salmasius, necesse habet vocem *malorum* inducere quasi a mala manu. Ipse potius legerem *impunitates.* Sueton. in Galba cap. 15. *Nihil non per libertos pretio adipisci, aut donari gratia passus est, vectigalia, immunitates, poenas innocentium,* impunitates *noxiorum.* Nam qui impunitates noxiorum pretio adipisci patitur, idem & illas vendit. Vendere sepulturam *interfectorum* habes apud Justinum IX. 4. sed haec obiter. Quod ad locum Sallustii attinet, nihil mutandum censeo, nam & ipse Sallustius infra: *Civitas* immutata, *imperium ex justissimo & optimo, crudele intolerandumque factum.* qui locus huic plane geminus est. WASSE.

EX PULCHERRIMA ET OPTIMA, PESSIMA AC FLAGITIOSISSIMA FACTA SIT] Τὸ *optima* cum illa copula &, non est in ullo manuscripto, quae quidem ipse viderim, nec Beroaldinum ea volumen habet. RIV. Scriptus Modii I. *quo more remp. habuerint.* optime: nec dubito quin Catonis. Quae nullo exemplo fiunt, contra jus fas, *sine more* fieri dicuntur: *raptae sine more Sabinae*, apud Virgilium, & eum imitantem Orosium. *Habere* autem hic pro colere, & gerere. Menaechmis:

Nimium ego te habui delicatam.

Asinaria *Act. I. Scen.* 2. *Ni malo.*

Quanquam illum mater arte contenteque habet.

PALMER. Palmerius ex aliquot MSS. reposuit *quo more.* Nam, quae contra jus & fas fiunt, *sine more* fieri dicuntur. Virgilius:

——— ——— *raptae sine more Sabinae.*

Sed vulgatam lectionem retineo; nam & hunc locum Tacitus sic imitatus est in IV. Annal. *Congruens crediderim, recensere ceteras Reipublicae partes, quibus modis ad eam diem habitae sint.* COLER. Adducit hunc locum Divus Augustinus libr. de civitate Dei II. cap. 18. CIACCON. Omnes, & antiqui, & impressi codices, diversas inter se lectiones habent. In quibusdam enim legitur: *Et ex pulcerrima, pessima ac flagitiosissima facta sit, disserere,* sine conjunctione *Et*, quam quidam in suis MS. quoque deesse affirmat, cui astipulantur quinque ex meis MSS. In uno particulam *Atque* reperi, quam hoc loco in suum ordinem locumque reposui. Et sane haec lectio videtur verior. CYPR. POPMA. Adde ex scriptis; *ex pulcerrima atque optima, pessima ac flagitiosissima facta sit. ut pulcerrima flagitiosissimae, optima pessimae* respondeat. Paulo post iisdem fere verbis: *Imperium ex justissimo atque optimo, crudele intolerandumque factum.* PUTSCH. Ejeci illa, *& optima*, quod in nullis reperirentur Pall. scriptis pretii melioris; idemque testarentur alii de suis. GRUT. Scripti, *& pulcerrima atque optima, pessima ac flagitiosissima facta sit.* Gruterus ex auctoritate melioris notae Palatinorum ejicit illa,

VI. Urbem Romam, sicuti ego accepi, condidere atque habuere [a] initio Trojani, qui, Aenea [b] duce, profugi, [c] sedibus incertis vagabantur;

VARIANTES LECTIONES.

a *in initio* B. H. L. M. b *duce eorum* F. c *incertis sedibus* M.

NOTAE VARIORUM.

illá, *atque optima.* Helias Putschius retinet, ut *pulcerrima flagitiosissimae*, *optima pessumae* respondeat. Non adeo male: Sic infra c. 10. §. 5. *Imperium ex justissumo atque optumo, crudele intolerandumque factum.* RUPERT. Nostri etiam Pembr. Regius Bib. Pub. Norvicensis omittunt: sic plerique Guelf. & *optima* Margini adscripta sunt, in 17. 21. 2. 86. Venet. 1478. & γ. λ. *pessima & flagitiosa.* Verum Augustinus Civ. Dei 11, 21. & *optima* agnoscere videtur. & totidem verbis citat II. 18. WASSE.

URBEM ROMAM, SICUTI EGO ACCEPI] AEmulatus est etiam hunc locum Tacitus initio Annalium; quos sic exorditur, *Urbem Romam ab initio Reges habuere.* CIAC. & GRASW. Isidorus lib. XX. hoc modo haec verba profert: *Urbem Romam, sicuti ego accepi, condidere atque habitavere in intio Trojani.* Ego in uno perantiquo codice *in initio* quoque scriptum comperi, sine ulla lectionis varietate. CYPR. POPMA.

SICUTI EGO ACCEPI] Quare? quia admodum etiam isto aevo incerti citabant scriptores, de veris urbis conditoribus. Legendus Livius, Dionysius, Polybius, Solinus, Virgilius, alii. Isidorus quoque lib. XV. cap. 1. ubi hunc locum citat. Nonius Marcellus in verbo *condere.* Festus. S. Augustinus vero lib. I. de Civit. Dei cap. 4. Trojam *matrem populi Rom.* adpellat. Marianus, Lupercaliorum poëta, conditricem Romae facit Romam AEsculapii filiam: quod legisse memini apud Philargyrium veterem Virgilii interpretem. Ceterum Varronem peculiarem librum de initiis urbis Romae scripsisse testatur Quintil. lib. I. cap. 1. COLERUS. Tacitus, qui locum aemulatus est, initio Annalium tres hasce voces omittit. Sed retinent Codd. universi, item Nonius pag. 249. Servius ad AEneid. VII. 48. Augustinus lib. de Civ. D. III. 7. qui &, *in initio* quemadmodum L. I. 3. Isidorus Hispalensis & Codex antiquus C. Popmae, B. Pub. *atque tribuere initium*, pro, *cumque his.* Isidorus *cum iis.* B. Pub. omittit *his*, & Pemb. tantum agnoscit a secunda manu. Pro *habuere* idem Isidorus Orig. XV. 1. *habitavere*, pessime. E tribus ejus auctoris MSS. quos cum editis contulimus, solus B. Pub. in hac re veram lectionem servavit, quomodo & legisse Isidorum puto, quia Servius, quem in hoc loco transcripsit, ad AEneid. VII. sic citat. Haec vox etiam restituenda Solino est cap. 18. *Nec longe Oeonas separari, quas qui* habitent *vivunt ovis avium marinarum.* Codex Petrensis *habent*, quod miror in suis non invenisse immensum Salmasium. At optimi librarii quandoque dormitant, exemplo erit noster, nam pag. 87. ubi editi, *quas Ascitae* habent *Arabes*, ibi ille turpiter, *habitant.* Sulpicio item Severo vocem hanc redonemus. Ita ille Dialog. II. 11. *secum potius vellet* habitare (conjugem) lege *habere*, ex fide optimi Codicis Aulae Trin. ita enim loquitur in Histor. Sacr. I. 4. & Mela I. 4. *Blemmyes sine tectis passim ac sedibus vagi*, habent *potius terras quam* habitant. Et sane Oeones aeque ferae ac incerti laris, quibus proinde bene conveniat τὸ *habere.* Virgilius AEn. VII. 140. *Quae loca, quive* habeant *homines.* Tacitus Hist. XII. 54. Plautus Prolog. in Aulular. vs. 5. & alibi. Varro de lingua Latina p. 16. *Collis Mutialis quinticepsos ubi aeditumus* habere *solet.* A Graecis accepit Sallustius, quis nescit ὀλύμπια δώματ' ἔχοντες WASSE.

HABUERE] a Graecis Sallustius accepit, itemque aemulator ejus Tacitus, qui suos Annales ita exorditur: *Urbem Romam ab initio Reges habuere.* Homerus in Catalogo dixit, οἵτ' εἶχον, &c. URSIN. *Habuere*, antique. Sic idem. 1. loquitur: *Diverso itinere malos a bonis, loca tetra, inculta, foeda atque formidolosa habere.* Quo magis puto mendosum esse Isidorum apud quem legitur *habitavere.* COLER. Quod apud Isidorum *habitavere* legitur, puto id librariorum inscitia factum, *habuere* enim pro *habitavere* dixit Sallustius. CYPR. POPMA. Ita loquitur *Florus* l. IV. c. 2. §. 22. Vide ibi Popmam & Freinshemium in indice, verbo *Habere.* Colerus Isidorum mendosum esse putat, apud quem l. XX. legitur, *habitavere.* Bene! RUPERT.

TROJANI, QUI AENEA DUCE PROFUGI] Liv. Lib. I. *AEneam ab simili clade domo profugum, sed ad majora rerum initia ducentibus fatis, primo in Macedoniam venisse: inde in Siciliam quaerentem sedes*

tur; [a] cumque his [b] Aborigines, genus hominum [c] agreſte, [d] ſine legibus, ſine

VARIANTES LECTIONES.

a *cum his* B. L. b *Aborigenes* C. H. I. *ab origine* F. c *genus humanum* E. *genus hominum Agreſtium* I. d *genus ſine legibus* B.

NOTAE VARIORUM.

des delatum: ab Sicilia claſſe Laurentum agrum tenuiſſe. Troja & huic loco nomen eſt. Ibi egreſſi Trojani, ut quibus ab immenſo prope errore nihil praeter arma & naves ſupereſſent, cum praedam ex agris agerent, Latinus rex Aborigineſque, qui tum ea tenebant loca, ad arcendam vim advenarum, armati ex urbe & agris concurrunt, &c. GRASW.

SEDIBUS INCERTIS VAGABANTUR] Manuſcripta *ſedibus incertis.* ut adjectivum ſequatur, quomodo & Rodolphus Agricola citat. RIVIUS. *Incertis* adulterinum, & inſertum. Nam in fragmento Colonienſi nullum ejus veſtigium, ſed pro eo, *cunctis*; nihilo magis germanum Salluſtii opinor, *Vagari ſedibus*, ut nihil addatur, eleganter, nullas ſedes habere. PALMER. Et ſic Regius. ſed Arondel. L. L. 3. *Auguſtin.* III. 7. *incertis ſedibus.* WASSE.

ABORIGINES] Aborigines fuerunt priſci illi Latini, quorum reges aliquot recenſentur a Livio & Halicarnaſſaeo. Communis veterum opinio, Trojanos advenas cum hoc antiquo Latii populo mixtos ſimul coaluiſſe: licet alii aliter dicant. quod ut optime intelligebat Criſpus, ita ut in re dubia, prudenter addit: *Sicuti ego accepi.* facit idem in re ſimili divinus Maro, notante Honorato. *Accepi* autem, puta a Catone, cujus ut nimius verborum imitator notiſſimo verſu inceſſitur:

Et verba antiqui multum furate Catonis,
Criſpe, Jugurthinae conditor Hiſtoriae.

Ita nunc quoque ſententiam ejus ſequitur, qui in Originibus ſuis ſcriptum reliquit. *Primo Italiam tenuiſſe quoſdam, qui Aborigines appellabantur, ſed poſtea, adveniente AEnea, Phrygibus junctos Latinos uno nomine nuncupatos.* Caſcos vocat Ennius ob vetuſtatem:

Quamprimum Caſci populi tenuere Latini.

Saufeius apud Servium Virgilii interpretem, *Latium dictum* ait *quod ibi latuerint incolae, qui quoniam in cavis vel occultis montium, caventes ſibi a feris belluis, vel a valentioribus, vel a tempeſtatibus, habitaverint, Caſci vacati ſunt, quos poſtea Aborigines nominaverunt, quoniam a Diis ortos recognoſcebant.* Maro arboribus natos memorat:

Haec nemora indigenae Fauni, vateſque tenebant,
Genſque virum truncis, & duro robore natae.

Juvenal. Sat. VI.

Quippe aliter tunc orbe novo, coeloque recenti
Vivebant homines, qui rupto robore nati,
Compoſitive luto, nullos habuere parentes.

Sed Servius fabulam hanc explicat: *Hoc figmentum ortum eſt ex antiqua hominum habitatione; qui ante factas domos aut in cavis arboribus aut in ſpeluncis manebant; qui cum exinde egrederentur, aut ſuam educerent ſobolem, dicti ſunt inde procreati.* Verſum Ennii innuit Cic. Tuſc. prima: *Itaque unum illud erat inſitum priſcis illis, quos Caſcos appellat Ennius* Maro AEn. VI.

——— *Vultuque & veſte nitebant*
Romani populi patres ſine ſemine facti.

Atque haec de Aboriginibus, aliis omiſſa vel potius neglecta. PUTSCH. Feſtus: *Aborigines adpellati ſunt,* inquit, *quod errantes convenerint in agrum, qui nunc eſt populi Rom. fuit enim gens antiquiſſima Italiae.* Inepte, quaſi *aberrigines* diceret Feſtus. Suidas: Ἀβοριγένες, ἔθνος Ἰταλικόν. Sunt & alii, qui a montibus dictos adſerant. Gloſſae veteres: *Aborigines, αὐτόχθονες· Αὐτόχθων, aborigo, indigena, patricinus.* Ego hanc gentem propter antiquitatem ſuam fuiſſe adpellatam crediderim. *Aborigines* enim in eodem Gloſſario exponitur: ἀπὸ ἀρχαιογονίας. Tertull. lib. de Anima: *Invenimus etiam apud commentarios humanarum antiquitatum, paullatim humanum genus exuberaſſe, dum Aborigines vel vagi vel extorres, vel glorioſi quique occupant terras, ut Scythae Parthicas, ut Menidae Peloponneſum, ut Athenienſes Aſiam, ut Phryges Italiam, ut Phoenices Africam.* De iiſdem Dionyſius Halycarnaſſ. Ζῶν δ᾽ ἀπὸ λῃστείας καὶ νομῆς παραλλάττουσι δ᾽ καὶ τὴν ὀνομασίαν αὐτῶν ἐπὶ τὸ ταῖς τύχαις οἰκειότερον, Ἀβερρίγινας λέγοντες ὥστε δηλοῦν πλανήτας. Cum ita legatur ibi, miror vulgo verti *Aborigines*, pro *Aberrigines.* Vide & Thucyd. lib. I. COLER. Cicer. Lib. I. de Republ. *Nempe cum ita rerum natura tuliſſet, ut quodam tempore homines, nondum neque naturali neque civili jure deſcripto, fuſi per agros ac diſperſi vagarentur, tantumque haberent quantum manu ac viribus per caedem ac vulnera aut eripere aut retinere po-*

potuiſſent; qui primi virtute & conſilio praeſtanti extiterunt, ii perſpecto genere docilitatis atque ingenii diſſipatos unum in locum congregarunt, eoſque ex feritate illa ad juſtitiam & manſuetudinem traduxerunt. Tum res communem utilitatem continentes, quas publicas appellamus, tum conventicula hominum, quae poſtea civitates nominatae ſunt, tum domicilia conjuncta, quas urbes dicimus, invento divino & humano jure ſepſerunt. Grasw. Quinam ſint, docet Valeſ. ad Ammian. Tria autem veſtigare placet, *Aboriginum primam patriam, rationem nominis, eorumque Reges.* Quidam αὐτόχθονας ſive *indigenas, & ex ſe oriundos volunt.* Et tales ſe jactabant Athenienſes; talem alii Cretem, quem tamen, quod ex Jove & Ida Nympha natum memoret Stephanus, αὐτόχθονα negat dici potuiſſe Scaliger, repugnante Salmaſio, cui nihil contrarium dicit Stephanus, quum aliud ſit αὐτόχθων, *indigena*, aliud γηγενὴς, *terrigena.* Accedunt huic opinioni de Aboriginibus Gloſſae veteres: *Aborigines*, αὐτόχθονες. Αὐτόχθων, *aborigo, indigena, patricius.* Nobis, quibus ſplendet lux Hiſtoriae divinae, & hanc & aliorum profanitatem in promtu eſt refutare, quum ex iis, omnium veterum auctorum volentia gnaviter annitente, Aſſyriam conſtet primi hominis patriam eſſe, ibique ante diluvium omnium poſteritatem Adami manſiſſe: poſt diluvium pleraſque ripas Euphratis ampliſſimis & opulentiſſimis urbibus praetextas, quum interim coloniae ex illis regionibus in Syriam & Phoeniciam aliaſque regiones deducerentur, ut ſcribit Joſeph. Scaliger Epiſt. ad Richard. Thomſonem. Eſt igitur omittenda vox indigenarum, & ab Aſſyriis omnium populorum prima origo petenda. Porro quum tria ſint argumenta, quibus origines haberi, & ab hiſtoricis tradi poſſunt, *primum* in ſpectata fide ſcriptoris; *alterum* in linguae veſtigiis; *tertium* in regionis ſitu ac deſcriptione; proximos Aboriginum parentes Graecos eſſe ſtatuo. Nemo eſt, qui non magni aeſtimet Dionyſium Halicarnaſſaeum, veritatis ſtudio commendatiſſimum, quemque antiquiſſima monumenta, neque ipſis ſatis intellecta civibus ſuis, ex optimis quibuſque conſularibus eruiſſe, & Romanis proceribus, hominem ipſum Graecum, origines ſuas interpretatum, novimus. Is igitur quum in M. Catone & C. Sempronio reperiſſet, Graecam fuiſſe gentem Aboriginum, conferens haec cum Sophocle, Antiocho Syracuſano, &, qui nulli Athenienſium in ſcribendis genealogiis ſecundus fuit, Pherecyde, tandem valide concludit, *Aborigines ab Oenotriis, hoc eſt ab Arcadibus Graeca gente oriundos eſſe.* Siquidem primi Graecorum, duce *Oenotro* Lycaonis filio, Ionico ſinu trajecto, Italiam habitarunt, hic autem quintus erat à *Pelaſgo* & *Phoroneo*, qui primi in Peloponneſo regnarunt. Ex *Phoroneo* enim Inachi filio (illius, qui tempore Iſaaci anno poſt diluvium 437. Argivorum regnum condidit) Niobe: ex hac & Jove (ut fertur) Pelaſgus natus: Pelaſgi vero filius Lycaon: hujus filia Deïanira: ex Deïanira & Pelaſgo, Lycaon alter genitus: ex hoc Oenotrus ſeptendecim aetatibus ante Trojanam expeditionem. Huic opinioni ne dubitemus adſcribere candidum Y, quum & lingua, cujus veſtigia nunquam potuerunt aboleri, arguat ſtirpem Graecanicam (vide Salmaſ. in Solin. p. 650.) & magnum praeterea argumentum ſit, quod Italia fertilitate ac coeli temperatione praeſtantiſſima, breviſſimuſque in eam trajectus. Bodin. in Meth. Hiſt. c. 9. Venio ad alterum, & dico, placere mihi ejuſdem Dionyſii ſententiam, qui a montibus habitatis adſerit vocatos, Arcadicum enim fuit, montium habitatione delectari, ut ii, qui Athenis Hyperacrii & Parhalii vocabantur. Et ob id ſolutiori fuiſſe vita, quam incuſat Salluſtius, conſentaneum eſt. Florus de Samnitibus l. I. c. 16. §. 7. *Populus Romanus Samnites invaſit, gentem, ſi fallaciam quaeris, ſaltibus fere & montium fraude graſſantem.* Idem l. III. c. 4. de Thracibus: *Silvarum & montium ſitus cum ingenio conſentiebant.* Haec mea ſententia. Plinio, ex correctione Salmaſii, Aborigines ſunt πρωτόγονοι, conditores. *Erythrea dicta eſt,* inquit, *quoniam Tyrii Aborigines orti ab Erythraeo mari ferebantur.* Colerus Gloſſaria ſua aeſtimat, & propter antiquitatem credit adpellatam. Tertium obſervationis noſtrae membrum eſt, ſucceſſio Regum; quorum initium faciendum reor ab Oenotro. At, obſtat divinus ille Joſephus Scaliger, qui Janum ſuum primum Aboriginum regem aliquot ſaeculis juniorem facit, quippe ab eo ad primordia regni AEneadarum colligit annos tantum 150. quum ab Oenotro anni ſint 460. Siquidem is ante everſum Ilium natus eſt, ut audivimus, aetatibus ſeptendecim. Ubi nota, aetatem, ſcriptores capere de annis triginta. Ego vero id unicum peto, ut nobis integrum ſit, ubi ratio Veri requirit & Utilitas, in his eruditorum comitiis liberam ſententiam profiteri. Quaero, qui Janus Scaligeri primus Aboriginum Rex eſſe poſſit? quum ante ea tempora Antiochus Syracuſanus, & Italum, horum populorum Regem conſtituat, & Morgetem. (de quibus Caſ. ad Strab. p. 120. c. & 121. b.) nec credibile eſt, poſt Oenotrum per trecentos annos ſine regno, agreſtes & horridos illos degere potuiſſe. Incidi aliquando in conjecturam hanc, neque diſceſſionis cauſam nunc invenio, eundem eſſe Janum illum cum Oenotro I. quod Saturni, quem hoſpitio excepit Janus, tam recens non poſſit eſſe hiſtoria, vel ejus regni initium, in annum 980. poſt diluvium, ſive in Ili, antepenultimi Trojanorum regis, tempora conjici. II. Quod Janus memoretur primus in Italiam veniſſe. Sic enim Sex. Aurel. Victor

 in

ſine imperio, liberum [a] atque ſolutum. Hi poſtquam, [b] in una moenia

VARIANTES LECTIONES.

a *atque abſolutum* C. D. I. b *in una convenere moenia* A.

NOTAE VARIORUM.

in Origine gentis Romanae: *Quia prior illuc Janus advenerat, in ſacris omnibus primum ei locum detulerunt, utique eo, ut etiam, cum non Saturno, ſed aliis ſacrificium fit, dato ture in altaria*, Janus prior nominetur, *cognomento quoque addito* Pater. III. Quod cum Oenotro idem ſonet Janus. Oenotrius vinoſus eſt, idem eſt & Janus; nam Jain Aſſyriis, unde ſupra omnes populos deduximus, *vinum* eſt. Quamobrem ſic ſtatuo, primum regem fuiſſe Oenotrum ſive Janum, illum Bifrontem, vel ob prudentiam ſolertiamque, vel quod duarum regionum, Graeciae & Italiae incola fuiſſet; (aliorum interpretationes non me latent) Secundum Saturnum, reliquorum nomina intercidiſſe uſque ad Picum, quem Saturniam prolem vocat Ovidius. Faunum Martis filium, & ultimum Latinum. RUPERT.

AGRESTE] Durum & intractabile, & ut ipſe Salluſtius interpretatur, *ſine imperio*, ſine moribus, ſine legibus. Graeci quoque feros immaneſque ἀγρείους vocant. Sed longe mitius eſt verbum *ruſticus*, quod & Cicero adludit pro Sex. Roſcio:

Vita autem haec ruſtica, quam tu agreſtem vocas. COLER.

SINE LEGIBUS, SINE IMPERIO, LIBERUM ATQUE SOLUTUM] Palatinus nonus habet, *ſine legibus, imperio liberum atque ſolutum.* Is autem liber literas omnes adeo habuit evanidas, ut denuo eas aliquis depinxerit, ſed qui non etiam ſemper inſtiterit veſtigiis ſcripturæ prioris. nam ubi mox habemus, *aucta, ſatis proſpera, ſatiſque pollens videbatur*; apparent adhuc veteres liturae vocis *proſpera.* at renovator ſolum expreſſit, *aucta, ſatiſque pollens* videbatur; omiſſo illo, *ſatis proſpera.* GRUT. Καταχρηστικῶς uſurpat vocabulum LIBERTATIS. Vera enim libertas eſt obſervantia boni moris ac diſciplinae, tenacitas pudoris ac verecundiae. Vera libertas eſt, parere bonis legibus, non poenarum formidine, ſed amore ipſius honeſtatis, & quia id communiter expediat, inſervire officio, colere & revereri magiſtratum, ſub cujus auſpicio publica pax, & tranquillitas ſecura conquieſcit. Hinc bene Amm. Marcell. lib. XIV. *Leges fundamenta libertatis.* Leges enim timere, maxima eſt ſecuritas. *Syneſ.* epiſt. 2. Ἀφοβία μεγίστη, τὸ φοβεῖσθαι τοὺς νόμους. Cicero pro Cluentio: *legum denique idcirco omnes ſervi ſumus, ut liberi eſſe poſſimus.* Sane exoſculanda mihi videntur, & tantum non adoranda verba Guntheri lib. III.

Quae tibi libertas poterit contingere major,
Quam regi ſervire tuo?

Et ſimili verborum paſſu idem l. VIII.

——— *libertas maxima nobis*
Tam placido parere viro ———.

Ceterum multi, falſa rerum imagine decepti, ſpecioſo vocabulo libertatem appellant, quae ſoluta quaedam ac diffluens licentia eſt. Ita Livius l.V. de Romanis: *Ea demum libertas Romae eſt, non Senatus, non Magiſtratus, non leges, non mores majorum, non inſtituta patrum, non diſciplinam vereri militiae.* At prudentiſſime, quem Salluſtio ad latus ponam in modum ſatellitis, C. Cornelius Tacitus II. Annal. c. 4. de Armeniis: *Incerti nimirum ſolutique, & magis ſine domino, quam in libertate.* RUPERT.

LIBERUM ATQUE SOLUTUM] Bodl. *abſolutum*, Codex B. Pub. *inſolutum*, ſecunda ſyllaba atramento recentiore. Quod ſi accederet alius, non dubitarem in textum recipere. Haec enim praepoſitio in compoſitione aliquando auget & intendit vim ſimplicis. Sic apud Columellam VIII. 2. *incanus* valde canus, quo item ſignificatu poſuit Maro. Sic apud eundem AEneid. I. 784. *infracta* Juno, quem ſequitur Hegeſippus II. 6. quo loco repone auctoribus libris, *retractando.* & in Georg. *incurvum aratrum.* & apud Pomponium Tit. de Liberis & poſthum. L. Gallus Aquilius, *in gravi valetudine affectus.* Nec non apud Ulpianum Tit. pro Socio L. cum duobus; *imprudentes* pro, prudentiſſimi. Sed & alibi apud ICſſ. *caſus* indifficilis. Apulejus Apolog. 323. *Quis non diſciplinam matris agnovit; cum in puella videret* immedicatum *os, & purpuriſſatas genas, & illices oculos?* Sic enim ibi legendum monet Iſ. Caſaubonus, quem etiam ad Suetonium & Perſium de hujuſmodi vocibus adeas. Idem. Met. VII. *auro monetali zonis refertis* incincta, & Florid. pag. 362. *propius acceſſit, ut etiam* incognoſceret. & alibi, *inconcupiſcere, inhiare*, Metamorph. VIII. p. 209. *canes jubilationibus ſolitis & cujuſcemodi vocibus nobis* inhortantur. Paulinus, *qui ſuperbos deprimit Humiles* inaltat. ſic apud

nia convenere, dispari genere, [a] dissimili lingua, [b] alii alio more viventes, incredibile [c] memoratu, quam facile [d] coaluerint. Sed postquam res eo-

VARIANTES LECTIONES.

a *lingua dissimilia* A. b *alius alio more vivens* A. *alii & alio more viventes* B. *alius alio more viventes* D. G. c *est memoratu* B. M. *memoratu est* C. E. F. G. H. I. K. L. d Post *coaluerint* inseritur, *Ita brevi multitudo diversa atque vaga concordia civitas facta erat.* D. G. sed pro *erat* scribit *est* G.

NOTAE VARIORUM.

apud Vegetium in mulomedicina, & Tertullianum, *incoquere.* Noster autem Jug. XIV. *milites soluto imperio corruperat*, nec ibi quidem mussat B. Publ. Aurelius Victor de Orig. Gentis Rom. cum editis facit. WASSE.

IN UNA MOENIA] *Convertere* L. I. caeteri, Priscian. 2354. & Servius pag. 1709. cum edd. consentiunt. WASSE.

DISPARI GENERE, DISSIMILI LINGUA, &c.] Jure mirum hoc Sallustio videtur. Confer locum Taciti Lib. XIV. Annalium: *Veterani Tarentum & Antium adscripti, non tamen infrequentiae locorum subvenere, dilapsis pluribus in provincias, in quibus stipendia expleverant. Neque conjugiis suscipiendis, neque alendis liberis sueti, orbas sine posteris domos relinquebant. Non enim, ut olim, universae legiones deducebantur cum tribunis & centurionibus, & sui cujusque ordinibus militibus, ut consensu & caritate Rempubl. efficerent, sed ignoti inter se, diversis manipulis, sine rectore, sine affectibus mutuis, quasi ex alio genere mortalium repente in unum collecti, numerus magis quam colonia.* GRASW.

ITA BREVI MULTITUDO DIVERSA AC VAGA, CONCORDIA CIVITAS FACTA EST] Haec non sunt in manuscriptis, nec in impressis vetustioribus, nec in illo denique Parisiensi quod excudit Badius, castigavit Alexander. RIVIUS. Evenit hoc in cunctis rebus, ut opinor, ut cum aliquem spectatae fidei saepe expertus fueris, haud temere possis eum mendacii coarguere; hoc quoque mihi fortassis accidit in uno pervetusto codice. Nam cum eum multis locis sincerum cognovissem, vix posse existimavi, illum fidem fallere, & ob id cum hoc loco plura esse verba vidissem, quae hic cum fide descripsi, *Ita brevi, multitudo diversa, atque vaga, concordia civitas facta erat*, Sallustii primo esse putavi; Nam sententia horum verborum huic loco est aptissima. Sed cum postea Ciceronis fragmenta de Repub. legerem, ex libro primo huic loco a librario adscripta esse animadverti. C. POPMA.

ALII ALIO MORE VIVENTES] Manuscripti codices habent *alius alio more viventes*; quemadmodum postea: *Alius alii tanti facinoris conscii.* Et in Oratione Catonis: *Alius alium exspectantes cunctamini.* Nec secus in Oratione Lepidi: *Ne alius alium principem exspectantes ante capiamini.* Et ad Caesarem de Rep. ordinanda: *Alius alium quasi prudentiorem secuti.* Sic & Curtius V. *Alius alium levantes conabantur adscendere.* Idem, *Nisi mutuo essemus miseri, olim alius alii potuissemus esse fastidio.* & VII. *Aliusque alium adhortari in hostem salutis immemores ruere coeperunt.* Sed & IX. *Alius alii occursantes invicem suspecti & soliciti ferebantur.* RIVIUS. Exstat in plerisque membranaceis, *alii alio &c.* sed non sunt illi e vetustioribus. GRUT. Norvic. Mart. Pemb. & Guelf. LXVIII. 16. *alius*, at Arond. B. Pub. L. II. 3. *alii.* Exstat in plerisque membranaceis, *alii alio &c.* sed non sunt illi e vetustioribus. WASSE.

INCREDIBILE MEMORATU EST] Frequens est hoc apud Sallustium, ut cap. 7. Catil. cap. 40. Jug. & Tacitus II. Hist. *Vix credibile memoratu.* & III. Histor. *immane dictu est.* CIACC. Eadem de Aboriginibus videtur scripsisse Cicero lib. I. de Repub. cujus haec verba exstant apud Augustinum epist. 5. *Brevi multitudo diversa atque vaga concordia civitas facta erat.* Nescio an huc faciat illud Varronis Rerum Humanarum:

Qua murum fieri voluit urgemur in unum.

COLER.

QUAM FACILE COALUERINT] Sic enim & Livius Lib. I. *Nec deinde Aborigines Trojanis studio ac fide erga regem AEneam cessere: fretusque hic animis coalescentium indies populorum AEneas, &c.* GRASW. Infra l. IV. Hist. c. 2. Mithridates Eupator, rex Ponti, Romanos increpat convenas, *olim sine patria, sine parentibus.* Florus I. I. c. 1. Latinos Thuscosque pastores; quosdam etiam transmarinos; Phrygas sub AEnea, Arcades sub Evandro duce confluxisse memorat. Dionys-

eorum [a] civibus, moribus, agris [b] aucta, [c] satis prospera, [d] satisque pol-

VARIANTES LECTIONES.

a *civilibus* F. b *aucta est* E. c Abest *satis prospera* D. d *satis pollensque* C. *satis pollens* G.

NOTAE VARIORUM.

nys. Halicarnasseus, ut Lips. citat 4. de Magn. Rom. V. *sexcentas nationes paene* ait *in urbem fluxisse.* Idem de gente Campanorum scimus, ex Diodoro Sic. quod anno tertio Olympiad. 85. ex vicis, in unam urbem coierit. Adde Euseb. num. 1580. Ubi Scaliger: *Ut de Athenienfibus vidimus num.* 789. *in unam urbem coiisse ex omnibus vicis Atticae; Theseo colonos deducente. Idem dicas de Conveniis Novempopulaniae, qui ex colluvie latronum Pyrenensium in unum oppidum a Pompejo conducti pulcerrimam & civilissimam coloniam effecerunt, auctore Hieronymo in Vigilantium Novempopulanum, domo Lugduno Convenarum.* Quod vero dispari genere, dissimili lingua, alius alio more viventes, tam facile coaluerint, Sigonius, Historiae Romanae pater, Comm. in Fastos & triumphos Romanorum, ubi de Romulo agit, tribuit efficaciae regiae potestatis. *Neque enim*, inquiens, *pastorum convenarumque congregata illa multitudo, quae ex suis populis ad novam urbem incolendam transfugisse dicitur, quum adhuc nec conjugum aut liberorum, nec ipsius soli, cui longo tempore assuescitur, caritas animos eorum consociasset, soluta metu regio, agitari popularibus seditionibus, ut in aliena urbe cum patribus civili contentione decertare sine summa totius reipublicae pernicie potuisset.* Ceterum quod in urbe condenda, id in exercitu quoque fieri posse, confirmat exemplum Annibalis, qui, teste Livio l. XXVIII. c. 12. quamvis bellum gereret exercitu non suo civili, sed misto ex colluvione omnium gentium, quibus non lex, non mos, non lingua communis: alius habitus, alia vestis, alia arma, alii ritus, alia sacra, alii prope dii essent: ita tamen uno vinculo copulavit eos, ut nulla nec inter ipsos, nec adversus ducem seditio exstiterit. Quod Hannibalis factum cum Polybio l. IX. Hist. merito admirari debemus. Etenim Phoenicem esse, ac rarissime conspici, vel Tacitus comprobaverit II. Hist. 37. Rupert.

Sed, postquam res eorum civibus, moribus, agris, aucta] Haec lectio in omnibus codicibus, quotquot ipse viderim, reperitur. verum Aurel. Augustinus in III. de Civitate Dei sic citat, *postquam res eorum legibus.* ubi hodie *civibus*, nec male, ut opinor. In Augustino librarii mendum esse suspicor. Riv. Augustin. lib. III. de Civitate Dei cap. 10. *legibus*, non *civibus*, legit. Quae sane lectio nimis mihi probatur prae altera, licet veterum librorum testimonio fulta. *Leges* enim & *mores* a Romanis scriptoribus passim conjunguntur. Coler. Nihil heic mutandum. nam leges complectitur dictio *mores.* unde noster infra: *Jus bonumque apud eos non legibus magis quam natura valebat.* Et aut fallor aut respexit auctor noster ad versum Ennii;

Moribus antiquis res stat Romana virisque.

Grut. D. Augustinus lib. III. de Civitate De cap. 10. haec citans, *legibus* non *civibus* legit. Ego, dissentientibus libris omnibus, nihil mutavi. Popma. Sic membranae Reginenses. Wasse. Sumsit e Catonis Origin. *eodem hominum complures ex agro accessitavere. Eo res eorum auxit.* Popma. Venetae L. II. B. Pub. *civibus* quod confinxerunt inepti librarii, ut haberent quod cum voce *moribus* vel forte *legibus*, ut apud Augustinum, conjungerent. *Agris* ex recentiore manu exhibet Arondel. caeteri ut in editis. Et ita locutus optimus quisque. Plautus Persa IV. 3. *Atticam hodie, civitatem maxumam, majorem feci, atque* auxi civi *foemina.* Eumenes Paneg. XXII. *hominibus, & moenibus, & muneribus* augentur. Sulpicius Severus Hist. I. 13. locum ita aemulatus est: incredibile memoratu est *quam cito* numero aucti *sunt.* retinet ille verbum substantivum de cujus salute vehementer sollicitus est Ciacconius. Vide Catil. VII. Jug. XL. Tacitum II. & III. Hist. Ammianus pag. 357. ed. Valesian. *verum aucti paullatim in* amplitudinem *gentis solidae* [*Magi*] Lampridius in Alex. *auxit agris, animalibus, gregibus, ferramentis rusticis.* Voce *moribus* includi etiam leges monet Gruterus. Cicero fere eidem adjungit *mores, jura, instituta, disciplinam*, uti Livius III. 32. & Gellius XIII. 2. & νόμος apud Herodotum ponitur pro *more* aut *consuetudine*, αἰνέω τὸν νῦν τοῦτον νόμον. At hoc non obstante significatu distant, & saepe sunt opposita. Adi Varronem apud Servium AEneid. VII. & Quintilianum V. 10. Ulpian. in Tit. de Leg. & moribus, Festum in voce. Cicero in Epist. *Lacedaemonii, qui soli jam tot annos, unis moribus & numquam mutatis legibus vivunt.* Horat. Epist.

pollens videbatur; ſicuti pleraque mortalium habentur, invidia ex opulentia orta eſt. Igitur reges, populique finitimi [a] bello tentare. Pauci ex amicicis auxilio eſſe: [b] nam caeteri, metu [c] perculſi, [a] lon-

VARIANTES LECTIONES.

a *bello illos tentare* M. b *nam cuncti* H. c *percuſſi* F. *propulſi* G. *perculſi a periculis laborans* B.

NOTAE VARIORUM.

Epiſt. II. 3. *res Italas armis tuteris*, moribus *ornes*, Legibus *emendes*. Od. XXIV. 3. *Quid* leges, *ſine* moribus *Vanae*, *proficiunt*? Noſter Jug. XXI. *Hi neque* moribus *neque* lege *aut* imperio *cujuſquam regebantur*. Opponitur *Mos juri ſcripto* apud Tacitum III. 28. & in Lib. de Moribus Germ. *Mos* ſtricte loquendo a *lege* diſtinguitur quatenus illud a ratione, hoc ab uſu proficiſcitur. Plinius N. Hiſt. XI. 55. *morientibus operire oculos*, *rurſusque in rogo patefacere*, *Quiritum* ritu *ſacrum eſt*: *ita* more condito, a quo? nempe ab uſu. Nam juxta Ovidium Met. II. 69. morem *fecerat* uſus. Cui & populi ſuffragium, addit Cicero de Invent. II. *quod in* morem vetuſtas vulgi approbatione *perduxit*. Utcumque Auguſtini lectio minime neceſſaria, licet eam tueantur membranae Reginenſes, nam *mores* denotant *legem ſcriptam*, teſte ad AEneid. I. 264. Servio. Ubi Poëta:

Bellum ingens geret Italia populoſque feroces
Contundet; moreſque viris & moenia ponet.

Wasse.

Invidia ex opulentia orta] Xenophon Cyri Paedia libr. VII. Ὅσῳ ἂν πλεῖστά τις ἔχῃ; τότε πλεῖστοι καὶ φθονοῦσι, καὶ ἐπιβουλεύουσι, καὶ πολέμιοι γίγνονται. Et apud Stobaeum Τοῖς μὲν διὰ τοῦ ἡλίου πορευομένοις ἕπεται κατ᾽ ἀνάγκην σκιά, τοῖς δὲ διὰ τῆς δόξης βαδίζουσιν ἀκολουθεῖ φθόνος. A. Manut. & Coler. Liv. Lib. I. *Tantam in medio creſcentem molem ſibi ac poſteris metuebant*. Itaque *Mezentius Caere opulento tum opido imperitans*, *jam inde ab initio minime laetus novae origine urbis*, *& tum nimio plus*, *quam ſatis tutum eſſet accolis*, *rem Trojanam creſcere ratus*, *haud gravatim ſocia arma Rutulis junxit*. Sic & *Fidenates nimis vicinas prope ſe convaleſcere opes rati*, *priuſquam tantum roboris eſſet*, *quantum futurum apparebat*, *occupant bellum facere*. Rurſum de Vejentibus: *Belli Fidenatis contagione irritati Vejentium animi & conſanguinitate. Nam Fidenates quoque Heruſci fuerunt: & quod ipſa propinquitas loci*, *ſi Romana arma omnibus infeſta finitimis eſſent*, *ſtimulabat*. Grut. Teſtatur hoc experientia: nemo non invidis oculis intuetur incrementum vicini: ſique commode poteſt, ejuſmodi principia creſcendi nullo non premit freno: putatque ſibi dicta illa Polybii l. I. c. 83. *Nemini tanta adſtruenda eſt potentia*, *ut cum eo poſtea de tuo*, *quamvis manifeſto jure*, *diſceptare ex aequo non queas*. Occurritque frequenter animo illud Caeſaris l. I. de Bello Gallico c. 10. *Magno cum periculo futurum*, *ut homines bellicoſos*, *populi Romani inimicos*, *locis patentibus*, *maximeque frumentariis*, *finitimos haberet*. Atque hoc modo comparati ſunt in exteros *ac vicinos* procerum animi, habentque talia ſpeciem comprimendae audaciae, & conſervandae aequalitatis ac Libertatis. Ac de hac invidia loquitur hic noſter. Etenim illis antiquis temporibus, quae hic deſcribuntur, non alia invidia laborarunt Romani. Florus lib. I. c. 11. §. 1. *Latini quoque Tarquinios aſſerebant aemulatione & invidia*. Alia eſt civilis, interna, plebeia: de qua Cornelius Nepos in Chabria: *Eſt hoc commune vitium magnis liberiſque civitatibus*, *ut invidia gloriae comes ſit*, *& libenter de his detrahant*, *quos emergere videant altius*: *neque aequo animo pauperes alienam opulentam intuentur fortunam*. Et in Timotheo: *Populus acer*, *ſuſpicax*, *mobilis*, *adverſarius*, *invidus etiam potentiae*. Cujus aſſertioni vadem ſe ſtatuit Plutarchus Praecepto IX. Politico pr. *Omni populo*, inquit, *invidia ac malignitas ineſt adverſus potentes*. Sed & Ariſtophanes in Equitibus, ſub perſona Demoſthenis & Niciae ducum Athenienſium, ſale comico defricans ingenium populi, inquit: *Eſt herus nobis ira ferox*, *Eſor fabarum*, *bibeſus*, *vir tribu Pyſcenſis*; *moroſum difficileque ſenium*, *ſurdaſtrum*. Jam & Euripides deſcribens infimam plebeculam: *Quin vero nihil habent*, *inopeſque ſunt victus Miſeri*, *nimium tribuentes invidiae*, *Malos aculeos in ditiores emittunt Lingua*, *improbis cari ducibus*. Rupert.

Opulentia] Hutteri membranae, teſte ad Arnobium IV. p. 133. Stewichio, habent *pollentia*, quo uſi Plautus aliique. Ab altera parte ſtant univerſi Codd. & D. Auguſtinus in Lib. de Civ. Dei. *ex opulentia* junctim exhibent Markii γ. & λ. Accedit Hegeſippus, qui tametſi non laudet ipſiſſimam vocem de qua omnis controverſia, tamen aliud ejuſdem fere numeri modulique ſubſtituit lib. V. cap. 9. *reliqui quoque reges ad ornatum urbis addidere plurima*: *Invidia ex* magnificentia *orta*. Wass.

[a]longe a periculis [b]aberant. [c]At Romani, domi militiaeque intenti, festinare, [d] parare, alius alium hortari; hostibus [e] obviam ire; libertatem, pa-

VARIANTES LECTIONES.

a *longe* abest A. B. C. D. E. G. H. I. K. L. M. b *laborant* B. c *Et Romani* C. D. G. d *properare* H. e *obviare* F.

NOTAE VARIORUM.

PAUCI EX AMICIS AUXILIO ESSE] Ejusmodi socios asscribi merito dissuadet Nicias apud Thucyd. lib. VI. καὶ τὸ λοιπὸν ξυμμάχους μὴ ποιεῖσθαι ὥσπερ εἰώθαμεν, οἷς κακῶς μὲν πράξασιν ἀμυνοῦμεν. ὠφελείας δ' αὐτοὶ δεηθέντες, οὐ τευξόμεθα. *Nec posthac societatem (quemadmodum consuevimus) cum iis facere, quibus calamitate pressis subsidium feramus, ipsi vero subsidio egentes, non inveniamus.* Proditoribus hi similes videntur, ut ex Thucyd. lib. VI. colligas: εἰ γὰρ δι' ὑμᾶς μὴ ξυμμαχοῦντας, ὅ, τε παθὼν σφαλήσεται, καὶ ὁ κρατῶν περιέσται, τί ἄλλο ἢ τῇ αὐτῇ ἀπουσίᾳ, τοῖς μὲν οὐκ ἠμύνατε σωθῆναι, τοὺς δὲ οὐκ ἐκωλύσατε κακοὺς γενέσθαι; *Nam si propterea quod vos abestis à partibus, ii, quibus bellum est, succumbent, & alii victores exsistent, quid aliud nisi horum salutem non defenditis, illos, ne mala peragant, non probibetis.* GRASW.

METU PERCULSI, A PERICULIS ABERANT] Alludit, ni fallor, ad historiam Metii Sufetii, & Albanorum, de quibus Livius lib. I. cap. 27. *Albano non plus animi erat quam fidei: nec manere ergo nec transire aperte ausus, sensim ad montes succedit.* Locum communem tetigimus ad Justini lib. XXVI. cap. 1. §. 3. RUPERT.

LONGE A PERICULIS ABERANT] Augustinus, quo dixi loco, habet, *longe a periculis aberant.* Verum dissentientibus cunctis fere exemplaribus, in quae ipse inciderim. RIVIUS. Illud *longe* abest ab omnibus, quos inspexi, codicibus, sed quod Grutero non displicuit, nos aequo animo feramus. WASSE.

ROMANI, DOMI MILITIAEQUE INTENTI, FESTINARE, PARARE] Ἀνδρῶν γὰρ σωφρόνων μέν ἐστιν, inquit Thucyd. lib. I. εἰ μὴ ἀδικοῖντο, ἡσυχάζειν· ἀγαθῶν δὲ, ἀδικουμένους ἐκ μὲν εἰρήνης πολεμεῖν, εὖ δὲ παρασχὸν, ἐκ πολέμου πάλιν ξυμβῆναι, καὶ μήτε τῶν πολέμων εὐτυχίᾳ ἐπαίρεσθαι, μήτε τῷ ἡσύχῳ τῆς εἰρήνης, ἡδόμενον ἀδικεῖσθαι. *Sapientum quidem hominum est, si non lacessantur injuria, quiescere: fortium autem, si lacessiti fuerint, pacem bello mutare: re bene gesta in concordiam redire, & neque bellorum prosperitate extolli, neque pacis voluptate captos injuriam pati.* Πρός τε τοὺς ἀστυγείτονας πᾶσι τὸ ἀντίπαλον καὶ ἐλεύθερον καθίσταται: *Ita demum cuique civitati libertas paratur, si in resistendo vicinis par sit.* Quod ut possit, cogitandum illud verbum est Lucani lib. IV.

—— *Datos, ne quisquam serviat, enses.*

FESTINARE, PARARE] Philipp. III. *Breve tempus longum est imparatis; dies enim affert & hora potius, nisi provisum est, magnas saepe cladeis, certus autem dies non ut sacrificii, sic consilii exspectari solet.* GRASW.

FESTINARE, PARARE, ALIUS ALIUM HORTARI] Haec propria olim laus Romanorum, animis minime concidere, neque hastas statim abjicere, sed exercitium summo studio festinationeque reparare. Ita, quum Pyrrho Campaniae fines ingresso, Laevinus cum exercitu multo majore, quam ante habuerat, se ostendisset: *Hydrae instar,* inquit, *Romanorum legiones caedendo renascuntur,* ut quidem refert Zonaras, & in eundem fere sensum Florus lib. I. cap. 18. Nam apud Plutarchum Cyneas, renuncians legationem Pyrrho, hoc dicit, videlicet de populi multitudine vereri se, *ne contra Lernaeam aliquam hydram sit pugnandum.* Quicquid sic, uterque allusit ad notam illam fabulam de hydra Lernae paludis incola angue, cui quum Hercules capita contunderet clava, uno contuso duo subnascebantur. Quod prolixe narrat Apollodorus lib. II. Bibliothecae. Porro hinc nervos suos habet dissertatio Julii Caesaris, lib. VI. de Bello Gallico; *Magni interesse etiam in reliquum tempus ad opinionem Galliae existimans, tantas videri Italiae facultates, ut si quid esset in bello detrimenti acceptum, non modo id brevi tempore sarciri, sed etiam majoribus augeri copiis posset, celeriter confecto per suos delectu tribus, ante exactam biemem, & constitutis & adductis legionibus, duplicatoque earum cohortium numero, quas cum Q. Titurio amiserat, & celeritate, & copiis docuisse, quid populi Romani disciplina atque opes possent.* E quibus liquet, haud fallaci Veritatis ancora niti verba Germanorum apud Tacit. II. Annal. 25. invictos & nullis casibus superabiles Romanos praedicantium,

patriam, parentesque [a] armis [b] tegere. Post, ubi [c] pericula virtute propulerant, sociis, atque amicis [d] auxilia portabant: [e] magisque dandis,

VARIANTES LECTIONES.

a *armisque* A. b *protegere* K. c *periculum* B. *ex magna virtute periculum.* d *auxilio esse* G. *suis auxilia portabant* H. e *magis magisque d. q. a. b.* H. *dandis b. q. a.* F.

NOTAE VARIORUM.

tium, *qui perdita classe, amissis armis, post constrata equorum virorumque corporibus litora, eadem virtute, pari ferocia, & veluti aucti numero inrupissent.* Rupert.

Armis tegere] Sic & V. C. meus, cum ante esset *protegere*. Simili loco in Jug. *armis libertatem, patriam, parentesque & alia omnia tegi.* Ciacc. Rem breviter perstringit Florus, *mox pro finibus, deinde pro sociis, tum pro gloria & imperio* I. 9. 6. Wasse.

Post ubi pericula virtute propulerant, sociis atque amicis auxilia portabant] Cic. pro L. Manilia: *Fuit hoc quondam, fuit proprium populi Rom., longe a domo bellare, & propugnaculis imperii sociorum fortunas, non sua tecta defendere.* Idem his tribuit Polyb. Lib. II. Ῥωμαίοις μὲν κάλλιστον ἔθος ἐστὶ τὰ κατ' ἰδίαν ἀδικήματα κοινῇ μεταπορεύεσθαι, καὶ βοηθεῖν τοῖς ἀδικουμένοις. *Romanis quidem mos hic est pulcherrimus, ut privatim factas injurias publice persequantur, & injuriam passis opem ferant.* Potest autem sociis facile subveniri, ubi domi res bene constituta: quod Thucyd. de Lacedaemoniis asserit. Lib. I. Ἔτη γάρ ἐστι μάλιστα τετρακόσια, καὶ ὀλίγῳ πλείω ἐς τὴν τελευτὴν τοῦδε πολέμου, ἀφ' οὗ Λακεδαιμόνιοι τῇ αὐτῇ πολιτείᾳ χρῶνται. καὶ δι' αὐτὸ δυνάμενοι καὶ τὰ ἐν ἄλλαις πόλεσι καθίστασαν. *Sunt enim anni circiter quadringenti & paullo plures ad finem hujus belli, ex quo Lacones eadem reip. forma utuntur: eaque re quod ipsi plurimum valebant, etiam aliarum civitatum res componebant.* Qua re vel maxime respublicae stabiliuntur: Οὐ γὰρ ὁ δουλωσάμενος, ἀλλ' ὁ δυνάμενος μὲν παῦσαι, περιορῶν δὲ, ἀληθέστερον αὐτὸ δρᾷ. *Non enim is qui alium redigit in servitutem, sed is verius hoc agit qui id facere negligit.* Thucyd. Lib. I. Et idem rursus Lib. VI. de Atheniensib. Τήν τε ἀρχὴν οὕτως ἐκτησάμεθα καὶ ἡμεῖς, καὶ ὅσοι δὴ ἄλλοι ἦρξαν, παραγιγνόμενοι προθύμως τοῖς αἰεὶ ἢ βαρβάροις ἢ Ἕλλησιν ἐπικαλουμένοις· ἐπεὶ εἴγε ἡσυχάζοιεν πάντες, ἢ φυλοκρινοῖεν, οἷς χρεὼν βοηθεῖν, βραχὺ ἄν τι προσκτώμενοι αὐτῇ, περὶ αὐτῆς ἂν ταύτης μᾶλλον κινδυνεύσοιμεν· τὸν γὰρ προύχοντα οὐ μόνον ἐπιόντα τις ἀμύνεται, ἀλλὰ καὶ μὴ ὅπως ἔπεισι προκαταλαμβάνει. *Atque in hunc modum imperium paravimus, & nos & alii quicumque eo sunt potiti, succurrendo semper iis qui implorabant, sive Barbari sive Graeci. Nam si quiescere omnibus libeat, vel eorum delectum habere, quibus auxiliari usus sit, ubi imperium paullulum auxerimus, de ipso imperio eo magis in periculum veniemus. Eum enim qui praevalet non modo arcet quis jam invadentem, sed etiam ne quando invadere possit praeoccupat.* Grasw.

Sociis atque amicis auxilia portabant] Nolo recoquere, quae ad Florum & Justinum apposui de populorum quorundam in ferendis auxiliis alacritate, eaque specie occultata imperii cupidine. Rupert.

Magisque dandis quam accipiendis beneficiis amicitias parabant] Hoc videtur sumsisse a familiari suo Thucydide; cujus haec sunt ἐν τῷ ἐπιταφίῳ λόγῳ τοῦ Περικλέους. Οὐ γὰρ πάσχοντες εὖ, ἀλλὰ δρῶντες κτώμεθα τοὺς φίλους. Idem infra similem in sententiam incurrit in Jugurtha: *Beneficia dare, invitus accipere.* A. Manut. Hoc privatim de Sulla asseritur in bello Jugurthino: *Multis rogantibus, aliis per se ipse dare beneficia, invitus accipere, sed ea properantius, quam aes mutuum reddere, ipse ab nullo repetere, magis id laborare, ut illi quam plurimi deberent.* Item Pericles de suis Atheniensibus apud Thucyd. Lib. II. οὐ γὰρ πάσχοντες εὖ, ἀλλὰ δρῶντες κτώμεθα τοὺς φίλους. *Non enim accipientes, sed dantes beneficia amicos nobis comparamus.* Additque sententiam notatu dignissimam: Βεβαιότερος γὰρ ὁ δράσας τὴν χάριν, ὥστε ὀφειλομένην δι' εὐνοίας, ᾧ δέδωκε σώζειν· ὁ δ' ἀντοφείλων ἀμβλύτερος, εἰδὼς οὐκ ἐς χάριν, ἀλλ' ἐς ὀφείλημα τὴν ἀρετὴν ἀποδώσων. *Constantior enim est amicus qui dedit beneficium, utpote quod per benevolentiam ei cui dedit debet tueri. Sed qui pro accepto redhostimentum debet, hebetior est & tardior, quia scit non ut gratiam sed ut debitum se redditurum.* Grasw. Mirum est, nisi hauserit ab uberibus Eloquentis illius Deae, quibus ante etiam Pericles, quem sic audire est orantem apud Thucyd. l. II. p. 80. *Virtute vero multum a vulgo discrepamus, quod non accipien-*

dis, quam accipiundis beneficiis amicitias parabant: imperium legitimum,

NOTAE VARIORUM.

piendis, ſed dandis beneficiis amicitias nobis paramus, nam qui dat, longe firmior exſiſtit; dum eum, quem ſuo ſibi beneficio obligavit, benevolentia conſervare ſtudet: cum alter longe remiſſiore ſit animo, videns ſe non tanquam officium, ſed debitum referre. Nutritus eodem lacte Seneca Ep. LXXXI. *Errat, ſi quis beneficium libentius accipit, quam reddit: quanto enim hilarior eſt, qui ſolvit, quam qui mutuatur, tanto debet laetior eſſe, qui ſe maximo aere alieno accepti beneficii exonerat, quam qui cum maxime obligatur.* RUPERT.

IMPERIUM LEGITIMUM] Videtur hoc inferius *annuo imperio* opponere; cum ait: *Immutato more, annua imperia, binos imperatores ſibi fecere.* CIACC. Quo nullum excellentius teſte Thucyd. Lib. III. Ὅτι χείροσι νόμοις ἀκινήτοις χρωμένη πόλις κρείσσων ἐστὶν, ἢ καλῶς ἔχουσιν ἀκύροις. *Melius agi vel cum ea civitate, quae malis legibus immotis utitur, quam quae bonis inconſtanter.* GRASW. i. e. ſecundum leges, vel legibus circumſcriptum, notat Pricaeus ad oram Cod. WASSE.

NOMEN IMPERII REGIUM HABEBANT] Neque enim abſolutae poteſtatis erant reges vetuſtiſſimorum, ſed jure ſuo cum jure populi collato utebantur, ſuaſiſſe eos, diſſuaſiſſeque, & utilia atque inutilia monſtraſſe, ait Seneca Epiſt. XC. intellige, non juſſiſſe. Et Juriſconſultus in l. I. D. de Off. Quaeſtoris aſſerit, Romulum & Numam quaeſtores non ſua voce, ſed populi ſuffragio creaſſe. Oſtenditque ſatis hoc exemplum Horatii ad populum provocantis, quod poſtremus rex (ſi quidem cum Servio Tullio ſimul juſta ac legitima regna occiderant, ut Livius Lib. II.) non permiſſurus fuiſſe videatur. De Graecorum Heroicis regnis teſtatur idem Ariſtoteles Polit. III. c. 10. *Neque enim vitae neciſque jus, niſi in bellicis expeditionibus, in manu habent.* Indicat Homerus: Agamemnon namque in concionibus patienter ferebat convitia, in expeditione vero & vitae neciſque jus habebat. Ait namque: *Quem ego longe a pugna, &c. non ſatis ille celeriter canes & aves effugiet. nam penes me mors.* Ita Ambiorigis regnum in Eburones ejuſmodi fuiſſe, ut non minus haberet in ſe juris multitudo, quam ipſe in multitudinem, teſtatur ipſe apud Caeſarem Lib. V. Apud quem & AEduorum legati ajunt, eam ſuae reipubl. formam antiquitus conſtitutam, ut ſinguli magiſtratus creari, atque regiam poteſtatem annuam obtinere conſueſſent. lib. VII. Laconum regibus poteſtatem bellorum dedit Lycurgus, cum magiſtratui judicia & annuas ſucceſſiones, ſenatui cuſtodiam legum, populo vero eligendi ſenatum, creandique magiſtratus jus permiſiſſet, teſte Juſtino Lib. III. Idemque confirmat Ariſtoteles loco citato. Quin ipſius Macedonici regni, Philippi & Alexandri tempore, non erat ea licentia, quae Perſici; quare magis inducendo quam edicendo imperium agitabant. Unde exſtiterunt Ciceronis aevo epiſtolae Philippi ad Alexandrum, Antipatri ad Caſſandrum, Antigoni ad Philippum, quibus praeceperunt, ut oratione benigna multitudinis animos ad benevolentiam allicerent, ut ipſe teſtatur in III. de Offic. Quod firmat illud apud Ælianum Lib. II. Var. Hiſt. ὁ Ἀντίγονος ὁρῶν τὸν υἱὸν τοῖς ὑπηκόοις χρώμενον βιαιότερόν τε καὶ θρασύτερον, οὐκ οἶδας, εἶπεν, ὦ παῖ, τὴν βασιλείαν ἡμῶν ἔνδοξον εἶναι δουλείαν; *Videns Antigonus filium ſuum in ſubditos violentius atque audacius exercere imperium: Ignoras, inquit, o fili, regiam poteſtatem ſplendidam modo eſſe ſervitutem?* Aliter apud Aſiaticorum magnam partem quos Europaeis ad ſervitutem procliviores eſſe vere dixit Ariſtoteles, de Cœlo. Unde apparet, cum grano ſalis accipiendum, quod Tacitus ait, Romulum Romanis ut libitum eſt imperitaſſe. GRASW. Breviter enunciarem, Reges fuiſſe ſine regno. Cui ſenſui appropinquant illa Plinii junioris in Panegyrico Optimo Principi dicto, circa medium: *Stant effigies tuae, quales olim ob egregia in Rempublicam merita privatis dicabantur: viſuntur eadem e materia Caeſaris ſtatuae, qua Brutorum, qua Camillorum. Nec diſcrepat cauſa. Illi enim reges hoſtemque victorem moenibus depulerunt: hic regnum ipſum, quaeque alia captivitas gignit, arcet ac ſubmovet: ſedemque obtinet Principis, ne ſit Domino locus.* Vult dicere, quum regnum non ſit ſine violentia civibus gravi, Trajanum ſeſe in Principem ſubmiſiſſe, cujus poteſtas legibus definitur. Clapm. l. II. de Arcanis Imperii c. 15, in hoc Salluſtii loco praetextum ſive πρόφασιν occupati imperii veſtigat; qualis illa fuerit Tiberii, quum, ut vocatus electuſque potius videretur, quam per uxorium ambitum & ſenili adoptione inrepſiſſe, operam daret. Ita pleraque regna vi & bello, nonnunquam per ſcelera occupantur; qui titulus quandoquidem invidioſus eſt & violentus, conſultius eſt ementiri Imperii leges & SCta, vel ſaltim invitis extorquere, quae poſtea omnibus aliis poſtpoſitis, ſola & veluti ἐν αἰνιγμοῖς magnifice oſtentant, ut, verbis Xiphilini, *omnia habere videantur conceſſu populi.* Sed profecto Salluſtiana non ſunt ejuſdem

jugi.

mum, [a] nomen imperii regium habebant: [b] delecti, quibus corpus [a] an-

VARIANTES LECTIONES.

a *& nomen* E. *nomen regium i. h.* K. b *electi* I.

NOTAE VARIORUM.

jugi. Προφάσεως sive praetextu opus est illis, qui libertate plebi erepta, regni fundamenta valida jecerunt, ut in d. c. ipse docet Clapmarius. At regium apud Romanos imperium, ut h. cap. 6. noster asserit, *conservandae libertatis, atque augendae Reipublicae fuerat.* Inspice mecum regum historiam. Numa Pompilius, quum legati Romanorum degentem eum Curibus (oppidum est Sabinorum, quod *Turre* vel *Turres* hodie dicitur) ad regnum vocarent, principio illis restitit, & diu in eadem sententia permansit: sed quum fratres instarent precibus, & tandem ipse quoque pater tantum honorem ultro oblatum minime rejiciendum censeret, ipsis assensus est, Regemque se creari est passus. Quum autem Romani haec ex legatis audissent, antequam virum illum praesentem viderent, maximo ejus desiderio flagrare coeperunt, existimantes hoc esse satis firmum argumentum ejus sapientiae, quod, quum ceteri regnum supra modum in pretio haberent, & in eo summam suae felicitatis ponerent, id ille solus, ut rem vilem contemneret, ut refert Dionys. Halicarn. lib. II. p. 168. Viden' igitur quam πρόφασις in eo non habeat locum, quemadmodum nec in Tullo Hostilio, nec Anco Marcio, qui regnarunt populi jussu, & patrum auctoritate, ac regnarunt ita, ut sua majestas Senatui, populo libertas constaret. Tanquam incognitum notat in Tarquinio Prisco Florus l. I. c. 5. §. 1. quot *regnum ultro petens acceperit.* Ergo ad priorum modestiam respiciens Sallustius, *imperium eos*, inquit, *legitimum habuisse*; hoc est, ex legibus & accepisse & administrasse, quantumvis *Reges*, invidioso vocabulo, dicerentur. Invidioso, dico, quoniam, ut in Jugurthino cap. 3. loquitur, *impune quaelibet facere, id est regem esse*: e quo loco, veluti per specularem lapidem, magis magisque patent ista Sallustii, mihi alioquin haud abstrusa. Rupert. Illud *imperii* non agnoscunt Badianus L. I. L. 3. Martin. *regium imperii.* Nec sensus requirit, & orationis impetum tardat. Infra etiam mutat locum in Regio Codice. Scio tamen eleganter dici posse *nomen imperii*, ut, *sanguinis nomen* apud Ovid. Metam. IX.

Jam Dominum appellat, jam nomina sanguinis odit.

Habes etiam apud Cic. IV. Acad. *invidiosum* nomen voluptatis, apud Quintilian. Cic. II. de Legg. *Multa perniciose sciscuntur in populis quae non magis legis nomen attingunt quamsi &c.* Caeterum de antiquitate Regii nominis adi Lucretium V. 1135. Wasse.

Delecti quibus corpus annis infirmum, ingenium sapientia validum erat, reip. consultabant] Sic & in omnibus manuscriptis; at sunt qui legant, *reip. consulebant.* quomodo Rodolphus idem citat, memoriane lapsus, an quod sic legendum judicaret. Sensus autem est, *consilium reip. penes senes fuisse, qui ex auctoritate patres, ob aetatem senatus vocarentur.* ut inquit Florus. Riv. Tacitus Annal. V. *Trecenti delecti opibus aut sapientia, ut Senatus.* Ciacc. Qui infirmitatem corporis animi virtute superarent, ut de Torquato Cons. Cic. in Orat. pro Sulla. Et rursus idem in Catone: *Mens enim, & ratio, & consilium in senibus est: qui si nulli fuissent, nullae omnino civitates fuissent.* Atque iterum: *Nec enim excursione, nec saltu nec eminus hastis, nec cominus gladiis* (Scipio Africanus senex) *uteretur; sed consilio, ratione, sententia: quae nisi essent in senibus, non summum consilium majores nostri appellavissent Senatum.* Hanc ob causam non Romani soli, sed & alii plerique senum consilio usi sunt, ut Cicero loco proxime citato: *Apud Lacedaemonios quidem*, inquit, *ii, qui amplissimum magistratum gerunt, ut sunt, sic etiam nominantur senes. Quod si legere atque audire voletis externa, maxumas Respubl. ab adolescentibus labefactatas, a senibus sustentatas reperietis.*

Cedo, qui vestram Rempubl. tantam amisistis tam cito?

Sic enim percunctanti, ut est in Naevii ludo, respondentur & alia, & hoc in primis:

Proveniebant oratores novi stulti adolescentuli.

Temeritas est videlicet florentis aetatis, prudentia senectutis. Sic & ille apud Thucyd. sentit Lib. VI. καὶ δῆτα, ὃ πολλάκις ἐσκεψάμην, τί καὶ βούλεσθε, ὦ νεώτεροι; πότερον ἄρχειν ἤδη; ἀλλ' οὐκ ἔννομον· ὁ δὲ νόμος ἐκ τοῦ μὴ δύνασθαι ὑμᾶς μᾶλλον, ἢ δυναμένους ἐτέθη ἀτιμάζειν. *Enimvero, quod saepe cum animo meo consideravi, quid vultis adolescentes? An jam nunc imperia obtinere? At hoc lex vetat. Lex autem eo lata est quod gerendis imperiis*

inepti

[a] annis infirmum, ingenium sapientia validum erat, Reipublicae consultabant. [b] Hi vel aetate, [c] vel curae similitudine, Patres [d] adpellabantur.

VARIANTES LECTIONES.

a *armis infirmum* H. *infirmum annis* K. M. b *Hi aetate* A. c *vel curae sollicitudine* F. *vel similitudine curae* K. M. d appellantur E.

NOTAE VARIORUM.

inepti sitis, non ut aptis ad ea gerenda contumeliam faciat. Grasw. Videtur hoc paradoxon esse, infirmo corpore, magnam esse animi vim atque vigorem, illiusque robur in hunc quasi transfundi ac migrare: cum tamen hospitio male affecto non possit non etiam hospiti male esse. Sed sciendum est, non intelligi hic ostio admotos, vel in extrema tegula stantes. Sed quinquagenarios sexagenariosque. Notandum enim e Senecae Patris Controversia VIII. lib. 1. *Senatorem more Romano post sexagesimum & quintum annum in curiam non citari.* Et hic numerus Senecae Philosopho l. de Brevit. vitae c. 20. jubente Lipsio, restitui debet: quum vulgata lectio nimis mature mittat Senatorem. Porro Sallustii verbo non radius modo lucis, sed ipsa quasi Aurora, accedit ex illis Ciceronianis I. Officior. *Senibus labores corporis sunt minuendi, exercitationes etiam animi augendae videntur. Danda vero opera, ut & amicos & juventutem & maxime Rempublicam consilio & prudentia adjuvent. Non enim viribus (teste eodem de Senect.) aut velocitatibus, aut celeritate corporum, res magnae geruntur: sed consilio, auctoritate, sententia: quibus non modo non orbari, sed & augeri senectus solet.* Adde Freinsh. in Flori l. I. c. 16. §. 10. lit. m. Bernegg. in Germ. Tac. quaest. Miscell. 59. Rupert.

Reipublicae consultabant] *Consulebant* fortasse legendum; sic in orat. Cottae, *tolerate adversa & consulite reipublicae* & in orationibus de Republ. ordinanda, *apud illos una respublica erat: ei consulebant.* Nisi forte, *consultare*, dixit, ut *agitare*, *ductare*, *dictare*, & multa alia hujusmodi dicere solet, hoc est, *frequenter consulebant.* Ciaccon. & Ursinus. Errat vir doctus qui hic legit *consulebant*, vulgatam tuetur Sallustius ipse: *Omnis homines, P. C. qui de rebus dubiis consultant, ab odio, amicitia, ira, atque misericordia vacuos esse decet.* Ita Cicero, *Sine eo consilio Romae ne reges quidem esse potuerunt.* Grasw.

Patres adpellabantur] An 'quia grandaevi vulgo a minoribus *Patres* adpellarentur? hi enim tantum fiebant Senatores. Similem curam Patribus gerebant ob eam caussam, *quia sicut patres filios* (inquit Isidorus) ita Rempublicam isti alebant. Respicit autem Sallustius fortassis ad id tempus, quo, primum a Romulo centum Senatores creati sunt, de qua re Livius, Florus, Festus, Plutarchus in Quaestionibus. Coler. Oppido quam venusti sunt Nasonis versus ex V. Fastorum, quos non pigebit adscribere:

> *Magna fuit capitis quondam reverentia cani,*
> *Inque suo pretio ruga senilis erat.*
> *Martis opus juvenes animosaque bella gerebant,*
> *Et pro Dis aderant in statione suis.*
> *Viribus illa minor, nec habendis utilis armis,*
> *Consilio patriae saepe ferebat opem.*
> *Nec nisi post annos patuit tunc curia seros,*
> *Nomen & aetatis mite Senatus habet.*
> *Jura dabat populo senior, finitaque certis*
> *Legibus est aetas unde petatur honor.*

Et paulo post:

> *Romulus hoc vidit, selectaque corpora Patrum,*
> *Dixit ad hos urbis summa relata novae est.*

Florus. *Consilium Reipublicae penes senes esset, qui ex auctoritate, Patres, ob aetatem, Senatus vocabantur.* Ita dicti *Senatores* (verba Isidori) *quia sicut Patres filios, ita Rempublicam isti alebant.* Qui ex illis nascebantur, Patricii. Livius lib. I. *Patres certe ab honore, patricii progenies eorum.* Iidem & ingenui. Festus: *Cincius* ait *in libro de Comitiis patricios eos appellari solitos, qui nunc vocentur ingenui.* Servius haec Sallustii adducens legit, *appellati sunt,* & mox addit de suo: *Senatores autem alii a senecta aetate, alii a sinendo dictos accipiunt.* Putsch. Livius Lib. I. *Centum creat Senatores: sive quia is numerus satis erat; sive quia soli centum erant, qui creari Patres possent. Patres certe ab honore: patriciique progenies eorum appellati.* At Crispus noster merito dubitat, quae nominis fuerit ratio: nam & olim non convenit inter eruditos, teste Quintiliano Lib. I. Instit. Orat. c. 6. & Dionysio Halicarnassensi; aetasne aut virtus Senatus nomen impo-

tur. Post ubi regium imperium, [a] quod initio [b] conservandae libertatis, [c] atque augendae Reipublicae [d] fuerat, [e] in superbiam, dominationemque [a] con-

VARIANTES LECTIONES.

a *quod in initio* A. E. F. K. M. b *libertatis causa* E. *causa conservandae libertatis* F. H. *conservandae causa libertatis* K. c *atque* abest C. L. *augendaeque* M. d *causa fuerat* B. e *in superba dominationeque se] convertit* B.

NOTAE VARIORUM.

imposuerit delectis Patribus: Nam & seniores & optimos Latini prisci senes appellare solebant. Quanta vero hujus Senatus etiam posterioribus saeculis autoritas fuerit, intelligere est ex Cicerone pro Sextio, quo loco descriptionem civitatis a majoribus sapientissime constitutam extollit: *Qui cum regum potestatem non tulissent, ita Magistratus annuos creaverunt, ut Consilium Senatus Reipublicae praeponerent sempiternum: deligerentur autem in id consilium ab universo populo, aditusque in illum summum ordinem omnium civium industriae ac virtuti pateret. Senatum Reipublicae custodem, Praesidem, propugnatorem collocaverunt, hujus ordinis auctoritate uti Magistratus, & quasi ministros gravissimi consilii esse voluerunt: Senatum autem ipsum proximorum ordinum splendore confirmari, plebis libertatem & commoda tueri atque augere voluerunt.* Quae quidem confirmat Otho Lib. I. Histor. apud Tacitum: *Quid? vos pulcherrimam hanc urbem domibus & tectis & congestu lapidum stare creditis? Muta ista & inanima intercidere ac reparari promiscue possunt. AEternitas rerum & pax gentium, & mea cum vestra salus, incolumitate Senatus firmatur. Hunc auspicato a parente & conditore urbis nostrae institutum, & a regibus usque ad principes continuum & immortalem, sicut a majoribus accepimus, sic posteris tradamus.* GRASW.

ATQUE AUGENDAE REIPUBLICAE FUERAT] Legendum: *atque augendae Reipublicae causa fuerat:* atque ita habet vetustum Exemplar Julii Gothi adolescentis eximiae spei, quod ipse e Biturigibus, cum illic sub Alciato jurisprudentiae studeret, huc attulit, ex Italia tamen antea in Galliam delatum. Nec verbum *causa*, omitti debet, ut in Aldino codice omissum videmus: male meo quidem judicatu. Editio quidem ejusdem, si ad prioris seculi exemplaria edita conferatur; laudanda certe, verum si penitius introspexeris, Dii boni, quantum illic reperias errorum! Eam tamen nostrae aetatis librarii certatim, tanquam Simiae, a viginti nunc annis imitati, ne latum quidem digitum ab ea discesserunt. Unde factum est, si quis secus, quam ea habebat, legeret, ut identidem audiret impudenter obgannientes, *Aliter atque tu legis, habet litera Aldina*, quasi piaculum commisisset, qui non statim illi acquievisset. GLAR. Ne quis putet mendosum esse locum, notandum existimavi, locutionem esse Sallustianam, qua & alibi usus est; ut infra: *Poenam illorum sibi oneri, impunitatem perdundae Reipublicae fore credebat.* Et lib. I. Hist. in Orat. Lepidi: *Omnia retinendae dominationis honesta aestimat.* Et eodem libro in Orat. Philippi: *Exercitum opprimendae libertatis cepit.* item: *Arma civilia cepit, legum ac libertatis subvertendae.* Terentius quoque in Adelphis: *Ne id adsentandi magis, quam quod gratum habeam facere existumes.* De hoc loquendi genere vide Priscianum lib. XVIII. A. MANUT. Ita solus ex duodecim MSS. Pal. quintus. caeteris interponitur dictio *caussa*, sed falsitatis ipsam se arguit; adeo non uno collocatur loco. nam vetustiores posuerunt juxta *libertatis*; recentiores, vel ante *fuerat*; vel ante *Reipublicae*, est etiam qui habet post, *atque*; est qui post, *fuerat*. haec dico, ne quis temere accedat Glareano. GRUT. Non debuisset haec tentare scalpello critico Glareanus, aut legere: *augendae Reipublicae caussa*, quum familiaris optimis quibusque scriptoribus sit hic Graecismus, reticere Ablativum *caussa*. Idem enim in Jugurth. *Quae postea gloriosa modo, nec belli patrandi cognovit.* Consulendus Voss. l. de Construct. cap. VII. Lips. ad Taciti IV. H. & I. Epist. Quaest. 12. RUPERT. *Causa* retinet Cod. Julii Gothi & recte inquit Glarean. At aliter Aldin. quem propterea damnat immerito. L. 4. LI. 12. LXVIII. 16. *augendaeque Reipublicae fuerat.* WASSE.

IN SUPERBIAM, DOMINATIONEMQUE CONVERTIT] Latinus Pacatus Paneg. de superbia: *Cujus quidem ita majores nostros semper pertaesum est, ut graviorem semper putaverint servitute contemptum, ejusque impatientia sint coacti, post bellatores Tullos, Numasque sacrificos, & Romulos conditores, regnum usque ad nomen odisse. Denique ipsum illum Tarquinium exsecratione postrema hoc damnaverunt maledicto, & hominem libidine praecipitem, avaritia caecum, immanem crudelitate, furore vecordem, vocaverunt*

Super

[a] convertit; [b] inmutato more, annua imperia, binosque [c] Imperatores sibi

VARIANTES LECTIONES.

a *se convertit* C. D. E. G. H. I. K. L. *convertit se* F. b *immutante more* E. c *sibi Imperatores* F. *binosque Imperatores* M.

NOTAE VARIORUM.

Superbum, & putaverunt sufficere convitium. Dominationem vero intellige tyrannidem: de qua Polyb. Lib. II. Αὐτὸ τοὔνομα τυράννου περιέχει τὴν ἀσεβεστάτην ἔμφασιν, καὶ πάσας περιείληφε τὰς ἐν ἀνθρώποις ἀδικίας καὶ παρανομίας. *Nam ipsum tyranni nomen summam impietatis significationem complectitur, injurias sceleraque omnia, quae inter homines agitari solent, continens.* GRASW.

IN SUPERBIAM DOMINATIONEMQUE SE CONVERTIT] Hic conjecturam meam subjiciam, nullius auctoritate fideve exemplaris fretus. Quid enim, si legas, *in superbiam dominationemque vertit*? quo modo & alias verbo hoc Sallustius uti solet. Est autem & aliis in locis *vertit* in *convertit* aut *convertitur* mutatum; nam illud *se*, codex Merseburgensis non habet. Sed & *convertit* interdum absolute ponitur apud hunc auctorem: id quod suo loco ostendemus. Adhaec τὸ *caussa*, non habent manuscripta quaedam in contextu, sed in spatio tantum quod versus dirimit. ut tale omnino sit, quale apud Terentium in Adelphis: *Ne id assentandi magis, quam quod gratum habeam, facere existumes*, deëst enim *caussa*. Sic autem Romanos loqui interdum consuevisse, testatur XVIII. Priscianus. Sane Cornel. Tacitus identidem hac ellipsi utitur, omisso substantivo *caussa* vel *gratia*, id quod in Terentio diligenter annotavimus. Sed & alias Sallustius ipse hoc modo loqui consuevit, ut suis locis indicabitur. *Quod initio conservandae libertatis fuerat.* pro, *quod ad libertatem conservandum faciebat* RIVIUS. V. c. habet: *In superbiam dominationem se convertit*; ut fortasse legi possit; *In superbam dominationem.* Sed Caesar in Anticatone dixit: *Unius arrogantiae, superbiaeque dominatuque.* CIACCON. & URSIN. Dictionem *se* sustuli, tanquam inanem: nec tamen a me veterem librum dissentire video, cum quo facit idem Sallustius, qui hoc loquendi genere alibi quoque usus est: *Nae ista vobis mansuetudo & misericordia, si illi arma ceperint, in miseriam vertet.* Item: *Benefacere jam ex consuetudine in naturam vertit.* Denique: *Secundae res in miserationem ex ira vertunt.* Alibi quoque Cicero: *Sed hoc vitium in bonum ei vertebat.* Tacitus III. *Postquam caedibus saevitum & magnitudo famae exitio erat, ceteri ad sapientiora convertere.* Idem alibi: *Clam cum paucis ad pedites convertit*, Caesar lib. III. Bell. Civ. *Detrimentum in bonum verteret.* Livius lib. X. *Auspicia in bonum verterunt.* Et Lib. XXXIX. *Haec in perniciem adolescenti verterunt.* Virgilius III. Georg.

Et totae solidam in glaciem vertere lacunae.

Tacitus, *Astusque hostium in perniciem ipsis vertebat.* Idem: *Seu temere lapsa vox in praesagium vertit.* Livius: *verteratque Scipionum invidia in Praetorem.* Idem lib. IX. Decadis IV. *Mores quidem populi Romani quantum mutaverint, vel hic dies argumento erit.* pro, *mutati sint.* Et lib. VIII. Belli Punici 2. *Non septies die, sicut fama fert, temporibus statutis reciprocrat.* pro, *reciprocatur.* Suetonius: *Quoties terra in urbe movisset*, pro, *mota esset.* Virgilius:

——— ——— *Nox humida coelo*
Praecipitat.

Idem:

Ingeminant Austri.

Gellius etiam lib. I. cap. 13. *Si res forte melius vertisset, Diis quidem gratia habenda.* Livius autem lib. II. ab Urbe condita, ellipsin faciens pronominis, *se* sic ait: *Secuti, dedita opera passim ad illecebras propulsa pecora, praecipitavere in insidias.* Et Virgilius:

Accingunt omnes operi.

Et:

Tum prora avertit.

Ut facile adducar iis qui Curtii locum VII. mutant, proque *vertitur*, legunt *vertit.* In eo sic est: *Posteaquam desierat esse quem odissent, invidia in misericordiam vertitur.* Vide quoque Gellium Noct. Attic. lib. XVIII. cap. 12. A. MANUT. Scire licet hanc integram & inviolatam lectionem esse. Quamquam aliter libri Petri Ciacconii cujus nuper in Sallustium breves, sed eruditae notae prodiere. Porro *dominationem* Tyrannidem adpellat, nam & *Domini* vocabulum, tam invidiosum olim Romae erat, quam *Regis*, ut liquet ex Suetonio & aliis. Legitur eodem significatu hoc verbum apud Apulejum lib. de Philosophia. modo ibi correctores sui nominis meminissent. Locus talis est: *Culpabilium autem virorum quatuor formae sunt, quarum prima Honoripetarum est; sequens, Abstemiorum; tertia, Popularitatis; Tyrannicae dominationis ultima.* Certe in editionibus, quae

ſibi fecere. Eo modo [a] minime poſſe putabant [b] per licentiam inſoleſcere [c] animum humanum.

VII.

VARIANTES LECTIONES.

a *imminui poſſe* B. b *per licentiam putabant* M. c *humanum animum* B.

NOTAE VARIORUM.

quaſcumque vidi, excuditur, *damnationis*. COLER. Etſi MSS. noſtri agnoſcerent pronomen *ſe*, expungendum tamen putavi, auctoritate codicis Romani ac Merſeburgenſis. GRUTERUS. *Convertit* abſolute, pro *converſum eſt*. Exempla plura pete a Voſſio lib. III. de Anal. cap. 3. Bernec. in Juſtin. lib. XXXVI. cap. 2. §. 15. RUPERT. Dictys II. 3. *propere ad eam* convertit. WASSE.

IMMUTATO MORE ANNUA] Sic fere & Polybius Lib. VI. Μεταβαλλούσης δὲ ταύτης (βασιλείας) εἰς τὰ συμφυῆ κακὰ (λέγω δὲ εἰς τυραννίδα) αὖθις ἐκ τῆς τούτων καταλύσεως ἀριστοκρατία φύεται. Regnum *ubi ad congenita mala degeneravit, nempe tyrannidem, regibus ſublatis rurſum naſcitur optimatium principatus.* Potuerat & democratia adjungi. Thucyd. Lib. VI. Τοῖς γὰρ τυράννοις ἀεί ποτε διάφοροί ἐσμεν· πᾶν δὲ τὸ ἐναντιούμενον τῷ δυναστεύοντι δῆμος ὠνόμασται· καὶ ἀπ' ἐκείνου ξυμπαρέμεινεν ἡ προστασία ἡμῖν τοῦ πλήθους. GRASW.

ANNUA IMPERIA, BINOSQUE IMPERATORES SIBI FECERE] Tacit. III. Annal. *Pulſo Tarquinio adverſum Patrum factiones multa populus paravit tuendae libertatis & firmandae concordiae.* Quorum hoc poteſt haberi primum ac praecipuum. *Quibus regia poteſtas non placuit*, ait Cic. III. de Legibus, *non ii nemini, ſed non ſemper uni parere voluerunt.* Et ibidem rurſum: *Quaeſitum igitur ab illis eſt, placeretne unum in civitate eſſe magiſtratum, cui reliqui parerent: quod exactis regibus intelligo placuiſſe noſtris majoribus: ſed quoniam regale civitatis genus, probatum quondam, poſtea non tam regni quam regis vitiis repudiatum eſt, nomen tantum videbitur regis repudiatum, res manebit, ſi unus omnibus reliquis magiſtratibus imperabit.* GRASW.

EO MODO MINIME POSSE PUTABANT PER LICENTIAM INSOLESCERE ANIMUM HUMANUM] Exturbandum eſt illud, *putabant*: quod non eſſe Salluſtii tam certum eſt, quam, imperite feciſſe eos, qui inculcarunt PALMER. Conſulum enim imperium primo vere regium erat. Ex Liv. Lib. II. *Libertatis originem inde magis, quia annuum imperium conſulare factum eſt, quam quod diminutum quicquam ſit ex regia poteſtate, numeres. Omnia jura, omnia inſignia primi Conſules tenuere.* Sed & Cicerone in Legibus ſuis: *Regio imperio duo ſunto.* Polybius item Lib. VI. ubi docet, optimam Reipublicae formam eſſe, quae ex tribus mixta ſit, qualis Lacedaemoniorum fuerit ab Lycurgo inſtituta, qualis ſuo tempore Romana, oſtendit, quo modo Conſules Monarchicam & regiam referant poteſtatem. *Illi enim*, inquit, *quamdiu in Urbe ſunt, priuſquam legiones educant, omnia quae publice fiunt in poteſtate habent. Omnes reliqui Magiſtratus praeter Tribunos Conſulibus parent, hi legationes in Senatum inducunt; iidem quoties deliberari aliqua de re uſus poſtulat, referendi jus habent, eſtque in eorum manibus SConſulto conficiendi totum negotium. Praeterea publicae omnes actiones, quae per populum fieri debent, ad curam horum pertinent: item advocare conciones, rogationes ferre, e ſuffragiis legem aut plebiſcitum condere, inſuper belli adornandi, gerendi, & omnium quae ad expeditionem pertinent adminiſtrandi poteſtatem propemodum abſolutam Coſſ. habent. Nam & auxiliaribus ſociorum copiis imperare, quod viſum fuerit, & tribunos militum conſtituere, & conſcribere exercitum, & delectum agere, Coſſ. licet. Accedit iſtis quod jus animadvertendi habent in quemcumque voluerint ex omnibus, qui bello ipſis parent. Poſſunt iidem de publicis pecuniis quantum libuerit inſumere, comitante Quaeſtore, & prompte quicquid fieri juſſus fuerit exſequente.* Hoc tantum imperium (quod quidem poſtmodum valde imminutum fuit, cum Publicola faſces populo ſubmiſit, cumque reducta eſt provocatio ad populum, & Tribuni plebis conſtituti ſunt) ut Florus Lib. I. cap. 9. *Ex perpetuo annuum placuit, ex ſingulari duplex, ne poteſtas ſolitudine & mora corrumperetur. Nam*, uti Cicero III. de Legibus, *& qui bene imperat paruerit aliquando neceſſe eſt: & qui modeſte paret, videtur, qui aliquando imperet dignus eſſe. Itaque oportet & eum qui paret ſperare, ſe aliquo tempore imperaturum: & illum qui imperat, cogitare brevi tempore ſibi eſſe parendum.* Is in memoria nempe habebit illud quod Imperator Alexander Severus, cum aliquem emendaret, dici jubebat: QUOD TIBI NON VIS FIERI, ALTERI NE FECERIS. Brevitas ergo licentiam coërcuit, ſed nec minus adjunctus brevi imperio ſocius: *Dum alter alterum obſervat*, inquit ille, *in fide continet, & ſi unus a Republica deſcivit, alter eam tuetur, ſuitque eo pacto nec viribus, nec vitiis mixti.* Eadem Maecenati mens apud Dio-

VII. Sed ea tempeſtate coepere [a] ſe quiſque [b] magis extollere, [c] magiſque

VARIANTES LECTIONES.

a *quiſque ſe* F. b *magis* abeſt M. c *Magis ingenium* E. *magis magiſque extollere ingenium* &c. G.

NOTAE VARIORUM.

Dionem, qui Auguſto dum cautum vult, binos praetorio praefectos ſibi ut conſtituat hortatur, quo diſſectam in partes poteſtatem adverſus Principem imbecilliorem reddat, *quaeſita* (ut fere fit) *ex mixtis utriuſque mandatis auctaque diſcordia.* Grasw. Sic apud Athenienſes erant ambulatorii Magiſtratus. Euſtathius ad Odyſſ. &c. *Athenis qui ἐπιστάτης dicitur, unus creatur e prytanibus, qui noctem & diem unum praeeſt: neque vero diutius licet, neque bis eundem fieri: aſſervat autem claves ſacrorum, in quibus pecuniae.* Ceterum ea de quaeſtione, *praeſtetne perpetuos, an breviore circumſcriptos eſſe tempore Magiſtratus?* adeundi rerum policitarum conſultiſſimi, Beſold. lib. II. Polit. cap. 3. tmemate 20. Junius Part. I. Quaeſt. ult. Scipio Amiratus lib. I. diſc. 12. Piccart. Obſerv. Dec. VI. cap. 7. Diximus etiam nonnihil ad Juſtini lib. III. cap. 3. §. 2. quod, ſi tanti aeſtimas, inſpicere licet. Hic enim exacte omnia exſequi, res fuiſſet immenſi voluminis & alioquin decrevimus ſertum texere, non coronas integras, quae tibi & collum, & caput, & armos largiter inumbrent. Rupert.

Putabant] Summus librorum conſenſus, vel potius, conjuratio numquam a meo animo impetrabunt, ut ei placeat *τὸ putabant.* Codex B. Pub. *per brevem licentiam*, nihil inamoenius. Vide omnino Herodotum III. 80. Dionyſium IV. 73. Wasse.

Sed ea tempestate, coepere se quisque magis extollere] Particula *Sed*, & hoc & aliis locis pluribus, turbat magis quam ornat. ſed & deleta dictione *coepere*, exiret orationis filum lenius, ac vero maxima ſui parte exſulare codice Ciacconii, ipſemet teſtatur. Grut.

Coepere se quisque magis extollere] Meus liber, *per ſe quiſque.* Sed in orat. de Republica ordinanda, Salluſt. ſcripſit, *Neque aliter quiſquam extollere ſeſe, & divina mortalis attingere poteſt.* Ciacc. Vetus cod. habet: *Per ſe quiſque, &c.* ſed nihil mutandum. Vel legendum, ut in epiſt. de Republica ordin. ubi eſt: *Neque aliter quiſquam extollere ſeſe, & divina mortalis attingere poteſt.* Ciacc. & Ursin. Scribendum: *coepere ſe quiſque magis magis extollere, ingenium in promtu habere. Magis, magis* quod Ennius, *magiſque magiſque:*

Ergo magiſque magiſque viri nunc gloria creſcit.

Magis magis, Etiam Catullus:

Poſt vento creſcente magis magis increbreſcunt.

Palm. Ex codice noſtro repoſuimus, *coepere ſe quiſque magis magiſque extollere.* Si cui vulgata magis placet, haud equidem repugnaverim. ea talis eſt. *coepere ſe quiſque magis extollere, magiſque ingenium.* Rittershuſii Cod. prius illud *magis* omittit. Putsch. Tentatus varie locus Caſp. Schiopp. Comm. de Arte Critica: Per *ſaepe locum praepoſitionis* pro *occupavit, ut ab aliis demonſtratum eſt. Ea occaſione locum Sall. corruptum puto, qui in doctiſſimi Ciacconii l. hac facie viſitur: Sed ea tempeſtate coepere per ſe quiſque magis extollere. Suſpicor legendum: pro ſe quiſque magis ſe extollere. Particulam* ſe *inſerui conflatam ex finali & principali duarum vocum litera, cujus rei exempla ſuperius de literis omiſſis & in de verbis omiſſis. Pro ſe quiſque, idem notat quod ſtudioſe, ſummaque ope omnique conatu.* Haec Schiopp. Particulam, *ſed*, omittit Gruterus. In Ciacconii & Urſini codicibus magna ex parte exſulat, *coepere.* Habent enim, *per ſe quiſque.* Ergo & illam dictionem delet Gruterus. Pace viri dicam, non placet ubique tam ſevera circumciſio; & ipſe indicat cum alibi, tum nota ſeq. non ſemper arriſiſſe brevitatem Salluſtio. Palmerius in ſequentibus noſtrum ſecat, ac legit, *coepere ſe magis magis extollere, ingenium in promtu habere. Magis magis*, quod Ennius, *magis magiſque* etiam Catullus:

Poſt vento creſcente magis magis *increbreſcunt.*

Cujus ſententiam fere juvat Putſchii codex, in quo, *coepere ſe quiſque* magis magiſque extollere. Rittershuſii codex prius illud *magis* ommittit. Inter tot MSS. formas licet tibi, Auditor, vulgatam retinere. Rupert. Exactis regibus, quibus, ut ſtatim, boni quam mali ſuſpectiores. Caeteroquin

magisque ingenium [a] in promtu habere. Nam regibus boni quam mali [a] suspe-

VARIANTES LECTIONES.

a *promtum* A. B.

NOTAE VARIORUM.

roquin jam ante etiam non dubium est aliquos emicuisse:

Brutus erat stulti sapiens imitator, ut esset
Tutus ab insidiis, dire Superbe, tuis.

Quis putet celeritatem ingenii illi defuisse, qui de matre suavianda ex oraculo Apollinis tam acute arguteque conjecerit? qui summam prudentiam simulatione stultitiae texerit, qui potentissimum regem, clarissimi regis filium, expulerit: civitatemque perpetuo dominatu liberatam, Magistratibus annuis, legibus, judiciisque devinxerit? qui collegae suo imperium abrogaverit, ut e civitate regalis nominis memoriam tolleret? Cicero I. Orat. Sed de pluribus hic loquitur Sallustius, quorum quisque magis magisque se extollere ingeniumque in promptu habere coeperunt. Seneca Hippolyto:

Ingenia melius recta se in laudes ferunt,
Si nobilem animum vegeta libertas alit.

Qui antea in libertate Achaei, alios tyrannide solebant liberare, assueti ἀλλοτρίαις σώζεσθαι χερσὶ, καὶ τοῖς Μακεδόνων ὅπλοις αὐτοὺς ὑπεσταλκότες, ἐν ἀργίᾳ πολλῇ καὶ ἀταξίᾳ διῆγον, *manibus protegi alienis, ac sub Macedonum armis latentes, per socordiam & inertiam vitam agebant:* Plutarch. in Datame. Solet etiam libertas haec eloquentiae studia & excitare & fovere. *Nec enim in constituentibus rempublicam, nec in bella gerentibus, nec in impeditis ac regum dominatione devinctis, nasci cupiditas dicendi solet. Pacis est comes otiique socia, & jam bene constitutae civitatis quasi alumna quaedam eloquentia.* Cicero in Bruto. Itaque ait Aristoteles, cum sublatis in Sicilia tyrannis res privatae longo intervallo judiciis repeterentur, tum primum, quod esset acuta illa gens & controversa natura, artem & praecepta Siculos, Coracem & Tisiam, conscripsisse. GRASW.

REGIBUS BONI, QUAM MALI SUSPECTIORES SUNT, &c.] Sic ut liceat his dicere id quod Cicero lib. VI. Epist. 5. in causa M. Marcelli ad C. Caesarem: *Eo ipso subditorum bono quo delectantur se violari putant.* Tacitus in vita Julii Agricolae: *Virtus porro ac ferocia subjectorum ingrata imperantibus.* Plinius Paneg. de Domitiano: *Meis ipsi alienisque virtutibus tunc quoque invidus imperator, cum ope earum indigeret.* Et de eodem Tacitus proxime citato: *Hunc rerum cursum, ut Domitiano moris erat, fronte laetus, pectore anxius, excepit. Inerat conscientia, derisui fuisse nuper falsum e Germania triumphum, emptis per commercia, quorum habitus & crines in captivorum speciem formarentur: ac nunc veram magnamque victoriam, tot millibus hostium caesis, ingenti fama celebrari. Id sibi maxime formidolosum, privati hominis nomen supra principis attolli.* Infraque: *Crebro per eos dies apud Domitianum absens accusatus, absens absolutus est: causa periculi, non crimen ullum, aut querela laesi cujusquam, sed infensus virtutibus Princeps, & gloria viri.* Causam praecipuam indicat Polyb. lib. VI. quo loco ita scriptum est: Ἐγένετο μὲν ἐκ τῆς βασιλείας τυραννίς· ἀρχὴ δὲ καταλύσεως ἐγεννᾶτο, καὶ σύστασις ἐπιβουλῆς τοῖς ἡγουμένοις· ἣν οὐκ ἐκ τῶν χειρίστων, ἀλλ' ἐκ τῶν γενναιοτάτων καὶ μεγαλοψυχοτάτων, ἔτι δὲ θαρραλεωτάτων ἀνδρῶν συνέβαινε γίνεσθαι· διὰ τὸ τοιούτους ἥκιστα δύνασθαι φέρειν τὰς τῶν ἐφεστώτων ὕβρεις. *Regnum in tyrannidem versum est, de qua tollenda coeptum est agi, & conspiratio in caput dominantium inita. Cujus quidem auctores erant, non deterrimi civium, sed generosissimi quique & maximi animi atque audacissimi; hi enim sunt qui principum injurias minime omnium ferre possunt.* Hinc, ut Sallustius Orat. I. ad Caesarem: *Plerique rerum potentes perverse consulunt, & eo se munitiores putant, quo illi quibus imperitant nequiores fuere.* Ergo suspectos quoque oderunt, ut illa indicat vox apud Senecam, Octavia:

Servare cives principi & patriae graves,
Claro tumentes genere, quae dementia est,
Cum liceat una voce suspectos mihi
Mori jubere?

Et Ammianus Marcellinus lib. XV. de Constantio: *Hoc quoque* (Silvani caedem) *felicitatis suae prosperis cursibus assignabat: eo more quo semper oderat fortiter facientes, ut quondam Domitianus.* Unde in IV. Consul. Honorii Claudianus:

—— —— Sors ista tyrannis
Convenit: invideant claris, fortesque trucident.

Cum a malo Principe, ait Plin. Panegyr., *tanquam successor timeatur quisquis est dignior; cum sit nemo non dignior, omnes timentur.* Hinc ergo ut Tacitus in Agricolae vita, *sinistra erga eminentes interpretatio, nec minus periculum ex magna fama, quam ex mala.* Exempla innumera suppetunt. *Si exemplo magni animi opus est.*

[a] ſuſpectiores ſunt, [b] ſemperque his aliena [c] virtus formidoloſa eſt. Sed civi-

VARIANTES LECTIONES.

a *ſunt ſuſpectiores* A. M. b *ſ. a. v. his f. e.* G. c *eſt formidoloſa* E.

NOTAE VARIORUM.

eſt, utamur Graecini Julii, viri egregii: quem C. Caeſar occidit ob hoc unum, quod melior vir erat, quam eſſe quemquam tyranno expediret. Seneca de Benef. Lib. II. cap. 6. Memorabile eſt, quod refert Livius Lib. XXXIV. *Nabis, Lacedaemoniorum tyrannus, pauca praefatus, cur ſibi omnia timenti caventique ignoſcendum in tali tempore foret; & ipſorum referre, ſi quos ſuſpectos praeſens rerum ſtatus faceret, probiberique potius ne quid moliri poſſint, quam puniri molientes. Itaque quoſdam ſe in cuſtodia habiturum, donec ea quae inſtet tempeſtas praetereat; hoſtibus repulſis, a quibus, ſi modo proditio inteſtina ſatis caveatur, minus periculi eſſe, extemplo eos ſe emiſſurum. Sub haec citari nomina octoginta ferme principum juventutis juſſit: atque eos, ut quiſque ad nomen reſponderat, in cuſtodiam tradidit: & nocte inſequenti omnes interfecit.* GRUT. Quo fit, ut nemo ſeſe extollat, aut ingenium in promptu habere velit, in ſervitute ſcilicet Tyrannica, oppreſſis omnibus. Ea de re Xenophon Hierone. COLER. Si cuniculos agamus ad cubilia hujus ſecreti, dicemus ipſamet pandere Veritatis ac Prudentiae penetralia Salluſtium. Eodemque prorſus verborum mucrone, pleroſque tyrannorum transfodit apud Xenophontem Hiero, *Non minus norunt*, inquiens, *quam privati homines, quinam egregii viri ſint & ſapientes & juſti: Sed cum eos ſuſpicere deberent, metuunt; fortes quidem ne quid libertatis cauſa audeant; ſapientes, ne quid artificioſe moliantur: juſtos, ne plebs eos ſibi praeëſſe cupiat.* Et talem ſe praebebat vel imprimis Nero, apud quem *erat crimen publicum omnibus virtus, opes, nobilitas*, teſtante Dione Coccejo, ſive ejus epitomatore lib. LXIII. Hiſt. Rom. Quin multis regum etiam, proprios liberos inviſos exoſoſque reddidit, ut v. g. Carolo VII. Galliarum Regi, filium Ludovicum XI. Carolo V. VIII. filiolum adhuc admodum puerum, quod is indolis generoſioris videretur, quam ipſi ignavo Principi expediret. Plura huc facientia non modio neque trimodio, verum ipſo horreo congeſſit Gruterus Diſc. in Tacit. cap. 34. ad illa verba lib. VI. Annal. 10. *L. Piſo Pontifex, rarum in tanta claritudine, fato obiit.* Bern. in Agr. Tac. q. 171. Forſt. ad Tacit. p. 22. Ceterum *non ſemper*, quod hic ait noſter, *ſervitus ingenuos ac vividos ſpiritus contundit ac deprimit*, quum, ſub Domitiano, ingenium in promptu habuerit laudatiſſimus ille Agricola, de quo gener in ejus Vita: *Non contumacia, neque inani jactatione libertatis, famam fatumque provocabat. Sciant, quibus moris illicita mirari, poſſe etiam ſub malis Principibus magnos viros eſſe.* O verba, quibus ſubeſt omne ſal ſapientiae. RUPERT.

SUSPECTIORES] Arondel. in textu *ſuſceptiores*, in ſpatio interlineari *ſuſpectiores*. Reg. *ſuſpiciores*. Markii γ. *ſus pecciores.* Verae lectionis fulcrum & columen Hegeſippus I. 40. *Regibus metus periculi* ſuſpectior. Noſter Herodotum ſequitur. Ita ille III. 80. Φθονέει γὰρ τοῖσι ἀρίστοισι περιεοῦσί τε καὶ ζώουσι, χαίρει δὲ τοῖσι κακίστοισι τῶν ἀστῶν. Ariſtoteles Politic. V. Στοχάζεται ἡ Τυραννὶς τριῶν· ἑνὸς μὲν τοῦ μικρὰ ποιεῖν τοὺς ἀρχομένους· οὐδενὶ γὰρ ἂν μικρόψυχος ἐπιβουλεύσειε. Valer. Flaccus I. 29.

—— —— *ſuper ipſius* ingens
Inſtat fama *viri* virtuſque haud laeta *Tyranno*.

Noſter, de Republica Ordin. cap. II. *Id evenit, quia plerique rerum potentes perverſe conjunt.* De Tiberio Tacitus Annal. I. 80. Et eo ſe munitiores *putant quo illi, quibus imperitant*, nequiores fuere. *Ex* optimis periculum ſibi, *a peſſimis dedecus publicum metuebat.* Unde optimi Trajani praerogativa apud Plinium in Paneg. cap. XLIV. *Amas conſtantiam civium*, rectoſque *ac vividos animos, non, ut alii*, contundis ac deprimis, *ſed foves & attollis. Prodeſt bonus eſſe, cum ſit ſatis abundeque ſi non nocet.* Mallem ſi per Codices liceret *erectoſque &, ſatis abunde.* Velitis, jubeatis Quirites, de ea re uti referatur? Idem cap. LXVIII. *propterea quod a* malo principe *tamquam* ſucceſſor timeatur *quiſquis eſt* dignior. Sulpicius Hiſt. II. 28. *quippe ſemper* inimica virtutibus vitia *ſunt, & optimi quique ab improbis quaſi exprobrantes aſpiciuntur.* Et, Hiſt. I. 34. *Creſcebat in dies in eum regis odium, ſtimulante invidia:* quia bonos *ſemper* mali *injectantur*; infra: *brevi creverit.* Codex B. Pub. omittit *brevi*, verum contra MSS. & impreſſorum fidem contraque Auguſtinum Civ. Dei V. 12. WASSE.

SEMPERQUE HIS ALIENA VIRTUS FORMIDOLOSA EST] Verbum *eſt* non habetur in Pal. Nono, neque admodum requiritur; non magis quam paulo ante *ſunt*, poſt, *ſuſpectiores*. GRUT. *Aliena* Pemb. *ſemperque his aliena virtus*. Reg. WASSE.

Ly-

civitas, incredibile [a] memoratu eſt, [b] adepta libertate, quantum [c] brevi creverit: tanta cupido gloriae [d] inceſſerat. Jam primum juventus ſimul [a] ac

VARIANTES LECTIONES.

a *ut memoratu* F. H. M. *eſt* abeſt A. b *adempta* A. B. *quam adepta libertate brevi tempore crevit.* M. c *brevi tempore* H. d *invaſerat* F.

NOTAE VARIORUM.

INCREDIBILE MEMORATU EST] Si brevitati incumbere libuiſſet Salluſtio, dixiſſet potius, *incredibile*, omiſſo, *memoratu eſt:* neque heic modo, ſed & capite ſuperiore, & Jugurth. cap. 40. Aurelius Victor utique dixit cap. X. *Titus poſtquam imperium adeptus eſt, incredibile, quantum quem imitabatur, anteierit.* GRUT.

TANTA CUPIDO GLORIAE INCESSERAT] Stimulus nempe, ut ſupra, virtutum. GRUT. His adglutinanda ſunt illa: *Gloriae maximum certamen inter ipſos erat, ſic ſe quiſque hoſtem ferire, murum aſcendere, conſpici, dum tale facinus faceret, properabat &c.* Hiſce vero auctoritatis robur addit Romana Peitho in Maniliana: *Semper appetentes gloriae, praeter ceteras gentes atque laudis avidi fuiſtis.* Adde Piccartum Dec. VI. cap. ult. RUPERT.

JUVENTUS SIMUL AC BELLI PATIENS ERAT, IN CASTRIS PER LABOREM USU MILITIAM DISCEBAT] Pal. quartus habet, *juventus pacis ac belli patiens. erat*, ut forte ſcripſerit auctor, *juventus; belli patiens, in caſtris.* reſectis ceteris, ſed & illud *uſu*, neſcio an heic neceſſarium ſit aut, ſi; an voces duae *per laborem.* Naz. habet ad marginem, *ſimul labores ac belli.* ut alicui venire poſſet in mentem fuiſſe initio; *juventus, laboris patiens, in caſtris uſu militiam diſcebat.* GRUT.

JUVENTUS SIMUL AC BELLI PATIENS] Corruptelae juventutis ſunt, non exercitia, quibus aliqui ſuos applicant; qua de re Senec. Epiſtol. LXXXVIII. queritur. *An liberale ſtudium iſtud eſſe juventuti noſtrae credimus, quam majores noſtri rectam exercuerunt, haſtilia jacere, ſudem torquere, equum agitare, arma tractare? Nihil liberos ſuos docebant, quod diſcendum eſſet jacentibus.* Et Epiſt. XCV. *corpora opere ac vero labore durabant, aut curſu defatigata, aut venatu, aut tellure verſata: excipiebat illos cibus, qui niſi eſurientibus placere non poterat.* GRASW. Primum emendo locum (de quo vid. etiam Bern. Q. in Tac. 203.) dein explico conſuetudinem Romanam. Pal. quartus, *juventus pacis ac belli patiens erat.* Nazar. ad marginem, *ſimul labores ac belli*, ut certum ſit, *τῷ belli* alium genitivum praeceſſiſſe. Lego, *juventus*, ſimul laboris ac belli patiens erat, in caſtris uſu militiam diſcebat. Peſſime ſane de ſede ſua, illud *laboris*, in minus commodam, tranſlatum, ibique alio donatum habitu, movit Urſinum & Ciacconium ut legerent, *uſum militiae.* Sed nos veſtigiis MSS. inſiſtimus & obſervamus, vocem *Simul* valere *Simulatque*, *Quamprimum* &c. Hoc ſignificatu Livius lib. IV. cap. 31. *Adeo, ſimul fortuna civitatis virtute vera eguit, nihil cenſoria animadverſio effecerit, quo minus regimen rerum ex notata indigne domo peteretur.* Quaeritur nunc, *quaenam ſit laboris ac belli patiens aetas?* Dicet Tubero apud Agell. lib. X. cap. 28. *Servius ab anno XVII. quod idoneos jam eſſe reipublicae arbitrabatur, milites ſcripſit.* Atque iſtud manſit & in Punico ſecundo bello, ut eſt apud Liv. l. 25. *in juventutis inopia etiam praetextati milites capti; id ne fraudi iis eſſet, & quia, praeter Servii ac vetus inſtitutum, lege ſubventum fuit, & anni illi in ſtipendia venerunt, haud ſecus, quam ſi a decimo ſeptimo coepiſſent.* Atqui ambitio etiam interveniſſe videtur, & quidam, ut cito ad honores & Tribunatus venirent, ante id tempus militiae adſcripti, quod Gracchi lex poſtea vetuit. Vegetium ergo miror ſcribere lib. I. cap. 4. *Si antiqua conſuetudo ſervanda ſit, incipientem pubertatem ad delectum vocari.* Quod diſtricte verum non eſt, nec decimus ſeptimus certe annus incipiens pubertas. At *Silius* magis etiam intendit:

Rubeſcit miles caſtris, galeaque teruntur
Nondum ſignatae flava lanugine malae:

Quaſi impuberes ad ea venirent. Ita carceres militiae nobis aperuit Lipſ. I. de Mil. Rom. Dialogiſmo II. RUPERT. Quintilianus Inſtitut. Praef. pag. 5. facere enim *optima* quam promittere *maluerunt.* Lactant. de Mort. Perſ. voce *facere* abſolute utitur: *contra Deum confidentius* fecerunt. Optatus Milevitanus: *Et hunc occidi, & quicunque contra me* fecerit, *occidam.* Quin & Cicero ad Attic. *Nunc te contra victorem* Caeſarem facere *ſummae ſtultitiae eſt.* Senſus, opinor, ex Sophocle, Oedip. Colon. VI. 1204. Sic ille: Οὐ γὰρ ΛΟΓΟΙΣΙ τὸν βίον σπουδάζομεν Λαμπρὸν ποιεῖσθαι μᾶλλον ἢ τοῖς ΔΡΩΜΕΝΟΙΣ. Et, Philoctet. VI. 98. Ἐσθλοῦ πατρὸς παῖ, καὐτὸς ὢν νέος ποτὲ ΓΛΩΣΣΑΝ μὲν ἈΡΓΟΝ, ΧΕΙΡΑ δʼ εἶχον ἐργάτιν. WASSE.

[a] ac belli patiens [b] erat, in castris [c] per laborem usu militiam discebat: [d] magisque in decoris armis, & militaribus equis [e] quam in scortis [a] at-

VARIANTES LECTIONES.

a *ac b. erat patiens* A. *ac patiens belli erat* B. *periculi simul ac belli* C. *simul & laboris & belli* H. b *erant* E. c *pro labore* B. H. L. d *magisque q. i. s. a. c. libidinum habitu in d, a.* A. e *in scortis conviviis* B.

NOTAE VARIORUM.

BELLI PATIENS ERAT] Sic Jugurth. de Mario, *ubi primum militiae patiens fuit.* sic de puellis, *viri potentes.* CIACC.

IN CASTRIS PER LABOREM USU MILITIAM DISCEBAT] Quem laborem intelligat auctor, clarius apparebit si conferatur ad Ciceronem II. Tuscul. Quaest. *Nostri exercitus primum unde nomen habeant vides. Deinde qui labor, quantus agminis: ferre plus dimidiati mensis cibaria, ferre siquid ad usum velint, ferre vallum: nam scutum, galeam, gladium, in onere nostri milites non plus numerant, quam humeros, lacertos, manus. Arma enim membra militis esse dicunt: quae quidem ita geruntur apte, ut si usus foret, abjectis oneribus, expeditis armis ut membris pugnare possint. Quid exercitatio legionum? ille cursus, clamor, quanti laboris est? ex hoc ille animus in praeliis paratus ad vulnera. Adduc pari animo inexercitatum militem: mulier videbitur,* &c. quae sequuntur. Addatur & Senecae locus Controv. XXIII. *Non est utilis exercitatio, nisi quae operi simillima est illi ad quod exercet: itaque durior solet esse vero certamine. Gladiatores gravioribus armis discunt, quam pugnant: diutius illos magister armatus, quam adversarius sustinet. Luctantes, binos simul ac ternos fatigant, ut facilius singulis resistant. Cursores, quod intra exiguum spatium de velocitate eorum judicetur, id saepe in exercitatione decurrunt, quod semel decursuri sunt in certamine. Multiplicatur ex industria labor, quo condiscimus, ut levetur, quo decernimus.* Hinc illa Trajani laus in Plinii Paneg. *Tribunus vero disjunctissimas terras, teneris adhuc annis, viri firmitate lustrasti, jam tunc praemonente fortuna, ut diu penitusque perdisceres, quae mox praecipere deberes. Neque enim prospexisse castra, brevemque militiam quasi transisse contentus, ita egisti tribunum, ut esse statim dux posses, nihilque discendum haberes tempore docendi. Cognovisti per stipendia decem mores gentium, regionum situs, opportunitates locorum: & diversam aquarum coelique temperiem, ut patrios fontes patriumque sidus ferre scepisti.* GRASW.

USU MILITIAM DISCEBAT] Credo dixisse Sallustium, *usum militiae discebat*: sic in Jugurth. *militiae magna scientia*: & Caesar lib. I. *non magnum in re militari usum habebant.* CIACCONIUS & URSINUS.

MAGISQUE IN DECORIS ARMIS ET MILITARIBUS EQUIS] Sic quidem hic locus legitur apud Nonium, citaturque a Prisciano libr. IV. *Sallustii locus ex Historiis: equis & armis decoribus cultus.* & ibidem: *dedecores, multique per terga ab hostibus caedebantur:* nescio an hic quoque, *decoribus armis*, sit legendum. CIACC. Videndum an legi debeat: *In decoribus armis.* Priscianus enim lib. IV. alium ex historiis locum citat huic similem, in quo est: *Equis & decoribus armis.* Nonius tamen profert, ut vulgo habetur. URSIN. Non absimilia de se scribit Xenophon lib. III. Ἀναβάσεως. RUPERT. Plutarchus de Philopoemene in Vita ejus pag, 350. *Ubi jam pubem ad ita se armandum inpulit, primum ut invictos confirmavit, deinde delicias & luxum illorum optime invertit. Neque enim eripere semel potuit vanum & inane, quod perdiu infecerat animos eorum, desiderium circa amoeniorem vestium cultum, strata purpurea, sumtuosas coenas mensasque: sed quum instituisset a non necessariis cupidos elegantiae ad necessaria deflectere & honesta, brevi omnes movit atque inflammavit, ut quotidianis repressis in corpus sumtibus, gestirent in militari & bellico ornatu ostentare se splendidos & comtos.* Confer plura quae ibidem sequuntur, est enim locus elegans admodum. HAVERC.

QUAM IN SCORTIS ATQUE IN CONVIVIIS LIBIDINEM HABEBAT] Manuscripta cuncta, *atque conviviis*, omissa iteratione praepositionis *in.* Atque hoc Sallustianum magis. Porro *libidinem habere*, hic est *delectari aliqua re*; seu *delectationem habere*, ut Cicero interdum loquitur. Vides autem *libidinem* anceps esse vocabulum κατὰ τῶν μέσων, ut quo & bonam & malam in partem uti liceat. RIVIUS. *In conviviis* L. I. *& conviv.* Donat. in Heaut. II. I. *lubid. habent.* Nonius. *insolitis* Arondel. sed a secun-

[a] atque conviviis libidinem [b] habebat. Igitur talibus viris non labor insolitus, non [c] locus ullus asper aut arduus [d] erat, non armatus hostis [e] formidolosus: virtus [f] omnia domuerat: [g] sed gloriae maxumum certamen inter ipsos erat. [h] Se quisque hostem ferire, [i] murum adscen-

VARIANTES LECTIONES.

a *atque in convivis* H. b *habebant* B. E. K. c *ullus locus* I. d Abest *erat* D. *erat aut arduus* F. H. e *formidolosus bis* D. H. f *domuerat omnia* D. G. K. g *s. g. magnum certamen* A. *s. g. certamen maximum* H. *sed gloriae magnum certamen* M. *ab aliis conspici* K. *s. g. maximum inter eos certamen fuit.* G. *sed m. c. g. e. inter ipsos* K. h *sic se quisque* A. C. D. H. K. *sic quisque* B. G. M. *quisque h. f.* E. *sicque se quisque* F. In MS. Marnixiano litera I. notata, haec a prima manu est lectio, sed manu secunda additur *sic* intra lineas superscriptum. In Voss. optimo sive L. a prima manu *sic* fuisse videtur, sed media litera *i* correcta est in *e*. i *adscendere murum* H.

NOTAE VARIORUM.

cunda manu. Verum Gellius IX. 12. cum vulgatis incedit. WASSE.

IGITUR TALIBUS VIRIS NON LABOS INSOLITUS, &c.] Lucan. Lib. IX.

—— *Sitis, ardor, arenae,*
Dulcia virtuti: gaudet patientia duris.
Laetius est, quoties magno sibi constat honestum.

Hi sunt fructus laboris. Cum ignavis vero quid agas? Exemplum praebet exercitus ille de quo Tacitus Annal. XIII. cum ait: *Sed Corbuloni plus molis adversus ignaviam militum, quam contra praesidium hostium erat. Quippe Syria transmotae legiones pace longa segnes, munia Romanorum aegerrime tolerabant. Satis constat fuisse in eo exercitu veteranos, qui non stationem, non vigilias inissent: vallum fossamque quasi nova & mira viserent, sine galeis, sine loricis nitidi & quaestuosi, militia per oppida expleta.* GRASW. Vix credenda nostris seculis! sed idem de Mithridate scribit Justinus: *Hieme imminente*, inquiens, *non in convivio, sed in campo, non in vacationibus, sed in exercitationibus, nec inter sodales sed inter coaequales aut equo, aut cursu, aut viribus contendebat. Exercitum quoque suum ad parem laboris patientiam quotidiana exercitatione durabat, atque ita invictus ipse inexpugnabilem exercitum fecerat.* Ceterum quod hic ait de veteribus Romanis, ejus specimen exhibet Florus lib. II. c. 2. §. 4. *Quanquam territaret novitas rei, tanta tamen in virtute fiducia est: ille rudis, ille pastorius populus, vereque terrester, ostendit nihil interesse virtutis, equis an navibus, terra an mari dimicaretur.* Ad quem locum plura attulimus. RUPERT.

SED GLORIAE MAXUMUM CERTAMEN INTER IPSOS ERAT SE. QUISQUE &c.] est quidem dispunctio haec a me: sed scriptura se tuetur majestate codicis Palatini Nazariani, cui praeterea adstipulantur Pal. sec. ac meus Commelinianus, & vero, aut omnia me fallunt, aut adhuc eliminandum verbulum *erat*. antea vulgati, *inter ipsos erat, sic se quisque*; quomodo item MS. aevi posterioris: nisi, quod nonnulli, *sicque quisque*; ut expressit editio Tacuini Veneta, cui praefuit Laetus. nam ea priores; *erat sic quisque*. GRUTERUS. Illud *maximum* mutat locum in L. 2. & Martin. abesset mallem. WASSE.

SIC SE QUISQUE HOSTEM FERIRE; MURUM ADSCENDERE] Particula *sic*; non est in volumine Fabriciano, in ceteris tamen est, ut & Merseburgensi. Quid si legas, *Sese quisque*, id e manuscripto quodam suspicor, licet priorem lectionem non rejiciam. RIV. Duae primae dictiones absunt a meo libro, neque sunt necessariae. CIACC. V. C. nec habet illa, *sic se*, quae nulla jactura possunt abesse; & post habet: *Ea divitias, ea bonam famam putabant.* & infra: *Ea populus laetari.* In epistola tamen de Rep. ord. dixit: *Eam virtutem & magnitudinem animi aestiment.* URSIN. Insolens locutio, & mihi numquam alibi lecta, nec heic intellecta. Popma τὸ *se* exsculpsit. Ciacconius duas priores dictiones a suo libro prorsus ab-

ſcendere, conſpici, dum, tale facinus [a] faceret [b] properabat: [c] eas divitias; eam bonam famam [d] magnamque nobilitatem putabant: [e] lau-

VARIANTES LECTIONES.

a *faceret* abeſt D. b *probabat* B. & *properabat* E. c *ea eſſe divitias ea bonam famam* B. *ea divitias ea bonam famam* D. E. F. G. K. M. *ea divitias eſſe bonam famam magnamque n. p.* H. d *magnam* A.

NOTAE VARIORUM.

abeſſe profitetur. Mihi adlubeſcit ita corrigere: *ſic pro ſe quiſque.* Qua loquendi formula nihil elegantius, nihil tritius apud Latinos ſcriptores, quoties magnum aliquod ſtudium, aut animi contentionem exprimere volunt. Sic Plautus Amphitr.

Pro ſe quiſque id quod quiſque poteſt & valet,
Edit, ferit.

Cicero lib. I. de Oratore: *Pro ſe quiſque, quantum quiſque poterat, de officio & ratione oratoris diſputabat.* Hoc loquendi genere uſus eſt & Terentius Heautont. & alibi Cicero. COLER. Duae priores dictiones abſunt a cod. Ciacconii & abeſſe debent quamvis nec ſic huic loco bene; divinent alii. MS. *facere* paeferat pro faceret, eliciat aliquis. *Sic ſe quiſque hoſtem ferire; murum aſcendere, conſpiciendum tale facinus facere properabat.* PUTSCH. *Si* & ſupra *i*, habet, *e* Pemb. *ſe* omittit Arond. & L. 2. Reg. *ſic quiſque* Pricaeus ad oram libri ſui, forte *pro ſe quiſque.* Sed recte Gruterus. WASSE.

CONSPICI DUM TALE FACINUS FACERET, PROPERABAT] Si permitteretur meae libidini, quidvis tollendi, ſex iſtas voces ablegarem alio; aut ſane, verbum *faceret*; mutato *properabat*, in *properaret.* nam in aliquot MSS. videmus alioquin, *properare*; ut etiam in editionibus primis. GRUT. Ego neſcio, an Salluſtius hunc Podalirium in ſcriptis ſuis patiatur. Quin retineam potius inter feſtiviſſimos Helleniſmos, quos auctor amplecti ſolet, hunc ipſum, *facere facinus.* Graecorum eſt, χαίρειν χαρὰν, μανίαν μαίνεσθαι, ἐρᾶν ἔρωτα, πονεῖν πόνον, ἀρχὴν ἄρχειν, πάθος πάσχειν, γελᾶν γέλωτα, λέγειν λόγους, & alia: quorum vim magnam collegit Rittersh. Comm. in Oppiani lib. IV. Halieut. V. 263. Latinorum, ſuperiorum imitatione, *gaudere gaudium.* Agellius: *Homerica Latona gaudet gaudium genuinum & intimum.* Item *contemnere contemtum.* Romanus Sapiens: *Ad altiora vadere volenti contemnendus eſt ipſe contemtus.* Sed & quae colligit Taubm. in Plauti Mil. A. II. ſc. 4. *Servire ſervitium: dolere dolorem; dormire ſomnum, metuere metum; inſanire inſaniam* &c. Sunt & aliae aliorum autorum in hoc capite liturae, in quibus Lectorem curioſum eſſe nolo. Medicum libri deſiderant, levi mollique brachio, non temerarium, & in Sacroſancta antiquitatis monumenta impune, cum ſpongia graſſantem. Occurrit ſpecies mendi? veteres libros conſule, aut cum gloria abſtine. Equidem deficientibus veſtigiis ad conjecturas progredi, errantium viatorum ultimum praeſidium eſt; ſed quoniam iis cum prima ſcriptura rariſſime convenit, & ipſe timide iiſdem inſiſto, ſecuturiſque denuncio, praeter bonam fidem, nihil me praeſtare. RUPERT.

FACINUS FACERET] Noſter *facinus fecere.* cap. II. Liv. I. 41. *Qui alienis manibus peſſimum* facinus fecere. WASSE.

PROPERABAT] *Properare* L. 1. L. 3. Martin. habet *ſic* in litura. Deinde *ſe* & ſupra. *D. ab aliis conſpici* Mart. & L. 2. male. Sicque quiſque L. 1. L. 3. pro *conſpici* L. 1. *circumſpici.* WASSE.

EA DIVITIAS, EAMQUE BONAM FAMAM] In manuſcriptis reperi, *eas divitias, eam bonam famam.* neque ſecus in impreſſis emendatioribus, omiſſa videlicet illa conjunctione *que.* RIVET. In orat. de Repub. ordinanda: *eam virtutem & magnitudinem animi aeſtiment.* Melius in meo libro: *ea divitias, ea bonam famam putabant.* ſic infra c. 51. *ea populus laetari.* CIACC. & URSIN. Haec veriſſima lectio eſt, licet libri complures ſint diverſi. Idem Sall. Orat. de Rep. Ordinanda: *Eam virtutem & magnitudinem animi aeſtiment.* COLER. Quidam libri: *Eas divitias, eamque bonam famam.* Alii: *Ea divitias, eaque bonam famam.* Alii: *Eas eſſe divitias, eam bonam famam.* Nonnulli etiam: *Ea eſſe divitias, ea bonam famam.* Nos tamen nihil mutamus. POPMA. Markius γ. *ea*, & Arondel. L. 3. L. 1. *Ea.* Codex B. Pub. pro *eam, eſſe.* L. 2. *eas divitias eſſe bonam* ea Martin. Tacitus de Moribus Germ. c. 13. *Nec ſolum in ſua gente cuique, ſed apud finitimas quoque civitates,* id nomen, ea gloria eſt, *ſi numero ac virtute comitatus emineat.* Livius III. 19. *Ecetras Antiates colonos palam* con-

[a] laudis avidi, pecuniae liberales erant: gloriam ingentem, [b] divitias honestas vole-

VARIANTES LECTIONES.

a *liberales pecuniae* M. b *d. honestates* F. *honestas divitias* M.

NOTAE VARIORUM.

concilia facere, id caput, eas vires *belli esse*. Lucretius V. 117.

Divitiae grandes *homini sunt, vivere parce*
AEquo animo.

Consule Ampliss. Perizonium in Sanctium pag. 840. qui ad *Hellenismum* refert, Pronom., demonstrativi *sensu* quod praecessit respicientis, *Constructione* id quod sequitur. Noster de Republica Ordin. *Sua atque aliena consumere, nihil lubidini atque aliis rogantibus denegare, pulcherrumum putent*; eam virtutem & magnitudinem animi: *pudorem atque modestiam pro socordia aestument.* WASSE.

MAGNAMQUE NOBILITATEM PUTABANT] Priores voces duae non patent in MS. Commel. videntur tamen necessariae, conspiciunturque in membranis ceteris. GRUT.

LAUDIS AVIDI] Non minus apte dixit Horat. *Graecis praeter laudem nullius avaris.* & Q. Curtius lib. IX. *Avaritia gloriae, & insatiabilis cupido famae.* CIACC. Parum istud differt a proxime sequenti; *gloriam ingentem, divitias honestas volebant.* itaque aut tollendum videri posset, aut detracto *erat*, adglutinandum aliis, hoc modo: *Laudis avidi, pecuniae liberales; gloriam ingentem, divitias honestas volebant.* GRUT. Qualis fuit Fabius Maximus, de quo Florus & Plutarchus. COLER. Utriusque cupiditas vix unius hominis. Cic. Philipp. II. *Pone ante oculos laetitiam senatus populique Romani: confer cum nummatione tua tuorumque: tum intelliges, quantum inter laudem & lucrum intersit. Sed nimirum, ut quidam morbo aliquo & sensus stupore suavitatem cibi non sentiunt: sic libidinosi, avari, facinorosi verae laudis gustum non habent.* GRASW. Horat. II. 15.

Privatus *illi census erat* brevis
Commune magnum &c.

Isaeus Orat. VI. pag. 497. Οὐδὲν τ' ἀδικῶν, οὐκ ἐξ ἑαυτοῦ φιλοτίμως ἐπειρᾶτο ζῆν· ἐς αὐτὸν μὲν τὰ μέτρια ἀναλίσκειν οἰόμενος δεῖν, τὰ δ' ἄλλα τῇ πόλει περιποιεῖν, ἵνα ἐξαρκοίη πρὸς τὰς δαπάνας. WASSE.

GLORIAM INGENTEM] Cic. lib. III. de Legibus: *Domum cum laude redeunto: nihil enim praeter laudem bonis atque innocentibus nec ex hostibus, neque a sociis reportandum.* Huc etiam referendum est longe saluberrimum illud civitatum quarundam institutum, quae virtutis augendae ergo, *quo libentius Reipubl. gratia periculum adiret optimus quisque, virorum fortium memoriam honore Deorum immortalium consecratam habuere.* Cic. de Nat. Deor. Et effatum Imperatoris nostri: *Qui pro Republ. mortem oppetunt, in perpetuum per gloriam vivere intelliguntur.* Hanc ergo gloriam probi viri summo jure spectabant. Cujus etiam rei exemplum Cicero ipse praebet, ubi IV. in Catilinam sic ait: *Quae cum ita sint P. C., pro imperio, pro exercitu, pro provincia, quam neglexi, pro triumpho, caeterisque laudis insignibus, quae sunt a me propter urbis vestraeque salutis custodiam repudiata, pro clientelis, hospitiisque provincialibus, quae tamen urbanis opibus non minore labore tueor, quam comparo: pro his igitur omnibus rebus, & pro meis in vos singularibus studiis, proque hac quam conspicitis ad conservandam rempubl. diligentia, nihil aliud a vobis, nisi hujus temporis totiusque mei consulatus memoriam postulo.* GRASW. Ut scintilla, in aridam materiem incidens, facile comprehendit: Sic ego inflammor in pulcherrima hac sententia, cui, quasi adamas, adponi queant illa Ciceronis pro Quintio: *Dum existimatio est integra, facile consolatur egestas honestatem.* Et carbunculi imitatur splendorem vox Plauti Mostell. A. I. sc. 3. *Ut fama est homini, exinde solet pecuniam invenire: Ego si bonam famam mihi servasso, sat ero dives.* Neque tenebras hactenus dictis inducit istud Plutarchi in Flaminio: *Honoris & gloriae cupidissimus, praestantissimarum quarumque & clarissimarum rerum auctor esse volebat: longe magis beneficium affectantibus quam erogantibus gratulari solitus, quod illos virtutis materiam, hoc autem gloriae competitores duceret.* Denique his omnibus emblematis loco serviat sententia Mimi:

Honestus rumor alterum est patrimonium.
RUPERT.

DIVITIAS HONESTAS VOLEBANT] Sic in orat. de Republ. ordinanda: *bonas artes, honestas divitias.* CIACC. Quippe, ut Seneca ad Helv. Consol. cap.

volebant. [a] Memorare possem, [b] quibus in locis [c] maxumas hostium co-

VARIANTES LECTIONES.

a *Possem memorare* E. b *quibus locis* E. *in quibus locis* M. c *maximas copias hostium* M. *hostium* abest H.

NOTAE VARIORUM.

cap. 9. *In paupertate nihil mali esse, quisquis, modo nondum pervenit in insaniam omnia subvertentis avaritiae atque luxuriae, intelligit.* Grasw.

Memorare possem quibus in locis ingentes hostium copias populus Romanus parva manu fuderit] Sic infra: *Sciebam saepenumero parva manu cum magnis legionibus hostium contendisse.* & in Jugurtha: *Saepe ante a paucis strenuis adversus multitudinem bene pugnatum.* A. Manut. Sic Cato apud Festum: *Dicere possem, quibus villae atque aedes aedificatae atque expolitae maximo opere, citro atque ebore, atque pavimentis Poenicis stent.* Coler. Magis ex quercu fatidica profectum videri queat, quam ex ore Andronici junioris, quod habet Gregoras lib. X. cap. 4. *Multas scimus copias magnas a parvis facillime esse caesas.* Eamus per historias. Tot gentium millia, tantasque belli minas, & pene totius generis humani ruentis impetum, trecenti Lacedaemonii sustinuerunt, stratusque per totam passim Graeciam, qui divina humanaque impulerat, Xerxes. Ita Crotoniensium centum viginti millia, quod Justinus habet, sive, quod Strabo, centum & triginta, a quindecim Locrensium millibus, profligata sunt. Sed & Alexandrum paucissimis militibus, innumerabiles Darii copias delevisse, qui in prima pugna sexcenta millia eduxisse dicitur; in secunda quadringenta peditum millia, centum equitum, testantur plerique omnes. Similiter Agathocles cum 2000. suorum, 30000. Poenorum, duce Hannone, aggressus, tria eorum millia cum ipso duce interfecit, duobus tantum e suis desideratis, si fides eidem Justino lib. XXII. cap. 6. Tria millia Persarum caedunt ac fugant quinquaginta Romanorum millia apud Agathiam lib. III. pag. 71. 72. Vid. Eryc. Putean. in lib. I. Hist. Insubr. pag. 45. Sed quid peregrinam arborem concutio? Foeneremur Sallustio e Romanis scriptoribus lucem, quorum horti abundant hujusmodi fructu. De exercitu Luculli, adversus ingentem Armeniorum multitudinem educto, vide Plutarchum in ejus Vita. Post eum Caesar *innumeras adversariorum copias cum multo paucioribus facile superavit*, ut auctor est Sueton. in Caes. cap. 68. Magis clare legimus in Hirtio, Numidarum copias, in coronae modum, Caesaris copias cinxisse; Caesariani *interim*, inquit, *eum non amplius tres aut quatuor milites veterani se se convertissent, & pila viribus contorta in Numidas infestos conjecissent, amplius duorum millium, ad unum terga verterunt.* Hoc etsi mirum, tamen verum est: &, nisi fallor, ipso illo scriptore arbitro & inspectore gestum, qui & gemina de Gallis: *Accidit res incredibilis*, inquit, *ut equites minus triginta Galli, Maurorum equitum duo millia loco pellerent, urgerentque in oppidum.* Denique splendorem etiam istis compares ex lib. X. Annalium Boicorum Andr. Brunneri pag. 862. *Ovo Ungarus Austriae duplicem exercitum superfuderat. Tum Adalbertus Marchio & Luitpaldus filius incredibilem rem, quamque omnis loquetur aetas ausi, cum triginta non amplius milites de familia sua armassent, cecinere tamen classicum, notoque signo vicinas arces periculi admonuere. Confluxere omnino trecenti, sed qui vitae prodigi, & nobilissimum sanguinem Reipublicae impensuri, vile suum cuique caput fecerant. Ibant ergo devoti pro patria trecenti viri, in legiones decem trifariam divisas. Impedimenta & captivos prima servabat; altera locum insidiis ceperat, tertia agmini contra trecentos subsidio futura. Sed nulla impetum trecentorum tulit. Ruina, non strages fuit, & plura futura passim aggerata, quam facere tam pauculae manus possent.* Causas ei rei assignare promtum est, omnium autem sufficientissima, magni illius DEI exercituum, voluntas & arbitrium, cui non difficile est salvare vel in multis, vel in paucis. *Humanae causae in eo consistunt, quod multitudo neque disciplinae retinens est, & fiducia sui temere discrimen sumit, tum vero, cum multis indigeat, difficulter parat copias: paratas, si paucae sint, celeriter consumit; si multae, moleste conservat, quin & morbis magis obnoxia, & contagia velocius vulgat. E contra hostium paucitas regenti apta, invicem conspicua, nullamque nisi in virtute spem habens, acriore disciplina agit, occasionibus solertius imminet, destinata promtius exsequitur, saepe etiam ad mortis usque contemtum generosos spiritus acuit*, ut prudenter differit Jo. Freinshemius ad Curtii lib. III. cap. 3. §. 27. illud, a sole Bernecceriano, accensum sidus. Rupert. *Possum* Servius pag. 1715. & in aliis edd. at, pag. 615. *possem.* pag. 1715. pro *maximas* P. Rom. *ingentes.* Sed

copias populus Romanus parva manu fuderit, [a] quas urbes natura munitas pugnando ceperit, ni ea res longius [b] nos ab incoepto traheret.

VIII. [c] Sed profecto Fortuna [d] in omni re dominatur: [e] ea

VARIANTES LECTIONES.

a *&* *quas* D. H. b abest *nos* a C. c *Sed Fort. pr.* D. d Transponit *omni in re* A. *in o. r. fort.* E. H. *ea re* B.

NOTAE VARIORUM.

Sed in priore loco, *maximas.* vide Veget. II. 4. Livius XXXV. 14. & Epitome, *Maximum Imp.* &c. Alexandrum *regem*, quod parva manu innumerabiles *exercitus fudisset.* Hegesip. I. 1. innumeras hostium c. p. m. fuderit. *Populi Rom. exercitus, eodem duce, non* maxima manu innumerabiles *Armeniorum copias fudit.* Cic. pro Archia. WASSE.

MAXUMAS HOSTIUM COPIAS POPULUS ROMAN. PARVA MANU FUDERIT] Thucyd. lib. II. ἄδηλα γὰρ τὰ τῶν πολέμων, καὶ ἐξ ὀλίγου τὰ πολλὰ καὶ δι' ὀργῆς αἱ ἐπιχειρήσεις γίγνονται· πολλάκις τε τὸ ἔλασσον πλῆθος δεδιὸς ἄμεινον ἠμύνατο τοὺς πλείονας, διὰ τὸ καταφρονοῦντας ἀπαρασκεύους γενέσθαι. *Nam conditio bellorum est anceps, & a parva manu multo saepe animi cum ardore conflictus conficiuntur. Saepe etiam minor manus, quae timet, majorem fortius propulsavit, quod propter hostis contemptionem esset imparata.* GRASW.

MUNITAS] Reg. *munitas natura.* WASSE.

PUGNANDO CEPERIT] Sic in Jugurtha: *Urbes aliquot pugnando cepit.* & in Basi columnae Duilii, quae in foro Romano e ruinis effossa fuit, est, PUGNANDO CEPET, antiqua scribendi ratione, pro, *cepit.* Et Plautus Mil. glor. *vi pugnandoque hominem capere certa res est*: & Hirtius de bello Africo: *castello in monte loco munito locato vi expugnando est potitus*, ubi legere. *vi, & pugnando*, & paulo ante, *quib. locus* est in meo libro; & vox *longius*, quae statim sequitur, non legitur in eodem. CIACC. & URSIN. Antiqua & proba locutio. Sic in Jugurt. *Urbes aliquot pugnando cepit.* Plautus milite glorioso:

Vi pugnando hominem capere certa res est.

Vatinius tamen apud Ciceronem lib. V. Epist. omisit copulam: *sex oppida vi oppugnando cepi.* Hirtius de Bello African: *Castello, in monte loco munito locato, vi & expugnando est potitus.* Ego tamen haud scio an satius sit, utrobique legere, *vi pugnando.* COLER.

NI EA RES LONGIUS NOS &c.] Superfluum videtur, *ea res*; praecipue, cum similis dictio statim sequatur. GRASW.

SED PROFECTO FORTUNA IN OMNI RE DOMINATUR] *Magnam vim esse in fortuna in utramque partem, vel ad secundas res, vel adversas, quis ignorat? nam & quum prospero statu ejus utimur, ad exitus provehimur optatos, & quum reflavit, affligimur:* Cicer. ad Herenn. Hinc Seneca Epistol. LXXIV. *Hanc imaginem animo tuo propone, ludos facere fortunam, & in hunc mortalium coetum honores, divitias, gratiam excutere: quorum alia inter diripientium manus scissa sunt, alia infida societate divisa, alia magno detrimento eorum, in quos devenerant, prensa: ex quibus quaedam aliud agentibus inciderunt, quaedam quia nimis captabantur, amissa, & dum avide rapiuntur, excussa sunt.* Idem Epist. XCI. *Quid enim est, quod non fortuna, cum voluit, & florentissimo detrahat? quod non eo magis aggrediatur & quatiat, quo speciosius fulget? Quid illi arduum, quidve difficile est? non una via semper, ne tota quidem incurrit? Modo nostras in nos manus advocat, modo suis contenta viribus invenit pericula sine auctore. Nullum tempus exceptum est: in ipsis voluptatibus causae doloribus oriuntur.* Quid ergo hanc miremur, cum in omni re dominetur, etiam Romanos infra, sicut Athenienses supra, meritam celebrasse? GRASW. Aliter scripsit in Jugurth. cap. I. Vid. Decembrius VI. de Polit. Liter. pag. 549. BROUKH.

DOMINATUR] Unde Fortuna *Domina* sive *Hera* antiquis dicebatur. Plautus Mercat. *Divina atque hominum spectatrix atque hera eadem & hominibus.* Idem Sallustius in Jugutha: *Fortunaque pleraque rerum humanarum regit.* & de Rep. ordin. *Quin etiam neque prava magis quam bona consilia prospere eveniunt, quod plerasque res Fortuna ex sua libidine agitat.* COLER.

EA

[a] ea res cunctas, ex lubidine [b] quam ex vero celebrat [c] obscuratque. Athe-

VARIANTES LECTIONES.

a *cunctas res* C. b *magis quam* A. B. C. E. F. G. H. K. c *& obscurat* A.

NOTAE VARIORUM.

Ea res cunctas ex lubidine magis, quam ex vero celebrat obscuratque] Dignus Sallustio magistro Curtius lib. IX. cap. 10. ita hanc sententiam pronunciat: *Fortuna rebus famam pretiumque constituit.* Nec dispari colore de fortunae dominio Plaut. Capt. A. II. sc. 2.

Sed viden! Fortuna humana fingit artatque ut lubet.

Spectant ad album idem verba Plinii lib. III. Ep. 16. *Facta dictaque alia clariora sunt, alia majora.* Eadem incedit semita Lips. lib. I. Miscell. Epist. 11. *Quidam merentur famam, quidam habent.* Cui sententiae suae veritatem adstruit, II. Elect. VIII. exemplo cum omnium Criticorum, tum Ferdinandi Pinciani: *Fatum hoc esse censeo Criticorum, ut labor eorum fructus majoris in publicum sit, quam famae. Vide veteres, vide nostros; paucos reperies, quorum nomen aut late fusum, aut diu perennarit. Vel in Ferdinando Pinciano hodie quam indignor. Qui revera vir eximius, vix tamen e vulgi tenebris se exemit; & paucis doctis in occulto laudatus, jacet etiamnum ignoraturque inter suos. At si acuminis ac judicii aliqua laus est: huic eam recte tribues, si fidei ac modestiae, magis &c.* Et Ludovicus Vives Comm. ad cap. 21. lib. II. Augustini de Civ. Dei, hoc Sallustii dictum aptat ad Rudolphum Agricolam, paucis lectum, sed dignum, qui ab omnibus legatur. Pergerem ulterius, nisi sentirem cum Scauro, *Non minus magnam virtutem esse, scire desinere, quam scire dicere*, ut refert apud Senecam patrem IX. Controv. v. Desino igitur, relictis pro observationis hujus obsignaculo istis modo laudati Plinii lib. II. cap. 7. *Toto mundo & omnibus locis, omnium vocibus Fortuna invocatur, & una nominatur, una accusatur, una agitur rea, una cogitatur, sola laudatur, sola arguitur, & cum conviciis colitur, volubilisque a plerisque etiam & coeca existimata, vaga, inconstans, incerta, varia, indignorum fautrix: huic omnia expensa, huic feruntur accepta, & in tota ratione mortalium utramque paginam facit.* Rupert.

Ea res cunctas ex lubidine] Commel. non agnoscit, *ea res*, & vero cum praecesserit, *in omni re*; ingrata est repetitio vocis ejusdem. Forte fuit, *dominatur, cunctaque ex lubidine.* Grasw. Quum Commelinianus non agnoscat, *ea res*, & vero praecesserit *in omni re*, Gruterus legit, *cunctaque ex libidine.* Sed nec vulgata lectio a stylo Sallustiano aliena mihi videtur. Infra, quae repetitio est pronominis, *ea*? *Ita eorum*, inquit, *qui ea fecere, virtus tanta habetur, quantum verbis ea potuere extollere praeclara ingenia, at populo Romano nunquam ea copia fuit.* Quid, quod in Orat. de Rep. Ord. fere repetita haec sententia est? *Plerasque res, fortuna ex lubidine sua agitat.* Rupert.

Ex libidine magis quam ex vero celebrat] In eam sententiam in orat. de Republic. ordinanda: *quia plerasque res fortuna ex lubidine sua agitat. Ex vero* autem etiam Tacitus dixit Ann. lib. IV. *Neque Philippum potentia, sed ex vero statuisse.* ipse Sallust. in Jugurth. aptius, *& omnes*, inquit, *honores non ex merito, sed quasi debitos a nobis repetit.* Ciacc. & Ursin.

Magis quam ex vero celebrat] Adverbium *magis* non visitur in Pal. quarto; nec mihi dubium sit, quin abfuerit autographo ipsius historici; eam enim vocem fere subaudiebant antiqui. nec quidquam Tacito frequentius. Grasw. Adverbium *magis* non visitur in Pal. quarto; nec dubitat Gruterus, quin abesse debeat. Graecismus est, multis bonis auctoribus familiaris, ut ostendit, praeter alios, Berneccer. ad Justini lib. VI. cap. 1. §. 4. lit. f. Rupert. *Ea*, hic & supra agnoscunt Libb. nostri, August. & ipse auctor cap. 10. *primo pecuniae, dein imperii cupido crevit*, ea *quasi materies* &c. *fuere.* &: *idem velle atque idem nolle* ea *demum &c.* & C. 38. *Urbana plebes*, ea *vero praeceps ierat*, &: C. 68. *in fuga salutem sperare* &c. ea *vero dementia est.* et alibi saepe. Hanc de fortuna sententiam eleganter convellit Lactant. III. 28. Noster Demosthenem praeëuntem habuit, Olynth. II. p. 8. Μεγάλη γὰρ ῥοπὴ, μᾶλλον δὲ ὅλον ἡ Τύχη, παρὰ πάντ᾽ ἐστὶ τὰ τῶν ἀνθρώπων πράγματα. &, de Pace 22. Ἐν μὲν, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, δι᾽ εὐτυχίαν, ἣν συμπάσης ἐγὼ τῆς ἐν ἀνθρώποις οὔσης δεινότητος, καὶ σοφίας, ὁρῶ κρα-

Athenienſium res geſtae, ſicuti ego [a] aeſtumo, ſatis amplae magnificaeque fuere; verum aliquanto [b] minores tamen, [c] quam fama feruntur.

VARIANTES LECTIONES.

a *aeſtimo* I. Reliqui fere *exiſtimo.* b *tamen* abeſt a B. G. H. c *ferantur* F. K.

NOTAE VARIORUM.

κρατοῦσαι, Cherſoneſo, 43. *Τὴν τοιαύτην πολιτείαν περιαιρεῖται, ἐν ᾗ πλειόνων ἡ Τύχη κυρία γίνεται, ἢ οἱ λογισμοί.* Ibi aliquid rationi tribuere videtur. *Quam vero.* Reg. ſed Lactant. III. 29. *ex vero*, vocem *magis* agnoſcit Lactantius III. 25. Wasse.

Atheniensium res gestae, sicuti ego existimo, satis amplae magnificaeque fuere] Idem indicat Tullius: *Antequam delectata eſt Athenienſium civitas hac laude dicendi, multa jam memorabilia & in domeſticis, & in bellicis rebus effecerat.* Grasw.

Sicuti ego existimo] V. C. *aeſtimo.* Sic apud Caeſarem ſaepius verbum *aeſtimo*, in, *exiſtimo*, mutatum oſtendimus. Ursin. Pronomen *ego*, non eſt in Pal. ſexto, ſeptimo, decimo; omnes alii MSS. notae pretioſioris praeferunt, *aeſtumo*; adeo ut id revocandum ſit, niſi auctoritatem eorum vilipendimus. Gruter.

Verum aliquanto minores tamen, quam fama feruntur] Locus hic varie ac diverſe in impreſſis legitur, nec tamen antiqui libri meliorem ſcripturam retinent. In nonnullis eſt: *Verumtamen aliquanto minores, quam feruntur fama.* In aliis item: *Verum aliquanto minores quam fama feruntur.* Lector ſequatur lectionem quam veriorem putat; ego vulgatam ſcripturam retinui, quam D. Auguſt. agnoſcit lib. XVIII. de Civit. Dei. C. Popma. Aſtipulante ipſo Thucydide Lib. I. 12. Ἐκ δὲ τῶν εἰρημένων τεκμηρίων ὅμως τοιαῦτα ἄν τις νομίζων μάλιστα ἃ διῆλθον οὐχ ἁμαρτάνοι· καὶ οὔτε ὡς ποιηταὶ ὑμνήκασι περὶ αὐτῶν ἐπὶ τὸ μεῖζον κοσμοῦντες, μᾶλλον πιστεύων, οὔτε ὡς λογογράφοι ξυνέθεσαν ἐπὶ τὸ προσαγωγότερον τῇ ἀκροάσει, ἢ ἀληθέστερον, ὄντα ἀνεξέλεγκτα· καὶ τὰ πολλὰ ὑπὸ χρόνου αὐτῶν ἀπίστως ἐπὶ τὸ μυθῶδες ἐκνενικηκότα. *Verum ex dictis certiſſimis ſignis talia quis exiſtimans potiſſimum, quae narravi, non erraverit. At non ſi magis credat vel Poëtis haec in majus extollentibus, vel ſcriptoribus qui ſuaviora potius auditu quam veriora componunt, etſi nulla nitantur probatione, ac maximam partem ſpatio temporis ad incredibilem fabuloſitatem degeneraverint.* Grasw. Quod modo dixit, illuſtrat exemplo Athenienſium: Quo quidem, ceu malleo, aperitur nucleus verborum Taciti, lib. III. Hiſtor. cap. 7. de Antonio Primo: *Deſiderata diu res, interpretatione gloriae, in majus accipitur; poſtquam Galbae imagines, diſcordia temporum ſubverſas, in omnibus municipiis recoli juſſit Antonius.* Significat enim, factum hoc Antonii, etſi laudabile & glorioſum, tamen majore praedicatione celebratum vulgo fuiſſe, magiſque gloria dignum eſſe viſum, quam reipſa merebatur. Eadem planta provenit in horto Plinii L. III. Epiſt. ad Julium Genitorem: *Eſt omnino Artemidori noſtri tam benigna natura, ut efficia amicorum in majus extollat: inde & meum meritum, ut vera, ita ſupra meritum, praedicatione circumfert.* Neque flos iſte dici poteſt unicus, quum pari vultu ac fragrantia alium ſuppeditet ejuſdem ſaltus, dum inter alia Trajanum celebrat, *quod perquam modica quaedam civium merita fortunae ſuae viribus in majus extollat, efficiatque ut tantum ipſi quiſque praeſtitiſſe videatur, quantum ab ipſo receperit.* Rupert.

Minores tamen] Ita ipſe Thucydides I. 12. Ἐκ δὲ τῶν εἰρημένων τεκμηρίων ὅμως τοιαῦτα ἄν τις νομίζων μάλιστα ἃ διῆλθον οὐχ ἁμαρτάνοι· καὶ οὔτε ὡς ΠΟΙΗΤΑΙ ΥΜΝΗΚΑΣΙ περὶ αὐτῶν ΕΠΙ ΤΟ ΜΕΙΖΟΝ ΚΟΣΜΟΥΝΤΕΣ, μᾶλλον πιστεύων, οὔτε ὡς Λογογράφοι ξυνέθεσαν ἐπὶ τὸ ΠΡΟΣΑΓΩΓΟΤΕΡΟΝ τῇ ἀκροάσει, ἢ ΑΛΗΘΕΣΤΕΡΟΝ, ὄντα ἀνεξέλεγκτα· καὶ τὰ πολλὰ ὑπὸ χρόνου αὐτῶν ἀπίστως ἐπὶ τὸ μυθῶδες ἐκνενικηκότα. Et, cap. XI. Καὶ αὐτά γε δὴ ταῦτα ὀνομαστότατα τῶν πρὶν γενόμενα δηλοῦται τοῖς ἔργοις ΥΠΟΔΕΕΣΤΕΡΑ ΟΝΤΑ τῆς ΦΗΜΗΣ καὶ τοῦ νῦν περὶ αὐτῶν διὰ τοὺς ποιητὰς λόγου κατεσχηκότος. Pindarus. Ο! α΄ Κώ. ιγ΄ Ἦ θαύματα πολλά, Καί πού τι καὶ βροτῶν φρένας Ὑπὲρ τὸν ἀληθῆ λόγον, Δεδαιδαλμένοι ψεύδεσι ποικίλοις Ἐξαπατῶντι μῦθοι: Χάρις δ᾽, ἅπερ ἅπαντα τεύχει τὰ μείλιχα θνατοῖς, Ἐπιφέροισα τιμὰν, καὶ ἄπιστον ἐμήσατο πιστὸν Ἔμμεναι τὸ πολλάκις. Supra: *amplae magnificaeque*, Martin. ſolus *amplae & m.* Eum redarguunt tum caeteri, tum Juſtinus II, 1. *Rerum ab Scythis geſtarum quae ſatis amplae magnificaeque fuere.* Wasse.

Quam fama feruntur] Teſtor hunc locum ſic legi apud Auguſtinum lib. XVIII. de Civit. Dei. Videtur autem Salluſtius, cum haec ſcriberet, illa Thucydidis verba in animo habuiſ-

 ſe:

tur. Sed quia provenere ibi [a] scriptorum magna ingenia, per [b] terrarum orbem Atheniensium facta pro [c] maxumis celebrantur. [d] Ita eorum [e] qui ea fecere, virtus tanta habetur, quantum [f] verbis ea potuere extollere [g] praeclara ingenia. At populo Romano numquam ea [h] copia fuit: quia prudentissimus quisque [i] negotiosus maxume erat: ingenium

VARIANTES LECTIONES.

a *magna scriptorum* A. b *orbem terrarum* H. K. c *magnis* G. d *Itaque* F. H. K. e *qui fecere* C. H. f *ea verbis* A. B. C. D. E. F. H. g *scriptorum pr. ing.* B. *tamen praeclara ingenia* H. h *copia scriptorum* A. B. i *maxime negotiosus* A. B. C. E. F. G. H. I. K. L.

NOTAE VARIORUM.

se: Δηλοῦται τοῖς ἔργοις καταδεεστέρα οὖσα τῆς φήμης καὶ τοῦ περὶ αὐτῶν κατεσχηκότος λόγου. Ad hunc locum consule etiam, si placet, Hieron. lib. III. Epist. 2. Magna autem ingenia vocat, nisi fallor, Thucydidem, Xenophontem & alios rerum Graecarum auctores. COLER.

QUIA PROVENERE IBI SCRIPTORUM MAGNA INGENIA] Est hic quidem verborum situs in MSS. melioribus; editiones tamen primae agnoscunt, *magna scriptorum ingenia.* Pal. vero undecimus ac duodecimus, *quia ibi provenere scriptorum magna ingenia.* ac quartus: *quia magna ingenia scriptorum ibi provenerunt.* GRUTERUS. *Ingenia Scriptorum* Mart. Reg. Arond. I. 2. Mart. Augustinus C. D. II. 18. & in eo loco membranae Reginenses. Ita etiam Vopiscus, in Probo cap. I. p. 635. qui ex Catone, Sallustio, Gellio, citat; vocem *scriptorum* omittendo agnoscere videtur, ita enim ille: *Omnes omnium virtutes tantas esse, quantas videri eas voluerint* eorum ingenia, *qui uniuscujusque facta descripserint.* Verum suspecta mihi τὸ *scriptorum*, quia certam sedem non habet. Tacitus certe Annal. I. 1. absolute, ut infra noster, effert: *temporibusque Augusti dicendis non defuere decora* ingenia. Plinius lib. VII. Epist. 6. *Erat enim caussa notissima: praeterea utrinque* ingenia clarissima. Tacitus iterum Annal. XV. 41. *exin monimenta* ingeniorum *antiqua & incorrupta.* Caeterum de Graeca fide verissime Aurelius Victor in Caligula: *Graecorum dicto, quis* augendi omnia *studium est.* &, Lactantius Instit. I. 18. *Sed haec* Graecorum *fortasse* culpa *sit*, qui res levissimas *pro* maximis *semper* habuerunt. WASSE.

PER TERRARUM ORBEM ATHENIENSIUM FACTA PRO MAXUMIS CELEBRANTUR] Videntur a Glossarum go aliquo, *Atheniensium facta.* Nazarian. praeterea, ut & Pal. Nonus scriptum habent, *factae proxumis*, quod facile refingi posset in *pro summis.* GRUT.

ITA EORUM QUI EA FECERE, VIRTUS TANTA HABETUR, QUANTUM VERBIS EAM POTUERE EXTOLLERE PRAECLARA INGENIA] Ego, qui Sallustius non sum, simpliciter scripsissem: *Ita eorum virtus tanta habetur, quantum verbis eam potuere extollere. At populo, &c.* exterminatis caeteris. GRUT. Opinor satis patefactam vim hujus sententiae in Observatis ad cap. III. Adde qui hunc Sallustii locum citat, Fl. Vopiscum in Probo, & Diodor. Sicul. lib. I. cap. 2. f. RUPERTUS.

AT POPULO ROMANO NUMQUAM EA COPIA FUIT] Nam, ut Cicero, *Nec in constituentibus Rempublicam nec in bella gerentibus, nec in impeditis, ac regum dominatione devinctis, nasci cupiditas dicendi solet.* Quid miremur? *Pacis est comes, otiique socia, & jam bene constitutae civitatis, quasi comes quaedam Eloquentia.* Adeo ut, eodem auctore, *in ea ipsa urbe* (Athenis puta) *in qua & nata & alta sit eloquentia, ea sero prodierit in lucem. Siquidem ante Solonis aetatem & Pisistrati, de nullo, ut diserto, memoriae proditum est. At hi quidem, ut populi Romani aetas est, senes: ut Atheniensium saecula numerantur, adolescentes debent videri. Nam etsi Servio Tullio regnante viguerunt; tamen multo diutius Athenae jam erant, quam est Roma*, inquit, *ad hodiernum diem.* GRASW.

PRUDENTISSIMUS QUISQUE NEGOTIOSUS MAXUME] Sermo ab ipsis effictus Gratiis. Sic tamen ut

genium nemo ſine corpore exercebat: optumus quiſque [a] facere, quam dicere; [b] ſua ab aliis [c] benefacta laudari, quam ipſe aliorum [d] narrare, malebat.

IX. Igitur domi militiaeque boni mores [e] colebantur. Concordia maxu-

VARIANTES LECTIONES.

a *facere malebat* E. b *& alia* E. c *beneficia* H. d *facta narrare* A. E. *facta laudari* K. e *celebrantur* D. H.

NOTAE VARIORUM.

ut nec fabri alterius videri queant iſta Senecae epiſt. XXXI. *Generoſos animos labor nutrit.* Item: *Non eſt viri timere ſudorem.* RUPERT.

OPTIMUS QUISQUE FACERE, QUAM DICERE, &c.] Tangit illos qui ludos Philoſophorum & Rhetorum ſequuntur, omiſſa Reipublicae & militaris cura. Stratophanes ille Plautinus haud equidem abſurde narrat:

Non placet, quem ſcurrae laudant, manipulares muſſitant;
Neque illi quorum lingua gladiorum aciem praeſtinguit domi:
Strenui nimio plus proſunt populo, quam arguti & cati.
Facile ſibi facunditatem virtus arguta (forte *argutam*) *invenit.*
Sine virtute argutum civem mihi habeam pro praefica,
Quae alios collaudare abſentes, ſeſe vero non poteſt.

COLER. Adſtipulatur Poëta:

Nondum tradiderat victas victoribus artes
Graecia, facundum ſed male forte genus.
Qui bene pugnabat, Romanam noverat artem,
Mittere qui poterat ſpicla, diſertus erat.

Denique etſi memoratu digna agere, iis pronum erat, ingenia tamen aberant ad prodendam virtutis memoriam. Unde Atticus ad Tullium lib. I. de Legibus: *Poſtulatur a te jam diu vel potius flagitatur*, inquit, *hiſtoria: ſic enim putant, te illam tractante effici poſſe, ut in hoc etiam genere Graeciae nihil cedamus. Atque ut audias, quid ego ipſe ſentiam, non ſolum mihi videris eorum ſtudiis, qui tuis literis delectantur, ſed etiam patriae debere hoc munus: ut ea quae ſalva per te eſt, per eundem ſit ornata.* GRASW. Quod examuſſim verum eſt. Quid de Parthis Orientis dominis Juſtin. lib. XL. c. 3. §. 8. *Ad faciendum*, inquit, *quam ad dicendum promtiores.* Eadem conſideratio tenuit Ammian. Marcell. lib. VIII. *Plus audire quam loqui militem decet, actibus coalitum glorioſis.* Hodie Hiſpani & Turcae pauca loquuntur, vires autem habent in promtu: & e contra facile vident, quid poſſint aut non poſſint, ut ſcribit Berneccerus de Regno Hungariae. Plures gemmas attulimus ad Juſtini lib. II. c. 10. §. 23. quae ut magis ſplendeant, includere libet auro Brunneri lib. I. Annal. Bojor. *Sed negotioſi homines, & fortiter facere, quam bene dicere, peritiores; cum manum, caeſim & punctim ferire doctam, diſerta lingua potiorem dicerent, reliquis hoſtibus formidandi Temporis injurias minus feliciter propulſabant.* Aſt non infrequens & hoc, quod *alii peritiores dicere, quam facere.* Talis Iſocrates Orator, qui ob id interrogatus, *cur ipſe*, qui *doceret alios, ſibi docendo non eſſet ſatis?* reſpondit: *Coticulas quidem ipſas ſecare non poſſe, eas tamen ferro ſecandi vim ac facultatem dare.* Phot. in Bibl. pag. 502. ubi Schottus citat illud Horat. in Arte poët.

——— ——— *Fungor vice cotis acutum*
Reddere quae ferrum valet, exſors ipſa ſecandi.

Phot. ex Orat. II. Ariſtidis pag. 439. *Nam quanto melius eſt imperare quam miniſtrare, tanto praeſtat quae oportet dicere, quam facere. Ut enim ille multis conſilium impertit, ita hic inſtar alterius eſt cujuſvis. Quare ſicut Architecti fabris neceſſario praeſtant, quamvis in eodem verſentur opere; ſic eos, qui in foro & in dicendo praecellunt, horum miniſtris poëta meliores poſuit & illuſtres appellavit, idque admodum recte.* RUPERT.

ET SUA AB ALIIS BENEFACTA LAUDARI, QUAM IPSE ALIORUM NARRARE MALEBAT] Illa & copula non eſt in MSS. codicibus, ac majore cum gratia hic abeſſe poterit. RIV. Abeſt ab L. 2. & Reg. I. WASSE.

 Jus

maxuma, minuma avaritia [a] erat: [b] jus bonumque apud eos non le-

VARIANTES LECTIONES.

a *inter eos erat* D. *illis erat* F. abest *erat* ab H. b *jusjurandumque apud eos* B.

NOTAE VARIORUM.

JUS BONUMQUE APUD EOS] Tacit. de Moribus German. *plusque ibi boni mores valent quam alibi bonae leges.* CIACC. Vide D. Augustinum de Civ. Dei lib. II. cap. 18. A. MANUT. Ita Tacitus de Germanis: *plus ibi boni mores valent, quam alibi bonae leges.* Ea vero vita laudatissima haberi debet, quoniam legum nimis probitas illicita factum aliquid est: *ficta autem omnia sicut flosculi decidunt*, ut eleganter canit sapientissimus vates Ascraeus. Vide ad hunc locum c. 17. & 18. lib. II. Augustini de Civitate Dei. COLER. Quod aeternum quiddam est, ad illam antiquissimam & rerum omnium principem expressum naturam. GRASW. Eodem stadio cucurrerunt vetustissimi mortalium, *qui*, ut ait Tacitus III. Annal. 26. *nulla adhuc mala libidine, sine probro, scelere, eoque sine poena aut coercitionibus agebant: neque praemiis opus erat, cum honesta suopte ingenio peterentur; & ubi nihil contra morem cuperent, nihil per metum vetabatur.* Quae quidem verba Tacitus, e poëtica aureorum saeculorum descriptione sumsisse, nonnullis videbitur. Ovid. lib. I. Fastor.

Proque metu populum sine vi pudor ipse regebat,
Nullus erat justis reddere jura labor.

Sed quo tempore propiora, eo majorem fidem merebuntur illa Livii lib. I. cap. 21. de Numa: *Ea pietate omnium pectora imbuerat; ut fides ac jusjurandum, proximo legum ac poenarum metu, civitatem regerent*, quemadmodum locum illum restituit Gruterus, & explicat fidem ac jusjurandum non minus coërcuisse populum Romanum quam leges, quam supplicia; quod rarum alioqui. Multi enim abstinent a delictis praemiorum amore, id est, pretio ac mercede allecti; plures metu infamiae suppliciique. Paucissumus in recte agendo, aut Deum respicit, aut conscientiam. His allubescit, quod de suo aevo adfirmat Polybius lib. VI. Hist. cap. 54. *Apud Romanos, qui publicam pecuniam tractant, propter unicam jurisjurandi religionem servant fidem.* Ex quibus liquet, nihil affectibus tribuisse Sallustium. Sed aggregemus istis duas fortissimas nationes, Scythas & Germanos, nisi cum plurimis eruditorum pro una utraque habenda est. De Scythis ita Justinus lib. II. cap. 2. *Justitia gentis ingeniis culta, non legibus.* Ubi observatiunculam nostram vide. De Germanis, Germanicae virtutis unicus vindex, eoque nomine magni nobis faciendus, Tacitus in l. de Morib. Germ. cap. 19. *Plus ibi boni mores valent, quam alibi bonae leges.* O verba nunquam sine rubore nobis recitanda! Qui enim fit, quod hodie posteris Germanorum, victoribus barbarorum, aemulis Romanorum, in moribus convitium fiat frequens & quasi tralatitium? quod saeculi vitio, Genitae Manae litasse dicamur, ad quam suscipiebatur olim votum, ne quis domi nasceretur probus? Evigilemus tandem ad paganorum industriam, & ad illa τοῦ παλαιοῦ κόμματος, quae in unum redacta sertum, ut diutius perennent, complectar, ceu filo quodam, pulcherrima Nazianzeni sententia ex Orat. I. ad Julianum: *Est bonum summum appetendum, nonnisi ob bonum summum.* Item illo Plinii lib. V. Epist. 14. f. *Quam me juvat, quod in causis agendis non modo pactione, dono, munere; verum etiam xeniis abstinui! Oportet quidem, quae sunt inhonesta, non quasi illicita, sed quasi pudenda vitare.* RUPERT. Pemb. Badian. aeque eleganter, *jus bonum*, abjecta copula, quam tamen retinent caeteri omnes & Augustinus II. 8. Civ. Dei. Plautus Mostellaria, *Nullum aedepol genus est hominum tetrius, Nec minus bono cum jure, quam Danisticum.* Et, Stich. Bonum jus *dicis*, Trinum. jus bonum. Bacchid. *sine* bono jure. Rud. *sine modo & modestia sum, sine* bono jure *atque bonore* & apud Ciceronem Philip. II. 74. *aequum bonum: Is igitur, a quo vivo nec praesens nec absens quicquam* aequi boni *impetravit.* Verum ipse Sallustius alibi: *a* vero bonoque *impediebant.* Ubi Pembr. agnoscit *que* &, *magis ex aequo bonoque quam jure gentium.* Sententiam ex Euripide mutuatus est auctor, qui in Helena vs. 1004. ita loquitur: Ἐγὼ πέφυκά τε εὐσεβεῖν, καὶ βούλομαι. Ἔνεστι ΙΕΡΟΝ τῆς ΔΙΚΗΣ ἐμοὶ μέγα. Ἐν τῇ ΦΥΣΕΙ, vel ex Thucydide potius I. §. 39. Μὴ μετὰ ΝΟΜΩΝ τὸ πλεῖον ἢ τρόπων ἀνδρείας κινδυνεύειν. Huc spectat Livius I. 21. *Ea pietate omnium pectora imbuerat, ut fides ac jusjurandum, proxime legum ac poenarum metum, civitatem regerent.* Egregie Poeta AEneid. VII.

Ne

[a] legibus magis quam natura valebat. Jurgia, discordias, simultates cum

VARIANTES LECTIONES.

a *in legibus* H.

NOTAE VARIORUM.

Ne fugite hospitium: neve ignorate Latinos,
Saturni gentem, haud vinclo nec legibus aequam,
Sponte sua, *veterisque dei se more tenentem.*

Sic & Ovid. Metam. I. 89.

Aurea prima sata est aetas, quae vindice nullo,
Sponte sua, sine lege fidem rectumque colebat;
Poena metusque aberant; *nec verba minacia fixo*
Aere legebantur.

Tacitus An. III. 26. *neque praemiis opus erat, cum* honesta suopte ingenio peterentur, *& ubi nihil contra morem cuperent, nihil per metum vetabantur.* Videatur Senecae epist. XC. Auson. in Vill. vs. 34.

Deliquisse nihil nunquam, laudem esse putavi,
Atque bonos mores legibus *antetuli.*

Justinus Hist. II. 2. *jus bonumque* voce *justitia* reddit. *Justitia gentis* ingeniis culta, non legibus. Contra vero Antonius apud Ambrosium sub falso nomine Hegesippi: *qui* potestate pro jure *uteretur; Formam venalem offerret*, ut pulchritudine illicere tur *novae auctionis commercio.* Codices nostri rectius: *ut pulchritudinem licitaret.* Wasse.

Apud eos non legibus magis, quam natura valebat] Sic Seneca Epist. XC. *Sed primi mortalium, quique ex his geniti naturam incorruptam sequebantur, eandem habebant & ducem & legem.* Et Tacitus lib. III. Annal. *Vetustissimi mortalium nulla adhuc mala libidine, sine probro, scelere, eoque sine poena aut coercitionibus agebant; neque praemiis opus erat, cum honesta suopte ingenio peterentur; & ubi nihil contra morem cuperent, nihil per metum vitabatur.* Tales describit idem Chaucos in Libro de Moribus Germanorum: *Populus inter Germanos nobilissimus, quique magnitudinem suam malit justitia tueri sine cupiditate, sine impotentia: quieti secretique, nulla provocant bella, nullis raptibus aut latrociniis populantur. Idque praecipuum virtutis ac virium argumentum est, quod ut superiores agant, non injurias sequuntur.* Justinus de Scythis lib. II. *Justitiam gentis ingeniis, non moribus cultam.* Hoc etiam noster Romanis illis tribuit antiquissimis, quemadmodum & Livius lib. I. *Quo tempore Deorum assidua animis insidens cura, cum interesse rebus humanis coeleste numen videretur, ea pietate omnium pectora imbuerat, ut fides ac jusjurandum, propulso legum ac poenarum metu, civitatem regeret.* Infirma sane vincula legum, ubi pudor nullus & natura corrupta. Tacitus lib. III. Annal. *Reliquis intra animum medendum est. Nos pudor, pauperes necessitas, divites satias in melius mutet.* Natura ad virtutes quavis lege, imo & disciplina potior, teste Cicerone pro Archia: *Ego multos homines excellenti animo ac virtute fuisse, & sine doctrina, naturae ipsius habitu prope divino, per se ipsos & moderatos & graves exstitisse fateor. Etiam illud adjungo: saepius ad laudem atque virtutem naturam sine doctrina, quam sine natura valuisse doctrinam, &c.* Seneca Epist. XCV. *Ut dii immortales nullam didicere virtutem, cum omni editi; & pars naturae eorum est esse bonos, ita quidam ex hominibus egregiam sortiti indolem in ea quae tradi solent perveniunt sine longo magisterio, & honesta complexi sunt, cum primum audierunt.* Grasw.

Jurgia, discordias, iras, simultates cum hostibus exercebant; cives cum civibus de virtute] Polyb. lib. VI. Δυοῖν ὄντων δι' ὧν σώζεται πολίτευμα πᾶν, καὶ τῆς πρὸς τοὺς πολεμίους ἀνδρείας, καὶ τῆς πρὸς σφᾶς αὐτοὺς ὁμονοίας. *Cum duobus his omnis civitas contineatur, fortitudine adversus hostes, consensuque inter cives.* Grasw. Eadem prorsus indoles in Turcis; de quibus sic scribit Busbeq. Epist. III. Legat. Turcicae. *Fuit in regione Hungariae nobis contermina, magna virium fama Sangiaccus Arslambegus. Nemo eo validius intendebat arcum: nullius ferrum altius penetrabat: neque hostibus erat formidolosius. Huic se aemulum comparaverat Velibegus ejusdem laudis affectator, finitimorum locorum & ipse Sangiaccus: aemulatio aliis forte rebus aucta, ad summum odium, insidias & vulnera processit. Hac an alia de causa arcessitus Constantinopolim Velibegus, quum de dissidio quaesivissent in Divano Bassae, prolixe recitavit totam illarum simultatum scenam, caussas, progressum & quo denique evasissent, & ut causam suam faceret meliorem, subjunxit, se ex insidiis ab Arslambego vulneratum: quibus nihil fuisset opus, si se dignum suo nomine Arslambegus praestare voluisset. Quandoquidem ipse pugnam cum eo nunquam subterfugisset, ut quem ad singularem pugnam multoties provocasset. Hoc Bassae aversantes: Tun' commilitoni tuo singulare certamen denunciare ausus es? deerant quippe Christiani, in quos pugnares. Vivit uterque vestrum pane nostri Imperatoris: nihilominus inter vos de vita decernere parabatis? Quo jure, quonam exemplo? an ignorabatis utercunque vestrum cecidisset, Imperatoris damno casurum? Quo dicto duci eum* in

cum hostibus exercebant: cives cum civibus de [a] virtute certabant: in

VARIANTES LECTIONES.

a *virtutibus* G.

in carcerem jusserunt, in quo multis mensibus maceratus, vix tandem liberatus est, existimatione valde imminuta. Haec Busbequius. Pudeat igitur rursus, pudeat Germanos Humanitatis jura non saltem discere a Barbaris: efferatioribusque inter sese moribus agere, quam homines paganos & Orco (si sic permanserint) destinatas victimas! Quae enim, proh DEI hominumque fidem, intemperiae cives exagitant? quis furor animos eorum invasit, ut velut ad gladium auctorati Threces quidam ac Myrmillones, cotidie inter se comparentur committanturque: seu potius tanquam efferatissimae belluae mutuis in sese vulneribus saeviant, alterque alterum lancinare ac perdere gestiat? Ceterum si quis hanc animorum pestilentiam vitiorumque ardorem corrigendum & emendandum suscipiat, nescio an multo plus reportaturus sit gratiae, quam Musonius ille Rufus apud Tacit. III. Hist. cap. 81. qui studium philosophiae & placita Stoicorum aemulatus, caeptabat *permixtus manipulis bona pacis ac belli discrimina disserens, armatos monere. Id plerisque ludibrio; pluribus taedio: nec deerant qui propellerent proculcarentque; ni, admonitu modestissimi cujusquam, & aliis minitantibus, omisisset intempestivam sapientiam.* Nihilominus spargam etiamnum alia meliorum scriptorum semina in publicum, bona sub spe, si in nullius animum radices egerint, ac nemini tamen datura damnum vel malum. Gravissimi ponderis dictum est illud T. Julii Germanici Caesaris, in oratione ad tumultuantes legiones, apud saepius laudatum Tacitum lib. I. Annal. cap. 43. *Tua dive Auguste coelo recepta mens, tua pater Druse imago, tui memoria, iisdem istis cum militibus, quos jam pudor & gloria intrat, eluant hanc maculam, irasque civiles in exitium hostibus vertant.* Transscriptionem quoque meretur Antonii Primi, strenui ducis, egregium factum; quod eidem Tacito relatum III. Hist. cap. 10. *Quum ira militum in* T. Ampium Flavianum *incumberet, nullo criminis argumento, & a conviciis & probris, ad tela & manus transirent, opposuit sinum Antonius stricto ferro; mox conversus ad signa & bellorum deos, hostium potius exercitibus illum furorem, illam discordiam injicerent, orabat.* Cujus loci vim ut exacte intelligas, doceo Te, quum aliquod triste signum apparuisset, putasse veteres id posse eludi, sive a sese suisque depelli, & quod ostendebatur periculum effugi, si vel verbis vel aliquo facto indicarent se omen non accipere sed abominari. Verbis quidem, cum dicerent, Εἰς κεφαλήν σοι, hoc est, *Tuo capiti sit.* quae abominandi formula occurrit apud Aristophanem, teste Scaligero ad illum Catulli versum:

Quo signo? quasi non totidem mox deprecer illi.

Terentius Heautont. *Istud inimicis nostris fiet!* Ovidius:

Hostibus eveniant convivia talia nostris!

Virgil. III. Georg.

DI meliora piis, erroremque hostibus illum!

Propert. lib. III.

Hostibus eveniat lenta puella meis!

Cicero in Catone: *Mirari solitum* C. Fabricium, *quod cum apud regem Pyrrhum legatus esset, audisset a Thessalo Cinea, Athenis quendam esse, qui se sapientem profiteretur, eumque dicere: omnia, quae faceremus, ad voluptatem esse referenda, quod ex eo audientes*, M. Curium & T. Coruncanium *optare solitos, ut id Samnitibus ipsique Pyrrho persuaderetur, quo facilius vinci possent, cum se voluptatibus dedissent.* Exempla alia reperies apud Horat. lib. I. Carm. Od. 21. Camer. Cent. III. cap. 35. Sen. III. de Ben. 27. ibique Lipsius, & IV. de Benef. 31. *Quod capiti precamur, toti homini precamur. Caput enim principale est, unde cujusque imago, qualis sit, cognoscitur. Quare locus ille religiosus efficitur, ubi caput sepultum est, non etiam ubi cetera membra sine capite*, quod docet Paullus JC. lib. XLIV. de Religios. & sumtibus funerum. Ceterum re aut facto aliquo detestabantur, id, quod portendebat sinistrum aliquid, insectantes. Cum enim vel avis inebra, vel aliud infaustum animal occurrisset, periculo se defunctos putabant, si id lapidibus petiissent & feriissent, aut si puerum, qui junctim ambulantibus amicis medius intervenerat, colapho percussissent; qua de re videndus est Casaubonus ad Theophrasti Characteres in cap. περὶ δεισιδαιμονίας. Similiter Turcae (ut auctor est nunquam satis laudandus Busbeq. Epist. III. Leg. Turcicae) *non parum auguriis ominibusque tribuunt. Constat aliquando amotos ab officio Bassas propter equi lapsum, ac si magni alicujus infortunii id portentum esset; quod abrogatione officii, a publica calamitate, in caput privatum averruncaretur.* Igitur priori modo Antonius Primus ad bellorum Deos, hoc est, signa & aquilas, propria legio-

legionum numina, & a militibus deorum loco habita, conversus, discordias ab exercitibus suis deprecabatur, sive amoliebatur *in capita inimicorum hostiumve, malam rem aut periculum:* ejusdemque sensus est votum ipsiusque Taciti in lib. de Morib. Germanor. c. 33. *Maneat quaeso duretque gentibus, si non amor nostri, at certe odium sui: quando urgentibus imperii fatis, nihil jam praestare Fortuna majus potest, quam hostium discordiam.* Sed jam observationis hujus fluvius supra justas excrevit ripas; coërcemus obice, & plura cognoscere volentem, mittimus ad Cl. Virdungum, qui non quidem ex aurea Phoebi tripode, sed perennis Sapientiae fonte multa huc pertinentia congessit, in piperata oratione De Concordia & Discordia earumque fructibus. Rupert.

Discordias, simultates] Editiones, natae intra annos triginta, voce amplius, *Jurgia, discordias, iras, simultates*; eam ejeci, quod abesset antiquitus cusis omnibus, nec in ullo conspiceretur manuscriptorum, nisi Pal. duodecimo, scripto clↃ cccc xlvii. Grut. Vox *Iras* in meo codice non legitur. Ciacc.

Cum hostibus exercebant] Imitatur Curt. lib. VII. cap. 1. §. 25. *In suos ordines quisque currimus, & quicquid irarum in tabernaculo conceptum est, in hostium effunditur capita.* Rupert.

Cives cum civibus de virtute certabant] M. Sen. Controv. XXXI. *Magnis exemplis deceptus sum: dum cogito mecum Horatium Etruscas acies corpore suo summoventem, & Mutium in hostilia arma ruentem: & dum te, Deci, cogito, qui & ipse noluisti patri cedere.* Sic illis alienas virtutes considerantibus quasi flamma in pectore accendebatur, nec conquiescebat donec illorum gloriam adaequassent. Quod & Rhodiorum legati de suis praedicant ad Senatum Romanum apud Livium Lib. XXXVII. *Non quae in solo modo antiquo sunt, Graece magis urbes sunt, quam coloniae earum, illinc quondam profectae in Asiam. Certare pio certamine cujuslibet bonae artis ac virtutis ausi sumus*, inquiunt, *cum parentibus quaeque civitas & conditoribus suis.* Grasw. In hac scaturigine suum illud irrigavit Tacitus III. Histor. cap. 2. *Olim virtutis modestiaeque certamen erat.* Et ad hoc certamen in re domestica praeit Hesiodus illis versibus:

Εἰς ἕτερον γάρ τίς τε ἰδὼν ἔργοιο χατίζων
Πλούσιον, ὃς σπεύδει μὲν ἀρόμμεναι, ἠδὲ φυτεύειν,
Οἶκόν τ' εὖ θέσθαι. Ζηλοῖ δέ τε γείτονα γείτων
Εἰς ἄφενον σπεύδοντ'· ἀγαθὴ δ' ἔρις ἥτε βροτοῖσι.

Hoc est *in alterum quispiam intuens otiosus Divitem, qui festinat arare, atque plantare, Domumque recte gubernare: aemulatur vicinum vicinus*, bona vero haec contentio hominibus. In re militari utilitatem ejus depraedicat Tacitus II. Hist. cap. 4. ubi de legionibus Vespasiani & Muciani: *Sed aemulatio & proximi exercitus gloria repulerat segnitiam.* Porro ad hanc concertationem excitandam notabis egregium stratagema ducum, munia partiri, & suum cuique legioni locum seorsim adsignare. Curtius lib. VII. cap. 6. §. 26. *Ingens militum certamen inter ipsos fuerat, ut suum quisque munus (nam divisum erat) primus ostenderet.* Quibus interpretandis eruditissimus Freinshemius advocat inter alia illud AEneae Sylvii cap. VII. de Europa: *Sua cuique legioni murorum pars* (loquitur de expugnatione Constantinopoleos) *ac portarum attributa, ut discretus labor fortes atque ignavos distingueret, & ipsa contentione decoris militum virtus magis ac magis accenderetur: pari modo & navales socii attributas partes invadere jussi.* Idem illud Taciti IV. Hist. cap. 23. *Batavi Transrhenanique, quo discreta virtus manifestius spectaretur, sibi quaeque gens consistunt.* Accedat vero huic, circa laudem bellicam concertantium coronae, generosus ille Themistocles, quem *tropaea Miltiadis dormire non sinebant*, ut Plut. in ejus vita, & in Apophth. refert: cui non male subjiciam ex eodem Theseum, quem & in somnis & interdiu concitabant gesta Herculis, stimulabantque edere paria agitantem. *Jam in re scholastica* vim ejusdem intelligens Quintilianus, lib. I. Institut. Orator. cap. 2. pueros non solitarie, sed simul cum aliis instituendos, evincere inde conatur: *Excitanda mens & attollenda semper est*, inquiens, *quae in secretis & umbratili vita languescit, & quendam velut in opaco situm ducit: aut contra tumescit inani persuasione. Necesse est enim sibi nimium tribuat, qui se nemini comparat. Audiet in schola multa probari, multa corrigi. proderit alicujus objurgata desidia: proderit laudata industria: excitabitur laude aemulatio: turpe ducet cedere pari, pulcrum superasse majores. Non inutilem scio servatum a praeceptoribus meis morem, qui cum pueros in classes distribuerant, ordinem dicendi secundum vires ingenii dabant: & ita superiore loco quisque declamabat, ut praecedere profectu videbatur. Hujus rei judicia praebebantur, ea nobis ingens palmae contentio; ducere vero classem, multo pulcerrimum. Nec de hoc semel decretum erat: tricesimus dies reddebat victo certaminis potestatem. Ita nec superior successu curam remittebat, & dolor victum ad depellendam ignominiam concitabat. Id nobis acriores ad studia dicendi faces subdidisse, quam exhortationes docentium, paedagogorum custodiam, vota parentum, quantum animi mei conjectura colligere possum, contenderem.* Haec ille. Evocarem adhuc alios aliosque: Sed revocanda est intra alveum suum haec miscellanea diluvii literati exercitatio: nisi quod omitti non potest, quo nemo Sallustii sensum, & de quibus ille Romanae Reipublicae temporibus disserat, clarius exponit, Plinius, in Panegyrico, de Trajano verba faciens: *Hac mihi admiratione dignus Imperator non videretur, si inter Fabricios & Scipiones & Camillos talis*

in suppliciis Deorum magnifici, domi parci, in amicos fideles erant. Dua-

lis esset. Tunc enim illum imitationis ardor, semperque melior aliquis accenderet. RUPERT.

IN SUPPLICIIS DEORUM MAGNIFICI, DOMI PACI] Etenim:

Privatus illis census erat brevis,
Commune magnum: nulla decempedis
Metata privatis, opacam
Porticus excipiebat Arcton:
Nec fortuitum spernere cespitem
Leges sinebant, oppida publico
Sumptu jubentes & Deorum
Templa novo decorare saxo.

Horat. lib. II. Od. 15. Sic & Cicero pro Flacco: *Haec enim ratio ac magnitudo animorum in majoribus nostris fuit, ut cum in privatis rebus suisque sumptibus minimo contenti tenuissimo cultu viverent; imperio atque in publica dignitate omnia ad gloriam splendoremque revocarent. Quaeritur enim in re domestica continentiae laus; in publica, dignitatis.* Pro Muraena: *Odit populus Romanus privatam luxuriam: publicam magnificentiam diligit. Non amat profusas epulas: sordes & inhumanitatem multo minus. Distinguit rationem officiorum ac temporum, vicissitudinem laboris ac voluptatis.* GRASW.

IN SUPPLICIIS DEORUM MAGNIFICI] Utut haec de religione veterum Romanorum splendeant, aurea non sunt, sed aurum duntaxat, utpote felle lita, mentiuntur. *Nunquam in rectum exibit, quod vera pietas non formavit: nunquam non mendosum tinniet, quod illa Moneta non cudit,* ut dicere solebat olim, praesidium & dulce decus meum, Cl. Virdungus. Exhibebo tibi gentilium religionem paucis. Erant duo votorum genera; interdum solas preces Diis offerebant: quod proprie Latinis *precari*: interdum precibus adjiciebant promissionem & ea concipiebant, quae proprie Latine dicuntur, *Vota.* Fuere quidem haec ab ipso mundi conditu instituta eo fine, ut grati animi significationem darent, qui opem a numine essent consecuti: Sed depravatis hominum moribus, & pravis persuasionibus eorum animis corruptis, eo tandem impietatis ventum est, ut Deos more hominum capi donis, eamque esse mercedem beneficiorum, quae a diis acciperentur, eorum vulgus sibi persuaderet. Atque hinc saepe evenit, ut qui ditescendi studio Deos colebant, hujusmodi foeda κολακίᾳ ac nundinatione, avitas opes consumerent. Quo respexisse Persium Sat. II. docet Vir incomparabilis doctrinae Is. Casaubonus, Commentario suo in illum poëtam, hisce versibus:

Attamen hic extis & opimo vincere farto
Intendit: jam crescit ager, jam crescit ovile,
Jam dabitur, jam jam, donec deceptus & exspes
Necquicquam fundo suspiret nummus in imo.

Nihil hic dicam de templorum magnificentia, quae argento, auro, gemmis excolebant gentiles. Ceterum προθυμίαν animique promtitudinem & devotionem potius, quam illud, quod offertur donum, Deus adspicit, ut sacrosancta oracula Scripturae passim inculcant: nec abludunt ipsorum quorundam Ethnicorum sapientia monita, quae publice scribi merentur. Augustini consilium esse scio, quae a Philosophis scripta sunt colligere, & *in usum nostrum vindicare, possessoribus illis injustis erepta*: hoc nunc sequor & e lacunis gentilium haurio, quae ubertim licet, e purissimo divinarum literarum fonte. Sic igitur Persius f. d. Sat. II.

Compositum jus fasque animi, sanctosque recessus
Mentis, & incoctum generoso pectus honesto;
Hoc cedo ut admoveam templis & farre litabo.

Sed & idem:

Dicite, Pontifices, in sancto quid facit aurum?

Minimeque divertit Plato lib. X. de LL. qui aes & aurum, belli, non fani organa esse ait. Quid, quod & Plutarchus, Praecepto XX. Reipublicae Gerendae, negat antiquitus in templa aurum inferre licuisse, & ab ea constitutione desumtam similitudinem applicat ad tribunal, quod & ipsum quasi templum quoddam Justitiae est. Imo LL. XII. Tabb. opes, ut de sacra facientibus amoverentur, cautum erat: quo tempore, & alia Romanorum, ad primam sanctitatem magis accedebant. Denique abominatur, quem ante trecentos Socratas amarim, Seneca Philosophus Epist. 115. *Admirationem nobis*, inquit, *auri argentique fecerunt, & teneris infusa cupiditas altius sedit crevitque nobiscum. Deinde totus populus in alia discors, in hoc convenit, hoc suspiciunt, hoc suis optant, hoc diis velut humanarum rerum maximum, quum grati videri volunt, consecrant.* Qui plura desiderat, petet à Dione Prusaeo in Rhodiaca, Lactantio lib. VI. Instit. cap. 2. RUPERT. Vid. Cicero pro Murena cap. 36. pro L. Flacco cap. 12. pro Sulla cap. 26. II. de Officiis cap. 16. Horat. lib. II. Od. XV. & Servius ad I. AEneid. 636. ubi breviter habes, quae hic fuse Interpretes. BROUK.

IN SUPPLICIIS] *Supplicia* pro hostiis & sacrificiis capit, & alibi saepe Tacit. III. *Sed tunc supplicia Diis ludique magni a Senatu decernuntur.* Vide Nonium. CIACC. Apud Romanos mulctae pecuniariae certus fuit modus praefinitus, quem transcen-

Duabus his artibus, audacia in bello, ubi pax evenerat, aequitate, [a] se-

NOTAE VARIORUM.

scendere minime fas erat: quippe de mulctarum aestimatione tam a Consulibus, quam a Trib. pleb. saepe Senatusconsulto, saepe populi rogatione cautum fuit: quibus maxima erat mulcta, trium millium & viginti assium, quia plus triginta bobus & duabus ovibus quempiam mulctari non decebat: aestimabaturque bos centum assibus, ovis vero decussibus: minima vero, ove taxabatur una. Saepius vero Romani reges homicidii conscios arietis damno mulctabant, quem in sacrificiis deorum expendere solebant: siquidem prisca paupertas ex noxiorum bonis sacra diis fecisse fertur, quare *supplicia* dicta sunt. Festus vero Pompejus inquit: *Supplicia veteres quaedam sacrificia, a supplicando vocabant.* Zanch. Id est, in supplicationibus & precationibus, quas Graeci λιτὰς vocant. Infra in Oratione Catonis: *Non votis neque suppliciis muliebribus auxilia deorum parantur.* Vide Nonium & ita aliquoties loquutus est idem Sallustius in Bello Jugurthino. Coler. *Supplicium* hoc loco, pro *supplicatione* ponitur, quomodo & infra in oratione Catonis: *Non votis, neque suppliciis muliebribus auxilia deorum parantur.* In Jugurthino: *Itaque Senatus, ob ea feliciter acta, Diis Immortalibus supplicia decernere.* & in eodem libro: *Igitur legatos ad consulem cum suppliciis mittit.* Agraetius, inter *supplicium*, & *supplicationem*, hoc interesse existimavit, ut *supplicium* de tormentis dicatur, *supplicatio* de precibus divinis, sed a probatis auctoribus, minime illa differentia observatur; sicut nec hic a Sallustio. C. Popma. Hoc est, *supplicationibus*. Vide Lips. lib. I. Epist. Q. VI. Modo late accipitur id nomen, modo stricte. Late, pro omnibus precationibus, quas Graeci λιτὰς vocant, ut hic infra cap. 52. *Non votis, neque suppliciis muliebribus auxilia deorum parantur.* Stricte, quando re feliciter gesta ex SCto templa aperiebantur, populo certatim ad pulvinaria confluente, Diisque pro eorum in Rempublicam meritis supplicante, gratiasque agente. Rupert.

Deorum] Pal. tertius & nonus non expresserunt vocem *Deorum.* ignorantia credo significationis antiquae. Grasw.

Magnifici] Horatius, de priscorum Romanorum parsimonia lib. II. od. 15.

Privatus illis census erat brevis,
Commune magnum, nulla decempedis
Metata privatis opacam
Porticus excipiebat Arcton.
Nec fortuitum spernere cespitem
Leges sinebant, oppida publico
Sumptu jubentes; & Deorum
Templa novo decorare saxo.

Cicero pro L. Flacco: *Haec enim ratio ac mansuetudo animorum in majoribus nostris fuit: ut cum in privatis rebus suisque sumptibus, minimo contenti, tenuissimo cultu viverent: in imperio atque publica dignitate, omnia ad gloriam splendoremque revocarent. Quaeritur enim in re domestica continentiae laus, in publica dignitatis.* Coler.

Domi parci, in amicos fideles] Nimium sim ineptus dicam an prodigus, si hisce illustrandis unum locum adducam; quum huc pertinentium magnum numerum congesserint Florilegiorum conditores. Rupert.

In amicos fideles erant] Optimo instituto, *Fructus ingenii & virtutis, omnisque praestantiae, tum maxime capitur, cum in proximum quemque confertur.* Cic. I. de Orat. Grasw.

Duabus his artibus, audacia in bello &c.] Tres primae voces redolent aliquid spurii: fero tamen, quamvis sint praeter Laconismum. Grut. At scripti libri & impressi omnes agnoscunt, nec tantum defendit numerus. Noster Jug. LXVII. fidem, probitatem, caeterasque artes *bonas subvertit.* & Jug. XC. luxuria & ignavia *pessumae* artes. Caeterum, de secunda voce testimonium perhibet auctor ipse, Cat. II. *imperium facile* iis artibus *retinetur.* & cap. V. *quae utraque;* his artibus *auxerat, quas supra memoravi*, de prima, Sulpicia in Ecloga de edicto Domitiani huc respectans:

—— duo *sunt quibus extulit ingens*
Roma caput, virtus belli & sapientia pacis.
Sed virtus, agitata domi & socialibus armis,
In freta Sicaniae & Carthaginis exiit arces.

At exstat locus fere geminus infra LXII. *sed memoria mea, ingenti virtute, diversis moribus fuere* viri duo, M. Cato & C. Caesar. nec longe abit in Jugurtha: *diversissimas res pariter exspectant, ignaviae voluptatem & praemia virtutis.* Infra: *At illa multo optuma Reipubl. doctus sum; hostis ferire, praesidia agitare.* Dein: *omnia matura sunt, victoria, praeda, laus.* Fr. IV. 3. *Una & ea vetus caussa bellandi est, cupido profunda imperii.* Verum simul, eodem sensu & ordine non alibi inveniuntur apud Sallust. Nepos in Miltiade II. *Neque minus in ea re* prudentia *quam* felicitate *adjutus est, nam quum* virtute militum *devicisset hostium exercitus, summa* aequitate *res constituit.* Pro ad-

adjutus Codex Trin. legit *usus est*. Non male. felicitate adjutus in bello, in pace aequitate, alterum fortunae, alterum prudentiae effectus. Idem vita Attici XI. liberalitate utens, &, XXI. *tantaque prosperitate usus esset valetudinis*. Noster: *honoribus lubidine*, suo, *fide usus*. Hirtius B. Civil. I. 32. *se vero ut* operibus anteire *studuerit*, sic justitia *&* aequitate *velle* superare. Wasse Jornandes de Temp. successione: Romani, ut ait Jamblichus, armis & legibus se exercentes, orbem terrae suum fecerunt. Armis siquidem construxerunt: legibus autem conservarunt. Horatius ad Octavium Augustum:

Res Italas armis tuearis, legibus ornes.

Fortunatus de Chilperico, rege Francorum,

Inter utrumque sagax, armis & jure probatus
Belliger hinc radias, legifer inde micas.
Legibus arma regis, & leges dirigis armis:
Sic veterum regum par simul atque prior.

Ita igitur de duabus incrementorum causis loquuntur isti. Propius ad verba Sallustii accedit Virgilius lib. VI. AEneid.

Tu regere imperio populos Romane memento,
(Hae tibi erunt artes) pacique imponere morem:
Parcere subjectis & debellare superbos.

Nec divertit Rutilius:

Justis bellorum caussis, nec pace superba,
Nobilis ad summas gloria venit opes.

Denique pleno cursu eo volant verba Sulpiciae:

——— ——— *duo sunt, quibus extulit ingens*
Roma caput, VIRTUS belli, & Sapientia pacis.

Rupert.

Audacia in bello] Non inconsulta illa ac temeraria, sed ea ad quam severa disciplina absolutoque ac stricto imperio exercebantur. De qua sic Polybius lib. VI. Βούλονται δ' εἶναι τοὺς ταξιάρχους οὐχ οὕτω θρασεῖς καὶ φιλοκινδύνους, ὡς ἡγεμονικοὺς καὶ στασίμους καὶ βαθεῖς μᾶλλον ταῖς ψυχαῖς, οὐδ' ἐξ ἀκεραίου προσπίπτειν ἢ κατάρχειν τῆς μάχης, ἐπικρατουμένους δὲ καὶ πιεζομένους ὑπομένειν, καὶ ἀποθνήσκειν ὑπὲρ τῆς χώρας. *Probant autem* (Romani) *centuriones non tam eos, qui sunt audaces & ad pericula subeunda prompti, quam eos qui arte imperatoria valent, suntque firmi ac stabiles, & alto magis animo: non qui temere confligant aut pugnae initium faciant, sed qui superiore hoste etiam cum premuntur durent, ac prius mortem oppetant, quam stationem deserant.* Hac audacia quid Graecorum majores effecerint, audi Thucyd. lib. I. Οἱ γοῦν πατέρες ἡμῶν ὑποστάντες Μήδους καὶ οὐκ ἀπὸ τοσῶνδε ὁρμώμενοι, ἀλλὰ καὶ τὰ ὑπάρχοντα ἐκλείποντες. γνώμῃ δὲ πλείονι ἢ τύχῃ, καὶ τόλμῃ μείζονι ἢ δυνάμει τόν τε βάρβαρον ἀπεώσαντο καὶ ἐς τάδε προήγαγον αὐτά. *Itaque majores nostri, qui Medos sustinuerunt, quamvis tantum imperium non habuerint, tamen consilio potius quam fortunae opibus, & confidentia majore, quam potentia, cum ipsum Barbarum repulerunt, tum etiam imperium ad tantam amplitudinem evexerunt.* Hinc imperitiam & neglectum disciplinae militaris, sine qua hanc audaciam frustra speres, Syracusanis obfuisse, apud eundem lib. VI. bene disputat Hermocrates. Μέγα δὲ βλάψαι καὶ τὸ πλῆθος τῶν στρατηγῶν, καὶ τὴν πολυαρχίαν, ἢν δὲ ὀλίγοι στρατηγοὶ ἔμπειροι γένωνται, καὶ ἐν τῷ χειμῶνι τούτῳ παρασκευάσωσι τὸ ὁπλιτικὸν, οἷς τε ὅπλα μή ἐστιν ἐκπορίζοντες, ὅπως ὡς πλεῖστοι ἔσονται, καὶ τῇ ἄλλῃ μελέτῃ προσαναγκάζοντες, ἔφη κατὰ τὸ εἰκὸς κρατήσειν σφᾶς τῶν ἐναντίων, ἀνδρείας μὲν ὑπαρχούσης, εὐταξίας δὲ ἐς τὰ ἔργα προσγενομένης· ἐπιδώσειν γὰρ ἀμφότερα αὐτά· τὴν μὲν μετὰ κινδύνων μελετωμένην, τὴν δ' εὐψυχίαν αὐτὴν ἑαυτῆς μετὰ τοῦ πιστοῦ τῆς ἐπιστήμης θαρσαλεωτέραν ἔσεσθαι. *Vehementer autem offecisse ducum multitudinem & imperantium turbam. Quod si pauci forent imperatores, & ii periti, atque per eam hyemem armatorum vim compararent subministrantes, quibus deessent arma, ut essent quamplurimi armati, & hos ad caeteras belli meditationes adigerent, affirmabat credibile esse eos adversariis superiores fore, utpote ad praestantiam animorum, quae illis adesset, ordinatione rerum gerendarum accedente: utraque enim ista auctum iri, hanc quidem exercitationem inter pericula, praestantiam vero animi, conjuncta peritia fretam semet ipsa superiorem fore.* Et eodem Libro: Τούς τε στρατηγοὺς καὶ ὀλίγους καὶ αὐτοκράτορας χρῆναι ἑλέσθαι, καὶ ὀμόσαι αὐτοῖς τὸ ὅρκιον, καὶ ἐάσειν ἄρχειν, ὅπῃ ἂν ἐπίστανται. *Ipsos imperatores & paucos & summa potestate deligi oportere, quibus jusjurandum praestetur: permittendum illis, ut pro peritia sua, ut rerum usus ipsis exposcere videretur, imperarent.* Nequid hic sibi deessent Romani, summum atque absolutum imperium penes belli ducem esse voluerunt. Unde Cicero III. de Legibus: *Militiae ab eo qui imperabit provocatio ne esto: quodque is qui bellum geret, imperassit, jus ratumque esto.* Plinius Panegyr. *Ubi deinde disciplina? ubi mos a majoribus traditus, quodcunque imperator munus injungeret aequo animo paratoque subeundi?* Affertitur Polybius, lib. VI. ὁμοίως δὲ καὶ πρὸς τὰς τῶν ὑπάτων ἐπιβολὰς δυσχερῶς ἀντιπράττουσιν, διὰ τὸ κατ' ἰδίαν καὶ κοινῇ πάντας ἐν τοῖς ὑπαίθροις ὑπὸ τὴν ἐκείνων πίπτειν ἐξουσίαν. *Similique de causa & consulum inceptis haud temere se opponunt, quoniam & privatim singuli, & omnes in universum expeditionis tempore in potestate sunt consulum.* Et rursum: οἱ μὲν ὕπατοι ζημιῶσαι τῶν ὑποταττομένων ἐν τοῖς ὑπαίθροις, ὃν ἂν βουληθῶσι, κύριοι καθιστᾶσιν. *Consules jus animadvertendi habent, in quem voluerit cunque ex omnibus qui bello ipsis parent.* Hoc jus ille, apud Tacitum lib. II. Annalium, praepeditus perculsas tot victoriis Germanias servitio premere, querebatur sibi de-

[a] seque Remque publicam [b] curabant. Quarum rerum [c] ego [d] maxuma documenta [e] haec habeo; quod [f] in bello saepius vindicatum [g] est in eos, qui contra im-

VARIANTES LECTIONES.

a *se remque pub.* D. H. *seque remp.* G. *seque & remp* K. b *procurabant* C. c *ego* delet E. d *max. haec ego* B. e abest *haec* H. *est vind.* E. f delet *in* G. g delet *est* A.

NOTAE VARIORUM.

defuisse. *Quod si solus arbiter rerum, si jure & nomine regio fuisset, tanto promptius adsecuturum gloriam militiae, quantum clementia, temperantia, caeteris bonis artibus praestitisset.* Quae autem oriuntur in exercitu mala, soluta disciplina militari, pulchre comprehendit L. Papyrius Dictator lib. VIII. apud Livium: *Polluta semel militari disciplina non miles centurionis, non centurio tribuni, non tribunus legati, non legatus consulis, non magister equitum dictatoris pareat imperio: nemo hominum, nemo Deorum verecundiam habeat: non edicta imperatorum, non auspicia observentur: sine commeatu vagi milites in pacato, in hostico errent: immemores sacramenti licentia sola se ubi velint exauctorent: infrequentia deserant signa: neque conveniant ad edictum: neque discernant interdiu an nocte, aequo, iniquo loco, jussu, injussu imperatoris pugnent: & non signa, non ordines servent: latrocinii modo caeca & fortuita pro solemni & sacrata militia sit.* At vero antiquis moribus existimabant εἶναι τοῦ καλῶς πολεμεῖν, τὸ ἐθέλειν, καὶ τὸ αἰσχύνεσθαι, καὶ τοῖς ἄρχουσι πείθεσθαι, *illud demum esse bene bellare, si velis, si erubescas, si ducibus pareas.* Thucyd. lib. V. Grasw.

Ubi pax evenerat, aequitate, seque, remque publicam curabant] Nempe quia justo & moderato regebantur imperio socii & cives, ideo *nec abnuebant, quod unicum vinculum fidei est, melioribus parere.* Liv. lib. XXII. Mira est animorum conciliatrix ista aequitas: ex qua summum percepit fructum Brasidas apud Thucydid. lib. IV. Τότε γὰρ παραυτίκα ἑαυτὸν παρασχὼν δίκαιον καὶ μέτριον ἐς τὰς πόλεις, ἀπέστησε τὰ πολλὰ, τὰ δὲ προδοσίᾳ εἷλε τῶν χωρίων, ὥστε τοῖς Λακεδαιμονίοις γίγνεσθαι ξυμβαίνειν τε βουλομένοις, ὅπερ ἐποίησαν, ἀνταπόδοσιν καὶ ἀποδοχὴν χωρίων, καὶ τοῦ πολέμου ἀπὸ τοῦ Πελοποννήσου λώφησιν. *Etenim statim a principio cum aequitate & moderatione erga civitates usus esset, loca multa ad defectionem impulit, partim proditione cepit. Adeo ut Lacedaemonii possent, si compositionem admittere vellent, (quod & fecerunt) loca sua recuperare, aliis sua vicissim reddendo, & ut Peloponnesus bello liberaretur efficere.* Grasw.

Quarum rerum ego maxima documenta haec habeo] Considerandum etiam atque etiam lectori est, quam haec praecedentibus verbis congruant exempla: *Duabus his artibus*, inquit, *audacia in bello, ubi pax evenerat aequitate, seque remque publicam curabant.* Quomodo audacia se curabant, si, qui aut contra imperium in hostem pugnasset, aut non in tempore se recepisset, occidebatur? ut de T. Manlii filio notum est. Ego sane hic me non explico. Mirum vero, Gellianum illum Phavorinum, aut Phavorinensem Gellium potius, haec quoque non in dubium vocasse, qui locum paulo post de avaritia, initio libri tertii Noctium tam anxie, ne dicam frigide, tractat. Glar. Quomodo audacia seque remque publicam curabant, si, qui aut contra imperium in hostem pugnasset, aut non in tempore se recepisset, occidebatur? Ego sane hic me non explico, ait Henr. Glareanus. Sed committit is fallaciam compositionis. Male enim verba priora, *seque remque publicam curabant*, conjungit cum hoc loco, in quo id tantum probat, *audaces*, hoc est *animosos* (accuratius, sive cum Philosophis non loquitur hic Sallustius) extitisse veteres Romanos. Rupert.

Seque remque publicam] L. 1. *seque &*. Arond. *seque rempub.* Utroque modo Tac. locutus est, Hist. IV. 27. An. VI. 24. Agric. XXIV. An. XI. 49. Liv. I. 6. *quum situm* moeniaque & *frequentem tectis urbem vidissent.* & I. 43. Plautus Asinar. II. 2. Caesar de Bello Afric. XCIII. Civil II. 4. ubi, pro, *latitantibus atque* edd. vett. *latitantibusque atque*, nec male. Seneca de Constant. XII. *Non ideo quicquam inter illos, puerosque interesse quis dixerit, quod illis* talorum nucumque & *aeris minuti avaritia est; his auri argentique & urbium. Quod illi inter ipsos magistratus gerunt, &* praetextam, fascesque ac tribunal *imitantur; hi eadem in* campo foroque & *in curia serio ludunt.* Vide nos ad cap. VI. Jugurth. & Apulejum Milef. V. 96. Wasse.

Haec habeo, quod &c.] Scripsissem potius, *Quarum rerum maxuma documenta, quod:* omissis aliis. Grut. L. 1. *quarum rerum*, caeteri cum edi-

imperium in hostem [a]pugnaverant, [b]quique tardius revocati, [c]praelio ex-

VARIANTES LECTIONES.

a *pugnabant* A. b *qui tardius* D. L. & *qui tardius* H. c *bello* A. G. I. *ex bello* E. *a praelio* B. K.

NOTAE VARIORUM.

editis. Recte, Jug. XXII. sic habuere, *alia omnia prona esse*. Sic, alibi: *audacia malorum* rerum, *penuria* rerum *necessariarum*. vide VI. 53. Jug. X. 45. 76. Balliol. *Hoc habeo*. WASSE.

QUOD IN BELLO SAEPIUS VINDICATUM EST &c.] Sic Cic. lib. V. in Verrem: *Non ego metum ex re militari, non severitatem imperii, non poenam flagitii tolli dico oportere. Fateor, non modo in socios, sed etiam in cives milites que nostros persaepe esse severe ac vehementer vindicatum.* GRASW. Pulcrum audaciae Romanae argumentum; pulcrius disciplinae militaris tenacissimum vinculum, *cujus sinu ac tutela serenus tranquillusque beatae pacis status acquiescit*, ut ait Val. Max. lib. II. cap. 7. cui succinens Silius Italicus de Fabio:

——— ——— *summumque decus, quo tollis ad astra*
Imperii, Romane, caput, PARERE *docebat.*

Inter severas vero belli leges, quarum, in post paulo sequentibus verbis, meminit Sallustius, haec I. lex militiae Romanae, *Ne quis contra imperium in hostem pugnaret.* Hujus severissimus custos Manlius Torquatus, bello Gallico filium suum, ut scribit noster infra cap. 52. *quod is contra imperium in hostem pugnaverat, necari jussit. Atque ille egregius adolescens immoderatae fortitudinis poenas dedit.* De Postumio Tuberto idem reperies ap. Val. Max. lib. cit. Diod. Sicul. lib. XXII. Agell. lib. VII. cap. 21. cui tamen vel corrupto vel historiae similitudine decepto, A. Postumius Torquatus est. II. *Ne quis revocatus tardius praelio excedat.* Non mihi inpraesentiarum exemplum, sed alludit Seneca lib. I. de Ira cap. 9. *Inutilis miles, qui signum receptui negligit*, ut e libris emendat Lipsius. E Spartanis, quos solos dignos censet idem Lipsius IV. Admir. 4. qui cum Romanis comparentur, si vires & copiae majores fuissent, accepimus, quendam, cum hosti imminens, audito receptus signo ictum repressisset, causam reddidisse: ὅτι βέλτιόν ἐστι τοῦ φονεύειν τὸ πείθεσθαι τῷ ἄρχοντι: *quia praefectis parere satius est, quam hostem occidere.* Sic & Chrysantam Cyri militem commendat Plut. Quaest. Rom. XXXIX. & in Marcello, *quod hosti imminens represserit ensem, simul receptui canere audierat.* Quod factum referens apud Arrianum Epictetus, Οὕτω προὐργιαίτερον ἔδοξεν αὐτῷ inquit τὸ τοῦ στρατηγοῦ πρόσταγμα ἢ τὸ ἴδιον ποιεῖν: *tanto illi potius videbatur, Ducis quam suam voluntatem exsequi.* III. *Ne quis signa relinquat, aut pulsus loco cedat.* Quam legem tantum abest ut violarint, ut signum jecisse in hostes, maximum incitamentum fuerit ad pugnandum. Vide Polyb. lib. I. cap. 16. & lib. III. cap. 84. & ea quae diximus ad Flori lib. I. cap. 11. §. 2. quae si non sufficiunt, adde illud AEmilii Pauli lib IV. de Rebus gestis Francorum: *Quum Bello Sacro Robertus Viscardus dux Normannorum aureum vexillum in frequentissimos hostes jecisset, dum id repetunt Normanni, impetus*, inquit, *furentium factus hostes dissipavit.* RUPERT.

IN BELLO &c.] Dictiones, *in bello*, abundare existimo. CIACCON. Primum, pro *saepius*. malim *saevius: saevius vindicatum est in eos.* Sic enim ad historiae fidem dicitur: aliter non item, deinde, *magis*, deleo, quia ita fragmentum Coloniense & mille exemplis apud hunc aliosque notum id genus sermonis: tum ex scripto Modii lib. repono, *volebant: in pace vero, quod beneficiis quam metu, imperium agitabant; accepta injuria, ignoscere, quam persequi, volebant.* Et hic, *potius*, subauditur. PALM. MSS. tredecim, nisi quod absit Pal. tert. *in bello*: male, puto. Ceterum verbis istis hic est sensus: si numerus ineatur, utriusque criminis, compertum iri, saepius impunitate donatos eos, qui signa reliquerunt, qui loco cesserunt; quam qui contra imperium pugnarunt, aut tardius praelio excesserunt: frequenter enim veniam datam prioribus illis; postremis, fere nunquam; falluntur, qui aliter interpretantur, ac frustra descendunt ad conjecturas: quorum numero aliquando & ego; conjectans legendum *severius.* GRUT.

VINDICATUM EST IN EOS QUI CONTRA IMPERIUM IN HOSTEM PUGNAVERANT] Manlium Torquatum intelligit, de quo sic idem infra: *apud majores nostros A. Manlius Torquatus, bello Gallico, filium suum, quod is contra imperium in hostem pugnaverat, necari jussit.* Et Porcius Latro declamat. in Catilinam. ALD. MANUT. Diomed. *Vindicatum in eos.*

excesserant, [a] quam qui signa [b] relinquere, aut pulsi, [c] loco cedere ausi erant:

VARIANTES LECTIONES.

a *quam in eo qui* H. b *reliquerant* D. F. *reliquerunt* G. H. c *a loco* G.

NOTAE VARIORUM.

eos. pag. 361. at Hegesippus retinet *est. Nec dubium, quod saepius vindicatum sit in eos, qui contra imperium in hostem pugnaverint, quam in eos, qui secundum imperium progressi, virtuti cesserint* V. 7. Infra: *sine praecepti auctoritate & vicisse crimen est.* Pro in hostem Codex B. Pub. *in mortem.* Nullo sensu. Balliol. *hostes*, at contra Codd. & Augustin. C. D. I. 23. qui huc respexit. *Nam si eum filium* qui contra imperium in hostem pugnaverat, *etiam victorem laudabiliter Torquatus occidit*, &c. WASSE.

QUI CONTRA IMPERIUM IN HOSTEM PUGNAVERANT] Repetit idem inferius cap. 52. *Quod is contra imperium in hostem pugnaverat.* & in declamatione Porcii Latronis in Catilinam; & Claudius in Annal. apud Gellium XVII. 2. *In Gallos pugnare.* unde & XVII. 21. de hoc ipso. CIACCON. Exstant exempla hujus rei apud Valer. Maxim. lib. II. De Discipl. milit. apud Frontinum lib. IV. cap. 1. COLER. Ideo T. Manlius apud Livium lib. V. ex statione ad Dictatorem pergit: *Injussu tuo*, inquit, *imperator, extra ordinem nunquam pugnaverim, non si certam victoriam videam. Si tu permittis, volo ego illi belluae ostendere, quando adeo ferox praesultat hostium signis, me ex ea familia ortum, quae Gallorum agmen ex rupe Tarpeia dejecit.* Et Lib. VIII. *Agitatum etiam in concilio est, ut si quando unquam severo ullum imperio bellum administratum esset, tunc uti disciplina militaris ad priscos redigeretur mores. Et secutum post paullo exemplum triste sed utile T. Manlii Cons.* Ad quod videtur omnino & Sallustius respicere: quamvis id Sen. lib. IX. Controv. 2. vitio tribuat, cum ait: *Multa populus Rom. in suis imperatoribus tulit: in Manlio impotentiam, a quo & filius & victor occisus est: in Sulla crudelitatem: in Lucullo luxuriam: in multis avaritiam.* Aliud poenae genus in Pactium Orplutum, cui praesidiorum cura mandata erat, memorat Tacitus XIII. *Is quanquam incautos Barbaros & bene gerendae rei casum offerri scripserat, tenere se munimentis & majores copias opperiri jubetur. Sed rupto imperio, postquam paucae a proximis castellis turmae advenerant, pugnamque imperitia poscebant, congressus cum hoste funditur. Et damno ejus exterriti, qui subsidium ferre debuerant, sua quisque in castra trepida fuga rediere. Quod graviter Corbulo accepit, increpitumque Pactium, & praefectos, militesque tendere extra vallum jussit. In eaque contumelia detenti, nec nisi precibus universi exercitus exsoluti sunt.* At tamen illam ipsam quoque Manlii severitatem alii laudavere, ut Livius non modo supra citato loco, sed iterum lib. XXIV. *Ad ea Romanus se in praesidio impositum esse dicere ab imperatore suo: clavesque portarum, & custodiam arcis ab eo accepisse, quae nec suo nec Ennensium arbitrio haberet, sed ejus qui commisisset. Praesidio decedere apud Romanos capitale esse: & nece liberorum etiam suorum eam legem parentes sanxisse.* Ita Jurisconsultus: *Disciplina castrorum antiquior fuit parentibus Romanis, quam caritas liberorum.* GRASW.

QUI SIGNA RELINQUERE, AUT PULSI LOCO CEDERE] De poena istorum, qui vel arma vel signa reliquerunt, vide lib. III. D. de Re milit. Polyb. lib. VI. Liv. lib. II. Cicer. pro Cluent. Halicarn. lib. II. Fuit tamen haec poena variata sub Imperatoribus, quam rem copiose & erudite tradit Alex. ab Alex. lib. II. cap. 13. COLER. In hoc quoque acriter animadvertebatur. Polyb. lib. I. ἀλλ' ἡ τῶν ἐθισμῶν διαφορά, καὶ τότε καὶ πολλάκις ἤδη σέσωκε τὰ Ῥωμαίων πράγματα. τὸ γὰρ δράσιμον παρ' αὐτοῖς, θάνατός ἐστι τοῖς προϊεμένοις τὸν τόπον, καὶ φυγόντι τὸ παράπαν ἐξ ἐφεδρείας. *Enim vero disciplinae exquisita ratio, ut alias saepe, ita tunc quoque rei Romanae saluti fuit. Nam apud hos loco decessisse, aut omnino stationem fuga deseruisse capitale est.* Et lib. III. Τοῦτο δ' ἐκ τῶν ἐθισμῶν αὐτὸ περὶ πλείστου ποιούμενοι, τὸ μὴ φεύγειν, μηδὲ λείπειν τὰς τάξεις. *Est enim hoc unum ex institutis disciplinae illorum militaris, quod diligentissime observant, non fugere neque ordines deserere.* Cic. pro Cluentio: *Statuerunt enim ita majores nostri, ut si a multis esset flagitium admissum, sortitione in quosdam animadverteretur; ut metus videlicet ad omnes, poena ad paucos perveniret. Nam miles, qui locum non tenuit, qui hostium vim impetumque pertimuit, potest idem postea & miles esse melior, & vir bonus, & civis utilis? Quare, ne in bello propter hostium metum delinqueret, amplior ei mortis & supplicii metus est a majoribus constitutus: ne autem multi poenam capitis subirent, idcirco illa sortitio comparata est.* Exempla hujus generis vindictae sunto qualia ista ex Liv. lib. V. *Omnia repente mutaverat imperator mutatus, alia spes, alius animus hominum, fortuna quoque alia* ur-

erant: in pace vero [a] beneficiis [b] magis, quam metu [c] imperium agitabant, &,

VARIANTES LECTIONES.

a *quia benef. magis* C. b *& magis* B. abest *magis a* K. L. c *ag. imp.* G.

NOTAE VARIORUM.

urbis videri. Omnium primum in eos qui a Veiis in illo pavore fugerant, more militari animadvertit, effecitque ne hostis maxime timendus militi esset. Tum etiam ex lib. XIII. Annal. Taciti. *Quia duritiam coeli militiaeque multi abnuebant, deserebantque remedium severitate quaesitum. Nec enim, ut in aliis exercitibus, primum alterumque delictum venia prosequebatur, sed qui signa reliquerat, statim capite poenas luebat. Idque usu salubre, & misericordia melius apparuit. Quippe pauciores illic castra deseruere, quam ea in quibus ignoscebatur.* GRASW.

PULSI LOCO] Sic distinguendum. Tacit. de Mor. Germ. VI. Cedere loco, *dummodo rursus instes, consilii quam formidinis arbitrantur.* Graeci uno verbo eleganter: ὑποχωρεῖν. Frontinus IV. 1. *Quod in saltu Tridentino* locum *hostibus* cesserat. Codex Petrensis *loco*, quod magis genuinum, insolentior structura librariis imposuit. Sed & Valerius: *Tiberius Scaurus, qui filium, quod in saltu Tridentino,* loco hostibus cesserat, *in conspectum suum venire vetuit.* Accedit Cicero ad Attic. *Se ob eam caussam* domo cessurum filio. Seneca item Consol. ad Marc. *ad brevissimum tempus edito* cito cessuri loco. Quibus adde Caesarem B. Civil. III. 92. Agellium V. 6. Et Gronovium patrem ad Livium XXIV. 6. WASSE.

CEDERE AUSI] Ita libri. Nempe, ausi erant timere: in tantum audebant, ut amplius non auderent. Videtur prima fronte σολοικίζειν, & videtur tantum. hoc vult Auctor: minus apud eos valuit timor hostilis, quam metus ex disciplina & legibus. &, saepius vindicatum in nimis audaces quam ignavos. Tacitus Annal. I. 69. *Pervaserat interim circumventi exercitus fama, & infesto Germanorum agmine Gallias peti: ac ni Agrippina impositum Rheno pontem solvi prohibuisset, erant qui id flagitium* formidine auderent. Livius I. 13. *Victo malis muliebri* pavore, ausae *se inter tela volantia inferre* praesentior metus distantiorem pellit: Idem XXI. 24. metu *servitutis ad bella* consternati. Petronius Arbiter pag. 354. *Mox conversus ad me. Quid est, inquit, latro? Ne deprehensus quidem* ausus es mihi verum dicere? Huc etiam facit insignis locus ex Ciceronis Orat. pro Cluentio §. 46. *quare ne in bello* propter hostium metum *delinquerent*, amplior & mortis & supplicii metus *est a majoribus constitutus, ne aut nimium multi poenam capitis subirent, idcirco illa sortitio comparata est.* Orosius I. 19. *proposito suis* metu, *si quis e proelio cedere moliretur, ferro exciperetur.* Confer Herodotum VII. 103. 104. WASSE.

IN PACE VERO] Pro his omnibus reponendam credam tantum dictionem, &. *Et quod beneficiis.* CIACC. Vet. cod. *In pace vero, quod beneficiis magis.* Et fortasse dictiones; *in pace*, ut supra, illae, *in bello*, additae sunt. URSIN. Subinnuit, aliud bello, aliud pace Romanos spectasse. Notatum *Romanos semper in pace consuetudini, in bello utilitati paruisse, semper ad novos casus temporum consiliorum rationes accommodasse.* Cic. pro Man. GRASW.

BENEFICIIS MAGIS QUAM METU] Sic Liv. lib. VIII. *Sulpitio Longo, P. AElio Conss., cum omnia non opes magis Romanae, quam beneficiis parta gratia bona pace obtineat.* Sentiebant, ut apud Livium lib. XXII. Abelox ad Bostarem: *quos metus non teneat, beneficio & gratia devinciendos esse.* Hinc lib. XXVI. *Scipio vocatis obsidibus primum universos bonum animum habere jussit. Venisse eos in populi Rom. potestatem, qui beneficio, quam metu, obligare homines malit: exterasque gentes fide ac societate junctas habere, quam tristi subjectas servitio.* Ex eodem fonte illa manavit laus, qua eosdem lib. XXXIII. depraedicat *gentem, quae sua impensa, suo labore, ac periculo bella gerat pro libertate aliorum: nec hoc finitimis aut propinquae vicinitatis hominibus, aut terris continenti junctis praestet, maria trajiciat, ne quod toto orbe terrarum injustum imperium sit, & ubique jus, fas, lex potentissima sit.* Lib. autem XXXIX. inducuntur *Legati Graecorum* Philippum Maced. *petentes, ut ignosceret pro libertate loquentibus; ut deposita domini acerbitate, assuesceret socium atque amicum sese praestare, & imitaretur populum Rom. qui charitate quam metu adjungere sibi socios mallet.* Non injuria. Recte enim Thucydid. lib. I. Τὸ μὴ ἀδικεῖν τοὺς ὁμοίους ἰσχυρωτέρα δύναμις, ἢ τῷ αὐτίκα φανερῷ ἐπαρθέντας, διὰ κινδύνων τὸ πλέον ἔχειν. *Non afficere injuria pares, firmior est potentia, quam praesenti rerum specie elatos cum periculis plura acquirere.* Senec. Epist. CV. *Timeri tam domi molestum est, quam foris: tam a servis, quam a liberis. Nulli non ad nocendum satis*

tis

&, accepta injuria, ignoſcere, quam perſequi, malebant. X. [a] Sed

NOTAE VARIORUM.

tis virium eſt. Adjice nunc, quod qui timetur, timet. Nemo potuit terribilis eſſe ſecure. Hinc & Alexander apud Curtium lib. VIII. *Veni enim in Aſiam, non ut funditus everterem gentes, nec ut dimidiam partem terrarum ſolitudinem facerem, ſed ut illos quoque, quos bello ſubegiſſem, victoriae meae non poeniteret. Itaque militant vobiſcum, pro imperio veſtro ſanguinem fundunt, qui ſuperbe habiti rebellaſſent. Non eſt diuturna poſſeſſio, in quam gladio inducimur. Beneficiorum gratia ſempiterna eſt.* Beneficiis ergo Romani & exteros allicere & popularium amorem conſervare in animum induxerunt, ut olim illi de quibus Seneca: *Scilicet tum praeſidum prudentia nequid deëſſet ſuis providebat; fortitudo arcebat pericula; beneficentia augebat ornabatque ſubjectos: nihilque majus rex minari male parentibus poterat, quam ut abirent e regno:* Epiſt. XC. *At vero metus non diuturni magiſter officii eſt;* ut Cic. Philipp. II. Idemque Philipp. I. *Illud magis vereor, ne ignorans verum, iter gloriae glorioſum putes, plus te unum poſſe quam omnes, & metui a civibus tuis quam diligi malis. Quod ſi ita putas, totam ignoras viam gloriae. Carum eſſe civem, bene de Repub. mereri, laudari, coli, diligi, glorioſum eſt, metui vero & in odio eſſe, invidioſum, deteſtabile, imbecillum, caducum.* Sen. OEdipo:

Qui ſceptra duro ſaevus imperio regit,
Timet timentes: metus in autorem redit.

Sic lib. I. de Ira, cap. 11. *Quid quod ſemper in autores redundat timor, nec quiſquam metuitur ipſe ſecurus? Occurrat hoc loco tibi Laberianus ille verſus, qui medio civili bello in theatro dictus, totum in ſe populum non aliter convertit, quam ſi miſſa eſſet vox publici affectus:*

Neceſſe eſt multos timeat, quem multi timent.

Plinius Paneg. *Ecquid ergo diſcimus experimento, fidiſſimam eſſe cuſtodiam principis ipſius innocentiam? Haec arx inacceſſa, hoc inexpugnabile munimentum, munimento non egere. Fruſtra ſe terrore ſuccinxerit, qui ſeptus caritate non fuerit.* Nam ut Senec. de Clem. lib. I. cap. 29. *Tantum neceſſe eſt timeat furor, quantum timeri voluit, & manus omnium obſervet, & eo quoque tempore quo non captatur, peti ſe judicet, nullumque momentum immune a metu habeat. Hanc aliquis aegram vitam ſuſtinet, cum licet innoxium, & ob hoc ſecurum, ſalutare potentiae jus, laetis omnibus tractare. Errat enim, ſi quis exiſtimat, tutum eſſe regem, ubi nihil a rege tutum eſt. Securitas mutua paciſcenda eſt.* Tyranni vox eſt illa Atrei apud Senecam Thyeſte:

——— *Maximum hoc regni bonum eſt,*
Quod facta domini cogitur populus ſui
Quam ferre, tam laudare.

Recte Servus reſpondet:

——— *Quos cogit metus*
Laudare, eoſdem reddit inimicos metus.
At qui favoris gloriam veri petit,
Animo magis, quam voce laudari volet.

Polyb. lib. V. Τυράννου μὲν γὰρ ἔργον ἐστὶ, τὸ κακῶς ποιοῦντα τῷ φόβῳ δεσπόζειν ἀκουσίοις, μισούμενον καὶ μισοῦντα τοὺς ὑποταττομένους· βασιλέως δὲ, τὸ πάντας εὖ ποιοῦντα, διὰ τὴν εὐεργεσίαν καὶ φιλανθρωπίαν ἀγαπώμενον, ἑκόντων ἡγεῖσθαι καὶ προστατεῖν. *Tyranni enim eſt, male agendo invitis per vim ac metum dominari, ſubditos exoſum, & ſubditis inviſum: regis vero, ut, bene de omnibus merendo, dilectus cunctis propter beneficia & humanitatem volentes imperio & conſilio regat.* Regiam iſtam benignitatem egregie ſecutus eſt, referente Tacito, Julius Agricola, qui *animorum provinciae prudens, ſimulque doctus per aliena experimenta parum profici armis, ſi injuriae ſequerentur, cauſas bellorum ſtatuit exſcindere, a ſe ſuiſque orſus, primum domum ſuam coercuit, quod pleriſque haud minus arduum eſt, quam provinciam regere.* GRASW.

MAGIS, QUAM METU] Manuſcripta, *quod beneficiis magis.* rectene an ſecus aliorum eſto judicium. Opponit autem inter ſe, *in bello,* & *in pace,* ut non incommode utrobique addi videatur, *quod.* Sed & Aldinus codex illud habet. RIV. Ita Gruterian. at Martin. a manu prima, Pemb. & Colonienſis teſte Palmerio, omittunt *quam.* Codex B. Pub. *a metu.* Themiſtius Orat. V. pag. 146. Αἰδοῖ μᾶλλον ᾤοντο δεῖν καὶ εὐνοίᾳ πλέον ἢ φόβῳ κατέχειν τοὺς ὑπηκόους. Confer eundem Orat. IX. pag. 215. & Orat. XVI. pag. 408. WASSE.

QUAM METU] Hinc Ariſtides: *Miſeratione digni videntur, ſi qui imperio veſtro non ſubjacent (qui pauci tamen ſunt) ut qui tantis bonis careant.* De metu, malo cuſtode diuturnitatis, egimus ad Juſtini lib. V. cap. 7. §. 3. lib. XXVI. cap. 1. §. 3. lib. IX. cap. 8. §. 18. RUPERT.

ACCEPTA INJURIA IGNOSCERE &c.] Ita citatur hic locus apud Auguſtinum in epiſtola V. quae ad Marcell. eſt. CIACCON. Sic infra: *Magis quod ſe dignum foret, quam quod in illos jure fieri poſſit, quaerebant.* Sic D. Auguſtinus Epiſtol. V. ad Marcell. de urbe Roma loquens: *Dignum eſſet exſurgere civitatem, quae tot gentibus imperitaret, quod accepta injuria ignoſcere quam perſequi malebant.* Cice-

Cicero Tusc. V. *Accipere quam facere praestat injuriam.* Quam sententiam videtur sumsisse ex Platone in Gorgia; cujus haec sunt: Οὐ νόμῳ μόνον ἐστὶν αἰσχρὸν, τὸ ἀδικεῖν τοῦ ἀδικεῖσθαι, ἀλλὰ καὶ φύσει. A. MANUT. Quod etiam de Scipione scribit Plutarchus. COLERUS. Cicero Offic. I. *Sunt autem quaedam officia etiam adversus eos servanda, a quibus injuriam acceperis: est enim ulciscendi & puniendi modus. Atque haud scio, an satis sit eum, qui lacessierit, injuriae suae poenitere: ut & ipse nequid tale posthac & caeteri sint ad injuriam tardiores.* Quod quidem etiam ad imperii conservationem conducere judicat Thucydid. lib. III. καὶ τοῦτο πολλῷ ξυμφορώτερον ἡγοῦμαι, ἐς τὴν κάθεξιν τῆς ἀρχῆς, ἑκόντας ἡμᾶς ἀδικηθῆναι, ἢ δικαίως οὓς μὴ δεῖ διαφθεῖραι. *Et hoc multo equidem conducibilius arbitror ad imperii conservationem, injuriam aliquando pati aequo animo, quam stricto jure, quos non decet, perdere.* Unde *bellorum egregios fines* statuit Tacitus lib. XII. *quoties ignoscendo transigitur.* Super hac re prolixe & eleganter differit Polyb. lib. V. exemplis aliquot adductis: Ἀντίγονος ἐκ παρατάξεως νικήσας μάχῃ Κλεομένην, φυγαδεύσας τὸν βασιλέα τῶν Λακεδαιμονίων, ἐγκρατὴς ἐγένετο καὶ τῆς Σπάρτης· αὐτός τε ὢν κύριος, ὃ βούλοιτο χρῆσθαι καὶ τῇ πόλει καὶ τοῖς ἐμπολιτευομένοις, τοσοῦτον ἀπεῖχε τοῦ κακῶς ποιεῖν τοὺς γεγονότας ὑποχειρίους, ὥστ' ἐκ τῶν ἐναντίων ἀποδοὺς τὸ πάτριον πολίτευμα, καὶ τὴν ἐλευθερίαν, καὶ τῶν μεγίστων ἀγαθῶν αἴτιος γενόμενος καὶ κοινῇ καὶ κατ' ἰδίαν Λακεδαιμονίοις, οὕτως εἰς τὴν οἰκείαν ἀπηλλάγη. τοιγαροῦν οὐ μόνον ἐκρίθη παρ' αὐτὸν τὸν καιρὸν εὐεργέτης, ἀλλὰ καὶ μεταλλάξας σωτήρ· οὐδὲ παρὰ μόνοις Λακεδαιμονίοις, ἀλλὰ παρὰ πᾶσι τοῖς Ἕλλησιν, ἀθανάτου τέτευχε τιμῆς καὶ δόξης ἐπὶ τοῖς προειρημένοις. *Antigonus post devictum in acie Cleomenem, quum Lacedaemoniorum regem compulisset solum vertere, ipsam quoque Spartam in potestate habuit. Erat tunc in ejus manu quicquid vellet tam de urbe, quam de omnibus civibus statuere. Ille vero tantum abfuit ut maleficio ullo victos afficeret, ut e contrario patrias ipsis leges & libertatem restituerit, maximaque in Lacedaemonios beneficia, qua publice, qua privatim contulerit. Quod ubi factum, in suum statim regnum revertit. Itaque non illo duntaxat tempore, cum res agebatur, ut bene meritus: verum etiam post obitum, ut Servator judicio omnium est laudatus. Neque apud Lacedaemonios tantum; sed apud omnes Graecos laudem & gloriam immortalem his rebus gestis sibi peperit.* Mox de Philippo, Alexandri patre: Φίλιππος νικήσας Ἀθηναίους τὴν ἐν Χαιρωνείᾳ μάχην, οὐ τοσοῦτον ἤνυσε διὰ τῶν ὅπλων, ὅσον διὰ τῆς ἐπιεικείας καὶ φιλανθρωπίας τῶν τρόπων. τῷ μὲν γὰρ πολέμῳ καὶ τοῖς ὅπλοις αὐτῶν μόνον περιεγένετο, καὶ κύριος κατέστη τῶν ἀντιταξαμένων· τῇ δ' εὐγνωμοσύνῃ καὶ μετριότητι πάντας Ἀθηναίους ἅμα καὶ τὴν πόλιν αὐτῶν ἔσχεν ὑποχείριον· οὐκ ἐπιμετρῶν τῷ θυμῷ τοῖς πραττομένοις· ἀλλὰ μέχρι τούτου πολεμῶν καὶ φιλονεικῶν, ἕως τοῦ λαβεῖν ἀφορμὰς πρὸς ἀπόδειξιν τῆς αὐτοῦ πρᾳότητος καὶ καλοκαγαθίας. τὸ γὰρ Ἀθηναίων φρόνημα καταπληξάμενος τῇ μεγαλοψυχίᾳ, πρὸς πᾶν ἑτοίμους αὐτοὺς ἔσχε συναγωνιστάς. *Philippus devictis ad Chaeroneam Atheniensibus, non tantum armis, quantum aequitate atque humanitate morum est assecutus. Bello namque & armis eos solum superavit atque in potestatem redegit qui in acie contra ipsum steterant: benignitate vero atque moderatione tum populum universum Atheniensium, tum urbem ipsam eorum sui juris fecit. Neque enim supra modum irae in bellis indulgebat: sed hactenus inimicos armis odiisque prosequebatur, donec clementiae & probitatis suae declarandae facultatem nancisceretur. Hac animi magnitudine tanta Atheniensium feroces illos spiritus ita perculit dejecitque, ut pro infestis hostibus paratos ad omnia adjutores deinceps illos haberet.* Tale est quod de Romanis Livius lib. XXV. *Veteri delicto haud implacabiles fore Romanos, nullam unquam gentem magis exorabilem promptioremque veniae fuisse.* Quos & lib. XXX. *plus pene parcendo victis quam vincendo imperium auxisse.* lib. XXXI. *Sed quid ego Capuam dico, cum Carthagini victae pacem ac libertatem dederimus? magis illud est periculum, ne nimis facile victis ignoscendo, plures ob id ipsum ad experiendam adversus nos fortunam belli invitemus.* Et Legati Antiochi ad Cos. Scipionem lib. XXXVII. *Non tam quid ipsi dicamus, habemus, quam ut a vobis quaeramus, Romani, quo piaculo expiare errorem regis, pacem veniamque impetrare possimus. Maximo semper animo victis regibus populisque ignovistis. Quanto id majore & placatiore animo decet vos facere in hac victoria, quae vos dominos orbis terrarum fecit?* Tacitus lib. XII. Annal. *nec sibi vim ad exsequendum deësse; verum ita majoribus placitum, quanta pervicacia in hostem, tanta beneficentia adversus supplices utendum.* GRASW. Multa egregia huc pertinentia Barthius lib. LX. adv. pag. 2876. Diod. Sic. in Exc. Peiresc. pag. 339. 340. Adde Dionys. Halicarn. in Exc. Peir. pag. 528. 531. Sane de jure suo aliquid remittere, & publicae tranquillitati illud condonare, semper utile existimatum est; & exstant in eam sententiam, Discursus politici quantivis pretii nuper admodum editi. Multi sunt etiam hac in re Philosophi veteres e. g. Pythagoras, qui magnam hanc eruditionem esse profatur, qua ferre possis aliorum imperitiam. Socrates publica convitia ab Aristophane passus, non modo non aegre tulit, sed, obviam factus ei, interrogavit, *Num se rursus ad similem rem aliam opus haberet?* Consulendi sunt Musonius, Stobaeus, Maximus Tyrius, Seneca, qui tamen nonnunquam exorbitant, censentes, nullo ne legitimo quidem remedio obviam eundum esse improborum sceleri & audaciae. *Non quidem retaliandae sunt injuriae, sed nihilominus utendum est adminiculis a Deo & Lege porrectis, ad*

cubi-

X. [a] Sed ubi [b] labore atque juſtitia Reſpublica crevit; [c] reges magni [a] bel-

VARIANTES LECTIONES.

a *Sed u. R. j. c. a. l.* D. H. b *pro labore* A. F. c *magni reges* D. F. H.

NOTAE VARIORUM.

cobibendam impiorum libidinem, ne ſaltem aliis ſimiliter noceant. In quam fere ſententiam ipſe Seneca cap. 12. lib. cui tit. *In Sapientem non cadere injuriam*, diſſerit hunc in modum: *Non immerito itaque horum contumelias ſapiens ut jocos accipit: & aliquando illos tanquam pueros, malo poenaque admonet & afficit; non quia accepit injuriam, ſed quia fecerunt & ut deſinant facere. Sic enim & pecora verbere domantur: nec iraſcimur illis cum ſeſſorem recuſaverint: ſed compeſcimus, ut dolor contumaciam vincat.* Ceterum non deeſſent, quae ſpecioſe obduci poſſent, & opponi Salluſtio. Polybius ſcribit, *capta Carthagine Nova, omnes obvios occidi juſſiſſe, nec ut ulli parcerent.* Tum addit, ſollennem hunc morem Romanis fuiſſe: *Videntur enim*, inquit, *terroris gratia hoc illi facere. Itaque frequenter videre eſt, quando Romani civitates capiunt, non homines modo occidi, ſed etiam canes diſſecari, & aliarum animantium membra truncari.* Heu, heu clementiam! Tamen quae pro Romanis dici poſſint & pro Salluſtii loco, collig s e Lipſii lib. IV. Admirandor. cap. 3. & 8. Rupert. Sic infra: *Magis quod ſe dignum foret, quam quod in illos jure fieri poſſit, quaerebant.* Sic D. Auguſtinus Epiſtola. V. ad Marcellinam de urbe Roma loquens: *Dignum eſſet exſurgere civitatem quae tot gentibus imperitaret.* Auguſtinus Civ. D. I. 6. *Ignoſcere magis, quam perſequi.* Nonius vero omittit *magis*, quemadmodum & Donatus ad Aeneid. I. vſ. 14. Sulpicius Dialog. III. 15. *Cogi non potuit, ut eum a presbyterio ſubmoveret, ne ſuam perſequi videretur* injuriam. Hegeſip. I. 26. & Noſtrum in Jugurt. Cicero pro Murena V. §. 44. Quid ergo acceptam *injuriam perſequi* non placet? Euripides Medaea vſ. 890. & Rheſo 483. Ἄρχειν ἔοικέ σοι παθεῖν, δρᾶσαι δὲ μή. Et Themiſtius Orat. V. ἠπίςασο ὅτι οὐκ ἀντιβλάπτοντα χρὴ τὸν ἀγαθὸν βασιλέα, ἀλλ' εὖ ποιοῦντα, μείζω φαίνεσθαι τῶν ἠδικηκότων, ὕβρεως γὰρ αὕτη νίκη, τιμωρία δὲ δυνάμεως. Andocides Orat. I. pag. 212. Περὶ πλείονος ἐποιήσασθε σώσειν τὴν πόλιν, ἢ τὰς ἰδίας τιμωρίας. ἔδοξε μὴ μνησικακεῖν. P. Latro XXIV. proſequentiſſimo injuriarum f. *perſequentiſſ.* Confer Cic. I. Offic. Thucyd. III. Polybium V. an ſic facere expediat. Wasse.

Ubi labore atque industria Respublica crevit; reges magni bello domiti, nationes ferae et populi ingentes vi subacti, Carthago, aemula imperii Romani, ab stirpe interiit] Florus lib. II. cap. 19. *Hactenus populus Romanus pulcher, egregius, pius, ſanctus, atque magnificus: reliqua ſaecula ut grandia aeque, ita vel magis turbida & foeda; creſcentibus cum ipſa magnitudine imperii vitiis: adeo ut ſi quis hanc tertiam ejus aetatem tranſmarinam dividat; centum hos priores quibus Africam, Macedoniam, Siciliam, Hiſpaniam domuit, aureos (ſicut Poëtae canunt) merito fateatur; centum ſequentes, ferreos plane & cruentos, & ſi quid immanius.* Rurſum lib. III. c. 12. *Aetatis ſuperioris centum anni ſancti, pii, ſine ſcelere, dum ſincera adhuc & innoxia paſtoriae illius ſectae integritas, dumque Poenorum hoſtium imminens metus diſciplinam veterem continebat. Poſtremi centum, quos a Carthaginis, Corinthi, Numantiaeque excidiis, & Attali regis Aſiatici haereditate deduximus in Caeſarem & Pompejum, ſequutumque hos de quo dicemus Auguſtum: ut claritate bellicarum rerum magnifici, ita domeſticis cladibus miſeri & erubeſcendi.* Livius Lib. XXXIV. *Haec ego, quo melior laetiorque indies fortuna Reipublicae eſt, quo magis imperium creſcit, & jam in Graeciam Aſiamque tranſcendimus, omnibus libidinum illecebris repletas, & regias etiam attrectamus gazas: eo plus horreo, ne illae magis nos ceperint, quam nos illas.* Tacit. lib. I. Hiſtor. *Secundae res acrioribus ſtimulis animum explorant: quia miſeriae tolerantur, felicitate corrumpimur.* Antequam ergo Reſpublica crevit, major fuit virtus, quia diſciplina major, teſte Livio lib XXXIV. *Miraretur quis, cum cerneret, aperto mari ab altera parte, ab altera Hiſpanis, tam ferae & bellicoſae genti objectos, quae res eos tutaretur. Diſciplina erat cuſtos infirmitatis, quam inter validiores optime timor continet.* Sic noſter in Jugurtha: *Ante Carthaginem deletam Populus & Senatus Romanus placide modeſteque inter ſe Rempublicam tractabant: neque gloriae neque dominationis certamen inter cives erat: metus hoſti-*

[a] bello domiti; nationes ferae, & populi [b] ingentes [c] vi subacti; Car-

VARIANTES LECTIONES.

a *domiti bello* A. *bello fuere* A. *sunt dom.* E. b *ingenti* A. *abest a* K. L. c *vi sub. sunt* B. G. H.

NOTAE VARIORUM.

hostilis civitatem in bonis artibus retinebat. Sed ubi illa formido mentibus decessit, scilicet ea, quae secundae res amant, lascivia atque superbia incessere. Quod nec mirum est. *Nam & hoc vitii proprium est,* inquit Plutarchus, *quod cum peccamus, inimicos magis reveremur, quam amicos. Itaque nonnullis putantibus atque affirmantibus, rem Romanam in tuto esse collocatam, deletis Carthaginensibus, & in servitutem redactis Achaeis: Nunc vero, dixit, periculose res nostrae se habent, qui neque quos metuamus neque quos revereamur habemus.* Sic Florus lib. II. cap. 15. *Quum bellum sederet, de belli fine tractatum est. Cato inexpiabili odio, delendam esse Carthaginem, & quum de alio consuleretur, pronunciabat. Scipio Nasica servandam, ne metu ablato aemulae urbis, luxuriari felicitas urbis inciperet.* Recte. Nam ut Thucydides lib. VI. Οὐχ οἷόν τε ἅμα τῆς τε ἐπιθυμίας καὶ τῆς τύχης τὸν αὐτὸν ὁμοίως ταμίαν γενέσθαι. *Non possunt homines & cupiditatis & fortunae iidem similiter dispensatores esse.* Quod exemplum Regis Alexandri confirmat *minus jam imperantis cupiditatibus suis inter obsequia fortunae; contra quam non satis cauta mortalitas est.* Curtius lib. VIII. Idem lib. X. *Coeperat esse praeceps ad repraesentanda supplicia, idem ad deteriora credenda. Sic scilicet res secundae valent commutare naturam, & raro quisquam erga bona sua satis cautus est.* Unde & Tacitus lib. III. Histor. *Cum hac totius orbis mutatione, fortuna imperii transit. Primus Antonius nequaquam pari innocentia post Cremonam agebat: satisfactum bello ratus, & caetera ex facili: seu felicitas, in tali ingenio avaritiam, superbiam, caeteraque occulta mala patefecit.* Omnia mala tum vel maxime erumpunt, cum aemulus sublatus est. Sic memorat Ammianus lib. XV. Gallo Caesare aemulo sublato Constantium confestim a justitia declinasse, ita intemperanter, ut, studio blanditiarum exquisito sublatus, immunem se deinde fore ab omni mortalitatis incommodo fidenter existimaret, *aeternitatem eam aliquoties assereret, & ipse dictando scribendoque propria manu orbis totius se dominum appellaret.* Florus lib. IV. cap. 2. *Causa tantae calamitatis eadem quae omnium, nimia felicitas.* Merito eam suspectam esse volunt Athenienſium legati ad Lacedaemonios apud Thucyd. lib. I. ὑμεῖς γ' ἂν οὖν εἰ καθελόντες ἡμᾶς ἄρξαιτε, τάχα ἂν τὴν εὔνοιαν, ἣν διὰ τὸ ἡμέτερον δέος εἰλήφατε, μεταβάλοιτε. *Quin vos, si nobis eversis dominari vultis, jam istam benevolentiam, quam metu nostri vobis comparastis, cito amiseritis.* Livius lib. XXX. *Nulla magna civitas diu quiescere potest: si foris hostem non habet, domi invenit: ut praevalida corpora ab externis tuta videntur, sed suis ipsa viribus onerantur.* Florus lib. III. cap. 12. *quae enim res alia furores civiles peperit, quam nimia felicitas?* De Atheniensium populo similia habet Polybius lib. VI. Ἀεὶ γάρ ποτε τὸν τῶν Ἀθηναίων δῆμον παραπλήσιον εἶναι συμβαίνει τοῖς ἀδεσπότοις σκάφεσι. καὶ γὰρ ἐπ' ἐκείνων, ὅταν μὲν ἢ διὰ πολεμίων φόβον, ἢ διὰ περίστασιν χειμῶνος ὁρμὴ παραστῇ τοῖς ἐπιβάταις, συμφωνεῖν καὶ προσέχειν τὸν νοῦν τῷ κυβερνήτῃ, γίνεται τὸ δέον ἐξ αὐτῶν διαφερόντως, ὅταν δὲ θαρρήσαντες ἄρξωνται καταφρονεῖν τῶν προεστώτων, καὶ στασιάζειν πρὸς ἀλλήλους διὰ τὸ μηκέτι δοκεῖν πᾶσι ταὐτά. τότε δή, τῶν μὲν ἔτι πλεῖν προαιρουμένων, τῶν δὲ κατεπειγόντων ὁρμίζειν τὸν κυβερνήτην, καὶ τῶν μὲν ἐκσυρόντων τοὺς κάλους, τῶν δὲ ἐπιλαμβανομένων καὶ στέλλειν παρακελευομένων· αἰσχρὰ μὲν πρόσοψις γίνεται τοῖς ἔξωθεν θεωρουμένοις, διὰ τὴν ἐν ἀλλήλοις διαφορὰν καὶ στάσιν· ἐπισφαλὴς δὲ ἡ διάθεσις τοῖς μετέχουσι καὶ κοινωνήσασι τοῦ πλοῦ. διὸ καὶ πολλάκις διαφυγόντες τὰ μέγιστα πελάγη, καὶ τοὺς ἐπιφανεστάτους χειμῶνας, ἐν τοῖς λιμέσι καὶ πρὸς τῇ γῇ ναυαγοῦσιν. *Semper populus Atheniensium navibus domino carentibus est similis, in quibus quoties aut propter metum hostium, aut ob saevientis tempestatis periculum vectoribus voluntas incessit in unum consentiendi & gubernatori parendi; suo quisque officio eximie funguntur omnes: ubi vero resumptis animis rectores aspernari coeperint, & aliis alia autumantibus, sententiis inter se dissidere; tum enimvero cum pars navigationem cupiat persequi, pars instet acriter gubernatori, ut aliquo ejiciat; aliis rudentes explicantibus, aliis manu etiam injecta contrahere jubentibus; dum inter se rixantur cuncti & seditionem movent; tum procul spectantibus foedum exsistit spectaculum, tum ipsis qui in eadem jactantur navi periculosissimus est hic status: fitque adeo persaepe, ut qui vastissima eluctati fuerint maria & tempestates maxime insignes, in ipso portu & ad terram naufragia faciant.* Quippe ut Seneca Hippolyto:

Quis-

Carthago, aemula [a] imperii Romani, [b] a stirpe interiit: [c] cuncta maria ter-

VARIANTES LECTIONES.

a *Romani imperii* A. b *ab stirpe* C. D. c *ubi cuncta* C. G.

NOTAE VARIORUM.

Quisquis secundis rebus exsultat nimis,
Fluitque luxu, semper insolita appetens,
Hunc illa magnae dirae fortunae comes
Subit libido: non placent suetae dapes,
Non tecta sani moris aut vilis cibus.
Cur in penates rarius tenues subit
Haec delicatas pestis eligens domos?
Cur sancta parvis habitat in tectis Venus,
Mediumque sanos vulgus affectus tenet,
Et se coercent modica: contra divites,
Regnoque fulti, plura, quam fas est, petunt?
Quod non potest, vult posse, qui nimium potest.

GRASW.

REGES MAGNI BELLO DOMITI] De Pyrrho Rege triumphatum est a M. Curio A. U. 478. de Syphace Rege A. 552. a P. Cornelio Scipione, de rege Philippo per triduum a T. Quinctio Flaminino A. U. 559. de Antiocho A. 563. a M. Acilio Glabrione, de eod. A. 563. a L. AEmilio Regillo, ac denique a L. Cornelio Scipione A. 564. De rege Perse A. 556. per triduum a L. AEmilio Paullo, de Aristonico A. 627. a M. Aquillio; de Bituito A. 633. a Q. Fabio Maximo, de Jugurtha a Q. Caecilio Metello A. 646. & a C. Mario A. 649. de rege Mithridate A. 672. a L. Cornelio Sulla, de eod. a L. Licinio Murena A. 673. de eod. & Tigrane A. 690. a L. Licinio Lucullo, de iisdem A. 692. a Cn. Pompejo Magno. RUPERT.

NATIONES FERAE, & POPULI INGENTES VI SUBACTI] V. G. in Asia Colchi, Iberi, Albani, Pontici, Isauri, Galatae; in Europa omnes Italiae gentes, Hispani, Galli, Inalpini, Graeci, Thraces, Bessi &c.

POPULI INGENTES] Illud *ingentes* in Marg. & a secunda manu habet Pemb. B. Pub. *magni bello dnationes ferre*, & supra *na*, abbreviatura visitur, qua designari solet *n* vel *r*. forte, *bello dominationes ferre*. Markii λ. *bello domita*. WASSE.

CARTHAGO AB STIRPE INTERIIT] Deleta a P. Cornelio Scipione Africano Juniore A. 607.

AEMULA IMPERII] Sic Plin. *Carthago illa Romani Imperii aemula, terrarum orbis avida*. CIACCON. Quae diu cum populo Romano de imperio orbis terrarum certavit, & ob id a Virgilio dicta *studiis asperrima belli*. Plin. lib. XV. cap. 18. de Carthagine sic scribit: *Super omnia equidem est, quo nihil equidem duco mirabilius, tantam illam urbem, & de terrarum orbe per centum viginti annos Urbis aemulam, unius pomi argumento eversam.* Paterculus tamen annos centum & quindecim ponit, sic enim scribit: *Carthago diruta est, cum stetisset annis* DCLXVII. *ab hinc annos* CLXXVII. *Cn. Cornelio Lentulo, Lucio Mummio* COSS. *Hunc finem habuit Romani imperii aemula, cum qua bella majores nostri coepere Claudio & Fulvio* COSS. *ante annos* CCXCVI. *quam tu, M. Vinici, consulatum inires. Ita per annos* CXV. *aut bellum inter eos populos, aut belli praeparatio, aut infida pax fuit.* COLER.

STIRPE INTERIIT] In manuscriptis est, *ab stirpe*, idque rectius, ut opinor. RIV.

CUNCTA MARIA, TERRAEQUE PATEBANT: FORTUNA SAEVIRE AC MISCERE OMNIA COEPIT] Lucan. Lib. I.

——— Publica belli
Semina, quae populos semper mersere potentes.
Namque ut opes nimias mundo fortuna subacto
Intulit, & rebus mores cessere secundis,
Praedaque & hostiles luxum suasere rapinae,
Non auro tectisve modus, &c.

Hinc tandem misera clades saeviente fortuna. Nam ut Senec. Epist. LXXIV. *Paucis deponere felicitatem molliter licuit: caeteri cum his, inter quae eminuere, labuntur, & illos degravant ipsa quae extulerunt. Ideo adhibebitur prudentia, quae modum illis ac parsimoniam imponat. Quoniam quidem licentia opes suas praecipitat, atque urget: nec unquam immodica durarunt, nisi illa moderatrix ratio compescuit. Hoc multarum tibi urbium ostendet eventus, quarum in ipso flore luxuriosa imperia ceciderunt, & quicquid virtute erat partum, intemperantia corruit.* Et quidem

Minus in parvis fortuna furit,
Leviusque ferit leviora Deus,
Servat placidos obscura quies,
Praebet somnos casa securos.

Ut Seneca Hippolyto. At vicissim, ut aliter ille,

Saepius ventis agitatur ingens
Pinus, & celsae graviore casu
Decidunt turres, feriunt summos
Fulgura montes.

GRASW.

terraeque patebant: [a] fortuna saevire ac miscere omnia coepit. [b] Qui labo-

VARIANTES LECTIONES.

a *saevire fortuna* A. B. C. D. E. F. G. H. I. K. L. b *Quique* B.

NOTAE VARIORUM.

PATEBANT] Legendum credo, *parebant*. sic infra: *Cui* (P. R.) *cum ad occasum ab ortu solis omnia domita armis parerent*. & supra: *Quae homines arant, navigant, aedificant, virtuti omnia parent.* Thucydides tamen lib. II. *in Epitaph. Periclis*, Ἀλλὰ πᾶσαν μὲν θάλασσαν, καὶ γῆν ἐσβατὸν τῇ ἡμετέρᾳ τόλμῃ καταναγκάσαντες γενέσθαι. *Sed omnia maria omnesque terras nostra audacia pervias fecimus.* CIACC. Videndum an legi debeat, *parebant*, pro *patebant*, ex loco superiore, ubi est, *virtuti omnia parent.* Videndus item locus Thucydidis quem ibi adduximus. URSIN. Nihil censeo mutandum esse, quamvis Ciacconius putet. Nam de subactis locis & regionibus dicitur, eas *patere.* Et insuper haec ita laudat Servius MS. Fuldanus. Sic fere loquutus est Thucydides, lib. II. in Epitaphio Periclis: Ἀλλὰ πᾶσαν μὲν θάλασσαν καὶ γῆν ἐσβατὸν τῇ ἡμετέρᾳ τόλμῃ καταναγκάσαντες γενέσθαι. i. e. *Sed omnia maria omnesque terras nostra audacia patentes fecimus.* Sed & *patere* dicuntur loca, in quibus pax est & tranquillitas. Et ita Virgilium loquutum docet Servius II. AEneid: qui illud Sallustii pro se citat: *Simul immanis hominum vis ex locis invasere patentes, cum & pacis modo effusas. Hic enim*, ut idem scribit, *habitus pacis.* Contra cum dicitur, *clausa omnia*, bellum significatur. Putem ego etiam *Pandam* in veteri Glossario ideo exponi θεὸν εἰρήνης, quod tempore belli portae sive viae clausae, pacis vero apertae & patentes dicerentur, contra quam in adversariis suis sentit Turnebus. COLER. MSS. omnes *patebant*, ne quis temere auscultet Ciacconio, substituere cupienti *parebant*, quomodo expressit editio Pomponii Laeti, ac commentaria Omniboni Zanchiique; videatur heic Colerus: ita tamen, ut ei fides minime adhibeatur, carpenti Turnebum; cui falso aliam affingit sententiam. Quod magnus ille vir a se non novit; nemo novit, nemo noscet: nedum aliquis qui omnia sua minima maxima, aut mendicorum more palam corrogat, aut furum, clam sublegit. GRUT. Ciacconius legendum credit, *parebant*; ita tamen ut priorem non prorsus abjiciat, sed à Thucydide subsidium putat accipere posse. Prudenter, quum vulgata maxime arrideat eruditis. RUPERT. Omnibonus in Comment. legit *parebant.* Atque ita citat Barthius in notis ad Petronium pag. 418. At Oxonienses & nostri omnes uno ore *patebant*, quod cum sit elegantius, & ne quis in posterum auscultet Ciacconio, exemplis firmabo. Noster ergo infra, cap. 68. *Coloniae atque municipia patebunt.* De pacatis loquitur, & quae in potestate erant ex victoria. Virgilius Eleg. ad Messalam.

Victor adest magni magnum decus ecce triumphi.

Qua mare, qua terrae, *quaque* patent maria.

Plinius Hist. Nat. XII. 5. *Nunc eas exponam quas mirata est Alexandri magni victoria* orbe eo patefacto. Justinus II. 4. *Frustra & Ponti sinum & Asiam edomitam esse dicit, si Graecorum non tam bellis quam rapinis* pateant. Rutilius V. 634.

Inque omnes ventos littora nuda patent.

Ammianus Marcellinus XIX. 2. *Biduoque ad otium dato, ac missis abunde qui pacis modo* patentes *agros, pingues cultosque vastarent.* Locus Sallustii ad quem alludit, habetur Fr. VI. 20. *Patere* ergo eo modo dicit, quo alibi *aperta*; aperire *viam ferro.* Quicquid pervium est victoribus dicitur *patens*, quia dimotis obstantibus omnia prona sunt incedenti.

——— ——— *Ipse omnem longo decedere circo*

Infusum populum, & campos *jubet esse* patentes.

Et,

Quantum vitales natura tetendit in axes

Tantum virtuti pervia terra *tuae.*

Inde habes *pandere* de mari composito. Rutil. 154.

Pande *precor gemino placatum Castore* portum.

Confer item VI. 220. & *aperire* & *reserare* apud Lucanum I. 464.

——— ——— *Rhenique feroces*

Deseritis ripas & apertum *gentibus.* Orbem. II. 682.

Ut referet pelagus, *spargatque per aequora bellum.*

Hegesip. V. 15. *Quid vobis cum victoribus universae terrae, quibus secreta Oceani, & extrema Indiae* parent. Legendum cum MSS. nostris B. Pub. & C.C.C. *patent.* aperta loca Xenophonti in Hellen. IV. sunt ἀναπεπταμένοι τόποι. e contra, quibus non *patet* orbis&c. dicitur iis *claudi.* Virg. AEn. I. 235.

Quid Troes potuere? quibus tot funera passis,

Cunctus ob Italiam terrarum clauditur orbis.

WASSE.

FORTUNA SAEVIRE AC MISCERE OMNIA COEPIT]. Quae ad explicationem hujus & seq. sententiae faciunt, adferemus ad lib. I. Histor. cap. 1. RUP.

AC MISCERE OMNIA CEPIT] Vox postrema, non est quidem omnino feriata; sed tamen sine sententiae ruina tolli poterat. GRUT.

Du-

labores, pericula, [a] dubias atque asperas res facile toleraverant, iis otium, [b] divitiae [c] optandae aliis, oneri miseriaeque fuere. Igitur [a] pri-

VARIANTES LECTIONES.

a *asp. & dubias* H. b *divitiaeque* A. C. D. E. K. c *optandae ab aliis* A.

NOTAE VARIORUM.

Dubias atque asperas] Vox *pericula* videtur includere *res dubias*. Codex Arondel. omittit *dubias*, & pro eo Magdal. & Venet. 1470. substituunt *duras*. quomodo locutus est Tacitus. Annal. III. 54. *Ne corporis quidem morbos veteres & diu auctos, nisi per* dura *&* aspera *coerceas*. Livius XXIII. 42. opponit *aspera adversaque laetis* & *gloriosis*. potes ita legere, *pericula suasque asperas res*: quod a Sallustii genio non multum abit. Ita enim ille alicubi: *In suis dubiis rebus societatem vestram appetiverunt*. verum τὸ *pericula* a manu recentiore exhibet Arond. Pulchre in hanc rem Thucydides III. 39. Εἰώθη τῶν πόλεων αἷς ἂν μάλιστα καὶ δι' ἐλαχίστου ἀπροσδόκητος εὐπραξία ἔλθῃ, ἐς ὕβριν τρέπειν &c. Supra, vocem *coepit* abesse sine ruina sententiae putat Gruterus. Wasse.

Iis otium, divitiae, optandae aliis, oneri miseriaeque fuere] De otio idem hoc repetit Sallustius in Jugurtha: *Quod in adversis rebus optaverant otium, postquam adepti sunt, asperius acerbiusque fuit*. Causa patet: *Nonne vides, ut immota fax torpeat, & exagitata reddat ignes? mollit cives otium: ferrum situ carpitur & rubiginem ducit: desidia dedocet*. M. Seneca in Controv. Hinc apud Thucyd. Lib. VI. Alcibiades, Καὶ νομίσατε, inquit, τὴν πόλιν ἂν μὲν ἡσυχάζῃ τρίψεσθαί τε αὐτὴν περὶ ἑαυτὴν ὥσπερ καὶ ἄλλο τι, καὶ πάντων τὴν ἐπιστήμην ἐγγηράσεσθαι, ἀγωνιζομένην δὲ ἀεὶ προσλήψεσθαί τε τὴν ἐμπειρίαν, καὶ τὸ ἀμύνεσθαι οὐ λόγῳ, ἀλλ' ἔργῳ μᾶλλον ξύνηθες ἕξειν· παράπαν τε ξυγινώσκω πόλιν μὴ ἀπράγμονα τάχιστ' ἄν μοι δοκεῖν ἀπραγμοσύνης μεταβολῇ διαφθαρῆναι. *Et existimate, Rempublicam, si otio indulgeat, ipsam suis opibus attritum iri, ut quaelibet alia, & futurum, ut omnis disciplina consenescat: ac per certamina quotidie in experientia profecturam, & usum, quo non verbis, sed factis potius hostes propulsare possit, adepturam. Ad summam sic sentio, civitatem negotiosam, si negotium cum otio commutet, meo judicio confestim everti*. Vere: *Non enim ignavia magna imperia contineri; Virorum armorumque faciendum certamen*, ait Tacitus XV. Annal. Ita & Lucanus Lib. III.

Ventus ut amittit vires, nisi robore densae
Occurrant silvae, spatio diffusus inani:
Utque perit magnus nullis obstantibus ignis,
Sic hostes mihi deesse nocet: damnumque putamus
Armorum, nisi qui vinci potuere rebellent.

Divitiae oneri miseriaeque] Florus Lib. III. cap. 12. *Syria prima nos victa corrupit: mox Asiatica Pergameni regis haereditas. Illae opes atque divitiae afflixere saeculi mores: mersamque vitiis suis, quasi sentina, Rempublicam pessum dedere*. Sic in illud impegere Romani quod Thucydid. Lib. I. cavere praecipit, cum ait: Οὐ δίκαιον ἃ τῇ ἀπορίᾳ ἐκτήθη, τῇ περιουσίᾳ ἀπολέσθαι: *Non aequum est, quod paupertate partum est, id per divitias perdere. Cur ergo olim parsimonia pollebamus?* ait Tacit. III. Annal. *Quia sibi quisque moderabatur, quia unius urbis cives eramus: ne irritamenta quidem eadem intra Italiam dominantibus. Externis victoriis aliena, civilibus etiam nostra consumere didicimus*. Certe ut Cic. Orat. II. de leg. Agrar. *Singularis homo privatus, nisi magna sapientia praeditus, vix facile sese regionibus officii magnis in fortunis & copiis continet*. Seneca Epist. LXXXIII. paupertatem fundamentum & causam imperii Romani non veretur dicere. *Putemus nos*, inquit, *ad concionem vocatos. Lex de abolendis divitiis fertur: his interrogationibus suasuri, aut dissuasuri sumus? his effectum ut populus Romanus paupertatem, fundamentum & causam imperii sui requirat ac laudet? divitias autem suas timeat? ut cogitet has se apud victos reperisse? Hinc ambitiones, & largitiones, & tumultus in urbem sanctissimam temperatissimamque irrupisse? nimis luxuriose ostentari gentium spolia; quod unus populus eripuerit omnibus, facilius uni ab omnibus eripi posse?* Quare, ut idem Epist. XCVIII. *Errant, qui aut boni aliquid nobis aut mali judicant tribuere fortunam: materiam dat bonorum ac malorum, & initia rerum apud nos in bonum malumve exitu rarum. Valentior enim omni fortuna animus est: in utramque partem ipse res suas ducit, beataeque ac miserae vitae sibi causa est. Malus omnia in malum vertit, etiam quae specie optimi venerant*. Grasw.

Optandae alii] Id est, quae aliis optantur. Sic in Jugurth. *Cui quamquam virtus, gloria, atque alia optanda bonis superabant*. Ciacc. Vid. Alcibiades apud Thucyd. VI. Lucan. III. Flor. III. 12. Senec. epist. 83. Dinarch. p. 24. Hogersi Co-

 dex.

[a] primo pecuniae, [b] dein [c] imperii cupido crevit: ea quasi materies omnium [a] ma-

VARIANTES LECTIONES.

a *pecuniae primo* H. b *deinde imp. cr. cupido* E. c *cupido imperii* A. B.

NOTAE VARIORUM.

dex habet *optandi*, eadem Syllepsi qua, *otium atque divitiae quae prima mortales putant*, de qua re adeas Ampliss. Perizonium ad Sanctium p. 826. Firmat locus a Ciacconio adductus, cui adde alium Jug. XLV. *ita quod in advorsis rebus optaverant, otium postquam adepti sunt, asperius acerbiusque fuit.* Wasse.

Primo pecuniae] Conjungit Thucydides III. 82. Ἡ ἀρχὴ ἡ διὰ πλεονεξίαν. Vide Aristotelem de Repub. II. 7. Wasse.

Pecuniae, dein imperii cupido crevit] Pecuniae cupido vera pestis imperiorum. *Utinam, inquit C. Pontius Samnis, ad illa tempora me Fortuna reservavisset, & tunc essem natus, quando Romani accipere dona coepissent? non essem passus diutius eos imperare.* Cic. lib. II. Offic. *Itaque quod Apollo Pythius oraculum edidit, Spartam nulla re alia, nisi avaritia perituram; id videtur non solum Lacedaemoniis, sed & omnibus opulentis populis praedixisse.* Ibidem. Oraculum vero hoc fuisse dicitur:

Ἁ φιλοχρηματία Σπάρταν ὀλεῖ, ἄλλο δὲ οὐδέν.

Quod praevidens summus vir, & conditor illius Reipublicae Lycurgus, auri & argenti usum, velut omnium scelerum materiam lege sustulit, permutatione autem rerum contractus fieri jussit. Autores Justinus, Plutarchus, & alii. Porro hanc pecuniae cupiditatem primis illis temporibus ignotam fuisse, his verbis alibi testatur Tullius: *Quaero num ullam cogitationem habuisse videantur ii, qui hanc Rempublicam tam praeclare fundatam reliquerunt nobis, aut auri atque argenti ad avaritiam, aut amoenitatum ad delectationem, aut supellectilis ad delicias, aut epularum ad voluptates.* Grasw.

Dein imperii cupido] Florus lib. III. cap. 12. *Illa ipsa principatus & dominandi cupido, unde, nisi ex nimiis opibus, venit?* M. Sen. lib. V. Excerpt. Controv. VIII. *Vult aliquo imperio, aliqua potestate distingui, homo magnae nobilitatis, magnae gratiae, ingentis pecuniae.* Polyb. lib. VI. *Est enim hoc vitium iis potissimum familiare, qui divitiis alios antecedunt, ut dein ad ambiendos honores, conversi, quia hos per se & propria virtute consequi non valent, inescando & omni genere largitionis dilapident rem familiarem suam corrumpendo populo. Porro ubi isti semel pro sua stulta aviditate dignitatem largitionibus inhiare multitudinem & ex iis vesci docuerunt, statim incipit populi imperium labefactari, succeditque ejus loco vis ac manuum violentia. Assueta enim plebs de alieno vivere, & in aliorum fortunis spes vitae reponere, magni animi audacemque nacta ducem, cui aditum ad honores paupertas praecludit, populi imperium in manuum violentiam convertit: quum quidem coitione facta caedibus, exiliis, divisionibus novis agrorum usque eo saevit, donec tandem efferata dominum rursus nanciscatur, qui rerum potiatur solus.* Huc referri potest illud Thucydid. lib. I. Ἐφιέμενοι γὰρ τῶν κερδῶν, οἵ τε ἥσσους ὑπέμενον τὴν τῶν κρεισσόνων δουλείαν, οἵ τε δυνατώτεροι περιουσίας ἔχοντες προσεποιοῦντο ὑπηκόους τὰς ἐλάσσους πόλεις. *Etenim cupiditate lucrandi & qui tenuiores erant sustinuerunt servire potentioribus: & potentiores, cum facultates haberent, minores sibi civitates obsequentes reddiderunt.* Porro quoniam pecuniae cupidinem sequitur plerumque cupido imperii, & divites dominatu dignos se arbitrantur, malam lubidinem alio scelere tollere solent tyranni: sub quibus divites periclitantur, ceu potestati ipsorum periculosi. Unde opes Principibus infensas dicit Tac. l. XI. Annal. in Asiatico, de quo Dio citatus Lipsio. Cum triginta tyranni divellerent Athenas, Socrates divitibus opes suas metuentibus exprobrabat seram periculosae avaritiae poenitentiam, ut loquitur Seneca de Tranquill. anim. cap. 3. Grasw.

Ea quasi materies omnium malorum fuere] Sic Timon apud Stobaeum: στοιχεῖα κακῶν ἀπληστία τῇ φιλοδοξίᾳ. Plurimus etiam in hac voce Tacitus, ut lib. I. *ea vetustissima militaribus odiis materies.* Ciacc. & Coler. Avaritia quidem. Nam, ut ille: *Difficile fuit, cum omnia concupiscerent, servare aequitatem, quae est justitiae maxime propria.* Ambitio vero: nam, autore Tacito III. Annal. *Postquam exui aequalitas, & pro modestia ac pudore ambitio & vis incedebat, provenere dominationes.* Et lib. II. Histor. *Vetus ac jam pridem insita mortalibus potentiae cupido cum imperii magnitudine adolevit erupitque. Nam rebus modicis aequalitas facile habebatur. Sed ubi subacto orbe & aemulis urbibus, regibusque excisis, securas spes concupiscere vacuum fuit, prima inter patres plebemque certamina exarsere. Modo turbulenti tribuni, modo consules praevali-* di,

[a] malorum fuere. Namque avaritia fidem, [b] probitatem, [c] ceterasque artes bonas subvertit; pro his superbiam, [d] crudelitatem, [e] deos [f] neglegere, omnia venalia habere, edocuit: [g] ambitio multos mortalis [a] fal-

VARIANTES LECTIONES.

a *f. m.* B. b *bonitatem* C. c *c. bonas artes* A. B. C. G. H. *ceteras artis bonas* I. d *atque cr.* B. *contra hostis crudelitatem* A. e *deosque* D. F. H. f *neglexere* A. g *& ambitio* B. D.

NOTAE VARIORUM.

di, & in urbe ac foro tentamenta civilium bellorum. Grasw.

Avaritia fidem, probitatem, caeterasque &c.] Cic. pro Quinctio: *Qua ex re intelligi satis potuit, nullum esse officium tam sanctum atque solemne, quod non avaritia comminuere atque violare soleat. Etenim si veritate amicitia, fide societas, pietate propinquitas colitur: necesse est iste qui amicum, socium, affinem fama ac fortunis spoliare conatus est, vanum se & perfidiosum & impium esse fateatur.* Haec inter privatos avaritia potest, nec minora in Rempublicam designat. Quod clare potuit initio Jugurthini belli, referente Floro lib. III. cap. 1. *Rex callidissimus populum Romanum armis inclytum & invictum opibus aggressus est. Quum in Adherbalem se convertisset, isque Romam profugisset, missa per legatos pecunia traxit in sententiam suam Senatum. Et haec fuit ejus de nobis prima victoria. Missos deinde qui regnum inter illum Adherbalemque dividerent, similiter aggressus, quum in Scauro ipsos Romani imperii mores expugnasset, inchoatum nefas perfecit audacius. In Numidiam Calpurnius Bestia Consul immittitur: sed rex, peritus fortius adversus Romanos aurum esse, quam ferrum, pacem emit. Sequens ultio mandatur Albino. Sed hujus quoque (proh dedecus!) ita corrupit exercitum, ut voluntaria nostrorum fuga vinceret Numida, castrisque potiretur. Addito etiam turpi foedere in pretium salutis, quod prius emerat, dimisit exercitum.* Clangorem hunc firmat nihilo minore verborum impetu Cicero pro Quinctio: *Nullum officium tam sanctum atque solenne est, quod non avaritia comminuere atque violare soleat.* Cui secundas facere videtur, ita probe implet aures concha, Agell. lib. II. cap. 2. ex Catone: *Avaritiam omnia vitia habere.* Cujus vocem desinentem excipit Curt. lib. IV. *Nihil nefas avaritiae.* Rupert.

Ceterasque bonas arteis subvertit] Legendum, *ceterasque arteis bonas*; ut sequatur adjectivum; atque ita fere codices habent in membrana descripti, nec non vetustissimus quisque ex impressis. Riv.

Omnia venalia habere] Hinc queritur Cicero pro Sextio: *illa duo Reipublicae paene fata, Gabinium & Pisonem, alterum haurire quotidie ex pacatissimis atque opulentissimis Syriae gazis innumerabile pondus auri; bellum inferre quiescentibus, ut eorum veteres illibatasque divitias in profundissimum libidinum suarum gurgitem profundat; alterum, Thracibus ac Dardanis primum pacem pecunia maxima vendidisse; deinde ut illi pecuniam conficere possent, vexandam his Macedoniam & spoliandam tradidisse: eundemque bona creditorum, civium Romanorum, cum debitoribus Graecis divisisse; cogere pecunias maximas a Dyrrhachinis, spoliare Thessalos, certam Achaeis in annos singulos pecuniam imperavisse; neque tamen ullo in publico aut religioso loco signum aut tabulam aut ornamentum reliquisse.* Ibidem, de anno tribunatus P. Clodii: *Cujus negotii publicari, cogitari, optari, fingi curatio potuit, quae non esset attributa atque descripta? quod genus imperii, quae provincia, quae ratio aut auferendae, aut conflandae pecuniae non reperiebatur? quae regio orave terrarum paullo latior, in qua non regnum aliquod statueretur? quis autem rex, qui illo anno non aut emendum sibi quod non habebat, aut redimendum quod habebat, arbitraretur?* Grasw.

Deos negligere] Manuscriptum *neglegere*, veteri more. Riv.

Omnia venalia habere] Thucydides libr. II. Χρήμασι δὲ νικώμενον τὰ σύμπαντα τούτου ἑνὸς ἂν πωλοῖτο. A. Manutius & Coler.

Ambitio multos mortales falsos fieri subegit] Legendum, *multos mortaleis. Subegit* autem, pro *coegit* positum est. Sic Tacitus saepe, *vi amoris subactus.* Et: *Operas arenae promittere subegit.* Sed & Livius: *Qua subactus injuria,* inquit, *contra P. R. bellum tam infesto animo suscepisset.* Virg. VI.

Castigatque auditque dolos, subigitque fateri.

Riv. Servius, recitans hunc locum in I. Virgil. Georg.

Georg. *coegit*, non *subegit*, videtur legisse. A. MANUT. Qui *innocentes & verecundi sunt tantisper dum bene audiant, & ut bonum rumorem colligant, erubescunt & pudet impudice loqui*: ut Cicer. I. de Legibus. Unde Lactantius lib. VI. Divin. Instit. cap. 6. *Quidam probitate ficta viam sibi ad potentiam muniunt, faciuntque multa, quae boni viri solent; eo quidem promptius quod fallendi gratia faciunt. Utinam tam facile esset praestare, quam simulare bonitatem! Sed ii cum esse coeperint sui propositi ac voti compotes, tum vero simulatione deposita, mores suos detegunt, rapiunt omnia & vexant, eosque ipsos bonos, quorum causam susceperant, insequuntur, & gradus, per quos ascenderunt, amputant, ne quis illos ipsos possit imitari.* Sic Marius in Jugurthino: *Scio ego, Quirites, plerosque non iisdem artibus imperium a vobis petere, & postquam adepti sunt gerere; primo industrios, supplices, modicos esse, dein per ignaviam & superbiam aetatem agere.* Senec. Epist. XLII. *At odit eos, qui subita & magna potentia impotenter utuntur. Idem faciet, cum idem poterit. Multorum, quia imbecilla sunt, latent vitia: non minus ausura, cum illic vires suae placuerint, quam illa quae jam felicitas aperuit: instrumenta illis explicandae nequitiae desunt. Sic tuto serpens etiam pestifera tractatur, dum riget frigore. Non desunt tunc illi venena, sed torpent. Multorum crudelitas & ambitio, & luxuria, ut paria pessimis audeat, fortunae favore deficitur. Eadem velle eos cognosces; da posse quantum volunt.* Hoc fere & Agamemnoni Menelaus apud Euripidem objicit, Iphigenia in Aulide:

> *Scis, quando cupiebas praefici Graecis ad Ilium,*
> *Specie equidem non volens, voluntate vero cupiens,*
> *Quam eras humilis, omnem dextram prensans,*
> *Et habens fores patentes cuilibet popularium,*
> *Et dans alloquium ordine omnibus, etiamsi qui non volebat,*
> *Moribus quaerens imperium a vulgo redimere.*
> *Dein postquam potitus es imperio, mutans mores,*
> *Amicis non amplius fuisti sicut amicus,*
> *Difficilis aditu.*

At viris bonis & virtute ambientibus insitum illud Coelii: *Perinjurium fiet, cum mihi ob eos mores, quos prius habui, honos detur; ubi datus sit, tum eos mutem, utque alii modi sim.* Et quod Tullius pro Muraena: *Neque enim jam mihi licet, neque est integrum, ut meum laborem hominum periculis sublevandis non impertiam. Nam cum praemia mihi tanta pro hac industria sint data, quanta antea nemini, labores per quos ea ceperis, cum adeptus sis, deponere, esset hominis & astuti & ingrati.* Sic & Plinius Panegyrico: *Vos proxime destinationem Consulatus mei his acclamationibus approbavistis, ut intelligam, etiam atque etiam annitendum mihi, ut hunc consensum vestrum complectar & teneam, & indies augeam. Etenim memini, tunc verissime judicari, meruerit quis honorem nec ne, cum adeptus est.* Sed,

> *O vita fallax! abditos sinus geris,*
> *Animisque pulchram turpibus faciem induis.*
> *Pudor impudentem celat, audacem quies,*
> *Pietas nefandum. Vera fallaces probant,*
> *Simulantque molles dura:*

ait Seneca Hippolyto. Nec mirandum est adeo, haec, ubi ambitio dominatur, usu venire. *Quicquid enim ejusmodi est, in quo non possint plures excellere, in eo fit plerumque tanta contentio, ut difficillimum sit sanctam servare societatem.* Cicer. I. de Offic. Eoque cavendum, ne ista fraude circumveniamur honores daturi. Is enim qui vere appellari potest honos, non invitamentum ad tempus, sed perpetuae virtutis est praemium. GRUT. Elegantissimum locum exponit Lactant. VI. 6. & Seneca Ep. 42. Euripid. in Iphig. in Aulide A. 2. Sc. I. V. 344. ex Ed. Cl. Barnesii. Servius, recitans hunc locum in I. Virgil. Georg. *coëgit*, non *subegit*, videtur legisse. Vim vocis male capiunt interpretes, *falsi* valet *simulantes*, *ficti*, *compositi*. Glossae: *falsum* πλαςόν, *falsus* πεπλασμένος, πλαςός. & *Hesychius*: πεπλασμένον, μὴ ἀληθὲς, ψεῦδος. Hoc sensu Tacitus Ann. I. 7. *At Romae ruere in servitium Coss. Patres, eques. Quanto quis inlustrior, tanto magis* falsi *ac festinantes, vultuque composito, ne laeti excessu principis, neu tristiores primordio, lachrimas, gaudium, quaestus, adulatione miscebant.* Ann. III. 3. *Tiberius atque Augusta publico abstinuere; inferius majestate sua rati, si palam lamentarertur; an ne omnium oculos vultum eorum scrutantibus,* falsi *intellegerentur.* *Falsus*, tam denotat eos quos fefellit alius, quam qui alios fallere cupiunt. Idem Ann. XIII. 13. *Cavere insidias mulieris semper atrocis tum &* falsae. Et alibi: falsum *renidens vultu.* Plautus Bacchid. III. VI. 12. *Multi more isto atque exemplo vivunt, quos cum censeas esse amicos, reperiuntur* falsi falsimoniis, *Lingua factiosi, inertes opera, sublesta fide.* Hoc est quod noster &c. addit, *aliud clausum in pectore.* Promere & *claudere* satis ex formula. Tacit. Ann. II. 20. *Consilia, locos,* promta *atque* occulta *noverat.* &, *promtius* & *apertius.* Idem III. 4. promere etiam absolute pro *loqui*, Annal. XII. 65. confer Arnobium VI. pag. 163. & 262. & II. pag. 73. Fulgentius Mythol. *nocet malitia, aut in evidenti potentior, aut subtiliter,* falsus *amicus: aut occulte, ut impossibilis latro.* Barthius ex conjectura, *improvisibilis.* Sed locus, contra ac sentit Munkerus, recte habet, optime enim opponitur *impossibilis*

ᵃ falsos fieri subegit; aliud clausum in pectore, aliud in lingua promtum

VARIANTES LECTIONES.

a *fieri falsos* E.

NOTAE VARIORUM.

bilis ἀδύνατος latro, & ideo occultus quod ex aperto non potest, *potentiori* qui evidenter & luce clara fert injuriam. Vincentius Bellovacensis legit, *impotentialis.* Sed *impossibilis* magis barbarum & huic auctori accommodatius, *possibilitatem* pro *potestatem.* MS. apud Hegesip. II. 12. vid. Arnob. pag. 25. Capellam XL. 8. Moschum Idyll. I. Καλαὶ φρένες, ἁδὺ λάλημα. Οὐ γὰρ ἴσον νοέει, καὶ φθέγγεται. E contra ille apud Sophoclem Oedip. Colon. Καὶ ταῦτά σοι τῷ νῷ θ' ὁμοίως καὶ ἀπὸ τῆς γλώσσης λέγω. Herodianus de Severo II. 35. Ἱκανώτατος δ' ἦν πάντων ἀνθρώπων μάλιστα προσποιήσασθαί τε καὶ πιστώσασθαι εὔνοιαν, μήτε ὅρκου φειδόμενος, εἰ δέοι τούτου καταφρονῆσαι, ψευσάμενος πρὸς τὸ χρειῶδες, διά τε γλώττης προΐεσθαι, ὅσα μὴ ἔφερεν ἐπὶ γνώμης. Hoc est duplici corde loqui; secundum Hebraeos *Belebb valebb.* Wasse.

Aliud clausum in pectore, aliud promtum in lingua, habere] Sic Caelius de Pompejo Famil. lib. VIII. Ep. 1. *Quam orationem habuerit tecum, quamque ostenderit voluntatem (solet enim aliud sentire & loqui, neque tamen tantum valere ingenio, ut non appareat, quid sentiat) fac mihi perscribas.* Et Terentius Eunuch. Actu IV. Sc. 4. *Modo ait, modo negat.* Homerus etiam lib. VIII. Iliados:

Ἐχθρὸς γάρ μοι κεῖνος ὁμῶς Ἀΐδαο πύλῃσιν,
Ὅς χ' ἕτερον μὲν κεύθει ἐνὶ φρεσὶν, ἄλλο δὲ βάζει.

A. Manut. Hoc est quod Arnobius dicit: *Mente aliud volvere, aliud in facie polliceri.* &, quod alibi Sallustius queritur: *magis vultum quam ingenium bonum habere.* Coler. Seneca Epist. XLIX. *Veritatis simplex oratio est. Ideoque alam implicare non oportet. Nec enim quicquam minus convenit, quam subdola ista calliditas animis conantibus magna.* Et Epist. LXXV. *Haec sit propositi nostri summa: quod sentimus, loquamur; quod loquimur, sentiamus. Concordet sermo cum vita. Ille promissum suum implevit, qui, & cum videas illum, & cum audias, idem est.* At de ambitioso fere dicere possis quod Cicero pro Sextio de quodam: *nequam esse hominem & levem, & falsa opinione, errore hominum ab adolescentia commendatum, sciebam. Etenim animus ejus vultu, flagitia, parietibus tegebantur. Sed haec obstructio nec diuturna est, nec obducta ita ut curiosis oculis perspici non possit.* Quod genus hominum quam pestilens censeri debeat, docent haec verba ejusdem lib. II. in Verrem: *Ut studia cupiditatesque honorum atque ambitiones ex omnibus civitatibus tolleret, quae res evertendae Reipublicae caussa solent esse.* Et IV. de Finibus: *Non magis vituperandus est proditor patriae, quam communis utilitatis aut salutis desertor propter suam utilitatem aut salutem.* Et talibus annumerandi, quibus nihil nisi proprium commodum cordi est. Grasw. Plato apud Athenaeum Deipnosoph. lib. XI. cap. 15. pag. 506. Καὶ τὸν τῶν Ἀθηναίων δῆμον εὐπρόσωπον μὲν εἶναι, δεῖν δ' αὐτὸν ἀποδύσαντας θεωρεῖν· ὀφθήσεται γὰρ, φησὶ, περιβόλαιον ἀξιώματα περικείμενον κάλλους οὐκ ἀληθινοῦ. *Atheniensium populum facie quidem personata, & ore placere: quem spoliatum si quis contempletur, suspiciendam quamdam non verae pulchritudinis dignitatem circumjectam adspiciet.* Haverc. Σκηνὴ πᾶς ὁ βίος καὶ παίγνιον, *scena omnis vita est & jocus*; Sed cumprimis ambitiosorum. Expertus id malo suo Cicero, ad Atticum lib. IV. ep. 5. *Non est credibile, quae sit perfidia in istis principibus, ut nolunt esse, & ut essent, si quicquam haberent fidei. Senseram, noram, inductus, relictus, projectus ab iis: tamen hoc erat in animo, ut cum iis in Republica consentirem: Iidem erant, qui fuerant, Vix aliquando, te auctore, resipui.* Neque Livius obscure fatetur, & reges, & omnes qui sub regibus agunt, exercere histrioniam, dictu speciosa potius quam vera proferre, lib. I. c. 23. Quot exempla invenies in Indice Taciti Freinshemiani, titulo *Specie.* Eadem larva inducimur circa res bellicas. Specie justitiae propugnamus utilitatem, praetextu honestatis militamus avaritiae. Thucyd. lib. III. *Athenienses Leontinis naves miserunt, per speciem quidem necessitudinis, sed eo consilio, ut neque frumentum illinc in Peloponnesum exportaretur; utque tentarent, an res Siculas in suam potestatem redigere possent.* Hodie in Italia usitatum esse proverbium, testatur Muretus, quod ab agricolis ait frequentari, laudandos montes sed a planitie non recedendum. Quid multis? In hoc orbe

Pergula pictorum, veri nihil, omnia ficta

Hinc itaque rem accuratius perpendenti, ridere

tum habere; amicitias [a] inimicitiasque non ex re, sed ex commodo [b] aestumare; magisque vultum, quam ingenium, bonum habere. [c] Haec primo paullatim crescere, interdum vindicari. Post, ubi contagio quasi pe-

VARIANTES LECTIONES.

a *divitiasque* C. *inimicitias* G. b *existimabant* G. c *Haec paullatim* C. E.

NOTAE VARIORUM.

libet Sallustium, qui credidit boni viri & amantis veritatis orationem cum mente debere consentire, & simplicem esse: quoniam ἁπλοῦς ὁ μῦθος τῆς Ἀληθείας ἔφυ. Homerus etiam, quem omnium aetatum sapientes sunt demirati, pueriliter cum vulgo erravit, cum sub Achillis persona gravissime hominem detestatur, qui aliud in mente celat, aliud lingua loquitur. Sed & Regius vates, cum inter notas perditissimorum hominum, hanc etiam ponebat, quod unusquisque ad proximum suum corde & corde loquatur, parum id attendebat. Ignorabant videlicet antiqui, Jesuitarum, de propositione mixta & reservatione mentali, doctrinam: cujus revelatione, est, quod seculo nostro gratulemur. Etenim in Arte AEquivocationis appellatur *Propositio mixta*, quod partim vocis prolatione, partim silentio constat: quando animi sensum, partim verbis exprimimus, partim silentio premimus & in mente reservamus. Casaub. epist. 170. ad Front. Ducaeum. Rupert.

Aliud in lingua promptum habere] Haec est positura codd. meliorum editionumque priscarum; nam recentes, *aliud promtum in lingua habere*. Parum quidem videtur referre hac ne an illa collocatione efferamus; sed contra est: sicut enim collo columbino alius atque alius oritur color, prout circumagitur, ita etiam heic. Gruterus.

Amicitias, inimicitiasque non ex re, sed ex commodo aestimare] Fronto haec recitat in verbo, *AEstimo*, omissa copula *que*, licet parva sint, nec ad sententiam quidquam afferant, notanda tamen censui. A. Manut. Fronto, in voce *aestimo*, copulam omittit, quod facit etiam Arondel. non ineleganter neque contra hujus morem. Suetonius Calig. XIX. *per hunc pontem ultro citro commeavit.* Justinianus Instit. lib. II. Tit. 8. *Jus* utendi fruendi. Sic, *do*, *lego* & similia apud ICtos. Tacitus I. 45. Arma, classem, socios *demittere Rheno parat.* & I. 60. arma, equos, aurum, *offerentes.* Noster, honorem, imperium, bonum ignavus *aeque sibi exoptant.* Sententiam expressit Dio lib. XXXVII. confer Cic. in Laelio. & Notas ad Jug. LXIV. Infra, *haec primo*, at Veneta Mart. lib. II. *primum.* L. 1. & Balliol. *haec utraque.* Wasse.

Non ex re, sed commodo aestumare] Sic Ovidius:

Vulgus amicitias utilitate probat.

Idemque passim conqueritur. Vide & Ciceronem II. de Natura Deorum. Apud Dionem lib. XXXVII, lego, πρὸς τὰ ἑαυτῶν συμφέροντα καὶ τὰς ἔχθρας καὶ φιλίας οἱ πολλοὶ ποιοῦνται. Coler.

Paullatim crescere, &c.] Ita Livius lib. I. in prologo: *Labente paullatim disciplina, veluti dissidentes primo mores, animo sequi lubet: deinde ut magis magisque lapsi sint, tum ire praecipites coeperint.* Grasw.

Ubi contagio quasi pestilentia &c.] Videtur Charisius haec recitare ex primo Historiarum. Ejus enim sunt verba lib. I. *Contagium, veteres magis usurpaverunt. Sed Sallustius maluit dicere primo: ubi contagio &c.* Eadem verba recitat & Nonius Marcellus ex Sallustio. nec tamen locum nominat. Manutius. Pemb. *ex contagio*, sed in marg. & a manu sec. B. Pub. *contagium.* Digb. *contagio haec*, sed is liber est recens scriptus. Locum ita aemulatus Hegesippus I. 39. *Assidua colloquia & diuturnus usus pestem animis infundere solent*, quo contagio *quodammodo in mores cohabitantium cito transeat.* Ibi Codd. quos contulimus, *quae contagio*, & ita Juvenalis III. 78.

——— ——— *dedit hanc* contagio *labem.*

Glossae agnoscunt *contagium* &, *contagia*; & Isidor. IV. 6. apud quem, in V. φρένησις lege ex MSS. *perturbatio mentis.* Wasse.

Ci-

pestilentia, invasit; civitas [a] inmutata, imperium ex justissumo, atque optumo, crudele, intolerandumque [b] factum.

XI. Sed primo [c] magis ambitio, quam avaritia, [d] animos hominum [e] exercebat: quod tamen vitium [f] propius virtutem erat. Nam gloriam,

VARIANTES LECTIONES.

a *inm. est* B. *est immutata* C. E. G. *imm. est* H. K. b *factum est.* A. B. D. E. *intolerandum factum est.* F. *est factum* C. G. *factum est* H. c Abest *magis* ab F. d *a. h. certabat* B. e *vexabat* G. f *propius virtuti* A. B. F. K. *proprium virtuti* B. *virtuti propius* C. D. G. *prius virtuti* H. *propius v. est* E.

NOTAE VARIORUM.

CIVITAS EST INMUTATA] Τὸ *est*, non habet exemplar Fabricianum, & elegantius abest, praesertim cum paullo post sequatur, atque huc idem referri possit, tametsi in manuscripto quodam neutrobi ponitur *est*. RIV. Ita ut Respublica *nec sua jam amplius vitia, nec remedia pati posset*, ibidem apud Liv. GRASW.

CRUDELE INTOLERANDUMQUE FACTUM] Uti & sequentibus evenit saeculis, Ammiano referente lib. XVI. *Proximorum fauces aperuit primus omnium Constantinus: sed eas medullis provinciarum saginavit Constantius. Sub hoc enim ordinum singulorum autores infinita cupidine divitiarum arserunt, sine justitiae distinctione vel recti.* GRASW.

SED PRIMO MAGIS AMBITIO QUAM AVARITIA] Ut supra dixerat: *Igitur primo pecuniae, deinde imperii cupido crevit.* CIACC. Supra cap. 10. dixerat: *Primo pecuniae, dein imperii cupidinem crevisse.* Quomodo non haec conveniant, non video, nisi dicamus, vocabulo primo non semper ordinem indicare Sallustium. RUPERT. Nempe hujus illa nutrix. Claudianus libro II. Laudum Stiliconis:

Ac primum scelerum matrem, quae semper habendo
Plus sitiens, patulis rimatur faucibus aurum,
Trudis avaritiam. Cujus foedissima nutrix
Ambitio, quae vestibulis foribusque potentum
Excubat, & pretiis commercia poscit honorum.

GRASW.

QUOD TAMEN VITIUM PROPIUS VIRTUTEM ERAT] Haec ita diffundit Dio Prusaeus in Orat. I. περὶ δόξης, *Sunt*, inquit, *qui avaros aut gulosos aut amoribus flagitiosissimis deditos, luxuriosos atque infelices appellent: atque hoc cujusque maximum existiment opprobrium, ambitiosos autem & gloriae cupidos e contrario laudent, ut splendidos. Itaque & illorum quisque, qui gulae aut compotationibus aut amoribus indulget, erubescit, tegitque incontinentiam: gloriae vid. deditus atque ambitiosus hominem neminem vult latere, sed in medio haec facit. Quilibet enim ex vulgo talem morbum laudibus prosequitur, existimans ipsi profuturum. Et publice omnes propemodum civitates escas omne genus repererunt pro fatuis, nempe coronas, primos locos, praeconiaque.* Ceterum ambitionem longe pestilentius malum esse in civitate, quam avaritiam, docet Plutarchus in Praecept. Reipublicae gerendae, XXI. hac ratione, *quod ei vitio major insit audacia.* Avari plerunque sunt animis demissis, abjectis, humilibus, timidis, ac nihil altum spirantibus; quod intelligens Cicero, Invectiva in Pisonem, avaritiam ejus sic perstringit: *O tenebrae, o lutum, o sordes, o paterni generis oblite, materni vix memor: ita nescio quid istud fractum, humile, demissum, sordidum, inferius etiam est, quam ut Mediolanensi praecone, avo tuo, dignum esse videatur.* At vero ambitio, ut dixi, altum spirat, & ut votorum compos fiat, vel coelum terrae miscere audet; Silenus apud Julianum, de Caesare ait, prae ambitione paratum esse cum ipso Jove certare de regno. RUPERT.

PROPIUS VIRTUTI ERAT] In manuscriptis duobus est, *propius virtutem erat.* Sic Livius IV. ab V. C. *Propius est fidem, obstringi Fidenatium populum conscientia tanti sceleris voluisse.* pro *verisimilius est.* Sensus autem hic est, ambitionem minus esse a virtute remotam (nam est in bonis etiam studium & cupiditas honorum) quam avaritiam. Sed & prior lectio bene sane habet, *proprius virtuti.* pro, cum virtute junctius, vel affine virtuti. nam sic in Officiis Cicero, *Quae virtuti propiores sunt*, inquit, verum Priscianus lib. XVIII. *propius virtutem* legit, & subdit ibidem hoc ex Jugurtha exemplum *propius mare Africum agitabant.* Aur. Augustinus in V. de Civitate Dei, *propius virtuti* legit, nec id esse librarii vitium, ex insequentibus ibidem intelligi potest. RIVIUS.

riam, [a] honorem, imperium, bonus, [b] ignavus, aeque sibi [c] exoptant: sed ille [d] vera via nititur; huic quia bonae artes desunt, dolis atque [e] fallaciis

VARIANTES LECTIONES.

a *imperium, honorem* A. *imperium* delet D. b *& ignavus* G. H. c *exoptat* B. *optant* E. d *nititur vera via* A. e *flagitiis* in marg. *fallaciis* K.

NOTAE VARIORUM.

Propius virtuti, vulgo meus liber, *Propius virtuti est*. Cicer. II. Offic. *prius de iis rebus, quae virtuti propiores sunt, dixerimus*. CIACC. & URSIN. *Virtutem* scriptum est apud Frontonem, qui haec recitat in, *Propius*, & Priscianum lib. XVII. quamvis Augustinus *virtuti*, videtur legisse, nisi sint mendosi codices. Et sane sic idem Sallustius locutus in Jugurtha: *Propius mare Africum agitabant.* item: *Propior montem cum omni equitatu, & peditibus delectis suos collocat*; quanquam in Fulvii, Ursini libro litteris superscriptis legitur, *Monti*, cum antea tamen fuisset, *Montem*. Et Livius IV. *Propius est fidem, obstringi Fidenatium populum conscientia tanti sceleris voluisse*, id est, *verisimilius est*. A. MANUT. Crediderim ita Sallustium scripsisse. Sic etiam in Jugurtha loquitur: *propius mare Africum agitabant*. Sed haec lectio a Frontone quoque confirmatur. Cicero tamen tertio casu usus est lib. II. Officior. *Prius de iis rebus, quae virtuti propiores sunt, dixerimus*. Propius autem virtutem esse hoc vitium multoties Cicero inculcat lib. III. de Oratore, Oratione pro Archia, pro Cn. Plancio, pro P. Sextio, & alibi passim. COL. Rotundius fuisset, *exercebat vitium propius virtutem*, eradicatis vocibus aliis omnibus; illud *propius virtutem*, diserte etiam perscriptum fuit in Naz. sed mutatum postea in *virtuti*. GRUT. Ciaccon. liber *virtuti virtutem*; Pembr. & in interlin. spatio B. Publ. *virtutem*, & Livius II. 4. Ammian. I. 24. ut propius temeritatem *multa crebro auderet*: noster, *propior montem*. ubi Ursini liber V. 12. & Augustin. male, *monti*. WASSE.

HONOREM, IMPERIUM, BONUS, IGNAVUS AEQUE SIBI EXOPTANT, SED ILLE VERA VIA NITITUR] Cic. pro Plancio: *Equidem primum ut honore dignus essem maxime semper laboravi: secundo ut existimarer: tertium mihi fuit illud, quod plerisque primum est, ipse honos: qui iis denique debet esse jucundus, quorum dignitati populus Romanus testimonium, non beneficium ambitioni dedit.* Qui vera via nititur, is largitionem omnem inprimis abducat. Quod & docet Seneca I. de Benef. cap. 2. *nec in vulgus effundenda beneficia sunt; & nullius rei, minime beneficiorum honesta largitio est*. GRASW.

BONUS ET IGNAVUS AEQUE SIBI EXOPTANT] Quanto melius in vetustis quibusdam, *bonus, ignavus*, omissa copula, id quod breviloquentiae Sallustianae magis hic convenit. Leve hoc, sed non ideo praetereundum. RIV. Sic e nostris lib. I. 3. Bodl. Magd. Ball. γ. retinet copulam Augustini V. 12. male. WASSE.

SED ILLE VERA VIA NITITUR, HUIC QUIA BONAE ARTES] Pro, *huic quia*, alii legunt, *hic quod*: maxime cum praecesserit *ille*, & sequatur verbum *contendit*, quod utique nominandi casum requirit. Quamquam utrum legeris, in altero nominativum intelligas oportet, in altero dativum. GLAR.

VERA VIA NITITUR] In quibusdam, *vera nititur via*. Id mihi rectius esse videtur. RIV. Supra dixit *falsos fieri*, ergo *Vera* opponitur ficto ut ex ex seqq. patet. Capitolin. in Clodio. *Qui ejus partium vel vere fuerant, vel videbantur* a nostro, *verae clavae* app. *adulterinis*, vide indicem & T. Fabrum ad Plautum pag. 110. qui pro *aequo* accipit, quo sensu Horat. *Metiri se quemque suo modulo, ac pede verum est*, & Cic. pro Murena §. 74. *negat verum esse, allici benivolentiam cibo: negat judicium hominum in magistratibus mandandis corrumpi voluptatibus oportere*. Constantii Epist. de Themistio 148. Διαφόροις γὰρ ὁδοῖς καὶ ποικίλαις πρὸς ἓν καὶ ταὐτὸν ἄκρον τῆς εὐδοξίας ἅπαντες οἱ νῦν ἔχοντες ἐξαμιλλῶνται· ἀλλ' ὅμως τῶν πολλῶν ἀτραπῶν, αἱ μὲν ἄλλαι ΣΚΟΛΙΑΙ καὶ ἀκροσφαλεῖς, μόνη δὲ ἀσφαλὴς καὶ βέβαιος, ἡ δι' ἀρετῆς. Vide Hesiodum Ἐργ. α. vs. 223. & 260. Lucret. I. 660. *Ardua dum metuunt, amittunt* vera viai. Itaque, vera via nitentes sunt quos Sophocles in Ajace Fl. vocat, Ἐμμένοντες ὀρθῷ νόμῳ. Idem Antig. 1285. Ἔπαισεν, ἐν δ' ἔσεισεν ἀγρίαις ὁδοῖς. Schol. Ἀγρίαις ὁρμαῖς. Sic apud Pindarum *clara via* est, *gloria*, ut, *vera* apud nostrum, *virtus*. Olymp. VI. Τιμῶντες δ' ἀρετὰς, Ἐς φανερὰν ὁδὸν ἔρχονται. & vice versa, Olymp. η. στροφ. δ. Κώ. θ. ἐπίκρυφον οἶμον, *occulta via* est, *via ingloria*. Sic apud Euripid. Hecub. Ἐξιστορῆσαι σὴν ὁδὸν βουλευμάτων. & Medea 1067. εἶμι τλημονεστάτην ὁδόν. &, Rheso 422. εὐθεῖαν λόγων Τέμνων κέλευθον, κοὐ διπλοῦς πέφυκ' ἀνήρ. Noster de Repub. Ordin. *Considera quale id sit, de quo consultas: ita*

haud

ciis contendit. [a] Avaritia pecuniae ſtudium habet; [b] quam [c] nemo ſapiens concupivit. [d] Ea quae venenis malis imbuta, corpus animumque

VARIANTES LECTIONES.

a *Avaritia namque pec. habet ſtudium* A. b *quod* F. *malis* abeſt a D. c *nunc unquam* H. d *Eaque v. m.* H.

NOTAE VARIORUM.

bonis maliſque dimotis, patenti via ad verum *perges: & infra, animus ferox* prava via *ingreſſus*. Et, ea vera *atque ſimplex* via eſt. *Verum* pro *recto* ſeu *bono* apud eundem alibi: *ubi virtutem opulentia vincit, animus ad voluptatem* a vero *deficit*. L. *vera nititur via*. Infra, Arond. *malis venenis*. Lampridius Severo XL. vere *non per ſimulationem*. Fulgentius Mythol. II. 6. *omnis malignus aliena ut invadat* tranſverſa (*defenſionis*) utitur via. Codd. Modii & Leidenſis *nititur*; & ſic omnino legendum. Sic enim noſter. Sic Ambroſius Offic. II. 24. *Ergo bonis artibus & ſincero propoſito nitendum ad honorem arbitror*. Sincerum ſive ſimplex propoſitum idem eſt ac *rectum ſtudium* Hegeſippo I. 39. *Si* recta *advertero* ſtudia, *factis remunerabor*: malevolentia *pretium referet ſuum, ut apud eum quoque, quod putaverit* adulandum, *fructu excidat*. Petron. pag. 316. *Si quis vitiorum omnium inimicus*, rectum iter vitae *coepit inſiſtere*. Cic. in Anton. I. §. 14. *Illud magis vereor, ne ignorans* verum iter gloriae, *glorioſum putes, plus te unum poſſe quam omnes*. Noſter infra: virtutis via graſſari, & ex eo Apulejus de Doctrin. Plat. pag. 617. *Eum qui per haec profectus evidenti & ſecuro gradu* virtutis via graderetur, *adeptum ſolidam vivendi rationem, repente fieri perfectum*. vide Silium VIII. 612. WASSE.

HUIC QUIA BONAE ARTES DESUNT, DOLIS ATQUE FALLACIIS CONTENDIT] In MSS. quodam, ex bibliotheca Merſeburgenſi, legitur, *Hic quia, &c.* ut ad verbum *contendit* referatur, ſed prior lectio melior. RIV. Martin. *flagitiis* pro *fallaciis*. WASSE.

AVARITIA PECUNIAE STUDIUM HABET, &c.] Cato in libro inſcripto carmen de moribus, apud Gellium lib. XI. cap. 11. *Avaritiam*, inquit, *omnia vitia habere putabant*. Vide Gellium lib. III. cap. 1. A. MANUT. Ita ſupra avaritiam circumſcripſit: *igitur primo pecuniae, deinde imperii cupido crevit*. COLER. *Unquam* concupivit. Pembr. ſed ſecunda manu, *ſapiens amavit vel concupivit*. Vinc. Bellov. VI. 33. *Caſtrorum autem mutatio* quid habet *niſi turpem fugam* & deſperationem omnium, & alienationem exercitus. Caeſar B. Civil. II. 31. WASSE.

QUAM NEMO SAPIENS CONCUPIVIT] Sen. Epiſt. XCIV. *Nihil quidem quod avaritiam noſtram irritaret, poſuit in aperto natura: pedibus aurum & argentum ſubjecit, calcandumque & premendum dedit quicquid eſt, propter quod calcamur ac premimur. Illa vultus noſtros erexit in coelum, & , quicquid magnificum mirumque fecerat, videri a ſuſpicientibus voluit, &c.* GRASW. Cic. I. Offic. *Nihil eſt tam anguſti animi, tamque parvi, quam amare divitias; nihil contra honeſtius, neque magnificentius, quam pecuniam contemnere*. Avaritiae vituperationes & exſecrationes lege apud Valer. Max. lib. IV. cap. 3. apud Agell. qui omnia vitia habere avaritiam refert ex Catone lib. II. cap. 2. lib. III. cap. 1. apud Horat. lib. I. ſat. 1. lib. II. ſat. 2. lib. I. epiſt. 1. lib. II. od. 2. Nec abſurde apud Stobaeum μητρόπολις πάσης κακίας adpellatur. COLER.

VENENIS MALIS IMBUTA] Sic infra: *animus imbutus malis artibus*. Livius XXXIV. *Illius excetrae delinimentis & venenis imbutum*. CIACC. Citat hunc locum praeter Agellium Nonius Marcellus. Miratur vero Glareanus quod tam anxie Agell. lib. III. cap. 1. quaeſierit ſuper hoc; & frigidum inſuper vocat Phavorinum. Verum ipſe potius Glareanus, nive Gallica frigidius nugatur. COLER. Eleganti tranſlatione res noxias veneno comparare auctores, a multis obſervatum eſt Philologis: Apul. in Apol. de calumnia, *viperae ritu niveo denticulo atrum venenum inſpirare*. Auguſtus Caeſar Aſinium Pollionem dixit θηελοτροφεῖν, id eſt, *viperam alere*, quum Timagenem hominem maledicentiſſimum ſuſcepiſſet, ut eſt apud Senecam. Haec nos docet Gentilis ad Apulejum, cui adjicies illud Boëthii de Conſol. *Quis has ſcenicas meretriculas ad hunc aegrum permiſit accedere, quae dolores ejus non modo nullis foverent remediis, verum dulcibus inſuper alerent venenis?* Nec alterius calculi eſt illud Germanorum ad caeſum Quinctilium Varum apud Florum lib. IV. cap. 12. §. 37. *Tandem vipera ſibilare deſiſte*, indicantes cauſidicum fuiſſe, & rabulam forenſem. RUPERT.

que virilem effeminat, semper infinita, [a] insatiabilis est; neque copia ne-

VARIANTES LECTIONES.

a *& insatiabilis est* A. B. *est inf. ins.* F.

NOTAE VARIORUM.

Malis] Recte adjunxit epitheton; namque, ut ait Cajus de Verb. sig. *Qui venenum dicit, adjicere debet, malum an bonum sit: nam & medicamenta venena sunt.* Castil. Vide lib. III. ad Legem. Cornel. de Sicariis & lib. XXXV. §. 2. de contrahend. empt. Wasse.

Corpus animumque virilem effeminat] Scholiastes Dionis Prusaei huc respiciens, σπατεδὸν ψυχῆς, *saniem animi* appellat. Locum vero Sallustii in animo videtur habuisse Tacitus lib. I. Hist. cap. VII. §. 2. *Fuere qui crederent, Capitonem ut avaritia & libidine foedum ac maculosum, ita cogitatione rerum novarum abstinuisse.* Ubi, per *foedum ac maculosum*, intelligit hominem sordidum & avarum. Sic enim de Fabio Valente lib. II. Hist. cap. 30. §. 4. *Caecinna ut foedum & maculosum; ille ut vanum ac tumidum, irridebant.* Hoc vero explicat cap. 56. d. lib. II. §. 3. ubi, ob lucra & quaestus, dicit *infamem.* Nec aliter interpretor eundem Tacitum lib. XIII. Ann. cap. 33. *Cossutianum Capitonem, Cilices detulerant maculosum foedumque.* Verum enim vero quaestio est apud Agell. lib. III. cap. 1. Qui avaritia corpus effeminet, quum multos sit videre pecuniae cupidos, cum corpore vegeto atque alenti? Ipse Gellius infra lib. IV. cap. 8. *Cornelius Rufinus, manu quidem strenuus, & bellator bonus, militarisque disciplinae admodum peritus fuit: Sed furax homo & avaritia acri erat.* Tacit. lib. II. Histor. *Vespasianus acer militiae, anteire agmen, locum castris capere, noctu diuque, consilio, veste, habituque vix a gregario milite discrepans, prorsus, si avaritia abesset, antiquis ducibus par.* Non absimilia legimus apud Plutarchum de Gylippo, qui devictis ad AEgospotamos Atheniensibus, ab Lysandro, cum magna pecuniarum vi Spartam missus, sacculorum suturas in fundo solvit, & cum ex unaquaque aliquantum argenti surripuisset, iterum mox consuit: nescius, additum in singulis libellum, qui numerum indicabat. Ingressus Spartam, ea quae subtraxerat, condidit sub tecto domus suae: Sacculos ephoris tradidit signatos. Quibus apertis & inito numero, cum discreparet ab indicibus argenti summa, haberetque res ephoros suspensos, servus Gylippi rem indicavit. Turpis profecto & infamis avaritia, sed quae nihil impediit strenuitatem illius ducis, de qua videndus est Trogi Epitomator. Distinguit Phavorinus inter avaros; quorundam avaritiam ita omnes hominis partes occupare, ut ad incuriam usque corporis grassetur: hos effeminatos posse dici: quosdam aliarum quoque rerum studio vel exercitio teneri, non soli avaritiae addictos; de his sermonem Sallustio non esse. Hanc explicationem frigore obsessam ait Glareanus; ipsum Glareanum Gallica nive frigidiorem Colerus: tanquam certare vellent, uter immodestius loquerentur. Alter neque melius quid affert Agellio; alter neque sufficienti ratione defensionem parat. Mihi sic videtur; quum Sallustius per duo capita ambitionem cum avaritia conferat, respectu illius, effeminatam hanc dicere. Ambitio, uti diximus, coelum ipsum, si posset, subruere audet; flagrat, ardet, cupiditate justi & magni triumphi, ut de ambitione Caesaris ait Cicero in Pisoniana; *in malum ingens publicum festinat summa audacia*, ut de Livii Drusi Seneca: *immoderata, incredibilia, nimis alta semper cupit, neque, dum sibi regnum paret, quicquam pensi habet*; ut de Catilina noster. *Huic virili animo accedit crebra exercitatione bellica, & ab ambitiosis aestimatur, virile corpus, ad conciliandum vulgi favorem & stabiliendas res suas.* Cujus rei gnarus C. Marius, quum bellum Mithridaticum venaretur jam senex, descendit quotidie in campum, & in caterva adolescentium exercitans se, agile in armis corpus & equi patiens, ostendit. *Quae cum faceret*, (verba sunt Plutarchi in vita Marii) *placebat multis; qui descendentes in campum certationes ejus & contentiones spectabant. Optimates miseratio subiit ambitionis istius, qui ex tenuissimo opulentissimus atque ex humili factus maximus, nullam felicitatis metam sciret: neque in honore esse & frui in otio praesentibus facultatibus esset contentus, sed in Cappadociam & Pontum Euxinum ex triumphis & gloria aetatem deportaret tam gravem, cum Archelao & Neoptolemo, Mithridatis satrapis, digladiaturus.* At avari ab his diversa, dummodo se ad auream messem pervenire certi sunt, corpus etiam suum sordidis & abjectissimis servitiis substernunt. Vidisti aliquando canem abjecta hinc inde frustra panis vel carnis hianti ore captantem, quicquid excepit, protinus devorat, etiam in turpissimas jactum

ctum sordes & quisquilias. Juvenalis huc respicit Satyra I.

Sordidus esuriens in coenum, jusseris, ibit.

Satis me puto explicasse & probasse Sallustii sententiam; quae non ad omnia avarorum genera, (habet enim hoc vitium suos gradus & alter altero sordidiores amat sordes) extendenda est. Explicat se ipsum I. cap. 13. ibi: *Omnibus modis quaestui deditus erat.* Alias neque (hoc statim sequitur) *Vegetum habet corpus.* Ergo avaritia non effeminat. Effeminatus enim dici potest, qui praestanti corpore & vegeto, indignum eo ministerium sumit, res bellicas negligit, uno verbo, qui *ignavus.* Et verisimile est perstrinxisse Nostrum illos Romanos, quibus, ut infra Noster in Cat. cap. 20. loquitur, *divitiis omnia consenuerunt:* quorumque avaritiam perstringit Sen. VII. de Benef. cap. 10. *Quid sunt istae tabulae, quid computationes, & venale tempus, & sanguinolentae centesimae? voluntaria mala ex constitutione nostra pendentia, in quibus nihil est, quod subjici oculis, quod teneri manu possit, inanis avaritiae somnia. O miserum, si quem delectat sui patrimonii liber magnus, & vasta spatia terrarum colenda per vinctos, & immensi greges pecorum per provincias ac regna pascendi, & familia bellicosis nationibus major, & aedificia privata laxitatem urbium magnarum vincentia!* Rupert.

Corpus virile animumque] In vetustis, *corpus animumque virilem*, quomodo & Gellius citat. nec secus manuscripta, estque haec collocatio verborum melior. Rupert.

Effeminat] Ita Codd. & Nonius pag. 521. Hegesippus V. 24. *Nec est ulla passio, quae magis virtutem animi effoeminet, quam cupiditas divitiarum.* Vide Tacitum An. XV. 67. Wasse.

Semper infinita, insatiabilis est, neque copia, neque inopia minuitur] Latinus Pacatus Paneg. *Spes inter haec praedonis explendi nulla. Nec enim, ut natura fert, copiam satietas sequebatur: crescebat indies habendi fames, & parandi rabiem parta irritabant. Ut aegrorum sitim potus accendit: ut ignis arentibus non obruitur, sed augetur: ita coactae publica egestate divitiae aviditatem jejunae mentis acuebant.* *Neminem*, inquit Senec. Epist. CXIX. *pecunia divitem fecit: immo contra, nulli non majorem sui cupiditatem incussit. Quaeris, quae sit hujus rei causa? plus incipit habere posse, qui plus habet. Ad summam, quem voles, mihi ex his, quorum nomina cum Crasso Licinioque numerantur, in medium licet protrahas: afferat censum, & quicquid habet, & quicquid sperat, simul computet: iste, si mihi credis, pauper est; si tibi potest esse.* Seneca Poeta Hercule OEtaeo:

Cupit hic gazis implere famem:
Non tamen omnis plaga gemmiferi
Sufficit Istri; nec tota sitim
Lydia vincit; nec quae Zephyro
Subdita tellus stupet aurato
Flumine clarum radiare Tagum,
Nec si totus serviat Hebrus,
Ruraque dives cingat Hydaspes,
Intraque suos currere fines
Spectet toto flumine Gangem.
Avidis, avidis natura parum est.

Sic & Claudianus in Ruffinum lib. I.

Ac velut innumeros amneis accedere Nereus
Nescit, & undantem quamvis hinc bauriat Istrum,
Hinc bibat aestivum septeno gurgite Nilum,
Par semper similisque meat: sic fluctibus auri
Expleri calor ille nequit.

Unde iterum Seneca de Benef. II. cap. 7. *Non patitur aviditas quemquam esse gratum. Nunquam enim improbae spei quod datur satis est. Eo majora cupimus, quo majora venerunt: multoque concitatior est avaritia in magnarum opum congestu collocata, ut flammae infinito major vis est, quo ex majore incendio emicuit.* Scytharum legatus ad Alexandrum apud Curt. lib. VII. *Quid tibi divitiis opus est, quae te esurire cogunt? Primus omnium satietate parasti famem, ut quo plura haberes, acrius quae non habes cuperes.* Grasw.

Insatiabilis est] vocem postremam quilibet videt non aegre auferri posse. Gruter. Pemb. geminat vocem *semper*, verum posterius illud *semper* a secunda manu & in margine tantum visitur. L. 2. & Balliol. & *insatiabilis.* Wasse.

Neque copia neque inopia minuitur] Resipit interpretis manum qui videlicet vulgare istud dictum appingendum putarat verbis praecedentibus. at qui heic vocis subtractione, acutum sensum comminiscuntur, subtilius id faciunt quam verius, & contra fidem omnium membranarum rationemque loquendi communem. Grut. Meursius Auctuar. Philol. cap. 12. *neque copia inopia minuitur.* Non multum infeliciter, si haec ab auctore non essent. Vide Cassiodor. IV. 39. Claudian. II. Stil. Propert. III. 17. 13. Tibull. I. 10. Wasse. Judice Grutero, resipit interpretis manum. Meursius extrusa particula legit, *neque copia inopia minuitur.* Sed neque hoc ad palatum Gruteri, qui subtilius emendatum putat, quam verius & contra fidem omnium membranarum, rationemque loquendi communem. Tu illum, quem dixi, Meursium vide Auctario Philogico cap. 12. Enimvero, jam verum sensum deprehendi hujus loci: Non minuitur copia (nam *in magnarum opum congestu, avaritia semper concitatior est*, ut loquitur Seneca II. de Benef. cap. 27.) neque inopia; scilicet eorum, quos emunxit bonis suis. Sunt enim avari eo ingenio, ut inhient, & immineant, non solum in fortunas locupletum, sed etiam in san-

neque inopia minuitur Sed, postquam Lucius Sulla, armis recepta Republica [a] bonis initiis malos eventus habuit; [b] rapere omnes, trahere: [a] do-

VARIANTES LECTIONES.

a *bonis ab inceptis* E. *ex b. initiis* H. b *ceperunt rapere* H.

NOTAE VARIORUM.

sanguinem pauperum Ita Galgacus apud Tac. in Agr. cap. 30. de Romanis: *Soli omnium opes atque inopiam pari affectu concupiscunt.* Simili autem loquendi modo, & alibi usus est Sallustius in Catil. cap. 15. *neque vigiliis neque quietibus sedari poterat.* Ita & infra cap. 20. §. 5. *Nobiles atque ignobiles vulgus fuimus.* Eadem moneta percussum est illud Taciti lib. III. Hist. cap. 51. *Tanta victoribus adversus fas nefasque reverentia fuit.* Et Virgil. in Ciri:

Omnia me potius digna atque indigna laborum
Millia visurum ——— ——— ———

Ubi V. Scal. pag. 55. Nec absimile illud Pindari Olymp. V. de columnis Herculis τὸ πόρσω δ' ἐστὶ σοφοῖς ἄβατον κἀσόφοις, id est, *Quod ulterius vero est & Sapientibus inaccessum & insipientibus.* RUPERT.

SED POSTQUAM L. SULLA &c.] Senec. ad Marciam cap. 12. *L. Sulla filium amisit. Nec ea res aut militiam ejus & acerrimam virtutem in hostes civesque contudit: aut effecit, ut cognomen illud usurpasse salvo videretur, quod amisso filio assumsit: nec odia hominum veritus, quorum malis illius nimis secundae res constabant: nec invidiam Deorum, quorum illud crimen erat, Sulla tam felix. Sed istud inter res nondum judicatas habeatur, qualis Sulla fuerit: etiam inimici fatebuntur, bene illum arma sumpsisse, bene posuisse*, GRASW.

RECEPTA REPUBLICA] Iterum capta post dominationem Cinnae, Carbonis & Marii; aut potius liberata & recuperata. Ita Cic. pro Sex. Rosc. Amerino: *Quod miramur L. Sullam, cum solus Rempublicam regeret, orbemque terrarum gubernaret, imperiique majestatem, quam armis receperat.* COLER.

BONIS INITIIS] Meus liber, *bonis incoeptis.* CIACC. *Ex bonis initiis* Grut. Sed Arond. praepositionem a recentiore manu exhibet. L. 1. 3. *bonis ex.* Caeteri MSS. & retro cusi prorsus eliminant *ex.* Solus Joan. inter Oxonienses, ipse recens & sublestae fidei, agnoscit. Huc respexit Augustinus Civ. D. III. 7. *Adhuc autem meliorem partium Civilium Sylla dux fuit, adhuc armis Rempublicam recuperare moliebatur. Horum* bonorum initiorum *nondum* malos eventus habuit. *Eventus* vox media, ideoque addit *malos.* absolute quandoque *successum* denotat, ut apud Lucanum IV. 730. Fraudibus eventum *dederat.* Infra: L. 2. *alius domum alterius.* WASSE.

MALOS EVENTUS HABUIT] *Neque enim, ut Cicero de Harusp. responsis, ullus alius discordiarum solet esse exitus inter claros & potentes viros, nisi aut universus interitus, aut victoris dominatus, aut regnum. Dissensit cum Mario clarissimo cive consul nobilissimus & fortissimus L. Sulla. Horum uterque ita cecidit victus, ut victor idem regnaverit. Cum Octavio collega Cinna dissensit. Utrisque horum secunda fortuna regnum largita est, adversa mortem. Idem iterum Sulla superavit: tum sine dubio habuit regalem potestatem, quanquam Rempublicam recuperavit.* Pro liberatore igitur dominum egit: & quidem non sine gravi multorum calamitate. *Bellorum* enim *civilium ii semper exitus sunt, ut non ea solum fiant, quae velit victor, sed etiam ut iis mos gerendus sit, quibus adjutoribus parta sit victoria:* Cic. lib. XII. famil. Epist. 18. Idem pro Roscio Amerino: *Quid miramur, L. Sullam, cum solus Rempublicam regeret, orbemque terrarum gubernaret, imperiique majestatem, quam armis receperat, legibus confirmaret, aliqua animadvertere non potuisse?* Ibidem: *Quae omnia si, quemadmodum solent liberti nequam & improbi facere, in patronum suum voluerit conferre, nihil egerit. Nemo est enim qui nescit, propter magnitudinem rerum multa multos, partim connivente, partim imprudente L. Sulla, commisisse.* Nempe quod Tacit. Histor. II. ait, verum est, *civilibus bellis plus militibus quam hostibus licere.* Vin autem scire malos eos eventus? Audi Florum lib. III. cap. 21. *Non idem caedium, qui belli finis fuit. Stricti enim & in pace gladii: animadversumque in eos, qui se sponte dediderant. Minus est, quod apud Sacriportum, & apud Collinam portam, LXX. amplius millia Sulla concidit: bellum erat. Quatuor millia deditorum inermium civium in villa publica interfici jussit. Isti tot in pace non plures sunt? quis autem illos potest computare, quos in valle passim, quisquis voluit, occidit? donec admonente Furfidio, vivere aliquos debere, ut essent, quibus imperarent; proposita est ingens illa tabula, & ex ipso equestris ordinis flore ac Senatus, duo millia electi, qui mori juberentur, novi generis edictum. Piget post haec* re-

a domum alius, alius agros cupere: neque modum neque modestiam vi-

VARIANTES LECTIONES.

a *domum, alius agros cupere* B. *alius alterius domum a. c.* H.

NOTAE VARIORUM.

referre ludibrio habita fata Carbonis, fata Sorani praetoris, atque Venuleii: Baebium sine ferro, ritu ferarum, inter manus laceratum: Marium, ducis ipsius fratrem, apud Catuli sepulcbrum, oculis, manibus, cruribusque defossis, servatum aliquamdiu, ut per singula membra moreretur. Positis singulorum hominum poenis, municipia Italiae splendidissima sub hasta venierunt, Spoletum, Interamnium, Praeneste, Florentia. Hanc etiam calamitatem Lucanus lib. II. expressit:

> *Sulla quoque immensis accessit cladibus ultor.*
> *Ille quod exiguum restabat sanguinis Urbi*
> *Hausit: dumque nimis jam putrida membra recidit,*
> *Excessit medicina modum, nimiumque secuta est,*
> *Qua morbi duxere, manus. Periere nocentes,*
> *Sed cum jam soli possent superesse nocentes.*
> *Tunc data libertas odiis, resolutaque legum*
> *Froenis ira ruit. Non uni cuncta dabantur,*
> *Sed fecit sibi quisque nefas.* Et quae sequuntur.

Talis etiam, sed levior illa, quam memorat Tacitus lib. II. Histor. post pugnam ad Bebriacum: *Caeterum Italia gravius atque atrocius, quam bello affligtabatur. Dispersi per municipia & colonias Vitelliani; spoliare, rapere, vi, & stupris polluere; in omne fas nefasque avidi, aut venales, non sacro, non profano abstinebant. Et fuere, qui inimicos suos specie militum interficerent. Ipsique milites regionum gnari, refertos agros, dites dominos in praedam, aut si repugnatum foret, ad excidium destinabant; obnoxiis ducibus, & prohibere non ausis.* Ut ergo ad rem redeamus, post Sullae victoriam, omnia mala quasi facto agmine in Urbem irruperunt. Cic. lib. II. Offic. *Sensim hanc consuetudinem & disciplinam antea minuebamus: post vero Sullae victoriam penitus amisimus. Desitum est enim videri quicquam in socios iniquum, cum exstitisset in cives tanta crudelitas. Ergo in illo secuta est honestam causam non honesta victoria: est enim ausus dicere, hasta posita, cum bona in foro venderet, & bonorum virorum, & locupletium, & certe civium, Praedam se suam vendere. Secutus est qui in causa impia, victoria etiam foediore, non singulorum civium bona publicaret, sed universas provincias regionesque uno calamitatis jure comprehenderet.* GRASW.

RAPERE OMNES, TRAHERE] Sic & in Corcyra, ut refert Thucyd. lib. III. Ἐν δ' οὖν τῇ Κερκύρᾳ τὰ πολλὰ αὐτῶν προετολμήθη, καὶ ὁπόσα ὕβρει μὲν ἀρχόμενοι τὸ πλέον ἢ σωφροσύνῃ ὑπὸ τῶν τὴν τιμωρίαν παρασχόντων οἱ ἀνταμυνόμενοι δράσειαν· πενίας δὲ τῆς εἰωθυίας ἀπαλλαξείοντές τινες, μάλιστα δ' ἂν διὰ πάθους ἐπιθυμοῦντες τὰ τῶν πέλας ἔχειν, παρὰ δίκην γινώσκοιεν. *Apud Corcyram igitur multa hujuscemodi audaciae exempla sunt ante patrata: aliaque item, quaecunque aut ultores damni injuria potius quam jure dati rursus ulciscerentur, facere possent: vel qui ex diuturna inopia eximi vellent, vel qui vicinorum bona affectantes (quae maxima causa fuit) contra jus assequi se illa posse confiderent.* GRASW.

DOMUM ALIUS, ALIUS AGROS CUPERE] Adludit ad proscriptiones illas famosissimas Sullae. COLER. Cicero pro Roscio comoedo: *Accepit enim agrum temporibus iis, cum jacerent pretia praediorum: qui ager neque villam habuit, neque ex ulla parte fuit cultus, qui nunc multo pluris est, quam tunc fuit: neque id est mirum: tum enim propter Reipublicae calamitates omnium possessiones erant incertae.* GRASW.

NEQUE MODUM, NEQUE MODESTIAM VICTORES HABERE] Sic infra: *Neque illis modus, neque modestia contentionis erat.* Livius: *Luxuriae peregrinae origo ab exercitu Asiatico invecta in Urbem est: tum primum lectos aeratos, vestem stragulam pretiosam, plagulas & alia textilia, & quae tum magnificae supellectilis habebantur, monopodia & abaces Romam adornarunt. Tunc psaltriae sambucistriaeque & convivalia ludionum oblectamenta addita epulis: epulae quoque ipsae & cura & sumptu majore adparari coeptae: tum coquus, vilissimum antiquis mancipium, & aestimatione & usu in pretio esse, & quod ministerium fuerat, ars haberi coepta.* Plinius lib. XXXIII. cap. 11. *Asia primum devicta luxuriam misit in Italiam; siquidem L. Scipio transtulit in triumpho argenti caelati pondo millia quadraginta, & vasorum aureorum centum millia.* Quod accidit A.V.C. 566. vide eundem lib. XXXIV. cap. 7. Augustin. lib. III. cap. 31. de Civitate Dei: *Deinde tunc primum per Cn. Manlium Proconsulem de Gallograecis triumphantem, Asiatica luxuria omni hoste pejor invasit.* Ex quibus omnibus adparet, convenire in his omnes, quod primum Romani luxuriam ab Asiaticis didicerint, in hoc non item, Sulla exerci-

Q tum

victores habere; foeda, [a] crudeliaque in civis [b] facinora facere. Huc accedebat, quod L. Sulla exercitum, quem [c] in Asia ductaverat, [d] quo sibi

VARIANTES LECTIONES.

a *crudelia* G. b *facinora fecere* K. Deëst *facinora* in C. c Ita L. & meliores, non *in Asiam.* d *ut sibi* C. *quo fidum sibi* H. *q. s. f. acceptumque faceret* K.

NOTAE VARIORUM.

tum ductante. Coler. Tacitus lib. IV. Histor. *Duces partium accendendo civili bello acres, temperandae victoriae impares. Quippe in turbas & discordias pessimo cuique plurima vis, pax & quies bonis artibus indigent.* Grasw.

Foeda, crudeliaque in civis facinora facere] Cicer. pro Rosc. Amer. *Multos caesos non ad Thrasimenum lacum, sed ad Servilium vidimus. Quis ibi non est vulneratus ferro Phrygio? non necesse est omnes commemorare Curtios, Marios, denique Mamercos, quos jam aetas a praeliis avocabat: postremo Priamum ipsum, senem Antistium: quem non modo aetas, sed etiam leges pugnare prohibebant. Jam, nemo quos propter ignobilitatem nominat, sexcenti sunt.* Iterum: *Erant interea qui suis vulneribus mederentur: qui tanquam si effusa Reipublicae aeterna nox esset, ita ruebant in tenebris, omniaque miscebant.* Rursum: *Erat tum multitudo sicariorum, id quod commemoravit Erucius, & homines impune occidebantur. Quid? ea multitudo quae erat? opinor, aut eorum, qui in bonis erant occupati: aut eorum, qui ab iis conducebantur, ut aliquem occiderent.* Senec. Controv. XXXII. *Pervagata est illa crudelis belli fortuna omnem ordinem, & usque ad ultimae plebis supplicia descendit.* Ea conditio est civilium bellorum: quod & illustri exemplo docet Tacitus lib. IV. Histor. *Ac mox augescente licentia scrutari ac protrahere abditos; si quem procerum habitu & juventa prospexerant, obtruncare: nullo militum aut populi discrimine. Quae saevitia recentibus odiis sanguine explebatur: dein verterat in avaritiam. Nihil uspiam secretum aut clausum sinebant, Vitellianos occultari simulantes. Initium id perfringendarum domuum, & si resisteretur causa caedis, nec deerat egentissimus quisque ex plebe, & pessimi servorum prodere ultro dites dominos.* Grasw.

In civis facinora] Non placet illud *facinora*, neque certam sedem obtinet. L. 1. *facinora in c. f.* Balliol. non agnoscit, verum defendit numerus. Codex Reg. *in civibus* pereleganter, nescio an vere, certe supra captum librariorum. Virgilius AEneid. II. 540.

At non ille satum quo te mentiris, Achilles.
Talis in hoste fuit Priamo.

Ovidius Metam. I. 442.

Hunc deus arcitenens & numquam talibus armis
Ante nisi in damis capreisque fugacibus *usus.*

Ita etiam locuti, Cicero de Nat. deorum §. 42. Horatius lib. I. Od. 4. Phaedrus, V. 1. Sulpitius Severus Hist. Sacr. I. 8. 22. 25. Idem corrigendus Dialog. II. 4. *neque in hominum* notitiam *passus est pervenire.* Membranae Aulae Trin. *notitia*, recte. Cassiodorus locum Sallustii respexit Var. I. 30. *Non permittatis ergo a famulis vestris fieri* in civibus, *quod adhuc debet in hostibus accusari.* Confer Vossium de Construct. cap. 65. Schefferum ad Petronium cap. 19. & 26. Wasse.

Exercitum quem in Asia ductaverat] *In Asiam* habet liber meus, ut infra: *Sed is Piso in provinciam iter faciens.* Vide ad hunc locum Livium libr. XXXIX. *Luxuriae peregrinae origo ab exercitu Asiatico invecta in urbem est: ii primum lectos aeratos, vestem stragulam pretiosam, plagulas, & alia textilia, & quae tum magnificae suppellectilis habebantur, monopodia, & abacos Romam advexerunt. Tunc psaltriae, sambucistriaeque & convivalia ludionum oblectamenta addita epulis. Epulae quoque ipsa & cura & sumtu majore apparari coeptae. Tum coquus, vilissimum antiquis mancipium, & aestimatione & usu, in precio esse, & quod ministerium fuerat, ars haberi coeptae. Vix tamen illa, quae tum conspiciebantur, semina erant futurae luxuriae, &c.* Ciacc. Vid. Plut. XXXIII. 11. Justin. XXXVI. 4. Libri vett. nonnulli *Asiam*, & sic e nostris 12. Markii V. sed erat, & Reg. & sane Antiqui praepos. *in* Casum accusandi vel auferendi indifferenter tribuunt. Exempla petas ex Popmae notis ad Catonem. Wasse.

Quem in Asia ductaverat] MSS. *In Asiam* deprehendisse se ait Schegk. not. in Vell. lib. II. cap. 59. ubi & fragmentum hoc legis Agrariae citat: QUEI. AGER. POBLICUS. POPULEI. ROMANEI. IN. TERRAM. ITALIAM. P. MUUCIO. L. CALPURNIO. COS. Et Thoriae: QUEI. EORUM. IN. AMICITIAM. POPULI. ROMANI. BELLO. POINICO. PROXIMO. MANSERUNT. Haec Schegk. Similiter Sall. infra Orat. I. *Repentinae caedes in parentum aut liberorum*

sibi fidum faceret, contra morem majorum luxuriose, nimisque liberaliter

NOTAE VARIORUM.

rorum sinum. Adde Fr. ad Curt. lib. VII. cap. 3. §. 17. Scal. in Catulli istud pag. 130. *qualis defessus in aestu.* Ἀρχαϊσμὸς *est*, inquit, *in vet. scriptura*, in aestum. Frequens idem apud Cicer. & JCtos. Ulpianus: *in pubertatem mortuus fuerit.* Haec Scal. Adde Casaub. ad Aug. Suet. cap. 13. Gronov. ad Liv. lib. II. cap. 14. RUPERT.

QUO SIBI FIDUM FACERET, CONTRA MOREM] Tacitus lib. I. Histor. de Muciano: *Sed sceleris cogitatio, incertum an repens, studia militum jam pridem spe successionis, aut paratu facinoris affectaverat. In itinere, in agmine, in stationibus, vetustissimum quemque militum nomine vocans, ac memoria Neroniani comitatus, contubernales appellando, alios agnoscere, quosdam requirere, & pecunia aut gratia juvare: inserendo saepius querelas.* Et lib. III. de Primo Antonio: *Utque licentia militem imbueret, interfectorum centurionum ordines legionibus offerebat. Eo suffragio turbidissimus quisque delecti, nec miles in arbitrio ducum, sed duces militari licentia trahebantur. Quae seditiosa & corrumpenda disciplina mox in praedam vertebat.* Rursum lib. IV. *Legiones donativum exposcunt, comperto pecuniam a Vitellio missam. Nec diu contatus Hordeonius nomine Vespasiani dedit. Idque praecipuum fuit seditionis alimentum. Effusi in luxum & epulas & nocturnos coetus veterem in Hordeonium iram renovant.* Insigne vero est, quod idem memorat de Pisone Annal. II. *Postquam Syriam ac legiones attigit, largitione, ambitu infimos manipularium juvando, cum veteres centuriones, severos tribunos demoveret, locaque eorum clientibus suis vel deterrimo cuique attribueret, desidiam in castris, licentiam in urbibus, vagum ac lascivientem per agros militem sineret, eo usque corruptionis provectus est, ut sermone vulgi parens legionum haberetur.* III. Annal. *Simulque illud reputate, turbide & seditiose tractaverit exercitus Piso, quaesita sint per ambitionem studia militum, armis repetita provincia, an falsa haec in majus vulgaverint accusatores*, &c. *Multa eloquentia Vitellius objecit, odio Germanici & rerum novarum studio Pisonem vulgus militum per licentiam & sociorum injurias eo corrupisse, ut parens legionum a deterrimis appellaretur.* Sic ambitiosi & indulgentes duces, cum exercitus sibi devincere largitione satagunt, revocare non valent. Tacit. lib. I. Annal. *Periculosa severitas, flagitiosa largitio: seu nihil militi seu omnia concederentur, in ancipiti Republica.* Quo in casu quam se prudenter gesserit Julius Agricola, idem Tacitus in ejus vita memorat: *Is* (Mucianus) *missum ad dilectus agendos Agricolam, integreque ac strenue versatum, vicesimae legioni tarde ad sacramentum transgressae praeposuit, ubi decessos seditiose agere narrabatur, quippe legatis quoque consularibus nimia ac formidolosa erat. Nec legatus praetorius ad cohibendam potens, incertum suo an militum ingenio; ita successor simul & ultor electus, rarissima moderatione maluit videri invenisse bonos quam fecisse.* GRASW. Ejusdem farinae Dux Fimbria, apud Diod. Sic. in Exc. Peir. pag. 407. & 408. Anton. Primus apud Tac. lib. III. Hist. cap. 15. §. 4. De Sulla, quur suos coactus fuerit habere laxius, exponit Dio in Exc. Peir. pag. 647. & 648. RUPERT.

FIDUM ACCEPTUMQUE FACERET] *Tò acceptum*, non est in manuscriptis neque impressis paullo vetustioribus. Sed nec sensus ipse postulat, atque adeo potius, si quid est in me judicii, prorsus respuit ac repudiat. Nam exercitum Sylla quod luxuriose nimisque liberaliter haberet, fidum sibi fecit, seque ipse militum animis carum acceptumque, non exercitum sibi reddidit. Quis enim est ita umquam locutus, nisi abusum hac voce Sallustium dicere ausis pro eo quod est, *obnoxium*? RIV.

CONTRA MOREM MAJORUM, LUXURIOSE] Sullae quidem propositum fuit magis sibi fidum militem facere, sed periculoso consilio. Quid enim hinc speres, nisi ut degeneret *a labore ac virtute miles, assuetudine voluptatum & contemptu ducis?* verbis Taciti Histor. lib. II. & Livius lib. XXIII. *quos nulla mali vicerat vis, perdidere nimia bona, ac voluptates immodicae, & ea impensius, quo avidius ex insolentia in eas se immerserant. Somnus enim & vinum & epulae, & scorta balneaeque & otium, consuetudine indies blandius ita enervaverunt corpora animosque, ut magis deinde praeteritae eos victoriae, quam praesentes tutarentur vires.* GRASW.

NIMISQUE LIBERALITER] Horatius de Bello Alexandrino: *L. Cassius Longinus compensare offensionem provinciae exercitus amore cupiebat. Itaque cum primum in unum locum exercitum conduxit, H. S. centenos militibus est pollicitus: nec multo post, quam in Lusitania Medobrigam oppidum, montemque Herminium expugnasset, quo Medobrigenses confugerant, ibique Imperator esset appellatus; iterum H. S. centenis milites donavit. Multa praeterea & magna praemia singulis concedebat: quae speciosum reddebant prae-*

liter habuerat: [a] Loca amoena, [b] voluptaria, facile [c] in otio ferocis militum

VARIANTES LECTIONES.

a *Loca Asiae amoena* C. G. b *voluptuaria* D. *ac voluptaria* I. c *initio* B.

NOTAE VARIORUM.

praesentem exercitus amorem, paullatim tamen & occulte militarem disciplinam, severitatemque imminuebant. Quae Athenienses prudenter praecaverunt, teste Thucyd. lib. VIII. Ὡς Ἀθηναῖοι, πλείονος χρόνου ἐπιστήμονες ὄντες τοῦ ναυτικοῦ, τριώβολον τοῖς ἑαυτῶν διδόασιν· οὐ τοσοῦτον πενία, ὅσον ἵνα αὐτῶν μὴ οἱ ναῦται ἐκ περιουσίας ὑβρίζοντες, οἱ μὲν σώματα χείρω ἔχωσι, δαπανῶντες ἐς τοιαῦτα, ἀφ' ὧν ἡ ἀσθένεια ξυμβαίνει, οἱ δὲ τὰς ναῦς, οὐκ ἀπολιπόντες ἐς ὁμηρείαν τὸν προσοφειλόμενον μισθόν. *Quod Athenienses, qui vetustiores sunt peritia rei navalis, ternos duntaxat obolos classiariis suis numerent, non tam propter paupertatem, quam ne illi affluentia stipendii abutantur, partim corpora sua reddendo deteriora, dum illud in ea demum impendant, unde imbecillitas contingit, partim classem, dum partem stipendii debitam non relinquant obsidem sui.* GRASW.

LOCA AMOENA, VOLUPTARIA, FACILE IN OCIO FEROCIS MILITUM ANIMOS] Exercitus corruptio partim in ipsam Asiam confertur, ut apud Florum quoque lib. II. cap. 11. *Gens Gallorum, sicut ipsum nomen indicio est mixta, & adulteratae reliquiae Gallorum, qui Brenno duce vastaverunt Graeciam, mox Orientem sequuti, in media Asiae parte sederunt: Itaque ut frugum semina mutato solo degenerant, sic illa genuina ferocitas eorum Asiatica amoenitate mollita est.* Ita & Liv. lib. XXXVIII. *Duratos eos exasperatosque tot malis accepit terra, quae copia rerum omnium saginaret. Uberrimo agro, mitissimo coelo, clementibus accolarum ingeniis, omnis illa, cum qua venerant, mansuefacta est feritas. Vobis mehercule, Martis viris, cavenda ac fugienda quamprimum amoenitas est Asiae. Tantum hae peregrinae voluptates ad exstinguendum vigorem animorum possunt: tantum contagio disciplinae morisque accolarum valet.* Et XXXIX. *Asia amoenitate urbium & copia terrestrium maritimarumque rerum, & mollitia hostium, regiisque opibus, ditiores quam fortiores exercitus faciebat. Praecipue sub imperio Cn. Manlii solute ac negligenter habiti sunt. Itaque asperius paullo iter in Thracia, & exercitatio hostis magna clade eos castigavit.* Lucan. lib. VIII.

Quicquid ad Eoos tractus, mundique teporem
Labitur, emollit gentes clementia coeli.
Illic & laxas vestes, & fluxa virorum
Velamenta vides.

Hinc illud laudi datur Julio Agricolae a Tacito in ejus vita: *Sors quaesturae provinciam Asiam, proconsulem Salvium Titianum dedit: quorum neutro corruptus est: quamquam & provincia dives ac parata peccantibus, &c.* Quod autem de Asia, idem fere de Capua dicit Liv. lib. VII. *Jam tum minime salubris militari disciplinae Capua, instrumento omnium voluptatum delinitos militum animos avertit a memoria patriae.* Et de Venetia Florus lib. III. cap. 3. *Si statim infesto agmine urbem petiissent, grande discrimen esset: sed in Venetia, quo fere tractu Italia mollissima est, ipsa soli coelique clementia robur elanguit.* Nequis miretur, Sullae exercitum, tali loco luxuriose nimisque liberaliter habitum, in omne vitium prolapsum esse. Simile est corrupti ab utraque causa exercitus exemplum apud Tacitum lib. III. Histor. ubi sic legitur: *Neque enim in procinctu & castris habitos: per omnia Italiae municipia desides, tantum hospitibus metuendos: quanto ferocius ante se egerint, tanto cupidius insolitas voluptates hausisse. Circo quoque ac theatro & amoenitate urbis emollitos, aut valetudinibus fessos.* Eadem innuit Latinus Pacatus Panegyr. *Vel longo Orientis usu, vel multorum retro principum remissione, tantus quondam luxus infecerat, ut adulta consuetudo lasciviae haudquaquam facile videretur obtemperatura medicinae.* GRASW.

AMOENA, VOLUPTARIA] L. 2. Venet. 1470. *ac volupt.* ita etiam Pemb. sed in margine & manu secunda. Badianus vero & Bodl. & *vol.* potiores Codd. recte omittunt copulam. Editi quidam, *voluptaria*, uti & Capitolinus in Vero, male. Interpretes verba videntur accipere quasi prorsus Synonyma, quod si revera essent, alterutrum in spongiam incubuisset. Verum illi nihil vident. *Loca* enim *amoena* sunt loca fontibus, viridariis, coeli solique clementia, ipsoque adeo situ & natura jucunda. *Loca voluptaria* plerumque, si non semper, sunt ganeae & *libera lustra*, ut verbis utar Plautinis, ubi delicatuli illi cum amicis, accumbere & se flore Liberi invitare solebant. Saepius autem conjungi solent hae voces, ut apud Plautum qui

ſitum animos [a] molliverant. Ibi primum [b] inſuevit exercitus populi Romani amare,

VARIANTES LECTIONES.

a *mollierant* B. b *conſuevit* B.

NOTAE VARIORUM.

qui locum hunc egregie firmat, Milite III. 1. 45. *Et ego amoris aliquantulum habeo humoriſque meo etiam in corpore. Neque dum exarui ex* amoenis rebus *&* voluptariis. *Vel cavillator facetus vel convivator commodus* paulo poſt; *O lepidum ſenicem! ſi quas memorat, virtutes habet. Atque equidem plane eductum in nutricatu venerio:* ibi *amoenae* ad riſus, joca, & cavillationes, *voluptariae* ad ſacra Veneris attinet. Poenul. III. 2. 25. *Et quidem tu nobiſcum adveniens hodie oraveris* liberum *ut commonſtraremus tibi* locum *&* voluptarium. Ubi ames, potes, pergraecere. Inde apud eundem conjunguntur voluptarii cum *potatoribus &, veneri deditis.* Vide Menechm. I. 2. 3. 4. & Prolog. in Rudent. unde in *amoenis locis*, utpote in propatulo, inſanae iſtiuſmodi perpotationes rariſſime celebrarentur. quo ſenſu capio Ciceronem pro Murena §. 13. *Tempeſtivi convivii*, amoeni loci, *multatum deliciarum comes eſt extrema ſaltatio.* Vocem alteram unus quod ſciam Apulejus ad locorum amoenitates traduxit Metam. II. pag. 53. at alibi rectius utitur: *Jamque luminibus noſtris vigilia marcidis, infuſus ſopor etiam in altum diem nos attinuit. Ad hunc modum tranſactis* voluptarie *paucis noctibus.* adde pag. 601. de Habitud. D. P. Cicero ſemper in malam partem accipit, exque eo Lactantius Inſtit. III. 27. Loca ergo *voluptaria* non ſunt proprie loca *amoena*, ſed ea demum quis *inſuevit exercitus amare, potare.* AEtatis infimae ſcriptores *amoenitatem* pro *mollitie*, abſolute ponunt. Ammianus XVI. 2. *Nihil itaque remittentibus curis, ancillari adulatione poſthabita, qua eum proximi ad* amoenitatem *flectebant.* Sed novo exemplo vel potius nullo. Pro, *in otio* Mart. *initio* inepte. De tota re Plinium adeas XXXIII. 53. infra: Pemb. *Statuas, ſigna, tab.* at prius verbum a gloſſa natum nemo non videt. Neque agnoſcit Victor. Caeſ. XIV. *Ipſe uti beatis locupletibus mos, palatia extruere, curare epulas,* ſigna, tabulas pictas: *poſtremo omnia quae luxus laſciviaeque eſſent, denique* amare, potare. Cic. in Verrem. *quorum domus, cum honore & virtute florerent,* ſignis & tabulis pictis *erant vacuae.* Recte amare, potare: nam, *Sine Cerere & Baccho friget Venus. Terent.* Adelph. I. 2. *Scortari neque potare;* alibi: *amet, potet.* Severus apud Lampridium VI. 1. *Veſtri ſocii mei contubernales & commilitones* amant, potant, lavant. Quod de *tabulis pictis* noſter, ad Sullana tempora refert Liv. XXV. 40. confer Lucanum X. 109. Julium Exſuperantium cap. 5. Vellejum I. 136. Statium Theb. I. 149. Sed *manum de tabula.* Wasse.

Ibi primum insuevit exercitus populi Rom. amare, potare] Sic Livius lib. XXXIX. infenſos in Cn. Manlium Volſonem judices fuiſſe ait, *quod, diſciplinam militarem ſevere a L. Scipione conſervatam ſucceſſor ipſe omni genere licentiae corruperat. Neque ea ſola infamiae erant, quae in provincia procul ab oculis facta narrabantur, ſed etiam magis quae in militibus ejus quotidie conſpiciebantur. Luxuriae enim peregrinae origo ab exercitu Aſiatico invecta in Urbem eſt. Ii primum lectos aeratos, veſtem ſtragulam pretioſam, plagulas, & alia textilia, & quae tum magnificae ſupellectilis habebantur, monopodia & abacos, Romam advexerunt. Tunc pſaltriae, ſambuciſtriaeque, & convivalia ludionum oblectamenta addita epulis: epulae quoque ipſae & cura & ſumptu majore apparari coeptae. Tum coquus, viliſſimum antiquis mancipium, & aeſtimatione & uſu in pretio eſſe: & quod miniſterium fuerat, ars haberi coepta. Vix tamen illa, quae tum conſpiciebantur, ſemina erant futurae luxuriae.* Tacitus XI. Annal. de Aſiatico: *Et Suillius corruptionem militum, quos pecunia & ſtupro in omni flagitio obſtrictos arguebat, exin adulterium Poppaeae, ac poſtremum mollitiam corporis objectare Aſiatico.* Grasw. Quando videlicet & quomodo Romam fortuna praecipitaverit de ſtatu ſanctitatis & integritatis ſuae, differit, ut ſolet, egregie Cl. Piccartus dec. XVIII. cap. 3. ubi hunc ipſum Salluſtii locum adducit. Cui adde Bern. ad Juſt lib. XXXVII. cap. 4. §. 12. lit. l. Duo vero hic enucleanda ſunt, Conſilium Sullae, &, num loca amoena, voluptaria, feroces militum animos molliant? Primum quod attinet, neceſſarium nonnunquam eſt Imperatori in bello civili, contra morem majorum, luxurioſe liberaliterque habere milites, quoniam ut ait Tacitus II. Hiſt. 29. *in bellis civilibus plus militibus quam ducibus licet.* Unde idem Tacitus I. Hiſt. 51. *Severitatem diſciplinae in pace inexorabilem, diſcordiae civium reſolvunt.* Utriuſque ſententiae acumen fuſius explicat Cl. Vi-

amare, potare; ſigna, tabulas pictas, vaſa caelata mirari; ea privatim ac publi-

NOTAE VARIORUM.

Virdungus Comm. in vitam J. Agricolae ad illum locum: *Nec Vectius Bolanus, manentibus adhuc civilibus bellis, agitaviſſe Britannicam diſciplinam.* Pendet ab hujus rei conſideratione factum C. Julii Caeſaris, qui, ut eſt apud Suet. in ejus vita cap. 67. *nonnunquam poſt magnam pugnam atque victoriam, remiſſo officiorum munere, licentiam omnem paſſim laſciviendi permittebat.* In altero, adverſatur Salluſtio idem Caeſar. d. l. jactare ſolitus, *milites ſuos etiam unguentatos bene pugnare ſolitos.* Item Seneca ep. 33. *Epicurus eſt fortis, licet manuleatus ſit. Fortitudo & induſtria & ad bellum promta mens, tam in Perſas, quam in alte cinctos cadit.* In Perſas, ait, de quibus explicatius Amm. Marcellin. lib. XXIII. cap. 30. *Adeo diſſoluti ſunt*, inquit, *& artuum laxitate vagoque inceſſu jactantes ſe, ut effeminatos exiſtimes, cum ſint acerrimi bellatores.* Caeterum quicquid hi dicant, minus mortem timet (proindeque fortior eſt miles) *qui minus deliciarum novit in vita*, ut ait Veget. lib. I. de re mil. cap. 3. Conſulendus eſt Grut. ad hanc ῥῆσιν Taciti e IV. Hiſtor. *Voluptatibus Romani plus adverſus ſubjectos quam armis valent*, & ad iſtum e II. Annal. *Simul juvenem urbano luxu laſcivientem melius in caſtris haberi ratus.* RUPERT.

SIGNA] Neſcio an aliud vocabulum tot ſignificationes occultet, quam hoc ipſum. Cicero *ſigna* & *ſigilla* vocat *caelaturas*, quae pateris & patellis, aliiſque vaſis includebantur, & incruſtabantur. Graeci ζώδια, quorum alia ἔκτυπα (prominentia extra, conſpicua, ſeu, cum imagines totae & apparentes, ex omni parte eminerent) alia πρόστυπα (cum imagines, velut adfixae, unum tantum latus oſtenderent) fingebantur, ut multis docet admirabilis Salmaſius in Solinum pag. 1046. Ea notione ſigna hic non capio (ſequuntur enim mox vaſa caelata) ſed quatenus opponuntur ſtatuis. Signum eſt e ſolida materia, ſimilitudo vel Dei alicujus, vel hominis, vel bruti. Statua item e ſolida materia, ſimilitudo Dei pagani tantum, & hominis. Deinde differunt ratione loci. Nam quae in foro ſtatuae ſunt, aut in alio publico & profano loco, ſtatuae non ſigna dicuntur. Eadem in domibus ac templis ſigna vocantur potius quam ſtatuae: Conſulendus eſt Aldus Pauli F. Manutius in Quaeſitis per epiſtolas lib. I. ep. 11. RUPERT.

VASA COELATA MIRARI] Senec. de Brevit. vit. cap. 12. *Illum tu ocioſum vocas, qui Corinthia paucorum furore pretioſa anxia ſubtilitate concinnat, & majorem dierum partem in aeruginoſis lamellis conſumit.* Quantopere haec & reliqua iſta mirarentur Romani, idem eſt teſtis Epiſt. CXXIII. *Omnes jam mulos habent, qui cryſtallina & myrrhina, & celata magnorum artificum manu, portent. Turpe eſt videri eas te habere ſarcinas, quae tuto concuti poſſunt.* GRASW. Proprie caelata vaſa dicuntur vaſa aurea, vel argentea, in quibus ſigna, vel ſigilla intus aut extra eminentia, expreſſa ſunt, quae ſola caelo fieri, non torno poſſunt exigi. Quo magis mirum, Virgilium ita canere III. Ecloga:

——— ——— ——— pocula ponam
Fagina, caelatum divini opus Alcimedontis,
Lenta quibus torno facili ſuper addita vitis,
Diffuſos hedera veſtit pallente corymbos.

Sane figurae iſtae omnes, quae in hoc poculo expreſſae memorantur, minime torno fieri potuerunt. Differentia igitur eſt inter τορευτικὴν & τορνευτικὴν, quamvis confundantur. Sculpunt τορευταὶ vel caelatores; torno terunt, οἱ τορνευταὶ. Praeterea ἡ τόρνευσις in ligno praecipue operatur: Caelatura vel τορευτικὴ in argento & aliis metallis. Inde Toreuma, vox Latinis uſitatata, de vaſculo argenteo caelato, proprie ſumitur. Ab his diverſa eſt ſculptura ſecundum Quinctilian. l. III. c. 21. Sculptor marmoris dicitur, non caelator, ut contra caelatura auri & argenti, non ſculptura Et ſculptura quidem aeque ac caelatura figuras extantes facit, ſed in ligno, marmore, ebore & gemmis operatur; caelatura in auro, argento & aere. Rurſus hic diſtinguunt Scalpturam. Quae enim extant, ad Sculpturam; quae ad ſignandum cavantur, ad Scalpturam pertinent. Qui ſcalpunt, & cavatores & cavatarii dicuntur. Hodie fere tantum ſcalpitur & cavatur argentum, ex quo pocula fiunt, vix caelatur. Eſt & alia differentia inter vaſcularios & caelatores. Vaſcularii ſunt apud Ciceronem, qui vaſcula ex puro argento faciebant; caelatores, qui ſigna ac ſigilla vaſculis aureis & argenteis includenda caelabant. Non tamen hanc differentiam obſervat Plinius. Fuſius hac de re diſſerit Salmaſius in Solin. pag. 1047. RUPERT.

EA PRIVATIM AC PUBLICE RAPERE] Apud Liv. lib. XXV. *Marcellus ornamenta urbis, ſigna tabulaſque quibus abundabant Syracuſae, Romam devexit: hoſtium quidem illa ſpolia & parta jure belli. Cae-*

terum

publice rapere; delubra [a] deorum ſpoliare; ſacra profanaque [b] omnia polluere. Igitur [c] ii milites, poſtquam victoriam [d] adepti ſunt, nihil reliqui victis [e] fecere. Quippe [f] ſecundae res [g] ſapientium animos fatigant:

VARIANTES LECTIONES.

a *deorum* delet A. B. D. E. F. G. I. K. L. b *omnia* abeſt a D. c *ii poſtquam milites* A. d *ſunt adepti* A. e *facere* A. *nihil reliqui* (deleto *victis*) *facere* H. f *res ſecundae* B. g Ita L. & meliores, alii *ſapientum*.

NOTAE VARIORUM.

terum inde primum initium mirandi Graecarum artium opera, licentiaeque hinc ſacra profanaque omnia vulgo ſpoliandi, factum eſt. Quae poſtremo in Romanes Deos, templum id ipſum primum, quod a Marcello eximie ornatum eſt, vertit. Viſebantur enim ab externis ad portam Capenam dedicata a Marcello templa, propter excellentia ejus generis ornamenta, quorum perexigua pars comparet. Rapinae autem hujus exemplum proponit Cic. pro Roſcio Amerino Chryſogonum Sullanum: *Quid praeterea caelati argenti, quid ſtragulae veſtis, quid pictarum tabularum, quid ſignorum, quid marmoris apud illum putatis eſſe? tantum ſcilicet, quantum e multis ſplendidiſque familiis in turba & rapinis coacervari una in domo potuit.* Publici raptus exemplum ex Tacito lib. XVI. Annal. *At Bateam Soranum jam ſibi Oſtorius Sabinus eques Romanus popoſcerat reum ex proconſulatu Aſiae, in qua offenſiones principis auxit, juſtitia atque induſtria: & quia vim civitatis Pergamenae, prohibentis Acratum Caeſaris libertum ſtatuas & picturas avehere, inultam omiſerat.* Grasw.

Delubra spoliare, sacra profanaque] Senec. lib. VII. de Benef. cap. 27. *Non igni, non ferro abſtinetur: ſoluta legibus ſcelera ſunt: nec religio quidem, quae inter arma hoſtilia ſupplices texit, ullum impedimentum eſt ruentium in praedam. Hic ex privato, hic ex publico, hic ex profano, hic ex ſacro rapit; hic effringit, hic tranſilit; hic non contentus anguſto itinere, ipſa quibus arcetur evertit, & in lucrum ruina venit.* Talis deſcribitur a Cicerone Verres lib. IV. in ipſum: *Nego in Sicilia tota, tam locuplete, tam vetere provincia, tot familiis tam copioſis, ullum argenteum vas, ullum Corinthium aut Deliacum fuiſſe, nego ullam gemmam aut margaritam fuiſſe, aut quicquam ex auro, aut ebore factum, ſignum ullum aeneum aut marmoreum, eburneum: neque ullam picturam, neque in tabulis, neque textilem fuiſſe; quin in tabulis, neque textilem fuiſſe; quin quaeſierit, inſpexerit, quod placitum ſit abſtulerit. Cum dico, nihil iſtum ejuſmodi rerum in provincia reliquiſſe, Latine me ſcitote, non accuſatorie loqui. Dicam plenius: nihil in aedibus cujuſquam, ne in oppidis quidem, nihil in locis communibus, ne in fanis quidem, nihil apud Siculum, nihil apud civem Romanum, denique nihil iſtum, quod oculos animumque accenderit, neque privati, neque publici, neque profani, neque ſacri, tota in Sicilia reliquiſſe.* Tacitum addamus lib. XV. Annal. *Interea conferendis pecuniis pervaſtata Italia, provinciae everſae, ſociique populi, & quae civitatum liberae vocantur. Inque eam praedam etiam dii ceſſere, ſpoliatis in urbe templis, egeſtoque auro, quod triumphis, quod votis, omnis populi Romani aetas proſpere aut in metu ſacraverat.* Idem de Julio Agricola in ejus vita: *Tum electus a Galba, ad dona templorum recognoſcenda, diligentiſſima conquiſitione fecit, ne cujus alterius ſacrilegium Reſp. quam Neronis ſenſiſſet.* Dominos videlicet imitati ſunt fures minores: quod innuere videtur & Cicero lib. III. de Legibus: *Non vides, Luculle, a te id ipſum natum, ut illi cuperent? quibus id, ſi tu non faceres, non liceret. Quis enim ferret iſtos, cum videret eorum villas ſignis & tabulis refertas, partim publicis, partim etiam ſacris & religioſis.* Grasw.

Deorum] L. *de deorum.* ni fallor, quia additur infra ſupra, *ea p. ac p. rapere* Priſcian. 1009. Infra, *facere* B. Pub. L. & Reg. Pemb. *fecere*; ſed ſecunda litera a mala manu; denique *omnia* abeſt a γγ. addidit autem recentior manus. Wasse.

Hi milites postquam victoriam adepti sunt, nihil reliqui victis fecere] AEque bene procederet oratio, reciſis vocibus aliquot, *hi milites, victoriam adepti, nihil &c.* Grut. *Sunt adepti, n. r. fecere victis*, Priſcian. pag. I. 196. Wasse.

Nihil reliqui victis fecere] Id eſt, omnia illis abſtulere; ſic infra 37. *capta urbe, nihil reliqui fit victis.* Ciacc.

Quippe secundae res, &c.] Cat. in orat. pro Rhodienſibus, teſte Gellio libr. VII. cap. 3. *ſecundae res laetitia tranſverſum trudere ſolent a recte conſulendo atque intelligendo.* Hoc ergo eſt, *ſapientum*

tigant: [a] ne illi, corruptis moribus, victoriae [b] temperarent.

XII. Post-

VARIANTES LECTIONES.

a *nedum illi* A. B. E. F. H. b *obtemperant.* B. E. H. *victoriae obtemperarunt* C. D. F. H. K. *obtemperarent victoriae* G.

NOTAE VARIORUM.

tum animos fatigare. CIACC. & URSIN. Sic Demosthenes in Orat. contra Leptinem: Ἀλλ' οἶμαι τὸ μέλλον ἄδηλον πᾶσιν ἀνθρώποις, καὶ μικροὶ καιροὶ μεγάλων πραγμάτων αἴτιοι γίνονται. διὸ δεῖ μετριάζειν ἐν ταῖς εὐπραξίαις καὶ προορωμένοις τὸ μέλλον φαίνεσθαι. Sic & Trebellius Pollio in Claudii vita: *Plerique milites Claudii, secundis rebus elati, quae sapientium quoque animos fatigant, magis huic obfuerunt, quam profuit ipsa sapientia, etiam nunc, & deinceps memorabilis, & tunc longe lateque laudata.* A. MAN. Vide, quam imitetur Tacitus II. Hist. 7. *Rebus secundis etiam egregios duces insolescere.* Possem hac moneta plura percussa adducere, nisi pervulgata nossem. Vide interea Liban. apud Morell. in Stat. pag. 154. cui adde Lips. ad Taciti lib. I. Hist. cap. 15. De barbaris autem id putat esse verum Diod. Sic. in Exc. Peir. pag. 319. estque exemplo Lucullus. vid. Nic. Damasc. in iisdem pag. 500. & Constantinus M. apud Joann. Antioch. in iisdem pag. 839. Trebellius Pollio in Claudio ad verbum exscripsit: *Milites Claudii secundis rebus elati, quae sapientium quoque animos fatigant, ita in praedam versi sunt &c.* RUPERT.

SAPIENTIUM ANIMOS] Quamvis quibusdam in exemplaribus, ut & Merseburgensi, *sapientum* legatur, sublata per syncopam e medio littera, tamen Augustinus *sapientium* legisse videtur, ni sint mendosi codices. Nam libro XVI. de civitate Dei de Solomone loquens, & hunc Sallustii locum imitans, *Hic* (inquit) *bonis initiis, malos exitus habuit, quippe secundae res, quae sapientium animos fatigant, magis huic obfuerint, quam profuit ipsa sapientia.* Nec aliter veteribus citatur, & in tribus MSS. eodem modo reperi. Quin etiam in vita Claudii Trebellius Pollio, eodem modo repetit. *Plerique*, inquit, *milites Claudii secundis rebus elati, quae sapientium quoque animos fatigant, ita in praedam versi sunt, &c.* RIVIUS. Cuncti fere impressi codices, *sapientum* habent. Sex MSS. cod. & illi qui habentur ex impressis emendatissimi, *Sapientium* legunt. Sed & D. Augustinus libr. XVI. de Civitate Dei, ad hunc Sallustii locum respiciens, *Sapientium* legit. *Hic bonis*, inquit, *initiis, malos exitus habuit. Quippe secundae res, quae sapientium animos fatigant, magis huic obfuerunt, quam profuit ipsa sapientia.* Idem quidam se in tribus MS. libris observasse refert. POPM. MSS. Popmae & Augustinus lib. XVI. de Civit. Dei citant *sapientium*, & recte citant. Sic *civitatium*, & multa ejusdem modi leguntur apud Jurisconsultos, ut observavit Brisson. in parerg. Apud Plautum in Persa (quod alibi monui) lego: *Stabulum servitutium.* Paullinus ad Ausonium; *virtutium magister.* Est autem haec sententia gemina illi Catonianae apud Agell. lib. VII. cap. 3. *Secundae res transversum tradere solent a recte consulendo atque intelligendo.* Demosthenes: αἱ εὐπραξίαι ἀφορμαὶ τοῖς ἀνοήτοις τοῦ κακίας φρονεῖν. Et Xenophon verissime: χαλεπώτερον τὰ ἀγαθὰ καλῶς φέρειν. Sed Sallustium imitatus est Trebellius Pollio: *Claudii*, inquit, *imperatoris plerique milites, secundis rebus elati, quae sapientum quoque animos fatigant.* Porro in eandem sententiam scribit Sallustius lib. I. Histor. *Secundae res mire sunt vitiis obtentui.* Hanc sententiam Seneca Thucydidae tribuit, cujus verba apud Clemen. Alexan. lib. VI. exstant: Εἰώθασιν δὲ οἱ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων, φησὶν, οἷς ἂν μάλιστα καὶ δι' ἐλαχίστου ἀπροσδόκητος εὐπραγία ἔλθῃ εἰς ὕβριν τρέπεσθαι. Locum autem talem Demosthenis laudat ibidem Seneca: Αἱ γὰρ εὐπραξίαι δειναὶ συγκρύψαι καὶ συσκιάσαι τὰ τοιαῦτα ὀνείδη. Sed & Philistus Thucydidem imitari videtur: Τὰ δὲ πολλὰ κατὰ λόγον τοῖς ἀνθρώποις εὐτυχοῦντα, ἀσφαλέστερα παρὰ δόξαν καὶ κακοπραγίαν. εἰώθασι γὰρ μάλιστα οἱ παρὰ δόξαν ἀπροσδοκήτως εὖ πράσσοντες, εἰς ὕβριν τρέπεσθαι. quod observavit vir doctissimus Andreas Schottus. COLER.

FATIGANT] Quid sit *fatigare* docebunt Cato quem noster, & Salvianus, qui nostrum sequitur. *Secundae res transvorsum trudere solent a recte consulendo atque agendo.* Salvian. de gubern. Dei lib. VII. pag. 267. *Quoties enim quisque* sapientum est, *quem* secunda *non mutent, cui non crescat cum prosperitate vitiositas. Fatigare* ergo, *importune sollicitare in malum.* Euripides Hercul. fur. vs. 775. φρονεῖν εἰσάγεται δύναμιν ἀφέλκων. Demosthenes contra Leptin. Αἱ εὐπραξίαι ἀφορμαὶ τοῖς ἀνοήτοις τοῦ κακίας φρονεῖν. Pembr. *sapientium* recte, ut *servitutium* apud *Plautum*, *difficultatium* apud Gellium, *virtutium* apud Paullinum ad Ausonium, Hist. Augg.

XII. Postquam divitiae honori esse coepere, & eas gloria, imperium,

NOTAE VARIORUM.

Augg. *sapientium*; & ita sex Codd. C. Popmae & Augustin. de Civ. Dei, lib. XVIII. Rem totam versibus elegantissimis exponit Lucanus I. 60. Cui addatur Petronius pag. 418. Claudianus de Raptu, *dissuasor honesti Luxus*, *& humanas* oblimat copia mentes. Potuit, *obliquat*. Wasse.

Nedum illi, corruptis moribus, victoriae temperarent] In MSS. atque aliis rectius, *ne illi corruptis moribus*, pro, tantum abest, ut illi corruptis moribus victoriae temperarent, hoc est, victoriae moderentur, neque nimis eam crudeliter exercerent. Eodem modo & illi veteres citant, velut Priscianus XVI. de conjunctione agens, licet is vim hujusce particulae *Ne*, parum intellexerit, qua Sallust. est pereleganter usus, quomodo & Plautus: *Vix incedo inanis, ne ire posse cum onere existumes.* Livius III. ab V. C. *Novam inexpertamque eam potestatem eripuere patribus nostris, ne nunc dulcedine semel capti ferant desiderium.* pro, *tantum abest, ut nunc desiderium ferant.* Idem tamen Priscianus, velut oblitus eorum quae semel dixerat, super XII. versus AEn. *Ne dum* hic legit, quo loco docet *Dum* pro conjunctione repletiva accipi, subjiciens hoc exemplum Terentii, Sosia *ades dum*, & mox Sallustii, *Nedum illi corruptis moribus* & quae sequuntur. Didymum, quem quatuor millia librorum scripsisse ferunt, ut alicubi testatur Seneca, certe quo nemo plura scripsit, si quid Fabio credimus, hunc memoria lapsum alicubi esse, & historiae cuidam, quam suis ipse libris inseruisset, tamquam vanae repugnasse, quid jam mirum, cum Priscianus paucis in libris, quid ante dixerit, non commeminerit satis? Riv. *Ne* autem pro *nedum* positum est, ut ait Priscianus libr. XVI. quamvis idem super XII. versus AEneidos, *nedum* legat, quomodo locutus quoque Plautus: *Vix incedo inanis, ne ire posse cum onere existumes.* Et Livius libr. III. *Novam inexpertamque eam potestatem eripuere patribus nostris, ne nunc dulcedine semel capti, ferrent desiderium.* Et *temperarent*, positum, pro *obtemperarent:* quomodo Tacitus XIX. *Qui nuper Bebriaci victoriae temperassent.* Non enim assentior vel Augustino, vel Prisciano, qui *obtemperassent*, legunt, vel antiquissimo Fulvii Ursini libro, eruditissimi hominis, Graecarumque literarum valde periti: in quo tamen, *ob* additum patet in spatio, quod versus dirimit, aliena *manu*. A. Manut. Et sic legunt Priscianus & Augustinus. Antea *Ne* legebatur; ut alias lib. II. Hist. vide Donatum in Andr. A. IV. sc. 2. Priscian. lib. XVI. Apul. in Apol. Plaut. Liv. lib. III. Schott.

Ne illi corruptis moribus] Ita & nostri MSS. plerique; paucis inscribitur illud antea vulgatum, *nedum illi*. Grut. Sensus est: Si sapientes, per fortunam, toto sinu sua bona ac dona effundentem, mutati sunt; multo minus hi milites, qui non sapientes, sed indulgentia ducis Sullae corrupti sunt, fortunam prosperam aequa mente ferre potuerunt. Est igitur *ne*, positum pro *nedum*, Germanice viel weniger. Ita Cicero: *Me vero nihil istorum, ne juvenem quidem, movit unquam, ne nunc senem.* Et Livius: *Novam inexpertamque eam potestatem eripuere patribus nostris, ne nunc dulcedine capti ferant desiderium.* Adde Priscian. lib. VI. Rupertus. *Ne* eleganter pro *Nedum.* Vide Stewechium de particulis L. L. & in notis ad III. Florid. Apuleji. Plautus Amph. I. 1. 174. *Vix incedo inanis*; ne ire *posse cum onere existumes.* Liv. III. 52. *Novam inexpertamque eam potestatem eripuere patribus nostris*, ne *nunc dulcedine semel capti ferant desiderium.* Vide Gronovium ad locum, & Donatum ad Terent. And. IV. 2. Sulp. Severus Dialog. III. cap. 8. & cap. IV. Dial. II. 13. maluit *nedum*, nec aliter Tacitus An. XIII. 20. XIV. 15. Hist. III. 66. Wasse.]

Victoriae temperarent] Perperam quidam, *obtemperarent* hic legunt, contra & exemplarium fidem, & sensum. Tametsi eodem modo Merseburgense, & Florentinum quoddam. Corn. Tacitus XIX. *Qui nuper Bebriaci victoriae temperassent*, inquit. Riv. Optime isthaec interpretatus Rivius; ut mirer posteriores eo, fluctus heic excitare quasi in simpulo. Grut. Priscianus pag. 1031. *q. S. r. s. a. &c. temperarent:* Nostri Reg. B. Pub. Venetae & Oxonienses *obtemperarunt*, pessime: *ob* in spatio interlineari & a manu secunda, Pemb. Wasse.

Divitiae honori esse coeperunt, et eas gloria, imperium, potentia sequebantur] Senec. Controv. IX. *Senatorium gradum census ascendit: census equitem a plebe discernit: census in castris ordinem promovet: census judex in foro legitur.* Tacitus lib. II. Histor. *Contra veterem disciplinam & instituta majorum, apud quos virtute quam pecunia res Romana melius stetit.* Quare & Atheniensium

rium, [a] potentia [b] sequebatur: [c] hebescere virtus, paupertas, [d] probro ha-

VARIANTES LECTIONES.

a *& potentia* C G. b *sequebantur* H. c *h. virtus coepit* C. D. G. H. *h. cepit virtus* E. d *pro probro* F.

NOTAE VARIORUM.

sium illud institutum admodum laudabile est, quod refert Thucyd. lib. I. Κατὰ δὲ τὴν ἀξίωσιν, ὡς ἕκαστος ἔν τῳ εὐδοκιμεῖ, οὐκ ἀπὸ μέρους τὸ πλεῖον ἐς τὰ κοινὰ, ἢ ἀπ' ἀρετῆς προτιμᾶται. οὐδ' αὖ κατὰ πενίαν, ἔχων δέ τι ἀγαθὸν δρᾶσαι τὴν πόλιν, ἀξιώματος ἀφανείᾳ κεκώλυται. *Quantum ad dignitatem, ut quisque in aliquo respectatur, non ex parte civium potius, quam ex virtute ad gerendam Rempublicam praefertur: neque propter paupertatem, si modo urbi prodesse possit, dignitatis inopia prohibetur.* Idem lib. VI. Φήσει τις, δημοκρατίαν οὔτε ξυνετὸν, οὔτε ἴσον εἶναι, τοὺς δὲ ἔχοντας τὰ χρήματα καὶ ἄρχειν ἄριστα βελτίστους· ἐγὼ δέ φημι πρῶτα μὲν δῆμον ξύμπαν ὠνομάσθαι, ὀλιγαρχίαν δὲ μέρος· ἔπειτα φύλακας μὲν ἀρίστους εἶναι χρημάτων τοὺς πλουσίους, βουλεῦσαι δ' ἂν βέλτιστα τοὺς ξυνετοὺς, κρῖναι δ' ἂν ἀκούσαντας ἄριστα τοὺς πολλούς. *Dicat aliquis, popularem statum nec consilio nec aequitate valere: sed locupletes eosdem ad bene imperandum aptissimos esse. At ego primum dico, populum quidem esse universum corpus civitatis, optimates vero partem: addo, custodes pecuniarum quidem optimos esse divites, consultores autem praestantissimos eos qui prudentia praediti sunt: at optimos esse judices ipsam multitudinem, quae rationum momenta audierit.* Grasw. Locum hunc communem cum cura explicat Piccartus dec. XVIII. cap. 4. Totum caput confirmat antecedens, & occupatum est in perstringendis corruptelis victoriarum, & ostendenda virtutum ruina. Ausis sacramento quinquagenario adfirmare, exscripsisse hinc sua Romanum Sapientem, lib. I. de Benef. cap. 9. ibi: *Rapta spargere, sparsa rapaci avaritia colligere certant: nihil pensi habere, paupertatem alienam contemnere, suamque timere, quam ullum aliud vereri malum: pacem injuriis perturbare, imbecilliores vi ac metu premere. Nam provincias spoliari, & numarium tribunal, audita utrinque licitatione, addici, non mirum: quando, quae emeris vendere, gentium jus est.* Habes omnia quae dicit Sallustius, 1. contemtam honestam paupertatem, 2. luxuriam, 3. avaritiam. 4. rapinas & injurias sociis illatas. In quo postremo vitio, Sullanis militibus similes exstitere Antoniani, quos notans & suggillans Cicero IV. Philipp. *Sed spes rapiendi atque praedandi coecat animos eorum: quos non bonorum donatio, non agrorum assignatio, non illa infinita Pompeji hasta satiavit: qui sibi urbem, qui bona & fortunas civium ad praedam proposuerunt, qui, dum sit, quod rapiant, quod auferant, nihil sibi defuturum arbitrantur.* Haec igitur vitia secuta sunt victorem bellorum civilium, quae ut magis eluceant, opponit Noster modestiam veterum Romanorum. *Si templa*, inquit, *inspexisses, nihil in iis deprehendisses splendidius, quam nunc in privatis domibus aut villis* (ita hunc locum intelligere videtur Apulejus, quem infra allegabimus) *& fortasse minus, quoniam satis erat ea pietate, domos gloria splendere: pulcerrimamque hanc victoriam existumabant, si licentiam injuriae eripuissent.* Quam Sallustii nostri sententiam *dignam ore Christiano* censuit, divini vir judicii ingeniique Hugo Grotius lib. III. de jure Belli ac Pacis cap. 15. §. 2. *quicum illud ejusdem conveniat: Sapientes pacis causa bellum gerunt & laborem spe otii sustentant.* Est quidem vox paucarum syllabarum, VAE VICTIS, qua Brennus suam de Romanis victoriam obsignavit; sed ea montes & maria complectitur iniquitatum miseriarumque. Absit ergo, ut velim Potestatem aliquam imitari eam; Si sapuerint; sequentur, quos extulit Sallustius: quem verum dicere ex infinitis colligamus Auctorum locis. Unum tantum adducam, mixtae severitatis ac moderationis, circa Capuanos, consignatum Livio lib. XXVI. *Severe & celeriter in maxime noxios animadversum: multitudo civium dissipata in nullam spem reditus: non saevitum incendiis ruinisque in tecta innoxia, muresque; & cum emolumento quaesita etiam apud socios lenitatis species incolumitate urbis nobilissimae opulentissimaeque. Cujus ruinis omnis Campania, omnes qui Campaniam circa accolunt, populi ingemuissent; confessio expressa hosti, quanta vis in Romanis ad expetendas poenas ab infidelibus sociis, & quam nihil in Annibale auxilii ad receptos in fidem tuendos esse.* Quod factum si adhuc crudius, quam ut imitandum videatur; eum ego virum maximum vocaverim, dignumque auscultare consilio, quo Augustum reddidit moderatissimum, Livia, cujus his verbis meminit Seneca lib. I. Clem. cap. 9. *L. Cinna deprehensus est, jam nocere tibi non potest; prodesse famae tuae potest, &c. cui Philosopho, mi Princeps, si animo es eo, quo populis tuis haberi vis, attende obsecro de ultione differenti.* d. l. cap. 21. Rup.

Potentia] Codex P. Pub. *sequebatur potentia.* dispi-

haberi, innocentia pro [a] malivolentia duci coepit. Igitur ex divitiis juven-

VARIANTES LECTIONES.

a *malevolentia* Ed. Grut. & aliae quaedam, sed *malivolentia* A. B. C. D. E. F. G. H. I. K. L. M. N. Hic abest *coepit* in C.

NOTAE VARIORUM.

dispice, an, *potentia hebescere virtus?* Markii & primitus habuit *erubescere*. Tacitus cap. 15. *hebere*; &, H. II. 77. *illi* (*victores*) *per fastidium & contumaciam* hebescunt. WASSE.

HEBESCERE VIRTUS] Seneca Ep. CXV. *Haec ipsa res tot magistratus, tot judices detinet, quae magistratus & judices facit, pecunia; quae ex quo in honore esse coepit, verus rerum honor cecidit: mercatoresque & venales invicem facti, quaerimus non quale quid sit, sed quanti. Ad mercedem pii sumus, ad mercedem impii.* GRASW.

PAUPERTAS PROBRO HABERI] Liv. lib. XXXIV. *Pessimus pudor est vel parsimoniae vel paupertatis:* Cum, ut Tacitus lib. IV. Annal., *Lentulo super consulatum & triumphalia de Getulis gloriae fuerit bene tolerata paupertas, dein magnae opes innocenter partae, & modeste habitae.* Senec. Epistol. CXV. *Denique eo mores redacti sunt, ut paupertas maledicto probroque sit, contempta divitibus, invisa pauperibus.* Nimirum, verbis Ammiani, *Ignorantibus majores suos, per quos ista magnitudo Romana porrigitur, non divitiis eluxisse, sed per bella saevissima; nec opibus, nec victu, nec indumentorum vilitate a gregariis militibus discrepantes, opposita cuncta superasse virtute. Hinc ex collatitia stipe Valerius humatur ille Publicola: & subsidiis amicorum mariti inops cum liberis alitur uxor Reguli: dotatur ex aerario filia Scipionis, cum nobilitas florem adultae virginis, diuturnam absentiam pauperis erubesceret patris.*

—— Foecunda virorum
Paupertas fugitur.

Lucan. lib. I. Et Senec. de Const. Sap. cap. 17. *Paupertatis maledictum quosdam percussit: quam sibi objecit, quisquis abscondit.* GRASW.

PROBRO HABERI] Vel *haberi* vel *duci* abundat. N. I. posterius non agnoscit. in L. I. prius illud locum mutat ad hunc modum, *haberi probro*. Arondel. prorsus omittit. Sed & illud *coepit* non est a Sallustio. Hegesip. IV. 24: *Denique versutia laudi datur* paupertas probro habetur. Et V. 3. *Permixta omnia, criminosam esse misericordiam*, religionis loco haberi crudelitatem. Hesiod. Ἔργ. ά. vs. 188. Οὐδέ τις εὐόρκου χάρις ἔσσεται, οὔτε δικαίου. Οὔτ᾽ ἀγαθοῦ· μᾶλλον δὲ κακῶν ῥεκτῆρα καὶ ὕβριν Ἀνέρα τιμήσουσι. WASSE.

INNOCENTIA PRO MALIVOLENTIA DUCI COEPIT] Nempe quia malos aversatur, & nonnunquam criminatur. Tacitus lib. I. Histor. *Marium Celsum Consulem designatum, & Galbae usque in extremas res amicum fidumque, ad supplicium expostulabant, industriae ejus innocentiaeque quasi malis artibus infensi.* Et eodem libro: *Piso M. Crasso & Scribonia genitus, nobilis utrimque, vultu habituque moris antiqui, & aestimatione recta severus, deterius interpretantibus tristior habebatur.* Id prorsum etiam factum est in Thrasea, de quo apud eundem lib. XVI. Annal. Cossutianus: *Et habet sectatores vel potius satellites, qui nondum contumaciam sententiarum, sed habitum vultumque ejus sectantur, rigidi & tristes, quo tibi lasciviam exprobrent. Huic uni incolumitas tua sine aris, sine honore. Prosperas principis res spernit: etiamne luctibus & doloribus non satiatur? Spernit religiones, abrogat leges. Aut transeamus ad illa instituta, si potiora sunt, aut nova cupientibus auferatur dux & autor. Ista secta Tuberones & Favonios, veteri quoque Reipublicae ingrata nomina, genuit.* Hoc odium, immane dictu est, quantum aliquando evadat. Thucyd. lib. III. Τὰ μέσα τῶν πολιτῶν ὑπ᾽ ἀμφοτέρων, ἢ ὅτι οὐ ξυνηγωνίζοντο, ἢ φθόνῳ τοῦ περιεῖναι διεφθείροντο. *Quisquis civium in partibus non erat, aut quod ab hoc non stabat, aut quod extra mala erat, occidebatur.* GRASW.

MALIVOLENTIA] Ἐπιχαιρεκακία. Cicerone interprete, quod apud Andronicum est ἡδονὴ ἐπὶ τοῖς τῶν πέλας ἀτυχήμασι. Virg. AEneid. VI. 56. per, *mala mentis gaudia* designare videtur. Conjunxit noster supra hunc affectum cum *invidia* juxta Aristotelis mentem rectissime, qui II. Rhet. inquit. Ὁ αὐτὸς ἐπιχαιρέκακος καὶ φθονερός. Apulejus de Habitud. II. pag. 19. *Inimicitiarum autem vitia gignuntur* ex malivolentia *per morum dissimilitudinem.* Cassiodor. Var. I. 13. *quem livoris nebula nulla fuscavit, nec* malevolentiae *studio* nocendi artes *fellitis sensibus exquisivit.* Mallem ipse, *maleficentia* κακεργία, libris aliter visum. WASSE.

DUCI COEPIT] Meo animo abundat *coepit*: tanto quidem magis quod proxime antecesserit, *divitiae honori esse coeperunt*. GRUT. Ita Diod. Sic. in Exc. Peiresc. pag. 363. de Siciliae cultoribus, *ex opulentia prolapsos in luxum, e luxu in superbiam.* Adde Nic. Damascen. de se ipso in Exc. Peir. pag. 424. RUPERT.

juventutem luxuria, atque avaritia cum superbia invasere: rapere, consumere; sua parvi pendere, aliena cupere; pudorem, [a] pudicitiam, divina atque humana promiscua; nil pensi, [b] neque moderati habere. Ope-

VARIANTES LECTIONES.

a In Edit. Gruteri, ut & Popmae, interponitur *amicitiam*, contra Sallustii mentem, qui duo continuat opposita, & contra MSS. fere omnes, certe B. C. D. F. G. H. I K. L. M. N.
b *atque quidquam m. h.* D. *neque quidquam* F. *neque* delet A. *nec quicquam* habet H.

NOTAE VARIORUM.

JUVENTUTEM LUXURIA ATQUE AVARITIA CUM SUPERBIA INVASERE] Nexus trium frequenter junctorum vitiorum. Senec. Praef. lib. I. Nat. Qu. *Non est tibi frons victa, nec in alienam voluntatem sermo compositus, nec cor involutum: nec avaritia, quae quicquid omnibus rebus abstulit, sibi ipsi negat: nec luxuria pecuniam turpiter amittens, quam turpius reparet: nec ambitio, quae te ad dignitatem nisi per indigna non ducet.* GRASW.

INVASERE] Maluissem ego, *invadere*; infinitivo pro imperfecto. GRUT. Nam cum bona tua profuderis explendae cupiditatis causa, necesse ut divitias congregare studeas, & ita nascitur avaritia. WASSE.

RAPERE, CONSUMERE, SUA PARVI PENDERE, ALIENA CUPERE] Cic. pro Rosc. Amer. *Ut non omnem frugem neque arborem in omni agro reperire possis: sic non omne facinus in omni vita nascitur. In urbe luxuries creatur: ex luxuria exsistat avaritia necesse est: ex avaritia erumpat audacia: inde omnia scelera ac maleficia gignuntur.* Idem Philipp. XI. *Non possunt non prodige vivere qui nostra bona sperant cum effundunt sua.* Itaque & Livius praefat. Operis: *Nuper divitiae luxuriam, & abundantes voluptates desiderium per luxum atque libidinem pereundi perdendique omnia invexere.* Seneca Octavia:

Luxuria, victrix orbis, immensas opes,
Jampridem avaris manibus, ut perdat, rapit.

Nec mirum. *Processit enim*, ait Seneca lib. I. Nat. Qu. cap. 17. *immodestius paullatim opibus ipsis invitata luxuria: & incrementum ingens vitia acceperunt. Adeoque omnia indiscreta sunt perversissimis artibus, ut quicquid mundus muliebris vocabatur sarcinae viriles sint: minus dico, etiam militares.* Tantam luxuriem in pestem civitatibus erumpere necesse est. *Omnes quae usquam rerum potiuntur urbes, quaeque alienorum imperiorum magna sunt decora, ubi fuerint, aliquando quaeretur, & vario exitii genere tollentur. Alias defluent bella, alias desidia paxque ad inertiam versa consumet, & magnis opibus exitiosa res luxus*: Senec. Epistol. LXXI. Cui adstipulatur Cato apud Livium lib. XXXIV. *Saepe me quaerentem de foeminarum, saepe de virorum, nec de privatorum, sed etiam magistratuum sumptibus audistis: diversisque duobus vitiis, avaritia & luxuria, civitatem laborare: quae pestes omnia magna imperia everterunt.* A superbia etiam quid speres, nisi contumeliam, & caetera quae hinc dependent? Seneca de Constant Sap. cap. II. *Magnam partem contumeliarum superbi insolentesque faciunt, & male felicitatem ferentes.* GRASW. Necesse est enim, ut qui multa prodigit, multa rapiat. Polyb. in Exc. Peiresc. p. 40. De luxu, quantum malum sit, vide apud eund. p. 59. RUPERT.

SUA PARVI PENDERE] Lucilius libro XXVIII. apud Nonium: *Nihil parvi ac pensi, &c. Nihil pensi* usurpat saepius Sallustius & ejus imitator Tacitus. *Pensum* vero, ut Nonius docet, significat *exaequatum*, quod sine inclinatione sunt, quae penduntur. URSIN.

PUDOREM, PUDICITIAM] Sic de Repub. ordinanda: *Ubi divitiae clarae habentur, ibi omnia bona vilia sunt, fides, probitas, pudor, pudicitia.* CIACCON. Hic addunt quidam scripti libri, *Pro nihilo haberi.* sed prior lectio ferri potest: habet enim nec obscuram, & satis commodam sententiam. ALD. MANUT.

PUDOREM, AMICITIAM, PUDICITIAM] Omnes quae quidem in manus meas pervenerunt, editiones *Pudorem, pudicitiam*, habent. Nos ex pervetustis libris, dictionem *amicitiam* restituimus. Neque ea omitti debet, cum & inter res divinas numeretur. testimonia in re manifesta adferre supersedeo. POPMA. Varro II. de vita P. Rom. *praediti pudore & pudicitia adolescentes.* Inde male interponunt *amicitiam* quaedam exemplaria, e nostris B. Pub. tantum. WASSE.

DIVINA ATQUE HUMANA] *Divina & humana*, i. e. *omnia*. Alibi hunc sensum affert hoc pacto *sacra profanaque*; utriusque lectionis exempla bene multa exstant apud Plautum aliosque veterum. Themistius Orat. XV. pag. 361. Τελευτῶντες ἅπαντα ἐπεξῆλθον, καὶ ἐφ' ἑαυτοῖς ἐποιήσαντο θεῖά τε ὁμοῦ καὶ ἀνθρώπινα. WASSE.

NI-

Operae pretium est cum domos atque villas cognoveris in [a] urbium modum [a] exae-

VARIANTES LECTIONES.

[a] a mod. ur. B. H.

NOTAE VARIORUM.

NIHIL PENSI NEQUE MODERATI HABERE] In manuscriptis duobus, *atque moderati.* sed eodem omnino sensu. Est in Argentoratensi, *nihil pensi, nihil moderati habere*, quae & ipsa mihi lectio probatur, non mehercule minus, ac utravis superiorum. In Veneto legitur, *nihilque moderati.* quomodo in aliis quoque non nullis. Quid multis? Ut codicum fidem in pergamenis descriptorum libenter sequor, ita lectionem etiam comprobo pervulgatam, quam & Badianum & Gymnici exemplar habet. Ubi illud observandum tamen, negationem plane superesse, eaque detracta eundum manere sensum, ita ut & alias saepe. Sallustius in Jugurthino, *Nihil pensi*, inquit, *neque sancti habere.* Hic ut nulla sit in posteriore loco negatio, tamen sensus integer erit. Idem eodem in libro, *Nam dolus Numidarum nihil langui di, neque remissi patiebatur.* RIV. Frequens nimis est in hac translatione Sallustius, nec minus Tacitus. Nonius, *Pensum*, inquit, *significat exaequatum: quod sine inclinatione sunt quae penduntur.* Lucil. lib. XXVIII. *Nihil parvi ac pensi.* CIACC.

NEQUE MODERATI] Bal. *nihil moderati.* WASSE.

CUM DOMOS ATQUE VILLAS COGNOVERIS] Cic. lib. III. de Legibus: *Vir magnus, & nobis omnibus amicus, L. Lucullus, efferebatur, quasi commodissime respondisset, cum esset objecta magnificentia villae Tusculanae; duos se habere vicinos, superiorem equitem Romanum, inferiorem libertinum, quorum cum essent magnificae villae, concedi sibi oportere, quod iis, qui inferioris ordinis sunt, liceret.* GRASW.

DOMOS] De quarum pulcritudine, amplitudine & magnificentia quicquid fere dici potest, compendifacere nos jubet J. Lips. qui de iis cum cura distincteque disserit lib. III. de Magn. Rom. cap. 14. Valde tamen miror, hunc tam illustrem locum illum virum fugisse, ornamentum sane citati capitis. Romano Sapienti rursus hic arrisit exprimere Sallustium pag. 91. ubi suum, vetusque aevum, disparans, *Non habebant*, inquit, *domos instar urbium.* Idem VII. de Benef. cap. 10. agnoscit & increpat *aedificia privata laxitatem magnarum URBIUM vincentia.* Neque tam coecus est quisquam, ut non deprehendat sublectorem Apuleium de Deo Socratis: *Igitur illas aedificiorum species, in quas patrimonia sua profuderunt, amoenissimas & exstructissimas deprehendas: aulas aemulas urbium conditas, domos VICE TEMPLORUM exornatas.* Sed in domibus nota hanc luxuriam. Cum nemoribus vulgo caperentur elegantiores Romani & φιλόκαλοι, etiam in urbanis aedibus, si alio loco nequirent, saltem in tectis ea habebant, in quibus per aestatem voluptatem capiebant. Seneca testis est variis locis, Casaub. ad Suet. Aug. cap. 72. Tibullus lib. III. Eleg. 3. *Et nemora in domibus sacros imitantia lucos.* Horat. Epist. ad Aristium Fuscum: *Nempe inter varias nutritur silva columnas, Laudaturque domus, longos quae prospicit agros,* rus enim in ipsa urbe quaeri, ostendit. Tale autem in Crassi Oratoris olim domo, nemus, in quo arbores, sex H. S. millies aestimatae fuere. Plin. lib. XVII. cap. 1. lotos fuisse, adjicit. Meminit ejus etiam Val. Max. lib. IX. cap. 1. rem tamen aliter referens. Sed & Nepos in vita Attici, *Domum*, inquit, *habuit in colle Quirinali Tampilanam, ab avunculo hereditate relictam, cujus amoenitas non aedificio sed silva constabat.* Quin in ipsis domuum fastigiis habuisse, aperte indicat Sen. Ep. CXXXIII. *Non vivunt contra naturam, qui pomaria in summis turribus serunt, quorum silvae in tectis domorum ac fastigiis nutant, inde ortis radicibus, quo improbe cacumina egissent?* Haec Torrent. ad Horat. lib. III. 3. Carm. Od. X. RUPERT.

VILLAS] De quarum olim per Italiam amoenitate, passim multa legere est apud scriptores, veluti Cic. praesertim in Epist. ad Att. & ad Quintum fratrem, ubi & suas villulas, ocellos Italiae indigetat lib. XVI. ad Att. Ep. 6. ibi: *Cur ego tecum non sum? cur ocellos Italiae villulas meas non video?* Item apud Senecam tum alibi, tum Epist. LV. ubi villam Variae describit, & Plin. jun. lib. II. ep. ad Gallum, ubi Laurentinum suum, & lib. V. ep. ad Apollinarem, ubi Tuscos suos, id est agrum & villam, quaeque habuit in Tuscia sive Hetruria; fusissime & curatissime describit. Sed & lib. IX. epist. ad Romanum idem villarum suarum amoenitatem, quas habuit ad Larium lacum, graphice verbis depingit. Sed & apud Agellium, Horatium, Martialem, Statium in Silvis, Ausonium, Sidonium Apolinarem, aliosque veterum multa de gratia cultuque villarum, illorum tem-

[a] exaedificatas, visere templa deorum, quae nostri majores, [b] religiosissumi mortales, fecere. Verum [c] illi delubra deorum pietate, [a] do-

VARIANTES LECTIONES.

a *aedificatas* A. D. E. F. G. H. I. K. b *viri relig. mort.* C. G. *viri r. fuere mortales* D. *relig. fec. mort.* H. c *ubi* B.

NOTAE VARIORUM.

temporum legere est; inprimis vero etiam apud rei rusticae scriptores, Varronem & Columellam, quorum ille etiam hominum, sui aevi, luxuriam suggillat lib. I. de re rust. cap. 13. *quod, villas ut quam maximas ac politissimas haberent, darent operam, ac cum Metelli ac Luculli villis, pessimo publico aedificatis certarent.* Denique non ad fructuum rationem, sed, ut ait, ad libidines indomitas dirigerent aedificationem villarum. Qui locus satis explicat Sallustium, quorum ille procerum villas perstrinxerit. Adde his, quae diximus, supra cit. Lips. lib. I. Admir. cap. 14. sub f. Pigh. in Herc. Prodic. pag. 367. 368. & seqq. Heins. in Horat. pag. 52. 53. De positura vero & nominibus villarum rursus Lips. ad Tac. lib. IV. Annal. cap. 59. & 67. Et cur non villae gratae essent, cum in iis, ut & in praetoriis elegantiorum hominum, phasiani, gallinae rusticae, meleagrides, psittaci, merulae albae, & aves aliae id genus rarae & inusitatae, non solum ad gulam & culinam habebantur, sed etiam ad voluptatem & ornamentum villae. Vid. Salm. ad Lampr. Elag. p. 192. RUPERT.

COGNOVERIS] Priscianus, pro verbo *Cognoveris*, *videas* legit. Ego, repugnantibus libris omnibus, nihil mutavi. POPMA.

IN URBIUM MODUM EXAEDIFICATAS] M. Senec. in excerptis lib. V. Contr. 5. *Infinitis porrectae spatiis ambulationes, & urbium solo aedificatae domus, non nos prope a publico excludunt?* Idem Epist. XC. de antiquis illis: *Non habebant domos instar urbium.* GRASW.

AEDIFICATAS] Manuscripta volumina, *exaedificatas:* nec secus exemplar Beroaldinum. Utraque lectio probe quadrat. verbo *exaedificare* non semel Cicero utitur. RIV.

EXAEDIFICATAS] Sic etiam Pall. codd. addita praepositione *ex*. GRUT. Manuscripta volumina, *exaedificatas:* nec secus exemplar Beroaldinum; utraque lectio probe quadrat. verbo *exaedificare* non semel Cicero utitur. RIV. Sic etiam Pall. Codd. addita praepositione *ex*. GRUT. Sic Priscian. pag. 1210. & λ. γ. at Bal. Digb. Magd. Venetae & Reg. *aedificatas.* WASSE.

VISERE TEMPLA DEORUM, QUAE NOSTRI MAJORES] Simplice cultu puta & sine opibus fecere. Ritus bonus, probatus Platoni. Cujus haec recitat Cicero lib. III. de Legibus: *Aurum & argentum in urbibus & privatim & in fanis invidiosa res est. Tum ebur ex immani corpore extractum haud satis castum donum Deo. Jam aes & ferrum duelli instrumenta, non fani. Ligneum autem quod quisque voluerit, uno e ligno dedicato: itemque lapideum in delubris communibus. Textile ne operosius, quam mulieris opus menstruum. Color albus praecipue decorus Deo est, cum in caeteris, tum maxime in textili. Tincta vero absint, nisi a bellicis insignibus. Divinissima autem dona aves & formae ab uno pictore uno absolutae die.* GRASW.

RELIGIOSISSIMI MORTALES] Hanc etiam Romanorum pietatem, praeter Polybium, celebrat & Cicero, pro Milone; ubi majorum laudat sapientiam: *qui sacra, qui ceremonias, qui auspicia & ipsi sanctissime coluerunt, & nobis suis posteris,* inquit, *prodiderunt.* Iterum de Haruspicum respons. *Pietate ac religione atque hac vera sapientia, quod Deorum immortalium numine omnia regi gubernarique prospeximus, omnes gentes nationesque superavimus.* GRASW.

VERUM ILLI DELUBRA DEORUM PIETATE] Cic. lib. II. de Legibus: *Ad divos adeunto caste; pietatem adhibento: opes amovento.* Et infra, ubi legem hanc explicat: *Quod autem pietatem adhiberi, opes amoveri jubet; significat probitatem gratam esse Deo, sumptum esse removendum. Quid est enim cum paupertatem divitiis etiam esse inter homines aequalem velimus, cur eam semptu ad sacra adhibito, Deorum aditu arceamus? praesertim cum ipsi Deo nihil minus gratum futurum sit, quam non omnibus patere ad se placandum & colendum viam.* Hinc & Senec. lib. I. de Benef. cap. 6. *nec in victimis quidem, licet optimae sint, auroque praefulgeant, Deorum est honos; sed pia ac recta voluntate venerantium. Itaque boni etiam farre ac fritillo religiosi sunt; mali rursus non effugiunt impietatem; quamvis aras sanguine multo cruentaverint.* Et Plinius Paneg. *Animadverto etiam, Deos ipsos non tam accuratis adorantium precibus, quam innocentia & sanctitate laetari, gratioremque existimari, qui delubris eorum puram castamque mentem, quam qui meditatum carmen intulerit.* Juxta haec ergo illi veteres pietate magis,

[a] domos suas gloria decorabant; neque victis quidquam, praeter in-

VARIANTES LECTIONES.

a *domosque suas* B.

NOTAE VARIORUM.

gis, quam sumptu Deos venerabantur: quod & Livius asserit lib. III. *Inter haec ab Latinis & Etruscis legati gratulatum de concordia Patrum ac plebis Romam venerunt: donumque ob eam Jovi Opt. Max. coronam auream in Capitolium tulere, parvi ponderis, prout res haud opulentae erant, colebanturque religiones pie magis, quam magnifice.* GRASW. Egregie Cicero Accusat. in Verrem c. 1. p. 460. BROUKH.

DELUBRA DEORUM] Pro *deorum* L. I. 3. Balliol. *omni.* Sane repetitio τοῦ *deorum* non placet. Solent etiam auctores *delubra* absolute ponere & sine Genitivo. Plautus Poenul. V. 4. 2. Tacitus Hist. IV. 53. & I. 2. Virgilius *Principio* delubra *adeunt pacemque per aras Exquirunt.* Lex XII. Tab. apud Cic. de N. Deorum. *Constructa a patribus* delubra *habento.* Cicero apud Gell. XIII. 24. Minutius Felix, *majores nostri &c. ut instituendis Sacris operam navaverunt.* Placet, quum in hoc auctore sumus, locum ejus vexatissimum apponere. Sic ergo ille cap. 20. *Quid formae ipsae & habitus? nonne arguunt ludibria & dedecora deorum vestrorum* &c. *Quid ipse Jupiter vester? modo imberbis statuitur, modo barbatus locatur, & cum Hammon dicitur, habet cornua; & cum Capitolinus, tunc gerit fulmina; & cum Latiaris, cruore perfunditur, & cum Feretrius,* non auditur. Wowerus, *aditur*, Cl. Perizonius, *pompa aditur.* Quid si, *Io auditur?* quod si literis minusculis scribatur, & super *o* ponatur tonus circumflexus ad hunc modum (*Iô*) vel duo puncta ob diaeresin, haud longe abibit a voce *non* quod Minutianos codices obsidet: De hoc more Varro de L. Lat. V. pag. 58. *Triumphare appellatum, quod cum Imp. milites redeuntes clamitant per urbem in Capitolium eunti,* Io Triumphe, Io. Horatius V. 2. *Tuque dum procedis* Io Triumphe. *Non semel dicemus,* Io Triumphe, *Civitas omnis.* Fuse Ovidius Trist. IV. Eleg. 11.

Hos super in curru Caesar victore veheris
Purpureus, populi rite per ora tui:
Quaque ibis manibus circumplaudere tuorum
Undique jactato flore tegente vias.
Tempora Phoebea lauro cingentur, Ioque
Miles, Io, *magna voce,* Triumphe, *canet.*
Inde petes arcem delubra faventia votis,
Et dabitur merito laurea vota Jovi.

Confer Lucanum VI. 160. Senecam de Consol. ad Helvid. X. Lipsium ad 11. Annal. Taciti. Martialem VII. 6. Alcimum Avitum VI. 6. Videtur alludere Minutius ad Senecam de Vita beata cap. 26. *Sic vestras hallucinationes* &c. Quod ad Sallustium attinet, vox *Deorum* opponitur τῷ *suas*, ideoque recte faciet qui utrumque sustulerit. Denique locus est subobscurus & interpretatione juvandus: inspiciamus templa deorum, omnium aedificiorum sumtuosissima, quatenus a religiosissimis aedificata. Eo autem prorupit aetatis nostra luxuria, ut privati cujuslibet aedes illa superent. At majorum domus & templa non tam externo sumtu, quam pietate & gloria enituere. Hunc colorem saepe tractat Demosthenes, v. g. in Orat. de Repub. pag. 71. Οἰκοδομήματα μὲν γε, καὶ κόσμον τῆς πόλεως ἱερῶν &c. τοιαῦτα καὶ τοσαῦτα κατέλιπον ἐκεῖνοι· ὥστε μηδενὶ τῶν ἐπιγιγνομένων ὑπερβολὴν λελεῖφθαι προπύλαια &c. Τὰς δὲ ἰδίας οἰκίας τῶν ἐν δυνάμει τότε γενομένων οὕτω μετρίας &c. ὥστε τὴν Κίμωνος &c. οἰκίαν ὁρᾷ τῆς τοῦ γείτονος οὐδὲν σεμνοτέραν οὖσαν. Et Olynthiac. III. pag. 113. δημοσίᾳ μὲν τοίνυν οἰκοδομήματα καὶ κάλλη καὶ τοιαῦτα καὶ τοσαῦτα κατεσκεύασαν ἡμῖν ἱερῶν, ὥστε μηδενὶ τῶν ἐπιγιγνομένων ὑπερβολὴν λελεῖφθαι. ἰδίᾳ δ' οὕτω σώφρονες ἦσαν, καὶ σφόδρα ἐν τῷ τῆς πολιτείας ἤθει μένοντες ὥστε τῆς Ἀριστείδου &c. οἰκίαν εἴτις ἄρα οἶδεν ὑμῶν ὁποία ποτ' ἐστὶν, ὁρᾷ τῆς τοῦ γείτονος οὐδὲν σεμνοτέραν οὖσαν. Ἐκ δὲ τοῦ τὰ μὲν Ἑλληνικὰ πιστῶς τὰ δὲ πρὸς τοὺς θεοὺς εὐσεβῶς, τὰ δ' ἐν αὑτοῖς ἴσως διοικεῖν &c. Sallustium sequitur Apulejus de D. Socr. *Igitur illas aedificiorum species, in quas* patrimonia sua profuderunt, *amoenissimas & extructissimas deprehendas: aulas aemulas urbium* conditas, domos vice templorum *exornatas. Cum bene ista, per quae divitias suas disposuit ac fulcit.* Adi Senecam de Benef. VII. 10. Ep. 123. Consol. ad Helv. IX. Claudian, Ruff. II. 448. & B. Gil. 98. Valerium lib. IX. Cic. pro Mil. &, pro Domo sua. Lipsium de magnitudine Romae cap. ult. Olympiodorum apud Photium. Lucanum X. 3. Ciceronem IV. Priscianus pag. 477. & B. Pub. *domus.* Regius, *domos sua gloria.* Gloria decorare duriusculum, sed lectionem asserunt Codd. & Priscianus. Noster in Jug. *gloria honoravisti* quod adhuc durius est; quo modo & *decorare honoribus* apud Ciceronem pro C. Balbo. *Idem* de Oratore: *aeterna triumphi* laude *Imp.* decorare. Ennius: *Ne-*

injuriae licentiam, eripiebant. At hi contra, ignavissumi homines, per sum-

NOTAE VARIORUM.

Nemo me lachrimis decoret. Apulejus Flor. cap. 16. *qui me in illa Curia honestissimis* acclamationibus decoravere. Martianus cap. 6. de India pag. 224. *Omnes Indicomarum* fuco decorantur. Lege *indico* Mares, sic enim Cod. B. Pub. Verum Oxoniensis & C. C. C. lectionem alteram servant. Wasse.

Domos suas gloria decorabant] Cic. lib. III. de Legibus: *Domum cum laude redeunto. Nihil enim praeter laudem bonis atque innocentibus, neque ex hostibus, neque a sociis repetendum.* Idem lib. I. in Verrem: *Quid ego de M. Marcello loquar, qui Syracusas, urbem ornatissimam, cepit? quid de L. Scipione, qui bellum in Asia gessit, Antiochumque, regem potentissimum, vicit? quid de Flaminio, qui regem Philippum, & Macedoniam subegit? quid de L. Paullo, qui regem Persen vi ac virtute superavit? quid de L. Mummio, qui urbem pulcherrimam atque ornatissimam Corinthum, plenissimam rerum omnium, sustulit, urbesque Achaiae, Boeotiaeque multas sub imperium populi Rom. ditionemque subjunxit? quorum domus cum honore & virtute florerent, signis & tabulis pictis erant vacuae.* Rursus in eundem lib. IV. *In hac partitione ornatus non plus victoria Marcelli populus Rom. appetivit, quam humanitas Syracusis reservavit. Romam quae asportata sunt ad aedem Honoris atque Virtutis, itemque aliis in locis, videmus. Nihil in aedibus, nihil in hortis posuit, nihil in suburbano: putavit, si urbis ornamenta domum suam non contulisset, domum suam ornamento urbi futuram.* Grasw.

Neque victis quidquam, praeter injuriae licentiam, eripiebant] Sic Orat. I. de Leg. Agrar. *Majores nostri Capua Magistratus, senatum, consilium, omnia denique Reipublicae insignia sustulerunt. Neque aliud quidquam nisi inane nomen Capuae reliquerunt. Non crudelitate (quid enim illis fuit clementius, qui etiam externis hostibus victis sua saepissime reddiderunt?) sed consilio: quod videbant, si quod Reipublicae vestigium illis moenibus contineretur, urbem ipsam imperio domicilium praebere posse.* Grasw.

Injuriae licentiam] Huc spectat Ammianus XVII. 13. *Deliberatum est tamen id quoque lenius vindicari, quam criminum magnitudo poscebat, hactenus ultione porrecta, ut ad longinqua translati, amitterent copiam nostra vexandi.* Rutilius I. vs. 69.

Mitigat armatas victrix clementia vires;

Et 63.

Fecisti patriam diversis gentibus unam,
Profuit injustis te dominante capi.
Dumque offers victis proprii consortia juris,
Urbem fecisti quod prius orbis erat.

Amicus meus egregie doctus, *profuit incultis.* Ego vero cum Barthio alterum teneo; *injusti* sunt extra leges moresque projecti, & ferarum ritu degentes, illos, dicit auctor, legibus datis tandem mitescere in hominem. Locus iste Rutilii, nisi fallor, ex Plinii N. Hist. III. 5. haustus & expressus est. *Terra Italia omnium terrarum alumna, eadem & parens, numine deum electa quae coelum ipsum clarius faceret, sparsa congregaret imperia, ritusque molliret, & tot populorum discordes ferasque linguas sermonis commercia contraheret: colloquia & humanitatem homini daret: breviterque* una cunctarum gentium in toto orbe Patria fieret. Claudianus III. Stilich. vs. 150.

Haec est in gremium victos *quae sola recepit,*
Humanumque genus communi nomine *fovit*
Matris non Dominae ritu: civesque vocavit
Quos domuit; nexuque pio longinqua revinxit.

Hinc ad Medaeam Jason apud Euripidem, Cl. Barnes.

Πρῶτον μὲν Ἑλλάδ' ἀντὶ βαρβάρου χθονὸς
Γαῖαν κατοικεῖς, καὶ δίκην ἐπίστασαι,
Νόμοις τε χρῆσθαι, μὴ πρὸς ἰσχύος χάριν.

Sallustium sequitur Cassiodorus Var. III. 43. *Quid enim proficit Barbaros removisse* confusos, *nisi vivatur* ex legibus? &c. *Nobis propositum est sic vincere, ut subjecti se doleant nostrum dominium tardius acquisisse.* Themistius Orat. XIV. pag. 342. Μόνοι γὰρ οὗτοι νικῶσιν ἐπ' ὠφελείᾳ τῶν ἡττωμένων. Wasse.

At hi contra, ignavissumi homines, per summum scelus omnia ea sociis adimere, quae fortissumi viri victores hostibus reliquerunt] Qualis & Marcellus, de quo lib. II. in Verr. Cicero: *Denique ille ipse M. Marcellus, cujus in Sicilia virtutem hostes, misericordiam victi, fidem caeteri Siculi perspexerunt, non solum sociis in eo bello consuluit, verum etiam superatis hostibus temperavit. Urbem pulcherrimam Syracusas, quae cum manu munitissima esset, tum loci natura ac mari claudebatur, cum vi consilioque cepisset, non solum incolumem passus est esse, sed ita reliquit ornatam, ut idem esset monimentum victoriae, mansuetudinis, continentiae, cum homines viderent, & quid expugnasset, & quibus pepercisset, & quae reliquisset.* Hoc vero illi sibi honestum putabant, eodem teste in eundem, Lib. IV. *Honestius est Reipublicae nostrae, Judices, ea, quae illis pulchra esse videantur, imperatorem nostrum in bello reliquisse, quam praetorem in pace abstulisse.* Nec honestum tantum, sed & magis

ſummum ſcelus, omnia [a] ea [b] ſociis adimere, quae fortiſſumi viri [c] victores [a] ho-

VARIANTES LECTIONES.

a Abeſt *ea* ab A. b *ſociis ſuis* B. c *victores* abeſt a D.

NOTAE VARIORUM.

gis tutum, eodem Libro: *Etenim mirandum in modum, Graeci rebus iſtis, quas nos contemnimus, delectantur. Itaque majores noſtri facile patiebantur, haec eſſe quam plurima apud ſocios, ut imperio noſtri quam ornatiſſimi florentiſſimique eſſent: apud eos autem, quos vectigales, aut ſtipendiarios fecerant, tamen haec relinquebant, ut illi, quibus ea jucunda videbantur, haberent haec oblectamenta & ſolatia ſervitutis.* At jam haec ignaviſſimi homines vel ſociis adimebant. Quippe ut Livius lib. XXIX. *Exercitus licentia corruptus, ſociis magis, quam hoſti timendus.* Parem etiam rapinam exercuerant caeteri, teſte Cicer. pro Leg. Manilia: *Ejuſmodi in provinciam homines cum imperio mittimus, ut etiamſi ab hoſte defendant, tamen ipſorum adventus in urbes ſociorum non multum ab hoſtili expugnatione differat.* Quid idem III. in Verrem? *Verrem eſſe, qui cum L. Mummio certet, ut plures hic ſociorum urbes, quam ille hoſtium ſpoliaſſe videatur.* Iterum eadem oratione: *Lugent omnes provinciae, queruntur omnes liberi populi, regna denique jam omnia de noſtris cupiditatibus & injuriis expoſtulant. Locus intra Oceanum jam nullus eſt, neque tam longinquus, neque tam reconditus, quo non per haec tempora noſtrorum hominum libido iniquitaſque pervaſerit.* Similis eſt de omnibus Romanis querela in divina oratione Galgaci illius apud Tacitum in vita Julii Agricolae: *quorum ſuperbiam fruſtra per obſequium & modeſtiam effugeris: raptores orbis, poſtquam cuncta vaſtantibus defuere terrae, & mare ſcrutantur: ſi locuples hoſtis eſt, avari: ſi pauper, ambitioſi: ſoli omnium opes atque inopiam pari affectu concupiſcunt; auferre, trucidare, rapere falſis nominibus imperium: atque ubi ſolitudinem faciunt, pacem appellant.* Cujus generis exemplum accipit ab eodem Tacito lib. XIV. Annal. *Rex Icenorum Praſutagus, longa opulentia clarus, Caeſarem haeredem duaſque filias ſcripſerat, tali obſequio ratus regnum & domum ſuam procul injuria fore, quod contra vertit, adeo ut regnum per centuriones, domus per ſervos, velut capta vaſtarentur. Jam primum uxor Boodicia verberibus affecta, & filiae ſtupro violatae ſunt. Praecipui quoque Icenorum, quaſi cunctam regionem muneri accepiſſent, avitis bonis exuuntur, & propinqui regis inter mancipia trahebantur.* Apud eundem lib. IV. Hiſt. conqueritur itidem Civilis: *Neque enim ſocietatem ut olim, ſed tanquam mancipia haberi. Quando legatum, gravi quidem comitatu, & ſuperbo cum imperio venire, tradi ſe praefectis centurionibuſque. Quos ubi ſpoliis & ſanguine expleverint, mutari exquirique novos ſinus & varia praedandi vocabula.* GRÆW.

QUAE FORTISSIMI VIRI VICTORES RELIQUERANT] In vetuſtioribus quibuſdam eſt *hoſtibus reliquerant.* Eſt enim perperam hic Dativus in recentioribus omiſſus, ni fallor, nam hoſtes oppoſuit ſociis, fortiſſimos viros ignaviſſimis hominibus, relinquere denique τὸ *adimere*, ſaluti victoriam. RIV. Legendum contenderim, *Quae fortiſſimi viri victis reliquerant*, vel *victores victis reliquerant*: comparat enim fortiſſimos viros cum ignaviſſimis, ſocios cum victis, aitque ea quae fortiſſimi viri victores victis reliquerant, ea ignaviſſimos a ſociis per ſcelus auferre. Cicero in Verr. in eandem ſententiam multa: ut illud; *Nemo fere veſtrum eſt, quin quemadmodum captae ſunt a M. Marcello Syracuſae, ſaepe audierit, nonnunquam & in Annalibus legerit: conferte hanc pacem cum illo bello; hujus praetoris adventum, cum illius Imperatoris victoria; hujus cohortem impuram, cum illius exercitu invicto; hujus libidinem, illius continentiam: ab illo qui cepit, conditas, ab hoc qui conſtitutas accepit, captas dicetis Syracuſas.* Et item illud: *Nimirum haec forſitan illi mirantur, atque efferunt, eſto: verum tamen honeſtius eſt reipublicae noſtrae, Judices, ea quae illius pulcra eſſe videantur, Imperatorem noſtrum in bello reliquiſſe quam praetorem in pace abſtuliſſe.* CIACC. Videtur deeſſe vox, *victis*, ut ſit victores victis reliquerunt: vel vox, *victores*, in *victis* mutanda. Cicero lib. IV. in Verrem; *Nimium haec forſitan illi mirantur atque efferunt. Eſto. Veruntamen honeſtius erit Reipublicae noſtrae, Judices, ea quae illis pulcra eſſe videntur, Imperatorem noſtrum in bello reliquiſſe, quam Praetorem in pace abſtuliſſe*, &c. Quibus verbis Salluſtianam ſententiam plane expreſſit. URSIN.

VICTORES HOSTIBUS RELIQUERANT] Ita meliores MSS. Pall. etiam Bongarſianae margines; non *reliquerunt*, quod mediae aetatis editiones tantum obſidet, non etiam antiquiores. GRUT. Dativus hic (*hoſtibus*) in cunctis libris formis excuſis, omiſſus eſt: quem tamen alii ſe in vetuſtioribus quibuſdam inveniſſe affirmant, a quibus non diſſentio. *Hoſtes* oppoſuit Salluſtius *ſociis*, *fortiſſimos viros ignaviſſimis hominibus.* POPMA. Om. *hoſtibus* Ar. Reg. Mart. n. 1. 2. & Mark. γ. pro *hoſtibus* habet *victis*: vid. Silium XIV. 685. WASSE.

S PE-

[a] hostibus [b] reliquerant: proinde [c] quasi injuriam facere, id demum esset imperio uti.

XIII. Nam quid ea memorem, quae, nisi iis, qui videre, nemini credibilia sunt; a privatis compluribus subversos montes, maria [a] con-

VARIANTES LECTIONES.

a Delet *hostibus* A. B. C. E. F. G. H. K. L. M. N. b *reliquere* B. *reliquerunt* C. D. E. G. d Delet *quasi* A.

NOTAE VARIORUM.

PERINDE QUASI INJURIAM FACERE, ID DEMUM ESSET IMPERIO UTI] Legendum e manuscriptis, *proinde quasi*: nam ita fere veteres, ut est in Terentio Plautoque videre, nec raro apud Ciceronem, atque alios. RIVIUS. Nostri fere omnes *proinde*. WASSE. Quod interpretatur Vellejus Paterculus: *Magnitudinem fortunae suae peccandi licentia metiuntur, quicquid liberet, pro licito judicantes.* Vel ut Cicer. in Orat. pro Quintio: *Studio & cupiditati morem gerunt, & in ejusmodi rebus opes suas experiuntur, in quibus quo plus propter virtutem nobilitatemque possunt, eo minus quantum possint debent ostendere.* Et denuo in eadem: *Ita sine injuria potentiam levem atque inopem esse arbitrantur.* Vetus hoc mortalibus vitium est. Sunt enim, Seneca teste, in Agamemnone:

——— *Jura regnorum haud nova.*
Nobis maligni judices, aequi sibi,
Id esse regni maximum pignus putant,
Si quicquid aliis non licet, solis licet.

Et Liv. lib. III. *Tanquam id sit plus posse in civitate, plus levitatis ac licentiae habere.* Talem & illum memorat Latinus Pacatus Panegyr. de quo sic: *Sed illi quidem stulta omnis ratio captandae laudis videbatur, qui praeter insitum pessimo cuique boni exempli odium, summam felicitatem habendi ac nocendi fine determinans, non solum ut quam plurimum quaereret, sed ut nihil cuiquam reliqui faceret, laborabat.* Et Seneca lib. II. de Ira cap. 5. *Volesus nuper sub D. Augusto proconsul Asiae, cum CCC. una die securi percussisset, incedens inter cadavera vultu superbo, quasi magnificum quiddam conspiciendumque fecisset, Graece proclamavit: O rem regiam!* Tacitus lib. XVI. Annal. *Tempus damnationi* (Thraseae & Sorani) *delectum, quo Teridates accipiendo Armeniae regno adventabat: ut ad externa rumoribus intestinum scelus obscuraretur, an ut magnitudinem imperatoriam caede insignium virorum quasi regio facinore ostentaret.* Aliter Theodosius, de quo Latinus Pacatus Panegyr. *Idem qui fuisti, & tantum tibi per te licet, quantum per leges licebat; jus summum facultate & copia commodandi, non securitate peccandi experiris. Unum tibi praestitit principatus, ut certum haberemus omnes, etiam sub imperatoribus aliis vixisse te legibus tuis. Nam qui nihil facit licenter, quum potest, nunquam voluit.* Quod quidem vere nobilis animi esse, apud Liv. lib. VII. Corvinus gloriatur: *Ego sum M. Valerius Corvinus, milites, cujus vos nobilitatem beneficiis erga vos, non injuriis sensistis; nullius superbae legis in vos, nullius crudelis SConsulti autor.* Recte Ammianus lib. XIX. *Exsultare moestis casibus effraenate non decet, ne videantur licentia regi subjecti, non potestate. Imitandus sit Tullius, cum parcere vel laedere potuisset, ignoscendi quaerens causas, non puniendi occasiones; quod judicis lenti & considerati est proprium.* GRASW.

IMPERIO UTI] Sua retinere privatae domus, *de alienis certare regiam laudem esse*, Tacit. An. II. 15. Cic. pro Quintio §. 34. *Neque illis umquam satis fuit illud obtinere, quod probari omnibus posset; ita sine injuria potentiam levem, atque inopem esse arbitrantur.* Est etiam Victoribus sua lex constituta: Euripides Hecuba 1283. Οὐ τοὺς κρατοῦντας χρὴ κρατεῖν, ἃ μὴ χρεών. WASSE.

A PRIVATIS COMPLURIBUS SUBVERSOS MONTES, MARIA CONSTRUCTA ESSE] *Constrata*, Fulvii Ursini liber, impressam tamen lectionem magis probo: dixit enim idem Sallustius infra 14. *Divitias profundere exstruendo mari, & montibus coaequandis.* vide Plinium lib. IX. cap. 54. ALD.

MARIA CONTRACTA ESSE] Libuit novam introducere lectionem, sed auctoribus libris, ita enim legas in Pal. tert. allusitque & Pal. sept. in quo *constracta*; & meus Com. in quo tantum, *contra esse*: quod non nemini salivam movere poterat; vix mihi; cui in oculis Horatianum: *Contracta pisces aequora sentiunt Jactis in altum molibus.* In MSS. aliis visitur partim *constracta*, partim *constrata*, neutrum male, certe neutrum falso; nisi abblandiretur magis scriptura quam posui; utrumque expressit Petronius versu uno:

Expelluntur aquae saxis: mare nascitur arvis.

Alterum iteratur infra cap. 20. *Etenim quis mor-*

a conſtructa eſſe, quibus mihi videntur ludibrio fuiſſe divitiae; quip-

pe,

VARIANTES LECTIONES.

a *conſtrata* A. B. E. H. (*conſtructa* in I. ſed ſuperſcript. *conſtrata*) K. M.

NOTAE VARIORUM.

talium, cui virile ingenium eſt, tolerare poteſt, illis divitias ſuperare, quas profundant in exſtruendo mari, & montibus coaequandis &c. ſed ne quid diſſimulem, neque ibi videtur id verbi ſincerum, nam non *unum* tantum exſtruebant *mare*, ſed alia atque alia; itaque confeci olim *excludendo*, quod tamen metuo ne naſutioribus probem, quibus in memoria eſſe poteſt Valer. Maximus lib. IX. cap. 1. Plinius lib. IX. cap. 54. aliique. Grut. Inſanas illas moles & aedificationes inſectatur, & fortean Lucullum tangit, qui Xerxes togatus ob id dictus fuit; de quo vide Plinium, Plutarchum, & Vellejum. Horat. lib. III. Ode 1. conqueritur:

Contracta piſces aequora ſentiunt,
Jactis in altum molibus,

Uſus eſt voce *jactis*, inquit interpres vetus, quod eſt aedificantium, nam *jaci in mare moles* dicuntur, quoties excluditur aqua. Idem Horatius alibi dixit:

Structas in altum divitias.

In veteri Gloſſario *moles jactae* exponuntur τὰ θεμέλια, &, βληθέντες θεμέλιοι. Coler. Pal. tertius *contracta eſſe*, alluditque Pal. ſept. in quo *conſtracta*. Neutrum malum, dicit Gruterus; Manutius *conſtructa* mavult; quam lectionem eruditiſſimus Gronovius diatr. in Silv. Statii, ferri poſſe putat, ſi explicentur in piſcinas redacta, quae naſcuntur arvis: ut *ſtructum ſtagnum* Tacito, *circumſtructus lacus* Suetonio. Mihi unice placet illud *contracta*, hoc eſt, extruſa ad piſcinas. Seneca locum in animo habuit lib. I. de Ira cap. ult. quum de Luxuria inquit: *Ebore ſuſtineri vult, purpura veſtiri, auro tegi, terras transferre, maria concludere, flumina praecipitare, nemora ſuſpendere.* Juſtin. lib. II. cap. 10. §. 24. dixit, *maria per compendium ducere*, phraſi prorſus gemina. Horatius tamen omnium ſimilimus lib. III. od. 1.

Contracta piſces aequora ſentiunt.
Jactis in altum molibus.

Vulgatum, *conſtrata*, (in quo retinendo clementior eſt Gruter.) prorſus non habet locum. De Xerxe ita loquuntur veteres, ſed multitudinem navium ejus intelligunt, & pontem natantem, ſeu magna pontum ſub claſſe latentem: quale quid nulli privato Romanorum convenit. Maniſ. lib. I.

Perſidis & victor, ſtrarat quae claſſibus aequor.

Ita contra Scaligerum bene emendat modo laudatus Gronovius. Porro Salluſtius in hoc loco praecipue inſectatur inſana opera Oratae & Luculli. Varro: *Ad Neapolim L. Lucullus poſteaquam perfodiſſet montem, & maritima flumina immiſiſſet in piſcinas, quae reciproca fluerent, ipſe Neptuno non concederet.* Adde Val. Maximum, Tibullum, Columellam, Vellejum, Plinium, Plutarchum, Dionem. Rupert. *Conſtrata* Urſini Liber. Aldus, *conſtrata* potius legendum quam *conſtructa* vel *contracta*, quae verba minus exprimunt immenſum luxum quem Salluſt. notare voluit. *Conſtrata*, i. e. *completa* & aequata injectis molibus, Popma; Eleganter quidem Gruterus, ſed *conſtructa* ed. Veneta 1478. & Markii γ. Pemb. *conſtruta*; ſuperpoſito, c. ſed eodem plane atramento: in marg. al. *conſtrata*, & ſic Mark. λ. ed. vetus Venet. 1470. *conſtrata*; & ſic legiſſe videtur Ambroſ. in Hexaem. V. 10. *Deficit terra hominibus*, ſternuntur *& maria, rurſus pro ſingulorum libidine inciditur terra*, mare infunditur, *ut inſulas faciant, ut poſſideant freta, ſpatia maris ſibi vendicant jure mancipii, piſciumque jura ſicut vernaculorum conditione ſibi ſervitii ſubjecta commemorant.* Verum ſi Lucullum innuat, malim *conſtricta* vel *conſtructa*; nam mare jactis hinc inde molibus intromittebatur. Vellejus II. 33. *quem ob injectas moles mari, & receptum ſuffoſſis montibus in terras* mare, *haud infacete Magnus* Pompejus Xerxen togatum *vocare aſſueverat.* Hoc dictum Tuberoni aſcribit Plutarchus pag. 518. qui ſubverſionem *montium* ita memorat: λόφους ἀνακρεμαννύντος αὐτοῦ μεγάλοις ὀρύγμασι. pro, *p. profundant*. τῷ πλούτῳ ῥύδην καταχρώμενος. Plin. IX. §. 80. de eodem, *Euripum & maria admiſit.* Varro de R. R. III. ad finem *Contra ad Neapolim L. Lucullus, poſteaquam* perfodiſſet montem, *ac maritima* flumina immiſiſſet, *in piſcinas quae reciprocae fluerent, ipſe Neptuno non cederet de piſcatu.* Infra: *In Bajano autem tanta ardebat cura, ut Architecto permiſerit* ut ſuam pecuniam conſumeret, *dummodo perduceret ſpecus e piſcinis in mare*, objectaculo *quo aeſtus bis quotidie ab exorta luna ad proximam novam introire ac redire rurſus in*

pe, quas honeste habere [a] licebat, [b] abuti per turpitudinem properabant. Sed libido stupri, [c] ganeae, caeterique cultus non minor; in-

VARIANTES LECTIONES.

a *liceat* G. b *p. t. a. probabant.* B. *pro turpitudine* H. *properabat* D. c *ganeaeque* A. *&* *ganeae* H.

NOTAE VARIORUM.

mare posset, ac refrigerare piscinas. Plin. N. Hist. XXXVI. cap. 15. montes *perfossos, convalles aequatas.* Huic lectioni favet etiam Seneca de Ira: *Terras transferre*, maria concludere. denique optime respondet *subversioni montium constructio maris*, perit aliter omnis ex oppositione venustas. Sed & noster infra: in *exstruendo mari. Constrata maria* sunt *contabulata*, quod verbum de Xerxe usurpat Curtius, V. 7. Contabulato *mari molibus, perfossisque montibus, in quorum specus fretum* immissum est. Vid. Victor in Antonino Philos. & Seneca Suasor. pag. 15. Horat. II. Od. 18. Wasse.

Quibus mihi videntur ludibrio fuisse divitiae] Sic disposuerant voces membranacei, antea erat, sono minus amoeno, *quibus mihi ludibrio videntur, &c.* Grut. De divitiis earumque usu Cicero pro Domo sua: *Caduca semper & mobilia haec esse duxi: non virtutis atque ingenii, sed fortunae & temporum munera: quorum ego non tam facultatem unquam & copiam expetendam putavi, quam & in utendo rationem, & in carendo patientiam.* Grasw. Locus communis in prodigos, qui veluti per ludibrium, pecunia abutuntur, & ob id graviter notantur a Cic. lib. I. Off. Similiter Tacit. lib. II. de Vitellio, *eum, tanquam in summa abundantia, pecuniae illusisse.* Latini alio nomine dicunt *nepotes.* De cujus vocabuli significatione videndus est Casaubonus ad illud Persii Sat. ult.

Ut tuus iste nepos, olim satur anseris extis.

Plautus in Poenulo A. I. sc. 2. *lymphaticos numos false* ait *possidere, id est, qui exire gestiant, nec consistere queant*, sed lymphatici sint atque furiosi. Adelphasium pollicetur medicinam, seque effecturam, ut, si ad se deferantur lymphatici numi, consistant, quietique reddantur sanato furore & lymphatico morbo; ut pulcre diffundunt interpretes. Rupert.

Abuti per turpitudinem] Ita rursus omn. MSS. ordine verborum alio, neque secus edd. vett. Grut.

Sed lubido stupri, ganeae, caeterique cultus non minor; incesserat viros pati muliebria] Jure miremur Criticorum dissimulationem, nam hactenus fere lectum: *Sed libido stupri, ganeae, ceterique cultus non minor incesserat, viri pati muliebria &c.* at sic nulli prorsus MSS. nulli impressi ante editionem Laeti: omnes quippe repraesentare uno ore lectionem primam: quam etiam exstare in Romano codice indicant Ursinus; qui aliter tamen haec construit, ob distinctionem positam non suo loco, interim haud negaverim, non posse isthaec alia interpunctione accipi, ut dicatur, *incessisse viros lubido patiundi muliebria, &c.* Grut. Ita & Tacitus lib. III. Annal. *Inturbidus externis rebus annus, domi suspecta severitate adversum luxum, qui immensum proruperat ad cuncta, quis pecunia prodigitur. Sed alia sumptuum quamvis graviora, dissimulatis plerumque pretiis occultabantur; ventris & ganeae paratus adsiduis sermonibus vulgati, &c.* Quod de caetero cultu addit, consentit cum Seneca Epist. CXIV. *Ubi luxuriam late felicitas fudit, cultus primum corporum esse diligentior incipit, &c.* Grasw. Ganea Graeci dicunt occulta, teste Isidoro. Seneca vocat *aedilem metuentia*, lib. de Vita beata cap. 3. Nam aedilibus cura popinarum, fornicum, & eorum quae ad libidines, luxum, aleam spectabant. Petronius, *loca secretiora & anfractus obscurissimos.* Inde *ganeo*, id est, luxuriosus. Rupert.

Ganeae] Hoc Valla ne recte accipit, *ganeam* autem etiam Tacit. II. hist. 2. *Nemo in illa aula probitate aut industria certavit. Unum ad potentiam iter prodigis epulis, & sumtu Bajanae aquae satiare inexplebites Vitellii libidines.* Ne diutius necesse habeamus audire aliorum nugas de Bajanis aquis, restituo: *& sumtu ganeaque satiare inexplebiles Vitellii libidines* Palmer.

Ceterique cultus] Cultum accipimus pro elegantia, quae apud veteres pro vitio saepius reponebatur; quod Catonis auctoritate probat Gellius, scribens *elegantiam, sed quae minus laeto amoenoque cultu esset. Cultus* ad hoc apud veteres nunc in bonam, nunc in malam partem accipiebatur. Horatius:

Mundus erit, qui non offendet sordibus, atque
In neutram partem cultus miser. ———

Bonon. De quo scitum est Catonis apophthegma: *Cultus magna cura, magna virtutis incuria.* Leg

incesserat [a] viros [b] pati muliebria; mulieres pudicitiam in propatulo habe-

VARIANTES LECTIONES.

a *viri* G. H. b *muliebria pati* A. B. C. D. E. F. G. H. I. K.

NOTAE VARIORUM.

Lege Piccart. dec. XIV. cap. 1. Luxus Romanorum consistebat in tribus: in cultu corporis, deinde aedium, postremo conviviorum. De his singillatim agit Meursius in Roma Luxuriante. Rupert.

Non minor incesserat, viri pati muliebria] V. C. *Non minus incesserat, viros pati muliebria, &c.* Sic in oratione Lepidi: *Homines maximi nominis, non minus optimis majorum exemplis.* & Tacitus lib. XIII. Annal. *Non minus insignis eo anno impudicitia.* Potest tamen vulgata lectio defendi. Nam idem Tacitus lib. III. dixit: *Hinc Gracchi & Saturnini turbatores plebis, Nec minor largitor nomine Senatus Drusus.* Ciacconius & Ursin. Arond. *minus.* Reg. *non minor caeterisque cultus incesserat.* L. 2. *minor invaserat.* Martin & Venetae *non minor: incesserat viros.* L. 3. *etiam viros.* Caeteri fere *viri.* Firmicus de errore profan. Relig. legisse videtur *viros*, pag. 9. *Videre est in ipsis templis cum publico gemitu miseranda ludibria*, viros muliebria pati. Passio S. Pionii apud Ruinart. cap. IV. pag. 126. *Aut percurrentes in sexum* viros muliebria pati, *jugulato hospitii jure, cogebantur.* Viri Hegesippus IV. 25. *Nec solum ornatus foeminarum, sed etiam muliebris mollitia affectabatur, & illicitarum libidinum passiones*, viri muliebria *exercere, effoeminare vocem.* Huc etiam alludit Tertullianus de Virgin. vel. cap. 11. *Ac tu mulierem negas quam* muliebria pati *dicis.* Tacitus An. XI. 36. *In illo foedissimo coetu* passus muliebria. Tam absolute, quam sequente casu usus est, verbo *incessit*, at nunquam sententiam ab illo auspicatur. *Libido* hic indifferenter sumitur, secus ac solent aevi sequioris scriptores. Fulgentius II. 4. Libido *libet momentaliter.* Paulo supra: *Abscisae ergo vires temporis (Saturni:) id est, fructus, falce quam maxime, atque in humoribus viscerum, velut in mare projectae, libidinem gignant necesse est*, nullo sensu, lege ergo ex Vincentio, *falcesque maxillae in hum.* Priscian. 1186. *quippe* q. honeste n. l. p. t. ab. p. Regius abuti per t. p. Wasse.

Viros pati muliebria] AEmulatur phrasin Tacitus II. Annal. *Caesonius vitiis protectus est, tamquam in illo foedissimo coetu muliebria passus.* Tertull. de Virgin. Veland. *Menses tributa descendunt, ac tu mulierem negas, quem muliebria pati dicis?* Coler. Appositum verbum, *pati.* Seneca hoc sensu l. de Vita beata cap. 13. *Nulli corpus tuum patientiae vacat.* Statim autem post bellum Persicum, id malum invasit civitatem Romanam. Polyb. in Exc. Peiresc. pag. 152. Vide ibi Valesf. p. 26. Adde Diodor. Sic. in iisdem Exc. pag. 328. De Elagabalo vide stupenda in iisd. Dionis. pag. 764. De cultu corporis Lips. ad Tac. lib. III. An. cap. 53. Rupert.

Mulieres pudicitiam in propatulo habere] An alludit ad vestes pellucidas? Seneca lib. VII. de Benef. cap. 9. *Haec ingenti summa accersuntur, ut matronae nostrae, ne adulteris quidem plus sui in cubiculo, quam in publico ostendant.* Gemina sententia Contr. 7. lib. II. *Ut adultera tenui veste perspicua sit, & nihil in corpore uxoris suae plus maritus, quam quilibet alienus agnoverit.* Adde Bern. in Q. Misc. ad Germ. Tac. XC. Erant vero & stabula, sive *meritoria*, impuris illis Romuli nepotibus. *Consistoria libidinum* vocat Tertullianus. Inde nomen prostibulis. Nonius: Prostibulum, *quod ante stabulum, quaestus diurni ac nocturni gratia.* Enimvero non solum post horam nonam scorta copiam sui faciebant in publico. vid. not. ad Apul. lib. IV. Met. pag. 506. Adde Jos. Laurent. II. Polymath. 25. sed & Meretricius mos erat prostare in tecto. Rittersh. VII. Sacr. Lect. 5. Insuper, habebant & alio modo in propatulo pudicitiam; siquidem per ludos publicos in scenam introduci solebant meretrices, & exponi omnium non libidini, sed licentiae. Scilicet ut quae perditi homines in Mimis, & cetera obscenitate fabularum, paullo ante natantibus oculis viderant, ea, post ludos, in reliquo corpore peccarent. Clare Tertullianus: *Ipsa prostibula, publicae libidinis hostiae, in scena proferuntur, plus miserae in praesentia feminarum quibus solis latebant: Perque omnis aetatis, omnis dignitatis ora transducuntur; locus, stipes, elogium, etiam quibus opus non est, praedicatur.* Ex quo apparet, hanc productionem scortorum non sine solenni pompa fuisse, & cum praedicatione publica praeconis. Legendus Lipf. lib. I. Elect. cap. 11. Rupert.

In propatulo] Ἐς τὸ προφανὲς, servant praepositionem summo consensu libri scripti & editi; nec

habere; vescendi caussa, terra marique omnia exquirere; dormire prius, quam

NOTAE VARIORUM.

nec aliter locuti Gellius XVIII. 10. XIX. 4. Lactant. III. 16. Apulejus Apol. I. 1. & ter. in Metam. Tacit. IV. 74. An. XV. 43. Columella praefat. ad lib. IX. & sic Codex Arondelianus, quem cum editis olim contulimus. Plinius Epist. I. 8. Nepos Hannib. cap. 9. & sic Codex Col. Trin. apud Cantabr. Constantinus Imp. in Ep. ad Porphyrium Panegyristam. Aldhelmus de laud. Virg. cap. 1. & cap. 11. Claudius Mamertus III. pag. 747. at Mela I. 19. *Mossyni* propatulo *vescuntur*, *promiscue concumbunt.* Cicero addit substantivum, VI. Verrin. *In aperto ac* propatulo loco. Augustinus de Civ. D. II. 6. nove utitur; *Praebentur* propatulo *pudendis*, *&* secreta *laudandis.* Summam impudentiam innuit Sallustius; nam in re turpi, *Etsi non tenebras, at quiddam nubis opacae Quaerimus, atque aliquid luce patente minus.* WASSE. Sub dio, omnibus spectantibus: ὅπωσγε, ait *Dio*, ὁρῶντες ὠφελοῖντο. Casaub. ad Spart. pag. 19. RUPERTUS.

VESCENDI CAUSA TERRA MARIQUE OMNIA EXQUIRERE] Apud eundem Sallustium, conjuratione Catilinae, *anquirere vescendi. Sed libido stupri, ganeae, ceterique cultus non minor incesserat: viri pati muliebria, mulieres pudicitiam in propatulo habere: vescendi terra marique anquirirere: dormire prius quam somni cupido.* Sic scripserat Sallustius. sed ut prolixa est imperitia, mutarunt: *vescendi caussa terra marique omnia exquirere*, Os hominum: at dii me omnes oderint, nisi Orbilius multas praegnantes plagas inflicturus fuit discipulo, qui ita loqueretur. Liber Thosanus *caussa* omittit; & quod fari liceat, non facile, eo melior alius est; Coloniensis neque illud, *omnia*, agnoscit, & *inquirere*, repraesentat: e quo nos fecisse *anquirere*, crimen nostrum sit, nisi usque quaque injuriam eam hoc verbum accepit; ut Jugurtha: *Igitur rex, uti constituerat, in castra venerat* (ita repono ex Thosano) *ac pauca praesenti consilio loquutus de invidia sui facti. atque uti in deditionem acciperetur: reliqua cum Bestia, & Scauro secreta transegit: dein postero die, quasi per saturam sententiis anquisitis, in deditionem accipitur*, Thosanus, *inquisitis.* Quod autem *anquirere de reo*, &, *capitis anquirere*, haec talia frequentantur, itemque, *anquirere sententiis*, Inbuit credere idem hoc Sallustii loco fuisse. Tacitus III. Annal. *id solum Germanico super leges praestiterimus, quod in curia potius quam in foro, apud Senatum quam apud judices de morte ejus anquiritur.* PALM. Vide Pl. I. XVII. Macrob. 3. c. 16. Athenaeum, Juvenal. Sat. II. Horatium passim. COLER. *Nam delicati illi ac fluentes*, autore Latino Pac. in Paneg. *Quales saepe tulit Respublica, parum se lautos putabant, nisi luxuria vertisset annum, nisi hibernae poculis rosae innatassent; nisi aestivam in gemmis capacibus glaciem falerna fregissent; horum gulae angustus erat noster orbis. Namque appositas dapes non sapore sed sumptu aestimantes, illis demum cibis acquiescebant, quos extremus Oriens, aut positus extra Romanum Colchos imperium, aut famosa naufragiis marinis, quos invitae quodammodo reluctantique naturae hominum pericula rapuissent.* Ut jure exclamet Lucanus lib. IV.

—— O prodiga rerum
Luxuries, numquam parvo contenta paratu:
Et quaesitorum terrae pelagoque ciborum
Ambitiosa fames, & lautae gloria mensae!

Idem lib. IX.

In nemus ignotum nostrae venere secures,
Extremoque epulas mensasque petivimus orbe.

Nec immerito queritur Seneca Ep. LX. *Quamdiu sationibus implebimus magnarum urbium campos? quamdiu nobis populus metet? quamdiu unius mensae frumentum multa navigia, & quidem non ex uno mari subvehent?* Idem Praef. lib. V. Contr. *Quicquid avium volitat, quicquid piscium natat, quicquid ferarum discurrit, nostris sepelitur ventribus.* Tacitus lib. II. Hist. *Epularum foeda & inexplebilis libido. Ex Urbe atque Italia irritamenta gulae gestabantur, strepentibus ab utroque mari itineribus; exhausti conviviorum apparatibus principes civitatum: vastabantur ipsae civitates.* Rursum Seneca Epist. XCV. *Vide quantum rerum per unam gulam transiturarum permisceat luxuria, terrarum marisque vastatrix.* Ac Ep. CX. *Delectant te disposita, quae terra marique capiuntur. Alia eo gratiora, si recentia perferuntur ad mensam: alia si diu pasta & coacta pinguescere, fluunt ac vix saginam continent suam. Delectat te nidor horum arte quaesitus, &c.* Horum hominum stultitiam idem merito perstringit Ep. LXXXIX. *Ad vos deinde transeo, quorum profunda & insatiabilis gula hinc maria scrutatur, hinc terras. Alia hamis, alia laqueis, alia retium variis generibus cum magno labore persequitur: nullis animalibus, nisi ex fastidio, pax est. Quantulum enim ex istis epulis, quae per tot comparatis manus, fesso voluptatibus ore libatis? quantulum ex ista fera periculose capta dominus crudus ac nauseans gustat? quantulum ex tot conchyliis, tam longe advectis, per istum stomachum*

machum inexplebilem labitur? infelices etiam quod non intelligitis, vos majorem famem habere quam ventrem. Et de Provid. cap. 3. *Quid ergo? felicior esset, si in ventrem suum longinqui litoris pisces & peregrina aucupia congereret? si conchyliis superi atque inferi maris, pigritiam stomachi nauseantis erigeret? si ingenti pomorum strue cingeret primae formae feras captas multa caede venantium?* Idem Consf. ad Helviam IX. *Corporis exigua desideria sunt: frigus submovere vult: alimentis famam ac sitim extinguere: quicquid extra concupiscitur, vitiis, non usibus laboratur. Non est necesse omne perscrutari profundum, nec strage animalium ventrem onerare; nec conchylia ultimi maris ex ignoto litore eruere. Dii istos, deaeque perdant, quorum luxuria tam invidiosi imperii fines transscendit. Ultra Phasim capi volunt quod ambitiosam popinam instruat: nec piget a Parthis, a quibus nondum poenas repetiimus, aves petere. Undique convehunt, omnia nota fastidienti gulae. Quod dissolutus deliciis stomachus vix admittat, ab ultimo portatur Oceano.* GRASW. Exquirebant remotorum litorum pisces, peregrini aeris volucres, alieni temporis flores, de quibus Latinus Pacatus Drepanius, in Panegyrico, Theodosio Augusto dicto: *Nam delicati illi ac fluentes, & quales tulit saepe Respublica patrum, se lautos putabant, nisi luxuria vertisset annum, nisi hibernae poculis rosae innatassent, nisi aestiva, in gemmis capacibus, glacie, falerna fregissent. Horum gulae angustus erat noster orbis. Namque appositas dapes, non sapore, sed sumtu aestimantes, illis demum cibis acquiescebant, quos extremus Oriens, aut positus extra Romanum Colchus imperium, aut famosa naufragiis maria misissent, quos invitae quodammodo reluctantique naturae hominum pericula rapuissent.* Sic & praeter alios Manilius lib. V.

——— ——— ——— *Jam ventri longius iter,*
Quam modo militiae. Numidarum pascimur oris,
Phasidos & damnis.

Multus est etiam in hoc castigando luxu Seneca Consol. ad Helv. cap. 9. ubi Romanos suos, refert, omne perscrutatos esse profundum, ac strage animantium ignotorum ventrem onerasse, & conchylia ultima maris ex ignoto litore eruisse. *Dii deaeque*, inquit, *istos perdant, quorum luxuria, tam invidiosi imperii fines transscendit. Ultra Phasim capi volunt, quod ambitiosam popinam instruat: nec piget a Parthis, a quibus nondum poenas repetiimus, aves petere.* Linguas, & cerebella phoenicopterorum, ob saporis praestantiam, in patinis Apiciis, nepotum omnium altissimi gurgitis, Vitellii & Elagabali, fuisse, plenisque discis adposita Palatinis, e Plinii lib. X. cap. 48. Suet. Vitell. cap. 13. Lampridio notum. Neque vero tantus Italicae gulae fastus ac pompa, avorum memoria, desiit. Nam proavorum memoria Ambrosium N. civem & negotiatorem Romanum, Nominalibus filii sui, Clementi VII. Pontifici, & Cardinalibus regali magnificentia & omnigeno luxu coenam struxisse, in qua paropsides linguis psittacorum refertae, legimus. Reines. II. Var. 9. Adde Freinhem. ad Curt. lib. VIII. cap. 9. §. 16. Augustinum Chiesium, Rom. trapezitem, scribit Hadr. Jun. lib. IV. Animadv. cap. 8. Leoni X. Pontifici maximo, totique purpurati Senatus coetui, exterorumque Regum Legatis, ob filium ab illo Baptismi lavacro tinctum, splendidissima, ut sic dicam, repotia constituisse: in quibus haud satis fuit, eduliorum omnis generis, missumque exquisitissimorum apparatui, modum omnem ademisse; nisi etiam lances, pinaces, ceteraque cum escaria vasa tum potus instrumenta ex argento affabre facta, omnia, in Tiberis praeterlabentis alveum, inani luxus ostento praecipitarentur, idque non una modo, sed pluribus vicibus, quotiescunque scenicum illud ferculorum & mensarum choragium, mutandum foret; atque ista parvo constitisse, aestimandum erat; nisi & alieno ex orbe petitarum immani pretio avium, quas psittacos nominamus, solae linguae variis in patinis conditae ultimo ferculo omnem luxus ostentationem longe superassent. RUPERT.

VESCENDI CAUSSA T. M. OMNIA] *Caussa* abest Tholosauo; pro *exquirere* Coloniensis *inquirere*, ex quo Palmerius *anquirere* extundit. ab eodem libro abest *omnia*. Et certe qui *terra marique* exquirunt, *omnia*, videntur exquirere, Sed eleganter πλεονάζει. Lucret. III. 858.

Fingens arbor homoque videtur: & omnia *de genere* omni
Maxima quae vidit quisque haec ingentia fingit:
Cum tamen omnia *cum* coelo terraque marique,
Nil sint ad summam summai totius omnem.

Sed haec nimis Poetica, Cicerone teste V. de Fin. *tertia natura sic ab his investigata est, ut nulla pars*, coelo, mari, terra, *ut poetice loquar.* Apulejus Florid. pag. 793. *medendi remedia mortalibus latis pecuniis* terra coeloque & mari conquisita. Quod si aliquid in hoc loco novandum, vocem *omnia* in *omni* refingerem, eodem auctore Cicerone in Pisonem: *Erat non solum domus mea sed totum palatium, senatu, equitibus Romanis*, Civitate omni, *Italia cuncta refertum*, & in lib. *de Fin.* Omne coelum *totamque terram, cum universo mari.* At noster egregie se tuetur de Rep. Ordin. *Quia tibi* terra & mari *simul* omnia *componenda sunt.* Lucanus I. 110.

Quae-

quam [a] somni cupido esset; non famem, [b] aut sitim, [c] neque frigus, ne-

VARIANTES LECTIONES.

a *cupido somni* A. C. F. G. H. *s. esset cupido* F. *adesset* B. M. b *non sitim* C. D. E. F. G. H. I. N. *neque sitim* M. c *non frigus* G.

NOTAE VARIORUM.

Quae mare, quae terras, quae totum *possidet orbem.*

Ibi habes *orbem* vice *omnia.* Petronius, *orbem* vocibus, *terra, mari,* solis lunaeque *cursibus,* explicat:

Orbem *jam* totum *victor Romanus habebat,*
Qua mare qua terra qua sidus currit utrumque.

Apud Nostrum in Jug. *cuncta* eodem modo abundat: *prorsus* nihil *intactum, neque quietum pati:* cuncta agitare. & *multi,* infra: *juxta boni malique, strenui & imbelles* multi *obtruncati.* Apulejus pag. 37. *Periander rex qui Corinthi regnavit;* omnia terra & mari *Romanis subjugavit:* at quid illi cum *Romanis?* lege *armis.* Nec *longe* abit Cicero II. Verrin. *Ut aliquando vere viderentur* omnibus *gentibus ac nationibus* terra marique *imperare;* omittit *omnia* Seneca de Vita Beata cap. 11. etiam Plautus. *Aut* terra aut mari *alicunde evolvam id argentum tibi.* Lucanus IV. 373.

——— *O prodiga rerum*
Luxuries, numquam parvo contenta paratu,
Et quaesitorum terra pelagoque *ciborum*
Ambitiosa fames, & lautae gloria mensae,
Discite quam parvo liceat producere vitam,
Et quantum natura petat.

Et, X. 155.

Infudere epulas auro &c.
Quod pelagus Nilusque dedit, quod luxus inani
Ambitione furens toto quaesivit in orbe,
Non mandante fame.

Thucydides I. 2. Τῆς γὰρ ἐμπορίας οὐκ οὔσης, οὔτε κατὰ γῆν, οὔτε κατὰ θάλασσαν. Isocrates: Οἱ γῆν καὶ θαλάσσης ἄρξαντες. & alibi, καὶ τὴν κατὰ γῆν καὶ τὴν κατὰ θάλατταν λαβεῖν. Wasse.

Dormire priusquam somni cupido esset] Seneca Epist. LVI. *Aspice illum, cujus somnus domus laxa silentio quaeritur: cujus aures ne quis agitet sonus, omnis servorum turba conticuit, & suspensum accedentum propius vestigium ponitur. Huc nempe versatur atque illuc, somnum inter aegritudines levem captans: quae non audit, audisse se queritur.* Graev.

Non famem aut lassitudinem, non sitim, neque frigus operiri, sed ea omnia luxu antecapere] Lego ex manuscriptis, *non famem aut sitim, neque frigus, neque lassitudinem operiri.* quomodo item Aldinum exemplar. Est in duobus tamen manuscriptis, *non famem, non sitim &c.* quomodo codex quoque Beroaldinus. Riv. Non f. abest *non* L. I. 3. at L. II. *non f. non fr.* & sic Mark. γ. Wasse.

Famem, aut sitim, &c. operiri] Tales scite describit & pingit Macrobius lib. III. cap. 16. ex ore C. Titii. Isocrates quoque praecepit: λήγειν τὸ πονεῖν ἔτι δυνάμενον πονεῖν. Quo forte Sallustius respexit. Coler. Senec. Epist. XCV. *Nec est mirum, Medicinam tunc minus negotii habuisse, firmis adhuc solidisque corporibus, & facili cibo nec per artem voluptatemque corrupto, Qui postquam coepit non ad tollendam, sed ad irritandam famem quaeri, & inventae sunt mille conditurae, quibus aviditas excitaretur; quae desiderantibus alimenta erant, onera sunt plenis.* Et Epist. CVIII. ubi ait, se Attalo Philosopho audito, circumscripsisse gulam & ventrem, & in omnem vitam ostreis boletisque renunciasse: *Haec enim,* pergit, *non cibi, sed oblectamenta sunt, ad edendum saturos cogentia, quod gratissimum est edacibus, & se ultra quam capiunt farcientibus, facile descensura, facile reditura.* Rursum, De Brev. Vit. cap. 12. *Mala sua illos sequuntur, ut nec bibant sine ambitione, nec edant. Nec illos quidem inter ociosos numeraveris, qui sella se & lectica huc & illuc ferunt, & ad gestationum suarum, quasi deserere illas non liceat, horas occurrunt. Quos quando lavari debeant, quando natare, quando coenare, alius admonet; & eo usque nimis delicati animi languore solvuntur, ut per se scire non possint, an esuriant.* Consolat. ad Helv. cap. 9. *Vomunt, ut edant: edunt, ut vomant: & epulas, quas toto orbe conquirunt, nec concoquere dignantur. O miserabiles, quorum palatum nisi ad pretiosos cibos non excitatur! pretiosos autem non eximius sapor aut aliqua faucium dulcedo, sed raritas & difficultas parandi facit.* Lycurgus olim praevidens quam perniciosum hoc esset civibus, non famem neque sitim operiri, utrumque voluit cavere. Nam & cum epulari omnes publice jussisset, ne cujusquam luxuria lateret, παρεφύλαξε ὥστε μηδὲ οἴκοι προδειπνήσαι.

ποιήσαντες ἐξεῖναι βαδίζειν ἐπὶ τὰ συσσίτια πεπληρωμένους ἑτέρων ἐδεσμάτων ἢ πομάτων. praecavit ne domi prius liceret coenare, ac ita venire repletos cibi & potu ad syssitia. ut loquitur Plutarchus in Lycurgo: nec potestatem bibendi fecit, nisi ubi quis sitiret, teste Xenophonte de Republ. Lacedaemoniorum. Hinc & jure celebratur apud Livium Lib. XXI. Hannibal ob virtutes his moribus contrarias; *Nullo labore aut corpus fatigari aut animus vinci poterat: caloris ac frigoris patientia par: cibi potionisque desiderio naturali, non voluptate modus finitus: vigiliarum somnique nec die nec nocte discriminata tempora. Id quod gerendis rebus superesset quieti datum. Ea neque molli strato, neque silentio accersita.* Grasw. Sensus obscurissimi loci hic videtur esse: *In duobus maxime Romani naturae ordinem pervertebant, Cibo ac Somno. Neque enim capiundi cibi idoneum tempus exspectabant sed mediis quibusdam, ante horam a natura praescriptam, famem ac sitim sibi conciliabant.* Uno verbo, *agitabant convivia tempestiva atque intempestiva.* Quod ut rectius intelligas, sciendum est, legitimi convivii horam, apud Romanos priscos solis occasum fuisse. Postea decima coepta. At labente imperio moribusque, octava hora balnei haberi coepta, nona ipsa coenae. Plinius de Spurinna, *Ubi hora balnei nunciata est (est autem hieme nona, aestate octava) in sole ambulat nudus, lotus accubat.* Martialis, praeter alios:

Imperat exstructos frangere nona toros.

Hanc horam qui praeveniebant, *tempestive* epulari dicebantur, & eorum convivia *tempestiva.* Qui in longum trahebant, inque noctem intempestam, jure eorum epulae *intempestivae.* De quibus epulis tempestivis & intempestivis vid. Freinsh. ad Curt. lib. V. cap. 7. §. 2. & lib. VI. cap. 2. §. 2. & Lips. ad lib. XIII. Annal. Modos conciliandi famem etiam instaurandorum conviviorum, invenio duos, Vomitum & Balnea. De Vomitu Seneca Consol. ad Helv. cap. 9. *Vomunt ut edant, edunt ut vomant: & epulas, quas toto orbe conquirunt, nec concoquere dignantur.* Vide Casaub. ad Suet. Vitellium. De Balneis Artemidorus; *Balneum nihil aliud suo aevo fuisse*, quam TRANSITUM *ad coenam.* Itaque qui saepius etiam cibum capiebant, saepius lavabant. Commodus Imperator notatur septies aut octies in die lavisse. Etiam inter Christianos, Sisinnius quidam Episcopus, bis in die, non sine suspicione intemperantiae & voluptatum. De somno notandum censeo, hic rursus multa moribus adversa fecisse luxuriosos. Seneca ep. 122. *Sunt qui officia lucis noctisque pervertunt. Qualis illorum conditio dicitur, quos natura pedibus nostris subditos e contrario posuit,*

Nosque ubi primus equis oriens afflavit anhelis,
Illis sera rubens accendit lumina vesper:

His igitur, quum intempestivis conviviis indulgerent, necesse erat, somnum de die quaerere. Quomodo? Explicat idem Seneca ep. 56. *Adspice illum, cui somnus, laxae domus silentio, quaeritur: cujus aures nequis agitet sonus, omnis servorum turba conticuit, & suspensum, accedentium propius, vestigium ponitur,* Crediderim huc etiam plurimum contulisse leviter spirantes ventulos, item specus aestivos, quos nobis idem describit ep. 55. & indicat Consol. ad Helv. cap. 9. qui, & quomodo Somnus luxu antecapiatur, docet lib. I. de Provid. *Feliciorem tu Maecenatem putas, cui somnus per symphoniacum cantum ex longinquo lene resonantium, quaeritur? Mero se licet sopiat, & aquarum fragoribus avocet, & mille voluptatibus mentem anxiam fallat, tam vigilavit in pluma, quam ille in cruce.* vid. ibi Lipsium. Hoc igitur dicit noster, frigus & lassitudinem antecapere, id est, *ante noctis frigora, quibus ceteri mortales quietem captant, somnum quaerere.* Rupert.

Frigus] Per *frigus* omnino videtur alludere ad cryptarum luxum, quas, ut luxus instrumenta, destruxit Hadrianus. Vitruvius alicubi, hypogaeas deambulationes, nominat. Fuerunt autem porticus subterraneae, quae ideo etiam cryptoporticus vocantur. De his Ambros. ep. 12. *Luxuriosorum est hypogaea quaerere, captantium frigus aestivum, eo quod resoluti deliciis, aestus aliter ferre ac tolerare nequeant, & ideo quaerant umbrosa penetralia: vel quod desidiosi ignava sub terris agant otia.* Postea: *Sciebat desides esse, habitantes in hypogaeis & voluptatum gurgustiis.* Casaub. ad Spart. p. 20. Quid? si & forte alluderet ad cubiculorum luxum, quem tangit Suet. in Aug. cap. 82. ibi: *AEstate apertis cubiculi foribus, ac saepe in peristylio, saliente aqua, atque etiam ventilante aliquo, cubabat.* Ubi Casaubonus:

„ Statius Papinius de Tiburtino Vopisci,
„ *An picturata lucentia marmora vena*
„ *Mirer? an emissas per cuncta cubicula lymphas?*
„ Idem in epithalamio Violantillae,
„ *Excludunt radios silvis decussa vetustis*
„ *Frigora: perspicui vivunt in marmore fonteis.*
„ Simili artificio & theatra refrigerarunt: ejusque
„ rei primus auctor Pompejus M. Val. Max. lib.
„ II. *Cn. Pompejus ante omnes aquae per semitas de-*
„ *cursu, aestivum minuit fervorem.* Eo etiam spe-
„ ctat Circi irrigatio, de qua Frontinus de Aquae
„ ductibus: *Transtulit hoc omne artificium Plinius*
„ *Secundus in hippodromum, quem habuit in Tuscu-*
„ *lano suo, ut haec ejus verba declarant: E stibadio*
„ *aqua velut expressa cubantium pondere, sipunculis*
„ *effluit* &c. Haec Casaub. " Et ex hoc ritu omnino mihi videtur Sallustius explicandus. Idem mox: „ Lecti veterum non erant vulgo, ut no-
„ stri pannis oppansiis clausi. Ideo moris fuit di-
„ tioribus, ut quando meridianum somnum maxi-

 „ me

neque lassitudinem opperiri, sed [a] ea [b] omnia luxu antecapere: haec [a] ju-

VARIANTES LECTIONES.

a *ea* abest in A. E. G. b *omnia ea* B. *omnia luxu* C.

NOTAE VARIORUM.

me captarent, astans aliquis ventulum face- „ ret: simul refrigerandi causa, & muscarum ac „ culicum abigendorum. Terentius: *Cape hoc* „ *flabellum & ventulum huic sic facito.* Poëta epi- „ grammatarius, Ῥιπίζων ἐν ὕπνοις Δημήτριος Ἀρ- „ τεμιδώραν τὴν λεπτὴν, ἐκ τοῦ δώματος ἐξέβαλεν. „ Claudianus in Eutrop. lib. III.

„ *Et cum se rapido fessam projecerat aestu,*
„ *Patricius roseis pavonum ventilat alis:*

„ Erant enim flabella elegantiorum, sive mu- „ scaria, pavonina, ut etiam Martialis indicat. „ Propertius:

„ *Et modo pavonis caudae flabella superbae.*

„ Tenuioribus, pro flabellis caudae erat bubu- „ lae, ex eodem Martiali notum, & AElian. „ lib. XV. cap. 14. Interdum agitatio manus „ pro flabello erat. Gregor. Nazianzenus. Ex „ Aristophanis Equitibus potest colligi, coro- „ nam myrteam, aut simile quid, Athenis fla- „ belli usum praestitisse. Ut plurimum flabella „ erant e pennis inter se colligatis in unum fasci- „ culum. Quare elegantissimus Poëta Euripides „ appellat εὐπαγῆ κύκλον πτέρινον, *circulum*, id „ est, *fascem plumeum bene compactum.* Et notat „ ibi, morem esse barbaricum e Phrygia ad Grae- „ cos allatum. Postea vero quam lectos velis „ obtegere coeperunt, ventilationis mos desiit. „ Paulus Silentiarius epigramm. εἰς κωνωπεῶνα. „ Porro qui molliores erant, praesertim autem „ virgines delicatae, iis cubantibus non tantum „ ventulatores aderant, sed etiam incedentibus „ per urbem, servi cum flabellis simul & umbel- „ lis latus cingebant. Dionys. Halicarn. lib. VII. Haec & pl. Casaubonus. Ceterum & elegans alia frigoris, nec praetereunda significatio, quam observat Lips. ad Vell. lib. II. cap. 83. ubi Plancum in convivio refrigeratum ab Antonio interpretatur. *intepuisse gratiam ejus apud Antonium, & calorem illum amoris mutasse in fastidii frigus.* Utebantur & in re reactionis (addocet ibidem) sive recitationis hoc verbo, ut in Suet. Claudio scriptum cap. 41. *Refrigeratus saepe a semet ipso*, id est, frigore & fastidio saepe affectus a sese. Rem enim ipsam, seu teporem illum gratiae sive amicitiae, vocabant *Frigus.* Plin. lib. VIII. epist. 14. *Interim Paullo aliena deliratio aliquantum frigoris attulit.* Fabius: *Rusticitas, & rigor, & deformitas adferunt interim frigus.* Sed propius ad Velleji mentem Seneca epist. 123. *Montanus & amicitia Tiberii notus, & frigore*, quem scilicet Tiberius & ardenter amavit, & subito fastidivit. Nec peccet, qui Horatium sic explicet: *majorum ne quis amicus* Frigore *te feriat.* Etsi alio quoque hoc commode duci haud negem. Sueton. locum noviter corrigo, Aug. cap. 66. *Ex levi rigoris suspicione Mitylenas se contulisset.* Nam quis *rigori* hic locus, nec suspicio de eo esse potest. Scripsit ergo *frigoris*, hac ipsa nostra mente, *eoque*, inquit, *secessit Agrippa, quod alieniorem sibi Augustum suspicaretur.* Terentii quoque illud huc fecerit; *Nimirum hicce homines frigent. Atque omnino ardor est, amor: fastidium aut frigus.* Haec Lipsius. At Casaubonus ad d. Suet. loc. in Aug. cap. 66. significationem *frigoris* probat & exemplis amplius confirmat; „ Ptolemaeus, „ inquiens, frigufcula hujusmodi appellare solet „ παρασιωπήσεις, elegantissime. Observamus & in „ voce ψύγμα eandem elegantiam. Jos. Ἁλώσ. „ lib. I. cap. 16. loquens de alienato Herodis ani- „ mo a filiis: οὐδενὶ ὁ πατὴρ φανερῶς ἀπεμέμφετο, „ συνιὲς δὲ (intelligit τὰ μειράκια) κατὰ μικρὸν ἐκ „ τοῦ ψύγματος, ἤδη ὅτι πρὸς τὸ λυποῦν (sic est scri- „ bendum) μᾶλλον ἐτραχύνετο. *Pater de nemine* „ *aperte conquestus erat: sed adolescentes ex illius* „ *frigore paullatim rem intellexerant, & ex eo quod* „ *ad omnem molestiam magis exasperabatur.* In sa- „ cris literis & apud *patres* ψυγῆναι τὴν ἀγάπην, & „ ψύξις vel ψυγμὸς passim. “ His, inquam, uti Lipsium juvat Casaubonus: ita, quoad textum Suet. in Aug. cap. 66. contra librorum consensum nihil audet, sed vulgatam ita explicat; „ *ri-* „ *gorem* vocare Suetonium, quod in Julio; *vul-* „ *tu minus familiari respicere*: cui opponatur sa- „ lutatio cum quibusdam familiaritatis notis. „ Plin. in Panegyrico: Gratum quod tantum non „ ultro clientibus salutatis quasdam familiaritatis „ notas adderes. Galenus hoc dicit, φιλικοῖς ἐνι- „ δεῖν ὄμμασιν, initio libri ad Pisonem de theria- „ ca: *Jam rigoris suspicionem interpretor* (inquit) „ *conceptam ab Agrippa opinionem, quasi se Augu-* „ *stus minus familiari vultu respexisset.* Est autem „ effectus pro causa: non enim suspicio oritur „ de rigore qui in oculos incurrit: sed de animi „ mutatione, cujus effectus est rigor, & vultus „ ad-

[a] juventutem, ubi familiares opes defecerant, ad facinora incendebant. [b] Animus imbutus malis artibus, haud facile [c] lubidinibus carebat: eo profusius omnibus modis quaestui, atque sumtui [d] deditus erat.

XIV. [e] In tanta tamque corrupta civitate, [f] Catilina id quod factu facil-

VARIANTES LECTIONES.

a *fam. u. juv.* A. b *m. a. i.* A. *ad mala f. i.* H. c *car. lib.* A. d *dediti* G e *In tanta igitur* A. *in tanta itaque & tam c. c.* B. F. M. *i. t. itaque tamque* G. H. K. *i. t. itaque corrupta civitate* I. f *Catilina existimans* H.

NOTAE VARIORUM.

„ adductus. Hic multa dicuntur: ut cum *opinio* „ pro *sermone* ponitur: nam pro opinione, hoc „ est, ἐκ τοῦ πληρώματος τῆς καρδίας nascitur sermo. „ Sic Suetonius in Nerone, *exiit opinio*, quod „ Graeci dicere solent, λόγος ἐξέπεσε. Contra „ apud Plin. initio lib. XVII. affectare diligen- „ tiam, pro affectare laudem ex diligentia, cau- „ sam ponit pro effectu. Mitto poëtas, qui has „ sermonum vices plurimum amant. Ita inter- „ pretamur hunc locum, quia sedet nobis, li- „ brorum omnium consensum omni ope & opere, „ modo ne contra rationem, tueri." Haec Cabonus.

LUXU ANTECAPERE] Capitolin. de Gordiano cap. 6. *Somni plurimi, ita ut in Tricliniis, si forte apud amicos ederet, etiam sine pudore dormiret: quod videbatur facere per naturam, non* per ebrietatem aut luxuriam. Hinc apparet quid sit *alia fames* apud Juvenalem IV. 137. nempe, οὐκ ἀπὸ τῶν πόνων, ut loquitur Onosander pag. 19.

——— *noverat ille*
Luxuriem *imperii veterem* noctesque *Neronis*
Jam medias, aliamque famem.

Interpres vetus accipit de obscoeno oris usu, sed rectius ineditus Scholiastes penes me, *de fame luxu arcessita*, vomitione *nimirum & lavacris*; adducit enim locum Suetonii in Sexto, i. e. Neron. XXVII. *Epulas a medio die ad* mediam *noctem protrahebat: refotus saepius calidis piscinis, ac tempore aestivo nivatis.* Et pro, *ad mediam noctem*, Schol. *usque ad.* f. legendum *usque mediam.* Florus III. 12. *unde P. Rom. agros & cibaria flagitaret, nisi per* famem *quem* luxus *fecerat.* Vide Senecam Epist. LXXXVIII. 122. & Arnobium VII. pag. 231.

——— *Siculo Scarus aequore mersus*,
Ad mensam vivus deducitur: inde Lucrinis
Eruta littoribus vendunt conchylia coenis.
Ut renovent *per damna* famem.

Sidonius l. I. Ep. 9. *Excusso torpore meridiano, paulisper equitabamus, quo facilius pectora marcida cibis, coe*natoriae fami *exacueremus*; famemque hoc pacto obsonabant. Quomodo sitim antecapiebant illis, docebunt Arnob. I. pag. 7. *Numquid ideo dicenda sunt nubila inimica obductione pendere, quia libidini non permittitur ociosae rutilare se flammis*, & caussas potionibus praeparare. & Columel. in praefat. *educto sudore* sitim *quaerimus.* Gell. XVI. 3. IX. 429. vid. Meursium aliosque de Luxu Romanorum. WASSE.

ANTECAPERE] Frequenter utitur hoc verbo Sallustius, & Tacitus, estque *praevenire*, & *praecapere.* CIACC.

UBI FAMILIARES OPES DEFECERANT] Explicabunt haec ea, quae adducimus ad c. 16. RUPERT.

AD FACINORA INCENDEBANT. ANIMUS IMBUTUS MALIS ARTIBUS HAUD FACILE LUBIDINIBUS CAREBAT] Cic. lib. VI de Repub. *Graves enim dominae cogitationum libidines: infinita quaedam cogunt atque imperant: quae quia expleri atque satiari nullo modo possunt, ad omne facinus impellunt eos, qui illecebris suis incenduntur.* Unde Tacitus lib. III. Annal. *Atqui ne corporis quidem morbos veteres & diu auctos, nisi per dura & aspera coërceas. Corruptus simul & corruptor animus, haud levioribus remediis restinguendus est, quum libidinibus ardescit.* GRASW.

ANIMUS IMBUTUS MALIS ARTIBUS HAUD FACILE LUBIDINIBUS CAREBAT] De vitiorum natura, ita hominem totum occupantium, ut dimitti nequeant, quum foecundi sint omnium libri, plura dicere supersedemus. RUPERT.

IN TANTA TAMQUE] Hunc locum exigit S. Augustin. lib. III. cap. 1. de Civitate Dei. COLER.

IN TANTA ITAQUE, TAMQUE CORRUPTA CIVITATE] Sicut in magna navi, magna sentina, multae sordes: sic in civitate magna, vitiorum colluvies major. Huc pertinet illud Taciti lib. I. Histor. c. 75. *Insidiatores ab Othone in Germaniam; a Vitellio in Urbem missi. Utrisque frustra fuit, Vitellianis impune, per tantam hominum multitudinem, mutua ignorantia fallentibus.* RUPERT.

 Vul-

facillimum erat, [a] omnium [b] flagitiorum atque facinorum circum se, tan-

VARIANTES LECTIONES.

a *hominum* B. b *flagitiosorum atque facinorosorum* A. B. F. H. K. M. N. *omnium flagitiosissimorum c. s. &c.* C. *omn. flagitiosissimorum facinorosorum c. s* D. E. *flagitiorum atque facinorosissimorum* G. sed omnium vetustissimus & optimus L. *flagitiorum atque facinorum* tuetur.

NOTAE VARIORUM.

Vulgati libri, *In tanta tamque corrupta civitate*, habent. At mihi scriptura, quam ex trium MSS. codd. consensu hoc loco restitui, verior omnino videtur. Vidit hoc etiam Plantinus, eorum qui excudendis aetate nostra optimis quibusque auctoribus navant operam, diligentissimus, in margine enim sui codicis hoc quoque collocavit. C. Popma. Tres MSS. C. Popmae & Plantini in Marg. *In tanta itaque tamque.* at Augustin. III. 2. C. Dei, a vulgatis stat. Wasse.

Tamque corrupta] Adeoque omnibus motibus obnoxia. Sic Atheniensis populi corruptio, facultatem subministravit omnibus, qui occupare libertatem volebant. Unde verissime Cosmus Medices Cardinali Salviato dixit, in *tanta opum inaequalitate, morumque corruptione Florentinam rempublicam non esse amplius libertatis capacem, quae optari potius quam sperari debeat*, ut scribit Cinus lib. I. de vita Cosmi. Rupert.

Catilina, id quod factu facillimum erat] In Naz. & Pal. sec. initio fuerat, *actu.* vox ultima *erat*, supervacua videri queat. Grut.

Omnium flagitiosorum atque facinorosorum] Alii *flagitiorum atque facinorum*, legunt: ad eam formam qua *servitia*, *imperia*, pro *servis* ac *imperatoribus* dicimus, & *scelus* pro *scelesto*, apud Terentium. Sallustius etiam ipse, fugisse videri poterat longissimorum verborum monstrosam illam enunciationem, nempe *flagitiosorum* ac *facinorosorum.* Exemplar tamen Gothi ita habebat, longiore illo syllabarum tractu. Sed judicet Lector. Glar.

Omnium flagitiorum atque facinorum circum se, tamquam stipatorum catervas habebat] Quamvis eodem modo & Fabricianum volumen, tamen est in manuscriptis quibusdam, ut & Merseburgensi, *omnium flagitiosorum & facinorosorum.* id quod sensus quoque postulat. Porro speciatim mox recenset istos flagitiis & facinoribus coopertos, ut erant *impudici*, *adulteri*, *ganeones*, *decoctores*, *aleatores*, *parricidae*, *sacrilegi*, *perjuri*, *convicti judiciis*, atque id genus alii. nisi quis forte ὑπερβολικῶς locutum Sallustium putet, vel auxesi usum, cum colluviem innuere hominum pessimorum vellet. Facit cum Merseburgensi Florentinum. Riv.

Flagitiosorum] Non est dubium, quin ita scripserit Sallustius; quamquam Aldini libri habent, *flagitiorum atque facinorum.* Illo modo loquitur: *M. AEmilius omnium flagitiosorum postremus.* Et in Jugurtha: *Plurima & flagitiosissima facinora fecere.* Denique Cicero ipse II. Invectivar. complures *flagitiosos* nominat, qui cum Catilina familiarissime vixerint: licet idem Orat. pro Coelio; alio loco haud inficietur, multos etiam probos & bonae mentis adulescentes huic monstro studuisse. Nisi tamen aliud ibi sentit, quam videtur, bonosque factiosos, divites, nobilesque adpellat, quod & Sallustius infra haud obscure innuit: *Ceterum juventus pleraque; sed maxime nobilium Catilinae coeptis favebat.* Alibi: *Et quod boni complures coeptis ejus favebant.* Ita Plautus *bonas res*, pro ampla fortuna & opulentitate accepit: contra *malas* pro inopia & egestate, Trinummo:

Bonis tuis rebus meas res irrides malas.

Sed tamen Ciceronem simpliciter interpretari tutius & verius erit: quamquam idem *bonos* pro magnis non dubitavit usurpare in Verrinis, teste Asconio. Cur autem divites bonos adpellaverint, egregie declarat Sallustius lib. I. Histor. *Dum pauci potentes, quorum in gratiam plerique concesserant, sub honesto patrum aut plebis nomine dominationes affectabant, bonique & mali cives appellati, non ob merita in rempub. omnibus pariter corruptis, sed uti quisque locupletissimus & injuria validior, quia praesentia defendebant, pro bono ducebatur.* Coler.

Flagitiosorum, atque facinorosorum] Aldinus codex, & nonnulli alii, *flagitiorum*, *atque facinorum.* habent. quae lectio fortasse quibusdam concinnior, & venustior, ob brevitatem & continuum sententiae ductum, videbitur. Ego consensum omnium MSS. codd. secutus sum. in quibus nulla varietate, *Flagitiosorum atque facinorosorum* legitur. Et Sallustius, lib. III. Historiarum: *M. AEmilius*, inquit, *omnium flagitiosorum postremus.* C. Popma.

Et

tamquam ſtipatorum catervas habebat. Nam, quicumque inpudicus, [a] adulter, ganeo; [b] manu, ventre, pene, bona patria laceraverat; [a] qui-

VARIANTES LECTIONES.

a *ganeo adulter* A. b *alea manu* A. B. C. D. E. F. G. H. K. M. N. in L. *ganeo* & *alea* non inveniuntur.

NOTAE VARIORUM.

Flagitiorum atque facinorum] Ita etiam codd. noſtri meliores, neque dubium quin ita ſcripſerit auctor; non, *flagitioſorum atque facinoroſorum.* conſulantur annotationes Glareani. Grut. MSS. *flagitiorum atque facinorum*, quos quidem inſpexere Gruterus & Glareanus. Diſſentiunt codd. Popmae cum Colero. Priorem elegantiam juvat illud Taciti II. Hiſt. 95. *Libertus Vitellii Aſiaticus, Polycletos, Patrobios & vetera odiorum nomina aequabat.* Odiorum, hoc eſt, *ob ſcelera & rapacitatem ſumme exoſorum.* Ita Lucilius:

Carcer, vix carcere dignus.

Carcer, id eſt, *incarceratus.* Et apud Athenaeum Θετταλὸν σόφισμα, pro Theſſalo Sophiſta; cujuſmodi formulas plures affert Caſaubonus Animadv. in d. Athenaei lib. I. cap. 9. Rupert. Fuit antea *flagitioſorum*, ſed pro altera lectione ſtant in primis Exemplaria Rivii, Fabricianum & ſcripti Codices. Sic etiam Aldinus, Merſeburg. Florent. at omnes C. Popmae, Oxonienſes, Martin. Markii γ. *flagitioſorum* atque *facinoroſorum*, ut & ipſe Salluſtius III. Hiſt. *flagitioſorum poſtremus.* Regius *Flagitiorum atque facinorum* L. I. 3. & Markii λ. a manu prima; quemadmodum & B. Pub. primitus habuit. Cicero tamen II. Catil. §. 22. illud alterum maluit. *Quintum genus eſt parricidarum, ſicariorum, denique omnium* facinoroſorum: *quos ego a Catilina non revoco.* Saepius tamen in hiſce vocibus lapſi ſunt prae nimia feſtinatione Librarii. Hegeſip. IV. 25. *Fervebant ſtudia rapinarum*, probrorum *cupiditates*: ibi C.C.C. *probroſorum.* Wasse.

Flagitiosorum atque facinorosorum, &c.] Cicero II. Catilin. *Quis tota Italia veneficus, quis gladiator, quis latro, quis ſicarius, quis parricida, quis teſtamentorum ſubjector, quis circumſcriptor, quis ganeo, quis nepos, quis adulter, quae mulier infamis, quis corruptor juventutis, quis corruptus, quis perditus inveniri poteſt, qui ſe cum Catilina non familiariſſime vixiſſe fateatur?* Grasw.

Tanquam stipatorum catervas habebat] Itidem ut eſt apud Lucanum lib. II.

—— Nulli geſtanda dabantur
Signa ducis, niſi qui ſcelerum jam fecerat uſum,
Attuleratque in caſtra nefas.

Quos omnes quae cauſae impulerint, uno exemplo oſtendit Cic. pro Roſcio Amerino: *Luxuries igitur hominem & aeris alieni magnitudo & indomitae animi cupiditates ad hoc ſcelus impulerunt.* Grasw. Ut omnes res novas molientes. Vide notam ad lib. I. Hiſtor. c. 3. Rupert.

Nam quicumque impudicus, adulter, ganeo, alea, manu, ventre, pene bona patria dissipaverat] Quidam omittunt verbum *alea*, ut tria tribus reſpondeant: quamquam haud ſcio, obſervarit ne perpetuo haec Salluſtius. & antiquum exemplar habebat *alea.* Glar. Sine dubio reſtituetur: *nam quicunque impudicus, adulter, ganeo, aleo, manu, ventre, pene bona patria lancinaverat.* *Alea*, Thoſanus, & alii quidam: verum, *aleo*, emendandum, vincit illud, *manu*: quod alioquin nihil habet, cui referatur. Nam aleones, manu; ganeones, ventre; adulteri, & impudici, pene ſua, alienave bona lancinaverant. Impudici enim, qui ſuo in corpore paſſi ſunt, quod alteri collibuit. *Lancinaverat*, in Colonienſi, in reliquis omnibus *laceraverat.* nam, *diſſipaverat*, nuſquam reperi extra cuſos codices. Catullus:

Paterna prima lancinata ſunt bona.

Lancinaverat autem paullo etiam efficacius verbum, & ſignificantius, quam laceraverat. Arnobius: *Syriapis Peloponeſi proditus & in AEgypto Serapis nuncupatus? AEthiopicis ſolibus Iſis furva moerens perditum filium & membratim conjugem lancinatum?* Palmer.

Adulter, ganeo] Addendum *aleo*, quod monuerunt alii, ut reſpondeat illi manu, & ſic reperi in tribus ſcriptis. Naevius apud Feſtum, *Peſſimorum peſſime, audax, ganeo, lurco, aleo.* Putsch.

Alea, manu, ventre &c.] Τὸ *aleo* non eſt in MSS. Riv.

Ventre, manu, pene] Sic (*ventre, manu, pene, alea l. p. laceraverat.*) nos emendavimus anti-

[a] quique alienum aes grande conflaverat, quo flagitium, aut facinus redi-

VARIANTES LECTIONES.

a *quicunque* B. D. H.

NOTAE VARIORUM.

quorum codicum fidem & auctoritatem secuti; cum antea in quibusdam libris corrupte, ac depravate legeretur: *Nam quicumque impudicus, adulter, ganeo, ventre, manu, pene bona patria dissipaverat.* Dictiones *manu* & *ventre* impudico, *pene* adultero, *alea* ganeoni respondent. Quam verborum connexionem accurate a Sallustio observatam fuisse nemo, puto, infitiabitur. Eadem loquendi ratione Piso Frugi in Annalibus est usus: quem arbitror Sallustium imitatum esse, cum ex antiquis scriptoribus multa excerpserit: unde & furti accusatus est, non sine caussa. Ejus verba sunt apud Ciceronem, lib. IX. Epist. ad Papirium Paetum: *At hodie*, inquit, *penis est in obscoenis: at Piso ille Frugi, in Annalibus suis queritur, adolescentes peni deditos esse: quod tu in epistola appellas suo nomine, ille tectius penem: sed jam multis factum est tam obscoenum: quam id verbum quo tu usus es.* Cum enim omnes intelligerent, quid ea voce denotaretur, statim factum est turpe, & obscoenum: non intelligi a quovis ipsam verecundiorem reddebat, & ob id, infinitis paene nominibus, tam Latini quam Graeci, has corporis humani partes, quae honeste nominari non possunt indicant: unusquisque, priscam & obsoletam vocem sectatur, turpem, & indecoram, ob inhonestatem devitat. C. POPMA. Aliae editiones vero amplius. *pene, alea, bona &c.* cujus vestigium nullum in innocentissimis libris, Com. Naz. Pal. sec. tert. quint. sed nec eodem loco visitur in ceteris. Nam Pal. quartus positam habet loco ultimo; sextus, nonus, tertio: decimus, secundo. undecimus, duodecimus, primo. at quintus exhibet, *adulter, alea ganeae, manu ventre &c.* quorum testimoniorum dissensu, ipsa sese prodit falsitas. nimirum *alea* tunc temporis, appendicula erat, majorum flagitiorum. qui *aleo* infarciunt, ut respondeant *manu*, minus callent mores Romanorum. GRUT.

BONA PATRIA DISSIPAVERAT] In MSS. est, *laceraverat.* sicut & in impressis vetustioribus pro, *patrimonium confecerat.* Quod ad sensum tamen attinet, prior lectio bene habet. nam & apud Ciceronem est *dissipare fortunas, disperdere & dissipare patrimonium.* RIV.

LACERAVERAT] In omnibus impressis libris est, *dissipaverat.* & quamvis ea lectio tolerari potest, nos tamen, antiquorum codicum fidem secuti, *laceraverat*, scripsimus. sic & Plautus, Mercatore:

Objurgare pater, haec me noctes & dies.
Perfidiam, injustitiam lenonum expromere,
Lacerari valide suam rem, illius augerier.

C. POPMA. *Laceraverat*, quidam, auctoribus libris veteribus, conantur emendare in *lancinaverat*, quo verbo Catullus usus est, nec non Plautus in Mercatore, Arnobiusque. Tertull. quoque adversus Judaeos, *qui ante norint lanceare, quam lancinare.* Glossarium *lancinat*, καζανίζει, sed & *lacerare* rectum erat. COLER. Nostri tredecim. *laceraverat*, ideoque vix admittemus aliorum *lancinaverat.* GRUT. Vulgat. ed. *dissipaverat*, alii, *lancinaverat.* Sed MSS. fere omnes tuentur illud, *laceraverat.* Quamvis igitur non sim nescius Ciceronem ita locutum, *dissipare fortunas, disperdere & dissipare patrimonium*; quamvis alterum tueatur Catullus in Caesarem: *Paterna primum lancinata sunt bona:* tamen hic MSS. primam rationem haberi volumus. Plautus in Sticho & Mercatore ita loquitur, *lacerare rem suam*, approbat doctiss. Gevart lib. II. Elect. cap. 4. ubi similem translationem ait, *pecuniam dissicere*; apud Val. Max. lib. III. c. *Qui a parentibus claris degeneraverunt.* Ubi tamen vulgo legitur, *disjicere*: quod substitutum ob ignoratam alterius elegantiam. RUPERT. Sic Codd. nostri omnes. Plaut. Mercat. *Objurgare pater, haec me noctes dies Perfidiam, injustitiam lenonum expromere*, Lacerari *valide suam rem, illius augerier.* Noster Fr. I. 12. *Largitionibus Remp.* lacerari. Tacitus Hist. III. 55. *Latium externis dilargiri: his tributa dimittere; alios immunitatibus juvare: denique nulla in posterum cura*, lacerare *imperium.* Cato de Achaeis Fr. LXII. *Quomque Annibal terram Italiam* laceraret *atque vexaret.* Legitur & *dissipaverat*, id est, dispersêrat. *Dissipare* enim est dispergere ut pereat, vel ignominae causa. WASSE.

QUIQUE ALIENUM AES GRANDE CONFLAVERAT] Proclivis bellorum civilium causa. Tacit. lib. I. Histor. *Namque gregarius miles, ut tributum annuum, vacationes pendebat. Pars manipulis, pars per commeatus, aut in ipsis castris vaga, dum mercedem centurioni exsolveret, neque modum oneris, neque genus quaestus pensi habebat. Per latrocinia & raptus, aut servilibus ministeriis, militare otium redime-*

redimeret; praeterea, omnes undique parricidae, sacrilegi, convicti judiciis, aut pro factis judicium timentes; [a] ad hoc, quos manus atque lin-

VARIANTES LECTIONES.

a *ad baec* B. G. ad huc F.

NOTAE VARIORUM.

dimebant. Tum locupletissimus quisque miles labore ac saevitia fatigari, donec vacationem emeret. Ubi sumptibus exhaustus, socordia misere elanguerat, inops pro locuplete & iners pro strenuo in manipulum redibat, ac rursus alius atque alius, eadem egestate ac licentia corrupti, ad seditionem & discordias & ad extremum bella civilia ruebant. GRASW.

ALIENUM AES GRANDE CONFLAVERAT] Sic infra: *aes alienum grande conflaverant*, Cicer. *Conflare pecuniam*, dixit pro Sextio: *Quae ratio aut auferendae, aut conflandae pecuniae.* Sed ibi aliud est. CIACC. Exemplum in Orat. pro Roscio Comoedo: *Panurgum, inquit, hunc servum communem Q. Flavius Tarquiniensis quidam interfecit. In hanc rem, inquit, me* (Fannium) *cognitorem dedisti. Lite contestata, judicio damni injuria constituto, tu* (Rosci) *sine me cum Flavio decidisti*, H. S. CCCIↃↃↃ. *abstulisti. Idemque postea separatim Fannio, qui communem illum servum cum Roscio habuerat*, H. S. CCCIↃↃↃ. *separatim dissolvit.* Hos ergo homines attritis opibus, lubrico statu, Catilina rebus suis quam maxime opportunos censuit. Unde Cic. II. Catilin. *Nemo non modo Romae, sed nec ullo in angulo totius Italiae oppressus aere alieno fuit, quem non ad hoc incredibile sceleris foedus adsciverit.* Et inferius: *Exponam enim vobis, ex quibus generibus hominum istae copiae comparentur. Deinde de singulis medicinam consilii atque orationis meae, si quam potero, afferam. Primum genus est eorum, qui magno in aere alieno majores etiam possessiones habent: quarum amore adducti dissolvi nullo modo possunt.* Et denuo: *Quartum genus est sane varium & mistum & turbulentum: qui jam pridem premuntur: qui nunquam emergent: qui partim inertia, partim male gerendo negotio, partim etiam in sumptibus in vetere aere alieno vacillant.* Idem fere hoc de Caesare affirmat Philipp. II. *Habebat hoc omnino Caesar, quem plane perditum aere alieno egentemque, si eundem nequam hominem audacemque cognoverat, hunc in familiaritatem libentissime recipiebat.* Quam turbulenta sit obaeratorum istorum indoles, iterum Crispus noster Orat. I. ad Caesarem exponit: *Ex quis magna pars, ubi neque creditum condonare, neque te civibus, sicuti hostibus, uti, vident, defluxere: pauci restitere, quibus majus otium in castris, quam Romae, futurum erat: tanta vis creditorum impendebat.* Sed ob easdem caussas immane dictu est, quanti & quam multi mortales postea ad Pompejum discesserint: eoque per omne tempus belli quasi sacro atque inspoliato fano debitores usi. GRASW.

FLAGITIUM, EGESTAS] Abest *egestas* a Codd. B. Pub. WASSE.

OMNES UNDIQUE] Codex B. Pub. non agnoscit *undique*, male. Cicero pro Sestio §. 103. *Non sum tam ignarus* &c. *ut* omnes undique *flosculos carpam ac delibem.* Virg. semel tantum, AEn. II. 498.

—— *Quos* omnes undique *Grajae*
Circumerrant acies.

Huc alludit Hegesippus II. 6. *Cui debebatur* parricida, sacrilegus, *incestus*, ita enim distinguendum. Ibi Codex B. Pub. *ob gravia sacrilegii.* WASSE.

CONVICTI JUDICIIS] Augustin. III. 1. Civ. Dei. *corrupti in judiciis.* Sic Benedict. Ed. & Codex Reginensis. Sed illud *convicti* recte habet, de praepositione tantum ampliandum; utroque modo loquuntur idonei auctores. Sueton. Tito IX. convictos in *affectatione imperii*, & Claud. XIV. in *majore fraude* convictos. Idem tamen Nerone. c. XXXI. convicti *scelere. Illum autem unde petebatur, hominem esse non bonae rei, vitaque turpi & sordida*, convictumque *vulgo* in mendaciis. Gellius XIV. cap. 2. pari fere forma etiam Apulejus. Apolog. pag. 403. *eo sane facilius*, quod *jam, ut dixi mentiens apud Praefectum Urbis in* amplissima caussa convictus est. Plin. N. Hist. XVIII. 3. *frugem secuisse puberi XII. tabulis capitale erat: suspensumque Cereri necari jubebant, gravius quam in* homicidio convictum. Sulp. Severus Hist. Sacr. II. 45. *Multis atque infandis criminibus convictus*, Cicero semper omittit praepositionem: & sic fere JCT. infra: *quotidiano usu* &c. nam *quotidianus* usus aeque ac cognatio valet ad amicitiam conciliandam. conjunxit ergo AEschylus Prometh.

Τὸ συγγενές τοι δεινὸν, ἥ θ' ὁμιλία.

Confer Thucydidem III. 10. WASSE.

JUDICIIS] Cic. pro Cluentio: *Ut caeteri turpi judicio damnati in perpetuum omni honore ac dignita-*

te

lingua perjurio, [a] aut [b] civili sanguine alebat; postremo, [c] omnes quos flagitium, egestas, conscius animus exagitabat, [d] ii Catilinae proxumi, familiaresque erant. Quod si quis [e] etiam a culpa vacuus in ami-

VARIANTES LECTIONES.

a *atque* C. F. G. b *sang. civ.* A. B. E. F. H. I. K. L. c *omnes illi* H. d *ii p. f. Cat. erant.* B. *ii omnes* M. e *& a culpa* B. F.

NOTAE VARIORUM.

te privantur: sic hominibus ignominia notatis neque ad honorem aditus, neque in curiam reditus esset. GRASW.

AUT PRO FACTIS JUDICIUM TIMENTES; AD HOC QUOS MANUS ATQUE LINGUA PERJURIO ET SANGUINE CIVILI ALEBAT; POSTREMO OMNES, QUOS FLAGITIUM, &c.] Non ovum ovo similius, quam illa Ciceronis verba pro Sextio: *Etenim in tanto civium numero magna multitudo est eorum, qui aut propter metum poenae peccatorum suorum conscii, novos motus conversionesque Reipublicae quaerant, aut qui propter insitum quendam animi furorem discordiis civilibus ac seditione pascantur: aut qui propter implicationem rei familiaris communi incendio malint quam suo deflagrare.* Denique ut Lucan. lib. II.

Quemque suae rapiunt scelerata in proelia causae;
Hos polluta domus, legesque in pace timendae,
Hos ferro fugienda fames, mundique ruinae
Permiscenda fides.

GRASW.

AD HOC] Utuntur saepe his pro, *praeterea*, Sallustius & Tacitus, & Livius. CIACC. Ita cap. 17. Vide Freinshemianum Indicem in Floum. RUPERT.

QUOS MANUS] Huc adludit Augustinus lib. III. cap. 1. de Civitate Dei: *Habent etiam eorum grandem copiam, quos manus atque lingua perjurio aut sanguine civili alebat. Quid enim aliud toties Senatores corrupti in judiciis, toties populus in suffragiis, vel in quibus caussis, quae apud eum concionibus agebantur, nisi etiam pejerando peccabant? Nam corruptissimus moribus ad hoc mos jurandi servabatur antiquus, non ut a sceleribus metu religionis prohiberentur, sed ut perjuria quoque sceleribus ceteris adderentur.* Quomodo potuisset inlustrius ad hunc locum Augustinus. COLER.

PERJURIO, AUT CIVILI SANGUINE ALEBAT] Legendum *sanguine civili.* ut sequatur adjectivum ex manuscriptis. RIV.

AUT SANGUINE] Ita Com. meus, ita quos excussit Bongarsius, ita novem de Palatinis duodecim, unus enim destituitur copula solum, septimus & duodecimus habent *atque*: quod aliis quidem impense probatur, sed non etiam mihi, neque enim video cur tali nexu minus respondeat, *perjurium* linguae, manus *sanguini*, quid quod faciunt pro nobis Augustini Codd. scripti, quos consului omnes. GRUT.

II CATILINAE PROXUMI, FAMILIARESQUE ERANT] De quorum plurimis dicere liceat id, quod Tacitus Lib. II. Histor. *Nec sciri potest, traxeritne Caecinam, an (quod evenit inter malos, ut & similes sint) eadem illos pravitas impulerit.* GRASW.

QUOD SI QUIS ETIAM A CULPA VACUUS, &c. Senec. Epist. VII. *Unum exemplum aut luxuriae aut avaritiae multum mali facit: convictor delicatus paullatim enervat & emollit: vicinus dives cupiditatem irritat: malignus comes quamvis candido & simplici rubiginem suam affricuit: quid tu accidere his credis, in quos publice factus est impetus? Necesse est aut imiteris, aut oderis.* Sic Lib. V. in Verrem Tullius: *Inter ejusmodi viros ac mulieres adulta aetate filius* (Verris) *versabatur: ut eum, etiamsi natura a parentis similitudine abriperet, consuetudo tamen ac disciplina patri similem esse cogeret.* Quippe, ut idem Lib. I. de Legib. *tantam esse corruptelam malae consuetudinis, ut ab ea tanquam igniculi extinguantur a natura dati, exorianturque & confirmentur vitia contraria.* Idem docet Seneca Epist. CIV. *Haerebit tibi avaritia, quamdiu cum superbo conversaberis: nunquam saevitiam in tortoris contubernio pones: incendent libidines tuas adulterorum sodalitia. Si velis vitiis exui, longe a vitiorum exemplis recidendum est.* Ita contra in bonam partem quid possit sodalitas, eleganter idem edocet Epist. CVIII. *Ea philosophiae vis est, ut non solum studentes, sed & conversantes juvet. Qui in solem venit, licet non in hoc venerit, colorabitur: qui in unguentaria taberna resederunt, & paullo diutius commorati sunt, odorem secum loci ferunt, & qui apud philosophum fuerunt, traxerint aliquid necesse est, quod prodesset etiam negligentibus.* GRASW. Habuit in animo locum hunc Seneca, quum lib. de Tranq. animi cap. 7. scriberet: *Vacuos, quantum fieri*

amicitiam ejus [a] inciderat; quotidiano usu, atque illecebris, facile par, similisque caeteris efficiebatur. Sed maxume [b] adolescentium familiaritates adpetebat: eorum [c] animi molles, & aetate [d] fluxi, dolis haud [e] diffi-

VARIANTES LECTIONES.

a *deciderat* A. *liber inciderat* N. b *fam. ad* A. c *mollis animi* H. d *fragilis & fluxi* D. *aetate flux.* E.

NOTAE VARIORUM.

fieri poterit, a voluptatibus eligemus. Serpunt enim vitia & in proximum quemque transiliunt, & contactu nocent. Itaque, ut in pestilentia, cavendum est, ne. correptis jam corporibus & morbo flagrantibus, assideamus, quia pericula trahemus, afflatuque ipso laborabimus: ita in amicorum legendis ingeniis dabimus operam, ut quam minime inquinatos assumamus. Rupert.

Amicitiam ejus] Vincent. Bellovacensis habet, *amicitiam pravorum* pag. 185. Histor. Wasse.

Inciderat] Apposite dicit *inciderat.* Nam Catilina quasi venaturam faciebat, & juventutem velut auceps decipiebat, quod ex sequentibus etiam adparet: *Eorum animi molles, & aetate fluxi, dolis haud difficulter capiebantur.* De eodem usurpavit alibi vocabula rei venatoriae; *illicere*, & *illecebras*, quemadmodum de eodem Cicero dixit: *Erant apud illum illecebrae libidinum multae.* Apud Plautum *illex* avis est, quae alios advocat atque illicit. Coler.

Par similisque] Lacon aliquis vix requireret vocem *similis.* Grut.

Similisque caeteris efficiebatur] In Frontone, haec recitante in verbo *Similis*, omissa est copula, *que*: & sane absque sententiae detrimento abesse potest. A. Manut. Vinc. Bellov. *efficitur.* Wasse.

Sed maxime adolescentium familiaritates adpetebat] Haec vera lectio, contra quam est in recentioribus Libris, ubi supersunt quaedam. Sic autem codices habent in pergamenis descripti, & ex impressis plerique. Riv. Malim *perjurio & sanguine*, & sic legi apud Augustinum in veteri libro Argentinensi. Nam perjurium, linguae; manus sanguini oportet ut respondeat: atque amat Sallustius tales verborum, ut sic dicam, μεταθέσεις. Sic paullo ante legendum ajo: *Nam quicumque impudicus, adulter, ganeo, aleo, manu, ventre, pene, &c.* Nam aleones manu, ganeones ventre, adulteri & impudici, pene opes familiares laceraverant. Coler. Cic. II. Catil. *Jam vero quae tanta umquam in ullo homine juventutis illecebra fuit, quanta in illo?* Grasw.

Eorum animi molles et aetate fluxi] Aelianus Lib. III. Variar. *Lex est haec Spartana: si puer delinquat, veniam dant imprudentiae & aetati juvenili.* Grasw. Cicero pro Coelio: *Multae sunt viae adolescentiae lubricae, quibus illa insistere aut ingredi, sine casu aliquo aut prolapsione, vix potest.* Idem pro Cluentio: *Animum adolescentis nondum consilio aut ratione firmatum, perrexit iis omnibus rebus, quibus illa aetas capi ac deliniri potest.* Rupert. Adolescentes *fluxo ingenio* Victor. Caes. XX. etiam *fluxam* senio *mentem* Tacit. A. VI. 38. Drusus animi fluxioris, *remissiorisque vitae erat.* Sueton. Tiber. LII. Martial. V. 44. *Spadone cum sis eviratior* fluxo. Dracontius de Eva ad fraudes opportuna hoc verbum usurpat:

Aggreditur sub voce pia, sermone maligno
Insidiosus adit, heu! mollia corda *puellae.*

Et Tertullian. in Genes.

Foemineo tentat sub pectore mollia corda.

Eo sensu,

Udum & molle *lutum.*

Confer Cic. Catilin. I. §. 6. pro Coelio. §. 9. infra *obnoxios facere*: hoc est, νέους [illegible] apud Plutarch. de Lib. Educ. & Lucianum in Toxari. Wasse.

Dolis haud difficulter capiebantur] Sen. Epist. XCIX. *Potuit evadere modestus ac prudens, potuit sub cura tua in meliora formari: sed quod justius timetur, potuit fieri pluribus similis. Adspice illos juvenes, quos ex nobilissimis domibus in arenam luxuria projecit: adspice illos, qui suam alienamque libidinem exercent, mutuo impudici: quorum nullus sine ebrietate, nullus sine aliquo insigni flagitio dies exit: plus timeri quam sperari potuisse manifestum est.* Hinc ad Masinissam Scipio apud Liv. Lib. XXX. *Non est (mihi crede) tantum ab hostibus armatis aetati nostrae periculi, quantum ab circumfusis undique voluptatibus. Qui eas sua temperantia fraenavit ac domuit, multo majus decus, majoremque victoriam sibi peperit, quam nos Syphace victo habemus.* Grasw.

difficulter capiebantur: a nam uti cujuſque ſtudium ex aetate flagrabat, aliis ſcorta praebere; aliis canes atque equos mercari: poſtremo neque ſum-

VARIANTES LECTIONES.

a *Namque ut cujus ſt.* A. *Nam ut cujuſcumque ſt.* K. Non *uti*, ſed *ut* hic omnes MSS. exhibent.

NOTAE VARIORUM.

DIFFICULTER] Vincentius Bellovacenſis in Speculo Hiſtoriali bis legit, *difficile.* Noſter J. 87. *Illis* difficile eſt *poteſtatibus temperare*; &, *difficile factu*; ſed nunquam pro *difficulter.* De hoc verbo Cledonius pag. 1921. *Facile & difficile, quae ut pro adverbiis ponuntur, nomina potius eſſe ducenda ſunt, multi dubitant* facile & difficile, *utrum nomina ſint, an adverbia.* Haec habuit ille ex Diomede, quem vide lib. I. pag. 401. Apulejus III. Florid. quod difficile factu *erat, quodque revera arduum nobis exiſtimabatur.* Ulpianus Dig. I. 18.13. de officio Procoſ. *quod non* difficile obtinebit; *ſi ſollicite agat, ut malis hominibus Provincia careat.* Gloſſae: vero *difficile* δυχερῶς, χαλεπῶς. *Deinde quia* difficile *plebs convenire coepit.* Pompon. D. de Orig. Juris, lib. I. Tit. II. L. 2. §. 9. & ſic ff. de Leg. 3. L. Sejo. & L. *haeres meus* §. uxori. Cicero de Inventione lib. II. §. 169. *Atque in iis omnibus, quae ante dicta ſunt, quid* difficulter *fieri & quid facile fieri poſſit, oportet conſiderare*, ubi Membranae Petrenſes pro *difficulter*, in interlineari ſpatio exhibent *legitur difficile*; & ita ſane legendum. Sic enim infra: *Facile fieri id dicimus, quod &c.* Difficile *autem fieri quod quamquam laboris ſumtus* &c. *indiget* &c. *tamen his ſuſceptis difficultatibus ad exitum perduci poteſt.* Apulejus in Apolog. pag. 275. Elmenhorſtii circa princip. *Quod utinam tam gravia formae & facundiae crimina vere mihi approbaſſet, non* difficile *ei reſpondiſſem.* Et I. 479. Pariſ. ed. *Etiam orbis a figulo circumactus*, non difficile *ejuſdem valetudinis hominem vertigine ſui corripit.* Et pag. 562. *Hoc quidem multis carminibus* difficile impetravi. Bibaculus apud Suetonium de Illuſtr. Gram. *Mirati ſumus unicum magiſtrum, Summum Grammaticum, optimum poetam. Omnes ſolvere poſſe quaeſtiones, Unum* difficile *expediri nomen.* Plin. Nat. Hiſt. XI. cap. 18. *Nec ſentire ictus apium ranae traduntur. Inimicae & oves,* difficile *ſe a lanis earum explicantibus.* Et lib. XVII. cap. 23. *diu dolent talia quoque hulcera, &* difficile *ſaneſcunt, algendo nimis aeſtuandove.* XXIV. c. 120. *Diocles* difficile *parientibus ſemen ejus dedit.* Sic etiam lib. XX. cap. 13. §. 51. &, XXVI. §. 29. lib. XXVII. §. 94. Juſtin. ſolus fere ex Hiſtoricis: Nec difficile *ſaucios adhuc ex ſuperiore congreſſione, integer ipſe viribus ſuperat.* Sed illud alterum retinent Codd. WASSE.

NAM UTI CUJUSQUE STUDIUM EX AETATE FLAGRABAT] Eſt quidem in pleriſque, *ut cujuſque ingenium*, ſed perperam, ut opinor; nam & *ſtudium* eſt in Manuſcriptis & eodem modo Felicius Durantinus legit. Namque hunc ſenſum reddens, Ut eorum diverſa ſtudia perſpexerat, inquit, ſic diſſimili ratione in ſuam familiaritatem illexerat. RIV. Solus γ. *ingenium.* abeſt *ſtudium* Ball. noſter, *ſtudia accenſa.* Cic. Orat. III. 127. & alibi *flagrans ſtudium, ſtudio*, &c. Ar. *cujuſquam.* WASSE.

UT CUJUSQUE STUDIUM EX AETATE FLAGRABAT] Sen. Octavia:

Vis magna mentis, blandus atque animi calor
Amor eſt, juventa gignitur; luxu, ocio
Nutritur, inter laeta fortunae bona.
Quem ſi fovere atque alere deſiſtas, cadit,
Brevique vires perdit exſtinctus ſuas.

GRASW.

ALIIS SCORTA PRAEBERE] Cicer. ad Attic. Lib. I. Epiſt. 14. *Jam vero (o dii boni rem perditam!) etiam noctes certarum, atque adoleſcentum nobilium introductiones, nonnullis judicibus pro mercedis cumulo fuerunt.* GRASW.

CANES ATQUE EQUOS] Animum adverte ad ſtudia juventutis Romanae. Ejuſmodi inſtitutis Atticos quoque uſos fuiſſe teſtatur Iſocrates, & Ariſtoph. Pluto. Terent. Andr.

Quod plerique omnes faciunt aduleſcentuli,
Ut animum ad aliquod ſtudium adjungant; aut equos
Alere; aut canes ad venandum; aut ad philoſophos.

Puerorum Romae exercitia habebantur, inter quae & illa Naenia Horatiana, & illud quod Plautus commemorat Captiveis:

Nam ubi illo adveni, quaſi patriciis pueris aut monedulae
Aut anates, aut coturnices dantur, queis cum luſitent.

Ubi

ſumtui, neque modeſtiae ſuae parcere, dum illos obnoxios, [a] fidoſque faceret. Scio fuiſſe nonnullos, qui [b] ita exiſtumarent; juventutem, quae domum Catilinae frequentabat, parum honeſte pudicitiam habuiſſe; ſed ex aliis rebus magis, quam [c] quod cuiquam id compertum foret, haec fama [d] valebat.

XV. [e] Jamprimum adoleſcens Catilina multa neſanda ſtupra fecerat,

VARIANTES LECTIONES.

a *fidoſque ſibi* A. B. D. E. F. G. H. K. L. *ſibi fidoſque* H. *ſibique fidos* I. b Abeſt *ita* ab A. c Delet *quod* C. K. L. M. d *volabat* C. e *Jampridem* G.

NOTAE VARIORUM.

Ubi fortean legendum: *quadrimis pueris*, pro *patriciis*. COLER.

NEQUE SUMPTUI, NEQUE MODESTIAE SUAE PARCERE] Vel, ut loquitur Cicero pro Coelio: *comprehendere multos amicitia; tueri obſequio; cum omnibus communicare quod habebat, ſervire temporibus ſuorum omnium pecunia, gratia, labore corporis, ſcelere etiam, ſi opus eſſet, & audacia.* GRASW. Id eſt, *omni obſequio comprehendere, ſervire temporibus ſuorum omnium.* Quod omnino faciendum id genus hominibus. Suet. de Caeſare cap. 27. & 28. *Tum reorum, aut obaeratorum, aut prodigae juventutis ſubſidium unicum ac promtiſſimum erat. Nec minore ſtudio reges atque provincias per terrarum orbem alliciebat: aliis, captivorum millia dono offerens, aliis, citra Senatus populique auctoritatem, quo vellent, & quoties vellent, auxilia ſubmittens: ſuperque Italiae, Galliarumque & Hiſpaniarum, Aſiae quoque & Graeciae potentiſſimas urbes, praecipuis operibus exornans: donec attonitis jam omnibus & quorſum illa tenderent reputantibus, M. Claudius Marcellus Coſ. edicto praefatus, de ſumma ſe Reipublicae acturum, retulit ad Senatum.* RUPERTUS. Cicero Catil. I. cap. 6. pag. 619. Cat. II. cap. 4. pag. 656. pro Coelio cap. 5. BROUKHUSIUS.

NEQUE MODESTIAE SUAE PARCERE] Commelianus non habet, *ſuae*, neque admodum deſidero. GRUT.

SCIO FUISSE NONNULLOS] Hunc locum Nonius laudat. COLER.

JUVENTUTEM, QUAE DOMUM CATILINAE FREQUENTABAT, PARUM HONESTE PUDICITIAM HABUISSE] Huc illud ſpectat quod ait Orator II. 10. Catilin. *qui alios ipſe amabat turpiſſime, aliorum amori flagitioſiſſime ſerviebat.* Et pro Domo ſua: *Conſules epulabantur, & in conjuratorum gratulatione verſabantur, cum alter* (Gabinius) *ſe Catilinae delicias, alter Cethegi conſobrinum fuiſſe diceret.* Poſt reditum in Senatum: *Neque contentus fuit: ſed etiam in concionem adſcendit, eaque dixit, quae ſi vir ejus Catilina revixiſſet, dicere non eſſet auſus.* GRASW. Cic. pro Coelio cap. 4. in Senatu cap. 4. 5. BROUKH.

SED EX ALIIS REBUS MAGIS, QUAM QUOD CUIQUAM ID COMPERTUM FORET, HAEC FAMA VALEBAT] Id dicere voluit Salluſtius, quod de Clodia M. Tullius in oratione pro Coelio: *Non illud quidem modeſtum, ſed tamen eſt non infacetum mendacium. Quod profecto nunquam hominum ſermo atque opinio comprobaſſet; niſi omnia quae cum turpitudine aliqua dicerentur, in iſtam quadrare apte viderentur.* Cujuſmodi etiam illud eſt Taciti lib. IV. Annal. *Sed quia Sejanus facinorum omnium repertor habebatur; ex nimia caritate in eum Caeſaris, & caeterorum in utrumque odio, quamvis fabuloſa & inania, credebantur: atrociore ſemper fama erga dominantium exitus.* GRASW.

QUAM QUOD CUIQUAM ID COMPERTUM FORET] Naz. ſubductum habet linea vocem *quod*, & vero non agnoſcunt etiam libri quos contulit Bongarſius, non Commelinianus meus, non Pal. tert. quart. ſext. oct. non. dec. undec. duodec. GRUT. Elegantior omnino haec lectio eſt, quam ex trium MS. cod. auctoritate reſtituimus. POPMA. Pro *quod* Regius &, forte fuit antiquitus *ut*. Locum ſubobſcurum, ita fere vertit Plutarchus in Mario pag. 412. ἀλλὰ ταῦτα μὲν εἰκασμῷ μᾶλλον ἢ κατὰ βέβαιον ἱστορίαν λέγεται. WASSE.

MULTA NEFANDA STUPRA FECERAT, CUM VIRGINE NOBILI, CUM SACERDOTE VESTAE] Duo genera ſtuprorum intelligat neceſſe eſt; alioquin admodum ſuſpectanda illa, *cum virgine nobili*, tanquam a manu interpretis; Commelini codex vetuſtate ipſa exeſus, aliud quid videtur habuiſſe: ſed non potui oculis aſſequi; ſi liceret, ſuſpicarer, duo illa membra, *cum virgine nobili, cum ſacerdote Veſtae*, eſſe a gloſſa, nam quid heic auctor pro confeſſo ac certo, ponat, cujus nec ipſe Catilina, neque Veſtalis convinci potuit? ut enim

rat, cum [a] virgine nobili, [b] cum sacerdote [c] Vestae, alia hujusmodi contra jus, fasque. Postremo, captus amore Aureliae Orestillae, cujus, prae-

VARIANTES LECTIONES.

a *nob. virg.* B. b *Vestae sacerdote* deleto *cum* A. *sacerdote Vestae* deleto *cum* G. c *deae Vestae* B. D. F. M.

NOTAE VARIORUM.

enim dicatur convictus quidem, sed evasisse, gratia Catuli, hoc fuerit accusare ipsos judices; quod odiosum nimis. si non: at verbulo saltem indicendum erat. GRUT.

NEFANDA STUPRA] Quippe qui adulterium commisisset cum ea, quae ei postea socrus fuit, & ex stupro duxisset uxorem, cum filia ejus esset; Lucceiusque haec ei objecisset in orationibus quas in eum scripsit, ut ait Pedianus, qui hoc addit, *se nondum harum mulierum nomina invenisse.* Ejusdem Pediani ibidem verba sunt haec: *Fabia, virgo Vestalis caussam incesti dixit, cum ei Catilina objiceretur; eratque absoluta haec Fabia, quia soror erat* Terentiae Ciceronis. Paulus quoque Orosius: *Eodem anno apud Romanos Catilina accusatus incesti; quod cum Fabia virgine Vestali stuprum commisisse arguebatur.* Idem tradit Plut. in Catone. Cicero autem: *Quod nefarium stuprum non per illam, &c.* Item: *stuprorum & scelerum exercitatione assuefactus.* A. MANUTIUS. Asconii verba sic distingui debent, *eratque absoluta. Haec Fabia, quia soror erat Terentiae Ciceronis, ideo sic dixit:* (Cicero nimirum) Etiam si culpa nulla subesset: *ita & suis pepercit, & nihilo levius inimico summi opprobrii turpitudinem objecit.* Ascon. ad Orat. in Toga Cand. pag. 433. Ed. Gronov. unde apparet eum nihil minus dixisse quam absolutam eo nomine Fabiam, quia erat soror. WASSE.

CUM VIRGINE NOBILI] Eam significare Sallustium existimo, quae postea fuit Catilinae socrus, de qua Cicero mentionem facit: *Cum deprehendebare in adulteriis, cum deprehendebas adulteros ipse, cum ex eodem stupro tibi & uxorem, & filiam invenisti.* Quae verba ita interpretatur Asconius: *Dicitur Catilina adulterium commisisse cum ea quae ei postea socrus fuit: & ex stupro duxisse uxorem, cum filia ejus esset. Haec Lucceius quoque Catilinae objicit, in orationibus quas in eum scripsit, nomina harum mulierum nondum inveni.* Hactenus ille. Quibus ex verbis intelligimus, nomen mulieris hujus a Sallustio, & ab aliis propter nobilitatem generis suppressum esse. Sic quoque Sallustium non fecisse mentionem de filia, ne aperte mulierem notaret. Plutarchus in Cicerone tantum id scribit, Catilinam cum filia virgine coisse. Potuit Sallustius aliam quandam virginem intelligere; nos autem quid certius afferamus, non habemus. CAST. Imo cum filia virgine stuprum fecisse, & fratrem suum necasse, tradit Plutarch. in Cicer. Tom. I. p. 865. Sed videri debet Seb. Corradus Quaest. p. 225. Manut in Cicer. I. ad Attic. 16. pag. 42. Muretus ad Catil. I. cap. 6. pag. 620. b. cap. 7. pag. 628. b. Rich. Streinius de Gentib. Rom. p. 30. Cicero Orat. in Toga candida pag. 985. & inibi Asconius. BROUKH.

CUM SACERDOTE VESTAE] Alii *Virginem Vestalem* vocant. Ea vero Fabia fuit. Orosius lib. VI. cap. 3. *Eodem anno apud Romam Catilina incesti accusatus, qui cum Fabia, virgine Vestali, stuprum commisisse arguebatur, Catuli gratia fultus evasit.* Unde haec Orosius? Plutarchus aliter; aliter Asconius ad Catilinarias Ciceronis; qui eam absolutam fuisse dicit, quia soror erat Terentiae Ciceronis. Quo magis miror virum doctiss. Sebastianum Corradum, Orosium sectatum, tertium accusatum fuisse Catilinam asserere. Sed frustra est, qui alias haud ferme. Nam Catilina ob hoc crimen nunquam accusatus fuit: Sed ipsa Fabia, virgo, caussam incesti dixerat, cum ei Catilina objiceretur. COLER. Poenam, quam meruisset Catilina, docebit te Lipsius in Syntagm. de Vesta & Vestalibus. RUPERT.

ET ALIA] Vulgati copulam retinent; at Markiani, Arond. Reg. δ. L. II. &, nisi fallor, Pemb. Bibl. Pub. Norvic. quorum auctoritate induxi. Noster alibi: *Magistratus sacerdotia, rapinas, alia omnia.* Et: *lapides, ignem, alia praeterea tela.* edd. pro *postremo* L. III. & Venet. *postremum* non ineleganter, sed contra omnes Codices. Caeterum de Catilinae moribus confer Ciceronem pro Sulla §. 70. WASSE.

AURELIAE ORESTILLAE] An haec illa, quam postea domum duxit Cornificius adulescens, teste Coelio ad Ciceronem? Vix reor. An L. Orestis L. F. L. N. qui anno DXCVI. Consul fuit, filia? Non credo. Sed alterius fortassis alicujus, non aeque honoribus usi. Asconius scribit, Catili-

praeter formam nihil umquam bonus laudavit; quod ea [a] nubere illi dubitabat, timens privignum [b] adultum aetate; pro certo [c] creditur, [illegible] ne-

VARIANTES LECTIONES.

a *illi nub.* B. D. E. F. H. K. b *adulta aetate* C. marg *adultum* c *dicitur* H.

NOTAE VARIORUM.

tilinam ſtuprum etiam cum ea commiſiſſe, quae ei poſtea ſocrus fuit, & ex eo ſtupro duxiſſe uxorem, cum ei filia eſſet. COLER.

QUOD EA NUBERE ILLI DUBITABAT, TIMENS PRIVIGNUM ADULTUM AETATE; PRO CERTO CREDITUR, NECATO FILIO] Cic. I. Catil. *Quid vero nuper, cum morte ſuperioris uxoris, novis nuptiis domum vacuam feciſſes? nonne etiam alio incredibili ſcelere hoc ſcelus cumulaſti? quod ego praetermitto, & facile patior ſileri, ne in hac civitate tanti facinoris immanitas aut exſtitiſſe, aut non vindicata eſſe videatur.* Vide & Valerium Maximum lib. IX. c. 1. Geminum & par ſcelus apud Ciceronem pro Cluentio de Oppianico quodam narratur: *Petit Oppianicus, ut ſibi Saſſia nubat, & id magnopere contendit. Illa autem non admiratur audaciam, non impudentiam aſpernatur; ſed quod haberet tres ille filios, idcirco ſe ab his nuptiis abhorrere reſpondit. Oppianicus, qui pecuniam Saſſiae concupiviſſet, domo ſibi quaerendum remedium exiſtimavit ad eam moram, quae nuptiis afferebatur. Nam cum haberet ex Novia infantem filium: alter autem ejus filius Pappia natus Theani Appuli apud matrem educaretur, arceſſit ſubito ſine cauſa puerum Theano: quod facere niſi ludis publicis aut feſtis diebus antea non ſolebat. Mater nihil mali miſera ſuſpicans mittit. Ille ſe Tarentum proficiſci cum ſimulaſſet, eo ipſo die puer, cum hora undecima in publico valens viſus eſſet, ante noctem mortuus, & poſtridie, antequam luceret, combuſtus eſt. Dies nondum decem intercesſerant, cum ille alter filius infans necatur. Itaque nubit Oppianico continuo Saſſia, laetanti jam animo & ſpe optima confirmata. Nec mirum, quae ſe non nuptialibus donis, ſed filiorum funeralibus delinitam videret. Itaque quod caeteri propter liberos pecuniae cupidiores ſolent eſſe, ille propter pecuniam liberos amittere jucundum duxit.* GRASW.

TIMENS PRIVIGNUM] Valer. Max. lib. IX. *Verum praecipue Catilinae libido ſceleſta. Nam veſano amore Aureliae Oreſtillae correptus, cum unum impedimentum videret, quo minus nuptiis inter ſe jungerentur; filium ſuum, quem & ſolum, & aetate jam puberem habebat, veneno ſuſtulit; protinusque ex rogo ejus maritalem facem accendit, ac novae maritae loco muneris erogavit.* Cicero: *Quod vero nuper, cum morte ſuperioris uxoris novis nuptiis domum vacuefeciſſes.* Domum vacuefacere dicitur, qui ex ea familiam ſeu liberos tollit; domus enim pro familia accipitur, ut Graecis οἶκος. COLER. Sic inſimulatus fuit L. Apulejus, vel, quod ipſe privignum necaſſet, vel, quod noluerit alia conditione Pudentillam, matrem pueri, ducere, quam illo amoto. Ejusdem ſceleris reperitur exemplum in cap. 9. ubi de Oppianico & Saſſia. Vere Imp. Conſtantinus de mulieribus iterum nubentibus, *eas novis maritis non ſolum res filiorum, ſed etiam vitam addicere*, lib. XXII. C. de adminiſtrat. tutor. Contrarium his exemplum, maximeque memorabile, legimus apud Val. Max. lib. VIII. cap. 1. Agell. lib. XII. cap. 7. *Mater familias Smyrnaea virum & filium interemit, cum ab his optimae indolis juvenem, quem ex priore viro enixa fuerat, occiſum reperiſſet. Quam rem P. Dolabella, Proconſul Aſiae, ad ſe delatam Athenas, ad Areopagi cognitionem relegavit: quia ipſe, neque liberare caedibus duabus contaminatam, neque punire eam juſto dolore impulſam, ſuſtinebat. Conſideranter & manſuete P. R. magiſtratus, ſed quoque non minus ſapienter Areopagitae; qui inſpecta cauſa, & accuſatorem, & ream, poſt centum annos adeſſe juſſerunt, eodem affectu moti, quo Dolabella.* RUPERT.

ADULTUM AETATE] Poſtrema vox apparet in omnibus exemplaribus & quidem eleganter. Lucretius III.

Inde ubi robuſtis adolevit *viribus* aetas.

Virg. AEn. XII.

——— *Matura* adoleverit aetas.

II. Georg.

Ac dum prima novis adoleſcit *frondibus* aetas.

Pro quo, Ovidius Faſt. V.

——— Adoleverit annis.

Cicero. *Ac mulieribus* adulta aetate. &, V. Verrin. aetate adulta *puer.* Et eadem forma apud Catullum in Priapum:

In urbem adulta lacte *portat ubera.*

WASSE.

necato filio, vacuam domum scelestis nuptiis fecisse. Quae quidem res [a] mihi in primis [b] videtur caussa fuisse facinoris maturandi. Namque animus [c] inpurus, Diis, hominibusque infestus, neque vigiliis, ne-

VARIANTES LECTIONES.

a *in pr. m.* C. *in primis mihi* E. *inprimis* delet D. *mihi v. i. p. c.* F. H. b *c. v. fuisse* A. c intenta *adulta* K.

NOTAE VARIORUM.

VACUAM DOMUM SCELESTIS NUPTIIS FECISSE] Cicero Catil. I. *Quid vero nuper, cum morte superioris uxoris novis nuptiis domum vacuam fecisses, nunc etiam alio incredibili scelere hoc scelus cumulasti; quod ego praetermitto & facile patior sileri, ne in hac civitate tanti facinoris immanitas, aut extitisse, aut non vindicata esse videatur.* CIACC. & URSIN. Sic fere Senec. Contr. XXVII. *Fecit quod debebat; qui patrem ceciderat, amicum occidit.* Videtur autem hunc locum imitatus Livius lib. I. *Aruns Tarquinius & Tullia minor, prope continuatis funeribus cum domos vacuas novo matrimonio fecissent, junguntur nuptiis, magis non prohibente Tullo quam approbante. Tum vero indies infestior Tulli senectus, infestius coepit regnum esse. Jam enim ab uno scelere ad aliud spectare mulier scelus: nec nocte, nec interdiu virum conquiescere pati, ne gratuita praeterita parricidia essent.* Quibus evenit quod lib. I. de Clementia cap. 13. Seneca testatur: *Hoc inter caetera vel pessimum habet crudelitas, quod perseverandum est, nec patet ad meliora regressus. Scelera enim sceleribus tuenda sunt. Quid autem eo infelicius, cui jam esse malo necesse est? O miserabilem illum!* GRASW. *Nuptiis vacuam* Balliol. & L. III. B. Pub. supra V. *domum vacuam*, sed recent. manu repraesentant. L. II. *vacue* f. quomodo locutus etiam Hegesippus I. cap. 41. *regnumque indignis haeredibus* vacuefactum: idem vero cap. 44. vacua est *domus Novercae filio.* MSS. tres *vacuata*, quo loco obiter tollam mendum foedissimum quod omnes huc usque edd. obsedit. *Dolui, quod ii quibus regni spem dederam* &c. *adversum me improba machinarentur:* sed nunc *non patrem sed Antipatrum oderant.* Membranae loco vocis nunc, *in me* clare exhibent. Sicque omnino legendum, loquitur enim de filiis Antipatri fraude dudum peremtis. Firmat Josephus B. Jud. I. 20. Τοῖς υἱοῖς καθ' ἑαυτοῦ παρώξυνα δικαίας αὐτῶν ἀποκόψας ἐλπίδας δι' Ἀντίπατρον. supra: οἱ τεθνήκασι τὸ πλέον Ἀντιπάτρῳ. Sed ut ad locum Sallustii revertamur, potiores Codd. tam mei quam aliorum, *vacuam domum* retinent. Et recte quidem. Cic. Catilin. I. *Quid vero nuper cum morte superioris uxoris novis nuptiis* domum vacuam fecisses. Livius I. 46. *Aruns Tarquinius & Tullia minor, prope continuatis funeribus, quum* domos vacuas *novo matrimonio* fecissent, *junguntur nuptiis.* Pro, *certo*, Codex Pembr. *profecto.* Appian. pag. 170. δόξας ποτὲ καὶ υἱὸν ἀνελεῖν δι' Αὐρηλίας Ὀρεστίλλης ἔρωτα, οὐχ ὑφισαμένης παῖδα ἔχοντα γήμασθαι. Markii λ. *vacua domum.* Sed supra, *quasi paratam*, unde suspicari libet *m* literam incuria omissam. Idem de Oppianico in Sassiae nuptiis narrat Cic. pro Cluen. § 27. WASSE.

QUAE QUIDEM RES MIHI IN PRIMIS VIDETUR CAUSSA FUISSE FACINORIS] AEque nervosum fuisset, *quae quidem res inprimis caussa facinoris &c.* rejectis aliis: imo suffecisset *fecisse: caussa facinoris maturandi.* GRUT.

NAMQUE ANIMUS IMPURUS] Cic. lib. II. de Legibus: *Hoc oportet intelligi, cum multum animus corpori praestet, observeturque ut corpora casta adhibeantur, multo esse in animis id praestandum magis. Nam incestum vel aspersione aquae vel dierum numero tollitur: animi labes nec diuturnitate vanescere, nec manibus ullis elui potest.* GRASW.

DIIS HOMINIBUSQUE INFESTUS] Cic. lib. IV. in Verrem: *Itaque hoc nefario scelere concepto, nihil postea tota in Sicilia neque sacri, neque religiosi esse duxit: ita sese in ea provincia gessit, ut ab isto non solum hominibus, verum etiam diis immortalibus bellum indictum putaretur.* GRASW.

NEQUE VIGILIIS NEQUE QUIETIBUS] *Quietes* somnum adpellat; solent enim ii, quibus malesana, maleconscia mens, saepius, quasi πανικοῖς quibusdam perterrefieri, ut de Principe Tiberio narrat Suetonius. COLER. Cicero I. de Off. 29. p. 108. BROUKH.

——— *Neque enim patiuntur saeva quietem*
Crimina, pollutaeque negant arescere fauces:

Ut ait Claudianus II. in Ruffin. Et ibidem iterum:

— *Tor-*

neque quietibus sedari poterat: ita [a] conscientia mentem excitam [a] vexa-

VARIANTES LECTIONES.

a *consciam* C.

NOTAE VARIORUM.

—— *Torquetur peste futura,*
Nec recipit somnos, & saepe cubilibus amens
Excutitur, poenamque luit formidine poenae.

Hinc illud Lucani Lib. VII.

Quos agitat vesana quies, somnique furentes,
Thessalicam miseri versant in pectore pugnam:
Invigilat cunctis saevum scelus, armaque tota
Mente agitant, capuloque manus absente moventur.
Exigit a meritis tristeis victoria poenas,
Sibilaque & flammas infert sopor, &c.

Hinc etiam Tacitus lib. VI. Annal. *Insigne visum est earum Caesaris literarum initium; nam bis verbis exorsus est: Quid scribam vobis, P. C.? aut quomodo scribam hoc tempore? dii me deaeque pejus perdant, quam perire quotidie sentio, si scio. Adeo facinora atque flagitia sua ipsi quoque in supplicium verterant. Neque frustra praestantissimus sapientiae firmare solitus est, si recludantur tyrannorum mentes, posse aspici laniatus & ictus: quando ut corpora verberibus, ita saevitia, libidine, malis consultis animus dilaceretur. Quippe Tiberium non fortuna, non solitudines protegebant, quin tormenta pectoris, suasque ipse poenas fateretur.* Refert & Ammianus Marcellinus exemplum simile Galli Caesaris lib. XIV. *Inter haec tamen per inducias naturae conquiescentis, fauciabantur ejus sensus circumstridentium terrore larvarum: interfectorumque catervae, Domitiano & Montio praeviis, correptum eum, ut existimabat in somnis, uncis furialibus objectabant. Solutus enim corporeis nexibus animus semper vigens motibus indefessis, & cogitationibus subjectus & curis, quae mortalium sollicitant mentes, colligit visa nocturna, quas Phantasias nos appellamus.* Cujus rei ratio assignatur a Seneca Epistola CV. *Tutum aliqua res in mala conscientia praestat, nulla securum. Putat enim se, etiamsi non deprehenditur, posse deprehendi: & inter somnos movetur, & quoties alicujus scelus loquitur, de suo cogitat.* Hinc Sallustius Oratione II. ad Caesarem, ipsum his verbis compellat: *Atque ego te oro hortorque, ne clarissimus imperator, Gallica gente subacta, Populi Rom summum atque invictum imperium tabescere vetustate ac per discordiam dilabi patiaris. Profecto si id accidat, neque tibi nox neque dies curam animi sedaverit; quin in somniis excitus furibundus atque amens alienata mente feraris* Quippe, ut & Curtius lib. VI. *Scelerati conscientia obstrepente condormire non possunt; agitant eos furiae, non consummato modo, sed & cogitato parricidio.* Exemplum memorabile est in contrarium apud Cic. pro Rosc. Amerino: *Non ita multis ante annis ajunt T. Cloelium quendem Terracinensem hominem non obscurum, cum coenatus cubitum in idem conclave cum duobus adolescentibus filiis isset, inventum esse mane jugulatum. Cum neque servus quisquam reperiretur, neque liber, ad quem ea suspicio pertineret; id aetatis autem duo filii propter cubantes ne sensisse quidem se dicerent; nomina filiorum de parricidio delata sunt. Tamen cum planum judicibus esset factum, aperto ostio dormientes eos repertos esse; judicio absoluti adolescentes, & suspicione omni liberati sunt. Nemo enim putabat, quenquam esse, qui, cum omnia divina atque humana jura scelere nefario polluisset, somnum capere potuisset: propterea quod qui tantum facinus commiserunt, non modo sine cura quiescere, sed ne spirare quidem sine metu possunt.* GRASW. Vix est in Sallustio locus, in quo singulae syllabae, imo literae tam funesta clamant, quam hic ipse. Ecce enim in Catilina illas ipsas furiarum ardentes taedas, illas solicitudinum faces, quibus omnes scenas poëtae veteres repleverunt! Ita *Nero matrem occisurus, cum magna trepidatione vigilavit*, Suet. in Ner. cap. 34. Alludit Horat. Epod. V.

Et inquietis adsidens praecordiis
Pavore somnos auferam.

Egesippus lib. I. cap. 7. *Tanti sceleris immanitas mentem exulcerabat. Non somnus oculis non quies animo dabatur. Serpebat coeco vulnus dolore, coquebantur aegra praecordia &c.* Ad hanc rem Deos uti defunctorum per injuriam, umbris, persuasum erat priscis. Horatius:

Petamque vultus umbra curvis unguibus.

Ovidius in Ibin:

Tunc quoque cum fuero vacuas dilapsus in auras,
Exanimis manes oderit umbra meos.
Tunc quoque factorum veniam memor umbra tuorum,
Insequar & vultus ossea forma tuos.

Lege-

Lege, obsecro, Gruter. disc. XXX. ad illa Taciti: *Facinorum recordatione nunquam timore vacuus.* Notabis hic obiter, Judices inde solere argumentum capere innocentiae. Sane Cicer. pro Roscio, Cloelii Tarracinensis filios, de caede patris delatos, publico judicio fuisse absolutos, docet, quod aperto ostio dormientes in eodem conclavi reperti essent. Sed simulari posse hujusmodi securitatem animi, credidit Artaxerxes apud Just. lib. III. cap. 1. §. 4. & pulcre deduxere Quintilianus senior, declamat. altera, Libaniusque declamat. XLIV. Consulendus est iterum Grut. ad ista Livii lib. I. cap. 51. *Turnum ex somno excitatum circumsistunt custodes;* cui succenturiabis Freinshemium ad Curtii lib. IV. cap. 13. §. 17. & lib. VI. cap. 10. §. 14. De mala autem conscientia, vid. Rittersh. I. L. S. cap. 10. RUPERTUS.

ITA CONSCIENTIA MENTEM EXCITAM VEXABAT] Elegans Senecae dictum Ep. XLI. *Sacer intra nos spiritus sedet, malorum, bonorumque, arbiter, observator & custos: hic prout a nobis tractatus est, ita ipse nos tractat.* Cui Cicero consentit: *Nolite enim putare quemadmodum in fabulis saepenumero videtis, eos qui aliquid impie scelerateque commiserint, agitari & perterreri furiarum taedis ardentibus. Sua quemque fraus & suus terror maxime vexat: suum quemque scelus agitat, amentiaque afficit: suae malae cogitationes conscientiaeque animi terrent. Hae sunt impiis assiduae domesticaeque furiae.* Et lib. IV. in Verrem: *Qui tandem istius animus est nunc in recognitione scelerum suorum, cum ego ipse in commemoratione eorum non solum animo commovear, verum etiam corpore perhorrescam?* Iterum de Haruspicum responsis: *A diis quidem immortalibus quae potest homini major esse poena furore ac dementia? nisi forte in Tragoediis, quos vulnere ac dolore corporis cruciari ac consumi vides, graviores deorum immortalium iras subire, quam illos, qui furentes inducuntur, putas. Non sunt illi ejulatus & gemitus Philoctetae tam miseri (quanquam sunt acerbi) quam illa exsultatio Athamantis, & quam somnium matricidarum. Tu cum furiales in concionibus voces mittis, cum domos civium evertis, cum lapidibus optimos viros foro pellis, cum ardentes faces in vicinorum tecta jactas, cum aedeis sacras inflammas, cum servos concitas, cum sacra ludosque conturbas: cum uxorem sororemque non discernis: cum quod ineas cubile, non sentis: cum bacchаris, cum furis: tum das eas poenas, quae sunt solae hominum generi a diis immortalibus constitutae. Nam corporis quidem nostri infirmitas multos subit casus per se; denique ipsum corpus tenuissima saepe de causa conficitur: Deorum tela in impiorum mentibus figuntur.* Idem lib. I. de Legibus: *At vero scelerum in homines, atque impietatum, nulla expiatio est. Itaque poenas luunt, non tantum judiciis, quae quondam nusquam erant, hodie multifariam nulla sunt: ubi sunt tamen, persaepe falsa sunt: ut eos agitant insectanturque furiae, non ardentibus taedis, sicut in fabulis, sed angore conscientiae fraudisque cruciatu. Quod si homines ab injuria poena, non natura arcere deberet, quaenam sollicitudo vexaret impios sublato suppliciorum metu?* Seneca Epist. LXXXII. *Minimum ex nequitia levissimumque ad alios redundat: quod pessimum ex illa est & (ut ita dicam) spississimum, domi remanet, & premit habentem: quemadmodum Attalus noster dicere solebat, Malitia ipsa maximam partem veneni sui bibit. Illud venenum quod serpentes in alienam perniciem proferunt, sinu suo continent; non est huic simile: hoc habentibus pessimum est. Alius enim*, inquit Plinius Panegyr. *fortasse alium, ipsum se nemo deceperit, introspiciat modo vitam, seque quid mereatur interroget.* Itaque de malis ipsi adeo mali male existimant, autore Seneca Epist. XLII. *nec ulla major poena nequitiae est, quam quod sibi ac suis displicet.* Et Tragicus Hippolyto:

—— Poena praesens, consciae mentis pavor,
Animusque culpa plenus, & semet timens.

Senec. rursum Epist. XCVII. *Prima & maxima peccantium poena est peccasse, nec ullum scelus, licet illud fortuna exornet muneribus suis, licet tueatur ac vindicet, impunitum est, quoniam sceleris in scelere supplicium est.* Eoque Cic. lib. II. de Legibus: *Non recte existimamus, quae poena divina sit: nos opinionibus vulgi rapimur in errorem, nec vera cernimus: morte aut dolore corporis, aut luctu animi aut offensione judicii, hominum miserias ponderamus: quae fateor humana esse, & multis viris bonis accidisse. Sceleris est poena tristis, & praeter eos eventus, qui sequuntur, per se ipsa maxima est.* Quid Latinus Pacatus Panegyrico? *habet vires, habet nescio quos internos mens scelerata carnifices, aut ipsa sibi carnifex conscientia est.* Constantius apud Ammianum lib. XXI. cum noxii cujusdam, sed supplicis, exitium flagitaret exercitus: *Desinite*, ait, *urgere hominem, ut existimo, sontem, sed nondum aperte convictum: & mementote, quod siquid admisit ejusmodi, sub obtutibus meis conscientiae ipsius sententia punietur, quam latere non poterit.* Hujus autem supplicii partem faciunt ipsum etiam furorem quo in scelere praecipites feruntur, quomodo Lib. X. loquitur Lucanus de Photino:

—— Sed non vesana Photini
Mens imbuta semel tam sacra caede, vacabat
A scelerum motu. Magno nihil ille perempto
Jam putat esse nefas: habitant sub pectore Manes,
Ultricesque deae dant in nova monstra furorem.

Et Latinus Pacatus Panegyrico: *Tandem in nos oculos Deus retulit, & bonis Orientis intentus ad mala*

[a] vexabat. Igitur [b] colos ejus exſanguis, foedi oculi; [c] citus modo, modo

VARIANTES LECTIONES.

a *vaſtabat* B. F. K. L. b *color ei* C. G. *color ejus* M. & plures alii. c *modo citus* B. K.

NOTAE VARIORUM.

mala noſtra reſpexit: & hunc ſacrato capiti objecit furorem, ut foedus abrumpere, jus foeciale violare, bellum edicere non timeret. An ego ſine divino numine factum putem, ut qui ſub nomine pacis ludere, & primi ſceleris poenas lucrari quieſcendo potuiſſet, ſecundum tertiumque vexillum latrocinii civilis attolleret? Agebat eum praecipitem, credo, vindicanda jam proximo ultore Reſpublica; & exſtinctus aperto dominus parricidio, poenas ab eo debitas expetebat. Non id confidentia, ſed amentia: non temeritas, ſed neceſſitas erat: nec ultro laceſſebat ille te bello; ſed ulterius ſe negare ſupplicio non poterat. Grasw.

Mentem exagitatam vastabat] In MSS. duobus reperi *excitam*, ac ſic, ni fallor, exemplar Aldinum habet. Sed & *vexabat* in quibuſdam eſt, pro *vaſtabat*, velut in duobus calamo deſcriptis, & Florentino, quomodo & Riccius Lugienſis alicubi ſe legiſſe teſtatur. Riv. Quidam legendum putant, *mentem excitam fatigabat*. Ego in nonnullis MS. libr. ſcriptum reperi, *Mentem exagitatam vexabat*. In aliis: *mentem excitam vexabat*, receptam lectionem tamen conſervavi. Popma. Alii libri, *vaſtabat*. Infra in Orat. II. ad Caeſarem de Rep. ord. hoc latius explicat: *Profecto ſi id accidat, neque tibi nox, neque dies, curam animi ſedaverit, quin in ſomnis excitus, furibundus atque amens, alienata mente feraris.* Eleganter ſuper hoc verbo differit Agel. lib. II. cap. 6. Et Macr. in Saturn. lib. VI. cap. 7. ſub doctiſſimi Doct. Serv. perſona, quae etiam in noviſſima P. Danielis editione leguntur, ut & multa quae alibi ſub Serv. nomine apud eoſdem & Priſcianum leguntur. Errant igitur, & quidem vehementer, meo judicio, qui nimis ſane hiſce commentariis detrahunt, ſed ut veros ac genuinos omnino praeſtare non auſim, ſic multis in locis ex marginalibus interpolatos aſſerenti, non repugnabo. Rup. *Mentem excitam vexabat* fere Pall. niſi quod loco *vexabat*, eorum decem ſervent *vaſtabat*: quomodo & Com. meus, editioque vetus. Pal. praeterea quintus ſervat, *excitatam*; octavus *excitam*, at Naz. videtur primo habuiſſe *extitam*, aut per compendium ſcripturae *exterritam*, ſive etiam *exercitam*, & vero alterutrum praepoſuerim vulgato, ſed nec omnino etiam diſplicet *vaſtabat*; niſi ſi id mutandum in *verſabat*. Grut. *Verſabat* Digb. *vaſtabat* λ. Arond. L. 1. & Caſtilioneus Reg. L. 2. Venet. 1470. 1478. *vaſtabat mentem* Vincentius. *Vexabat* γ. Mart. Bad. Valla, Zanchius. Codex B. Pub. *vexabat*, a manu prima. Conſtat ex litura Codicem Pembr. habuiſſe primo *vaſtabat*, ex quo poſtea correctoris manu factum *vexabat*: de voce *excitam* nihil dubitandum cum Nazar. primitus habuerit *extitam*: noſtri omnes *excitam*. Noſter de Rep. Ord. Ep. II. *Quin in ſomnis* excitus *atque* amens *alienata mente feraris.* Arnobius VII. pag. 236. de vino: *quod in inſanias & furores* mentes *ſaepius praecipitavit* excitas. Ovidius Met. II.

Nec fruitur ſomno vigilantibus excita curis.

Seneca Hyppol.

Mente pavida exciti *ſonipedes*.

Livius: *Extremos tamen pavor* cubilibus *ſuis* excitos. Quicquid de ſede ſua motum eſt dici ſolet *excitum*, inde fere jungitur cum *amentia*, hoc eſt, cum eo cujus mens a ſuo cardine emota eſt; & hoc ſenſu utuntur Livius, Vellejus, Tacitus. Verbo *vexat* uſus in hac re Cicero pro Roſcio Amer. *Sua quemque fraus, & ſuus terror maxime* vexat, *ſuum quemque ſcelus* agitat, *amentiaque afficit, ſuae malae cogitationes, conſcientiaeque animi terrent.* Si quis *verſat* cum ſummo viro R. Bentlejo reponendum putaverit, poteſt ſe tueri hiſce & ſimilibus bene multis:

O Tite, ſi quid ego adjuro curamve levaſſo,
Quae nunc te coquit & verſat *ſub pectore fixa,*
Ecquid erit pretii?

Sed de *vaſtare* ampliandum. Etſi enim inveniri nequeat hoc ſenſu, tamen recte dici quis neget. Mens humana ſaepiſſime vocatur *arx*, *templum*, *ſacrarium*, & ſub hac imagine *conquaſſatur* & *corruit* apud Lucretium, *labat* apud Celſum, & *corrumpitur*, *deſtruitur*, aliis. Hinc *ruina* de ea uſurpat Ovidius Epiſt.

Illa fuit mentis *prima* ruina *meae.*

Quod ad ſenſum loci attinet, audi Demoſthenem de falſa Legat. pag. 227. Τὸ συνειδέναι πεπραχόσιν

 ἑαυ-

modo tardus [a] incessus: prorsus in facie, vultuque [b] vecordia [c] inerat.

XVI. Sed

VARIANTES LECTIONES.

a *incessus erat* B. H. b *vecordia p. i. f. vultuque inerat.* I. c *erat* B.

NOTAE VARIORUM.

ἑαυτοῖς τὰ πράγματα, τοῦτο περιαιρεῖται τὴν θρασύτητα τὴν τούτων· τοῦτο ἀποστρέφει τὴν γλῶτταν· ἐμφράττει τὸ στόμα· ἄγχει· σιωπᾶν ποιεῖ· pro, *excitam* L. 2. quidam C. Popmae *exagitam* male. Hegesippus I. 37. praerupto furore *excitatus*. Lege ex Cod. B. Pub. *excitus*. WASSE.

IGITUR COLOS EJUS EXSANGUIS, FOEDI OCULI] Probus grammaticus legit, *color exsangis*. Ejus verba subjiciam: *In or*, inquit, *tertiae sunt declinationis, o in nominativo correpta, in genitivo producta, ris syllaba terminato; hic calor pallor, caloris palloris, color coloris, quamvis Sallustius: Igitur colos exsanguis; sicut labos & labor*; meminit hujus & alias idem. Ex manuscripto legendum suspicor, *colos ei exsanguis*, quomodo & Parisiense, non, *ejus*. Porro *foedos oculos* dixit, pro eo quod est, saevitiam & immanitatem prae se ferentes, quomodo hic accipi *foedum*, cum in Eunuchum Donatus, tum Servius in II. AEneid. adnotavit, nam alias fere *turpe* significat & *flagitiosum*. RIV. Impressi codices, quos quidem mihi videre contigit, *Color ejus exsanguis* habent. Ego in quodam calamo descripto libro, *Colos* inveni, nec aliter Sallustium scriptum reliquisse Probus Grammaticus testatur. *In or*, inquit, *tertiae sunt declinationis, o in nominativo correpta, in genitivo producta ris, syllaba terminata, hic calor, pallor: caloris, palloris: color, coloris: quamvis Sallustius: Igitur colos exsanguis, sicut labos, & labor*. POPMA. Naz. & Com. *colore exanguis*, sine *ejus*; qua dictione etiam destituitur Pal. octavus, in quo; *color exanguis* Pal. sec. habet *color ei exsanguis*, ceteri adstipulantur lectioni primae. GRUT. Ita (*colos*) ex Probo & vetust. l. legend. putat Gif. Ind. Lucret. in *colos*. *Foedi* autem *oculi* dicuntur, turpitudinem & foeditatem animi squalidam, & quietis expertem, prae se ferentes. Quare quid Servio Grammatico, (qui *foedum* ait Virgilio & Sallustio *crudelem*, non *turpem* indicare) in mentem venerit, ipse viderit. Sane Virgilium aliter sensisse, idem ille versus, quem producit Servius:

Sanguine foedantem, quos ipse sacraverit ignes.

satis firmum dicit testimonium, si enim crudelitatis ibi capias intellectum, nihil agas. RUPERT. Reg. *color exanguis*; hoc est Vitruvii verbis VIII. 7. *Color pallore occupatus*. Sic L. 3. Balliol. sed L. 1. *ejus* interponit uti & Mart. Venet. 1478. & Magdal. Digb. Joan. ex recentioribus omnes. At quia Nazar. & Com. habent *colore exsanguis*, omnino legendum autumo *color ei*, uti Pal. 2. MS. Rivii & exemplar Parisiense, & diserte Markii. γ. λ. Firmat aliquantulum, qui ad hunc locum respicit, Apollinaris Sidonius lib. V. vs. 340.

Ipsi autem color exanguis quem crapula vexat,
Et pallens pinguedo tenet, ganeaque perenni
Pressus acescentem stomachus non explicat auram.

Sed & Seneca de Constant. cap. 18. *Tanta illi palloris, insaniam testantis*, foeditas *erat*; *tanta oculorum sub fronte anili latentium torvitas*. Per *foedos oculos* crudelitatem an mollitiem ei exprobret, nescio. Si illud, tum haec foeditas Herodiani verbis ὀφθαλμῶν ὀρθμίαι καὶ πυρώδεις βολαί. Sidonio interprete, *meros oculorum furores*. Lib. II. Ep. 2. Plutarchus de Sulla pag. 451. Ἡ χρόα τοῦ προσώπου φοβερωτέραν ἐποίει προσιδεῖν· ἐξήνθει γὰρ τὸ ἐρύθημα τραχὺ καὶ σποράδην καταμεμιγμένον τῇ λευκότητι. WASSE. *Colos* Lucret. VI. 207. Plin. lib. XXXV. cap. 11. BROUKH.

FOEDI OCULI] Ineptiunt, qui caesios intelligunt. Sunt potius corrupti, & formidolosi, quales concinnare solent insomnia. COLER.

CITUS MODO, MODO TARDUS INCESSUS] Haec est vulgata lectio, cui consentiunt omnes mei MSS. codd. Aliter haec profert Nonius: *Modo citus, modo tardus incessus*, in dictione *Citus*, sed utraque lectio placet, & utroque modo Sallustius loquitur: nam in Jugurthino: *defensoribus moenium, praemia modo, modo formidinem ostentare*, &, *singulos modo, modo universos laedere*, & in oratione, de Rep. ordinanda, ad Caesarem: *Accensus in socios modo, modo in cives*. POPMA. Horat. lib. Satyr. III.

Nil aequale homini fuit illis saepe velut qui
Currebat fugiens hostem, persaepe velut qui
Junonis sacra ferret.

GRASW. Marinus Neapolitanus animi rationem ex incessu colligi putat. Nec aliter, ac Catilinam Sallustius, Julianum describit Gregorius Theologus, &, Cicero de Antonianis in XIII. Philippica. RUPERT. *Incessus erat*, Acro pag. 171.

Reg.

XVI. Sed juventutem, quam, ut supra diximus, [a] inlexerat, [b] multis mo-

VARIANTES LECTIONES.

a *allexerat* C. b *multis modis illexerat ad. m. f.*

NOTAE VARIORUM.

Reg. *citus m. t. m. incessus.* Caeterum *incessus* Catilinae non abs re notaverit auctor, cum ex eo mores patent maxume, & quasi ex pede Hercules. Ex incessu enim modestia, tristitia, voluptas: hinc magnificentia & mollities: hoc dignitas atque animi gravitas & altitudo elucent. Hoc sapiens ab imperito, a timidis fortes secerni & internosci facile queunt; cum nemo tantillum a statu mentis exciderit, nemo a proposito tantulum deflexerit, quin de gradu eadem opera deturbetur, ut in animi sententiam quasi pedibus transiisse videatur. Omnes denique homines nullo modo verius quam suo pede & modulo metiri possumus. Unde inter tertia Stoicorum bona adnumeratur *modestus incessus* & *compositus.* Seneca teste Epist. LXVI. quod Aristoph. vocat ἀπὸ τέχλως βαδίζειν & propterea damnatur *fractus incessus* a Quintiliano V. 9. quasi *mollis & parum viri signum.* Confer Clementem Alex. Paedag. III. pag. 184. Senecam de Tranq. cap. 15. Nat. Quaest. VII. 31. Apulejum pag. 368. Firmicum in Math. Ciceronem pro Coelio §. 49. Salvianum pag. 265. inter signa ebrii recensetur *errans gradus*, apud Senecam Epist. LXXXIII. & Salvian. de Gubern. VII. pag. 259. *populos putares* non sui sensus, non animo incolumes, non gradu, *quasi in more Bacchorum crapulae catervatim inservientes.* Amat quis? apponunt ei poëtae, *Et fractos oculos,* & sine mente gradum. Timidus est? *Tunc* pedes incertis alternationibus *commovere* &c. si Apulejo fides. Metam. X. 243. Est quis ferox & infestus? *Ecce,* inquit Seneca in Herc. F. *Saevus ac minas vultu gerens, Et qualis animo est* talis incessu venit. adde Ammian. XV. 14. Modestae *incessu virginali* incedunt, testis Sulpicius Ep. II. Confer Ambrosium de Offic. I. 18. Ammianum pag. 510. 5. edit. Valesianae. Meretricum est, inquit Anacreon, σκυλὰ βαίνειν. Honesto & Urbano *speciosum* & *immeditatum incessum* tribuit Apulejus Metam. II. pag. 115. equestrem Cicero in Ep. ad Quintum. *Homo levis ac sordidus, sed tamen* equestri incessu. Et qui Magistratus personam induere cupiat, audiat Ciceronem in lib. de Fin. ita monentem: *Fingat sibi vultum &* incessum, *ut* gravior videatur. Quod si animi dubius, vecors, & crudelis sit: *ibit*, auctore Seneca, *incessibus vesanis*, de Ira II. 35. Postremo, lege Horatium lib. I. Sat. III. vs. 531. & habebis purum putum Catilinam.

Nil aequale *homini fuit illi: saepe velut qui,*
Currebat fugiens hostem, persaepe velut qui
Junonis sacra ferret.

Contra cujus morem ita perorantem accipe Cic. Off. III. *Cavendum est autem ne aut tarditatibus utamur in gressu* mollioribus, *ut* pomparum ferculis similes *esse videamur: aut in* festinatione suspiciamus nimias celeritates &c. *ex quibus magna significatio fit non adesse* constantiam. WASSE. *Modo citus*, Acro ad Horat. I. Sat. III. 9. BROUKH.

IN FACIE, VULTUQUE] Sic Libri scripti. Nonius 427. & Charisius pag. 129. hoc dicunt interesse inter *faciem* vultumque, quod ille sit voluntas, quae pro motu animi in facie ostenditur; haec, ipsa oris species, hic adscitus, illa naturalis, ut ait clarus Grammaticus. Lucilius Sat. I.

Vultus *item ut* facies *mors citer, morbus, venenum.* Cicero; *recordamini* faciem *atque illos fictos simulatosque* vultus. Sidonius VII. 258.

Excutitur, restat, pallet, rubet, alget & ardet;
Ac sibimet multas vultum *variata per* unum
Ira facit facies.

Apulejus de Dogm. Pl. Colvii p. 250. *Totum vero hominem* in capite vultuque. *Vultus vecors*, est vultus *attonitus*, estque hominis magnum aliquod facinus in animo agitantis index. Petronius pag. 308. *Sed cum* attonito vultu, *nil aliud quam caedem & sanguinem cogito, frequentiusque manum ad capulum quem devoveram, refero.* De voce *vecordia* adi Casaubonum ad Theophrasti Charact. WASSE.

VECORDIA] Ipso vultu insaniam prae se ferebat. *Vecordia* enim ἄνοια est. COLER.

JUVENTUTEM, QUAM UT SUPRA DIXIMUS] Voces postremae quatuor induci poterant, nullo sententiae detrimento. GRUT.

MULTIS MODIS MALA FACINORA EDOCEBAT] I. Catilin. *Cui tu adolescentulo, quem corruptelarum illecebris irretisses, non aut ad audaciam ferrum, aut ad libidinem facem praetulisti?* II. Catilin. *Aliis fructum libidinum, aliis mortem parentum, non modo impellendo, verum etiam adjuvando pollicebatur.* Haec ab eo facile edocti sunt tales discipuli. nam, ut Seneca Epist. CVIII. *Malus malo nocet, facit pejorem, iram, metum incitando, tristitiae assentiendo, voluptates laudando: & hinc maxime laborant mali,*

modis mala facinora [a] edocebat; ex illis testes signatoresque falsos [b] commodare; fidem, fortunas, pericula vilia habere. Post, ubi eorum

VARIANTES LECTIONES.

a *edocebat.* b *concordare* A. *accommodare* B. H.

NOTAE VARIORUM.

mali, ubi plurium vitia miscuere, & in unum collata nequitia est. GRASW.

EDOCEBAT] Quomodo *commodare*, *habere* &c. pendent ab *edocebat*, docet Cl. Perizonus ad Sanctium pag. 831. Confer item Ammianum pag. 58. *insigne. Quo comperto* lib. XIV. cap. 11. Infra, *falsi testes.* Liv. XXIX. 8. *Falsi testes, falsa signa testimoniaque & indicia ex eadem officina exibant.* Reg. *Signatores falsos*; postea, *insontes sicuti sontes:* Post *animus* distinguit Glareanus, post *jugulare* Castilioneus. Idem fere de Valente Ammianus XXIX. 1. *Inexpiabile illud erat, quod regaliter turgidus, pari eodemque jure, nihil inter se distantibus meritis*, nocentesque maligna insectatione volucriter perurgebat: *ut dum adhuc dubitaretur de crimine, Imperatore non dubitante de poena, damnatos se quidam prius dicerent, quam suspectos.* Probus 1433. *Sicut sontes.* Ammianus XXII. 11. *Civitate quae suopte motu, & ubi* caussae non suppetunt, *seditionibus crebris agitabatur.* Confer item XV. 2. de Arbetione. Mamertinus Paneg. XII. *Ut artificum* animi *vigerent*, ne manus torpescerent, & alibi. pro *gratuito* L. 1. *gravito*, sed operarum incuria, caeteri cum vulgg. faciunt: & Noster de Rep. Ord. II. Idem fere de Caesare M. Cicero II. in Verrem, Livius II. 41. *Patres satis superque* gratuiti furoris *in multitudine credentes esse, largitiones temeritatisque invitamenta horrebant.* III. 25. *Profecto haud* gratuitam *in tanta superbia comitatem fore.* I. 47. *Nec nocte nec interdiu virum conquiescere pati*, ne gratuita *praeterita* parricidia *essent.* Locum aemulatus est Auctor Passionis S. Victoris Massiliensis pag. 53. *Ipsam quoque dulcissimam salutem corporis, pro eo quod nunquam viderit, perdere, cunctorum iras deorum hominumque in* se gratuito *provocare.* Hildebertus Caenomanensis Epist. XIX. *Nihil eorum manus evasit, qui* gratis ad flagitia *discurrunt, ad honestum nec pretio.* WASSE.

EX ILLIS TESTES SIGNATORESQUE FALSOS COMMODARE; FIDEM, FORTUNAS, PERICULA VILIA HABERE] Ita apud Livium lib. XXXIX. *Nec unum genus noxae, stupra promiscua ingenuorum faeminarumque erant: sed falsi testes, falsa signa, testimoniaque & indicia ex eadem officina exibant. Venena indidem intestinaeque caedes, ita ut ne corpora quidem interdum ad sepulturam exstarent. Multa dolo, pleraque per vim audebantur.* GRASW. Id est, per illos crimen falsi exercere. Crimen enim falsi latissime patuisse, adeoque omnia quae falso dicta, aut scripta, aut facta in alterius damnum essent, hoc crimine complexos esse, autumat Sigonius. JCti tamen, ne quid dissimulem, magis restringunt &, ut sic dicam, minore pomoerio finiunt, ut apparet e L. Corn. ff. de falso & de SCto Liboniano aliisque titulis. Cicero testamentariam, & numariam legem Corneliam vocat, quia praecipue de falsis testamentis numisque statuit. Porro poena falsi, ut JCti considerant, vel *quasi falsi, deportatio fuit & omnium bonorum publicatio*, & si servus quid eorum admisisset, ultimo supplicio afficiebatur, ut notum est e lib. 1 §. 13. ff. d. t. Corn. de fals. Plura huc facientia adfert Sigonius lib. II. de Judiciis cap. 32. item Cujac. interpretationibus in Julii Pauli receptarum sententiarum lib. V. ad t. 25. & cap. 13. lib. VII. Observ. ubi falsario incisos digitorum nervos, Alexandri Severi decreto, è Lampridio, & Claudii Caesaris jussu, praecisas manus e Sueton. tradit; qui idem Suet. Galbam numulario, non ex fide versanti pecunias, manus amputasse, mensaeque ejus affixisse, in vita ejus auctor est. RUPERT. Vide Cicer. in Catil. II. c. 4. BROUKH.

SIGNATORESQUE FALSOS] Ne tam facile esset signatoribus falsis circumvenire, decretum erat postea, ut eae tabulae, quae publici vel privati contractus scripturam continent, adhibitis testibus, ita signarentur, ut in summam marginis ad mediam partem perforatae, triplici lino constringerentur, atque inpositum supra linum cerae signa imprimerentur, ut exteriores scripturae fidem interiori servarent. Quae ut rectius intelligas, adire te jubeo notam ad illa e cap. 47. *Cum prius omnes signa sua cognovissent.* RUPERT.

FIDEM, FORTUNAS, PERICULA VILIA HABERE] Tacitus II. Hist. sub f. *vilem fidem vocat*, quae cum semel ejus jactura facta est, inposterum susque deque habetur, & vel ob levem causam iterum violatur. Usurpat eadem notione noster in Fragm.

rum famam, [a] atque pudorem adtriverat, majora [b] alia imperabat; si caussa peccandi in praesens minus subpetebat; nihilominus insontes, [c] sicuti sontes, circumvenire, jugulare. Scilicet; [d] ne per otium torpescerent manus, aut animus, gratuito potius [e] malus atque crudelis erat. His

VARIANTES LECTIONES.

a Desunt in C. b *aliis* G. c abest *s s.* in H. d *ne p. o. manus & animus t.* C. G. *ne p. o. intorpesceret animus aut manus* H. *n. c. p. o. torpesceret manus* M. N. e *in aliis* B.

NOTAE VARIORUM.

Fragm. Orat. C. Cottae Cos. ad Quirites: *Nam si parricida vester sum, & vobis genitus hic, deos penates meos patriamque, & summum imperium vilia babeo.* id est, vilipendo, floccifacio, negligo, nullamque eorum rationem habeo. Rupert.

Post ubi eorum famam atque pudorem adtriverat, majora alia imperabat] Cic. lib. V. Epist. fam. ad Lucejum: *Qui semel verecundiae fines transierit, eum bene & naviter oportet esse impudentem.* Sic & Tacit. lib. III. Annal. *Paullatim debinc ab indecoris ad infesta progrediebantur.* Et lib. IV. ubi de Sejano verba facit: *Hanc* (Liviam Drusi) *ut amore incensus, adulterio pellexit, & postquam primi flagitii potitus est, neque foemina amissa pudicitia alia abnueret, ad conjugii spem, consortium regni, & necem mariti impulit.* Grasw. Noverat taeterrimus mortalium, quod postea B. Chrysostomus Hom. X. in Act. Apost. scripsit, *peccatum quamdiu parturitur, babere confusionem ac pudorem; ubi perfectum fuerit, impudentiores eos facit, qui patrarunt.* Cui suffragatur Cicero lib. V. Famil. ep. 12. *Qui semel verecundiae fines transierit, eum bene & gnaviter oportet esse impudentem.* Pertinet huc etiam illud Taciti lib. XIV. Annal. cap. 62. *Ille insita vecordia & facilitate priorum flagitiorum, plura etiam, quam jussum erat, fingit fateturque.* Rupert.

Si caussa peccandi in praesens minus subpetebat] Si mihi scribenda fuisset historia, omisissem illud *peccandi*; quod satis subintelligitur. Gruterus. Cum dixisset majora alia imperasse, procul dubio intelligit *caedes*. Igitur sequitur: *Occidebat insontes, tanquam sontes essent, etiamsi causa non suppeteret*: hoc est, etiamsi per falsos signatores ac testes neminem haberet, quem destrueret, adeoque mercede ex iniqua victoria destitueretur. Scilicet ne per otium torpescerent manus aut animus, gratuito malus atque crudelis, Catilina erat. Alias, ut inquit idem Sallustius, Orat. II. ad Caesarem, *malitia praemiis exercetur; ubi ea demseris, nemo omnium gratuito malus est*: hic sine spe mercedis mala facinora patrabat. Ceterum ea plerorumque vitiosorum natura est, sine causa peccare. Seneca epist. 46. *Etiam ubi causa sublata est mentimur & consuetudinis causa.* Rupert.

In praesens] Sic saepe Tacit. ut Annal. XV. *omissa in praesens Achaja*: & rursus, *In praesens haud animadversis.* Cicero, *in praesentia*, dicere solet; multi alii *in praesentiarum.* Ciacc. & Ursin.

Nihilominus insontes, sicuti sontes, circumvenire, jugulare] Lucan. lib. I.

—— *Nullus semel ore receptus*
Pollutas patitur sanguis mansuescere fauces.

Non enim, inquit Cic. lib. I. in Verr. *potest ea natura, quae tantum facinus commiserit, hoc uno scelere esse contenta: necesse est semper aliquid hujusmodi moliatur: necesse est in simili audacia perfidiaque versetur.* Et lib. II. *O consuetudo peccandi, quantam babes jucunditatem in improbis & audacibus, cum poena abfuit, & licentia consecuta est!* Grasw.

Scilicet ne per otium torpescerent manus aut animus] Post *animus* distinguendum, ac deinde inserendum, *gratuito potius malus atque crudelis erat.* quasi diceret: Scire licet, cur insonteis sicut sontes jugularet; ne per otium aut manus, aut animus torpesceret. tum causa militiae subnectitur: Erat enim, inquit, gratuito potius malus, atque crudelis. Mirum quam hic quidam sudarunt, nec tamen sese explicant. Glar.

Gratuito potius malus erat] Hoc est, quod in Orat. II. de Republ. ordinanda, item ait, *Malitia praemiis exercetur, ubi ea demseris; nemo omnium gratuito malus est.* Ciacc. & Ursin. Idem Sallust. Orat. II. ad Caesar. *Malitia praemiis exercitur, ubi ea demseris, nemo omnium gratuito malus est,*

His amicis, sociisque [a] confisus Catilina, simul, quod aes alienum [b] per omnis terras ingens erat: &, quod plerique [c] Sullani milites, largius suo usi, rapinarum & [d] victoriae veteris memores, civile bellum exoptabant;

VARIANTES LECTIONES.

a *Cat. conf.* B. b *per o. t. persolvendum* D. E. in marg. H. *grande p. o. t. erat* L. c *milites Sullani* C. G. d *vet. vict.* B.

NOTAE VARIORUM.

est, & Philippus Sallustianus: *Nam ubi malos praemia sequuntur, haud facile quisquam gratuito bonus est.* Sic Ovidius:

—— —— *gratis poenitet esse probum.*

COLER. Neminem gratuito esse malum, ait noster ad Caesarem. Sed de Catilina verum, quod Cicero lib. II. in Verr. de Caesare: *tanta in eo peccandi libido fuit, ut hoc ipsum eum delectaret, peccare, etiamsi causa non esset.* lib. II. in Verr. *Faciunt hoc homines, quos in summa nequitia non solum libido & voluptas, sed etiam ipsius nequitiae fama delectat, ut multis in locis notas ac vestigia scelerum suorum relinqui velint.* At vero, ut Seneca Epist. XXXIX. *Ob hoc miserrimi sunt quod eo perveniunt, ut illis, quae supervacua fuerant, facta sint necessaria. Serviunt itaque voluptatibus, non fruuntur: & mala sua, quod malorum ultimum est, amant. Tunc autem consummata est infelicitas, ubi turpia non solum delectant, sed etiam placent: & desinit esse remedio locus, ubi quae fuerant vitia, mores sunt.* GRASW.

MALUS ATQUE CRUDELIS ERAT] Sen. lib. I. de Clementia cap. 25. *Hoc est quare vel maxime abominanda sit saevitia, quod excedit fines primum solitos, deinde humanos. Nova supplicia conquirit, ingenium advocat, instrumenta excogitat, per quae varietur, & extendatur dolor: & delectatur malis hominum. Tunc ille durus animi morbus ad insaniam pervenit ultimam, cum crudelitas versa est in voluptatem, & jam occidere hominem juvat.* Hos idem bestias nominat Epist. CIII. *Erras, si istorum, qui tibi occurrunt, vultibus credis: hominum effigies habent, animos ferarum: nisi quod illarum perniciosior est primus incursus, quos transire non queunt. Nunquam enim illas ad nocendum nisi necessitas inigit: aut fame, aut timore coguntur ad pugnam: homini perdere hominem libet.* GRASW.

SIMUL QUOD AES ALIENUM PER OMNIS TERRAS INGENS ERAT] Quae potissima caussa fuit, cur Catilina conjuraret. Haud tecte Cicero id videtur innuere lib. V. Epist. 6. *Itaque nunc me scito, tantum habere aeris alieni, ut cupiam conjurare.* Quem locum qui aliter intelligere se postulant, aequum non postulant. Debita enim Catilinae tantum non in proverbium abierant. COLER. Flor. lib. IV. cap. 1. *Catilinam luxuria primum, tum hinc conflata egestas rei familiaris, simul occasio quod in extremis finibus mundi arma Romana peregrinabantur,* (de qua occasione mox etiam Sallustium audiemus) *in nefaria consilia opprimendae patriae suae compulere.* Egestas sane potentissima: quo, per jocum tamen, alludit Cicero Epist. Famil. lib. V. ad Sextium: *Itaque nunc me scito tantum habere aeris alieni, ut cupiam conjurare, siquis me recipiat, &c.* Rursumque lib. VI. Epist. VI. *Victa est autoritas mea* (pacem suadentis) *non tam a Pompejo, nam is movebatur; quam ab iis, qui duce Pompejo freti per opportunam & rebus domesticis & cupiditatibus suis illius belli victoriam fore putabant.* GRASW.

ET QUOD PLERIQUE SULLANI MILITES LARGIUS SUO USI] Nam illud ex Cicer. pro Quintio *vetus est, de scurra multo facilius divitem, quam patrem familias fieri posse.* Itaque pecuniis absque sudore partis intemperanter abusi. Cicer. II. Catil. 9. *Hi sunt homines ex iis coloniis, quas Faesulis Sylla constituit: quas ego universas, civium esse optimorum & fortissimorum virorum sentio: sed tamen hi sunt coloni, qui se insperatis repentinisque pecuniis sumptuosius insolentiusque jactarunt: hi dum aedificant tanquam beati, dum praediis, lecticis, familiis magnis, conviviis, apparatibus delectantur, in tantum aes alienum inciderunt, ut si salvi esse velint, Sylla sit iis ab inferis excitandus.* Sed nobilius exemplum est Chrysogni ex eodem pro Roscio Amer. *Familiam vero quantam & quam variis artificiis habeat, quid ego dicam? Mitto hasce artes vulgares, coquos, pistores, lecticarios: animi & aurium causa tot homines habet, ut quotidiano cantu vocum & nervorum & tibiarum, nocturnisque conviviis tota vicinitas personet. In hac vita, judices, quot sumptus quotidianos, quas effusiones fieri putatis?* Unde in eadem Oratione infra quasi vaticinatur de tumultu conjurationeque post absumptas opes: *Dum*

tabant; opprimundae Reipublicae consilium coepit. In Italia nullus [a] exercitus:
[a] Cn.

VARIANTES LECTIONES.

a *ex. erat* B. C. D. E. F. H.

NOTAE VARIORUM.

Dum necesse erat, resque ipsa cogebat, unus omnia poterat: qui posteaquam Magistratus creavit, legesque constituit, sua cuique procuratio autoritasque est restituta. Quam si retinere volunt ii, qui recuperarunt, in perpetuum poterunt obtinere: sin has caedes & rapinas, & hos tantos tamque profusos sumptus aut facient aut approbabunt, nolo in eos gravius quidquam, ne ominis quidem causa dicere: unum hoc dico: nostri illi nobiles, nisi vigilantes, & boni & fortes & misericordes erunt, iis hominibus, in quibus haec erunt, ornamenta sua concedant necesse est. In promptu caussa est. *Etiam ferae bestiae fame dominante plerumque ad eum locum, ubi pastae aliquando sunt, revertuntur,* ut ait Cicero pro Cluentio. Idem lib. II. de Offic. *Nec vero unquam bellorum civilium semen & causa deërit, dum homines perditi hastam illam cruentam & meminerint & sperabunt; quam P. Sylla cum vibrasset dictatore propinquo suo, idem sexto tricesimo anno post a sceleratiore hasta non recessit; alter autem, qui in illa dictatura scriba fuerat, in hac fuit Quaestor urbanus. Ex quo debet intelligi, talibus praemiis propositis nunquam defutura bella civilia.* Sic Philipp. VIII. *Invitus dico: sed dicendum est. Hasta Caesaris, P. C. multis improbis & spem affert & audaciam. Viderunt enim ex mendicis fieri repente divites. Itaque hastam semper videre cupiunt ii, qui nostris bonis imminent.* Affine est illud Taciti lib. I. Annal. *Pannonicas legiones seditio incessit, nullis novis causis, nisi quod imitatus princeps licentiam turbarum, & ex civili bello, spem praemiorum ostendebat.* Unde prudenter apud Livium lib. XXVI. Laevinus, debellato ad Siciliam, *ab Agatirna inconditam multitudinem secum in Italiam transvexit. Quatuor millia hominum erant, mixti ex omni colluvione; viles, obaerati, capitalia ausi plerique; & in civitatibus suis, ac sub legibus vixerant; & postquam eos ex variis causis fortuna similis conglobaverat, Agatirnae per latrocinia ac rapinas tolerantes vitam. Hos neque relinquere Laevinus in insula, tum primum pace nova coalescente, velut materiam novandis rebus, satis tutum ratus est, & Rheginis usui futuri erant ad populandum Brutium agrum, assuetam latrociniis quaerentibus manum.* GRASW. Difficile est obaeratos res novas non moliri Cic. epist. VI. lib. 5. *Itaque me nunc scito tantum habere aeris alieni, ut cupiam conjurare, si quisquam recipiat.* Liv. lib. XLII. cap. 30. *AEs alienum & desperatio, rerum suarum praecipites ad novanda omnia agit.* Tacitus de Othone lib. I. Histor. cap. 21. *Compositis rebus nulla spes, omne in turbido consilium: multa simul exstimulabant; luxuria etiam Principi onerosa; inopia vix privato toleranda. V.* Clapm. lib. II. de Arcanis Imperii c. 23. RUPERT.

LARGIUS SUO USI] Nescio quis e nostris *suo largius usu*, L. II. inepte *usu*, Sisenna lib. IV. *Perfuse atque* abunde semper usi *magnum pondus auri & argenti.* Vim verbi haud male expressit in Lucullo Plutarchus. ὡς ἐκεῖνος συνῆγε μεγάλαις ἀναλώμασιν. εἰς ταῦτα τοῦ πλούτου ῥύδην καταχρώμενος. Vid. Tacit. An. IV. 66. Gellium III. 18. Plutarch. in Cic. pag. 867. WASSE.

IN ITALIA NULLUS EXERCITUS ERAT] In Manuscriptis atque aliis vetustioribus non reperitur, *erat.* & majore cum gratia abesse poterit, nullo sensus detrimento. Ac, ni fallor, ex addita glossa in contextum irrepsit, ut alia multa; quomodo paullo post, ubi hodie fere, *sed ea prorsus opportuna Catilinae videbantur.* verbum *videbantur* ex glossa irrepsit: nam in antiquioribus non est. intelligitur enim *erant*, ut saepe alias. RIV. Qui magnus metus & praecipuus aliquid hostiliter tentantibus. Thucyd. lib. VIII. ὁ γὰρ Ἆγις, ὅσονπερ χρόνον ἦν περὶ Δεκέλειαν, ἔχων τὴν μεθ' ἑαυτοῦ δύναμιν, κύριος ἦν καὶ ἀποστέλλειν εἴ ποί τινα ἐβούλετο στρατιὰν, καὶ ξυναγείρειν, καὶ χρήματα πράσσειν, καὶ πολὺ μᾶλλον ὡς εἰπεῖν κατὰ τοῦτον τὸν καιρὸν αὐτοῦ οἱ ξύμμαχοι ὑπήκουον, ἢ τῶν ἐν τῇ πόλει Λακεδαιμονίων. δύναμιν γὰρ ἔχων αὐτὸς ἑκασταχόσε δεινὸς παρῆν. *Etenim penes Agidem fuit jus & copias mittendi, si quo vellet, & contrahendi; & pecunias exigendi, quamdiu apud Deceleam cum suis copiis egit. Quo tempore vel magis (prope dixerim) ei socii obtemperabant, quam Lacedaemoniae civitati. Quippe habens exercitum ubique formidabilis aderat.* Hinc ubi aliquot navalibus praeliis Carthaginenses inferiores, nulla arma, nullas navales copias, nullum classis apparatum haberent, animos sumpserunt Afri ut & bellum iis moverint, teste Polybio lib I. περὶ δὲ τούτοις οὐχ ὅπλων πλῆθος, οὐ ναυτικὴ δύναμις, οὐ πλοίων κατασκευὴ παρ' αὐτοῖς ἦν, ὡς ἂν τοσαυτάκις ναυμαχίαις περιπεπτωκότων. GRASW.

CN.

[a] Cn. Pompejus in extremis [b] terris bellum gerebat: ipsi Consulatum petundi [c] magna spes: Senatus nihil sane [d] intentus: tutae, tranquillaeque [e] res omnes; sed ea [f] prorsus obportuna Catilinae.

XVII. Igitur circiter Kal. Junias L. Caesare, & C. Figulo Coss. pri-

VARIANTES LECTIONES.

a *quia Cn. Pompejus* C. G. b *b. g. terris* A. c *magis opes erat* B. *magna spes erat* C. G. d *intentus erat* A. B. e *omnes res* H. *o. r. erant* B *r. o. erant* C. D. *r. e. o.* G. *Cat. p. o. videbantur* B. f *Cat. opportuna* A. *opp. Cat. erant* C. D. G. H. M. N. *Cat. opp. prorsus* E.

NOTAE VARIORUM.

Cn. Pompejus in extremis terris bellum gerebat] A quo, Plinii verbis Panegyr. *exactus hostis mari, Oriens triumphis, Occidensque lustratus.* Grasw. Ita occasio frequenter causatur motus ac bella. Suet. in Caes. c. 35. *occasione temporum bellasse.* Amm. lib. XV. c. 20. *Hac animati fiducia, quod nos per disjunctissimas terras arduae necessitates adstringunt.* Et hic est morbus magnorum imperiorum V. Clapm. lib. III. de Arcanis Dominat. c. 16. Freinshem. in Flori lib. III. c 6. §. 1. lit. a. & lib. IV. c. 1. §. 2. lit. c. Rupert.

In extremis terris] Id est, extremis imperii, in finibus imperii, ad imperii fines. Sic Cic. lib. I. Ep. 9. *Recordare enim, quibus laudationem ex ultimis terris miseris*, id est, ex Hispania citeriori, cui cum imperio praefuit Lentulus. Sic lib. XV. Ep. 7. *A te missi in ultimas gentes*, id est, Ciliciam, quae tamen citra Syriam est. Nepos in Attici vita: *Antonius ex ultimis terris, quid ageret, quid curae sibi haberet, certiorem faciebat Atticum.* Haec Manut. ad Ciceronem. Rupert. Hoc est, in ultimis Romani imperii finibus. Vide Manut. in lib. I. ad Fam. Ep. 9. p. 87. a. Cicero pro P. Sulla cap. 20. *Jam vero illud quam incredibile, quam absurdum, qui Romae caedem facere, qui hanc urbem inflammare vellet, eum familiarissimum suum dimittere ab se, & mandare in ultimas terras? Utrum quo facilius Romae ea quae conabatur efficeret, si in Hispania turbatum esset?* Broukh.

Ipsi consulatum petundi magna spes] Alii legerunt, *petenti*: non enim erat petendi spes, quippe nam petebat, sed adipiscendi. crediderim scripsisse Sallustium, *ipsi consulatus magna spes.* infra: *Haec ipsa, ut spero, vobiscum consul agam.* Ciacc. & Ursin. At jam antea petierat, ut monuit amicus noster Ursinus. itaque divinaram in Suspicionibus meis, *potiundi.* Pal. sec. ac quint. servat *petenti.* duodecimus vocem nullam habet, sed solum, *ipsi consulatum magna spes erat.* facile esset scribere *consulatus*, sed ut jam semel dixi, liber ille vix est annorum ducentorum; habetque alioqui verbum *petendi* ad oram. Gruterus.

Tutae, tranquillaeque res omnes] Pompeji virtute. Cicer. Epist. Famil. lib. V. ad Pompejum: *Ex literis, quas publice misisti, cepi una cum omnibus incredibilem voluptatem; tantam enim spem otii ostendisti, quantam ego semper omnibus, te uno fretus, pollicebar.* Grasw.

Sed ea prorsus opportuna Catilinae] Sic hunc locum scriptum comperi in uno codice, antiquissimis & elegantissimis characteribus exarato, vulgatis omnibus dissentientibus, in quibus, post dictionem *Catilinae*, vel verbum *erant*, vel *videbantur* reperitur: quae sane irrepserunt ex glossa insulsi & inepti litteratoris. Popma. Ammianus lib. XVII. *Opportunitas in scelus audaciam erigit.* Hoc illi providebant de quibus apud Livium lib. X. *Subibat cogitatio animum, quonam modo tolerabilis futura Hetruria fuisset, si quid in Samnio adversi evenisset: quae conjuratione Samnitium erecta, quoniam ambo Consules omnisque Romana vis aversa in Samnium esset, occupationem populi Romani pro occasione rebellandi habuisset.* Quem ad modum apud Tacitum lib. III. Annal. *egregium resumendae libertatis tempus, si ipsi florentes, quam inops Italia, quam imbellis urbana plebs, nihil validum in exercitibus, nisi quod extremum cogitarent.* Grasw.

L. Caesare, C. Figulo COSS.] Cicero prima ad Atticum Epistola *C. Martium Figulum*, sequentem vocat COS. quidam etiam *Q. Martium.* Hi COSS. fuere ab Urb. Cond. anno 690. proximo ante Ciceronem anno. Glar. Consulibus puto designatis. Nam causam dixit Cotta & Torquato COSS. Ter igitur Catilina consulatum ambiit; ter repulsus fuit. Primo, Tullo & Lepido COSS. sed ibi tum propter actionem, cujus meminit Sallustius quoque, repetundarum, ratio ejus nulla habita est. II. Cum Curione & Figulo (postea COSS.) una petiit, & frustra petiit. III. Cicerone & Antonio COSS. cum Muraena, Syllano, aliisque petiit, & votis excidit. Coler. Hoc est, A. U. 689. Rupert.

Pri-

primo ſingulos adpellare: [a]hortari alios, [b]alios tentare; opes ſuas, imparatam Rempublicam, magna praemia conjurationis [c] docere. Ubi ſatis explorata [d] ſunt, quae voluit, in unum omnis convocat, quibus [e] maxuma neceſſitudo, & plurimum audaciae inerat. [f] Eo convenere Senatorii ordinis Publius Lentulus Sura, Publius Autronius, Lu-

VARIANTES LECTIONES.

a *al. hor.* C G. b *alios* delet F. c *edocere.* d *ſunt ea* A. e *maxima* K. *magna* G. f *Eo loco* A. *in eo loco* E.

NOTAE VARIORUM.

Primo singulos adpellare, hortari alios, alios tentare &c.] Non comparet dictio *ſingulos* in Pal. Nazariano, qui praefert tantum, *primos appellare*, & fere eſſet ut probarem: niſi ceteri MSS. faverent vulgatis. Grasw.

Hortari alios, alios tentare, opes suas] Ciacc. Vet. cod. habet: *Primo ſingulos hortari ac tentare opes ſuas, &c.* Ut fortaſſe legi poſſit: *Primo ſingulos hortari, ac oſtentare opes ſuas, &c.* Opes ſcilicet, ut in Epiſtola Mithridatis: *Scio equidem tibi magnas opes virorum, armorum.* & infra: *Poſtulavere plerique conjuratorum ut proponeret, quid ubique opis, aut ſpei haberet.* Sed nihil mutandum; nam Cicero in Catilin. III. habet verbum *tentare*, cum ait: *Omnia norat, omnes aditus tenebat; appellare, tentare, ſollicitare poterat, audebat.* Ciacc. & Ursin.

Magna praemia] B. Pub. Codex omittit *magna*, non male; pro *conjurationis* habet *conventionis*, id vero peſſume. Infra: *omnis convocat:* vox *omnis* abeſt Priſciano p. 1179. cui favet alter ex Codicibus MSS. quos inſpexi. Wasse.

Ubi satis explorata sunt, quae voluit] Mallem abeſſet vocula *ſunt.* Tacitus dixiſſet; *ſatis exploratis quae voluit.* Grut.

In unum omnes convocat] Hoc alias *cogere in unum* dicit; *aut contrahere*, aut *conducere in unum.* Exempla paſſim obvia. Ciacc. Liv. lib. XXX. *Majores veſtri, ne vos quidem, niſi cum aut vexillo in arce poſito comitiorum cauſa exercitus indictus eſſet, aut plebi concilium tribuni edixiſſent, aut aliquis ex magiſtratibus ad concionem vocaſſet, forte temere coire voluerunt: & ubicunque multitudo eſſet, ibi & legitimum rectorem multitudinis cenſebant debere eſſe.* Grasw.

Quibus maxima necessitudo, et plurimum audaciae inerat] Etiam iſthaec dictio poſtrema abigi poterat, ſenſu ſalvo. Grut.

Eo convenere] Plures, ex antiquis ſcriptoribus, memorat Muretus in Ciceronis Oration. Tom. II. Parte I. p. 602. 603. Erat jam Lentulus ante Senatu motus; de quo Lentulo adde Abram. in Cicer. Orat. Tom. III. Parte II. p. 408. b. I. Lentulus in matrimonio habebat Juliam, L. Caeſaris ſororem, M. Antonii Triumviri matrem. Vide Ciceron. Philipp. II. cap. 6. 8. Broukhusius.

Eo omnes convenere senatorii ordinis P. Lentulus &c.] *Omnes*, omittendum eſſe duco: neque enim in Manuſcriptis, aliiſque vetuſtioribus reperitur, neque ſententia poſtulat. Riv. Abeſt etiam noſtris. Wasse. Florus lib. IV. c. I. *Quae omnia quibus (o nefas!) ſociis aggreſſus eſt ipſe patricius? Sed hoc minus eſt; Curii, Porcii, Sullae, Cethegi, Autronii, Vargunteji, atque Longini. Quae familiae? quae Senatus inſignia? Lentulus quoque cum maxime praetor. Hos omnes immaniſſimi facinoris ſatellites habuit.* Simile illud fere eſt Taciti lib. XV. Annal. *At Fl. Servinus & Afranius Quintianus, uterque Senatorii ordinis, contra famam ſui, principium tanti facinoris capeſſivere. Nam Servino diſſoluta luxu mens, & proinde vita ſomno languida. Quintianus mollitie corporis infamis, & a Nerone probroſo carmine diffamatus, contumelias ultum ibat.* Grasw.

Publius Lentulus Sura] Huic Surae cognomen inde natum ferunt, quod per dominationem Sullae cum quaeſtor eſſet, mulctas rerum publicarum perdite adminiſtravit, conſumpſitque; quare cum Sulla id indigne ferret, & adminiſtrationis rationem expoſceret: ille rem flocci pendens, in Senatum profectus ridicule dixit: *Rationem mihi reddere non eſt, ſed praebere ſuram:* uti ſolent pueri, qui in ludo ſphaerae peccaverunt, ob hoc deinceps Surae cognomen eſt illi inditum. Zanch. E clariſſima Corneliorum gente, hac majorum ſerie,

 Ser.

Ser. Cornelius Lentulus.

Ti. Cornelius Lentulus. Quaestor mil. A. 437. AEdilis Curulis A. 442. Pigh. V. Annal.

L. Cornelius Ti. F. Ser. N. Lentulus (Tabb. Capitolinae.) Cos. A. 478. collega M. Curio III. triumphavit de Samnitibus & Lucanis K. Mart.

L. Cornelius L. F. Ti. N. Lentulus (Tabb. Capitol.) Caudinus Cos. A. 516. collega Q. Fulvio Flacco, triumphavit de Liguribus. Idem Pontifex Max. secundum Onuphr.

Cn. Cornelius Lentulus L. F. L. N. (Tabb. Capitolinae) Cos. A. 552. Collega P. AElio Paeto, Procos. ovat ex Hispania citeriore.

L. Cornelius Cn. F. L. N. Lentulus Lupus (Tabb. Capitolinae) Cos. A. 597. Collega C. Marcio Figulo II. Censor A. 606. Collega L. Martio Censorino.

P. Cornelius L. F. Lentulus, ut apparet e numis, Ursini Notis in l. I. Caes. de bello Civili, & ad Ep. 8. l. I. Ciceronis, Abrahami Gorlaei p. 12.

P. Cornelius P. F. L. N. Lentulus Spinther (numi citati) cui Lentulus Sura traditus est custodiendus, ut habebimus infra c. 47.

Cornelius Spinther adoptivus Manlii Torquati, Pontifex, occisus ab Octaviano Augusto V. Manut. in Cic. l. I. Ep. 7.

L. Cornelius L. F. L. N. Lentulus, (Tabb. Capitol. & numus Goltz. pag. 116.) Vir rerum in Hispania gestarum gloria magnus, primus triumphavit, quum magistratus non esset. Cos. A. 554. collega P. Villio Tappulo.

P. Cornelius L. F. L. N. Lentulus (Tabb. Capit.) Cos. A. 591. Collega Cn. Domitio Ahenobarbo. Princeps Senatus. Cic. l. I. de Orat. & in Bruto & in Catilinam & pro Domo.

P. Cornelius Lentulus. Uxor Fulvia, ut patet e Cat. III.

P. CORNELIUS LENTULUS P. F. P. N. (Onufr. & Goltzius in Fastis) SURA, de quo hic. vitricus M. Antonii III. Viri. Plut. in Antonio. RUPERTUS.

PUBLIUS AUTRONIUS] In numo Goltzii p. 171. Fastorum scribitur P. AUTRONIUS L. F. PAETUS. Ejus filius existimatur a Goltzio & Onuphrio lib. V. Fastorum L. Autronius, qui Cos. suff. A. 720. ex Kal. Januariis. Sed in eo multum obscuritatis, quod tabulae Capitolinae in Triumpho, quem Procos. A. 724. XVII. Kal. Septembr. ex Africa egit, P. F. Crassum; numi *L. Autronium P. F. Paetum* cognominant. Certe Onuphrius dubius hinc factus, quum in II. Fastor. *Paetum* dixisset, in corrigendis eam mentem revocat. An suspicari licet, quum in publicis monumentis iste L. *Autronius* P. F. & M. Licinius M. F. Crassus, qui anno sequenti Non. Jul. ex Tracia & Getheis triumphavit, jungerentur, veluti apparet e numo Goltzii pag. 197. auctor Tabb. Capitolinarum; iis perfunctorie inspectis, Autronio adscripsit, quod Licinii fuit? Non videtur, propter eximiam illius in hisce talibus curam. Ergo duo cognomina habuerit necesse est, *Paeti* & *Crassi*, illud a patre, hoc a corporis habitu, uti, docente Sigonio in l. de Nominibus, consuetum apud Romanos. Immanis error est Antonii Augustini, viri alioquin omni laude majoris & cujus Familiis pereruditе descriptis merito acclamat Andr. Schottus lib. IV. Tullian. Quaest. c. 6. illud poëtae,

Cedite Romani scriptores, cedite Graji,

neque frustra dubitat, an futurus sit unquam, qui Coam illam Venerem, docto penicillo absolvere audeat. Is L. Autronium inserit Antoniis, & filium facit M. Antonii triumviri fratrem Juli Antonii, contra omnium, qui de Antonii progenie scripserunt, auctoritatem. Sed bonum virum haud dubie decepit liber veterum inscriptionum, in quo, ut in aliis, ita hic mendose legitur,

IMP. CAESAR TI. L. VOLCATIUS.
K. JAN. L. ANTONIUS.

Corrige, AUTRONIUS, quod jam ante me Sigonius te jussit. Ut ad Sallustianum nostrum, hoc est, ad P. Autronium, L. patrem redeam, fuerat is consul A. 688. Collega P. Cornelio Sullae. In transitu medicinam facio duobus locis Valerii Maximi, quorum prior lib. VIII. cap. 9. P. *Antronii*, posterior lib. IX. c. 2. P. *Annii* meminit, uterque in narratione caedis M. Antonii principis civitatis & eloquentiae, aevi M. Antonii triumviri. Non dubito, utrinque substituendum nomen P. *Autronii* & eundem esse cum hoc conjurato. Nam, ut noster supra cap. 14. & c. 16. indicat, *plerique Catilinae socii bellis illis civilibus a Mario, Cinna & Sulla concitatis, in quibus etiam M. Antonius exstinctus est, militarunt, adeoque civili praeda semel imbuti civile bellum rursus exoptarunt*. RUPERT. *P. Autronius Paetus*: sic enim legendum est: non, ut est apud Florum, *Antonius*, Consul designatus, ambitus judicium tollere ac disturbare primum conflato voluit gladia-

Lucius Cassius Longinus, Cajus Cethegus, a Publius & Servius Sullae

VARIANTES LECTIONES.

a *P. Servius Sullae Servii filius*, A. B. D. E. F. H. K. *P. Servius S. S. filii* I. M. & *Servius Sullae Servii filii* G.

NOTAE VARIORUM.

diatorum ac fugitivorum tumultu, deinde lapidatione atque concursu: ut ait Cicero in Oratione pro P. Sulla, attamen damnatus est. Illud etiam notandum est, Tranquillum in Caesare, & Asconium in Orat. pro C. Cornelio, perperam hunc *L. Autronium* appellare; nam Sallustius, Cicero, & Dion lib. XXXVI. *Publium* vocant. CASTAL. Confer Cic. pro Sulla §. 1, 7, 15. WASSE.

LUCIUS CASSIUS LONGINUS] Is, teste Cicerone, in Orationibus pro P. Sulla & in L. Catilinam, sibi procurationem incendendae urbis depoposcerat. Asconius scripsit L. Cassium, competitorem fuisse Ciceronis in petitione consulatus. CAST. Nota, Sp. Cassius Viscellinus primus condemnatus crimine majestatis, poenas luit. Dionys. lib. VIII. Val. Max. lib. VI. cap. 3. Livi lib. II. cap. 41. L. Cassius Longinus hic, in principibus conjurationis Catilinariae fuit. Cajus & Lucius Cassii fratres, auctores conspirationis in Caesarem. Casaub. ad Suet. Caes. cap. 80. Cassius Chaerea princeps consilio, & manu, in necem Caligulae. Suet. cap. 56. Dio lib. 59. Sextus Cassius Avidius damnatus est conjurationis in Imp. Marcum Antoninum. Xiphilin. lib. LXXI. Hodie in Anglia non tam ad infamiam, quam generis claritudinem pertinet, majores habuisse, magnarum conjurationum duces aut conscios. Et *eorum, qui majestatis crimine damnati ac supplicio affecti sunt, liberis ad honores aditus minime praecluditur*, ut scribit Forstner. in omiss. ad Tacitum; quod fere confirmat levitas eorum, qui clementissimum regem Jacobum, Reginam, Principem Henricum, cum fratre Eboracensi Duce, item cunctos regni proceres, cunctos Episcopos, cum ipso flore ordinis Ecclesiastici, magistratus praeterea omnes, nec non aliam multitudinem infinitam, uno impetu difflare & in aërem impulsos, membratim ac frustillatim discerpere cogitarunt. Etenim Joannes Grant e conjuratis unus, jam jam ad supplicium ducendus, in suscepto negotio adeo nihil fuisse delicti contendit; ut e contrario consideret, *generosi incepti id esse meritum, quod pro satisfactione omnium suorum in omni vita peccatorum, abunde sufficeret.* Consulendus Lansius in Orat. contra Britanniam. Sed profecto pessima haec illecebra est; & cum ipsi Angliae, tum plerisque Principatibus, exitiosa. His accedit exemplum horrendum & plus quam nefandum, quod nuper, Anno nimirum 1649. in Rege suo Carolo, cum indelebili Anglici nominis macula, publice edere veriti non sunt, ut nimirum crimen in se tanto esset conspectius. *Certe Angli ex regibus XL. civili conspiratione XII. atque annis XXXVI. quibus bella civilia Philippi Cominaei aetate gesta sunt, regiae stirpis homines amplius LXXX. interfecerunt.* Non potest quidem vir magnus Hugo Grotius lib. II. de Jure B. ac P. cap. 21. n. 21. concoquere legem Juliam Majestatis, *Nescio quis*, inquiens, *Christiano Imperatori Arcadio ausus est hoc dictare, debuisse paterno perire supplicio, in quibus paterni criminis exempla metuuntur.* Sed is minus considerasse videtur exemplorum multitudinem, de crimine majestatis hereditario, vel delicti atrocitatem, quod sibi non simile invenit. Siquidem ut pulcre disserit Seneca lib. I. de Clem. cap. 4. *haec immensa multitudo, unius Caesaris animae circundata, illius spiritu regitur, illius ratione flectitur, pressura se ac fractura viribus suis, nisi consilio sustineretur. Ille est vinculum, per quod Respublica cohaeret: ille spiritus vitalis, quem haec tot millia trahunt: nihil ipsa per se futura, nisi onus & praeda, si mens illa imperii subtrahatur. Hujus caedes Romanae pacis exitium erit, hic tanti fortunam populi in ruinas aget.* Adde Freinsh. in Curt. lib. IX. cap. 6. §. 8. Saepius autem liberos haud immunes delictorum paternorum fuisse, testimonia aliorum evincent. Cic. ad Brutum de M. Lepidi liberis: *Cum rogamur, ut misericordiam liberis ejus impertiamus, nihil affertur, quo minus summa supplicia, si (quod Jupiter omen avertat) pater puerorum vicerit, subeunda nobis sint. Nec vero me fugit; quam sit acerbum, parentum scelera filiorum poenis lui: Sed hoc praeclare legibus comparatum est, ut caritas liberorum amiciores parentes reipublicae redderet: itaque Lepidus, crudelis in liberos, non is, qui Lepidum hostem judicavit.* Et in alia: *Id & antiquum est & omnium civitatum: siquidem etiam Themistoclis liberi eguerunt.* Ita Vell. lib. II. cap. 28. *Exclusi paternis opibus liberi, & petendorum honorum jure prohiberentur:* ubi

lae Servii filii, Lucius Varguntejus, Quintus Annius, Marcus Porcius Laeca, Lucius Bestia, Quintus Curius: [a] praeterea, ex equestri ordine,

VARIANTES LECTIONES.

a *p. multi ex H.*

NOTAE VARIORUM.

Schegk. „Contra priscum morem, quo liberi „minime parentum delicto tenebantur. Dionys. „Antiq. lib. VIII. & Plin. in elogio Cic. lib. VII. „cap. 30. *Postea sic ignovit Caesar, & ad jus di- „gnitatis revocavit.* Suet. Dio, & noster infra." Haec Schegk. Adde Casaub. ad Spart. pag. 33. Memnon cap. 3. apud Phot. ubi de Clearchi Heracleënsium tyranni caede, & ejus vindicta, de conjuratis, a Satyro fratre germano sumta: *Satyrus non Clearchum solummodo, verum etiam cunctos tyrannos crudelitate superavit. Non enim de insidiatoribus fratris tantum vindictam sumsit, sed & in liberos eorum, qui etiam rei perpetratae conscii non essent, non minus saeviit.* Cassiorum clarissimam esse gentem, nemo nescit. Sed quos iste parentes habuerit, nos latet. Competitorem fuisse Ciceronis in consulatu, ac cruentissimarum sententiarum autorem, scribit Paedian. Comm. in Orat. Cic. in Toga candida. RUPERT.

CAJUS CETHEGUS] C. Cornelius Cethegus; nam e Corneliorum gente eum fuisse, significavit Porcius Latro, in declamatione in L. Sergium Catilinam. In civilibus dissensionibus, ut puto, urbe ejectus, supplex ad Sullam confugit; inde Sullanas partes secutus est, ut Appianus Bellorum Civilium lib. I. memoriae prodidit. Cic. in oratione pro P. Sulla. Plura leges de Cethego apud Florum lib. III. Livium lib. CII. Porcium Latronem in declamatione in Catilinam, Ciceronem in orationibus pro Sulla & in L. Catilinam, Plutarchum in Cicerone. CASTIL. Neque in celeberrima Corneliorum Cethegorum domo, parentes hujus invenio. Supplicium ejus describitur infra cap. 57. RUPERT.

PUBLIUS ET SERVIUS SULLAE SERVII FILII] Id est, P. Cornelius Sulla, & Servius Cornelius Sulla, filii Servii Cornelii Sullae. Scribit Dion lib. XXXVI. Cornelium Sullam, patrem eorum, qui conjurarunt, fuisse fratrem L. Sullae Dictatoris. CASTIL. Nobilitatem horum, & magistratus, disces ad cap. 95. Jug. §. 3.

LUCIUS VARGUNTEJUS] Varguntejae gentis pauci memorantur. M. Varguntejus legatus M. Crassi in bello Parthico reperitur in nummo argenteo Ursini: alii nonnulli in Inscriptionibus. RUPERT. Satis constat ex Cicerone, quod prius hic de ambitu interrogatus, ab Hortensio defensus est, postea quod conjurasset, cum nemo ei adfuisset, damnatus in exilium abiit. CASTIL. Confer Cic. pro Sulla §. 6. WASSE.

QUINTUS ANNIUS] Hunc significasse puto Q. Ciceronem, in libello de Petitione cons. cum inquit: *Qui ex curia Curios & Annios, ab atriis Sapalas & Carvilios, ex equestri ordine Pompilios & Cnejos sibi amicissimos comparavit.* CASTIL. Hujus sators mihi incogniti. Annia tamen gens non una censetur imagine. Primam ejus sedem, fere invenisse me, dixerim. Ut enim a Caecina, Volaterrani agri fluvio, Caecinae; ab Aufido, qui fluit ad Pontinas paludes, Aufidii; ita ab Anno deduxerim Annios. Quis vero Annus iste? Decantatissimus ille Romanorum strage & Punica victoria Thrasimenus. Silius principio lib. V. ubi fabulosa quaedam de illius lacus origine canit:

Quae vada Faunigenae regnata antiquitus Anno
Nunc volvente die Thrasimeni nomina servant.

Ita enim legendum censet e vett. libb. Paulus Merula, non, ut vulgo, *Anno.* RUPERT.

MARCUS PORCIUS LAECA] Puto designari eum, qui in argenteis denariis eodem quo hic titulo, M. PORC. LAECA, describitur. Qui vero paulo post nominatur P. Sulla, in veteri denario est, P. SULA, antiqua scribendi consuetudine, unico L. URSINUS. M. P. (Lecca,) Infra Damnatus & is postea fuit: auctor est Cicero in oratione pro Sulla. CASTIL. Numum hujus reperies apud Ursinum. Apud Cic. in Catil. I. corrupte, Lecca. Laecae autem in historia Romana noti sunt per ducentos & quadraginta annos. RUPERT.

LUCIUS BESTIA] Non dubito, filium esse L. Calpurnii Bestiae Cos. A. 642. RUPERT. Vide inferius. WASSE.

QUINTUS CURIUS] Is Quaestorius fuit, notissimus autem aleator: quare damnatus est, ut Cicero & Asconius referunt. Tranquillus in Caesare cap. 17. scribit, de Q. Curio, quod primus con-

dine, Marcus Fulvius Nobilior, Lucius Statilius, Publius Gabinius Capito, Cajus Cornelius: [a] ad hoc, multi ex coloniis & municipiis, [b] domi nobiles. Erant praeterea [c] complures [d] paullo [e] occultius consi- lii

VARIANTES LECTIONES.

a *ad haec* H. b *domi erant nobilis* A. *domini nobiles erant* B. F *domi nobilis erant* C. *domi & militiae erant* D. H. c *compl. erant* F. d abest a E. Abest *erant* ab A. e delet *occultius* G.

NOTAE VARIORUM.

conjuratorum consilia detexerat, constituta ei fuisse publice munera: tamen data non esse, quoniam Caesarem inter socios Catilinae nominavisset. CAST. Curii celebres vel a M. Curio Dentato, qui de Samnitibus, Sabinis, Lucanis & Pyrrho triumphavit. Nihil tamen de parentibus hujus constat. RUPERT.

EX EQUESTRI ORDINE] Duplices constat fuisse equites: alios oppositos peditatui in exercitu; quales fuerunt omnes, qui equo privato meruerunt, & hi minime ad ordinem equestrem pertinuerunt; alios vero oppositos senatoribus, qui neque Senatores, neque de plebe erant, & isti duntaxat ordinem equestrem constituerunt. Legebantur autem in eum ordinem, a Censoribus, tantum ii, quibus census equester esset, hoc est, HS. quadringenta millia, ut ex Suet. aliisque notum est. Et hi equites a plebe distinguebantur annulo aureo; a senatoribus vero, quorum insignia erant tunica purpurea & latus clavus, discernebantur angusto potissimum clavo; unde *angusticlavius tribunus*, qui ex equite natus. RUPERT.

MARCUS FULVIUS NOBILIOR] An iste Fulvius, quem infra pater necari jussit, cap. 39.? Repugnat Dio, qui A Fulvium vocat, quem pater necavit, & ipse Aulus dictus secundum Val. Max. lib. V. cap 8. II. Ἄνδρα βουλευτὴν, senatorem nuncupat, quum hic adscribatur equestri ordini. Quanquam de oscitantia Dionis fere suspicari licet, Valerium & Sallustium d. cap. 39. diligenter expendenti; & dicere, dignitatem parentis filio per errorem attributam. RUPERT.

LUCIUS STATILIUS] Ita vocatur etiam a Cicerone in Oratione III. in Catilinam, etsi in Aldino codice semel, & mendose quidem, P. Statilius legitur. CAST. Haec gens ab antiquo non adeo illustris. Posterioribus temporibus enituere ex ea Tauri. RUPERT.

PUBLIUS GABINIUS CAPITO] De hoc Cicero in Oratione III. in Catilinam. CAST. Nec Gabiniorum stirps antiquitus celebris. Imo hujus parentes tenebris hucusque damnati. RUPERT.

CAJUS CORNELIUS] Et hunc, ex Cicerone intelligimus, postea ab omnibus desertum, condemnatum fuisse. CAST. Cornelios aliquos plebejos fuisse, antiquitatum periti sciunt. Illis hunc annumero. Nec obstat, equestris ordinis dici; quum nos de genere loquamur. RUPERT.

ADHOC MULTI EX COLONIIS ET MUNICIPIIS] *Adhoc*, particula est continuationis, quae etiam *adhaec* dicitur, nec debet mutari in *ad hos*. Ceterum illud mirum videri potest, hoc in auctore, ut in nullo alio, tot ac tantas subinde esse contextus variationes in omnibus fere exemplaribus, hic quidam ita legunt: *Adhoc multi ex coloniis & municipiis, qui domi & militiae nobiles erant.* quidam hoc modo: *Adhaec multi ex coloniis & municipiis domi nobiles*; & verbum *erant* ad sequentia referunt, ut Gothi exemplar. GLAR. *Qui*, non est in MSS. nec in impressis quibusdam; itaque mihi sic legendum videtur, *Adhoc multi ex coloniis & municipiis domi nobiles, erant praeterea complures paullo occultius consilii bujusce participes nobiles.* Τὸ *erant*, ad sequentia pertinet, & sic est in manuscriptis hic distinctus locus: contra quam in recentioribus. Sed & *bujusce*, non *bujuscemodi*, codices habent antiqui. RIV.

COLONIIS, MUNICIPIIS] De horum differentiis l. Sigon. lib. II. de antiq. jure Italiae cap. 6. 7. & 8. Turneb. lib. I. Advers. cap. 40. Breviter: Coloniae ex civitate Romana quasi propagabantur: municipia in civitatem extrinsecus vocabantur. RUPERT.

QUI DOMI NOBILES ERANT, PRAETEREA COMPLURES &c.] *Qui*, non est in MSS. nec in impressis quibusdam; itaque mihi sic legendum videtur: *Ad hoc multi ex coloniis & municipiis domi nobiles. Erant praeterea complures paullo occultius consilii bujusce participes nobiles*; τὸ *erant*, ad sequentia pertinet, & sic est in manuscriptis hic di-

lii [a] hujusce participes nobiles, quos magis dominationis spes hortaba-

VARIANTES LECTIONES.

a *hujus consilii* B. *part. fuere nobiles* C. G. *cum hujusmodi principis nobiles erant* D. *hujuscemodi* F. H. K. *hujusmodi consilii participes erant nobiles atque ignobiles* M. b *spes d.* B.

NOTAE VARIORUM.

distinctus locus, contra quam in recentioribus. Sed & *hujusce*, non *hujuscemodi*, codices habent antiqui. Riv. In uno perantiquo, *ad haec m. e. c. & m. d. e. praeterea comp.* in Genepei Cod. *ad hoc* &c. *qui domi nobiles erant.* P. comp. erant in Martiniano *erant. Erant p.* C. Popma. Ita fere MSS. nostri; editio vetus interposuerat, *domi & militiae nobiles:* plane contra libros & mentem auctoris; certe praeter membranas, non nostras modo & amicissimo Bongarsio excussas, sed & Rivianas, Popmaeanas, aliorumque; imposuit nimirum primae editionis curatoribus insolens locutio *domi nobiles*, itaque addiderunt aliud illud membrum de suo. Grut. Locus vexatus, ut ex Grutero patet, qui solus in hac re sapit. E nostris Martin. Venet. 1470. L. 1. omittunt *domi.* At auctius Venet. 1478. & L. 2. *qui domi & militiae n.* L. 1. *qui domin. e.* Sed proba lectio est illa quam repraesentamus, ut patet in primis ex auctoribus priscis & Sallustii aemulis bene multis, qui hoc pacto locuti sunt. Ita ergo Caesar B. Gall. VII. 39. *Eporedorix summo loco natus adolescens & summae* domi *potentiae*; & sic alibi pag. 34. Adeas etiam Cl. Davisium ad Auctorem B. Alexand. cap. 26. qui locis Sallustii & Justini fretus Aldi Manutii sententiam oppugnatum it. Eum autem ob strenue defensum Sallustium ipse porro defendam. Cicero in Verrem VII. 35. *Heraclius est Hieronis filius, Syracusanus*; *homo imprimis* domi *suae* nobilis, *Hic*, ut verbis utar Livii, *ex eorum numero erat, quorum maximum nomen in Civitatibus est suis.* Verrin. VII. 36. *Eubulides est Grosphus Centuripinus*, homo *cum virtute & nobilitate* domi suae, *tum etiam pecunia princeps.* Et, §. 81. *Philinus Herbitensis, homo disertus, & prudens, &* domi nobilis. Neque aliter Verrin. VI. 45. VII. 68. VIII. 200. IX. 16, 38, 51, 86, &, Verrin. X. 110, 111, 112. etiam, pro Cluentio §. 42. nec apud Livium XXII. 22. XXIII. 1. Salvianus de Gubern. VI. 211. *Vidi siquidem ego ipse Treveros* domi nobiles, *dignitate sublimes, licet jam spoliatos atque vastatos, minus tamen eversos rebus fuisse quam moribus.* Sidonius II. 4. *Vir clarissimus Projectus*, domi nobilis, *& patre patruoque spectabilibus.* Vopiscus Proculo cap. 10. *Proculo patria Albingaum fuere, positi in Alpibus maritimis:* domi nobilis, *sed majoribus latrocinantibus.* Apulejus Apolog. pag. 288. *Vir* domi, *inter Thebanos proceres, dives &* nobilis. Ad hunc fere modum Aristoteles de Repub. I. 6. *αὐτοὺς μὲν γὰρ οὐ μόνον παρ' αὐτοῖς εὐγενεῖς, ἀλλὰ πανταχοῦ.* Huc addesis Plautum qui ad hanc formam quam proxime accedit. Poenul. IV. 2. *dixit se furtivas vendere:* ingenuas Carthagine *ajebat esse.* Truculent. II. 6. *sed istae* reginae domi suae *fuere ambae.* & Ciceronem rursus VII. Verrin. §. 50. *honestissimo loco &* apud illos clarissimo. Pro Muraena XLVII. *homines honesti, atque in* suis civitatibus *& municipiis* gratiosi. Pro Coelio: *homo apud nos notus*, inter *suos* nobilis. Capitolin. in Clodio cap. 4. *Albinus Adrumento oriundus, sed* nobilis apud suos. Ammian. *Si quis enim militarium vel honoratorum, aut* nobilis inter suos. Livium XXII. 23. *Compsanus erat Trebius* nobilis inter suos. Hegesippum I. 16. Pisoni claro inter suos viro, &, I. 14. *Antipater moribus* apud suos clarus. At quidni apud exteros aeque quibus innotuit? *Coelum non animum mutant qui trans mare currunt*, recte ergo membranae B. Pub. *majoribus.* Denique illud, *paullo occultius* Pemb. addidit manus recentior. Wasse.

Domi nobiles] Hoc est, in sua civitate. vid. Freinsh. Indicem in Justinum, Rittershus. Not. in Salvian. pag. 239. Rupert.

Participes nobiles] Videndum an vox, *nobiles*, adjecta sit ab aliquo, qui loci expositionem in margine posuerit. Ciacc. & Ursin. Videtur abundare vox postrema, sed cum exstet in MSS. omnibus, annotare licet quidem quid nobis de ea videatur, tollere etiam, non licet, certe non mihi. Grut.

Quos magis dominationis spes hortabatur] Cic. II. Catil. *Alterum genus est eorum, qui quanquam premuntur aere alieno, dominationem tamen exspectant: rerum potiri volunt: honores quos quieta Republica desperant, perturbata consequi se posse arbitrantur.* Scilicet ii, quorum, ut verbis Senecae utar Epist. XCIV. *ambitio, luxuria, impoten-*

batur, [a] quam inopia, [b] aut alia necessitudo: caeterum [c] juventus pleraque, [d] sed maxume nobilium, Catilinae inceptis favebat: quibus in otio vel magnifice, vel molliter vivere copia erat, incerta pro certis, bel-

VARIANTES LECTIONES.

a *quam i. b.* A. b *aut aliqua* C. D. F. G. *a. alia nec. hortabatur.* H. c *pl. j.* B. *pl. populi Romani* G. d *& maxime* C.

NOTAE VARIORUM.

potentia scenam desiderant. Imo vero tum principis fortunae viri, tum etiam tenuiores, ut Cic. de Haruspicum resp. *Inest hoc tempore haud obscurum odium, atque id insitum penitus, & inustum animis amplissimorum: diffident principes: captatur occasio: qui non tantum opibus valent, nescio quam fortunam ac tempus exspectant.* GRASW.

AUT ALIA NECESSITUDO] Pemb. *aliaque*, *aliqua* B. Pub. Markii λ. & Mart. *ante alia*: adverte phrasin, *consilium* pro conjuratione. Ita Libri, & firmat Dictys II. 15. *sed fuere qui ejus consilii haud expertem Agamemnonem dicerent.* WASSE.

CETERUM JUVENTUS PLERAQUE, SED MAXIME NOBILIUM, CATILINAE INCEPTIS FAVEBAT] Voces sex postremas, nescio an non suspectas habere possim, tanquam auctoris minus legitimas. GRUT.

CAETERUM JUVENTUS PLERAQUE, SED MAXIME NOBILIUM] II. Catilin. *Postremum autem genus est non solum numero, verum etiam genere ipso atque vita; quod proprium est Catilinae de ejus delectu, immo vero de complexu ejus ac sinu; quos pexo capillo, nitidos, aut imberbes, aut bene barbatos videtis manicatis & talaribus ac tritis.* Sic pro Muraena: *Catilinam interea alacrem atque laetum, stipatum choro juventutis, vallatum audacibus atque sicariis.* Nec immerito nobiles hic notat juvenes, ut qui prae caeteris majorem sibi sponderent audaciae mercedem. Livius lib. III. de decemviris: *Patriciis juvenibus sepserant latera: eorum catervae tribunalia obsidebant. Hi ferro agere plebem, plebisque res, cum fortuna, qua quicquid cupitum foret, potentioris esset: & jam ne tergo quidem abstinebatur: virgis caedi alii, alii securi subjici: & ne gratuita crudelitas foret, bonorum donatio sequi domini supplicium. Hac mercede juventus nobilis corrupta, non modo non ire obviam injuriae: sed propalam licentiam suam malle, quam omnium libertatem.* GRASW.

QUIBUS IN OTIO VEL MAGNIFICE, VEL MOLLITER VIVERE COPIA ERAT, INCERTA PRO CERTIS] Ita in re diversa Tacitus lib. IV. Annal. *Atque illa, cui avunculus Augustus, socer Tiberius, ex Druso liberi; seque ac majores & posteros municipali adultero foedabat, ut pro honestis & praesentibus flagitiosa & incerta exspectaret.* In quod hominum genus illud torqueri merito potest, quod ait Seneca Hippolyto:

Quem fata cogunt, ille cum venia est miser.
At siquis ultro se malis offert volens,
Seque ipse torquet, perdere est dignus bona,
Queis nescit uti.

GRASW.

VIVERE COPIA ERAT] Nihil discrepant MSS. nostri, id moneo, quod aliquando in Suspicionibus tentaram, *vivere inopia erat*, nec enim videbam cur certa mallent pro incertis, bellum quam pacem, homines fortunati: nunc sustineo me, putoque sapientis esse, nonnulla ignorare. GRUT.

INCERTA PRO CERTIS] Sic infra: Per *ignaviam aut vana ingenia*, incerta pro certis *captarem.* Et rursus: Pro *incerta spe certa praemia.* Et iterum: *Quanquam opibus suis confideret, tamen non debere* incerta pro certis *mutare.* Item Plautus in Pseudolo: *Certa amittimus, dum incerta petimus.* Et Hesiodus: Νήπιος, ὃς τὰ ἕτοιμα λιπὼν, ἀνέτοιμα διώκει. A. MANUT. Hic est aestus ambitionis. Imitatur Tacit. II. Hist. ubi de Corn. Fusco: *Non tam praemiis periculorum, quam ipsis periculis laetus, pro certis & olim partis nova, ambigua, ancipitia malebat.* Imo hic est character imperitorum. nimioque otio & luxuria diffluentium. Vere idem Tacitus I. Hist. *Levissimus quisque & futuri improvidus, spe vana tumet.* Item *Pindarus*: *Dulce bellum inexpertis: at qui gustavit, contremiscit animo, quoties adventans illud videt:* γλυκὺ πόλεμος ἀπείροισιν. ἐμπείρων δέ τις ταρβεῖ προσιόντα νιν καρδίᾳ περισσῶς. RUPERT. Contra Tacit. qui huc respexit Ann. I. 2. *Caeteri nobilium, quanto quis servitio promptior, opibus & honoribus extollerentur: ac novis ex rebus aucti*, tuta & praesentia quam vetera & periculosa mallent. Idem Annal. I. 58. *Atque ubi primum tui copia*; vetera novis: & quieta turbidis antehabeo. Iterum, An. IV. 3. *Seque ac ma-*

bellum quam pacem, malebant. Fuere item ea tempeſtate, qui crederent Marcum Licinium Craſſum non ignarum [a] ejus conſilii fuiſſe: quia Cnejus Pompejus, inviſus ipſi, magnum exercitum ductabat; cujuſvis opes voluiſſe contra illius potentiam creſcere: ſimul confiſum; ſi conjuratio valuiſſet, facile apud illos principem ſe fore. Sed antea item con-

VARIANTES LECTIONES.

a *illius* E.

NOTAE VARIORUM.

majores & poſteros municipali adultero foedabat; ut pro honeſtis & praeſentibus, flagitioſa & incerta *exſpectaret.* Etiam in Hiſt. II. 26. eadem plane ſententia, de Cornelio Fuſco: *Non tam praemiis periculorum, quam ipſis periculis laetus*; pro certis & olim partis, nova, ambigua, praecipitia malebant. Confer An I. 58. Eleganter in hanc rem Seneca de Ben. VII. 2. *Magnis itaque curis exemtus, & diſtorquentibus mentem, nihil ſperat, aut cupit, nec* ſe mittit in dubium. Medea apud Valerium Flaccum VIII. 46.

Linquo domos patrias te propter, opeſque meorum;
Nec jam nunc Regina loquor: ſceptrique relictis
Vota ſequor.

Liv. I. 23. *Itaque, ſi nos dii amant, quoniam non contenti libertate* certa, *in* dubiam *imperii ſervitiique* aleam *imus; ineamus aliquam viam, qua utri utris imperent*, &c. *decerni poſſit.* Iſocrates Archid. pag. 180. Δυοῖν δὲ προκειμένοιν ἀγαθοῖν, καὶ τοῦ μὲν ὄντος προδήλου, τοῦ δὲ ἀγνοουμένου: πῶς οὐκ ἂν ποιήσαιτε καταγέλαστον, εἰ τὸ μὲν ὁμολογούμενον ἀποδοκιμάσατε, τὸ δὲ ἀμφισβητούμενον ἑλέσθαι δόξειεν ὑμῖν; ἄλλως τε καὶ τῆς αἱρέσεως τοσοῦτον διαφερούσης. & immoderatae habendi cupiditati adſcribit Orat. de Pace, p. 235. Ὥστ' οὐδ' οἱ κεκτημένοι τοὺς μεγίστους πλούτους, μένειν ἐπὶ τούτοις ἐθέλουσιν· ἀλλὰ ἀεὶ τοῦ πλείονος ὀρεγόμενοι περὶ τῶν ὑπαρχόντων κινδυνεύουσιν. Demoſth. Exord. 59. Μὴ μελλουσῶν ἕνεκ' ἐλπίδων τῆς παρούσης εὐδαιμονίας χεῖρόν τι ποιήσατε. Hinc etiam Cleon apud Thucyd. III. 39. Mitylenaeorum crimen exaggerat: Οὔτε ἡ παροῦσα εὐδαιμονία παρέσχεν ὄκνον μὴ ἐλθεῖν ἐς τὰ δεινά. γενόμενοι δὲ πρὸς τὸ μέλλον θρασεῖς, καὶ ἐλπίσαντες μακρότερα μὲν τῆς δυνάμεως, ἐλάσσω δὲ τῆς βουλήσεως, πόλεμον ἤραντο. Confer etiam Andocidem Oratione III. pag. 282. Herodotus Clio LXXXVII. Οὐδεὶς γὰρ οὕτω ἀνόητός ἐστι ὅστις πόλεμον πρὸ εἰρήνης αἱρέεται. WASSE.

BELLUM QUAM PACEM MALEBANT] In Jugurth. *ut aliquando pacem quam bellum malles.* Tacit. Annal. XIII. *Ceterum uterque Vologeſem regem nuntiis monebant, pacem quam bellum mallet.* CIACC. Sic apud Thucydid. lib. III. Παράδειγμα δὲ αὐτοῖς οὔτε αἱ τῶν πέλας ξυμφοραὶ ἐγένοντο, ὅσοι ἀποστάντες ἤδη ἡμῶν ἐχειρώθησαν, οὔτε ἡ παροῦσα εὐδαιμονία παρέσχεν ὄκνον, μὴ ἐλθεῖν εἰς τὰ δεινά. γενόμενοι δὲ πρὸς τὸ μέλλον θρασεῖς καὶ ἐλπίσαντες μακρότερα μὲν τῆς δυνάμεως, ἐλάσσω δὲ τῆς βουλήσεως, πόλεμον ἤραντο, ἰσχὺν ἀξιώσαντες τοῦ δικαίου προθεῖναι. *Nec vero vel calamitates vicinorum, qui poſt rebellionem jam a nobis ſuperati ſunt, illis exemplo fuerunt, vel praeſens eos felicitas remorata eſt, ne periculoſa affectarent. Sed ad futura facti audaces, majora quidem quam pro viribus ſperantes, etſi cupiditate minora, bellum ſuſceperunt, juſtitia poſthabita.* WASSE.

MARCUM LICINIUM CRASSUM NON IGNARUM EJUS CONSILII] Erat enim Craſſus conjurationis conſcius, ſed occulte: nec ulla neceſſitate compulſus; ſed tantum propter potentiam. Plutarchus in ejus vita, & M. Cicero, conjurationis vindex, aperte ſatis in oratione quadam, in Craſſum & Caeſarem conjurationis illius non minima ex parte cauſam refert: eam tamen orationem nunquam, niſi poſt utriuſque mortem, edere auſus eſt. ZANCH. Firmat hanc ſuſpicionem Aſconius Pedianus Argum. in Toga candida pag. 977. ad verba Ciceronis: *domum Catilinam & Antonium cum ſequeſtribus ſuis conveniſſe.* Ubi Pedian. *Aut C. Caeſaris aut M. Craſſi domum ſignificat. Ejus quoque conjurationis, quae Cotta & Torquato Coſſ. ante annum quam haec dicerentur, facta eſt a Catilina & Piſone, arguit M. Craſſum auctorem fuiſſe.* BROUKH.

CNEJUS POMPEJUS, INVISUS IPSI] Dion lib. XXXVII. & Plutarch. in Craſſo. CAST.

PRINCIPEM SE FORE] Ita tranſpoſuere MSS. noſtri, etiam editiones primae. GRUT.

SED ANTEA] Quarum aliquot fuere. De quibus videre potes Alex. ab Alex. lib. III. cap. 7. Anton. Auguſtin. de ll. Romanorum, quorum ſcrinia compilare, nefas duco. COLER. Loquitur, tan-

conjuravere pauci contra Rempublicam, in quibus Catilina fuit. De quo quam verissume potero dicam.

XVIII. Lucio [a] Tullo, Marco Lepido Coss. P. Autronius, & P. Sulla,

VARIANTES LECTIONES.

a *Tullio* & A. B. C. D. E. F. G. H. I. K.

NOTAE VARIORUM.

tanquam si conjurationem antea nominasset, more optimorum scriptorum. Vitruv. prooem. lib. VII. *Itaque quoniam sexto volumine privatorum aedificiorum rationes perscripsi, in hoc, qui septimum tenet numerum, de expolitionibus exponam.* Tanquam si librum, non volumen dixisset. AEthicus Cosmographia: *Fundunt se in flumen magnum, qui appellatur Ganges.* Terent. Eunuch. Act. I. sc. 2.

——— *Eunuchum porro dixti, velle te,*
Quia solae utuntur his reginae.

Cicero pro Milone: *Si tempus est ullum hominis necandi, quae multa sunt.* Varro lib. I. de Re rustica cap. 12. ubi de villa aedificanda: *Sin cogare secundum flumen aedificare, cavendum ne adversum eum ponas.* Lucret. lib. IV.

Primum animalia sunt jam partim tantula, eorum
Tertia pars nulla ut possit ratione videri;
Harum intestinum quodvis quale esse putandum est?

Cum praecessisset *animalia*, subjicit *harum*, quia in animo erat *animantum*, quod quandoque femininum, quia respicit ad *bestiarum*. Proinde desinant nonnunquam viris doctis de integritate Latinitatis dicam scribere praetores Grammaticorum. Rupert.

Conjuravere pauci] Vid. Ald. Manut. Argumento Catilinariae primae, & Cic. pro Sulla cap. IV. §. 24. Broukh.

In quibus] Hujus conjurationis auctor non fuit Catilina, sed M. Crassus, quem studio tacet Sallustius. Vide Asconium. Coler.

De qua quam verissime potero dicam] Haec vera lectio. Ceterum in Argentoratensi, quod est a Schurrerio excusum, reperi, *de quo*, perperam videlicet; nam praeter exemplarium & in his manuscriptorum fidem atque consensum legit eodem modo libro II. Diomedes pag. 440. ac subaudiendum monet *conjuratione*: quomodo item interpres. Riv. Et Codex Antiq. & fidelis, quo usus est Bennius, γ. λ. Magd. Digb. Ar. Pemb. caeteri *quo*, Apulejus M. II. *Quodcunque vel ignotorum miseratione vel amicorum benevolentia extraximus, id omne latrocinalis invasit manus*, quorum *audaciae repugnans* &c. Wasse.

Lucio Tullo, Marco Lepido Coss.] Coss. fuere ab Urb. cond. anno 688. quo quidem anno designati erant, quamquam ad futurum annum, si recte petissent, P. Autronius & P. Sylla. Suetonius in Caesare L. Autronium vocat, si codex non errat, non P. Eorum autem in locum Coss. creati sunt L. Cotta, & L. Torquatus: quos Catilina & Autronius occidere parabant, quemadmodum mox referet Sallustius. Glar. Prior haec conjuratio, ultimam, quam accurate persequitur Sallustius, triennio praecessit. Sed Suetonius in Julio, tribus illis, Catilinae, Autronio, Pisoni, quos hic ponit Crispus, socios addit C. Caesarem, M. Crassum, P. Sullam, consentiente cum Tranquillo Dione. *Meminerunt* (inquit Tranquillus) *hujus conjurationis Tanusius Geminus in historia, M. Bibulus in edictis, C. Curio pater in orationibus. De hac significare videtur & Cicero in quadam ad Atticum epistola, referens id Caesarem in Senatu confirmasse regnum, de quo aedilis cogitaverat.* Legenda & cetera, quae nimis longum foret adscribere. Epitoma Livii libr. cap. 1. *Conjuratio eorum qui in petitione consulatus ambitus damnati erant, facta, de interficiendis Coss. oppressa est.* Putschius. Vide Gellium XII. 12. Wasse. Asconius id factum ait, Cotta & Torquato Coss. in Oratione in Toga candida pag. 978. a. atque ejus conjurationis auctorem fuisse M. Crassum, quem ego puto notari ibidem a Cicerone, his verbis: *Praetereo illum nefarium conatum tuum, & poene acerbum & luctuosum populo Romano diem*, cum Cn. Pisone socio, *neque alio nemine, caedem optimatum facere voluisti.* Vid. Asconius pag. 986. Broukh.

Lucio Julio, Marco Lepido, &c.]

la, designati Consules, legibus ambitus interrogati, poenas dederant. Post

NOTAE VARIORUM.

De horum consulum nomine inter scriptores non convenit. Cicero pro P. Sylla, legit *Lepidum*, *& Tullum*; sic enim inquit: *duae conjurationes abs te, Torquate, constituuntur, una, quae Lepido & Tullo coss. patre tuo consule designato facta esse dicitur, altera, quae me consule; harum in utraque Syllam fuisse dicis.* Pedianus vero legit, *M. Lepidum, L. Volcatium coss.* quo anno praetor Cic. fuit. Zanch. Volumen Fabricianum *Tullo*, quae verior lectio; licet in duobus calamo descriptis *L. Tullio* repererim. Cicero pro Sylla hunc L. Volcatium appellat, quemadmodum Asconius quoque Pedianus: tametsi hic alicubi L. Volcatium Tullium vocat. His igitur Coss. coepta prior conjuratio est. Post hos L. Torquatus & L. Cotta fuere consules, quos consulatum ineuntes interficere in Capitolio P. Autronius & L. Catilina parabant, sicuti paullo post testatur Sallustius. Hi autem in P. Syllae & Autronii locum, quos ambitus ipsi damnarant, creati fuerant. Dein fuere L. Julius Caesar, & C. Martius Figulus, quorum supra Sallustius meminit. His Coss. altera conjuratio coepta est. Post hoc M. Cicero cum C. Antonio. His Coss. mense Octobri patefacta conjuratio est, & de conjuratis supplicium sumtum. Quod in Horatium Glareanus L. Julium Tullum vocat, quem nos L. Volcatium Tullum, est haud dubie memoriae lapsus, nisi quis incuriae adscribere malit. Sed & Haloander hunc ipsum in catalogo consulum L. Torquatum Tullum appellat, quam recte alii viderint. Rivius.

P. Autronius et P. Sulla] Cicer. pro Cornelio de Majestate, *ut*, inquit, *spectaculum illud duorum designatorum consulum calamitate, re, & tempore salubre, ac necessarium, genere & exemplo miserum, ac funestum videremus.* Pedianus illum locum exponens, dicit, *P. Syllam, & Autronium significat, quorum alterum L. Cotta, alterum L. Torquatus, qui, cum haec Cic. dicebat, coss. erant, ambitus damnaverant, & in eorum locum creati erant.* Idem in Toga candida de horum damnatione tradit. Tranquillus in Dictatore scribit Caesarem cum his duobus, & M. Crasso nova quadam conjuratione conspirasse. *Item*, inquit, *P. Sylla, & L. Autronio post designationem consulatus, ambitus condemnatis, ut principio anni senatum adorirentur, & trucidatis, quos placitum esset, dictaturam Crassus invaderet, ipse ab eo magister equitum diceretur, constitutaque ad arbitrium Republ. Syllae, & Autronio consulatus restitueretur.* Idem eodem libro. *Tanusius adjecit, Crassum poenitentia vel metu diem caedi destinatum non obiisse, & idcirco ne Caesarem quidem signum, quod ab eo dari convenerat, dedisse; convenisse autem, Curio ait, ut togam de humero dejiceret.* Livius libro CI. *Conjuratio eorum, qui in petitione consulatus ambitus damnati erant, facta de interficiendis consulibus, oppressa est.* Zanch. Asconius & Cicero in Toga candida pag. 982. Cicero pro Sulla cap. 5. Asconius in Cornelianam I. pag. 966. a. Cicero ibidem. Broukh.

Legibus ambitius interrogati] Longo tempore post Urbem conditam nullam de ambitu legem fuisse legimus, quod ad magistratus, & ad honores prisci Romani non largitione, & ambitu, sed virtutis via nitebantur, propterque egregia domi, militiaeque facinora cives quaestura, aedilitate, praetura & consulatu, & aliis honoribus honestabantur. Prima lex contra ambitum illorum, qui magistratus appeterent, a Petilio, tribuno plebis, lata fuit, qua largitiones illorum, qui magistratus pecunia emerent, gravi poena mulctavit; aliae deinde latae fuerunt, & a Calphurnio Pisone, & a Cicerone. Lex autem Ciceronis ad hanc sententiam erat: *Si mercede corrupti obviam candidatis issent, si conducti sectarentur, si gladiatoribus vulgo locus tributus, & item si vulgo data prandia; contra legem Calpurniam factum videri*, ut ipse in Oratione pro Muraena ait, & *ambitus quidam recuperandae dignitatis gratia, reos ejusdem criminis detulerunt*, ut Quintilianus libro II. cap. 1. scribit. Zanch. Polyb. lib. VI. Καὶ μὴν τὰ περὶ τοὺς χρηματισμοὺς ἔθη καὶ νόμιμα βελτίω παρὰ Ῥωμαίοις ἐστὶν, ἢ παρὰ Καρχηδονίοις. παρ' οἷς μὲν γὰρ οὐδὲν αἰσχρὸν τῶν ἀνηκόντων πρὸς κέρδος· παρ' οἷς δὲ οὐδὲν αἰσχρὸν τοῦ δωροδοκεῖσθαι καὶ τοῦ πλεονεκτεῖν ἀπὸ τῶν μὴ καθηκόντων· καθ' ὅσον γὰρ ἐν καλῷ τίθενται τὸν ἀπὸ τοῦ κρατίστου χρηματισμὸν, καὶ τοσοῦτον πάλιν ἐν ὀνείδει ποιοῦνται τὴν ἐκ τῶν ἀπειρημένων πλεονεξίαν. σημεῖον δὲ τούτων· παρὰ μὲν Καρχηδονίοις δῶρα φανερῶς διδόντες λαμβάνουσι τὰς ἀρχάς· παρὰ δὲ Ῥωμαίοις θάνατός ἐστι περὶ τοῦτο πρόστιμον. *Jam quod ad rem pecuniariam attinet, melioribus Romani, quam Carthaginenses moribus atque institutis utuntur. Nam apud hos nihil turpe, quod cum lucro sit conjunctum: apud illos nihil turpius, quam largitionibus corrumpi, & malis artibus rem facere. In quantum enim laudi ducunt honestis rationibus congestas opes, in tantum divitias parum legi-*

Post paullo, Catilina, pecuniarum repetundarum reus, prohibitus [a] erat Con-

VARIANTES LECTIONES.

a *erat* abest ab M.

NOTAE VARIORUM.

legitimis factis cumulasse probro vertunt. Argumentum huic rei est, quod Carthagine dignitates & honores palam largitionibus redimuntur: Romae idem fecisse crimen est capitale. GRASW. *Ambitum* appellarunt *crimen illud, quo quis se in ambiendo magistratu obstrinxit.* Ambire vero est *petere, desiderare.* Stat. lib. I. Sylvar.

Ambissent laudare diem ———

Petitionis ratio consistebat in amicorum & populi voluntate concilianda. In amicis habiti sunt propinqui, necessarii, & omnino qui aliquid voluntatis ostenderunt. Popularis ratio quatuor habuit partes, *Nomenclationem, assiduitatem, blanditiam, & benignitatem. Nomenclatio* eam habuit vim, ut petitor suo quemque civem nomine appellaret ac salutaret. *Blanditia* est non proprio nomine, sed honestiore salutare, ut patrem, aut fratrem, aut patronum. Ad *assiduitatem* pertinebat ambire, prensare (quod Plutarchus clarius, *dextram civium attingere*) item rogare, sive precibus petere, ac beneficium reposcere. Atque in hoc munere supplicationis alios claros viros adhibebant, qui *Suffragatores* dicti. *Benignitas* consistebat in conciliando populo, congiariis dandis, prandiis praebendis, gladiatoribus exhibendis, locis parandis, & pecuniis dividendis. Plura te docebit Sigon. lib. II. de Judiciis cap. 30. Caeterum quum variae fuerint leges ambitus, quasnam praecipue hic intelligat Sallustius, quaestio est. Colligimus e Cicerone pro P. Sulla, innuere Aciliam Calpurniam, quae M. Acilio Glabrione & C. Calpurnio Pisone Coss. lata est, *ut qui damnati essent, iis neque magistratum capere, neque in senatum legi liceret, & pecunia mulctarentur; praeterea accusatores honores acciperent,* ut scribit Dio. RUPERT. Videlicet Petilia & Calpurnia, quae exilium non irrogabant; nondum enim lata erat Tullia. Vid. Cicer. pro Cluentio cap. 36. pro Muraena cap. 2,3,23. pro Sulla cap. 26. in Vatin. cap. 15. BROUKH.

INTERROGATI] Cum enim in jus ventum erat dicebat accusator apud praetorem reo: *Aio te contra leges magistratum obtinuisse*; si tacuisset, lis aestimabatur ut victo, si negasset, petebatur a magistratu dies inquirendorum criminum, & instituebatur accusatio. ZANCH. Sic infra: *& ipse lege Plautia interrogatus erat.* CIACC.

POENAS DEDERANT] Post scil. damnationem, & non designationem, ut quidam in commentariis suis in Epistol. ad Atticum exposuit, existimans hunc locum mendosum esse, sed male, non animadvertens bis habita fuisse comitia Lepido, & Volcatio coss. primum cum P. Autronius, & P. Sylla creati fuerunt coss. & paulo post cum hi legibus ambitus damnati fuissent, iterum habita fuerunt, in quibus Cotta, & Torquatus declarati fuerunt, & tunc Catilina, cum ex Africa rediisset, professus est, se petiturum esse, sed prohibitus est, quia quaerebatur repetundarum, ut ait Pedianus. ZANCH. Sic ferme & Patricius in Fragm. Orat. lib. XV. pag. 953. a. BROUKH.

CATILINA, PECUNIARUM REPETUNDARUM REUS] Catilina ex praetura Africam provinciam obtinuit. (Vid. Ascon. in Cornelianam I. pag. 959. a. in II. pag. 979. a. Cic. ibid. Asconius pag. 980. 983. a. Cicero pag. 986. BROUKH.) Quam cum graviter vexasset, legati Afri in Senatu jam tum absente illo, questi sunt, multaeque graves sententiae in Senatu de eo dictae sunt, ejusque nomen L. Julio & M. Lepido coss. a P. Clodio delatum est, ut ex hoc loco apparet, & mendum in Pediano esse arbitror, qui in Toga candida ait, eum L. Torquato, & L. Cotta coss. a P. Clodio repetundarum accusatum fuisse, & librarii mendum esse existimo, quia paulo post dicit L. Volcatium Tullum cos. consilium publicum habuisse, an rationem Catilinae habere deberet, si peteret consulatum, nam quaerebatur repetundarum, & Catilinam ob eam causam destitisse a petitione; absolutus autem fuit accusatore praevaricante, ut Cicero in orat. de Aruspicum responsis, & Pedianus tradunt; in hoc enim judicio Cicero pro P. Sylla scribit. Torquatum cos. advocatum Catilinae fuisse, Ecce tres absolutiones Catilinae: Prima de incestu, Secunda de repetundis, Tertia vero de sicariis; sed dicet aliquis, quid est, quod Cic. in L. Pisonem, & in primo Epistolarum ad At-

Consulatum petere; quod intra legitimos dies profiteri [a] nequiverit. Erat

VARIANTES LECTIONES.

a *nequiverat* H. K. M.

NOTAE VARIORUM.

Atticum dicit, Catilinam bis tantum absolutum esse, hoc ideo dixit, cum vellet tantum duas proximas absolutiones significare. s. de repetundis, & sicariis, de prima vero tacuit, ne in memoriam revocaret labem, qua affecta fuit Fabia, virgo vestalis, Terentiae, Cicer. uxoris, soror. Zanch.

Pecuniarum repetundarum reus] Lex de repetundis primum lata fuit a L. Pisone Frugi in eos qui aerarium, vel provinciarum pecunias depeculati essent. Cicer. in VII. in Verrem, filius enim L. Pisonis erat ejus, qui primus de pecuniis repetundis legem tulit. Idem libr. Offic. II. nondum centum, & decem anni sunt, cum de pecuniis repetundis a L. Pisone lata est lex, nulla antea cum fuisset; aliam postea M. Acilius Glabrio de pecuniis repetundis severissimam tulit, qua ne comperendinari quidem liceret reum, ut Pedian. scribit. Idem alibi: *Repetundarum causa ita se habet, ut si convictus reus sit, atque damnatus, pecuniam reddat, aestimata lite, hoc est, in pretium redactis omnium furtis, quam summam pecuniae proscriptis ejus bonis sectores curabant.* Zanch. Polyb. lib. VI. Ὁ γὰρ δῆμος τὰς διαλύσεις καὶ συνθήκας ἀκύρους καὶ κυρίας ποιῶν, ὡς ἐπάνω προεῖπον, οὗτός ἐστιν. τὸ δὲ μέγιστον, ὑποτιθεμένους τὴν ἀρχὴν, ἐν τούτῳ δεῖ τὰς εὐθύνας ὑπέχειν τῶν πεπραγμένων. *Populus enim, ut antea dicebam, pacta & foedera aut infirmat aut confirmat: &, quod longe maximum, ubi deposuerint imperium, eorum quae in provincia gesserint, apud populum ratio eis est reddenda.* Tacitus lib. XV. Annal. *Olim quidem non modo praetor aut consul, sed privati etiam mittebantur, qui provincias viserent, & quid de cujusque obsequio videretur, referrent, trepidabantque gentes de aestimatione singulorum.* Et eodem libro: *Metu repetundarum infracta avaritia est.* Grasw. Repetundae pecuniae dictae, quas sive socii, sive cives privati a magistratibus, aut judicibus, aut publicis curatoribus, judicio repetiverunt, quas illi, aut in provincia, aut in Urbe, aut ob jus dicendum, aut ob judicandum, aut ob aliud aliquid publice curandum, cepissent. Quod genus furti quum exprimere vellent, pecuniam ablatam, captam, coactam, conciliatam, aversam dixerunt &c. Videndus idem Sigon. lib. III. de Jud. cap. 27. Poena hujus criminis olim exilium fuit & aestimatio, ut Ascon. notat Comm. in Verrinas; sed secuta lex Julia immutavit. Ex ea enim poena fuit, hoc crimine damnatorum, amissio ordinis senatorii, & litis astimatio; nihil vero ultra, ut e Tacito pluribus docet Lips. ad XIV. Annal. ubi tamen adjicit, hanc quidem fuisse ordinariam poenam ejus criminis; sed gravius & extra ordinem plerunque in idem crimen fuisse animadversum, pro delicti scilicet modo. Rupert. Vid. Manutius in Ciceron. I. ad Attic. I. pag. 7, 8. Malaspina pag. 5. seqq. Ed. Ven. Bosius pag. 9, 10. Cicero Agrar. II. cap. 9. Manutius Arg. Catil. primae. Advocatus tum reo Catilinae fuit Consul Torquatus. Vid. Cicer. pro Sulla cap. 29. pro Coelio cap. 4. inibi Hottomannus pag. 299. a. bis fuisse absolutum tradit Cic. in Pison. cap. 39. de repetundis & de incestu. Vid. ibi Nicol. Abramus pag. 765. b. de repetundis Cic. in Toga candida. Ascon. pag. 980, 983. a. de incestu, Asconius pag. 985. ubi & reum factum inter sicarios dicit a L. Lucullo. De repetundis Cic. pag. 986. Fuit vero Catilina ter absolutus. Vid. Manut. in I. ad Attic. XVI. pag. 42. Broukh.

Pecuniarum] Abest *pecuniarum* a B. Pub. Reg. *repetere*; &, *nequiverat eodem tempore.* Cicero pro Cluentio, 83. *teneri lege* pecuniarum repetundarum; utroque modo locutus Tacitus. Lege Julia repetundarum tenebatur non solum is qui pecuniam, sed qui vasa, vestes, frumentum, alia intervortebat; teste Marcello lib. XLVIII. Digest. Wasse.

Prohibitus erat] Dictio *erat*, supervacua est, ad posituram quod attinet, ita est in MSS. Pall. editisque vetuste. Grut.

Prohibitus erat petere consulatum] Nemo enim reus magistratum petere poterat, dum judicium penderet. Catilina, cum de provincia Africa decessisset petiturus consulatum, & legati Afri questi de eo in Senatu graviter essent, repetundarum a P. Clodio accusatus fuit, professus deinde est Catilina petere se consulatum; L. Volca-

Erat eodem tempore Cn. Piso, adolescens nobilis, summae audaciae, egens,

NOTAE VARIORUM.

catius Tullus consul consilium publicum habuit, an rationem Catilinae habere deberet, si peteret consulatum, nam quaerebatur repetundarum. Catilina ob eam causam destitit a petitione, nam & Cicer. ait: *Te vero &c. Catilina consulatum sperare, aut cogitare, non prodigium est.* ZANCH. Cic. in competitores suos: *Te vero, Catilina, consulatum sperare aut cogitare, non prodigium atque portentum est? A quibus enim petis? A principibus civitatis? qui tibi, cum L. Volcatius in consilio fuisset, ne petendi quidem potestatem esse voluerunt? Senatoribus? qui te, autoritate sua, spoliatum ornamentis omnibus, vinctum poene Africanis tortoribus tradiderunt?* GRASW.

QUOD INTRA LEGITIMOS DIES PROFITERI NEQUIVERIT] Oportebat candidatos, ante Comitiorum diem, sua nomina profiteri apud magistratum illum, qui Comitia habiturus erat. Tum si digni judicarentur, quibus pars aliqua gubernationis Reipublicae populo committeretur, nomina eorum a magistratibus recipiebantur; sin minus, non recipiebantur; neque tum populus, etiamsi maxime vellet, creare eos poterat. Ista professio nonnunquam integrum annum ante Comitia incipi solebat. Jam vero & hic mos erat petitoribus, ut *candida toga* in Comitium venirent, & in colle considerent, unde coram possent ab universis videri, quemadmodum scribit Macrob. lib. I. Persius huc alludit:

——— ——— quem ducit biantem
Cretata ambitio.

Etenim non contenti insito lanae colore, cretam addebant in vestem, ut candesceret, imo splenderet. Ita vero comparere non poterat Catilina; quoniam repetundarum reus, adeoque Sordidatus. Livius lib. VI. *Tribuni pl. diem Manlio dicunt, conversa plebs est, utique postquam sordidatum reum viderunt.* Sordidatum, id est, toga magis pallente ac obsoleta, ut explicat Lips. lib. I. Elect. cap. 13. ubi tamen quod pullatos eosdem negat dici posse, judice magno Casaubono ad Suet. Octav. cap. 40. hallucinatur. RUPERTUS.

LEGITIMOS DIES] Fuit primitus in Naz. *legitimas.* GRUT. Vid. Cic. IV. Verrin §. 90. WASSE.

PROFITERI] Idest se hac accusatione purgare non potuerit, alias *profiteri* est jubere nomen suum inscribi: nam mos erat, ut qui magistratum peterent, omnes ante profiterentur, id est jüberent nomen suum inscribi: ut magistratum in comitiis petere possent, qua in significatione usus est & Vellejus Paterculus libro II. *Nam* inquit, *& quaesturam petens, quos indignos judicavit, profiteri vetuit.* Cicer. quoque in oratione pro Plancio in hac significatione utitur, *simul ut qui sint professi, video quid dicam.* ZANCH. Vox *profiteri* hoc loco non significat simpliciter dare nomen, sed ita ut per leges recipi posset, quae reum profitentem non admittebant. Quare Sallustius inquit, Catilinam repetundarum reum intra tempus legibus constitutum, profiteri nequivisse, id est, non potuisse dare nomen, ita ut admitteretur ad petitionem; nam quaerebatur repetundarum. Profitebantur autem petituri, apud eos (ut puto) qui comitia habebant. Livius Dec. III. lib. 7. CASTIL. Imo aliquando citra nominis dationem, ut pluribus probat Gruch. de Com. lib. I. intelligit trinundinum illud quo petitores ante Comitia ordinaria nomen profitebantur. Vide Dionem XXXVII. Talem apud Athenienses legem fuisse auctor est Themistius Orat. XIV. pag. 315. Ἀθήνησι τοὺς ὀφείλοντας τῷ δημοσίῳ κατείργει νόμος μὴ κοινωνεῖν τῆς πολιτείας, ἕως ἂν τὸ ὀφειλόμενον ἀπολύσωσι. WASSE.

ERAT EODEM TEMPORE CN. PISO, ADOLESCENS NOBILIS SUMMAE AUDACIAE, EGENS, FACTIOSUS; QUEM AD PERTURBANDAM REMPUBLICAM INOPIA, ATQUE MALI MORES STIMULABANT] Thosanus: *nobilis, summae audaciae, genus, factiosus.* Traducta verba puto: *adolescens genus, nobilis, summae audaciae, egens. Genus nobilis,* graecissat: & addidit, quia nobiles etiam virtute, aut vitiis, plane iidem, qui noti. Itaque Terentianus Clitipho de sua amica: *Mea,* inquit, *est potens, procax, magnifica, sumtuosa, nobilis.* Et Cicero in ea pro Coelio, & Clodiam *nobilem mulierem* appellat a nota impudicitiae. *Ignobilis* pro ignoto. Plautus Pseudolo:

Peregrina facies videtur hominis, atque ignobilis,

Apulejus, *rem sibi non nobilem,* pro, *ignotam.* PALMER.

CN. PISO] Sic etiam appellat Cicero in oratione pro Muraena, & pro L. Sulla. ZANCH. Palmer. ex libro Thosano legit: *adulescens genus nobilis.* Vere nobilis fuit Piso, si stemmatis antiquitatem spectes. Nam ex Calpurniorum familia prodierat: ipsi vero Calpurnii a Calpo, Regis Numae filio oriundi, si Festo credimus. Quam-

egens, factiosus; quem ad perturbandam Rempublicam inopia, atque mali mores stimulabant. [a] Cum hoc Catilina, & Autronius, circiter Nonas Decembris consilio communicato, parabant in Capitolio Kalendis Januarii L. Cottam & L. Torquatum Consules interficere; ipsi,

VARIANTES LECTIONES.

a *Cum eo* M.

NOTAE VARIORUM.

quam is Calpur, non Calpus, a veteri commentatore Horatii appellatur. Sed idem adfirmat Lucan. panegyr. ad Pisonem:

—— *hinc tua, Piso,*
Nobilitas; veterisque citant sublimia Calpi
Nomina, Romanas inter fulgentia gentes.

Vide & Acronem ad illud Horatii:

—— *Vos o Pompilius sanguis.*

Cic. in Pison. *O familiae, non dicam Calpurnia, sed Calventia.* Fuit praeterea Pisonum genus trium familiarum; Pisonum Frugi; Pisonum Caesoniorum; & Pisonum, atque ex his noster hic. Neque fuit hic Piso, quod aliquis suspicari possit, contra quem Cicero scripsit: Sed Cn. Piso Cn. F. qui quaestor postea pro Praetore in Hispaniam missus, ibi ab equitibus Hispanis occisus est. Ajunt exstare de hoc etiamnum Romae ejusmodi inscriptionem:

CN. CALPVRNIVS
CN. FILIVS. PISO.
QUAESTOR. PRO. PR. EX. SC.
PROVINCIAM. HISPANIAM.
CITERIOREM. OBTINVIT.

Hieronymus Apol. I. adversus Rufinum, *Sallustianum Calpurnium* nominat: sed non hunc, verum alium ex Historia Sallustii. Ejusdem mentionem facit Epist. LXXXIV. 91. & Epist. CLIII. *Lanarium* cognominat, a quo idem Apol. III. cap. 8. *discipulos Calpurnianos* appellavit. De eodem Calpurnio nescio quid commemorat Valer. Max. lib. VIII. COLER. Ascon. in Cornelianam I. pag. 959. *Cn. quoque Piso, adolescens potens & turbulentus, familiaris erat Catilinae, omniumque consiliorum ejus particeps, & turbarum auctor.* Vide & pag. 986. BROUKH.

SUMMAE AUDACIAE] Porcius Latro *temerarium juvenem* adpellat. COLER.

EGENS] Pro *egens*, Thosanus *genus*, Palmerio teste quem vide. L. 2. *egenus*. B. Pub. *turbandam*. Et sic fere Tacitus: habes tamen illud alterum apud Cic. VI. Acad. & alios. WASSE.

QUEM AD PERTURBANDAM REMPUBLICAM INOPIA ATQUE MALI MORES] Lucan. lib. I.

Non erat is populus, quem pax tranquilla juvaret,
Quem sua libertas immotis pasceret armis.
Inde irae faciles, & quod suasisset egestas,
Vile nefas; magnumque decus, ferroque petendum,
Plus patria potuisse sua.

GRASW.

CUM HOC CATILINA ET AUTRONIUS, CIRCITER NONAS DECEMBRIS CONSILIO COMMUNICATO, PARABANT, &c.] Hujus quoque rei meminit Cicer. in Oratione pro Sylla, *Scilicet*, inquit, *is sum, qui existimem Cn. Pisonem & Catilinam & Vargunteum, & Autronium nihil scelerate, nihil audacter ipsos per sese sine P. Sylla facere potuisse*, & ibi Autronium appellat *hominem audacem, petulantem, & libidinosum.* ZANCH. Nihil enim sine Autronio vel Lentulus vel Catilina concipiebant. Vid. Cic. pro P. Sulla cap. 5. 18. 23. 24. ubi Vargunteium fuisse in hac priore conjuratione videbis. BROUKH. Pro Muraena: *Omnia quae per hoc triennium agitata sunt jam ab eo tempore, quo a L. Catilina & Cn. Pisone initum consilium Senatus interficiendi scitis esse, in hos dies, in hos menses, in hoc tempus erumpunt.* GRASW.

KALENDIS JANUARII] In hoc dissentit Cicero a Sallustio, quod ipse ait Kalend. Januar. L. Torquato & Lucio Cotta Coss. Cicero vero, pridie Kalend. Januar. Lepido & Tullo Coss. ZANCH.

L. COTTAM] L. Aurelium Cottam. Is fuit vir summo ingenio, summaque prudentia. Tres enim Cottae fuerunt, L. Cotta, C. Cotta, & M. Cotta, adeptique sunt omnes consulatum: ut Pedian. scribit. CAST.

L. TORQUATUM] Opinor designari L. Torquatum, qui, ut scribit Cicero in Pisonem, *Provinciam Macedoniam ex S. C. obtinuit, & ex ea Imp.* ap-

ipsi, fascibus correptis, Pisonem cum exercitu ad obtinendas duas Hispanias mittere. Ea re cognita, rursus in Nonas Februarii consilium caedis [a] transtulerant. Jam tum non Consulibus modo, sed plerisque Senatoribus perniciem machinabantur. Quod ni Catilina maturasset [b] pro curia signum sociis dare; eo die, post conditam urbem Romam

pes-

VARIANTES LECTIONES.

a *transtulerunt* C. D. F. G. b *s. s. d. pro curia* A.

NOTAE VARIORUM.

appellatus est. In denariis autem Manliae familiae describitur TORQUAT. Ex S. C. Ad Sallustii autem locum faciunt, quae refert Paedianus in Corneliana. *P. Sulla*, inquit, *& P. Autronius Coss. des. cum essent, eorum alterum L. Cotta, alterum L. Torquatus ambitus damnarunt, & in eorum locum Coss. creati sunt.* URSIN.

L. COTTAM ET L. TORQUATUM CONSULES INTERFICERE] De his Consulibus nihil legitur apud Cassiodorum in Chronico. Marci tantum & C. Cottae inibi fit mentio. Sed tamen Asconius quoque L. Cottam & Torquatum nominat. COLERUS. Sic Florus lib. III. cap. 18. in conjuratione Italicorum contra Urbem: *Primum fuit belli in Albano monte consilium, ut festo die Latinarum Julius Caesar & Martius Philippus Coss. inter sacra & aras immolarentur.* GRASW. Vid. Cicero Catil. I. cap. 6. inibi Muretus pag. 621. Abramus in Orat. Tom. III. Part. I. pag. 735. b. Ascon. in Orat. in Toga Candida, pag. 978. 986. BROUKH.

DUAS HISPANIAS] *Duas* abest a quibusdam libb. veteribus, sed perperam, meo judicio. Sic Caesar locutus est lib. II. de Bello Civili: *Duas Hispanias confirmari.* Fuit autem Hispania ulterior & citerior, de qua vide Alex. ab Alex. lib. II. cap. 17. COLER.

IN NONAS FEBRUARII CONSILIUM CAEDIS TRANSTULERANT] Ita MSS. Pall. meliores etiam ii quos consuluit Bongarsius, hactenus vulgati *transtulerunt*. GRUTER.

SENATORIBUS PERNICIEM MACHINABANTUR] Maluissem ego *machinati*, ut penderent adhuc a superiori periodo. GRUTER. Asconius adfirmat, hanc conjurationem in Senatores tantum fuisse directam. COLER. Cicero pro Muraena cap. 37, 38. Sueton. Caes. cap. 9. Cicero in Toga Candida pag. 986. BROUKH.

QUOD NI CATILINA MATURASSET] Considerandum, servarit ne Sallustius illud σπεῦδε βραδέως in verbo *maturare*, quo de tam anxie ac subtiliter disputat Gellius ex Nigidio. Certe historici Latini, *maturare* pro *properare* ac *festinare* identidem dicunt, quicquid dicat Gellius. GLAREAN. Hinc I. Catilin. *Potestne tibi hujus vitae haec lux, Catilina, aut hujus coeli spiritus esse jucundus; cum scias horum esse, neminem, qui nesciat, te pridie Kal. Ian. Lepido & Tullo Cons. stetisse in comitio cum telo, manum consulum & principum civitatis interficiendorum causa paravisse, sceleri ac furori tuo non mentem aliquam, aut timorem tuum, sed fortunam Reipublicae obstitisse.* GRASW. Imprudentissime hic se gessit Catilina; etenim, ut ait Liv. lib. XXV. *In rebus asperis & tenui spe, fortissima quaeque consilia tutissima sunt.* Quibus parissima sunt illa Senecae in Agamemnone Tragoedia: *Capienda rebus in malis praeceps via est.* Nec alio tendit Ammianus Marcell. lib. XXVI. *Res novae petulanter arreptae, celeritate muniri solent interdum.* Denique eodem nituntur fundamento verba Taciti lib. I. Hist. *Nec cunctatione opus, ubi perniciosior sit quies.* Alia adduximus ad Justini lib. I. c. 9. §. 19. RUPERT.

EO DIE POST CONDITAM URBEM ROMAM] Odiosa heic vox *Romam*; nec heic solum, sed aliis locis ubi jungitur dictioni *urbi*; urbs enim per excellentiam, Romam ipsam designat, ut vel pueris notum; si tolerari debet, malim cum Pal. quinto, *Romae*. GRUT. At noster *urbem Romam* cap. 6. & recte. *urbem* enim pro *Roma* positum haud ita longe ante tempora Domitii Marsi notum ex Quintiliano Instit. III. 21. nec tamen in exitium alterius formulae obtinuit: *urbanitatem quam propriam esse nostrae civitati ait, & sero sic intelligi coeptum, post quam Urbis appellationem, etiamsi nomen proprium non adjiceretur, Romam tamen accipi sit receptum.* Plautus, qui saepe in Comoediis urbem allocutus est, numquam addit *Romam*. Sed tamen auctores gravissimi vocem illam adhibent, & inter eos Cicero ad Quirites post red. Roma civitas *ex nationum conventu constituta.* Idem Acad. *Aristoteles non dubitasset, quin & Praetor ille esset, &* Roma urbs. Livius XLIII. 6. *Alabandenses*

tem-

[a] pessumum facinus [b] patratum foret. [c] Quia nondum frequentes armati convenerant; ea res consilium diremit.

XIX Postea Piso in citeriorem Hispaniam quaestor pro Praetore mis-

VARIANTES LECTIONES.

a *tam pessimum* D. H. M. b *perpetratum* M. c *non fuit quia* M. *sed nondum* N.

NOTAE VARIORUM.

templum urbis Romae *se fecisse commemoraverunt.* Confer XXXII. 26. Tacitus Annal. initio: Urbem Romam *a principio reges habuere.* Annal. IV. 26. *Seque primos templum* urbis Romae *statuisse.* Idem tamen locum hunc aemulatus est omissa voce de qua quaeritur, Hist. III. 72. *Id facinus post* conditam urbem *luctuosissimum foedissimumque* P. Rom. *accidit.* Sed ideo omisit quia postea adjecturus erat *P. Rom.* Virgil.

Urbem, *quam dicunt*, Romam.

Horat. III. 5.

Nominis & togae oblitus, aeternaeque Vestae,
Incolumi Jove & urbe Roma.

Et, Carm. Saecul.

Nihil urbe Roma Visere majus.

Vellejus Paterculus II. 3. Hoc initium *in urbe Roma* civilis sanguinis: & 1. 9. Romam urbem *Parilibus in Palatio condidit.* unde priorem locum frustra sollicitat N. Heinsius. Apud ICtt. *Urbis* appellatio non tam late patet atque *Romae*, L. II. D. *de Verborum signif.* L. IV. *Si ita.* Alibi fere ommittitur *Roma*, licet infimae aetatis scriptores aliquando retineant, Sulpicius Hist. Sacr. II. 39. *Liberius quoque* Urbis Romae, &c. Arnobius p. 94. Auctor sub nomine Hegesippi I. 38. *Redit ex* urbe Roma *cum patre Alexander*, & I. 40. *ad* urbem Romam *sine mora pergerent.* & XLIII. XLIV. 11. 9. 12. & I. 22. Caesar *qui inter* urbem Romam *& Pompejum medius.* & sic Codices B. Pub. & C. C. C. *Victor* in Caes. II. Urbem Romam *externorum virtute & insitivis artibus praecipue crevisse.* Eutropius VII. 9. Urbem Romam *incendit.* Sin autem post tot exempla novandum putet Lector, is meis ingratiis legat, *post conditam urbem Romam.* ita fere Tacitus Hist. IV. 58. *Te Quirine*, Romanae *parens* urbis, *precor*, *venerorque.* Ad cujus genium contra aetatis suae morem se accommodavit Eutropius VII. 9. *Propter haec* Romanae urbi *exsecrabilis.* Pemb. *eodem die.* male L. L. 3. *quod Cat. nisi mat.* vox *rursus* abest Reg. uti *Catilina* Prisciano p. 996. Hutteri membranae eximie bonae omittunt *sed*, teste ad Apulejum Stewechio. *ni maturasset* &c. citat haec suppresso auctoris nomine Beda de Orthog. atque ita Codex Sidneiensis, in quo habetur liber ejusdem Bedae secundus, qui quidem prioris Epitoma esse videtur. Totum locum ita aemulatus Orosius IV. 17. *Et nisi* maturata proditio *consilium praevenisset, destituta praesidio civitas, servili manu periisset.* Etiam Hegesipp. IV. 9. *Ultimus ille dies universo populo fuisset, si non ad templum prius quam ad urbis signum dirigendum putasset.* Sed *quia metuentes sibi* &c. MS. C. C. C. & B. Pub. *in urbis sinum*, recte. Denique *Quaestor* exsulat ab L. I. 2. Balliol. omnibusque Glareani. in B. Pub. primitus *pro Imperatore.* WASSE.

QUIA NONDUM FREQUENTES ARMATI CONVENERANT, EA] Vide hic verbum *Quia*, inceptivum esse. nam quae sequuntur verba, *ea res consilium diremit*, ad priora sunt jungenda, nempe ad *Quia nondum*, *&c.* GLAR.

POSTEA PISO IN CITERIOREM HISPANIAM QUAESTOR PRO PRAETORE MISSUS EST] Ad hunc Cn. Pisonem pertinet vetus inscriptio ex marmore:

CN. CALPURNIUS
CN. F. PISO
QUAESTOR. PRO PR. EX S. C.
PROVINCIAM HISPANIAM
CITERIOREM OBTINUIT.

URSIN.

CITERIOREM HISPANIAM] Cic. Verrin. IX. meminit cujusdam L. Pisonis in Hispania Praetoris, eumque dicit in provincia occisum fuisse. Confer. §. 57. Quam quidem Orat. habuit XXXVII. annos natus, at hanc conjurationem in annum ejus XLI. retulit Fabricius. WASSE.

QUAESTOR PRO PRAETORE] Verbum *Quaestor* non est in omnibus codicibus; est plane ambiguum, prius ne Quaestor, & jam factus Propraetor, ac sic missus; an nunc Quaestor recens factus, & ut Quaestor missus, sed pro Praetore, id est loco Praetoris, verum judicet Lector. GLAR. Verbum *Quaestor* expungit Glareanus, ignarus scilicet Romanae consuetudinis. Num enim vetus inscriptio ex marmore, quam Ursinus & Colerus laudant, vitiosa dici potest, quum de hoc ipso:

CN. CALPURNIUS
CN. F. PISO. &c.

Tu

missus est, [a] adnitente Crasso; quod eum infestum [b] inimicum Cn. Pompejo cognoverat: neque tamen senatus Provinciam invitus dederat: quip-

VARIANTES LECTIONES.

a *annuente* M. b *& inimicum* H. delet M.

NOTAE VARIORUM.

Tu Auditor, hunc Sallusti sensum puta, Cn. Pisonem ex quaestura cum imperio praetorio missum esse; & ut accuratius haec intelligas, lege Sigon. lib. III. de antiquo jure Provinciarum. Rupert.

Pro praetore] Id est, cum esset quaestor, tamen cum praetoria potestate missus est. Hoc significat Suetonius, cum inquit, Pisoni Hispaniam provinciam ob suspicionem urbanae conjurationis ultro extra ordinem datam fuisse. Cast. Praetores Provinciales creati sunt circa annum DXIX. Sicilia & Sardinia captis atque in Provinciarum formam redactis, ut Livius & Solinus prodiderunt. Pomponius in L. I. ff. de orig. Jur. *Capta Sardinia*, inquit, *mox Sicilia, item Hispania, deinde Narbonensi provincia, totidem Praetores, quot provinciae, in ditionem venerant.* Wasse. Ascon. lib. I. pag. 986. *Piso autem, cum haec dicerentur, perierat in Hispania, missus a Senatu per honorem legationis.* Sueton. Othon. cap. 3. *Sepositus est per causam legationis in Lusitaniam, Provinciam administravit quaestorius per decem annos moderatione atque abstinentia singulari.* Bene haec illustrat Hottomannus in Ciceronem Orat. Tom. II. Part. I. pag. 68. Broukh.

Infestum inimicum Cn. Pompejo] *Infestum*, pro *acrem*, dicere potuit Sallustius. Interdum tamen suspicatus sum, *Inimicum* glossema fuisse ad *Infestum*, quo vitii genere refertos esse libros animadverti. A. Manut. Superfluit vel *infestum*, vel *inimicum*. servatur tamen MSS. omnibus. Grut. *Infestum inimicum* Pembr. Arond. Reg. Col. Jes. Bal. Digb. Mark. γ. λ. L at L 3. *manifestum inimicum*, quomodo Seneca de Tranq. V. *Marcus Cicero, inter Catilinas Clodiosque jactatus*, Pompejosque & Crassos, *partim* manifestos inimicos, *partim dubios amicos.* Verum L 2. Mark. & Venetae *infestum inimicumque*, quemadmodum & Cicero III. Verrin. *Clamore P. Romani* infesto *atque* inimico *excitatum*, & Verrin. V. *Quis hunc audet dicere aratoribus* infestum aut inimicum *fuisse?* Idem pro Quintio: *Mihi summam per injuriam omnia* inimica & infesta *sunt.* Eaque positura usus etiam Arnobius pag. 19. in Anton. *Gallia quam sibi armis animisque* infestam inimicamque *cognovit.* Livius: *Neque Boji, neque Hispani, cum quibus eo anno bellatum erat, tam* inimici infestique *erant Romanis.* Scripti omnes *inimice infesti*, quod Gronovio placet: ipse alibi, *inimicis infesti.* Noster infra, *irati infestique sunt*; at, ne quid dissimulem, *infestus inimicus* nullibi quod sciam, invenitur. Hasce voces ita divisim exhibet Lucretius:

Multa meant inimica *per aureis, multa per ipsas*
Insinuant nareis, infesta *atque aspera odore.*

Infestus, pro *irato*, Apulejus ad finem Metam. V. *Sic effata foras se proripit* infesta *& stomachata biles venereas.* Glossae: ὀργίλοι *infesti.* Alterutrum superfluit, servatur tamen MSS. omnibus, inquit Gruterus. Wasse. Occasione hujus loci restituo C. Vellejum Paterculum lib. II. Hist. cap. 46. ibi: *Invictum par consulum Cn. Pompejus & M. Crassus, alterum iniere consulatum. Age* (inquit in animadversionibus Vellejanis Lipsius) *Pompejus invictus esto* (etsi Caesar aliter docuit:) *quid? etiamne Crassus? Inconveniens plane verbum.* Ipse igitur scribit: *Inclutum par.* F. Ursinus ex V. C. qui habet, *victus pars Consulum*, emendat: *Vetus par consulum.* Inepte, non enim tales veteres illi sancti, & ambitionis expertes. Alias juvare possem Bonhomaei editione, quae habet, *victum par.* Acidalius duas venales habet, quarum neutram vel numo emerim. Aut enim legendum ait *invisum:* ut quorum occultam conspirationem jam populus olfecerat: aut *invictum*: ut simul respiciat, de quo simul agit, ad Caesarem, cum quo hi potentiae socitatem inierant. Mea sententia haec est, scripsisse Vellejum, *invidum par* & respexisse ad ista Sallustii; quibus invidiam Crassi erga Pompejum luculenter describit; ut & praeced. cap. 17. *Fuere item ea tempestate*, inquiens, *qui crederent M. Licinium Crassum non ignarum ejus consilii fuisse: quia Cn. Pompejus, invisus ipsi, magnum exercitum ductabat: cujusvis opes voluisse contra illius potentiam crescere.* Rupert.

Neque tamen] L 2 *neque enim*, Regio abest *provinciam.* Infra, Arond. *volebat esse.* &, *& jam* omisso *tum.* At Acro ad Horat. Carm. II. Od. XVII.

quippe foedum hominem [a] a Republica procul abesse volebat: [b] simul, quia

VARIANTES LECTIONES.

a *procul a Rep.* A. *Romano populo procul esse v.* C. G. *a R. procul esse v.* D. E. F. H. I. K. L. N. b *& simul* N.

NOTAE VARIORUM.

XVII. *Et jam tum.* L 2. *etiam tunc.* Pemb. *in exercitum*, pro *nequivisse* Mart. L 1. 3. *nequissime.* Agroetius pag. 2272. *n. Hisp. pr. tale facinus fecisse*, ut in editis. WASSE.

QUIPPE FOEDUM HOMINEM A REPUBLICA PROCUL ABESSE VOLEBAT] Ars politica, submovere aliquem sub honoris specie: qua usi sunt & Alcibiadis adversarii, cum ille se ad refellenda crimina ad judicium offerret. Thucyd. lib. VI. Οἱ δ᾽ ἐχθροὶ δεδιότες, τό τε στράτευμα μὴ εὔνουν ἔχῃ, ἢν ἤδη ἀγωνίζηται, ὅτε δῆμος μὴ μαλακίζηται θεραπεύων, καὶ ἀπέσπευδον ἄλλους ῥήτορας ἐνιέντες, οἳ ἔλεγον, νῦν μὲν πλεῖν αὐτὸν καὶ μὴ κατασχεῖν τὴν ἀγωγήν· ἐλθόντα δὲ, κρίνεσθαι ἐν ἡμέραις ῥηταῖς· βουλόμενοι ἐκ μείζονος διαβολῆς, ἣν ἔμελλον ῥᾷον αὐτοῦ ἀπόντος ποριεῖν, μεταπεμπτὸν κομισθέντα αὐτὸν ἀγωνίσασθαι. καὶ ἔδοξε πλεῖν τὸν Ἀλκιβιάδην. *Sed veriti ejus inimici, ne si contendere insisterent, abalienarent ab eo militum animos, neve plebs relanguesceret ab ipsius studiis promovendis, submiserunt alios oratores, qui dicerent, nunc quidem profectionem maturandam, nec remorandam abitionem, sed reversum debere judicio sisti, volentes atrociore eum invidia premente (quam in absentem facilius erant conflaturi) revocatum ac coactum judicio contendere. Ita visum est Alcibiadem abire.* Cicero quoque pro Domo sua: *Sic M. Cato invisus, quasi per beneficium, Cyprum relegatur. Ejiciuntur duo, quos improbi videre non poterant, alter per honorem turpissimum, alter per honestissimam calamitatem.* Et Tacitus lib. II. Annal. *Tiberius, nomine Germanici, trecentos plebi sestertios viritim dedit, seque collegam consulatus ejus destinavit. Nec ideo sincerae caritatis fidem adsecutus, amoliri juvenem specie honoris statuit, struxitque caussas, aut forte oblatas arripuit.* Et I. Histor. *Mox suspectum in eadem Poppaea* (Othonem Nero) *in provinciam Lusitaniam specie legationis seposuit.* Ibid. *Nec Lusitaniam rursus aut alterius exsilii honorem exspectandum.* Rursus Annal. XIII. *Dejicitur familiaritate sueta, post congressum Neronis, & comitatu Otho: & postremo, ne in Urbe aemulatus ageret, provinciae Lusitanicae praeficitur.* Et lib. XII. *Qui centurionum tribunorumque sortem Britannici miserabantur, remoti fictis caussis, & alii per speciem honoris; etiam libertorum, si quis incorrupta fide, depellitur tali occasione.* Et Vologeses item, lib. XIII. *quo bellum ex aequo modo pararet, an ut aemulationis suspectos per modos obsidum amoveret, tradit nobilissimos ex familia Arsacidarum.* GRASW. Observa artem regnandi, qua removerentur homines honoris specie, alioquin eo indigni, **damit man ihrer mit guten Fug abkomm**/ ut nos Germani loquimur, & quo melius sit Statui publico. Ut plurimum tamen Livor aulicus ea grassari solet. Sic Tiberius Caesar, Germanicum amoliri specie honoris statuit, struxitque causas, vel ultro oblatas arripuit, apud eundem nostrum lib. II. Annal. Et apud Justin. lib. XIII. *Perdiccas inter Principes provincias divisisse legitur, simul ut & removeret aemulos, & munus imperii beneficii sui faceret.* Item apud Procopium lib. belli Gothici, *Amalasuenta regina, tres e numero procerum, ut facundissimos, ita & seditiosissimos viros, in ultimos quosdam Italiae fines, per causam ejus regionis tuendae, relegasse legitur, & quidem non uno eodemque loco, sed longissimo abinvicem intervallo mansuros.* A quo sophismate politico, non abhorret calliditas ista Cersobleptae, Thraciae reguli, qui, cum ejus cognati desciscentes, magnam pecuniae vim clam extulissent, facta pace, civitatum eis praefecturas adtribuit, eosque ab se invicem disjunxit, sicut exstat apud Polyaen. lib. XII. Strat. Denique, ut in pauca conferam, sic P. Clodius in senatu sub honorificentissimo ministerii titulo, M. Catonem a republica relegavit, quippe legem tulit, ut is Quaestor cum Jure Praetorio, adjecto etiam Quaestore, mitteretur in insulam Cyprum, ad spoliandum regno Ptolemaeum, ut breviter narrat Vell. Paterc. lib. II. Plura affert Grut. Part. II. Disc. in Tac. ad locum e lib. II. Annal. *Amoliri juvenem specie honoris statuit.* RUPERT.

PROCUL ABESSE VOLEBAT] Vocem *esse*, exscindere poterat, si verbis parcere voluisset auctor. GRUT.

SIMUL QUIA BONI COMPLURES PRAESIDIUM IN EO PUTABANT] Non male Bongarsio excussus liber, *simulque boni*; modo item sic reformentur sequentia: *Simulque boni complures praesidium in eo putabant, etiam tum potentia Pompeji formidolosa;* ejecta voce *erat.* Vocula *Cnaei* quae visitur in edi-

quia boni complures praesidium in eo putabant: [a] & jam tum potentia Cn. Pompeji formidolosa erat. [b] Sed is Piso, [c] in provinciam, ab equitibus

VARIANTES LECTIONES.

a *& etiam tum* M. b *Sed Piso* P. c *in provincia* M.

NOTAE VARIORUM.

editionibus aliis, sublata est e nostra auctoribus MSS. GRUT.

QUIA BONI COMPLURES PRAESIDIUM IN EO PUTABANT] Ita ne boni praesidium in homine malo putant? Nempe verum de eo, quod de L. Vitellio Tacitus lib. III. Hist. *L. Vitellio, quamvis infami, inerat industria: nec virtutibus, ut boni, sed quomodo pessimus quisque, vitiis valebat.* GRASW.

IN EO PUTABANT] Hoc est, vel, *in Pisone*, vel *ea re.* Cicero Divin. in Q. Caecil. *Ut res ita duceretur, ut apud Metellum Praetorem caussa diceretur.* In eo esse *haec commoda.* VI. Verrinar. *Id agi, id cogitari,* in eo laborari *ut res in illud tempus rejiceretur.* Plautus Asinar. II. 4. *Solus mihi talentum argenti Soli annumeravit, & credidit, neque deceptus in eo.* Idem fere de Lucullo Plutarchus 517. Ἐλπίδας δὲ θαυμαστὰς τῇ βουλῇ παρασχὼν, ὡς ἐχούσῃ τὸν ἄνδρα τοῦτον ἀντίταγμα πρὸς τὴν Πομπηΐου τυραννίδα καὶ τῆς ἀριστοκρατίας πρόμαχον. WASSE.

ET JAM TUM POTENTIA CN. POMPEJI FORMIDOLOSA ERAT] Hic ille est de quo Plinius Panegyr. *Annonae aliquando cura Pompejo non minus addidit gloriae, quam pulsus ambitus campo, exactus hostis mari, Oriens triumphis, Occidensque lustratus.* Cui & virtus invidiam, invidia calumniam creavit, teste Ammiano libr. XVII. *Nec non etiam in Pompejum obtrectatores iniqui multa scrutantes, cum nihil, unde vituperari deberet, inveniretur, duo haec observaverunt ludibriosa & irrita: quod genuino quodam more caput digito uno scalpebat; quodque aliquamdiu tegendi ulceris caussa deformis fasciola candida crus colligabat: quorum alterum factitare ut dissolutum, alterum ut novarum rerum cupidum asserebant, nihil interesse oblatrantes argumento subfrigido, quam partem corporis redimiret regiae majestatis insigni.* Adversus hujus ergo potentiam cum optarent quemvis alium crescere, vel foedissimo Pisoni favebant. Sic aliquando etiam P. Clodio. Cic. de Haruspic. Respons. *Ferebant in oculis hominem quidam boni viri, & de me optime meriti: sed illius, ut ego arbitror, furoris ignari. Longius processit. In ipsum Cn. Pompejum, autorem, ut praedicare est solitus, consiliorum suorum, invehi coepit. Inibat gratiam a nonnullis.* Et mox: *Etiamne in sinu, atque in deliciis quidam optimi viri viperam illam venenatam ac pestiferam habere potuerunt? Volo, inquiunt, esse, qui in concione detrahat de Pompejo.* Quod Romae minime mirandum, in tam maledica, ut ait Cic. pro Coelio, civitate. Quae talia considerans Polybius, ubi lib. I. Hist. post res Carthaginensium bene administratas Xanthippum mox discessisse narrasset, addit: Φρονίμως καὶ συνετῶς βουλευσάμενος, αἱ γὰρ ἐπιφανεῖς καὶ παράδοξοι πράξεις βαρεῖς μὲν τοὺς φθόνους, ὀξείας δὲ τὰς διαβολὰς γεννῶσιν. *Prudenter sane ac sapienter! Illustres enim atque admirandae actiones graves invidias & acres calumnias conflare solent.* Quanquam Sallustius ipse innuere videtur, nimiam fuisse Pompeji potentiam.

Quo potuit civem populus perducere, liber
Ascendi, supraque nihil nisi regna reliqui.
Non privata cupit, Romana quisquis in urbe
Pompejum transire parat.

Sic loquitur ipse de se apud Lucanum lib. II. Hinc voces illae quas idem poëta lib. I. memorat:

Scilicet extremi Pompejum emptique clientes
Continuo per tot satiabunt tempora regno?
Ille reget currus nondum patientibus annis?
Ille semel raptos nunquam dimittet honores?
Quid jam jura querar totum suppressa per orbem,
Ac jussam servire famem? quis castra timenti
Nescit mista foro, gladii cum triste micantes
Judicium insolita trepidum cinxere corona,
Atque auso medias perrumpere milite leges,
Pompejana reum clauserunt signa Milonem?

Similia Florus habet lib. IV. cap. 2. *Q. Metello, L. Afranio Coss. quum Romana majestas toto orbe polleret, recentesque victorias, Ponticos & Armenios triumphos, in Pompejanis theatris Roma cantaret, nimia Pompeji potentia apud otiosos, ut solet, cives movit invidiam. Metellus ob imminutum Cretae triumphum, Cato adversus potentes semper obliquus, detrectare Pompejum, actisque ejus obstrepere.* GRASW.

IN PROVINCIAM] L 2. 3. Mart. Markii γ. λ. Pemb. *in provincia*, recte. Cato de Lege Voconia Fr. LXI. *Quam* in viri potestate *non committit.* Cic. I. de Orat. *Veni* in Senatu. Seneca Ep. LXXI. in conspectu *ejus venerunt.* Plautus ipse, linguae Latinae parens. Amphitr. I. 18.

Pergam in aedibus *nunc jam.*

tibus Hiſpanis, quos in exercitu ductabat, iter faciens, occiſus eſt. Sunt qui ita [a] dicant, imperia ejus injuſta, ſuperba, crudelia, barbaros nequiviſſe pati: alii autem, equites [b] illos, Cn. Pompeji veteres, fidosque clientes, [c] voluntate ejus Piſonem adgreſſos: numquam Hiſpanos praeterea

VARIANTES LECTIONES.

a *dicunt* A. B. C. D. E. F. G. H. I. K. L. M. b *illos* abeſt ab A. G. c *ex voluntate* M.

NOTAE VARIORUM.

Sulpicius Severus, Hiſt. Sacr. I. 24. in Domino *rebelles*. XXIX. *urgente nocte* compulſus in oppido. Hegeſippus III. 17. *Quis nos recipiet* in illo puro, & ſecreto loco? ita enim C.C.C. pro *locum*. V. 20. In medio *hoſtium prorumpunt*, idem Codex pro *medium*. Si quis adhuc dubitet de hac conſtructione, is adeat Linacrum lib. VI. p. 631. & Colvium in notis ad Apulejum. Wasse.

Sunt qui ita dicunt, imperia ejus injusta] In Fabriciano atque alio quodam eſt, *dicant*. idque rectius atque Latinius, niſi qua ἑτέρωσιν modi eſſe velit. Riv.

Imperia ejus injusta] Haec etiam notat Tacitus IV. Annal. *Sed Piſo Termeſtinorum dolo caeſus habetur, qui pecunias e publico interceptas, acrius quam ut tolerarent barbari cogebat.* Et haec quidem injuſtitia Carthaginenſibus magnorum fuit malorum cauſa. Polyb. lib. I. Hiſt. Οὐχ ἥκιστα δ' αὐτοὶ σφίσι τῶν τοιούτων καὶ τηλικούτων ἐγεγόνεισαν αἴτιοι· καὶ γὰρ τὸν προγεγονότα πόλεμον εὐλόγους ἀφορμὰς ἔχειν ὑπολαμβάνοντες, πικρῶς ἐπεστάτησαν τῶν κατὰ τὴν Λιβύην ἀνθρώπων· παραιρούμενοι μὲν τῶν ἄλλων πάντων τῶν καρπῶν τοὺς ἡμίσεις· διπλασίους δὲ ἐν ταῖς πόλεσι τοὺς φόρους ἢ πρὶν ἐπιτάττοντες· συγγνώμην δὲ τοῖς ἀπόροις ἢ συμπεριφορὰν οὐδ' ἡντινοῦν ἐπ' οὐδενὶ τῶν πραττομένων διδόντες. *Erant vero ipſi cum primis horuncce tot tantorumque malorum ſibi autores. Quippe qui ſuperiore bello populis Africae crudeliter imperaſſent, cum ſatis juſtam ſibi viderentur cauſſam nacti, cur ab aliis quidem omnibus annui proventus partem alteram ſemper exigerent; urbium vero incolas alterum tantum tributi nomine pendere cogerent: jam in exigendo inopi veniam, aut gratiam nullam concedere*, &c. Hinc nempe factum ut ad ſeditioſos exercitus eorum ſocii defecerint. Grasw.

Superba] Latinus Pacatus Panegyrico: *Humanitas tam clara in Imperatore, quam rara eſt. Nam tum indiſcreta felicium pediſſequa fit ſuperbia, vix cuiquam contigit & abundare fortuna, & indigere arrogantia.* Quae profecto intolerabilis eſt, ipſa *crudelitate gravior*, Floro teſte lib. I. cap. 7. Grasw.

Crudelia, barbaros nequivisse pati] Seneca Troadibus:

Violenta nemo imperia continuit diu:
Moderata durant.

Tale ergo imperium barbaros excuſſiſſe quis miretur? Hinc apud Florum lib. IV. cap. 12. Germania *magis turpiter amiſſa eſt, quam glorioſe acquiſita:* quam ibidem provinciam factam fuiſſe aſſerit, ſi tam vitia, quam imperia Romanorum barbari ferre potuiſſent. Ita Tacitus in vita Julii Agricolae: *Ipſi Britanni dilectum & injuncta imperii munera impigre obeunt, ſi injuriae abſint: has aegre tolerant, jam domiti ut pareant, nondum ut ſerviant.* Et IV. Annal. *Eodem anno Friſii, Transrhenanus populus, pacem exuere, noſtra magis avaritia, quam obſequii impatientes.* Grasw.

Cn. Pompeji veteres, fidosque clientes, voluntate ejus Pisonem adgressos] Tacitus lib. II. Annal. *Quibuſdam etiam bonorum militum ad mala obſequia promptis, quod haud invito imperatore ea fieri occultus rumor incedebat.* Grasw.

Clientes] Intelligendus eſt hic locus de illo genere clientelae, quod inter duces populi Romani, & ſubactos bello extero contrahebatur, quum hi ſe illis dedebant, atque in eorum ſe fidem, ditionem poteſtatemque commendabant, eaque de cauſa non modo Romae, cum uſus ferebat, defendebantur, verum etiam agris ea lege donabantur, ut, cum res poſceret, in armis eſſent. Aliud erat clientelae genus, quod Romulus inter cives Rom. inſtituit, de quo Plut. in Rom. Dionyſ. Halic. lib. I. Rupert.

Ex voluntate ejus Pisonem adgressos] Illa *ex* praepoſitio non eſt in manuſcriptis, licet in aliis fere ſit, nec exemplar eam Beroaldinum habet. Riv.

Nunqam Hispanos praeterea tale facinus fecisse, &c.] Arguit tamen ingenia inconſtan-

terea tale facinus fecisse, sed imperia saeva [a] multa antea perpessos. Nos eam rem in medio [b] relinquemus. De superiori conjuratione [c] satis dictum.

XX. Ca-

VARIANTES LECTIONES.

a *multa ante* M. *multo ante* N. b *relinquimus* A. B. C. D. F. H. K. *reliquimus* M. c *dictum est satis* A. B. E. *satis dictum est.* D. F. G. H. K. M. N.

NOTAE VARIORUM.

stantiamque eorum Livius Libr. XXVIII. *Hispania non quam Italia modo, sed quam ulla pars terrarum bello reparando* (contra Romanos) *aptior locorum hominumque ingeniis. Itaque ergo prima Romanis inita provinciarum, quae quidem continentis sunt, postrema omnium nostra demum aetate ductu auspicioque Augusti Caesaris perdomitia est.* Grasw. Vide tamen illorum ingenium apud Auctorem B. Alex. cap. 48. & 50. L. Orat. Caesaris ad finem Auctoris de B. Hisp. caeterum *veteres fidosque* satis ex formula. Martialis;

Ex tantis opibus veteri fidoque sodali
Das nihil.

Wasse.

Sed imperia saeva multa antea perpessos] Libri Vincentii Castilionei sic scribunt: *Sed & saepe imperia saeva antea perpessos.* Quae lectio nescio, quam prae aliis mihi sapere videtur. Porro de Hispanis, quam duri illi & laborum imperiorumque sint patientes, fidem facit Justinus lib. XLIV. Coler. In libris, quibus usus est Vincentius Castilioneus, scriptum fuit: *Sed & saepe imperia saeva antea perpessos*, nos eam lectionem in MS. nostris non invenimus, nec quidquam mutamus. C. Popma. Excludi poterat conjunctio *sed.* Editio anni cIↃ ccccLXXV. expressit heic *scaeva.* Et sic L 2. male, *redintegratamque actionem, infensa patrum voces adversa*, & saeva *cuncta perpessus.* Tacit. An. III. Wasse. Naz. vero praefert *multo.* Miror nonnullis sapere quod in Castilioneo est: *sed & saepe imperia saeva antea perpessos*, quis enim non videt esse ab interprete? Grut. *Ante p.* Reg. Cæsar B. G. I. 31. *hominem esse barbarum, iracundum, temerarium, non posse ejus* imperia *diutius sustinere.* Wasse. Qualia praeter alios & Siculi passi sunt, referente Cic. Lib. II. in Verrem: *Magistratuum autem nostrorum injurias ita multorum tulerunt, ut nunquam ante hoc tempus ad aram legum praesidiumque vestrum publico consilio confugerint. Tametsi & illum annum pertulerant, qui sic eos afflixerat, ut salvi esse non possent, nisi C. Marcellus quasi aliquo fato venisset, ut bis ex eadem familia salus Siciliae constitueretur: postquam M. Antonii infinitum illud imperium senserant. Sic a majoribus acceperant, tanta populi Rom. in Siculos esse beneficia, ut etiam injurias nostrorum hominum perferendas esse putarent.* Et eadem oratione infra: *De quo homine hoc auditum est unquam, quod tibi accidit, ut ejus in provincia statuae in locis publicis positae, partim etiam in aedibus sacris, per vim, per universam multitudinem dejicerentur? Tot homines in Asia nocentes, tot in Africa, tot in Hispania, Gallia, Sardinia, tot in ipsa Sicilia fuerunt: ecquo de homine hoc unquam audivimus?* Grasw.

Nos eam rem in medio relinquemus] Hic perperam quidam *derelinquemus.* Cicero pro Caelio: *Neminem nominabo, tantum in medio relinquam.* Riv. Gell. XXVII. cap. 2. *Q. Claudius Annal.* I. *Nos, inquit, in medium relinquemus: vulgus in medio dicit: nam vitium istbic putant: & si dicas in medium ponere, id quoque esse σόλοικον putant: & tamen probabilius significantiusque sic dici videbitur, si quis illa verba non incuriose introspiciat.* Tacitus quoque, Sallustii affectator, suis in libellis de Moribus German. *Quod incompertum in medium relinquam.* Ciacc. & Ursin. Pemb. omittit *eam.* A. Victor Caes. XIV. nos rem *in medio* relinquemus. Suetonius adhuc brevius sensum hunc concepit Vitel. I. *Sed quod discrepat* sit in medio. Verbum retinet Cicero pro Coelio XX. *Hic ego jam rem definiam, mulierem nullam nominabo: tantum* in medio relinquam. Vide notas nostras ad Bellum Catilinar. cap. 19. 67. ubi fusius aliquanto de hac formula agimus. Wasse.

In medio] Censeo legamus, *in medium.* Sic & Claudius: *Nos in medium relinquemus.* apud A. gell. lib. XVII. cap. 2. Nec dubito Sallustium tam imitatorem Claudii fuisse, quam Tacitus Sallusti fuit; qui in libello de Moribus Germanorum sic scribit: *Quod incompertum, in medium relinquam.* Coler.

De superiore conjuratione satis est dictum]

XX. Catilina, ubi eos, quos paullo ante [a] memoravi, convenisse videt; tametsi cum singulis multa saepe egerat; tamen [b] in rem fore credens universos adpellare, & cohortari, in abditam partem aedium [a] se-

VARIANTES LECTIONES.

a *commemoravi* E. K. b *in re* A. B. H. K. L. M.

NOTAE VARIORUM.

CTUM] Τὸ *est*, non reperi in manuscriptis; ac elegantius abesse poterit. Riv.

Catilina, ubi eos] In cujus domo haec congregatio habita fuerit, varii varia sentiunt. Nonnulli in M. Leccae domum eos convenisse putant, alii domi Catilinae eos congregatos fuisse tradunt. At ego hanc congregationem habitam fuisse (salvo aliorum judicio) in cujusdam nobilis domo, e Cicerone colligo. Nam is in Orat. contra C. Ant. & Catil. ita inquit: *Dico, P. C. superiore nocte cujusdam hominis nobilis, & valde in his largitionis quaestu noti & cogniti domum, Catilinam & Antonium cum sequestribus suis convenisse.* Et Ascon. Pedian. hunc textum ita interpretatur; *C. Caesaris aut Crassi domum significat.* Hinc patet eos domi Catilinae non convenisse. Accedit quod Catilina in Velia habitaverit, in illa videlicet parte montis Palatini, quae forum videt, ut tradit Pomponius Laetus lib. de Antiq. Urb. Rom. aliter Porcius Latro, intelligit enim domum Leccae, nisi saepius congregati fuerint. Cast.

Cum singulis] Huc pertinet, quod supra scripsit: *primo singulos adpellare, hortari alios, alios tentare.* Coler.

In abditam partem aedium secessit] Quae causa? Dicat Seneca lib. I. Nat. Qu. cap. 16. *At hercules scelera conspectum suum reformidant. In perditis quoque & ad omne dedecus expositis tenerrima est oculorum verecundia.* Idem Epist. XCVII. *Bona conscientia prodire vult, conspici: ipsas nequitia tenebras timet. Eleganter itaque ab Epicuro dictum puto: Potest nocenti contingere ut lateat, latendi fides non potest. Aut si hoc modo melius explicari posse judicas sensum: ideo non prodest latere peccantibus, quia latendi etiamsi felicitatem habeant, fiduciam non habent. Ita est: tuta esse scelera possunt, secura non possunt.* Grasw. Sicut recte praeclareque facta, celebritate, ac frequentia hominum laetantur: ita contra scelera, flagitia, fraudes ac talia, lucem odisse notissimum est. Hoc intelligens Carna apud Ovid. lib. VI. Fast. quanquam pudica, amatoribus suis secretum quaerendum dicebat:

Huic aliquis juvenum dixisset amantia verba,
Reddebat tales protinus illa sonos.
Haec loca lucis habent nimis, & cum luce pudoris:
Si secreta magis ducis in antra, sequar.

Per jocum quidem haec dicebat, sed in iis cognoscimus meretricum morem. Hinc probus adolescens Lysiteles apud Plautum in Trinummo scilicet:

Sta illico, nihil se in occulto agere solere ait.

Et Plin. jun. lib. V. Epist. 1. scribit, se *Curiano cuidam respondisse, non convenire moribus suis aliud palam, aliud agere occulte.* Praeclare sane, si cum restrictione debita accipiamus. *Etenim*, ut ait Rom. Sapiens, *bona conscientia turbam advocat, mihi etiam in solitudine anxia atque sollicita est,* Haec ille Epist. XLIII. ubi plura. Adde de M. Livio Druso Vell. Patercul. lib. II. cap. 14. Ceterum similes Catilinae Bassus, & Caecina, quorum, quum erga Vitellium fides esset concussa, etiam hoc consilium fuit, Patavii secretum componendae proditionis quaerere, ut est apud Tacit. II. Hist. cap. 100. nec abludit, quod Sallust. in Jug. scribit: Jugurtham cum Aulo, Albini Procos. fratre, ejusmodi consilia agitantem, perpulisse eum, *uti in abditas regiones sese veluti cedentem, insequeretur, ita delicta occultiora fore.* Hodie laudandus est mos Chinensium, apud quos in judiciis, ut auctor est Petr. Maffejus lib. VI. Hist. Indicar. *ex aperto administrantur omnia, solitudo & secreta colloquia & arcani susurri vitantur: quo minor flagitiis & fraudibus, quae oderunt lucem, aditus sit.* Rupertus. Manuscripta duo, *secedit*, quomodo & alia pleraque. Rivius. In Naz. & Com. Pal. quinto & duodecimo est, *secedit:* neque secus impressio antiquior. Posset quis suspicari esse a glossa, certe sine eo constat sententia; sine cujus damno adhuc alias quoque voces remo-

[a] secessit; atque ibi, omnibus arbitris procul amotis, [b] orationem hujuscemodi habuit: *Ni virtus, fidesque vestra* [c] *spectata mihi forent; ne-*

VARIANTES LECTIONES.

a *secedit* D. (l. sed in marg. *secessit*) L. b *orationem habuisse talem proprio ore praedicatur* G. c *satis spectata* A. B. E. *spectata satis* F. H. *spectata satis mihi foret* M.

NOTAE VARIORUM.

moveris, hoc modo: *in abditam partem aedium, omnibus arbitris amotis; orationem.* GRUT. L. L 3. omittunt copulam. pro *secessit* γ. λ. B. Pub. L 2. Ven. 1470. & 1478. Pembr. in spatio interlineari *secedit.* si in textum recipias, legendum *habet.* pro *in rem*, Arond. *in re.* pro *ante memoravi* L. 2. supra M. sed Mart. Venetae *commemoravi.* WASSE.

IN ABDITAM PARTEM AEDIUM] Illae aedes non ipsius Catilinae, sed M. Laecae fuerunt. Portius: *Contulit se igitur in ipsam M. Laecae domum.* Idem dicit Cicer. in I. Invectiva. Ea vero domus ab omni celebritate & frequentia hominum remota erat, & ejusmodi concilio aptissima. Quod idem Portius tangit: *M. Leccae domum remotam ab omni celebritate, constipatam multitudine arbuscularum, & ab omni suspicione prodendi facinoris non mediocriter abhorrentem.* Hinc illud est, cur idem Latro Laecam vocet *sedem & officinam deterrimae conjurationis.* Nec illepide alibi aedeis easdem *antra* vocat; non inmerito. Quo enim domus talis nomine meliore digna, in qua non homines, sed ferae potius habitant? Probe igitur sapienterque Valerius apud Livium lib. XXI. *Deferam*, inquit, *non in planum modo aedeis, sed colli etiam subjiciam, ut vos supra conspectum me civem habitetis.* Et L. Drusus ille Vellejanus, cum in palatio aedificaret; percontareturque architectus, velletne eam ab oculis hominum esse tutam? *Tu vero*, respondit, *si quid in te artis est, ita compone domum meam, ut quidquid agam, ab omnibus perspici possit.* COLER.

ATQUE IBI] Hujus concionis domesticae, non sine terrore, meminit Cicero Orat. pro Murena cap. 25. Suntque istic quaedam, quae hic non inveniuntur. BROUKH.

OMNIBUS ARBITRIS] *Omnibus* abest a Mark. λ. sed γ. retinet. WASSE.

NISI VIRTUS ATQUE FIDES VESTRA SATIS SPECTATA MIHI FORENT] Legendum e vetustis, *Ni virtus fidesque vestra spectata mihi forent*, omissa particula illa *satis*, quam nec Fabricianus habet codex, nec requirit magnopere sensus. Si quis tamen eam adjectam velit, non admodum repugnabo, est enim in Merseburgensi. Sed & Terent. *Satis jam Simo, satis spectata erga te amicitia est mea.* Beroaldinum exemplar eam non habet. *Ni*, pro *nisi* ponitur, & sic numerus ipse exigit, cujus & observantissimus Sallustius. Nec vero aliter Servius in Georgica Virgilii citat. Jam illud, *virtus atque fides vestra*, vastum quid nescio atque immane sonat; quanto modulatius, *virtus fidesque vestra.* Riv. Haec est recepta lectio, veterum quorundam codicum auctoritate confirmata. Duo manu descripti libri, diversas ab impressis lectiones habent, quas quoque proponere lectori volo. ita autem Genepei codex: *Ni virtus fidesque vestra spectata satis mihi forent.* In Martiniano codice, quo Coloniae usus sum, ita scriptum fuit: *Ni virtus fidesque vestra spectata foret mihi*, omissa particula *satis*, quam quidam in suis MSS. quoque defuisse affirmat. C. POPMA. Haud aliter editiones patrum aevo natae, cui adspirant praeter Commel. meum & Nazarianum, Palatini quatuor. post editae, interjecta voce, *vestra, satis spectata:* qua tamen & plerosque MSS. Rivii restitutos, ipsemet monuit. GRUT. Cic. alibi: *Haec duo levitatis plerosque convincunt, aut si bonis rebus contemnunt, aut si malis deserunt. Qui utraque in re gravem, constantem, stabilem se in amicitia praestiterit, hunc ex maxime raro hominum genere judicare debemus, & poene divino. Firmamentum autem stabilitatis constantiaeque ejus, quam in amicitia quaerimus, fides est, nihil enim stabile est, quod infidum est. Amicus certus in re incerta cernitur.* GRASW. Tria omnino sunt, quae efficiunt, ut is, qui consilium dat, dignus judicetur, cui credamus, quemve ducem, in rebus suscipiendis ac gerendis, sequamur, *Prudentia*, *Probitas* & *Benevolentia* erga nos. Horum trium si quid absuerit, non satis tutum est ejus consilio fidere. Nam & qui tum bonus vir erit tum amicus nobis, si idem parum prudens ac consideratus fuerit, falsus ipse nos fallet: & qui callidus atque acutus est, si aut improbus sit, aut male ani-

nequidquam [a] *opportuna res cecidisset; spes* [b] *magna, dominatio in manibus*

VARIANTES LECTIONES.

a *res opportuna accidisset* A. B. *opp. res accidisset* F. M. N. b *magna dominationis* A. B. C. D. E. G. K. *spes dominationis magna* F. H.

NOTAE VARIORUM.

animatus in nos, in fraudem inducet potius, quam bono & utili consilio adjuvet: etiamsi qui & prudens est & vir bonus, nisi benevolentia nos aliqua complectatur, non valde laborabit, quid nobis futurum sit. Itaque dabit quidem ille nobis bonum consilium, bona fide & sine fallacia; sed tamen non ita cogitate, ut si aliqua nobis cum ipso esset conjunctio. Quare poterit fallere. Quod si etiam inimicus sit; nunquam sane nobis auctor erit, ut id faciamus, quod ipse nobis optimum fore cognoscet: quemadmodum ad Aristot. lib. II. Rhet. cap. I. differit eloquentiae lumen M. Antonius Muretus, lib. VIII. Var. cap. 14. Atque has omnes boni consiliarii notas, ut in sese cognoscant socii, operam dat hic Catilina. I. Quidem, ad ostendendam prudentiam suam adhibet singulare Rhetorum artificium, quod Hermogenes appellat κοινότητα λόγου, *communicationem sermonis.* Etenim ne odiosum esset verbum illud, *Se inconsideranter nihil agere, neque incerta pro certis captare*; communicat virtutem suam cum sociis, & in iis virtutem fidemque depraedicat. Hoc stratagema aliquoties occurrit infra, velut in iis: *Si Respublica valeret, formidini essemus.* Subnectit mox duo prudentiae suae specimina, quum primum expendit vires suas, deinde naevos adversariorum, adeoque vitia cum virtutibus comparans, hinc fiduciam suorum adauctum it iis: *Verum enim vero* &c. Utrumque haustum est e Politicorum sacrariis. Veget. lib. III. de R. M. cap. 9. *Dux vigilans, sobrius, prudens, tanquam de civili causa inter partes judicaturus, adhibito consilio, de suis & adversarii copiis, judicet.* Seorsim de priori Archidamus Rex Lacedaemoniorum apud Thucyd. lib. I. *Spes nostras non in peccatis adversariorum vel hostium, sed in nostra ipsorum cautione, prudentia, tutisque consiliis collocare debemus.* De posteriori Polyb. lib. III. *Errat & coeca mentis caligine laborat, si quis inter imperatorias virtutes ullam potiorem ducit, curam explorandi ingenium, ac naturam ducis adversariorum.* II. Satis existimat Catilina de probitate sua dixisse, si in adversarios omnem iniquitatem & injustitiam rejicit. *Ceteri omnes*, inquit, *strenui, boni, nobiles atque ignobiles vulgus fuimus, sine gratia, sine auctoritate* &c. in quibus rursus deprehendimus κοινότητα τοῦ λόγου. III. Quod Benevolentiam attinet eam probat illis: *Quoniam idem velle atque idem nolle, ea demum vera amicitia est;* certe nos amicissimi erimus; quos eadem mala premunt; eadem bona delectant. Deinde, quantum eos complectatur, ostendit magnificis illis pollicitationibus libertatis, divitiarum, decoris, gloriae. Denique, quod caput est, adjicit operam, & periculum suum: *Vel imperatore, vel milite me utemini*, neque animus, neque corpus a vobis aberit. In quo satisfacit praecepto Muciani, apud Tacit. II. Hist. cap. 70. *Simul ipse, qui suadet, considerandus est, adjiciatne consilio periculum suum.* Sane qui periculi ipsi expertes sunt futuri, adeoque sicut Graeci loquuntur, ἔξω βελῶν καθῆσθαι μέλλοντες, in consilio aliis dando plerunque non aeque adnituntur, & industrie atque ex fide agunt, ac si res in ipsorum quoque vertatur foro. Hinc & Leo imp. in tr. de Apparatu bellico, filium inter alia monet, *consultores adhibeat, aerumnarum, ac prosperitatis suae socios futuros.* Haec totius Orationis dispositio est. Adde Fr. in Curt. lib. IX. cap. 2. §. 29. RUPERT.

SATIS SPECTATA] *Spectata satis*, m. f. Genepei Codex, Martianus, *spectata foret mihi.* C. POPMA. Markii γ. & γ. *Vestra spectata* omisit etiam *satis* ad Georg. I. 260. Servius & Bodl. at Noster. III. 11. *quidem satis spectatum est.* WASSE.

CECIDISSET] *Accidisset* Arond. L 2. & Martin. WASSE.

SPES MAGNA DOMINATIONIS IN MANIBUS FUISSET] Ita vetus codex: at Aldinus habet, *Spes magna, dominatio in manibus fuisset*: quam lectionem ego non probo: neque enim dominatio in manibus fuit, sed dominationis spes. GLAR. Ita & manuscripta fere, quae ipse viderim; in recentioribus, *spes magna dominationis*, legitur. RIV. Sic legendum ex veterum librorum consensu, non, ut in vulgatis est, *Spes magna dominatioque.* Hanc lectionem notat & Glareanus, additque sibi placere. C. POPMA. Expressi quod erat in Naz. & Pal. sec. (*frustra in manibus*) neque aliter editio Aldi cIↃ IↃ XXI. ut omittam MSS. Rivii nostri. Alii habent *dominationis*, praeter Commelinianum ta-

nibus frustra [a] *fuissent, neque ego per ignaviam, aut* [b] *vana ingenia, incerta pro certis captarem. Sed, quia multis, & magnis tempestatibus vos cognovi* [c] *fortes, fidosque mihi; eo animus ausus* [d] *est maxumum, atque pulcherrumum facinus* [e] *incipere; simul, quia vobis eadem, quae*

VARIANTES LECTIONES.

a *fuisset* E. F. G. H. K. b *vaga* C. G. c *viros fortes* A. *fortes esse* D. H. d *est* delet C. *magnum* A. e *facere & incipere* F.

NOTAE VARIORUM.

tamen in quo, *dominandi*, posteaque *fuissent*, quod autem neget Glareanus, Dominationem fuisse in manibus conjuratorum; nihil obstat nostrae lectioni, nam oratorie loquitur Catilina servitque suae caussae. Grut. Lege e MSS. cum Grutero, *Spes magna, dominatio &c. fuissent.* Rupert. *Dominatio* Pembr. in marg. secunda manu *nis*, idem etiam, *Neque ego per*, & sic L 1, 2, 3. Reg. & ex Oxoniensium recentioribus Digbaeus Magd. Jes. Andocides: Τοιούτων δ' ἐλπίδων μετασχόντας ἡμᾶς, pag. 280. Ratio haec futilis est: inferius enim pag. 54. dicit: *Victoria in* manu nobis est. Cic. Epist. X. 8. *Cum ea* spe *quam* in manibus habeo. & Liv. VI. 8. Ne tamquam *Vejos oppugnantes in opere longinquo sese tererent, victoriam* in manibus esse. i. e. *in promtu, paratam esse.* Nec secus C. Popma in suis se invenisse testatur. Wasse.

Neque ego per ignaviam, aut vana ingenia] Posui in Suspicionibus videri legendum *ut vana ingenia* nunc nihil pertendo contra majestatem MSS. haud tamen adhuc potest displicere omnino alterum. Gruterus. *Vaga* Markii λ. Wasse.

Cognovi fortes fidosque mihi] Pronomen, auribus meis officit. Grut.

Facinus incipere] Pudet pigetque barbariei! omnibus Pall. adest vox ultima: at incidi olim in codicem Polonicum; illi aberat; quin debeat, neminem puto ambigere, cui cognita indoles linguae Latinae. Grut. Recte. Noster: *nihil ausus.* aliter Libb. & Plaut. Trucul. II. 5. *quae* ausa sum *tantum clam* dolum aggrediri. *Pulcherrimum facinus* conjurationem vocat, suae causae serviens. Sic Hermolaus, *unus ex* conjuratoribus, apud Curtium VIII. 7. *Sunt hic qui mecum* rem pulcherrimam *cogitaverunt.* Et VI. 7. *conjuratos* pulcherrimum facinus *inchoaturos.* Tacit. An. LXXXVII. *Quum occisus Dictator Caesar aliis pessumum, aliis* pulcherrimum facinus *videretur.* Wasse.

Simul quia vobis eadem quae mihi bona malaque esse intellexi] Τὸ *esse* non est in Merseburgensi, neque in Veneto, aut aliis impressis vetustioribus, ac elegantius & majore cum gratia abesse videtur: Riv. Non acquiescit animus scripturae vulgatae, & Naz. ac Comm. abest pronomen *quae.* forte excidit vox, repetendaque isto modo: *simul quia vobis eadem, eadem mihi bona, malaque esse intellexi*, illud *esse*, aberat Polonico; & est sane supervacuum. Grut. Sic ille apud Tacitum lib. I. Histor. *Vestrum quoque nomen in incerto erit, donec dubitabitur, Imperatorem populi Rom. in castris, an hostem habeatis. Auditis ne, ut poena mea & supplicium vestrum simul postulentur? adeo manifestum est, neque perire nos, neque salvos esse, nisi una, posse.* Ea vero ex re & consolatio petitur, & animus augetur. Consolatio, cum, autore Seneca lib. II. Nat. Qu. cap. 59. *Quod maximum solet esse solatium extrema passuris, omnium caussa eadem est.* Animus vero, quia, ut Curtius lib. VII. *firmissima inter pares amicitia est.* Unde apud eundem, lib. V. Patron, Graecorum Dux, ad Darium loquitur: *Rex, ex quinquaginta millibus Graecorum supersumus pauci; omnis fortunae tuae comites, & in hoc statu iidem, qui florente te fuimus, quascunque terras elegeris, pro patria & domesticis rebus petituri. Secundae adversaeque res tuae copulavere nos tecum.* Grasw.

Eadem quae mihi] Eleganter Theophylactus Symocatta lib. II. cap. 6. Τοῖς ἑτερογένεσιν εἰς συμφωνίαν τὰ κοινὰ δυστυχήματα, καὶ οὓς γένος, καὶ νόμος, καὶ γλῶττα διείλετο, συνῆψεν ἡ τῶν παθημάτων οἰκείωσις, τῇ ἀδελφῇ τῆς ἀνάγκης καταμελετήσασα τὴν ὁμόνοιαν. Formulam hanc usurpat Livius XXVIII. 44. *Ad hoc; major ignotarum rerum est terror:* bona malaque hostium, *ex propinquo ingressus fines, aspicias.* Eodem sensu, *tristium laetorumque* apud Tacitum An. IV. 15. viri pessimi σεμνολόγημα: *quis enim bonus & face dignus Arcana qualem Cereris vult esse sacerdos, Ulla* aliena *sibi credat mala?* Wasse.

quae mihi, bona, malaque esse intellexi. [a] *Nam idem velle, atque idem nolle,*

VARIANTES LECTIONES.

a *Namque* E. F. H.

NOTAE VARIORUM.

NAM IDEM VELLE ATQUE IDEM NOLLE, EA DEMUM FIRMA AMICITIA EST] Sic & in Hecyram Donatus, in Fabriciano vero, *idem velle atque nolle.* Perperam autem est in exemplari Coloniensi additum *res*, nec enim in vetustis reperitur. RIV. Melius in Jugurth. *Quos omnes eadem cupere, eadem odisse, eadem metuere, in unum coegit: sed haec inter bonos amicitia, inter malos factio est.* haec Catilinae personae congruit. CIACC. Suavius accideret auribus gnome, deleto *atque*, nisi magis rescribendum cum Com. meo, *Idem velle atque nolle*, aut cum Pal. nono, *Idem, velle, nolle, ea demum.* GRUT. Immo, ut tuae personae congruat, Catilina, non amicitia, sed factio. Sallust. Bel. Jugurth. *Quos omnes eadem cupere, eadem odisse, eadem metuere, in unum coëgit.* Sed haec inter bonos amicitia, inter malos factio est. Idem quoque Cicero sentit, & Saresberiensis lib. III. cap. 13. Postea legerim cum editionibus veteribus, *ea res demum firma amicitia est.* Supra: *Quia nondum frequentes convenerant, ea res consilium diremit.* COLER. Cicer. pro Plancio: *Vetus enim est lex illa justae, verae, amicitiae, quae mihi cum illo jam diu est, ut idem amici semper velint: neque est ullum certius amicitiae vinculum, quam consensus & societas consiliorum & voluntatum.* Atque e contra lib. III. in Verrem: *An tu maiores ullas inimicitias putas esse, quam contrarias hominum sententias, ac dissimilitudines studiorum ac voluntatum? Fidem sanctissimam in vita qui putat, potest ei non inimicus esse, qui Quaestor Consulem suum, consiliis commissis, pecunia tradita, rebus omnibus creditis spoliare, relinquere, prodere, oppugnare ausus sit? Pudorem & pudicitiam qui colit, potest aequo animo istius quotidiana adulteria, meretriciam disciplinam, domesticum lenocinium videre?* &c. Hinc & Thucydid. lib. III. Εἰδότες οὔτε φιλίαν ἰδιώταις βέβαιον γιγνομένην, οὔτε κοινωνίαν πόλεσιν ἐς οὐδὲν, εἰ μὴ μετ᾽ ἀρετῆς δοκούσης ἐς ἀλλήλους γίγνοιντο, καὶ τἄλλα ὁμοιότροποι εἶεν. *Scientes neque amicitiam inter privatos initam esse stabilem, neque consortium inter civitates aliquid pollere, nisi mutua opinio intercedat virtutis, & circa caetera morum vitaeque consensio.* GRASW. Transscripsit Seneca lib. III. de Ira cap. 34. *Vinculum amoris idem velle.* Eodem sensu Plinius in Panegyr. cap. 54. *In alio sua quemque natura delectat.* Nec aliud sonat proverbium Graecum: Κολοιὸς ποτὶ κολοιὸν ἱζάνει, hoc est, *Graculus graculo adsidet*, secundum Suidam: Quod velut explicans alius poëta:

Αἰεὶ γὰρ τὸν ὅμοιον ἄγει θεὸς ἐς τὸν ὅμοιον.

Id est, *Semper DEUS similem ducit ad similem.* RUPERT.

ATQUE IDEM NOLLE] Abest *atque* L 1. 3. *idem velle atque nolle* Reg. Caeteri cum editis, atque ita Augustinus in Fest. Epiph. & Hieronymus Apolog. adversus Ruffin. cap. 11. Donatus in Hecyr. Zeno etiam Veronensis Serm. de patientia bis ita citat, uti & semel Sidonius V. Epist. III. Hieronymus ad Demetriadem, *eadem velle & eadem nolle ea demum firma amicitia est.* P. Arvernus Venerabilis, lib. IV. cap. 25. *Idem scilicet velle, & idem nolle.* Neque aliter ex auctoribus, qui huc respexerint, aliquam multi. Reliqui non geminant *idem*, in quorum numero Minutius Felix ed. Davisianae, *eadem velle vel nolle.* Cassianus in Collat. XVI. 3. *unum propositum, unum* velle ac nolle. Silius Italicus IX.

Velle ac nolle *ambobus* idem.

Sidonius a se diversus: *imbuamusque liberos invicem diligentes*, idem velle, nolle, *refugere, sectari.* Apulejus Metam. IX. pag. 161. *Ipse semper cum mea conjuge tam concorditer vixi, ut, ex secta prudentum, eadem nobis ambobus placerent.* In Hermetis Adloc. pag. 100. *ab his ergo* velle & nolle *divinitus aversum est totum.* de Philosophia pag. 279. eadem velle & nolle *incolarum mentem assueverunt.* Dracontius de Conjugio pag. 639.

Velle *pares* & nolle *pares*, *stans una voluntas*,
Pars animi concors paribus decurrere votis.

Ex Ovidio, Seneca, Cassiodoro colligi nihil non potest. Si cui lubet adeat illum Epist. XVII. hunc lib. de Ira III. 34. Cassiodorum vero Variar. II. 16. Huc spectat Manilius II. 574.

Inque odium generat partus, & mutua velle.

Praeclare in hanc rem Thucydides lib. III. Εἰδότες οὔτε φιλίαν ἰδιώταις βέβαιαν γιγνομένην, οὔτε κοινωνίαν πόλεσιν ἐς οὐδὲν, εἰ μὴ μετ᾽ ἀρετῆς δοκούσης ἐς ἀλλήλους γίγνοιντο, καὶ τὰ ἄλλα ὁμοιότροποι εἶεν. Demosthenes: Ἔστι δ᾽ οὐχ ὁ λόγος τοῦ Ῥήτορος, Αἰσχίνη, τίμιος, οὐδ᾽ ὁ τό-

nolle, ea demum [a] *firma amicitia est. Sed ego quae* [b] *mente agitavi, omnes jam antea diversi audistis. Ceterum mihi in dies* [c] *magis animus accenditur, cum considero, quae conditio vitae* [d] *futura sit, nisi nosmet ipsos* [e] *vindicamus in libertatem. Nam, postquam Respublica in pau-*

VARIANTES LECTIONES.

a *prima* C. *prima vel firma* D. *summa* H. b *animo ac mente* F. c *magis magisque* D. F. G. d *futurae* A. E. e *vindicemus* A. B. C. D. E. F. G. H.

NOTAE VARIORUM.

ὁ τόνος τῆς φωνῆς; ἀλλὰ τὸ ταὐτὰ προαιρεῖσθαι τοῖς πολλοῖς, καὶ τὸ τοὺς αὐτοὺς μισεῖν καὶ φιλεῖν, ὥσπερ ἂν ἡ πατρίς· ὁ γὰρ οὕτως ἔχων τὴν ψυχήν, οὗτος ἐπ' εὐνοίᾳ πάντ' ἐρεῖ. Ὁ δ' ἀφ' ὧν ἡ πόλις προορᾶταί τινα κίνδυνον ἑαυτῇ, τούτους θεραπεύων· οὐκ ἐπὶ τῆς αὐτῆς ὁρμεῖ τοῖς πολλοῖς, οὔκουν οὐδὲ τῆς ἀσφαλείας τὴν αὐτὴν ἔχει προσδοκίαν· ἀλλ' ὁρᾷς, ἐγώ, ταὐτὰ γὰρ συμφέροντα εἱλόμην τούτοισι καὶ οὐδὲν ἐξαίρετον, οὐδ' ἴδιον πεποίημαι. Confer Nostrum Fr. I. 9. Homerus. Od. III.

Οὔτέ ποτ' εἰν ἀγορῇ δίχ' ἐβάζομεν.

Wasse.

Sed ego, quae mente agitavi, omnes jam antea diversi audistis] MSS. quidam: *Sed ego quae antehac mente agitavi, omnes jam diversi audistis.* C. Popma.

Ceterum mihi in dies animus magis magisque accenditur] V. C. habet *magis ac magis.* Ursin. Impressi nonnulli codices: *Ceterum mihi in dies magis animus accenditur.* Nos particulam *magisque*, in suum locum ordinemque restituimus, & ita loqui solet Sallustius, non solum in libris Historiarum, sed in Catilinario, & Bello Jugurthino: *agitabatur magis magisque animus.* &: *magis magisque in aperto sunt, magis magisque crescere intelligit, magis magisque eum in dies amplecti, ipsa se virtus magis magisque extollit, magis magisque appropinquare vident.* C. Popma. Sic Venet. 1470. L 2. Arond. Martin. Pemb. *magis magisque* in Marg. Cod. B. Pub. omittit *magisque.* Intrudunt alii, *in dies magis magisque animus*, & sic quoque editio vetustissima, sed contra plerosque manuscriptos; solum enim haeret in Palatinis aetatis recentissimae, undecimo & duodecimo. Grut.

Mihi indies magis animus accenditur, cum considero, quae conditio vitae futura sit] Sic apud Tacit. lib. XI. Annal. *Cum abrumpi dissimulationem Silius, sive fatali vecordia, an imminentium periculorum remedium ipsa pericula ratus, urgebat. Quippe non eo ventum, ut senecta principis operiretur insontibus innoxia consilia, flagitiis manifestis subsidium ab audacia petendum.* Et Lucan. lib VII.

Multos in summa pericula misit
Venturi timor ipse mali. Fortissimus ille est,
Qui promptus metuenda pati, si cominus instent,
Et differre potest.

Grasw. Non mihi falsa dicis, Catilina; *Nam adeo pertinax spes est, quam humanae mentes devoraverunt,* exclamat Curtius lib. VIII. c. 6. §. 18. Quae & similia, documento nobis sunt, ut stultis ac malis cupiditatibus initio statim resistamus. *Omne* enim *malum nascens*, ait Rom. Suada, *facile opprimitur, inveteratum fit plerumque robustius.* Atque in eandem sententiam Hyperides Orator, *Incipientibus vitiis*, inquit, *obstruendae sunt viae: quum vero semel malitia radices egerit, & inveteraverit, sicut coalita aegritudo, difficilis est extinctu.* Sed & non multum hinc abludunt, quae disserit Seneca lib. I. de Ira cap. 7. hunc in modum: *Quarundam rerum initia in nostra potestate sunt; ulteriora nos sua vi rapiunt nec regressum relinquunt. Ut in praeceps datis corporibus nullum sui arbitrium est* &c. Et mox pulcra imagine: *Imprimis finibus hostis arcendus est; nam cum intravit & portis se intulit, modum a captivis non accipit.* Legendus est etiam Aristoteles III. Ethicor. 5. Rupert.

Nisi nosmet ipsos vindicemus] Legendum arbitror, *ni vosmet ipsi.* id enim praeterquam quod elegantius est, etiam veterum consensu codd. magis comprobatur. Riv. Ita, *Nisi nosmet ipsi vindicamus.* MSS. electiores non *vindicemus* quod & reposuit editio omnibus antiquior. Grut.

In paucorum jus atque ditionem concessit] Malim *potentiam, jus atque ditionem.* Sic in Orat. Macri: *Ita omnes concessere jam in paucorum dominationem.* Nisi tamen verius est, verbum *potentium* esse glossema & interpretationem, nam *pauci* Latinis dicti, ditiores & potentes, ut in Jugurth. *quam ludibrio fueritis superbiae paucorum.*

paucorum potentium jus, atque ditionem concessit; semper illis reges, tetrarchae vectigales [a] *esse: populi, nationes, stipendia, pendere:* [b] *ceteri omnes, strenui, boni, nobiles,* [c] *atque ignobiles, vulgus fuimus, sine gra-*

VARIANTES LECTIONES.

a *erant* A. E. *esse ceperunt* G. b *ceteri nos omnes* M. c *atque* abest ab A.

NOTAE VARIORUM.

COLER. Sic in orat. Macri: *Ita omnes concessere jam in paucorum dominationem.* ubi, *ditionem*, legendum fortasse est, & Livius lib. XXXVI. *Ita Athamania omnis in jus ditionemque Philippi concessit.* Donatus tamen refert I. Histor. scripsisse Sallustium, *Quorum in gratia plerique concesserant.* In Jugurth. *victi omnes in gentem nomenque imperantium concessere.* CIACC. & URSIN. Variant hic libri, aliis *potentiam*, aliis *conditionem* praeferentibus. Ceterum in vulgata nihil muto, nec *potentiam* hic probo, quod facit Colerus. Seneca Epist. XXIX. *Ponet se extra jus ditionemque fortunae.* PUTSCH. Neque hic falsus Catilina. Inter causas propiores extinctae Libertatis, primum locum sibi vindicant PAUCORUM OPES, ET NIMIA POTENTIA. Atque olim quidem, cum paucorum opes plus possent, quam Libertas plebis, Lex de Provocatione lata est. Liv. lib. X. cap. 9. pr. Salubri scilicet remedio, & in tali casu saepe adhibito. Gravis enim est Libertati plurium, quicunque unus cupit excellere. Quid putamus igitur, Tricipitinam istam, ut Varronis voce utar, Reipublicae nocuisse, cum jam tres Viri in civitate omnia possent; neque praeter Crassum, Pompejum, Caesarem, quicquam in reliquis vel auctoritatis, vel potentiae esset? RUPERT. Videndus super hoc loco Muretus lib. XVII. Var. Lect. cap. 3. Res perniciosissima. Thucyd. lib. III. Ἡμῶν μὲν γὰρ ἡ πόλις τότε ἐτύγχανεν οὔτε κατ᾽ ὀλιγαρχίαν ἰσόνομον πολιτεύουσα, οὔτε κατὰ δημοκρατίαν. ὅπερ δέ ἐστι νόμοις μὲν καὶ τῷ σωφρονεστάτῳ ἐναντιώτατον, ἐγγυτάτω δὲ τυράννου, δυναστεία ὀλίγων ἀνδρῶν εἶχε τὰ πράγματα. καὶ οὗτοι ἰδίας δυνάμεις ἐλπίσαντες ἔτι μᾶλλον σχήσειν, εἰ τὰ τοῦ Μήδου κρατήσειε, κατέχοντες ἰσχύι τὸ πλῆθος ἐπηγάγοντο αὐτόν. *Nostra quidem civitas ea tempestate, neque per legitimum paucorum principatum, neque per popularem statum administrabatur; sed quod legibus & moderationi maxime adversarium est, proximeque ad tyrannidem accedit, potentia paucorum; qui sperantes, suas facultates magis se confirmaturos, si Medus rerum potiretur, coercentes vi plebem, barbarum induxerunt.* GRASW.

SEMPER ILLIS REGES, TETRARCHAE VECTIGALES ESSE: POPULI, NATIONES STIPENDIA PENDERE] Eadem in Jugurth. CIACC. Cic. lib. V. in Verrem: *Patimur enim jam multos annos, & silemus, ad paucos homines omnes omnium nationum pecunias pervenisse. Quod eo magis ferre aequo animo & concedere videmur, quia nemo istorum dissimulat; nemo laborat, ut obscura sua cupiditas esse videatur. In urbe nostra pulcherrima atque ornatissima quod signum, quae tabula picta est, quae non ab hostibus victis capta atque asportata sit? At istorum villae sociorum fidelissimorum & plurimis & pulcherrimis spoliis ornatae refertaeque sunt. Ubi pecunias exterarum nationum esse arbitramini, quibus nunc omnes egent, cum Athenas, Pergamum, Cyzicum, Miletum, Chium, Samum, totam denique Asiam, Achaiam, Graeciam, Siciliam jam in paucis villis inclusas esse videatis.* GRASW. Conjungit Cic. II. Phil. Reges Tetrarchas Dynastasque. Horat. *reges atque* Tetrarchas. Lucan.

Tetrarchae Regesque *tenent, magnique* Tyranni. VII. 46. WASSE.

TETRARCHAE] Paphlagonia in Tetrarchias divisa fuit, teste Strabone lib. XII. Vice autem Regum fere Tetrarchae erant. Hesychius: Τετράρχας, βασιλεῖς. Vide Isidor. lib. IX. cap. 3. Alex. ab Alex. lib. II. cap. 17. & Reges cum Tetrarchis junxit etiam Horatius:

—— is habebat saepe ducentos
Saepe decem servos; modo Reges atque Tetrarchas.
COLER.

STRENUI, BONI, NOBILES, ATQUE IGNOBILES, VULGUS FUIMUS] Mutandum existimo particulam, *atque*, & legendum, *Ignobiles atque vulgus fuimus*, vel *aeque atque ignobiles.* CIACC. & URSIN. *Ceteri strenui, boni, nobiles, atque ignobiles, vulgus fuimus.* Quamvis eodem modo codices manuscripti, est in plerisque tamen, ut in Beroaldino, *vulgus sumus*, tempore praesenti, pro, *nullo numero habemur*, hoc est, *contemnimur & despicimur*, sed & *fuimus*, non sane displicet, quod exemplaria fere habent. RIV. Justissima querela, siquidem vera. Παρ᾽ οἷς γὰρ ἢ μὴ γινώσκεσθαι συμβαίνει τὴν διαφορὰν (τιμῆς καὶ τιμωρίας,) ἢ γι-

γνωσκο-

gratia, sine auctoritate, his obnoxii, quibus, si Respublica valeret, formidini essemus. Itaque omnis gratia, potentia, honos, divitiae apud illos sunt, aut ubi illi volunt: nobis reliquere pericula, repulsas, judicia, egestatem. Quae quousque tandem patiemini [a] *fortissumi viri? Nonne*

VARIANTES LECTIONES.

a *viri fortiss.* A. *o fortissimi* B. C. D. F. G. H. I. K.

NOTAE VARIORUM.

νωσκομένων χειρίζεσθαι κακῶς, παρὰ τούτοις οὐδὲν οἷόν τε κατὰ λόγον διοικεῖσθαι τῶν ἐφεστώτων. πῶς γὰρ εἰκὸς, ἐν ἴσῃ τιμῇ ὄντων τῶν ἀγαθῶν τοῖς κακοῖς; *Nam apud quos nullum inter ista* (praemia & poenas) *discrimen agnoscitur, vel agnitum male exercetur; apud hos nulla res ratione recta potest gubernari. Qui possit enim, ubi boni malique eodem loco sunt?* Polyb. lib. VI. Grasw. Illud *boni*, mutat locum in L 2. *boni strenui.* Caeteri tenent mordicus. Si abesset, melius meo judicio procederet sententia; nescio an Varro II. de L. Latina alluserit ad locum alicujus autoris, an casu conjunxerit *strenuos & nobiles. Item ab animo, ut, ab strenuitate & nobilitate*, strenui & nobiles pag. 87. A. Victor huc respexit in Caes. XXIV. *Immissique in imperium promiscue*, boni malique, *nobiles atque ignobiles.* Sed ne sic quidem aliquid mutaverim. Nescio an & Tacitus VI. *Jacuit immensa strages; omnis sexus, omnis aetas*, illustres ignobiles *dispersi aut aggerati.* Adeas doctissimum Perizon. ad Sanctium, p. 791. qui copulam saepe adesse probat. Wasse.

Vulgus fuimus] Sic concorditer MSS. nisi quod a secunda manu Naz. & Commelinian. *sumus.* sed ne sic quidem impressi antiquitus. Grut. Statuit Bernecc. in Curis Secundis ad Justini lib. I. cap. 1. §. 1. Sallustii studiosum fuisse Justinum. Sane Sallustianum est, quod habet lib. XLI. cap. 1. §. 4. de Parthis: *Veluti vulgus, sine nomine praeda victorum fuere.* Rupert.

Sine gratia] Bad. i. e. *venustate, relatione, actione gratiarum.* Zanch. *Favore.* uterque praeter rem. nostrates uno verbo, *interest.* Vide Indicem. Wasse.

His obnoxii, quibus, si respublica valeret, formidini essemus] Altera subjectorum querela, si indignis pareant. Quam Thucyd. attingit lib. II. Οὔτε τῷ ὑπηκόῳ κατάμεμψιν, ὡς οὐχ ὑπ' ἀξίων ἄρχεται. *Neque subjectis conquerendi materiam praebet, quasi indignis pareant.* Indignos autem factiosi isti praecipue aestimabant novos homines. Tacitus lib. II. Histor. *Insita mortalibus natura recentem aliorum felicitatem aegris oculis introspicere, modumque fortunae a nullo magis exigere, quam quos in aequo videre.* Cic. lib. V. in Verr. *Videmus quanta sit in invidia, quantoque in odio apud quosdam homines nobiles novorum hominum virtus & industria: si tantulum oculos dejecerimus, praesto esse insidias: si ullum locum aperuerimus suspicioni aut crimini, accipiendum esse statim vulnus: esse semper laborandum videmus.* Et mox: *Hominum nobilium non fere quisquam nostrae industriae favet: nullis nostris officiis benevolentiam illorum illicere possumus: quasi natura & genere disjuncti sint, ita dissident a nobis animo ac voluntate.* Grasw.

Omnis gratia, potentia, honos, divitiae apud illos sunt, aut ubi illi volunt] Cic. lib. V. in Verr. *Non idem mihi licet, quod iis qui nobili genere nati sunt: quibus omnia populi Rom. beneficia dormientibus deferuntur.* Grasw.

Nobis reliquere pericula, repulsas, judicia, egestatem] In vetustis est, *repulsas nobis reliquere, pericula, judicia, egestatem.* Utra verborum series concinnior esse videatur, alii judicent. Riv. Aemulatus Tacitus Hist. II. 6. *Ne penes caeteros imperii praemia*, penes ipsos tantum servitii necessitas *esset, circumspicere.* 2 MSS. *aut ubi illi volunt, repulsas nobis reliquere p. jud. eg.* C. Popma. Reg. *reliq. repulsas p. eg.* Verum abest *repulsas* Arond. Balliol. inepte L 1. Mart. Venetiis cusi, L 2. *reliquere repulsis.* addidit τὸ *nobis* vocem *repulsis* interpres, inde in auctorem irrepsit. Caeterum γ. λ. & Oxonienses *relinquere.* Noster cap. 39. *caeterosque* judiciis *terrere.* Wasse.

Pericula, repulsas] Falso queritur: nam, ut Cic. de Harusp. Resp. *Repulsi sunt ii, quos ad omnia progredientes, quos munera contra leges gladiatoria parantes, quos apertissime largientes, non solum alieni, sed etiam sui, vicini, tribules, urbani, rustici repulerunt.* Etsi innuere videtur illud velle Catilina, quod ait Thucyd. lib. V. δυνατὰ δὲ οἱ προύχοντες πράσσουσι, καὶ οἱ ἀσθενεῖς ξυγχωροῦσιν. *Qui superiores sunt agunt quicquid possunt, inferiores perferunt.* Grasw.

Judicia] Quidni? Recte Livius lib. XXVIII.

Nonne [a] *emori per virtutem praestat, quam* [b] *vitam miseram, atque inhonestam, ubi alienae superbiae ludibrio* [c] *fueris, per dedecus amittere?*

XXI. *Verum enimvero, pro Deum atque hominum* [d] *fidem! Victoria* [e] *in manu nobis est, viget aetas, animus valet; contra illis, annis, atque*

VARIANTES LECTIONES.

a *virtute praestat* N. b *hanc vitam* K. M. *vitam hanc* N. c *fueritis* B. C. D. E. F. G. H. K. M. N. *fuerimus* I. d *fidem testor* C. D. E. *fidem obtestor* H. e *nobis i. m. e.* A. *vobis est* C. G. *sita i. m. n. e.* D. H. *in m. sita est n.* M.

NOTAE VARIORUM.

Neminem unum civem tantum eminere debere, ut legibus interrogari non possit. Nihil tam aequandae libertatis esse, quam potentissimum quemque posse dicere causam. GRASW.

TANDEM PATIEMINI] *Tandem* abest a duobus libris. PUTSCH.

PATIEMINI, O FORTISSIMI VIRI] In Fabriciano & Beroaldino non est, *o!* ac mihi sane ab litteratore insulso additum videtur. est tamen in Merseburgensi atque aliis. RIV. In 2 Putschii abest *tandem* & a nostris fere *o*. WASSE.

NONNE EMORI PER VIRTUTEM PRAESTAT] Legerem, *mori*. ut in orat. Lepidi: *Estne viris reliqui aliud quam solvere injuriam, aut mori per virtutem.* Tacitus Histor. III. *Moriendum victis, moriendum deditis: id solum referre, novissimum spiritum per ludibrium & contumelias effundant, an per virtutem.* qui locus ex hoc Sallustiano expressus videtur. Plautus Capt. *Qui per virtutem peritat, non interit.* Videndum tamen an apud Sallustium pro, *amittere*, legi debeat, *agitare*. CIACC. & URSIN. Cicero Philipp. IV. cap. 5. *Quamquam mortem quidem omnibus natura proposuit; crudelitatem mortis & dedecus virtus propulsare solet: quae propria est Romani generis & seminis.* BROUKH.

UBI ALIENAE SUPERBIAE LUDIBRIO FUERIS] *Habet aculeos suos contumelia, quos pati pudentes ac viri boni quam difficillime possunt, nedum factiosi, aut insolentes animo mobili & elato*, inquit Cic. de Offic. lib. I. Eoque & hinc colligit Catilina, mori praestare, quam hujusmodi vitam ducere. Seneca Herc. Oetoeo:

Par ille est superis, cui pariter dies
Et fortuna fuit. Mortis habet vices
Lente cum trahitur vita gementibus.

GRASW.

LUDIBRIO FUERIS] Volumen Fabricianum habet *ubi alienae superbiae ludibrio fueris*; legitur & *fueritis*, prius haud dubie cum rectius, tum elegantius esse videtur. Et talis ἑτέρωσις numeri, incredibilem quandam gratiam & venustatem habet. RIV. Arond. Reg. L 2. 1. Markii γ. *fuerimus*, Oxonienses *fueris*. WASSE.

PER DEUM ATQUE HOMINUM FIDEM] Priscianus legit, *Pro Deum atque hominum fidem.* lib. XIV. pag. 997. *Pro*, inquit, *etiam interjectionis loco ponitur, & circumflectitur. Ut Sallust. in Catil. Pro Deum atque hominum fidem?* Neque secus interpres, quicumque is, legisse videtur. In vetustis inscriptionibus fere *proh* reperitur, contra quam vel Priscianus ipse, vel alii quidam velint: nam & Festus cum Prisciano facit. Inter alias enim significationes hujusce particulae *pro*, quas multas lib. XIV. recenset, etiam admirationi servire eam docet. ut: *Pro Jupiter.* nam hoc ipse exemplum subdit. RIV. *Victoria n. in m. est.* Priscian. pag. 1207. WASSE.

VIGET AETAS] Alludit Livius V. 23. *Juvenibus bella data dictitans, & cum corporibus* vigere *&* deflorescere animos. Locum expressit Apollonius Collatius V. 736:

Haud impar *nobis* animus, *nec sanguine fervent,*
Corpora nostra minus.

Tacitus Annal. III. 44. *Mox Varro, invalidus senecta*, vigenti *Silio concessit.* Conjungit Mamertus in Praefat. *Vale & vige* bonis viribus. Hegesip. III. 4. vivens *&* vigens *redditur.* Statius Sylvar. I. 4.

——— ——— *non illud culpa* senectae,
Quippe ea bissenis vix dum orsa excedere lustris;
Sed labor intendens, animique *in membra* vigentis
Imperium.

Infra: *res expediet.* Livius XXVIII. *Multa quae nunc* ex intervallo *non comparent, bellum* aperiet. Supra, *caetera res expediet.* L 3. *te* pro, *res* L 2. *res ipsa exp.* & ita Venetae. *res ipsa exp.* Digb. at castiores Codices ab editis stant. Virgil. AEn.

——— ——— *jam tempus agit res.*

que divitiis, omnia consenuerunt. tantummodo [a] *incoepto opus est: caetera*

VARIANTES LECTIONES.

a *o. i. est* A. E. *incepto quis* C.

NOTAE VARIORUM.

Et noster in exitu Orationis: *res, tempora pericula, egestas — hortentur.* Wasse.

Annis, atque divitiis, omnia consenuerunt] Hoc est, *ex* vel, *prae senectute.* Arond. *animis* male. praepositio subintelligitur, ut apud Virgil. AEn. II.

Quanquam animus meminisse horret luctuque *refugit.*

Et VII. 205.

—— —— *Fama est obscurior* annis.

Lucretium III. 959.

Si tibi non annis corpus jam marcet & artus
Confecti languent.

Pacuvium Teucro:

Quamquam annisque & aetate *hoc corpus putret.*

Accium in Erigona:

Quamquam exsangue est corpus mihi, atque annis *putret.*

Servat Ovidius praepositionem:

Cur ego plector amans si vir tibi marcet ab annis.

Consenescere hoc loco pro, *minui; debilitari*, fessi nempe luxu, attritique secundis, ut alicubi Silius. Noster Thucydidem sequitur: Πάλαι τὴν ἐπιστήμην ἘΓΓΗΡΑΣΕΣΘΑΙ lib. VI. & II. § 44. Τὸ γὰρ φιλότιμον ἀγήρων. quod alibi voce ἐπιδιδοῦσαν effert, Plutarchus verbo παρακμάσαι. Ὁρῶν καθ' ἡμέραν ἘΠΙΛΙΠΟΥΣΑΝ τήν τε τῶν πολεμίων ἰσχὺν καὶ τὴν σφετέραν ἀπορίαν. Idem in Bruto pag. 987. ΠΑΡΑΚΜΑΣΑΙ τὴν δύναμιν αὐτοῦ, καὶ ΜΑΡΑΝΘΗΝΑΙ τὴν ἐπὶ τοῖς κατορθώμασιν δόξαν. Inde Latini: *Laudem alicujus prope* senescentem *revocare.* Livius XXXV. ut cunctando consenescerent consilia. &, *fama.* XXVII. 20. *vires*, IX. 27. senescentem *cum viribus* XXII. 39. confer XXIII. 44. I. 22. *Opes* Nepos, in Alcibiade. Tacitus. Silius Italicus III. 457.

Jamque senescebat *vallatis moenibus* hostis,
Carpebatque dies *urbem, dum signa manusque*
Exspectant fessi *socias.*

Et III. 580.

—— —— *Blandoque veneno*
Desidiae, *virtus paullatim evicta* senescit.

Quo sensu ait lib. XVI. 14.

—— —— *Stare negata*
Cogebatur ope & senio *torpescere rerum.*

Vegetius III. 26. *Exercitus labore proficit*, otio consenescit. Sedulius III. 19. elegantius quam pro illa aetate:

Jamque senescentem, *gelidi sub caerula ponti,*
Oceano rapiente diem.

Ubi de ambulatione Domini nostri super aquas haec habet:

Et vasti premit arva freti glaucisque *fluentis*
Circumfusa, sacras lambebant marmora plantas.

Codex B. Publicae Cantabr. *siccisque fluentis*, & sic legendum. *Glaucis* enim hoc loco plane otiosum & inefficax. Arnobius lib. I. de Christo: *Qui per altissimos gurgites* pedem *ferebat* inlutum. de eodem Lactantius Instit. IV 5. *Tamquam* in solido *gradiens.* Vel omnia me fallunt, vel respexit Auctor Martialis ista IV. 4.

Qui siccis *lascivit* aquis.
Firmat Ipse, dum iter per mare Erythraeum
Versu huic gemino signat:
Sicca *peregrinas stupuerunt* marmora *plantas.*

Illa siccitas adauget pulchre miraculum, quod probe novit Moschus, apud quem ita de Jove Europa Idyll. II. 137.

Οὔθ' ἅλιοι δελφῖνες ἐπὶ χθονὸς, οὔτε ταῦροι
Ἐν πόντῳ σείχουσι· σὺ δ' ἐς χθόνα καὶ κατὰ πόντον
ἌΒΡΟΧΟΣ ἀΐσσεις.

Nec diffidet Nonnus Dion. I. 15.

—— —— Μὴ [illegible]
Ὑγρὰς [illegible] χαράξατο ὁλκὸς ἀμάξης·
Πα[illegible] [illegible] νέον πλόον.

Wasse.

Divitiis, omnia consenuerunt] Tacitus III. Annal. *Quanto pecunia dites & voluptatibus opulentos, tanto magis imbelles AEduos.* Grasw. Huc pertinet, quod Tacit. lib. II. Hist. cap. 86. scribit, *consulares legatos Pannoniae Dalmatiaeque adversus Vitellium nihil turbasse.* Erant enim ii T. Ampius Flavianus, & Poppaeus Silvanus, *divites senes.* Rupert.

Tantummodo incepto opus est, caetera res aperiet] Scilicet ut Liv. lib. XXVIII. *Multa, quae nunc ex intervallo non comparent, bellum aperiet, & id est viri & ducis, non deesse fortunae praebenti se, & oblata casu flectere ad consilium.* Grasw.

Quis

tera res expediet. Etenim quis mortalium, cui virile ingenium [a] *ineſt, tolerare poteſt, illis divitias ſuperare, quas* [b] *profundant in exſtruendo mari, & montibus coaequandis, nobis rem familiarem etiam ad neceſſaria deeſſe? illos* [c] *binas, aut amplius domos continuare; nobis larem fami-*

VARIANTES LECTIONES.

a *eſt* B. C. E. G. I. K. M. delet *eſt* D. H. L. b *profundunt* A. B. C. D. G. H. *in montibus* F. c *& illos* E. H. M.

NOTAE VARIORUM.

QUIS MORTALIUM CUI VIRILE INGENIUM INEST] Vulgati hactenus, *ingenium eſt*, ſed alterum, auribus accommodatius, tuetur ſe antiquiſſimo Pal. Naz. GRUT. Ex hoc loco ſalubre monitum elicit Clapm. III. de Arcan. Dominat: *Ne quis ex Patriciis nimis ſplendide aedificet, quod haec magnificentia egenorum animos perſtringat, & ad ſeditiones invitet.* RUPERT.

ILLIS DIVITIAS SUPERARE] Sic Jugurth. *Gloria, atque alia optanda bonis ſuperabant.* Cic. Paradox. *Uter igitur ditior eſt, cui deeſt, an cui ſuperat.* CIACC.

IN EXSTRUENDO MARI] Ita quidem MSS. nec praefracte damnaverim. conjeci tamen olim in Suſpicionibus, *in excludendo.* ut velit, illi magno mari vim feciſſe ſuis exſtructionibus inſanis. GRUT. Gruterus conjecerat *excludendo*, ut velit, illi magno mari vim feciſſe. Sed forte ſcribetur rectius, *extrudendo*, i. e. pilis ſive aggeribus aedificando in mari & aquis quaſi retro agendis. Caeſar. III. Bell. Gal. 12. *Extruſo mari aggere ac molibus.* GRONOV. Cum edd. facit Acro in Horat. Carm. II. 18. WASSE. Εὐςόχως eruditiſſ. Gronovius diatr. in Sylvas Statii cap. 39. a calamo Salluſtiano putat, *extrudendo.* Ita Caeſar lib. III. de bello Civili: *ac ſiquando magnitudine operis forte ſuperati extruſo mari, aggere ac molibus, atque his ferme moenibus adaequatis ſuis fortunis deſperare coeperant.* Quod Petronio *expellere aquas*, Horat. lib. II. Od. 18. & Senec. V. declam. 5. *ſubmovere*, Ovidio *fugare*,

—— *coeruleae mole fugantur aquae.*

Neque aliud, quam ſupra cap. 13. *contrahere maria.* RUPERT.

ILLOS BINAS AUT AMPLIUS DOMOS CONTINUARE] M. Senec. lib. V. Controv. 5. *Vos poſſidetis agros, urbium fines, urbeſque domibus impletis. Intra aedificia veſtra undas & nemora comprehenditis. Proſpectui tuo arbor obſtabat? Quid? inambulantibus nobis non obſtant ſervorum catervae? in immenſam excitati altitudinem parietes lucem non impediunt? infinitis porrectae ſpatiis domus non nos a publico excludunt?* Et Controv. IX. *AEdes ipſae, quas in tantum exſtruxere, ut domus ad uſum & munimentum paratae, ſint nunc periculo, non praeſidio: tanta altitudo aedificiorum eſt, tantaeque viarum anguſtiae, ut neque adverſus ignem praeſidium, neque ex ruinis ullum ullam in partem effugium ſit. Ad delicias dementis luxuriae lapis omnis emitur, caeduntur que gentium ſilvae: aeris ferrique uſus, jam auri quoque, in exſtruendis & decorandis domibus.* GRASW. AEdes laxitatem urbium magnarum ſuperabant, ut ſupra dictum cap. 12. Hae unae non ſufficiebant. Conjungebant igitur binas, ternas, ut laxius magnificentiuſque habitarent. Id exprobrat hoſtibus Catilina. Et capiendus hinc Martialis lib. IV. Epigr. 40.

Et docti Senecae ter numeranda domus.

L. Meurſium in Roma luxuriante cap. 12. RUPERT. Continuata, ἠνωμένα, elegans nec adeo trita locutionis formula, pro, *conflare plura in unum*, vel *conjungere*, facere ne diſtent. Quo nomine Neronem perſtrinxit Auctor apud Suetonium cap. 39.

Roma domus fiet: Vejos migrate Quirites,
Si non & Vejos occupat iſta domus.

Confer Plin. XXXIII. 3. Martial. de Spectac. II. 4. Hoc vult Plinius in Epiſt. III. 19. de praediis agro ſuo vicinis, quae venalia erant. *Sollicitat*, inquit, *primum* ipſa pulchritudo jungendi. Deque hac re capiendus Arnobius II. 72. *Poſſeſſionum ſemper* producerent fines, *& quamvis provincias totas* rus facerent unum, *pro arbore una, pro ſulco forum litibus tererent.* Et Seneca Ep. LXXXIIX. *Quam vultis late poſſidete*, ſit fundus *quod aliquando* imperium *vocabatur.* Infra: *Ubicumque in aliquem ſinum littus curvabitur, vos protinus fundamenta jacietis, nec contenti ſolo, niſi quod manu feceritis, maria agetis introrſus. Omnibus licet locis tecta veſtra ſplendent, alicubi impoſita montibus, in vaſtium terrarum mariſque proſpectum, alicubi ex plano in altitudinem montium educta, &c.* ibi Codex

miliarem [a] *nusquam ullum esse?* [b] *cum tabulas, signa, toreumata emunt; nova diruunt, alia aedificant, postremo omnibus modis pecuniam trahunt, ve-*

VARIANTES LECTIONES.

a *nusquam esse* E. b *cum illi* B.

NOTAE VARIORUM.

dex Bib. Pub. bis, *alibi.* Scite Apulejus Metam. IX. pag. 167. *Licet, privato suis possessionibus paupere, fines usque & usque proterminaveris, habiturum te tamen vicinum aliquem.* Continuare *domos*, ergo, est, *duas* aut amplius distantes domos cogere, ἐς τὴν ὁμότοιχον οἰκίαν, facere ut in unum idemque domicilium coalescant. Livius XXVI. 27. *nocte ac die* continuatum incendium. I. 44. & Curtius V. 4. continuata *montibus* nemora *riparum.* Just. XIII. 8. Tacitus de Mor. G. XXII. & XLV. diem noctemque continuare *potando.* Adde Hirtium III. 61. B. Civil. & XXXVI. 3. Caesarem III. B. Civil. Horat. III. 16. Carm.

Quam si Mygdoniis regnum *Halyattici*
Campis continuem.

Arnobium II. pag. 70. & Plinium Hist. Nat. III. 16. XX. 17. Horat. Sat. II. 6. 107.

—— *Succinctus cursitat hospes,*
Continuatque dapes.

Hoc est, *cibos cibis accumulat.* Apulejus hoc verbo nove usus est, pro *assequi*, licet non ineleganter, Metam. XI. pag. 366. & VI. 18. & alibi. *Me* continuatur Pytheas. Hinc etiam *continuus* pro *contiguus*, quod non raro depravatum invenire est; verbi gratia, apud Columellam de Re Rust. VII. 3. *Pratis aut novalibus* villae contiguis *admovendae sunt.* Codex Arondel. quo in eo auctore, usus sum, recte habet, *continuis.* Lectionem firmat Sulpicius Hist. Sacr. II. 22. *Sed Syris arcem tenentibus, quae* continua templo, *& loci natura superior, atque inexpugnabilis erat.* Varro de Re Rust. quem etiam ope vett. Codd. emendavimus, II. 9. *Tauros solere diversos assistere* clunibus continuatos, *& cornibus facile propulsare lupos.* Et sic *continens* pro *continuo* apud Sueton. Calig. XIX. Curt. III. 8. WASSE.

NOBIS CURAM, &c.] Omittunt *larem* MS. Bib. Pub. & *signa* abest a Bib. Pub. WASSE.

NUSQUAM ULLUM ESSE? ILLI CUM TABULAS, &c.] Locus hic in omnibus editionibus corruptus fuit, eum nos una dictione addita, & mutata interpunctione, non sine auxilio antiquorum codicum suo nitori restituimus: & sic hunc locum legi debere verba praecedentia demonstrant: *Etenim quis mortalium, cui virile ingenium est, tolerare potest, illis divitias superare, quas profundunt, in exstruendo mari & montibus coaequandis, nobis rem familiarem etiam ad necessaria deesse: illos binas, aut amplius domos continuare, nobis larem familiarem, nusquam nullum esse?* C. POPMA. At ita (ut editur) quoque concorditer MSS. Pall. & vett. edd. ne quis Popmae auscultet, largienti nobis aliud adhuc verbum, hoc modo: *esse? Illi cum tabulas &c.* Equidem, si ita ulli codices; sciamus oportet, notae deterrimae. GRUT.

CUM TABULAS, SIGNA, TOREUMATA EMUNT] Senec. Epist. CXV. *Quid ergo inter nos & illos interest, nisi quod nos circa tabulas & statuas insanimus, carius inepti? Illos reperti in littore calculi leves, & aliquid habentes varietatis delectant, nos ingentium maculae columnarum, sive ex AEgyptiis arenis, sive ex Africae solitudinibus advectae, porticum aliquem vel capacem populi coenationem ferunt.* GRASW.

EMUNT, NOVA DIRUUNT, ALIA AEDIFICANT] Expunxi illud, *vetera negligunt*, quod Carrionis sequentesque occupat editiones; quoniam nulla ejus littera compareret in MSS. Palat. in Bongarsianis, in Commeliniano meo, imo ne in veterrimis editionibus: quibus primam pestem invexit Pomponius Laetus, dum fingit; *emunt, vetera diruunt, nova aedificant*, ingeniose profecto, si id vocis quadrat in stuporem. GRUT.

POSTREMO OMNIBUS MODIS PECUNIAM TRAHUNT, VEXANT] Post *vexant*, distinguendum: quamquam Lectori considerandum, quid hic *vexant* proprie significet: videtur enim a *vebo* hic etiam significatione frequentativum esse, ut respondeat ad *trabo.* GLAR.

PECUNIAM TRAHUNT, VEXANT] Senec. lib. IV. Nat. Qu. cap. ult. *Illi cui divitiae molestae sunt, excogitatum est, quemadmodum etiam aqua caperet luxuriam.* Insigne exemplum Consol. ad Helv. cap. 9. *C. Caesar, quem mibi videtur rerum na-*

vexant, tamen, summa lubidine [a] *divitias vincere nequeunt. At nobis est domi inopia, foris aes alienum: mala res, spes multo asperior. Denique quid reliqui habemus,* [b] *praeter miseram animam? Quin igitur* [c] *expergiscimini?* [d] *En illa, illa, quam saepe optastis, libertas, praeterea divi-*

VARIANTES LECTIONES.

a *divitias suas* B. C. D. E. F. G. H. I. K. b *praeter hanc m. a.* B. c *expergiscimini & capessite Remp.* D. H. d *En illa quam* A. B. C. D. E. F. G. H. I. L. M.

NOTAE VARIORUM.

natura edidisse, ut ostenderet, quid summa vitia in summa fortuna possent, centies sestertio coenavit uno die: & in hoc omnium adjutus ingenio, vix tamen invenit, quomodo provinciarum tributum una coena fieret. Grasw. Ita Codd. Interpp. trahunt, i. e. *accumulant:* vexant, i. e. *lacerant pauperes.* At magis ingenue Glareanus dicit se ignorare quid sit, quod ego etiam de caeteris dictum velim. *Trahere* enim *& vexare*, est pecuniam propriam omni modo disperdere & profundere. Proprie quidem denotant vastationem hostilem, ut apud Tacitum III. 20. IV. 48. & Ciceronem III. Verrin. *Quae oppida tu* diripienda *&* vexanda *curasti.* Inde ad eos traducuntur qui ita se agunt in administranda re familiari, ut non tam patresfamilias quam praedones esse videantur: &, quam proxime accedit ad ἄγειν καὶ φέρειν Graecorum. Iliad. E'. 484.

Οἷον κ' ἠὲ ΦΕΡΟΙΕΝ Ἀχαιοὶ ἤκεν ΑΓΟΙΕΝ.

Herodotus I. 88. Οὔτε πόλιν τὴν ἐμὴν, οὔτε χρήματα τὰ ἐμὰ διαρπάζει, ἀλλὰ ΦΕΡΟΥΣΙ τε καὶ ΑΓΟΥΣΙ τὰ σά. Rem pluribus exprimit in VI. Theb. Papinius:

Ut cum possessas avidis victoribus arces
Dux raptare dedit, vix signa audita, nec urbem
Invenias, ducunt, sternuntque, abiguntque, feruntque.

Virg. G. II.

Quas animosi Euri assidue franguntque feruntque.

Silius II. 600.

—— Portantque, trahuntque.

Hoc sensu, nisi fallor, Aurelius Victor de Galba cap. 6. *Quasi luxuriae aut etiam crudelitati auxilio ventitasset:* rapere, trahere, vexare, *ac foedum in modum vastare cuncta ac polluere.* ubi, ni mendum in voce sit, ut suspicatur A. Schottus, *Trahere & vexare* idem denotent necesse est ac *lacerare* per luxum pecuniam, ut hoc loco apud nostrum, quem fere sequitur. Noster Fr. VI. 48. *Quod commodum est* trahunt, rapiunt. Livius XXXVIII. 15. & 19. ferri agique *res suas.* Hieronymus Epitaph. Nep. IX. vastant, trahunt, rapiunt. Wasse.

Tamen summa lubidine divitias suas vincere nequeunt] Hoc est, quanquam luxuriae dies noctesque indulgeant, nullam tamen inopiam sentiunt. Rupert.

Nobis est] Abest verb. substantivum L 2. bene opinor; sed Codd. MSS. dissentiunt. Wasse.

Mala res, spes multo deterior] Vide ut acceperit *spes* pro *timore* ne, an revera pro *spe sine effectu:* ut vere a Philosophis dubitetur, plusne boni, an mali adferat spes mortalibus. Glar.

Expergiscimini] Reg. *quin ergo expergiscimini.* L 2. & Venet. 1478. addit, *& capessite Remp.* male formulam hanc servat Noster cap. 58. & Fr. VI. 51. Graeci ἐξυπνίσατε. Livius I. 44. *Nunc te illa coelestis excitet flamma, nunc* expergiscere vere. Codd. vett. Sanctii, *quia vere.* ex quo ille, *expergiscere, quid verere*, nimis importune. Locus recte habet. alludit enim Tanaquil ad flammam qua Servii caput arsisse divinitus narratur, ubi haec habentur verba: *moveri vetuisse puerum, donec* sua sponte *experrectus esset.* Hoc ergo vult, olim te dormientem, igne coelesti circundatum, excitari nefas erat, at nunc tandem expergiscere vere, tuto, auctoribus Diis, non e somno, sed ad regnum & gloriam. Wasse.

En illa, illa, quam saepe optastis libertas] Sic & Naz. & codd. virtutis robustae, nam

vitiae, decus, [a] gloria in oculis sita sunt. Fortuna ea omnia victoribus praemia posuit; res, tempus, pericula, egestas, belli spolia magnifica, magis, quam oratio [b] mea, vos [c] hortentur. Vel imperatore, vel milite me utimini; neque animus, neque corpus a vobis aberit. Haec ipsa ut spero, vobiscum una Consul agam: nisi forte animus [d] fallit, & vos servire magis quam imperare, parati estis.

XXII. [a] Post-

VARIANTES LECTIONES.

a *gloria*, *honor* D. b *mea* abest ab H. c *hortantur* C. G. d *me fallit* A. B. D. E. F. K. *me animus fallit* G. L. *fallit me* H.

NOTAE VARIORUM.

nam aetatis ultimae, semel tantum posuerunt *illa.* GRUT. Tacitus vere lib. XI. Annal. *Falso libertatis vocabulum obtendi ab iis, qui privatim degeneres, in publicum exitiosi, nihil spei, nisi per discordias habeant.* Iterum IV. Hist. *Eadem semper causa Germanis transcendendi in Gallias, libido atque avaritia, & mutandae sedis amor: ut relictis paludibus & solitudinibus suis, foecundissimum hoc solum, vosque ipsos possiderent. Caeterum libertas & speciosa nomina praetexuntur. Nec quisquam alienum servitium & dominationem concupivit, ut non eadem ista vocabula usurparet.* GRASW. Hic vere jacit igniculos viriles, in animis quidem Romanis. Siquidem, ut ait Cic. Philipp. III. *Nihil est detestabilius dedecore, nihil foedius servitute.* Et Philipp. X. *mortem* ait, *civibus Romanorum semper fuisse servitute potiorem.* Meurs. II. Hist. Dan. pag. 115. de Stenone Stura Norvegos contra Joannem I. regem Daniae, solicitante; *Steno nihil sibi actum esse ratus, nisi etiam Norvegos ad rebellionem impelleret; missis literis, nunciisque libertatem sempiternam, onerumque publicorum immunitatem pollicetur, si communia secum arma sumere in regem velint. Atque illi mentione libertatis, quae dulcissima est mortalibus, ad defectionem illecti, coëunt primum ac deliberant: hinc,* Ignato Adolpho *Duce, magnae auctoritatis viro, tandem etiam Suecis se conjungere statuunt.* Haec ille. Ceterum, adversus hanc omnem verborum jactantiam, praeclare nobis aures animumque munit Tacitus, in vita Agr. cap. 42. §. 7. Legendus etiam I. Lips. V. Civ. Doct. cap. de Tyrannide & ep. 4. Cent. I. RUPERTUS.

FORTUNA EA OMNIA VICTORIBUS PRAEMIA POSUIT] Non adest *omnia.* Com. nostro. Pal. quidem tertio adest, sed is destituitur illo *praemia.* Pal. autem nonus & decimus non agnoscunt pronomen *ea:* ac ceteri fere MSS. verba sic collocant: *Fortuna omnia ea victoribus &c.* posset non inepte refingi: *En illa illa, quam saepe optastis, libertas, praeterea divitiae, decus, gloria, in oculis sita sunt; fortuna victoribus praemia. Res &c.* GRUTERUS.

VEL IMPERATORE, VEL MILITE ME UTIMINI] Sic, nescio quis, apud Tacitum: *Seu me ducem seu militem mavultis.* Infra quoque non invidit hanc laudem Catilinae Sallustius: *multum ipse pugnare, saepe hostem ferire; strenui militis, & boni imperatoris officia simul exsequebatur.* Quod Sallustius dixisse potuit, ad imitationem Homerici illius Agamemnonis:

Ἀμφότερον βασιλεύς τ' ἀγαθὸς κρατερός τ' αἰχμητής.

Sed Xenophon tamen audaciam istam pugnandi Duci vitio vertit. COLER. Insidiosa simulatio & referenda inter simulacra militiae, de quibus Clapm. lib. V. de Simulacris Imperii cap. 16. RUPERT. Civilis apud Tacitum IV. Hist. 66. *Transgredior ad vos*, seu me ducem, seu militem *mavultis.* Lucanus IX. 398. & 590. WASSE.

VOBISCUM UNA CONSUL AGAM] Fuit enim adipiscendi Consulatus nonnulla spes. quod & indicat Cic. pro Muraena: *Sed tamen, Servi, quam te securim putas injecisse petitioni tuae, cum tu populum Rom. in eum metum adduxisti, ut pertimesceret, ne consul Catilina fieret?* GRASW. Orosius lib. VII. cap. 42. *Cujus ille umbratilis consul Tertullus ausus est in Curia dicere: Loquar vobis, Patres conscripti, Consul & Pontifex, quorum*

XXII. [a] Postquam accepere ea homines, quibus mala abunde omnia erant, sed neque res, neque spes bona ulla; tametsi illis, [c] quieta movere, ma-

VARIANTES LECTIONES.

a *P. e. a. b.* E. b *omnes* F. H. c *quietam movere Remp.* D. H. *Remp. quietam movere* F. M. *quietam Remp. movere* G. N.

NOTAE VARIORUM.

rum alterum teneo, alterum spero. Et Tertullus & Catilina bono publico spe sua falsi sunt. HAVERCAMP.

NISI FORTE ANIMUS ME FALLIT] Formula est in assertionibus usitatissima, de qua nihil tamen Brissonius. Ulpianus: *Verum, nisi fallor, Philosophiam non simulatam adfectantes.* Sic Cajus lib. I. §. de Orig. Jur. & alibi. COLER. Manuscriptum habet, *ni forte animus fallit.* RIV. Et sic ed. Gruteriana. Arond. L 3. Reg. formula in assertionibus usitatissima. Ulpian. *Verum, nisi fallor, Philosophiam non simulatam affectantes.* Sic Gajus lib. ff de Orig. Juris. WASSE.

QUIBUS MALA ABUNDE OMNIA] Hic est ordo omnium MSS. omnium editionum, ante Aldinam, itaque valeant antiquariorum nova figmenta. GRUT.

SED NEQUE RES, NEQUE SPES BONA ULLA] Commentarius exponit: *Nihil habebant, & nihil sperabant, quod deterius est.* Idque mihi placet. Sed quod alii, *quietam rempubl.* mutarunt in *quieta*, hoc Lectori judicandum. Exemplar vetustum habebat: *tametsi illis quietam rempl. movere mag. mer. vid.* GLAR.

SPES BONA ULLA] Pro *ulla* Arond. *illis*, caeteri cum Textu faciunt. Et ita Noster alibi saepé. Thucydidem praeeuntem habuit II. 42. καταπραγοῦντες οἷς ΕΛΠΙΣ ἐστὶν ἐς ΑΓΑΘΟΥ. ita alii. Euripides Hecuba 351. ἐθρέφθην ΕΛΠΙΔΩΝ ΚΑΛΩΝ ὑπό. Themistius Orat. XVII. 49. Καὶ τούτοις ΕΛΠΙΣ ΓΛΥΚΕΙΑ ΣΥΝΔΙΑΙΤΑΤΑΙ, καὶ ἀγαθὴ γηροτρόφος. Lucianus Somn. p. 3. Χρηστὰς εἶχον ἐπ' ἐμοὶ τὰς ἐλπίδας ὡς &c. Sophocles OEdip. Tyr. Ὦ ΧΡΥΣΕΑΣ τέκνον ΕΛΠΙΔΟΣ. Thucyd. I. 74. ὑπὲρ τῆς ἘΝ ΒΡΑΧΕΙΑ ἘΛΠΙΔΙ οὔσης. Plutarchus Lucul. 507. ἐπὶ ΨΥΧΡΑΙΣ ἐλπίσιν ἦρχε πολέμου. Cicero Catilin. I. *Nactus es ex perditis, atque ab omni, non modo fortuna, verum etiam spe derelictis.* Caesar B. Civ. II. *Plenus* spei bonae, *atque animi, adversus eos proficiscitur.* Sic apud Valerium I. 7. 5. *Laetior* spes. Scio Virgilium aliosque ita locutos, v. g.

Hic laeta *extremis* spes *est accensa duobus.*

Et apud Apulejum inveniri, spes *hilarior*, sed tamen isto in loco mallem cum B. Pub. membranis legere, *laetioris status spem*, quam *laetiorem.* Nam quid sibi velit *status* si absolute ponatur, haud equidem video. *laetior status* est, *laetior fortuna.* Ammianus XVII. 12. *Imp. coacta militum valida manu, ductu* laetioris fortunae *profectus.* Noster infra: *Omnia in* spe bona *habere*, notissima locutio, quam tamen invito Latinae linguae genio, truncare conatur Ciacconius ad cap. XXII. Cicero pro Domo: *Omnes ordines, omnes aut* re *aut* spe *denique sunt* boni. P. Latro cap. IX. *Nihil enim illis praeter* spem *atque animam fortuna reservavit.* WASSE.

TAMETSI ILLIS QUIETA MOVERE MAGNA MERCES VIDEBATUR] Nam, ut Livius lib. XXXV. *omni praesenti statui spes cuique illorum novandi res suas blandior erat.* Eodemque libro inferius: *Inter omnes constabat, in civitatibus principes & optimum quemque Romanae societatis esse, & praesenti statu gaudere multitudinem, & quorum res non ex sententia ipsorum essent, omnia novare velle.* Nempe hi homines, ut idem lib. III. in turbido minus perspicuum fore putant, quid agatur. GRASW. Liv. lib. XXV. cap. 17. *Omni praesenti statui spes cuique novandi res suas, blandior est.* Ratio in promtu, quia inops audacia tuta est, & sententia quidem Othonis: nocentem innocentemque idem exitus maneat, acrioris viri est, merito perire. Tacit. I. Hist. 22. RUPERT.

QUIETA MOVERE] Est in aliis: *Quietam remp. movere.* Sic L. 1. 3. Reg. Glarean. exemplar vetustum. Sed Manuscripta fere cum priore lectione faciunt. & illud *Quietam remp.* ex glossa irrepsisse suspicor. Nam *quieta movere*, hic est, quietum & tranquillum statum civitatis turbare. RIV. *Quieta* perturbat, Ammian. XV. 5. hunc locum intelligit Charisius I. p. 27. Sallust. merces di-

magna merces videbatur; tamen [a] postulare plerique, uti proponeret, *quae conditio belli foret: quae praemia* [b] *armis peterent: quid ubique opis, aut spei haberent?* Tum Catilina [c] polliceri *Tabulas novas*, pro-

VARIANTES LECTIONES.

a *postulavere* C. E. F. G. H. I. K. L. *poneret* C. b *in armis* G. c *polliceri coepit* B.

NOTAE VARIORUM.

dixit. sic etiam Apulejus. M. I. p. 9. *Haec tibi magna* merces *posita est.* & saepe alibi. & sic Tacit. An. XIV. 14. Wasse.

Tamen postulavere] In Fabric. est, *tamen postulare plerique*, pro *postulabant.* Riv. Grut. B. Pub. Ar. L 2 3. *postulavere.* Oxonienses. γ. λ. Pembr. Venetae Mart. *postulare.* Wasse.

Quae praemia armis peterent] Manuscriptum, *quae armis praemia peterent.* Riv. Lucan. lib. VII.

Scire volunt, quanta fuerint mercede nocentes.

Cicer. pro Rosc. Amer. *Apud homines prudentissimos agitur, qui intelligunt, neminem ne minimum quidem maleficium sine causa admittere.* Tacitus lib. IV. Hist. *Neminem adeo in arma promptum, ut non idem pretium quietis quam periculi malit.* Eleganter Senec. lib. IV. de Benefic. c. 17. *Nequitiae fructus concupiscitur, ipsa vero odio pudorique est: nec quisquam tantum a naturali lege descivit, & hominem exuit, ut animi causa malus sit.* Epist. autem XIV. *Nemo ad humanum sanguinem propter ipsum venit, aut admodum pauci; plures computant, quam oderunt.* Eoque, Cicerone referente, ubi supra, L. Cassius *ille, quem populus Rom. verissimum & sapientissimum judicem putabat, identidem in causis quaerere solebat, cui bono fuisset. Sic vita hominum est, ut ad maleficium nemo conetur accedere.* Adstipulatur Thucyd. lib. III. Ἥ τε ἐλπὶς καὶ ὁ ἔρως, ἐπὶ παντὶ, ὁ μὲν ἡγούμενος, ἡ δ᾽ ἐφεπομένη, καὶ ὁ μὲν τὴν ἐπιβουλὴν ἐκφροντίζων, ἡ δὲ τὴν εὐπορίαν τῆς τύχης ὑποτιθεῖσα πλεῖστα βλάπτουσι, καὶ ὄντα ἀφανῆ κρείσσω ἐστὶ τῶν ὁρωμένων δεινῶν. *Spes quoque ac libido in qualibet re: haec quidem dux, illa vero comes; haec facinoris aggressionem excogitans, illa prosperam fortunam suggerens, plurimum officiunt, & quamvis occulta malis ipsis apparentibus potentiora evadunt.* Grasw.

Praemia] Honeste: pro *praeda*, Tibul. lib. I. Eleg. 3.

—— qui corpora ferro
Vulneret, aut rapta praemia *veste petat.*

Inde praedo, planus, grassator nocturnus, qui vesperi suo vivit, *praemiator* audit apud vett. Grammat. Virg. II. AEn.

Multaque praeterea Laurenti praemia pugnae,
Aggerat, & longo praedam *jubet ordine duci.*

Praemiari pro praedari Sueton. Tito VII. *Suspecta & rapacitas: quod constabat in concionibus patris* nundinari praemiarique *solitum.* Vid. etiam Lucret. *Naevius* in Agrypunt. *Nam in scena vos nocturnos coepit* praemiatores *tollere.* Wasse.

Peterent] Aliter, *Peterentur.* Cast.

Tum Catilina polliceri tabulas novas, proscriptionem locupletum] Manuscripta, ut & impressa quaedam, *proscriptionem locupletium.* id mihi rectius numerosiusque esse videtur. sed & Cicero utitur hoc genitivo ad Atticum, *Nec moderatiorem quam Sulla, in pecuniis locupletium.* nam in ablativo dici *locuplete* & *locupleti*, docet Q. Rhemmius Palaemon. unde genitivus exsistit *locupletum* & *locupletium.* quamquam idem Cicero ne quid dissimulem, *proscriptiones locupletum* dicit in Paradoxis, ut in vulgatis est exemplaribus: nam in Manuscripto *locupletium* reperi. Porro *tabulae novae* Latinis dicuntur, quae Graecis χρεῶν ἀποκοπαί. quomodo & Cicero appellat VII. ad Atticum. Est autem publica quaedam aeris alieni abolitio, & pecuniarum creditarum quasi condonatio. Meminit harum Cicero II. Officiorum, & Livius II. belli Macedonici, ut interpretis inscitiam jure mireris, qui hic *admirandas tabulas*, & *artificiose pictas*, intelligit per *tabulas novas.* Proscriptionis vero nomen a bellis civilibus initium ducit. nam in tumultu & dissensione civili, cujusmodi exstitere Marii & Sullae, Caesaris & Pompeii, qui consecuti victoriam erant, ii nomina eorum, qui fuisse diversarum partium putabantur, in tabulis descripta proponebant, constituitis praemiis, si quis eorum quemquam occidisset, bonis etiam proscriptorum publicatis atque hastae subiectis. Porro Sulla proscriptionis tabulas primus proposuit, isque non contentus in eos saevire, qui armis a se dissenserant, etiam quieti animi cives, propter pecuniae magni-

proscriptionem locupletium, magistratus, sacerdotia, rapinas, [a] *alia omnia*

VARIANTES LECTIONES.

a *aliaque* H.

NOTAE VARIORUM.

gnitudinem, proscriptorum numero adjecit, quemadmodum Valerius inquit. Postea obtinuit consuetudo, ut in exsilium ejecti, *proscripti* dicerentur. Ergo *polliceri Catilina proscriptionem locupletum*, nimirum ut illis interfectis, impetus in eorum bona fieret. RIV. Hanc lectionem, & scripturam, omnes codices typis excusi, & in pergameno descripti habent. Verum in uno MS. reperi: *Tum Catilina coepit polliceri tabulas novas.* quae lectio haud placet. C. POPMA. Liv. lib. XXXII. de Nabi Lacedaemoniorum praefecto, Corintho per Philoctetem Philippi Maced. praetorem tradita: *Concione deinde advocata rogationem promulgavit, unam de tabulis novis, alteram de agro viritim dividendo; duas faces novantibus res ad plebem in optimates accendendam.* Item lib. XLII. de altero quodam: *Confudit & miscuit omnia in Thessalia Perraebiaque spe novarum tabularum, ut manu debitorum obnoxia sibi optimates opprimeret.* De hac autem Catilinae pollicitatione exstat etiam apud Ciceronem II. Catil. *Quid enim, exspectas? an tabulas novas? Errant, qui istas a Catilina exspectant. Meo beneficio tabulae novae proferentur: verum auctionariae.* GRASW. Saepe de aere alieno creditoribus invitis relaxando, agitatum est in Republica Romana, quam legem Romani *Novas Tabulas* appellarunt, quam ut nemo unquam, nisi perturbandae Reipublicae cupidus promulgavit, sic optimus semper quisque, & ocii amantissimus, repudiavit. Sigon. I. de antiq. jure Civ. Rom. cap. 6. RUPERT.

TABULAS NOVAS] Tabulae novae sunt, quibus Catilina veteribus debitis deletis, proscriptionem bonorum novam suis popularibus proposuit. Cic. II. Invect. *Quid enim exspectas? bellum? quid ergo in vastatione omnium tuas possessiones sacrosanctas futuras putas? an tabulas novas?* In vet. Gloss. *Tabulae novae* exponuntur. χρεῶν ἀποκοπαί. quae inibi etiam *decisiones* vocantur. COLER. Χρεωκοπίαν καὶ σεισάχθειαν. Vide Petitum de Legibus Atticis. Idem de Nabide Livius. *Concione inde advocata, rogationem promulgavit, unam de* Tabulis novis, *alteram de* agro viritim dividendo: duas faces novantibus *res ad plebem in optimates accendendam* III. 3. Sic etiam Eumenes de Rege Perseo, XLII. 13. *Confudit & miscuit omnia in Thessalia Perraebiaque* spe novarum Tabularum," *ut manu debitorum obnoxia sibi optimates opprimeret.* Voce eleganter usus Seneca de Benef. I. 4. *probiberi posse rem perniciosissimam*, beneficiorum novas tabulas. Vide Cic. II. Catilin. §. 18. Themistius Orat. IX. pag. 205. ed. Petav. Ἀνῆκρυς τὰ Πλάτωνος τοῦ θεσπεσίου καὶ ἅ φησιν ἐκεῖνος προδεικνύναι τοὺς τυράννους ἐν τοῖς προοιμίοις, χρεῶν ἀποκοπὰς, γῆς ἀναδασμοὺς, τὴν ἐπὶ Κρόνου καὶ Ῥέας εὐδαιμονίαν, πικρὰ δελεάσματα τοῖς ὑπὸ τούτων ἁλισκομένοις. Confer etiam Plutarchum in Pericle, p. 156. Haec omnia enumerat Isocrates in Panath. p. 422. Οὐδεὶς ἂν ἐπιδείξειεν, οὔτε σφαγὰς ἀνόμους γεγενημένας, οὐδ᾽ ἁρπαγὰς χρημάτων, οὐδ᾽ αἰσχύνας γυναικῶν καὶ παίδων, ἀλλ᾽ οὐδὲ πολιτείας μεταβολὴν, οὐδὲ χρεῶν ἀποκοπὰς, οὐδὲ γῆς ἀναδασμόν. Et Demosthenes, περὶ τῶν πρὸς Ἀλεξανδ. συνθηκῶν p. 88. χρημάτων δημεύσεις, γῆς ἀναδασμοὶ, χρεῶν ἀποκοπαὶ, δούλων ἀπελευθερώσεις. Confer Josephum de B. Judaico II. 27. ubi hasce tabulas τὰ νεῦρα τῆς πόλεως vocat. WASSE.

PROSCRIPTIONEM LOCUPLETIUM] Cic. pro Domo sua: *At si hoc de me potuit, quem bonos, quem dignitas, quem causa, quem Respubl. tuebatur, cujus denique pecunia non expetebatur, cui nihil oberat, praeter conversionem status & inclinationem communium temporum: quid tandem futurum est iis, quorum vita remota ab honore populari, & ab hac illustri gratia est, pecuniae autem tantae sunt, ut eas nimium multi egentes, sumptuosi, nobiles concupiscant? Date hanc tribuno plebis licentiam, & intuemini paullisper animis juventutem, & eos maxime, qui imminere jam cupiditate videntur in tribuniciam potestatem: collegia, medius fidius, tribunorum plebis tota reperientur hoc jure firmato, quae coeant de hominum locupletissimorum bonis, praeda praesertim populari & spe largitionis oblata.* Ob haec pericula minime ex usu hominum locupletium est bella civilia oriri. Cic. lib. V. in Verr. *Apollonium, locupletissimum hominem, qui, si fugitivi bellum in Sicilia facerent, amplissimas fortunas amitteret, belli fugitivorum nomine, indicta causa, in vincula conjecit.* Item: *Praetermittam illud etiam, de quo antea dixi, fortunas ejus ita constitutas fuisse, familia, pecore, villis, pecuniis creditis, ut nemini minus expediret, ullum in Sicilia tumultum aut bellum commoveri.* Hinc & Tacitus IV. Hist. *Sed vobis maximum discri-*

nia quae bellum, atque lubido [a] *victorum fert:* praeterea, *esse in Hispania citeriore* [b] *Pisonem, in Mauritania cum exercitu* [c] *P. Sitium Nucerinum, consilii* [d] *sui participes: petere Consulatum C. Antonium, quem sibi conlegam fore speraret, hominem* [e] *& familiarem, & omnibus necessi-*

VARIANTES LECTIONES.

a *victoribus* A. C. *fert victori* D. b *dicebat Pisonem* A. B. C. G. c *P. Sitinium* H. P. *Sicium* I. delet *sitium* M. d *esse* K. e *praeterea petere* A. C. *ad hoc petere* B. K. *ad haec petere* H. f Abest & ab A. D. E. F. G. H. K.

NOTAE VARIORUM.

crimen, penes quos aurum & opes, praecipuae bellorum caussae. Contra inopia securos praestat. Tacitus ibidem: *Te securum reliquerat exsul pater, & divisa inter creditores bona, nondum honorum capax aetas: nihil quod ex te concupisceret Nero, nihil quod timeret.*

In dubiis tutum est inopem simulare tyranno.
Quanto igitur mundi dominis securior aevum
Verus pauper agit?

Ait Lucan. lib. VIII. Quod nusquam verius quam in bellis civilibus, sicut & indicat Tacitus Hist. II. ubi de Muciano haec refert: *Sed nihil aeque fatigabat, quam pecuniarum conquisitio: eos esse belli civilis nervos dictitans Mucianus, non jus, aut verum in cognitionibus, sed solum magnitudinem opum spectabat; passim delationes & locupletissimus quisque in praedam correpti.* GRASW.

MAGISTRATUS, SACERDOTIA] Tacit. IV. Histor. *Cum ex funere Reip. raptis consularibus spoliis, septuagies sestertio dignatus, & sacerdotio fulgens, innoxios pueros, illustres senes, conspicuas foeminas eadem ruina prosterneres.* GRASW.

RAPINAS, ALIA OMNIA, QUAE BELLUM ATQUE LUBIDO VICTORUM FERT] Tacitus in vita Julii Agricolae: *Classis Othoniana licenter vaga, dum Intemelios* (Liguriae pars est) *hostiliter populatur, matrem Agricolae in praediis suis interfecit; praediaque ipsa & magnam patrimonii partem diripuit; quae causa caedis fuerat.* GRASW.

ET ALIA OMNIA QUAE BELLUM ATQUE LUBIDO VICTORUM FERT] In manuscriptis est, *alia omnia*, omissa illa & copula. RIV.

PRAETEREA ESSE IN HISPANIA CITERIORE PISONEM DICEBAT, IN MAURITANIA CUM EXERCITU &c,] In manuscriptis atque aliis vetustioribus non est *dicebat*, & majore cum gratia abesse poterit, irrepsit autem ex glossa addita. RIV.

PISONEM ESSE] Superius dixit auctor eum interfectum, sed Catilina ignorabat: vel forsitan nondum interfectus erat. OMNIBONUS.

PETERE] Arond. *ad hoc praeterea p. ad hoc* ferri potest, sed libri tacent. *ad hoc p.* C. L. 1, 2. & Balliol. Markii λ. *praeterea* & Magd. & Jes. inepte. WASSE.

C. ANTONIUM] Hic C. Antonius fuit M. Antonii oratoris filius, ut ostendit Asconius: patruus autem M. Antonii, qui postea rempublicam evertit, quod testatur Cicero Phil. II. Is a M. Lucullo praetore damnatus, quod Graecos spoliasset, etiam postea a Gellio & Lentulo censoribus Senatu motus est. Deinde cum praeturam peteret, beneficio Ciceronis e postremo loco in tertium pervenit. Haec ex Cicerone de Petitione consulatus, & Asconio in oratione contra C. Antonium & L. Catilinam sumpsimus. Tandem reus factus a Caelio, quod conjurasset, damnatus est: etsi potius Macedonia provincia male administrata, quam conjurationis crimen, causa damnationis fuit. Cicero pro L. Flacco, pro Domo sua ad Pontifices, & pro M. Caelio, & Dion lib. XXXVIII. CASTILION. Conscium fuisse C. Antonium conjurationis, tum quidem pro certo creditum fuit. vid. Cicero pro Murena cap. 24. pro L. Flacco cap. 38. pro Sextio cap. 3, 4. Manut. in Orat. Tom. III. Parte I. pag. 87. b. Hoc nomine a M. Coelio postea est accusatus majestatis, & peractus. Cicero pro Coelio c. 19. multa in Rep. fuisse molitum ostendit. Idem in Pison. c. 2. 24. & Orat. contra Anton. & Catil. & inibi Asconius. BROUKH.

QUEM SIBI CONLEGAM FORE SPERARET] Putide inculcatae videri queant voces istae quinque cum mox sequatur; *cum eo se consulem initium agendi facturum;* & vero, diu est, quod ad cloacam maximam abegerint Suspiciones nostrae. GRUT. Manasse haec a benignitate scribarum, verisimile mihi videtur cum Grutero. RUPERT.

ET OMNIBUS NECESSITUDINIBUS] Quidam, *& omnibus necessitatibus*, emendarunt. Codices mei in membrana descripti, priorem lectionem retinent, & infra: *neve nobis eam necessitudinem imponatis*,

proscriptionem locupletium, magistratus, sacerdotia, rapinas, [a] *alia omnia*

VARIANTES LECTIONES.

a *aliaque* H.

NOTAE VARIORUM.

gnitudinem, proscriptorum numero adjecit, quemadmodum Valerius inquit. Postea obtinuit consuetudo, ut in exsilium ejecti, *proscripti* dicerentur. Ergo *polliceri Catilina proscriptionem locupletum*, nimirum ut illis interfectis, impetus in eorum bona fieret. Riv. Hanc lectionem, & scripturam, omnes codices typis excusi, & in pergameno descripti habent. Verum in uno MS. reperi: *Tum Catilina coepit polliceri tabulas novas.* quae lectio haud placet. C. Popma. Liv. lib. XXXII. de Nabi Lacedaemoniorum praefecto, Corintho per Philoctetem Philippi Maced. praetorem tradita: *Concione deinde advocata rogationem promulgavit, unam de tabulis novis, alteram de agro viritim dividendo; duas faces novantibus res ad plebem in optimates accendendam.* Item lib. XLII. de altero quodam: *Confudit & miscuit omnia in Thessalia Perraebiaque spe novarum tabularum, ut manu debitorum obnoxia sibi optimates opprimeret.* De hac autem Catilinae pollicitatione exstat etiam apud Ciceronem II. Catil. *Quid enim, exspectas? an tabulas novas? Errant, qui istas a Catilina exspectant. Meo beneficio tabulae novae proferentur: verum auctionariae.* Grasw. Saepe de aere alieno creditoribus invitis relaxando, agitatum est in Republica Romana, quam legem Romani *Novas Tabulas* appellarunt, quam ut nemo unquam, nisi perturbandae Reipublicae cupidus promulgavit, sic optimus semper quisque, & ocii amantissimus, repudiavit. Sigon. I. de antiq. jure Civ. Rom. cap. 6. Rupert.

Tabulas novas] Tabulae novae sunt, quibus Catilina veteribus debitis deletis, proscriptionem bonorum novam suis popularibus proposuit. Cic. II. Invect. *Quid enim exspectas? bellum? quid ergo in vastatione omnium tuas possessiones sacrosanctas futuras putas? an tabulas novas?* In vet. Gloss. *Tabulae novae* exponuntur. χρεῶν ἀποκοπαί. quae inibi etiam *decisiones* vocantur. Coler. Χρεωκοπίαν καὶ σεισάχθειαν. Vide Petitum de Legibus Atticis. Idem de Nabide Livius. *Concione inde advocata, rogationem promulgavit, unam de* Tabulis novis, *alteram de* agro viritim dividendo: duas faces novantibus *res ad plebem in optimates accendendam* III. 3. Sic etiam Eumenes de Rege Perseo, XLII. 13. *Confudit & miscuit omnia in Thessalia Perraebiaque* spe novarum Tabularum, "*ut manu debitorum obnoxia sibi optimates opprimeret.*" Voce eleganter usus Seneca de Benef. I. 4. *probiberi posse rem perniciosissimam, beneficiorum novas tabulas.* Vide Cic. II. Catilin. §. 18. Themistius Orat. IX. pag. 205. ed. Petav. Ἀνῆκρυς τὰ Πλάτωνος τοῦ θεσπεσίου καὶ ἅ φησιν ἐκεῖνος προδεικνύναι τοὺς τυράννους ἐν τοῖς προοιμίοις, χρεῶν ἀποκοπὰς, γῆς ἀναδασμοὺς, τὴν ἐπὶ Κρόνου καὶ Ῥέας εὐδαιμονίαν, πικρὰ δελεάσματα τοῖς ὑπὸ τούτων ἁλισκομένοις. Confer etiam Plutarchum in Pericle, p. 156. Haec omnia enumerat Isocrates in Panath. p. 422. Οὐδεὶς ἂν ἐπιδείξειεν, οὔτε σφαγὰς ἀνόμους γεγενημένας, οὐδ᾽ ἁρπαγὰς χρημάτων, οὐδ᾽ αἰσχύνας γυναικῶν καὶ παίδων, ἀλλ᾽ οὐδὲ πολιτείας μεταβολὴν, οὐδὲ χρεῶν ἀποκοπὰς, οὐδὲ γῆς ἀναδασμόν. Et Demosthenes, περὶ τῶν πρὸς Ἀλεξανδ. συνθηκῶν p. 88. χρημάτων δημεύσεις, γῆς ἀναδασμοὶ, χρεῶν ἀποκοπαὶ, δούλων ἀπελευθερώσεις. Confer Josephum de B. Judaico II. 27. ubi hasce tabulas τὰ νεῦρα τῆς πόλεως vocat. Wasse.

Proscriptionem locupletium] Cic. pro Domo sua: *At si boc de me potuit, quem bonos, quem dignitas, quem causa, quem Respubl. tuebatur, cujus denique pecunia non expetebatur, cui nihil oberat, praeter conversionem status & inclinationem communium temporum: quid tandem futurum est iis, quorum vita remota ab bonore populari, & ab hac illustri gratia est, pecuniae autem tantae sunt, ut eas nimium multi egentes, sumptuosi, nobiles concupiscant? Date hanc tribuno plebis licentiam, & intuemini paullisper animis juventutem, & eos maxime, qui imminere jam cupiditate videntur in tribuniciam potestatem: collegia, medius fidius, tribunorum plebis tota reperientur boc jure firmato, quae coeant de hominum locupletissimorum bonis, praeda praesertim populari & spe largitionis oblata.* Ob haec pericula minime ex usu hominum locupletium est bella civilia oriri. Cic. lib. V. in Verr. *Apollonium, locupletissimum hominem, qui, si fugitivi bellum in Sicilia facerent, amplissimas fortunas amitteret, belli fugitivorum nomine, indicta causa, in vincula conjecit.* Item: *Praetermittam illud etiam, de quo antea dixi, fortunas ejus ita constitutas fuisse, familia, pecore, villis, pecuniis creditis, ut nemini minus expediret, ullum in Sicilia tumultum aut bellum commoveri.* Hinc & Tacitus IV. Hist. *Sed vobis maximum discri-*

nia quae bellum, atque lubido [a] *victorum fert:* praeterea, *esse in Hispania citeriore* [b] *Pisonem, in Mauritania cum exercitu* [c] *P. Sitium Nucerinum, consilii* [d] *sui participes: petere Consulatum C. Antonium, quem sibi conlegam fore speraret, hominem* [e] *& familiarem, & omnibus necessi-*

VARIANTES LECTIONES.

a *victoribus* A. C. *fert victori* D. b *dicebat Pisonem* A. B. C. G. c *P. Sitinium* H. P. *Sicium* I. delet *sitium* M. d *esse* K. e *praeterea petere* A. C. *ad hoc petere* B. K. *ad haec petere* H. f Abest & ab A. D. E. F. G. H. K.

NOTAE VARIORUM.

crimen, penes quos aurum & opes, praecipuae bellorum caussae. Contra inopia securos praestat. Tacitus ibidem: *Te securum reliquerat exsul pater, & divisa inter creditores bona, nondum honorum capax aetas: nihil quod ex te concupisceret Nero, nihil quod timeret.*

In dubiis tutum est inopem simulare tyranno.
Quanto igitur mundi dominis securior aevum
Verus pauper agit?

Ait Lucan. lib. VIII. Quod nusquam verius quam in bellis civilibus, sicut & indicat Tacitus Hist. II. ubi de Muciano haec refert: *Sed nihil aeque fatigabat, quam pecuniarum conquisitio: eos esse belli civilis nervos dictitans Mucianus, non jus, aut verum in cognitionibus, sed solum magnitudinem opum spectabat; passim delationes & locupletissimus quisque in praedam correpti.* GRASW.

MAGISTRATUS, SACERDOTIA] Tacit. IV. Histor. *Cum ex funere Reip. raptis consularibus spoliis, septuagies sestertio dignatus, & sacerdotio fulgens, innoxios pueros, illustres senes, conspicuas foeminas eadem ruina prosterneres.* GRASW.

RAPINAS, ALIA OMNIA, QUAE BELLUM ATQUE LUBIDO VICTORUM FERT] Tacitus in vita Julii Agricolae: *Classis Othoniana licenter vaga, dum Intemelios* (Liguriae pars est) *hostiliter populatur, matrem Agricolae in praediis suis interfecit; praediaque ipsa & magnam patrimonii partem diripuit; quae causa caedis fuerat.* GRASW.

ET ALIA OMNIA QUAE BELLUM ATQUE LUBIDO VICTORUM FERT] In manuscriptis est, *alia omnia*, omissa illa & copula. RIV.

PRAETEREA ESSE IN HISPANIA CITERIORE PISONEM DICEBAT, IN MAURITANIA CUM EXERCITU &c,] In manuscriptis atque aliis vetustioribus non est *dicebat*, & majore cum gratia abesse poterit, irrepsit autem ex glossa addita. RIV.

PISONEM ESSE] Superius dixit auctor eum interfectum, sed Catilina ignorabat: vel forsitan nondum interfectus erat. OMNIBONUS.

PETERE] Arond. *ad hoc praeterea p. ad hoc* ferri potest, sed libri tacent. *ad hoc p.* C. L. 1, 2. & Balliol. Markii λ. *praeterea* & Magd. & Jes. inepte. WASSE.

C. ANTONIUM] Hic C. Antonius fuit M. Antonii oratoris filius, ut ostendit Asconius: patruus autem M. Antonii, qui postea rempublicam evertit, quod testatur Cicero Phil. II. Is a M. Lucullo praetore damnatus, quod Graecos spoliasset, etiam postea a Gellio & Lentulo censoribus Senatu motus est. Deinde cum praeturam peteret, beneficio Ciceronis e postremo loco in tertium pervenit. Haec ex Cicerone de Petitione consulatus, & Asconio in oratione contra C. Antonium & L. Catilinam sumpsimus. Tandem reus factus a Caelio, quod conjurasset, damnatus est: etsi potius Macedonia provincia male administrata, quam conjurationis crimen, causa damnationis fuit. Cicero pro L. Flacco, pro Domo sua ad Pontifices, & pro M. Caelio, & Dion lib. XXXVIII. CASTILION. Conscium fuisse C. Antonium conjurationis, tum quidem pro certo creditum fuit. vid. Cicero pro Murena cap. 24. pro L. Flacco cap. 38. pro Sextio cap. 3, 4. Manut. in Orat. Tom. III. Parte I. pag. 87. b. Hoc nomine a M. Coelio postea est accusatus majestatis, & peractus. Cicero pro Coelio c. 19. multa in Rep. fuisse molitum ostendit. Idem in Pison. c. 2. 24. & Orat. contra Anton. & Catil. & inibi Asconius. BROUKH.

QUEM SIBI CONLEGAM FORE SPERARET] Putide inculcatae videri queant voces istae quinque cum mox sequatur; *cum eo se consulem initium agendi facturum;* & vero, diu est, quod ad cloacam maximam abegerint Suspiciones nostrae. GRUT. Manasse haec a benignitate scribarum, verisimile mihi videtur cum Grutero. RUPERT.

ET OMNIBUS NECESSITUDINIBUS] Quidam. *& omnibus necessitatibus*, emendarunt. Codices mei in membrana descripti, priorem lectionem retinent, & infra: *neve nobis eam necessitudinem imponatis,*

necessitudinibus circumventum: cum eo [a] *se Consulem initium* [b] *agendi facturum.* [c] Ad hoc maledictis [d] increpabat omnis bonos: suorum unumquemque nominans, *laudare*, [e] *admonere alium egestatis, alium cupiditatis suae, complures periculi, aut ignominiae, multos victoriae Sullanae, quibus ea praedae fuerat.* Postquam omnium animos alacris videt; cohortatus, ut petitionem suam curae haberent, conventum dimisit.

XXIII. Fuere

VARIANTES LECTIONES.

a *Consule se* H. *se consule* K *consule initium agendi* L. M. b *agendi belli* A. H. *belli agendi* C. c *Ad haec* H. N *se initium consule* N. d *increpat* N. e *admonebat* A.B.C.D.E.F.G.H.I.K.L.

NOTAE VARIORUM.

natis, & in Jugurthino: *Coactus rerum necessitudine statuit armis contendere*, & iterum: *simul nobis demeres acerbam necessitudinem, pariter & te errantem, & illum sceleratissimum persequi.* C. Popma. C. Antonium, quem sibi collegam fore speraret, hominem & familiarem & omnibus necessitudinibus circumventum. Quem innuit Cicero pro Muraena: *Catilinam inflatum cum spe militum, tum collegae mei, quemadmodum dicebat ipse, promissis.* Iterum pro Sextio: *Atque ego de Antonio nihil dico, praeter unum: nunquam illum in illo summo timore ac periculo civitatis, neque communem metum omnium, neque propriam nonnullorum de ipso suspicionem, aut inficiando tollere, aut dissimulando sedare voluisse. In quo collega sustinendo atque moderando, meam in illum indulgentiam, conjunctam cum summa custodia Reipublicae, laudare vere solebatis.* Grasw.

Cum eo se consule initium agendi belli facturum] Sic & Aldinum exemplar. Merseburgense habet in spatio, *agendi*, supple *bellum*. Verum in ceteris manuscriptis non est, *belli*, ac neque sensus ipse, neque Latinitatis ratio patitur, ut addatur, nisi quis legere malit, *initium belli facturum*, ut omittatur, *agendi*, quomodo exemplar habet Beroaldinum, nam inferius quoque, *Qui initium belli facerent*, inquit. Sed & Caesar: *Omnibus pollicitationibus ac praemiis deposcunt, qui belli initium faciant.* Hoc loco etiam *se consulem* habent codices in membrana descripti, (*se Consulem* L 2. *se ante Consulem* B. Pub.) casu accusativo, consentientibus impressis quibusdam, quod non sane displicet. Riv. *Cum eo consule se.* Nonnulli scripti libri: *Cum eo consulem se initium agendi facturum.* Alii: cum *eo consule se initium agendi bellum facturum* (ut Ball. Bigb.) *Alii, cum* eo se consulem initium *agendi bellum facturum.* C. Popma. Pal. quarto abest vox *se.* habetque *consule*, contra editiones priores & quam extrusit Laetus, contra Pal. pr. sec. ac Com. nostrum, nam ceteri sane omnes, *cum eo se consule initium.* quod non probo; cum a libris illis antiquioribus videam stantes Carrionis membranas & Bongarsii, posset tamen ferri & altera, si rescriberetur, *cum eo, se Consule, initium agendi futurum*, sed ne quid mentiar; puto illud *agendi*, a mala manu, certe superfluit, adjectumque ei praeterea in MSS. posterioribus, *agendi belli.* Grut.

Adhaec maledictis] Quamquam eodem modo Aldinum quoque exemplar, tamen rectius in manuscriptis, *Ad hoc*, nam sic fere Sallustius alias: nec aliter Tacitus. Riv. *Ad. h. mal. increpabat.* Mallem *increpare*, eo magis quod inciderim in membranis qui praeferrent *increpat.* Grut. Curtius lib. VIII. *Hermolao parricidarum supplicia non probari, cum eadem ipse meruit, minime hercule admiror. Nam cum Parmenionem & Philotam laudat, suae servit causae.* Grasw. *Increpare* Groslotius Centur. Goldast. pag. 352. Broukh.

Suorum unumquemque nominans, laudare, admonere alium egestatis, alium cupiditatis suae] Perperam Gymnicus, *admonebat*: quamquam sic in aliis quoque est, irrepsit autem ex Glossa. Mecum facit exemplar Venetum, Schurrerianum, alia pleraque. Riv. De hac formula vide Quintil. Inst. IX. 3. Priscian. pag. 1178. cum edd. facit. *Cup. suae.* Abest pronomen Arondel. *suae cupid.* Balliol. Wasse.

Unumquemque nominans, laudare] Vide notam ad cap. 59. Rupert.

Multos Sullanae victoriae] Manuscripta, *multos victoriae Sullanae*, ut adjectivum sequatur. Paullo post: *conventum dimisit*, nam ita codices in membrana descripti. Riv.

Ut petitionem suam curae haberent] Sic Tullius petitionem Plancii se juvisse ait in Oratione pro Plancio: *Aliquid praeterea (timide dico, sed tamen dicendum est, non enim opibus, non invi-*

diosa

XXIII. Fuere ea tempestate, qui dicerent, Catilinam, oratione habita, cum ad jusjurandum populares [a] sceleris sui [a] adi-

VARIANTES LECTIONES.

a *conscios sceleris sui* C. D. G. H. *socios sceleris sui* M.

NOTAE VARIORUM.

diosa gratia, non potentia vix ferenda, sed commemoratione beneficii, sed misericordia, sed precibus) aliquid attulimus etiam nos: appellavi populum, tribubus submisi me & supplicavi: ultro mehercule se mihi etiam offerentes, ultro pollicentes rogavi. Grasw.

Cum ad jusjurandum populares sui sceleris adigeret] Ecce hic religionem vinculum sceleris: alias verum, quod Seneca Epist. XCV. *Primum militiae vinculum est religio & signorum amor, & deserendi nefas: tunc deinde facile caetera exiguntur mandanturque per jusjurandum adactis.* Grasw.

Populares] Populares sunt ejusdem populi, factionis, sectae. Seneca I. de Beata vita XII. *Invitis hoc nostris popularibus dicam.* Noster iterum: *Quod factum populares conjurationes concussit.* Lips. ad d. loc. Senec. Rupert.

Adigeret] Ante erat, *addiceret*, meus liber *adiceret*. *Populares* vero *conjurationis* dixit infra bis. Donat. in Phorm. *Populares sui sceleris. Sallustius.* Ciacc. Praepositio, *ad*, abundare videtur. Nam *adigere*, seu *adicere jusjurandum*, dici solere ex Livio, Caesare, & aliis ostendimus in notis ad Caesarem. Ursin. *Adigere jusjurandum* in Pandectis Florentinis multis locis, sed fere corruptum in *adicere*, nota affinitate literarum c. & g. Sic quoque fuit hic in Thosano. Palm. MSS. fere, *adiceret*; unde natum illud mediae aetatis, *addiceret*, porro qui heic omnino requirunt, tollunt praepositionem *ad*, non video cur id fieri debeat, libris invitis. Grut. Ita in quibusdam exemplaribus, quae inspexit Torrentius, *addiceret.* Nam ex hac lectione confirmat Horat. lib. I. Epist. I. vs. 14. ubi & addocet, *Nonium addictum exponere* pro *devotum* sive *obnoxium*. Cicero pro Coelio: *Hunc addictum, deditum, obstrictum tibi habebis.* Item II. Tuscul. *Qui certis quibusdam destinatisque sententiis, quasi addicti & consecrati sunt.* Rupert. Gellius IV. 20. *Censor* adigebat *de uxoribus* solemne jusjurandum: *verba ita erant concepta.* & VII. 18. *hos priusquam proficiscerentur* jusjurandum adegit, *redituros esse in castra Poenica, si Romani captivos non permutarent*: & Tacitus H. IV. 15. *Magno cum assensu auditus, barbaro ritu, & patriis* exsecrationibus, *universos* adigit. Ulpian. in L. adoptivum D. de in jus vocando. *Sed si* jusjurandum adegi, *ne uxorem ducat*: tamen Seneca de Vita beata cap. 15. ad *hoc* sacramentum adacti *sumus*. Gloss. Reg. cod. addiceret i. e. *advocaret*. *Adiceret* Markii λ. & in γ. erasa voce substituit prima manus *addiceret*. quemadmodum habent Arond. L 1. 3. Reg. Venetae. Martin. Sed L 2. *adjiceret*. Oxonienses *adigeret*. & in Pemb. fuisse primitus suspicor, sed ex eo postea factum *adiceret*. quod etiam exhibet B. Pub. Wasse.

Populares sui sceleris] Donatus ad Phorm. II. 1. & Eugraphius ibid. qui etiam *adageret*. Broukh.

Humani corporis sanguinem, vino permistum, in pateris circumtulisse] Hac de re Florus libr. IV. cap. 1. *Additum est pignus conjurationis sanguis humanus, quem circumlatum pateris bibere, summum nefas, nisi amplius esset, propter quod biberunt.* A. Manut. Tacit. in Nerone: *Mos est regibus, quoties societatem ineunt, implicare dexteras, pollicesque inter se vincire, nodoque perstringere, ubi mox sanguis in extremos artus suffuderit, levi ictu cruorem eliciunt, atque invicem lambunt.* Qui mos proprius Scytharum fuit, ut notat doctiss. Lipsius ad Cornelium, quem si doceri vis, legas. Illius tamen dictis adde, si placet, Herodotum lib. IV. Plutarch. Florum lib. IV. cap. 1. Solinum cap. 25. Minutius in Octavio: *Et quod Saturni filio dignum est, mali & noxii hominis sanguine saginatum, ipsum credo docuisse sanguinis foedere conjurare Catilinam, & Bellonam servum suum haustu humani cruoris imbuere.* Huc & illud pertinet, quod scribit eruditissimus Virgilii interpres ad II. Georg. Junius Philargyrius: *Aufidius Modestinus legisse se affirmabat hunc morem esse Dacorum, ut cum ad bella proficiscerentur, non prius rem capesserent, quam de Istro certum modum haurientes ore in modum sacri vini jurarent, non se ad patriae sedem regressuros, nisi hostibus caesis. Et idcirco Virgilium familiari sibi hypallage usum, dixisse Istrum conjuratum, apud quem Daci conjurare consueverunt.* In quibus verbis aliquando putabam legi debere: *In modum sacramenti*, vel *exsecramenti*. Qua voce & Tertullianum uti facio ex lib. veteri Modii, in Apologetico: *Satanam principem hujus mali generis proinde de propria conscientia animam eadem exsecramenti voce pronunciat*, vulgo editur: *eadem ex sacramenti.* Coler. Mos hic a Scythis,

a adigeret, humani corporis sanguinem vino permistum in pateris circumtu-

NOTAE VARIORUM.

a *addiceret* B. F. *adiceret* D. E. G. H. I. K. L. N. *aduceret* M.

VARIANTES LECTIONES.

Mela lib. II. cap. I. *Ne foedera quidem incruenta sunt, sauciant se qui paciscuntur, exemtumque sanguinem ubi permiscuere degustant. Id putant mansurae fidei pignus certissimum.* Solinus cap. XX. *Haustu mutui sanguinis foedus sanciunt, non suo tantum more, sed & Medorum quoque usurpata disciplina.* Herodotus lib. I. Ὅρκια δὲ ποιέεται ταῦτα τὰ ἔθνεα τά περ Ἕλληνες καὶ πρὸς τούτοισι, ἐπεὰν τοὺς βραχίονας ἐπιτάμωνται, ἐς τὴν ὁμοχροίην, τὸ αἷμα ἀναλείχουσι ἀλλήλων. Veteres sanguine permixtam potionem *Assiratum* dixerunt teste Festo, quod iis *Assir* sanguinem notet. Glossae: *Assir*, αἷμα. Eo utitur Cato de Re rustica cap.33. *Daps Jovi Assir a pecu in urna vini caste profanato sine contagione.* Recte autem ait Sallustius Catilinam, *humani corporis sanguinem circumtulisse.* Caesum enim puerum memorat Dio, superque ejus viscera juramentum conceptum. Verba haec sunt: Καὶ ἐς ἀθεμίστων ὁρκωμοσιῶν ἀνάγκην προσήγαγε. Παῖδα γάρ τινα καταθύσας, ἐπὶ τῶν σπλάγχνων αὐτοῦ τὰ ὅρκια ποιήσας, ἔπειτα ἐσπλάγχνευσεν αὐτὰ τῶν ἄλλων. Ut autem foedera Romani jungebant caesa porca, non sine exsecratione, ita Graeci tauro, capro, aut ariete: de tauro habes apud AEschylum

Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβαις.

Ἄνδρες γὰρ ἑπτὰ θούριοι λοχαγέται
Ταυροσφαγοῦντες ἐς μελάνδετον σάκος,
Καὶ θιγγάνοντες χερσὶ ταυρείου φόνου,
Ἄρην, Ἐνυώ, καὶ φιλαίματον φόβον
Ὁρκωμότησαν, ἢ πόλει κατασκαφὰς
Θέντες, λαπάξειν ἄστυ Καδμείων βίᾳ,
Ἢ γῆν θανόντες τήνδε φυράσειν φόνῳ.

De apro Pausanias lib. I. Ἐπὶ κάπρου κατόμνυσθαι τομίων, μηδὲν εἰς τὸν Ὀλυμπίων ἀγῶνα ἔσεσθαι παρ' αὐτῶν κακούργημα. Rite autem sanguinem degustabant, quo plus posset exsecratio; sic apud Maronem Dido cum AEneae imprecata esset:

At bello audacis populi vexatus & armis,
Finibus extorris, complexu avulsus Iuli,
Auxilia imploret, videatque indigna suorum
Funera, nec cum se sub leges pacis iniquae
Tradiderit, regno aut optata luce fruatur:
Sed cadat ante diem, mediaque inhumatus arena.

Adjungit tandem:

Haec precor, hanc vocem extremam cum sanguine fundo.

Ad sanguinem istum alludit Tertullianus Apolog. *Nescio quid & sub Catilina tale degustatum est.* Et Minutius Felix Octavio: *Hodieque ab ipsis Latiaris Jupiter homicidio colitur, & quod Saturni filio dignum est, mali & noxii hominis sanguine saginatur. Ipsum credo docuisse sanguinis foedere conjurare Catilinam.* Vide Statium V. Thebaid. ubi *in sanguine vivo Conjurant matres*, & foedus interfecti infantis sanguine sanciunt. PUTSCH. Non eos quidem improbo qui multa heic cumulant exempla nationum, foedera sancientium sanguine; tantum dico, alio fini factum a Catilina, alii enim nihil se peccare putabant interfecto aliquo, cujus cruorem haurirent; at istud conjuratis pro scelestissimo erat, eoque crimine capitis incurrerant noxiam: itaque excogitatum potissimum ipsis, ne possent fallere. Videantur Discursus mei, ad locum Taciti lib. IV. Hist. *Occisis legatis, quo minore spe veniae cresceret vinculum sceleris.* GRUTER. Sic Florus lib. IV. cap. I. *Additum est pignus conjurationis sanguis humanus, quem circumlatum pateris bibere: summum nefas, nisi amplius esset, propter quod biberunt.* Sic Thucyd. lib. III. Καὶ τὰς ἐς σφᾶς αὐτοὺς πίστεις οὐ τῷ θείῳ νόμῳ μᾶλλον ἐκρατύνοντο, ἢ τῷ κοινῇ τι παρανομῆσαι. *Nec tam jurisjurandi interposita religione, quam scelerum quae simul patrabant communicatione, fidem inter sese confirmabant.* Polyb. lib. I. Μάθως δὲ καὶ Σπένδιος, καὶ Αὐτάριτος φοβηθέντες μὴ τῷ τοιούτῳ τρόπῳ ψυχαγωγηθέντες ὁρμήσωσι πρὸς τὴν ὑποδεικνυμένην ἀσφάλειαν οἵ τε Λίβυες, καὶ τὸ τῶν μισθοφόρων πλῆθος, ἐβουλεύοντο πῶς ἂν καινοτομήσαντές τι τῶν πρὸς ἀσέβειαν εἰς τέλος ἀποθηριώσαιεν τὰ πλήθη πρὸς τοὺς Καρχηδονίους. *Matho vero, Spendiusque, & Autaritus, veriti, ne & Afri, & pars magna mercenariorum ea arte deliniti, ostensam sibi impunitatem cupide amplecterentur; habito concilio deliberant, qui possent aliquo insigni ad impietatem facinore edito multitudinem adversus Carthaginenses penitus efferare.* Id autem facinus mox ibidem pluribus describit. Οἱ δὲ περὶ τὸν Μάθω καὶ Σπένδιον ὑπολαμβάνοντες, τάχιστ' ἂν οὕτως ἐκκαυθῆναι τὸν πόλεμον, εἰ παράνομόν τι πράξειαν καὶ παράσπονδον, συνήργουν ταῖς τῶν ὄχλων ἀπονοίαις. καὶ τὴν μὲν ἀποσκευὴν τῶν Καρχηδονίων ἅμα τοῖς χρήμασι διήρπαζον· τὸν δὲ Γέσκωνα καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ δήσαντες ὑβριστικῶς, εἰς φυλακὴν παρεδίδοσαν, καὶ τὸ λοιπὸν ἐπολέμουν ἤδη φανερῶς πρὸς τοὺς Καρχηδονίους, συνωμοσίας ἀσεβεῖς καὶ παρὰ τὰ κοινὰ τῶν ἀνθρώπων ἔθη ποιησάμενοι. *At Matho & Spendius ita facillime rati accensum iri bellum, si contra jus atque foedus aliquid facerent,* mul-

tulisse; inde, cum post exsecrationem omnes degustavissent, sicuti [a] in solemnibus

VARIANTES LECTIONES.

a *in solemnitatibus sacris* F. *in s. s. consuevit* (deleto *fieri*) *fertur aperuisse* N.

NOTAE VARIORUM.

multitudinis perditam audaciam adjuvabant. Igitur supellectilem Carthaginensium una cum pecuniis diripiunt: Gesionem & ejus comites contumeliose vinctos in carcerem condi imperant. Atque ita conjuratione impia & contra jus gentium inita palam cum Carthaginensibus bellum faciunt. Simile illud est Taciti lib. IV. Histor. *Illuc commeantium centurionum militumque emebantur animi: ut (flagitium incognitum) Romani exercitus in externa verba jurarent, pignusque tanti sceleris nece aut vinculis legatorum daretur.* Ibidem: *Valentinus ac Tutor in arma Treveros retrahunt, occisis Herennio ac Numisio legatis, quo minore spe veniae cresceret vinculum sceleris. Hoc* nempe *fuit impii belli sacramentum.* Quomodo & Florus lib. III. c. 18. loquitur de Asculanis. GRASW. Hanc rem tangere videtur Cic. Orat. I. in Catil. ut male fortasse fictum putet auctor ad invidiam Consulis leniundam. *Quoties jam tibi extorta est sica ista de manibus? quoties vero excidit casu aliquo, & elapsa est? tamen ea carere diutius non potes: quae quidem quibus abs te* initiata sacris, *ac* DEVOTA *sit, nescio, quod eam necesse putas Consulis in corpore defigere.* & II. §. 14. *Cum Aquilam illam argenteam, cui ille etiam* sacrarium sceleris *domi suae fecerat, scirem esse praemissam:* Adi etiam Sidonium II. Ep. II. 2. Lactantius ad Statium Theb. V. 159. *Plenum humani sanguinis poculum circumtulisse, & sic omnes contra salutem patriae degustasse.* Conferantur denique Nicetas Choniates lib. II. pag. 444. Suidas in Λάχιος Σέργ. Lucius Florus IV. I. Plutarchus in Poplicola. WASSE.

VINO PERMIXTUM] Puto & hoc peregrini moris fuisse, ut foederis sanciendi vinum alter alteri propinaret. Exempla hujus rei posterioribus etiam temporibus suppeditant, apud Paullum Diaconum de rebus gestis Longobardorum. Sane apud Homerum Odyss. γ. vini meri poculum epotum foedus confirmat:

Οἶνον δ' ἐκ κρητῆρος ἀφυσσάμενοι δεπάεσσιν.

COLER.

IN PATERIS CIRCUMTULISSE] V. C. non habet praepositionem, *in*, quae sane videtur recte abesse. CIACCON. & URSIN. Paterae enim usus in sacris. Et volebat simile hoc esse jusjurandum sacris sollennibus Catilina. Festus in Schedis: *Pateram perplovere in sacris, cum dicitur, significat pertusam esse.* Isidor. lib. XX. cap. 5. *Paterae phialae sunt, dictae vel quod in ipsis potare solemus; vel quod patentes sunt, dispansisque labris.* Glossae quoque consentiunt, in quibus scriptum: *patera* φιάλη. & alibi: φιάλη, *patera, fiala.* Posterioribus & barbaris patera *schala* dicitur. Diaconus de Rebus gestis Longobardorum lib. I. cap. 28. *In eo proelio Aboin Cunimundum occidit, caputque illius sublatum ad bibendum ex eo poculo fecit, quod genus poculi apud eos Schala dicitur, lingua vero Latina patera vocatur.* Sed haec vox pro monstro haberi non debet, siquidem ejus meminit Isidorus lib. XX. cap. 5. *Calices & calathi & schalae poculorum genera.* Illud vero notatu dignum Calvariam dictam fuisse Schalam. Nam & Calvaria apud vetustissimos vas potorium fuit. Gellius lib. XXX. *Calvariaeque ejus ipsum ossum expurgaverunt inauraveruntque.* Quae verba Priscianus citat lib. VII. nisi ibi tamen potius legendum Caelius. Sic enim scribit Caper, vetustissimus Grammaticus, in libello de Orthographia: *Passaniem vel canon, licet Caelius & Varro Calvariam dicant.* Porro de Calvaria sic scribit vetus Scholiastes Juvenalis ad illum versum:

Quassatum & rupto poscentem sulphura vitro.

Ubi inquit vetus interpres: *ut solent in urbe calices fractos sive calvariolas componere.* COLER. Pateris in sacris Romanos usos ubique obvium, & discimus ex Varron. de L. Lat. l. IV. cujus verba adscribam: *Praeterea in poculis erant paterae, eo quod pateant, Latine ita dictae. Hisce etiam nunc in publico convivio, antiquitatis retinendae caussa, cum magistri fiunt, potio circumfertur, & in sacrificando Deis, hoc poculo magistratus dat Deo vinum.* Miror quid Colero in mentem venerit, existimanti *calvariam* idem esse cum patera, cum sit τὸ κρανίον. Cn. Gellii historici vetustissimi verba, quae pro se adducit, omnino aliud significant, commemoratione horrendi facinoris crudelissimi tyranni, cui similia in historia Gothica legimus; sed pergit idem, & Caelii nomen pro C. Gellii substituere conatur, ignorans scilicet, eundem hunc Gellium, ab Agellio in noctibus Atticis, Macrobio, Charisio, Prisciano, aliisque passim citari. Verba quae producit corruptissima, eum magis convincent, si sic emendata ex scripto legeris: *Calva vocatur* κρανίον, *licet Caelius & Varro calvariam dicant, nam calvariae plurale est; calvae ossa, quae sunt & singulariter calva.* PUTSCH.

CIRCUMTULISSE] Et hoc verbum ad sacra pertinet, de quo vide Non. Marcell. Servium ad VI. AEneid. COLER.

POST EXSECRATIONEM] Turneb. lib. II. Advers.

bus ſacris fieri conſuevit,[a] aperuiſſe conſilium ſuum, atque eo [b]dictitare feciſſe, quo

VARIANTES LECTIONES

a *dicitur aper.* D. E. *a. c. dicitur.* deleto *ſuum* M. b *dictam rem* C. F. *dictatam rem* I. *dictitante* K.

NOTAE VARIORUM.

verſ. c. 10. COLER. Hoc eſt devotionem. Ita Juſtinus lib. III. c. 4. §. 1. *Graviſſima ſe execratione obſtrinxerint.* Plane geminum factum Apollodori obſervo apud Diod. Sic. in Exc. Peireſc. p. 265. Poſſem vero hic ambitioſus eſſe in enarrandis ritibus variarum gentium, circa ſanctionem foederum: Sed ſatis habeo explicaſſe auctorem noſtrum. Indicat, in ſolennibus ſacris, deguſtaſſe veteres ſanguinem. Hujuſmodi cruenta potio *Aſſiratum* iis dicta, quoniam *Aſſer*, ſanguis, ut ajunt Gloſſae. *Feſtum* ita capio: *Aſſiratum apud antiquos dicebatur genus quoddam potionis ex vino & ſanguine temperatum, quod Latini priſci ſanguinem Aſſir vocarent.* Ceterum Catilina, quod probe notandum, non ideo ſolum admiſiſſe creditus hunc in ſacris uſitatum ritum, quo religioſius ſolum hoc eſſet foedus, ſed etiam ut ſcelere quodam faceret ſibi obnoxios, ne poſſent fallere. Scelus autem maximum erat, pucrum mactaſſe, cujus viſcera, ut ſcribit Dio, lib. XXXVII. juramento ſuper illis edito, ipſe, cum conjuratis, comedit. Simile eſt, quod ſcribit Florus lib. III. c. 18. de Italis: *caedem legatorum Romanorum ſacramentum fuiſſe impii belli.* Et de Germanis idem lib. IV. c. 12. §. 24. *Viginti centurionibus interemtis hoc velut ſacramento ſumſiſſe bellum.* Vide ibi Freinshemium. Sed en aemulos Catilinae Jeſuitas, imo Catilina longe deteriores, e Caſauboni Ep. 170. ad Frontonem Ducaeum, ubi agit de pulveraria conjuratione in Anglia: *Reſtat crimen longe graviſſimum. Niſi quis fortaſſe pro levi ducendum putet, rerum ſacrarum profanationem adeo horrendam, ut Sacramenta, quae divinitus ad ſalutem hominum ſunt inſtituta, ut eſſent gratiae inſtrumenta, canales &* σφραγῖδες, *ad ſcelus inexpiabile confirmandum, & regni Anglici everſionem ſanciendam adhiberentur. Quid ſanctius religio Chriſtiana habet ſacro-ſancta Euchariſtia? de qua Pii Patres Eccesiae veteris, Graeci pariter & Latini, ne mentionem quidem facere paulo apertius, unquam ſunt auſi; niſi omnes prius excluſiſſent profanos homines, aut non-Chriſtianos, vel etiam Semichriſtianos, id eſt Catechumenos. Haec tamen res tam ſancta, & myſterium* οὕτω φρικτὸν, οὕτως ἄχραντον, *ad conjurationem pulverariam promovendam & fidem complicium adſtringendam, paſſim a Jeſuitis, totius negotii adminiſtris, eſt adhibitum. Certiſſimum eſt, & principio ſtatim, ut quiſque ad Societatem infandi criminis eſt admiſſus, eum, ſumta Euchariſtia, ad ſervandum ſilentium, fidem ſuam obſtrinxiſſe, & poſtea, non ſemel in eundem finem, hoc Sacramentum eſſe repetitum. Extant probationes in Actis &c.* MOX: *Dominus quidem noſter Jeſus Chriſtus, ut extaret in Eccleſia ſua ſemper recens & viva eorum memoria, quae pro ſua inenarrabili bonitate in gratiam humani generis paſſus eſt,* εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, *quando peccata noſtra ſuſtulit in crucem, &* τὸ καθ' ἡμῶν χειρόγραφον ἐξήλειψεν αὐτοῖς δόγμασι, *reatum, inquam, noſtrum una cum legis ſanctionibus, quae nos peragebant reos, peremit; ſacramentum hoc auguſtum &* ζωοποιὸν *inſtituit: iſti vero zelotae, quaſi eſſet coena Domini ſymbolum furoris & ſceleris, & incentivum ad caedes, & parricidia, a participatione divini myſterii, diabolicam conjurationem ſunt auſpicati, atque ut Regem, Regiam domum, & non pauca millia hominum innocentiſſimorum, in commune congregatorum, animoſius delerent, ad altare convenerunt, ſacra peregerunt, communionem ſumſerunt. Jam cum tanta cura nos doceat Apoſtolus, ut ſevero peccatorum noſtrorum examine, & non ficta poenitentia praeparati, ad ſacram menſam accedamus, niſi velimus pro pane benedictionis, pignus aeternae damnationis noſtrae comedere; zelotae iſti, quaſi vellent Dominum noſtrum in partem ſceleris vocare, (abſit vero blaſphemia) per ipſum, myſtici panis hujus interventu, novae & inauditae feritatis novo reatu ſeſe obligarunt. Hoc videlicet eſt,* συνέρχεσθαι εἰς τὸ κρεῖττον, *non autem εἰς τὸ ἧττον.* Hactenus Caſaubonus. RUPERT.

EXSECRATIONEM] Sic candidati a Caeſare Coſ. juramentum cum exſecratione praeſtabant, ſe in eo magiſtratu quem peterent contra legem Juliam de agro Campano dividendo, verbum non eſſe facturos. Cic. ad Attic. II. 18. *Habet etiam Campana lex exſecrationem in coitione candidatorum, ſi mentionem fecerint quo aliter ager poſſideatur, atque ut ex Legibus Juliis.* A. POPMA. Vid. nos, *ad Catilinae conſilia exſecrari.* WASSE.

UT IN SOLEMNIBUS SACRIS FIERI CONSUEVIT] Merſeburg. *fieri conſuevit.* RIV. Facile paterer reſcindi *fieri*, imo etiam *conſuevit*, certe prius abeſt

quo inter se [a] magis fidi forent, [b] alius alii tanti facinoris conscii. Nonnulli

VARIANTES LECTIONES.

a *fidi magis* K. M. N. b *alius a. f. conscius* I.

NOTAE VARIORUM.

est codici Manuscripto, quem aliquando nactus e Polonia. Grut. Pro *fieri consuevit* Pemb. aliud quid habuisse primitus ex cicatrice patet. & Liv. omittit *sacrorum*: *inde institutum mansit ne extis solemnium vescerentur*, I. 7. Sed retinet Cicero pro Milone, Lucretius V. 1162. Tibullus, Suetonius, & Auctor de Orig. Gentis Romanae aliique bene multi. Wasse.

Dicitur aperuisse] Τὸ *dicitur*, ex glossa irrepsisse videtur. Neque enim est in vetustis, & eleganter citraque detrimentum sensus abest. Rivius.

Atque eo dictare, quo inter se magis fidi forent] Codices alii habebant, *atque eo dictare fecisse*, *quo inter se*, &c. alii *fecisse* verbum sustulerunt, quando intelligi possit. Badius legit: *Atque eo dictam rem fecisse quo inter se magis fidi forent*; quae lectio planior est, si modo sit auctoris, quod ego neutiquam affirmarim. Vetustus codex habet: *Atque eo dictitare fecisse*, *quo inter se*, &c. Glar. Hic mire variant exemplaria vetusta. Quid si legas *atque id ea re*, sive, *eo fecisse*, tametsi hoc verbum cum in Manuscripto sit, in recentioribus desideratur. vel, *atque eo id ante fecisse*, *quo inter se* &c. quomodo legendum esse, conjectura quadam ducor ad suspicandum. Haec jam adnotaram; cum ecce in duobus Manuscriptis reperio, *atque eo dictam rem fecisse*. quae mihi lectio maxime omnium probatur, & habet eandem exemplar Beroaldinum. Riv. Libri nonnulli Manuscripti, *atque eo dictam rem se fecisse*. in Manuscripto nostro, qui olim fuit Fr. Castrinii Narbonensis, expresse, *atque eo dictante fecisse*. quod improbandum videtur. Thys. Commodatus mihi liber perantiquus ab eruditissimo juvene, Graecarumque literarum longe perito, Fulvio Ursino, *Atque eo dictitare fecisse*. nonnulli, *atque eo dictam rem fecisse*. quod ineptum videtur. Sunt qui ex ingenio reponendum putent, *atque eo dictante fecisse*; vel, *atque id eo dictitant effecisse*; vel, *atque id ea re fecisse*; vel, *atque id eo fecisse*; vel, *atque eo id ante fecisse*. quorum conjecturam minime probo. non displicet omnino impressa lectio: quanquam ejusdem temporis haec tria verba mallem, *Circumtulisse*, *Aperuisse*, *Dictasse*. nec tamen in culpa posuerim, quod Sallustius in postremo verbo tempus mutaverit. Amicus quidam meus, *Atque eo, dicta re, fecisse*. de quo eruditi viderint: ego adsensum sustineo. A. Manut. Varie a variis hic locus est interpolatus. Palmerius sic ex librorum veterum fide restitui posse existimavit: *Idque eo dictitarent*, *quo inter se magis fidi forent*, *alis ali.* quem vide, si vis, in Spicilegiis. Sed ut verum dicam, nimis argutatur Antiquarius ille. Coler. Locus hic, si quisquam alius, varie ac diverse in impressis legitur; neque MS. libri quos vidimus, perfecte restituunt. Alii: *Atque eo dictam rem fecisse*. Alii: *Atque eo dictitant effecisse*, alii aliter habent. Nos eam lectionem secuti sumus, quae magis recta est & ingenua: neque tamen ei tantum confidimus, ut antiquam esse, & veram contendamus: sinceriorem certe, elegantioremque censemus. C. Popma. Arondel. om. vocem *eo*, & Codex B. Pub. *atque id dictare fecisse*, Digbaeus. *atque eo dictare rem fecisse*, Magdalen. L 1, 2, 3. *dictante*. Pembr. *dictare*, & supra eadem manu exhibet *ti*. Schottus ex conject. *atque eadem iterare fecisse*. infeliciter ut solet. vulg. recte: aperuisse caussam cur id fecerit, atque ideo se fecisse dictitare, quid pote apertius. Ceterum transitus ab infinitivo praeteriti ad infin. praesentis notissima res. Idem ex Cod. *dictas res fecisse*. Wasse. Delet Groslotius *dictitare*. Centur. Gold. p. 354. Broukh.

Quo inter se magis fidi forent, alius alii tanti facinoris conscii] Ut enim Thucyd. lib. III. Τὸ ἀντίπαλον δέος μόνον πιστὸν ἐς συμμαχίαν. *Mutui metus aequalitas sola facit societatem fidelem.* Et Tacitus lib. VI. Annal. *metum prorsus*, & *noxam conscientiae pro foedere haberi.* Ita lib. XI. *adesse conscios paria metuentes.* Senec. de Brev. vitae c. 5. *Nondum horum effugerat insidias: filia & tot nobiles juvenes, adulterio velut sacramento adacti, jam infractam aetatem territabant.* Hi homines inter adversa nullam sibi spem relinquunt, nisi in sola audacia. Sic Liv. lib. IV. de Larte Tolumnio, cujus impulsu Fidenates jure gentium rupto legatos Romanos interfecerant: *propius est fidem, obstringi Fidenatium populum, ne respicere spem ullam ab Romanis posset, conscientia tanti sceleris voluisse.* Tacitus lib. III. Histor. *Hanc sui famam ea statim concione commoverat*, (Primus Antonius) *qua recitatis Vespasiani Epistolis, non ut plerique*

nulli ficta [a] haec, [b] & multa praeterea exiſtumabant, ab iis qui Ci-

VARIANTES LECTIONES.

a *& haec & multa* K. L. *haec ficta & m. pr.* N. b *& alia multa* A. *& praetera multa alia* B. *& alia pr. e.* M.

NOTAE VARIORUM.

incerta diſſeruit, *huc illuc tracturus interpretationem, prout conduxiſſet. Aperte deſcendiſſe in cauſſam videbatur, eoque gratior militibus erat, culpae vel gloriae ſocius.* Et lib. IV. *Legatis tantum legionum interfectis, caeterum vulgus conſcientia ſcelerum & ſpe impunitatis facile acceſſurum.* Ex ſcelere metus exiſtit, ex metu conſilium capitur. GRASW. Uti enim Thucyd. lib. III. Τὸ ἀνάπαλον δέος μόνον πιστὸν ἐς συμμαχίαν, id eſt, *mutui metus aequalitas ſola facit ſocietatem fidelem* Et Tacitus lib. VI. Annal. dicit: *ex ſcelere metus, ex metu conſilium capitur. Fidi magis f.* Markii λ. *quo fidi inter ſ. m. f.* L 2. Reg. vero, *quo inter ſe ſic magis forent.* L 1. omittit *fidi.* & B. Pub. *quo inter ſe magis forent. inter ſe* valet *invicem.* Virg. AEn. XI. 120.

——— *olli obſtupuere ſilentes,*
Converſique oculos inter ſe *atque ora tenebant.*

Et Cic. *inter vos.* I. Verrin. *Vobis* inter vos *conjuncta voluntas.* Idem IV. Acad. *tam bonos tam* inter ſe *amantes viros.* &, *inter ſe jurare*, pro *conjurare.* Liv. II. U. C. *Idem deinceps omnis exercitus* in ſe *quiſque* jurat. Cato apud Plin. XXIX. Jurarunt inter ſe *Barbaros necare omnes medicina. Conſcius* etiam pro, *contagione criminis adſtrictus.* ut ſit loci ſenſus, quo invicem forent tanti ſceleris conſcientia obſtricti, & obnoxii. Sed, *magis conſcii*, pro *magis obligati* numquam legi. Praeterea recepta lectio ſatis Latina & aperta, itaque nihil muto. In hanc ſententiam Claudianus in Rufin. II.

——— *qui perpetuis crevere rapinis,*
Et quos una facit Rufino cauſſa ſodales:
Illicitum duxiſſe nihil: delicta fuere
Nexus amicitiae.

Minucius p. 88. *Hac utique foederantur hoſtia, hac conſcientia ſceleris ad ſilentium mutuum pignerantur.* Herodotus III. 82. Κακότητος τοίνυν ἐγγινομένης ἐς τὰ κοινά, ἔχθεα μὲν οὐκ ἐγγίνεται τοῖσι, φιλίαι δὲ ἰσχυραί· οἱ γὰρ κακοῦντες τὰ κοινὰ συγκρύψαντες ποιεῦσι. WASSE.

NONNULLI FICTA ET HAEC, ET MULTA PRAETEREA EXISTUMABANT] Tacitus III. Annal. *Adeo maxima quaeque ambigua ſunt: dum alii quoque modo audita pro compertis habent, alii vera in contrarium vertunt, & gliſcit utrumque poſteritate.* GRASW.

FICTA HAEC ET MULTA PRAETEREA] Ita MSS. noſtri & primitus impreſſi, ſequentes enim *ficta & haec & multa* &c. GRUT. *Et haec multa p.* Codex B. Pub. omittunt prius & Arond. & L 3. Hujuſce facinoris in ea aetate ignorantia graviſſimi Plutarchi verba in mentem revocat. Οὕτως ἔοικε πάντη χαλεπὸν εἶναι καὶ δυσθήρατον ἱστορίᾳ τ' ἀληθὲς, ὅταν οἱ μὲν ὕστερον γεγονότες τὸν χρόνον ἔχωσιν ἐπίπροσθεν ὄντα τῇ γνώσει τῶν πραγμάτων, ἡ δὲ τῶν πράξεων καὶ τῶν βίων ἡλικιῶτις ἱστορία, τὰ μὲν φθόνοις καὶ δυσμενείαις, τὰ δὲ χαριζομένη καὶ κολακεύουσα, λυμαίνηται καὶ διαστρέφῃ τὴν ἀλήθειαν. WASSE.

ESSE AB HIS QUI CICERONIS INVIDIAM, &c.] Τὸ *eſſe* non eſt in MSS. neque in impreſſis vetuſtioribus, ac ſolet interdum per ellipſin abeſſe; ſumma cum venuſtate orationis, ut eſt ab aliis quoque adnotatum. RIV. Tacitus haec imitari videtur lib. III. Hiſtor. *Alii ficta haec & in gratiam Muciani compoſita.* Porro de Ciceronis invidia audi ipſum lib. V. Famil. Ep. II. ad Metellum: *Etenim paullo ante in concione dixerat, ei, qui in alios animadvertiſſet indicta cauſſa, dicendi ipſi poteſtatem fieri non oportere. hominem gravem & civem egregium, qui qua poena Senatus, conſenſu bonorum omnium eos affecerat, qui urbem incendere, Magiſtratus, ac Senatum trucidare, bellum maximum conflare voluiſſent, eadem dignum judicaret eum, qui curiam caede, urbem incendiis, Italiam bello liberaſſet.* Diſerte magis in exitu lib. II. de Legibus: *Omnia tum perditorum civium ſcelere diſceſſu meo religionum jura polluta ſunt: vexati noſtri lares familiares, in eorum ſedibus exaedificatum templum Licentiae: pulſus a delubris is qui illa ſervarat. Circumſpicite celeriter animo (nihil enim attinet quenquam nominare) qui ſint rerum exitus conſecuti. Nos qui illam cuſtodem urbis, omnibus ereptis noſtris rebus ac perditis, violari ab impiis paſſi non ſumus, eamque ex noſtra domo in ipſius patris domum detulimus, judicia Senatus, Italiae, gentium denique omnium conſervatae patriae conſecuti ſumus: quo quid accidere potuit homini praeclarius? Quorum ſcelere religiones tum proſtratae afflictaeque ſunt, partim ex illis diſtracti ac diſſipati jacent: qui vero ex iis & horum ſcelerum principes fuerunt, & praeter caeteros in omni religione impii, non ſolum vita cruciati, atque dedecore, verum etiam ſepultura & juſtis exſequiarum caruerunt.* Pro Sextio: *Proh dii immortales, cuſtodes & conſervatores hujus urbis atque*

Ciceronis invidiam, quae poſtea orta eſt, [a] leniri credebant atrocitate ſce-

VARIANTES LECTIONES.

a *leniri poſſe* B. C. G.

NOTAE VARIORUM.

que imperii, quaenam illa in Rep. monſtra, quae ſcelera vidiſtis? Civis erat expulſus, qui Remp. ex Senatus autoritate cum omnibus bonis defenderat; & expulſus non alio aliquo, ſed eo ipſo crimine. Queritur de hac invidia Seneca lib. V. de Benef. c. 17. *Immenſum erit, ſi percurrere caepero, ipſa Reſpublica quam ingrata in optimos ac devotiſſimos ſibi fuerit: quamque non minus ſaepe peccaverit, quam in ipſam peccatum eſt. Camillum in exilium miſit: Scipionem dimiſit. Exſulavit poſt Catilinam Cicero, diruti ejus penates, bona direpta, factum quicquid victor Catilina feciſſet.* Vere Tacitus in vita Julii Agricolae, *Vitium magnis parviſque civitatibus commune,* ait *ignorantiam recti & invidiam.* Quam ea formidoloſa, idem Seneca Epiſt. LXXIV. docet: *Occurrent naufragi ſimiliave naufragis paſſi, quos aut popularis ira, aut invidia, pernicioſum optimis telum, inopinantes ſecuroſque diſjecit, procellae more, quae in ipſa ſereni fiducia ſolet emergere, aut fulminis ſubiti, ad cujus ictum etiam vicina tremuerunt.* De hujuſcemodi etiam ex invidia natis calumniis Polybius vere ita ſcribit: ὡς οἱ μὲν ἐγχώριοι διά τε τὰς συγγενείας καὶ τὸ τῶν φίλων πλῆθος οἷοί τ' ἂν εἶεν φέρειν· οἱ δὲ ξένοι ταχέως ἐφ' ἑκατέρων τούτων ἡττῶνται καὶ κινδυνεύουσι. *Quibus cives fortaſſe cognatorum amicorumque opibus nixi, fuerint pares: at peregrinis utrumque* (calumnia invidiaque) *in exitium facile vertit.* GRASW.

CICERONIS INVIDIAM] Id eſt, odium. Ex Cicerone conſtat, hanc invidiam eodem anno ortam eſſe. nam Q. Metellus Nepos, Tribunus plebis, pridie Kal. Jan. Ciceronem Conſulem magiſtratu abeuntem, concionis habendae poteſtate privavit. Ipſe Cicero conqueritur lib. V. Fam. Epiſt. Ep. II. ad Q. Metellum Celerem Galliae Proconſulem, cum dicit: *Deinde ſi qua ego in re fratri tuo Reip. cauſa reſtiterim, peto ut mihi ignoſcas. Tam enim ſum amicus Reipubl. quam qui maxime. Si vero meam ſalutem, contra illius impetum in me crudeliſſimum defenderim, &c.* Et paulo poſt: *Atque ille, quod te audiviſſe credo, pridie Kal. Jan. qua injuria nemo unquam in aliquo magiſtratu improbiſſimus civis affectus eſt, ea me Conſulem affecit: cum Remp. conſervaſſem, concionis habendae poteſtate privavit.* Gliſcens invidia tandem plane erupit, & quinquennio poſt ejus conſulatum a P. Clodio in exilium miſſus eſt. De hac invidia contumeliaque conqueritur Cicero pro P. Sextio. BENN. *Simul uti odium ſui apud exercitum per abſentiam* leniretur. Dictys, V. 16. Spartianus in Didio: *quibus putaret vel odium populi* deliniri. Cap. 7. Tacit. H. IV. 44. *Nec ideo lenita erga Mucianum invidia.* Hegeſippus, ſcribarum incuria diverſus abit, I. 1. *Atque ut facti invidiam* levaret. facili literarum permutatione reformes licet ad Salluſtianae dictionis indolem. WASSE.

QUAE POSTEA ORTA EST] Curt. lib. VII. *Philotam ſicut recentibus odiis ſceleris jure affectum ſupplicio cenſuerant milites, ita poſtquam deſierat eſſe quem odiſſent, invidia in miſericordiam vertit. Moverat & claritas juvenis, & patris ejus ſenectus atque orbitas. Horum cogitatio ſubibat exercitum, ſeditioſaeque voces referebantur ad regem.* Sic & apud Livium lib. II. *Caeterum Sp. Caſſius, ſive illud domeſticum, ſive publicum fuit judicium, damnatur Serv. Cornelio & Fabio Coſſ. Haud diuturna ira populi in Caſſium fuit. Dulcedo Agrariae legis ipſa per ſe dempto autore ſubibat animos, &c.* Item eodem libro, cum poſt damnatum Menenium Sp. Servilius capitis arceſſeretur: *Fervidi animi vir plebem oratione feroci refutando, exprobrandoque T. Menenii damnationem mortemque, (cujus patris munere reſtituta quondam plebs, eos ipſos quibus tum ſaeviret Magiſtratus, eas leges haberet) periculum audacia diſcuſſit. Juvit &* (pergit Livius) *Virginius collega teſtis productus: magis tamen Menenianum (adeo mutaverant animum) profuit judicium.* GRASW. Appoſite Quintilianus ſenior Declamat. 348. *Equidem intelligo hanc eſſe conditionem omnium, qui adminiſtrationem Reipublicae aggrediuntur, ut ea, quae maxime pertinent ad ſalutem communem, cum quadam ſua invidia efficere cogantur.* Exemplum praebet C. Servilius Ahala, qui, ut eſt apud Cic. pro Domo, *quum Sp. Maelium, peſtilentiſſimum civem, ſuſtuliſſet, tamen populi incitati vim iracundiamque ſubiit.* Sed quomodo adverſus hunc torrentem vir magnanimus? *Minoris invidiam ſuam, ſi qua ex re oritur, quam uti-*

ſceleris eorum, qui poenas dederant. Nobis ea res pro magnitudine parum comperta [a] eſt.

XXIV. Sed in ea conjuratione fuit Q. Curius, [b] natus [c] haud obſcuro loco, flagitiis [d] atque facinoribus coöpertus: quem Cenſores [e] Senatu pro-

VARIANTES LECTIONES.

a *eſt* delet N. b *natus* delet E. c *haud in loco obſcuro* F. M. d *atque* delet C. e *a Senatu* A. B. F H.

NOTAE VARIORUM.

utilitatem Reipublicae facit, ait eleganter Livius lib. XXIV. c. 9. Sic & ſe, offenſionum pro utilitate publica, non pavidum, jactat Tiberius lib. IV. Annal. Tac. cap. 38. De Metello vide Vell. lib. I. c. 11. RUPERT.

NOBIS AUTEM EA RES] Tò *autem* non habent exemplaria Manuſcripta, ac rectius abeſt. RIVIUS.

MAGNITUDINE PARUM] Mag. *ſceleris* e noſtris Arondel. WASSE.

SED IN EA] Ad id reſpicit quod ſuperius dixit, *Arbitris procul amotis.* putabant quidem omnes arbitros, & *revelatores* procul eſſe amotos, ſed non fuerunt amoti, quia unus interfuit, ſcilicet Quintus Curius, qui revelavit. & hoc eſt, *Sed in ea conjuratione.* VALL.

Q. CURIUS] Citat Marcellus hunc locum, ſed ibi perperam *Q. Curtius* excuditur. Apud Ciceronem vero lib. I. ad Attic. pravate legitur *Torius* pro *Curius*, cum ibi de hoc ipſo Curio agatur. Idem Grammaticus obſervat, *loco* ſignificare ibi familiam. Sic enim & Terentius:

Offendi adveniens quemdam mei loci atque ordinis hominem.

COLER. Cicero I. ad Attic. I. p. 11. 12. inibi Interpretes. Aſconius in Orat. in Toga candida p. 988. BROUKH.

FLAGITIIS ATQUE FACINORIBUS COOPERTUS] Sic Jugurth. *Inopem & coopertum miſeriis effecit.* Horat. lib. II. *Famoſiſque Lupo cooperto verſibus.* Tacitus Annal. III. *Ne quis vita probroſus, & coopertus infamia, provinciam ſortiretur.* Cato apud Gellium XIII. cap. 23. *Quum nefarium facinus pejore facinore operire poſtulas.* Sed Varro de re ruſt. I. cap. 2. *Italiam vitibus coopertam*, dixit. CIACC. & URSIN. Putarem, pro *Facinoribus*, legendum *Fenoribus:* tum quod ita legit Gellius lib. IV. cap, 17. tum etiam, quod, cum dixerit, *Flagitiis*, ſupervacaneum videtur, *Facinoribus.* verum Nonii me auctoritas a mutatione deterret. nam in verbo *Facinus* hunc locum recitat. Praeterea differunt omnino *facinora* a *flagitiis:* nam & *facinus* interdum bonum eſt; & cum eſt malum, majus habet quiddam, quam *flagitium*, idem Salluſtius ſupra: *Omnium flagitiorum, atque facinorum circum ſe, tanquam ſtipatorum, catervas habebat.* (ſic enim habent, omnes, quos vidi, veteres libri. unus Fulvii, quaſi erraſſet librarius in ſcribendo, litteris ſuperſcriptis habet, *flagitioſorum atque facinoroſorum.*) Et ibidem: *Alienum aes grande conflaverat, quo flagitium, aut facinus redimeret.* Et alibi infra: *Omnes, quos flagitium, aut facinus domo expulerat.* Item ad C. Caeſarem de Rep. ordinanda: *Non facinus, non probrum, aut flagitium obſtat, quo minus, &c.* Et ibidem: *An L. Domitii magna vis eſt, cujus nullum membrum a flagitio, aut facinore vacat.* Item: *Non flagitium a te, neque malum facinus petimus, ſed uti libertatem everſam reſtituas.* Flagitioſiſſima quoque facinora appellat in Jugurtha: *Plurima, & flagitioſiſſima facinora fecere.* A. MANUT. Pro *flagitiis* aliud quid fuiſſe certum eſt in Pembr. Auguſtinus C. D. II. 26. *Suis* flagitiis & facinoribus *ſive indicatis ſive ſimulatis.* Livius XXXIX. 15. *Hi* cooperti ſtupris, *ſuis alieniſque, pro pudicitia conjugum ac librorum veſtrorum ferro decernerent.* Hegeſippus I. 37. cooperire *libidines ſuas.* Codex C. C. C. *operire* male. Cato in Minucium Thermum: *Tuum nefarium* facinus: *pejore* facinore operire *poſtulas.* Gellius IV. 17. *foenoribus*, & ſic MS. Pembr. at Livius IV. 17. legit *facinoribus:* & ſic libb. Gellii Antiqq. WASSE.

QUEM CENSORES SENATU PROBRI GRATIA AMOVERANT] Quid ſi legas, *moverant.* nam ſic fere dicimus, *movere ſenatu*, pro *ejicere.* Alterum illud, haud ſcio, an ſit uſpiam lectum, aut ſi eſt, rarum certe eſt. Fortaſſe illa vocalis *a*, in antecedente dictione extrema, eademque in *amoverant* prima, locum errori fecit. Haec jam ſcripſeram, cum ecce inſpecto codice Fabriciano, *moverant* ibidem reperi; licet in aliis *amoverant.* Cete-

probri gratia amoverant. Huic homini non minor vanitas inerat, quam audacia; neque [a] reticere, quae audierat, neque [b] suamet ipse scelera [c] occultare;

VARIANTES LECTIONES.

a *poterat reticere* B. M. b *sua ipse* G. *suamet ipsa* H. I. *sua ipsemet* K. c *occultabat* M.

NOTAE VARIORUM.

Ceterum, ut hoc quoque obiter addam, Censores ut in amplissimum ordinem plerumque, quos commodum foret, legendi jus habebant, ita & senatu movere solebant, si quos honore amplissimo indignos judicassent. Itaque & hic Sallustius Q. Curium, hominem flagitiis atque facinoribus coopertum, senatu a Censoribus motum dicit. RIV.

PROBRI GRATIA] Censores variis de caussis Senatores Senatu movebant: frequentissime tamen ob vitae turpitudinem. Agell. scribit lib. XVI. c. 1. C. Fabricium Lucinum & C. AEmilium censores ipsum P. Cornelium Ruffum, qui bis Consul & Dictator fuerat, Senatu movisse, quod argenti facti coenae gratia decem pondo haberet. Adde Cicer. in Orat. pro Cluentio. Ascon. in I. Verrina. Plutarch. in Catone Censorio. Valer. Max. lib. II. cap. 4. Sed & Senatu motos ignominia notabant. Livius lib. XLIX. *Patrum memoria institutum fertur, ut Censores motis a Senatu notas adscriberent.* Quemadmodum autem Senatores abolere, ita contra creare Censoribus potestas erat, teste Liv. Cic. in Orat. pro Cluent. Fenestella de magistratib. Rom. Ad Consules tamen ordinarios, ad regem sacrorum, ad Maximam Vestalium censura ejusmodi nihil pertinebat, ut scribit Trebell. Pollio in vita Valeriani. COLER.

MOVERANT] Ita Codex Fabricianus. Vulgo *amoverant.* Riv. Venetae. Grut. γ. λ. Ball. Digb. Reg. Ar. B. Pub. L 1. *amoverant.* WASSE.

VANITAS] Levitas. Apollinaris apud Gellium lib. XVIII. c. 4. asserit, *vanos proprie dici, non ut vulgus diceret, desipientes, aut hebetes, aut ineptos: sed ut veterum doctissimi dixissent, mendaces, & infidos, & levia inaniaque pro gravibus & veris astutissime componentes.* Vel ut Tertull. Apol. cap. 7. qui *morbo quodam & ingenita mentiendi voluptate*, hoc est sine proposito, mentiuntur. eodem sensu μάταιοι apud Graecos. Aristot. IV. Nicom. cap. 7. *Vanus* etiam pro stulto, Serv. ad AEn. II. p. 226. qui versum Juvenal. adducit:

Sic libitum vano *qui nos distinxit Othoni.*

Et noster, *stolidior*, an vanior. Agellio citante II. 4. WASSE.

NEQUE RETICERE] Non ergo reticere possum, videri mihi omnibus modis legendum esse: *neque retinere.* Futilis enim erat homo Curius. Egregie deducta metaphora a vasis quibusdam perforatis; unde & *Futiles* dicuntur ii, qui audita non custodiunt aut retinent, sed effutiunt. Isidor. lib. X. *Futilis, vanus, superfluus, loquax.* Et est metaphora a vasis fictilibus, quae cassa & rimosa non tenent ea, quae injeceris. Jam dudum est, cum mihi persuasi, Terentium quoque adlusisse ad ejusmodi vasa, Eunucho Act. I. scen. 2.

Plenus rimarum sum; hac atque illac perfluo.

Eidem Comico olim geminam medicinam huic, quam nunc Sallustio adhibui. Cum enim in omnibus libris legeretur Adelph. Act. III. sc. 4. *Vah nihil reticuit*, ego non sum veritus ex optimo codice scripto restituere verbum *retinuit.* Testem hujus rei laudo juvenem egregium, mihique & Musis carissimum, Christophorum Kirchnerum, Medicum excellentem, qui mihi tum & lectionem & Codicem illum Terentianum suppeditabat. Obiter heic monendum duxi, illam hujus verbi significationem non esse obviam, est apud JC. l. 27. ff. de condit. & demonstrat ubi verbum *retinere* significat recordari. COLER. Magno molimine magnas agunt nugas, qui mutatum volunt *reticere*, in *retinere.* GRUT. Colerus operose nihil agit, qui mutatum vult hoc verbum in *retinere*, judicio Gruteri: cui omnino deferendum censeo. RUPERT. Seneca Epist. CV. *Est quaedam dulcedo sermonis, quae irrepit & blanditur, & non aliter quam ebrietas aut amor secreta producit.* & Epist. III. *Quidam quae tantum amicis committenda sunt, obviis narrant, quicquid illos urit exonerant: quidam rursus etiam carissimorum conscientiam reformidant, & si possent, ne sibi quidem credituri, interius premunt omne secretum. Neutrum faciendum est. Utrumque enim vitium est, & omnibus credere, & nulli.* GRASW. Dubitari non potest, quod anima consiliorum sit, secretum ac taciturnitas: *quam optimum ac tutissimum rerum administrandarum vinculum* vere vocat Val. Max. lib. II. Silere autem oportet non lingua duntaxat, sed animo multo magis. Etenim saepius factum, ut multi, qui rem, quod

cultare; prorſus neque dicere, neque facere, quidquam penſi habebat. Erat ei cum Fulvia, muliere nobili, ſtupri vetus conſuetudo; cui cum minus gratus eſſet,

NOTAE VARIORUM.

ad verba, clam habuerant, partim vultu ipſo, quem prae ſe ferebant, *alii per ea, quae gerebant, conſilia, quae animo verſabant, manifeſtarent*, ut ait Polyb. lib. IX. Hiſtor. Quae cum ita ſint, vaniſſimum fuiſſe oportet iſtum Curium, qui cum ſcorto rem tantam communicavit; & ſe ſuosque in extremas conjecit calamitates. Non abludit, quod de Q. Fabio Maximo (ita legendum eſt, & fuit is, qui Coſ. A. 742. collega Q. AElio Tuberone) Caeſaris Auguſti amico ſcribit Plut. in lib. de Garrulitate: *Quum jam ſenem imperatorem, ſaepius querentem audiret, de ſolitudine ſuae domus, quodque duobus nepotibus fato functis, Poſtumo, qui ſolus reliquus, ex calumnia, neſcio qua, exſulante, cogeretur uxoris ſuae filium ad ſucceſſionem imperii vocare, quanquam miſerans & conſilium captans revocandi ab exſilio nepotis: haec omnia enunciavit ſuae uxori, illa Liviae; Livia acerbe cum Caeſare agit: Cur, quoniam jam pridem id decreviſſet, non accerſeret nepotem, ſed ſe odio invidiaeque ſucceſſoris objiceret. Venientem igitur de more mane Fabium, & ſolitum illud dicentem: Ave, Caeſar, reſalutavit: Vale, Fabi: quod ſolet morituris dici, abituriſque. Fabius intelligens Caeſaris iram, domum ſe illico ſubduxit & vocata uxore, Reſcivit inquit, Caeſar, non ſiluiſſe me arcana: ideo mori mihi decretum eſt. Uxor autem, Jure inquit, quoniam tamdiu mecum habitans, non caveris intemperantiam linguae meae. Sed praecedam tamen ego, & accepto gladio ſe ipſam, viro coram, interemit.* RUPERT.

NEQUE SUA ET IPSE SCELERA OCCULTARE] Eſt in quibuſdam, ut & Merſeburgenſi, *neque ſuamet ipſe ſcelera.* Quomodo Livius VIII. ab U. C. *Epoto medicamento, ſuamet ipſae fraude interierunt.* Sed & prior lectio placet, nam idem Livius VII. belli Punici ſecundi, *Ita inde Annibal*, inquit, *ſua & ipſe fraude captus abiit.* τὸ *prorſus* quod mox ſequitur, ad ſequentia pertinet, ac perperam eſt a Gymnico ſuperioribus additum. ut ſit, *prorſus neque dicere, neque facere quidquam penſi habebat.* pro, nihil curabat. Livius: *Queis neque quid facerent, neque quid dicerent, quidquam umquam penſi fuiſſet.* RIV. Meus liber, *ſua & ipſe*, ut legi poſſit, *ſua etiam ipſe.* CIACC. Senec. Hippolyto:

Negata magnis ſceleribus ſemper fides.

At inquit Tacitus lib. III. Annal. *nec quicquam grave ac ſerium ex eo metuas, qui ſuorum ipſe flagitiorum proditor, non virorum animis, ſed muliercularum adrepit.* GRASW. *Vitiis gloriari ultima improbitatis linea eſt*, docente Seneca Epiſt. XXXIX. ubi ſic de Q. Curii ſimilibus: *Voluptatibus utique ſe immergunt, quibus in conſuetudinem adductis carere non poſſunt. Tunc autem conſummata eſt infelicitas, ubi turpia non ſolum delectant, ſed etiam placent.* RUPERT.

PRORSUS NEQUE DICERE] Sen. de Conſt. Sap. c. 11. *ut quiſque contemptiſſimus, & ut maxime ludibrio eſt, ita ſolutiſſimae linguae eſt.* GRASW.

NEQUE FACERE, QUIDQUAM PENSI HABEBAT] In MS. Pol. non erat vox ultima niſi a manu ſecundaria, & vero ſi ſubintelligamus pronomen *ei*, facile ipſa careamus. GRUTER. Markii γ. ex ſec. manu & in marg. tantum agnoſcit, *neque dicere.* WASSE.

NEQUE FACERE, QUIDQUAM PENSI HABEBAT] In hos jacias merito quod in prodigos Tacitus XI. Annal. ubi Meſſalinam nomen matrimonii cum Silio concupiviſſe *ob magnitudinem* ſcribit *infamiae: cujus apud prodigos noviſſima voluptas eſt.* GRASW.

QUIDQUAM PENSI] Nove *Mamertus* de Statu animae I. p. 703. *Non exploranda ſed explodenda ſententia nequaquam* penſi ſermonis *apparuit.* & Praefat. *arbiter loquendi* penſus. *Fio impudens, Nec mihi adeſt* tantillum penſi *jam quos capiam calceos.* Plautus Trucul. IV. 2. Suet. in Nerone cap. 34. *Neque in divexanda* quidquam penſi habuit. *Amorem noſtri & caritatem (inolevit natura) ita prorſus ut nihil* quicquam *eſſet carius* penſiuſque *nobis quam noſmetipſi.* Gellius XII. 5. *& ſubjicerentur indicibus, queis neque* quid facerent, neque quid dicerent quicquam *unquam* penſi fuiſſet. Livius XXVI. 15. & XXXIV. 49. *in me quoque vobis quid faceretis* minus penſi *eſſe non mirarer.* Idem XXXIV. 31. XLIII. 37. *Nam ut proximus quiſque Britannico, neque fas, neque fidem* penſi haberet, *olim proviſum erat.* XIII. 15. hunc ſenſum ita extulit Themiſt. Orat. V. p. 34. ᾧ παρ' οὐδὲν ἦν καὶ ἐν φαύλῳ ἀνθρώπου ἀποτεμεῖν κεφαλήν. WASSE.

ERAT EI CUM FULVIA NOBILI MULIERE STUPRI VETUS CONSUETUDO] In aliis, *muliere nobili.* quomodo & in Manuſcriptis. elegantius autem ſequitur adjectivum. RIV. Terent. Adelph. Act. IV. Sc. 5. *Qui cum illa conſuevit prius.* Hecyra: *Quicum tot conſueſſet annos*, Phormione: *cum ejus con-*

ſet, quod [a] inopia minus largiri poterat; repente [b] glorians, [c] *maria, monteſque polliceri* coepit, [d] *minari interdum ferro*, [e] *niſi obnoxia foret*: poſtremo,

VARIANTES LECTIONES.

a *inopia ei* K. b *gloriari* N. c *maria ac montes* M. d *& minari* A. C. D. F. G. H. I. K. L. M. N. e *ni ſibi f. o.* A.G. *ni ſibi o. f.* D. F. H. M *ni foret ſ. o.* K.

NOTAE VARIORUM.

conſuevit olim matre in Lemno clanculum Plautus Ciſtellaria: *Et unquam cum quiquam viro conſuevisti.* ALD. MANUT. Pandectae Florentinae, pro *Fulvia*, *Julia* habent, l. in quaeſtionibus ff. ad L. Jul. majeſt. Puto autem anſam huic errori dediſſe litterarum ſimilitudinem: facilis enim lapſus fuit, ex *Fulvia*, in *Julia*, omiſſa littera V. & F. in I. mutata. C. POPMA. Cave ſis eam Fulviam hanc eſſe credas, quae Curionis uxor fuerat; quaeque eadem P. Clodio nupſerat. COLER.

QUOD INOPIA MINUS LARGIRI POTERAT] Plautus in Pſeud. Act. I. ſc. 3.

Non eſt uſui quiſquam amator, niſi qui perpetuat data:

Detque uſque: quando nihil ſit, ſimul amare deſinat.

Sidon. Apollinaris lib. IX. Ep. 6. ſcite appellat meretricem *domeſticam Charybdim.* Idem Plautus in Trucul. Act. II. ſc. 7. *inter mare & meretricem hoc* ait *intereſſe: quod mari aliquando abſorpta reddantur, & appareant ad litus ejecta per aeſtum: at quae meretrix ſemel abſumſerit, ea conſumta penitus nunquam reverti.* Hinc AElian. lib. XIV. c. 35. Λαῒς ἀξίνη ἐκαλεῖτο, *bipennis, aſcia, ſecuris* fuit vocata ideo, quod nimium pro meretricio exigeret, & facultates amatorum attenuaret, ut fabri ligna dedolant. Interpres qui Graecam nomenclaturam *Axine* retinet, eo ipſo non eſt interpres. RUPERT.

REPENTE GLORIANS, MARIA, MONTISQUE POLLICERI] Seneca Controv. IX. *Non eſt quod putes, omnibus divitias convenire: nihil eſt inſolentius novitio divite. Alias animoſe loquitur, ut ex contemptu divitiarum gloriam petat. Ego non dico: dives eſſe nolo, ſed neſcio.* GRASW.

GLORIANS, MARIA MONTESQUE POLLICERI COEPIT] Ferrem patienter tolli tum *glorians*, tum *coepit.* GRUT.

MARIA MONTISQUE POLLICERI COEPIT] Turneb. lib. XIX. cap. 15. lib. XXVI. c. 9. COLER. Ad eundem modum Perſius

——— ——— ——— *magnos promittere montes.*

D. Hieronymus in Rufinum: *Ut cum montes auri pollicitus fueris, ne ſcorteum quidem numum de theſauris tuis proferas.* Terentius in Phormione: *Is ſenem per epiſtolam pellexit, modo non montes auri pollicens.* Addenda & Scaligeri gemma: ita ad Catullum p. 139. „ Proverbium eſt θάλασσα χρυσοῦ. „ *Montes, auri & ſimilia. Maria & montes polliceri.* Χρυσίου πόντος. Phoenix, vetus poëta: Ἀνὴρ „ Νῖνος τὶς ἐγένεθ' ὡς ἐγὼ κλύω, Ἀσσύριος, ὅς τις εἶχε „ χρυσίου πόντον, καὶ τἄλλα πολλῷ πλῶνα Κασπίης ψάμμου, Ead fig. apud Callimachum:

„ Οὐ φιλέω τὸν ἀοιδὸν, ὃς οὐχ, ὅσα πόντος ἀείδει.

„ Hebraei quoque eodem proverbio utuntur. In „ threnis Hieremiae *magna eſt, ſicut mare, tribulatio tua.* " Haec Scal. RUPERT. Donatus ad Phorm. lib. II. 18. BROUKH.

MINARI INTERDUM FERRO] Perperam eſt in recentioribus addita illa & copula, ad verbum *minari.* quod ut ad ſenſum nihil, tamen ad orationis venuſtatem facere haud parum videtur. Ferrum pro gladio dixit per metonymiam, ut ex materia intelligas rem confectam. Et quamquam haec figura poetis familiarior ſit, utitur ea tamen & Cicero nonnumquam, velut pro Caecinna, *In aliquem advenientem cum ferro invadere.* &: *homines inſtructi & certis locis cum ferro collocati.* RIV.

NISI OBNOXIA FORET] Ita meliores MSS. non ut hactenus publicati *ni ſibi obnoxia.* GRUT. Regius *ni obnoxia.* Pembr. *niſi*, & ſupra ſecunda manu *is* MS. B. Pub. *niſi obnoxia*, unde ex *ni* & *niſi* factum *ni ſibi.* quare inducendum puto. γ. *niſi ob. Obnoxius*, verbum ἀπὸ ἀρχαίων in turpiculis rebus, uti & *morigera.* Tacitus de Poppaea: *neque affectui ſuo aut alieno* obnoxia: *unde utilitas oſtenderetur, illuc* libidinem *transferebat.* Eodem ſenſu Joſephus de Herodis amore: ἱκανῶς μὲν ἐντρυφῶσα δεδουλωμένῳ, διὰ τὴν ἐπιθυμίαν Arch. XV. 11. Tacit. iterum A. XVI. 6. *quippe liberorum cupiens, & amori uxoris* obnoxius *erat.* &, de ſervis Seneca de Benef. III. 10. *Corpora* obnoxia *ſunt, & adſcripta dominis.* Salvianus p. 175. *Sed tamen tu hoc magis ei* obnoxius *factus es, quia ſe ab omnibus fecit pro tuo* amore *culpari.* Alcimus Avitus p. 620.

ſtremo, ferocius [a] agitare, quam ſolitus erat. At Fulvia, inſolentiae Curii cauſſa [b] cognita, tale periculum Reipublicae haud occultum habuit; ſed, ſublato auctore, de Catilinae conjuratione, quae [c] quoque modo audierat,

VARIANTAE LECTIONES.

a *agitare ſe* H. b *agnita* C. c *& quomodo* B. G. H. M. N. *quomodo* C. E. I. L. *quae quo audiverat* K.

NOTAE VARIORUM.

Occiſam pariens ſobolem vivente reatu;
Plangere, quam ſequitur quaecunque obnoxia *mater.*
Quae ſubjecta viro & dominum paſſura, cubili Servit.

Auſonius: *Feliciterque &* obnoxius *gratiam teuui, nec victor offendi.* ad Paullum de Centone p. 399. Utroque modo noſter tam abſolute quam cum caſu. Vide Gellium VII. 17. Auctor Dial. de Orat. cap. 10. *tamquam minus* obnoxium *ſit oſtendere poëtarum quam oratorum ſtudium.* Ibi male Acidal. *obnoxium ſit offenſae.* Abſolute utitur Plin. N. Hiſt. XIV. 2. *numquam floris* obnoxii. & Suet. Calig. cap. 40. *additumque ad caput legis, ut tenerentur publico, & quae meretricium & quae lenocinium feciſſent: nec non &* matrimonia obnoxia *eſſent.* Tacit. H. I. 1. Ita *neutris cura poſteritatis, inter infenſos vel* obnoxios. & II. 56. obnoxiis ducibus, *& prohibere non auſis.* ſaepius tamen appoſito caſu. WASSE.

FEROCIUS AGITARE QUAM SOLITUS ERAT] Deleri poterat verbum ultimum. ſed & compendioſius diceretur, *ſolito agitare ferocius.* GRUT.

AT FULVIA, INSOLENTIA CURII CAUSSA COGNITA] Idem Badius *inſolentiae*, in gignendi caſu legit, & codex quoque vetuſtus: quod placet propter compoſitionem, etiamſi alii ablativum exponant *propter inſolentiam.* Illud autem, *ſublato auctore* varie Commentarii explicant: alius, id eſt, *diſcedente*: alius *ſublato*, i. e. *tracto* vel *allevato*. Ego propemodum auſim veram expoſitionem dicere, *ſublato*, id eſt, *non nominato.* GLAR. Legendum e vetuſtis, *inſolentiae.* pro, ubi cauſſam cognovit inſolentiae Curii. nam apiculus ille, quo fit diphthongus, perperam eſt in impreſſis omiſſus. RIV. Quidam libri, *Inſolentiae Curii cauſſa cognita.* utrumque recte. ALD. MANUT. Florus lib. IV. c. 1. *Tanti ſceleris indicium per Fulviam emerſit, viliſſimum ſcortum, ſed parricidii innocens.* GRASW.

TALE PERICULUM REIPUBLICAE HAUD OCCULTUM HABUIT] Multa talia emanarunt proditione mulierum. Valeſius ad Amm. pag. 29. RUPERTUS.

REIPUBLICAE] Aperuit enim Ciceroni Papinianus lib. XIII. Reſponſ. *In quaeſtionibus laeſae majeſtatis etiam mulieres audiuntur: conjurationem denique Sergii Catilinae Fulvia, mulier, detexit, & M. Tullium conſulem indicium ejus inſtruxit.* Lex haec exſtat l. VIII. ff. ad Jul. majeſtat. Dicit hic Papinianus M. Tullio conſuli detexiſſe Fulviam, ſed fallitur: ex Salluſtio enim conſtat hoc factum fuiſſe ante conſulatum Ciceronis, L. Caeſare & Q. Martio Coſſ. Dein Salluſtius dicit, non tam Ciceroni quam pluribus evulgaviſſe; ultimo non accuſavit Fulvia, ſed tantum detexit. COLER. Fallitur Colerus; nam Papinian. reſpicit haec verba: *namque a principio Conſulatus.* WASSE.

SUBLATO AUCTORE] Inepte hoc quidam exponunt. *Tollere auctorem* puto latiniſſime dici, auctorem palam facere, & diffamare. Sic *proverbia tollere*, & alia ejuſmodi dicuntur. COLER. Juvenis ille, qui heic aliorum ineptiam accuſat, nihil proficit, niſi quod ſuam praeterea prodat. imo diverſum auctor ſentit quam ipſe vult: nempe indicaſſe quidem Fulviam conjurationem, ſed haud etiam nominaſſe eum per quem ſcierat, Curium ſcilicet. GRUT. Colerus explicat, *palam facere, & diffamare.* Inepte & praeter mentem auctoris, qui indicaſſe quidem Fulviam conjurationem, ſed haud etiam nominaſſe eum vult, per quem ſcierat, Curium. RUPERT.

QUAE ET QUOMODO AUDIERAT, COMPLURIBUS NARRAVIT] Legendum, *quae quomodo audierat;* nam eſt illa & copula ab inſulſo forſan litteratore addita. neque enim in Manuſcriptis reperitur. niſi quis legere malit, *quaeque & quomodo audierat.* nam ſic quoque legendum, conjecturis quibuſdam adducor ut ſuſpicer. RIV.

QUAE QUOQUE MODO AUDIERAT] Sic iterum MSS. Pall. melius quam ut vulgatus, *quae quomodo.* GRUT.

CON-

dierat, compluribus narravit. Ea res in primis studia hominum accendit ad Consulatum mandandum M. Tullio Ciceroni. Namque antea pleraque nobilitas invidia aestuabat, & quasi pollui Consulatum [a] credebant, si eum, quamvis egregius homo novus adeptus foret. Sed,

VARIANTES LECTIONES.

a *credebat* C. E. H. K. M.

NOTAE VARIORUM.

Consulatum mandandum] Sic Codd. & Servius ad AEn. VIII. v. 506. *Cum sceptro misit* mandatque *insignia Tarcho.* vel, *mandat, trahit, ut dicimus mandare magistratum.* Sallustius &c. sic edd. Lucii & Hackii. verum pro *trahit*, lego *tradit.* Caeterum, quod ignorasse videtur Servius, phrasis haec desumta est ex Cic. Orat. pro Murena, §. 76. *Nam, quod ais, nulla re allici hominum mentes oportere* ad magistratum mandandum, *nisi dignitate* &c. Wasse.

Pleraque nobilitas invidia aestuabat] Probe accinit Appianus, *Videmus*, inquiens, *quanta sit in invidia, quantoque in odio apud quosdam homines nobiles, novorum hominum virtus & industria.* Nec aliud sonat vox ipsius Ciceronis in Agraria II. *Me per longo intervallo prope memoriae temporum nostrorum primum hominem novum consulem fecistis: & eum locum, quem nobilitas praesidiis firmatum, atque omni ratione obvallatum tenebat, me duce rescidistis: virtutique in posterum patere voluistis.* Rupert.

Quasi pollui consulatum credebant] Haec est unanimis lectio MSS. non *credebat*, & vero mutatio numeri haud inusitata Sallustio. Grut. Sic γ. λ. Mark. B. Pub. Wasse. Sen. lib. IV. de Benef. c. 30. *Aliquando daturum me etiam indignis quaedam non negaverim, in honorem aliorum, sicut in petendis hominibus quosdam turpissimos nobilitas industriis, sed novis, praetulit. Non sine ratione sacra est magnarum virtutum memoria, & esse plures bonos juvat, si gratia bonorum non cum ipsa cadat. Ciceronem filium, quae res Consulem fecit, nisi pater? Cinnam nuper quae res ad Consulatum recepit ex hostium castris? quae Sextum Pompejum, aliosque Pompejos, nisi unius viri magnitudo?* Cum ergo majorum suorum memoriam negligi aut violari putarent nobiles; si dignitatum ornamenta in novos homines conferrentur, hinc invidia aestuabant. Ita Mucius Ciceronem, pridie quam ei Consulatus mandabatur, Consulatu dignum esse negabat. Cic. in Competitores suos. Et de Haruspic. Resp. *Vidi enim hesterno die quendam murmurantem, quem ajebant negare ferre me posse quia cum ab hoc eodem impurissimo parricida rogarer, cujus essem civitatis, respondi, me, probantibus & vobis & equitibus Rom., ejus esse, quae carere me non potuisset.* Haec erant illa claustra nobilitatis, quae se perfregisse Orator gloriatur, pro Muraena: *Cum ego vero tanto intervallo claustra ista nobilitatis refregissem, ut aditus ad Consulatum posthac, sicut apud majores nostros fuit, non magis nobilitati, quam virtuti pateret, &c.* Qua de re item Orat. II. de Lege Agrar. *Si recordari volueritis de hominibus novis, reperietis, eos, qui sine repulsa consules facti sunt, diuturno labore atque aliqua occasione esse factos, cum multis annis post petiissent, quam praetores fuissent; aliquanto serius, quam per aetatem ac per leges liceret: qui autem anno suo petierint, sine repulsa non esse factos: me esse unum ex omnibus novis hominibus, qui consulatum petierim, cum primum licitum sit: consul factus sim, cum primum petierim, ut vester honos ad mei temporis diem petitus, non ad alienae petitionis occasionem interceptus, nec diuturnis precibus efflagitatus, sed dignitate impetratus esse videatur.* Quae de summo Consulatus honore dicta intelligantur: alioqui ad caeteros aditus etsi paullo difficilior etiam antea patebat. Cic. pro Plancio: *Sed ut redeam ad Plancium, nunquam ex urbe abfuit, nisi forte lege, necessitate. Non valuit rebus iisdem, quibus fortasse nonnulli; at valuit assiduitate, at valuit observandis amicis, valuit liberalitate: fuit in oculis: petivit: est usus ratione, qua, minima invidia, novi homines plurimi eosdem honores consecuti sunt.* Et pro Cluentio: *Et jam querimur, saepe hominibus novis non satis magnos in hac civitate esse fructus? Nego usquam unquam fuisse majores: ubi si quis ignobili loco natus ita vivat, ut nobilitatis dignitatem tueri virtute posse videatur, usque eo pervenit, quo ad eum industria cum innocentia prosecuta est.* Grasw.

Novus homo adeptus foret] In Manuscriptis est, *homo novus.* quae collocatio verborum melior, qua & Cicero fere utitur. Dicitur autem *homo novus*, qui nulla generis & prosapiae nobilitate

Sed, ubi periculum [a] advenit, invidia, atque superbia post fuere. XXV. Igi-

VARIANTES LECTIONES.

a evenit A.

NOTAE VARIORUM.

litate commendetur, & qui propter ignobilitatem a se ortus videatur, hoc est qui nulla adjuvetur in adipiscendis honoribus commendatione majorum, quique nullas horum ostentare imagines, nec res gestas virtutesque jactare possit. Cicero Philippica VI. *Quid enim non debeo vobis, Quirites, quem vos*, a se ortum, *hominibus nobilissimis omnibus honoribus praetulistis.* Idem in Sallust. *Ego*, inquit, *majoribus meis virtute mea praeluxi, ut si prius noti non fuerint, a me accipiant initium memoriae suae.* utrobique significat, se esse *hominem novum.* Testatur & Plutarchus in vita M. Catonis, *homines* appellari *novos* ab Romanis τοὺς ἀπὸ γένους δόξαν οὐκ ἔχοντας, ἀρχομένους δὲ γνωρίζεσθαι δι' αὐτῶν, ut ipse inquit. Huic in Jugurtha Sallustius opponit *hominem veteris prosapiae, ac multarum imaginum*, quem uno verbo *nobilem* dicimus. Riv. Qui homines novi dicantur, docet Plutarchus in Catone: οἱ ἀπὸ γένους δόξαν οὐκ ἔχοντες, ἀρχόμενοι δὲ γνωρίζεσθαι δι' αὐτῶν. Novum hominem se esse fatetur ipse Cicero in ea pro Quintio: *Dolabella (quemadmodum solent homines nobiles seu recte seu perperam facere coeperunt, ita in utroque excellunt, ut nemo nostro loco natus adsequi possit) perseverat.* Atque Cicero in II. de LL. antiquissima stirpe ortum se praedicat, nimirum ex Regio Volscorum sanguine, apud quos Rex Tullus regnavit, a quo Tullii oriundi. Silius:

Tullius aeratas raptabat in agmina turres,
Regia progenies, & Tullo sanguis ab alto.

Juvenalis etiam M. Tullium Municipalem equitem vocat. Coler. Generis apud Romanos discrimen duplex: Alii *patricii*, alii *plebeji.* Rursum ex utrisque; alii *nobiles*, alii *novi.* Nobiles censebantur illi soli, *quorum majores magistratum ceperant, quique jus habebant imaginis ponendae.* Novi, *quorum majores vitam privatam vixerant, & quibus imago nulla.* Hunc Romanae phraseos sensum esse docebunt te Lips. I. Elect. 29. & Sigon. II. de Antiq. jure Civ. Rom. cap. 20. Nec video, quomodo obstent auctoritates a Colero adductae, quae antiquissima stirpe, nimirum ex regio Volscorum sanguine, oriundum faciunt Ciceronem. Sunt enim Romanis novi extra civitatem, etiam splendidissimi: quoniam, ut dixi, non ex genere, sed imaginum multitudine, omnis nobilitas, imagines autem ex magistratu. Ideo plebejus quispiam non raro nobilis, ante patricium, ut Claudii Marcelli, ut Decii, Flaminii, Luctatii, & quae aliae e plebe familiae plenae honorum. Rupert. Vid. Cicero Orat. II. contra Rullum cap. 1, 2. pro Murena cap. 8. in Pisonem cap. 1. Broukh. *Simul novi homines e municipiis & coloniis in Senatum crebro assumti*, Tacitus III. 5. *Nec quisquam ex novis hominibus prior Mummio cognomen virtute partum vindicavit*, Vellejus I. 12. *Ita Resp. tum ab his IV. Impp. tenebatur, Constantio & Maxentio, filiis Augg. Licinio & Maximino* novis hominibus, Eutrop. Hist. Metaphrastes ἐξ ἰδιωτῶν γεγονημένοι, recte. nam licet ἰδιώτης proprie sit *privatus*, qui non fungitur magistratu, cuique opponitur ὁ πολιτευόμενος, tamen apud Herodianum ejusque aetatis Scriptores denotat unum e vulgo, *novum, ignobilem*, & sic Glossae reddunt. Tales Demostheni νεόπλουτοι, de foed. Alex. p. 89. Capitolin. etiam in Opilio c. 7. novum hominem *in Patritios allegit.* Hegesipp. Vespasianus nova *Senator familia.* Novus homo apud Livium non solus is est qui magistratum cepit quem non antea gessit, sed etiam qui primus ex sua familia cepit, ut probat Sigonius ad lib. VII. cap. 1. posteriore tantum sensu novus homo Tullius, nam Tribunus fuerat, ut patet ex II. Catilinar. Cic. pro Murena, §. 16. *Nec mihi umquam minus in Q. Pompejo* novo homine, *& fortissimo viro, ut virtutis esse visum est, quam in homine nobilissimo M. AEmilio.* Et infra: Juven. VIII. 226.

Hic novus *Arpinas ignobilis, & modo Romae*
Municipalis eques.

Confer Cl. Perizonium ad Sanctium p. 821. Habes etiam *novus* pro *ignoto* apud Statium Theb. IV. 418.

Graminibusque novis, *& longo murmure purgat.*

Wasse.

Sed ubi periculum advenit, invidia atque superbia post fuere] Orosius lib. II. cap. 13. *Odio discordiae nutriuntur, ast ubi necessitas incubuit, postpositis privatis caussis atque odiis in commune consulitur.* Coler. Ἐν δὲ διχοστασίῃ καὶ ὁ πάγκακος ἔμμορε τιμῆς. Pricaeus. Plin. Paneg. *Ut olim, cum hostis in proximo, & in summum discrimen adducta Respublica, expertum honoribus vi-*

XXV. Igitur, comitiis habitis, Consules declarantur M. Tullius, & C. Antonius. Quod factum primo populares conjurationis concusserat. Neque tamen Catilinae furor minuebatur; sed in dies plura agitare;

NOTAE VARIORUM.

virum posceret, non consulatus hominibus iisdem, sed iidem homines consulatibus reddebantur. Livius lib. IV. de Mamerco AEmilio, qui invidia Censorum, quod potestatem quinquennalem annuam fecisset, tribu motus, in aerariosque relatus fuerat: A. Cornelius Dictatorem Mamercum AEmilium dixit, & ipse ab eo Magister equitum est dictus. *Adeo simul fortuna civitatis virtute vera eguit, nihil Censoria animadversio effecit, quo minus regimen rerum exagitata indigne domo peteretur.* Item lib. XXIV. *Praesenti Fabio atque ipso comitia habente consulatus continuatus. Tempus ac necessitas belli ac discrimen summa rerum faciebant, ne quis aut in exemplum exquireret, aut suspectum cupiditatis imperii consulem haberet. Quin laudabant potius magnitudinem animi, quod, cum summo imperatore esse opus Reip. sciret, seque eum haud dubie esse, minoris invidiam suam, si qua ex re oriretur, quam utilitatem Reip. fecisset.* Cur non igitur etiam novis hominibus si virtute emineant, tam utilis Reipublicae honos habeatur? M. Sen. Controv. VI. *Quidam avitas paternasque flagitiis obruunt imagines: quidam ignobiles nati fecere posteris genus. In illis non servasse quod acceperant, maximum dedecus: in his, quod nemo dederat, fecisse laudabile. Si possent homines sibi sortem facere nascendi, nemo esset humilis, nemo egens, unusquisque felicem domum invaderet. Sed quamdiu non sumus, natura nos regit, & in quemcunque vult, casum mittit. Hinc sumus aestimandi, cum sumus nostri. Quis fuit C. Marius, si illum in suis inspeximus majoribus? humilis. In tot Consulatibus nihil habet clarius, quam se autorem.* Grasw. Cicero pro Balbo cap. 22. *Itaque & cives undique fortes viros adsciverunt, & hominum ignobilium virtutem saepe nobilitatis inertiae praetulerunt.* Broukh.

Invidia atque superbia post fuere] Meus liber, *profuere.* Ciacc. Neque enim (ut ait Xenophon. lib. I. de vita Cyri) *pericula praebent invidiae locum ullum adversus eos, qui aut excellunt armis, aut laudem appetunt; sed diligunt potius laudantque tanquam socios laborum, & communis utilitatis propugnatores.* Diodor. Sicul. lib. IX. Hist. *Vulgi natura est, ut urgentibus belli negotiis viros praestantes in pretio habeat, cum praesens necessitas id omnino exigat: in pace contra otio diffluens, & invidiae frena laxans, eosdem criminibus obnoxios reddat.* Liv. lib. IV. cap. 31. *Fortuna civitatis adegit, ut regimen rerum ex notata indigne domo peteretur.* Oros. lib. II. cap. 13. *Odio discordiae nutriuntur, ast ubi necessitas incubuit, postpositis privatis caussis atque odiis, in commune consulitur.* Rupert. Horat. III. 19. Od.

Donec non alia magis
Arsisti, neque erat *Lydia* post *Chloen.*

Locum aemulatus Orosius II. 16. *Summa imperii ad Senatum Populi voluntate transfertur, quippe otio discordiae nutriuntur: at ubi necessitas incubuit, postpositis privatis caussis atque odiis, in commune consulitur.* quod & *Lectionem* firmat. Fere legissem *posuere. Cum venti posuere.* Virg. sed nihil mutandum. Aurel. Victor. Caes. cap. 34. *Quis fere contra ingenium perditae res subigunt recta consulere.* Wasse.

Consules declarantur M. Tullius et C. Antonius] Florus lib. IV. cap. 1. *Actum erat de pulcherrimo imperio, nisi illa conjuratio in Ciceronem & Antonium consules incidisset, quorum alter industria rem patefecit, alter manu oppressit.* Grasw.

M. Tullius, et C. Antonius] Cicero consul omnium consensu factus est: sed Antonius pauculis centuriis Catilinam superavit, cum ei propter nomen patris paulo speciosior manus suffragata esset, quam Catilinae: auctor est Paedianus. Cicero in Pisonem: *Me cuncta Italia, me omnes ordines, me universa civitas non prius tabella quam voce priorem consulem declaravit.* Anno urbis conditae septingentesimo Cicero consul fuit, ut scribit Plinius lib. IX. cap. 39. Zanch.

Neque tamen Catilinae furor minuebatur] Animus scilicet malis augebatur. Sen. lib. V. Excerpt. Contr. I. *Omnia tibi fortuna abstulit: sed spem reliquit. Tolle spem hominibus, nemo victus retentabit arma: nemo infeliciter expertus negotiationem alios appetet quaestus: nemo naufragus vivet: spes est ultimum adversarum rerum solatium.* Iterum lib. VII. de Benef. cap. 31. *Neminem ab excitanda domo ruina deterruit. & cum penates ignis absumsit, fundamenta tepente adhuc area ponimus; & urbes haustas saepe eodem solo condimus. Adeo ad bonas spes pertinax animus est. Terra marique humana opera cessarent, nisi male cadentia iterum tentare libuisset.* Grasw. Junge cum nota ad c. 20. Rit.

Arma

tare; arma per Italiam locis opportunis parare; pecuniam, sua, aut amicorum fide sumtam [a] mutuam, Faesulas ad [b] Manlium quemdam portare; qui postea princeps fuit belli faciundi. Ea tempestate plurimos cujusque generis homines [c] adscivisse sibi dicitur, mulieres etiam ali-

VARIANTES LECTIONES.

a *mutuo* A. D. E. H. K. M. b *Mallium* M. & alii quidam. c *adjunxisse* I.

NOTAE VARIORUM.

Arma locis opportunis parare] Ad gerendum bellum, armorum apparatum requiri, nemo nescit. Huic usui armorum officinae serviebant, seu, ut vulgo dicuntur, fabricae, de quibus legenda est Justiniani Novella LXXXV, ubi vetat alibi, quam certis & constitutis locis, arma telave fabricari, jubetque fabricensium certum corpus esse, & militiam quandam. Rupert.

Pecuniam, sua, aut amicorum fide, sumptam mutuam, Faesulas] Thucyd. lib. I. Καὶ ἔστιν ὁ πόλεμος οὐχ ὅπλων τὸ πλέον, ἀλλὰ δαπάνης, δι' ἣν τὰ ὅπλα ὠφελεῖ. *Bellum fere non magis stat ope armorum, quam sumptibus, per quos utilia sunt arma.* Idem lib. VI. Χρυσὸν γὰρ καὶ ἄργυρον πλεῖστον κέκτηνται, ὅθεν ὅ τε πόλεμος καὶ τἆλλα εὐπορεῖ. *Argentum enim & aurum plurimum possident; unde & bella & caetera commode administrantur.* Grasw.

Sua aut amicorum fide sumtam mutuam] Meus liber, *mutuo.* Sed eam vocem additam opinor: *sumta*, enim erit fenore: sed dicit *sua fide sumere.* Ciacc.

Ad Mallium] Sic constanter meus liber. Male in vulgatis, etiam Ciceronis, *Manlium.* Ciacc. Fuit iste Mallius Syllanus centurio. Ejus strenuitatem etiam Plutarchus & Dio memorant. Coler.

Ad Manlium quemdam portare] *Quemdam* ait, tamquam obscurum, ut quem neque superius inter insigneis conjuratos numerarit. C. Manlium paulo post vocat. Mirum vero, illum exercitus ducem electum. Verum oportuit praecipuae audaciae fuisse hominem. Commentarius qui Vallae adscribitur, ait, Faesulae principem fuisse: sed errat, ex Sallustii verbis non intellectis. Glar.

Qui postea princeps fuit belli faciundi] Minime requiras verbum *fuit.* imo aeque plene dixeris; *portare, postea principem belli faciundi.* Grut.

Adscivisse] Amo Thosanum librum, in quo ita legitur, *adsuisse.* nil pote elegantius. Palmer. Τὸ *sibi* abest Reg. Ar. & Ammiano XXXI. 1. qui saepe hac forma usus est. at Hegesippus Sallustianae dictionis affectator V. 18. *ferre non posset affectus parentum, quos* socios sibi adsciverat *ad periculum.* Infra, *quae primo.* λ. *primum.* Venet. 1470, 1478. *primo magis ingentis sumtus stupro c. Philo,* Περὶ τοῦ μίσθωμα πόρνης &c. Τῶν μὲν γὰρ ἑταιρῶν τὴν ἐργασίαν κατέλυσε πολλάκις γῆρας· ἐπειδήπερ ἐξώροις γενομέναις οὐδεὶς ἔτι προσίεισιν, ἀπομαρανθείσης ὥσπερ τινῶν ἀνθῶν τῆς ἀκμῆς. Doctius autem & astutius fecit illa Philumene de qua Petronius: *Matrona inter primas honesta, quae multas saepe haereditates* officio aetatis *extorserat: tum anus, & floris extincti, filium filiamque ingerebat orbis senibus; & per hanc successionem artem suam perseverabat extendere.* Quod noster aperte nimis, ille *aetatis officio* tectius exprimit, verbo tamen inter ἐρωτικῶν Scriptores usus pervagati. Ovidius:

——— officio *continuata meo.*

De Catilinae consilio vide Appianum Bell. Civ. II. p. 710. Wasse.

Mulieres etiam aliquot] Semper praeclari isti nocturni milites secum mulieres habuerant, non tantum in bello, sed etiam in concionibus. Porcii Latronis declamatio vociferatur: *Nec alae muliebres ab eo coetu religioso nocturno prorsus abfuisse judicatae sunt.* Adludit istos coetus in aedibus Laecanis, quos per Ironiam religiosos vocat, proinde quasi esset quoddam pervigilium aut sacrum nocturnum. Coler. Tacit. lib. XV. Annal. *Ineunt deinde consulatum Silius Nero & Atticus Vestinus, coepta simul & aucta conjuratione, in quam certatim nomina dederant senatores, eques, miles, foeminae etiam.* Nec vero contemnendas has putes, de quibus Liv. lib. XXXIV. *Ab nullo genere non aeque summum periculum est, si coetus & concilia & secretas consultationes esse sinas.* Grasw. Stratagema revocatum a Sejano apud Tacitum IV. Annal. III. *Drusus, impatiens aemuli & animo commotior, orto forte jurgio, intenderat Sejano manus, & contra tendentis os verberaverat: Igitur cuncta tentanti promtissimum visum, ad uxorem ejus Liviam convertere. Quae, soror Germanici, formae initio aetatis*

aliquot, quae primo ingentis ſumtus ſtupro corporis toleraverant: poſt, ubi aetas tantummodo quaeſtui, neque luxuriae modum fecerat, aes alienum grande conflaverant; per eas ſe Catilina credebat poſſe ſervitia urbana ſolicitare, urbem incendere, viros earum vel [a] adjungere ſibi, vel interficere.

XXVI. Sed in his erat Sempronia, quae multa [b] ſaepe virilis audaciae

VARIANTES LECTIONES.

a *ſibi adjungere* C. b abeſt *ſaepe.* ab A.

NOTAE VARIORUM.

tatis indecorae, mox pulcritudine praecellebat. Hanc, ut amore incenſus, adulterio pellexit, & poſtquam primi flagitii potitus eſt, neque femina, amiſſa pudicitia, alia abnuerit, ad conjugii ſpem, conſortium regni, & necem mariti impulit. Rupert.

Ubi aetas tantummodo quaestui, neque luxuriae modum fecerat] Senec. in Excerpt. lib. II. Decl. VII. *Muliebrium vitiorum fundamentum avaritia eſt. Quae poteſt non timere opinionem adulterii, poteſt non timere adulterium. Ex omni rupe conchylium trahitur, quo veſtis cruentetur. Infelices ancillarum greges laborant, ut adultera tenui veſte perſpicua ſit.* Hos jam ſumptus, quos luxuria requirebat, quaeſtus non tolerabat. At, Cicerone teſte pro Coelio, *vitium ventris & gutturis non modo non minuit aetas hominibus, ſed etiam auget.* II. Catilin. *Patrimonia ſua profuderunt; fortunas ſuas abligurierunt: res eos jam pridem, fides deficere nuper coepit: eadem illa tamen, quae erat in abundantia, libido permanet.* Rationem haud ineleganter exponit Seneca Controv. VIII. *Ille in nos dominatur affectus, qui animum primus intravit. Luxuria, avaritia, deſidia, injuſtitia, timor non dediſcuntur, & quotidie haec omnia aut caſtigantur aut puniuntur: in tantum vitiorum tenaces ſumus.* Grasw. Ita enim res habet, ab edentulis, & vomiturientibus longe ſe ſeparat Venus. Hinc in illam vitae hiemem ſcommata populi: *Cano capite! aetate aliena!* apud Plautum Caſ. III. A. I. vſ. 4, 5. Rupert.

Neque aetas luxuriae modum fecerat] Bene. AEtas non facit ſobrios. Quod intelligens idem Plautus, vetularum intemperantiam Comico ſale frequenter defricat. v. g. Curcul. A. I. ſc. 2. ventrem earum comparat *barathro* & *cloacae: quae eſt proluenda:* itemque *Iridi, quae aquam bibit*, ut pluat; denique ibidem de lena perfacete:

Vindemia haec huic anui non eſt ſatis ſoli.

Rupert.

AEs alienum grande conflaverat] Adeoque ad res novas compelli facillime poterat, qua de re jam ſupra aliquoties. In ceteris mundum eſt caput, neque opus, ut tranſeamus in caſtra Grammaticorum. Rupert.

Sempronia] Lege Macrob. lib. III. cap. 7. Joan. Saresberienſ. lib. VIII. cap. 12. Meminit hujus Semproniae Fulgentius quoque lib. I. Mythologiae: *Hac enim adludente, & Plautinae ſatyrae dominatus obdormiit, & Sulpicillae Auſonianae loquacitas deperit, Salluſtianaeque Semproniae quamvis praeſens ſit, cantilena, cantandi melos rauceſcit.* Locus me hercule perelegans; ſed librariorum ſaevitia Pentheo magis lacer. Eum tamen Ludov. Carrio lib. II. Emendat cap. 15. & Franciſc. Modius in Novantiq. ingenioſiſſime emendarunt, hoc modo: *Hac enim adludente, & Plautini Saureae dominatus obdormit, & Sulpicillae Auſonianae loquacitas deperit, Salluſtianaeque Semproniae, quamvis praeſens ſit Catilina, cantandi melos rauceſcit.* Coler.

Virilis audaciae] *Virilis*, quia ultra foeminam ferox, & quod de Cloelia Silius XIII. 836. *Contemtrix ſexus.* quomodo & de eadem Seneca de Conſ. ad Marciam XVI. *ob inſignem* audaciam *tantum non* in viros *tranſcripſimus.* In hac formula multus eſt Tacitus: *Agrippina aequi impatiens, dominandi avida*, virilibus curis *foeminarum vitia exuerat.* An. VI. 25. &, H 1. 72. *quia velocius erat vitiis adeptus, crudelitatem mox, deinde avaritiam, &* virilia ſcelera *exercuit.* Juſtin. *Latronis more, totum fratri eripere cupiens, puer ſceleratam* virilemque *ſumit* audaciam XXVII. 2 *Quippe ut in viro muliebrem timorem, ita in muliere* virilem audaciam *cerneres.* Idem II. 12. *Socia conſiliorum Electra*, virilis animi *foemina.* Vellejus I. 1. *Fulvia Antonii gladio cincta*, virilis militiae *uxor.* Florus IV. 5. *familiarior* virilibus incommodis, *quam iſti effoeminato bono.* Alcimus Avitus,

Foe-

ciae facinora commiserat. Haec mulier genere atque forma, praeterea viro atque [a] liberis satis fortunata fuit: litteris Graecis & Latinis [b] docta; [a] psal-

VARIANTES LECTIONES.

a *satis* delet N. b *edocta* B.

NOTAE VARIORUM.

Foemineaque animi *Judith in mente* virilis;
De Zenobia Zozimus I. Φρονήματι ἀνδρείῳ χρωμένη. Hildebertus Caenom. vita Agnetis. *Virgo quidem sexu, vir in actu.* Seneca de Benef. IV. 2. *Hecubam* mente virili justam, piam. Dares Phrygius. cap. 13. ubi dicit Patroclum, *rectum, prudentem, dapsilem.* Membranae Sidneienses, pro *rectum*, habent *certum*, quae potior lectio. Nam eodem cap. dicit, *Machaonem magnum, fortem, certum, prudentem.* Denique, pro *virosum* lege cum MS. *injuriosum*, & pro *corpore aequali*, *corpore aquilo* vel *aquilino*. Confer pag. 277. Idem, cap. 21. *hortatur ut* viriliter *propugnarent*, MS. *fortiter.* Sed illud ex Interprete, propius vero est quod exhibet paulo supra: *Menestrem*, nempe pro *Mesthlem*, quod corruptum puto ex *Menesthem*, quem interfecit non Achilles, ut noster, sed Hector Iliad ν' 609.

Εἰν ἑνὶ δίφρῳ ἐόντε Μενέσθην Ἀγχίαλόν τε.

Locum hunc Sallustii aemulatur Tacitus, ubi mores & habitum Poppaeae Sabinae narrat, Ann. XIII. 46. Wasse. Seneca Medea vs. 266.

Tu, tu malorum machinatrix facinorum,
Cui feminea nequitia, ad audendum omnia
Virile robur, nulla famae memoria est.

Broukh.

Haec mulier] Hinc apparet quod Sempronia primum gentis patriciae fuit, quamvis postea plebeiam factam velint. Ejus in nummis, quos habemus, familiae tres reperiuntur, *Atratinorum*, qui patricii fuerunt, *Gracchorum*, qui plebeii, *Pitionum*, quos plebeios item fuisse arbitror. In aereo quodam nummo mentio quoque fit L. Sempronii Atratini, qui anno DCCXVII. in M. Antonii iterum consulis Kal. Jan. abdicantis locum factus est. Dio lib. XLIX. Qui & postea Antonianarum partium fuit. F. Ursin. Maluissem *commiserat, mulier genere, forma, viro, liberis satis fortunata, litteris* &c. praeteritis caeteris vocibus. Gruter.

Viro ac liberis satis fortunata] Sustuli particulam *ac*, testimonio Frontonis adductus: amator autem brevitatis Sallustius hujusmodi particulas saepe respuit. Eodem modo proxime legimus *psallere, saltare*, non, ut est in vulgatis libris, *psallere & saltare*, in quo Macrobii auctoritate nitor, quem video ita legisse lib. III. cap. 14. Ald. Manut. Aldus conjunctionem *atque* secundo loco respuit, cum Frontonis testimonio adductus, tum quod amator brevitatis Sallustius, hujusmodi particulas saepe omittat. Ego cur hoc, Sallustio repugnante, facerem, caussam esse nullam putavi, praesertim cum ita hunc locum Priscianus citet libr. XVIII. & hanc particulam in antiquis libris invenerim. C. Popma. Nostri *atque* retinent. Wasse.

Genere atque forma, praeterea viro, atque liberis, satis fortunata fuit] Tacitus totum hunc locum imitatur lib. XIII. Annal. de Poppaea Sabina: *Huic mulieri cuncta alia fuere praeter honestum animum. Quippe mater ejus, aetatis suae foeminas pulchritudine supergressa, gloriam pariter & formam dederat. Opes claritudini generis sufficiebant. Sermo comis, nec absurdum ingenium, modestiam proferre, & lascivia uti, rarus in publicum egressus, idque velata parte oris, ne satiaret aspectum, vel quia sic decebat. Famae nunquam pepercit, maritos & adulteros non distinguens; neque affectui suo aut alieno obnoxia. Unde utilitas ostenderetur, illuc libidinem transferebat.* Grasw.

Literis Graecis et Latinis docta] An & feminae studiis sint adhibendae, discutit Bern. ad Germ. Tac. p. 98. Mihi non immerito dixit rigidus ille Juvenalis:

——— *sit non doctissima conjux.*

Et alibi Sat. VI.

——— *nec historias sciat omnes.*

Et prudenter apud Euripidem Hippolytus:

Σοφὴν δὲ μισῶ· μὴ γὰρ ἔν γ' ἐμοῖς δόμοις εἴη φρονοῦσα πλεῖον ἢ γυναῖκα χρή.
Τὸ γὰρ πανοῦργον μᾶλλον ἐντίκτει Κύπρις ἐν ταῖς σοφαῖσιν.

Quos versus sic Muretus transtulit:

Odi eruditam: ne meae unquam sit domi
Quae plus sciat, quam mulierem scire expedit.
Namque eruditis ipsa majorem Cypris
Astutiam indit.

Haec Torrent. ad Horat. lib. III. Carm. od. 7. Athenis scorta non vulgaria, non suum vulgariter vulgabant corpus, nisi prius artes liberales percepissent, ut suis sophismatis melius amantes incautos irretirent. Athen. lib. XIII. Reliquae me-

[a] psallere, & saltare [b] elegantius, quam necesse est [c] probae: [d] multa alia quae

VARIANTES LECTIONES.

a *psallere saltare* A. H. *psallere & cantare* M. *cantare* addit B. *& psallere, saltare* N. b delet *elegantius* E. c *probae sciebat* C. *probae & m. a.* D. *alicui probae* M. d *praeterea m. a.* A. *& multa alia* H. N. *multaque alia* K.

NOTAE VARIORUM.

meretrices ideo magnis spiritibus inflatae gloriabantur, quod operam darent humanioribus, & Mathematicis disciplinis temporis nonnihil impenderent, quarum scientia & cognitione ad respondendum fierent acutiores & dicaciores. Addit deinde: *Hujus Epicuri famosa meretrix, Leontium, amica fuit; quae Philosophiae operam navare cum incoepisset, non ideo scortari desiit, sed Epicureis omnibus in terris se prostituit, & palam quidem Epicuro.* Hujus etiam meminit Cic. in Pisoniana. Lactant. lib. III. de fals. Sapient. Laërt. in Epic. Muret. lib. VIII. cap. 21. Reperio tamen Corneliam apud Plut. in Pomp. literis, lyra, musica & Geometria excultam, praeceptisque Philosophicis optime imbutam; aliasque, quas apud probatos scriptores reperire licet. Haec Jos. Laur. II. Polym. 46. Adde Lips. ad Senec. de Const. Sap. cap. 14. pag. 357. Heins. in Silvis:

——— sors illa virorum est
Eruere annales, scelerumque inquirere formas,
Quos aliquid nescire nefas, quos ponere jura
Criminibus natura dedit, doctrina pudorque
Non bene conveniunt, decet ignorantia castas.

RUPERT.

PSALLERE, ET SALTARE] Etsi quidam libri habent, *psallere, & cantare*, & Cicero II. in Catilinam dixerit: *Pueri tam lepidi, ac delicati, non solum amare & amari, neque cantare & psallere, sed etiam sicas vibrare, & spargere venena didicerunt.* & Suetonius in Tito: *Ne musicae quidem rudis, ut qui cantaret, & psalleret jucunde, scienterque*; & Spartianus in Hadriano: *Psallendi, & cantandi scientiam prae se ferebat.* tamen sequor libentius antiquissimum Fulvii librum, in quo diserte scriptum video, *Psallere, & saltare.* nam, *psallere*, non idem est, quod, *saltare*; sed potius *fidibus canere.* itaque dixit Gellius lib. XIX c. 11. *Desideravit exhiberi, quos habere eum sciebat scitissimos utriusque sexus, qui canerent voce, & qui psallerent.* Non enim necesse erat dicere *canerent voce*, nisi & in verbo *psallerent*, cantus inesset. itaque, ut distingueret, dixit, *canerent voce.* Praeterea *psaltriam*, & *fidicinam* aeque dici non ignoramus: & apud Graecos ψάλλω, pro *canto*; & ψαλμὸς pro *cantu* accipitur. Addo Macrobii testimonium, qui lib. III. *saltare* agnoscit in Sallustio, ait enim sic: *Taceo, quod matronae etiam saltationem non inhonestam putabant: sed inter probas quoque earum erat saltandi cura, dummodo non curiosa, usque ad artis perfectionem. Quid enim ait Sallustius, psallere, saltare elegantius, quam necesse est probae? adeo & ipse Semproniam reprehendit, non quod saltare, sed quod optime scierit.* Et Cicero agnoscere videtur in Curionis incessu fidicinae molliciem; cum dixit in oratione in ipsum, & Clodium, cujus haec verba recitant Nonius & Rufinianus: *Tu vero festivus, tu elegans, tu solus urbanus; quem decet muliebris ornatus, quem incessus psaltriae, qui levare vultum, mollire vocem potes.* ALD. MANUT. Sic λ. Mart. Venet. 1470. caeteri *saltare*, omissa Praep. Neque aliter Joan. Sarisburiensis VIII. 12. Eutyches discernend. Conjug. 2179. *quam n. erat p.* qui ad lectionem hanc confirmandam adducit illud Horatii:

Psallimus & saltamus *Achivis doctius unctis.*

at memoria lapsus est, hodie enim legitur *Ps. & luctamur.* Servius autem ad G. I. 342. AEneid IV. 62. *q. n. est p.* Conjungunt *psallere & saltare.* Cicero II. Catil. Sueton. in Tito. Spartianus in Hadr. at quae tandem, inquies, necessitas ut omnino saltet matrona? nempe ut sacra rite faciat. Servius IV. AEn. 624. *Circa aras faculas tenentes ferebantur quasi cum quodam gestu; & vocatur minusculum sacrum.* In ludis saecularibus Junoni supplicabant Matronae aeque ac *pueri innuptaeque puellae*; neque horum quenquam puduit,

Μολπῆς τε γλυκερῆς, καὶ ἀμύμονος ὀρχηθμοῖο.

Horatius in Arte:

Ut festis matrona *moveri* jussa diebus
Intererit satyris paullum pudibunda protervis.

Virg.

Aut ante ora deum pingues spatiatur ad aras.

Confer Senecam de Tranq. XV. Arnobium IV. Athenaeum XIV. 6. Adde & Isidor. IX. 30. WASSE. Laudat Servius ad I. Georg. 350. exponit ad IV. AEneid. 62. Macrob. Saturn. X. BROUKH.

PSALLERE] Nicol Damascen. in Exc. Peir. p. 431. & 432. Vide ibi Vales. p. 64. RUPERT.

MULTA ALIA &c.] M. I. addit, *praeterea multa alia.* CIACC. Videntur exterminanda *quae*, & *sunt*

quae instrumenta luxuriae sunt. Sed ei cariora semper omnia, quam decus, atque pudicitia [a] fuit. Pecuniae, an famae minus parceret, haud facile discerneres; Lubidine sic accensa, ut [b] saepius peteret viros, quam [c] peteretur. Sed ea, saepe [d] antehac fidem prodiderat, [e] creditum abju-

VARIANTES LECTIONES.

a *fuere* A. B. C. D. E. F. G H. I. K. L. M. N. (a secunda manu, sed a prima *fuit*) b *potius* A. c *peteretur a viris* B. H. d *ante haec* N. e *creditum sibi* M.

NOTAE VARIORUM.

Sunt. certe Pal. nonus habet, *multa alia quae erant instrum. lux.* GRUTER. Reducenda lectio, quae est in MSS. teste Bongarsio ad Justini lib. 30. *Psallere, saltare elegantius, quam necesse est probae: multa alia quae sunt instrumenta luxuriae. Sed ei cariora quam decus atque pudicitia, semper omnia fuere.* Ceterum hunc locum citat Macrob. lib. III. *Taceo quod matronae etiam saltationem non inhonestam putabant: sed inter probas quoque earum erat saltandi cura, dummodo non curiosa, usque ad artis perfectionem, quid enim ait Sallustius? Psallere, saltare elegantius quam necesse est probae. adeo & ipse Semproniam reprehendit, non quod psallere, sed quod optime scierit.* RUPERTUS.

INSTRUMENTA LUXURIAE] Haec verba excussimus ad Justini lib. XXX. c. 1. §. 9. RUPERT.

SED EI SEMPER CARIORA OMNIA, QUAM DECUS ATQUE PUDICITIA FUIT] Hunc locum sic expressit Tacitus Ann. XIII. *Huic mulieri cuncta alia fuere praeter honestum animum: sermo comis nec absurdum ingenium, modestiam praeferre, & lascivia uti; famae nunquam pepercit.* CIACC.

SED EI CARIORA SEMPER OMNIA, QUAM DECUS ATQUE PUDICITIA FUERE] Sic legendum est ex pluribus libris. PUTSCH. Polon. codex non agnoscit illud *semper*, habetque fine *fuerat.* sed & Pall. aliquot voce ultima servant *fuere*; ut non temere putem abesse posse illud *fuit*, forsitan *semper*. GRUT. *Ne quis ambigat*, decus, pudorem, *corpus, cuncta regno* viliora habere. Tacitus Ann. XII. 65. Infra, *caedis conscia*: ed. Hackiana *cujus conscia* operarum, opinor incuria, nostri enim omnes *caedis*: pro, *vel molli*, Arond. *modesta, molli.* WASSE.

PECUNIAE AN FAMAE MINUS PARCERET] Tacitus lib. IV. Annal. *Contemtu famae contemnuntur virtutes.* Itaque de Medea ait Creon:

Cui foeminea nequitia, ad audendum omnia
Virile robur, nulla famae memoria est.

Contra Plinius Paneg. *Quid enim laudabilius foeminis, quam si verum honorem, non in splendore titulorum, sed in judiciis hominum reponant, magnisque nominibus pares se faciant, etiam dum recusant?* GRASW.

AN FAMAE MINUS PARCERET] Cicero Accusat. I. in Verr. cap. 30. *Ille, quod pudicitiam liberorum, hic quod vitam patris famamque sororis defenderat.* BROUKH.

LUBIDINE SIC ACCENSA] Arond. *sic illa accensa, lubido* primitus. Servius ad AEn. VI. pag. 1055. ad, *Intra tecta vocat Menelaum; libido accensa sic ut.* verum in Hackiana ed. non comparent. Tales autem eleganter *Secutulejas* vocat Petronius pag. 307. *Tanquam mulier* seculeja *unius noctis tactu omnia vendidit.* Sequitur Tacitus Annal. XIII. *in Cajum Silium Juventutis Rom. pulcherrimum ita* exarserat ut &c. Hist. I. 67. accensis *egestate longa* cupiditatibus *immoderatus.* Ado Viennensis in Desiderii martyrio. *Per diversorum juvenum libidines* sic excanduit. WASSE.

UT SAEPIUS PETERET VIROS QUAM PETERETUR] Verbum nequam. Cicero in Pisonem cap. 28. *Is cum istum adolescentem, jam tum cum hac Diis irata fronte vidisset, non fugit ejus amicitiam, cum esset praesertim appetitus.* Propertius II. 16. 27.

Quum te tam multi peterent, tu me una petisti.

Talem feminam Cicero *procacem* vocat Orat. pro Coelio cap. 20. BROUKH.

FIDEM PRODIDERAT] Cic. pro Roscio Amerino: *In privatis rebus, si qui rem mandatam non modo malitiosius gessisset, sui quaestus aut commodi caussa, verum etiam negligentius: eum majores summum admisisse dedecus existimabant. Itaque mandati constitutum est judicium non minus turpe, quam furti. Ergo idcirco turpis haec culpa est, quod duas res sanctissimas violat, amicitiam & fidem. Nam neque mandat quisquam fere, nisi amico: neque credit, nisi ei, quem fidelem putat. Perditissimi est igitur hominis, simul & amicitiam dissolvere, & fal-

abjuraverat, caedis conscia fuerat, luxuria atque inopia [a] praeceps abierat. Verum ingenium ejus [b] haud absurdum: posse versus facere; jocum movere; sermone uti vel modeste, vel molli, vel procaci. Prorsus multae facetiae, multusque lepos [c] inerat.

XXVII. His

VARIANTES LECTIONES.

a *in praeceps* K. b *b. a erat* A. B. E. K. *b. a. fuit* C.G. c *inerant* C. G.

NOTAE VARIORUM.

fallere eum, qui laesus non esset, nisi credidisset. GRASW.

CREDITUM ABJURAVERAT] Cicer. pro Rosc. Com. *At quid interest inter perjurium & mendacium? Qui mentiri solet, pejerare consuevit: quem ego, ut mentiatur, inducere possim, ut pejeret, exorare facile potero. Nam qui semel a veritate deflexit, hic non majore religione ad perjurium, quam ad mendacium perduci consuevit. Quis enim deprecatione deorum, non conscientiae fide commovetur? Propterea quae poena ab diis immortalibus perjuro, haec eadem menduci constituta est. Non enim ex pactione verborum, quibus jusjurandum comprehenditur, sed ex perfidia & malitia, per quam insidiae tenduntur alicui, dii immortales hominibus irasci, & succensere consueverunt.* GRASW. Cicero Orat. in Senatu cap. 5. de Gabinio: *Qui cum suam rem non minus strenue quam postea publicam confecisset, egestatem & luxuriam domestico lenocinio sustentavit.* BROUKH.

VERUM INGENIUM EJUS HAUD ABSURDUM, POSSE VERSUS FACERE] Nescio quid turbet τὸ *posse*, quo sublato concinnior sane erit oratio, *absurdum versus facere*, pro ad versus faciendos. confirmat conjecturam Tacitus, qui eo vocabulo simili modo utitur *Sermo comis, nec absurdum ingenium modestiam praeferre, & lascivia uti.* Et III. Histor. *Ne absurdus ingenio famam urbanitatis per lasciviam peteret.* PUTSCH. Quidam viri docti hunc locum ita constituere: *Verum ingenium ejus haud absurdum, posse facete: jocum movere &c.* AEmulatur, ut solet, Tacitus Sallustium, de Poppaea loquens: *Sermo comis, nec absurdum ingenium, modestiam praeferre, & lascivia uti.* Et III. Histor. *Neque absurdus ingenio, famam urbanitatis per lasciviam petere.* Aurel. Victor in Gratiano: *Fuit autem Gratianus haud mediocriter institutus. carmen facere, ornate loqui, controversias explicare Rhetorum more.* COLER.

SERMONE UTI VEL MODESTO, VEL MOLLI, VEL PROCACI] Polyb. lib. III. πρὸς μὲν γὰρ τὸ παρὸν ἀεί πως ἁρμοζόμενοι καὶ συνυποκρινόμενοι τοιαῦτα λέγουσι καὶ πράττουσι πάντες ὥστε δυσθεώρητον εἶναι τὴν ἑκάστου προαίρεσιν, καὶ λίαν ἐν πολλοῖς ἐπισκοτεῖσθαι τὴν ἀλήθειαν. *Fere enim mortales rebus praesentibus sese accommodant, & primum una cum aliis agunt, ut ex factis dictisve singulorum adprime sit difficile cognoscere, quae sint uniusque voluntates: adeo occurrunt multa, quae veritatem tenebris contegant.* Tacitus lib. XIII. Annal. cap. 45. de Poppaea Sabina: *Huic mulieri cuncta alia fuere, praeter honestum animum, quippe mater ejus aetatis suae feminas pulcritudine supergressa, gloriam pariter & formam dederat, opes claritudini generis sufficiebant. Sermo comis nec absurdum ingenium, modestiam praeferre, & lascivia uti, rarus in publicum egressus, idque velata parte oris, ne satiaret adspectum, vel quia sic decebat. Famae nunquam pepercit, maritos & adulteros non distinguens.* Juvat exclamare cum Comico: *Proh dii immortales! similiorem mulierem, magisque eandem, utpote quae non sit eadem, non reor Deos facere posse.* Mil. II. 6. V. 49. Nec mulieri huic admodum dissimilis Sophonisba apud Dionem Cocc. in Exc. Peir. pag. 604. RUPERT.

MULTAE FACETIAE] *Multa facetia*, est in meo libro, ut apud Plautum, *Delicia*, & III. Hist. *Insidia prima.* CIACC. Vet. cod. habet, *multa facetia, &c.* quod positum est quomodo apud Plautum *delicia.* Et paulo post in veteri eodem codice habetur: *Ad cavendum dolos astutiae deerant.* Item: *Neque insidiae quas Consuli in campo fecerat, prospere cessere.* Nisi forte pro *prospere cessere*, scribendum sit *processere*, nam infra dixit: *Quod neque insidiae Consuli procedebant.* URSIN. Charisius lib. I. *facetias* inter nomina pluralia tantum refert. *Facetiae*, ὁμιλία, εὐτραπελία. Glossae *facetiae* χάριτες ἐν ἀνθρώπῳ. Nolim igitur hic quicquam mutare refragantibus libris, quamquam Apulejus Apologia sic loquatur: *Atque ego scio nonnullos & cumprimis AEmilianum istum facetiae sibi habere, res divinas deridere.* PUTSCH. Sic MSS. Pal. nisi quod sept. & nonus: *inerant.* nihil igitur mutandum. nam si interpolandus auctor, mallem reduci: *prorsus multae facetiae, multusque lepos inerat;*

XXVII. His rebus comparatis, Catilina nihilo minus in proxumum annum Conſulatum petebat; ſperans, [a] ſi deſignatus foret, facile ſe ex voluntate Antonio uſurum. Neque interea quietus erat, ſed om-

VARIANTES LECTIONES.

a *ſi conſul d. f.* D. H. *ſi d. f. conſul* G. N.

NOTAE VARIORUM.

abjecta voce *inerat*. Grut. Talis illa Praecia de qua Plutarchus in Lucullo p. 495. Τῶν ἐφ᾽ ὥρᾳ καὶ λαμυρίᾳ διαβοήτων. *Lepos* ſignate. Lucret. de alma Venere:

——— *capta* lepore
Illecebriſque tuis omnis natura animantum &c.

Confer eundem V. 1258. II. 501. & recte ab Horatio conjunguntur *Jocus* & *Cupido*. Wasse.

Multusque lepos] Haec verba in mentem fuerunt veteris Gloſſarii auctori: ἡδύτης, *Suavitas, lepos. Salluſtius: multuſque lepos inerat*. Coler.

His rebus comparatis Catilina nihilo minus in proxumum annum] Cic. pro Quintio: *quemadmodum ſolent homines nobiles, ſeu recte, ſeu perperam coeperunt facere, ita in utroque excellunt, ut nemo noſtro loco natus aſſequi poſſit*. Grasw.

Catilina nihilominus] Praeter Catilinam petitores erant Ser. Sulpicius Galba, aliique non ignobiles. Coler.

Consulatum petebat] *Magnum nomen eſt, magna ſpecies, magna dignitas, magna majeſtas conſulis*, ait Cicero in Piſoniana; cui ſuccinens Statius IV. Silvarum,

———*lucemque a conſule ducit*
Omnis honos

Cogitabat itaque Catilina conſulatum honeſta ſpecie praetendere: a quo conatu ſe illum depuliſſe, glorians Cicero Invectiva I. *Tantum profeci tum*, inquit, *quum te a conſulatu repuli, ut exul potius tentare, quam Conſul vexare Rempublicam poſſes, atque ut id, quod eſſet a te ſcelerate ſuſceptum, latrocinium potius quam bellum videretur*. Sed quantum momenti in honeſta ejuſmodi ſpecie ſit, intelligens apud Tacit. I. Hiſt. Otho, in Orat. ad milites urbanos: *Senatus nobiſcum eſt. Sic fit, ut hinc Reſpublica inde hoſtes Reipublicae conſtiterint*. Eodem modo nomen Optimatum, qui ab ipſius partibus ſtabant, honeſta ſpecie praetendebat Cn. Pompejus, in bello, adverſus C. Jul. Caeſarem. Quo reſpiciens Sen. Epiſt. LXXI. *Sed* Cn. Pompejus *amittet exercitum, ſed illum pulcerrimum Reipublicae praetextum*. Ubi optimates honeſta tranſlatione, vocat *praetextum Reipublicae*, quaſi purpuram, quae praetexitur togae. *Ita ad alliciendas mentes hominum ingens honeſti potentia; cujus pulcritudo animos circumfundit, & delinitos admiratione luminis ſui ac fulgoris rapit*, ut pulcerrime *ſentit* Sen. IV. de Ben. XXII. Rupert.

Facile se ex voluntate Antonio usurum] Si abſit, haud deſideres, *ex voluntate*: ſuffecerit enim, *facili ſe Antonio uſurum*. Grut. At ſic libri unanimiter, & noſter, Jug. L. *quae* ex voluntate *forent*, atque alibi bis, eadem forma. Sic Tacitus Hiſt. IV. 65. & Sulpicius Vita Mart. *ex voluntate Hilarii profectus eſt*. ibi MS. Aul. Trin. *obſtrictus, poſtea rei eventus*, &, *ſecuri elevata*. Dicet aliquis fuiſſe primitus *ex facili*, cui poſtea aſcripſit interpres, *ex voluntate*. Valerius IV. 18. *Eo majore cum commendatione, quo proni ſtudii certius indicium eſt ſupra vires niti, quam viribus* ex facili *uti*. Confer, VI. 1. 2. VIII. 7. 4. Polybius XVI. 1029. ἐξ ἑτοίμου. Ovidius Amor. II. Eleg. 11.

Culpa nec ex facili *quamvis manifeſta probatur*.

De Arte I. 356. III. 579 Remed. Am. 522. Et ſic apud eundem, *ex difficili*, Faſt. V. 350.

Non ex difficili *cauſſa petenda ſubeſt*.

Triſt. vſ. ult. Epiſt. ex Ponto I. 5. Seneca de Tranq. *parum* ex facili *fluens*. Lucan. IV. 46. Quintilianus Inſtit. IX. 2. Tacitus Agric. cap. 15. Q. Serenus cap. 61.

——— *Axungia ſimplex*
Mulcet, & ex facili *grata eſt medicamine cura*.

Nihil movendum, nam conjungi ſolent. Virg.

——— *Ipſe* volens faciliſque *ſequetur*.

Ex voluntate, *pro lubitu* ſonat, & ita Dictys II. 6. ex numero navium *frumentum aliaque neceſſaria affatim portabantur*: quo loco auctor, *AEſculapii filios venire ac vulneri mederi jubent: qui* inſpecta cura *propere apta dolori medicamina imponunt*. *inſpecto crure* legit Vindingius, idque ἀλόγως Obrechto judice. at femur Telephi transfixum narrat Dictys II. 3. vereor ergo ut recto ſtet haec emendatio talo, nam

omnibus modis insidias parabat Ciceroni. Neque illi tamen, ad cavendum [a] dolus, aut astutiae deërant. [b] Namque a principio Consulatus sui, multa pollicendo per Fulviam, effecerat, ut Quintus Curius,

VARIANTES LECTIONES.

a *doli astutiaeque* H. b *Nam* A.

NOTAE VARIORUM.

nam aliud *crus*, aliud *femur*, nec temere vel apud Graecos vel Latinos confunduntur. Reliquum ergo est ut ei crurifragium optemus & legamus *infecta cura*, hoc est, *irrita*. Plautus Mostel. IV. 3. 23. Glossae *infectum*, ἀτέλεστον. & in Form. vet. *Quaeque Augur infesta, nefasta, de nave dixerit*, irrita, infectaque *sunto*. Et sane ita res erat, nam cap. 10. oraculi monitu ob remedium Argos navigat. De tribus autem Catilinae petitionibus fuse Robortellus inter Criticos Gruteri. Wasse.

Omnibus modis insidias parabat Ciceroni. Neque illi tamen ad cavendum] Thucyd. lib. VI. Τὸν γὰρ ἐχθρὸν οὐχ ὧν δρᾷ μόνον, ἀλλὰ καὶ τῆς διανοίας προσαμύνεσθαι χρὴ, εἴπερ καὶ μὴ προφυλαξάμενός τις προπείσεται). *Hostis injuria, non ea tantum, quam infert, sed ea etiam, quam inferre cogitat, propulsanda est: quoniam nisi quis sibi praecaverit, prior detrimentum accipiet.* Grasw.

Illi tamen] Illud *tamen* abest L. 1. 3. & Venet. 1470. pro eo exhibet *tantum*. Infra, *effecerat.* Frontinus III. 2. *occupatisque moenibus, expressit ut scipsos dederent & oppidum.* Codd. quibus usi sumus, omnes *effecit ut se dederent oppidani.* verum, ut ingenue fatear, Cicero, Verrin. eo pacto locutus est: *Cum in jus ipsum eduxi, expressi, ut conficere tabulas se negaret.* Infra: *perpulerat.* L. 1, 2, 3. *propulerat*, male. Cicero ad Quirites post Red XIII. *Cum Coss.* emti pactione provinciarum, *auctores se inimicis Reipublicae tradidissent.* Seneca Suasor. VII. *Quid* Antonium, *avulsum a Catilina, Reipublicae redditum?* Sic recte emendat vir summus F. Gronovius. Infra: *quas Consuli.* Arond. *Ciceroni Consuli f.* Mart. *quas C. in campo f.* Reg. *propere cessere.* Veneta omittit *Consuli.* Ball. & Magd. *Coss.* Confer Cic. in Catilin. I. 11. Wasse.

Ad cavendum dolus aut astutiae deerant] Meus liber, *ad cavendum dolos, astutiae deerant.* Ciacc.

Dolus aut astutiae] Cic. I. in Catil. *Quamdiu mihi Consuli designato, Catilina, insidiatus es, non publico me praesidio, sed privata diligentia defendi. Cum proximis comitiis consularibus me consulem in campo, & competitores tuos interficere voluisti, compressi tuos nefarios conatus amicorum praesidio & copiis, nullo tumultu publice concitato: denique quotiescumque me petiisti, per me tibi obstiti.* Sic Cicero. Ut loquitur Sen. Consol. ad Marc. cap. 20. *Catilinae sicas devitavit, quibus pariter cum patria petitus est.* Grasw.

Namque a principio sui consulatus] Manuscripta, *consulatus sui.* Riv.

Multa pollicendo per Fulviam] Prudentiae litavit in duobus. I. Quod feminae indicium minime rejecit. Nihil enim, quantumvis leve videatur, spernendum est, unde Reipublicae bene, vel male esse possit. *Parva scintilla contemta, magnum saepe excitavit incendium, nihil tuto in hoste despicitur: quem spreveris, valentiorem negligentia efficies*, ut ait Curt. lib. VI. sive, ut Liv. l. VI. *Viri fortis est, ut nihil timere, ita nihil contemnere. E levissimis vaporibus nubes generantur, quae deinde atrocissimas effundunt tempestates.* Contra, infeliciter juxta ac imprudenter Philotas detectam sibi a vili scorto conjurationem, contra Alexandrum, celavit, ut est apud modo citatum Curtium II. Quod usus femina, ad exploranda conjuratorum consilia. Sic, cum Magi Persarum regnum, scelere & dolo, ad se traxissent, Smerdisque Cyri filium, Cambysis fratrem, se mentiretur, ubi res suspecta Persis esse coepit: Otanes procerum unus, ut verum cognosceret, Phaedima filia, quae inter pellices regias esset, uti voluit: misso itaque clam nuncio, exquiri jussit, quo cum homine cubare soleret; Cyrine filio Smerdis, an Mago ejus nominis? respondente ea, se ignorare: jussit, ut inter dormiendum, de auriculis concubini inquireret, quae Mago nullae essent. Paruit parenti filia, & cum ordo ad concubitum eam vocaret, somno sepulti contrectare voluit auriculas, quas nullas reperit, statimque altero die Patri nunciari jussit. quae res mortem ei acceleravit, ut legimus apud Herodot. Justinum, alios. Rupert.

Pollicendo per Fulviam effecerat, ut

rius, [a] de quo paullo ante [b] memoravi, consilia Catilinae sibi proderet. [c] Ad hoc, collegam suum Antonium pactione provinciae perpulerat, ne contra Rempublicam [d] sentiret: circum se praesidia amicorum, atque clientium occulte habebat. Postquam dies Comitiorum

[a] ve-

VARIANTES LECTIONES.

a *de quo ante* I. b *commemoravi* D. K. c *Ad haec* H. N. d *dissentiret* D. E.

NOTAE VARIORUM.

Quintus Curius] Polyb. lib. IV. Καὶ γὰρ καθ' ἰδίαν τὸ τῶν ῥᾳδιουργῶν καὶ κλεπτῶν φῦλον, τούτῳ μάλιστα τῷ τρόπῳ σφάλλεται, τῷ μὴ ποιεῖν ἀλλήλοις τὰ δίκαια, καὶ συλλήβδην διὰ τὰς εἰς αὑτοὺς ἀθεσίας. Postquam nihil admodum privatorum injurias a publicis differre dixisset, nisi magnitudine delictorum, subjicit: *Nam & qui privatim ad scelerum & lacrociniorum societatem coierunt, hoc potissimum modo perire solent, cum fidem inter se non servant, &, ut summatim dicam, pacta mutua violant.* Grasw.

Quintus Curius] Hunc, constituto publice praemio, primum conjuratos prodidisse, auctor est Sueton. in Caesare, Appianus, Plutarch. in Antonio. Fuit hujus familiae Curiorum iste, qui Pyrrhum vicit; ideoque Sallustius supra dixerat: *natus haud obscuro loco.* Coler.

De quo paulo ante memoravi] Morboniam ire juberem verba parenthesi ista conclusa; si liceret per libros: & nae Sallustius lectores suos habuit pro potoribus Lethes, si arbitrabatur in memoriam eis revocanda quindecim versibus ante memorata. Grut.

Ad hoc, collegam suum Antonium] Verum de hoc Consule, quod Seneca Epist. CXV. *Honesta, quamdiu illis aliqua inest spes, sequimur: in contrarium transituri, si plus scelera promitttant.* Itaque & hunc eadem arte, qua Curium, Cicero aggressus est. Grut.

Pactione provinciae perpulerat, ne contra] In Pisonem: *Ego Antonium collegam, cupidum provinciae, multa in rempub. molientem, patientia atque obsequio meo mitigavi; ego provinciam Galliam Senatus autoritate, exercitu & pecunia instructam & ornatam, quam cum Antonio communicavi, quod ita existimabam tempora Reipubl. ferre, in concione deposui, reclamante populo Romano.* Et Philipp. XI. *honorare me, quem tu semper laudasti, qui instructam ornatamque a senatu provinciam deposui, ut incendium patriae, omissa omni cogitatione, restinguerem.* Id autem concordiae caussa. Non enim sine damno publico existunt collegarum in magnis imperiis dissensiones. Livius lib. III. *In exercitu Rom. cum duo Consules essent potestate pari, quod saluberrimum in administratione magnarum rerum est, summa imperii, concedente Agrippa, penes collegam erat: & praelatus ille, facilitati summittentis se comiter respondebat, communicando consilia laudesque, & aequando imparem sibi.* Iterum lib. V. *Subscripsit orationi ejus Consul cum meritis P. Decii laudibus, tum quae ex concordia consulum bona, quaeque ex concordia mala in administratione rerum militarium evenirent, memorando: quam prope ad ultimum discrimen suis & collegae certaminibus nuper ventum foret: admonendo Decium Fabiumque, ut uno animo, una mente viverent.* Tacitus lib. XIV. Annal. *gentesque praeferoces tardius ad pacem inclinant, quia Julius Classicianus successor Cato missus, & Suetonio discors, bonum publicum privatis simultatibus impediebat.* Ut enim, autore Thucydide, Τὰ οἰκεῖα χεῖρον τίθενται φιλονεικίας ἕνεκα, *domesticis rebus male consulitur per contentionem;* sic publicis longe pessime. Ergo ne hic quidem sibi Cicero defuit. *Etenim arbitrabar,* inquit II. de Lege Agraria, *quoniam eodem anno gerendi nobis essent magistratus, esse aliquam oportere inter nos bene administrandae Reipubl. societatem.* Grasw. Vid. Corradus Quaestur. pag. 139. seqq. Cicero Orat. in Pison. cap. 2. inibi Hotomannus pag. 604. b. Patricius in Fragm. Oration. pag. 935. a. Broukh.

Propulerat] Manuscripta duo, *perpulerat*, quomodo & ex impressis quaedam. Riv.

Ne contra Rempublicam dissentiret] Est in manuscriptis omnibus, quae ipse viderim *sentiret*, neque sensus id repudiat, tametsi ne alterum quidem displicet, si subaudias, *ab ipso.* Riv. *Sentiret* R. Bod. Mart. γ. Wasse. *Sentiret* Corradus Quaestur. pag. 139. Patricius in Fragm. Orat. pag. 935. a. Broukh.

Ne-

a venit, & Catilinae neque [b] petitio, neque insidiae, [c] quas Consulibus in campo fecerat, prospere cessere; constituit bellum facere, & extrema omnia experiri; quoniam, quae occulte tentaverat, aspera, foedaque evenerant.

XXVIII. Igitur C. [d] Manlium [e] Faesulas, atque [f] in eam partem Etruriae,

VARIANTES LECTIONES.

a *advenit* A. b *petitiones* A. C. E. F. H K. M. c *q. consuli fecerat* deleto *in campo* A. B. E. H. K. M. *q. consulibus fecerat* C. Sed L. vulgatam servat lectionem. d *Mallium* M. & alii quidam. e *Faesulas mittit* A. f *in eandem* N.

NOTAE VARIORUM.

NEQUE PETITIO] Falsum est, haerere in vett. edd. *petitiones*. Vicentina enim, nec non Mediolanensis, omnium primae, alterum servant; comparetque idem in Veneta Laeti, ut & Aldina anni CIƆ IƆ XXI. ceterisque aliquot seqq. & vero agit auctor de petitione consulatus Catilinae, nam accipere *petitiones*, metaphorice; est sine ulla figura prodere fatuitatem suam. GRUT. Sic in emendatioribus libris plerisque, sed veteres editiones habent, *petitiones*, quae nihil sunt, quam impetus, quos in Ciceronem fieri voluisset Catilina. Usurpavit eam vocem ita Suetonius, quod possim meminisse. Sic *petere*, pro, impetere, Cicero saepius. Vetus Glossar. *petitiones*, *ὁρμάς*, *petivit ὥρμησεν*, *ὁρμῶ*, *impetum facio*, *ruo*, *peto*. Est metaphora a gladiatoribus. COLERUS. Ball. Digb. Magd. Pembr. L 1, 2, 3. *petitiones*. WASSE. Colerus ait, *veteres editiones habere*, petitiones. Mallem, nominasset. Etenim Vicentina, nec non Mediolanensis, omnium primae, alterum servant; comparetque idem in Veneta Laeti, ut & Aldina anni 1521. teste Grutero, qui eundem Colerum, quamvis sublato nomine, sine figura scribit prodere fatuitatem suam, quum petitiones accipit metaphorice. RUPERT. Vidend. Manut. in Ciceron. Orat. pro Murena cap. 25 pag. 14. BROUKH.

NEQUE INSIDIAE QUAS CONSULI FECERAT, PROSPERE CESSERE] Lego, *fecerat*, *processere*. Infra: *quod neque insidiae consuli procedebant*, & alibi saepe. CIACC.

QUAS CONSULI FECERAT] Sunt qui credant legendum: *Quas consulibus fecerat*. communem, & receptam lectionem eo libentius secutus sum, quod subjicit paulo post: *Interea Romae multa moliri, consuli insidias tendere*. In nonnullis tamen MS. inveni, *quas Coss. in campo fecerat*. Sed prior plurium codicum testimonio comprobata est. C. POPMA.

QUAS CONSULIBUS IN CAMPO FECERAT] Revocata lectio ex Orci cancris, servatur Pal. Naz. sec. tert. & Com. meo, visiturque etiam in Pal. quart. sed numero singulari, *Consuli*. Hactenus mutilate editum, *quas Consuli fecerat*, nam Ciceroni aliisque indicatum Catilinam in ipso *Campo* diserte traditum pluribus, etiam Dioni lib. 37. Invenerat scripturam hanc nostram in nonnullis membranis Popma; non etiam retinuit, quod altera plurium comprobaretur codicum testimonio, male. ex vero namque P. Syrus.

Est turba semper argumentum pessimi.

GRUT. Placet auctior lectio, *Quas consuli in Campo fecerat*. *Campum* dicunt *ἁπλῶς famigeratissimum illum Martium*. RUPERT.

QUONIAM QUAE OCCULTE TENTAVERAT, ASPERE FOEDEQUE EVENERANT] In manuscriptis & aliis antiquioribus est, *aspera foedaque*, nec aliter legit interpres, quisquis is est. RIV.

C. MANLIUM FAESULAS, ALIUM ALIO] Mos est illorum, qui res novas moliuntur, nec tamen statim audent sese ipsos auctores profiteri, per alios primum machinari, ideoque, *velut homines foeneos*, *in medium*, *ad tentandum periculum*, *prius projicere*, ut loquitur in Corneliana prima M. Tullius. Ubi obiter sciendum, in venationibus Circensibus, simulacra effigiesque hominum e foeno fieri solitas, *quibus objectis ad spectaculum praebendum* (verba sunt Asconii Paediani) *tauri irritarentur*. Quae quidem simulacra seu hominum formae Ciceroni l. cit. *homines foenei*, aliis vero *pilae* dicuntur. Consulendus praeter alios Lipsius Comm. in lib. III. de Ira c.30. ad illa verba: *Taurum color rubicundus excitat*. Talis igitur hic Catilina, per Mallium, nonnullosque alios, patriae bellum intulisse legitur, cum ipse interim, verbis Amm. Marcellini lib. XV. Histor. *velut subterraneus serpens foramen subsidens occultum, nec non Romae opperiens, & in Senatum quoque veniens, tanti sceleris invidiam a sese sedulo deprecaretur*. Similiter Histiaeus, Milesiorum *tyrannus*, *per Aristagoram quendam*, *res in Ionia turbabat: ipse interim e tuto*, *sicut rebatur*, *eventum turbarum earum speculans*, quemadmodum refert

He-

riae, Septimium quemdam Camertem in agrum Picenum, C. Julium in Apuliam [a] dimisit, praeterea alium alio, quem ubique opportunum sibi fore credebat. Interea Romae multa simul moliri; [b] Consuli insidias tendere: parare incendia: opportuna loca, [c] armatis hominibus obsidere: ipse cum telo esse, item alios jubere: hortari, uti semper

[a] in

VARIANTES LECTIONES.

a *misit* A. B. C. D. G. K. b *Consulibus* C. G. I. c *cum armatis* B. D.

NOTAE VARIORUM.

Herodotus. Nec aliter apud Q. Curt. lib. VII. *Spithamenes & Catenes, a quibus Alexandro ad supplicium traditus fuerat Bessus, Sogdianos & Bactrianos clam, per alios ad defectionem impulisse leguntur, ipsi adeo extra suspicionem illius criminis positi, ut eos coërcendis illis, qui res novaverant, Alexander jusserit arcessi.* Quo fere pacto, & Convictolitanem AEduum, cui summum magistratum in suos cives, Caesar paullo ante adjudicaverat, per Litavicum, ejusque fratres, aliosque quosdam nobili genere natos adolescentes, civitatem AEduorum, ad arma adversus P. R. capienda, concitasse ipse Caesar prodit lib. VII. de B. G. In eodem censu etiam Lucilius ille Bassus, a Vitellio, suo imperatore, & quidem de sese optime merito, non solum ipse desciscens, sed & classem suae fidei commissam, adversariis prodens; apud Tacitum II. Hist. domi eventum sceleris sui exspectasse legitur. Denique (ut alia perplurima hoc genus exempla silentio hic praeteream) superiori saeculo Bajazetes Suleimanni II. Turcarum Padischachi filius, imperium Turcicum miris turbis involvit, non absimili ratione, quum ipse in speciem quietus, res novas per quendam obscurum hominem, qui sese Mustapham, quem pater Suleimannus paulo ante strangulandum curaverat, fingeret, coeptasset: quam historiam eleganter, praeter alios, & ubertim exponit Busbeq. Ep. II. Leg. Turcicae. Adeo non tam Seneca, quam ipsa Veritas profata est: *Malis quoque insitum est, ut nequitiam, quantum fieri potest abdant, cujus fructus concupiscitur, ipsa vero odio pudorique est.* Lege cum IV. de Benef. XVII. RUPERT.

C. JULIUM IN APULIAM] Meus liber, *C. Junium.* CIACC. V. C. habet, *C. Junium*, & fortasse is est, qui argenteo denario C. JUNI. C. F. describitur. URSIN.

DIMISIT] L. 1, 2, 3. *misit.* Infra: *simul* abest ab Arond. & Pembr. primitus habuit aliud quid in marg. tamen exhibet eadem manu. WASSE.

QUEM UBIQUE OPPORTUNUM, SIBI FORE CREDEBAT] Fere fecerim transpositis syllabis, *ubi quemque opportunum &c.* GRUT.

PARARE INCENDIA] Florus lib. IV. cap. 1. *Lentulus ad praestitutum a Catilina diem urbe tota viros, faces, tela disponit.* GRASW.

OPPORTUNA LOCA ARMATIS HOMINIBUS OBSIDERE] Si brevitati studuisset, omisisset, *hominibus.* GRUT.

ARMATIS HOMINIBUS] Ita libri Pemb. *militibus*; at, opinor, ex interprete. Infra cap. 29. & 69. & supra, armatus *hostis*, iterat auctor, verum Arond. ibi, *militibus.* Sed & illud alterum ferendum: Virgil.

——— armato milite *complent:*

Seneca Nat. Quaest. IV. 18. *Non ut nos classes partem freti occupaturas compleremus* milite armato Caesar voce *armatis* ubique absolute usus est, uti B. Civil. III. 81. quomodo & Q. Septimius; nostri aemulus, atque ita fere Livius IX. 41. XXVI. 3. XXVIII. 22. Pro recepta lectione stat in primis M. Cato III. Origin. quem noster lubens sequitur. *Ventus Cercius cum loquare buccam implet:* armatum hominem, *plaustrum oneratum percellit*, apud Gellium, II. 22. Codex Pembr. eleganter exaratus habet *loquar.* Plautus semel tantum, idque in Milite IV. 6. Viri *quoque* armati *idem istuc faciunt*; id est, *homines militares.* Lucretius II. 635.

Cum pueri *circum puerum pernice chorea*
Armati *in numerum pulsarent aeribus aera.*

Vitruvius I. 5. *Crassitudinem muri ita faciendam censeo, uti* armati homines, *supra obviam venientes, alius alium, sine impeditione praeterire possint:* apud alios haud temere occurrit. WASSE.

CUM TELO] Latinissime, quicquid alii dicant. Hirtius de B. Alexandr. LIII. *Semper enim Berones compluresque evocatos* cum telis *secum habere consueverat.* Mamertinus Paneg. cap. 24. *Arma igitur & juvenes* cum gladiis *atque pilis, non custodiae corporis sunt.* Suetonius Julio cap. 86. *Etiam custodias Hispanorum* cum gladiis *sectantium se re-*

mo-

[a] intenti, paratique eſſent: dies, noctesque [b] feſtinare: vigilare: [c] neque inſomniis, neque labore fatigari. Poſtremo, ubi multa agitanti nihil procedit, rurſus intempeſta nocte, conjurationis principes [d] convocat

VARIANTES LECTIONES.

a *parati intentique* F. K. b *vigilare feſtinare* G. c *neque inſomniis* delet C. d *vocat* D. F.

NOTAE VARIORUM.

moviſſe. Infra Arond. omittit *uti*, eleganter, loca obvia, ſed vide Rivium ad cap. 24. Wasse. Vide Ciceron. pro Murena cap. 26. Broukh.

Intenti, paratique] Copulam omittunt L 1, 3. ſed retinent caeteri. Noſter Jugurth. cap. 53. *parati intentique.* 51. *infenſi intentique.* 57. *inſtructi intentique.* quibus locis iidem Codd. nihil movent. Tacitus Annal. II. 16. intentus paratuſque *miles*, *ut ordo agminis in aciem adſiſteret.* &, Hiſt. I. 62. inſtructi intentique *ſignum profectionis expoſcunt.* Suetonius etiam Othone cap. 71. *Atque ita* paratus intentuſque *jam morti.* Gellius VII. 3. *Quorum opibus diripiendis poſſidendiſque non pauci ex ſummatibus viris* intenti infeſtique *erant.* Dares: *cum claſſibus & exercitibus* ornati *pariter ad Athenienſium portum pariter* &c. ſic vulgati inſulſe. Codex Sidneienſis, cujus mihi copiam fecit amicus meus eruditiſſimus R. Allen, pro *pariter* habet *paratique*, & pro *unde*, *inde*, optime. Wasse.

Dies noctesque festinare] Varie hoc effert Salluſtius, *Dies noctesque.* Item: *Diu noctuque.* De voce, *feſtinare*, vide Catonem apud Gellium lib. XVI. cap. 14. Ciacc.

Neque labore fatigari] Meus lib. *neque laboris face fatigari.* forte, *laboris faſce.* Ciacc.

Intempesta nocte] Iſidor. lib. V. *Intempeſtum eſt, medium & inauctuoſum tempus, quando agi nihil poteſt, & omnia ſopore quieta ſunt. Nam tempus per ſe non intelligitur, niſi per actus humanos. Medium autem noctis actu caret. Ergo intempeſta inactuoſa, quaſi ſine tempore, hoc eſt, ſine actu per quem dignoſcitur tempus.* Gloſſarium: *Intempeſta*, Ἄωρος, ὁ ἄωρος, βαθεῖα, ἀκρεῖος. Coler. Κλεπτῶν γὰρ ἡ νὺξ, τῆς δ' ἀληθείας τὸ φῶς, *Furibus idonea eſt nox . ſed veritati lux*, ut ait apud Euripidem in Iphigenia Oreſtes: &, ut ſacrae literae nobis ingerunt; recte facta luce, ſcelera atque flagitia tenebris gaudent. Atque ita legimus lib. I. Annal. Taciti, *Percennium quendam, imperitos militum animos imbuiſſe paulatim nocturnis colloquiis, aut flexo in veſperam die, & dilapſis melioribus, deterrimum quemque congregaſſe.* Item apud eund. III. Hiſt. ſupra nominatum Baſſum *noctem proditioni elegiſſe.* Rupertus. Sic Codd. Frontinus II. 10. *complura ſuorum* atra nocte *ſepelienda curavit.* At hoc poëticum, nec pro ſimplici orationis filo. Lege potius cum tribus Codicibus quos cum editis contulimus, *intra noctem.* Ibidem: *proxima caſtra* intempeſta nocte *adortus eſt.* Ubi etiam pro, *ubique Poenis*, omnino legendum cum iiſdem Codd. *Ita bis ſimilis uſus eventu, deletis utrobique Poenis.* Infra: *nihil procedit.* Formula elegans, Terent. *Ut quiſque rem accurat ſuam, ſic ei procedere poſt principia.* Q. Septimius III. 26. *Deum quippe auctorem ſingulis mortalibus boni malique eſſe, neque quoad beatum eſſe licitum ſit, cujuſquam in eum vim inimicitiaſque procedere.* Infra: *eum ſuis conſiliis multum officere.* L 3. inepte, *conſulibus*, at forte praeli errore pro *conſultis.* Noſter alibi: *facto non* conſulto *opus eſſe*, ſed aliter Libri. De hac re adeas ipſum Ciceronem factorum ſuorum haud invitum praeconem, I. Catilin. §. 9. item Lucanum VII. 62.

—— *romani maximus auctor*
Tullius eloquii, *cujus* ſub jure togaque
Pacificas ſaevus tremuit Catilina ſecures.

Codex Bib. Publ. *metuit*, male. At rectius animo meo Scholiaſta Juvenalis, *jure togato.* Caeterum alios nominat percuſſores in Cicerone. Plutarchus pag. 868. Καὶ Μάρκιον καὶ Κέθηγον ἐκέλευσε ξίφη λαβόντας ἐλθεῖν ἐπὶ τὰς θύρας ἕωθεν, ὡς ἀσπασομένους τὸν Κικέρωνα, καὶ διαχρήσασθαι [illegible] τοῦ Φουλβίου τῶν ἐπιφανῶν, &c. Sed fallitur, cum aperte Cicero C. Cornelium unum ex iis fuiſſe affirmet, neque fuit ille Cethegus, nam ad id locorum in vivis erat, quo Cicero P. Syllam, ipſius filio accuſante, defenderat. Errat etiam Appianus, qui hoc conſilium de tollendo Cicerone initum ait, cum jam Catilina diſceſſiſſet. Confer eundem Cic. pro Sulla §. 52. *per P. L[illegible]m.* Palmer. *penes.* eum vide. Wasse.

Conjurationis principes] *Populares* hos appellat, cap. 22, 24, 52. ſed cap. 43. *Principes*, ubi intelligit Lentulum, Cethegum &c. Ciacc.

Convocat per M. Porcium Laecam: ibi

que

cat per M. Porcium Laecam: ibique multa de ignavia [a] eorum [b] questus, docet *se Manlium praemisisse ad eam multitudinem, quam ad capiunda arma paraverat; item alios in alia loca opportuna, qui initium belli facerent; seque ad exercitum proficisci cupere, si prius Ciceronem oppressisset: eum suis consiliis multum officere.*

XXIX. Igitur perterritis ac dubitantibus ceteris, C. Cornelius, eques Ro-

VARIANTES LECTIONES.

a *sociorum eorum* G. b *conquestus* B. *multa de ignavia questus* H.

NOTAE VARIORUM.

QUE MULTA DE IGNAVIA EORUM QUESTUS] Non fit verisimile mihi, conjuratos per M. Laecam, hominem aliquo numero, convocatos, quando tanti molimenti res ea esset: ne addam, pro festinatione Catilinae vix satis cito id per unum hominem fieri potuisse. Rectius sit legere *convocat pene: M. Porcium Laecam:* & dici quod a Cicerone aliisque omnibus memoriae proditum est, domum Laecae convocatos fuisse conjuratos. Cicero in ea pro Sylla: *Sed quoniam Cornelius ipse etiam nunc de judicando dubitat, ut dicitis, informat ad hoc adumbratum judicium filium: quid tandem de illa nocte dicit, cum inter falcarios ad M. Laecam nocte ea: quae consequuta est posterum diem Non. Nov. me consule Catilinae denunciatione convenit.* Eadem prima & secunda oratione in Catilinam, & in oratione Portii Latronis: *penes* autem, quia sevocati in interiorem partem domus ut Lucretius:

Neve putes aeterna penes residere potesse
Corpora prima.

Penes residere, in ipsis penetralibus manere. PALMER. Cujus Laecae hoc proprium munus erat. Nam & alios certis muneribus donaverat. L. Cassii erat, urbem incendere. M. Caeparii procuratio erat in Apulia, pastores ad bellum convocare. P. Furius Mallium Fesulas ire praeceperat. P. Umbrenus auxilia Gallorum & Gabinium produxerat: alius aliud munus gesserat. COLER. Scribendum omnino *Laecam* non *Leccam*. Vid. Ursin. & Graevius & Manut. in Ciceronis Orat. Tom. II. pag. 1. pag. 614. b. in Tom. II. pag. 213. b. Adde Manutii Orthograph. p. 476. BROUKH.

MULTA DE IGNAVIA EORUM QUESTUS] Aliquoties jam supra monuimus, spatium temporis hujusmodi consiliis interponi non debere. Nunc adde illud Nicephori Gregorae lib. VI. Hist. Byzant. cap. 15. *Consilia hujusmodi ipsa res statim se-qui debet: neque quicquam aliud est omnium, quod eandem, & ingenii & manus promtitudinem, ardensque studium flagitet. Sin quis tempus terere velit, & militum (conjuratorum) animos suspensos atque ambiguos faciet, & debilitabit metu exspectatioeque incerti eventus.* In ceteris caput planum, Critici operam non desiderat. RUPERT.

SEQUE AD EXERCITUM PROFICISCI CUPERE, SI PRIUS CICERONEM OPPRESSISSET] Cic. I. Catilin. *Confirmasti, te ipsum jam esse exiturum: dixisti, paullulum tibi esse etiam tum morae, quod ego viverem.* Iterum IV. *Ego sum ille Consul, P. C., cui non forum, in quo omnis aequitas continetur; non campus consularibus auspiciis consecratus; non curia, summum auxilium omnium gentium; non domus, commune perfugium; non lectus ad quietem datus; non denique haec sedes honoris, sella curulis, unquam vacua mortis periculo atque insidiis fuit.* GRASW.

EUM SUIS CONSILIIS MULTUM OFFICERE] Lucan. Lib. VII.

Romani maximus autor
Tullius eloquii, cujus sub jure togaque
Pacificas saevus tremuit Catilina secures.

GRASW.

IGITUR PERTERRITIS AC DUBITANTIBUS CAETERIS; C. CORNELIUS, EQUES ROMANUS, OPERAM SUAM POLLICITUS, ET CUM EO L. VARGUNTEJUS] Cic. I. Catilin. *Reperti sunt duo equites Romani, qui te ista cura liberarent, & sese illa ipsa nocte paullo ante lucem me in meo lectulo interfecturos pollicerentur.* GRASW.

C. CORNELIUS, &c.] Hunc immiserat Antonius. Cicero pro Sulla cap. 6. & 18. Verba Ciceronis cap. 18. haec sunt: *Tum tuus pater, Corneli, id quod tandem aliquando fatetur, illam sibi officiosam provinciam depoposcit, ut, cum prima luce Consulem salutatum venisset, intromissus meo more, & jure amicitiae, me in meo lectulo trucidaret.* BROUKH.

Romanus, operam suam [a] pollicitus, & cum eo L. Varguntejus Senator, constituere ea nocte paulo post, cum armatis hominibus, sicuti salutatum introire ad Ciceronem, ac de improviso domi suae inparatum con-

VARIANTES LECTIONES.

a *o. s. dare pollicitus est* D. *p. est* A. H.

NOTAE VARIORUM.

ET CUM EO L. VAGUNTEJUS SENATOR] Manuscripta, *L. Varguntejus*, quemque Plutarchus in vita Ciceronis hoc omisso C. Cethegum provinciam cepisse consulis interficiendi testatur. RIV. Vid. Cicero Catilin. I. cap. 4. ibi luculenta Mureti nota p. 615. pro Sulla cap. 2. unde discas, Varguntejum jam olim de ambitu fuisse accusatum, defendente Q. Hortensio, & ibid. c. 6. BROUKH.

CONSTITUERE EA NOCTE PAULLO POST, CUM ARMATIS HOMINIBUS, &c.] Et heic vacat illud *hominibus*, sed nec satisfaciunt, *ea nocte paullo post*, suspicor vocem aliquam ab usu remotiorem abactam, ac substitutam ejus loco *paullo post*. GRUT. Sane, quodcunque fuit, erasum est, & ejus loco a manu prima *paullo*. WASSE.

SICUTI SALUTATUM INTROIRE AD CICERONEM] Cicer. lib. I. in Verrem: *Nullae sunt occultiores insidiae, quam eae, quae latent in simulatione officii, aut in aliquo necessitudinis nomine: nam eum qui palam est adversarius, facile cavendo vitare possis: hoc vero occultum, intestinum, & domesticum malum non modo non exsistit; verum etiam opprimit antequam perspicere atque explorare potueris.* GRASW. De hoc more salutandi mane proceres & patronos, suae quemque domi, passim veteres non solum oratores & historici, sed etiam poëtae, Philosophi aliique scriptores. Quanta autem plerorumque eorum salutatorum multitudo fuerit, vel Virgil. lib. I. Georgicor. ingerit hisce:

Si non ingentem foribus domus alta reclusis
Mane salutantum totis vomit aedibus undam.

Atque hi salutatores etiam *togati* dicti sunt, quia in alia veste, quam in toga, matutinum illud AVE deferre, fas non erat, ut Casaubon. docet annot. in Hadrianum Spartiani. Salutabant autem non solum mane sub lucis exortum, vel prima diei hora patronos suos, sed plerumque etiam multo ante lucem. Unde Symmach. lib. VIII. Epist. *Nondum*, inquit, *ante januam eminentium potestatum vigilem noctem salutator expertus es.* Sed & hinc Juvenalis infelicitati istorum salutatorum velut insultans, quod somnus illis misere saepe rumperetur, dum antelucano hoc officio, patronos & reges suos promereri, frustra satagunt, Sat. V. ita canit:

——— *habet Trebius, propter quod rumpere somnum*
Debeat, & ligulas dimittere, sollicitus ne
Tota salutatrix jam turba peregerit orbem,
Sideribus dubiis, aut illo tempore, quo se
Frigida circumagunt pigri sarraca Bootae.

Quo spectat & illud Columellae praef. in libb. de re rust. *An honestius duxerim, mercenarii salutatoris mendacissimum aucupium circumvolitantis limina potentiorum, somnumque regis sui rumoribus inaugurantis. Neque enim roganti, quid agitur intus? respondere servi dignantur.* Atque hanc salutatorum turbam primi omnium C. Gracchus & mox Livius Drusus instituerunt segregare, *& alios in secretum recipere, id est, in cubiculum interius, alios cum pluribus in alium scilicet cubiculum atrio proximum, alios cum universis in ipso scilicet atrio, ubi communiter salutabantur*, ut tradit idem Seneca V. de Benef. 34. ubi & de amicis sive clientibus primae, secundae & tertiae admissionis, plura Lips. cognitu digna affert; ut & ad VI. lib. Annal. ubi de *officio admissionalium* tractat. Et utinam hi Cornelii & Varganteji, extra limites Christianorum sese continerent! Sed enimvero machinis iisdem probi quatiuntur, eadem sica & dissimulatio sceptra & coronas invadunt, ut omnino revocanda sit querela Plinii Panegyristae: *Sunt sub oculis naufragia multorum, quos insidiosa tranquillitate provectos, improvisus turbo perculit. Quod enim tam infidum mare, quam blanditiae, quibus tanta levitas, tanta fraus, ut facilius esset iratos, quam propitios habere?* vel illa Senecae Epist. 103. *Tempestas minatur, antequam surgat; crepant aedificia, antequam corruant; praenunciat fumus incendium; subita est ex homine pernicies & eo diligentius tegitur, quo propius accedit.* Haec ille; intentis per salutem nostram oculis, intuenda. RUPERT.

ET DE IMPROVISO DOMI SUAE INPARATUM CONFODERE] Abest ab uno *domi suae*, ab duobus *imparatum*, quae salvo sensu abesse posse nemo negaverit. Et hic est locus quem a brevitate tantope-

confodere. [a] Curius ubi [b] intelligit, quantum periculum Consuli [c] impendeat, propere per Fulviam [d] Ciceroni dolum, qui parabatur, enunciat. Ita illi [e] janua prohibiti, tantum facinus frustra susceperant. Interea Manlius in Etruria plebem solicitare, egestate simul, ac dolore injuriae, novarum rerum cupidam; quod Sullae dominatione, agros, bonaque omnia [f] amiserat; praeterea, latrones [g] cujusque generis, quorum in ea regione magna copia erat, nonnullos ex Sullanis [h] colonis, quibus lubido atque luxuria ex magnis rapinis nihil reliqui fecerant.

XXX. Ea cum Ciceroni [i] nunciarentur; ancipiti malo permotus,

quod

VARIANTES LECTIONES.

a *Q. Curius* E. F. H. N. b *intellexit* B. C. D. E. F. G. H. c *quantum periculi pendeat* H. d *inpendebat* A. B. *inpenderat* F. e *delum qui Ciceroni parabatur* B. f *cujuscunque* K. g *amiserant* H. N. h *coloniis* N. i *nunciarent* A.

NOTAE VARIORUM.

topere commendant. Putsch. Commel. non habet illud *suae*, erasumque etiam stylo correctoris in Naz. neque displicet, quamvis item mallem auferri vocem *domi*, nec non, *de improviso*, in Pal. tert. est, *domo sua*, in sept. *domui suae*. Gruter. *Domui s.* Ar. & scripti integriores A. Popmae. Cic. de Officiis III. *esse* domui suae *cum uxore*. & sic in Philip. & Tusculanis. vid. Apulejum M. I. Wasse.

Ubi intelligit quantum periculum Consuli impendeat] V. C. habet: *Ubi intellexit quantum periculum Consuli impendebat*, & paulo post, ubi in vulgatis editionibus est, *dolore injuriae*, in V. C. abest vox *injuriae*. Ursin. At ita Cicer. Att. IX. Wasse.

Impendeat] Meus liber, *intellexerit*, habet, &, *Impendebat*. Ciacc.

Janua prohibiti] Sic in Jugurtha: *Numidas insequentes* moenibus *prohibuit*. Ciacc. Plutarch. Κωλυθέντες ἐξελθεῖν. *In hortos Servilianos pergit, & cum* foribus arceretur, *magna & atrocia afferre dictitans*. Tacit. An. XV. 55. Wasse.

Dolore injuriae] Dictio, *injuriae* abundat in meo libro. Ciacc.

Quod Sullae dominatione agros, bonaque omnia amiserat] Pro Muraena: *quam turbam dissimillimo ex genere distinguebant homines percussi Syllani temporis calamitate*. Grasw.

Quorum in ea regione magna copia erat] Dictio ultima rejici potest, ceu superflua. Grut.

Quibus lubido atque luxuria ex magnis rapinis nihil reliqui fecerant] Flor. lib. III. cap. 12. *Unde enim populus Rom. a Tribunis agros & cibaria flagitaret, nisi per famem, quam luxu fecerat?* Grasw.

Nihil reliqui fecerat] Sulpicius Severus H. Sacr. I. 54. *Nabuchodonosor abducto populo, residuis quos belli conditio vel praedae fastidium*, reliqui a victoribus fecerat. Sigonius legendum autumat *relinqui*, Giselinus & Vorstius *reliquias*, ego vero *reliquos*; voces *a victoribus* delendae, sic fere Noster VI. 61. *quasi unus* reliquus ex familia, *& alios*, hoc loco, ex magnis rapinis. Aurelius Victor Caes. cap. 33. *receptis militibus, quos Mursina labes* reliquos fecerat, *bellum duplicaverat*. Caesar. I. B. G. *demonstrant sibi praeter agri solum* nihil esse reliqui. Cic. V. Verrin. *Nihil ne de bonis quidem suis* reliqui fecit. Sed & *reliquos facere* pro *relinquere*. Idem in Verrem: *quos belli calamitas* reliquos fecerat. Et alibi: *duarum mihi civitatum* reliquos *feci agros*. Dictys I. 5. *qui casum domini deflentes* reliqui *praedae aufugerant*. Noster etiam *reliqua* pro *relicta*: *vix decima parte die* reliqua. Et Apulejus Metam. IV. *Manu* reliqua *sumtum gladium suum*. & VI. p. 190. *Canis saevitiem* reliqua *redime*. Metam. X. p. 321. *in exitium* reliqui *filii plenis operabatur affectibus*. Herodian. I. 7. Τὰ δὲ Δομετιανῷ τετολμημένα, τῆς ἐσχάτης ὠμότητος οὐδὲν ἀπολείποντα. quamquam ibi hanc phrasin sine ullo judicio inculcat Angelus Politianus. Vid. I. 17. II. 38. VII. 6. Wasse.

Ancipiti malo permotus] *Tetrum enim spectaculum oppressa ab impiis civitas opitulandi potestate praecisa*. Cic. ad Attic. Et rursum: *Ardentibus*

quod neque Urbem ab insidiis privato consilio longius tueri poterat, neque, exercitus Manlii quantus, aut quo consilio foret, satis compertum habebat, rem ad Senatum [a] refert, jam antea [b] volgi rumoribus [c] exagitatam. [d] Itaque, quod plerumque in atroci negotio [e] solet, Senatus decrevit, [f] *Darent operam Consules, ne quid Respublica detrimenti caperet.*

[a] Ea

VARIANTES LECTIONES.

a *defert* M. b *excitatum* M. c *rumoribus volgi* C. D. d *Itaque Senatus* &c. K. e *solet fieri* A. E H. M. N. *fieri solet* B. C. G. f *ut darent* A. C. D. F. G. N. *uti darent* B.

NOTAE VARIORUM.

tibus perdendae Reipublicae cupiditate, quod opponi posset praesidium non habebamus. GRASW.

QUOD NEQUE URBEM AB INSIDIIS] Tacitus lib. IV. Histor. *Aperta odia armaque palam depelli: fraudem & dolum obscura, eoque inevitabilia.* GRASW.

REM AD SENATUM REFERT] Consularis potestatis pars haud minima, in relationis jure olim posita: non enim poterat SCtum sine relatione fieri. Referendi autem jus consulum fuit, cumprimis ejus, cujus & fasces. Saepe autem factum ut Coss. absentibus, vel praevaricantibus ac mussantibus, referrent alii e principibus amplissimi ordinis: puta, consules designati, aut praetorum vel tribunorum aliquis, cujus rei multa extant apud Ciceronem, aliosque testimonia. Porro jus relationis sublata libertate, etsi Coss. ademtum non est, tamen & potestatis imperatoriae pars fuit: paullatim enim principes id sibi vindicarunt. Exemplum est ab Augusto primum: in cujus honorem decretum refert Dio, in Actis A. 731. *ut assumta in perpetuum tribunicia potestate, liceret ei quoque in senatu, unam de quacunque re vellet relationem facere, etsi consul non esset.* Postea ampliato honore principum, inventa sunt ad similitudinem decreti hujus, jura secundae, tertiae, quartae, quintae relationis, hoc est, ut quoque senatu possent de duabus, tribus, quatuor, quinque rebus quas vellent cunque, etiam non Coss. facere relationem. Exempla apud Capitolinum & Vopiscum, apud quos observabis fere cum proconsulari imperio & tribunicia potestate, jus hoc jungi. Haec nos docet Casaubonus ad Suet. Caesar. cap. 20. RUPERT.

QUOD PLERUMQUE IN ATROCI NEGOTIO SOLET] i. Republ. ad extrema pericula reducta. Livius: *Ubi Hernici & male pugnatum & consulem exercitumque obsideri annunciaverunt, tantum terrorem incussere Patribus, ut (quae forma Senatusconsulti ultimae semper necessitatis habita est) Postumio alteri Consulum negotium daretur, Videret, ne quid Respubl. detrimenti caperet.* Ea formula multis aliis locis ap. Liv. Caesarem lib. I. de Bel. Civ. Plutarch. in Cicer. COLER. Eadem reperies apud Livium lib. IV. ubi de exercitu R. ab AEquis obsesso, *Tantum terrorem incussere Patribus, ut* (quae forma senatus consulti ultimae semper necessitatis habita est) *Postumio alteri consulum negotium daretur*, videret ne quid Respublica detrimenti caperet. vid. Briss. de Formul. lib. II. pag. 212. RUPERT.

SENATUS DECREVIT, UT DARENT OPERAM CONSULES, NE QUID RESPUBLICA DETRIMENTI CAPERET] Tò *ut*, in exemplaribus manuscriptis non est, ac elegantius omitti, quam addi videtur, tale illud Livii, *Praescribit monetque Lilybaeum firmo teneret praesidio.* Caesar I. belli Civilis: *Quotiescumque sit decretum, Darent magistratus operam, ne quid respubl. detrimenti caperet.* pro, decretum ut darent. RIV. Caesar. I. B. Civil. Vide Gronovium ad Liv. VII. 13. WASSE. Hoc manifeste falsum est; jam enim sedecim minimum, dies erant, quum illa Senatus auctoritas intercesserat. vid. Muretus Argum. Catilinariarum pag. 598. BROUKH.

DARENT OPERAM COSS.] Ciceronem vide Catil. I. & alibi. CIACC. Livius lib. VI. *Decurritur ad leniorem verbis sententiam, vim tamen eandem habentem, ut videant Magistratus, ne quid ex perniciosis consiliis M. Manlii respubl. detrimenti capiat.* GRASW.

NE QUID RESPUBLICA DETRIMENTI CAPERET] Hoc & *defendere* vocabant & *tueri*. Cicero in Pisonem c. 31. *Consulibus ex Senatus consulto Rempubli-*

[a]Ea potestas per Senatum, more Romano, magistratui maxuma: permittitur exercitum parare, bellum gerere, coërcere omnibus modis socios, atque civis: domi, militiaeque imperium, atque judicium summum habere: aliter, sine populi jussu, nulli earum rerum [b]Consuli jus est.

XXXI. Post

VARIANTES LECTIONES.

a *Potestas ea* M. *Haec ea* N. b *consulum* C.

NOTAE VARIORUM.

publicam defendentibus, se arma sumturum. Vid. ibi Abramus p. 735. a. Id. pro Milone cap. 26. Philipp. II. cap. 21. Caesar I. Bell. Civ. V, 7. Crenius P. VIII. Animadv. p. 63. seqq. Cicero iterum Philipp. V. c. 12. extr. ibi Manut. p. 89. b. seq. & Philip. VIII. c. 4. extrem. & cap. 5. BROUKH.

EA POTESTAS PER SENATUM MORE ROMANO] *Ea potestate*, legere malim, hoc sensu: *Ea maxima potestate per Senatum more Romano data magistratui permittitur exercitum parare, bellum gerere*, &c. quamquam alteram lectionem per nominandi casum nequaquam rejicio. GLAR. Non habet *per Senatum* Pal. tert. & poteramus eo carere, ut & aliquot verbis subsequentibus. nam, aut valde hallucinor, aut auctor scripsit: *Eo permittitur exercitum parare, &c.* reliqua omnia irrepserunt e glossa; & ea quidem quavis cloaca foetidiora eis, quibus nota Respublica Romana. GRUT. Liv. lib. II. *Tantumque terrorem incussere Patribus, ut (quae forma SC. ultimae semper necessitatis habita est) Posthumio, alteri consulum, negotium daretur, Videret ne quid Resp. detrimenti caperet.* Tacitus IV. Annal. *Nec infringendum Consulis jus, cujus vigiliis niteretur, ne quod Resp. detrimentum caperet.* GRASW. Legi malim *eo*, scilicet decreto. vox *Consuli* suspecta est, praecessit enim *magistratui*, & populi jussu imperium dabatur omni magistratui: nisi forte *Cos.* ut digniorem nominavit. Praeterea legendum *nullius*, ut est in libris scriptis melioribus; vel *nullae*, pro *nullius* antique. A. POPMA. Markii λ. in interlineari spatio habet *Consulibus*, quasi ex interprete γ. & Pembr. ne sic quidem. B. P. λ. *nullius*. Forte delenda illa, *sine populi jussu*. hoc decretum *Ultimae necessitatis* vocat Livius, III. 14. Vid. Cic. Mil. & Caes. Bel. Civili. Plutarch. in Cic. Ἀλλ᾽ ὅταν τι μέγα δείσῃ. Dio XXXVII. Καὶ γὰρ τοῦτο τὸ δόγμα αὐτοῖς προσεγράφη, τὸ, Διὰ φροντίδος αὐτοὺς ἔχειν, ὥστε μηδεμίαν ἀποτελεσθῆναι τῷ Δημοσίῳ συμβῆναι. adeas Ascon. in arg. Milonianae, Epitomam Livii lib. CIX. A. Victorem de Viris Ill. cap. 73. & omnino magnum Brissonium de Formulis lib. II pag. 171. Cui adjungas Cic. I. Catilin. §. 2. infra *aliter sine populi* jussu &c. Nescio an haec Dinarchi respexerit Auctor: Ἀνάγκη τὴν Βουλὴν τὴν ἐξ Ἀρείου πάγου καθ᾽ δύο τρόπους ποιεῖσθαι τὰς ἀποφάσεις πάσας. Τίνας τούτους; ἤτοι αὐτὴν προελομένην καὶ ζητήσασαν, ἢ τοῦ δήμου προστάξαντος αὐτῇ. ΧΩΡΙΣ τούτων οὐκ ἔστιν ὅντινα τρόπον ποιήσειεν. Inde quia magistratus, quorum gestamen erant fasces, in Comitiis, populi suffragiis creabantur; easdem esse populi ait Maro:

Illum non populi fasces, non purpura regum.

Infra: *aut populi tabularia vidit*. WASSE. *Maximo permittit exerc. parare*, &c. Graevius in Ciceron. lib. V. ad Fam. Ep. II. p. 231. quem vide BROUKH.

MAGISTRATUI MAXIMA] Consulibus, penes quos summum imperium & jus omnibus modis de Rep. videndi, capitalesque poenas sumendi. Vide Jacob. Cujacium, Smaragdum illum Juris civ. ad tit. D. jure civ. COLER.

COERCERE OMNIBUS MODIS SOCIOS, ATQUE CIVIS: DOMI MILITIAEQUE IMPERIUM] Cic. lib. II. in Verr. *Quas enim leges sociis amicisque dat is, qui habet imperium a populo Romano, auctoritatem legum dandarum a Senatus, hae debent & populi Romani & Senatu existimari* GRASW.

ALITER SINE POPULI JUSSU, NULLI EARUM RERUM CONSULI JUS EST] Manuscripta duo, *nullius earum rerum*. nisi quis *nulli* vetuste positum malit pro, *nullius*. quomodo Comicus dixit: *Tam iners, tam nulli consili*, & in Truculento Plautus: *Coloris ulli*. pro *ullius*. Nec enim τὸ *consuli* addendum puto. Sed ut hoc obiter addam, *Aliter* Sallustius, pro *alioqui* posuit; *jus*, pro potestate. RIV. Arcanum hoc est Democraticum. *Auctoritas in Senatu, in populo potestas esse debet*, ut ait Cicero lib III. de LL. Sic apud Livium lib. XXXVII. c. 55. *Senatum eam pacem servandam censuit, & paucos post dies populus jussit.* Ab eodem fonte est, quod quum Caesar nullius belli occasione abstinuisset, M. Cato dedendum eum lacef-

XXXI. Poſt paucos dies, L. Senius Senator in Senatu litteras recitavit, quas Faeſulis [a]adlatas ſibi dicebat [b]a Quinto Fabio; in quibus ſcriptum

VARIANTES LECTIONES.

a *ſibi allatas* b delet *a Q. Fabio* A. B. C. E. F. H. I. K. L. M.

NOTAE VARIORUM.

laceſſitis gentibus cenſuit, ut eſt apud Suet. in Caeſ. c. 24. & Plut. in Craſſo. Eodemque nititur fundamento diremtio foederum Caudini, & Numantini. Nam quum injuſſu populi ſponſio cum Samnitibus turpis eſſet inita; deditione eorum, qui ſponſionem fecerant, putabant religione civitatem exſolvi poſſe: & cum Mancinus Coſ. A. 616. cum Numantinis victoribus foedus feciſſet, injuſſu populi, & ſine auctoritate Senatus, ratum non eſt habitum. Sic etiam bello Punico primo quum C. Luctatius Coſ. primo cum Carthaginienſibus foedus iciſſet, quia neque auctoritate patrum, neque juſſu populi ictum erat, negarunt eo ſe teneri, ut princeps quidam Carthaginienſium, legatis Romanorum objicit, apud Liv. lib. I. Veruntamen in Lutatiana iſta pace fuerat adjectum: *Ita fore ratam, ſi & populo Romano viſum eſſet*, ut extat apud Polybium lib. III. Ceterum haec opinio Romanorum, qua ſe exſolvi religione putabant, non probatur B. Auguſtino lib. V. de Civ. Dei c. 22. & Pontius apud Livium lib. cit. IX. ubi inter alia, *Pacem*, inquit, *nobiſcum pepigiſtis, ut legiones vobis captas reſtitueremus: eam pacem irritam facitis, & ſemper aliquam fraudi ſpeciem juris imponitis. Non probat populus Romanus ignominioſa pace legiones ſervatas? Pacem ſibi habeat, legiones captas victori reſtituat.* Ita quidem Pontius, cui reſpondeo reſtitutionem ita faciendam eſſe, *ut unuſquiſque jus ſuum integrum recipiat*, ut loquitur Tribonianus JCtus. Quod ſi igitur a Samnitum parte, non potuit eſſe reſtitutio, (nam adverſum foedus ſuum probra, vulnera, mortes intulerant, non contenti armis, veſtibus, bonis aliis, Romanorum) quid Romani agent? In ceteris ampliandum cenſeo. Jam de Monarchia idem teſtatur D. Auguſtinus lib. XXII. contra Fauſtum c. 75. *Ordo naturalis*, inquit, *mortalium paci accommodatus, hoc poſcit, ut ſuſcipiendi belli auctoritas, atque conſilium, penes Principem ſit.* Itaque & lege Julia Majeſtatis tenebatur, qui bellum injuſſu Principis geſſerat, lib. III. ad l. Jul. Majeſt. & l. unic. C. Ut armorum uſus &c. *Nulli*, inquit, *prorſus nobis inſciis atque inconſultis, quorumlibet armorum movendorum copia tribuatur.* Denique de omni Republica Plato lib. XII. de LL. ita ſanxit: *Si quis privatim ſine publico ſcito pacem bellumve fecerit, capital eſto.* RUPERT.

NULLI EARUM RERUM CONSULI JUS EST] Dictiuncula poſtrema abundat; forſan & antepenultima. Ceterum libri meliores, videlicet Pal. pr. ac ſec. Bongarſii ac Commelini habent voce prima, *nullius*, de quo conſulatur Rivius, Rivius inquam, cui Salluſtius civicam debet. nam & meo judicio, revocanda ab exſilio lectio illa. GRUT. *Nullae* Groſlot. l. c. p. 352. male. BROUKH.

L. SENIUS SENATOR] Alii, *L. Servius*, legunt. fortaſſis, *L. Sergius* legendum; at id parvi momenti. illud potius cogitandum, cum mox ſubjungit: *Ante diem ſextum Calend. Novembreis Manlium cepiſſe arma*: num ipſum ſextum Calendas, an ſeptimum, hoc eſt, num viceſimum Octob. diem, an viceſimum ſextum intelligamus. In prima Ciceronis adverſus Catilinam oratione, ſimilis dicendi modus eſt: *In ante diem* VIII *Calendas Novembreis*, quamquam codices variant: quaſi diceret: In diem qui vocatur octavus ante Calendas. Commentarii varie hoc exponunt. Item continuo poſt: *Arma portari, Capuae atque in Apulia ſervile bellum moveri.* Quidam *parari* legunt, pro verbo *portari*, ac poſt *Capuae* diſtinguunt hoc modo: *Arma parari Capuae*: ut intelligamus, Capuae parari arma, ceterum ſervile bellum in Apulia moveri. GLAR. Eſt in monumentis L. Saenius, Conſul ſuffectus anno DCCXXI. & in XI. Annali Taciti *Lex Saenia*, de Senatu ſupplendo: quae tamen vulgo dicitur *Sentia*, & refertur ad C. Sentium Saturninum Coſcum Q. Lucret. Veſpillonem anno 734. A. POPMA. Expunxerim libens dictionem *Senator*. neque enim periculum eſt, ut arbitremur ſubulcum quem recitaſſe literas in Senatu. GRUT.

QUAS FAESULIS ALLATAS SIBI DICEBAT, A Q. FABIO, IN QUIBUS SCRIPTUM ERAT] Locus hic corruptus & mancus fuit, neque enim apparuit a quo litterae Faeſulis miſſae erant, quas L. Senius in ſenatu recitavit. Ego locum in omnibus editionibus depravatiſſimum Martiniani codicis ope adjutus, priſtinae integritati reſtitui. Quis autem hic fuerit Q. Fabius, etſi in tanta rerum

tum erat, C. Manlium arma cepisse, cum magna multitudine, ante diem sextum Calendarum Novembrium: [a] simul, id quod in tal re [b] solet, [c] alii portenta atque prodigia nunciabant: alii, conventus fieri

VARIANTES LECTIONES.

a *simul quod* H. b *fieri solet* E. *solet fieri* H. C. M. c *portenta alii* H.

NOTAE VARIORUM.

omnium obscuritate non satis habeam constitutum, conjecturam tamen meam libenter adfero. Puto igitur hunc esse Q. Fabium Sangam, de quo paucis interjectis paginis, eodem in libro Sallustius: *Itaque*, inquit, *Q. Fabio Sangae, cujus patrocinio plurimum civitas utebatur, rem omnem, uti cognoverant, aperiunt.* C. Popma. Fere est, ut expungi debeat verbum primum & antepenultimum; at ecce, tanquam si inopia summa esset & verborum & sensus plane mancus, Popma noster adhuc adsuit ex codice Marciniano, *dicebat, a Quinto Fabio, in quibus &c.* euge euge! nisi sciremus bajulum literarum, omnia perierant. at ut taceam Glareanos, Rivios, Carriones, Ursinos, reliquos, affirmo libris MSS. quatuordecim, quos ego excussi, libros item quos Bongarsius, non agnoscere *Q. Fabium.* nimirum aliis omnibus *Cunctator*, uni Popmae est *Ladas.* Grut.

C. Mallium arma cepisse] Ita nos correximus, cum antea in cunctis vulgatis impressisque libris *C. Manlium* legeretur. *Malliorum* autem familia, nobilissima, antiquissimaque fuit, ex qua multi celebres viri exstitere, qui saepius consulatum gesserunt. Ex his fuit & Cn. ille Mallius, P. Rutilii collega, ut a Valerio Maximo, lib. II. traditur: apud quem tamen, omnes fere libri, C. Manlium habent, contra veterem inscriptionem, quae duorum consulum, his verbis mentionem facit. Ab. Colonia. Deducta. anno XC. N. F. Fullio. Duo. Vir. P. Rutilio. Cn. Mallio Coss. Operum. Lex. II. Ne quid tamen dissimulem, liber quidam, in pergameno descriptus, quem mihi utendum dedit vir doctissimus, meique amantissimus, Gulielmus Canterus, *Malium* habet, simplici *l.* nec aliter Plutarchus vocat in Vita Ciceronis, ἔτοι γὰρ ἡγεμόνα Μάλλιον ἔχοντες. & iterum πρὸς τὸν Μάλλιον. Ego tamen, *Mallium* legendum puto, consentientibus praesertim antiquis libris, & veteri inscriptione, quam paulo ante posui, & Canteri codex aliis in locis, nulla varietate, Mallium duplici *ll.* profert. C. Popma. *Mallium* Manutius in Ciceron. Catil. I. cap. 3. pag. 87. b. Lipsius lib. II. Var. Lect. cap. 3. Broukh.

Ante diem VI. Kal. Nov.] Cicero: *Meministine, me ante diem XII. Kal. Novemb. dicere in Senatu, certo die fore in armis, qui dies futurus esset ante VI. Kal. Novemb., C. Mallium, audaciae satellitem atque administrum tuae? Num me fefellit, Catilina, non modo res tanta, tam atrox, tam incredibilis, verum, id quod multo magis est admirandum, dies?* Grasw. Bene, meo animo, apud Ciceronem legit J. Lips. II. Var. 3. qui dies futurus esset ante diem VI. Kal. Novembr. Sallustius enim falsus non est, ut ex Prisciano constat, quibus duobus locis aperte Ciceronem primo Invectivarum nominans, affert ex eo, *Ante diem sextum Kalend. Novembrium*, interpretaturque, *Ante diem sextum*; id est, *in diem sextum.* Atque haec apud Priscianum non per numerorum notas, sed plene & ordine perscripta sunt. Rupert. Cicero Catilin. I. cap. 3. inibi Interpp. pag. 612. Broukh. Cic. I. Catilin. §. 7. *Meministine me ante diem XII. Kalendas Novemb. dicere in Senatu, certo die fore in armis, qui dies fururus esset* ante diem VI. Kal. Novemb. *C. Manlium, audaciae satellitem atque administrum tuae?* Wasse.

Alii portenta atque prodigia nunciabant] III. Catilin. *Nam, ut illa omittam, visas nocturno tempore ab Occidente faces: ardoremque coeli, fulminum jactus; ut terrae motus, caeteraque, quae tam multa nobis Consulibus facta sunt, ut haec, quae nunc fiunt, canere dii immortales viderentur: hoc certe, Quirites, quod sum dicturus, neque praetertermittendum, neque relinquendum est. Nam profecto memoria tenetis, Cotta & Torquato Coss. complures in Capitolio turres de coelo esse percussas, cum & simulachra deorum immortalium depulsa sunt, & statuae veterum hominum dejectae, & legum aera liquefacta: tactus est etiam ille, qui hanc urbem condidit, Romulus: quem inauratum in Capitolio parvum atque lactentem, uberibus lupinis inhiantem fuisse meministis. Quo quidem tempore cum haruspices ex tota Etruria convenissent, caedes atque incendia, & legum interitum, & bellum civile ac domesticum, & totius urbis atque imperii, appropinquare dixerunt, nisi dii immortales omni ratione placati, suo numine prope ipsa fata flexissent.* Hujusmodi prodigiorum rumores sparsos narrat & Polybius instante Cannensi pugna, lib. III. Πάντα δ'

ἦν

ri [a] arma portari; Capuae, atque in Apulia servile bellum moveri. Igitur [z] Se-

VARIANTES LECTIONES.

a *arma parari* N.

NOTAE VARIORUM.

ἦν τὰ παρ' αὐτοῖς λόγια πᾶσι τότε διὰ στόματος· σημείων δὲ καὶ τεράτων πᾶν μὲν ἱερὸν, πᾶσα δ' ἦν οἰκία πλήρης. *Erant in ore omnibus omnia fatidicis illorum libris comprehensa oracula, ostentorum item ac prodigiorum templa universa, universas privatorum domos cerneres refertas.* Et de Graecis Thucyd. lib. II. Ἥ τε ἄλλη Ἑλλὰς πᾶσα μετέωρος ἦν, ξυνιουσῶν τῶν πρώτων πόλεων· καὶ πολλὰ μὲν λόγια ἐλέγετο, πολλὰ δὲ χρησμολόγοι ᾖδον, ἔν τε τοῖς μέλλουσι πολεμήσειν, καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις πόλεσιν. *Et caetera Graecia omnis suspensa erat, primis civitatibus coëuntibus. Multa quoque oracula ferebantur, multa vates canebant, tam in iis civitatibus, quae pugnaturae erant, quam in caeteris.* Senec. lib. I. Nat. Qu. c. 1. *Vidimus circa D. Augusti excessum simile prodigium: vidimus, cum de Sejano actum est: nec Germanici sine denunciatione tali mors fuit. Dices: ergo tu in tantis erroribus es, ut existimes, deos mortium signa praemittere, & quicquam esse in terris tam magnum, quod perire mundus sciat? Erit aliquod isti rei tempus. Videbimus, an certus rerum ordo ducatur, & alia aliis ita complexa sint, ut quod antecedit aut causa sit sequentium, an signum.* Ammianus lib. XIX. *Nascuntur hujusmodi saepe portenta, indicantia rerum variarum eventus: quae quoniam non expiantur, ut apud veteres, publice, inaudita praetereunt & incognita.* At secus videtur sentire Tacitus lib. I. Histor. *Prodigia insuper terrebant diversis autoribus vulgata, prolocutum in Etruria bovem, insolitos animalium partus, & plura alia, rudibus seculis etiam in pace observata, quae nunc tantum motu audiuntur.* Et lib. IV. *Apud imperitos prodigii loco accipiebatur ipsa aquarum penuria, tanquam nos amnes quoque & vetera imperii munimenta desererent. Quod in pace fors seu natura: tunc fatum & ira Dei vocabatur.* Causa scilicet ea, quam exponit Sen. lib. VII. Contr. 1. *Frangitur calamitosis animus, & ipsa se infelicitas damnat, & hoc conditio humana vel pessimum habet, quod fortuna quos miseros fecit, & superstitiosos facit. Diligentius dii coluntur irati.* Idem explicat lib. Nat. Qu. VI. c. 29. *Nemo sine aliqua jactura sanitatis expavit; similisque furenti, quisquis timet: sed alios cito timor sibi reddit, alios vehementius perturbat, & in dementiam transfert. Inde inter bella erravere fanatici: nec usquam plura exempla vaticinantium invenies, quam ubi formido mentes religione mixta percussit. Statuam divisam non miror; cum dixerim montes a montibus recessisse, & ipsum diruptum esse ab imo solum.* Grasw. Rem fusius narrat Cicer. III. in Catilin. Vide Statium IV. Theb. 374. Thucyd. I. §. VIII. 21. Obsequentem, c. 59. Claudian. B. Get. 230. Wasse.

Portenta] Inter quae & illud, quod Plin. lib. II. c. 51. scribit, Pompejano ex municipio M. Herennium Decurionem sereno die fulmine ictum esse. ad quod adludit Cicero II. de suo Consulatu:

Aut cum terribili perculsus fulmine civis
Luce serenanti vitai lumina liquit.

Reliqua portenta omnia suavissimis versibus celebrat Cicero ibidem. Coler. Minime haec talia contemnenda tanquam fortuita, omnis aevi historia nobis ingerit. *Amat quippe benignitas Numinis his quoque rationibus prodere, quae impendent,* ut vere scribit Ammian. Marcellin. lib. XXI. Ceterum, illud omnem prodigiorum admirationem superat, quod legitur apud Nicephorum Gregoram lib. VIII. Hist. *quum Andronicus junior avo suo Andronico Comneno Imperatori Constantinopolitano imperium ereptum iret, equum in Palatio Imperatorio ad parietem artificiosissime pictum a Paulo quodam insigni pictore, clarum binnitum & die & nocte edidisse, circa A. S.* CIↃ. CCCXX, *qui quidem equus idem fecerat, quum Balduinus, urbem, a Michaële Palaeologo pulsus, amissurus esset,* ut ibidem auctor scribit. Rupert.

Prodigia nunciabant] Inter ea maxime horrendum, quod Cic. refert. II. de Consulatu suo:

Nam pater altitonans stellanti nixus Olympo
Ipse suos quondam tumulos ac templa petivit,
Et Capitolinis injecit sedibus ignes.

Ex Hetruscorum enim disciplina de jactibus fulminum, fulmen hoc fuit regale. De eo Seneca Quaest. Natural. lib. II. c. 49. *Regalia fulmina sunt, quorum vi tangitur vel comitium, vel principalia urbis loca: quorum significatio regnum civitati minatur.* Tale, judicio Casauboni, & illud, quod Suet. memorat in Augusto c. 94. *Velitris antiquitus tacta de coelo parte muri, responsum est, ejus oppidi civem quandoque rerum potiturum.* Adde quae de his prodigiis e Suet. Aug. c. 94. Dione lib. XXXVII. & eodem Suet. in Octav. c. 5. differit Baronius in Apparatu ad Annal. Eccl. p. 13. & 14. Rupert.

Igitur senatus decreto, Q. Marcius Rex

Fe-

[a]Senati decreto Q. Marcius Rex Faesulas, Q. Metellus Creticus in Apuliam, circumque ea loca [b] missi. [c] Ii utrique ad Urbem Imperatores

VARIANTES LECTIONES.

a *Senatus* A. B. C. D. E. F. G. H. I. K. L. M. N. & sic semper MSS. b *sunt missi* E. *missi sunt* B. C. G. M. *sunt ea loca missi* H. c *utrique imperatores* B. M. *Nam utrique imp.* C. N. *utrique imp.* D. G. *utrique ad urbem* &c. K. *Hi utrique a. n.* L.

NOTAE VARIORUM.

Fesulas, Q. Metellus Creticus in Apuliam, circumque ea loca missi] Nonius Marcellus de mutata declinatione agens, *senati decreto* hic legendum adnotavit, quam veram esse lectionem reor, & sic in altero manuscripto fuerat sed erasum erat *i*. Habet eodem modo exemplar Florentinum. Riv.

Q. Marcius] Confer Cic. I. Catilin. §. 7. Wasse. Vid. Cicero in L. Pisonem cap. 23. inibi Abramus p. 692. A. Consul fuit cum L. Metello. Vid. Manut. in Ciceron. Orat. Tom. III. pars 1. pag. 136. a. Broukh.

Q. Metellus Creticus] Nonius in *Senati*, ubi hunc locum citat, praenomen Metelli non ponit. Ciacc. Is consul fuit (ut memorat Asconius in Orationem in L. Pisonem) cum Q. Hortensio, anno ab Urbe condita 684. Cretam inde proconsul in populi Romani potestatem redegit: unde Creticus est appellatus. Sed de hoc Q. Metello plura Liv. lib. 98. 99. & 100. Florus libro tertio, Plutarchus in Pompejo, Dion lib. XXXVI. Cast. Cic. II. Cat. Q. Metellus, *quem ego, prospiciens hoc, in agrum Gallicanum, Picenumque praemisi.* §. 26. Wasse.

Circumque ea loca missi] Non poenitet me, quod aliquando, quamvis calide, conjecerim & emendaverim, *circumque e loco missi.* Sufficiunt exempla Plautus & Terent. Var. ὄνος λύρας: *Non vidisti simulacrum leonis ad Idam e loco ubi quondam subito eum cum vidissent, quadrupedem Galli tympanis adeo fecerunt mansuetum, ut tractarent manibus.* Hunc locum habes apud Nonium. Sallustii autem verba in voce, *senatuis*. Coler. Quibus non poenitet aliquando conjecisse, *circumque se e loco missi*, nescio an non judicent, se adhuc obtinere antiquum, ac priore morbo impeditos; nihil enim altera lectione evelatius, nihil aptius. Grut. Omittunt Auctores aevi sequentis *ea loca.* Livius I. 4. *Lupam sitientem ex montibus qui circa sunt*, & sic noster bis. Idem I. 4. *venando peragrare* circa saltus, & XXIV. 41. *Tamen quia* omnia circa *hostium plena erant.* Wasse.

Calumnia paucorum] In vetustis quibusdam est, *utrique enim &c.* sed in manuscriptis est vulgata lectio. Asconius Pedianus, *Ii utrique*, legisse videtur, nam perperam ibi quidam *secundo* legunt, quasi *ii* numerum notet, ac non potius pronomen sit. Hoc eos, qui locum citarunt, non observasse miror. Riv. Pedianus: *Ii utrique ad urbem imperatores erant*, legit. *Donatus:* Hi utrique imperatores, ad *urbem erant*, *utrique impediti ne triumpharent*, *calumnia paucorum.* non contemnenda lectio. Apographon Martinianum: *utrique ad urbem Romam Imperatores erant*, quod mendum ex ora libri, in contextum a librario esse translatum existimo: nam cum animadvertisset & alibi hoc modo Sallustium esse locutum, ut supra, *eo die, post conditam urbem Romam, pessimum facinus patratum foret.* & infra *cum eam servaret M. Tullius inquilinus civis urbis Romae*, dictionem *Romam* addendam putavit, ignorans omnem magistratum, etsi intramuranus non sit, *ad urbem* tamen dici. Cicero lib. IX. epist. ad Atticum: *Uti legi tuas litteras, quas a Fannio nostro acceperam, quibus mecum agebas, ut ad urbem essem.* Idem libr. IV. in Verrem: *Eripuit tibi istam orationem, Siculorum atque aratorum statuae illae equestres, quas tu paulo ante, quam ad urbem venires, parari inscribique jussisti.* Caesar lib. I. de Bello civili: *dent operam Coss. P. R. trib. pl. quique Coss. sunt ad urbem, ne quid respubl. detrimenti capiat.* C. Popma.

Praemium decrevere, servo libertatem, sestertia centum, &c. Tanta est hoc loco lectionum diversitas, ut dubites quam potissimum sequaris. In quibusdam est: *Praemium servo, libertatem, & C. sestertia, libero impunitatem ejus rei, & sestertia ducenta millia.* In aliis: *Servo libertatem ex SC. sestertia C. libero impunitatem ejus rei & sestertiorum ter ducenta millia.* In nonnullis item: *Decrevere praemium, servo libertatem, libero impunitatem ejus rei, & sestertiorum ducenta millia.* Judicent docti: ipse quidem nihil mutare in tanta lectionum varietate volui. C. Popma. Sic & Pal. Nazarianus, quomodo legisse Asconium, bene monitum Rivio. Gruter. Venet. 1470.

res erant; [a] impediti, ne triumpharent, calumnia paucorum; quibus om-

VARIANTES LECTIONES.

a *impediti illi* M.

NOTAE VARIORUM.

1470. *missi sunt*, &, *nam utrimque*, pro *hi u.* Martin. omittit *hi.* Servius autem ad AEn. I. 94. *Hi utrique ad urbem Imperatores.* Servius in artem Donati, *ire utrique Imp. a. u. e. utique impediti n. t. c. p.* pag. 1798. uti & Reg. & Markii γ. primitus. L. 2. *nam utrique*, ad urbem, hoc est, in campo Martio, ubi castra metari, senatum petere, & a populo accipere solebant apparatum sumtusque in Triumphum. Asconius quidem in II. Verrin. ait, *omnem magistratum non intra muranum, etsi administrator ejus in urbe fuisset, tamen dicitur esse ad urbem.* Verum illa Asconii huc proprie non spectant, neque probant hosce Impp. fuisse alibi, quam ubi triumphaturi solebant. Lex erat omnibus observanda, qua vetabatur, *ne intra urbem exercitum imperare, classemque procinctam intra pomoerium habere liceret.* Neque interim in urbem inibant, quod & nomine Imperatoris & jure Triumphi exciderent, qui urbem egressi essent. Appianus de B. Civil. Julius Caesar, inquit, Τῆς πομπῆς παρασκευὴν ἐπὶ τὸ λαμπρότατον ἐν τοῖς τῆς Ῥώμης προαστείοις διεκόσμει· εἰσελθόντι δὲ οὐκ ἦν ἐπὶ τὸν θρίαμβον ἐπανελθεῖν. Imperium etiam deponere urbem intrantibus necesse erat, proinde cum senatus Triumphum decresset, imperium in urbe, quo die Triumphus duceretur populus dabat, rogatione a Trib. Plebis lata. Inde Augusto decretum imperium proconsulare, quod neque omitteret, si urbem iniisset, nec ea egredi opus esset imperio repetendo, ut nos docet Dio LIV. Hi ergo Impp. eo modo impediti erant, quo Paulus AEmilius apud Plutarchum, & Lucullus apud Ciceronem Acad. II. *Cum victor a Mithridatico bello revertisset, inimicorum calumnia triennio tardius quam debuerat, triumphavit.* Et hoc est *obstringillare* apud Varronem de Vita P. Rom. IV. *Quod Curio quum id fecisset, dicebat amicis, ut illi renuntiaretur se* obstringillaturum, *ne Triumphus decerneretur.* Caeterum libet obiter V. L. apud Damasum in Elogiis ponere: *Tartaream solus potuit qui vincere mortem*, Invictus *solus Coelis inferre* Triumphum membranae C. C. C. vetustissimae, *Invictus Coelo.* Postremo, *ad* pro *juxta*, *apud*, obvium est. Livius II. 10. X 29, 25. Hirtius III. 2. *abreptis ab eo II legionibus, ne ad ejus periculum reservare, & retinere eas* ad urbem *Pompejus videretur.* Imperite ergo Paulus Vindingius pro, *ad finitimos* apud Q. Septimium III. 15. legit, *apud finitimos.* Caecilius apud Gellium II. 23. *qui quasi* ad hostes *captus, libere Servio salva urbe atque arce.* A. Victor. Caes. XL. Ausonius in Villula:

Haec mihi nec procul urbe sita est, nec prorsus ad urbem.

Vide omnino Polybium VI. 13. Wasse. Laudat Asconius in Accusat. II. in Verr. cap. 6. ubi legitur *ii utrique.* Broukh.

Ad urbem imperatores erant] Romana phrasis, quam Asconius explicat: *Ad urbem esse dicebatur de iis, qui cum provinciali potestate, nuper e provincia revertissent.* Rupert.

Impediti, ne triumpharent] Polyb. lib. VI. Καὶ μὲν τὰς ἐπιτυχίας τῶν ἡγουμένων ἐκτραγῳδῆσαι καὶ συναυξῆσαι, καὶ πάλιν ἀμαυρῶσαι, καὶ ταπεινῶσαι, τὸ συνέδριον ἔχει τὴν δύναμιν. τοὺς γὰρ προσαγορευομένους παρ' αὐτοῖς θριάμβους, δι' ὧν ὑπὸ τὴν ὄψιν ἄγεται τοῖς πολίταις ὑπὸ τῶν στρατηγῶν ἡ τῶν κατειργασμένων πραγμάτων ἐνάργεια, τούτους οὐ δύνανται χειρίζειν ὡς πρέπει, ποτὲ δὲ τὸ παράπαν οὐδὲ συντελεῖν, ἐὰν μὴ τὸ συνέδριον συγκατάθηται, καὶ δῷ τὴν εἰς ταῦτα δαπάνην. *Quin & partas bello victorias in majus extollere atque amplificare, aut contra obscurare atque elevare idem ordo potest. Triumphos enim, quos ipsi vocant, quibus rerum ab imperatoribus gestarum imago quaedam evidenter expressa, civium oculis subjicitur, pro dignitate agere, aut omnino ne agere quidem potest imperator, nisi consenserit Senatus, & in eam rem pecuniam decreverit.* Grasw.

Calumnia paucorum] Lucan. lib. I.

Nunc neque te longi remeantem pompa triumphi
Excipit, aut sacras poscunt Capitolia laurus;
Livor edax tibi cuncta negat.

Grasw. Idem L. AEmilio Paullo contigit apud Livium lib. XLV. cap. 35. Bene Menander:

Meliora semper opprimit calumnia.

Rupert.

Quibus omnia honesta atque inhonesta vendere mos erat] Eadem verba repetit infra III. Jugurth. Ciacc. *Rempublicam enim*: ut Senec. de Const. Sapient. cap. 1. *hinc P. Clodius, hinc Vatinius, ac pessimus quisque venum dabat: & coeca cupiditate corrupti, non intelligebant, se, dum vendunt, etiam venire.*

Hinc rapti pretio fasces, sectorque favoris
Ipse sui populus, lethalisque ambitus urbi,
Annua venali referens certamina campo:

 ait

omnia honesta, atque inhonesta vendere mos erat. Sed Praetores Q. Pompejus Rufus Capuam, Q. Metellus Celer in agrum Picenum; hisque [a] permissum, *uti pro tempore, atque periculo exercitum* [b] *com-pararent:* [c] ad hoc, *si quis* [d] *indicavisset de conjuratione, quae contra Rempublicam facta erat,* [e] *praemium, servo libertatem* [f] *& sestertia cen-*

VARIANTES LECTIONES.

a *permissum est* B. F. G. I. M. b *pararent* G. *comparent* H. c *Ad haec* H. N. d *conjurationem indicasset* K. e *praemium decrevere* I. N. f *& sestertia centum* abest in L.

NOTAE VARIORUM.

ait Lucan. lib. I. *Nam provincias*, inquit Seneca lib. I. de Benef. cap. 9. *spoliari, ac nummarium tribunal, audita utrimque licitatione, addici, non mirum: quando quae emeris vendere, gentium jus est.* Huc Tacitus respexit XII. Annal. *Et cum vis negligeretur, avaritiam praefecti emercatur; obtestante Casperio, ne Armenia donum populi Romani, scelere & pecunia venderetur.* Hanc mercaturam etiam improbe alii exercuisse populi notantur a Thucyd. lib. II. ubi de Odrysis ait: Κατεστήσαντο γὰρ τοὐναντίον τῆς Περσῶν βασιλείας τὸν νόμον, ὄντα μὲν τοῖς ἄλλοις, Θρᾳξὶ, λαμβάνειν μᾶλλον, ἢ διδόναι, καὶ αἴσχιον ἦν αἰτηθέντα μὴ δοῦναι, ἢ αἰτήσαντα μὴ τυχεῖν· ὅμως δὲ κατὰ τὸ δύνασθαι, ἐπιπλέον αὐτῷ ἐχρήσαντο· οὐ γὰρ ἦν πρᾶξαι οὐδὲν μὴ διδόντα δῶρα. *Longe alio instituto, quam Persae reges, quo & alii, Thraces utuntur, accipiendi potius, quam donandi. Turpius enim erat, eum, qui posceretur, non dare, quam eum, qui posceret, non impetrare. Tametsi hoc instituto plerumque imperiose utebantur: quoniam nihil danti nihil agere licebat.* Ibi verum fuit, quod Theognis:

Πᾶς γὰρ ἀνὴρ πενίῃ δεδμημένος οὔτε τι εἰπεῖν
Οὔθ' ἔρξαι δύναται.

GRASW.

Q. POMPEJUS RUFUS] Opinor designari Q. Pompejum Rufum, filium Q. Pompeji Rufi ejus, qui Cos. cum L. Sulla fuit A. V. C. DCLXV. quique Praeturam urbanam gesserat A. V. C. DCLII. & ab eo signatos esse denarios, in quibus honos hic Praeturae & Consulatus patris expressus est, Sellae Curulis insignibus cum inscriptione, Q. POMPEI. Q. RUFUS. COS. URSIN. Cicero hoc de P. Sextio affirmat, Orat. pro Sext. cap. 4. ubi vide Hotoman. pag. 10. b. BROUKH.

Q. METELLUS CELER IN AGRUM PICENUM] Cic. II. Catilin. *Q. Metellus, quem ego prospiciens hoc, in agrum Gallicanum Picenumque praemisi, aut opprimet hominem, aut omnes ejus motus conatusque prohibebit.* & lib. V. Epist. Fam. Ep. 2. ad ipsum Metellum: *Quod cum dicerem, illud adjunxi: mihi tecum ita dispertitum officium fuisse in Reipubl. salute retinenda, ut ego urbem a domesticis insidiis, & ab intestino scelere; tu Italiam & ab armatis hostibus, & ab occulta conjuratione defenderes.* GRASW. Cicero Catilin. II. cap. 12. *Q. Metellus, quem ego, prospiciens hoc, in agrum Gallicanum Picenumque praemisi, aut opprimet hominem, aut omnes ejus motus conatusque probibebit.* &c. Is Metellus brevi post mortuus est. vid. Cicero Orat. post Redit. in Senatum cap. 10. pro Sextio cap. 62. in Vatin. cap. 8. pro Coelio cap. 14. 24. (quo postremo loco videbis veneno fuisse exstinctum ab uxore Clodia) in Pison. cap. 4. BROUKH.

HISQUE PERMISSUM EST] Legendum, *bisque permissum*, omisso verbo substantivo, quomodo & Merseburgense exemplar, & alia quaedam habent. RIV. Ball. & Martin. retinent *est*, caeteri non item. WASSE.

PRO TEMPORE ATQUE PERICULO] Pro tempore, hoc est, pro conditione temporum. Nec enim hujus phraseos sensus, quo docti hodie passim eam usurpant. Tacit. XII. Annal. cap. 49. *pro tempore rebus turbidis consulere.* Justin. lib. XI. cap. 1. §. 8. *Pro concione vulgus omne consolatus hortatusque pro tempore est*, ut erudite observavit Berneccerus. RUPERT.

ADHOC SI QUIS INDICAVISSET DE CONJURATIONE] Melius in aliis, *indicasset*. per syncopam. RIV.

QUAE CONTRA REMPUBLICAM FACTA ERAT] Forte nihilo inconcinnius, *contra Rempubl. facta*; ablegata voce principali & finali. GRUT.

PRAEMIUM, SERVO LIBERTATEM ET SESTERTIA CENTUM] In aliis codicibus adjicitur verbum *decreverunt*, ad hunc modum: *Praemium decreverunt servo*

centum: libero impunitatem ejus rei, & sestertia [a] *ducenta.* itemque decrevere, *uti gladiatoriae familiae Capuam, & in cetera municipia distri-*

VARIANTES LECTIONES.

a *ducenta millia* L. & passim alii.

NOTAE VARIORUM.

servo libertatem. quod nescio num consultius intelligatur, an ponatur. Vetustus certe codex habet, *Praemium decrevere.* In Livio autem non uno dumtaxat loco, *Servi praemium est 25. millium aeris liberi C. millium:* hoc est, Budaeana supputatione, servi 250 Coronati, liberi mille. Hic igitur servi praemium decuplo majus, liberi quintuplo. Nam centum H-S faciunt Coronatos 2500. Ducenta vero 5000. Coronatos. Utrum quia seculum hoc ditius illis apud Livium, an periculum reipubl. hoc majus visum magistratibus ac senatui? Glar. Sic & in Fabriciano, in ceteris fere, *praemium decrevere &c.* quomodo item in impressis vetustioribus, nisi quod in his fere *praemia* legimus, numero plurali, id quod minus probo. Riv. In quibusdam, *Praemium servo, libertatem, & C. sestertia: libero impunitatem ejus rei, & sestertia ducenta millia.* In aliis: *servo libertatem ex SC. sestertia C. l. im. e. r. & sestertiorum ducenta millia.* In nonnullis item: *decrevere praemium, servo libertatem, libero impunitatem e. r. & sestertiorum d. m.* C. Popma.

Servo libertatem et h-s c.] Sic apud Tacitum lib. XIV. Annal. C. Cassius: *Multa sceleris indicia praeveniunt, Servi si produnt, possumus singuli inter plures, tuti inter anxios, postremo si pereundum sit, non inulti inter nocentes agere.* Grasw. Nam ut ait Tacit. XV. cap. 59. *cruciatu aut praemio cuncta pervia sunt. Cum enim secum animus praemia reputat, simulque immensa pecunia & potentia animo obversantur: cedet fas & salus aliorum,* scribit idem ejusdem lib. cap. 54. Indicinae praemia vocat Apulejus lib. VII. Μήνυτρα Graeci. Ceterum centum sestertia aestimatione nostra, sunt Philippici 5000. Ut recte intelligas, sciendum est discrimen esse inter *sestertios* & *sestertia. Sestertius* dictus, quasi *semistertius* aut *sesquitertius*, eo quod in se contineat asses duos cum semisse, seu tertio asse dimidiato. (de prisco sestertio hoc accipe. Nam ubi ejus valor, non tantum pondus, bello Punico II. prout etiam nostris hisce temporibus accidit, auctus est, sestertium quaternis assibus permutatum esse docet Plinius lib. XXXIII. cap. 3.) Hinc per geminum II. & S. a qua semis incipit, notatur hoc modo HS. *Sestertium* autem in neutro genere & in plurali *sestertia*, singula valebant mille numos sestertios, hoc est 25. Philippicos Hispanicos. vid. Bernegg. ad Suet. Caes. cap. 26. Facit huc & id, quod Scal. in Catull. pag. 33. notavit: *Quindecim millia ducenta sestertia*, item *quindecim millia ducenti sestertii*, immane quantum discrepant. Priore summa fiunt denarium millia quadringenta viginti quinque, hoc est, Solatorum aureorum Francicorum millia quinque & triginta, quadringenti sexdecim, cum denariis excurrentibus octo. Nam unum sestertium imputatur in vicenos aureos solatos, cum decem denariis excurrentibus. Posterior summa conficit tantum denarios quadringentos viginti quinque, id est, aureos solatos triginta quinque, cum quinque denariis excurrentibus. Rupert.

Impunitatem ejus rei] Sic omnes Codd. ex Formula recte, quo pacto Gellius III. 16. *Sed Divum Hadrianum, causa cognita decrevisse in undecimo quoque mense partum edi posse: idque ipsum* ejus rei *decretum nos legimus.* Caesar. B. Gall. VI. 17. *gravissimumque* ei rei *supplicium cum cruciatu constitutum est,* & VII. 2. *tempore* ejus rei *constituto, ab concilio disceditur*, & alibi. Graeci videntur hanc rem concipere omissis vocibus *ejus rei.* Julianus Imp. Orat. I. Ἄδεια δὲ πᾶσιν ἐδίδοτο τοῖς ταξαμένοις μετὰ τοῦ Τυράννου. Diodor. I. 36. Δοθείσης ἀδείας αὐτοῖς. Cicero VIII. Philip. fine. *ejus rei.* At Tacitus An. III. 27. *otium* ei rei *haud in longum paravit.* Noster Jug. XXI. *fides* ejus rei *penes auctores erit.* Confer capp. 31. 64. Hoc modo abundat *legibus* C. 58. *tunc lex Porcia aliaeque leges paratae sunt;* quibus legibus *exsilium damnatis permissum est*, apud Cic. *dies.* Wasse.

Uti gladiatoriae familiae Capuam] Hic Commentatores nihil ad rem dicunt. Alius quidam ita exponit, uti *gladiatoriae familiae*, id est, *ipsi gladiatores in familias distributi, per municipia distribuerentur*, ne Romae tumultum moverent, ut antea sub Spartaco factum est, atque hoc pro cujusque municipii opibus, quae sententia non multum abest a vero. Illud *cujusque* Badius exponit, sci-

distribuerentur [a] *pro cujusque opibus: Romae per totam urbem* [b] *vigiliae haberentur, eisque minores magistratus praeessent.*

XXXII. [a] Qui-

VARIANTES LECTIONES.

a *& pro* N. b *vigiliae crebrae* B.

NOTAE VARIORUM.

scilicet *familiae*. Sed C. Caesaris verba in oratione, quae postea sequitur, ostendunt de municipiis intelligendum. Ea ita habent ad finem ejus orationis, ubi de captivis sententiam definit: *Sed ita censeo*, inquit, *publicandas eorum pecunias, & ipsos in vinculis habendos per municipia quae maxime opibus valent*, haec ille. GLAR. Arbitror Sallustium per gladiatoriam familiam, servos gladiatores intelligere. Horum enim amicitiam Catilina contraxerat, ita ut nemo inter eos esset, paulo ad facinus audacior, qui se non intimum Catilinae esse fateretur. Cicero, invectiva secunda in Catilinam: *Gladiatores, quam sibi ille maximam manum, & certissimam fore putavit, quanquam meliore animo sunt, quam pars patriciorum, potestate tamen vestra continebuntur.* Portius Latro, in declamatione in Catilinam: *Sed L. Catilinam constat, dies omnes, omnium civium conscientia, sive in foro, sive in turmis agere; nunc stipatum catervis exoletorum suorum, nunc vero gladiatoris agminibus per ora vulgi palam obvolitare.* C. POPMA. Nempe harum multitudinem suspectam habebant. Flor. libr. III. cap. 12. *Unde gladiatorii adversus dominos suos exercitus, nisi ad conciliandum plebis favorem, effusa largitio? quum spectaculis indulget, supplicia quondam hostium artem facit.* Tacitus III. Annalium: *Adduntur e servitiis gladiaturae destinati, quibus more gentico continuum ferri tegimen.* De iis loquitur quos Sacrovir armavit. & XV. *Per idem tempus gladiatores apud oppidum Praeneste, tentata eruptione, praesidio militis, qui custos adesset, coerciti sunt.* Hos ergo tum ita distributos fuisse verisimile est, ne ad Catilinam erumperent. Id indicat Cic. II. in Catalinam: *Gladiatores, quam sibi ille maximam manum & certissimam fore putavit, quanquam meliore animo sunt quam pars patriciorum, potestate tamen in vestra continebuntur.* GRASW. Ne, si Romae esset tantus numerus, conjuratos juvaret. Sueton. de AEdilitate Caesaris cap. 10. *Cum multiplici familia undique comparata, inimicos exterruisset: cautum est de numero gladiatorum, quo ne majorem cuiquam Romae habere liceret.* Nam & hoc interdictum ad habitationem potius in urbe pertinere, quam ad pugnantium numerum, opinatur Lipf. I. Saturnal. XII. Adde Bern. in Ger. Tac. q. 134. RUPERT.

ROMAE PER TOTAM URBEM VIGILIAE HABERENTUR] Ut intelligatur, quae tum temporis diversa praesidia urbis fuerint, notabilis est locus Taciti, lib. XV. Annal. *Magis magisque pavido Nerone, quanquam multiplicatis excubiis semet sepsisset. Quin & urbem per manipulos occupatis moenibus, infesso etiam mari & amne, velut in custodiam dedit. Volitabantque per fora, per domos, rura quoque & proxima municipiorum, pedites equitesque permixti Germanis, quibus fidebat princeps quasi externis.* GRASW.

EISQUE MINORES MAGISTRATUS PRAEESSENT] Sic Livius Lib. XXXIX. *Senatus quaestionem extra ordinem de ea re mihi collegaeque meo mandavit: nos quae ipsis nobis agenda sunt, impigre exequemur. Vigiliarum nocturnarum curam per urbem minoribus Magistratibus mandavimus.* GRASW. Cicero pro Sulla cap. 29. BROUKH.

MINORES] Quorum scilicet erant minora auspicia. At qui potiore alite ducti erant, hi *majores*, quos Polyb. ἐπιφανεῖς ἀρχὰς vocat. Patet enim ex edicto Consulum apud Gellium XIII. 15. illis alteris non licuisse servare de coelo. *Ne quis magistratus minor* de coelo servasse *velit*. Inde Servius ad III. AEn.

Nate Dea, nam te majoribus ire per altum
Auspiciis manifesta fides.

Majoribus, id est Coelestibus, auspicium de coelo ab Auguribus vocatur auspicium maximum. Majora vero auspicia magis rata erant quam caeterorum; fiebant enim tum plurifariam tum majore templo & solennitate. Majores ergo magistratus sunt Consules, Praetores, Censores, caeteri minores. Vide Festum in voce pag. 216. Livius XXV. 1. *Incusati graviter ab Senatu AEdiles, Triumviri capitales quod non prohiberent. &c.* paulo post, *uti potentius jam esse id malum apparuit, quam ut* minores per magistratus *sedaretur, M. Atilio, praetori urbis, negotium ad senatu datum est.* Et, XXXII. 26. *In timore civitas fuit, obsides captivosque Poenorum ea moliri: itaque & Romae vigiliae per vicos servatae: jussique circumire* eas

XXXII. [a] Quibus rebus permota civitas, atque inmutata facies Urbis erat: ex [b] ſumma laetitia, atque laſcivia, quae diuturna quies pepererat, repente omnis triſtitia invaſit: feſtinare, trepidare; neque loco, neque ho-

VARIANTAE LECTIONES.

a *Quibus rebus eſt p. c. a. i. u. facies* H. b *laſcivia atque laetitia* F.

NOTAE VARIORUM.

eas minores magiſtratus: & Triumviri carceris, lautumiarum intentiorem cuſtodiam habere juſſi, qui Senatores eſſent, quique minores magiſtratus eſſent, ne quis eorum longius ab urbe Roma abiret, quam unde eo die redire poſſet. Vide etiam eundem lib. XXXVI. 3. & XXXIX. 14. de hujusmodi excubiis; & Dionem lib. LV. pag. 554. Sueton. in Aug. cap. 30. Eodem modo habemus *minores ſacerdotes* apud Lucan. I. 595. WASSE.

QUIBUS REBUS PERMOTA CIVITAS, ATQUE INMUTATA FACIES URBIS ERAT] Ferme eſt ut pronuntiem illa, *permota civitas*, natum a gloſſa, certe parum habet quod heic agat, ut etiam ſubſtantivum *erat*. GRUT. Liv. lib. XLIV. *Rumores credulitate veſtra ne alatis, quorum autor nemo exſtabit. Nam nunc quidem, quod vulgo fieri hoc praecipue bello animadverti, nemo tam famae contemptor eſt, cujus non debilitari animus poſſit. In omnibus circulis, atque etiam (ſi diis placet) in conviviis ſunt, qui exercitum in Macedoniam ducant, ubi caſtra locanda ſint ſciant, quae loca praeſidiis occupanda, quando, aut quo ſaltu intranda Macedonia, &c.* GRASW. Graeci fere Ἄστει καὶ λαοῖσιν, ita Q. Calaber I. 437. Latini: *Salva urbe atque arce.* haec duo vix alibi conjuncta reperies. At nihil ideo mutandum, Q. Septimius III. 16. *Ac mox ex omni parte* Urbs *clauditur, foedatur regni habitus, atque in modum lugubrem funeſtumque obducta* facies civitatis. L 1, 2. & Martin. *urbis facies*, Bodlejano ut & Septimio recte abeſt vox *erat*, quod delendum. Markii γ. λ. L 1, 2. *urbis facies*; & ſic Martin. Talia multa apud Auctores, v. g. AEn. V. 778.

—— *feriunt mare & aequora verrunt.*

B. Pub. *atque erat.* WASSE.

QUAE DIUTURNA QUIES PEPERERAT] *Neſcio quo fato magis bellantes, quam pacati, propitios habemus deos*, jure exclamat L. Quinctius Cincinnatus apud Livium lib. III. Nec alia mens Juvenalis Sat. VI.

Nunc patimur longae pacis mala: ſaevior armis
Luxuria incubuit victumque ulciſcitur orbem.

RUPERT.

REPENTE OMNIS TRISTITIA INVASIT, FESTINARE, TREPIDARE] Sic Cic. Orat. II. de L. Agrar. *Equidem qualem Kal. Januar. acceperim Rempubl. Quirites, intelligo: plenam ſollicitudinis, plenam timoris; in qua nihil erat mali, nihil adverſi, quod non boni metuerent, improbi exſpectarent: omnia turbulenta conſilia contrahunt Reipublicae ſtatum, & contra veſtrum otium partim iniri, partim inita eſſe videbantur: ſublata erat de foro fides: novae dominationes, extraordinaria non imperia, ſed regna quaeri putabantur.* GRASW.

NEQUE LOCO, NEQUE CUIQUAM HOMINI SATIS CREDERE] Legendum, *neque homini cuiquam*, ut eſt in MSS. atque hic in hiſce vocibus ordo fere ſemper apud alios quoque reperitur. RIV. Totidem verbis in Jugurth. *Neque loco, neque mortali cuiquam, neque tempori ſatis credere.* CIACCON. Sic cum oligarchiam conſpiratio quorundam induxiſſet Athenis, omneſque qui contradicebant e medio tollerentur, Thucyd. lib. VIII. Καὶ τὸ ξυνεστηκὸς πολὺ πλέον ἡγούμενοι εἶναι, ἢ ἐτύγχανεν, ὃ ἦν, ἡσσᾶντο ταῖς γνώμαις, καὶ ἐξευρεῖν αὐτὸ, ἀδύνατοι ὄντες διὰ τὸ μέγεθος τῆς πόλεως καὶ τὴν ἀλλήλων ἀγνωσίαν, οὐκ εἶχον. κατὰ δὲ τὸ αὐτὸ τοῦτο καὶ προσολοφύρασθαί τινι ἀγανακτήσαντα, ὥστε ἀμύνεσθαι ἐπιβουλεύσαντα, ἀδύνατον ἦν. ἢ γὰρ ἀγνῶτα ἂν εὗρεν ᾧ ἐρεῖ, ἢ γνώριμον ἄπιστον. ἀλλήλοις γὰρ ἅπαντες ὑπόπτως προσῄεσαν οἱ τοῦ δήμου, ὡς μετέχοντά τινα τῶν γιγνομένων. *Cum multo plurium conſpirationem eſſe ſuſpicarentur, quam erat, animo ſuccumbebant. Nec id licebat explorare, tum propter magnitudinem civitatis, tum propter mutuam ignorationem. Neque fas cuiquam erat ob id ipſum apud alium lamentari, aut miſerari ſuam vicem, quaſi de ulciſcendo ſecreta conſilia agitaret. Aut enim ignotum aut notum inveniſſet, cui nihil fideret. Singuli enim ex populo ſuſpicioſe ſe invicem adibant, velut clam participes eorum, quae agerentur.* GRASW. Thucyd. VIII. pag. 283. ed. Steph. WASSE.

homini cuiquam satis credere; neque bellum gerere, neque pacem habere: suo [a] quisque metu [b] pericula metiri. [c] Ad hoc, mulieres, quibus [d] Reipublicae magnitudine belli timor insolitus incesserat, adflictare sese; ma-

VARIANTES LECTIONES.

a *quisquis* A. b *periculum* C. c *Ad haec* H. N. d *pro Reip. magn.* Carrio. *Reip. pro magnitudine* N.

NOTAE VARIORUM.

NEQUE BELLUM GERERE, NEQUE PACEM HABERE] Sic Jugurth. *neque praelium facere, neque otium pati.* CIACC. Exturbarem libens istud *gerere*, tanto quidem promtius, quod sint MSS. in quibus non comparet, sed ejus loco *agere*. GRUT.

SUO QUISQUE METU] Petronius pag. 440. *Quantum quisque timet tantum fugit.* Dictys II. 2. *Multa praeterea* pro metu suo *adjicientes, nunciant.* Statius Theb. III. 6.

Pessimus *in dubiis* augur timor.

VII. 112.

——— *bonus omnia credi*
Auctor, & horrificis lymphare incursibus urbes.
Si geminos soles, ruituraque suadeat astra,
Aut nutare solum, aut veteres descendere sylvas,
Ah! miseri vidisse putant.

Loquitur de *Pavore*, Martis comite. Infra:

Nil falsum trepidis.

Quo in loco pro,

——— *ter sustulit hastam:*
Ter contorsit *equos, clypeum ter pectore plausit,*

Bernartius ex vett. *concussit equos.* Quod miror cur non in textum recepit Cruceus, ita disertim nostri omnes, recte. solent aurigae immissis in terga habenis, equos ad cursum incitare. Et hoc est quod noster alibi vult, per

Verberibusque jubas, & terga lacessit habenis.

Fallor, an illud Virgilii ob oculos habuit:

Utque acres concussit equos, *utque impulit arma.*

Ubi pessime se gerit Ruaeus. Confer AEneid. V. 147. Ovidium Metam. II. 202. Hoc sensu, licet obscurius, alicubi de Asopo fluvio Papinius:

Flumina concussit, generum indignata Tonantem.

WASSE.

SUO QUISQUE METU PERICULA METIRI] Hoc ingenium timoris, graphice depingit Claudianus de Bello Getico:

Utque est ingenioque loquax, & plurima fingi,
Permittens credique timor; tunc somnia vulgo
Narrari, tunc monstra deum monitusque sinistri,
Et si quid fortasse quies neglexerat omen,
Addit cura novis.

RUPERT.

AD HOC, MULIERES, QUIBUS PRO REIPUBLICAE MAGNITUDINE BELLI TIMOR] Hoc a quibusdam & inverse legitur, & perverse exponitur; non est dubium Sallustium dicere velle, cum tam magnum ac tam potens esset Romanum imperium, ut non facile quisquam Romanis bellum inferret, insuetum ac insolitum fuisse omnibus, maxime vero mulieribus, belli timorem. Paulo post, *rogitare Deos:* quidam accusativum *Deos* sustulerunt. ceterum cum sui cuique verbo eo in loco sint casus, ego *Deos* non tollerem, etiamsi admirationem gesticulantium mulierum habeat. GLAR. Meus liber non habet, *pro.* Sed quid si legamus? *Ad hoc mulieres; quibus ille timor insolitus incesserat, pro reipubl. magnitudine afflictare sese.* CIACC. Videtur scribendum, *pro rei magnitudine*, & fortasse totus hic locus ita legendus: *Ad hoc mulieres, quibus ille timor insolitus cesserat, pro rei magnitudine afflictare sese.* URSIN. Sic decem minimum membranacei; illud, *quibus pro Reipubl. magnitudine*, vix inveni in duobus vilissimae notae MSS. tertius vero habet, *quibusque Reipubl. magnit.* sciamus autem invectum editionibus nostris a Pomponio Laeto, neque enim exstat in editis prioribus. Locum istum bene explicat Glareanus, nam valde heic abit a judicii sui acrimonia Fulvius Ursinus. Ceterum vox *incesserat* deleri posse salva sententia, quilibet videt, quod iterum dico propter eos, qui nescio quam verborum avaritiam, affingunt Sallustio. GRUT.

PRO REIPUBLICAE MAGNITUDINE] *Republ. pro magn.* transpositio bonis auctoribus usitata. Liv. XXV. 1. *ubi potentius jam esse id malum apparuit, quam ut* minores per *magistratus sedaretur.* Multus est in hoc genere Arnobius: nihilominus delenda est praepositio, Codicibus Regio, Markii λ. γ. Pemb. L 1, 2. & Martin.. praeuntibus. Venetae tamen retinent. WASSE.

BELLI TIMOR INSOLITUS INCESSERAT] Nam, ut Xenophon scribit, Πάντα τὰ πολεμικὰ ἐξαίφνης ὁρώμενα φοβερώτερα. Huc adde Lipsium Polit. lib. V. cap. 16. COLER. Seneca Epist. LXXVI. *Praecogita-*

manus ſupplices ad coelum tendere; miſerari parvos liberos; [a]rogitare; [b]omnia pavere; ſuperbia, atque deliciis omiſſis, ſibi patriaeque diffidere. At Catilinae crudelis animus eadem [c]illa movebat: [d]tametſi praeſidia

VARIANTES LECTIONES.

a *rogitare deos* A. B. E. F. H. M N. b *pavere omnia* M. c *omnia movebat* A. d *tametſi praeſidia quae aute parabantur* M.

NOTAE VARIORUM.

gitati mali mollis ictus venit. At ſtultis & fortunae credentibus, omnis videtur nova rerum & inopinata facies. Magna autem pars eſt apud imperitos mali, novitas. Rurſum Ep. XCI. *Inexſpectata plus aggravant: novitas adjicit calamitatibus pondus, nec quiſquam mortalium non magis, quod etiam miratus eſt, doluit. Ideo nihil nobis improviſum eſſe debet. In omnia praemittendus eſt animus: cogitandumque non quicquid ſolet, ſed quicquid poteſt fieri.* Idem lib. VI. Nat. Qu. cap. 3. *Nobis autem ignorantibus verum, omnia terribilia ſunt, ut peste quorum metum raritas auget. Levius accidunt familiaria. Ex inſolito formido eſt major. Quare autem quicquam nobis inſolitum eſt? quia naturam oculis, non ratione comprehendimus: nec cogitavimus, quid illa facere poſſit, ſed tantum quid fecerit. Damus itaque hujus negligentiae poenas, tanquam novis territi, cum illae non ſint nova, ſed inſolita.* GRASW.

MANUS SUPPLICES AD COELUM TENDERE] Polyb. lib. III. ante pugnam Cannenſem: ἐξ ὧν εὐχαῖς καὶ θυσίαις θεῶν, ἱκετηρίαις καὶ δεήσεις ἐπεῖχον τὴν πόλιν· δεινοὶ γὰρ ἐν ταῖς περιστάσεσι Ῥωμαῖοι, καὶ θεοὺς ἐξιλάσκεσθαι καὶ ἀνθρώπους· καὶ μηδὲν ἀπρεπὲς μηδ᾽ ἀγεννὲς ἐν τοῖς τοιούτοις καιροῖς ἡγεῖσθαι τῶν περὶ ταῦτα συντελουμένων. *Omnes igitur vota concipere, rem divinam facere, diis immortalibus ſupplicia ac preces agitare. Solent namque Romani neceſſario ſuo tempore miram induſtriam ad Deum hominumque iram avertendam adhibere: neque eorum, quae in ejuſmodi caſibus fieri amant, quicquam aut parum decorum, aut parum ſua generoſitate dignum arbitrantur.* GRASW. Neque aqua aquae, neque lac eſt lacti unquam ſimilius, quam haec ſunt iis, quae Agathias commemorat lib. V. Hiſtor. *Nemo tum temporis erat, qui non metu vehementer perculſus attonituſque eſſet. Quocirca vota quotidie nuncupabantur, hymnique ſupplices audiebantur, omnibus in unum congregatis; & quae verbis quidem ſemper laudantur, re autem ipſa raro confirmantur, tum utique promtiſſime praeſtabantur. Juſti enim confeſtim omnes in mutuis contractibus videbantur, adeo ut & principes quaeſtui renunciantes, ex legum norma judicia exercerent, & qui potentiores eſſent, quiete modeſteque ſeſe gerentes juſta aequaque facerent & a turpibus factis abſtinerent. Haec autem omnia ad certum aliquod tempus fiebant, recenti ſcilicet adhuc & vigente metu. Simul ac vero malum remitti ac ceſſare coepit, confeſtim plerique ad priſtinos mores redierunt.* Haec ille in Hiſtoria terrae motus cujusdam horribilis, ubi & adjicit, *talem animorum motum atque impetum vocari poſſe non juſtitiam revera neque pietatem ſolidam pariter atque efficacem, qualis ex recta opinione & conſtantiſſimo ſtudio in animis efformari ſolet, ſed machinationem quandam incompoſitam, ac veluti nundinationem fallaciſſimam, ad ſubterfugiendum ac propulſandum malum inſtitutam. Bona* itaque *opera* (inquit) *demum neceſſitate cogente deguſtamus.* Optime Plin. lib. VIII. c. 10. *Tunc praecipue votorum locus eſt, cum ſpei nullus eſt.* Et Sil. lib. VII.

Tanta adeo, cum res trepidae, reverentia Divum
Naſcitur, & rarae fumant felicibus arae.

Adde Gruter. ad Livii lib. I. cap. 31. lib. V. c. 16. & 46. lib. XXII. c. 3. Bern. ad Suet. Tit. VIII. 14. b. RUPERT.

ROGITARE; OMNIA PAVERE &c.] Pall. pretii edecumati, nihil abeunt ab hac ſcriptura, niſi quod Naz. initio habuerit, *recogitare.* quibus aetas eſt recentior adjiciunt, *rogitare Deos, omnia pavere*, quod non etiam admittam, facit praecedens, *manus ſupplices ad coelum tendere:* qui hoc enim facit, utique rogat Deos. Putarem potius repetendum, *rogitare omnia, omnia pavere;* ut dudum indicavi in libellis Suſpicionum; quas quamvis haud magnae rei, diutius tamen publico arcere non eſt animus: ne ſi quid mihi accidat humanitus, aut pereant, aut intervertantur; quid enim dicam interpolentur? cum videam modo exortum genus hominum vere frontis ferreae, quibus audacia eſt vulgare viventium adhuc ſcriptorum monumenta eaque mutila: neque id tantum; ſed & eis interſpargere, proprias ne, an alienas conjecturas, tanquam palmarias; imo etiam intermiſcere, ſi non propria, at certe aliorum ele-

ſidia parabantur; & ipſe lege Plautia interrogatus [a] erat ab L. Paullo. Poſtremo, diſſimulandi cauſſa, [b] & ut ſui expurgandi, [c] ſicuti jurgio laceſſitus

VARIANTES LECTIONES

a erat abeſt ab H. b *& ſui* A. *aut ſui* C. E. F. G. H. I. *ac ſui* K. *aut ſui purgandi* N. vulgatam adprobat L. *ſimulandi cauſſa aut purgandi ſui* M. c *quaſi jurgio* L.

NOTAE VARIORUM.

elogia, plus quam ſeſquipedalia; idque contra auctorum ipſorum & opinionem & mentem, nedum voluntatem; & tales tamen videri volunt a Natura potiſſimum delecti corrigendis moribus. Grut. *Sibi patriae diffidere*, L 2. omiſſa copula. Wasse.

Lege Plautia] *Legem Plautiam* exponunt, qua conjurati accuſati reſpondere cogerentur ad omnia apud Tribunos: quod equidem lectori diſcutiendum relinquo; nam ego originem ejus non memini me legere. Itaque ne hoc quidem mihi planum, num recte hic expoſitum in Commentario, cum Salluſtius ait, *a L. Paulo*, id eſt, ut Commentarius exponit, a Tribuno plebis. Glar. Manuſcripta, *lege Plautia.* ut ſequatur adjectivum, ita ut in talibus fere ſolet, nam dicimus, *lex Julia*, *lex Manilia*, *&c.* Riv. Miſeret me interpretum Salluſtii, qui legem Plautiam exponunt, qua conjurati accuſati reſpondere cogerentur ad omnia apud Tribunos plebis; cum Salluſtius aperte legem Plautiam, ſive Plotiam intelligat, quae de vi fuit. Ejus crebra mentio fit apud veteres. Quod mirum eſt, Glareanum ſe neſcire fateri. Cicero pro Milone, Caelius ad Ciceron. Epiſt. VIII. Juſtin. Imp. Inſtit. de uſu cap. ubi cum Julia conjungitur, quae & ipſa de vi erat. l. non ſolum §. dominus D. de uſucap. Commemoratur etiam Plotia de judiciis. Item alia Plotia de peregrinis in urbem recipiendis, apud Ciceron. pro Archia. Idem lib. I. Epiſt. 15. ſcribit ad Atticum, Agrariam legem a Flavio promulgatam, eandem fere fuiſſe, quae fuerat Plotia. Coler. Tulit hanc legem M. Plautius Silanus tribunus plebis, in eos qui vel vi rempub. oppugnaſſent, vel clam & dolo aliorum ſaluti inſidias feciſſent. Cicero de reſponſis Aruſpicum: *Deinde cum ille ſaxis, & ignibus, & ferro, vaſtitatem meis aedibus intuliſſet, decrevit Senatus, eos qui id feciſſent, lege de vi, quae eſt in eos, qui univerſam Rempub. oppugnaſſent, teneri.* Idem pro Milone: *Hanc vero quaeſtionem, etſi non eſt iniqua, nunquam tamen Senatus conſtituendam putavit. Erant enim leges, erant quaeſtiones; vel de caede, vel de vi: nec tantum moerorem, ac luctum Senatui mors P. Clodii adferebat, ut nova quaeſtio conſtitueretur.* Accedit & hujus orationis interpres Pedianus: *Deinde*, inquit, *poſt paucos dies apud Conſidium quaeſtorem, lege Plautia, de vi, ſubſcriptione eadem, accuſatus eſt, quod loca occupaſſet, & cum telo fuiſſet anteſignanus operarum Milonis.* Sall. in Ciceronem: *Sed, ut opinor, illa te magis extollunt, quae poſt conſulatum, cum Terentia uxore, de Rep. conſuluiſti, cum legis Plautiae judicia domi faciebatis.* Atque hanc Plautiam rogationem C. Caeſar oratione ſua ſuaſit: id quod ex Gellio intelligi poteſt: cujus verba lib. XIII. cap. 3. haec ſunt: *Reperi tamen in oratione C. Caeſaris qua Plautiam rogationem ſuaſit, neceſſitatem pro neceſſitudine dictam, id eſt, jure affinitatis.* C. Popma. Cic. pro Coelio: *Jam intelligitis, quantum judicium ſuſtineatis, quanta res ſit commiſſa vobis. De vi quaeritis: quae lex ad imperium, ad majeſtatem, ad ſtatum patriae, ad ſalutem omnium pertinet.* Grasw. Mandata quaeſtio ex lege Plautia videtur hunc in modum: *Is, cujus haec quaeſtio erit, de ejus capite quaerito, qui adverſus rempublicam conjurarit, inſidias ſenatui fecerit, magiſtratibus vim attulerit, qui cum telo in publico fuerit, aut ſeditionis cauſa loca ſuperiora occuparit, alienaſve aedes ſaxis, ignibus aut ferro occuparit, deque iis quotidie quaerito.* Itemque *de ejus capite quaerito, qui poſſeſſorem e fundo hominibus armatis dejecerit dolo malo, aut armatis objectis, ut inde profugeret, cauſam attulerit, prohibetoque, ne praedium, unde dejectus poſſeſſor ſit, uſu capiatur. Eis damnatis aqua & igni interdicito.* Lege Sigon. lib. II. de Judiciis cap. 33. Rupert. Confer cap. 37. Catilin. Vide omnino Cic. I. Catilin. §. 4. *At nos viceſimum jam diem patimur hebeſcere aciem noſtrae auctoritatis, habemus enim hujuſmodi Senatuſconſultum* &c. Wasse.

Dissimulandi caussa, et quasi sui expurgandi] Alii codices habent, *aut ſui expurgandi.* meus, *diſſimulandi cauſſa: tum ſui expurgandi.* legerem: *diſſimulandi, an ſui expurgandi, ſicuti jurgio laceſſitus foret, in Senatum venit.* Tacitus ſane,

cessitus foret, in Senatum venit. Tum M. Tullius Consul, sive praesentiam ejus timens, sive ira commotus, orationem habuit luculentam, atque utilem Reipublicae, quam postea scriptam edidit. Sed ubi ille adse-

NOTAE VARIORUM.

ne, affectator Sallustii maximus, hujusmodi locutionem frequenter usurpat, ut Annal. XV. *Nihil metuens, an dissimulando metu.* & libro I. *Legiones metu, an contumacia deseruere.* & II. *Metu invidiae, an ratus conscientiam satis esse. & finem vitae sponte, an fato implevit.* Ciacc. & Ursin. In quibusdam, *& sui expurgandi.* mihi liquet. rectum esse: *dissimulandi caussa, an quasi sui expurgandi.* Sic Tacitus lib. IV. Hist. *Simul Civilis ausus, an ex composito, intulit se agmini Tungrorum.* Item, lib. I. Hist. *is magnitudine subditi sceleris, an corrupta latius castra, ac si contra tenderet, exitium metuens, praebuit plerisque suspicionem conscientiae.* Curtius lib. IX. *Sed metune, non traditur, an oborta seditione inter ipsos, subito profugerunt barbari.* Facile conjectare, illud, *non traditur*, aliunde quam a Curtio esse. Itaque ejiciebam: & sermonem ad hanc ipsam formam, de qua agimus, revocabam. Palm. Sic MSS. minus vitiosi, a quibus minimum abeunt quos excussit Bongarsius, praeferentes, *& aut sui exp.* quomodo etiam praeter aliquot Pall. editiones primae; nam interpolata a Laeto praefert, *dissimulandi caussa & sui expurg.* ab Aldo seniore, *& quasi sui exp.* quae forma in nullo scripto Pall. Valde se mihi probat conjectura Fulvii, *an sui exp.* Grut. B. Pub. *vel sui, quasi* Pemb. & Arond. *aut sui*, λ. *& ut sui.* Mark. pro γ. *aut. quasi* abest L 1. L 3. *aut* pro *quasi* L. 2. Reg. Wasse.

Sicuti jurgio lacessitus foret, in Senatum venit] In aliis est ordo verborum mutatus, licet manente sensu. Sed ad haec & similia est nobis connivendum, ne minutis in rebus occupari, ϗ περὶ μικρῶν σπουδάζειν videamur. Riv. Forte: *si cujus jurgio:* vel, *si quo.* Gronov. *Jurgium* pro *caussa*, & *lite*, saepius. adeas Varronem de L. Lat. l. VI. Manilium II. 113. Phaedr. I. 1. III. 2. Hyginum Fab. cap. 7. Pithoei Epigr. lib. II. p. 67. Lucani Panegyr. ibidem p. 115. Avienum Fab. XV. etiam sequioris aevi Scriptores, Mamert. lib. I. pag. 703. Ammianum XVIII 1. 5. XXVIII. 4. XXIX. 2. Cassiodor. Var. I. 5. Ambrosium Offic. I. 30. Corippum II. 49. Marium Victorin. pag. 592. Alcimum Avitum pag. 599. 606. Drepanium Florum Ps. XXVI. Sidonium II. 7. Sed haec significatio huic loco non quadrat. Hujus rei fidem faciunt verba *lacessitus, maledicta alia cum adderet.* Quare capienda vox ad literam; nam in Senatu taxare & retaxare se invicem solebant. Livius XLII. 22. *Ibi*, hoc est in Senatu, *quum laceratus jurgiis multorum esset.* Seneca de Ira II. 25. *Feret iste aequo animo civile convicium, & ingesta in Concione Curiave maledicta, cujus aures tracti subsellii stridor offendit?* Vide Cic. in Philip. & Quintilianum X. 4. Institut. Extat hujuscemodi jurgium inter *Ap. Claudium* & *Laetorium* Trib. Pleb. apud Livium II. 56. etiam *Vespasiani* responsum apud Suetonium Vesp. IX. *qui de jurgio quodam Senatoris Equitisque Romani ita pronunciavit:* Non oportere maledici Senatoribus, remaledici civile fasque esse. *remaledico* ἀντιλοιδορῶ. Quia non ausi sunt aperte laedere, inde nata *obliqua schemata, figurae Caussidicorum,* & *morsus figurati*, de quibus abunde Spartianus, Suetonius, Macrob. aliique. Wasse. Muretus *injuria*, in Ciceron. Catilin. I. cap. 7. pag. 626. a. Broukh.

Sive praesentiam ejus timens, sive ira commotus] Itane timebat praesentiam Catilinae Cicero? Nullimodis. Quin constat animose & gestientem gaudio, magno denique ardore & studio hanc orationem dixisse. Fuit enim haec illa Invectivarum, nisi fallor, prima, quarum etiamque superstites quatuor. Ipse Cicero nominatim duarum tantummodo meminit lib. II. Epist. ad Atticum. Coler. Vix mihi persuadeo lectionem loci hujus sinceram. utraque sane caussa indigna Cicerone. Itaque quamvis posset refingi, *sive praesentia ejus sive ira commotus;* capior potius suspicari pleraque a glossa, ac fuisse primitus; *Consul, praesentia ejus commotus, orationem &c.* Grut.

Orationem habuit luculentam, atque utilem Reipublicae] Quintilianus, dialogo de Oratoribus: *Nam si ad utilitatem vitae omnia consilia, facta nostra, dirigenda sunt; quid erit tutius, quam eam exercere artem, qua semper armatus praesidium amicis, opem alienis, salutem periclitantibus, invidis vero & inimicis metum & terrorem ultro feras, ipse securus & velut quadam perpetua potentia ac potestate munitus? &c.* Grasw.

Quam postea scriptam edidit] An ista putabimus Sallustii? vix. Grut.

Ubi ille adsedit] Sic infra: *postquam Cato assedit.*

adſedit, Catilina, ut erat paratus ad [a] diſſimulanda omnia, demiſſo vultu, voce ſupplici, *poſtulare* [b] *a Patribus conſcriptis, ne quid de ſe temere crederent: ea familia* [c] *ortum,* [d] *ita ab adoleſcentia vitam inſtituiſſe,*

VARIANTES LECTIONES.

a *ſimulanda* b *p. a P. cepit* A. B. D. F. H. K. *poſtulare Patres coepit* L. *p. c. a P. coepit.* M. N. c *dicebat ſe ortum* M. N. d *& ita ſe* A. *ita ſe* C. D. E. G. H. I. K. L.

NOTAE VARIORUM.

ſedit. Conſultantes enim Senatores, aut dicentes ſtare oportebat, ut Dionyſ. Halicarnaſſ. alias ſedebant. Nam ſedendo prudentiores eſſe ſolent, ut credebant antiqui. Id etiam Plautus alluſit in Moſtellaria:

——— *nimio plus ſapio ſedens.*

Hinc *conſeſſus.* Sed & Magiſtratus jura reddens *ſedere* dicitur. Hinc Conſiliarii *Adſeſſores* dicti, quia praeſidibus adſidebant lib. I. & ult. C. de offic. adſeſſor. Sueton. in Tiberio: *Eum ſeſe magiſtratibus pro Tribunali cognoſcentibus ſaepius obtuliſſe Conſiliarium, atque adſediſſe.* Hinc quaedam praeſidis pars vocatur *Adſeſſor* apud Juris conſultos credo, quod & conſiliorum & laborum ejus particeps ſit. Unde in vet. Gloſſar. erudite ſcriptum eſt: *adſeſſor*, σύμπονος. Coler. Nota ritum. Dicentes ſtare oportebat. Sic infra cap. 53. de Catone: *poſtquam Cato aſſedit.* Rupert. Paullo aliter haec narrat Cicero Orat. pro Murena cap. 25. & in Piſon. cap. 2. Broukh.

Catilina, ut erat paratus ad simulanda omnia] Manuſcripta, *ad diſſimulanda omnia.* & ſic item ex impreſſis quaedam, velut Beroaldinum & Venetum. *diſſimulamus* autem quae ſunt; *ſimulamus* quae non ſunt. ſed & paullo ante de eodem Salluſtius: *Poſtremo diſſimulandi cauſſa &c.* quamquam vulgatam lectionem non rejicio, quam & Merſeburgenſe habet. Riv.

Demisso vultu] Quamvis in Senatum ſatis protervo venerat. Cicero: *Hic tamen vivit, Vivit? Immo etiam in Senatum venit; fit publici judicii particeps, notat animo & deſignat oculis ad caedem unumquemque noſtrum.* Porcius ait; ſerius paullo in Senatum veniſſe: *Tranſeo rem illam ſimillimam prodigio, cum mane iſto jam coacto Senatu, redundantibus ſubſelliis, ſerius in Senatum praeter conſuetudinem veniſſes, quod nulli non oculi te Senatorem ſtatim conſignarunt ingredientem, demiſſo vultu, pallore terribili, luminibus errantibus ac facie prae ſe ferente neſcio quid inuſitatae crudelitatis.* Quae verba Porcii vide num careant maculis. Certe legerim: *luminibus horrentibus*, quae ſup. *foedos oculos* dixit. Dein ex veteri editione audacter repone: *Inuſitatae crudelitatis.* ut Apulejus & Agell. loqui amant. Coler. Ita Codd. & Priſcianus pag. 763. & 771. etiam Pſeudo-Latro XVII. ὡς ἀπὸ χρηστοῦ συνειδότος, inquit Dio. Habitu ſupplicantis in Conſulem maledicta ingeſſit. & fere milites Appii Claudii apud Livium II. 58. Praeſenti vultus demittere, *tacite praetereuntem exſecrari.* Quae autem in Senatu Noſter ea omnia in foro Catilinam dixiſſe, ait Appianus Bel. Civil. II. ut Plutarchus, quem fere ſequitur. Cic. Senatum in aedem Jovis Statoris vocaſſe ait, quod patet etiam ex II. Catilin. §. 22. verum hujus jurgii ne meminit quidem; cui tamen reſpondere videtur ipſe Cicero IV. Catilin. §. 16. Wasse. Multo aliter Cicero loco modo laudato Broukh.

Postulare a Patribus conscriptis, ne quid] Ita omnibus literis Com. meus, nec abit Pal. Naz. niſi quod unica litera expreſſerit vocem alteram, ſic: *poſtulare Patribus C. ne quid.* unde natum aliorum MSS. editorumque, *a Patribus coepit, ne &c.* at enim, cum illud *a*, non ſit in Naz. reſtetque in Pal. ſec. *poſtulare patres coepit;* videndum an non potius ſcripſerit auctor, *Poſtulare P. C. ne &c.* Grut. *Poſtulare Patribus* L 1. 2. Mark. γ. λ. B. Pub. Pemb. L 1. 2. Carrio. Wasse.

Ne quid de se temere crederent] Thucyd. lib. VI. διαβολὰς μὲν οὐ σῶφρον, οὔτε λέγειν τινὰς ἐς ἀλλήλους, οὔτε τοὺς ἀκούοντας ἀποδέχεσθαι. *Obtrectationes quidem vel invicem dici, vel ab audientibus admitti nequaquam prudentiae eſt.* Hinc etiam Cic. pro Coelio: *At fama fuit. Quotuſquiſque iſtam effugere poteſt, in tam maledica civitate?* Grasw.

Ea familia ortum] Nobili ſcilicet. Cic. pro Sext. *Erat enim hominum opinioni nobilitate ipſa, blanda conciliatricula, commendatus.* Grasw.

Ita ab adolescentia vitam instituisse, uti omnia bona in spe haberet] Alii, *haberent.* pro, ut omnia bona de ipſo ſperanda & exſpectanda forent. Perperam & Gymnicus & alii, *dice-*

stituisse, ut omnia bona in spe haberet: [a] *ne existumarent sibi, patricio homini, cujus ipsius, atque* [b] *majorum* [c] *plurima beneficia in plebem Romanam essent, perdita Republica opus* [d] *esse; cum eam servaret M. Tullius, inquilinus civis urbis Romae.* [e] Ad haec maledicta alia cum adderet,

VARIANTES LECTIONES.

a *neque* A. B. G. N. b *suorum majorum* H. c *plura* F. d delet *esse* B. e *Ad hoc* I. L. M. N. *Ad haec cum adderet alia maledicta* D. H.

NOTAE VARIORUM.

dicebat vitam instituisse. quod verbum ex glossa addita, ut opinor, irrepsit in contextum, nam majore cum gratia & venustate abest. Ita Cicero, *Habendas esse quam laxissimas habenas; caput enim esse ad bene vivendum securitatem.* & Virgilius IX. AEneid.

——— tunc Nisus & una
Euryalus confestim alacres admittier orant,
Rem magnam, pretiumque morae fore. supple, *dicunt.*

Tale illud quoque in Jugurtha: *Postero die cum Aulo in colloquio verba facit: Tametsi ipsum cum exercitu fame ferroque clausum teneat, tamen se rerum humanarum memorem, si secum foedus faceret, incolumes omnes sub jugum missurum;* ubi perperam est in Veneto quodam, *tamen se dicit memorem.* quod verbum ex glossa addita irrepsit. RIV. Fuerat enim Catilina, ut testatur Cicero, non sine speciosa virtutum adumbratione adulescens. COLER. Recte provocaret ad priorem vitam; si vere. *Ut enim ignis in aquam conjectus continuo restinguitur & refrigeratur: sic refervens falsum crimen, in purissimam & castissimam vitam collatum, statim concidit & extinguitur.* Cicer. pro Rosc. comoedo. GRASW.

UT OMNIA BONA IN SPE HABERET] Vocem *bona*, additam esse existimo. Sic enim loquitur saepe Cicero. ut libro Epistolar. ad Famil. XII. Epist. 17. *Omnia esse in Bruto tuo.* & lib. XVI. *Omnia habebo a te.* CIACC. & URSIN. Eruditus scilicet iis artibus, *quibus ingenia ad magnae fortunae cultum excitantur.* Liv. lib. I. Ita & de P. Sextio Cicero: *quis ipse esset, quid sperare, quid majoribus suis reddere deberet, diligentissime cogitabat.* Et apud Ciceronem lib. X. Epist. Fam. 8. Plancus ad S. P. Q. R. *Nam quis in ea fortuna, quae mea est, & ab ea vita; quam in me cognitam hominibus arbitror, & cum ea spe, quam in manibus habeo, aut sordidum quicquam pati, aut perniciosum concupiscere potest?* GRASW.

OMNIA BONA] Vocem *bona*, additam esse existimo. Sic enim loquitur saepe Cicero: ut libro Epistolar. ad Famil. III. Epist. 17. *Omnia esse in Bruto tuo.* & lib. XVI. *Omnia habebo a te.* Ciaccon. Fallitur ille ut alias. Vide nos ad Jugurth. cap. 22. WASSE.

NE EXISTIMARENT] Perperam Gymnicus, *neque.* RIV. Pall. quinque minus recentis aevi, heic iterum praeferunt *aestumarent*; neque aliter Com. meus. GRUT.

SIBI, PATRICIO HOMINI, PERDITA REPUBLICA OPUS ESSE, CUM EAM SERVARET M. TULLIUS, INQUILINUS] Ita fere Caesar ad Metellum, apud Lucanum lib. III.

——— Non usque adeo permiscuit imis
Longus summa dies, ut non, si voce Metelli
Serventur leges, malint a Caesare tolli.

GRASW.

CUJUS IPSIUS ATQUE MAJORUM PLURIMA BENEFICIA IN PLEBEM ROMANAM ERANT] Legendum, *essent.* quomodo est in vetustis, atque ita & sensus ipse postulat, & elocutionis ratio. RIV. Illud *ipsius*, non est in Com. nisi a manu emendatoris, & poterat profecto abesse. GRUT.

IN PLEBEM ROMANAM ESSENT] Ita quidem libri; sed nonne melius? *in populum Romanum*; errore orto ex compendio scripturae, *popul. Rom.* GRUT.

PERDITA REPUBLICA OPUS ESSE] V. C. habet: *Perditam Rempubl. opus esse*, quod potest retineri. Sic enim Q. Claudius in Annalibus locutus est apud Agellium lib. XVII. cap. 11. cum inquit: *Nihil sibi divitias opus esse.* CIACC. & URSIN. Recte ex MS. libro Ciacconius emendat: *perditam Remp. opus esse.* COLER.

M. TULLIUS, INQUILINUS CIVIS URBIS ROMAE] Ita habent Aldi & Gothi codices, alii vero pro quatuor ultimis verbis habebant duo haec: *novus homo.* Sed utrumque legi potest. GLAR.

INQUILINUS CIVIS URBIS ROMAE] Aliquis super-

ret, [a] obstrepere omnes, *hostem atque parricidam vocare.* tum ille furibun-

VARIANTES LECTIONES.

a *omnes strepere* K.

NOTAE VARIORUM.

perscripserat interpretationis caussa illis, *Inquilinus urbis*, civis Romae: id postea a bardis hominibus redactum in contextum ipsum; meo quidem judicio. GLAR. At aliter de cujusque civitate sentire docet Cic. lib. II. de Legibus: *Ego mehercule & Catoni & omnibus municipibus duas esse censeo patrias: unam naturae, alteram civitatis: ut ille Cato, cum esset Tusculi natus, in populi Romani civitatem susceptus est; ita, cum ortu Tusculanus esset, civitate Romanus, habuit alteram loci patriam, alteram juris. Sed necesse est charitate eam praestare, qua reipubl. nomen universae civitatis est; pro qua mori, & cui nos totos dedere, & in qua nostra omnia ponere & quasi consecrare debemus. Dulcis autem non multo secus est ea quae genuit, quam illa quae excepit.* GRASW.

URBIS ROMAE] Post voces *urbis Romae* L I. inserit, *homo novus*, quidam Glareani pro, *inquil. c. u. R.* exhibent *Novus homo.* uti & *Balliol.* quae voces cap. 24. habentur. Nescio an vere. Appianus. Bel. Civil. II. lectionem L I. firmare videtur. Κατιλίνας δὲ αὐτὸν ἐς ὕβριν τῶν ἑλομένων ἐπέσκωπτεν, ἐς μὲν ἀγνωσίαν γένους, ΚΑΙΝΟ'Ν ὀνομάζων, καλοῦσι δ' οὕτω τοὺς ἀφ' ἑαυτῶν, ἀλλ' οὐ τῶν προγόνων γνωρίμους, ἐς δὲ ξενίαν τῆς πόλεως ΙΓΚΟΥΙΛΙ͂ΝΟΝ ᾧ ῥήματι καλοῦσιν τοὺς ἐνοικοῦντας ἐν ἀλλοτρίαις οἰκίαις. Aretinus IV. 8. Ep. *inquilinus u. Romae*, omisso *civis*. Glossa Markii λ. *ob imperium* (legendum forte *improperium*, quae vox redonanda Auctori Orat. pro Tribuno Mariano ex Codice Joannensi) *vocat Catilina Tullium inquilinum, quasi in culina i. e. in coquina natum. vel a sterquilinio. vel inquilinus dicitur aliquis de quo dubitatur unde sit, & tamen sit Civis Romanus.* Sic ille, neque longe abit Festus. Ἀλλ' ὦ Κρονικαῖς γνώμαις ὄντως, λημῶν τε τὰς φρένας ἄμφω: cum sit ex *in* & *cola* quasi *incolinus*. Isidor. IX. 10. inter *advenas* & *incolas* distinguit, quo in loco delendum *inde* ex auctoritate Codicis B. Pub. Apud Hebraeos *Ger*, *peregrinus* &, *Thoshibb*, *inquilinus*, qui diutius moratur quam *Ger*, sed aliena domo, utrisque opponitur Ezrach. Confer Reinesium Class. I. 160. & Arnobium pag. 8. Colorem hunc tractat Suffetius apud D. Halicarn. Antiq. III. 10. Ὑμεῖς δὲ τὴν ἀκρίβειαν τοῦ παρ' ἑαυτοῖς πολιτεύματος διεφθάρκατε, Τυῤῥηνούς τε ὑποδεξάμενοι καὶ Σαβίνους, καὶ ἄλλους τινὰς ἀνεστίους καὶ πλανήτας βαρβάρους πάνυ πολλούς. ὥστε ὀλίγον τὸ γνήσιον ὑμῶν ἐστιν ὅσον ἀφ' ἡμῶν ὡρμήθη, μᾶλλον δὲ πολλοστὸν τοῦ ἐπεισάκτου τε καὶ ἀλλοφύλου. εἰ καὶ ἡμεῖς παραχωρήσαιμεν ὑμῖν τῆς ἀρχῆς, τὸ νόθον ἄρξει τοῦ γνησίου, καὶ τὸ ἐπείσακτον τοῦ αὐθιγενοῦς. Confer omnino Tacitum An. XI. cap. 23. WASSE. Sic *municipalis eques* dicitur Juvenal. VIII. 237. Ipse tamen sese *equitis Romani filium* vocat Orat. pro Murena cap. 8. Egregius est locus Orat. pro Sulla cap. 7. Vide quoque notata ad Juvenal. VIII. 236. Saepe exprobrata est peregrinitas Ciceroni. Vide de Harusp. resp. cap. 8. ut autem in Orat. pro Murena, sic & in illa pro Plancio cap. 24. *equitis Romani filium se vocat.* BROUKH.

AD HAEC MALEDICTA ALIA CUM ADDERET] In MSS. ceterisque vetustioribus est, *Ad hoc*, atque ita fere Sallustius, numquam aliter. RIV. Meus Cod. *multa male dicta alia.* CIACC. Sic & apud Tacitum Piso III. Annal. *Senatumque jussus ingreditur, redintegratamque accusationem, infensas patrum voces, adversa & saeva cuncta perpessus.* GRASW.

OBSTREPERE OMNES] Et hic Romanae curiae ritus, obturbare vocibus, quem, dicere coeptantem, aversabantur. Sic de Vejentone sycophanta Plinius junior lib. IX. epist. ad Quadratum; *Incipit*, inquit, *respondere Vejento: nemo patitur, obturbatur, obstrepitur, adeo quidem, ut diceret, Rogo, P. C. ne me cogatis implorare auxilium tribunorum.* In militia erat hic ritus, fremitu aut moesta taciturnitate alloquium improbare; sed & nonnunquam irati, vel alicujus oratione offensi, hastis scuta clypeosve ferire consueverant. Sic Amm. Marcell. lib. XV. Histor. *Quum hastis clypei feriuntur, irae documentum est & doloris.* Qui & lib. XIV. de militibus Constantii Imperatoris verba faciens, *Hastis ferientes scuta*, inquit, *qui habitus iram pugnantium concitat.* AEgyptiorum hunc etiam fuisse ritum, indicat Diodor. Sicul. lib. I. cap. 67. *Tum universi hastas clypeosque pulsantes, contenta voce respondent, quoad arma in potestate habeant, facile sibi patriam reperturos.* Item Macedonum, Curt. lib. 10. *Nulli placebat oratio. Itaque suo more hastis scuta quatentes, obstrepere perseverabant.* RUPERT.

PARRICIDAM] Parricida vulgo πατροκτόνος, sed apud veteres, qui capital fecisset. Hinc apud Festum

ribundus: *Quoniam quidem circumventus*, inquit, *ab inimicis praeceps agor, incendium meum* ª *ruina reſtinguam.*

XXXIII. Dein

VARIANTES LECTIONES.

ª *veſtra ruina exſtinguam* A. H. *ruina veſtra extinguam* M. *noſtra ruina extinguam* B. *ruina veſtra reſtinguam* C. *ruina veſtri exſtinguam* D. G. *ruina extinguam* E. F. N. & Cario. *vulgatam firmant* K. L.

NOTAE VARIORUM.

ſtum & Pomponium JC. D. de Ori. jur. Parricidae, Quaeſtores, qui rerum capitalium cauſſa erant. Vocat autem Salluſtius parricidam, non qui patrem aut matrem occiderit, ſed qui patriam, majorem parentem, exſtinguere voluerit. Vide quae dixi in Parerg. cap. 34. Coler. Patriae nimirum. *Audite hoc publici* parricidae, *qui oblita fide, dominorum ſceptra cepiſtis.* Pacatus Paneg. cap. 12. *Patriae etiam oppreſſor, aut proditor*, parricida *jure vocatur: quia patria, parens uniuſcujuſque eſt.* Cicer. ad Attic. Wasse.

Tum ille furibundus: Quoniam quidem, &c.] Hoc Florus etiam expreſſit lib. IV. cap. 1. *Tum Conſul, habito Senatu, in praeſentem reum Cicero peroravit: ſed non amplius profectum, quam ut hoſtis evaderet, ſeque palam profeſſus, incendium ſuum exſtincturum ruina minaretur.* Grasw.

Praeceps agor, incendium meum ruina exstinguam] Sic Clytemnaeſtra apud Senecam Agamemnone:

Miſce cruorem, perde pereundo virum.

Et apud Livium lib. XLV. principes civitatis cujuſdam in Illyrico, quam ad defectionem adverſus Romanos impulerant: *conſcientia privatae noxae, quia ipſis nulla ſpes veniae erat, ut communi ruina patriae opprimerentur, clauſerunt portas, multitudinem, ut mortem ſervituti praeponerent, hortantes*, ad haec deſperatione impulſi. *Neceſſitas*, inquit Senec. lib. IV. Decl. IV. *eſt, quae navigia jactu exonerat: neceſſitas eſt, quae ruinis incendia opprimit: neceſſitas eſt lex temporis.* Et Epiſt. XXX. *Ignis, qui valentem materiam occupavit, aqua, & interdum ruina extinguendus eſt. Ille qui alimentis deficitur, ſua ſponte ſubſidit.* Nat. Qu. Libr. VI. cap. 3. *Egregie Vagelius meus in illo inclyto carmine, Si cadendum eſt, inquit, coelo cecidiſſe velim. Idem licet dicere: ſi cadendum eſt, cadam orbe concuſſo: non quia fas eſt optare publicam cladem, ſed quia ingens mortis ſolatium eſt, terram quandoque videre mortalem.* Porro quam vocem hic dicitur in Senatu emiſiſſe Catilina, ea & aliquot ante diebus uſus fuerat. Cic. pro Muraena: *Tum erupit e Senatu triumphans gaudio, quem omnino vivum illinc exire non oportuerat, praeſertim cum idem ille in eodem ordine, paucis diebus ante Catoni, fortiſſimo viro, judicium minitanti ac denuncianti, reſpondiſſet, Si quod eſſet in ſuas fortunas incendium excitatum, id ſe non aqua, ſed ruina extincturum.* Contra Pompejus apud Lucan. lib. VII. magis indoluit, cum

Tot telis ſua fata peti, tot corpora fuſa,
Ac ſe tam multo pereuntem ſanguine vidit.
Nec, ſicut mos eſt miſeris, trahere omnia ſecum:
Merſa juvat, gentesque ſuae miſcere ruinae.

Cic. IV. ad Herenn. *Qui patriae pericula ſuo periculo expetunt, hi & eum quem debent honorem Reipubl. reddunt, & pro multis perire malunt, quam cum multis.* Grasw. Hunc locum illuſtravimus in ejuſdem Catilinae Hiſtoria apud Flor. lib. IV. cap. 1. §. 7. Rupert. Seneca Hercule Furente 67.

Iter ruina quaeret.

Brouckh.

Ruina exstinguam] Cicero pro Murena addit: *non aqua, ſed ruina.* Et ſic Valer. Max. l. IX. c. 11. *Luc. vero Catilina in Senatu M. Cicerone incendium ab ipſo excitatum dicente, Sentio, inquit, & quidem illud ſi aqua non potuero, ruina exſtinguam.* Sed horum verborum ſenſus a Salluſtio diſcrepat; minus tamen aliquanto, quam Cicero, qui dicit, haec verba Catoni obloquutum Catilinam. Vide Adr. Turneb, lib. XIX. cap. 23. Adverſ. Quintilian. lib. III. Coler.

Incendium meum ruina exstinguam] Alii codices, & nominatim Gothi, habent: *ruina veſtra exſtinguam.* quod quidam nimis audax dictum apud Senatum Romanum videri volunt. Verum quid puduit deſperatum hominem? ideoque nihil definio. Glar. In manuſcriptis eſt, *exſtinguam*, quomodo & in aliis quibuſdam, nec ſecus legit Felicius Durantinus; haec verba citans; verum mihi prior lectio magis arridet, nam & Cicero pro L. Murena, Catilinam ait Catoni judicium minitanti reſpondiſſe: *Si quod eſſet in ſuas fortunas incendium excitatum, id ſe non aqua, ſed ruina reſtincturum.* Sed & Florus eodem modo: nam Salluſtii verbis utens, *Conſul*, inquit, *habito*

XXXIII. Dein se ex curia domum proripuit; ibi [a] multa ipse secum vol-

VARIANTES LECTIONES.

a *multa s. v.* delet *ipse* C. E. I.

NOTAE VARIORUM.

senatu in praesentem parricidam reum Cicero peroravit, sed non amplius profectum quam ut hostis evaderet, seque palam professo, incendium suum restincturum ruina minaretur. Val. Maximus verbo *exstinguere* utitur: *L. vero Catilina, inquit, in senatu M. Cicerone incendium ab ipso excitatum dicente, Sentio, inquit, & quidem illud si aqua non potuero, ruina exstinguam*, lib. IX. cap. De dictis inprobis aut factis sceleratis. Riv. Non eo die Catilinam hoc dixisse refert Cicero, pro L. Murena: sed paucis diebus ante, Catoni judicium minitanti id respondisse. Sic enim ait: *Tum* (Catilina) *erupit e Senatu, triumphans gaudio, quem omnino vivum illinc exire non oportuerat: praesertim cum idem ille in eodem ordine paucis diebus ante Catoni, fortissimo viro, judicium minitanti ac denuncianti respondisset, Si quod esset in suas fortunas incendium excitatum, id se non aqua, sed ruina restincturum.* & Florus, qui item *restinguere* dicit. Sed Val. Max. libr. IX. De improbe dictis, *exstinguere*, ut quidam etiam V. C. Ciacc. Veteres quidam libri, *Incendium meum ruina vestra restinguam.* Antiqui mei, uno excepto, cum vulgata, receptaque hodie lectione faciunt, nec aliter Florus, eadem de re loquens, *Consul*, inquit, *habito senatu, in praesentem parricidam reum Cicero peroravit, sed non amplius profectum, quam ut hostis evaderet, seque palam professo, incendium suum restincturum ruina minaretur.* Valerius Maximus lib. IX. cap. 11. *L. vero Catilina, M. Cicerone incendio ab ipso excitato dicente: Sentio, inquit, & quidem illud, si aqua non potero, ruina restinguam.* Et Cicero, pro Murena, *Catilinam* ait *Catoni judicium minitanti respondisse, Si quod esset in suas fortunas incendium excitatum, id se non aqua, sed ruina restincturum.* C. Popma. Videntur haec & talia vulgo jactasse principes conjuratorum. Certe ad Lentulum Suram aperte refert Cicero Orat. pro L. Flacco cap. 38. pag 196. Sallustii lapsum & Muretus notavit Argum. in Cic. Catilinar. pag. 599. Vid. Ciceron. Orat. pro Muren. cap. 25. Broukh. Appingitur Nazario, alias legi *exstinguam*, & sic refert Commelini codex. Grut. MSS. Rivii, Felicius (Durantinus, Arond. I, 2. Balliol. Venet. 1470. 1478. Markiani, Gothi Codex, & Nazarius pro varia lectione, item Commelin. cum Valerio Maximo lib. IX. ejusque MSS. 3. Latro XII. Apulejus Mil. VII. 148. *exstinguam.* vid. Pricaeum ad Matth. XXVII. 5. unus tantum ex Popmae libb. *extinguam*, ceteri omnes *restinguam*, quod magis placet. Cicero pro Murena §. 51. *Si quod esset in suas fortunas incendium excitatum, id se non aqua sed* ruina restincturum. Florus: *Seque professo palam* incendium *suum* restincturum ruina. Apulejus Apolog. pag. 317. *Ut* invidiam *meam reperta occasione palam* restinguerem. Alludit etiam Tacitus Hist. I. 53. *Caecina aegre passus, miscere cuncta, & privata* vulnera Reip. malis opcrire *statuit.* Hegesip. III. 12. *Vel* sanguine *itaque suo* restinguere incendium *olei certabant.* ibi tamen codex B. Pub. *extinguere.* Liv. XXX. 20. *Exsultabit atque efferet sese Hanno, qui domum nostram quando alia re non potuit*, ruina Carthaginis oppressit. Ruffinus apud Claudianum:

> *Quid restat, nisi cuncta novo confundere luctu*
> *Insontesque meae populos miscere ruinae?*

Hasdrubal apud Polybium: Καλὸν ἐντάφιον εἶναι τοῖς ἀφρονοῦσι τὴν πατρίδα, καὶ τὸ ταύτης πῦρ. Memoria lapsus est noster nisi idem (quod crediderim) bis dixerit Catilina: Primo in ipsa Consulatus petitione, ut ex Cicerone pro Murena patet, §. 52. *His tum rebus commotus, & quod homines jam tum conjuratos cum gladiis in campum deduci a Catilina sciebam, descendi in campum cum firmissimo praesidio fortissimorum virorum, & cum illa lata insignique lorica.* Temporum series haec est: Catilina ex Africa rediens & pecuniarum repet. reus factus consulatum petere nequibat U. C. DCLXXVII. AEmil. Lepido Volcatio Tullo Coss. quo anno conjurationem inierunt Autronius, Piso &c. U. C. DCLXXXVII. A. Cotta Manl. Torquato Coss. Catil. repetund. reo advocatus fuit Torquatus, memorante Cicerone pro Coelio. U. C. DCLXXXIX. Jul. Caesare C. Marcio Figulo Coss. Hoc anno Cicero XLIII. an. natus Cons. petivit, sexque competitores habuit, inter quos Catilinam, qui post repulsam a Lucullo inter Sicarios reus factus est. U. C. DCXC. Cicerone Antonio Coss. Catilina ex urbe pulsus est. U. C. DCXCI. Junio Silano L.

volvens, quod neque insidiae Consuli procedebant, & ab incendio intellegebat Urbem [a] vigiliis munitam, optumum [b] factum [c] credens exercitum augere, ac prius, quam legiones scriberentur, [d] multo antecapere,

VARIANTES LECTIONES.

a *vig. esse munitam* G. b *factu* G. H. I. K. M. N. Carr. c *esse credens* C. d *multa* A. B. C. D. E. F. G. H. K. L. N. Carr. *multo praevenire cupere ea* I. *multa occupare loca* M.

NOTAE VARIORUM.

L. Murena, initio hujus anni Catilina cum exercitu in agro Pistoriensi caesus est. WASSE.

DENIQUE SE EX CURIA DOMUM PRORIPUIT] In quibusdam est *e templo proripuit*. priorem lectionem in Aldino quoque reperias & in manuscripto, sed est idem sensus, utrocumque modo legas. Cicero in Catilinam obiter ostendit senatum ab se fuisse in aedem Jovis Statoris vocatum, remque omnem ibi ad P. C. delatam eodemque Catilinam venisse, sui, ut hic Sallustius ait, purgandi caussa. Sed & Plutarchus in Vita Ciceronis vocatum ab eo senatum ait, εἰς τὸ τοῦ Στησίου Διὸς ἱερὸν, ὃν Στάτορα Ῥωμαῖοι καλοῦσιν, ut ipse inquit. E quibus liquet, non inepte legi posse, *ex templo*. Sed hoc in medio relinquemus. RIV. *E templo* L 1. WASSE.

MULTA SECUM IPSE VOLVENS] *Ipse* vacat in meo lib. CIACC. Illud, *ipse*, non est in v. c. & paulo post videtur legendum, *antecapere*, inducta voce *multa*, sic: *Antecapere quae bello usui forent.* URSIN. Et in L 2, 3. Arond. WASSE.

PROCEDEBANT] Ὡς δ' οὐδὲν οἱ προεχώρει. Dio, Hegesip. I. 28. *Ubi* nihil profectum. & 29. Ibi C. C. C. & B. Pub. *ausis* pro *ausi sunt*. bene ita loquitur I. 31. *Sed hoc* quoque parum processerat. Thucyd. III. 18. Οὐ προὐχώρει. III. 26. Οὐδὲν ἀπέβαινεν αὐτοῖς. Confer Plutarchum in Lucullum pag. 508. pro *succedebant* apud Nepotem in Datame Codex Trin. *procedebant*, non male, si deleatur *prospere*, aliter legendum, *prospere cedebant*. WASSE.

ET AB INCENDIO INTELLIGEBAT URBEM VIGILIIS ESSE MUNITAM] Τὸ *esse* non habet codex Merseburgensis neque manuscriptus ille, cujus plerumque fidem sequor, nisi quod in spatio ipso quod versus dirimit, idem adjectum est, nec est in impressis paullo emendatioribus. RIV.

MUNITAM] Arondel. *immunitam*, at *immunitus* ἀτείχιστος. Illud ergo admittere, & sensus & membranae valide vetant. WASSE.

OPTIMUM FACTUM] Vulgo *factu*, formula antiqua *optumum factum*. Plautus: *Nunc hoc mihi factum est optimum*, Aulul. & Pseudolo. L. *opt. facto*. WASSE.

MULTA ANTECAPERE QUAE BELLO USUI FORENT] Perperam Gymnicus, *multa loco antecapere*. RIV. Vacare opinor vocem *multa*: & legendum, *ante capere quae bello usui forent*. CIACCON. Impressi omnes, quibus consentiunt quidam MSS. cod. *multo ante capere quae bello usui forent*. Sed verior omnino elegantiorque est lectio a me restituta; nam in Jugurthino: *& ignaris omnia parare quae mox usui forent*. C. POPMA. *Ante capere ea quae*, C. Popma. Grut. *multo*, quem sequor; *multa praevenire antec*. Mark. γ. sed secunda vox in litura jacet. λ. vero *multa capere ante q*. WASSE. Sic auctor noster in Jug. cap. 91. *Ignaris omnibus parabat, quae mox usui forent*. Recte, & ex mente Publii Syri:

Diu apparandum est bellum, ut vincas celerius.

Pertinet huc quaestio; Cum non semper nostri sit arbitrii, pacem eligere, sed semper ita moris fuerit, inferiorem a potentiore subjugari; num ob id armorum exercitia instituenda sint, & Judaeorum mos approbandus, *qui tanquam congeniti armis, nunquam pausam exercitii faciunt, nec expectant occasiones*, ut est apud Josephum lib. III. de B. J. cap. 3. vel Romanorum, quorum miles *in pace decurrit sine ullo hoste, vallum jacit, & supervacuo labore lassatur, ut sufficere necessario possit*, teste Seneca: *Num civibus, extra talium exercitiorum tempus, arma permittenda?* Ea maxime dubia maximeque controversa, distinctionibus quidem expediri posse videtur. Earum prima, ARMORUM est. Fusiles illae machinae, ut bombardae cumprimis, salamandrae, basilisci, crocodili & quae alia ad murorum demolitiones excogitata tormenta sunt, non absque ratione privatis interdicuntur, quemadmodum

re [a] ea quae bello usui [b] forent, nocte intempesta cum paucis in Manliana castra profectus est. Sed Cethego, atque Lentulo, ceterisque, [a] quo-

VARIANTES LECTIONES.

a *quae bello* A. B. C. D. F. K. b *essent* M.

NOTAE VARIORUM.

etiam armamentaria bellico apparatu referta, nonnisi in eorum esse potestate debent, quibus bellum indicere licet & administrare. Secus & de minoribus armis, & quae cuique civium uni armando sufficiunt. Praecipua pars accusationis quam Sp. Maelio intentavit L. Minucius, illa fuit: *Tela in domum Maelii conferri, eumque conciones domi habere, ac non dubia regni consilia inisse*, ut est apud Liv. lib. IV. cap. 3. Secunda distinctio *ipsorum subditorum est*, quorum alii cives, alii, cum possint esse hostes, vel qui deditione in potestatem nostram venerunt. Hos posteriores exarmandos, & securitatis ratio suadet, & exempla, quorum pauca quaedam ex agro, atque segete politicae prudentiae, Historiis, inquam, dabimus. *Armis publice mulctati Viennenses* apud Tacit. lib. I. Hist. cap. 66. M. Geganius Cos. *arma poni a Volscis, Imperatorem dedi jussit.* Liv. lib. IV. cap. 10. *Caesar obsidibus acceptis armisque omnibus ex oppido traditis in deditionem Suessones accepit*, ut ipse testatur lib. 2. B. G. cap. 13. Palaestinorum cura effectum est, ut non inveniretur ensis & lancea in manu totius populi, qui erat cum Saule & Jonatha, excepto Saul & Jonatha. Samuel. I. cap. 13. Etiam inter conditiones pacis cum Porsena, hanc fuisse, scribit Plinius lib. XXXIV. §. 14. *Ne ferro Romani, nisi in agricultura uterentur.* Tertio *temporum & locorum* facienda distinctio, quae vel periculosa & hostilibus insidiis obnoxia; ubi profecto necesse est, arma sua cives in promtu habere, ne prius opprimantur, quam ex armamentario publico ea petere liceat; vel minus talia sunt; quomodo Tacit. de Moribus Germanorum cap. 44. apud Suiones, *tanto minori cum periculo clausa sub custode arma servari*, scribit, *quum Oceanus ipsorum terram alluens, subitos & improvisos hostium incursus prohibeat.* Quarto, *formae Reipublicae diversae* diligenter sunt attendendae. *Cunctas nationes & urbes populus aut primores, aut singuli regunt*, ait Tacit. IV. Annal. 33. In populari ergo administratione, cum in plena libertate vivitur, armorum promiscuus usus, atque possessio, non modo licita, sed etiam ob majorem, cui tales Respublicae obnoxiae sunt, aliorum invidiam insidiasque, necessaria est, ideoque legibus etiam solet mandari, sic tamen, ut sacerdotibus, & ut plurimum Academicis, iis carere liceat, utpote quorum arma propria preces, artes, libri sunt. In ceteris autem Rerumpublicarum formis, Optimatum, inquam, Imperio & Principatu, quinta eaque praecipua distinctio consideranda est, *qua subditorum ingenia, naturas, mores* spectare jubemur, ad eorumque diversitatem leges accommodare, & quo nullum de omnibus Rerumpublicarum arcanis majus est, noscenda vulgi natura, *& quibus modis temperanter habeatur*, inquit Tacit. IV. Annal. Perabsurdum ergo fuerit, & fere soloecismus politicus, nil nisi bellum aut rebellionem spirantibus ferocibusque populis, arma, quibus te feriant, in manus tradere. Quo loco uti arcanis Imperii, magnum ad Rempublicam bene gerendam affert momentum. Bene Plinius lib. VIII. epist. *decipere pro moribus temporum prudentia est.* Tale arcanum, pertinens ad arma subditis extorquenda, proponit Aristoteles lib. IV. Polit. cap. 13. Nec enim existimandum est, summum illum Philosophum ab hujusmodi callidis, &, ut dicam, Machiavellicis consiliis ubique abstinere: nec ipsum adeo Platonem. Nam is quidem aperte lib. V. de Republica, *crebro mendacio & fraude* dicit *uti debere imperantes*, sed addit ad commodum subditorum. Adde judicium Dan. Heinsii in Orat. de Civili Sapientia. RUPERT.

CUM PAUCIS] CCC. ut habet Plutarchus. Profectus autem erat via Aurelia, ut Cicero ait. COLER. Sane multos sceleris socios in urbe relinquebat. Vide Ciceron. Catilin. II. cap. 2, 3. pro Murena cap. 37. 39. pro P. Sulla cap. 19. P. quoque Clodium in Etruriam eum subsequi voluisse, tum opinio erat. Ascon. in Milon. cap. 21. pag. 876. BROUKH.

IN MANLIANA CASTRA PROFECTUS EST] Hanc lectionem probo, non dissimulabo tamen, qui me scrupulus male habeat. Merseburg. codex, unus ex omnibus habet, *Maliana*, simplici *l.* sed & *Malius* ibidem fere semper, contra quam in aliis, reperitur; eodem modo apud Plutarchum in Vita Ciceronis, Μάλιος. Interpretem miror, cur *Manilium* verterit, ubi Plutarchus, ἔτοι γὰρ ἡγε-

[a] quorum cognoverat promtam audaciam, mandat, [b] *quibus rebus possent, opes factionis confirment, insidias Consuli* [c] *maturent; caedem, incendia, aliaque belli facinora* [d] *parent:* [e] *sese propediem cum magno exercitu ad Urbem* [f] *adcessurum.*

XXXIV. Dum haec Romae geruntur, C. Manlius ex [g] suo numero legatos ad Q. Marcium Regem mittit, cum mandatis hujuscemodi: *Deos, hominesque testamur, Imperator, nos* [h] *arma neque contra patriam cepisse, neque quo periculum aliis faceremus, sed uti corpora nostra* [i] *ab injuria tuta* [k] *forent; qui miseri, egentes, violentia atque crudelitate foenerato-*

VARIANTES LECTIONES.

a *q. p. a. noverat* A. b *ut quibus* C. D. N. *quibus possent modis* I. *quibus* delet M. c *maturarent* A. d *pararent* K. M. e *seseque* G. M f *adventurum* g *sui nomine* G. h *neque arma* A. i *ab injuriis* H. k *essent* D.

NOTAE VARIORUM.

ἡγεμόνα Μάλλιον ἔχοντες. Sed & post, πρὸς τὸν Μάλλιον, semel atque iterum *ad Manilium* vertit Interpres, is qui Vitam Ciceronis ex Graeco in Latinum sermonem transtulit; nisi aliter fortasse, ac nos hodie, suo is in codice habuit, nam potest esse locus mendosus, quod ad hanc vocem attinet. RIV. Florus lib. IV. cap. I. *Et ille quidem ad praeparatum a Manlio in Etruria exercitum proficiscitur, signa illaturus urbi.* GRASW.

QUORUM COGNOVERAT] Meus lib. *quorum noverat.* CIACC.

PROMTAM AUDACIAM] Nescio an ex hoc loco corrigendus sit Hegesippus, qui II. 10. praeruptae *vir audaciae.* Si codices accederent, multo mallem, *promtae.* Verum, ne fallam, usus est altera voce I. 13. *Quos fervor naturae ad* praerupta quaeque *audendum cupienti adjunxerat*, & XXIV. *adeo ut* praerupto *sese* periculo *daret.* WASSE.

MANDAT, QUIBUS REBUS POSSENT, OPES FACTIONIS CONFIRMENT] In quibusdam est, *ut confirment*, sed prior mihi lectio magis arridet, quam & codices manuscripti habent. RIV.

ALIAQUE BELLI FACINORA PARENT] Sic infra: *cum convicti confessique sint caedem, incendia, aliaque faeda atque crudelia facinora in cives patriamque paravisse.* & infra: *In urbe parata quae jusserit.* Verum nihilominus legendum existimo, *patrent*, nam multo antea paraverant, reliquum erat ut patrarent. Sic infra: *Romae socii incoepta patravissent*, & supra: *Pessimum facinus patratum foret.* CIACC. & URSIN.

AD URBEM ACCESSURUM] Infra: *In urbe parata esse quae jusserit; ueque cunctetur ipse propius accedere*, &: *eaque magis properaret ad urbem accedere.* CIACC.

LEGATUS, &c.] *Mittere* legatos solent aliquid petituri, *dimittere* qui potestatem abeundi faciunt. Frontin. Strateg. II. 7. *Scipio, veritus ne confunderentur animi suorum abscissa peregrina societate*, dimisit ire legatos. nimis barbare; at recte Petrensis *d. propere.* de Manlio vid. Plutarchum in Cic. pag. 867. WASSE.

IMPERATOR] Abest L 1, 3. WASSE. Sic fere MSS. & editi, praeter unum, in quo, *accursurum.* quod tamen haud temere probem, quamvis prima specie blandiatur oculis. GRUT.

VIOLENTIA ATQUE CRUDELITATE FOENERATORUM] Sic Pall. omnes, itaque vix est ut accedamus codici antiquo, quem contulit Reip. nostrae literariae Gemma Bongarsius, *per violentiam Praetorum atque crudelitatem foeneratorum*, natum enim ex iis quae mox sequuntur: *tanta saevitia foeneratorum atque Praetoris fuit.* GRUT. Liquebunt haec ex nota ad Flori lib. I. cap. 23. Quod autem hinc conqueritur, *ne corpus quidem liberum fuisse amisso patrimonio*, notandum est, a foeneratorum ingenio saevitiam hanc alienam non esse, ut etiam in obaeratorum corpora saeviant. Declarat hoc oratio pauperis Centurionis, qui A. U. 258. facem gliscenti jam seditioni subjecit, dum apud Liv. lib. II. quaeritur, *Sabino bello se militantem, quia propter populationes agri non fructu modo caruerit, sed villa incensa fuerit, direpta omnia, pecora abacta, tributum iniquo suo tempore* (an legendum iniquissimo tempore?) *imperatum, aes alienum fecisse. Id cumulatum usuris, primo se*

ratorum, plerique [a] *patriae, sed omnes fama, atque* [b] *fortunis expertes sumus: neque cuiquam nostrum licuit, more majorum, lege uti; neque, amisso patrimonio, liberum corpus habere: tanta saevitia foeneratorum atque* [c] *Praetoris fuit. Saepe majores nostri,* [d] *miseriti plebis Romanae, decre-*

VARIANTES LECTIONES.

a *patria* H. M. N. Carr. b *fortuna* A. c *Praetorum* G. d *miserti* M. N.

NOTAE VARIORUM.

se agro paterno avitoque exuisse, deinde fortunis aliis, postremo velut tabem pervenisse ad corpus, ductum se ab creditore non in servitium, sed in ergastulum & carnificinam esse. Cujus rei documentum, ut ibidem legitur, *ostentavit tergum foedum recentibus vestigiis verberum.* Conferendus est *noster* infra lib. I. Hist. cap. 1. RUPERT.

PLERIQUE PATRIA, SED OMNES FAMA ATQUE FORTUNIS EXPERTES SUMUS] In Naz. ac Com. fuit initio, *Patriae:* nec abhorruerim a variatione hujusmodi casuum, jam supra etiam usitata nostro, posset etiam nullo sensus detrimento tolli *sed.* GRUT. Cum ablativo jungitur eleganter. Plautus Persa IV. 3, 40. *Ea res me* domo expertem *facit.* & Asinar. I. 1, 31. *Dono te ob istuc dictum, ut* expers *sis* metu. Amphitr. Eo more expertem *te factam adveniens offendi domi.* Catullus de Coma Berenices.

Qui cum ego dum virgo quondam fuit, omnibus expers
Unguentis, *murrhae millia multa bibi.*

WASSE.

FAMA ATQUE FORTUNIS EXPERTES] Sic Cicer. de Univers. *Expertem reliquis quinque motibus eum orbem voluit esse.* CIACC. Cicero pro Quintio: *Pecuniam si cuipiam fortuna ademit, aut si alicujus eripuit injuria, tamen dum existimatio est integra, facile consolatur honestas egestatem. At non nemo aut ignominia affectus, aut judicio turpi convictus, bonis quidem suis utitur, alterius opes, id quod miserrimum est, non exspectat, hoc tamen in miseriis adjumento & solatio sublevatur: cujus vero bona venierunt, cujus non modo illae amplissimae fortunae, sed etiam victus vestitusque necessarius sub praecone cum dedecore subjectus est; is non modo ex numero vivorum exturbatur, sed si fieri potest, infra etiam mortuos amandatur. Etenim mors honesta saepe vitam quoque turpem exornat; vita turpis ne morti quidem honestae locum relinquit. Ergo hercule cujus bona ex edicto possidentur, hujus omnis fama & existimatio cum bonis simul possidetur.* Hinc illud apud Tacitum Annal. lib. VI. *Eversio rei familiaris dignitatem ac famam praeceps dabat.* GRASW.

MORE MAJORUM LEGE UTI] Quae sit haec lex, varie a Commentatoribus narratur, sed nihil explicatur, nec ego quicquam certius adferre possum. Notae sunt *leges nexus ac vindiciarum*, si fortassis illas non servatas in ipsis conqueruntur. Sed & quae *de Praetore* loquuntur, non est certum quem velint. Quod vero continuo sequitur de *Vestrum* pro *Vestri*, a Gellio reprehensum, lib. II. cap. 5. sed a L. Valla vindicatum, lubens transeo. Illud autem quod rursus mox sequitur: *Argentum communi aere solutum est*, quare *communi* sustulerint plerique codices, adhuc dubius quaero, certe vetustus codex habet. GLAR.

LEGE UTI] An lege Genutia foenebri? Ea vetabat vinciri debitores, aut addici creditores amissis bonis. Tulit eam legem L. Genutius Tribun. pleb. M. Rutilo, Q. Servilio Ahala Coss. De ea Livius lib. VII. & 8. COLER. Ante XII. Tabb. foenus ex libidine locupletum agitabatur, idque seditionibus causam praebuit. Deinde iis Tabb. cautum, ne quis unciario foenore amplius exerceret; quod quid sit, egregie explicat Sigon. l. II. de ant. jure Civ. Rom. cap. 11. Breviter: *Unciariam usuram* dixerunt, respicientes *centesimam*, quam maximam usuram aestimarunt, quae est, *cum pars sortis centesima singulis mensibus penditur*, id est, cum quotannis duodeni pro centenis usurae nomine numerantur. Haec unciaria lex cum postea obsolevisset, relata est A. U. 396. Vide plura apud eum, quem laudavimus. RUPERT.

LIBERUM CORPUS HABERE] Cicero pro Rabirio perduellionis reo: *Misera est ignominia judiciorum publicorum, misera mulctatio bonorum, miserum exilium; sed tamen in omni calamitate retinetur aliquod vestigium libertatis. Mors denique si proponitur, in libertate moriamur.* GRASW.

SAEPE MAJORES VESTRUM] Sic quidem Gellius lib. XX. cap. 5. Sed in multis exemplaribus *Majores nostri* scriptum est, quod magis probo. Nam quum magistratus ad populum verba habebant, *majores vestri*, dicere solebant, aut *vestrum*, *Majores vestri parandi juris*, *&c.* In Orat. Macri: *Majores vestri paravere.* In Senatu vero *majores nostri*: ut post in Orat. Caesaris. Hic ve-

cretis suis inopiae ejus opitulati sunt: ac novissume memoria nostra, propter magnitudinem aeris alieni, volentibus omnibus bonis, argentum [a] *aere solutum est. Saepe ipsa* [b] *plebes, aut dominandi studio permota, aut superbia magistratuum armata, a Patribus secessit. At*

VARIANTES LECTIONES.

a *aere c. s. est* K. *ex communi aere est solutum* A. *ex communi aere s. e.* B. D. E. *s. e. ex c. ae.* F. *comm. ae. s. e.* G. *s. est ex c. ae.* H. b *plebs* A. B. C. D. E. F. G. H. I. K. L. M. N. & sic semper MSS.

NOTAE VARIORUM.

vero cum ad imperatorem mandata sint, *nostri* potius scribendum. CIACC. & URSIN. *Vestrum*, reposui, pro, *nostri*, quod ita Gellium legisse cognovissem. Is enim sic lib. XX. cap. 5. *Importunissime fecerunt, qui in plerisque Sallustii exemplaribus scripturam istam sincerissimam corruperunt. nam cum ita in Catilina scriptum esset: Saepe majores vestrum, miseriti plebis R. vestrum, aboleverunt; &, vestri perscripserunt: ex quo in plures libros mendae istius indoles inolevit.* ALD. MANUT. Rupertus in Epistolis Richteri pag. 429. 430. BROUKH. Sic vett. edd. sic Pall. sic Urs. sic Com. noster. Itaque valeat aliorum *majoris vestrum*, quod heic, mea sententia, locum commode habere non potest. GRUTER. Sic mei Codd. WASSE. Secessit ter. I. in sacrum montem ob debita. Cic. in Bruto. Valer. Livius. II. in Aventinum, propter Appium Cl. III. in Janiculum, duce Canulejo. Florus I. 23. BENN.

MISERITI PLEBIS ROMANAE DECRETIS SUIS] In Merseburgensi est, *miseriti* quod participium apud Terentium atque alios reperitur; nec secus exemplar Fabricii nostri. RIVIUS. Primo Decemviri anno Urb. CCCII. Rempublicam tenuerunt, hi duodecim tabulas proposuerunt, in quibus habebatur, UNCIALI. FOENORE. AMPLIUS. NE. QUIS. EXERCETO. Foenus autem pro libitu non semel agitatum auctumque fuisse, constat ex libris Annal. Tacit. Anno CCCXCVI. C. Marcio & Cn. Manlio Coss. haec lex de Unciario foenore a M. Duellio & L. Menenio tribunis plebis rogatione perlata est, & plebs aliquanto eam cupidius scivit accepitque, ut inquit Liv. lib. VII. Histor. Et rursus anno CCCVI. Tito Manlio Torquato & C. Plautio Coss. semunciarium tantum ex unciario foenus factum est, inquit ibidem Livius. Tandem anno CCCXI. C. Marcio Rutilio & C. Servilio Ahala Coss. L Genutius tribunus plebis legem tulit, ne foenerari liceret. BENN.

MEMORIA NOSTRA] B. Pub. non agnoscit pronomen. alii *vestra*; nescio an reliquerit auctor, *novissuma memoria*, id est, *nostra aetate*. Cic. pro Balbo XXI. *Multi etiam* superiore memoria *cives Romani*. Tacit. III. *Raro ea tempestate, & e* vetere memoria *facinore*. Cicero tamen pro Fontejo: *Et* nostra *&* patrum memoria. Infra: *bonis* non visitur in Cod. B. Pub. WASSE.

ARGENTUM AERE SOLUTUM] Sic quidem Nonius in *Solvere*; meus l. *argentum ex communi aere solutum est*. Sed accuratius perpendendum. CIACC. Patet sententia: & ita recitat Nonius in verbo, *Solvo*. praeterea sic est in perantiquo Fulvii nostri libro. nonnulli tamen ex ingenio legendum putarunt, *Argentum aere communi solutum est*, mutatione non necessaria. ALD. MANUT. Male addiderunt quidam, *communi*, contra auctoritatem librorum vetustissimorum, & ipsius Nonii. Et ubi umquam lectum, publica pecunia soluta debita? Sed aere sive quadrantibus solutum est argentum, hoc est, pro denario assis. Lex Valeria fuit ut debitoribus quadrans solveretur. Paterculus lib. II. Ciacconii tamen Manuscriptus, *ex aere communi*, habet. Mihi aliter, quam dixi, non liquet. COLER. Sunt, qui *Argentum aere communi solutum est*, scribendum existimant. Sed hi aperte Nonii Marcelli auctoritate refelluntur, qui in verbo *Solvere*, omissa dictione *communi*, haec profert. C. POPMA. Etiam nostri Pall. voce auctiores, *aere communi solutum est*; sed non illi quibus auctoritatem aliquam circumdedit antiquitas remotior; iis quippe vocis ejus nec vola, nec vestigium. GRUT. Sic Glareani lib. V. Hoc factum anno U. C. 667. quo septimum Consuli C. Mario, paucis diebus post honorem initum mortuo, suffectus L. Valerius Flaccus *turpissimae legis auctor fuit, qua creditoribus quadrantem solvi jussit*, ut loquitur Vellejus lib. II. Sallustius *argentum* ait *aere solutum*, id est, sestertium asse, quia sestertius argenteus erat, as aereus. Vellejus dicit, *quadrantem solutum creditoribus*: nam quarta pars sive quadrans sestertii erat as, unde pro portione qui pro sestertio assem, idem pro asse quadrantem, pro dipondio semissem, pro victo-

At nos non imperium, [a] neque divitias petimus; quarum rerum caussa, bella, atque certamina omnia inter mortalis sunt; sed libertatem, quam nemo

VARIANTES LECTIONES.

a *non* H.

NOTAE VARIORUM.

victoriato dipondium, pro denario sestertium, pro mille nummis ducentos quinquaginta, denique pro omni debito quartam ejus partem solvit, ita ut tres perirent creditori. Vide lib. I. de Pec. vet. cap. 5. Gronov. Reg. Arondel. L 2. Norvicenses lib. II. *communi aere.* Confer omnino Dionysium Halicarn. Antiq. IV. 9. Livium ad An. DCXXXII. Plin. N. Hist. XXX. I. 13. WASSE.

SAEPE IPSA PLEBES AUT DOMINANDI STUDIO PERMOTA, AUT SUPERBIA MAGISTRATUUM, ARMATA A PATRIBUS SECESSIT] Ter id factum. I. In sacrum montem secessit plebes ob debita, de qua seditione Cic. in Bruto. Valer. Max. Livius. II. In Aventinum Appii Claudii luxuriae caussa. III. In Janiculum, Duce C. Canulejo Trib. pl. de quo Florus lib. I. c. 23. COLER. Id vult quod in Philippicis Cicero: *Etsi omnes semper molestae seditiones fuerunt, justae tamen fuerunt nonnullae ac prope necessariae.* Atque iterum: *Neque reges ex hac civitate ejici, neque tribuni creari, neque plebiscitis toties consularis potestas minui, neque provocatio, patrona illa civitatis ac libertatis populi Rom., dari, sine nobilium dissensione potuerunt.* Parem scilicet illorum suam vult esse causam. GRASW.

AT NOS NON IMPERIUM, NEQUE DIVITIAS PETIMUS; QUARUM RERUM CAUSSA BELLA ATQUE CERTAMINA OMNIA INTER MORTALIS SUNT] Imperii quidem causa potentiores bella gerere solent, qui dominationes sperant; divitiarum vero & hi, & caeteri omnes. Unde Senec. Contr. XIV. *Noli pecuniam concupiscere. Quid tibi dicam? Haec est quae auget discordiam, urbes & terrarum orbem in fraudes & scelera mutua instigat.* Sic Epist. XCIV. *Aurum quidem & argentum, & propter ista nunquam pacem agens ferrum.* Lucan. lib. III.

Usque adeo solus ferrum mortemque timere
Auri nescit amor. Pereunt discrimine nullo
Amissae leges: sed pars vilissima rerum
Certamen movistis opes.

Hinc & Tacitus Annal. XVI. *Didonem Phoenissam Tyro profugam, condita Carthagine, opes illas* (suas) *abdidisse* memorat: *ne novus populus nimia pecunia lasciviret, aut Reges Numidarum, & alias infensi, cupidine auri ad bellum accenderentur.* Merito profecto Senec. Contr. IX. exclamat: *Quae tanta vos fert ira, cum una stirps, idemque sanguis sitis? vel quae furiae in mutuum sanguinem egere? Quod tantum malum humano generi vel sorte vel fato invectum? an, ut convivia poculis exstruantur, & tecta auro fulgeant, parricidium tanti fuit? Magna enimvero & laudanda sunt, propter quae mensam & lacunaria sua potius quam lucem innocentes intueri maluerint! An, ne quid ventri negetur libidinique, orbis servitium expetendum est? quid tandem sic pestiferae istae divitiae expetuntur?* Rursum idem alibi: *Omnia ista quae vos tumidos & supra humana elatos oblivisci cogunt vestrae fragilitatis, quae ferreis claustris custoditis armati, quae ex alieno sanguine rapta vestro defenditis; propter quae classes cruentaturas maria deducitis; propter quae quassatis urbes, ignari, quantum telorum in adversos fortuna comparet; propter quae ruptis toties affinitatis, amicitiae, collegii foederibus, inter contendentes duos terrarum orbis elisus est; non sunt vestra; in deposita caussa sunt.* GRASW.

QUARUM RERUM CAUSSA BELLA ATQUE CERTAMINA OMNIA INTER MORTALIS SUNT] Plura huc pertinentia coacervabimus ad lib. IV. Hist. cap. II. Latet vero & alius in istius locus communis, quem diducimus ad cap. XXXVIII. RUPERT.

SED LIBERTATEM] Omnes homines libertati studere, est sententia Caesaris lib. II. de bello Gall. Similia leguntur Epicteti apud Stobaeum. COLER. *Ut imperium evertant, libertatem praeferunt: si perverterint, ipsam aggredientur:* Tacit. Lib. XVI. Annal. Praetextus ergo est speciosus, cum, qui haec praetendebant, cives essent Romani: at vero *Civium Romanorum sanguis conjunctus existimandus est, quoniam id & salutis, & omnium, & veritatis ratio postulat:* ait Orator pro Caec. Nec vero cives modo, sed inique habiti ac laesi erant suo judicio. At eodem autore, *Ubicunque terrarum & gentium violatum jus civium Romanorum sit, statuitur id pertinere ad communem causam libertatis & dignitatis.* GRASW.

QUAM NEMO BONUS, NISI CUM ANIMA SIMUL, AMITTIT] Scilicet, ut Taciti verbis utar IV. Ann. *Esse sibi ferrum, & juventutem, & promptum liber-*

nemo bonus, nisi cum anima simul, [a] *amittit.* [b] *Te, atque Senatum obtestamur,* [c] *consulatis miseris civibus: legis praesidium, quod iniquitas Praetoris eripuit, restituatis; neve* [d] *nobis eam* [e] *necessitudinem inponatis, ut*

VARIANTES LECTIONES.

a *amisit* A. B. H. b *Te igitur* G. c *ut consulatis* A. B. E. *obtestor ut consulatis nobis m. c.* M. d *nobis* abest C. e *necessitatem* B.

NOTAE VARIORUM.

bertati, aut ad mortem animum. Omnibus enim rebus potior libertas est, Floro lib. IV. cap. 2. ubi de Massiliensium deditione egit. Cui adstipulatur alibi Lucanus, esse

——— *datos, ne quisquam serviat enses.*

Et lib. IV.

Non chalybem gentes penitus fugiente metallo
Eruerent, nulli vallarent oppida muri.
Non sonipes in bella ferox, non iret in aequor
Turrigeras classis pelago sparsura carinas,
Si bene libertas unquam pro pace daretur.

Senec. Epist. LXX. *Nuper in ludo bestiariorum, unus e Germanis, cum ad matutina spectacula pararetur, secessit ad exonerandum corpus. Nullum aliud illi dabatur sine custode secretum. Ibi lignum, quod ad emundandum obscoena adhaerente spongia positum est, totum in gulam farsit, & vi praeclusis faucibus spiritum elisit. Hoc fuit morti contumeliam facere. Undique destitutus invenit, quemadmodum & mortem sibi deberet, & telum: ut scias, ad moriendum nihil aliud in mora esse, quam velle. Existimetur de facto hominis acerrimi, ut cuique visum erit, dum hoc constet, praeferendam esse spurcissimam mortem servituti mundissimae.* Idem Epist. LXXVII. *Lacon ille memoria traditur impubes adhuc, qui captus clamabat, Non serviam, sua illa Dorica lingua, & verbis fidem imposuit. Ut primum jussus est fungi servili & contumelioso ministerio (afferre enim vas obscoenum jubebatur) illisum parieti caput rupit. Tam prope libertas est, & servit aliquis?* Οὓς νῦν ὑμεῖς ζηλώσαντες, καὶ τὸ εὔδαιμον τὸ ἐλεύθερον, τὸ δὲ ἐλεύθερον τὸ εὔψυχον κρίναντες, μὴ περιορᾶσθε τοὺς πολεμικοὺς κινδύνους. *Quos ipsos nunc ad imitandum vobis proponentes, & felicitatem existimantes esse libertatem, rursus & libertatem esse felicitatem, nolite recusare bellica discrimina.* Grasw. Illis, quae adduxi ad cap. 20. nihil adjicio, praeter illud Ciceronis de lege Agraria contra Rullum: *Libertatem non solum ab hominibus, verum etiam a bestiis expeti, atque omnibus rebus anteponi videmus.* Et e recentioribus illud Heinsii in Orat. Jan. Dousae de Batavis: *Huic genti libertas non prius extorquetur quam vita: impetrari autem armis ab iis nihil potest, quibus difficilius est servire quoque mori.* Rupert.

Nisi cum anima simul, amittit] Sic in Jugurth. *Aerumnas cum anima simul amisisti.* Ciacc.

Te atque senatum obtestamur, ut consulatis miseris civibus] Τὸ *ut*, non est in manuscriptis, & rectius abesse poterit; facit nobiscum exemplar Beroaldinum. Riv.

Consulatis miseris] Quod vere magnificum. Sen. Medea:

——— *hoc reges habent*
Magnificum & ingens, nulla quod rapiat dies,
Prodesse miseris, supplices fido lare
Protegere.

Miseris civibus] Quasi dicant, *Tolle hanc spem, tolle hoc praesidium civibus Romanis, constitue nihil opis esse in hac voce; Civis Romanus sum: posse impune praetorem, aut alium quemlibet, supplicium in eum constituere, qui se civem Romanum dicat, jam omnes provincias, jam omnia regna, jam omnes liberas civitates, jam omnem orbem terrarum, qui semper nostris hominibus maxime patuit, civibus Romanis ista defensione praecluseris.* in Orat. pro Coecina. Ex adverso: *illa vox & illa imploratio, Civis Romanus sum, saepe multis in ultimis terris opem inter Barbaros & salutem tulit.* ibidem. Ac rursum: *Si quis Rex, si qua civitas exterarum gentium, si qua natio fecisset aliquid in civem Romanum ejusmodi, publice vindicaremus, bello persequeremur. Quot bella majores nostros & quanta suscepisse arbitramini, quod cives Romani injuria affecti esse dicerentur?* Grasw.

Neve nobis eam necessitudinem imponatis] Merseburgense volumen habet *necessitatem*, sed perperam, nam fere & Sallustius & alii vetustiores *necessitudinem* pro *necessitate* posuerunt; quae est, ut ille ait, vis quaepiam vehemens & urgens, quamquam alias necessitudo est jus quoddam vinculumque religiosae conjunctionis. Riv. Liv. lib. IX. *Justum est bellum, Samnites, quibus est*

ut quaeramus, quonam modo, maxume ulti sanguinem nostrum, pereamus.

XXXV. [a] Ad haec, [b] Q. Marcius respondit: *Si quid ab Senatu petere* [c] *vellent, ab armis discedant, Romam supplices proficiscantur: ea mansue-*

VARIANTES LECTIONES.

a *Ad haec dicta* F. b *Q. Marcius Rex* B. c *velint* D. H. *si quid ab Senatu velint* deleto *petere* M.

NOTAE VARIORUM.

est necessarium: & pia arma, quibus nulla, nisi in armis, relinquitur spes. Seneca Exc. lib. IX. Controv. IV. *Necessitas magnum humanae infelicitatis patrocinium. Haec excusat Saguntinos, quamvis non ceciderint patres, sed occiderint.* Sic & Thucyd. lib. III. Ἐγὼ γὰρ, οἵτινες μὲν μὴ δυνατοὶ φέρειν τὴν ὑμετέραν ἀρχὴν, ἢ οἵτινες ὑπὸ τῶν πολεμίων ἀναγκασθέντες ἀπέστησαν, ξυγγνώμην ἔχω: *Nam si qui vel quod imperium vestrum ferre nequiverint, vel quod ab hostibus coacti sint, desciverunt, veniam do.* Grasw. Qui consulendos putat Indices nostros in Justinum & Florum, reperiet sententias huc pertinentes in voce, *Desperatio.* Rupert.

Quonam modo, maxume ulti sanguinem nostrum, pereamus] Seneca Controv. XXIX. *Concitatissima in mortem rabies est: desperatione ultima in furorem animus impellitur. Quaedam ferae tela omnia commordent, & ad mortis autorem per vulnera sua ruunt. Abscissa missione gladiator, quem armatus fugerat, nudus insequitur. Praecipitati non quod impulit tantum trahunt, sed quod occurrit.* Quo ergo natura fert, eo & consilium impellit. *Mortem* enim, inquit Tacitus lib. I. Histor. *Omnibus ex natura aequalem, oblivione apud posteros, vel gloria distingui. Ac si nocentem innocentemque idem exitus maneat, acrioris viri esse merito perire.* Grasw.

Ad haec Q. Marcius respondit: si quid a Senatu petere vellent] Melius in vetustis, *ab senatu.* Riv. Dictionem *respondit*, habuerim pro adulterina. Grut. Carrio & alii, *respondit*, omittit Arond. ejusque unius auctoritate inducerem. Noster tamen Jug. cap. 74. *Ad ea rex aliter atque animo gerebat, placide* respondit. Ibi Codd. nihil movent. Livius XXX. 31. Adversus haec *Imp. Romanus in hanc fere sententiam* respondit, ultima vox abest MS. Coll. Trin. Cantab. Sulpic. Severus V. M. 14. *diu multumque silentium ambo tenuerunt.* Tunc prior diabolus: *Agnosce, inquit* &c. MS. ibi *terras* pro *terram.* Justinus XI. 13. *Ad haec Alexander: Gratiarum* &c. Ovidius XIV. 198.

Haec & plura ferox: me luridus occupat horror. Claudianus in Prob. &c.

Ductor ad haec: optata jubes &c.

Wasse.

Siquid ab Senatu petere vellent, ab armis discedant] Ita Julianus ad exercitum apud Ammianum lib. XX. *Cesset ira paullisper: absque dissensione vel rerum appetitu novarum impetrabitur facile, quod postulatis.* Nam, ut Curtius lib. VIII. *Regum ducumque clementia, non in ipsorum modo, sed etiam in illorum, qui parent, ingeniis sita est. Obsequio mitigantur imperia. Ubi vero reverentia excessit animis, & summa imis confundimus, vi opus est, ut vim repellamus.* Grasw. Similis admonitio C. Domitii ad Pompaedium Silonem, cum 10000. Romam versus contendentem, ut Senatui jus civitatis extorqueret, apud Diod. Sic. in Exc. Peiresc. pag. 399. *Longe vero honestius ac facilius id consequeris, si Senatum haudquaquam hostiliter adieris: quippe Senatum velle non coactum vi, sed admonitum ac rogatum, eam gratiam, sociis nominis Latini, impertire.* Sed & Junii Blaesi apud Tacitum lib. I. Ann. cap. 19. §. 2. ad milites seditiosos: *Non per seditionem ac turbas desideria militum ad Caesarem ferenda*, &c. Rupert.

Ab armis discedant; Romam supplices proficiscantur] Sic apud Liv. lib. XXXII. *Consul caussam missionis probabilem, si modeste peteretur, videri dixit: seditionis nec eam, nec ullam aliam satis justam caussam esse. Itaque si manere ad signa & dicto parere velint, se de missione eorum ad Senatum scripturum: modestia facilius quam pertinacia impetraturos.* Et apud Tacitum lib. I. Annal. *Drusus orto die & vocata concione, quanquam rudis dicendi, nobilitate ingenita, incusat priora, probat praesentia, negat se terrore & minis vinci: flexos ad modestiam si videat, si supplices audiat, scripturum patri, ut placatus legionum preces exciperet.* Iterum ibidem: *Blaesus multa dicendi arte, non per seditionem & turbas, desideria militum ad Caesarem ferenda ait. Cur contra morem obsequii, contra fas disciplinae,*

suetudine atque misericordia [a] *Senatum, populumque Romanum semper fuisse, ut nemo umquam ab eo* [b] *frustra auxilium* [c] *petiverit.* At Catilina ex itinere plerisque Consularibus, praeterea optumo cuique [d] literas mittit: [e] *Se, falsis criminibus circumventum,* [f] *quoniam factioni inimicorum resistere* [g] *nequiverit, fortunae cedere,* [h] *Massiliam in exsilium proficisci:* [i] *non quo sibi tan-*

VARIANTES LECTIONES.

a M. in marg. Alii *Senatum p. R.* b *a. frustra peteret* A. c M. in marg. Alii *petiverit.* d Abest *literas* C. e *Falsis se* A. f *& quoniam* N. g *nequiverat* A. h *Massiliam* abest K. i *non quod* H.

NOTAE VARIORUM.

plinae, vim meditentur? decernerent legatos, seque coram, mandata darent. GRASW.

EA MANSUETUDINE ATQUE MISERICORDIA SENATUM ET POPULUM ROMANUM SEMPER FUISSE] Legendum ex vetustis, *senatum populumque Rom.* quod & illa vetus scribendi ratio, quam quodam in exemplari reperi, declarat, S. P. Q. R. Ita enim hoc loco Fabricianum volumen ac vetustissimum quodque ex impressis, licet codex Beroaldinus, *senatum populi Romani* habeat; duo e manuscriptis, *senatum popul. Rom.* ut videlicet conjunctio illa ἐγκλιτικὴ desit. RIV.

SENATUM POPULUMQUE ROMANUM] Voces, *populum Romanum*, abundare existimo: dixit enim, *Si quid ab Senatu petere vellent.* CIACC.

UT NEMO UMQUAM AB EO FRUSTRA AUXILIUM PETIVERIT] De duobus, nempe Senatu ac Populo Romano locutus subjungit. Eo, fortassis quia omnis penes populum potestas esset, quando a Senatu ad Populum provocare licebat. GLAREAN. O vocem Senatore, atque adeo (quid possim enim altius?) Populo Romano dignam! cui convenienter Augustus apud Suet. cap. 33. *Tanta comitate adeuntium desideria excepit, ut quendam joco corripuerit, quod sic sibi libellum porrigeret, quasi elephanti stipem.* Et T. Vespasianus, qui in desideriis omnium hominum obstinatissime tenuit, ne quem sine spe dimitteret. Aurum etiam quaero, cui includam gemmam Plinii Panegyristae de Trajano: *An quisquam studia humanitatis professus, non cum omnia tua, tum vel in primis laudibus ferat admissionum tuarum facilitatem?* Sed fere oblitus sum, de Republica libera sermonem esse Sallustio. Igitur notandum est, tribunorum plebis januas, sicut scribit Plutarchus problem. LXXXI. nocte dieque patuisse, ut paratos se ostenderent ad desideria, & querelas miserorum excipiendas. Talem describit Cn. Pompejum M. Tullius in Orat. pro L. Manilia, ibi: *Jam vero ita faciles aditus ad eum privatorum, ita liberae querimoniae de aliorum injuriis esse dicuntur, ut is, qui dignitate principibus excellit, facilitate par infimis esse videatur.* Quin & ipsum M. Tullium ejusmodi sese praebuisse erga provinciales in proconsulatu Ciliciae constat tum ex ejus epist. ad Att. tum ex Plut. in ejus Vita. Denique inter notas boni Principis Seneca lib. I. de Clem. cap. 3. & istam ponit: *Si eo procedente non, tanquam malum aliquod aut noxium animal e cubili prosiliret, homines diffugiunt; sed tanquam ad clarum ac beneficum sidus certatim advolant.* Cui simile illud Synesii in aureola or. de Regno; *DEUS tacita quadam via gradatim contendens, juste humanas res moderatur, iisque omnibus adesse paratus, quae nunc sunt ad participandum parata.* RUPERT.

SE, FALSIS CRIMINIBUS CIRCUMVENTUM, QUONIAM FACTIONI INIMICORUM RESISTERE NEQUIVERIT] Ita Piso apud Tacitum III. Annal. *Conspiratione inimicorum & invidia falsi criminis oppressus, quatenus veritati & innocentiae meae nusquam locus est, Deos immortales testor.* GRASW.

FALSIS CRIMINIBUS] Meus lib. *criminationibus.* Sed ea vox expositoris esse videtur. CIACC.

FORTUNAE CEDERE] Sic Tacitus Histor. III. *Vitellianorum animi, & ut quisque ordine anteibat, cedere fortunae.* CIACC.

MASSILIAM IN EXSILIUM PROFICISCI] Color nimis levis erat. *Etenim credo, Mallius iste centurio,* inquit Cicero, *qui in agro Faesulano castra posuit, bellum populo Romano suo nomine indixit: & illa castra nunc non Catilinam ducem exspectant: & ille ejectus in exsilium, se Massiliam, ut aiunt, non in haec castra, conferet.* II. in Catilin. Porro de istiusmodi exsilio apud eundem legere est in oratione pro Domo sua: *Quod ad exsilium attinet, perspicue intelligi potest quale sit. Exsilium enim non supplicium est, sed perfugium portusque supplicii. Nam qui volunt poenam aliquam effugere aut calami-*

 tatem,

tanti ſceleris conſcius eſſet; ſed uti Reſpublica quieta foret; neve ex ſua con-

NOTAE VARIORUM.

tatem, eo ſolum vertunt, *hoc eſt*, *ſedem ac locum mutant. Itaque nulla in lege noſtra reperietur, ut apud caeteras civitates, maleficium ullum exſilio eſſe multatum: ſed cum homines vincula, neces, ignominiasque vitant, quae ſunt legibus conſtitutae; confugiunt tanquam ad aram in exſilium, qui ſi in civitate legis vim ſubire vellent, non prius civitatem quam vitam amitterent. Quia nolunt, non adimitur his civitas, ſed ab his relinquitur atque deponitur. Nam cum ex noſtro jure duarum civitatum nemo poſſit eſſe, tum amittitur haec civitas denique, cum is qui profugit receptus eſt in exſilium hoc eſt, in aliam civitatem.* Fuit autem Maſſilia locus exſulibus frequens. Tacitus IV. Annal. *Tunc tractatae Maſſilienſium res, probatumque P. Rutilii exemplum; namque eum legibus pulſum civem ſibi Smyrnaei addiderant. Quo jure Vulcatius Moſchus exſul in Maſſilienſes receptus, bona ſua Reipublicae eorum, ut patriae reliquerat.* Eodem libro: *Nam patre ejus Iulo Antonio punito, hunc admodum adoleſcentulum ſororis nepotem ſepoſuit Auguſtus in civitatem Maſſilienſem, ubi ſpecie ſtudiorum nomen exſilii tegeretur.* Et XIII. de Cornelio Sylla inſidiarum Neroni ſtructarum delato: *perinde tamen quaſi convictus eſſet, cedere patria & Maſſilienſium moenibus coerceri jubetur.* Exemplum etiam ſuppeditat Senec. de Clem. lib. I. cap. 15. *T. Arium, qui filium, deprehenſum in parricidio, exſilio damnavit, cauſſa cognita, nemo non ſuſpexit, quod contentus exſilio, & exſilio delegato, Maſſiliae parricidam continuit, & annua illi praeſtitit.* Grasw.

Massiliam in exilium proficisci, uti Respublica quieta foret] Laudatiſſimis viris annumerarem hic Catilinam, ſi facta dictis concordaſſent. Egregia vox eſt Octaviani Auguſti apud Senec. lib. I. de Clem. cap. 9. *Non eſt tanti vita, ſi, ut ego non peream, tam multa perdenda ſunt.* Egregia Othonis apud Tacit. II. Hiſt. 47. qui averſus a conſiliis belli; *Hunc*, inquit *animum, hanc virtutem veſtram ultro periculis objicere, nimis grande vitae meae pretium puto. An ego tantum Romanae pubis, tot egregios exercitus, ſterni rurſus & Reipublicae eripi patiar?* Dio Cocc. lib. LXIV. dixiſſe Othonem ait: *Multo melius eſt multoque juſtius, unum pro multis, quam pro uno multos interire.* Item: *Ego quidem Mutius eſſe malim, aut Decius, aut Curtius, aut Regulus, quam Marius, quam Cinna, quam Sulla, ut ne reliquos commemorem* Egregia Bertholdi Zaringii, apud Brunner. lib. XIII. pag. 597. qui, regno deſtinatus, quum ſecum reputaret, inter civilia bella patriaeque ſanguinem innatantem, haud alium, curarum laborumque omnium, fructum, praeter invidiam laturum: Germaniae propter ſe pacem eripi, & tot capitum periculo, capite ſe coronato inceſſurum; *negavit ſuam patriaeve ruinam purpura emturum.* Atque ita *omnes principes pii ac juſti, alieno ſanguini tanquam ſuo parcunt, & apud eos aeque miſerum eſt occidere, quam perire, atque hinc vel ſtillam cruoris humani ambitionis ſuae vel avaritiae cauſa mittere, nefas judicant.* Quomodo igitur hi, quos leves vel injuſtae cauſae, ad bella, praeſertim civilia, in quibus tantum humani, & quod plus eſt, Chriſtiani ſanguinis funditur, ſuſcipienda exſtimulant, rationem DEO aliquando ſint reddituri, ipſi viderint. Nunquam certe illud ſine horrore legi, quod hiſtoriae ſuae inſeruit Paulus Jovius lib. XLII. Franciſcum, Regem Galliarum & Carolum V. Imperatorem, duobus criminoſiſſimis libellis editis, duorum & viginti annorum, quibus inter ſeſe bellum geſſerunt, ob ducatum Mediolanenſem, curriculo ſupra ducentas urbes evaſtatas, caſtella amplius tria millia deleta, ſua inter ſe contentione, ad ducenta millia hominum Chriſtianorum interfecta faſſos eſſe. Vere itaque Lanoyus, magni nominis dux bellicus, Diſcurſu I. *Haec ſunt noſtra bella, ſuſcepta & geſta propter religionem, quae fecerunt ut obliviſceremur religionis!* Quae tamen non eo valent, ut vim injuſtam vi juſta refutandam, ſive armis neceſſariis propulſandam, negemus. *Quid eſt enim, quod contra vim ſine vi fieri poſſit?* ait Cicero. Et *juſtum bellum, quibus neceſſarium, & pia arma quibus nulla niſi in armis relinquitur ſpes*, ſicut Livius nos docet lib. IX. Rupert.

Massiliam] Cur Maſſiliam? Quia amiciſſimi erant Pop. Rom. Cives autem Rom. nobiliores exules eo proficiſcebantur, quaſi Romam alteram, quaſi teſtaturi ſuam innocentiam, quod & ſe facturum malitioſe & aſtute Catilina praedicat. Eo Scipio ille Aſiaticus etiam ſe contulerat exſilii cauſa, ut Cicero pro Sextio, & de Milone idem ſcribit Dio lib. XL. Coler.

Non quo sibi tanti sceleris conscius esset, sed uti] Appareret ſententia, *non tanti ſceleris conſcius; ſed &.* ceteris omiſſis. Grut.

Sed uti Respublica quieta foret; neve ex sua con-

contentione seditio oriretur. Ab his longe diversas [a] literas Q. Catulus [b] in Senatu recitavit; quas [c] sibi [d] nomine Catilinae [e] redditas dicebat: earum exemplum infra scriptum est:

XXXVI. *L. Catilina Q. Catulo* [f] *S. Egregia tua fides, re cognita, gra-*

VARIANTES LECTIONES.

a *literas* abest K. b *in senatum* N. c *sibi* delet G. d *sub nomine* B. D. E. H. M. e *allatas* B. f *S.* abest ab omnibus MSS.

NOTAE VARIORUM.

CONTENTIONE SEDITIO ORIRETUR] Admodum honeste dictum! *Etenim si mihi, in aliqua nave cum meis amicis naviganti, hoc accidisset, ut multi ex multis locis praedones classibus eam navem se oppressuros minitarentur, nisi me unum sibi dedidissent: si id vectores negarent, ac mecum simul interire, quam me hostibus tradere mallent: jecissem me ipse potius in profundum, ut caeteros conservarem, quam illos mei tam cupidos, non modo ad certam mortem, sed in magnum vitae discrimen adducerem.* Cicero pro Sextio. GRASW.

EX SUA CONTENTIONE] Arond. omittit *ex.* WASSE.

LONGE DIVERSAS LITERAS Q. CATULUS] Vox *literas* nihil addit auctori, nihil detrahit; nisi quatenus otiosa est. GRUT.

IN SENATU] Markii A. *in senatum.* WASSE.

QUAS SIBI NOMINE CATILINAE REDDITAS] Si non omnia sunt e glossa, legendum utique *sibi nomine Catilinae redditas*; resectis ceteris. GRUT.

EARUM EXEMPLUM INFRA SCRIPTUM EST] Illud *infra scriptum*, spurium quid redolet: certe minime requiras, si absit. GRUT. Verum hoc pacto Cicero in Epist. ad Atticum CXXII. & LXXXVII. Earum literarum exemplum *infra scripsi*, alibi ait: *Capua literae sunt allatae* hoc exemplo; *Pompejus mare transiit*, atque Cl. Quadrigarius apud Gellium III. 8. Nepos, qui *omne aevum tribus explicare chartis* ausus est, non mirum si scripserit: his verbis epistolam *misisse*, in vita Themistoclis. Tacitus An. III. 53. *Postremo literas ad Senatum composuit*, quarum sententia in hunc modum fuit: *Caeteris forsitan rebus.* &, An. IV. 39. *Componit ad Caesarem codicillos; moris quippe tum erat, quamquam praesentem scripto adire*, ejus talis forma fuit. Thucydides de Pausaniae ad Xerxem literis: Ἔπεμψε δὲ καὶ ἐπιστολὴν τὸν Γόγγυλον φέροντα αὐτῷ. ἐνεγέγραπτο δὲ τάδε καὶ ἐν αὐτῇ. Lib. I. §. 129 & sic fere alibi. Plutarchus in Pyrrho; Εἶχε δὲ οὕτως τὰ γεγραμμένα, pag. 396. Et in Alexandro pag. 668. Ἐπιστολὴν, ἧς ἀντίγραφόν ἐστιν. Diodorus XVIII. pag. 631. Rhodom. Καὶ τὸ κυρωθὲν δόγμα γράψαντες ἔδωκαν. postea, Ἦν δὲ τὸ διάγραμμα τοιοῦτον. Polybius VI. 31. Καθ' ἕνα ποιούμενοι τὸν ὁρκισμόν. ὁ δὲ ὅρκος ἐστίν. De Oratione Maximini Capitolinus cap. 13. *Extat Oratio ejusdem missa ad Senatum*, cujus hoc exemplum est. Hegesippus I. 45. Epistola, in hunc modum. Noster denique cap. 45. *Ipse Volturcio literas ad Catilinam dat*: quarum exemplum infra scriptum est. Bodlejano, annorum CCCCL. abest, *scriptum est*. WASSE.

L. CATILINA Q. CATULO SALUTEM] MSS. nostri vetustiores, *L. Catilina salutem Q. Catulo.* Vaticanus vero codex in quo soli visuntur orationes, adhuc amplius *Salutem dicit Q. Catulo*, ut fere suspicer fuisse tantum *L. Catilina Q. Catulo*, omissis ceteris; quae frustra requiras in Pal. nono & undecimo. GRUT.

EGREGIA TUA FIDES, RE COGNITA &C. LICET VERAM COGNOSCAS] Crucem fixit hic locus magnis Philologis, & inter eos Grutero, qui in aliquot viginti dictionibus latere plura putat ulcera; tandemque de sanitate desperans, *Quae cum non eruamus*, inquit, *ope MSS. per nos sic perpetuo maneant licet.* Mihi sic videtur, Sallustium epistolam Catilinae, ut lecta fuerat in Senatu, exhibuisse, neque sermoni suo accommodasse, contra quam censet Barth. Comm. in Augustini lib. I. de Civ. DEI cap. 5. pag. 2871. Quum igitur minus caste minusque perspicue, tanquam homo militaris, loqueretur, quaedam corrupta videri lectoribus ex aperto illo Sallustii coelo, in has tenebras delapsis, quae corrupta non sunt: Voluit igitur, meo animo, hoc dicere Catilina. *Quum de fide tua, Catule, jam certus sim, etiam de eo dubitare nefas, quin caussam meam ubique commendes: Ut proinde necesse non sit more aliorum, inceptis meis longiorem apologiam praemittere. Quid, quod timidorum hoc, spargere defensiones, affectare gra-*

grata mihi, magnis in meis periculis, fiduciam commendationi meae tribuit. Quamobrem defenſionem in conſilio novo non ſtatui parare: ſatisfactionem ex nulla conſcientia de culpa proponere decrevi: quam medius fidius

NOTAE VARIORUM.

gratiam? Ego vero tam nullius exiſto mihi culpae conſcius, ut innocentia mea confidentem faciat & de ſatisfactione nobiſcum, qui variis injuriis concitati ſumus, agi velim: licet nec haec apud te multis proponenda ſit, qui aequitatem petiti noſtri facile perſpicis. Vocabulum igitur, *veram* hoc loco ſignificat *aequam*, ut in illo Taciti lib. IV. Annal. cap. 57. §. 2. *Plerunque permovear, num ad ipſum referri verius ſit.* Et in illo II. Hiſt. LXXXIV. 2. *Non jus aut verum in cognitionibus ſpectabat.* RUPERT.

RE COGNITA, GRATA MIHI] V. C. habet: *Recognita mihi magnis in periculis, &c.* Ut fortaſſe primum ſcripſerit Salluſtius: *Egregia tua fides, gnara mihi magnis meis in periculis, &c.* Deinde alius quidam, qui vellet vocem, *gnara*, quod eſſet obſcurior, exponere, addiderit verbum, *cognita*, quod in ſeriem, ut fit a librariis receptum ſit. Tacitus libro XV. qui Salluſtium paſſim imitatur, ſic locutus eſt, cum dixit: *Idque nulli magis gnarum quam Neroni*; & alibi: *At nobis ea pars militiae maxime gnara eſt.* CIACC. & URSIN. L 2. *gratia*, ceter. *grata.* WASSE.

COMMENDATIONI MEAE TRIBUIT] In quibuſdam eſt: *Commendationi noſtrae tribuit.* C. POPMA.

QUAMOBREM] Markii λ. *q. in novo con.* WASSE. Illud *quamobrem* alii ad ſuperiora referunt, ut videlicet ibi incipiat ratio fiduciae ſcribendi Catilinae. Ego autem potius ad inferiora pertinere exiſtimo; ut ſit ordo: *Decrevi proponere ſatisfactionem ex nulla conſcientia de culpa*, quamobrem *non ſtatui parare defenſionem in novo conſilio.* CASTIL.

CONSILIO NOVO] Voces hae, pro, *conjuratione* accipiuntur a Livio II. 4. Cicerone pro Sulla §. 57. Lucano VIII. 265. Cic. Philip. XII. 3. aliis. at hoc loco denotant *judicium novum.* Cic. pro Planc. 16. *De ipſo quoque ambitu rejectionem fieri voluerit,* judicum *alternorum*, loquitur de Lege Vatinian. Vatin. XI. vocat *Legem de alternis* conſiliis *rejiciendis.* & III. Verrin. *quos is annuerat, in ſuum* conſilium *ſine cauſſa ſubſortiebatur.* & alibi: *Libelli nominum veſtrorum*, conſiliique *hujus, in manibus erant omnium.* & ſic ep. Att. I. 15. ubique & apud Noſtrum ſcribendum *conciliis*, cum judicum conſeſſum denotet. Proque immutatione legum & moris antiqui apud Noſtrum infra capp. 56. & 57. Infra: *Ex nulla conſcientia de culpa.* Demoſthenes Epiſt. pag. III. Τὸ γὰρ μηδὲν ἐμαυτῷ συνειδέναι περιεχόν μοι δέδωκεν εἰς τὴν ὠφέλειαν ἀσθενὲς ἄν. pro *privatus* B. Pub. *privatim.* Denique, *pub. miſ. cauſſam pro m. c. ſuſcepi*, Priſcianus. pag. 1187. WASSE.

SATISFACTIONEM EX NULLA CONSCIENTIA DE CULPA PROPONERE DECREVI] Caſaub. ad Suet. Claud. cap. 38. „ Satisfacere *eſt, vultu geſtuque ad* „ *humilitatem compoſito, delicti veniam petere.* Ita „ plerique, Martialis:

„ *Nil in te ſcripſi, Bithynice: credere non vis,*
„ *Et jurare jubes: malo ſatisfacere.*

„ Luſit elegantiſſime in ancipiti ſignificatu vocis „ *ſatisfacere.* Amici offenſa tollitur duobus modis: vel ſi feciſſe negemus: vel ſi factum excuſemus, & peccatum nobis condonari, ſupplici prece petamus. Bithynicus Martialem „ jurare voluit, non eſſe factum a ſe, quod ille „ arguebat: recuſat poëta jurare, & ait *malo ſatisfacere.* Poteſt intelligi, malle illum ut hominem religioſum deprecari culpam quam jurare; at ille ſentit, paratum ſe potius fateri id, „ cujus arguebatur. Haec Cas. " RUPERT.

QUAM MEDIUS FIDIUS LICET VERAM COGNOSCAS] Eſt hoc modo in cunctis fere quae ipſe viderim exemplaribus: nec male, ut opinor. Ceterum Servius in IV. AEneid. 204. *recognoſcas* legit, niſi ſint mendoſi codices, ſed memoriane lapſus, an quod ſic legendum putarit, haud equidem ſcio. Porro ſi ſic legas, innuit hoc verbo Catilina, Catulum quoque aliquid ea de re ſciviſſe, de qua ipſe ſeſe purgat, nam *recognoſcimus* ea fere quae ſcimus. Cicero: *Non videtur haec multitudo cognoſcere ex me cauſſam voluiſſe, ſed ea quae ſcit, mecum recognoſcere.* Idem: *Declarat ſe non tum illa didiciſſe, ſed reminiſcendo recognoſcere.* ſic alias ſaepe. Utra lectio verior, judicent alii. ego vulgatam hodie magis probo; quamquam Felicius Durantinus, *agnoſcas* legiſſe videtur. RIVIUS. Ita omnes MSS. praeter Pal. nonum, in quo, *quam medius fidius licet ut verum agnoſcas.* haud ignoro quidem citari a Servio lib. IV. AEneid. *Quae mediusfidius vera licet mecum recognoſcas*; ſed nec hoc ignoro, Grammaticos ſaepe recedere ab ipſis auctorum verbis. certe *cognoſcere* idem notare quod *recognoſcere*, patet ex capite XLVII. *cum prius omnes ſigna ſua cognoviſſent.*

ſidius veram licet cognoſcas. Injuriis, contumeliiſque concitatus, quod, fructu laboris, induſtriaeque meae privatus, ſtatum [a] *dignitatis non obtinebam, publicam miſerorum cauſſam pro mea conſuetudine ſuſcepi:* [c] *non, quin* [d] *aes alienum* [e] *meis nominibus ex poſſeſſionibus ſolvere* [e] *poſſem;* [a] *cum*

VARIANTES LECTIONES.

a *dignitatis meae* G. b *non quod* B. D. H. *non quia* E. F. K. L. c *ideo ſumtum aes alienum* H. d *m. nominibus ſumtum* A. D. *ſumtum m. n.* E. *non quia alienum aes, ſumptum ex m. n.* M. *non quia aes alienum m. n. ex p. ſ. non p.* N. e *non poſſem* C. D. E. G. K. L. *non p. ſ.* H.

NOTAE VARIORUM.

ſent. Interim & in his dictionibus, & in ſuperioribus aliquot viginti latere ulcera, plura, plane mihi perſuadeo: quae cum non etiam eruamus ope Manuſcriptorum; per nos ſic perpetuo maneant, licet. GRUT. *Quam &c. veram licet* L. 1. 3. Pemb. & Oxonienſes. & Martin. *mecum* omittit. Arond. & L. 1. *licet veram cognoſcas* Reg. L 2. *verum licet veram.* Martin. *agnoſcas.* Servius *quae verum cognoſcas* λ. puto Servium reſpexiſſe ad Ciceroniana illa, I. Catilin. §. 3. *luce ſunt clariora nobis tua conſilia omnia: quae etiam* mecum licet recognoſcas. Pſeudo-Latro XVI. *licet mecum* recognoſcas. Dictys II. 28. *Et ut praeterita bene conſulta omittam, jam hoc* licet recognoſcere: *injuriis contumeliiſque paulo ante laeſa Graecia.* WASSE. Vid. Gronov. lib. III. Obſerv. c. 2. p. 439. ſeqq. BROUKH.

INJURIIS, CONTUMELIISQUE CONCITATUS] Sen. lib. IX. Contr. 1. *Non poteſt generoſus animus contumeliam pati.* GRUT.

QUOD FRUCTU LABORIS INDUSTRIAEQUE MEAE PRIVATUS, STATUM DIGNITATIS NON OBTINEBAM] Cic. pro Plancio: *His quam ille dignior? perquam grave eſt dictu, quomodo igitur eſt aequum? ſic credo: quod agitur, quod ſatis eſt judici.* GRASW.

STATUM DIGNITATIS NON OBTINEBAM] Videndus etiam de hoc modo loquendi Caſaub. ad Suet. Jul. c. 16. Interim πρόφασιν obſerva, quur Catilina conſpirandi, adverſus patriam, conſilium ſuſceperit. Quomodo & Caeſar hanc, civilis belli conflati, cauſam profitetur ipſe lib. I. de B. Civ. ubi milites pro concione hortatur, *ut exiſtimationem dignitatemque ſuam ab inimicis defendant.* Nimirum ut Catilina, ut Caeſar, eſſent, quo volebant loco, Rempublicam everſam oportuit. RUPERT. Vid. Henſius ad Vell. Paterc. lib II. cap. 2. BROUKH.

PUBLICAM MISERORUM CAUSSAM] *At nulla poteſt cuiquam male de Republica merendi juſta eſſe cauſa.* Cic. de Haruſp. Reſp. GRUT.

MISERORUM CAUSSAM SUSCEPI] Liv. lib. III. *Servos ad libertatem Ap. Herdonius ex Capitolio vocabat, ſe miſerrimi cujuſque ſuſcepiſſe cauſam, ut exules injuria pulſos in patriam reduceret, & ſervitutis grave jugum demeret.* Alioqui miſerorum defenſione & Cicero gloriatur lib. IV. in Verrem: *Eſt aliqua mea pars virilis quod ejus civitatis ſum, quam ille amplam, illuſtrem, claramque reddidit: praecipue quod in his artibus pro parte mea verſor, quarum ille princeps fuit, aequitate, induſtria, temperantia, defenſione miſerorum, odio improborum.* GRASW.

NON QUOD AES ALIENUM MEIS SUMPTUM NOMINIBUS] Pro *quod*, alii *quin* legunt, & negationem ſequente verſu ante verbum *poſſunt*, ſuſtulerunt. *quin* enim cum ſubjunctivo, pro *ut non* efferri ſolet, ut in hoc III. AEneidos:

Hic tibi ne qua morae fuerint diſpendia tanti,
Quin adeas vatem, precibuſque oracula poſcas.

Annotavit hoc Valla quoque. Caeterum illud *ſumptum*, non habent omnia exemplaria. Vetuſtus codex ita habet: *Non quia aes alienum meis nominibus ſumptum, ex poſſeſſionibus ſolvere non poſſim.* GLAR.

NON QUIN AES ALIENUM MEIS SUMTUM NOMINIBUS] Τὸ *ſumtum* non eſt in ullo Manuſcripto, quod ſciam. nec id ſententia magnopere expoſcit. nam *meis nominibus* ad verbum *ſolvere* pertinet. pro, quibus ipſe debeo, non ſatisfacere. RIV. Totus hic locus ita in vet. cod habetur: *Non quia aes alienum ſumtum meis nominibus, ex poſſeſſionibus ſolvere non poſſem.* CIACC. & URSIN. Magna eſt lectionum hujus loci diverſitas. quidam libri: *Non quia aes alienum meis nominibus ex poſſeſſionibus ſolvere poſſem.* Quidam: *non quin aes alienum meis nominibus ſolvere poſſem.* Quidam etiam: *non quia aes alienum meis ſumtum nominibus.* Ego hanc codicum veterum ſcripturam reſpuo, noſtramque quam hoc loco, repoſuimus, multo elegantiorem ac veriorem puto. C. POPMA. *Non quin aes alienum*

[a] *cum & alienis nominibus liberalitas* [b] *Orestillae, suis, filiaeque copiis* [c] *persolveret; sed, quod* [d] *non dignos homines honore* [e] *honestatos videbam, me-*

VARIANTES LECTIONES.

a *cum & sumtum* A. *cum alienis &c.* B. *cum ex a. n.* M. *cum ex alienis* deleto *nominibus* N. b *Aureliae Orestillae* H. M. Carrio. c *debitum persolveret* G. *persolvere posset* M. d *indignos* E.

NOTAE VARIORUM.

num meis nominibus ex possessionibus &c. ita editio Aldi Romani; neque aliter Pal. quintus, nam tert. & duodecimus *non quin aes alienum meis nominibus sumptum ex possessionibus.* at reliqui MSS. aetate priores accedunt editionibus primis, habentque; *non quia aes alienum meis nominibus; ex possessionibus;* posteriores vero; *non quia aes alienum meis sumptum nominibus, ex poss.* Commelinianus meus heic foliolo destituitur. GRUTER. *Non quia* L 2. & Martin. *Non quia non aes.* Magdal. *meis nom. sumtum,* Arond. *meis sumtum n.* L 1. *Aureliae* abest L 2. λ. Ar. Pemb. Bod. *alienum mutuatum* B. P. WASSE. Occurrit infamiae, qua laborabat. Dicent nonnulli, oppressum aere alieno consilium cepisse evertendae Reipublicae; at non ea mihi inopia est, cui tantum in bonis, ut propria nomina iis exsolvam; tantum etiam in conjugis Aureliae Orestillae, & filiae ejus, ut nomina aliena, pro quibus fidejusserat. RUPERT.

MEIS NOMINIBUS] Sciendum *nomina*, proprie dicta, de hujuscemodi debitis dici, quae sine usuris contraherentur. Ideo & pararii proxenetaeque interpositi, qui pecuniam mutuam quaerentibus, quam sine usura acciperent, creditores conciliarent, qui sic dare vellent. Tabulae igitur illae, per quas nomina fiebant, & in quae referebant nomina debitorum creditores, quibus sine usura crediderant, diversae a Kalendario. Nam Kalendarium liber quoque rationum sive tabulae, in quibus perscribi solita nomina debitorum, sed sub usura pecuniam debentium: quia enim Kalendis pecuniam foenore occupare consueverant foeneratores, & usurae pensiones erant menstruae, inde Kalendarium nomen. In Kalendarium autem regerebantur ipsa etiam instrumenta debitorum, qui non tantum de sorte reddenda, sed etiam de usuris solvendis caverant, vide L uxor. de Legat. 3 & L 1. ff. de Ann. Legat. Caeterum inde καταχρηστικῶς apud auctores probatos *nomen* pro quolibet debito etiam usurario positum legitur. SALMAS. Confer Asconium in VI. Verrin. §. 18. & X. 17. & Senecam de B. V. c. 24. Cic. pro Quint. I. 15. WASSE.

EX POSSESSIONIBUS] Ex possessionibus persolvere loquutio est, cui videtur contraria: *ex arcis persolvere.* Ita loquutus est Cic. ad Paetum: *Nos jam ex arcis tantum habemus, ut Verrium tuum & Camillum (qua munditia homines? qua elegantia?) vocare saepius audeamus.* Quem locum ita restituit Josephus Scaliger, quod fortassis latuit summum juris interpretem, qui in Observat. suis praescribit, legendum esse, *ex areis*, & longe abit ab hac sententia. Juvenalis:

> *Quantum quisque sua nummorum possidet arca,*
> *Tantum habet & fidei.*

Similis error est apud Festum: *Arculus*, inquit, *putabatur Deus qui tutelam gereret arearum.* Cum legendum sit, *arcarum.* COLER.

CUM ET ALIENIS NOMINIBUS LIBERALITAS ORESTILLAE &c. Sic quidem editio prisca, & Pal. quart. oct. non, sed praeter auctoritatem membranarum vetustiorum. Naz. enim, *sed & alienis nominibus liberalitas Orestillae.* Pal. vero sec. & und. & duod. *& cum alienis nominibus.* tert. *& alienis*, sine illo *cum.* sextus refert *sed cum alienis.* quintus, & decimus, *cum etiam & alienis*, sept. *cum alienis*, sine &. At enim Polonicus ille perscripserat, *cum & alienis liberalitas Orestillae*, absque voce *nominibus.* mirae discrepantiae! unde adducor suspicari; *non quin aes meis nominibus, ex possessionibus solvere possem; alienis, liberalitas Orestillae, suis filiaeque copiis;* exterminata voce *persolveret:* repetitoque ἀπὸ τοῦ κοινοῦ, *solvere posset*, ut velit; tantum sibi superesse in bonis, ut propria nomina iis exsolvat; tantum in Orestillae & filiae ejus; ut nomina aliena, pro quibus fidejusserat. GRUT.

SED QUOD NON DIGNOS HOMINES HONORE HONESTOS VID.] Alii, ut Gothi codex *honore honestatos* legunt, quod item placet. GLAR. Ita fere in recentioribus, & in Merseburgensi, quibus cum facit Felicius Durantinus. sed Fabricii codex habet, consentientibus Manuscriptis duobus, *honore honestos*, pro *decoratos & amplificatos*, nec est in impressis quibusdam secus. verum hoc lectoris judicio, ut & alia fere, permittimus. RIV. Sen. Epist. CIV. *Honores judicas bonum? male te ha-*

meque falſa ſuſpicione alienatum eſſe ſentiebam: hoc nomine ſatis honeſtas

NOTAE VARIORUM.

habebit ille conſul factus: ringeris, quoties aliquem in faſtis ſaepius legeris. Tantus erit ambitionis furor, ut nemo tibi poſt te videatur, ſi aliquis ante te fuerit. At non digni ſunt, qui honore honeſtantur. Nihilominus injuſta querela eſt, etſi vel tu dignus eſſes. *Etenim honorum gradus ſummis & infimis ſunt pares: gloria diſpares. Quis noſtrum ſe dicit M. Curio, quis C. Fabricio, quis C. Duellio parem? quis Attilio Calatino? quis Cn. & P. Scipionibus? quis Africano, Marcello, Maximo? eoſdem ſumus honores, quos illi, aſſecuti. Eſt enim in virtute multus adſcenſus, ut is gloria maxime excellat, qui virtute plurimum praeſtat: honorum populi finis eſt Conſulatui: quem Magiſtratum jam octingenti fere conſecuti ſunt. Horum ſi diligenter quaeras, vix decimam partem reperias gloria dignam.* Libera vox, ac fortaſſe vera. Sic in eadem Oratione iterum: *Nunc tantum diſputo de jure populi, qui & poteſt, & ſolet nonnunquam dignos praeterire.* Item: *Male judicavit populus: at judicavit. Non debuit: at potuit, Non fero: at multi clariſſimi & ſapientiſſimi viri tulerunt. Eſt enim conditio liberorum populorum, praecipueque hujus principis populi & omnium gentium domini ac victoris, poſſe ſuffragiis vel dare, vel detrahere, quod velit cuique: noſtrum autem eſt, qui in hac tempeſtate populi jactemur a fluctibus, ferre modice populi voluntates, allicere alienas, retinere partas, placare turbatas.* Quibus fere calculum adjicit Thucydid. lib. VI. ἅμα δὲ καὶ τῆς πόλεως δημοκρατουμένης τὰ πολλὰ ἀνάγκη ἦν τοῖς παροῦσιν ἕπεσθαι. *Simul ſtatu populari vigente plerumque neceſſe fuit nobis rebus praeſentibus obſequi.* GRASW.

HONORE HONESTATOS VIDEBAM] Quid ſi pro *honeſtatos*, legamus, *honoros*? nam vett. codd. variant in hujus verbi ſcriptura, cum partim habeant, *honeſtos*, partim, ut hic *honeſtatos*: & Tacitus, Salluſtii imitator, voce *honorus* uſus ſit. Unde Plinius uſurpavit *inhonorus*, cum ait: *Inhonorus eſt, neque in templo ullo Hercules.* CIACC. & URSIN. Mihi vetus lectio antiſtet, *honore honeſtos.* Plautinum eſt, *honore honeſtiorem facere.* COLER. Eſt in cunctis fere quae ipſe viderim exemplaribus: *Honore honeſtatos.* Nos, *honore honeſtos*, ſcripſimus: idque antiquo more dictum Plaut. in Captivis: *Qui me honore honeſtiorem ſemper fecit & facit.* Confirmat & hanc lectionem Felicius Durantinus. Quamvis non negem *honore honeſtatos*, eleganter ac Latine dici. Cicero in oratione pro Domo ſua: *Tamen ne, inquit, eum tua voce violabis, quem poſt nefarium ſcelus conſulum ſuperiorum tot vides judiciis Senatus P. R. totius Italiae honeſtatum.* A. POPMA. MSS. omnes editique, *honore honeſtatos.* itaque id forſan revocandum; quamvis ſtet pro alio, Rivii Mersburgenſis notae minime protritae. GRUT. *Honeſtos* primitus in Pembr. at *honeſtatos* Reg. & Gallici Codex teſte Glareano. Sic noſtri omnes. Plautus Captiv. II. I. WASSE.

MEQUE FALSA SUSPICIONE ALIENATUM ESSE SENTIEBAM] Duae voces, *eſſe ſentiebam*, non omnino heic requiruntur. ſed nec acquieſcit animus illi *alienatum.* GRUT. Oppido obſcurus hic eſt ſenſus, Commentatoribus autem facilis. Ciceronem hercle vehemeter notat Catilina de falſa criminatione ad Populum, per quam videri vult repulſam paſſus, non *conſcientia de culpa*, ut paulo ante ipſe loquitur. Ergo innocenti ſibi id ab inimico factum, Catulo conqueritur, ea ſpe, ſi quando populus reſciſcet ea innocenti facta, reſtituturus ſit eum in integrum. Hoc igitur nomine honeſtas ſpes ſecutus ſum, inquit, reliquae dignitatis conſervandae. GLAR.

ALIENATUM] Qui culpant hoc verbum, pro alienatione animi & affectus perperam accipiunt, quo quidem ſenſu haud dicimus, *aliquem ob crimen ab amicis alienatum eſſe*, ſed, *ob tale ejus crimen illos ab ſe alienatos.* Verum illi fruſtra ſunt; *alienatum* eſt, ſejunctum, dimotum, ut hic ſit ſenſus: *meque ob fictum crimen, amotum a Reipublicae gubernaculis.* Expreſſit enim Noſter Thucydidis ἀδικουμένη ἀλλοτριοῦται, I. §. 34. Quam vocis notionem attingunt Gloſſae: *alieno* ἐκποιῶ, ἀλλοτριόω, ſed & alibi Thucyd. ἀλλοτριοῦντες σωμάτων τὴν πόλιν, pro ἀποστεροῦντες. apud quem Scholiaſta ἀλλοτριοῦσι, στεροῦσιν reddit. Accedit Xenophon Paed. VI. Ταῦτα ἤδη τοῖς μὲν πολεμίοις ἀλλοτριώσει τὴν χώραν. Recte itaque vocem *abjugat* per *ſeparat*, *alienat* interpretatur Nonius. Sed exempla videamus. Plautus Merc. lib. III. 4. *Mulier* alienata eſt *abs te. Infra: jam addita atque adducta erat, cum ad portum venio.* ibidem: alienatus *mihi eſt uſus aedium.* Curcul. I. 3. *Nec prohibebit, niſi mors meum animum abs te abalienaverit.* Terent. Heautont. V. 2. *Ita nos alienavit, tibi jam apud ſororem eſſe intelligo.* Cicero Lentulo

stas pro meo casu spes reliquae dignitatis conservandae sum secutus. [a] *Plura cum scribere vellem,* [b] *nunciatum est* [c] *vim mihi parari. Nunc Orestillam* [d] *tibi commendo, tuaeque fidei trado.* [e] *Eam ab injuria defendas, per liberos tuos rogatus.* [f] *haveto.*

XXXVII. Sed

VARIANTES LECTIONES.

a *Plurima* A. F. b *nunciatum est mihi v. p.* E. c *m. vim. p.* A. B. D. H. I. M. N. d *tibi* abest a C. D. E. H. I. L. M. N. e *ut eam* B. F. *eam ut* G. N. *ut ab injuriis* M. f *aveto* M.

NOTAE VARIORUM.

I. 8. A senatu *hominem clarissimum* abalienaverunt. *Alienationem* pro exilio posuit Julius Obsequens Prodig. LXVII. *In aede Castoris, nominum literae quaedam Antonii & Dolabellae Coss. excussae sunt, quibus utrisque* alienatio a patria *significata.* Pro *ablegato,* Tertullianus ad Nat. II. 12. *Nato mox &* abalienato Jove, *saxum infantis ementiti deglutivit.* D. Ambrosius Ep. IV. *disciplinae tenacem* alienat *a se ac defugit.* Apulejus de Deo Soc. pag. 763. *Non usque adeo* sejunctos & alienatos *a nobis Deos praedico, ut ne vota quidem nostra ad illos arbitrer pervenire.* &, Metam. VIII. *Lancea mali Thrasylli* me tibi fecit alienum. Augustinus de Civ. Dei XXI. 24. *illosque ab illo igne faciat* alienos. Quo sensu invenies vocem *solus* apud Mamert. de anima pag. 736. *Defunctorum animus liber est, &* solus *a corpore.* Haec quum ita sint, importune admodum sollicitant Justinum Schefferus aliique, qui lib. XVIII. 3. *alienare* sensu Sallustiano usurpat. *Itaque cum velut occisos* alienasset. Et XIII. 6. *Perdicca* alienatis *rebus;* ubi obtrudunt, *reliquis.* at contra MSS. & nominatim liber qui in B. Pub. Cantab. exstat, quem contulimus. Plinius Nat. Hist. XXIII. 4. *Spodium* alienata *explet.* hoc est, ulcerum labia male coeuntia jungit, & carne recidiva coaequat. Idem apud eundem, Harduino interprete, valet *discrepat*, quod nullus capio. Verba sunt XX. 75. *Sacopenium, quod apud nos gignitur, in totum transmarino* alienatur. antiquatur nempe, transmarino in ejus locum suffecto. Alia denique significatio vocis apud Senecam Benef. VI. 10. Sed huic de qua agitur affinis, v. g. rei suae, jurisque in ea sui, in alium translatio. Nam *al.* designatur omnis actus apud JSS. per quem dominium transfertur, quemadmodum apud Graecos per ἀλλοτρίωσις, Aristotele teste Rhet. I. Λέγω δὲ ἀλλοτρίωσιν, δόσιν καὶ πρᾶσιν. Sed exemplis tandem modus esto. WASSE.

HOC NOMINE SATIS HONESTAS PRO MEO CASU SPES RELIQUAE DIGNITATIS CONSERVANDAE SUM SECUTUS] Ita ingenium est hominum, omissa spe longinqua & sera, praesentem potioremque sequi. In qua re nimium fere spei indulgent. Innuit tamen Catilina, ut apud Curtium lib. V. Nabarzanes, *se in praecipiti & lubrico stantem consilium a praesenti necessitate reperisse:* & ut idem mox adjicit, *ea magis esse secutum, quae coegisset necessitas, quam quae optasset.* Similiter Antoninus perfuga apud Ammianum lib. XVIII. *Ignosce mihi, amplissime Comes, necessitate, non voluntate ad haec, quae novi scelesta, prolapso. Egere me praecipitem flagitatores, ut nosti, quorum avaritiae ne tua quidem illa excelsa fortuna propugnans miseriis meis potuit refragari.* GRASW.

PRO MEO CASU] *Pro meo captu,* Pricaeus in Apuleji Apologiam pag. 15. lin. 34. BROUKH.

CUM SCRIBERE] *Conscribere* B. Publ. Markii λ. WASSE.

VIM MIHI PARARI] Ita positae sunt voces in omnibus MSS. nostris, eisque quos contulit Bongarsius. GRUT.

ORESTILLAM TIBI COMMENDO] Ut Catilina uxorem, sic apud Tacitum lib. III. Annal. Piso commendat liberos: *Vosque oro, liberis meis consulatis. Ex quibus Cn. Piso qualicunque fortunae meae non est adjunctus, cum omne hoc tempus in urbe egerit. M. Piso repetere Syriam dehortatus est. Eo impensius precor, ne meae pravitatis poenas innoxius luat.* At mirum est, scelestum hominem reliquisse hunc uxoris scelere quaesitae amorem, qui generosis etiam & magna cogitantibus interim frenum. Ut apud Tacit. Annal. XIV. *Sed placitum &* (consilia doceri de praesidio contra percussores a Nerone missos parando) *non movere, sive nullam spem providebat inermis atque exsul; seu taedio ambiguae spei; an amore conjugis & liberorum, quibus placabiliorem fore principem rebatur nulla sollicitudine turbatum.* GRASW.

HABETO] Ita diserte Bong. codices, ita Pal. Naz. additumque statim eadem manu, *vel aveto.* GRUTER. Omnes antiqui, & impressi codices, *Aueto* habent. Ego invitis libris omnibus, *Haveto* scrip-

XXXVII. Sed ipſe, [a] paucos dies commoratus apud C. Flaminium [b] Flammam in agro [c] Reatino, [d] dum vicinitatem ante ſolicitatam armis exornat, cum faſcibus atque aliis imperii inſignibus in caſtra ad Manlium [e] contendit. Haec ubi Romae comperta ſunt; Senatus *Catilinam, & Manlium hoſtes judicat; caeterae multitudini diem ſtatuit, antequam*

VARIANTES LECTIONES.

a *per paucos* A. B. G. H. N. *ipſe Catilina paucos dies moratus* M. b *Flammam* abeſt ab A. B. C. D. E. F. G. H. I. K. L. M. N Carr. &c d *dum civitatem ante ſolicitam* M. *dum in civitate juventutem ante ſolicitatam* N. e *tendit* I.

NOTAE VARIORUM.

ſcripſi. atque ejus ſcripturae, cum multa & manifeſta vetera monumenta adferre poſſim, pauca quae ſunt eminentiſſima proponam, & primum illud Ciceronis, quod in Zacyntho extare dicitur: MARCE. TULLI. CICERO. ET. TU. TERTIA. ANTONIA. HAVE. &: JULIAE. S. P. F. THAIDI. HAVE. THAIS. DII. TIBI. BENE. FACIANT. Eſt & alia quaedam inſcriptio vetus, id liquido demonſtrans his verbis: QUINQUENNIO. POSTQUAM. UXOR. ABISTI. DEDICATA. PRIUS. AEDICULA. MONUMENTUM. HOC. TIBI. STATUI. TECUM. QUOTIDIANUS. UT. LOQUERER. NEC. SI. MIHI. NON. RESPONDES. NON. RESPONDEBIT. DESIDERIUM. TUI. PER. QUOD. IPSA. MECUM. SEMPER. ES. AUT OBMUTESCIT. MEMORIA. PER. QUAM. IPSE. TECUM. NUNC. LOQUOR. HAVE. IGITUR. MEA. HADRIANA. UBI. OSSA. MEA. TUIS. MISCUERO. UTERQUE. SIMUL. BENE. VALEBIMUS. VIVENS. TECUM VIXI. AN. XXIX. DIES. XIX. VICTURUS. POST. MORTUUS. AETERNITATEM. AETERNAM. C. POPMA. Etiam abeuntibus dicebatur *have*, quod probant veteres inſcriptiones lapidum. Eſtque haec Epiſtola ipſius Catilinae, ut Catuli, quae ſequitur, a Salluſtio de induſtria inſerta: reliquae orationes omnes ipſius ſunt Salluſtii. Tantum enim Epiſtolas alienas operibus ſuis inſeruit. Catuli Epiſtola reſponſoria etiam a Cicerone recitatur in III. Catil. ſed aliis verbis. Ego eadem verba Catuli eſſe puto, quae ſcripſerat apud Salluſtium. Cicero ita exacte non poſuit, quia memoriter recitabat. COLER.

SED IPSE PAUCOS DIES COMMORATUS] Vetus liber: *Sed ipſe prius paucos dies commoratus.* C. POPMA.

APUD CAJUM FLAMINIUM FLAMMAM IN AGRO, &c.] Auſus ſum facinus mali exempli, unius ſolius Nazariani codicis fide introducta, voce nova. ſed enim cum is ſit antiquitatis ultimae, & omnibus literis id tueatur; nec ſolum; ſed adpictum habeat margini, *alias Flaccum*; nefas putavi derogare aevo tam priſco: praeſertim, cum neceſſario requiratur heic nomen tertium, ſi diſtinctum voluerit hunc Flaminium a mille aliis. *Flamma* inter cognomina; ſatis notum ex inſcriptionibus, ex hiſtoriis. GRUT.

IN AGRO REATINO] In nonnullis legitur: *In agro Aretino.* quam ſcripturam & Vincentius Caſtiloneus ſe in ſuis aliquot antiquis codicibus repeRiſſe teſtatur. Nos interim vulgatam lectionem retinemus. C. POPMA.

DUM CIVITATEM ANTEA SOLICITATAM ARMIS EXORNAT] Codices in pergamenis deſcripti, *dum vicinitatem.* Illud, ab eo, quod Gymnicus habet, non reperitur in Manuſcriptis, ac ne in codice quidem Beroaldino. RUPERT.

ARMIS EXORNAT] *Claſſem maxima induſtria* exornat. Juſtin. V. 6. & Dictys VI. 7. WASSE.

SENATUS CATILINAM ET MANLIUM HOSTES JUDICAT; CAETERAE MULTITUDINI DIEM STATUIT, ANTE QUAM LICERET SINE FRAUDE AB ARMIS DISCEDERE] Sic Cicero Famil. Epiſt. lib. XII. Epiſt. 10. *Lepidus tuus affinis, meus familiaris, pridie Kal. Quinct. ſententiis omnibus hoſtis judicatus eſt, caeterique, qui una cum illo a Rep. defecerant; quibus tamen ad ſanitatem redeundi ante Kal. Sept. poteſtas facta eſt.* Sic & olim cum Campanis actum, referente Livio lib. XXV. *Conſulibus litterae a P. Cornelio praetore miſſae, ut priuſquam clauderent Capuam operibus, poteſtatem Campanis facerent, ut qui eorum vellent exirent ab Capua, ſuaque res ſecum auferrent. Liberos fore, ſuaque omnia habituros, qui ante Idus Martias exiſſent, poſt eam diem quique exiſſent, quique ibi manſiſſent, hoſtium futuros numero.* Iterum lib. eodem: *Acceſſit edictum Proconſulis, ex S. C. propoſitum vulgatumque apud hoſtes: ut qui civis Campanus ante certam*

quam [a] *liceret sine fraude ab armis discedere, praeter rerum capitalium* [b] *condemnatis.* Praeterea, [c] decernit, *uti Consules delectum habeant; Antonius cum exercitu Catilinam persequi* [d] *maturet; Cicero urbi praesidio* [e] *sit.* Ea tempestate mihi imperium populi Romani multo maxu-

VARIANTES LECTIONES.

a *sine fraude liceat* B. *s. f. liceret* H. K. M. N. b *condemnatos* H. c *decrevit* H. d *maturaret* E. H. e *foret* H.

NOTAE VARIORUM.

tam diem transisset, sine fraude esset. Digna profecto res humanitate Senatus Romani, si forte meliorem potuissent mentem recipere. Etenim, ut Polybius, τὸ νικῆσαι τοὺς πολεμίους καλοκαγαθίᾳ καὶ τοῖς δικαίοις οὐκ ἐλάττω, μείζω δὲ παρέχεται χρείαν τῶν ἐν τοῖς ὅπλοις κατορθωμάτων· οἷς μὲν γὰρ δι᾽ ἀνάγκην, οἷς δὲ κατὰ προαίρεσιν εἴκουσιν οἱ ληφθέντες· καὶ τὰ μὲν μετὰ μεγάλων ἐλαττωμάτων ποιεῖται τὴν διόρθωσιν· τὰ δὲ χωρὶς βλάβης πρὸς τὸ βέλτιον μετατίθησι τοὺς ἁμαρτάνοντας, τὸ δὲ μέγιστον ἐν οἷς μὲν τὸ πλεῖστόν ἐστι τῆς πράξεως τῶν ὑποταττομένων· ἐν οἷς δ᾽ αὐτοτελὴς ἡ νίκη γίγνεται τῶν ἡγουμένων. *Enim vero factis honestis atque justitia hostes vincere minor res non est, immo vero etiam conducibilior, armis parta victoria. Hic enim necessitate compulsi, illic sponte cedunt victi: Et haec quidem victoria magnis cum damnis ad officium male sanos revocat: illa vero sine detrimento delinquentes in viam rectam sistit: maximum autem illud, quod ubi armis res geritur, pars potissima victoriae opus est militis: quum illud alterum decus eorum sit totum in solidum, qui gerendis negotiis praesunt.* Exempla autem hujus generis etiam memorat Thucyd. lib. I. Προσκαθεζόμενοι δὲ τῇ πόλει προεῖπον, Ἐπιδαμνίων τε τὸν βουλόμενον καὶ τοὺς ξένους ἀπαθεῖς ἀπιέναι. εἰ δὲ μή, ὡς πολεμίοις χρήσεσθαι. *Obsidentes autem urbem pronunciant, licere Epidamnensibus, qui vellent, hospitibusque impune abire: qui nollent, pro hostibus habitum iri.* Et lib. V. λέγοντες ἀεὶ ὡς μετ᾽ Ἀθηναίων τούτους, ἢν μὴ θέλωσι, κοινῇ ἀναγκάσωσι χρόνους τε προὔθεντο ἄνευ ξυγγραφῆς, ἐν οἷς χρὴ τοὺς μὴ ἐσιόντας, ἀμφοτέροις πολεμίους εἶναι. *Assidue dicentes, se illos, si foedera recipere nollent, una cum Atheniensibus coacturos, praestituta die, citra tamen syngrapham, intra quam diem qui foedera rata non haberent, utrisque essent pro hostibus.* Grasw. *Sufficit*, ait Livius lib. XXVIII. cap. 29. *si nefariae seditionis autores sanguine luant, quod admiserunt: cum*, ut scribit idem Livius ejusdem lib. cap. 27. *causa atque origo omnis furoris penes auctores sit, reliqui contagione insaniant.* Rupert.

Sine fraude liceret. Serv. ad XI. AEn. 708. Broukh.

Praeter rerum capitalium condemnatis] Emendatum quidem calamo recenti in Naz. *condemnatos*, sed alterum item conspicias in reliquis membranis omnibus, excepto Pal. quarto. Grutter. Sic diserte Priscian. sed non advertit *praeter*, pro *praeterquam* usurpari, & *condemnatis*, dandi casum esse, referrique ad illud *diem statuit*, A. Popma de usu antiq. loc. I. 7. caeterum iste mos alibi observatur. v. g. Cic. Fam. XII. 10. Liv. 25. Thucyd. V. χρόνους τε προὔθεντο ἄνευ ξυγγραφῆς, ἐν οἷς χρὴ τοὺς μὴ ἐσιόντας, ἀμφοτέροις πολεμίους εἶναι. Spartian. in Didio. *militibus etiam qui Severum secuti fuerant* dies praestitutus, *ultra quem si cum Severo fuissent*, hostium numero haberentur. cap. 5. Cledonius 1933. *condemnatis.* Servius pag. 1678. *diem statuit a. l. &c. discedere.* Wasse.

Ea tempestate mihi imperium populi Romani &c.] Haec est vulgata lectio, multorum MSS. cod. fide comprobata. Non dissimulabo tamen pervetusti cujusdam libri scripturam: *Ea tempestate imperium P. R multo maxime miserabile mihi visum est, cui cum ab occasu ad ortum solis omnia armis domita parerent, &c.* C. Popma. Dionys. Halicarn. I. 3. Ἡ δὲ Ῥωμαίων πόλις ἁπάσης μὲν ἄρχει γῆς, ὅση μὴ ἀνέμβατός ἐστιν, ἀλλ᾽ ὑπ᾽ ἀνθρώπων κατοικεῖται· πάσης δὲ κρατεῖ θαλάσσης, οὐ μόνον τῆς ἐντὸς Ἡρακλείων στηλῶν, ἀλλὰ καὶ τῆς Ὠκεανίτιδος, ὅση πλεῖσθαι μὴ ἀδύνατός ἐστι, πρώτη καὶ μόνη τῶν ἐκ τοῦ παντὸς αἰῶνος μνημονευομένων, ἀνατολὰς καὶ δύσεις ὅρους ποιησαμένη τῆς δυναστείας. Wasse. Cicero pro P. Sulla cap. XXVII. Broukh.

Multo maxume miserabile] MS. Codex Prisciani ad pag. 1290. *mirabile.* *De patria quoque Homeri* multo maxime *dissensum est.* Gellius III. cap. 11. *Multo* cum superlativo elegantissime. *Quae tibi mulier videtur* multo sapientissuma. Plautus Stich. I. II. 66. & Amphitr. II. 2. 150.
Aut pol haec praestigiatrix mulier multo maxuma *est.*
Et

maxume miserabile visum est: cui cum ad occasum ab ortu Solis omnia domita [a] armis parerent; domi otium, atque divitiae, quae prima

VARIANTES LECTIONES.

a *armis* abest B.

NOTAE VARIORUM.

Et alibi. Plin. N. H. XVII. 1. Multo *vero* pulcherrima *consensu omnium aetate ea in colle Viminali C. Aquilii (domus,)* & XXVIII. 5. *quippe* multo utilissima *est temperantia in cibis.* Vocem *multo* abesse subodoror Hegesippo in Praefat. *Cum sit* maxime omnium miserabile *claudi obsidione.* Sed Codd. non juvant. WASSE.

MAXUME MISERABILE VISUM EST] Ex ipso Sapientiae sacrario sententiam profert hic noster, *posse aliquid simul & magnum & miserum esse.* Non minus egregie, quamvis brevius, Tacit. II. Hist. XCV. §. 5. *Magna & misera civitas.* Quin imo plerumque magnitudini immodicae, comitem adjunctam esse miseriam, malorumque molem, jam alibi diduximus: quibus adjungere potes, quae de miseriis magnarum civitatum, provinciarum, regnorum, atque imperiorum apud Lipsi. II. de Constantia 26. sapienter disserit Langius, ibi: *Sisto te, in alto illo, si vis, Olympo. Despice mihi omnes urbes, provincias, regna; & censе, totidem consepta te videre cladium humanarum. Amphitheatra haec quaedam sunt & velut arenae, in quibus cruenti illi fortunae ludi.* RUPERT.

CUI CUM AD OCCASUM AB ORTU SOLIS OMNIA DOMITA ARMIS PARERENT] Florus lib. IV. cap. 1. *Jam poene toto orbe pacato majus erat imperium Romanum, quam ut ullis externis viribus extingui posset. Itaque invidens fortuna principi gentium populo, ipsum illum in exitium suum armavit.* Passim legitur, Imperium populi Romani orbis terrarum terminis definitum: imo vero non terrae, sed coeli regionibus terminatum: in orationibus Ciceronis. GRASW. Ita de imperio Romano loqui solent veteres. Latinus Pacatus de ipso Imperatore: *Qui a gentibus adoratur, cui toto orbe terrarum privata vel publica vota redduntur.* Sic Lucanus lib. VII.

Haud multum terrae spatium restabat Eoae,
Ut tibi nox, tibi tota dies, tibi curreret aether,
Omniaque errantes stellae Romana viderent.

Magis splendide Statius:

——— ——— *stabit dum terra polusque,*
Dum Romana dies.

Quasi nihil Sol illuceret, nisi Romanae subditum potestati. Tertullianus, de Pallio, *Orbem terrarum rus Romani imperii vocat.* Polyb. in Exc. Peires. pag. 153. Καταλυθείσης τῆς ἐν Μακεδονίᾳ βασιλείας, δοκεῖν ἀδήριτον αὐτοῖς ὑπάρχειν τὴν περὶ τῶν ὅλων ἐξουσίαν, hoc est, *Everso Macedonum regno imperium orbis terrarum penes populum Romanum sine controversia stare videbatur.* Oritur hic nobilis quaestio, quur DEUS imperium Romanum in tantum evexerit? Agitata jam dudum inter Ecclesiae doctores; e quibus Leo M. Sermone I. in natalem Petri & Pauli: *Ut autem hujus inenarrabilis gratiae per totum mundum diffunderetur effectus, Romanum regnum divina providentia praeparavit: cujus, ad eos limites, incrementa perducta sunt, quibus cunctarum undique gentium vicina & contigua esset universitas. Disposito namque divinitus operi maxime congruebat, ut multa regna uno confoederarentur imperio: ut cito pervios haberet populos praedicatio generalis, quos unius teneret regimen civitatis.* Eadem prorsus gravitate Eucherius Lugdunensis Episcopus ad Valerianum: *Putasne ob aliud nationes & regna in ditionem ac jus cessisse Romanum, & ob aliud magnam partem generis humani in unum transisse populum, nisi ut facilius tanquam medicamentum per corpus unum, ita per unam gentem fides infusa penetraret, & ut capiti ingesta velociter se per membra diffunderet?* Et postea: *Magnum ex hoc divinae pietatis argumentum est; quod sub Caesare Octavio, quum ubique Romana possessio verticem tenuit, tunc se DEUS terris dedit. Ita ut quicquid vel sub illa dominatione Regum vetusta, vel sub illa deinde gemina administratione Consulum Romano accessit imperio, omnia CHRISTI adventui praeparata, & diffundendae fidei praevisa, possit, si quis est idoneus assertor, ostendere.* Adde Prosperum Aquitanicum lib. II. de Vocat. gent. cap. 16. Prudentium lib. II. contra Symmachum. RUPERT.

QUAE PRIMA MORTALIS PUTANT] De priore hujus sententiae membro Terent. Andr. I. sc. 1. *Ita esse omnium ingenium ab labore proclive ad libidinem.* Adde Sen. de Brev. vitae cap. 5. De posteriore Euripides:

Sine

ma mortalis putant, adfluerent; fuere tamen cives, qui ſeque, remque publicam obſtinatis animis perditum irent. Namque, duobus [a] Senati decretis, ex tanta multitudine, neque praemio [b] inductus conjurationem patefecerat, neque ex caſtris Catilinae quiſquam [c] omnium [d] deceſſerat. Tanta vis morbi, atque uti tabes pleroſque civium animos invaſerat.

XXXVIII. Ne-

VARIANTES LECTIONES.

a *Senatus* A. B. C. D. E. F. G. H. I. K. M. N. b *quiſquam inductus* A. c *omnium* delet E. *hominum* H. d *diſceſſerat* M. N.

NOTAE VARIORUM.

Sine me vocari peſſimum, ut dives vocer
An dives? omnes quaerimus: nemo, an bonus?
Non quare, & unde: quid habeas, tantum rogant.
RUPERT.

FUERE TAMEN CIVES, QUI SEQUE, REMQUE PUBLICAM, OBSTINATIS ANIMIS PERDITUM IRENT] Cicer. II. Catilin. *Nulla eſt enim natio, quam pertimeſcamus, nullus Rex, qui bellum populo Romano inferre poſſit, omnia ſunt externa unius virtute terra marique pacata. Domeſticum bellum manet; intus inſidiae ſunt; intus incluſum periculum eſt; intus eſt hoſtis.* GRASW. Hos ego, mi Salluſti, nunquam cives, ſed ne terrae filios, licet maculoſo nomine, compellabo; ſed proprio magiſque appoſito, *abortus quoſdam deficientis rerum naturae, peſteſque orbis perituri.* RUPERT.

NAMQUE EX DUOBUS SENATUS DECRETIS] In MSS. atque aliis vetuſtis eſt illa praepoſitio *ex* omiſſa, id quod rectius eſſe puto. Sed & *ſenati* habet volumen ipſum Fabricianum, qui eſt genitivus antiquus. Eſt inſcriptio quaedam in agro Veronenſi, qua in inſcriptione genitivus hic reperitur: SEX. ATTILIUS M. F. SARANUS PROCOS. EX SENATI CONSULTO INTER ATTESTINOS ET VEICETINOS FINIS TERMINOSQUE STATUI JUSSIT. Pro, *ex ſenatuſconſulto.* Siſenna item apud Nonium, *ex ſenati conſulto* dixit, hiſtoriarum III. RIV. Ita Senati conſultum apud Ciceronem eſt II. ad Famil. epiſt. 7. & Orat. de Haruſp. reſp. cap. 5. BROUKH.

NEQUE CASTRIS CATILINAE QUISQUAM OMNIUM EXCESSERAT] Omnes impreſſi codices: *Neque ex caſtris Catilinae quiſquam omnium diſceſſerat*, Nos unius codicis fidem & auctoritatem ſecuti, *neque caſtris Catilinae quiſquam omnium exceſſerat*, ſcripſimus. Sic & Caeſar lib. IV. de bello Gal. *Nam cum omnibus ſuis domo exceſſerant, Rhenumque tranſierant.* C. POPMA.

EX CASTRIS &c.] Ita etiam autographi, & vett. edd. nihilo pejus eo, quod nobis ex unico libro oggerebat Popma, *caſtris exceſſerat.* GRUT. Arond. om. praepoſ. WASSE.

EX CASTRIS CATILINAE QUISQUAM OMNIUM DISCESSERAT] Seu deſperatione ſeu pertinacia animi eos retinente. Sic Livius de Campanis lib. XXVI. *Nec ulla facta eſt tranſitio, metu magis eos quam fide continente, quia majora in defectione deliquerant, quam quibus ignoſci poſſet.* Alioqui *transfugas*, ait idem lib. XXXI. *levitas ingeniorum ad cognoſcendas hoſtium res in omnibus bellis praebet.* GRASW.

QUISQUAM HOMINUM DISCESSERAT] In manuſcriptis eſt, *quiſquam omnium.* RIV.

TANTA VIS MORBI ATQUE UTI TABES PLEROSQUE CIVIUM ANIMOS INVASERAT] Recte colligit. Nam, ut Tacit. I. Annal. *Praecipuum indicium magni atque implacabilis motus, quod neque disjecti, nil paucorum inſtinctu, ſed pariter ardeſcerent, pariter ſilerent: tanta aequalitate & conſtantia, ut regi crederes.* Cicero pro Domo ſua: *Erant eo tempore multa etiam alia metuenda, ad ſervos medius fidius res perveniſſet: tantum homines impios ex vetere illa conjuratione inuſtum nefariis mentibus bonorum odium retinebat.* GRASW.

ATQUE UTI TABES] Saepe hoc modo loqutum Salluſtium etiam Feſtus adteſtatur. Ita IV. Hiſtor. *Qui quidem mos ut tabes in urbem coierit.* COLER. Sic fere in vetuſtis. Τὸ *atque* non eſt in eo quod Gymnicus excudit. RIV. Pal octav. & nonus, non habent illud *atque*, quod tamen conſtanter in codd. primae notae, ſi non ſignificat idem quod apud Virgilium illo verſu I. Georg.

Atque illum in praeceps prono rapit alveus amni;
Videtur turbandae potius ſententiae, quam conſtituendae. Forſan tres illae voces *at uti tabes*, ſunt

XXXVIII. Neque ſolum illis aliena mens erat, qui conſcii conjurationis [a] fuerant; ſed omnino cuncta [b] plebes, novarum rerum ſtudio, Catilinae incoepta probabat; id adeo more ſuo videbatur facere. Nam ſemper in civitate, quibus opes nullae ſunt, bonis invident, ma-

VARIANTES LECTIONES.

a *Catilinae fuerant* H. *erant* K. b *plebs* MSS. omnes, & ſic paſſim.

NOTAE VARIORUM.

ſunt a gloſſa, arceſſita huc aliunde, ut probaret *morbum*, hoc loco, quod alio *tabem* nominarat. Grut. Haec manaſſe a calamo ſcribarum, aeſtimat Gruterus, me non repugnante, quamvis ſciam, hoc modo locutum lib. IV. Hiſtor. & in Jugurthino: *Tanta vis avaritiae in animos eorum, veluti tabes, invaſerat.* Ad cujus loci ſimilitudinem hauddubie conformare voluerunt iſtum, inepte. Non enim hic ea puritate *tanta vis morbi atque uti tabes* ponitur, atque illic, *tanta vis avaritiae, veluti tabes.* Rupert. E noſtris L 1, 3. & Balliol. omittunt *atque.* caeteri autem & Feſtus in voce *Tabes* retinent. quemadmodum & altera illa quae Salluſtio abjudicat Gruterus. Sulpicius item Severus Hiſt. Sacr. I. 23. *Tanta hoc tempore eorum habendi cupido veluti tabes inceſſit.* Livius II. 23. *AEs alienum feciſſe, id cumulatum uſuris, primo ſe agro paterno avitoque exuiſſe, deinde fortunis aliis, poſtremo velut tabem perveniſſe ad corpus.* Tacitus Hiſt. I. 26. Infecit ea tabes *Legionum quoque & auxiliorum motas jam mentes.* III. 11. *legiones* veluti tabe *infectae.* Livius XXXIX. *Hujus mali* tabes *ex Etruria Romam*, velut contagione *morbi* penetravit. Petronius pag. 426.

Fenoris ingluvies, uſuſque exederat aeris:
Nulla eſt certa domus, nullum ſine pignore corpus;
Sed veluti tabes *tacitis concepta medullis*
Intra membra furens hiris latrantibus errat.
Arma placent miſeris detritaque commoda luxu
Vulneribus reparantur: inops audacia tuta eſt.

Huic formulae facem praetulit Polybius I. pag. 114. Διόπερ ἐς ταῦτα βλέπων, οὐκ ἄν τις εἰπεῖν ὀκνήσειεν, ὡς οὐ μόνον τὰ σώματα τῶν ἀνθρώπων, καί τινα τῶν ἐν αὐτοῖς γεννωμένων ἑλκῶν καὶ φυμάτων ἀποθηριοῦσθαι συμβαίνει, καὶ τελέως ἀνίατα γίγνεσθαι, πολὺ δὲ μάλιστα τὰς ψυχάς, &c. Ἐὰν μὲν θεραπείας ἀφῇ, καθ' ἣν ἐξ αὑτῶν φύσιν φθείρονται τὸ συνεχές, &c. Ταῖς τε ψυχαῖς παραπλησίως τοιαῦται πολλάκις ἐπιφύονται μελανίαι καὶ σηπεδόνες, &c. Alibi pro tabe uſus noſter eodem modo *rabies.* Sic Fr. I. 8. 14. rabiem *ad integros contactu procedere*, recte. Livius XLII. 5. *Erant autem non AEtoli modo in ſeditionibus, ſed Theſſali etiam:* ea contagione velut rabies, *in Perroebiam quoque id* pervaſerat *malum*: ibi Gronov. *& contag.* Wasse.

Plerosque civium animos] Pal. tert. antique *pleros* ſine copula. Grut. Noſtri omnes *pleroſque.* Wasse.

Neque solum illis aliena mens erat] Meus liber, *alia mens erat.* ut infra: *Longe mihi alia mens eſt, P. C.* & infra: *haud ſane alio modo belli eventum exſpectabant.* Ciacc. & Ursin. Succinctius fuiſſet: *Neque ſolum aliena mens conſciis conjurationis.* Grut.

Sed omnino cuncta plebs, novarum rerum studio, Catilinae incepta probabat] Legendum *cuncta plebes*, quomodo & poſtea ſtatim, *Sed urbana plebes*, nec eſt aliter in vetuſtis. Riv. Cic. pro Sextio: *Cum alii me ſuſpicione periculi ſui non defenderent, alii vetere odio bonorum incitarentur, alii rem ipſam publicam atque hunc bonorum ſtatum otiumque odiſſent.* Grasw.

Novarum rerum studio] Idem dicit in Jugurthino cap. 66. *Vulgus uti plerumque ſolet, ingenio mobili, ſeditioſum atque diſcordioſum eſt, cupidum novarum rerum.* Quo & reſpicit Livius lib. XXXV. cap. 34. ibi: *Optimus quiſque praeſenti ſtatu gaudet: multitudo, & quorum res non ex ſententia ipſorum ſunt, omnia novari volunt.* Adde Forſtn. ad Tacit. lib. II. pag. 123. Grotium II. de Jure B. ac P. IV. n. 8. pag. 125. Tac. lib. III. Ann. cap. 40. & lib. IV. Ann. cap. 25. Grut. N. in Floril. pag. 307. Rupert.

Nam semper in civitate] Haec quaſi ab oraculo dicta ſint, accipe. Salluſt. ſupra: *Invidia ex opulentia orta eſt.* Et Plautus vera fabulatur in Captiv.

Eſt miſerorum; ut malevolentes ſint, atque invideant bonis.

Ubi *bonos*, ut hoc loco Salluſtius, divites & opulentos adpellat. Congruit & illud Terentianum:

Omnes

malos extollunt; vetera odere, nova exoptant; odio suarum rerum mutari omnia student; turba, atque seditionibus sine cura aluntur: quoniam egestas facile habetur sine damno. Sed urbana [a] plebes ea vero

VARIANTES LECTIONES.

a *plebs* MSS. omnes, & sic passim.

NOTAE VARIORUM.

Omnes quibus res sunt minus secundae, magis sunt nescio quomodo
Suspiciosi; ad contumeliam omnia accipiunt magis,
Propter suam impotentiam se credunt neglegi.
Coler.

Quibus opes nullae sunt, bonis invident] *Bonis*, bene rem gerentibus intellige, *Namque ut solet amplissimae gloria objecta esse semper invidiae, legimus, in veteres quoque magnificos duces vitia criminaque, etiamsi inveniri non poterant, finxisse malignitatem, spectatissimis actibus eorum offensam.* Ammian. lib. XVII. Hinc ergo illae obmurmurationes, quas & Seneca indicat Controv. IX. *Non ignoro, quorum inopia per ocium in angulis divitiarum convictos strepit, accusatioque insequitur, neque quiescere sinit.* Et de Benef. lib. I. cap. 9. *Colunt detestanturque felicem, & si potuerint eadem facturi, odere facientem.* Tanta denique inter mortales invidia dominatur, ut fere de plerisque dici possit id quod Tacit. lib. I. Histor. de quibusdam Galliarum civitatibus, quae *non eodem honore habitae* (quo Germani exercitus) *quaedam etiam finibus ademptis pari dolore commoda aliena ac suas injurias metiebantur.* Grasw. An Plautum tum, quum haec scriberet, in animo habuit noster, in Captivis ita loquentem: *Est miserorum, malevolentes ut sint, atque invideant bonis?* Pigh. in Herc. Prodic. pag. 333. Rupert.

Vetera odere, nova exoptant] Tacitus lib. I. Histor. *Inde late terror, multis ad celebritatem nominis erectis, rerum novarum cupidine & odio praesentium.* Grasw.

Odio suarum rerum mutari omnia student] Tacit. lib. III. Histor. *Multi odio praesentium & cupidine mutationis, suis quoque periculis laetabantur, miseram pacem vel bello bene mutari.* Grasw. Tacit. H. III. 44. *Multi* odio praesentium & *cupidine mutationis, suis quoque periculis laetabantur, miseram pacem vel bello bene mutari.* Et H. II. 8. *multis ad celebritatem nominis erectis, rerum novarum cupidine* & odio *praesentium.* Infra: *egestas facile.* confer Senecam cap. 8. de Tranq. Terent. *Aliis aliunde est periculum quibus aliquid abradi potest, Mihi sciunt nihil esse.* Wasse.

Turba atque seditionibus sine cura aluntur] Tacit. lib. I. Histor. *cum optimus quisque remedium praesentis licentiae posceret: vulgus & plures seditionibus, & ambitioso imperio laeti, per turbas & raptus facilius ad civile bellum impellerentur.* Vanae tamen hujusmodi studiorum caussae indicantur a Livio libr. XLII. *Pars ita in Romanos effusi erant, ut autoritatem immodico favore corrumperent: pauci ex iis justitia imperii Romani capti; plures ita, si praecipuam operam navassent, potentes sese in civitatibus suis futuros rati. Pars altera regiae adulationis erat, quos aes alienum, & desperatio, rerum suarum eodem manente statu, praecipites ad novanda omnia agebat.* Sic, Floro teste lib. IV. cap. 6. *Diversa omnium voto incendia. Lepidum divitiarum cupido, quarum spes ex turbatione Reipublicae.* Alios inopia, qualis ille de quo Cicero Philipp. II. *Tu nec solvendo eras, nec te ullo modo, nisi eversa Republica, incolumem fore putabas.* Qualis & Caecina Tacito lib. I. Histor. qui compertus publicam pecuniam avertisse, eoque ut peculator flagitari jussus, *miscere cuncta, & privata vulnera Reipublicae malis operire statuit.* Alios vel perire juvat cum pluribus. Curtius lib. VI. *Maligna est calamitas, & fere noxius, cum suo supplicio crucietur, acquiescit alieno.* Seneca Medea.

——— *Sola est quies,*
Mecum ruina cuncta si video obruta.
Mecum omnia abeant. Trahere cum pereas libet.

Grasw. Demosthenes de Falsa Leg. 169. Ἐπλούτουν τινὲς ἐκ τοῦ πολέμου ἀπὸ τῶν ὑμετέρων εἰσφορῶν καὶ τῶν δημοσίων προσόδων, νῦν δὲ πέπαυνται. εἰρήνη γὰρ ἀργίαν οὐ τρέφει. Wasse.

Egestas facile habetur sine damno] Symmachus, nescio, qua epistola, *paupertatem a dispendio tutam* esse adfirmat. Huc pertinet Epigramma aliquod Palladae I. Antholog. Εἰς πτωχούς. Et facete Diphilus apud Stobaeum: Πένητος ἀνδρὸς οὐδὲν ἀτυχέστερον. Coler. Tacitus I. Histor. *Mul-*

vero praeceps [a] ierat, multis de caussis. Primum omnium, qui ubique probro, atque pertulantia maxume [b] praestabant; item [c] alii per dedecora, patrimoniis amissis; postremo [d] omnes, quos flagitium, aut faci-

VARIANTES LECTIONES.

a *erat* A. B. C. D. E. F. G. H. I. K. L. M. N. b *praestabat* L. c *alii qui* N. d *omnis* M. *omnes* delet H. *omnes pauperes* G.

NOTAE VARIORUM.

Multis afflicta fides in pace, ac turbatis rebus alacres, & per incerta tutissimi. Grasw. Sententiam mehercule scitam opido, argutamque ac brevem, cui consonans Apulejus lib. I. *Quid viatori de summa pauperie latrones auferre possunt? An ignoras inepte, nudum nec a decem palaestritis despoliari posse?* Nec minore elegantia, expressa sunt haec, a principe Philosophorum Romanorum, in Excerptis: *Nudum latro transmittit: etiam in obsessa via pauperi pax est.* Eandemque venustatem spirat istud Petronii:

—— —— *inops audacia tuta est.*

Denique Socrates apud Laërt. *Paupertas a dispendio tuta est, quia nihil amittit, qui nihil habet; & parum eget, qui parum cupit. Ab his* igitur *maximum Rebuspublicis imminet periculum; quemadmodum contra, res atque pecuniae, obsidis & pignoris loco, apud Rempublicam, & amoris in patriam,* ut Agell. lib. XVI. cap. 10. sentit. Adde Sall. infra II. de Ord. Rep. & Cat. 48. ubi *rem incredibilem visam* ait, *Crassum, hominem maxumis divitiis, conspirasse.* Rupert.

Facile habetur sine damno] Et hanc sententiam facilem omnes putant: mihi haud quaquam intellecta, nisi distinguamus post *habetur*, ac postea inferamus ἀσυνθέτως *sine damno*; qualia multa sunt, praecipue apud hunc auctorem. Glar. Misere caligat in mera luce acies Glareani, qui tam argutae clausulae intellectum, ignotum sibi, ac supra captum esse fatetur suum, nisi post *habetur*, distinctioni locus fiat, ac postea inferatur ἀσυνθέτως *sine damno.* Ridicule, & vere adeo Nodus (quod dicitur) in scirpo. Vide Dusam Praecidaneis Petronianis. Rupert.

Sed urbana plebes ea vero praeceps ierat multis de caussis] Similis locus extat apud Tacitum Histor. II. *Igitur arma in occasionem distulere, Vespasianus Mucianusque nuper, caeteri olim, mixtis consiliis. Optimus quisque amore Reipublicae: multos dulcedo praedarum stimulabat, alios ambiguae domi res. Ita boni malique causis diversis, studio pari, bellum omnes cupiebant.* Grasw.

Praeceps erat] Scribo: *praeceps ierat.* Idem Jugurtha: *praecipitem cadere. Si permanere,* inquit, *vellet in suis artibus, ultro illi & gloriam & regnum venturum, sin properantius pergeret, pecuniam & ipsum praecipitem casurum.* Palmer. Audio & ausculto Palmerium e mendantem, *praeceps ierat.* Ita alibi: *Luxuriae atque inopia praeceps abierat.* Coler.

Praeceps ierat] Ita ora editionis, aetatis mediae, neque abibant MSS. Bong. nisi quod, ii *ierit.* exoletae edd. *erat*, cui adsentiuntur manuscripti Pall. Grut. *Erat.* L 2. L 3. *praeceps erat de multis c.* Pemb. & B. Bubl. Wasse.

Plebes, ea vero] Plautus Pseud. Tibicinam istam *hujus quam gnatus deperit eam circumducam lepide.* Cicero ad Fabium Gallum: Lex sumtuaria, *quae videtur* λιτότητα *attulisse, ea mihi fraudi fuit.* Terent. Eunuch. *Scin' me in quibus sim gaudiis?* & alia geminatio & *quae* elegantissima in Prologo Eunuchi. *Habeo alia multa* quae *nunc condonabitur*, Quae *proferentur post.* Est & ejusdem verbi iteratio cum pronomine frequens apud Auctores; apud eundem Heautont. *Habet bonorum exemplum*, quo exemplo: diem *dicit* qua die, Caesar B. Gall. I. 6. & alibi saepissime. Dion Chrysost. Orat. VIII. Αἴσθησιν ὁπόσας αἰσθήσεις ἔχει. Wasse.

Primum omnium] Vox postrema abest ab L 3. male. saepe infra utitur. Saepe etiam Plautus. v. g. Amph. II. 1. 62. &, V. 1. 36. &, V. 2. 5. Asinar. III. 3. 60. Casin. I. 30. Wasse.

Petulantia maxume praestabant] Codd. meliores *praestabat*, neque spreverim. Grut.

Item alii, qui per dedecora patrimoniis amissis vagabantur] In manuscriptis neque relativum *qui*, neque verbum *vagabantur* reperi; utrumque, si quid est in me judicii, ab inepto litteratore perperam est adjectum. Riv. L 2. L 3. *item qui per.* & Arond. Reg. vero, *item alii qui per.* & sic Pemb. Balliol. Magd. Martin. Venetae. Wasse.

Postremo omnes] Abest postrema vox ab L. Reg.

facinus domo expulerat, ii Romam, ſicuti in ſentinam, confluxerant. De-

VARIANTES LECTIONES.

a *ſicut aqua in ſentinam* H. N. *ſicut aquae in ſ.* M.

NOTAE VARIORUM.

Reg. Balliol. eleganter. Supra dixerat *primum omnium.* Confer Herodianum II. 17. Wasse.

Ii Romam, sicuti in sentinam confluxerunt] Quanta multitudo, intelligere licet ex Livii Libr. XXXIX. ubi ſic legitur: *Legatis deinde ſociorum Latini nominis, qui toto undique ex Latio frequentes convenerant, ſenatus datus eſt: bis querentibus, magnam multitudinem civium ſuorum Romam commigraſſe, & ibi cenſos eſſe, Q. Terentio Culleoni negotium datum eſt, ut eos conquireret, & quem, C. Claudio, M. Livio Cenſoribus, poſtve eos Cenſores, ipſum, parentemve ejus, apud ſe cenſum eſſe probaſſent ſocii, ut redire eo cogerent, ubi cenſi eſſent. Hac conquiſitione XII. millia Latinorum domos redierunt, jam tum multitudine alienigenarum urbem onerante.* Idem repetitur lib. XLI. *Moverant Senatum & legationes ſociorum nominis Latini, quae & Cenſores & priores Conſules fatigaverant, tandem in Senatum introductae; Summa querelarum erat: cives ſuos Romae cenſos, pleroſque Romam commigraſſe: quod ſi permittatur, perpaucis luſtris futurum, ut deſerta oppida, deſerti agri, nullum militem dare poſſent.* Ubi tantus eſt omnis generis hominum concurſus, quid ſpondere ſibi poteſt civitas ſinceri amoris? Thucyd. lib. VI. Ὄχλοις τε γὰρ ξυμμίκτοις πολυανδροῦσιν αἱ πόλεις, καὶ ῥαδίας ἔχουσι τῶν πολιτειῶν τὰς μεταβολὰς καὶ ἐπιδοχάς, καὶ οὐδεὶς δι᾽ αὐτὸ ὡς περὶ οἰκείας πατρίδος, οὔτε τὰ περὶ τὸ σῶμα ὅπλοις ἐξήρτυται, οὔτε τὰ ἐν τῇ χώρᾳ νομίμοις κατασκευαῖς, ὅτι δὲ ἕκαστος ἢ ἐκ τοῦ λέγων πείθειν οἴεται, ἢ στασιάζων ἀπὸ τοῦ κοινοῦ λαβὼν ἄλλην γῆν μὴ κατορθώσας οἰκήσειν, ταῦτα ἑτοιμάζεται. *Namque urbes illic ſunt promiſcuis hominibus frequentes, facileque Rerumpublicarum mutationes admittunt: neque quiſquam illic tanquam pro Patria, aut pro iis quae ad corpus pertinent, arma ſumit, neque conſuetos loci apparatus. Quod unuſquiſque, quia opinatur, ſe aut perſuaſurum quae dicit, aut ſeditione orta, cum aliqua publica rapina, ſolum, ſi ſe fruſtretur ſpes, verſurum, ad hoc ipſum ſe accingit.* Si id periculi metuendum eſt vel a ſola incolarum varietate, quanto magis ab his, quos, patrimoniis per dedecora amiſſis, flagitium aut facinus ſicut domo expulerat, ita compulerat Romam? *quo cuncta undique atrocia aut pudenda confluunt*: ut vere quidem Tacitus lib. XV. Annal. etſi id falſo per deteſtandam calumniam in Chriſtianae religionis homines detorquet. Grut. In hoc agro natum eſt illud Corn. Taciti lib. XV. Annal. cap. 44. *Romae cuncta undique atrocia aut pudenda confluunt, celebranturque.* Et alterum lib. XIV. Annal. cap. 20. *Quod uſquam corrumpi, & corrumpere poteſt, in urbe viſitur.* Eadem redolent iſta Senecae Conſol. ad Helv. cap. 6. *Adſpice hanc frequentiam, maxima pars illius turbae, patria caret: ex municipiis & coloniis ſuis, ex toto denique orbe terrarum confluxerunt. Alios adducit ambitio (ut honores hic capiant, gerant) alios luxuria (ut habeant, ubi opes explicent & abſumant) quidam vaenalem formam attulerunt.* (utriuſque ſexus ſcorta, ut explicat Lipſius) *Nullum non hominum genus concurrit in urbem, & virtutibus, & vitiis, magna pretia ponentem.* Haec ille. Vide etiam hac de re egregium diſcurſum Forſtneri ad Tacitum pag. 323. Rurſus ingentis imperii ingens defectus. Ceterum pulcre explicat hic Salluſtius, quod hominum genus, turba, atque ſeditionibus, praecipue alatur. I. Qui probro atque petulantia maxime praeſtant, inquit, *O effigiem temporum noſtrorum!* Sed minus invidioſum, priſcis immorari. Caeſar lib. III. B. G. cap. 17. *Ad Viridovicem Unellorum ducem, magna multitudo, undique ex Gallia, perditorum hominum latronumque, convenerat, quos ſpes praedandi ſtudiumque bellandi ab agricultura & quotidiano labore revocabat.* II. Qui per dedecora amiſere patrimonia. Sic de Ottone Tacitus I. Hiſt. 21. *Cui compoſitis rebus nulla ſpes, omne in turbido conſilium, multa ſimul exſtimulabant:* inopia vix privato toleranda. III. Quos flagitium, aut facinus domo expulerat. Eleganter Curt. lib. VIII. cap. 5. *milites* vocat *purgamenta urbium ſuarum.* Plura dedimus jam ſupra. Rupert.

Sentinam] Arondel. *velut in ſ.* L 2. Venetae, *ſicut aqua in ſ.* peſſime. *Hi* (*illorum diſceſſu*) ſentinam *quandam urbis rati* exhauſtam *laetabantur* Liv. XXIV. 29. *ſin exieris, exhaurietur ex urbe comitum tuorum magna & pernicioſa* ſentina Reip. I. Catilin. Confer. Tacit. An. XV. 44. *Illae opes atque divitiae afflixere ſaeculi mores: merſamque vitiis*

Deinde [a] multi, memores Sullanae victoriae, quod ex gregariis militibus alios Senatores videbant, [b] alios ita divites, ut regio victu atque cultu aetatem agerent, sibi quisque, si in armis foret, [c] ex victoria talia sperabat. Praeterea, juventus, quae in agris manuum mercede in-

VARIANTES LECTIONES.

a *multi mortales* H. b *alios divites* A. c *victoria sperabat talia* M. *vict. t. sp.* N.

NOTAE VARIORUM.

tiis suis, quasi sentina *Remp. pessum dedere.* Ita aemulatus Hegesippus IV. 6. *Qui ex diversis regionibus Principes flagitiorum, eo* quasi in sentinam confluxerant. Arnobius pag. 172 *Ut videatur miserabilis prorsus, nullam non esse caussam ob aliam natus, nisi ut esset criminum sedes, maledictorum materia, locus quidam expositus, in quem spurcitiae se omnes* sentinarum *colluvionibus derivarent.* Philo, lib. *quod Deus Imm.* Σύϛημα καὶ συμφέρημα κακῶν ἀθρόων καὶ ποικίλων εἰς ἓν εἶδος συνῳκισμένων. Adi Salvianum III. & VII. Apulejum Flor. III. 12. & Metam. IX. pag. 153. WASSE.

DEIN MULTI, MEMORES SULLANAE VICTORIAE] Sic apud Tacitum lib. I. Histor. *Erant quos memoria Neronis, ac desiderium prioris licentiae, accenderet.* Atque iterum: *Sed quamvis capite defectionis ablato, manebat plerisque militum conscientia.* GRASW. Efficax irritamentum. Ita quum Bellovesо, Gallorum duci, pleraque in Italia successissent, ea felicitas Elitovium accendit, ut & ipse, Cenomanos secum trahens, Alpes iisdem vestigiis transcenderet. Brunner. lib. I. Bojor. e Livii lib. V. RUPERT.

AETATEM AGERENT] Tres MS. lib. *Vitam agerent*, ut in oratione Catonis: *qui demissi in obscuro vitam agunt.* Sed frequentius apud Sallustium, *aetatem agerent*, legimus. ut, *Sine metu aetatem agere. Regio victu atque cultu aetatem agerent. In excelso aetatem agunt. In exsilio aetatem agere. Per luxum, atque ignaviam, aetate agunt. Procul a republ. aetatem agere.* & ideo nihil muto. C. POPMA. Ita nostri Pall. omnes; ut mirer quos nam excusserit libros Popma, quorum tres asseveret praeferre, *vitam agerent.* nam resipere glossam vel pueri sentiunt. GRUT. L 2. WASSE.

SIBI QUISQUE, SI VICTORIA IN ARMIS FORET, TALIA SPERABAT] Vetustiores codices, & nominatim Gothi habebant: *sibi quisque, si in armis forent, ex victoria talia sperabat.* quae lectio reprehendi non potest: quamquam ego neutram rejicio. GLAR. Quanto in manuscriptis rectius, *sibi quisque, si in armis foret, ex victoria talia sperabat.* ita nimirum sensus ipse postulat. Valde mehercule miror oscitantiam impressorum, quia talia non advertant. Ego hic fidem antiquorum codicum, contra consensum recentiorum, sequendam nobis puto. RIV. Recte: atque ita in libro meo. Alii: *Si victoria in armis foret.* CIACC. Vetustiss. Codd. & nominatim Gothi sic legunt. neutram tamen lectionem rejicit Glareanus. Gothi Cod. sequitur Ciacconii liber. *in armis*, pro *armatus*, eleganter. Apulejus Metam. III. pag. 46. *Cum me viderent* in ferro. & pag 38. *Moestus* in lachrimis, & 81. *triennio major* in aetate. Varro: *Servi* in armis *contra dominos.* Solinus cap. 21. *Campus Ennensis* in floribus *semper*, & sic membranae Petrenses. Heliodorus ἐν ὅπλοις ἄνδρες. Virg. Aeneid. V. 37.

Horridus in jaculis.

Ibi unus ex nostris:

Ergo agite & laetum Anchisae.

WASSE. Senec. in Excerpt. lib. III. Declar. 8. *Mota semel civitas modum non servat. Ardere illo incendio civitas potuit.* GRASW.

PRAETEREA JUVENTUS, QUAE IN AGRIS MANUUM MERCEDE INOPIAM TOLERAVERAT] Apta manus tumultibus, uti apud Livium lib. IV. in dissensione Ardeatium: *Pulsa plebs, nihil Romanae plebi similis, armata ex urbe profecta, colle quodam capto, in agros optimatium cum ferro ignique excursiones facit. Urbem quoque, omnis etiam expertem certaminis, multitudine opificum ad spem praedae evocata, obsidere parat.* GRASW. De eodem juventutis fracto vigore, pulcre conqueritur Columella Praefat. in lib. I. de R. R. *Itaque istam vitam secordem persequitur valetudo. Nam sic juvenum corpora fluxa & resoluta sunt, ut nihil mors mutatura visa videatur. At mehercule vera illa Romuli proles, assiduis venatibus nec minus agrestibus operibus exercitata, firmissimis praevaluit corporibus, ac militiam belli, quum res postulavit, facile sustinuit, durata pacis

inopiam toleraverat, privatis atque publicis largitionibus [a] excita, urbanum otium ingrato labori praetulerat. Eos, atque alios [b] omnis [c] malum publicum alebat; quo minus mirandum eſt, homines egentis, [d] malis moribus, maxuma ſpe, Reipublicae juxta ac ſibi conſuluiſſe. Praeterea, quorum, victoria Sullae, parentes proſcripti, bona erepta, jus li-

VARIANTES LECTIONES.

a *excitata* C. F. H. I. K. *exc. urbana otia* &c. M. b *omnis* abeſt a B. c in textu *commune malum.* in marg. *publicum malum* M. d *inbuti m. m.* D.

NOTAE VARIORUM.

pacis laboribus, ſemperque ruſticam plebem praepoſuit urbanae, &c. Grut.

Privatis atque publicis largitionibus excita] T. Curtiſius apud Tacitum IV. Annal. *primo coetibus clandeſtinis apud Brundiſium & circumjecta oppida, mox propoſitis palam libellis, ad libertatem vocabat agreſtia per longinquos ſaltus & ferocia ſervitia.* Grasw. Plana haec tibi facies nota ad Flori lib. III. cap. 12. §. 11. Rupert.

Malum publicum] Sic loquitur Seneca, aliique. Varro autem *peſſimum* hoc modo uſus eſt. Villas peſſimo publico *aedificatas.* & ex eo Livius II. *Quin Brutus idem qui tantum gloriae ſuperbo exacto rege meruit,* peſſimo publico *id facturus fuerit, ſi* &c. vide etiam Gronov. patrem ad Liv. IV. 4. Wasse.

Quo minus mirandum est, homines egentis, malis moribus] Cic. pro Domo ſua: *His atque hujuſmodi ducibus, cum tu in annonae caritate in conſules, in ſenatum, in bona fortunaſque locupletum, per cauſam inopum atque imperitorum, repentinos impetus comparares, cum tibi ſalus in otio eſſe nulla poſſet,* &c. Grasw. Abeſt verbum ſubſtantivum ab Arondel. Wasse.

Malis moribus, maxima spe] Et hic diſtinguendum poſt *ſpe*, deinde inferendum, *Reipubl. juxta ac ſibi conſuluiſſe*, quoniam & ſibi, & reip. male conſuluerunt. Glar.

Reipublicae juxta ac sibi consuluisse] Sic infra: *Ita cuncti ſuae hoſtiumque ſaluti juxta pepercerant.* Ciacc. Hoc eſt, neutri bene. Haec vero ſic ob oculos ponit Ariſtoteles V. Pol. 6. *Fiunt in Republica mutationes, cum homines per luxum ſua prodigunt, atque conſumunt: tales enim res novas quaerentes, & aut ipſi Tyrannidi imminent* (hoc eſt Reipublicae male conſulunt) *aut ad eam alios vocant*, hoc eſt, ſibi. Rupert.

Quorum victoria Syllae parentes proscripti] Non eſt diſtinguendum poſt *Victoria*, ut plerique errant codices. Genitivus enim *Syllae*, regitur ab ablativo *victoria.* Glareanus.

Quorum victoria Sullae parentes proscripti, bona erepta, jus libertatis inminutum erat] Exemplum ſimile vide apud Thucydid. lib. V. Τοὺς δὲ ἐκ τῆς νήσου ληφθέντας σφῶν καὶ τὰ ὅπλα παραδόντας, δείσαντες, μή τι διὰ τὴν ξυμφορὰν νομίσαντες ἐλασσωθήσεσθαι, καὶ ὄντες ἐπίτιμοι, νεωτερίσωσιν, ἤδη καὶ ἀρχάς τινας ἔχοντας, ἀτίμους ἐποίησαν: ἀτιμίαν δὲ τοιάνδε, ὥς τε μήτε ἄρχειν, μήτε πριαμένους τι ἢ πωλοῦντας, κυρίους εἶναι. *At eos quos in inſula traditis armis captos receperant, & quidem nonnullos magiſtratibus jam fungentes, veriti ne propter calamitatem acceptam illi, opinantes imminutam eſſe conditionem ſuam, aliquid novi molirentur honoribus adeptis, ignominia notaverunt. Ignominia vero tali, ut nec gerendi Magiſtratus, nec mercandi, vendendive aliquid, jus haberent.* Hos ergo tanta calamitate victoriae Sullanae depreſſos quis mirabitur rerum novarum avidos fuiſſe? Id videre eſt & apud Florum lib. III. cap. 23. cum ſcribit: *Cupidus rerum novarum per inſolentiam Lepidus acta tanti viri reſcindere parabat, nec immerito, ſi tamen poſſet ſine magna clade Reipublicae. Nam quum jure belli Sulla dictator proſcripſiſſet inimicos, qui ſupererant, revocante Lepido, quid aliud, quam ad bellum vocabantur!* Grasw. Revocatur nobis in memoriam illud memorandum, & uſu crebro comprobatum axioma politicum, quod extat apud Bodinum lib. IV. de Republica cap. 1. & Fr. Patricium lib. VI. ſub f. tit. 5. Vid. etiam not. ad Vell. lib. II. cap. 20. Res eſt non invidioſa modo ſed & plena periculi, cives & eos praecipue potentiores exilio multare. Exules namque, ubi male animati ſunt, diſcordiam nonnunquam, nonnunquam etiam calamitatem maximam pariunt, & *quanquam nulla cauſa juſta eſſe poteſt, contra patriam arma capiendi*, ut ait Cic. Philipp. ſecunda, *tamen exules iſti aſſerunt ſe jure id facere, quandoquidem perperam ejecti ſint.* Hujus generis tria exempla apud Thucyd-

libertatis inminutum erat, haud ſane alio animo belli eventum exſpectabant. Ad hoc, quicunque aliarum, [a] atque Senati partium erant, con-

VARIANTES LECTIONES.

a *Ad baec* N. b *Senatus* A. B. C. D. E. F. G. H. K. L. *quam Senatus* I. M. *partium quam Senatus* A. *partium atque Senatus* B.

NOTAE VARIORUM.

cyd. extant. Primo enim Epidamnii, a quibus ejecti Principes civitatis, ad Barbaros confugiunt, & cum eis terra marique, ſuos cives infeſtant, adeoque funeſto bello Peloponneſiaco, quod annos XIX. duravit, primi cauſam praebent, ut & l. I. Thucydidis. Alterum & tertium exemplum extat lib. IV. de Rheginis, Thebanis & Orchomeniis exulibus. De Marcio Coriolano nota res eſt e Livii lib. II. c. 40. qui idem lib, XXXVIII. cap. 33. oſtendit, exulum invidia quantum acerbitatis accendat. Et peccavit contra hoc praeceptum Cicero, dum Catilinam, conjuratione detecta, ejecit, quem potius in ipſa urbe debebat oppreſſiſſe. Nam qui ſe domo ac civitate pulſum videt, nemini dubium eſt, quin ſi poſſit, Rempublicam evertat, quod certe Catilina facturus videbatur, & incendium ſuum ruina Reipublicae reſtincturus, ut ſupra minatur cap. 31. ſi C. Antonii copias fregiſſet. Ipſe Sall. cap. 39. *Quod ſi primo praelio, Catilina ſuperior, aut aequa manu diſceſſiſſet; profecto magna clades atque calamitas rempublicam oppreſſiſſet.* Sic exules Mediceae gentis, ac Tigurini Optimates civitatibus ejecti, amicorum ſociorumque copiis, ac opibus, adjuti, patriam obſederunt, ac periculoſo difficilique bello, cives diutiſſime fatigarunt. Ipſum illud bellum, quo diuturno Belgium arſit, ab exulibus motum eſt, qui principatibus ac poſſeſſionibus ſuis ſpoliati fuerunt. Quo pertinet & exemplum Gibellinorum, a Guelfis, Genua ejectorum, apud Gregor. lib. VIII. Hiſt. Byzant. c. 3. Rupert. Sulla ter intra paucos dies proſcriptionum diverſas tabulas propoſuit, ſi credimus Plutarcho. Coler.

Haud sane alio animo belli eventum exspectabant] Recte hoc: nec parco libris meis, qui mutant, *Alius animus*, id eſt, averſus. Itaque *alius* & *aliter*, pro malus, & male: vel, infelix & infeliciter. Palm. Adi Palmerium & confer Iſocratem de Pace, p. 235. Baſ. 1570. Wasse.

Quicunque aliarum, atque Senatus, partium erant] Cicer. pro Sextio: *Duo genera ſemper in hac civitate fuerunt eorum qui verſari in Rep. atque in ea ſe excellentius gerere ſtuduerunt: quibus ex generibus alteri ſe populares, alteri optimates & haberi & eſſe voluerunt. Qui ea quae faciebant, quaeque dicebant, multitudini jucunda eſſe volebant, populares: qui autem ita ſe gerebant, ut ſua conſilia optimo cuique probarentur, optimates habebantur.* At de his partium ſtudiis aliquanto etiam clarius loquitur Tacitus Hiſtor. lib. II. *Vetus ac jam pridem inſita mortalibus potentiae cupido cum imperii magnitudine adolevit erupitque. Nam rebus modicis aequalitas facile habebatur. Sed ubi ſubacto orbe & aemulis urbibus, regibuſque exciſis, ſecuras opes concupiſcere vacuum fuit, prima inter patres plebemque certamina exarſere. Modo turbulenti tribuni, modo conſules praevalidi, & in urbe ac foro tentamenta civilium bellorum. Mox e plebe infima C. Marius, & nobilium ſaeviſſimus L. Sulla, victam armis libertatem in dominationem vertere. Poſt quos Cn. Pompejus occultior, non melior. Et nunquam poſtea, niſi de principatu, quaeſitum.* Hujuſmodi diſſenſiones quantum poſſunt & quantum exemplo ipſo nocent! Thucyd. lib. III. οὕτως ὠμὴ στάσις προυχώρησε, καὶ ἔδοξε μᾶλλον, διότι ἐν αὐτοῖς πρώτη ἐγένετο· ἐπεὶ ὕστερόν γε καὶ πᾶν ὡς εἰπεῖν τὸ Ἑλληνικὸν ἐκινήθη, διαφορῶν οὐσῶν ἑκασταχοῦ, τοῖς τε τῶν δήμων προστάταις τοὺς Ἀθηναίους ἐπάγεσθαι, καὶ τοῖς ὀλίγοις τοὺς Λακεδαιμονίους. καὶ ἐν μὲν εἰρήνῃ οὐκ ἂν ἐχόντων πρόφασιν, οὐδ᾽ ἑτοίμων παρακαλεῖν αὐτούς· πολεμουμένων δὲ καὶ ξυμμαχίας ἅμα ἑκατέροις τῇ τῶν ἐναντίων κακώσει· καὶ σφίσιν αὐτοῖς ἐκ τοῦ αὐτοῦ προσποιήσει ῥᾳδίως αἱ ἐπαγωγαὶ τοῖς νεωτερίζειν τι βουλομένοις ἐπορίζοντο. *Eouſque proceſſit cruenta ſeditio: hoc magis conſpicua, quod prima apud eos extitit. Nam poſt in omni prope Graecia mota eſt, ubique factionibus exortis, cum minores populi Athenienſes accerſerent optimates Lacedaemonios. Hanc non tum in pace cauſſam occaſionemque habentes, quam in bello, ut alterutris in ſocietatem accitis nocerent adverſariis, ſui corporis hominibus proceſſerunt, facile novarum rerum cupidi, quos ſuae partis eſſe putabant, inducerent.* Periculum, quod hinc imminet, colligi facile poteſt ex eo, quod idem lib. VI. ſcribit: εἴ τε τις φθονεῖ μὲν ἢ καὶ φοβεῖται. (ἀμφότερα [illegible]

 παρ[illegible]

conturbari Rempublicam, quam [a]minus valere ipsi, malebant: [b]id adeo malum multos post annos [c]in civitatem reverterat.

XXXIX. Nam, postquam Cn. Pompejo, & M. Crasso Coss. tri-

VARIANTES LECTIONES.

a *minus* delet N. b *id malum* A. K. *ideo malum* L. c *in civitate* B.

NOTAE VARIORUM.

πάσχει τὰ μείζω) διὰ δὲ αὐτὸ τὰς Συρακούσας κακωθῆναι μὲν, ἵνα σωφρονισθῶμεν, βούλεται, περιγενέσθαι δὲ ἕνεκα τῆς αὐτοῦ ἀσφαλείας, οὐκ ἀνθρωπίνης δυνάμεως βούλησιν ἐλπίζει. *Verum si quis invidet nobis, aut metuit nos, (utrumque enim potentiora pati solent) & ob id vult, Syracusas, quo simus modestiores, damno quidem affici, superiores tamen evadere, quo ipse tutior sit, hic non humanarum virium spem concipit.* Nam, uti supra dictum: *Mota semel civitas modum non servat.* Quod comprobant apud Tacitum lib. XIII. Annal. *auditae Puteolanorum legationes, quas diversas Senatorius ordo plebsque ad Senatum miserant: illi vim multitudinis; hi magistratuum & primi avaritiam increpantes. Cumque seditio ad saxa & minas ignium progressa necem & arma perliceret, C. Cassius adhibendo remedio delectus* &c. GRASW.

CONTURBARI REMPUBLICAM QUAM IPSI MINUS VALERE] Hoc est, quod voluimus supra cap. 35. RUPERT.

QUAM MINUS IPSI VALERE MALEBANT] Quidam (ed. Hen. Pet. 1564.) pro *minus* legit *nimis*, diversa sane sententia: quod haud scio quam probem. GLAR.

IDEO MALUM ID ADEO MULTOS POST ANNOS] In aliis simplicius compositiusque legitur: *Id adeo malum multos post annos*, GLAR. Legendum: *Id adeo malum.* ex vetustis. Ita Livius II. ab U. C. *Id adeo malum ex provocatione natum.* RIV.

ID ADEO MALUM MULTOS &c.] Sic solum Pall. sept. & oct. reliqui; vel, *id eo malum multos*, quomodo expressum item in edd. priscis; vel, *ideo id malum.* GRUT. MS. B. Pub. Pembr. *ideo;* & sic Reg. L 2. Veneta 1470. forte primitus *id eo.* divisim, at male. nam supra dixit, *id adeo more suo* &c. Jug. XCVI. Noster, *id adeo mature posse evenire si.* & 118. id adeo *experiri licet: arma &c. sumere utere;* & 119. id adeo *in promtu esse, quoniam.* & VI. 52. id adeo *haud mirandum est*, &c. locutione plane gemina. Nec in his locis quicquam movent Codd. *eo* semper pro *ideo* vel *ibi*; aut, pro *ad id.* nec unquam *id eo* apud Sallustium invenias. WASSE.

REVERTERAT] Hanc scripturam perantiquus quidam liber agnoscit. In aliis *redierat* scriptum offendi. quae an purior & elegantior sit lectio, alii erunt judices. C. POPMA.

NAM POSTQUAM CN. POMPEJO, ET M. CRASSO COSS. TRIBUNICIA POTESTAS RESTITUTA EST] Pedianus in Divinatione: *Primus Sicinius trib. pl. nec multo post Quinctius, & postremo Palikanus perfecerunt, ut Tribuniciam potestatem populo darent Consules Cn. Pompejus Magnus, & M. Licinius Crassus, &c.* Ad quam rem indicandam in denariis Palikani Rostra Libertati sacra impressa sunt. URSIN. Scribit Appianus in II. Belli Civil. Pompejum, cum a Centurione tribuno plebis Senatus fuisset dissolutus; vehementer poenituisse, quod tribunitiam potestatem a Sulla immutatam atque disjectam, denuo ipse in pristinum statum redegisset. ZANCH.

CN. POMPEJO ET M. CRASSO COSS. TRIBUNITIA POTEREAS RESTITUTA EST] Polyb. lib. VI. Ὀφείλουσι δὲ ἀεὶ ποιεῖν οἱ δήμαρχοι τὸ δοκοῦν τῷ δήμῳ, καὶ μάλιστα στοχάζεσθαι τῆς τούτου βουλήσεως. *Tribunorum sunt partes, id semper exsequi, quod populo placuerit, & voluntatis ejus praecipuam rationem ducere.* Consentit Cicero III. de Legibus: *Nec Ephori sine causa Lacedaemone a Theopompo oppositi regibus, nec apud nos Consulibus Tribuni. Nam illud ipsum, quod in jure positum est, habet Consul, ut ei reliqui Magistratus omnes pareant, excepto Tribuno, qui post exstitit, ne id quod fuerat esset. Hoc enim primum minuit consulare jus, quod exstitit ipse qui in eo non teneretur, deinde quod attulit auxilium reliquis non modo Magistratibus, sed etiam privatis.* Haec autem potestas restituta est anno U. C. 683. quum antea, scilicet anno 672. in arctum eam Sylla redegisset, sic ut *tribunis plebis sua lege injuriae faciendae potestatem ademerit, auxilium ferendi reliquerit.* Unde Syllam Quintus frater lib. III. de Legibus ita laudat: *Quamobrem in ista quidem re vehementer Sullam probo, qui tribunis plebis sua lege injuriae faciendae potestatem ademerit, auxilii ferendi reliquerit. Pompejumque nostrum*

tribunicia poteſtas reſtituta eſt; homines adoleſcentes, ſummam poteſtatem

NOTAE VARIORUM.

noſtrum in caeteris rebus omnibus ſemper ampliſſimis ſummiſque effero laudibus: de tribunicia poteſtate taceo: nec eum reprehendere libet, nec laudare poſſum. Cui reſpondet Marcus, facti rationem exponens: *Pompejum vero quod una iſta in re non ita valde probas, vix ſatis illud mihi videris attendere, non ſolum ei quid eſſet optimum videndum fuiſſe, ſed etiam quid neceſſarium: ſenſit enim deberi non poſſe huic civitati illam poteſtatem: quippe quam tantopere populus noſter ignotam expetiſſet, qui poſſet carere cognita? Sapientis autem civis fuit, cauſam nec pernicioſam, & ita popularem, ut non poſſet obſiſti, pernicioſe populari civi non relinquere.* Rurſum: *Vitia quidem Tribunatus praeclare, Quinte, perſpicis: ſed eſt iniqua in omni re accuſanda praetermiſſis bonis malorum enumeratio, vitiorumque ſelectio. Nam iſto quidem modo vel Conſulatus vituperabilis eſt, ſi Conſulum, quos enumerare nolo, peccata collegeris. Ego enim fateor, in iſta ipſa poteſtate ineſſe quiddam mali: ſed bonum, quod eſt quaeſitum in ea, ſine iſto malo non haberemus. Nimia poteſtas eſt tribunorum plebis. Quis negat? Sed vis populi multo vehementior, multoque ſaevior; quae, ducem quod habet, interdum lenior eſt, quam ſi nullum haberet: dux enim ſuo periculo progredi cogitat; populi impetus periculi ſui rationem non habet. At aliquando incenditur. Et quidem ſaepe ſedatur. Quod enim eſt tam deſperatum collegium, in quo nemo e decem ſana mente ſit? Sed tu ſapientiam majorum in illo vide: conceſſa plebi a patribus iſta poteſtate arma ceciderunt, reſtincta ſeditio eſt; inventum eſt temperamentum, quo tenuiores cum principibus aequari ſe putarint: in quo uno fuit civitatis ſalus. Quamobrem aut exigendi reges non fuerunt, aut plebi re, non verbo, danda libertas: quae tamen ſic data eſt ut multis praeclariſſimis adduceretur, ut autoritati principum cederet.* At nihilominus huic poteſtatis tribuniciae reſtitutioni imputare videtur Salluſtius ſubſecutas contentiones; cui Tacitus lib. III. Annalium adſtipulatur his verbis: *L. Sulla dictator, abolitis vel converſis prioribus, cum plura addidiſſet, otium ei rei haud in longum paravit, ſtatim turbidis Lepidi rogationibus. Neque multo poſt Tribunis reddita licentia quoquo vellent populum agitandi. Itaque non modo in commune, ſed in ſingulos homines latae quaeſtiones: & corruptiſſima Republ. plurimae leges.* Grasw.

Tribunicia potestas restituta est] Auctore Palikano, quem *ſeditioſum hominem* appellat Val. Max. lib. VIII. c. 1. Ideo in numorum ſuorum altera parte Roſtra, Libertati ſacra, & in quibus habebantur conciones a tribunis plebis, altera LIBERTATIS caput expreſſit; ut eſt apud Urſinum in gente Lollia, quem miror ſententiam ſuam revocaſſe, in fragmentis Salluſtianis. Quum enim in iis reperiiſſet, *Atilium Palikanum* dici, poenituit eum verbi, quo cum in Familiis, tum in Notis ad lib. I. Caeſaris Lolliae genti inſeruerat. Ego non video cauſam, cur unum fragmentum praeferendum ſit tribus locis Aſconii Pediani, quibus M. LOLLIUM PALCIKANUM clare nominat. Rupert.

Homines adolescentes summam potestatem nacti, quibus aetas animusque ferox erat, coepere, &c.] Primum videtur vox poſtrema, reſecanda; deinde, tranſpoſitis vocibus reſtituendum, *homines adoleſcentes quibus aetas animuſque ferox, ſummam poteſtatem nacti coepere, &c.* vel ſane interpolata ſunt poſtrema, ſcripſitque auctor initio, *aetate animoque feroces, coepere.* poteſt quidem etiam defendi vulgata; ut nimirum non omnibus eandem aetatem, eandem attribuat ferociam. ſed ſubtilius videtur quam verius. Si quis illa, *homines adoleſcentes* abjicienda putaret, non nimis ab eo diſſentirem. Grut.

Homines adolescentes] Tribuni enim plebis adoleſcentes creabantur, quod & Vellejus Paterculus teſtatur. Zanch. Ut fuit C. Cornelius, qui poſtea reus majeſtatis a Cicerone defenſus eſt: item Rullus, qui Cicerone conſule Agrariam legem ferre conatus eſt, quo tempore etiam Labienus rempublicam perturbavit. Cicero, Aſconius, Dion. Poſtea Curio & Antonius omnium ſeditioſiſſimi ſceleratiſſimique fuerunt. Castil.

Summam potestatem nacti] Tribuniciam: *quam populus Rom., ut ipſe plurimum poſſet, valere plus quam ſe voluit*, verbis Senecae in Excerpt. lib. III. Decl. 9. Quam quidem adoleſcentibus permiſiſſe, contra majorum morem ac prudentiam fuit. Latinus Pacatus Panegyrico: *Annorum ita fuit cura majoribus, ut non ſolum in ampliſſimis Magiſtratibus adipiſcendis, ſed in praeturis quoque aut aedilitatibus capeſſendis aetas ſpectata ſit petitorum, nec quiſquam tantum valuerit nobilitate, vel gratia, vel pecunia, qui annos comitiali lege praeſcriptos feſtinatis honoribus occuparit. Nec injuria id quidem: nam & qui venturi ſunt in virtutis adoptionem,*

tem nacti, quibus aetas, animusque ferox erat, coepere Senatum criminando, plebem exagitare; dein largiendo, atque [e] pol-

NOTAE VARIORUM.

tionem, illo tamen adolescentiae lubrico, ut non cadant, titubant. Sic Tacitus lib. IV. Annal. *Monuit in posterum, ne quis mobiles adolescentium animos praematuris honoribus ad superbiam extolleret.* GRASW.

QUIBUS AETAS ANIMUSQUE FEROX ERAT] Idem innuit Thucyd. lib. VI. Καὶ μὴ ὑμᾶς ἡ Νικίου τῶν λόγων ἀπραγμοσύνη καὶ διάστασις τοῖς νέοις ἐς τοὺς πρεσβυτέρους ἀποστρέψῃ· τῷ δὲ εἰωθότι κόσμῳ, ὥσπερ οἱ πατέρες ἡμῶν, ἅμα νέοι γεραιτέροις βουλεύοντες, ἐς τάδε ἦραν αὐτὰ, καὶ νῦν τῷ αὐτῷ τρόπῳ πειρᾶσθε προαγαγεῖν τὴν πόλιν, καὶ νομίσατε νεότητα μὲν καὶ γῆρας ἄνευ ἀλλήλων μηδὲν δύνασθαι. *Neque vero vos avocet oratio Niciae quietem suadens, & inter juvenes senesque dissidium quaerens: sed pulchro instituto; sicut majores nostri, juvenes simul cum senibus consultantes, rem Atheniensem in hunc statum extulerunt, & nunc vos eadem ratione urbem amplificare conamini, atque existimate juventutem senectutemve nihil alteram sine altera valere.* GRASW.

COEPERE] Illud *coepere* mutat locum in Arond. ubi *exagitare coepere.* ideo delendum. WASSE.

COEPERE SENATUM CRIMINANDO, PLEBEM EXAGITARE] Similia criminatur & apud Ciceronem III. de Legibus Quintus frater: *Magnum dicis malum: nam ista potestate nata gravitas optimatum cecidit, convaluitque jus multitudinis. Mihi quidem pestifera videtur illa potestas: quippe quae in seditione & ad seditionem nata sit. Cujus primum ortum si recordari volumus, inter arma civium & obsessis urbis locis, procreatum videmus: deinde cum esset cito ablegatus, tanquam ex XII. Tabulis insignis ad deformitatem puer, brevi tempore recreatus, multo quoque tetrior & foedior natus est. Quem enim ille non edidit? qui primum (ut impio dignum fuit) patribus omnem honorem eripuit: omnia infima summis paria fecit, turbavit, miscuit: cum afflixisset principum gravitatem, nunquam tamen conquievit.* Quae nemo miretur: Ἐὰν γάρ τις εἰσφέρῃ νόμον ἢ τῆς ἐξουσίας ἀφαιρούμενός τι τῆς ὑπαρχούσης τῇ συγκλήτῳ κατὰ τοὺς ἐθισμοὺς, ἢ τὰς προεδρείας καὶ τιμὰς καταλύων αὐτῶν, ἢ καὶ νὴ Δία ποιῶν ἐλαττώματα περὶ τοὺς βίους, πάντων ὁ δῆμος γίνεται τῶν τοιούτων καὶ θεῖναι, καὶ μὴ, κύριος. *Nam si quis legem suadeat, qua vel potestas senatus, quam more majorum obtinet, minuatur, vel aliqua dignitatis honorisve praerogativa Patribus adimatur, aut etiam quae opes ac rem familiarem ipsorum accidat; omnium hujuscemodi rogationum accipiendi, aut non, jus habet populus:* Polyb. Lib. VI. Hac tamen opportunitate facile fuit tribunis Senatum criminando exagitare plebem: qualis ille apud Lucanum Lib. I.

——— Venali Curio lingua
Vox quondam populi, libertatemque tueri
Ausus, & armatos plebi miscere potentes.

Et apud Livium lib. XXXIV. *aliis ademptum ex dignitate populi, quicquid majestati patrum adjectum esset, interpretantibus, & omnia discrimina talia, quibus ordines discernerentur, & concordiae & libertati aeque minuendo esse.* GRASW. Idem cogitavit Cn. Domitius Ahenobarbus apud Val. Max. lib. VI. c. 5. ex. 5. Marius apud Dion. in Exc. Peir. p. 628. Ejusmodi vero nebulones, aliena invidia splendere volentes, & summorum, in Republica, virorum magnitudinem allatrantes, compellans Cicero ultima Philippica monet, *uti excellentium civium virtutem imitatione dignam, non invidia putent.* Ibidemque sic exclamat indignabundus: *Nonne satis est, ab hominibus virtutis ignaris, gratiam bene merentibus non referri? Etiamne in eos, qui omnes suas curas in Reipublicae salute defigunt, crimen invidiaque quaeretur?* Sed & in ea pro P. Sextio, Eos, qui fortes & claros viros, & bene de Republica meritos in invidiam aliquam vocaverunt, negat unquam laudem adeptos. *Leves hos*, inquit, *semper nostis homines, & audaces, & malos, & perniciosos cives putaverunt:* In quam sententiam etiam Seneca praeclare l. de Vita beata c. 26. *Odisse*, inquit, *& lacessere virtutem, bonae spei ejuratio est*, hoc est, qui lacessunt homines virtute præstantes, adeo virtutem ipsi non habent, ut nec ejus spem reliquam, sed, uno verbo, desperati sint homines. Ceterum hic morbus, hujus etiam saeculi, in quo plerique vaecordes, ex ruinis alienae existimationis, sibi gradum ad infamiam potius, quam famam, struunt. Et hac non minus improba, quam stulta scribendi via, ad commendationem nominis sui grassantur, ut se doctos credi posse sperent, si alios longe plerunque ipsis doctiores, indoctos probare possint. RUPERT.

PLEBEM EXAGITARE] Cupiditate libertatis, ut in-

[a] pollicitando magis incendere; [b] ita ipsi clari, potentesque fieri. Contra eos summa ope nitebatur pleraque nobilitas, [c] Senati specie, pro sua magnitudine. Namque, uti paucis verum absolvam, [d] per illa tempora quicumque Rempublicam [e] agitavere, honestis nominibus, alii, sicuti jura populi defenderent; pars, quo [f] Senati auctoritas maxuma foret, bo-

VARIANTES LECTIONES.

a *pollicendo* A. B. D. F. H. K. M. b *Itaque i. c. p. f. nitebantur* M. c *Senatus sub specie* A. C. D. E. H. M. *sub Senatus specie* B. *Senatus specialiter* L. d *post illa t.* G. H. I. K. M. N. e *exagitavere* H. f *Senatus* (& sic semper) A. B. C. D. E. F. G. H. I. K. L.

NOTAE VARIORUM.

innuit Florus lib. I. c. 8. *agitatus injuriis populus cupiditate libertatis incenditur.* GRUT.

DEINDE LARGIUNDO ATQUE POLLICITANDO] Id vero nusquam non usu venit. Livius lib. XLV. *Nulla est civitas, quae, non & improbos cives aliquando, & imperitam multitudinem semper habeat. Etiam apud vos fuisse audivi, qui assentando multitudini grassarentur, &c.* GRUT.

ITA IPSI CLARI POTENTESQUE FIERI] Idem Thucyd. lib. VIII. significat: τούς τε καλοὺς κἀγαθοὺς ὀνομαζομένους οὐκ ἐλάσσω αὐτοὺς νομίζειν σφίσι πράγματα παρέξειν τοῦ δήμου, ποριστὰς ὄντας καὶ ἐσηγητὰς τῶν κακῶν τῷ δήμῳ, ἐξ ὧν τὰ πλείω αὐτοὺς ὠφελεῖσθαι. *Seque existimare, fore, ut qui honesti ac probi nominarentur, non minus & ipsis negotii facesserent, quam populus, cui mala suggerere, & ad ea impulsores ducesque esse solerent, e quibus maximam partem commodi ipsi perciperent.* GRASW.

CONTRA EOS SUMMA OPE NITEBATUR PLERAQUE NOBILITAS, SENATUS SUB SPECIE, PRO SUA MAGNITUDINE] Alibi erat *sub senatus specie.* & distinguendum post *specie.* Deinde inferendum, *pro sua magnitudine.* Porro utriusque expositio post sequitur. *Pars*, inquit, *quo Senatus auctoritas maxima foret, bonum publicum simulantes, pro sua quisque potentia certabant.* GLAR. In Florentino Venetoque est, *sub senatus specie.* Pro eo quod est, quasi dignitatem Senatus tueretur, quam esse quam amplissimam e rep. foret. in manuscriptis non est *sub.* id forsan in spatio quispiam, quod versus dirimit, annotarat super hac dictione *specie.* Dein irrepsit, ut fit, in contextum, atque inde forsan cit legi coeptum, *senatus sub specie, pro sua magnitudine*, id est, *pro sua potentia.* Aur. Augustinus in III. de Civitate Dei, quaedam e Sallustio citat, quae hunc locum mirifice declarent; *Plurimae*, inquit, *turbae, seditiones, & ad postremum bella civilia orta sunt, dum pauci potentes, quorum in gratiam plerique concesserant, sub honesto patrum aut plebis nomine dominationem affectabant, bonique & mali cives appellati non ob merita in rempublicam omnibus pariter corruptis, sed uti quisque locupletissimus & injuria validior, quia praesentia defendebat, pro bono ducebatur.* RIV. Livius lib. III. *Sed alter semper ordo gravis alterius modestiae erat. Quiescenti plebi ab junioribus patrum injuriae fieri coeptae. Ubi tribuni auxilio humilioribus essent, in primis parum proderat: deinde ne ipsi quidem inviolati erant, utique postremis mensibus, cum & per coitiones potentiorum injuria fieret, & vis potestatis omnis aliquanto posteriore anni parte languidior ferme esset. Seniores contra Patrum ut nimis feroces suos credere juvenes esse, ita malle, si modus excedendus esset, suis quam adversariis, superesse animos. Adeo moderatio tuendae libertatis, dum, aequari velle simulando, ita se quisque extollit, ut deprimat alium, in difficili est: cavendoque ne metuant homines, metuendos ultro se efficimus: & injuriam a nobis repulsam tanquam aut facere aut pati necesse sit, injungimus aliis.* GRASW.

SENATI SPECIE, PRO SUA MAGNITUDINE] Ita nulla litera plus minusve editio vetus, & plerique Pall. utique aetate priores. Nam sequioris notae, *senati sub specie*; uti ante hac passim vulgabatur, sed minus recte. GRUT. Mihi dubium non est, quin legendum sit e MSS. *senati specie*, hoc sensu, contra tribunos nisam nobilitatem, praetexta auctoritate Senatus, quum interim magnitudinem, hoc est, potentiam, dominationem, tyrannidem & ipsa affectaret. RUPERT.

HONESTIS NOMINIBUS, ALII SICUTI JURA POPULI DEFENDERENT, PARS, QUO SENATUS AUCTORITAS MAXUMA FORET] Sic Tacit. III. Annal. *Nam secu-*

bonum publicum simulantes; pro sua quisque potentia certabant: ne-

NOTAE VARIORUM.

secutae leges, etsi aliquando in maleficos ex delicto saepius tamen dissensione ordinum, & apiscendi illicitos honores, aut pellendi claros viros, aliaque ob prava per vim latae sunt. Hinc Gracchi & Saturnini, turbatores plebis; nec minor largitor nomine senatus Drusus, corrupti spe, aut inclusi per intercessionem socii. Lucanus itidem lib. I.

Et cum consulibus turbantes jura tribuni.

Quonam autem colore fuerint usi tribuni isti adversus Senatum, liceat ex Thucyd. lib. III. explicare, ubi scribit ista: Ὀλιγαρχία δὲ τῶν μὲν κινδύνων τοῖς πολλοῖς μεταδίδωσι· τῶν δὲ ὠφελίμων οὐ πλεονεκτεῖν μόνον, ἀλλὰ καὶ ξύμπαν ἀφελομένη ἔχει. *Paucorum status pericula quidem impertit multitudini, commodorum autem non modo plus, sed universum sibi vendicat.* Florus adstipulatur lib. III. c. 13. *Seditionum omnium causas tribunicia potestas excitavit: quae specie quidem plebis tuendae, cujus in auxilium comparata est, re autem dominationem sibi acquirens, studium populi ac favorem agrariis, frumentariis, judiciariis legibus aucupabat.* GRASW. Pulcerrima gnome, & quam simplex plebecula non capit. Quum Reipublicae servitus quaeritur, Reipublicae praetexitur libertas, & quo quis astutior ad ostendendum pileum, eo majorem diadematis spem habet. Ducam te per scenam veteris Historiae, ut videas hodierni seculi fabulam, & fucos omnes, caveas praemonitus. Tempore belli Peloponnesiaci, quum Graeci intestinis seditionibus conflictarentur, singularum civitatum principes, honesta utrique nominis praescriptione, civilem juris aequabilitatem, qua multitudo utitur, & moderatam optimatum dominationem, ceteris administrandae Reipublicae generibus, anteponentes, Rempublicam verbo quidem curabant, sed reipsa, tanquam suorum certaminum praemium sibi proponebant, ut legimus apud Thucyd. lib. III. Eadem plane exercita histrionia, quum rem Romanam quateret, concepta diu, magnisque accessionibus roborata, Caesaris & Pompeji ambitio. *Decreta* (inquit Dio lib. XLI.) *multa facta sunt sub titulo quidem aequalitatis, reipsa autem dominationis firmandae causa. Utrique enim adversarios suos, patriae hostes appellabant, seque pro republica bellum gerere dicebant: suas tantum utrique res privatas augebant, remque ex aequo publicam corrumpebant.* Sublatis Caesare & Pompejo, Octaviano, Antonio, Sex. Pompejo non defuerunt speciosi praetextus, quibus cupiditatem suam dominandi, unusquisque eorum, velatum iret: revera autem nonnisi servitutem civium suorum spirabant, & armis quaerebant, uno M. Bruto excepto, cui bellum gerenti libertatem Pop. Rom. non vero servitutem cordi fuisse, etiam ex adversariorum ipsius confessione apparet, ut auctor est Plut. in ejus vita. Ergo verissimum est illud Taciti lib. IV. Hist. c. 37. in Orat. Cerialis: *Libertas & speciosa nomina praetexuntur: nec quisquam alienum servitium & dominationem sibi concupivit, ut non eadem ista vocabula usurparet.* Verissimum illud ejusdem nostri lib. III. Histor. in Oratione Macri tribuniplebis: *His civilibus armis dicta alia: sed certatum utrinque de dominatione.* Adde not. ad Justini lib. VIII. c. 2. §. 6. RUPERT.

BONUM PUBLICUM SIMULANTES, PRO SUA QUISQUE POTENTIA CERTABANT] Thucydid. lib. III. Πάντων δ' αὐτῶν αἴτιον, ἡ ἀρχὴ ἡ διὰ πλεονεξίαν καὶ φιλοτιμίαν, ἐκ δ' αὐτῶν καὶ ἐς τὸ φιλονεικεῖν καθισταμένων, τὸ πρόθυμον. οἱ γὰρ ἐν ταῖς πόλεσι προστάντες, μετὰ ὀνόματος ἑκάτεροι εὐπρεποῦς, πλήθους τε ἰσονομίας πολιτικῆς, καὶ ἀριστοκρατίας σώφρονος προτιμήσει, τὰ μὲν κοινὰ λόγῳ θεραπεύοντες, ἆθλα ἐποιοῦντο. *Horum omnium causa fuit principatus per avaritiam & ambitionem gestus, & cum ex his in certamen venissent, partium studium. Nam qui in civitatibus praeerant, honesto utrique nomine, quum aequabilitatem civilem populi, aut moderatam Aristocratiam praeferrent, verbo Remp. curantes, suam rem agebant.* Sic apud eundem lib. VIII. de illis, qui quinque hominum millia declarari non nomine, sed re postulabant, per quos Reipublicae status aequalior constitueretur, legitur: Ἦν δὲ τοῦτο μὲν σχῆμα πολιτικὸν τοῦ λόγου αὐτοῖς. κατ' ἰδίας δὲ φιλοτιμίας οἱ πολλοὶ αὐτῶν τοιούτῳ προσέκειντο, ἐν ᾧπερ καὶ μάλιστα ὀλιγαρχία ἐκ δημοκρατίας γενομένη ἀπόλλυται. *Reipublicae mentio obtentus erat; quum plerique eorum privata ambitione in hoc incumberent, per quod maxime aboleretur status paucorum e populari effectus.* Livius lib. III. *Natura hoc ita comparatum est, ut qui apud multitudinem sua causa loquitur, gratior eo sit, cui mens nihil praeter publicum commodum videt. Nisi forte assentatores publicos, plebicolas istos, qui vos nec in armis, nec in ocio esse sinunt, vestra vos causa incitare & simulare putatis. Concitati aut honori aut quaestui illis estis.*

NE-

neque illis modestia, neque modus contentionis erat: utrique victoriam crudeliter exercebant.

XL. Sed,

NOTAE VARIORUM.

Neque illis modestia, neque modus contentionis erat] Sic Curtius lib. X. de plebe: *Nullum profundum mare, nullum vastum fretum & procellosum tantos ciet fluctus, quantos multitudo motus habet, utique si nova & brevi duratura libertate luxuriat.* Interim hoc quoque secretum politicum notabile est, contentionem inter cives & ordines bonam videri, quam diu durat, etsi cum altera pars victoriam obtinet, vehementer respublica periclitatur. In quam rem pulcher exstat locus Polybii lib. VI. de ipsis Romanis: Ὅταν γε μὴν πάλιν ἀπολυθέντες τῶν ἐκτὸς φόβων ἐνδιατρίβωσι ταῖς εὐτυχίαις καὶ περιουσίαις ταῖς ἐκ τῶν κατορθωμάτων, ἀπολαύοντες τῆς εὐδαιμονίας, καὶ ὑποκολακευόμενοι καὶ ῥαθυμοῦντες τρέπωνται πρὸς ὕβριν καὶ πρὸς ὑπερηφανίαν, ὃ δὴ φιλεῖ γίνεσθαι· τότε καὶ μάλιστα συνιδεῖν ἐστι αὐτὸ παρ' αὐτοῦ ποριζόμενον τὸ πολίτευμα τὴν βοήθειαν· ἐπειδὰν γὰρ ἐξοιδοῦν τι τῶν μερῶν φιλονεικῇ, καὶ πλέον τοῦ δέοντος ἐπικρατῇ· δῆλον, ὡς οὐδενὸς αὐτοτελοῦς ὄντος κατὰ τὸν ἄρτι λόγον, ἀντισπᾶσθαι δὲ καὶ παραποδίζεσθαι δυναμένης τῆς ἑκάστου προθέσεως ὑπ' ἀλλήλων, οὐδὲν ἐξοιδεῖ τῶν μερῶν, οὐδ' ὑπερφρονεῖ. *Rursus autem, quoties omni ab exteris metu liberati, laeto rerum successu diutius perfruuntur, atque illis opibus, quas vincendis hostibus sibi pepererunt; ubi praesenti felicitate gaudentes, ocio atque adulationibus corrupti ad injurias atque superbiam, ut fieri amat, sese converterunt: tum sane, ut cum maxime, cernere est Rempubl. ipsam ex sese malis suis remedium parare. Ubi enim pars aliqua se efferens jurgium movere, & majorem, quam oporteat, potentiam sibi coeperit vendicare, quia nullius potentia omnibus suis numeris in se est perfecta; sed consilia omnium, ut jam ostendimus, ab obsistentibus mutuo impediri queunt, nulla efferre se pars supra caeteras valet, neque impotenter superbire.* At parte altera superante periculum imminere, in exemplo nobilis cujusdam innuit Cicer. pro Rosc. Amer. *Erat ille Romae frequens atque in foro, & in ore omnium quotidie versabatur, magis ut exsultare victoria nobilitatis videretur, quam timere ne quid ex ea calamitatis sibi accideret.* Grasw. Thucyd. III. Πάντων δ' αὐτῶν αἴτιον ἡ ἀρχὴ διὰ πλεονεξίαν καὶ φιλοτιμίαν, ἐκ δ' αὐτῶν, καὶ εἰς τὸ φιλονεικεῖν καθισταμένων, τὸ πρόθυμον. οἱ γὰρ ἐν τοῖς πόλεσι προστάντες, μετὰ ὀνόματος ἑκάτεροι εὐπρεποῦς, πλήθους τε ἰσονομίας πολιτικῆς, καὶ ἀριστοκρατίας σώφρονος [illegible], τὰ κοινὰ λόγῳ θεραπεύοντες, ἆθλα ἐποιοῦντο. & lib.VIII. Ἦν δὲ τοῦτο μὲν σχῆμα πολιτικὸν τοῦ λόγου αὐτοῖς. κατ' ἰδίας δὲ φιλοτιμίας οἱ πολλοὶ αὐτῶν τοιούτῳ προσέκειντο, &c. pro, *certabant* L 2. *certare.* Wasse.

Neque illis modestia, neque modus contentionis erat] Vox postrema ad Gemonias scalas trahenda, forsan etiam pronomen *illis.* Grut.

Utrique victoriam crudeliter exercebant] Nimis enim ardent in civili & bello & contentione studia. Quales & illi, quos notat Cicero in Epist. Famil. lib. VII. Ep. 3. *in oratione ita crudeles, ut ipsam victoriam perborrescerem.* Sic notat & Florus lib. IV. cap. 2. *non & odia partium finita cum bello.* Idem his usu venit, quod illis apud Thucyd. lib. III. Παντὶ δὲ τρόπῳ ἀγωνιζόμενοι ἀλλήλων περιγίγνεσθαι, ἐτόλμησάν τε τὰ δεινότατα, ἐπεξῄεσάν τε, τὰς τιμωρίας ἔτι μείζους οὐ μέχρι τοῦ δικαίου καὶ τῇ πόλει ξυμφόρου προτιθέντες, ἐς δὲ τὸ ἑκατέροις που ἡδονὴν ἔχον ὁρίζοντες, καὶ ἢ μετὰ ψήφου ἀδίκου καταγνώσεως, ἢ χειρὶ κτώμενοι τὸ κρατεῖν. *Quum autem omni ratione alii alios superare contenderent, & atrocissima quaeque ausi sunt, & eruperunt in adversos, poenas adbuc majores, non ad mensuram justi aut utilitatis publicae, imponentes, sed ex voluptate sua metientes, quam alteri ex alteris capiebant, sive per iniqua suffragia condemnatis, sive vi oppressis.* Memorat autem hujus & senatoriae & tribuniciae crudelitatis exempla Livius, libr. II. *Cum Tribunus plebis Genutius L. Furium & C. Manlium Cons. abeuntes reos fecisset: tandem qui obversati vestibulo tribuni fuerant, nunciant, domi mortuum esse inventum. Quod ubi in totam concionem pertulit rumor: sicut acies funditur duce occiso, ita dilapsi passim alii alio. Praecipuus pavor tribunos invaserat, quam nihil auxilii juratae leges haberent, morte collegae monitos. Nec patres satis moderate ferre laetitiam. Adeoque neminem noxae poenitebat, ut etiam insontes fecisse videri vellent, palamque ferretur, malo domandam tribuniciam potestatem.* De plebe vero & tribunis lib. III. *Tum primum sine autoritate Senatus, populi jussu triumphatum. Haec victoria tribunorum plebisque prope in baud salubrem luxuriam vertit, conspiratione inter tribunos facta, ut iidem tribuni reficerentur, &c.* Grasw.

Victoriam crudeliter] Abest a Bodlejano cru-

XL. Sed, postquam Cn. Pompejus ad bellum maritimum, atque Mithridaticum missus est; plebis opes [a] imminutae; paucorum potentia crevit. Hi magistratus, provincias, aliaque [b] omnia tenere: ipsi innoxii, florentes, sine metu [c] aetatem agere, ceterosque judiciis [d] terrere,

VARIANTES LECTIONES.

a *imminutae sunt* A. B. D. E. F. M. b *omnia* delet H. c *vitam agere* M. d *terere* N.

NOTAE VARIORUM.

crudeliter, sed male. Lampridius in Heliogab. cap. 2. *exercuit imperium* saevissime. II. 1. *gravem fuisse illum* & intolerabilem, injusta imperia *in cives* exercuisse. Codd. MSS. *intolerabilem sibi.* Orosius III. 14. cruentissimam victoriam *in Thebanos & Lacedaemonios* exercuit. mallem, *cruentissime*, sed aliter Codices & Veneta. Superiore linea, pro *venustissimae* lege ex iisdem, *vetustissimae libertatis statum finivit. Utrique vict. Utriusque* Markii γ. & in marg. pro, V. Lect. *utrique*. WASSE.

HI MAGISTRATUS, PROVINCIAS, ALIAQUE OMNIA TENERE] Cicer. pro Cluentio: *Neque hoc agitur ab omnibus, sed a paucis. Nam ii Senatores, qui se facile tuentur integritate & innocentia, quales (ut vere dicam) vos estis, & caeteri, qui sine cupiditate vixerunt, equites ordini Senatorio dignitate proximos, concordia conjunctissimos esse cupiunt. Sed ii qui se volunt posse omnia, neque quicquam praeterea esse aut in homine ullo aut ordine, hoc uno metu se putant equites Rom. in potestatem suam redacturos, si constitutum est, ut de iis, qui rem judicarint, hujuscemodi judicia fieri possint.* Eodem sensu quo Thucydidem nuper dixi criminari Oligarchiam, eodem vero crimine potestatem Consulum sugillat ille apud Livium tribunus lib. III. *Nomine tantum minus invidiosum*, (consulare imperium,) *re ipsa prope atrocius, quam regium esse. Quippe duos pro uno dominos acceptos, immoderata, infinita potestate. Qui soluti, atque effraenati ipsi, omneis metus legum, omniaque supplicia verterent in plebem.* GRASW.

ALIAQUE OMNIA] *Omnia* non comparet in Arondel. *caeteros judiciis*, omisso *que* Arond. WASSE.

IPSI INNOXII, FLORENTES, SINE METU AETATEM AGERE] Pal. Naz. *ipsi noxii*, quod suam etiam admitteret interpretationem, nisi vellet auctor, ipsos innoxios fuisse, hoc est, neminem iis ausum nocere. GRUT. Retineo hanc lectionem, & interpretor, *quamvis penes paucos omnes provinciae, magistratus essent; plebem tamen neminem ausum offendere, penes quam judicia.* Notandum igitur hic, Judices a magistratibus fuisse diversos. Magistratus judicium dabant, judices causa cognita judicabant: illi judices cogebant, hi in judicium cogebantur: illi populi suffragiis, hi a praetoribus; illi ex universo populo, hi ex certo plerunque ordine allegebantur: in iis quid quisque decerneret, observabatur; in his quid plerique statuerent, spectabatur. Judices denique sententiam ferebant, magistratus judicum sententiam pronunciabant. Vide Sigon. II. de ant. jure Civ. R. cap. 17. RUPERTUS. Vox *noxii* haeret nostris soli Digbaeo. Verum *innoxii* legendum suadent omnino sequentia, *sine metu aetatem agere. Innoxius* enim tam denotat eum qui noxam alicui non infert, quam qui non patitur: unde glossae vertunt ἀδήλητος. hoc loco valet *illaesus*, quo sensu ab optimis quoque frequentatur; tum maxume ab iis qui Sallustium ex professo sequuntur. Columella II. 10. *Sic condita faba a curculionibus erit* innoxia. Sic etiam Arond. *leviora (navigia) quum & ipsa nequirent regi, in ripam tamen* innoxia *expulsa sunt*, Curt. IX. 4. Fallitur ergo Servius ad II. AEn. ubi ita distinguit, *innocuus cui non nocetur*, innoxius *qui non nocet.* Apulejus Metam. VI. pag. 187. *inter trisulca vibramina draconum remigium dextra laevaque porrigens, nolentes aquas, & ut abiret* innoxius *praemonentes, excipit.* Ammianus denique Marcellinus plurimus est in hoc verbo: *petitusque ballistarum ictibus certis & sagittarum, densitate opertus armorum, in modum testudinis contextorum, abscessit* innoxius. Lib. XX. cap. 7. sic etiam XXI. 5. *Hocque audito, ille* innoxius *ad larem suum recessit in Tusciam.* & XXXI. 13. *Romulus & Sabostius curiales &c. poenali consumti sunt ferro: residui omnes abierunt* innoxii. Vide XXII. 3. 8, 9. & XXIV. 2. XXVII. 5. XXIX. 3. ubi ejuscemodi alia. WASSE.

QUO PLEBEM IN MAGISTRATU PLACIDIUS TRACTARENT] Puta quum ipsorum tribunorum periculo plebis potestas cresceret, ut supra dictum. GRUT.

re, quo plebem in magiſtratu placidius tractarent. Sed ubi primum dubiis rebus novandis ſpes oblata eſt, vetus certamen animos eorum [a] adrexit. Quod ſi primo praelio Catilina ſuperior, aut aequa manu diſceſſiſſet: profecto magna clades, atque calamitas Rempublicam obpreſſiſſet; neque illis, qui victoriam adepti forent, diutius ea uti licuiſſet; quin, defeſſis & exſanguibus, qui plus poſſet, imperium atque

VARIANTES LECTIONES.

a *erexit* K.

NOTAE VARIORUM.

GRUT. Id eſt, terrebant judiciis Tribunos plebis; ne plebem in potentes exagitarent, atque in Senatum criminando accenderent. CIACC. *Magiſtratum* Martin. WASSE.

DUBIIS REBUS] Vocem *dubiis* vacare exiſtimo. CIACC. & URSIN. Non inepte ora editionis mediae, *Novandi*, id enim malim, quam ut inducatur vox *dubiis*, ut viſum Ciacconio & Urſino. GRUT. Sic, *novandi* R. & a prima manu Pemb. ut ex litura patet in marg. *aldis*. mendum ex primo ſequentis vocis elemento natum. Euripides Medaea μήτι βελδύσῃ νέον. Vide VI. 22. WASSE.

UBI PRIMUM DUBIIS REBUS NOVANDIS SPES OBLATA EST, VETUS CERTAMEN ANIMOS EORUM ADREXIT] Sic apud Tacitum Hiſtor. I. *Pars populi integra & magnis domibus annexa, clientes libertique damnatorum & exſulum, in ſpem erecti.* Ibidem iterum: *Sapientibus quietis & Reipubl. cura: leviſſimus quiſque & futuri improvidus, ſpe vana tumens.* Sic apud eundem VI. Annal. Sinnaces *patrem Abdageſem, alioſque occultos conſulit, & tunc continuis cladibus promptiores ad defectionem trahit: adfluentibus paullatim, qui metu magis quam benevolentia ſubjecti, repertis autoribus, ſuſtulerant animum.* Flor. lib. III. c. 5. *ut extincta parum fideliter incendia majore flamma reviviſcunt, ita ille* (Mithridates) *de integro auctis majorem in modum copiis tota denique regni ſui mole in Aſiam rurſus terra fluminibuſque veniebat.* GRASW.

NOVANDI SPES] Adde hunc locum notae ad c. 37. §. 1. RUPERT.

SUPERIOR] Voces *ſuperior* & *inferior* de victore & victis: Ita Graeci ἥσσων, ἐλάσσων. Homerus:

Αἰδ' ὅσον ἥσσων εἰμὶ, τόσον σέο φέρτερος εἶην.

Demoſthenes pro Corona: ὡσθ' ἐνταῦθα ἔλαττον ἔχων, δίκαιός ἐστιν ἀπελθεῖν. Thucydides etiam quem Noſter unice colit, τὸ ἥσσω frequenter oppoſuit τῷ δυνατωτέρῳ. Haec audacter & ad literam Horatius voce *minor* interpretatus eſt:

Tunc mihi dominus, rerum imperiis hominumque
Tot, tantiſque minor?

Et alibi:

—— —— minor *in certamine longo.*

Hinc ἐλάσσωμα pro *clade*, & paſſive, pro *victoria* apud Polybium: πλεονεκτήματα & ἐλαττώματα apud Onoſandrum pag. 21. alioſque. Vocem hanc Salluſtianam, omiſſo *proelio*, uſurpat Caeſar B. G. *Ita tamen ut noſtri, omnibus partibus* ſuperiores *fuerint.* Confer Tacitum de mor. G. XXXVI. Vegetium I. 15. ubi Petrenſis, & *ſuperiores*. Meſſal. Corvinum XXXVI. Hegeſippum II. 9. V. 5. Cui magis alibi placuit *potior*, ſed locus eſt corruptus. *Quibus etſi virtus potentior* ad *congrediendum, locus tamen* inferior *ad obſidionem.* Codex B. Pub. *potior* quod agnoſcit in margine Gualtherus: Scilicet ita legendum. Nam *potior* pro *potentior* apud veteres. Auctor apud Cic. IV. Tuſc. *Qui plus pollet*, potiorque *eſt patre.* Apulejus Met. XI. *Deus deorum magnorum* potior, *& majorum ſummus.* De Habit. D. Pl. pag. 627. potiores *poteſtate.* Voce *inferior* uſi Capitolinus, Macrin. VIII. Ammianus XXX. 8. eodemque ſenſu *deterior*, Apulejus. WASSE.

AEQUA MANU DISCESSISSET] Sic Tacitus lib. I. *Inde hoſtibus terror, fiducia militi, & manibus aequis abſceſſum eſt.* CIACC.

NEQUE ILLIS, QUI VICTORIAM ADEPTI FORENT] Plus quam alienigena vox eſt, *forent*, poſſet etiam brevius ſcribi; *neque victoriam adeptis*, relegatis verbis ceteris. GRUT.

NEQUE ILLIS QUI VICTORIAM ADEPTI FORENT, DIUTIUS EA UTI LICUISSET] Ita fere de C. Caeſare loquitur Cicero lib. IX. Ep. 17. *Scito, non modo me, qui conſiliis non interſum, ſed ne ipſum quidem principem ſcire, quid futurum ſit, nos enim illi ſervimus, ille temporibus.* GRASW.

QUIN DEFESSIS ET EXSANGUIBUS, QUI PLUS POS-

que libertatem [a] extorqueret. Fuere [b] tamen extra conjurationem complures, qui ad Catilinam [c] initio profecti sunt. [d] In his erat A. Fulvius, Senatoris filius: quem retractum ex itinere parens necari jussit.

VARIANTES LECTIONES.

a *eriperet* L. b abest *tamen* ab I. c *in initio* F. H. M. d *In iis Fulvius* M. praenomen *A* passim abest a MSS.

NOTAE VARIORUM.

POSSET, IMPERIUM ATQUE LIBERTATEM EXTORQUERET] Idem indicat ille apud Livium lib. I. *Illud te, Tulle, monitum velim: Hetrusca res quanta circa nos teque maxime sit, quo propiores vos, hoc magis scis. Multum illi terra, plurimum mari pollent. Memor esto jam cum signum pugnae dabis, has duas acies spectaculo fore, ut fessos confectosque simul victorem ac victum aggrediantur.* Sic & apud Tacitum I. Annal. *quibus Silius moderabatur, mente ambigua fortunam seditionis alienae speculabantur.* Qui metus etiam conjuratis apud eundem lib. XV. *Caeterum timore occulto, ne L. Silanus, eximia nobilitate, disciplinaque C. Cassii, apud quem educatus erat, ad omnem claritudinem sublatus, imperium invaderet, prompte daturis operam, qui a conjuratione integri essent, quique miserarentur Neronem, tanquam per scelus interfectum.* Invitatura scilicet opportunitate, quae animos vel in scelera erigit. Quo respexit Agis apud Thucyd. lib. VIII. Ἆγις δὲ νομίζων τὴν πόλιν οὐχ ἡσυχάζειν, οὐδ' εὐθὺς οὕτω τὸν δῆμον τὴν παλαιὰν ἐλευθερίαν παραδώσειν, εἴτε στρατιὰν πολλὴν ἴδοι σφῶν, οὐκ ἂν ἡσυχάσειν, οὐδὲ ἐν τῷ παρόντι πάνυ πιστεύων μὴ οὐκ ἔτι ταράττεσθαι αὐτοὺς, τοῖς μὲν ἀπὸ τῶν τετρακοσίων ἐλθοῦσιν, οὐδὲν ξυμβατικὸν ἀπεκρίνατο. προσμεταπεμψάμενος δὲ ἐκ Πελοποννήσου στρατιὰν πολλὴν, οὐ πολλῷ ὕστερον καὶ αὐτὸς τῇ ἐκ τῆς Δεκελείας φρουρᾷ μετὰ τῶν ἐλθόντων κατέβη πρὸς αὐτὰ τὰ τείχη τῶν Ἀθηναίων, ἐλπίσας ἢ ταραχθέντας αὐτοὺς μᾶλλον ἂν χειρωθῆναι σφίσιν ᾗ βούλονται, ἢ καὶ αὐτοβοεὶ ἂν διὰ τὸν ἔνδοθέν τε καὶ ἔξωθεν κατὰ τὸ εἰκὸς γενησόμενον θόρυβον. *Agis non quieto animo civitatem esse existimans, neque sic populum subito vetustam libertatem traditurum, nec quieturum, si magnum exercitum conspexisset, ideoque non tantam illis fidem habens in praesenti, quin crederet etiam turbari posse, nihil de conventione respondit iis, qui a quadringentis advenerant, sed accito e Peloponneso ingenti exercitu. haud multo post ipse cum hoc iisque copiis quae ad Deceleam excubabant, descendit ad ipsa moenia Athenienfium, sperans aut eos turbatos facilius se pro arbitrio suo expugnaturum, aut saltem primo impetu, propter tumultum quem intra extraque futurum credibile esset.* Illustrius exemplum est Mithridatis, de quo Florus lib. III. cap. 5. *Spem ac fiduciam dabant nostra vitia: quippe cum civilibus bellis disjungeremur, invitabat occasio, nudumque imperii latus ostentabant procul Marius, Sulla, Sertorius. Inter haec Reipubl. vulnera & hos tumultus, repente, quasi captato tempore, in lassos simul atque districtos subitus turbo Pontici belli ab ultima veluti specula Septemtrionis irrupit.* GRASW.

QUI AD CATILINAM INITIO PROFECTI SUNT] Dictio finalis aeque ac princeps, otiosa mihi est, mo o diosa. GRUT.

IN HIS ERAT A. FULVIUS] Nihil juvat sensum dictio *erat.* GRUTERUS. Praenomen Fulvii hoc loco restituimus, adjuti ab antiquis exemplaribus. C. POPMA. Dio hunc Senatorem vocat, & patrem ipsius privatum hominem. Sed potius credendum Sallustio & Valerio, Vide 8. de Lentulo vide Plutarch. in Cic. pag. 869. WASSE.

QUEM RETRACTUM EX ITINERE, PARENS NECARI JUSSIT] Exemplum Postumianis & Manlianis imperiis invidendum. COLER. Sen. lib. X. Excerpt. Decl. III. *Animadvertit Manlius in filium, & victorem quidem: animadvertit Brutus in liberos, non factos hostes, sed futuros. Vide an sub istis exemplis patri fortius liceat tantum loqui.* Haec etsi dura, tamen justa sunt. Quippe eodem autore Controv. VII. *Magnis sceleribus jura naturae intereunt.* Unde idem Contr. XXIV. *Ut audivi esse qui pecuniam numeraret, miratus sum fuisse in civitate nostra quenquam, qui Cimonem redimere, quam Miltiadem maluisset. Ego ne patrem quidem meum, nisi innocens fuisset, redemissem.* GRASW.

RETRACTUM] Ita Codd. Valerius autem, qui eandem canit cantilenam I. 4, 5. voce *abstractum* usus est. Quo sensu item Ammianus pag. 41. Verum illud alterum plerumque obtinet, & membranae B. Pub. in illo Valerii loco *retractum* praeferunt.

ſit: Iiſdem temporibus Romae Lentulus, ſicuti Catilina praeceperat, quoſcunque [a] moribus, aut fortuna [b] novis rebus idoneos credebat, aut per ſe, aut per alios ſolicitabat; neque ſolum cives, ſed [c] cujuſquemodi genus hominum, quod modo bello uſui foret.

XLI.

VARIANTES LECTIONES.

a *fuiſſe malis moribus* A. b *dubiis novandis* M. c *ſed cujuſcunque modi* E. M. N. *ſed etiam cujuſcunque modi* H.

NOTAE VARIORUM.

ferunt. Et pro *incluſum carcere* quomodo Aſcenſ. & Hackiana *incluſum carcere tenere.* Confer Livium X. 25. Celſum pag. 25. Caeſarem B. Gall. V. 7. Oroſium V. 21. VI. 8. VII. 42. Suetonium Aug. cap. 17. & Tacitum Agric. IV. 18. Aulum Fulvium vocant Dio & Valerius. WASSE.

PARENS NECARI JUSSIT] Quidam libri *parens necari praecepit*, quo verbo in eadem ſignificatione & in Jugurthino utitur. C. POPMA.

NECARI JUSSIT] Huc reſpiciens Quinctilianus Declam. 349. *Illi vere fortes & viri fuerunt, qui quum hoc meminiſſent liberos a ſe Reipublicae gratia procreatos, bene impendi crediderunt* exemplo. Conſulendus Freinsh. ad Flori. lib. I. c. 26. §. 7. lit. h. RUPERT.

IISDEM TEMPORIBUS] Sed & P. Autronius, quae ad bellum neceſſaria erant, ſubmiſit. Vide Ciceron. pro Sulla cap. 5. BROUKH.

QUOSCUNQUE MORIBUS AUT FORTUNA NOVIS REBUS IDONEOS CREDEBAT] Nempe ut Tacitus III. Annal. *quibus ob egeſtatem aut metum ex flagitiis maxima peccandi neceſſitudo.* Qui hunc ipſum IV. Annal. fere expreſſit, cum ait: *Erat illi praedarum receptor, ac ſocius populandi, Rex Garamantum: ipſaque e provincia, ut quis fortuna inops, aut moribus turbidus promptius ruebant.* Idem Hiſtor. I. *Interea Othonem, cui compoſitis rebus nulla ſpes, omne in turbido conſilium, multa ſimul exſtimulaverunt: luxuria etiam principi oneroſa, inopia vix privato toleranda, in Galbam ira, in Piſonem invidia.* Eodem libro: *Plebs ſordida & circo ac theatris ſueta, ſimul deterrimi ſervorum, aut qui adeſis bonis per dedecus Neronis alebantur, inceſti & numorum avidi.* Iterum: *Flagrantibus jam militum animis velut faces addiderat Menius Pudens e proximis Tigellini. is mobiliſſimum quemque ingenio, aut pecuniae indigum, & in novas cupiditates praecipitem alliciendo, eo paullatim progreſſus eſt, ut per ſpeciem convivii, quoties Galba apud Othonem epularetur, cohorti excubias agenti, virilim centenos nummos divideret, &c.* Cum hujuſcemodi fere ſoli homines conjurationibus apti videantur, hinc Cicero Coelium defendit his verbis: *Poſuiſtis enim, atque id tamen titubanter & ſtrictim, conjurationis hunc, propter amicitiam Catilinae, participem fuiſſe: in quo non modo crimen non haerebat; ſed vix diſerti adoleſcentis cohaerebat oratio. Qui enim tantus furor in Coelio? quod tantum aut in moribus naturae vulnus, aut in re atque fortuna?* Simile quid expreſſit Livius lib. XXXV. de Hannone: *Exſulem illum & Poenum eſſe, cui mille in dies nova conſilia vel fortuna ſua, vel ingenium poſſit facere.* GRASW.

SED CUJUSQUEMODI GENUS HOMINUM] Ita MSS. Pall. etiam Bong. ac Com. praetulit tamen Carrio, *cujuſcumque modi;* quomodo antiquitus editi. GRUT. Legendum eſt ex MSS. Pall. etiam Bongarſii, *cujuſquemodi*, cui vulgatam non debuit praeferre Carrio. Similiter Hirtius de B. Afr. c. 19. *Legiones conſcriptae ex cujuſquemodi generis amplius XII. millibus*, quem locum in medicinam rapit Fr. in Curtii l. V. c. 1. §. 40. RUPERT. Veneta 1470. Mart. B. Pub. *cujuſquemodi.* Digb. addit, *homines.* at Pembr. *cujuſcumquemodi* primitus habuiſſe videtur, ut ex cicatrice probabile eſt. Arond. & Reg. clare exhibent. Habes *cujuſquemodi* apud Gellium IX. 2. XVIII. 22. Apulejum XII. p. 126. & VIII. p. 209. Hirtium de B. Afric. cap. 19. 23. 36. Florum III. 4. ſi vera Nazarii Codicis lectio. Locus in editis exempl. ſic habet: *Nihil interim per id omne tempus reſiduum crudelitatis fuit. in captivos ſaevientibus: litare diis ſanguinem humanum: bibere in oſſibus capitum,* & hujuſcemodi *ludibrio foedare mortem, tam igni quam fumo?* At quid ſibi volunt *tam igni quam fumo?* Num ſigillatim & per partes exſequitur quod generaliter dixerat? abſit credas. Quin praecedentia illa, *litare ſanguinem*, &, *bibere in oſſibus* reſpicit. Vide itaque an reponendum, *tam igni quam ferro*, ut hoc ad hoſtias humanas, illud ad capitum excavationem referatur. Suadet idem infra: *Nec aliter cruentiſſimi hoſtium, quam ſuis moribus domiti.* an ſcin' quomodo? haud *igni & fumo*, audi ſis illum?

qup-

XLI. Igitur P. Umbreno cuidam negotium dat, uti legatos Allobrogum

NOTAE VARIORUM.

quippe in captivos igne ferroque *saevitum est*. Quomodo locutus Auctor IV. 12. *Nuceria & Picentia caedibus*, ferro & igne *vastantur*. Claudian. Bel. Get.

Per latus Italiae ferro *bacchatus* & igni.]

Nec sane quicquam de *fumo* Ammianus, qui eo alludit XXVII. 4. Ait quidem Herodotus alicubi, Scythas Capita hostium suspendere ὑπὲρ τ̃ καπνοδόκης. Nihil interim temere statuo, judicium sit penes Lectorem. Usus denique *cujusquemodi* Dictys II. 18. Noster vero suffragantibus libris *cujuscumquemodi*. Cat. LVIII. c. & e. verum in secundo loco Martin. omittit *modi* & Markii qui habet *cujusmodi haec videntur*, &, ea est librariorum inconstantia, *cujusque modi* Jugurth. 78. soli, ibi, Markiani γ. λ. *cujuscumquemodi*. at alterum genuinum puto. Hoc enim pacto loquitur: cujusque *generis* C. 25. 29. 41. *pro* cujusque *opibus* C. 32. *animo*, 67. *ingenio* Jug. 53. *quo* cujusque *animus fert* Jug. 58. *uti* cujusque *lubido erat* Jug. 91. *ingenium* 98. Pro eo Apulejus, Agellius, aliique *cujuscemodi*. Lucretius VI.

In terra cujusquemodi *rerum esse figuras*.

Cicero saepe de Fin. 64. pro Flacco. I. Verrin. de Offic. II. de Orat. Vide Livium II. 24. 32. Wasse.

Quomodo bello usui foret] Abundat iterum vox, *modo*, ; quin etiam, *foret*. & vero glossarchi esse commentum, detegit positura incerta MSS. Optimi eam expresserunt quam exhibuimus: in ceteris est, aut, *quod modo usui bello foret*; aut, *quotmodo usui foret bello*. Grut.

P. Umbreno] Homo libertinus fuit, a quo primum Galli atque Gabinius producti, teste Cicerone. Coler.

Uti legatos Allobrogum requirat] Florus lib. IV. c. 1. *Nec civili conspiratione contentus, legatis Allobrogum, qui tum forte aderant, sollicitatis, iisset ultra Alpes furor.* Senec. de Benef. lib. V. c. 16. *Ingratus Catilina: parum est illi capere patriam, nisi everterit, nisi Allobrogum in illam cohortes immiserit, & trans Alpes accitus hostis vetera & ingenita odia satiaverit, ac diu debitas inferias Gallicis bustis duces Romani persolverint.* Grasw. Erat Gallis solenne Romanis aegre facere. Nam per trecentos amplius annos populum principem terrarum, continuis & anniversariis prope bellis vexarunt, nulla virium, nulla sanguinis parsimonia, suis & alienis auspiciis; ut inausum intentatumque relinquerent nihil, quod ad convellendam Populi Romani fortunam satis foret. Sed inprimis cum Allobrogibus, ante sexaginta annos, gravissimum bellum fuerat, duce Q. Fabio Q. AEmiliani F. Q. N. Maximo, ut est in fragmento marmoreo apud Goltzium in Fastis p. 235. Ergo facilem vindictae spem, Catilinaria conjuratio ostendere videbatur, apud liberam gentem; cujusmodi qui sunt, promptas habent irarum causas, & acerrimas, in eos, qui alienae libertati insidiantur. Et alias apud plerosque obtinet illud mimi: *Laeso, doloris remedium, inimici dolor:* & ut in bestiis ita in homine, fervor sanguinis circa cor, ob appetitum reponendi doloris. Quid, quod hereditate accepta, validissima sunt, & ob id non immerito notata ab historicis, v. g. a Vell. lib. I. cap. 1. *Agamemnon scelere patruelis fratris Aegisthi, hereditarium exercentis odium, occiditur.* Ubi J. Gruterus plura disseruisse se affirmat ad Orationem Cossutiani, apud Tacit. lib. XVI. cap. 28. dicentis, *Paconium Agrippinum paterni in principes odii heredem.* Hinc etiam Innocentius Pontifex, Coelestino successor datus, Philippum atque Fridericum, e posteris Friderici Barbarossae, aversabatur, quod existimaret, illius sanguinis indolem, Romae, haud injuria esse suspectam. Clarissime vero de hoc consilio Seneca V. de Benef. 16. *Ingratus Catilina, parum est illi capere patriam, nisi everterit, nisi Allobrogum in illam cohortes immiserit, & trans Alpes accitus hostis, vetera & ingenita odia satiaverit, ac diu debitas inferias Gallicis bustis duces Romani persolverint.* Quibus postremis (ut id obiter dicam) alludit ad opinionem veterum, qua fuso hostili sanguine ad sepulcrum, tanquam gratissimo liquore placari mortuos credebant; sic L. Caesar jugulatus ad bustum Vari, ut est apud Val. Max. lib. IX. cap. 2. Accesserunt alii stimuli, iique satis efficaces ad permovendos Gallos, I. AEs alienum. II. Avaritia magistratuum, §. hoc &. sequenti. De priori diximus jam ad nauseam, de altero v. Cl. Virdungum Comm. in Agr. Tac. cap. 19. Ceterum, ut ut callida haec fuerunt, vicit tamen fortuna Reipublicae, quemadmodum infra loquitur cap. 41. Rupert.

Allobrogum] Graeci plerumque vocant Ἀλλόβρυγας. Stephanus: Ἀλλόβρυγες ἔθνος δυνατώτα-

gum requirat; eosque, si possit, inpellat ad societatem belli, existumans publice, privatimque aere alieno obpressos, praeterea quod natura [a] gens Gallica bellicosa esset, facile eos ad tale [b] consilium adduci posse. Umbrenus, quod in Gallia negotiatus erat, plerisque principibus civitatium notus erat, atque eos noverat: itaque sine mora, ubi primum legatos in foro conspexit, percunctatus pauca de statu civitatis; & quasi [c] dolens ejus

VARIANTES LECTIONES.

a *gens Gallorum* D. b *negotium* B. c *condolens* C. D. L.

NOTAE VARIORUM.

ταῦτον Γαλατικὸν, ὡς Ἀπολλόδωρος. Πολύβιος, καὶ διὰ τοῦτο αὐτοὺς καλεῖ Ἀλλόβριγας. Χάραξ δὲ διὰ τοῦ υ. ὁ δὲ Τεχνικὸς Ἀλλόβροξ ἔθνος Γαλατικόν. Et ita praestat hodieque scribere. Interpres vetus Juvenalis: *Allobrogae*, inquit, *Galli sunt. Ideo autem dicti Allobrogae, quoniam Brogae Galli agrum dicunt. Alla autem aliud.* Quod sane arvum esse nostra vernacula lingua prodit. Nam & nos novalia Broch vocamus. *Alla* autem sive *al*, Gallicam sive Germanicam vocem esse, testatur vox *Allemannus*, & Ausonius in Grammaticomastyge:

—— in his al

Celtarum posuit.

Et alibi:

Dic quid significent Catalecta Maronis in his al?

Virgil. autem in Catalectis, quod Ausonius adludit:

Tau Gallicum nix ipsum & al ei illisit.

COLER.

REQUIRAT] Confer omnino Cic. in Catilin. III. WASSE.

EXISTUMANS PUBLICE PRIVATIMQUE AERE ALIENO OBPRESSOS] Vox prima fere mihi suspecta est. GRUT. Sic memorantur & Livio lib. X. *Lucanorum seditiones a plebeis & egentibus ducibus ortae*, quas Volumnius summa optimatum voluntate compressit. Idem lib. XLII. *Erant autem non AEtoli modo in seditionibus propter ingentem vim aeris alieni, sed Thessali etiam; ea contagione velut rabies in Perraebiam quoque id pervaserat malum.* Tacitus III. Annal. *Eodem anno Galliarum civitates ob magnitudinem aeris alieni rebellionem captavere.* Nec mirum: *Acriores quippe aeris alieni stimulos esse, qui non egestatem modo atque ignominiam minentur, sed nervo & vinculis liberum corpus territent.* Livius lib. VI. GRASW.

PRAETEREA QUOD NATURA GALLICA GENS BELLICOSA ESSET] Codices in membrana descripti, *gens Gallica*. ut adjectivum postponatur, & sic exemplar quoque Beroaldinum. RIV. Scripsissem potius, *praeterea natura bellicosos, facile*, &c. ita, inquam, ego scripsissem, qui Sallustius non sum, cui tamen nihil praescribo. GRUT.

NATURA GALLICA GENS BELLICOSA] M. Cato Orig. II. apud Charisium lib. II. *Pleraque Gallia duas res industriosissime persequitur, rem militarem, & argute loqui.* Justinus ex Trogo lib. XXV. *Neque reges Orientis sine mercenario Gallorum exercitu ulla bella gesserunt, neque pulsi regno ad alios quam ad Gallos confugerunt, tantus terror Gallici nominis sive armorum invicta felicitas erat; ut aliter neque majestatem suam tutam, neque amissam recuperare se posse sine Gallica virtute arbitrarentur. Itaque in auxilium a Bithyniae rege invocati, regnum cum eo, parta victoria, diviserunt; eamque Gallograeciam cognominarunt.* Cicero de Haruspicum responsis: *Artibus Graeci, Galli robore, Hispani numero, Poeni calliditate valent.* A. MANUT. Hoc omnes Historici consentiunt, Sallust. in Jugurth. *Usque ad nostram memoriam Romani sic habuêre; alia omnia virtuti suae priora esse, cum Gallis pro salute, non de gloria certare.* M. Cato Orig. II. *Pleraque Gallia duas res industriosissime persequitur: rem militarem & argute loqui.* Caesius Bassus apud Diomedem: *Romani, Gallis devictis sunt, victores.* Plura de Gallis Justinus lib. XXV. Livius passim. Cic. de Haruspicum responsis; *Artibus Graeci, Galli robore, Hispani numero, Poeni calliditate valent.* COLER.

PRINCIPIBUS CIVITATIUM] Ita a manu prima Pal. Naz. GRUT.

ET QUASI DOLENS] Arond. omittit *copulam* caeteris repugnantibus, & in primis Prisciano, qui hoc modo citat, *& q. d. e. casum.* p. 1167. WASSE.

ejus caſum, requirere coepit, *quem exitum tantis malis ſperarent.* Poſtquam illos videt *queri de avaritia magiſtratuum, accuſare Senatum,* [a] *quod in eo auxilii nihil eſſet; miſeriis ſuis remedium* [b] *mortem exſpectare: At ego,* inquit, *vobis, ſi modo viri eſſe vultis; rationem oſtendam, qua* [c] *tanta mala iſta effugiatis.* Haec ubi dixit; Allobroges, in maxumam ſpem adducti, Umbrenum [d] orare, *uti ſui* [e] *misereretur: nihil tam aſperum, neque tam difficile eſſe,* [f] *quin cupidiſſume facturi eſſent, dum ea res civitatem aere alieno liberaret.* Ille eos in domum D. Bruti [a] per-

VARIANTES LECTIONES.

a *& quod* G. b *morte* A. *mortemque* D. *mortem ſpectare* M. N. & Carr. c *cuncta mala* L. *tanta iſta mala* M. N. & Ed. Grut. d *orare coeperunt* B. e *miſereatur* K. f *quod non c. e. f.* A. E. *quod non c. f. e.* B. C. D. H. I. L. M. *quod cupidiſſime facturi non eſſent* K.

NOTAE VARIORUM.

QUEM EXITUM] Venet. 1478. *quemnam.* Dictys V. 1. *exſpectantibus audire* ſi quis modus tantis malis *fieret.* WASSE.

POSTQUAM ILLOS VIDET QUERI DE AVARITIA MAGISTRATUUM] Ita apud Livium lib. XXIII. *Adhoc feſſos jam animos Sardorum diuturnitate imperii: & proximo iis anno acerbe atque avare imperatum: gravi tributo & collatione iniqua frumenti oppreſſos: nihil deeſſe aliud, quam autorem, ad quem deficerent. Atque hinc repentina ſpes Poenis Sardiniae recipiendae.* GRASW.

MISERIIS SUIS REMEDIUM MORTE EXSPECTARE] in Fabriciano eſt, *mortem ſperare,* in ceteris *mortem exſpectare.* RIV. Mire hic variant exemplaria vetuſta. Quaedam habent, *miſeriis ſuis remedium morte exſpectare.* quibus conſentiunt impreſſa nonnulla. Alia: *miſeriis ſuis mortem ſperare.* Alia: *miſeriis ſuis mortem, & non remedium ſpectare:* quae melior ſit ſcriptura judicabunt alii; nos interim nihil mutamus. C. POPMA. Monet Naz. alias legi, *ſperare.* & ita habet noſter Commelinianus & Pal. quintus ac ſextus, neque diſplicet. GRUT. *Sperare* Venet. 1478. & Fabricianum, & quaedam Popmae; novi Virgilianum illud:

Si genus humanum & mortalia temnitis arma;
At ſperate *deos memores fandi atque nefandi.*

Neſcio tamen an ex ſuperiore loco profluxerit haec lectio; ſupra dixerat, *quem exitum tantis malis* ſperarent? Diog. Laërtius VI. 56. ἔφη, ὅτι χωλοὶ μὲν καὶ τυφλοὶ χρυσὸν ἘΛΠΙΖΟΥΣΙ. Vide Suidam in voce, & Pauſaniam in Phocicis, & Herodotum paſſim. Maronem pro more ſequitur Statius II. Theb. 607.

——— *ſaepe aſpera paſſum*
Vulnera, ſed nullum vitae in ſecreta receptum.
Nec mortem ſperare *valet:*

IX. 129.

——— *hunc retro converſum, & tela petentem,*
Dum ſpes nulla necis, *crinito a vertice figit.*

Catullus etiam:

——— *mihi nec haec miſerae* ſperare *jubebas:*
Sed connubia laeta.

Vide Ammianum pag. 125. 4. 140. 10. WASSE.

SI MODO VIRI ESSE VULTIS] Freinshemii obſervatio eſt, ad Tacit. I. Hiſt. 21. ſolere auctores voce VIRI efficaciſſime uti, veluti Tacit. XIV. Annal. c. 35. §. 4. *Viverent VIRI, & ſervirent.* Sed ibid. fefellit Virum doctum memoria, quod Catilinae tribuit, quae hic ſunt Umbreni. RUPERT.

QUA TANTA ISTA MALA EFFUGIANT] Sic Pall. & Com. meus; non, *mala iſta;* ut eſt aliis editionibus. GRUT.

ALLOBROGES IN MAXIMAM SPEM ADDUCTI] Merſeburgenſe: *in ſpem maximam,* ut ſequatur adjectivum, quomodo & in aliis MSS. RIV. Me non nolente, triga verborum princeps, reſcindi poſſet a reliquis; tanquam invecta a Scholiaſte. GRUT.

NIHIL TAM ASPERUM, NEQUE TAM DIFFICILE ESSE; QUOD NON CUPIDISSIME FACTURI ESSENT] Legendum e Veneto, *quin cupidiſſime &c.* pro, *quod non.* irrepſit ex gloſſa addita, ni fallor. RIV.

ILLE EOS IN DOMUM BRUTI DEDUCIT] Tacitus IV. Hiſtor. *Hi ſecretis ſermonibus animos caeterorum ſcrutari. Ubi quos idoneos rebantur, conſcientia obſtrinxere, in colonia Agrippinenſi in domum privatam conveniunt, &c.* GRASW.

D.

[a] perducit; quod foro propinqua erat, neque aliena consilii, propter Semproniam: nam tum Brutus [b] ab Roma aberat. Praeterea Gabinium arcessit, quo major auctoritas sermoni inesset: eo praesente conjurationem aperit: nominat socios, praeterea multos [c] cujusque generis innoxios, quo legatis animus amplior esset: [d] dein eos, pollicitos operam suam, [e] domum dimittit.

XLII. Sed

VARIANTES LECTIONES.

a *perduxit* G. b *Roma aberat* D. E. F. I. K. L. M. N. c *utriusque* A. d *dein ita* M. *deinde os* N. e *domum* abest a K.

NOTAE VARIORUM.

D. BRUTI] Sic in Textu Pembr. ac supra scribitur, *Decii*. WASSE.

BRUTUS ROMA ABERAT] Ita MSS nostri omnes, ita Bongarsii, sine praepositione, qua frustra onerantur editiones aliae. GRUT. Arondel. Reg. Pembr. B. Publ. Bodl. Mart. Venet. 1470. Sine praepos. Markii γ. *Romae aberat. Roma* λ. & sic fere Cicero in Catilinariis. WASSE.

AB ROMA ABERAT] In MSS. est, *Roma aberat*, omissa praepositione. sed prior lectio verior, id quod e Prisciano colligi lib. XV. potest. *Inveniuntur tamen*, inquit, *& cum praepositionibus nomina civitatum saepe prolata, & maxime apud historicos. Livius in* VIII. *ab U. C. Venerant & ab Lanuvio Antioque auxilia*. Sallustius in Catil. *Nam tum Brutus ab Roma aberat*. Cicero modo omittit praepositionem, ut in epistolis, *Quod video omnes bonos abesse Roma*, modo addit, ut in Verrem, *Abesse a domo paullisper maluit*. RIV.

PRAETEREA GABINIUM ACCERSIT] In vetustis *arcessit*: sed eodem sensu. nam est utrumque in veterum scriptis frequens. RIV. Aliter Cicero Catilin. III. cap. 6. BROUK.

QUO MAJOR AUCTORITAS SERMONI INESSET] V. l. *adesset*. Sed Tac. Annal. XIII. *Quo plus auctoritatis inesset consiliis*. CIACC.

NOMINAT SOCIOS, PRAETEREA MULTOS CUJUSQUE GENERIS INNOXIOS] *Quid ita? quia qui Barbaros homines ad bellum impelleret, non debebat minuere illorum suspicionem, & purgare eos, de quibus illi aliquid suspicarentur*. Id autem hunc clam fecisse, multo minus mirandum, cum alii idem facerent palam. Testis Cicero pro Sextio: *Sed me illa moverunt: omnibus in concionibus illa furia clamabat, se, quae faceret contra salutem meam, facere autore Cn. Pompejo, clarissimo viro, mihique & tunc, & quoad licuit, amicissimo. M. Crassus, quo cum mihi erant omnes amicitiae necessitudines, vir fortissimus, ab eadem illa peste infestissimus esse meis fortunis praedicabatur. C. Caesar, qui a me nullo meo merito alienus esse debebat, inimicissimus esse meae saluti ab eodem quotidianis concionibus dicebatur. His se tribus autoribus in consiliis capiendis, adjutoribus in re gerenda esse usurum dicebat: ex quibus unum habere exercitum maximum in Italia, duos, qui privati tum essent, & praeesse & parare, si vellent, exercitum posse, idque facturos esse dicebat*. Idem in Orat. de Harusp. responsis: *An iste, nisi primo se dedidisset iis, quorum animos a vestra autoritate sejunctos esse arbitramur: nisi eos in coelum suis laudibus praeclarus autor extolleret: nisi exercitum C Caesaris* (*in quo fallebat multos, sed eum nemo redarguebat,*) *nisi eum, inquam, exercitum signis infestis in curiam se immissurum minitaretur: nisi Cn. Pompejo adjutore, M. Crasso autore, quae faciebat, facere clamaret: nisi Consules* (Pisonem & Gabinium) *causam conjunxisse secum, in quo uno non mentiebatur, confirmaret: tam crudelis mei, tam sceleratus Reipub. vexator esse potuisset?* Pro Plancio iterum: *Qui exercitibus, qui armis, qui opibus plurimum poterant, cum quod sentirent nesciretur, furialis illa vox nefariis stupris, religiosis altaribus effoeminata, secum & illos & Consules facere, acerbissime personabat*. GRASW.

ANIMUS AMPLIOR] Ita locutus infra LXIX. Cic. de Invent. *amplus animus & excelsus, & patiens incommodorum*. E contra: *angustus atque demissus*, apud eundem in Pisonem. *Animum minui & augescere* dicunt. Homerus:

—— ΜΙΝΥΘΕΙ δέ τοι ἦτορ ἑταίρων.

Et:

—— Αὐτὰρ ἐμοὶ κραδίη καὶ θυμὸς ἀγήνωρ
Αὔτως ἐνὶ στήθεσιν, καὶ ἀχνυμένῳ περ, ΙΑΝΘΗ.

Caeterum locutio rarior, nec temere alibi inveniunda. Quod Noster heic ait, *Fortunam pop. Rom. vicisse*, non ita intelligendum quasi Allobroges in apertum bellum minime erupissent. γ. *inesset*. male. WASSE.

XLII. Sed Allobroges diu in incerto habuere, quidnam consilii caperent. In altera parte erat aes alienum, studium belli, magna merces in spe victoriae: at [a] in altera majores opes, tuta consilia; pro incerta spe, certa praemia. Haec illis volventibus, tandem vicit Fortuna

VARIANTES LECTIONES.

a *in altera parte* H. M.

NOTAE VARIORUM.

DEIN EOS, POLLICITOS OPERAM SUAM, DOMUM DIMITTIT] Nunquam ego usurpassem, *dein eos*, satis enim subintelliguntur. GRUT.

SED ALLOBROGES] Cicero in hoc Allobrogum negotio multa memorat de L. Cassio Longino, Orat. pro Sulla cap. 13. itemque de L. Murena Consule designato, Orat. pro Domo sua cap. 52. BROUKH.

DIU IN INCERTUM HABUERE] Sic solum Pal. tert. ceteri omnes *incerto*, etiam Comm. meus & Bongarsiani, ideoque sequendi. GRUT. *In incerto*, Reg. B. Pub. L 1, 2. Balliol. Digb. Venetae, Mart. Appian. II. B. Civil. Ἀλλόβριγες ἐνδοιάσαντες. *Hos non ita vicit* fortuna P. Rom. *quin actutum in apertum bellum erumperent.* Quo victi, civitas in provinciae formam redacta est. Confer Dionem & Ciceronem in Orat. de Provinc. Vox *civitas*, ut id obiter moneam, pro tota illorum gente accipi debet, quemadmodum apud Caesarem omnes Helvetii civitas una censentur. Adi virorum Doctissimum J. Scaligerum in Notis ad Eusebium pag. 147. WASSE.

IN ALTERA PARTE] Τὸ *altera* in utroque membro rariuscule pro, *hac* & *altera*; *Praelatio* alterius *sine* alterius *contumelia non potest procedere.* Tertullian. Apolog. cap. 13. Noster supra: alterum alterius *auxilio eget.* Infra: *pro incerta spe certa p.* Sic. 20. *incerta pro certis captarem.* Praeivit Thucyd. VI. 9. Μὴ τοῖς ἑτοίμοις περὶ τῶν ἀφανῶν καὶ μελλόντων κινδυνεύειν. WASSE.

TUTA CONSILIA PRO INCERTA SPE] Quae Allobroges amplexi, Sapientum monitis convenienter egere. *Quid enim stultius, quam incerta pro certis habere, falsa pro veris?* ait Cicero in Catone Majore. A qua consideratione pendet illud Senecae ep. 23. *Vitandas spes, dulcissima oblectamenta, existimo.* Rationem reddit idem Senec. ep. 16. *Mutari certa non possunt, & nihil praeparari adversus incerta.* Germani sic enunciant: Besser ein Sperling in der Hand / als ein Storck auff dem Dach. RUPERT.

PRO INCERTA SPE CERTA PRAEMIA] Hujuscemodi servilis animi deliberationem describit & Tacitus lib. XV. Annal. *Nam cum secum servilis animus praemia perfidiae reputavit, simulque immensa praemia & potentia obversabantur, cessit fas & salus patriae, & acceptae libertatis memoria.* GRASW.

TANDEM VICIT FORTUNA REIPUBLICAE] Tacitus Annal. IX. *Affuit, ut saepe alias, Fortuna P. R.* Ex quo legendum existimo hic, *Fortuna P. R.* non *Reipub.* Cic. Philipp. 2. *Sustulit illum diem Fortuna P. R.* licet in antiquo libro sit, *Fortuna reipub.* ut Gab. Faernus testatur. FORTUNA P. R. in nummis aliquando. CIACC. & URSIN. Fere reposuissem, *Fortuna populi Romani;* quod invenissem in editionum prima, *Fortuna P. R.* sed ei nullae adlubescebant membranae; & habet rationes luculentas quibus se tueatur vulgata lectio. legatur modo Tacitus lib. XIV, Annalium. GRUT. Codices universi *Fortuna Reip.* Interpp. in *Populi Romani* inclinant. Perinde est utro modo legas. Habes enim apud hos, *Fortunam Publicam. F. Reipublicae.* apud illos, *Romanam*, vel, *Pop. Romani. Urbis Romae. Urbis Romanae. Romae. Romana.* etiam *Orbis Romani.* &, *Imperii.* Neque secus Numismata & Marmora. Vide Gruterum Inscript. p. LXXXVIII. 6. In vetere Kalendario ad VIII. id. April. A. C. FORTUN. PUBLIC. P. R. Iterum etiam p. CXXXV. ad VIII. Kal. Junias. FORTUN. PUBLIC. P. R. IN COLL. hoc est, Fortuna Publica Primigenia in Colle, de qua adeantur Ovidius Fast. IV. 375. VI. 775. Varro de L. Lat. V. Sextus Ruffus &, P. Victor in regione urbis VI. Plutarchus in Quaest. Rom. pag. 281. ubi etiam de Fortuna Privata. Turnebus XXVI. 33. Valerius II. 86. *Ex quo in quem statum pervenerit* Fortuna Publica. Dio lib. XLII. pag. 197. de ejus templo hoc modo: Κεραυνοί τε ἐς τὸ Καπιτώλιον καὶ ἐς τὸν ΤΥΧΗΣ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ καλουμένης ναὸν, ἔς τε τοὺς τοῦ Καίσαρος κήπους κατέσκηψαν. Tacitus Ann. XIV. 11. Publica Fortuna *exstinctam referens.* Ejus loco *Fortunam Orbis Romani* substituit Ammianus XXV. 9. *Tu hoc loco,* Fortuna Orbis Romani, *merito incusaris.*

tuna Reipublicae. Itaque Q. Fabio Sangae, cujus patrocinio civitas plu-

NOTAE VARIORUM.

ris. Livius II. 10, 12. *ni unus vir fuisset Horatius Cocles, id munimentum illo die* Fortuna Urbis Romanae *habuisset*. Plutarchus de Fort. Rom. pag. 325. Οὐ μὴν ἀπέρησεν Ἡ ΤΗΣ ΡΩΜΗΣ ΤΥΧΗ. Zozimus II. pag. 107. ῬΩΜΗΣ ἱδρύσατο ΤΥΧΗΝ. Cassiodor. Var. III. 4. *Sic enim fiet, ut* Fortuna Urbis, *quae in civibus erigitur, fabricarum quoque decore monstretur.* Et, *Dii praesides* & Fortuna Urbis *mutata est*. Juvenalis X. 285.

—— igitur Fortuna ipsius & Urbis,
Servatum victo caput abstulit.

Quo pacto locuti antea Athenienses; verbi gr. Dinarchus contra Demosthenem: Ἀφείλετο καὶ τοῦτον Η ΤΥΧΗ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ. Lucanus VIII. 686.

Hac facie Fortuna tibi Romana placebas.

Et sic Justin. XXXIV. ult. Tacitus Hist. IV. 57. *superesse fidas provincias, victores exercitus,* Fortunam imperii, *&, ultores Deos*. Edictum Nervae apud Plin. Epist. X. 36. *Me quem* Fortuna imperii *vultu meliore respexit*. Plin. Paneg. 51. *usibus tuis detrahebat quae* Fortuna imperii *dederat*. Eumenius in Paneg. cap. 11. *ab illo generis auctore, in te* imperii Fortuna *descendit*. Ita etiam Tacitus Hist. IV. 57. Denarius gentis Liciniae: FORT. P. R. Vide illustriss. Spanhemium Differtat. de usu Numism. pag. 575. Nummum item Nervae exhibet Oiselius pag. 326. cum hac inscriptione: FORTUNA POPULI ROMANI. Atque ita Cicero Verrin. I. §. 16. pro Milone §. 83. 87. Philip. XIV. 38. V. 40. IV. 29. pro Leg. Man. §. 45. Livius I. 52. VII. 34. V. 21. XXVIII. 44. Seneca Suasor. VI. pag. 39. Florus III. 18. Tacitus Hist. III. 46. Cicero Philip. II. 88. *Sustulit illum diem* Fortuna Populi *Romani*. At Membranae B. Publicae, *Reipublicae*. Sallustius Jug. XIV. *Familia nostra cum* Populo Romano *bello Carthaginiensi amicitiam instituit, quo tempore magis fides ejus quam* Fortuna *petenda erat*. At illud alterum servat Cicero pro Sextio §. 17. *sed fuit profecto quaedam illa Reipublicae* Fortuna *fatalis*. Verumtamen haud loquitur de Fortuna ut persona, quod aperte facit Praefat. ad Quaest. Acad. pag. 1057. & pro Sulla 62. pro L. Manil. 28. Philip. I. 40. Eum. I. Catilin. §. 15. sequitur Noster. *Sceleri ac furori tuo non mentem aliquam aut timorem tuum, sed* Fortunam Reipublicae *obstitisse*. Firmat Tacitus An. XIV. 39. *Cujus adversa pravitati ipsius; prospera, ad* Fortunam Reipublicae *referebat*. ibi tamen auctorem corrumpere omni ope nititur Acidalius, is frustra est. Mire hunc Sallustii locum illustrat Cicero III. Catilin. §. 22. qui ergo adeatur, uti &, qui sequuntur, Tacitus Hist. II. 2. *Hic ac talibus inter spem metumque jactatum*, Spes *vicit*. WASSE. Simile est illud Flori libr. II. cap. 6. *Tum quidem illum (Hannibalem) ut dici solet, aut fatum urbis imperaturae, aut ipsius mens mala, & aversi a Carthagine Dii in diversum abstulerunt.* Tale etiam fatum potius quam fortunam agnoscit Curtius lib. V. *Eludant licet, quibus forte temere humana negotia volvi agique persuasum est: equidem aeterna constitutione crediderim nexuque causarum latentium & multo ante destinatarum, suum quemque ordinem immutabili lege percurrere.* Sic & Lucanus alibi:

Fata vetant, murique vicem Fortuna tuetur.

Et in contrarium lib. VII.

—— ingemuit rector; sensitque, Deorum
Esse dolos, & Fata suae contraria menti.

Populi autem Romani fortunam diserte in eandem sententiam memorat Florus lib. III. cap. 18. *Sed magna populi Romani fortuna, & semper in malis major.* Quae Cicero etiam confirmat, pro Milone: *Sed hujus beneficii gratiam, Judices, fortuna populi Romani, & vestra felicitas, & Dii immortales, sibi deberi putant. Nec vero quisquam aliter arbitrari potest, nisi qui nullam vim coelestem existimat, numenve divinum: quem neque imperii vestri magnitudo, neque Sol ille, nec coeli signorumve motus, nec vicissitudines rerum atque ordines movent, neque id quod maximum est, majorum sapientia, qui sacra, qui ceremonias, qui auspicia, & ipsi sanctissime coluerunt, & nobis, suis posteris, prodiderunt.* Addatur Tacitus, apud quem haec sunt IV. Hist. *Non adeo turbatam civilibus armis rem Romanam, ut Treveris etiam Lingonibusque despectui sit. Superesse fidas provincias, victores exercitus, fortunam imperii, & ultores Deos.* Quas quidem de fatis opiniones quam egregie apud improvidos callidi quidam in rem suam vertant, audi eundem lib. I. Annal. *Firmius Catus Senator ex intima Libonis amicitia, juvenem improvidum & facilem, ad Chaldaeorum promissa, Magorum sacra, somniorum etiam interpretes impulit: dum proavum Pompejum, amitam Scriboniam, quae quondam Augusti conjux fuerat, consobrinos Caesares, plenam imaginibus domum ostentat, hortaturque ad luxum & aes alienum, socius libidinum & necessitatum, quo pluribus indiciis inligaret.* Sic adulatores ad Constantium apud Ammianum Marcellinum lib. XIX. *Fatum ejus ingens*

plurimum utebatur; rem omnem, uti cognoverant, aperiunt. Cicero, per Sangam consilio cognito, legatis [a] praecipit, [b] ut studium conjura-

VARIANTES LECTIONES.

a *praecepit* A. B. C. E. F. G. H. I. K. L. M. N. & Ed. Carr. b *uti* Ed. Carr.

NOTAE VARIORUM.

gens semper & praesens in abolendis adversa conantibus eluxisse. GRASW. Illa divina fors voluntas superior quaedam arcana, eo olim nomine nuncupata, quum caussae rationesque incognitae eventuum essent. Vide egregie differentem Alb. Gentil. II. de Armis Rom. cap. 13. GRUT.

Q. FABIO SANGAE] Erant Romae centenum nationum hospites & patroni, ut Appianus, Dionysius Halicarnassaeus, Plutarchus in Romulo, Cicero Philipp. II. satis declarant. Ita Siculi olim Marcellos habuerunt; Lacedaemonii Claudios. COLER.

PATROCINIO] Lucem pete a nota Philologica ad cap. 29. RUPERT.

CIVITAS] Vocabulum CIVITAS hoc loco non significat oppidum vel urbem, sed qua notione semper accipitur in Comm. B. Gall. C. Julii Caesaris, ubi legimus *AEduorum*, *Rhemorum*, *Bellovacorum*, *Arvernorum &c. civitates*: quibus in locis, civitas non est urbs una moenibus cincta, sed *una aliqua gens quantumvis numerosa & quae sub se multa oppida habet.* Atque ita Sallustius hoc loco, omnem Allobrogum gentem, nomine *civitatis* comprehendit. Nec vero in notitia Provinciarum Galliae, Civitas aliter accipitur, nisi quia eae angustioribus finibus aliquando terminantur: ut civitas Carnutium, Civitas Aurelianorum. Postremo sic hodie quoque τοῦ πολιτεύματος Helvetiorum tredecim civitates sunt, quarum aliae oppida sub se habent, aliae vicos. Civitas Tigurinorum, civitas Bernensium, est universa ditio earum nobilissimarum Rerumpublicarum, non una urbs Tigurum, aut Berna, sicut praeter alios docet Jos. Scaliger animadv. in Chronicon Hieronymi, num. 1890. ad illum locum: *Arverni, nobilissima Galliarum urbs, capta.* Idem Scaliger in Ausonianis lectionibus lib. I. cap. 13. vocabuli quoque *Pagi* eandem fere significationem tradit. *Late* enim, inquit, *patet Pagi appellatio, ut & civitatis.* Sic in vett. monumentis Christianorum martyrum semper legitur: *Pagus Velaunus*, hoc est, tota praepositura Velaunorum, & *Pagus Gabulus*, & sic de aliis. Unde Gallica lingua retinuit, sed corrumpens more suo; Dicit enim *Pays* &c. Pleraque Gallia olim non solum per civitates, sed & per pagos habitabatur. Sic apud Plin. *Pagus Gessoriacus*, intelligitur non de uno vico, sed de magno modo agri, atque adeo de una gente, quantumvis numerosa &c. RUPERT.

REM OMNEM, UTI COGNOVERANT, APERIUNT] Minime video, cur non supervacua videri queant, *uti cognoverant.* GRUT.

APERIUNT] Hujus Allobrogum proditionis sciendum est, strictim meminisse Horatium Epod. oda XV.

AEmula nec virtus Capuae, nec Spartacus acer,
Novisque rebus infidelis Allobrox.

Ubi hoc ad illud tempus refertur, inquit Porphyrio, *quo Catilinae factio conjuravit, & paene legati Allobrogum illi consenserant.* Sed Juvenalis quoque versus illi mire huc faciunt:

Quid Catilina tuis natalibus, atque Cethegi,
Inveniet quisquam sublimius? arma tamen vos
Nocturna, & flammas domibus templisque parastis.
Ut braccatorum pueri Senonumque minores;
Ausi quod liceat tunica punire molesta.
Sed vigilat Consul, vox illaque vestra coërcet,
Hic novus Arpinas, ignobilis & modo Romae
Municipalis eques galeatum ponit ubique
Praesidium adtonitis, & in omni ponte laborat.

Cic. lib. I. Epist. 1. ad Atticum adtestatur, se novam orationem (quam Consularem vocat) habuisse ad populum, quo die Allobroges involgarunt. Cic. lib. II. de suo Consulatu:

At clades patriae, flamma ferroque parata,
Vocibus Allobrogum, *patribus populoque patebat.*

COLER.

LEGATIS PRAECEPIT, UTI STUDIUM CONJURATIONIS VEHEMENTER SIMULENT; CAETEROS ADEANT; BENE POLLICEANTUR] Sic Tacitus lib. II. Annal. *ille e clientibus duos delegit, atque hortatur, simulata conscientia adeant, offerant pecuniam, fidem atque pericula polliceantur.* Et II. Histor. *Fit temeritatis alienae comes Spurinna, primo coactus, mox simulans, quo plus autoritatis inesset.* GRASW.

VEHE-

juratíonis vehementer [a] ſimulent; ceteros adeant; bene polliceantur; dentque operam, uti eos quam maxume [b] manifeſtos habeant.

XLIII. Iiſdem fere temporibus, in Gallia citeriore atque ulteriore, item in agro Piceno, [c] Bruttio, Apulia, motus [d] erat. [e] Nam illi, quos Catilina antea dimiſerat, inconſulte, ac veluti per dementiam cuncta ſimul [f] agebant: nocturnis conſiliis, armorum atque telorum portationibus, feſtinando, [g] agitando omnia, plus timoris, quam periculi effecerant. Ex eo numero [h] compluris, Q. Metellus Celer Praetor, [a] ex

VARIANTES LECTIONES.

a *ſimuletur* B. b *manifeſtatos* A. c *Brutio* abeſt C. *Bruttio & Apulia motus belli erat* N. d *erat armorum* H. e *Namque illi* G. L. M. f *agere* Carr. g *agendo* K. h *quam pluris* M.

NOTAE VARIORUM.

VEHEMENTER] Ita reddit Homericum αἰνῶς,
Αἰνῶς γὰρ κεφαλήν τε καὶ ὄμματα καλὰ ἔοικας.
Naturaque non ſit cineritia, neve vehementer denſa. Varro R. R. I. 9. & 16. vehementer *pertineat ad culturam:* & 55. *Cum ad multas res tum ad agriculturam pertineat* vehementer. Plautus Curcul. *Ego te* vehementer *perire cupio.* V. 3. *Auctor* de bello Hiſpan. cap. 29. vehementer *confirmabant mentes oppidanorum.* & XXX. *ut tranſeundi ſuperius iter* vehementer *eſſet* periculoſum. Caelius Aurelianus Siccenſis lib. II. cap. ult. de morbis acutis: *quae cum* vehementiſſime *profuit.* & lib. III. cap. ult. *quod eſt* vehementer *noxium.* Capitolin. in Antonino Philoſ. cap. 2. *Philoſophiae operam* vehementer *dedit.* Vopiſcus in Aureliano cap. 18. *contra Suevos & Sarmatos iiſdem temporibus* vehementiſſime *dimicavit.* Cic. Catilin. IV. §. 12. *quia mihi* vehementer *haec videntur miſera, atque miſeranda.* iterum Columella: *Cujus appendices* vehementer pertinent *ad culturam propter affinitatem.* ubi Codex Arond. ommittit *egregius*, recte. Terent. Eunuch. V. 9. *vos credere ambos hoc mihi* vehementer *velim.* WASSE.

IN AGRO PICENO, BRUTTIO] Vet. cod. habet *Brettio;* Quae vera ſcriptura eſt, nam Graeca numiſmata habent, ΒΡΕΤΤΙΩΝ. URSIN.

ATQUE TELORUM] Abeſt L 2. *atque* male opinor. Vide autem nos ad Jugurtham cap. 55. WASSE.

PLUS TIMORIS QUAM PERICULI EFFECERANT] *Saepe vana pro veris, maxime in bello, valuere,* ait Liv. lib. XXXIV. c. 12. cui conſonans Curt. lib. IV. c. 13. *vanis* ſcribit *& inanibus militem magis, quam juſtis formidinis cauſis moveri.* Sic Annibal terriculamento nocturno multum timoris, periculi nihil effecit in caſtris Romanis, ut fuſe exponunt idem Livius lib. XXII. & Polyb. lib. III. Et huc pertinent omnia inania, ſicut fremitus hominum, equorum hinnitus, armorum internitentium fulgor &c. quibus plus moveri ſolet inconditum vulgus, quam fas eſt. RUPERT.

EX EO NUMERO COMPLURES Q. METELLUS CELER PRAETOR, EX SENATUSCONSULTO, COGNITA CAUSSA, IN VINCULA CONJECERAT] Sic Gymnicus, ac recte. Ceterum eſt in quibuſdam, ut & Merſeburgenſi, & Florentino, *ex ſociis cauſſa cognita:* quae res miſere interpretem torſit. compendiaria illa per notas ſcribendi ratio, anſam errori praebuit. RIV.

Q. METELLUS CELER PRAETOR, EX SENATUSCONSULTO, CAUSSA COGNITA, IN VINCULIS CONJECERAT] Ita MSS. noſtri, omnibus quidem literis Pal. ſec. duabus tantum, S. C. Naz. ac Com. quod & in ſuis invenerat religioſae induſtriae Bongarſius noſter. Pal. tertio tantum viſitur inter lineas. at reliqui objecere nobis, *ex ſociis Catilinae cauſſa cognita:* ſtulte. aeque ſtulte, Carrionis editio, *ex ſociis cauſſa cognita.* GRUT. Qui tum erat in Gallia, ut ait Cicero, & alibi Salluſtius ſcribit. Erat autem in agro Piceno, eo miſſus ab ipſo Cicerone. COLER. O ſuavem hic interpretem Colerum! *Celerem* ait *tum fuiſſe in Gallia, & quidem in agro Piceno, miſſum eo ab ipſo Cicerone.* Vigilantem talia ſcribere poſſe vix eſt

[a] ex SC. caussa cognita, in vincula conjecerat, item in citeriore Gallia C. Murena, qui ei provinciae legatus praeerat.

XLIV. At Romae Lentulus cum caeteris, qui principes conjurationis erant, paratis, [b] ut videbatur, magnis copiis, [c] constituerat, uti, cum Catilina in agrum Faesulanum cum exercitu venisset, L. Bestia, tribunus plebis, concione habita, quereretur de actionibus Ciceronis, bel-

VARIANTES LECTIONES.

a F. & quidam alii *ex sociis.* ita H. & K. *ex sociis Catilinae* N. b *ut videbatur* delet M. c *ut constituerat* M. *fuerat* G. *erat* K.

NOTAE VARIORUM.

est ut mihi persuadeam. Ergo Picenus ager in Gallia? Imo Italiae regio Picena, quae posterius, a Longobardis, *Markae Anconitanae* nomen accepit, ab Ancone, emporio celeberrimo, incolis, de cujus regionis finibus, praeter alios, adeundus est Paulus Merula Parte II. Cosmogr. lib. IV. c. 23. Cumprimis autem vellicare aurem debebant sequentia: *Item in citeriore Gallia C. Murena.* Praefuisset ergo C. Murena & Piceno, nam Ulteriori Galliae eum agrum adscribere esset etiamnum ineptius. Sed desino supinam hanc oscitantiam pluribus persequi. RUPERT.

EX SENATUSCONSULTO, COGNITA CAUSSA, IN VINCULA CONJECERAT] In plerisque libris ex SC. *caussa cognita*, in uno *ex sociis Catilinae.* Manifesto notarum errore. PUTSCH. Aeque stulte Carrionis editio, *ex sociis caussa cognita. Sociis* Pemb. B. P. Bodl. pro Var. Lect. Arond. L 1. L. 3. Venetae & L 2. Martin. *ex sociis Catilin.* at Pemb. pro Var. Lect. in marg. veram Lectionem agnoscit. Carrionis ed. assentit Schottus. WASSE. Biga verborum adscititia, quam expunges; volentibus optimae notae membranis omnibus. RUPERT.

ITEM IN CITERIORE GALLIA C. MURENA, QUI EI PROVINCIAE LEGATUS PRAEERAT] Felicius Durantinus putat librariorum culpa hic mendose legi, C. Murenam citeriori Galliae legatum praefuisse quod ea tempestate Galliae Transalpinae Cicero Murenam praefuisse tradat. Fuit autem C. Murena legatus, frater L. Murenae consulis designati. RIV. Haud admodum requiras vocem ultimam *praeerat*, si absit: imo neque secundam, *qui.* GRUT.

C. MURENA] Cicero pro L. Murena cap. 41. BROUKH.

AT ROMAE LENTULUS CUM CETERIS, QUI PRINCIPES CONJURATIONIS ERANT] Scripsissem ego, *Lentulus ceterique principes conjurationis*, ejectis reliquis. GRUT. Cic. pro Murena cap. 37. pro P. Sulla cap. 5. BROUKH.

PARATIS, UT VIDEBATUR, MAGNIS COPIIS CONSTITUERAT] Commentarius, qui Vallae adscribitur, supplet, *paratis a Catilina.* Sed ego ambigue tamen id dictum existimo. Lector judicet. GLAR. Naz. ac Com. *ut videbantur*, lectione non ita inficeta. GRUT.

CONSTITUERAT, UTI CUM &c] Iidem MSS. *constituerant.* GRUT. In Naz. & Com. apud Gruter. legi notatur, *constituerant.* Quod haud dubie verius. *Lentulus cum caeteris constituerant.* Liv. XXI. 60. *Ipse dux cum aliquot principibus capiuntur.* Ubi plura hujusmodi congessimus. FR. GRONOV.

BESTIA] Emendandus Appianus in hac voce qui Σεξτίῳ. A. POPMA.

L. BESTIA, TRIBUNUS PLEBIS, CONCIONE HABITA, QUERERETUR DE ACTIONIBUS CICERONIS] Fretus & eloquentia. Saepe enim, ut est apud Lucanum lib. VII.

Addidit invalidae robur facundia causae.

Sed praecipue summa illa potestate tribunicia. Qualis & Clodius, de quo Cicero in III. de Legibus: *Cur autem aut vetera aut aliena proferamus potius, quam & nostra & recentia? Quis unquam tam audax, tam inimicus nobis fuisset, ut cogitaret unquam de statu nostro labefactando, nisi mucronem aliquem tribunitium exacuisset in nos? Quem cum homines scelerati ac perditi non modo nulla in domo, sed nulla in gente reperirent: gentes sibi in tenebris Reipubl. perturbandas putaverunt: quod quidem egregium, & ad immortalitatem memoriae gloriosum, neminem in nos mercede ulla tribunum potuisse reperiri, nisi cui ne esse quidem licuisset tribuno.* Quanta vero tribunorum ad hujusmodi que-

belliqueᵃ gravissumi invidiam optumo Consuli inponeret; ᵇ eo signo, proxuma nocte cetera multitudo conjurationis suum quisque negotium exsequeretur. Sed ea divisa hoc modo dicebantur: Statilius & Gabinius uti cum magna manu duodecim ᶜ simul opportuna loca Urbis incen-

VARIANTES LECTIONES.

a *gravissimam* A. E. F. H. K. N. b *eo signo dato* B. C. *eo dato signo* D. c *simul* abest a K.

NOTAE VARIORUM.

querelas audacia exstiterit plebis favore nixa, liquet ex illo Livii loco lib. V. *Fustuarium meretur qui signa relinquit, aut praesidio decedit. Auteres signa relinquendi, & deserendi castra, non uni aut alteri militi, sed universis exercitibus palam in concione audiuntur. Adeo quicquid Tribunus plebis loquitur, etsi prodendae patriae, dissolvendaeque Reip. est, non Senatum assuestis audire, & dulcedine ejus potestatis capti, quaelibet sub eo latere scelera finitis.* Grasw. Vide Patricium in Fr. Orat. Cicer. pag. 935. b.

Belliqve gravissimi invidia optimo Consuli inponeret] Alii codices, & nominatim Gothi, habent *invidiam*, in accusandi casu; quasi diceret in ejus humeros imponeret belli gravissimi invidiam. Sane non video, quomodo *impono* pro *decipio* hic locum habeat. Glar.

Belli gravissimi invidiam] Meus liber *gravissimam invidiam.* sic infra: *Magnam illi invidiam conflaverant.* Ciacc. & Ursin.

Optimo Consuli] Sic appellat Ciceronem imitatione fortasse Bruti, qui ita operi suo quod de laudibus Catonis scripserat, inseruerat, cum forte ibi Senatusconsulti, quod Cicerone Consule factum fuerat adversus Catilinam & ejus socios, mentio facienda fuisset. Sic enim scribit Cicero lib. XII. Ep. 21. ad Atticum: *Hic autem se etiam tribuere multum mihi putat, quod scripserit* optimum consulem. *Quis enim jejunius dixerit inimicus?* Coler.

Eo signo dato, proxima nocte &c.] *Dato*, non est in MSS. nec in impressis vetustioribus. sed nec Felicius Durantinus addit: addit tamen Aretinus. Riv.

Cetera multitudo conjurationis, suum quisque negotium exseqveretur] Est quidem in MSS. duobus: *suum quaeque negotium.* sed in meo *quisque* legitur. refertur enim ad sensum, non ad vocem. estque id apud historicos frequens. Riv. Com. meus, item Pal. sec. tert. quintus, sext. *quaeque.* Naz. *quemque*; quod ultimum antiquario alicui moverit salivam. Grut.

Sed ea divisa hoc modo dicebantur] Turbat heic potius, *sed*, quam ut adjuvet sententiam. imo ceteris vocibus omnes, si quis moverit status controversiam, en & me paratum subscribere nomen. posset tamen tolerari, *ea divisa hoc modo: Statilius, &c.* Grut.

Statilius et Gabinius uti] Cicero in III. invectiva in L. Catilinam, testatur L. Cassium, quem Sallustius infra in Galliam profectum scribit, sibi procurationem incendendae urbis depoposcisse. Et in IV. trucidandi Senatus partes a Lentulo datas Cethego, ceteros cives interficiendi Gabinio, quem incendiis praeponit Sallustius, urbis inflammandae Cassio, totius Italiae vastandae diripiendaeque Catilinae. itaque non per omnia consentiunt Cicero ac Sallustius. Sed & pro Sulla Cicero, *Cum Catilina*, inquit, *egrederetur ad exercitum, Lentulus in urbe relinqueretur, Cassius incendiis, Cethegus caedi praeponeretur, Autronio ut occuparet Etruriam praescriberetur*, & reliqua. Riv. P. Gabinius Cimber. Cic. Orat. pro Sulla adfirmat, Cassium *Urbi inflammandae praefuisse.* Coler. Plutarchus in Cicerone pag. 869. Ἄνδρας δὲ τάξαντες ἑκατὸν, καὶ μέρη τοσαῦτα τῆς Ῥώμης, ἕκαστον ἐφ᾽ ἑκάστῳ διεκλήρωσαν, ὡς δι᾽ ὀλίγων πολλῶν ἁψάντων φλέγοιτο πανταχόθεν ἡ πόλις. Idem hoc loco videtur ea Cethegi verba, *Magnas opportunitates corrumpere* &c. praestigiatoribus tribuisse, qui Lentulo auctores erant, ut regnum ipse tertius post Syllam & Cinnam Cornelius susciperet. Καὶ δεῖν πάντως δέχεσθαι, εἰ μὴ διαφθείρειν μέλλοιτο τοὺς καιροὺς, ὥσπερ Κατιλίνας. Quod secus erat. Nam Catilina cap. 29. *multa de ignavia popularium conquestus est.* Et cap. 18. rem omnem festinando praecipitat: *Quod ni maturasset signum sociis dare Catilina, eo die post conditam Romam pessimum facinus patratum foret.* Wasse.

Uti &c.] Mallem abesset particula *uti*; quam-

 vis

cenderent, [b] quo tumultu [c] facilior aditus ad Consulem, ceterosque, quibus insidiae parabantur, fieret: Cethegus Ciceronis januam obsideret, eumque [d] vi adgrederetur, alius autem alium; sed filii familiarum, quorum ex nobilitate maxuma pars erat, parentes interficerent; simul, caede, & incendio perculsis omnibus, ad Catilinam [d] erumperent. Inter haec parata, atque decreta, Cethegus semper querebatur *de ignavia*

VARIANTES LECTIONES.

a *quo tumultu* B. b *facilius* A. c *vi* abest a K. *ut aggr.* N. d *erumperetur* H.

NOTAE VARIORUM.

vis exstet in MSS. quorum cum duo tantum retineant illud *&* prius; scribendum *Statilius*, *Gabinius*, *uti*, sine copula. GRUT.

DUODECIM SIMUL OPPORTUNA LOCA URBIS INCENDERENT] Quo alludit Lucanus lib. II.

Non magis hoc bellum est, quam cum Catilina paravit
Arsuras in tecta faces, sociusque furoris
Lentulus.

Alludit item magna cum Ciceronis laude Seneca Contr. XVII. *Romulus horum moenium conditor & sacratus coelo parens non tantam urbem fecit, quantam Cicero servavit: Metellus in Vestae aede exstinxit incendium, Cicero Romae.* GRASW.

OPPORTUNA LOCA URBIS INCENDERENT] Hodie apud Turcas saepe occulti ignes subjiciuntur, ut furti occasio nascatur. Quemadmodum Busbequius, quum Constantinopoli esset cognovisse se scribit, Epistola I. p. m. 73. Ergo maxime laudandum Augusti institutum, qui quum crebra incendia, in magna illa & frequenti urbe videret, & sub iis res novas metueret, remedium quaesivit firmum & perpetuum, militemque ex libertinis collegit, & in septem cohortes digessit. Id factum A. U. 759. RUPERT.

CETHEGUS] Eadem scribit Appianus. Hinc illa vox Ciceronis in Senatu: *Tribuit nos trucidandos Cethego.* COLER.

CICERONIS] Quae hic narrat Crispus, satis longo tempore post Ciceroni iterum inpendebant a pravis molitionibus Fufii Caleni, primis illis hostibus Antonianis. Vide Philipp. XIV. cap. 8. BROUKH.

FILII FAMILIARUM &c.] Universum adeo Senatum trucidare instituerant, exceptis Pompeji liberis, ut habet Plutarchus; atque huic facinori universo patrando una Saturnalium nox constituta fuit. COLER.

FILII FAMILIARUM] Particulam *sed*, quae in cunctis impressis libris reperitur, delevimus, sententiam nostram confirmante antiquo Prisciani codice, quem habet Sixtus a Popma C. POPMA. *Sed f. f.* &c. *a nobilitate* &c. *interficerent*, Priscian. p. 679. WASSE.

QUORUM EX NOBILITATE MAXUMA PARS ERAT] Vocula ultima vacat; quod & cuilibet liquebit, si alio ordine scribatur, *quorum ex nobilitate pars maxuma.* GRUT.

EX NOBILITATE MAXUMA PARS ERAT] De his Cic. Orat. II. in Catilin. *Hos, quos video volitare in foro, quos stare ad curiam, quos etiam in Senatum venire: qui nitent unguentis, qui fulgent purpura: mallem secum suos milites eduxisset: qui si hic permanent, mementote, non tam exercitum illum esse nobis, quam hos, qui exercitum deseruerunt, pertimescendos.* GRUT.

PARENTES INTERFICERENT] *Scelestum, Dii immortales*, inquit Cicero pro Roscio Amerino, *ac nefarium facinus, atque ejusmodi, quo uno maleficio scelera omnia complexa esse videantur. Etenim si (id quod praeclare a sapientibus dicitur) vultu saepe laeditur pietas: quod supplicium satis acre reperietur in eum, qui mortem obtulerit parenti, pro quo mori ipsum, si res postularet, jura divina atque humana cogebant?* GRASW.

CETHEGUS SEMPER QUEREBATUR DE IGNAVIA SOCIORUM] Cethego furiosam temeritatem adscribit Cicero, sed non admodum pertimescendam, III. in Catilin. *Quem quidem ego cum ex urbe pellebam, hoc providebam animo, Quirites, remoto Catilina, nec mihi esse P. Lentuli somnum, nec L. Cassii adipem, nec C. Cethegi furiosam temeritatem pertimescendam.* Lucanus itidem lib. II.

——— *Exsertique manus vesana Cethegi.*

GRASW.

via sociorum: illos, dubitando, & dies prolatando, magnas opportunitates corrumpere; facto, non [a] *consulto, in tali periculo opus esse: seque, si pauci adjuvarent, languentibus aliis; inpetum in curiam* [b] *facturum.* Natura ferox, vehemens, manu promtus erat: maxumum bonum in celeritate putabat.

XLV.

VARIANTAE LECTIONES.

a *consultando* I. b *facturum dicebat* A.

NOTAE VARIORUM.

Ignavia sociorum] Hujus loci interpretem agit Piccartus dec. XVIII. Obs. c. 6. Nos etiam jam saepius rem tetigimus. Rupert.

Illos, dubitando, &c.] Tacitus lib. I. Histor. *Nihil in discordiis civilibus festinatione tutius, ubi facto magis, quam consulto opus esset.* Quippe, ut est eodem in libro: *Nullus consultationi locus est, in eo consilio, quod non potest laudari, nisi peractum.* Rursum: *Opportunos magnis conatibus transitus rerum, nec contatione opus, ubi perniciosior sit quies, quam temeritas.* Et in vita Julii Agricolae: *jam ipsos, quod difficillimum fuerit, deliberare: porro in ejusmodi consiliis periculosius esse deprehendi, quam audere.* Grasw.

Dies prolatando] Vet. Cod. *Protelando*, quod mendum est. Nam *prolatando* habet Tacitus lib. V. cum ait: *Sed ubi diem ex die prolatabant.* & paulo post Vet. Cod. habet: *Quod signatum ad cives suos perferunt.* nisi forte illud, *suos*, additum sit. Ursinus. Fulvii liber, *protelando*, & in Jugurtha, cap. 73. *protelandis consultationibus*, non ut in vulgatis libris, *prolatandis*. A. Manut. Manutius ex Fulvii libro laudat: *protelando.* Sed altero verbo usus est etiam in Jugurtha, & Tacitus imitatur lib. V. *Sed diem ex die prolatabant.* Coler. Sic omn. MSS. quod perplacet Ursino, at mihi potius, quod offendit in suo codice, *prolatando*, Gruterus. Usi quidam antiquiores, Plautus, Turpilius, Sisenna, Lucretius. Terentius, sed alio sensu, nimirum pro *vi aut minis propellere & abigere hostem*: verum *diem protelare* apud eosdem neutiquam invenio. JSS. tamen pro *differre* ponunt *L. Properandum* C. de Judic. quemadmodum & Hegesippus I. 43. Fulgentius autem loco *prolatare* nove, nisi fallor, usurpat I. 14. *Et quoniam nullus scientiam quaerit, nisi in qua famae suae* protelet dignitatem. Idem alibi, protelare *obitum.* Alcuinus in vita Willibrard. pag. 1458.

Ecce repente lapis se protelare *loculi*
Coepit.

Vide etiam Tertullianum de Poenitent. cap. 4. Vox *prolatare* quae huic loco accommodatior, frequens est apud Lucretium, Ciceronem, Livium, Columellam, Silium, Tacitum, Arnobium, Apulejum, Quintilianum Decl. III. Cic. Catilin. IV. §. 6. *Id opprimi sustentando ac prolatando nullo pacto potest.* Favet etiam Noster Fragm. IV. 5. *Ptolemaeus praelio diem belli prolatat.* Unde sua expressit Hegesippus V. 40. *Tua suavitas animam tenuit meam, & produxerit matri miserae diem mortis.* Jugurtha XXIX. prolatandis *consultationibus dilapsa invidia.* Accedunt Codices universi, nihil ergo mutandum. Caeterum de hac re ita Plutarchus in Catone, pag. 769. Λέντλος δὲ καὶ Κέθηγος, καὶ μετ' αὐτῶν ἕτεροι συχνοί, δεξάμενοι τὴν συνωμοσίαν, ὁ δὲ Κατιλίνα δειλίαν καὶ μικρολογίαν τῶν τολμημάτων ἐπικαλοῦντες αὐτοὶ διενοοῦντο πόλιν ἄρδην ἀναιρεῖν πυρί, &c. Wasse.

Languentibus aliis] Hoc est, per otium consultantibus aut torpore & inertia agentibus. Cicero de Nat. Deor. I. *Nam quum* otio langueremus. Petronius pag. 352. *At non servus publicus tam* languide agit, *sed raptam cauponi hirundinem subter lectum mittit, omnia etiam foramina parietum scrutatur.* Confer Arnobium V. p. 162. Tacitum An. XII. 12. Hist. II. 39. Infra: *facto non consulto.* Dionysius Halicarn. IV. 38. Μηδὲν ἔτι ΜΑΛΑΚΙΖΕΣΘΑΙ, μηδὲ ΚΑΤΟΚΝΕΙΝ, ἀλλὰ καταβαλόντας τοὺς λόγους, ἐπὶ τὰ ἔργα χωρεῖν. Apollonius Argon. III. 507.

—— οὐ μὲν ἔολπα
Βουλῆς εἶναι ὄνειαρ, ὅσον τ' ἐπὶ κάρτεϊ χειρῶν.

Infra: *cos ad.* abest *cos* L. I. Wasse.

Natura ferox, vehemens animo] Illud *animo*, omissum fuerat quibusdam in codicibus: sed cum alia adjectiva suos habeant ablativos, videtur hic ponendus. Glar. Vide ad Manutium in Ciceron. Cat. III. cap. 7. pag. 97. a. Cicero pro P. Sulla cap. 25. ubi ejus profectio in Hispaniam & vulnus Q. Metelli Pii. Broukh.

Manu promtus erat: maxumum bonum in celeritate putabat] Legerim, *erat* exrito,

Manu promptus maximum &c. nulla intervenien-te distinctione majuscula. Grut. *Manu promtus:* hoc est, *actu promtus*, Fr. VI. vel *nudus*, *exsertus*, ut apud Lucanum audit Cethegus, aptus in pugnam, ut *agmen* exsertum, Claudian. cujus contrarium apud Sallustium vox *clausum*. brachia sinu togae involuta ad bellandum inepta. Recte ergo pugnaturo Medicus Plautinus Menaech. V. 5. *Quaeso cur* apertas brachium? *apertare*, hoc est, eodem interprete Mil. VI. 4. *expapillare brachium*, nempe quia ictum intentantes pectus aeque ac humeros nudare solebant. Quem morem innuit Cyprianus de Bono pat. *apparet illic non veram esse patientiam*, ubi sit insolens affectatae libertatis audacia, & *exserti* ac seminudi *pectoris* inverecunda jactantia. *Nuda* &, *exserta* conjungi video apud Statium XII. 714.

Exsertos *avide pugnae* nudata *lacertos*.

Et Claudian. in Cons. Prob. 87.

Dextrum nuda latus, *niveos* exserta *lacertos*,
Audacem retegit mammam.

Confer Hieronymum adv. Jovin. II. 19. & pro *aperto* fere vel *nudo* poni apud Statium Achil.

——— *humeros* exertaque *brachia* velat.

Et Sylv. V.

——— *quod tempus amicum*
Fraudibus, exerto *quaenam bona tempora* bello.

Silium XII. 384. exertos enses. Sidonium Ep. IV. 20. Praeter hoc, *vestis alta*, *stricta*, *vix appropinquans poplitibus* exertis. quid sit *alta vestis* nescio. quid si, *alte cincta?* Verum ex his & similibus cave colligas *exserere* & *nudare* idem stricte denotare. Hoc enim usitatius, si non semper, includit motum a propria sede, aut verum aut saltem visum. At quod motus plane incapax est; ei, nisi tralate, haud competit *exserere*. Quis unquam Latine doctus, illud verbi de tergo, de ventre usurpare ausus est? idem tamen oculis, capiti, dentibus, manibus, uberibus paene proprium. Quare infeliciter admodum, frigide & barbare vertit Maronis:

Unum exserta latus pugnae,

nudata secundum unam mammam. C. Ruaeus, cum poëta promtitudinem etiam & audaciam virginis, nudandi impetum & vehementiam, lectoris oculis ingereret. In his item Senecae in Hrc. Oet. 1547.

Foemina exsertos *feriat* lacertos,

Longe magis actuosum est, *exsertos* quam *nudatos*, quia vestis discidium & muliebris ornatus direptionem & labem signat. Idem de Latino Pacato sentiendum, cujus sunt, *exertiorem operam navare*. Propterea nec invenuste ad avium pennas transtulit Palladius, R. Rust. I. 28. *cupidinem coeundi masculus* [*pavo*] *confitetur*, *quoties circa se*, *amictum caudae gemmantis incurvat*, & *singularum* capita occulta *pennarum* locis suis exserit; *cum stridore procurrens*. Quaenam capita illa occulta? At sic Edd. Paris. 1543. & 1544. conjeci *occulata*; Plinii ipsius auctoritate nixus N. Hist. X. 20. *omnesque in acervum contrahit*, *pennarum quos spectari gaudet*, oculos. Naso:

——— *centumque* oculos *nox occupat una.*
Excipit hos, *Volucrisque suae Saturnia pennis*
Collocat; & *gemmis caudam stellantibus implet.*

Anonymus de Gentia & Chloe:

Cum quatit, & *caudam Junonius explicat ales*,
Mille oculos, *gemmas mille decenter habet.*

Hoc, simul ac communicaram cum V. Cl. R. Danny, codicem ille scriptum ex instructissima C. C. C. Bibliotheca obtulit, ubi statim deprehendimus, non tam conjecturam esse quam divinationem. Inspexi duos postea, unum in Bib. Pub. in Musaeo Doctissimi Woodwardi, alterum, qui secundas fecerunt. Nescio an apud Ammianum XXII. 14. reponendum sit *exertans* pro *extentans*: quo certe de lacertis & brachiis, usus est XX. 11. XXVI. 2. Et apud Caelium Aurelianum Siccensem de Passion. acutis II. 11. pag. 56. *pro experta lingua*, *exerta*. Suadet Q. Cl. Quadrigarius Annali primo: *Gallus irridere atque* linguam exsertare. Hinc abunde patet quid de nobili Caesaris loco B. Gall. VII. 50. censendum. *In similitudine armorum vehementer nostros perterruerunt: ac tametsi dextris humeris exertis animadvertebantur*, *quod insigne pacatis esse consueverat.* Lipsius *humeris*, quasi ex interprete, delendum ait. Quod si locutio ideo displicuit, quia duriusculum est, *exerere humeros*, nodum in scirpo quaesivit. Testes mihi, Ovidius:

Exserit *haec* humeros, *vestem trahit illa per herbas.*

Propertius I. 20. Statius Theb. IV. 234. V. 439. Silius VIII. 987. Frontinus II. 1. ubi Codex Petrensis *exserentes*, non *exercentes*, quod olim ad Tacitum idem suspicatus est. Humeros ergo *exserere*, non est tantum *nudare*, sed *proferre* etiam, *educere*, *jactare*, quae illi membro convenire docent Quintilianus Institut. XI. 3. & D. Cyprianus modo laudatus. Graece dixeris ἐξωμίζειν ἑαυτόν. Aristophanes in Concion. ἐξωμισάσαις τὸν ἕτερον βραχίονα, quomodo capio, ἐξωμίσας apud Lucianum in auctone. Hebraei Ps. LXXIV. 11. *Lamma tashibb jadeka vimineka mikkerebb chekecha.* LXX. ἵνα τί ἀποστρέφεις τὴν χεῖρά σου καὶ τὴν δεξιάν σου ἐκ μέσου τοῦ κόλπου σου. Isaiae LII. 9. *Chasuph Jehova eth zeroa.* At quaero diu, inquit Electorum Scriptor, hunc morem *humeros dextros exserendi* in pace. Frustra es Lipsi, nec Caesarem capis.

Num-

XLV. Sed Allobroges ex praecepto Ciceronis per Gabinium ceteros [a] conveniunt: ab Lentulo, Cethego, Statilio, item Cassio [b] postulant jusjurandum, [c] quod signatum ad civis [d] perferant: aliter haud facile eos ad tantum [e] negotium inpelli posse. Ceteri [f] nihil suspicantes dant: Cas-

VARIANTES LECTIONES.

a *convenerunt* H. b *postulabant* A. D. c *quod ad s. c. signatum perferant* E. d *proferant* F. *praeferant* M. e *facinus* K. *n. i. p. dicebant* N. f *n. s. mali* N.

NOTAE VARIORUM.

Numquam hoc valuerunt, aut voluerunt *exserti humeri*; dextris valet, *manibus dextris*; supplenda hunc in modum ellipsis, *dextris ab humeris exsertis*, hoc est, ad usque humeros. Apuleji verbis, *brachiis humero tenus renudatis*. Firmat unice Sedulius I. 19.

Qualiter assueti varias producere sectas
Inpugnant sua dicta viri, qui brachia nudis
Ostentant exserta humeris.

In hujusmodi formulis supprimitur eleganter praepositio. Rutilius:

Fecisti patriam diversis gentibus *unam*.

Maro:

Namque humeris, *de more*, *habilem suspenderat arcum*.

Hegesippus: Caede, incendio, direptione *exemi militem*. non, *a caede*, ut in vulgatis. Quin & ipse Caesar B. Gall. I. 4. *Ea res ut est Helvetiis per indicium enunciata*, moribus suis *Orgetorigem ex vinculis caussam dicere coëgerunt*. Nec aliter legerim III. Civil. 97. Nam locus est mendosus. *Diffisi ei loco*, *relicto monte*; *universi* juris ejus *Larissam versus se recipere coeperunt*. Scio dixisse Catonem, Latini juris *Euganeae gentes*, at quid sit, hoc loco, *universi juris* nescit humani generis universitas. Quid si, *relicto monte universi*, *jugis ejus*, pro *ex jugis montis*. Virgilius:

Ecce ferae saxi dejectae vertice caprae,
Decurrere jugis.

Silius III. 189.

Ecce jugis *rapiens sylvas*, &c.
Atef letifero stridebat turbine serpens.

Caeterum *dextras nudas* insigne deditionis esse frequenter invenies. Instituti rationem aperit Livius XXVII. 3. Hinc *dextrae precantes*, &, *dextras dedere*, apud Virgil. & Silium. Sed quomodo ex *humeris nudis* quod pugnantium habitus erat, dextras inermes esse cognoscerent Caesariani? praesertim e longinquo, & cum laevas tegeret scutum. Confer in hanc rem Tacitum Hist. I. 54. II. 8. An. XV. 28. Virgil. XII. 311. Statium I. Sylv. Theb. I. 470. Verrin. IX. 110. Apulejum pag. 245. Wasse.

Ex praecepto Ciceronis] Magnum Reipublicae Romanae bonum contigit, cui Cicero contigit, qui salutem publicam, industria singulari, deprehendit in ipsis insidiis, sibi patriaeque callide structis. Tali animi promtitudine ac vigore, ex gravissimis periculis evasit Osmanes ille Turcicae Monarchiae conditor; ut legimus apud Leuncl. lib. III. Hist. Musulm. Talis catus ille Agricola, *qui*, ut est apud Tacitum in ejus Vita cap. 37. *consilia Britannorum in ipsos vertit*. Talis Germanicus, cui, teste eod. lib. II. Annal. cap. 20. *nihil incognitum*; *consilia, locos, prompta, occulta noverat*, *astusque hostium in perniciem ipsis vertebat*. Rupert.

Postulant jusjurandum, quod signatum ad civis perferant: aliter haud facile] Sic apud Livium lib. II. *Evincuntque instando, ut literae sibi ad Tarquinios darentur. Nam aliter, qui credituros eos, non vana ab legatis super rebus tantis afferri? Datae literae, ut pignus fidei essent: manifestum facinus fecerunt.* Rursus lib. XXXVII. *Ultro citroque nuncii cursare: nec fides ante Pausistrato facta est, quam coram nuncio ejus Polyxenidas sua manu scripsit, se ea quae pollicitus esset facturum*, (regiam sc. classem proditurum,) *signoque suo impressas tabellas misit. Eo vero pignore velut auctoratum sibi proditorem ratus est*. Grasw.

Quod signatum ad cives perferant] Meus liber addit, *ad suos cives*. Ciacc. & Ursin.

Ceteri nihil suspicantes dant] Nonnulli MSS. lib. *Ceteri nihil doli suspicantes dant*. Ego vulgatam lectionem sequor. C. Popma. Livius II. *Evincuntque instando, ut literae a Tarquinio darentur*. Nam *aliter*, *qui credituros eos*, non vana

Caſſius ſemet eo brevi venturum [a] pollicetur, ac paullo ante legatos ex Urbe proficiſcitur. Lentulus cum iis T. Volturcium quemdam Crotonienſem mittit; ut Allobroges, prius quam domum pergerent cum Catilina, data atque accepta fide, ſocietatem [b] confirmarent. [c] Ipſe Volturcio litteras ad Catilinam dat: quarum exemplum infra ſcriptum eſt: [d] *Quis ſim ex eo, quem ad te miſi, cognoſces.* [e] *Fac cogites,* [f] *in quanta ca-*

VARIANTES LECTIONES.

a *pollicebatur* H. b *confirment* K. c *Ipſe Lentulus* A. d *Qui ſum ex eo numero* H. *qui ſim* I. L. e *Fac ut* A. B. f *in qua* G.

NOTAE VARIORUM.

na ab Legatis ſuper tantis rebus afferri? Datae literae ut pignus fidei eſſent: manifeſtum facinus fecerunt. WASSE.

CASSIUS SEMET EO BREVI VENTURUM POLLICETUR, AC PAULLO ANTE LEGATOS EX URBE PROFICISCITUR] Rotundius eſſet: *Caſſius ſemet eo brevi venturum pollicitus, paullo ante legatos,* &c. GRUT.

CUM HIS P. VOLTURTIUM] Lege ex MS. *cum his Titum Volturtium,* &c. Ita vocatur alibi. *Dum haec in Senatu aguntur, & dum legatis Allobrogum, & Tito Volturtio,* &c. PUTSCH.

TITUM VULTURCIUM] Ita, ex vero, omnibus perſcriptum literis, in Edd. primoribus, in MSS. cunctis, ut mirer ſiniſtram illius audaciam quae heic ſubſtituerit *Publium.* GRUT. Volturcium libri veteres ſemper ſcribunt apud Ciceron. in Catilin. III. BROUKH.

CROTONIENSEM] Plutarchus etiam in Cic. Τίτον τινὰ Κροτωνιάτην vocat; male Appianus Βρεττάκιον, pro Βελτέρκιον. & *Vulturium* Florus. WASSE.

QUARUM EXEMPLUM INFRA SCRIPTUM EST] Exemplum literarum ad Catilinam Lentuli, ſic eſt in vetuſtis quibuſdam, ut apud Ciceronem Oratione III. in Catilinam: *Qui ſim, ex eo quem ad te miſi cognoſces. Cura, ut vir ſis, & cogita, quem in locum ſis progreſſus, & vide, quid jam tibi ſit neceſſe. Cura, uti omnium tibi auxilia adjungas, etiam infimorum.* In manuſcriptis tamen idem reperitur litterarum exemplum, quod in hiſce recentioribus, nimirum hoc: *Qui ſim, ex eo, quem ad te miſi, cognoſces. Fac cogites in quanta calamitate ſis, & memineris te virum eſſe. Conſideres, quid tuae rationes poſtulent: auxilium petas ab omnibus, etiam ab infimis.* RIV. Tres voculae poſtremae admodum vacant. mihi certe; qui potius etiam ſcripſiſſem, *hoc exemplo.* GRUT. Achil. Tat. pag. 15. Καὶ ἦν τὰ γεγραμμένα τοιάδε. WASSE.

QUI SIM, EX EO QUEM AD TE MISI, COGNOSCES] Mirum in omnibus codicibus haec verba alia atque alia inveniri. Aldinus codex, & Gothi noſtri habent, ut vulgo legitur. at in aliis quibuſdam vetuſtioribus, ita leguntur: *Qui ſim ſcies ex eo, quem ad te miſi: cura ut vir ſis, & cogita quem in locum ſis progreſſus: & vide quid jam tibi ſit neceſſe: cura, ut omnium tibi auxilia adjungas, etiam infimorum.* Qui haec in Aldino codice emendarunt, in tertia Ciceronis Invectiva non mutarunt, ubi ea verba haud aliter atque hic praeſcripſi (excepta prima periodo, *Qui ſim, ex eo quem ad te miſi, cognoſces*) leguntur: verum ita noſtra aetate emaculantur codices. Ceterum haec ultima verba: *Cura ut omnium tibi auxilia adjungas, etiam infimorum:* plane oſtendunt proxime dein ſequentia, haec verba, *quo conſilio ſervitia repudiet?* interrogative legenda, non enuntiative, quod tamen fere in codicibus neglectum videmus. GLAR. Vulgo *qui,* ſed contra MSS. quibus adpicta adhuc litera. GRUT. Recte aliquot eruditiſſimi viri exiſtimarunt ſcripturam hanc non carere mendo. Mihi quoque de ejus integritate certum non eſt. Veterum tamen codicum lectionem cum fide proponam, ut poſſit ex ea lector meliorem elegantioremque eligere. Sic igitur in quibuſdam ſcriptum legitur: *Qui ſim ex eo quem ad te miſi, cognoſces. fac ut cogites in quanta calamitate verſaris: memineris te virum eſſe; conſideres quid tuae rationes poſtulent: petas auxilium ab omnibus, etiam ab infimis.* In nonnullis: *Quis ſim, ex eo quem ad te miſi, cognoſces. fac cogites in quanta calamitate ſis, & memineris te virum eſſe, conſideres quid tuae rationes poſtulent, ut auxilium petas ab omnibus nobilibus, etiam infimis.* In aliis: *Qui ſim, ex eo quem ad te miſi, cognoſces, fac tu cogites, in quanta calamitate ſis, & memineris te eſſe virum,* &

calamitate sis; & memineris, te virum esse; consideres, quid tuae rationes postulent: auxilium petas ab omnibus, [a] *etiam ab infimis.* [b] Ad hoc, [c] mandata verbis dat: *Cum ab Senatu hostis judicatus sit, quo consilio servitia repudiet? in Urbe parata* [d] *esse, quae jusserit:* [e] *ne cunctetur ipse propius adcedere.*

XLVI. His rebus ita [f] actis, constituta nocte, qua proficiscerentur, Cicero, per legatos cuncta edoctus, L. Valerio Flacco; & [g] C. Pontinio

VARIANTES LECTIONES.

a *& ab infimis* F. *etiam ab infirmis* I. b *Ad haec* E. H. c *mandatum* K. d *omnia* H. N. e *nec* K. f *peractis* A. C. g *Proptini.* M. *Promptinio* N. Alii aliter.

NOTAE VARIORUM.

& consideres quid tuae rationes postulant: petas auxilium ab omnibus & ab infimis. C. Popma. Sed has Var. Lect. omnes in Glossatorum officinis natas haud dubitabit qui habet salem. lib. I. 3. *Qui sim, scies ex eo quem ad te misi, cum ut vir sis, & cogita quem in locum sis progressus, & vide quid jam tibi sit necesse, cura, omnium tibi auxilium adjungas etiam infirmorum*, cum quibus facit Bodlej. Wasse.

Qui sim, ex eo, quem ad te misi, &c.] Solebant latores litterarum homines esse noti, ideoque exteriorem epistolam non inscribebant, ut docet Justus Lipsius. Potuisset enim agnoscere litteras ex superscriptione. Illud vero consulto factum, ut omitteret nomen suum, quod alias in fronte litterarum poni solebat. Coler. Has literas sine nomine scriptas ita Cicero III. Catilin. recitat: *Qui sim, ex eo quem ad te misi, cognosces. Cura, ut vir sis, & cogita, quem in locum sis progressus: & vide, quid jam tibi sit necesse. Cura, ut omnium tibi auxilia adjungas, etiam infimorum.* Grasw.

Auxilium petas ab omnibus, etiam ab infimis] Thucyd. lib. VI. Ἀνδρὶ δὲ τυράννῳ, ἢ πόλει ἀρχὴν ἐχούσῃ, οὐδὲν ἄλογον, ὅ, τι ξυμφέρον, οὐδ' οἰκεῖον, ὅ, τι μὴ πιστόν. *Homini tyranno, aut civitati quae principatum obtinet, nihil a ratione alienum est, quod utile, nihil proprium, nisi quod idem sit fidum.* Grasw.

Ad haec mandata verbis dat] Legendum, *adhoc*, ex vetustis. quomodo semper Sallustius, pro, *praeterea.* identidem Tacitus. Riv.

Mandata verbis dat] Nota vim τοῦ *mandata.* Cicero Catilin. III. cap. 2. *Eosque in Galliam ad suos cives eodemque itinere cum literis mandatisque ad Catilinam esse missos.* cap. 4. *Dixit, a P. Lentulo se habere ad Catilinam mandata & literas.* Broukh.

Quo consilio servitia repudiet] Videntur interrogationis notula insignienda, uti placuit Glareano. Grut.

In Urbe parata esse quae jusserat] Melius in vetustis, *quae jusserit.* sic enim eloquendi ratio postulat. Riv.

His rebus &c.] Cicero Catilin. III. cap. 2. pro L. Flacco cap. 40. Broukh.

L. Valerio Flacco et C. Pomptino praetoribus imperat] Cic. in Catil. III. *Itaque hesterno die L. Flaccum & C. Pontinum praetores, fortissimos atque amantissimos Republ. viros ad me vocavi: rem omnem exposui; quid fieri placeret, ostendi. Illi autem qui omnia de Republ. praeclara atque egregia sentirent, sine recusatione ac sine ulla mora negocium susceperunt: & cum advesperasceret, occulte ad pontem Milvium pervenerunt: atque ibi in proximis villis, ita bipartiti fuerunt, ut Tiberis inter eos, & pons interesset, &c.* Grasw.

C. Pomptino] *Pomptinus* est apud Ciceronem; & Dionem Πόμπτινος, ac alios. Male vulg. *Pomptinio.* In Epitome Liviana *Cn. Pontius* vitiose. Ciacc. Ita Cicero, & Dio, qui Πομπτῖνον edit. Sed rectius habet v. c. *Pomptinio.* nam ita dicunt exstare in veteribus numismatibus. Et in Epitome Liviana cap. 3. manuscripta, *C. Pomptinius* est, pro eo quod mendose in vulgatis libris habetur, *C. Politius.* Ursin. De hisce ita Cic. in Orat. pro Flacco §. 102. *Tu cum*, Flacce praetor, *communis exitii nuntios cepisti: tu inclusam in litteris reipubl. pestem deprehendisti, tu periculorum indicia, tu salutis auxilia, ad me, & ad senatum attulisti. Quae tibi tum gratiae sunt a me actae? quae ab senatu? quae a bonis omnibus? quis tibi, quis C. Pomtinio fortissimo viro, quemquam bonum putaret, umquam non salutem, verum honorem ullum denega-*

nio Praetoribus imperat, ut in ponte Mulvio, per insidias, Allobrogum comitatus deprehendant: rem omnem aperit, [a] cujus gratia mittebantur: cetera, uti facto opus sit, ita agant: [b] Permittit illis homines militares: sine

VARIANTES LECTIONES.

a *cujus rei gratia* A. *cujus gratia rei* D. b *Praemittit* N.

NOTAE VARIORUM.

negaturum? ANONYM. Sic fere Codd. non autem *Pomptinius*. Infra: *permittit illis homines militares.* Eleganter compositum pro simp. Ovid. XIV. 202.

—— *scopulum medias* permisit *in undas.*

Boethius lib. I. prof. 1. *Quis*, inquit, *has scenicas meretriculas ad hunc aegrum* permisit *accedere.* Pro *accedere* Col. Jes. MS. *pervenire.* utrumque ab interprete. WASSE. Lege *Pontinio.* Vid. Graevius in Ciceron. Oration. Tom. III. Part. I. pag. 488. b. ut & de hoc C. Pontinio Abramus pag. 700. ad Ciceron. in Pison. cap. 24. BROUKH.

PONTE MULVIO] Ita & nostri Pall. quibus aliqua est vetustas, non *Milvio.* GRUT. Vetus interpres Juvenalis, semper *Mulvium*, non *Milvium* adpellat. Fuit ita nominatus fortean a quodam Mulvio. Cicer. in epist. ad Atticum *Mulvianae controversiae* meminit. Et Plinius celebrat, *pira Mulviana.* Interpres Juvenalis *Molvium* etiam appellat. Hodieque Romae dici audio, *Ponte Molle.* COLER. Ita Palatini, & quibus aliqua vetustas, non *Milvio*, ait Gruterus; cujus judicio standum censeo. Nam &, testante Paulo Merula, in antiquioris notae & scripturae libris MSS. *Molvius* scribitur, quod idem est ac *Mulvius*, uti *voltis*, *vultis.* Accedit nostrae opinioni Gifan. Ind. Lucr. in *Obsidere.* Hodie *Mole* vernacule vocatur, abestque ab Urbe duobus passuum millibus, in via Flaminia. Ejus auctorem fuisse M. AEmilium Scaurum, discimus ex auctore de Vir. Illustr. cap. 72. Fornices habet, sicut idem observavit Merula, magnos quatuor, duos mediocres totidemque parvos. RUPERTUS. Confer Cic. III. Catilin. §. 4. WASSE.

REM OMNEM APERIT, CUJUS REI GRATIA MITTEBATUR] Codices in membrana descripti, *cujus gratia mittebantur.* & eodem modo Badianus. Sed in aliis ita fere est, ut hodie legitur. Quamvis autem Hieronymus hoc in Rufino carpat, tamen, pace viri dicam, saepe numero apud optimos quosque ac primae notae scriptores reperitur antecedens, jungiturque cum relativo ipso. Terent. in Heaut. *Habet bonorum exemplum, quo exemplo sibi licere id facere quod illi fecerunt, putat.* Caesar: *Ultra eum locum, quo in loco Germani consederant.* &: *Erant omnino itinera duo, quibus itineribus domo exire possent:* &: *Diem instare, quo die frumentum militibus metiri oporteret.* Ita sexcenties fere apud eundem reperias. Sed & Cicero in Verrem, *Advenit dies, quo die ex instituto, &c.* RIV. Sic membranacei omnes. Carrionis editio ejecit voculam *gratia*; qua tamen sublata locus obscuratur. GRUT.

PERMITTIT ILLIS HOMINES MILITARES SINE TUMULTU PRAESIDIIS CONLOCATIS] Illud, *sine tumultu*, ambiguae distinctionis est, ad priora ne referas, an ad posteriora. Vetustiores paulo codices ad priora referunt, & a *praesidiis collocatis*, novam ordiuntur lectionem. Alii malunt ad posteriora referre. Judicet Lector, mihi ambiguum relinquitur. GLAR. Sic putavi distinguendum, auctoritate meliorum codicum, & typis, & calamo exaratorum. Nimis licenter Carrio, nimis incuriose posteriores eum secuti, a quibus exclusum est, *permittit illis.* neque enim quicquid supervacuum nobis videtur, statim etiam propria auctoritate resecandum est. non. non. Judices sumus, non vindices. GRUT. Sic Pemb. Arond. L 1. Martin. Venetae, Reg. L 3. *p. illi.* J. L 2. L 3. Mart. Venetae, *& simul.* Sicque edidit Gruterus, quem sequor. WASSE.

HOMINES MILITARES] Sic infra: *Homo militaris, quod amplius annos XXX. tribunus.* CIACC. Hegesippus: *De sublimi solio salutare plebem circumfusam stipantibus* armis militaribus. Codex B. Pub. *ut de sublimi s. salutaretur, quem circumfusum st. numeris m.* & sic fere MS. C. C. C. a quibus *numeris* loco *armis* reponendum videtur. nam sic alibi loquitur, 630. *usu militarium virorum.* Sidon. tamen Apollin. lib. II. ep. 13. Septus armis *ac satellitibus:* &, Cyprianus ep. I. ad Donat. Isidor. in glossis; & si bene memini, Seneca etiam in Epistolis. WASSE.

SINE

ſine tumultu [a] praeſidiis conlocatis ſicuti praeceptum erat, occulte pontem [b] obſidunt. Poſtquam ad id loci legati cum Volturcio venerunt & ſimul utrimque clamor exortus eſt: Galli, [c] cito cognito conſilio, [d] ſine mora Praetoribus ſe tradunt. Volturcius primo cohortatus ceteros, gladio ſe a multitudine defendit; dein, [e] ubi a legatis deſertus eſt, multa prius de ſalute ſua [f] Pontinium obteſtatus, quod ei notus erat; poſtremo timidus, ac [g] vitae diffidens, velut hoſtibus, ſeſe Praetoribus [h] dedit.

XLVII. Quibus rebus [i] confectis, omnia propere per nuncios Conſuli declarantur. At illum ingens cura, atque laetitia ſimul occupavere; nam

VARIANTES LECTIONES.

a *inſidiis* F. *illi praeſidiis* H. b *obſident* G. H. K. N. c *cito* abeſt a K. d *ſine timore* N. e *a legatis ubi* A. f *Pontinium* N. ſed ſupra idem *Promtinio*. g *vitae ſuae* M. h *tradit* F. H. i *ita confectis* E.

NOTAE VARIORUM.

SINE TUMULTU] Ne conſilia prodantur adverſariis, maxima cautione opus eſt, inprimis autem altiſſimo ſilentio, ſicut monet Polybius lib. IX. cap. 12. Hic vero rurſus notanda Ciceroniani judicis excellentia. *Ex alieno errato capit, quod ſibi in uſu ſiet.* Erratum autem illud fuit. quod ipſe noſter perſtrinxit ſupra cap. 42. *Namque illi, quos ante Catilina dimiſerat, inconſulte ac veluti per dementiam cuncta ſimul agere: nocturnis conſiliis, armorum atque telorum portationibus, feſtinando, agitando omnia:* hoc eſt, ſuſpiciones & maximos tumultus excitando. RUPERT.

OCCULTE PONTEM OBSIDENT] In manuſcriptis *obſidunt*, conjugatione tertia. RIV. Et ſic e noſtris Markii γ. & λ. Reg. ſed ex correctione Arond. & L 1. & ni fallor Pembr. ſed propter abbreviaturam minus clare dignoſci licet. utcunque Codd. lectionem praetulerim. & ſic legit Giphan. in indice ad Lucret. ex vet. Codice. Lucret.
—— obſiduntque *vias oculorum.*
Varro de L. Lat. p. 24. WASSE.

POSTQUAM AD ID LOCI LEGATI CUM VOLTURCIO VENERUNT] In codice Fabriciano eſt, *venere.* RIV. Arond. & L 1. *veniunt*, rectius. Pemb. *conveniunt.* WASSE.

GALLI, CITO COGNITO CONSILIO, SINE MORA] Lege. *Galli, cognito conſilio, &c.* Nam ſuperabat vox illa *cito.* PUTSCH. Quam magis verſo praecedentia ac ſequentia, tam magis ſpurium quid latere videtur in tribus vocibus poſtremis. nam quid heic attinet addere, *cito cognoviſſe conſilium, Gallos;* quos ſcimus, noctem qua proficiſcerentur ideo indicaſſe Conſuli, ut deprenderentur? quin jam illis tale quid conſtabat antequam exirent Roma, itaque ſi quis trigae illius jugulum petendum putaverit, ei ego libens ficam. GRUT.

GLADIO SE A] *Gladio ſe m.* MS. B. Pub. Infra pro *dedit* Bodl. & Magd. *tradidit.* Venet. 1478. *tradit.* WASSE.

DEIN UBI A LEGATIS DESERTUS EST] Succinctius fuiſſet, neque tamen minus nervoſum: *a legatis deſertus, multa,* &c. GRUT.

QUIBUS REBUS CONFECTIS OMNIA PROPERE PER NUNCIOS CONSULI DECLARANTUR] V. C. habet: *Quibus rebus ita confectis, eam propere, &c.* ut fortaſſe ſcriptum fuerit: *ea propere.* CIACCON. & URSIN.

AT ILLUM &c.] Quae nunc adferam, miſerabiliter a gloſſemate polluta ſunt: *Quibus rebus confectis, omnia, propere per nuncios conſuli declarantur. At illum ingens cura, atque laetitia ſimul occupavere. nam laetabatur, intelligens, conjuratione patefacta, civitatem periculis ereptam eſſe. Porro autem anxius erat, dubitans, in maximo ſcelere tantis civibus deprehenſis, quid facto opus eſſet. Poenam illorum ſibi oneri, impunitatem perdundae Reipubl. credebat.* Quae omnia longe ſunt ſunt a brevitate Salluſtii & ita potius ſcribenda: *At illum ingens cura atque laetitia ſimul occupavere, conjuratione patefacta: porro autem in maximo ſcelere tantis civibus deprehenſis, quid facto opus eſſet: poenam illorum ſibi oneri, impunitatem perdundae reipubl. fore.*

 nam

nam laetabatur intellegens conjuratione patefacta, civitatem [a] periculis ereptam esse: porro autem anxius erat, dubitans in maxumo scelere tantis civibus deprehensis, quid facto opus esset; poenam illorum sibi

VARIANTES LECTIONES.

a *a periculis* A. B. D. N.

NOTAE VARIORUM.

nam hoc quoque, *credebat*, in maximam malam rem ablegandum, ut supra, *putabant*. PALMER. Non praefigo quidem Sallustio scribendi modum; sed tamen haud parum sincerius fuerit, *laetitia occupare*, *laetabatur conjuratione patefacta*, *&c.* GRUT. Cura simul cum spe augebatur, ut iis quos Livius memorat lib. XXX. *Ii quoque quibus in Scipione fiducia & victoriae spes, quo magis in propinquam eam imminebant animis, eo curae intentiores erant.* GRASW. Ut in rebus humanis solet. Notus est versus Simonidis:

Cunctis oportet crista galeatis siet.

Πάσῃσι κορυδαλοῖς ἐνεῖναι χρὴ λόφον.

Significat autem ἀλληγορικῶς sive potius αἰνιγματικῶς poëta: *Omnibus rebus aliquid mali inesse.* Sic, verbi gratia, inter spinas rosa colligitur: sic mel generat fel: sic in Medicinae remediis, malignitas quaedam naturae inimica, ut plurimum lateat. Denique lex aeterna est, *ubi uber, ibi tuber*; atque venustissime ait Satyricus: *Apes ideo pungunt, quia ubicunque dulce est, ibi & acidum invenies.* Quae verba velut explicans Symmachus epist. ad Protadium, *Hanc omnibus humanis gaudiis*, inquit, *legem Natura dixit, ut curae voluptatem sequantur.* Quibus omnibus consonans poëta Latinus exclamat:

——— ——— *tanta est rerum discordia in aevo;*
Et subtexta bonis mala sunt.

Denique Apulejus lib. IV. Floridor. *Nihil quicquam homini tam prosperum divinitus datum, quin ei tamen admixtum sit aliquid difficultatis; ut etiam, in amplissima quaque laetitia, subsit quaepiam vel parva querimonia, conjugatione quadam mellis & fellis.* RUPERT. Bodl. γ. λ. Ar. L 1, 2, 3. & alii *dubitans*, ex interprete. Noster Polybium sequitur XV. pag. 1000. Περὶ δὲ τοὺς ὄχλους ἐγένετό τις ἅμα χαρὰ καὶ λύπη. τὰ μὲν γὰρ ἦσαν περιχαρεῖς ἐπὶ τῷ κεκομίσθαι τὸν παῖδα, τὰ δὲ πάλιν δυσηρεστοῦντο μὴ συνειλῆφθαι τοὺς αἰτίους. Pro *anxius erat*, idem pag. 83. ἠγωνίων. Vide similem locum in Excerptis pag. 1457. Sallustium aemulatus ex more Tacitus Ann. I. 52. *Nunciata ea Tiberium* laetitia curaque *adfecere*: gaudebat *oppressam seditionem, sed quod largiendis pecuniis, & missione festinata, favorem militum quaesivisset, bellica quoque Germanici gloria* angebatur. Unde retinendum *occupavere* quod melius quadrat cum Corneliano *adfecere*, licet Ar. aperte exhibeat *occupare*. Huc etiam respexit Sulpicius Hist. II. 21. *Id ubi compertum est Antiocho*, ira & dolore succensus (*quippe* angebatur, *duces suos cum magnis exercitibus devictos*) *auxilium per omne regnum contrahit*: quem locum frustra uncinis includunt editores. WASSE.

PORRO AUTEM ANXIUS ERAT, DUBITANS, IN MAXUMO SCELERE TANTIS CIVIBUS DEPREHENSIS] Nihilo etiam deterius fuisset, *ereptam anxius erat, in maximo*; interfecto illo, *dubitans*, item *porro autem.* GRUT.

QUID FACTO OPUS ESSET] Et horum verborum quadriga cruci adfigi poterat, sine sententiae detrimento. GRUT.

POENAM ILLORUM SIBI ONERI] Ipsius Ciceronis ad Thermum verba sunt in eundem fere sensum, Epist. Famil. lib. II. *Nocere tibi iratum neminem posse prospicio: sed tamen tres fratres summo loco natos, promptos, non indisertos, nolo te habere iratos, praesertim jure, quos video deinceps Tribunos plebis per triennium fore. Tempora autem Reipubl. qualia futura sint, quis scit? Mihi quidem turbulenta videntur fore. Cur ergo te velim incidere in terrores tribunicios, &c.* Iterum paulo post: *Tu quod egeris, id velim dii approbent: sed si me audies, vitabis inimicitias, & posteritatis ocio consules.* Non ergo hic temere Cicero fuit anxius, in maximo scelere tantis civibus deprehensis. Nam, ut ipse pro Sextio: *Omnes boni semper nobilitati favemus, & quia utile est Reipublicae, nobiles homines esse dignos majoribus suis, & quia valet apud nos clarorum hominum, & bene de Republ. meritorum memoria, etiam mortuorum.* Praevidit ergo multorum in se redundaturam invidiam, quam & mox & deinceps fuit expertus. Rarissimi sane est exempli quod legitur apud Tullium Epistol. Fam. lib. IX. ep. 14. *Contigit enim tibi, quod haud scio an nemini, ut summa severitas animadversionis non modo non invidiosa, sed etiam popularis esset, & cum bonis*

ſibi oneri, inpunitatem ᵃ perdundae Reipublicae fore credebat. Igitur con-

VARIANTES LECTIONES.

a *cauſam perdundae R. f.* C.

NOTAE VARIORUM.

bonis omnibus, tum infimo cuique gratiſſima. In Ciceronem vero mox crudelitatis calumnia conjecta eſt. Quod Oratio in Piſonem teſtatur: *Cum eſſes interrogatus, quid ſentires de conſulatu meo, gravis autor, Calatinus credo aliquis, aut Africanus, aut Maximus, & non Caeſoninus, ſemi Placentinus Calventius; reſpondes, altero ad frontem ſublato, altero ad mentum depreſſo ſupercilio, Crudelitatem tibi non placere.* Haec expertus, lib. I. de Oratore: *Et Conſulatu*, inquit, *devenimus in medium rerum omnium certamen atque diſcrimen: & hoc tempus omne poſt conſulatum objecimus iis fluctibus, qui per nos in communi peſte depulſi in noſmet ipſos redundarunt.* GRASW. Non tanta divinatione ac prudentia fuit plenus Cicero, quum de Divinatione ſcriberet, quam hic apud Salluſtium plenus eſt, nec ullis hariolationibus tam ſuſpiciendus fuit, cum augur eſſet, quam hac ipſa, cum conſul. *Quid in fibris extiſque pecudum rimaris?* ait eloquentiae recens exortum lumen J. Henr. Boeclerus Comm. in Corn. Nepotem, *quid nimis magno ſtudio obſcuraque diligentia, monſtra, fulgura, aves, ſidera, ſortes? Illa exta in rerum agendarum viſceribus, cauſarumque intimiori ratione; illae fibrae, in ſubtiliſſimis rationum nervis, in circumſtantiis undiquaque cautionis teneritudine; illa monſtra in hominum affectibus & moribus, ſaepe dira omnia minantibus, quaerenda ſunt. Non e coelo tantum fulgura emicant: neque in nubibus ſemper conflantur fulmina. Fulgurat in populo ambitio; tonat impotentia; fulminat invidia.* Hanc dum praeſagit Tullius, & e ſanguine illo patricio Lentuli atque Cethegi ſuam fluere praeſentit infamiam, ſuum onus, imo ſuum exilium, nae illi cedere jubemus omnes Etruriae vates. Sed bene, quod animum, ut eſt in §. 3. confirmavit & bono publico juſtus, quam in ejus perniciem juſto lenior eſſe voluit. Quem animum, quum Tiberius Imperator videret ab omnibus bonis aeſtimari, *etiam ſe offenſionum pro utilitate publica non pavidum jactat* apud Tacitum IV. Annal. 38. Dico, *aeſtimari*. Sic enim de Q. Caecilio Metello Macedonico Vell. Paterc. lib. I. cap. 11. *Vix ullius gentis, aetatis, ordinis, hominem inveneris, cujus felicitatem fortunae Metelli compares.* Nam praeter excellentes triumphos honoreſque ampliſſimos, & principale in Republica faſtigium, extentumque vitae ſpatium, *& acreis innocenteiſque pro republica cum inimicis contentiones*, quatuor filios ſuſtulit &c. RUPERT.

SIBI ONERI] Hoc ſenſu Plin. Ep. lib. XI. ep. 82. *Si ſuccurrendum eodem modo putaverimus*, onerabimus *nos exemplo.* Pro aggravare, exaggerare, Tacitus An. I. 69. *Accendebat haec*, onerabatque Sejanus. & Hiſt. II. 64. *Et Triariae licentiam modeſtum e proximo exemplum onerabat.* WASSE.

INPUNITATEM PERDUNDAE REIPUBLICAE FORE] Hinc illa vox pro Plancio: *Res vero ipſa publica, ſi loqui poſſet, ageret mecum, ut quoniam ſibi ſerviſſem ſemper, nunquam mihi; fructus autem ex ſeſe, non, ut oportuiſſet, laetos & uberes, ſed magna acerbitate permixtos tuliſſem; ut mihi jam ſervirem, conſulerem meis.* GRASW. Repetit hanc ſententiam ſaepius, veluti cap. 52. *Dum paucis ſceleratis parcunt, bonos omnes perditum eunt.* Item in Jugurth. cap. 31. *AEquo animo paterer, niſi miſericordia in perniciem caſura eſſet.* Et eod. c. in f. *Ne ignoſcendo malis, bonos perditum eatis.* RUPERT.

PERDUNDAE REIPUBLICAE FORE CREDEBAT] Quidam codices, *produndae reipubl.* habebant. Sane *prodere rempubl.* tam in uſu eſt atque *perdere* apud diſertos. nihil tamen definio. GLAR. Poſtrema dictio rurſus mihi ſupervacua. Non eſt mihi dubium vix continere linguam ſuam Magiſtellos, ne ea me votis interficiat; tanquam qui cor & cerebrum auctoris eviſcerem. ſed quid? feriant ut libet, dum in alia omnia vota deſcendant Scaligeri, Thuani, Bongarſii, Caſauboni, Rigaltii, Douſae, Velſeri, Lipſii, Canteri, Vulcanii, aliorumque quibus cor ſapit. GRUT.

PERDUNDAE REIPUBLICAE CAUSSAM FORE CREDEBAT] In impreſſis vetuſtioribus non reperi *cauſſam*, nec in ipſis manuſcriptis, quorum plerumque fidem ſequor; ſed nec magnopere ſenſus id requirit; quare tollendum cenſeo. RIV.

IGITUR CONFIRMATO ANIMO] Pro Milone: *Quanquam hoc animo ſemper omnes fuimus in patriae proditoribus opprimendis; ut quoniam noſtra futura eſſet gloria, periculum quoque & invidiam noſtram putaremus. Nam quae mihi contribuenda laus eſſet ipſi, cum tantum in conſulatu meo pro vobis ac liberis veſtris auſus eſſem, ſi id quod conabar, ſine ma-*

 ximis

confirmato animo, vocari ad sese jubet Lentulum, Cethegum, Statilium, Gabinium, itemque [a] Coeparium Terracinensem; qui in Apuliam ad concitanda servitia proficisci [b] parabat. Ceteri sine mora [c] veniunt: [d] Coeparius paullo ante [e] domo egressus, cognito indicio, ex Urbe profugerat. Consul Lentulum, quod Praetor erat, ipse manu tenens, in Senatum

VARIANTES LECTIONES.

a *Q. Coeparium* N. b *properabat* G. c *conveniunt* C. d *sed Coeparius* H. e *digressus* N.

NOTAE VARIORUM.

ximis dimicationibus meis me esse ausurum arbitrarer? Proposita invidia, morte, poena, qui nihilo segnius Rempubl. defendit, is vir vere putandus est. Populi grati est, praemiis afficere bene meritos de Republ. cives: viri fortis, ne suppliciis quidem moveri, ut fortiter fecisse poeniteat. Grasw. Vide Cicer. Catil. II. cap. 3. Broukh.

Confirmato] *Volui animum tandem* confirmare *hodie meum, Ut bene haberem filiis nuptiis.* Plaut. Aul. II. 8. Pollio ad Cic. X. ep. 33. *Praesertim cum nihil sit periculosius, quam spatium* confirmandi sese Antonio dari. Caesar Gallorum animos *verbis* confirmavit. B. Gal. I. *Perfricare frontem, vultum componere*, confirmare animum. Juvenal. Sat. XIII. 106.

Sic animum dirae trepidum formidine culpae
Confirmant.

Eumenius in Paneg. c. 6. Isid. Orig. XIV. 44. *Cadmus patris iram formidans* (confirmato animo) *exilium elegit.* Sic Codex B. Pub. at voces uncinis inclusae exsulant ab ed. Vulc. Firmat aliquantulum illud Horat.

Nil desperandum Teucro duce.

Pro *confirmato* Apulejus Metam. II. 28. *His cognitis animum meum* commasculo. Cic. pro Quint. §. 39. *Saepe, ut fit, cum ipse te* confirmasses &c. *homo timidus & virginali verecundia, subito ipse te retinebas: excidit repente oratio.* Confer eundem pro Rosc. Comoed. §. 49. Verrin. VIII. 3. Apollonius Rhodius Arg. III. 634.

——— Μόλις δ' ἐσαγείρατο θυμὸν,
Ὡς πάρος, ἐν στέρνοις.

Elegantissime Papinius in Theb. IV.

Qualis Gaetulae stabulantem ad confraga sylvae
Venator, longo motum clamore leonem
Exspectat, firmans animum, & sudantia nisu
Tela premens; gelat ora pavor, gressusque tremiscunt,
Quis veniat quantusque, sed horrida signa frementis
Accipit, & caeca metitur murmura cura.

Wasse.

Vocari ad sese jubet Lentulum, Cethegum] Florus libr. IV. cap. 1. *Statim Ciceronis imperio injecta est barbaris manus.* Grasw.

Itemque quemdam Coeparium Tarracinensem] Aldinus codex mutavit in *Q. Coeparium*, cum in Ciceronis Oratione tertia omnes codices atque adeo ipsius Aldi, *M. Coeparium* habeant. Verum in propriis nominibus haec omnia prosequi, in Livianis Decadibus expertus sum, quam sit prope impossibile, maxime in Romana historia. Glar. Sic recte, non *Quintum.* Obscurus enim erat Caeparius; & sic supra de Umbreno & P. Volturnio locutus est. Hanc lectionem praeter Ciacconium Muretus quoque vindicat. Coler. Ita vetustius cusi; ita MSS. omnes; non *Tarracinensem.* Grut. Ald. *Q. Coepar.* at Cicero III. *C. M. Coep.* Scribe, *Tarracinensem.* Tarracina enim, non *Tarracinas* dicitur a Cicerone, Plinio, Mela, Paterculo, Ptolemaeo, & aliis. Livius autem Tarracinas vocat Decadis primae lib. IV. Cast. Conjuratorum nomina ex omnibus Auctoribus congessit Muretus in notis ad I. Catilinar. Wasse. Muret. *quendam Caeparium*, in MS. in Cicer. Catilin. III. cap. VI. pag. 699. 700. Broukh.

In Apuliam ad concitanda servitia] Tacit. lib. XIV. Annal. *Suspecta majoribus nostris fuere ingenia servorum, etiam cum in agris aut domibus iisdem nascerentur, civitatemque dominorum statim acciperent. Postquam vero nationes in familiis habemus, quibus diversi ritus, externa sacra aut nulla sunt, colluviem istam non nisi metu coercueris.* Hinc apud eundem lib. XII. objectum Domitiae, quod *parum coercitis per Calabriam servorum agminibus pacem Italiae turbaret.* Grasw.

Consul Lentulum, quod Praetor erat, ipse manu tenens &c. perducit] Sic in quibusdam, ubi Gymnicus, consentientibus manuscriptis *in senatum perducit:* quamvis autem nec Aretinus hoc addit, mihi tamen relinquendum esse videtur. Riv. Voces *in senatum* absunt ab L. 1. L. 3. &

natum perducit; reliquos cum custodibus in aedem Concordiae venire jubet. [a] eo Senatum [b] advocat, magnaque frequentia ejus ordinis, Volturcium cum legatis introducit: Flaccum Praetorem scrinium cum litteris, quas a legatis acceperat, [c] eodem adferre jubet.

XLVIII. [d] Volturcius interrogatus *de itinere, de litteris, postremo quid, aut* [e] *qua de caussa, consilii habuisset?* Primo, fingere alia, dissimu-

VARIANTES LECTIONES.

a *& S. advocat* L. b *convocat* K. c *ibidem* C. G. d *primo int. d. i. & de lit.* M. e *qua causa* K.

NOTAE VARIORUM.

& Balliol. & videntur adscripta fuisse τῷ *aedem Concordiae*. Et pro *indicio* L 2. Bodl. Venet. 1478. *consilio*. Martin. *judicio*, corrupte omnes. Wasse.

Manu tenens] Honoris caussa; qui mos vetus & dignus qui observetur. Coler.

In aedem] Reg. & Markii γ. *aede*. & ni fallor, a prima manu Pembr. eleganter. Solent mutari Ablat. in Accusat. & in vice versa. Sic apud Livium, *in potestatem esse*; II. 14. & Caesarem I. B. G. e contra Ablat. pro Accus. Cato saepe, vide notas Ausonii Popmae pag. 14. Cicero *templum* vocat I. Catilin. §. 21. vide nos ad Jug. 120. Justinus I. 9. in femore *graviter vulneratus, occubuit*. Codd. Bongarsii *femur*. & e contra apud eundem XII. 5. *verens ne haec opinio etiam* in Macedoniam *divulgaretur*. Bodl. aliique ex Oxon. Bongars. *Macedonia*. quod ibi praefero. Certe XII. 11. *pariter* in militiam *lectos*, legendum cum Impressis vetuste, *militia*, secus atque edidit Cl. Bongarsius. Wasse.

Aedem Concordiae] In templis civitatis Romanae curiae erant, ubi de rebus gravioribus consultabant. Agellius lib. XIV. cap. 7. cui lucem adfert Varro lib. VI. de ling. Lat. & Josephus Scaliger apud Festum in verbo *opima*. Ratio est, quod veteres putabant consilia firmiora esse de divinis locis; id etiam Plautus indicat in Mostellaria. Hunc morem etiam non intactum reliquit Virgilius in maximo opere. Cur autem haec in aede Concordiae agebantur? puto propter bonam Scaevam: de discordiis quippe maxumis consultatio erat. Suspicari licet tali etiam ratione veteres Catilinae milites Pisonem in Castoris, utpote Numinis, occultari voluisse, quasi ut ejus tutela & auxilio niteretur. De aede Concordiae operae pretium est auscultare Augustinum lib. III. cap. 25. de civ. Dei; *Eleganti sane Senatusconsulto eo ipso loco, ubi funereus tumultus ille commissus est, ubi tot cives ordinis cujusque ceciderunt, aedes Concordiae facta est, ut Gracchorum poenae testis concionantium oculos feriret, memoriamque compungeret*. Sed Concordiae aedes complures fuerunt, ut doctissimus Augustini interpres notat ad caput sequens. Coler. Cicero Philipp. II. c. 7. 8. Broukh.

Scrinium cum litteris, &c.] Philipp. II. *Cum homines nefarii de patriae parricidio confiterentur, consciorum indiciis, sua manu, voce paene litterarum coacti, se urbem inflammare, cives trucidare, vastare Italiam, delere Rempubl. voluisse*. Grasw. Glossa Codicis Regii, *scrinium* vocat illud vas in quo portabantur; & Glossae Graecae, Χαρτοφυλάκιον & κιβώτιον. Hoc semper secum habuisse [illegible] & literarum fuisse repositorium, inde ex historicis abunde patet, quod semper alterum memoratur, ubi de altero sermo. Seneca de Ira III. 23. *Fecit hoc & Cajus Caesar, ille qui victoria civili clementissime usus est, cum scrinia deprehendisset epistolarum ad Pompejum missarum*, &c. de qua re, & iisdem fere verbis, Plin. lib. VII. & Dio lib. XLI. Sunt autem vel *stataria* vel *viatoria*; de priore genere vide Budaeum in L. *Nec quicquam* ff. *de Offic. Procos*. de posteriore vero Lampridium in Alexandro cap. 31. & ibi Salmasium. Vetus inscriptio: Ti. Claudius. Divi. L. Erastus. Scriniarius ab. Epistulis. Vide etiam Plin. Epist. IV. 7. Symmach. IV. Epist. 53. inde Tertullianus in Apolog. cap. 19. *Ipsa templa & oracula & sacra, unius interim prophetae scrinium saeculis vincit*. Wasse. Cicero in L. Pisonem c. 2. ult. Broukh.

Volturcius interrogatus de itinere, et de litteris] In Manuscriptis & aliis antiquioribus est illa copula & omissa, majore cum gratia & venu-

mulare [a] de conjuratione; post ubi [b] fide publica dicere jussus est, omnia, uti *gesta erant, aperit; docetque, se paucis ante diebus a Gabinio, & Coepario socium* [c] *adscitum: nihil amplius scire quam legatos: tantummodo audire solitum ex Gabinio P. Autronium, Ser. Sullam, L. Var-*

VARIANTES LECTIONES.

a *d. c. Catilinae* K. b *fide data publica* A. G. H. *fide publica data* M. N. *fidei publicae* L. c *accitum* M. & Ed. Carr.

NOTAE VARIORUM.

venustate, quam si addatur. Riv. Cicero Catilin. III. c. 4. Broukh.

Quid aut qua de causa consilii habuisset] Ordinem puto, *quid consilii, aut qua de causa habuisset.* vetus codex Gothi habebat; *Postremo quid consilii, aut qua de causa abiisset.* Est tamen dicendi hoc genus notandum. Et *fide publica*, hoc est, *impunitate promissa Vulturcio*, recte expositum est; quippe cui paulo post praemia decernuntur. Cum vero inquit: *nibil amplius scire quam legatos, tantummodo audire solitum &c.* Hic quamquam distingui potest, illud tamen *ex Gabinio*, etiam ex legatis auditum intelligi vult. Idem vetus codex distinguit post *legatos.* Sed vide, ut oppido eleganter voluerit Sallustius impostoris tergiversationem Lectori ob oculos ponere. Nam ita facere solent, qui omnia & simulant & dissimulant. Puto autem *P. Antronium*, *r.* litera post *t.* legendum, non, *P. Antonium.* Glar. Nunquam credam ita tortuose locutum Sallustium. haud me tamen expediunt libri. Grut.

Primo fingere alia omnia, dissimulare de conujratione] In hunc modum est hic distinguendus locus, contra quam in recentioribus habetur. nam, *alia omnia*, prioribus addes, non sequentibus. Riv. Hoc est, diversa & contraria. Festus: *Qui hoc censetis, illuc transite: qui alia omnia, in hanc partem: his verbis praeit: ominis videlicet caussa, ne dicat: quicunque non censetis.* Ciacc. *Alia omnia*, ex antiqua formula Sallustius posuit pro, *contraria*, & *diversa.* Nam ut Festus ait: *Cum Consules sententiam Senatores rogarent, ominis gratia, ne dicerent, Qui non censetis. praeibant his verbis: Qui alia omnia, in hanc partem, cum prius dixissent: Qui hoc censetis, illuc transite.* Ursin. Et has tres voces postremas, Morboniam quis amandare poterat, sine injuria Crispi; adeo nihil dicunt, quod non subintelligatur. Grut. L 2. Reg. Codex B. Pub. Pembr. Venetae edit. 1474. 1478. & Martin. Bodl. Digb. Markii λ. & γ. omittunt magno consensu illud *omnia.* abest etiam a Gruteriana; sed, opinor, operarum incuria, nam in notis retinet. At sane deletum oportuit. Sententiam egregie firmat Hegesippus lib. V. cap. 49. de Simone: *Erat in eo loco Rufus Terentius, quem Titus loco praefectum militiae dereliquerat. Quo adveniente interrogatus, quis esset:* primo alia, *post Simonem* confessus est. Et sic Codd. MSS. quos vidimus. alteri lectioni favet vetus formula *alia omnia*, de qua nos supra; nec tamen probat. Confer autem Cic. III. Catilin. §. 8. Wasse. Nempe in eum locum devenerat, ut dicendum esset ipsi cum Plataeensibus apud Thucyd. lib. III. Τό τε ἐπερώτημα βραχὺ ὄν, ᾧ τὰ μὲν ἀληθῆ ἀποκρίνασθαι, ἐναντία γίγνεται, τὰ δὲ ψευδῆ, ἔλεγχον ἔχει. *Interrogatio vestra perbrevis fuit, ad quam vera responsio causae nostrae inimica est; falsa coargui potest.* Grasw.

Post ubi fide publica dicere jussus est] Verbum secundum & ultimum subreptitia haberi possent. Grut.

Ubi fide publica dicere jussus est, omnia, uti gesta erant, aperit] Hinc & Florus, altera proditione Vulturcii Lentuli litteras teneri dixit. Grasw. Data dextra fidei & veniae signaculo. Isidor. lib. II. cap. I. *Dextra vocatur a dando, ipsa enim pignus pacis datur, ipsa fidei testis atque salutis adhibetur, & hoc est illud apud Tullium: Fidem publicam jussu Senatus dedi.* Coler.

Omnia, uti gesta erant, aperit; se paucis ante diebus a Gabinio et Coepario socium adscitum] Ubi in vulgatis omnibus post, *aperit*, inserciunt *docetque*, male. nam nec sensus patitur, & sermo non desiderat. *Docere* enim nunquam est sine studio, & persuadendi sive illecebra, sive conatu. Vulturtius autem invitus indicium faciebat. Palmer.

P. Autronium] *Illum Allobroges, maximarum re-*

Varguntejum, [a] *multos praeterea in ea conjuratione esse.* Eadem Galli fatentur: ac Lentulum dissimulantem coarguunt, praeter litteras, sermonibus, quos ille habere solitus erat: *ex libris Sibyllinis, regnum Ro-*

VARIANTES LECTIONES.

a *m. alios praeterea* D.

NOTAE VARIORUM.

rerum verissimi indices, illum multorum literae ac nuncii coarguerunt. Cicero pro P. Sulla cap. 5. Alia huc facientia reperire ibidem est cap. 13. 23. 27. Broukh.

Eadem Galli fatentur] Quomodo Allobrogum indicium in Senatu sit exceptum, atque in tabulas publicas relatum, diligenter exponit Cicero Orat. pro P. Sulla cap. 14. 15. ubi videbis eas tabulas, jussu Tullii Consulis, ab omnibus statim librariis fuisse descriptas, ac toti Italiae divisas. Broukh.

At Lentulum dissimulantem coarguunt] Rectius in Vet. Cod. *Ac Lentulum, &c.* & paulo post: *Abdicatus magistratu, &c.* cum in vulgatis libris sit: *Abdicato magistratu.* Quod non ita resipit veterem formulam Romanam. Ursin. Lectionem hanc Dio tuetur pag. 45. Κἀκ τούτου ὁ Λεντοῦλος ἀπειπεῖν τὴν στρατηγίαν ὑπὸ τῆς γερουσίας ἀναγκασθείς. Wasse.

Lentulum dissimulantem coarguunt] Florus: *Palam praetor in Senatu convincitur.* Grasw.

Coarguunt] Pro *convincere, refellere,* eleganter. Cicero VI. Verrin. *Omnibus in rebus coarguitur a me,* convincitur *a testibus.* & alibi: vinci, refelli, coargui. Et coarguere *rerum testibus.* Auctor B. Alexand. cap. 68. *Quumque defensionem ejus nullam posse excusationem imprudentiae recipere* coarguisset. Livius: II. 4. *eam occasionem, ut literae legatis darentur, quae deprehensae rem coarguere possent, exspectabat.* Seneca N. Quaest. I. 2. *etiamsi ingeritur oculis veritas, amat & tuetur errorem,* coargui *non vult.*

> Arguit *ipsorum quos* litera, gemmaque princeps
> Sardonychum.

Juven. III. 139. Praeter *libros Sibyllinos memorat etiam aruspicum responsa* Quintilian. V. 10. Plutarchus in Cicerone, ψευδομάντεις καὶ γόητες, & quos noster *libros*, ille III. Catilin. *fata* vocat. licet alii Codd. inter quos MS. Mureti, *libris,* Carrionis *Fastis.* Cicero ipse alibi: *Sibyllae versus*, de Divin. II. 54. *Vaticinationes* N. D. II. 3. *libri* IV. Verrin. 49. Ipse vulgatam tueor & eo sensu accipio quo apud Ausonium Epist. VII. 15. *Fata Amphrysia*; &, XVIII. 9. Albana. Plutarch. in Fabio 176. Ἐκινήθησαν δὲ τότε πολλαὶ καὶ τῶν ἀποῤῥήτων καὶ χρησίμων αὐτοῖς ΒΙΒΛΩΝ ἃς Σιβυλλείους καλοῦσι. Livio *fatales libri*, V. 14. rem totam perspicue narrat Cic. III. Catil. §. 11. Wasse.

Sermonibus, quos ille habere solitus erat ex libris Sibyllinis] Scilicet, Floro teste, *destinatum familiae suae Sibyllinis versibus regnum sibi vaticinans.* Grut. Cicer. Catilin. III. cap. 4. & IV. cap. 1. & 6. pro P. Sulla cap. 25. Broukh.

Ex libris Sibyllinis regnum Romae tribus Corneliis portendi] Certum est; *hujusmodi consultationes pulsant propemodum majestatem*, ut ait lib. VII. C. de Mal. Lentulo. Ad omnia simillimus Telephus ille apud Suet. in Aug. c. 19. qui, *quasi debita sibi fato dominatione, & Octavianum & Senatum aggredi, destinaverat.* Et hanc ob caussam merito probamus SCta, quae adversus Mathematicos Romae facta, diligenter exsequitur J. Lipsius Comm. in lib. II. Annal. ad illum locum: *Facta & de mathematicis magisque Italia pellendis SCta*: Quo accesserunt postea & prudentum auctoritates & Impp. constitutiones de vaticinationibus & mathematicis vel civitate pellendis, vel in vincula conjiciendis, aut in insulam deportandis, vel etiam capite puniendis, si de salute Principis vel summa Reipublicae consulentibus respondissent. Vide Jul. Paulum V. Sent. 21 item lib. ex C. ff. ad L. Corn. de sicar. & lib. II. lib. V. lib. VII. C. de maleficis & mathematicis. Praeclare etiam ad ipsos Mathematicos Julius Firmicus: *Cave ne quando de statu Reipublicae vel de vita Romani Imperatoris aliquid interroganti respondeas. Non enim oportet nec licet, ut de statu Reipublicae aliquid nefaria curiositate dicamus. Cum sit totius Orbis dominus, fatum ejus Dei summi judicio gubernatur.* Quae postrema diligenter custodienda sunt responsa, quae consulentibus, qua petentibus. In custodiis DEI & a DEO

Romae tribus Corneliis portendi; Cinnam, atque Sullam antea: se tertium esse, cui [a] *fatum foret* [b] *Urbis potiri; praeterea, ab*

VARIANTES LECTIONES.

a *fatatum fore* H. *fatatum foret* M. N. b *urbe potiri* A. N.

NOTAE VARIORUM.

sunt omnes magistratus. Hinc reges Homero sunt Θεοτρεφεῖς, quasi *in Jovis sinu & ulnis educati*, item Διογενεῖς. *Jove editi*, & Callimacho, ἐκ Διὸς βασιλῆες. Hinc Impp. Graeci, Θεοστεφεῖς, a *Deo coronatos*, & Χριστοὺς Κυρίου, *unctos Domini*, inscribere se & profiteri solebant. Etiam in Numismatis eorum Imperatorium diadema Christi Domini manu imponitur. Indidem illud insigne natum, quod vulgo civitati Constantinopolitanae a pictoribus tribuitur, duae manus e nubibus protensae, coronam tenentes. Nostri quoque: DEI gratia, vel, divina favente clementia Rom. Imp. semper Augustus. Ceterum praeter leges Imperatorum, sapiensque Firmici praeceptum curiosis & hujusmodi nefanda superstitione tactis objicimus exemplorum multitudinem, quae magis magisque inculcare possunt vetus illud: *Memento diffidere. Quotidie refelli vaticinantes*, ait Cic. lib. II. de Divinat. ubi adjicit, *multa se Pompejo, multa Crasso, multa ipsi Julio Caesari a Chaldaeis dicta meminisse: Neminem eorum nisi senectute, nisi domi, nisi cum claritate, esse moriturum: quibus vaticiniis adeo non eventus responderit, ut sibi permirum videatur, quenquam exstare, qui etiamnum credat iis, quorum praedicta quotidie videat re & eventis refelli.* Similia legimus apud illustrissimum Picum Mirandulanum c. 9. lib. II. adversus Astrologos. item apud Scaligerum Praefatione in Manilium. *Quod si eventus aliquando respondeat, mirum esse non debet, quum nemo sit, qui totum diem jaculans non aliquando collimet?* ut inquit Cic. d. l. II. de Divinat. cui addendus est modo laudatus Mirandulanus lib. II. adv. Astrologos c. 10. RUPERT.

TRIBUS CORNELIIS] Fuerunt tres illi Corneliorem familiae; Cornelius Sulla, Cornelius Cinna, Cornelius Lentulus; tres certissimae Reip. Romanae pestes. Nec injuria de illis vetus illud proverbium Graecum usurpatum: τρία κάππα κάκιστα, ut testatur Augustin. lib. III. de Grammatica. COLER.

SE TERTIUM ESSE, CUI FATUM FORET URBIS POTIRI] Cic. III. Catilin. *Lentulum autem sibi confirmasse ex fatis Sibyllinis, Haruspicumque responsis, se esse tertium illum Cornelium, ad quem regnum hujus urbis atque imperium pervenire esset necesse: Cinnam ante se, & Sullam fuisse.* Et IV. Catil. *si P. Lentulus suum nomen, inductus a Vatibus, fatale ad perniciem Reipubl. fore putavit.* Et inferius in eadem: *Cum vero mihi proposui regnantem Lentulum, sicut ipse ex fatis sperasse confessus est, &c.* Magnas plerumque animo spes, homines claris natalibus oriundi concipiunt: *Cum sit hominum generi hoc prope natura datum*, (Cic. pro Rabirio Posth.) *uti qua in familia laus aliqua floruerit, hanc fere qui sunt ejus stirpis (quod sermo hominum ad memoriam prodendam patrum virtute celebretur) cupidissime persequantur.* Et quidem eo magis, quod intelligunt se populo vel solo etiam familiae nomine placere. Exemplum est apud Tacitum Historiarum IV. *Erat in Caninefatibus stolidae audaciae Brinio, claritate natalium insigni: pater ejus multa hostilia ausus, Cajanarum expeditionum ludibrium impune spreverat. Igitur ipsa rebellis familiae nomine placuit, impositusque scuto (more gentis) & sustinentium humeris vibratus, dux eligitur.* Quis mirabitur, hos nihil non sibi spondere, si accedant & Mathematici, novos motus & claros annos observatione siderum affirmantes, ut verbis utar Taciti Histor. lib. I. *Genus hominum potentibus infidum, sperantibus fallax, quod in civitate nostra*, inquit, *& vetabitur semper & retinebitur.* Subjicitque: *Sed Otho tanquam peritia & monitu fatorum praedicta accipiebat, cupidine humani ingenii libentius obscura credendi.* Alterum exemplum idem suppeditat Histor. lib. II. *Inter magnorum virorum discrimina (pudendum dictu) Maricus quidam e plebe Bojorum, inserere se fortunae, & provocare arma Romana simulatione numinum ausus est. Jamque assertor Galliarum, & Deus (nomen id sibi indiderat) concitis octo millibus hominum, proximos AEduorum pagos trahebat.* Si plebejus homo fanaticam ita multitudinem concitare potuit, quanto plura sperasse hunc Lentulum vero simile est. GRASW.

TERTIUM] Pro *t. esse.* Venetae *tertium dicebat.* Pemb. *portendi dicebat.* Sane, ni *tertium esse* numerosius esset, verbum substantivum in spongiam incubuisset. WASSE.

FA-

ab incenſo Capitolio illum eſſe vigeſimum annum, quem ſaepe ex prodigiis haruſpices reſpondiſſent bello civili [a] *cruentum fore.* Igitur, perlectis litteris, cum prius omnes ſigna ſua cognoviſſent, Se-

VARIANTES LECTIONES.

a *cruentatum* C. G.

NOTAE VARIORUM.

Fatum foret] Balliol. Digb. & pro interpretatione Reg. uti & vetuſtiſſ. membranae A. Schotti, *fatatum* praeferunt, quomodo & in ſuis Muretus ſe ſcriptum inveniſſe teſtatur. Vox *fatantur*, pro *multa fantur* exſtat apud Feſtum. Et favet huic lectioni Appianus, qui locum ſic vertit: ἀχθέντας τε ἤλεγχον ὡς ὁ Κορνήλιος Λέντλος εἴποι πολλάκις, εἱμάρθαι τρεῖς Κορνηλίους. At Plutarch. 869. ὡς ἐκ τῶν Σιβυλλείων προεληλυθότας εἱμαρμένους εἶναι &c. Pro *fatum* L 2. 3. *factum.* Caeteri ſervant *fatum foret*, mea quidem ſententia rectius. Homerus Odyſſ. V.

> Εἴγε μὲν εἰδείης σῇσι φρεσὶν ὅσσα τοι αἶσα
> Κήδε' ἀναπλῆσαι.

Etiam Odyſſ. VIII.

> —— Αἶσα γὰρ ἦν ἀπολέσθαι.

Et alibi:

> —— ἔνθα οἱ αἶσα
> Ἐκφυγέειν μέγα πεῖραρ ὀϊζύος.

Item:

> —— μοῖρ' ἐστὶν ἀλύξαι.

Quo ſenſu uſus etiam voce εἵμαρται. Cicer. de Fato §. 4. *Si* fatum tibi eſt, *ex hoc morbo convaleſcere.* & §. 8. *Quid enim? ſi Daphitae* fatum fuit *de equo cadere.* Hyginus CLXXVIII. *ubi decubuiſſet, ibi* fatum eſſet, *eum oppidum condere.* Idem de Nat. D. II. 11. 20. de Legibus II. 31. Et ſic CXXV. & LXIII. Apulejus pag. 334. *Quoniam ſic ei* fuerat fato decretum. Confer Porcium Latronem cap. 28. & Cic. de Haruſp. Reſp. §. 9. Wasse. Mureti MS. *fatatum*, quod tamen ipſe admittere non audet, Catilin. III. cap. 4. pag. 692. a. Broukii.

Praeterea ab incenso Capitolio illum esse vigesimum annum] IV. Catilin. *Eundemque dixiſſe, fatalem hunc eſſe annum ad interitum hujus urbis atque imperii, qui eſſet decimus annus poſt virginum abſolutionem, poſt Capitolii autem incenſionem vigeſimus.* Grasw. Quantum apud Gallos valuerit hoc argumentum narrat Tacitus Hiſt. IV. 54. *Galli ſuſtulerant animos*, &c. *Sed nihil aeque quam* incendium Capitolii, *ut finem imperii adeſſe crederent, impulerat. Captam olim a Gallis urbem; ſed integra Jovis ſede manſiſſe imperium.* Fatali *nunc* igne *ſignum coeleſtis irae, & poſſeſſionem rerum humanarum Tranſalpinis gentibus portendi ſuperſtitione vana Druidae canebant.* Wasse.

Incenso Capitolio] Saepius fulmine ictum Capitolium; ſaepius etiam bellis civilibus privata fraude incenſum conflagravit. Tacitus lib. XIX. Appian. de Bello Civ. lib. I. Plutarchus in Poplicola. Salluſtius autem illud incendium intelligit, reor, quod ex fulmine natum. De quo accipio verſus elegantiſſimos Ciceronis lib. II. de ſuo Conſulatu, quos etiam partim Lactantius laudat lib. III. de Falſa Religione:

> *Hunc ea Torquato quae quondam Conſule Cotta*
> *Lydius ediderat Tyrrhenae gentis aruſpex.*
> *Omnia fixa tuus glomerans determinat annus.*
> *Nam Pater altitonans ſtellanti nixus olympo,*
> *Ipſe ſuas arces atque incluta templa petivit,*
> *Et Capitolinis injecit ſedibus ignem.*

Coler.

Cum prius omnes signa sua cognovissent] Antequam aperirent tabulas ſive epiſtolas, ſolebant ſigilla inſpicere. Sic etiam in teſtamentis, qui obſignaſſent, ſolebant recognoſcere ſua ſigna. Ulpianus: *Cum ab initio aperiundae ſint tabulae, Praetoris id officium eſt, ut cogat ſignatores convenire, & ſigilla ſua recognoſcere.* Coler. Nota: In exteriore epiſtola nihil aliud erat quam *Signum* & *Linum.* Illud plerunque erat Imago propria, aut alicujus e majoribus, ſive alia aliqua, ut Sphinx Auguſti, impreſſa cerae, ſive cretae. De cera notum eſt: de creta teſtis Cic. IV. Verr. & pro Flacco. Linum fuit vinclum quo epiſtola obligata, & cui ſignum ipſum impoſitum impreſſumque. Nec aperire epiſtolam fuit, niſi illo ſoluto. Fere autem ſignum cum eo fractum, ideoque jubebant ſemper ante apertionem Signa agnoſci, ſidei cauſa. Haec & plura docet Lipſ. IV.

Senatus [a] decernit, *uti* [b] *abdicato magistratu Lentulus, itemque ceteri in*

VARIANTES LECTIONES.

a *decrevit* B. C. D. E. F. G. M. N. b *abdicatus* N.

NOTAE VARIORUM.

IV. Institutionis Epistolicae. RUPERT. Omnes, *cognovisset*. Apulejus Apol. pag. 330. *linum consideret*, signa, *quae impressa sunt*, recognoscat. &, Miles. X. 216 *videat & suum sigillum recognoscat*. Markii λ. *item caeteri*. De more *claudendi tabulas* & *epistolas*, vide Julium Paulum lib. VII. Sentent. Tit. XXV. ad *Legem Corneliam testamentariam*. &. lib. IV. tit. 6. nempe, in summo margine clausae perforabantur, ter lino per illud foramen immisso constringebantur, imposita supra linum cera. Ita Salmasius Epist. XCII. Cum eo committe Heraldum Animadv. ad Jus Attic. & Rom. lib. II. 5. WASSE. Vide Victor. XIV. Variar. Lection. 4. Ciceron. Catilin. III. cap. 5. Philipp. II. cap. 7. BROUKH.

SENATUS DECREVIT, UTI ABDICATO MAGISTRATU LENTULUS] Manuscriptum, *decernit*, tempore praesenti, quomodo & alias saepe. RIV. III. Catilin. *atque ita censuerunt, ut P. Lentulus, cum se praetura abdicasset, tum in custodiam traderetur: itemque uti C. Cethegus, L. Statilius, P. Gabinius, qui omnes praesentes erant, in custodiam traderentur: atque idem hoc decretum est in L. Cassium, qui sibi procurationem incendendae urbis depoposcerat: in M. Caeparium, cui, ad sollicitandos pastores Apuliam esse attributam, erat indicatum: in P. Furium, qui est ex iis coloniis, quas Faesulas L. Sulla deduxit: in Q. Manlium Chilonem, qui una cum Furio semper erat in hac Allobrogum sollicitatione versatus: in P. Umbrenum libertinum hominem, a quo primum Gallos ad Gabinium perductos esse constabat*. GRASW.

UTI ABDICATO MAGISTRATU] Mos non ignotus rerumpublicarum sic honores a contumelia vindicare. Apud Leydenses si quis aere alieno obrutus, in judicio bonis omnibus excidisset, non dabatur prehendendi ejus facultas, nisi prius civitate exutus esset. Itaque qui evicisset, reum evictum, ad tribunal evocabat; qui duobus cum scabinis & actuario, in Caeruleo Saxo, uti vocant, constitutus, imo virgae, quam ex Urbis privilegio dextera manu tenebat, in eo posito, post solennia quaedam acta, ni inveniretur sponsor, qui pro reo fidem suam interponeret, civitate eum sua excidisse pronunciabat: atque ita comprehensus in custodiam ducebatur, ut scribit Meurs. lib. I. Athen. Bat. cap. 16. Alius commatis est & inter sophisticationes tyrannicas referendum, quod usurpavit Tiberius, teste Suet. ibi: *Immaturae puellae, quia more tradito, nefas esset virgines strangulari, vitiatae prius a carnifice, dein strangulatae*. de quo v. Piccart. d. 1. Observ. c. 4. Tribunus plebis in jus vocari non poterat, nisi abdicato magistratu. Dio in Exc. Peir. pag. 664. V. ibi Vales. pag. 93 f. De degradationis poena Vales. ad Amm. pag. 65. de Gallo Caesare Julian. in Ep. ad Athen. p. 498. RUPERT.

ABDICATO MAGISTRATU LENTULUS] Meus liber, *abdicatus magistratu*. CIACC. B. Pub. *magistratus*. *Abdicatus magistratu*. Digb. Marckii γ. *abdicato m.* λ. & Martin. *uti abd. esset a m.* Balliol. L 2. & Venetae *abdicata a*, L 3. stulte, quamvis enim *abdicatio*, illa erat actio inviti, se magistratu abdicavit. ἑκὼν ἀέκοντί γε θυμῷ, ut Graeci loquuntur. Nec decernere solitus est Senatus ut *abdicati essent*, hoc enim Latinum non est; sed ut *se abdicarent*. Pompon. in Leg. 11. §. 13. de Orig. Juris: *Et cum placuisset leges quoque ferri, latum est ad populum, uti omnes magistratu se abdicarent*. Moris inquam erat, ut dignitati suae consulentes, quasi sponte se in privatorum censum redigerent. Cic. de N. D. II. 11. *Augurem rem ad Senatum*, *Senatus* ut abdicarent: Consules abdicaverunt. Quomodo & Graecos factitasse nos docuit Plato de Leg. τῆς ἀρχῆς τῶν Νομοφυλάκων ἀφιστάσθω ἀπειπεῖν τὴν ἀρχήν. Vid. Arist. II. Politic. Tales Festo, *abacti magistratus*. Vide Leg. II. & *cum placuisset*, D. de Orig. Juris. & Glossae: abdico, ἀποκηρύσσω, ἀπαγορεύω, renuntio. firmat Plutarchus in Cic. 670. Λέντλος ἀπωμόσατο τὴν ἀρχήν, καὶ τὴν πορφύραν ἐν τῇ βουλῇ καταθέμενος, διήλλαξεν ἐσθῆτα τὴν πρέπουσαν. Dio, ὁ Λέντουλος ἀπειπεῖν τὴν στρατηγίαν ὑπὸ τῆς γερουσίας ἀναγκασθείς. p. 45. Solus Appianus minus recte, ἡ μὲν βουλὴ Λέντλον ἀπέλυσε τῆς ἀρχῆς. Coacti itaque sua voluntate erant, id agere quod Diocletianus & Herculius sponte egerunt: teste Eutropio, lib. X. cap. 1. sed locus, ut & alia apud eum bene multa, in mendo cubat. *His igitur abeuntibus, ad administrationem Reipublicae Constantius & Galerius Augusti creati sunt*. Sic editi,

mera

in liberis custodiis ^a *haberentur.* Itaque Lentulus, P. Lentulo Spintheri, qui

VARIANTES LECTIONES.

a *habeantur* A.D.E.H.I.K.L.

NOTAE VARIORUM.

mera barbaries illud, *creati ad administrationem R. Constant.* neque adeo ferreus est hic scriptor adeoque extra Linguae Latinae pomoeria projectus, ut hoc ab illo fluxisse putemus; audi ergo Codicem antiquum B Pub. apud Cantabrigienses; *His ig. ab. administratione Reip.* Latine satis. Nec diffidet Metaphrastes, οἱ μὲ ἐπαύσαντο τῆς ἀρχῆς. Paulus etiam Diaconus, vel quisquis Miscellae Hist. auctor: *His ig. obeuntibus.* Jam video Fabrum nos, ex ingenio, praeoccupasse, & Codd. Oxon. confirmare. Sed, ut redeamus: tametsi semet abdicare rei solebant, *Senatus dicitur cogere*, ut ex multis exemplis patebit. Epit. Livii lib. II. *Tarquinium Collatinum* coegit *Consulatu* se abdicare. Et cap. 3. *Hunc tu tua* voluntate *remove metum* &c. Cic. de Divin. *Quid magnificentius quam posse* decernere *ut magistratu* se abdicent. Wasse.

Itemque caeteri in liberis custodiis haberentur] Olim aut in carcere habebantur, locoque concluso, sine ullo milite, ut fere servitia & capita viliora: aut in custodia militari, (quae frequentissima & Romae & in provinciis, ejusque modus, ut is, qui in noxa esset, catenam manui dextrae alligatam haberet, quae eadem militis sinistram vinciret custodiae ejus praefecti. Alludit Seneca lib. I. de Tranq. cap. 10. & ep. 5. Adde Joseph. lib. XVIII. cap. 13. ubi de captivo Agrippa rege, Centurionem illi satis benignum appositum, & militem, cum quo vinciretur, humanum.) Aut apud magistratus, & apud vades. Apud magistratus, cum reus Consuli, Praetori, AEdili (interdum & Senatori, etiamnum e magistratu) committebatur, eaque custodia libera dicta, ut apparet ex hoc loco & alio Dionis lib. LVIII. *Custodia apud vades, cum eorum periculo fidejussoribus reus tradebatur,* Tacit. lib. V. *Nec aliud periclitantibus subsidii, quam in constantia fratrum fuit, qui vades exstitere.* Clariusque ea de re Suet. in Vitell. cap. 2. *Publius post praeturae honorem inter Sejani conscios arreptus, & in custodiam fratris datus.* Consulendus idem Lips. partim, ad lib. III. partim ad sextum Annalium & Casaubonus ad Suet. Jul. cap. 14. Rupert.

Liberis custodiis habeantur] Commentaria in Epistolas D. Pauli ad Romanos, Ambrosii nomine, de patribus qui in Limbo detinebantur ante Christi resurrectionem, *habebantur*, inquit, *in libera.* Est autem, *libere custodiri*, sine vinculis. Ciacc. Sic (*haberentur*) MSS. plerique, non, *habeantur*, ut restat in nupere editis, olim quippe cusi nobis accedunt. Grut. *Liberas* vocat sine vinculis. Ambrosius in Ep. Paulli: *Habebantur in libera.* Tradebantur autem viri illustriores magistratui, ut ex hoc loco videre licet, & Dione lib. II. Coler. Ἀδέσμον φυλακὴν, Plutarch. *sine vinculis*: & sic libri manu exarati; non *l. custodia*, ut loquuntur infimae aetatis Scriptores. L 2. a *custodibus*, male & ex glossa. Nam *custodiis* tam pro *apparitoribus* quam pro *carcere* & vincto accipitur. Cic. V. Verrinarum. *Equitem Rom. scitote biduum cibo tectoque prohibitum: biduum Leontinis in foro* custodiis *Apronii retentum atque servatum.* Virgil. VI. AEn.

——— *Cernis* Custodia *qualis.*

Libera vero appellatur, cum Praeses & Procos. in provinciis, vel Consul Romae, sibi aut alicui Magistratui Senatorive reum mandat. Tale quid narrat Tacitus Annal. V. Vide Ulpianum lib. I. de custodia reorum. Idem fere *liberum conclave* apud Livium XXXIX. 14. *Imperarunt ut Sacerdotes ejus sacri omnes conquirerent, comprehensosque libero conclavi ad Quaestionem servarent.* Alias post confessionem in vincula publica conjicere necesse erat, teste Venulejo Saturnino lib. II. *de Publicis Judiciis.* Leg. 5. Tit. *de Custodia reorum.* Hieronymus adversus Vigilant. *Senatoriae videlicet dignitatis sunt, ut non inter homicidas teterrimo carcere, sed* in libera honestaque custodia *in Fortunatorum insulis, & in campis Elysiis recludantur.* Fortunatianus L. I. Rhetoric. *magistratus qui proditionis damnatus fuerit*, magistratui *detur* custodiendus. Julius Firmicus in Astrol. V. 3. *ac frequenter erit*, in libera custodia *constitutus.* De Cypriano Pontius Diaconus pag. 9. *Receptum eum tamen & in domo Principis constitutum una nocte continuit* custodia delicata. Confer Symmachum Epist. XXXVI. 10. Huc etiam addetur Gregorius Turonensis V. 5. *Merovechum datis custodibus* libere custodire *praecepit.* & lib. I. de Mirac. cap. 45. *sub* liberam *enim* custodiam *absolutus attendebatur*; lego, *adtinebatur.* Wasse.

qui tum AEdilis erat, Cethegus Q. Cornificio, Statilius C. Caesari, Gabinius M. Crasso, Coeparius, nam is paullo ante ex fuga retractus erat, Cn. Terentio Senatori [a] traduntur.

XLIX. Interea [b] plebes, conjuratione patefacta, quae primo cupida novarum rerum, nimis bello favebat, mutata mente, Catilinae [a] con-

VARIANTES LECTIONES.

a *traditur* E. F. K. M. N. b *plebs* (& ita semper) A. B. C. D. E. F. G. H. I. K L. M. N.

NOTAE VARIORUM.

ITAQUE LENTULUS] Hinc deprehenditur error Plutarchi & Appiani, qui dicunt, deprehensos conjuratos Praetoribus in custodiam datos esse. nam nemo ex iis qui infra ab Sallustio nominantur, tunc (quod sciam) Praetor erat: hos autem eo anno Praetores fuisse comperimus, Q. Metellum Celerem, Q. Pompejum Rufum, L. Valerium Flaccum, C. Pomptinium, Lentulum Suram, C. Sulpitium; de quo supra, cum de Cethego loqueremur, mentionem fecimus, C. Cosconium, de quo Cicero in Orat. pro Sulla. Appianus addit Cethegum; sed (ut supra diximus) decipitur. CAST.

QUI TUM AEDILIS ERAT] Scil. curulis. Plin. lib. IX. cap. 39. *hic P. Lentulus Spinther aedilis curulis, primus in pretexta usus dibapha improbatur: qua purpura quis non jam*, inquit, *triclinaria facit?* Spinther aedilis fuit, Urbis Conditae anno septingentesimo, Cic. Consule. ZANCH. De quo Valer. Maxim. lib. II. cap. 4. Plinius lib. VII. cap. 12. COLER. AEdilem se Consule curulem fuisse, ac bonam fidelemque operam navasse, testatur Cicero Orat. ad Quirites cap. 6. BROUKH.

Q. CORNIFICIO] Hic est, qui petiit consulatum cum Cicerone, & repulsam tulit. Cicero epistolarum ad Atticum libro I. & Asconius in expositione Orationis in Toga candida. CAST. Hic, ut opinor, in veteri denario dicitur Q. CORNIFICIUS. AUG. IMP. Imperator scil. ex Africa Provincia, in Consulatu Ciceronis competitor, & in Auguratu collega, ut in Epistolis Ciceronis ad eum scriptis intelligimus. URSINUS.

NAM IS PAULO ANTE EX FUGA RETRACTUS ERAT] Nihil decederet auctori scriptura nostra, *Caeparius, paulo ante ex fuga retractus, Cn. Terentio.* Porro MSS. notae eminentioris non habent praepositionem *ex*. Pal. vero tert. ostentat, *a fuga*. GRUT.

SENATORI] Abest haec vox ab L 2. & Venet. 1470. 1478. WASSE.

INTEREA PLEBES] Nota plebis ingenium, quae ut in consultando praeceps, ita in poenitendo levissima & nullibi stabilis. COLER.

QUAE PRIMO CUPIDA RERUM NOVARUM] *Semper enim subditi praesens gravantur imperium*, inquit Thucydid. lib. I. τὸ παρὸν γὰρ ἀεὶ βαρὺ τοῖς ὑπηκόοις. Et Tacito lib. XIV. Annalium populus, *novarum rerum cupiens pavidusque* dicitur. Cujus quidem rei exemplum insigne est illud apud Livium lib. XLII. *Intestinis externisque praeterea caedibus infamem, nec ullo commendabilem merito* (Persea) *praeferebant vulgo civitates* (Graeciae) *tam pio erga propinquos, tam justo in cives, tam munifico erga omnes homines regi* (Eumeni:) *seu fama & majestate Macedonum regum praeoccupati ad spernendum originem novi regni, seu mutationis rerum cupidi, seu quia eum objectum esse Romanis volebant.* GRASW.

CUPIDA] L 2. *cupida in nimis r. n. b. f.* WASSE.

MUTATA MENTE] Notat obiter, ut & Cicero pro Domo sua, plebis inconstantiam: *Quod in imperita multitudine est vitiosissimum, varietas & inconstantia, & crebra tanquam tempestatum, sic sententiarum, commutatio.* Livius lib. XXXI. *Nihil tam incertum, nec tam inaestimabile est, quam animi multitudinis. Quod promptiores ad subeundam omnem dimicationem videbatur facturum, id metum pigritiamque incussit.* Exemplum hujus inconstantiae plebejae praebet Pericles apud Thucyd. lib. II. Οὐ μέντοι πρότερόν γε οἱ ξύμπαντες ἐπαύσαντο ἐν ὀργῇ ἔχοντες αὐτὸν, πρὶν ἐζημίωσαν χρήμασιν. ὕστερον δ' αὖθις οὐ πολλῷ, ὅπερ φιλεῖ ὅμιλος ποιεῖν, στρατηγὸν εἵλοντο, καὶ πάντα τὰ πράγματα ἐπέτρεψαν. *Nec prius indignationem, qua eum prosequebantur, posuerunt, quam pecunia mulctarunt: ac rursus non multo post (id quod vulgus facere amat) ducem elegerunt, & omnium rerum arbitrium ei permiserunt.*

Sic

[a] consilia [b] exsecrari, Ciceronem ad coelum tollere; veluti ex servitute erepta, gaudium atque laetitiam [c] agitabat. Namque alia belli facinora praedae magis quam detrimento fore; incendium vero crudele, inmo-

VARIANTES LECTIONES.

a *consilium* E. b *exsecratur* A. c *agitabant* E.

NOTAE VARIORUM.

Sic apud Tacitum I. Hist. *Claudius Corsus, unus ex legatis, nota facundia, sed dicendi artem apta trepidatione occultans, atque eo validior, militis animum mitigavit. Ut est mos vulgo mutabili subitis, & tam prono in misericordiam: quam immodicum saevitia fuerat, effusis lacbrymis & meliora constantius postulando, impunitatem salutemque civitati impetravere.* Et Histor. II. *Ut vero deformis & flens & praeter spem incolumis Valens processit, gaudium, miseratio, favor: versi in laetitiam, (ut est vulgus utroque immodicum) laudantes, gratantesque, circumdatum aquilis signisque in tribunal ferunt.* Grasw.

Mutata mente Catilinae consilia exsecrari] Tacit. lib. I. Annal. *Universa jam plebes palatium implebat, mixtis servitiis, & dissono clamore, caedem Othonis, & conjuratorum exsilium poscentium, ut si in circo ac theatro ludicrum aliquod postularent. Neque illis judicium aut veritas: quippe eodem die diversa pari certamine postulaturis: sed tradito more quemcunque principem adulandi, licentia autem aliorum & studiis inanibus.* Tantis ergo ac tam justis causis commotam plebem alioqui per sse levem, nemo miretur hujus viri consilia exsecratam. Cui jam non cum uno consule, sed cum universa Republ. bellum erat, quique eo redactus erat, ut eum, sicut ille ait, Dii, homines, summi, medii, infimi, cives, peregrini, viri, mulieres, liberi, servi, odissent atque exsecrarentur. Grasw. *Nihil tam incertum, nec tam inaestimabile est, quam animi multitudinis*, ut scribit Liv. lib. XXXI. c. 34. Plura dedimus ad Justini lib. IV. c. 4. §. 1. Rupert.

Exsecrari] Exsecratur καταρᾶ(ται). & pro *abominatum est*; conjungitur cum *detestari* &, *male precari* apud Livium; & Cic. inde, gradatione quadam inveniuntur *odisse*, pestem *exoptare*, *exsecrare*, apud eundem in Pisonem. Usus Dictys II. 2. Petronius pag. 367. Justinus XXXIX. 1. Vide etiam Martyrolog. Romanum Jan. XXX. & Febr. VII. Adi Brissonium de Formulis I. pag. 109. Wasse.

Ciceronem ad coelum tollere] Quo nimirum pacto facilius in timore benigni, quam in victoria grati reperimur. Post res bene gestas malevolos aliquanto plures experiare quam gratos. *Prona est metu deposito praeteritorum oblivio.* Ex Cicer. Epistol. XIV. ad Brutum. Brutus item ad Ciceronem: *Metuunt diligentius homines, quam meminerunt.* Grasw.

Ad coelum tollere] Q. Septimius II. 48. *Cuncti duces collaudavere consilium viri, simulque praedicantes* ad coelum tollere. Cicero pro Archia: In coelum *hujus proavus Cato* tollitur, *magnus honos P. R. rebus adjungitur.* Sic fere Graeci; ὑψώσατε κύκλον αὐτοῖς. Wasse.

Agitabat] Groslot. Centur. Goldast. p. 352. *agitare.* Broukh.

Namque alia belli facinora] Sic supra *caedem, incendia, aliaque belli facinora.* Ciacc.

Namque alia belli facinora praedae magis, quam detrimento fore] Cujus rei vivum exemplum apud Tacitum lib. III. Histor. *Concurrere & in campo Martio infestae acies. Pro Flavianis fortuna & parta toties victoria: Vitelliani sola desperatione ruebant, & quanquam pulsi, rursus in urbe congregabantur. Aderat pugnantibus spectator populus, utque in ludicro certamine hos modo, rursus illos clamore & plausu fovebat. Quoties pars altera inclinasset, abditos in tabernis, aut si quam in domum perfugerant, erui jugularique postulantes, parte majore praedae potiebantur. Nam milite ad sanguinem & caedes obverso, spolia in vulgus cedebant.* Grasw.

Alia belli] *Belli* vacat, L 2. Wasse.

Praedae magis, quam detrimento fore] Vox ultima non desideraretur si abesset. Grut.

Incendium vero crudele, immoderatum, ac sibi maxime calamitosum] M. Senec. Contr. V. lib. 5. *Nesciebas quanta sit potentia ignium, quam irrevocabilis: quemadmodum totas absumat urbes, quam levibus initiis oriantur incendia.* Hinc Cic. IV. Catilin. *Omnis ingenuorum adest multitudo, etiam tenuissimorum*, &c. *operae pretium est liber-*

inmoderatum, ac ſibi maxume calamitoſum putabat; quippe cui omnes copiae in uſu quotidiano, & cultu corporis erant. Poſt eum diem [a] quidam L.

VARIANTES LECTIONES.

a delet *quidam* C.

NOTAE VARIORUM.

libertinorum hominum ſtudia cognoſcere, qui fortuna ſua civitatis jus conſecuti, hanc vere ſuam patriam eſſe judicant, &c. *Servus eſt nemo, qui modo tolerabili ſit conditione ſervitutis, qui non audaciam civium perditorum perhorreſcat, qui non obſtare cupiat, qui non tantum, quantum audet, & quantum poteſt, conferat ad communem ſalutis voluntatem,* &c. *Nulli ſunt inventi tam aut fortuna miſeri aut voluntate perditi, qui non illum ipſum ſellae atque operis & quaeſtus quotidiani locum, qui non cubile ac lectulum ſuum, qui denique non curſum hunc ocioſum vitae ſuae ſalvum eſſe velint. Multo vero maxima pars eorum qui in tabernis ſunt: imo vere (id enim potius eſt dicendum) genus hoc univerſum amantiſſimum eſt ocii. Eorum enim omne inſtrumentum, omnis opera ac quaeſtus, frequentia civium ſuſtinetur, alitur ocio: quorum ſi quaeſtus occluſis tabernis minui ſolet, quid tandem incenſis futurum eſt?* Unde liquet quid ſibi velint & illa quae ſequuntur in Salluſtio verba; *Quippe cui omnes copiae in uſu quotidiano: & cultu corporis, erant:* Cum & hoc genus totum, opificum vulgus & ſellularii, minime militiae idoneum ſit, teſte Livio lib. VIII. GRASW. Laude ergo digni Romani ob ſervatam Capuam. Ita enim Livius: *Non ſaevitum incendiis ruiniſque in tecta innoxia muroſque.* Vide Scipionem Amir. in Diſc. Pol. ut & Clapmar. de arcan. Rerumpublicarum lib. VI. c. 16. RUPERT.

AC SIBI MAXIME CALAMITOSUM PUTABAT] Hoc *putabat*, inducendum eſt. neque enim a Salluſtio; quod quis non videt tantummodo horum qui aliquid vident? PALMER. Virilior ſententia fuerit, ſi eraderetur τὸ *putabat*. GRUT.

QUIPPE CUI OMNES COPIAE IN USU QUOTIDIANO ET CULTU CORPORIS ERANT] Senſus praecedens manifeſtus eſt; ratio autem quae ſubjungitur, non item. Quidam exponunt, *omneis copias in uſu quotidiano*, de ſuppellectili: *cultum* autem *corporis*, quod illis nullae aliae eſſent divitiae. Quae expoſitio non diſplicet, maxime quod neſciam meliorem. GLAR.

USU QUOTIDIANO] Quorum omnes res & ſpes quotidiano victu & amictu continebantur. COLER.

ET CULTU CORPORIS ERANT] Idem dictum eſto de voce *erant*. GRUT. Induxi fretus Arond. Infra, Reg. *cum diceret*, ſed non ptima manu. Vox ultima abeſt Regio. Cic. ſequitur: *Multo vero maxima pars eorum, qui in tabernis ſunt, immo vero (id enim potius eſt dicendum) genus hoc univerſum, amantiſſimum eſt otii; etenim omne eorum inſtrumentum, omnis opera ac quaeſtus,* frequentia civium *ſuſtinetur, alitur otio: quorum ſi quaeſtus, occluſis tabernis minui ſolet, quid tandem incenſis futurum eſt?* IV. Catilin. §. 17. Infra: *juſſus edicere:* de hoc loco monuit Stewech. ad VII. Arnobii pag. 155. Ipſe Auctor Hiſt. I. *Quin lenones, & vinarii, laniique, quorum praeterea vulgus* in dies uſum habet. *pretio compoſiti:* apud Nonium in *componere.* Unde etiam Eccleſiaſtici Scriptores exponunt, τὸν ἄρτον τὸν ἐπιούσιον, voce ἐφήμερον, quibus favet D. Lucae, τὸ καθ' ἡμέραν, locutio bonis auctoribus frequentata. Iſaeus Orat. IV. pag. 427. Πάντων καὶ τῶν καθ' ἡμέραν ἐπιτηδείων ἦσαν ἐνδεεῖς, Themiſtius Orat. IV. pag. 110. Γεμίζων ὄστρακον κοῖλον τῆς ἐφημέρου δαπάνης. haec alibi explicat hiſce verbis: Ὅσα μὲν τὴν χρείαν μοι ἀναγκαίαν εἶχε. &: Ὅσῳ τὸ σῶμα τὸ ἡμέτερον ἐπιδεές. Quo ſenſu item Pallada apud Anthol. II. 258.

Τέρπεο καὶ σκίρτα, τὸν ἐφημέριον βίον ἕλκων.

Et Herodianus II. 36. Ἐφήμερον τροφὴν dixit. Sed, & longe ante hos Thucydides III. 82. Ὑφελὼν τὴν εὐπορίαν τῆς καθ' ἡμέραν. i. e. inquit Schol. τοῦ κ. ἡ. βίου. (Vide D. Halicarnaſſ. 151. ed. Franc. 2 vol.) Idem IV. 69. Σίτου τε ἀπορίᾳ ἐφ' ἡμέραν γὰρ ἐκ τῆς ἄνω πόλεως ἐχρῶντο. Plutarchus denique in Pericle. Ἐμέμφοντο τὴν ἐφήμερον ταύτην καὶ συνηγμένην εἰς τὸ ἀκριβέστατον δαπάνην. Noſter Fr. I. 14. WASSE.

QUIDAM L. TARQUINIUS] Poſt expulſos reges, *Tarquiniorum* nomen adeo Romanis inviſum fuit, ut eo nomine nemo, quod apud ſcriptores exſtet, fuerit appellatus, nam quod ex Salluſtii Hiſtoriarum libr. III. a Servio, Nonioque adducitur, *medius inter Tarquinium & dominum Perpennam:* in antiquo lib. Farneſiano legitur, *Medius inter Tarquitium & dominum Perpernam.* Hic ergo, *Tarquitius*, legendum videtur. Apud Tacitum etiam Annal. XII. ubi in vulg. eſt, *Statilium*

L. Tarquinius ad Senatum adductus [a] erat, quem ad Catilinam proficiscentem, ex itinere [b] retractum [c] ajebant. Is cum se diceret [d] indicaturum de conjuratione, si fides publica data esset; [e] jussus a Consule, quae sciret, edicere, eadem fere, [f] quae Volturcius, de paratis incendiis, de caede bonorum, de itinere hostium, Senatum [g] edocet: praeterea, *se missum a M. Crasso, qui Catilinae* [h] *nunciaret, ne eum Lentulus, & Cethegus,* [i] *aliique ex conjuratione deprehensi terrerent; eoque magis properaret*

VARIANTES LECTIONES.

a *est* F. H. b *esse retractum* E. *retr. ajebat* M. c *homines agebant* A. d *de c. i.* A. e *jussus est* A. D. F. f *edocuit quae Volturcius docuerat* H. g *docet* B. C. D. I. K. L. N. h *enunciaret* E. i *aliique de conjuratione terrerent* A.

NOTAE VARIORUM.

lium Taurum opibus illustrem, hortis ejus inhians, pervertit, accusante Tarquinio Prisco:* legitur in scripto libro *Tarquitio.* Ciacc. Vetustissimus liber habet, *Tarquitius;* & ita Tacitus manuscriptus libro XII. in quo est; *Statilium Taurum, opibus illustrem, hortis ejus inhians, pervertit, accusante Tarquitio Prisco.* In vulgatis autem editionibus mendose habetur, *Tarquinio: Tarquitius* item, ut alibi admonuimus, non, *Tarquinius* est in fragmento Sallustianae historiae manuscripto, quod jam pridem a nobis, ut legi debet, emendatum, ex libro de Familiis Romanis peti potest. Nec item aliter in argenteis denariis, quam C. Tarquitius nominatur. Ursin. Ubique cum Ciacconio legendum censeo *L. Tarquitius.* Nam praeter illa, quae ipse ex Sallustii III. histor. & Tacito adfert, addo etiam in inscriptionibus veteribus fieri crebram mentionem Tarquitiorum:

L. TARQUITIO
L. F. POM.
ETRUSCO
SULPITIANO
SCRIBAE. QUAESTORI
EX. TESTAMENTO
DE. HS. XX.
Et:
L. TARQUITIO. MARCIANO.
FILIO. DULCISSIMO. QUI.
VIXIT. ANNIS. VIII. MENS. VI.
DIEBUS. XVIII. HORIS. XI.
Et:
L. TARQUITIUS. TROPHIMUS.
ET. TARQUITIA. EUTYCHIA.
PARENTES. FILIO. DULCISSIMO.
FECERUNT. CUJUS. CORPUS. CAUSA.
PONDERIS. ANTE. ARA. POSITU. EST.

Corn. Tacitus lib. XV. Tarquitium Crescentem commemorat; & de alio Tarquitio memini me legisse, qui libros Ostentorum scripserit. L. item Tarquitius nominatur a Cicerone ad Attic. lib. VI. epist. 8. Quod si vero Tarquitii patricii fuere, quod contendunt, qui de Familiis Romanorum scripserunt, non erit hic ex illis censendus, cum Sallustius scribit: *quidam L. Tarquitius.* Coler. Frustra nobis obtrudetur *Tarquitius,* nisi id etiam confirmarint auctoritate sua libri scripti. nostri omnes pugnant pro *Tarquinio.* & vero Lector, vise inscriptionum nostrarum volumen; invenies id nominis, pagina XLIV. 2. CCCCLXXI. 7. DCCCXXII. 1. DCCCCXCVI. 6. Grut.

Ad senatum adductus erat] Suboffendor rursus illo *erat;* ceu superfluo. Grut.

Quem ad Catilinam proficiscentem ex itinere retractum aiebant] Potuisset strictius; *adductus ex itinere ad Catilinam retractus, is cum,* &c. Grut.

Si fides publica data esset] Nihilo pejus fuisset, *data fide publica,* ceteris recisis. Grut.

Quae sciret, edicere] Ita ad unum edd. at MSS. etiam omnes ad unum *dicere.* Grut. Sic MS. P. Bub. Arond. Digb. & Markii γ. Wasse.

Senatum edocet] Codd. Scripti iterum contra typis vulgatos, *docet.* Grut. *Docet.* L 1. L 3. Reg. B. Pub. Arond. Digb. Wasse.

Aliique de conjuratione deprehensi] Exemplaria calamo descripta *ex conjuratione.* sed est idem utrobique sensus, & utrumque Latine dicitur. Riv.

Properaret ad Urbem adcedere] Pall. Naz. aut Com. non habent dictiunculam *ad.* & abesse potest, quamvis magis suspicer haud eam modo su-

raret ad Urbem adcedere, quo & ceterorum animos reficeret, & illi facilius [a] *e periculo eriperentur.* Sed, ubi Tarquinius Craſſum nominavit, hominem nobilem, maxumis divitiis, ſumma potentia; alii rem incredibilem rati; pars, tametſi [b] verum exiſtumabant, tamen, quia in tali tempore, tanta vis hominis magis leniunda, quam exagitanda videbatur, plerique Craſſo ex negotiis privatis obnoxii, [c] conclamant: *Indicem falſum* [d] *eſſe*; deque ea re [e] poſtulant uti referatur. Itaque, conſulente Cicero-

VARIANTES LECTIONES.

a *a periculo* E. F. b *verum eſſe* A. *veram* E. c *conclamabant* G. *omnes conclamabant* H. d *eſſe* abeſt a B. e *poſtulabant* G.

NOTAE VARIORUM.

ſupervacuam, ſed & ſequens *accedere.* GRUTER. *Properaret urbem* includit *accedere*, ſed nihilominus abeſſe debet exempl. Lucan. VII. 744. Ed. Amſtelod. 1669. *propera procedere.* ſed locus mendoſus, eum ita ex Codice B. Pub. emendes. *propera praecedere miles Quos ſequeris.* i. e. praevenire fugientes, ne ipſi antevortant praemia, impedimenta diripiendo. WASSE.

QUO ET CETERORUM ANIMOS REFICERET, ET ILLI FACILIUS PERICULO ERIPERENTUR] Sic eſt e codice Fabriciano legendum, quibus in verbis haec a vulgata lectione diſcrepent, facile eſt videre. Primum addendum eſt &, *quo & ceterorum.* dein, *periculo*, legendum. RIV.

CRASSUM NOMINAVIT, HOMINEM NOBILEM, MAXUMIS DIVITIIS, SUMMA POTENTIA; ALII REM INCREDIBILEM RATI] Cur incredibilem? quia talium maxime refert, Rempubl. ſalvam eſſe, quo plura ſunt ipſis quae cupidinem latronum incitent. Livius Libr. XXXIV. *A cauſa maxime Senatum & judices legit, potentioremque eam partem civitatum fecit, cui ſalva tranquillaque omnia magis eſſe expediebat.* Interim nominatum hic fuiſſe Craſſum non mirandum, cum praeter ipſum, Pompejum quoque ac Caeſarem, ſe jactaret ipſe belli autor habere ſui conſilii conſcios, ſocios, imo vel principes. GRUT.

PARS, TAMETSI VERUM EXISTUMABANT, TAMEN, QUIA IN TALI TEMPORE, TANTA VIS HOMINIS MAGIS LENIUNDA, QUAM EXAGITANDA VIDEBATUR] Sic apud Tacitum lib. II. Annal. *quanquam multi e domo principis equiteſque ac Senatores ſuſtentaſſe opibus* (pſeudo-Agrippam,) *juviſſe conſiliis dicerentur, haud quaeſitum.* GRASW.

TAMETSI VERUM EXISTUMABAT] Meus liber *vera* habet. CIACC. In v. c. eſt, *vera*, non, *verum.* & paulo poſt: *Tantam iracundiam, &c.* ſine voce, *illam*; quae tamen retinenda videtur ex loco ſuperiore, in quo eſt: *Tanta mala iſta effugiatis.* URSIN.

TAMEN, QUIA IN TALI TEMPORE TANTA VIS HOMINIS MAGIS LENIUNDA, QUAM EXAGITANDA VIDEBATUR] Nempe, ut loquitur Tacitus XI. Annal. exiſtimantes, *potentiam cautis, quam acrioribus conſiliis, tutius haberi.* GRASW. Nota mihi utiliſſimum conſilium. Sic quum Hanno, princeps civitatis Carthaginienſium, opes ſuas, quibus vires Reipublicae ſuperabat, ad occupandam dominationem intenderet, regnumque invadere, interfecto ſenatu, conaretur; res quidem magiſtratibus per miniſtros prodita eſt; ſed utilius viſum, ſcelus declinare, quam vindicare, ne in viro tam potenti plus negotii faceret res cognita, quam cogitata, ut refert Juſtin. lib. XXI. cap. 4. ubi Berneccerum adde. RUPERT.

TANTA VIS HOMINIS] In ſpatio interlineari Codex B. Pub. *exaſperanda.* Hunc fere ſenſum his verbis complexus eſt Paulus Oroſius IV. 6. *Invadendae dominationis hauſit cupiditatem; cui rei conſilium utile ratus eſt, ut ſimulatis unicae filiae nuptiis, omnes Senatores quorum dignitatem obſtaturam inceptis ſuis arbitrabatur, inter pocula veneno necaret. Quae res per miniſtros prodita, ſine ultione vitata eſt*, ne in viro tam potenti, *plus negotii faceret res cognita quam cogitata.* Sic Juſtinus, quem ſolens more ſuo exſcribit, lib. XXI. cap. 4. WASSE.

MAGIS LENIENDA] In manuſcriptis *leniunda.* RIV.

PLERIQUE CRASSO EX PRIVATIS NEGOTIIS OBNOXII] Legendum, *ex negotiis privatis*, ut adjectivum ſequatur. ſic enim eſt in manuſcriptis, & in impreſſis vetuſtioribus. RIV.

DEQUE EA RE] Ex formula vetere, & Noſter in-

cerone, frequens Senatus [a] decernit: *Tarquinii indicium falsum videri; eumque in vinculis retinendum;* [b] *neque amplius potestatem faciundam, nisi de eo indicaret, cujus consilio* [c] *tantam rem esset mentitus.* [d] Erant eo tempore, qui existumarent, indicium illud a P. Autronio [e] machinatum; quo

VARIANTES LECTIONES.

a *decrevit* B. C. E. F. G. M. b *neque amplius habere potestatem faciundi* M. c *foret m. t. r.* A. *tantam r. m. foret* N. *esset mentitus aut machinatus erat* G. d *e. e. t. homines* H. d *esse machinatum* K.

NOTAE VARIORUM.

infra cap. 51. Cic. Philipp. III. *Quas ob res quod Tr. pleb. &c.* de ea re *ita censeo.* haud Latine Nepos, ut libri nunc sunt: De qua re fieri videretur, *quo vellet in colloquium veniret.* in Datam. p. 219. Codex Trin. *deque ea re.* recte, uti ex suis monuerat Schottus. Wasse.

Frequens senatus decrevit] In Manuscriptis iisdem, *decernit.* Riv.

Indicium falsum videri, eumque in vinculis retinendum] Ergo in publicis delationibus non valet, quod illi qui favebant Manlio Capitolino, ferebant apud Livium libr. VI. *Fingerent mentitum ante, atque ideo non habuisse, quod tum responderet, cui servo unquam mendacii poenam vincula fuisse?* Grasw.

Neque amplius potestatem sui faciundam] Ita habet codex Aldinus. verum ut ingenue fatear, ego verba haec non intelligo. Fieri potest, ut sit ex aliquo vetusto auctore, e quibus Sallustius pleraque habet: unde & furti accusatus est, haud absque causa, ut putant. Vetustatis indicium colligo, quod nemo haec verba integre habet, quin aliquid suppleat. Vetus codex habet: *neque amplius potestatem faciundam, nisi de eo,* &c. Statim post: *P. Antronio,* legendum: non, *P. Antonio,* quod antea etiam admonuimus. Glar. Alii libri addunt *sui: sui potestatem faciendam.* Ciacc. Locum hunc corruptum esse, sensumque ex eo aptum, & idoneum elici non posse, Glareanus existimat. Mihi certe vel maxime probatur, ita ut nihil desiderari credam. Nam MSS. mei cum impressis concordant, & sensus, nullo juncto verbo, plenus & absolutus est. Cum Tarquinius ea dixisset, quae de Catilinae conjuratione, cum ex ipso Catilina, tum vero ab aliis audierat, & M. Crassum, hominem potentem nominaret, frequens senatus decrevit, idque Cicerone consulente, Tarquinium falsa dicere, neque amplius illi potestatem loquendi esse faciendam, nisi auctorem indicaret, cujus consilio rem tantam mentitus foret. C. Popma. Sic Cod. Aldinus, Glareanus dicit se nescire quid sibi vult auctor? C. Popma, neque amplius illi potestatem loquendi esse faciundam interpretatur. *p. dicendi* Reg. & Pemb. ut ex litura patet. *loquendi* B. Pub. pessime omnes. Wasse.

Nisi de eo indicaret, cujus consilio] *De eo* parum heic habet quod agat. Grut.

Esset mentitus] Gellius lib. II. cap. 11. ex verbis P. Nigidii, inter *mendacium dicere & mentiri* differentiam ponit: *Qui mentitur,* inquit, *ipse non fallitur, sed alterum fallere conatur: qui mendacium dicit, ipse fallitur.* item hoc addit: *Qui mentitur, fallit quantum in se est: & qui mendacium dicit, ipse non fallit, quantum in se est.* Zanch. Auribus aptius Com. *mentitus esset.* Grut.

Erant eo tempore] Libri Augustani: *Fuere eo tempore.* Magis Sallustiane. Supra: *Fuere item, ea tempestate, qui, &c.* Putsch.

Indicium illud a P. Autronio machinatum] Facile id fuit; nam, sic ait Cicer. pro Coelio: *Quae sit multitudo in foro, quae genera, quae studia, quae varietas hominum, videtis. Ex hac copia quam multos esse arbitramini, qui hominibus potentibus, gratiosis, disertis, cum aliquid velle eos arbitrentur, ultro se offerre soleant, operam navare, testimonium polliceri?* Grasw.

P. Autronio] Suppresso auctore rem narrant Plutarch. Appian, Dio, sed Libri omnes *P. Autron.* vel *Autronium* exhibent, unus item Pemb. *Publium* vocat. at MSS. Suetonii omnes *L. Autronium,* Jul. cap. 9. Suetonium fortasse fefellit, quod in Fastis A. U. DCCXXIV. *L. Autronii,* qui ex Africa triumphavit, nomen legerat, inquit Torrentius ad locum. in quam sententiam propendet Casaubonus. Wasse. Sane hominem fuisse

quo facilius, adpellato Craſſo, per ſocietatem periculi reliquos illius potentia tegeret. Alii Tarquinium a Cicerone inmiſſum ajebant, ne Craſſus, more ſuo, ſuſcepto malorum patrocinio, Rempublicam conturbaret. Ipſum Craſſum [a] ego poſtea praedicantem audivi, tantam [b] illam contumeliam [c] ſibi ab Cicerone inpoſitam. Sed iiſdem temporibus Q. Catulus, &

VARIANTES LECTIONES.

a *ego* abeſt M. b *illam* abeſt ab E. c *ſibi* abeſt M.

NOTAE VARIORUM.

fuiſſe omnibus modis malum atque peſtilentem, oſtendit Cicero Orat. pro P. Sulla cap. 25. Broukh.

Quo facilius, adpellato Crasso, per societatem periculi, reliquos illius potentia tegeret] Simile exemplum apud Livium lib. IX. *Conjurationeſque circa Campaniam paſſim factae. Nec Capua ipſa crimine caruit. Quin Romam quoque & ad principum quoſdam inquirendos ventum eſt. Inde nobilitas, nec ii modo in quos crimen intendebatur, ſed univerſi ſimul negare, nobilium id crimen eſſe, quibus ſi nulla obſtet turpitudo, pateat via ad honorem, ſed hominum novorum. Ipſos adeo Dictatorem magiſtrumque equitum reos magis, quam quaeſitores idoneos ejus criminis eſſe: intellecturoſque id ita eſſe, ſimul Magiſtratu abiiſſent.* Haec Livius. Quae quidem eo fine conficta a conſciis fuiſſe, ut ſub calumnia potentiorum tuti eſſent, exitu patuit; primi enim Dictator Magiſterque equitum, abdicato imperio, apud Conſules adverſus nobilium teſtimonia egregie abſoluti ſunt: ut ibidem paullo poſt refertur. Sic & apud Tacitum Hiſt. IV. Africanus, qui *neque fateri audebat, neque abnuere poterat, in Vibium Criſpum, cujus interrogationibus fatigabatur, ultro converſus, miſcendo quae defendere nequibat, ſocietate culpae invidiam declinavit.* Grasw. De hoc aſtuto conſilio dicam ad Jugurth. cap. 21. Rupert.

Tantam illam contumeliam sibi a Cicerone paratam] Alii libri non habent *illam*. Sed infra: *tanta mala iſta effugiatis*. Ciacc. Sic & Aldus. In antiquis rectius, *ab Cicerone impoſitam.* ſic enim codices in membrana deſcripti. Jam *contumeliam imponere*, eſt alicubi apud Ciceronem in Verrem VI. *Quibus tu*, inquit, *privatim injurias plurimas contumeliaſque impoſuiſti.* Eodem modo Florentinum. Riv. Recte Rivius ut ſolet, a quo ne unus quidem e noſtris diſſentit. Sic locutus etiam Nazarius in Paneg. cap. 12. *O quam acres habes dolorum aculeos* contumelia quam imponit *inferior!* ſic, *labem imponere*, apud apud Livium IV. 32. *intellecturum quantum melius de Republ. meriti ſint, qui ſe Dictatorem tertium dixerint, quam eos qui ob ereptum Cenſurae regnum*, labem *ſecundae Dictaturae* impoſuerint. Sic & *culpam imp.* apud Plautum in Mil. III. 3. *imponere pudorem plagiario* alicubi dixit Martial. nec longe abeſt illud Suetonii in Jul. cap. 73. *Catullum, a quo ſibi verſiculis de Mamurra perpetua* ſtigmata impoſita *non diſſimulaverat, ſatisfacientem, eadem die adhibuit Coenae.* Sic Apulejus, ad finem Florid. VII. *An non ſummam* contumeliam *vobis* imponit, *qui vos arbitratur maledictis optimi cujuſque gaudere?* Et Petronius, pag. 306. *Quis mihi hanc* ſolitudinem impoſuit. & pag. 317. pigritiamque *recedendi* impoſuerat *hilaritas longior.* caeterum τὸ *ſibi* abeſt ab L 2. Plutarchus in Craſſo pag. 551. Ὅμως δ' ὁ Κικέρων ἔν τινι λόγῳ φανερὸς ἦν Κράσσῳ καὶ Καίσαρι τὴν αἰτίαν προστριβόμενος· ἀλλ' οὗτος μὲν ὁ λόγος ἐξεδόθη μετὰ τὴν ἀμφοῖν τελευτήν. Wasse.

Ab Cicerone] Scribit Plutarchus quoque inimicitias inde inter Ciceronem & Craſſum exortas, quas poſtea Craſſi filius diremerit. Coler.

Q. Catulus] Q. Lutatius Catulus omnium confeſſione Senatus princeps, qui conſul fuerat cum M. AEmilio Lepido anno ab Urbe condita 675. hic (ut narrat Paterculus) cum diſſuadens *Gabinii legem*, qua maritimum bellum Pompejo mandabatur, in concione dixiſſet, eſſe quidem praeclarum virum Cn. Pompejum, ſed nimium jam libere imperare reipublicae: neque omnia eſſe in uno reponenda, adjeciſſetque: *Si quid huic acciderit, quem in ejus locum ſubſtituetis?* ſucclamavit univerſa concio: *Te Quinte Catule.* Cicero in Piſonem ſic de hoc Catulo locutus eſt: *Q. Catulus princeps hujus ordinis, & auctor publici conſilii, frequentiſſimo Senatu Parentem patriae me nominavit.* quae verba adſcripſi, quoniam Plutarchus & Appianus dicunt, Catonem, non Catulum, parentem patriae Ciceronem appellaſſe: verum cum Ci-

& C. Piſo [a] neque gratia, neque precibus, neque pretio Ciceronem inpellere potuere, uti per Allobroges, aut alium indicem, C. Caeſar falſo nominaretur. Nam [b] uterque cum illo gravis inimicitias [c] exercebant; Piſo,

VARIANTES LECTIONES.

a *n. p. n. g.* A. B. D. F. G. H. I. L. *neque gratia* abeſt C. b *utrique* G. c *exercebat* F. L.

NOTAE VARIORUM.

Cicero, Livius, Salluſtius," Plinius, Tranquillus, Paterculus, Florus, Valerius, Eutropius, & alii hunc Q. Catulum vocent, unus (ut puto) Appianus C. appellat. Cast.

C. Piso] Etſi eo tempore quidam Cn. Piſones Romae fuerunt, ut ex Hirtio & Valerio cognoſcimus: tamen non dubito, quin hic legendum ſit C. Piſo. is enim conſul fuerat cum Acilio Glabrione, & poſtea Galliam adminiſtravit, ut ex Cicerone ad Atticum libro I. & Dione libro XXXVI. notum eſt. Inde reus factus, a Cicerone tum conſule defenſus eſt, & quoniam conſul fortis conſtanſque fuerat, incolumis eſt reipublicae conſervatus, ut ipſe refert Cicero in oratione pro Flacco. Quae omnia conveniunt cum iis, quae infra Salluſtius ait: *Piſo oppugnatus in judicio pecuniarum repetundarum propter cujuſdam ſupplicium injuſtum.* accedit praeterea auctoritas vetuſti codicis, in quo *C. Piſo* legitur. Cast. Eſt hic Calp. Piſo, qui quadriennio ante cum M. Acilio conſul fuerat. vid. Cic. I. ad Atticum. A. Popma. Ita reperi in Com. *aut Cn. Piſo*, non *ut Cn. Piſo*, ut vulgati prius, qui haec illuſtrant, per Senecae locum lib. I. cap. 16. de Ira. viderint, quomodo concilient & tempora & facti circumſtantias, nam mihi jam non vacat accuratius inquirere. Grut.

Neque precibus, neque gratia, neque pretio Ciceronem inpellere quivere] Manuſcriptum, *neque gratia*, *neque precibus*, *neque pretio.* Riv. Exſtant iſthaec omnia in Palatinis ſed alio poſitu. Nazarian. enim ac Palatini, ſecun. quint. ſeptim. oct. decim. duodecim. *neque precibus*, *neque gratia*, *neque pretio.* At Palatini, tert. ſext. non *neque precibus*, *neque pretio*, *neque gratia.* ſolum undec. retinet, *neque precibus*, *neque gratia.* nam eſt in quarto: *neque precibus neque gratia*, *neque precib.* videri poſſet illud, *neque precibus* videri ſupervacuum, non eſt. nam & tria haec etiam invenias junctim apud Auctorem ad Herenn. lib. tertio. Grut. Recte & ex inſtituto majorum. Sic enim de iis ipſe Cicero in ea pro Fontejo: *Noluerunt majores noſtri hanc patere inimicitiis viam, ut quem quiſque odiſſet, cum teſtimonio poſſet tollere.* Rupert. *Quiverunt* repoſuimus, adnitente Priſciano, cum ante vitioſe legeretur, *potuerunt.* Infra: *neque inde maxima vi depelli quiverunt.* & mox: *Neque diutius Numidae, reſiſtere quiviſſent.* Verba illa, *neque precibus* abſunt a tribus libris. Putsch. Sic Codd. at Priſcian. pag. 905. omittit *precibus* & mutat locum in L 2. abeſt etiam a Q. Septimio. parum aberat quin delerem. Attius apud Diomedem lib. I. de Anomal. *Nam neque* pretio, *neque* amicitia *neque* vi *impelli*, *neque* prece *quitu' ſum.* locum ſic aemulatus Q. Septimius I. 18. *per idem tempus Lycius Sarpedon*, neque pretio neque gratia *Phalidis Sidoniorum regis allici potuit.* Sic Apulejus in Apolog. p. 461. *me haſce nugas marinas & quiſquilias littorales.* neque pretio, neque gratia *quaeſiſſe.* Noſtri Ar. L 1. 2. 3. R. ω. Gruter. Car. Pemb. γ. λ. *potuere.* Mart. & Venetae, *quivere.* Wasse.

Uti per Allobroges aut per alium indicem] In MSS. non eſt illa repetitio praepoſitionis *per.* niſi quod in Fabriciano eadem eſt in ſpatio addita, quod verſus dirimit. Riv. Fuit tamen ab L. Vettio indice nominatus, ut teſtantur Suetonius & Appianus, & Dio pluribus narrat. Hic ergo Auctor propenſam ſuam erga Caeſarem voluntatem prodit; inde etiam largitionem ejus immenſam vocat *egregiam liberalitatem*, & natum triginta ſex annos appellat *adoleſcentulum* in contumeliam Catuli. A. Popma. Sic Octavia *puella* vocatur 29. aetatis anno, Tacit. V. 9. Quadraginta annos nati *juvenes* vocantur a Sacris Scriptoribus, quos ſequitur Sulpicius Severus, XVII. Denique, ut Caeſar hoc loco *juvenis*, ita AEn. XII. Pallas, cujus aetas militiae patiens erat, quo mors ejus luctuoſior eſſet & immaturior, *puer* audit:

—— infelix humero cum apparuit ingens
Balteus, & notis fulſerunt cingula bullis
Pallantis pueri.

Vide ad Caeſarem Cl. virum Joannem Daviſium. Douzam in Schediaſm. ad Tribull. Wasse.

Falso nominaretur] Fuit tamdem nominatus.

 Sue-

Piso, obpugnatus in judicio [a] repetundarum, propter cujusdam transpa-

VARIANTES LECTIONES.

a *pecuniarum repetundarum* C. E. G. H. I. K. L. M.

NOTAE VARIORUM.

Sueton. cap. 17. *Recidit rursus in aliud discrimen, inter socios Catilinae nominatus, & apud Nonium Nigrum quaestorem a L. Vettio iudice, & in Senatu a Q. Curio, cui, quod primus consilia conjuratorum detexerat, constituta erant publica praemia. Curius e Catilina se cognovisse dicebat; Vettius etiam chirographum ejus Catilinae datum pollicebatur.* Coler.

Nam uterque cum illo graves inimicitias exercebant] Hic ordo verborum & haec collocatio est in Manuscriptis. porro, *uterque excercebant*, peculiaris est loquendi ratio historicorum. Riv.

Piso oppugnatus in judicio pecuniarum repetundarum] Quamvis & descripti calamo libri sic habeant, non est in plerisque tamen, *pecuniarum*: & melius atque elegantius subauditur; irrepsit autem ex glossa. Ascon. *Fuit*, inquit, *Catilina patricius, & eodem illo tempore erat reus repetundarum.* Idem: *Nam judicium quoque secutum repetundarum.* Non negaverim tamen apud Ciceronem addi solere. ut, *Clamares, te lege pecuniarum repetundarum non teneri*; & Piso Frugi legem de pecuniis repetundis tulit. Riv. Rem omnem illustrat egregie Seneca lib. I. de Ira, c. 16. *Cn. Piso fuit memoria nostra vir a multis vitiis integer, sed pravus, & cui placebat pro constantia rigor. Is cum iratus duci jussisset eum, qui ex commeatu sine commilitone redierat, quasi interfecisset, quem non exhibebat, roganti tempus aliquod conquirendum non dedit: damnatus extra vallum deductus est, & jam cervicem porrigebat, cum subito adparuit ille commilito, qui occisus videbatur. Tunc Centurio supplicio praepositus, condere gladium spiculatorem jubet: damnatum ad Pisonem reducit, redditurus Pisoni innocentiam. Nam militi fortuna reddiderat. Ingenti concursu deducuntur, complexi alter alterum cum magno gaudio castrorum commilitones, Conscendit tribunal furens Piso, ac jubet duci utrumque, & eum militem qui non occidit, & eum qui non perierat. Quid hoc indignius? Quia unus innocens adparuerat, duo peribant. Piso adjecit & tertium. Nam illum centurionem, qui damnatum reduxit, duci jussit.* Coler.

Propter cujusdam Transpadani injustum supplicium] Putat Colerus, esse Cn. illum Pisonem, qui, ut scribit Seneca lib. I. de Ira c. 16. *quum iratus duci jussisset eum, qui ex commeatu sine commilitone redierat, quasi interfecisset, quem non exhibebat, roganti tempus aliquod conquirendum non dedit: damnatus extra vallum deductus est & jam cervicem porrigebat, cum subito apparuit ille commilito, qui occisus videbatur. Tunc Centurio supplicio praepositus condere gladium spiculatorem jubet: damnatum ad Pisonem reducit, redditurus Pisoni innocentiam. Nam militi fortuna reddiderat. Ingenti concursu deducuntur, complexi alter alterum, cum magno gaudio castrorum, commilitones: Conscendit tribunal furens Piso, ac jubet duci utrumque, & eum militem qui non occiderat, & eum qui non perierat. Adjecit & tertium. Nam ipsum Centurionem, qui damnatum reduxerat, duci jussit. O quam solers est iracundia, ad fingendas causas furoris! Te, inquit, duci jubeo, quia damnatus es: te, quia causa damnationis commilitoni fuisti: te, quia jussus occidere, Imperatori non paruisti.* Ceterum hoc inter Coleri portenta fere maximum est. Sic enim oppugnatus esset Piso Sallustianus a Caesare ob trium supplicium injustum, dein militem dixisset etiam Sallustius, non Transpadanum, tertio Senecae memoria id, quod ipse narrat, factum expresse fatetur ipse, hoc est, centum annis post conjurationem Catilinariam; &, ut pulcre observat Lipsius, is est Cn. Piso, cujus Seneca meminit, qui Syriae praefuit sub Tiberio, & causa mortis putatur Germanico fuisse; convenitque cum iis, quae Tacitus II. Annal. *Cn. Pisonem, ingenio violentum, & obsequii ignarum, insita ferocia a patre Pisone.* Quis ergo tandem ille Piso, cujus noster meminit? Puto C. Pisonem intelligi, collegam in consulatu M. Acilii Glabrionis A. 687. cui plurimum negotii in Gallia, ut vel ex Ciceronis Epist. lib. I. ad Atticum constat, cui pacificator Allobrogum dicitur. In nummis, quos exhibent Golzius, Gorlaeus & Ursinus, dicitur L. F. FRUGI. Unde ex ratione temporum colligitur, esse nepotem L. Calpurnii Pisonis Frugi, qui primus ita dictus & Consul fuit A. U. 620. Notandum vero & hoc, Calpurniae

ſpadani ſupplicium injuſtum. Catulus, ex petitione Pontificatus odio [a] incenſus; quod, [b] extrema aetate, maxumis honoribus uſus, ab

VARIANTES LECTIONES.

a *incenſus erat* A. B. b *in extrema* E. K.

NOTAE VARIORUM.

niae genti fere inſitam fuiſſe iracundiam; ut hinc non abſurde J. Rutgerſius lib. IV. Var. Lect. c. 15. Caeſarem lib. III. de Bello Civili, ubi de Calpurnio Bibulo legitur: *Bibulus nactus circiter XXX. naves inanes, in eas diligentiae ſuae atque doloris iracundia erupit &c.* emendet, *bili gentis ſuae atque doloris iracundia*: ut hoc modo indicet gentilitiam Bibuli impotentiam. RUPERT.

CATULUS] Sueton. & Plutarch. conſule. Inter reliquos competitores omnes, ſine dubio, maximus & clariſſimus fuit Catulus. Cicero in Verrem: *P. Servilius & Q. Catulus tantis rebus geſtis digni ſunt, ut in clariſſimorum hominum numero reponantur.* COLER.

PONTIFICATUS] Suetonius Julio cap. 13. Ovidius lib. III. Faſtorum:

Caeſaris innumeris, quos maluit ille mereri,
Acceſſit numeris Pontificalis honor.
Ignibus aeternis, aeterni nomina praeſunt
Caeſaris, imperii pignora juncta vides.

Quo ſtrenue defunctus Pontificales libros ſcripſit, qui citantur alibi a Feſto, Varronemque Bibliothecae praefecit, qui ei libros ſuos rerum Divinarum inſcripſit. Lactantius lib. I. cap. 6. *Marcus Varro, quo nemo unquam doctior, ne apud Graecos quidem, nedum apud Latinos, in libris Rerum Divinarum, quos ad C. Caeſarem Pontificem Max. ſcripſit.* PUTSCH.

QUOD &C. AB ADULESCENTULO CAESARE VICTUS DISCESSERAT] Crediderim non magis repulſa, quam agnata quibuſdam ſenibus invidia ſtimulatum Catulum, de qua Plut. in praeceptis gerendae Reipublicae: *Sicut non quaevis arbor patitur educitque circumplicatam ſibi vitem, ſed potius nonnullae eam praefocant,*

Creſcentique adimunt foetus uruntque ferentem,

ut canit poëta. (notum enim eſt vitem adſitam quibuſdam arboribus, & inter olera braſſicae, inerticulam fieri) *ſic & in civitatibus illuſtrium ac potentium, nonnulli juvenes egregios, ad laudem gloriamque aſpirantes, tantum abeſt, ut favore ſuo alant ac provehant, ut potius eos oppreſſum per invidiam eant, antequamque ſemina generoſioris indolis, ad frugem perducant.* Graphice depingit hanc invidiam Ovid. II. Metam. illis verſibus:

Quacunque ingreditur, florentia proterit arva,
Exuritque herbas & ſumma cacumina carpit,
Afflatuque ſuo populos urbeſque domoſque
Polluit.

Quanto melius Q. Fabius Maximus apud Liv. lib. X. cap. 13. *& ſe gloriae ſeniorum ſuccreviſſe: & ad ſuam gloriam conſurgentes alios laetum aſpicere.* Quo pertinet etiam exemplum Cerialis apud Tacit. in Agricolae vita cap. 8. Imo quanto utilius, judice Scipione apud Liv. lib. XXVIII. ibi: *Illud nec tibi in me, nec mihi in minores natu animi ſit, ut nolimus quenquam noſtri ſimilem evadere civem. Id enim non eorum modo, quibus inviderimus, ſed Reipublicae & poene omnis generis humani detrimentum ſit.* Quod ſi exemplis agendum, habemus Marium & Sullam. Cum is Sullam ſuae gloriae ſuccreſcentem repudiaſſet, ſive ejus amicitiae renunciaſſet, cauſam dedit pernicioſſimo bello civili. Contra, dum Sulla non omnia, ſicut Marius, ad ſe unum trahit, ſed alios quoque juniores virtute eminentes honorat, eiſque, rerum praeclare gerendarum occaſiones ſubminiſtrat, & torpentes quoque ad laudem excitat, acuitque eo pacto, adminiſtris rerum ſuarum illis uſus, victoriam de Mario adverſario ſuo conſecutus eſt. Hoc igitur ad ſenes pertinet: dabimus vero & adoleſcentibus; turpe eſſe ſuorum auctorum gloriam avide intercipere, ſtulta imitatione reguli AEſopici, qui humeris vectus aquilae, derepente ſubvolavit, atque ſic illam praevertit. Imitentur potius Agricolam illum, de quo gener ipſius: *Nunquam per alios geſta avidus intercepit.* Item: *Agricola nunquam in ſuam famam geſtis exſultavit, ad auctorem & ducem, ut miniſter, fortunam referebat; ita virtute in obſequendo, verecundia in praedicando, extra invidiam, nec extra gloriam erat.* RUPERT.

EXTREMA AETATE] In Fragmentis: *Sed Mithridates, extrema pueritia regnum ingreſſus, matre ſua veneno interfecta.* PUTSH.

ab adolescentulo Caesare victus discesserat. Res autem opportuna vi-

NOTAE VARIORUM.

MAXUMIS HONORIBUS USUS] Postrema vox nihil sententiae adstruit. GRUT. Vid. Cl. Perizonium ad Dictyn. WASSE.

ADOLESCENTULO CAESARE] Anno aetatis 36. Pontifex enim maximus nominatur, & post aedilitatem creatus est: quae cum biennio distet a quaestura & quaesturam Caesar gesserit anno aetatis 33. quod Suetonius declarat, pontificatum consequi non potuit ante annum 36. Sic Cicero Curionem lib. II. Famil. Ep. 1. *adolescentem*, & Ep. 12. lib. II. ad Attic. *juvenem* nominat, cum ea epistola septem annis ante illam ad Curionem scripta sit. nam in ea, Clodii tribunatum petentis, mentio fit: eae vero ad Curionem omnes, praeter ultimam, gratulationis officio fungentem, Calvino & Messalla Coss. scriptae sunt: quo certe anno videtur Curio major annis 30. fuisse, cum biennio post tribunus plebis fuerit, Sulpicio & Marcello Coss. ut patet ex Ep. 7. lib. II. Fam. In oratione etiam pro Murena vocatur *adolescens* Ser. Sulpitius, cum minor annis 30. certe non esset. Habita enim oratio illa a Cicerone Consule: Sulpitius autem post annos 11. consulatum gessit. Et lib. II. de Orat. cum dixisset Cicero de L. Crasso, *non multa eum, quae quidem exstarent, & ea ipsa adolescentem, scripta reliquisse*, postea in libris de Claris Orat. *ejus orationem quam habuit pro Servilia lege, annos natus* 34. *exstare* significat. A. MANUT. Invidiose *adolescentulum* vocat, verbis Catuli. COLER. Vid. Manut. ad lib. II. ad Famil. epist. 1. extr. BROUKH. Etiam heic dictio ultima superflua est. Interim notemus *adolescentulum* vocari hominem aliquem triginta annorum. GRUT. Non hoc mirum ab adolescentulis vinci aetate grandiores, quoniam, juxta scitum Pompeji apud Plut. in Apophth. πλείονες τὸν ἥλιον ἀνατέλλοντα προσκυνοῦσιν ἢ δυόμενον; *plures adorant solem orientem quam occidentem.* Quod postea imitati plures, v. g. Tiberius Caesar Macroni praefecto praetorio, jam ipso sene morti vicino insuper habito Caligulam foventi successorem exprobravit, *Occidentem ab eo deseri, Orientem vero spectari*, sicut legimus apud Tacitum lib. VI. Annal. sub f. item Marcus Antoninus Imperator, quem Cassius scribit aegrotum, atque animam prope agentem, tribuno signum petenti dixisse, Ἄπελθε πρὸς τὸν ἀνατέλλοντα, ἐγὼ γὰρ ἤδη δύομαι, *Abi ad Orientem: ego enim jam occido.* RUPERT.

VICTUS DISCESSERAT] Vox *discedo* eleganter *victo* convenit. Tusc. V. 27. *Quae est victrix, ea laeta, prosequentibus suis, una cum viro in rogum imponitur: illae victae, moestae* discedunt. quo modo certissima emendatione legit Acutissimus Bentlejus. pro eo tamen *recedere*, vel *abire*, Alii. Lucretius:

Qui petere a populo fasceis, saevasque secures
Imbibit; & semper victus tristisque recedit.

Seneca de Constant. VIII. *Fortuna, quae quotiens cum Virtute congressa est, nunquam* par recessit. Recte quidem victi *recedere* dicuntur, victores *manere* (at non semper, nam & *superiores proelio* discedere Nepos XVIII. 10.) quod illi plerumque impedimentis hostium diripiendis, spoliis legundis, trophaeis erigendis occupati sunt: isti autem fuga vitae consulentes, properant ut in tutum recipiantur. Virgilius III. Georg.

—— *sed alter*
Victus abit, *longeque ignotis exulat oris.*

Sequitur:

Post ubi collectum robur viresque refectae.

Ita N. Heinsius. At Codd. potiores *receptae*, uti & MSS. Petr. Pemb. Jes. Joan. rectissime exhibent, illud alterum ex interprete. Favent Lucanus & Statius, qui illuc respiciunt. II.

Nec redit in pastus nisi cum cervice recepta
Excussi placuere tori.

Papin. Theb. II.

Cum profugo placuere tori, cervixque recepto
Sanguine *magna redit.*

Pro *reficere* Varro etiam de R. R. I. 13. reciperare. *Familia ubi versetur providendum, si fessi opere, aut calore, ubi commodissime possint, se quiete* reciperare. sic & Codex Arond. Scaliger in marg. *se quieti recipere.* quod non probo. Tacitus lib. III. 22. reciperatae *cibo somnoque* vires. sic *anhelitum, animum, vultum* recipere, apud Plautum Ter. Ovid. & absolute apud Cic. *ut me recepi.* Contrarium τῷ *abire* apud eundem *incedere:*

—— *qui viribus audax*
Aut jaculo incedit *melior.*

Et:

Proximus ingreditur *donis,*

i. e. donatus incedit. Formulam servant Graeci. Heliodorus II. pag. 104. ἀπῆλθεν τὸ τελευταῖον ἡττη-

videbatur; quod is, privatim egregia liberalitate, publice maxumis muneribus, grandem pecuniam debebat. Sed, ubi Consulem ad tantum facinus inpellere nequeunt, ipsi singillatim circumeundo, atque ementiundo [a] quae se [b] ex Volturcio, aut Allobrogibus audisse dicerent, magnam illi invidiam conflaverant; [c] usque eo, ut nonnulli equites Romani, qui praesidii caussa cum telis erant [d] circum aedem Concordiae, seu pericu-

VARIANTES LECTIONES.

a *ea quae se* A. D. b *a Volturcio* D. c *usque adeo* B. D. F. H. I. M. & *usque adeo* E. G. d *circa* K.

NOTAE VARIORUM.

ἠπληθεὶς, καὶ πάθος ἐρωτικὸν ἐπιφορτισάμενος. Homerus:

Οὐδ' Ἀχιλλῆϊ ῥηξήνορι χωρήσειεν
Ἐν γ' αὐτοσταδίῃ.

Item:

Ἀλλ' ἀναχωρῆσαι, ὅτε κεν συμβλήσεαι αὐτῷ.

Hoc sensu non male apud Statium III. Theb. 645. Arond. *vadit.*

Caetera plebs Lyciis gaudet *contenta pharetris.*

Juxta Maronis illa:

Tertius Argolica hac galea contentus abito.

Ast male Arond. paulo supra, *dicto parent*, pro *dictoque manent.* Audi iterum Maronem quisquis es qui de primigenia lectione dubitas.

——— *at tu dictis Albane maneres.*

WASSE.

RES AUTEM OPPORTUNA VIDEBATUR; QUOD IS PRIVATIM EGREGIA LIBERALITATE, PUBLICE MAXUMIS MUNERIBUS, GRANDEM PECUNIAM DEBEBAT] Et *credibile erat*, ut loquitur Cicero pro Sulla, *eos, pari calamitate qui fuerant, esse in eadem voluntate.* GRUT.

EGREGIA LIBERALITATE] Sueton. *Pontificatum petiit, non sine profusissima largitione.* Candidius sane & rectius hic noster quam Crispus. Neque enim illa liberalitas dicenda, qua viam ad Tyrannidem adfectavit tandem Caesar. Aristoteles docet IV. Ethicor. cap. I. COLER.

GRANDEM PECUNIAM] Has ob caussas eum cum Catilina de novis tabulis agitasse auctor est Cicero II. de Off. 24. Vid. Sueton. in Julio cap. 17. BROUKH.

SED UBI CONSULEM] Turbat *sed*, non juvat. GRUT.

IPSI SINGILLATIM] *Ipsi* abest ab L 1, 2, 3. Valla. Ball. Norvic. 1478. *singulatim.* utroque modo locuti veteres. WASSE.

EMENTIENDO, QUAE SE EX VOLTURCIO AUT ALLOBROGIBUS AUDISSE DICERENT, MAGNAM] Poterat brevius; *ementiendo ex Volturcio aut Allobrogibus audita, magnam.* GRUT. L 1. *quae ex.* non maic. &, omittit *atque.* pro *conflaverant* L 3. *concessaverant.* forte primitus fuit, *consciverant.* illud *cum telis erant*, in Arondel. habetur post vocem *Concordiae.* WASSE.

MAGNAM ILLI INVIDIAM CONFLAVERANT, USQUE ADEO UT NONNULLI EQUITES ROMANI] Manuscripta *usque eo.* sed eodem sensu. quod ipsum frequens apud Ciceronem est. RIV.

EQUITES ROMANI, QUI PRAESIDII CAUSA CUM TELIS ERANT CIRCUM CONCORDIAE] Alias quidem ad oppressionem Senatus, ut liquet ex Cic. ad Octavianum: *Cohortibus armatis circumseptus Senatus, nihil aliud vere decernere potest, nisi timere.* Item: *Senatus nihil consulitur, timet multa, assentitur omnia.* Nunc vero ad defensionem bonorum. Quod malis quam aegre fuerit, audi Ciceronem pro Sextio: *Advocat concionem: habet orationem talem consul, qualem nunquam Catilina victor habuisset: errare homines, si etiam tum Senatum aliquid in Rep. posse arbitrarentur: equites vero Romanos daturos illius diei poenas, quo, me Consule, cum gladiis in clivo Capitolino fuissent.* GRASW. Vide Sueton. Julio cap. 14. Ciceron. Orat. in Senatu cap. 5. & 13. pro Sextio cap. 12. inibi Manutium pag. 17. a. Abramum in Ciceron. Orat. Tom. III. Part. II. pag. 481. a. BROUKH.

QUI PRAESIDII CAUSSA CUM TELIS ERANT CIRCUM AEDEM CONCORDIAE] In Merseburgensi est, *circum Concordiae.* ut subaudias *aedem*, quomodo in similibus, velut *ad Juturnae*, apud Ciceronem, *ante Castoris*, apud eundem. Sic Plautus *in Veneris*, inquit, pro *in fanum Veneris.* testatur autem Porphyrio alicubi, libenter facere auctores, ut

hac

riculi magnitudine, seu animi [a] nobilitate inpulsi, quo studium suum in Rempublicam clarius esset, egredienti ex Senatu Caesari gladio [b] minitarentur. Dum haec in Senatu aguntur, & [c] dum legatis Allobrogum, & T. Volturcio, comprobato eorum indicio, praemia decernuntur: liberti, & pauci ex clientibus Lentuli, [d] diversis itineribus, opifices, atque ser-

VARIANTES LECTIONES.

a *mobilitate* L. M. b *minarentur* A. B. c *dum Senatus decreto l. All.* N. *libertini* E. d *ex diversis* G.

NOTAE VARIORUM.

hac ellipsi utantur, cum de locis sacris loquuntur. In ceteris manuscriptis est vulgata lectio. Riv.

Circum aedem Concordiae] Perperam Carrionis editio expunxit *aedem*, etsi enim saepius subaudiatur, haud tamen eam perpetuo subticent auctores. heic certe comparet in MSS. omnibus, etiam Bongarsianis. Grut.

Seu animi mobilitate inpulsi] Placent alii libri, *animi nobilitate.* Ita Tacitus lib. I. Annal. *nobilitate ingenita, incusat priora.* Coler. Dictio ultima fere vacat. ceterum ambigamus, magis ne heic quadret, *mobilitate*, (quod editionibus jam omnibus invexit auctoritas Carrionis, & se sustentat alioquin fide codicum antiquiorum) an vero *nobilitate*, quod in membranis ceteris. Placuit mihi ultimum, ob caussas positas a me in Suspicionibus. Grut. Placet quorundam librorum lectio, qui habent, *nobilitate.* Ea enim vera animi nobilitas, Reipublicae studiosum esse. Rupert. B. Pub. L 1. *nobilitate* & sic primitus in Pemb. utraque lectio bonis exemplis se tuetur. Tacit. H. II. 57. *Dein* mobilitate ingenii, *quod palam abnuerat, inter secreta convivii largitur.* Horat.

Mobilibusque decor naturis dandus & annis.

Galbam nobilitate ingenii, *an ne altius scrutaretur, quoque modo acta, quia mutari non poterant, comprobasse.* Tacit. H. I. 17. Idem tamen de Vitellio, Hist. III. 86. *Dein* mobilitate *ingenii*, &c. Ann. IV. 17. *Ne quis* mobiles adolescentium animos *praematuris honoribus extolleret. Mobilis* apud Claudianum in Ruffin. I. pro, ad facinus pronus & promtus:

Est mihi prodigium cunctis immanius hydris,
Tigride mobilius foeta.

Wasse.

Egredienti] Immo *sedenti*, Sueton. in Julio. verum cum Sallustio facit Plutarchus. Formulam servat Apulejus Metam. X. pag. 175. *Nec tam immanibus contenta mendaciis, addebat, sibi quoque, ob detectum flagitium, eumdem illum* gladio comminari. Wasse.

Gladio minitarentur] Hoc factum esse, post orationem a Caesare habitam scribit Tranquillus; & tanto quidem in minitantium & micantium gladiorum periculo versatum fuisse, ut sedentem una proximi deseruerint, vix pauci complexu togaque objecta protexerint. Coler. Equitum horum licentiam etiam Cicero notat pro Plancio: *Asperius, inquit, locutus est aliquid aliquando. Immo fortasse liberius. At id ipsum, inquit, non est ferendum. Ergo hi ferendi sunt, qui queruntur libertatem Equitis Romani se ferre non posse? Ubinam ille mos? ubi illa aequitas juris? ubi illa antiqua libertas, quae malis oppressa civilibus attollere jam caput, & aliquando recreata se erigere debebat? Equitum ergo Romanorum etiam in homines nobilissimos maledicta, publicanorum in Q. Scaevolam, virum omnibus ingenio, justitia, integritate praestantem, aspere & ferociter & libere dicta commemorem?* Grasw.

Dum haec, &c.] Cicero Catilin. IV. cap. 3. Broukh.

Comprobato eorum indicio, praemia decernuntur] Sic apud Liv. lib. XXXIX. *Aliud deinde huic conjunctum, referente Q. Martio Cos. S. C. factum est, ut de iis, quos pro indicibus Consul habuisset, integra res ad Senatum referretur. Cos. referente de P. Ebutii & Hispalae Fecenninae praemio, quod eorum opera indicata Bacchanalia essent, S. C. factum est, ut singulis bis centena millia aeris quaestores urbani ex aerario darent, &c.* Grasw.

Liberti] Sic MSS. Pall. non *libertini*; quomodo antea editi. sub *libertis* alii isti comprehenduntur: & verosimilius est plus fategisse recentiore affectos beneficio. Grut. L 2. & Norvicensis *libertini*. Wasse.

Et pauci ex clientibus Lentuli, diversis iti-

servitia in vicis ad eum eripiendum solicitabant: partim exquirebant duces multitudinum, qui pretio Rempublicam vexare soliti erant. Cethegus autem per nuncios familiam, atque libertos suos, [a] electos, [b] & exercitatos in audaciam, orabat; ut, grege facto, cum telis ad sese inrumperent. Consul, ubi ea parari cognovit, dispositis praesidiis, uti res atque tempus monebat, convocato Senatu refert, *quid de iis* [c] *fieri placeat, qui* [d] *in custodiam traditi erant*, sed eos paullo ante frequens Senatus judica-

VARIANTES LECTIONES.

a *lectos* A. I. L. b *exercitatosque* B. c *facere* M. d *in custodiis* D. E. H. *qui in custodia* deletis *tr. e.* M.

NOTAE VARIORUM.

ITINERIBUS OPIFICES ATQUE SERVITIA IN VICIS AD EUM ERIPIENDUM SOLICITABANT] Cicero IV. Catil. *Quod auditum est, lenonem quendam Lentuli concursare circum tabernas, pretio sperantem sollicitare posse animos egentium atque imperitorum.* Simile est illud quod memorat Livius lib. XXXIV. *Cum spectaculo ludorum occupati animi omnium essent, Q. Memmius, qui propter multa in Deos hominesque scelera Locris admissa in carcerem conjectus fuerat; comparaverat homines, qui pluribus simul locis urbis nocte incendia facerent, ut in consternata nocturno tumultu civitate refringi carcer posset. Ea res indicio consciorum palam facta delataque ad Senatum est. Memmius in inferiorem carcerem demissus est necatusque.* GRASW. Cicero Catilina IV. cap. 8. BROUKH.

OPIFICES ATQUE SERVITIA] Huc respexit Mamertinus in Paneg. cap. 19. *Illis priscis temporibus, multorum ambitu fuit campus infamis, nota divisorum flagitia, notae loculorum praestigiae, tum* operarum *ad vim & seditionem manus emptae. Servitia* eleganter. sic apud Comicos *scelus* & similia. Qua forma Hebraei comedones aut capite censos vocant *Zulloth*, *vilitates*, *commessationes*. & sic vox *Belial* pro ipsa *impietate* aeque ac *impio*. Sic *spectacula* pro *spectatoribus* apud Statium VI. Theb. 759.

—— *& erecto timeant spectacula voto.*

Ita B. Pub. & Lipsii liber. alii fere *timeat*. Habes item *matrimonia* pro *matronis* apud Livium X. *Conjugium* pro *conjuge* apud Suetonium Tiber. LI. *amplexus* pro eo qui amplectitur apud Petronium. Justinus XLI. 2. *Exercitum non ut aliae gentes liberorum, sed majorem partem* servorum *habent.* legendum, *Servitiorum* cum MSS. 6. Bongarsii & C. C. C. apud Oxon. ed. Junt. WASSE.

CETHEGUS AUTEM] Respuunt L 1. L 3. Infra Arondel. omittit *ad sese*. WASSE.

ATQUE LIBERTOS SUOS LECTOS ET EXERCITATOS IN AUDACIAM, ORABAT UTI, &c. Haec positura in nullis visitur MSS. in nullis patrum memoria cusis. omnes enim, *exercitatos*, *orabat in audaciam, uti.* quod velim excutiant quibus otium est. nam mihi fere duae illae voces suspectae fiunt, tanquam ab interprete. & hercle non comparent in Palatino codice, quem signavi nota undecimi. GRUT. Cum Gruterianis facit B. Pub. alii habent, *electos* & omittunt copulam. L 3. *exercitos*. Tacitus de Agrippina, *ad omne flagitium* exercita, atque alibi, pro *exercitata*. Apulejus *exercitatus* usus est Milesf. IX. 565. Divus Petrus II. 2. 14. Καρδίαν πλεονεξίας ΓΕΓΥΜΝΑΣΜΕΝΗΝ. WASSE.

GREGE FACTO] Sic Jugurth. *Romani grege facto locum capere.* CIACC. *Sic autem comitatus ejus, infinitus exercitus, adhaerebat, quasi ad expugnandam mortem* manu facta *veniretur.* ita Pontius Diac. in vita Cypriani. WASSE.

CONVOCATO SENATU] Cicero Orat. in L. Pisonem cap. 7. BROUKH.

QUI IN CUSTODIAM TRADITI ERANT] Tacitus Hist. I. *Quod reliquos caesorum ad pontem Milvium & saevitia Galbae in custodiam habitos, in numerum legionis composuerat.* Servius ad II. AEneid. *Includuntur in carcere: &, includuntur in carcerem.* CIACC. Sic MSS. antiquiores alii, ut etiam Bongarsii, *qui in custodia traditi erant.* Pal. praeterea Pal. quartus & undecimus praefert, *qui in custodiis traditi erant*, sextus vero: *quid de iis facere debeant qui in custodiis tenebantur.* duodecimus denique, *qui custodia traditi erant.* quae mira varietas coegit, ut aliquando hariolarer, scriptum primitus Sallustio, *quid de custodiis fieri placeat*, ab-

actis

dicaverat: *contra Rempublicam fecisse.* tum D. Junius Silanus, [a] primus sententiam [b] rogatus, quod eo tempore Consul designatus erat, de his, qui in custodiis tenebantur, & praeterea de L. Cassio, P. Furio, P. Umbreno, Q. Annio, si deprehensi forent, supplicium sumendum decreverat: isque postea, permotus oratione C. Caesaris, pedibus in sententiam Ti-

VARIANTES LECTIONES.

a *primo dare* A. abest *primus* a K. b *dicere rogatus* D. *rogatus dicere* H.

NOTAE VARIORUM.

actis ad corvos vid. verbis ceteris omnibus. *custodias* enim significare ipsos qui sub custodia tenentur jam saeculum est quod docuerint Critici. videantur Animadversiones nostrae in Senecae Epistolam septuagesimam. GRUT. *In custodiis* Martin. & Norvicenses. Bodl. *qui custodiis tenebantur.* Digb. *custodibus* L 2. caeteri *in custodiam.* Pembr. *in custodia.* WASSE.

SULLANUS] Nos, *Silanus*, ex vetustis lapidibus, item Dione, Plutarcho & Appiano scripsimus. Huic nupsit Servilia Catonis soror, M. Bruti mater; quare Cicero de Claris orat. eum scribit fuisse vitricum Bruti. CAST. Fuit hic M. Silani filius, qui idem Consul fuerat. COLER.

PRIMUS SENTENTIAM ROGATUS] Praeter Silanum, Caesarem & Catonem, dixerunt etiam Catulus, Servilius, Luculli, Curio, Torquatus, Lepidus, Gellius, Volcatius, Figulus, Cotta, L. Caesar, Cajus Piso, M. Glabrio, Murena. Cic. lib. XII. ad Atticum epist. XXI. Hic autem honos Consuli designato habitus fuit, ut primus in consultando sententiam rogaretur. Turneb. lib. III. cap. 4. Justus Lipsius ad III. Annal. Taciti. Caelius ad Ciceronem epist. IV. *Ego tamen sic nihil exspecto, quam modo Paullum consulem designatum, primum sententiam dicentem.* Olim primus ille rogabatur sententiam, qui a Censoribus princeps in Senatum lectus fuerat. Et certam legem de Senatu habendo latam fuisse notum est. Lege Agel. lib. IV. cap. 10. COLER. Ritus jam satis explicatus a Lipsio ad III. Annal. Taciti cap. 23. & Forstnero ad I. Annal. pag. 113. RUPERT. Vide Muretum in Ciceron. Orat. Tom. II. Part. I. pag. 698. BROUKH.

ROGATUS, QUOD EO TEMPORE] Dixeris aeque plene sed paucioribus verbis, *rogatus quod Consul designatus.* GRUT.

Q. ANNIO] *Q. Magium Chilonem* vocat Cicero Catilin. III. cap. 6. BROUKH.

ISQUE POSTEA] Vid. Muretus in Ciceronis Catilin. IV. cap. 4. pag. 725. b. Sed L. Caesaris fortem in hoc negotio sententiam honorifice praedicat Cicero Philipp. II. cap. 6. & VIII. cap. 1. BROUKH.

PERMOTUS ORATIONE C. CAESARIS, PEDIBUS IN SENTENTIAM TIBERII NERONIS ITURUM SE DIXERAT] Idem Suetonius in Julio cap. 14. asserit: *Praetor creatus, detecta conjuratione Catilinae, Senatuque universo in socios facinoris ultimam statuente poenam, solus municipatim dividendos, custodiendosque publicatis bonis censuit. Quin & tantum metum injecit asperiora suadentibus; identidem ostentans, quanta eos in posterum a plebe Romana maneret invidia; ut D. Silanum Cos. designatum non piguerit sententiam suam, quia mutare turpe erat, interpretatione lenire, velut gravius atque ipse sensisset exceptam.* Sed male consuli Reipublicae metum istiusmodi injiciendo diversa sentientibus, recte arbitratur Diodorus apud Thucyd. lib. III. Ἥτε πόλις οὐκ ὠφελεῖται ἐν τοιῷδε. φόβῳ γὰρ ἀποστερεῖται τῶν ξυμβούλων, καὶ πλεῖστ' ἂν ὀρθοῖτο, ἀδυνάτους λέγειν ἔχουσα τοὺς τοιούτους τῶν πολιτῶν· ἐλάχιστα γὰρ ἂν πεισθείησαν ἁμαρτάνειν· χρὴ δὲ τὸν μὲν ἀγαθὸν πολίτην, μὴ ἐκφοβοῦντα τοὺς ἀντεροῦντας, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ ἴσου φαίνεσθαι ἄμεινον λέγοντα. *Hinc etiam Respubl. detrimento afficitur: privatur enim propter metum consultoribus; praeclareque cum ea ageretur, si tales cives* (sc. qui timorem injiciunt contradicentibus) *facultate dicendi praeditos non haberet. Minus enim homines ad peccandum inducerentur. Decet autem bonum civem non alios absterrere a contradicendo, sed aequo cum caeteris jure utentem, quae optima sunt, in medium afferre.* GRASW. Quaeritur, an in aliis casibus Senatori turpe sit mutare sententiam, interpretatione lenire &c. Respondeo e Senecae lib. IV. de Benef. cap. 38. *Non est levitas a cognito & damnato errore discedere: & ingenue fatendum est, Aliud putavi: deceptus sum. Haec vero superbae stultitiae perseverantia est: Quod semel dixi, qualecumque est, fixum ratum-*

Tiberii Neronis [a] iturum ſe dixerat; [b] quod de ea re, praeſidiis additis, referundum cenſuerat. Sed Caeſar, ubi ad eum ventum eſt, rogatus [c] ſententiam a Conſule, hujuſcemodi verba locutus eſt:

L. Om-

VARIANTES LECTIONES.

a *iturum dixerat* D. b *ſeque de ea re* D. d *dare ſententiam* B. H.

NOTAE VARIORUM.

ratumque ſit. Non eſt turpe, cum re mutare conſilium. Rupert.

In sententiam Tiberii Neronis] Suetonius in Caeſare, ubi de Praetura ejus, aliquanto haec variat. nam periculum Caeſaris, quod ab equitibus imminebat, longe majus facit. verum & alia variat. Invenies enim in pleriſque codicibus ejus, *L. Antronium:* non, *Publium. Decium vero Sullanum* ait *non piguiſſe ſententiam ſuam, quia mutare turpe erat, interpretatione lenire, velut gravius atque ipſe ſenſiſſet exceptam.* Salluſtius in Tiberii ſententiam iſſe ait. Glar. Ejus ſententia erat ut Conjurati adſervarentur in cuſtodia, dum Catilina profligaretur, & negotium totum exquiſite pernoſceretur. Appian. II. A. Popma.

Pedibus se iturum] Sententiae in ſenatu voce, diſceſſione, manu. Primum, ubi dicebant interrogati, *Aſſentio:* alterum, ubi duabus pluribuſve diverſis ſententiis dictis, Conſul, compendii cauſa, *Diſceſſionem permittebat:* id eſt, ſinguli ſe conferrent ad ſubſellia, in quibus auctores ſententiarum ſedebant. Id erat, *pedibus in ſententiam ire.* Tertium, ubi *ſublata manu* ſignificabant ſe aſſentiri, ſedibus ſuis manentes. Conſulendus Lipſ. ad Senecae lib. de Vita beata c. 2. Rupert.

Quod de ea re, praesidiis additis, referendum esse censuerat] In Fabriciano ceteriſque vetuſtioribus eſt, *praeſidiis abditis*, quomodo interpres quoque, in iiſdem. *referundum cenſuerat.* omiſſo illo verbo *eſſe*, quod nec Merſeburgenſe volumen habet. Riv. Ita etiam Pall. emaculatiores. nam quart. *alditis*, quint. *additus*. octav. *abdicatis*. quod ultimum arripuit editio Laetii; ante penultimum vero ea priores. ego me ex his non expedio; cum non ſatis ſubveniant Cicero, Plutarchus, Appianus, Suetonius, alii. Grut. Valde variant hic ſcriptores. Senſus Salluſtii eſt: *Ti. Neronem* (an hic Tiberii Imperatoris avus?) *cenſuiſſe, remotis praeſidiis, qui cum telis erant circum Concordiae, &, ut apparet, contra ſentientibus periculum minitabantur, de poena conjuratorum referendum eſſe.* Sic enim metu ſublato ſpes erat, plures in ſententiam Caeſaris ituros. Rupert. l. 1. *abdicatis.* Hoc optimis codd. attribuit Gruterus: alios *additis*, *additus*, *abdicatis* exhibere ait: nec ſibi expeditum, quid voluerit auctor, cum non ſatis ſubveniant Cicero, Plutarchus, &c. Voluit autem non prius hanc relationem faciendam, quam conſules jure SC. cujus ſupra meminit, militem conſcripſiſſent, & ſtatione armata curiam muniviſſent ob metum tumultus. Idque ſolitum fieri, teſtantur Clodius & Milo. de illo Cicero I. ad Atticum: *Clamare praeclari Areopagitae: ſe non eſſe venturos, niſi praeſidio conſtituto.* De hoc Suetonius Julio: *ut ſi privatus rediſſet, Milonis exemplo circumpoſitis armatis cauſam apud judices diceret.* Non potuit igitur aliter ſcripſiſſe quam *additis.* Tacitus XVI. Annal. *Additum & praeſidium, mille legionarii, tres ſociorum cohortes, duaeque equitum alae.* Fr. Gronov.

Sententiam a Consule] De more & ordine rogandi ſententias vide Suetonium in Julio, Gellium IV. 10. Manut. de Senatu cap. 8. Huc etiam pertinet illud Taciti: *Exemit etiam Druſum Coſ. deſignatum dicendae primo loco ſententiae: quod alii Civile rebantur, ne caeteris adſentiendi neceſſitas fieret.* An. III. 22. Σιλανὸς μὲν δὴ πρῶτος ἔλεξεν, &c. ὧδε γὰρ Ῥωμαίοις ὁ μέλλων ὑπατεύσειν, πρῶτος εἰσφέρει γνώμην· ὡς αὐτὸς, οἶμαι, πολλὰ τῶν κυρουμένων ἐργασόμενος καὶ ἐκ τοῦδε εὐβουλότερόν τε καὶ εὐλαβέστερον ἐνθυμησόμενος περὶ ἑκάστου. Appian. de B. Civil. lib. II. pag. 713. corrige hinc etiam Julium Celſum p. 11. Ed. London. & pro *Decimus Sullanus*, repone meo periculo *D. Jun. Silanus.* Diverſi abeunt a Salluſtio Dio, Appianus, Plutarchus, ut notatum Caſaubono ad 14. cap. Suetonii in Julio, eum vide. Hoc igitur loco Silanus eſt *Senator primae Sententiae*, ut loquitur Vopiſcus 526. 600. 4. vel Lucani verbis:

Conſilii vox prima *fuit.*

Forma dicendi ſententiam juxta Graecos exſtat apud Herodotum III. 63. Wasse.

L. *Omnis homines, P. C. qui de rebus dubiis consultant, ab odio, amicitia, ira, atque misericordia vacuos esse decet. Haud facile animus*

NOTAE VARIORUM.

OMNIS HOMINES] Existimat P. Victorius lib. XXXI. Var. lect. cap. 10. respexisse Sallust. ad orationem Cleonici apud Thucydidem: μὴ δὲ τελεσὶ τοῖς ἀξυμφορωτάτοις· ἢ ὀργῇ οἴκτῳ καὶ ἡδονῇ λόγων καὶ ἐπιεικείᾳ ἁμαρτάνειν. Ciacconius. Aristoteles Rhet. lib. Ὁ δ' ἐκκλησιαστὴς καὶ δικαστὴς ἤδη, ἐπὶ παρόντων καὶ ἀφωρισμένων κρίνουσι πρὸς οὓς καὶ τὸ φιλεῖν ἤδη, καὶ τὸ μισεῖν, καὶ τὸ ἴδιον συμφέρον συνήρτηται πολλάκις. ὥστε μηκέτι δύνασθαι θεωρεῖν ἱκανῶς τὸ ἀληθές, ἀλλ' ἐπισκοτεῖν τῇ κρίσει τὸ ἴδιον ἡδὺ, καὶ λυπηρόν. Et Demosthenes: ἐν τῷ περὶ τῶν ἐν Χερρονήσῳ. Ἔδει μὲν τοὺς λέγοντας ἅπαντας ἐν ὑμῖν μήτε πρὸς ἔχθραν ποιεῖσθαι λόγον μηδένα, μήτε πρὸς χάριν, &c. Item Thucydides lib. III. in concione Diodori: Νομίζω δὲ δύο τὰ ἐναντιώτατα εὐβουλίᾳ εἶναι τάχος τε καὶ ὀργήν. ὧν τὸ μὲν μετὰ ἀνοίας φιλεῖ γίγνεσθαι, τὸ δὲ μετὰ ἀπαιδευσίας, καὶ βραχύτητος γνώμης· A. MANUT. Etsi in quibusdam antiquioribus, *omnis homines* scriptum sit, hoc tamen loco non *omnis*, sed *omnes*, legendum est. id quod partim MS. lib. partim Charisius, lib. X. de Analogia agens confirmat. C. POPMA. Vide Pierium ad Virg. AEn. 406. BROUKH.

QUI DE REBUS DUBIIS CONSULTANT, AB ODIO, AMICITIA, IRA, &c.] Thucydid. lib. III. νομίζω δὲ δύο τὰ ἐναντιώτατα εὐβουλίᾳ εἶναι, τάχος τε καὶ ὀργήν. ὧν τὸ μὲν μετὰ ἀνοίας φιλεῖ γίγνεσθαι, τὸ δὲ μετὰ ἀπαιδευσίας, καὶ βραχύτητος γνώμης. *Statui ego duo esse quae rectae consultationi maxime adversentur, celeritatem & iram: quorum alterum cum amentia conjunctum esse solet, alterum cum imperitia & inopia judicii.* Livius etiam lib. II. eleganter in eandem sententiam haec scribit: *Dimisso tandem plebis concilio Senatum consules habent, ubi cum timor atque ira in vicem sententias variassent, quo magis spatio interposito ab impetu ad consultandum advocabantur, eo plus abhorrebant a certatione animi.* GRASW. Idem suadet Hippocrates, Epist. ad Dionys. *Prudentius semper consulit, qui liber ab affectu, quam si benevolentia judicium inflexerit.* Sed & pulcre Quintilianus lib. VI. Instit. c. de affectibus: *Sicut amantes de forma judicare non possunt, quia sensum oculorum praecipit amor; ita omnem inquirendae veritatis rationem, judex amittit, occupatus affectibus; aestu fertur, & velut raptus flumini obsequitur.* Denique idem sentiens Alphonsus Rex dixit: si vixisset tempore priscorum Romanorum, constructurum se fuisse templum Jovi Positorio, in quo, priusquam venirent in Senatum Patres Conscripti, amorem, odium, & privatos ffectus omnes ponerent, si recte memini, apud AEn. Sylvium, de dictis & factis ejus regis memorabilibus. Adde Gruter. ad Liv. lib. IX. cap. 3. RUPERT.

AB ODIO, AMICITIA, IRA, ATQUE MISERICORDIA] Pene mihi persuadeo illud *ira atque misericordia* transumptum ex proxime sequenti loco: *magna mihi copia est memorandi, qui reges, atque populi, ira atque misericordia impulsi,* &c. certe si heic absit, non requiram. GRUT. Bodl. post *odio* addit *a gratia.* sed Charisius p. 112. nihil a vulgg. recedit, nisi quod *omnes* mendose exhibeat post *decet.* Servius ad Georg. II. 263. *Nam animus haud facile.* De hisce Orat. adi Cic. IV. Catil. §. 7. Plutarchum in Caes. p. 710. ubi quaedam ex iis adducuntur quae hodie non comparent. Sensum vero ex Menandro & Terentio habuit:

Οὐδεὶς μετ' ὀργῆς ἀσφαλῶς βουλεύεται,

Menander a Pythagorae Sectatoribus, quibus in mandatis dederat: Ἐν ὀργῇ μήτε τι λέγειν, μήτε πράσσειν. Heautont. *Dii vostram fidem! Ita comparatam esse hominum naturam omnium, Aliena ut melius videant, & dijudicent, Quam sua? an eo fit, quia in re nostra, aut gaudio Sumus praepediti nimio, aut aegritudine?* Confer nostrum Fr. VI. 55. Aristotelem apud Stobaeum pag. 174. Pulchre Cicero pro Marcel. §. 9. *At vero, cum aliquid clementer, mansuete,* &c. *in* iracundia praesertim, quae est inimica consilio, *& in victoria, quae natura insolens & superba est, aut audimus aut legimus, quo studio incendimur?* Euripides Medea:

Θυμὸς δὲ κρείσσων τῶν ἐμῶν βουλευμάτων.

Sallustium aemulatus, inter alios, Procopius, lib. II. 16. de B. G. ubi ita Belisarius: Δεῖ δὲ τοὺς ἐς βουλὴν καθισαμένους αἰδοῦς τε καὶ φόβου παντάπασιν ἐλευθέραν ποιεῖσθαι τὴν γνώμην· ὅτε γὰρ φόβος ἀεὶ τοὺς αὐτῷ περιπεπτωκότας ἐκπλήσσων, οὐκ ἐᾷ τὴν διάνοιαν ἑλέσθαι τὰ κρείσσω· ἥ τε αἰδὼς, ἐπισκιάζουσα τοῖς δόξασιν εἶναι ἀμείνοσιν, ἐπὶ τὴν ἐναντίαν ἐκφέρει τὴν γνῶσιν. Confer Themistium Orat. X. p. 229. Infra: *vacuos esse.* proba locutio. Plautus Merc. vacuum esse *istac aetate bis decebat noxiis.* Adi Cic. III. Verrin. Tacitum An. VI. 16. Herodianus VII. Τοῖς τυραννίδος ἔργοις σχολάζειν. hoc sensu vox *inanis* apud Plautum Stich. IV. 1. WASSE.

HAUD

mus verum providet, ubi illa officiunt, neque quisquam [a] *omnium lubidini simul & usui paruit. Ubi* [b] *intenderis ingenium, valet: si lubido possidet, ea dominatur, animus nihil valet: Magna mihi copia est* [a] *me-*

VARIANTES LECTIONES.

a *hominum* C. H. b *intenderis animum i. v.* A. *ubi tu i. i.* M.

NOTAE VARIORUM.

HAUD FACILE ANIMUS] *Nam animus haud facile.* Servius ad II. Georg. 498. BROUKH.

VERUM PROVIDET] Lego *pervidet*, propter sequens verbum *officit.* COLER.

NEQUE QUISQUAM OMNIUM] Alibi ita legitur: *neque hominum quisquam libidini simul & usui paret.* quae lectio mihi non displicet. nec scire possum, quid variare voluerit, quisquis haec nobis nuper emendavit. Idem paulo post conjunctivum *consuluerint*, mutavit in *consuluerunt*, praeteritum indicativi. GLAR. *Quisquam omnium* Venetiis cusi 1474. 1478. B. Pub. Pemb. Ar. Reg. γ. λ. Mart. & Jug. IV. Ar. Pemb. L 2. Venet. cusi *hominum* Cat. XXXVIII. Ar. solus *hominum.* Ball. Magd. omittunt, pessime. L 1. 3. *hominum qu.* uti Jug. LXXVII. ibi tamen Mart. & a manu prima Reg. *quisquam omnium.* verum nihil mutandum. Virg. AEneid. X. 65.

> *AEnean* hominum quisquam *divumque subegit.*
> *Bella sequi?*

Arnobius pag. 248. *Et* quisquam *est* hominum. Orosius IV. 12. *Hoc si* quisquam hominum *tam parum in vita sua quietis habuisset, nunquid vel vixisse diceretur?* Nec alibi memini legere. *Noster* vero lubentius utitur voce *omnium.* Jug. LVII. LIX. 100. Sed ibi Rivius, Ball. Venetiis cusi, *hominum*, nam Mart. prorsus omittit. Fr. VI. 54. Cicero ad Attic. *An hoc dubitabit* quisquam omnium? Atque ita Plautus Capt. III. 3. 10. Casin. II. 3. 28. Caesar B. G. VII. 7. 76. B. Civ. I. 2. II. 5. & sic fortasse legendum cap. 69. pro *quisquam omnino.* Apulejus etiam *nostri* aemulus, Florid. *Nec esse* quicquam omnium *quod habet & laudem diligentiae, & gratiam celeritatis.* Quod vero MSS. Sallustii modo *hominum* modo *omnium* exhibent, ut de verborum similitudine taceam, inde praecipue factum arbitror: quod aevum Catonianum utrumque simul usurpaverit. Plautus Epid. III. 4.

> —— *fateor me* omnium
> Hominum *esse Athenis Atticis minimi pretii.*

Atque ita Most. I. 4. III. 1. 65. Men. V. 2. VIII. 4. Poen. V. 4. 14. Trin. V. 1. 1. Truc. II. 7. 33. eademque forma, Menaechm. V. 2. *qua de re, aut* cujus rei rerum omnium. Terentius Phorm. V. 6. O omnium, *quantum est qui vivunt* hominum, homo *ornatissime.* Hec. V. 4. *Ut unus* omnium homo, *te vivat nunquam quisquam blandior.* Postremo, Crispus dixisset potius *quisquam mortalium*, ut Fr. III. 11. & Cicero pro Quint. quam *quisquam hominum.* WASSE.

UBI INTENDERIS INGENIUM, VALET] Tacit. *Languescet alioquin industria; intendetur socordia.* & Jugurth. *Intendere officia*, dixit. CIACC.

SI LUBIDO POSSIDET, EA DOMINATUR, ANIMUS NIHIL VALET] Suffecisset mihi, *ubi intenderis ingenium, valet:* neque attexuissem unquam, *si libido &c.* tanquam honestius prudenti subaudienda. GRUT.

ANIMUS NIHIL VALET] Haec omnino inducenda esse me monuit amplissimus Jacobus Bongarsius, quod a Sallustiana brevitate aliena sit haec infaceta repetitio, quam suspicionem auget MS. in quo sic legitur. *animus nihil valet, in faciendo rectum.* PUTSCH. Haec non agnoscunt L 1. 3. *mihi* abest Arond. *ira misericordia* sine *aut* L 2. Stevichii MSS. addunt, *tum animus n. v.* Not. ad Apulejum p. 407. Infra: Pemb. a manu prima Macedonio, λ. Macedico, forte pro *Macetico* quod non tantum poetarum est, Silii nempe, Gratii, Lucani, Ausonii, verum etiam ipsius Gellii IX. 3. Vide Eustathium in Dionysium. Caeterum de Rhodiensibus lege Catonem apud Gellium VII. 3. Livium XLIV. 14. Paterculum I. 9. Florum II. 12. WASSE.

MAGNA MIHI COPIA EST MEMORANDI] Sic Jugurth. *quod per amicitiam maxima copia fallendi erat*, &: *habere eum magnam copiam societatis.* CIACC.

[a] *memorandi, qui reges* [b] *atque populi, ira, aut misericordia inpulsi, male* [c] *consuluerint, sed ea malo dicere, quae majores nostri contra lubidinem animi sui, recte atque* [d] *ordine fecere. Bello Macedonico, quod* [e] *cum rege Perse gessimus, Rhodiorum civitas, magna, atque magnifica, quae populi Romani opibus creverat, infida atque advorsa nobis fuit: sed postquam, bello confecto, de Rhodiis consultum est, Majores nostri, ne*

VARIANTES LECTIONES.

a *memorandi Patres Conscripti* C. E. I. K. L. b *aut qui pop.* Ed. Carr. c *consuluerunt* F. *consuluere* K. d *ordinate* A. e *contra regem Perseum* G. K.

NOTAE VARIORUM.

Qui reges, aut qui populi, ira aut misericordia inpulsi, male consuluerunt] Manuscripta, *consuluerint.* quo modo & Latinitatis ratio postulat. nisi si quis ἑτέρωσιν esse modi velit. Sed & codex Badianus eodem modo habet, & ceteri vetustiores. Riv. Sic fere manu exarati, tempore antiquiores, nisi quod nonnulli eorum, *qui populi atque reges.* Antea vulgabatur superfluitate nimia; *memorandi, Patres conscripti, qui reges, aut qui populi,* mallem adhuc, *qui reges, qui populi,* ut est in Pal. quarto. sed nec reticeo exstare in Naz. a manu prima; *memorandi, quae reges atque populi ira aut misericordia impulsi consuluerint;* sine vocula *male.* Grut. *Qui reges atque* Regius & Pemb. *qui p. atque r.* Digb. pro *aut qui, atque* Mart. L 2. & Norvic. 2. Q. recte infra consultare quid in illos statuamus. 126. in impressis quibusdam *caeptum.* Wasse.

Quae majores nostri contra lubidinem animi sui recte atque ordine fecere] Simile fere illud est Livii lib. XXII. *Major aliquanto Romanorum gratia fuit in re pari, quam quanta futura Carthaginensium fuerat. Illos enim graves superbosque in rebus secundis expertos, fortuna & timor mitigasse videri poterat. Romanus primo adventu & incognitus ante ab re clementi liberalique initium fecerat.* Et recte fane. Nam ut Ammianus Marcellinus libr. XIV. *Non ille hostis vincitur solus, qui cadit in acie pondere armorum oppressus & virium: sed multo tutius etiam tuba tacente sub jugum mittitur voluntarius, qui sentit expertus, nec fortitudinem in rebelles, nec lenitatem in supplices animos deesse.* Grasw. Nota subtilissimum, Politicoque necessarium, in dicendo, stratagema, quo de videatur etiam Gruter. ad Liv. lib. XXVI. cap. 37. Quum Caesar id hactenus persuadere voluisset, ne quicquam iracundiae indulgerent Senatores, in puniendis custodiae traditis, ut novo consilio neminem offenderet, exempla, e veteri memoria repetita praetendit. Sic Trajanus, ut apud Spartianum legitur, *destinaverat, ut exemplo Alexandri Macedonis, sine certo successore moreretur.* Hadrianus vero, ut ibidem exstat, *omnia trans Euphratem ac Tigrim reliquit, exemplo,* ut dicebat, *Catonis, qui Macedonas liberos pronunciavit, quia teneri non poterant. Sed & idem* (verba sunt ejusdem Spartiani) *inter manipulares, vitam militarem magistrans, cibis etiam castrensibus, in propatulo, libenter utebatur,* hoc est, larido, caseo & posca, exemplo Scipionis AEmiliani, & Metelli, & auctoris sui Trajani. Sed & simile est, quod de maximo principum Augusto observat Sueton. cap. 89. nec non quod de Diocletiano, in relinquendis quibusdam provinciis Hadriani, exemplum, Augustique praeceptum, secuto, prodidit Vopiscus, in ejus vita. Rupert.

Bello Macedonico] Livium vide lib. LV. Coler. *Macedonio* Dionys. Vossius ad Caesar. pag. 13. Broukh.

Rhodiorum civitas magna atque magnifica, quae populi Romani opibus creverat, infida] Alius quis forte scripsisset, *Rhodiorum civitas, magna atque magnifica populi Rom. opibus, infida &c.* Grut. *Magnum atque magnif.* Augustin. Ep. 43. Wasse.

Infida atque adversa nobis fuit] In Fabriciano est, *advorsa,* quod etiamsi leve, non tamen praetereundum esse duxi. Riv.

Sed postquam bello confecto de Rhodiis consultum est] Fabricianum, *consultatum est.* sed

ne quis divitiarum magis, quam injuriae caussa, bellum [a] *inceptum diceret, inpunitos eos dimisere. Item bellis Punicis omnibus, cum saepe Carthaginenses* [b] *& in pace, & per inducias multa* [c] *nefaria facinora fecissent, numquam ipsi per occasionem talia fecere: magis, quid se dignum foret, quam quid*

VARIANTES LECTIONES.

a *susceptum* G. b *& in pace & in bello* C. c *nefanda* Ed. Carr.

NOTAE VARIORUM.

sed dissentientibus fere ceteris. Rivius. Cum *afecto* quod facile mutes in *affecto*, sed putassem diversitatem ortam quod minus recte expresserit notam *con.* Gruterus.

Ne quis divitiarum magis, quam injuriae caussa bellum inceptum diceret, impunitos eos dimisere] Simile illud Livii lib. VIII. *Pacem vobis quod ad Latinos attinet, in perpetuum parare vel saeviendo vel ignoscendo potestis. Vultis crudeliter consulere in deditos victosque; Licet delere omne Latium: vastas inde solitudines facere, unde sociali egregio exercitu permulta bella magnaque saepe usi estis. Vultis exemplo majorum augere rem Romanam, victos in civitatem accipiendo? Materia crescendi per summam gloriam suppeditat. Certe id firmissimum longe imperium est, quo obedientes gaudent:* οὐ γὰρ ἐπ᾽ ἀπωλείᾳ δεῖ καὶ ἀφανισμῷ τοῖς ἀγνώμοσι πολεμεῖν τοὺς ἀγαθοὺς ἄνδρας, ἀλλ᾽ ἐπὶ διορθώσει καὶ μεταθέσει τῶν ἡμαρτημένων, οὐδὲ συναιρεῖν τὰ μηδὲν ἀδικοῦντα τοῖς ἠδικηκόσι, ἀλλὰ συσσώζειν καὶ συνεξαιρεῖσθαι τοῖς ἐναντίοις τοὺς δοκοῦντας ἀδικεῖν. *Bonorum siquidem virorum officium est; cum nec bonis eo animo bellum gerere, non uti eos perdant, atque exstinguant; sed ut quae illi deliquerint, curent emendanda atque sarcienda: neque ut innoxios eadem cum noxiis poena involvant: verum ut ipsos etiam, si forte, sontes una cum insontibus salute impertiantur atque a peste vindicent.* Polyb. lib. V. Grasw.

Divitiarum quam injuriae caussa, bellum &c.] Carrio expunxerat vocem *caussa,* contra Pall. omnes, & non necessario. Grut.

Caussa bellum inceptum diceret] In impressis quibusdam est, *coeptum.* Riv.

Impunitos eos dimiserunt] Manuscripta, *dimisere.* Riv.

Cum saepe Carthaginenses et in pace et per inducias] Perperam est in recentioribus alterum & omissum, non quidem ullo cum detrimento sensus, sed elegantiae orationis tamen. Riv. Abest I. 1. 3. Mart. Wasse.

Multa nefaria facinora fecissent] In Merseburgensi est, *nefanda,* sed eodem sensu. Est & apud Ciceronem *nefandum scelus.* Idem alicubi *scelus nefarium facere* dixit. Item, *scelestum & nefarium facinus.* Riv.

Magis quod se dignum foret, quam quod in illos jure fieri posset, quaerebant] Quod Thucydides laudi ducit libr. I. Ἐπαινεῖσθαί τε ἄξιοι, οἵτινες χρησάμενοι τῇ ἀνθρωπείᾳ φύσει ὥστε ἑτέρων ἄρχειν, δικαιότεροι ἢ κατὰ τὴν ὑπάρχουσαν δύναμιν γένωνται. *Dignique illi sunt laude, qui humana natura usi ad imperandum aliis, aequiores exstiterunt, quam ipsum imperium tulit.* Eandem vero lenitatem & in sumendis suppliciis adhiberi par est. Cic. pro Rabirio Posthumo: *Hic jam, judices, vestri consilii, vestrae sapientiae res est: quid deceat vos, non quantum liceat vobis, spectare debetis. Ubi est sapientia judicis? in hoc, ut non solum, quid possit, sed etiam, quid debeat, ponderet: nec quantum sibi permissum, meminerit solum, sed etiam, quatenus permissum sit.* Sane in suppliciis Romani veteres citra potius consistere, quam ultra progredi elegerunt; unde Livius de supplicio quod in Metium Suffetium statutum est, lib. I. *Avertere omnes,* inquit, *a tanta foeditate spectaculi oculos. Primum ultimumque illud supplicium apud Romanos exempli parum memoris legum humanarum fuit: in aliis gloriari licet, nulli gentium mitiores placuisse poenas.* Grasw. Sic Bong. codex, sic Pal. pr. sec. aliique fere omnes editi prius, *quos se dignum, quam quod &c.* Grut. *Nam bonus vir mavult commemorare, se, cum posset perdere, pepercisse, quam cum parcere potuerit, perdidisse.* ut ait Cic. pro Quinctio. Rupert. Thucyd. I. Ἐπαινεῖσθαί τε ἄξιοι, οἵτινες χρησάμενοι τῇ ἀνθρωπείᾳ φύσει ὥστε ἑτέρων ἄρχειν, δικαιότεροι ἢ κατὰ τὴν ὑπάρχουσαν δύναμιν γένωνται. interprete fere Cic. pro Rabirio Postumo: *Hic jam, judices, vestrae sapientiae res est: quid* deceat *vos, non quantum* liceat *vobis, spectare debetis:* & quod Noster: *neu magis irae vestrae* quam famae consulatis. Thucyd. Ὁρᾶτε ὅπως μὴ οὐκ ἀποδέξωνται, ἀνδρῶν ἀγαθῶν περὶ αὐτοὺς ἀμείνους ὄντας, ἀπρεπές τι ἐπι-

quid in illos [a] *jure fieri posset, quaerebant. Hoc item vobis providendum est, P. C. ne plus valeat apud vos P. Lentuli, & ceterorum scelus, quam vestra dignitas; neu magis irae vestrae, quam famae consulatis. Nam si di-*

VARIANTES LECTIONES.

a *jure* deëst in L.

NOTAE VARIORUM.

ἐπιγνῶναι. Polybius XII. 917. Οἱ νῦν ἔχοντες ἐπὰν ἀμύνασθαι κρίνωσι τοὺς ἐχθροὺς, οὐ τοῦτο πρῶτον σκοποῦσι, τί παθεῖν ἄξιός ἐστιν ὁ πλησίον, ἀλλὰ τί ποιεῖν αὐτοῖς πρέπει, τοῦτο μᾶλλον. Infra: Περὶ δὲ τῶν πάντα μετρούντων ταῖς ἰδίαις ὀργαῖς καὶ φιλοτιμίαις, ἀνάγκη πάνθ᾽ ὑποπίπτειν ἐστὶ καὶ πᾶσι διαπίπτειν παρὰ τοῦ δέοντος λεγομένοις. WASSE.

HOC ITEM] *Idem* Digbaeus. *vobis* abest a Martin. & *est* ab L 1. recte. Mart. etiam pro *neu magis*, *neu irae.* eleganter admodum. Tacit. IV. 61. Asinius Agrippa *claris majoribus* quam *vetustis*, Aggenus Urbicus pag. 55. *Hoc argumentum prudentiae est* quam *professionis* &c. pag. 54. *barbari animum ad honestiora* quam *tutiora converterat.* Curtius VIII. 2. *Bellum* quam *otium malunt.* Justin. XLIV. 2. AEmulatus est Arnobius ad finem lib. II. *Nec plus apud vos valeat incredulitas nostra*, quam *illius nominis & potentiae magnitudo.* Boethius I. Pros. 2. *sed medicinae, inquit potius tempus est* quam *querelae.* Jes. & Petrens. non agnocunt *potius.* spurium ergo. *constituta* Glossae, *comparo*; ἑτοιμάζω, παρασκευάζω. WASSE.

NEVE MAGIS IRAE VESTRAE QUAM FAMAE CONSULATIS] In MSS. atque aliis antiquioribus *non* pro *neve* legitur. RIV. Sic & ille dixit: *Caeteris mortalium in eo stare consilia, quid sibi conducere putent: Principum diversam sortem: quorum praecipua ad famam dirigenda.* Hanc rationem urgebant apud Thucyd. lib. III. Lacedaemonii: προσκέψεσθέ τε, ὅτι νῦν μὲν παράδειγμα τοῖς πολλοῖς τῶν Ἑλλήνων ἀνδραγαθίας νομίζεσθε· εἰ δὲ περὶ ἡμῶν γνώσεσθε μὴ τὰ εἰκότα, (οὐ γὰρ ἀφανῆ κρινεῖτε τὴν δίκην τήνδε, ἐπαινούμενοι δὲ περὶ οὐδ᾽ ἡμῶν μεμπτῶν) ὁρᾶτε ὅπως μὴ οὐκ ἀποδέξωνται, ἀνδρῶν ἀγαθῶν πέρι αὐτοὺς ἀμείνους ὄντας, ἀπρεπές τι ἐπιγνῶναι. *Illud etiam ante providete, vos nunc quidem probitatis ac virtutis exemplar a Graecis plerisque existimari. Sed si de nobis iniquam sententiam tuleritis, (nec enim hoc judicium, quod de nostra causa facietis, erit obscurum, ipsi bene audientes laudatique de nobis, qui non male audimus) cavete, ne factum hoc vestrum improbent, quid de bonis viris ipsi, qui meliores estis, aliquid praeter decorum statueritis.* Pulchrum etiam est vel noxiis quantum licet clementem esse. Seneca Octavia:

Pulchrum eminere est inter illustres viros;
Consulere patriae; parcere afflictis; fera
Caede abstinere; tempus atque irae dare,
Orbi quietem, saeculo pacem suo.

GRASW.

NAM SI DIGNA POENA PRO FACTIS EORUM REPERIRETUR] *Reperitur*, habent aliis codices in indicativo, quod displicere non potest: cum *approbo*, quod proxime sequitur verbum, ejusdem sit modi. Codex Gothi habebat *si digna poena pro factis eorum reperiretur, novum consilium approbabo.* quam lectionem ego non approbabo. GLAR. Manuscripta, *reperitur*, indicandi modo, tempore praesenti. quo quidem & tempore & modo in statim subsequentibus cumque his cohaerentibus utitur: *Sin magnitudo sceleris omnium ingenia exsuperat &c.* RIV.

—— quo tanta piacula quisquam
Supplicio conferre valet? quid denique dignum
Omnibus inveniam, vincant cum singula poenas.

Confer Lysiam pro Eratosthenis Caede. & Apulejum Miles. X. 231. Polybium II. p. 200. WASSE.

SI DIGNA POENA PRO FACTIS EORUM REPERITUR, NOVUM CONSILIUM ADPROBO: SIN MAGNITUDO SCELERIS OMNIUM INGENIA EXSUPERAT, IIS UTENDUM CENSEO, QUAE LEGIBUS COMPARATA SUNT] *Est scilicet utriusque rei* (praemiorum & poenarum) *modus, sicut reliquarum, & quaedam in utroque genere mediocritas.* Cicero ad Brutum. Tacitus lib. III. Annal. *Si, P. C., id unum spectamus, quam nefaria voce Lutorius Priscus mentem suam & aures hominum polluerit, neque carcer, neque laqueus, ne serviles quidem cruciatus in eum suffecerint. Sin flagitia & facinora sine modo sunt, suppliciis ac remediis principis moderatio, majorumque & vestra exempla, temperant. Et vana a scelestis, dicta a maleficiis differunt; est locus sententiae, per quam neque huic delictum impune sit, & nec clementiae simul ac severitatis mox poeniteat.* Idem lib. XIV. *non quicquid nocens reus pati mereretur, id egregie sub principe, & nulla necessitate ob-*

digna poena pro factis eorum [a] *reperitur, novum consilium adprobo:* [b] *sin magnitudo* [c] *sceleris* [d] *omnium ingenia exsuperat;* [e] *iis utendum censeo, quae legibus comparata sunt. Plerique eorum, qui ante me sententias dixerunt, composite atque magnifice casum Reipublicae miserati sunt: quae belli saevitia esset, quae victis acciderent, enumeravere; rapi virgines, pueros: divelli liberos a parentum complexu; matres familiarum* [f] *pati, quae victoribus conlibuissent; fana, atque domos* [g] *exspoliari, caedem; incendia fieri; postremo armis, cadaveribus, cruore, atque luctu omnia* [h] *compleri. Sed, per Deos immortalis, quo illa oratio pertinuit? an, uti vos infestos conjurationi faceret? scilicet, quem res tanta, atque tam atrox non* [i] *permovit,*

VARIANTES LECTIONES.

a *reperiretur* K. b *sed si* K. c *scelerum* A. d *eorum hominum ingenium* E. *omnium ingenium* K e *iis suppliciis* C. G. f *pati ea* M. g *spoliari* C. E. H. I. K. L. M. h *inpleri* K. i *movit* K.

NOTAE VARIORUM.

obstricto Senatu, statuendum disseruit: carnificem & laqueum pridem abolita: & esse poenas legibus constitutas, quibus, sine militum saevitia & temporum infamia, supplicia decernerentur. GRASW.

COMPOSITE ATQUE MAGNIFICE CASUM REIPUBLICAE MISERATI SUNT: QUAE BELLI SAEVITIA ESSET, QUAE VICTIS ACCEDERENT] Qualis Tullius in IV. Catilin. *Videor enim mihi hanc urbem videre, lucem orbis terrarum, atque arcem omnium gentium, subito uno incendio concidentem: cerno animo sepultam patriam: miseros atque insepultos acervos civium: versatur mihi ante oculos aspectus Cethegi, & furor in vestra caede bacchantis. Cum vero mihi proposui regnantem Lentulum, purpuratum esse hunc Gabinium, cum exercitu venisse Catilinam, tum lamentationem matrum familias, tum fugam virginum atque puerorum, ac vexationem virginum Vestalium, perhorresco: & quia mihi vehementer haec videntur misera, atque miseranda, idcirco in eos, qui ea perficere voluerunt, me severum vehementemque praebeo, &c.* GRASW.

SAEVITIA ESSET] *Est* Bodl. & infra vox *liberos* erasa est ex Pembr. WASSE.

DIVELLI LIBEROS] Augustin. lib. II. cap. 5. de Civitate Dei, citat haec & omittit praepositionem. Idem habet *collibuisset*, non, ut vulgati omnes, *collibuissent*. COLER.

MATRES FAMILIARUM PATI, &c.] Sic Cicero Fam. lib. V. Ep. 10. *Tot ingenuos, matresfamilias.* Et oratione III. in Antonium: *Matresfamilias, virgines, pueri ingenui abripiuntur.* In Verrem quoque: *Mitto adhibitam vim ingenuis, matresfamilias violatas.* ALD. MANUT. Magnum incitamentum ad fortiter faciendum hoc nomen. Tacitus IV. Annal. *Illis extrema jam salus, & assistentes plerisque matres & conjuges, earumque lamenta, addunt animos.* Unde intelligas, hanc orationem eo pertinuisse, ut infestos conjurationi auditores redderet; etsi id miratur Caesar. GRASW.

EXSPOLIARI] Reg. Pembr. Martin. B. Pub. L 2, 3. Norvicenses. Magd. Balliol. Digb. *spoliari* & sic Augustin. C. D. XV. qui ex Catonis oratione citat, memoria lapsus, & sic membranae fratrum Lovan. de Reginens. idem, habet *collibuisset. repleri. armis atque caed.* Caeterum Colorem hunc in Phylarcho ridet Polybius Hist. II, pag. 197. WASSE.

COMPLERI] Variant hic veteres libri, cum sic nonnulli, alii *impleri* habent, & quanquam idem est utrobique sensus, prior tamen lectio verior; nam in Jugurthino: *Luctu atque caedo omnia complentur.* D. quoque Augustinus, libro primo de Civitate Dei ad Marcellum, *Compleri*, non *Impleri* legit. POPMA.

AN UT VOS INFESTOS CONJURATIONI FACERET] Manuscripta, *an uti vos*, quomodo & ex impressis quaedam. RIV.

SCILICET QUEM RES TANTA ATQUE TAM ATROX NON PERMOVIT, EUM ORATIO ACCENDERET] In vetustis *accendet.* quomodo & Badianum exemplar. Quoddam e manuscriptis, *accendat*, ut

vit, eum oratio [a] *accendet. Non ita est: neque cuiquam mortalium injuriae suae parvae videntur: multi eas gravius aequo habuere. Sed alia aliis licentia est, P. C. Qui demissi in obscuro* [b] *vitam agunt: si quid iracundia de-*

VARIANTES LECTIONES.

a *accenderet* N. b *vitam habent* I.

NOTAE VARIORUM.

ut δυνητικῶς ponatur, seu modo potentiali, ut vocant. pro, *accendere possit.* RIV.

ACCENDET] Incenderet L 2, 3. Norvicenses. *accenditur.* B. Publ. WASSE.

NEQUE CUIQUAM MORTALIUM INJURIAE SUAE PARVAE VIDENTUR] Ita Symmachus lib. VI. epist. 23. *Dura commotio est, quam gignit injuria, sed mollire debet dolorem medicina patientiae.* COLER. In hanc fere sententiam Thucydid. lib. I. Ἀδικούμενοί τε, ὡς ἔοικεν, οἱ ἄνθρωποι, μᾶλλον ὀργίζονται, ἢ βιαζόμενοι. τὸ μὲν γὰρ ἀπὸ τοῦ ἴσου δοκεῖ πλεονεκτεῖσθαι, τὸ δ' ἀπὸ τοῦ κρείττονος καταναγκάζεσθαι. *Homines enim, ut assolet, magis injuriam quam vim passi, indignantur, quoniam illa a pari propter avaritiam, haec a potentiore necessitate adigente, proficisci videntur.* Rursus idem Thucydid. lib. II. Διότι τὸ μὲν λυποῦν ἔχει ἤδη τὴν αἴσθησιν ἑκάστῳ, τῆς δ' ὠφελείας ἄπεστιν ἔτι ἡ δήλωσις ἅπασι. *Quia sensum molestiarum hactenus unusquisque habuit, communis autem utilitas nondum patet omnibus.* GRASW. *Ita natura comparatum est, ut altius injuriae, quam merita descendant, & illa cito defluant, has tenax memoria custodiat,* quae sunt verba Senecae I. de Benef. cap. I. RUPERT.

MULTI EAS GRAVIUS AEQUO] In hanc sententiam Orosius IV. 6. WASSE.

SED ALIA LICENTIA] Manuscriptum, *alia aliis.* sed hoc quidem nimis quam leve. RIV. Nec Com. meus nec Pal. nonus admisere pronomen *qui*, locoque *agunt* Com. servat *habent*, quomodo item est a manu prima in Naz. Pal. 5, 6, 12. an licet suspicari fuisse initio *Pat. Con. demissi in obscuro si quid*, &c. GRUT. Pro *vitam agunt* Regius V. clare *habens.* & Pembr. a prima manu, sed literae *a b* intermediae vix hodie comparent. huic lectioni favent optimi e Gruterianis, proinde in textum recepi; licet vulgatam lectionem tueatur Vincentius Beluacensis, habere. i. e. *colere, possidere* ἔχειν, Cicero de Divin. *Eodem temporis puncto nati dissimiles & naturas & vitas & casus habent.* Nec multum absimiliter Tacitus. Annal. XV. 16. licet alio sensu: *Quae ut augendae infamiae composita, sic reliqua non* in obscuro habentur. Supra pro, *licentia est.* hanc sententiam dilatat Cic. pro Rosc. Orat. II. §. 2. L I, & 3. & Balliol. omittunt verbum substantivum &, *novere* abest non absurde ab L I. L 3. *Nam quae in aliis libertas est, in aliis licentia vocatur.* Quintilian. III. 8. vocula *est* abest L I, 3. Balliol. non male. *Quintil.* Declam. III. *Nam quo ad altiorem quisque honorum gradum adscendit magis in* exemplum *spectantibus* patet. Symmachus Ep. 102. lib. I. *fama nihil ignorari de conspicuis viris* patitur. *ita* abest Grut. confer Heraldum ad Arnob. p. 45. WASSE.

QUI DEMISSI IN OBSCURO VITAM AGUNT, SI QUID IRACUNDIA DELIQUERE, PAUCI SCIUNT] Cic. in Vatinium: *Atque illud tenebricosissimum tempus ineuntis aetatis tuae patiar latere. Licet impune per me parietes in adolescentia perfoderis, vicinos compilaris, matrem verberaris. Habeat hoc praemium tua indignitas, ut adolescentiae turpitudo obscuritate & sordibus tuis obtegatur.* GRASW. Mens Caesaris haec est: Magnam servitutem esse imperium, ideoque diligenter attendendum, ne infamiam, & odia vulgi, iracundia nobis concilemus. Huc pertinet illud ejusdem Senec. de Clem. cap. 7. & 8. *Humili loco positis exserere manum, litigare, in rixam procurrere, ac morem irae suae gerere, liberius est; leves inter paria ictus sunt: regi vociferatio quoque, verborumque intemperantia, non ex majestate est.* Et mox: *Alia conditio est eorum, qui in turba, quam non excedunt, latent: quorum & virtutes ut appareant, diu luctantur, & vitia tenebras habent. Vestra facta dictaque, rumor excipit: & ideo nullis magis cavendum est, qualem famam habeant, quam qui qualemcunque meruerint, magnam habituri sunt.* Gemina sunt illa Plinii in Panegyr. cap. 83. *Habet hoc primum magna fortuna, quod nihil tectum, nihil occultum esse patitur: Principum vero non modo domus, sed cubicula ipsa, intimosque secessus recludit, omniaque arcana noscenda famae proponit, atque explicat.* RUPERT.

IRACUNDIA DELIQUERE] Prima vox abest a Vincentio Beluac. idem legit *deliquerint* L 2. *reliquere.* WASSE.

QUI

deliquere, pauci sciunt; fama, atque fortuna eorum pares sunt: qui [a] *magno imperio praediti, in excelso* [b] *aetatem agunt, eorum facta* [c] *cuncti mortales novere. Ita in* [d] *maxuma fortuna minuma licentia est. Neque*

VARIANTES LECTIONES.

a *maximo* B. b *vitam* K. c *multi mortales* D. d *magna* N.

NOTAE VARIORUM.

QUI, MAGNO IMPERIO PRAEDITI, IN EXCELSO AETATEM AGUNT, EORUM FACTA CUNCTI MORTALES NOVERE] Gemina est sententia Quintiliani Declam. III. *Nam quo ad altiorem quisque honorum gradum ascendit, magis in exemplum spectantibus patet.* Et adcinit Poëta:

Omne animi vitium tanto conspectius in se
Crimen habet, quanto major, qui peccat, habetur.

Sententia autem haec est Pindarica, quam & Cic. usurpavit epist. I. ad Q. Fratr. & Marius Sallustianus: *Majorum gloria posteris quasi lumen est; neque bona eorum neque mala in occulto patitur.* Et hoc idem, reor, Brutus volebat, cum diceret: *deteriorem conditionem esse cognitae virtutis, quam incognitae.* Symmachus lib. I. Epist. 96. *Fama nihil ignorari de conspicuis viris patitur.* COLER. Plinius Paneg. *Habet hoc primum magna fortuna, quod nihil tectum, nihil occultum esse patitur: Principum vero non modo domus, sed cubicula ipsa, intimosque secessus recludit, omniaque arcana noscenda famae proponit atque explicat.* Ibidem rursus: *Ut quisque factus est princeps, extemplo fama ejus, incertum bona an mala, caeterum aeterna est. Non ergo perpetuo principi fama, quae invitum manet, sed bona concupiscenda est.* Eoque vere etiam Seneca Agamemn.

Perlucet omne regiae vitium domus.

Juvenalis item:

Omne animi vitium tanto conspectius in se
Crimen habet, quanto qui peccat major habetur.

Respexit huc quoque in Orat. pro Rosc. Amerino Tullius, cum ait: *Caeterorum neque dictum obscurum potest esse, propter nobilitatem & amplitudinem, neque temere dictum concedi propter aetatem & prudentiam: ego si quid liberius dixero, vel occultum esse propterea quod nondum ad Rempubl. accessi, vel ignosci adolescentiae meae poterit.* Qui ergo in excelso vitam agunt, perpendant *in omnibus rebus, quas statuent, quas decernent, quas agent; quid tantis hominum opinionibus, tantis de se judiciis, tantis honoribus debeant cogitare. Cum permagni hominis est, & ipsa natura moderati, tum vero etiam doctrina atque optimarum artium studiis eruditi, sic se adhibere in tanta potestate, ut nulla alia potestas, ab iis quibus praesit desideretur:* Cic. ad Q. Frat. GRASW.

PRAEDITI] Sic Codd. & Schol. Juven. ad VIII. 140. etiam Vincent. Bel. *qui vero in.* Accius in Philocteta. de Ulysse apud Apulejum ad finem lib. de Deo Soc. *Inclute parva* praedite patria. ubi Stewichius ex ingenio *prodite.* rationem commenti non addit. accepit in textum Elmenhorst, & qui eum sequitur Julius Floridus, at cum membranis facit Joan. Sarisburiensis: nescio quomodo abest *praedite* a codice Cajensi. Cicero, *magistratu summo* praeditus. VI. Verrin. & *metu parvo* praeditus. V. Tusc. Tacitus: Sacerdotio *Quindecimvirali* praeditus. *Licere statuimus Senatoribus & quibuscumque amplissimis* dignitatibus praeditis. L. 7. C. de Incest. nupt. Sueton. Aug. XXV. *Ac ne a filiis quidem aut privignis suis*, imperio praeditis, *aliter appellari passus est.* S. Severus de Vita M. cap. 20. *Comites duo* summa potestate praediti. WASSE.

IN MAXUMA FORTUNA MINUMA LICENTIA EST] Seneca Octavia:

NERO. *Prohibebor unus facere, quod cunctis licet?*
SE. *Majora populus semper a summo exigit.*

Et Troadibus:

Minimum decet libere, cui multum licet.

Idem Cicero pluribus explicat, pro Cluentio: *Quis unquam hoc Senator recusavit, ut cum altiorem gradum dignitatis, beneficio populi Romani, esset consecutus, eo se putaret durioribus legum conditionibus uti non oportere? Quam multa sunt commoda, quibus caremus? quam multa molesta ac difficilia, quae subimus? atque haec omnia tantum honoris & amplitudinis commodis compensantur. Converte nunc ad equestrem ordinem, atque in caeteros ordines: easdem vitae conditiones non perferent. Putant enim minus multos sibi laqueos legum & conditionum ac judiciorum sibi propositos esse oportere, qui in summum locum civitatis aut non potuerunt adscendere, aut non petiverunt.* Apud Livium lib. XXVI. Laevinus Consul ita infit: *Magistratum*

que studere, neque odisse, sed minume irasci decet. Quae apud alios iracundia dicitur, ea in imperio superbia, atque crudelitas adpellatur. Equidem ego sic existumo, P. C. omnis cruciatus minores, quam facinora illorum, esse: sed plerique mortales, [a] *postrema meminere, & in*

VARIANTES LECTIONES.

a *extrema* A.

NOTAE VARIORUM.

num Senatui, & Senatum populo, sicut honore praestet, ita ad omnia quae dura, atque aspera essent, subeunda ducem esse debere. Si quid injungere inferiori velis, id prius in te tuosque si ipse juris statueris, facilius omnes obedientes habeas. Denique, ut ad Q. Fr. iterum Cicero ait: *Omnia desiderantur ab eo, tanquam nihil denegatum sit ei, quo minus omnia possit, qui publico negotio praepositus est.* GRASW.

SED MINUME IRASCI DECET] Cic. de Offic. *Probibenda quam maxime ira in puniendo; nunquam enim qui iratus accedet ad poenam, mediocritatem illam tenebit, quae est inter nimium & parum. Illa omnibus in rebus repudianda est, optandumque ut qui praesunt Reipubl. legum similes sint; quae ad puniendum non iracundia, sed aequitate ducuntur.* GRASW.

QUAE APUD ALIOS IRACUNDIA DICITUR, EA IN IMPERIO] Brevius fuerit: *Apud alios iracundia, in imperio.* GRUT.

EA IN IMPERIO SUPERBIA ATQUE CRUDELITAS ADPELLATUR] Utraque odiosissima. *Non crudelis, non impius, sed superbus habitus est & dictus. Quod nos vitium in privatis saepe tulimus, id majores nostri ne in rege quidem ferre potuerunt:* Cicer. de Tarquinio. Atque alio loco; *Quis est, qui C. Fabricii, M. Curii cum caritate aliqua & benevolentia memoriam non usurpet, quos nunquam viderit? Quis autem est, qui Tarquinium Superbum, qui Sp. Cassium, Sp. Melium non oderit?* in Laelio. Ac tandem: *Quae natio non comitatem, non benignitatem, non gratum animum & beneficii memorem diligit? quae superbos, quae maleficos, quae crudeles, quae ingratos, non aspernatur, non odit?* I. de Legibus. De Crudelitate autem idem Epist. I. ad Q. Fratrem vere ait: *Nihil est tam deforme, quam ad summum imperium etiam acerbitatem naturae adjungere.* Et Offic. III. *Est hominum naturae, quam sequi debemus, maxime inimica crudelitas.* GRASW.

EQUIDEM EGO] Abest pronomen ab L. 2. Balliol. & Digbaeo. quomodo locutus Lactantius: *Equidem* sic arbitror, *universis animalibus datam esse rationem, Superbia atque* vacant Belluac. locum expressit Cyprianus ad Demetr. pag. 189. *Indignamini indignari Deum, quasi aliquid boni male vivendo mereamini, quasi non omnia ista quae accidunt,* minora adhuc sint, *& leviora* peccatis vestris. pro, *omnis* Priscian. *omnes.* p. 1033. WASSE.

OMNES CRUCIATUS] Legendum, *omneis* quomodo & alias fere. RIV.

SED PLERIQUE MORTALES POSTREMA MEMINERE] Hoc ipsum revocavit conjuratos, ne caedem Neronis maturar A. U. 817. Tac. lib. XV. Ann. cap. 52. Exemplum illustre apud Tacit. I. Hist. 8. §. 4. *Fontejum Capitonem occisum, etiam qui queri non poterant, tamen indignabantur.* Hoc est, qui ab illo saeve avareque habiti fuerant: *vel quorum ministerio ad eum occidendum Galba usus fuerat.* Fidem quoque adstruit, quod Curtius initio lib. VII. de Alexandri Magni militibus scribit, *eos, sicuti recentibus sceleris vestigiis Philotam jure affectum supplicio censuerint; ita postquam desiisset esse, quem odissent, invidiam in misericordiam vertisse.* Denique prorsus ad mentem Caesaris est, quod de Nerone prodidit idem Tacitus XV. Annal. 44. *Quanquam adversus sontes, & novissima exempla meritos, miseratio oriebatur, tanquam non utilitate publica, sed in saevitiam unius absumerentur.* Ita & Vell. lib. II. cap. 7. *Et visa ultio, privato odio magis, quam publicae vindictae data.* Ubi Gruterus: *Ita certe plerunque fit, quemadmodum luculenta exemplorum copia palam fecimus ad ista Taciti lib. XV. cap. 44. Unde quanquam adversus sontes & novissima exempla meritos, miseratio oriebatur: tanquam non utilitate publica, sed in saevitiam unius absumerentur.* Vid. not. nostram ad eundem locum, & adde locum ejusdem Taciti lib. XV. Ann. cap. 73. RUPERT.

POSTRE-

in hominibus inpiis, sceleris eorum obliti [a] *de poena disserunt, si ea paullo* [c] *severior* [c] *fuerit. D. Silanum, virum fortem atque strenuum,* [d] *certo scio, quae dixerit, studio Reipublicae dixisse, neque illum in tanta re* [e] *gratiam, aut inimicitias exercere: eos mores,* [f] *eamque modestiam viri cognovi. Verum sententia ejus mihi non* [g] *crudelis, quid enim in talis homines crudele fieri potest? sed aliena a Republica nostra videtur.*

[a] *Nam*

VARIANTES LECTIONES.

a *de poena eorum* K. *de p. dixerunt* N. b *saevior* F. H. K. L. M. c *fuit* A. B. C. E. F. L. d *certo* abest a K. e *odium, gratiam* &c. G. f *atque modestiam* K. g *videtur crudelis* E.

NOTAE VARIORUM.

POSTREMA] Eodem significatu scriptores usurpant *ultima*. Amm. lib. XV. pag. 36. Rufinum vocat *ultimorum semper avidum hominem*. Vide ibi Vales. pag. 68. RUPERT.

IN HOMINIBUS] Abest *in* a Codice B. Pub. Arond. L 1. L 3. WASSE.

DE POENA DISSERUNT, SI EA PAULLO SEVERIOR FUERIT] Meus liber *paulo saeva*. CIACC. Vox penultima est a Pal. Naz. & nono, hactenus editum fuit *saevior*, contra rationem. GRUT. *Servior* Mart. punctulo tertiae literae supposito. Grut. Norvicenses *saevior* & Codex Laudi. & L 2. 3. Reg. *paulo saeva* Ciacconii liber. *virum* abest ab L 2. *De poena Diss.* Cic. in Catilin. I. §. 22. *tametsi video, quanta tempestas invidiae nobis, si minus in* praesens tempus, recenti memoria scelerum tuorum, *at in posteritatem impendeat.* ibi forte legendum *posterum*. WASSE.

D. SILANUM, VIRUM FORTEM ATQUE STRENUUM, CERTE SCIO, QUAE DIXERIT, STUDIO REIP. DIXISSE] Volumen Fabricianum, *certo scio*, quomodo & Cicero ipse loquitur. Nam is τῷ *certo* fere utitur, quoties quid sine dubio scire se significat. RIV.

IN TANTA RE] *In tanta rei quaestione* Pemb. sed ad marg. & interpretationis signo. 1. pro, id est. RIV.

EOS MORES, EAMQUE MODESTIAM] *M. atque m.* L 1. & Balliol. *eam mod.* Bodl. male omnes. *Ne sic quidem proelium adversum vos inire consilium fuit; sed imitati morem* modestiamque *solitam, iterato ad vos ob eandem causam oratum venimus* Dictys II. 21. Nec longe abit Livius: *Scipionem accedit, eumque docet, rem sine* modo ac modestia *agi: ac prope esse, ut manus inter se conserant.* lib. XXVI. cap. 48. *Non timemus Vespasianum: ea principis aetas*, ea moderatio. Tacit. Hist. IV. 42. supra, *eas divitias, eam bonam mentem* noster. *Modestus* autem sensu Sallustiano valet μέτριος, ἐπιεικής, *sic* modesto imperio *habiti*, in Jug. & modestus *ad alia omnia praeter* dominationem. Illi apud Plautum opponitur *ampliter*, modeste *melius facere sumtum quam* ampliter. Stich. Auctor ad Heren. III. 49. *modestia est, in animo continens moderatio cupiditatum.* Vide L. *in ipsius C. Famil. erciscund.* e contra *immodestia* pro intemperantia aut severitate nimia, apud Plautum. Amph. I. 1. *Haec heri* immodestia coëgit. Valla tamen III. 71. *atque eam industriam.* RIVIUS.

VERUM SENTENTIA EJUS] Manuscripta, *Verum sententia ejus mihi non crudelis*, omisso verbo illo *videtur*. id quod brevitati Sallustianae magis convenit. Nam postea τὸ *videtur* sequitur. RIV.

QUID ENIM IN TALIS HOMINES CRUDELE FIERI POTEST?] Com. *quid enim inter tales homines fieri potest*, omisso illo, *crudele*. Pal. quart. *quid enim in tales crudele fieri potest?* nonus, *quid enim in tales viros crudele fieri potest?* haud absimile vero est fuisse, aut, *quid enim in talis potest?* aut certe, *quid enim in talis crudele?* quod malim. GRUT. Vox eadem Ciceronis est in IV. Catilin. *Quae P. C. potest esse in tanti sceleris immanitate punienda crudelitas?* Et repetit noster mox: *Quid autem acerbum aut nimis grave est in homines tanti facinoris convictos?* RUPERT.

ALIENA A REPUBLICA NOSTRA VIDETUR] Ut *quae ex tribus generibus illis, regali, optimo, & populari confusa modice, nec puniendo irritavit animum immanem ac ferum, nec omnia permittendo, licentia deteriores cives reddidit.* Cic. de Republ. GRASW.

[a] *Nam profecto aut metus, aut injuria te subegit, Silane, Consulem designatum, genus poenae novum decernere. De timore, supervacaneum est disserere, cum praesertim diligentia clarissumi viri Consulis, tanta prae-*

VARIANTES LECTIONES.

a *Nostra profecto* D.

NOTAE VARIORUM.

Te Silane, Consulem designatum] Non video aut emphasin aut gratiam, in vocibus duabus postremis. Si quis expungendas putaverit, ei accessero suffragator. Grut. Cic. Philipp. II. *placuit* (Consulatus meus) *D. Silano, L. Murenae, qui tum erant Consules designati.* Grasw.

Genus poenae novum decernere] Decreverat, scribit Plutarchus, eos abduci in carcerem, & ibi capite plecti. Mirum tamen hoc genus supplicii Caesari novum videri; nisi illud est, quod non prius verberibus in eos animadvertendum censuisset Decius, quod ex sequentibus patet. Coler. Displicet hoc Caesari; nam & displicuit majoribus, Cic. III. de Legibus: *De capite civis, nisi per maximum convitiatum, illosque quos Censores in partibus populi locassint, ne ferunto.* Abhorruerunt etiam hinc olim Lacedaemonii, teste Thucydide lib. I. ubi cum narrasset proditum, quod Pausanias Helotas sollicitaret, addit: Ἀλλ' ὐδ' ὡς ὐδὲ τῶν εἱλώτων μηνυταῖς τισι πισεύσαντες ἠξίωσαν νεώτερόν τι ποιεῖν εἰς αὐτὸν, χρώμενοι τῷ τρόπῳ, ᾧπερ εἰώθασιν ἐς σφᾶς αὐτὲς, μὴ ταχεῖς εἶναι περὶ ἀνδρὸς Σπαρτιάτου ἄνευ ἀναμφισβητήτων τεκμηρίων βουλεῦσαί τι ἀνήκεσον. *Verum ne sic quidem neque ex servorum indiciis fas esse ducebant novi quicquam in eum statuere, utentes quo consueverant more erga se ipsos, ut non celeres sint ad aliquid inemendabile sine indubitatis indiciis de viro Spartiata statuendum.* Nempe aestimabant & illi, super omnibus rebus melius atque rectius olim (per legislatorum sapientiam) provisum, & quae converterentur, in deterius mutari, ut apud Tacitum est XIV. Annal. quo loco ait Cassius: *Saepenumero, P. C. in hoc ordine interfui, cum contra instituta & leges majorum nova Senatus decreta postularentur: neque sum adversatus. Non quia dubitarem super omnibus negotiis melius atque rectius olim provisum, & quae converterentur in deterius mutari: sed ne nimio amore antiqui moris studium meum extollere viderer.* Hinc ergo Caesar etiam morem observari volebat, *potentiam cautis, quam acrioribus consiliis, tutius haberi ratus.* Grasw.

Cum praesenti consilio] Ita emendavimus ex Vet. Cod. cum vix aliter constet sensus. Ita dictum ut Ciceroni: *Hercules, tantus ac tam praesens Deus. praesens* est *propitius.* Varro Rerum Divinarum apud Servium: *Juturna inter proprios Deos, Nymphasque ponitur,* legendum *inter propitios Deos. Propitios* idem quod *praesentes*, nam *proprios* apud Varronem nullum sensum habet, quod superiora Servii declarant. Dicta Juturna a juvando, ut idem Varro: *Juturna, nympha,* inquit, *quae juvaret, itaque multi aegroti, propter id nomen, hinc aquam petere solent.* Putsch. *Cum praes. diligentia.* Sic Edd. quidam ante Gruterum. At Bodl. Ball. Laud. Venetae 1470. 1478. Martin. B. Pub. *praesertim* Reg. *cum praesertim clar. viri*, omissa voce *diligentia.* Infra, Arond. omittit *tanta*; forte legendum: *cum praesertim cl. v. Cos. praesidia sint in a.* Atque ita locutus ipse Cicero pro Sulla: *Ego tectus* praesidio *firmo amicorum Catilinae copias repressi.* & I. Catilin. *meis* praesidiis. Alteri lectioni favet Tacitus Annal. III. 34. *Vix* praesenti custodia *manere illaesa conjugia, quid fore, si per plures annos in modum discidii obliterentur.* Notum illud Virgilii:

Tu, Dea, tu praesens nostro succurre labori.

Praesens, hoc est, actutum, illico, statim, inquit Servius. M. Capellae pag. 41, 9. *nocendi* habent praesentissimam *potestatem.* Item Terentii: animo *virili* praesentique *ut sis, para.* Ciceronis etiam ad Atticum: vires *ad nocendum* praesentes; & ad Lentulum: praesenti iracundia *exarsi.* Si ad hanc formam Sallustium refingere cupis, lege: *Cum praesentis cl. viri Cos. praesidia*, ut nempe opponatur vox *praesentis* ad *Consulem designatum.* Verum ne sic quidem mihi placebis; Nam contra libros nihil audendum. Caeterum *viri* eleganter hoc loco παρέλκει. Tacitus Annal. III. 53. *Quod si mecum* viri strenui AEdiles *consilium*

praesidia sint in armis. De poena, [a] possumus equidem [b] dicere, id, quod res habet; in luctu, atque miseriis, mortem aerumnarum re-

VARIANTES LECTIONES.

a *possum* A. B. C. F. H. I. K. L. *possim* G. b *dicere quid res habet* F.

NOTAE VARIORUM.

lium habuissent. Caesar B. Gall. V. 44. *Erant in ea legione* fortissimi viri Centuriones. & B. Civil. III. 99. *Sed* Centuriones fortes viros *circiter* XXX. *amisit.* Hirtius B. Civil. I. 5. *De* amplissimis viris Tribunus plebis *gravissime acerbissimeque decernitur.* Markii γ. *viri clarissimi Consulis.* Codex B. Pub. *diligentissimi viri Cos.* & supra vocem primam, *clarissimi.* Huc spectat Ammianus pag. 366. Metus aut injuria *te subegit.* Scite Apulejus Met. III. *Sum nocturnae custodiae praefectus: nec in hodiernum credo quenquam* pervigilem diligentiam meam *culpare posse f. p. metus injuria.* WASSE.

DILIGENTIA CLARISSIMI VIRI CONSULIS] Meritam Ciceroni hic tribuit laudem, quemadmodum & Cassius lib. XII. Epistol. Famil. 13. *Cum Reipublicae vel salute vel victoria gaudemus, tum instauratione tuarum laudum, quod maximus Consularis maximum Consulem te ipse vicisti, & laetamur, & mirari satis non possumus. Fatale nescio quid tuae virtuti datum: id quod jam saepe experti sumus: est enim tua toga omnium armis felicior; quae nunc quoque nobis paene victam rempublicam ex manibus hostium eripuit ac reddidit.* GRASW.

DE POENA POSSUM &c.] Cum duo proposuisset, metum & injuriam; & de metu dicere supervacaneum esse dixerit; aliam partem de injuria omisit; nisi librarii vitio deest, ut existimo. CIACC. Ejice verbum *dicere*, quod nimis turbat elegantiam Sallustianam. praecessit enim, *de timore supervacaneum est disserere.* PUTSCH. Praestat istud longe lectioni nupere vulgatae, *possum equidem dicere*; quae & plus invidiae habet, & minus auctoritatis. & vero, primam, illam custodiunt MSS. pene omnes, editique ante Pomponium. GRUT. Nostri fere *possum.* WASSE.

IN LUCTU ATQUE MISERIIS MORTEM AERUMNARUM REQUIEM, NON CRUCIATUM ESSE: EAM CUNCTA MORTALIUM MALA DISSOLVERE: ULTRA NEQUE CURAE NEQUE GAUDIO LOCUM ESSE] Idem supra: *Miseriis suis remedium mortem exspectare:* Et in Jugurtha: *Morte graviorem vitam exigere.* Cicero quoque Ep. XIII. lib. 4. *Saepius mihi veniebat in mentem, queri quod ita viverem, quam gaudere quod viverem.* Et XV. lib. 5. *In ea tempora nostra aetas incidit, ut cum maxime florere nos oporteret, tum vivere etiam puderet.* Et III. lib. 6. *Ita vivere, ut non sit vivendum, miserrimum est. mori autem nemo sapiens miserum duxit ne beato quidem.* Et III. lib. 7. *Ubi non sis qui fueris, non esse cur velis vivere.* Idem quoque Oratione IV. in Catilinam: *Mortem sapientes nunquam inviti, fortes etiam libenter appetiverunt.* Et Livius lib. II. Dec. 3. *Qui se bene mori, quam turpiter vivere maluit.* De Graecis autem Euripides in Theseo:

> Ταχὺς γὰρ ᾅδης ῥᾷστος ἀνδρὶ δυστυχεῖ.

Et idem:

> Τὸ γὰρ θανεῖν κακῶν μέγιστον φάρμακον νομίζεται.

Et Xenophon in Rep. Lacedaemoniorum: Ἄξιον δὲ τοῦ Λυκούργου καὶ τόδε ἀγασθῆναι τὸ κατεργάσασθαι ἐν τῇ πόλει αἱρετώτερον εἶναι καλὸν θάνατον, ἀντὶ τοῦ αἰσχροῦ βίου. Et AEschylus:

> Κρεῖσσον γὰρ εἰσάπαξ θανεῖν, ἢ τὰς
> Ἁπάσας ἡμέρας πάσχειν κακῶς.

Contra autem in Jugurtha: *Quod,* inquit, *turpis vita integra fama potior fuit.* ALD. Sane non abhorruisse hanc sententiam Caesarem apparet, post mortem gladio locum non esse: quantum verba haec sonant. Qui enim curam post obitum tollit, gaudium item demit. Sed quid hoc verbum ad conjuratos, quorum supplicia tantum aguntur; non item gaudia? Thosanus: *Neque curae, neque gladio locum esse.* Verum est: *neque curae, neque ludi.* PALM. Ita censebant etiam illi apud Polyb. lib. III. γενομένης δὲ μάχης οὐχ ἧττον ἐμακάριζον οἱ περιλειπόμενοι τῶν αἰχμαλώτων τοὺς τεθνεῶτας ἢ τὸν νενικηκότα. ὡς πολλῶν καὶ μεγάλων κακῶν ἐκείνους μὲν ἀπολελυμένους, σφᾶς δ᾽ αὐτοὺς ἀκμὴν ὑπομένοντας. *Peracta dimicatione qui supererant captivi, non minus mortui quam victoris fortunam praedicabant: ut qui multis magnisque aerumnis esset liberatus,*

requiem, non cruciatum, esse; eam cuncta mortalium mala dissolvere;

NOTAE VARIORUM.

ratus, quas ipsi tum maxime perpetiebantur. Mors ergo melior malis, immo vel ipso malorum metu. Cicer. lib. VI. Epist. Famil. 4. *Equidem mihi omnia propono: nec ullum est tantum malum, quod non putem impendere: sed cum plus in metuendo mali sit, quam in illo ipso quod timetur, desino: praesertim cum id impendeat, in quo non modo dolor nullus, verum etiam finis doloris futurus sit.* Item eodem lib. Epistol. XXI. *Cum aliquid videbatur caveri posse, tum id negligi dolebam: nunc vero eversis omnibus rebus, cum consilio profici nihil possit, una ratio videtur, quicquid evenerit, ferre moderate: praesertim cum omnium rerum mors sit extremum.* His per omnia consentit quod Philipp. XI. *mortem naturae poenam* putat esse; *iracundiae, tormenta atque cruciatum.* Et Catilinar. IV. *mortem a diis immortalibus non esse supplicii causa constitutam: sed aut necessitate naturae, aut laborum ac miseriarum, requiem esse. Itaque eam sapientes* (inquit) *nunquam inviti, fortes etiam saepe libenter oppetiverunt: vincula vero & ea sempiterna certe ad singularem poenam nefarii sceleris inventa sunt. Sed his poenis, quas etiam stultissimi sentiunt, egestate, exsilio, vinculis, verberibus elabuntur saepe privati, oblata mortis celeritate:* lib. III. de Republica. Unde etiam apud Tacitum lib. IV. Historiarum, Vocula: *Nunquam apud vos verba feci aut pro vobis sollicitior, aut pro me securior. Nam mihi exitium parari, libenter audio: mortemque in tot malis hostium ut finem miseriarum exspecto.* Et Seneca lib. II. de Benefic. c. 5. *Acerbissima crudelitas est, quae trahit poenam, & misericordiae genus est cito occidere; quia tormentum ultimum finem sui secum affert; quod antecedit tempus, maxima venturi supplicii pars est.* Quanto minus ergo bonis metuenda? *Mors*, eodem autore, *omnium dolorum & solutio est & finis: ultra quam mala nostra non exeunt: quae nos in illam tranquillitatem, in qua ante quam nasceremur, jacuimus, reponit.* Narrat & Cicero, cum alibi, tum pro Sextio: *inter sapientissimos homines hanc controversiam fuisse, ut alii dicerent, animos hominum sensusque morte restingui; alii autem, tum maxime mentes sapientum ac fortium virorum, cum e corpore excessissent, sentire ac vigere. Quorum alterum fugiendum non esse, alterum etiam optandum esse, meliore sensu.* Hinc Seneca proxime citato libro cap. 20. *O ignaros malorum suorum, quibus non mors, ut optimum inventum naturae, laudatur! quae sive felicitatem includit, sive calamitatem repellit, sive satietatem aut lassitudinem senis terminat; sive juvenile aevum, dum meliora sperantur, in flore deducit, sive pueritiam ante duriores gradus revocat: omnibus finis, multis remedium, quibusdam votum.* Ergo cum eodem lib. VI. Nat. Qu. c. ult. *Hoc affigamus animo: hoc nobis subinde dicamus: moriendum est. Quando? Quid tua? mors naturae lex est, mors tributum officiumque mortalium, malorumque omnium remedium est. Optabit illam, quisquis timet.* Idem Epistol. XXXI. *Quid est ergo, quare indigner, aut doleam, si exiguo momento publica fata praecedo? magnus animus Deo pareat: & quicquid lex universi jubet, sine cunctatione patiatur. Aut in meliorem emittitur vitam, lucidius tranquilliusque inter divina mansurus; aut certe sine ullo futurus incommodo, naturae suae remiscebitur, & revertetur in totum.* GRASW. Petrus Victorius lib. XII. c. 8. monet, hunc Sallustii locum conformem iis esse, quae dicuntur apud Euripidem, in Hippolyto Act. IV. ubi Theseus statuit, *exsilium longius & gravius morte supplicium esse*, addita ratione; *Praepropera enim mors, optata est homini misero.* Sed Muretus lib. XIX. Var. c. 22. ex Sophoclis Antigona hausisse vel Sallustium, vel Caesarem existimat, cujus versus sic ipse Latinos reddit:

Nam quisquis, ut ego, in plurimis vivit malis,
Quidni ille mortem esse in lucro putet sibi?

Inculcat idipsum Suet. in Ner. c. 36. ubi de conjuratione Pisoniana: *Dixere causam, cum quidam crimen ultro faterentur, nonnulli etiam imputarent, tanquam aliter illi non possent nisi morte succurrere, dedecorato flagitiis omnibus.* Ubi Casaubonus: *Intelligit Sulpicium Asprum, de quo Tacit.* lib. XV. *Proximum Constantiae exemplum Sulpicius Asper centurio praebuit: percontanti Neroni, cur in caedem suam conspiravisset, breviter respondens; non aliter tot flagitiis ejus subveniri posse, quem locum corrumpunt qui corrigunt* obveniri. Nam homini tantis dedecoribus operto, nihil nisi mortem putabant remedium infamiae posse afferre. Idem Cas. ad Tib. cap. 66. *In eam sententiam legitur in Epistolis Phalaridis*, σώματος ἀῤῥωστίαν θεραπεύει τέχνη. ψυχῆς δὲ νόσον, ἰατρὸς ἰᾶται θάνατος. *Corporis infirmitatem curat ars: animi morbo, medicinam*

[a] *ultra neque curae, neque gaudio locum esse.* [b] *Sed, per Deos immortalis; quamobrem* [c] *in sententiam non addidisti, uti prius verberibus in eos animad-*

VARIANTES LECTIONES.

a *citra* I.   b *Sed p. D. Sullane i. D.*   c *in sententia* M.

NOTAE VARIORUM.

cinam facit medicus unus, mors.* Nec dissimilis sententia apud Tacit. VI. Annal. *Iisdem diebus, Sextus Papinius, consulari familia, repentinum & informem exitum delegit, jacto in praeceps corpore. Causa ad matrem referebatur, quae pridem repudiata, assentationibus atque luxu perpulisset juvenem ad ea, quorum effugium non nisi morte inveniret.* Adde Grut. disc. XL. in Tac. p. 107. Val. Max. lib. VI. c. 8. ex. 2. *Quia Mario non vita, sed mors in beneficio reposita erat.* V. ibi pl. Thrasea apud Tacitum lib. XIV. Ann. c. 48. *quum ageretur de damnatione Antistii praetoris A. U.* 814. *Quin in insula publicatis bonis, quo longius sontem vitam traxisset, eo privatim miserior, & publicae clementiae maximum exemplum futurum.* RUPERT. Satis ergo ex mente Caesaris Critognatus, Bell. Gallic. VII. 77. *Qui se ultro morti offerant, facilius reperiantur, quam qui dolorem patienter ferent.* Tam illi qui animarum immortalitatem quam qui earundem interitum exspectarunt, hoc nomine laudare solent mortem: Graeci praesertim, quorum scrinia aeque lubenter atque ipsam Africam, corraserit Auctor. Diphilus:

Λύπας, μερίμνας, ἁρπαγάς, στρέβλας, νόσους.
Τούτων ὁ θάνατος καθάπερ ἰατρὸς φανεὶς
Ἀνέπαυσε τοὺς ἔχοντας, ἀναπαύσας ὕπνῳ.

Sophocles Antig.

Ὃς τις γὰρ ἐν πολλοῖσιν, ὡς ἐγὼ, κακοῖς ζῇ,
Πῶς ὅδ' οὐχὶ, κατθανὼν κέρδος φέρει.

OEdip. Col. 1008.

Θυμοῦ γὰρ οὐδὲν γῆράς ἐστιν ἄλλο πλὴν
Θανεῖν· θανόντων δ' οὐδὲν ἄλγος ἅπτεται.

Herodotus VII. 45. Θάνατος μοχθηρῆς ἐούσης τῆς ζόης, καταφυγὴ αἱρετωτάτη. Achilles Tacit VII. 431. Ἐπιθυμοῦντος ἀποθανεῖν, ὅπερ φύσει τῶν ἀτυχούντων ἐστὶ φάρμακον. Agathias Antholog. I.

Τὸν θάνατον τί φοβεῖσθε, τὸν ἡσυχίης γενετῆρα;
Τὸν παύοντα νόσους, καὶ πενίης ὀδύνας.

Pallada, ibid. p. 128.

Προσδοκίη θανάτου πολυώδυνός ἐστιν ἀνίη
Τοῦτο δὲ κερδανεῖς θνητὸς ἀπολλύμενος.

Tacitus H. IV. 58. *mihi exitium parari libens audio, mortemque in tot malis, ut finem miseriarum exspecto.* Confer Senecam Consol. ad Marc. XIX. Polyb. 3. Hegesip. III. 17. Job. III. 13. Nec mirum Caesarem tam inepte de statu futuro pronunciare, qui tam audacter in Deos ipsos suos bacchatur. Auctor B. Hisp. *An me deleto, non animum advertebatis X. habere legiones P. Rom. quae non solum vobis obsistere, sed etiam Coelum diruere possent*, pro *etiam* Julius Celsus *insuper* legit, cui assentio. De Druidibus B. G. VI. quam contemtim! *Imprimis, hoc volunt persuadere, non interire animas.* Quintilian. Decl. IV. p. 18. *Nam quod lex jussit ut moriturus redderet caussas, quod insepultum voluit abjici, si sic properasset erumpere, ut non nunciaret hoc prius, non fateretur: fallitur quisquis ideo factum putat, ut terreremur* inviti. *Illa vero non timet temeritatem; nec secretum doloris alieni libenter inquirit. Sciebat illos non aliter ausuros proferre caussas, quos sceleris conscientia, quos majoris cruciatus metus in suprema compelleret. Igitur ne supplicia properato lucrarentur obitu, rursus in poenam nocentis insepulti corporis revocavit injuria.* ubi pro *teneremur inviti.* Codex Joannensis quem olim cum edd. contulimus, *ut teneret reum invita.* unde ego, *ut t. r. in vita.* loquitur enim infra de se, ut reo, p. 50. *Mori debeo tamquam* nocens. & p. 56. 53. Apulejus Miles. VIII. 66. *sed ausis omnibus erepta suorum* invita remansit. *in vita*: affinitas soni ansam errori praebuit, ut etiam apud Luctatium ad VII. Theb. 384. *propter te seniles annos* invita *demoror.* imo *in vita*, verba sunt armigeri cujusdam. Caeterum pro, *gaudio locum* Thosanus *gladio* & inde Palmerius *cladi.* Conjunctio harum vocum meis auribus nova prorsus & insolens. Infra: pro *ultra.* q. *caetera.* WASSE.

ULTRA NEQUE CURAE, NEQUE GAUDIO LOCUM ESSE] Senec. Troadibus:

Post mortem nihil est, ipsaque mors nihil,
Velocis spatii meta novissima.

GRASW.

NON ADDIDISTI] Additionis Formula exstat apud

animadverteretur? an quia lex Porcia vetat? [a] *at aliae leges, item* [b] *condemnatis civibus* [c] *animam non eripi, sed exsilium permitti jubent. An*

VARIANTES LECTIONES.

a *aut* K. b *de civ. cond.* G. *de cond. civ.* L. c *non eripi vitam* C. *non vitam eripi* L. d *non animam eripi* D. E. K. *vitam* M.

NOTAE VARIORUM.

pud Senecam, N. Quaest. III. 15. *Quaedam ex istis sunt, quibus assentire possumus*: Sed hoc amplius censeo, quod nescio an observatum Brissonio. WASSE.

UTI PRIUS VERBERIBUS IN EOS ANIMADVERTERETUR? AN QUIA LEX PORCIA VETAT?] Cic. pro Rabirio perduellionis reo: *Quid enim optari potest, quod ego mallem, quam me in Consulatu meo carnificem de foro, crucem de campo sustulisse? Sed ista laus primum est majorum nostrorum, Quirites, qui expulsis regibus nullum in libero populo vestigium crudelitatis regiae retinuerunt: deinde multorum virorum fortium, qui vestram libertatem non acerbitate suppliciorum injustam, sed lenitate legum munitam esse voluerunt.* Ibidem iterum: *Porcia lex virgas ab omnium civium Romanorum corpore amovit: hic misericors flagella retulit. Porcia lex libertatem civium lictori eripuit: Labienus, homo popularis, carnifici tradidit. C. Gracchus legem tulit, ne de capite civium Romanorum injussu vestro judicaretur: hic popularis a Duumviris injussu vestro non judicari de cive Romano, sed indicta causa civem Rom. capitis condemnari coegit.* Simile lib. V. in Verrem: *Caedebatur virgis in medio foro Messanae civis Romanus, judices, cum interea nullus gemitus, nulla vox alia illius miseri inter dolorem crepitumque plagarum audiebatur, nisi haec, CIVIS ROM. SUM. Hac se commemoratione civitatis omnia verbera depulsurum, cruciatumque a corpore dejecturum arbitrabatur*, &c. *O nomen dulce libertatis, o jus eximium nostrae civitatis! O lex Porcia, legesque Semproniae!* & infra: *Facinus est, vincire civem Romanum; scelus, verberare; prope parricidium, necare: quid dicam in crucem attollere? verbo satis digno tam nefaria res appellari nullo modo potest.* GRASW.

VERBERIBUS] Cicero III. de LL. *Magistratus nec obedientem & noxium civem multa, vinculis, verberibusque coërcento.* COLER. In eos, *si detrectassent*, verberibus animadverti. Lactant. de Mort. P. cap. 10. WASSE.

AN QUIA LEX PORCIA VETAT?] Porciam legem designat, quae, ut ait Livius lib. X. *pro tergo civium Romanorum lata est.* De qua ita Cicero pro C. Rabirio: *Porcia lex*, inquit, *libertatem civium lictori eripuit.* In denariis autem argenteis Porciae familiae, quos P. Porcius Laeca signavit, hujus legis symbola expressa sunt haec: Vir togatus, sive, ut in aliis, magistratus in sella sedens curuli, qui medius inter lictorem, & eum qui provocat, civis Romani libertatem lictori, ut inquit Cicero, eripit, cum hac inscriptione, PROVOCO. URSIN. Hujus legis latorem scribunt esse M. Porcium Laecam. Ea lege severe sancitum erat, ne quis verberaret, necaretve civem Rom. Livius lib. X. Cicero in Verrem. Idem pro Rabirio. Porro cives Romani verberati aut injuste violati proclamare solebant: CIVIS ROMANUS SUM. *Quae vox*, ut Cicero scribit, *multis saepe in ultimis terris opem inter barbaros & salutem tulit.* Cicero in Verrem: *Clamabat ille miser, se* CIVEM ESSE ROMANUM. C. Asinius Pollio ad Ciceronem: *Cum quidem pransus nudis pedibus, tunica soluta, manibus ad tergum rejectis inambularet, & illi misero quiritanti:* CIVIS ROMANUS SUM, *responderet, Ibi nunc populi fidem implora.* COLER.

AT ALIAE LEGES ITEM, CONDEMNATIS CIVIBUS NON ANIMAM ERIPI, SED EXSILIUM PERMITTI JUBENT] Legendum ex antiquis, *An quia lex Porcia vetat? At aliae leges item condemnatis civibus non animam eripi, sed exsilium permitti jubent.* Sic & Manuscripta habent, & sensus ipse postulat, modo & sequentia spectes, & locum accurate totum excutias. RIV. Hoc loco & incerta distinctio est, & quid haec verba sibi velint, minus certum: tum quid ad hanc argumentationem faciant, haud equidem scio. Lector ipse judicet. Quidam putant, *aut aliae leges*, interrogative legendum: ac deinde inferendum, *item condemnatis civibus*, &c. quod rursus de lege Porcia intelligi volunt, & de aliis item legibus. Statim post: *Quid autem acerbum, aut nimis grave est in homines tanti facinoris convictos?* Aldi-

An quia gravius [a] *est verberari, quam necari? quid autem acerbum, aut nimis grave est in homines tanti facinoris convictos?* [b] *sin, quia levius* [c] *est;* [d] *qui convenit in minore negotio legem* [e] *timere, cum eam in majore neglexeris? At enim quis reprehendet, quod in parricidas Reipublicae*

VARIANTES LECTIONES.

a *est* abest K. b *sin autem* L. c *est* abest K. d *quid convenit in minori legem contemnere cum eam in majori negotio neglexeris?* M. e Ed. Carr. *observare.*

NOTAE VARIORUM.

Aldinus codex bis *aut* legit; *aut acerbum, aut nimis grave:* & *conjunctos*, pro *convictos:* quorum neutrum mihi placet. certe Gothi nostri codex habet, *convictos;* non *conjunctos.* GLAR. Liber ille Polonicus, *sed in exsilium permitti jubent*, quomodo etiam Pal. quart. sext. nam tert. & nonus exhibent; hic quidem, *at aliae leges item de condemnatis civibus vitam eripi, sed in exsilium mitti jubent;* ille vero, *at aliae leges in condemnatis civibus non animam eripi, sed in exitium mitti jubent.* vix fit mihi dubium quin revocandum sit, *non animam eripi, sed in exsilium permitti jubent:* ut dudum prodidi in Suspicionum libellis. Adeantur Notae nostrae ad Senecae Epistolam CXIII. ad Martialis lib. X. Epigramma 12. tantum ambigo; an non praeterea, ob varietatem membranarum, tolli possint, illa *condempnatis civibus*, ceu commentum interpretis; ut subintelligantur *conjurati.* GRUT. Qualis erat Sempronia, quae civem Romanum, injussu populi necari vetabat. De ea Cicero in IV. Catilinaria, ubi egregie Caesari occurrit. COLER.

AT ALIAE LEGES ITEM CONDEMNATIS CIVIBUS, NON ANIMAM ERIPI, SED EXSILIUM PERMITTI JUBENT] Hoc de jure Polybius lib. VI. Καὶ γίνεταί τι περὶ ταύτην τὴν χρείαν παρ' αὐτοῖς ἄξιον ἐπαίνου καὶ μνήμης· τοῖς γὰρ θανάτου κρινομένοις ἐὰν καταδικάζωνται) δίδωσι τὴν ἐξουσίαν τὸ παρ' αὐτοῖς ἔθος ἀπαλλάττεσθαι φανερῶς, κἂν ἔτι μία λείπει) φυλὴ τῶν ἐπικυρουσῶν τὴν κρίσιν. ἀψηφόρητος, ἑκούσιον ἑαυτοῦ καταγνόντα φυγαδείαν· ἔστι δ' ἀσφάλεια τοῖς φεύγουσιν ἔν τε τῇ Νεαπολιτῶν, καὶ Πραινεστῶν, ἔτι δὴ Τιβουρίνων πόλει, καὶ ταῖς ἄλλαις πρὸς ἃς ἔχουσιν ὅρκια. *Quo in genere mos apud eos viget laude & commemoratione cum primis dignus: qui mos capitis accusatis potestatem facit, dum ipsorum celebratur judicium, abeundi palam, & in spontaneum secedendi exsilium: licet e tribubus, quae ad peragendum judicium convenerunt, una etiamnum restet, quae suffragia necdum tulerit. Exsulibus autem impune degere licet Neapoli, Praeneste, Tibure, item aliis in urbibus, quibus hoc jure foedus intercedit cum Romanis.* GRASW. Vid. Illust. Spanhemium, in Orbe Romano, de poenarum discrimine, cap. 24. WASSE.

QUID AUTEM ACERBUM] Lycurgus adv. Leocratem pag. 107. Ed. Hanov. 1619. Οὕτω γάρ ἐστι δεινὸν τὸ γεγενημένον ἀδίκημα, καὶ τηλικοῦτον ἔχει τὸ μέγεθος, ὥστε μήτε κατηγορίαν, μήτε τιμωρίαν ἐνδέχεσθαι εὑρεῖν ἀξίαν, μηδὲ ἐν τοῖς νόμοις ὡρίσθαι τιμωρίαν ἀξίαν τῶν ἁμαρτημάτων. WASSE.

SIN QUIA LEVIUS EST] Vox *quia* abundare videtur. CIACC.

QUI CONVENIT IN MINORI NEGOTIO LEGEM TIMERE, CUM EAM IN MAJORI NEGLEXERIS] In MSS. ceterisque vetustioribus est, *minore, majore.* id rectius esse puto. Quod in Merseburgensi *observare* legitur, ubi nos *timere*, librarii mendum esse suspicor. RIV. Pemb. a sec. manu, Venetiis excusi 1470. 1478. L 2. 3. Ar. B. Pub. λ. Digb. Magd. Bodl. Reg. *Vincentius Bellovacensis.* Gruter. *Timere, quod contrarium esse possit τῷ negligere* aeque atque *horrescere* apud Cic. pro Quint. §. 22. & 30. *horrere.* sed Carr. & Reg. in marg. *observare*, atque ita, opinor, etiam γ. Denique, a manu prima *vivere* aut *tenere* Pemb. fortasse pro *obtinere.* hoc est, *retinere* vel *conservare.* Cicero pro Quint. §. 23. *unum tamen hoc cogitent, ita se graves esse, ut si severitatem volent* retinere, gravitatem *possint* obtinere; *si eam negligent; ita leves sint, ut omnes intelligant, non ad* obtinendum mendacium, *sed ad verum probandum, auctoritatem adjuvare.* WASSE.

CUM EAM] Omittit *cum* Balliol. WASSE.

AT ENIM QUIS REPREHENDET, ID QUOD IN PARRICIDAS REIPUBLICAE DECRETUM ERIT?] In nonnullis est, *reprehendat:* idque melius, ut mihi videtur pro, *reprehendere possit.* Perperam in Badiano, *At tu dices, quis reprehendet*, &c. τὸ *dices* in spatio forsan, quod versus dirimit, ad- scrip-

publicae decretum erit? tempus, dies, fortuna, cujus lubido gentibus moderatur. Illis merito accidet, quidquid [a] *evenerit: ceterum vos P. C. quid in alios ſtatuatis, conſiderate. Omnia mala exempla ex rebus* [b] *domeſticis*

VARIANTES LECTIONES.

a *evenit* M. b *bonis* A. B. C. D. E. F. I. K. L. *bonis rebus* D. E. H. *rebus bonis* N. *bonis initiis* M.

NOTAE VARIORUM.

ſcripſerat quiſpiam; id poſtea irrepſit in contextum, incuria, ni fallor, librarii. Legendum igitur ita, uti hodie fere eſt in exemplaribus; ut ſit hypophora, cui mox idem per anthypophoram: *Tempus, dies, fortuna, cujus libido gentibus moderatur.* Riv. Ita MSS. auctoritatis certae: non, *reprehendat*, ut editio Laeti; nam prima *reprehendit id.* Grut. Cum tempore ſignificat, ipſa etiam hominum judicia mutatum iri, praeſertim in tam ingrata civitate. *Omnino eſt hoc populi, maximeque noſtri*, inquit Tullius lib. XI. Epiſt. Famil. 2. *in eo potiſſimum abuti libertate, per quem eam conſecutus ſit.* Hanc intelligit Caeſar fortunam. Ἐνδέχεται γὰρ τὰς ξυμφορὰς τῶν πραγμάτων οὐχ ἧσσον ἀμαθῶς χωρῆσαι ἢ καὶ τὰς διανοίας τοῦ ἀνθρώπου· διόπερ καὶ τὴν τύχην, ὅσα ἂν παραλόγως ξυμβῇ, εἰώθαμεν αἰτιᾶσθαι. *Uſu venit ut eventus rerum non minus abſurde procedant, quam hominis cogitationes. Ideoque quoties aliquid inopinatum accidit, conſuevimus incuſare fortunam.* Grasw.

Cujus libido] Sic in Orat. de Repub. ordinand. *Per ſuperbiam cunctis gentibus moderantur.* Ciacconius. Citat verba Priſcian. 1163. Wassb.

Cujus lubido gentibus moderatur] Supra dixit autor noſter eam in omni re dominari. Hic pro lubidine eam Caeſar indicat cuncta convertere, eoque mutationes ejus ſpectandas ac metuendas. Seneca Octavia:

> *Regitur fatis mortale genus,*
> *Nec ſibi quicquam ſpondere poteſt*
> *Firmum & ſtabile.*
> *Per quae caſus volvit varios*
> *Semper nobis metuenda dies.*

Polybius lib I. καὶ γὰρ τὸ δεῖν ἀπιστεῖν τῇ τύχῃ, καὶ μάλιστα κατὰ τὰς εὐπραγίας, ἐναργέστατον ἐφάνη πᾶσι τότε διὰ τῶν Μάρκου συμπτωμάτων. ὁ γὰρ μικρῷ πρότερον οὐ διδοὺς ἔλεον, οὐδὲ συγγνώμην τοῖς πταίουσι, παρὰ πόδας αὐτὸς ἤγετο, δεησόμενος τούτων περὶ τῆς ἑαυτῆς σωτηρίας. *Quod utique fortunae non ſit confidendum, in rebus praecipue laetis, per ea quae Regulo acciderunt, tunc omnibus factum eſt maniſeſtiſſimum. Nam qui paullo ante nullum miſericordiae locum dabat, neque ullam afflictis veniam concedebat, mox ductus ipſe eſt, iiſdem pro ſalute ſupplicaturus.* Quocirca prudenter, Floro teſte lib. II. c. 12. *Paullus Conſul capto Perſe Macedonum rege, liberos admonuit ſuos, ut fortunam, cui tantum liceret, revererentur.* Quod iis praecipue notandum qui in altiſſimo conſiſtunt gradu. Sen. Oedipo:

> *Ut alta ventos ſemper excipiunt juga,*
> *Rupemque ſaxis vaſta dirimentem freta*
> *Quamvis quieti verberant fluctus maris:*
> *Imperia ſic excelſa fortunae objacent.*

Licet felicitas aſpirare videatur, inquit Curtius lib. IV. *tamen ad ultimum temeritati non ſufficit. Praeterea breves & mutabiles vices rerum ſunt, & fortuna nunquam ſimpliciter indulget.* Grasw.

Illis merito accidet, quidquid evenerit, caeterum vos, P. C. quid in alios statuatis, considerate] Q. d. id quod Cic. lib. V. in Verrem: *Cum omnibus in rebus, tum in Republ. permagni momenti eſt ratio atque inclinatio temporum.* Unde Seneca lib. V. de Benef. cap. 2. fortunam optimorum *quoque conſiliorum duntaxat exitus temperare.* Οὕτως οὐδέποτε δεῖ πρὸς τὸ παρὸν μόνον, ἔτι δὲ μᾶλλον πρὸς τὸ μέλλον ἀποβλέπειν δεῖ τοὺς ὀρθῶς βουλευομένους. *Adeo ſiquis rectam conſiliorum viam inire cupit, non ſolum praeſentis, ſed etiam futuri habenda ei ratio eſt.* Grasw.

Quid in alios statuatis] Forte, *quid in illos.* Ciacc.

Omnia mala exempla ex rebus domesticis orta sunt] Repraeſentavi lectionem Com. mei, nec non Pal. pr. ſec. ſenectutis omnes non contemnendae. alii quippe, *omnia mala exempla ex bonis*

ſticis orta ſunt: ſed, ubi imperium ad [a] *ignaros, aut minus bonos* [b] *pervenit; novum illud exemplum ab dignis, & idoneis ad indignos, & non idoneos transfertur.*

LI. *La-*

VARIANTES LECTIONES.

a. *ignaros cives* D. H. K. M. N. *ignavos cives* F.   b *transfertur* M.

NOTAE VARIORUM.

Bonis rebus orta ſunt, quod etiam retinent edd. antiquae uſque ad Aldinam; in qua *ex bonis initiis orta ſunt*, non male, ſi liceret praeter libros quidvis inducere Scriptoribus. Mihi heic muſſandum eſt, niſi velim praelatos antiquiſſimis tres aevi infimi Pall. inquam octavum, nonum & dec. in quibus diſerte *omnia mala exempla ex bonis orta ſunt.* & vero ſi attendamus menti auctoris, lectio iſtorum veriſſima eſt. GRUT. *Ex bonis rebus* L 1, 2, 3. Reg. Arond. Venetiis cuſi 1470, 1478 Balliol. Bodl. Digb. Mart. e contra *ex rebus bonis* Pemb. γ. λ. B. Pub. *ex bonis rebus vel domeſticis* Codex MS. C. Popmae. Gloſſa Reg. *hoc oſtendit mala exempla ex re bona orta.* Arond. *bonis initiis.* Puto voces *initiis*, *rebus*, *domeſticis*, cum quia ſuperfluunt, tum quia ſubinde locum mutant, a mala manu profectas. reliquum ergo eſt, ut cum Grutero legamus: *omnia mala exempla ex bonis orta ſunt.* Neſcio autem, an Polybium heic ſequi vellet auctor qui Hiſt. III. p. 227. Διόπερ, οὐδὲν οὕτω φυλακτέον καὶ ζητητέον, ὡς, τὰς αἰτίας ἑκάστου τῶν συμβαινόντων· ἐπειδὴ φύεται μὲν ἐκ τῶν τυχόντων πολλάκις τὰ μέγιστα τῶν πραγμάτων. unde Plinius Ep. IV. 5. *Res parva, ſed* initium *non parvum*, & Cicero ad Attic. 11. *Ut male* poſuimus initia, *ſi caetera ſequuntur.* Sententiam hanc *dilatat* Vellejus II. 3. *non enim ibi* conſiſtunt exempla *unde* coeperunt: *ſed quamlibet in tenuem recepta tramitem, latiſſime evagandi ſibi viam faciunt: & ubi ſemel recto deerratum eſt, in praeceps pervenitur: nec quiſquam ſibi putat turpe, quod aliis putat fructuoſum.* Auctor de Re Mil. Veſal. 1672. *Nunc qualiter inſtruenda ſit acies, ſi pugna immineat dimicatiove, declaremus legionis* exemplo, quod, *ſi uſus exegerit*, tranſcurri poſſit ad plures. Lege ex Vegetio & Modeſto, *tranferri.* & deleatur *dimicatio*, quod utrique deeſt. Atque ut exempla mala ex bonis oriri ſolent, ita viciſſim bona ex malis. Tacitus An. XV. 20. *Uſu probatum eſt, P. C. leges egregias*, exempla honeſta, *apud bonos* ex delictis aliorum *gigni. Sic Oratorum licentia Cinciam rogationem, magiſtratuum avaritia Calpurnia ſcita pepererunt.* WASSE.

OMNIA MALA EXEMPLA EX BONIS INITIIS ORTA SUNT] Sic teſtatur Liv. lib. XXXV. in conſultatione Antiochi de bello Romanis inferendo, *initium ſemper per jus injuſte imperandi fieri.* Quod conſiderans Cicero pro Rabirio Poſthumo: *Moneo & praedico*, inquit, *integra re cauſaque denuncio; omnes homines deoſque teſtor; dum poteſtis, dum licet, providete, ne duriorem vobis conditionem ſtatuatis, ordinique veſtro, quam ferri poſſit. Serpet hoc malum (mihi credite) longius, quam putatis. Potentiſſimo & nobiliſſimo tribuno pl. M. Druſo unam in equeſtrem ordinem quaeſtionem ferenti, ſi quis ob rem judicatam pecuniam cepiſſet, aperte equites Rom. reſtiterunt. Quid? hoc licere volebant? minime: neque ſolum hoc genus pecuniae capiendae turpe, ſed etiam nefarium arbitrabantur. Attamen ita diſputabant, eos teneri legibus oportere, qui ſuo judicio eſſent illam conditionem vitae ſecuti, &c.* Exemplum ſit illud Taciti Hiſtor. I. cum ait: *Redditus Coelio Rufo, Pedio Blaeſo, Servio Pomptino, Senatorius locus, qui repetundarum criminibus ſub Claudio & Nerone ceciderunt. Placuit ignoſcentibus, verſo nomine, quod avaritia fecerat, videri majeſtatem, cujus tum odio etiam bonae leges peribant.* Ita, ut eodem in libro eſt, *ſaepe honeſtas rerum cauſas, ni judicium adhibeas, pernicioſi exitus conſequuntur.* GRAEW. Non abhorret, quod ſcribit Vell. Paterculus lib. II. *Non ibi conſiſtunt exempla, ubi coeperunt, ſed quamlibet in tenuem recepta tramitem, latiſſime evagandi ſibi viam faciunt. Quum Veſpaſianus patriam ereptum iret Vitellio, facta ſunt multa gravia atque intoleranda, ſed neceſſitate armorum excuſata. Eadem poſtea in pace manſere*, teſte Tacito II. Hiſt. 84. Noſtris ſeculis exemplo luculento ſunt opes in Clerum, pietatis ergo, principio collatae; quae poſtquam in immenſum excreverunt, inſtrumentum ſunt factae vitiorum, ipſamque pietatem (filia matrem) extinxerunt. Adde Piccart. d. I. cap. 9. RUPERT.

SED, UBI IMPERIUM AD IGNAROS CIVES AUT MINUS BONOS PERVENIT] *Cives*, non reperi in vetuſtis. In Fabriciano eſt, *ad ignaros ejus*, id eſt, *imperii*. nam hoc ſupra ſcriptum erat in ſpa-

LI. *Lacedaemonii, devictis Athenienſibus, triginta viros inpoſuere, qui Rempublicam* [a] *eorum tractarent. Ii* [b] *primo coepere peſſumum quemque & omnibus inviſum indemnatum necare.* [c] *Ea populus laetari,*

VARIANTES LECTIONES.

a *eorum* delet C. & Ed. Carr. b *primum* A. E. F. H. c *Ea lege* B. E. *eo* C. *ea re* G. M. N.

NOTAE VARIORUM.

tio ipſo quod verſus dirimit. Riv. Pembr. tamen & Reg. ſervant, ſic Arond. & Norvicenſes. Wasse. Pro *ignaros* Ciaccon. habet, *ignavos.* Et paulo poſt videtur legendum: *tabulas, veſtes,* pro eo quod vulgo legitur, *tabulas veſtras.* nam paullo ſupra dixit: *Nam uti quiſque aut domum, aut villam, poſtremo vas, aut veſtimentum alicujus concupiverat.* Ursin. *Ignavi* opp. *bonis.* J. 57. & *boni* ſaepius pro fortibus, ut J. 90. ſequitur *ignavia gloriam, honorem, imperium bonus, ignavus aeque ſibi exoptant.* C. 11. *praelio* ſtrenuus & bonus *conſilio* J. 7. bonus *tantummodo* ſegnior *fit, ubi neglegas, at* malus improbior. J. 36. *cum ipſe* bonus *atque* ſtrenuus *ſis, uti quam optumis imperites.* VI. 33. λ. in Textu. *ignavos,* at ſupra exhibet *r.* Confer Hegeſip. IV. 6. pag. 395. Wasse.

Ad ignaros] Meus liber, *ad ignavos.* Ciacc. V. C. habet, *ignavos.* Et paulo poſt videtur legendum: *tabulas, veſtes,* pro eo quod vulgo legitur, *tabulas veſtras.* nam paullo ſupra dixit: *Nam uti quiſque aut domum, aut villam, poſtremo vas, aut veſtimentum alicujus concupiverat.* Ursin. Ciacconii liber, *ad ignavos.* Sed illud quoque Latinum. Nam *ignavos* etiam inertes & ineptos dici nemo negabit, qui Comicos trivit. Non ineptam hujus vocabuli etymologiam habes apud Iſidor. lib. X. *Ignarus non gnarus, i. inſcius, vel ſine naribus. Olfeciſſe enim veteres ſciſſe dicebant.* Coler. Probe factum a Carrione, quod ejecerit vocem *cives,* quae antea adhaerebat illi, *ignaros* in ed. Aldina & ſeqq. non etiam prioribus, in quibus non magis viſitur, quam in membranis noſtris. Grut.

Ad indignos] Bodl. *ad non d. & non.* Wasse.

Lacedaemonii, devictis Atheniensibus] Vide Juſtinum libro quinto, capit. octavo, nono, & ſequent. Seneca de Tranquillitate, *triginta tyrannos vocat. Poteratne* (inquit ibidem) *illa civitas conquieſcere, in qua tot Tyrannis tot Satellites erant, nec ſpes quidem ulla recipiendae libertatis animis poterat offerri,* & in ſequent. eoſdem *dominos* indigetat, Agellius libro decimoſeptimo, capit. vigeſimo primo: *Ad annum conditae urbis trecenteſimum quadrageſimum ſeptimum, triginta illi tyranni praepoſiti ſunt a Lacedaemoniis Athenienſibus.* Putsch.

Triginta viros] Id factum eſſe ad annum fere urbis 347. Gellius tradit XVII. cap. 21. Ciacc. Juſtin. lib. V. *Triginta rectores* vocat. Adde Diodor. lib. XIV. Xenophont. Ἑλληνικῶν II. Id factum eſſe ad annum fere urbis CCCXLVII. tradit Agel. lib. XVII. cap. 21. Coler.

Qui rempublicam eorum tractarent] Sic & manuſcriptum volumen. In impreſſis vetuſtioribus non eſt *eorum,* ac omitti citra detrimentum ſenſus poteſt. Riv.

Tractarent] Loquutio inſolentior. Veteres Gloſſae: *Tractare,* διαχειρῆσαι. Coler.

Hi primo coepere pessumum quemque] P. Victorius ex Xenophontis lib. de rebus Graeciae, ſumtum docet. Ἐπειδὴ πρῶτον μὲν, &c. Ciaccon.

Ii primo coepere pessimum quemque] Prorſus ita paucorum illa factio apud Samum, de qua Thucydides lib. VIII. Καὶ Ὑπέρβολόν τέ τινα τῶν Ἀθηναίων μοχθηρὸν ἄνθρωπον, ὠστρακισμένον οὐ διὰ δυνάμεως καὶ ἀξιώματος φόβον, ἀλλὰ διὰ πονηρίαν καὶ αἰσχύνην τῆς πόλεως, ἀποκτείνουσι, μετὰ Χαρμίνου τε ἑνὸς τῶν στρατηγῶν, καί τινων τῶν παρὰ σφίσιν Ἀθηναίων, πίστιν διδόντες αὐτοῖς. καὶ ἄλλα μετ' αὐτῶν τοιαῦτα ξυνέπραξαν τοῖς τε πλείοσιν ὥρμηντο ἐπιτίθεσθαι. *Et Hyberbolum quendam Athenienſem, hominem nefarium, oſtraciſmo, non ob potentiae dignitatiſve metum, ſed propter ſcelera & dedecus civitatis punitum, interemerunt, adjuvantibus Charmino, uno e ducibus, & aliquibus Athenienſibus, fidem eis dantes. Et alia hujuſmodi cum iiſdem perpetrarunt, animati & plures invadere.* Grasw.

Et omnibus invisum] Haec omittit Arondel. Infra: *& merito,* B. Pub. omittit copulam. pro *ea* Arond. Magd. *ea re.* Balliol. *ea lege* Norvic. 1471. confer Senecam Tranq. cap. III. Wasse.

In-

tari, *&* *merito dicere fieri. Post*, [a] *ubi paullatim licentia crevit*, *juxta bonos & malos lubidinose interficere*, *ceteros metu terrere. Ita civitas*, *servitute obpressa*, *stultae laetitiae graves poenas dedit. Nostra memoria victor Sulla*, *cum Damasippum*, *& alios* [b] *ejusmodi*, *qui malo Reipublicae creverant*, *jugulari jussit*; *quis non factum ejus laudabat? Homines scelestos*, [c] *factiosos*, *qui seditionibus Rempublicam exagitaverant*, *merito* [d] *necatos ajebant. Sed ea res magnae initium cladis fuit. Nam uti quisque domum*, *aut villam*, [e] *postremo aut vas*, *aut vestimentum alicujus concupiverat*, *dabat operam*, [f] *uti in proscriptorum numero esset. Ita illi*, *quibus Damasippi mors laetitiae fuerat*, *paullo post ipsi* [g] *trahebantur*: *neque prius finis jugulandi fuit*, [h] *quam Sulla omnis suos divitiis explevit. Atque ego* [i] *hoc non in M. Tul-*

VARIANTES LECTIONES.

a *ubi l. paululum crevit* K. b *hujusmodi* I. *aliosque hujuscemodi* K. c *& factiosos* D. F. L. mox *agitaverant* N. d *esse necatos* H. e *p. vas aut v.* K. N. f *ut is* A. B. E. F. G. H. I. K. g *trah. ad supplicium* H. h *quam s. o. s. explevit* deleto *divitiis* F. i *haec* N.

NOTAE VARIORUM.

INDEMNATUM NECARE] Sic Galba, autore Tacito I. Histor. *Tardum iter Galbae & cruentum*, *interfectis Cingonio Varrone Consule designato*, *& Petronio Turpiliano Consulari. Ille ut Nymphidii socius*, *hic ut dux Neronis*, *inauditi atque indefensi tanquam innocentes perierant*. GRASW.

EA POPULUS LAETARI, ET MERITO DICERE FIERI] Merseburgense, *Ea re populus laetari.* sed perperam. Nam nec aliter Priscianus citat quam habet vulgata lectio; quamvis non ignorem, hoc verbum pereleganter cum ablativo jungi. RIV.

JUXTA BONOS ET MALOS LIBIDINOSE INTERFICERE] Quid si legas, *juxta bonos ac malos?* Ego tamen, dissentiente manuscripto, nihil mutare ausim. RIV.

STULTAE LAETITIAE GRAVES POENAS DEDIT] Manuscriptum *graveis*. RIV.

CUM DAMASIPPUM] De hoc Orosius lib. V. c. 20. Valer. Max. IX. cap. 2. Paterculus II. Livius lib. LXXXVI. Appianus lib. I. Plutarchus in Sulla. COLER. De eo vide Orosium V. 20. & corrigendus Appianus, qui Brutum vocat. Liv. LXXXVI. Vellejus lib. II. Valerius Max. IX. 2. Cicero Ep. IX. 2. WASSE.

HOMINES SCELESTOS ET] In impressis vetustioribus est illa & copula omissa; idque Sallustianum magis. CIACC. Copulam omittit Balliol. *ejusmodi &* Reg. & L. 2. WASSE.

NECATOS AJEBANT] Si aliam induxerim distinctionem, videbitur a glossatoribus vox ultima. GRUT.

POSTREMO VAS, AUT] Manuscripta, *postremo aut vas*, *aut vestimentum*. geminata videlicet conjunctione disjunctiva. GRUT. Vid. Sueton. Aug. cap. 71. WASSE.

DABAT OPERAM, UT IS IN PROSCRIPTORUM NUMERO ESSET] Manuscriptum, *uti is.* quomodo & alias fere. RIV.

UTI IN PROSCRIPTORUM NUMERO] Assensum praebui MSS. vetustioribus, alii enim subscribebant vulgatis; *ut is in proscript.* GRUT.

ITA ILLI] Abest pronomen ab Arond. recte, & infra: *potest*. WASSE.

IPSI TRAHEBANTUR] Tranquillus & alii *ducebantur*, ducerent, nempe ad supplicium. CIACC.

QUAM SULLA OMNES SUOS DIVITIIS EXPLEVIT] Legendum, *omneis suos*, ex vetustis. RIV.

ATQUE EGO HOC NON IN M. TULLIO, NEQUE HIS TEMPORIBUS VEREOR: SED IN MAGNA CIVITAE MULTA ET VARIA INGENIA SUNT. POTEST ALIO TEMPORE, &c.] Tacitus IV. Histor. *An Neronem extremum dominorum putatis? idem crediderant*;

Tullio, neque his temporibus vereor. Sed [a] *in magna civitate, multa & varia ingenia sunt.* [b] *Potest alio tempore,* [c] *alio Consule, cui item exercitus in manu sit, falsum aliquid pro vero credi. Ubi hoc exemplo, per Senati decretum, Consul gladium eduxerit; quis illi finem statuet, aut quis moderabitur?*

LII. *Ma-*

VARIANTES LECTIONES.

a *in tam magna* A. B. H. b *Potestque* C. c *& alio* H.

NOTAE VARIORUM.

rant, qui Tiberio, qui Cajo superstites fuerunt; cum interim intestabilior & saevior exortus est. Non timemus Vespasianum: ea principis aetas, ea moderatio. Sed diutius durant exempla quam mores. GRASW.

IN MAGNA CIVITATE MULTA ET VARIA INGENIA SUNT] Idem Plut. de Athenis, de Atrebatibus Cominaeus, de Parisiis Monstrolottus testantur. Vide notam ad Flori lib. I. cap. 26. RUPERT.

ALIO CONSULE, CUI ITEM EXERCITUS IN MANU SIT] Cum exercitu vero etiam imperium. nam *Imperium exercitum habenti necessarium est:* Cic. ad Brut. GRASW.

IN MANU SIT] Τὸ *sit* non comparet in L 2. & infra, pro, *neque superbia ob.* Reg. Bodl. Digb. Magd. Martin. Arond. L 1. L 2. *neque illis superbia* L 2. *neque illi.* at Norvicenses nihil mutant. Caesar B. Gall. VII. 22. *Singulari militum nostrorum virtuti consilia cujusquemodi Gallorum occurrebant, ut est summae genus solertiae, atque ad omnia imitanda, atque efficienda, quae ab unoquoque traduntur aptissimum.* Supra: *varia ingenia,* & ita Apulejus Apolog. WASSE.

ALIQUID FALSUM PRO VERO CREDI] Codices in membrana descripti, consentientibus impressis quibusdam, *falsum aliquid,* verborum ordine mutato. RIV.

UBI HOC EXEMPLO, PER SENATUS DECRETUM, CONSUL GLADIUM EDUXERIT] Recte. Nec enim penes Consulem judicia capitalia erant, imo nec judicia, sed penes populum. Polybius Libr. VI. Κρίνει μὲν οὖν ὁ δῆμος καὶ διαφόρου πολλάκις, ὅταν ἀξιόχρεων ᾖ τὸ τίμημα τῆς ἀδικίας, καὶ μάλιστα τοὺς τὰς ἐπιφανεῖς ἐσχηκότας ἀρχάς, θανάτου δὲ κρίνει μόνος. *Judicia igitur exercet populus, etiam pecuniae persaepe, quoties mulcta gravior maleficio est irroganda: praesertim vero ubi res eorum agitur, qui Magistratus majores gesserunt: publici vero capitis solus.* GRASW.

QUIS ILLI FINEM STATUET, AUT QUIS MODERABITUR] Arma non servant modum,

Nec temperari facile, nec reprimi potest
Stricti ensis ira, bella delectat cruor:

ait Sen. Herc. Furente. Et Tacitus lib. I. Hist. *Initio caedis orto difficilis modus.* Et inferius: *Caedis & praedarum initium, & optimo cuique perniciem quaeri apparebat. Sed Othoni nondum autoritas inerat ad prohibendum scelus, jubere poterat.* Quin & ab ipso illo Consule periculum imminere potest: si nimirum Senatus videat, quem se cum autoritate defensorem habiturum speraverat, armatum esse imperio adversus ipsammet Remp. si cum imperio qui praeest ultra recordari nolit, exercitum, cui imperet, Senatus, populique, atque universae Reipubl. esse, non suum; si milites, illius autoritatem, imperium, ac nomen secuti, sibi ab illo imperari velint; ducem depescant ipsum, eoque res sint cardine, ut imperium belli necessitas, fasces Senatus contulisse videatur. Hinc apud Livium lib. II. *ab Appio petitur, ut tantam consularem majestatem esse vellet, quanta in concordi* (potest addi & libera) *civitate esse posset.* GRASW.

QUIS ILLI MODERABITUR] *Modero pro* moderor dicebant veteres. Actius & Pacuvius apud Nonium, Plautus in Mil. Act. IV. sc. 5. Hinc Robertus Stephanus similiter, ait, locutum Sallustium h. l. *moderabit*, inquam. Sed in melioribus libb. est *moderabitur*, etiam in MSS. Vossii, quos ipse citat lib. III. de Annal. 7. RUPERT.

MODERABITUR] Vide N. Heinsium in Notis ad Prudentium, pag. 65. qui legit, *quis moderabit.* WASSE.

NE-

LII. *Majores nostri, P. C.* [a] *neque consilii, neque audaciae umquam eguere:* [b] *neque superbia* [c] *obstabat, quo minus aliena instituta, si modo proba erant, imitarentur. Arma atque tela militaria ab Samnitibus, insi-*

VARIANTES LECTIONES.

a *neque illis* H. N. b *neque prius* non agnoscit B. *neque illis f. o.* I. K. L. c *obstabat illis* D.

NOTAE VARIORUM.

Neque consilii, neque audaciae unquam eguere] Naz. *neque audacia*, auferendi casu; cum tamen nihil mutet in *consilii*. & sic etiam, nisi fallor supra locutus auctor: vox *nunquam* abest Pal. tert. Grut.

Neque superbia obstabat, quo minus instituta aliena, si modo proba erant, imitarentur] Aliter Athenienses, de quibus Pericles apud Thucydidem libr. II. Χρώμεθα γὰρ πολιτείᾳ οὐ ζηλούσῃ τοὺς τῶν πέλας νόμους. παράδειγμα δὲ αὐτοὶ μᾶλλον ὄντες τισὶν, ἢ μιμούμενοι ἑτέρους. *Fungimur enim ea Reipubl. administratione, quae vicinarum leges non sectatur, ipsi potius aliis exemplar, quam alios imitantes.* At apud Romanos, teste Livio Libr. III. ubi de creatione Decemvirorum legibus scribendis: *Graves quoque aetate electos novissimis suffragiis ferunt, quo minus ferociter aliorum scitis adversarentur.* Quod Tacitus III. Annalium repetit: *Creatique decemviri, & accitis, quae usquam egregia, compositae XII. Tabulae, finis aequi, juris.* Ita & apud eundem XI. *Majores mei (quorum antiquissimus Clausus origine Sabina, simul & in civitatem Romanam, & in familias patritiorum adscitus est) hortantur, ut paribus consiliis Rempubl. capessam, transferendo huc, quod usquam egregium fuerit.* Eadem mens erat Alexandro Magno, cujus haec verba memorat Curtius lib. VIII. *Verumtamen eorum mores in Macedonas transfundo, in multis enim gentibus esse video, quae non erubescamus imitari: nec aliter tantum imperium apte regi potest, quam ut quaedam & tradamus illis, & ab iisdem discamus.* Grasw. Confirmat Polybius lib. VI. *Romani*, inquit, *ut si qui alii, mores facile mutant, ut quod est melius aemulentur.* Asserit Tacitus III. Annal. 27. *Accitis quae usquam egregia, compositae duodecim tabulae.* Praetendit sententiae suae Claudius, apud eundem lib. XI. cap. 24. *Majores hortantur, uti paribus consiliis Rempublicam capessam, transferendo huc, quod usquam egregium fuerit.* Eandem rem in civibus suis laudat apud Lucian. in lib. de Gymnasiis, Solon, ad Anacharsidem: *Persuasissimum habe, Athenienses sibi nequaquam dedecori ducturos, ab homine peregrino & barbaro, ea perdiscere.* Imo hac potissimum de caussa, Plato & ipse suscepit peregrinationem, & civibus suis, non uno loco lib. XII. de LL. commendavit, *ut patriae urbi communicarent, si quid alibi reperissent ei futurum, & usui, & ornamento.* Ut proinde Chinenses, qui alias oculatissimi, & Argo, qui totus fuit oculeus, circumspectiores haberi volunt, hic talpa caeciores merito debeant aestimari, dum se, a communi aliorum populorum commercio, sponte distrahunt, neque ulli civium, imperii limites impune excedere, permittunt. Adde notam ad Flori lib. I. cap. 24 §. 1. Rupert.

Quo minus instituta aliena, si modo proba erant, imitarentur] Minus verbose dici poterat, *aliena, modo proba, imitabantur.* Grut.

Arma atque tela militaria a Samnitibus] Hoc notatu dignum, nam non temere apud alios reperias auctores: nisi quis hunc locum corruptum putet, & pro *Samnitibus*, *Sabinis* legendum, aut alium quempiam populum, ab Roma non nimium distantem. Glar. Glareanus, cum de Samnitibus tale nihil legisset, emendare tentabat, vel potius audebat, *Sabinis* pro Samnitibus, ductus fortassis auctoritate Plutarchi in Romulo: & id adseverant Livius lib. IX. Florus lib. I. cap. 16. Dionys. lib. III. Antiq. Strabo lib. V. Athenaeus tamen de Romanis: θυρεοῦ χρῆσιν παρὰ Σαμνιτῶν ἔμαθον. Per arma autem Samnitum nihil aliud intellego, quam scuta, tegumentum, seu spongiam pectoris, ocreas & alia quae *ornamenta* a veteribus fuisse nominata, eleganter docuit Lipsius lib. II. cap. 17. Saturnal. & in nupero libro Πολιορκητικῶν. Telis significari ajo gladios, hastas, lanceas. Et de hastis Samnitum colligas ex Festo: *Populis Samnitibus nomen impositum, ait Verrius, propter genus hastarum, quae*

 Sau-

insignia magistratuum ab Tuscis pleraque sumserunt: postremo, quod ubique apud socios, [a] aut hostes idoneum videbatur, cum summo studio domi exsequebantur: imitari, quam invidere bonis, malebant. Sed eodem

VARIANTES LECTIONES.

a *aut apud hostes* K. M.

NOTAE VARIORUM.

Saunia adpellant Graeci. Paulus tamen Diaconus lib. II. c. 20. *Samia, non Saunia* hastas illas fuisse dictas scribit: *Quarta decima Samnium intra Campaniam & mare Adriaticum, Appuliam, a piscaria incipiens habetur. In hac sunt urbes, Theate, Anfidena, Hisernia, & antiquitate consumta Samnium, a qua tota provincia nominatur, & ipsa harum provinciarum caput, ditissima Beneventus. Porro Samnites nomen accepere olim ab hastis, quas ferre solebant, quasque Graeci Samia adpellant.* Ubi vides diversum sentire a Festo: Sane *Samia* magis Latina quam Graeca vox videatur. Hinc *Samiare* antiquum verbum, acuere: & *Samius* acutus. Tutius igitur est ex Festo restituere Diacono *Saunia.* Hesychius: σαυνίον, ἀκόντιον βαρβαρικόν. quam lectionem Plinius confirmat lib. III. cap. 12. *Samnitium, quos Sabellos & Graeci Saunitas dixere.* Coronidem faciat Livii locus de armis Samnitum: *Samnites praeter ceteros apparatus, ut acies sua fulgeret, novis armorum insignibus fecerunt. Duo exercitus erant, scuta alterius auro, alterius argento caelaverunt. Forma erat scuti, summum latius, qua pectus atque humeri teguntur, fastigio aequali: ad imum, cuneatior, mobilitatis caussa. Spongia pectori tegumentum, & sinistrum crus ocrea tectum, galeae cristatae.* COLER. Quorum tamen bonam partem postea, assumpta Graeca armatura, mutarunt. Polyb. lib. VI. Ὁ δὲ καθοπλισμὸς τῶν ἱππέων νῦν μὲν ἐστι παραπλήσιος τῷ τῶν Ἑλλήνων· τὸ δὲ παλαιὸν πρῶτον μὲν θώρακας οὐκ εἶχον, καὶ τἄλλα. *Armatura porro equitum nunc quidem Graecanicae est similis: at non ita olim. Jam primum loricas non habebant, &c.* Et inferius: Διόπερ ἀδοκίμου τῆς χρείας οὔσης ταχέως μετέλαβον τὴν Ἑλληνικὴν κατασκευὴν τῶν ὅπλων. *Quare cum magistra experientia has reprobarent, Graecanicam armorum instructuram suae loco facile usurparunt.* GRASW.

TELA MILITARIA AB SAMNITIBUS, &c.] Athenaeus lib. VI. Καὶ παρὰ Σαυνιτῶν δὲ ἔμαθον θυρεοῦ χρῆσιν. Vide & Livium lib. I. de Magistratuum insignibus. ALD.

INSIGNIA MAGISTRATUUM] Livius lib. I. *Me haut poenitet, eorum esse sententiae, quibus & adparitores & hoc genus ab Hetruscis finitimis, unde sella curulis, unde toga praetexta sumta est, numerum quoque ipsum ductum placet, & ita habuisse Hetruscos, quod ex duodecim populis communiter creato rege, singulos singuli populi lictores dederint.* Ab iisdem caerimonias quoque sumserunt; ut Valerius, Livius, Festus adtestantur. COLER.

A TUSCIS PLERAQUE SUMSERUNT] In iisdem, *ab Tuscis.* RIV. Ciacconii & Rivii Codd. ab *Tuscis.* & sic e nostris Arond. Reg. L 1, 3. Markii λ. Pemb. Codex B. Pub. Venetae. Martin. Eos sequor. Multi etiam, *ab Samnitibus.* WASSE.

IMITARI QUAM INVIDERE BONIS MALEBANT] Vide notam ad cap. 38. RUPERT. Graecorum Adagium spectat, cujus meminit Cent. VI. 74. Diogenianus, Μωμήσεταί τις μᾶλλον ἢ μιμήσεται. apud quem, ut id obiter moneam, Cent. XIV. 14. lege ὑπό τινων βουλομένων. Corrige etiam Zenobium, Cent. IV. 63. Ἐπεὶ τὰς φάτνας. IV. 14. 32. lege ἀκριβεστέρας τῆς ἡμέρας. Proverbium hoc usurpat Varro in Papiapae. imo quidni inquies ex illo Graeci? Fieri non potuit: est enim Zeuxis dictum, qui Olymp. XCV. claruit. Plinius, Nat. Hist. XXXV. 9. adeoque sibi in illo placuit Zeuxis, ut versum subscriberet celebrem ex eo, *Invisurum aliquem facilius, quam imitaturum.* Idem Apollodoro, ejus coaetaneo, tribuit Plutarchus de gloria Athen. pag. 346. Sallustium sequitur Apulejus, Flor. IX. *Quoniam in magna civitate hoc quoque genus invenitur, qui meliores* obtrectare malint, quam imitari. Etiam Boëtius in Praedicam. Aristotelis II. pag. 143. *Cum Romani semper fuerit moris, quod ubique gentium pulchrum esset, atque laudabile, id magis ac magis* imitatione *honestare.* Quae supra habent Codd. *arma atque tela,* &c. ea, ut importuna, inducenda sunt. Error natus ex minus frequenti usu τοῦ *postremo*, in secundo loco. WASSE.

SED

dem illo tempore, Graeciae morem [a] *imitati, verberibus animadvertebant in civis,* [b] *de condemnatis summum supplicium sumebant. Postquam Respublica adolevit,* [c] *& multitudine civium factiones valuere,* [d] *circumveniri innocentes,* [e] *aliaque hujuscemodi fieri coepere; tunc lex Porcia, aliaeque leges paratae sunt,* [f] *quibus legibus exsilium damnatis permissum est. Hanc ego caussam, P. C. quo minus novum consilium capiamus, in primis magnam puto. Profecto* [g] *virtus, atque sapientia* [h] *major in illis fuit,*

VARIANTES LECTIONES.

a *sunt imitati* A. b *de condemnatissimis modo* M. *de condemnatissimo* N. c & abest in A. d *circumvenire* N. *innocentes sicuti nocentes* E. e *leges* abest ab F. f *quibus exsilium d. p. e.* B. E. f *atque virtus* M. h *illos* M.

NOTAE VARIORUM.

SED EODEM ILLO TEMPORE] Quo *populi libertatem non acerbitate suppliciorum infestam, sed lenitate legum munitam esse voluerunt.* GRASW.

ANIMADVERTEBANT IN CIVIS, DE CONDEMNATIS SUMMUM SUPPLICIUM] Haec ex recent. man. in Marg. Pemb. heic Ar. & γ. *animum advertebant.* Lectio haudquaquam spernenda, pro *animadvertere.* Varro de Vita Pop. Rom. scripsit, *animo advertere.* De qua re vide Nonium in *Paupertates.* Hunc sequitur etiam Cl. Mamertus de Statu animae lib. I. pag. 717. Neque aliter legendum apud Vitruvium II. 9. X. 22. ex auctoritate Codicis Arondel. Solet Auctor iste voces hasce dividere, ut in Praefat. ad lib. V. *Cum ergo haec naturali modo sint a majoribus observata,* animoque advertam, &c. Adde lib. VIII. 5. WASSE. Vid. Hottomannus in Ciceron. Orat. Tom. I. Part. I. pag. 4 3. b. BROUKH.

ALIA HUJUSCEMODI FIERI COEPERE] Vox ultima non est admodum necessaria. GRUT.

TUNC LEX PORCIA] *Porcia tamen lex solum pro tergo civium lata videtur: quod gravi poena, siquis verberasset, necassetque civem Romanum, sanxit.* GRASW.

QUIBUS LEGIBUS EXSILIUM DAMNATIS PERMISSUM EST] Tò *legibus* in quibusdam non est: sed quia id codex habet Fabricianus, nihil immuto. saepe enim veteres antecedens repetunt, ipsique relativo adjungunt: id quod alias quoque est a nobis annotatum. Sed & *tum lex Porcia*, pro tunc, manuscriptum habet. RIV. Nihil defuerit ad sensum, si inducerentur aliquot voces, fieretque, *tum lex Porcia, aliaeque paratae, quibus exsilium, &c.* GRUT. Omittunt vocem *legibus* L 1, 3. Ar. sed retinenda. Cicero in Verrem: *Advenit* dies, quo die ex instituto Caesar. *Erant omnino* itinera *duo quibus* itineribus. Caeterum de *Lege Porcia*, &c. vide Livium X. 9 postremo, quae ad haec respondit Cicero Catilinar. IV. §. 20. WASSE.

QUO MINUS NOVUM CONSILIUM CAPIAMUS] Merseburgense, *consilium novum.* ut adjectivum sequatur. RIV.

PROFECTO VIRTUS ATQUE SAPIENTIA MAJOR IN ILLIS FUIT] Ejusdem farinae sunt, quae Pericles instillat civibus suis apud Thucydidem: *Cavete, ne deteriores majoribus vestris in utreque videamini; qui labore suo etiam hanc sibi pararunt, non ab aliis acceperunt: & non solum ipsi tenuerunt, sed ad nos etiam incolumem transmiserunt.* Est autem turpius, re possessa spoliari, quam conatu frustrari. Cic. pro L. Manilia in eandem sententiam: *Videte, ne, ut majoribus vestris pulcerrimum fuit, tantam vobis imperii gloriam relinquere, sic vobis turpissimum sit, id, quod accepistis, tueri, & conservare non posse.* RUPERT.

IN ILLIS FUIT] Praepositionem respuunt Ar. Digb. etiam infra: *in nobis* Digb. idem facit. sed magis recte atque vetuste caeteri. Cicero de Amic. *Quibus* in ipsis inest *caussa cur diligantur.* & Fin. II. 51. *Tanta vis* inerat in *verbis.* Cur bene parta vix retineantur, in Olynth. I. Orator ita docet. Τὸ γὰρ, εὖ πράττειν παρὰ τὴν ἀξίαν, ἀφορμὴ τοῦ κακῶς φρονεῖν τοῖς ἀνοήτοις γίνεται. διόπερ πολλάκις δοκεῖ τὸ ΦΥΛΑΞΑΣΘΑΙ τἀγαθὰ, τοῦ ΚΤΗΣΑΣΘΑΙ χαλεπώτερον εἶναι, &c. Idem alia ait Ol. II. pag. 25. Πολὺ γὰρ ῬΑΟΝ, ἔχοντας ΦΥΛΑΤΤΕΙΝ, ἢ κτήσασθαι πάντα πέφυκε. Rem pluribus exsequitur Xenophon, Hist. Cyri VII. Μέγα μὲν γὰρ, οἶμαι, ἔργον καὶ τὸ ἀρχὴν καταπρᾶξαι, πολὺ δ' ἔτι μεῖζον τὸ ΛΑΒΟΝΤΑ ΔΙΑΣΩΣΑΣΘΑΙ. Τὸ μὲν γὰρ λαβεῖν, πολλάκις τῷ τόλμαν μόνον παρασχομένῳ ἐγένετο. Τὸ δὲ λαβόντα κατέχειν, οὐκέτι τοῦτο ἄνευ σωφροσύνης, οὐδ' ἄνευ ἐγκρατεί-

fuit, qui ex parvis opibus tantum imperium fecere, quam in nobis, qui ea bene [a] *parta* [b] *vix retinemus. Placet igitur eos dimitti, &* [c] *augeri exercitum Catilinae? minume: sed ita* [d] *censeo;* [e] *publicandas eorum pecunias, ipsos in vinculis habendos per municipia, quae maxume opibus valent:*

VARIANTES LECTIONES.

a *parata* H. b delet *vix* A. c *augere* K. N. d *censeo ego esse publicandas* &c. A. e *pecunias e. p.* K.

NOTAE VARIORUM.

τείας, οὐδ᾽ ἄνευ πολλῆς ἐπιμελείας γίγνεται. pro *parta* Reg. *parata*. L 2. pro *opibus* habet *copiis*. Martin. non male. *placet igitur d.* omisso *eos*. WASSE.

ITA CENSEO; PUBLICANDAS EORUM PECUNIAS, IPSOS IN VINCULIS HABENDOS] Hanc Caesaris sententiam ita explicat Tullius IV. in Catilinam: *Itaque municipiis dispertiri jubet. Adjungit gravem poenam municipibus, si quis eorum vincula ruperit: horribiles custodias circumdat, & digna scelere hominum perditorum sancit, ne quis eorum poenam, quos condemnat, aut per Senatum, aut per populum levare possit, eripit etiam spem quae sola hominem in miseriis consolari solet. Bona praeterea publicari jubet: vitam solam relinquit nefariis hominibus: quam si eripuisset, multas uno dolore animi ac corporis, & omnes scelerum poenas ademisset.* Hoc autem supplicii genus a majorum more minus abhorrere, liquet ex Liv. lib. IX. *Qui se Hernicum civem dixerat, seorsim in custodia habitus: eos omnes Fabius Romam ad Senatum misit: & cum quaesitum esset, delectu an voluntarii pro Samnitibus adversus Romanos bellassent, per Latinos populos custodiendi dantur.* Item lib. XXVI. *Trecenti ferme nobiles Campani in carcerem conditi, alii, per sociorum Latini nominis urbes in custodias dati, variis casibus perierunt.* GRASW.

PUBLICANDAS EORUM PECUNIAS] Perduellionis crimine damnatis, omnes facultates eripi antiquitus solitae, non Romae tantum, sed & Athenis. Siquidem, ut scribit alicubi in quadam Epistola ad M. Brutum Cicero, *etiam Themistoclis liberi eguerunt.* Ita Sp. Melii, affectatae tyrannidis rei, bona vendere atque in publicum redigere; quaestores a Senatu esse jussos, scribit Livius. Ita M. Lepidi bona a Senatu publicata, quia secutus Antonii sectam, ut ex ejusdem Ciceronis, dicta ad Brutum epistola, apparet. Primus vero publicationem bonorum, ad omnia crimina publica, traxit C. Julius Caesar, *qui*, ut ait Suetonius, *parricidas, bonis omnibus, reliquos dimidia parte mulctavit:* tenuitque ea lex sub Augusto: qui tamen, quum multis divitibus, vel dimidia pars, nimiae essent opes, & in ipso exsilio causa luxus, sanxit, ut iis omnibus, quibus aqua & igni interdictum, id est, JCtorum verbo, deportatis, non plus possidere liceret quingentis millibus nummum, hoc est, nostra moneta, ex computatione Budaei, duodecim millibus & quingentis coronatis aureis; Auctor Dio Coccejus lib. LVI. intenditque iterum saevitiam eam Tiberius, lata lege, qua interdictis aqua & igni, ademta est omnis testamenti factio. Idem Dio Cocc. lib. LVII. Quam legem interpretatur Cajus JCtus lib. VIII. ff. *qui testamenta facere possunt.* RUPERT. Plutarchus in Cic. Περὶ δὲ δημιεύσεως χρημάτων ἐνίστατο Καῖσαρ, οὐκ ἀξιῶν τὰ φιλάνθρωπα τῆς ἑαυτοῦ γνώμης ἐκβαλόντας, ἑνὶ χρήσασθαι τῷ σκυθρωποτάτῳ. pag. 871. Non tamen contradicit Sallustio; nam haec accidisse post latam in Catilinarios sententiam ex ipsomet constat. Infra etiam ait, remisisse Consulem hanc de publicandis bonis sententiae partem. Sallustium male capit Dio pag. 46. Κἂν διαδράσῃ τις, ἐν πολεμίων μοίρᾳ, τὴν πόλιν, ἐξ ἧς ἂν φύγοι, εἶναι. Noster illum solummodo hostis loco futurum qui de mutanda sententia, aut ad Senatum aut per Tribunos ageret. confer omnino Cic. IV. Catil. §. 8. Pemb. *existumare contra*, omisso *eum*, pereleganter, quod haeret tamen inter lineas. WASSE.

IPSOS IN VINCULIS HABENDOS] Cicero in Cat. IV. cap. 4. 5. Super hoc more videndus Asconius in Milonem cap. XIV. pag. 850. BROUKH.

PER MUNICIPIA] Observa morem Populi Romani in reorum custodia. Nam quos in carcerem non conjiciebant, eos vel militibus, vel fidejussoribus, vel etiam sibi committebant, ut ait lib. I. ff. de Custod. reor. vel eos magistratibus custodiendos tradebant: vel per oppida Italiae dividebant: cujus moris nobile exemplum in illis mille Achaeis, quos bello Persei confecto Roma-

lent: [a] *neu quis de iis postea ad Senatum referat, neve cum populo agat;* [b] *qui aliter fecerit,* [c] *Senatum existumare, eum contra Rempublicam & salutem omnium facturum.*

LIII. Postquam Caesar dicendi finem fecit; ceteri verbo, alius alii [d] varie

VARIANTES LECTIONES.

a *ne quis* L. *neu quisquam* N. b *qui vero* F. c *credat Senatum* M. d *pariter* M.

NOTAE VARIORUM.

ni in Italiam acciverunt. Quemadmodum autem ad magistratus, sive privatos fidejussores, aut vades, periculum ex evasione custodiarum spectavit, sic ad urbes, sive municipia, quibus rei fuerant traditi, ita ut oppidani pro hostibus & perduellibus haberentur, sicuti a Dione observatum est. Casaub. Cicero Orat. IV. *Vincula vero & ea sempiterna, certe ad singularem poenam nefarii sceleris inventa sunt. Itaque municipiis dispertiri jubet.* Adjunxerat in sua Oratione Caesar, ut idem Cicero inquit, *poenam municipiis, si quis eorum vincula rupisset.* Coler.

Cum populo agat] Ita Codd. & Hegesippus II. 10. Quid sit, *cum populo agere*, docet Agellius XIII. 14. Cicero IV. Catilin. §. 8. *Sancit, nequis eorum, poenam quos condemnat, aut per senatum aut per populum levare possit.* Dio: ἐπὶ τῷ μήτε περὶ ἀδείας ἔτι αὐτῶν χρηματισθῆναί ποτε. Nos, *treat with.* Plautus Rud. III. 2. Ago cum illa, *ne quid noceat meis popularibus.* Operarius: *Illi praecipio.* inepte. pro, *ad senatum referre* apud illum est, χρηματίζειν γνώμην εἰς τὴν βουλὴν εἰσφέρειν. Quam formulam servat Poëtarum doctissimus, AEn. III. 85.

Delectos populi ad proceres, *primumque parentem*
Monstra deum refero, & quae sit sententia posco.

Vide Senecam de Tranquil. cap. XV. & Manutium de Senatu cap. de jure referendi. Wasse.

Postquam &c.] Ante quam Catonem rogaret, habuit Cicero eam Orationem, quae nunc legitur inter Catilinarias quarta. Vid. Manutius in Tom. II. Orat. P. I. pag. 98. a. & Cic. Catil. IV. cap. 4. Broukh.

Caeteri verbo &c.] Hanc Caesaris orationem tantum potuisse, Suetonius ait, ut Silanum, si non de sententia decedere, eamdem tamen interpretatione lenire coëgerit. Multis praeterea, & in his Q. Ciceronis fratre adsentientibus, aegre tamdem Catoni succubuisse. Vide Plutarch. in Caesare. Coler.

Ceteri verbo, alius alii varie adsentiebantur] In quibusdam antiquioribus est *assentiebant*, sed eodem sensu; nam quamvis hodie fere *assentior* dicimus, veteres tamen & *assentio* dicebant, ut est a Gellio annotatum; sed & Cicero saepe est hac terminatione usus. Diomedes tamen *assentiebantur* hic legit lib. I. quo loco testantur non *assentio* solum, sed & *assentior* dici. Riv. Ita ferme MSS. nisi quod Commelin. *verbo illius alii varie.* Grut.

Alius alii varie adsentiebantur] Viri docti mendosum locum putant. Ego in tanta codicum convenientia, insuper accedente Diomedis accuratissimi scriptoris, auctoritate, nihil quicquam mutandum duxerim. Plures dixisse sententiam quam hic a Crispo commemorantur, docet Tullius libro duodecimo epistola ad Atticum XXII. & Flavius Vopiscus Aureliano. Ita vult propter varias sententias, varium variorum fuisse assensum. Putsch. Luctatius Catulus Caesaris Orationem primus impugnavit. Plutarch. in Cic. pag. 871. Nam Cato admodum adolescens, & pene inter ultimos sententiam rogatus hanc orationem habuit, teste Vellejo Paterculo II. 35. quae ab actuariis Ciceronis excepta est. Vide Plutarchum in loco supra laudato. Markii λ. *verbo ejus alii varie.* sed secunda vox ab alia manu est, ut ex litura patet. L 1. L 3. Martin. *assentiebant.* Recte sane, & ni alia omnia Codd. in textum recepissem. sic enim Plautus in Amph. II. 2, 193. *Mihi quoque assunt testes, qui illud quod ego dicam* assentiant. & in Rudente. IV. 3, 36. GR. *Mare quidem commune certo est omnibus.* TR. assentio. Ovid. III. Metam. vs. 406.

—— Assensit *precibus Rhamnusia justis.*

Sic etiam Cicero, Sueton. Vespas. cap. 6. Tacit. Hist. V. 3. Curtius V. 12, 3. assentiebat *vultu Darius.* ubi Codex Petrensis *assentiebantur*, sed ma-

rie [a] adſentiebantur: at M. Porcius Cato, rogatus ſententiam, hujuſcemodi orationem habuit:

LIV. *Longe mihi* [b] *alia mens eſt, P. C. cum res, atque pericula noſtra conſidero, & cum ſententias nonnullorum ipſe mecum reputo. Illi mihi diſſeruiſſe videntur de poena eorum, qui patriae, parentibus,* [c] *aris, atque focis ſuis bellum paravere: res autem monet,* [d] *cavere ab illis* [e] *magis, quam, quid in illos* [f] *ſtatuamus, conſul-*

VARIANTES LECTIONES.

a *aſſentiebatur* F. b *aliena* E. F. H. c *aris atque focis bellum atque incendium* deleto *ſuis* N. d *nos cavere* E. e deeſt *magis* C. f *ſtatuatis* A. G. N.

NOTAE VARIORUM.

male. Vide eundem IV. 13. & V. 7. Sic Apulejus, Virgil. alii. quod Auctor dicit, *verbo alius* id ſignate quidem. Livius III. 14. *Sententiam igitur peregit, nullum placere, &c. fieri, omneſque ita accipiebant; privatos eos a Claudio judicatos: multique ex Conſularibus verbo* aſſenſi ſunt. Conſul enim non omnes rogabat, qui in ſenatu aderant, ſed Senatores dumtaxat, caeteri autem ſolummodo aſſentiebant illis, qui ſententias dixerant, vide Feſtum & Agellium de pedariis Senatoribus. WASSE.

AT M. PORCIUS CATO, ROGATUS SENTENTIAM] Pulcherrima de hac ſententia exſtant verba M. Tullii in Oratione pro Sextio: *Conſule me, cum eſſet deſignatus tribunus plebis, obtulit in diſcrimen vitam ſuam: dixit eam ſententiam cujus invidiam capitis periculo ſibi praeſtandam videbat: dixit vehementer, egit acriter, ea quae ſenſit prae ſe tulit: dux, auctor, actor rerum illarum fuit, non quo periculum ſuum non videret: ſed in tanta Reipublicae tempeſtate nihil ſibi, niſi de patriae periculis, cogitandum putavit.* GRASW.

CATO SENTENTIAM ROGATUS] De animadverſione Catonem primum ſententiam dixiſſe, putabat Brutus apud Ciceron. lib. XII. Epiſt. 21. ad Attic. Sed fruſtra, cum omnes ante dixerint praeter Caeſarem, ut ibidem contendit Cicero. COLER.

LONGE MIHI ALIA MENS EST, P. C. CUM &c. ET CUM &c.] Demoſthenes Olynthiaca tertia: Οὐχὶ ταὐτὰ παρίσταταί μοι γινώσκειν, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ὅταν τε εἰς τὰ πράγματα ὑποβλέψω, καὶ ὅταν εἰς τοὺς λόγους, οὓς ἀκούω. τοὺς μὲν γὰρ, &c. ALD. MANUT. *Aliena* γ. λ. & L 2. *alia mihi*, Servius, pag. 373. & 933. *alia mihi*; recepta lectio rotundior. WASSE. Servius ad I. AEn. 17. iſtud *alia* primus repoſuit Ang. Decembrius II. de Polit. Liber. pag. 124. Intruſerant enim *aliena* mali paedagogi. Ceterum Vid. Cicero ad Attic. XII. 21. loco unice huc faciente. Hoc vero Catonis principium ad verbum ex princip. III. Olynth. Demoſt. expreſſum eſſe notat Muretus in Cicer. Catilin. IV. cap. 4. pag. 726. a. BROUKH.

PERICULA NOSTRA] B. Pub. *noſtri.* Infra, *focis ſuis* pronomen abeſt ab L 2. Reg. *ab illis cavere*, quod rotundius eſt. Arondel. *vos appello ego. evenerit* Norvicenſes, Martin. Bodl. non bene. Hegeſip. IV. 29. *ſi pericula praevenerint*, fruſtra conſules. WASSE.

ET CUM SENTENTIAS NONNULLORUM IPSE MECUM REPUTO] Duo e manuſcriptis, *mecum ipſe repeto.* nec aliter Florentinum. RIV. *Mecum reputo* Arondel. *Ipſe mecum* Cod. B. Pub. Digb. & Reg. omittunt. WASSE.

ARIS ATQUE SOCIIS SUIS BELLUM F.] Quatuor libri *aris atque focis ſuis* repraeſentant, quod non improbo, formula ubique obvia. Cicero de Natura Deorum tertio: *Eſt enim mihi tecum pro aris & focis certamen.* Agellius libro decimonono, capit. nono: *Tum ille pro lingua patria tanquam pro aris & focis, animo irritato indignabundus.* Infra: *Meminerint ſe contra latrones inermes, pro patria, pro liberis, pro aris atque focis ſuis certare.* PUTSCH.

RES AUTEM MONET, CAVERE AB ILLIS MAGIS] Ad hunc locum erudite quaedam & jucunde diſſerit Scipio Gentilis, palmarium decus Italorum, lib. I. Parerg. cap. 31. Videtur autem Salluſtius illud Lycurgi contra Leocratem adumbrare voluiſſe: Καὶ διὰ τοῦτο ἄν τις αἰσθήσηται μέλλοντας αὐτοὺς τούτων τι ποιεῖν ἀποτείνειν συνώμοσαν. εἰκότως. τῶν μὲν γὰρ ἄλλων ἀδικημάτων ὑστέρας δεῖ τετάχθαι τὰς τιμωρίας.

ſultare. Nam cetera [a] *maleficia tum perſequare, ubi facta ſunt; hoc, niſi provideris,* [b] *ne accidat; ubi* [c] *evenit, fruſtra judicia implores. Capta urbe, nihil ſit reliqui victis. Sed, per Deos immortalis, vos ego*

VARIANTES LECTIONES.

a *malefacta* F. b *n. a. malum* A. c *evenerit* F.

NOTAE VARIORUM.

είας. προδοσίας δὲ δήμου καταλύσεως προτέρας. εἰ γὰρ ποιέσεσθαι τοῦτο τὸν καιρὸν ἐν ᾧ μέλλουσιν ἐκεῖνοι κατὰ παρελθὸν φαῦλόν τι πράττειν, οὐκ ἐστὶν ὑμῖν κατὰ ταῦτα δίκην παρ' αὐτῶν ἀδικούντων λαβεῖν. COLER. Τὸν γὰρ ἐχθρὸν οὐχ ὧν δρᾷ μόνον, ἀλλὰ καὶ τῆς διανοίας προαμύνεσθαι χρή, εἴπερ καὶ μὴ προφυλαξάμενός τις προπείσεται. *Hoſtis injuria non ea tantum, quam infert, ſed etiam quam inferre cogitat, propulſanda eſt: quoniam niſi quis ſibi praecaverit, prior detrimentum accipiet.* Thucydid. lib. VI. *Incidamus oportet media, ne nimis ſero ad extrema veniamus.* Philipp. II. GRASW.

NAM CETERA MALEFICIA] Ita libri vetuſtatis minimae: nam mediae, *maledicta:* ſupremae, *malefacta;* quomodo etiam editio prima. GRUT. Venet. 1470. 1478. *malefacta*, caeteri *maleficia*, qua voce uſi Plautus, Cicero, Caeſar, Suetonius etiam Aug. XXXII. Cato Fr. cap. LVIII. malefacta *benefactis non redemtitavere. Ne quod autem* maleficium *negotiumve* impunitate *vel mora* elaberetur. Tacitus III. 50. *dicta a* maleficiis *differunt.* & pro *incantamentis* apud eundem uti *malae artes* apud Apulejum. Semel occurrit apud Noſtrum Jug. XXXVII. & opponitur *beneficio*, ubi Codd. nihil movent, vocem *malefacta* habes apud Ennium, Lucretium, & Noſtrum in hac ipſa oratione, quos ſequitur Apulejus Apolog. I. *Ego numquam ſtudui* malefacta *cujuſquam* cognoſcere. & Arnobius pag. 73. Caeterum locum ex Iſocratis Archidamo expreſſum puto, pag. 199. Ὑπὲρ ὧν χρὴ βουλεύσασθαι, καὶ ἀγανακτεῖν, ὅτι οὐδὲν ἡμῖν ἔσται πλέον· ἀλλὰ νῦν σκοπεῖν, ὅπως μηδὲν συμβήσεται τοιοῦτο. Antiphont. Orat. XIV. pag. 133. Ἐν ᾧ χρὴ πολλὴν πρόνοιαν ἔχειν, μέλλοντας ἀνηκέστερον ἔργον ἐργάζεσθαι. ἐν μὲν γὰρ ἑκάστῳ πράγματι, καὶ ὀργῇ χρησαμένους, καὶ διαβολῇ πειθομένους ἔλαττόν ἐστιν ἐξαμαρτεῖν (μεταγνοὺς γὰρ ἔτι ὀρθῶς βουλεύσαιτο) ἐν δὲ τοῖς ἀνηκέστοις πλέον βλάβος τὸ μετανοεῖν, καὶ γνῶναι ἐξημαρτηκότας. Confer Dinarchum, pag. 66. Pſeudo-Latronem cap. XXXVII. WASSE.

CAETERA MALEFICIA TUM PERSEQUARE UBI FACTA SUNT] *Nam a legibus delicta puniri, &c. ideo leges in facta conſtitui, quia futura in incerto ſint. Sic a majoribus inſtitutum, ut ſi anteiſſent delicta, poenae ſequerentur.* Tacitus III. Annal. Et XV. *Nam culpa quam poena tempore prior, emendari quam peccare poſterius eſt.* At hujus delicti alia ratio. GRASW.

HOC NISI PROVIDERIS, NE ACCIDAT, UBI EVENIT, FRUSTRA JUDICIA IMPLORES] Thucyd. lib. VI. Καὶ ἐνθένδε ἄνδρες οὔτε ὄντα οὔτε ἂν γενόμενα λογοποιοῦσιν, οὓς ἐγὼ οὐ νῦν πρῶτον, ἀλλ' ἀεὶ ἐπίσταμαι, ἤτοι λόγοις γε τοιοῖσδε, καὶ ἔτι τούτων κακουργοτέροις, ἢ ἔργοις, βουλομένους, καταπλήξαντας τὸ ὑμέτερον πλῆθος, αὐτοὺς τῆς πόλεως ἄρχειν. ὧν ἐγὼ πειράσομαι, ἤν γε ὑμεῖς ἐθέλητε ἕπεσθαι, μή ποτε ἐφ' ἡμῶν τι περιϊδεῖν γενέσθαι· ὑμᾶς μὲν τοὺς πολλοὺς πείθων, τοὺς δὲ τὰ τοιαῦτα μηχανωμένους κολάζων, μὴ μόνον αὐτοφώρους, (χαλεπὸν γὰρ ἐπιτυγχάνειν) ἀλλὰ καὶ ὧν βούλονται μὲν, δύνανται δ' οὔ. *Sunt enim quidam in hac urbe homines, ea quae neque ſunt, neque futura, verbis facientes. Quos ego non nunc primum, ſed cum olim deprehendi, conantes, hujuſmodi rumoribus, vel malignioribus, imo & factis, veſtrae multitudini metu incuſſo, hujus civitatis imperio potiri. Quorum quicquam, ſi vos ſequi me vultis, ego noſtro tempore ne fiat providebo, vos quidem verbis in meam ſententiam inducens, de iis autem qui talia machinantur, ſupplicium ſumens; non modo cum manifeſto fuerint deprehenſi, (arduum enim hoc fuerit) ſed etiam ob ea, quae, etſi non potuerunt, tamen voluerunt efficere.* Nec injuria. Nam, autore Seneca in Excerpt. lib. IV. Contr. 7. *Omnia honeſta opera voluntas incohat, occaſio perficit. Saepe honorata virtus eſt, ubi eam fefellit exitus. Scelera quoque quamvis citra exitum ſubſederint, puniuntur.* GRASW. Hanc ſententiam, vel Cato, vel Salluſtius, hauſit ex Lycurgo oratore, adverſus Leocratem. V. Scip. Gentil. lib. I. de Conjur. pag. 38. & lib. I. Parerg. cap. 31. Picc. diſp. 42. Parerg. 3. & diſp. 50. 6. 37. Sic apud Tacitum l. II. Annal. cap. 31. *Silio res novas moliente, Imperatori Claudio ſuaſerunt amici, iret in caſtra, firmaret praetorias cohortes, ſecuritati ante quam vindictae conſuleret.* RUPERT.

ego appello, qui semper domos, [a] villas, signa, tabulas vestras [b] pluris, quam Rempublicam fecistis: si ista cujuscumque modi [c] sint, quae amplexamini, retinere, si voluptatibus vestris otium praebere vultis; expergiscimini aliquando, & capessite Rempublicam. [d] Non agitur de vectigalibus, neque de socio-

VARIANTES LECTIONES.

a *atque villas* H. b *pluris pretii* A. B. D. M c *sunt* M. d *Nam modo non agitur* A. *Nam nunc non agitur* B. *Nam hic non agitur* K. M.

NOTAE VARIORUM.

Qui semper domos, villas, signa, tabulas vetsras pluris, quam Rempublicam fecistis, si ista cujusquemodi sint] Livius lib. XXX. *Tantum nimirum ex publicis malis sentimus, quantum ad privatas res pertinet: nec in eis quicquam acrius, quam pecuniae damnum stimulat. Itaque cum spolia victae Carthagini detrahebantur, cum inermem jam ac nudam destitui inter tot armatas gentes Africae cerneretis, nemo ingemuit; nunc quia tributum ex privato conferendum est, tanquam in publico funere comploratis.* Grasw.

Villas] Villae semper inter hujuscemodi oblectationes. Tacit. III. 53. *Quid enim primum prohibere & priscum ad morem recidere aggrediar? villarum ne infinita spatia, familiarum numerum?* &c. *Noster* supra, *domos atque* villas *in urbium modum aedificatas.* Seneca eleganter: *Nemo ipsorum est, qui non Remp. turbari malit, quam suam* comam: e contra Xenophon, Hist. Gr. I. 450. Αἰσχρόν μοι ἐστὶν, ἐκεῖνον περὶ πλείονος ποιεῖσθαι, ἢ τὴν Πόλιν. Hinc sua Noster. Cic. pro Sulla LIX. *Illud erat hominum genus horribile & pertimescendum, qui tanto* amore *suas possessiones amplexi tenebant, ut ab his membra divelli citius, ac distrahi posse dicerent.* Crassum, ni fallor, perstringit, nam de sua aetate verba facit. Wasse.

Cujuscumquemodi] Sic nostri omnes, Dictys autem *cujuscemodi*, aut *cujusquemodi*, ut II. 18. & ad finem cap. 27. qui paulo infra haec habet, *Per idem tempus Chryses*, &c. *ad naves venit, praeferens Dei vultus & quaedam ornamentorum templi ejus, quo facilius recordatione praesentis numinis veneratio sui Regibus incuteretur.* lego, *Dei cultus.* Eo sensu Noster, *multus pueritiae* cultus. Homerus,

Στέμματ' ἔχων ἐν χερσὶν ἑκηβόλου Ἀπόλλωνος,
Χρυσέῳ ἀνὰ σκήπτρῳ.

Sed ut revertamur, firmat hanc Sallustii lectionem Sulpitius Severus, Dialog. III. 2. *Opera illius* cujuscumquemodi *hominem fuisse damnatum.* Wasse.

Otium praebere] Alius nescio quis dixisset, *ludum dare voluptatibus.* idque Ἑλληνικὸν ἰδίωμα resipit. Coler.

Expergiscimini aliquando, et capessite Rempublicam] Livius lib. XXVI. *Respublica incolumis & privatas res facile salvas praestat: publica perdendo, tua nequiquam serves.* Grasw.

Capessite Rempublicam] Sic Cicero loquitur ad Lentulum: *Mea ratio fuit alia, quod neque desipiente populo, neque integra re mihi ad consulendum, capesseremne Rempub. implicatus tenebar.* Glossae: *capesso*, λαμβάνω. Alibi: *capesseret* ἐπιδράξοι. Coler. Sententia vere Catoniana, id est, sapiens. Qua nihilo deteriora reperiamus apud Thucyd. lib. II. in Orat. Periclis: *Republica incolumi longe felicior est rerum privatarum status, quam si singulis civibus prosperae res sint, rerum vero summa afflicta. Cui enim privatae res laetae sint, patria perdita ipse nihilominus perit: at cui adversae sunt res, in patria felici longe facilius servatur. Respublica privatos casus sustinere potest: publicas vero clades singuli tolerare nequeunt.* Eidem assensum praebet Cic. I. ad Attic. Epist. 18. Vide ad hunc locum omnino Manutium. *Quidam ita sunt stulti, ut, amissa Republica, piscinas suas fore salvas sperare videantur.* Quae nunquam lego, quin etiam exemplo recorder illorum ejusdem pro L. Manilia: *Multorum civium calamitas a Republica sejuncta esse non potest.* Denique hinc interpretatione juvantur illa Velleji Paterculi lib. II. c. 3. *P. Scipio Nasica, quicquid publice salutare non esset, privatim alienum existimabat.* Adde Hug. Grot. I. de I. B. ac P. c. 4. n. 3. pag. 73. Cam. Cent. III. c. 49. Val. Max. lib. V. cap. 6. pr. *Eversa domo, intemeratus reipublicae status manere potest: urbis ruina, penates omnium trahat necesse est.* Rupert.

Non nunc] Regio, Bodl. γ. λ. abest. *nunc* retinent tamen L 3. Ven. Mart. *Nam nunc* Balliol. Reg.

rum injuriis; libertas, & anima nostra in dubio [a] *est. Saepenumero P. C. multa verba in hoc ordine feci: saepe* [b] *de luxuria, atque avaritia nostrorum civium questus sum; multosque mortalis ea caussa advorsos*

VARIANTES LECTIONES.

a *sita est* B. *sunt* F. b *de socordia* K.

NOTAE VARIORUM.

Reg. abest etiam *aliquando*, sed male, nostri enim omnes retinent, nec aliter Scholiasta ad II. Theb. Statii, pag. 72. Caeterum illud, *voluptatibus otium praebere* exponit Pricaeus ad oram sui libri ex Sirachide XXI. 1. εἰ θέλεις ἐν τοῖς ὑπάρχουσιν ὑμῶν εἰρηνεύειν. non enim eo sensu locutus est noster quo Juvenalis III. 223.

——— *si potes avelli Circensibus.*

Confer Cic. pro Rosc. Amer. §. 16. WASSE.

NON AGITUR DE VECTIGALIBUS] Quae tamen causa quanta sit, ostendit locus Polybii lib. VI. Πολλῶν γὰρ ἔργων ὄντων τῶν ἐκδιδομένων ὑπὸ τῶν τιμητῶν διὰ πάσης Ἰταλίας, εἰς τὰς ἐπισκευὰς καὶ κατασκευὰς τῶν δημοσίων, ἅ τις οὐκ ἂν ἐξαριθμήσαιτο ῥᾳδίως, πολλῶν δὲ ποταμῶν, λιμένων, κηπίων, μετάλλων, χώρας, συλλήβδην ὅσα πέπτωκεν ὑπὸ τὴν Ῥωμαίων δυναστείαν, πάντα χειρίζεσθαι συμβαίνει τὰ προειρημένα διὰ τοῦ πλήθους. καὶ σχεδὸν, ὡς ἔπος εἰπεῖν, πάντας ἐνδεδέσθαι ταῖς ὠναῖς καὶ ταῖς ἐργασίαις ταῖς ἐκ τούτων· οἱ μὲν ἀγοράζουσι παρὰ τῶν τιμητῶν αὐτοὶ τὰς ἐκδόσεις, οἱ δὲ κοινωνοῦσι τούτοις· οἱ δ' ἐγγυῶνται τοὺς ἠγορακότας· οἱ δὲ τὰς οὐσίας διδόασιν περὶ τούτων εἰς τὸ δημόσιον. *Quum enim multa sint, quae a Censoribus locantur; partim sarta tecta operum publicorum per Italiam, quae difficile sit enumerare; partim vectigalia fluminum, portuum, hortorum, fodinarum, agrorum, denique omnia quae ditione Romana continentur: cuncta haec a populo exercentur: adeo ut paene ad unum omnes redemptionibus, quae earum rerum fiunt, & curationibus operum sint impliciti. Alii enim a Censoribus locationes per se emunt; alii cum his societatem habent; alii horum nomine bona sua in publicum addicunt.* Ad omnes ergo vectigalia fere attinebant. Magnum momentum in Republica. Unde Tacitus lib. XIII. Annal. *Cur enim, si Rempublicam egere libertate Senatoria crederet, tam levia consectaretur? quin de bello aut pace, de vectigalibus & legibus, quibusque aliis Romana continentur, suaderet, dissuaderetve?* Et inferius: *Eodem anno crebris populi flagitationibus, immodestiam publicanorum arguentis, dubitavit Nero, an cuncta vectigalia omitti juberet, idque pulcherrimum donum generi mortalium daret. Sed impetum ejus, multum prius laudata magnitudine animi, attinuere Senatores, dissolutionem imperii docendo, si fructus, quibus respubl. sustineretur, diminuerentur. Quippe sublatis portoriis, sequens, ut tributorum abolitio expostularetur. Plerasque vectigalium societates a Consulibus & Tribunis pl. constitutas; acri etiam populi Rom. libertate. Reliqua mox ita provisa, ut ratio quaestuum & necessitas erogationum inter se congruerent.* M. Sen. Controv. XXXIII. *Manifesta statim Reipublicae damna sunt, si muri diruti sunt, si classis incensa est, si exercitus amissus, si vectigalia deminuta.* En damna publica: sed nec minus privata. Nam, *Unde regnaret judiciariis legibus divulsus a Senatu eques, nisi ex avaritia, ut vectigalia Reipubl. atque ipsa judicia in quaestu haberentur.* Flor. lib. III. c. 12. GRASW.

NEQUE DE SOCIORUM INJURIIS] Codex Fabricianus, *non de sociorum injuriis.* id quod & acrius est & lepidius. eodem modo ex impressis quidam. RIV. Vide Lycurgum pag. 49. & 128. WASSE.

LIBERTAS ET ANIMA NOSTRA IN DUBIO EST] Tanto periculosius civile est, quam externum bellum. Polyb. lib. I. Διὸ καὶ τότε σαφῶς ἔγνωσαν ἡλίκην ἔχει διαφορὰν ξενικὸς καὶ διαπόντιος πόλεμος ἐμφυλίου στάσεως καὶ ταραχῆς. *Tum enim vero didicere liquido* (Carthaginenses,) *quantum a seditione civili ac tumultu externum & transmarinum bellum differat.* GRASW.

QUESTUS SUM] *Conquestus; multosque* Arondel. & Bodlejanus annorum 450. *conquestus sum.* Infra L. 2. 3. *ob eam causam* & Norvicensis 1470. ex interprete. WASSE. De Catonis more dicendi in Senatu vide Ciceron. Praefat. Paradox. qui locus pulcre huc facit. Tangitur enim, nisi fallor, haec ipsa Oratio. BROUKH.

MULTOSQUE MORTALES OB EAM CAUSSAM ADVERSOS HABEO] In MSS. est, ut & impressis vetustioribus, *multosque mortaleis ea caussa &c.* pro, *ob eam caussam*, quomodo Terent. *Nec tu ea*

 caus-

vorsos habeo: qui mihi atque animo meo [a] *nullius unquam delicti gratiam*

VARIANTES LECTIONES.

b *nullis unquam delictis* A.

NOTAE VARIORUM.

caussa, minueris haec quae facis. Idem: *Et ea me hic restitisse gratia.* pro *ejus rei gratia.* Riv. Quid refert, Cato? *Themistoclem illum conservatorem patriae non deterruit a Rep. defendenda nec Miltiadis calamitas, qui illam civitatem paullo ante servarat: nec Aristidis fuga, qui unus omnium meritissimus fuisse traditur, &c.* Homines Graeci *inique a civibus suis damnati, atque expulsi, tamen quia bene sunt de civitatibus suis meriti, tanta gloria sunt, non in Graecia solum, sed etiam apud nos, ut eos a quibus illi oppressi sunt, nemo nominet, horum calamitatem Dominationi illorum omnes anteponant.* pro Sextio. Grasw. Res perquam difficilis videtur, sic versari in Republica, ut cum nullo civium inimicitias geras, quum tot causae cotidie fere incidant, quae vel amicissimos inter se committere, atque etiam collidere solent. Quibus vero rationibus, simultates, atque inimicitias suorum civium, vir politicus declinare, atque honeste effugere possit, pulcre docet Plutarchus Praecepto Pol. VII. ubi inter alia suadet; *admonitionem acerbitate carere debere. Quemadmodum enim in instrumentis Musicis, dissonantes sive discrepantes fides, ac nervos intensione laxationeve leniter ad modum Musicum, & concentum reducere, artis est: sic etiam exorbitantes cives, ad officium leni objurgatione revocare, civilis scientiae specimen est.* Utitur hac in imagine Socrates quoque, sed in alia re; *Vita, velut organum, intentione & remissione aptata, jucundior redditur.* Ab hac vero lenitate prorsus abhorrebat Cato; nulla dulcedine, nullis facetiis objurgationem temperans, adeoque facile inimicitias sibi concilians. Tamen non semper res patitur, blando quodam, & jucundo motu, hortari. *Quamdiu potest*, inquit Sen. I. de Ira 5. *legum praesidem civitatisque rectorem decet, verbis, & his mollioribus ingenia curare, ut facienda suadeat, cupiditatemque honesti & aequi conciliet animis, faciatque vitiorum odium, & pretium virtutum: transeat deinde ad tristiorem orationem, qua moneat adhuc & exprobret; novissime ad poenas, & has adhuc leves, & revocabiles decurrat. Ultima supplicia sceleribus ultimis ponat, ut nemo pereat, nisi perire etiam pereuntis intersit.* Rupert.

Multos adversos habeo] Erat illorum temporum status longe pessimus, ut Romanus Sapiens indicat in lib. cui titulus, *In Sapientem non cadere injuriam*, cap. 2. cujus verbis non credo alia clariorem facem Sallustio allucere posse. Sic enim de ipso Catone loquitur: *Cum ambitu congressus, multiformi malo, & cum potentiae immensa cupiditate, quam totus Orbis, in tres divisus, satiare non poterat, adversus vitia civitatis degenerantis & pessum sua mole sidentis, stetit solus; & cadentem Rempublicam, quantum modo una retrahi manu poterat, retinuit.* Nuper magnum illum Michaelem Hospitalium, Procancellariatus munere sub Carolo IX. Rege Galliarum functum, talem describit Thuanus, *Neminem illo multis retro seculis extitisse*, inquiens, *tanto magistratu digniorem, qui majore virtute ac constantia, ambitioni & avaritiae, in Aula grassantibus, sese opposuerit.* Ceterum huic hominum generi, quod contra tempora nititur & pugnat, verbis M. Tullii, *multi adversarii, inimici, invidi sunt; multa proponuntur pericula, multae inferuntur injuriae; magni sunt experiundi & subeundi labores. Sudandum enim his est pro communibus commodis, adeundae inimicitiae, subeundae pro Republica tempestates: cum multis audacibus, improbis, nonnunquamque etiam potentibus, dimicandum.* Haec fere & plura ille in Sextiana. Requiro tamen & hic moderationem. Non ita pugnaciter, inquam, cum temporibus pugnare debet Politicus, ut non aliquando prudenter cedat, & obsecundet, ubi opus fuerit: quod ipsum lib. XVI. Annal. Aruleno Rustico, ingerens Paetus Thrasea, *Multum ante secum expendat*, monet, *quod tali tempore capessendae Reipublicae ingrediatur.* Atque haec ipsa Platonis quoque mens est, *qui tantum jubet contendere in Republica, quantum probare tuis civibus possis: vim neque parenti, neque patriae adferre oportere.* Citat hanc Platonis sententiam Cicero lib. I. epist. Fam. 9. ad Lentulum Procos. Quamdiu igitur spes erit aliquid proficiendi, tamdiu temporibus virtuti inimicis obluctabitur, atque opem Reipublicae ferre pro virili conabitur vir & civis bonus; sin jam de-

posita

tiam fecissem, haud facile alterius lubidini malefacta condonabam. Sed, ea

NOTAE VARIORUM.

posita & desperata est salus civitatis, non se irrito labore conteret, nec incassum periculis objiciet. *Frustra enim niti, neque aliud se fatigando nisi odium quaerere, extremae dementiae est*, ut ait noster Sallustius. Quod ipsum intelligens Solon, ille celeberrimus Atheniensium legislator, cum Athenas Pisistratus occupasset, videretque conatum omnem frustra esse pro libertate; arma & scutum ante fores Curiae ponens, *O patria*, inquit, *tibi & dictis & factis opitulatus sum*: atque ita domum abiit, inposterum quieturus, ut Plutarchus refert. RUPERT. Vid. Gifan. Ind. Lucr. in hac re. RIV.

QUI MIHI ATQUE ANIMO MEO NULLIUS UNQUAM DELICTI GRATIAM FECISSEM] Contra fieri solet, *ut ingenia humana sunt ad suam cuique levandam culpam nimio plus facunda*. Porro ex hac sui praedicatione facile agnoscas & id verum esse, quod Tacitus in Vita Agricolae: *Apud priores ut agere memoratu digna pronum, magisque in aperto erat: ita celeberrimus quisque ingenio ad prodendam virtutis memoriam sine gratia aut ambitione bonae tantum conscientiae pretio ducebatur. Ac plerique suam ipsi vitam narrare fiduciam potius morum, quam arrogantiam arbitrati sunt.* Idem fecit & Pericles ad Athenienses, referente Thucydid. lib. II. Καίτοι ἐμοὶ τοιούτῳ ἀνδρὶ ὀργίζεσθε, ὃς οὐδενὸς ἥσσων οἴομαι εἶναι, γνῶναί τε τὰ δέοντα, καὶ ἑρμηνεῦσαι ταῦτα, φιλόπολίς τε καὶ χρημάτων κρείσσων. *Ac mihi tali viro irascimini, qui nulli secundum me esse puto, aut in cognoscendis rebus, quae sunt faciendae, aut in explicandis, aut in amanda civitate, aut in superanda pecuniarum cupiditate.* Quid vero magnificentius, quam id quod hic de se Cato praedicat? quid quod Principes magis cordi habere oportet, si populum velint probum esse? Quod Vespasiano Tacitus III. Annal. tribuere videtur, cum ait: *Sed praecipuus adstricti moris autor Vespasianus fuit, antiquo ipse cultu victuque.* Unde quid consecutus sit, audi: *Obsequium inde in principem & aemulandi amor, validior quam poena ex legibus & metus.* GRASW. Diversi igitur mores hujus Catonis, a ceterorum mortalium, de quibus Salvianus lib. IV. de Gubern. Dei: *Hinc cognosci potest, quam iniqui & pravi simus: aliis severissimi sumus, nobis indulgentissimi: aliis asperi, nobis remissi. In eodem crimine punimus alios; nos absolvimus.* Et lib. III. *In aliis horrent, quod in se semper admittunt, mirum in modum & accusatores eorundem criminum, & excusatores. Exsecrantur publice, quod occulte agunt.* Eadem mens Horat. Sat. III. lib. IV.

Cum tua pervideas oculis mala lippus inunctis,
Cur in amicorum vitiis tam cernis acutum,
Quam aut aquila, aut serpens Epidaurius?

RUPERT.

MIHI ATQUE ANIMO MEO] Ita Codd. eleganter: *animo meo*, hoc est *mihi*, *ipsi mihi*. Plautus Trin.

—— —— *pro imperio tuo*
Meum animum tibi servitutem servire aequum censeo.

Et: *Animo meo*, pro, *mea sententia* Poen. I. 2. 23. Hebraei pro *mihi* similiter ponunt *lenaphshi*. Homerus:

Εἰ σύ γε σῷ θυμῷ ἐθέλοις.

WASSE.

NULLIUS UNQUAM DELICTI GRATIAM FECISSEM] Sic Jugurth. *Ceterum Boccho, quoniam poenitet, delicti gratiam facit*: & lib. IV. Histor. *Post reditum eorum quibus Senatus belli Lepidiani gratiam fecerat.* CIACC. & URSIN. Boni enim Senatoris & magistratus est, in seipsum severum esse. Symmach. lib. X. epist. *Magistratus bonus in alios sit temperatus, in se severus, sine contemtu facilis, sine terrore reverendus.* COLER. Ita Codd. Plinius Epist. VIII. 22. Gratia aetatis facta, *Quaestor est designatus.* Plautus: *jurisjurandi gratiam volo facias.* Confer Suetonium Caligul. XV. Livium III. Gellium I. 12. X. 15. Capitolinum in Antonino cap. V. Corrigendus autem Hegesippus III. 22. *Cujus fide interposita, nihil tale auguratus delicti gratiam volens cessit.* lege *fecit.* nisi forte sumatur pro *concessit*, quod vix crediderim. MSS. tamen ab editis stant. vide nos ad Jug. CXII. WASSE.

QUI MIHI ATQUE &C. HAUD FACILE ALTERIUS LUBIDINI MALEFACTA CONDONABAM] Hos inprimis ipsos culpa carere oportet. Cic. lib. III. in Verrem: *Legem sibi ipsi indicunt innocentiae, continentiae virtutumque omnium, qui ab altero rationem vitae reposcunt: atque id eo magis, si id faciunt nulla re commoti alia, nisi utilitate communi. Nam qui sibi hoc sumsit, ut corrigat mores aliorum,*

ea tametsi vos parvi [a] *pendebatis; tamen Respublica firma erat: opulentia neglegentiam tolerabat. Nunc vero non id agitur, bonisne,* an

VARIANTES LECTIONES.

a *pendatis* D.

NOTAE VARIORUM.

ae peccata reprehendat, quis huic ignoscat, si qua in re ipse ab religione officii declinavit? Eademque oratione inferius: *Ita maxime postulatur ab omnibus, ut ab iis se abstineant maxime vitiis, in quibus alterum reprehenderunt. Furem aliquem aut rapacem accusaris? vitanda tibi semper erit omnis avaritiae suspicio. Maleficum quempiam adduxeris aut crudelem? cavendum erit semper, ne qua in re asperior aut inhumanior fuisse videare; corruptorem, adulterum? providendum diligenter, ne quod in vita vestigium libidinis appareat, omnia postremo quae vindicaris in altero, tibi ipsi vehementer fugienda sunt.* Idem in Q. Caecilium: *Nihil est enim quod minus ferendum sit, quam rationem ab altero vitae reposcere eum, qui non possit suae reddere.* Ex mox: *Idne alteri crimini dabis, quod eodem tempore, in eadem provincia tu ipse fecisti? audebisne ita accusare alterum, ut quo minus tute condemnere recusare non possis?* Hanc M. Valerius Corvinus apud Liv. lib. VI. maculam semper se effugisse profitetur: *In omnibus meis imperiis in me severior, quam in vos.* Quae quidem gentilis & vera laus Catonum fuit. Ita de Porcio Livius lib. XXXIV. *Sed in consule ea vis animi atque ingenii fuit, ut omnia maxima minimaque per se adiret atque ageret: nec cogitaret modo imperaretque quae in rem essent, sed pleraque ipse per se transigeret: nec in quenquam omnium gravius, quam in semet ipsum imperium exerceret: parsimonia, & vigiliis, & labore cum ultimis militum certaret: nec quicquam in exercitu suo praecipui, praeter honorem atque imperium haberet.* GRASW.

OPULENTIA NEGLEGENTIAM TOLERABAT] Id est, Non tamen divites ita grassabantur, ferebant aliquam jacturam. Opulentia suppeditabat

Domino satis & nimium furique lupoque.

ut ait Tibullus lib. IV. Quemadmodum in bello, abundante multitudine, non sentiunt, si quos amittunt, teste Justino lib. II. cap. 5. §. 10. & 11. ubi de Dario Hystaspis: *Amissis octoginta millibus hominum trepidus refugit: quae jactura, abundante multitudine, inter damna numerata non est.* Tacitus lib. IV. Hist. 28. paucis, ut solet verbis, *superante multitudine & facili damno.* Contra difficile calvo pilum evellere, &, ut ait Curt. lib. IV. cap. 14. *semper gravior in paucitate jactura est.* Breviter: *Facile in Republica Romana aequalitatis nonnihil relinquebatur.* Incidit & alia explicatio, Sallustium velle, *magnitudinem Reipublicae, negligentiam Senatorum contexisse.* Simile illud infra cap. 53. *Respublica magnitudine sua, Imperatorum atque magistratuum vitia sustentabat.* Et hanc explicationem praetulerim illi quam supra attuli. Magis te confirmabit nota ad lib. I. Hist. cap. 2. Seneca Consolatione ad Helv. cap. 10. pag. 531. *Majorum nostrorum virtus etiam nunc vitia nostra sustentat.* RUPERT. Ciceronem sequitur, qui Orat. de Harusp. Resp. ita infit: *Etenim vix haec, si undique fulciamus, jam labefacta, vix, inquam, innixa in omnium nostrum humeris cohaerebunt. Fuit quondam ita* firma *haec civitas*, & valens, ut neglegentiam Senatus *vel etiam injurias civium ferre posset. Jam non potest. AErarium nullum est: vectigalibus non fruuntur, qui redemerunt: auctoritas principum cecidit: consensus ordinum est divulsus: judicia perierunt: suffragia descripta tenentur a paucis: bonorum animus ad nutum nostri ordinis expeditus jam non erit: civem, qui se pro patriae salute opponat invidiae, frustra posthac requiretis.* Sallustius ipse cap. 62. *Postquam luxu atque desidia civitas corrupta est; rursus Resp.* magnitudine sua Imp. atque magistratuum vitia sustentabat. Quem sequitur Seneca de Consol. ad Helvid. X. *Majores nostri quorum virtus etiam nunc* vitia nostra sustentat, *infelices erunt, qui sibi manu sua parabant cibum.* Columella II. 10. *Qualitercunque obruas*, sustinet coloni neglegentiam. ubi pro, *commode*, Codex Arond. *commodissime*. WASSE.

NON ID AGITUR, BONIS NE AN MALIS MORIBUS VIVAMUS] Seneca lib. I. de Benef. cap. 10. *Hoc majores nostri questi sunt, hoc nos querimur, hoc posteri nostri querentur, eversos esse mores, regnare nequitiam, in deterius res humanas & in omne nefas labi.* GRASW.

AUT

an malis moribus vivamus; neque, quantum, aut quam magnificum [a] *imperium populi Romani ſit: ſed cujus haec cumque modi* [b] *videntur, noſtra, an, nobiſcum una, hoſtium futura ſint.*

LVI. *Heic mihi quiſquam manſuetudinem, & miſericordiam nominat? jam*

VARIANTES LECTIONES.

a *populi Romani imp. ſit* M. b *videntur* abeſt N.

NOTAE VARIORUM.

AUT QUAM MAGNIFICUM IMPERIUM ROMANI POPULI SIT] Manuſcripta, *populi Romani.* ut ſequatur adjectivum. id quod ſonantius eſt. RIV.

SED HAEC, CUJUSCUMQUE MODI VIDENTUR] In manuſcripto quodam eſt, *ſed cujus haec cumque modi videntur*, ut ſit τμῆσις, quomodo & exemplar habet Beroaldinum. RIV. Vox ultima abeſt a codice Polonico, tabe tineiſque corroſo. *haec cujuſcumque modi.* quae poſitio etiam in Pall. omnibus, ſed non in Commel. noſtro. GRUT. *Cujuſquemodi* L 2. *cujuſmodi haec* Markii γ. *cujuſcumque videntur.* Martin. WASSE.

NOSTRA, AN NOBISCUM UNA HOSTIUM FUTURA SINT] Sic Cic. Philipp. IV. *agitur enim, non qua conditione victuri ſimus, ſed victurine ſimus, an cum ſupplicio ignominiaque morituri.* Et Philipp. V. *Hoc vere bellum non eſt ex diſſenſione partium, ſed ex nefaria ſpe perditiſſimorum civium excitatum, quibus bona fortunaeque noſtrae notatae ſunt, & jam ad cujuſque opinionem diſtributae.* GRAEW.

HIC MIHI QUISQUAM MANSUETUDINEM ET MISERICORDIAM NOMINAT] Thucyd. lib. III. Ἔλεός τε γὰρ πρὸς τοὺς ὁμοίους δίκαιος ἀντιδίδοσθαι, καὶ μὴ πρὸς τοὺς οὔτ' ἀντοικτιοῦντας. *Miſericordiam illis qui ſimiles ſunt. & miſericordia moventur, viciſſim tribui eſt aequum: non autem illis qui mutua commiſeratione non moventur.* Praecipue autem in hoc tali caſu: *Sceleris poenam praetermittere (id enim eſt quod vocatur ignoſcere) etiamſi in caeteris rebus tolerabile eſt, in hoc bello* (civili puta) *pernicioſum.* Cicer. ad Brut. Ibidem iterum: *Exſtare volebam in crudeliſſimos hoſtes monumenta odii publici ſempiterna.* GRAEW. Salſe perſtringit Caeſaris verbum, qui dixerat. *Silani ſententiam alienam a rep. videri*, hoc eſt, praeſentem ſtatum attendendum eſſe ac videndum, ne ſi tot nobiles viri ſupplicio afficiantur, populus id male interpretetur, & poenae tantum mentionem faciat, non cauſae. Reſpondet Cato, *in ea tempora ſeſe incidiſſe, quibus nihil poſſit interpretari populus, adeoque ne de manſuetudine quidem, vel miſericordia Senatus, bonum eſſe ſperandum judicium. Jampridem*, inquit, *vera rerum vocabula amiſimus: quia bona aliena largiri, liberalitas; malarum rerum audacia, fortitudo vocatur.* Illuſtrare hunc locum poſſunt centum aliorum ſententiae. Vide notam ad Flori lib. III. cap. 5. §. 7. & adde illud Taciti I. Hiſt. I. §. 4. *Malignitati falſa ſpecies libertatis ineſt:* hoc eſt, quum alias plurimum interſit inter malignitatem ſcriptoris, & libertatem (malignitas enim habet malitioſum propoſitum alterius famam laedendi, deque ejus aeſtimatione detrahendi, etiam injuſte & cum mendacio; Libertas veritatem ſolam ſpectat omniſque pravi affectus expers & immunis: ideoque res, ſicut geſta, narrat, nec amori in homine, nec odio quicquam tribuens) *tamen hodie fieri ſolet, ut alter alterius nomen injuſte invadat.* Simile eſt illud Piſonis apud eundem d. l. cap. 30. §. 2. *Luxuria ſpecie liberalitatis imponit.* Item aliud Othonis adverſus Galbam cap. 37. §. 5. *Quae alii ſcelera, hic remedia vocat: dum falſis nominibus ſeveritatem pro ſaevitia, parſimoniam pro avaritia, ſupplicia & contumelias veſtras, diſciplinam appellat.* Legendus idem cap. 52. Livius lib. II. cap. 39. Thucyd. lib. III. Quinctilian. lib. II. Inſtit. cap. 12. RUPERT.

JAM PRIDEM EQUIDEM NOS VERA RERUM VOCABULA AMISIMUS: QUIA BONA ALIENA LARGIRI, LIBERALITAS; MALARUM RERUM AUDACIA FORTITUDO VOCATUR] Similiter Thucydides in corruptiſſimi totius Graeciae ſtatus deſcriptione lib. III. Καὶ τὴν εἰωθυῖαν ἀξίωσιν τῶν ὀνομάτων ἐς τὰ ἔργα ἀντήλλαξαν τῇ δικαιώσει. Τόλμα μὲν γὰρ ἀλόγιστος, ἀνδρία φιλέταιρος ἐνομίσθη· μέλλησις δὲ προμηθὴς, δειλία εὐπρεπής· τὸ δὲ σῶφρον τοῦ ἀνάνδρου πρόσχημα, καὶ τὸ πρὸς ἅπαν ξυνετὸν, ἐπὶ πᾶν ἀργόν. Τὸ δ' ἐμπλήκτως ὀξὺ ἀνδρὸς μοίρᾳ προσετέθη· ἀσφαλείᾳ δὲ τὸ ἐπιβουλεύσασθαι ἀποτροπῆς πρόφασις εὔλογος· καὶ ὁ μὲν χα-

jam pridem [a] *equidem nos vera rerum vocabula amisimus; quia, bona*

VARIANTES LECTIONES.

a *equidem* abest a K.

NOTAE VARIORUM.

χαλεπαίνων πιστὸς ἀεὶ, ὁ δ' ἀντιλέγων αὐτῷ ὕποπτος. ἐπιβουλεύσας δέ τις τυχὼν ξυνετὸς καὶ ὑπονοήσας, ἔτι δεινότερος· προβουλεύσας δὲ, ὅπως μηδὲν αὐτῶν δεήσῃ, τῆς τε ἑταιρείας διαλυτὴς, καὶ τοὺς ἐναντίους ἐκπεπληγμένος. *Quin etiam usitatam vocabulorum significationem ad res immutaverunt ex suo sensu: audacia enim inconsiderata fortitudo amicorum studiosa vocabatur: at cunctatio circumspecta, speciosa timiditas: moderatio, ignaviae praetextus: prudentia in omni re, in omnibus cessatio. At vesana celeritas, viri officio attributa est: tuto consultare, excusata tergiversatio erat: qui succenseret, fidus semper; qui huic contradiceret, suspectus habebatur: cui insidiae succedebant, is solers, & si alterius insidias providisset, eo solertior erat. Si quis prospexisset, ne quid his egeret, amicitiae dissolutor, & ab adversariis territus.* Sic apud Livium lib. XXII. Fabium Minutius *probolam in vulgus pro cunctatore segnem, pro cauto timidum, affingens vicina virtutibus vitia, compellabat.* Et apud Tacitum III. Annal. Sex. Pompejus, *initium agitandi adversus M. Lepidum odii nactus, ut socordem, inopem, & majoribus suis dedecorem, eoque etiam Asiae sorte depellendum, incusavit: adverso Senatu, qui Lepidum mitem magis quam ignavum, paternas ei angustias & nobilitatem sine probro actam, honori quam ignominiae habendam, ducebat.* Seneca Epist. XLV. *Vitia nobis sub virtutum nomine obrepunt: temeritas sub titulo fortitudinis latet: moderatio vocatur ignavia: pro cauto timidus accipitur.* Et Epist. CXX. *Sunt, ut scis, virtutibus vitia confinia, & perditis quoque ac turpibus recti similitudo est. Sic mentitur prodigus liberalem: cum plurimum intersit, utrum quis dare sciat, an servare nesciat. Imitatur negligentia facilitatem, temeritas fortitudinem.* Sic Tacit. Hist. I. *Nam quae alii scelera, hic remedia vocat: dum falsis nominibus severitatem pro saevitia, parsimoniam pro avaritia, supplicia & contumelias vestras disciplinam appellat.* Grasw.

Vera rerum vocabula amisimus] Thucyd. lib. III. Καὶ τὴν εἰωθυῖαν τῶν ὀνομάτων ἐς τὰ ἔργα ἀντήλλαξαν τῇ δικαιώσει. Τόλμα μὲν γὰρ ἀλόγιστος, ἀνδρία φιλέταιρος ἐνομίσθη· μέλλησις δὲ προμηθὴς, δειλία εὐπρεπής. τὸ δὲ σῶφρον, τοῦ ἀνάνδρου πρόσχημα, καὶ τὸ πρὸς ἅπαν ξυνετὸν ἐπὶ πᾶν ἀργόν, τὸ δ' ἐμπλήκτως ὀξὺ, ἀνδρὸς μοίρα προσετέθη· ἀσφάλεια δὲ τὸ ἐπιβουλεύσασθαι ἀποτροπῆς πρόφασις εὔλογος, καὶ ὁ μὲν χαλεπαίνων, πιστὸς ἀεὶ, ὁ δὲ ἀντιλέγων αὐτῷ, ὕποπτος. III. §. 82. Ald. Manut. Τὸ *rerum* subinde mutat locum, Arond. enim *amisimus rerum.* at, Reg. L 1. 3. λ. γ. B. Pub. Pemb. *vocabula rerum*, forte positura ex versu Horatii nata, qui ita in re simili ad Pison.

Sermonem patrium ditaverit, & nova rerum
Nomina *protulerit.*

Epist. II. 2.

Proferet in lucem speciosa vocabula rerum.

Receptam lectionem firmat Cicero III. de Fin. §. 5. *construere* vocabula rerum. Item Noster Fr. III. *Neu* nomina rerum *ad ignaviam mutantes.* Lucretius V. 73.

Quove modo genus humanum variante loquela
Coeperit inter se vesci per nomina rerum.

V. 1028.

——— *utilitas expressit* nomina rerum;

Lucanus VI.

——— ——— *Da* nomina rebus.

Et Silius XII. 388.

——— *tanto digne pro* nomine rerum
Pondere.

&, XV. 114.

Tunc quoties patriae rerumque pericula *poscent.*

Sic Apulejus Apolog. pag. 296. *Disce enim* nomina rerum *Latina.* de Habitud. D. Pl. p. VI. *Detur enim venia novitati verborum* rerum obscuritatibus *servienti.* Florent. & Codex Cajensis omittunt *rerum*, sed perperam. Retinet etiam Dionysius Halicarn. IV. 73. Πρῶτον μὲν ἐπειδὴ τὰ ὀνόματα τῶν πραγμάτων οἱ πολλοὶ σκοποῦσι, καὶ ἀπὸ τούτων ἢ προσίενταί τινα τῶν βλαβερῶν, ἢ φεύγουσί τι τῶν ὠφελίμων, ἐν οἷς καὶ τὴν Μοναρχίαν εἶναι συμβέβηκε, μεταθέσθαι τοὔνομα τῆς πολιτείας ὑμῖν παραινῶ. Hac denique forma habes *herbarum vocabulum*, & *oppidorum* apud Plinium Nat. Hist. XIII. 25. III. 1. *vocabula magistratuum* apud Tacitum. Quod ad sententiam attinet, consule in primis Lucretium IV. 1154. deinde Ovidium de Arte II. 657.

No-

bona aliena largiri, liberalitas; *malarum rerum audacia*, fortitudo *vocatur*;

NOTAE VARIORUM.

Nominibus *mollire* licet mala: fusca *vocetur*,
Nigrior Illyrica cui pice sanguis erit.
Si paeta *est*, *Veneri similis*: *Si* flava, *Minervae.*
Sit gracilis, *macie quae male viva sua est.*
Dic habilem, *quaecunque brevis*; *quae turgida*, plenam:
Et lateat vitium proximitate boni.

E contra, auctore eodem in Remed. 325.

Et mala sunt vicina bonis: errore sub illo
Pro vitio virtus crimina saepe tulit.
Quam potes, *in* pejus dotes deflecte *puellae*;
Judiciumque brevi limite falle tuum.
Turgida *si plena est*; *si fusca est*, nigra *vocetur.*
In gracili macies *crimen habere potest.*
Et poterit dici petulans *quae rustica non est*:
Et poterit dici rustica, *si qua proba est.*

Adde huc Manilium V. 151.

——— *habitat sub pectore caeco*
Ambitio, *&* *morbum virtutis nomine vitant.*

Claudianum II. in Eutrop.

——— *quid pulchra vocabula pigris*
Praetentas vitiis, *&c.*

Horatium lib. I. Sat. III. qui apposite:

Parcius hic vivit, *frugi dicatur? ineptus &*
Jactantior hic paulo est? concinnus *amicis*
Postulat ut videatur; *at est truculentior*, *atque*
Plus aequo liber: simplex fortisque *habeatur.*
Caldior est; acres *inter numeretur.*

Vid. Prudentium, Psychom. 564. Manilium V. 155. Seneca Epist. XLV. *Vitia nobis sub virtutum nomine obrepunt*: temeritas *sub titulo* fortitudinis *latet*, moderatio *vocatur* ignavia, *pro cauto* timidus *accipitur.* Tacit. Agric. XXI. *Paulatimque discessum ad delenimenta vitiorum*, *porticus & balnea & conviviorum elegantiam*, *idque apud imperitos* humanitas *vocatur*, *cum pars servitutis esset.* Idem etiam in Galgaci Oratione: *Auferre*, *trucidare*, *rapere*, *falsis nominibus* imperium, *atque ubi solitudinem faciunt*, pacem *appellant.* iterum An. III. 24. *frustra* nostram ignaviam alia ad vocabula *transferri.* Vide Nostrum Fr. III. Quintilianus Institut. VIII. 3. *Tamen vitanda quatenus* verba honesta moribus perdidimus. Sidonius Apoll. in Concione lib. VIII. Epist. 9. *si eligimus* humilem, *vocatur* abjectus: *si proferimus* erectum superbire *censetur.* & paulo post; Libertatem *pro* improbitate *condemnant*: verecundiam *pro* rusticitate *fastidiunt*: rigidos *ab* austeritate *non habent charos*: *blandi apud eos communione vilescunt.* Zeno Veronensis Serm. de livore & invidia: *magnanimum quemque virum* protervum *vocant*, *constantem vero & patientem*, *sine* sensu doloris *appellant*, *sobrium* acerbum *dicunt*, &c. *& omnes prorsus virtutum species decolorare contrariis & a malitia sumptis appellationibus* gestiunt. Andocides Orat. III. pag. 283. Τήν τε ἀσφάλειαν ἡμῶν τῆς ἐπαναφορᾶς, ΔΕΟΣ ὀνομάζουσι. Thucyd. V. m. Πολλοῖς γὰρ προορωμένοις ἔτι ἐς οἷα φέρονται, τὸ αἰσχρὸν καλούμενον, ὀνόματος ἐπαγωγοῦ δυνάμει, ἐπεσπάσατο ἡσσηθεῖσι τοῦ ῥήματος ἔργῳ ξυμφοραῖς ἀνηκέστοις ἑκόντας περιπεσεῖν. Vide omnino Alexandrum Aprodisiensem in Topica Aristot. pag. 94. Infra: *audacia malarum rerum.* ita Codd. Plautus Asinar. V. 2. *si* hujus rei *me esse* mendacem *inveneris.* Laberius: *bonarum* rerum *Consuetudo pessima est.* Tertullianus Apolog. cap. XII. *Carcer poenarum infernarum Tartarus.* &, VII. *libidinum impiarum inverecundiam.* Trebellius Pollio de Gallienis VII. *Erat enim in Gallieno* subitae virtutis audacia. Juvenalis Sat. XIII. 5.

Nam cum magna malae *superest* fiducia Caussae,
Creditur a multis fiducia.

Cato Fr. LVIII. Fures *privatorum* furtorum. Arnobius pag. 52. *neque ad sedes remeantibus patrias* obstacula impeditionis opponant. Favet Aretinus Ep. V. 11. *disciplinam malarum* rerum, &c. Gratius I. I. 62.

Nonne vides veterum quos prodit fabula rerum
Semideos.

Statius III. Theb. 3. *otia somni.* Accipit Plaut. *si me* mendacem hujus rei *inveneris.* Wasse.

Bona aliena largiri, liberalitas] Fortean adludit praeposteram illam liberalitatem seu potius largitiones Caesaris, de quibus supra. Magis tamen labor, ut Lentuli liberalitatem intellegam. Cicero invectiva IV. *Idem etiam ipsum largitorem Lentulum*, *& prodigum non putat*, *cum de pernicie Reipublicae & exitio hujus urbis tam acerbe*, *tamque crudeliter cogitarit*, *appellari posse popularem.* Coler. Elegans exstat locus lib. III. Epist. Fam. 8. in quo liberalitatis vocabulum pro largitione ex alieno usurpatur. *Liberalitas tua*, *ut hominis nobilissimi*, *latius in provincia patuit*; ma-

tur; eo Respublica in extremo sita est. Sint sane, quoniam ita se mores habent, liberales ex sociorum fortunis, [a] *sint misericordes in furibus aerarii:* [b] *ne illis sanguinem nostrum largiantur, &, dum paucis sceleratis parcunt,* [c] *bonos omnis perditum eant. Bene, & composite*

VARIANTES LECTIONES.

a Posterius *sint* delet H. b *videant ne illi* G. *ne illi* K. c *boni omnes ne p. e.* A.

NOTAE VARIORUM.

nostra si angustior, & si de tua prolixa beneficaque natura limavit aliquid posterior annus, propter quandam tristitiam temporum, non debent mirari homines, cum & natura semper ad largiendum ex alieno fuerim restrictior, & temporibus, quibus alii moventur, iisdem ego movear, me esse acerbum sibi, ut sim dulcis mihi. Illo genere liberalitatis aliquando & Verres usus videtur lib. II. in Verrem: *Ergo, inquiet aliquis, donavit populo Syracusano illam haereditatem. Primum, si id confiteri velim, tamen istum condemnetis necesse est. Neque enim permissum est, ut impune nobis liceat, quod alicui eripuerimus, id alteri tradere.* Mucianum quoque narrat Tacitus II. Hist. *propriis opibus bellum juvisse, largitum privatim, quod avidius de Republica sumeret.* Quem alii temere secuti in fraudem inducti sunt. *Caeteri conferendarum pecuniarum exemplum secuti, rarissimus quisque eandem in recuperando licentiam habuerunt.* De quo toto liberalitatis genere graviter Cic. lib. I. de Officiis sic disserit: *Sunt autem multi, & quidem cupidi splendoris & gloriae, qui eripiunt aliis, aliis quod largiantur: hique arbitrantur, se beneficos in suos amicos visum iri, si locupletent eos quacunque ratione. Id autem tantum abest ab officio, ut nihil magis officio possit esse contrarium. Videndum est igitur ut ea liberalitate utamur, quae prosit amicis, noceat nemini. Quare L. Sullae, C. Caesaris pecuniarum translatio a justis dominis ad alienos non debet liberalis videri. Nihil enim liberale, quod non idem sit justum.* GRASW.

MALARUM RERUM AUDACIA] Ajunt malarum rerum *audaciam*: bonarum vero *audentiam* dici. Unde fit, ut suspicer, illud *malarum rerum* irreptitium esse. Aristot. *audacem* vocat τὸ ὑπερβάλλοντα περὶ τὰ φοβερά, lib. III. Ethic. cap. 10. Nonius *audaciam temeritatem* interpretatur. Et alibi inquit: *Audacia & audentia differunt, quod audentia fortitudinis sit; audacia temeritatis.* Quod tamen velim exemplis planum fecisset. Nam quas ibi auctoritates habet, nihil ad rem. Glossae: τόλμα, *audentia. Cicero in Pisonem*: quae tamen *audentia* nescio ubi hodie in illo fragmento legitur. COLER.

SINT MISERICORDES IN FURIBUS AERARII: NE ILLIS SANGUINEM NOSTRUM LARGIANTUR] Etsi haec est vulgata, receptaque lectio, multorum quoque veterum codicum auctoritate comprobata, non celabo tamen perantiqui cujusdam libri scripturam: *Sint misericordes in furibus aerarii; caveant, ne illis sit periculum, dum sanguinem nostrum largiantur, & dum paucis scelestis parcunt, bonos omnes perditum eant.* C. POPMA.

NE ILLIS SANGUINEM NOSTRUM LARGIANTUR] Sic vetustior editio, sic MSS. consensus, non *illi*, quod occupat jam omnes codices, ex quo suum extrusit Aldus senior. haud tamen vere. GRUT. MSS. consensus, *ne illis*. Popma perantiqui cujusdam libri scripturam laudat: *Sint misericordes in furibus aerarii; caveant, ne illis sit periculum, dum sanguinem nostrum largiantur, & dum paucis scelestis parcunt, bonos omnes perditum eant.* Sed profecto hic laciniam quis suam assuit Sallustio. Mihi videtur, *ne* diphthongo scribendum, idemque omnino esse quod praecedens *sane*: ut continuet ironiam suam, & quasi per gradus eat sive assurgat illusio, hoc modo: *Sint liberales ex sociorum fortunis, sint misericordes in furibus aerarii, largiantur sanguinem nostrum, perditum eant omnes bonos.* RUPERT.

DUM PAUCIS SCELERATIS PARCUNT, BONOS OMNES PERDITUM EANT] P. Syrus:

Bonis nocet, quisquis pepercerit malis.

Lactant. de Ira Dei cap. 17. *Bonorum salutem custodit, qui malos punit: ipse autem est nocens, qui nocenti parcit, ut pluribus noceat.* Cleobulus Lindius apud Ausonium in sententiis VII. Sapientum:

Parcit quisquis malis, perdere vult bonos.

RUPERT.

BENE ET COMPOSITE] Industrie & praemeditate Caesarem perorasse, testis etiam Plutarch. in ejus vita. COLER. Λόγον πεφροντισμένον vocat Plu-

ſite C. Caeſar paullo ante in hoc ordine de vita & morte diſſeruit, credo falſa exiſtumans [a] *ea, quae de inferis memorantur: di-*

VARIANTES LECTIONES.

a delet *ea* N.

NOTAE VARIORUM.

Plutarch. in Caeſare. Sed & Poſtumius Albinus apud Gellium XI. 17. *Neminem ſuccenſere ſibi convenire, ſi quid in his libris parum* compoſite *aut minus eleganter ſcriptum foret.* Noſter in Jug. *Non ſunt* compoſita *verba mea.* Cic. ad Attic. VI. 120. compoſitiſſimae *literae* & clariſſimae. & I. de Orat. compoſite, *ornate, copioſe eloqui.* Stat. Sylv. II. 1, 47.

Compoſitoſque *ſales meditataque verba locutus.*

& Tacitus XV. *agere aliquid* compoſitius *quam feſtinantius.* Sidonius VIII. 11. *Si orationes illius metiaris, acer, rotundus,* compoſitus, *excuſſus.* Ammianus XVII. 1. *aliorum exitio quid fortunis ſuis immineret anxie cogitantes, ſimulata pacis petitione, ut primae vertiginis impetum declinarent, miſère legatos cum verbis* compoſitis. Jonas Aurelianenſis lib. I. pag. 642. *Ad ruinam tuae tam* incompoſitae *dictionis hoc texueris.* Arnobius: *Quia numeroſum & inſtructum,* compoſitumque *Sermonem.* lib. II. pag. 45. Aliquando in malam partem tam apud Graecos quam Latinos. AEſchylus Prom. vinct. 686.

—— νόσημα γὰρ
Αἴσχιστον εἶναί φημι συνθέτους·

Et Noſter Jug. LXXXIX. *Abunde illis facundam & compoſitam orationem fore,* i. e. *delenificam* & φρενοθελγῆ. Wasse.

Paullo ante in hoc ordine de vita et morte disseruit] *In hoc ordine*, non eſt in impreſſis quibuſdam, licet in manuſcripto ſit. Riv. Nullo ſententiae detrimento abeſſe poterat *in hoc ordine*, monetque Rivius, excludi editis nonnullis. Grut. E noſtris omittunt L. L 3. *ſceleſtis* Reg. pro *ſceleratis*, ut infra. ſic Martin. *omnis* abeſt ab L 2. Wasse.

Credo falsa existumans] Nonius Merceri pag. 318. & Codd. MSS. ad verbum hanc periodum ut in editis concipiunt. Pulchre Cicero de Conſolatione apud Lactantium III. 19. Vitiis & ſceleribus contaminatos *deprimi in tenebras atque in coeno jacere docuerunt.* Multa etiam in hanc ſententiam ex Orpheo aliiſque adducit Plato in Gorgia & Phaed. pag. 386. qui adeatur. Juvenalis II. 148.

Eſſe aliquos manes & ſubterranea regna,
Et contum, & Stygio ranas in gurgite nigras,
Atque una tranſire vadum tot millia cymba,
Nec pueri credunt niſi qui nondum aere lavantur.
Sed tu vera puta.

Vide Plutarchum in Εἰ καλῶς εἴρηται τὸ, ΛΑΘΕ ΒΙΩΣΑΣ. pag. 1128. & maxume in περὶ τῶν ὑπὸ τοῦ θείου βραδέως τιμωρουμένων. pag. 556. Quod Noſter, *diverſo itinere*, &c. ita extulit Maro VI.

Hic locus eſt, partes ubi ſe via *findit in ambas*,
Dextera, *quae Ditis magni ſub moenia tendit;*
Hac iter Elyſium nobis: at laeva *malorum*
Exercet poenas, & ad impia Tartara mittit.

Vide Callimachum Epig. XIV. Diphilus:

Καὶ γὰρ καθ' Ἅιδην δύο τρίβους νομίζομεν,
Μίαν δικαίων, ἑτέραν δ' ἀσεβῶν εἶν' ὁδόν.

Confer etiam Ciceronem IV. Catilin. §. 8. Tuſc. 139. Noſtrum cap. 55. De his verbis capiendus Appianus B. Civil. Κάτων ἤδη σαφῶς ἀνακαλύπτων τὴν ἐς τὸν Καίσαρα ὑποψίαν. Infra: *a multitudine* Arond. & Reg. omittunt praepoſ. Codex B. Pub. & Markii λ. *aut popularibus aut male.* Wasse.

Falsa existumans ea quae de inferis memorantur; diverso itinere malos a bonis loca tetra, inculta, foeda] Senec. Conſol. ad Marc. cap. XXIX. *Illa quae nobis inferos faciunt terribiles, fabula eſt. Nullas ſcimus imminere mortuis tenebras, nec carcerem, nec flumina flagrantia igne, nec oblivionis amnem, nec tribunalia, nec reos ullos in libertate tam laxa: nullos iterum tyrannos. Luſerunt iſta poëtae, & vanis nos agitavere terroribus.* Seneca Troadibus:

Tempus nos avidum devorat & chaos.
Mors individua eſt, noxia corpori,
Nec parcens animae. Taenara, & aſpere
Regnum ſub domino, limen & obſidens
Cuſtos non facili Cerberus oſtio,
Rumores vacui, verbaque inania,
Et par ſollicito fabula ſomnio.

Lucanus lib. III.

Aut nihil eſt ſenſus animis a morte relictum,
Aut mors ipſa nihil.

Senec. Epiſt. XXIV. *Non ſum tam ineptus, ut Epicuream cantilenam hoc loco perſequar, & dicam vanos eſſe inferorum metus, nec Ixionem rota volvi,* nec

diverſo itinere malos a bonis loca taetra, inculta, foeda, atque formidoloſa habere. [a] *Itaque cenſuit*, pecunias eorum publicandas, [b] ipſos per

VARIANTES LECTIONES.

a *Itemque* G. b *& ipſos* E.

NOTAE VARIORUM.

nec ullius viſcera renaſci quotidie & carpi, nemo tam puer eſt ut Cerberum timeat, & tenebras, & larvalem habitum nudis oſſibus cohaerentium. Mors nos aut conſumit aut exſuit: emiſſis meliora reſtant, onere detracto: conſumptis nihil reſtat; bona pariter malaque ſubmota ſunt. Iterum Epiſtol. LXXXII. *Mors contemni debet magis quam ſolet. Multa enim de illa credimus: multorum ingeniis certatum eſt ad augendam ejus infamiam. Deſcriptus eſt carcer infernus, & perpetua nocte oppreſſa regio, in qua ingens janitor Orci,*

Oſſa ſuper recubans antro ſemeſa cruento,
Aeternum latrans exſangues territat umbras.

Sed etiam cum perſuaſeris iſta fabulas eſſe, nec quicquam defunctis ſupereſſe quod timeant. Cicero pro Cluentio: *Nunc quidem quid tandem mors illi mali attulit? niſi forte ineptiis ac fabulis ducimur, ut exiſtimemus, illum apud inferos impiorum ſupplicia perferre, ac plures illic offendiſſe inimicos, quam hic reliquiſſe: a ſociorum, ab uxorum, a fratris, a liberum poenis actum eſſe praecipitem in ſceleratorum ſedem atque regionem: quae ſi falſa ſunt, id quod omnes intelligunt, quid ei tandem aliud mors eripuit, praeter ſenſum doloris?* GRASW. Modeſtiſſima haec eſt confutatio dicti Caeſariani, quod erat, *mortem aerumnarum requiem, non cruciatum eſſe.* Ne agreſtius loqui videretur cum Caeſare, alios inducit loquentes. *At alii*, inquit, *de inferis memorant, diverſo itinere malos a bonis loca taetra, inculta, foeda atque formidoloſa habere.* Hoc modo & Iſocrates Archilochum confutaſſe, obſervavit Ariſt. lib. III. Rhet. cap. 17. ex diſtinct. vulg. Eadem & mens Horat. qui lib. I. Carm. Od. 5. *fabulas manes* dicit. Ubi Torrentius dictum id exiſtimat, ex Epicureorum ſententia, quod nihil praeter inane commentum ſint. „ Sic, inquit, Terent. And.

„ *Is obiit mortem, ibi tum hanc ejectam Chryſidis*
„ *Patrem accepiſſe orbam, parvulam. Fabulae.*
„ *Mihi quidem hercule non fit veriſimile.*
„ *Atqui ipſis commentum placet.*

„ Perſius Horatium imitatur Sat. II.

„ *Indulge genio, carpamus dulcia. Noſtrum eſt*
„ *Quod vivis, cinis, & manes, & fabula fies.*

„ Sed & Seneca, quanquam profeſſione Stoicus „ (ſoli enim Socratici, & qui ante Socratem ſa„ pientia clari fuere, inferos adſtruere videntur) „ lib. de Conſol. ad Marciam: *Illa, qua nobis in„ feros faciunt terribiles, fabula eſt.* Et mox: „ *Luſerunt ita poëtae, & vanis nos agitavere ter„ roribus.* In quam ſententiam multa etiam im„ pius ille Plinius lib. VII. cap. 55. Sed & Tul„ lius pro A. Cluentio: *Quid tandem illi mali „ mors attulit? niſi forte ineptiis ac fabulis duci„ mur, ut exiſtimemus, illum apud inferos impio„ rum ſupplicia perferre.* Melius vero Juvenalis „ Sat. II.

——— *eſſe aliquos manes.*

„ Nam quanquam aetatis ſuae vix pueros cre„ dere eſſe inferos ſcribit, longe aliter tamen „ majores crediđiſſe, affirmat." Haec Torrent. Sed quinam illi, quorum judicium opponit Cato? Reſpondeo, Pythagoraeos & Platonicos, ex magorum in Chaldaea, Zoroaſtris ſucceſſorum, oraculis, hauſiſſe & iſtud, *manere animam Paradiſum beatiſſimum.* Crediđiſſe & Sophoclem, apud Juſtinum Martyrem illis verſibus:

Avarus Orcus ſemitas binas habet,
Unum bonis, ſed alteram partem malis.

Imo adeo haec doctrina toto orbe diſſeminata eſt, ut ne barbari quidem ejus expertes fuerint, v. g. apud Herodot. lib. V. Getae ſeu Thraces ἀθανατίζοντες, & hodierni Americani, qui ſe, poſt mortem, trans altiſſimos quoſdam montes avolare in loca, omnibus deliciis referta, perſuaſum habent. RUPERT.

DIVERSO ITINERE] Diphilus Comicus:

Οἴει σὺ τοὺς θανόντας, ὦ Νικήρατε,
Τρυφῆς ἁπάσης μεταλαβόντας ἐν βίῳ
Πεφευγέναι τὸ θεῖον ὡς λεληθότας;
Ἔστι Δίκης ὀφθαλμὸς, ὃς τὰ πάνθ' ὁρᾷ.
Καὶ δὴ καθ' ᾅδην δύο τρίβους νομίζομεν.
Μίαν μὲν δικαίων. ἑτέραν δ' ἀσεβῶν.

Philemon apud Juſtinum Martyrem:

Μηδὲν πλανηθῆς, ἔστι κἀν ᾅδου κρίσις.

COLER.

PER-

per municipia in [a] custodiis habendos; *videlicet timens ne, si Romae sint, aut a popularibus conjurationis, [b] aut a multitudine conducta [c] per vim eripiantur. Quasi vero mali, atque scelesti tantummodo in Urbe, & non per totam Italiam sint; aut non ibi plus possit audacia, ubi ad defendendum [d] opes minores sunt. Quare vanum equidem hoc consilium est, si periculum ex illis metuit. [e] Sin in tanto omnium metu solus non timet; eo magis [f] refert, me mihi, atque vobis timere.*

LV. *Quare*

VARIANTES LECTIONES.

a *in custodia* K. b *aut multitudine* E. c *pretio per vim* B. *vi eripiantur* K. d *minores c. s.* C. e *Si* F. G. M. N. *aut si* K. f *me refert mibi* A. *eo refert* &c. delet *magis* K. delet *me* M.

NOTAE VARIORUM.

Per municipia in custodiis habendos] Commel. noster omittit, *in custodiis*, & hercle salvo sensu omitti poterat; utpote cum satis subaudiatur. Grut.

Videlicet timens, ne si Romae sint aut a popularibus, &c.] Male habitum locum prodit lectionum diversitas, nam visitur solum in Naz. ac Com. *videlicet timens ut aut a populo*, caeteris relictis: in Pal. II. *videlicet timens ne si Romae sint ut aut a pop.* in III. *habendos, timens ne si Romae sint a pluribus conjurationis aut a multitudine*, &c. Sine dictione *videlicet*. in IV. *Verum timens ne si Romae sint, aut a popul.* in V. *videlicet timens, aut popularibus conjurationis*, &c. in VII. *Videlicet timens si Romae sint ne a popular.* in IX. *videlicet timens ne si illi Romae sint aut a pop.* posset quis refingere *habendos ne aut a popul.* & aut proxime MSS. vetustiores, *videlicet timens ne aut a pop.* certe illa *si Romae sint* facillime subintelligamus. Grut. E nostris Mart. Arondel. Norvic. 1470. & Markii Codd. *videlicet timens ne si.* sic I. 3. Wasse.

A popularibus] A militibus & conjuratis. Recte Glossarium vetus: *populares* συ..λῶ[illegible]. Volgo popularis dicitur δημαγωγός, ὀχλαγωγός. Item δημαγωγός, *rubicula*, *popularis*. Sed emendo pro *rubicula*, *publicula*, ut alibi: δῆμον στεφόμενος, *populicula.* Coler.

Et non per totam Italiam sint] In Fabriciano, omissa illa & copula, *non per totam Italiam*, legitur, quamvis secus in aliis. Riv.

Aut non ibi plus possit audacia, ubi ad defendendum opes minores sunt] Refutat Caesaris conclusionem, qua suaserat, *conjuratos in vinculis habendos, per municipia, quae maxume opibus valeant.* De municipiis ait Cato, *& in iis reperiri homines malos, & ad res novas paratos. Imo paratiores etiamnum, quod eorum opes longe minores sint, quam Romanorum; adeoque conjuratorum molitionibus ea vi resistere nequeant, qua Romani.* Huc pertinet illud Vegetii lib. III. de Re milit. *Nemo provocare audet, aut facere injuriam, ei, quem intelligit expeditum, atque promtum ad vindicandum.* Tacit. lib. II. Hist. 69. *Cohortes Batavorum, ne quid truculentius auderent, in Germaniam remissae.* Ubi Virdungus: *Perque stulte & perniciose, tanquam illic quieturae essent istae cohortes, quarum tantopere animos exacerbaverat efferaveratque, ubi locum res novandi rebellandique longe, quam in proximo, ubi eorum coeptis protinus obviam ire posset, commodiorem opportunioremque habiturae essent, in absentia scilicet principis, ceterarumque copiarum principi fidelium.* Rupert.

Ubi ad defendendum opes] Nazarian. prius habuit, *defendendam*, ut referatur ad audaciam. nec male; *ut defendere* notet *probibere.* Grut.

Si periculum ex illis metuit] Indicat Cato, jure metuendum esse: *O quam parvis veniunt summa mala principiis?* inquit Latinus Pacatus Panegyr. *Sic in ultimum prope generis Italici exitium effractis Cn. Lentuli ludo, mirmillonum agmen emicuit: sic bella consulibus ancipiti Marte pugnata Cilix pirata conflavit: sic tenentibus arma fugitivis, Romana diu pila cesserunt ferro ergastulorum.* Ibidem: *Quid tu ignoras, arbores magnas diu crescere, una hora exstirpari? Stultus est, qui fructus earum spectat, altitudinem non metitur. Leo quoque aliquando minimarum avium pabulum fit, & ferrum rubigo consumit. Nibil tam firmum est, cui periculum non sit etiam ab invalido.* Grasw.

In tanto omnium metu] *In* abest Arond.

Mar-

LV. *Quare cum de P. Lentulo, ceterisque* [a] *statuetis; pro certo habetote, vos simul de exercitu Catilinae & de omnibus conjuratis decernere. Quanto vos adtentius ea agetis, tanto illis animus infirmior erit. Si* [b] *paullulum modo vos languere viderint, jam omnes feroces aderunt.* [c] *Nolite existu-*

VARIANTES LECTIONES.

a *statueritis* G. b *Si paullulum v. l.* H. c *Nolite P. C. exist.* M.

NOTAE VARIORUM.

Markii γ. *si in:* eo sensu Hirtius, C. VIII. 14. *At Caesar neque resistentes tanto collis adscensu lacessendos judicabat.* Livius XXXII. 2. *Si sua voluntate tot socios reliquit hostibus diripiendos, quid recusare potest, quin & socii sibi consulant? si metu, nobis quoque ignoscat timentibus.* vide plura ad Fr. I. 4. WASSE.

CUM DE P. LENTULO, CAETERISQUE STATUETIS, PRO CERTO HABETOTE, VOS SIMUL DE EXERCITU CATILINAE, ET DE OMNIBUS CONJURATIS, DECERNERE] Ita etiam Cicer. pro Sulla: *Meis consiliis, meis laboribus, mei capitis periculis, sine tumultu, sine delectu, sine armis, sine exercitu, quinque hominibus comprehensis, atque confossis, incensione urbem, internecione cives, vastitate Italiam, interitu Remp. liberavi.* GRUT. Refutatis aliorum argumentis, labantes efficaciter hic confirmat Cato. Ratio, cur simul de exercitu Catilinae, & de omnibus conjuratis, in P. Lentulo, ceterisque captivis statuatur, haec est: *quoniam eodem modo cum istis comparatum est, quo cum duce bellico. Duce superstite, licet omnibus exuto, bellum profligatum non est, cum non nisi duce interfecto, requies belli sit*, verbo Taciti IV. Annal. 25. Et Florus lib. IV. cap. 2. *Peractum erat sine sanguine bellum, si Pompejum Brundusii opprimere potuisset.* Sic auctore seditionis interfecto, ceteri partes ejus deserunt, quod testatur exemplum Sebae II. Samuel. 20. Adde Clapmar. de Arc. Rerump. lib. IV. cap. 14. & lib. VI. cap. 12. Item Amir. Disc. IX. lib. II. ut & Gruter. Disc. pen. ad Tacitum. RUPERT.

QUANTO VOS ADTENTIUS EA AGETIS, TANTO ILLIS ANIMUS INFIRMIOR ERIT] Cujus rei exemplum est apud Livium libr. XXVIII. *Mardonius & Indibilis in fines ingressi paullisper, dum quidnam de seditione statueretur scirent, suspensi quieverant: si civium errori ignosceretur, non diffidentes sibi quoque ignosci posse: postquam vulgata est atrocitas supplicii, suam quoque noxam pari poena aestimatam rati, &c.* GRASW.

ADTENTIUS] *Intentius* Codex Bib. Divi Martini. perinde sonat. nam secundum Cic. de Orat. *Cura, attentio animi, cogitatio, vigilantia, assiduitas, labor, uno diligentiae verbo continentur.* WASSE.

SI PAULLULUM MODO VOS LANGUERE VIDERINT, JAM OMNES FEROCES ADERUNT] Nihil cuiquam dari debet, quod male cogitantibus exemplo ant praesidio sit. Vincit inanem clementiae speciem salutaris severitas. Ita probanda est demum clementia atque mansuetudo, ut altera illa, sine qua regnum administrari non potest, adhibeatur Reip. causa. Itaque, ut Lucanus lib. I.

Dum trepidant nullo firmatae robore partes,
Tolle moras: semper nocuit differre paratis.

Alioqui, ut Seneca Medea:

Nullum ad nocendum tempus angustum est malis.

Quocirca *famae instandum, ac prout prima cesserint cogitandum ita fore universa*, autore Tacito in vita Julii Agricolae. GRASW. Nihil verius; *Quis enim metuat eum, apud quem conditum, imo constrictum ferrum sciat?* ut loquitur Sen. I. de Clem. I. *quique per segnitiem potius, quam clementiam hebescere patitur aciem suae autoritatis*, ut Cicero Or. I. in Catil. *Non enim ita natum est vulgus, ut pudori obsequatur; sed ut metui* &c. ut Arist. X. Eth. c. ult. *Habendus metus, aut faciendus est*, ut Noster I. Hist. in Orat. Lepidi. Vide Clapmar. de Arcanis Rerump. lib. IV. cap. 13. & Amirat. lib. XX. disc. 7. RUPERT.

NOLITE EXISTUMARE, MAJORES NOSTROS, ARMIS, REMPUBLICAM, EX PARVA, MAGNAM FECISSE] Respondet illis, quae Caesar de institutis & sapientia majorum protulerat. COLER. Valde nutabat ordo senatorius, neque in eo quicquam aviti vigoris supererat: adeo ut Suetonius in narratione hujus ipsius conjurationis, merito usur-

ſtumare, [a] majores noſtros armis Rempublicam ex parva magnam feciſſe. Si ita res eſſet; multo pulcerrumam eam nos haberemus; quippe ſociorum, atque civium, praeterea armorum, atque equorum major nobis copia, quam illis, [b] eſt. Sed alia fuere, [c] quae illos magnos fecere; quae nobis nulla ſunt; domi induſtria, foris juſtum imperium; animus in conſulen-

VARIANTES LECTIONES.

a *veſtros* N. b Delet *eſt* M. c *quae f. i. m.* M.

NOTAE VARIORUM.

ſurpet *labantem ordinem.* Eam ob cauſam Cato & ſupra in Senatus ignaviam, & imperitiam graviter invectus eſt, & nunc iterum aperit iis oculos explicando primo cauſas Romanae magnitudinis; deinde hujus ipſius conjurationis. Prius quod attinet, negat arma rempublicam magnam effeciſſe; alias enim, inquit, nunc eſſet maxima, quum armorum & equorum copia, majoribus noſtris, longe ſuperiores ſumus. Quid igitur eſt, quod in eam majeſtatem extulit urbem Romanam? Domi induſtria, foris juſtum imperium, animus in conſulendo liber, qui vobis, o Senatores, nullus eſt, dum metu & auctoritate aliorum perterriti huc illuc mutamini. Nunc abeamus ad ſingula. RUPERT.

SI ITA RES ESSET; MULTO] Volumen Fabricianum, *Si ita eſſet*: nec additur ibi *res*. atque hoc modo etiam Aur. Auguſtinus in V. 12. de Civitate Dei citat; utrumque autem recte dicitur, *ſic eſt*, & *ſic res eſt*, οὕτως ἔχει. & utroque Terentius in Andria utitur. RIV. Vincentius Belvacenſis hunc locum citans retinet vocem *res*, & ſic Codd. noſtri omnes. Idem legit, *pro his autem nos*. huc alludit Salvianus pag. 328, *At nunc pro his omnibus; avaritia, cupiditas, rapina.* ceterum, *laudamus d. ſ. inertiam* abeſt tam a Vincentio quam Auguſtino. de ſuo addidit ille ultimus. Poſt: *ambitio poſſidet domi voluptati, foris autem pecuniae ſervitur aut gratiae.* pro, *juſtum imperium* male apud Vincentium *juſtitia*. locum ob oculos habuit Hegeſippus Salluſtianae dictionis ſtudioſiſſimus, II. 9. ſic enim apud eum Agrippa ad Judaeos tumultuantes: *Cur depoſita ſunt arma a patribus noſtris?* Et certe illi fortiores nobis fuere, *vigebant animis, abundabant ſubſidiis.* Confer Cic. pro Roſc. Amer. §. 50. &, pro L. Manil. §. 12. WASSE.

MULTO PULCERRUMAM EAM NOS HABEREMUS] Edd. primis non adeſt *nos*, mediis ejus loco eſt *non*. Si liceret per MSS. mallem *nunc*, vel *modo*. GRUT. L. L 2. L 3. omittunt *nos*. *habemus* Pemb. *nos eam* Markii γ. WASSE.

MAJOR COPIA NOBIS QUAM ILLIS EST] Vocula extrema abeſſe poterat. GRUT.

SED ALIA FUERE] Obelo confoderet Laconquis illa *fuere quae*, neque abſtineret a principe dictione *ſed*. GRUT. Verum aliter Libri, vel Librarii. Vincentius quidem omittit, *quae illos magnos fecere*, reclamantibus Codd. & Dionyſio, qui ſpectare locum videtur Antiq. II. 3. Πόλιν τε οὐδεμίαν πω τούτοις ἐκλαμπρυνθεῖσαν, ἐπὶ μήκιστον εὐδαίμονα γενέσθαι καὶ μεγάλην· ΑΛΛ' ΕΤΕΡΑ ΕΙΝΑΙ τὰ σώζοντα, καὶ ποιοῦντα μεγάλας ἐκ μικρῶν τὰς πόλεις. Infra: *foris juſtum imperium.* Ita fere Thucydides II. Τολμῶντές τε γὰρ καὶ γινώσκοντες τὰ ΔΕΟΝΤΑ καὶ ἐν τοῖς ἔργοις ΑΙΣΧΥΝΟΜΕΝΟΙ ἄνδρες αὐτὰ ἐκτήσαντο. Xenophon Hiſt. Cyri VII. Οὐκέτι τοῦτο ἄνευ σωφροσύνης, οὐδ' ἄνευ ΕΓΚΡΑΤΕΙΑΣ γίγνεται. vide Cic. pro Roſcio Amer. §. 18. Noſtrum Cat. III. WASSE.

ALIA FUERE, QUAE ILLOS MAGNOS FECERE; QUAE NOBIS NULLA SUNT: DOMI INDUSTRIA, FORIS JUSTUM IMPERIUM] Τολμῶντές τε γὰρ καὶ γινώσκοντες τὰ δέοντα, καὶ ἐν τοῖς ἔργοις αἰσχυνόμενοι ἄνδρες, αὐτὰ ἐκτήσαντο. *Nempe & fortes viri, & qui quid faciendum eſſet ſcirent, & qui in rebus gerendis erubeſcebant, iſtam rerum potentiam comparaverunt:* Thucyd. lib. II. Cic. pro Coelio: *Ego, ſi quis hoc robore animi atque hac indole virtutis ac continentiae fuit, ut reſpueret omnes voluptates, omnemque vitae ſuae curſum in labore corporis atque in animi contentione conficeret: quem non quies, non remiſſio, non aequalium ſtudia, non ludi, non convivia delectarent, nihil in vita expetendum putaret, niſi quod eſſet cum laude & cum dignitate conjunctum: hunc mea ſententia divinis quibuſdam bonis inſtructum atque ornatum puto. Ex hoc genere illos fuiſſe arbitror, Camillos, Fabricios, Curios, omneſque eos, qui haec ex minimis tanta fecerunt.* GRASW.

NULLA SUNT] Ἀρχαϊσμός. *nulla*, pro *non*. COLER.

DOMI INDUSTRIA] Hinc Cic. pro Roſcio Amerino: *Nae tu, Eruci, accuſator eſſes ridiculus,*

lendo [a] *liber,* [b] *neque delicto, neque lubidini* [c] *obnoxius. Pro his nos habemus luxuriam, atque avaritiam; publice egestatem, privatim opulentiam:*

VARIANTES LECTIONES.

a *liber erat* A. B. b *n. d. lubidinive* N. c *erat obnoxius* B.

NOTAE VARIORUM.

si illis temporibus natus esses, cum ab aratro arcessebantur, qui consules fierent. Etenim qui praeesse agro colendo flagitium putes, profecto illum Atilium, quem sua manu spargentem semen qui missi erant invenerunt, hominem turpissimum atque inhonestissimum judicares. At hercule majores nostri longe aliter & de illo & de caeteris talibus viris existimabant. Itaque ex minima tenuissimaque Republ. maximam & florentissimam nobis reliquerunt. Suos enim agros studiose colebant, non alienos cupide appetebant: quibus rebus & agris & urbibus & nationibus Rempublicam atque hoc imperium & populi Rom. nomen auxerunt. GRASW. Fusius supra cap. 9. RUPERT.

FORIS JUSTUM IMPERIUM] *Multi, sine injuria, potentiam levem, atque inopem esse arbitrantur,* ut ait Cic. pro Quinctio c. 9. sive, ut Noster loquitur supra cap. 12. *Injuriam facere, id demum esse imperio* uti: Cujus farinae sunt illa in Orat. Lepidi: *Omnia retinendae dominationis honesta esse.* Item illud Dionysii dictum apud Plutarch. in Comm. *Nulla ex re alia magis beatitudinem tyrannidis intelligi, quam si quae vellet, ocyssime perfici conspiceret.* Sed ego contra sentio, & cum Cic. in Paradoxo IV. statuo, *Jus & aequitatem, vincla esse civitatum.* Nec non cum D. Augustino lib. IV. c. 4. de Civitate Dei: *Remota justitia, quid sunt regna, nisi magna latrocinia? quia & ipsa latrocinia quid sunt, nisi parva regna?* RUPERT.

ANIMUS IN CONSULENDO LIBER, NEQUE DELICTO, NEQUE LUBIDINI OBNOXIUS] Ne facile alienis delictis aut libidini condonaret. GRASW. Salus publica, est velut portus, quo velificantur Consultores. Sed ad eam pervenimus cum aliis, tum *Libertate*, ut scilicet sententias dicamus non obnoxie. *Libertas, sicut & fides, in praesentia quibus resistit, offendit; deinde illis ipsis suspicitur laudaturque*, verbis Plinii lib. III. Epist. 9. *Improbi illi*, qui, ut Tacitus loquitur XI. Annal. *veri copiam non faciunt; sed suspensa & quo ducantur inclinatura, respondent.* Improbi illi, qui Libertatem in sententiis dicendis imminuunt; dissimiles laudatissimo illi Trajano, de quo idem Plin. in Panegyrico: *Interrogavit quisque quod placuit; dissentire, discedere, & copiam judicii sui reipublicae facere, tutum fuit. Consulti omnes atque etiam dinumerati sumus, vicitque sententia, non prima, sed melior. At quis antea loqui? quis hiscere audebat? praeter miseros illos, qui primi interrogabantur, ceteri quidem defixi, & attoniti ipsam illam mutam ac sedentariam assentiendi necessitatem, quo cum dolore animi, quo cum horrore perpetiebantur: unus solusque censebat, quod sequerentur omnes, & omnes improbarent, inprimis ille qui censuerat.* Hic tamen una Modestiam suadeo Consultoribus, hoc est, ut verbo Taciti e III. Hist. mentem exprimam, *quieta adsit industria.* Artifex hic ejusdem Piso VI. Annal. *Nullius servilis sententiae auctor, & quoties necessitas ingrueret, prudenter moderans.* RUPERT.

PRO HIS NOS HABEMUS LUXURIAM ATQUE AVARITIAM] Tacitus lib. III. Annal. *Quid enim primum prohibere, aut priscum ad morem recidere aggrediar? villarumne infinita spatia? familiarum numerum & rationes? aeris tabularumque miracula? promiscuas viris & foeminis vestes? atque illa foeminarum propria, quis lapidum caussa pecuniae nostrae ad exteras & hostiles gentes transferuntur?* GRASW.

NOS HABEMUS] Superfluit pronomen *nos.* GRUT.

PUBLICE EGESTATEM, PRIVATIM OPULENTIAM] Idem queritur Cic. de Haruspicum responsis: *AErarium nullum est: vectigalibus non fruuntur, qui redemerunt: autoritas principum cecidit: consensus ordinum est divulsus: judicia perierunt: suffragia districta tenentur a paucis.* Quae ut minui possint, sentiendum id quod Thucydides lib. II. Ἐγὼ γὰρ ἡγοῦμαι πόλιν πλέον ξύμπασαν ὀρθουμένην ὠφελεῖν τοὺς ἰδιώτας, ἢ καθ' ἕκαστον τῶν πολιτῶν εὐπραγοῦσαν, ἀθρόαν δὲ σφαλλομένην. *Ego enim existimo, civitatem, cujus universus status erectus est, majorem utilitatem privatis hominibus afferre, quam si privatorum felicitate floreat, universa autem jaceat afflicta.* GRASW. Laudat hunc Sallustii locum Augustin. lib. V. de Civ. Dei cap. 13. ac talem Reipublicae statum, in quo pauperes magistratus Rempublicam opulentam habeant. Salvianus lib. I. de

tiam: laudamus divitias, ſequimur inertiam: inter bonos & malos diſcrimen [a] *nullum: omnia* virtutis praemia ambitio poſſidet. [b] *Neque mirum; ubi vos*

VARIANTES LECTIONES.

a *nullum eſt* D. E. N. b *Neque eſt mirum* C. *neque mirum eſt* D. E.

NOTAE VARIORUM.

I. de Gubernat. Dei pag. 10. Sane nunquam probare potui Imperatoris Conſtantii Chlori ſententiam: de quo ſcribit Eutropius lib. X. *Vir egregius & praeſtantiſſimae civilitatis, divitiis provincialium ac privatorum ſtudens, fiſci commoda non admodum affectans: ducenſque melius publicas opes a privatis haberi, quam intra unum clauſtrum reſervari &c.* RUPERT. Idem queritur Cicero de Haruſpicum reſponſis: *AErarium nullum eſt: vectigalibus non fruuntur, qui redemerunt: auctoritas Principum cecidit: conſenſus ordinum divulſus: judicia perierunt: ſuffragia diſtricta tenentur a paucis.* Publicam egeſtatem & privatam opulentiam tanquam periculoſam Reipubl. improbat quoque Thucydides lib. XII. GRASW.

NULLUM DISCRIMEN EST] In manuſcriptis, *diſcrimen nullum*, omiſſo verbo ſubſtantivo, nec aliter Auguſtinus V. de Civitate Dei, cap. 12. RIV.

OMNIA VIRTUTIS PRAEMIA] Quae bonis debentur praemia, auferunt ditiores. Hae enim propriae & indiſcretae ambitionis artes. Vere Claudianus:

Trudis avaritiam, cujus foediſſima nutrix
Ambitio; quae veſtibulis foribuſque potentum
Excubat, & preciis commercia poſcit honorum.

COLER.

AMBITIO POSSIDET] *Hanc cupiditatem regnandi ſi quis honeſtam eſſe dicit, amens eſt: probat enim & legum & libertatis interitum: earumque oppreſſionem tetram & deteſtabilem glorioſam putat:* III. de Offic. GRASW. Vide notam ad Juſtin. I. cap. 1. §. 1. RUPERT. Vegetius ex Catone majore, quem citat ad finem capitis 3. *Robur infractum eſt, cum* virtutis praemia occuparet ambitio *& per gratiam promoverentur milites qui promoveri conſueverant per laborem.* II. 3. *Ubi laboris inertiae, vigilantiae ſomno, frugalitatis luxuriae merces datur; eadem iſta, quibus alios artibus aſſecutos vident, conſectantur.* Plinius in Paneg. cap. 44. Titinnius Barbato:

Ubi ambitionem virtuti videas antecedere.

WASSE.

UBI VOS SEPARATIM SIBI QUISQUE CONSILIUM CAPITIS] Hoc mali civis indicium ſtatuit Hala Servilius, Tribunus militum, apud Livium libr. IV. ubi *tacuiſſe ſe tamdiu ait, non quia incertus ſententiae fuerit: quem enim bonum civem ſecernere ſua a publicis conſilia?* &c. Indicia ſunt factionis iſta, reſpectuſque rerum privatarum, quae ut apud eundem lib. II. Appius dicit, *ſemper offecere officientque publicis conſiliis.* Inde diſcordia, & porro Rerumpublicarum interitus. Quod ſpectabant in eodem libro Romanorum hoſtes *ad bellum Veiens profecti; quo undique ex Hetruria auxilia convenerant, non tam Vejentium gratia concitata, quam quod in ſpem ventum erat, diſcordia inteſtina diſſolvi rem Romanam poſſe; principeſque in omnium Hetruriae populorum conciliis fremebant, aeternas opes eſſe Romanas, niſi inter ſemet ipſos ſeditionibus ſaeviant. Id unum venenum, eam labem civitatibus opulentis repertam, ut magna imperia mortalia eſſent.* Huc etiam, ſed non aequis paſſibus, tendit Thucydid. lib. I. Πάντες τε ἰσόψηφοι ὄντες, καὶ οὐχ ὁμόφυλοι, τὸ ἐφ' ἑαυτὸν ἕκαστος σπεύδει, ἐξ ὧν φιλεῖ μηδὲν ἐπιτελὲς γίγνεσθαι. *Cum in ſuffragiis ferendis omnes ſunt pares, gente diſpares, ſuo quiſque commodo vacant. Ex quo nihil perfecti effici conſuevit.* GRASW. Conſulendus eſt ille, cujus excellentem, & profundam eruditionem, maximi fecit C. Rittershuſius, ut ipſe teſtatur in epiſtola dedicatoria, ad Optimum Principem Trajanum, quem virum, & amicum magnum ſuum egregie commentari ſolitum, ſcribit Berneccer, ad Juſtini lib. XVII. cap. 1. §. 11. lit. e. a quo, Tacito lucem foenerandam, cenſet Meiſnerus, Notis ad Ciceronis Narrationes Rituſque, hoc eſt, qui mercedem illam eximiis in Rempublicam literariam beneficiis ſuaviſſimam adeptus eſt, ut ab eruditis digitis monſtretur, &, ut ita dicam, honeſto palpo deſtringatur, Dn. Mich. Virdungus, in quantivis pretii Commentario

vos separatim sibi quisque consilium capitis, ubi domi voluptatibus, hic pecuniae, aut gratiae servitis; eo fit, ut impetus fiat in vacuam Rempublicam. Sed ego [a] *haec omitto. Conjuravere nobilissumi cives patriam incendere: Gallorum gentem, infestissumam nomini Romano,* [b] *ad bellum* [c] *arcessunt: dux hostium cum* [d] *exercitu supra caput est: vos cunctamini etiam nunc,* [e] *& dubitatis, quid, intra moenia deprehensis hostibus,* [f] *faciatis?*

[a] *Mi-*

VARIANTES LECTIONES.

a *hoc* A. b *in bellum* A. c *arcesserunt* D. H. d *super* M. e Absunt *& dubitatis* ab I. f *statuatis* H. N.

NOTAE VARIORUM.

tario in Agricolam Taciti cap. 12. ad illa verba: *Rarus duabus tribusque civitatibus, ad propulsandum commune periculum, conventus.* RUPERT.

GRATIAE SERVITIS] *Servire gratie* hic *i. e.* in curia & concionibus. ut apud Demosth. in Olynth. III. principio. Ὁρᾶτε γὰρ, ὡς οὐκ ἐκ τοῦ πρὸς χάριν δημηγορεῖν ἐνίους, εἰς πᾶν προελήλυθει μοχθηρείας τὰ παρόντα πράγματα. Infra: *sed ego haec omitto.* forma a Demosthene desumta. Καὶ οὐκέτι προστίθημι, ὅτι, &c. Ἀλλ' ἐῶ ταῦτα. de Corona, pag. 346. *Separatim & sibi quisque*, hoc est, *privato compendio studetis.* de quibus ita Andocides Orat. IV. pag. 290. Διὰ μὲν γὰρ τοὺς τῶν ἰδίων ἐπιμελουμένους, οὐδὲν αἱ πόλεις μείζους καθίστανται· διὰ δὲ τοὺς τῶν κοινῶν, μεγάλαι καὶ ἐλεύθεραι γίγνονται. confer Tacitum, in Agric. XII. & Hist. II. 37. & Nostrum V. 9. E contra in foederibus saepe cautum est, ut bella pacesque in commune agat, & patiatur uterque populus. Dionys. Halic. Antiq. I. 59. Κοινῇ δὲ ἀμφοτέρους τὰ κράτιστα ὑπὲρ ἀλλήλων πράττειν χειρὶ καὶ γνώμῃ. Praeivit Homerus:

Εἰ δέ ποτ' ἔς γε μίαν βουλεύσομεν, οὐκ ἔτ' ἔπειτα
Τρωσὶν ἀνάβλησις κακοῦ ἔσσεται οὐδ' ἠβαιόν.

WASSE.

NOBILISSUMI] Nobilitate crimina augentur, si tale sit crimen, quod exstinguit splendorem sanguinis, & maximum Reip. adfert detrimentum. Unde alibi Caesares Valentinianus & Theodosius l. un. Cod. de conductor. lib. II. *Gravior*, inquiunt, *poena constituenda in hos, qui nostri juris sunt, & nostra debent custodire praecepta.* & alibi Theodosius, multo majore poena eos esse dignos dixit, quibus plurimum honoris delatum sit. Ordinaria alioqui crimina in nobilibus mitius puniebantur apud Romanos. Quod apparet ex lib. IX. §. *Istae fere*, lib. XV. lib. XXVIII. §. *non omnes*, & §. *generaliter*, lib. XXVIII. §. *actores*, & §. seq. l. ult. §. 1. ff. de Poenis, aliisque multis in locis. THYS.

ROMANO NOMINI] Codices in pergamenis descripti, *nomini Romano.* ac sic rectius legitur. Sed & *arcessunt* ibidem, non *accersunt.* quamvis eodem sensu. RIV.

SUPRA CAPUT] Sic Markiani Codd. & Pemb. solus B. Pub. e nostris *super.* neutrum damno. Cicero enim ad Q. Fratrem I. 2. *Ecce* supra caput *homo levis & sordidus.* & sic Livius III. 17. *Quum hostes* supra caput *sint, discedi ab armis, legesque ferri placet?* &: *Tantum hostium non solum intra muros est, sed in arce,* supra forum *curiamque.* Tacit. e contra, Hist. IV. 69. *sumi bellum etiam ab ignavis, strenuissimi cujusque periculi geri, jamque* super caput *legiones.* nec umquam *supra.* at Plin. in Nat. Hist. *supra & super omnia* indifferenter utitur. nihilominus mallem hoc loco *super* quam *supra*, praesentius enim periculum denotat. Cic. pro Murena §. 79. *ab illo in speculis atque insidiis relicti*, in capite, *atque in cervicibus nostris restiterunt.* WASSE.

CATILINA CUM EXERCITU IN FAUCIBUS URGET] Risum hoc loco moverunt mihi jejuni illi Commentatores in hunc auctorem: quorum alius exponit *in faucibus*; scilicet, *ad devorandum*: alius, *in faucibus*, id est, *introitu civitatis*: tertius, *in faucibus Italiae*, id est, in Alpibus. Ceterum non omnes codices habent *Italiae.* ideoque malim, quando hoc tempore Catilina cum exercitu in Hetruria erat, exponere, *in faucibus Apennini*, quae ipsae tamen sunt Italiae. GLAR.

MI-

[a] *Misereamini censeo: deliquere homines adolescentuli per ambitionem: atque etiam armatos dimittatis.* [b] *Nae ista vobis mansuetudo,* [c] *& miseri-cor-*

VARIANTES LECTIONES.

a *Miseremini* L. & aliquot alii. b *Nae i. verior* D. N. *Ne* &c. M. & quidam alii. c *ego timeo, & misericordia* H.

NOTAE VARIORUM.

Misereamini censeo, deliquere homines adolescentuli per ambitionem] Sic & manuscriptum & alia fere. Sed Merseburgense & Schurrerianum, *Miseremini.* perperam videlicet. *τὸ censeo*, hic ad ironiam facit. neque enim hoc vult Cato, misericordiam esse deprehensis intra moenia hostibus impertiendum; sed graviter in eos animadvertendum & severe vindicandum: propterea & ironicam extenuationem criminis addit, quo nullum atrocius esse poterat. Riv. Placet MSS. Rivianorum lectio, *misereamini.* Etiam nimia clementia tam noxia est, quam nimia severitas. Meurs. lib. II. Hist. Dan. p. 172. de Joanne I. Rege Daniae: *Facilis & offensae, ultra debellatum hostem, nunquam tenax. Unde factum, uti totum ejus regnum, nihil aliud, quam perpetua quasi quaedam lucta fuerit cum perfidia & Stenonis, & Suantonis sociorumque, ac Lubecensium. Quibus toties ignoscendo animos & vires semper ad rebellionem novam confirmabat: raro exemplo, nec principibus imitando. Nam in talibus, ut non licet bis peccare, ita neque bis ignoscere: & crudelis est in subditos, quisquis hosti, postea nonnisi illorum sanguine rursum coercendo, gratiam delicti ejusdem iterum facit.* Haec Meurs. Adde Hug. Grot. not. in lib. I. de J. B. ac P. cap. 2. pag. 40 & 44. Eryc. Put. lib. VI. Hist. Insubr. pag. 283. 308. 309. Polyb. lib. II. cap. 58. Rittersh. VII. Sacr. Lect. XIII. Rupert.

Deliquere homines adolescentuli per ambitionem] In aliis delictis adolescentiae, plerumque indulgere solemus. Cic. Orat. pro Coelio XVIII. *Detur aliquid aetati: sit adolescentia liberior.* Liv. lib. II. cap. 18. *Sabinus orantibus Romanis, ut veniam erroris hominibus adolescentibus darent, responsum: ignosci adolescentibus posse; senibus non posse, qui bella ex bellis sererent.* Idem VIII. cap. 35. *Tribuni dictatorem orant, ut veniam errori humano, veniam adolescentiae Q. Fabii daret.* Segestes apud Tacit. Annal. I. 58. *Pro juventa & errore filii veniam precatur.* Caesar quoque apud Lucan. IX. 1087.

——— ——— *sed parcimus annis*
Donamusque nefas.

Quin etiam JCtus l. XIV. *in f. ff. de R. M. tironi alienanti arma facilius quam veterano militi parcendum esse* censet. Sed hanc excusationem lege Julia non admitti, Casaub. ostendit ex hisce Papiniani lib. XXXVI. ad l. Jul. de adult. *Si minor annis adulterium commiserit, lege Julia tenetur; quoniam tale crimen post pubertatem incipit.* Bern. in Suet. Aug. V. Sen. II. de Ira: cap. 29. *In his naturam excutiemus, voluntatemque facientium. Puer est? aetati donetur: nescit, an peccet.* Rupert.

Atque etiam armatos dimittatis] Ad verbum *etiam*, non conspicitur in Pal. primo nec undec. magis quam in Commeliniano. Grut.

Nae ista vobis mansuetudo et misericordia, si illi arma ceperint, in miseriam convertetur] Hic exemplar Fabricianum *in miseriam vertet.* idque cum verius multo tum elegantius; pro, *vertetur* & *commutabitur.* Tacitus: *Astusque hostium in perniciem ipsis vertebat.* Idem: *Seu temere lapsa vox in praesagium vertit.* Livius: *Verteratque Scipionum invidia in praetorem.* Idem: *In perniciem adolescenti verterunt.* Sic Cn. Vellejus in Annalibus apud Gellium. *Postquam tempestas sedavit, inquit.* pro *sedata est.* Pro passivo enim activum posuit, & Varro apud eundem: *In priore verbo graves prosodiae quae fuere manent: reliquae mutant,* inquit, pro *mutantur.* Livius IX. Dec. IV. *Mores quidem populi Rom. quantum mutaverint, vel hic dies argumento erit.* Idem VIII. belli Punici II. *Non solitus die, sicuti fama fert, temporibus statutis reciprocat,* pro, reciprocatur. Suetonius: *Quoties terra in urbe movisset,* pro, mota fuisset. Talia apud Virgilium:

——— *nox humida coelo praecipitat.*

Et:

Ingeminant Austri.

pro, *praecipitatur, ingeminantur.* Nisi quis ellipsin esse malit pronominis *se*, quomodo, ni fallor, in illo:

——— *accingunt omnes operi.*

Et:

——— *tum prora avertit.*

Livius II. ab V. C. *Secuti dedita opera passim ad illecebras propulsa pecora, praecipitavere in insidias.* hic *praecipitare* passive positum videtur, quamvis

 Ha-

cordia, ſi illi arma ceperint, [a] *in miſeriam vertet. Scilicet res ipſa aſpera*

VARIANTES LECTIONES.

a *convertantur in miſeriam* A. B. *in miſeriam convertatur* C. D. E. F. H. K. L. M. *in miſeriam convertantur* G. *in miſeriam vertatur* I.

NOTAE VARIORUM.

Hadrianus fere ſemper veteres ita fuiſſe locutos adnotavit, maxime quoties de ſideribus aut temporibus mentio incideret. Caeſar, *Hiems jam praecipitaverat*, inquit. Eſt & apud Ciceronem, *Sol jam praecipitans.* Sed & aliis de rebus loquentes hoc verbo in hunc modum utimur, ut Cicer. *Fibrenus ex eo loco praecipitat in Lirem.* & : *Loca ubi Nilus praecipitat ex altiſſimis montibus.* Idem : *Praecipitantem igitur impellamus, & perditum proſternamus.* Sic apud eundem : *Praecipitantem retinere, praecipitanti reipubl. ſubvenire, &c.* quae omnia paſſive intelligenda eſſe vides. Sed ad inſtitutum. Eſt in quibuſdam perperam, *Vereor ne iſta manſuetudo, &c.* qua in re lapſus eſt Felicius quoque Durantinus. nam ut exemplarium conſenſum omittam, Donatus in Andriam hunc locum ita citat, ut nunc vulgo legitur. Eſt autem *Nae* diphthongo ſcribendum, idemque omnino eſt quod Latinis *profecto*, & illa jurandi particula *Mediusfidius.* Cicero : *Nae iſti vehementer errant.* Idem : *Nae tu, ſi id feciſſes, melius famae tuae conſuluiſſes.* Interdum idem conjungit, *Nae* & *Mediusfidius*; velut ad Atticum alicubi, & in quaeſtionibus Tuſculanis. Riv. Sic omnes impreſſi libri : quidam ex MSS. meis : *Sed cavete ne iſta vobis manſuetudo.* Alii : *Vereor ne iſta manſuetudo.* quomodo & Felicius Durantinus legit, ſed male. nam Donatus in Andriam Terentii hunc locum citans, vulgatam lectionem ſequitur, & idcirco hoc modo legendum puto : *Atque etiam armatos dimittatis? Nae iſta vobis manſuetudo & miſericordia, ſi illi arma ceperint, in miſeriam vertet.* ut verba illa, *Atque etiam armatos dimittatis*, per interrogationis ſignum efferantur : quod & doctis quibuſdam placere video. C. Popma. Non abludunt iſta Bruti ad Ciceronem : *Iſta vero imbecillitas & deſperatio, cujus culpa non magis in te reſidet, quam in omnibus aliis, & Caeſarem in cupiditatem regni impulit, & Antonio poſt interitum illius perſuaſit, ut interfecti locum occupare conaretur, & nunc puerum iſtum extulit, ut tu judicares precibus eſſe impetrandam ſalutem talibus viris.* Prudens ergo Triaria, L. Vitellii uxor, ultra foeminam ferox, quae cunctantem Flavium Sabinum *terruit e periculo principis famam clementiae affectare.* Quod idem conatur & ille apud Thucydidem lib. III. cujus haec verba ſunt : Καὶ ὅτι ἂν λόγῳ πεισθέντες ὑπ' αὐτῶν ἁμάρτητε, ἢ οἴκτῳ ἐνδῶτε, οὐκ ἐπικινδύνως ἡγεῖσθε ἐς ὑμᾶς καὶ ἐς τὴν τῶν ξυμμάχων χάριν μαλακίζεσθαι. *Et quicquid vel eloquentia eorum adducti deliqueritis, vel miſericordia moti remiſeritis, non exiſtimatis vos magno cum periculo Reipublicae facere, nullam a ſociis gratiam ineuntes.* Hinc & apud Curtium lib. VI. Alexandro ſic de Philota loquitur Craterus : *Suaſiſſemus, ſi Philotae velles ignoſcere, paterere potius ignorare eum, quantum deberet tibi, quam uſque ad mortis metum adductum cogeres ſaepius de periculo ſuo, quam de tuo cogitare beneficio. Ille enim ſemper inſidiari tibi poterit, tu non ſemper Philotae poteris ignoſcere. Nec eſt quod exiſtimes, eum, qui tantum auſus eſt, venia poſſe mutari; ſcit eos qui miſericordiam conſumpſerunt amplius ſperare non poſſe.* Grasw. *At vereor ne. &c. convertatur* Markii λ. ut & Norvicenſes. verum duae priores exſulant a γ. retinet tamen *vertatur.* Pemb. & Oxonienſes fere *convertatur*, nec aliter Arondel. & L. 2, 3. Martin. *timeo ne*, &c. Bodl. *vereor.* turpiter omnes. L. 1. *convertat.* ſolus ſapit, Gruteri, & Codex Fabricianus, qui *vertat*, quemadmodum edi curavimus, exhibent. Exemplis a Rivio allatis unum addam ut emendatius in poſterum ſit. Varro de R. R. lib. III. cap. ultimo : *Praeterea ſalſamenta in eas piſcinas emptitia conjiciebat, cum mare turbaretur, uti per tempeſtatem ſuis piſcibus e macello cetariorum uti e mari obſonium praeberet.* in primis non placet inamoena repetitio τῦ *uti.* Codex Arondelianus ejus loco habet *ac*, ſed retinendum illud alterum vel ingratiis, aliter enim non ſtabit conſtructio. Verum eodem Codice auctore repone *turbaret.* Haec vox etiam apud Hegeſippum II. 9. depravata eſt. Haec *noſtra nos jamdudum Religio deſeruit.* Alii Codd. recte ſubſtituunt *Nae.*

Canceris ut vertat metas ad ſolſtitiales.

Plautus, Amphitr. I. 95.

Vertentibus Thelebois telis complebantur corpora.

Senſum expreſſit ex Thucyd. III. 40. alludit Livius III. 50. miſericordia *ſe in ſpeciem crudelitatis*

ra est; sed vos non timetis eam. Immo vero maxume; sed inertia & mollitia animi, alius alium exspectantes, cunctamini, videlicet diis immortalibus confisi, qui hanc Rempublicam [a] *in maxumis saepe periculis*

VARIANTES LECTIONES.

a *saepe in magnis* K.

NOTAE VARIORUM.

tis lapsum. Confer nostrum in Jug. XXXV. WASSE. *Nobis* Donatus ad Andr. V. 4. 36. minus recte. BROUKH.

SCILICET RES IPSA ASPERA EST] Sensus: Mire fluctuatis Senatores: Consultationem hanc magni momenti agnoscitis, & non timetis ab conjuratis periculum? timere enim (ut supra dixit Caesar) supervacaneum est, quum praesertim diligentia clarissimi consulis tanta praesidia sint in armis. Imo vero si quid judicare possum, maxume timetis, & consultum cupitis vobis omnibus, quamvis adeo sitis ignavi, ut alius alium exspectantes cunctemini. Similis querela Periclis apud Thucyd. lib. I. *Nullus sua unius negligentia Rempublicam damno affici; sed aliis quoque aliquid pro se curae fore arbitratur, hoc dum singuli opinantur, non animadvertunt, summam Reipublicae perire.* RUPERT.

SED INERTIA ET MOLLITIA ANIMI, ALIUS ALIUM EXSPECTANTES] Cicer, pro Sextio: *Majoribus praesidiis & copiis oppugnatur Respublica quam defenditur, propterea quod audaces homines & perditi nutu impelluntur, & ipsi etiam sua sponte incitantur: boni nescio quomodo tardiores sunt, & principiis rerum neglectis ad extremum ipsa denique necessitate excitantur; ita ut nonnunquam cunctatione & tarditate, dum eam volunt etiam sine dignitate retinere, ipsi utrumque amittant.* Consentit Polybius lib. IV. Πᾶς γὰρ ὁ κινδυνεύων, ἕως μὲν ἄν τινος ἐλπίδος ἀντέχηται παρὰ τῶν οἰκείων καὶ συμμάχων, προσανέχειν φιλεῖ ταύταις. ὅταν δὲ [illegible] ἀπογνῷ, τότ᾽ ἤδη βοηθεῖν ἀναγκάζεται αὐτῷ κατὰ δύναμιν. *Nempe ita semper fieri amat, qui in periculo versatur, quamdiu spes superest opis impetrandae ab amicis & sociis, in ea acquiescit: ubi vero adversis conflictatus spem illam amiserit, tunc ipsemet sibi pro viribus subvenire cogitur.* Πολλοὶ καὶ διὰ τὴν ῥᾳθυμίαν, καὶ τὴν σύμπασαν ἀργίαν, οὐ μόνον τὰς κοινὰς πράξεις, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἰδίους καταπροΐενται βίους ἄρδην. *Multi autem per ignaviam & socordiam, quae totius vitae rationes illis conturbat, non publicarum duntaxat rerum curam negligunt; sed familiarem quoque suam pessum ire sinunt.* Alii sua quidem agentes (ut hi de quibus queritur Cato) publica susque deque habent. Χρόνιοί τε ξυνιόντες, ἐν βραχεῖ μὲν μορίῳ σκοποῦσί τι τῶν κοινῶν· τῷ δὲ πλείονι τὰ οἰκεῖα πράσσουσι, καὶ ἕκαστος οὐ παρὰ τὴν ἑαυτοῦ ἀμέλειαν οἴεται βλάψειν, μέλειν δέ τινι καὶ ἄλλῳ ὑπὲρ ἑαυτοῦ τι προϊδεῖν. *Et cum in concilium vix tandem coëunt, exiguo temporis momento de Republica deliberant: majore autem temporis parte rem familiarem curant: & unusquisque propter suam unius incuriam publice nihil damni futurum opinatur, sed pro se alium quemque id curare atque providere.* GRASW.

CUNCTAMINI] Reg. *contamini*, errore manifestario. Livius II. 10. Cunctati *aliquamdiu sunt, dum alius alium, ut praelium incipiant, circumspectant.* Rem aliis exprimit XXXIII. 20. *Cum suadendi potestas a magistratibus facta esset, nec quisquam prodiret: diu silentium aliorum alios intuentium fuit.* Tacitus Hist. I. 55. *ceteri silentio, proximi* cujusque audaciam exspectantes; *insita mortalibus natura propere sequi, quae piget inchoare.* Q. Septimius II. 23. *Postquam dicendi finem fecit, magno silentio cunctis, ut in tali re solet, alienam sententiam exspectantibus, cum se quisque minus idoneum auctorem crederet.* Noster Fr. I. 9 *quantum vos audeatis vereor, ne alius alium principem exspectantes, ante capiamini.* ibi Balliol. *tantum audeatis* omisso *vos.* etiam, *socordia* &c. *quam rapinam.* Caeterum verba illa, *& facta in gl. n. fi i. a. f.* agnoscit Diomedes pag. 407. Demosthenes in Philip. II. pag. 28. Ἕως ἂν ἔτι μέλλοι καὶ σώζηται τὰ πράγματα, καὶ ἀνέχομεν ἀλλήλων: & Orat. περὶ συμμοριῶν. pag. 74. Ὅσα δ᾽ ἐβουλήθητε μέν, μετὰ ταῦτα δ᾽ [illegible] πρὸς ἀλλήλους, ὡς αὐτὸς μὲν ἕκαστος οὐ ποιήσων, τὸν δὲ πλησίον πράξοντα; οὐδὲν πώποτε ὑμῖν ἐγένετο. Et exemplar ejus Thucyd. I. 71. Ταύτης μέντοι τοιαύτης ἀντικαθεστηκυίας πόλεως, ὦ Λακεδαιμόνιοι, διαμέλλετε. Hist. Aug. 2 Vol. pag. 94. *Circumspicitis & cunctamini.* WASSE.

lis servavere. Non votis, neque suppliciis [a] *muliebribus auxilia Deorum*

VARIANTES LECTIONES.

a *mulierum* H.

NOTAE VARIORUM.

Non votis neque suppliciis muliebribus auxilia Deorum parantur] Sic in Orat. Lepidi: *Non prolatandum neque votis paranda auxilia.* Supplicia autem, pro supplicationibus posuit Tacitus. Ciacc. *Supplicia* hic pro *hostiis & sacrificiis*, sive *supplicationibus* Sallustius posuit, ut Tacitus lib. III. cum dixit: *Sed tunc supplicia diis, ludique magni a Senatu decernuntur.* Et supra ipse Sallustius: *In suppliciis Deorum magnifici.* Eadem sententia usus est in oratione Lepidi, cum ait: *Non prolatandum, neque votis paranda auxilia.* Videndus Festus in *Supplicia.* Ursin. Nam ut idem Claudianus prudenter monet:

—— graviorum turba malorum
Texitur, ignavis trahimus dum tempora votis.

Prudentius lib. II. contra Symmach.

Non aris, non farre molae Victoria felix
Exorata venit. labor impiger, aspera virtus,
Vis animi excellens, ardor, violentia, cura,
Hanc tribuunt, durum tractandis robur in armis.

Sed pro *violentia* lubens corrigam, *vigilantia.* Sic enim Sallustius: *vigilando, agendo, bene consulendo.* quem locum Prudentius de industria aemulari voluit. Neque vero illam vocem illatinam arbitror. Vetus Glossar. γρηγόρησις, *vigilantia*; & γρηγόρος, *vigilantius.* Coler. Hinc Manlius ad populares suos apud Livium lib. VI. *Quid sperem, si plus in me audeant inimici? an exitum Cassii, Meliique exspectem? Bene facitis, quod abominamini: Dii prohibeant haec. Sed nunquam propter me de coelo descendent: vobis dent mentem oportet ut prohibeatis; sicut mihi dederunt armato togatoque ut vos a barbaris hostibus, a superbis defenderem civibus.* Lib. XXII. *nec enim inde votis aut imploratione Deum, sed vi & virtute evadendum esse.* Ibidem denuo: *Stultitia est, sedendo aut votis debellari credere posse: armari copias oportet, deducendas in aequum, ut vir cum viro congrediaris. Audendo agendoque res Romana crevit, non his sensibus consiliisve, quae timidi cauta vocant.* Iisdem vero rationibus & parta conservanda sunt. Vere Thucydides lib. II. Τὸ γὰρ ἄπραγμον οὐ σώζεται, μὴ μετὰ τοῦ δραστηρίου τεταγμένον, οὐδὲ ἐν ἀρχούσῃ πόλει ξυμφέρει, ἀλλ' ἐν ὑπηκόῳ ἀσφαλῶς δουλεύειν. *Etenim tranquillitas, nisi cum agendi studio conjuncta sit, servari non potest, nec in civitate, quae principatum obtinet, conducit, sed in ea quae bona fide servit.* Grasw. Hoc frigore multi mortales obsessi, auxilia deorum sperant otiosi. Hinc optime monet Livius lib. VII. *Neque exspecta, nihil agenti in sinum de coelo devolaturam victoriam aut fortunam esse.* Vide & notam ad Justini lib. XXIV. cap. 5. §. 12. & adde Freinshemium ad Curt. lib. V. cap. 5. §. 2. Lips. I. Polit. 4. cui subjicimus illud Wilhelmi Arausianensis apud Thuan. lib. LXXVI. *Occasionibus ac facultatibus a DEO O. M. oblatis uti, eundemque ut incepta prosperet orare, id demum est in DEO spem ac fiduciam collocare.* Quae quidem tum e sacris literis, tum etiam e Xenophontis fontibus hausisse videtur, haud ita pridem ordinum dux & Sospitator. Nam apud Xenophontem lib. I. Paedias Cyro Cambyses talia instillasse legitur. Oraculum etiam est illud Taciti I. Hist. 52. huc pertinens: PANDE *modo sinum, & venienti Fortunae* OCCURRE. Rupert. *Comparantur* Servius ad III. Georg. 455. Broukh.

Suppliciis muliebribus]. Sic locuti optimi quique. Vide Varronem, Tacitum, Afranium, Plautum in Indice. Livius XXV. 7. *Horum prodigiorum caussa diem unum* supplicatio *fuit, & per aliquot dies Coss. rebus divinis operam dederunt.* Codex Trin. *supplicio*, nescio an *supplicium* ibi reponendum sit, cum idem codex XXVII 4. XXVIII. 11. XXI. 63. ubi eadem occurrit locutio, nihil moveat. at ipse Auctor XXVII. 50. *per omnia delubra vagae* suppliciis votisque *fatigare Deos.* & lib. VII. habes Sallustii *supplicia muliebria. Itaque multis precibus* suppliciisque *responso editur divina ope animalia interitura.* Dictys VI. 11. Plautus Prolog. in Rudentem:

Et operam & sumtum perdunt: id eo fit, quia
Nihil ei acceptum est a perjuriis supplicii.

Arnobius lib. I. pag. 20. *& Deum fuisse contenditis & superesse adhuc creditis, & quotidianis supplicationibus adoratis.* Suspicor primitus scripsisse *suppliciis*, licet altera voce utatur pag. 22. Scholium ad vocem Markii λ. *supplicia ideo accipiuntur pro* supplicationibus *quandoque, sicut hic, quia se-*

rum parantur: vigilando, agendo, bene consulendo, [a] *prospere omnia cedunt: ubi secordiae* [b] *tete atque ignaviae tradideris; ne-*

VARIANTES LECTIONES

a *prospera* C. E. F. H. I. L. b *tete* abest a K.

NOTAE VARIORUM.

solebant antiqui hostias & supplicationes facere pro damnatis & supplicio dignis. Idem tradit Sinnius Capito apud Festum, *cum Civis necaretur institutum fuisse* (ait) *ut Semoniae res sacra fieret vervece bidente, ut eo sacrificio poena solutis civibus, caput ipsum damnati, patrimoniumque cui delibatum esset, id fieret sacrum Deo: indeque fuisse solitum, ut quia tunc in Forum supplicandi causa prodiret Rex sacrorum, ut id vocaretur supplicium.* Quod nescio Curtio reddendum sit lib. VII. 5. *Nec aut commercio linguae aut* supplicum *velamentis precibusque inhiberi crudelitas potest.* Codex Petrensis *suppliciorum* ut apud nostrum, & Plautum Curcul. II. 3. *servitium* pro *servorum turba.* nihil tamen affirmandum, quia apud eundem V. 3. habetur *supplicum*, tum quia *suppliciorum* hoc significatu apud idoneum auctorem nondum repperi. Utcunque se res habet saltem a Sallustio antiquitatis affectatore exsulabit in posterum τὸ *supplicatio* quod tot libros cusos scriptosque insederat. Solemne est Librariis, qui fere Monachi semibarbari, verbum notius eligere, unde bis insigniter depravarunt inter alios Juvencum Ed. Bignaeanae pag. 656. lib. IV.

Ecce viae medio clarus se ostendit, Iesus.

Codex antiquissimus in Bib. Pub. Cant.

Ecce iteris *medio.*

Et pag. 631.

Ecce viae *medio stellam praecurrere cernunt.*

Idem Codex *iteris*, cui etiam accedunt vetustissimae C. C. C. membranae. & sic omnino legendum lib. I.

Perque iteris *stratus.*

Lucretius, quem fere sequitur,

Concussos itere, *& labefactos aëre multo.*

Vide Priscianum & Grammaticos. Juvencus alibi lib. III. pag. 636. *itiner*, itidem archaicus.

—— itiner *melius comitabere nostrum.*

Lucret. VI.

—— *quaecunque morantur*
Obvia, discutiat plagis, itinerque *sequatur.*

Mibi:

—— *laetitiamque propaget.*

Auram pro *aëre* ex eodem fonte hauserit Manilius:

Fecit & ignotis itiner *commercia terris.*

Junius ex Rom. *iter &*, male. Multa hujusmodi memorare possem, quae ex interpretatione nata, postea in textum irrepserunt & magno Latinae linguae detrimento genuinam lectionem deturbarunt, sed contenti simus hoc Catone. WASSE.

VIGILANDO, AGENDO, BENE CONSULENDO, PROSPERE OMNIA CEDUNT: UBI SOCORDIAE TETE, &c.] Cicero sic de Finibus, lib. III. *Minime convenit, cum ipsi inter nos abjecti neglectique simus, postulare ut Diis immortalibus cari simus, & ab his diligamur.* Et Metellus in oratione de ducendis uxoribus apud Gellium lib. I. cap. 6. *Quid nos a Diis immortalibus diutius exspectemus, nisi malis rationibus finem facimus.* Item Euripidis in Electra:

Ἀργὸς γὰρ οὐδεὶς θεοὺς ἔχων ἀνὰ στόμα,
Βίον δύναιτ᾽ ἂν ξυλλέγειν ἄνευ πόνου.

Et Demosthenes Olynth. II. Οὐκ ἔνι δ᾽ αὐτὸν ἀργοῦντα, οὐδὲ φίλοις ἐπιτάττειν ὑπὲρ αὑτοῦ τι ποιεῖν, μέγιστα δὴ τοῖς θεοῖς. A. MANUT. Sic quidem omnes habent codices praelo excusi. perantiquus liber: *Vigilando, agendo, bene operando, vel consulendo.* Si mihi tamen quod sentio, dicere liceat, puto haec verba, *vel consulendo*, aliunde in textum orationis irrepsisse: cujus meae suspicionis ea est ratio; quod in antiquo libro, *bene operando, vel consulendo*, scriptum inveni. Nam cum agendi duo possint esse actus, operari videlicet, & consulere, haec primo in ora libri scripta fuerunt, eaque deinde scriptor librarius in contextum recepit. Huc etiam accedit quod Servius verba illa, *bene consulendo* omiserit: ita enim hunc locum profert: *Non votis, neque suppliciis muliebribus Deorum auxilia comparantur; vigilando, laborando, prospere omnia cedunt: ubi socordiae tete atque ignaviae tradideris, nequicquam Deos implores.*

nequidquam deos implores, irati infestique sunt. Apud majores nostros [b] *A. Manlius Torquatus* [a] *bello Gallico filium suum, quod is contra impe-*

VARIANTES LECTIONES.

a *in bello* H. b *T. Manlius* N.

NOTAE VARIORUM.

C. Popm. Cic. Philipp. IV. *Omnes id quidem facere debebamus. Eaque erat non modo apud majores no- stros, sed etiam nuper summa laus Consularium, vi- gilare, cogitare, adesse animo, semper aliquid pro Republica facere aut dicere.* Grasw. Arond. & Reg. *sed vigil.* malc. Demosthenes I. Epist. cir- ca finem Ed. Wolfian. 1607. pag. 111. Καὶ γὰρ εἴ τις ὑπείληφεν εὐτυχῆ τὸν Ἀλέξανδρον, τῷ πάντα κατορθοῦν· ἐκεῖνο λογιζέσθω, ὅτι ΠΡΆΤΤΩΝ καὶ ΠΟΝΩ͂Ν, καὶ τολμῶν οὐχὶ ΚΑΘΗ΄ΜΕΝΟΣ, εὐτυχεῖ. & Olyn- thiac. I. pag. 8. Ἀλλ', οἶμαι, ΚΑΘΗ΄ΜΕΘΑ, οὐδὲν ποιοῦντες· οὐκ ἔνι δ' αὐτὸν ἀργοῦντα, οὐδὲ φίλοις ἐπι- τάττειν ὑπὲρ αὐτοῦ τι ποιεῖν μή τί γε δὴ τοῖς θεοῖς. Euripides Electra vs. 80. Ἀργὸς γὰρ οὐδείς, ΘΕΟΥ͂Σ ἜΧΩΝ, ἈΝᾺ ΣΤΌΜΑ, Βίον δύναιτ' ἂν ξυλλέγειν ἄνευ πόνου, M. Tyrius I. pag. 8. Ἐπίασι Μῆδοι, πῶς φυλάξομαι; κἂν ὁ θεὸς μὴ συμβουλεύῃ, τὰς τελμ- ρεις ἔχω. Plato in Phaed. ὥσπερ προβάτια μετημ- βελάζοντα. Livius VI. 18. *Bene facitis quod abomi- namini: dii prohibebunt haec, sed nunquam propter me de coelo descendent.* XXII. 5. *Nec enim inde votis aut imploratione Deorum, sed vi ac virtu- te evadendum.* Elegantissime Virgilius Georg. III. *sedet poscens*, quod ignaviae & socordiae signum luculentum. κάθηται αἰτῶν.

> —— *alitur vitium vivitque tegendo,*
> *Dum medicas adhibere manus ad vulnera pastor*
> *Abnegat, & meliora deos* sedet *omina* poscens.

Manilius II. 249. (signa)

> *Vel quae fessa* sedent *pigras referentia mentes.*

Hoc sensu Plautus :

> —— *venter meus* residet *esuriales ferias.*

Terent. Adelph.

> *An* sedere *oportuit domi virginem tam grandem?*

Virgil. XII. AEn.

> —— sedeant *spectentque Latini.*

Wasse.

Agendo, bene consulendo, prospere omnia cedunt] *Nusquam nec opera sine emolumento, nec emolumentum ferme sine impensa opera est. Labor voluptasque dissimillima natura, societate quadam naturali inter se sunt juncta.* Grasw.

Ubi socordiae te atque ignaviae tradideris] Servius in III. Georg. sic citat, *Ubi socordiae tete, &c.* quod ut mihi quidem valde placet, sic nullo in exemplari, quod sciam, reperitur. Riv. Perperam omissum Carrioni pronomen, quod in MSS. omnibus. Grut. Omittunt L. 2, 3. R. Laud. Martin. *Atque ignaviae* in marg. & ex manu recent. exhibet Pemb. Noster I. 6. Agendum *atque* obviam eundum est, *Quirites; ne spolia vestra penes illum sint: Non prolatandum, neque* votis paranda auxilia. Wasse.

Nequidquam deos implores] Liv. lib. V. *Minime convenire, quibus iratos quisque Deos precatus sit, in iis sua potestate, cum liceat & oporteat, non uti: nunquam deos ipsos admovere nocentibus manus: satis esse, si occasione ulciscendi laesos arment.* Grasw.

Irati infestique sunt] *Minime convenit, cum ipsi inter nos viles, abjecti, neglectique simus, postulare, ut diis immortalibus cari simus, & ab iis diligamur.* Cic. de Natura Deorum. Grasw.

A. Manlius Torquatus bello Gallico] Livius lib. VIII. ac Cicero III. Officiorum satis concorditer hunc *Titum*, non *Aulum* nominant: & bello Latino id factum, non Gallico. Vetus codex omiserat praenomen, quamquam libro quarto, de Aulo Postumio Tuberto tale quiddam memoriae proditum ait, cui tamen ipse non subscribit. Valerius Maximus lib. II. *de Disciplina militari*, de utroque eamdem scribit historiam. Ideo hoc ab auctoribus varie traditum videmus, quae nos ea de causa admonendum duximus, ne in his codices temere, ut fieri solet, emendentur. Glar. Legendum *T. Manlius*, vel erravit Sallustius memoriae vitio: non enim huic *Aulo*, sed *Tito* praenomen fuit: quod & Fasti Capitolini & Livius lib. VII. & VIII. Ciceroque lib. III. de Offic. & alii multi docent. Gel-

perium in hostem pugnaverat, necari jussit; [a] *atque ille egregius adolescens,* [b] *immoderatae fortitudinis morte poenas dedit. Vos, de crudelissimis parricidis quid* [c] *statuatis, cunctamini? Videlicet cetera vita eorum huic sceleri obstat.*

VARIANTES LECTIONES.

a *at ille* E. b delet *immoderatae* A. c *faciatis* K.

NOTAE VARIORUM.

Gellius lib. IX. cap. 12. de Viris Illustribus, cap. 38. Eutropius lib. II. Cassiodorus, Diodorus Siculus lib. XVI. A. MANUT. Sed cum nostro facit D. Halicarnassensis lib. VIII. WASSE. Sic omnibus literarum apicibus expressum in Vett. MSS. antiquiores etiam aliis locis perpetuo nobis exhibent *Manlium*, non *Mallium*, quod nonnulli temere propugnant. Naz. loco *Aulus*, ridicule habet *Saulus*. GRUT. Lege, *T. Manlius Torquatus*, aut agnosce σφάλμα μνημονικὸν in Sallustio. RUPERT.

BELLO GALLICO] Et hoc contra testimonium Livii lib. VIII. Valerii lib. II. cap. 2. & aliorum. Nam *contra Latinos* bellum gerebatur non *contra Gallos*, cum filium Torquatus securi percuti jussit. Plutarchus item in Parallelis a Torquato *contra Samnites* hoc anno pugnatum scripsit contra historiae fidem. Nam ut dixi, *cum Latinis*, non *cum Gallis* aut *cum Samnitibus*, pugnatum est. Et Dionysius Antiquitatum lib. VIII. idem quod Sallustius, tradit. A. MANUT. Livius, Gellius, Valerius, Auctor de Viris Illust. Orosius lib. III. cap. 9. & Florus lib. I. cap. 14. scribunt, Manlium bello Latino securi filium percussisse. Dionysius tamen Antiq. lib. VIII. facit cum Sallustio, bello enim Gallico id factum asserit. Illud notandum, quod Frontinus Strat. libro IV. huic Manlio postea *Imperioso* cognomen fuisse tradit. At Seneca de Beneficiis lib. III. cap. 37. item Livius lib. VII. ab Urbe condita ajunt, L. Manlium patrem hujus ab ostentatione saevitiae, sibi *Imperiosi* cognomen adscivisse, & ut Diodorum Siculum missum faciamus, qui idem sentire videtur: fragmenta etiam vetustissimorum marmorum, quae Romae paucis abhinc annis effossa sunt, satis indicant, primum L. Manlium hujus patrem *Imperiosum* cognominatum. CAST.

FILIUM SUUM] Cicero pro P. Sulla cap. 11. *An vero clarissimum virum generis vestri ac nominis nemo reprehendit, qui filium suum vita privavit, ut in ceteris firmaret imperium: in Rempublicam reprehendis, quae domesticos hostes, ne ab iis necaretur, necavit?* BROUKH.

VOS DE CRUDELISSIMIS PARRICIDIS QUID STATUATIS CUNCTAMINI?] *Quis satis idoneam possit in eum poenam excogitare, qui prodere hostibus patriam cogitarit? quod maleficium cum hoc scelere comparari? quod huic maleficio dignum supplicium potest inveniri? In iis qui violassent ingenuam, matrem familias constuprassent, pulsassent aliquem, aut postremo necassent aliquem, maxima supplicia majores nostri consumserunt. Huic truculentissimo ac nefario facinori poenam nullam reliquerunt? Atqui in aliis maleficiis, aut ad singulos, aut ad paucos injuria pervenit: hujus sceleris qui sunt affines, uno consilio universis civibus atrocissimas calamitates machinantur. O feros animos! o crudeles cogitationes! o derelictos ab humanitate homines! qui agere ausi sunt, aut qui cogitare potuerunt. quo pacto hostes revulsis majorum sepulchris & dejectis moenibus ovantes irruerent in civitatem: quomodo Deum templis spoliatis, optimatibus trucidatis, aliis abreptis in servitutem, virginibus, matribus familias, ingenuis pueris sub hostilem libidinem subjectis, urbs acerbissimo concidat incendio conflagrata: qui se non putant id quod voluerunt ad exitum perduxisse, nisi sanctissimae patriae miserandum scelerati viderint cinerem.* Ad Herenn. IV. Hos homines an lucem usurpare fas est, praesertim si vita eorum non vacet metu summi periculi? GRASW.

QUID IN ALIOS STATUATIS] Forte *quid in illos*. CIACC.

VIDELICET] Hunc colorem egregie tractat Cicero pro Sulla §. 25. & pro Roscio Amerino. Confer Thucyd. VI. Καὶ ἰδὼν, ὡς οὐδὲν εἴη αὐτῶν, ὅ, τι οὐ μετ᾽ ἐκείνου ἐπράχθη, ἐπιλέγοντες τεκμήρια τὴν ἄλλην αὐτοῦ ἐς τὰ ἐπιτηδεύματα οὐ δημοτικὴν παρανομίαν. Antipho Orat. III. pag. 29. WASSE.

VIDELICET VITA EORUM CAETERA HUIC SCELERI OBSTAT] Cicero pro Sulla: *Omnibus in rebus, judices, quae graviores majoresque sunt, quid quis voluerit, cogitarit, admiserit, non ex crimine, sed ex moribus ejus, qui arguitur, est ponderandum. Neque enim potest quisquam nostrum subito fingi, neque*

obſtat. Verum parcite dignitati Lentuli, ſi ipſe pudicitiae, ſi famae ſuae, ſi

NOTAE VARIORUM.

que cujuſquam repente vita mutari, aut natura converti. Circumſpicite paulliſper mentibus veſtris, ut alia omittamus, hoſce ipſos homines, qui huic affines ſceleri fuerunt. Catilina contra Rempublicam conjuravit. Cujus aures hoc unquam reſpuerunt, conatum eſſe, hominem a pueritia non ſolum intemperantia & ſcelere, ſed etiam conſuetudine & ſtudio in omni flagitio, ſtupro, caede verſatum? Quis eum contra patriam pugnantem periiſſe miratur, quem ſemper omnes ad civile latrocinium natum putaverunt? Quis Lentuli ſocietates cum indicibus, quis inſaniam libidinum, quis perverſam atque impiam religionem recordatur, qui illum aut nefarie, aut ſtulte cogitaſſe miretur? Quis de C. Cethego, atque ejus in Hiſpaniam profectione, ac de vulnere Q. Metelli Pii cogitat, cui non ad illius poenam carcer aedificatus eſſe videatur? Ipſum illum Autronium non ſua conſuetudo ac vita convincit? ſemper audax, petulans, libidinoſus: quem in ſtuprorum defenſionibus non ſolum verbis uti improbiſſimis ſolitum eſſe ſcimus, verum etiam pugnis & calcibus: quem exturbare homines e poſſeſſionibus, caedem facere vicinorum, ſpoliare fana ſociorum, vi, conatu, & armis diſturbare judicia, in bonis rebus omnes contemnere, in malis pugnare contra bonos, non fortunae ipſi cedere, non Reipublicae ſuccumbere? Hujus ſi cauſa non manifeſtiſſimis rebus teneretur, tamen eum mores ipſius ac vita convincerent. Ita ex adverſo ſi cujus vita crimini reclamat, facile abſolvitur. Pro Roſcio Amerino: *In tanto, tam atroci, tam ſingulari maleficio, quod ita raro exſtitit, ut ſi quando auditum ſit, portenti ac prodigii ſimile numeretur, quibus tandem te, C. Eruci, argumentis accuſatorum cenſes uti oportere? nonne & audaciam ejus, qui in crimen vocetur, ſingularem oſtendere, & mores feros, immanemque naturam, & vitam vitiis flagitiiſque omnibus deditam, deinde omnia ad perniciem profligata atque perdita? quorum tu nihil in S. Roſcium, ne objiciendi quidem cauſa, contuliſti.* Hinc ſolent & quidam *periclitantes illa jactare, Nunc primum cauſam dico, &c.* Senec. Contr. XVIII. Et Controv. XXIX. *Puella quae occidiſſe fratrem dicitur, quid ante peccavit?* Sic apud Tacitum III. Annal. *Ille dimiſſa ejus cauſae delatione, ut priorem vitam accuſaret obtinuit, petitumque eſt a principe cognitionem exciperet.* Et infra: *Tum Fultinius vetera & inania orditur, ambitioſe avareque habitam Hiſpaniam, quod neque convictum noxae reo, ſi recentia purgaret, neque deſenſum abſolutioni erat, ſi teneretur majoribus flagitiis.* Thucyd. lib. VI. Καὶ ἐξ ὧν, ὡς οὐδὲν εἴη αὐτῶν, ὅ, τι οὐ μετ' ἐκείνου ἐπράχθη, ἐπιλέγοντες τεκμήρια τὴν ἄλλην αὐτοῦ ἐς τὰ ἐπιτηδεύματα οὐ δημοτικὴν παρανομίαν. *Et vociferabantur, nihil horum ſine illo factum eſſe, addentes pro conjectura reliquam ejus in vitae inſtitutis exlegem licentiam.* Grasw.

Licere pro nocentibus, ſi ſit ſpes emendationis, deprecari, multis diſputat B. Auguſtinus epiſt. 52. quae eſt ad Macedonium, ubi inter alia: *Nec ideo ſane fruſtra inſtituta ſunt poteſtas regis, vis gladii, cognitoris, ungulae carnificis, arma militis, diſciplina dominantis, ſeveritas etiam boni patris. Habent iſta omnia modos ſuos, cauſas, rationes, utilitates. Sed huic ordinationi rerum humanarum, contrariae non ſunt interceſſiones epiſcoporum, imo vero nec cauſa, nec locus intercedendi ullus eſſet, ſi iſta non eſſent.* Secus fieri debet in deſperatis, & exitioſis reis, qui cum pernicie Reipublicae abſolvi non poſſunt. Quo in genere, memorabile eſt factum dictumque Ludovici, cognomine Divi, Regis Franciae. *Is* enim (ſicut habent Annales Gallici) *quum aliquando ex Pſalmis Davidis, preces ad DEUM funderet, intervenit aliquis, qui ſupplicaret, ut cuidam reo capitis poenam remitteret. Id quod ipſe quidem tunc, velut aliud agens, annuit. Ceterum cum mox incidiſſet in verſiculum* Pſalmi CVI. qui ſic ſe habet: Beati qui faciunt Juſtitiam in omni tempore, *tum revocari juſſit eum, cui gratiam conceſſerat, & eam irritam fecit memorabili edita ſententia*, Principem, qui punire crimen poteſt, nec punit, non minus eſſe reum, quam ſi ipſe perpetraſſet: pium eſſe opus, non crudele, Juſtitiam facere. Sed & de Friderico I. Auguſto non abſimilem hiſtoriam refert Otho Friſingenſis lib. II. de rebus ejus geſtis cap. 3. hunc in modum: *Nec praetereundum exiſtimo, quod, dum finito unctionis ſacramento, diadema ſibi imponeretur,* (loquitur de Frid. Imp. coronato Aquiſgrani) *quidam de miniſtris ejus, qui pro quibuſdam exceſſibus gravibus a gratia ſua, adhuc privati, ſequeſtratus fuerat, circa mediam Eccleſiam ad pedes ipſius ſe projecit, ſperans, ob praeſentis diei alacritatem, ejus ſe animum, a rigore Juſtitiae, emollire poſſe. Ipſe vero mentem in priori ſeveritate retinens, & tanquam fixus manens, conſtantiae ſuae omnibus nobis non parvum dedit indicium, dicens:* Non ex odio, ſed juſtitiae intuitu, illum a gratia ſua excluſum fuiſſe. Rupert.

Verum parcite dignitati Lentuli, si ipse] Seneca Epiſtol. LXXXI. *Mala exempla recidunt in*

ſi diis, aut hominibus [a] *unquam ullis pepercit: ignoſcite Cethegi adoleſcentiae; niſi* [b] *iterum jam patriae bellum fecit. Nam quid ego de Gabinio, Statilio,* [c] *Coepario loquar? quibus ſi quidquam penſi* [d] *unquam fuiſſet, non ea conſilia de Republica habuiſſent. Poſtremo, P.C. ſi mehercle peccato locus eſſet, facile paterer vos ipſa re corrigi, quoniam verba* [e] *mea contemnitis; ſed undique circumventi ſumus. Catilina cum exer-*

VARIANTES LECTIONES.

a *unquam* abeſt a K. b *alterum* C. delet *jam* N. c *& Coepario* K. d *unquam* abeſt a B. e *mea* delet D.

NOTAE VARIORUM.

in auctores, nec ulla miſeratio contingit his, qui patiuntur injurias, quas poſſe fieri faciendo docuerunt. Nec vero his ulla dignitas patrocinari debet ſi Thucydidem audies. lib. III. Καὶ μὴ παλαιὰς ἀρετάς, εἴ τις ἄρα καὶ ἐγένετο, ἀκούσαντες ἐπικλασθῆτε, ἃς χρὴ τοῖς μὲν ἀδικουμένοις ἐπικούρους εἶναι, τοῖς δὲ αἰσχρόν τι δρῶσι διπλασίας ζημίας, ὅτι οὐκ ἐκ προσηκόντων ἁμαρτάνουσι. *Neque vero priſca iſtorum decora, ſi qua exſtiterunt, audientes vos frangant; quae injuriam quidem patientibus patrocinari debent; iis vero qui aliquid turpitudinis admiſerunt, duplicare ſupplicium; quoniam minime conveniens priſtinae virtuti peccatum admittunt.* GRASW. Idem fere Thucydides III. §. 40 Ἔλεός τε γὰρ πρὸς τοὺς ὁμοίους δίκαιος ἀντιδίδοσθαι, καὶ μὴ πρὸς τοὺς οὔτ' ἀντοικτιοῦντας. WASSE.

DIGNITATI LENTULI] Quia Praetor is; & praeter caeteros auctoritate maxima praeditus. Supra: *Quae de P. Lentulo, ceteriſque ſtatuetis, pro certo habetote, vos ſimul de exercitu Catilinae, & de omnibus conjuratis decernere.* COLER.

ULLIS] Omittit Markii λ. caeteri & Valla Eleg. III. 29. retinent, & ſane Oratoris vehementia flagitat. WASSE.

NISI ITERUM JAM PATRIAE BELLUM FECIT] In MSS. eſt, *niſi alterum jam patriae &c.* ſenſu tamen eodem. quod in quibuſdam *intulit* legitur, id ex gloſſa irrepſiſſe ſuſpicor. RIV. *Intulit.* L 1, 2. Norvic. Mark. omittit *jam*, ſic & Markii λ. WASSE. Tacitus *fecit* legiſſe videtur: *Ne nomen Piſonis faſtis eximeretur, quando M. Antonii, qui bellum patriae feciſſet.* WASSE. Hic enim Cethegus (ni fallor) Marianas partes ſecutus cum Mario, Cinna, & aliis urbem obſedit: ut leges apud Appianum Bellorum Civilium libro primo: poſtea tamen urbe pulſus ad Sullam confugit. nec illud nos pertubare debet, quod hic Cethegus conjurationis tempore dicatur adoleſcens, cum Cicero in oratione pro Mil. ſcribat, Domitium jam ab adoleſcentia documenta maxima dediſſe, quam contemneret populares inſanias, ſignificans, ut exponit Aſconius, conſtantiam Domitii, quam in praetura praeſtitit. quo vero aetatis anno praetores per leges fieri poſſent, jam ſatis notum. CAST. Arbitror enim, Salluſtium his verbis innuere, hunc fuiſſe in conjuratione, quae facta fuit cum Piſone adoleſcente, in qua magnum contra patriam parabatur periculum. ZANCH.

SI PECCATO LOCUS ESSET] Senſus: Non licet hic peccare: peccatum enim ſtatim ſequitur exitium. RUPERT.

VERBA CONTEMNITIS] Ita codices in membrana deſcripti: perperam in Gymnico & aliis *verba mea.* Nam *verba* in genere, opponit ipſi *rei*; ſed & Badianum exemplar ſic habet, & Beroaldinum. RIV. Abeſt *mea* Noſtris. WASSE.

CATILINA CUM EXERCITU FAUCIBUS URGET] Ita omnes pene MSS. haudque aliter etiam initio fuerat in Commel. ſed emendatum manu veteri, *faucis.* notae ultimae ſervant, *in faucibus urget*, vel adeo, *in faucibus Italiae urget.* GRUT. *Glorietur Hannibale Scipio, Pyrrho Fabricius, Antiocho alter Scipio, Perſe Paulus, Spartaco Craſſus, Sertorio & Mithridate Pompejus: nemo hoſtis Catilina propius acceſſit.* Senec. Controv. XVII. GRASW. *Faucibus nos urget* Markii λ. *Italiam urget* Balliol. *in faucibus Italiae* Digb. & L. 2. *urget Italiam intra*, Venetiis cuſi 1470. & 1478. L. 2. Reg. B. Pub. omittunt *in.* puto vocem *Italiam* conflatam eſſe ex *urget alii.* caetera vero ex Interprete nata, quare nihil muto. Glareanus exponit. *in faucibus Apennini.* at melius Cicero in Catil. I. 5. *Caſtra ſunt in Italia contra Remp.* in Etruriae faucibus *collocata.* Bodl. & alii omittunt *atque.* cae-

exercitu in faucibus [a] *urguet: alii intra moenia,* [b] *atque in sinu Urbis sunt hostes: neque parari, neque consuli* [c] *quidquam occulte potest: quo magis properandum est. Quare ita* [d] *censeo: Cum nefario consilio sceleratorum civium, Respublica in maxuma pericula venerit,* [e] *hique indicio T. Volturcii & legatorum Allobrogum convicti, confessique* [f] *sint, caedem, incendia, aliaque foeda atque crudelia facinora in civis, patriamque paravisse; de confessis, sicuti de manifestis rerum capitalium, more majorum supplicium* [g] *sumendum.*

LVII. Post-

VARIANTES LECTIONES.

a *Italiae urget* K. *faucibus Italiae urget* M. N. b *alii in s. u.* K. deleto *atque.* c *quisquam p. o.* A. d *censeo ego* F. I. K. e *cumque* M. f *sunt* D. G. delet E. g *censeo supp. s. esse sumendum esse* A. B. F. *esse sumendum* D. *sumendum est* E.

NOTAE VARIORUM.

terum haec phrasis *faucibus urget*, cum insolentior sit, ansam praebuit correctoribus immutandi veterem scripturam; usus tamen Florus I. 10. *Hunc tamen, quamvis & armis & fame urgeret, occupatoque Janiculo, ipsis* urbis faucibus *incubaret, sustinuit, repulit.* ubi principium capitis ad *corripuit* omisit Jornandes: & sane habentur supra pag. 40. lin. 2. Ed. Graevianae. Sed auctoris hujus verba pro arbitrio jungit resecatque, ut patet ex principio cap. 11. Florus iterum II. 3. sic *de sub Alpibus*, id est, *de sub ipsis* Italiae faucibus. pari jure dicere potuit Sallustius Catilinam *faucibus urgere*, qui in Hetruria erat juxta Apenninos. Attamen puto illum non tam partem aliquam Italiae aut Hetruriae, ut vult Glarean. sed propius & anceps periculum innuere, tralatione ab humano corpore sumta. sic enim loqui solent auctores: Hegesippus I. 16. *intus pugna vehementior, & a seditiosis propius & anceps periculum:* a fronte *externus hostis*, a tergo lateribusque *domesticus.* ibi Codex C.C.C. *domesticus urgebat.* leve est fortasse quod ibidem MS. B. Pub. pro, *dejecta terra* habet, *dejecta turre murorum*, sed tamen verum, teste Josepho de B. Judaico I. 5. Τρίτῳ γὰρ μηνὶ τῆς πολιορκίας, μόλις ἕνα τῶν πύργων καταῤῥίψαντες εἰσέπιπτον εἰς τὸ ἱερόν. Idem IV. 8. eandem rem narrat Antiquit. XIV. 8. sed quia bellum in *cervicibus.* Curtius VII. 7. *Rex Scytharum ratus eam urbem suis impositam esse* cervicibus. &, infra: *Defecere Bactriani, in quorum* cervicibus *stamus.* Mamertinus cap. 6. *calcata Regum capita supervolans, in medio Illyrici* sinu *improvisus apparuit.* Hegesippus IV. 21. *comperto quod etiam Galba &c. poenas luisset in medio Urbis* sinu; *id est Romano foro.* ultima forte ex Glossatore sunt, sed MSS. nihil movent, quare invitis codicibus ne auferantur. *atque in* N. 1, 2. L 1, 2, 3. abest *atque* quemadmodum & Bodlejano. λ. *ipsa cor. re.* WASSE.

FAUCIBUS URGET] Mirum, quam hae fauces urgeant Glareanum & alios. Ille quidem, quod in libris nonnullis scribi animadvertisset, *in faucibus*, interpretatus est fauces Apennini montis Hetruriae. Et sane ita Cicero loquutus est I. Catil. *Castra sunt in Italia contra remp. in Hetruriae faucibus conlocata.* Sed ego fauces nihil aliud expono, quam ipsum ingressum in urbem Romam. Ita Cic. pro Quinct. *fauces macelli.* & Virgil. lib. VI. *Orci fauces* adpellat. Idemque Sallustius noster *sinum urbis*, paulo post *mediam urbem* vocat. COLER.

OCCULTE POTEST] *Potest occulte* Reg. & L 1. L 3. Bib. Pub. Markii λ. & γ. nescio an abesse debeat illud *potest.* WASSE.

QUARE ITA CENSEO] In manuscriptis additur *ego*, haud male, ut opinor. RIV. L 2, 3. Digb. & Grut. omittunt. WASSE. MSS. plerique, ut & vett. edd. adtexto pronomine, *censeo ego*; glossemate manifestario: ne quis forte loco medendum censeat, transpositu, *quare ita ego censeo.* GRUT. *Ego ita censeo* Pemb. WASSE.

CAEDEM, INCENDIA, ALIAQUE SE FOEDA ATQUE CRUDELIA, &c.] In MSS. est, *aliaque foeda* omisso pronomine *se*, idque melius. RIV.

ALIAQUE FOEDA] L 1, 3. Balliol. *alia foeda*, bene.

LVII. Poſtquam Cato adſedit: Conſulares omnes itemque Senatus magna pars, ſententiam ejus [a] laudant, virtutem animi ad coelum ferunt: alii alios increpantes *timidos* vocant: Cato [b] magnus atque clarus [c] habetur: Senati decretum fit, ſicut ille cenſuerat. Sed mihi, mul-

VARIANTES LECTIONES.

a *laudabant* A. B. b *cl. atque m.* E. F. I. K. L. c *habebatur* D.

NOTAE VARIORUM.

bene. Pemb. *aliaque ſe.* ſed *ſe* a manu ſecunda. *aliaque ſe* Markii γ. & λ. & Bib. Pub. & Norvicenſes. Wasse.

More majorum supplicium sumendum] *Ut, qui omnia hominum Deorumque jura, novo, inaudito, inexpiabili ſcelere polluerunt, nefarioque ſe patriae parricidio obſtrinxerunt, poenas Diis hominibuſque meritas debitaſque perſolvant.* Cic. Philipp. II. Quem majorum morem etiam Tacitus XIV. Annal. confirmat: *Cenſuitque Julius Marullus Conſul deſignatus, adimendam reo praeturam, necandumque more majorum.* Grasw. Id eſt, tollendos per carnificem & laqueum, quod ſupplicii genus temporibus Neronis abolitum fuiſſe, docet Tacit. lib. XIV. Ann. cap. 48. vid. ibi Lipſium. Rupert.

Postquam Cato adsedit] Non haec oratio, quod ſupra dixi, a Catone, ut neque Caeſaris, in Senatu pronuntiata fuit, quamquam id quoſdam contendere video. Plutarchus ſcribit, orationem, quam tum Cato habuit, ſua aetate notis exceptam extitiſſe. Coler.

Sententiam ejus laudant] Tamen haec ei ſententia invidiae deinde ac fraudi fuit. Vid. Cicero pro Domo ſua cap. 9. Broukh.

Virtutem animi ad coelum ferunt] *Is eſt, mea ſententia, juſtus triumphus ac verus,* inquit Cicero Philipp. XIV. *cum bene de Republica meritis teſtimonium a conſenſu civitatis datur.* Quod Catoni hic contigit, non a Senatu modo, ſed & a populo ipſo, cujus magna ſolet eſſe curioſitas inquirendi in ſententias Senatorum, atque hinc alios praedicandi, deprimendi alios. Tacitus lib. XVI. Annal. *Diurna populi Rom. per provincias, per exercitus curatius leguntur, ut noſcatur, quid Thraſea non fecerit.* Grasw. *Ejus animi* Markii γ. peſſime. ſine pronomine ſemper in hoc ſenſu invenitur. Noſter ſupra: Quod ſi *Regum atque Imp.* animi virtus. Cicero ad Quirites poſt red. *Se non commiſſurum ut cum ea quae amiſerat ſibi reſtituta eſſent,* virtutem animi *non haberet quam numquam perdidiſſet.* Agell. XVIII. 1. *Vitam beatam hominum* virtute animi *ſola.* ſic, *animi audacia* apud eundem II. 18. Hegeſip. V. 24 *Nec eſt ulla paſſio quae magis* virtutem animi *effoeminet quam cupiditas divitiarum.* Juvencus lib. I.

——*fluminis ut liquidi caperent miranda lavacra*
Queis animae ſpecies *abluta ſorde niteret.*

Codex veterrimus C. C. C. *animae virtus.* ſed niſi fallor male. B. Pub. Codex nihil mutat. & ſane apud Lucret. ſpecies pro *forma* & *facie. Species diei.* alibi, *ſpecies falcis ahenae. Semper florentis Homeri.* pro ejus imagine. *ſpeciem videndi* pro *facultate viſiva. omnem Scenai ſpeciem.*

Ut nubes facile interdum concreſcere in alto
Cernimus, & mundi ſpeciem *violare* ſerenam.

Et Apulejus Florid. 128. *ſi foeminae caput capillis ſpoliaveris, & faciem nativa* ſpecie *nudaveris.* quod *animi* demamus, eodem redit. Noſter: *Bellum novum exoptabat ubi* virtus eniteſcere *poſſet.* Cenſorin. I. *Quare cum dona pretioſa, neque tibi per* animi virtutem *deſint, neque mibi per rei tenuitatem ſuperſint.* &, cap. 15. *Quod ſi culteribus ſapientiae, ſive per* animi virtutem, *ſeu lege fati divina obtigit vita.* ſimile quid apud Graecos Scriptores invenire eſt. Julianus Orat. I. pag. 4. Ἐφ' ἅπασι γὰρ ὥσπερ γνωρίσματα τῆς ΨΥΧΗ͂Σ ἈΡΕΤΩ͂Ν τὰς πράξεις διελθεῖν. Corippus II. 78.

Qua virtute animi *montem calcavit habendi,*
Publica privato cum debita redderet auro.

Caeterum pro, *ad coelum* Liv. VII. 36. *in. Diis laudes grateſque agunt, Decium* in coelum ferunt. at Noſter hoc pacto locutus etiam Jug. LVIII. Supra, pro *Cato,* L. Valla *Conſul poſtqu. aſ.* Wasse.

Magnus atque clarus] *Cl. a. m.* at aliter MSS. Noſter VI. 60. quam tamen innovat Jug. LXXIX. 1. 4. Dictys I. 16. *Quibus praeter caeteros Graeciae reges* magnus atque clarus habebatur. Tacitus Agr. XVIII. *Ita petita pace, ac dedita inſula,* clarus ac magnus haberi Agricola. Wasse.

Senatus decretum fit, sicut ille censue-

 rat]

multa legenti, [a] multa audienti, quae populus Romanus domi, militiaeque, mari, atque terra praeclara facinora fecit, forte lubuit adtendere, quae

VARIANTES LECTIONES.

a *& multa* B. C. F. H. *multique* D.

NOTAE VARIORUM.

RAT] Exemplar Fabricianum *ſicuti ille cenſuerat.* ſed & eraſa ibi cultello erat ultima in *ſenat.* ut ſuſpicer ibi fuiſſe *ſenati decretum.* quomodo & alias fere Salluſtius. Priſcianus quidem certe hic legit, *ſenati*, ut ſit genitivus antiquus. Eodem modo Donatus in Hecyram Terentii, ubi adnotat veteres *tumulti* & *ſenati* dicere ſolitos. Sic ſupra Salluſtius: *Igitur ſenati decreto Q. Marcius Rex, &c.* pro, *ſenatus decreto*, quod ipſum & Nonius obſervavit. Illud hic obiter addam ex Cicerone ad Atticum, non dixiſſe Catonem primam ſententiam de animadverſione, ſed omnes ante eum praeter Caeſarem. Cur ergo in ſententiam Catonis? Quia verbis, inquit, luculentioribus, & pluribus, rem eandem comprehenderat. Mox, ubi leviter innuit, non ſe retuliſſe ſolum, ſed & patefeciſſe, & cohortatum eſſe, & ante praeterea quam conſuleret, ipſum judicaſſe, Quae omnia, inquit, quia Cato laudibus extulerat in coelum, perſcribendaque cenſuerat. idcirco in ejus ſententiam eſt facta diſceſſio. RIV. Vulgati omnes, quibuſcum faciunt antiqui mei: *Senatus decretum ſit*, habent. Nos *ſenati decretum ſit* reſtituimus ex Cariſio, locum hunc citante. Eſt autem *Senati* genitivus antiquus, qui etiam in inſcriptione veteri reperitur, quae in agro Veronenſi exſtat, verbis ad hunc modum conceptis. SEX. ATTILIUS. M. F. SARANUS. PROCOS. EX. SENATI. CONSULTO. INTER. ATTESTINOS. ET. VICETINOS. FINIS. TERMINOSQUE. STATUI. JUSSIT. & in Salluſtii libris Hiſtoriarum, *Senati decreto ſerviendum ne ſit.* Sed & *Senatuis* veteres dixerunt: id quod Helenius Acron, ad Terentianum illud in Adelphis:

> *Nunc exacta aetate, hoc fructi pro labore ab his fero.*

Adnotavit: & *ſenatis conſultis* Siſenna lib. III. Hiſtor. *ſimul & ſenatis conſultis clariſſimis amplificatis.* C. POPMA. *Senatus* Pemb. ſed puto non a prima manu. Markii γ. *ſenati.* ſic etiam Regius. Auſon. Epiſt. XVI. vſ. 19. *Dico hunc ſenati Praeſulem.* & Epiſt. XXV. 56.

> *Ergo meum, patriaeque decus, columenque* ſenati
> *Bilbilis, aut haerens ſcopulis Calagorris habebit?*

Vid. Popmam de uſu Antiqu. locutionis. WASSE.

SICUT ILLE CENSUERAT] Cur in Catonis ſententiam itum fuerit, indicat Cicero ad Atticum lib. XII. *Cur ergo in ſententiam Catonis? Quia verbis luculentioribus & pluribus rem eamdem comprehenderat. Me autem hic laudat, quod retulerim, non quod patefecerim, quod cohortatus ſim, quod denique ante quam conſulerem, ipſe judicaverim. Quae omnia, quia Cato laudibus extulerat in coelum, perſcribendaque cenſuerat: idcirco in ejus ſententiam facta eſt diſceſſio.* COLER. Florus lib. IV. cap. I. *De ſupplicio agentibus, Caeſar parcendum dignitati, Cato animadvertendum pro ſcelere cenſebat. Quam ſententiam ſecutis omnibus, in carcere parricidae ſtrangulantur.* Et hanc quidem ob cauſam etiam Cato poſtmodum particeps fuit ejus invidiae, quae in Ciceronem conflata eſt. Cicero pro Domo: *In ipſo Catone, quem tu non pro illius dignitate produxeras, ſed pro tuo ſcelere ſubduxeras: quem tuis Sergiis, Lolliis, Titiis, caeteriſque caedis & incendiorum ducibus, objeceras: quem carnificem civium, quem indemnatorum necis principem: quem crudelitatis autorem fuiſſe dixeras, &c.* Haec ad P. Clodium dicuntur. GRASW.

SED MIHI MULTA LEGENTI, MULTAQUE AUDIENTI] In MSS. duobus eſt omiſſa illa *que* conjunctio ἐγκλιτικὴ, ſicut in Beroaldino quoque. id Salluſtianum magis eſſe videtur. RIV. Eſt ἐκτροπὴ, ſive, ut Rhetores loquuntur, *Digreſſio*, cujuſmodi digreſſiones, ut & prooemia, Quinctilianus reprehendit in Salluſtio; quo jure, quave injuria ſatis a me dictum, & amplius dicetur alibi. COLER. Haec digreſſio, quamquam eſt pulcra tamen vix eſt ut hoc quidem loco poſſit laudari; adeo parum oportune filum narrationis hiſtoricae abrumpit. Vellem alibi legeretur. BROUKH.

PRAECLARA FACINORA FECIT] Si incumbere voluiſſet

quae res [a] maxume tanta negotia sustinuisset. Sciebam saepenumero parva manu cum magnis legionibus hostium contendisse: cognoveram, parvis copiis bella [b] gesta cum opulentis regibus: ad hoc, saepe fortunae violentiam toleravisse: facundia Graecos, [c] gloria belli Gal-

VARIANTES LECTIONES.

a *maxuma* A. B. *maximum* C. b *esse gesta* A. c *scientia belli* K.

NOTAE VARIORUM.

luisset brevitati auctor, reliquisset vocem *facinora.* GRUT.

TANTA NEGOTIA SUSTINUISSET] Hoc est, tantas res gessisset, effecisset, patravisset. Infra, Jugurth. *ac non perinde habeantur, ut eorum qui ea sustinent virtus est.* Sed in Jugurth. alia significatione: *quantum negotii sustineam.* CIACC. Eodem modo dixit in Bell. Jugurth. *Quantum negotii sustineam.* & Horatius illo versu:

Cum tot sustineas & tanta negotia solus.

Hic tamen videtur Sallustius *sustinere*, usurpasse pro *gerere*, & *patrare*, ut in Bell. Jugurth. *Ac non perinde habeantur, ut eorum, qui ea sustineant, virtus est.* URSIN.

PARVA MANU CUM MAGNIS LEGIONIBUS HOSTIUM] Thucyd. lib. II. Ἄδηλα γὰρ τὰ τῶν πολέμων, καὶ ἐξ ὀλίγου τὰ πολλὰ καὶ δι' ὀργῆς αἱ ἐπιχειρήσεις γίγνονται, πολλάκις τε τὸ ἔλασσον πλῆθος δεδιὸς, ἄμεινον ἠμύνατο τοὺς πλείονας, διὰ τὸ καταφρονοῦντας ἀπαρασκεύους γενέσθαι. *Nam conditio bellorum est anceps, & plerumque parva manus magno animi ardore confligit: saepe etiam minor manus, quae timet, majorem fortius propulsavit, quod propter hostis contemptum imparata esset.* Idem lib. V. Ἀλλ' ἐπιστάμεθα τὰ τῶν πολέμων, ἔστιν ὅτε κοινοτέρας τὰς τύχας λαμβάνοντα ἢ κατὰ τὸ διαφέρον ἑκατέρων πλῆθος. *Sed non fugiunt nos incerta bellorum. Saepius fortuna communis est, quam socia illius partis, quae multitudine superat.* GRASW.

MAGNIS LEGIONIBUS] Supra inserunt *P. Rom. parvo*, &c. L. 1. 2. 3. adverte Synecd. numeri, certi nempe, pro incerto. sic apud Horatium *tergeminos honores* pro *plurimis maximisque* apud Maronem: *O terque quaterque beati.* Lucret. II. 323.

Praeterea magnae Legiones, cum loca cursu
Camporum complent belli simulachra cientes.

Quem locum in hunc modum imitatus est Virgilius in Georgicis:

Ac velut ingenti bello cum longa cohortes
Explicuit Legio, &c.

Horat. Sat. I. 6. 3:

Nec quod avus tibi maternus fuit atque paternus
Olim, qui magnis Legionibus imperitarent.

Confer Lucret. III. 1041. Plautus, pro, *exercitu* posuit Epid. I. 1. *quia cotidie ipse ad me ab legione Epistolas mittebat.* & II. 2. A Legione *omnes remissi sunt domum.* vide & Mostell. I. 2. sed & Livius XLI. T. *Sempronii Gracchi Cos. imperio Legio exercitusque P. Romani Sardiniam subegit.* Plin. N. Hist. *Hoc profecere mancipiorum legiones, & in domo turba externa.* XXXIII. §. 7. Vide Sueton. Aug. cap. 26. & Tacitum I. 64. Curtium IX. 2. Thucyd. lib. II. Πολλάκις τὸ ἔλασσον πλῆθος δεδιὸς, ἄμεινον ἠμύνατο τοὺς πλείονας διὰ τὸ καταφρονοῦντας ἀπαρασκεύους γενέσθαι. Alludit Hegesippus III. 24. *Non tam numerus plurium conficit pugnam, quam* virtus paucorum. Infra: *Majores nostri magnas hostium copias* parva manu *frequenter fuderunt.* ibi, *militem* abest C. C. C. & B. Pub. WASSE.

COGNOVERAM PARVIS COPIIS BELLA GESTA CUM OPULENTIS REGIBUS] Potuisse minimum parcere verbis, quinque, sex, auctor si studuisset compendiis, scribendo scilicet: *Sciebam saepenumero parva manu, cum magnis legionib. hostium, cum opulentis regib. contendisse: ad hoc, &c.* GRUT.

ADHOC SAEPE FORTUNAE VIOLENTIAM TOLERAVISSE] Merseburgense, *tolerasse*, sublata e medio syllaba per syncopam. RIV.

SAEPE FORTUNAE VIOLENTIAM TOLERASSE] Plin. Panegyr. *Habet has vices conditio mortalium, ut adversa ex secundis, ex secundis adversa nascantur. Occultat utrorumque semina Deus, & plerumque bonorum malorumque causae sub diversa specie latent.* Romani vero fortunae asperiores impetus virtute superarunt. Plutarchus in Crasso: Οὐ γὰρ εὐτυχίᾳ τὰ Ῥωμαίων, ἀλλὰ τλημοσύνῃ καὶ ἀρετῇ πρὸς τὰ δεινὰ χωρούντων εἰς τοῦτο προῆλθε δυνάμεως. *Neque enim secunda fortuna res Romana, sed tolerantia & virtute asperis rebus obnitentium, ad tantas opes evasit.* Sic quoque & noster Crispus hoc loco adversa modo Fortunae adscribit, quasi non & ip-

ſum hoc felicitatis ſit, quod hanc ipſam violentiam felicitas ſecuta ſit: contra quam Lucanus lib. IX.

> —— *Si veris magna paratur*
> *Fama bonis, & ſi ſucceſſu nuda remoto*
> *Inſpicitur virtus, quicquid laudamus in ullo,*
> *Majorum fortuna fuit.*

AEquior ſententia Ammiani lib. XIV. *Tempore quo primis auſpiciis in mundanum fulgorem ſurgeret victura, dum erunt homines, Roma, ut augeretur ſublimibus incrementis, foedere pacis aeternae Virtus convenit atque Fortuna, plerumque diſſidentes: quarum ſi altera defuiſſet, ad perfectam non veniſſet ſummitatem.* Quae vero ea virtus praecipua fuerit, intelligere eſt ex Senecae Epiſt. XCVIII. *Rectus atque integer corrigit prava fortunae, & dura atque aſpera ferendi ſcientia mollit: idemque & ſecunda grate excipit modeſteque, & adverſa conſtanter atque fortiter.* Idem lib. II. Nat. Qu. cap. 59. *Cum imus per occulta naturae, cum divina tractamus, vindicandus eſt a malis ſuis animus, ac ſubinde firmandus: quod etiam eruditis & hoc unum agentibus neceſſarium eſt: non ut effugiamus ictus rerum (undique enim tela in nos jaciuntur) ſed ut fortiter conſtanterque patiamur. Juncti eſſe poſſumus, inconcuſſi non poſſumus: quanquam interim ſpes ſubit, inconcuſſos eſſe nos poſſe. Quo modo, inquis? Contemne mortem, & omnia, quae ad mortem ducunt, contempta ſunt: ſive illa bella ſint, ſive naufragia: ſeu morſus ferarum, ſeu ruinarum ſubito lapſu cadentium pondera.* Idem Ep. LXXVIII. *Tene hoc mordicus, adverſis non ſuccumbere, laetis non credere, omnem fortunae licentiam in oculis habere: tanquam quicquid poteſt facere factura ſit.* Hinc AEmylius Paullus, captivo Perſeo, *Exemplum inſigne cernitis*, inquit ſuis, *mutationis rerum humanarum. Vobis hoc praecipue dico, juvenes: ideo in ſecundis rebus nihil in quenquam ſuperbe ac violenter conſulere decet, nec praeſenti credere fortunae, cum quid veſper vehat, incertum ſit. Is demum vir erit, cujus animum, nec proſpera flatu ſuo efferet, nec adverſa infringet.* Ἀθυμεῖν δὲ οὐ χρή, οὐδὲ πάσχειν, ὅπερ οἱ ἀπειρότατοι τῶν ἀνθρώπων, οἱ τοῖς πρώτοις ἀγῶσι σφαλέντες, ἔπειτα διὰ παντὸς τὴν ἐλπίδα τοῦ φόβου ὁμοίαν ταῖς ξυμφοραῖς ἔχουσιν. ἀλλ᾽ ὅσοι τε Ἀθηναίων πάρεστε, πολλῶν ἤδη πολέμων ἔμπειροι ὄντες, καὶ ὅσοι τῶν ξυμμάχων ξυστρατευόμενοι ἀεί, μνήσθητε τῶν ἐν τοῖς πολέμοις παραλόγων καὶ τὸ τῆς τύχης. *Non debetis animo abjecto eſſe, neque ita affecti, ut incertiſſimi ſolent hominum, qui ſi primis in praeliis male ſucceſſit, nunquam deinceps ſpem habent, ſemper timentes ſimilem calamitatem. Sed vos, quicumque adeſtis Athenienſes, permulta jam bella experti, vosque ſocii Athenienſium, perpetui commilitones, mementote inopinatos bellorum eſſe eventus, incertamque fortunam.* Recte ergo Plotius Firmus praetorii praefectus apud Tacitum Hiſtor. II. monet: *Majore animo tolerari adverſa, quam relinqui: fortes & ſtrenuos etiam contra fortunam inſiſtere ſpei, timidos & ignavos ad deſperationem formidine properare.* Hac virtute etiam Athenienſes commendantur a Thucydide lib. I. Κρατοῦντές τε τῶν ἐχθρῶν ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐξέρχονται, καὶ νικώμενοι ἐπ᾽ ἐλάχιστον ἀναπίπτουσιν· *Superato hoſte quam longiſſime excurrunt: ſuperatique quam minime conſternantur.* Sed Romani praecipue. Τότε γάρ εἰσι φοβερώτατοι Ῥωμαῖοι, καὶ κοινῇ, καὶ κατ᾽ ἰδίαν ὅταν αὐτοὺς περιστῇ φόβος ἀληθινός. Polyb. lib. III. *Quippe Romani, qua publice, qua privatim, tum maxime ſunt terribiles, quando praeſenti alicujus periculi metu acri terrentur.* Tacitus I. Annal. *Quippe invictos & nullis caſibus ſuperabiles Romanos praedicabant, qui perdita claſſe, amiſſis armis, poſt conſtrata equorum virorumque corporibus litora, eadem virtute, pari ferocia, & veluti aucti numero, inrupiſſent.* Sic, teſte Livio lib. XLII. *clade a Perſeo accepta, cum idem pacem offerret; ſummotis his cum conſultarent, Romana conſtantia vicit in conſilio. Ita tum mos erat, in adverſis vultum ſecundae fortunae gerere, moderari animos in ſecundis. Reſponderi placuit, ita pacem dari, ſi de ſumma rerum, liberum Senatui permittit rex de ſe deque univerſa Macedonia ſtatuendi jus.* Florus quoque hanc animi magnitudinem ſummam Romanis tribuit lib. I. cap. 13. ubi de adverſis eorum rebus ſic loquitur: *Quod tempus populo Rom. neſcio utrum clade funeſtius fuerit, an virtutum experimentis ſpecioſius. Ea certe fuit vis calamitatis, ut in experimentum illatam putem divinitus, ſcire volentibus immortalibus Diis, an Romana virtus imperium orbis mereretur.* Item lib. II. cap. 2. *Hic paullulum circumacta fortuna eſt: tantum ut plura eſſent Romanae virtutis inſignia, cujus fere magnitudo calamitatibus approbatur.* Similis eſt locus Polybii lib. II. Ἐκ δὲ τῶν προειρημένων ἀγώνων, δύο τὰ κάλλιστα συνεκύρησε Ῥωμαίοις. τὸ γὰρ κατακόπτεσθαι συνήθειαν ἐσχηκότες ὑπὸ Γαλατῶν, οὐδὲν ἠδύναντο δεινότερον ἰδεῖν οὐδὲ προσδοκῆσαι τῶν αὐτοῖς ἤδη πεπραγμένων· ἐξ ὧν πρός τε Πύῤῥον ἀθληταὶ τέλειοι γεγονότες τῶν κατὰ πόλεμον ἔργων συγκατέστησαν, &c. *Romani vero e ſuperioribus certaminibus duo conſecuti ſunt pulcherrima. Quippe aſſiduis per Gallos caedibus affecti, nihil deinceps terribilius aut videre aut pati poterant iis, quae jam acciderant: ex quo adverſus Pyrrhum athletae perfecti bellicorum certaminum evaſere.* Ita fuit illis fortunae adverſitas quaſi palaeſtra quaedam virtutis, ſicut & ſecutis aliquanto poſt ſaeculis, teſte Plinio Panegyr. ipſi Trajano: *Omnibus equidem gentibus fertiles annos, grataſque terras precor, crediderim tamen per hunc AEgypti ſtatum tuas Fortunam vires experiri, tuamque vigilantiam exſpectare voluiſſe. Nam cum omnia ubique ſecunda merearis, nonne manifeſtum eſt, ſi quid adverſi cadat, tuis laudibus tuiſque virtutibus*

Gallos ante Romanos fuisse. Ac mihi, multa agitanti, constabat, pauco-

NOTAE VARIORUM.

tutibus materiem campumque prosterni? cum secunda felices, adversa magnos probent. Licet ergo de Roma dicere quod Latinus Pacatus de Theodosio: *Fortunae hoc nomine etiam succenseri potest, quod quem sceptro & solio destinaverat, nunquam indulgenter habuit. Sed ut severi patres his, quos plus diligunt, filiis tristiores sunt, ita illa te plurimis bellis & difficillimis Reip. temporibus exercuit, dum aptat imperio.* Senec. in Excerpt. praef. lib. IV. *O magnos viros, qui fortunae succumbere nesciunt, & adversas res suae virtutis experimenta faciunt!* Grasw.

Facundia Graecos, gloria belli Gallos ante Romanos fuisse] In aliis enim alii excellunt. Uni vero alicui vel homini vel genti, non data omnia, neque negata sunt. Cicer. Orat. de Haruspicum responsis: *Quam volumus, licet, P. C. ipsi nos amemus: tamen nec numero Hispanos, nec robore Gallos, nec calliditate Poenos, nec artibus Graecos, nec denique hoc ipso hujus gentis ac terrae domestico nativoque sensu Italos ipsos ac Latinos; sed pietate ac religione atque hac una sapientia, quod Deorum immortalium numine omnia regi gubernarique perspeximus, omnes gentes nationesque superavimus.* Graecorum ergo fuere artes, atque inprimis Atheniensium facundia. Quo nomine Alexandrum carpit Seneca, atque inter maxima impotentis ejus animi indicia ponit, quod, praeter alias Graeciae clades illatas, Athenas jusserit tacere Epistol. XCIV. *An tu putas sanum, qui a Graeciae primum cladibus, in qua eruditus est, incipit: qui quod cuique optimum est eripuit: Lacedaemonios servire jubet, Athenas tacere?* Livius etiam lib. XXXI. facundiam Atheniensibus diserte tribuit: *Nec unquam ibi desunt linguae promptae ad plebem concitandum: quod genus cum in omnibus liberis civitatibus, tum praecipue Athenis, ubi oratio plurimum pollet, favore multitudinis alitur.* Graecis tribuit artes, lib. XXXIX. *Graecus ignobilis in Hetruriam primum venit, nulla cum arte earum, quas multas ad animorum corporumque cultum nobis eruditissima omnium gens invexit.* Caeterum de Gallorum belli gloria testatur Polybius lib. II. Τὰς μὲν οὖν ἀρχὰς οὐ μόνον τῆς χώρας συνεκράτουν· ἀλλὰ καὶ τῶν συνεγγὺς πολλοὺς ὑπηκόους ἐπεποίηντο τῇ τόλμῃ καταπεπληγμένοι. μετὰ δέ τινα χρόνον μάχῃ νικήσαντες Ῥωμαίους, καὶ τοὺς μετὰ τούτων παραταξαμένους, ἑπόμενοι τοῖς φεύγουσι, τρισὶ τῆς μάχης ἡμέραις ὕστερον κατέσχον αὐτὴν τὴν Ῥώμην πλὴν τοῦ Καπιτωλίου. *Ac principio quidem Galli non solum regionem illam obtinebant: sed multos etiam vicinorum populorum audacia sua perterrefactos parere sibi perpulerunt: verum post aliquanto parta de Romanis victoria, & aliis qui simul in acie contra ipsos steterant, per tres dies insecuti fugientes, ipsam mox Romam praeter Capitolium ceperunt.* Livius lib. V. *Cum Galli in Clusinum agrum venissent, partemque peterent, legatis Romanis respondere, coram Romanis se accipere velle, &, si negetur ager, coram iisdem dimicare, ut nunciare domum possent, quantum Galli virtute caeteros mortales praestarent.* Et mox: *In armis se jus ferre, & omnia fortium virorum esse.* Idem lib. VIII. *Nondum perfunctos cura Privernatis belli, tumultus Gallici fama atrox invasit, haud ferme unquam neglecta patribus. Extemplo igitur Coss. novi L. AEmylius Mamercus & Cn. Plautius eo ipso die Calend. Quinctilibus quo Magistratus creantur, comparare inter se provincias jussi, & Mamercus cui Gallicum bellum evenerat, scribere exercitum sine ulla vacationis venia.* Libro vero XXXVIII. etiam aliquanto clarius: *Non me praeterit, milites, omnium quae Asiam incolunt gentium, Gallos fama belli praestare. Inter mitissimum hominum genus ferox natio, pervagata bello prope orbem terrarum, sedem cepit. Procera corpora, promissae & rutilatae comae; vasta scuta, praelongi gladii: ad hoc cantus ineuntium praelium, & ululatus, & tripudia, & quatientium scuta, in patrium quendam morem, horrendus armorum crepitus, omnia de industria composita ad terrorem.* Quin Lucanus etiam lib. VIII. & reliquis Septentrionalium partium populis belli gloriam tribuit:

Omnis in Arctois populus quicunque pruinis
Nascitur, indomitus bellis, & Martis amator.

Grasw.

Ac mihi] *At*, Balliol. Arondel. L 2. L 2. omittit *multa legenti*. Supra, *sed mihi multa legenti, multa audienti*, imitatus Victor in Caesar. II. *At mihi quidem audienti multa legentique plane compertum, Urbem Romam externorum virtute atque insitivis artibus praecipue crevisse*, & hoc est quod Sulpicia dicit: *Graja inventa retractans.* Aethicus *Lectionem pervigili cura comperimus*, &c. Vid. Aug. Sc. 634. 5. Noster VI. 45. *Itaque mihi multa cum animo agitanti consilium fuit.* & VI. 55. *Atque ego in ea vita multa legendo atque audiendo ita comperi.* Plutarch. Theseo, pag. 1. Cic. Divin. II. 1, Quaerenti mihi multumque & diu co-

corum civium egregiam virtutem cuncta [a] patravisse; [b] eoque factum, uti divitias paupertas, multitudinem paucitas superaret. Sed, postquam luxu, atque desidia civitas corrupta est; rursus Respublica magnitudine [c] sua imperatorum, atque magistratuum vitia sustentabat; ac [d] veluti effoeta parentum, multis tempestatibus haud sane quisquam Romae [e] virtute magnus fuit.

VARIANTES LECTIONES.

a *perpetrasse* A. b *eoque factum est* A. E. F. *eodem factum est* B. c *sui* N. d *sicuti* A. B. C. D. E. F. G. H. I. K. L. M. e *virtute* abest a D.

NOTAE VARIORUM.

cogitanti, *quanam re possem prodesse quamplurimis, &c.* Infra: *paucorum civium.* Vide Cic. de Legibus III. 31. Tusc. IV. 20. WASSE.

AC MIHI MULTA AGITANTI CONSTABAT, PAUCORUM CIVIUM EGREGIAM VIRTUTEM CUNCTA PATRAVISSE] Ita fere est, ut concludit severissimi oris scriptor, altissimique vir consilii Sallustius Noster; cum Regnorum Rerumpublicarum prospera vel adversa, praeclare aut secus facta, assidue nobiscum reputamus, sedulaque meditatione, quaenam res maxime tanta negotia sustineat, quid domi felices, foris magnos reddat, agitemus; denique solertissimum hoc esse judicium deprehendimus, paucorum civium virtutem cuncta patrare, & lumen columenque saepe consistere in Viro uno, aut altero. De Q. Fabio Maximo notus Ennii versus:

Unus homo nobis cunctando restituit rem.

Noster de C. Mario in Jugurthino cap. CXIV. §. 4. *Ea tempestate, spes atque opes civitatis, in illo sitae erant.* Livius lib. IX. cap. 16. de Papirio Cursore: *Nemo unus erat vir, quo magis innixa res Romana staret, &c.* De L. Marcio idem lib. XXV. cap. 37. *Quum deletus exercitus amissaeque Hispaniae viderentur, Vir unus res perditas restituit.* Adde notam ad Justini lib. IV. cap. 4. §. 7. Freinshemium ad Curtii lib. III. cap. 2. §. 10. & cap. 6. 3. Imo & arcana illa intuere, quibus omnes Respublicae conservantur, & valida diuturnaque imperandi fundamenta jaciuntur. Pauci haec intelligunt, pauci ad eam rem apti. Unus alterve versatilis, πραχτότατος, exercitatoque vultu atque ingenio, artificium hoc capit & Rempublicam suam servat, quae alias funditus periret vel in aliam formam mutaret. RUPERT.

UTI DIVITIAS PAUPERTAS SUPERARET] Vide Freinsh. in Curt. lib. III. cap. 2. §. 15. RUPERT.

RURSUS RESPUBLICA MAGNITUDINE SUA IMPERATORUM ATQUE MAGISTRATUUM VITIA SUSTENTABAT] Cicer. de Haruspicum responsis: *Fuit quondam ita firma haec civitas & valens, ut neglegentiam Senatus vel etiam injurias civium ferre posset. Jam non potest: aerarium nullum est: vectigalibus non fruuntur qui redemerunt, &c.* GRASW.

MAGISTRATUUM VITIA SUSTENTABAT] Vide notam ad lib. I. Histor. cap. 2. §. 17. RUPERT.

AC VELUTI EFFOETA PARENTUM MULTIS TEMPESTATIBUS, HAUD SANE QUISQUAM ROMAE VIRTUTE MAGNUS FUIT] *Effoeta parente,* legit Badius in auferendi casu utrumque, quae lectio quidem placet: nam alteram per genitivum *parentum,* ego sane non intelligo; etiamsi & vetus codex ita habeat. GLAR. Hic perperam alii, *parentum,* quomodo quidem & manuscripti codices, & alii vetustiores. Quamvis autem & Marinus quispiam Scodrensis hoc modo legendum contendat, tamen, quod bona ejus venia dictum velim, nequaquam probo interpretationem ejus, ut quæ totum mihi Sallustiani loci corrumpere sensum videatur. Nam & perperam per *tempestates,* ipse *calamitates* intelligit, & per *parentes, minores,* quamvis adstipulatorem habeat Jacobum quendam Bononiensem. Ego vero *parentem* legendum arbitror, ut Beroaldinum habet exemplar; & hoc Sallustium dicere velle puto, neminem jam multo tempore Romae virtute praestantem & egregium exstitisse, idque *velut effeta parente,* hoc est, *tamquam jam exhausta & defecta viribus urbe Roma, quae quasi parens est civium Romanorum.* Est autem elegans metaphora a feminis, quae frequenti aut aegro partu non amplius pariant. Qua tralatione & Virgilius *effetos agros* dixit, quasi continua fertilitate lassatos. Et Columella *Ubertate nimia prioris aevi defatigatum & effetum solum nequire pristina benignitate praebere mortalibus alimenta.* Jam *tempestatibus* Sallustium pro tem-

temporibus usum esse, nihil mirum, cum id saepe alias faciat, cujus & Servius in I. Georg. meminit. Neque Sallustius modo, sed & Cicero & alii. Sic poëta quispiam apud Ciceronem, *Qua tempestate Poenus in Italia venit.* Pro quo tempore. Ac si quid est in me judicii maxime hac voce Sallustium, ut antiquarium, uti decuit. Jam *tempestatem* pro tempore apud Sallustium accipi oportere, indicio sunt ea quae mox ibidem sequuntur. *Sed mea memoria ingenti virtute, diversis moribus, fuere viri duo, M. Cato, & C. Caesar.* Nam multis illis antea temporibus, opponit memoriam suam, hoc est, seculum & aetatem suam. Hoc modo & Augustinus intellexisse hunc locum videtur, cum inquit: *Laudat idem Sallustius temporibus suis magnos & praeclaros viros, M. Catonem & C. Caesarem, dicens quod diu illa Respublica non habuit quemquam virtute magnum, sed sua memoria fuisse illos duos ingenti virtute, diversis moribus.* Haec Augustinus V. de Civitate Dei. Quod Sallustius ait, *multis tempestatibus*, id nimirum Augustinus *diu* interpretatur. Sed de hoc satis. Illud quoque non praetereundum, in manuscriptis ipsis reperiri, *ac sicuti effeta*, pro *veluti*, quod hodie legitur, nec secus in Veneto atque aliis quibusdam. Utitur autem & alias Sallustius τῷ *sicuti*, pro *tamquam* seu *veluti*, ne quem insolentia vocis in hoc significato offendat. ut: *Nihilominus insontes, sicuti sontes circumvenire.* Et: *Constituere ea nocte paullo post cum armatis hominibus, sicuti salutatum introire ad Ciceronem.* &: *Sicuti jurgio lacessitus foret.* Pro, *tamquam foret lacessitus.* &: *Alii sicuti jura populi defenderent.* pro, *quasi defenderent.* RIV. Optima locutio, quaeque in scriptis fere omnibus habetur, nam illud *effeta parente*, quod tantopere dilaudat Rivius cum Glareano, hujus glossae est. Graecismus merus, qui efferunt ἀγαθοὶ ἀνδρῶν, τὰ καλὰ τῶν ζώων. Ut Plinius: *canum degeneres.* Tacitus: *subjecta vallium, avia saltuum, ardua castellorum.* *Antiqui autem* (inquit Philargyrius) *fetum pro gravido solent ponere, ut Varro Atacinus: Feta feris Libye. Et Virgilius ipse: Scandit fatalis machina muros, Feta armis.* Hinc *effetum* derivatum, de quo vide Columellam, & Servium. Excidit haec vox Petronio, quam repono, in carmine Eumolpi:

Juppiter omnipotens, & tu Saturnia tellus
Armis feta meis, olimque onerata triumphis.

Ubi perperam vulgatur, *Armis laeta meis.* Lectio nostra perspicue vera est. PUTSCH.

SICUT EFFETA PARENTUM] Haec est concors lectio omnium MSS. nisi quod Pal. decimus, *si effeta parentum.* dictum autem eo modo, quo infra Jug. cap. 79. *loca nuda gignentium.* GRUT. Hic est unus e difficillimis locis, & in quo natant plerique Philologorum. Glareanus & Rivius legunt, *effaeta parente*, ut sit sensus, *neminem jam multo tempore Romae virtute praestantem & egregium exstitisse velut effaeta parente*, hoc est, *tanquam jam exhausta & defecta viribus urbe Roma, quae quasi parens est civium Romanorum.* Alii vulgatum tenent; quod aut ita explicant, ut dixerit Crispus, neminem fuisse Romae virtute magnum, quasi effaeta republica magnis tempestatibus parentum, hoc est, civilibus dissidiis & tumultibus; aut sic, ut *effaeta parentum*, dicant idem esse quod *effaeta parente*, ut ἀγαθοὶ ἀνδρῶν, καλαὶ γυναικῶν. Qua in sententia Gifanius in Indice Lucret. voce, *Effetus*; & Putschius. Atqui sic dicendum fuisset, *effaetae parentum.* Tamen & τὰ μέγα πολιτῶν Thucydides, *prima virorum* Lucretius. Videtur idem Gruterus velle, cum confert huic, quod alibi Sallustius: *loca nuda gignentium.* Inter hos omnes, qui ancoras jacere visi sunt hactenus unus mihi terram aspexit eruditiss. Gronov. I. Observat. 2. cujus sententiam operae pretium est audire: *Effoetus est, qui desiit esse habilis, ad foetum dandum.* Τὸ effoeta, *quod effertur sexto casu, respicit quod sequitur*, multis tempestatibus, *vultque subaudiri* tempestate. Tempestas, *quod notum est, pro tempore. Ut autem tempus usurpatur pro rebus quae sunt in tempore: ita & eidem junguntur epitheta, quae proprie rerum sunt in tempore exsistentium. Sic bona, mala, foecunda tempora dicimus* &c. *Hoc ergo modo quod tempus est senio defectorum vel effoetorum, id illorum tempus effoetum defectumve, aut tempestas effoeta dicitur. Tempestate effoeta parentum, quum parentes nostri effoeti & senio confecti essent. Tempore egregio morum Tiberii, cum Tiberii mores essent egregii. Olim, inquit, Crispus, paucorum civium virtute effectum est, ut divitias paupertas, multitudinem paucitas superaret. Sed postea invalente urbem luxu atque desidia, quemadmodum parentum nostrorum ultima aetate, ita sane multis ante aetatibus, nemo Romae fuit virtute magnus.* In Jugurtha, cum ait: ut *saepe nobilitatem, sic ea tempestate, plebem, ex secundis rebus, insolentia ceperat.* Poterat dicere illo genere: *Ut multis nobilitatem, ea tempestate plebem insolentia ceperat.* Simillima ellipsis cum numeri mutatione apud Livium lib. III. *Indignitate rerum cesserant in agros, suarumque rerum erant amissa publica.* RUPERT. *Sicuti effecta* Codex B. Publ. forte pro *defecta.* Markii λ. γ. Mart. Venet. Arond. Reg. *sicuti.* de qua voce videatur Rivius. Augustinus de Civ. Dei V, 12. *sed postquam &c. sustentabat*, ut in editis. *veluti*, Paraeus & Gruterus. Venetae etiam & Paraeus, *parentium.* Badius & Venet. 1478. legit *at*, pro *ac.* Locus est plane mendosus, & Interpretes magno conatu magnas nugas agunt. Vetera facile destruere nova aedificare nullus possum. *Effoeta parentum,*

fuit. Sed, memoria mea, ingenti virtute, diversis moribus fuere viri duo, M. Cato, & C. Caesar: quos, quoniam res obtulerat, silentio praeterire [a] non fuit consilium, quin utriusque naturam, & mores, quantum ingenio [b] possem, aperirem. Igitur [c] his genus, aetas, eloquen-

VARIANTES LECTIONES.

a *mihi non fuit* B. b *possim* I. c *his duobus* B. D.

NOTAE VARIORUM.

Norvicenses. WASSE. Locus in hunc diem frustra tentatus, & intellectus nemini. Nos quoque diu in eo operam lusimus. sed quod peccavit prior editio Observationum, posterior correxit, monstravitque τὸ *effoeta* respectum habere ad *virtute*, & in illa hanc vocem subaudiendam, & quasi bis posita esset, accipiendam. *Et quasi illa* virtus, *quae in parentibus & majoribus illustrium domorum fuit, lassata & effoeta provenire ac propagari desiisset, longo tempore nemo apparuit eadem, qua majores, virtute magnus.* GRONOV.

SED, MEA MEMORIA, INGENTI VIRTUTE] Est in cunctis manuscriptis, atque item impressis quibusdam, *memoria mea.* ut pronomen sequatur. RIV.

INGENTI VIRTUTE, DIVERSIS MORIBUS, FUERE VIRI DUO, M. CATO ET C. CAESAR] Sic Burrhus & Seneca, de quibus Tacitus Annal. XIV. *Rectores imperatoriae juventae, & pari in societate potentiae concordes, diversa ex arte ex aequo pollebant. Burrhus militaribus curis & severitate morum; Seneca praeceptis eloquentiae & comitate honesta.* Item lib. XV. *Ut quondam Caesarem & M. Catonem: ita nunc te, Nero, & Thraseam, avida discordiarum civitas loquitur.* GRASW.

DIVERSIS MORIBUS FUERE VIRI DUO] Sic in manuscriptis, nec aliter ab Hadriano citatur de modis Latine loquendi. eodem modo codex Beroaldinus. RIV.

QUOS QUONIAM RES OBTULERAT, SILENTIO PRAETERIRE NON FUIT CONSILIUM] Pal. tert. *obtulerit*, sext. *obtulit*, quod ultimum maluerim; ut etiam mox *est consilium*, loco *fuit.* GRUT.

QUIN UTRIUSQUE] Abundant haec, sed eleganter. Eodem modo Livius XXXIII. 36. *Nec ultra sustinuerunt certamen Galli*, quin terga verterent, atque effuse fugerent. Plautus Amphitr.

——— *obtruncabo in aedibus,*
Neque me Jupiter, neque Dii omnes id prohibebunt, si volent.
Quin sic faciam uti constituam.

Amphitr. V. 1, 2.

Neque ulla'st confidentia jam meo in corde, quin amiserim.

Idem Asinar. II. 2, 37.

Ubi manus manicae complexae sunt, atque adductae ad trabem,
Nec dependis nec propendis, quin malus nequamque sis.

Sic etiam Aulul. I. 1.

Nam non est verisimile hominem pauperem
Pauxillum parvifacere quin nummum petat.

Sed & Valerius Flaccus Arg. V. 602.

Nec requies; quin Marte diem noctemque fatiget.

Et: VI. 650.

Non tulit haec animis, quin longa silentia Pallas Rumperet.

Caesar B.G. V. 53. *Nec ullum tempus intercessit sine sollicitudine Caesaris*, quin aliquem *de conciliis & motu Gallorum* nuncium acciperet. Florus IV. 9. *Nec ille defuit vitiis* quin periret. Lucretius III. 1092.

Nec devitari lethum pote, quin obeamus.

WASSE.

QUANTUM INGENIO POSSEM APERIREM] Quidni? *Habet justam venerationem quicquid excellit:* Cic. I. de Nat. Deor. Ac ut omnia desint, *unum quo se tueatur semper habet eximia virtus, sui Reverentiam.* Max. Tyr. GRASW.

GENUS, AETAS] Catones a regibus Tusculanis arcessebant suum genus. Proavus hujus M. Porcius Cato, qui Censorinus & in senectute Sapiens fuit cognominatus. AEtate autem hic noster Cato quadriennio fere junior fuit Caesare; qui triginta septem annorum fuit, cum haec acta. COLER.

GENUS] Caesar ad Iulum, AEneae filium, genus suum referebat. Virg. AEn. lib. I.

Julius a magno demissum nomen Iulo.

Eutropius autem, item Dionysius Antiq. lib. I. scribunt, Julios dictos esse a Iulo Ascanii filio. sed quo pacto, & quando Iulia gens Alba Romam translata fuerit, docet idem Antiq. lib. III. At Cato pronepos fuit M. Porcii Catonis Censorii

quentia prope aequalia fuere: magnitudo animi [a] par, item gloria: sed alia alii. Caesar beneficiis, ac munificentia magnus habebatur, integri-

VARIANTES LECTIONES.

a *par fuit* C. *par erat* H. *par erat item gratia: alia alii* M.

NOTAE VARIORUM.

sorii, qui ortu Tusculanus fuit. Vide Gellium lib. XIII. cap. 19. Plinium libro VII. cap. 14. Cornelium Tacit. libro XIII. Ciceronem lib. II. de Legibus. AEmilium Probum, Plutarchum in utrius que vita, & Messalam Corvinum in libello ad Caesarem Augustum. CAST. Vide Pighium ad Fast. WASSE.

AETAS] Plutarchus, Appianus & Tranquillus scribunt, Caesarem quinquagesimo sexto aetatis anno occisum fuisse, quod si ita est, Cicerone consule Caesar trigesimum septimum agebat annum. Nam Cicero consul fuit anno ab Urbe condita sexcentesimo nonagesimo: Caesar vero interfectus est anno septingentesimo nono. Verum si Caesar quinquagesimo sexto aetatis anno periit, necesse, ante legitimum tempus consul fuerit; tempus enim legitimum petendi consulatum, erat annus quadragesimus tertius: quod patet, tum ex Cicerone Phil. V. tum etiam ex annorum numero a natali die Ciceronis ad consulatum: quem suo se anno assecutum esse scribit ipse oratione secunda contra Rullum. Constat enim ex Gellio, Ciceronem Serrano & Caepione consulibus anno ab Urbe condita 647. ante diem tertium Non. Jan. natum esse. Patet igitur, Caesarem ante tempus legibus constitutum consulem fuisse. quod affirmat etiam Appianus Bellorum Civilium lib. III. verum is pugnantia loquitur; si enim, cum interfectus est, LVI. annos habebat Caesar, ἀδύνατον est, ut decem annis ante legitimum tempus consul fuerit; quod si quis annos computaverit, facile cognoscet. Gessit enim consulatum Caesar anno Urbis conditae 694. Haec adnotare libuit, ne quis ex Caesaris consulatu aetatis conjecturam faceret; nam legibus solutus est. Caesar igitur Cicerone consule XXXVII. annos natus erat, Cato vero plus minus XXXII. anno enim ab Urbe condita 707. Cato sibi mortem Uticae conscivit, annos natus vel 48. ut vult Plutarchus, vel 49. ut Livius, vel ut Appianus circiter quinquaginta. CAST.

ELOQUENTIA] De eloquentia Caesaris pleni libri Ciceronis: & pro Ligario ait, se cum Caesare in foro versatum, cumque eo causas egisse. Quinctilianus, *eodem animo dicere solitum Caesarem, quo bellavit*, scribit. COLER. Cic. Praefat. Paradox. BROUKH.

PROPE AEQUALIA FUERE] Inducerem vocem *fuere*. GRUT.

CAESAR BENEFICIIS AC MUNIFICENTIA MAGNUS HABEBATUR] Attestatur Cic. lib. VIII. Famil. Ep. 4. *Caesar qui solet infimorum hominum amicitias sibi qualibet impensa adjungere.* De quo item Philipp. II. *Magno labore, magnis periculis, quod cogitarat, effecerat: muneribus, monimentis, congiariis, epulis multitudinem lenierat.* GRASW. Istae largitiones non erant profectae a virtute. Spectabant enim servitutem publicam, ut e Suetonio aliisque notum est. Alioquin in cive bono non spreverim largitionem, si pro facultatibus fiat, eaque salus Reipublicae acquiri possit. Exemplis nos suis juvant Pericles, Demetrius Phaleraeus, Cimon. Ipse Cato, rigidus justi & honesti custos, quamvis alias a popularibus largitionibus alienus esset, veritus tamen aliquando, ne egena plebs, quae universae multidinis erat fax, ac spem omnem reponebat in Caesare, res novas moliretur, auctor fuit Patribus, ut dividerent plebi frumentum menstruum, unde caeteris oneribus accessit per singulos annos vicies & ducenties sestertium: magnum tamen terrorem restinxit in praesenti haec actio, plurimumque Caesari potentiae detraxit, & dissipavit in tempore, qui tum erat Praetor designatus, ac magis ob eum magistratum timendus, ut refert Plutarchus in Vita Caesaris. RUPERT.

BENEFICIIS] Τὰ ἐς ἀρετὴν ἐναντιώμεθα τοῖς πολλοῖς· οὐ γὰρ πάσχοντες εὖ, ἀλλὰ δρῶντες, κτώμεθα τοὺς φίλους. Pericles apud Thucyd. II. 40. *alia alii.* locum interpretatur Livius I. 22. Alius alia *via*, *ille bello, hic pace civitatem auxerit.* Aristot. de Repub. lib. VIII. Τέλος δ' οὐ ταυτὸ ἑκάστῳ ἐστὶ κατὰ φύσιν, ἀλλὰ ἑτέροις ἕτερον. WASSE.

MUNIFICENTIA MAGNUS HABEBATUR] Posset quoque heic deleri dictio ultima, ut subintelligeretur *factus*: quod mox sequitur. GRUT.

INTEGRITATE VITAE CATO] Qui propterea, in Oratione pro Muraena, dicitur *vitam ad certam* ratio-

gritate vitae Cato. Ille mansuetudine, & misericordia clarus [a] factus: huic

VARIANTES LECTIONES.

a *factus est* B. E. H. K. *habebatur* M.

NOTAE VARIORUM.

rationis normam dirigens, & diligentissime perpendens momenta officiorum omnium. Item pro Domo sua: *Bello gerendo M. Catonem praefecisti. Dices, Quem virum? Sanctissimum, prudentissimum, fortissimum, amicissimum Reipubl: virtute, consilio, ratione vitae mirabili ad laudem, & prope singulari.* GRASW. Adeo quidem ab omni vitio remotus, ut minimae laudi duxerit, facere officium suum; ut, judice Grutero, Vellejus innuit lib. II. cap. 45. illis: *Catonis integritatem laudari nefas est.* Cujus explicationem juvat illud Terentii in Phorm. Act. I. sc. 2.

—— ut nunc sunt mores, adeo res rediit,
Si quis quid reddit, magna habenda gratia est:

Magis illustrat Claudiani de Mallio:

Nam spretas quis opes, intactaque pectora lucro
Commemoret? fuerint aliis haec forte decora;
Nulla potest laus esse tibi, quae crimina purget.

Quanquam non minus elegans imo magis perspicua Lipsii interpretatio est, cui hoc argute dixit Vellejus: *Nefas esse laudari in Catone integritatem & a pecunia abstinentiam; cum aliae sint ejus magis eximiae, magis rarae virtutes.* Integritas in alium aliquem etiam e vulgo cadat: in Catone laudetur, quicquid in alio haud temere extet. Plane ad hanc sententiam est illud Plinii in Panegyrico, quum negat se in laudibus Trajani ponere, quod ejus adventum nullus pater, nullus maritus expaverit. Planissime illud Taciti & vicem loci communis huc pertinentis in Agricola cap. 9. *Integritatem atque abstinentiam in tanto viro referre, injuria virtutum fuerit.* RUPERT.

ILLE MANSUETUDINE ET MISERICORDIA] Cicero Philipp. II. *Suos praemiis, adversarios clementiae specie devinxerat.* Sic & pro Sextio: *C. Caesarem, mitem hominem, & a caede abhorrentem.* Et in Vatinium: *Nomine C. Caesaris, clementissimi atque optimi viri.* Unde IV. Catilin. *Itaque homo mitissimus atque lenissimus non dubitat P. Lentulum aeternis tenebris vinculisque mandare.* GRASW. Utrumque modum excessisse, docent illorum temporum historiae. Caesar quidem omnia tum faciebat potentiae firmandae gratia, quam quum adeptus esset, eadem clementia interitum ei attulit. Cato, ut scribit Cic. in epist. ad Att. *tanquam in Politia Platonis, non in Romuli faece diceret sententiam, quicquid in civitate sua curvum, corrigere sese statim posse putavit. Qui aliquando operam tuam locabis Reipublicae, hoc a nobis disce, legem aliquam civitatis interdum esse migrandam, ut lex illa suprema, quae est salus populi, conservetur; sive exorbitandum, & extra viam rectam parum deflectendum, ad vitandum violentum aliquem occursum.* Hic mihi quispiam objiciat illud Polyaeni apud Stobaeum in Serm. de Rep. *Et manifestum est, pravas consuetudines perpetuo a parvis initiis progredi, tandem neglectas majorem vim accipere.* Opponat Aristotelem, qui V. Pol. *si quis salvam velit Rempublicam, monet cavendum, ne quicquam omnino contra Leges fiat: & addit: summa inprimis cautione opus esse in eo, quod parvum videtur. Nam id ni fiat, paullatim & repente irrepere rerum omnium depravationem, ut necesse sit, illam funditus tandem perire Rempublicam.* Regerat illud Velleji lib. II. cap. 3. *Non ibi consistunt exempla, ubi coeperunt* &c. quem locum jam aliquoties laudavimus. Sed ego, his & similibus, nequaquam contraria doceo. Neque enim hoc volo, Principem vel Magistratum debere vitiorum, pravarumque consuetudinum, quantumvis exigua initia, in civitate, susque deque habere; sed ad leviuscula quaedam, quae jam sunt pervulgata, & diuturna consuetudine altius radices egerunt in moribus vulgi, quam ut evelli sine plurimorum exitio posse videantur, connivere, ut in majoribus, cives eo facilius coërcere, & in officio continere possis. Quo fine & laudatum illum Tacito Agricolam cap. 19. *parvis delictis veniam, magnis severitatem commodare solitum* legimus. Rationum vero cur ad leviuscula quaedam aliquando connivere oporteat, prima est; quod, qui omnia ad vivum resecat, nimis rigidum, asperumque, & inexorabilem, in omni, etiam minimo delicto se exhibendo, multitudinem hominum, hac sua nimia diligentia & severitate, exasperet potius, quam emendet, adeoque contumacem ac refractariam eam reddat. Huc pertinet discursus Sileni ad Probum, apud Julianum in Caesaribus, judicium Plutarchi de L. Lucullo in ejus Vita, dissertatio Senecae lib. I. de Clem. cap. 24. ut aliorum exempla praeteream, qui, dum autoritatis suae cothurnum ubique custodiunt, ac nemini

huic severitas dignitatem addiderat. Caesar, dando, sublevando, igno-

NOTAE VARIORUM.

mini quicquam concedunt, acriorem sibi, ut cum Plauto loquar, hyemem pararunt. Secunda ratio est eaque maximi momenti, *quia nimirum alias severitas amittit assiduitate auctoritatem*: Nam, quo rarius objurgatione, castigationeque uteris, in levioribus, eo, in majoribus & gravioribus peccatis, efficacius eam adhibes, & acrius pungis, & penetras in eorum, qui deliquerunt, animos. Id quod cujusmodi sit, praeclare praeter alios videtur intellexisse C. Cassius, qui hinc apud Tacit. lib. XIV. Annal. in Orat. ad P. C. *Simul quicquid in nobis auctoritatis est, crebris contradictionibus destruendum non existimabam, ut maneret integrum, si quando Respublica consiliis eguisset.* Vide rursus Senecam d. lib. I. de Clem. c. 22. RUPERT.

MANSUETUDINE] Suetonius: *Tum reorum aut obaeratorum, aut prodigae juventutis praesidium unicum ac promptissimum erat, nisi quos gravior criminum aut inopiae aut luxuriae vis argueret, quam ut subveniri posset.* COLER.

CLARUS FACTUS EST] Τὸ *est* non reperi in manuscriptis, ac majore cum gratia abest. nec est in omnibus impressis. RIV.

HUIC SEVERITAS] Plutarchus & Valer. Max. lib. II. cap. 3. de Catone scribunt, statim a prima pueritia constantiam & gravitatem ejus eluxisse. COLER. Cic. pro Muraena: *Finxit te ipsa natura ad honestatem, gravitatem, temperantiam, magnitudinem animi, justitiam, ad omnes denique virtutes magnum hominem & excelsum. Accessit his tot, doctrina non moderata, nec mitis: sed, ut mihi videtur, paullo asperior & durior, quam veritas aut natura patiatur.* Rursum in eadem: *In M. Catone haec bona quae videmus divina & egregia, ipsius scitote esse propria: quae nonnunquam requirimus, ea sunt omnia non a natura, sed a magistro. Fuit enim quidam summo ingenio vir, Zeno, cujus inventorum aemuli Stoici nominantur. Hujus sententiae sunt & praecepta ejusmodi: Sapientem gratia nunquam moveri, nunquam cujusquam delicto ignoscere; neminem misericordem esse, nisi stultum & levem: viri non esse neque exorari, neque placari.* Severitatem hanc a Stoicorum disciplina acceptam, ut nimiam culpat Cicero: cum quo facit & Seneca Controv. XII. cum ait: *Nemo sine vitio est. In Catone moderatio, in Cicerone constantia desideratur.* GRASW.

DIGNITATEM ADDIDERAT] Ita loquitur & de L. Cassio Cicero in Bruto: *Homo non liberalitate, ut alii, sed ipsa tristitia & severitate popularis.* GRASW.

CAESAR DANDO, SUBLEVANDO] Cicer. pro Rabirio Posthumo: *Nisi C. Caesaris summa in omnes, incredibilis in hunc eadem liberalitas exstitisset, nos hunc Posthumum jam pridem in foro non haberemus. Ille onera multorum hujus amicorum excepit unus: quaeque multi homines necessarii secundis Posthumi rebus descripta sustinuerunt, nunc ejus afflictis fortunis universa sustinet &c. Haec mira laus est, quae non Poëtarum carminibus, non annalium monumentis celebratur, sed prudentium judicio expenditur. Equitem Romanum, veterem amicum suum, studiosum, amantem, observantem sui, non libidine, non turpibus impensis cupiditatum atque jacturis, sed experientia patrimonii amplificandi labentem excepit, corruere non sivit, fulsit & sustinuit; re, fortuna, fide hodieque sustinet, nec amicum pendentem corruere patitur: nec illius animi aciem perstringit splendor sui nominis: nec mentis quasi luminibus officit altitudo fortunae & gloriae. Sint sane illa magna, quae revera magna sunt, de judicio animi mei, ut volet, quisque sentiat. Ego enim hanc in tantis opibus, tanta fortuna liberalitatem in suos, & memoriam amicitiae, reliquis virtutibus omnibus antepono.* Haec quoque virtus praedicatur ab eodem libr. VII. Famil. Ep. 17. *cum viderem, me a Caesare honorificentissime tractari & unice diligi, hominisque liberalitatem incredibilem & singularem fidem nossem.* GRASW.

DANDO SUBLEVANDO] Markii γ. adhuc auctius, *dando favendo subl.* infra Mart. L 1, 2, 3. *profugium.* Reg. ex 2. manu *refugium*, male omnes. Lucret.

Condere coeperunt urbeis arcemque locare
Praesidium Reges ipsi sibi, perfugiumque.

Huc respicit Julius Capitolinus in Max. & Balb. VIII. *Denique nonnulli, quemadmodum Catonem & Caesarem Sallustius comparat, ita hunc quoque comparandum putant, ut alterum severum, clementem alterum; bonum illum, istum constantem; illum nihil largientem, hunc affluentem copiis omnibus dicerent.* Lucanus I. 143. confer etiam lib. II. 440, 656. III. 50. V. 301. & 580. VII. 239.

ignoſcendo; Cato, nihil largiendo, gloriam adeptus eſt. In altero miſeris [a] perfugium erat; in altero malis [b] pernicies. Illius facilitas, hujus conſtantia laudabatur. Poſtremo Caeſar in animum induxerat, laborare, vigilare; negotiis amicorum [c] intentus, ſua neglegere; nihil denegare, quod

VARIANTES LECTIONES.

a *refugium erat* M. *profugium erat.* N. b *erat* abeſt ab I. c *eſſe intentus* B.

NOTAE VARIORUM.

——— *ſed non in Caeſare tantum*
Nomen erat, nec fama Ducis: ſed neſcia virtus
Stare loco: ſolusſque pudor non vincere bello.
Acer, & indomitus; quo ſpes, quoque ira vocaſſet,
Ferre manum, & numquam temerando parcere ferro:
Succeſſus urgere ſuos: inſtare favori
Numinis: impellens quicquid ſibi ſumma petenti
Obſtaret: gaudenſque viam feciſſe ruina.

Appianus lib. II. Ὁ δὲ Καῖσαρ ἦν ἔτι νέος, δεινὸς εἰπεῖν τε καὶ πρᾶξαι, τολμῆσαί τε ἐς πάντα, καὶ ἐλπίσαι περὶ ἁπάντων, ἐς δὲ δὴ φιλοτιμίαν ἀφειδὴς ὑπὲρ δύναμιν. & pag. 449. Χαίρων δ' ἀεὶ ταχυεργίας τε καὶ καταπλήξει, καὶ φόβῳ τόλμης μᾶλλον, ἢ παρασκευῆς δυνάμει. &, 464. Οὕτω μὲν ἀντὶ λογισμῶν ἐπεποίθει τῇ τύχῃ. Confer Plutarchum & Suetonium. WASSE.

IGNOSCENDO] Exemplum eſto Domitius, ad quem ipſe Caeſar apud Lucanum lib. II.

Vive, licet, nobis, & noſtro munere, dixit,
Cerne diem. Victis jam ſpes bona partibus eſto.

GRASW.

CATO NIHIL LARGIENDO, GLORIAM ADEPTUS EST] Sic & Capito apud Tacitum libr. III. Annal. vult, *Tiberium lentum in ſuo dolore, injuriam Rei publ. nulli largiri.* GRASW.

GLORIAM ADEPTUS EST] Et iſtud omne Spartanus quis omiſiſſet, ceu ſupervacuum. GRUT.

IN ALTERO MISERIS PROFUGIUM ERAT] In quibuſdam, *perfugium*, utrumque apud Ciceronem reperitur. τὸ *erat*, non eſt in manuſcriptis, nec in impreſſis quibuſdam, ac rectius abeſt. RIV.

IN ALTERO MISERIS PERFUGIUM; IN ALTERO MALIS PERNICIES] Cic. pro Sextio: *Qui imperitae aut concitatae multitudini jucundi eſſe voluerunt, omnes fere Reipubl. poenas aut praeſenti morte, aut turpi exſilio dependerunt. At vero qui horum impetus & conatus repreſſerunt, qui auctoritate qui fide, qui conſtantia, qui magnitudine animi conſiliis audacium reſtiterunt, ii graves, ii principes, ii duces, ii autores hujus dignitatis atque imperii ſemper habiti ſunt.* GRASW.

ILLIUS FACILITAS] Hunc ingenii Caeſariani χαρακτηρισμὸν ſatis expreſſit Suetonius. Dicitur etiam *Facilitas* pro facultate, ut lib. III. D. de Appel. a *facul*, quod facile ſignificat. ſic deducas licet, *a ſimul*, *ſimultas.* COLER.

HUJUS CONSTANTIA LAUDABATUR] Hoc regium eſſe Orator pronunciat: *In Senatu ſentire libere, populi utilitati quam voluntati magis conſulere, nemini cedere, multis obſiſtere.* pro Sylla. Talis fuit autem Catoni conſtantia & in ſentiendo & in vitae totius integritate tuenda; quem idcirco ſic apud Lucanum libr. II. alloquitur Brutus:

Omnibus expulſae terris olimque fugatae
Virtutis jam ſola fides, quam turbine nullo
Excutiet Fortuna tibi.

Et mox:

——— *Quid tot duraſſe per annos*
Profuit immunem corrupti moribus aevi?

GRASW.

CAESAR IN ANIMUM INDUXERAT, LABORARE, &c.] Prima voce retenta, ceteras deleviſſet breviloquus. GRUT. Eadem quae hic de Caeſare, fere de Calpurnio Piſone narrat Tacitus lib. XV. Annal. *Is Calpurnio genere ortus, ac multas inſigneſque familias paterna nobilitate complexus, claro apud vulgum rumore erat, per virtutem aut ſpecies virtutibus ſimiles. Namque facundiam tuendis civibus exercebat, largitionem adverſus amicos, & ignotis quoque comi ſermone & congreſſu. Aderant etiam fortuita, corpus procerum, decora facies. Sed procul gravitas morum, aut voluptatum parſimonia. Lenitati ac magnificentiae, & aliquando luxui indulgebat.* GRASW.

NEGOTIIS AMICORUM INTENTUS] Hic rurſus videndum Politico, ne vel in defectu vel in exceſſu

quod [a] dono dignum esset; sibi [b] magnum imperium, exercitum, novum

vum

VARIANTES LECTIONES.

a *bono* F. b *maximum* F.

NOTAE VARIORUM.

cessu peccet. In defectu quidem cum Catone, qui Catulo censori, Viro magnae ob illum magistratum auctoritatis, & ob virtutem maximae, quod omnibus civibus justitia & vitae integritate praecelleret, sed & Catonis laudatori & familiari, quum pro nonnemine intercederet, aspere nimis praefracteque restitit, ut legimus apud Plut. in Vita Catonis. In excessu, cum hoc Caesare, qui nimium tribuit amicis, in perniciem libertatis Reipublicae. Patrocinabatur enim in delictis, quae impunita civitatis formam destruunt; & dignos amicitia judicabat, quibus non inerat causa, cur diligerentur. Sedeat nobis illud Stobaei in serm. de Magistr. *Gratiae, quae justitiam transgrediuntur, ne gratiae quidem dici mihi debere videntur: amicos autem justitiae nemo rejecerit ultro, qui modo non ex quercu & petra natus sit. Quandoquidem enim lex saepiuscule duriores peccatis poenas irrogat, jus, quod aequum dicitur, austeram legum sententiam mitigans, inculpata mihi videtur verae & liberae gratiae occasio* &c. RUPERT.

NIHIL DENEGARE QUOD DONO DIGNUM ESSET] In uno Fabriciano est, *bono dignum*, ceteris reclamantibus. Sed hic nihil pronuntio, tantum diversam lectionem indico, non judicium interponens meum, sed integrum relinquens lectori suum. RIV.

SIBI MAGNUM IMPERIUM] Sibi consulit Caesar, dum obsequitur aliis, fortunam suam adjuvans; ut de Tarquinio Prisco Livius lib. I. *Ipse quoque fortunam benigno alloquio, comitate invitandi, beneficiisque quos poterat sibi conciliando, adjuvabat.* GRASW.

MAGNUM IMPERIUM, EXERCITUM, BELLUM NOVUM EXOPTABAT] Quod votum facit, ne Imperatores pacis artibus valeant, nimia bellicarum rerum cupidine. Ut merito Plinius in Panegyrico ad Trajanum: *Sed tanto magis praedicanda moderatio tua, quod innutritus bellicis laudibus, pacem amas: nec quia vel pater tibi triumphalis, vel adoptionis tuae dicata Capitolino Jovi laurus, idcirco ex occasione omni quaeris triumphos.* Isti sunt, qui, ut infra Plinius, *vicisse videntur ut triumpharent, non triumphasse, quia vicerunt.* Idem paene Cicero sentit Libr. I. ad Atticum Epist. ult. *Metellus tuus est egregius consul. Unum reprehendo, quod ocium e Gallia nunciari non magnopere gaudet. Cupit credo triumphum. Hoc vellem mediocrius. Caetera egregia.* Iterum in Pisonem: *Saepe vidi, qui & mihi & caeteris cupidiores provinciae viderentur, triumphi nomine tegere atque velare cupiditatem suam. Hoc, modo D. Silanus Consul in hoc ordine, hoc meus etiam colllega dicebat. Neque enim quisquam potest exercitum cupere, aperteque petere, ut non praetexat cupiditatem triumphi. Quod si te Senatus populusque Rom. aut non appetentem aut etiam recusantem, bellum suscipere, exercitum ducere coegisset: tamen erat angusti animi atque demissi, triumphi honorem atque dignitatem contemnere. Nam ut levitatis est, inanem aucupari rumorem, & omnes umbras etiam falsae gloriae consectari: sic levis est animi, lucem splendoremque fugientis, justam gloriam, quae fructus verae virtutis honestissimus est, repudiare.* Porro sicut alii duces gloriae studio, ita alii aliis impelluntur causis ad pacem conturbandam, quae tamen omnes in Reipubl. detrimentum cedunt. Quales Thucydidi libr. V. Cleon & Brasidas: οἵπερ ἀμφοτέρωθεν μάλιστα ἠναντιοῦντο τῇ εἰρήνῃ, ὁ μὲν, διὰ τὸ εὐτυχεῖν τε καὶ τιμᾶσθαι ἐκ τοῦ πολεμεῖν, ὁ δὲ γενομένης ἡσυχίας καταφανέστερος νομίζων ἂν εἶναι κακουργῶν, καὶ ἀπιστότερος διαβάλλων. *Qui praecipue e diverso paci adversabantur: hic quidem quod prospere bellaret, & ob id honores assequeretur: alter autem, quod in quiete civitatis credebat se in sceleribus committendis manifestiorem fore, & minus habiturum fidei in obtrectando.* Ex quo nascitur illa apud eundem lib. VI. salutaris admonitio: Εἴ τέ τις ἄρχειν ἄσμενος αἱρεθεὶς, παραινεῖ ὑμῖν ἐκπλεῖν, τὸ ἑαυτοῦ μόνον σκοπῶν, ἄλλως τε καὶ νεώτερος ὢν ἐς τὸ ἄρχειν, ὅπως θαυμασθῇ μὲν ἀπὸ τῆς ἱπποτροφίας, διὰ δὲ πολυτέλειαν καὶ ὠφεληθῇ τι ἐκ τῆς ἀρχῆς, μηδὲ τούτῳ ἐμπαράσχητε τῷ τῆς πόλεως κινδύνῳ, ἰδίᾳ ἐλλαμπρύνεσθαι. νομίσατε δὲ, τοὺς τοιούτους τὰ μὲν δημόσια ἀδικεῖν, τὰ δὲ ἴδια ἀναλοῦν. *Quod si quis ad hanc praefecturam libens delectus hortatur vos ad navigandum, suas tantum res respiciens, praesertim quum sit junior, quam ut ejusmodi imperio fungatur; ut propter sumptus, quos in equos alendos facit, sit admirationi, simul etiam ut propter magnificentiam aliquid emolumenti ex dignitate percipiat: ne huic*

qui

vum bellum exoptabat, ubi virtus enitescere posset. At Catoni studium modestiae, decoris, [a] sed maxume severitatis erat. [b] Non divitiis cum

VARIANTES LECTIONES.

a *& maximae sev. e.* N. b *Non de d. c. d. neque de f. c. f.* D. *Non de divitiis c. d. cum modesto pudore* &c. H.

NOTAE VARIORUM.

quidem concedere velitis, ut splendorem quaerat periculo civitatis, sed existimate, ab hujusmodi hominibus res quidem publicas laedi, privatas autem profligari. Idem & alibi hoc vitium taxat hominum, qui aequalitatis & libertatis publicae bonum parvi facientes, vix aliud satagunt, nisi ut plus quam caeteri possint. Estque, inquit, hoc vitium iis potissimum familiare, qui divitiis alios antecedunt: qui *demum ad ambiendos honores conversi, quia hos per se & propria virtute consequi non possunt, inescando & omni largitionis genere corrumpendo populo rem suam familiarem dilapidant.* Ὅταν ὁρμήσωσιν ἐπὶ τὸ φιλαρχεῖν, καὶ μὴ δυνῶνται δι' αὐτῶν καὶ διὰ τῆς ἀρετῆς τυγχάνειν, τούτων διαφθείρουσι τὰς οὐσίας, δελεάζοντες καὶ λυμαινόμενοι τὰ πλήθη κατὰ πάντα τρόπον. GRASW.

UBI VIRTUS SJUS ENITESCERE POSSET] *Ejus* non est in manuscriptis, nec impressis vetustioribus. Ne Augustinus quidem addit, ubi hunc locum citat lib. V. de Civitate Dei. RIV. *Enitere* & *obsolescere* opposita. Cic. de Invent. I. 7. Seneca huc respexit libro de Provid. cap. IV. *Itaque quidam ultro se cessantibus malis obtulerunt, & virtuti iturae in obscurum, occasionem per quam* enitesceret *quaesierunt.* Agellius XVII. 21. *Jam enim fama* virtusque *felicitatis Romanae apud exteras gentes* enitescere *incoeptabat.* Silius I. 533.

Mente adversa domat, gaudetque nitescere duris
Virtutem, *& decoris pretio discrimina pensat.*

Quo sensu etiam *morbum enitescere* dixit Cael. Aurelianus Siccensis Chron. lib. I. pag. 26. *Sequentur autem eos qui non repente hac passione afficiuntur, priusquam* morbus enitescat, *ea quae etiam Epilepticos futuros afficiunt.* Vide Horat. II. Carm. Od. VIII. vs. 6. Justin. XXIX. I. Gronov. ad Ausonii Parentalia XII. Exoptabat, ut verbis utar Isocratis in Helenae Encom. Εἰδὼς τὰς λαμπρότητας καὶ τὰς ἐπιφανείας οὐκ ἐκ τῆς ἡσυχίας, ἀλλ' ἐκ τῶν πολέμων καὶ τῶν ἀγώνων γιγνομένας. Cassiodor. Var. II. 23. *Nam ut optamus esse, quod placeat, ita curamus, ut qui placuerit, enitescat.* Cicero pro Murena XXXII. *Quo quidem in bello* virtus enituit *egregia M. Catonis.* Infra: *maxume severitatis.* Ita Noster, Cat. I. 8. XXXVIII. 62. Hegesip. I. 28. Munitiones quasdam & praecipue *Massadam impositis praesidiis occupaverat.* At recte MSS. C. C. C. & B. Pub. *& maxime.* cujus interpretatio illud alterum. Omittit vocem *virtus* Balliol. Infra: *at Catoni studium*, &c. Seneca Controvers. II. pag. 189. *In Catone moderatio, in Cicerone constantia.* Confer Vellejum II. 35. WASSE.

SED MAXIME SEVERITATIS ERAT] Quod ipsum tamen fortasse non semper e bono publico est: *Qui tempestate jactantur & fluctibus, ferre debet modice populi voluntates, allicere alienas, retinere partas, placare turbatas.* Cic. pro Plancio. GRASW.

NON DE DIVITIIS, CUM DIVITE, NEQUE DE FACTIONE CUM FACTIOSO; SED CUM STRENUO DE VIRTUTE, CUM MODESTO DE PUDORE, CUM INNOCENTE DE ABSTINENTIA CERTABAT] Ita nos totum hunc locum restituimus; cum antea in vulgatis receptisque libris legeretur, *non divitiis cum divite, nec factione cum factioso, sed cum strenuo, virtute; cum modesto, pudore; cum innocente, abstinentia certabat.* Confirmat autem veterum codicum scripturam Q. Curtius lib. IV. *Jam non de gloria, sed de salute, & quod saluti praeponitis, de libertate pugnandum est.* Cicero in Divinatione in Verrem: *Ecquis unquam tam palam de honore, tam vehementer de salute sua contendit.* C. POPMA.

NON DIVITIIS CUM DIVITE] Ut fere solent regiae potentiae ministri, *quos delectat superbiae suae longum spectaculum, minusque se judicant posse, nisi diu multumque singulis, quid possint, ostendant.* ait Seneca II. de Benef. 5. Tales exstitere Fabius, Valens, & A. Caecina, Vitellii Imperatoris duces, de quibus Tacit. II. Hist. 92. *Eorum odia fecunda gignendis inimicitiis civitas auxerat, dum ambitu, comitate, & immensis salutantium agminibus contendunt comparanturque.* Nihil vero stultius, quam si tenues atque pauperes, sumtibus ac magnificentia, cum divitibus ac copiosis contendunt, quos lepidissimis versibus perstringit Horat. lib. II. Serm. Sat. 3. RUPERT.

NE-

cum divite, neque [a] factione cum factioso; sed cum strenuo [b] virtute, cum modesto [c] pudore, cum innocente, [d] abstinentia certabat; esse, quam videri, bonus

VARIANTES LECTIONES.

a *de factione* M. b *de virtute* B. D. M. c *de pudore c. i. de a. c.* D. *de pudicitia* M. d *de abst.* M.

NOTAE VARIORUM.

Neque factione cum factioso.] Catonem imitabuntur, qui recte sapiunt. Etenim homines, *qui brevissimum vitae tempus vivunt, si totius mundi aevo id tempus comparetur, optimam in vita veluti peregrinationem transigent, si vixerint in tranquillitate*, sicut praeclare scribit Hipparchus Pythagoricus apud Stobaeum. In quam sententiam etiam praeclare Seneca III. de Ira cap. 32. & 33. *Quid juvat*, inquit, *tanquam in aeternum genitos iras indicere & brevissimam aetatem dissipare? quid juvat dies, quos in voluptatem honestam impendere licet, in dolorem alicujus tormentumque transferre? Non capiunt res istae jacturam, nec tempus vacat perdere. Quid ruimus in pugnam? quid certamina nobis accersimus? quid imbecillitatis obliti, ingentia odia suscipimus, & ad frangendum fragiles consurgimus? Jam istas inimicitas, quas implacabili gerimus animo, febris, aut aliud malum corporis, vetabit geri. Jam par acerrimum, media mors dirimet. Quid tumultuamur, & vitam seditiosi conturbamus? stat super caput fatum. Quin potius vitam brevem collegis placidamque & tibi, & ceteris praestas?* Et paulo post: *Quieti potius pacatique, quantulumcunque vitae superest, exigamus: nulli cadaver nostrum jaceat invisum.* Rupert.

Sed cum strenuo virtute] Vide notam ad illa cap. IX. *Cives cum civibus de virtute certabant.* Rupert.

Esse quam videri, bonus malebat] AEschylus sic ἑπτὰ ἐπὶ Θήβαις· Οὐ γὰρ δοκεῖν ἄριστος, ἀλλ' εἶναι θέλει. AEschyli dictum recitat Jo. Tzetzes lib. V. de Varia historia 16. Cicero quoque in Laelio: *Virtute*, inquit, *ipsa, non tam multi praediti esse, quam videri volunt.* A. Manut. AEschylus de Amphiarao: Οὐ γὰρ δοκεῖν ἄριστος ἀλλ' εἶναι θέλει. quo respexisse potest Sallustius. Sed ita Cicero quoque est loquutus in Offic *Quales videri volumus, tales simus.* Et Martial. lib. VIII. Epig. 38.

Refert sis bonus, an velis videri.

Coler. Vellejus de hoc Catone: *Homo Virtuti simillimus, & per omnia ingenio Diis, quam hominibus propior, nunquam recte fecit, ut facere videretur, sed quia aliter facere non poterat.* Sed & alii graviter eos increpant, qui recte facti non ex facto, sed *ex populi sermone*, ut Plinii jun. verba usurpem, *mercedem petunt. Vos* (inquit apud Boëth. lib. II. de Consol. Philosophiae) *nisi ad populares auras, inanesque rumores recte facere nescitis, & relicta conscientia, virtutisque praestantia, de alienis praemia sermunculis petitis.* Longius it etiamnum Seneca III. de Ira 41. *Conscientiae satisfiat: nil in famam laboremus: sequatur vel mala, dummodo bene merearis.* Et I. de Vit. Beat. cap. XX. *Nihil opinionis causa, omnia conscientiae faciam: populo teste fieri credam, quicquid me nescio faciam.* Nam *majore animo honestatis fructus, in conscientia, quam in fama reponitur*, teste Plinio lib. I. Ep. 8. Adde etiam ea, quae de Aristone habet Ep. 22. Socrates sane, expedita & compendiaria via quadam, eos ad gloriam pervenire dicebat, *qui id agerent, ut quales videri vellent, tales etiam essent.* Refertur a Val. Max. lib. VII. cap. 2. & dignus perpetua memoria AEschyli de Amphiarao Senarius, a Platone, Nazianzeno, aliisque crebro laudatus: Οὐ γὰρ δοκεῖν ἄριστος ἀλλ' εἶναι θέλει. *Vir optimus vult esse, non viderier.* Alii contra sentiunt, & inter eos Cicero lib. I. Off. *Negligere, quid de se quisque sentiat, non solum arrogantis est, sed etiam omnino dissoluti.* Plato quoque lib. XXII. de LL. *Maximum*, inquit, *& rectissimum est, ut quum SIS probus revera, ita velis VIDERI, laudemque honestae vitae venêris: aliter minime, si modo cumulatae virtutis rationem penes te habere volueris.* Pondus his addit B. Ambrosii gnome: *Duo sunt tibi necessaria, Conscientia & Fama: Conscientia propter Deum: Fama propter proximum.* Adde Voss. II. Inst. Orat. pag. 257. Imo neque Stoici, quantumvis ἀπαθεῖς audirent, bonam famam negligebant: verum eam inter res indifferentes quidem, sed tamen praepositas numerabant. Vide Casaubon. Comm. in Persium ad illum locum:

Non ego quum scribo, si forte quid aptius exit,
Laudari metuam, neque enim mihi cornea fibra est.

bonus malebat; [a] ita quo minus gloriam petebat, eo magis [b] illum adsequebatur.

LVIII. Post-

VARIANTES LECTIONES.

a *itaque* B. M. b *illam* E. G. M. N. *eam* F. H. *eo maxime illam* I.

NOTAE VARIORUM.

Denique e recentioribus Vir doctus Joan. Meursius Comm. de Gloria, de eadem re ita differit sive potius paratragoediat: *Mundo solem eripere, homini gloriam idem est. Illo sublato quis mundum optet? hac, quis vitam? Solem tolle & tenebrae erunt: atque iste ipse, quem terimus, terrae globus ignorabitur, ignorabitur coelum, & quo fessi rebus humanis aspiremus, non habebimus. Tolle gloriam, itidem tenebrae oborientur. Non rectum, non turpe, non Virtus, non vitium, non fas postremo, non nefas ullum apparebit. Errabit quasi in illuni nocte unusquisque, nescius ubi pedem figat, quo insistat.* Ceterum haec ita inter se concilianda videntur, ut *Vir bonus ac Sapiens, Virtutem, non quidem propter famam, aut ut bene audiat, colat, sed potius, quia ipsa sibi semper pulcerrima merces, & quia recte facti, maximus fructus est fecisse, idcirco esse quam videri bonus idem malit.* Veruntamen bonam famam, existimationem, honorem, idcirco non susque deque habet, sed tanquam accessorium quiddam, item ut instrumentum, ad res gerendas, perquam utile & necessarium amplectatur. RUPERT. Omisit *potius*, eleganter, ut supra notavimus. vide Justinum XLIV. 2. & sic alicubi apud Nepotem vox *post. Sexto fere anno* quam *erat expulsus.* Sic Codices Trin. & Schotti; editi fere *postquam*, insulse. Sueton. Claud. cap. XVII. *Sexto* quam *profectus erat mense Romam rediit.* Curtius IV. 4; 19. Plin. Nat. Hist. VIII. 42. Locutio hausta ex AEschylo Sept. contra Theb. 598.

Οὐ γὰρ δοκεῖν ἄριστος ἀλλ' εἶναι θέλει,
Βαθεῖαν ἄλοκα διὰ φρενὸς καρπούμενος,
Ἐξ ἧς τὰ κεδνὰ βλαστάνει βουλεύματα.

WASSE.

ITAQUE QUO MINUS PETEBAT GLORIAM, EO MAGIS ILLAM ASSEQUEBATUR] *Illam*, non reperi in quibusdam, nec in Merseburgensi; & omitti potest, citra detrimentum sensus. Augustinus, haud scio an memoria lapsus, ita citat, *eo magis illum sequebatur.* nempe *gloria Catonem.* Forte non fuit ad manum liber, itaque memoriae fisus, ut fit, perperam hoc modo citavit. In manuscriptis praeterea non *itaque*; sed *ita* legitur, consentientibus exemplaribus Badiano & Beroaldino; ac si quid est in me judicii rectius hoc modo legitur. RIVIUS.

QUO MINUS GLORIAM PETEBAT, EO MAGIS ADSEQUEBATUR] Contra loquitur Seneca de Constant. Sap. cap. I. *Nuper cum incidisset mentio M. Catonis, indigne ferebas (sicut es iniquitatis impatiens) quod Catonem aetas sua parum intellexisset, quod supra Pompejos & Caesares surgentem infra Vatinios posuisset, &c.* GRASW. Haec illustrat Cl. Virdungus ad Agricol. Taciti cap. XVIII. RUPERT.

EO MAGIS ILLAM ADSEQUEBATUR] Sic & antiquus Fulvius liber. D. Augustinus legit: *Eo illum sequebatur.* Alii, *Eo magis assequebatur.* omnia recte. A. MANUT.

ILLAM ADSEQUEBATUR] Sic quidem omnes codices; ceterum apud Augustinum aliter: *ita quo minus gloriam petebat, eo magis illum assequebatur.* Rectissime, & secus in vulgatis, neque ita tamen cuidam emendatori Sallustii videtur; qui hanc etiam cusam laude dignatur: in quo quidem ejus judicio ego risum non tenui. At tanquam parum esset, Rivius etiam, memoria si diis placet, lapsum Augustinum putat, & non fuisse ei librum tum ad manum. Quid autem? ullane cum sententia haec verba sunt, nisi quae inepta sit: *quo minus gloriam petebat, eo magis illam assequebatur?* Potestne qui gloriam non sequitur, assequi? Quin eleganter apud Augustinum: *quo minus gloriam sequebatur, eo magis illum gloria sequebatur.* Nam ita est gloria, sequentem fugit, fugientem sequitur. Malim tamen apud Augustinum scribi: *eo magis illum sequebatur.* PALMER.

ILLUM ADSEQUEBATUR] Sic Naz. ac Pal. 2. 5. 12. reliqui enim *illam* vel *eam*, Pal. vero 8. & 9. non agnoscunt ullum pronomen, & ejecissem sane cum codice Merseburgensi, nisi alterum illud nostrum sustentaretur auctoritate D. Augustini. GRUTER. Omittit *illum* Merseburg. & *alii* rectius, teste Rivio. In MSS. Rivii, Badianis, & Beroaldino rectius, ut putat, *itaque.* Fulvii li-

LVIII. Poſtquam, [a] ut dixi, Senatus in Catonis ſententiam diſceſſit, Conſul optumum factu ratus, noctem, quae inſtabat, antecapere, ne quid eo ſpatio novaretur, triumviros, quae ad ſupplicium poſtulabat, parare [b] jubet: ipſe, diſpoſitis praeſidiis, Lentulum

VARIANTES LECTIONES.

a *ut dixi* abeſt ab H. b *juſſit* C.

NOTAE VARIORUM.

liber *illam.* Alii, inquit Manutius, *eo magis ſequebatur.* E noſtris Bodl. B. Pub. *magis eum.* Markiani, Martin. Venet. 1478. *illam.* in Pembroch. primitus erat *illum.* Ex interprete eſſe nullus dubito, quia locum mutat apud Auguſtinum V. 2. de Civ. Dei, ad hunc modum, *eo illum magis.* Caeterum auctores qui hanc ſententiam a Salluſtio mutuati ſunt, partim legiſſe videntur *illum ſequebatur*, partim, *illam aſſequebatur.* Vellejus Paterc. II. 127. *actu otioſis ſimillimum, nihil ſibi vindicantem, eoque* aſſequentem omnia. Phaedrus I. 5, 8. *Tum, quia plus valeo*, me ſequetur tertia. *ſequitur* enim pro *aſſequitur*, hoc eſt, *adipiſcitur*, ſimplex pro compoſito, quemadmodum apud Graecos ὀρνίθων ἔνιοι ΤΥΓΧΑΝΟΥΣΙ, &, δόξης ἘΠΙΤΥΓΧΑΝΩΝ. Tranſlatio eſt a materia qualibet morigera, non lenta, aut moroſa. Livius IX. 40. *Omnia illa* victoriam ſequi. Vide Curtium V. 1. Barthium in Adverſar. LII. 16. Virgil. XII. 775. Pro *petere* apud Lucanum IX 4.

—— *ſemuſtaque membra relinquens*
Degeneremque rogum, ſequitur convexa Tonantis.

Seneca Conſolat. ad Marciam: *Moveres me ſi eſſet cuique pro moribus fortuna, numquam* mala bonos ſequerentur. Livius XXVIII. 43. *Equidem haud diſſimulo, Q. Fabi*, me tuas laudes non aſſequi *ſolum velle, ſed ſi poſſim etiam exſuperare.* vide Nos ad cap. LXVIII. Idem, ſed aliis verbis de Catone Plinius in Praefat. ad N. Hiſt. *Apud Catonem, illum ambitus hoſtem, & repulſis*, tamquam honoribus indeptis *gaudentem.* Contrarium vero Seneca de Conſtantia I. quod *Catonem aetas ſua parum intellexiſſet, quod ſupra Pompejos & Caeſares ſurgentem, infra Vatinios poſuiſſet.* Eius mores graphice depingunt Lucanus II. 375. Vellejus II. 35. Agellius XIII. 18. Macrobius VI. 2. Victor de V. Ill. cap. VIII. Valerius paſſim & Plutarchus in ejus Vita. Vide Notas ad cap. LXVIII. Habes Palmerii judicium de hoc loco ſupra. Quia ille alium plane ſenſum affingit, addam denique Capitolinum & Claudianum, qui pro noſtra interpretatione pugnent. Ita ergo ille in Antonin. Pio cap. VI. *Imperatorium faſtigium ad ſummam civilitatem deduxit*, unde plus crevit. Ita enim cum Caſaubono diſtinguendum, quem tamen editores nuperi non audiunt: ipſe autem admittere non dubito ſummi viri ὑπεροχίαν. Jam Claudianum audiamus:

Ipſa quidem virtus pretium ſibi, ſolaque laetae
Fortunae ſecura nitet, nec faſcibus ullis
Erigitur, plauſuve petit clareſcere vulgi.
Nil opis externae cupiens, nil indiga laudis,
Divitiis animoſa ſuis; immotaque cunctis
Caſibus, ex alta mortalia deſpicit arce.
Hanc tamen invitam blande veſtigat, & ultro
Ambit honor: *docuit toties a rure profectus*
Lictor, & in mediis Conſul quaeſitus aratris.

Wasse.

Postquam, uti dixi] MS. quidam: *Poſtquam autem ſenatus.* Nos nihil mutamus, neque tamen antiquam ſcripturam damnamus. C. Popma.

Uti dixi] Non uſurpaſſet has voces ſcriptor attentus compendio. Grut.

Discessit] *Diſcedere in ſententiam*, eſt alterius ſententiam approbare. Vide Gell. III. Noct. Att. cap. 18. Wasse.

Optimum factu] Venetae. 1470. *factum.* & ſic primitus Markii γ. Gruteri Ed. *factu*, male. Apulejus Metam. I. pag. 11. Optimum *itaque* factum *viſum* eſt. Wasse.

Antecapere] Ὑμέτερον δέ γ' αὖ ἔργον προτερῆσαι καὶ προεπιβουλεύειν αὐτοῖς μᾶλλον, ἢ ἀντιβουλεύειν. Thucyd. I. 33. *expertus quid in rebus tumultuoſis* anteverſio *valet.* Ammianus XXI. 5. Vide ſupra. Hegeſipp. II. 16. nequid per noctem *novaret.* Thucyd. alicubi, προκαταλαβεῖν τὸ μέλλον. Wasse.

Triumviros quae ad supplicium postulabat, parare jubet] Oppido obſcurus eſt hic ſermo, cum ſenſus ſit ſatis manifeſtus. Quidam putarunt plurali numero legendum *poſtulabant*, quod

lum in carcerem [a] deducit: idem fit [b] ceteris per Praetores. Est locus in

VARIANTES LECTIONES.

a *deduxit* B. b *de ceteris* D. K. M. N.

NOTAE VARIORUM.

quod etiam vetus codex habet: sed aeque in obscuro manente sensu. Ego quid certo dicam non habeo, conjecturas illibenter adfero. GLAR. Proclive & mihi fuisset, expungere praepositionem *ad*, ut factum Carrioni; neque secus accidit a manu emendatrice Pal. sec. sed cum exstet in MSS. ceteris pene omnibus, praeterquam in Pal. decimo, in quo, *quod supplicium, &c.* haud etiam ausim: praesertim quoniam Commelinianian censor non ipsum deleverit *ad*, sed, *quae.* unde esset suspicari, principio scriptum auctori: *Triumviros supplicium parare jubet:* sane Pal. undec. habet: *Triumviros quae ad supplicium sumendum postulabat parare jubet.* Octavus autem; *Triumviros quae ad supplicium parare postulabat, jubet parare.* GRUT. Praepos. retinent MSS. Cypriani fratris, nec puto otiosam; nam Consul edicebat supplicii genus, & quae ad ejus exsecutionem parari volebat, heic Tullianum & laqueum. A. POPMA. Servant *ad* Mart. Venetiis excusi; Markiani, Ball. Bodl. Digb. Reg. Arond. B. Pub. Pemb. Infra: *quod Tullianum.* sic Valla III. 19. WASSE.

IN CARCEREM DEDUCIT] Commelin. *ducit.* GRUT. Digb. *eduxit.* vocem *deducere* in re simili usi Cicero II. Invent. Julianus in *L. interdum* fur. Parag. 1. ff. de furtis. Tertullianus ad Martial. II. L 1. 2. 3. *est locus in c.* Digb. Charisius p. 58. & Servius ad AEneid. XII. pag. 1777. eandem posituram servant. Idem autem Servius est in c. l. pag. 408. Adverte constructionem: Auctor hoc loco nomini proprio, non appellativo, pronomen jungit. WASSE.

EST LOCUS &c.] Elegans admodum *Tulliani* διατύπωσις & digna, quae sola in Schematis ejus exemplum adducatur. Placeat animi gratia committere quosdam super ea re auctores, ut videant aequi lectores quinam illorum paucioribus verbis plus horroris incutiunt. En itaque Prudentium περὶ στεφ. Hymn. V. 241.

Est intus imo ergastulo
Locus tenebris nigrior,
Quem saxa mersi fornicis
Angusta clausum strangulant.
AEterna nox illic latet;
Expers diurni sideris:
Hic carcer horrendus suos
Habere fertur inferos.

Et, Hymn. XII.

Antra latent Tyriae
Carthaginis altius reposta;
Conscia Tartareae caliginis, abdicata Soli.

Nomen eis *Ancon*, ut patet ex Procopio de B. Vandal. I. 20. Omitto, quae de Lautumiis Syracusanis habet Thucydides lib. VII. & Seneca de Consol. ad Marc. XVII. de Caeada Lacedaemoniorum, Pausanias IV. 18. Quaeque in hanc rem extant apud Livium XXXIX. 50. Tertullianum ad Mart. II. & de Resur. VIII. Plutarchus in Philopoem. pag. 367. Κομίσαντες αὐτὸν εἰς τὸν καλούμενον ΘΗΣΑΥΡΟΝ, οἴκημα κατάγειον, οὔτε πνεῦμα λαμβάνων, οὔτε φῶς ἔξωθεν, οὔτε θύρας ἔχον, ἀλλὰ μεγάλῳ λίθῳ περιαγομένῳ κατακλειόμενον. Nonnus Dionys. XLV. pag. 1174.

Δέσμιον ὀρφνήεντι κατεσφρήγισσε μελάθρῳ,
Εἰς γλαφυρόν τινα κοῖλον ἀτέρπεα οἶκον ἀνάγκης,
Κιμμερίων μίμημα, δυσέκβατον, ἄμμορον ἠοῦς.

Quod Nonnus οἶκον ἀνάγκης, Theophylactus Symocatta III. 5. vocat aeque eleganter, τέμενος δυσφημείας. Virgilius, *durissima regna.* De Carcere Albano Diodorus apud Photium, Ἔστι δὲ ὁ κάρκαρος ὄρυγμα κατάγειον βαθὺ, τὸ μὲν μέγεθος ἔχων οἴκου μάλιστά πως ἐννεακλίνου, σκότους δὲ πλήρης καὶ δυσοσμίας, διὰ τὸ πλῆθος τῶν παραδεδομένων εἰς τοῦτον τὸν τόπον ἀνδρῶν, τῶν ἐπὶ θανατικοῖς ἐγκλήμασι καταδικαζομένων, ὧν ἐν ἐκείνοις τοῖς χρόνοις οἱ πλείους ἐνταῦθα καθείργνυντο, ἐν οὕτω γὰρ στενωπῷ συγκεκλεισμένων πολλῶν ἀνδρῶν, ἀπεθηριοῦτο τὰ τῶν ἀτυχῶν σώματα. τῶν τε πρὸς τροφὴν καὶ τὴν ἄλλην πᾶσαν χρείαν ἀνηκόντων πάντων ἐν ταυτῷ πεφυρμένων, τοσαύτην προσπίπτειν δυσωδίαν συμβαίνειν, ὥστε μηδένα τῶν προσιόντων ῥᾳδίως δύνασθαι καρτερῆσαι. Virgilius AEn. VI.

—sub

—— sub rupe sinistra
Moenia lata videt triplici circumdata muro:
Quae rapidus flammis ambit torrentibus amnis.

Noster, *eum muniunt undique parietes.* Pergit,

Porta adversa, ingens, solidoque adamante columnae,
Vis ut nulla virum, non ipsi exscindere ferro
Coelicolae valeant: stat ferrea turris ad auras.

Noster, *atque insuper camera.*

Hinc exaudiri gemitus, & saeva sonare
Verbera: tum stridor ferri tractaeque catenae, &c.
—— Cernis custodia qualis
Vestibulo sedeat? facies quae limina servet?
Quinquaginta atris immanis hiatibus hydra
Saevior intus habet sedem.

Noster, *circiter XII. pedes humi depressus.* at ille nimis poetice,

—— tum Tartarus ipse
Bis patet in praeceps tantum tenditque sub umbras,
Quantus ad aethereum coeli suspectus Olympum.

De ipso Tulliano (nam nomen illud obtinebat aetate Ammiani, ut ex illo patet, p. 519.) ita Calphurnius Flaccus, Declam. IV. *Video carcerem publicum, saxis ingentibus structum, angustis foraminibus tenuem lucis umbram recipientem. In hunc conjecti, robur Tullianumque prospiciunt: & quoties jacentes ferrati postis stridor excitat, exanimantur; & alienum supplicium exspectando, suum discunt; sonant verbera, cibus recusantibus spurca manu carnificis ingeritur; sedet janitor inexorabili pectore: qui matre flente siccos teneat oculos; illuvies corpus asperat; manum catenae premunt.* Pro *exspectando* Gronovius *spectando*, ipse propius ad scripturam veterem, *aspectando.* hoc est saepe & visu defixus aspiciendo. Statius Theb. III.

—— & nunc trucis ora Tyranni
Nunc ferrum aspectans.

Tacitus An. I. 4. *omnis exuta aequalitate jussa principis* aspectare. Acta *MS.* Martyrii S. Chrysanthii: *Erat ima custodia in* carcere Tulliano, *unde putor horribilis ascendebat, quia cloacarum cuniculis digesta domorum stercora illic jugiter decurrebant. Et in hoc decursorio erat ima & lutea & ita tenebrosa custodia, ut penitus lucifluus aer nec signum diei, nec vestigium aliquod lucis ostenderet.* Ima custodia, hoc est, purum putum *Tullianum*, nam illa pars carceris ita vocabatur quae sub terra erat, teste Varrone de L. Lat. lib. IV. pag. 36. Livio dictus *inferior carcer*, XXIV. 45. In inferiorem carcerem demissus est *necatusque*, Plutarcho βάραθρον. in Mario, pag. 412. de Jugurtha, ὠσθεὶς δὲ γυμνὸς εἰς τὸ βάραθρον κατεβλήθη, μεστὸς ὢν ταραχῆς καὶ διασεσηρὼς, Ἡράκλεις, εἶπεν, ὡς ψυχρὸν ὑμῶν τὸ βαλανεῖον. ἀλλὰ τοῦτον μὲν ἓξ ἡμέραις ζυγομαχήσαντα τῷ λιμῷ, καὶ μέχρι τῆς ἐσχάτης ὥρας ἐκκρεμασθέντα τῆς τοῦ ζῆν ἐπιθυμίας, εἶχεν ἀξία δίκη τῶν ἀσεβημάτων. Eundem in carcere strangulatum ait Orosius V. 15. Eodem modo apud Scriptores Atticos usurpatur vox ὄρυγμα. Dinarchus in Orat. pag. 37. παραδοθέντες τῷ ἐπὶ τῷ ὀρύγματι. & Lycurgus, p. 177. Tullianum etiam intelligere Juvenalem, inquit Interpres vetus ad haec verba, Sat. III.

—— uno contentam carcere Romam.

Quo in loco Scholiasta ineditus, penes me, citat Liviana illa, in quibus de Carceris conditore memoratur, sed paulo aliter, quam in vulgatis habentur: *Quod cum ex variis nationibus esset Romae quaedam confusio & saepius mala fierent, in medio urbis aedificavit carcerem ad terrorem crescentis audaciae.* Confer Livium I. 33. Caeterum carceris hujus pars adhuc visitur sub aede *S. Josephi*, cui *S. Petro in carcere* nomen, quod D. Petrum ibi detentum vetus traditio est. Idem vocatur in Actis Martyrum *Carcer Mamertini*: nempe quia in ipso vici Mamertini capite situs est, quod nunc *clivum Marforii* vocatur ab opinatissima illa & sale Italo saepius respersa Marforii statua, sub ipsis clivi Capitolini radicibus in octava Urbis regione: illumque optime quadrare ad Sallustianam descriptionem testatur Famianus Nardinus, qui, quicquid adversus ejus sententiam attulerat Illustriss. Baronius, erudite convellit. confer utcunque Riquium, qui contra existimat, & Platinam, vita Urbani II. Unus adhuc reliquus est Cicero, qui cum Nostro conferatur. Ita ergo ille Verrinar. VII. de Latomiis Syracusanis, *Opus est ingens, magnificum, Regum ac Tyrannorum: totum est ex saxo in* mirandam altitudinem *depressum, & multorum operis penitus excisum. Nihil tam clausum ad exitus: nihil tam septum undique: nihil tam tutum ad custodias, nec fieri nec cogitari potest.* Atque hactenus summorum ingeniorum in hac re lusus; verum quicquid Oratores praeclare invenire, quicquid Poetae fingere, aut eloqui Annales valent, Noster longe melius tacendo effert. Hic enim vim omnem diffundens & disperdens in levioris momenti circumstantiis anxie enarrandis, magno operè fenestras, lapidumque magnitudinem prosequitur: Ille totus in foetore & stercore memorando, Scarabaeus potius quam scriptor, Lectorem ceu brevibus Gyaris dignum, inamoeno loco nimis inhoneste moratur. Alter, verbera, carnificem, & gemitus adhibet, ut ergastulo suus horror servetur, dirisque sedibus illibatus stet honos. Crispus

in carcere, quod *Tullianum* adpellatur, ubi paullulum [a] escenderis ad laε-

VARIANTES LECTIONES.

a *ascenderis* A. B. C. D. E. F. G. I. K. L. N. *a. l. descenderis* M.

NOTAE VARIORUM.

pus autem loci genio fisus, omnes hasce ideas paucissimis complexus est: terror inest verbis, & ferreis evincta numeris horrendum stridet Oratio: Omnia denique denunciant ultimam necessitatem. Liceat ergo Claudiani ore de illo sententiam ferre:

—— Sparguntur in omnes,
In se mixta fluunt, & quae divisa beates
Efficiunt collecta tenet.

Pro, XII. *pedes* Marlianus habet XX. lib. III. c. 2. atque ita Donatus de Urbe Roma II. 19. Nec secus Famianus Nardinus V. 2. L 3. 8. *pedes*. Markii γ. XV. Caeteri XII. pro *humi* Reg. *humani*. pro *ejus facies*. Balliol. Bodl. λ. Venetae B. Pub. Reg. Mart. Pemb. *facies est*. & Curtius VIII. 48. *Praecipue* terribilis *illa* facies erat. Non audio. Wasse.

Quod Tullianum adpellatur] Ita vocatum, ait Varro, a rege Tullio, qui hanc carceris partem adjecit. Meminit hujus Tulliani Livius quoque lib. XXXIX. Syracusani similem carcerem *Latomiam* adpellabant, teste Varrone & Cicerone in ult. Verrin. Asconioque, Latini & *Lautumiam* dicunt, ut Laumedon & Laudice, pro Laomedon, Laodice. Isidor. lib. V. *Est & Lautumna supplicii genus ad verberandum aptum, inventum a Tarquino Superbo ad poenas sceleratorum. Iste enim prior Lautumnas, tormenta, fustes, metalla atque exsilia adinvenit.* Ubi quid sit *Lautumna* nescio, & nescivit non minus quid esset *Lautumia* Isidorus. Emendo igitur: *Lautumia*. Coler. De hoc carcere publico consulendus Dempster. in Antiq. Rosini X. p. 1714. Rupert. Pari structura Cicero Accus. V. in Verr. c. 55. *Carcer ille qui est a crudelissimo tyranno Dionysio factus Syracusis, quae Lautumiae vocantur.* Laudat & loquendi rationem aperit Servius ad I. AEneid. 163. Idem ad XII. AEn. 897. *Est locus in carcere. In eo Tulliano ultimum supplicium sumebatur.* Servius ad VI. AEn. 573. Broukh.

Ubi paullulum ascenderis ad laevam circiter duodecim pedes humi depressus] Dubium est, utrum, *ubi ascenderis, duodecim pedes*, intelligamus: an *locus humi depressus duodecim pedes.* Sed posterius malim, propter reliquam loci descriptionem. Quidam codices, *Fornicibus vincta* legunt paulo post, a *vincio*: quod alii *juncta*, a *jungo*. & vetus codex *adscenderis* habet, non *descenderis*. Sed judicet Lector. Glar. *Ubi paullulum adscenderis ad laevam, ciciter XII. pedes humi depressus: eum muniunt undique parietes, atque insuper camera lapideis fornicibus juncta: sed inculta tenebris, odore foeda, atque terribilis ejus facies est.* Emendandum e Thosano: *ubi paullulum escenderis ad laevam, circiter XII. pedes depressus. eum muniunt undique parietes, atque super camera lapideis fornicibus juncta: sed inculta, tenebris, odore foeda, atque terribilis ejus facies est. Incultu* quidem, in illo lib. scriptum non fuit: sed ita suspicione feci, invitante concinnitate ipsa orationis; nam si quid tertium cum illo, *terribilis*, jungeretur, videri poterat Sallustii nunc ibi hiare sermo. *Inculta tenebris, odore foeda, aspectu terribilis ejus facies erat.* ita ferri, opinor, poterat. *terribilis*, sine suo auferendi casu, non placet. Jam nec illi, *tenebris*, cum, *inculta* convenire potest. Aliud enim *incultus*, aliud *tenebrae*. Feci, *escenderis*, quia in Thosano, *descenderis* & sic fere semper in vulgatis vox ea periit: ut item occiderat illo belli Jugurthini loco: *Qui omnes trepidi improviso metu, attamen virtutis memores aut arma capiebant, aut capientes alios ab hostibus defensabant: pars equos escendere, ire obviam hostibus; pugna latrocinio magis, quam praelio similis fieri:* absque Frontone fuisset, qui *escendere*, legit. & mirum, Manutium suspicari, mendum subesse in Frontone, cum constet vix aliter Varronem, & Sallustium, Tacitumque, & verbo ut dicam, omnes bonos, locutos. Sed quia inibi sum, quae dehinc hoc proximo primo loco apud Sallustium sequuntur, quia manifesta sunt turpissimi mendi, & emendatores omnes pueriliter errant, una opera emaculabo. *Pugna latrocinio magis quam praelio similis fieri: sine signis, sine ordinibus. equites, pedites, permixti caedere alios, alios obtruncare: multos contra adversos acerrume pugnantes a tergo circumvenire.* Scribo, *cedere alii, alii obtruncare: multi contra aversos*

laevam, circiter duodecim pedes humi [a] depressus. Eum muniunt undique parietes, atque insuper camera lapideis fornicibus vincta: sed [b] incultu, tene-

VARIANTES LECTIONES.

a *depressus est* B. b *inculta* A. B. C. D. E. F. G. I. K.

NOTAE VARIORUM.

sos acerrume pugnantes a t. c. escendere. verius etiam sit iis verbis scribi. *Itaque Marium propere adit, acta edocet: hortatur, ab ea parte qua ipse escenderat, castellum tentet: pollicetur sese itineris ducem, periculique nihil esse docet.* Quod ita in Thosano est: *atque super* camera lapideis fornicibus juncta: in eo *super* valet, *insuper.* Ad eundem modum idem Sallustius in Historia usurparat, ut Censorino videtur, de quo Priscianus lib. XIV. *Super praepositio est apud Virgilium, primo, AEneidos: ut scribit Censorinus:*

Multa super Priamo rogitans, super Hectore multa.

Sallustius vero in Historia adverbium hoc protulit. Ubi multa nefande casu super amisi: sed mihi videtur Sallustius quoque loco praepositionis haec praepostere protulisse. quibus postremis verbis frustra Priscianus a Censorino dissentit. Sed verba quidem Sallustii etiam ab iis qui postremum fragmenta dederunt mendose scripta, corrigenda sunt: *Ubi multa nefande ausi super casu atque passi:* ut in veteribus editionibus est. PALM.

UBI PAULLULUM DESCENDERIS] Ita clare MS. Com. & Bongarsii, ut & a manu secunda Pal. sec. reliquis est *ascenderis*, quod pronum mutare cum Palmerio in *escenderis*, nisi vox *depressus*, item *demissus*, quae sequitur, innuere viderentur descensum potius fuisse quam adscensum. GRUT. *Escenderis* Groslotius Cent. Goldalst. pag. 359. BROUKH.

INSUPER] Id est, ex parte superiore. Barth. ad Statii X. 48. Illud *humi* quod praecedit, glossam credit Groslotius Centur. Goldast. p. 349. BROUKH.

CAMERA] Isidor. idem lib. XV. *Camerae sunt volumina introrsum respicientia, appellatae a curvo, καμπύλον enim Graece curvum est.* Nonius in voce *Camurus* rectius ἐτυμολογεῖ. Sic Sallustius vocat locum subterreum, arcuatum & fornicibus vinctum. Tali etiam forma aedificatae veterum cloacae, quae & cuniculi adpellabantur. Lexicon vetus, quod alii Glossarium nominant: ὑπόνομος *Amara, cloaca, culiculus.* Legendum enim praescribo, *camera, cloaca, cuniculus.* Nisi tamen τὸ *amara* Graecum est. Hesychius: Ἀμάρη ἡ ἐν τοῖς κήποις ὑδορρόη. Et apud eumdem: Ἀμάρῃσι, πόροις. COLER.

FORNICIBUS VINCTA] Gruteri Ed. I. 2. Reg. B. Pub. Mart. Venetae *juncta.* Quidam inquit Glareanus, *vincta.* Certe ita Markii γ. λ. atque, ut opinor, Pemb. & Oxonienses. Noster Fr. III. 15. *axe* vinctae *trabes.* MSS. scriptura in hisce verbis non tam similis quam una revera est, adeo ut OEdipus ipse vix distinguat, multo minus illi Davi qui in Coenobiis scribendo operam dederunt. Magis tamen arridet *vincta.* Hoc vult auctor, Tulliani nempe superiorem partem ex arcuato opere fuisse, in quo fornix sive arcus vinculi vicem obtinuit. quomodo item capio Varronem de R. Rust. III. 7. Peristereon *fit, ut testudo magna*, camera tectus. Camerae autem species *testudo* & *hemisphaerium:* illud est concavum sphaericum, haec vero ex duobus arcubus sese in centro secantibus constat. In testudine pars prominula, & quae caeteris eminentior est, vocatur *arcus* & *fornix* indifferenter, totumque opus complexu suo stringit. utrumque reddunt Glossae per καμάρα & ἀψίς, & inde *fornax*, credo a similitudine, apud easdem ὄψις audit; ast meo periculo legas ἀψίς. utrumque idem valere testes Nonius in Voce, & Isidorus Orig. XV. 8. ubi, pro *Capitelia* MSS. *capitelia*, rectius. Ita ergo *vincta erat fornicibus camera*, ut parietum frontes ansis aut plumbo, trabesve subscudibus. de quibus ita Virtruvius VIII. 7. *Ex testa & silicibus ordinariis struat bipedales parietes & cum* ansis ferreis & plumbo *frontes vinctae sint.* ibi Codex Arondel. pro *ruinosos*, exhibet *rimosos*, prior lectio Columellam ipsumque adeo *Vitruvium*, posterior Ciceronem adserentem habet. Verum, ne quid dissimulem, vocem *vincire* de lapidum structura neque ille, neque Plinius, neque alius, quod sciam, diserte usurpant, sed verbis dumtaxat exprimunt tantundem valentibus, qualia sunt *praecingo, alligo, sedeo* Συνδέω, λύω, δεσμέω, & similia. Virtruvius

teneb is, odore, foeda atque terribilis ejus facies est. In eum locum postquam demissus est Lentulus; [a] vindices rerum capitalium, qui-

VARIANTES LECTIONES.

a & *judices* N.

NOTAE VARIORUM.

vius V. 2. Praecingendi *sunt* parietes *medii coronis ex intestino opere*, hoc est, velut cingulis quibusdam transversis, ne vox, priusquam ad aures veniat, dissipetur. Arnobius VI. 203. de statuis, vinctionis *vi propemodum* colligati. Paulo supra: *Jure dedicationis impulsos deos ac simulachrorum coalescere* junctioni; imo vinctioni; infra enim, *eos in basibus ita unci retinent, & plumbeae* vinctiones. Neque aliter legendum puto apud eundem, p. 61. cum qua confer p. 68. 87. 152. 199. Vitruvius VIII. 7. *Cubilia & coagmenta eorum inter se sedentia, & juncturis alligata.* mallem tam hoc loco quam supra, *vincturis*, sed Arondel. non favet. verum infra, X. 13. pro, *ferrea choragia fixa &* juncta cum *pinnis*, habet *victa* cum p. lego *vincta*. Statius Sylv. IV. 3.

Illi saxa ligant *opusque* texunt *cocto pulvere.*

Lucretius:

Glutine materias taurino ita jungier una,
Ut vitio tabulae venarum saepius hiscant,
Quam laxare queant compages taurea vincla.

Seneca Epist. XC. *Demosthenes invenisse dicitur* fornicem, *ut lapidum curvatura, paulatim inclinatorum, medio saxo* alligaretur. Seneca Controv. II. p. 154. *In hos ergo exitus varius ille secatur lapis, ut tenui fronte parietem tegat, quam* vinctis *severe in hoc pavimentum levatum & infusum tectis aurum.* Sed locus est mendosus. Catullus Epig. LXV. circa finem:

Nam simul ac fessis dederit fors copiam Achivis
Urbis *Dardaniae Neptunia* solvere vincla.

Muros intellige a Neptuno exstructos. Idem alibi usus est *texta*, quemadmodum & Lucretius, quomodo apud Callimachum in Hymno Apol.

—— Αὐτὸς δὲ θεμείλια Φοῖβος ὙΦΑΊΝΕΙ.

Hinc ΛΥ͂ΣΑΙ τὴν γέφυραν, apud Herodotum; apud Xenophontem καταλύειν τὴν σκηνήν. Ad *vincla vitalia* transtulit Homerus Iliad. I.

Ὃς δὴ πολλάων πολίων κατέλυσε κάρηνα
Ἠδ' ἔτι καὶ ΛΎΣΕΙ.

Lycophron 1436.

Φόνοι μεταίχμιοι ΛΥΣΟΥΣΙΝ ἀνδρῶν πάλας.

Ibi pro, Πομπήϊος Διός in Scholiis, legendum Πομπίλιος. Apposite D. Johannes ΛΥΣΑΤΕ τὸν ναὸν τοῦτον. Symmachus & Theodotio Hieronymo teste ad Habac. I. ΣΎΝΔΕΣΜΟΣ ξύλου φθέγξεται αὐτά. Hesychio δέσμοι ἧλοι, vide Schol. Nicandri ad vs. 57. Theocritus in Ptolom.

Καί οἱ χρύσεος δόμος ἐν Διὸς οἴκῳ ΔΕΔΜΗΤΑΙ.

Procopius de AEdificiis cap. I. ΣΥΝΗ΄ΡΜΟΣΕ δὲ αὐτοὺς οὐ τίτανος, &c. ἀλλὰ μόλιβδος ἐς τέλμα χυθεὶς, καὶ μεταξὺ πανταχόσε χωρήσας, τῇ τε λίθων τῇ ἁρμονίᾳ ἐντετηκὼς, καὶ ΣΥΝΔΕ΄ΩΝ ἀλλήλοις αὐτούς. & cap. 4. Αἵ τε γὰρ ἀψῖδες τέσσαρες οὖσαι κατὰ τὸν αὐτὸν ἠώρηνταί τε καὶ ΣΥΝΔΕ΄ΟΝΤΑΙ ἀλλήλαις τρόπον. Aristot. in Problem. ψάμμος ὑγρότητι ΔΕΣΜΟΥΜΕ΄ΝΗ. Statius X. Theb. 879.

—— *Absiliunt pontes, tectique trementis*
Saxea frena *labant.*

Ibi Lactantius: *compages quadratorum, quae constringunt & continent aedificationem.* Auctor de Mundo cap. 6. Ἐν μέσῃ τῇ ταύτης ἀσπίδι τὸ ἑαυτοῦ πρόσωπον ἐντυπώσασθαι καὶ ΣΥΝΔΗ͂ΣΑΙ τῷ ἀγάλματι διά τινος ἀφανοῦς δημιουργίας· ὥστε ἐξ ἀνάγκης, εἴ τις βούλοιτο αὐτὸ περιαιρεῖν τὸ σύμπαν ἄγαλμα ΛΥ΄ΕΙΝ τε καὶ συγχεῖν. WASSE.

SED INCULTUS, TENEBRIS, ODORE, FOEDA ATQUE TERRIBILIS] Sic nullo apice plus minusvè, Naz. ac Comm. ceteri adhaerent vulgatis, habentque, *sed inculta tenebris, odore foeda atque terr.* quod neque satisfecit Palmerio. GRUT. *Inculta* B. Pub. Arond. & Regius. Pemb. Markii λ. & γ. Venetae. Martin. Liv. *suos bonores partem defectos* per incultum *& neglegentiam.* Vide Plaut. Asin V. 2. 24. rationem reddit Thucydides VI. Πάντα δὲ ποιοῦντων αὐτῶν ἐν τῷ αὐτῷ, &c. ὁρμαὶ ἦσαν οὐκ ἀνεκτοί. WASSE.

JUDICES RERUM CAPITALIUM, QUIBUS PRAECEPTUM ERAT, LAQUEO GULAM FREGERE] In vetustis est, *Vindices rerum capitalium*, pro, triumviri capitales, quorum interventu supplicium de facinorosis sumebatur. De his autem historicum loqui, cum per se facile liquet, tum auctor libelli de Magistratibus Romanis, quem Fenestellam vocant, testatur; nam quo loco capitales dictos ostendit, quod capitalibus quaestionibus praeessent, mox ibidem, *Eorundem*, inquit, *interventu triumvirorum, in eos qui cum L. Catilina conjuraverant, animadversum est. ut meminit Sallustius.* Ut autem Sallustius hic *vindices capitalium*

rerum

quibus praeceptum erat, laqueo [a] gulam fregêre. Ita ille patricius, ex cla-

VARIANTES LECTIONES.

a *gulam ejus* C.

NOTAE VARIORUM.

rerum, sic alicubi Cicero *vindices facinorum & sceleris* dixit. Est apud eundem *peccatorum vindex, vindex scelerum.* Riv. Mire videntur feriata, *quibus praeceptum erat.* si quid juris haberem in auctorem; juberem hanc triadem alias sibi sedes quaerere; ceterum exstat in MSS. aut *indices*, aut *judices*, non *vindices*, nisi forte a calamo primo; in Pal. sec. imo in plerisque emendatum, *per indices rer. cap.* Naz. autem primum habuit, *Lentulus, dices rerum capitalium, &c.* correctumque post, *Lentulus & per indices, &c.* ut forte suspicari licet fuisse: *Lentulus, ei vindices rerum, &c.* Gruter. Digb. *laniatores*, & *vind.* Quod nimis ineptum, nam sicca morte periit; ideoque nec admittendum, ne, cum Gabinius, Ceparius, exitum vitae mitiorem invenere; *ceciditque Cethegus. Integer & jacuit Catilinae cadavere toto*; uni Lentulo dolendum foret, quod per interpretes integro saltem sibi mori non licuerit. Utrumque mortis genus Orator voce *confossus* exstulit, pro Sulla, §. 33. & simile quid de *obtruncare* Pricaeus ad Apulejum observavit, p. 381. Caeterum Ball. *judices*, at L. 3. Reg. *indices*. γ. *in dices* divisim. suspicor autem ex laesa membranarum superficie, primitus fuisse *vindices*. λ. *indices* & supra, pro *vind.* L. *judices*, quomodo & *Valla* V. 68. Venetiis excusi 1470. 1478. Mart. B. Pub. Digb. *vindices*, quod amplector. Illi sunt omnino Triumviri capitales; Plutarchus in Cic. Lictores vocat. Unde Rivium, nullo suo merito, culpat Zanchius; quod tales viros tam sordido muneri delegaverit. Pari ego ratione possum contra redhostire, cum & ille Lictorem, cujus locum adimplere servitia non poterant, teste lib. XLVIII. Dione, ad carnificinam detruserit. *Sed percussio per lictores facta est?* At hoc mortis genus honestissimum, etiam in propatulo, & ante ora ipsius Consulis fieri solebat, strangulatio autem & praecipitatio de robore non item. Verum quid si lictores servos sub se habuisse probaverit Lipsius Elect. XXIII. quos hisce verbis innuere videtur Livius III. 57. *Carnificibus non lictoribus stipatus.* sed haec omitto. Tres viri capitales, utpote magistratus, licet e minoribus, non tantum curam carceris habebant, eorumque quae postulabant supplicia, ut ex Pomponio de Orig. juris colligi possit, verum etiam de servorum & infimae sortis hominum scelere ad Columnam Maeniam cognoscebant. Testes Cicero Divin. Asconius in Orat. pro Mil. §. 81. Et foeda haecce ministeria per servos Commentarienses obibant. Cui enim usui inservirent octo Lictores, quos circum se habuisse memorat in Asinaria Plautus, nisi ut illorum interventu noxii plecterentur?

Ubi saepe caussam dixeris pendens adversus octo
Astutos, audacis viros, valentes virgatores.

Loquitur ibi de Treviris, qui propterea servos infra se habuerunt, quorum ministerio in sontes animadvertebant. Quomodo etiam οἱ Ἕνδεκα apud Athenienses vicarium alebant qui venenum Socrati propinaret, qui propterea vocatur a Platone Phaed. pag. 116. ὁ τῶν Ἕνδεκα ὑπηρέτης. Etiamsi itaque vincti ipsis etiam Triumviris ad necem dedi a Valerio V. 3. dicantur, distinguit ille nihilominus inter Trevirum & eum qui custodiae praeerat, cujusque manibus obscoenum opus exsequi agressus est. Eo sensu Triumviri reos peremerunt, quo Tribuni Manlium de saxo praecipitarunt, jussione scilicet & verbo, non opere. Mentio fit apud Horatium de flagellis Triumviralibus, at male quis inde colligeret illos manu sua & loris propriis Maenam inussisse? In carcere saltem necessaria vis carnificis, unde de Scipione Livius VI. *obnoxiam Carnificis arbitrio ducere animam;* unde Cicero pro Rabirio gloriatur, *se carnificem de foro, crucem de campo sustulisse.* Vindices ergo capitalium rerum ii sunt, quibus a Cic. lib. de Leg. praeceptum est: *vincula sontium servanto*, capitalia vindicanto. *Triumviri* nimirum *capitales* qui apud Manilium V. 415. audiunt *vindices reorum*, neque eo minus a *tortoribus* separantur.

Quaesitor scelerum veniet vindexque reorum,
Qui commissa suis rimabitur argumentis.
Hinc etiam immitis tortor, *poenaeque minister.*

Vindices inquam, non *judices*. Heg. IV. 8. *Prodantur* cu-

clarissuma gente Corneliorum, qui consulare imperium Romae habuerat, di-

NOTAE VARIORUM.

conscii, deducantur in medium nuntiorum interpretes, si tenent, vindices *prodant, si non tenent, quid accusant?* ita etiam MS. C. C. C. B. Pub. sic *vindex conjurationis, temeritatis peccatorum. vindex scelerum* carcer. *Cicero* in Catilin. & alibi. Sic in III. Nat. D. *vindices facinorum Furiae.* unde illarum sedes Plutarcho de Consol. pag. 121. dicta τὸ Δίκης καὶ τίσεως δεσμωτήριον. Omnes denique magistratus vel per se vel mediante alio *vindex rerum capitalium*, ut ex loco Manilii patet. Addo Cyprianum ad Demetr. p. 7. *Quis inter haec vero subveniat? Patronus? sed praevaricatur & decipit: Judex? sed sententiam vendit: qui sedet crimina vindicaturus admittit, & ut reus innocens pereat, fit nocens Judex.* WASSE.

LAQUEO GULAM FREGERE] Operae pretium est legere Cujacium ad tit. ff. de orig. jur. Animadverte autem hoc supplicii genus in persona digniori & honestiori. Eo hodieque Turcae uti solent. COLER. Meminit Cornel. Severus, si emendetur, in Lamentatione Ciceronis:

Tunc redeunt animis ingentia Consulis acta,
Jurataeque manus, deprensaque foedera noxae.
Patriciumque nefas, est tunc & poena Cethegi.

Lege in tertio versu, & *Sura* (hoc est Lentulus) & *poena Cethegi.* Certe hinc sumsisse videtur, si diligenter loca poëtarum conferas, Juvenalis Sat. X.

Servatum victo jacuit caput: hoc cruciatu
Lentulus, hac poena caruit, ceciditque Cethegus
Integer, & jacuit Catilina cadavere toto.

RUPERT. Infra Noster, *gulam fregere.* Haud distinguunt auctores inter *gulam* & *guttur.* licet illud proprie, canna pulmonis, hoc vero οἰσοφάγος. Ovidius autem Met. VI. 134. X. 177. Virg. AEn. VIII. 260. Lucan. II. 145. Sidonius II. 303. Tertullianus in Genes. V. *guttura* in hoc negotio usurpant, alii *gulam*, inter quos Plautus Aulul. II. 4. & IV. 4. e contra *guttur* pro *gula*, Plautus Capt. III. 1. Juvenal. II. 14.

——— *Rarum & memorabile magni*
Gutturis exemplum.

Prudentius utrumque Psychom. 591.

Invadit trepidam virtus fortissima duris
Ulnarum nodis, obliso & gutture frangit
Exsanguem siccamque gulam: compressa ligantur
Vincla lacertorum sub mentum & faucibus artis
Extorquent animam: nullo quae vulnere rapta
Palpitat, atque aditu spiraminis intercepto
Inclusam patitur venarum carcere mortem.

Eoque modo Lentulus Noster mortem invenit ejus moribus dignam: nec solum conjurationis sed mollitiae & socordiae reus erat; gulam alicui potione vincia onerare, est foemineae mortis contumelia afficere. Ita Telemachus Odyss. XXII.

Μὴ μὲν δὴ ΚΑΘΑΡΩι ΘΑΝΑΤΩι ἀπὸ θυμὸν ἑλοίμην
Τάων ——— ἀμφὶ δὲ πάσαις
Δειρῇσιν βρόχοι ἦσαν, ὅπως οἴκτιστα θάνοιεν.

Pacatus Paneg. pag. 403. *Alteri manibus satellitum Britannorum* gula *domi* fracta, & *inusta* foemineae mortis infamia, *ut scilicet maluisse vir ferri amantissimus videretur, laqueo perire quam gladio.* WASSE. Factum Non. Decembr. Cicero I. ad Fam. Epist. IX. ubi vide Manut. pag. 70. BROUKH.

ITA ILLE PATRICIUS &c.] Juvenalis Satyr. X.

——— *Igitur fortuna ipsius & urbis*
Servatum victo caput abstulit, hoc cruciatu
Lentulus, hac poena caruit, ceciditque Cethegus
Integer.

Solent historici clarorum virorum exitus brevi aliqua clausula, tanquam funebri naenia prosequi, id parcius a Sallustio, fusius a Livio factitatum innuit Seneca Suasoria VI. *Quoties magni alicujus mors ab historicis narrata est, toties fere totius consummatio vitae, & quasi funebris laudatio redditur, hoc semel atque iterum a Thucydide factum, idem in paucissimis personis usurpatum a Sallustio, Livius benignius omnibus magnis viris praestitit. Sequentes historici multo id effusius fecerunt.* Sallustius supra: *Ita ille egregius juvenis, immoderatae fortitudinis poenas dedit.* Curtius lib. VII. de Parmenione: *Hic exitus Parmenionis fuit, militiae domique clari viri.* & lib. IX. *Hic fuit exitus clarissimi Persarum, nec insontis modo, sed eximiae benignitatis in regem.* RIV. Hoc quasi quoddam epitaphium Lentulo reddidit Sallustius: Quo genere laudationis in paucissimis personis uti Sallustium exemplo Thucydidis demonstrat Seneca Suasor. V. COLER. Quoties magni alicujus mors, ab historicis narrata est, toties fere totius consummatio vitae, & quasi funebre elogium redditur. Freinshemius ad Curt. lib. VII. cap. 2. §. 33. putat Sallustiana exempla periisse cum Historiis. Sed virum doctum fugit memoria, & superest hic locus, in Catilinario. RUPERT.

QUI CONSULARE IMPERIUM ROMAE HABUERAT] Vellej. Patercul. lib. II. *Lentulus consularis, & praetor iterum*, Cethegus & alii clari nominis viri auto-

dignum moribus, factiſque ſuis [a] exitium vitae [b] invenit. De Cethe-

VARIANTES LECTIONES.

a *exitum* E. F. (addit. aut. *exitum* G.) I. K. N. Carr. Edit. b *vitae* delet N.

NOTAE VARIORUM.

autore ſenatu, juſſu conſulis, in carcere necati ſunt. Regendis moribus civitatis cenſores quinto quoque anno creari ſolebant, hi prorſus cives ſic notabant, ut, qui ſenator eſſet, ejiceretur Senatu; qui eques Rom. equum publicum perderet; qui plebejus in ceritum tabulas referretur & aerarius fieret, ac per hoc non eſſet in albo centuriae ſuae, ſed hoc eſſet tantummodo, ut, pro capite ſuo, tributi nomine, aera penderet. Iidem completo quinquennio urbem luſtrabant, & Solitaurilia ſacrificia de ſue, ove, tauro, faciebant, eorum notam ſucceſſores plerunque ſolvebant. Unde ſciendum eſt, quod ſiquis civis a cenſoribus notatus fuiſſet, ea nota vel ſuffragiis populi Romani, vel ſententiis juratorum judicum, vel a ſequentibus cenſoribus ſaepe delebatur. Cicero pro Cluentio: *Itaque non ſolum, judices, illud oſtendam, quod jam videtis populi Romani ſuffragiis ſaepe numero cenſorias ſubſcriptiones eſſe deletas, verum etiam judiciis eorum, qui jurati ſtatuere majori cum religione & diligentia debuerunt.* Ibidem: *Cenſores denique ipſi ſaepe numero ſuperiorum cenſorum judiciis (ſi iſta judicia appellari vultis) non ſteterunt.* Vel neceſſe erat ut praeturam peteret, quae aditum in Senatum dabat iis, qui Senatu moti fuerant, quare Lentulus ipſe, cum propter malos ipſius mores Senatu ejectus fuiſſet, ei neceſſe fuit, ut iterum praeturae magiſtratum gereret, ſi ſenatoriam dignitatem recuperare voluit. Plutarchus in Ciceronis Vita: *Caeterum*, inquit, *ex iis qui a Catilina imbuti Romae ſuperérant, Cornelius Lentulus Sura, vir claro genere ortus, ſed qui luxui deditus nuper ob mollitiem a Senatu fuerat ejectus, caeteros convenire, audaciam, ſpemque coepit praebere.* Hic tum erat praetor, ſed ut mos oppreſſorum eſt, ut meliora exoptent, ad caeteras ſenatoris dignitates mentem adjecerat. Dion libro 37. Καὶ ὁ Λέντουλος ὁ μετὰ τὴν ὑπατείαν ἐκ τῆς γερουσίας ἐκπεσών, ἐστρατήγει γὰρ ὅπως τὴν βουλείαν ἀναλάβῃ, & quod praeturae magiſtratus motis Senatu aditum in Senatum daret, id mihi maximo argumento eſt, quia & Salluſtius, cum ab Appio Claudio & L. Piſone cenſoribus Senatu ejectus fuiſſet, & propter confeſſa adulteria, aliaſque libidines, ut Senatoriam recuperaret dignitatem, praetor factus fuit. Dion. libro 42. Οὗτοί τε οὖν τὸν Σαλούστιον παρ' ὀλίγον ἀπέκτειναν, στρατηγὸς γὰρ ἐπὶ τῷ τὴν βουλὴν ἀναλαβεῖν ἀποδέδεικτο. καὶ ἔπειτα καὶ ἐκεῖνος διαφυγὼν αὐτούς. Zanch. Vide Muretum in Ciceron. Catilin. III. cap. 6. p. 699. Broukh.

Dignum moribus factisque suis exitum vitae invenit] *Deorum molas tarde molere*, vulgatum proverbium eſt, &, quanquam ſcelera nonnunquam ſucceſſum habent, tamen

Raro antecedentem ſceleſtum
Deſeruit pede poena claudo.

Albertus I. Imp. a Joanne fratris filio, Rodolfo de Warth/ Walthero de Eſchenbach/ & Ulrico de Palm nefarie trucidatus eſt. Waltherus tota vita paſtorem agens, poſt XXX. annos miſere moriturus nomen ſuum manifeſtavit. Rudolfus de Warth equi caudae alligatus, & fractis rota membris necatus eſt. Joannes, profugus per ſylvas, & ferarum latibula, Piſis tandem perpetuo carceri mancipatus eſt. Ulricus Baſileae latitans in domo, quae vocatur *Converſarum*, miſere obiit, ut refert Cuſpinianus in Alberto. Alberti in Imperio anteceſſori, Adolpho Naſſovio, in praelio ad Spiram caeſo, quotquot vel ſocii fuerant foederis contra eum initi, vel foederatis auxilia tulerant, poenas dederunt. Comes de Hagerloch occiſus, Otho de Ochſenſtein ſubmerſus aquis: Epiſcopus Moguntinus in ſella ſedens apoplexia exſtinctus: Epiſcopi Argentinenſis latus gladio famulus hauſit; Comes de Leiningen phrenitide correptus: & ipſe Albertus, uti jam diximus, a fratris filio trucidatus eſt, ut ſcribit idem Cuſpinianus in Adolpho. De exercitu illo ingenti, qui deſerto Mauricio ad Phocam tyrannum deſcivit, adeoque miſerrimae necis Mauricio cauſa fuit, alii in conflictu, alii ultricibus fulminum ignibus, alii fame & egeſtate, alii denique gladio periere. Auget miraculum, quod cum Heraclius, qui Phocam proxime ſecutus eſt, copiarum numerum iniiſſet, duos omnino ex multitudine, quae Dominum prodiderat, ſuperſtites invenit. Rupert.

Exitium vitae invenit] Sic & volumen Fabricianum, & alia duo; in Merſeburgenſi vero ceteriſ-

thego, Statilio, Gabinio, Coepario, eodem modo [a] supplicium sumtum est.

LIX. Dum ea Romae geruntur, Catilina ex omni copia, quam [b] & ipse [c] adduxerat, & Manlius habuerat, duas legiones [d] instituit; co-

VARIANTES LECTIONES.

a *supplicium* A. *sumtum est* K. b *secum ipse* B. *ipse* deleto & D. K. c *constituit* N. c *abduxerat.* N.

NOTAE VARIORUM.

terisque vetustioribus, *exitum vitae*, quomodo Livius. Quod nemo eorum satis dignum splendore vitae exitum habuit. mihi utra lectio verior, haud dum liquet. Riv. Tacit. Annal. I. *Ubi infelici dextera, & suo ictu mortem invenerit.* Ciacc.

Exitium vitae invenit] Sic fere manu formisque scripti antiquiores; cujus loco obrepsit deinde *exitum vitae.* minus recte, consulatur Nonius Marcellus. Gruterus. In vulgatis fere *exitum.* & ita legit Augustinus Epist. XLIII. sed L 2. Regius, Pemb. Markiani, Ven. 1470, 1478. *exitium.* Markii λ. pro varia lectione habet *exitum. Exitium* pro *exitu* usurpasse antiquos auctor est Festus, nullum tamen ejus rei exemplum protulit; pro *eventu* tamen posuit Hyginus Fab. 190. *Exitium vitae* nusquam lego, sed *exitus vitae* habetur in primis apud Propertium III. 3. 69.

Exitus hic vitae superet mihi.

Et Plinium in Nat. Hist. VII. 43. *Age, non exitus vitae ejus, omnium proscriptorum ab illo calamitate crudelior fuit?* etiam Paterculus II. 7. de Gracchis: *Hunc, &c. optimis ingeniis male usi*, vitae *mortisque habuere* exitum; & qui ad hunc ipsum locum alludit, Trebellius Pollio, de Aureolo: *Apud Mediolanum occisus, dignum* exitum *vita ac* moribus suis *habuit.* Hegesippus IV. 20. Nostri simia: *Itaque acerbissimus parricida dignum meritis suis* vitae exitum *tulit.* & sic Codd. MSS. C.C.C. & B. Pub. & sic legendum pro *extremum*, ex MS. C.C.C. I. 1. paulo infra. iidem pro, *commentum est ut sic periret, ne vel mors suo scelere vacaret*; rectius legunt, *mors sua.* Apulejus voci *mortis* adjunxit, Met. V. 87. *Inque simile* mortis exitium *cecidit.* Habes etiam, *exitus coenae malus*, apud Petronium pag. 198. Var. Ed. &, *belli dubii* apud Justin. XI. 12, 12. *coeptorum* apud Sueton. in Nerone cap. 4. *exitus mortis* apud Q. Septimium IV. 15. *Dein percontatus* exitum *paternae* mortis. Vitruvius auctius extulit Praef. ad lib. VI. *ad* summum exitum *vitae.* Formam loquendi hanc sequuntur Graeci. Δόξας τῇ μεγαλοψυχίᾳ τῶν πεπραγμένων ἀκόλουθον τὴν τοῦ βίου καταστροφὴν πεποιῆσθαι. &, de Phayllo: Τῆς ἀσεβείας οἰκείως τὸν βίον κατέστρεψε. Noster dixisset, Ἀξίως τοῦ τρόπου. Vide omnino Gronovium patrem ad Livium V. 27. Corrige obiter Hegesip. I. 1. *usque ad extremum vitae.* C. C. C. melius *exitum.* Hegesip. I. 29. *ferro negato exitum* vitae *invenire.* Wasse.

Eodem modo] Dilatum tamen P. Autronii judicium; vide Cicer. pro Sulla cap. 56. & multorum quoque aliorum. ibid. cap. 29. 33. Broukh.

Sumtum est] Verbum substantivum omittunt e Nostris Arondel. L 1. & B. Publ. etiam *eodem.* Liv. II. 5. *damnati proditores*, sumtumque supplicium. Caeterum de Gabinio adi Cic. pro Archia §. 9. Wasse.

Ex omni copia] Sive exercitu. Usurpant Suet. in Tib. cap. 16. Coelius in Annalib. Caesar. II. de B. G. Cic. lib. VIII. ad Att. Ep. XVII. Rupert.

Duas legiones] Legio non semper ex eodem numero fiebat, sed pro robore militum, aut necessitate rei, modo exilior, modo major esse consueverat. C. Marius sex millium legionem primus conscripsit, teste Festo. Vegetius lib. II. cap. 6. peditum sex millia, equites septingentos viginti sex, in legione ponit. Vide Stewech. in d. l. & Lips. lib. II. de Mil. dial. V. Rupert.

Instituit] Sic, *instituere collegium* pro *fundare.* Plin. Epist. *delectum militum* Caesar I. B. Civil. *Bibliothecas* Plin. N. Hist. XXXV. 2. valet etiam *condere.* sic & Jornandes istud verbum apud Florum reddit, pag. 16. cap. 111. sed & praeterea Tacitus I. 54. instituere *sodales Titios*, ut & Xenodochia apud Hegesippum VIII. 8. *in mari rubro classem* instituit, Eutrop. VIII. 2. στόλον ἐγκατέστησε Metaphrastes. Quo in loco pro *Edessios* Codex B. Publ. Cantab. *Mesenios* rectissime, licet aliter sentiat aetatis nostrae Strabo, Chr. Cellarius. Situm ejus definit Ammianus. XXIII. 6. *In omni autem Assyria multae sunt urbes, inter quas Apamia eminet*, Mesene *cognominata.* quam tamen a-

cohortes, pro numero militum complet: deinde, ut quisque voluntarius, aut ex sociis in castra venerat, aequaliter [a] distribuerat; ac brevi spatio duas legiones numero hominum expleverat; cum [b] initio non amplius duobus millibus habuisset. Sed ex [c] omni copia circiter pars quarta erat militaribus armis instructa; ceteri, ut quemque casus ar-

VARIANTES LECTIONES.

a *distribuebat* I. b *in initio* K. M. c *omnibus copiis* M.

NOTAE VARIORUM.

a Mesene sejungit Plinius N. Hist. VI. 27. *Tigris, &c. lustratis montibus Gordyaeorum circa Apamiam* Mesenes *oppidum, citra Seleuciam Babylonium* DCXXV. *m. pass. divisus in alveos duos, altero meridiem ac Seleuciam petit*, Mesenen *perfundens*. Nec aliter Stephanus Byzant. pag. 91. Ἔστι καὶ ἄλλη Ἀπάμεια, ἐν τῇ Μεσηνῶν γῇ τῷ Τίγρητι περιεχομένη. Meminit etiam Μαισινίτου κόλπου Marcianus Heracleota, pag. 16. lege Μεσινίτου. & eandem regionem seu Civitatem esse ne dubita, quae Josepho & Dioni *Pasini vallum*, Dionysii Geographi natalibus inclitam. Firmant enim hoc Philostorgius & Dio, hic lib. III. cap. 7. de Tigri: Terram intersecans νῆσον αὐτὴν ποιῶν, ποταμίαν τε ἅμα καὶ θαλαττίαν, ἣν ἔθνος οἰκεῖ τὸ Μεσηνῶν ἐπικαλούμενον. Ille [autem apud Xiphilinum, libr. LXVIII. pag. 784. Καὶ τὴν μὲν νῆσον τὴν ἐν τῷ Τίγρητι τὴν Μεσσήνην ἧς Ἀθάμβηλος ἐβασίλευσεν, ἀπόνως ᾠκειώσατο. Paulo infra: Καὶ οἱ τὸ χάρακα δὲ τὸ Τοσπασίνου καλούμενον οἰκοῦντες. legerem ipse Μεσήνην, & pro Σπασίνου, quod ex Leopardo VII. 2. reponit Sylburgius, mallem Πασίνου, licet eidem faveat magnus vir in Exercitat. Plinianis p. 347. sed haec & hujusmodi σφάλματα manum exspectant amici nostri O. Oddii, Graecis atque Latinis literis juxta, atque doctissime eruditi, a quo accuratam Dionis editionem exspectamus. Hanc gentem designat etiam Josephus lib. I. cap. 7. Antiquit. Judaic. Ἀρμενίαν δὲ Ὦρος καὶ Γεθερης Βακτριανούς. Μήσας δὲ Μησαναίους, Πασίνου χάραξ ἐν τοῖς νῦν καλεῖται). Fatendum tamen Josephum lib. XX. pag. 684, 685. bis meminisse Σπασίνου χάρακος, quemadmodum Byzantinus ille Stephanus semel facit. Ruffinum etiam eo loco vocem Σπασίνου omisisse. Verum pro lectione altera pugnant Codex Ptolomaei Palatinus, Marcianus Heracleota, pag. 17. Arrianus pag. 20. & Plinius in Hist. Nat. VI. 27. Ita ille: *Iterumque infestatum Pasines Sogdonaci filius, Rex finitimorum Arabum, quem Juba Satrapen Antiochi fuisse falso tradit*, oppositis molibus restituit, nomenque suum dedit. Quibus ipse potius quam aut Leopardo, aut Salmasio crediderim. Quod ad Ruffinum attinet, quam negligenter in versionibus suis sese gesserit, norunt eruditi. Venia tamen ei aliquatenus tribuenda, quod in uno loco retinuit *Pasini*. WASSE.

COHORTES PRO NUMERO MILITUM COMPLET] In vetustis, *cohortes*. RIV.

UT QUISQUE VOLUNTARIUS AUT EX SOCIIS] In scripto nostro legitur, *ut quisque voluntarius ex agris in castra venerat*. PUTSCH.

AUT EX SOCIIS IN CASTRA VENERAT] In hanc lectionem conveniunt MSS. numero quatuordecim; neque dubitandum de sinceritate scripturae, *aut ex sociis*; sed potius de hisce, *aequaliter distribuerat; ac brevi spatio legiones numero hominum expleverat*: auribus enim magis lenocinaretur, si scriberetur, *distribui*, item, *expleri*. GRUT. *Compleverat* Norvicenses e., *non plus* Nonius pag. 449. *expleverat* al. *rogatus ex sociis, aut ex aliis* Arond. L 2. vide Nonium pag. 449. WASSE.

NON AMPLIUS DUOBUS MILLIBUS] Tacit. Annal. V. *Unciario fenore amplius exerceret*. Cicero in Oratore: *Non fere ternis amplius*. Et Verr. V. *Hora amplius in demoliendo signo*, dixit: & noster *amplius annos XXX*. CIACC.

SED EX OMNI COPIA CIRCITER PARS QUARTA, &c.] Tres voces, *ex omni copia*, repetita videri queant ex superiori periodo. Mihi certe supervacua sunt. GRUT.

MILITARIBUS] *Justa arma* vocat Tacitus XIV. Annal. cap. 32. Quae Antonius submiserat. RUPERT. Vid. Cic. pro Sulla cap. 5. BROUKH.

UT QUEMQUE CASUS ARMAVERAT] Nonius hunc locum adducendo in *Sparos*, *ut quosque*, legit. CIACC. Nonius in *Sparos*: legit, *ut quosque casus, &c.* Et paulo post legendum omnino, *in Galliam versus*. Nam sic est in Vett. Codd. & Grammatici ita citant. Varro etiam ita locutus est lib. IV. de Ling. Lat. cum dixit: *Conum quod cogitur in cacumen versus*. URSIN.

armaverat, sparos, [a] aut lanceas, alii praeacutas sudes portabant. Sed postquam Antonius cum exercitu adventabat; Catilina per montis iter facere; modo ad Urbem; modo [b] in Galliam versus castra movere;

VARIANTES LECTIONES.

a *atque lanceas* M. b *in* delet E. F. G. I. M. N. *modo Galliam modo Urbem versus* K.

NOTAE VARIORUM.

SPAROS] Alii Codices *spathas* habent. Sed illud verius est. A. Gellius lib. X. cap. 25. eadem tela conjunxit. vid. notas ad Virg. AEn. XI. 682. COLER. Caesar I. B. Civil. *sudes, stipitesque* praeacutos. Statius Theb. V. 386.

——— vastaeque sudes *fractique molares.*

Codd. Joan. & Arond. ut & Crucei quidam *ustaeque*. cui quidem favet Virgilius, at sequitur, *molares*, unde nihil muto. De Sparo vide Servium AEn. XI. 682. Silium VIII. 521. Sisennam & Festum. WASSE.

PRAEACUTAS SUDES] Sudibus etiam pugnare solitos aliquando veteres, vel odorari possis ex Vegetio lib. II. cap. 25. COLER. Vide Lips. Dialog. IV. Poliorceticῶn. RUPERT. *Asparos* Arond. WASSE.

PORTABANT] Servius in XI. AEn. 682. *portare* legit. nisi sint mendosi codices, ut sit enallage modi; quae figura propria historicorum est, sicuti idem in II. AEn. annotavit. RIV. Sic legit Codex Dan. at Nonius, pag. 554. *portabant.* Apulejus M. VIII. *Erant qui* sudes praeacutas attollerent. WASSE.

ANTONIUS CUM EXERCITU] Aucto jam copiis; quas P. Sextius ducebat. Vid. Ciceron. pro Sextio cap. 5. BROUKH.

CATILINA PER MONTEIS ITER FACERE] Sic MSS. hodie fere, *montes.* Et paullo inferius, *reliquos Catilina per monteis asperos.* Nec multo post: *octo cohorteis.* &: *cohorteis paullatim incedere jubet.* Adnotavit autem lib. V. Priscianus, quae in *ns* & *rs* desinant, horum accusativum pluralem fere in *eis* exire. Hinc *fonteis* apud Virgilium, *parteis* & *bidenteis* apud eundem. *parenteis* apud Terentium. RIV.

MODO AD URBEM, MODO GALLIAM VERSUS CASTRA MOVERE] Priscianus super XII. versus Virgilii legit, *in Galliam versus.* Ejus verba sunt: *Versus quoque suppositum*, inquit, *localibus nominibus, adverbium esse invenitur, ut: Italiam versus, Galliam versus. Sallustius tamen etiam praepositionem ei anteposuit in Catilina: in Galliam versus.* Haec Priscianus. Quem me hercule ipse memoria lapsum putarem, nisi eodem modo, atque ille citat, in codice manuscripto reperissem. Sed & Vellejus Paterculus I. *Ante triennium*, inquit, *quam Cassius censor a Lupercali in palatium versus theatrum facere instituit*, Caesar VII. *castra ex Biturigibus movet in Avernos versus.* Idem VI. *T. Labienum cum legionibus tribus, ad Oceanum versus in eas parteis quae Menapios attingunt proficisci jubent.* Non dissimile illud Hirtii V. de bello Africo: *Ad Cercinnam insulam versus ire jubet.* Et: *Classem ad insulas Baleares versus convertit.* Corn. Tacitus in Germania: *Modico flexu*, inquit, *in occidentem versus.* Tale forsan videri possit illud Ciceronis in Laelio: *Atque is primum instituit in forum versus agere cum populo.* Nisi quis participium esse malit τὸ *versus.* Ut intelligas eum primum concionari coepisse conversum, non ad senatum & comitium, ita uti alii fecerint, sed ad forum. Ut jure hic mireris ruditatem & inscitiam eorum, qui, si diis placet, *versus agere* pro habere orationem metro constantem interpretantur. Nec minus illius, qui in editione Hervagiana operum Tullianorum haec in Indicem conjecit: *C. Licinius Crassus versibus cum populo primus agere instituit.* Strenuos & industrios homines, qui haec in Indice annotarunt. RIV.

MODO IN GALLIAM VERSUS CASTRA MOVERE] Sic etiam constanter membranae nostrae meliores, praemissa praepositione; injurie hodie exterminata ab editionibus non nimis antiquariis. GRUT. L 2. *ad Galliam.* Arond. L 1. Pemb. B. Pub. Markii γ. λ. Bodl. Bal. Digb. & Reg. omittunt. *in* retinent tamen Venetiis excusi, 1470. 1478. & Martin. Livius XXXVI. 15. vide ibi Gronovium. Confer etiam Plin. Nat. Hist. VI. 20. & VI. 26. WASSE.

IN GALLIAM VERSUS] Varro lib. de Ling. Lat. IV. *Conum quod cogitur in cacumen versus.* CIACC. HOSTI-

re; hostibus occasionem pugnandi non dare. Sperabat propediem magnas copias [a] se habiturum, si Romae socii incepta patravissent. Interea servitia repudiabat, [b] cujus initio ad eum magnae copiae concur-

VARIANTES LECTIONES.

a delet *se* N. b *quorum* C. E. G. H. M. *cujus rei in initio* D.

NOTAE VARIORUM.

HOSTIBUS OCCASIONEM PUGNANDI NON DARE] Ex praescripto doctoris rei militaris, qui lib. III. cap. 26. *Ducis probi est*, inquit, *ut publico certamine, nunquam, nisi ex occasione, aut nimia necessitate, confligat.* Auctorem, opinor, hujus sententiae habet Paulum AEmilium, *quem Sempronius* Asellio, vetus scriptor, lib. IV. Hist. apud Agellium XIII. Noct. Atticar. III. ita dixisse refert: *Bonum Imperatorem signis collatis, non decertare, nisi summa necessitudo aut summa ei occasio data esset.* Sed & Caesarem Augustum, Sueton. in Vita cap. 25. *negasse*, scribit, *praelium aut bellum unquam suscipiendum, nisi cum major emolumenti spes, quam damni metus ostenderetur.* Et ejusmodi veterum praeceptiones passim occurrunt, quibus utendum, praesertim adversus hostem, quem tempus deteriorem indies, & locus alienus facient, admonet Lipsf. V. Civ. Doctr. cap. 16. ubi tamen addit, *ut ut mora frangendum ejusmodi hostem suadeat, tamen pugnam sese non semper dissuadere*, quod, ut est apud Livium lib. XXII. *stultitia sit, sedendo, ac votis debellari credere posse:* & quod in tardando, saepe ducibus, etiam optimi apparatus aliqua pars pereat, ut docet praeter alios Xenophon III. Κύρε παιδείας. *Quare pro re & temporibus rem in discrimen esse mittendam; puta si in arcto tuae res, non commeatum, non supplementum, non pecuniam habeas; aut si merito praesumis victoriam, & tua pars palam potior est, de quo tamen serio, & ut nihil sibi blandiatur, prudenti duci sit cogitandum.* RUPERT.

OCCASIONEM] Id est, *Opportunitatem*, teste Festo. Quo significatu Varro R. Rust. II. 4. *hostes arbitrati* occasionem *se habere* victoriae, *impressionem facere coeperunt.* Plin. Ep. XIII. 2. *Et tu* occasiones obligandi *me avidissime amplecteris.* Cicero Cornif. Ep. XII. 24. *Ego tamen ut primum* occasio data *est.* Plautus Bacchid. *quoniam* occasio *ad eam rem fuit.* Pro, *copia*, Columel. VIII. 17. aliique. vide supra. *Armatus intentusque sis, neque* occasioni tuae *desis, neque* suam occasionem *hosti des.* Livius XXII. 39. aliena occasione *uti, ultroque hiemem suam Barbaris inferre gaudebant.* Plin. Paneg. cap. XII. WASSE.

SPERABAT PROPEDIEM MAGNAS COPIAS SE HABITURUM, &c.] Cusae in officinis librariorum *se habiturum*, certe pronomen non est in MS. Pol. neque alterum requiritur, mallem etiam *spe propediem*, &c. GRUT. L 2. *Sperans*, & Venetae 1470. 1478. *sese habiturum* Reg. & L. *se* Venetae & Martin. *magnas sese* Markii γ. quae inconstantia firmat Gruteri conjecturam. WASSE.

PATRAVISSENT] Elegantissimum hujus verbi usum docet Bernecc. in Just. lib. II. cap. 6. §. 1. lit. a. RUPERT.

INTEREA SERVITIA REPUDIABAT, CUJUS REI INITIO AD EUM MAGNAE COPIAE CONCURREBANT] Legendum, *cujus initio.* Ut est in manuscriptis. Nam perperam additur *rei*, in libris recentioribus. Tu vide, si lubet, Priscianum lib. XVII. ubi docet illud *cujus* singulare, ad rem & sensum potius esse, quam ad vocem referendum. RIV. Quidam adjecerant *rei*, ut sit sensus, *cujus rei.* quidam putant per syllepsin relativum ad intellectum genus relatum, hoc sensu, *cujus generis initio ad eum magnae copiae concurrebant.* Sed hercle relativum saepe numerum mutat cum antecedente, ut hic singularem plurali. Contrarium est hoc Boetii: *Quid vero si corpus spectes, imbecillius homine reperire queas? quos saepe musculorum quoque morsus necat.* Qualia multa similia apud auctores reperias. Vetus codex habet: *Interea servitia repudiabat, quorum initio ad eum magnae copiae concurrebant.* Quae si vera est lectio, nullam prorsus habet difficultatem. GLAR. Adfricata & istis multa a glossographis, clamat varietas Palatinorum. Nam est in tert. *repudiare.* in quarto, non visuntur illa, *ad eum.* septimus vero habet, *concurrerant.* octavus & dec. *quorum initio.* nonus, *cujus initium.* Sed & divertit editio princeps, *in qua magna copia concurrebat.* Equidem, si non licet tollere ceu spurium, *cujus initio ad eum magnae*

currebant, [a] opibus conjurationis fretus; simul alienum suis rationibus [b] existumans, videri caussam civium cum servis fugitivis communicavisse. Sed, postquam in castra nuncius pervenit, Ro-

VARIANTES LECTIONES.

a *quia quibus* K. b *existumans* non invenitur in I. *exstimans* M.

NOTAE VARIORUM.

gnae copiae concurrebant, finxerim: *interea servitia repudiare, cujus initio magnae copiae concurrerant.* GRUT. Vid. A. Popmam de usu Antiq. locutionis, lib. II. Terent. *Adeone homines immutarier ex amore ut non cognoscas* eundem esse. Varro de R. Rust. *Eos praeesse oportet qui periti sunt rerum Rusticarum non solum debere imperare, sed etiam facere ut facientem imitentur.* Pro, *facientes. Cujus rei* Bal. Bodl. Pemb. Reg. at Valla *quorum.* Arondel. & Pemb. *in initio* Digb. Valla *magna copia* L 2. & Venet. 1478. omnia heic corrupta. Priscianus tamen, p. 1099. *interea*, &c. ad, *concurrebant* inclusive, ut in Textu. De delectu ex servitiis habendo egregie Silius X. 44. *servis* abest L 1. Caeteri omnes agnoscunt & Valla IV. 50. recte. & servi erant & fugitivi. Plautus Menaechm. I. 1.

Homines captivos qui catenis vinciunt,
Et qui fugitivis servis *induunt compedes.*

Valla *concurrerant.* & *quia opibus.* Justinianus Institut. lib. II. Tit. 6. §. 1. *Veluti si quis liberum hominem, vel rem sacram, vel religiosam, vel* servum fugitivum *possideat.* Et sic, Cod. lib. VI. Tit. 1. §. 2, 2, 4. & §. 7. *si quis* servum fiscalem *putaverit occultandum.* &, Dig. lib. XLI. Tit. 1. 39. *etiam* furtivus servus *bonae fidei emtori adquirit.* WASSE. *Cujus*, hoc est *quorum.* Vid. Rivius in Terent. Hecyr. III. 1, 20. BROUKH.

CUJUS INITIO] Constructionem hanc intelliges e Notis ad cap. 18. RUPERT.

SIMUL ALIENUM SUIS RATIONIBUS EXISTUMANS VIDERI, &c.] Vox prima non est in anilibus membranis Com. Naz. Pal. sec. ultima vero destituitur Pal. quart. & hac quidem potius carere posset auctor, quam illa. GRUT. Non imprudenter hoc cogitavit Catilina. Sane quum Alexander M. *auxiliorum portionem formatam in disciplinam, exercitui suo miscuisset, aegre id Macedones tulisse, jactasseque hostes suos in officium suum a rege sublectos*, auctor est Justinus lib. XII. §. 12. Quanto minus ingenuus miles in commilitio suo servos ferat? RUPERT.

ALIENUM RATIONIBUS SUIS EXISTIMANS VIDERI] Τὸ *existimans* non est in scripto nostro, & salvo sensu abesse potest. PUTSCH.

CAUSSAM CIVIUM CUM SERVIS FUGITIVIS COMMUNICASSE] Τὸ *servis*, non est in vetustis quibusdam, neque id addit Felicius Durantinus; forte ex glossa irrepsit; nam & apud Ciceronem saepe sic reperitur, ut: *Habet legionem, habet fugitivos*, &, *Vivebat cum fugitivis.* & *Arsenio, princeps fugitivorum*; in epistola tamen Vatinii ad eundem additur *servus*: *Dicitur mihi tuus servus anagnostes fugitivus Vardaci esse.* Est in Pandectis lib. XI. titulus *de fugitivis*, ut subaudias, *servis.* RIV. Servi enim, neque infantes jus militiae habebant. Itaque cum ex eo numero Equitum, quos Deiotarus ad Julium Caesarem misisset, unus servus inventus esset: haec ei accusatio objiciebatur; & hanc aegre excusat Cicero. At vero Antonio, Octavio, Lepido Triumviris, de servo inter numeros deprehenso ita supplicium exactum est, ut de rupe Capitolina dejiceretur: manumissione tamen prius intercedente, quo magis cum dignitate aliqua condemnatus esse videretur. Quinetiam, etsi sponte se obtulerint non ignari suae conditionis, quamquam in numeros nondum relati essent, capitali supplicio afficiendos Trajanus Plinio rescripsit. Atque hoc jus valuit usque ad Justiniani tempora, ut patet ex lib. XII. Cod. tit. 33. Observatum aliter tamen bello Punico II. *Aliam formam novi delectus* (ait Livius) *inopia liberorum capitum ac necessitas dedit. Octo millia juvenum validorum ex servitiis, prius sciscitantes singulos, vellentne militare* (*unde Volones appellati, quia singuli* VOLO *respondissent*) *empta publice armaverunt. Hi omnes cum strenue se gessissent, a Sempronio Graccho sunt manumissi; & bello confecto, pretia dominis soluta.* AErod. sub tit. Qui quand. mil. poss. THYS Dictio media (*serv.*) pistrino digna au-

Romae conjurationem patefactam; de Lentulo, & Cethego, ceterisque, quos supra memoravi, supplicium [a] sumtum: plerique, quos ad bellum spes rapinarum, aut novarum rerum studium inlexerat, dilabuntur: reliquos Catilina per montis asperos magnis itineribus in agrum Pistoriensem [b] abducit; eo consilio, uti per tramites occulte profugeret in Galliam Transalpinam. At Q. Metellus Celer cum

VARIANTES LECTIONES.

a *sumtum esse* K. b *inducit* K.

NOTAE VARIORUM.

aucupanti brevitatem. GRUT. Cic. Ep. V. 9. *Dicitur mihi tuus* servus *anagnostes* fugitivus *cum Vardeis esse.* L 3 fugituris. WASSE.

ROMAE CONJURAT.] Vox ultima abest a Cod. B. Pub. qui pro, *patefactum* habet, *patefacta.* & sic Ball. Bodl. pro *pervenit* Markii λ. *venit. inlexerat* B. Pub. WASSE.

CETERISQUE, QUOS SUPRA MEMORAVI, SUPPLICIUM SUMTUM] In solas terras ablegandum, *quos supra memoravi.* cui enim id bono inculcetur. GRUT.

QUOS AD BELLUM SPES RAPINARUM, AUT NOVARUM RERUM STUDIUM, INLEXERAT, DILABUNTUR] *Quam graves, quam difficiles plerisque videntur calamitatum societates, ad quas non est facile inventu, qui descendat.* Cic. GRASW.

DILABUNTUR] Quod quidem ingenium est plerorumque, ut quam audacter periculum adhuc longinquum, & incertum, contemnant, tam viliter jam propinquum & manifestum expavescant. In quam sententiam Polyb. lib. XVI. *Interdum,* inquit, *multi, dum e longinquo res intuentur, etiam ea, quae fieri nequeunt, concupiscunt, propter magnitudinem spei, quae ostentatur, cupiditate usum mentis, & rationis, in singulis mortalium vincente: qui, ubi ad rem propius est ventum, temere rursus inceptis absistunt, difficultatibus atque impedimentis, quae occurrunt, oculis ipsorum caliginem obfundentibus, & in vanos errores ipsos inducentibus.* RUPERT.

IN AGRUM PISTORIENSEM ADDUCIT] Manuscripta, & item illud a Badio excusum, consentiente Beroaldino, *abducit.* utrum rectius, alii judicent. RIV. Arond. L 1, 2. Markii λ. B. Pub. Veneta 1478. Martin. *adducit*: pro *occulte* Regius *occultos*; pro *Galliam* Markii λ. primitus habuit nisi fallor *Galliciam. profugerent* L 2. & Markii γ. WASSE.

ABDUCIT; EO CONSILIO UTI PER TRAMITES] Sic Pall. omnes. neque improbem; sed tamen haud etiam spreverim quod e Cod. scripto eruit Bongarsius, *adducit ubi per tramites*, expunctis *eo consilio*; dummodo retineamus *abducit, uti per tramites.* GRUT.

UTI PER TRAMITES] Tramites loca saltuosa & virgultis obsita. Propertius:

Et si forte meo tramite quaeris avem.

Ibi exponit Scaliger, Propertii sospitator, *silvam*, tramitem. COLER.

OCCULTE PERFUGERENT IN GALLIAM TRANSALPINUM] Haud dubie ab sciolo aliquo additum est illud *transalpinam*, quamquam & Gothi habet codex, nimis enim ea distabat. & cum ante & postea fiat hujus in Galliam secessionis, sive fugae potius mentio, nunquam tamen additur, *transalpinam.* Sane Sallustius, nisi paulo ante agri Pistoriensis fecisset mentionem, ignotum reliquisset nobis locum in quo facta haec est pugna. Quod autem Commentarii haec Sallustii verba: *Sub ipsis radicibus montium consedit; qua illi descensus erat in Galliam*; in faucibus Alpium exponunt: id vero est insanire, quasi in Cisalpina Gallia haec fuisset pugna, cum in Hetruriae extremis ad Apenninum finibus sit facta: ideoque exponendum hoc de Apennino, non de Alpibus. Verum Sallustius hoc cum Livio habet commune in locorum indiligenti descriptione, secus certe quam C. Caesar. GLAR.

GALLIAM TRANSALPINAM] In quodam e manuscriptis reperi *cisalpinam.* RIV. Sine dubio locus hic corruptus est, non enim volebat Catilina in Galliam Transalpinam fugere, sed in Cisalpinam:

cum tribus legionibus in agro Piceno praesidebat, ex difficultate rerum eadem illa existumans, quae supra diximus, Catilinam agitare. Igitur, ubi iter ejus ex [a] perfugis cognovit, castra propere movit, ac sub ipsis radicibus montium consedit: qua illi descensus erat in Galliam properanti. Neque tamen Antonius procul aberat, utpote qui [b] magno exercitu locis aequioribus expeditos, [c] in fugam sequeretur. Sed

VARIANTES LECTIONES.

a *profugis* B. C. D. G. b *magno* deëst in B. *cum magno* K. c *in fuga* F. K. L. M.

NOTAE VARIORUM.

ut infra docebimus, auctoritate maxime Ciceronis, quam rem etiam ex Sallustii verbis percipere possumus. Nullo enim pacto occulte per tramites perfugere potuisset in Galliam Transalpinam, quae longe ab agro Pistoriensi distat: est enim Pistorium, teste Ptolemaeo, urbs mediterranea Tusciae, quare vel expungenda est dictio illa *Transalpinam*, vel legendum *Cisalpinam*, pro *Transalpinam*, ut Rivius in quodam manuscripto se reperisse testatur. ZANCH.

IN AGRO PICENO] Julius Obsequens: *C. Antonius, cum in agro Piceno Catilinam devicisset, laureatos fasces in Provinciam tulit.* Cassiodorus tamen in Chronico diversus abit; sic enim scribit: *M. Pupio & M. Valerio Coss. Catilina in agro Pistoricensi a C. Antonio bello peremptus est.* COLER.

EADEM ILLA EXISTUMANS, QUAE SUPRA DIX. CAT. AG. IG. UBI ITER &c.] Ad corvos amandanda *quae supra diximus*, fortassis etiam *igitur*; ut videlicet scripserit auctor: *At Q. Metelius Celer (cum tribus legionibus agro Piceno praesidebat) ex difficultate rerum eadem existumans agitare Catilinam ubi iter*, cur calculo meo tam durus fuerim trigae illi fecit Pal. III. in quo *quae praediximus*, ex ea enim varietate fides mihi facta, Glossargi esse commentum. GRUT. Nostri omnes agnoscunt. L 2. & B. Pub. a prima manu *memoravimus*, sed de hac formula nos alibi pluribus. Quibus adde Tacitum An. IV. 29. XIV. 33. XIV. 40. Hist. IV. 3. Plinium Nat. Hist. IV. 23. Vitruvium II. 8. IV. 2. V. 11. & alibi saepe. WASSE.

EX PERFUGIS] *Profugis* Markii γ. & sic Castilioneus in notis citat, & ita explicat, *qui metu Catilinae suis ex aedibus profugerant*, fretus opinor Sallustii verbis, cap. 38. *duobus senati decretis neque praemio inductus conjurationem patefecerat, neque ex castris Catilinae quisquam omnium discesserat.* Sed patefacta conjuratione haec animi vis & obstinatio elanguit & fracta est. Interea, inquit, *plebs, quae primo cupida rerum novarum nimis bello favebat, mutata mente Catilinae consilia exsecrari, &c.* cap. XXXI. & cap. 66. *postquam in castra nuntius pervenit, &c. plerique, quos ad bellum spes rapinarum illexerat dilabuntur.* Tacitus quidem *profugus*, pro *perfuga* usurpasse videtur. An. I. 57. *sacerdos apud aram Ubiorum creatus, ruperat vittas, profugus ad rebelles.* & supra etiam, H. III. 56. profugus *ab altaribus* taurus. sed aliter caeteri Codd. Noster Jug. LX. *Paucis amissis* profugi *discedunt*, pro *fugitiva* aut *volubilis* Apulejus I. de Habitud. D. Plat. *Quae mutari & converti possent*, labentia, *& ad instar fluminum* profuga. WASSE.

MONTIUM] Apennini. Appianus vero & Sabellicus ajunt, pugnam, de qua postea, commissam esse sub Alpium radicibus, quod repugnat Sallustio, Ciceroni, Dioni, Julio Obsequenti, & aliis. CASTIL.

QUA ILLI DESCENSUS ERAT IN GALLIAM PROPERANTI] Tacitus, vel aliquis ejusdem ingenii, dixisset, *qua illi descensus in Galliam*, resecto, *erat*, ac *properanti*. GRUT.

NEQUE TAMEN ANTONIUS PROCUL ABERAT] Eadem ratione idem omisisset vocem *aberat*. GRUT.

EXPEDITOS IN FUGAM SEQUERETUR] Ita editi omnes; contra scriptos melioris notae, quibus, *in fuga*. GRUT. Ita Ed. Gruteri; sed, teste ipso, contra scriptos melioris notae, quibus, *in fuga*. iis accedunt Digb. Markii λ. & Priscianus, pag. 1198. ejusque codex MS. B. Favet Justinus nostri aemulus XVI. 4. *Nam caeteri* in fugam *dilapsi erant.* At Bodl. C. C. C. Bong. rectissime *fuga* L. 1, 2, 3. *ut qui* Bodl. & γ. omittunt *tamen* &

Sed [a] Catilina, poſtquam videt montibus, atque copiis hoſtium ſeſe clauſum, in Urbe res adverſas, neque fugae, neque praeſidii ullam ſpem; optumum factu ratus, in tali re fortunam belli tentare, ſtatuit cum Antonio [b] quam primum confligere. Itaque [c] concione advocata, hujuſcemodi orationem habuit.

LX. *Compertum* [d] *ego habeo, milites, verba virtutem* [e] *non addere; ne-*

VARIANTES LECTIONES.

a *poſtquam Catilina* A. K. b *pr. confl.* deleto *quam* I. c *convocata concione* B. d *ego* abeſt a K. M. e *viris non addere* G.

NOTAE VARIORUM.

& pro *procul* fere omnes *longe*. Interpp. & Valla II. 27. *expeditos in fugam* legunt & exponunt, *ad fugam paratos*. Cicero *quidem*, expeditus *ad mutandum locum, ad caedem*. Verum ſequente *in* cum Accuſativo, vix alibi certe non apud noſtrum invenies. Praeterea MSS. lectio longe elegantior & mage Salluſtiana. Ex quorum mente ſic diſtinguo: *expeditos, in fuga, ſcq.* Qua forma Cicero pro Mil. 28. *Obviam fit ei Clodius* expeditus, in equo, *nulla rheda, nullis impedimentis*. Ibi Codex B. Pub. loco *ſubito ipſe*, exhibet *ſubito impetu*, forte pro *impete*. Dictys: *Neque verſis his atque* in fuga, *parcere*. Ubi Vindingius turpat omnia. Noſter: *Milites palantes, inermes, ac ſine imperio*. Poſtremo ſenſus loci eſt: *utpote qui, quamvis m. . . locis tamen*. vel *magno quidem* ex. At locis: *utpote quae*, pro *quae quidem*, habes, opinor, apud Plautum in Mil. II. 6. 48. *ſimiliorem mulierem, Magiſque eandem*, utpote quae non ſit eadem, *non reor Deos facere poſſe*. Si quid mutandum, lege *expedito*. & confer cap. 49. 68. 77. Virg. *flammam inter & hoſtes* expedior. i. e. elabor, fugio. Wasse.

Postquam videt montibus atque copiis hostium sese clausum] Illud *videt*, non eſt in Comm. Pall. autem ſeptimus, loco verborum poſtremorum habet, *hoſtium circumventum ſeſe*, at MSS. Bongarſii non agnoſcit, *montibus atque*. Adeo ut ſi cui libeat ſuſpicari & hiſce adſuta emblemata interpolatorum, id tuto liceat. Grut.

Montibus atque copiis hostium sese clausum] Sic in manuſcriptis, & quidem melius. Riv.

Clausum] Catilina undique obſeſſus erat: non poterat enim in Galliam aufugere. Metellus radices montium occupaverat: Antonius vero ab Urbe venerat. Hinc Dion Caſſius lib. XXXVII. Hiſt. Rom. *Antonius autem & Metellus, Faeſulis circumſeſſis, nullam ei progrediendi copiam faciebant*. Benn.

Optimum factu ratus, in tali re fortunam belli tentare, statuit cum Antonio quamprimum confligere] Scribo: *optimum factu ratus, ut in tali re, fortunam b. t.* cui emendationi verbum faciendum non eſt. Palmer. Veneta 1470. *optimum factum*, ut ſupra, bene. Wasse.

Statuit cum Antonio quam primum confligere] Florus: *Quamvis parte conjurationis oppreſſa, tamen ab incepto Catilina non deſtitit: ſed infeſtis ab Hetruria ſignis patriam petens obvio Antonii exercitu opprimitur*. Grasw.

Compertum ego habeo, verba virtutem non addere] Haec oratio efficta ad ſimilitudinem cujuſdam, quae eſt apud Xenophontem II. Παιδ. Coler. De allocutione Imperatorum, quantam vim habeat in animis militum, videndus eſt Piccartus Dec. XV. cap. 10. & Gruter. diſcurſu LIV. ad Tacitum, Lipſ. in libb. de Mil. Romana, Bernecc. ad Suet. Caeſ. cap. 55. Virdungus ad Agr. Taciti cap. 33. Fr. ad Curt. lib. VI. cap. 2. §. 20. Quibus inter ſe collectis, ita ſtatuo: *aliquid roboris afflare, efficere efficacem orationem*. Pulcre ad mentem meam Papinius:

—— —— *hortamina fortes*
Praeveniunt; timidis etiam brevis addita virtus.

Et quis vel ex Cicerone, Quinctiliano, auctore de Cauſis corruptae Eloquentiae, Plut. in Vita Periclis, Demoſthenis, Ciceronis, Caeſaris alibique, item Valer. Max. lib. XVIII. cap. 9. Plin. Nat. Hiſt. ſcriptore lib. VII. in elogio M Tullii, ejuſque filio adoptivo Plinio juniore I. ep. 20. & aliis

neque ex ignavo strenuum, neque fortem ex timido exercitum oratione im-

NOTAE VARIORUM.

aliis vires Eloquentiae nescit? Interim ab impetu istud breve potius esse, quam a ratione indicat Sidon. in Panegyr. ad Majorianum V. 415.

——— ——— *virtusque repente*
Ignavis vel parva furit:

Ubi enim furor, ibi neque est consilium neque ratio. Rupert. Cicero Philipp. IV. cap. 6. *Faciam igitur, ut imperatores instructa acie solent, quamquam paratissimos milites ad proeliandum videant, ut eos tamen adhortentur: sic ego vos ardentes & erectos ad libertatem recuperandam cohortabor.* Adde Abramum ad Ciceron. Orat. Tom. III. Part. I. pag. 201. a. Broukh.

Compertum habeo . . . virtutem non addere] In manuscriptis & impressis antiquioribus est additum, *ego*. quod perperam in nostris deest. Riv. Pronomen abundat, neque exstat in omnibus MSS. respuitque editio prima, si quis etiam sustulerit, ceu otiosum, verbum *habeo*; minime repugnaverim; plus namque efficaciae habuerit Catilina, si prae se ferat, constare experientia omnis aevi, omnium nationum, oratione minime animari, quibus parum animi; quam si, velit sibi id compertum. Grut. *Ego* abest ab L. 2. Reg. Markii γ. Glossae πέρα μανθάνω. Thucyd. VI. σαφὲς ἔχω. sed nec *viris* agnoscunt L. 1, 2, 3. Reg. B. Pub. Laud. Bodl. aeque eleganter, sed exemplum ejus formulae apud Auctorem prosaicum non temere occurret. Varro Octogesi, περὶ νομισμάτων. *In quo nobilius est Philippeum quod accipimus, quam quod bibimus; quum alterum addamus in bulgam, alterum in vesicam.* altera forma Papinius, Theb. VII. 282.

Vos etiam nostris, Heliconia turba, venitis
Addere rebus opem.

Columella VI. 27. *remedio erit filicula trita & aqua tepida permista* dataque *per cornu.* ibi quidem Codex Arondel. *addita* pro *data*, recte. sic enim Plinius N. Hist. XI. 53. *sibi medentur grano Assyrii mali, cujus est suavitas praecipua in* esculenta addito. &, VIII. 38. *biantibus resupino capite ad morsum*, addita in os clava, *&c. agunt captivos.* sed & XXIII. 58. *si quis*, &c. in os additum *devoraverit.* XXXVII. 11. *Narrant etiam in* ignem additae *murrae suum frigus.* denique lib. XXXVII. 10. *sitim quoque sedant* in os additae. Serenus Sammonicus cap. 4.

Balsama si geminis instillans auribus addas.

Et sic cap. 26. male ni fallor, in fine. cap. 1. hodie circumfertur:

Qui quondam placidi tectus sub pelle draconis
Tarpeias arces atque indita *templa petisti.*

Mallem *inclyta.* confer Virgilium Georg. I. 513. AEn. IX. 194. Wasse.

Verba virtutem non addere] Demosthenes in oratione περὶ τῆς συντάξεως. Ἔστι δὲ κεφάλαιον ἁπάντων τῶν εἰρημένων· οὐδὲ ποθ' ὑμᾶς οἱ λέγοντες, οὔτε πονηροὺς, οὔτε χρηστοὺς ποιήσουσιν· ἀλλ' ὑμεῖς τούτους ὁποίους ἂν βούλησθε, &c. A. Manut. Τὸ *viris*, non est in exemplaribus calamo descriptis, neque item in impressis paullo correctioribus. Riv. Dictionem *viris* hoc loco restituimus in omnibus editionibus omissam: eamque addendam esse & Felicius Durantinus confirmat. Quin & ipse Sallustius in bello Jugurthino: *Plura dicerem, Quirites, si timidis virtutem verba adderent.* C. Popma. Sententia Aristoteli, Isocrati ad Nicoclem, Platoni in Memnone decantata. Coler. Persimile illud est Curtii lib. V. *Si me cum ignavis & pluris qualemcunque vitam honesta morte aestimantibus fortuna junxisset, tacerem potius, quam frustra verba consumerem.* Grasw.

Verbis, quae timido quoque possunt addere mentem.

Horat. vide Chrysantae Orat. apud Xenophontem III. pag. 84. Tacit. XVII. *strenuis vel ignavis spem* metumque adderet. Saepe etiam, praesertim apud poëtas sine Dativo. Tibul. II. 1. Martial. XIII. 5. Ovid. I. Am. Eleg. VII. 1. 5. indicem.

Ibi nostris animus additus est, vertentibus Telebois.

Plaut. Auctor apud Quintilianum prooem. lib. VIII. *& cultus concessus atque magnificus*, addit hominibus. *viris* nihilominus induxi, Gruteri & MSS. auctoritate fretus. licet agnoscere videtur Statius Theb. IV. 12.

——— ——— *hortamina fortes*
Praeveniunt, timidisque etiam brevis addita virtus.

Wasse.

Neque ex ignavo strenuum, neque fortem ex timido exercitum oratione imperatoris fieri] Tota haec periodus supervacua esset Laconi, sed & non Laconi abundaret vox *exercitum*, nec non *imperatoris*, certe cursum orationis valde fatigant, consulantur modo aures. Grut. Reg. a prima manu, *facturum.* L 3. monstrose, *exercitum Imperatoris in oratione fieri.* Wasse.

Cu-

imperatoris fieri. Quanta cujusque animo audacia natura, aut moribus inest, tanta in bello patere solet. Quem neque gloria, neque pericula excitant, nequicquam hortere; timor animi auribus officit. Sed ego vos, quo pauca monerem, advocavi; simul uti caussam mei consilii aperirem. Scitis equidem, milites, [a] *secordia, atque ignavia Lentuli, quantam* [b] *ipsi, nobisque cladem adtulerit; quoque modo, dum ex Urbe praesidia opperior, in Galliam proficisci nequiverim. Nunc vero,* [c] *quo in loco res nostrae* [d] *sint, juxta mecum omnes intellegitis.*

LXI. *Exer-*

VARIANTES LECTIONES.

a *socordia* E. & alii passim, praeter F. & meliores. b *sibi* D. I. *sibi nobisque cladem* M. c *quo loco* M. N. d *sint sitae* G. H.

NOTAE VARIORUM.

Cujusque] *Cuique* Markii γ. sed facilis est mutatio, *hortaris* etiam Idem. pro, *neque gloria* Martin. *quem gloria neque. p.* Wasse.

Natura aut moribus] Duae virtutum caussae apud Philosophos. Plato: γενναῖον καὶ εὖ τεθραμμένον ἦθος. Coler.

Timor animi auribus officit] Amphiboien in *animi*, dicere ne velit *timor animi*: an, *auribus animi*, per metaphoram: sed prior sensus magis arridet. Glar. Sic Jugurth. *Sed ne illos quidem timor animi satis muniverat.* Ciacc. Thucydid. lib. II. Τῶνδε ἐπιστήμη, ἣν μάλιστα φοβεῖσθε, ἀνδρείαν μὲν ἔχουσα, καὶ μνήμην ἕξει ἐν τῷ δεινῷ ἐπιτελεῖν ἃ ἔμαθεν, ἄνευ δὲ εὐψυχίας οὐδεμία τέχνη πρὸς τοὺς κινδύνους ἰσχύει. Φόβος γὰρ μνήμην ἐκπλήσσει. *At istorum scientia, quam tantopere extimescitis, si cum fortitudine conjuncta fuerit, etiam inter aspera, quae didicit, exsequi memor erit: si minus, in periculis adeundis nulla ars valet, cum timor memoriam excutiat.* Grasw.

Sed ego vos, quo pauca monerem] Pall. IV. non habet *vos*. Comm. vero exhibet *admonerem*, at Naz. a manu secunda *praemonerem*. Grut. *Admonerem* Markii γ. Wasse.

Socordia] L 1. *Secordia.* sic Plautus Paenul. IV. Cato, & antiqui. sed Dictys etiam III. 1. sed contra stant Codd. MSS. &, *quantum cladis*, ni fallor, Venet. 1470. & Gruter. pro, *ipsi* Bodl. & Bal. *sibi* ex Glossatore. supra pro *consilii* L 1, 3. *periculi.* male. pro *quoque modo* Arond. *quomodo.* Wasse.

Socordia atque ignavia Lentuli quantam ipsi nobisque cladem adtulerit] Cicer. pro Cluentio: *Hoc uno modo, judices, saepe multorum improbitate demersa veritas emergit, & innocentiae defensio inclusa respirat: quod aut ii qui ad fraudem callidi sunt, non tantum audent, quantum excogitant: aut illi quorum eminet audacia atque projecta est, a consiliis malitiae deseruntur.* Πολλοὶ μὲν διὰ ῥᾳθυμίαν καὶ τὴν σύμπασαν ἀργίαν οὐ μόνον τὰς κοινὰς πράξεις, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἰδίους περιορῶσι βίους ἄρδην. *Multi per ignaviam & socordiam, quae totius vitae rationes conturbat illis, non publicarum duntaxat rerum curam negligunt, sed familiarem quoque suam pessum ire sinunt.* Polyb. lib. III. Et lib. V. Τοσοῦτον ἄγνοια καὶ ῥᾳθυμία διαφέρει τῆς ἀνθρώποις ἐπιμελείας καὶ φρονήσεως, περί τε τοὺς καθ' ἰδίαν βίους, καὶ τὰς κοινὰς πολιτείας· ὥστε τοῖς μὲν τὰς ἐπιτυχίας βλάβην ἐπιφέρειν, τοῖς δὲ καὶ τὰς περιπετείας ἐπανορθώσεως γίνεσθαι παραιτίας. *Adeo enim cum in privata, tum in publica re, multum inter se differunt hominum imprudentia ignaviaque ab diligentia & prudentia; ut illis si quis utatur, etiam bene gesta male vertant: has si quis adhibeat, gravissimi etiam casus utilitatem concilient, oblata corrigendi occasione.* Grasw.

Quantam ipsi nobisque cladem adtulerit] Sic Demosth. in Olynth. I. *Quod multa bello perdidimus, ignaviae nostrae jure adscribi convenit.* Nam, ut est in Medea Senecae:

Fortuna fortes metuit, ignavos premit.

Rupert.

Nunc vero quo loco res nostrae sint] Manuscripta fere, *quo in loco*, addita praepositione. Cicero haud scio an usquam praepositionem addat. nam ad Atticum: *perbono loco res fuit*, inquit. & : *Quoad perspiciamus, quo loco sit res.* & : *Meliore loco res erant nostrae.* Riv.

Quo in loco] Reg. *quo loco.* & sic Pemb. B. Publ-

LXI. *Exercitus hoſtium* [a] *duo, unus ab Urbe, alter a Gallia* [b] *obſtant: diutius in his locis eſſe, ſi maxume animus ferat, frumenti atque aliarum rerum egeſtas prohibet. Quocumque ire placet, ferro iter aperiundum eſt. Quapropter vos moneo,* [c] *uti forti atque parato animo ſitis;* [d] *&, cum praelium inibitis, memineritis, vos divitias, decus, gloriam,*

VARIANTES LECTIONES.

a *duo* abeſt ab F. b *obſtat* N. c *uti fortes* M. d *ut* M.

NOTAE VARIORUM.

Publ. & Markii γ. ſed nihil muto. Virg. tamen aſtipulatur, *Quo res ſumma* loco. Livius III. *At enim omnes res per haec* loco? eſt *pejore.* & alibi omittit praepoſ. Cic. ad Attic. III. 66. *Tota res* quo loco ſit, *velim ad me ſcribas.* Seneca Thyeſte: *Obſcuro poſitus* loco. ſed & Cicero & Livius, Caeſar aliique ſaepe retinent. MS. Rivii fere, inquit, *quo in loco*; Caeſar II. B. G. *Quam ex calonum fuga* quo in loco res eſſet, *quantoque in periculo, &c. verſarentur.* Cic. VII. Verrinarum XXX. *Recte collocata, & judicio populi digno* in loco *poſitae eſſe videatur.* Juſtin. XXII. 5, 2. Quo in loco *poſitae ſint Syracuſae.* Noſter Jug. *caeteri* in loco *manentes.* Q. Septimius. *Paulisper* in loco *retentis militibus.* lib. II. cap. 36. *juxta mecum* hoc eſt, *aeque atque ego intellego.* Themiſtius hanc formam ita extulit, Orat. IV. pag. 117. Ed. Petav. Εἰ δὲ ὀρθῶς ἢ μὴ, κοινωνοὶ γενέσθε τῆς γνώμης. WASSE.

EXERCITUS HOSTIUM DUO, &c.] Hoc vult quod Livius lib. XXXI. *Non exſpectare belli tempora moras & dilationes imperatorum, ſed pugnandum eſſe interdum, non quia velis, ſed quia hoſtis cogat.* GRASW.

UNUS AB URBE ALTER A GALLIA OBSTANT] Sic Varro de Re ruſt. I. cap. 7. *Quodque ſunt ſuo quaeque loco poſita, ea minus loci occupant, & minus officit aliud alii, ab Sole, ac Luna, & vento.* CIACC. & URSIN.

SI ANIMUS MAXIME FERAT] In manuſcriptis eſt, *ſi maxime animus ferat*, ordine vocum immutato. id, ni fallor, mollius eſt. RIV. Hanc vocem omittunt L 1. 3. pro, *ferat* B. Pub. *fuerat.* WASSE.

QUOCUNQUE IRE PLACET, FERRO ITER APERIUNDUM EST] Sic apud Curtium lib. IV. *Perveniſſe eos, unde fugere non poſſent. Tot terrarum ſpacia emenſis, tot amnibus montibuſque poſt tergum objectis, iter in patriam & penates manu eſſe faciendum.* Neceſſitas ejuſmodi animos ſolet addere. Unde apud Livium lib. IX. *Dictator ſignum pugnae repente propoſuit. Et efficacius ratus ad accendendos virorum fortium animos, nullam alibi quam in ſemet ipſo cuiquam relictam ſpem, de magiſtro equitum novoque exercitu militem celavit: &, tanquam nulla, niſi in eruptione, ſpes eſſet: Locis, inquit, anguſtis, milites deprehenſi, niſi quam victoria viam patefecerimus, viam nullam habemus.* GRASW.

FERRO ITER APERIUNDUM EST] Ita ſaepius Livius loquitur. Juſtinus lib. II. *Et iter, quod aliter non pateret, ferro aperiendum.* COLER. Eadem vi verborum cum apud alios alii, tum apud Liv. lib. IV. cap. 28. Vectius Meſſius ad ſuos: *Quid hic ſtantibus ſpei eſt? an Deum aliquem protecturum vos rapturumque hinc putatis? Ferro via facienda eſt: non murus, nec vallum, ſed armati armatis obſtant: virtute pares; neceſſitate, quae ultimum ac maximum telum eſt, ſuperiores eſtis.* RUPERT.

QUAPROPTER VOS MONEO, UTI FORTI ATQUE PARATO ANIMO SITIS] Thucydides libr. IV. Ἄνδρες οἱ ξυναράμενοι τοῦ κινδύνου, μηδεὶς ὑμῶν ἐν τῇ τοιᾷδε ἀνάγκῃ ξυνετὸς βουλέσθω δοκεῖν εἶναι, ἐκλογιζόμενος ἅπαν τὸ περιεστὼς ἡμᾶς δεινὸν μᾶλλον, ἢ ἀπερισκέπτως εὔελπις ὁμόσε χωρῆσαι τοῖς ἐναντίοις, καὶ ἐκ τούτων ἂν περιγενόμενος, ὅσα γὰρ εἰς ἀνάγκην ἀφῖκται, ὥσπερ τάδε, λογισμὸν ἥκιστα ἐνδεχόμενα, κινδύνου τοῦ ταχίστου προσδεῖται. *Viri, qui mecum hoc ſubiiſtis periculum, nemo veſtrum malit in hac re videri intelligens, reputando omnes quae nos circumſtant difficultates, quam citra conſultationem hoſtes invadere; ſpe bona fore, ut etiam incolumes ex iis evadat. Quaecunque enim, ut haec ipſa, in neceſſitatem devenerunt, ea minime ratio iniri poteſt, ſed periclitatione celerrima opus habent.* GRASW.

MEMINERITIS VOS DIVITIAS, &c.] Aures reſpuunt

riam, praeterea libertatem, atque patriam, in dextris veſtris portare. Si vincimus, omnia nobis tuta erunt: commeatus abunde, municipia,

NOTAE VARIORUM.

ſpuunt pronomen, ſuntque libri quibus mutatum in *nos*. GRUT. Abeſt *vos* a Markii γ. WASSE. Idem ex eodem noſtro, ut reor, ſuis inſtillat Darius apud Curt. lib. IV. cap. 14. §. 25. *Ite alacres & ſpe pleni. In dextris veſtris jam libertatem, opem, ſpem futuri temporis geritis.* Breviter, ſed omnium efficaciſſime Tacitus, in Agricola cap. 33. *Manus & arma, & in his omnia.* RUPERT.

DECUS, GLORIAM, PRAETEREA LIBERTATEM, ATQUE PATRIAM IN DEXTRIS VESTRIS PORTARE] Tacitus: *Tunc contractos in principia, juſſoſque dicta cum ſilentio accipere, temporis ac neceſſitatis monet: unam in armis ſalutem, ſed ea conſilio temperanda: quod ſi fugerent, prius ſilvas, profundas magis paludes, ſaevitiam hoſtium ſupereſſe. At victoribus decus, gloriam, quae domi cara, quae in caſtris honeſta, memorat.* Et in Vita Julii Agricolae: *Neque enim nobis aut locorum eadem notitia, aut commeatuum eadem abundantia, ſed manus, & arma, & in his omnia.* Curtius autem lib. IV. eadem fere iiſdem quoque verbis effert: *In dextris veſtris jam libertatem, opem, ſpem futuri temporis geritis.* Lucanus eadem lib. VII. exprimit, ubi ait,

> —— *quiſquis patriam, caroſque penates,*
> *Qui ſobolem, ac thalamos, deſertaque pignora quaerit,*
> *Enſe petat: medio poſuit Deus omnia campo.*

Scilicet etiam hic illud locum habet, *Omnia fortium virorum eſſe.* Quare & hortatur ille apud Thucydid. lib. VII. milites his verbis: Τὴν δὲ πορείαν, ὥστε ἀσφαλῆ καὶ ἐπίτακτον εἶναι, αὐτοὶ φυλάξατε, μὴ ἄλλό τι ἡγησάμενος ἕκαστος, ἢ ἐν ᾧ ἂν ἀναγκασθῇ χωρίῳ μάχεσθαι, τοῦτο καὶ πατρίδα καὶ τεῖχος κρατήσας ἕξειν. *Iter autem ut caute, & ordinibus ſervatis fiat, ipſi obſervabitis, nihil aliud ſuo quiſque animo verſantes, niſi quocunque loco pugnare cogatur, eum, ſi victoria potiatur, ei patriam & moenia eſſe futura.* GRASW.

PRAETEREA LIBERTATEM] Haec non agnoſcit Digbaci Codex admodum recens. pro, *portare* Balliol. *geſtare*. Ammianus alicubi. penitus omittit Markii γ. *vicerimus* L 1. 3. Balliol. ſic, *humeris ſuis ſalutem patriae* geſtantes. Valer. II. 8, 9. eodem ſenſu Tacit. Ann. I. 29. *quamvis plus vulnerum, eadem ciborum egeſtas fatigaret*, vim, ſanitatem, copias, *cuncta in victoria* habuere; Heliodor. II. pag. 54. Καὶ τοσαῦτα ἔχειν ἕξεις ὅσα νικῶν περιγίνει. Confer Dionyſii Orat. apud Herodotum VI. 12. Xenophon. Exped. III. pag. 303. Ἀλλὰ γὰρ, ὦ ἄνδρες, πάντα ταῦτ' ἀγαθὰ δηλονότι τῶν κρατούντων ἐστί. Infra: *memores priſtinae v.* Apulejus Mileſ. IV. 77. *Non tamen* ſui, noſtrique, *vel etiam* priſtinae virtutis oblitus. Agathias e contra, Ἔφυγον προτροπάδην, ἀλκῆς ἁπάσης ἐπιλελησμένοι. WASSE.

IN DEXTRIS] Imitator Salluſtii Curtius, ut aliis in locis, lib. IV. ita loquitur: *In dextris veſtris, jam libertatem, opem, ſpem futuri temporis geritis.* Virgil. *In manibus Mars ipſe viri.* COLER.

SI VINCIMUS, OMNIA NOBIS TUTA ERUNT, &c.] Tacitus in vita Agricolae: *Vota virtuſque in aperto, omniaque prona victoribus, atque eadem victis adverſa.* Hinc Thucyd. lib. VII. Τοὺς τε Ἀθηναίους ἡμῶν πάλιν αὖ καὶ τάδε ὑπομιμνήσκω, ὅτι οὔτε ναῦς ἐν τοῖς νεωσοίκοις ἄλλας ὁμοίας ταῖσδε, οὔτε ὁπλιτῶν ἡλικίαν ὑπελίπετε· εἴ τε ξυμβήσεταί τι ἄλλο, ἢ τὸ κρατεῖν ἡμῶν, τούς τε ἐνθάδε πολεμίους εὐθὺς ἐπ' ἐκεῖνα πλευσομένους καὶ τοὺς ἐκεῖ ὑπολοίπους ἡμῶν, ἀδυνάτους ἐσομένους, τούς τε αὐτοῦ καὶ τοὺς ἐπελθόντας ἀμύνασθαι. καὶ οἱ μὲν ἂν ὑπὸ Συρακουσίους εὐθὺς γίγνοισθε, (οἷς αὐτοὶ ἴστε, οἵᾳ γνώμῃ ἐπήλθετε) οἱ δὲ ἐκεῖ ὑπὸ Λακεδαιμονίους. *Rurſus iis qui inter nos ſunt Athenienſibus, haec in memoriam revoco: neque naves alias apud navalia his ſimiles, neque aliam armatorum juventutem vobis reliquam eſſe: & ſi quid aliud vobis contingat, quam vincere, protinus hoſtem hinc illuc navigaturum: & qui e nobis ibi reliqui ſunt, nec ad eos qui ibi ſunt, nec ad eos qui ſupervenerint, propulſandos ſatis virium habituros: voſque continuo in Syracuſiorum, (contra quos qua mente veneritis ipſi ſcitis,) qui autem illic ſunt, in Lacedaemoniorum poteſtatem venient.* GRASW. Obſervat Virdungus, adumbraſſe hunc locum eundem Tacit. in d. cap. 33. *Omnia prona victoribus, atque eadem victis adverſa.* RUPERT.

OMNIA NOBIS TUTA ERUNT] Tacit. in vita Agric. *Omnia prona victoribus, atque eadem victis adverſa.* CIACC.

SIN METU] *Si metu* L 1. Bodl. Markiani. Reg. & Pemb. a manu ſecunda. B. Bubl. *ſed ſi metu* Arond. L 2. L 3. Tacit. H. IV. 20. ſi *nemo abſiſteret, innoxium iter fore:* ſin *arma occurrant, fer-*

ro

pia, atque coloniae patebunt. [a] *Sin metu cesserimus, eadem illa advorsa* [b] *fient; neque locus, neque amicus quisquam teget, quem arma non texerint. Praeterea, milites, non eadem* [c] *nobis, & illis necessitudo inpendet. Nos pro patria, pro libertate, pro vita certamus:*

VARIANTES LECTIONES.

a *Si* A. C. D. E. F. G. H. I. K. L. M. N. b *fieri* B. *nobis fient* G. *erunt* H. c *vobis* K.

NOTAE VARIORUM.

ro viam inventuros. Hegesip. V. 4. *Videns itaque Titus in virtute sua positum sibi remedium salutis. nec aliter nisi ferro iter aperiendum.* ibi Codd omittunt *sua*. WASSE.

NON EADEM NOBIS ET ILLIS NECESSITUDO IMPENDET] Magna certe necessitudo, ubi nulla spes veniae. Ἡ δὲ τῶν Ἱππακριτῶν καὶ τῶν Ἰτυκαίων πόλις ἔμενεν, οὐδεμίαν ἀφορμὴν ἔχουσα πρὸς διάλυσιν, διὰ τὸ μὴ καταλείπεσθαι σφίσι τόπον ἐλέους, μηδὲ συγγνώμης κατὰ τὰς πρώτας ἐπιβολάς. οὕτω καὶ κατὰ ταύτας τὰς ἁμαρτίας μεγάλην ἔχει διαφορὰν ἡ μετριότης, καὶ τὸ μηδὲν ἀνήκεστον ἐπιτηδεύειν ἑκουσίως. *Hippacritarum vero & Uticensium civitas in rebellione perstiterunt. Nullum enim aditum neque caussam postulandi pacem habebant: quoniam principio ejus consilii neque locum, neque spem ullam misericordiae aut veniae sibi reliquam fecerant. Adeo etiam in istius modi peccatis, moderari sibi, & inexpiabile nihil ultro admittere, longe praestat.* Polybius lib. I. *Ita sublata spe veniae tandem sumite animum, tam quibus salus, quam quibus gloria carissima est.* Tacitus in Vita Julii Agricolae: *Efficacior autem in adversis necessitas quam ratio*, inquit Curtius, lib. VIII. Unde rursum Galgacus ante pugnam milites sic affatur in Vita Julii Agricolae: *Quoties caussas belli & necessitatem nostram intueor, magnus mihi animus est, hodiernum diem consensumque vestrum initium libertatis totius Britanniae fore.* GRASW. Galgacus apud eundem Tacitum cap. 30. *Quotiens caussas belli, & necessitatem nostram intueor, magnus mihi animus est*, ubi rursus Virdungum vide. GRUT.

NOS PRO PATRIA, PRO LIBERTATE, PRO VITA CERTAMUS] Verum hoc, si verum est quod apud Thucydidem lib. VI. ait Alcibiades ad Spartanos: Φιλόπολις ὀρθῶς οὗτος, οὐχ ὃς ἂν τὴν ἑαυτοῦ ἀδίκως ἀπολέσας μὴ ἐπίῃ, ἀλλ' ὃς ἂν ἐκ παντὸς τρόπου διὰ τὸ ἐπιθυμεῖν πειραθῇ αὐτὴν λαμβάνειν. *Is vere patriae amator dicitur; non qui suam quam injuste amisit civitatem invadit, sed qui eam quoquo modo potest, ob illius desiderium, recuperare conatur.* Ratio alioqui sane gravissima. Qua sic ad exercitum suum utitur AEmylius apud Polybium lib. III. Οἷς δὲ καθάπερ ὑμῖν νῦν οὐχ ὑπὲρ ἑτέρων, ἀλλ' ὑπὲρ σφῶν αὐτῶν καὶ πατρίδος καὶ γυναικῶν καὶ τέκνων ὁ κίνδυνος συνέστηκε, καὶ πολλαπλασίαν τὰ μετὰ ταῦτα συμβαίνοντα τὴν διαφορὰν ἔχει τῶν ἐνεστώτων ἀεὶ κινδύνων, ὑπομνήσεως μόνον, παρακλήσεως δ' οὐ προσδεῖ. *Vos vero, quibus nunc, non pro aliis, sed pro vobis ipsis, pro conjugibus ac liberis, propositum est certamen; quorum status nunc anceps propter imminentia assidue pericula longe diversissimus post pugnam est futurus; monere tantum, non etiam hortari oportet.* Thucydides quoque lib. V, quantarum sint virium tum hi patriae tum libertatis respectus, declarat his verbis: Ἐπεὶ δὲ ξυνιέναι ἔμελλον ἤδη, ἐνταῦθα καὶ παραινέσεις καθ' ἑκάστους ὑπὸ τῶν οἰκείων στρατηγῶν τοιαίδε ἐγίγνοντο. Μαντινεῦσι δὲ, ὅτι ὑπέρ τε πατρίδος ἡ μάχη ἔσται, καὶ ὑπὲρ ἀρχῆς ἅμα καὶ δουλείας· τῆς μὲν μὴ πειρασαμένοις ἀφαιρεθῆναι, τῆς δὲ μὴ αὖθις πειρᾶσθαι. *Atque ubi jam confligendum erat, ibi apud singulos populos a propriis ducibus exhortationes fiebant: apud Mantineos quidem: Dimicatum iri pro patria, pro imperio simul & servitute. Ad ista quidem quae experti essent retinenda, ad hanc autem in posterum non experiendam.* Quae est enim natio quae non vel quovis periculo redimat libertatem? ut taceam de patria. Samnites in exemplum adducit Livius lib. X. qui cum *nec suis, nec externis viribus jam stare poterant, tamen bello non abstinebant: adeo ne infeliciter quidem defensae libertatis taedebat: & vinci quam non tentare victoriam malebant.* Quippe, ut Cicero Philipp. X. *Ita praeclara est recuperatio libertatis, ut ne mors quidem sit in repetenda libertate fugienda.* GRASW.

PRO VITA CERTAMUS] *Pro virtute certamus* L 1, 2. & Venet. 1470. B. Publ. *certaminis pro*, *paucorum pugnare* Markii λ. *certare*. WASSE.

ILLIS

mus: illis supervacaneum [a] *est* [b] *pugnare pro potentia paucorum; quo audacius* [c] *adgredimini, memores pristinae virtutis.* [d] *Licuit* [e] *nobis cum summa turpitudine in exsilio* [f] *aetatem agere. Potuistis nonnulli Romae, amissis bonis, alienas opes exspectare. Quia illa foeda, atque* [a] *in-*

VARIANTES LECTIONES.

a *est* delet F. b *pro pot. p. pugn.* E. F. G. K. L. c *aggrediamini* G. M. d *Sed vos &c. potuistis* L. e *vobis* B. C. D. E. G. K. f *vitam agere* F. M.

NOTAE VARIORUM.

ILLIS SUPERVACANEUM EST PUGNARE PRO PAUC. POT.] Hoc cum irrisione tamquam in ociosos, vel in stolidos potius ac stupidos, ab homine Thrasone dictum videtur. GLAR.

SUPERVACANEUM EST] Et hoc a Demosthene sumsit ex oratione περὶ τοῦ στεφάνου, in qua dixit: Οὗτος δ' ἐκ περιουσίας μου κατηγορεῖ: cum significet: *Huic autem supervacaneum est me accusare.* Et Suidas περιὸν interpretatur ὑπερβάλλον. A. MAN. & URSIN. Eo sensu περισσὰ apud Herodotum II. 32. Φάναι παρὰ σφίσι γενέσθαι ἀνδρῶν δυναστέων παῖδας ὑβριστάς· τοὺς ἄλλα τε μηχανᾶσθαι ἀνδρωθέντας περισσὰ, καὶ δὴ καὶ ἀποκληρῶσαι πέντε ἑωυτῶν, ὀψομένους τὰ ἔρημα τῆς Λιβύης. Sophocles in Electra: τὰ μὲν περισσεύοντα τῶν λόγων ἄφες. Noster de Repub. Ordin. *Patres consilio valere decet, populo* supervacanea *est calliditas.* WASSE.

ILLIS SUPERVACANEUM EST, &c.] Tacitus in Vita Julii Agricolae: *Sibi Patriam, conjuges, parentes, illis avaritiam, & luxuriam causas belli esse.* Et II. Annal. *His vocibus instructos exercitus patriae quoque causa stimulabant: cum a Cheruscis Longobardisque pro antiquo decore aut recenti libertate, & contra augendae dominationi certaretur.* Fas autem esse dicit M. Horatius apud Livium lib. III. ad X-viros, *ferociorem esse dolorem in libertate sua vindicanda, quam cupiditatem in injusta dominatione.* Lib. VI. *Numerate saltem, quot ipsi sitis, quot adversarios habeatis: si singuli singulos aggressuri essetis, tamen acrius crederem vos pro libertate, quam illos pro dominatione certaturos.* GRASW.

PUGNARE PRO POTENTIA PAUCORUM] Haec est verborum positura manu exaratorum, & editionum primarum. Sequentes mutarunt in, *pro potentia paucorum pugnare.* GRUT.

PRO POTENTIA PAUCORUM] Ἦ δεινὸν ἂν εἴη, εἰ οἱ μὲν ἐκείνων ξύμμαχοι ἐπὶ δουλείᾳ τῇ αὑτῶν φέροντες οὐκ ἀπεροῦσιν, ἡμεῖς δὲ ἐπὶ τῷ τιμωρούμενοι τοὺς ἐχθροὺς καὶ αὐτοὶ ἅμα σώζεσθαι οὐκ ἄρα δαπανήσομεν. *Indignum vero fuerit, si cum illorum socii pro servitute sua pecunias conferre non dubitent, nos ut ulciscamur hostes, & salutem una ipsi consequamur, sumptum non fecerimus.* Thucyd. lib. I. Tacitus in Vita Agricolae: *Vitia hostium in gloriam sui exercitus vertunt: quem contractum ex diversissimis gentibus, ut secundae res tenent, ita adversae dissolvent. Nisi si Gallos & Germanos & (pudet dicti) Britannorum plerosque dominationi alienae sanguinem commodantes, diutius tamen hostes quam servos, fide & affectu teneri putatis.* Thucydides lib. II. Λακεδαιμόνιοί τε ἡγούμενοι αὐτῶν ξυμμάχων διὰ τὴν σφετέραν δόξαν ἄκοντας προσάγουσι τοὺς πολλοὺς ἐς τὸν κίνδυνον. *Lacedaemonii, sociorum principes, suae gloriae causa multos invitos etiam in periculum adducunt.* At alii sponte etiam serviunt: quales *perfugae & proditores ferre arma ad suum patriaeque servitium incusabantur*, Tacito lib. IV. Annal. GRASW.

QUO AUDACIUS ADGREDIMINI] MSS. meliores *adgrediamini*, deteriores *adgrediemini*. media videtur optima. GRUT. *Adgrediamini* Markiani, Bodl. Digb. Reg. L 1. 3. Pemb. B. Pub. WASSE.

LICUIT VOBIS CUM SUMMA TURPITUDINE, IN EXIL.] Scripturam hanc convincunt falsi, non membranae modo, sed editi ante Pomp. Laetum; in quibus fere, *licuit nobis*. Et id profecto revocandum liquet ex eo quod mox sequitur: *potuistis nonnulli Romae, &c.* ne dicam alterum illud hoc loco indecorum. GRUT. *Vitam & in exilio* secunda manus & in marg. exhibet Pemb. WASSE.

POTUISTIS NONNULLI ROMAE AMISSIS BONIS ALIENAS OPES EXSPECTARE] Nempe ut Seneca Controv. VI. loquitur, *orbos senes captare, suas spes in alienas mortes diffundere: excutere testamenta, scrutari census*, quae turpitudinis habent speciem. GRASW.

EXSPECTARE] L 1. 3. & Balliol. *spectare.* Digb. *sed quia illa*, pro *opus est* Arond. *opus*, quod melius. WASSE.

QUIA ILLA FOEDA ATQUE INTOLERANDA VIRIS VIDEBANTUR] Seneca Epistol. XCV. *Amico aegro ali-*

[a] *intoleranda viris videbantur, haec sequi decrevistis. Si haec relinquere vultis, audacia opus est. Nemo, nisi victor,* [b] *pace bellum mutavit. Nam,* in

VARIANTES LECTIONES.

a *intolerabilia vobis* B. *intoleranda vobis* C. b *pro pace* C. G. *pace bellum* E.

NOTAE VARIORUM.

aliquis assidet: at hoc si haereditatis causa facit, vultur est, cadaver exspectat. Haec intoleranda viris dicit Catilina, quod viros deceat industria potius sua niti scilicet, quam favore fortunae. Tacitus lib. II. Annal. *Languescet alioqui industria, intendetur socordia, si nullus ex se metus, aut spes, & securi omnes aliena subsidia exspectabunt, sibi ignavi, nobis graves.* Lib. III. *Quod multos etiam bonos pessum dedit; qui, spretis quae tarda cum securitate, praematura cum exitio, properant.* His illud contingit quod ait Thucydid. lib. V. Πολλοῖς γὰρ προορωμένοις ἔτι εἰς οἷα φέρονται, τὸ αἰσχρὸν καλούμενον ὀνόματος ἐπαγωγοῦ δυνάμει, ἐπεσπάσατο ἡσσηθεῖσι τοῦ ῥήματος ἔργῳ ξυμφοραῖς ἀνηκέστοις ἑκόντας περιπεσεῖν, καὶ αἰσχύνην αἰσχίω μετὰ ἀνοίας ἢ τύχης προσλαβεῖν. *Multos enim, etsi praeviderent in quae ferebantur, illud quod turpe vocabatur, cui verbo ferendo pares non erant, fecit re ipsa se in gravissima exitia sponte praecipitare, & magis turpem infamiam cum amentia, quam cum fortuna subire.* Quorum opinio specie tamen honesti nititur, quam profitetur Polybius lib. IV. Ἀλλά μοι δοκοῦσιν οἱ γνήσιοι τῶν ἀνδρῶν καὶ κοινῇ καὶ κατ' ἰδίαν οὐδέποτε περὶ πλείονος οὐδὲν ποιεῖσθαι τοῦ καθήκοντος. *Sed mihi videntur qui ingenio sunt liberali atque ingenuo, neque privatim neque publice pluris facere quicquam honestate.* GRASW.

QUIA ILLA FOEDA, &c. HAEC SEQUI DECREVISTIS] Ingens hic difficultas est, quid per *illa* & *haec* intelligendum. Quidam *illa* exponunt, in exsilium fugere: & *haec*, arma; alterum *haec*, quae incoepimus item, *relinquere*, id est, ab iis coeptis desistere. Atqui haud scio, num satis faciant studioso lectori. Hoc etiam apud me maxime dubium, quid haec sibi verba velint: *Audacia opus est:* si quidem recte expositum est, *relinquere*, id est, ab iis incoeptis desistere: quae nullus Commentatorum attingit. Lector ipse dispiciat. Codex vetus pro *haec sequi*, legit *hoc sequi.* GLAR.

HAEC SEQUI] Ita supra, cap. 63. sequimur *inertiam.* Cic. Offic. *Neque enim attinet repugnare naturae, nec quicquam* sequi *quod assequi non queas.* Columel. IX. 4. *temporis compendia* sequens. Pallad. Mart. XIII. *in forma hoc* sequemur, id est, *probamus, eligimus:* locus mutilus. dicit enim in admissario quatuor spectanda. forma, color, meritum, pulchritudo, tria tantum explevit, quae autem ad *meritum* spectant, ex Codice C. C. C. cujus copiam fecit amicus doctissimus Rob. Danny, ea jam exscribam. Itaque post *fixa rotunditas*, insere, *meritum, ut sit audax animo, pedibus alacris, trementibus membris, quod est fortitudinis indicium, quique ex summa quiete facile concitatur. vel excitata* (f. ex citata) *festinatione non* (f. delendum *non*) *facile teneatur.* (*nam* Columel. *qui sunt ex placido & ex concitato mitissimi.*) [*motus autem equi in auribus intelligitur, virtus autem in membris trementibus*] quae uncinis inclusa sunt, Palladio abjudico, sunt enim ex Glossargo. caetera fere ex Columel. VI. 29. Virg. *micat auribus & tremit artus.* confer Geop. auctores. lib. XVI. cap. 2. ubi τράχηλον πλήρη τε καὶ παχύν, *cervicem plenam & opimam* inepte vertit, & *crassam.* confer etiam Oppianum, lib. I. 175. WASSE.

NEMO, NISI VICTOR PACE BELLUM MUTAVIT] Pacem si vultis, vincatis necesse est. arbitrio enim victoris pace bellum mutatur, non victi, & hoc est, quod ait in Jugurthino: *Omne bellum sumi facile, caeterum aegerrime desinere: non in ejusdem potestate initium esse, & finem ejus: incipere, cuivis etiam ignavo licere: non deponi, nisi cum victores velint.* CAST. Tacitus hanc loquendi formulam hinc accepit, cum dixit libro III. *Miseram pacem vel bello mutari.* & ipse Sallustius in Fragmentis: *Togam paludamento mutavit.* Horatius:

Exsilioque domos & dulcia limina mutant.

Paullo post vet. cod. habet; *ab hoste*, non, *hostibus.* CIACC. & URSIN. Consulendus Lips. lib. V. Polit. c. 19. RUPERT.

In

in fuga salutem sperare, cum arma, [a] *quis corpus tegitur, ab hostibus averteris, ea* [b] *vero* [c] *dementia est. Semper in proelio iis maxumum est*

VARIANTES LECTIONES.

a *quibus* A. B. C. D. E. F. G. I. K. L. M. N. b *vera* E. I. c *summa dementia* D.

NOTAE VARIORUM.

IN FUGA SALUTEM SPERARE, &c.] Xenophon. lib. III. Cyrop. Μωρὸν γὰρ τὸ κρατεῖν βουλομένους, τὰ τυφλὰ τοῦ σώματος καὶ ἄοπλα καὶ ἄχειρα ταῦτα, ἐναντία τάττειν τοῖς πολεμίοις φεύγοντας. Homerus Iliad. vs. 94.

Πῆ φεύγεις μετὰ νῶτα βαλὼν κακὸς, ὡς ἐν ὁμίλῳ
Μή τίς τοι φεύγοντι μεταφρένῳ ἐν δόρυ πήξῃ.

A. MANUT. Haustum ex Thucyd. I. §. 120. Διόπερ καὶ μὴ ὀκνεῖν δεῖ αὐτοὺς τὸν πόλεμον ἀντ' εἰρήνης μεταλαμβάνειν. WASSE. Videtur in animo habuisse duo loca Xenophontis: primum e lib. III. de Inst. Cyri, ubi rex Assyriorum militibus suis ingerit: *Stultum esse, eos, qui victoria potiri velint, coecas corporis partes, & armis, & manibus destitutas, hostibus obvertere: stultum item esse, eum, quicunque vitae cupidus fugae se commiserit, quum in victoria sita sit salus, & qui fugam arripiunt, magis intereant, quam qui subsistunt.* Alterum e lib. III. de Expeditione Cyri, ubi ipse Xenophon ad Graecorum duces: *Venit & hoc mihi in mentem, eos, qui bellicis in rebus quoquo modo vitam quaerunt, ignave turpiterque ut plurimum mori. Qui vero mortem communem hominibus universis esse, ac necessariam statuunt, tantumque de eo soliciti sunt, ut praeclare mortem obeant; eos equidem video magis ad senectutem pervenire, & quandiu vivunt, majore felicitate frui.* Quamobrem semper hoc monitum, militibus in acie stantibus, ingerendum, *intuta esse, quae indecora,* praecipit Onosander c. 32. Srategici. Adde Curt. lib. III. c. 11. & lib. IV. c. 14. Liv. lib. VIII. cap. 24. & lib. XLIII. c. 10. Senecam epist. 104. Tacit. IV. Hist. 49. Piccart. d. VIII. c. 2. RUPERT.

CUM ARMA, QUIBUS CORPUS TEGITUR, AB HOSTIBUS AVERTERIS] In Merseburgensi est, *quis corpus tegitur*, id rectius esse puto. ibid. *ab hoste averteris.* RIV. Si *averteris*, pro *abjeceris* dixit, ut quidam exponunt, distinguendum videtur post *ab hostibus*: ut sit sensus, cum arma averteris, quibus corpus tegitur ab hostibus. GLAREAN. *Hoste* L 3. & Ball. *in proelio maximum est p.* Reg. *avertere arma* ab hoste; licet haud alibi invenias, tamen pro *auferre* vel *abducere* ponitur, ut apud Propert. III. 15.

Saeva canum rabies morsus avertit hiantes.

Virg. AEn. I. 104.

——— *tum prora avertit & undis*
Dat latus.

Unde conjungit *auferre* & *avertere*, AEn. IV. 189.

——— ——— *auras*
AEgra fugit, seque ex oculis avertit & aufert.

Eodem sensu dixit Tacit. XV. 10. *Non fossam neque vallum sed sibi corpora & arma in hostem data.* Glareanus locum non capit, tamen juxta illum distinguit Pemb. Ammianus XVI. 12. *Quo,* inquit, *credimus, viri fortissimi? an ignoratis fugam,* quae salutem numquam reperit, *irriti conatus stultitiam indicare?* avertimus arma ab hoste, quando aversi terga praebemus. Corrige ergo eundem XXIV. 6. *adusque Ctesiphonta muros egit praecipitem,* adversorum *feriens suras & terga.* immo, *aversorum.* Firmat conjecturam ipse Ammian. XXV. 3. *exsilivit nostra succinctior armatura* aversorumque *Persarum & beluarum suffragines concidebat & dorsa.* Liv. XXXIII. 8. *Mox refugientibus suis,* &c. *& praeterquam quod caedebantur aversi.* Praeclare in hanc rem Tyrtaeus apud Stobaeum, XLIX. WASSE.

EA VERO DEMENTIA EST] Calamo picti, quibus aliquid auctoritatis robustae, *vera.* GRUT. Terent. id vero *serio triumphat.* & infra: *confecto praelio tum vero cerneres.* 163. WASSE.

SEMPER IN PROELIO IIS EST MAXIMUM PERICULUM] *In proelio*, non est in codice Fabriciano. verum in spatio ipso tamen quod versus dirimit, adscriptum est, S. *in proelio.* quo significatur id subaudiri, quod nos in contextu habemus. ego relinquendum arbitror, propterea quod in ceteris manuscriptis sit. RIV. Naz. non agnoscit illud *in praelio,* haud tamen omnino est supervacaneum. GRUT.

IIS MAXUMUM EST PERICULUM, QUI MAXUME TIMENT: AUDACIA PRO MURO HABETUR] Hanc sententiam idem Curtius mutuatus videtur a Sallustio:

est periculum, qui maxume timent: audacia pro muro habetur. Cum vos considero, milites, & [a] cum facta vestra aestumo, magna me spes victoriae tenet. Animus, aetas, virtus vestra me hortantur: [a] *prae-*

VARIANTES LECTIONES.

a *cum existimo* D.

NOTAE VARIORUM.

justio: *Effugit mortem, quisquis contemserit: timidissimum quemque consequitur.* Simili oratione Rex Assyriorum suos obequitans adfatur, apud Xenophontem III. Παιδ. Μωρὸν τὸ κρατεῖν βουλομένους τὰ τυφλὰ τῶν σώματος καὶ ἄοπλα καὶ ἄχειρα ταῦτα ἐναντία τάττειν τοῖς πολεμίοις φεύγοντας. Coler. Seneca OEdipo:

> —— *Multis ipsum*
> *Timuisse nocet. Multi ad fatum*
> *Venere suum, dum fata timent.*

Et Hippolyto:

> *Tutissimum est inferre, cum timeas, gradum.*

M. Seneca Suasor. VII. *Multos victuros animi sui contemptus oppressit: multos perituros parati ad pereundum animi ipsa admiratio eripuit, & causa illis vivendi fuit fortiter mori.* Unde Curtius lib. IV. *Effugit mortem quisquis contempserit, timidissimum quemque consequitur.* Grasw.

Audacia pro muro] Ita Codd. & Nonius Marcellus, pag. 431. 442. AEmulati Tacitus & Hegesippus. Hist. III. 73. *Fuere qui excepto Vitellianorum signo, quo inter se noscebantur, ultro rogitantes, respondentesve* audaciam pro latebra haberent V. 4. *Impossibile hoc videtur quomodo potuerit evadere, nisi notum esset, in bello plurimum* audaciam *posse, quae vel* sola tibi murus *est.* Noster in principio: *in bello plurimum* ingenium *posse.* Et Cicero VII. Verrinar. *Ad omnes enim impetus meos*, quasi murus quidam *boni nomen Imp. opponitur.* Et sic fere Catilin. IV. Elegantissime Lucanus VIII. 379.

> *Non aries illis, non ulla est machina belli,*
> *Haud fossas implere valent: Parthoque sequente,*
> Murus *erit, quodcumque potest obstare sagittae.*

Alibi de Scaeva:

> —— *stat* non fragilis *pro Caesare* murus.

Horatius, Epist. I. 60.

> —— *hic* murus aheneus *esto,*
> *Nil conscire sibi.*

Sic Sulpicius Hist. Sacr. II. 38. *Qui semper eis velut* murus *obstiterat.* Inscriptio antiqua super muros Asulae, Castelli ad flumen Clesium:

> *Asula sum* muris circumdata *pulchra* duobus,
> *Asula praestanti splendida facta manu.*
> *Desine, dux belli, de me sperare Triumphum.*
> *Frange opus hoc: hominum pectora* murus *erunt.*

Confer Dictyn. II. 3. Pentadium in Hectorem, lib. III. Epig. Silium VII. 743. & XVI. 68. Arrianum de Poro lib. V. de Callimacho Polemon Sophista, τεῖχος Ἀττικῆς ἀρετῆς. adde Claudian. IV. Cons. Hon. vs. 108. Quo sensu apud Homerum vox ἕρκος.

> —— ὃς ΜΕΓΑ πᾶσιν
> ἝΡΚΟΣ Ἀχαιοῖσιν πέλεται πολέμοιο κακοῖο.

Tyrtaeus, ut opinor, apud Stobaeum,

> Ὥσπερ γάρ μιν ΠΥΡΓΟΝ ἐν ὀφθαλμοῖσιν ὁρῶσιν.
> Ἔρδει γὰρ πολλῶν ἄξια μοῦνος ἐών.

Dionysius Halicarn. II. 3. ΤΕΙΧΗ τε ἀνάλωτα τῷ κοινῷ, καὶ καταγωγὰς τοῖς ἑαυτῶν βίοις ἀσφαλεῖς τούτους εἶναι, τοὺς παρασκευαζομένους. Hinc etiam Theocritus Eid. XXII.

> —— Ἀχιλῆά τε ΠΥΡΓΟΝ αὐτῆς.

Ovidio Metaph. XIII. interprete,

> —— *Grajum murus Achilles.*

Wasse. Id est, qui audaciam habet, murum ante se habet. Vide Gronov. Diatrib. ad Statii Silv. p. 192. Broukh.

Animus, aetas vestra me hortantur] Parum efficax heic *hortantur.* & subodiosum *me.* maluissem ego; *animus, aetas, virtus vestra nihil* non patraverit. Grut. De his notis boni militis, adi Lips. lib. V. Civ. Doctr. c. 12. cui unicum est, quod in altera nota, AEtatis, addam. Sic enim de Adriano in ejus vita Spartianus: *De militum etiam aetatibus judicabat, ne quis aut minor, quam virtus posceret, aut major, quam pateretur humanitas, in castris, contra morem veterem versarerur.* Rupert.

Prae-

[a] *praeterea necessitudo, quae etiam timidos fortis facit. Nam, multitudo hostium ne circumvenire* [b] *queat, prohibent angustiae loci. Quod si virtuti vestrae fortuna inviderit; cavete,* [c] *inulti* [d] *animam amittatis; neu*

VARIANTES LECTIONES.

a *postremo* I. b *nos queat* D. c *ne inulti* E. F. G. H. I. K. *ne vos inulti* M. d *vitam* I. K.

NOTAE VARIORUM.

PRAETEREA NECESSITUDO, QUAE ETIAM TIMIDOS FORTES FACIT] Euripides: Τὰ πολλ' ἀνάγκη διαφέρει τολμήματα. Q. Curtius lib. V. *Ignaviam quoque necessitas acuit, & saepe desperatio spei caussa est.* A. MANUT. Hunc locum Nonius citat, in dictione *Necessitudo.* Sed Nonii verba, adeo mance deminuteque leguntur, ut nullus certus, ac idoneus sensus, ex iis elici possit. Verba ejus, quo clarior res sit, apponam. *Necessitudo pro necessitas. Sall. Jugurth. bello: Etiam jam ante Jugurthae filia, Boccho nupserat. verum ea necessitudo, quae etiam timidos fortes facit.* Ego verba haec non errore librariorum ita scripta esse, sed Nonium, ut in aliis multis, memoria lapsum existimo. nam verba illa: *Etiam jam ante Jugurthae filia, Boccho nupserat. verum ea necessitudo*, legenda sunt hoc pacto: *Etiam jam ante Jugurthae filia Boccho nupserat. verum ea necessitudo, apud Numidas, Maurosque, levis ducitur.* Neque sententia horum verborum huic loco est conveniens: nam apud Sallustium, *necessitudo* pro *affinitate*; apud Nonium vero, pro *necessitate* ponitur. Verba quae sequuntur: *Quae etiam timidos, fortes facit*, ex hoc loco desumta sunt, eaque legenda & ponenda sunt, post illa, *Necessitudo pro necessitas. Sall. Catil. bello.* ejectis explosisque ceteris, quae apud Nonium primo loco ponuntur. C. POPMA. Polyb. lib. III. Εἰς παραπλήσιον γὰρ αὐτοὺς ἀγῶνα καὶ καιρὸν τὴν τύχην συγκεκλεικέναι, καὶ παραπλήσια τοῖς νῦν ἆθλα προτεθεικέναι· δεῖν γὰρ ἢ νικᾶν ἢ ἀποθνήσκειν, ἢ τοῖς ἐχθροῖς ὑποχειρίους γενέσθαι ζῶντας. *Fortunam enim simili ipsos dimicandi necessitate conclusisse, ac praemia quoque similia proposuisse: nam aut vincendum illis esse, aut moriendum, vel hostile jugum vivis subeundum.* GRUTER. Vide Indices in Justinum & Florum in voce *Desperatio*, & adde Freinshemium in Curt. lib. IV. c. 3. §. 24. & lib. V. c. 4. §. 31. RUPERT.

QUAE ETIAM TIMIDOS] Fortes hoc loco pro audacibus accipio. Ennius;

Fortibus est fortuna viris data.

quod Virgilius sic expressit in X. AEneid.

Audentes fortuna juvat.

Sallustius paullo ante: *Neque fortem ex timido exercitum Oratione Imperatoris fieri.* Sententiam iterum expressit Curtius ita: *Ignaviam saepe acuit necessitas, & desperatio spei caussa est.* COLER.

NAM MULTITUDO HOSTIUM NE NOS CIRCUMVENIRE QUEAT] *Nos* manuscripta non habent, nec in impressis vetustioribus additur; ac sicuti ego existimo, abesse majore cum gratia poterit, sed nec Felicius Durantinus addit. RIV.

PROHIBENT ANGUSTIAE LOCI] Satisfaciet hic tibi Amiratus discursu XVIII. 1. RUPERT.

QUOD SI VIRTUTI VESTRAE FORTUNA INVIDERIT] Quidam MS. codd. *Quod si forte virtuti vestrae fortuna inviderit.* nec rejicienda lectio. C POPMA.

CAVETE, NE INULTI ANIMAM AMITTATIS; NEU CAPTI POTIUS SICUTI PECORA TRUCIDEMINI] *Denique nihil atrocius significat eventurum, quam in quod sponte ruant. Moriendum victis, moriendum deditis. Id solum referre, novissimum spiritum per ludibrium ac contumelias effundant, an per virtutem.* Tacit. lib. III. Histor. Qui hoc sibi persuaserit miles, is vere terribilis erit. Nam, ut Seneca Contr. XXIX. *Inter gladiatores victoris quoque conditio pessima est cum moriente pugnantis. Nullum magis adversarium timeas, quam qui vivere non potest, occidere potest.* GRASW. De hoc ultimo morientium solatio praeclare disserit Freinshem. ad Flori lib. III. c. 3. §. 17. lit. m. cui adjicio illud Livii lib. IX. c. 10. *Desperata venia perdere prius, quam perire optant.* RUPERT.

CAVETE INULTI ANIMAM AMITTATIS] Ita maluerunt MSS. duo antiquiores Naz. ac Comm. quibus accedit Pal. quint. hactenus vulgatum, *cavete ne inulti, &c.* GRUT. Calamo picti antiquiores, quibus aliquid auctoritatis robustaei, *cavete*

neu capti potius, ficuti pecora, trucidemini, quam virorum more pugnantes, cruentam atque luctuofam victoriam hostibus relinquatis.

LXII. Haec ubi dixit: paullulum commoratus, figna canere jubet; atque instructos ordines in locum aequum deducit. Dein, remotis [a] omnium equis,

VARIANTES LECTIONES.

a *omnibus* A.

NOTAE VARIORUM.

cavete inulti animam amittatis, quod cum Grutero placet. RUPERT. *Praeterea n. &c. fortis facit.* Nonius juxta cum editis. 353. WASSE.

CAPTI POTIUS] L. 2. non agnofcit *potius*. Liv. XXVIII. 16. *Inde non jam pugna fed* trucidatio *velut pecorum fieri*. Hirtius B. Afr. cap. XXVI. *animadvertebat villas exuri, agros vaftari, pecus* diripi, trucidarique. ibi MS. Norvic. *diripi, homines*. quae lectio vereor ne fit magiftelli alicujus interpretamentum, nam cap. XXVI. dixerat, Caefarianos adeo gravi annona laboraffe, ut alga e litore collecta vitam tolerare neceffe haberent, & ideo agros vaftabat Scipio pecufque trucidabat, ne ea inimicis ufui effent; & fic fere folebant eorum poffeffores imminente acie hoftili, ut graphice oftendit Columna Trajana. Trucidari etiam dicuntur arbores & inanima. Hor. Ep. I. 12. 21.

Verum feu pifces feu porrum & caepe trucidas.

Plin. N. Hift. XVII. 27. §. 45. *Interlucatio arboribus prodeft, fed omnium annorum* trucidatio *inutiliffima*. WASSE.

CRUENTAM] Hirtius de B. Afric. XXX. *Referre arbitrabatur cujufmodi victoria effet futura; turpe enim fibi exiftimabat, tot rebus geftis, tantifque exercitibus devictis, tot jam claris victoriis partis, ab reliquis copiis adverfariorum fuorum ex fuga collectis, fe* cruentam *adeptum exiftimari* victoriam. Tacit. H. II. 17. *Magna ea* victoria *neque* cruenta *nobis fuit*. E contra, *Graeci* ὑμνοῦσι ἀναίμακτόν τινα καὶ ἀδάκρυον νίκην. Themift. Orat. XIV. p. 342. Infra in Jug. *Mario laudi datum quod multa* incruento milite patrarat. Ovid. Amor. II. 12.

Haec eft praecipuo victoria *digna triumpho:*
In qua, quaecunque eft, fanguine praeda caret.

Hegefip. IV. 30. *Ubi circumventos fe videre*, haud incruentam *& ipfis Antonius* victoriam ceffere. Sed & III. 15. *Incautum fpiculo ferit, ne* impleta *effet* incruenta *Romanis* victoria. pro *impleta* MSS. *infleta*, & vocem *incruenta* refpuunt. mallem, *ne infleta effet & incruenta*. denique V. 4. *Ne eorum difcordia* incruentam *Romanis* victoriam *daret*. Merito ergo Pompejus militibus pugnam depofcentibus, Lucan. VII. 95.

Quis furor, o Caeci, fcelerum? Civilia bella
Gefturi; metuunt, ne non cum fanguine vincant.

Infra:

——— *pugnare ducem quam* vincere *malunt.*

Jofephus B. Jud. III. 14. Ἀναίμακτον δ' ἂν ἦν αὐχῆσαι Ῥωμαίους τέλος τῆς πολιορκίας, εἰ μὴ εἷς ἔπεσεν ἑκατοντάρχης. inde Lucullus apud Plutarchum, p. 497. ἐμεγαληγόρησεν, ὡς ὀλίγων ἡμερῶν ἀναιμωτὶ τὸ νίκημα παραδώσων. Claudianus in Rufin.

Haec cervix non fola *cadet*. mifcebitur alter
Sanguis, *nec Stygias ferar* incomitatus *ad umbras*,
Nec mea fecurus ridebit funera *victor*.

Sed nec laetitiam tantum & Paeana hoc modo imminuunt, fed de gloria etiam poft mortem certant. Pulchre D. Chryfoft. de facerdot. III. 14. Πρὸς γὰρ τούτοις, οὐδὲ τῆς ἐπὶ τῇ νίκῃ δόξης αὐτοὺς ἀφιᾶσιν ἀπολαῦσαι πάσης· μέρος γὰρ αὐτῆς οὐ μικρὸν συμβαίνει, καὶ τοὺς πεπτωκότας καρποῦσθαι, διὰ τὸ ταῖς ψυχαῖς νικῶντας τοῖς σώμασιν ἡττηθῆναι μόνοις. ὡς εἴ γε ἐνῆν βαλλομένους μὴ πίπτειν, μηδὲ ἐπελθὼν ὁ θάνατος αὐτοὺς ἔπαυσεν, οὐκ ἂν ἔστησαν τῆς προθυμίας ποτέ. WASSE.

COMMORATUS] Balliol. *commoratis*. WASSE.

IN LOCUM AEQUUM DEDUCIT] Ex praecepto Vegetii qui lib. III. de R. M. c. 9. *Amplius faepe locus prodeft quam virtus*. Item c. 13. *Magnam partem victoriae ipfe locus, in quo dimicandum eft, poffidet*. Quid vero fit locus aequus, fere innuit idem c. 8. *Cavendum, ne per aeftatem aut aqua morbofa in proximo, aut falubris aqua fit longius. Hieme ne pabulatio defit, aut lignum, ne fubitis tempeftatibus campus, in quo manendum eft, foleat inundari:*

equis, quo militibus exaequato periculo, animus amplior esset, ipse pedes exercitum, pro loco, atque copiis [a] instruit. Nam, uti planities erat [b] inter sinistros montis & [c] ab dextera rupes aspera, octo cohor-

VARIANTES LECTIONES.

a *instituit* G. *instruxit* I. M. b *in* L. c *ad dextram* A. *a dextris* B. C. *rupe* E. I. K. L. *ab dextera parte obsistente rupe aspera* H. *& dextera rupe aspera* M. *& a dextra rupem asperam* N.

NOTAE VARIORUM.

dari: ne sit in abruptis ac deviis, & circumsedentibus adversariis, difficilis praestetur egressus; ne ex superioribus locis missa ab hostibus in eum tela perveniant. Quod postremum maxime observandum, pugnam inituro. Cetera enim, praecipue ad metationem castrorum spectant. RUPERT.

DEINDE REMOTIS OMNIUM EQUIS, QUO MILITIBUS EXAEQUATO PERICULO ANIMUS AMPLIOR ESSET] Manuscriptum, *dein.* idque rectius. Venetum, *remotis omnibus equis.* id perperam. nam & Hirtius eodem fere modo quo Sallustius: *Caesar*, inquit, *primum suo, deinde omnium e conspectu remotis equis, ut aequato omnium periculo &c.* Est & in quibusdam, *quo peditibus*, velut in Veneto, Argentoratensi, aliis plerisque. Nos hoc in medio relinquemus. RIV. Notandum hoc: milites, quanto plus spei ad effugium, minorem ad resistendum animum habent: quocirca saepe prudentes duces operam dedere, rebus ita postulantibus, ut omnem suis spem fugae tollerent. Vide, quae de remotis equis congessere Virdung. ad Agricolam Taciti c. 35. Bernecc. ad Sueton. Caes. c. 60. §. 3. Lipsius lib. IV. de Mil. dial. IV. & quae notavimus ad Flori lib. IV. c. 2. §. 82. RUPERT.

QUO MILITIBUS EXAEQUATO, &c.] Vox *militibus* expungenda videtur; certe minime propria est, neque comparet in schedis Polonicis. GRUT. L 1. *omnibus equis*, pro, *quo militibus* L 1. L 3. & Ball. *pro peditibus.* Arond. *quo militum.* B. Pub. *equis omnium.* Huc respexit Tacitus in Agr. cap. 18. *Ipse ante agmen, quo caeteris* par animus simili periculo *esset, erexit aciem.* cap. 35. *Promtior in spem & firmus adversis*, dimisso equo *pedes ante vexilla constitit.* Livius II. 20. *Postquam Juventutis proceres* aequato genere pugnae *secum partem periculi sustinentes vidit.* III. 62. *sexcenti fere ex equis desiliunt, cedentibusque jam suis provolant in primum, simulque & hosti se opponunt, & aequato primum periculo; pudore dein animos peditum accendunt.* WASSE.

IPSE PEDES] Alias Imperator plurimum in equo. Imo ipsi Tribuni, ut e Caesaris lib. VII. Livii lib. X. constat. Est tamen & egregius aphorismus politicus, in his verbis, de quo vid. Fr. in Curt. lib. VI. cap. 5. §. 5. Quod tamen, an in omnibus tribunis verum fuerit, nescio. RUPERT.

PRO LOCO] Sic Codd. Dictys II. 32. *Tum nostri visis contra hostibus, armati atque instructi* pro negotio, *simplicis formae aciem composuere.* ita enim distinguendum. WASSE.

AB DEXTERA RUPES ASPERA] Sic & Fulvii liber. Alii, *A dextris rupes aspera.* utrumque recte. A. MANUT.

ET AB DEXTRA RUPES ASPERA] Ita vetus codex; quidam nominativum *rupes*, in ablativum *rupe*, mutarunt. sed temere. meo quidem judicio, cum ante copulam, &, alter praecedat nominativus *planicies.* Scio etiam alterum esse apud auctores loquendi modum, at hic non habet locum. GLAR.

AB DEXTERA RUPES ASPERA] Sic quidem ab emendatrice manu membranae excellentiores: verum fuerat ibi initio tantum, *rupe*, alterum tamen in ceteris visitur; nisi quod nonnullis sit, aut, *dexteram rupem asperam*, aut, *dextera rupem asperam.* GRUT. L. 2. Pemb. Markii γ. Venetae 1470. 1478. & Fulvii liber; alii, teste Manutio, *a dextris rupes.* at Markii λ. *& ad dextram rupe aspera. a dextra rupe* Regius. rectius, ut opponantur, *sinistros montis* & *dextra rupe.* hac forma usus inter alios Tacitus, Hist. III. 71. porticus *in latere clivi* dextrae *subeuntibus.* Plaut. Amphitr. *Hinc enim* dextera vox aures ut videbatur verberat. Virg.

Quo tandem mihi dexter abis?

Ovid. Met.

Signaque sex foribus dextris, totidemque sinistris.

Hanc constructionem cum non intellexerint Librarii, locum immutarunt. B. Pub. *montes, & ad loca rupis aspera.* pro, *in subsidiis* Reg. B. Publ. Mar-

hortis in fronte [a] constituit: [b] reliqua signa in [c] subsidiis arctius conlocat. [d] Ab his centuriones omnis [e] lectos & evocatos, praeterea ex gre-

VARIANTES LECTIONES.

a *instituit* F. *in frontem constituit* M. b *reliquarum* E. G. K. L. *reliquorum* I. N. c *subsidio* I. M. d *longe ab his* M. e *electos advocat & evocatos* D. *electos & evocatos* G. M. *electos evocat* H.

NOTAE VARIORUM.

Markii λ. & γ. Pemb. Veneta 1470. Martin. *in subsidio.* L 2. *in subsido.* WASSE.

IN FRONTE] *In prima fronte* Pemb. WASSE.

RELIQUA SIGNA IN SUBSIDIIS ARCTIUS CONLOCAT] Codices quidam habent, *reliquarum signa*, ut ad cohortes reliquas referatur. Vetus codex, *reliquorum.* At id haud magni momenti. GLAR. Forte, *reliquas in subsidiis*; hoc est, reliquas cohortes: nam ex *reliqua* fecere *reliqua signa.* CIACCON. Quid si legamus? *Reliquas in subsidiis artius collocat.* ut ad cohortes praecedentem vocem referamus, nam infra dixit: *Ille cohortes veteranas, quas tumulti caussa conscripserat, in fronte, post eas ceterum exercitum in subsidiis locat.* v. c. habet: *Reliquarum signa in subsidio artius collocat.* Quae scriptura nostram conjecturam aliquo modo confirmat. Paulo post vet. habet, *inermos*, quomodo Tacitus *semermos.* URSIN. Non improbo conjecturam Ciacconii: *Reliquas in subsidiis.* ut reliquae cohortes intelligantur. COLER. Habent codd. potiores; *reliquorum signa in subsidio.* alii vero, *reliquarum signa in subsidiis.* Pal. tertius non agnoscit adverbium *arctius*; ut quis suspicari posset esse ab aliquo interprete; neque id solum, sed & verbum sequens, *collocat*; subaudiendumque ἀπὸ τοῦ κοινοῦ. *constituit.* GRUT. Lege toties laudatum Veget. lib. III. cap. 17. Onosandrum in Strategico cap. 22. RUPERT. Pemb. *reliquarum signa*, & sic L 2. Reg. Markii λ. & γ. Martin. *reliquerunt signa* L 3. B. Pub. *relinquarum.* Markii γ. *planities inter s.* absque, *erat.* Markii *reliquarum* γ. λ. Balliol. Bodl. Digb. Bib. Pub. caeterum omnes agnoscunt, *signa artius.* Markii tamen γ. *artius locavit.* B. Pub. *collicat.* Orthographiae ut saepe, neglegens. sed omnino legendum *reliqua* cum Gruteri potioribus. *signa* enim pro *exercitu*, quod fraudi fuit indoctis librariis. Liv. VIII. 9. *Ita omnis terror pavorque cum illo latus, signa primo Latinorum turbavit, deinde in totam aciem pervasit.* Lucan. VI. 8.

——— ——— *ter collibus omnes*
Explicuit turmas & signa minantia pugnam.

Nec aliter Codd. B. Pub. & Cajensis. Florus I. 17, 2. *A latere Etruria infesta quatuor agminum signa volitabant.* lege ex Jordane, *late per Etruriam.* iterum III. 6. *per turis & balsami silvas Romana circumtulit* signa. denique III. 5. 21. *Omnis Asia inter Rubrum mare, & Caspium & Oceanum domita vel oppressa*, signis *tenebatur.* Eodem modo *arma* pro *exercitu* apud Albinovanum Pedonem Eleg. I. 157.

Per quae deletis Rhaetorum venerat armis.

Silius XV. 715.

Procerae stabant, Celtarum signa, cohortes.
Prima acies.

Sic apud Ammian. XVI. 11. *armorum* pro *armatorum.* Sagittarii *formidabile genus* armorum. WASSE.

AB HIS CENTURIONES OMNES ET EVOCATOS] Servius in AEneid. II. non citato tamen libro: *Ab his omnes evocatos & Centuriones.* CIACC. V.C. *Ab his centuriones omnes lectos, praeterea, &c.* sed verbum *lectos*, glossema est vocis, *evocatos*, quae in v. c. desideratur. Nam Servius in lib. II. AEn. sic citat hunc locum: *Ipse ab his omnes evocatos & centuriones, praeterea, &c.* URSIN. Lips. IV. de Mil. dial. IV. RUPERT.

OMNES LECTOS ET EVOCATOS, &c.] Reduxi illud *lectos*, suasu omnium MSS. & vetuste cusorum; temere a Carrione, & sequacibus ejus, exclusum. nam ineptum fuerit cogitare omnes centuriones ablatos: nam reliquit quot satis essent ordinibus curandis, excerpsitque lectissimos quosque. GRUT. Vox *omnis* respuit Regius. Bodl. *electos.* Venetae *electos & vocatos.* corrupit locum *Servius* Danielis, sic enim ille ad AEn. II. 178. *Evocatos in centuriones.* in Lucii Editione, *Ipse omnes ab his evocatos & Centuriones*, utroque loco male. Ursini codex *lectos praeterea.* ibi verbum *lectos*, inquit, est glossema vocis *evocatos.* eoque nomine exclusit Carrio. *atque vocatos* B. Publ. & qui agmen cogit;

Ecce iterum Crispinus, & *est mihi saepe vocandus*
Ad partes.

Ille.

gregariis militibus optimum quemque armatum in primam aciem subducit. C. Manlium in dextra, Faeſulanum quemdam in ſiniſtra parte

NOTAE VARIORUM.

Ille, ſi Diis placet, *lectos evocatos* jungit. eadem opera jungat vulpes. tu vero, interpoſita diſtinctione, hunc ordinem ſerves, *centuriones omnis lectos, & evocatos.* memorat noſter tria militum genera; Centuriones, Evocatos, & Gregarios. Evocati enim ſemper ab Auctoribus diſtinguuntur a centurionibus. fuere beneficiarii ab Imp. manipulo expuncti & ſoluti militia, ſed eandem dignitatem obtinebant eademque inſignia. nam vitis geſtamen erat utriſque commune. Caeſar, Civil. III. 88. *Cohortes XC, evocatorum circiter duae, quae* ex beneficiariis *ſuperiorum exercituum ad eum convenerant.* Dio, lib. XLV. pag. 276. Τὸ τῶν ἩΟΥΟΚΑ'ΤΩΝ ἢ 'ΟΥΟΚΑ'ΤΩΝ σύστημα, οὓς ἀνακλήτους ἄν τις Ἑλληνίσας, ὅτι πεπαυμένοι τῆς στρατείας, ἐπ' αὐτὴν αὖθις ἀνεκλήθησαν, ὀνομάσαιεν. τούτοις ἤρξατο μὲν νομίζειν ἀφ' οὗ τοὺς συστρατευσαμένους τῷ πατρὶ πρὸς τὰ ὅπλα αὖθις ἐπὶ τὸν Ἀντώνιον ἀνεκάλεσεν, ἐτήρησε δὲ καὶ εἰσὶ καὶ νῦν σύστημα ἴδιον, ῥάβδους φέροντες ὥσπερ οἱ ἑκατόνταρχοι. & quamvis fuere Veterani, tamen poſt evocationem non tantum in altiore gradu honoris, ſed & in alio ordine erant, quam milites ordinarii. Vetus Inſcriptio, ARAM EVOCATUS POSUIT QUAM CALIGATUS VOVERAT. inde *evocatus* in Gloſſis ταξίαρχος *ordinum ductor*, & in agris aſſignandis utriuſque ratio habita eſt, ut patet ex inſigni loco Caeſaris, Civil. I. 17. *Militibus in concione agros ex ſuis poſſeſſionibus pollicetur, quaterna in ſingulos jugera & pro rata parte centurionibus evocatiſque*; ad hunc modum Galba Cuſtodes ſui Corporis ex equeſtri ordine elegit, evocatoſque appellari juſſit, jure annulorum aureorum manente, quod proprium erat Tribunorum tantum, caeteri ferreis uſi ſunt. Sed alii fuere hi ab Salluſtianorum temporum evocatis. Gregarios milites evocatorum numero fuiſſe docet Caeſar, de B. Civil. I. 27. *expeditos autem ex evocatis ſagittariis funditoribuſque.* ubi vide D. Voſſium, qui diſtinguit inter evocatos ſpe ordinum & praemiorum, hoſque tantum ductores ordinum in Gloſſis exponi putat, & *ordines ducere* minus eſſe *centurionatu* probat. Wasse.

Evocatos] Graecis ἐπίλεκτοι, qui emeritis ſtipendiis iterum ad bellum leguntur. Dio lib. XLVIII. Servius ad illud Virgil.

Ipſe vocat pugnas, ſequitur tum caetera pubes.

Sed Iſidorus lib. IX. cap. 3. ſic ſcribit: *Evocatio, dum ad ſubitum bellum non ſolum milites, ſed & caeter evocantur, unde etiam conſul ſolebat dicere:* Qui rempublicam salvam esse vult, me sequatur. Coler.

Optumum] *Optime*, Oxonienſes, exceptis Laudi Codice recentiſſimo, & Bodlejano. e noſtris Venetae, 1470, 1478. Martin. *optime.* cui lectioni anſam dedit Auctor, cap. 65. *Ex omni copia circiter pars quarta erat* militaribus armis *inſtructa.* ſed edita lectio aeque ſatisfacit illi loco, & melius concordat cum iis quae praeceſſerant, *lectos* evocatos. quare nihil muto, accedente inſuper auctoritate Agroetii lib. de Orthographia, p. 2270. Wasse.

Optimum quemque armatum in primam aciem subducit] Praeter morem. Erant enim alias in fronte haſtati imbecilliores: poſt Principes robuſtiores: tum Triarii robuſtiſſimi: ut per gradus fatigaretur hoſtis, quemadmodum docet Lipſ. lib. V. de Mil. dial. XX. Sed fecit Catilina, ut robur omne illic haberet, & vi perrumperet, ac laceraret. Pulcerrimum eſt illud Xenophontis lib. III. Memorabil. *In bello fortiſſimi quique primo ultimoque loco ſunt collocandi: peſſimi vero in medio: ut ab illis ducantur, ab his impellantur.* Rupert.

In primam aciem subducit] Verbum militare. Sicut *ducere, ductare, dux, ducator, inducere, inductores.* Plautus Aſinaria:

Inductoreſque acerrimos gnaroſque noſtri tergi.

Quo in loco Camerarius nimis argutatur. quod ſane non feciſſet, ſi ἀρχαϊσμοῦ meminiſſet. Dicebant enim veteres *Indoctor* & *Inductor.* Gloſſarium vetus: *Indoctores* εἰσακταί. Verbo iſto *Inducere*, iterum Salluſtius uſus eſt: *Petrejus ubi videt Catilinam contra ac ratus erat, magna vi contendere, cohortem Praetoriam medios hoſtes inducit.* Coler.

Sinistra parte] Pemb. in marg. & 2 Manut. ſervat *parte.* caeteri etiam agnoſcunt. Noſter Jug. 105. *Sulla cum equitatu apud dextimos*, in ſiniſtra parte *Manlius cum funditoribus curabat.* Wasse.

te curare jubet: ipſe cum [a] libertis, & colonis [b] propter Aquilam adſi-

VARIANTES LECTIONES.

a *liberis* K. *libertinis & colonis* M. b *prope aquilam conſiſtit* G. *prope aquilam adſiſtit.* H. M.

NOTAE VARIORUM.

IPSE CUM LIBERIS ET COLONIS] Dubium, liberis ne ſuis, an liberis, quia ſervitia repudiavit, intelligendum. Vetus codex *libertis* habet. Quid ſi *municipes* intellexerit, cum *colonorum* proxime ſubjunxerit mentionem. GLAR. Illo autem loco mirabar fuiſſe qui ferrent vulgatam lectionem: *Ipſe cum liberis, & colonis propter aquilam adſiſtit, quam bello Cimbrico C. Marius in exercitu habuiſſe dicebatur.* Qui enim iſti liberi Catilinae, cui liberi nulli erant? nam ex Cicerone atque ipſo Salluſtio diſcimus, captum amore Aureliae Oreſtillae; quod ea nubere illi dubitabat, timens privignum adultum aetate, necato filio, vacuam domum ſceleſtis nuptiis feciſſe. Cicero addit, etiam uxore. Itaque quod dubitare nemo poſſit, reponendum eſt, *libertis*, maxime cum ei haereat, *colonis.* Quanto autem fere agmine colonorum ac libertorum innixi irent Romani nobiles, exemplum eſt apud Julium Caeſarem, Commentariorum de Bello Civili primo, Domitius, in obſidione Maſſiliae. Facit eodem illud paullo ante: *Cethegus autem per nuntios familiam, atque libertos ſuos lectos & exercitos in audaciam, orabat, ut grege facto cum telis ad ſeſe irrumperent.* Eam rem diſerte explanat Dionyſius Halicarnaſſaeus: ſolitos eſſe homines dites & nobiles Romae ſervorum vim commercari; plerunque deterrima mancipia, eos manu emittere, vomicam poſtea civitatis & inſtrumenta ſcelerum ſuorum; addit, eſſe qui pretio illos per audaciam ac flagitium, parto, liberent, aut pollicitos operam in facinus. Horum hominum quis dubitet Catilinam tantum habuiſſe, quantum ad delendum magnum imperium ſatis eſſet, ni ſucceſſum dii negarent. PALMER. Docti quidam legendum exiſtimant: *Ipſe Catilina cum liberis.* Alii: *Ipſe Catilina cum libertis.* At mihi dictio *Catilina* ex annotatiuncula nata videtur, nec antiqui libri eam habent. C. POPMA.

IPSE CUM LIBERTIS ET CALONIBUS] Perſpicue vera eſt haec lectio, quam repoſuimus ex codice conſultiſſimi Cujacii, pro vulgata & recens immiſſa, *cum libertis & colonis.* Gloſſae: Calo, δοῦλος δημόσιος, σκευοφόρος. Item: θεράπων, ὑπηρέτης στρατιώτου Calo. Acro ad Satyr. II. lib. I. Bongarſii liber *colonibus.* Seneca ad Lucill. Epiſtola CX. *Quoties occurrit domus ſplendida, cobors culta ſervorum, lectica formoſis impoſita calonibus.* Vide Ciceronem de Natura Deor. III. Perſ. Satyr. V. Horat. I. Epiſt. XIV. & eorum interpretes, Feſtum Pompejum & alios. PUTSCH. ſecutus ſum auctoritatem codicis Cujacii, tanto quidem promptius, quod eſſet in Nazariano noſtro, nec non Pal. octavo, *colonibus*; quomodo item erat in eo quem contulerat Bongarſius. illud *colonis*, nauci non eſt. & Pal. ſecun. ac quintus praefert, *coloniis*; nonus *coliniis*; decim. abbreviatura quadam *collocationis*; ſed ea figura literarum, ut fere ſuſpicer fuiſſe primitus, & *CON. PR.* plane pleriſque manuſcriptis ſervatur *prope*, non *propter.* ut forte Salluſtius, Catilinam ſibi quoque circumdediſſe cohortem quaſi praetoriam. verum iſtud ſubtimide indicatum velim; imo plus quam ſubtimide. omnia enim mihi in mentem veniunt, quae contra objici poſſunt; maluiſſemque veſtigia extitiſſent in MSS. unde eſſet fingere; *ipſe cum libertis, quaſi praetoria cohorte, Aquilam, &c.* GRUT. Optimo aevo non refugerunt *colones* dicere, pro *coloni*, ſi vera eſt conjectura Cujacii lib. XXVI. c. 13. ubi Salluſtium hic putat ſcripſiſſe, *cum libertis & colonibus.* Imo & in Oratione L. Philippi: *Lepidus latro cum colonibus.* RUPERT. Sic ex Cujaciano Putſchius, & ſecutus eſt Gruterus, quia in Naz. & alio *colonibus*; illud *colonis* non ſit nauci: pro quo nonnulli codices *coloniis, coliniis, conlocationis*: itaque neſcio quid de cohorte praetoria ſuſpicatur. Salmaſius probat *colonibus* ad Hiſt. Aug. ad Capitol. Maximin. cap. II. & *colones* interpretatur clientes. Sed quicquid dicant, verum eſt *colonis*, quod nos quoque in membranis aliquot ſcriptum vidimus. Hi ſunt veterani Sullae, poſiti ab eo in coloniis militaribus, civili praeda ſubito locupletes, & ea per luxum ac dedecus conſumpta novo motu novam proſcriptionem quaerentes. Hos ita deſcribit Cicero ſecunda in Catilinam: *Exercitum collectum ex ſenibus deſperatis, ex agreſti luxuria, ex ruſticis mendiculis & decoctoribus.* Et rurſus: *Tertium genus eſt aetate jam confectum, exercitatione robuſtum: quo ex genere*

adsistit; quam [a] bello Cimbrico C. Marius in exercitu habuisse dicebatur. At ex altera parte [b] C. Antonius, pedibus aeger, [c] quod proe-

VARIANTES LECTIONES.

a *in bello* M. b *Consul Antonius* C. *Consul C. Antonius* G. c *qui* M.

NOTAE VARIORUM.

nere est ille Manlius, cui nunc Catilina successit. Hi sunt homines ex iis coloniis, quas Faesulis Sulla constituit, quas ego universas civium esse optimorum & fortissimorum virorum sentio: Sed tamen hi sunt coloni, qui se insperatis repentinisque pecuniis sumptuosius insolentiusque jactarunt. Pro Muraena: *Catilinam inflatum cum spe militum, tum collegae mei, quemadmodum dicebat ipse, promissis circumfluentem colonorum Aretinorum & Faesulanorum exercitu.* GRONOV. *Coloniis* L 2. Venetae. Mart. *colonis.* WASSE.

PROPTER AQUILAM ADSISTIT] Signa duplicia olim, Peditum & Equitum. Peditum iterum duplicia, Manipulorum, & totius Legionis. *Manipulorum* fuere *perticae, cum ligno transversario supra, fere in crucem.* Quibusdam dextrae, corollae, aut alia ornamenta, in vertice superposita; plerisque clypei rotundi, sive imagines, ad perticam adfixae. *Legionis* totius *Aquila* fuit: id est, alitis ejus effigies, sive corpus, ex argento vel auro, summae perticae insistens, & pede altero fulmen saepe tenens. Haec peditum signa. Equitum vexilla fuere, sive quadri ad hastam volitantes panni. Haec fere Lips. dial. III. de Mil. lib. IV. qui & plura adfert ad lib. XV. Annal. Taciti, quorum pleraque transscripsit Stewech. Comm. in c. 12. & seq. lib. II. Vegetii, nonnullis tamen de suo additis. Velim etiam consulas Freinshem. ad Curt. lib. III. c. 3. §. 16. Post quos viros, quondam de Aquila observatum mihi est, Sibyllam Erythraeam legiones Romanas vocare *αἰετοφόρους*, *aquiligeras.* Et in propheta Esdra, sub Aquilae typo, regnum Romanorum planissime depingitur. RUPERT.

AQUILAM ADSISTIT] Comm. *adsistit.* Pal. 3. *consistit.* unde suspicere est *adsistere.* GRUTER. *Prope* Arond. L 1. 2. Pemb. *adsistit.* De illa Aquila Cicero I. Catilin. §. 24. *A quo etiam* Aquilam *illam* argenteam *quam tibi ac tuis omnibus perniciosam esse confido, & funestam futuram, cui domi tuae sacrarium scelerum tuorum constitutum fuit, sciam esse praemissam? tu ut illa diutius carere possis, quam venerari, ad caedem proficiscens, solebas? a cujus altaribus saepe istam dextram impiam ad necem civium transtulisti.* Et de illa, iterum, Catilin. II. §. 13. Tangit obiter hanc rem Plinius Nat. Hist. X. 4. *Romanis eam* (Aquilam) *legionibus C. Marius in II. Consulatu suo proprie dicavit.* Caeterum Gronovii conjecturam firmat Hirtius B. Civil. I. 34. *a privatis coactas* (naves) *servis, libertis, colonis suis compleverat.* de *Libertis* sic Scholiastes Juvenalis ineditus penes me, ad Sat. I. 102. *Libertinus & libertus, idem re sunt: sed antiqui in scribendo diversa constructione his vocabulis sunt usi: ut libertinus semper illius vel istius dicatur, libertus vero meus tuus vel suus explicetur. at Libertinus* olim qui ex duobus libertis esset, post Appii Censuram demum pro iisdem accepti sunt. alterum relativum, *ingenui*, alterum vero *Patroni.* WASSE.

ADSISTIT] In media parte consistebat Imperator. Virgilius:

——— ——— ——— *medio dux agmine Turnus*
Vertitur arma tenens.

Ratio vult, ut ibi sit, unde prospiciat, & mandet facillime in omnes partes, qui locus medius est, sed paulum tamen ad finem magis admotus. Nam inter Principes & Triarios, ante Aquilas, stetisse censeo Imperatorem. Vid. Lips. IV. de Mil. dial. IV. RUPERT.

QUAM BELLO CIMBRICO C. MANUS] De Aquila a C. Mario dicata scribit Plinius lib. X. c. 4. Fortean hanc Marii aquilam fuisse, Crispus etiam credebat. Isti enim Catilinarii, plerique Sullani erant. Hique ipsimet victores an direptores & praedatores Marianorum. Sed Cicero in I. Invect. ob hanc aquilam ridet, & valde exagitat Catilinam. COLER.

EX ALTERA] Balliol. praepositionem omittit, contra Codd. & L. Vallam III. 18. pro *quod* Valla, *in proelio.* Pemb. agnoscit, quod ex manu sec. WASSE.

PEDIBUS AEGER] Non vere sed simulate. Dio scribit lib. XXXVII. finxisse hoc Antonium, timentem ne forte in conflictu Catilina ipsum pugnantem videns exprobraret ei societatem veterem. Fuerat enim Antonius in initio consiliorum Catilinae particeps, sed prudentia & suasu Ciceronis revocatus. COLER. Imo timidus atque ignavus, si credimus Ciceroni Oratione pro Sex-

 tio

proelio adesse nequibat, M. Petrejo legato exercitum permittit. Ille cohortes veteranas, quas [a] tumulti caussa conscripserat, [b] in fronte; post eas [c] ceterum exercitum [d] in subsidiis locat. Ipse equo circumiens, unum-

VARIANTES LECTIONES.

a *tumultus* A. B. C. D. E. F. G. H. I. K. M. N. b *in frontem* M. c *reliquum* M. d *in subsidio* M.

NOTAE VARIORUM.

tio cap. 5. tamen verior videtur Dionis ratio. Petreji insigne est elogium apud eundem Ciceron. ib idem. BROUKH.

QUOD PRAELIO ADESSE NEQUIBAT] Naz. *nequierat*. Ne quid mentiar, videtur verborum haec quadriga subintelligi posse, ideoque non expressa literis a Sallustio. GRUT.

M. PETREJO LEGATO EXERCITUM PERMITTIT. ILLE COHORTES VETERANAS, &c.] Cic. pro Sextio: *Si M. Petreji non excellens animus, & amore Reipubl. praestans in Rep. virtus, non summa autoritas apud milites, non mirificus usus in re militari exstitisset, &c.* GRASW.

TUMULTUS CAUSSA CONSCRIPSERAT] Legendum, *quas tumulti caussa*, idque Sallustianum magis, nec aliter Nonius Marcellus. V. *cohortis*, p. 490. sic apud eundem Ennius: *Quid hoc tumulti est?* pro *tumultus*. sic Terentius, *Nihil ornati, nihil tumulti.* Sic Sallustius ante: *Senati decreto* pro *senatus*. RIV. Servius ad VIII. AEn. *Extemplo turbati animi*, accipit *tumultum* pro bello repentino. de proprietate vocum egregie Cicero VIII. Philippic. Liv. VII. *Dictator quam* Tumultus Gallici *caussa justitiam edixisset, omnes juniores Sacramento adegit.* nec aliter accepit Tacitus, Hist. IV. 16. Frontinus IV. 5. *C. Caesar seditione in tumultu civilium armorum, ac tum maxime tumentibus animis, legionem totam exauctoravit.* Codex Petrensis, pro, *ac tum*, habet *factu*, MS. Colleg. Jes. *actam*. Cicero ad Brutum II. 3. *Quod scribis de* seditione *quae* facta *est in legione quarta.* ergo ut non vere, saltem Latine. Utitur voce *tumulti* Plautus Casin. III. 5. 22. Poen. I. 1. 79. Accius Decio: *Nihil neque periculi, neque* tumulti *est, quod sciam.* Pomponius Piscatoribus: *Quid hoc est* tumulti? Turpilius Pedio: *Progredior foras, visere* quid *hic* tumulti *ante fores.* Afranius Vopisco: *Hem quid hoc? pertimui, quid* tumulti *exaudii.* WASSE.

IN FRONTE; POST EAS CETERUM EXERCITUM IN SUBSIDIIS LOCAT] Sic supra: *octo cohortes in fronte constituit, reliquas in subsidiis arctius collocat.* Nonius tamen in voce *tumulti*, sic legit: *In* frontem *positas, ceterum exercitum in subsidio locat.* Et verisimile est ita scripsisse Sallustium: nam Tacit. Annal. III. dixit, *In frontem statuerat ferratos; in cornibus cohortes; a tergo semermos.* Et de Vita Agricol. *Veritus ne simul in frontem, simul & latera suorum pugnarent.* CIACC. & URSIN. Arond. *postea*. Markii λ. *Ipse cohortes.* WASSE.

IN SUBSIDIIS LOCAT] Hanc lectionem ipse probo, quamvis in quibusdam sit *collocat*. sed eodem sensu. RIV. *Collocat*. Ball. Bodl. WASSE.

IPSE EQUO, &c.] Mirum quam hic haesitent Commentatores, ac contraria & sentiant, & exponant in re non admodum difficili. Ego per *ille*, Petrejum, intelligo: per *ipse*, Antonium: quod Lector ipse, simul atque priora cum sequentibus conferet, facile intelliget. GLAR. *Ipse*, i. e. Petrejus. nam ei primas partes in hoc praelio tribuit Cic. pro Sextio. §. 12. *Si M. Petreji non excellens animo, & amore Reipublicae non praestans in Republica virtus, non summa auctoritas apud milites, non mirificus in re militari extitisset*, &c. Proinde vox *Ille* respicit Antonium qui milites conscripserat. Adverte morem Imperatorum, quem servavit Trajanus teste Plinio Paneg. *Inde est, quod prope omnes nomine appellas, quod singulorum fortia* facta commemoras, *nec habent annumeranda tibi pro Repub. vulnera, quibus statim laudator & testis contigisti.* Thucydides, lib VII. Nicias, τῶν τριηράρχων ἕνα ἕκαστον ἀνεκάλει, πατρόθεν τε ἐπονομάζων καὶ αὐτοὺς ὀνομαστὶ, καὶ φυλὴν, ἀξιῶν τότε καθ' ἑαυτὸν, ᾧ ὑπῆρχε λαμπρότητός τι, μὴ προδιδόναι τινὰ, καὶ τὰς πατρικὰς ἀρετὰς, ὧν ἐπιφανεῖς ἦσαν οἱ πρόγονοι μὴ ἀφανίζειν. Ammian. XX. *Iisdemque adventantibus in suburbano, Princeps occurrit, ex more laudans quos agnoscebat*, factorumque fortium singulos *monens, animabat lenibus verbis.* Pro *homo militaris*, Tacitus I. 20. II. 66. IV.

unumquemque nominans, adpellat, hortatur, [a] rogat, *ut meminerint*, *se con-*

VARIANTES LECTIONES.

a *rogat* abeſt C.

NOTAE VARIORUM.

IV. 20. VI. 12, 44. *homo militiae vetus.* a quo haud longe abeunt Lucanus III. 185. *Creta vetus populis*, Silius XVII. 297. *Dux vetus armorum.* γ. λ. omittunt *iis.* Pemb. a 2 m. & in Marg. tantum ſervat. Et infra: *Ne* a ſec. m. Pemb. Unde ingenioſe amicus quidam apud Hegeſippum III. 14. *utriuſque* in *veteriſque* refingeret, nec tamen vere. Locus ſic habet: *Vocatoque Praefecto ordinis quinti, cum tribus millibus* utriuſque militiae *viris.* Delicias ſuas βαρβαρίζειν licet aegre ferat ferendum eſt tamen. Nam ita membranae quas inſpexi, & Joſephus quem exſcripſit Auctor. Per *ordinis quinti Praefectum* intellige, ἔπαρχον πέμπτου τάγματος, Celerem nempe, quintae Legionis Tribunum: per, *utriuſque* vero, *equites pediteſque.* Ita Judaeus III. 12. μεθ' ἑξακοσίων ἱππέων, καὶ πεζῶν τρισχιλίων πέμπει. Idem tamen I. 15. *Inde vir* militiae vetus. Etiam I. 41. veteris militiae *vir.* Solet hic ſcriptor Graeca ineptiſſime reddere, velut III. 9. *duplici*, inquit, *acie vallavit urbem & tertio equeſtri ordine.* Crederes univerſum adeſſe ſenatum; at ille tantum *equitum coronam* urbem circumveniſſe intelligit. Verum ut redeamus. Maxima ſane ſenis in hiſce rebus auctoritas ob rationem ab Auctore allatam. Unde Lucanus III. 727.

> —— *non ille juventae*
> *Tempore Phocaicis ulli ceſſurus in armis:*
> *Victum aevo robur cecidit*, feſſuſque ſenecta,
> Exemplum non miles *erat.*

Ex longo tempore militibus & illi ſibi invicem notus. iterum VII. 287. inquit Caeſar:

> —— *cujus non militis enſem*
> *Agnoſcam? Coelumque tremens cum lancea tranſit,*
> *Dicere non fallar quo ſit vibrata lacerto.*

Silius in eandem ſententiam & iiſdem fere verbis IX. 244. XVII. 300. Hinc etiam Conſtantini Imp. in dicendo vim atque pollentiam laudat Julianus ὁ Παραβάτης, quod nempe Vetranionem, veterem militiae virum, imperio & & exercitu Oratione una exuiſſet. pag. 33. Ἄλλως τε καὶ πρὸς ἄνδρα τῆς δίκης ἔσης οὐχ' ὡς οἱ πολλοί φασιν ἀνικατοφρονήσαντα· ἀλλὰ πολλαῖς μὲν στρατείαις γνώριμον, πρεσβύτην δὲ ἤδη καὶ τὴν ἐμπειρίαν ἐκ τοῦ χρόνου δοκοῦντα προσειληφέναι, καὶ τῶν στρατοπέδων ἐκείνων ἄρχειν λαχόντα, πολλοῦ ἤδη χρόνου. Ita Claudianus in Rufin. II. 368. & de Laud. Stil. II. *Admonitor facti*, &c. Confer omnino Syneſium de Regno, pag. 11. WASSE.

UNUMQUEMQUE NOMINANS] Meus lib. *quemque nominans.* CIACCON. Vet. Cod. *Equo circumiens, quemque nominans.* Et paullo poſt cap. 61. *Inter hoſtilia cadavera*, &c. Quomodo legiſſe videtur Servius; & infra: *Volventes hoſtilia cadavera.* Item *Paullulum etiam ſpirans*, &c. ſine voce, *adhuc*, quam non habet Vet. Cod. URSIN. Qua in re legimus mirabiliter excelluiſſe Cyrum Regem, qui *omnium ſuorum militum nomina tenuit, adeo ut ſine monitore exercitum ſalutaret*, ſicut legimus praeter alios, apud Val. Max. lib. VIII. cap. 7. Amm. Marcell. lib. XVI. Plin. lib. VII. cap. 24. & Xenophontem lib. V. de Inſt. Cyri; ubi adjicit Cyrum hoc diligenti induſtria conſecutum fuiſſe, quippe cui miraculi ſimile videretur, eos, qui ſordidas artes profiterentur, tenere ſingulas artis, ſive inſtrumentorum, appellationes, ſicut medicus, & inſtrumentorum, & medicamentorum omnium, quibus utitur, nomina novit: Imperatorem vero tam ſtupidum eſſe, ut ducum ſub ſe nomina ignoret, quibus ei tanquam inſtrumentis neceſſario eſt utendum, ſive quid occupare, ſive cuſtodire, ſive animum addere, ſive terrere voluerit. Sed & fatuum hoc ſtatuiſſe, Imperatorem, quum aliquid fieri velit, ita praecipere, quemadmodum heri quidam, in familia mandant: Eat aliquis allatum aquam, ligna quis ſcindat. Nam ſi ad hunc modum jubeant, inquit, mutuo ſe reſpicere putabat omnes, neminemque imperata facere. Has ob cauſas quoties aliquid mandaret, omnes nominabat. Similiter Tarchon, dux Tyrrhenorum, apud Virgil. XI. AEneid.

contra latrones inermes, pro patria, [a] *pro liberis;* [b] *pro aris atque focis suis cer-*

VARIANTES LECTIONES.

a *pro libertate, pro liberis* G. N. b *pro aris* delet M.

NOTAE VARIORUM.

Fertur equo vanisque instigat vocibus alas,
Nomine quemque vocans, reficitque in praelia pulsos.

Adde Piccart. Dec. VII. Obs. cap. 8. RUPERT. Adde Abramum in Orat. Ciceron. Tom. III. P. II. pag. 224. BROUKH.

UTI MEMINERINT, SE CONTRA LATRONES INERMES] Ita apud Livium lib. VIII. *Quippe illic & ducem Carthaginensem & quantumcunque praesidium esse: hic latrones, latronumque duces; quibus ut ad populandos finitimorum agros, tectaque urenda, & rapienda pecora aliqua vis sit, ita in acie ac signis collatis nullam esse. Magis velocitate ad fugam, quam armis fretos esse.* Hoc ipso autem argumento & Cicero utitur II. Catilinaria: *Si ipsas causas, quae inter se contendunt, confligere velimus, ex eo ipso, quam valde illi jaceant, intelligere possumus. Ex hac enim parte pudor pugnat, illinc petulantia: hinc pudicitia, illinc stuprum: hinc fides, illinc fraudatio: hinc pietas, illinc scelus: hinc constantia, illinc furor: hinc honestas, illinc turpitudo: hinc continentia, illinc libido: denique aequitas, temperantia, fortitudo, prudentia, virtutes omnes certant cum iniquitate, cum luxuria, cum ignavia, cum temeritate, cum vitiis omnibus: postremo copiae cum egestate, bona ratio cum perdita: mens sana cum amentia: bona denique spes cum omnium rerum desperatione confligit.* GRASW.

INERMES] Sic vulgati, sed omnino leg. *inermos* cum Fulvii libro. Vide Ursinum supra: aliter tamen Codd. MSS. omnes. *pro patria, pro libertate, pro liberis.* Bodl. *suis* abest ab L 1, 3. & plerosque ipse L 2. WASSE.

PRO PATRIA] Cujus amor naturae insitus est. Cicero II. de Legibus: *Haec est mea & hujus fratris mei germana patria: hinc enim orti stirpe antiquissima sumus: hic gens, hic sacra, hic majorum multa vestigia. Quid plura? hanc vides villam, ut nunc quidem est, lautius aedificatam patris nostri studio: qui cum esset infirma valetudine, hic fere aetatem egit in literis: sed hoc ipso in loco cum aevum viveret, & antiquo more parva esset villa, ut illa Curiana in Sabinis, me scito esse natum. Quare inest nescio quid, & latet in animo meo ac sensu, quo me plus hic locus fortasse delectet: siquidem etiam ille sapientissimus vir, Ithacam ut videret, immortalitatem scribitur repudiasse.* GRASW.

PRO PATRIA, PRO LIBERIS, PRO ARIS ATQUE FOCIS SUIS CERNERE] Haec nempe in hujusmodi casu vulgo dici solent, praeter alia ad rem utilia, teste Thucydide lib. VI. Ἄλλα τε λέγων, ὅσα ἐν τῷ τοιούτῳ ἤδη τοῦ καιροῦ ὄντες ἄνθρωποι, οὐ περὶ τὸ δοκεῖν τινι ἀρχαιολογεῖν φυλαξάμενοι, εἴποιεν ἄν, καὶ ὑπὲρ πάντων παραπλήσια, ἔς τε γυναῖκας, καὶ παῖδας, καὶ θεοὺς πατρῴους προφερόμενα, ἀλλ' ἐπὶ τῇ παρούσῃ ἐκπλήξει ὠφέλιμα νομίζοντες, ἐπιβοῶν). *Alia praeterea commemorans, quae in tali tempore positi homines dicerent, non quidem quae propterea refugiunt, ne videantur obsoleta loqui, (qualia sunt quae de singulis dici convenit, de uxoribus, de liberis, de diis patriis) sed quae in praesenti pavore utilia dictu putantes exclamant.* Idem eodem Libro: Ὡς δὲ ἐχθροὶ καὶ ἔχθιστοι, πάντες ἴστε. οἵγε ἐπὶ τὴν ἡμετέραν ἦλθον δουλωσόμενοι, ἐν ᾗ κατορθώσωσαν, ἀνδράσι μὲν ἂν τὰ ἄλγιστα προσέθεσαν, παισὶ δὲ καὶ γυναιξὶ τὰ ἀπρεπέστατα, πόλει δὲ τῇ πάσῃ τὴν αἰσχίστην ἐπίκλησιν. *Nam quod inimici, & quidem inimicissimi sint, omnes scitis. Qui huc ad nos in servitutem redigendos trajecerunt, si prospere pugnassent, nos viros summo supplicio, liberos atque uxores extremo dedecore, civitatem denique totam maxima ignominia affecturi.* Sic apud Tacitum lib. IV. Histor. *Civilis captarum cohortium armis circumdatus, ut suo militi recens gloria ante oculos, & hostes memoria cladis terrerentur, matrem suam sororesque, simul omnium conjuges parvosque liberos consistere a tergo jubet, hortamenta victoriae, vel pulsis pudorem.* Quae quidem aliquando plus momenti habent ad animos concitandos quam vel gloriae studium: ut apud eundem lib. XV. Annal. *Decesserat certamen virtutis & ambitio gloriae, felicium hominum affectus: sola misericordia valebat, & apud minores magis:* apud miseros puta, inter quos vix prae fletu, inquit, usurpata consultatio. GRASW.

PRO ARIS ATQUE FOCIS SUIS] *Cum rerum huma-*

certare. Homo militaris, [a] quod amplius [b] annos triginta, tribunus, aut praefectus, aut legatus, aut praetor cum magna gloria in exercitu fuerat, plerosque [c] ipsos, factaque [d] eorum fortia noverat; ea commemorando, militum animos [e] accendebat.

LXIII.

VARIANTES LECTIONES

a *qui* G. K. b *triginta annis* D. *annis triginta* M. c *ipse* M. d *eorum fortia* abest a K. e *incendebat* K.

NOTAE VARIORUM.

manarum maximum momentum sit, quam propitiis rem, quam adversis agant Diis. Livius lib. IX. Grasw.

Pro aris atque focis suis certare] Bertiniensis *pugnare:* Thosanus: *decernere:* ex his facile, & ut mihi videtur, vere conjeci, *pro aris atque focis suis cernere.* Nam τὸ *pugnare*, interpretatio fuit illius, *cernere.* Ennius: *Ter malim vitam sub armis cernere, quam semel modo parere. Armis cernere*, apud Marcellum Accius. Palmer. Bongarsii liber, *cernere*, nostri tamen pertinaciter propugnant alterum. Unde colligamus jam ab aliquot centum annis mire glossographorum spleniis obductum auctorem. Grut. Omnes nostri *certare.* Bertinian. *pugnare*, utrumque forte ex glossa. Lucret.

Magnis de rebus inter se cernere certant.

Usus praeterea Accius ἐπὶ ναυσὶ μάχῃ. Ennius, Pacuvius, Plautus, Virg. adeo ut de ejus receptione merito ambigatur. Vide Gronovium patrem ad Livium VII. 9. Codex Thosanus habet *decernere*, quod sane mallem quam *cernere*, licet veteres ita locutos dicat Seneca, Ep. 58. Wasse.

Homo militaris, quod amplius annos triginta tribunus aut praefectus, aut legatus, aut praetor cum magna gloria in exercitu fuerat] Hinc primo scientia atque animus militaris, autore Tacito I. Annal. *Quadragesimum id stipendium Caecina parendi aut imperitandi habebat: secundarum, ambiguarum rerum gnarus, eoque interritus.* Amor etiam erga milites. Tacitus iterum eodem libro: *Tandem interrupto tumultu literas patris recitat, in quibus perscriptum erat, praecipuam ipsi fortissimarum legionum curam, quibus cum plurima bella toleravisset.* Grasw. O sapientem virum Antonium, qui tam exercitato duci exercitum commisit! Hodie alia omnia fieri videas, dum militaribus officiis praeficiuntur homines, majore domi, ob genus & divitias, auctoritate, quam rerum usu praediti. Vide justissimam querelam Piccarti Dec. X. cap. 5. Rupert.

Plerosque ipsos factaque eorum fortia noverat] Sallustiani hujus loci simillimus legitur locus in Plinii Panegyr. *In praesentia quidem quisquis paullo vetustior miles, hic te commilitone censetur. Quotus enim quisque, cujus tu non ante commilito, quam Imperator? Inde est, quod prope omnes nomine appellas, quod singulorum fortia facta commemoras, nec habent annumeranda tibi pro Republica vulnera, quibus statim laudator & testis contigisti.* Idem gloriatur Caesar apud Lucanum lib. VII.

——— Sed me fortuna meorum
Commisit manibus: quorum me Gallia testem
Tot fecit bellis, cujus non militis ensem
Agnoscam? coelumque tremens cum lancea transit,
Dicere non fallar, quo sit vibrata lacerto?

Grasw.

Ea commemorando militum animos accendebat] Livius lib. XXVI. *Hortatur, imperat quae in rem sunt: quodque plurimum ad accendendos militum animos intererat, testis spectatorque cujusque virtutis adest.* Itaque, ut Tacitus in Vita Julii Agricolae: *seu centurio, seu praefectus, incorruptum facti testem habebat.* Quod quanti sit, intelligas licet etiam ex illa acclamatione signiferi ad Julianum Caesarem, apud Ammianum lib. XVI. *Experieris, quid miles sub conspectu bellicosi ductoris, testisque individui gerendorum, modo adsit supernum numen, iis rebus efficiet excitatus.* Sed evidentiora sunt illa ex oratione Hannibalis ad milites, Livii lib. XXX. *Pugnabitis cum exercitu tirone, hoc ipsa aestate caeso, victo, circumsesso a Gallis, ignoto adhuc duci suo, ignoranteque ducem: cum semestri duce, desertore exercitus sui: cui si quis demptis signis Poenos Romanosque hodie ostendat, ignoraturum certum*

LXIII. Sed ubi, omnibus rebus exploratis, Petrejus tuba signum dat; cohortes paullatim incedere jubet. [a] Idem facit hostium exercitus. Postquam eo ventum est, unde a ferentariis proelium committi posset, [b] maxumo clamore, cum infestis signis [c] concurrunt; pila omittunt; gla-

VARIANTES LECTIONES.

a *Idemque* E. b *utrimque m. c.* M. N. *utrimque concurrunt* G. c *corruitur* M.

NOTAE VARIORUM.

tum habeo, utrius exercitus sit Consul. Non ego illud parvi aestimo, milites, quod vestrum nemo est, cujus non ante oculos ipse saepe militare aliquod ediderim facinus; cui non idem ego virtutis spectator ac testis, notata temporibus locisque referre sua possim decora. Hinc apud Thucydidem quoque lib. VII. Nicias τῶν τριηράρχων ἕνα ἕκαστον ἀνεκάλει, πατρόθεν τε ἐπονομάζων καὶ αὐτοὺς ὀνομαστὶ καὶ φυλήν, ἀξιῶν τότε καθ' ἑαυτόν, ᾧ ὑπῆρχε λαμπρότητός τι, μὴ προδιδόναι τινά, καὶ τὰς πατρικὰς ἀρετάς, ὧν ἐπιφανεῖς ἦσαν οἱ πρόγονοι, μὴ ἀφανίζειν. *Sigillatim trierarchos vocabat, eos honorifice & patrum, & tribuum & propriis nominibus appellans; orabatque prout in quoque aliquid erat, ne dignitatem suam proderent; neve ii, quorum egregia majorum facinora exstabant, domesticam virtutem ac gloriam obliterarent.* Idem de Cereali Tacitus lib. V. Hist. *Proprios deinde stimulos legionibus admovebat, domitores Britanniae quartadecimanos appellans; principem Galbam sextae legionis autoritate factum; illa primum acie secundanos nova signa novamque aquilam dicaturos.* Et in Vita Julii Agricolae: *Si novae gentes atque ignota acies constitisset, aliorum exercituum exemplis vos hortarer: nunc vestra decora recensete, vestros oculos interrogate.* Sic Ammianus lib. XX. *Iisdemque adventantibus in suburbano princeps occurrit, ex more laudans, quos agnoscebat, factorumque fortium singulos monens, animabat lenibus verbis.* GRASW.

SED UBI OMNIBUS REBUS EXPLORATIS &c.] Adverbium *ubi* expunxit aliquis corrector in Com. si mei foret arbitratus, ei praeterea socium adjungerem, *sed.* GRUT.

TUBA SIGNUM DAT] Vide Lips. lib. IV. de Mil. dial. XII. & ad illa e lib. I. Annal. *Nocte concubia vexillum in domo Germanici situm flagitare occipiunt.* Nicol. Fullerum in Sacris Miscellaneis; Casaubonum Annotationibus ad cap. IV. AEneae Tactici, Freinshem. ad Curt. lib. III. cap. 3. §. 8. qui omnes de variis pugnarum signis disputant. Adde eundem Curt. lib. V. cap. 2. §. 7. RUPERT.

INCEDERE JUBET] Si induceretur *jubet*, omnia cohaererent jucundius. GRUT.

PAULLATIM INCEDERE JUBET] De hoc consilio militari, vide notam ad Jugurth. cap. 50. §. 2. RUPERT.

A FERENTARIIS] Varro lib. III. de Vita populi Romani: *Eosdem etiam quidam vocant ferentarios, qui depugnabant pugnis & lapidibus; his armis quae referrentur, non quae tenerentur.* Tales erant & *Funditores*, *Ballistarii*, quos Graeci ἀκροβολίτας adpellant. Nescio an iidem sint Sisennae *Manuales.* Varro lib. VI. de LL. scribit, se in aede vetere AEsculapii vidisse equites pictos, jaculum in manu ferentes, cum inscriptione: FERENTARII. COLER. De quibus Barth. Adv. XXXIX. §. 5. Polyb. lib. II. cap. 66. RUPERT.

PROELIUM COMMITTI POSSET] Schedae Polonicae heic collocant vocem lineae sequentis *committi utrinque posset.* non inepte, nisi abirent scripti reliqui, quorum in nullis, nisi aetatis recentioris, vocem *utrinque* conspicias. GRUT. Adi Lipsium, Valturium, Rosinum, alios, de hoc genere militum tantisper, dum ipse suam lectionem Hegesippo afferam. sic ergo ille, lib. III. cap. 9. *Proeliatum acriter, sed ut solet fieri in talibus proeliis, plura vulnera quam neces inferebantur, licet saepe & excursus a Judaeis & a Romanis tentarentur eruptiones. Proeliatum* & *proeliis*, aures, credo, respuunt. pro, *fieri in talibus* lege omnino cum membranis B. Publ. *ferentariis.* supra dixerat, *Urguebat* (sic MS.) *Vespasianus jaculis, urguebat sagittis, missilibus quoque plurimi Judaeorum ultra muros progressi, destinata feriendi arte vulnerabantur.* WASSE.

MAXIMO CLAMORE CUM INFESTIS SIGNIS CONCURRUNT] Ita referebant, praeter antiquitus edd. membranae emaculatiores consensu summo; Commelinianus inquam ac Pall. prim. sec. tert. quart. quintus, quibus pro bonitate sua eum numerum imposui. nam sextus primum degenerat, habetque, *cum infestis signis utrimque concurrunt.* cui

gladiis [a] res geritur. Veterani, pristinae virtutis memores, comminus acriter [b] instare; illi haud timidi resistunt: maxuma vi certatur. Interea Catilina cum expeditis in prima acie versari: laborantibus succurrere:

VARIANTES LECTIONES.

a *bellum geritur* A *res agitur* B F.H.I.K. M. b *instant* C. *pugnare* I.

NOTAE VARIORUM.

cui & adstipulatur octavus. quippe septimus ac duodecim. ea voce liberi sunt, habentque ipsam alio loco nonus quidem, dec. undecimus, hac specie: *utrimque maximo clamore cum infestis signis concurrunt.* videretur elegantius, *maxumo clamore, infestis signis concurrunt*, ut repraesentavit Carrio: sed quis praescribet membranis? emendationes conjecturales inferre in contextum nefas duco: Notis illinere fas, quod facio. Grut. Vide notam ad Flori lib. II. cap. 18. §. 5. Adde illud, quod ex veteri tragoedia refert Athenaeus: Ἀλάλα, πολέμου θυγάτηρ, ἐγχέων προοίμιον: *Vociferatio est belli filia, hastarum prooemium.* Aliter tamen sensit Regulus Mauritanus, pugnaturus cum Lusitanis. *Non clamoribus* (inquit ad milites suos) *sed viribus est agendum: non sunt hi homines, qui vocibus exterreri soleant. In virtute, non in ululatu, est spes victoriae collocanda. Cupio nunc non eos, qui voces inanes fundant; sed qui hostem feriant, aspicere*, ut refert Osorius lib. VIII. de bello Afr. & Ind. Consulendi sunt etiam, quos citat Freinsh. ad Curt. lib. III. cap. 10. §. 1. Rupert.

Cum infestis signis] *Cum infestis* L 1. 2. 3. Reg. Markiani, Bodl. vero & Digb. *infestis cum s. utrinque con.* L 2. 3. *utrinque cum* Venetae & Martin. Ball. Digb. pro *geritur.* L 3. Ball. *agitur.* L 1. *igitur.* pro, *proelium* Reg. *bellum.* sed *committere bellum* apud Livium est, *suscitare* aut *inducere. sed ita forsitan decuit cum foederum ruptore duce, Deos ipsos sine humana ope* committere *i e. profligare* bellum. pro altera lectione stant in primis Caesar, Livius, Valerius Flaccus, Ovidius, Silius, aliique bene multi. Wasse.

Pila omittunt] Plutarchus in Lucullo. 110. Κελεύσας μηδὲν ἔτι χρῆσθαι τοῖς ὑσσοῖς, ἀλλ᾽ ἐκ χειρὸς ἕκαστον διαλαβόντα παίειν τῶν πολεμίων κνήμας. Wasse.

Catilina cum expeditis in prima acie versari] Sic apud Tacitum in Vita Agricolae: *Ipse ante agmen, quo caeteris par animus simili periculo esset, erexit aciem.* Grasw.

Cum expeditis militibus in prima acie versari] Τὸ *militibus* non est in manuscriptis, & impressis antiquioribus. Rivius.

In prima acie versari] Illud praecipuum Imperatoris in praelio (cui, ut ad Justini lib. VI. c. 7. §. 11. & lib. VII. cap. 2. §. 9. docui, interest cum de summa rei certatur) officium est, *ordines singulos obequitare, adesse periclitantibus, gnavos strenuosque laudare, ignavos pavidosque increpare, cunctantes excitare, imminutis ordinibus milites alios substituere, quosdam etiam, si opus sit, traducere, suppetias ferre laborantibus, ac opportunitates, momenta, eventus observare*, ut docet Vegetius. *Quemadmodum enim tunc maxime conspicitur illustraturque ars gubernatoris, quum turbato mari*, ut loquitur alicubi in Epistolis Plinius, *strident funes, curvatur arbor, gubernacula gemunt: ita praecipue enitescit virtus Imperatoris, quum rebus lapsis profligatisque subcurrit.* In quo genere paria Catilinae praestitit Cotta, legatus Julii Caesaris, de quo ipse Caesar V. de B. G. *Nulla in re communi saluti deerat: & in appellandis cohortandisque militibus, Imperatoris, & in pugna, militis officia praestabat.* Talem describit Tacitus Vespasianum lib. II. Hist. *noctu diuque consilio, ac si res posceret, manu obnixum hostibus;* Ut & Vespasiani ducem, Antonium Primum, lib. III. Hist. cap. 17. *Nullum in illa trepidatione, Antonius constantis ducis, aut fortissimi militis officium omisit, occursat paventibus, retinet cedentes: ubi plurimus labor, unde aliqua spes; consilio, manu, voce insignis hosti conspicuus suis.* Item Panegyristes de Constantino M. in proelio adversus Magnentium, verba faciens: *Cumulatissimum quidem Principis munus est, si manu cesset, non cessasse consilio: sed tu non segnior gerere, quam jubere, simul exercitus tuos monitu regis, opere juvas, incendis exemplo.* Denique de suo Patrono Guntherus Ligurini lib. II.

Et nihil infectum, fieri quod postulat usus,
Neglectumve sinit, multumque & ubique jubendo,
Pugnandoque manu, perfecti militis usum,
Officiumque simul discreti Principis implet.

Adde Barth. XXIV. Adv. 2. Rupert.

re: integros pro sauciis arcessere: omnia providere: multum ipse pugnare, saepe hostem ferire: strenui militis, & boni imperatoris officia simul exsequebatur. Petrejus, ubi videt Catilinam contra, [a] ac ratus erat, [b] magna vi [c] tendere; cohortem praetoriam in medios hostis [d] inducit; [e] eosque perturbatos, atque alios alibi resistentes, [f] interficit: deinde utrimque ex lateribus ceteros adgreditur. Manlius & Faesulanus, in primis pugnantes cadunt. Postquam fusas copias, seque cum

VARIANTES LECTIONES.

a *ut ratus erat* G. *ac quam erat ratus* H. *ac quam r. e.* M. *contra quam r. e.* K. b *maxima vi contendere* F. M. *ac m. v. t.* N. c *contendere* B. C. D. E. G. K. d *adduxit* A. *deducit* K. e *eos* N. f *interfecit* L.

NOTAE VARIORUM.

MULTUM IPSE PUGNARE, SAEPE HOSTEM FERIRE] Videri posset, alterum membrum a glossargis: nisi *ferire* poneretur ut illud Ennii:

Hostem qui feriet mihi erit Carthaginiensis.

GRUT. Abest pronomen ab. L 1. 3. Balliol. *officia strenui militis* Arond. sed Pemb. in marg. agnoscit. & sic Tacitus Hist. III. 17. *Nullum in illa trepidatione Antonius constantis ducis, aut fortissimi* militis officium *omisit*. WASSE.

STRENUI MILITIS, ET BONI IMPERATORIS OFFICIA, SIMUL EXSEQUEBATUR] Videtur respexisse ad Homericum versum, quem de Agamemnone scripsit:

Ἀμφότερον βασιλεύς τ' ἀγαθὸς κρατερός τ' αἰχμητής.

Quo ita Alexander Magnus delectabatur, ut eum omnibus Homericis versibus praeferret, quasi ea duo in ipso essent. C. POPMA. Et Caesar, B. G. V. 34. *In appellandis cobortandisque militibus Imperatoris, & in pugna* militis officia *praestabat.* Idem fere de Mithridate Vellejus II. 18. *Consiliis dux, miles manu.* de Theodosio Ammianus, Lib. XXVIII. 3. *Cum* strenui militis munia *& praeclari ducis* curas *expleret.* Florus IV. 2. *Multus in eo praelio Caesar fuit*, mediusque *inter* Imp. & militem. & III. 20. *Spartacus ipse, in primo agmine fortissime dimicans, quasi* imperator *occisus est.* at aliter Theophrastus apud Plutarchum in Sertorio: Δεῖ θάνατον ἀποθνήσκειν τὸν στρατηγὸν οὐ πελταστοῦ τοῦ τυχόντος. & Arrianus de Exped. Alexand. 346. Πᾶρος δὲ μεγάλα ἔργα ἐν τῇ μάχῃ ἐπιδειξάμενος, μὴ ὅτι στρατηγοῦ ἀλλὰ καὶ στρατιώτου γενναίου, &c. WASSE.

MILITIS ET IMPERATORIS OFFICIA] Quae, quomodo inter se differant, operae pretium fuerit legere P. Fabrum lib. I. Semestr. cap. 19. Sane militares, & imperatoriae artes, non sunt eaedem, Liv. lib. XXV. cap. 19. Tacit. Hist. III. cap. 20. Qua causa Scipio Africanus dixisse fertur, cum eum quidam parum pugnacem dicerent: *Imperatorem me mater, non bellatorem peperit*, ut est apud Front. IV. Stratag. VII. 4. Ammian. Marcell. lib. XXV. cap. 13. pag. 293. *Corporis munus a milite, ab imperatore vero, animi poscitur.* Bern. in Suet. Aug. cap. 9. RUPERT.

PETREJUS] B. Publ. *ex ejus*. WASSE.

MAGNA VI TENDERE] Sic bene Carrio, eique adstipulantur MSS. nostri, male antea, *contendere*. GRUT. In aliis *contendere* & sic Venetae, Martin. B. Pub. Ball. Digb. *tendere* in textu Pemb. & supra *con* exhibet. Markii λ. *tendere*, & γ. WASSE.

COHORTEM PRAETORIAM] Consulendus Lips. II. de Mil. dial. IV. RUPERT.

EOSQUE PERTURBATOS] Prima dictio, nullo damno sensus, abjici posset. GRUT.

UTRIMQUE] *Utrisque* L 2. & Norvicenses. *utrique* Markii γ. caeteros omittit Bodl. hoc est quod Thucyd. V. §. 10. Κατὰ τὰς Θρακίας πύλας ἐπεξελθὼν τῷ στρατῷ ἐπεφέρετο. ξυνέβη τε τῷ ἀδοκήτῳ καὶ ἐξαπίνης ἀμφοτέρωθεν τοὺς Ἀθηναίους θορυβηθῆναι καὶ τὸ μὲν εὐώνυμον κέρας αὐτῶν, &c. εὐθὺς ἀπορραγὲν ἔφυγε. WASSE.

SEQUE CUM PAUCIS RELICTUM VIDET, MEMOR, &c.] Haud aliter Pall. pretii gravioris; hoc est octo novem, item meus Commelinianus. editi inseruerant, *videt Catilina; memor.* non necessario, aeque enim heic abesse potest, ut vox *Romanos*, supra capite sexto: *Igitur reges populique*

cum paucis relictum videt Catilina, memor generis, atque pristinae suae dignitatis, in confertissumos hostes [a] incurrit, ibique pugnans confoditur.

LXIV. Sed, confecto proelio, tum vero cerneres quanta audacia, quantaque animi vis fuisset in exercitu Catilinae. Nam fere, quem

VARIANTES LECTIONES.

a *concurrit* A.

NOTAE VARIORUM.

que finitimi bello tentare. Grut. Hegesippus I. 11. seseque *cum paucis relictum.* atque ita Codd. Wasse.

Relictum videt Catilina] Sic libri, malim *reliquum.* Varro de L. Lat. VI. pag. 82. *Multa apud poëtas* reliqua *esse verba, quorum origines possunt dici.* vide tamen Indicem. Apulejus Met. X. pag. 175. *in exitium* reliqui filii *plenis operabatur affectibus.* Omittit *Catil.* Grut. & Bodl. corrige hinc Hegesippum lib. X. *Cessit itaque Demetrius ei, quem bello vicerat, videns illum affluentibus paulatim Hebraeis jam pugnae idoneum. seseque cum paucis relictum.* lege, *seque. Vis animi*, L 1. & Markii λ. & γ. Livius VII. 33. *pugna indicio fuit quos gesserint* animos. memorem *se* majorum *suorum*, memorem *cognominis*, Liv. III. 18. &, IV. 19. & 34. animo *ac* viribus *par*, memorque generis, *quod amplissimum acceptum, majus auctiusque reliquit posteris.* Wasse.

Pristinae suae dignitatis] Ita ordinata sunt verba in MSS. Grut.

In confertissimos hostes incurrit, ibique pugnans confoditur] Nam, ut Lucanus lib. V.

——— *Sors ultima rerum*
In dubios casus, & prona pericula mortis
Praecipitare solet.

Grut.

Sed confecto praelio, tum vero cerneres, quanta, &c.] Florus: *Quam atrociter dimicatum sit, exitus docuit.* Grasw.

Cerneres, quanta audacia, quantaque animi vis fuisset in exercitu Catilinae] Pericles ἐπιταφίῳ λόγῳ Lib. II. Thucyd. Δοκεῖ δέ μοι δηλοῦν ἀνδρὸς ἀρετὴν, πρώτη τε μηνύουσα, καὶ τελευταῖα βεβαιοῦσα, ἡ νῦν τῶνδε καταστροφή· καὶ γὰρ τοῖς τἆλλα χείρουσι, δίκαιον τὴν ἐς τοὺς πολέμους ὑπὲρ τῆς πατρίδος ἀνδραγαθίαν προτίθεσθαι. ἀγαθῷ γὰρ κακὸν ἀφανίσαντες, κοινῶς μᾶλλον ὠφέλησαν, ἢ ἐκ τῶν ἰδίων ἔβλαψαν. *Ac mihi videtur ea mors, qualis istorum nunc, viri patefacere virtutem, & primum indicans, & ultimum confirmans. Nam eos qui in caeteris minus probati, aequum bellica sua pro patria fortitudine censeri. Bono enim utilique factum malum abolentes, communiter magis profuerunt, quam nocuerunt privatim.* Hanc vero audaciam atque animi vim excitavit desperatio: de qua Virgilius:

Una salus victis, nullam sperare salutem.

Seneca II. Nat. Qu. cap. 59. *Animus ex ipsa desperatione sumatur. Ignavissima animalia, quae natura ad fugam genuit, ubi exitus non patet, tentant pugnam corpore imbelli. Nullus perniciosior hostis est, quam quem audacem angustiae faciunt: longeque violentius semper ex necessitate, quam ex virtute corrigimur. Majora, aut certe paria, conatur animus magnus ac perditus.* Sic apud Curtium V. illi, *undique Macedonum armis fulgentibus, ancipiti malo oppressi, memorabile tamen praelium edunt: ut opinor, ignaviam quoque necessitas acuit, & saepe desperatio spei causa est.* Florus lib. II. cap. 15. *Ut quam maxime mortiferi esse morsus solent morientium bestiarum; sic plus negotii fuit cum semiruta Carthagine, quam integra.* Quod utiliter providit Gylippus apud Thucydid. libr. VII. Τοιαύταις δὲ προσβολαῖς καὶ οὐ ξυσταδὸν μάχαις οἱ Συρακούσιοι εἰκότως ἐχρῶντο. τὸ γὰρ ἀποκινδυνεύειν πρὸς ἀνθρώπους ἀπονενοημένους, οὐ πρὸς ἐκείνων μᾶλλον ἦν ἔτι, ἢ πρὸς τῶν Ἀθηναίων. *Hujusmodi autem assultibus ac non stataria pugna, haud ab re utebantur Syracusani. Nam de summa rerum periclitari adversus homines de salute desperantes, jam non tam e re ipsorum erat, quam Atheniensium.* Grasw.

quem quisque [a] vivus pugnando locum ceperat, eum, amissa anima, corpore tegebat. Pauci autem, quos medios cohors praetoria disjecerat,

VARIANTES LECTIONES.

a. *p. l. v. c.* K. *in viis* M.

NOTAE VARIORUM.

Quem quisque vivus pugnando locum ceperat, eum amissa anima, corpore tegebat] Plautus similiter Amphitruone in praelio Teleboico. Florus autem ipsis Sallustii verbis utitur lib. IV. cap. 1. *Nemo hostium bello superfuit: quem quisque in pugnando locum ceperat, eum amissa anima corpore tegebat.* Gemina descriptio apud Justinum lib. IX. de exercitu Darii: *Non tamen immemores pristinae gloriae cecidere, quippe adversis vulneribus omnes loca, quae tuenda a Ducibus acceperant, morientes corporibus texerunt.* Graphice etiam Curtius lib. III. *Collato pede, quasi singuli inter se dimicarent, in eodem vestigio stabant, donec vincendo locum sibi facerent.* Coler. Idem ait Florus lib. IV. cap. 1. *quem quis in pugnando ceperat locum, eum amissa anima corpore tegebat.* Quemadmodum illi apud Polybium lib. I. Τηλικαύτην ἐποιοῦντο φιλοτιμίαν καὶ σπουδὴν, οἱ μὲν ἐξῶσαι σπεύδοντες, οἱ δ' οὐδαμῶς εἶξαι τούτοις τολμῶντες διὰ τὴν προθυμίαν. τέλος ἐν αὐταῖς μένοντες ταῖς ἐξ ἀρχῆς χώραις, ἀπέθνησκον. *Tanta aemulatione gloriae atque contentione sunt usi, dum alii propellere nituntur, alii cedere nequaquam sustinent, ut prae nimio studio, iisdem locis, in quibus ante pugnam collocati fuerant, tandem immorerentur.* Et apud Lucanum, Lib. VI.

——— Jacuere peremti,

Debuerant quo stare loco.

Grasw.

Quisque vivus] *Vivus quisque* L. 1. 3. Reg. Fere est ut vocem *vivus* intrusum putem a Grammaticellis propter oppositionis amoenitatem ex ingenio suo Sallustium aestumantibus. Abest Floro IV. 1. *Quem quis in pugnando ceperat locum, eum amissa anima corpore tegebat.* Codex Pal. *quisque* at meliores *qui.* Q. autem Septimius vocem *pugnando* omittit. II. 46. *Dein reliqui duces, ut quisque locum ceperat, caedere singulos.* Scio autem quandoque opponi *Vivus* & *mortuus* seu *amissa anima*, sed fere apud Oratores. Vide Ciceronem pro Mil. §. 69. At apud nostrum vix umquam. E contra, paullo infra, habetur sine opposito *Vivus.* Favet etiam Plautus, quem sequitur, Amphitr. I. 1. 83.

Sed fugam tamen in se nemo convortitur,
Nec recedit loco, quin statim rem gerat:
Animam amittunt, priusquam loco demigrent.

Quisque uti steterat, jacet, obtinetque ordinem. Justinus IX. 3. *Non tamen immemores pristinae gloriae cecidere, quippe* adversis vulneribus *omneis, loca quae tuenda a Ducibus acceperant,* morientes *corporibus texerunt.* Lucanus;

——— ——— jacuere peremti.

Debuerant quo stare loco.

Arrianus II. circa finem ξυνεστηκότες ὅμως ἐμάχοντο, καὶ ἀπέθανον πάντες αὐτοῦ μαχόμενοι, ὡς ἕκαστοι ἐτάχθησαν. Confer Plutarch. in Crasso 549. Wasse. De Plauto expressum notat Muretus in Ciceron. Catilin. II. cap. 1. pag. 648. Vid. Jac. Nicolaus lib. I. Epiphyll. cap. 17. Douza I. Plaut. Expl. II. pag. 18. Broukh.

Eum, amissa anima, corpore tegebat] Vide not. Bernecceri ad Justini lib. IX. cap. III. §. 10. lit. e. & ibidem, si placet, nostram. Rupert.

Pauci autem] Abest *autem* Digb. Wasse.

Medios cohors praetoria disjecerat] Ita Codd. *Disjectum* opponitur *conducto.* Lucretius I. 651.

Acrior ardor enim conductis partibus esset:
Languidior porro disjectis, disque supatis.

Vid. I. 398. & Nonium in *conducere.* Virgilius AEn. XII. disjecta *per* agmina. Cicero ad Attic. *Nos* disjecta manu *pares adversariis esse non possumus.* *Disjectus* Glossae διασκεδασθεὶς, *palantes* apud Tacitum Agric. cap. 20. *militum in* agmine *laudare modestiam*, disjectos coercere. Multus in hoc verbo Ammianus XIV. 12. XIX. 8. 11. XX.

rat, paullo [a] diversius, sed omnes tamen adversis vulneribus, [b] conciderant. Ca-

VARIANTES LECTIONES.

a *diversi a suis* A. *diversius jacebant* D. N. b *inciderant* M.

NOTAE VARIORUM.

XX. 6, 7. & ult. XXI. 3. XXII. 8. Idem etiam *disjectare* eodem sensu usurpat, pro *discindere* T. Varro apud Gellium III. 14. Nescio autem an haec vox reddenda Caesari B. Gall. XXIV. *Ipse rejecto nostro equitatu*, phalange facta. nam cap. 30. *Ea* disjecta, *gladiis destrictis, in eos impetum fecerunt*. Fors autem Lactantio III. 2. pro *dissecta* quod hodie obtinet, sic certe Cauci codex antiquiss. sic Ultraject. & Lips. Caeterum, *medios disjecerat*, ut apud Plautum Casin. Illam mediam *diruptam velim*. & alibi: medium *distruncabo*. Terentium: mediam mulierem *amplectitur*. Livium: medium *arripuit* Servium. Horatium: *Divisit* medium. Virgilium denique:

Aurea composuit sponda mediamque locavit.

WASSE.

PAULLO DIVERSIUS JACEBANT, SED OMNES TAMEN ADVERSIS VULNERIBUS CONCIDERANT] In manuscriptis non est *jacebant*, & citra detrimentum sensus abesse poterit. RIV. Retinet tamen L 1. 2. 3. Arond. & Ball. ceterique universi quos viderim. WASSE. Sic omnes antiqui libri. Carisius autem libr. II. Priscianus libr. XII. & Diomedes libr. I. legunt, *Alis alibi stantes, omnes tamen adversis vulneribus conciderunt*; sive, ut apud Diomedem, *ceciderunt*. *Alis* autem pro *alius*, antique dictum. Priscianus libro XV. *Aliter*, inquit, *ab eo quod est, hic alis, hujus alis, huic ali, pro, alius, alius, alii, secundum supradictam analogiam profertur*. Lucretius autem libro primo:

Quando alid ex alio reficit natura; nec ullam
Rem gigni patitur.

Item:

Sic alid ex alio per te tute ipse videre
Talibus in rebus poteris.

Et:

Namque alid ex alio clarescet, nec tibi coeca
Nox iter eripiet.

Et libro II.

Sic alid ex alio nunquam desistet oriri.

Et libro V.

Sic alid ex alio peperit discordia tristis.

Catullus quoque de coma Berenices:

——— ——— *cum regium adepta es*
Conjugium, quo non fortior ausit alis.

Varro Meleagris apud Nonium Marcellum: *Cum etiam alis Menandri tunicam demissam habeat ad talos*. ALD. MANUT. *Pauci autem quos medios cohors praetoria disjecerat, paullo diversi, alis alibi restantes, omnes tamen adversis vulneribus conciderunt.* Quem locum in vulgatis corruptum Priscianus tamen, & Sosipater Carisius, & Diomedes, ita ut posui, legunt. *Alis*, pro *alius* Catullus quoque:

Anne bonum oblita es facinus, quod regium adepta es
Conjugium? quod non fortior aut sit alis:

PALM.

PAULO DIVERSI, ALIS ALIBI STANTES, OMNES TAMEN ADVERSIS VULNERIBUS CONCIDERUNT] Ita hunc locum, ex Carisio, Prisciano, & Diomede restituimus; cum in omnibus libris, praeio excusis, legeretur: *Paulo diversus, sed omnes tamen adversis vulneribus conciderant*. Neque vero me fugit, hunc locum ab aliis quoque animadversum ac notatum; eum tamen in contextum nondum receperunt. Ego, cum haec vera sit hujus loci lectio, in textum eam recipere non dubitavi. Confirmant enim, praeter grammaticorum auctoritatem, & verba paulo ante praecedentia: *Eosque perturbatos, atque alios alibi resistentes, interficit*. Dixit *alis* antiquorum more, sic Plautus in Milite:

Qui nisi adulterio studiosus, nulli ali rei est improbus

Catilina vero longe a ſuis, inter hoſtium cadavera repertus eſt, [a] paullum etiam

VARIANTES LECTIONES.

a *paullulum* A. B. C. G. H. I. K. L. M.

NOTAE VARIORUM.

Et Catullus Epigrammatis:

Conjugium quod non fortior auſit alis.

C. Popma.

Paulo diversius, sed omnes tamen adversis vulneribus, conciderant] Haec eſt concors lectio membranarum omnium, tam Pall. quam earum quos excuſſere alii, neque ſequius quoque in eis quas contulit ſagaciſſimus Bongarſius, eadem quoque lectio in Commel. meo, niſi quod is voce poſtrema *occubuerant*, illud *paulo diverſi*, *aliis alibi ſtantes*, *omnes tamen &c.* quod e Grammaticellis auctori noſtro primum induxit Carrio, pus eſt & venenum; itaque dignum latrina tantum, & ſellis Patroclianis. Grut.

Omnes tamen adversis vulneribus conciderant] Virtutis argumentum, adverſis vulneribus concidi; contra dedecus ſummum terga caedi, nam id fugam notat. Jure ſuo Marius infra de ſe praedicat: *Non poſſum fidei cauſſa imagines neque triumphos, aut conſulatus majorum meorum oſtentare: at ſi res poſtulet, haſtas, vexillum, phaleras, alia dona militaria, praeterea cicatrices adverſo corpore.* Salluſt. lib. III. Hiſtor. *Decores multique terga ab hoſtibus caedebantur.* Mendoſiſſime hic locus editur etiam a Ciacconio. Nam vel juratus dixerim ſic eſſe legendum: *Dedecores inultique terga ab hoſtibus caedebantur.* Coler. Apud Tacitum lib. III. Hiſtor. *Multi* (Vitellianorum) *ſuper turres & propugnacula moenium exſpiravere. Convulſis portis reliquus globus obtulit ſe victoribus, & cecidere omnes contrariis vulneribus, verſi in hoſtem. Ea cura etiam morientibus decori exitus fuit.* Perſimile eſt quod Florus lib. III. cap. 20. memorat de Spartacanis; *Tandem eruptione facta, dignam viris obiere mortem, & quod ſub gladiatore duce oportuit, ſine miſſione pugnatum eſt. Spartacus ipſe in primo agmine fortiſſime dimicans quaſi imperator occiſus eſt.* Grasw. Vide VI. 11. & Gellium de Siccio Dentato. Hinc trecentos illos laudat Baſſus, Anthol. I.

Σπάρτας ὁ στόλος εἶπεν. ἴδ' ὡς πάλι πρόσθια πάντα
Τραύματα, κἠν στέρνοις δῆρις ἔνεστι μόνοις.

Wasse.

Catilina longe a suis inter hostium cadavera repertus est] Iiſdem verbis utitur Florus libr. IV. cap. 1. qui hoc amplius: *Pulcherrima morte, ſi pro patria ſic concidiſſet.* Salluſtii autem verba haec in Virgilii librum AEn. I. recitat Servius. Ald. Manutius. Servius I. AEn. 492. *Inter hoſtilia cadavera*, legiſſe videtur; ut paulo infra. Ciacc. Florus itidem: *Catilina longe a ſuis inter hoſtium cadavera repertus eſt, pulcherrima morte, ſi pro patria ſic concidiſſet.* Grasw.

Paullulum adhuc etiam spirans] Fabricianum, *paullum etiam ſpirans.* nec vero ſecus in impreſſis vetuſtioribus, niſi quod *paullulum* in his reperitur. Forſan aliquis *etiam*, pro *adhuc* poſitum annotarat, id poſtea irrepſit in contextum, quamvis non negem, haec conjungi ſimul poſſe, velut apud Ciceronem: *Facinus fortaſſe adhuc in nullo etiam vindicatum.* Rivius. Meus lib. non habet *adhuc*, forte *& dum.* Ciacc.

Paululum etiam spirans] Ita in veteribus libris legitur, vulgatis omnibus reclamantibus; in quibus, *paululum etiam adhuc ſpirans*, ſcriptum eſt, ſed prior vera, & ingenua eſt, (ut opinor) lectio, eamque ſecutus ſum. C. Popma. Reg. *paulum e. s.* Bodl. *paululum adhuc etiam ſuſpirans. γ. reſpirans.* Luctatius in Statium, *paullulum etiam*, &, *vivus habuerat*, quod rotundius eſt. omittit *que animi.* Sed quid *ſpirans* a *vivo* differt alii viderint. Thucyd. de Braſida: *ἐς τὴν πόλιν ἔτι ἔμπνουν ἐσεκόμισαν.* addit, *καὶ ᾔσθετο μὲν ὅτι νικῶσιν οἱ μεθ' αὐτοῦ.* Ipſe, qui non ignoro quantum ingeniis ſuis auctores in hiſce rebus permiſerint, locum recte habere puto, omnemque illam vitam ei concedo quam apud poëtas habere ſolent *aera ſpirantia*, quam Teleſino Vellejus, Romanis Florus, Hamilcari Statius, aliique magnis ducibus attribuunt. Vivus autem pro *vivo & valente*, ut apud Plautum in Trinum. *liberi quid agant mei, quos reliqui hic, filium & filiam?* S. vivunt, valent nempe. Sane, ut Ille, *Non eſt* vivere *ſed* valere vita; unde Ovidius minus valens:

Sed neque dum vixi *nec vir ut ante, fui.*

Largius Deſignatianus ad Valentin. *neque mortales*

etiam [a] spirans, [b] ferociamque animi, quam habuerat vivus, in vultu re-

VARIANTES LECTIONES.

a *suspirans* D. *aspirans* G. *etiam tum spirans* K. *etiam adhuc* M. b *ferocitatemque* K. M.

NOTAE VARIORUM.

les possunt semper esse validi aut viventes. V. Nonium in *Vitulantes.* Sed videamus ut hanc partem adornent Auctores. Lucretius III. 654.

Et caput abscissum calido viventeque trunco,
Servat humi voltum vitalem, oculosque patentes,
Donec relliquias animai reddidit omneis.

Vellejus II. 27. *Telesinus postera die* semianimis *repertus est*, victoris *magis quam* morientis *vultum praeferens.* Florus I. 18. *Omnium vulnera in pectore: quidam hostibus suis* immortui: *omnium in manibus enses*, & relictae in vultibus minae, *&* in ipsa morte ira vivebat. & IV. 2. Crastinus, *qui mox adacto in os gladio, sic inter cadavera repertus*, libidinem & rabiem *qua pugnaverat, ipsa novitate vulneris* praeferebat. Lucanus IV. 759.

—— nondum facies viventis in illo
Jam morientis erat.

VIII. 680.

—— —— illa verenda
Regibus hirta coma, & generosa fronte decora
Caesaries, compressa manu est; Pharioque veruto,
Dum vivunt vultus, atque os in murmura pulsant
Singultus animae, dum lumina nuda rigescunt,
Suffixum caput est.

Statius Theb. III.

Servantem vultus, & torvum in morte peracta.

Et VIII. 750.

Spectat atrox hostile caput, gliscitque tepentis
Lumina torva videns, & adhuc dubitantia figi.

Confer XI. 10. Adde Silium V. 670. XIII. 731.

Si studium & saevam cognoscere Amilcaris umbram,
Illa est, cerne procul, cui frons nec morte remissa
Irarum servat rabiem.

Paulinus Aquitanus, lib. I. pag. 855.

Lumina torva nimis Vultumque in morte minacem.

Sidonius Carm. V. 254.

—— —— si forte premantur
Seu numero, seu forte loci, Mors obruit illos,
Non timor, invicti perstant, animoque supersunt
Jam prope post animam.

Curtius X. 10. de Alexandro: *Vigor quoque qui constat ex spiritu, non destituerat vultum, itaque Aegyptii*, &c. *primo non sunt ausi admovere* velut spiranti *manus.* Nazarius Paneg. cap. 31. *Tyranni ipsius teterrimum caput, ac siqua referentibus fides est, suberat adhuc saevitia, & horrendae* frontis minas mors ipsa non vicerat. Latinus Pacatus, cap. 41. *Ut* semivivum *ejus caput*, nondum clausis tota morte oculis, *ex acie referretur.* Asconius: *caput M. Marii Gratidiani, etiam tum* plenum animae, *&* spiritus, *ad Sullam*, &c. *detulit.* Cic. de Domo: ut in vivi & jam spirantis *caput, bustum suis manibus imponeret.* Sulpicius V. M. XVI. *Puella paralysis aegritudine omni ex parte praemortua, vix tenui spiritu palpitabat*, &c. *pater cucurrit* exanimi *pro filia rogaturus.* audaciter ille, sed MS. Aulae Trin. *exanimis*, cursu nempe, ut ad patrem referatur, sed male: Auctor infra, *perstare vehementius flens pater & orare ut* exanimem *visitaret.* Haec & similia non sunt ad vivum resecanda. Infra: *ita cuncti suae hostiumque vitae* aeque prodigi sanguinis sui atque hostium. Noster Jug. LXIV. *avidius alteri alteros sauciare, quam semet tegere.* & Catil. XXXVIII. *quo minus mirandum est, homines egentis, malis moribus*, &c. Reip. juxta ac sibi consuluisse. Statius, Theb. IX.

Idem ardor rabidis externum haurire cruorem,
Ac fudisse suum: nec se vestigia mutant.

Codex Joan. *sua nec vestigia.* minus eleganter, & contra caeteros. Thucydides I. Ἔτι δὲ τοῖς μὲν σώμασιν ἀλλοτριωτάτοις ὑπὲρ πόλεως χρῶνται. vide Justin. XXVIII. 4. WASSE.

PAULLULUM ETIAM SPIRANS, FEROCIAMQUE QUAM HABUERAT VIVUS, IN VULTU RETINENS] Tales illi de quibus Florus lib. I. cap. 18. *Quos ab elephantis primo praelio obtritos accepimus: omnium vulnera in pectore: quidam hostibus suis immortui: omnium in manibus enses: & relictae in vultibus minae, & in ipsa morte ira vivebat.* Et Maximus, de quo exstant haec in Latini Pacati Panegyrico: *Ut Maximus tibi nunciaretur occisus, ut semivivum ejus caput nondum clausis tota morte oculis ex acie referretur.* GRASW.

FEROCIAM ANIMI IN VULTU RETINENS] Ita est: *in Ira, oculi imitantur flammas*, quas e pectore provenire, indicat Livius lib. VI. cap. 9. Idem vero cum Sallustio vult Paterculus lib. II. cap. 27. *Tele-*

retinens. Postremo, ex omni copia, neque in proelio, neque in fuga quisquam civis ingenuus captus est. Ita cuncti, suae hostiumque vitae juxta pepercerant. Neque tamen exercitus populi Romani laetam, aut incruentam victoriam adeptus [a]erat. Nam strenuissumus quisque, aut occiderat [b] in praelio, aut [c] graviter vulneratus discesserat. Multi autem, qui [d] de castris visundi, aut spoliandi gratia processerant, volventes [e] hostilia cadavera, amicum alii, [f] pars hospitem, aut

VARIANTES LECTIONES.

a *est* A. B. D. G. H. b *in praelio* abest a K. c *gravior* K. abest M. d *ex castris visendi* A. D. F. H. I. *e castris visendi* C. G. e *hostium* D. f *alii hospitem* I.

NOTAE VARIORUM.

Telesinus postero die semianimis repertus est, victoris magis, quam morientis vultum praeferens. Adjiciatur Tacit. lib. IV. Hist. cap. 85. Florus lib. I. cap. 18. Gruter. ad Liv. lib. VII. cap. 33. Riv.

In vultu retinens] Abest *in vultu* Pal. decimo. maluissem abfuisset dictio postrema, ut conjicere licuisset, *ferociaque animi, quam habuerat vivus, in vultu. Postremo.* subaudi *erat*, aut *videbatur*. Grut.

Neque in praelio, neque in fuga quisquam civis ingentus captus est] Omnes scilicet interierunt. *Nemo hostium bello superfuit*, ait Florus lib. IV. c. 1. Sic apud Tacitum II. Histor. de pugna apud Bebriacum: *Immensum id spacium, obstructae strage corporum viae, quo plus caedis fuit. Neque enim civilibus praeliis capti in fugam vertuntur.* Grasw

Ita cuncti suae hostiumque vitae juxta pepercerant] Laudabile, si pro patria; ut illi de quibus Thucydides lib. I. Ἔτι δὲ τοῖς μὲν σώμασιν ἀλλοτριωτάτοις ὑπὲρ πόλεως χρῶνται. *Qui & suis corporibus, ut alienissimis pro Republ. utuntur.* Hi quidquid egere, ex desperatione fuit: de quo hominum genere sic disserit Latinus Pacatus Panegyrico: *Magno quidem, fateor, pectoribus humanis, atque adeo maximo lux amori, interitus horrori est; sed quatenus aut ista optari potest, aut ille vitari: at si ultima supra caput steterit hora, & venerit dies nunquam reversurus, ac se confessa mors fuerit, non timentur extrema, quum certa sint. Hinc reorum usque ad damnationem metus, postea attonitus stupor, & ex desperatione securitas, & ad locum supplicii voluntaria carnifice non trahente properatio. Ut de his taceam, qui cum fatis fortius paciscentes incertum exitum certo occupaverunt: ut nihil de servis loquar, qui verbera vitavere suspendio, & metus beriles usque ad praecipitia fugerunt; quis unquam ultra spem timuit? qui idcirco semet occidere noluit, ut occideretur.* Seneca lib. IX. Excerpt. Controv. VI. *Naturali quodam deploratae mentis affectu morientibus gratissimum est commori.* Itaque ex Curtio lib. VI. *Ut nemo parcit morituro, ita neque cuiquam moriturus.* Grasw.

Cuncti] Ommitt Reg. I. 2 & Valla *copia Catilinae* & Venetae. Wasse.

Laetam, aut incruentam victoriam adeptus erat] Rus olet vocula *erat*, ejicienda; posset etiam aeque nervose scribi, *neque tamen exercitui Pop. Rom. laeta aut incruenta victoria.* Grut. *Adeptus est*, I. 1. 3. omittit *est* Balliol. Wasse.

Nam strenuissimus quisque aut occiderat in proelio, aut graviter vuleratus discesserat] Quamvis Laurent. Valla I. 14. in quibusdam repererit, *strenuus quisque*, tamen exemplar manuscriptum, quod penes nos est, cum vulgata hodie lectione facit. Sed & Cato de Re Rustica; *At ex agricolis*, inquit, *& viri fortissimi, & milites strenuissimi gignuntur.* [& Corn. Tacitus lib. XX. *Sumi bellum etiam ab ignavis, strenuissimi cujusque periculo geri.* Riv. Meus lib. *Strenuus quisque.* Ciacc. Venet. 1470. *bello.* Wasse.

Qui de castris visundi, &c.] Sic MSS. virtutis edecumatae. nam sequiores adhaerent editis, *qui e castris.* Grut.

Volventes hostilia cadavera, amicum alii, pars hospitem, aut cognatum reperiebant] Hic ergo semper est ultimus fructus bellorum

aut cognatum reperiebant. Fuere [a] item, qui inimicos suos [b] cognoscerent. Ita varie per omnem exercitum laetitia, moeror, luctus, [c] atque [d] gaudia agitabantur.

VARIANTES LECTIONES.

a *autem* A. b *recognoscerent* A. F. *cognoverant* D. c delet *atque* A. d *gaudium agitabatur.* B. *gaudium agitabantur.* D.

NOTAE VARIORUM.

rum civilium. Verissime M. Tullius: *Omnia sunt in bellis civilibus misera, sed nihil miserius, quam ipsa victoria.* Cui consentiens Jocasta apud Tragicum in Thebaide:

—— quale tu id bellum putas,
In quo exsecrandum victor admittit nefas,
Si gaudet? hunc quem vincere infelix cupis,
Cum viceris, lugebis.

Exemplum illustre apud Tacit. II. Hist. 45. ubi de Othonianis & Vitellianis, post pugnam Bedriacensem: *Tum victi victoresque in lacrymas effusi, sortem civilium armorum misera laetitia detestantes, iisdem tentoriis alii fratrum, alii propinquorum vulnera fovebant, spes & praemia in ambiguo: certa funera, & luctus: nec quisquam adeo mali expers, ut non aliquam mortem moereret.* Cum primis vero memorabile est, quod Xiphilinus e Dione refert, ea nocte, qua Vitellii & Vespasiani exercitus in iisdem campis Bedriacensibus *inter sese funesto praelio concurrêre, si quae pugnae facta pausa esset, interimque mulieres esculenta poculentaque, ex oppido Vitellianis militibus allata, dedissent, & illi cibum potumque sumsissent, tunc & dimicantibus quoque contra se porrexisse. Vocabat quisque*, inquit, *adversarium nominatim (omnes enim vere se noverant ac tum agnoscebant) Accipe*, inquit, *mi commilito: ede, non enim tibi gladium praebeo, sed panem. Accipe rursum, & bibe: non enim tibi scutum, sed poculum trado, ut si tu me interficias, seu pereas ipse, moriamur facilius: atque ut ne me enervata aut imbecilli manu occidas, aut ego te. Nimirum has, nobis viventibus, funebres dant epulas Vitellius, & Vespasianus, ut nos iis, qui jam olim mortui sunt, mactent.* RUPERT.

AMICUM ALII, PARS HOSPITEM] Tristis belli civilis exitus. Lucanus lib. IV.

—— Postquam spatio languentia nullo
Mutua conspicuos habuerunt lumina vultus,
Et fratres natosque suos videre, patresque;
Deprensum est civile nefas.

Valerius Tacitus lib. III.

—— Cognoscit in alta
Strage virum sua texta parens, sua munera conjux.

Valerius Maximus lib. I. cap. 11. *Quia ut necessariae istae* (civiles) *ita lugubres semper existimatae victoriae sunt, utpote non externo, sed domestico partae cruore.* PUTSCH.

COGNOSCERENT] *Recognoscerent* Bodl. & Markii λ. Pemb. *omnem* abest Markio λ. WASSE.

LUCTUS ATQUE GAUDIA AGITABANTUR] Et hoc bene Carrio, neque abeunt Pall. nam editi prius, *gaudium.* quodsi quis etiam exoriretur, qui controversiam moveret voci, *agitabantur*, tanquam supervacuae; ei equidem, clam palamve assensionem meam commodaverim. GRUT. *Gaudium* Veneta, 1470. Martin. *agitabatur* Ball. *agitabantur* Markii γ. & supra. *ta.* &, pro var. Lectione *alebantur.* pro *atque* Arond. *nec non &.* caeterum hunc sensum egregie tractat sublimis ille Papinius, Theb. III. 15.

At nuptae exanimes, puerique aegrique parentes,
Moenibus effusi per plana, per invia passim.
Quisque suas avidi ad lachrimas miserabile currunt
Certamen: quos densa gradu comitantur euntes
Millia solandi studio; pars visere flagrant
Unius acta viri & tantos in nocte labores, &c.

Confer item Senecam, Controv. II. 1. WASSE.

JOANNIS RIVII COROLLARIUM DE SALLUSTIO,

Quaedam dissimulante in CATILINAE Historia.

Multa de Cicerone Sallustius in Historia Catilinae silentio praetermisit, eaque cum primis, quae praecipue ad eximiam & singularem Ciceronis gloriam spectarent; consultone, ut qui ejus esset inimicus, an vero imprudens, haud facile dixerim. Eo tamen potius inclinat animus, ut dedita opera Sallustium haec de industria omisisse credam, & illam historiae legem, ne qua suspicio gratiae sit in scribendo, ne qua simul-

QUAEDAM &c.] Vide Seb. Corradum Quaestur. pag. 145. seqq. BROUKH.

ſimultatis, in his praetermittendis neglexiſſe, quae nequaquam fuerint ſilentio praetereunda. Eorum hic aliqua ſubjicienda eſſe duxi.

I. Primum igitur Ciceroni gratiae ſunt ampliſſimis verbis actae, quod virtute, conſilio, prudentia ſua Rempublicam periculis maximis liberaſſet: idque ſine caede, ſine ſanguine, ſine exercitu, ſine dimicatione, tanta pace, tanto ocio, tanto ſilentio; ut ipſemet Cicero III. Invectiva in Catilinam. De hoc verbum nullum Salluſtius.

II. Dein *Pater patriae* eſt a Q. Catulo, ac M. Catone frequentiſſimo ſenatu nominatus: nec de hoc Salluſtius quicquam. Juvenalis vero:

—— *Roma parentem,*
Roma patrem patriae Ciceronem *libera dixit.*

Et in VII. Plinius: *Salve*, inquit, *primus omnium* Parens Patriae *appellate, primus in toga triumphum, linguaque lauream merite.*

III. Praeterea ejus nomine decreta Diis immortalibus ſupplicatio eſt: qui honos ante Ciceronem togato contigit nemini. *Atque his decreta verbis eſt*, (ut ipſemet inquit)

Quod virtute &c.] Cicero pro P. Sulla cap. 30. Broukh.

Pater patriae] Cicero in Piſonem cap. 3. Philipp. II cap. 5. Broukh.

Juvenalis] Sat. VIII. 244. Vide ibi Notata. Broukh.

Ejus nomine &c.] Cicero Catilin. III. cap. 6. pro Sulla cap. 30. in Piſonem cap. 3. & ſæpe alibi, ut & Philipp. XIV. 8. Broukh.

quit) *quod Urbem incendiis, caede cives, Italiam bello liberasset. Quae supplicatio* (inquit) *si cum caeteris conferatur, hoc intersit, quod caeterae de Republica bene gesta: haec una conservata Republica constituta est.* Ne hujus quidem facta ab eo mentio.

IV. Ad haec L. Gellius ei civicam a Republica deberi dixit. Est hoc quoque silentio praeteritum, ut caetera pleraque, dum adversarium Crispus debita commendatione defraudat. Sed audiamus, quid ipsemet Cicero in Pisonem de hoc atque aliis ad gloriam suam spectantibus: *Me* (inquit) *Q. Catulus, princeps hujus ordinis, & auctor publici consilii, frequentissimo senatu* parentem patriae *nominavit; Mihi hic vir clarissimus, qui propter te sedet, L. Gellius, his audientibus civicam coronam deberi a Republica dixit; Mihi togato senatus, non ut multis bene gestae, sed ut nemini, conservatae Reipublicae singulari genere supplicationis Deorum immortalium templa patefecit.* Idem ad Atticum, Cn. Pompejum affirmat in senatu, non semel, sed saepe, multis verbis Ciceroni salutem imperii atque orbis terrarum adjudicasse.

V. Postremo statua eum inaurata Capuae decuriones decorarunt, & patronum adoptarunt, propter salutem illius urbis consulatu conservatam suo: ut ipsemet pro P. Sestio testatur. Sed & in Pisonem: *Quorum Capuae* (inquit) *te prae-*

L. Gellius &c.] Cic. in Pison. cap. 3. & Philipp. cap. II. cap. 21. Gellius lib. V. cap. 6. Broukhusius.

praetextatum nemo aspexit, qui non gemeret desiderio mei, cujus consilio cum universam Rempublicam, cum illam ipsam Urbem meminerant esse servatam. Me inaurata statua *donarunt, me* patronum *unum asciverant, a me se habere vitam, fortunas, liberos arbitrabantur.* Haec Cicero. Sed quid de hoc uspiam Sallustius? Quasi vero & haec, & hoc genus alia non multo ad rem magis facerent, quam aut illa veterum Romanorum laus, deque corruptis seculi sui moribus querela: aut vero tam libenter ac prolixe tributum Caesari Catonique praeconium? Quorum ut uterque fuerit merito laudandus, Caesaris tamen in laudibus, quum & ipse sit *conjurationis* creditus *particeps*, tamdiu commorari, supervacaneum esse mihi videretur, ne dicam praeter decorum. Nam illa de origine Urbis & corruptis populi Romani moribus, initiisque motuum civilium, sive a proposito digressio, seu verius, altior repetitio, utcunque nominare lubeat, nec aliena prorsus ab historia argumento videtur, & Lectori accidit non ingrata. Sed de hoc jam satis, modo unum addidero. Mire Sallustius hoc dissimulat, Caesarem fuisse inter conjuratos habitum, qua de re tam multa interim Suetonius, cujus cum primis probatur in historia fides. Nam his in suspicionem venisse illum testatur, quasi conspirarit cum M. Crasso consulari, item P. Sulla & Autronio, post designationem consulatus ambitus condemnatis. Cujus conjurationis meminerunt Tanusius Geminus in Historia, M. Bibulus in Edictis, C. Curio pater in Orationibus: de qua & Cicero in quadam ad Atticum epistola significare videtur. Sed & auctores esse

ait,

ait, qui cum Cn. etiam Pisone conspirasse Caesarem testantur. Nam fuisse inter socios Catilinae nominatum, & apud Novium Nigrum quaestorem a L. Vettio indice, & in Senatu a Q. Curio: quorum hic e Catilina sese cognovisse diceret, ille chirographum quoque ejus Catilinae datum polliceretur, Suetonius ipse confirmat, quantumvis hoc dissimulare noster studeat. Itaque an hic nulla gratiae in scribendo sit suspicio, aliorum esto judicium.

C. CRISPI SALLUSTII

BELLUM JUGURTH.

SIVE

TOM. I. PARS. II.

C. CRISPI SALLUSTII JUGURTHA, SEU BELLUM JUGURTHINUM.

Falso queritur de natura [a] sua genus humanum, quod [b] imbecilla, [c] atque aevi brevis, [d] Forte potius, quam virtute, regatur. Nam contra

VARIANTES LECTIONES.

a *sui* C. b *i. aetas* C. B. N. *imbecillitas* E. c *atque aetas aevi brevis* D. d *Forte* scribent D. F. I. K. L. ex quibus ita restituimus, sequitur enim, *neque Fortuna eget*, quod probat hic *Forte* esse legendam, non *forte.*

NOTAE VARIORUM.

BELLUM JUGURTHINUM] Liber hic inscribitur de Bello Jugurthino, quod in eo bellum, a Pop. Rom. cum Jugurtha, Numidarum rege, in Africa gestum describatur. Bella, quae Romani gessere, varii sunt generis: generaliter tamen interna vel externa. Interna, quae intra Italiae fines gesta, ut Gallicum illud & Punicum, cujus dux & auctor Annibal. Sed interna alia quoque sunt, quae & intestina dicuntur, quando in seipsos cives, & saepe etiam cognati armantur. Sunt & socialia bella. Externorum variae sunt species & nomina. Nam vel contra Reges vel Civitates instituta sunt. Contra Reges, ut bellum Mithridaticum, Persicum, Jugurthinum. Contra Civitates, ut Carthaginiense, Numantinum. A loco etiam vel gente denominari solent bella, ut Macedonicum, quod Romani cum Rege Philippo Macedone gesserunt; Pannonicum, Cimbricum & alia. Etsi vero hoc bellum in Africa gestum, tamen hoc sciendum est, neque Africum, neque Punicum appellari, sed Jugurthinum: alias ab imperitis facile bellis Punicis accenseretur, cum Punicis bellis longe sit posterius. Fuerunt enim tria bella Punica, quae populus Romanus cum aemula Romae Carthagine gessit. De his Ausonius: *Tres sophiae partes, tria Punica bella.* Primum Ap. Claudius Cos. Carthaginiensibus intulit anno CCCCLXXXIX. a quo usque ad secundum finitum anni sunt LXIII, ut scribit in Praefat. lib. XXXI. Livius. Interea, antequam Punicum secundum exarsisset, Ligusticum, Gallicum, Illyricum bella sunt patrata. Punicum secundum anno V. C. D. XXXV. coepit, minus quidem specie (nec enim amplius quam octo & decem annos habuit) sed adeo cladium atrocitate terribile, ut si quis conferat damna utriusque populi, similior victo sit populus qui vicerat, ut scribit Florus. Hoc & Livius describit, & ait, omnium maxime memorabile fuisse. Punicum secundum excepit Macedonicum: sed & alia ante Punicum tertium intercessere bella, ut Syriacum cum rege Antiocho, AEtolicum, Istricum, Gallo-graecum, Macedonicum secundum, Illyricum, Macedonicum tertium. haec omnia secutum est tandem bellum Punicum tertium, quod in quadriennio patratum est. Incidit in annum DCIV. atque ita, ut scribit eleganter idem Florus, primum commissum bellum, secundum profligatum, tertium confectum. Haec tria Punica bella non continuo sequitur Jugurthinum, sed praecedunt hoc Achaicum, Hispanicum, Numantinum; cui bello etiam Jugurtha interfuit, teste Sallustio, Vellejo, & Valer. Maximo. Jugurthinum ortum est anno V. C. DCXLII. P. Scipione Nasica, & L. Calpurnio Bestia Coss. Fuit hoc bellum atrocissimum, *& in Jugurtha* (ut Flori verbis utar) *quod post Annibalem timeretur.* Sicut autem alia fere omnia bella, ut ex Livio cognoscimus, aliquid monstri praecessit, ita hoc quoque. Nam P. Scipione, & L. Calpur-

purnio coss. maxima pars Urbis, cum aede Matris magnae fuit exusta: lacte per triduum pluit, ut testatur Jul. Obsequens. Praestat sane hunc librum prius legere, quam Catilinarium, ut series temporis observetur. Nam bellum Jugurthinum, ut supra dictum, anno V. C. DCXLII. gestum est; Catilinarium DCXC. M. Tullio & C. Antonio Coss. Itaque consultum esset, ordinem vulgatum horum librorum immutari, & Jugurthinum Catilinario bello praeponi. Descripserat hoc bellum Livius quoque, sed ii libri interciderunt. COLER.

FALSO QUERITUR &c.] Imitatus est hoc exordium Sallustianum Vindicianus in epist. medica ad Valentinianum Imperatorem: *Cum saepe, sacratissime Imperator, humani generis fragilitas falso de natura sua queratur, aliquando tamen potuimus redditis caussis ostensisque remediis vanas & innumeras querimonias refrenare.* COLER. Illustris laurus, qua postes Historiae suae Jugurthinae, ornat Sallustius, differendo de animi praestantia, situ, exercitatione. Primo refellit multorum mortalium querelas, de naturae malignitate, quod in exiguum aevi gignamur, quod haec tam velociter, tam rapide dati nobis temporis spatia decurrant. Nec vero, ut scribit, nostrum diffundens Seneca lib. de Brevitate vitae cap. 1. *huic publico, ut opinantur malo, turba tantum, & imprudens vulgus ingemuit: clarorum quoque virorum hic affectus querelas evocavit. Inde illa maximi medicorum exclamatio est,* Vitam brevem esse, longam artem: *Inde Aristoteli, cum rerum natura exigenti, minime conveniens sapienti viro lis est: illam animalibus tantum indulsisse, ut quina aut dena saecula educent, homini in tam multa ac magna genito, tanto citeriorem terminum stare.* Haec Seneca, in quibus tamen vereor, ne lapsu memoriae praeceptori tribuat, quod de Theophrasto discipulo, cum aliis, in literas mittere debuit. Sic enim de hoc Cicero III. Tuscul. *Theophrastus autem moriens accusasse naturam dicitur, quod cervis, & cornicibus, vitam diuturnam; hominibus, quorum maxime interfuisset, tam exiguam dedisset.* Confer ejusdem moribundi, ad discipulos, verba, apud Diogenem Laërtium, in Vita Theophrasti, & Lips. Comm. in d. locum Senecae. Ergo istorum querimoniae ac liti DEO motae, occurrens Sallustius, *magis*, inquit, *industria hominum, quam tempus deëst. Multi ingenium torpescere sinunt, captique pravis voluptatibus, ac luxu, tempus perdunt; quum si bonarum rerum cura esset, non solum diutissime, sed etiam aeternum vixisse credi deberet.* Et in hoc eidem rursus subscribit Seneca lib. cit. *Non exiguum temporis habemus, sed perdimus. Satis longa vita, & in maximarum rerum consummationem large data est, si tota bene collocaretur. Sed ubi per luxum ac negligentiam defluit, ubi nulli rei bonae impenditur; ultima demum necessitate cogente, quam ire non intelleximus, transisse sentimus. Ita est, non accepimus brevem vitam, sed fecimus: nec inopes ejus, sed prodigi sumus. Sicut amplae & regiae opes, ubi ad malum dominum pervenerunt, momento dissipantur: at quamvis modicae, si bono custodi traditae sunt, usu crescunt: ita aetas nostra bene disponenti multum patet.* Hujus formae sunt multae sententiae Historicorum, & Oratorum. Cic. pro Marcello: Itaque illam tuam praeclarissimam & sapientissimam vocem invitus audivi: *Satis te diu vel naturae, vel gloriae vixisse. Satis, si ita vis, naturae fortasse: addo etiam, si placet, gloriae: at, quod maximum est, patriae certe parum.* Val. Max. lib. IX. cap. 12. pr. Cestius apud Senecam Suas. VI. *Si ad res gestas respicis, Cicero, satis vixisti: si ad memoriam operum tuorum, semper victurus es.* Possidonius apud eundem Senecam epist LXXVIII. *Unus dies, hominum eruditorum plus patet, quam imperiti longissima aetas.* Ubi Lipsium consule. Tacitus de Agricola cap. 44. *Quantum ad gloriam, longissimum aevum peregit.* ubi Virdungum vide. Alexander apud Curt. lib. IX cap. 6. §. 19. *Verum ego, qui non annos meos, sed victorias numero, diu vixi*; ubi Freinshemium adi. Reinesius, cujus ego candorem & in literas merita maxime veneror, I. Var. 12. de adolescentis obitu, qui mente caruerat:

Atque quater vix dum pleno efficis omnia lustro,
Quae juvenis, quae vir, quae poterasque senex.
Injustas igitur jacimus de morte querelas.
Non puerum, emeritum mors tulit aequa senem.

Et cur non adderem egregium illud: quod exstat Maximiliani Sfortiae Numisma, cusum post Gallos Italia pulsos, restitutum Mediolanum A. 1512. in cujus altero latere, MUNDI GLOBUS, & in coelum repens formica, cum inscriptione: BREVIS VITA MAGNANIMORUM. Ad quem Luckius: *Symbolum ducis elegans est, quo ad magnas quidem res capessendas praeclare se animatum esse ostendit: desperare vero de votis animi sui, ob vitae brevitatem, complendis.* Sic formica, ausu nisuque praeclaro, ad coelum usque repere conatur: vita vero spirituque destituitur ante, quam finem optatum assequatur. RUPERT.

DE NATURA SUA GENUS HUMANUM] Pall. nec eodem loco, nec eodem modo scriptum habent pronomen. nam sept. *de sua natura*, oct. *de natura sui.* at Commeliniano meo totum abest. puto licet. GRUTERUS. Pronomen retinent Charisius pag. 179. Donatus ad Andr. III. 2. 25. Cledonius in Expos. Donati, pag. 1921. Augustinus de Gram. Servius ad AEn. IV. 415. XI. 581. id quod etiam in suae aetatis libris invenisse Vindicianum Archiatrorum Comitem ex Epist. ad Valentinianum Imp. patet. *Cum saepe, sacra-*

tra [a] reputando, neque majus [b] aliud, neque praestabilius, [c] invenias, ma-

VARIANTES LECTIONES.

a *hoc reputando* A. b *aliquid* G. M. c *invenies* C. D. K. N.

NOTAE VARIORUM.

sacratissime Imp. humani generis fragilitas falso de Natura sua queratur. Neque aliter MS. Codex Reg. tamen vocem *sua* supra adpictam habet. Lib. I. 3. *natura sui* Quintilianus: *Non minore cura vitandum est, quicquid ἔῤῥυθμον, quale est apud Sallustium*, Falso queritur de natura sua. *quamvis enim vincta sit, tamen soluta videri debet oratio.* Num, falso queritur de Natura humanum genus? Donatus ad Andr. III. 2. 23. *sua humanum genus.* solet alibi Noster versus inmiscere, quales sunt in Catil. *Cnaei Pompeji veteres fidique clientes.* & infra: *Bellum scripturus sum quod populus Romanus Cum Jugurtha.* Sententiam hanc a scholis Philosophorum mutuatus est Auctor. Vide Ciceronem, Tusc. III. 28. Plutarchum de Fortuna pag. 97. Eam ita dilatat Seneca de Brevit. vitae. I. 1. *Major pars mortalium, Paulline*, de Naturae *malignitate conqueritur, quod in exiguum aevi gignimur; quod haec tam velociter, tam rapide dati temporis spatia decurrant: adeo ut, exceptis admodum paucis, caeteros in ipso vitae apparatu vita destituat.* Providentiam vindicat Lactantius, lib. de Opificio Dei cap. 3. B. Pub. *brevis aevi* quod rotundius auribus accidit. Quod ad Titulum attinet Nostri cum vulgg. consentiunt. Cicero vero non *bellum* sed *conjurationem* vocat, Nat. D. III. *Cognosce alias quaestiones, auri Tholosani*, conjurationis Jugurthinae. WASSE.

IMBECILLA] Afranius apud Nonium in Vescus:

At puer est vescis imbecillus viribus.

Qui versus citatur etiam a Philargyrio, antiquo Virgilii interprete, sed minus ibi integre & emendate. Glossarium *vesces* ὀλιγόσιτος, ὀλιγοδεής. lego: *Vescus.* COLER.

SORTE POTIUS QUAM VIRTUTE REGATUR] Manuscripta, quaecumque ipse viderim, *Forte potius*, pro, *fortuito eventu.* nam *Fors* pro *fortuna* saepe ponitur. Cicero ad Atticum, *Sed haec fors viderit, quae talibus in rebus plus quam ratio potest.* Idem, *Quemcumque fors tulerit casum.* sed & impressa quaedam sic habent. neque tamen priorem lectionem repudio, quae & ipsa bene habet. RIVIUS. Sic recte primus emendavit Turnebus lib. XXVI. cap. 15. Usi enim hac voce veteres plerique pro nec opinato casu. Attius Andromeda:

Multi iniquo, mulier, animo sibi mala auferre in malis,
Quibus natura magis, quam fors aut fortuna obfuit.

Legendum videtur *auxere*, pro *auferre*, quod & Janum Gulielmum monuisse intelligo. COLERUS. Alia querela generis humani, de *fortuna*, quae imperium in omnes habeat. Sane libenter homines culpam a sese, in fortunam, amolitum eunt. Refutat Sallustius hoc & seq. §. & *omnia* inquit *in animo sita esse, in quem fortunae jus nullum sit.* Pro qua sententia diserte Medea, in nominis sui tragoedia, apud Senecam V. 176.

Fortuna opes auferre non animum potest.

Neque minus constanter ejus gentilis ep. XXXVI. *In mores fortuna jus non habet.* Et Telephus apud Accium, citante Nonio:

Sic a me regnum fortuna atque opes
Eripere quivit; at virtutem nequiit.

Et nescio quis, apud eundem poëtam:

Nunquam ulla humilitas ingenium infirmat bonum.

De Diogene etiam Cynico adseverat Orat. 64. Dio Chrysostomus: *Quanquam fortuna multa illi tela ceu scopo inmitteret, non poterat tamen vulnerare.* RUPERT. Nostri *forte*, recte. Tacitus Ann. VI. 22. *Sed mihi haec ac talia audienti, in incerto judicium est: fatone res mortalium, & necessitate immutabili, an forte volvantur.* Manilius: *mundum divino numine verti, Atque ipsum esse deum: nec* forte *coiisse magistra.* Vide Gronovium patrem ad Liv. XXII. 5. Noster autem Livium in Andromeda praeëuntem habuit. *Cui prava natura magis, quam* fors *aut* fortuna obfuit. Cui affine Homericum, illud:

Ὢ πόποι, οἷον δή νυ θεοὺς βροτοὶ αἰτιόωνται.
Ἐξ ἡμέων γάρ φασι κάκ᾽ ἔμμεναι, οἱ δὲ καὶ αὐτοὶ
ΣΦΗΣΙΝ ἈΤΑΣΘΑΛΙΗΣΙΝ ὙΠΕΡΜΟΡΟΝ ἄλγε᾽ ἔχουσιν.

Fortunam supra fatum posuit Lucilius:

Cui parilem fortuna *locum* fatumque *dedit* fors.

Ibi *fatum* pro *effectu.* E contra apud Apulejum in Hermetis Adloc. idem *fors* & *eventus* pag. 101. Eventus *autem vel* fors *omnibus insunt permixta mundanis.* Ita fere apud Graecos Τύχη & Εἱμαρμένη. Seneca: Natura, fatum, fortuna,

magisque [a] naturae industriam hominum, quam vim, aut tempus deesse. Sed dux, atque imperator vitae mortalium, animus est: qui ubi ad gloriam virtutis via grassatur, abunde pollens [b] potensque, & clarus est, [c] ne-

VARIANTES LECTIONES.

a *naturae* delet H. N. b *potens &* G. *potensque clarus* deleto & K.

NOTAE VARIORUM.

Casus, *sunt omnia unius & ejusdem dei nomina.* immo potius actionum humanarum. *Quicquid gerimus fortuna vocatur.* WASSE.

INVENIES] Manuscripta, *invenias*, pro invenire aliquis possit, δυνητικῶς, ac per ἑτέρωσιν, quomodo & ex impressis quaedam. est autem multo elegantius, quam quod Gymnicus habet. RIVIUS. Pro *contra*, lib. I. 3. *cuncta*, male. Nostri omnes *contra*. Firmat Quintilianus, Inst. I. 1. *Falsa enim est querela, paucissimis hominibus vim percipiendi quae tradantur esse concessam, plerosque vero laborem & tempora perdere.* Nam contra, *plures tarditate ingenii* reperias, &c. *deinde: manifestum est, non naturam defecisse sed curam.* Vide Jug. LXXXVIII. Arnobium, pag. 21. & 174. Lucretius I.

Illud in his rebus vereor, ne forte rearis,
Impia te rationis inire elementa, viamque
Endogredi sceleris; quod contra; *saepius olim*
Relligio peperit scelerosa atque impia facta.

Varro de L. Lat. VII. pag. 79. *Quae si essent, negant ullum casum duobus modeis debuisse dici:* quod fit contra, Juven. IX. 10.

——— certe modico contentus agebas
Vernam equitem, conviva joco mordente facetus,
Omnia nunc contra.

Lampridius Severo XXV. *Hujus imperium incruentum quidam literis tradiderunt*, quod contra est. Adde Proculum VIII. Ep. Digest. I. Tit. VIII. lib. XLIV. Hieronymus, Ep. XII. 1. vitio librarii praepositionem retinet: *aliis vero e contra videtur.* Rectius XVII. 3. *Venientem contra charta intelligit quaestionem.* Vel ergo delenda Praepositio, vel scribendum *e contrario*, quomodo ille, Epist. XLVIII. & Comment. in Esaiam, cap. I. Denique ex voce *reperias* apud Quintilianum modo laudatum patet ejus libros servasse *invenias*, licet e nostris Mart. Venet. lib. II. III. Pemb. ex mala manu, item λ. ex correctione illud alterum servent. Markii γ. *invenias* recte. Pemb. pro *praestabilius*, habet *praestantius*, uti & Reg. a quo abest *hominum*; non male, sequitur enim *mortalium.* B. Pub. *vitae.* WASSE.

SED DUX ATQUE IMPERATOR VITAE MORTALIUM ANIMUS EST] Aristoteles Πολιτ. α. animum patrifamilias, mentem imperatori aut regi aequiparat: ἡ μὲν γὰρ, inquit, ψυχὴ τοῦ σώματος ἄρχει δεσποτικὴν ἀρχήν. ὁ δὲ νοῦς τῆς ὀρέξεως πολιτικὴν καὶ βασιλικήν. COLER. Apulejus in Apologia: *Regalis animi pars, ratione pollens, verticem hominis, velut arcem & regiam insedit.* Adde notam ad *Catilinarii* cap. 1. §. 2. RUPERT.

QUI UBI AD GLORIAM VIRTUTIS VIA GRASSATUR] Est in manuscripto quodam, *vi grassatur.* quomodo & Calepinus quispiam citat. verum priorem lectionem probandam magis esse duco. *grassatur*, pro, toto impetu fertur, & quasi pleno gradu contendit. RIVIUS. Vide Gellium XI. 2. *Nonium* & *Festum* voce. Gladiatoribus & sicariis in primis convenit; olim in bonam partem accipiebatur, vel pro *impetu viam affectare*, vel pro *ambulare* ἁπλῶς. unde Glossae ὀξυποδεῖν, βαδίζειν reddunt. Afranius Excepto: *Consimili* grassantur *via a quibus hic* est omnis cultus. *Titinnius* Veliterna: *Vende thensam ac mulos, sine eam pedibus* grassari. Plautus, Bacch. V. 2. 19. *non vides ut palantes solae liberae* grassentur? & Rud. I. 4. 31. Hoc significatu vocem usurpant Livius, Tacitus Hist. IV. 16. Silius I. 570. WASSE.

POLLENS POTENSQUE] Ex formula veteri, quae apud Livium exstat, lib. I. 24. *ut ego hunc porcum hodie feriam: tantoque magis ferito quanto magis* potes pollesque. uti & VIII. 7. 53 *tantoque magis ferito.* Quo in loco pro *infensa* legerim, *adeo infense erat coorta plebs.* infra II. 30. *In eum Coss.* acrius coörti *sunt.* Plautus, Asin. III. 3. 46. *Videtin' viginti minae, quid* pollent, *quidve* possunt? Ad homines post Crispum traduxit Livius II. 34. *Cur Sicinnium* potentem pollentemque *video?* Drepanius Florus Hymn. trium P. *Hunc hominum genus* pollens *ratione* potenti; quid si, *potensque?* Adde huc sis Arnobium V. pag. 131. Senecam de Provid. II. infra: *fortunae* eget Reg. Markii λ. Pemb. De hoc Anacoluthi genere optime Cl. Perizonius ad Sanctium pag. 833. WASSE.

NE

[a]neque [b]Fortuna eget; [c]quippe quae probitatem, induſtriam, aliaſque [d]artis bonas [e]neque dare, neque eripere cuiquam poteſt. Sin captus pravis cupidinibus, ad inertiam, & voluptates corporis peſſumdatus [f]eſt: [g]pernicioſa lubidine paulliſper [h]uſus; ubi per ſecordiam vires, [i]tempus, ingenium [k]diffluxere, naturae infirmitas accuſatur: ſuam [l]quippe culpam [m]auctores ad negotia transferunt. Quod ſi hominibus bonarum rerum

VARIANTES LECTIONES.

a *neque Fortunae eget* H. b *fortunae* A. c *quippe probitatem* &c. deleto *quae* L. d *bonas artis* quidam ex MSS. e *neque Fortuna dare* C. f *eſt* delet H g *pauliſper p. l. u.* C. h *uſus eſt* M. i *t. aetas, ingenium* A. D. F. G. M. k *defluxere* B. C D. E. F. G. H. I. K. Sed *diffluxere* L. *difluxerunt* N. l *quique* A. B. C. D. E. F. H. I. K. L. M. *quiſque* G. N. m *actores* L. & Ed. Carr.

NOTAE VARIORUM.

NEQUE FORTUNAE EGET] Eſt in aliis perperam, ut opinor, *neque fortuna eget.* nam & idem alibi, *Majores noſtri P. C. neque conſilii, neque audaciae umquam eguere.* Cicero tamen ablativum fere huic verbo addit. ſicuti & Salluſtius interdum. quamquam ad Atticum Cicero, *Egeo conſilii*, inquit. M. Cato apud Gellium. *Vitio vertunt*, inquit, *quia multa egeo.* accuſativum huic verbo τῷ ἀρχαϊσμῷ addidit. Ne quid diſſimulem tamen, eſt in manuſcriptis uno excepto, *fortuna*, caſu ablativo; & haud ſcio, an apiculus ille, quo fit diphthongus, perperam ſit ibidem omiſſus. RIVIUS.

ALIASQUE BONAS ARTES] Illud, quamvis leve, non tamen praetereundum eſſe duxi, *artis* hic habere vetuſtos codices, non *artes*, idque Salluſtianum magis. Sic poſtea, *quaſcumque urbeis & agros manu ceperat*, pro *urbes*, quod in pervulgatis exemplaribus eſt. Habet & Aſcenſianus codex, *ceteraſque artis bonas.* ubi hodie fere, *aliaſque bonas artes.* In manuſcriptis τὸ *bonas* adjectivum, poſt ſubſtantivum ponitur. RIVIUS. Haec lectio in omnibus pervulgatis exemplaribus, & quatuor manu deſcriptis reperitur. Verum in duobus pervetuſtis libris: *Aliaſque bonas artes* ſcriptum animadverti; quomodo & Donatus citat, act. II. ſcen. 2. in Eunuchum Terentii. Nos tamen hic vulgatam, receptamque lectionem non mutavimus. Etenim apte ſane quadrat cum illo Catilinarii loco: *Namque avaritia, fidem, probitatem, ceteraſque bonas artes ſubvertit.* CYPR. POPMA.

PESSUMDATUS EST] In Fabriciano atque aliis quibuſdam, diviſim legitur, *peſſum datus.* quomodo Tacitus I. *Poſtquam hic ſocordia ſenuerit, ille per libidines peſſum datus ſit.* RIV. Ita Rivius ex Fabriciano. In Gloſſario tamen veteri ſcribitur: *Peſſundat*, βυθίζει, καταποντίζει. Et in eodem: *Peſſum*, βυθὸς καὶ βόθρος. Ibidem: καταβυθίζω, *demergo, peſſundo.* Et: καταποντίζω, *demergo, perundo, peſſundo.* Prudent. contra Symmachum: *peſſum mergere.* Parum vulgo hujus verbi vim aſſequntur. COLER.

VIRES, TEMPUS, INGENIUM] Impreſſi quidam codices: *Vires, tempus, ingenium, aetas*, habent. Vincentius Caſtiloneus ſe, dictionem *aetas*, in nullis mſſ. reperiſſe affirmat. Ego in duobus codicibus in pergameno deſcriptis inveni. quod lectorem admonere volui, etſi in contextum non receperim. CYPR. POPMA.

DIFFLUXERE] Sic in manuſcriptis. ubi hodie fere, *defluxere*, id recte, an ſecus, aliorum eſto judicium. RIV. Ita malui, hortatu membranarum plurium, ac notae primae; quam quomodo fere cuſi, *defluxere.* quam vocem etiam reformandam videri Senecae Philoſopho, fide codicum calamo exaratorum, monui in animadverſionibus ad eundem ſcriptorem, cap. 1. de Brevitate vitae. GRUT. Seneca de Brevitate vitae: *Sed ubi per luxum & negligentiam defluit, nullae rei bonae impenditur, ultima demum neceſſitate cogente, quam ire non intelleximus, tranſiiſſe ſentimus. Ita eſt, non accepimus brevem vitam, ſed fecimus.* PUTSCH.

QUIPPE CULPAM AUCTORES] Arond. lib. III. Pemb. Cod. Tollii *quique*, unde ille *ſuam quiſque* extundit, eleganter, quod ſervat Digb. Vide eum ad *Auſon*, Eid. VI. 33. favet Aretinus Ep. VII. 4. *culpam auctores* quiſque *ſuam ad negotia transferunt.* B. Pub. Reg. Venetae. Oxon. γ. λ. *quippe.* WASSE.

AUCTORES] Jucundiore vocum ſonitu omnia procederent, ſi exturbaretur τὸ *actores* ceu emblema interpolatorum arbitrantium tale quid requiri

rum tanta cura esset, quanto studio aliena, ac nihil profutura, [a] multumque etiam periculosa [b] petunt; [c] neque regerentur magis, quam regerent ca-

VARIANTES LECTIONES.

a *multoque* E. G. K. M. N. *multaque* I. L. b *appetunt* H. K. c *n. r. casibus m. q. r. casus.* H. B. *n. r. magis à casibus q. r. c.* D. F. *n. r. a casibus magis q. r. c.* E. *n. r. m. casibus q. r. c.* K. *n. r. m. a casibus q. ipsi. r. c.* M.

NOTAE VARIORUM.

quiri ob verbum numeri pluralis *transferunt.* quod falsum est. GRUTERUS. Vide Notas ad Jug. XXXIV. Nostri fere *auctores* supra; pro *cupidinibus*, Boetius Dial. II. in *Porphyrium* legisse videtur *libidinibus.* WASSE.

TANTA CURA ESSET, QUANTO] Formam hanc servant optimae notae auctores. Caesar B. G. II. 11. tantam *eorum multitudinem nostri interfecerunt*, quantum *fuit diei spatium.* Plinius Paneg. LI. *Cum saevissimi Domini Effigies*, tanto *victimarum cruore coleretur*, quantum *ipse humani sanguinis profundebat.* Augustinus de Civ. D. III. 24. semibarbare. *Gracchi ipsius caput*, quantum *grave erat*, tanto *auri pondere Consuli vendidit.* Epit. Livii XXXVIII. *Cum Praetor Quaestores in bona ejus publice possidenda misisset, non modo in iis nullum vestigium pecuniae regiae apparuit, sed nequaquam* tantum *redactum*, quantae *summae erat damnatus.* Alius aeque elegans vocis *quanto* usus apud Livium I. 35. *praedaque inde* majore, *quam* quanta *belli fama fuerat, revecta.* & Lib. XXXVIII. majore *inde animo pacis opera incboata, quam* quanta *mole gesserant bella.* confer XXIX. 19. Lucanus I. 580. quanto *clamore cohortes Miscentur*, tantum *nox atra silentibus auris Editur.* WASSE.

ALIENA AC NIHIL PROFUTURA] Et haec ex disciplina Philosophorum, qui voce *alia* intelligunt τὰ οὐκ ἐφ' ἡμῖν, bona fortunae, quae Epicteto teste sunt [illegible], ΑΛΛΟ'ΤΡΙΑ. Laertius VI. 103. διαγράφειν τοῖς ΑΛΛΟΤΡΙΟΙΣ, Supervacuis nempe ac nihil profuturis. Quo sensu Themistius Orat. IX. p. 251. τὰ λοιπὰ εἶναι δοκεῖ [illegible] φιλοδοξίας. & *Aristoteles* de Rep. II. 8. Ἱππόδαμος γενόμενος καὶ περὶ τὸν ΑΛΛΟΝ βίον περιττότερος διὰ φιλοτιμίαν. V. Senecam de Brev. vitae V. 2. Juvenal. IX. Idem X.

Ergo supervacua aut perniciosa petuntur.

Seneca Suasor. V. p. 34. *Bellum suscipiendum fuisse pro libertate, pro conjugibus, pro liberis*; pro re supervacua *& nihil nocitura si fieret, non esse suscipiendum.* Huc etiam spectat Arnobius, p. 76. *Non esse Deo a superiore projecta tam* supervacua, tam vana, *tam ad nullas pertinentia rationes*, quinimo & noxia, *& necessarias importantia laesiones.* & nisi fallor, *Seneca* de Vita beat. *Nec janus, cui offutura pro optimis appetuntur.* Confer Mamertum de statu Animae, Lib. I. p. 721. & Petrarcham, Epist. II. 10. Verba Sallustii, suppresso tamen ejus nomine, sic citat Augustinus, Epist. LIV. *Neque apud ipsos qui magno studio, aliena ac nihil profutura*, multoque *etiam periculosa petunt.* Arond. & Reg. γ. λ. B. Pub. Bodl. *multoque* L. 3. *multaque* pro *aliena.* Reg. & Pemb. a manu prima *alia.* non bene. Cato de R. Rust. V. *opere bene exerceat, facilius* malo *&* alieno *prohibebit.* WASSE.

NEQUE REGERENTUR MAGIS, QUAM REGERENT CASUS] ita manuscripta volumina, contra quam hodie legitur. ut subaudias, *casibus.* idque magis brevitati Sallustianae convenit; quale propemodum est illud apud Plinium libr. VII. de Cicerone, *Omnium triumphorum lauream adepte majorum.* nam subauditur, *laurea.* quod quidam non attendentes, neque rationem breviloquentiae Plinianae habentes, triumphorum pro omni triumpho positum per enallagen existimarunt. In Merseburgensi est, *neque regerentur magis quam ipsi regerent casus.* RIV. Vocem *casus*, puto esse alienigenam & irreptitiam. Sic paullo post: *Agit atque habet cuncta neque ipse habetur.* COLER. Quidam in suis MS. libris dativum, *casibus*, deësse, refert. Ego consentientibus antiquis libris, eum minime delendum censeo. In uno tamen MS. permutato verborum ordine legitur: *Neque casibus regenerentur magis, quam regerent casus.* C. POPMA. Et hoc recte Carrio; juxtaque praescriptum MSS. plerorumque Pall. Male editi prius, *neque regerentur magis a casibus, quam regerent casus*; aut, *neque regerentur magis a casibus.* videatur Rivius. nam Popmae libri sane, aetatem suam verae musteam nimis turpiter detegunt, dum stant ab olim vulgatis. GRUT. Spectat Auctor illa Artabani apud Herodotum VII. 49. αἱ συμφοραὶ τῶν ἀνθρώπων ἄρχουσι, καὶ οὐκὶ ὥνθρωποι τῶν συμφορῶν. Seneca de Consol. ad Marc. *desinat dolor qui perit, quare regamus, nec nos ista vis*

casus; [a] & eo magnitudinis procederent, ubi pro mortalibus gloria aeterni fierent.

II. Nam uti genus [b] hominum compositum [c] e corpore, & anima est: ita res cunctae, studiaque omnia [d] nostra, corporis alia, alia animi naturam [e] sequuntur. Igitur praeclara facies, magnae divitiae, [f] ad hoc vis corporis, & alia [g] hujuscemodi omnia, [h] brevi dilabuntur; at ingenii [i] egregia [k] facinora, [l] sicuti anima, immortalia sunt. Postremo, corporis & fortunae [m] bonorum, [n] ut initium, sic finis est; [o] omniaque orta

VARIANTES LECTIONES.

a *eo magnitudinis* eraso & I. N. b *humanum.* K. c *ex a. & corpore* A *est ex c. & a.* C. D. M *& corpore & a. e.* H. I. K. d *nostra* delet K. M. e *consequuntur* H. f *ad haec* H. g *omnia hujuscemodi* L. h *brevi tempore* B. i *praeclara* H. I. k *facta* M. l *sicut a. est immortalis i. s.* H. m *bonorum* H. n *ut initium sit* G. *ut est i. s. f. e.* N. o *omnia quae orta sunt* F. *omnia orta occidunt* K.

NOTAE VARIORUM.

vis transversos auferat. Casus hoc loco, non τύχη, sed ἡ κατὰ τύχην ἔκβασις, συμφορά. unde Ammianus XV. 5. *moderatrix humanorum* casuum Fortuna. Vide Aristotelem II. φυσικῆς ἀκροάσεως. Wasse.

Ubi pro mortalibus, gloria, &c.] Comm. *uti*, quod etiam in Pall. sexto, ac nono, neque divertit, decimus, nisi quatenus expresserit litera minus, *ut*. Grut. Nostri & Oxonienses *ubi*, eleganter, pro *in qua magnitudine.* Plautus Asin. IV. 1, 21. *Ne illi sit cera*, ubi *facere possit literas.* Epid. III. 3, 1. *Non oris caussa modo homines aequum fuit Sibi habere speculum*, ubi *os contemplarent suum. Sed qui perspicere possent cor sapientiae.* & alibi. Terent. Eunuch. III 20. *Sive adeo digna res est*, ubi *tu nervos intendas tuos.* & Heaut. IV. 6 8. Adde Eutropium IV. 5. Horat. Sat. I. 3, 60. Virg. Eclog. IX. 60. Wasse.

Compositum ex corpore et animo] Lucilius lib. XXVI. *Principio Physici omnes homines ex animâ & corpore constare dicunt.* Tertullianus lib de poenitentia *ex corpore & spiritu* dicit. Coler. Codex B. Pub. haec verba non agnoscit Plutarchus in Quaest. Platon. p 1002. ea legisse videtur. Ἐν ᾧ πάντες ἡμῶν ἑκάστου συνεστῶτος ἔκ τε τῆς ψυχῆς καὶ σώματος μικρὸν ἐστι τὸ ἡγεμονικὸν καὶ νοερὸν ἐν πολλῷ τῷ τῆς σαρκὸς ὄγκῳ κεκρυμμένον Pall. Digb. L. III. B. Pub. omittunt *nostra.* Regio deëst *omnia*; neque ea voce opus est cum praecesserit, *res cunctae.* infra: *caeterum studia omnia nostra sicut a. i. s.* Servius ad Aen. IX. 96. Wasse.

Ingenii egregia facinora inmortalia sunt] Quae huc pertinent, congessimus ad Catilinarii c. I. § 3. Rupert.

Postremo corporis et fortunae bonorum, &c.] Tota ista periodo, nihil fere dicit quam superiore: quod iterum moneo, ne nimiam auctoris brevitatem istam putent magistelli nostri in parsimonia verborum. Grut.

Omniaque orta occidunt.] Cassius Hemina: *Quae nata sunt, ea omnia denasci ajunt.* Sallustius igitur scripserit potius: *Omnia quae orta occidunt & aucta senescunt.* Sed hoc ab Epicuro sumsit Sallustius, & repetivit in Historia: *Orta omnia intereunt.* Sanctus etiam Cyprianus contra Demetr. *Haec sententia mundo data est, haec Dei lex est, ut omnia orta occidant, & aucta senescant; ut infirmentur fortia, & cum deminuta fuerint, finiantur.* Junius Philargyrius ad illum versum Virgilii,

Non alios primâ crescentis origine mundi,

sic scribit: *Si crescit mundus, deficit; in quo videtur secutus Epicurum, qui ait; omnia quae orta occidunt & aucta senescunt.* Quare de industria interpres Sallustii verba usurpavit, qui & ipse studio hoc ex hortis Epicuri suae historiae inseruit. Coler. Nihil hic opus lectione codicis Rittershusiani, *omniaque orta.* cum clara sint omnia, & lectio vulgata magis cohaereat. Minucius Octavio: *Quis enim sapientum dubitat, quis ignorat, omnia quae orta sunt occidere, quae facta sunt interire.* Graecorum παροιμία: Πᾶν τὸ γεννώμενον καταθανεῖν ὀφείλεται. Putsch. Eryc. Putean. in l. 1. Hist. Insubr. p. 29. n. 1. & p. 30. Rupert. Marcus Imp. IV. 23. 'Ex

ta occidunt, & aucta senescunt; animus incorruptus, aeternus, rector [a] humani generis, agit, atque habet [b] cuncta, neque ipse habetur. Quo ma-

VARIANTES LECTIONES.

a *bujus g. b.* H. b *omnia* C.

NOTAE VARIORUM.

Ἐκ σοῦ, ὦ κόσμε, πάντα· ἐν σοὶ πάντα· εἰς σὲ πάντα. Cyprianus ad Demetr. *Haec sententia mundo data est: haec Dei lex est, ut* omnia orta occidant & aucta senescant, *&, infirmentur fortia, & magna minuantur, & cum infirmata & diminuta fuerunt finientur.* pro *omnia D.* Augustinus, Epist. VII, XXVIII. legit *corpora orta*, sed memoriae vitio. Vide Philargyrium ad Georg. II. Basilium Homil. VI. in Hexaem. Varronem de L. Lat. IV. p. 18. Josephum B. Jud. III. WASSE.

ANIMUS INCORRUPTUS, AETERNUS.] Ovid. l. III. Tristium:

—— —— *nil non mortale tenemus,*
Pectoris exceptis ingeniique bonis.

V. Lindebr. ad Catull. p. 326. Seneca, Consol. ad Helv. c. 11. *Corpusculum hoc, custodia & vinculum animi, huc atque illuc jactatur: in hoc supplicia, in hoc latrocinia, in hoc morbi exercentur. Animus ipse sacer & aeternus est, & cui non possunt injici manus.* Fr. Petrarcha de Remed. utriusque fortunae lib. I. dial. 5. *Crede mihi, nullae tantae usquam corporum vires, quae vel labore immodico, vel morbo acri, vel cuncta vincente senio non frangantur. Infatigabilis, & invicta vis animi est.* Denique huc pertinet adhortatio Taciti c. 46. ad filiam uxoremque Agricolae; patris & mariti defuncti memoriam ita venerentur, *ut omnia ejus dicta factaque memori mente secum revolvant, & animi potius, quam corporis ejus, formam sibi contemplandam proponant.* Rationem sumit à collatione inter simulacrum vultus, & formam mentis. *Quamvis enim nolit intercedere imaginibus*, hoc est, quamvis obstare vel impedire nolit, quo minus imago Agricolae marmore aut aere fingatur: *tamen corporis illas imagines, animi formis longe postponendas esse, eo quod illae fluxae sunt & mortales, hae vero aeternae.* RUPERT.

RECTOR HUMANI GENERIS] Ita Philosophi aliique πανδημεί. in primis autem Pythagoras: ἩΝΙΟΧΟΝ ΓΝΩΜΗΝ στήσας καθύπερθεν ἀρίστην, Ἢν ἀπολείψας σῶμα ἐς αἰθέρ᾽ ἐλεύθερον ἔλθῃς, Ἔσσεαι ἀθάνατος, θεὸς ἄμβροτος, οὐκ ἔτι θνητός. Hinc Columella III. 10. *Videmus hominibus inspiratam velut AURIGAM, rectricemque membrorum animam.* Hierocles: ἡνίοχον γνώμην, προσηγόρευσεν, ὡς ἐφεστάναι πεφυκότα, τῇ τοῦ ὀχήματος δεξιᾷ. Demosthenes Orat. Amator. p. 162. Ἅπαντα θνητά ἐστι, καὶ τῇ ΔΙΑΝΟΙΑ ΔΟΥΛΕΥΕΙΝ εἴωθε, τὴν δ᾽ ἘΠΙΣΤΑΤΟΥΣΑΝ μετὰ τῶν ἄλλων συνδιατελοῦσαν ἢ τοῖς ἔχουσιν, ὅλου ἩΓΕΜΟΝΕΥΟΥΣΑΝ τοῦ βίου, &c. Cui loco geminus plane germanus exstat apud Isocratem, Evag. p. 288. Platoni vero Νοῦς ἘΠΙΒΗΤΩΡ, τὸ θυμικὸν, καὶ τὸ θυμητικὸν ejus, quasi equi quos moderatur. Isidorus Pelusiota II. 107. Χρὴ τὸν ΝΟΥΝ οἷα ΒΑΣΙΛΕΑ ἈΥΤΟΚΡΑΤΟΡΑ λογισμοὺς φοβεροὺς· καὶ πάντοθεν ὅπλοις πεφραγμένους πρὸς τὰς τῶν αἰσθήσεων καταπέμψας πύλας προαπαντησομένους, καὶ προλοχίσοντας, καὶ εἴρξοντας τοὺς πολεμίους, καὶ μὴ πρῶτον συγχωρήσαντας τὴν εἴσοδον, ὕστερον ἀμφήριστον ἀναδέχεσθαι μάχην. Terentius Hec. III. 1. *quia enim qui eos* gubernat animus, *infirmum gerunt.* Dominatur *corpore toto* inquit Lucretius. Apulejus de Dogm. Pl. p. 255. Ed. Colvianae. *Animam vero animantium omnium non corpoream esse, nec sane perituram cum corpore fuerit absoluta, omniumque gignentium esse seniorem: atque ideo &* imperare & regere *ea, quorum curam fuerit diligentiamque secuta: ipsamque semper & per se moveri*, agitatricem *aliorum.* Noster: animae imperio, *corporis servitio magis utimur*; quomodo citant Hieronymus adv. Jovin. III. 8. & suppresso auctore Augustinus, Epist. LXIII. Uterque, ut id obiter moneam, voces *commune cum* agnoscunt. *Idem* de Civ. D. II. 6. *Non in domo atque pecunia, non denique in ipso corpore, quod menti subditur, sed in ipsa mente, in ipso* Rectore *carnis* animo. Vide omnino Cic. Tusc. II. 20. Chalcidium, Plutarchum Quaest. Platon. pag. 102. Lipsium Manuduct. Stoic. III. 19. Male itaque per voces *agit atque habet cuncta*, Crispinus intelligit vastitatem animae qua cuncta complectitur, quasi auctor non tam dignitatem & imperium ejus quam memoriam celebraret. WASSE.

AGIT ATQUE HABET CUNCTA, NEQUE IPSE HABETUR] Sic Aristot. περιέχει in Categoriis, & Cicero lib. IX. epist. ult. ad Famil. de Aristippo Socratico Philosopho. CIACCON. Verbum *habet*, & *habetur*, eodem, quo Graeci sensu, Sallustius usurpavit, apud quos notum est illud Demosthenis, ἔχω

magis pravitas eorum admiranda eſt, qui, dediti corporis gaudiis, per luxum, atque ignaviam aetatem agunt: ceterum ingenium, quo [a] neque melius, neque [b] amplius [c] aliud in natura mortalium eſt, incultu atque [d] ſecordia torpeſcere ſinunt: cum praeſertim tam multae, variaeque ſint artes animi, quibus ſumma claritudo paratur.

III. Verum [e] ex his magiſtratus, & imperia, poſtremo omnis cura rerum

VARIANTES LECTIONES.

a *neque melius eſt.* H. *neque melius* abſunt in E b *clarius* ſed in Marg. *amplius* M. c *aliud* delet I. d *Socordia* B. H. I. K. L. e *ex his artibus* H.

NOTAE VARIORUM.

ἔχω τὴν Λαΐδα, καὶ οὐκ ἔχομαι. URSIN. Et illud *Demoſthenis*, ἔχω τὴν Λαΐδα καὶ οὐκ ἔχομαι. vide Florum IV. 2. Tacit. II. 10. *Ovid.* Met. *qui vos* habeoque regoque. &, form. Aquil. L. XVIII. H. de Acceptilat. Ulpian. in L. Praetor, ait II. *ne quid in loco. Neque* uſus eſt, non praecedente *nec*, eleganter Plaut. Amph. *Quippe illi iniqui jus ignorant neque tenent.* vide Jug. LXXXVI. *Caeſar* B. Gall. V. 7. *ſi vim faciat*, neque *pareat*, *interfici jubet.* Metaphraſtes, εἰ βίαν ποιήσειε, καὶ οὐ πειθαρχήσειεν, αὐτὸν ἀποκτείνειν ἐπιτείλας. WASSE.

DEDITI CORPORIS GAUDIIS] Sic in orat. de Republ. ordinanda: *omiſſis pecuniae & corporis gaudiis.* CIACCON. Videri poſſet manaſſe à gloſſatoribus, *dediti corporis gaudiis*, niſi de induſtria opponeret *ingenio.* GRUT.

AMPLIUS ALIUD] Bodl. *aliquid*, male. infra: *mortalium eſt.* abeſt L. III. verbum ſubſtantivum. pro *per luxum* peſſime Mart. *per luſum.* caeterum Accuſ. cum praepoſ. *per*, pro ſexto caſu eleganter. Ita Silius XIV. 454.

—— —— bonus ille per artem.
Crudo luctari pelago atque exire procellas.

WASSE.

INCULTU] Giſan. Ind. Lucret. in *Intactus*, & in *Non-ſenſus.* RUPERT.

VARIAEQUE ARTES SINT ANIMI] Eſt in manuſcriptis & impreſſis vetuſtioribus, *tam multae variaeque ſint artes animi.* id mollius eſt, alioqui ſibilum efficit inamoenum & inſuavem τὸ *s* in priore voce extremum, in inſequente primum. RIVIUS.

SUMMA CLARITUDO] Prima vox abeſt Regio, neque apud *Tacitum* alioſque Salluſtianae dictionis aemulos invenitur. Hegeſippus V. 53. *Nec dehoneſtare veteris indolis* claritudinem. Codices tamen retinent, idque rectiſſime. *Siſennam* ille ſequitur, cujus λείψανα in calce Operis damus. *Quod fortaſſe ex voluntate ſua*, ſumma *cum* claritudine *celeriter confeciſſet.* ſervat etiam Nonius, p. 82. infra, *praeclara faciès.* vide Iſidorum Peluſiotam Ep. III. 143. pro *quoniam* Nonius *p.* 82. habet *quum praeſertim.* & *Palmerius* ex Thoſano pro *cupiunda* reponit *competenda*, illum vide. WASSE.

VERUM EX HIS MAGISTRATUS] Multum in connexione horum ſudat Andr. Schottus I. Quæſt. Tull. XIX. qui liber, quum à mala manu ſubtractus ſit, ſententiam ejus proponere nunc non licet. Mihi Salluſtius hoc videtur velle: Inter artes animi nonnullae ad Rempublicam conferuntur. (*etiam in bello plurimum ingenium poſſe*, dixit in Catilinario c. II. §. 2.) Sed ea eſt meo tempore ſiniſteritas, ut viro prudenti Reſpublica omnino deſerenda ſit. Si benè imperas, ecquod praemium virtutis habes? Si male, ſi per fraudem jus ſive poteſtas eſt, quomodo tutus eſſe potes? quomodo honeſtus? Si benè imperas, neceſſe eſt unguem figere in ulceribus civium, quae quum jam vetera ſint, diaeta curari non poſſunt, ſed chirurgia opus habent. Ceterum chirurgia nunc uti, importunum eſt ac periculoſum. Quis enim neſcit, ſubitam hanc reformationem, uti nunc loquimur, excipere caedem, fugam, alia hoſtilia? Quod ſi vim nullam emendandis moribus adhibes, fruſtra eos incuſabis; fatigaberis ac praeter odium nihil reportabis. Quamobrem minime cupienda eſt cura Reipublicae, niſi forte ad ſtabiliendam paucorum potentiam decus ac libertatem quis ſuam vult prodigere, impendere. Ita diſcuſſis verborum nebulis, apparet pulcerrimarum ſententiarum lux; quarum prima, *fraude graſſantes ad magiſtratus, neque tutos eſſe neque honeſtos.* Sic Curt. l. X. c. 1. §. 6. *Nulla potentia, ſcelere quaeſita, cuiquam* eſt

rum publicarum, minime mihi hac tempeſtate cupiunda videntur: quoniam neque virtuti honos datur; neque illi, quibus per fraudem [a] jus fuit,
[a] tuti

VARIANTES LECTIONES.

a *vis fuit* M. N.

NOTAE VARIORUM.

eſt diuturna. Hoc eſt, tuta ſunt ſcelera ad tempus, non in perpetuum; quemadmodum & honeſta, quamdiu tuta. Notum illud Senecae, in Hippolyto:

Honeſta quaedam ſcelera ſucceſſus facit.

Et in Hercule furente:

——— ——— *proſperum ac felix ſcelus*
Virtus vocatur.

Omnia haec ad tempus fieri ſolent; & tandem, qui ſcelus fecit, vel ab omnibus ſceleſtus audit, vel ſcelus condigno ſupplicio luit. *Eſt enim profecto Deus, qui, quae nos gerimus, auditque, & videt*, ut ait ille. Secunda, *Vi regere patriam, quanquam & poſſis, & delicta corrigas, tamen importunum eſſe.* Sane non placet ob id L. Cornelius Sylla, qui interrogatus, quid ita armatus patriam peteret? reſpondit: ἐλευθερώσων ἀπὸ τῶν τυράννων, *ut eam à tyrannis liberem.* Melius Ambroſius II. de Off. c. 2. *Adjuvat hoc quoque ad profectum bonae exiſtimationis, ſi de potentis manibus eripias inopem, de morte damnatum eruas, quantum ſine confuſione fieri poteſt: ne videamur jactantiae magis facere cauſa, quam miſericordiae, & graviora inferre vulnera, dum minoribus mederi deſideramus.* Tertia, *extremae dementiae eſſe, fruſtra niti, neque aliud ſe fatigando, niſi odium quaerere.* Hanc multis illuſtravimus ad Catilinarii c. LII. Expreſſit autem Salluſtius hic verba Platonis in epiſt. ad Perdiccam, quam Ficinus Dionis eſſe putat: Ἐὰν δέ τις ἀκούσας ταῦτα εἴπῃ, Πλάτων, ὡς ἔοικε, προσποιεῖται μὲν τὰ δημοκρατίᾳ ξυμφέροντα εἰδέναι· ἐξὸν δὲ ἐν τῷ δήμῳ λέγειν, καὶ συμβουλεύειν αὐτῷ τὰ βέλτιστα, οὔποτε ἀναστὰς ἐφθέγξατο· πρὸς ταῦτ' εἰπεῖν ἐστὶν ὅτι Πλάτων ὀψὲ ἐν τῇ πατρίδι γέγονε, καὶ τὸν δῆμον κατέλαβεν ἤδη πρεσβύτερον, καὶ εἰθισμένον ὑπὸ τῶν ἔμπροσθεν, πολλὰ καὶ ἀνόμοια τῇ ἐκείνου ξυμβουλῇ πράττειν. Ἐπὶ πάντων ἂν ἥδιστα, καθάπερ πατρὶ, συνεβούλευσεν αὐτῷ, εἰ μὴ μάτην μὲν κινδυνεύειν ᾤετο· πλέον δὲ οὐδὲν ποιήσειν. Adde Ritt. l. VI. Sacr. Lect. c. 9. Quarta, *inhoneſtam & pernicioſam lubidinem eſſe, potentiae paucorum decus atque libertatem ſuam gratificari.* Eam in Fratre ſuo Flavio notaſſe Arminium, obſervavimus ad Flori l. I. c. 26. §. 6. Hodie quantus numerus ſumus, qui ſervitutem emimus, vel proprio jumento accerſimus? Ex quo tempore cecidit Roma, calcatum orbis caput, florentiſſima regnorum moles ſparſa, diſſipata, floruimus Germani, artibus, viris, armis, opibus feliciſſimi, magnifici, ſuperbi dicebamur: omnes loqui decus Germaniae, ſed hoc in dedecus vertere mox ipſi properavimus. O quanta tyrannidis violentia, quanta ſuppliciorum imminet ferocitas! Ipſi carnifices nobis, ipſi rei ſumus: ipſi fovemus, & amamus cruciatus noſtros. Impoſiti enim ſunt provinciis homines externi, ſed à nobis: animis ipſis compedes injecit callidum, exitioque bonorum, repertum genus, ſed quos ipſi fabricavimus. Plura per eos non licet addere, qui ruinam gentis acerrimae in augmentum ſui accipiunt. Rup.

Imperia] Noto *imperium*, etiam Rempublicam dici. Gloſſarium: *Civile imperium*, πολίτεια.

Cupienda videtur] Palmerius ex libro Thoſano legit: *capienda.* Retineri tamen opinor ſalva & incorrupta Latinitate *cupiendi* verbum poteſt. Coler.

Neque illi quibus per fraudem jus fuit] In manuſcriptis duobus eſt, *quibus per fraudem is fuit.* pro, quibus honos per fraudem contigit. Exemplar Aſcenſianum & Beroaldinum, *quibus per fraudem conceſſum jus fuit.* niſi quis pro *imperio poteſtateque publica, jus* accipere velit. τὸ *utique* non habent codices in pergamenis deſcripti, tametſi non me fugit, apud Ciceronem aliquoties hanc particulam reperiri, cum primis ad Atticum. ſed & Merſeburgenſe exemplar eam habet, & impreſſa cuncta quotquot ipſe viderim. Riv. Sic omnes habent impreſſi libri, quos viderim, neque aliter manuſcripti quidam. In uno perantiquo libro ſcriptum comperi: *Neque illis quibus per fraudem conceſſum jus fuit.* quam lectionem quamvis non probem, ſilentio tamen praeterire nolui, praeſertim cum eam & Aſcenſianus, & Beroaldinus codex agnoſcant. Cypr. Popma. MSS. optimis principio fuit, *fraudem iis fuit*; correctumque inde, *is fuit*, aut *jus fuit*; vel certe, *vis fuit.* Grut. Non rejicienda emendatio, *Quibus per fraudem is* (ſcilicet honor) *fuit.* Rupert.

Tuti

[a]tuti [b]aut eo magis honesti sunt. Nam, vi quidem regere patriam, aut parentes, quamquam & possis & delicta corrigas, tamen inportunum est: cum

VARIANTES LECTIONES.

a *utique tuti* A. B. C. D. E. F. G. H. K. M. N. *uti tuti* L. b *atque eo* M.

NOTAE VARIORUM.

TUTI AUT EO] Sic iterum iidem meliores, uti placuerat Carrioni, non, *utique tuti aut eo.* quae mox attexta antiquitus cusis, ut & chirographis aetatis recentis. GRUT. L. III. Reg. Pemb. B. Pub. Bodl. γ. λ. Mart. Venet. *utique tuti.* B. Pub. vocem *jus* omittit, ut sit sensus; neque illi quibus fraude partus honos. Et hoc est quod infra dicit, cap. IV. *furtim & per latrocinia potius quam bonis artibus, ad imperia & bonores nituntur.* WASSE.

VI QUIDEM REGERE PATRIAM, AUT PARENTES] Sumsit hoc a Platone in epistola longa ad Dionis propinquos: Πατέρα δὲ ἢ μητέρα οὐχ ὅσιον ἡγοῦμαι προσβιάζεσθαι, μὴ νόσῳ παραφροσύνης ἐχομένους. ἐὰν δέ τινα καθεστῶτα ζῶσι βίον ἑαυτοῖς ἀρέσκοντα, ἐμοὶ δὲ μή, μήτε ἀπεχθάνεσθαι, μάτην νουθετοῦντα· βίαν δὲ πατρίδι πολιτείας μεταβολῆς μὴ προσφέρειν, ὅταν ἄνευ φυγῶν, καὶ σφαγῆς ἀνδρῶν, μὴ δυνατὸν ᾖ γίνεσθαι τὴν ἀρίστην. Et ex V. de Legibus: Πατρίδος δὲ οὔσης τῆς χώρας θεραπεύειν αὐτὴν δεῖ μειζόνως, ἢ μητέρα παῖδας. Quam sententiam expressit idem Plato in Critone, his verbis: Πανταχοῦ ποιητέον, ὃ ἂν κελεύοι ἡ πόλις τε, καὶ ἡ πατρίς· ἢ πείθειν αὐτήν, ᾗ τὸ δίκαιον πέφυκε. βιάζεσθαι δὲ οὐχ ὅσιον οὔτε μητέρα, οὔτε Πατέρα πολὺ δὲ τούτων ἔτι ἧττον τὴν πατρίδα. Hunc Platonis locum Cicero cum significare vellet, sic ait in Epistola ad Fam. I. 9. *Id enim jubet idem ille Plato, quem ego auctorem vehementer sequor; tantum contendere in Republica quantum probare tuis civibus possis: vim neque parenti, neque patriae adferre oportere.* Et libro I. de Republica apud Nonium: *Sed quoniam plurima beneficia continet patria, & est antiquor parens, quam si quis, ut ajunt, creaverit, major ei profecto, quam parenti debetur gratia.* ALD. MANUT.

ET POSSIS ET DELICTA CORRIGAS] Tollius ad *Ausonium*, Ep. IV. 66. ex conjectura legit *prosis*, sed contra Codices universos. Arondel. voce auctior, habet *possis facere*, unde palam est, interpretem illum haud agnovisse illud *prosis*. Praeterea sequitur, *frustra autem niti*, quod melius opponitur τῷ *possis*. Corrigere, hoc loco, per tralationem *emendare* penitus; plus enim valet quam leviter inflectere, ut ex Cic. pro Murena patet, & cum voce *emendare* apud eundem Acad. I. 5. Tacitum XV. 5. Capitolinum in Antonin. XXVII. Ammianum XV. 1. Sidonium, Ep. IV. 23. Primario significatu valet, *inclinatum dirigere*, &, *rectum facere.* Cato de Re. Rust. cap. 33. *Quae jam in perticam ibit, ejus pampinos teneros alligato leviter*, corrigitoque; *uti* recte spectent. Adde Columellam IV. 26. Macrobium, Sat. II. 4. Plinius Ep. V. 21. *Invenimus qui* curva *corrigerent.* atque ita Seneca in Ἀπολ. Plinius Hist. Nat. VII. 20. *C. Milonem athletam, cum constitisset, nemo vestigio educebat: malum tenenti nemo digitum* corrigebat. VII. 52. *Conversione vulvae, quae si* corrigatur, *&c.* & alibi saepe. Petronius pag. 191. *Sustulit phialam de terra: conlisa erat, tamquam vasum aeneum; deinde martulum de sinu protulit, & phialam otio belle* correxit. sic *corrigere aedificia*, lib. LVII. *D. locati Domum.* Cum Praep. quae normam aut amussim denotet, utitur Varro de L. Lat. pag. 102. *una* corrigimus, *& ad* consuetudinem *communem, & ad aliorum Tricliniorum analogias.* Inde *rectus ad ingenium bonum*, idem apud Plautum valet atque, tali ingenio accommodum; aliter paullo idem Trin. I. 2. *Quin eam* restituis? *quin* ad frugem corrigis? *Corrigere* etiam figurate, pro *delere*, *expiare*, apud Justinum XXXV. 2. *veterem patris* offensam *novis* meritis correcturi. Apud infimae Latinitatis auctores pro *regere* & *gubernare* aliquando venit. Theodosianis temporibus, in Lapide quem exhibet Reinesius III. 63. visitur, CORRECTOR APULIAE ET CALABRIAE. Talem *Corrigidore* nominant Hispani, teste ad Ausonium *Vineto.* A. Victor Caes. XXXIX. *Is cum Venetos* correctura ageret. Tandem acceperunt & Graeci, Justinian. Novel. κορρεκτορικὴ Ἀρχή. Maluit autem ἐπιτροπεύειν Eutropii Metaphrastes IX. 9. Graeci veteres ὀρθόω & ex eo compositis ad hunc modum utuntur. Plato Polit. I. Τὰ ἀλλότρια κακὰ μεταχειρίζεσθαι

cum praesertim omnes rerum mutationes caedem, fugam, aliaque hostilia [a] portendant. Frustra autem niti, neque aliud, se fatigando, nisi odium quaerere, extremae dementiae est: nisi forte quem inhonesta, & [b] perniciosa lubido tenet, potentiae paucorum, decus atque libertatem suam gratificari.

IV. Cae-

VARIANTES LECTIONES.

a *portent* M. b *periculosa* M. in Marg. Alii *perniciosa* M.

NOTAE VARIORUM.

[a] ANOPΘOYNTA. Aristoteles: Ουκ ἔστιν ἔλαττον ἔργον ΕΠΑΝΟΡΘΩΣΑΙ τὴν πολιτείαν τὴν διεφθαρμένην, ἢ κατασκευάζειν ἐξ ἀρχῆς. Isocrates Archid. Τὰς τοιαύτας συμφορὰς αἱ πόλεις ἐπανορθοῦνται πολιτεία χρηστῇ. Sensum hunc ita extulit Noster, Fr. VI. 40. *Neque quisquam te ad crudeles poenas & acerba judicia, quibus civitas vastatur magis quam corrigitur.* Infra, pro *neque aliud se*, Aretinus, Epist. IV. 4. *nec aliud se.* At longe elegantius D. Hieronymus, Epist. CIX. *Neque aliud fatigando*, omisso utroque, ut subintelligas *sese alios-que.* Quomodo locutus est Auctor, Jugurth. LXXVI. *Marium*, fatigantem *de profectione*, &c. *domum dimittit.* ita libri omnes. Postremo: hujus sententiae auctor est, non tam Plato quam Pythagoras, qui, referente Stobaeo, XXXVIII. ἐρωτηθεὶς, πῶς δεῖ ἀγνωμονοῦντι πατρίδι προσφέρεσθαι. εἶπεν, ὡς μητρί. Confer. Hieroclem apud eundem, pag. 228. & Xenoph. Memorab. Socrat. I. Jamblichus, quem nuper edidit Cl. Ludolphus Neocorus. Παντοίων τε μάλιστα σαφῶν ἐπιτήρησιν ἔργων. de Vita Pythag. Num. 176. τὸ μένειν ἐν τοῖς πατρίοις ἔθεσί τε καὶ νομίμοις, ἐδοκίμαζον οἱ ἄνδρες ἐκεῖνοι, illi nempe qui ex Pythagorae Schola prodierunt, Charondas, Timaratus, Helicaon, Aristocrates, κἂν ᾖ μικρῷ χείρω ἑτέρων. Τὸ γὰρ ῥᾳδίως ἀποπηδᾶν ἀπὸ τῶν ὑπαρχόντων νόμων, καὶ οἰκείους καινοτομίας, οὐδαμῶς, εἶναι σύμφορον καὶ σωτήριον. & infra: Τὸν αὐτὸν δ' εἶναι λόγον καὶ περὶ τῆς ἑτέρας ἀρχῆς· οὔτε γὰρ οἰκίαν εὖ ποτε ἂν οἰκισθῆναι, μὴ ἐπάρξαντος ἀληθινοῦ ἄρχοντος, τῆς ἀρχῆς τε ἑκουσίως. Huc pertinet ejus Symbolum Στέφανόν τε μὴ τίλλειν, τουτέστι, inquit Porphyrius, τοὺς νόμους μὴ λυμαίνεσθαι. illud item Plutarchi pag. 792. ἡ πατρὶς καὶ μητρὶς πρεσβύτερα καὶ μείζονα δίκαια γονέων ἔχουσα. Ciceronis, Patria *praestat omnibus* officiis. & Offic. I. *cari sunt parentes, cari liberi, propinqui, familiares: sed omnis omnium caritates Patria una complexa est.* WASSE.

CAEDEM, FUGAM, ALIAQUE HOSTILIA] In vet. cod. additur vox, *incendia*, *&c.* & legitur: *Caedem, fugam, incendia, aliaque horribilia.* & sic supra in Bell. Catil. dixit: *caedem, incendia, aliaque belli facinora.* CIACC. & URSIN. Dictionem *Incendia* hoc loco restituimus, a librario properante, vel aliud agente, in omnibus editionibus omissam; eamque addendam esse intelliges, si praecedentia cum sequentibus conferas, & locum accurate totum excutias. C. POPMA. Intrudi cuperet Popma, *incendia*; annuitque ferme Ursinus ac Ciacconius. Verum cum in nullo extet Pall. aliorumve, imo ne in editionibus quidem exoletis, valeat; adversatur sane menti auctoris quicquid illi dicant, neque unquam auditum incendiis quem grassatum ad emendationem morum. GRUT.

FRUSTRA NITI, NEQUE] Plato in Epistola ad Perdiccam, quam Ficinus Dionis esse putat: δεῖ μὴ μάτην μὲν κινδυνεύειν ἄλλως, πλέον δὲ οὐδὲν ποιήσειν. A. MANUTIUS.

SE FATIGANDO] Naz. *sese* quod aptius sonat. GRUT.

POTENTIAE PAUCORUM DECUS A. L. S. GRATIFICARI] Tacit IV. *Odiis Sejani per decus suum gratificabatur.* CIACCON. Illud *gratificari*, varie exponunt Commentarii. Soldus conjungit, *libido gratificari*, & exponit, *libido gratificandi.* Badius addit in expositione sua verbum *velint*, quod nulli contextus habent; sed subjungit: *Si ordo hic est, Libido tenet gratificari, ponitur more Graecorum pro gratificandi. Sin, libido tenet gratificari, tenet* ponitur quasi pro *cogit.* Haec ille. Ego puto ordinem esse: *Nisi forte quem inhonesta & perniciosa libido tenet gratificari*, id est, gratis donare, *decus atque libertatem suam potentiae paucorum*, quasi diceret: quos juvat fieri mancipia. GLAREANUS. Gratificor, Glossae, προσχαρίζομαι, χαρίζομαι. Livius V. 9. *Neque enim eos aut vitae ullo*

IV. Caeterum ex [a]iis negotiis, quae ingenio exercentur, in primis magno usui est memoria rerum gestarum: cujus de virtute quia multi dixere, [b]praetereundum puto; simul, ne per insolentiam quis existumet memet studium meum laudando extollere. Atque ego credo [c]fore, qui, quia decrevi procul a Republica aetatem agere, [d]tanto, tamque utili labori [e]meo nomen inertiae [f]inponant: certe, quibus maxuma indu-

VARIANTES LECTIONES.

a *aliis* D. E. F. G. H. I. L. M. b *eo pr. p.* H. c *fore eos* E. *fore quosdam* F. H. *fore homines* G. K. d *tantoque & tam* A. *tanto & tam* E. e *meo* abest in N. f *inponunt* I.

NOTAE VARIORUM.

ullo crimine alio, aut gesti magistratus quisquam arguebat; praeterquam quod gratificantes patribus, *rogationi Trib. intercessissent.* & casu adjuncto, ut apud Nostrum XXI. 9. *Ut praepararent suorum animos, ne quid pars altera* gratificari *pro Romanis posset.* Annales libri apud Plinium N. Histor. XXXIV. 6. *quod* campum *Tiberinum* gratificata *esset ea* (Suffetia virgo Vestalis) *populo.* Habes apud eundem XXI. §. 8. *gratificationem.* Hac voce pro *favere* aut rem *gratam facere* semper utitur Cicero. Vide lib. XXII. §. *jubet.* D. ab L. Jul. de Adulter. WASSE.

MEMORIA RERUM GESTARUM] Quae & *gesta* dicuntur. Vet. Glossarium: *Gesta*, πεπραγμένα, χειρισθέν, ὑπομνήματα. Res gestas qui describebant, vocabantur *auctores rerum*, aut potius, ut ego apud Sallustium & Tacitum legendum crediderim, *actores rerum.* Glossarium illud, vere doctorum hominum deliciae: *Actuarius* ὑπομνηματογράφος. Et ὑπόμνημα *actum.* Non possum quin huc apponam & emendem eximium Tuberonis locum lib. I. apud Nonium: *Si quid a parentibus acceptum protinus antique memoriae tradiderunt.* lego: *Protinus antiqui.* Tangit enim priscos illos scriptores, qui nimis creduli & faciles fuerint, & fabulosa quaeque memoriae tradiderint. COLERUS.

MULTI DIXERE] Non insuave quidem auribus Cod. Bongarsii, *quia multi multa dixere*, sed ambigas an id additamenti requirat contextus. GRUTERUS.

STUDIUM MEUM] Studium ex mente Ciceronis est, *animi assidua & vehemens, ad aliquam rem applicata magna cum voluptate occupatio*, unde ad artes infinitas extenditur. Terent. *Ut animum ad aliquod studium adjungant, aut equos alere*, &c. studium linguae, Propert. III. 20. non ergo inepte reddunt Glossae ἐπιτήδευμα, quod ad canes translulit Xenophon, κύνας ἐπιτηδευομένας. Plato etiam in Axiocho ἐπιτήδευσιν & τέχνην conjungit. Hunc Sallustii locum spectat Tacitus. An. XIV. 43. *Non quia dubitarim super omnibus negotiis melius atque rectius olim provisum, & quae converterentur in deterius mutari; sed ne nimio amore antiqui moris* studium meum extollere viderer. Unde suspicari libet illum non invenisse in suo libro vocem *laudando.* Idem de Hieronymo dictum velim. ita enim ille Praef. ad lib. de Nomin. Hebr. *Non quod* studium meum *insolenter* extollam. Neque eo pacto locutus alibi Noster, sed vel, *oratione*, *verbis*, *extollere*: vel simpliciter, *tollere*, *extollere:* vel denique *ad Coelum tollere*, sine ablativo. At Codices receptam lectionem tuentur; quibus accedunt Auctor ad Herenn. lib. I. §. 5. *A rebus ipsis benivolum efficiemus auditorem, si nostram caussam* laudando extollemus. & Cicero Parad. *An quisquam in potiundis voluptatibus* gloriando *se, & praedicatione* extollit. Idem fecere ac Sophistae: Themist. Orat. IV. περιαπτάσματα ποιεῖσθαι τὰς τέχνας. contra Flacci praeceptum. Nec tua laudabis studia: *aut aliena reprendes.* Adde eundem in Harusp. Resp. & confer Polybium I. 1. quem sequi videtur Crispus, & Artemidorum in operis initio. WASSE.

TAMQUE UTILI] Palmerius ait in vett. libb. esse *tamque utibili.* Ita locutus Terentius in Phormione. Plautus Milite: *Magis ad rem non potest esse utibile.* COLER.

industria videtur, salutare plebem, & [a] conviviis [b] gratiam quaerere. [c] Qui si reputaverint, [d] & quibus [e] ego temporibus [f] magistratum ad-

VARIANTES LECTIONES.

a *In conviviis* B. G. b *gloriam* A. M. *aut gloriam* H. c *quod si* H. *qui* delet G. M. d *in quibus* I. K. *ex quibus* L. M. e *ego* delet K. f *magistratus* A. H.

NOTAE VARIORUM.

SALUTARE PLEBEM ET CONVIVIIS GRATIAM QUAERERE] Acriter perstringit servitia senatus. Romae, nisi per indigna, ad dignitates pervenire vix licebat. Id quod & Seneca alicubi significat, & hic locus Epicteti ingerit e lib. III. Differt. 26. *Si militavero*, inquit, *liberabor malis omnibus. Militat igitur, fert ea, quae servus aliquis verbero: ac nihilosecius alteram tertiamque militiam postulat. Deinde cum ipsum colophonem imposuerit, & factus fuerit ordinis Senatorii, tunc incipit servus esse: quum in curiam ingreditur, pulcerrimam servitutem servit.* Ceterum de istis, sic judico, cum eodem Seneca: *Nulla est turpior, quam voluntaria servitus.* RUPERT. De Pompejo Magno Rutilius Rufus apud Charisium lib. II. *Pompejus elaboravit, uti populum Romanum nosset, eumque artificiose salutaret.* Vide Fragm. Histor. Vet. infra Tom. II. pag. 231. HAVERC.

CONVIVIIS GLORIAM QUAERERE] In MSS. est. *conviviis gratiam quaerere.* pro colligere gratiam, & *captare atque aucupari favorem & benevolentiam multitudinis, apparandis conviviis.* sed nec *gloriam* repudio, etenim apte sane quadrat. Quod si *gratiam* legere malis, id quod mihi magis arridet, ad liberalitatem & benignitatem opulentorum: sin *gloriam*, ad magnificentiam & splendorem spectabis, nam & qui convivia libenter exhibent, aut epulum vulgo dant, *gratiam*: qui laute & sumptuoso apparatu, *gloriam* consequi solent. Intelliges autem hunc locum de publicis conviviis, quibus multitudinis studium & amorem sibi homines ambitiosi conciliabant: qua de re Cicero in oratione pro L. Murena. RIVIUS. Qui heic adducunt *gloriam*, tanquam germanum magis; parum attendunt, aut historiis aut politicis. salutant plebem; convivia praebent; non assecuti culmen honorum, sed qui adhuc eo adspirant; a quibus admodum longe abest industriae illa proles gloria. & vero MSS. nostri primam scripturam mordicus tenent. GRUTERUS. Dixerat Sallustius, in bello Jugurthino belle (si ita visum esset librariis: qui alii aliud: plerique *gloriam*, aut *gratiam*; quidam etiam, *amicitiam*, inculcarunt) *Atque ego credo fore, qui, quia decrevi procul republica aetatem agere, tanto tamque utibili labori meo nomen inertiae imponent: certe, quibus maxima industria videtur, salutare plebem, & conviviis quaerere. Utibili*, fuit in vet. cod. meo, & Musis gratia, cum bene fuit. Usi eo multi, in multis Terentius:

Quid minus utibile fuit, quam hoc ulcus tangere.

Sed quod coepimus, *conviviis quaerere*, est anquirere de apparatu: qui addit, depravat & quod poterat esse venustum, vetat Petronius Arbiter:

——— Si quis sinus abstitus ultra,
Si qua foret tellus, quae fulvum mitteret aurum,
Hostis erat: fatisque in tristia bella paratis
Quaerebantur opes, non vulgo nota placebant
Gaudia.

Quaerere opes, Petronius dicit, quod audiri vult, protritas & proculcatas has aspernari. Neque alia sententia iis, quae mox sequuntur:

——— in uda
Quaesitus tellure nitor certaverat ostro.

Quod enim arbitreris *quaesitum nitorem* hic esse acquisitum; non, anquisitum: dixit ita quoque *quaesitissimas epulas* Sallustius, cum cogitaret accuratissimum paratum lib. II. Historiarum, de Metello Numidico: *Toga picta plerunque amiculo erat ei accumbenti: epulae quaesitissimae: neque per omnem modo provinciam, sed trans maria, ex Mauritania volucrum & ferarum incognita antea plura genera.* imitatus Cornelius Tacitus II. Annal. *Excepere Graeci quaesitissimis honoribus, vetera suorum facta, dictaque praeferentes, quo plus dignationis adulatio haberet.* Pro hoc nunc solum agnoscimus, *equisite:* sed ita tum erat, simplicia fere pro compositis malebant. Itaque aliter etiam quam recte factum ab iis, qui illo loco mutarunt. PALMER. Palmerius expuncta voce legit, *conviviis quaerere*, nimis acute. COLER. Morem tangit Livius l. 34. *Ipse quoque fortunam benigno alloquio, comitate invitandi, beneficiisque quos poterat, concilando adjuvabat*, gratiam, hoc est, benevolentiam, suffragia, *their, interest.* Cicero pro Murena §. 74. *Agit mecum austere, & Stoice Cato: negat*

adeptus ſim; & quales viri idem adſequi nequiverint; & [a] poſtea, quae genera hominum in Senatum [b] pervenerint; profecto exiſtumabunt, me magis merito, quam ignavia, judicium animi mei mutaviſſe; [c] majuſque commodum ex otio meo, quam ex aliorum [d] negotiis, Reipublicae venturum. Nam [e] ſaepe audivi, Q. Maxumum, P. Scipionem: praeterea civitatis

VARIANTES LECTIONES.

a *praeterea* E. b *provenerint* M. c *magiſque* G. d *negotio* E. e *ſaepe ego* H. L. M. N.

NOTAE VARIORUM.

negat verum eſſe allicere benevolentiam cibo. Horat. Epiſt. I. 19.

Non ego ventoſae plebis ſuffragia venor
Impenſis coenarum, & tritae munere veſtis.

unde ſalſe Martialis:

Quid tam grande Sophos, clamat tibi turba togata?
Non tu, Pomponi; Coena diſerta tua eſt.

Qui epulis capti erant eos eleganter vocat Crates, Συγκατανδισιφάγυς. Adi Torrentium ad Sueton. in Aug. LIII. Claud. XXXIX. Lipſium ad Annal. Taciti II. Briſſonium de Form. lib. VIII. caeterum & Libri & Hegeſippus Palmerii ſolertiam reſpuunt, hi omnes verbum repraeſentant, ille vero nunc *fidem*, nunc *gratiam* retinet. ſic IV. 4. *fallendi artifex*, *doctus* mendaciis fidem quaerere. I. 9. *Nihil tamen proficiebat ad colligendam* ſibi gratiam. vocem *Salutare* Pemb. ex II. manu tantum agnoſcit, λ. in *conviciis*, ſed ex manu correctrici. De ſalutationibus Seneca, Epiſt. III. *Priore illo verbo* (amico) *quaſi publico uſus es*, *& ſic vocaſti*, *quomodo omnes Candidatos*, bonos viros *dicimus*, *quomodo obvios*, *ſi nomen non ſuccurrit*, dominos ſalutamus. ibi poſt, *verae amicitiae*. Codex B. Pub. inſerit: *Errat & ille qui amicum in atrio quaerit*, *non in convivio probat nullum habet ejus malum occupatus homo*, *& bonis ſuis obſeſſus*, *quam quod amicos ſibi putat*, *quibus ipſe non eſt.* Vincentius Bel. omittit *non*. agnoſcit caetera. pro, *& qualis viri*, B. Pub. *aequales viri*, male. dein, *& poſtea* non viſitur in L. 3. &, *audivi ego* L. 3. Ball. Bodl. WASSE.

ADEPTUS SIM] ita rurſus noſtri ſcripti, non *ſum*, ut habent vulgati. GRUT. *Adeptus ſim*. Ita MSS. Grut. ita noſtri. Arond. *& quibus* omiſſo *in*. WASSE.

MAJUSQUE COMMODUM EX OTIO MEO REIPUBLICAE VENTURUM] Iiſdem temporibus eadem ferè mens Cornelio Nepoti fuit. Quum enim roborata ambitione paucorum, tremenda omnia in oculis eſſent; mutatio, tyrannis, ruina; videret autem querelas, indignationes, probra, execrationes dominationi, & ejus inſtrumentis, fruſtra intentari; Catonem in vindictam patrii moris, ſine fructu exaſperari; Tullium omnia eloquentiae, ſapientiae, fidei officia in conatu irrito conſumere: breviter, quum compertum haberet, nec ſilentio ſanari, nec corrigi convitio, nec exterreri iracundiâ, nec queſtibus moveri molitores rerum turbidarum ſpiritus, idcirco, ut Caeſares & Pompejos, & quicunque ſoli potius quam primi eſſe ſtudebant, officii publici admoneret, exterarum gentium viros inſignes ita deſcripſit, ut nec obſcuraret, quibus patriae profuiſſent, nec diſſimularet, quibus patriam afflixiſſent, quaeque in Reipublicae vel ſolidam laudem, vel ſecuturam, apud poſteros, infamiam haberent, tanquam in luce humanae conſcientiae collocaret, ut pulcerrime diſſerit elegantiſſimus Boeclerus in Comm. ad Cornel. Nepotem; ubi & dubitare ſe ait, annon hoc inventum, medium illud iter ſit, *quo inter potentium ambitiones licet via pergere, nec abrupta per ſeveritatem inceſſendi, qua accenditur dominandi cupido; nec declivi per adulationem, & ſilentium, quo Reipublicae negligitur ſtudium, Obvia morum ſimilitudine, dum alios legunt, ſibi occurrunt ipſi, & in cenſura exterorum, nec opinantes ſua judicari facta, intelligunt: nec timenda eſt indignatio. Vident enim vera narrari, non ludi fabularum colore: neque odio hic locus; ſciunt enim ex officio hiſtorici fieri, quod demimus: ſolus pudor ſupereſt, & tacita conſcientiae admonitio, quae, ut non ſemper ab incepto revocat audacia conſilia, ita cautione nonnunquam temperat.* Haec Boeclerus. Tamen poſſe tempora incidere, quibus & hujuſmodi inſtitutum, odium & obtrectationem ſcriptori pariat, vel è Taciti l. IV. Annal. c. 33. §. 6. & 7. concludere licet, ubi veterum ſuique temporis hiſtoricorum conditionem comparans, *Antiquis ſcriptoribus*, inquit, *rarus obtrectator*, *neque refert cujuſquam*, *Punicas Romanaſve acies laetius extuleris*; *at multorum*, *qui*,

tatis nostrae [a] praeclaros viros solitos ita dicere: *Cum majorum imagines intuerentur, vehementissume sibi animum* [b] *ad virtutem accendi.* scilicet non ceram illam, neque figuram tantam vim [c] in sese [d] habere; sed memoria rerum gestarum eam flammam egregiis viris in pectore crescere, neque

VARIANTES LECTIONES.

a *clarissimos* D. b *ad virtutes* I. c *in sese* abest ab I. d *Habere dicebant.* F. G.

NOTAE VARIORUM.

qui, Tiberio regente, poenam vel infamiam subiere; posteri manent, utque familiae ipsae jam extinctae sint; reperies, qui ob similitudinem morum, aliena malefacta sibi objectari putent. Etiam gloria & virtus infensos habet, ut nimis ex propinquo diversa arguens. Rupert.

Nostrae praeclaros.] *Nostrae* abest Digb. pro *praeclaros* Bodl. L. 3. *clarissimos*, quomodo & Venetae 1470, 1478. sed alterum illud cautius. Wasse.

Solitos ita dicere] Ita omnes MSS. nostri. amicus tamen meus putabat, aliquot verba cusa in officinis librariorum, iisque rejectis legendum: *solitos cum majorum imagines intuerentur, vehementer animo, ad virtutem accendi.* non male quidem si subvenirent membranae; neque altera lectio quasi testimonium exhiberet hujus caloris. Gruterus.

Ad virtutem] MS. *virtutes*, melius. Et notant Grammatici Sallustio haec talia pluraliter usurpata, *ut paces, luces, famas.* absunt in mox sequentibus ab eodem codice illa, *in sese*, quae salva sententia induci possunt. Putschius. Imagines dedicatas soliti habere veteres, in variis aedium partibus; suorum quidem majorum, ut notum est, in *atrio*, hoc est, celeberrimo aedium loco: eorum vero, quos amarent, in *cubiculo:* at viri docti, in *bibliothecis* veterum auctorum. De fructu Seneca Ep. 64. *Quidni ego magnorum virorum & imagines habeam*, incitamenta animi, *& natales celebrem?* Et l. IV. de Benef. c. 30. *Ut loca sordida repercussu solis illustrantur; ita inertes, majorum suorum luce resplendeant.* Et hinc utilitatem studii Historici probat Sallustius: *Tantam vim habet*, inquiens, *non cera illa*, (è qua factas imagines multis docet Lips. I. Elect. 29.) *sed memoria rerum gestarum.* Cujus memoriae vitam, esse Historiam, scribit Cicero II. Orat. 9. Eundem vero Historiae fructum tangit Plut. in Paulo Æmilio à pr. quum ait, *fas esse in ea* ὥσπερ ἐν ἐσόπτρῳ, κοσμεῖν καὶ ἀφομοιοῦν πρὸς τὰς τῶν ἄλλων ἀρετὰς τὸν βίον, *tanquam in speculo ornare, & componere vitam tuam, ad alienas virtutes.* Igitur hanc ob rationem, uti valde necessaria Principi Historia est, ita vel ob istam validissime, quod, teste Polybio l. I. *per eam, sine ulla noxa, id quod melius est, cernere unicuique licet. Misera est periculis facta prudentia*, inquit Plin. in Panegyr. c. 65. Contra *feliciter is sapit, qui periculo alieno sapit*, verbis Plauti, in Mercatore; qui & in Persa Act. IV. sc. 3.

—— —— *te de aliis, quam alios de te, suavius est*
Fieri doctos.

Cui succinens Tibullus, Eleg. lib. III.

—— —— *felix quicunque dolore*
Alterius, disces posse carere tuo.

Hujusmodi tutam viam calcabit, Historiarum studiis imbutus. Owen. lib. II. Epigr. 165.

Historias versando peritus, id absque periclo,
Quod docti damnis experiuntur, habes.
Nec tam multa gravis rerum experientia longo
Tempore, quàm parvo te docet, Historia.

Plura de nobilitate, ac necessitate hujus studii, te docebit Lipsius lib. I. Polit. cap. 9. Rupert.

Non ceram] Sic quoque MSS. at idem tentabat, scilicet *non cerae illam, neque figurae vim sed, &c.* Gruterus.

Crescere, neque prius sedari quam virtus] Vox *virtus* abundare videtur; nam in Vet. Cod. *adaequaverint.* Ciacconius. Ita uno ore tectorio MSS. itaque nihil adsuendum, nisi animus minime necessario incrustare auctorem. Gruterus. Reg. *crescere fecit.* Lib. III. omittit *antea.* & sic Venetae. & Balliol. vide Cic. pro Archia, §. 30. & de Fin. V. 4. locum ita aemulatus est Auctor Passionis S. Pionii apud Ruinartum, p. 123. *Referri oportere ac debere memorari sanctorum merita Apostolus praecipit, eo quod sciat, rerum gestarum memoria egregiis viris flammam in pectore crescere.* Tacitus Agric. *Id filiae quoque uxorique praeceperim, sic patris, sic mariti memoriam venerari, ut omnia facta dictaque ejus secum revolvant, famamque ac figuram animi, magis quam corporis complectantur. Non quia* intercedendum *putem cum* ima-

neque prius sedari; quam virtus eorum famam atque [a] gloriam [b] adaequaverit. At contra, quis [c] est [d] omnium [e] his moribus, [f] quin [g] divitiis & sumtibus, non probitate, [h] neque industria, cum majoribus suis contendat? etiam homines [i] novi, qui antea per virtutem soliti erant nobilitatem antevenire, [k] furtim, [l] & per [m] latrocinia potius, quam bonis

VARIANTES LECTIONES.

a *Gloriam majorum* H. *adaequaverint* Ed. Glar. b *adaequavit* K. c *est* delet H. d *omnium hominum* A. F. *hominum omnium* E. *hominum* K. M. e *his temporibus* M. f *qui non* B. C. D. E. G. H. K. M. N. *qui in* I. g *de divitiis* H. M. h *atque* C. i *ignobiles, novi* E. k *modo furtim* H. *furto & latrociniis* N. l *per* deleto & I. m *latrocinium* E. K. M.

NOTAE VARIORUM.

imaginibus, quae marmore aut aere finguntur: sed ut vultus hominum, ita simulacbra, vultus imbecilla ac mortalia sunt; forma mentis aeterna, quam tenere & exprimere non per alienam materiam & artem, sed tuis ipse moribus possis. importune ibi *intercidendum* legit Ursinus. At illud alterum longe elegantius: *intercedere cum imaginibus*, idem est atque legi, quae de imagibus fertur, sese opponere & prohibere ne statuatur. Quo sensu apud Livium habes: *Pronunciavit, Praetori non* intecedere Tribunos, *quo minus sua potestate utatur.* Unde ex more Curiae, ubi intercedere solebant ejusmodi concionales senes, usus voce Gellius, ipse Latinitatis retinentissimus. *Ne sibi* intercedamus, *quo minus suapte potestate uti liceat.* Ipse denique Tacitus Hist. I. 19. *Placebat & Laconem, praetorii praefectum, simul mitti.* Is consilio intercessit. &, LXXVII. *Quorum* honori, *ne Vitellius quidem victor* intercessit. Idem efferunt Graeci vocibus ἀντιλέγειν, ἀντιτείνειν. WASSE.

NEQUE PRIUS SEDARI QUAM VIRTUS EORUM FAMAM ATQUE GLORIAM ADAEQUAVERIT] Et hoc loco illud, *eorum*, non omnes legunt. Sane ambiguum est, quo referendum, Virtus ne eorum, an famam atque gloriam eorum conjungendum: potest enim ad utrumque referri. Badius etiam ita dubitavit, ut bis legeret *eorum*, quippe qui exponat: *Neque flammam illam sedari prius quam virtus eorum, scilicet, virorum praeclarorum adaequaverit famam atque gloriam eorum, scilicet, majorum suorum.* Quod non sequemur. Lector judicet, & inveniet nos non temere dubitasse. GLAR.

AT CONTRA, QUIS EST OMNIUM HIS MORIBUS, QUI NON DE VITIIS ET SUMTIBUS, NON PROBITATE, NEQUE INDUSTRIA CUM MAJORIBUS SUIS CONTENDAT] In manuscriptis est: *quin divitiis & sumtibus*, pro *qui non*. & sic identidem Cicero hac particula utitur. Jam non *vitiis*, sed *divitiis & sumtibus* esse legendum, praeter antiquorum fidem, etiam Ascensianus codex indicat; conjunxit autem haec Sallustius alibi quoque; nimirum ad Caesarem de Rep. ordinanda: *Juventus*, inquit, *probitati & industriae, non sumtibus neque divitiis studeat.* RIV. Videtur abundare vox, *virtus*, adjecta ab expositore. nam in v. c. est, *adaequaverint.* Quod vero sequitur, *ad inceptum redeo*, Tacitus lib. IV. sic imitatur, cum ait: *Sed ad incepta redeo.* URSIN.

QUIN DIVITIIS, &c.] Sic MSS. omnes aetatis robustae, nam adolescentiores *qui non divitiis*; certe in nullo comparet *divitiis*, quod damnant antiquitus cusi, in quibus *qui non de divitiis.* GRUTERUS. Markiani Pemb. Bodl. *qui non*, ut & Venetae. WASSE.

HOMINES NOVI, &c. FURTIM ET PER LATROCINIA] Quidam Ciceronem notari putant. Sed quomodo de eo; quantumvis inimicus, diceret: *per latrocinia*, qui in Catilina sua eum laude non privavit? Soldus *per latrocinia* exponit, *per ambitionem.* Badius vero; *occulta largitione.* Ego quid certo dicam, plane haesito: fieri autem potest, ut de aliis quibusdam loquatur, sceleratis inquam, quorum ea tempestate magna erat natio. GLAR. Poterat brevius, *homines novi antea per virtutem soliti nobilitatem antevenire.* GRUT.

FURTIM ET PER LATROCINIA] *Furtim*, hic non est λεληθότως, sed, per furta. Ita *furtim colligere* pro *furari* dixit Lucillius lib. XXX. *Ruis haec & colligis omnia furtim.* Sed legendum ibi procul dubio,

bonis artibus, ad [a] imperia [b] & honores nituntur. [c] Proinde quasi Praetura, & Consulatus, atque [d] alia [e] omnia hujuscemodi per se ipsa clara, & magnifica sint, [f] ac non [g] perinde habeantur, ut eorum, qui ea sustinent, [h] virtus est. Verum ego liberius, [i] altiusque processi, dum me civitatis morum piget, taedetque; [k] nunc ad [l] inceptum redeo.

V. Bel-

VARIANTES LECTIONES.

a *imperium* E. G. b *& honores* delet M. c *perinde* G. H. N. d *alia* delet N. e *omnia* delet I. f *cum perinde* I. *ac perinde non* K. g *proinde* B. H. *ptaliter inde* h *virtus sit* F. i *atque altius* H. k *nunc autem* G. l *intentum* M.

NOTAE VARIORUM.

bio, *Ruis aes & colligis omnia furtim.* quod imitatus Horatius: *Ruit aeris acervos.* Innuit autem Sallustius fures publicos, de quibus Cato apud Agellium in Oratione, quam de Praeda militibus dividunda scripsit: *Fures privatorum furtorum in nodo atque in compedibus aetatem agunt: fures publici in auro atque purpura.* Coler. MS. quidam. *Furtim & quasi per latrocinia potius.* Ego, quamvis vulgatam scripturam non mutaverim, non tamen hanc damno. Cypr. Popma.

Perinde quasi praetura] Legendum, *proinde quasi*: ut in manuscriptis est; quomodo fere semper apud Sallust. Rivius. *Perinde* aeque ac *proinde*, ἀναφορικὸν τοῦ *adeo*, atque, *prout*, diu, *quam*, quasi, *tamquam*, apud Cic. Livium, Plautum alios. utroque usus Noster. Tacitus An. XII. 60. *decreta eorum* proinde *haberi jusserat*, ac si *magistratus Romani constituissent.* ibi Pichena mallet *perinde*, sine caussa sontica, licet alterum hoc apud auctorem hunc longe frequentius occurat. Terentius, quem hoc loco sequitur Crispus, habet *perinde*: *quin habeat quae quidem in homine dicuntur bona? Parentes, patriam incolumem, amicos, genus, cognatos, divitias, Atque* haec perinde sunt ut illius animus qui ea possidet: *Qui uti scit ei bona; illi qui non utitur recte, mala.* Neque aliter γ. λ. Ball. Bodl. vide Aristotelem in Nicom. V. 2. Idem fere Isocrates in Archid. pag. 186. Οὐδὲν γὰρ τῶν ὄντων ἐστὶν ἀποτόμως οὔτε κακὸν οὔτ' ἀγαθὸν, ἀλλ' ἂν χρήσηταί τις καὶ τοῖς πράγμασι καὶ τοῖς καιροῖς, οὕτως ἀνάγκη καὶ τὸ τέλος ἐκβαίνειν ἐξ αὐτῶν. Idem Synesius de regno, pag. 8. Τὰ γὰρ θυραῖα τῶν ἀγαθῶν, ἅπερ ὀργανικὰ καλεῖν ἔθος Ἀριστοτέλει, &c. ὑπηρετεῖν οἶδε κακίαις οὐ μεῖον, ἢ ἀρεταῖς. Ταύτῃ καὶ τὼ ἄνδρε τούτω, καὶ ὅσοι γε ἀπὸ τούτων ῥύακες φιλοσοφίας ἐρρύησαν, οὔτε τῆς ἀμείνονος αὐτὰ προσηγορίας ἠξίωσαν, οὔτε τῇ χείρονι κατεδίκασαν, ἀλλ' ὀργανικὰ καλοῦσι, ΝΥΝ μὲν ἈΓΑΘΑ ΝΥΝ δὲ ΚΑΚΑ, ΤΑΙΣ ΤΩΝ ΧΡΩΜΕΝΩΝ ΕΞΕΣΙΝ αὐτὰ χρωματεύοντες. Sensum quam verba retulit Philelphus. Ep. IX. 1. *Haec autem omnia, quae corporis commoda appellant Stoici*, talia sunt, qualis est is qui utitur. Wasse.

Quasi praetura, et consulatus atque alia per se clara sint] Homines virtute praestantes potius magistratui, quem gerunt, ornamento esse debere, quam magistratum ipsis, documus ad Justin. l. VI. c. 8. §. 8. quae si non sufficiunt, habe tibi illud Plinii in Panegyrico, ubi Consulatum sibi Trajani humeris attolli, & augescere videri, luculentâ προσωποποιΐᾳ scribit, & paulo post Trajanum ita compellat: *Sed jam tempus est, te ipsi consulatui praestare, ut majorem eum suscipiendo gerendoque facias. Nam saepius recusare, ambiguam, ac potius illam interpretationem habet, tanquam minorem putes.* Adde Piccart. dec. XIV. c. 9. Freinsh. ad Curt. l. IX. c. 6. §. 22. Rupert.

Piget taedetque] Omittit *taedetque* L. III. male, retinet enim Mamertus, Lib. I. p. 703. *Ego longiuscule quam volui praefatus sum, dum praesentium* piget taedetque: brevius aliquanto *Sulpicius* Severus Hist. Sacr. Lib. I. *taedetque, ad inceptum* redeo. sed *nunc ad* agnoscunt libri & ipse alibi Sulpicius ut I. 1. & 29. Tacitus etiam, Hist. II. 38. *sed me veterum novorumque morum reputatio longius tulit*: nunc ad rerum ordinem venio. *Altius processi*, μικρὸν δὲ ἄνωθεν. Themist. Orat. IX. p. 190. & Orat. XV. p. 354. εἰ πόρρωθεν ἀγοίμην, καὶ ἐκ τῶν προοιμίων. Confer Isidorum Pelus. Ep. II. 180, 183. & 293. Wasse.

Nunc ad inceptum opus redeo] In manuscriptis non est *opus*. sed & postea Sallustius, *Quamobrem ad inceptum redeo*, inquit. Riv. Sic infra: *quamobrem ad inceptum redeo.* Hoc etiam imitari voluit Tacit. An. IV. *Sed ad incepta redeo.* Ciacc. Comm. *caeptum.* Grut. Ad inceptum opus Venetae.

V. Bellum ſcripturus ſum, quod populus Romanus cum Jugurtha rege Numidarum geſſit: primum, quia magnum & atrox, variaque victoria fuit: [a] dein, quia tum primum ſuperbiae nobilitatis [b] obviam itum eſt. quae

VARIANTES LECTIONES.

a *dehinc* E. K. *deinde* N. b *obviatum eſt* A. B. C. D. E. F. G. H. K. M. N. ſolus L. genuinam & veterem ſcripturam ſervat.

NOTAE VARIORUM.

tae. Ball. Sic infra. & Tacit. An. IV. dicit ſe *redire ad inceptum*, & tamen in id non ingreſſus erat. ſic *redire* dicitur *haereditas*, quae tum primum defertur. Terent. *Ea ad hos* redibat *lege haereditas.* Cato de R. R. Nunc ad rem redeam, *inſtitutum principium hoc erit.* ſic Plautus Poen. ait ſe velle ad argumentum remigrare, cum ejus nullam prorſus partem attigiſſet. *remigrare* pro *migrare*, ut *reddere* pro *dare.* Vide Muretum Var. Lect. lib. XVII. cap. 14. WASSE.

ATROX, VARIAQUE VICTORIA] Lib. III. & ſemel Livius copulam non agnoſcunt, quod bene faciunt caeteri. Et Hegeſippus I. 1. *diuturnum ac frequens* variaqué victoria fuit. *belli varii*, hoc eſt, interprete Plutarcho in Pompejo, p. 627. τοῦ πολέμου πολλὰς ἰδέας ἔχοντος. Qui alibi ad verbum, in Sylla opinor: ἐν τούτῳ μεγίστῳ καὶ ΠΟΙΚΙΛΩΤΑΤΩ γενομένῳ. Hoc ſenſu apud Homerum habes ἑτεραλκέα νίκην. vide Q. Septimium III. 16. Juſtin. XLIV. 3. Virgil. Aeneid. XII. 43. Noſter fortaſſe Polybium ſequitur, qui ex rerum geſtarum magnitudine, varietate, atrocia, formae regiminis mutationibus, in primis opus ſuum laudat, Hiſt. I. p. 17. MURET. In quibuſdam eſt, *dehinc*, velut manuſcriptis, qua particula Cicero quoque utitur. Ita Pall. notae melioris item Comm. meus. Carrioni adlubeſcebat, *obviatum eſt*, proque eo juniores deinde arma induerunt, tanquam pro Helena ſua. ſed ii profecto nondum norunt, quid ea diſtet ab Hecale. GRUT. Rivii Merſeburg. Florent. & Venetum Pincii. Aretinus in Fun. Strozae 242. *occurrere atque obviare.* Pemb. Markii γ. & λ. B. Pub. Venetae. Martin. L. II. 3. Bodl. Laud. Ball. ſummo conſenſu, *obviatum.* In facinus juraſſe putes. Arond, *obviatutus eſt*, Gloſſae, *obviat*, ἀπαντᾷ, obvio, συναντιοῦμαι, ὑπαντῶ, ἐντυγχάνω. Marcellus, Lib. XXII. Digeſtorum. *De illo dubitari poteſt, qui, quod per Falcidiam retinere poterat, voluntatem teſtatoris ſecutus ſpoſpondit ſe daturum? ſed magis eſt, ut non poſſit ſuae confeſſioni* obviare. D XXIX. Tit. V. L. XX. Edictum Valentis Theod. & Arcad. Impp. Codd. III. Tit. XXVII. *quod ſerum eſt punire judicio, ſubjugamus Edicto, ut nullus parcat militi, cui* obviare *telo oporteat ut latroni.* habes autem, *obviam itum* apud *Ulpianum*, Lib. VIII. de Officio Procos. Dig. XLVII. Tit. XI. L. VI. *Annonam adtemptare & vexare vel maxime dardanarii ſolent: quorum* avaritiae obviam itum eſt *tam mandatis, quam Conſtitutionibus.* etiam apud *Juſtinianum.* Cod. II. Tit. LVI. de Verborum ſubtilitate negligenda; *ut tantum non contradicat, ſed ut etiam ea impleat*, quae obviam ire *non poteſt.* pro *obviare* antiqui fere *obvaricare* & *obvarare*, Ennius Achille: *Nam conſiliis* obvarant, *quibus tamen concedit hic ordo.* vide Feſtum in voce: & Nonium qui aliter capit. Vegetius III. 6. *ut cum hoſtis advenerit, reperiatur inferior, nec audeat* obviare. & ſic Codd. MSS. Petrenſis & Joannenſis. Macrob. in Somn. Scip. I. 6. *quae & ſuperioris rapidis motibus* obviarent, *& inferiora omnia* gubernarent. &, Cap. 12. *Has ſolis portas Phyſici vocaverunt; quia in utraque* obviante *ſolſtitio ulterius ſolis inhibetur acceſſio.* Martianus Capella, Lib. VIII. p. 287. *Quod quidem etiam ut verum ſit, meis non poterit rationibus* obviari. & Hegeſip. I. 6. ſed & Oroſius lib. IV. cap. 23. *quanquam* obviantem *aſperitatem nequaquam exparescerem, ſi interioris ſpem acuminis invenirem.* & ſic Codd. MSS. Joannenſis & CCC. denique hac voce uſi ſunt Hieronymus, Epiſt. VI. Mamertus Lib. I. 22. Beda III. 22. Hiſt. Angl. Sed *obviam itum* aevum Salluſtianum ſapit. & ita loquuntur ejus aemuli, Tacitus, Q. Septimius. A. Victor in Epit. S. Severus V. M. 6. *ſe ei* obvium tulit. MS. *obviam.* & ſic loquitur infra, cap. 21. & Epiſt. III. WASSE.

DEINDE QUIA TUM PRIMUM SUPERBIAE NOBILITATIS OBVIAM ITUM EST] In quibuſdam eſt, *dehinc*, velut manuſcriptis, qua particula Cicero quoque utitur. RIV.

OBVIAM ITUM EST] In Veneto, quod eſt à Pincio excuſum, *obviatum* legitur, pro *obviam itum*, ſed perperam videlicet; quamvis eodem modo & Merſeburgenſe habeat, & Florentinum. RIV. Non erat cur hoc verbum *obviatum eſt* rejiceret Rivius, cum in optimis & vetuſtis libris legeretur

 Gloſ-

quae contentio divina & humana [a] cuncta permiscuit: eoque vaecordiae processit; ut studiis [b] civilibus bellum; atque vastitas Italiae finem faceret. Sed

VARIANTES LECTIONES.

a *omnia* C. b *civibus* N.

NOTAE VARIORUM.

Glossarium, *obviat*, ἀπαντᾷ. COLER. *Obviam itum est*, quod Sallustio quam familiare, ex scriptis libris legendum est. Infra: *Obviam ire & commori hostibus. Obviam eundo periculis. Ite obviam injuriae.* Et locis pluribus, neque vero *obviare* apud melioris aevi scriptores legere memini, etiamsi eo utatur Macrobius. PUTSCH.

QUAE CONTENTIO DIVINA ET HUMANA CUNCTA PERMISCUIT] Hoc ambitionis ingenium est; Nihil pensi habet. Eteocles apud Euripidem, in Phoenissis, cujus dictum Caesar semper in ore habuit:

Nam si violandum est jus, regnandi gratia
Violandum est; aliis rebus pietatem colas.

Idem in Orat. ad matrem Jocastam: *Ego enim nihil, ô mater, celans fateor, per astra ascenderem ad Solis exortus, & terram infra, si possem efficere haec, Deorum maximam ut haberem Tyrannidem.* Sed & idem Eteocles apud Senecam Tragicum, in Thebaide:

——— ——— ——— *pro regno velim*
Patriam, penates, conjugem flammis dare.
Imperia pretio quolibet constant bene.

RUPERT.

DIVINA ET HUMANA CUNCTA] Pal. III. *humana omnia.* Bongars. liber *divina simul & humana.* nimirum illud *cuncta* est a mala manu, unde etiam in Pall. aliis non eodem constituitur loco. GRUTER. soli γ. abest *cuncta*, minus recte, nam in deditionum formulis servatur universalitatis nota eleganter. Plautus Amph. I. 1, 102. *Dedunt se*, divina humanaque omnia, *urbem & liberos, In ditionem atque arbitratum*, cuncti *Thebano populo.* Nec aliter Livius I. 38. VII. 31. Hanc formam servabant SC. Suetonius, Jul. LXV. *Laudationis loco Cos. Antonius per praeconem pronuntiavit senatus consultum quo*, omnia ei divina simul atque humana *decreverat.* alias omittitur, ut apud Plautum Trin. II. 4, 78. Horat. Lib. II. Sat. 3. L. 3. *divina cuncta & humana.* Quid vero per haec verba intelligi debeat ipse docebit Plautus Amph. I. 1. *convenit*, inquit, *qui victi sint eo praelio, Urbem, agrum, aras, focos, seque uti dederent.* sequitur, Teleboas, qui victi erant, eo modo se in ditionem atque arbitratum Amphitruoni dedidisse quo facturum se jurarant. hoc est, *divina atque humana omnia.* WASSE.

BELLUM ATQUE VASTITAS] Vasta sunt loca sola, incolarum vacua, testibus Servio ad Aen. I. & Festo in voce. eleganter ergo pro more Tertullianus, Lib. de Pallio II. *vastitas ingens & orba regio, &* frustra ager. Novo sensu pro *horrescere* invenitur apud Cic. de Nat. D. *Non patiuntur eam nec immanitate beluarum efferari, nec stirpium asperitate* vastari. Verum apud Nostrum denotat mortem & fugam civium. Quo significatu Attius: *Jam hanc urbem* ferro vastam *faciet Peleus.* Accius Astyanacte. *Propter te tot tantasque habemus* vastitatis funerum. Glossae: vastitas κνίζα, κνίδη, πόρθησις, ἐρημία. & vice versa, κνίδη *vastitas, urtica*, &c. At cum in iisdem supra κνίδη habeatur κνήφη. Auctor, non dubito, quin exscripserit Suidam; apud quem κνήφην λοιμώδη, &c. κνίδη βοτάνη quae verba non intellecta festinanti fraudi fuerunt. scribe ergo κνήφη, *prurigo vastans.* κνίδη *urtica.* Hegesippus V. 44. *Denuntiabat quoque ferro & igni gentis & regni urbisque ipsius* vastitatem *futuram.* Locus ita in editis concipitur: *Cometes passim ignis & gladii quandam praeferens similitudinem*, &c. at quid illud *passim*? fallor? an rectius membranae B. Pub. & C. C. C. *Nam per annum ferme supra templum ipsum Cometes arsit, gladii quadam pendentis similitudinis denuncians quoque*, &c. Huic emendationi favet Anacaeph. p. 690. qui totidem verbis rem exponit. Firmat tandem Josephus, B. Judic. VII. 12: Ὑπὲρ τὴν πόλιν ἄστρον ἔστη ῥομφαίᾳ παραπλήσιον, καὶ παρατείνας ἐπ' ἐνιαυτὸν κομήτης. Vox *arsit* quam in *passim* librarii immutarunt, huic negotio propria est. Virg. Georg. I. *nec diri toties* arsere cometae. Cicero de suo Cons. Lib. de Divin. tremulos *ardore* cometas. Julius Obsequens cap. 12. *Coelum* arsit. & XVIII 5. Senecam N. Quaest. VII. 20. Liv. III. 4. *studia civilia* heic non denotant *artes*, aut *studium juris*, ut apud Tacitum Agric. XXXIX. An. III. 75. utque apud Horatium Civiles curae, undae, quas *ambitionis studia* vocat Cicero pro Murena; sed factiones & fori dissidia, quomodo locutus Cicero in Orat. pro Fontejo. §. 8. *Si inimico testi credi non oportuit, inimicior Marcello Crassus,* aut

Sed prius quam hujuſcemodi rei [a] initium [b] expedio, pauca ſupra repetam; quo, ad cognoſcendum, omnia inluſtria [c] magis, magiſque in aperto ſint. [d] Bello Punico ſecundo, [e] quo dux Carthaginienſium Hannibal, poſt magnitudinem nominis Romani, Italiae opes maxume adtriverat; Maſiniſſa, rex Numidarum, in amicitiam [f] receptus a P. Scipione, cui poſtea

VARIANTES LECTIONES.

a *conſilium* ſed in marg. *initium* M. b *expediam* A. B. C. D. E. G H. I. K. c *magis* abeſt ab N. d *bello igitur* H. e *in quo* H. f *receptus eſt* F. *eſt* .*xceptus* M.

NOTAE VARIORUM.

aut Fimbriae Scaurus ex civilibus ſtudiis *atque* obtrectatione domeſtica, *quam huic Galli?* Vide Nepotem in Attic. XVI. Noſtrum, Cat. XXVIII. WASSE.

SED PRIUS QUAM] Manuſcripta quaedam, *expedio.* quomodo Cicero quoque interdum; velut de Orat. *Sed prius quam illa conor attingere, proponam breviter, &c.* & in Philipp. *Cui prius quam de ceteris rebus reſpondeo, de amicitia pauca dicamus.* RIVIUS. Citat Valla I. 28. WASSE.

QUO DUX CARTHAGINENSIUM] In MSS. eſt, *Carthaginienſium.* quomodo & alias fere in iiſdem. Vult autem & Priſcianus *Carthaginienſem* dici. Lib. IV. Sed & Ennianus ille verſiculus, quem Cicero alicubi citat, cum Priſciano facit: *Hoſtem qui feriet mihi erit Carthaginienſis*, niſi quis hoc metri ratione excuſatum velit. Sic infra Salluſtius: *Victis Charthaginienſibus* & : *bello Carthaginienſi.* Item, *Syphacem & Carthaginienſes.* Eodem modo in Catil. *Cum ſaepe Carthaginienſes in pace*, &c. RIVIUS. Sic ſemper Palatinus Naz. ac Comm. noſter *Carthaginienſium*; cum tamen ceteris locis ſtet ab ſcriptura altera. quod adnoto curioſiorum gratia. GRUTERUS.

POST MAGNITUDINEM] Id eſt, *non contentus Romanorum gloriam proculcaſſe* Criſpinus. quaſi dixerat: *Hannibalem, fama nominis Romani exciſa, ad opes Italiae denuo viam affectaſſe.* Τοὺς πόδας εἰ Κεκρόπιος ἢ τὰς χέρας εἶχ' ὁλοκλήρους, Οὐκ ἂν τὴν κεφαλὴν εἶχε ταύτῃ χρώμενος. *poſt m.* hoc eſt, *ab initio magnitudinis Romanae.* ſic Jug. V *poſt hominum memoriam* pro, ex quo memoria hominum coepit. & Cat. XIX. *poſt conditam urbem peſſimum facinus patratum foret.* hoc eſt, *ab urbe condita.* Graecis dixeris, ἀφ' οὗ γέγονεν ἡ πόλις. Hac forma Lucilius, Sat. IV.

Samnis, ſpurcus homo, vita illa dignu' locoque
Cum Placideiano componitur. optimus ille
Poſt homines natos gladiator qui fuit unus.

WASSE.

CUI POSTEA AFRICANO COGNOMEN EX VIRTUTE] Ita fuit apud antiquos heroas Romanos: nam & Plut. in vita Pompeji, commendat hoc nomine priſcos Romanos, quod ejuſcemodi appellationibus, & vocabulis, non militares modo remuneraverint palmas, verum etiam actiones & artes urbanas. Quomodo duos, idem Populus, ob merita publica, Maximos dixit, Valerium & Fabium Rullianum. Ars nec hodie vel inuſitata, vel illaudata, ſi virtutis praemia, ſi ſalus patriae ſpectetur. In aliis, honoris umbra & ſuamet vanitate monſtratis, Arminius aliquis, apud Tac. Annal. I. 9. haud immerito *vilia ſervitutis pretia* dixerit. Bern. in Suet. Aug. c. IV. Poſterioribus autem cognomina placebant ex ambitione. Livius dec. III. lib. X. c. ult. ſub f. ubi de hoc ipſo Africano, *Primus*; inquit, *hic imperator, nomine victae à ſe gentis eſt nobilitatus: exemplo deinde hujus nequaquam victoria pares, inſignes imaginum titulos, claraque cognomina familiae fecere.* Hodie eadem fere, circa titulos, & honorum vocabula, dementia eſt, *dum multi titulos patrimoniis emunt, ſplendidos quidem, ſed omni re vacuos*, quique non ad aliud utiles ſunt, quam ut, quod ex patrimonio reliquum, devorent. In Italia quidem & Hiſpania, eo ineptiarum ventum eſt, ut cum ejuſmodi par, negociorum aut officii cauſa, congreſſum parant, prius nunciis hinc inde commeantibus, de mutuis titulis & cerimoniis, quibus utantur invicem, conveniant.

O curas hominum! ô quantum eſt in rebus inane! Quin, nec Optimus Maximus Deus, ſingulari titulo appellari hodie poteſt, quem non hominum ſibi ambitio arrogavit. Dixeris haec apud literararum rudes tantum eſſe? ſed falleris; quum & in litteratorum ordine permultos reperias, qui *Clariſſimi* titulo, magnis olim principibus indito, minime contenti ſunt, niſi & hodiernorum Principum, maximorumque bellicorum Ducum, *Excel-*

postea Africano [a] cognomen ex virtute fuit, multa & praeclara rei militaris facinora fecerat: ob quae, [b] victis Carthaginiensibus, & capto [c] Syphace, [d] cujus in Africa magnum, atque late imperium valuit, populus Romanus quascumque urbis, & agros manu ceperat, [e] regi dono dedit. Igitur

VARIANTES LECTIONES.

a *agnomen* K. b *devictis* H. c *rege Syphace* G. d Abest *cujus* D. e *regi Masinissae* H. K.

NOTAE VARIORUM.

cellentias ferant. Sufficiebat olim Livio, Polybium, *Auctorem haudquaquam aspernandum* dicere; satisque erat Apulejo, Quaestorem publicum, & Senatoria dignitate fulgentem, *Virum ornatum* appellare. Nunc aliter res habet. Ego certe novi, qui Principum familiaritates, & officia, etiam cum amisissent, in titulis loquerentur; quod hominum genus, nulla quisquam affecerit injuria, si in eorum censum rejiciendum dicat, qui falsos triumphos ementiuntur, vel de falsis pugnis ad tribunum referunt. Sapientibus, omniumque vanitatum inimicis, placebit illud factum Alexandri Severi, cui, cum more Romano omnes cumulatim tituli tam a Senatu, quam a populo deferrentur, modestissime responsum scribit Lampridius: *Displicet primum aliena adsumere, deinde gravari me vestra benevolentia sentio. Haec enim insignia nomina onerosa sunt.* Mox subjungit idem historicus judicium suum: *Multo clarior visus est, alienis nominibus non receptis, quam si recepisset, atque ex eo constantiae, ac plenae gravitatis famam obtinuit.* RUPERT.

CAPTO SYPHACE] De Syphace & Massinissa adeas Polybium XIV. Livium XXIV, XXVII, XXX. &c. Plutarchum in Sertorio, p. 572. Orosium IV. 9. Florum II. 15, 3. Apulejum in Apol. I. p. 323. Appianum Pun. p. 106. qui Masinissae fidem dubiam fuisse narrat. Valerium Max. V. 2. WASSE.

MAGNUM, ATQUE LATE IMPERIUM VALUIT] Dictio postrema, si, tanquam occuparetur a scabie, uncis includeretur, nihil auctori decederet. GRUT. Ar. L. II. Venetiis excusi 1470, 1478. *latum.* interpres ad Markii γ. id est, *magnifice.* vox *magnum* adverbii vim habet. Plautus, Mil. III. 2. *Eho an dormit Sceledrus intus? L. non naso quidem: Nam eo* magnum clamat. Gellius V. 9. *Repente in eum, qui id faceret*, magnum inclamavit. Virg. AEn. IV.

Tu secreta pyram, tecto interiore, sub auras
Erige.

vid. Vossium de Construct. cap. 61. Cicero voce *permultum* de iisdem usus est pro L. Manil. §. 54. *Carthaginiensium, qui* permultum *classe maritimisque rebus* valuerunt. Virgil. AEn. I. 753.

Nec non & vario noctem sermone trahebat
Infelix Dido, longumque bibebat amorem.

Ruaeus, *sensim.* imo *multum* vel *diu.* ut Eclog. III. 76. vel *magnopere* ut AEn. III. 48. ibi pro *plausum* Sarisber. MS. Petr. Jes. Pemb. Codex Rom. Medicaeus alii: *ingeminant plausu.* & Silius XVI. 336.

Conclamant plaususque fremunt.

Verum ut revertar, Virgil. Georg. III. 27.

——— ——— *Magnumque fluentem*
Nilum.

Claudianus in Ruffin.

——— ——— *Sic fata, cruentum.*
Mugiit.

Statius, Theb. III. 290.

——— ——— *Quod filia longum*
Reptat.

Quo in loco idem de Venere & Marte:

Haud mora, dissiluit curru: clypeoque receptam
Laedit in amplexu.

Stultissima lectio, inquit immensae lectionis homo, Caspar Barthius, homo tamen, ut ex hoc lapsu patet. *Quam enim gratiosum amatorium officium, in quo laesio ulla sit amati corporis? legendum* ergo illigat. At Codd. Joan. Arond. B. Pub. quos inspeximus alterum illud afferunt, idque rectissime. Horatius I. 13.

——— *Dulcia barbare*
Laedentem oscula.

Lucretius:

Quod petiere premunt arcte, faciuntque dolorem
Corporis, & dentes inlidunt saepe labellis:
Osculaque adfigunt, quia non est pura voluptas:
Et stimuli subsunt qui instigant laedere id ipsum.

Videantur Achilles Statius, Lib. II. p. 147. Eustathius de Ism. Amoribus IV. 38. Aristenaetus Epist. I. 16. Nobis alio properandum. WASSE.

QUASCUMQUE URBES ET AGROS MANU CEPERAT] Legendum *urbeis.* quomodo in impressis quoque vetu-

Igitur amicitia Masinissae bona atque honesta nobis [a] permansit: sed imperii, vitaeque ejus, finis idem fuit. Deinde Micipsa [b] filius [c] regnum solus obtinuit, [d] Mastanabale, & Gulussa fratribus morbo absumtis. Is Adherbalem, & Hiempsalem ex sese genuit; Jugurthamque, Mastanabalis

VARIANTES LECTIONES.

a *mansit* K. b *filius ejus* B. A. c *regnavit solusque obtinuit* A. d *Manastabile* A. B. E. F. H. K. *Manastabale* C. D. G. *Manastabala*. I.

NOTAE VARIORUM.

vetustioribus, *manu ceperat*, pro, *pugnando ceperat.* ut alibi idem loquitur. T. Livius III. ab U.C. *Quem agrum miles pro parte virili manu cepisset, eum senex quoque voce qua una posset vindicaret.* RIVIUS. *Manu capere*, est, *vi & armis quaerere.* quomodo & Virgilium interpretor, Georg. III. 31.

Et duo rapta manu diverso ex hoste trophaea.

Non per legatos, sed proprio Marte, inquit Ruaeus, sed fallitur. Idem VII. 603.

—— Cum prima movent in proelia Martem:
Sive Getis inferre manu lachrimabile bellum,
Hyrcanisve, Arabisve parant.

Quid? annon per legatos etiam? Non hercle crediderim. quid? annon bella intelligit poeta qualitercunque administrata & quibusvis auspiciis? Certe. Pompon. de Orig. Juris II. *omniaque* manu *a Regibus gubernabantur.* & Noster infra cap. 106. Nazarius, Paneg. XXI. *Quum introitus* vi, manu, *quaereretur.* ita recte distinguit Cellarius. Noster Catil. XXXV. *Non* manu *neque* vi. at Cicero fere copulam adhibet. in Verrem I. §. 57. *vi & virtute capta.* II. Catil. §. 14. *vi & minis.* VII. Verrin. §. 4. *Cum* vi consilioque *cepisset.* §. 12. *vi custodiisque.* §. 14. *vi ac metu.* & in Verrem I. 82. VI. 57, 68. pro Milone, §. 73. hoc est, *αὐθέχειρ* & *αὐτουργὸς.* pro *manu capere*, AEschines in Timarchum ait: Τοὺς ἐν ΧΕΙΡΩΝ ΝΟΜΩ. *τὰς πολιτείας καταλύοντας.* interposita praepositione: ad *vim*, ad *manus*, ad *arma confugere.* sed non semper. Verrin. VI. 56. Olympum vi copiis, consilio, virtute *cepit.* de Harusp. Resp. 58. Cn. Pompejum vi, ferro, *domum compulit.* pro Sexto 85. *Omnia clamore concursu*, vi, manu, *gerebantur.* Caeterum vox *manu*, pro *manu propria.* Lampridius Severo, L. V. *Quum ipse cornua adiret, sub ictu teli versaretur*, manu *plurimum* faceret. WASSE.

SED IMPERII, VITAEQUE EJUS FINIS IDEM FUIT] *Sed*, hic non est adversativa. Vult Sallustius, fuisse felicissimum, ac Romanorum gratia haud unquam excidisse, quae Reges alios ut plurimum deseruit, v. g. Eumenem Pergamenum, Regem Asiae, quem de Romanis bello Antiochi, Philippi AEtolico aliisque compluribus, praeclarissime meritum, parum abfuit, quin ditionibus suis iidem spoliarent, ut Livius prolixe memorat. RUPERT.

FINIS IDEM FUIT] Vox *fuit*, superflua videri queat. GRUT.

DEINDE MICIPSA FILIUS EJUS REGNUM SOLUS OBTINUIT] Τὸ *ejus* non est in vetustis, nec in manuscriptis ipsis; & ex glossa irrepsisse videtur. In eisdem, *Dein* legitur. in Merseburgensi, *Dehinc.* RIVIUS. Pro *obtinuit* Reg. *habuit.* Hegesip. II. 13. huc respexit: *Nec tamen is finis vitae Hyrcano*, qui potestatis *fuit.* WASSE.

MASTANABALE] Cum superiore anno Sallustium, veterum librorum ope a me emendatum emitterem, praecipueque in eo adjutus essem antiquissimo Fulvii Ursini libro; cum ita diligenter inspexeram, nihil ut oculos meos effugisse arbitrarer. Sed cum postea eundem librum evolverem; cum alia multa minime negligenda secus in eo libro scripta animadverti, tum vere hoc nomen, *Mastanabale*, non *Manastabale.* & cum antiquo libro Carisius consentit, qui lib. I. de Nominibus in *al* terminatis: *Si qua*, inquit, *masculina inveniuntur, haec barbara sunt, ut Hannibal, Adherbal, Mastanabal.* A. MANUT. Com. & Naz. una cum. Pal. sec. triga videlicet codicum fideliorum, *Mastanabale*, non heic modo, sed & mox infra. GRUT. Antea *Manastabile.* Fulvii Ursini liber, quo usus est Manutius, illud alterum exhibet. sicque Gruteri Com. Naz. Pal. II. & e nostris, Markii λ. *Mastabile* & supra, *ma* habet *na.* & infra clare, *Mastanabilis.* atque ita codex Laudi. & Charisius, lib. I. pag. 13. *Micipsa*, adeo celebre nomen, ut *Micipsarum* posuerit pro *Numidarum.* Juven. V. 89. habes etiam *Manastabilem* apud Epitomam Livii, lib. L. [illegible], &c. Μασανάσσα, &c. [illegible]. Appian. B. Pun. pag. 64. infra cap. LXIX. Markii λ, *Mastanabas* & sic primitus γ. postea factum,

lis fratris filium, quem Masinissa, quod ortus ex concubina [a] erat, privatum [b] reliquerat, eodem cultu, quo [c] liberos suos, domi habuit.

VI. Qui, ubi primum adolevit, pollens [d] viribus, [e] decora facie; sed multo maxume ingenio [f] validus, non [g] se [h] luxu, neque inertiae cor-

VARIANTES LECTIONES.

a Abest *erat* ab A. C. b *dereliquerat* D. E. G. I. L. *deliquerat* K. *a regno reliquerat* M. c *filios* M. d *virtutibus* K. e *decoraque* N. f *validus erat* I. g *sese* N. h *luxui* A. B. D. E. F. G. H. I. K. L.

NOTAE VARIORUM.

ctum, *Manastabas*, ad eandem formam *Mastanesosi* apud Ciceronem in Vatinium, §. 12. *in regno Hiempsalis? fuerisne in regno* Mastanesosi? WASSE.

QUEM MASINISSA] Illud *quem*, non Jugurtham, sed Manastabilem referre quidam putant: ideoque alteram lectionem, quam habent vetustiores codices, non putant rejiciendam, quae ita habet: *Jugurthamque, filium Manastabilis fratris, quem Masinissa, quod ortus ex concubina erat, privatum reliquerat.* intelligamus Manastabilem, Micipsae fratrem, ex concubina ortum, non Jugurtham, neque obstare quod postea dicit auctor, *Hiempsalem etiam antea Jugurtham despexisse, quia materno genere impar erat.* id enim intelligi de genere, quod a matre traxerat parens Jugurthae, & in ipsum deinde Jugurtham etiam derivatum. nam qua, inquiunt, alioqui ratione Masinissa Jugurtham in imperium posuisset, nepotem cum filiis? Commentatores vero de Jugurtha intelligunt. Ipse Lector judicet, nam ego me hic non prorsus explico. GLAR.

QUOD ORTUS EX CONCUBINA ERAT] In MSS. aliisque vetustioribus, *quod ortus*, tametsi eodem sensu. RIVIUS. Ad hoc parum referre putat, nescio quis, apud Euripidem in Antigone: Ὀνόματι μεμπτὸν τὸ νόθον, ἡ φύσις δ᾽ ἴση, hoc est, interpr. *Cantero*, *Nomen nothi culpatur, est natura par.* RUPERT.

EODEM CULTU] Sensu tantum retinuit Q. Septimius I. 1. *Neque minus quam regios educaverat.* pro *reliquerat* Pemb. B. Pub. γ. λ. Venet 1470. Digb. *dereliquerat.* Diomedes pag. 332. *pollens v. d. f. s. m. m. i. v.* omittit. uti & Macrobius 474. ubi, etiam pro *ad hoc* legit *idem* male. & *m. de se loqui.* Locum ob oculos habuit Septimius I. 14. quem vide. Hegesippus I. 22. *Eo cultu quo liberos domi habuit.* Digb. tantum abest *suos* immerito. infra: *ingenio validus.* Ita libri: malim autem *ingenii.* Quam constructionem sequitur nostri maxume aemulus Ambrosius, Epist. IX. 70. *Sampson* validus *adhuc* consilii. Tacitus, An. XV. 35. *ut genibus principis accidens, prosterneret incautum, premeretque*, animi validus, *& corpore ingens.* & Hist. II. 19. idem tamen, *ingenio validus*, Hist. I. 57. WASSE.

DECORA FACIE] Quam interpretor non Venustatem muliebrem, sed *formam principe viro dignam*, ut loquitur Tacitus IV. Annal. 15. *Dignitas vero formae*, in viro idem quod *pulcritudo* in femina, ut observat Agraetius, e Cic. pro Coelio: atque ita Jac. Cujacius interpretatur *dignitas certa*, apud Papirium Justum L. pen. ff. de Decurion. Vell. Paterc. de Pompejo lib. II. cap. 29. *Fuit hic forma excellens, non ea qua flos commendatur aetatis, sed ex dignitate constanti.* Vide Cas. ad Suet. Claudium cap. 30. Bern. ad Plin. Paneg. IV. 7. Talem autem faciem, in imperante, non magnopere requirendam esse, videri queat, quum eodem Tacito teste I. Hist. 7. *non sapientum, sed vulgi mos sit, Imperatores forma & decore corporis comparare:* &, ut est apud Curt. lib. VI. cap. 5. *fere tantum Hominibus barbaris, in corporum majestate, veneratio sit, magnorumque operum non alios capaces putent, quam, quos eximia specie donare, natura dignata est.* Verum neque vulgi vulgare nec barbarorum barbarum istud judicium est. Quamvis enim *Imperium in Virtute esse, non in decore*, dixerit Alex. Severus apud Lampr. cap. 33. tamen *addit Virtuti forma suffragium:* eo, quod *augustissima quaeque species, plurimum creditur trahere de Coelo*, verbis Pacati in Panegyrico. Adde Freinshem. in d. Curtii locum §. 29. RUPERT.

NON SE LUXU ATQUE INERTIAE] Volumen Fabricianum, *non se luxu neque inertiae.* pro *luxui.* quo-

corrumpendum dedit; ſed, uti mos gentis illius [a] eſt, equitare, jaculari, curſu cum aequalibus certare: &, cum omnis gloria anteiret, omnibus ta-

VARIANTES LECTIONES.

a *erat* E.

NOTAE VARIORUM.

quomodo veteres loqui conſueſſe annotavit lib. IV. Gellius cap. 16. Hinc Terent. *Veſtitu nimio indulges.* pro *veſtitui*, & Virgilius,

—— Teque adſpectu ne ſubtrahe noſtro.

Pro *adſpectui.* &,

Quod nec concubitu indulgent.

Et

Parce metu, Citherea.

Sed & Caeſare in Anticatone; *dominatu*; pro *dominatui* dixiſſe oſtendit. & alibi *ornatu*; pro *ornatui.* Tacitus III. *Per cultum & munditias, copiaque & affluentia luxu propior*; pro *luxui*, & 14. *Cruciatu aut praemio cuncta pervia eſſe*; pro *cruciatui.* RIV. Ita recte Agellius. Sed videndum an rectius legatur: *luxu atque inertie.* Sic *deſidies*, *proſapies*, *amicities* apud Lucret. Catonem & alios Veteris proſapiae ſcriptores. Sed Lucretii ille verſus vulgo eſt corruptus; quem ex vet. cod. ſic lego:

Tunc & amicitiem coeperunt jungere habentes.

Lib. V. Diomedes quoque notavit *Provinciem.* COLER. Ita & Pall. fidei minime controverſae, non *luxui* quod extat in aliis, adſictumque etiam poſtea Naz. ac Comm. a dextra correctoris corruptrice. GRUT. Ita MSS. Tacitus in III. Annal. *luxu propior.* Et XIV. *Cruciatu aut praemio cuncta pervia eſſe.* RUPERT. Atque ita fere noſtri: at *luxui* Diomedes, pag. 332. Macrobius 474. *luxuriae.* Demoſthenis verbis: Οὐκ ἐπὶ τὸ ῥαθυμεῖν ἀπέκλινεν. Olynth. I. WASSE.

CORRUMPENDUM DEDIT] Talis animi vigor igneus nunquam ceſſare patiens, omnibus celſis, & ſupra hominem naturis, ingeneratus eſt, ut docet Virdungus ad illa verba Taciti ex Agricolae vita cap. 18. *Quippe cui ingredi provinciam* &c. Talis Octavianus Caeſar. apud Nicol. Damaſc. in Exc. Peir. pag. 484. Scipio AEmilianus apud Polyb. in iiſdem pag. 152. Adde eund. Nic. pag. 488. RUPERT.

EQUITARE, JACULARI] Servius haec recitans lib. II. AEneid. *equitari* videtur legiſſe. hic ego nihil pronuncio, contentus diverſam lectionem oſtendiſſe. A. MANUT. Vid. Strabo lib. XVII. Livius lib. XXXIII. lib. LIV. COLER. Diomedes pag. 332. *jac. eq.* Macrobius & *jaculari*, male. A lectione vulgata ſtant omnes MSS. & Servius pag. 553. Caeterum non inepte conjungit Auctor, *jaculari* & *curſu certare*, cum quia Curſus inter *fera moenera militiai*, ut ait ille, ponitur, tum quod curſu intentantis ictus niſuſque adjuvatur. Ejus rei teſtes affero Tacticos, qui ideo ſex pedum ſpatio diſtare milites inter ſe invicem volunt, ut majore vi ſpicula ſua contorqueant. Liber de Re militari Ciceroni falſo adſcriptus, pag. 503. *Vehementius enim cum ſaltu* coriiſque *tela mittuntur.* Quin dele ocyus illud *coriiſque*, vocem nihili, ejuſque loco ex Vegetio repone *curſuque.* Eodem loco, pro, *hi ad invicem*, lege, *hi enim ad vicem.* Sed morem hunc altius repetemus. Herodotus VI. 112. Πρῶτοι μὲν γὰρ Ἑλλήνων πάντων τῶν ἡμεῖς ἴδμεν, δρόμῳ ἐς πολεμίους ἐχρήσαντο. Livius XXXIV. 39. *cum* procurſu *quo plurimum* concitantur tela. Tacitus An. II. 21. *Sed genere pugnae ſuperabantur; cum ingens multitudo artis locis, praelongas haſtas non protenderet, non colligeret, neque* adſultibus *aut velocitate corporum* uteretur, Confer An. XII. 35. Hiſt. I. 79. Polybium pag. 1389. Recte ergo Pompeji conſilium reprehendit Caeſar, rei militaris ſcientiſſimus, qui in pugna illa decretoria ſuos in procinctu atque veſtigio ſtare, atque ita hoſtem expectare praecepit, Caeſaris rationem ita reddit Plutarchus in Pomp. pag. 656. τῷ τε γὰρ πληγῶν τὸ ἐξ ἐπιδρομῆς τόνον ἀμαυρῶσαι. Confer ipſum Caeſarem de B. C. XCII. infra: *cum omnis gloria anteiret.* Donatus ad Andr. I. 1. omittit *omnis.* L. 3. *gloria ante omnis iret.* bene: ita Noſter Catil. LXII. Tacitus An. XIII. 54. WASSE. Vide notam ad Hiſtoriar. fragm. incerta cap. 4. Vid. Bern. in Agr. Tac. q. 172. RUPERT.

ET CUM OMNES GLORIA ANTEIRET, &c.] Legendum, *omneis.* quomodo & Donatus in Andriam citat. ut eſt in vetuſtis exemplaribus. RIVIUS. Ratio ſequitur, *quia plurimum faciebat, & minimum ipſe de ſe loquebatur.* Eſt haec conditio plurimorum, qui res magnas ſub Regibus geſſere, ut ad extremum, aut in offenſa, aut in exigua gratia ſint. De Philippi animo in duces, ac praefectos ſuos, videndus Demoſth. in Orat.

Orat. ad Epist. Philippi, de Alexandri in Antipatrum, Curt. lib. VI. cap. 1. §. 18. & ejusdem in alios AElian. XII. Var. 16. Susurrant, idem & instillant Antiocho Regi, interiores aulici apud Livium lib. XXXV. Ipsam eam gloriam belli, qua velut dote, Annibal concilietur, nimiam in Praefecto regio esse; Regem conspici, Regem unum ducem, unum imperatorem videri debere. In recentiori historia est Alphonsus Albuquerkius, Duartes Paciecus, Consalvus Magnus, & Ferdinandus Cortesius, magni duces, sed post ingentia merita neglecti, despectique. Lipsius Not. ad Polit. lib. III. cap. 11. causam reddit, beneficii magnitudinem, cui reges dolent & nolunt obstringi, e Taciti lib. IV. cap. 18. §. 3. ibi: *Destrui per haec fortunam suam Caesar, imparemque tanto merito rebatur. Nam beneficia eo usque laeta sunt, dum videntur exolvi posse; ubi multum antevenere, pro gratia odium redditur.* Quibus addo illud ejusdem lib. II. Hist. cap. 59. de Vitellio Imperatore: *Ipse Arare flumine devehitur, nullo principali paratu, sed vetere egestate conspicuus, donec Junius Blaesus, Lugdunensis Galliae rector, genere illustri, largus animo, & par opibus, circumdaret principi ministeria, comitaretur liberaliter*, eo ipso ingratus. *Ingratus* scilicet, tanquam hoc ipso facto tacite exprobaret principi egestatem, atque ipse veluti supra principem hac sua μεγαλοπρεπείᾳ scanderet. Ea Regum ingenia luculenter aperit Cyaxares, apud Xenophontem lib. V. Cyropaedias Cyro: *Nescio quei dici possit, Cyre, ea quae fecisti mala esse: verum scire te volo, haec bona ejusmodi esse, ut quanto plurium speciem habent, tanto magis mihi sint oneri. Nam malim equidem ditionem tuam copiis meis ampliorem facere; quam videre, tali modo abs te augeri meam. Quippe tibi haec gerenti honesta & laudabilia sunt, mihi quodammodo ignominiae notam inurunt.* Queritur etiam hac de re apud Dionem Agrippa: *Iste est mos principum, ut nolint quequam esse se potiorem. Facilia confectu ipsi gerunt, difficilia aliis committunt, quos tamen postea gloria rei praeclare gestae frui aegre ferunt.* Adjice Ammian. Marcell. l. XV. c. 15. de Constantio & l. XXX. c. 29. de Valentiniano. Ego tamen valde attendenda reor illa, ejusdem Taciti d. l. IV. c. 18. *plerunque offensionem augeri intemperantia jactantium.* Talis Antonius Primus apud Tacit. III. Hist. 53. qui literis ad Vespasianum principem compositis, *se Pannonicas legiones, inquit, in arma egisse: sua constantia perruptas Alpes: occupatam Italiam, intersepta Germanorum Rhaetorumque auxilia. Quod discordes dispersasque Vitellii legiones equestri procella, mox peditum vi, per diem noctemque fudisset, id pulcerrimum & sui operis.* Adde quae de eodem Antonio Primo scribit l. IV. Hist. c. 80. quam non fuerit homo ad aulam. Hanc jactantiam excutere non potuit, famosissimus ille Caroli V. & Philippi II. Imperator Ferdinandus Toletanus, Dux Albanus, id quod declaravit statua, quam ex aere conflatam in Castello Antverpiensi erigi jussit, cum hac inscriptione: *Ferdinando Alvarez a Toledo, Albae Duci, Philippi II. Hispaniarum regis apud Belgas Praefecto: Quod extincta seditione, rebellibus pulsis, religione procurata, justitia culta, provinciae pacem firmarit: Regis optimi ministro fidelissimo positum.* Id nimis alte penetravit animum Philippi, ideoque, teste Hieronymo Connestagio l. IX. de Conjunct. Portugall. & Castellae, statua, paulo post, illius jussu dejecta fuit. Et huc spectant, quibus πολιτικώτατος ille Cominaeus l. III. Comm. c. 12. in Gallico textu, aures hujus generis hominibus pervellit, *Plerunque fieri praedicans, ut qui bonam & fidelem operam navarunt, arbitrentur sibi aliquanto plus quam aliis licere: at enim Principes contra longe aliter sentire, aequiusque esse ducere, ut, qui se ipsorum clientelae & ministerio tradiderunt, officio fungantur.* Ubi & haec valde notanda subjungit: *Memini quo tempore in hanc sententiam Rex meus* (intelligit Ludovicum XI.) *mecum loqueretur, affirmans: fieri aliquando, ut egregia opera minus liberaliter remuneretur, idque non tam ingratitudine, quam eorum, qui praestiterunt operam, vitio; dum elati quadam confidentia, propter rem bene administratam, insolenter & proterve multa faciunt.* Quamobrem ante omnes imitandus hic erit Jugurtha, *qui plurimum facere & minimum de se loqui solitus*, duci suo Scipioni modestissime parendo, in magnam claritudinem brevi pervenit. Cui similis ap. Vell. l. II. c. 98, L. Piso; & ap. eundem d. l. II. c. 127. AElius Sejanus: similis Titus apud Suet. c. IV. §. 1. Agricola ap. Tacit. c. 8. Joabus, praefectus exercitus regis Davidis II. Samuel. XII. vs. 28. & ap. Joseph. l. VII. c. 7. Craterus ap. Curt. l. VI. c. 6. §. 32. Agrippa apud Dionem l. LIII. Concludo dicto Chrysostomi Homilia III. in D. Matthaeum: *Eos famulos maxime comprobamus, qui cum bona gratia in omnibus obsequuti, nihil se grande arbitrantur egisse.* Interim & hoc dictum esto Regibus, *ne beneficia tam foeda oblivione transmittant.* Erat Christianus I. Rex Daniae in multorum nobilium aere. Tum quendam, ferunt, indignantem sese rejectum esse, petiisse, ut admitti ad Regem posset; cumque non admitteretur, vi submoto janitore, in caenaculum irrupisse, & inventum ibi regem accessisse: tum pecuniam ubi, & quando, expendisset, declarasse: ac pericula memorasse, quae pro ipso bellis Suecicis adiisset: insuper, ab hoste captum aliquoties, ingens libertatis pretium solvere coactum esse, quod si nunc pro homine ignoto, & obscuro, expellatur, nec benignum sibi Regem experiatur, injuriae quam pateretur, coelum pariter atque terram sese testes vocaturum. Haec, constanti adeo animo,

tamen carus [a] esse: [b] ad hoc, pleraque tempora in venando agere: [c] leonem atque alias feras [d] primus, aut in primis ferire: plurimum facere, & minimum [e] ipse de se loqui. Quibus rebus Micipsa, tametsi [f] initio laetus [g] fuerat, existumans Jugurthae virtutem regno suo gloriae fore: tamen postquam hominem adulescentem, exacta sua aetate, [h] & parvis liberis, magis magisque crescere intellegit, [i] vehementer eo negotio permotus, [k] multa cum animo suo volvebat. Terrebat eum natura mortalium, avida im-

VARIANTES LECTIONES.

a *erat.* H. I. M. N. sed in M. in Marg. Al. *esse.* b *ad haec* E. H. K. c *leones* F. d *primum ferire* K. delet *in* H. e *de se ipso loqui* M. *ipse* abest N. f *animo* I. *in initio ejus* M. g *erat* K. h *& suis p. l.* M. i Delet *vehementer* C. k *multum* K.

NOTAE VARIORUM.

mo, cum dicentem Christianus animadverteret, ac fiduciam verborum veritatis testimonium certum interpretaretur, blande virum allocutus, *bono esse animo jubet: & pecuniam, in tempus quoddam distribuendam, pollicetur.* Meurs. l. I. Hist. Dan. p. 57. RUPERT.

LEONEM, ATQUE ALIAS FERAS PRIMUS AUT IN PRIMIS FERIRE] Sic in Fabriciano est, *non primas,* RIVIUS.

MINIMUM IPSE DE SE LOQUI] In Veneto & aliis quibusdam, *de se ipse*, legitur. RIVIUS. L. 3. *de seipso* pessime. *ipse* male abest Macrobio. Justinus XIV. 5. *triumphumque de se ipso.* at Bongars. *de se ipse*, recte. *sequitur exercitus prodito Imp. suo, & ipse captivus, triumphumque* de se ipso *ad victoris sui castra ducit.* Huc alludit Philelfus, Ep. IX. 1. *Decet enim plurimum facere spectatum adolescentem &* minimum de se loqui. WASSE.

TAMETSI INITIO LAETUS] Audivi nonnullos qui arbitrarentur vocem *tametsi* syllaba una longiorem quam decebat, quod sequeretur statim, *tamen postquam.* sed hic locus si rapitur in medicinam, fiatque *etsi*; idem necesse est induci locis minimum sexcentis; ubi duo ista copulavit auctor: ego potius rapuerim in dubium verbum *existumans*, tamquam spurium. GRUTER. γ. λ. Markii *etsi* & λ. *in initio* sic Digb. Balliol. pro, *fore affore*, & I.. III. Digb. omittit *tamen.* WASSE.

EXACTA SUA AETATE, ET PARVIS LIBERIS] Manuscriptum, *exacta aetate sua.* ut pronomen sequatur. RIV. Mutat locum Pronomen. nam, *exacta sua* Mart. Pemb. B. Pub. Rivii Codex γ. λ. Copulam etiam respuit Ar. B. Pub. quam non male. *Cato* de R. R. *semen purgari, funes veteres sarciri*, novosque *fieri.* ibi Codex Arondel. omittit *quae*, ne id quidem male. Auctores fere formulam hanc, absque pronomine usurpant. ita Titinnius Quinto. *Qui* exacta aetate *sponsa sit desponsa.* Tacit. Ag. III. Hist. III. 3. Liv. VI. 22. XXX. 26. IV. 3. Sueton de Illust. Gram. Terent. Adelph. V. 4. Cicero VII. Verrin. §. 100. X. 21. & 28. Ovidius, Epist. IV. Verum si *sua* loco moveas, manca erit sententia. Frontinus IV. 7. *Si cupidus mortis esset, laqueo eum vitam posse finire: cumque demonstraret ei gladiatorem contemtae staturae & prope jam exactae aetatis, objecit ei dixitque.* Codices quos inspexi, *cum deinde staret*, pro, *cumque demonstraret*, legendum autumo, *cum deinde instaret, ei gl. &c.* WASSE.

VEHEMENTER EO NEGOTIO PERMOTUS CUM ANIMO SUO VOLVEBAT] Manuscripta *cum animo suo.* addita praepositione, quomodo & Aldinum exemplar. RIVIUS. Videtur *eo negotio* ab audacia emendatorum, fortassis etiam & biga verborum altera. GRUTER. Haec locutio neque nova est, neque non Sallustiana. *negotium* saepe valet *res*, Catil. XLIX. *ratus id quod negotium poscebat.* Jug. LXXXVI. *Ne qua* ex eo negotio *seditio oriretur.* & alibi. Plautus, Mostell. II. 2. *Quid ego hodie* negotii *confeci malum!* Plin. Hist. Nat. X. 8. *prosperrimi augurii* nuptialibus negotiis. L. XXII. §. ult. D. siquis omissa propria: *justam causam habuisse propter quam nollet* negotiis haereditariis *implicari.* Arnobius, p. 3. *sed pestilentias, resque alias noxias, quibus* negotia *incursantur humana.* & p. 6. WASSE.

MULTA CUM ANIMO SUO VOLVEBAT] Suavitatem sonitus reduxeris, rescribendo, *volvere.* nec dubium mihi sit, quin mille locis ea terminatio mutata sit in illam aliam. GRUT.

NATURA MORTALIUM, AVIDA IMPERII] Tacitus

D 2 l. II.

imperii, & praeceps ad explendam animi [a] cupidinem: praeterea, opportunitas [b] suaeque & liberorum aetatis, quae etiam mediocres viros spe praedae transvorsos agit: [c] ad hoc, studia Numidarum in Jugurtham [d] accensa: ex quibus, si talem virum [e] dolis interfecisset, [f] ne qua seditio, aut bellum oriretur, anxius erat.

VII. His difficultatibus [g] circumventus, ubi videt, neque per vim, neque

VARIANTES LECTIONES.

a *cupiditatem* A. *libidinem* G. b *suae liberorumque* D. E. G. H. I. K. L. M. c *ad baec* D. E. d *incensa* H. e *dolis* abest I. f *ne aliqua* M. g *Micipsa circ.* H.

NOTAE VARIORUM.

l. II. Hist. 38. *Vetus, ac jam pridem insita mortalibus, potentiae cupido.* Imo vetustissima, ac cum ipso mundo renata, sicut e sacra scriptura discimus, ubi paulo post diluvium legimus; *Nimbrodum illum hac cupiditate impulsum, infirmioribus manus injecisse, eosque sub jugum suum redegisse.* Igitur, nimirum in Catil. c. 2. quum scribit, *antequam Cyrus in Asia, & in Graecia Athenienses & Lacedaemonii coeperint urbes atque nationes subigere, lubidinemque dominandi causam belli habere, vitam hominum sine cupiditate fuisse agitatam, ac sua cuique satis placuisse* eo ipso profitetur, sese vetustissimae historiae, rerumque ante illa tempora gestarum prorsus fuisse ignarum. RUPERT.

CUPIDINEM] Venetiis cusi *cupiditatem*, male. Q. Septimius I. 8. *Ob quae cupidine animi, praeceps. γ. libidinem.* voces *aut bellum* exulant B. Pub. sed non recte, bellum & seditionem conjungunt Historici. *Noster h. & turbas.* Fr. I. 3. *Plurimae turbae & ad postremum*, bella *civilia orta sunt.* Tacitus, An. II. 15. *Qui ne* bellum *toleraret*, seditionem *inducerint.* etiam *Cicero* de Fin. I. 44. *Ex cupiditatibus, odia, discidia, discordiae*, seditiones, bella *nascuntur.* seditionem & discordiam copulat pro Murena, §. 144. WASSE.

SUAE, LIBERORUMQUE AETATIS] Legendum e vetustis: *suaeque & lib.* eaque loquendi ratio, historica magis est. RIVIUS. Oxonienses *suae liberorumque*, ipse Rivium sequor, hujusque formulae exempla protuli ad Catil. IX. Tertullianus, Apol. IV. *Socrate contentus, qui in contumeliam deorum*, quercum hircumque & *canem dejerabat.* sic enim citat *Vincentius*; ibi etiam pro *plane olim, id est, semper*, idem rectius, *plane olim atque semper*, Accedit Horatii punctum: *non si male nunc & olim sic erit.* vide etiam, Carm. XI. 5. & Ep. II. 2. 166. *Varro* de R. Rust. III. 9. *evitantem caldorem & frigus.* imo legendum ex Arondeliano *caldoremque &c.* WASSE.

SUAE AETATIS] Quam obnoxius sit injuriis senex Princeps, docet exemplum Galbae ap. Tacit. I. Histor. RUPERT.

LIBERORUM AETATIS] Quamque obnoxius Rex aetatis pupillaris, ostendit Gruter. ad Livii l. I. c. 3. RUPERT.

QUAE ETIAM MEDIOCRES VIROS] Rittershusii liber: *quae res etiam med.* Recte sic supra in Catilina reposuimus ex scriptis: *Si ita res esset.* Et sic amat loqui Crispus; *Sed ea res longe aliter ac ratus erat evenit.* Paullo post: *Quibus rebus sibi multos ex Romanis familiari amicitia conjunxerat.* Et mox: *Neque ea res falsum me habuit.* Occurrunt haec singulis fere paginis. PUTSCH.

STUDIA NUMIDARUM IN JUGURTHAM ACCENSA] Hoc est, quod maxime Reges urere solet. Cyaxares ad Cyrum apud Xenophontem: *Quid enim, si quis canes, quos tu aleres custodiae tuae tuorumque causa, tales commode curando reddat, ut illum magis, quam te norint; an hoc curationis genere te delectaturus sit?* Et quae ibid. sequuntur. RUPERT.

NE QUA SEDITIO AUT BELLUM ORIRETUR] Sic apud Tacitum I. Hist. 59. *Julius Civilis periculo exemtus, præpotens inter Batavos, ne supplicio ejus ferox gens alienaretur,* Nimirum securitati saepe potius consulendum, quam vindictae, sicut idem monet XI. Annal. 31. sive, ut Cato apud Nostrum in Catilin. c. 52. *cavendum a talibus magis, quam quid in illos statuamus, consultandum.* RUPERT.

NEQUE PER VIM, NEQUE INSIDIIS OBPRIMI POSSE] In Merseburgense erat, *neque per vim, neque per insidias.* verum prior lectio melior. nam & post eodem modo, *aut per vim, aut dolis tentare*, inquit. RIV. Sic MS. libri: eaque lectio mihi magis probatur, tametsi parum intersit. C. POPMA.

que insidiis obprimi posse hominem tam acceptum popularibus; quod erat Jugurtha manu promtus, & adpetens gloriae militaris, statuit eum objectare periculis, & eo modo fortunam tentare. Igitur bello Numantino [a] Micipsa, cum populo Romano equitum, atque peditum auxilia mitteret; sperans vel [b] ostentando virtutem, vel hostium saevitia faci-

VARIANTES LECTIONES.

a *Micipsa* abest K. b *Ostendendo* E. M.

NOTAE VARIORUM.

C. POPMA. Pro *per vim* Arond. *periculo*. male. *neque per insidias*, Pemb. Merseburg. & Popmae libri, quod & probat. at jure displicet Rivio & mihi. Markii γ. in spatio interlineari tantum agnoscit & quasi ex interpretatione: Pro edita lectione caeteri stant omnes. *Auctor* infra: per vim *aut* dolis *tentare*. saepius tamen, sequente *in* vel, *ex*. Cat. LXII. in pace & per *inducias*. Jug. LXIX. *talia consilia* per otium *&* ex oportunitate *capi*. Tacitus in Agric. XLI. *tot exercitus in Germania, &c.* temeritate *aut* per ignaviam *ducum amissi*. Sueton. Julio, XVI. *Ut comperit paratos qui* vi ac per arma *prohiberent*. Quin & ipse Cic. pro Sexto Roscio. §. 20. per sententiam *jusque jurandum alicujus aliquid assequi, quod antea*, scelere *ac* ferro *assequi consueveris*. Noster, cap. 25. *aut* per vim, *aut* dolis *tentare*. Justinus V, 2. *jam non occulte bellum, sed palam; nec* per dissimulationem, *sed aperta* professione *parare coepit*. MS. Bongarsii *occulto*, quod praefero. & *se* eleganter omittit. Afranius apud Charisium II. 186. *Age curre cursim ad Numisium* occulto. WASSE.

HOMINEM TAM ACCEPTUM POPULARIBUS] Sic infra: *hominem nobilem, magnis opibus, clarum, acceptumque popularibus suis*, &: *carus acceptusque ei semper fuerat*. Et Tacitus XII. *carus acceptusque popularibus*. CIACCON. & URSIN. Tres voces ultimae alicui suspectae esse possent, quod superius dixerat, *studia Numidarum in Jugurtham accensa*, tanquam adjecta ab ignaro brevitatis Sallustianae', nisi in hisce talibus prolixus esset aliis item locis plurimis noster Crispus. GRUT.

STATUIT EUM OBJECTARE PERICULIS] Tacit. lib. II. *Ut ea specie dolo simul & casibus objectaret*. Virg.

—— *Caput objectare periclis*.

CIACC. & URSIN. Similiter Tac. l. II. Ann. c. 5. §. 1. de Pelia Diod. Sic. l. IV. c. 41. Qua via grassatos etiam alios, docet Bernecc. ad Justini l. XLII. c. 2. §. 10. lit. f. Adde Freinsh. in Curt. l. VIII. c. 1. §. 35. Grut. ad Tac. disc. 35. p. 92. Dio. in Exc. Peir. p. 747. Val. ad Amm. p. 125. RUPERT.

ET EO MODO] Copulam non agnoscit Bodl. *Numantio*, l. III. Markii γ. corrupte. WASSE.

OSTENTANDO] Ball. *ostendendo* inepte. *ostentare*, jactare & efferre se. Auctor ad Herennium II. *artificii significandi, ingeniique venditandi, & memoriae* ostentandae *causa*. Plautus Curcul. *ibi* ostentatores meri, *Confidentes, garrulique*. Graece κομπαστής. Sulpicius Vita Mart. *Cruentamque* ostentans *dexteram, admisso recens scelere congaudens*, &c. *unum de tuis modo interfeci. Tunc ille*, &c. *quisnam* hoc casu *fuisset adfectus*. Codex Aulae Trin. *occasu*. Noster, quem fere sequitur. VI. 31. Casibus *aliorum perculsos*. & Catil. XXXVI. *quasi dolens ejus* casum. etiam de Casu fatali. Virg.

Et Casum *insontis mecum indignabar amici*.

& Jug. LXXXI. *laetandum magis quam dolendum puto* Casum *tuum*. hoc est mortem. Sed & Virgil. AEn. III.

Iliaci cineres & flamma extrema meorum
Testor in occasu vestro, nec tela, nec ullas
Vitavisse vices Danaum.

& apud Ciceronem *occasus* pro *interitu* saepissime. Utram ergo lectionem amplectar fere Ἐνδοιῇ μοι θυμός. Huc respexit Tacitus: *Ut ea specie Germanicum suetis legionibus abstraheret: novisque provinciis impositum, dolo simul &* casibus objectaret. WASSE.

HOSTIUM SAEVITIA] Supra Catil. LIII. *quae belli* saevitia. absolute quandoque pro *ira militari*. Glossae δεινότης, & *saevus* pro *forti*. unde conjungi solent. Lucanus VI. 560.

At quoties saevis *opus est, ac* fortibus *umbris*.

& Virgil, Aneid. XII. 887,

AEneas instat contra telumque coruscat
Ingens, arboreum, & saevo sic pectore fatur.

Silius XIII, 668.

—— *Heu quoties intrat mea pectora terror*,
Quum repeto quam saevus eas.

Pro *vehementia*, Tacitus An. I. 67. *Cario valde diu sustentata* hostium saevitia. & I. 67. *Quod si fugerent, pluris sylvas, profundas magis paludes*, saevitiam hostium *superesse*. An. XI, 5. *Continuus inde &* saevus *accusandis reis Suilius*. WASSE.

facile [a] eum occasurum, praefecit Numidis, quos in Hispaniam mittebat. Sed ea res longe [b] aliter, ac ratus erat, evenit. Nam Jugurtha, ut erat inpigro, atque acri ingenio, [c] ubi naturam P. Scipionis, qui tum Romanis [d] imperator [e] erat, & [f] morem hostium cognovit; multo labore, multaque cura, praeterea modestissume parendo, & saepe obviam eundo periculis, in tantam [g] claritudinem [h] brevi pervenerat, ut nostris vehementer carus, Numantinis [i] maxumo terrori esset. Ac sane, quod difficillumum in primis est, & [k] proelio stre-

VARIANTES LECTIONES.

a *eum* abest ab M. b *aliter* deleto *longe* I. c *ut naturam* M. d *praeerat* K. L. *imperabat* D. e *erat* abest D. H. f mores E. g *claritatem* E. h *brevi tempore* B. C. H. i delet *maxumo* A. k *in proelio* N.

NOTAE VARIORUM.

LONGE ALITER AC] Τὸ *aliter* abest λ. Post vocem *longe* subintelligi solere voces *aliter* aut *secus* non existimo, *situm* autem & *dissitum* saepissime. Et hujus rei ignorantia saepe Grammaticos torserit. Plautus Casin. II. 7. *ruri esse, ad villam*, longe, nempe a loco in quo stamus. Mostell. II. 1. *Abeamus hinc nos* T. R. *Non* hoc longe, id est: Non tam longe quam est a nobis istud quod tibi ostendo, loquitur enim δεικτικῶς. Terent. Eunuch. III. 3. 43. *Continuo accurrit ad me, quam* longe *quidem*, scilicet ab eo distantem. Et locum & ejus distantiam addit *Caesar* quo magis perspicua esset ejus oratio, sic B. Civ. II. 37. *comperit, minus* V, & XX. millibus *longe* ab Utica *ejus copias abesse*, Scaliger & Ciaccon. *longe*, quasi superfluum, uncinis includunt, at immerito. nam & Codd. retinet. & ita Auctor ipse locutus est. G. B. VII. 16. Confer B. Alex. XXXVI. Hirtius B. Afr. XXIV. *unis castris factis* III. millia passuum longe *considunt*. longe, a quibus aut quo loco? nempe ab Caesaris munitionibus ut sequentia docent. Virgil.

Inde Lycum ferit, &c.

——— ——— *Nec longe Cissea durum*, &c.

Dejecit leto.

In, *longe mihi*, *longe illum*, *longe parentum*, *longe radices*, desiderantur voces, abest, ad, contra, domo aut similia. Ovidius, Ep. XII. 53.

Quam tibi *nunc* longe *regnum dotale Creusae!*

Crispinus, *de iis minime cogitabas*. quo sensu? imo, quam haec tibi inutilia! Quam non proderunt! ita Auctor alibi.

Vade procul. ——— *ne longe gloria rerum*

Quas mentiris, ait, longe tibi Jupiter absit.

Ellipsin supplet etiam Virgil,

Longe illi dea mater erit.

Non erit praesens, non auxilio aderit. Martial. de malo vicino salsissime:

Tam longe est mihi quam Terentianus,

Qui nunc Niliacam regit Syenen.

Apulejus, Met. I. p. 14. *haud* ita longe radices *platani lenis fluvius in speciem placidae paludis ignavus ibat*. pro *longe ad*, vel, *exadversum*. Virgilius sententiam integre extulit:

Carthago Italiam contra, Tiberinaque longe Ostia.

hoc est, *procul*, *ex adverso*. ἀντιπέραν. Apulejus V. p. 94. *extorres & Lare, & ipsa patria degamus*, longe parentum *velut exulantes*. puto pro l. *ab domo*, *conspectu* eorundem. WASSE.

UT ERAT INPIGRO ET AGRI INGENIO] Egregio discursu haec interpretatur Gruter. ad illa Taciti in vita Agricolae c. 17. *Frontinus vir magnus, quantum licebat*. RUPERT.

QUI TUM ROMANIS IMP.] Haec vera lectio, quamvis & in MS. quodam & in Beroaldino sit *Romanus imperat*. casu nominativo. Est in Veneta. *praeerat*, sed haud dubie perperam. RIVIUS. *Tum* exulat Digb. Ball. *parendo saepe* omisso *&*. quod agnoscit *Donatus* Adelph. IV. 5. Addunt suffragia Codices. l. III. *periculis tantam* sine praepositione *in*. Vide A. Popmam de usu antiquae Locut. proque *morem* l. III. *mores* inepte. Tacitus, An. I. 6. mos *militiae*. & Noster: Mos regum *in societate coëuntium*. Adde Tacitum XII. 47. Hist. V. 17. WASSE.

PROELIO STRENUUS ET BONUS CONSILIO] Et hoc invictos viros efficit, judice Cic. II. de Orat. Sic Mithridates apud Vell. l. XXI. c. 18. *Consiliis dux, miles manu*. Talis Hamilcar ap. Diod. Sic. in Exc. Peiresc. p. 272. Cotys apud eundem in Exc. Peir. p. 307. Majores nostri Cunrados ejusmodi vocitarunt. Neque enim aliud est Kunrath/ quam

ſtrenuus erat, & bonus conſilio: quorum alterum ex providentia timorem, alterum ex audacia temeritatem adferre plerumque ſolet. Igitur imperator omnis fere res aſperas per Jugurtham agere, in amicis habere, [a] magis magiſque eum indies amplecti; quippe cujus [b] neque conſilium, neque inceptum ullum fruſtra erat. Huc adcedebat [c] munificentia animi, & ingenii ſollertia, [d] quibus rebus ſibi multos ex Romanis familiari amicitia conjunxerat.

VIII.

VARIANTES LECTIONES.

a *magiſque in. d. amplectebatur* deleto *eum* M. b *conſilium* deleto *neque* M. c *Magnificentia* D. d *quis rebus ſ. m. e. R. familiaris conjunxerat* N.

NOTAE VARIORUM.

quam *conſulta audacia.* Adeundus Scal. Exerc. 266. RUPERT. Vide L. Vallam de Elegant. I. 15. Ball. Digb. non agnoſcunt *quod difficillimum.* λ. habet, *d. eſt imprimis*, & ſic Pemb. quaſi reliquerat Auctor *quod in primis eſt*, at perperam. Noſter: *Id facinus ego* in primis memorabile *exiſtimo.* ſententiae ex parte anſam praebuit Thucydides III. 40. ἈΜΑΘΙ'Α μὲν ΘΡΆΣΟΣ, λογισμὸς δὲ ὌΚΝΟΝ φέρει. Quod paulo aliter poſtea extulit Menand. οὐκ ἔστ' ἈΝΟΙ'ΑΣ ΟΥ̓ΔῈΝ, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ ΤΟΛΜΗΡΌΤΕΡΟΝ. Huc reſpexit Plutarchus in Lucullo, p. 501. Ἀνὴρ ὅσα ΧΕΙΡῸΣ ἜΡΓΑ καὶ τόλμης ἐν πολέμῳ διαπρεπὴς ἅπαντα, καὶ ΓΝΏΜΗΝ ἹΚΑΝῸΣ ἐν τοῖς μεγίστοις. & p. 511. Ἐν ὀλίγοις τῶν πώποτε ἡγεμόνων τῇ ΜΕΛΛΉΣΕΙ μὲν ἘΝΕΡΓΩ͂Σ, τῇ ΤΟΛΜΗ͂Ι δ' ὙΠῈΡ ἈΣΦΑΛΕΙΑΣ χρησάμενος. Providentia ſine timore, & audacia ſine temeritate in juventutem haud cadunt, juxta mentem *ſemper florentis* Homeri

Οἶσθ' οἷαι νέου ἀνδρὸς ὑπερβασίαι τελέθουσι.
Κραιπνότερος μὲν γάρ τε νόος, λεπτὴ δέ τε μῆτις.

Quem ſequitur Amphis Comicus, qui Platonis aetate vixit.

Ἡ μὲν γὰρ ἐπὶ τοῦ συντετάχθαι διὰ τέλους
Φρόνησις οὖσα, διὰ τὸ λεπτῶς καὶ πυκνῶς
Πάντ' ἐξετάζειν, δέδιεν ἐπὶ τὰ πράγματα
Ὁρμᾶν προχείρως. ἡ δὲ διὰ τὸ μὴ σαφῶς,
Τί ποτ' ἀφ' ἑκάστου πράγματος συμβήσεται,
Διαλελογίσθαι, δρᾷ τι καὶ νεανικὸν, καὶ θερμόν.

ideoque Jugurtham, hominem adoleſcentem & rei militaris rudem, iis laudibus ornat quae vix umquam fuerunt Imperatorum ſenum. *bonus conſilio*, ita Graeci, ἀγαθὸς δι' ἀρετῆς, διὰ τέχνης, τῶν διάνοιαν. Petronius, pag. 128. *ſicca*, *ſobria*, bonorum conſiliorum. Tacitus, An. I. 3. bonus *militia.* vide Servium ad AEn. I. 199. Hegeſip. I. 1. Septimium II. 25. V. 10. Hoc ſignificatu *melior* apud Apulejum: ipſaque morte meliorem, Mileſ. VII. hoc eſt, *ſuperiorem* ὑπὲρ θάνατον. & Phaedrum III. 14. Claudian. Nupt. Hon.

Quis conſilio, quis juris & aequi
——— *Noſſe modum melior?*

&, alibi:

Inveniens animo quae mente gerenda
Efficiens patranda manu.

Totius periodi ambitum ita repraeſentat Hegeſip. I. 36. *Suppetebat mulieri* odium de flagitio, *fiducia de amore: quia* alterum *dolore nepotis averſabatur*, altero *per obſequium amantis extollebatur.* Diſtinguit Noſter inter *temerarios* & *audaces*, id quod alii etiam fecerunt; in primis Cicero ad Attic. *Aut* nos temeritatem *bonorum ſequamur: aut* audaciam *improborum inſectemur.* Livius XXV. *Conſilium prima ſpecie* temerarium *magis quam* audax. Martialis, Ep. IV. 42. *Non ſum tam* temerarius, *nec* audax. Arnobius II. p. 76. *Namque alios videmus immites*, *facinoroſos*, audaces, temerarios, *praecipites*, *caecos.* Confer Heraldum in notis ad locum. p. 109. WASSE.

IN AMICIS] Ar. *in am. eum.* infra: *res aſperas.* Statius, Sylv. V. 2.

Ille quoque egregiis multum miratus in armis
Bolanum, *atque illi* curarum aſperrima *ſuetus*
Credere, *partirique metus.*

Pro, *conſilium* Ar. *auxilium* improbe, & contra Codd. Q. Septimius II. 15. *Ita vir optimus in exercitu*, cujus neque conſilium *umquam*, neque *virtus* fruſtra fuit. WASSE.

MAGIS MAGISQUE EUM] Sincerior erit lectio ſi τὸ *eum* expunxeris. PUTSCH.

ANIMI ET INGENII SOLLERTIA] Illa & copula, non eſt in plerìſque vetuſtis. RIVIUS.

QUIBUS REBUS MULTOS EX ROMANIS SIBI] In quibuſdam eſt *quibus rebus Jugurtha.* Id quamquam, & ſententia poſtulat, & ambiguitatis evitandae ratio, nam alioqui ad P. Scipionem referri

VIII. Ea tempeſtate in exercitu noſtro fuere complures, novi, atque nobiles quibus divitiae bono honeſtoque potiores erant, factioſi, domi potentes, apud ſocios clari magis, quam honeſti; qui Jugurthae non [a] mediocrem animum pollicitando [b] accendebant, *Si Micipſa* [c] *rex occidiſſet, fore, uti ſolus imperio* [d] *Numidiae potiretur: in ipſo* [e] *maxumam virtutem; Romae omnia venalia eſſe.*

Sed poſtquam, Numantia deleta, P. Scipio [f] dimittere auxilia, & ipſe

VARIANTES LECTIONES.

a *mediocriter* H. N. b *incendebant* K. c *rex* abeſt K. d *Numidiae* abeſt ab N. e *ſummam* G. f *mittere* A.

NOTAE VARIORUM.

ferri verbum poſſet, tamen quia non incommode omitti poteſt, haud magno in diſcrimine pono, addas ipſum, nec ne. RIV. Queis Pall. pr. & 2. forſan *rebus* abundat. GRUTERUS. At vide Caeſarem, B. G. I. 31. 41. Ciceronem in Verrem VII. §. 33. XV. 43. & ingenii *ſol. q. r. ſ. m. e. r. fam.* in B. Pub. non comparent. l. III. *quibus reb. Jugurtha multos.* Digb. omittit voces *ex Romanis.* λ. habet ſed a manu correctrici. WASSE.

NOVI ATQUE NOBILES] Apud Nonium in voce *Tempeſtas*, p. 407. *ignobiles* legitur: neſcio quam recte, nam ſequitur ſtatim *factioſi, domi potentes*, quod *ignobilibus* non convenit: quare apud Nonium mendum haerere opinor. CIACCONIUS. Ita impreſſi, ita antiqui omnes habent. Nonius in dictione *Tempeſtas*, *Novi atque ignobiles legit.* Ego tamen, pace Nonii dixerim, non *Ignobiles*, ſed *nobiles* legendum puto: idque verba ſtatim ſequentia aperte, dilucideque conmonſtrant. Credo autem anſam errori Nonio dediſſe dictionem *Novi*: cui cum *ignobilis* reſponderet, non inſpecto Salluſtii libro, ſed memoriae confidens, *novi atque ignobiles* ſcriptum fuiſſe putavit. C. POPMA. Ita etiam omnino MSS. noſtri, editique avorum ſaeculo. Nonii *ignobiles*, ortum a ratione ſcribendi priſca, *ignobilis.* GRUTER. Imo, *ignobilis* gloſſae & *novi.* WASSE.

FACTIOSI] *Factioſus* Gloſſa νεωτεριςής. appoſite ad mentem Salluſtii. ſed tamen eſt ex verbis mediae ſignificationis, cum tam pro *ſeditioſo*, quam *gratioſo* ac *potente* accipiatur. Plautus. Aulul. *Iſtas magnas factiones, dotes dapſiles non moror.* Titinnius Fullonibus: *ſed jam hercle metuo, Caeſo, ne nimis ſtulte fecerim, Qui in* tanta factione *atque opibus ea ſum auſus aggredi.* infra: *domi potentes.* abeſt Mart. *domi.* mallem abeſſet τὸ *magis.* ut apud Livium VI. 11 *criminando patres, alliciendo ad ſe plebem, jam aura non conſilio ferri, famaeque magnae malle* quam bonae eſſe. Idem tamen VIII. 7. *Ex juventute quidam Lucanorum pretio aſciti*, clari magis inter *populares* quam honeſti. retinent etiam Codd. WASSE.

CLARI MAGIS QUAM HONESTI] Talis Vibius Criſpus, apud Tacit. II. Hiſt. 10. *Pecunia, potentia, ingenio, inter claros magis, quam inter bonos.* Porro, qua notione *clarus* hic apud Noſtrum, & Tacitum accipiendum ſit, docet Joan. Meurſius in ſyntagmate de Gloria, ubi notat errorem Senecae, qui gloriam conſtare judiciis multorum, claritatem bonorum cenſet. *Poteſt* enim (inquit) *ſine gloria eſſe claritas, ſine claritate gloria non item.* Habet ibi eum, qui Dianae Epheſiae templo ſceleratas injecit faces, cujus nomen maxime clarum. At *quis glorioſum dicere audebit?* nemo, niſi cui νοῦς οὐκ ἔνι ταῖς κόμαις. RUPERT.

QUI JUGURTHAE NON MEDIOCREM] *Non mediocrem*, dixiſſe mihi quidem videtur, pro *non mediocriter*: quod quia Commentatores praeterierant, nobis annotandum fuit. GLAR. Imo, valet non modicum per ſe. WASSE.

UTI SOLUS REGNO NUMIDIAE POTIRETUR] In aliis eſt, *imperio Numidiae.* quomodo & manuſcripta cuncta habent, ſed eodem plane ſenſu. RIV. Pal. ſec. *imperii:* ſicque alias legi adſcriptum Naz. neque ſecus lectio primitus cuſa. GRUTERUS. Ball. *imperium.* WASSE.

OMNIA ROMAE VENALIA ESSE] In MSS. & impreſſis vetuſtioribus. *Romae omnia*, &c. id nimirum rectius eſt. RIV. Commelin. *omnia ven. R. eſſe.*

ipse reverti domum decrevit: donatum atque laudatum magnifice pro concione Jugurtham [a] in praetorium adduxit: [b] ibique secreto monuit, *uti potius publice, quam privatim, amicitiam populi Romani coleret;* [c] *neu quibus largiri insuesceret: periculose* [d] *a paucis emi, quod multorum esset: si permanere vellet* [e] *in suis artibus, ultro* [f] *illi & gloriam, &* [a] *re-*

VARIANTES LECTIONES.

a *in praetorio adducit* E. b *ibi* K. c *neu aliquibus* A. B. E. F. G. M. N. *ne aliquibus* H. K. d *enim a* G. e *in s. a. bonis* M. f *illi* abest E. *illi utro gloriam & r. v.* M.

NOTAE VARIORUM.

esse. vox ultima superfluit GRUT. Nostri *R. o. v. e.* Bodl. *Romae fore.* WASSE.

ADDUCIT] Placeret magis *abducit.* GRUTERUS.

NEU ALIQUIBUS LARGIRI INSUESCERET] Manuscripta, *neu quibus*, non *ne*, idque melius atque elegantius. RIV. Sic & optimi e MSS. neque adsentiendum sane Popmae, in re tam clara. GRUT. In multis legitur: *Neu quibus largiri insuesceret.* & ita alii in suis quoque scriptum fuisse testantur. Ego nihil muto. C. POPMA. MSS. Rivii & Gruteri *neu quibus*, bene: & sic nostri. Pro *secreto* AT. *secretum*, & manu recentiore *secreto.* forte pro *secreta.* vide Charisium 195. Noster ubique usus est voce *secreto*, uti & Plautus, Afranius, Cicero, Horat. Livius. Verum Tacitus semel, secretus, *domi, animum firma.* habes etiam *secretim*, κατ' ἰδίαν in *Glossis.* Ast heic apud Sallustium nihil muto: librario, haud dubie, imposuit obscura dictantis pronunciatio τοῦ *secretum monuit.* Denique pro *permanere vellet*, λ. a manu prima *valet*, Arond. *periculo a paucis emi, non periculosa a. p.* contra caeteri gregatim & agmine facto. Ita locum expressit Tacitus, An. III. 36. *Brutidium, artibus honestis copiosum, & si rectum iter pergeret, ad clarissima quaeque iturum, festinatio exstimulabat; dum aequalis, dein superiores, postremo suasmet ipse spes anteire parat; quod multos etiam bonos pessumdedit, qui spretis quae tarda cum securitate, praematura vel cum exitio properant.* WASSE.

PERICULOSE A PAUCIS EMI] Exitus docuit. Et Jugurtha sua nundinatione sibi catenas emit, nobilitati Romanae potentiam & auctoritatem abstulit. RUPERT.

QUOD MULTORUM ESSET] Bene & cogitate dictum a Scipione. Respublica non erat unius vel alterius patricii, sed populi. Cui sententiae saniores politici uno ore addicunt. Neroni Caesari hoc instillat praeceptor ejus, I. de Clem. cap. 19. *Non Rempublicam principis esse, sed principem Reipublicae.* E quo fonte fluit illud ejusdem IV. de Benef. XXXII. *Qui non Rempublicam sibi, sed se Reipublicae dicavit.* Simile est, quod de Adriano, Antonini patre adoptivo Spartianus cap. 8. habet, *saepe illum in Senatu dixisse: Ita se Rempublicam gesturum, ut sciret,* POPULI *rem esse, non* PROPRIAM. Huic contraria videtur commendatio Capitolini, qua Antoninum Pium extollit in ejus vita cap. 7. *quod tanta diligentia subjectos sibi populos rexerit, ut omnes & omnia, quasi* SUA *essent, curaret.* Sed non est: quin potius ita haec duo invicem juncta cohaerent, ut alterum sine altero, alicui principi inesse non queat: ambo vero si reperiantur in aliquo, perfectam, boni principis, ideam mortalium oculis sint exhibitura. Sic de matre sua Seneca Consol. ad Helv. cap. 14. *Tu patrimonia nostra sic administrasti, ut tanquam in tuis laborares, tanquam alienis abstineres.* Idemque de Paulino l. de Brev. vitae cap. 18. *Tu quidem orbis terrarum rationes administras tam abstinenter, quam alienas, tam diligenter, quam tuas.* RUPERT.

SI PERMANERE VELLET IN SUIS ARTIBUS] Hoc est, *in virtute cum modestia conjuncta.* Porro hic locus aurem vellicat, *fugiendam esse ceu pestem, praecipitem, & insanam, vanae gloriae cupiditatem.* Saepe enim usuvenit, ut multos ejusmodi immoderatus ardor pessumdederit, ad praeclarissima quaeque alioquin perventuros, si spes effraenes, animumque nimis in futura eminentem, comprimere, ac veluti compedibus constringere potuissent. Exemplum dabunt ambo Gracchi, infelix par fratrum, qui si civilem dignitatis concupissent modum, nec impotenti quodam aestu concitati, de recto tramite deflexissent, quicquid per tumultum, ac seditionem adipisci conabantur, quietis Respublica obtulisset, ut alicubi scribit Cicero. RUPERT.

ULTRO ILLI &c.] Virgil. AEneid. II. 193.

Ultro Asiam magno Pelopeia ad maenia bello
Venturam.

Ubi Servius *ultro* explicat, *statim, mox.* HAVERC.

[a] *regnum venturum :* [b] *ſin properantius pergeret ,* [c] *ſuamet ipſum pecunia praecipitem caſurum.*

IX. Sic locutus, cum litteris eum, quas Micipſae redderet, dimiſit; earum ſententia [d] haec erat : *Jugurthae tui bello Numantino longe maxuma virtus fuit :* [e] *quam rem* [f] *certo ſcio tibi gaudio eſſe ; nobis ob merita ſua carus eſt : ut* [g] *idem Senatui Populoque Romano ſit, ſumma ope nitemur. Tibi quidem pro noſtra amicitia gratulor ;* [h] *en habes virum dignum te, atque avo ſuo Maſiniſſa.* Igitur rex, ubi ea, quae fama acceperat, ex litteris Imperatoris ita eſſe cognovit, cum virtute, tum gra-

VARIANTES LECTIONES.

a *imperium* G. b *ſi* F. N. c *ſe & ipſius pecuniam* M. *& ipſam ſe pecuniam.* N. d *talis erat* M. e *quam rem tibi certe ſ. g. e.* A. C. D. *q. r. t. certe ſcio gaudium eſſe* B. F. *quam rem tibi pro certo ſcio gaudio eſſe* E. *quam rem ſcio certe eſſe gaudio* H. deleto *tibi.* B. *q. certe r. ſcio g. t. e.* I. *q. r. tibi certo ſ. g. e.* G. K. L. f abeſt *certo* ab M. g *itidem* D. h *en* delet L. N.

NOTAE VARIORUM.

REGNUM] γ. *Imperium,* ut ſupra. Codex Daventrienſis *venturam*, unde Cl. Perizonius legit perquam eleganter, *ventura* . ſic alibi Noſter. Infra : *earum ſententia*, ita Septimius I. 120. *falſas literas ad D. perfert*, quarum ſententia haec erat. WASSE.

SUAMET IPSUM PECUNIA PRAECIPITEM CASURUM] Egregia emendatio, petita a pleriſque manuſcriptis , & hujus quidem loci reſtitutio tanti mihi videtur, ut laborem quem in comparandis membranis impendi plus quam aerumnabilem, abunde compenſet. Ita, inquam plerique MSS. niſi quod litura adhuc amplius *ſuam & ipſum pecuniam praecip.* &c. quae tamen litera deleta in Naz. a rubricario. Hactenus toleravimus, *pecuniam & ipſum praecipitem caſurum*; quod prae noſtro inſulſiſſimum. GRUT. *Suam & ipſum pecuniam* Markii γ. λ. B. Pub. Pemb. Mart. Arond. Reg. Bodl. Alii Oxonienſes, proxime ad verum. WASSE.

EARUM SENTENTIA HAEC ERAT] Superabundat *erat*, potuiſſetque adhuc brevius, *dimiſit hac ſententia.* GRUT.

QUAM REM TIBI CERTE SCIO] Vaticanus, *certo ſcio*, melius. Supra: *Falſo queritur de natura ſua genus humanum.* PUTSCHIUS . *Tibi certe ſcio* quidem Comm. & aliquot praeterea Pall. verum Naz. ut & nonnulli allii, nec non Bongarſianus , *certo* , quod repudiavimus ob ſonum pinguiorem. GRUT. Ar. λ. *rem tibi certo*, Venetiis excuſi, Mart. Pemb. Oxonienſes. B. Pub. Reg. *certe.* γ. *certus* lib. 3. *quam tibi c. gaudio eſſe ſcio.* locum fere exſcripſit Symmachus I. 19. *imitabor igitur* Salluſtiani *teſtimonii caſtigationem.* Habes virum dignum te, & *per te familia conſulari.* WASSE.

TUM VIRTUTE, TUM GRATIA VIRI PERMOTUS] Manuſcriptum, *cum virtute, tum gratia.* RIVIUS. Ita primi tres Pall. non, ut in hunc uſque diem vulgatum, *tum virtute.* quod miror nemini diſplicuiſſe vel ob auctoritatem codicis Riviani. GRUT. Sic noſtri, Ar. tamen *gloria.* & ita legiſſe videtur Septimius II. 18. Sed *ubi rex eorum P. virtutem atque* gloriam *viri cognovit* , *&c.* infra : *flexit animum ſuum* , ita Codd. Tacitus autem voce *flexit* abſolute utitur Annal. I. 13. *Feſſuſque clamore omnium, expoſtulatione ſingulorum* , flexit *paulatim, ut non fateretur ſuſcipi a ſe imperium.* & XXXIII. *Tunc a veneratione Auguſti orſus*, flexit *ad victorias triumphoſque Tiberii.* & I. 41. *ſed nihil aeque* flexit, *quam invidia in Treviros.* Verum Antiqui fere caſum addiderunt, interque eos Noſter, Jugurth. LXVIII, CVIII, CX. & ſane locutio a Graecis derivata eſt qui fere ſemper addunt γνώμας, ἦτορ aut quid ſimile, Homerus, ἘΝΤΡΈΠΕΤΑΙ φίλον ἾΤΟΡ. Xenophon, Exped. Cyri Lib. III. ἢν δέ τις ΤΡΈΨΗι ὡς ΓΝΏΜΑΣ. M. Val. Meſſala Corvinus, Cap. XXVI. animum flexit. Hegeſippus I. 19. *Quos ubi confertos Alexander videt*, flexit conſilium *ut retrorſum cederet.* Hoc modo apud Virgil. *retorquet*:

Annuit bis Juno, & mentem *laetata* retorſit.

Terentius Hec. *Iſthuc eſt ſapere , qui ubicunque opus eſt, poſſis* animum flectere. Itaque nihil mutandum. WASSE. Omittit, Salluſtius, *tum ineluctabili vi voluntatis aeternae.* Poſtquam enim omnia fru-

gratia viri permotus, flexit animum suum; & Jugurtham beneficiis [a] vincere adgressus est: statimque eum adoptavit, & testamento [a] pa-

VARIANTES LECTIONES.

a Sic omnes MSS. nullus *vincire*.

NOTAE VARIORUM.

frustra tentata sunt, occurrit sibi animus sapiens, miratusque grande hoc profundum, tandem Euripideum illud amplectitur ex Orestis Act. II. Δεῖ φέρειν τὰ τῶν Θεῶν. Vel illud Senecae de Provid. cap. V. *Quid est viri boni? praebere se fato. Ergo convertuntur animi & in odii locum succedit gratia.* Justin. lib. XLIV. cap. 4. postquam narrasset irritos conatus Gargoridis, in nepotem Habidem, quem in extremis periculis manifestus Numinis favor protegebat, subjungit §. 10. *Admiratione deinde tot casuum periculorumque, ab eodem successor regni destinatur.* Adde memorabilem historiam de Conrado II. apud Piccart. Dec. XVI. cap. 9. RUPERT.

BENEFICIIS VINCERE] Immo *vincire*. Ante enim contra facere instituerat. Ita Cicero passim locutus est. Infra ipse Sallustius: *Beneficiis suis ratus est nobis convinctum fore.* COLER. Sic infra: *Numquam populi Romani beneficiis victum esse.* Et Apulejus Apol. II. *Malum filium beneficio vinceret, me invidia liberaret.* Sed nescio an Sallust. *beneficiis vincire* scripserit. Cic. ad Atticum, lib. VI. Epist. X. *Mea caussa autem alia est, quod beneficio vinctus ingratus esse non possem.* Et lib. XIII. Epist. ad Memmium: *Tum viros primos, & homines honestissimos, summo beneficio in perpetuum tibi tuisque devinxeris.* & Verrin. VI. *Cleomenes ab isto donis beneficiisque plurimis devinciebatur.* & aliis infinitis locis. Sic infra Jugurth. *Beneficiis suis ratus est nobis convinctum fore.* CIACCONIUS & URSIN. Scimus etiam Tacitum reliquisse, Annal. IV. 10. *Corrupta ad scelus Livia, Sejanum Lygdi quoque Spadonis animum stupro* vinxisse. *Sulpicium* in vita D. Martini V. *Tentavit autem idem Hilarius, impositi Diaconii officio, sibi eum artius implicare*, & ministerio vincire divino. ita Codex Aulae Trin. Claudianum B. Get. 310.

Accipe tu nostrae, tellus Oenotria, mentis
Vincula, *communes tecum subeuntia casus.*

Ita Latini, faventibus etiam Graecis, iis praesertim qui amatoria tractarunt. Hi etenim, φιλοτήσιον ἄτην, *vinculum*, ubique nominant. *Oppianus*, nisi fallor, γάμον ἀμεργὲς δεσμοῖς Νυμφίον ἀμφέπλεξεν, ne alios memorem. Quod autem apud Nostrum, cap. X. *convinctum* legit Ciacconius, id perperam facit & contra MSS. fidem, qui uno ore clamant *conjunctum*. Quare miror eundem argumentis adeo inanibus fisum scripturam genuinam, ab omnibus codicibus receptam immutatam voluisse. Certe τὸ *vincere* ut huic loco longe aptius & accommodatius, ita usitatius & aeque elegans. Illud si bene defendat numerus, en exemplorum Legionem? Agmen ducat ipse Sallustius, optimus sui sermonis assertor & vindex. Jug. CIX. *Populum Romanum numquam* beneficiis victum *esse*. Cicero, Tusc. II. 20. *Saepe vidimus fractos pudore, qui* ratione *nulla* vincerentur. Seneca de Benef. I. VIII. Vicit *Aeschines hoc* munere *Alcibiadis parem divitiis* animum, *& omnem juvenum opulentorum munificentiam.* vicit, hoc est, *obnoxium reddidit*. Lucretius II.

——— ——— *quia quamvis effera proles*
Officiis *debet molliri* victa *parentum.*

Propertius I. 17.

Nonne fuit melius, dominae pervincere mores

Tibullus III. 14.

Ego ne dubita blandas adhibere querelas,
Vincuntur *molli pectora dura* prece.

hoc est, *superantur*. inde *Virgilius* eleganter:

Junoni cane vota libens, dominamque potentem
Supplicibus supra donis.

Seneca Octav.

Tu modo blando vince obsequio
Pacata virum.

Claudianus de raptu Proserp. I.

Talibus ille ferox dictis, fletuque *decoro*
Vincitur.

Praeiverat Maro:

Tu lachrimis evicta *meis*.

Confer Justinum XVIII. 5. Curtius VI. 8. *etiamsi ipse vel poenitentia, vel* beneficio tuo victus *quiescere volet*. Neque inter Scriptores Graecos desunt qui hoc more & modo loquantur. Sophocles Elect. Εἰ δ' ἡ μὴ καλῶς λέγω, σὺ ΝΙΚΑ. Euripides Alcistide: ΝΙΚΑ νιν, οὐ μὴν ἀνδάνοντά μοι ποιεῖς. Ita Caesar B. G. V. 30. Vincite, *inquit*, *si ita vultis*: Metaphrastes: Ἀλλὰ γὰρ ΝΙΚΑΤΕ, ἔφη, ὑμεῖς, ἐπεὶ βούλεσθε. *Suetonius* Jul. I. *Cum deprecantibus amicissimis*, &c. *aliquandiu denegasset, expugnatum tandem, proclamasse*: vincerent, *ac sibi haberent*. Hierocles de amore frater-

[a] pariter [b] cum filiis heredem inſtituit. Sed ipſe paucos poſt annos, morbo atque aetate confectus, cum ſibi [c] finem vitae adeſſe intelligeret, coram amicis, & cognatis, itemque Atherbale, & Hiempſale filiis, dicitur [d] hujuſcemodi verba cum Jugurtha habuiſſe.

X. [e] *Parvum ego te, Jugurtha, amiſſo patre, ſine ſpe, ſine opibus, in meum regnum* [f] *accepi, exiſtumans non minus me tibi* [g] *quam liberis,*

VARIANTES LECTIONES.

a *conſtituit* C. b *itemque coram* C. D. c *Jugurtha te* plures ex MSS. & meliores. d *in regnum noſtrum* K. e *ſuſcepi* H.

NOTAE VARIORUM.

fraterno, ΝΙΚΗΣΟΝ *αὐτοῦ τὴν ἀγελότητα ταῖς* ΕΥΠΟΙΙΑΙΣ. Quid plura? *τὸ vincire* heic locum habere nequit, quia Jugurtha ab rege alie natus erat, Cap. XI. *Ad ea Jugurtha, tametſi regem ficta locutum intelligebat.* idcoque primo fuit munificentia vincendus, deinde, vinclis arctioribus, retinendus. WASSE.

PARITER CUM FILIIS HEREDEM INSTITUIT] Merſeburgenſe, *pariter cum liberis*, verum eodem ſenſu. RIVIUS.

CUM LIBERIS] Sic codices antiqui habent; & ſupra: *tamen poſtquam hominem adoleſcentem exacta ſua aetate & parvis liberis, magis magiſque creſcere intelligit.* & infra: *quem tu parem cum liberis tuis, regnique participem feciſti.* CYPR. POPMA.

FINEM VITAE] *Vitae* abeſt, B. Pub. quomodo & apud Tacitum, Annal. III. 71. *Caeſar pauliſper ad ſpem erectus, dein feſſo corpore, ubi* finis aderat XV. LXIII. I. 4. 16. & alibi ſaepe pro *morte*, & *finire* ſimpliciter pro *mori*, apud eundem & Juſtinum, alios. at Noſter pro ſuo habet. Infra: *Nunc mihi* natura finem vitae facit. Lucretius III. 956.

Nec potius vitae finem facis, *atque laboris.*

& 1016. Cicero VII. Verrinar. fecit finem vitae *& victoribus & victis idem dies.* Ipſe etiam Tacitus Annal. II. 42. finem vitae *ſponte, an fato* implevit. WASSE.

HUJUSCEMODI VERBA CUM JUGURTHA FERTUR HABUISSE] Manuſripta, *dicitur hujuſcemodi verba &c.* ſed eodem ſenſu. nec ſecus exemplar Merſeburgenſe, & ex impreſſis Badianum & Florent. RIVIUS. Spartianus in Severo divinam hanc orationem vocat. Severus, ait, *Imperator divinam Salluſtii orationem, qua Micipſa filios ad pacem hortatur, ingravatus morbo, miſiſſe filio dicitur majori; idque fruſtra.* ALD. MANUT. Ita codices vulgati, quibuscum conſentiunt nonnulli manuſcripti. Ego, licet hanc ſcripturam religioſe conſervandam putem, proponam tamen lectionem quam in uno codice perantiquo reperi: *Dicitur hujuſmodi orationem cum Jugurtha habuiſſe.* C. POPMA. Ita ſumma concordia MSS. & antiquitus cuſi, uſque ad Aldum patrem, qui nobis ingeſſit; *hujuſcemodi verba cum Jugurtha fertur habuiſſe.* ego potius feciſſem, *hujuſcemodi verba habuit*, reſectis caeteris. GRUTERUS. Cum *Gruterianis* faciunt Noſtri omnes. WASSE.

PARVUM EGO TE JUGURTHA] Donatus legit *Parvolum*, ad illud Terentii:

Ego poſtquam te emi a parvolo.

Sed illud omnes libri ſcripti & impreſſi habent. Mihi liquet veteres frequenter *parvum* vocitaſſe; quem Graeci παιδάριον vel παιδαρίδιον. Teſtis Philargyrius ad Eclog. VII. & Lucanus eo verſu:

Crimine quo parvi caedem potuere mereri?

COLER. Sic cuncti impreſſi habent. Donatus *Parvulum* legit, Terentianum illud in Andria exponens: *Ego poſtquam te emi a parvulo, tale eſt,* inquit, *apud Salluſtium: parvulum ego te Jugurtha.* C. POPMA.

PARVUM EGO] Ita MSS. omnes, *Auctor* autem Declam. in Salluſtium, Cap. XXV. *parvulum* legiſſe videtur. & ſic etiam Donatus ad Andr. Terentii Act. I. Sc. II. 10. Editionis Hackianae. quo loco, pro, *dulcem libertatem fecit operatione & tractatione verborum*, lege, *ex oppoſitione*; dixit enim Simo, *feci e ſervo ut eſſes libertus mihi.* WASSE.

ACCEPI] Illud, *accepi*, non nauci eſt, hoc loco quidem ſcribo: *in meum regnum aſcivi*; & porro: *non minus me tibi, quam ſi genuiſſem, ob h. c. f.* nam, *liberis*, inculcatum. Accipere ſexcentos undeunde profugos in regnum poterat: ſed hoc non eſt communicare ſceptrum: *Adſciſcere*, & *adoptare*, &

ris, [a] *si genuissem, ob beneficia carum* [b] *fore: neque ea res falsum me habuit. Nam, ut alia* [c] *magna & egregia tua* [d] *facinora omittam, novissume, rediens Numantia, meque* [e] *regnumque meum gloria honoravisti,* [f] *tuaque virtute nobis Romanos ex amicis amicissumos fecisti: In Hispania nomen* [g] *familiae renovatum est: postremo, quod difficillumum inter mortalis* [h] *est, gloria invidiam vicisti. Nunc* [i] *quoniam mihi natura finem vitae*

VARIANTES LECTIONES.

a *si te genuissem* I. b *esse* G. c *magna* delet H. d *facta* C. E. F. M. N. omittunt *facinora* I. K. L. & Ed. Carr. e *regumque nostrum* K. *me regnumque meum* M. f *tua virtute* A. g *familiae meae* C. K. *f. nostrae* D. F. G. M. N. h *est* delet A. D. M. i abest *quoniam* I.

NOTAE VARIORUM.

& *sumere*, vocibus differunt solum. Itaque apud Ciceronem, aliosque, *ascitus color orationis*, idem qui adoptivus: & in oratione maledica, quae Sallustium auctorem mentitur, Cicero, *ascitus, ac paullo ante insitus urbi civis*, audit: nisi quod, *accitus*, ibi vitio legitur. PALMER. Palmerius contentiose asserit *adscivi*. Non, ut videtur, necessario. COLER. L. III. *suscepi*. & supra Markii γ. *Jugte*. & sic λ. Pemb. *accivit* autem reponit ex conjectura Palmer. & delet *liberis*. Infra: Valla I. 80. *Nec ea res me falsum habuit*. Idem.

QUAM LIBERIS SI GENUISSEM] Vox, *liberis*, videtur abundare legendumque: *quam si genuissem*. Itemque paulo post tollendae voces, *ex tribus*, scribendumque: *Ne medius (quod apud Numidas honori ducitur) Jugurtha foret*. Ad hunc autem locum facit verius Virgilii de Didone, *mediamque locavit*, cum supra accumberet Aeneas, infra Achates. URSIN. & CIACC. Sic MSS. omnes; & non injurie quidem expungeretur illud, *liberis*, ut monuit Ursinus; sed quis id audeat sine decreto membranarum? eadem enim auctoritate aliquis deleverit, *si genuissem*; quod posse fieri, retento illo τοῦ *liberis*, ego arbitror. GRUTER.

FACTA OMITTAM] Manuscriptum *facinora*. Rivius. Abest haec vox Arond. L. II. Bodl. Markii γ. λ. Pemb. *facta* ex 2. manu. abest a Carrionis ed. retinet Gruterus; ejus loco, *facta* B. Pub. Venetae. Ball. Digb. Pall. omittit etiam *tua*. A. Victor Caes. *ob egregia vitae*. Supra: Nonius *me falsum h*. at Quintilianus IX. 3. cum editis facit. Liv. XXX. 30. *tibi quoque inter multa egregia, non in ultimis laudum hoc fuerit, Annibalem, &c. tibi cessisse*. Infra: *gloria invidiam*: pro, *vicisti* solus Bodl. *superasti*. Contra quem etiam Hieronymus, Prolog. in Trad. Hebraic. *Pedibus margaritas conculcent, livor exarserit*. WASSE.

ME REGNUMQUE MEUM GLORIA DECORASTI] Quanto rectius in MSS. *meque, regnumque meum:* geminata conjunctione. hic est enim peculiaris mos loquendi historicorum. exempla paene sexcenta apud Livium, Curtium, reliquos. RIVIUS. Commel. non adest vocula *Gloria*, neque habet etiam Pal. quintus. GRUTER. Cic. I. Divin. §. 88. prope accedit? *Amphiaraum sic honoravit fama Graeciae, deus ut haberetur*. Infra: Valla I. 21. *Inv. gloria superasti*. sumtum, inquit, ex Demosthene. pro *honoravisti*, Ar. *onerasti*. L. III. *decorasti*. WASS.

FAMILIAE] *Fam. nostrae* Pemb. sed a. *nostrae* supra. & 2. m. Arond. L. III. Digb. Markii γ. Martin. & Venet. 1470. WASSE.

GLORIA INVIDIAM VICISTI] Eadem de Semiramide Justin. l. I. c. 2. §. 5. de Alexandro M. Apulejus I. Floridor. & Amyntas apud Curt. I. VII. Causam reddit Cicero in Bruto: *AEqualitas gratiam exulcerat. At minus petuntur atro invidiae dente, qui superiores sunt: tanto sane minus, quanto excellunt magis*. Imo, ut a Plut. in l. de Invidia & Odio, optime dicitur, *rerum secundarum excellentia ac splendor invidiam saepenumero extinguit*. Nec enim verisimile est, quenquam invidisse Alexandro aut Cyro, postquam potestatem ac dominium cunctorum fuere consecuti. Sed quemadmodum sol, quibus supra verticem est, rectaque lumen diffundit, his aut nullam facit umbram, vel exiguam: sic cum felices successus fastigium sunt nacti, ac supra invidiae caput eminent, illa, splendore eo victa, contrahitur ac recedit. Ita Horat. l. IV. od. 3. eo se pervenisse ostendit, ut major sit illis, qui prius invidebant.

tae facit, per hanc dextram, [a] *per regni fidem moneo,* [b] *obtestorque, uti hos, qui tibi genere propinqui,* [c] *beneficio meo fratres sunt, caros habeas: neu malis alienos* [d] *adjungere; quam sanguine conjunctos retinere. Non exercitus, neque thesauri, praesidia* [e] *regni sunt,* [f] *verum amici, quos* [a] *ne-*

VARIANTES LECTIONES.

a *& per* B. b *obtestorque te* A. B. C. D. F. H. I. K. M. c *beneficioque* F. d *conjungere* I. e *sunt regni* D. f *sed veri amici* F.

NOTAE VARIORUM.

Et jam dente minus mordeor invido.

Et alibi l. II. od. 20.

—— —— Invidiaque major
Urbes relinquam.

Pertinet huc etiam illud Claudiani lib. III. de laudibus Stiliconis:

—— —— quis non livescere possit,
Quod nunquam pereant stellae? quod Jupiter olim
Possideat coelum? quod noverit omnia Phoebus?
Est aliquod meriti spatium, quod nulla furentis
Invidiae mensura capit.

Multo autem minus inviderі solet longe minoribus: unde scite Philager Sophista, apud Philostratum, in vitis Sophistarum ait: Num solem censes vesperae invidere, aut morari, num quae stella sit in coelo? Adde Aristotelem II. Rhet. 10. Adde Tac. III. Ann. 58. §. 4. RUPERT.

MONEO OBTESTORQUE, UT HOS QUI GENERE TIBI PROPINQUI] Legendum *uti hos.* nam sic fere Sallustius; *te*, volumen Fabricianum habebat alterius manu additum in spatio, quod versus dirimiti neque est in alio praeterea quodam, nec in exemplari denique Beroaldino. RIV. Mire delectatus fuit Sallustius tam pronominibus quam verbo substantivo; absque eo fuisset, poterat succinctius, *uti hos tibi genere propinquos, beneficio meo fratres caros habeas.* GRUT. *Ob. te* Pemb. Arond. L. 3. Reg. B. Pub. Markii λ. male. WASSE.

ALIENOS ADJUNGERE] Comm. servat *conjungere*, & ita alias legi super pictum Naz. unde fit ut ambigam de sinceritate lectionis, amicus meus abjiciebat tam *adjungere* quam *retinere*, veluti invecta temeritate sciolorum; satis licentiose. GRUT.

NON EXERCITUS] Xenophontis imitatio lib. VIII. Οὐ τόδε τὸ χρυσοῦν σκῆπτρον τὸ τὴν βασιλείαν διασῶζόν ἐστιν ἀλλὰ οἱ πολλοὶ φίλοι σκῆπτρον βασιλεῦσιν ἀληθέστατον καὶ ἀσφαλέστατον. Et D. Marcus apud Herodianum lib. I. Οὔτε γὰρ χρημάτων πλῆθος οὐδὲν αὔταρκες πρὸς τυραννίδος ἀκρασίαν (forte εὐκρασίαν) οὔτε δορυφόρων φρουρὰ ἱκανὰ ῥύεσθαι τὸν ἄρχοντα, εἰ μὴ προϋπάρχοι ἡ τῶν ὑπηκόων εὔνοια. COLER. Hunc locum sumsit ex Xenophonte, in oratione quam habuit ejus filiis, atque amicis antequam moreretur. Οἶδα μὲν οὖν καὶ ὅτι οὐ τόδε τὸ χρυσοῦν σκῆπτρον, τὸ τὴν βασιλείαν διασῶζόν ἐστιν, ἀλλ' οἱ ΠΙΣΤΟΙ ΦΙΛΟΙ σκῆπτρον βασιλεῦσιν ἀληθέστατον καὶ ἀσφαλέστατον· πιστοὺς δὲ μὴ νόμιζε φύσει φύεσθαι ἀνθρώπους (πᾶσι γὰρ ἂν αὐτοὶ πιστοὶ φαίνοιντο, ὥσπερ καὶ τ' ἄλλα τὰ πεφυκότα πᾶσι τὰ αὐτὰ φαίνεται) ἀλλὰ τοὺς πιστοὺς τίθεσθαι δεῖ ἕκαστον ἑαυτῷ. ἡ δὲ κτῆσις αὐτῶν ἐστιν οὐδαμῶς σὺν τῇ βίᾳ, ἀλλὰ μᾶλλον σὺν τῇ εὐεργεσίᾳ. Εἰ οὖν καὶ ἄλλους τινὰς πειράσῃ συμφύλακας τῆς βασιλείας ποιεῖσθαι, μηδαμόθεν πρότερον ἄρχου, ἢ ἀπὸ τοῦ ὁμόθεν γενομένου. καὶ πολῖται ἄνθρωποι ἀλλοδαπῶν οἰκειότεροι, καὶ σύσσιτοι ἀποσκήνων. οἱ δὲ ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ σπέρματος φύντες, καὶ ἀπὸ τῆς αὐτῆς μητρὸς τραφέντες, καὶ ἐν τῇ αὐτῇ οἰκίᾳ αὐξηθέντες, καὶ ὑπὸ τῶν αὐτῶν γονέων ἀγαπώμενοι, καὶ τὴν αὐτὴν μητέρα, καὶ τὸν αὐτὸν πατέρα προσαγορεύοντες, ΠΩΣ ΟΥ πάντων οὗτοι ΟΙΚΕΙΟΤΑΤΟΙ; A. MANUT.

NON EXERCITUS, NEQUE THESAURI PRAESIDIA REGNI SUNT, VERUM AMICI] Id est, *Consiliarii.* Quid si vero illi ipsi amici Thesauri? pro talibus profecto habuit Alexander M. nec sine causa. Ut enim placet Theoni in Chriis: *Quot amicos pararis, tot oculos habes, quibus quae velis, videas: tot aures, quibus, quae decet, audias: tot consilia, quibus de iis, quae conducunt, consultare, & prospicere possis. Non enim aliter se habet plurium amicitia, quam si cui DEUS unum corpus habenti, multos daret animos quae omnes illi providerent & consulerent.* Quae eadem ad verbum habet Dio Chrysosth. Orat. I. de Regno, ibi: *Quot quis habet amicos, tot oculis ea, quae vult, videt, tot auribus audit, quae oportet, tot cogitationibus cogitat de iis, quae conducunt. Non enim est aliud, quam si cui DEUS unum corpus habenti, multos animos dedisset, qui omnes ipsi providerent.* Eadem Aristoteles III. Polit. c. 16. *Etiam nunc Principes dant operam, ut multos habeant oculos, & multas manus & multos pedes.* Euripides in Hercule: Ὅστις δὲ πλοῦτον, ἢ σθένος μᾶλλον φίλων Ἀγαθῶν πεπᾶσθαι, κακῶς φρονεῖ, id est, interpr. Cantero:

Qui-

[a] neque armis cogere, neque auro parare queas: officio & fide [b] pariuntur. Quis autem [c] amicior, quam frater fatri? aut quem alienum fidum in-

VARIANTES LECTIONES.

a *neque a. n. a. cogere & parare q.* B. b *parantur* F. G. H. K. N. c *amicitior* A. H. L. M. *amicicior* C. D. F. G. I.

NOTAE VARIORUM.

Quicunque robur aut opes aut non malos
Mavult amicos possidere, male sapit.

Adde Putean. in l. V. Hist. Inst. p. 273. n. 8. Plin. in Paneg. c. 85. *Cum plurimis amicitiis fortuna Principum indigeat, praecipuum est Principis opus, amicos parare.* Ubi Bernecc. Cyrus: *Non est hoc sceptrum aureum, quod regnum servet; sed amici multi sceptrum sunt verissimum maximeque securum.* Cicero: *Opibus cetera paramus; amicos non paramus, optimam & pulcerrimam vitae suppellectilem. Praesertim si boni.* Tac. l. IV. Hist. c. 7. *Nullum majus boni imperii instrumentum, quam bonus amicus*, ut contra malus amicus, sive consiliarius, est regis sui ruina. Polyb. in Exceptis Peiresc. p. 17. & 19. & tales etiam erant Philippi primi consiliarii. Idem ex Theopompo p. 23. sed eum ibidem refutat Polyb. p. 24. Adde eund. p. 32. Diod. Sicul. in Exc. Peir. p. 295. Barclajus in Argen. l. 1. p. 27. 28. Plura ad explicationem hujus loci facientia afferunt Lipf. III. Pol. 3. Bernecc. ad Justini l. IX. c. 8. §. 17. lit. i. Clapmar. lib. II. de Arcanis Imperii c. 22. Weitzius in Epaminonda pag. 79, 80, 81. RUPERT.

VERUM AMICI] Sic in manuscriptis atque aliis vetustis; non, *parantur.* quomodo in Eunucho Terentius, *Cupio aliquos parere amicos beneficio meo.* & in Andria, *Obsequium amicos, veritas odium parit.* sic alicubi *amicitias parere* dixit Cicero; vocum affinitas ansam errori praebuit. RIVIUS.

OFFICIO ET FIDE PARANTUR] Antiquus quidam codex: *Obsequio & fide parantur.* Sic & Terentius in Andria: *Obsequium*, inquit, *amicos, veritas odium parit.* Non tamen sum ausus vulgatam scripturam delere, ceteris libris dissentientibus, in quibus ea reperitur. C. POPMA.

OBSEQUIO ET FIDE PARIUNTUR] Consului tres quadrigas MSS. Pall. sed in nullo reperi Popmae *obsequio.* quod & nauci hoc loco; est enim *obsequium* inferiorum erga superiores. GRUTERUS. Pro *pariuntur*, Bodl. *praeparantur.* Digb. Codex Popmae. γ. Vincentius Bellovacensis VI. 14. *parantur.* Ar. *patrantur.* Male omnes, quod monuit Rivius. Vox *pariuntur* erat Monachis plane ignota. Nihil ergo mirum fecerunt, cum illud alterum quasi notius ejus loco intruserint. At Noster a Cicerone habuit, qui IV. Catilin §. 1. *Feram non solum fortiter, sed etiam libenter, dummodo meis laboribus, vobis populoque Rom. dignitas salusque* pariatur. Eo loco Priscianus, p. 940. omittit vocem *Consul*, non male; & codex MS. B. Pub. Cant. pro *continetur* clare exhibet *variatur.* lego *versatur.* Idem, *de Fin.* I. 2. *qui dolorem eum fugiat, quo voluptas nulla* pariatur. & §. 66. *a spe pariendarum voluptatum.* Sallustium sequitur Livius VII. 40. *Satis fuit, eritque, unde belli decus* pariatur. Nepos Epaminond. Paritur *pax bello.* Philippus ad Alexandrum apud Val. Maximum VII. 2. *Quae te, fili, ratio in hanc vanam spem induxit, ut eos tibi fideles futuros existimares, quos pecunia ad amorem tui compulisses?* a charitate *istud* praestatur. ita editi, sed codex Pembroch. *pat.* & supra *t* abbreviatura illa visitur, qua designari solet *tur.* forte ergo legendum *paritur.* Arnobius VII. p. 248. *fastidium ne immoderatione* pariatur. confer. p. 20. 8. Cyprianus, qui Nostrum sequi amat, ad Donatum, p. 9. *Nec ad hoc pretiis, aut ambitu opus est, ut hominis summa vel dignitas vel potestas elaborata mole* pariatur. Silius V. 169. *Nam cur haec alia* pariatur *gloria dextra.* vide etiam Lib. X. 146. Plato Ep. VII. *μόγις ἐπιστήμην* 'ENE'TEIKE. sententiam ipsam habes apud Ammianum XXV. 4. Theonem Chria I. p. 112. Libanium, pag. 343. Stobaeum, Serm. CXIV. Tacitus eam ad liberos detorquet, Hist. IV. 52. *Non legiones non classes, perinde* firma imperii munimenta, *quam numerum liberorum.* Demosthenes, Philipp. IV. p. 160. ΠΟ'ΛΕΩΣ γὰρ ἔγωγε ΠΛΟΥΤΟΝ ἡγοῦμαι, συμμάχους, πίστιν 'ΕΥΝΟΙΑΝ. Confer omnino D. Halicarn. Antiq. II. 3. Infra: *quis amicior quam frater.* Haec ille ex *Menandro.* Νόμιζ' 'ΑΔΕΛΦΟΥ'Σ τοὺς 'ΑΛΗΘΙ'ΝΟΥΣ ΦΙ'ΛΟΥΣ. WASSE.

QUEM ALIENUM FIDUM INVENIES SI TUIS HOSTIS FUERIS] ita MSS. & Rodolphus Agricola, pag. 264. WASSE. Lipsius Not. ad III. Politicor, c. 4. hanc in rem pulcerrime differit, sed cumprimis tertia ratio, cur ad fulciendam Rempublicam non

invenies, si tuis hostis fueris? Equidem ego, vobis regnum [a] *trado; firmum, si boni eritis; si* [b] *mali, imbecillum. Nam concordia parvae res crescunt, discordia maxumae dilabuntur. Caeterum ante hos,* [c] *te, Jugurtha,* [d] *qui aetate, & sapientia prior es, ne aliter quid eveniat, providere decet. Nam in omni certamine, qui opulentior est, etiam si accipit in-*

VARIANTES LECTIONES.

a *ego trado* A. b *sin mali* B. C. D. F. G. L. c *te* delent F. N. d *quia* M.

NOTAE VARIORUM.

non adhibendi sint peregrini; *etiamsi iis peritia*, inquit, *vix tamen affectus aut fides. Qui potest in alienam Rempublicam? in qua semper illud cogitat: Mihi istic nec seritur, nec metitur. Itaque ad commodum suum, aut arbitrium Principis, videbis pleraque ab iis referri.* Vos, Germaniæ Principes, attendite; ac vobis haec putate scripta. Qui in necessitudines, in sanguinem, in fratres vestros, specie Religionis, atrocia paratis: an Italos, Hispanos, exteros alios candori Germanico per ludibrium insultantes, fideliores habebitis? Rupert.

Equidem ego] *Vobis regnum* B. Publ. *sin mali* Markii γ. λ. B. Pub. Venet. 1470. L. II. Reg. Carrio. *si.* ita (inquit Gruter.) MSS. antiquiores, recentiores *sin*; quod alioquin respuunt Edd. priscae. Gruterianam lectionem firmat Severus apud Spartianum, cap. 23. firmum *imperium Antoninis meis relinquens*, si boni erunt, imbecillum si mali, L. II. *imbecille.* infra, Carrio, *res parvae.* Bodl. Digb. cui posituræ favet Ammianus, qui locum ob oculos habuit, Lib. XXVI. cap. 2. *sed studendum est concordiae viribus totis, per quam* res *quoque* minimae *convalescunt.* At Seneca, Epist. XCIV. parvae res. Et Lupus Abbas a Grutero & MSS. nostris stat. Ep. C. *Quia per concordiam* parvae res crescunt, *per discordiam maximae dilabuntur.* Cujus exemplo mallem apud Nostrum, *per concordiam*, &c. *discordia.* vide adnotata ad cap. 7. Callimachus, Hymn. III. 133.

Οὐδὲ διχοστασίη τρώει γένος, ἥ τε καὶ εὖ περ
Οἴκους ἐστηῶτας ἐσίνατο.

adde Homerum, Odyss. Z. 181. Wasse.

Si mali, inbecillum] Ita MSS. antiquiores, recentiores *sin*; quod alioquin respuunt edd. priscae. Grut.

Concordia res parvae crescunt] Quoniam pervulgata sunt, desino congerere, quanquam belle medius fidius & sapienter in hanc sententiam a veteribus dicta. Vid. Polyb. l. II. c. 37. &c. 38. & 40. Amm. l. XXVI. p. 313. lin. 5. Rupert.

Qui aetate et sapientia prior es] In Merseburgensi & impressis vetustioribus, *quia aetate*, *&c.* sed eodem sensu. Forte aliquo in exemplari scriptum erat, *qui aetate*, ut in initio posterioris dictionis foret diphthongus *ae.* id aliquis non intelligens, illam *a* vocalem particulae praecedenti addidit; atque ita forsan legi coeptum: *quia*, pro *qui.* verum hic nihil admodum pronuntio, tantum diversam lectionem est annotare visum. Rivius. Reg. *caeterum Jug. ante hos te.* Ar. abest *te.* Digb. vero post *providere* exhibet. a Markii γ. λ. exulat quidem sed non primitus, uti ex lituris patet. Wasse. Plautus Sticho:

Et si improbi sint, atque aliter in nos faciant, secus
Quam aequum est.

Cicero, sive quis alius, ad Herennium: *Quintus locus est, per quem ostendimus, si semel aliter judicatum sit, nullam rem fore, quae incommodo mederi, aut erratum judicum corrigere possit.* Ita *secus* pro *male.* Tacitus Ann. II. *Interrogatus a consule, quid de his censeret, quae de matre ejus locuta secus argueretur? reticuit.* Non recte ergo, qui hoc ubique in *secius* mutant, cum eo exemplo occurrit, ante hunc locum. Palm.

In omni certamine] Livius XLII. 63. *Non ob aliam caussam quum pravo studio, quo etiam in certaminibus ludicris vulgus utitur, deteriori atque infirmiori* favendo. Seneca Phoen.

Quo caussa melior, forsque deterior trahit
Inclinat animus semper infirmo favens.

Cicero pro Quint. §. 3. *In ejusmodi rebus opes suas experiuntur, in quibus, quo plus propter virtutem nobilitatemque possunt, eo minus quantum possint debent offendere.* Tacitus, Hist. II. 10. *Contra, apud alios nihil aeque reo proderat, quam nimia potentia accusatoris.* Cassiodorus, Var. III. 36. *Et quia in caussis semper est* suspecta potentia, *dum* velle creditur, quod posse judicatur. Egregie colorem hunc tractat Cicero, pro Murena, §. 58. Dion Chrysostomus, Orat. XXXIV. Τὰ δὲ νῦν εἴτε Μα-

injuriam, [a] *tamen, quia plus potest, facere videtur. Vos autem, Adherbal & Hiempsal*, [b] *colite, observate talem hunc virum:* [c] *imitamini* [d] *virtutem: & enitimini, ne ego meliores liberos sumsisse videar, quam genuisse.*

XI. Ad

VARIANTES LECTIONES.

a *ipse* M. b *colite t. h. v. & observate* A. *colite & observate hunc t. v.* B. H. K. *colite & o. t. h. v.* F. *virum observate & c. t. h.* C. D. *colite & observate t. h. v.* F. c *imitamini ejusque virtutem enitemini* F. *imitamini virtutem & enitemini* G. *imitamini v. e, & nitimini* H. d *virtutem ejus* B. N.

NOTAE VARIORUM.

μάλιστα διαφέρονται πρὸς ὑμᾶς, αὐτοὶ μὲν ἅπαντα ἀδικοῦντες καὶ θρασυνόμενοι. τῷ δὲ ἀσθενεῖς εἶναι, καὶ πολὺ ἥττους ἀεὶ μᾶλλον τὴν τῶν ἀδικουμένων τάξιν ἀεὶ λαμβάνοντες. οὐ γὰρ ἃ ποιοῦσιν ἔνιοι σκοποῦσιν, ἀλλὰ τίνες ὄντες· οὐδὲ τοὺς ἀδικοῦντας ἢ βιαζομένους ἐθέλουσιν ἐξετάζειν πολλάκις, ἀλλ᾽ οὓς ΕΙΚΟΣ ΒΙΑΖΕΣΘΑΙ τῷ ΔΥΝΑΣΘΑΙ, ΠΛΕΟΝ. Herodianus IV. 8. Τοῖς μὲν γὰρ ΔΥΣΤΥΧΗΣΑΣΙΝ, ἜΛΕΟΣ, τοῖς δὲ κρατήσασι παρακολουθεῖ. καὶ τὸ μὲν ἡττηθὲν, τοῖς τοιούτοις ΑΔΙΚΕΙΣΘΑΙ, τὸ δὲ ΝΙΚΗΣΑΝ ἈΔΙΚΕΙΝ δοκεῖ. Totam sententiam juxta impressos, supresso tamen Auctoris nomine, citat Quintilianus VIII. 5. WASSE.

COLITE ET OBSERVATE TALEM HUNC VIRUM] Τὸ &, non est in MSS. nec aliis vetustioribus & sic est Sallustianum magis. RIVIUS. In omnibus antiquis, novisque, quae vidi, exemplaribus, locus hic mancus, deminutusque fuit. Eum nos replevimus ex Prisciano, locum hunc citante. C. POPMA. Nihil plus est in nostris. itaque facessat Popma cum suo, praeter ea, *veneramini.* mihi enim adhuc abundare videtur, *colite.* GRUT. Is ordo verborum in MSS. quem Apulejus non semel turbat, Metam. I. Hunc talem, *quanquam necessarium & summe agnitum, tamen dubia mente proprius accessi.* ita etiam Miles. IX. & lib. *de Philosoph.* caeterum pro *opulentior* malim propemodum *pollentior.* sed alterum idem valet. Plautus Curc. II. 3. *Nec quisquam sit tam* opulentus, *qui mihi obsistet in via. Nec strategus, nec Tyrannus quisquam, nec agoranomus. Nec Demarchus, nec Comarchus, nec cum tanta gloria, Quin cadat.* Caecilius Plocio, Opulentitate *nostra sibi injuriam factam.* Lucret. V. 1120.

At claros se homines voluere esse, atque potentis;
Ut fundamento stabili fortuna maneret,
Et placidam possent opulenti *degere vitam.*

Nost. *quae pars agro, virisque* opulentior. *Resp.* firma *erat*, opul. *neglegentiam tolerabat.* V. J. 61. & VI. 45. WASSE.

QUIA PLUS POTEST, FACERE VIDETUR] *Hispaniae regnum adspice, cujus hodie adeo suspecta omnibus magnitudo est, ut, ubi primum ab eo scribi miles coeperit, omnes sibi strui insidias arbitrentur. Inde foedera, inde mutuae pro tuenda communi salute conventiones; & plura in arcano, quam publice pacta*, ut scribit in eruditiss. ad Tacitum Notis Chr. Forstnerus. Adde Bern. in Germ. Tac. q. 127. Voss. II. Inst. Orat. p. 307. RUPERT.

IMITAMINI VIRTUTEM] Si verum est quod ferunt Grammatici, delectatum Scriptorem nostrum verbis pluralibus, haud aegre admiserim Prisciani, *imitamini virtutes ejus*; etsi pronomen supervacaneum videri queat. GRUT.

NE EGO MELIORES LIBEROS SUMSISSE, QUAM VIDEAR GENUISSE] Legendum e Fabriciano, *sumsisse videar, quam genuisse.* porro *sumpsisse*, pro *adoptasse* dixit. RIV. Ita Graeci, Theophilus & Hermenopulus, λαμβάνειν pro *adoptare* usurpant. COLER. Illud tamen facilius, ut meliores sint sumti, quam geniti. Siquidem, ut ait Galba apud Tacitum I. Hist. 16. *Optimum quemque adoptio inveniet. Nam generari & nasci a principibus fortuitum, nec ultra aestimatur: adoptandi judicium integrum; & si velis eligere, consensu monstratur.* Quorum verborum ista vis est: *Saepe fieri ut mali e bonis nascantur, & contra boni e malis; at qui aliquem adoptat, sibi in imperio successorem futurum, judicio in ea re uti, ab affectu incorrupto, qualis est parentum in liberos ex sese genitos. Spectare praecipue consensum omnium.* In quibus postremis, pulcerrime illustratur a Plinio juniore, qui Nervam, Trajanum adoptantem, magnifice eo nomine celebrans, quod *in eo secutus ille sit Senatus Populique consensum. Non unius Nervae judicium,* inquit, *illud, illa electio fuit. Nam qui ubique sunt homines, hoc idem votis expetebant. Ille tantum jure principis occupavit, primusque fecit, quod omnes* factu-

XI. Ad ea Jugurtha, tametſi regem ficta locutum intelligebat, & ipſe longe aliter animo agitabat: tamen pro tempore benigne reſpondit. Micipſa paucis poſt diebus moritur. Poſtquam illi more regio juſta magnifice fecerant, reguli in unum convenere, ut inter ſe de cunctis negotiis diſceptarent. Sed Hiempſal, [a] qui minimus ex illis erat, natura ferox, etiam [b] ante ignobilitatem Jugurthae, quia materno

VARIANTES LECTIONES.

a *qui minor* M. b *ante* delet I.

NOTAE VARIORUM.

facturi erant: nec bercule tantopere cunctis factum placeret, niſi placuiſſet, antequam fieret. RUPERT.

NE EGO MELIORES] λ. *aſſumſiſſe.* eum refellunt caeteri. *Vopiſcus* in Caro l. V. *Quare adnitemini ne* meliores *peregrini quam veſtri eſſe videantur.* WASSE.

TAMEN PRO TEMPORE BENIGNE RESPONDIT] Hoc igitur erat juxta proverbium vetus, ἀλωπεκίζειν πρὸς ἑτέραν ἀλώπεκα, id eſt, *cum vulpe vulpinari, & aſtutiae clavum alio veluti clavo pellere.* Vide notam ad Catil. cap. 10. RUPERT.

JUSTA MAGNIFICE] In codice Nazar. legi *juſtitium*; quod excutiant homines libitinae amici, nam mihi profecto ferme ſe probat. GRUTER. Sicque Pemb. ut videtur primitus. γ. *juſta officia*, vel ex interpretatione vocis *juſta*, vel corruptione τοῦ *juſtitium.* Venetiis cuſum exemplar. 1470. *buſta.* Digb. *juxta & magnifice.* Varietas inde nata eſt, quia ſuperfluit *magnifice*, neque eo fere utuntur auctores in hoc negotio. Plerique enim breviter per *juſta peragere*, *facere*, *reddere*, *ſolvere*, *praeſtare* idem efferunt; quomodo fere Graeci per τὰ νομιζόμενα, ἔθιμα, ἐναγίσματα. Monita fere Gloſſae, apud quas, *jurctum* τύμβος, monſtrum verbi, tu lege, *Burgum* τύμβον. Feſtus V. Praecedanea. *qui mortuo* juſta *non* feciſſet, *id eſt, glebam non* objeciſſet. lego: *non ob os jeciſſet.* Cicero II. de Leg. *Priuſquam* in os injecta *gleba eſt.* Confer Spartianum in AElio VI. Suetonium Ner. XXX. Juſtinum XXVIII. 10. Tacitum, An. VI. 1. Verum tam *magnifice* quam *regio more* in ſuis libris inveniſſe videntur Livius & Hegeſippus, hic lib. XXVIII. 42. *exercituſque ad cuſtodiam urbis atque Italiae ſcriptos eſſe, non quos* regio more, per ſuperbiam *Coſſ. quo terrarum velint, trajiciant.* ille vero I. 46. *Poſt haec* competenter *atque* magnifice *funus curatum, omni ambitu* regalium *divitiarum praemiſſo ad pompae funebris celebritatem.* Caeterum quod ad Codicis Nazariani ſcripturam attinet, quamvis in morte Principum & Auguſtorum juſtitia indicere ſolebant, quamvis Severum *juſtitia lugendum ſanxere* Patres apud A. Victorem XX. tamen *magnifice facere juſtitium* nullus invenias. Itaque nihil novandum. Noſter Catil. *Jamprimum juventus, ſimul ac belli patiens erat, in caſtris* per laborem uſu *militiam diſcebat.* alibi: terra marique omnia. &, *hoſtium* more per triumphum *ducere.* Alibi addit copulam: inconſulte ac veluti per dementiam *cuncta ſimul agere.* Hunc ſenſum ita extulit Homerus Odyſſ. II.

Σῆμά τε οἱ χεύσω, καὶ ἐπὶ κτέρεα κτερείξω
Πολλὰ μάλ', ὍΣΣΑ ἜΟΙΚΕ.

WASSE.

IN UNUM] Haec non agnoſcit Digb. Alcuinus in Gram. p. 1270. Ed. Pariſ. 1617. *poſtquam Reguli* coire in unum: & ſic in Ed. Putſchiana. pag. 209. ſed cum per totum fere caput Priſcianum exſcripſerit, apud quem legitur *convenere*, non eſt ut illi aſſentiamur. Adeas ergo Priſcianum, pag. 610. ubi haec lectio a tribus hujus Academiae MSS. ſervatur. Reg. opinor melius *conveniunt.* WASSE.

ETIAM ANTE IGNOBILITATEM JUGURTHAE] Legendum, *antea*; id & plenius eſt & ſonantius. Quid ſi diviſim legas, *& jam antea*? ubi nos conjunctim *etiam.* RIV.

MATERNO GENERE INPAR ERAT] Certum hoc: requiritur ad veram nobilitatem tum ut quis clariſ ſit ortus majoribus, tum etiam ut legitime ſit ortus: hoc eſt, & loco honeſto, & honeſte ſit natus. Nam quod & Graecum verbum δυσγενείας nomen indicat, ſpurii vere proprieque nobiles eſſe non poſſunt, quia *non ſunt bene nati*, ut loquitur Horatius. Naſcuntur enim contra quam praeſcribit virtus, & juſtitia civilis. Itaque Graecis dicuntur κακῶς γεγονότες, v. g. Plutarcho in Lyſandro, qui Latine ſic loquitur: *At claudum eſſe regnum, ſi nothi & male ſive illegitime nati, imperent poſteritati Herculis.* Nimirum conceptio eſt

no genere inpar erat, despiciens, dextra Atherbalem adsedit: ne medius ex tribus, quod apud Numidas honori [a] ducitur, Jugurtha foret. [b] Dein [c] tamen, ut aetati [d] concederet, fatigatus a fratre, [e] vix in partem alteram

VARIANTES LECTIONES.

a *videbatur* H. b *Debinc* K. c *tamen* abest A. d *decederet* M. e *vix aliam in partem* M.

NOTAE VARIORUM.

est generis fundamentum. At nothi & spurii non nascuntur nuptiis legitimis aut justis, prout appellantur a JCtis veteribus. RUPERT.

QUI MINIMUS EX ILLIS ERAT] Dixisset alius, *minimus ex illis*, rejecta dictione principe ac postrema. GRUT.

NE MEDIUS EX TRIBUS] Dictiones, *ex tribus* abundare opinor. CIACC.

QUOD APUD NUMIDAS HONORI DUCITUR] Lipsius II. Elect. c. 2. ubi probare conatur, dextrum locum Romanis honestiorem fuisse sinistro, inter alia hic legit, *insita copula*, quod *& apud Numidas*. Nam *certo scimus*, inquit, *de medio loco obtinuisse etiam Romae, ne apud Numidas tantum censeas.* In ceteris hic sensus est Sallustii. Res, in solenni hoc consessu regum, constituta ex more, dextra Atherbal consideret, medius Jugurtha, sinister Hiempsal. Turbavit per ferociam iste & superbe transiit ad dextram. Primus igitur locus medius, proximus dexter. RUPERT.

DEXTERA ADHERBALEM ADSEDIT] Hinc de Didone dixit Virgilius versu supra citato: *mediamque locavit*, quod is locus, ut ait Sallustius, *apud Numidas honori duceretur.* & fortasse voces, *ex tribus*, abundant, ut diximus supra. Quod autem paulo post ait: *Inter alias res jacit*, id videtur imitatus Tacitus, cum dixit libro II. *Quaedam de habitu, cultuque & institutis ejus jecerat.* URSINUS & CIACC. Quidam codices habebant, *ante Adherbalem adsedit.* Sane illud *dextra* ambiguum est: nihil enim refert, sive dextram Adherbalis, sive Hiempsalis intelligas, modo Hiempsal Adherbali proxime adsederit. Sic enim vel ipse Hiempsal, qua juvenili erat audacia, fiebat medius, vel Adherbal, quod jure poterat. Si itaque *in medio sedere*, plus erat quam superiore aliquo loco, nihil refert in utram Adherbalis partem assederit Hiempsal. Nullo enim pacto fieri potuit medius Jugurtha, siquidem duo hi contigui sedebant. Quare paulo post verbum, *in partem alteram*, Jugurthae scilicet exponendum est, alioqui Adherbal se fecisset medium, unde Jugurtha nihil honoris habuisset, frustraque fatigasset fratrem, ut aetati concederet. GLAREAN.

DEINDE TAMEN UT AETATI CONCEDERET] Manuscripta, *Dein tamen.* quae particula sane est in veterum scriptis frequens. ita postea, *Dein loca exusta solis ardoribus:* nam sic exemplar manuscriptum. ubi hodie fere, *Deinde.* Merseburgensis codex, *Debinc tamen ut aetati, &c.* RIVIUS. Priscianus, p. 1182. omittit *Adherbalem*, contra Codd. Hiemsal dextra Adherbalem adsedit, Jugurthae ergo laeva sive locus infimus relinquitur. *fatigatus autem a fratre Hiempsal ut aetati concederet, in partem alteram transductus est.* nempe id rogat, ut Jugurthae medius locus concedatur, ideo quia utroque aetate major sit. Non ergo petiit, ut Jugurtham in suum locum admitteret Hiemsal, isque se in locum Jugurthae transmoveret, hoc enim pacto Adherbal medium locum sibi servasset neque *aetati Jugurthae*, quod fratrem facere postularat, ipse concessisset. Verum id velit, ut Hiemsal ad laevam Jugurthae concedat, unde illi medius locus, ipsi Adherbali dextra Jugurthae, sive secundus, Hiemsali Jugurthae laeva, sive infimus, pro cujusque aetatis ratione proveniret. Haec est genuina hujus loci interpretatio. Goropius Becanus dextrum locum honestiorem autumat, cum multis refutat Lipsius Elect. II. 2. Quod vero & apud Afros secundo honore erat dexter locus, testis Livius in clade Cannensi: *Gallos Hispanosque equites prope ripam* laevo in cornu, &c. dextrum cornu *Numidis equitibus datum.* ibi honestior locus ipsis Carthaginensibus, secundus vero illorum auxiliariis attribuitur. Polybius I. 29. Ἡγεῖτο δὲ τῶν Καρχηδονίων τοῦ μὲν δεξιοῦ κέρως Ἄννων, τοῦ δὲ εὐωνύμου εἶχε τὴν ἐπιμέλειαν Ἀμίλκας. At Hamilcar pedestribus copiis praeërat, ut patet ex pag. 34. Hanno autem navalibus, proinde in proelio maritimo locum obtinuit honestiorem. Et in pugna illa decretoria ad Nadagaram, cujus meminit Livius XXX. 33. dextrum Carthaginenses, sinistrum Numidae tenuere. Caeterum, hoc loco, *& apud Numidas* ex Conjectura legit Lipsius uti

ram [a] transductus est. [b] Ibi cum multa de administrando imperio differerent, Jugurtha inter alias res [c] jacit: *Oportere quinquennii consulta, & de-*

VARIANTES LECTIONES.

a *traductus est* F. H. *deductus est* K. b. *ibique m. d. a. i. cum diss.* M. c *ait* A. B. C. D. E. F. G. H. I. K. M. N. sed L. *jacit.* d *omnia c. & omnia d. r.* H.

NOTAE VARIORUM.

L. I. 2. γ. λ. Bodl. Pemb. Venet. Mart. quod admiserunt Editionis Gruterianae recoctores, interque eos interpretum facile deterrimus Crispinus, cui ex ea copula tandem suboluit; medium locum etiam apud Romanos summo in honore fuisse. Pari ipse sagacitate & acumine colligo, istum non legisse Plutarchum in vita Catonis, p. 787. in Sulla 453. Suetonium Claud. cap. XXVII. Virgilium, Ovidium, Sidonium, Epist. XX. Lib. IV. Minutium, Spartianum, M. Capellam, p. 46. A. Victorem Epist. cap. IV. ne quidem Lipsium Elect. II. 2. aliosque bene multos, apud quos in propatulo haec res. Voces *ex tribus* abundare putat Ursinus ipse; non item Livius I. 53. *qui* minimus ex tribus erat. WASSE.

VIX IN ALTERAM PARTEM TRADUCTUS EST] In manuscriptis est, *transductus*. quod antiquitatem magis redolet, & apud Terentium & Caesarem reperitur. RIVIUS.

IBI CUM MULTA DE ADMINISTRANDO IMPERIO DISSERERENT, JUGURTHA INTER ALIAS RES AIT, OPORTERE QUINQUENNII CONSULTA ET DECRETA OMNIA RESCINDI] Manuscriptum, *inter alias res jacit*, pro, *inter alia hoc significavit & innuit, oportere quinquennii consulta*, &c. nam sic interdum hoc verbo utimur. Cicero ad Atticum II. *Sed illud quid sit, scire cupio, quod jacis obscure; jam etiam ex ipsis quinqueviris loqui quosdam. Quidnam id est?* pro, quod obscure & recte significas. T. Livius VI. ab U. C. *Adhoc domi concionantis in modum sermones pleni criminum in Patres, inter quos cum omisso discrimine vera an vana jaceret, thesauros Gallici auri occultari a Patribus jecit.* pro, *significavit.* quomodo & alias idem. Sed & verbo *jactare* Livius in eodem significato utitur. Ut V. ab U. C. *Jactantibus non obscure Gallis, haud magna mercede se adduci posse, ut obsidionem relinquant.* Est apud Tacitum: *Jacere fortuitos sermones.* lib. V. idem; *Si quia discordes jecissent*, inquit. Fuit credo, qui, quid sibi nam vellet *τὸ jacit*, minus intellexerit. is igitur deceptus specie recti, ut est inscitia, substituendum putavit, *Ait.* Quod si cui vulgata lectio magis arridet, is persuasum sibi habeat, animum errore & una specie atque imagine veri praeoccupatum in caussa esse, cur ei minus castigatio nostra placeat. Haec jam annotaram, cum ecce affertur & aliud manuscriptum, in quo ipso idem reperi: ut jam nullus scrupulus relinquatur. Ceterum *decreta rescindi* Sallustius, pro *irrita infectaque fieri*, sive pro *irritis haberi* dixit: quomodo & Cicero, *Caesaris acta rescindere, constituta ab alio rescindere, judicium vel res judicatas rescindere*, atque hoc genus alia, pro *infirmare, dissolvere, labefactare.* nam his verbis interdum eodem modo est usus. RIVIUS.

JUGURTHA INTER ALIAS RES JACIT: OPORTERE] Quidam praelo excusi codices: *Jugurtha inter alias res ait oportere.* Nonnulli ex Manuscriptis meis: *Jugurtha inter alias res dicit oportere.* Nos tamen *jacit* legendum arbitramur, ob rationes, quas illi adferunt, qui ante nos in Sallustium Castigationes scripsere. C. POPMA. Ita oppido bene Carrionis editio, agnoscitque eam vocem Naz. Palatinus, quamvis deinde Corrector mutarit in *ait.* quod exemplaria edita diu injurie occupavit. GRUT. Vell. lib. II. cap. 65. *Jacta mentio.* Ubi Schegkius: Tacitus in Historiis: *Jacere fortuitos sermones.* Sed & ibid. Sallustii h. l. vulgatam Velleji defendit. RUPERT. Recte Riv. sic enim citat Lactant. ad Statium in Theb. I. 40.

—— *Mox ut* jactis sermonibus *irae*
Intumuere satis.

Tacit. An. III. 8. *Drusus Pisoni, si vera forent quae* jacerentur, *praecipuum in dolore suo locum respondit.* & III. Ann. 66. *Mamercus, antiqua igitur Latiaris* jacere *fortuitos primum* sermones An. IV. 68. & An. XII. 54. & VI. 4. *jactare* etiam Justin. XII. 12. *jecit significationes.* Sueton. Ner. XXXVII. Q. Septim. I 6. interjaciens *memoriam discordiarum Ili & Pelopis.* WASSE.

ILLUM TRIBUS] *Tribus his* Carrionis Ed. Ar. Pemb. *his tribus.* omittit *his*, & *illum* γ. infra, *adoptione:* adoptio quandoque in ignominia est, ut apud Tacitum An. I. 17. *Dabat & famae, ut vocatus electusque potius* a Republica *videretur, quam per uxorium ambitum, &* senili adoptione inrepsisse. unde ad Trajanum Plinius: *Imploratus* adoptione,

decreta omnia rescindi: nam per ea tempora confectum annis Micipsam parum animo valuisse. Tum *Idem* Hiempsal, *placere sibi* respondit: [a] *nam ipsum illum tribus* [b] *proxumis annis* [c] *adoptatione in regnum pervenisse.* Quod verbum in pectus Jugurthae altius, quam quisquam ratus erat, descendit. Itaque ex eo tempore ira, & metu anxius, moliri, para-

VARIANTES LECTIONES.

a *nam docebat* H. *nam illum illis* M. b *his tribus* C. I. K. c *adoptione* A. B. C. D. E. F. G. H. I. K. L. sed in L. a prima manu fuit *Adoptatione*, quod retinui.

NOTAE VARIORUM.

ne, *& accitus es: ut olim duces magni, peregrinis externisque bellis, ad opem patriae ferendam revocari solebant.* alibi: *alius, atque alius in gratiam uxoris: adscivit te filium non vitricus sed princeps.* Ejus formam habes apud Brissonium VIII. p. 723. Ar. Reg. Markii γ. λ. Pemb. *adoptatione*, prope accedit Bodl. *adoptatum*, Gruteriana illud alterum servat. Non audio. Consule Gellium V. 19. & Cl. Davisium ad Ciceronis Tusculanas I. 14. ita etiam legendum ex Codice Francii apud eundem in Orat. pro Domo sua; quod miror Graevium non animum advertisse. Fallitur ergo Antonius Schorus, cui recentiorum vocabulum videtur. Florus IV. 4. *quum* adoptionem *Juliae gentis inbibere non desineret.* Codex D. Nazarii, teste Salmasio, *conoptationem* vel *cum adoptationem* unde ille, in *cooptationem*; verum cum Codd. Pal. & Veneti habeant, *quam adoptionem*, legendum ex optimo illo codice, *adoptationem* WASSE.

QUOD VERBUM ALTIUS DESCENDIT] Foecunda salium & arguta libertas grata solet esse in colloquiis, jocis ceterisque animi remissionibus. Quid enim elegantius, quam ad omne argumentum, sententiolam, dictaque concisa, & veluti brevi fulgure micantia, habere? quid urbanius, quam omnia dicta, factaque excipere improvisis salibus; & brevi nitidoque acumine, semper intentum esse in aliorum ineptiam? Sed innoxii esse debent isti joci, & qui non minus eum, in quem dicuntur, quam ceteros, qui audiunt, delectent. Nam *quibus acerbitas inest, quaeque multum ex vero trahunt, acrem sui memoriam relinquere solent*, ut pulcre differit Forstn. ad illud Taciti e lib. V. Annal. cap. 2. *Dicax idem, & Tiberium acerbis facetiis inridere solitus, quarum apud praepotentes in longum memoria est.* Adde Pareum Praef. ad Grut. t. 7. Lamp. Criticae, Beroald. ad Apul. p. 262. RUPERT.

QUAM QUISQUAM RATUS ERAT] Legendum, *quam quisquam ratus*, omisso illo verbo, *erat*: quod ex glossa inepti alicujus & insulsi litteratoris irrepsisse credo in contextum. RIV. Secutus antiquorum codicum fidem, locum hunc sic scripsi, damnata vulgata lectione, in qua verbum erat omissum est. Nam paulo ante: *Sed ea res longe aliter, ac ratus erat, evenit.* Quare minime illis assentior, qui verbum *erat*, ex glossa inepti alicu- & insulsi literatoris irrepsisse putant. C. POPMA. Non video cur Popma ita pugnare debeat pro vocula *erat.* mihi sane, aeque ac Rivio, notha videtur; arguuntque ipsammet MSS. nam in quibusdam ejus loco comparet *esset.* certe abest Palat. octavo, neque culpo Carrionem quod excluserit editione sua: idem & ipse facturus, ubi cognovero abesse etiam alteri alicui MSS. haud enim unius testimonio standum puto, etsi innocentissimi. Tale quid etiam dictum volo, de his quae habemus supra c. 7. *Sed ea res longe aliter, ac ratus erat, evenit.* GRUTER. Omittunt *erat* Bodl. Laud. L. I. 3. male. Hegesippus I. 36. *Quod* altius in pectus Herodis quam quisquam ratus erat, *descendit.* & I. 36. *aliter ac ratus erat.* Ita MSS. C. C. C. B. Pub. Huc item spectant, Tacitus An. I. 69. *Id* Tiberii *animum* altius *penetravit.* Justinus VIII. 6. *Crescit dissimulatione ipsa dolor, hoc* altius demissus, *quo minus profiteri licet.* Spartianus in Geta III. *Idque joco dictum*, Severus, altius quam quisquam praesentium, *accepit.* & VI. *Quod dictum* altius in pectus Bassiani descendit. Claudianus:

Invisos odisse palam; non virus in alto
Concedere.

Alio sensu Seneca de Const. IX. *ut ille omnes injurias* in altum *dimittat, patientiaque se ac magnitudine animi defendat.* Lipsii Lib. *in altum.* unde tentat *in alto*, hoc est, inquit ille, *sublimis*: vel, *inultus*, in quod propendet vir magnus. Locus recte habet: *in altum*, hoc est, *in mare* tradere. Horatius.

 Mu-

parare, atque ea [a] modo [b] cum animo habere, quibus Hiempſal per dolum caperetur. Quae ubi tardius procedunt, neque lenitur [c] animus ferox: ſtatuit quovis modo inceptum [d] perficere.

XII. Primo conventu, quem ab regulis factum ſupra memoravi, propter diſſenſionem placuerat [e] dividi theſauros, finiſque imperii ſingulis

VARIANTES LECTIONES.

a *modo* abeſt M. b *in animo* H. c *a. ejus f.* H d *peragere* F. e *dividere* K.

NOTAE VARIORUM.

Muſis, amicus triſtitiam & metum
Tradam protervis in mare *Creticum* Ventis.

Hinc iram Tiberii *abſtruſum incendium* vocat Paterculus; ſolebat enim iſte veterator, ut Taciti verbis utar, *crimina recondere & diſſimulata offenſione abdere.* Id genus apud Senecam audit, *ira introrſus verſa*, Thucydides: Ἔχθραν προσποιησάμενος ἄδηλον. Homerus eleganter κακὰ ΦΡΕΣΙ΄ ΒΥΣΣΟΔΟΜΕΥ΄ΩΝ. a quo accepit Lucianus. WASSE.

IRA ET METU ANXIUS] Ita Libri. Tacitus, Hiſt. II. 92. *Munia imperii Caecina ac Valens obibant, olim* anxii odiis, *quae, &c.* 97. anxius *proprio* bello IV. 80. favore *militum* anxius, & ſuperbia *viri.* Oroſius V. 18. anxius *tantis* malis Druſus. & p. 571. periculo. WASSE.

EA MODO IN ANIMO SUO HABERE] Tres libri, *ea modo cum animo ſuo habere.* Melius, *cum animo ſuo trahere, agitare, volvere*, Salluſtio familiaria. PUTSCH. Eſt haec quidem lectio plerorumque MSS. ſed tamen cum Pall. quintus ac decimus ſervet tantum, *modo animo habuiſſe:* Nazar. vero adhuc abjecerit voculam *animo:* diſpiciendum eſt, an non media ſcriptura optima ſit, ac praepoſitio manarit a ſciolis: nam hactenus editum eſt *in animo habere*, quomodo nullae membranae praeter Pal. octavum. GRUT. Recte Gruterus. Vide nos ad Livium lib. XLIV. 24. GRON. Sic Carrio. Grut. Bodl. Digb. λ. & forte primitus Pemb. B. Pub. aſt γ. *in*, ſed a manu correctrici, Infra: *primo conventu.* Vide Palmerium. lib. III. *leniter*, peſſime. Septimius III. 2. *pulchritudine virginis capitur: auctoque in horas deſiderio, ubi* animus non lenitur, *ad naves diſcedit.* Infra: pro *tempus* γ. *decernitur dies.* WASSE.

PRIMO CONVENTU, QUEM AB REGULIS FACTUM SUPRA MEMORAVI] Eleganter, inducta voce, e Thoſano ſcribe: *Primo conventu ab regulis, quem ſupra memoravi. Conventus ab regulis*, ut dicimus, *convenitur ab regulis.* RIV. Tacitus dixiſſet, *ſuperiore regulorum conventu*, reſectis reliquis omnibus. GRUTERUS.

PROPTER DISSENSIONEM PLACUERAT DIVIDI] Tum igitur, uti praedixerat Micipſa, factum eſt imbecillum. Pertinet huc graviſſimi Bojorum ſcriptoris Andr. Brunneri lib. XIV. Annal. ſapiens, mehercle, ac tantum non divina diſſertatio, de Diviſionum Malis: *Sapientiſſimi omni aevo mortales ita cenſuerunt, nunquam ſine clade ſecari divellique Imperii bene coagmentatum corpus; quemadmodum neque ad fluminum gloriam facit, in plures alveos diduci, qui vix ratibus iter praebeant, magnas naves, ſi confluerent, portaturi. Sed nimirum regnandi ambitio, & vitae privatae taedium, quod, in domo principe natis, familiare eſt, paſſim haec magnorum principatuum fruſta peperere, & tot pro uno Rege regulos. Nec enim ſtant, ubi caepere, exempla; quodque in ampla re tentatum, tolerari utcunque potuit, poſteri, multo anguſtioribus jam terminis, damnoſe ſunt imitati; quando pro numero liberorum, quos aequo omnes jure vivere parentum indulgentia pulcrum cenſuit, ſectae provinciae, minutulos dominos accepere, magnis nihilominus inflatos nominibus, neque pro alarum ſpatiis nidum habituros, gravi populorum damno, quorum fortunas, cum principalis pompae onus ſoli ſuſtineant, exſugi tam neceſſe eſt, quam multiplicatis ſolibus mundum torreri. Taceo raram inter tam vicinos, & anguſte imperantes concordiam, promta pro finibus bella, & nunquam defuturam querelis occaſionem, cum neque qui Deorum turbam in coelo collocarunt, ſtabilem ab iis concordiam impetrarint.* Sed & idem auctor lib. XV. de Ludovico V. & Henrico XIII. fratribus, ducibus Bojariae; *Neque temere reperias documentum illuſtrius humanae inconſtantiae, & non modo rarae, ſed brevis etiam inter fratres gratiae, quam quod hi noſtri praebuere, anniverſariis prope foederibus colligati, nullo ſatis firmo adverſus ambitionem vinculo; quae ſi fraterni nominis reverentia non frenatur, ſane etiam tabulas & ſigilla cerea po-*

teſt

ſingulis conſtitui. Itaque tempus ad utramque rem decernitur, ſed maturius ad pecuniam diſtribuendam. Reguli interea [a] in loca propinqua theſauris alius alio conceſſere. Sed Hiempſal in [b] oppido [c] Thirmida forte ejus domo utebatur, qui proxumus lictor Jugurthae, ca-

VARIANTES LECTIONES.

a *in* delet K. b *oppidum* H. c *Tirmido* A. *Tirimida* B. *Tirmuda* C. *Tirmida* M. *Thyrmida* D. I. *Turmuda* H.

NOTAE VARIORUM.

teſt contemnere. Fons mali unicus paternorum principatuum diviſio fuit, ſuis etiam auctoribus improbata, velut proprio judicio circumſcriptis. Comparare inter ſeſe, & velut ad libellam expendere coelum ſolumque tam diverſum ſortita; ingentium provinciarum bona revocare ad aequales calculos, ſupra humani ingenii providentiam eſt; & ut maxime ſortientibus altior erroriſque ſecura vis arbitriumque interveniat, quis ille tam modeſtus eſt, qui ſua ſorte vivat contentus intactuſque invidia, cui ſemper oculi dolent, mali judices, cum alienis bonis adjiciuntur? quando etiam in ruſticano imperio proximam ſegetem fertiliorem, & vicini pecoris majus uber lividis videri, ſapienter olim pronunciatum eſt. Certe, ſtatim poſt ſortitionem factam, ſimultates natae; actiones injuriarum, repetundarumque inſtitutae; a verborum contentionibus ad vim ventum; caedes & incendia facta; clientes utrinque inter ſe commiſſi, maleque mulctati. Denique ejuſdem eſt, de Imperio Romani Germanico, ſub Arnulpho, lib. VII. quod hactenus dicta confirmat & illuſtrat: *Sic Imperii corpus a Carolo Magno collectum ſparſum in plures, ſciſſumque membratim, cum unius ſpiritu animaque ſuſtentari, vigereque potuiſſet, quo pluribus inniti & incumbere coepit, eo propius fuit ruinae.* Sunt, qui regnum Turcicum hac ratione opinantur perditum iri, quando duo filii illud inter ſe diviſuri ſint, quorum alter, inquiunt, auxilium petet à Chriſtianis, & cum illis ſentiens Chriſtianus fiet, quod ſecundum Prognoſticon Torquati Aſtrologi ſub XVI. Imperatore continget, cum Luna, quam in clypeis & inſigniis uſurpant, decreſcet, & in duos dominos dividetur. Vide Campanellam in Hiſpanica Monarchia cap. 30. Attuli etiam nonnihil ad Juſtini l. XXI. c. 1. §. 2. Freinsh. ad Curt. X. 10. 1. RUPERT.

ALIUS ALIO] Graecum eſt. Thucyd. VII. Ὁ μὲν ϛρατὸς, ἌΛΛΟΣ ἌΛΛΗι καλενεχθέντες ἐξέπεσον ἐς τὸ ϛρατόπεδον. & §. 64. Τοὺς δ' ἡμίσεις ἐς τ' ἄλλα τὰ ἐπίπλοα χωρία ἌΛΛΟΥΣ ἌΛΛΗι διέπεμπον. Confer *Noſtrum* Catil. XXVIII. Jugurtha XVI. WASSE.

SED HIEMPSAL IN OPPIDO THIRMIDA FORTE EJUS UTEBATUR DOMO] Aldinus codex verba, *forte ejus utebatur domo*, parentheſeos ſignis incluſerat, cum nominativus *Hiempſal* ad *utebatur* verbum conſtruatur. Soldus hanc domum *Hiempſalis* eſſe credidit, cum ſit lictoris; & ipſe auctor ſtatim de Jugurtha, atque adeo de lictore, ſubjungit: *Impellitque uti tamquam ſuam domum viſens eat.* Soldum Badius in hoc recte redarguit, ut eum qui auctoris ſenſum non intellexerit. GLAREAN.

OPPIDO THIRMIDA] Manuſcripta cuncta, *in oppido*, addita praepoſitione: quomodo & Badianum, & alia quaedam. Exemplar Florentinum, Venetum, atque ex his derivata, *in oppidum Thirmida:* quaſi ad verbum *conceſſere* referatur. ſed perperam meo judicio. RIV.

EJUS DOMO UTEBANTUR] ſic verba collocarunt MSS. Pall. GRUT.

QUI PROXUMUS LICTOR JUGURTHAE] Nota de lictoribus. Ibant ante magiſtratum non gregatim, aut confuſe, non item bini ternive, ut quis ſuſpicetur: ſed ſinguli & in lineam. Hic jam capiendum, quis primus, quis proximus lictor. Primus, qui anteibat, & quaſi ducebat agmen: Proximus, qui claudebat, & proxime aberat a magiſtratu, unde etiam nomen. Ita intelliges priſcum morem, qui ap. Val. Max. l. II. c. 2. ex. 4. *Maxima diligentia majores hunc morem retinuerunt, ne quis ſe inter conſulem, & proximum lictorem, quamvis officii cauſa, una progrederetur, interponet.* Connivere viſa, in hac re, Turnebi divina mens, dum adſeverat, *proximum lictorem eundem eſſe cum primo.* Apage. Primus lictor ab *ordine euntium*, ut dixi, non *a dignitate:* Cujus proprium munus, *ſubmovere*, primus enim incurrebat in turbam. Vide Lipſ. I. Elect. 23. RUPERT.

PROXIMUS LICTOR] Vide Turnebum l. II. cap. 9. & lib. XXVII. c. 21. Alius ab hoc primus lictor,

carus acceptuſque ei ſemper fuerat. Quem ille caſu miniſtrum oblatum [a] promiſſis onerat, inpellitque, uti tamquam ſuam [b] viſens domum eat; [c] portarum claves adulterinas paret: [d] nam, verae ad Hiempſalem referebantur: ceterum, ubi res poſtularet, ſe ipſum cum magna [e] venturum manu. Numida mandata [f] brevi [g] conficit: atque, uti doctus erat, noctu Jugurthae milites [h] introducit. Qui poſtquam [i] in aedes inrupere: diverſi regem quaerere: dormientis alios, alios [k] occurſantis interficere: ſcrutari loca abdita; clauſa effringere: ſtrepitu & tumultu omnia miſcere: [l] cum interim Hiempſal reperitur, occultans ſe [m] tugurio mulieris ancillae,

VARIANTES LECTIONES.

a *praemiis* b L. *viſere* M. c *oppidi portarum* M. *portarumque* N. d *nam nocte* G. *nam verae claves* H. e *vi ventum* A. *v. m. dicebat* G. H. f *brevi tempore* H. g *perficit* A. *perfecit* F. M. h *introduxit* F. i *in aedis* delet A. k *occurrentes* K. l *tunc igitur* A. m *in tugurio* N.

NOTAE VARIORUM.

ctor, id eſt, πρωτοραβδοῦχος, quem vetus Gloſſarium erudite *primivirgium* exponit. COLER. vide etiam Pancirollum ad Notitiam Dign. WASSE.

QUEM ILLE CASU MINISTRUM OBLATUM] E tripode poëta:

——— *quid non mortalia pectora cogis*
Auri ſacra fames.

Haec ſuperioribus temporibus, Aſſaſſinos, in Principum capita armavit, nec in paucioribus humanitatis affectus nunc praefocat. Ceterum hic Afer, contra morem gentis, non fuit vafer, qui ſimultates adeo ſimpliciter aluit, ut e fratris Jugurthae miniſterio venientes, tam foede negligeret, neque in eorum actiones vel curioſitatem inquireret. RUPERT.

PROMISSIS ONERAT] V. c. *praemiis onerat*; quod aliquo modo nititur loco inferiore, in quo eſt: *Praemia modo, modo formidinem oſtentare.* Sed nihil mutandum; nam Tacitus, Salluſtii aemulator, dixit, lib. XVII. *Poſtquam vario ſermone callidos, audaceſque cognovit pretio, &* promiſſis *onerat.* & lib. XX. *Multis in Senatu laudibus cumulatum* promiſſis *onerat.* URSIN. & CIACC.

UTI TAMQUAM] Ita rurſus ordinarunt membranae Pall. unde quis poſſet conjicere fuiſſe primitus, *uti tanquam ſua viſens domum eat.* GRUT. *Suam* abeſt Mart. ſupra: *ille caſu*, abeſt pronomen Ar. Infra: *verae ad Hiempſalem*, praepoſitionem in ſpatio interlineari exhibet Reg. *magna manu*, ſupra γ. habet *vel parva.* Ar. Mart. Pemb. B. Pub. γ. λ- *manu venturum*, Bodl. vero *m. copia militum venturum.* illud *magna* a mala manu eſſe puto. paulo poſt: in *aedes, irrupere.* λ. *in aedes ſcrutari*; caeterum *adulterinum* opponitur *vero*, in qua voce facete ludit Ovidius de Arte III. 643.

Nomina cum doceat, quid agamus, adultera clavis,
Quaſque petas, non det janua ſola vias.

WASSE.

ATQUE, UTI DOCTUS ERAT] Vox ultima deleri poterat, ſalvo ſenſu. GRUT.

STREPITU ET TUMULTU OMNIA MISCERE] Rittershuſii lib. *miſceri.* Infra: *Puberes omnes interfici*, & gaudet infinitivis Criſpus. PUTSCH.

HIEMPSAL REPERITUR, OCCULTANS SE TUGURIO MULIERIS ANCILLAE] ſic etiam fere noſtri, abſque praepoſitione; quam tantum abeſt requiramus, ut facile ferrem tolli adhuc *occultans ſe*; *ſe* certe, GRUT.

OCCULTANS SE IN TUGURIO MULIERIS ANCILLAE] Manuſcripta non habent additam praepoſitionem *in.* Servius in I. Æneidos hunc locum citans, praepoſitionem addit; ni ſint mendoſi codices. Itidem in VIII. At Donatus in Andriam quidem *in* omittit, conſentientibus ad unum, quotquot ipſe viderim, exemplaribus; in Phormionem vero, addit: praeterquam in codice Romano, ubi hic locus, contra quam in aliis fere, eſt omiſſus. Mihi vulgata lectio haud ſane diſplicet, pro: *deliteſcens in tugurio, abdenſque ſeſe.* niſi quis legendum forte putet, *cum interim Hiempſal reperitur occultans in tugurio &c.* accuſativo omiſſo. quomodo ad Atticum Cicero: *Inventus eſt vix in hortis*

lae, quo [a] initio pavidus, & ignarus loci [b] perfugerat. Numidae caput ejus, uti jussi erant, ad Jugurtham referunt.

XIII. Ce-

VARIANTES LECTIONES.

a *in initio* K. b *profugerat* M.

NOTAE VARIORUM.

hortis suis occultans, Ut videlicet absolute activum ponatur. Tametsi in Merseburgensi est, *occultans sese.* ut nihil certi quis affirmare queat. RIV.

OCCULTANS SE TUGURIO] Antiqui codices, teste *Rivio*; *Occultans tugurio*, quod rectum puto. Saepe enim ob ellipsin non comparent accusativi *me*, *te*, *se*. Curt. l. VIII. *DCCC. talenta constituit daturum* Alexander. Pro *se daturum.* Alterum item Curtii, & unum Ciceronis locum, adfert Bud. in Comm. Gr. Ling. verum ii aliter hodie in castigatioribus leguntur codicibus. Maro lib. II. AEneid.

> *Accingunt omnes operi.*

Ac ibidem,

> *Et lateri adglomerant nostro.*

In optimo quoque illo Romano codice Pier. reperit II. Georg.

> —— *Neque in vacuum poterunt extendere rami.*

Vid. Voss. de Constr. c. 58. RUPERT. In tugurio Servius ad AEn. VIII. p. 1277. & I. 490. ita etiam L. 3. Venet. 1470. 1478. recte omittunt caeteri. uti & fere Gruteriani. Pro *reperitur*, Donatus ad Phorm. II. 1. *reperiretur.* Gruterus inducendum putat *se*, quod exhibent omnes. WASSE.

MULIERIS ANCILLAE] Ita *mulier meretrix*, apud Plaut. in Mercat. A. 4. sc. I. V. 19. *mulier concubina*, apud Diodorum lib. II. c. 10. Non abludunt illa, *flumen Rhenum*, *mare Oceanum*, item *pallium peristroma*, apud Ulpian. *Arvus ager.* &: *laniena taberna* apud Varronem, *Ancile scutum*, *rete jaculum*, *lapis silex*, *tibicini modi*, apud Ciceron. *Ventus turbo*, apud modo cit. Plautum. Vide Scal. in Catalecta Virgiliana & Casaub. Comm. in Theocritum. RUPERT. Caeterum *ancillae mulieris*, ut *vulgus nebulonum hominum*, apud Gellium. &, *medicinae artis*, apud Septimium I. 14. ita legendum ut alibi, *avis aquila.* Augustinum Confess. IV. *Mulier meretrix*, apud Terentium: *saxo silice*, apud Livium I. 24. Avienus p. 266.

> *Nam cum vere novo tellus se dura relaxat,*
> *Culminibusque cavis blandum strepit ales hirundo,*
> *Gens devota choros agitat, cratituque sacrato*
> *Ludunt.*

lege, *cantuque.* ibidem etiam pro *Densa serenatoceus*, meo periculo, *densa serenato ceu splendent sydera coelo.* Graece Dionysius ἀπειρεσίων ϛίχα νήσων, Prisciano interprete: *Sporadas ceu stellas aspicis almas.* Cyprianus de Hab. Virg. pag. 96. *Nec computari jam potes inter puellas & Virgines Christi*, ita Oxonienses διορθωταί. Aldhelmus autem de laude Virg. ea citans omittit *puellas*, & Vincentius Belvacensis, copulam tantum, idque rectissime. ita enim Scriptores sacri. v. g. Deut. XXII. 28. eam, Nagnara Bethulah LXX. τὴν παῖδα τὴν παρθένον. Audacius paullo Marcellus Empiricus, p. 48. *sub divo positum jubebis cotidie per* puerum virginem *commoveri.* Martyrologium Rabani. viperis serpentibus *traditi.* Unum addo Ampelium, p. 24. Ed. Graevianae. *Othryades*, vir bellator, *qui Messenio bello, quo centeni, id est, quinquageni, concertaverunt, & trophaeum suo sanguine scripsit, tertiusque Messenio bello, ex oraculo Apollinis, dux ab Atheniensibus per ludibrium missus, poenateas vota, militum animos concitavit.* Locus sine ferro ignique in integrum restitui vix potest, quare ure, seca audacter. *vir bellator*, in primis recte habet, ita enim loquitur Hegesippus IV. 10. caetera ita legas: *quo tercenteni, infesto utrinque agmine c.* &c. pro *tertiusque*, item *Tyrtaeusque m. b. o. o. A. d. a. A. p. l. m. pede altero claudo.* De Othryade vide Herodotum Clio; Justinum V. 5. Senecam Suasor. II. p. 21. Lucian. Pseud. 486. Pausan. II. 156. & Plutarchum in Paral. pag. 306. qui ex Chrysermo rem narrat; apud quem pro Ἀγήνορος legendum omnino Ἀλκήνορος, uti habent Pausanias & Suidas. De numero militantium fidem facit Strabo. De eodem ita Schol. Statii ad Theb. IV. Trophaea jussit attolli, quibus, digito sanguine oblito, haec scripsit: κα῀α *artron e prata loyion*; quae ex Conjectura sic restituo: κατὰ Ἀργείων ἱστήσαντο Λακεδαιμόνιοι. Denique, apud Ampelium Cap. supra laudato, pro *delegare*, scribe *delere.* WASSE.

XIII. Ceterum fama tanti facinoris per [a] omnem Africam brevi divulgatur: Atherbalem, omnisque, qui sub Micipsae imperio fuerant, metus [b] invadit. In duas partis discedunt [c] Numidae, plures Atherbalem sequuntur, sed [d] illum alterum bello meliores. Igitur Jugurtha [e] quam maxumas [f] potest copias [g] armat: urbes partim vi, alias voluntate imperio suo adjungit: [h] omni Numidiae imperare parat. Atherbal, tametsi Romam legatos miserat, qui Senatum docerent de caede fratris, & fortunis suis; tamen fretus multitudine militum, parabat armis contendere. Sed

VARIANTES LECTIONES.

a *totam* A. b *invasit* A. I. c *Numidae* abest F. d *Jugurtham* C. e *quas* K. f *potest* abest M. g *parat* C. E. F. h *omnique* C. *toti* F.

NOTAE VARIORUM.

Fama tanti facinoris per omnem Africam brevi divulgatur] MSS. nostri quasi conspirato *divulgabatur.* an suspicandum fuisset? *fama divulgata.* Grut.

Copias armat] In Merseburgensi & impressis vetustioribus, *Copias parat:* pro, *comparat.* In caeteris manuscriptis est vulgata lectio, consentiente Beroaldino. Riv. Ar. L. III. Ball. *parat.* B. Pub. *quam maximas copias p. a.* Caeteri *armat*, recte; illud alterum sequitur: verum pro *parabat* L. II. 3. Ball. *parat.* Tacitus, An. I. 22. *per gladiatores suos, quos in exitium militum habet atque* armat. Hist. III. 79. *moesta omnia accepit: plebem quoque & servitia pro Vitellio armari.* II. 8. *mancipiorum valentissimum quemque* armavit. Silius VII. 1.

Ille quidem socios, atque aegrum vulnere, praeceps
Ausonium armavit.

Et sic Livius XXVIII. 1. aliique. Infra, *illum alterum.* secunda vox deëst L. II. Codices vero retinent, eleganter. Hegesippus, qui huc respexit, I. 13. *ubi consertum, plerique, relicto* Hyrcano, illum alterum bello meliorem secuti. Wasse.

Urbes partem vi, alias voluntate imperio suo jungit] Legendum *urbeis.* &, *adjungit.* ex manuscriptis, & impressis quibusdam. Riv.

At Atherbal] *At* particula abundat, nisi fallor, ex prima syllaba dictionis sequentis effecta. Ciacc. MSS. Pal. sine praemissa copula *at.* auribus mire alioquin ingrata. Grut. Markii γ. *tamen etsi* recte. de qua voce vide Stewechium de Particulis, p. 138. & ante omnes Gulielmium in Verisimilibus. Wasse.

De caede fratris, et suis fortunis] Manuscripta, *& fortunis suis*, ut pronomen sequatur. id quod elegantius est; nec secus ex impressis quaedam. Riv.

Tamen fretus multitudine militum] Male. *Nam in certamine bellorum, exercitata paucitas, ad victoriam promtior est, quam rudis & indocta multitudo, exposita semper ad caedem*, ut ait Veget. I. de Re Mil. I. Rupert.

Quam maximas potest copias parat] Sic ex duorum MSS. codd. consensu legimus: & ita nonnulli in vetustioribus suis impressis, & Merseburgensi exemplari scriptum fuisse testantur. Confirmant hanc scripturam verba sequentia: *Adherbal ubi intelligit eo processum, uti regnum aut relinquendum, aut armis retinendum esset, necessario copias parat.* &: *Consul impeditus a trib. pleb. ne quas paraverat copias.* & iterum: *Igitur explorato hostium itinere, in spe victoriae adductus, ex opportunitate loci, quam maximas potest copias omnium generum parat.* & libr. I. Histor. *Domitium proconsulem ex citeriore Hispania cum omnibus copiis, quas paraverat, accersivit.* C. Popma.

Sed ubi res ad certamen venit] MS. quidam: *Sed ubi rex ad certamen venit*, habent; sed utraque lectio sustineri potest. C. Popma.

Vi-

Sed ubi [a] res ad certamen venit, [b] victus ex proelio profugit in provinciam,

VARIANTES LECTIONES.

a *rex* N. b *victus praelio* A. Grut.

NOTAE VARIORUM.

VICTUS EX PROELIO PROFUGIT IN PROVINCIAM] Liber Bongarsii, *ex proelio* omittit, quae abesse possunt. Sed retinet *Non.* in, *Contendere*, ubi vitiose legitur: *sperabat armis contend.* pro *parabat.* PUTSCH. Malim *victus praelio*, *profugit*; nisi etiam tollendum, *praelio*, certe neutrius vocis vestigium; in Pal. nono, aut Bongarsiano. GRUT. Nostri omnes, *ex praelio.* & retinet *ex*, Jug. 56. Fr. II. 5. Provincia quandoque regionem denotat in Populi Rom. potestatem quovis modo redactam, vel etiam locum, ubi Imp. bellum administrabat, vel denique pro quacunque publici muneris procuratione sumitur. Hic autem in primaevo significatu ponitur, pro illa nempe Africae parte, quae ab Carthaginis exscidio Romanis belli lege cesserat; ἐν ἀντιθέσει ad regnum Micipsae. Quo sensu Caesar B. G. I. *Horum omnium fortissimi sunt Belgae, propterea, quod a cultu atque humanitate provinciae longissime absunt.* ubi *hostico* opponitur *provincia.* Sunt qui Galliam Narbonensem ita dictam putant κατ' ἐξοχὴν, inter quos Aldus in Quaesitis per Epist. & Bergierius de Publicis & Mil. viis III. 83. Vinetus ad Ausonium, aliique. Et hoc asserunt, hisce credo argumentis inducti; cum quod absolute a Caesare heic & alibi saepius efferatur, tum quod sequior aetas illud, nomine a Latina voce detorto, dixerit: *Provence* sive *Provenza.* Neque aliud ab auctore idoneo testimonium adducunt, quod huic rei fidem faciat. Verum, quod nomen ipsum attinet, illud quidem nimis infirmum. Plurima enim nomina locorum Appellativa apud Antiquos in Propria tractu temporis evaserunt. Quomodo a Victricis statione factum *Vitry*, aliaque ejusmodi; adeo ut nomen *Provenza* non magis probet Romanos hanc partem Galliarum per eminentiam vocasse *Provinciam*, quam illud alterum *Le pais Roman* in agro Bernensi, probet illum terrarum tractum apud eosdem audivisse *Ditio Romana*, aut *Romandiola.* Imo magis hoc probabile, quia nomen a porta Urbis Romanae, dicta *Varioni Romanula*, non prorsus absurde deduci possit. At certum, hoc quicquid est, terrae olim regionis AEmiliae nomine venisse. Ut enim agrum Narbonensem *Provinciam* absolute vocet ibi *Caesar*, tamen alibi vocem *Provinciam* usurpat idem ille, adjunctis vocibus *finitima*, *nostra*, *omnis*, *Romana*, *illius*; quae satis ostendant, ipsum hanc vocem Appellative quam proprie accepisse. Sic B. G. VIII. 46. *Narbonem profectus . . . paucos dies in provincia moratus . . . totius Galliae defectione, quam sustinuerat, fidelitate atque auxiliis* provinciae illius. Sic locum supra laudatum accipit Metaphrastes: ὅτι πολὺ ἀφιστᾶσι τῆς ἐν τῇ Ῥωμαίων ἐπαρχίᾳ. eamque *provinciam Romanam* vocat Julius Celsus. Cato in Origin. *Agrum Gallicum Ramanorum.* Caesaris *loca* finitimae provinciae *adjungere* B. G. III. 2. Interpr. vertit, τῇ πλησίον αὐτῶν ἐπικρατείᾳ προστεθῆναι. & pro Rhodano qui provinciam nostram *ab* Helvetiis *dividit*, I. 2. ille, ἀπὸ τῆς τῶν Ῥωμαίων ἐπαρχίας διαχωρίζοντα. Nec umquam, quod sciam, aliter. Jam si voces *finitimae* & *nostra* relationem includunt, necesse est, ut etiam alia loca sint eo sensu provinciae, quo hic esse dicitur; proinde, vel plura per excellentiam sic dicta sunt, vel ille, de quo movetur quaestio, saltem apud auctores modo allegatos, non est. Praeterea, haec pars Galliae, *Provincia*, *Narbonensis*, & *Braccata* vocitatur a Cicerone, Epist. IX. 5. aliisque, de qua re adeas Plinium Nat. Hist. III. 4. & Diodorum, apud quos tamen uti & Geographiae scriptores, & Historicos alterius appellationis ne gry quidem. Tacitus Hist. II. 14. *imminere* provinciae Narbonensi. Contra, ipsi Plinio, *nulli* provinciarum *postferenda*, *breviterque*, Italia *verius quam* provincia; hic opinor, vox *provinciarum* κατ' ἐξοχὴν accipi nequit. Quod si alias, mirum ni apud Graecos invenire esset pro ἐπαρχία, Ναρβωνησία aut ἡ Ναρβωνῖτις, Προβίγκια, qua forma apud Ptolemaeum Ἐκκεστεὶς, τογάτα atque κομάτα apud *Dionem*, τόγας apud Dionysium. At Strabo solummodo τῆς Ναρβωνίτιδος ἐπαρχίας meminit; Dio provinciam hanc τὴν Γαλατίαν τὴν Ναρβωνησίαν vocat; Xiphilinus, Γαλατίαν τὴν περὶ Νάρβωνα. idque proprie: nam provincia ita a Narbone dicta est, ejus rei testes dabo Consules; Ausonium de Clar. Urb. XIII.

Nec tu, Martie Narbo, silebere, nomine cujus
Fusa per immensum quondam provincia regnum.

Et Ciceronem I. pro Fontejo: *Est in* eadem provincia *Narbo Martius*, *colonia nostrorum civium*, &c. Vide jam ut adjungat *eadem*, neque per totam istam Orationem voce αὐθονομαστικῶς,

ciam, ac [a] deinde Romam [b] contendit. Tum Jugurtha, [c] patratis consiliis; postquam [d] omni Numidia potiebatur, in otio facinus suum cum [e] animo reputans, [f] timere populum Romanum neque advorsus iram ejus us-

VARIANTES LECTIONES.

a *dehinc* Carrio. b *concedit* E. c *paratis* F. d *omnis Numidiae* K. e *animo suo* F. f *coepit timere* B.

NOTAE VARIORUM.

κῶς, utatur. Unus est locus in orat. pro Quint. §. 12. qui prima fronte contra nos facere videtur, quem tamen omiserunt adversarii. *In Gallia agi non potuit? At & in* provincia *jus dicebatur; & Romae judicia fiebant.* ibi *provincia* opponitur *Galliae* Lugdunensi. Saltus Quintii Gallicanus intra Secusianorum regionem, Roma aberat M. Pass. DCC. At Secusiani, teste Caesare, *sunt extra Provinciam primi.* Verum haud liquido constat, utrum Sebusiani & Segusiani, fuerint unus idemque populus necne; deinde voces *Gallia* & *provincia* significare regionem eandem possunt. sententia sic se habet. *Appellandi tempus non erat?* illud ex mente adversarii, cui contradicendo respondit; *at te cum plus annum vixit.* vides nihil concedere, pergit Orator sub eadem persona: *In Gallia agi non potuit?* hoc est in Gallia ἁπλῶς, in nulla parte Galliae; ergo *provinciam* vocat ille *Galliam*, respondit: *at & in provincia jus dicebatur, & Romae judicia fiebant.* In *provincia?* quid hoc ad *Galliam* de qua objectio? Quomodo in Gallia agi potuerit, si in *provincia, i. e.* non in Gallia? *& in provincia*, inquit, nempe *tam in* provincia *quam* Romae, ergo *provincia* opposite ad *Romam* non ad *Galliam*, ut saepe alibi. Praeterea Jus ubique dicebatur vel per Procoss. vel eorundem legatos, & §. 14. *ait fuisse potestatem agendi quotidie.* Confer. Cic. Verrin. X. §. 30, 32, 34. Quod si vox *provincia* Narbonensem Galliam designaret, quae ratio reddi potuerit, cur non item vox *Provincialis* ad solos ejusce ditionis homines restringeretur? Ut nihil dicam de finibus, qui Caesaris aetate multo latius patebant, quam limites illius quae hodie Provinciae nomine frequentatur. Postremo, Sicilia, si quae alia provincia, hujus vocabuli praerogativam obtinere debuit, quae *prima provinciarum* dicta Ciceroni, Livio, aliis. Quod si uni Caesari innitatur Opinio Bergieri, & ipse aliis locis ostenderit, se eo sensu duntaxat Narbonensem *provinciam* dixisse, quo & Asiam ipsam postea Acad. Q. III. 1. Macedoniam de Fin. I. 24. quo Africam Sallustius, cap. 27. 65. 43. Cat. XIX. Fr. II. 8. V. 9. Mela III. 3. non est temere probanda. Quod vox absolute effertur id nihil est. Idem enim de Apulia usurpat Livius XXVIII. 9. de Hispania XXVI. 20. de Germania, Florus IV. 2. de Asia, Victor Vir. Illust. LXX. de Creta, Eutropius VI. 11. Ubi intelligas necesse est, ipsam illam provinciam de qua facta superius mentio, vel opposite ad Italiam, vel saltem subaudienda *tota*, *haec*, *illa*, *sua*, & alia id genus. Sed contenti injecisse scrupulum, rem in medio relinquamus. WASSE.

AC DEINDE ROMAM CONTENDIT] In vetustis est, *dehinc*, qua voce persaepe & alias utitur. RIVIUS.

TUM JUGURTHA PARATIS CONSILIIS] In quibusdam est, *peractis consiliis:* in manuscripto, *patratis*, pro *perfectis quae in animo habuerat.* idque verbi maxime omnium placet. Sic dicimus, *patrare incepta, patrare facinus*, pro *peragere, perficere.* RIV.

PARATIS CONSILIIS, FACINUS SUUM CUM ANIMO REPUTANS, TIMERE] Ecce flagrum post peccatum. Sic a Nerone, perfecto demum scelere (matris occisae) magnitudo ejus intellecta est, teste Tacito Annal. XIII. c. 10. §. 1. qui & in l. XI. c. 26. Scelus inter ancipitia probatum, veris mox pretiis aestimatur. Denique Juvenalis Sat. XIII.

Quum scelus admittunt, superest constantia: quid fas
Atque nefas, tandem incipiunt sentire peractis
Criminibus.

RUPERT.

CUM ANIMO REPUTANS] *Cum animo suo*, solet dicere, ut supra: *Proinde reputaret, cum animo suo.* Cato apud Gellium XVI. 1. *Cogitate cum animis vestris.* & Noster: *reputate cum animis vestris, num id mutare melius sit.* Item: *trahere cum animo suo.* Etiam: *cum animo suo volvere solitum.* Tum: *mihi multa cum animo agitanti.* CIACC. Sic & Fabricianum, & cetera manuscripta. quomodo Cicero alicubi: *Multa mecum ipse reputanti*, in-

usquam, nisi in avaritia nobilitatis & pecunia sua spem habere. Itaque, [a] paucis diebus, [b] cum argento, & auro multo Romam legatos mittit: queis [c] praecipit, uti primum veteres amicos muneribus expleant: deinde novos adquirant: postremo, [d] quemcumque possint largiundo parare, ne cunctentur. Sed ubi Romam [e] legati venere, [f] & ex praecepto regis, hospitibus, aliisque, quorum ea tempestate in Senatu auctoritas pollebat, magna munera misere; tanta commutatio incessit; ut [g] ex maxuma

VARIANTES LECTIONES.

a *post p. d.* H. *paucis post diebus* K. b *Cum auro & argento* A. B. C. D. E. F. G. H. I. K. L. M. c *praecepit* B. C. D. G. H I. K. M. *praecipit primum ut* L. d *quodcunque* M. *quaecunque* N. e *legati* abest K. f *ex praecepto* deleto & M. g *ex magna* H.

NOTAE VARIORUM.

inquit, verum in quibusdam tamen est, *in animo.* perperam, ut opinor. RIV. Alii codices habent, *in animo reputans*, cum *in* praepositione: quod & simplicius est, & apud auctores frequentius. GLAREAN.

ROMAM LEGATOS MITTIT, QUIBUS PRAECIPIT] Manuscripta, *quis praecepit.* quomodo & alias saepe. RIV.

MULTOS ROMAM LEGATOS MITTIT] Talis est positura verborum in MSS. Pallatin. GRUT.

UTI PRIMUM VETERES AMICOS MAGNIS MUNERIBUS EXPLEANT] In manuscriptis & aliis quibusdam non est, *magnis.* RIV.

PRIMUM UTI VETERES AMICOS MUNERIBUS EXPLEANT] Ita duo Pal. fidei minus sublestae, ita Bong. quod suavius longe, quam alterum, *uti primum veteres.* GRUT.

ROMAM L. M. QUIBUS] MSS. *quis* ut alias. RIV. In notis citat Gruterus *multos Romam*, operarum credo incuria. WASSE. *Rom. leg.* ea est MSS. Pal positura, GRUTER. supra Arond. *argento multo.* Bodl. abest *multo.* γ. λ. *auro &*, sic alii. Infra: *uti primum v. a. magnis.* In MSS. & aliis non est, *magnis.* RIV. Thom. *mactatis* unde *mactis* Palmerius. pro *uti primum* I. 2. Pal. fidei minus sublestae & Bongarsius quod suavius longe. GRUT. Sic Mart. Infra: *hoc modo locutum.* modo a secunda manu Pemb. WASSE.

VETERES AMICOS MUNERIBUS EXPLEANT] Sic infra: *quos paulo ante muneribus expleverat.* CIACC.

DEINDE NOVOS ADQUIRANT] Est quidem in Merseburgensi atque aliis vetustis *exquirant:* sed in Fabriciano, cujus nos plerumque fidem sequimur, *adquirant.* Habent eodem modo cetera manuscripta. RIV. *Anquirunt* legendum putat Gifan, in indice ad Lucret. ut apud Cic. in Laelio. *semper aliqui* anquirendi *sunt.* ita ejus liber. sic Liv. WASSE.

SED UBI LEGATI ROMAM VENERE, ET EX] Perperam est in recentioribus omissa copula &, quae est in antiquioribus addita. RIV. *Legati* abest Bodl. WASSE.

TANTA COMMUTATIO INCESSIT] Hujusmodi judicia pecuniae studio corrupta, passim sub censuram veniunt scriptorum. Sculpius Servastus Lupercus Junior apud Scalig. in Catalect. p. 228.

Quis metus hic legum, quaeve est reverentia veri,
Crescenti nummo si mage cura subest?

Bernhardus Morlacensis, scriptor vetustus, & haud contemnendus, de Contemtu mundi l. II.

Ad lucra supplicat, & male judicat ob lucra judex.
Te scelus impedit, aureus expedit, aere silet lex.
AEs domat omnia, res piat impiat, lex silet aere.
Vim lupus ingeris, agnus haheberis, offer habere.
Per tua munera tangis & aethera, lege cremandus.
Census adest tibi, censor erit tibi, ne fuge, blandus.
Munere non sinis ullius ordinis hunc meminisse.
Ad lucra clamitat, his sua vendicat ora, premit se.
Denique lex ita fit sibi subdita, non homo legi.
Aspice munere tot mala surgere, tot bona mergi.
Proh furor! adspice, quam cito judice regna tenente,
Stent mala, jus ruat, haec levet, haec spuat ille triente.
Quam sine judice judicet, aspice, quam sine jure.
Quippe pecunia, non Theodosia lex, sibi curae.

ma invidia in gratiam & favorem nobilitatis Jugurtha veniret: quorum pars ſpe, alii praemio inducti, ſingulos ex Senatu ambiundo nitebantur, [a] ne gravius in eum conſuleretur. Igitur, ubi legati ſatis confidunt, die conſtituto Senatus utriſque datur. Tum Atherbalem hoc modo locutum accepimus:

XIV. P.

VARIANTES LECTIONES.

a *ne quid* C.

NOTAE VARIORUM.

Unde plerique cauſa ſuperiores, illud conſilium apprehendunt, quod Petronianus ille Aſcyltos, utile rebus ſuis, exiſtimat: *Quis hoc loco nos novit? aut quis habebit dicentibus fidem? Mihi plane placet emere, quamvis noſtrum ſit, quod agnoſcimus, & parvo aere recuperare potius theſaurum, quam in ambiguam litem deſcendere.* Rupert.

Uti ex maxima invidia et malevolentia] In vetuſtioribus quibuſdam eſt *malevolentia* additum: cui *favorem* ſtatim opponat, ſicut *invidiae gratiam.* In manuſcriptis tamen & recentioribus non eſt idem additum, ac citra detrimentum ſenſus abeſſe poterit. Rivius. *Malivol.* retinet l. 3. & Ball. Venet. 1470. *pretio* Venetae & L. II. Wasse.

Singulos ex senatu ambiendo] Fabricianum, *ambiundo.* nec aliter Merſeburgenſe. Riv. Hoc ipſo Jugurtha: *Itaque paucis diebus cum argento auroque multo Romam legatos mittit: quis praecipit, uti primum veteres amicos mactis muneribus expleant. deinde novos anquirant: poſtremo, quacunque poſſit, largiendo paratione cunctentur:* vulgo, *acquirant*, aut, *inquirant:* neutrum ex ſententia: alterum ne ex conſuetudine Latina quidem. Neque vero praeceperat ut acquirerent amicos; quippe exitus in des erat; ſed ut operae ne parcerent anquirere. *Mactis*, auſi ſumus, quia nobis libertatem hanc praeibat vetus ſcriptura, *Mactatis:* tametſi hoc in contextu verborum Salluſtii (ne fruſtra ſis) nuſquam reperimus, verum mentionem faciebat commentator barbarus, cujus erant manu in eum annotationes refectae ſane: & quo magis ducas, Catonis verbum eſt: Quam *macta arbor*, apud eum, itemque Plinium reponenda, quae eſt arbor valde aucta in altum, quo, ut inquit Salluſtius gignentia omnia natura fert. In vulgatis eſt *alta arbor*, mendoſe. Nam v. c. *macta;* quod etiam doctiſſimus Victorius repererat, ſed quid eo faceret, non inveniebat. Ita eſt autem hic *macta*, ut in ſacrificiorum formis: *macte hoce vino inferio eſto: macte hiſce ſuovitaurilibus eſto.* Tertium etiam hoc loco addidimus, peccare in his verbis, *quacunque poſſit.* audacter, dicent iſti; nam ſequitur, *parare ne cunctentur.* at *poſſil.* liquide v. c. Modii, quod dictum eſt ad illud exemplum:

Quae aedepol Charine te quoniam jam id, quod vis, non poteſt.

Velis id quod poſſit. & Adelphis: *Tu quantum poteſt, abi.* ſubauditur n. *fieri. Quacunque* autem adverbium factum, ut ex qui, quicunque, ex quantum, quantumcunque. Hoc proximum eſt mutaſſe ex *quemcunque:* alioquin fortean ſcripſerit Salluſtius: *quod poſſit largiendo parere ne cunctentur.* Vulgatam lectionem ne nobis probemus, ſententia prohibet; neque enim ea ſubeſt: quemcunque amicum poſſint parare: nam quod jam ante dixerat unicus magiſter brevitatis: ſed *parare*, pro, *moliri*, hic valet, ut apud hunc alias ſaepe: *Itaque ex eo tempore ira & metu anxius, moliri, parare, atque ea modo in animo habere quibus dolo Hiempſal caperetur.* Item: *defenſoribus moenium praemia modo, modo formidinem oſtentare, ſuos hortando ad virtutem arrigere: prorſus intentus cuncta parare.* Quod autem ſupra legebamus, *veſcendi anquirere*, in eo, *veſcendi*, ſunt res victui, ſeu quae palato faciunt. Forma eſt nunc rara: atque id ſufficit; namque eo lepida. Sic Livio, *igni exſtinguendo ſunt* quibus ignis exſtingui poſſit. *Igitur, pro ſe quiſque inermes, ut quibus nihil hoſtile ſuſpectum eſſet; omnibus portis, qua cuique proximum erat, ea modo, quae reſtinguendo igni forent portantes, in agmen Romanum ruebant.* Livii verba ſunt de incenſis a Scipione Syphacis caſtris. Palm.

Tum Atherbalem hoc modo locutum accepimus] Alter quis omiſiſſet haec talia, contentus ſcribere; *tum Atherbal, Patres Conſcripti, Micipſa pater, &c.* Grut.

Ceterum jus et imperium penes vos esse] Sic Maſgaba, Maſſaniſſae filius, apud Livium lib. XLV. *Maſſaniſſam meminiſſe regnum, a pop. Rom.*

par-

XIV. *P. C. Micipsa pater meus moriens, mihi praecepit, uti* [a] *regni Numidiae tantummodo procurationem existumarem meam; ceterum jus,* [b] *& imperium* [c] *penes vos esse: simul eniterer domi, militiaeque quam maxumo usui esse populo Romano; Vos mihi* [d] *cognatorum, vos in locum* [e] *adfinium ducerem: si ea fecissem, in vestra amicitia exercitum, divitias, munimenta regni me habiturum. Quae cum praecepta* [f] *patris mei*

VARIANTES LECTIONES.

a *regnum* C. *regno* F. b *& imperium ejus* A. B. C. D. F. G. H. I. K. L. M. N. c *apud vos* C. d *cogn. adfinium in l. d.* reliquis deletis A. *cogn. & aff. loco ducerem* E. e *adfinium in loco* K. f *parentis* C. D. E. H. I. L. N.

NOTAE VARIORUM.

partum, auctumque & multiplicatum habere: usu regni contentum, scire dominum & jus eorum qui dederint esse. Ciacc. & Ursin. *Ejus*, non est in omnibus vetustis: nec sensus magnopere requirit: nam genitivus ille *regni Numidiae*, huc est referendus qui antecessit. Riv. Particula *ejus* diserte extat in Pal. antiquioribus ut & editis ante Carrionem; alias exturbassem & ego. Grut. Pro *existimarem* lib. III. *haberem*, vide quo pacto JCti distinguunt inter *procurationem* & *dominium*. Cod. IV. 27. Non multum abit Justinus XXIX. 2. *Rex a matre hactenus constituitur, ut* nomen Regis *penes filium*, vis *autem omnis* imperii penes *matrem esset.* Codex B. Pub. Cant. *filium ejus jus*, nec aliter Vincentius Belvacensis. utraque lectio placet; Tacitus enim *vim imperii, nomini* regis opponit, An. VI. 43. Idem etiam XV. 31. *apud* Rom. jus imperii *valet, inania transmittuntur.* mallem ibi tamen *vis.* quod ad Justinum attinet cum Ed. Junt. & quidem Bongarsii retineant *vis*, nihil temere mutandum, etsi forte ad haec Sallustii verba respexerit. Auctor, cujus mihi nomen excidit: *cui perimbecillo*, verbo datum imperium *videbatur*, res *autem penes eos erat, qui sibi exercitum & provincias distribuerant.* nescio an, *re autem*, ut apud Nostrum, re ipsa *bellum asperum.* &, Nepotem XIX. 3. *caussam apud* Philippum *regem* verbo, reipsa *quidem apud* Polyperchontem *jussus est dicere*, Thucydides II. 65. Ἐγίγνετό τε ΛΟΓΩι μὲν, δημοκρατία, ἜΡΓΩι δὲ, ὑπὸ τοῦ πρώτου ἀνδρὸς ἀρχή. & III. 70. Cratinus apud Plutarch. ΛΟΓΟΙΣΙ προστάγει ἜΡΓΟΙΣΙ οὐδὲ κινεῖ. Andocides, Orat. IV. p. 305. τοὺς μὲν ΛΟΓΟΥΣ δημαγωγοῦ, τὰ δ' ἜΡΓΑ, τυράννου παρέχων. Hoc sensu *verbo* pro *nomine* usus Cicero, Verrin. VIII. 133. *Cum vero in foro celeberrimo, tanta frequentia*, hoc verbo & simulatione Apronio, revera *tibi, objectus esset?* vide Cic. pro Quint. I. §. 7. Hegesip. I. 24. *Ne species regni ad eum*, potestas *ad illos perveniret.* C. C. C. & B. Pub. ibi *conferendum* pro *confoederandum.* Infra: *Ut data* spe regnandi cujus ad tempus vicarius foret. Codd. recte *species dominandi* V. Liv. I. 43. Wasse.

Quam maximo usui esse] Rittershusii: *quam maxime usui esse*, magis ad gustum meum. Putschius. Lib. III. abest *populo Romano.* Wasse.

Vos in locum adfinium] Vaticanus: *vos loco affinium.* quomodo & Rittershusii, nisi quod addat *que*, *vosque.* Putsch. Ita MSS. aevo priores, quibus aetas minor, *vos adfinium loco ducerem*, quomodo editi ante Carrionem, neque displicet; sic enim etiam habere Vaticanum codicem, quem contulit Bongarsius, indicant schedae ejus. Gruterus lib. III. *cog.* & *affin. d. l.* Ball. Bodl. Martin. & Venetae *adf. loco.* Xenophon de Cyri Exped. I. p. 250. Νομίζω γὰρ ὑμᾶς ἐμοὶ εἶναι πατρίδα, καὶ φίλους, καὶ συμμάχους, καὶ σὺν ὑμῖν μὲν ἂν εἶναι τίμιος, ὅπου ἐὰν ὦ. Wasse.

Munimenta regni me habiturum] Posset abesse *me.* Grut.

Regni me] Reg. *mei.* infra: *utique* abest Markii γ. & Martin. manente litura. alii ejus loco habent *etiam.* ut Pemb. Bodl. Digb. B. Pub. Arond. lib. II. 3. etiam Bertin. vide Palmerium. illud *posse* non admodum placet, retinent tamen omnes. Wasse.

Quae praecepta patris mei cum agitarem] Τὸ *mei*, non est in omnibus vetustis; & est ab litteratore forsan aliquo adjectum, qui voluerit explicare, quo de patre loqueretur; proinde ac si non id satis e superioribus planum perspicuumque foret. Talia permulta passim sunt, cum in Sal-

mei agitarem; Jugurtha, [a] *homo omnium, quos terra* [b] *sustinet, sceleratissumus, contemto imperio vestro, Masinissae me nepotem, etiam ab stirpe socium, atque amicum* [c] *populi Romani, regno, fortunisque omnibus expulit. Atque ego, P. C. quoniam eo miseriarum venturus eram, vellem, potius ob mea, quam ob majorum meorum beneficia posse* [d] *me a* [e] *vobis auxilium petere, ac maxume* [f] *deberi mihi beneficia a populo Ro-*

VARIANTES LECTIONES.

a *hominum omnium* M. b *sustulit* M. c *populo Romano* F. d *me* delet D. G. e *a vobis* abest F. f *vellem debere mihi* A.

NOTAE VARIORUM.

Sallustio, tum in ceteris fere omnibus adjecta. id quod facile sentit, qui scripta veterum diligenter evolvit. Ne quid tamen dissimulem, est in manuscriptis duobus hoc loco *parentis mei.* Riv. Haec est lectio & dispositio Vaticani codicis, qui complexus est Orationes Sallustii, haec membranarum nostrarum; nisi quod Pal. oct. *Quae cum praecepta patris agitarem*; nonus vero; *quae cum praecepta agitarem parentis mei*; decimus, *quae cum praecepto patris mei agitarem*, editi antea; *quae praecepta patris mei cum agitarem.* aut fallor, aut illa, *praecepta parentis mei*, spuria sunt. Gruter. Digb. abest *praecepta* Ball. *mei* & Venetae omittunt, recte. Arond. Pemb. Reg. Mart. *parentis* & sic Markii γ. λ. B. Pub. Wasse.

Jugurtha, homo omnium] Canteri liber hoc modo hunc locum profert: Jugurtha *hominum*, *quos terra sustinet, sceleratissimus.* non contemnenda lectio. C. Popma. Sic etiam codd. nostri praestantiores: nam alii, *omnium hominum quos.* aut, *homo hominum quos*, aut *omnium homo quos*, ut videatur verius aliorum, *hominum, quos, &c.* rejecto illo *homo.* Grut. Recte. Sen. Cont. XVII. *Deduxi ad vos reum*, omnium quos terra sustinet, *nocentissimum.* Plaut. Ps. *Quantum terra tegit hominum perjurissime.* Wasse.

Contemto vestro imperio] Manuscripta, *contemto imperio vestro*, ut pronomen sequatur. quomodo & Badianus codex. Riv. At Badian. 1526. *Convestro imperio.* Wasse.

Masinissae] De hoc loco adeundus Palmerius. Infra: *a vobis auxilium* Pemb. a 2. manu habet *a vobis.* Wasse.

Etiam a stirpe socium atque amicum populi R.] Manuscriptum, *ab stirpe.* Hoc autem ideo Adherbal, quod Masinissae nepos esset, qui rex, sociusque & amicus fuerat ab Senatu appellatus. cujus nominis honorem & paucis admodum, & pro magnis erga se regum meritis atque officiis dare populus R. consuevit. Riv. Bertinensis: *ut ab stirpe socium.* gratia illi, cum elegantem formam & germanam Sallustii nobis restituit: *Massanisae me nepotem, utique ab stirpe socium.* Tale Catilinaria: *Neque his modestia, neque modus contentionis erat: utique victoriam crudeliter exercebant.* Palmer.

Majorem meum] Sic nulla alia de caussa scripsi, nisi quod aliter aures improbant; & solitum ita veteribus; Adelphis: *spero, est similis majorem suum a nobis.* ea duo absunt a Bertinensi *secundum ea*, vet. cod. Modii. Id probat; ut reliqua mittam: Prisc. lib. XIII. qui notat hic pro μετὰ accipi. Porro in meo, non vere etat, *in expensis* proxime verum erat. Nam, *expenso uti*, est, *debitis uti*; ut iis, quae jam ante expensa feras. Sunt autem in hac oratione Adherbalis quaedam glossemata sane manifesta, ut mirari supinitatem emendatorum possis: *Quorum progeniem vos, P. C. nolite pati, me, nepotem Massanisae, frustra a vobis auxilium petere.* nam, ita vivam, ut nunquam illa Sallustius scripsit, *me, nepotem Massanisae*: Jam enim dixerat, *quorum progeniem.* Postea: *Ecce autem ex improviso Jugurtha intoleranda audacia, scelere, atque superbia sese offerens*; illa, *ex improviso*, ex ora irrepserunt, glossa ad *ecce.* sic enim hoc crepant Grammaticorum scholae, *en* & *ecce* in re subita poni. Itaque bella scilicet manus e regione notarat: *ecce ex improviso*: & postea fuit, qui doleret eum ornatum abesse Sallustio. Palmer.

Beneficia a P. R.] Vox *beneficia* otiosa videtur. Ciacc. Tres dictiones postremae Glossae adfines videntur. Grut. B. Pub. *beneficia p. c.* caeteri servant. Wasse.

Qui-

Romano, quibus [a] *non egerem;* [b] *secundum ea, si desideranda erant, uti debitis uterer. Sed quoniam parum tuta* [c] *per se ipsa probitas est; neque mihi*

VARIANTES LECTIONES.

a *utinam non egerem.* H. b *sed si ea* E. F. G. H. K. M. *sed ea si* L. c *per se ipsam* L.

NOTAE VARIORUM.

QUIBUS UTINAM NON EGEREM] Non est in ullo uspiam manuscripto, quod sciam, illa optandi particula, *Utinam*: ac mea quidem sententia rectius eadem abest. Qui locum expenderit, si cujus modo est in literis judicii, mecum haud dubie faciet. Nec exemplar eam Beroaldinum habet. RIV. *Utinam* Ball. & in interlin. Bodl. Venetae. WASSE.

SECUNDUM EA SI DESIDERANDA ERANT, UTI DEBITIS UTERER] Codices quidam in pergamenis descripti, consentientibus & impressis nonnullis: interque hos eo, qui a Pintio est Venetiis excusus, *sed ea si desideranda erant.* Verum priorem lectionem esse veriorem, e Prisciano liquet, is enim lib. XIII. de Praepositione agens, *Secundum*, inquit, *quando pro* κατὰ *&* μετὰ *accipitur, loco praepositionis est.* Sallustius in Jugurthino: *Secundum ea, uti debitis uterer.* Lucan. VIII. *secundum Emathiam lis tanta datur.* Ita Priscianus. videlicet hoc dicit: *Secundum* in *Sallustii* exemplo, *post* vel *proxime* significare: in Lucani, *pro.* ut mirari satis non queam, quid ille sibi velit, qui pro *super* accipi adnotavit; quem in scopulum tamen & Tomas Linacer impegit. RIV. Obscurissime hoc dictum est. Vetustiores codices habebant: *Sed si ea desideranda erant, &c.* Ceterum verba, quae per duos deinde sequuntur versus, etsi luculenta sunt, sensus tamen ad praecedentia nullam facit fidem. Nam *probitas*, quid ad praecedentia? quid deinde haec verba: *Neque mihi in manu fuit; Jugurtha qualis foret?* Haec ideo mihi annotantur, ut eo diligentius codices antiqui inspiciantur. Nam non est mihi dubium multis in locis, temporum potissimum injuria, ac sciolorum quorundam audacia hunc auctorem mutilum, cujus exemplaria tam varia leguntur. Multa etiam dissimulo, quia annotationes scribimus, non commentum. GLAR. *Sed ea* Fulvii lib. A. MANUT. In nonnullis MSS. invenio: *Sed ea si desideranda erant, uti debitis uterer.* Quam lectionem & impressi quidam habent. Locus hic obscurissimus est, & doctos etiam homines diu torsit. Ego sensum hunc esse existimo. Conqueritur Adherbal optare se, ut a P. R. auxilium petere possit, non ob majorum beneficia, sed ob propria in Rempub. collata; tum enim iis, tanquam sibi debitis, uti posset. Sed quoniam contra accidit, & Jugurtham hominem sceleratissimum cognoverit, qui contemto P. R. imperio, Masanissae nepotem & illorum amicum, regno, fortunisque omnibus expulerit, illorum se nunc auxilium & opem implorare, quibus tamen, quod sibi miserrimum est, cogitur prius oneri, quam usui esse. C. POPMA. Ita primitus Naz. factumque inde *sed ea si desideranda*, quomodo etiam fere caeteri MSS. illa *si desideranda erant* adulterinum quid resipiunt, certe abesse possunt nullo sententiae damno. GRUT. Priscianus lib. XIV. *Secundum*, quando praepositio est, significare dicit κατὰ vel μετὰ. Atque ita ait accipi hunc locum Sallustii; & istud Lucani lib. VIII.

——— *Secundum*
Emathiam lis tanta datur.

At falsus cum aliis Linacer, cum *secundum* hic exponit *super.* Nec audiendus Fulvii codex, qui pro *secundum ea* habet, *sed ea.* Obscurissimi loci sententiam hanc existimo: *Si ita decretum fuit fatis, ut Masinissae nepos, socius ab stirpe, atque amicus vester, regno fortunisque omnibus, a Jugurtha, hominum sceleratissimo, expellerer: vellem, ob mea potius, quam ob avi Masinissae merita, auxilium mibi ferri, adeoque vos velut obstricti essetis, ad referendam aliquando tam ingratam gratiam* (ita interpretor, beneficia quibus quis non eget, abominanda scilicet propter calamitatem) *vel si omnino ea desideranda, ac velut in extrema necessitate jucunda esse debet, ut tanquam debita uterer. Sed contra accidit; nam prius oneri vobis cogor, quam usui esse, ob repentinum scelus Jugurthae, quem non satis cavit mea probitas, candor, ac simplicitas; quemque non statim promtum fuit cognoscere, vel explorare.* RUPERT. *Sed si ea* L. 2. 3. Venetiis cusi 1700. 1708. B. Pub. Mart. Ar. Ball. Digb. *sed ea si* λ. Bodl. γ. & Reg. vero *secundum.* postea factum *sed ea.* Priscianus p. 997. omittit, *si desideranda erant.* agnoscit *uti debitis.* Apulejus de Hab.

mihi in manu fuit, Jugurtha, qualis foret: ad vos confugi P. C. quibus, quod [a] *mihi miserrumum est, cogor prius oneri, quam usui esse.* [b] *Caeteri reges, aut bello victi in amicitiam a vobis recepti sunt, aut in suis dubiis rebus societatem vestram adpetiverunt.*

XV. Familia nostra cum populo Romano bello Carthaginiensi amicitiam instituit, quo tempore magis fides [c] *ejus, quam fortuna* [d] *pendenda erat. Quo-*

VARIANTES LECTIONES.

a *mihi* delet I. b *Ceteri autem reges b. v.* H. c *ejus* delet H. d *petenda* A. B. C. D. E. F. G. H. I. K. L. M.

NOTAE VARIORUM.

Hab. II. pag. 12. *mentemque illam quam νοῦν idem vocat:* secundum ea, *&c. esse animo virtutes.* Palmerius ex suo libro, qui *expensis* exhibet, legit *expenso.* WASSE.

PARUM TUTA PER SE IPSA PROBITAS EST] Rationem reddit Cicero Epist. I. ad Q. fratrem: *Ut quisque est vir optimus, ita difficillime esse alios improbos suspicatur.* RUPERT.

IN MANU FUIT] Id est, *promptum fuit*, dicit Sallustius, ut infra: *Uti per otium tuti simus, in vestra manu est*, id est, *vobis efficere promtum est; in vestro arbitrio est.* RUPERT. In potestate. Plautus Rud. IV. 3. In manu non est mea: *Ubi demisi rete atque hamum, quicquid haesit extraho.* Seneca de Clement. I. *qualem quisque sortem statumque habeat*, in manu mea *positum est.* Cum tertio casu Plautus, Bacchid. I. 2. *Sperat quidem animus; quo eveniat*, diis in manu est. Livius XXI. 35. *praesidiumque in urbes contraheret, ut sua cuique Respubl.* in manu esset. Idem XXII. 4. alia forma: *Vos* in manu & tutela, *non in servitio debetis habere foeminas.* Et Tacitus mutat An. II. 46. *Neque poenitere, quod* ipsorum in manu sit, *integrum adversus Rom. bellum, an pacem incruentam malint.* Seneca Phoen. 454. *hoc primum nefas inter Scientes geritur.* in manu vestra est *Utrum velitis.* Lucan. VII. 253. numero utitur plurativo.

In manibus vestris, quantus sit Caesar, habetis.

Aristides Orat. In Neptun. pag. 48. ἜΧΟΝΤΑ καὶ ταῦτα ἐν ταῖς ΧΕΡΣΙ'Ν. Thucydides II. 13. Τά τε τῶν ξυμμάχων ΔΙᾺ ΧΕΙΡῸΣ ἜΧΕΙΝ. Scholiasta δι' ἐπιμελείας non bene; eodem capite pro δέκατος αὐτὸς fere mallem, Περικλῆς ὁ Ξανθίππου, στρατηγὸς ὢν Ἀθηναίων δέκατος αὐτοῖς, nempe Lacedaemoniis. Sequitur ὡς ἔγνω τὴν ἐσβολὴν ἐσομένην, ὑποτυπήσας, ὅτι Ἀρχίδαμος αὐτῷ ξένος ὢν ἐτύγχανε, μὴ πολλάκις ἢ αὐτὸς ἰδίᾳ βουλόμενος χαρίζεσθαι, τοὺς ἀγροὺς αὐτοῦ παραλίπῃ καὶ μὴ δῃώσῃ. At Periclem summam rerum tunc temporis obtinuisse quis dubitat. Confer autem Thucyd. cap. 22. Polyaenum I. 36. Justin. III. 7. Nec tamen altera loquendi forma abhorret ab indole Auctoris, qui IV. 2. Ἐς Σικελίαν ἀπέστειλεν, &c. καὶ στρατηγοὺς τοὺς ὑπολοίπους, Εὐρυμέδοντα, καὶ Σοφοκλέα. Πυθόδωρος γὰρ ὁ τρίτος αὐτῶν, &c. sic IV. 75. 38. Adque hunc modum Statius Sylv. I. 4. *nec Aonias, decima cum* Pallade, *divas.* Sed & hoc insuper addo, voces *decimus*, δέκατος non infimum potestatis & honoris locum innuere; sed nos alio properemus. WASSE.

ONERI QUAM USUI] Ita libri. Apulejus Apolog. *Quidquid aptam moderationem supergreditur*, oneri *potius* quam usui *exuberat*, & II. Florid. *Rem familiarem abjecit & velut onus tergoris*, magis labori *quam* usui. *Mamertus* de Statu animae pag. 719. *incipit* esse oneri, *quod erat* usui. Atque ita fere Hegesippus II. 15. V. 24. & alibi. WASSE.

FIDES EJUS QUAM FORTUNA PENDENDA] Reg. Ar. L. 1, 2, 3. Pemb. Venetiis cusi. Mart. Oxonienses uno ore *petenda* pro *expetenda.* Gruteriana, a qua editio haec expressa est, *pendenda.* utrum ex ingenio an a Codicibus non memorat. vid. Demosth. adv. Lept. pag. 367. Stewechius notis ad Apulejum, pag. 422. in suis invenit *petenda*, unde ipse *putanda.* Non ineleganter. *putat:* Glossae, δοκεῖ. *putatio* οἴησις pro reputare, considerare. Terentius Eun. *Dum haec* puto, *praeterii imprudens villam.* Videsis *Donatum* ad AEn. VI. 332. & *Nonium.* At aeque elegans nec antiquum minus *pendenda.* hoc est, *majoris aestimanda.* Cicero Epist. Fam. V. 17. *nos ceterique qui* *is*

Quorum progeniem vos, P. C. nolite pati me, nepotem Masinissae, frustra a vobis auxilium petere. [a] *Si ad inpetrandum nihil caussae haberem, praeter* [b] *miserandam fortunam; quod paullo ante* [c] *rex genere, fama, atque co-*

VARIANTES LECTIONES.

c *Sed si* F. G. H. K. N. d *miseram* M. e *rex fui* A.

NOTAE VARIORUM.

te non ex fortuna, *sed ex virtute* pendimus *semperque* pendemus. Tacit. Hist. IV. 28. *per omne id bellum meliore usi* fide *quam* fortuna. Caeterum, per *fides ejus* intellige fidem Populi Romani, illorum scilicet erga amicos gravitatem & constantiam. Alii, inquit, in suis dubiis rebus, & vestris laetis ob victorias frequentes societatem vestram appetiverunt, at Masinissa, cum incerta esset alea belli, manente adhuc Carthagine, non tam fortuna quam fide in socios, qua per Orbem terrarum clari eratis, inductus, in clientelam vestram concessit; fides enim, auctore Cicerone, dictorum conventorumque constantia & veritas. Ideoque viam ad Romanorum benevolentiam satis oratorie praestruit, fidem publicam, quam implorat, laudando. Interpretes fere Masinissae fidem intelligunt, sed perperam. Xenophon. Hist. Graec. IV. 535. Καὶ γὰρ τὸ μὲν ἐν ταῖς εὐπραξίαις πιστοὺς φαίνεσθαι οὐδὲν θαυμαστόν· ὅταν δέ τινες ἐν συμφοραῖς γενομένων φίλων βέβαιοι φανῶσι, τοῦτ᾽ εἰς τὸν ἅπαντα χρόνον μνημονεύεται, &c. ὅσῳ δὲ μᾶλλον αἱ ἄλλαι πόλεις σὺν τῇ τύχῃ ἀπεστράφησαν ἡμῶν, τοσούτῳ ὄντως ἡ ἡμετέρα πιστότης μείζων φανείη ἂν, lege ὑμετέρα. vid. Tacit. A. IV. 56. WASSE. Vult dicere, *non temporariam amicitiam, vobiscum, familia nostra coluit, neque, ut alii, propter utilitatem vos amplexa est; sed cum ad incitas imperium vestrum redegisset Annibal, eoque plus fidei, quam fortunae expectandum esset.* Unde & carius aestimandus ipsis fuerat Masinissa, cum ejusdem posteris; quo plures consilia, & sese, pro temporibus mutant. Nimirum, ut canit Ovidius:

> *Dum juvat, & vultu ridet fortuna sereno,*
> *Indelibatas cuncta sequuntur opes.*
> *At simul intonuit, fugiunt, nec noscitur ulli,*
> *Agminibus comitum qui modo cinctus erat.*

RUPERT.

QUORUM PROGENIEM VOS] *Quorum progenies vos, P. C. nolite pati, &c.* Sic Varro de Re Rust. lib. II. cap. 45. *Ibi contra progenies eorum.* & Cicero de Universitate: *Veteres, qui se progenies deorum dicebant.* CIACC. & URSIN. Vulgata recte habet, est enim mutatio numeri pluralis loco singularis, *quorum* pro *cujus*. vid. nos ad, *servitia repudiabat.* Catilin. A. PORMA. Multi ad hunc locum multa, sed assentior Amplissimo Jacobo Bongarsio, existimanti haec verba: *me, nepotem Masinissae* glossam esse, & ex superioribus illis hujus paginae, *Masinissae me nepotem, etiam ab stirpe socium atque amicum P. R.* huc irrepsisse. Refer autem *quorum*, ad Masinissam & Micipsam, quorum progenies erat Adherbal. PUTSCH. Aut legendum *progenies* cum Palmerio, aut delendum primo *vos*, jussu MSS. aliquot Pall. forsan etiam, *me nepote Masinissae*, nec non, *a vobis*, quae omnia plus quam subintelliguntur. GRUT.

A VOBIS] Non agnoscit L. 3. & sane praecesserunt. Balliol. utroque loco delet. Infra: L. 2. Ball. *ego rex*, male. sic Venet. 1470. WASSE.

SED SI AD IMPETRANDUM] Illa particula *Sed*, non est in codicibus manuscriptis, nec in ceteris impressis. RIV. Habent Ven. 1474. Martin. Bodl. Ball. Arond. L. 3. Markii γ. verum Pemb. Markii. B. Pub. omittunt in Venetiis excuso 1478. *fin.* WASSE.

PRAETER MISERANDAM FORTUNAM] Saepe enim haec sola ad impetrandum sufficit. Auctor Thebaidos:

> *Quo causa melior sorsque deterior trahit,*
> *Inclinat animus, semper infirmo favens.*
> *Miseros magis Fortuna conciliat suis.*

Heins. l. I. Histor. de Friderico V. Palatino & Ferdinando II. Imperator. *Agmen miserandum hic, aut alibi ejectum, inopes, extorres, neminem humanae sortis parum memorem sinebant. Inter quos Rex Bohemorum, qui cum conjuge ac liberis, haud pridem Palatina ditione, ac sceptro pulsus, quaqua incedebat, solis hostibus acceptum, majestatis afflictissimae spectaculum praebebat, quanto infra dignitatem, tanto magis miserationi aut judiciis expositus.* Vide notam Bernecc. ad Justini l. XXVII. c. 2. §. 3. nostram ad ejusdem l. V. c. 9. §. 7. RUPERT.

 DE-

copiis potens, nunc deformatus aerumnis, [a] inops, alienas opes [b] exspecto; tamen erat majestatis populi Romani prohibere injuriam, neque pati, cujusquam regnum per scelus crescere. Verum ego iis finibus ejectus sum, quos majoribus meis populus Romanus dedit: unde pater, & avus [c] meus una vobiscum expulere Syphacem, & Carthaginienses. Vestra beneficia mihi

VARIANTES LECTIONES.

a *inops* abest H. b *appeto* F. c *meus* delet C.

NOTAE VARIORUM.

DEFORMATUS] Ex Cic. pro Murena, §. 88. deformatum *ignominia.* Sic Justinus, Florus, Q. Septimius: sed & antea Livius de Pace Caudina: *Ut suae quisque conditionis oblitus, ab illa* deformatione *tantae majestatis, velut a nefando spectaculo avertere oculos.* Virgil. XII. 805.

Deformare domum & luctu miscere Hymenaeos.

Deformati ἀσχημονήσαντες. deformatio κακομορφία. deformatus καταισχυνθείς. deformari *Matrimonia falsis contumeliis.* l. XXX. C. ad L. Jul. de Adult. Claudianus de B. Gild. rem tangit:

Si moestae squalore comae lacbrimisque, Senatum
In Numidas, pulsus solio commovit Adherbal.

vs. 408. ubi forte legendum. *In Numidam*, ut intelligatur Jugurtha, suadent etiam sequentia:

Hunc quoque nunc Gildo, tanto quem funere mersit,
Hunc doleat venisse ducem.

Verum Heinsiana lectio in MS. C. C. C. comparet. Lamprid. *quem saltare etiam nudum*, &c. deformato *vultu.* in Commod. cap. XI. &, in Antonino Diad. cap. ult. Apulejus: deformatus *furore.* in princip. Metam. Infra: WASSE.

ALIENAS OPES EXPECTO] In aliis est, *expeto*, utrumque mea quidem sententia sic quadrat, vix ut noris, utrum alteri praeferas, nisi quod prius illud in codicibus manuscriptis. Cicero ad Atticum: *Caesar jam opes meas, non ut ante opem expectat.* Idem alibi *auxilium expetere* dixit, quomodo & Terentius in Andria, *auxilium expetens.* RIV. Ball. Bodl. *expeto.* & sic Venet. 1470. B. Pub. & Pemb. Markiani. Martin. *expecto.* voce *expectare* alibi non est usus Noster. vide tamen Hegesip. I. 34. & 36. WASSE. Ut *vescendi*, ita *impetrandi* quoque dixit Sallustius, in oratione Adherbalis: *Si impetrandi nihil haberem, praeter miserandam fortunam; quod paulo ante rex genere, fama, atque copiis potens: nunc deformatus aerumnis inops, alienas opes specto: tamen erat majestatis populi R. prohibere injuriam.* Meus v. l. *impetrandae caussae nihil haberem.* & qui emaculare Sallustium se postulet, ut nihil sibi in conjectando permittat, nec suspicionibus scripturas veteres adjuvet, nugas agat. Mihi vero stat, ubi fenestram aliquam aperiunt libri, uti porro ingenio, & quod alii ante sibi in depravando indulserunt, in corrigendo usurpare. Cave enim existimes minus quoquam scriptore a glossis laborare Sallustium. PALMER.

TAMEN ERAT MAJESTATIS P. R. PROHIBERE INJURIAM] *Qui enim non defendit, nec obsistit, si potest, injuriae, tam est in vitio, quam si parentes, aut patriam, aut socios deserat*, ut scribit Cic. I. Offic. RUPERT. Caesar de B. G. I. 33. *Quod in tanto* imperio populi Romani *turpissimum sibi & Reip. arbitrabatur.* Quod paulo post Auctor *vestra beneficia* dicit, illud Caesari P. R. *beneficium.* B. Civ. I. 9. Inepte antea, *quod pro beneficio.* sed recte Aldinus: *doluisse se, quod* Populi Romani beneficium *sibi per contumeliam ab inimicis* extorqueretur; eadem forma, qua Noster hoc in loco, Lucanus. I. 399.

Quod non, victrices aquilas deponere jussus,
Paruerim? mihi si merces erepta laborum est;
His saltem longi, non me duce, praemia belli
Reddantur.

Et sic. *Extorquere per vim* suffragium populi, apud Livium. WASSE.

AVUS MEUS] Mutat locum in B. Pub. ibi enim *pater meus.* in caeteris sedem obtinet. Infra: abest L. 3. *vos* & Ball. Venet. 1478. non agnoscit. *in.* Infra: *hostes* meliores, libri Gruter. Sic nostri. L. 3. & Venet. abest *erat.* WASSE.

HEU

mihi erepta sunt, P. C. vos in mea injuria despecti estis. [a] *Eheu me miserum! huccine, Micipsa pater, beneficia* [b] *tua evasere, ut quem tu parem cum liberis tuis,* [c] *regnique participem fecisti, is potissumum stirpis tuae exstinctor sit? Numquam* [d] *ne ergo familia nostra quieta erit? semper ne in sanguine,* [e] *ferro, fuga* [f] *versabimur? Dum Carthaginienses incolumes fuere, jure omnia saeva patiebamur; hostes ab latere: vos amici procul: spes omnis in armis erat. Postquam illa pestis ex Africa ejecta est, laeti pacem agitabamus: quippe, queis hostis nullus erat, nisi forte quem* [a] *vos*

VARIANTES LECTIONES.

a *Heu heu me* C. F. H. K. *Heu me me* M. b *tua* delet H. M. c *regnique tui* G. d *ne* abest ab H. L. e *ferro* delet I. f *versabitur* A. B. C. E. F. H. K. L. *vexabit* F.

NOTAE VARIORUM.

HEU ME MISERUM] In tribus manuscriptis est, *Eheu.* nec aliter citare Probus videtur. quo loco docet hanc interjectionem etiam liberae a numeris orationi, & cumprimis historiae convenire. Quamquam autem Valla hanc particulam nulli casui servire docet, est tamen invenire, ubi cum accusativo juncta sit. Terentius in Phormione, *Eheu me miserum*, inquit. Et Cicero in oratione antequam iret in exsilium, *Eheu conditionem hujus temporis.* Sed Virgil. nullum ei addit casum in Buc.

Eheu quid volui misero mihi.

Et iterum:

Eheu quam pingui macer est mihi taurus in arvo.

Sed nec Tibullus:

Eheu divitibus video gaudere puellas.

Idem:

Ferreus est eheu, quisquis in urbe manet.

Sunt qui & hoc & similibus locis, *heu heu* legere malint. Sane codex Merseburg. hic habet, *Heu heu me miserum.* & eodem modo Florentinus. Verum, ne quid dissimulem, & *heu* sine casu saepenumero ponitur, ut apud Ciceronem: *Heu quam dispari domino dominaris.* Virgilius: *Heu fuge nate dea.* Et:

Heu, nihil invitis fas quemquam fidere divis.

sic saepe alias. velut II. AEnejd.

Heu quae nunc tellus, inquit, *quae me aequora possunt Accipere?* & III.

Heu quid agat? quo nunc reginam ambire furentem Audeat affatu?

Et,

Heu! furiis incensa feror.

RIV. *Heu heu* Arond. Martin. WASSE.

EHEU ME MISERUM, HUCCINE, MICIPSA PATER, BENEFICIA TUA EVASERE] Simili querela ex Pacuvii Armorum judicio, plebs Romana Pompejanos notavit, qui a Caesare victore servati, & ad honores evecti, paulo post ipsum interemerunt:

Men' servasse, ut essent qui me perderent?

ut extat apud Suet. in vita Caesaris c. 84. RUP.

PAREM CUM LIBERIS] Vaticano abest *tuis.* per me licet, qui pene etiam ejicerem *cum.* GRUT.

SEMPER NE IN SANGUINE, FERRO, FUGA VERSABITUR?] Manuscripti codices & impressi quidam, *versabimur* habent. id mihi quidem magis arridet. RIVIUS. Sic MSS. Pall. potiores; deteriores: *versabitur.* GRUT. Markii γ. λ. Digb. *versabitur.* caeteri aliter. WASSE.

DUM CARTHAGINIENSES INCOLUMES FUERE] Florus potius dixisset duabus vocibus, *Carthagine incolumi.* GRUT.

HOSTES A LATERE, VOS AMICI PROCUL] In manuscriptis est, *hostis ab latere*, idque melius. RIVIUS.

HOSTES AB LATERE] Ita MSS. meliores, non *hostis*, quod heic ambiguum nimis de uno accipiendum ne sit, an de pluribus. GRUT. Bodl. *ad latus.* WASSE.

POSTQUAM ILLA PESTIS EX AFRICA EJECTA EST] Carthago, deleta ab Africano juniore. RUPERT.

LAETI PACEM AGITABAMUS, QUIPPE QUIBUS] In manuscriptis est, *qui hostis nullus erat.* pro *quibus.* Ita in Officiis Cicero: *A quis male pugnatum est*, inquit, pro, *a quibus.* Sallustius paullo ante: *Legatos Romam mittit, quis praecipit.* Sic postea alicubi: *Quis adjutoribus regem aggressus, impellit uti adversum Romanos bellum incipiat.* Rursus: *Quis omnia honesta atque inhonesta vendere mos erat.* &: *Quis omnia regna adversa sint.* RIVIUS.

QUEIS HOSTIS NULLUS ERAT] Verbum postremum superfluum est. GRUT.

[a] *vos jussissetis. Ecce autem ex* [b] *inproviso Jugurtha, intoleranda audacia, scelere, atque superbia sese ecferens, fratre meo, atque eodem propinquo suo*

VARIANTES LECTIONES.

a *vos* delet M. b *de improviso* F.

NOTAE VARIORUM.

Ecce autem ex inproviso Jugurtha intoleranda audacia] Haec vera lectio, ceterum est in Merseburgensi, *de improviso:* sed eodem plane sensu. dicimus enim: *improviso, ex improviso, de improviso.* Cicero pro Murena: *Syracusani improviso in castra Hamilcaris irrumpunt.* Idem in Verrem: *Ex improviso si quae res natae essent.* sic & *de improviso* alicubi dixit. Riv. In meo libro non est *autem:* Ciacc. Voces *ex improviso*, quasi interpretis, tollendas immerito censet Palmerius, & contra Codices universos; apud Plautum aut Terentium exemplum nullum: at quid inde? Varro Eumenidibus: Et, ecce de improviso *ad nos accedit cana veritas, Atticae philosophiae alumna. Auctor* Passionis D. Jacobi apud Ruinart. Sallustium sequitur, cap. III. *Et adscendebam in illam catastam:* & ecce ex improviso *mibi sedens ad dexteram ejus judicis* Cyprianus apparuit. Eodem modo cum vocibus *subito* & *repente.* Cicero VII. Verrin. Ecce autem repente *ebrio Cleomene, esurientibus caeteris, nunciatur piratarum naves esse in portu.* & I. Verrin. Ecce autem repente, *bis diebus paucis, Comitiis consularibus factis.* Alcuinus in vita Willibrardi, p. 1458. Ecce repente *lapis se protelare locelli Coepit.* Apulejus Metam. IX. *Et* ecce nobis repente *de tergo manipulus armati supercurrit equitis.* Cicero pro Cluent. §. 5. Ecce autem subitum *divortium.* Auctor Passionis D. Jacobi. Et ecce subito *ab oculis nostris ille Judex recessit.* Augustinus Ep. LXI. *opperiebar, &* ecce subito. D. Hieronymus, Epist. XXX. Ecce subito *discurrentibus nunciis.* Confer eundem vita Malachi. Inverso ordine, Cicero pro Caecin. §. 30. *Visus est mibi*, &c. *tantummodo errare, quod omnes testes infirmaret, qui ante eum dixissent.* Cum subito, Ecce *idem qui solet.* Auctores Ed. vulgatae. Esdras IV. 10. *Et* ecce subito *emisit sonitum vocis magnum.* Esaiae V. 26. Ecce festinus *velociter veniet.* De *ecce* vide Servium ad AEn. II. Donatum ad Adelph. IV. 7. Glossae ineditae ad Juvenalem VI. 511. *Hac dictione utimur, cum aliquod repentinum volumus significare.* Ecce etiam de *non repentino*, pro *verbi gratia, nempe*, aut quid simile. apud Plinium Hist. N. saepissime. *ut in carbone* ecce *& cinere.* Justinian. Lib. I. Tit. 11. *de Nuptiis* §. 6. Adfinitatis quoque veneratione a quarundam nuptiis abstinere necesse est: *ut ecce*, privignam aut nurum uxorem ducere non licet. & alibi. vid. Laberium in Prolog. apud Macrobium, & Senecam Controv. I. p. 66. Wasse.

Sese ecferens. MSS. partim *sese eferens* unica litera, partim *se ecferens.* Grut. Nostri nove *ecferens*, at surdo canunt. Vide Nonium in, *ecferre, contendere, observare, facessere, eliminare, clandestino, suffundatum, summissum, ferocia.* Plaut. Merc. V. Terentius: tamen *Scaurus* effatus non *ecfatus* scribendum putat. Lucilius XXVI. *Ubi quem ex praecordiis* ecfero *versum.* M. Tullius de Signis, ita Grammatici citant Orat. in Verrem IX. 56. *Nimium forsitan baec illi mirentur atque* ecferant. ita Nonius; at Agroetius. p.2274. *efferant.* quomodo & Graeviana. Ennius apud Cic. de Divin. I. *Haec pater* ecfatus. Varro Sexagesi: Vix ecfatus *erat, quum more majorum, ultro carnales arripiunt, de ponte in Tiberim deturbant.* Pacuvius Periboea. Ecfare *quae cor tuum timiditas territat.* Cicero, Tusc. I. 19. *ignibus insistit (animus) ac finem altius se* efferendi *facit.* Optimus Norvicensis, *baec ferendi*, quod ad veram lectionem quasi manu ducit; reliquit enim Marcus *ecferendi.* quomodo & Tusc. IV. 20. Lambinus dederat. Ad hanc formam habes apud Tacitum An. XI. 20. *ecfodere.* vid. Canterum Not. ad Cic. Fam. lib. VII. Ep. 18. Wasse.

Atque eodem propinquo] Bodl. abest *eodem*; ineleganter. Marcus Cato apud Quintilian. V. 11. *Qui nullam adulteram non* eandem *esse veneficam* dixit. pro *etiam.* Cic. I. Offic. *Et huic conjuncta beneficentia, quam* eandem *vel benignitatem, vel liberalitatem appellari liceret.* pro Murena: *Asiam istam refertam &* eandem *delicatam, sic obiit ut*, &c. De Nat. D. *Nae ego, inquit, incautus, qui cum Academico &* eodem *Rhetore congredi conatus sum.* Infra; *sceleris praedam.* ita Libri. Q. Septimius qui Nostrum fere sequitur I. 5. *universam domum ejus* in scelus proprium *convertit.* Haec, inquit, Anna, duriora sunt quam ut recte possint explicari. Quidni? in scelus, ut *in praedam, & in crimen.* Auctores non vacat excutere, sed se ac-

ſuo interfecto, primum, regnum ejus ſceleris ſui praedam fecit: poſt, ubi me iiſdem dolis [a] *nequit capere, nihil minus quam vim, aut bellum exſpectantem, in imperio veſtro, ſicuti videtis, extorrem patria, domo; inopem, & coöpertum miſeriis* [b] *effecit, ut ubivis tutius, quam in meo regno eſſem.*

XVI. *Ego ſic exiſtumabam, P. C. uti praedicantem* [c] *audiveram patrem meum; Qui veſtram amicitiam* [d] *diligenter colerent, eos* [e] *multum laborem ſuſcipere, ceterum ex omnibus maxume* [f] *tutos eſſe. Quod in familia noſtra fuit,* [g] *praeſtitit; uti in omnibus bellis adeſſet vobis: nos uti per otium tuti ſimus, in manu veſtra* [h] *eſt, P. C. Pater nos duos*

VARIANTES LECTIONES.

a *nequivit* C. F. *nequerit* E. *nequiit* M. b *fecit* F. c *audivi* A. d *diligenter* abeſt L. e *multos labores* A. f *tutos eos* F. g *potuit* A. *id praeſtitit* K. h *eſt ſitum* F.

NOTAE VARIORUM.

actutum offerunt, Ovidius I.

—— *Et tua ſim, quaeſo,* crimina *ſolus* ego.

alibi:

Tempus, Atla, veniet, tua quo ſpoliabitur auro
Arbor, & hunc praedae titulum, *Jove natus habebit.*

alibi:

—— *Et jacui pigro* crimen *onuſque toro.*

Iterum:

—— —— —— —— *parentem*
Crine ſuum ſpoliat, praedaque *potita nefanda*
Fert ſecum ſpolium.

Caſſiodorus Var. I. 37. *Nolumus ea in cujuſquam* praedam cadere, *quos noſtra viſa eſt ſententia liberare.* Vide Caeſarem B. G. VI. 3. Cic. pro Domo. §. 13. WASSE. *multum laborem.* Urſini codex *m. laboris.* ibid. *diligenter colerent.* Lectionem fere ſuſpectam redderet Commel. in quo a manu principe, *diligerent, colerent.* ſed cum ab eodem calamo ſtatim mutata ſit vox prior in *diligenter*, apparet errorem eſſe exſcriptoris. GRUT. Abeſt autem *diligenter* a Regio & Ed. Vet. teſte cl. Hudſono, & aliud quid primitus in Pemb. *q. d. v. colerent om.* Martin. WASSE.

IN IMPERIO VESTRO] Sic *Caeſar* lib. I. Belli Gallici: *Imperio populum Romanum non modo de regno, ſed etiam de ea quam habeat, gratiam deſperare.* & lib. II. *qui minus in imperio noſtro eam rem conſequi poterunt*, id eſt, nobis rerum potientibus. CIACC. & URSIN. Omittit praep, Mart, B. Pub. & Arond. vide locum *Caeſaris* ſupra adductum ad, *majeſtatis erat Populum Romanum: in* primitus aberat Pemb. WASSE.

SICUTI VIDETIS, EXTORREM PATRIA] Fabricianus, *ſicut videtis.* quomodo & alias fere. RIVIUS. Nonius, p. 14. habet, *ſicuti.* WASSE.

EOS MULTUM LABOREM SUSCIPERE] V. C. *Eos multum laboris ſuſcipere.* URSIN.

QUOD IN FAMILIA NOSTRA FUIT, PRAESTITIT] Vel deëſt aliquid, vel mendum haeret in voce ultima; nam, de Maſiniſſa iſta haec accipi vix queunt, cum ipſi tamen magis quam Micipſae accommodari poſſint. GRUTERUS. Ar. *praeſtituit* L. 3. *praeſtititum.* Pemb. ſed ex correctione, ut videtur, *praeſtitit.* Donat. tamen Adelph. III. 5. nihil movet. in γ. ex inani ſpatio inter *noſtra* & *fuit* duas minimum literas deëſſe ſuſpicor; forte primo ſcriptum *adfuit.* retinent vulgatam lectionem caeteri, quae ut ut ſit hoc loco ferenda, apud Avienum certe non eſt. ſic enim ille Fab. XXIII.

Convenit hoc illis quibus eſt permiſſa poteſtas,
An praeſtare *magis ſeu nocuiſſe velint.*

Praeſtare cum tertio, quarto, ſexto caſu, pro repraeſentare, apud Cicer. Ovid. Plin. Tertullianum; pro dare & conſervare apud alios, aliquando adjuncta praepoſitione *inter*, ſed nullibi opinor abſolute. Opportune ergo membranae Petrenſes lectioni editae praeferunt *ſteſſe*, unde non abs re feceris *prodeſſe.* Infra B. Pub. *vobiſcum.* WASSE.

UT IN OMNIBUS BELLIS ADESSET VOBIS] Manuſcri-

duos fratres reliquit ; tertium , Jugurtham , beneficiis suis ratus est [a] *nobis conjunctum fore. Alter eorum* [b] *necatus , alterius ipse ego manus inpias vix effugi. Quid agam ? aut quo potissimum infelix adcedam?* [c] *generis praesidia omnia exstincta sunt : pater , uti necesse erat , naturae concessit : fratri , quem minume decuit , propinquus per scelus vitam eripuit : adfines , amicos ,* [d] *propinquos* [e] *ceteros meos , alium alia* [f] *clades*

VARIANTES LECTIONES.

a *nobis* delent H. K. b *necatus est* A. B. C. D. E. F. G. H. I. K. L. M. c *generis mei* D. d *propinquos c. alios alia clades* H. e *ceteros meos* abest ab I. f *clade* D. F. K.

NOTAE VARIORUM.

nuscripta : *uti in omnibus bellis.* Merseburgense, *adessent vobis* , numero plurali. RIVIUS.

RATUS CONJUNCTUM NOBIS FORE] Ita collocantur verba in MSS. Pall. GRUTER. Abest *nobis* L. 2. Bodl. *nobis c. f.* Carrio. uti & Venetae , Mart. *Gruterianam* posituram servant γ. λ. Pemb. B. Pub. Infra : *tertium Jugurtham.* Thucyd. V. 4. Φαίαξ ὁ Ἐρασιστράτου τρίτος αὐτὸς, hoc est, cum duobis Collegis. Confer eundem IV, 11, 38, 75. & quae diximus ad Cap. XIV. Libri, *fratres reliquit.* Placeret magis, *relinquit* , quomodo legendum apud Justinum V. 7. ex MSS. Bongarsii Corp. Christi Oxon. & Bib. Cantab. XV. 4. ex Codice Bongarsii XVIII. 2. ex Bongars. & B. Pub. WASSE.

ALTER EORUM NECATUS EST] In Merseburgensi & alio quodam manuscripto non est verbum substantivum. RIV. Servant tamen Ar. Reg. γ. λ. Ball. Bodl. WASSE.

ALTER IPSE EGO MANUS INPIAS VIX EFFUGI] Etiamne est , qui ista , *ipse ego* , concoquere hic possit? scripserat Sallustius : *alter manus impias vix effugi.* veriti sunt isti , ne flagitium esset , *alter effugi* : quippe personis discordare. Ita cauta est imperitia. Sed haec quidem talia qui tollere omnia e Sallustio velit, negotii vim quaerat. PALM. Egregia Lectio : membranae tamen,quasi de compacto, *alterius ipse ego.* Itaque videtur revocandum ; ut fecit Carrion; tunc enim minime videbitur jejuni alicujus Grammatici , *ipse ego.* GRUTERUS. γ. λ. Bodl. Digb. Mart. Pemb. B. Pub. *alterius ipse ego.* forte *alter is* , *ipse ego.* hoc est , *ipse alter* Hiemsal. *alter ille* Terent. Eunuch. Sidonius I. 11. Ep. Ipse ille meus *amicus.* Cic. pro Murena, *Nisi eum* qui ipse *miser esset.* alter quisquam , Plaut. Asin. Stich. V. 4. aeque audacter. *Hoc memorabil' est* , ego tu sum , tu es ego : *uni animi simus.* L. 3. *alter ipse ego.* L. 2. *alterius ipse & manus.* Ball. *alter ejus ipse ego.* quomodo reponit Badius. Palmerius voces *ipse ego* pro spuriis habet , & sic refingit ; *alter manus impias* ; denique omittit *ego* Arond. *alter ego* , pro, *similis mei* Cicero Lael. II. Infra *pars in crucem acti* exulant. Mart. WASSE.

GENERIS PRAESIDIA OMNIA] Imitatur Tacitus lib. I. Annal. 3. & *subsidia dominationis* vocat liberos. Euripides in eandem sententiam, vertente Lipsio, *munimen aulae regii sunt liberi.* Odoratus hoc Alexander apud Curt. lib. VI. cap. 9. §. 12. Macedonibus suis inquit : *Orbitas mea, quod sine liberis sum , a vobis spernitur.* Sed & idem Tacitus lib. IV. Hist. cap. 52. *Non legiones* , ait, *non classes , perinde firma imperii munimenta , quam numerus liberorum.* RUP. Andocides I, 147. Τίνα γὰρ καὶ, ἀναβιβάσομαι δεησόμενον ὑπὲρ ἐμαυτοῦ ; τὸν πατέρα; ἀλλὰ τέθνηκεν· τοὺς ἀδελφούς ; ἀλλ᾽ οὐκ εἰσίν· ἀλλὰ τοὺς παῖδας ; ἀλλ᾽ οὔπω γεγένηνται). Noster forte Ennii versus spectat, quos nuperrime in notis ad Ciceronis Tusculanas suis numeris quasi postliminio reddidit incomparabilis Bentlejus : *Quid petam praesidi , aut exsequar ? quove nunc Auxilio exilio aut fugae freta sim ? Arce & urbe orba sum : quo accedam ? quo applicem ? Cui nec arae patri' domi stant , fractae & disjectae jacent. Fana flamma deflagrata , tosti alti stant parietes ; Deformati atque abiete crispa.* Vide Cic. pro Murena §. 41. Antiphontem Orat. I. p. 16. WASSE.

QUEM MININE DECUIT] Antipho Orat. I. p. 23. Ἀδεῶς καὶ ἀκλεῶς περὶ τὸ εἱμαρμένης ὙΦ᾽ ὯΝ ἭΚΙΣΤΑ ἘΧΡΗ͂Ν τὸν βίον ἐκλιπόν. Isocrates ad Nicocl. p. 22. Τοὺς μὲν ὑφ᾽ ὧν ἭΚΙΣΤΑ ἘΡΧΗ͂Ν διεφθαρμένους. Suprà Noster : *ut is potissimum stirpis tuae extinctor sit.* & alibi : fratre meo atque eodem *propinquo suo interfecto.* WASSE.

NATURAE CONCESSIT] Sic in Orat. de Republ. Ordinandâ, *anima naturae cessit.* Tacitur , *concedere vita* , solet frequenter dicere. CIACC.

AFFINIS AMICOS PROPINQUS] Affinis meos habet

des obpressit: capti ab Jugurtha, pars in crucem acti, pars bestiis [a] *objecti* [b] *sunt: pauci, quibus relicta est anima, clausi in tenebris cum* [c] *moerore & luctu, morte graviorem vitam exigunt.* [d] *Si omnia, quae aut amisi,* [e] *aut ex necessariis advorsa facta sunt, incolumia manerent; tamen, si quid ex inproviso mali accidisset, vos inplorarem P. C. quibus pro*

VARIANTES LECTIONES.

a *objecta sunt* L. b *sunt* delet C. c *timore* L. d *sed si omnia* A. M. e *ex domesticis rebus aut ex necess.* L.

NOTAE VARIORUM.

bet Pemb. sed ex secunda manu utrumque: Caeteri respuunt pronomen, quibus accedit Vatic. Gruterus addit, non magnopere requiri illud *propinquos*. At Nostri sic legunt, nec immerito. B. Pub. pro *amicos* exhibet *antiquos*. Verum Noster non raro λόγους ὅμοια ὑποσημαίνοντας conjungit: arma, tela, *equi*, *viri*. cognatorum atque affinium LXXXVII. Hoc modo Terent. Heaut. amicos, genus cognatos. Cicero ad Caelium II. 13. *florentem aetate, opibus, honoribus, ingenio, liberis*, propinquis, affinibus, amicis. Plinius, Ep. VIII. 30. *Volo enim eum, qui sit vere liberalis, tribuere patriae*, propinquis, affinibus, amicis. Tacitus, Annal. I. 61. propinquos & adfines. sic, II. 10. Hist. III. 25, 35. de Moribus Germ. XX. Caesar B. G. II. 4. *propterea quod* propinquitatibus affinitatibusque *conjuncti*. Metaphrast. autem non agnoscit *affinitatibusque*, etiam alterum pro *vicinitate* male capit. Gellius II. 29. *Quam potius imus*, & cognatos affinesque & vicinos *nostros oramus, ut assint cras tempori ad metendum.* Pro vicinos Codex Pemb. *amicos*, sed male, ut ex superioribus patet. Demosthenes Orat. Funebr. p. 154. Πᾶσιν ὑπάρχοντες οἷς χρὴ, γονεῦσι, ΦΙΛΟΙΣ, ΟΙΚΕΙΟΙΣ. Thucyd. I. 71. Ἄνδρας τε ΦΙΛΟΥΣ καὶ ΣΥΓΓΕΝΕΙΣ. Glossae: *cognatus*, Εὐγενὴς ἀπὸ θηλείας quis non videt legendum συγγενής; *affinis* ἀγχιτέρμων, καὶ καθ' ἐπιγαμίαν συγγενής. WASSE.

PROPINQUOS CAETEROS MEOS] Vatican. non agnoscit pronomen *meos*: neque admodum requiritur. Imo ne quidem illud *propinquos*. GRUT.

ALIUM ALIA CLADE OBPRESSIT] Manuscriptum Fabricii, *clades*, consentientibus & aliis duobus, verum Merseburgense, *clade* auferendi casu. RIV.

MORTE GRAVIOREM VITAM EXIGUNT] Vide notam ad Justini lib. V. cap. 7. §. 8. & ad Catilinarii Cap. LI. Huc etiam pertinent commendationes illae, qua mortuorum felicitatem in calamitatibus prosequi volumus. Idem Atherbal, infra: *Jamjam frater animo meo carissume, quanquam tibi inmaturo, & unde minume decuit, vita erepta est, tamen laetandum magis, quam dolendum puto casum tuum, non enim regnum, sed fugam, exilium, egestatem, & has omnes, quae me premunt, aerumnas, cum anima simul amisisti.* Tacitus de Agricola in ejus Vita Cap. XLIV. & XLV. *Festinatae mortis grande solatium tulit, evasisse postremum illud tempus, quo Domitianus, non jam per intervalla ac spiramenta temporum, sed continuo, &, velut uno ictu, Rempublicam exhausit. Non vidit Agricola obsessam curiam, & clausum armis Senatum, & eadem strage tot consularium caedes, tot nobilissimarum feminarum exilia, & fugas.* Ad modum eundem Romanae eloquentiae flos, lib. III. de Oratore: *Sed ii tamen Rempublicam casus secuti sunt, ut mihi non erepta L. Crasso a diis immortalibus vita, sed donata mors esse videatur, non vidit flagrantem bello Italiam, non ardentem invidia senatum, non sceleris nefarii principes civitatis reos, non luctum filiae, non exilium generi, non accerbissimam C. Marii fugam, non illam, post reditum ejus, caedem omnium crudelissimam, non denique in omni genere deformatam eam civitatem, in qua ipse, florentissima multum omnibus gloria praestitisset.* RUPERT.

EXIGUNT] Arond. *agunt.* Markii γ. *ex. vitam.* WASSE.

JUS ET INJURIAS, &c.] Ante haec praecedit in Com. *justa & injusta*, *jus & injurias*, sciamus licet interpretationem alterius, & vero scribitur Nazariano inter lineas pro tali. GRUT. L 3. pro *jus &. jus*, sic Venetae. at Laud. & Bodl. *vis* & ita quidem in Accus. plurali Veteres. Noster III. Hist. *male jam assuetum ad omnes vis controversiarum.* Lucret. alicubi:

Et quo quisque magis vis multas possidet in se
Atque potestates.

pro magnitudine imperii, jus & injurias omnis, curae esse decet. Nunc vero exsul patria, domo, solus, atque omnium honestarum rerum egens, quo accedam, aut quos adpellem? nationes ne, an reges, qui omnes familiae nostrae ob vestram amicitiam infesti sunt? an quoquam mihi adire licet, ubi non majorum meorum hostilia monumenta plurima sint? [a] *aut quisquam* [b] *nostri misereri potest, qui aliquando* [c] *vobis hostis fuit?*

XVII. *Postremo, Masinissa* [d] *nos ita instituit, P. C. ne quem coleremus,*

VARIANTES LECTIONES.

a *an* K. b *nostrum* F. c *nobis* H. d *nos docuit* A. *n. i. constituit* D. M. *nobis ita vitam instituit* G.

NOTAE VARIORUM.

& sic in Gen. sing. *plus* vis *quam sanguinis*, apud Tacitum in Dial. Orat. vide de hoc verbo Charisium p. 27. Priscian. VI. p. 707. Valer. Probum. p. 1476. in MSS. eodem modo scribuntur *vis* & *jus*, ut vix alterum ab altero internosci queat. Caeterum B. Pub. *jus* & Markii γ. plane, & Pemb. Markii λ. potius *vis.* ut Bodl. Laud. receptae lectioni favet Tacitus An. II. 65. *Caeterum neque se, neque Senatum, nisi cognita caussa*, Jus & injuriam *discreturos pro magnitudine*, inquit Herodotus V. 49. Ἰώνων παῖδας δούλους εἶναι ἀντ' ἐλευθέρων, ὄνειδος καὶ ἄλγος μέγιστον μὲν αὐτοῖσι ἡμῖν, ἔτι δὲ τῶν λοιπῶν ὑμῖν, ὅσῳ προεστέατε τῆς Ἑλλάδος. WASSE.

INJURIAS OMNES] Legendum ex vetustis *omneis.* RIV.

RERUM HONESTARUM EGENS, QUO ACCEDAM] Manuscriptum, *atque omnium honestarum egens rerum*: Est, qui *accidam*, hoc loco, non *accedam* legat: idque ex commentariis in Terentium Donati. Ac citat quidem in Hecyram Donatus locum Sallustii quendam, ubi is dixerit, *Qua accidam, aut, quo*, sed non hunc opinor e bello Jugurthino: itaque lectionem vulgatam relinquendam puto. Ceterum *appellare* hic eo plane modo accipitur, quo apud Ciceronem, cum ait: *Quem enim alium appellem? quem obtester? quem implorem?* &: Vos *etiam atque etiam imploro atque appello, sanctissimae deae.* Item: *Quid agendum est? qui Deus appellandus? cujus hominis fides imploranda?* Ergo *quos appellem* Sallustius, pro, *quos invocem? quorum fidem & misericordiam implorem atque exposcam? a quibus opem auxiliumque petam.* RIVIUS. Sed aliis locis compluribus Sallustius *accedere* dixit, ut paulo ante: *quo potissimum infelix accedam?* & post: *pleraque loca hostiliter cum equitatu accedit.* Item: *Bocchus cum magna multitudine Jugurtham accedit.* Denique: *Jugurtham placandi gratia accedit.* Tacit. XIV. *ut quamque nationem accesserat.* & Hist. III. *haec ut quosque accesserat.* CIACCON. & URSIN. L. 3. Reg. Arond. Pemb. Markii γ. Ball. Bodl. Digb. *quo.* B. Pub. *quo acciderat.* Venetae & Martin. *quos.* Noster supra, cap. 16. WASSE. Ita Pall. ita Bongarsiani. Carrion tamen intrusit, *quos accidam?* GRUTER. at sic Laud. WASSE.

QUI OMNES FAMILIAE NOSTRAE OB VESTRAM AMICITIAM INFESTI SUNT] Ita cogebantur Masanissae posteri, ex lege foederis, ut nimirum, quos hostes P. R. haberet, iidem & ipsis essent. Alias, num aliquem propter amicitiam, quam is cum hoste meo colit, infestare debeam, excutit Piccart. dec. XI. c. 8. RUPERT.

AUT QUISQUAM NOSTRI MISERERI, &c.] Sic omnibus literis MSS. Pal. & Vaticani non, *an quisquam*, ut hactenus cusi, quod exilius sonat. GRUT. Nostri *an.* WASSE.

POSTREMO, MASINISSA] In nonnullis est, *Micipsa*, ut de patre suo, non avo loquatur; & sic quoque Florentinum; licet aliter codices in membrana descripti. RIV. Micipsa L. 3. & Veneta. 1470. *ita* abest Bodl. pro *plurima* L. 2. *pluria.* Infra: *nobis esset.* Bodl. Venet. 1470. *n. fore.* vox *esset* abest L. 3. Venet. *afore.* WASSE.

MASINISSA] Haud aliter MSS. nostri: in nullo sane reperitur aliorum *Micipsa*, quod ineptum est; nam vixerunt *Micipsae* liberi etiam sub *Masinissa.*

mus, nisi populum Romanum; [a] *ne societates, ne foedera nova acciperemus: abunde magna praesidia nobis in vestra amicitia fore: si huic imperio,* [b] *fortuna mutaretur, una occidendum* [c] *nobis esse. Virtute, ac diis volentibus, magni estis & opulenti:* [d] *omnia secunda, & obedientia sunt: quo facilius sociorum injurias curare licet. Tantum illud vereor,*

VARIANTES LECTIONES.

a *novas societates neque f. n.* E. b *fortunam mutaret* A. *fortuna mutetur* G. c *nobis fore* K. d *omnia vobis* H.

NOTAE VARIORUM.

sinissa. Grut. *Postremo Massanisa nos ita instituit, P. C. ne quem coleremus, nisi populum Rom. ne societates, neu foedera nova acciperemus.* scribendum, *ascíremus.* Palm.

Abunde magna praesidia nobis in vestra amicitia fore] Possis hoc consilium Masinissae, illustrare similitudine, ab hederis, arbores circumplexis, atque ita earum adminiculo in altum nitentibus, & ascendentibus desumta: vel etiam a vitibus, quibus vinitores solent, ut Virgil. canit, lib. II. Georg.

Fraxineas aptare sudes furcasque bicornes:
Viribus eniti, quarum & contemnere ventos
Assuescant, summasque sequi tabulata per ulmos.

Ita Masinissa applicare suos voluit imperio Romano, & ejus magnitudine velut attolli, ac luce illustrari, potentiaque roborari. Rup.

Una occidendum nobis esse] Simili sententia usus videtur Livius libr. XLV. & forte a Sallustio eam mutuatus est, cum dixit: *Massanissam victoria Romanorum laetari mirum non esse, qui sortem omnem fortunae regnique sui cum rebus Romanis immiscuisset.* Ursin.

Virtute ac diis volentibus] Sic in Orat. Cottae: *Multa mihi pericula domi, militiae multa fuere; quorum alia toleravi, partim repuli, Deorum auxiliis & virtute mea.* Ciacc. & Ursin. Caesar quoque ita locutus, ut in nostris ad eum notis ostendimus. Ursin. Inscriptio Catonis in Hispania: Senatus. et. populi. Romani. imperium. deorum. numine. et. militum. fortitudine. et. tueri. et. regi. Vide Plautum Mil. & Pers. Catonem de Re Rust. Nostrum, III. 3. Wasse.

Sociorum injurias curare licet] Sic supra: *quibus pro magnitudine imperii, jus & injurias omnes curae esse decet.* Verum meus liber, *tutare licet.* Plaut. in Mercat. *Invoco vos, Lares Diales, me tutetis.* Et Naevius: *Tuos qui celsos terminos tutant.* Vide Nonium. Ciacc. & Ursin. Non abeunt ab hac Scriptura MSS. Pall. *tutare* Ursini, ingeniosius forsan quam verius, habemus tamen *tutare pericula* infra, oratione Lepidi. Grut. Pemb. *tutare.* sed Nostri & Oxon. *injurias curare*, quod me alibi haud legisse memini. Plautus huic verbo Dat. adjungit Truc. I. 2. 34. in Trin. IV. 3. 50. Apulejus Gen. V. Metam. Macrob. V. 17. Graecorum more, pereleganter; potest autem Noster eo sensu Accus. adhibere, quo Virgilius Georg. I. 54. curare *triumphos*, &:

——— *Nec munera curat Alexis*

Sed & AEneid. II. 535. habes vocem *curet*, pro, *ulciscatur*, teste ad locum Servio, vel, cum Donato, pro, *quae nefaria commissa vindicet.*

At tibi pro scelere exclamat, pro talibus ausis
Dii (si qua est Coelo pietas quae talia curet)
Persolvant grates dignas.

Graece dixeris θεοὶ δοῖεν αὐτοῖς ἀντίποινα ἐμοῦ παθεῖν. confer etiam Juven. XIII. 101. Demosthenes Ol. I. εἴπερ ὙΠΕ'Ρ ΣΩΤΗΡΙΑ'Σ αὐτῶν ΦΡΟΝΤΙ'ΖΕΤΕ. Nam *curare injuriam* alicujus, idem est ac moerore affici ob injuriam; sive illam, non aequis oculis aspicere. Virg.

——— *Jam jam nec maxima Juno,*
Nec Saturnius haec oculis *pater aspicit* aequis.

sic, Plato Apol. Οὐδὲ ἀμελεῖται ὑπὸ θεῶν, τὰ τούτου πράγματα. contra dixeris: ἐξημέλητο τὰ τῶν θεῶν αὐτῷ. Demosthenes alicubi οἷς ἐπιμελὲς ἦν κακῶς ἐμὲ ποιεῖν. Praeivit Homerus:

Ὢ πόποι Αἰγιόχοιο Διὸς τέκος, οὐκέτι νῶϊ,
Ὀλλυμένων Δαναῶν κεκαδησόμεθ' ὑστάτιόν περ,
Οἵ κεν δὴ κακὸν οἶτον ἀναπλήσαντες ὄλωνται.

Wasse.

reor, [a] ne quos privata amicitia Jugurthae, parum cognita, transvorsos agat: quos ego audio [b] maxuma ope niti, ambire [c], fatigare vos singulos, ne quid [d] de absente, incognita caussa, statuatis, [e] fingere me verba, & fugam simulare, cui licuerit in regno manere. Quod utinam illum, cujus inpio facinore, in has miserias [f] projectus sum, eadem haec simulantem videam: & aliquando aut apud vos, aut apud Deos inmortalis rerum humanarum cura oriatur: [g] ne ille, qui nunc sceleribus suis ferox atque praeclarus est, omnibus malis excruciatus, inpietatis in parentem nostrum, fra-

VARIANTES LECTIONES.

a *ne aliquos* E. b *summa ope* K. N. c *ambire alios* D. d *de eo* F. e *& audio illos dicere f. m. v.* C. f *ejectus* A. g *ut ille* A. B. C. D. E. F. G. H. I. K. L. M. N.

NOTAE VARIORUM.

NE QUOS PRIVATA AMICITIA JUGURTHAE, PARUM COGNITA, TRANSVERSOS AGAT] Ita locutus est supra, cum dixit: *Quae etiam mediocres viros spe praedae transversos agit.* & Cato apud Agell. VII. 3. *transversos trudere* dixit. CIACCON. & URSINUS.

PRIVATA AMICITIA TRANSVERSOS AGAT] Atqui certum est, *conscientiam in gratiam amici non esse laedendam.* Memorabile est, quod de Pericle Plut. & Agell. lib. I. c. 3. referunt, quum amicus eum rogaret, ut pro re causaque ejus, falsum dejeraret; his ad eum usum esse: *Amico se hactenus velle adesse & opitulari, sed usque ad aram.* RUPERT.

PARUM COGNITA] Planius fuerit *parum cogniti*, GRUT.

SUMMA OPE NITI] Manuscripta: *maxima ope niti.* quomodo & Badianum exemplar & Beroaldinum. RIVIUS. Pro, *summa ope niti*, eruditi nonnulli viri legendum arbitrantur: *maxima ope niti*; priorem lectionem in meis libris inveni; & confirmat Sallustius in initio Catilinarii: *omnis homines qui sese student praestare ceteris animalibus.* & in Jugurthino: *nobis ob merita sua carus, ut idem senatui populoque Romano sit, summa ope nitemur.* &: *sed ab iisdem regis fautoribus summa ope enisum.* item: *contra eos summa ope nitebatur.* &: *Vos pro libertate quam ab illis accepistis, nonne summa ope nitimini.* & in oratione ad Caesarem de Republ. ordinanda: *M. Livio Druso semper consilium fuit, in tribunatu summa ope niti pro nobilitate.* C. POPMA. Neque unquam alibi occurrit *maxuma ope.* Servius, IV. AEneid. VIII. 24. omittit *m. o. niti* quo in loco cave accedas Fabricio qui ex MS. legit: Cyllenius *ore locuto Mortalis.* βροτῷ ἀνδρὶ ἐοικώς. uti & lib. IX. quasi esset nominandi casus τὸ *mortalis* Venetae Bodl. *summa.* WASSE.

IN HAS MISERIAS PROJECTUS SUM] Cic. antequam iret in exsilium: *projicitur Tullius in exsilium.* CIACC.

EADEM HAEC SIMULANTEM] Forte *eadem sic simulantem.* Vide ad Livium libro XXVII. 7. GRONOV.

AUT APUD VOS] Abest *aut.* Ar. infra *apud Deos.* abest *apud* Ball. loco *projectus* B. Pub. exhibet *dejectus. aut apud vos*, supra lineas & a secunda manu Pemb. Terent. Quod te *per hanc dextram.* vid. Gronov. in Liv. XXVII. 7. WASSE.

AUT APUD DEOS INMORTALES RERUM HUMANARUM CURA ORIATUR] Fuit haec multorum impia sententia, quum viderent bonis male, malis bene hic esse, vel nullos esse Deos, vel certe otiosos agere, de qua vide Piccart. dec. XI. cap. 1. RUPERT.

NE ILLE, QUI NUNC SCELERIBUS SUIS FEROX] reduxi quod erat in Pallat. Nazariano, virilioris paulo sensus, quam alterum illud, *ut ille qui &c.* quomodo hactenus vulgati. GRUT. Nostri servant *ut.* WASSE.

OMNIBUS MALIS EXCRUCIATUS] In quibusdam additur, *ipse.* RIV. Sic, Ball. Caeteri respuunt. WASSE.

JAM

fratris mei necis, mearumque miseriarum gravis poenas reddat. Jam jam frater animo meo carissume, quamquam tibi inmaturo, [a] *&, unde minime decuit, vita erepta est, tamen laetandum magis, quam dolendum* [b] *puto casum tuum. Non enim regnum, sed fugam, exsilium, egestatem, & omnis has, quae me premunt, aerumnas cum anima simul amisisti. At ego infelix in tanta mala praecipitatus, ex patrio regno, rerum humanarum spectaculum praebeo: incertus quid agam, tuas ne injurias persequar,* [c] *ipse* [d] *auxilii egens, an regno consulam, cujus vitae, necisque potestas ex opibus alienis pendet. Utinam, emori, fortunis meis honestus exitus esset: ne vivere contemtus viderer, si defessus malis injuriae concessissem. Nunc*

VARIANTES LECTIONES.

a & delet E. b *puto esse* A. c delet *ipse* D. d *auxilio* A.

NOTAE VARIORUM.

JAM JAM FRATER] L. 3. *jam frater*, tam frigide, quam contra libros, & Servium ad AEn. XII. 676. Apulejus facete παρῳδεῖ. Metam. I. Jam jam *grabatule* animo meo carissime. Quintilianus Decl. III. 40. Jam jam commilito, *quicumque casus manet, etiam si te Imp. damnaturus est, habes solatium: satius est quam a patre occidi.* Virgil. AEneid. IV.

Num lacbrimas victus dedit, aut miseratus amantem est?
Quae quibus anteferam? jam jam *nec maxima Juno,*
Nec Saturnius haec oculis pater aspicit aequis.

Lib. XII.

Jam jam *fata soror, superant: absiste morari,*
Quo Deus & quo dura vocat fortuna, sequamur.

Accius Antig. Jam jam *neque dii regunt. neque profecto, deum summus rex omnibus curat.* Valla in Eleg. perperam *carissume frater.* eum redarguit Apulejus. WASSE.

TAMEN LAETANDUM MAGIS QUAM DOLENDUM CASUM TUUM PUTO] Manuscripta *quam dolendum puto casum tuum.* RIV.

NON ENIM REGNUM, SED] Sensus, *non tam regnum quam*, &c. ut recte observaverat acerrimi ingenii Theologus P. Parkesius. Codex D. Vossii ad hunc locum inserit *solum*, teste ipso ad Vellejum II. 28. e nostris B. Pub. Ball. *tantum* regnum, ineleganter. λ. *amisti.* Confer omnino Gronovium ad Senecae Troad. vs. 148. Cicero de Orat. III. *Ei tamen Reip. casus consecuti sunt, ut mihi non erepta L. Crasso a diis Im. vita, sed donata mors esse videatur.* WASSE.

QUAE ME PREMUNT AERUMNAS] Scripti quidam libri: *quae me premunt miserias.* ut paulo ante: *cujus impio facinore, in has miserias projectus sum.* & iterum: *fratris mei necis, mearumque aerumnarum graves poenas reddat.* Si quis tamen non *miserias*, sed *aerumnas* legendum existimat, habet codices quos sequatur. C. POPMA. Haec est concors scriptura Pallat. omnium, ne quis forte auscultet ad Popmae *miserias.* GRUT.

PRAECIPITATUS] Restitui optimam lectionem, ejecta dictione, *pulsus*, obsidente nuperas editiones, cujus nec ullum vestigium in primariis, non magis quam in MSS. Pall. & Bong. GRUT. Ar. Reg. B. Pub. L. 1. 2, 3. Mart. Ball. Bodl. γ. λ. omittunt *pulsus.* at caeteri Oxon. Venet. 1470, 1478. *praecipitatus, pulsus.* Noster Infra: *quam gravis casus in* servitium ex regno *foret.* WASSE.

EX ALIENIS OPIBUS PENDET] Manuscripta *ex opibus alienis.* ut adjectivum sequatur. RIV.

NE VIVERE CONTEMTUS VIDERER] Commelin. meus prius, habuit: *neu vere contemptus*, & ab emendatrice dextra, *neu vivere contemptus.* Pal. nonus, *ne vivere contentus*, quam scripturam agnoscunt etiam quidam ex Interpretibus, mihi quidem utraque obscura est. GRUT. Reg. B. Pub. L. 3. *ne jure contemtus*, sicque primitus Pemb. Ball. *contentus.* B. Pub. Pemb. *contemtus.* Caeteri *ne nivere contentus.* Legendum opinor, *neu vivere.* Cicero pro Quint. *Vita turpis ne morti quidem honestae locum relinquit.* Ovid. M. III.

——— *Utinam tormenta virique*
Moenia diruerent: Ferrumque ignisque sonarent!
Essemus miseri sine crimine: Sorsque querenda,
Non celanda foret: lachrimaeque pudore carerent.

Q. Septimius IV. 13. *Viro egregio bellanti ne honestam quidem* mortem, *aut aliter quam in obscuro oppetere licuerit.* WASSE. Locus corrup-

Nunc neque vivere lubet, neque mori licet ſine dedecore. P. C. per vos, per liberos, atque parentes veſtros, per majeſtatem populi Romani ſubvenite mihi miſero: ite obviam injuriae: nolite pati regnum Numidiae, quod veſtrum eſt, per ſcelus, & ſanguinem familiae noſtrae tabeſcere.

XVIII. Poſt-

NOTAE VARIORUM.

ruptus. Badius legit *contentus*, & explicat ſuo more. Palmerius *vixe* pro *vixiſſe*, nimis comice. Ego, *nec vivere contemtus viderer*, unica addita literula, qua toti ſententiae medeor. Utinam, inquit, mors mea cum honeſtate conjuncta eſſet; tot injuriis affectus mihi vitae finem facerem; nec etiam in poſterum hominibus contemtus viverem, ſi ego, ſtirpe regia ſatus, tot malis defatigatus, injuriae cedam. Nunc quoniam neque vivere mihi libet, cum nequeam fratris mortem & injurias meas perſequi; neque mori licet ſine dedecore: rogo vos, P. C. ſubvenite miſero mihi. Atque haec mihi loci hujus ſententia videtur, quam tamen modeſte propono examinandam. PUTSCH. *Neu vivere* ex veteribus nonnullis reſtitui, & ipſo ſenſu. Duo *optabat*, unum, ut honeſte mori poſſet, alterum, ne videretur ob ignaviam contemtus vivere, ſi cederet injuriae; at illud non licebat, hoc non lubebat. A. POPMA. Omnes codices habent, *contemptus*, atque ita etiam Soldus legit: quippe qui exponat: *Contemptus, id eſt, neglectus, ſpretus.* Badius autem putat, *contentus* legendum eſſe, quid illum moverit, non hercle intelligo; ſed admonendus erat Lector, ſi forte alii aliud ſuccurrerit, quod me fugerit. Idem Badius non ita multo poſt, de L. Opimio, cum alii legant: *Eum Jugurtha, tametſi Romae in amicis habuerat*; ipſe *in inimicis*, pro *in amicis* legit, propter illud *tamen*, quod proxime ſequitur; *tamen accuratiſſime accepit*: & habet ſane veri ſpeciem, ſed lector judicet. GLAREAN. Non fruſtra quaerunt ſententiam; quamvis etiam fruſtra. nulla enim apta ſubeſt; quae quidem cogitanti mihi ſe aperiat. Et de me alios judico. Scilicet maculoſum locum eſſe, & emendandum: *ne vixe contemtus viderer.* Si feſſus malis ſibi necem conſciviſſet Adherbal, videri poterat, contemtiſſimus & extremus hominum vixiſſe, atque ejus ſibi fortunae faber fuiſſe. Neque enim quiſquam rex regium qui animum habeat, cito ſpes ſuas recuperandi regni deſerit, ut eo ſibi manus adferat. PALMER.

SI DEFESSUS MALIS INJURIAE CONCESSISSEM] Tolle illud, *ſi*, tanquam ineptum carcinoma, ab ineptorum lectorum contagione inolitum, & habebis, quod Salluſtius ſcripſit, ut judicat Freinsh. ad Curt. lib. III. c. 12. §. 19. Vult dicere: *Utinam nunc mori, eſſet honeſte mori, ſive, qui contingeret, honeſtus diceretur exitus! Quis enim nunc vitam ſibi velit infamem? utique lubens morte mea cederem Jugurthae violentiae, omnia.* RUPERT.

NUNC NEQUE VIVERE] Exterminavi adverbium, *quoniam*, quod comparet jam unam alteramque aetatem in edd. omnibus. non libens hercle, ſed coactus auctoritate omnium MSS. editionumque primarum. GRUT. Noſtri fere reſpuunt *quoniam*, ſervant quidam ex Oxonienſibus, & Criſpinus. confer Antiphontem, Orat. III. pag. 32. Hanov. 1619. Optatus Milevitanus: *ne beneficium de mortis compendio conſequi viderentur, dum non eſſent digni vivere, iis nec mori conceſſum eſt.* Menander, Καλὸν τὸ θνήσκειν οἷς ὕβριν τὸ ζῆν φέρει. Ambroſius, Ep. IX. 70. *ſi non licuit mihi vivere ſine eorum fraude, ſaltem liceat mori ſine ſcelere veſtro.* infra: *per vos.* abeſt *per* L. 2. Bodl. Venetis; primitus habuit γ. alii inferciunt *obteſtor*, invenuſte. Infra; *ab Numidis.* Praepoſitio abeſt L. 3. pro, *ob ſaevitiam*, aliud quid fuit in Commel. neſcias *ſeductiam* an *ſcaevitiam* Gruter. γ. *ſevitia* eraſa inter *e* & *u* media litera. WASSE.

SINE DEDECORE. P. C. ORO VOS PER LIBEROS ATQUE P. V.] Fulvii liber, *Sine dedecore, per vos, per lib. &c.* quomodo locutus alibi idem Salluſtius ſaepius. Et Livius lib. IX. belli II. Punici: *Per vos fidemque veſtram P. C. Priuſquam eorum ſcelus expietis, neque in Italia, neque in Africa quidquam rei geſſeritis.* A. MAN. Sic contubernium MSS. ſatis quidem abrupte imperitis, niſi aliquid tertiatis verbis ſimile, hoc loco oppoſitiſſimum eſſet; a libris membranaceis nihil recedunt primitus impreſſi, quam quod ſupplendae ſententiae interpoſuerint: *ſine dedecore. Patres conſcripti oro vos per liberos.* ſatis ruſtice, minus forſan inſubide fingi potuiſſet, *ſine dedecore. Quare P. C. per vos*; ut *quare* periiſſet ob ſoni adfinitatem quae ei cum poſtremis elementis verbi *dedecore.* GRUT.

ORO VOS PER LIBEROS ATQUE PARENTES VESTROS] In manuſcriptis non eſt *oro*, neque in Beroal-

XVIII. Postquam rex finem loquendi fecit, legati Jugurthae largitione magis, quam caussa freti, paucis respondent: *Hiempsalem, ob saevitiam suam, ab Numidis interfectum:* [a] *Atherbalem ultro bellum inferentem, postquam* [b] *superatus sit, queri, quod injuriam facere nequisset. Jugurtham ab Senatu petere, ne se alium putarent, ac Numantiae cognitus esset; neu verba inimici ante facta sua ponerent.* Deinde utrique [c] Curia egrediuntur. Senatus statim consulitur: fautores legatorum, praeterea [d] magna pars gratia depravata, [e] Atherbalis dicta contemnere; Jugurthae virtutem extollere laudibus; gratia, voce, denique omnibus [f] modis pro alieno scelere, [g] & flagitio, [h] sua quasi pro gloria, nitebantur. At [i] contra pauci, quibus bonum & ae-

VARIANTES LECTIONES.

a *Atherbalem vero* C. b *est superatus* F. c *ex Curia* M. d *magna pars Senatus* D. H. M. *Senatus magna pars* E. F. G. I. L. e *verba Atherbalis* I. f *modis* delet F. g & delet K. h *sua gloria quasi*, delet *pro* K. i delet *contra* C.

NOTAE VARIORUM.

woldino, sed tantummodo *per vos*, *per liberos*, &c. quae lectio haud dubium quin melior sit. nec aliter fere Livius IX. secundi belli Punici, *Quibus per vos fidemque vestram P. C. prius quum eorum scelus expietis, neque in Italia, neque in Africa quidquam rei gesseritis.* RIV.

LEGATIS JUGURTHAE LARGITIONE MAGIS QUAM CAUSSA FRETI] Melius *legati*, casu nominativo; id operarum est incuria commissum. RIV.

OB SAEVITIAM SUAM] Aliud quid initio fuit in Com. nescias, *seductiam*, an *scaevitiam*. GRUT.

A NUMIDIS INTERFECTUM] Codex Fabricianus, *ab Numidis*. RIV.

QUOD INJURIAM FACERE NEQUISSET] Exprimit hunc affectum Virgilius Eclog. III.

Et si non aliqua nocuisses, mortuus esses.

RUPERT.

NE SE ALIUM] *Ne alium* B. Pub. *Capitolinus* Max. IV. *petiitque ut quod avus ejus judicii circa se habuerat, ipse haberet.* Sempronius Asellio, Fr. XCII. *facta sua spectare oportere, non dicta, si minus facundiosa essent.* Noster: *Quid, &c. enumerem? quando res plus valent quam verba.* Jugurt. LXXXVIII. *Quae illi literis, ea ego militando didici, nunc vos existumate, facta an dicta pluris sint.* Appianus, pag. 307. Σωφρόνων δ' ἐστὶ μὴ περιμένειν ὅτε πολεμεῖν ὑμῖν ὁμολογήσῃ, ἀλλ' ἐς τὰ ΕΡΓΑ αὐτοῦ μᾶλλον, ἢ τοὺς ΛΟΓΟΥΣ ἀφορᾶν. WASSE.

MAGNA PARS] Sic etiam e nostris MSS. Naz. nam alii adtexunt *pars senatus gratia*, quod esse a glossa res ipsa loquitur. GRUT. Retinent vocem Senatus Pemb. γ. λ. Bodl. Mart. Venetae. *depravatus* λελωβημένος. usi eo Terent. Cicero, Seneca, Hirtius l. 17. Sulpicius Hist. I. 13. Eutropius de Commodo. *Luxuria & obscoenitate depravatus.* Metaphrastes διαφθειρόμενος. WASSE.

EXTOLLERE LAUDIBUS: GRATIA, VOCE, &c.] Revocavi posituram MSS. codd. & antiquitus cusorum; absque eis fuisset, haerere possemus, an non etiam distinguendum: *extollere: laudibus, gratia, voce denique, &c.* GRUT.

VOCE] Vel acclamatione, vel interpretatione. Speculum nostrorum temporum, quibus plerunque obtinet illud vulgatum:

Sit bonus interpres, nunquam mala facta nocebunt,
Sit malus interpres, nunquam bona facta juvabunt.

RUPERT.

SUA QUASI PRO GLORIA NITEBATUR] In manuscriptis atque item impressis vetustioribus, *nitebantur*, numero plurali, id rectius esse puto. RIVIUS. *Sua* eliminat mala manus ex Pemb. Arond. omittit *pro*. Ciceronem sequi videtur, qui in Quint. §. 2. *quod eorum gratia & potentia factum est*, qui, quasi sua res aut honos *agatur ita diligenter, S. Naevii, &c.* WASSE.

SUB-

aequum divitiis carius erat, subveniundum Atherbali, & Hiempsalis mortem severe [a] vindicandam censebant. Sed ex omnibus maxume AEmilius Scaurus, homo nobilis, inpiger, factiosus, avidus potentiae, honoris, divitiarum; ceterum vitia sua callide [b] occultans. Is postquam [c] videt regis largitionem famosam, [d] inpudentemque, veritus, quod in tali re [e] solet, ne polluta licentia, invidiam accenderet, animum a consueta lubidine continuit.

XIX. Vicit tamen in Senatu pars illa, quae vero pretium aut [f] gratiam ante ferebat. [g] Decretum fit, *uti* [h] *decem legati regnum, quod Micipsa obtinuerat, inter Jugurtham, & Atherbalem dividerent.* Cujus legationis

VARIANTES LECTIONES.

a *esse vindicandam* A. b *erat occultans* M. c *vidit* D. d *impudentemque audierat* C. *impudentem* deleto *que* N. e *solet fieri* E. G. M. f *gloriam* N. g *Decretum Senatus fit.* H. h *decem* delet L.

NOTAE VARIORUM.

SUBVENIENDUM ATHERBALI] Manuscriptum, *subveniundum.* Jam constat ita fere antiquos loqui solitos, ut in gerundiis loco *e*, vocalem *u* frequenter ponerent: id quod passim in fabulis Terentii, Plautique occurrit. sic apud Jureconsultos *familiae heriscundae*; *finium regundorum*, *communi dividundo*, pro, *heriscendae*, *regendorum*, *dividendo.* Annotavit hoc l. libro Priscianus: quamquam autem is hoc fieri dicat in his verbis, quae a tertia conjugatione nascantur, tamen in quarta etiam fieri constat. nec est Priscianus male locutus: nam apud veteres una eademque conjugatio erat tertia & quarta; id quod vel e Donati methodo liquet; nam is solum tres conjugationes ponit; ut omittam Probum, Diomedem, Victorinum, Servium, qui idem faciunt. Quartam ipsi tertiam productam vocant, cujus & Phocas meminit. RIVIUS.

SEVERE VINDICANDAM] Nonnulli codices, *dire vindicandam.* Sed nos priorem lectionem sequemur, quam plurima exemplaria comprobant. C. POPMA. Mirum mihi in nonnullis aliorum libris repertum, *dire vindicandam*; cujus vocis vestigium nullum in Pall. nostris. GRUT. Nostri *severe.* Nescio an scripserit auctor *severiter.* Apulejus Met. III. Severiter *vindicare.* quo usi Ennius, Titinnius, alii. WASSE.

AEMILIUS SCAURUS, HOMO NOBILIS] Hic, ut puto, pater est ejus Scauri, cujus Adilitas celebratur a scriptoribus, & in ejus denario describitur, cum titulo; M. SCAUR. AED. CUR. In quo item denario, ejusdem sub Pompejo Magno Pro Quaestura, & in Syria Praefectura, & gesta contra Aretam regem Arabum expressa sunt. URSINUS.

VIDET REGIS] Haec absunt Nonio, p. 306. at MSS. omnes retinent. Supra: *vitia sua.* D. Hieronymus, Ep. 48. *Nec tu tam callidus eras, ut* prudenter *tua vitia celares.* WASSE.

FAMOSAM INPRUDENTEMQUE] Lege *impudentemque.* Affinitas verborum locum errori fecit; est autem in manuscriptis *videt*, tempore praesenti; contra quam Gymnicus habet. RIVIUS. Sic & vetus editio, MSS. nostri, quod pronuncio, quia video Rivium heic laborare. GRUT.

VERITUS, QUOD IN TALI RE FIERI SOLET] Tò *fieri*, non est in aliis; ac si quid ego judico, majore cum gratia abesse poterit; nec in manuscriptis voluminibus reperi. Sed & alibi Sallustius: *Simulque id quod in tali re solet, alii portenta atque prodigia nuntiabant.* Deëst *fieri.* RIVIUS. *In tali re* exclusisset Lacedemoniae eloquentiae Orator. tanquam supervacuum. WASSE.

NE POLLUTA LICENTIA] Forte: *polluti,*&: *accenderent. Ne polluti* scilicet ea largitione *accenderent invidiam* majorem sibi, & graviorem facerent *licentia*, quod nimis manifesti essent. GRONOVIUS.

ANIMUM A CONSUETA LUBIDINE CONTINUIT] Vide notam ad Flori III. cap. 1. §. 5. RUPERT.

QUAE VERO] L. 3. omittit *quae.* Sed MSS. & Nonius, p. 366 retinent. Livius XLII. 47. Vicit tamen ea pars Senatus, *cui potior utilis quam honesti*

tionis princeps fuit L. Opimius, homo clarus, [a] & tum in Senatu potens, [b] quia Consul C. Graccho, & [c] M. Fulvio interfectis, acerrume victo-

VARIANTES LECTIONES.

a *&* delet M. b *qui* | *Consulibus* A. B. C. D. E. F. G. *quia Consulibus* H. I. L. M. N. *Consul* delet K. c *M. Fulvio Flacco* A. B. C. E. F. G. H. I. K. L. M. N. *vindictam* Carrio.

NOTAE VARIORUM.

nesti cura erat. XXI. 4. *Pauci ac ferme optimus, quisque, Hannoni assentiebantur: sed, ut plerumque fit*, major pars meliorem vicit. WASSE.

CUJUS LEGATIONIS PRINCEPS FUIT L. OPIMIUS HOMO CLARUS, ET TUM IN SENATU POLLENS] (Ita rectum est; non, ut per omnes libros propagatum, *potens*: & ei rei argumentum est optimus codex Thosanus) *quia Consul. C. Graccho, & M. Fulvio Flacco interfectis, acerrime victoriam nobilitatis in plebem exercuerat, eum Jugurtha, tametsi Romae in amicis habuerat, tamen accuratissime accepit.* Notatum id a librario ad oram vetusti codicis: nec me poenitet meae olim sententiae, recepisse, qui Tacitum in eodem verbo meminerim; *Majores quoque non abhoruisse spectaculorum oblectamentis, pro fortuna quae tum erat: eoque a Thuscis accitos histriones, a Thuriis equorum certamina, & possessa Achaia Asiaque ludos curatius editos.* PALM.

SENATU POTENS] Solus Thosanus *pollens.* vide nos ad Cap. XXXII. WASSE.

QUI, COSS. C. GRACCHO ET M. FULVIO INTERFECTIS, ACERRIME VINDICTAM, &c.] Omnes fere vulgati, impressique codices: *Quia Consul C. Graccho & M. Fulvio interfectis, acerrime victoriam nobilitatis in plebem exercuerat*, (habent Reg. M. Fulv. Flacco. & Bodl. Markii γ. B. Pub.) Ego hanc scripturam, quam in antiquis libris inveni, elegantiorem verioremque arbitror. Cum enim C. Gracchus tribunus plebis, legem agrariam tulisset, eaque post tribunatum abrogaretur, cum Fulvio Flacco, vi sceleratorum hominum corroborata. Aventinum occupavit: quos tamen L. Opimius Consul, ex senatus decreto, quo cautum erat, ne quid resp. detrimenti caperet, immissis sagittariis oppressit. Neque Opimio auctores seditionis necasse satis fuit, sed & tria millia hominum interfecit. quare a Q. Decio in judicium vocatus, defendente Carbone, senatus eum periculo liberavit. Tandem a Jugurtha magnitudine pecuniae a bono, honestoque in pravum abstractus, reus Manlianae rogationis factus, ejectus est a patria. Cicero, invectiva prima in Catilinam: *Decrevit quondam senatus, ut L. Opimius videret, ne quid Respublica detrimenti caperet, nox nulla intercessit; interfectus est propter quasdam seditionum suspiciones C. Gracchus, clarissimo patre natus, avis, majoribus: occisus est cum liberis M. Fulvius Consularis.* Pro Sestio: *Unus in hac civitate, quem quidem ego possum dicere, praeclare vir de Republica meritus, L. Opimius, indignissime concidit, cujus monumentum celeberrimum est in foro, sepulchrum desertissimum in litore Dyrrachino relictum est, atque hunc tamen, flagrantem invidia propter interitum C. Gracchi, semper ipse Populus Romanus periculo liberavit; alia quaedam civem egregium iniqui judicii procella pervertit.* Et in Pisonem: *L. Opimius ejectus est a patria; is, qui praetor, & consul, a maximis Rempublicam periculis liberarat non in eo, cui facta est injuria, sed in iis qui fecerunt, sceleris, ac conscientiae poena remansit.* Vide eundem in Bruto, & de Legibus. A. POPMA.

QUIA CONSUL, &c.] Ita etiam initio Naz. tantoque introduxi lubentius, quod id offendisset item in suis Popma. GRUTER. Forte aptius, *qui*, judice Freinsh. ad Flori III. cap. 15. §. 5. lit. E. RUPERT.

ACERRIME VICTORIAM] Et hujus loci restituti gratia minime poenitet excussisse pulverem librorum pergameneorum; jam enim seculum est, quod legebatur, *acerrime vindictam nobilitatis*, omnino contra mentem auctoris, quam praeter MSS. adhuc conservarunt typis excusi ante annos sexaginta. GRUTERUS. Vide Plutarchum in Graccho pag. 843. de Opimio, Lucill. Sat. XI. Lib.

Opimius *ille* Jugurthini pater hujus.

Et sane Lucilius B. Numant. claruit. Mart. Venetae, Markii γ. λ. Pemb. Arond. Ball. Bodl. *victoriam*, uti &, L 1. 2, 3. fuit etiam primitus in Pemb. *Consul.* postea factum *Consulibus.* & sic etiam in Markii λ. Ball. & Bodl. habent *Coss.* nescio tamen an a manu prima, *victoriam exercere*: Noster in Catilin. ad hanc formam Cic. VII. Verrin. crudelitatem insatiabilem *exercere non solum in vivo sed etiam in mortuo. inimicitias*, Liv. *iras*, Ovidius. WASSE. Opes ait in senatu habuisse hoc ob ipsum, quod saevitia & ira implacabili in Graccha-

victoriam nobilitatis in plebem exercuerat. [a] Eum Jugurtha, tametſi Romae in amicis habuerat, tamen accuratiſſime recepit: dando, & pollicendo, [b] multa perfecit, uti [c] famae, fide, poſtremo omnibus ſuis rebus commodum regis anteferret: reliquos legatos eadem via [d] adgreſſus, pleroſque capit: paucis carior fides, quam pecunia fuit. [e] In diviſione, quae pars Numidiae Mauritaniam adtingit, agro viriſque opulentior, Jugurthae traditur: [f] illam alteram, [g] ſpecie, quam uſu, potiorem, quae portuoſior, & aedificiis magis [h] exornata erat, Atherbal poſſedit. Res poſtulare videtur Africae ſitum paucis exponere, & eas gentis, quibuſcum nobis

VARIANTES LECTIONES.

a *Quem* D. b *multa* delet M. c *famae fidei* B. E. F. *ſuae famae & ſuae fidei* H. N. d *aggreſſus eſt* F. e *In diviſione regni* F. f *illam alteram partem* K. g *quae ſpecie quam uſu potior eſt* H. h *ornata* G.

NOTAE VARIORUM.

nos promeruiſſet, ut unicus defenſor ejus ordinis exiſtimaretur: ideo omnes nobiles & locupletes illum aſpectaſſe, ſecutos, coluiſſe, ut propugnatorem ſenatus majeſtatiſque vindicem ſuae, quod de Appio Livius. Non igitur forte aptius, *qui conſul*, quam *quia*, ut viſum viro docto. Gronovius.

Tametsi Romae in amicis habuerat &c.] Meus Commelin. initio aperte habuit, *in inimicis*, aut tale quid, & ita etiam invenitur fere in editionibus aliquot, nempe, *Romae inimicum*, a quibus nihil divertit Pal. ſept. niſi quod is *Romae inimicos*. Sed nihil novare placet, neque permittit ratio. Gruterus. Leg. *inimicum*, ut habent, teſte Grutero, aliquot editiones, i. e. non faventem ſuae parti. Gronov.

Tamen accuratissime accepit] Manuſcripta cuncta *recepit*. rectene an ſecus, aliorum eſto judicium. quamquam cum his & Beroaldinum facit. Rivius. Non eſt quod dubitet ſtare pro hac lectione Rivius, propugnantibus eam etiam Pall. noſtris. Grut. MSS. & Beroaldinum *recepit*. ex meis ſolus Baſl. & B. Pub. *accepit*. Infra: *uti famae fidei*. Wasse.

Uti famae, fidei, postremo omnibus suis rebus commodum regis anteferret] Non culpo Carrionem, cujus habet editio, *uti fama, fide, poſtremo*, &c. nam & ſic quoque praefert Nazar. item a calamo primo Commelin. adeo ut ſic videatur emendandum, niſi forte fuit, *famae fide*, &c. Grut. *Fama, fide*, B. Pub. Pemb. verum Ar. Mart. exemplaria Venet. γ. λ. *fidei*, pro *pollicendo* γ. *pollicitando*. Aſſentior Grutero *famae* reponenti, nam *fide* hoc in loco ἀρχαϊκῶς pro *fidei*. Sic Noſter Fr. *Dubitavit* acie *pars*. Horat. I. Sat. III. 95.

—— *Prodiderat commiſſa* fide.

Plautus Aulul. IV. 6.

Fide *cenſebam maximam multo fidem eſſe*.

Ovid. Metamorph. III. 431.

Prima fide *vociſque ratae tentamina ſumſit*
Caerula Liriope.

Criſpinus quidem, cui latuit priſca inflexio, reponit: *Prima fidem*, verſumque ita interpretatur, *prima tentavit fidem vocis certae*. Ut ſit ordo: *ſumſit fidem vocis rataeque tentamina*. O Jupiter tantam eſſe in animo inſcitiam! Tu Lector ὀβέλιζε. Idem VI. Faſt.

Utque fide *pignus dextras utriuſque popoſcit*.

Wasse. Vide notam ad Catilinarii cap. X. Rupert.

In divisione regni, quae pars Numidiae] Τὸ *regni* manuſcripta non habent & ex gloſſa forte irrepſit. Rivius.

Agris virisque opulentior] Manuſcripta quidem, *agro viriſque*, quomodo & in impreſſis quibuſdam eſt, & in ipſo Merſeburgenſi. Riv.

Quam usu] Naz. noſter principio habuit *uſui*. vel certe *uſus*, extrita enim ſcalpello litera poſtrema. Gruter. Noſtri omnes *uſu*. Wasse.

Magnis exornata] Ex ſcriptis tribus legend. *magis exornata*, quod vel antecedens *portuoſior* oſtendit. Putsch.

Africae situm, paucis exponere, &c.] Voces

nobis bellum aut amicitia fuit, adtingere. Sed quae loca, & nationes [a] ob calorem, [b] aut asperitatem, item [c] solitudines minus frequentata sunt, de iis haud facile compertum narraverim: cetera quam [d] paucissumis absolvam.

XX. In divisione Orbis terrae plerique [e] in parte tertia Africam po-

VARIANTES LECTIONES.

a *ob caloren solis* H. b *aut loci a.* F. c *solitudinem* B. *ob solitudines* N. d *p. verbis* F. M. e *in partem tertiam* H. M.

NOTAE VARIORUM.

es duae ultimae, oculis meis occurrunt, tanquam adfictae essent a commentatoribus: utique cum deinde sequatur, *caetera quam paucissimis absolvam.* GRUT. Libri retinent, quibus etiam adstipulatur Apulejus Milef. IV. qui huc respexit. Res *ac tempus ipsum, locorum ac speluncae illius descriptionem* exponere *flagitant.* & IX. Res ipsa *mibi* poscere videtur, *ut bujus quoque servitii mei disciplinam* exponam. Infra: *attingere*, solus B. Pub. *attinere*, nam γ. habet quidem a manu prima sed correctrice. Certe vox *οὐ πονηροῦ κόμματος*. Quidni enim *attinere* pro *attingere*, ut *pertinere* pro *pertingere*, de quo adeas Gronovium ad Livii XXV. 24. & Cl. Davisium ad Caesarem. Glossae *attineo* *προσήκω*. Infra: pro *item solitudines* Ball. L. 2. Venetae *inter* male. *de iis baud facile compertum narraverim.* WASSE.

ET EAS GENTES, QUIBUSCUM NOBIS BELLUM] Legendum ex vetustis, *genteis.* RIV.

SED QUAE LOCA ET NATIONES, OB CALOREM ET ASPERITATEM, ITEM OB SOLITUDINES MINUS FREQUENTATA SUNT] In manuscriptis atque aliis vetustioribus est omissa praepositio, *item solitudines.* id rectius esse puto. RIVIUS. *Loca, nationes*, Bodl. WASSE.

DE IIS HAUD FACILE COMPERTUM NARRAVERIM] Ut solent, qui de peregrinis nationibus in lucem eunt, quosque majori plausu nonnunquam excipimus, quam Veritati, totius Prudentiae & Sapientiae principio, litantes. Nam *mens nostra sua natura infinita, atque ideo, quod ad potentiam attinet, aliena appetit, & quod spectat ad intellectionem; etiam e falsis ac monstrorum picturis capit voluptatem*, ut scribit Jul. Scal. Exerc. 107. Sect. XI. RUPERT.

CETERA QUAM PAUCISSIMIS &c.] Non acquiescit animus huic clausulae, ob diffidentes scripturas membranarum. Commel. enim praefert: *compertum, baud narraverim cetera.* Pallat. quart. *compertum quam paucissimis, &c.* Pall. undec. *facile baud compertum narraverim.* an fuit, *de iis baud facile compertum: cetera, &c.* GRUT. Nostri cum vulgata. sed Priscianus p. 1008. caetera *b. f. c. n.* & sic. 3. Codd. ejus MSS. WASSE.

IN PARTE TERTIA] Commelin. *in partem tertiam.* Commeliniani Codicis scripturam tuetur Augustinus de Civ. D. XVI. 17. nec sane inelegans est. GRUT. Nostri & Valla IV. 90. vulgatam servant. Pro *posuere* Pemb. & in marg. & recentiore manu *dixere*, ex interprete. *Ponere* enim est *scribere.* Horat.

Scriptor bonoratum si forte reponit Achillem.

Cicero ad Brutum: Ponam *in extremo quod sentio.* Ovid. IV. Pont. 3.

Conquerar, an taceam? ponam *sine nomine crimen.*

Cic. I. Verr. *Male in aliorum spe relinquere, quam in* oratione *mea* ponere. voces *sed Africam in Europa* in L. 3. non comparent. Codices tamen retinent, idque recte P. Paullinus apud Ausonium, Ep. XIX. 11.

Europamque Asiamque, duo vel maxima terrae
Membra, quibus Libyam *dubie* Sallustius *addit*
Europae adjunctam: *possit quum tertia dici.*

Idem probat orationis contextus, *ea finis habet*, Africa scilicet. Atque ita in suo libro invenit Interpres vetus ad Prisciani Perieg. teste, in Adversariorum ingenti opere, Barthio XI. 25. Confer AEthicum, pag. 51. 62. qui fere sua minima maxima, a pag. 51. ad finem, ab *Orosio* habuit, a quo etiam passim emendari potest. Adde Polybium III. p. 265. Ciceronem pro Rosc. Amer. §. 36. Favet etiam Lucanus IX. 411.

Tertia pars rerum Libyae; si credere famae
Cuncta velis; at si ventos Coelumque sequaris,
Pars *erit* Europae.

Augustinus de Civ. Dei XVI. 17. *quae universa Asia nuncupatur; quam quidem in alteram duarum, plerique autem* in tertiam *totius orbis* partem posuerunt. Nostrum sequitur Jornandes, pag. 114. Caete-

posuere: pauci, tantummodo Asiam, & Europam [a] esse; sed Africam in Europa. Ea finis habet ab Occidente, fretum nostri maris & Oceani: ab ortu solis, [b] declivem latitudinem: quem locum Catabathmon

VARIANTES LECTIONES.

a *esse* delet A. H. b *habet d. l.* M.

NOTAE VARIORUM.

rum inter paucos illos, qui Orbem bifariam dividunt, Isocratem numeres; ita ille in Paneg. Τῆς γὰρ γῆς ἁπάσης τῆς ὑπὸ τῷ κόσμῳ ΔΙΧΑ τετμημένης, καὶ τῆς μὲν Ἀσίας, τῆς δὲ Εὐρώπης καλουμένης. Eique comitem adjungas licet *Varronem* de Ling. Lat. pag. 13. WASSE.

SED AFRICAM IN EUROPA] De qua sententia plura Barth. XI. Adverſ. 25. RUPERT.

EA FINIS HABET AB OCCIDENTE FRETUM NOSTRI MARIS ET OCEANI] *Fretum Herculeum* intelligit, quod vocat *Fretum nostri maris & Oceani*; quod inter nostrum mare & Oceanum est. Propius ad Geographicam veritatem dixisset: *Ea fineis habet ab occidente fretum nostri maris & Oceani.* Verum hic auctor, quemadmodum & Livius parum pensi haec habuit. C. autem Caesar apud Latinos, & Herodotus apud Graecos haud quaquam haec neglexissent. *Catabathmon* vero Africae limitem ab ortu solis vetuste scilicet ponit, cum quidam etiam Nilum, quos Ptolemaeus recte reprehendit lib. II. cap. 50. Haec autem verba: *Mare saevum & importuosum, & ager frugum fertilis, &c.* de tota *Africa*, non de *Catabathmo*, intelligenda. Verum hoc quoque lectori considerandum; quo sensu ad finem hujus descriptiunculae, antequam narret, qui mortales initio Africam haberint, subnectat: *ad hoc malefici generis plurima animalia:* sit ne *adhaec*, pro *praeterea* positum, ut saepe alias; an *ad hoc*, id est, ut homines non veniant ad extremam senectutem. GLAR.

FRETUM NOSTRI MARIS] Hoc est, Plinio teste III. 5. fretum Herculeum; vide Apulejum de Mundo. pag. 391. Eoque modo opponit Oceano, quo eidem Mediterraneum mare Polybius III. 265. Ἃ διατείνει κατὰ τὸ συνεχὲς, ἀπὸ τῆς ΚΑΘ' ἩΜΑ͂Σ θαλάττης, ἕως εἰς ΤΗ͂Σ ἘΚΤΟΣ. quid vero sit *fretum nostri maris* explicat Mela I. 1. *Id omne qua venit, quaque dispergitur, uno vocabulo* nostrum mare *dicitur.* Angustias *introitumque venientis, nos* fretum, *Graeci* πορθμὸν *appellant.* Nostrates *Frith* sive *Forth*, ne quos offendant *fretum maris*, quia poëtis utrumque idem denotat. Et tamen illi quandoque, *Oceani freta.* &: fervet *fretis* spirantibus *aequor*, maris aequor. Noster autem proprie loquitur. *Oceani* absolute & sine voce *maris*, quod fere addunt Caesar, Cicero, Victor aliique. Juvenalis XI. 3. Litore *ab* Oceani *Gallis venientibus.* Codd. *Divei.* Pemb. & optimus Budensis Amstelod. & Susianus *Oceano*, bene ibi Scholiastes in Ed. Amstelod. 1684. *Officium sacerdotis & Aruspicis dii fecerunt, sacerdotum more fugientibus.* Henniniana, *sacerdotibus timore fugientibus*, si a libris, nihil moveo, sin minus, lege mecum: *fungentibus*, nam timor sacerdotum & aruspicum, nihili est. WASSE.

DECLIVEM LATITUDINEM] Legerem *altitudinem.* Mela lib. I. cap. 8. *Catabathmos vallis devexa in AEgyptum, finit Africam.* CIACCON. & URSIN. Nullam exputo rationem, cur tot inveniantur, quibus adblandiatur, *altitudinem*, cum eis obstet & vox Graecanica sequens, & adjectivum *declivem.* imo & locus Melae quem adducunt stabiliendae conjecturae; contra ipsos facit. GRUTER. Ciaccon. volente Colero, & Is. Vossio, legit *altitudinem*; Idque, quia *vallem devexam* vocat *Mela* & quia κατάβαθμος est κατάβασις. Huic conjecturae, inquit Gruterus, obstat vox Graecanica, adjectivum *declivem*, & locus *Melae* quem adducunt. At ille lectionem stramineam plumbeis argumentis impugnat. Nam nec vim vocis *altitudo* capit, cui certe non obstat καταβαθμός. Vide nos ad Fragment. Hist. vett. pag. 257. cap. 121. & Plinium Nat. Hist. XXII. 45. Cicero de Nat. D. II. concavae altitudines *speluncarum.* Acclivis ergo, sursum altus, declivis deorsum altus. *devexum* Glossae recte καταφερές hoc est, κατάρρεπες deorsum vergens & respondit τοῦ ἀνάρροπος. Plin. IV. 8. *leniter* convexis jugis. III. 25. *juga* molli devexitate *considunt.* Jam, cur vox *devexa* monti convenit, *altitudini* non conveniat, nullus video: praesertim, cum quod ipsi Pomponio *devexa*, id Plinio sit *repente convexa*, quo non tam lente sedemittens clivus, quam pronum & abruptum denotatur, ut ex ejusdem VI. 11. patet. *Portae Caucasiae, ingens naturae opus* montibus interruptis

mon incolae adpellant. [a]Mare saevum, inportuosum. Ager frugum fertilis, bonus [b]pecori, arbori infoecundus: coelo, terraque penuria aqua-

VARIANTES LECTIONES.

a *Mare est ibi s. c.* F. b *pecoribus arboribus* K.

NOTAE VARIORUM.

ptis repente, &c. Porro *altitudo devexa* aeque commode dici possit atque *altitudo praerupta*, quomodo lucutus in lib. de B. Africano Hirtius. *Erat convallis satis magna latitudine*, altitudine praerupta. Verum enim vero, quo minus in Ciacconii sententiam transeam, faciunt omnes MSS. (excepto Codice Ball. qui *altitudinem*) & Valla de Eleg. III. 19. qui illud alterum retinent. Sed *latitudinem declivem* pro fine regionis durum est fortasse? sit sane, dummodo sic loquantur Auctores. Nempe, *latitudo* non tantum pro cujuslibet rei spatio sumitur, sed etiam, pro re ipsa in latum extensa, & pro *magnitudine* simpliciter. Plin. Nat. Hist. IV. 12. eo sensu quo Noster: *A Cimmerio vero oppido trans fretum sito Mil. M. D. Pass.* Haec ibi latitudo *Asiam ab Europa* separat, hoc est, *mare Mil. M. D. Pass. latum.* Sequitur Solinus, cap. XII. *Atque omnis* haec latitudo *quae Europam Asiamque* dividit, *in septem stadiorum angustias stringitur.* Plinius iterum II. 26. Perinthus latitudine ducentorum passuum *Continenti adnexa.* Cicero de *Leg. Agrar.* II. 26. *Qui* latitudinem possessionum *tueri non possunt.* Sed vallis naturae minus conveniunt *latitudo* & *καταβαθμός*? imo vero maxume. Nam & ipsa Africa qua Nilum attingit, latissima est. Mela I. 1. *Deinde a* Catabathmo magno *continuus est in AEgyptum descensus. Utque inde*, inquit *Mela*, hoc est a Nilo, *procedit, ita media praecipue in juga exsurgens, pergit* incurva *ad occasum.* Et, si pleraque suae regionis nomina Cyrenensibus accepta referri debeant, si haec vallis in AEgyptum devexa non fuisset, potius ἀναβαθμὸν vocassent, quod Vossio observatum. Rem extra controversiam ponit Dionysius:

Ἄγχι δὲ Μαρμαρίδαι ΠΡΟΝΕΝΕΥΚΌΤΕΣ Αἰγύπτοιο.

Prisciano interprete,

Marmaridae post hos AEgypti ad flumina vergunt. Hinc *Catabathmus*, quod pro voce Punica habuit Soldus, haud ita inepte a Solino vocatur *AEgyptium limen*; totam enim illam regionem significat, quae descensum ipsum & *Alexandriam* interjacet. Strabo XVII. pag. 838. Μετὰ δὲ μέγαν λιμένα, ἄλλος λιμὴν Φυκοῦς, καὶ ὑπὲρ αὐτὸν Τετραπύργιον. Τὸ δὲ λοιπὸν μέχρι Παραιτονίου, κἀκεῖθεν εἰς Ἀλεξάνδρειαν, καλεῖται δὲ ὁ τόπος κατάβαθμος. Vox *incolae* abest Regio, retinet *Orosius.* WASSE.

QUEM LOCUM CATABATHMUM INCOLAE ADPELLANT] M. Antonius Sabellicus in caput Plinii quintum lib. V. mendose plerosque cum in Plinio, tum in hoc etiam Sallustii loco, *Catabathmum* legere, in eoque insigniter illos errare censet. ipse *Catabathynon* legit, si dis placet: verum Sabellicum, virum alioqui longe doctissimum, & de republ. litteraria prolixe meritum, vehementer hic hallucinatum esse cum res ipsa indicat, tum Hermolaus pluribus ostendit, qui & secum facere testatur Plinium, Strabonem, Pomponium, Diodorum, Eustathium, Stephanum, Dionysium, Martianum, Antoninum, Solinum; dicitur autem καταβαθμὸς, ἀπὸ τοῦ καταβαίνειν, quod est, *descendere*; ut jure eos rideas, qui vocem esse Punicam adnotarunt. RIV.

MARE SAEVUM, INPORTUOSUM] Τὸ &, non est in manuscriptis, nec impressis vetustioribus. RIVIUS. Nec habet antiquus Fulvii liber. Servius tamen haec recitans in Virg. AEn. lib. I. copulam addit. Manutius legit, *id est, imp.* WASSE.

AGER FRUGUM FERTILIS, BONUS PECORI] Citatur a Servio I. AEneid. ex Sallust. *frugum, pabuli, laetus ager.* Tacit. de morib. Germ. *frugiferarum arborum impatiens, pecorum foecunda.* CIACC. & URSIN. Ne hic quidem copula additur in manuscriptis; in duobus *frugum sterilis* legitur, sed perperam. RIV.

ARBORIBUS INFOECUNDUS] MSS. *arbori* RIV. Sic feri nostri. Venetae & γ. *arboribus* ineleganter. Columella II. 2. Arboribus *altitudo quatuor pedum abunde est.* Codex Ar. *arboris*, Legendum *arbori.* Tertullian. de Pal. XIV. *Non illae in* pecore *divitiae.* Lucanus IX. 697. *foecundaque* nulli *Arva* bono. Cajensis male: *nullis bonis.* Isidorus XIV. 4. *Regio* vero *fortis & solida.* sed MSS. Breuli & nostri, *regio* viro *fortis & solo laeta*; recte. Orosius I. 2. quem in hoc capite sequitur, *Mevania spatio non parva*, solo commoda.

aquarum: [a] genus hominum salubri corpore, velox, patiens laborum: plerosque senectus dissolvit, [b] nisi qui ferro, aut bestiis interiere. Nam morbus haud saepe quemquam superat. Ad hoc, malefici generis plurima animalia. Sed qui mortales initio [c] Africam habuerint, quique postea accesserint, aut quo modo inter se [d] permisti sint; quamquam ab ea fama, quae plerosque obtinet, diversum est: tamen, uti ex libris Punicis, qui regis Hiempsalis [e] dicebantur, interpretatum nobis est; [f] utique rem sese ha-

VARIANTES LECTIONES.

a *ibi genus* H. b *nisi forte* E. N. *nisi qui forte* H. *nisi quis ferro aut bestiis interierit.* L. c *Africam* delet H. d *immisti* M. e *dicebantur esse* M. f *& uti rem* M.

NOTAE VARIORUM.

moda. Pomponius II. 1. *Nec Coelo* laeta *nec* solo. Apulejus Flor. II. *Ager frumento piger*, *aratro irritus*, foecundior oliveto. Tacitus de Mor. Germ. *frugiferarum arborum impatiens* pecori foecunda. Hegesippus III. 36. malit *fructibus* infoecunda. WASSE.

COELO TERRAQUE] Servius ad AEn. I. & L. 3. copulam omittunt. Curtius IV. *Terra coeloque aquarum penuria est.* interpretatur Mela I. 4. *ob sitim coeli terrarumque.* sitis in hac re eleganter. Ovid. Met.

Quaeque sitim tulerant, stagnata paludibus hument.
Lucan. IX.

——— *Sed & haec non fontibus ullis*
Solvitur: Arctoos raris Aquilonibus imbres
Accipit & nostris reficit sua rura serenis.

Confer Solinum c. 28. Badiana & Ball. *Coeli terraeque.* aliter caeteri, & Servius ad AEn. I. 26. Palmerius *a bestiis*, Nostri elegantius omittunt praepositionem. De hac regione Sulpicius Dial. I. 3. *Non quod ibi vis imbrium ulla timeatur* (fuisse autem illic pluviam ne quando quidem auditum est) Nescio cur uncinis includantur haec verba, cum ea agnoscant exoletae vetustatis membranae, quae in Bibl. Aulae Trin. Cantab. servantur. *ne quando* valet *μήποτε* *ne forte*, & in hac sententia habere locum nequit. quid tum postea? scribatur *ne fando*, ad exemplum Plauti. *Quae neque fieri Possunt*, neque fando *umquam accepit quisquam*, *profers Carnufex.* & Ciceronis pro Quint. *Verum ante hoc tempus* ne fando quidem audita. Infra: & *Libyes* non habent Ball, aut Venet. 1470. pro *paucissimis*, Reg. *paucissime.* WASSE.

CAELO TERRAQUE PENURIA AQUARUM] Servius haec recitans in Virg. AEn. lib. I. copulam omittit. A. MANUT. Q. Curtius lib. IV. *Terra*, *caeloque aequarum paenuria est.* CIACC. Exscripsit hunc locum Curt. lib. IV. c. 7. §. 6. ubi Freinshemium vide. RUPERT.

GENUS HOMINUM] De hac transpositione egit Cl. Perizonius in notis ad Sanctium, verba: *genus hominum*, &c. *interiere* citat Valla, Eleg. IV. 88, 89. Venetae. Ball. γ. L. 2, 3. *in initio.* male. Tacitus, Agr. II. *Caeterum Britanniam* qui mortalis initio *coluerint*, *indigenae an advecti*, *ut inter Barbaros*, *parum compertum.* WASSE.

AD HOC MALEFICI] Non videntur haec apte posita, mallem adhaererent supra illis, *penuria aquarum*, *ad hoc malefici*, nisi potius velimus aliunde ab docto aliquo invecta, ut confirmaret a bestiis ibidem homini periculum, quod strenue suspicor, eo quidem magis, quod post isthaec erasae sunt in Nazariano literae minimum duodecim, quibus forte indicabatur nomen auctoris, unde haec sententia desumta. GRUTER.

DIVERSUM EST] Verbum *est.* non habet v. c. & fortasse illud, *plerosque*, in, *plerumque*, mutandum est. URSIN. Ita MSS. omnes, quod significare libet, quoniam locum istum laudo ad Epistolam Sallustii, quae incipit: *Populus Romanus antea obtinebat regna atque imperia fortunam dono dare*, ibi enim libenter legi cuperem: *Populum Romanum antea obtinebat*, *&c.* GRUT. vide nos ad locum. WASSE.

INTERPRETATUM NOBIS EST] *Interpretatum* passive usurpavit; nam ea deponentia olim erant communia, ut apud Graecos sunt *μέσα* auctore Prisciano. & *utique* duae sunt dictiones, pro *& uti*, id est, *& quemadmodum*, Gothi codex habebat, *utque:* quod placet, propter vitandam ambiguitatem. GLAREAN. Reg. omittit *nobis.* B. Pub. & Pemb. *e. n.* sed *nobis* ex 2. manu Pemb, at

habere cultores ejus terrae putant: quam paucissumis dicam. Ceterum fides ejus rei penes auctores erit.

XXI. Africam [a] initio habuere Gaetuli, & Libyes, asperi, incultique; queis cibus erat caro ferina, atque humi pabulum, uti pecoribus. Hi neque moribus, neque [b] lege, [c] aut imperio cujusquam regebantur: vagi, palantes, quas nox coëgerat, sedes habebant. Sed postquam in Hispania Hercules, sicuti [d] Afri putant, interiit: exercitus ejus

VARIANTES LECTIONES.

a *in initio* A. B. D. E. F. H. M. N. b *legibus* M. c *neque imperio* A. d *Africi* F. H.

NOTAE VARIORUM.

at L. 2. *putant Hiemp.* vox *regis* in Bodleiano non habetur. Glareani *utque* non placet. MSS. omnes *utique rem sese* habere, nec aliter Probus, pag. 1422. WASSE.

CETERUM FIDES EJUS REI PENES AUCTORES ERIT] Minime desideret brevitatis amans, *ejus rei.* GRUT.

AFRICAM HABUERE] Manuscripta, *initio habuere*, praepositione omissa, quomodo paulo ante: *Sed qui mortales initio Africam habuerint.* RIV.

ASPERI INCULTIQUE] Scholiasta Juven. ined. Sat. V. 53. *asperi & inculti.* contra omnes MSS. eosque firmantem Pomponium III. 3. *victus ita* asperi incultique, *ut cruda etiam carne vescantur.* Lucanus IX. Inculti *Garamantes habent.* WASSE.

CARO FERINA] Recte *caro.* sic Ammian. XIV. 4. *Victus universis* caro ferina *est, lactisque abundans copia.* caeterum *pabulum* proprie pecudum. at hic pro *cibo humano.* sic Tertullian. Apol. cap. VIII. de Jejun. XI. WASSE.

HUMI PABULUM, UTI PECORIBUS] Voces, *uti pecoribus*, alienas existimo: nam *Mela*, qui hunc locum aemulatus est, *Humi*, inquit, *quies*, *epulaeque capiuntur*, *cibus est caro plurimum ferina.* Et infra: *ubi dies deficit*, *ibi noctem agunt.* CIACC.

VAGI, PALANTES QUA NOX COEGERAT, SEDES HABEBANT] Codices in membrana descripti praeter unum *quas nox coegerat*, ut subaudias *habere.* hoc est, ubicumque nox eos oppresserat, ibi commorabantur, cum alioqui sedem stabilem & domicilium certum non haberent. Exemplar a Pincio Venetiis excusum; ut & alia pleraque, *quo nox coegerat.* quomodo fere a doctis citatur. pro, quem in locum nox compulerat, ibi manebant. RIV. Lege ex scriptis *qua.* & infra: *ea vero consueti.* & postea: *ea paullum processſ.* dein: *eadem regreditur.* PUTSCH.

QUAS NOX COEGERAT] Lege ex scriptis, *qua nox coegerat.* Mendosum & hoc apud Sulpitium Severum, Dialog. de Virt. Monach. Orient. *Vivunt herbarum radicibus*, *nullo unquam certo loco consistunt*, *ne ab hominibus frequententur*, *quas nox coegerit sedes habent.* Ibidem: *qua nox*, *&c.* Ex iisdem infra: *Ea vero consueti Numidarum equi*, pro vulgato, *eo vero.* Post multa: *Nam cum ea paullum processerant.* vulgati, *cum eae:* qui superiora legit, facile colligit sententiam. Infra: *eadem regreditur*, *non temere uti escenderat*, vulgo, *eodem.* Male. Vide veterem Scholiasten Horatii, Festum Pompejum, Isidorum in Originibus. Paulo post: *Urbes in ora maritima condidere*, *eaeque brevi multum auctae.* leg. *eaque.* quod & alii monuerunt. PUTSCH. Lectio olim edita *qua nox*, quod item probare possem sustentatum Pallat. aliquot quasi tibicinibus, nisi eaedem essent aetatis recentioris, Commelin. enim meus diserte habet scripturam priorem, ac fuisse item in optimo Naz. indicat rasura; quid, quod totidem literis isthaec expressit Sulpicius Severus Dialogo prim. de Virtutibus Monach. Orient. lectione XI. Interpretatio loci petenda a Rivio. GRUT. *Qua* Bod. L. 2. Mart. B. Pub. *quam.* sed L. 3. Venet. 1478. *quo.* Pemb. γ. λ. & caeteri *quas.* apud Sulpicium Codex veterrimus Aul. Trin. habet *qua.* Hieronymus, Ep. IV. cap. 3. *qui habitabant in tentoriis*, & quas *nox* compulerat *sedes habebant.* WASSE.

EXER-

ejus compoſitus ex variis gentibus, amiſſo duce, ac paſſim [a] multis ſibi [b] quiſque imperium petentibus, [c] brevi [d] dilabitur. Ex eo [e] numero Medi, Perſae, & Armenii, navibus in Africam [f] tranſvecti, proxumos noſtro mari locos occupavere. Sed Perſae intra Oceanum [g] magis: iique

VARIANTES LECTIONES.

a *multis* delet K. b *quiſque* delet G. H. M. c *brevi* delet E. d *dilabuntur* B. D. *dilabitur quiſque* H. e *tempore* A. F. f *tranſvecti ſunt* D. E. g *magis habita vere* F.

NOTAE VARIORUM.

EXERCITUS EJUS] Abeſt *ejus* Reg. caeterum ita citat *Luctatius* ad Stat. VI. bella Hercules geſſit in Africa, teſte Salluſtio, qui ait: *poſtquam Hercules in* Africa, *ſicut putant*, *interiit*, *exercitus ejus variis gentibus permixtus eſt.* Iſidorus tamen IX. 2. nihil mutat, tantum mutata poſitura legit, *variis gentibus*, uti & Regius. Receptam lectionem firmant Hiſtorici; quibuſcum confer Strabonem. XVII. pag. 821. de Herculis tranſitu per Africam vide Solinum, cap. 25. WASSE.

EXERCITUS COMPOSITUS EX VARIIS GENTIBUS, AMISSO DUCE, DILABITUR] Talis exercitus Macedonicus, defuncto Alexandro M. Unde eum Demades Cyclopi excoecato conferebat, videns, multis inordinatis & incertis agitari motibus, ut eſt apud Plut. in vita Galbae. RUPERT.

AMISSO DUCE, AC PASSIM MULTIS SIBI IMPERIUM PETENTIBUS] Manuſcripta, *multis ſibi quiſque imperium petentibus*: verum perperam, niſi quis malit *quiſque*, pro *quibuſque* poſitum. Facit cum manuſcriptis Florentinum, atque item Beroaldinum. RIV. Graeco genere loquendi, quomodo Ariſtoteles lib. III. Rhet. dixit μετὰ δὲ ταῦτα δήλων ὄντων, ποῖα καὶ ἡλίκα, εἰς τὰ πάθη ἄγειν τὸν ἀκροατήν. Varro de Vita pop. Rom. lib. II. apud Nonium: *Suum quiſque diverſi commodum focillantur.* A. MAN. Abeſt *quiſque* L. 3. Venet. Ball. & γ. WASSE. Nihil in hac lectione vitii, ut viſum Rivio: ſtabilitque eam, tum editio vetus, tum MSS. noſtri, quorum tantum unus e junioribus: *multis ſibi imperium petentibus quiſque dilabitur.* GRUT. Hoc eſt, πανδημεὶ *ubique*, *in ſingulis locis.* χύδην. *prout quiſque vult.* indiſtincte, ſine delectu, promiſcue. Tacit. XV. 43. *Caeterum urbis quae domus ſupererant, non ut poſt Gallica incendia, nulla diſtinctione, nec* paſſim *erectae ſed dimenſis vicorum ordinibus.* Veget. III. 8. *Incautum eſt plerumque diſcriminis exercitum* paſſim *ſine aliqua munitione conſidere.* &, I. 7. *Nec leve hoc officium putetur, aut* paſſim quibuſcunque *mandandum.* Arnob. I. 21. *Qui velut caecos* paſſim, *ac ſine ullo Rectore gradientes.* & lib. II. *An numquid haec fieri* paſſim & inaniter *creditis? fortuitis incurſibus adſumi has mentes?* Victor Caeſ. XXIV. *Quippe ubi* paſſim confuſaque *omnia*, *neque ſuo feruntur modo*, *quique fas putant*, *uti* per turbam *rapere aliena officia quae regere nequeunt.* vide quantum ſibi permiſerint, qui ibi *ſparſa confuſaque* obtrudunt. L. 1. §. *non paſſim.* D. de rebus eorum: *Non* paſſim *tutoribus ſub obtentu aeris alieni permitti debuit venditio.* vide etiam *Cenſorin.* cap. 10. Ed. Cantab. 1695. cui praeërat amicus noſter pereruditus, at tum admodum juvenis, Carolus Daubuz; M. Felicem p. 39, 81, 88. Senecam N. Quaeſt. II. 48. Quintilian. Decl. IV. pag. 51. Lactant. III. 9. WASSE.

PERSAE ET ARMENII] Salmaſius ad Solinum ſatis audacter ex Conjectura, *per ſe comites* hoc eſt, inquit, *ſua ſponte.* pro *Perſae* Mela & Solinus habent *Pharuſii*, at ſic olim appellati *Perſae*; teſtis mihi Plinius N. Hiſt. V. 8. Conſule omnino Bochartum. WASSE.

SED PERSAE INTRA OCEANUM MAGIS] Hoc, *intra Oceanum*, Badius & recte & erudite exponit *introrſus ad Oceanum*, ſive Salluſtius Oceanum, poſt Atlantes ad occaſum, ſive poſt Gaetulos ad meridiem crediderit: nam ſequentes loci complures ita exponendi, & intelligendi. Perſarum enim & Gaetulorum commercium cum Hiſpanis, tum Oceanus, tum Libyes medii, qui ad fretum Herculeum agitabant, prohibebant. Itaque illos, hoc eſt Perſas, *mare magnum*, id eſt, Oceanus, & *ignara lingua* prohibebant, quo minus cum Hiſpanis commercia haberent. At Libyes, etſi lingua diverſi, propinquitate tamen locorum facile cum Hiſpanis res commutare poterant. Et vide, num *ignara lingua* dictum ſit pro *ignorata.* ut infra, ad finem pugnae Metelli cum Jugurtha, de Numidis loquens: *Pleroſque*, inquit, *velocitas & regio hoſtibus*

iique alveos navium inverſos pro tuguriis habuere: quia neque [a] materia in agris, neque ab Hiſpanis emendi, aut mutandi [b] copia erat. Mare magnum, & ignara lingua commercia prohibebant. Hi paullatim per

VARIANTES LECTIONES.

a *materia lignorum* M. b *copia fuit* C.

NOTAE VARIORUM.

ſtibus ignara tutata ſunt. Ignoratus tamen apud eundem hunc auctorem eſt, ubi de Jugurtha victo ac vagante ait: *Ipſe cum delectis equitibus Metellum ſequitur, nocturnis aviiſque itineribus ignoratus Romanos palanteis repente aggreditur.* Nam quod Badius exponit, *Et lingua Perſarum ignara linguae, ſcilicet Hiſpanorum*, non ſatisfacit mihi, cum auctori verba addat, quae in nullis inveniuntur codicibus. GLAR.

ALVEOS NAVIUM INVERSOS] Haec explicat Freinsh. ad Curt. lib. VII. cap. 3. §. 9. RUPERT.

NEQUE MATERIA IN AGRIS] Lege ex libro Bongarſii: *neque materies.* Supra Catilina: *Ea materies omnium malorum fuere.* PUTSCH. Venet. 1470. 1478. *materiam lignorum.* peſſime; nam materiae appellatione ligna omnia comprehenduntur. Liv. Multam materiam *ceciderat miles.* Colum. V. 11. *inter corticem* & materiam. ſic Curtius VII. 3. WASSE.

MUTANDI COPIA ERAT] Antea *mutuandi*, nos *mutandi.* repoſuimus ex Fulvii libro. ſic enim locutus idem Salluſtius: *Eaque mutare cum vino advectitio, & aliis talibus.* & hac ipſa pagina: *Freto diviſi ab Hiſpania, mutare res inter ſe inſtituerant.* A. MANUT. Scribo e Thoſano & Bertinienſi: *quia neque materies in agris, neque ab Hiſpania emendi aut mutandi copia erat.* ſed haec levia. PALM.

MARE MAGNUM ET IGNARA LINGUA] Mare magnum hic non pro Oceano, ut in illo:

Ecce maris magni claudit nos obice Pontus,

accipitur, ſed pro ſaevo & importuoſo ut Criſpus loquitur ipſe: *Nam ubi* mare magnum *eſſe, & ſaevire ventis coepit.* Lucretius libro ſecundo Rerum Naturalium:

Suave mari magno turbantibus aequora ventis.

Virgilius AEneid. III.

Continuo venti volvunt mare magnaque ſurgunt
AEquora.

Apud quem lib. I. ejuſdem divini operis, in quibuſdam codicibus vitioſe cuditur:

Et mulcere dedit fluctus, & tollere ventos.

Cum omnino ex re ipſa, & doctiſſimo Servio, ultimam literam abjiciendo legendum ſit *tollere vento*, quod mirum quam ad Salluſtium facit, quod enim hic *Mare magnum & ſaevire ventis* vocat, ille *tollere vento* dicit. PUTSCH. *Mare magnum* ut in illo:

Ecce maris magni claudit nos obice pontus.

GRUTER.

HI PAULLATIM PER CONNUBIA GAETULOS SIBI MISCUERE] Manuſcripta, *ſecum miſcuere.* pro *conjunxere ſibi.* additur enim huic verbo interdum illa *Cum* praepoſitio cum ſuo caſu. Cicero: *Cum quibus tamquam purpuram miſceri oporteat.* Idem: *Parentalia cum ſupplicationibus miſceri.* Livius dativum IX. dec. 4. *Cum concilii noſtri eam fecerimus, & nobis miſcuerimus.* Idem III. belli Punici ſecundi: *Quod connubium vetuſtum multas familias claras ac potentes Romanis miſcuerat.* RIVIUS. *Hi paullatim per connubia Getulis ſecus miſcuere: & quia ſaepe tendentes, alia, deinde alia loca petiverant.* Nam illud, *atque*, a pleriſque omnibus ſcriptis abeſt: in reliquis alii magnam etiam varietatem notarunt: ſed in Colonienſi liquet: *per connubia Getulis ſe commiſcuere.* bona ſcriptura hactenus, ut ad verum ducat. *Secus* autem, quo modo in illo Auſonii:

Juno Ceres, Lucina, ſecus muliebre, ſorores.

Et:

Corrupit totum qui puerile ſecus.

Secus, non *ſexum*, tametſi id veteres Grammatici dicunt, ſed ſeculum potius ſignificat. Ab eadem origine eſt *ſeculum.* Auſonius utrumque a *ſecundo*, hoc eſt, *ſequendo:* qua facie eſt, quod Lucretius, *ſecla ferarum*, pro ſtirpe & generatione identidem capit, lib. IV.

Et muliebre oritur patrio de ſemine ſeclum.

Et in V.

——— *cornicum ut ſecla vetuſta,*
Corvorumque greges.

PALM.

per connubia Gaetulos secum miscuere: & quia saepe tentantes agros, [a] alia deinde, [b] atque alia loca petiverant, [c] semet ipsi Numidas adpellavere. Ceterum adhuc aedificia Numidarum agrestium, quae *mapalia* illi

VARIANTES LECTIONES.

a *ac dein alia loca* A. *alia deinde loca p.* H. I. b *atque* delet B. C. D. E. F. G. K. L. c *semet ipsos* A. E. F. G. H. I. K. M. N. *petiverunt* C.

NOTAE VARIORUM.

Gaetulos secum miscuere] Ita etiam membranae optimae; & sensus est, auctos accessione Gaetulorum. Gruter. *Secum* abest Arond. Reg. agnoscit Pemb. sed ex sec. manu. *Medi cum Lybiis se miscuerunt*, Isidor. IX. 2. Wasse.

Saepe tantantos agros] Feci, *saepe tendentes*, quia *agros*, taceo a scriptis multis, etiam a cuso Argentinensi abest. Putavi ergo verum esse, *tendentes*, hoc est, alibi atque alibi tentoria (quae eadem, vel paullo minus *magalia*) figentes: A *tendendo* enim Numidarum vocabulum sua lingua factum, non a *tentando*; & in *tendendo* Mapaliorum usus. Et qui, *tendere*, hic locum habere posse putat, legat, si integrum est, Gellii de eo verbo disputationem, & quomodo praeterea illo Lucretius passim utatur. Palmerius.

Quae Mapalia illi vocant] Cum viderem quosdam dubitare, *Mapalia*, an *Magalia* scribendum esset: non alienum visum est hic adscribere Servii verba. Is igitur sic ad illud Virgilii libr. IV. AEneid.

Ut primum alatis tetigit Magalia plantis.

Magalia, Afrorum casas. Magalia & Mapalia idem significant. Sed Magalia ma producit; Mapalia vero corripit; ut, & raris habitata Mapalia tectis. Festus Pompejus *Mapalia* nominat: & idem Sallustius infra cap. 46. Ald. Manut. De quibus exquisite disserit Salmas. ad Solinum p. 311. Rupert. Viri docti a Servii compilatore, & glossarum auctoritate decepti, nullam fere inter *Mapalia* & *Magalia* differentiam agnoscunt, si excipias primae syllabae modulum: quin ut prorsus idem sint fecere Glossae Philoxeni, in quibus *Mappalia* geminato p scribitur, quod voci Syrorum propius accedit. Sed ut distincte loquamur, Mapalia sunt agricolarum Maurorum Casae; idque, vox *Palea* Syris *agricola*, unde deducitur, ostendit. At hae semper mobiles, illae vero, quae a vallo castrorum *magar*, vel *magal*, unde & Graecum μέγαρον, quomodo *clibanus* a κρίβανος, *paulum* a παῦρον, dicebantur *magaria* seu *magalia*, illae inquam instar villarum fixae erant, & quandoque, teste in Fragm. Nostro, *Civitatibus oppidisque circumjectae.* Neque haec duo umquam temere confundunt Auctores. Glossae quidem utrumque voce καλύβη interpretantur, at corrigendae sunt; & pro, Magalia καλύβια Ἀφρῶν, Magalia & Mapalia, καλύβαι ἀφρῶν. Legendum, *m.* ΚΑΛ. Αγρ. *mapalia* καλύβαι ἀγρῶν. quomodo legit Diomedes, pag. 315. Praeterea, καλύβη & *tugurium* & *tentorium* denotare videtur. Thucyd. I. 133. σκηνασάμενος καλύβην, certe opponitur *aedibus* II. 52. ΟΙΚΙΩΝ γὰρ οὐχ ὑπαρχουσῶν, ἀλλ' ἐν ΚΑΛΥΒΑΙΣ πνιγηραῖς ὥρᾳ ἔτους διαιτωμένων. καλύβαι ergo *attegiae* quaedam inconditae & subitaneae, quo vocabulo Josephi σκηνοποιεῖν satis Latine vertit Rufinus. Mapalia vero semper pastorum Nomadum, ideoque mobilia, tam apud vinctae quam solutae orationis auctores. Virgil.

Quid tibi pastores Libyae, quid pascua versu
Prosequar, aut raris habitata mapalia tectis?

Quid, inquies? *tectis*, num & illa circumforanea? ita quidem; audi Silium qui versum ita aemulatus est:

Qualia Maurus amat dispersa mapalia pastor.

Etiam Val. Flaccum:

——*Coit e sparso concita mapali*
Agrestum manus.

Pergit Maro:

—— —— *Omnia secum*
Armentarius Afer agit, tectumque, laremque,
Armaque, Amyclaeumque canem, Cressamque pharetram.

Et ne cum illo, apud Ciceronem, quaeras, quae ferramenta, qui vectes tantae molis operi sufficiant, addit, omnia minimo fieri negotio:

Non secus ac patriis acer Romanus in armis,
Injusto sub fasce viam cum carpit.

Ita Afer ille μεταvάστης sua secum portat, cum hac una differentia, quod ille humeris aut mulo Mariano, hic plaustro utatur. Ita diserte Plinius N. Hist. V. 3. Hinc Lucanus IV. 684.

Et

illi vocant, oblonga, incurvis lateribus tecta, quasi navium carinae sunt. [a] Medis autem & Armeniis accessere Libyes. Nam hi propius mare

VARIANTES LECTIONES.

a *Medi autem & Armenii* plerique ex MSS.

NOTAE VARIORUM.

Et solitus vacuis errare mapalibus Afer
Venator.

Livius XXXIX. 34. *familiae aliquot cum* mapalibus *pecoribusque suis (ea pecunia illis est) persecuti sunt regem.* Tacitus, An. IV. 25. *Numidas positis* mapalibus *consedisse.* Frontinus IV. 1. castra, *velut* mapalia, constituere *soliti.* confer Tacitum, An. III. 74. Hist. IV. 51. Lucan. I. 89. Plin. Tom. I. pag. 532. Melam I. 8. Distinguit hasce casas ab oppidis, invito Crispino, Sallustius. *Ex* oppidis *&* mapalibus *Praefecti regis obviam ibant*, id quod suadet Hieronymus, Epist. ad Demetr. VIII. 3. *Cunctae per Aphricam Ecclesiae quondam exultavere tripudio, non solum ad urbes*, oppida viculosque, *sed ad ipsa quoque* mapalia *celebris fama penetravit.* formam & materiam eorundem alii praeoccuparunt. verum, quod nescio an observatum, quae Noster *oblonga*, Silius *longa* vocat II. 85.

Ipsa autem, gregibus per longa mapalia lectos,
Ante aciem ostentabat equos.

Calamo aut scirpis tegi ajunt. Idem XVII. 89. Plin. XVI. 37. idque, monente Lucano, μαλ' αὐτοχεδίως.

Surgere congesto non culta mapalia culmo.

Abusive itaque villam suam excultissimam, tuguria atque mapalia appellat Sidonius, Ep. II. 2. Verum *magalia* sunt sane agrestia aedificia, sed stativa; eoque nomine in primis veniebant ipsius Carthaginis suburbia, ut ex Plauto, Appiano, aliisque pridem observavit eruditissimus Bochartus, Phaleg. I. 24. Eoque alludit poëtarum doctissimus, quod Interpretes ejus fugisse adeo demiror:

Ut primum alatis tetigit magalia *plantis.*

Et:

Miratur molem AEneas, magalia quondam.

Neque enim alibi utitur. Apollon. Collatius, pag. 376.

—— —— *Omnisque timore*
Concutitur Judaea novo, magalia flammis
Concrepitant tectisque suis uruntur agrestes.

Idem tamen, p. 746. haud ita proprie.

Quod nemus ante fuit, habitata mapalia tristis
Cogitur ipse manu propria consternere pastor.

Vid. Victorem Uticensem, Lib. I. Haec cum ita sint, Isidorum, qui hunc Sallustii locum citans, legit *magalia*, in vitiosos codices incidisse putem, nisi ipse potius ab librariis, a Virgiliana lectione calentibus, depravatus esse videatur. MSS. enim nostri & aliorum eandem cantilenam canunt. Sed, ne illum auctorem unquam inemendatum praeteream, facit immane erratum, quod, dum ipsam hanc paginam perlustro, ferit oculos. *Arcifinius ager dictus est, qui certis linearum mensuris continetur.* Nihil pote falsius. recte ergo membranae, *non continetur*, uti ex Agrimensoribus patet. Frontinus: Ager *est* arcifinius, *qui* nulla mensura *continetur.* Quod infra dicit Hispalensis, in istiusmodi agris nihil subcisivorum intervenire, hoc vult; quod ab eo nihil palustre aut inutile rescinditur in divisura, vel saltem non tantum quantum efficiat jugerum. WASSE.

OBLONGA INCURVIS LATERIBUS TECTA, QUASI NAVIUM CARINAE SUNT] Alio pacto distinguendum existimo, ut sit, *oblonga curvis lateribus; tecta quasi navium carinae sunt.* Caeterum Cato *Mapalia rotunda veluti cobortes esse* ait. & Hieron. in prologo Amos.: *agrestes quidem casae, & furnorum similes, quas Afri appellant Mapalia.* CIACCON. & URSIN. Recte Thosanus: *incurvis lateribus tecto.* tectum enim habent mapalia lateribus incurvis. At illud alterum, si attendas, ne Latinum quidem, neque enim dicimus, *domum latere tectam*, ut, *latere*, a *latus*, fit. PALM. Distinguendum omnino: *incurvis lateribus, tectae quasi navium carinae sunt.* Praeit Severus Sulpitius Dialogo primo, de Virtutibus Monachorum Orientalium: *Parvum tugurium inter arenas conspicio, cujus tectum, sicut* Sallustius ait, *quasi carina navis erat.* quem locum debeo Gothofredo Jungermanno, ob multas animi dotes animo meo charissimo. PUTSCH. Ita distinguit Markii γ. & λ. WASSE.

MEDIS AUTEM ET ARMENIIS ACCESSERE LIBYES] Ita vulgata habet lectio; atqui, ut Persae advenae accessere Gaetulis, ita Medi ac Armenii externi Libybus accessere; non Libyes Medis ac Armeniis. quare magis placet vetusta lectio, quae ita habebat: *Medi ac Armenii accessere Libybus.* quod

mare Africum agitabant : Gaetuli sub sole magis, haud procul [a] ab ardoribus : hique mature oppida habuere. Nam, [b] fretu divisi ab Hispania, mutare res inter se instituerant. Nomen eorum paullatim Libyes [c] corrupere, barbara lingua *Mauros* pro Medis adpellantes. Sed res Persarum [d] brevi adolevit : ac postea [e] Nomo - Numidae propter multitudinem,

VARIANTES LECTIONES.

a *ab* delet K. b *freto* omnes MSS. c *corrumpere* M. d *breviter* C. *brevi tempore* D. e *sub nomene Numidiae* A. M. *Numidae* B. *Numidae nomine* E. *nomine mutato Numidae* F. *nomine Numidiae* G. H. *Nomine Numidae* C. D. I. K. L. N.

NOTAE VARIORUM.

quod quidam temere mutarunt, horrentes dativum *Libybus*, rarius apud Latinos auditum, quamquam taleis aliquando invenimus. Quidam codices etiam habebant *Libyas*, accusativum Graecum, hoc sensu: *Medi ac Armenii accessere Libyas*, praepositione ad verbum lata, quam lectionem ego neutiquam rejicio, & eam secutus est Badius. Porro quae proxime sequuntur verba : (*Nam hi propius mare Africum agitabant, Getuli sub sole magis haud procul ab ardoribus*) in parenthesi legit Soldus, recte. Et illud, *hi*, ante *propius*, *Libyas* refert, qui Gaetulis conferuntur ; at illud alterum : *hique*, quod post parenthesin ponitur, refert *Medos atque Armenios* : quod Badius, qui post Soldum scripsit, non advertit. Quamquam illud lector fortassis magis miretur ; cum *Persarum* nomen in *Numidarum*, *Medorum* in *Maurorum* commutatum fuerit, in quid *Armeniorum* sit mutatum nomen. Sed credendum est, vel abjecta prima syllaba, cum *Medis* in *Mauros* concessisse *Armenios* ; aut non admodum certam hanc, quod & auctor asserit, esse historiam. Varia hujusmodi nostri etiamnum aetate in gentium nominibus invenimus, ut id nullo pacto mirum videri queat. GLAREANUS. Meus liber, *Medi autem & Armenii arcessere Libyes* : ut supra, *hi paulatim per connubia Gaetulos secum miscuere*. Ergo ut Persae Gaetulos, sic Medi & Armenii Libyes arcessere. CIACC. & URSIN. Et sic Reg. L 2, 3. Arond. B. Pub. & Venetae, Ball. Bodl. Pemb. at ex 2. manu caeteri vulgatam lectionem retinent. WASSE.

MEDIS &c.] Ita quidem concepit Naz. & aliquot alii. Sed interim, & primitus impressi & Com. nostri, *Medi autem & Armenii accessere Libyes*. GRUTER. L 3. *curvis*. WASSE.

FRETU DIVIS] Antea, *freto*. Martin. *fretu* proba lectio, sed aliter Codd. universi. Plinius, Lib. VI. dubii Sermonis : Porcium Licinium ita locutum innit, citante Charisio, pag. 103. Cicer. apud eundem : A Gaditano fretu, Augustus ad Antonium : Fretu *cessi*. ibid. confer Priscianum, Lib. VI. pag. 715. Arnob. I. Ennius : *Crassa pulvis oritur*, omnem *pervolat coeli* fretum, plura adducit Nonius in voce ex Naevio, Lucillio, Varrone, sed & Lucret. VI. 363.

Nam fretus *ipse anni permiscet frigus & aestum*.

Et :

Angustoque fretu *rapidum mare dividit undas*
Italiae terrarum oras a finibus ejus.

Cic. Verrin. V. & I. *Ut ille in dolore cruciatuque moriens*, *perangusto* fretu *divisa servitutis ac libertatis jura cognosceret*. Gell. XIII. sic Noster, in Fragmentis: *vadus*, pro *vadum*, *sublimus*, *crocum*, *forum*, & in Catilin. *sparos* & similia ; proinde cum *fretu* a Librariis esse non possit, cumque ad normam Sallustianam optime quadret, in textum recipio. Eadem forma, *sonu*, apud Ammianum XX. 9. *Exclamabatur undique vocum terribilium* sonu. & alibi. WASSE.

INVIDIAE NOMINE] Credo hominibus fide dignis, affirmantibus in antiquo libro *Nomo* esse, *non nomine*, quod rectius videtur. ALD. MANUT.

NUMIDIAE NOMINE] Alii *Numidiae nomo*, delendum *nomine*. notarat quidem *Numidae* a *Nomo* deductum. CIACCONIUS. Alii Codd. *nemo* pro *nomo*. URSIN. & WASSE.

NOMO - NUMIDAE PROPTER] Sic pene MSS. in quibus scilicet, *nomine Numidiae*, olim cusi, *Numidae nomine*, longius a vero. GRUT. Libri A. Popmae, *nomine*. MSS. Grut. fere *nomine Numidae*. olim cusi, *Numidae nomine*. B. Pub. *nomine Numidiae*, sic etiam γ. λ. Pemb. Reg. vero *nomine Numidae*, uti & Ball. Venet. Mart. etiam Bodl. linea per vocem *nomine* ducta. Nos Gruterum & Carrionem inviti sequimur. Martianus, p. 216. *Numidia nomine celebrata Numidae* ; *Nomades dicti*. sic scripti codices. Salmasius tamen ad Solinum, pag.

nem, a parentibus digressi, possedere ea loca, quae proxuma Carthaginem Numidia adpellatur. Deinde, utrique alteris freti, finitimos armis, aut metu sub imperium suum coëgere, nomen gloriamque sibi addidere; magis hi, qui ad nostrum mare processerant: quia Libyes, quam Gaetuli, minus [a] bellicosi: denique Africae pars [b] inferior pleraque ab Numidis posses-

VARIANTES LECTIONES.

a *bellicosi erant* A. b *inferior* delet K.

NOTAE VARIORUM.

pag. 309. legit. *N. Masinissae nomine celebrata*: quomodo fere Plinius N. Hist. V. 3. quem exscripsit Capella, forte *Nomo Numidae* ad distinctionem; sunt enim Nomades Indiae, Parthi Nomades, Nomades Arabiae seu Scenitae. Et Nomades AEthiopes. Infra: *Mauros pro Medis*, Vir adprime doctus Joannes Clericus, dictos autumat ἀπὸ τοῦ *mer*, quod *mutare* & *transire* significat. Ipsum hac de re adeas Libris Commentariis ad Genesin, Cap. X. p. 77. & Cl. Harduinum ad Plin. V. 3. WASSE.

PROXIMA CHARTHAGINEM NUMIDIA ADPELLATUR] Fronto in *Proxima*, sic *Proxima Carthaginem Numidia appellatur*. A. MANUT.

MAGIS HI AD] Puto legendum esse, aut *magis quam hi*: aut, *magis his*: priorem lectionem habet Soldus, Sed judicet Lector. GLAR. Numidae, inquit, qui domo digressi proxime Carthaginem consedere, majorem belli gloriam adepti sunt, quoniam facilius Libyas proximos, qui minus bellicosi erant, superaverunt. Numidae vero, qui interiorem Africam habitabant, minorem sibi gloriam addidere: quippe quibus res erat cum Gaetulis, qui non ita facile subigi poterant, in uno tamen ex nostris exemplaribus legitur: *Magis quam hi, qui ad mare nostrum processerant*; quam lectionem sequuntur nonnulli, & ita interpretantur: Medi & Armenii, qui sibi Libyes adjunxerunt, minorem belli gloriam adepti sunt, quam Numidae, qui se Gaetulis per connubia miscuere: quoniam Libyes minus bellicosi erant, quam Gaetuli; sed (ut opinor) Sallustius de utrisque Numidis, non de Mauris loquitur; quare priorem lectionem magis probo, adjuvant etiam interpretationem nostram sequentia verba: *Denique Africae partem, quae est ad mare nostrum, non quae ad meridiem vergit*: Pro *denique* L 2 Ball. Markii γ. *deinde*. Pro *magis hi* aliud quid fuit primitus in Markii λ. *hique* Pemb. WASSE.

PARS INFERIOR PLERAQUE A NUMIDIS POSSESSA EST] Illud *inferior* Soldus exponit de parte, quae magis in plagam Australem descendens, meridiem respicit. Ego vero puto referendum esse ad cursum fluminum Africae, quae fere a meridie in Septentrionem currunt, ut Bragada Ampsaga, Mulucha, & reliqua. Quamquam potest & inferior intelligi, quae ad occasum est, ut Caesariensem quoque Mauritaniam complectatur. Nam eo Syphacis regio pertinebat, quam Masinissa a Romanis postea habuit: & ipse Sallustius paulo post dicturus est: *Et Numidae usque ad flumen Mulucham sub Jugurtha erant.* Mela autem, flumen prope Mulucham, apud Ptolemaeum duas separat Mauritianias. Sane quanquam Sallustius praetor in Africa fuerit, multa tamen negligenter de ea scripsisse videtur, quae ad loca attinent, quod in posterioribus ostendemus. Quod & de Livio in Annotationibus nostris, maxime in tertiam Decada non semel conquesti sumus. GLAREAN. B. Pub. *Africae pars Libyae inferior*: sed voci *Libyae* subjecta virgula, caeteri a vulgatis stant. De hac Africae parte ita Interpres ad oram codicis Regii, Inferior pars *Africae est a Numidia usque ad Carthaginem.* Auctori Declam. in Sallustium, *interioris Africae* nomine venit ipsa Numidia, de qua hoc loco Noster. Ast ibi omnino legendum *inferior*. illa enim cujusque regionis pars quae ad mare vergit & per quam flumina decurrunt, apud Historicos ita audit Inde apud Herodotum II, IV. Πλὴν τοῦ Θηβαϊκοῦ νομοῦ πᾶσαν Αἴγυπτον εἶναι ἕλος· καὶ αὐτῆς εἶναι οὐδὲν ὑπερέχον τῶν νῦν ἔνερθε λίμνης τοῦ Μοίριος ἐόντων. Ibi docet omnem oram maritimam, infra stagnum Myrios, ex Nili aggestionibus ortum habuisse. Apud Sozomen. II. 23. Delta & loca quae mari adjacent, opponuntur Thebaidi, tamquam superiori. Hunc tractum Ptolemaeus vocat τὴν κάτω χώραν Heptanomis vel proprie Thebais semper Geographis *AEgyptus superior*. Idem de Germania & Armenia Geographi. Interior

possessa est; victi omnes [a] in gentem nomenque imperantium concessere.

XXII. Postea Phoenices, alii multitudinis domi minuendae gratia, pars

VARIANTES LECTIONES.

a *concessere in gentem unam n. q. i.* G.

NOTAE VARIORUM.

rior autem Africa ea est, quae a Cyrenaica regione ad usque Garamantas extenditur, ut patet ex Theophrasto, Hist. IV. 4. Plin. XIII. 19. Martian. pag. 217. AEthico pag. 63. & Nostro, cap. XXII. Seneca N. Quaest. III. 6. etiam Dione pag. 63. WASSE.

GENTEM NOMENQUE] Sic Codices: quibus adstipulatur Hegesippus II. 9. *Ubi est stolus navium vestrarum, qui obsideat freta, percurrat maria* Romanorum? In ipsorum enim nomen elementa etiam transierunt, in *quos etiam transivit orbis terrarum, qui Romano imperio clauditur, & definitur: denique a plerisque Orbis Romanus appellatur.* Non enim audio Codicem B. Pub. Cantab. pro voce *nomen, potestatem* reponentem. Idem I. 15. de iisdem: *non lacessendos, quorum* in nomen ac potestatem *totus prope Orbis terrarum* concesserat. Claudianus de B. Get. 333.

Primo fonte breves, alto mox gurgite regnant,
Et fluvios cogunt, *unda coëunte minores,*
In nomen transire suum.

Quod Ausonio, in Mosella, *consumere nomen.* WASSE.

ALII MULTITUDINIS DOMI MINUENDAE GRATIA] Crebras in veteri historia migrationes, ob abundantem multitudinem susceptas, frequenter legimus, quae jam aliquot saeculis inauditae fuerunt. An de Senio mundi quicquam hic suspicabimur? Sane audimus non raro, coelum descendisse, & ad terram nunc inclinare propius vetustate. Elementa affici & affligi varie, loca esse arida & effoeta nunc, quae olim fuerint foecunda. Olim felices proventibus terras, nunc sterilibus informes esse arenis. Hodie Eclipses & frequentiores, & horridiores conspici. Novos vigere morbos, veteribus ignotos. Plantas & medicamenta degenerare, viribusque aut nullis, aut exiguis pollere. Ipsos denique homines, cum primis & antiquis illis, nec vivacitate, nec sanitate, nec qantitate, nec formositate, convenire. Ne sine teste agam, habete vobis S. Cyprianum ad Demetrianum, cujus locum citat Cornelius a Lapide Comm. in Apocalypsin cap. 20. V. 5. *Scire debes senuisse jam mundum, non illis viribus stare, quibus prius steterat, nec vigore & robore eo valere, quo antea praevalebat. Hoc mundus ipse jam loquitur, & occasum sui, rerum labentium probatione testatur: non hieme nutriendis seminibus tanta imbrium copia; non frugibus aestate torrendis, solita flagrantia est; nec sic verna de temperie sua laeta sunt; nec adeo arboreis foetibus autumna foecunda sunt. Minus de effossis, & fatigatis montibus, eruuntur marmorum crustae, minus argenti & auri opes suggerunt, exhausta jam metalla. Deficit in agris agricola, in mari nauta, miles in castris, innocentia in foro, justitia in judicio, in amicitiis concordia, in artibus peritia, in moribus disciplina. Minuatur necesse est, quicquid fine jam proximo, in occidua, & extrema devergit.* Et mox: *Haec sententia mundo data est; haec DEI lex est, ut omnia orta occidant, & aucta senescant; & infirmentur fortia, & magna minuantur, & cum infirmata & diminuta fuerint, finiantur. Cum olim ultra* 800. *&* 900. *annos vita hominum longaeva procederet, vix nunc potest ad centenaruim numerum pervenire. Canos videmus in pueris, capilli defisiunt antequam crescant, nec aetas in senectute desinit, sed incipit a senectute. Sic in ortu adhuc suo ad finem nativitas properat, sic quodcunque nunc nascitur, mundi ipsius senectute degenerat; ut nemo mirari debeat, singula in mundo coepisse deficere, quando totus ipse jam mundus in defectione sit, & in fine.* Ita & Casaub. ad Strab. p. 38. Terram & coelum indies mutari statuit. Ceterum quum istae cogitationes eo evadant, ut tandem non miraculosus, sed naturalis mundi interitus statuendus sit; imo quum alia nos doceat Historia; operam & Cyprianus, & alii, lusisse mihi videntur. Sane Coelum descendisse, figmentum jamdudum a Naturae scrutatoribus explosum est; Vide Scaliger. Exerc. XCIX. sect. 2. Elementorum vires si trahis in dubium, ignem accede, & experieris. Arida & effoeta esse loca concedo, & exemplum luculentum habemus in Hispania, cujus quanta olim fuerit fertilitas, vel aurei & argentei numi apud Goltzium, in tomo sing. de Caesare Augusto

gusto, testantur, quibus ab adversa parte Imago Caesaris Augusti, adscripto eodem nomine, ab altera simulacrum Hispaniae, frumenti spicas, qui fertilitatis typus est, dextra tenens. Hodie incultissima & sterilissima est, desertis, quae Sierras vocant, plenissima; adeo ut ad illam hominum infrequentiam (nam & in hoc degeneravit, & quae olim populosa, nunc populo rarissima est) alendam haud sufficiat; ac proinde Germaniam atque Galliam nutrices habeat. Quid vero? sunt & hodie foecunda, quae olim arida fuerunt, e. g. Germaniam nostram tristem cultu aspectuque, frugiferarum arborum impatientem, dixit Tacitus, qui si reviviseeret, & tot florentissimas provincias, tot agros omnium frugum fertilissimos; tot fodinas auri, argenti, plumbi, ferri, & omnium metallorum ditissimas, adspiceret, nullus dubito, quin eum rei novitas attonitum redditura sit. Ejusdem valoris sunt & caetera. Eclipses enim hodie horridiores & frequentiores esse, monstrum in Mathesi est. Planetis vires adimunt; sed Medicus peritus, perite, & ex arte agens, vana hac non opus habet querela. Hominum recentiorum mores num deteriores sint vetustioribus, deduxi supra ad Catilinarii cap. 2. Unicum super est ut dicam, de migrationibus, & hominum antiquitus multitudine. Tractum Septentrionalem tali multitudine quondam exundasse, praeter alios testatur Jornandes, de Rebus Gothorum, ubi *Scandiam* sive *Scandinaviam* peninsulam, *officinam gentium*, ac veluti *vaginam nationem*, ea de causa venuste sciteque appellat. Hodie fons ille gentium aret, tantumque a mittendis coloniis absunt, ut, cum bella ingruerint, externo milite uti consuescant. De Italiae robore, cui hodiernum nullo modo comparandum est, diximus ad Flori lib. II. cap. 1. §. 2. De Bojis suis antiquis, cum Romanis in Italia belligerantibus, miratur Brunnerus, quomodo toties victis irae, animi, milites suffecerint, quos vel inter victorias, inquit, quae & ipsa sanguine emi volunt, carptim atterendos exhauriendosque fuisse, rem a nostris temporibus aestimanti, videbitur; quod mihi hodie regnum dabis, ex quo militum educere tantum liceat, quantum ex una, non magna Italiae regione, Boji Romanae potentiae opposuere? mortuorum examina, inter annuas fere strages, congessimus, ut credi fas esset, defecisse non tantum, qui caesos vindicare, sed etiam qui lugere possent. Et ut ex Europa in Asiam navigem, memorabile est, quod scribit Diodor. Sicul. lib. II. cap. 5. ubi de expeditione Nini, adversus Bactrianos, *Coacto undique exercitu*, inquit, *recensita decies septies centena peditum, & ducenta ac decem equitum, decemque curruum falcatorum millia, cum paulo minus sexcentis Ctesias in historiis tradit. Incredibilis sane his, qui dehinc audiunt, copiarum numerus; sed nequaquam impossibilis videtur illis, qui magnitudinem Asiae nationumque in ea multitudinem considerant. Si quis enim commissa Darii in Scythas cum octingentis millibus expeditione & Xerxis transitu in Graeciam cum innumerabili hominum turba, res heri (ut ajunt) & nudius tertius in Europa gestas intueatur, facilius jam dictis fidem adhibebit. In Sicilia equidem Dionysius ex una Syracusiorum urbe 120000. peditum & 12000. equitum ad bellum armavit, navesque longas 400. (quarum nonnullae triremes erant & quinqueremes) ex uno portu eduxit. Et Romani, paulo ante Annibalis tempora, civium, sociorumque bello idoneorum, censu in Italia habito, ad decies centena millia descripserunt, tametsi Italia tota ne cum una quidem Asiae natione numero hominum comparanda sit. Haec in ea nobis dicta sunto, qui ex praesente urbium solitudine priscam gentium copiam expendunt.* Hucusque Diodorus. Ceterum, nec haec, nec alia plura, Mundi senium nobis ostendunt, quum emendari queat, quicquid hac in parte a nobis peccatum est. Redeat ad aratrum Hispania, neque in exteris solatium omne ponat, de proventu virorum bene sperare jubebimus. Vide not. ad Justini lib. XLIV. cap. 1. §. 3. De Septentrione, sive Scandinavia, non a vero abhorret eorum opinio, qui existimant, hodie incolas illos, insano comessandi bibendique vitio, obruisse genitalem vim, ne habitatores, nisi suis regionibus, sufficere possint. Illic enim, nostrates biberios, perpotandi studio superari perhibent. Alii sequantur castigatos priorum mores, quibus sera conjugia erant, eoque inexhausta pubertas; neque virgines festinentur, ut eadem utrique conjugum juventa & similis proceritas sit, fortesque fortibus gignantur. Summa educationis severitas, deliciarum non modo nulla captatio, sed sincerissimum odium, integritas naturae, & vigor nulla mollitie corruptus, in artus ingentes valida corpora provehunt. Quid? quod infinita millia monastico jugo obnoxia, sacerdotiique vinculis superstitiose constricta; non exiguo civium numero provincias spoliant? Venit hic in mentem cavillum vicarium, duorum potentissimorum Principum. Ferunt Franciscum I. Gallum, Carolo V. interminatum aliquando, *Ne se irritaret: se enim vel scholaribus suis Parisinis, quorum 40000. tunc numerabantur, omni eum Europa pulsurum*; huic Carolus, qui Francisco animi magnitudine nihil concedebat, responderi jussit, *Veniret cum suis scholaribus, se ex singulis coenobiis suis, unum solum otiosum monachum lecturum, eumque exercitum contracturum, qui scholaribus illis, & numero & viribus responderet.* Denique & hoc attendendum est: quamvis modo nominatae regiones infrequentiores hodie sint, quam olim, tamen

pars imperii cupidine; solicitata plebe, [a]& aliis novarum rerum avidis, Hipponem, Hadrumetum, Leptim, aliasque urbes in ora maritima condidere: Haeque brevi multum auctae, pars originibus suis praesidio,

VARIANTES LECTIONES.

a *& alii n. r. avidi* D. E. F. H. I. K.

NOTAE VARIORUM.

men toti mundo praejudicare non posse. Fuit nuper admodum ea alibi foecunditas, quae antiquae palmam ambiguam facere poterat; dum quadraginta quinque annis, & quod paulum excedit, variis & portentosis carnificinis, plusquam ducenties centena millia Indorum sustulerunt Hispani. Etiam Germaniam nostram, ante hoc civile bellum, circiter 20. hominum millionibus inhabitatam fuisse, jam alibi docuimus. RUPERT.

PARS IMPERII CUPIDINE SOLLICITATA PLEBE] Priora illa ita Bertiniensis & scriptus Modii: *pars imperii cupidine s. p. alii rerum novarum avidi.* Et non hanc tantum varietatem alii notarunt, sed, nisi valde animi fallor, verum est: *pars imperii cupidine*; *sollicita*; *plebe*; *novarum rerum avidis.* Primum membrum ad optimates; quod sequitur ad reges, aut regni avidos; postremum, ad ipsam multitudinem refertur. Fuisse enim, qui sollicitarentur spe regni; hos plebem sequutos esse, avidos rerum novarum. In sequentibus verbis Glareanus scribit vetustos quosdam codices referre: *eaque brevi multum auctae* quid eo faciat, non habet. Vera autem ea lectio est; & *ea* adverbium, opinor, respicit illa: in ora maritima condidere. quod enim maritimae essent civitates, ea brevi immensum auxerunt. PALMER. Dictiones *plebe*, *&*, otiosa puto. ait enim partem Phoenicum imperii cupidine solicitatam, alios novarum rerum avidos. CIACC. In scripto sic legitur: *pars imperii cupidine solicitata, & alii novarum rerum avidi.* Quid si? *solicita, & alii, &c.* PUTSCH. Haec lectio visa mihi potior, utpote quam tuerentur & Naz. & Comm. caeteri enim non ejusdem senectae, & *alii novarum rerum avidi*, quomodo item editio prima, sunt quoque Chirographi quibus eadem scriptura, sed destituuntur copula *&*, quod primum posui hanc habet sententiam, Phoenicum quosdam duabus de caussis exisse terris, atque eduxisse una secum non modo suam plebem, sed & multos vicinorum novarum rerum avidos. GRUT.

ET ALII NOVARUM RERUM AVIDI] Manuscripta quaedam, *& aliis novarum rerum avidis.* quomodo & Badianum; ut sint duo ablativi absolute positi. Beroaldinum, *cupidis* habet, pro *avidis.* verum id ex glossa, ni fallor, irrepsit. RIV.

ADRUMETUM] Ita & Naz. nisi quod in eo *Hadrumetum*, eadem adspiratio durat quoque in Pall. reliquis: abest tamen Comm. meo. GRUT. Ita etiam Markiani sed P. B. Pub. *Hadrumentum.* uti apud Melam Vossii. Nummi & lapides saepius *Hadrumentum.* WASSE.

HAEQUE BREVI MULTUM AUCTAE] Manuscriptum, *eaeque brevi, &c.* RIV.

ORIGINIBUS] *Ita* dictae Nationes, a quibus profecti sunt Urbium conditores, & duces coloniarum instituendarum. Liv. XXVI. *Albam unde oriundi erant, a fundamentis proruerunt, ne stirpis, ne memoria* Originum *suarum exstaret.* &, XXXVIII. *Iliensibus Rhoeteum & Gergithum addiderunt, non tam ob recentia ulla merita, quam* originum *memoria.* Tertullian. de Anima: *Nam &* origines *nunc in suis sedibus permanent, & alibi amplius gentilitatem feneraverunt.* Ulpianus de Officio Procos. Dig. XLVIII. Tit. XXII. L. 7. §. 12. *Per contrarium autem is, qui* originis provinciae *praeest, non est nactus jus interdicendi ea provincia, quam incolit is qui relegatur.* Cod. X. Tit. XXXVIII. de Municipibus. *Filios apud* originem patris, *non in materna civitate, etsi ibi nati sint, ad munera posse compelli, explorati juris est.* Justinus XIII. 2. *auctores quoque suos* Lucanos *bello vicerant*, &c. *tanta feritas animorum erat, ut nec* origini suae *parcerent.* eo sensu *Aborigines* apud Tertullianum & Plinium IV. 23. Carthaginis situm & formam petas ab Appiano, pag. 95. Polybio 103. Adone Viennensi, pag. 343. qui Orosium fere exscripsit, eique medicinam praebet, sic enim ille IV. 23. *viginti millia passuum muro amplexa.* in Marcodurano & vetustis MSS. *viginti duo*, & sic *Ado* & Codex Joannensis quem ipsi olim cum Edd. contulimus, propius veritatem. Epit. Liv. lib. I. *Carthago in circuitu viginti tria millia passus patens.* confer Strabonem, lib. XVII. pag. 832. & Dio-

dio, aliae decori fuere. Nam de Carthagine ſilere melius puto, quam parum dicere: quoniam alio properare tempus [a] monet. Igitur ad Catabathmon: qui locus AEgyptum ab Africa dividit, ſecundo mari pri-

VARIANTES LECTIONES.

a *admonet* K.

NOTAE VARIORUM.

Diodor. Eclog. II. pag. 889. pro *Origine* Graeci μητρόπολιν utuntur. Thucyd. I. §. 24. de Epidamno: Ταύτην ἀπῴκισεν μὲν Κερκυραῖοι, οἰκιστὴς δὲ ἐγένετο Φάλιος Ἐρατοκλείδου Κορίνθιος γένος κατὰ δὴ τὸν παλαιὸν νόμον ἐκ τῆς ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ κατακληθείς. ibi Schol.. ὁ παλαιὸς νόμος οὐκ ἀπὸ τοῦ γένους ἐκάλει, ἀλλ' ἀπὸ τῆς ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ, τουτέστι τῆς πατρίδος. quo ſenſu, & μήτηρ apud Plutarch. Sympoſ. VIII. Themiſtius Orat. III. pag. 54. Ed. Petavian. Ἐπέδειξεν ἂν τῶν βοτρύων ὑπερφυὲς τὸ κάλλος καὶ τὸ μέγεθος, καὶ ἀνήγαγεν εἰς τὰς ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΙΣ, ὥσπερ οἱ γενεαλόγοι, τῶν σταφυλῶν εἰς τὰς ἀποικίας. Sophocles de Athenis, Oedip. Colon. 739. Ἄλλον δ' αἶνον ἔχω. Ματροπόλει τᾷδε κράτιστον, &c. Et quae Romanis *Metropoles*, eae Graecis Πρῶται; adeas immenſum Spanhem. de Numiſm. confer item Herodotum VII. 51. WASSE.

NAM DE CARTHAGINE SILERE MELIUS] Apulejus in Coſmographia, de Rectore: *quippe omnium non, ut ait ille, ſilere melius eſt, ſed vel parum dicere.* CIACC. & URSIN.

SILERE MELIUS] Ita Apulejus in Coſmog. Servius Danielis, Petrarcha Ep. II. 13. Vincentius Bellovacenſis & Codices; at Quintilianus, Inſt. II. 13. *tacere ſatius.* Servius autem Lucii, *quam pauca.* L. Aretinus in Orat. Fun. pag. 230. *de m. imperii* tacere *omnino* ſatius eſt, *quam* pauca *dixiſſe.* Petrarch. Ep. IV. 8. *tacere melius eſſe quam pauca dixiſſe.* Sidonius Apollinaris I. 1. *Nam de M. Tullio* ſilere *in ſtylo Epiſtolari* melius puto. quae ſecus accipit Petrarcha in Praef. ad Epiſt. Noſter ab editis ſtat, Jug. LXXXIV. melius *eſſe ratus, ex commodo pugnam facere*, & LXXXVII. at XLVI. *ſed bono vinci* ſatius *eſt quam malo more injuriam* vincere. LXXII. Jugurth. *poſtquam ſeſe* parum *expurgat.* LXXXII. parum *cognovi.* & LXXXIX. parum *id facio.* Simile illud apud Hebraeos Pſalm. LXV. 2. Lecha dumi jah tehillah Elohim betzion. Verſio Anglicana vetus admodum frigide, ut alias. *Thou, O God, art praiſed in Sion.* altera veritati propior, *Praiſe waiteth for thee.* Apollinarius, Σοὶ μάκαρ ἐν Σιῶνι μελπηθεὶς ἄσπετος ὕμνος. Buchananus. Te manent laudes Deus in Sione, imo, *tibi ſilet laus.* Infra majeſtatem tuam cadit; ideoque ſilere de nomine tuo ſatius eſt, quam pauca dicere. Rationem reddit Ariſtides, Orat. in Romam: Τὴν δὲ πόλιν ᾄδουσι μὲν πάντες, καὶ ᾄσονται· τοσούτῳ δὲ ἐλάττω ποιοῦσιν, ἢ σιωπῶντες. ὥστε παρὰ μὲν τὴν σιωπὴν, οὔτε μείζονα οὔτ' ἐλάττονά ἐστι ποιῆσαι τῆς οὔσης· ἀλλ' ἀκέραιος τῇ γνώσει μένει. οἱ δὲ λόγοι τοὐναντίον ἢ βούλονται ποιοῦσιν· ἐπαινοῦντες γὰρ, οὐ δεικνύουσιν ἀκριβῶς ὃ θαυμάζουσιν. Huc etiam ſpectat Auguſtinus, lib. de Doctrina Chriſt. I. 6. *Quae pugna verborum, ſilentio cavenda potius quam* voce pacanda eſt. WASSE.

IGITUR AD CATABATHMON] Hunc locum mendoſum eſſe ea, quae ſupra poſui, ſatis oſtendunt: nam ab AEgypto pergentibus poſt Catabathmon prima Cyrene eſt: legendum ergo haud dubie, *Igitur a Catabathmo. Secundo autem mari.* CIACC. & URSIN.

SECUNDO MARI] L. 3. *a Catabathmo.* Markii λ. & B. Publ. *a Catabathmon.* Caeteri ut in textu. Tabula Peutingeriana has aras collocat fere ad Syrtin minorem, contra pleroſque Geographos. Quae poſitio, ſi vera eſt, recte habet Noſter. qui ideo reprehenditur, non, ut vult Criſpinus, quia Philenorum aras poſt duas Syrtes poſuerit, ſed quia poſt Leptim adnumeraverit; ejus ſententia haec eſt: *poſtea Syrtes, interque eas, primo Leptis magna, ſecundo arae Philenorum.* Eodem pacto locutus Pomponius I. 8. *inde ad Catabathmon Cyrenaica provincia eſt.* Palmerius reponit *mare*, & *ſecundo* pro *ſecundum* accipit, ego nihil muto. Nam & Oroſius I. 2. *Haec incipit a civitate Paraetonio & montibus Catabathmon: inde* ſecundo mari *uſque ad aras Philenorum extenditur.* alii habent, *ſecundum mare.* ſed membranae C. C. C. illud alterum rectius exhibent, quemadmodum & Aethicus qui locum tranſcripſit. Ipſe Oroſius iterum VI. 21. *qua extentum Pyrenaei jugum haud procul* ſecundo Oceano, *ſub ſeptentrione deducitur*, quae eſt conſtans lectio tam aliorum Codicum quam Joannenſis & C. C. C. ſi ergo colligi poſſit quid ſit apud eum *ſecundo Oceano*, ſaltem inde conſtabit quo ſenſu Salluſtium ceperit. At patet, Oroſium lo-

prima Cyrene est, colonia [a] Thereon, ac deinceps duae Syrtes, interque eas Leptis: deinde Philenon Arae: quem locum AEgyptum ver-

VARIANTES LECTIONES.

a *Therecona* L.

NOTAE VARIORUM.

qui de Oceano Cantabrico, secundum quem harum gentium sedes erat; ab Artabro nimirum promontorio adusque Pyrenaeos. quam sententiam his verbis complexus est Florus, quem in hoc capite sequitur: *Pacata fere omnis Hispania, nisi quam Pyrenaei desinentis scopulis inhaerentem citerior alluebat Oceanus.* unde palam est, *secundo Oceano* apud Orosium idem valere ac, *secundum Oceanum.* caeterum, pro, *Turgonios* & *Aurigonas* apud Florum, habet Orosius, *Turmodigos* & *Autrigonas*, posterius recte, prius extat apud Plin. N. Hist. III. 3. Cl. Harduinus contra libros reponit, Murbogi, dicitque alias non legi. Lectionem Orosianam firmat Caesar VII. 58. B. G. *Refecto ponte quem superioribus diebus hostes resciderant, exercitum transducit, &, secundo flumine ad Lutetiam iter facere coepit.* hoc est, *per ripam, juxta fluminis decursum.* & Codex Norvicensis ex glossa *secundum flumen.* κατὰ τ̀ ποταμὸν vertit Metaphrastes. & cap. 60. *adverso flumine* usus est auctor cum motum contrarium exprimeret; eandem rem ita effert Liv. *Dum lux viam ostenderet*, ripa fluminis *signa ferri jubet.* Melae placuit *secundum*, II. 1. secundum *Boristhenida & Olbiam egreditur.* Sallustianam formam servat Apulejus, Flor. circa finem: *Enimvero fanum Junonis antiquitus famigeratum, id fanum* secundo littore, *si recte recordor, viam viginti haud amplius stadia oppido abest.* male Colvius, secundum littora. M. Felix pag. 11. immutatis verbis: *Itaque cum diluculo ad mare* inambulando littore *pergeremus.* Nigidius apud Agellium: *Etesiae & Austri anniversarii* secundo sole *flant.* hoc est, *juxta solis cursum.* de qua re adeantur Salmasius, & Rutgersius. Liv. XXVII. 24. Secundis collibus *via nuda ac facili decurrentes.* de voce *secundo* vide Charisium, p. 195. Priscianum L. 29. D. de Acquirend. Rerum Domin. & L. 30. §. 1. Noster 56. advorso colle *evadunt.* potes etiam retinere *mare* pro *mari*, Ovid. Trist. V. 2.

Exiguum pleno de mare *demat aquae.*

sic Varro Atacin. Plautus aliique. WASSE.

SECUNDO MARI PRIMA CYRENE EST, COLONIA THEREON] Hic vero Commentatores nostri egregie coecutiunt. *Colonia, There*, inquit Soldus, *nomina civitatum sunt.* Badius vero, *Cyrene, Colonia, Thereon urbes*, inquit, *illae sic dictae.* Haud dubie Badius juvenis scripsit. Nam dum ego illum novi, alius erat. Soldum non novi, qui meam praecessit aetatem. Herodotus libro quarto ostendit *Cyrenen* Coloniam esse. Theræon, id est, populi Therae insulae. *Theraeon* vero genitivus Graecus, ut paulo post *Philaenon*, poterat alienus videri ab historico Latino, qui Theraeorum & Philaenorum magis amaret: ceterum *ae* diphthongo penultima scribenda, ut ut alia ceciderint. GLAR. Sic omnes libri: & imitatur Orosius: *Inde secundo mari usque ad aras Philaenorum extenditur.* sed plane durum non est dicere, Orosium errasse, & scripsisse Sallustium: *secundo mare prima Cyrene est. secundo mare, id est, secundum mare.* sic enim scribebant: nos *secundum*, tantum dicimus *secunda*, & *secundo*, pro, *secundum*, antiqua fuisse vel unus Varro satis dederit (& accedant, tanquam supernumerarii testes, fragmenta veterum Poëtarum apud Marcellum) de Re Rustica lib. secundo. *Innutricatu, quam porculationem appellabant, binis mensibus porcos sinunt cum matribus, secundo ea, cum jam pasci possunt, secernunt.* Secundum mare, Cicero ad Atticum: *Quae iter secundum mare faciunt.* Pompejus Magnus ad Domitium: *Literas abs te M. Calenius ad me attulit a. d.* XIV. *Calend. Martii, in quibus literis scribis tibi in animo esse observare Caesarem, &, si secundum mare ad me ire coepisset, confestim in Samnium ad me venturum.* Neque autem quia Plinius scribit per Gaditanum fretum irrumpentem Oceanum in maria diffundi, contra quam de AEgeo & Tyrrheno Aristoteles in prooem. lib. III. & c. 1. & 5. lib. II. Meteor. lib. IV. c. 10. affirmat; (fuisse enim etiam qui aliter existimarent idem Plinius ait) ob id *secundum mare* volo, non *secundo mari*: neque enim haec spectarunt historici: magis, quia ita Cato loquitur, cujus fragmentum est apud Lactantium Firmianum. PALM.

DEINDE ARAE PHILENON] *Deinde*, inquit, quasi post Syrteis ac Leptim occasum versus sint Philaenorum arae: quod nullo pacto verum est. Ipse sane ab ortu incipit, ac post Catabathmon occasum versus Cyrenem nominat. deinde Syrtim ma-

verſus finem imperii habuere Carthaginienſes, [a] poſt aliae Punicae [b] urbes. Cetera loca uſque ad Mauritaniam Numidae tenent: proxume Hiſpaniam Mauri ſunt: ſuper Numidiam Gaetulos accepimus, partim in tuguriis, alios incultius [c] vagos agitare: poſt eos AEthiopas eſſe. dein loca exuſta ſolis [d] ardoribus. Igitur [e] bello Jugurthino pleraque ex Punicis oppida, & finis Carthaginienſium, quos noviſſume habuerant, populus Romanus per magiſtratus adminiſtrabat: Gaetulorum [a] magna

VARIANTES LECTIONES.

a *poſtea* D. b *urbes erant.* G. c *agros* A. d *ab ardoribus* M. e *in bello* C.

NOTAE VARIORUM.

magnam, ad cujus intimum ſinum, ſi Ptolemaeo credimus, Philaenorum ſunt arae, non poſt duas Syrteis ad Leptim. Ceterum cum ait: *Cetera loca uſque ad Mauritaniam Numidae tenent.* vides Tingitanam ſolam Salluſtio Mauritaniam dictam, Caeſarienſem vero ſub Jugurtha fuiſſe Syphacis quondam regnum: quippe *Mulucham* flumen ejus facit fineis, quem Straboni ac Ptolemaeo Molochath dictum exiſtimo. Addit Strabo, Molochath Mauritaniae ac Maſſaeſylorum fuiſſe terminum, cum Ptolemaeus Malua collocet terminum, aliquanto magis ad orientem quam Molochath. Porro cum ait: *Super Numidiam Getulos accepimus*, ad fluminum lapſum retulit, & montana illa quae Africae ſecundum Cancri Tropicum imminent. Quare non bene Soldus exponit, *ſupra, id eſt, ultra.* Denique cum ait: *Poſt eos AEthiopas eſſe, deinde loca exuſta Solis ardoribus*: perinde loquitur, atque ſi AEthiopas citra Torridam zonam eſſe crediderit: cum Ptolemaeus, aliique Geographi intra Tropicos ſub aequatore; ac noſtra demum aetas ibi eſſe, certo deprehenderit. GLAR. Poterat brevius, *arae, AEgyptum verſus, finis imperii Charthaginienſis.* GRUT.

PROXIME HISPANIAM MAURI SUNT] Fulvii liber, *Hiſpanias.* Fronto, *Proximi Hiſpaniae Mauri ſunt.* A. MAN. Agell. III. 2. eo die fieri dicuntur qui proximus eam noctem illuceſcit. *Hiſpaniam* Valla II. 12. WASSE.

ALIOS INCULTIUS VAGOS AGITARE] Per me abeſſe poſſet, vox *agitare.* GRUT.

POST EOS AETHIOPES ESSE] In manuſcriptis legimus *AEthiopas.* & ſic rectius, ut ſit accuſativus Graecus Αἰθίοπας. RIV. Vide Cellarii Geogr. p. 74. WASSE.

DEINDE LOCA EXUSTA SOLIS ARDORIBUS] Manuſcripta, *dein.* atque ita rectius. RIV. Locutio ferme inſolens. *Noſter* ſupra: *ſub ſole magis, haud procul ab ardoribus.* ſed ita Codd. λ. tamen *ardoribus ſolis.* γ. *calore ſolis ardoribus*, etiam, quod mireris, a manu prima correctrici. Vulgatam tuetur D. Hieronymus, Ep. XXII. 3. *In illa vaſta ſolitudine, quae* exuſta ſolis ardoribus, *horridum Monachis praeſtat habitaculum.* neſcio an *torridum*, nam illud alterum non valide diſplicet. Accedit Sulpicius, Hiſt. Sacr. I. 43. *Igitur ſuſpenſis coelo aquis, cum loca omnia* aduſta ſolis ardoribus, *non pabulum jumentis daret.* Nec longe abit Plinius Nat. Hiſt. VI. 23. *Ariana regio*, ambuſta fervoribus. Iſidorus XIV. 5. *Circa* ſolis ardorem *AEthiopia.* dein verba Salluſtii, ſuppreſſo auctore, profert in hunc modum, *inde loca*, &c. *ardor* pro *igni* ſaepius. Cicero. Divin. II. 44. *ſi autem nubium conflictu* ardor *expreſſus ſe emiſerit, id eſſe fulmen.* Lucretius:

AEra percipiat calidis fervoribus ardor.

V. 1098.

Et micat interdum flammai fervidus ardor.

VI. 283.

—— (Fulmen) ferturque coruſcis
Omnia luminibus luſtrans loca percitus ardor.

AEque audacter voce *vapor* utitur Plinius Nat. Hiſt. II. 42. *Caniculae exortu* accendi ſolis vapores, pro *intendi.* Perreleganter Lucanus:

Itque ſuper Libyen, quae, nullo conſita cultu,
Sideribus Phoeboque vacat: premit orbita ſolis
Exuritque ſolum.

Pemb. L. 3. Grut. *deinde.* al. *dein.* WASSE.

[a] magna pars, & [b] Numidae usque ad flumen Mulucham sub Jugurtha erant: Mauris omnibus rex Bocchus [c] imperitabat, praeter nomen, cetera ignarus populi Romani: [d] itemque nobis neque bello, neque pace antea [e] cognitus. De Africa, & ejus incolis, [f] ad necessitudinem rei satis [g] dictum.

XXIII. Postquam, diviso regno, legati [h] Africa decessere: & Jugurtha, contra timorem animi, praemia sceleris adeptum [i] sese videt; [k] certum ratus, quod ex amicis apud Numantiam acceperat, *omnia Romae venalia esse;* simul & illorum pollicitationibus accensus, quos paullo ante

VARIANTES LECTIONES.

a *plurimi* G. b *Numidiae* A. B. E. H. I. K. M. c *imperabat* H. K. M. d *item* K. e *cognitus erat* F. f *necessitatem* M. g *dictum est* B. C. D. E. G. H. K. M. h *ab Africa* A. D. *ex Africa* B. i *se esse vidit* F. I. k *certum esse* A. B. C. D. H. K. L. *certum est* M.

NOTAE VARIORUM.

Usque ad flumen Mulucham] Fabricianum, *ad flumen usque Mulucham.* Riv. Carrionis editio *ad flumen usque Mulucha* praeter MSS. & Pall. & Bong. & Comm. Grut. Fabricianum *ad flumen usque* M. Riv. omnes MSS. *Mulucham* ut III. Hist. Turiam. Priscian. VI. *Ea nomina vel masculina sunt vel foeminina.* qui *Mulucha* perperam legunt, moti sunt auctoritate Phocae, qui ea apud nostrum pro neutris usurpari tradit. A. Popma. Caeterum *Mulucha* nomen etiam urbis, Flor. III. 1. V. Pomponium Melam libro I. 5. V. ter occurrit apud Nostrum. Ar. Reg. L. 3. *usque ad fl. M.* B. Pub. *Mulucham.* γ. *Mulucha* Χυλημὰθ Ptolomaeo, forte leg. Μηλυχὰθ. Infra: *necessitudinem rei.* postremum non agnoscit Reg. L. 3. *necessitatem*, male. pro *apud Numantiam* L. 3. rectius *ad N.* Codicibus aliter visum. *Sceleris* beit γ. Wasse.

Ignarus populi Romani] Sic infra: *& eo tempore ignarum nominis Romani.* Ciacc.

Satis dictum est] Τὸ *est* manuscripta non habent, ac rectius abest. Sed & statim ante, *De Africa & de ejus incolis.* in manuscriptis non repetitur illa praepositio *De*, nec in Ascensiano, aut Beroaldino. Rivius.

Postquam diviso regno legati Africa discessere] Sic & manuscripta; perperam in quibusdam est, *ab Africa.* nam & inferius. *ubi eos Africa discessisse ratus est*, inquit. Rivius.

Contra timorem animi praemia sceleris adeptum sese videt] Necessarium est ex malo pessimum fieri, si praemiis scelera afficiantur. Pulcre Plinius in Panegyrico: *Praemia bonorum malorumque bonos, ac malos faciunt.* Vid. Ritt. in Salv. pag. 52. Amm. l. XXIX. pag. 394. sub f. Tac. IV. Ann. 12. Polyb. l. IV. c. 27. Virdung. in l. I. Hist. pag. 132. *Neronem deteriorem fecerunt post perpetratum parricidium honores & adulationes.* Tac. l. XIV. Ann. cap. 12. & 13. Rupert.

Certum ratus] Sic quoque sine illo *esse* Pall. nostri. aguntque in eo secundas Rivianis. Grut.

Amicis apud Numantiam acceperat] Sic & manuscripta: in aliis *ad Numantiam.* quomodo perfrequenter Cicero loqui consuevit. Sic Virgilius *ad Trojam* dixit; pro *apud Trojam*, & Livius: *dum haec ad Vejos agebantur*, pro *apud Vejos.* Hoc ni fallor, e glossa nimirum irrepsit. nam annotarat forte aliquis, *ad* pro *apud* esse positum. τὸ *esse* ibidem, non est in manuscriptis, ac citra detrimentum sensus abesse poterit. Rivius.

Apud Numantiam] Non displiceret, *ad Numantiam*, quod placuit Rivio: sed sic nulli e libris. Grut.

Accensus] Quaeritur quae res malos faciat? *Jamprimum nimia licentia, deinde rerum copia; amici praeterea improbi, satellites detestandi*, ut scribit Fl. Vopiscus in Aureliano: *Vitia semper facultatibus licentiaque & assentationibus aluntur*, ut breviter, sed nervose Vell. Paterc. l. II. Tacitus II. Hist. *pravos magistros* appellat, quibus dociles sese discipulos praebent, suapte sponte ad scelera proni. Ceterum viri boni officium est, Reges ac Principes retinere ad salutem, non quo incumbunt, eo impellere, ut cum Plauto dicam. Rupert.

In

ante muneribus expleverat, in regnum Atherbalis [a] animum intendit. Ipse acer, bellicosus: at is, quem petebat, quietus, imbellis, [b] placido ingenio, obportunus injuriae; metuens magis, quam metuendus. Igitur ex inproviso finis ejus cum magna manu invadit: multos mortalis cum pecore, atque alia praeda capit: aedificia incendit: pleraque loca hostiliter cum equitatu accedit. Deinde cum omni multitudine in regnum suum [c] convertit, existumans dolore permotum Atherbalem injurias suas [d] manu vindicaturum, [e] eamque rem belli caussam fore. At ille, quod neque se parem armis existumabat, & amicitia populi Romani magis, quam Numidis, fretus erat; legatos ad Jugurtham de injuriis questum [f] misit: qui [g] tametsi contumeliosa [h] dicta retulerant, prius tamen omnia pati decrevit, quam bellum sumere: quia

VARIANTES LECTIONES.

a *animum suum* A. b *placidus ingenio* C. c *convenit* E. *convertit se* K. *se convertit* N. MSS. omnes transponunt, *Ath. d. p.* d *manu* delet H. e *& sic eamque rem* F. f *mittit* C. g *etsi* N. h *verba* F. K.

NOTAE VARIORUM.

IN REGNUM ADHERBALIS ANIMUM INTENDIT] Infra: *Ad bellum quod gesturus erat animum intendit.* CIACCON.

MULTOS MORTALES CUM PECORE] Legendum, *mortaleis.* RIV.

PRAEDA CAPIT] Reg. in Textu *rapit.* in spatio interlineari, *capit.* omittit *accedit* L. 2, 3. Arond. Markii γ. ejus loco substituit *incendit*, male. Ven. 1470. habet, *petit.* WASSE.

CUM OMNI MULTITUDINE IN REGNUM SUUM CONVERTIT] Sic Pall. & cusi omnes ab ultima origine. Comm. solum, *convertitur.* GRUT.

IN REGNUM SUUM SE CONVERTIT] Τὸ *se.* non reperitur in Beroaldino, neque in ullo manuscripto: quasi absolute ponatur hoc verbum. Sic alibi: *clam cum paucis ad pedites convertit*, inquit, & Corn. Tacitus III. *Postquam caedibus saevitum, & magnitudo famae exitio erat, caeteri ad sapientiora convertere* hic quoque sine casu ponitur. RIV.

ADHERBALEM DOLORE PERMOTUM] Manuscripta, *dolore permotum Adherbalem.* quae collocatio verborum melior. RIV. Reg. *dolore motum.* Ball. omittit, *manu* pessime. vid. Indicem. WASSE.

DOLORE PERMOTUM] Sic infra: *vindicandum in eos, qui hosti prodidere rempublicam? non manu neque vi.* Et: *qui dicerent manu vindicandum.* CIACC.

INJURIAS SUAS MANU VINDICATURUM] Vide ancipitem reciprocationem in verbo *suas*, Jugurthamne referat, qui intulerat, an Adherbalem, cui illata erat. *Ipsius*, quod medium verbum inter *suas* ac *ejus* Grammatici ponunt, sustulisset hanc dubitationem. RIV.

EAMQUE REM BELLI CAUSAM FORE] Malitia ex aliis quoque historiis nota. Sic enim Cluilius, Dictator Albanus, aegre ferens incrementa Romanorum, ut inter eos ac cives suos dissidium excitaret, tale quiddam commentus est. *Albanis omnium pauperrimis & audacissimis permisit, ut Romanorum agros popularentur, impunitatem iis pollicitus, & effecit, ut multi, quaestum omni periculo vacantem, secuti, totam finitimam regionem latrociniis replerent.* Existimabat enim, Romanos rapinas non laturos, sed ad arma ituros, & sibi oblatum iri occasionem, eos apud populum criminandi, quasi priores bellum inferrent, ut extat apud Dionys. Halicarn. l. III. paulo post pr. RUPERT.

LEGATOS DE INJURIIS QUESTUM MISIT] Ex praescripto Politicorum, e quibus consulendus Lips. V. Civ. Doctr. 4. RUPERT.

QUESTUM MISIT] Ita libri & Valla I. 28. WASSE.

quia tentatum antea secus cesserat. Neque eo magis cupido Jugurthae minuebatur: quippe qui totum ejus regnum animo [a] jam invaserat. Itaque non, uti antea, cum praedatoria manu, sed magno exercitu comparato, bellum gerere coepit, & aperte [b] totius Numidiae [c] imperium petere. Ceterum, [d] qua pergebat, urbes, [e] agros vastare, praedas agere; suis animum, hostibus terrorem augere.

XXIV. Atherbal, ubi intelligit eo processum, uti regnum [f] aut relinquendum esset; aut armis retinendum; necessario copias parat, [g] & Jugurthae obvius procedit. Interim haud longe a mari prope Cirtam oppidum utriusque exercitus consedit: & quia diei extremum erat, proe-

VARIANTES LECTIONES.

a *jam* delet H. b *totius* delet M. c *regnum* G. d *qua parte* H. e *atque agros* D. E. f *aut* delet F. g delet & M.

NOTAE VARIORUM.

SECUS CESSERAT] Infra: *quod ubi secus procedit.* CIACCON.

NEQUE CUPIDO MINUEBATUR] Vide not. ad Catil. cap. 20. RUPERT.

ANIMO JAM INVASERAT] Hoc est, *proposito, spe, opinione.* Cicero Verrin. III. 95. *Qui jam* spe & opinione *praedam istam devorasset.* Livius: *Ii quoque quibus ingens erat in Scipione fiducia & victoriae spes, quo magis in propinquam eam* imminebant animis, *eo curae intentioris erant.* sic, *animo complecti* apud Justinum XII. 3. *animo peregi* apud Virg. Josephus Iscanus I. 27.

Hunc ubi combiberit avidae spes ardua mentis.

Ubi, pro, *fremit*, lego,

Tunc gravior cum tarda venit.

——— *premit ultio noxas.*

VIII. vs. 83. omnino pro *dubius* repone dubia.

Stat dubia *novus hospes aqua, reditumque fugamque*

Ludentis pelagi miratur.

Sed haec obiter. *Auctor* vitae *Alexandri*, elegantiam hanc aemulatus est melius quam pro aetate sua; cujus verba, quia Liber, semel tantum Parisiis impressus, rarissimus est, ex MS. B. Pub. Cantab. apponere non gravabor.

Qualiter Hyrcanis cum forte leunculus arvis
Cornibus elatos videt ire ad pabula cervos,
Cui nunquam totos descendit robur in armos,
Nec pede firmus adhuc, nec dentibus asper aduncis,
Palpitat, & vacuum ferit improba lingua palatum.
Effuditque prius animo *quam* dente *cruorem.*

Miror hanc omisisse locutionem R. Stephanum. Cod. B. Pub. *totum regnum* non male. WASSE.

BELLUM GERERE COEPIT] Dictio ultima nihil facit ad supplementum sententiae. GRUT.

URBES, AGROS, VASTARE] Duo nomina absque conjunctione ad unum verbum connexa sunt, cum apud auctores saepius tria, duo rarius. Sed haec aliis committenda. GLAR.

UBI INTELLIGIT EO PROCESSUM, UTI REGNUM AUT RELIQUENDUM ESSET, AUT ARMIS RETINENDUM] Tacitus aliquis solum scripsisset, *ubi intelligit regnum aut reliquendum, aut armis retinendum.*

PROPE CIRTAM OPPIDUM] Strabonis codex libro ultimo Geographiae habet, Atherbalem & obsessum, & occisum ad Uticam: ubi plane mendum puto. Utica enim hoc tempore in provincia erat Romanorum, qua legati paulo post Jugurtham literis evocant. Nemo igitur hunc locum ex Strabonis libro, sed contra illum ex hoc, qui bene habet, emendare conetur. GLAR. Vide Cuperum ad Lactant. de *Mort. Pers.* p. 235. Tacit. Hist. IV. 19. *Debellatum* eo die *foret, si Rom. classis sequi maturasset.* WASSE.

CONSEDIT: ET QUIA DIEI EXTREMUM ERAT] Infra: & *diei vesper erat.* Item: & *jam die vesper erat.* Ceterum Tacitus, qui multa hujusmodi a Sallustio accepit Hist. III. *extremo jam die*, inquit, *sua quisque in tentoria dilabitur.* CIACC. Τὸ *est*, in manuscriptis non est. RIVIUS. Positis castris, quo sensu, *subsidere, insidere, sedere*, & *oriri* apud Historicos. Liv. I. 14. *in insidiis.* &, I. B. Pun. quasi

proelium [a] non inceptum. Sed ubi plerumque noctis [b] processit, [c] obscuro etiam tum lumine, milites Jugurthini, signo dato, castra hostium invadunt; [d] semisomnos partim, alios arma sumentes fugant, funduntque: Atherbal cum paucis equitibus Cirtam [e] profugit: &, [f] ni multitudo togatorum fuisset, quae Numidas insequentes [g] moenibus pro-

VARIANTES LECTIONES.

a *non est inceptum* A. B. E. F. H. I. L. *non inceptum est* D. b *procedit* I. c *in obscuro etiam cum lumine* N d *illos semisonnos* H. e *fugit* N. f *nisi* B. E. F. H. g *pro moenibus* C. *a moenibus* D. F. M.

NOTAE VARIORUM.

quasi valles occultiores insedissent coorti *in pugnam.* Nepos in Datam. cap. 8. *congredi quam cum tantis copiis refugere aut tamdiu* uno loco sedere: vide etiam Liv. III. 6. aliquando pro, *stare in gradu*, ut apud Nostrum in Jug. LIII. consederant equi *Numidaeque inter virgulta.* non quod equi revera decubuerant, sed figurate, sumta a feris bestiis tralatione, praedam eo statu captantibus. sic nostrates: *lie in ambuscade.* Quod Hirtii locum in mentem revocat, qui sane quoties occurrit, toties mihi risum movet. Ille est hujusmodi. *Tale consilium sui recipiendi inierunt: fasces ubi consederant (nam in acie* sedere *Gallos consuesse superioribus Commentariis declaratum est) stramentorum ac virgultorum quorum summa erat* in castris *copia*, &c. *uno tempore incenderunt.* at quis umquam fando audiverit Gallos in acie sedisse? quovis pignore contendam, illa uncinis inclusa, ab aliquo Monacho qui minus intellexerit vim 𝔖 *sedere* huic auctori adsuta esse, *fasces erant ubi consederant*, hoc est ut ipse postmodum explicat, in castris: *quorum summa erat*, inquit copia; in acie? non opinor, sed in castris; ibi ergo consederant. certe nec illius Commentarii qui nunc supersunt, neque alterius cujusquam moris hujus meminerint. miror Vossium vero vultu rem tractasse. scio equidem, *sedere* & *Considere* aliquando denotare sedendi actum, uti apud Liv. I. 25. consederant *pro castris duo exercitus.* at non pugnaturi sed specimen virtutis Trigeminorum visuri. Idem etiam Triarios sub vexillis consedisse ait, etiam in ipso rei discrimine. Liv. VIII. 8. at scin' quomodo? in statu scilicet militari, *sinistro crure porrecto*, *scuta innixa humeris.* illumque pugnantium habitum excogitavit Chabrias; de quo Diodorus, Polyaenus, Nepos. verum *fasce sedere* inter pugnandum, novum est & inauditum. confer Florum II. 11. & II. 6. Liv. I. 9. 44. X. 25. XXVIII. 2. XXXIII. 28. XXXV. 29. WASSE.

PLERUMQUE NOCTIS PROCESSIT] Sic infra: *plerumque noctis barbari more suo laetari.* Et: *Sed ubi plerumque noctis processit.* Infra: *multum diei processerat*, dixit. CIACC.

OBSCURO ETIAM TUM LUMINE] Primam lucem, atque etiam antelucanum tempus, opportunum esse, ejusmodi repentinis, & improvisis invasionibus, & historia omnis aevi, & cotidiana experientia docet. Sic, e. g. infra cap. 99. Marius, Numidas & Mauros, in tali tempore, quum scilicet lux adventaret, defessos, ac paulo ante somno captos, repente maximo cum tumultu, clamore, strepitu ac terrore adortus, luculentam de ipsis victoriam reportat. Et apud Tacit. III. Hist. 8. de Flavianis: *Placuit occasio invadendi incuriosos*, (intelligit tres Vitellianas cohortes) *nam id quoque nunciabatur, luce prima inermes plerosque oppressere.* Denique, ut de aliis taceamus, Jotapatam urbem, circa id tempus, quando maxime defatigatos custodes matutinus somnus occuparat, a Vespasiano captum, Joseph. lib. III. Ἁλώσ. cap. 13. narrat, & nuper, ante novennium, Magdeburgum a Caesarianis expugnatum fuisse, nemo nescit. RUPERT. Citatur a Nonio fragm. ex IV. Histor. *Cum interim lumine etiam incerto.* in voce *Galliae.* CIACC. L. Valla I. 20. *Signo de* &c. *fugant.* WASSE.

ATHERBAL CUM PAUCIS EQUITIBUS CIRTAM PROFUGIT] Hanc historiam refert Diod. Sic. in Exc. Peiresc. pag. 380. RUPERT.

TOGATORUM] Intelligit negotiatores Italicos. Virg.

Romanos rerum dominos gentemque togatam.

Ennius Annal.

Dum quidem unus homo Roma toga superescit.

homo

prohibuit, uno die inter duos reges coeptum, atque patratum [a] bellum foret. Igitur Jugurtha [b] oppidum circumſedit: vineis, turribuſque, & machinis omnium generum expugnare adgreditur: maxume feſtinans tempus legatorum antecapere, quos ante proelium factum ab Atherbale Romam miſſos audiverat. Sed poſtquam Senatus de bello [c] eorum [d] accepit, tres adulefcentes in Africam [e] legantur; qui ambos reges adeant; S. P. Q. R. [f] verbis nuncient, *Velle, & cenſere eos ab armis diſcedere:* [g] *de controverſiis ſuis, jure potius, quam bello diſceptare:* [h] *ita ſeque, illiſque dignum eſſe.*

XXV. Le-

VARIANTES LECTIONES.

a *bellum* delet L. b *oppidum Cirtam* I. c *eorum* abeſt A. d *audivit* I. e *delegantur* K. f *verba* A. *verbum nunciarent* F. g *de controverſiis diſſeptare* abſunt A. B. C. D. E. F. H. I. K. L. h *Itaque nuncians dignum eſſe* A. *Itaque ſeque* C. M. *Ita ſeſeque* D. *Itaque ſe* E. *Ita uti ſe dignum eſſe* F. *ita ſeque illis* G. *ita ſe illiſque* K.

NOTAE VARIORUM.

homo toga, eſt, *homo togatus*. ut *hoſtes Epheſo, vinum Lesbo, vultur ſylvis*, ut recte A. Popma. Laberius in Ephebo apud Macrob. VI. 5. Sat. Licentiam ac lubinem, ut tollam petis Togatae *ſtirpis*. & infra: *Idcirco ope noſtra dilatatum eſt dominium* togatae *gentis*. Propert. IV. 2. 56.

Sed facias divum ſator, ut Romana per aevum
Tranſeat ante meos turba togata *pedes*.

Togas etiam foeminas habuiſſe oſtendit ad locum Virg. Servius. WASSE.

QUAE NUMIDAS INSEQUENTES A MOENIBUS PROHIBUIT] In manuſcriptis & impreſſis quibuſdam omiſſa praepoſitio eſt, *moenibus prohibuit*. utrumque mihi placet & utroque modo Cicero loqui conſuevit. Caeſar. I. belli Gallici, finibus *prohibere* dixit, ſine addita praepoſitione. RIVIUS.

UNO DIE INTER DUOS REGES COEPTUM ATQUE PATRATUM BELLUM FORET] Sic Tacit. XII. *Ac ni proelium nox diremiſſet*, coepta patrataque *expugnatio eundem intra diem foret*. & III. *tum demum liberius* ortum patratumque *bellum Senatui ſcripſit*. Eſt autem *patrare bellum*, conficere ſive perficere. Quint. lib. VIII. cap. 3. *Ductare exercitus, & patrare bellum, apud* Salluſtium *dicta ſancte atque antique, ridentur a nobis*. V. C. *uno eodemque die*. CIACCONIUS & URSINUS. Sic Panegyriſtes ad Conſtantin. cap. 5. *Ita res ſimul coepta & patrata, junctuſque rebellibus fuit conatus & exitus*. RUPERT.

PATRATUM] Quod forte Eutropio reddendum II. 10. *tertio anno in Sicilia contra Hieronem bellum patratum eſt*. ſupra dixerat: *A. Claudius de Afris & rege Siciliae Hierone triumphavit*. hac voce uſus eſt infra cap. 97. confer Florum II. 2. Oroſium, pag. 237. qui hoc geſtum narrat Anno U. C. 483. & ſic 2. MSS. Codd. Polybium I. 11. WASSE.

JUGURTHA OPPIDUM CIRCUMSEDIT] In manuſcriptis eſt, *Igitur* Jugurtha. nec aliter in impreſſis quibuſdam. RIVIUS. Prima vox abeſt Venetis, L. 2. 3. Ball. immerito. WASSE.

VINEIS TURRIBUSQUE ET MACHINIS] Veget. IV. de Re Mil. cap. 13. cujus interpretem agit Lipſ. in Polorcetic. lib. I. dial. 7. Meminit vinearum & noſter infra cap. 92. RUPERT.

AB ATHERBALE ROMAM] Nomen abeſt L. 3. Reg. *Atherbale Romam*. WASSE.

VELLE ET CENSERE, &c.] Ita MSS. optimi cum copula, tamen deſtitutae Edd. primae, & Nazar. videtur initio caruiſſe *velle*, &c. ejuſque loco unam alteramque habuiſſe literam quae deinde eraſa. GRUTER. MS. Rittershuſii omittit copulam; quod placet Salluſtianae brevitatis cauſa. COLER. Codd. noſtri nihil movent. Livius VI. 17. denuntiatum Senatus verbis, *faceſſerent ex urbe*. VII. 32. denunciarent *Samnitibus* P. Rom. ſenatuſque verbis *ut, &c.* Sic IX. 39. WASSE.

DE CONTROVERSIIS SUIS JURE POTIUS] Locus hic in omnibus vulgatis libris, mancus, deminutuſque fuit: quem nos additis his verbis: *De con-*

XXV. Legati in Africam maturantes veniunt, eo magis, quod Romae, dum proficisci parant, de proelio facto, & [a] obpugnatione Cirtae audiebatur: sed is rumor [b] clemens erat. Quorum Jugurtha accepta oratione respondit: *Sibi neque majus quidquam neque carius auctoritate* [c] *Senati: ab adulescentia* [d] *sua* [e] *ita se enisum, ut ab optimo quoque proba-*

VARIANTES LECTIONES.

a *oppugnatione facta* G. b *demens* G. c *Senatus* A. B. D. E. F. G. H. I. M. N. Senatus esse C. K L. d *sua* delet H. I. K. L. N. e *esse ita &c.* M.

NOTAE VARIORUM.

controversiis suis jure potius, quam bello disceptare, supplevimus ex codice Parcensi, quem nobis praestitit Gosuinus Rivius, vir cum religiosus, tum humanus. & sane abesse non possunt: sed negligentia librariorum omissa sunt, qui aucto rem nostrum & aliis in locis frequentissime male multatum reliquerunt, ablatis aliquot verbis. Neque id, quod magis dolendum, in Sallustio solum, sed etiam in Cicerone, Livio, Plinio, aliisque multis auctoribus accidit, in quibus emendandis, doctissimi viri certatim laborant, quoad germana lectio, eorundem indigna temporum injuria depravata, tandem priscum recipiat nitorem, ac in integrum restituatur. Sed Ciceronis mentio paullo ante habita, nos admonet, ut locum quemdam summi illius oratoris, in omnibus exemplaribus corruptissimum, huc adscribamus. Ejus verba ad senatum, & ceteros haec sunt: *Amicosque in patris ejus fide, atque judicio probatos hortatus sum.* quae ex vetustissimo illo, & omnium integerrimo codice, ex quo infinita paene loca Titus a Popma in Emendationibus suis in Epist. ad Familiares restituit, quas brevi in communem rei litterariae utilitatem emittet, hoc pacto legenda sunt: *Amicosque patris ejus, atque avi judicio probatos hortatus sum.* C. POPMA. Sententia isthaec in nulla extat membranarum nostrarum, in nulla editionum antiqq. quia tamen asseverat Popma invenisse in calamo exaratis codd. haud ausus sum excludere, praesertim, cum optime quadraret clausulae proxime sequenti. GRUT. B. Pub. L. 3. Reg. Oxonienses omnes, Pemb. Markiani, Venetae, Martin. omittunt. nescio item an Arond. & L. 1, 2. WASSE.

ITA SEQUE ILLISQUE DIGNUM ESSE] Tres libri *dignum fore*, quod probo. Sic infra, ubi vulgatur, *Itaque delicta occultiora fuere*, Bongarsii codex praefert *occultiora fore*. PUTSCH. Cum extent codd. in quibus, *dignum fore*. nihil certius, quam ejiciendam & hanc & aliam, retento solum, *ita seque illisque dignum*. GRUT. Bongars. ad Justini lib. IV. cap. 5. §. 2. praefert illorum librorum lectionem, qui habent; *Ita seque illisque dignum fore*. Est autem hic notanda usitata formula in legationibus. Attici dicunt; καὶ γὰρ ἄξιον. Euripides Telepho: ἄξιον γὰρ Ἑλλάδι. Ita in legationibus concludi solebat, ut in principiis edictorum dicebant, *Bonum factu* est. Scal. ad Priap. pag. 218. RUPERT.

SED IS RUMOR CLEMENS ERAT] Perperam in Merseburgensi & aliis plerisque, *bis rumor*. Porro *clemens*, pro *non nimius* ponitur; cujus & Priscianus meminit. RIV. Hoc est, non firmus aut constans, ut Cic. loquitur. CIACC. Alii: *Sed bis rumor clemens erat*, scripserunt. Sed cum in antiquis libris, & Prisciano, prior lectio reperiatur, eam retinendam censeo. C. POPMA. Male heic Ciacconius; vult enim auctor, rumorem infra verum fuisse, minusque atrocia vulgasse quam erant. GRUT. Venetae, Martin. L. 2. *demens*, pessime. caeteri omnes sapiunt. firmat etiam Priscian. pag. 1202. & adducit locum Platonis: πρὸς ταῦτα ἠπίως ἔχω, *ad alia* ἐρωτικῶς. *Clementer, non nimium.* Q. Septimius IV. 10. *Namque antea rumorem proditionis ortum* clementer, *per exercitum in verum traxerant.* Eodem fere sensu apud Statium Theb. IV. 346. *fama mollis*. plebes,

Moesta ducis furiis nec molli *territa* fama,

Et Apulejum Metam. *Nec sui* molliorem *provocaverat.* WASSE.

NEQUE CARIUS AUCTORITATE SENATI ESSE] Vox postrema spuria est, quod vel detegat Commelin. noster, in quo visitur post *quidquam* non post *Senati*. GRUT.

AB ADOLESCENTIA SUA ITA SE ENISUM] Augustanus delet τὸ *sua*. Supra: *Ita ab adolescentia vitam instituisse*. PUTSCHIUS. Sic MSS. meliores omnes, absque *sua*, quod in-

baretur: virtute, non malitia, P. Scipioni, summo viro, placuisse: ob easdem artes a Micipsa, non penuria liberorum, [a] *in regnum adoptatum* [b] *esse; ceterum, quo* [c] *plura bene, atque strenue fecisset,* [d] *eo animum* [e] *suum injuriam minus tolerare: Atherbalem dolis vitae suae insidiatum: quod ubi comperisset, ejus sceleri obviam isse: populum Romanum neque*

VARIANTES LECTIONES.

a *in regno* B. E. H. M. b *se esse* H. c *quod plura* H. I. M. d *eoque magis* B. & *eo* D. e *suum* abest H.

NOTAE VARIORUM.

interspersum patrum primum memoria; neque adgnoscit editio primaria una atque, altera. GRUT. abest L. 3. Ball. Martin. WASSE. Voss. III. de Anal. 31. hunc locum citat, sed aliter, quam legitur in Coleri & Ciacconii editione, nimirum: *Se enixum. Unde liquet*, inquit, *falli Grammaticos, qui enixus de partu; enisus de alio quovis conatu dici semper putant.* Cautius Diomedes, qui agnoscit confundi a vett. sed addit, *nisus* melius dices. RUPERT.

VIRTUTE NON MALITIA P. SCIPIONI, SUMMO VIRO, PLACUISSE] Incerta est distinctio, sitne dictum, *virtute & malitia*, ad priora referendum, an ad posteriora. Badius ad posteriora retulit, fortassis quod magis quis malitia placet, quam probetur: at ego puto aeque malitia neminem placere, atque neminem probari. Ideoque ambiguum est. GLAREAN.

OB EASDEM ARTES A MICIPSA] Legendum, *arteis*. RIVIUS.

ATHERBALEM DOLIS VITAE SUAE INSIDIATUM] Frequens Stratagema. vid. Eryc. Putean. lib. II. Hist. Insubr. pag. 137. Curt. lib. IX. cap. 7. §. 5. Vird. ad I. Hist. Tac. pag. 75. Eandem fraudem frausus est Nero, quum Agrippinam interfecisset. Tac. lib. XIV. Ann. cap. 11. Pyrrhus apud Dionys. Halic. in Exc. Peiresc. pag. 540. Ejusdem criminis socius Caesar Octavianus, apud Suet. in Aug. cap. 27. Rhescuporis apud Tac. lib. II. Ann. cap. 65. Spartian. de Caracallo pag. 86. *Post patris mortem, in castra praetoria pergens. apud milites conquestus est, circumveniri se fratris insidiis: atque ita fratrem in Palatio fecit occidi.* Busbeq. ep. I. Leg. Turc. pag. 89. *Est hoc omnino utrique genti commune, non minus Turcis, quam Hungaris, ut cum ipsi injuriam fecerint, ultro expostulent.* Haec ipsa fraus Ptolemaei Physconis Diod. Sic. in Exc. Peiresc. pag. 351. de Annibale Liv. lib. XXI. c. 11. RUPERT.

QUOD UBI COMPERISSET, EJUS SCELERI OBVIAM ISSE] Τὸ *ejus*, non est in omnibus vetustis, & addititium mihi videtur, ut & alia pleraque; sed in manuscriptis quibusdam est tamen. Porro *obviam ire*, hic est *resistere*: sic Cicero, *malorum conatibus obviam ire* dixit. RIV. Alius forte scripsisset, *eo sceleri obviam isse*, rejecto, *quod ubi comperisset* ceu supervacuo. GRUTER. Infra, Bodl. & Markii λ. *regno adoptatum esse.* Pro, *neque recte*, Bodl. *bene*. L. 3. omittit *neque*. receptam lectionem firmat Apulejus Apol. II. *si haec reputans, formae aut divitiarum gratia, me ad aliam conditionem reservaturum: neque* pro amico *neque* pro Philosopho *facturum.* Caesar. B. G. V. 7. *Nihil hunc se absente*, pro sano facturum *arbitratus.* hoc est, *amice sane.* Plaut. Menaechm. Pro sano *loqueris, qui me meo appellas nomine.* Liv. XXXIX. *Primum adeo incredibilis visa res*, ut *non* pro vano *modo, sed vix* pro sano *nuncius audiretur.* Propert. alicubi:

Neu tibi pro sano *verba benigna cadant.*

Ovid. Trist. I. Eleg. 7.

Illud amicitiae sanctum & venerabile nomen
Re tibi pro vili *sub pedibusque jacet.*

Epist. III.

At mea pro nullo pondere *verba cadunt.*

Noster C. VII. *facta* pro maxumis *celebrantur.* Ovid. Amor. II. 11.

Omnia pro veris *credam sint ficta licebit.*

Et 13.

Est mihi pro facto *saepe, quod esse potest.*

Tacitus Ann. XII. *Pugna nobis* pro meliore *fuit.* Apulejus. Metamorph. V. pag. 163. *Placet* pro bono, *duobus malum consilium.* Celsus III. 22. *sive biliosa urina est, sive sanguis fluxit*, pro veneno est. Tacitus Ann. XIV. 60. *Postquam cuncta scelerum suorum* pro egregiis *accipi videt.* Terent. Adelph. III. 2. pro virgine *dari nuptum non potest.* i. e. *virgo*, inquit Donatus. ut nunc plane est pro novo. i. e. *nova.* Justin. XXXIII. 3. *Itaque*

neque recte, neque pro bono facturum, si ab jure gentium [a] *sese prohibuerit: postremo, de omnibus* [b] *rebus* [c] *legatos Romam brevi missurum.* Ita utrique [d] digrediuntur. [e] Atherbalis adpellandi copia non fuit. Jugurtha ubi eos Africa decessisse ratus est, neque propter naturam loci Cirtam armis expugnare potest: vallo, atque fossa moenia circumdat: turres exstruit, easque praesidiis firmat: praeterea dies, noctesque, aut per vim, aut dolis tentare: defensoribus moenium praemia modo, modo [f] formidinem ostentare: suos hortando ad virtutem [g] arrigere: prorsus [h] inten-

VARIANTES LECTIONES.

a *sese* delet K. b *rebus* delet H. c *se legatos* I. d *brevi digrediuntur* C. e *Atherbali* A. E. F. H. K. f *fortitudinem* G. g *arrigere* L. qui omnium est optimus, reliqui *erigere*, quod nolim. h *intentus* delet I. *intentus ad pugnam* F.

NOTAE VARIORUM.

que cum conserto proelio superior fuisset, quoniam tamen a Sicilia abiret, pro victo fugere *visus est.* Illud *fugere* ab interprete aliquo additum existimo, certe elegantius abesset si per libros liceret. WASSE.

NEQUE RECTE, NEQUE PRO BONO FACTURUM] Apulejus Apolog. II. *Si haec reputans, formae aut divitiarum gratia, me ad aliam conditionem reservarem; neque* pro amico, *neque* pro Philosopho *facturum.* CIACC. & RUP.

SI AB JURE GENTIUM SESE PROHIBUERIT] Id est ab *ultione.* Legimus apud Tacitum: *Consuleret securitati justa ultione.* Vide, quae huc pertinent, apud Grot. lib. II. de Jure B. ac P. cap. 20. num. 8. Bernecc. Not. in Justini lib. XVI. cap. 1. §. 10. lit. d. RUPERT.

ROMAM BREVI SE ESSE MISSURUM] In manuscriptis hae duae voces, *se esse*, desunt. an autem elegantius absint, aliorum esto judicium, RIV. *Romam* in Marg. tantum exhibet Pemb. nec eo opus est. WASSE.

NEQUE PROPTER NATURAM LOCI] Manuscriptum, *neque propter loci naturam* quomodo & ex impressis quaedam: Merseburgense vero, *neque per loci naturam.* ut sit sensus. Loci natura obstabat, quo minus expugnare Cirtam posset. RIV.

FORMIDINEM OSTENTARE] *Iste tum petere ab illis, tum minari, tum spem, tum metum ostendere.* Cic. Verrin. IX. 75. WASSE.

AD VIRTUTEM ARRIGERE] In manuscriptis est, *erigere.* sed & prior lectio mihi placet, nam & alibi Sallustius: *Eos non paulum*, inquit, *oratione sua Marius arrexerat.* RIV. Revocavi scripturam omnium scriptorum editionumque veterum, quorum nullus agnoscit Carrionis *arrigere.* GRUTER. Markii λ. *arrigere.* Pemb. B. Pub. &, Codex Laudi. sic Noster I. 13. Jug. 86. & 98. *erigere* animum apud Cic. saepissime, alterum maluit Virg. AEn. V. 138.

——— ——— *Exsultantiaque haurit*
Corda pavor pulsans laudumque arrecta cupido.

Georg. III. 105.

Cum spes arrectae juvenum.

Utroque loco MSS. nostri minus bene *arreptae. arrepta.* at AEn. I. 579.

His animum arrecti *dictis.*

Sicque III. Codd. MSS. Male tamen eundem interpretatur: *Sustulere animos*, Ruaeus XII. 251. ibi valet *advortere animos*, ut apud Ter. *Arrige aures.* atque *animum* Liv. arrecti *ad bellandum* animi VIII. U. C. Tacit. An. III. 9. Puto apud alios saepius mutatum in *erigere*, quia alterum in obscoenis, ut apud Suetonium, & Martialem saepissime. Auson. Paneg. sed alio sensu: *sed tamen ad hoc dictum* erexerant animos. pag. 723. U. C. 40. Sulpicius Severus Dial. I. cap. 7. *Quae cum reprimi Sacerdotum auctoritate non posset, scaevo exemplo ad* regendam *Ecclesiae disciplinam Praefectus assumitur.* Membranae antiquiss. Aul. Trin. a prima manu *erigendam.* recte. paulo infra, pro, *quem nunc*, idem MS. *qui. n. i.* Lucanus VII. 384.

Voce ducis flagrant animi, Romanaque virtus
Erigitur

VIII. 76.

——— ——— Erige *mentem.*
Et tua cum fatis pietas decertet & ipsum
Quod sum victus amo.

Mallem ubique apud Nostrum legi *arrigere*, vide Dio-

tentus cuncta parare. Atherbal ubi intellegit omnis ſuas fortunas in extremo [a] ſitas, hoſtem infeſtum, auxilii ſpem nullam, penuria rerum neceſſariarum bellum trahi non poſſe; ex iis, qui una Cirtam profugerant, [b] duos maxume inpigros [c] delegit; eos, multa [d] pollicendo, ac miſerando caſum ſuum, confirmat, uti per hoſtium munitiones noctu ad proxumum mare, dein Romam pergerent. Numidae paucis diebus juſſa efficiunt: literae Atherbalis in Senatu [e] recitatae, quarum ſententia haec fuit:

XXVI. *Non*

VARIANTES LECTIONES.

a *eſſe ſitas* H. b *duoſque* B. c *delegit* K. d *pollicitando.* D. H. e *recitatae ſunt* E. F. *recitantur* G.

NOTAE VARIORUM.

Diomedem, pag. 446. Sic Cat. XL. *vetus certamen animos eorum* arrexit. Unus ex omnibus Mart. *erexit*, quomodo & Hegeſippus I. 30. erectis *univerſorum animis*. WASSE.

NECESSARIARUM] *Neceſſarium* Reg. Martin. niſi fallor. Venetae, Aldina 1526. Criſpini. Parei Edd. & Amſtelod. 1675. & ſane Markii λ. *neceſſarium* ex manu emendatrici habet. caeteri Codd. Carrionis & Gruteri Edd. eam, quam exhibuimus, lectionem repraeſentant. Oxonienſes omnes *neceſſarium.* WASSE.

BELLUM NON POSSE TRAHI] In manuſcriptis & aliis, *bellum trahi non poſſe.* RIV.

MAXIME INPIGROS DELEGIT] Id eſt, callidos, verſutos, & aſtu ſemet occultare gnaros. Cujuſmodi aſtus, permulta, paſſim in hiſtoriis, occurrunt exempla. Sed & ſtratagematum ſcriptores, Polyaenus & Julius Frontinus, atque hic praeſertim lib. III. cap. 13. non pauca ſuggerunt. Inſignis inter alios aſtus in tali re extitit Xenophanis, legati Philippi Regis, ad Hannibalem miſſi; cum in media praeſidia Romana cum ſuis illatus eſſet. Quam hiſtoriam copioſe deſcribit Liv. lib. XXIII. item majorum aevo, apud Graecos, Joannis Nothi Michaëlis Deſpotae, qui in caſtello quodam obſeſſus, conſilium iniit hujuſmodi: *Obſervata novilunii obſcuriſſima nocte, fune ſe de muro demiſit: deinde cum alius tranſitus ei non pateret, clam in hoſtium caſtra, laceris veſtibus deſcendit, & ne agnoſceretur, magna voce, & verbis ex parte barbaris, per tota caſtra, velut amiſſum equum, clamitavit, turba interim militari eum deridente, & exſibilante, ſuaviſſimiſque dicteriis exagitante. Ipſe vero dolo hoc uſus, interim caſtra incolumis pertranſiit*, ut pluribus narrat Niceph. Gregoras lib. IV. in rebus Michaëlis Palaeologi. Ceterum, ejuſmodi fallendorum hoſtium conatus, non ſemper pro bono eeſſerunt, ut vel ex ante dicti Xenophanis hiſtoria, apud Livium cognoſcere eſt. RUPERT.

POLLICENDO] Bodl. *pollicitando miſerando caſum* recte libr. Vid. Jug. 66. Cat. 41. & 53. Lucret. III. 883.

Proinde ubi ſe videas hominem miſerarier ipſum,
Poſt mortem fore, ut aut puteſcat corpore poſto,
Aut flammis interfiat maliſve ferarum.

Et, VI. 1228.

Illud *in his rebus* miſerandum & *magnopere unum*
AErumnabile erat.

Miſero pro *miſeror* etiam apud Attium in Athamante: *Atque ita de illis merui, ut jure haec numquam* miſerarent male. Liv. XXII. 491. abſolute: *Cave fruſtra* miſerando, *exiguum tempus e manibus hoſtium vadendi abſumas.* Caeſar formam Salluſtianam ſequitur B. G. I. 29. *Hic (timor) primum ortus eſt a Trib. militum, ac Praefectis, reliquiſque qui ex urbe amicitiae cauſſa* Caeſarem *ſecuti*, magnum periculum miſerabantur, *quod non magnum in re militari uſum habebant.* Peſſime ibi, ut fere ſolet, Urſinus, *rebantur.* eodem enim Capite: *Cum familiaribus ſuis* commune periculum miſerabantur. Nec aliter VII. 1. & B. Civil. II. 41. vide Nonium Marcellum pag. 445. WASSE.

MISERANDO CASUM SUUM] Tacit. Ann. I. *Planci gravem & immeritum caſum, ſimul quantum dedecoris adierit legio, facunde miſeratur.* CIACC.

LITERAE ATHERBALIS IN SENATU RECITATAE SUNT] *Sunt*, non eſt in manuſcriptis neque ceteris (vetuſtioribus. RIV.

QUARUM SENTENTIA HAEC FUIT] Vox ultima, ſuperabundat. GRUT.

SAR-

XXVI. *Non mea culpa saepe ad vos oratum mitto*, P. C. *sed vis Jugurthae* [a] *subigit: quem tanta lubido exstinguendi me invasit, ut neque vos, neque Deos inmortales in animo habeat; sanguinem meum, quam omnia, malit. Itaque quinctum jam mensem socius & amicus* popu-

VARIANTES LECTIONES.

a *subiit* A. *subegit* E. G. N. *subegit me* F. K.

NOTAE VARIORUM.

SAEPE AD VOS ORATUM MITTO] Vaticanus, *saepe vos oratum mitto*, pro vulgato, *ad vos*. deinde: *Micipsae patris beneficia*, omisso vulgato *mei*, *an fame acrius urgear incertum est*, ubi vulgati *incertus sum*, forte delendum τὸ *est*. PUTSCH. *Ad vos saepe* Valla I. 28. WASSE.

SUBIGIT] Male Venetae Bodl. Ball. *subegit*. *adoratum* Markii γ. in textu, in marg. pro varia lectione *oratum*. caeterum *subigo* eleganter, pro, *cogo*. Glossae ὑποτάττομαι, βιάζομαι, alibi Noster pro *domare* posuit. verbum plane rurestre. Varro R. R. II. 4. *pastum exigunt, aestate mane, & antequam aestus incipiat*, subigunt *in umbrosum locum*, pro, *abigere* pecus. item pro κατεργάζεσθαι, *colere*, *arare*. Cic. pro lege Agrar. glebis subigendis *exercitati*. Columel. II. *tempora* subigendi arvi, Glossae etiam, μάσσω ἄλευρα ἢ πηλόν. Eo sensu Cato de R. R. *farinam in mortarium indito, aquae paulatim addito*, subigitoque *pulchre*. Pro *fodere*. Virg. scrobibus *mandet mutata* subactis. primo significatu Plautus Amph. V. 2. *mea* vi subacta *est facere*. Rud. III. 3. *metus has id ut faciant*, subigit. Truc. IV. 2. Pseud. I. 1. Curt. IV. 11. Virg. AEn. III. 257. adde Liv. I. 22. pro *domare* Justin. XXXI. 6. ubi se nequaquam expediunt interpretes. *cum Romano, seu occupaveris prior aliqua, seu viceris*, tum *etiam cum victo & jacente luctandum esse*. error ex scripturae compendio natus: recte membranae Cantab. *tamen etiam*. quod vox *cum* geminatur, id satis ex more Justini, qui reduplicationes amat. sic in eo Capite. *sin vero* quis *illis Italia*, &c. *ac si* quis. VII. 1. pulso *deinde Mida*, &c. *aliisque regibus* pulsis. sic, *vos* II. 12 *in* XIII. 1. *propter* XIII. 2. *tunc* XIX. 2. *cum* I. 8. XXXVII. 11. *Nam & eo quo genitus est anno, & eo quo regnare primum coepit*. &, XXXVIII. 8. *sequantur* se *modo fortiter, & colligant, quid* se *duce*. sic ibidem, *vocibus vocet*, & similia sexcenta. Sed revertamur. Avienus in ora Marit. *sed si* voluntas *forte quem* subegerit. eo sensu quo Terentius: *tu coactus* tua voluntate es. Noster Catil. *aut metus aut injuria te* subegit Arnobius. pag. 39. *Quid ergo vos* subigit, *quid hortatur maledicere?* WASSE.

QUEM TANTA LIBIDO EXSTINGUENDI ME INVASIT] Sic in cunctis. alioqui suspicari possis. *exstinguendi mei* legendum, ut videlicet vocales concurrentes locum errori fecerint. sed nihil immuto. RIV.

QUAM OMNIA] Vid. cap. 71. *abnuentes* omnia. Liv. II. 39. *Plebes* omnia *quam bellum malebant*. Ovid. Metam. XII. 202.

—— *Da foemina ne sim*,
Omnia *praestiteris*.

XIII. 404.

—— *Parimeïa conjux*
Perdidit infelix hominis post omnia *formam*.

XIV. 272.

—— *Dicta acceptaque salute*
Diffudit vultus & reddidit omnia *votis*.

Catullus Vossii pag. 49.

—— *Jocaris una*,
Haeres ad latus, omnia experiris,

Demosthenes contra Ctesiph. pag. 319. Οἱ μὲν ἀναιρεθῆναι Θηβαίοις· φίλον, εὐεργέτην, σωτῆρα, τὸν Φίλιππον ἡγοῦντο ΠΑΝΤ' ἐκεῖνος ἦν αὐτοῖς. Apulejus II. Flor. pag. 225. *Nondum ejus* omnia *commemoravi*. Statius, Theb. VI. 330.

—— *Ipsi etiam* post omnia, *comminus ipsi*
Stabitis?

Thucyd. V. 100. ΠΑΝ πρὸ τοῦ δουλεῦσαι ἐπεξελθεῖν. Noster, vertit, *denique* omnia malle *quam victi abire*. Jugurt. 81. Cicero Quint. §. 26. *quid haec immaturitas tanta significat? non vim? non scelus? non latrocinium? non denique* omnia *potius*, quam jus, *quam officium, quam pudorem?* & Tusc. V. 1. *Nihil est enim* omnium, *quae in philos. tractantur, quod gravius magnificentiusque dicatur*. WASSE.

UT NEQUE VOS, NEQUE DEOS INMORTALES] Vide notam ad h. l. c. 5. RUPERT.

SOCIUS ATQUE AMICUS] Sic Codd. omnes, recte. Supra noster C. 16. *His* amicis sociisque *confisus*. & VI. sociis *atque* amicis *auxilia portabant*. ma-

populi Romani armis obsessus teneor: neque mihi Micipsae patris mei beneficia, neque vestra decreta auxiliantur: ferro, an fame acrius urgear, incertus sum. Plura de Jugurtha scribere [a] *dehortatur fortuna* [b] *mea: etiam ante expertus sum, parum fidei miseris esse. Nisi* [c] *tamen intellego illum,* [d] *supra quam ego sum, petere, neque simul amicitiam*

VARIANTES LECTIONES.

a *dehortatur me f. m.* B. b *mea* delet H. *me hortatur f. m.* G. *dehortatur me f. m.* I. *me d. f. m.* L. c *tantum* H. N. d *supra quem* F.

NOTAE VARIORUM.

magis ex formula Sulp. Severus H. Sac. II. 23. *decreto Senatus* socii atque *amici appellati.* at nihil mutant MSS. aut antiquitus cusi. *mei* om. Gruteriana, habent Nostri. WASSE.

DEHORTATUR ME FORTUNA MEA] Τὸ *me*, licet in Fabriciano sit, non reperi tamen in aliis vetustioribus. ac elegantius abesse poterit, nullo sensus detrimento. RIV.

ETIAM ANTEA EXPERTUS &c.] Esset rotundius, *etiam ante expertum, parum fidei.* GRUT. Om. *mihi* Ball. L. 2. 3. WASSE.

ETIAM ANTEA EXPERTUS SUM, PARUM FIDEI] Esset rotundius, *etiam antea expertum, parum fidei.* GRUT.

PARUM FIDEI MISERIS ESSE] Praesertim apud illos albae gallinae filios, omniumque rerum copia affluentes. Neque enim facile calamitates alienas aestimat, qui nullas unquam expertus est. Theseus, Athenarum Rex, apud Sophoclem, in OEdipode Coloneo ait: se, *cum & ipse mala plurima in aliena senserit terra, multisque caput periculis objecerit; minime adduci posse, ut hominem externum, ac senem calamitosissimum, non omni ope juvet.* Simile etiam illud Didonis apud Maronem,

Non ignara mali miseris succurrere disco.

RUPERT.

NISI TAMEN] Alii *tantum* pro *tamen* legunt, quod magis placet, quamquam satis adhuc obscurus manet sensus, quem ego non prorsus intelligo, Soldus exponit: *Supra quam ego sum*: id est, *Numidiae regnum sive imperium quod vestrum est.* Lector cogitet quid malit. GLAR. *Nisi* valet, *sed*, quemodo idem locutus cap. 67. *Nisi, quod illi in tanto malo turpis vita integra fama potior fuit, improbus, intestabilisque videtur.* Et: *Nisi tamen resp. pariter ac saevissimo imperio bene atque decore gesta.* Sic & ab aliis usurpatur; dixit enim Cicero Epist. 1. lib. XIII. ad Memmium: *Nisi tamen multo minus tibi concedi potest.* & ibidem, Ep. 73. *De re nihil possum judicare; nisi illud mihi certe persuadeo, te talem virum nihil temere fecisse.* & ad Atticum Epist. 14. lib. V. *Nisi tamen id erit mihi gratissimum.* & ad eundem Epist. 6. lib. XI. *Nisi illud erat infinitum.* & ibidem, Epist. 23. *Nisi illud quidem mutari non video posse.* & ad Hirtium, lib. IX. apud Nonium: *Dicis, quid quaeso istuc intererat? nescio, nisi tamen id erat mihi jucundum.* Item in oratione pro Sex. Roscio: *Quid erat, quod Capitoni primum nunciarit, nescio. nisi hoc video, Capitonem in his bonis esse socium.* Et Plautus in Epidico, act. II. *Si placebit, utiminor Consilium: si non placebit, reperitote rectius. Mihi istic nec seritur nec metitur. nisi ea, quae vis, volo.* & in Persa act. II. *Dii Deaeque te omnes perdant. Nisi hodie, si prehendero, defigam in terram colaphis.* Et in Sticho act. I. sc. 2. *Miror, quid fiet: Nisi ut periculum fiat, visam quid velit.* Et Terentius in Andria act. IV. sc. 1. *Nescio, nisi mihi deos fuisse iratos scio, Qui auscultaverim.* Quo in loco Donatus foede errasse mihi videtur, mutilum locum esse existimans; haec enim dicit: *Deest. Quia; ut sit, Nisi quin.* Et Eunuch. A. IV. Sc. 4. *Nequeo satis mirari, neque conjicere Nisi, quicquid est, procul hinc libet prius, quid sit, sciscitari.* Et Act. V. Scen. 1. *Nescio nisi amasse credo Pamphilam.* Et Act. V. Scen. 6. *Non dubium est, quin mihi magnum ex hac re sit malum. Nisi quia necesse fuit hoc facere, id gaudeo.* Et Heaut. Act. II. sc. 11. *Joco an serio, illaec dicat, nescio: Nisi mihi quidem addit animum, quo lubeat magis.* Et Actu IV. sc. 1. *Nisi aliquid video, ne, esse amicam hanc gnati resciscat senex.* Et Adelph. Act. I. sc. 11. *dixit velle uxorem ducere: Sperabam jam deferbuisse adolescentiam; gaudebam, ecce autem de integro, nisi quidquid est volo scire, atque hominem convenire.* Et Act. IV. sc. 11. *Nequeo satis decernere: Nisi me credo huic esse natum rei ferundis miseriis.* quo in loco male Donatus. Et Act. IV. sc. 5. *Nescio, nisi quia tam misere hoc cupio esse verum, eo vereor magis.* Et Phormione Act. III. sc. 1. *Nescio, nisi*

Phae-

tiam vestram, & regnum meum sperare: [a] *utrum gravius existumet, ne-*

VARIANTES LECTIONES.

a *uti* A. *verum* H.

NOTAE VARIORUM.

Phaedria haud cessavit pro te eniti. Et Act. V. sc. 7. *Nescio, nisi me dixisse nemini, id certo scio.* Et Hecyra Act. I. sc. 11. *Quid egerint inter se, nondum etiam scio: Nisi sane curae est, quorsum eventurum hoc siet.* Et Act. II. sc. 3. *Nec qui hoc mihi eveniat scio: Nisi pol filium multis modis jam exspecto ut redeat domum.* Gellius quoque lib. X. cap. 12. *Item alind*, inquit, *quod hercle an ponerem, dubitavi, ita est deridiculae vanitatis, nisi idcirco plane posui, quod oportuit nos dicere.* Et Plinius lib. XXXV. cap. 11. *Nisi accitus a rege, &c.* sic enim legendum ex omnibus antiquis libris; non, ut in pervulgatis, *Sed*, De Graecis autem Aristophanes:

Εὖ τοι λέγειν ἔμοιγε φαίνεσθον πάνυ, πλὴν ἓν μόνον δέδοικα.

A. MANUT. In Epistola Adherbalis: *Plura de Jugurtha scribere dehortatur fortuna mea: etiam ante expertus sum, parum fidei miseris esse: nisi tamen intelligo illum, supra quam ego sum, petere: neque simul amicitiam vestram & regnum meum sperare.* Glareanus in sententia torquetur, hoc est, terebratum pertundit. Veteres tamen, inquit, quidam: *nisi annum intelligo illum.* sic Coloniensis quoque: & labebar ut scriberem: *nisi anno intelligo illum, supra quam ego sum, petere. Anno*, pro, *pridem.* Plaut. in Amphitruone:

Etiam histriones anno cum in proscenio hic
Jovem invocarunt, venit.

Truculento:

—— qui quasi uxorem sibi
Me habebat anno, dum hic fuit.

Lucilius:

Utram anno an horno te abstuleris a viro.

Ita ergo fortassis hic Sallustius: & id tamen in medio relinquo; de cetero, nihil mutandum. hoc enim dicit: intelligere se supra quam ipsius fortunae sint, spirare Jugurtham; & per suum latus Romanos petere, bellumque cum ipsis etiam sibi deposcere; aliter enim nunquam venturum fuisse, ut se regno spoliaret: quod facere sciret se non posse, quin Romanorum arma lacesseret. PALMER. Locus hic, librariorum incuria, turpiter foedatus est, nonnullique eruditi viri, summo studio, summaque industria elaborarunt, ut antiquam & sinceram lectionem restituerent. Sed quamvis diu multumque quaesierint, nihil excogitare potuerunt, quod aliquo modo veterem scripturam referret. Non celabo lectorem quorundam opinionem, existimantium hoc pacto esse legendum: *Nisi tamen intelligo illum, supra quam ego sum, petere, & simul amicitiam vestram, & regnum meum sperare.* Et hanc quidem lectionem confirmari ex eo putant, quod paullo ante scribit Sallustius, Jugurthae nihil carius auctoritate senatus fuisse, & ita ab adolescentia vitam instituisse, ut ab optimo quoque probaretur, virtute, non malitia P. Scipioni summo viro placuisse. C. POPMA. *Nisi annum* quidam, teste Glareano, & sic Coloniensis, unde Palmerius: *nisi anno*, nostri *tamen.* L. 3. *tantum.* WASSE. Hic locus e praecipuis est, qui Philologos torquet. Soldus exponit: *Supra quam ego sum*, id est, Numidiae regnum, sive imperium, quod vestrum est. Glareanus, hac sententia explosa, nihilominus obscurum ait locum, quem prorsus non intelligat. Popma de eodem: *Locus hic*, inquit, *librariorum incuria turpiter foedatus est, nonnullique eruditi viri, summo studio summaque industria elaborarunt, ut antiquam, & sinceram lectionem restituerent. Sed quamvis diu multumque quaesierint, nihil excogitare potuerunt, quod aliquo modo veterem scripturam referret. Non celabo lectorem quorundam opinionem, existimantium, hoc pacto esse legendum: Nisi tamen intelligo illum supra, quam ego sum, petere, & simul amicitiam vestram, & regnum meum sperare.* Haec Popma. Ego multus esse possem in refellendo tam ridiculo conatu, ac Sallustii sententiam magis magisque obscurante: sed tantum animum meum aperio, vim horum verborum mihi non videri deperditam. Ut permoveat Atherbal Romanos, validissimam admovet machinam, & ait: *Hoc unum vos celare non possum, non ita vitam meam Jugurtham petere, ut ea mihi ademta quies sit. Est profecto aliquid dignitate mea sublimius; est vestra majestas, quam violat & conculcat. Siquidem dum ita regno meo inhiat, neque quicquam pensi habet, an offensam & indignationem vestram ignorare potest? Nemini occultum est, utrum gravius existimet, hoc est, jam factis suis satis superque declaravit,*

nemini occultum eſt. Nam [a] *initio occidit Hiempſalem fratrem meum: deinde patrio regno me expulit. Quae* [b] *ſane fuerint noſtrae injuriae, nihil ad vos. Verum nunc regnum veſtrum armis tenet: me, quem vos imperatorem Numidis poſuiſtis, clauſum obſidet: legatorum verba* [c] *quanti fecerit, pericula mea declarant. Quid eſt reliquum, niſi vis veſtra,* [d] *qua moveri poſſit?* [e] *nam ego quidem vellem, & haec quae ſcribo, &*

VARIANTES LECTIONES.

a *in initio* A. B. D. F. K. b *ſane cum* F. c *quanti pretii* A. d *qua commoveri* H. *a quo moveri* L. e *nam & ego vellem* G.

NOTAE VARIORUM.

vit, vilem ſibi eſſe prae regno P. R. amicitiam & majeſtatem. Hiſce dictis jam ſuccedit ἐπιτροπὴ, uti vocant Rhetores, ſive Conceſſio: Eſto ſane ut nihil ad vos pertineat, quod Hiempſalem occiderit, quod regno me expulerit; at veſtrum hoc eſt, quod armis tenet, veſtrum imperatorem clauſum obſidet, veſtros legatos toties contemſit. Quis ergo non videt, ſupra quam ego ſum, petere, vel ultra meam caedem injuriam extendere? Concludit poſthaec epiſtolam maxime miſerabili συγχωρήσει, ſive Permiſſione: *Non obſto quo minus mihi vita eripiatur; dum ne illud pati cogar ab impio & crudeli inimico.* RUPERT.

UTRUM GRAVIUS EXISTIMET] Omnino legendum *utrum gravius aeſtimet.* Caeſar, lib. VII. *haec ſi gravia aut acerba videantur, multo illa gravius aeſtimari debere.* & lib. III. de Bello civili, *Leviuſque tempeſtatis quam claſſis periculum aeſtimaverunt.* Sic enim legitur in manuſcriptis exemplaribus, non, *exiſtimaverunt.* CIACCON. & URSIN. Comm. praepoſuit *& utrum.* GRUT.

INITIO] B. Pub. *initia.* Arond. L. 2, 3. *in initio,* male. WASSE.

NIHIL AD VOS] Dictiones haſce tres ſuſpicor manaſſe a Gloſſographis. GRUT.

REGNUM VESTRUM] Pronomen abeſt Balliol. Infra, Reg. omittit *vos* in, *vos Imp.* Digb. L. 1, 3. Venetae *quid reliquum niſi.* WASSE.

IMPERATOREM NUMIDIS POSUISTIS] In Catil. *Lacedaemonii devictis Athenienſibus, triginta viros impoſuere.* CIACC. Illud *vos* abeſt Pal. tertio, nec requiritur; ſuſpecta praeterea dictio *Imperatorem,* ac fere eſt, putem fuiſſe, *quem vos Numidis impoſuiſtis.* GRUT. Petron. pag. 389. *Quum interim Imperator provinciae latrones juſſit crucibus adfigi.* i. e. *Praeſes.* WASSE.

CLAUSUM OBSIDET] Ita reſtitui, obelo transfixis *clauſum tenet atque obſidet,* quod mediae illae voces in nullo invenirentur MSS. in nulla Editionum veterum, ne in Aldina quidem; natas puto a Carrione. GRUT. Deſunt Venetis. Mart. Pemb. Markii γ. Ball. ſed Reg. Arond. agnoſcunt & Oxonienſes quidam. Markii λ. *clauſum tenet,* male, cum vox ultima praeceſſerit. WASSE.

VIS VESTRA] Hoc eſt: cum privatorum monitus & legatorum verba neglexerit, reliquum eſt ut aperta vi armiſque ab incoepto dimoveatur. Opponuntur, inter ſe *vis* & *verba,* ut apud Xenophontem, Exped. VII. 421. Οἱ δ' ἂν φανεροὶ ὦσιν ἀλήθειαν ἀσκοῦντες, τούτων οἱ ΛΟΓΟΙ. ἤν τι δέωνται, οὐδὲν μεῖον δύνανται ἂν ἔστιν, ἤλλων ἡ ΒΙΑ. *Pellitur e medio* ſapientia vi *geritur res.* Terent. Eun. IV. 6. *Uſque adeo ego illiu' ferre poſſum ineptias, & magnifica verba,* Verba *dum ſint: verum enim ſi* ad rem *conferentur, vapulabit.* Cicero Catil. *Haec ſi tecum patria loquatur, nonne impetrare debeat, etiam ſi* vim *adhibere non poſſit?* Inde apud Tacitum. legiones *quartam & duodeviceſimam, quarum ſeditio non in* vim *eruperat, dicuntur non ultra* verba *ac voces erraſſe.* Noſter Fr. I. 16. *Quouſque cunctando Remp. intutam patiemini,* & verbis arma *tentabitis? delectus adverſum vos habiti; pecuniae publice & privatim extortae: praeſidia deducta atque impoſita: ex lubidine leges imperantur; cum interim vos legatos &* decreta *paratis.* Hom. Il. I.

Ἀλλ' ἤτοι ἘΠΕΣΙΝ μὲν ὀνείδισον, *&c.*

WASSE.

NAM EGO QUIDEM &c.] Deleri poſſet *forent.* GRUT. Servius Fuldan. ad I. AEneidos melius ſic citat: *Nam ego quidem vellem, & haec quae ſcribo, & illa quae antea in Senatu queſtus ſum, vana ferrent potius, quam miſeriam meam verbis fidem.* Videtur poſſe legi, *vana fore potius, quam miſeriam meam verbis fidem facere.* PUTSCH.

VA-

& illa quae antea in Senatu questus sum, vana forent potius, quam [a] *miseria mea fidem verbis faceret. Sed quoniam* [b] *eo natus sum, ut Jugurthae scelerum ostentui essem; non jam mortem, neque aerumnas, tantummodo inimici imperium, & cruciatus corporis* [c] *deprecor. Regno Numidiae, quod vestrum est, uti lubet, consulite: me* [d] *ex manibus inpiis eripite, per majestatem imperii, per amicitiae fidem; si ulla apud vos memoria remanet avi mei Masinissae.*

XXVII. His litteris recitatis, fuere qui exercitum in Africam mittendum censerent, & quamprimum Atherbali subveniendum; de Jugurtha in-

VARIANTES LECTIONES.

a *miseriae meae f. v. facerent* I. b *ad hoc* D. *eo miseriarum* H. c *deprecor ut evadam* C. E. *evadere deprecor* L. M. d *ex* delet H. L. N.

NOTAE VARIORUM.

VANA FORENT POTIUS] Deleri posset *forent.* GRUTER.

QUAM MISERIA MEA FIDEM VERBIS FACERET] In nonnullis est: *vobis faceret*, sed alterum; quod in manuscriptis quoque est, magis probarim: pro, ad credendum mihi vos impelleret: seu, ad habendam fidem verbis meis induceret. RIV. L. 1. Venetae *vobis.* Markii γ. *miseriae meae f. verbis.* WASSE.

UT JUGURTHAE SCELERUM OSTENTUI ESSEM] Id est, ut ostenderem: alias ut ostentarem. Infra: *Illa deditionis signa ostentui credere*: licet paulo diversiore significatu. Tacit. XII. *Auribus decisis vivere jubet*, ostentui *clementiae suae.* Et XV. *Iturum Tiridatem* ostentui *gentibus*, *quanto minus quam captivum.* Et: *Ore ac membris in eum pallorem albentibus*, *ut* ostentui *esset multum vitalis spiritus egestum.* Est ergo, *ut in me Jugurthae scelera ostenderentur.* CIACC. & URSINUS. Tacitus lib. I. Hist. *Nova jura Cappadociae*, *nova Africae*, *ostentui magis quam mansura.* Varietatem lectionis in scriptis libris e Rivio, & aliis disces, neque tum negabis, minimum nobis permisisse, ut haec emacularemus: *late explorare omnia*, *illa deditionis ostentui credere*, *insidiis locum tentare. Deditionis ostentui*, sunt, *signa deditionis*; sed amplius, ad ostentationem etiam comparata. Ita, *virtutis ostentui*, *roboris ostentui*, sunt harum rerum signa & exempla. PALM. Hac forma usi Spartianus in Severo, cap. 19. *Postea invadentibus multis Remp. res Romana praedonibus* direptui fuit. *Capitolinus* in Vero. cap. 7. Risui fuit *omnibus Syriis.* Vopiscus Aureliano XXX. *Triumpho mulierem reservavit*, *ut P. Romani oculis esset* ostentui. Vid. Tacitum etiam I. 29. XII. 14. Hist. I. 78. apud eundem, Hist. I. 49. pro, *metus temporum obtentui*, Mirandulanus, *mores obtinuerat.* receptam lectionem tuetur Cl. Ryckius. vide An. I. 9. Apulejus Metam. I. pag. 14. *ac simul e promtuario oleum* unctui, *& lintea* tersui. Apol. I. *levia* sustentatui, *gravia* demersui. Lactant. de Mort. Pers. V. *Legatisque nostris semper* ostentui. Sulpic. Severus Histor. Sacr. II. 41. *promisso eidem Consulatu si* rem effectui *tradidisset.* WASSE.

NON JAM] Reg. *non tam aerumnas n. m.* caeteri cum editis. WASSE.

TANTUMMODO INIMICI IMPERIUM ET CRUCIATUS CORPORIS DEPRECOR] Haec nimirum vera lectio est, quamvis in Beroaldino sit, *cruciatus corporis ut evadam deprecor.* (uti & Reg.) Fuit credo qui non intellexerit elegantem usum verbi *deprecor*, is ea quae supersunt adjecit de suo, atque hoc deinde forte e spatio irrepsit in contextum. RIV.

UTI LIBET CONSULITE] MSS. quidam: *uti placet consulite*; vulgatam tamen lectionem, quo libentius retineam facit, quod eam plurium codicum auctoritate comprobatam invenio. C. POPMA. In nullo meorum offendi Popmae, *uti placet.* GRUT.

ME EX MANIBUS] Praepos. abest L. 3. Arond. B. Pub. Bodl. Markii λ. Pemb. L. 2. *de m. er. imp.* Aldina *m. ab im.* eorum auctoritate induxi. WASSE.

ERIPITE PER MAJESTATEM, &c.] Intruserant alii *eripite per vos*, *per majestatem*, &c. sed abdicant MSS. simul & olim publicati. GRUT.

ET QUAMPRIMUM ATHERBALI SUBVENIENDUM] Τὸ &, in duobus manuscriptis non erat. RIVIUS.

INTERIM DE JUGURTHA CONSULERETUR] Sic in

interim [a] uti consuleretur, quoniam non paruisset legatis. Sed ab iisdem illis fautoribus regis summa ope [b] enisum, ne tale decretum fieret. Ita bonum publicum, ut in plerisque negotiis solet, privata gratia [c] devictum. Legantur tamen in Africam majores natu, nobiles, amplis honoribus usi: in queis fuit M. Scaurus, de quo supra memoravimus, [d] Consularis, & tum in Senatu princeps. [e] Hi, quod res in invidia erat, simul & a Numidis obsecrati, triduo navim adscendere: deinde brevi Uticam adpulsi, litteras ad Jugurtham mittunt, [f] *quam ocyssume ad provinciam adcedat;* [g] *se ad*

VARIANTES LECTIONES.

a *uti* delet H. b *nixum est* B. *enixum est* C. *nisum est* D. *enisum est* E. F. c *devictum est* B. D. F. H. d *homo consularis* D. M. e *ei* L. f *ut quam* M. g *seque* A. B. L. M. N.

NOTAE VARIORUM.

in manuscriptis, nisi quod in Fabriciano τὸ *uti*; quod Gymnicus habet, additum in spatio erat. RIV.

SUMMA OPE ENISUM EST, NE TALE DECRETUM] In aliis, *summa ope enisum*, omisso verbo substantivo, & sic codices in membrana descripti. RIV. Servant e nostris R. L.3. Mart. γ. Ball. Bodl. *summa ope*, ita reddit Thucyd. Πάσῃ τῇ γνώμῃ. WASSE. *Enisum est*; dixit passive, tanquam *enitor* esset passivum, ut supra *interpretatum* ab *interpretor*. GLAREAN.

ITA BONUM PUBLICUM] *Uti plerisque* L. 3. sic etiam Venet. 1470. Tacitus, H. I. 72. *Quia pessimus quisque diffidentia praesentium mutationem pavens, adversus publicum odium privatam gratiam praeparat.* Q. Septimius I. 10. *Ita, ad postremum*, bonum publicum *materna* gratia *est* devictum. Sed & Bodl. agnoscit *devictum est*, at male. Thucyd. V. 90. Καταλύειν τὸ κοινὸν ἀγαθόν. WASSE. Contra naturam, Ciceronis judicio, qui lib. III. Off. *Communis utilitatis derelictio contra naturam est*: Adde Lips. IV. de Civil. Doctr. cap. 5. RUPERTUS.

AMPLIUS HONORIBUS USI] Legendum *amplis honoribus*, id quod frequens est apud Ciceronem. Operarum incuria hoc mendum irrepsit, quamvis eodem modo codex Basiliensis. RIVIUS. *Usi* non conspicitur in Comm. nostro, & deleri debet forsan etiam *nobiles*. GRUT. Vide Doctissimum Perizonium ad Q. Septimium. WASSE. Vid. Manut. in lib. I. Cic. Ep. ad Famil. Epist. IX. p. S.. a. b. BROUKH.

IN QUIS FUIT M. SCAURUS] In aliis, *M. AEmilius Scaurus*, ut Bodl. *In quis*, pro *inter quos* dixit: est enim Graecismus, quomodo in Laelio Tullius, *nisi in bonis amicitiam esse non posse*, pro *inter bonos*. RIV.

ET TUM IN SENATU PRINCEPS] Manuscripta duo *Senatus princeps*. Quanquam utrumque recte, & utroque modo Cicero loquitur. Sed in inscriptione quadam Arimini, PRINCEPS IN SENATU, legitur: ubi alias fere, *Princeps Senatus*. Livius: *Princeps* (inquit) *Senatus tertium lectus P. Scipio Africanus*. Hoc genus honoris, ut in Africani vita testatur Plutarchus, iis tantum deferri consuevit, qui auctoritatem & gloriam maximis in remp. meritis, praestantissimisque rebus gestis essent consecuti. RIV. Cicero in Divinat. Livius lib. XXXVII. Plutarchus in Scipione. COLER.

QUOD IN INVIDIA RES ERAT] Ita in vulgatis, impressisque libris legitur. Ego in duobus MSS. codd. reperi: *Sed quia in Numidia res erat*, quare docti deliberent quomodo legendum sit. POPMA. L. 3. & B. Pub. omittunt *in* &, *simul*. Reg. *r. in invidia* le. & sic Markii λ. Pro *ascendere* L. Valla legit *Legati*, &c. *conscendere*. III. 54. WASSE.

TRIDUO NAVIM ADSCENDERE] Idem Soldus *triduo* exponit, id est, *tribus diebus*. Rectius Badius, *triduo*, id est, *intra treis dies* postquam ad legationem designati erant. Deinde vero brevi Uticam venere. Utica igitur in Romana erat provincia, quam accedere postea Jugurtham jusserunt legati. GLAR.

SEQUE AD EUM AB SENATU MISSOS] In manuscriptis est omissa conjunctio, *se ad eum*, &c. quomodo & in impressis vetustioribus. RIVIUS. *Se-*

ad eum ab Senatu missos. Ille, ubi accepit homines claros, quorum auctoritatem Romae pollere audiverat, contra inceptum suum venisse: primo [a] commotus metu, atque lubidine, divorsus agitabatur. Timebat iram [b] Senati, ni paruisset legatis: porro animus cupidine caecus ad inceptum scelus [c] rapiebat. Vicit tamen in avido ingenio pravum consilium. Igitur, [d] exercitu circumdato, summa vi Cirtam inrumpere nititur, maxume sperans, [e] diducta manu hostium, aut vi, aut dolis sese casum victoriae inventurum. Quod ubi secus [f] procedit, neque, quod intenderat, efficere potest, ut prius, quam legatos conveniret, Atherbalis potiretur; ne amplius morando Scaurum, quem plurimum metuebat, incenderet, cum

VARIANTES LECTIONES.

a *Cunctatus* I. b *senatus* MSS. passim. c *rapiebatur* plerique ex MSS. *rapiebat* L. d *exercito* L. e plures ex recentioribus MSS. *deducta. ducta* L. f *processit* B.

NOTAE VARIORUM.

Seque Ball. Bodl. Pemb. Markii λ. γ. B. Pub. Venetae Mart. *se*, & sic Arond. & L. 1,2,3. WASSE. MSS. meliores cum copula *seque ad eum*, &c. GRUT.

ANIMUS CUPIDINE, &c.] Manuscripta duo, *rapiebat*: ut subaudias Jugurtham, sed utrum rectius, aliorum esto judicium, nam ego mihi non liquere fateor. RIV. Hanc lectionem comprobant Naz. ac Com. item Bong. non *rapiebatur*. GRUT. Bodl. *divulsus*, prave. WASSE.

INCEPTUM SCELUS] Abest Ball. *scelus*. Bertinianus, teste Palmerio, *ad celerandum rapiebatur*: quod praefert; atque ita e nostris Arond. L. 3. Ball. Bodl. Martin. Venet. 1470. Q. Septimius I. 4. alterum tuetur. *Et quanquam atrocitas facti ad indignationem, ultumque injurias* rapiebat. WASSE.

RAPIEBATUR] Verius Bertiniensis: *Ad inceptum celerandum rapiebat*. PALM. Palmerius ab Bertiniensi Cod. *Ad inceptum celerandum.* Sic infra idem ex Coloniensi & Argentinensi Cod. *Simulabat se negotium properare.* Ita vetuste dictum a Virgilio Georg. *Fulmina properant*, & a Plauto, *Properant prandium.* ab Ennio: *Festinare diem.* COLERUS. Et hanc lectionem comprobant Naz. ac Com. item Bong. non *rapiebatur*. GLAR.

VICIT TAMEN IN AVIDO INGENIO PRAVUM CONSILIUM] Vide not. ad Catil. cap. 20. RUPERT.

SESE CASUM VICTORIAE INVENTURUM] *Casum* posuit pro, *occasionem*, ut infra, cum dixit: *Fortunam illis praeclari facinoris casum dare*, & Tacitus libro XI. *Casus Mithridati datus est occupandi Armeniam vi militis.* URSIN. & CIACC.

NEQUE QUOD INTENDERAT EFFICERE POTEST, UTI, PRIUS QUAM LEGATOS CONVENIRET, ATHERBALIS POTIRETUR] V. c. *Adherbale*, & ita legit Servius; licet pro *conveniret*, habeat, *videret*: Nonius tamen, *conveniret*, ut vulgatae editiones. URSIN. *Adherbalis* Priscian. pag. 1193. WASSE. Aut haec omnia pro glossa haberi possunt aut reformanda: *neque prius quam legatos conveniret, Atherbalis potiri.* GRUTER.

ATHERBALIS POTIRETUR] Ita l. Priscianus lib. XVIII. In vett. V. codd. quos inspexit Vossius, exaratum, *Atherbalem potiretur.* Sic Cic. lib. II. Off. *Clandestino introitu urbem est potitus.* Ita libb. vett. Idem I. Tusc. *Ego doleam, si ad decem millia annorum gentem aliquam urbem nostram potiturum putem?* Sic plerique omnes libri. Quidam tamen MSS. *Urbe nostra*, quomodo & Manutius edidit. Idem Philipp. XIII. *Vincamus odium, pacem potiamur.* Apud Justinum lib. XII. *Regnum Indorum potitus.* Alioquin & *potiri* genitivum admittit. Exemplum habes supra in Catil. cap. 47. Cic. ad Lentulum I. Ep. 7. RUPERT. Servius ad III. AEneid. 278. BROUKH.

NE AMPLIUS MORANDO SCAURUM ACCENDERET] Imitatur Tacit. II. Hist. 48. *Irent propere neu remorando iram Victoris asperarent.* Huc pertinet vetus illud adagium, quod extat apud Plautum, in Amphitr. *Fames & mora bilem in nasum conciunt.* Nimirum cunctatio omnis, animum prorsus nolentem, & invitum prodit. Unde & de beneficiis, quae tarde & cunctanter quispiam dat, eleganter Ausonius Epigr. 81. sic canit:

 Gra-

cum paucis equitibus in provinciam venit. [a] At tametsi Senati verbis graves minae nunciabantur, quod ab [b] obpugnatione [c] non desisteret; multa tamen oratione consumta, legati [d] frustra discessere.

XXVIII. Ea postquam Cirtae audita sunt, Italici, quorum virtute moenia [e] defensabantur; confisi, deditione facta, propter magnitudinem populi Romani inviolatos sese fore, Atherbali suadent, uti seque, & oppi-

VARIANTES LECTIONES.

a *Ac* L. b *obpugnatione Cirtae* F. N. c *discederet* I. d delet *frustra* A. e *defendebantur* D.

NOTAE VARIORUM.

Gratia quae tarda est, ingrata est: gratia namque
Cum fieri properat, gratia grata magis.

Et sequenti:

Si bene quid facias, facias cito: nam cito factum
Gratum erit, ingratum gratia tarda facit.

In quam sententiam Seneca lib. II. de Beneficiis cap. 1. inter alia differit hunc in modum: *Ingratum est beneficium, quod diu inter manus dantis haesit, quod quis aegre dimittere visus est: & sic dare, tanquam si sibi praeriperet.* Et mox: *Proximus est neganti, qui dubitavit, nullamque meretur gratiam: Nam quum in beneficio jucundissima sit tribuentis voluntas, qui nolentem se tribuisse ipsa cunctatione testatus est; non dedit, sed adversus ducentem male tenuit.* Item cap. 5. ejusdem libri: *Quare verissimum existima, quod ille Comicus dixit: Quid? tu non intelligis, tantum te gratiae demere, quantum morae adjicis?* Et in f. cap. *Qui tarde dedit, & diem de die extrahens, profuit, non ex animo fecit. Ita duas res maximas perdidit, & tempus, & argumentum amicae voluntatis.* Tarde velle, nolentis est. RUPERT.

AC TAMETSI SENATUS VERBIS] Sic in vetustis, ac si quid ego judico, elegantius adjectivum sequitur; porro *senatus verbis*, pro *nomine senatus* dixit. RIV.

QUOD AB OPPUGNATIONE NON DESISTERET] Sine praepositione dixit lib. Histor. II. *ut actione desisteret.* Et Terent. Phormione: *Quid vis tibi dari in manu, herus his desistat litibus.* CIACC. & URSIN. In manuscripto quodam est praepositio omissa, quomodo Virgil.

——— *Mene incepto desistere victam.*

Sed praepositionem addas, nec ne, parum sane refert. Caesar, *oppugnatione desistit*, inquit Cicero: *quasi destiterim pristina caussa.* Sic Caesar: *consilio desistere, itinere desistere* dicit. Cicero praepositionem interdum addit: *ut ab illa mente desisteret.* Item: *Cur sibi a caussa desistere necesse esset.* RIV. Melius Commel. noster, *quod oppugnatione non desisteret.* GRUTERUS. Markii γ. *non discederent ab*, in marg. pro vet. Lect. *desisteret.* WASSE.

ORATIONE CONSUMPTA] Q. Septimius II. 24. *Sed postquam invicem* multa consumta oratione, *certamen eorum ad manus processerat.* Infra: *graves* minae. Bodl. *precibus*, stulte. *graves minae* iniquae apud Claudianum in Rufin. II. 140.

——— *Liceat Stilichonis iniquas*
Evitare minas.

Alii minus recte *manus*, & nominatim codex Rogersii qui nunc servatur in Bib. C. C. C. Silius XI. 120.

——— *Referunt haec inde citati*
Mixta minis & torva trucis responsa Senatus.

Unde Decretum regis Babyloniorum, Dan. III. 6. ob poenam vivi comburii intentatam, *conditionales minas* vocat in Scorpiace, cap. 8. Tertullianus. Exempla obvia:

Μή σε γέρον, κοίλῃσιν ἐγὼ παρὰ νηυσὶ κιχείω.
Μή νύ τοι οὐ χραίσμῃ σκῆπτρον καὶ στέμμα θεοῖο &c.
——— ——— ——— *σαώτερος ὥς κε νέηαι.*

Seneca de Benef. IV. 4. ingentes minas *interventu suo solventia beneficia deorum.* inde *leges* per *verba minacia* designat Ovidius Met. I. 91.

——— *Nec verba minacia fixo*
Aere legebantur.

Vox est ergo forensis, & sanctionem respicit. WASSE.

DEDITIONE FACTA] Vereor ne sint a sciolis *deditione facta*, certe tortuose procedunt verba, & satis istud subintelligitur. GRUT.

ATHERBALI SUADENT, UTI SESE ET OPPIDUM JUGURTHAE TRADAT] Manuscripta, *uti seque & oppidum.* Hic est peculiaris fere loquendi mos Histo-

pidum Jugurthae tradat: [a] tantum ab eo vitam paciscatur, de ceteris Senatui [b] curae fore. At ille, tametsi omnia potiora fide Jugurthae rebatur; tamen, quia penes eosdem, si advorsaretur, cogendi potestas erat, ita, uti [c] censuerant Italici, deditionem facit. Jugurtha in primis

VARIANTES LECTIONES.

a *tantummodo* B. b *curam* E. c *consuluerunt* C.

NOTAE VARIORUM.

Historicorum & Comicorum. Sallustius postea: *Aqua modo seque & jumenta onerare.* Idem: *Phileni conditione probata, seque vitamque suam reipub. condonavere.* Idem in Catilin. *Aequitate seque & remp. curabant.* RIV. Venenatum hoc dixeris consilium, quod propriam non alterius utilitatem respicit. Vide notam ad Catilinarii cap. 20. Similis fortuna fuit illius Mithridatis, similis fraus Coelii Pollionis in Mithridatem apud Tacit. lib. XII. Annal. cap. 45, 46, 47. RUPERT.

PACISCATUR] Ex pacto mutare vitam libertate.

Hi proprium decus, & partum indignantur, honorem;
Ni teneant: vitamque *volunt pro laude* pacisci.

Virgilius. AEneid. V. 230. & alibi Terentius Phorm.

——— ——— *Ut mihi liceat, quod amo, frui*
Jam depacisci *morte cupio.*

Sic Statius aliique. WASSE.

TAMETSI OMNIA POTIORA FIDE JUGURTHAE REBATUR] Nam *ubi semel quis pejeraverit, ei credi postea, etiamsi per plures deos juret, non oportet*, ut ait Cicer. pro C. Rabirio Postumo pag. 565. Ceterum in omni principe plane nefarium est, *fidem frangere.* Belisarius in Epist. ad Theudbertum, Francorum Regem, apud Procop. II. de B. G. *Turpe est, Theudberte, cum aliis omnibus, quibus vel minima virtus sit cordi, tum imprimis Principi viro, mentiri ac fidem fallere. Jusjuranda autem & pacta etiam scripto sancita violare, ne abjectissimo quidem homini decorum arbitror.* Idem sentiens Aspar Patricius apud Zonaram tom. III. pag. 41. Imp. Leonem Magnum in praestandis, quae promiserat, cunctantem, ita compellat, purpura ejus prehensa: *Imperatorem hac veste indutum mentiri nefas:* Ὁ Ἄσπαρ, τῆς βασιλικῆς ἁλουργίδος ἁψάμενος ἔφη. βασιλεῦ, τὸν ταύτην ἀμπεχόμενον ψεύδεσθαι οὐ χρεών. Convenienter sapientissimo Regum, qui Proverb. XVII. vs. 7. *Non decet Principem labium mentiens*, quod Guntherus Ligurinus lib. III. vs. 513. ita reddidit:

Non decet in labiis versari lubrica Regis:
Non decet ore sacro mendacia cudere Regem.
Sancta & plena suo sunt Regia pondere verba:
Dicta semel nullum patiuntur jure recursum.

Huc pertinet illa vox Heroica Philippi Landgravii Hassiae: Man soll einen Fürsten erkennen bey Haltung beschehener Zusage / reiner Strassen / und guter Müntzen. Et altera, quam Imp. Carolo V. Zenoccarus in ejus vita, & Francisco I. Bodinus V. de Rep. 6. tribuit: *Etiamsi fides toto terrarum orbe exularet; tamen Imperatori (Regi) tuendam esse, qui ea sola & nullo metu cogi adstringique possit.* Nabarzanes ad Alex. M. apud Curt. lib. VI. cap. 4. *Non timere se ne fidem datam tantus Rex violaret. Deos a Deo falli non solere.* Ac sane *fide abrogata omnis humana societas tollitur*, ut ait Livius lib. VI. c. 41. *famae ac fidei damna majora sunt, quam quae aestimari possint*, ut idem lib. III. c. 71. Hinc Romani Fidem in Capitolio junctam Jovi sacraverunt: ut indicarent Jovi caram esse fidem, vindicare perfidiam: neque posse imperium sine fide stare regive. Adde Lips. II. Polit. 14. Exempl. Pol. lib. II. c. 13. Bern. in Ger. Tac. q. 163. & in Agr. Tac. q. 183. & in Tuba Pacis p. 40. & 41. & 77. & 79. 80. 83. RUPERT.

SI ADVERSARETUR] Fabricianum, *advorsaretur.* quod antiquitatem magis redolet, quam unice observat Crispus. RIV.

COGENDI POTESTAS ERAT] Vide not. in Justini lib. XVIII. c. 7. RUPERT.

JUGURTHA IN PRIMIS ATHERBALEM EXCRUCIATUM NECAT] Fabricianum, *Igitur* Jugurtha *in primis, &c.* perperam hoc in impressis omissum videtur. cum mire interim ad sententiam faciat: quamvis non sit in Merseburgensi atque aliis. RIV. Retinent plerique nostrum, sed Gruterum sequi maluimus. Similiter Polyb. H. I. 3. Στρεβλῶντες ἀπέκτειναν. & Hegesipp. IV. 32. *Sabinum Vitellius* excruciatum necat. &, V. 22. *Nec Matthiam*

mis Atherbalem excruciatum necat: deinde omnis puberes Numidas, atque negotiatores promiscue, uti quisque [a]armatus obvius fuerat, interfecit.

XXIX. Quod postquam Romae cognitum est, & res in Senatu agitari [b]coepta, iidem illi ministri regis, interpellando, ac saepe gratia, interdum jurgiis trahendo tempus, atrocitatem facti leniebant. Ac ni C. Memmius, tribunus plebis designatus, [c]vir acer, & infestus potentiae nobilitatis, populum Romanum [d] edocuisset *id agi, uti per paucos factiosos Jugurthae scelus condonaretur:* profecto omnis invidia, prolatandis consultationibus, dilapsa foret: tanta vis gratiae, atque pe-

VARIANTES LECTIONES.

a *armatis* Ed. Rom. sive N. & Carrionis Editio. b *coepit* A. B. E. F. H. M. *in senatu coepit agitari* I. c *vir fortis & acer* B. d *docuisset* A.

NOTAE VARIORUM.

thiam quidem, quo autore in urbem receptus est, excruciatum necavit. non constat sententia nisi legeris *inexcruciatum* cum Codicibus nostris. Martyrolog. Rom. Febr. XI. *gravissimis* excruciati *suppliciis.* Sueton. Aug. XIV. *quasi eundem mox & discruciatum necasset.* vide Curt. VIII. 8. Liv. XXV. 25. Cic. pro L. Manil. plenius effert. §. 11. *vinculis ac verberibus, atque omni supplicio* excruciatum necavit. WASSE.

EXCRUCIATUM NECAT] Freinsh. ad Curt. lib. VIII. cap. 8. §. 20. RUPERT.

PROMISCUE] Sic Codd. at nescio an *promisce* reponendum sit. nostrum ita locutum testatur Gellius X. 21. *Q. Septimius* nostri simia I. 19. Promisce *per pecora atque exercitum grassari.* pro, eo Plautus & Varro usi *promiscam* Probus p. 1426. *Promiscue interfecit* Graece dixeris ἤβηδὸν ἔκτεινε. WASSE.

INTERFECIT] Maluerim *interficit,* nisi id verbi potius tollendum est, ut subaudiatur superius *necat.* GRUT.

ET RES IN SENATU AGITARI COEPIT] Manuscripta, *agitari coepta.* Quanquam idem est utrobique sensus. Cicero in Bruto: *Qua in urbe primum litteris oratio est coepta mandari.* pro *coepit.* III. de Oratore: *Post adhiberi coepta est ad ornatum etiam & dignitatem.* Liv. III. ab V. C. *Sed contemni,* inquit, *caepti erant a finitimis populis.* pro, *coeperant.* RIV. *Coepit* Venetae, Mart. Markii χ. Ball. Bodl. Infra, pro *facti* Bodl. *rei.* WASSE.

MEMMIUS] Is est, qui postea, cum peteret consulatum, a Saturnino tribuno plebis fuit interemptus, ut Livius lib. LXIX. Cicero in Oratione IV. in Catilinam, Orosius libro V. cap. 17. Florus lib. III. & Appianus Bellorum civilium lib. I. literis mandarunt. Fuit Memmius mediocris orator, ut ait Cicero in Bruto. CASTEL.

UTI PER PAUCOS FACTIOSOS, JUGURTHAE SCELUS CONDONARETUR] Sic & Manuscripti codices, & ceteri vetustiores, atque ita mollius est. Quam duriter enim & aspere concurrunt, *factiosos scelus!* Hoc, quamvis leve, non tamen praetereundum esse duxi. RIV.

PROLATANDIS CONSULTATIONIBUS] Fulvii liber, *Protelandis.* quo modo item cap. 43. Catilin. idque magis olet antiquitatem. MANUTIUS. Ita legendum, non, ut alii volunt: *Protelandis consultationibus.* Sallustius in Catilinario: *illos dubitando, & dies prolatando magnas opportunitates corrumpere.* Idem in Oratione Philippi, libro Historiarum primo: *Neu prolatandis seditionibus, inquies ipse, nos in solitudine retineas.* Livius libro II. ab U. C. *prolatandis igitur comitiis cum magistratu dictator abisset, res ad interregnum rediit.* C. POPMA. Frequentissimum hoc, disputando rem extrahere & saepe labefactare. Cavisse olim Achaeos video & legem habuisse, ut in conventibus dies unus deliberationis esset, alter decreti. Adde notam ad Justini lib. XI. cap. 2. §. 10. RUPERT. Vide notas nostras ad C. XLIV. & de Coss. vide Obsequentem p. 15. 16. etiam Orosium de U. C. lib. V. cap. 15. ibi MSS. 635. WASSE. Sic quoque MSS. Pall. ideoque minime admittendum aliorum, *protelandis.* GRUT.

DE-

pecuniae regis erat. Sed ubi Senatus delicti conscientia populum timet; lege Sempronia provinciae futuris Consulibus Numidia, atque Italia [a] decretae: Consules [b] declarati P. Scipio Nasica, L. Bestia Calpurnius; Calpurnio Numidia, Scipioni Italia obvenit. Deinde exercitus, qui in Africam portaretur, scribitur: stipendium, aliaque, quae bello usui forent, decernuntur.

XXX. At Jugurtha, contra spem nuncio accepto, quippe cui, Romae omnia [c] venire, in animo haeserat; filium, & cum eo duos familiares

VARIANTES LECTIONES.

a *decretae sunt* A. B. D. H. b *declarantur* E. F. c *venum ire* A. B. C. D. E. F. H. I. K. M. N. sed L. *venire*.

NOTAE VARIORUM.

DELICTI CONSCIENTIA] L. 3. *conscia*. Martin. omittit *delicti*. Supra, nostri omnes, *prolatandis*. & Oxonienses. Vide Indicem. Quintilianus, Declam. III. hac voce usus, sed codex Joannensis ejus loco habet *ampliando*, quod merum est alicujus nugatoris interpretamentum. Apulejus in Habitud. doct. II. eodem sensu ponit, *promulget*. lego *promicet*, quod teste *Nonio* valet *extendere & porro jacere*. in Glossis: *prolato* protelo. WASSE.

LEGE SEMPRONIA] Quae sit illa lex, mihi non constat: nec satisfaciunt Commentarii; quorum alter ait: *Sempronius Gracchus legem tulerat, ut Italia & Numidia provinciae per Coss. regerentur.* Badius autem: *Sempronium legem tulisse*, inquit, *ut siquando bellum timeretur, Coss. futuri in provincias destinarentur*, haec ille. Atqui magis sollicitum me tenet, quomodo Memmius, designatus tantum Tribunus, populum edocuerit, per nobilium avaritiam Jugurthae scelus condonari; num concione advocata, an per alias technas? Ac idem illud cum ait, *Cossque declarati*: quid illud *declarati*, proprie hoc loco significet? nam *designati*, id est, in futurum annum pronuntiati, quod Badius exponit, non placet, cum statim hic Consul in Africam proficiscatur; neque vero ante initum magistratum in provincias ire consueverunt. Et ipse Calpurnius, non ita multo post, Romam ad magistratus rogandos proficiscitur. Fieri potest, ut non integris annis, sed dimidiatis (quod quidam scriptis prodidere) ante designarentur, quam inirent magistratus. GLAR. Cicero de Provinciis consularibus. *Decernendae*, inquit, *nobis sunt lege Sempronia duae provinciae, &c.* Tulit autem legem C. Sempronius Gracchus, ut futuris Coss. singulis annis Senatus duas provincias decerneret, quas creati Coss. sortirentur, vel inter se compararent. Videndus Festus in *Parare*. CIACC. & URSIN. Vid. Hottomannus in Cicer, Orat. Tom. I. Part. II. pag. 178. a. Manutius in lib. I. ad Famil. Epist. VII. p. 50. & in lib. VIII. Ep. 8. p. 404. 408. BROUKH.

DECRETAE SUNT, CONSULESQUE DECLARATI SUNT] Τὸ *sunt*, neutrobi habent codices Manuscripti, & irrepsisse ex glossa videtur. Sed & *consules*, ibi nulla addita conjunctione legitur. RIV.

L. BESTIA CALPURNIUS] Vet. cod. non habet nomen *Calpurnius*, quod videri potest adjectum ab aliquo, vel certe scribendum, *L. Calpurnius Bestia*. URSIN. Bodl. abest *Calp.* WASSE.

ALIAQUE, QUAE BELLO, &c.] Fuisset satis *aliaque bello usui*, amputatis caeteris; est in Comm. *aliaque quae bello usui forent*. GRUT. *Contra spem*, ita Codd. Apulejus Miles. VI. 112. Contra spem suam *repulsa Psyche*: vocem *suam* addit infra cap. 92. Sallust. nec alibi hoc modo locutus est. WASSE.

QUIPPE CUI ROMAE OMNIA VENUM IRE, IN ANIMO HAESERAT] Livius lib. III. *legem fecerunt, ut liberi liberaeque venum irent.* Tac. *veno* dixit lib. XIV. *& posita veno, irritamenta luxus.* & lib. XIII. *nisi in his quae veno exercerent.* CIACC. V. C. habet, *omnia venire*. URSIN. Manuscripta duo, *venire* habent. sed vulgata lectio melior, *venum ire*. Id enim est, quod & initio dixit, & post repetit. *Omnia Romae venalia esse*. RIV. Nescio cur ab hac lectione abhorreat Rivius, nixa duobus ejus MSS. Extat sane etiam in Pall. selectioribus: ideoque ejeci, *venum ire*. GRUT. L. II. 3. B. Pub.

liares ad Senatum legatos mittit; iisque, uti illis, quos Hiempsale interfecto miserat, [a] praecipit, *omnis mortalis pecunia adgrediantur*. Qui postquam Romam adventabant; Senatus a Bestia consultus est, *placeretne legatos Jugurthae recipi moenibus:* iique decrevere, [b] *Nisi regnum, ipsumque deditum venissent, uti in diebus proxumis decem Italia decederent.* Consul Numidis ex Senati decreto nunciari jubet. Ita infectis rebus illi domum discedunt. Interim Calpurnius, parato exercitu, legat sibi homines nobiles, factiosos, quorum auctoritate

VARIANTES LECTIONES.

a *praecipit ut o. m.* A. E. *praecipit o. m.* B. *praecepit* D. H I. L. *diebus his* D. b *nisi sibi* F.

NOTAE VARIORUM.

Pub. Mark. λ. γ. Pemb. Bodl. Ball. Venetae, *venum ire.* sed Arond. & Reg. nisi fallor, illud alterum habent. WASSE.

LEGATOS MITTIT] Vide not. ad Justini lib. XXXI. c. 4. §. 4. RUPERT.

UT OMNEIS MORTALIS PECUNIA ADGREDIANTUR] In quibusdam, *omnies mortaleis uti pecunia aggrediantur:* ut sit ὑπέρβατον, legitimo dictionum ordine mutato, quomodo Cicero, *Vix ut intelligantur*, inquit, pro, *ut vix*. Sed Sallustius postea, *Alii signo dato locum uti desererent.* Tametsi, ne quid dissimulem, in Manuscriptis non est *ut*, rectiusque subaudiendum videtur. Nec est eo in exemplari quod Ascensius excudit, castigavit Aleander. RIV.

RECIPI MOENIBUS] *Algido Tusculum petiit: nec* receptus moenibus; *intra Tusculum dextrorsus Gabios* descendit. Liv. XXVI. 9. & VI. B. Pun. *eum ne quis urbe, tecto, mensa, lare* reciperet. Virg. AEn. II.

Neu recipi portis, *aut duci in moenia possint.*

Pro, *intra* urbem, *ad mensam* &c. adde etiam Liv. XXXV. 46. & Sulp. Severum, Dialog. III. 12. Trebellium Poll. Gall. 7. Apoll. Collatius:

Hi castris, illi muris *atque* urbe recepti.

Hirtius B. Civ. I. 13, *Imp. bene de Repub. meritum, tantis rebus gestis* oppido moenibusque prohiberi. WASSE.

NISI REGNUM IPSUMQUE DEDITUM VENISSENT] In aliis, *ni regnum.* RIV. Ita Pall. omnes *in regnum.* GRUT.

CONSUL NUMIDIS &c.] Pall. III. & consul *ex Sen.* sine voce *Numidis*, ut forte fuerit, *id consul ex Senati decreto &c.* GRUT.

ILLI INFECTIS REBUS ITA DOMUM REVERSI SUNT] Concinnius duo libri: *Ita illi infectis rebus domum reversi sunt.* Sic supra Catilina: *Ita illi janua prohibiti tantum facinus frustra susceperant.* Sic infra ex scripto legendum: *Ita* Jugurtham *spes frustrata, qui copias in quatuor partes distribuerat.* PUTSCH. Sic MSS. sic impressi omnes, etiam Aldini: ut mirer unde invexerit editioni suae Carrio, *illi infectis rebus ita domum reversi sunt.* At hunc tamen alii deinceps constantissime secuti, luscum ducem caeci: quibus tamen de se si creditur ipsis, omnes excussae membranae, omnes editiones: tam quidem superstitiose, ut plus de auctore nostro meriti sint, quam de Theseo extracto ab inferis ipsemet Hercules. GRUTERUS.

LEGAT SIBI HOMINES NOBILES] Habebant duces sive Impp. adjunctos sibi viros militiae gnaros, quorum munus consulere, administrare, praeesse &, uno verbo, vicariam operam Imperatori dare. Ii legati dicebantur. Quanquam autem ipsi duces eligerent; tamen consilium consensusque intervenit patrum Lips. II. de Mil. dial. XI. RUPERT.

LEGIT SIBI HOMINES NOBILES, FACTIOSOS] In Fabriciano est, *legat sibi.* Quomodo & exemplar habet Merseburgense, a verbo *legare*, quemadmodum Cicero saepe, velut: *Dolabella me sibi legavit.* Et: *Caesar Cassium sibi legavit.* Item: *Ego me a Pompejo legari ita sum passus, ut &c.* Item: *Isti quos legatos tute tibi legasti.* &: *Ne legaretur A. Gabinius Cn. Pompejo expetenti.* Facilis autem & proclivis error fuit unius immutatione litterae. Quod ad ὀρθογραφίαν attinet, legunt alii *Calphurnius*, addito spiritu. sed Volateranus alterum magis probat: quicum origo ipsa nominis facit. nam Plutarchus in vita Numae ἀπὸ τοῦ Κάλπου, qui fuerint e Numae liberis, τοὺς Καλπουρνίους dictos putat. RIV. Id est le-

tate, quae deliquisset, munita fore sperabat: in queis [a] fuit Scaurus, cujus de natura & [b] habitu supra memoravimus. Nam in Consule nostro multae, bonaeque artes animi, & corporis erant: quas omnis ava-

VARIANTES LECTIONES.

a *fuerat* E. b *ambitu* F.

NOTAE VARIORUM.

legatos sibi assumit. Erant autem Legati, qui singulis legionibus praeerant: erantque plerumque praetura functi. CIACC. Haec lectio etiam in Chirographis Pall. GRUT. L. 2. 3. B. Pub. Bodl. Venet. Mart. *legit.* meliores illud alterum servant. Tacitus An. IV. 56. *Censuitque Vibius Marsus, ut M. Lepido, cui ea provincia obvenerat, super numerum* legaretur, *qui templi curam susciperet.* Glossae, lego ληγατεύω. διαπρεσβεύω. Curtius IV. 5. *decernunt, ut duodecim* legarentur *ad regem.* ibi Codex Petrensis *delegarentur*, male. X. 8. *Eosdem rursus* legat *petituros ut &c.* Idem Codex iterum pravè *legati.* at paulo supra: *igitur a Rege* legatur *Pasus &c.* servat & iste. Victor de Viris Ill. LIII. *Consul Antiochum Regem Syriae*, legato fratre &c. *vicit.* Ita fere apud eundem *ablegare* LXIV. *Nasica ut invidiae subtraheretur, per speciem* legationis *in Asiam* ablegatus est. WASSE.

QUORUM AUCTORITATE, QUAE DELIQUISSET, MUNITA FORE SPERABAT] Sic infra cap. 33. *Jugurtha C. Baebium tribunum plebis magna mercede parat, cujus impudentia contra jus & injurias omnes munitus foret.* Pulcre de hac malitia Tacitus I. Hist. 72. §. 5. *Pessimus quisque, diffidentia praesentium mutationem pavens, adversus publicum odium, privatam gratiam praeparat: unde nulla innocentiae cura, sed vices impunitatis.* Lipsius legit, *praeparatum it nulla innocentiae cura, sed vice impunitatis*; eodem sensu: homines nefarios, dummodo se adversus publicum odium munierint, privata alicujus potentis gratia, innocentiae nulla cura tangi, sed secure peccare, & in omne scelus ac flagitium porro ruere, quod se impune haec laturos, etiam mutato rerum statu; protectos, scilicet ab eo, quem promeruere, sperent. Denique hujus loci est, quod in Catilinario cap. 48. relatum est: *Erant eo tempore qui existumarent, indicium illud a P. Autronio machinatum, quo facilius appellato Crasso per societatem periculi reliquos illius potentia tegeret.* RUPERT.

MUNITA FORE] Quid si legas, *impunita fore.* Id certe sensus ipse respuere non videtur, quamvis reclamantibus exemplaribus. Nisi *munita* positum dicas, pro, velut praesidio quodam confirmata, & quasi in tutum collocata. Sed & supra: C. (inquit) *Baebium tribunum plebis magna mercede parat, cujus impudentia contra jus & injurias omnes munitus foret.* pro, armatus & quasi septus atque vallatus. RIV. Insignis figura, quam tuentur MSS. omnes, itaque ne admittamus aliorum *impunita* GRON. Nostri *munita.* WASSE.

CUJUS DE NATURA ET HABITU SUPRA MEMORAVIMUS] Supra c. 18. Sed ibi nihil de *habitu.* CIACC. Ei iterum calculum meum adjecerim, qui isthaec omnia censuerit hominis madidae memoriae. GRUT. Vir doctus vim vocis minus intelligit; habitus valet *indoles* sive ingenium. Statius Theb. VII. 222.

His ille auditis mentemque habitumque *recepit.* Codex quidem B. Pub. *m. animumque*, juxta Virgilium. at MS. Arond. nihil movet. Firmat vulgatam Scholiasta: *audita oratione Jovis uno tempore* ornatum laetitiamque *recepit.* Tacitus Hist. I. 8. *Et hic quidem Romae, tamquam in tanta multitudine*, habitus animorum *fuit.* Cicero Tusc. I. *quod si tanta vis est ad* habitum mentis, *in his quae gignuntur in corpore.* Seneca Epist. LXXXII. *I, qua coepisti: & in isto te* vitae habitu *compone, placide, non molliter.* Confer Epistol. XXVIII. 94. Gellius in Argument. lib. VIII. *de natura &* habitu memoriae. Lactantius III. 3. *Describamus, si placet*, mores habitumque *civium.* Ambrosius Hexaem. VI. 9. Mentis habitum *specie sui prodat frons.* Glossae, habitus animi ἦθος. recte; pro eo usus voce ἕξις Aristoles Ethic. I. 5. ἝΞΕΙΣ δὲ λέγω καθ' ἃς τὰ πάθη ἔχομεν εὖ ἢ κακῶς. Philelphus Epist. IX. 1. *Nam* mentis habitum *sermonis cultus solet declarare.* WASSE.

MULTAE BONAEQUE] Sic solus Naz. caeteris abest copula *que.* poterat quis longe brevius: *nam in consule nostro multas bonasque animi & corporis artis, omnis &c.* GRUT. Soli Pemb. deëst *que* idque à manu secunda. Nepos I. 8. *Sed in* Miltiade *erat cum summa humanitas, tum mira comitas.* ubi voces *in* & *erat* male absunt Cod. Trin. Infra: *Quas omnis.* vox posterior in Reg. non com-

avaritia praepediebat. Patiens laborum, [a]acri ingenio, satis providens, belli haud ignarus, firmissumus contra pericula & insidias. Sed legiones per Italiam Rhegium, atque inde Siciliam, porro ex Sicilia in Africam [b]transvectae. Igitur Calpurnius, initio paratis commea-

VARIANTES LECTIONES.

a *acer ingenio* A. b *transvectae sunt* A. D. F. G. H. I. K.

NOTAE VARIORUM.

comparet. Paulo post: *sed legiones &c. Sed* ibi valet, *sed ut ea omittam.* vel, *sed de his satis.* novum enim sensum inchoat pereleganter. Confer Catilinar. XVIII. 24. 26. 37. WASSE.

QUAS OMNES AVARITIA PRAEPEDIEBAT] Quantumvis omnes aliae boni ducis notae compareant, artesque bellandi adsint, vel etiam supersint, avaritia sola omnia pervertet & pessundabit. At contra ἀφυλαργυρία, verbis Onosandri, δοκιμασθήσεται καὶ πρώτη, id est, *minime avarus dux vel inprimis probabitur.* RUPERT.

BELLI HAUD IGNARUS, FIRMISSIMUS CONTA PERICULA] Sic & exemplar Manuscriptum; pro, *constans & intrepidus.* licet in nonnullis, *fortissimus contra pericula* reperiatur. RIV.

FIRMISSIMUS CONTRA PERICULA] L. 3. & e Rivianis nonnulli, *fortissimus*, ex interprete. caeteri omnes, uti & MS. Rivii, vulgatam obtinent. *Firmus* Glossae στερεὸς, ἑδραῖος, βέβαιος reddunt. Sensum ita alibi exprimit Noster: *advorsum divitias invictum animum gerebat.* Lucan. II. 2.

—— *Quamquam* fortissima *pubes*
His sedeat castris.

At Codices Cajensis & B. Pub. *firmissima*, recte. Idem, infra 631. firmior aetas. Ovid. III. Fast.
Inde datae leges, ne firmior *omnia posset.*
ibi quidam *fortior.* Metam. VII. 457.

—— —— *qui quamquam milite, quamquam*
Classe valet, patria tamen est firmissimus *ira.*

Q. Septimius I. 23. *adversus infortunia firmissimus.* Quo loco haec in transcursu notanda. *Omnes laeti Agamemnonem adeunt, eumque interitu filiae permoestum consolati, honorem regni rursum concelebrant.* Certe, hic haereo, inquit, Anna Perenna. Lege ergo & distingue: *Eumque, interitu f. p. c. honore regni r. c.* Duces nempe Agamemnonem, quod filiam immolare noluisset, honore regio spoliarant cap. 20. quo, re tandem patrata, illum quasi postliminio auctum voluere. Sallustium sequitur Tacitus Hist. II. 82. firmus adversus *largitionem* IV. 5. Quo firmior adversus *fortuita.* Contra Q. Septimius II. 15. imbellem adversus *dolores animi.* MSS. accedunt Caesar, Liv. Columella, Curtius VII. 5. Phaedrus I. 19. Vellejus II. 110. Justin. XXII. 4. 3. Plin. N. H. III. 120. Sueton. Tiber. Hoc sensu apud Homerum Καρτερόθυμος δαΐφρων. cui respondent τὸ πονεῖν ἠσκημένοι ut ait Agatho apud Aristotelem. etiam νηλεὲς ἦτορ pro δυσπαθὴς interprete Cicerone, qui est animo firmo, qui non succumbit affectibus. Sic *mulier firma* Varroni de R. R. hoc est labori non cedens; tali opponitur *turpis*, & eo plane modo quo apud Plutarchum adversus Coloten στερεὰ & μαλθακά, unde στερεῶς apud Hippocratem περὶ ἀρχ. ἰητρικ. IX. 24. exponitur a Glossis MSS. ἰσχυρῶς. WASSE.

ATQUE INDE SICILIAM] Omittit aliquando praepositiones Sallustius in provinciarum nominibus, additque urbibus, quod Cic. etiam & alii faciunt: Sed maxime omnium Tacit. ut Annal. I. *& comite uno Fabio Maximo Planasiam ventum.* & lib. VII. *Samum trajecerunt.* CIACC. & URSIN. MS. Rittershusii: *Rhegium atque per idem Siciliam.* Elegans tamesis. COLER.

IN AFRICAM TRANSVECTAE SUNT] Τὸ *sunt* in MSS. *non est.* RIV.

IN INITIO PARATIS COMMEATIBUS] Manuscripta non habent additam praepositionem *in.* quomodo & Cicero frequenter, ut in Epistolis: *Quemadmodum senatus initio censuit.* & iterum: *Redeo ad illud quod initio scripsi.* Item alibi: *Iste qui initio proditor fuit, deinde perfuga.* Sic & alias. RIVIUS.

ACRI-

meatibus, acriter Numidiam ingreſſus eſt: multoſque mortalis, & urbis aliquot pugnando cepit.

XXXI. Sed ubi Jugurtha per legatos pecunia tentare, bellique, quod adminiſtrabat, aſperitatem oſtendere coepit: animus aeger avaritia facile converſus eſt. Ceterum ſocius, [a] & adminiſter omnium conſiliorum adſumitur Scaurus: qui tametſi a principio, pleriſque ex factione ejus corruptis, acerrume regem inpugnaverat; tamen, [b] magnitudine pecuniae a bono, honeſtoque in pravum abſtractus eſt. Sed Jugurtha primum tantummodo belli [c] moram redimebat, exiſtumans ſeſe

VARIANTES LECTIONES.

a *& miniſter* H   b *pro magnitudine* F.   c *moras* N.

NOTAE VARIORUM.

ACRITER NUMIDIAM INGRESSUS EST] In quibuſdam *aggreſſus eſt.* pro invaſit. ſed prior lectio eſt in Manuſcriptis. RIV. Ball. & L. 3. Venetae. *aggreſſus eſt*, male. Arond. ommittit verbum ſubſtantivum, ſed omnino retinendum propter, *multoſque m.* Q. Septimius. II. 18. *Iter ad* Phrygas *convertit*: ingreſſuſque *eorum regionem*, *Teuthrantem* &c. 41. Non abſimiliter Capitolin. in Maximin. cap. 21. Acrior *denique Italiam* ingreſſus eſt. WASSE.

MULTOS MORTALES ET URBES ALIQUOT PUGNANDO CEPIT] Legendum *mortaleis*, nam ſic fere Salluſtius. Porro peculiare eſt hiſtoricis *mortales* dicere, pro hominibus; neque id adeo eſt apud oratores frequens. Verum hiſtorici & verbis & figuris Poeticae licentiae ſaepenumero utuntur, locutionibuſque & dicendi modis non perinde aliis ſcriptoribus uſitatis. Hinc *proſapia* apud illos pro progenie, vox ab ultimis repetita temporibus, ut *Fabius* inquit; *Tempeſtas*, pro tempore. Hinc illud *que* geminatum, velut *Meque regnumque meum.* Hinc ἑτέρωσις illa modi, *feſtinare*, *parare*, *alius alium hortari*, *hoſtibus obviam ire.* pro feſtinabant, parabant, &c. Hinc ellipſis verbi ſubſtantivi ſaepe ac aliorum. Hinc frequens ſynecdoche, ceteraque hoc genus pleraque, ut *arma*, pro bello. Tacitus: *Et unum militem*, *quotam civilium armorum partem?* pro, civilis belli. RIV.

JUGURTHA PER LEGATOS] Haud alius item verborum ordo in MSS. noſtris. GRUT.

CETERUM SOCIUS ET MINISTER] In manuſcriptis eſt, *ſocius & adminiſter.* quomodo Cicero: *Timarchides omnium rerum tranſactor & adminiſter.* & alibi, *Adminiſtri & ſatellites Sex. Naevii.* Vocat autem *adminiſtrum* Salluſtius participem negotii, & adjutorem in re agenda. RIV. Uſus ea voce Cic. in Catilin. valet, *praecipuus miniſter*, ſive *adjutor* ad rem quam quis parare animo habet. Vide Caeſ. de B. G. VI. 17. Varronem de L. Lat. pag. 24. Capitolinum Maxim. Hoc ſenſu apud Polybium III. 223. voces συνεργὸς, καὶ χειριστής. WASSE.

MAGNITUDINE PECUNIAE] Ariſtophan. in Pluto:

Ἅπαντα τῷ πλουτεῖν γάρ ἐσθ' ὑπήκοα,

Nec minus venuſte Menander:

χρυσὸς δ' ἀνοίγει πάντα καὶ ᾅδου πύλας.

Apulejus: *Pecuniae pervia eſſe omnia*, *auroque vel adamantinas perfringi fores.* Torr. in Horat. III. Carm. 10. 16. Cicero in Verrem: *Nihil eſſe tam ſanctum*, *quod non violari: nihil tam munitum*, *quod non expugnari pecunia poſſit.* RUPERT.

BELLI MORAM REDIMEBAT] Hoc igitur commiſit Beſtia, quod Vitellianus ille Caecina, qui ut eſt apud Tacit. III. Hiſt. 9. §. 4. *per varias moras hoſtibus prodidit prima belli*, ut emendat Lipſius, Et hujuſmodi criminis AEſchinem alioſque ejus ſimiles inſimulat Demoſthenes in Orat. de Corona & alibi, qui ſcilicet omnes moras interpoſuerint, quibus infirmarentur Gracci & Athenienſes, melior autem fieret Philippus, qui bellum ipſis inferebat. Hoc ipſo nomine apud eundem, nimirum lib. I. Hiſtor. fautores AEmilii Lepidi, qui

sese aliquid interim Romae pretio, aut gratia effecturum: postea vero quam participem negotii Scaurum accepit; in maxumam spem adductus recuperandae pacis, statuit cum eis de omnibus [a] pactionibus [b] praesens agere. Ceterum interea fidei caussa mittitur a Consule Sextius quaestor in oppidum Jugurthae Vaccam: cujus rei species erat acceptio fru-

VARIANTES LECTIONES.

a *factionibus* A. b *posse agere* H.

NOTAE VARIORUM.

qui A. U. 676. arma patriae intulerat, incessit L. Philippus in Senatu, quod AEmiliae gentis benefacta extollentes, & ignoscendo P. R. magnitudinem crevisse, nusquam etiam tum Lepidum progressum ajentes; *quum tamen jam privata arma opprimundae libertatis cepisset*, itidem scilicet prima ei tempora prodidissent. Quomodo vero Belli moram redemerint Sueci, V. not. ad Justini lib. II. cap. 15. §. 4. ubi de Succorum strategemate, bello Danico. Iidem & altera vice sic decepere Christianum I. Nam cum Christianus A. 1471. magno militum numero & instructa classe, in Sueciam tendens, Brunchebergum, editum ad Stocholmum montem, occupasset; Sueci, qui desperarent armis, dolo obtinere posse animum inducebant. Itaque suspensum eum par blanditias detinentes, moras nectebant, donec absumto commeatu, & redacto ad extremam inopiam milite, minimo suo discrimine, fractos viribus animisque, integri ipsi invadentes, debellarent; ut refert Meurs. I. Hist. Dan. pag. 50. Eademque arte post A. 1487. Steno Stura, elusit Joannem Christiani I. Filium, Daniae Regem. Auctor idem lib. II. pag. 73. Quum enim Regem ingentibus copiis advenisse cerneret, rebus suis diffidens, colloquio diem & locum petiit: uti Regem imminentem, a proposito sibi bello, dimoveret, impetumque, mora aliqua callide interjecta, frangeret, quod postea compertum fuit. Nam reverso in Daniam Regi, cui fidem in illo colloquio juraverat, in contraria cuncta ivit. Nec absimilia leges pag. seq. 74. Porro quantum in principio, vel initio sive belli, sive alterius rei momentum sit, & quantum mali faciat, si quis ibi ἐθελοκακεῖ, id est, consulta ignavia perfide agit, ut iste Bestia, docet praeter alios philosophorum princeps V. Polit. 4. *Nam in principio*, inquiens, *peccatum consistit. At principium dimidium totius esse dicitur. Itaque & quod peccatum in eo commissum, parvum & leve est, iis peccatis, quae in aliis partibus admittuntur, proportione respondet.* Quibus verbis Aristotelis convenienter Polyb. lib. V. Enimvero quum dicebant veteres *principium esse dimidium totius*, hoc docere nos voluerunt; *in quacunque re, quam suscipias, plurimum operae esse ponendum, ut illam recte incohes.* Qui cum videantur rei veritatem ita dicendo excessisse; meo judicio minus, quam par erat, dixerunt. Merito siquidem non vereatur aliquis confirmare, principium non esse totius dimidium, sed ad ipsum quoque operis finem pertinere. Adde Grut. ad illa Taciti II. Hist. *Gnarus, ut initia belli provenissent.* RUPERT.

POSTEA VERO QUAM PARTICIPEM &c.] Comm. *acceperat*, & ita alias legi notatum ad Naz. ut suspicer prius fuisse: *postea vero participe Scauro in maximam.* GRUT. *Quam* abest L. 1. caeteri retinent. WASSE.

ACCEPIT] Arond. & L. 2. *acceperat* & sic Markii γ. sed supra ex 2. manu *accepit.* sic etiam Venetae. Sapiunt heic, quod mireris, Oxonienses universim, uti & nostri. L. 3. *pervenit.* Thosanus, infra, *in castra venerat.* infra, *species*, pro *obtutu. Demosthenes* de Corona 323. ΠΡΟ´ΦΑΣΙΝ μὲν ὡς τὸ σῖτον παραπέμψοντα, &c. βοηθήσοντα δὲ, &c. WASSE.

DE OMNIBUS PACTIONIBUS PRAESENS AGERE] Vocem *pactionibus* otiosam puto. CIACC. & URSIN. In Manuscripto quodam *agitare* legitur; ac solet plerumque frequentativo Sallustius pro perfecto uti. RIV.

CETERUM INTEREA FIDEI CAUSSA MITTITUR] Infra: *Non possum fidei caussa imagines*, &c. *ostentare.* CIACC. & URSIN.

VACCAM] Pall. aetatis inferioris *Vaccam*, superioris *vagam.* GRUT.

CUJUS REI SPECIES ERAT] Sic homines plerunque sub honestis nominibus turpia ac foeda facinora

frumenti, quod Calpurnius palam legatis imperaverat: quoniam deditionis mora induciae agitabantur. Igitur rex, uti conſtituerat, in caſtra venit: ac pauca praeſenti conſilio [a] locutus de invidia ſui facti, atque uti in deditionem [b] acciperetur; reliqua cum Beſtia, [c] & Scauro ſecreta tranſigit: dein poſtero die, quaſi per [d] Saturam ſententiis exquiſitis,

VARIANTES LECTIONES.

a *locutus eſt* B. D. b *reciperetur* C. c *& Scauro tranſegit* A. B. D. E. F. G. H. I. K. M. d *legem Saturam* B. H. *Saturam legem* E. M.

NOTAE VARIORUM.

nora conſciſcunt. Τὰ γὰρ αἰσχρὰ ὀνόματα οὐ τὰ πράγματα εἰώθασιν ἄνθρωποι ἐκ τοῦ ἐπιπλεῖστον αἰσχύνεσθαι, id eſt, *nominum potius, quam rerum turpitudinem fugiunt mortales*, ut ait Procopius in rebus Juſtiniani. Rupert.

De invidia sui facti] Manuſcripta *facti ſui.* ut ſequatur prononen, atque id nimirum rectius. Riv.

Transigit] Ita Naz. non ut huc uſque legimus, *tranſegit*, quod minus aptum rei. Gruter. Oxon. *tranſegit* B. Pub. *tranſigit.* Ar. *tranſegerat.* Wasse.

Deinde postero die] Manuſcripta, *dein.* Riv.

Quasi per Saturam legem, sententiis exquisitis in deditionem acciperetur] Neque hanc legem apud quempiam alium memini me legere auctorem. Soldus, *Lex ſatura*, inquit, *eſt*, *quae uno rogatu plura continet.* Badius autem: *quae uno rogatu, priusquam reſpondeatur, multa ſimul & varia comprehendit*; ut: *vultis ne, jubetis ne, cum Jugurtha bellum componatur, elephantos tradat? &c.* quae unde aut quibus auctoribus doceant, haud ſcire poſſum. Eadem Perottus & alii noſtrae tempeſtatis auctorum expoſitores identidem inculcant, ſed auctorum teſtimonia videre vellem. Glar. Lactantius lib. I. cap. 21. *Peſcennius Feſtus in libris hiſtoriarum per ſaturam refert.* Ciacc. Manuſcripta, *quaſi per ſaturam ſententiis exquiſitis*: ut ſubaudias *legem.* *Saturam* vero pro *ſatyram.* quomodo ubique *Sullam* hic auctor, pro *Syllam.* nam *y* in *u* Latinis ſaepe mutatur; unde in antiquis inſcriptionibus, *Polucarpus* legitur, & *Poluandrion.* & Ennius, ut teſtatur Cicero, *Purrhum* ſemper, nuſquam *Pyrrhum*; *Phruges*, non *Phryges* dixit. quod ipſum antiqui declarant libri. Sed & Diomedes cum Manuſcripto facit, lib. III. nam quo loco docet veteribus *ſatyram* farciminis genus fuiſſe, variis rebus refertum (unde poſtea ſatyra nominata ſit lex, quae uno rogatu multa ſimul comprehendat) mox ibidem, *Cujus*, inquit, *legis Lucilius meminit in* I.

Per ſaturam aedilem factum qui legibus ſolvat.

Et *Salluſtius in Jugurtha*, *Dein quaſi per ſaturam ſententiis exquiſitis, in deditionem accipitur.* Videſne, ut hic in citatione Diomedes legem omittat? Sed nec in Merſeburgenſi additur. Sex. quoque Pompejus eodem modo citat, quomodo in Manuſcriptis eſt. *Satura*, inquit, *eſt cibi genus ex variis rebus conditum; eſt & lex multis aliis conferta legibus. Itaque in ſanctione legum adſcribitur*: Neve per saturam abrogato aut derogato. Annius Luſcus in ea quam dixit adverſus Tib. Gracchum: *Imperium quod plebes per ſaturam dederat, id abrogatum eſt.* Paullo poſt idem hoc e Jugurtha Salluſtii exemplum affert. *Dein poſtera die, quaſi per ſaturam ſententiis exquiſitis in deditionem accipitur.* Quamquam hodie corrupte in exemplaribus hic locus apud Feſtum legitur. Sic autem *ſatura*, ſine addito ſubſtantivo dicitur, ut apud Fabium *civica*. *Divus Auguſtus*, inquit, *cum ei Galli torquem aureum C. pondo dediſſent, & Dolabella per jocum, tentans tamen joci ſui eventum, dixiſſet: Imperator, torque me dona: Malo te*, inquit, *civica donare.* ſubauditur autem *corona.* Sic apud Senecam de Beneficiis V. Sunt alia hujuſcemodi pleraque, quae ſine ſubſtantivo addito ponuntur, velut cum dicimus *tertiana, quartana, cotidiana*, deëſt enim *febris.* Sic *Tuſculanum*, *Ocriculanum*, *Narnienſe*: ſubauditur *praedium.* Sed & abſolute interdum *ſuilla*, *bubula*, *ferina* dicimus; ut ſubaudiatur, *caro.* Sic & *repetundarum damnatus* apud Vellejum; ubi deëſt ſubſtantivum *pecuniarum.* Sed, ut ad *ſaturam* revertar; quid ſi nihil ibi ſubaudias, ſed ſimpliciter intelligas, ut ver-

ſitis, in deditionem accipitur. ᵃ Sed, uti pro conſilio imperatum erat, ᵃ ele-

VARIANTES LECTIONES.

a *ſicuti* F.

NOTAE VARIORUM.

verba ſonant? *Per ſaturam exquiſitis ſententiis*, hoc eſt; nullo ordine in ſententiis exquirendis ſervato, nec ut ſeniores prius ſententiam rogarentur, ſed ut conſuli ipſi libuiſſet. Quomodo Juſtinianus in praefatione quadam Digeſtorum, *ſparſim & quaſi per ſaturam collectum opus dicit, utili inutilibus mixto, maxima tamen parte inutilibus deputata*, ut ipſe inquit. nam variarum rerum mixturam ſparſim ac nullo ordine congeſtarum, *ſatyram* veteres appellabant. Mecum Alciatus facit. Neque admodum eorum probo opinionem, qui hic *ſaturam legem* intelligunt, quae multas ipſas res complectatur, quemadmodum Jugurtha ſit in deditionem acceptus, ſed multis praeſcriptis conditionibus; ut XXX. daret elephantos, pecus atque equos multos cum magno argenti pondere; nam ſic fere & Eraſmus Roterodamus, & Franciſcus Philelphus. Verum prior ſententia magis arridet: ut videlicet, per *ſaturam*, ad participium *exquiſitis*, non ad verbum *accipitur*, pertinere judicemus. Riv. Sic Juſtinianus in praefatione quadam Digeſtorum: *ſparſim & quaſi per ſaturam collectum opus dicit, utili inutilibus mixto, maxima tamen parte inutilibus deputata.* Et Cariſius lib. II. *Omnia in ſe capit, quaſi collecta per ſaturam* (ſic enim lego non *collectam*) *conceſſa ſibi rerum varia poteſtate.* Vide & Diomedem & Feſtum, a quo miror hunc Salluſtii locum iiſdem verbis in voce *Satura* recitari, ex L. Laelii Oratione, quam pro ſe dixit; cum proculdubio Salluſtii ſit. Dictionem, *legem*, ſuſtulimus, veterum exemplarium auctoritate adducti. A. Manut. A ſuis MSS. abfuiſſe teſtatur etiam *Schottus* Obſervat. I. 3. in vet. Tab. aenea. *extra quam ſei quid in* Saturam *ferretur.* Wasse. Manuſcripti quidam libri: *Per Satyram legem* habent. Sed ſive vulgatam, ſive antiquam lectionem ſequamur, ſenſus meo judicio eſt apprime commodus. *Fuit lex Satyra*, teſte auctore, *ex multis aliis legibus conferta. Itaque in ſanctione legum adſcribitur, Neve per Satyram abrogato, aut derogato. T. Annius Luſcus. in ea, quam dixit adverſus Ti Gracchum: Imperium quod plebes per Satyram dederat, id abrogatum eſt. & C. Laelius in ea, quam pro ſe dixit: Dein poſtera die, quaſi per Satyram ſententiis exquiſitis in deditionem accipitur.* Haec Feſtus. ex quibus ſatis evidenter apparet, Salluſtium haec verba ex oratione Laelii, in hanc hiſtoriam tranſtuliſſe, multaque alia a veteribus ſumſiſſe, ut non ſine cauſſa olim hoc Epigrammate eum inceſſerint:

Et verba antiqui multum furate Catonis
Criſpe, Jugurthinae conditor hiſtoriae.

Deinde lex Satyra, lege Caecilia & Dedia, abrogata fuit: id quod Cicero in oratione pro Domo ſua teſtatur: *Decrevit*, inquit, *Senatus M. Druſi legibus, quae contra legem Caeciliam & Dediam latae eſſent, populum non teneri.* & infra: *Quae eſt quaſi alia vis, quae ſententia Caeciliae legis, & Dediae, niſi haec? ne populo neceſſe ſit in conjunctis rebus compluribus aut id quod velit ſuſcipere, aut id quod nolit, repudiare.* Hinc Peſcennius Feſtus libros ſuos Hiſtoriarum per Satyram inſcripſit, quod ex multis, variiſque libris collecti, & in unum volumen digeſti eſſent: quemadmodum & Pandect. opus, ex immenſis IC. libris, in L. auctoritate ſuaſioneque Juſtiniani redacti ſunt; id quod ex ejus, in π. praefatione intelligitur, in qua ſic ſcribit: *Et primi anni hoc opus legentibus tradebatur, non ſecundum edicti perpetui ordinationem, ſed paſſim, & quaſi per Satyram collectum, & utile cum inutilibus miſtum, maxima parte inutilibus deputatis:* id eſt, nullo ordine, ſed confuſe ac perturbate, dummodo hinc, modo illinc, aliquid decerpitur. Sic Soſipater Cariſius, lib. II. *Nam omnia in ſe capit quaſi collecta per Satyram, conceſſa ſibi rerum varia poteſtate.* C. Popma. Lex porro Satyra lege Caecilia & Dedia abrogata fuit, id quod Cicero in Orat. pro domo ſua teſtatur: ubi tumultuarie, ac promiſcue fiebat rogatio, ſententiae dicebantur exquiſitae per Saturam. A. Popma. Quicquid *conjunctim*, *confuſe*, non ſervato, aut temporis aut rerum ordine fiebat, id *per Saturam fieri* dicebatur. Auctor Paneg. Conſtant. dict. *ſeparatim uti dicam, neque quaſi per* Saturam *confundenda ſunt beneficia* Vid. A. Marcellin. XVI. &c. Lex per Saturam Gloſſ. νόμος πολλὰ περιέχων. Gloſſa Regii: Satyra lex *praecipiebat, ut Conſul ſine communi conſilio aliquid faceret.* Lactant. I. 22. *Peſcennius Feſtus in libris hiſtoriarum* per Saturam *refert.* ibi, pro *nemore Ariano*, lego Aricino. Ovid. Faſt. III. 261.

Nym-

[a] elephanti triginta, pecus atque equi multi, cum parvo argenti pondere, Quaestori traduntur. Calpurnius [b] Romam ad magistratus rogandos proficiscitur. In Numidia & exercitu nostro [c] pax agitabatur.

XXXII. Postquam res in Africa gestas, quoque modo actae forent, fama divulgavit; Romae per omnis locos & conventus, de facto Consulis agitari; apud plebem gravis invidia: Patres soliciti erant: probarentne tantum flagitium, an decretum Consulis subverterent, parum constabat. Ac maxume eos potentia Scauri, quod is auctor & socius Bestiae ferebatur, a vero, bonoque impediebat. At C. Memmius, cujus [d] de liber-

VARIANTES LECTIONES.

a *elephantes* B. *elephanti.* XX. M. b *Romam* delet A. c *agitari coepit* A. B. d *de nobilitate* M.

NOTAE VARIORUM.

Nympha, mone nemori stagnoque operata Dianae:
Nympha, Numae conjux, *ad tua sacra veni.*
Vallis Aricinae *Silva praecinctus opaca.*
Est lacus.

Deinde,
Egeria est quae praebet aquas.

WASSE. Tangit hunc locum Lotichius in vasto ad Petron. Comm. nec assequitur sensum. Erasmus Chil. IV. Cent. 7. explicat, quum variarum rerum mixturam, sparsim nulloque ordine congestarum, veteres *Satyram* appellarint, sensum Sallustii esse, *Jugurtham acceptum esse in deditionem, multis praescriptis conditionibus, ut XXX. daret elephantos, pecus atque equos multos, cum magno argenti pondere.* Mihi unice placet interpretatio Viri summi Is. Casauboni, cujus verba, ut a doctissimorum virorum hallucinationibus juventus sibi caveat, adscribam e lib. de Satyrica Graecorum poësi, & Romanorum Satyra: *Saturam veteres Romani dixerunt, compendio sermonis usi, cum saturam lancem intelligerent. Erat mos antiquorum, quando Cereri, Baccho, aut aliis diis, agri annua vota solverent, pro laeto frugum fructuumque proventu, ut primitias rerum collectarum in lancem congestas, cuique deo, pro ratione ejus cultus offerrent. In ritibus Graecorum, hujusmodi sacra miscella, vocantur* πάγκαρπος θυσία *&* πολυσπερμία *&c. Latini vero lances ita refertas* variarum rerum *copia*, lances saturas, *vel simpliciter* saturas *appellarunt.* Satur *enim, pro pleno, & cui nihil deesset, usurpabant: Sic color satur &c. A similitudine hujus lancis etiam aliarum rerum mixturas appellarunt* Saturas. *Flaccus*: Satura, cibi genus ex variis rebus conditum. *Postea etiam ad res ingenio factas, eadem vox translata est. Unde* lex satura, *hoc est, miscella: uti est lex Julia Papia Poppaea; quia & multa, & diversa capita continebat. Festus: Satura est lex multis aliis legibus conferta. Capita legum, Romani* Leges *vocant, & ita hic Festus: Glossarium: Satura,* νόμος, πολλὰ περιέχων. *Hinc natum proverbium:* Per Saturam legem ferre: *cum raptim, neque viritim dictis sententiis, aliquid Senatores decernebant, &, ut apud Festum loquitur Laelius,* quasi per saturam sententiis exquisitis. Haec ille. RUPERT.

CUM PARVO] Vulgg. *non cum parvo*, sed *non* abundat in meo libro. CIACC. & URSIN. Carrio *non parvo.* sic Mart. Venetae. Oxon. B. Pub. at Markii γ. omittit notam negationis. recte. λ. retinet a 2. manu. Pemb. Reg. abest prorsus uti ex vett. Codd. Ursini. WASSE. Sic libuit restituere, suadentibus libris antiquissimis Naz. ac Com. alii enim adhaerent editis, habentque, *cum non parvo, &c.* quod cur heic admitti necesse sit, non video. GRUT. γ. Abest *non* uti & Reg. WASSE.

IN NUMIDIA] Praepositio abest Ball. WASSE.

ROMAE PER OMNIS LOCOS ET CONVENTUS &c.] Legendum *per omnes.* RIV. Alias, nullum ex questu & murmure vulgi, periculum est. Mortuo Augusto, paucos bona libertatis incassum disseruisse, dicit Tacitus, qui & alibi, Mennium seditiosos milites in hiberna reduxisse, turbidos & nihil ausos. Secus res habet, ubi dux & caput adest, quale hic C. Memmius fuit. Idem Tacit. IV. Hist. *Vulgus sine rectore praeceps, pavidus, secors.* RUPERT.

PATRES SOLICITI ERANT] Duae voces, *soliciti erant*, non quidem videntur irreptitiae, procederent tamen omnia pronius, si legeremus *Patribus probarentne*; posset tamen ferri *soliciti*, ejecto solum *erant*, quod alioquin aliquot abest MSS. GRUTER. L. 3. omittit *ne. Erant* abest MS. Putschii. WASSE.

C. MEMMIUS] De C. Memmio videndus Cice-

bertate ingenii, & odio potentiae nobilitatis supra diximus; inter dubitationem & moras Senati, concionibus populum ad vindicandum hortari: [a] monere, [b] ne Rempublicam ne libertatem suam desererent: multa superba, & crudelia facinora nobilitatis ostendere: prorsus intentus omni modo plebis animum accendebat. Sed quoniam ea tempestate [c] Romae Memmii facundia clara, pollensque fuit; decere existumavi, unam ex tam

VARIANTES LECTIONES.

a *monere P. R.* A. B. C. D. E. H. I. K. L. *monere ne P. R. Remp. neque lib.* G. *monere Rom. pop. ne lib.* N. b Delent *ne Remp.* I. K. L. c *Romae* delet B.

NOTAE VARIORUM.

ro in Bruto, & fortasse is est, ad quem pertinent denarii cum inscriptione, C. MEMM. C. F. URSIN.

CUJUS DE LIBERTATE, &c.] Obliviosis isthaec consuluerunt, non etiam attentis lectoribus, quare siquis spuria duxerit, is me sibi habet assentatorem. GRUTER.

ODIO POTENTIAE] Eminentes viros, & ultra privatorum conditionem potentia & viribus pollentes, non absque causa liberis, suisque legibus viventibus, *Rebuspublicis formidolosos* haberi, docet Chr. Forstn. in Hypomnemat. Polit. 10. ubi & de remediis, contra eam potentiam differit. RUPERT.

MULTA SUPERBA] L. 3. Ar. *crudelia & superba multa.* forte abesse debet *multa*; Gruteriana *superba & crud.* & sic Reg. B. Pub. γ. λ. Venetae Mart. infra: *populum ad vindicandum hortari.* B. Pub. populum *r. ne libertatem, &c.* caeteris omissis. abest γ. *populum* a sec. ut videtur manu. sequitur, *monere P. R.* deinde litura est, *ne libertatem* λ. *hortabatur.* voces *ne Remp.* absunt Bodl. γ. pro *potentia* B. Pub. *constantia Scauri*, & supra illud alterum. WASSE.

PRORSUS INTENTUS] Merum rus, neque tamen odori illi medeor. Pall. 7. non adest vox *intentus*, ejusque loco geminavit *prorsus*, undecimus refert *omnino plebis*. GRUT. Ball. pro, *omnimodo*, *omnino* & L. 3. WASSE.

CLARA POLLENSQUE] Regius, at solus, *potensque*, utrumque bene; magis tamen placeret illud ultimum, si modo addicentes MSS. aves haberet. Lucretius V.

Quis potis est dignum pollenti pectore *carmen*
Condere, pro rerum majestate hisque repertis?

Lucan. VI. 685.

Tunc vox Laethaeis cunctis pollentior *herbis*
Excantare deos.

Apulejus de Deo Socr. pag. 43. *Homines ratione plaudentes*, oratione pollentes. Prudentius Steph. XIII.

Incubat in Libya sanguis, sed ubique lingua
pollet.

Claudian. Prob. & Olybr.

Pieriis pollent *studiis, multoque redundant*
Eloquio.

Et, VI. Consf. Honor.

—— *Quanta tuis* facundia pollet
Ingeniis, *nostrum digno sonet ore parentem.*

Vopiscus Numeriano II. praepollens eloquentia. Passio Pionii apud Ruinart. cap. 17. *Rufinus quidam* pollens eloquentia, *atque oratoria arte praecellens.* Hoc sensu etiam *potens.* Auctor supra: *In senatu* potens. Cicero pro Coel. Potens, *gratiosus*, disertus *homo.* Seneca Rhetor de Cassio Severo Lib. III. Controv. *Omnia nitentia, & intenta aliquo*, potentia, *nemo magis in sua potestate habuit audientium affectus.* Seneca de Consol. ad Polyb. XXI. *Quamdiu steterit aut Latinae linguae* potentia, *aut Graecae gratia.* Consol. ad Marc. *animo alacrem*, ingenio potentem. Ovid. Am. III. 11.

Desine blanditias, & verba potentia *quondam*
Perdere.

Sidonius Ep. VI. 21. *Cum caetera* potenter, *tum* potentissime *condidit versus.* Statius Sylv. IV. 4.

—— *Nec enim tibi sola* potentis
Eloquii *virtus.*

Arnob. pag. 118. *Vir* ingenio praepotens. Ausonius Mosel. 406.

—— *Legumque catos* fandique potentes.

In Basi statuae Numeriani: NUMERIANO. CAESARI. ORATORI. TEMPORIBUS. SUIS. POTENTISSIMO. Hegesippus I. 10. *Propius quippe accesserat Nicanor, dum putat aliquem profectum*

tam multis orationem ejus perſcribere: ac potiſſimum [a] ea dicam, quae in concione poſt reditum Beſtiae hujuſcemodi verbis diſſeruit.

XXXIII. *Multa me dehortantur* [b] *a vobis, Quirites, ni ſtudium Reipublicae* [c] *omnia ſuperet; opes factionis,* [d] *veſtra patientia, jus nullum;* ac

VARIANTES LECTIONES.

a *eam d. quam* B. N. b *a vobis* delet E. c *ſuperaret* B. E. G. N. d *noſtra* B. D.

NOTAE VARIORUM.

ctum fore pacis futurae, ſi ſibi conferendi ſermonis daretur copia, qui potens *& validus ad tentandos audientium animos aeſtimabatur.* ibi & Tacitum aeque ac noſtrum, ſequi videtur; ſic enim ille An. IV. 21. *maleficae vitae ſed* orandi validus. Sed voces *qui potens* impediunt ſententiam; adeamus ergo Codices, quid illi? nempe *cujus potens*; id perplacet. Joſephus, B. Jud. VI. 7. Πειρώμενος. εἰρηνικὰ τοῖς ἐπὶ τοῦ τείχους, οὐ γὰρ ἄγνωστος ἦν διαλέγεσθαι. hoc ſenſu *valens* apud Ovid. I. Art.

Saepe valens *odii littera cauſſa fuit.*

Longinus, Ταῦτα δὲ ΔΥΝΑΣΤΕΙ'ΑΝ καὶ βίαν ἄμαχον προσφέροντα. Rhetorica & Dialectica ΔΥΝΑ'ΜΕΙΣ Alexandro Aphrodiſienſi in Topica Ariſtotelis. Thucydides: Λέγειν τε καὶ πράσσειν ΔΥΝΑΤΩ'ΤΑΤΟΣ. Menander 'ΙΣΧΥΡΟ'ΤΕΡΟΝ δέ γ' οὐδέν ἐστι τοῦ λόγου. Iſidor. Peluſiota III. 123. 'Αμείνων τοῦ λέγειν εἰς ὑπερβολὴν ΔΥΝΑΤΟΥ͂. Anonymus, qui vulgo praeponitur Ariſtophani, Eupolidem ait ΔΥ'ΝΑΤΟΝ τῇ λέξει, καὶ ζηλοῦντα Κρατῖνον. Quae quare *ſtylo rudem* verteret Hertelius cauſſam non video, praeſertim cum eundem inter elegantes veteris Comediae poëtas recenſent Macrobius aliique. M. Capella lib. V. potentem *omnium rerum reginam eloquentiam* appellat. *Hilarius* de Machabaeis, 227.

Haec tua libertas & dura potentia linguae.

Prudentius in Symmach. II.

——— ——— *Fallendi docta* poteſtas.

Caeterum, de Memmio vide Plutarchum Lucul. pag. 517. vox *Romae* habetur tantum in Marg. Pemb. a ſec. manu neque ea opus eſt. Wasse.

Ac potissimum, &c.] Ita etiam MSS. notae minime vulgaris, nam juniores, *eam dicam quam,* neutrum mihi ſapit, mallem caeteris excluſis, *ac potiſſimum, quae poſt reditum, &c.* Ita certe loqui decebat minime Aſiaticum. Gruter. At ita, Bodl. Markiani, Balliol. Arond. Reg. Pemb. Venetae, Mutin. nequid diſſimulem. Fulvii liber *ea quae.* Fabric. & MS. Rivii. Wasse.

Ea dicam.] Fortaſſe verbum *dicam* abundat. Ciacc. Fabricianum, *ea dicam quae in concione.* Riv. Fulvii liber, *Ea dicam, quae in concione,* nec diſplicet; nam, ſi legatur, *eam dicam, quam in concione,* non video, qui poſſit apte verbum, *diſſeruit,* quod ſubſequitur, accommodari; quis enim probet hoc loquendi genus, *Orationem diſſerere*? liberum tamen cuique judicium relinquo. A. Manutius. Concinnius legas *ea* quam *eam* Putsch. Vide notam ad illa Catil. cap. 52. *Multos adverſos habeo.* Rupert.

Multa me dehortantur a vobis, Quirites] Dictiones *a vobis* non ſunt in meo libro. Ceterum hoc orationis initium ſcriptum eſt ex oratione Catonis contra Sergium Galbam VII. Orig. *Multa me dehortata ſunt huc prodire: anni, aetas, vox, vires, ſenectus: verum enim-vero cum tantam rempublicam agier arbitrarer.* Ciacc. & Ursin.

Vestra patientia] In malam partem, pro ſervili atque abjecto animo, Tibullus III. 2.

Non ego firmus in hoc: non haec patientia *noſtro Ingenio.*

Ovid. Met. XIV. 486.

Quid ſupereſt, quod jam patientia *veſtra recuſet?*

Virg. AEn. V.

Tantane tam patiens, *nullo certamine tolli Dona ſines?*

Livius II. 44. *partim patrum conſiliis, partim* patientia plebis, *jam ad extrema veniſſe.* Seneca de Ira cap. ult. *Non puto parum momenti hanc ejus vocem ad incitandas conjuratorum mentes addidiſſe,* ultimae *enim* patientiae *viſum eſt, eum ferre qui Jovem non ferret.* adde III. 28. Conſol. ad Marc. XX. Plinius Ep. II. 10. Cic. Cat. I. 1. & Ep. ad Lentulum I. 8. *Si quidam homines* patientius *eorum potentiam ferre potuerint.* Tacitus III. *Tam projectae ſervientium* patientiae *taedebat.* Continet haec vox in ſe ſervitutis notam, unde Noſtrates eam interpretantur *obedience,* ut in illo Taciti Agr. XVI. *Britanniam unius proelii fortuna* veteri patientiae *reſtituit.* A *ſervili* tamen diſtinguit Apulejus Met. V. pag. 94. *Et tu quidem ſoror videris quam* patienti, *vel potius* ſervili, *haec perferas* animo. Vide Q. Septi-

ac maxume, quod innocentiae plus periculi, quam honoris eſt. Nam illa quidem [a] *piget dicere, his annis quindecim quam ludibrio fueritis ſuperbiae paucorum; quam foede, quamque* [b] *inulti perierint* [c] *veſtri defenſores; ut vobis animus ab ignavia, atque ſocordia corruptus ſit; qui ne nunc quidem,* [d] *obnoxiis inimicis exſurgitis; atque etiam nunc timetis eos,*

VARIANTES LECTIONES.

a *pudet* D. b *multi* C. K. M. c *noſtri* H. d *obnoxii* MSS.

NOTAE VARIORUM.

Septimium II. 34. Quintilian. Decl. XIX. *Quis enim in hac civitate non novit taciturnitatis meae rigorem? quis ignorat qua cuncta ſoleam perferre patientia?* at pro *qua cuncta*, Codex Joannenſis *quam inulta cuncta*, ſcribe quam *inulte c.* Noſter: *Quam foede, quamque* inulte *perierint*! WASSE.

HIS ANNIS QUINDECIM] Haud dubie de eo loquitur tempore, quo poſt Gracchos occiſos, nobiles, victoria clari, in plebem inmodice ſaeviebant. Caeterum a Tiberii Gracchi caede hic viceſſimus tertius decurrit annus, a Caji autem undecimus. Quare quid ſibi hoc in loco numerus quindecim annorum velit, non ſatis intelligo. corruptum eſſe valde vereor, ſed judicet Lector. GLAR. Ego legerem, *bis annis viginti*: vel, *bis annis viginti quinque*; ut non ſit ſubtilis annorum computatio: in manuſcripto tamen Codice, qui eſt in Bibliotheca Divi Salvatoris, ſcriptum eſt, *bis annis duodecim*: ut fortaſſe intelligat auctor id tempus, quod fuit a caede C. Gracchi & M. Fulvii. CAST. *Nam illa quidem piget dicere bis annis quindecim quam ludibrio fueritis ſuperbiae paucorum, quam foede, quamque inulti* (ita rectum eſt: male alii, *multi*) *perierint veſtri defenſores; ut vobis animus ab ignavia, atque ſecordia corruptus ſit: qui ne nunc quidem obnoxii inimicis exſurgitis.* Sic omnes: & parum eſt male ſcribi: niſi etiam ſint qui id propugnent. Quanto autem verius erat; *obnoxiis inimicis*? quomodo v. c. Hoc ait Memmius, niſi illis animus ſecordia atque ignavia diffluat, utique uſuros occaſione, & excitaturos induſtriam ſuam in tanta opportunitate, fractis & jacentibus, atque flagitii manifeſtis adverſariis nunc, quia occaſione uti cunctentur, quid aliud eſſe, quam devota ſervituti corpora? Antea quamvis audaciam nobilium ſua deſidia aluerint, fuiſſe tamen cauſſam, patriciorum potentiam: nam eos ipſos obnoxios eſſe. *Obnoxius*, hic non ita, ut ſignificatione vulgata. Eſt enim idem qui opportunus & expoſitus ſive vindictae, ſive injuriae: miſta etiam altera ſignificatione, pro ſcelerato & noxio: atque eo elegantius. Sic, *innoxius*, pro florente, qui procul noxa ſit, ſive, cui nocere nemo vel poſſit, vel auſit; de conjuratione Catilinae: *Hi magiſtratus, provincias, aliaque omnia tenere: ipſi innoxii, florentes, ſine metu aetatem agere, ceteroſque judiciis terrere quo plebem in magiſtratu placidius tractarent obnoxiam.* Tacitus ad hoc exemplum: imitatus credo, Salluſtium: *Ipſiſque milites regionum gnari, refertos agros, dites dominos in praedam, aut ſi repugnatum foret ad excidium deſtinabant, obnoxiis ducibus & prohibere non auſis. Obnoxii duces*, quorum erat precarium imperium apud milites: ſi jubere aut vetare vellet, ferro petebantur. PALMER.

QUAMQUE MULTI PERIERINT] Quidam codices habebant *inulti*, triſyllabon: tantum momenti adfert tenuiſſimum punctum, tertiae Romanae vocali vel appoſita vel adepta, neutram lectionem affirmo, neutram rejicio: quam vero praeferam, non habeo quod certum dicam. GLAREANUS. Fulvii liber, *Quamque inulti* malo *multi*: etſi nec *inulti*, rejicio. A. MANUTIUS. Ita legendum e manuſcriptis; non, ut vulgo, *multi perierint*. hoc eſt, nulla de his ſumpta poena, qui inſectati eos fuiſſent. Similitudo ſcripturae anſam errori praebuit, nam ex praepoſitione illa *in*, facile *m* fit, ſi parum animum attendas. RIV. Sic etiam reponendum apud Hegeſip. I. 1. *Dum ſabbato bellum ſuſcipere detrectant, irruentibus in ſeſe hoſtibus*, multi *occubuere*. imo, ſi quid video, *inulti*, ſed tacent ſcripti Codd. uti & II. 10. qui locus aeque mendoſus: Ubi arma depoſuere, *&c. ab Eleazaro & ſociis factionis* multi *obtruncantur*. Quid ergo, pars tantum caeſa? immo Idem infra: *omnes itaque interfecti*. Dictys V. 12. *Sed poſtquam univerſos qui in manus venerant*, foede, *atque* inultos *obtruncavere*. WASSE.

QUI NE NUNC QUIDEM] MS. Ritterhuſii, *Qui nec non.* An forte interrogationis nota huic loco ſuppetias tulerit? *Qui ne nunc quidem obnoxiis inimicis exſurgitis? Qui ne*, pro *qui*; oblique dictum, ut ſaepius apud Plautum, quaſi dicat: voſne hoc quidem tempore, obnoxiis inimicis ultro honorem habitum itis? COLER.

NE NUNC QUIDEM OBNOXIIS INIMICIS EXSURGITIS]

eos, quibus vos decet terrori eſſe. Sed quamquam haec talia ſunt: tamen, obviam ire factionis potentiae animus [a] *ſubigit. Certe ego libertatem, quae mihi a parente meo tradita eſt, experiar: verum id fruſtra, an ob rem faciam, in veſtra manu ſitum eſt, Quirites.*

XXXIV. *Neque ego vos hortor; quod ſaepe majores* [b] *veſtri fecere, uti*

VARIANTES LECTIONES.

a *ſubegit* C. F. M. *ſubigit me* K. b *noſtri* B. C. D. E. I.

NOTAE VARIORUM.

gitis] Sic Manuſcripta quaedam, non *obnoxii*, quomodo & ſenſus ipſe expoſcit: pro, reis & cauſam dicturis inimicis. Riv. Ita diſerte etiam Nazar. noſter; ſed extrita deinde litera ultima in *obnoxiis*; peſſimo facinore, meo quidem animo, nam qui probant *obnoxii*, id ſibi ſolis probent non mihi. Gruter. γ. Bodl. Venetae B. Pub. *obnoxii*, omnino contra mentem Oratoris, qui foedam pacem a Conſule factam exagitat. Pemb. *obnoxiis* neſcio tamen an a manu prima, & ſic Reg. Ar. & Oxonienſes quidam. λ. primitus habuit *obnoxiis*, at ultima litera hodie eraſa eſt. Vide Palmerium, & Tacitum Hiſt. III. 35. II. 56. Reg. & Bodl. *inſurgitis*, id ἐμφατικώτερον. inſurgo ἐπανίσαμαι. Ovid. Met. IX. 444. *credenſque ſuis* inſurgere regnis. *Florus* III. 18. *ſemper in malis major, totis denique* viribus inſurrexit: *aggreſſique ſinguli populos, &c.* Seneca Hippol. 1065. *contra feroci gnatus* inſurgit *minax Vultu.* Hoc ſignificatu Hebraeis *kamim* pro motu hoſtili. Virg.

Oſtendit dextram inſurgens *Entellus.*

Idem alibi:

—— —— *te Lari maxime; teque*

Fluctibus & fremitu aſſurgens, *Benace, marino.*

malim ibi *inſurgens*, quomodo citaſſe memini Aretinum in Epiſt. licet in ea lectione parum conſtans ſit, quippe qui ad vulgatam delabatur Ep. VII. 7. Idem eodem loco legit:

—— *indignatum magnis* clamoribus *aequor.*

Quod aptius reſpondet τῷ *indignatum.* certe *ſtridet* nimis exile & caeco maris murmuri magis convenit quod tempeſtatem praecedit. Eoque modo recte alibi utitur:

Tum ſonus auditur gravior, tractimque ſuſurrant.
Frigidus ut quondam ſylvis immurmurat Auſter.
Ut mare ſollicitum ſtridet *refluentibus undis.*

At ubi mare magnum eſſe & ſaevire ventis coepit, tum illud audacius *clamare* dicitur. Virg.

Ter ſcopuli clamorem *inter cava ſaxa* dedere.

Silius IV. 526.

Spumea ſaxoſis clamat *convallibus* unda.

Hieronymus Ep. XLI. *Totam circa Inſulam fremitu inſanum mare, & ſinuoſis montium illiſum ſcopulis* aequor reclamat. Wasse.

Obnoxii inimicis] Etſi video ſcriptum eſſe in quibuſdam libris, *obnoxiis inimicis*, tamen, *obnoxii* magis probo: pro, *ſubjecti, ſubditi, voſmet eorum poteſtate dedentes.* Quod Memmius reprehendit. Ald. & Manut.

Quibus vos decet terrori esse] Manuſcripta, *quibus decet*, omiſſo pronomine, quod rectius ſubauditur, nec aliter in impreſſis quibuſdam. Riv. Ita v. c. cum in aliis deſit, *vos.* ſupra in Bell. Catil. dixit: *His obnoxii, quibus ſi reſp. valeret, formidini eſſemus.* Ciacc. & Ursin. Reg. & L. 3. B. Pub. Arond. Ball. Bodl. Laud. omittunt *vos.* Pemb. retinet, ſed a 2. manu & poteſt abeſſe. Mark. γ. λ. *nec nunc*, pro *atque etiam* Arond. *at etiam*, quod vehementius eſt, nam, *At etiam* indignantis: Terent. Eunuch.

At etiam *primo callidum & diſertum credidi hominem.*

Andr.

Quid vis? D. At etiam *rogas?*

Eunuch.

Exi foras ſceleſte, at etiam reſtitas?

Etiam *irriſioni* ſervit, Cic. I. de Fin. At etiam *de ſanctitate, de pietate, adverſus deos ſcripſit Epicurus.* Wasse.

Quae mihi a parente meo tradita est] Alius forſan maluiſſet, *quae mihi a majoribus tradita eſt.* Grut.

Neque ego vos hortor] Prudenter ita C. Memmius. Vid. not. ad cap. 3. Rupert.

Quod saepe majores vestri fecere] Manuſcripta, *majores noſtri.* ſed vulgata lectio magis arridet. Riv.

Opus est] Verbum *ſub* abeſt B. Pub. & ſane ſe-

uti contra injurias armati eatis. Nihil vi, nihil [a] *seceſſione opus eſt: neceſſe eſt:* [b] *ſuomet ipſi more praecipites* [c] *eant. Occiſo Tib. Graccho, quem regnum parare ajebant, in plebem Romanam* [d] *quaeſtiones habitae ſunt. Poſt C. Gracchi, & M. Fulvii caedem,* [e] *veſtri item ordinis multi mortales in carcere necati ſunt: utriuſque cladis non lex, verum libido eorum finem fecit. Sed ſane fuerit regni* [f] *paratio, plebi* [g] *ſua reſtituere. Quidquid ſine ſanguine* [h] *civium ulciſci* [i] *nequitur, jure factum ſit.*

VARIANTES LECTIONES.

a *ſucceſſione* A. b *ut ſuomet* E. c *ut eant* D. H. d *graves quaeſtiones* A. H. K. e *noſtri* E. f *reparatio* D. E. F. H. g *ſua jura* K. h *civium* delet C. i *nequitur* ſolus L. *nequit* A. B. D. E. F. G. H. I. K. M. N.

NOTAE VARIORUM.

ſequitur *neceſſe eſt*, unde delendum puto, retinent caeteri. *ſuimet ipſi* Reg. & λ. ſed in marg. retinet *ſuomet*. WASSE.

NECESSE EST SUOMET IPSI MORE PRAECIPITES EANT] Videndum an verba, *neceſſe eſt*, abundent. CIACC. & URSIN. Id eſt, *ſuis moribus*. *Barth.* XXIV. Adv. 4. RUPERT.

QUAESTIONES HABITAE SUNT] Reſtitui editionis primae ſcripturam, cui adſentitur Naz. ac Com. nam Pall. ceteri *graves quaeſtiones habitae ſunt*. quaſi vero ulla quaeſtio levis foret. GRUT. *Carrio* dedit *quaeſtiones graves*, vox poſterior abeſt Grutero, etiam Arond. Reg. Markianis. Pemb. B. Pub. quorum auctoritate motus induxi fere invitus. Omittit etiam editio prima, Naz. Commelin. Ait Gruterus nullas quaeſtiones graves eſſe, proinde non debere addi, ſed fallitur vir magnus. Habes enim apud Livium eodem ſenſu IV. 50. *Aſperiora omnia fecit*, acerbis quaeſtionibus, *crudelibus ſuppliciis*. Vellejus II. 7. Crudeleſque *mox* queſtiones *in amicos clienteſque Gracchorum habitas*. Sulpicius H. Sac. II. 29. Ed. Vorſtianae. *actaeque in innoxios* crudeliſſime quaeſtiones; ubi pro, *interim vero jam etiam*, lego, *interim Nero jam etiam*. Ammian. pag. 239. *Ut* quaeſtiones *agitari juberet ſolito* acriores. Lib. XXVI. 10. *Carnifex & unci &* cruentae quaeſtiones, *ſine diſcrimine ullo aetatum*, *per fortunas omnes & ordines graſſabantur*. Arnobius adhuc auctius ad fin. Lib. II. pag. 98. Quaeſtionum *numquam afficere ſe gravibus atque immanibus exſtimet* poenis. Hoc ſenſu, Auctor de B. Afric. XLVI. *Ignominiae cauſſa dimittendos ab exercitu*, graviſſimumque *in eos* edictum *proponendum curavit*. WASSE.

EORUM FINEM] Pronomen an ſit ab auctore ambigo. GRUT. Noſtri omnes ſervant. WASSE.

SED SANE FUERIT] Seneca dixiſſet: *ſed fuerit ſane regnum*, *plebi ſua reſtituere*. GRUT.

SED SANE FUERIT REGNI REPARATIO, PLEBI SUA JURA RESTITUERE] Manuſcripta, ut Beroaldinum, *regni paratio*, pro eo quod eſt affectatio. nam & ante dixit; *quem regnum parare ajebant*. τὸ *jura* non habet ullum Manuſcriptum, neque ex impreſſis quaedam. RIV.

QUIDQUID SINE SANGUINE CIVIUM ULCISCI NEQUIT, JURE FACTUM SIT] In MSS. duobus eſt, *nequitur*: quomodo veteres loqui ſolitos teſtatur Sex. Pompejus. *Nequitum*, inquit & *nequitur*, *pro*, non poſſe, *dixerunt*. Plaut. in Saturione: *Retrahi* nequitur, *quoquo progreſſa eſt ſemel*. Cato Originum I. *Quod Termino fanum fuit*, *id* nequitum *exaugurari*. Diomedes quoque adnotavit I. veteres & *quitur* & *poteſtur* interdum dixiſſe; affertque hujus rei ex Poetis Accio, Caecilio, & Ennio exempla, quae nobis non neceſſe eſt ſubjicere hoc loco. Cum Manuſcriptis facit Beroaldinum. RIV. L. 2. Reg. Bodl. Markii γ. *nequit* ſic Venetae. Mart. *nequivit*. turpiter omnes. Plautus Rud. IV. 4. 20. *ut* nequitur *comprimi!* Cato Orig. lib. I. *Fana in eo loco quam plurima fuere*, *ea exauguravit*: *praeterquam quod Termino fanum fuit*, *id* nequitum *exaugurari*. Apulejus Apolog. *ſola virginitas*, *cum ſemel accepta eſt*, *reddi* nequitur. Priſcian. in verſione Dionyſii:

Hic naſci lapidem, qui tacto accenſus ab igni
Extingui nequitur.

Q. Septimius II. 21. *conſequens fuit arma capere*: *juſque per vim extorquere*, *quod amice impetrare* nequitum. Hegeſippus I. quod abs te magno pretio impetrare *nequitum eſt*. Codex B. Pub. male *nequit*,

ſit. Superioribus [a] *annis taciti indignabamini aerarium* [b] *expilari: reges, & populos liberos paucis nobilibus vectigal pendere; penes eoſdem & ſummam gloriam, & maxumas divitias eſſe: tamen haec talia facinora impune ſuſcepiſſe, parum habuere: itaque poſtremo* [c] *leges, majeſtas veſtra, divina, & humana omnia hoſtibus tradita ſunt. Neque eos, qui ea fecere, pudet, aut poenitet: ſed incedunt per ora veſtra* [d] *magnifici; Sacerdotia, & Conſulatus, pars Triumphos ſuos oſtentantes: perinde quaſi ea honori non praedae,* [e] *habeant. Servi aere* [f] *parati*

VARIANTES LECTIONES.

a *annis* delet A. b *exſpoliari* A. B. D. E. M. *ſpoliari* G. c *jus atque leges* G. d *magnifice* C. D. H. K. e *habeantur* A. f *comparati* C. M.

NOTAE VARIORUM.

quit, ipſe enim infra V. 21. *ſed ubi* nequitum *occurrere.* WASSE.

ULCISCI] Paſſive hic accipitur. Idem Barthius XXXIV. Adv. 16. quem exſcripſiſſe mihi videtur Voſſ. III. de Anal. VI. p. 30. RUPERT.

NEQUITUR] Sic ſunt locuti antiqui. Plautus Satyrione: *Retrahi nequitur quoquo progreſſa eſt ſemel.* Vide Feſtum. CIACC.

AERARIUM EXPILARI] Merſeburgenſe, *exſpoliari.* ſed vulgata lectio melior. Eſt apud Ciceronem frequens hoc verbum; ut pro Cluent. *Expilato armario, pecunia ablata.* & pro L. Manil. *expilare ſocios, diripere provincias.* Sed & alibi: *Proſerpinae fanum expilavit.* RIVIUS. *Exſpoliari* Reg. WASSE.

REGES ET POPULOS LIBEROS VECTIGAL PENDERE] Idem in Catil. *Nam poſtquam reſpublica in paucorum potentium jus atque ditionem conceſſit, ſemper illis reges, tetrarchae, vectigales eſſe; populi, nationes ſtipendia pendere.* CIACC.

INCEDUNT PER ORA VESTRA] Apud Tacit. IV. praeter *ſuorum ora* legitur. & Liv. XXXVIII. praeter *omnium oculos.* Sed Liv. XXI. *veſtros liberos* traductos per ora *hominum.* Ciacc. V. c. *magnifici.* URSIN. & CIACC. Sic. Fulvii liber. A. MANUT. *Incedere* eſt cum dignitate, jactantia, aut faſtu ut pomparum fercula ambulare. vide Servium ad AEn. I. Lucret. III.

—— —— ante oculos *illum eſſe potentem,*
Illum aſpectari, claroque incedere honore

Ennius:

—— —— *volito vivu* per ora *virum.*

Juſtin. XV. 5. *in triumphi modum* per ora civium *trahit.* XXXVI. 1. *traductus* per ora *civitatum*, Sophocles Ajace Fl.

Ἤιει τραφεὶς ἂν μητρὸς εὐγενοῦς ἄπο
Ὑψηλ' ἐκόμπεις, κ' ἀπ' ἄκρων ὡδοιπόρεις.

Lycurgus Orat. adv. Leocr. pag. 192. Οὕτως ἀναιδῶς ἐν τοῖς ὀφθαλμοῖς τῶν πενθησάντων τὰς ἐκείνων συμφορὰς ἡγεῖται δεῖν ἀναστρέφεσθαι. Interpres vetus I. Sam. XVII. 41. *Ibat autem Philiſtaeus incedens.* Locum reſpicit Tacitus Hiſt. I. 2. *Nec minus praemia delatorum inviſa quam ſcelera: cum alii Sacerdotia & Conſulatus, ut ſpolia adepti, procurationes alii & interiorem potentiam, agerent, ferrent cuncta.* WASSE. Bernecc. ad Juſtini lib. XVI. c. 5. §. 5. lit. a. cui addes illud Senecae VII. de Benef. 19. *In ore parentum filios jugulat,* & illud Taciti III. Hiſt. *Julianus ad Vitellium perductus, in ore ejus jugulatur.* RUPERT.

MAGNIFICI] Ita vetuſtiores illi MSS. quibus etiam accedit Bong. non, *magnifice*, ut habent editi. GRUT.

SERVI AERE PARATI] Sumtus locus ex Catonis lib. de Falſis pugnis, ubi ita loquitur: *Servi injurias nimis aegre ferunt; quid illos bono genere natos, magna virtute praeditos, &c.* Gellius, lib. X. cap. 3. CIACC. & URSIN. Sic & Manuſcripta & impreſſa fere, & hanc veram eſſe lectionem arbitror. Ceterum Venetum, Argentoratenſe, alia pleraque, *Servi aere comparati*, habent, pro *pecunia emti.* Quod ad ſenſum attinet, haud magno in diſcrimine ponam utrum legas; nam & *parare* & *comparare*, pro *emere* interdum ponitur. Inde apud Ciceronem: *Trans Tiberim hortos aliquos parare.* & : *Agros ſibi uſpiam parare.* Item: *ſtudioſe comparare ſupellectilem.* Sic & apud Suetonium in C. Julio Caeſare: *Gemmas, toreumata, ſigna, tabulas operis antiqui comparare.* pro *emere.* Idem in Caligula: *Magiſteria ſacerdotii ditiſſimus quiſque & ambitione &*

rati injusta imperia dominorum non perferunt: vos, [a] *Quirites,* [b] *imperio nati, aequo animo servitutem toleratis? At qui sunt hi, qui Rempublicam occupavere? homines sceleratissumi, cruentis manibus, immani avaritia, nocentissumi,* [c] *idemque superbissumi; quibus fides, decus, pietas, postremo honesta, atque inhonesta omnia quaestui sunt. Pars eorum, occidisse tribunos pl. alii quaestiones injustas, plerique caedem in vos fecisse, pro munimento habent. Ita, quam quisque pessume fecit,*

VARIANTES LECTIONES.

a *quidem* C. b *in imperio* D. E. G. K. L. c *& idem* B. L. *& iidem* C. *& eidem* F. *iidemque* G. I. N.

NOTAE VARIORUM.

& licitatione maxima vicibus comparabant. & postea ibidem: *Cum ad saginam ferarum muneri praeparatarum, carius pecudes compararentur.* pro *emerentur.* Columella quoque, *Qui nequam vicinum*, inquit, *suis nummis parat.* Riv. Ita omnes MSS. nostri, non *comparati.* Grut. E nostris soli Ball. L. 3. Horat. Serm. II. Sat. III. 129. *Servosque tuos quos* aere pararis. Glossae *paro* κτῶ. Vitruv. I. 2. *Ea non quaerat quae non poterunt inveniri, aut parari nisi magno.* ibid. *aliud alio loco nascitur, quorum* comparationes *difficiles sunt & sumtuosae.* Arondel. *Comportationes*, quod libro suo inserere dedignatus Jo. de Laet; tamen auctor cap. V. *seu, &c. habuerint* comportationes *expeditas.* vid. II. 5. Tacit. I. 9. Hegesipp. II. 1. injusta imperia in cives exercuisse. Cato Fr. L. I. Servi injurias nimis aegre ferunt, *quid illos bono genere natos, magna virtute praeditos, opinamini habuisse, atque habituros dum vivent?* Livius XLII. 41. *qui ne in* servos *quidem saeva atque* injusta imperia *probant.* Wasse. Pulcerrima excitandi ratio. Similiter apud Curt. lib. V. c. 5. §. 19. suadet Theaetetus, *non esse deserenda patria, & ingenita bona, cum etiam barbari, quibus nativa non sunt, ea summopere appetant.* Rupert.

Vos, Quirites, in imperio nati] Quidam libri praepositionem omittunt; utrumque sententiam habet satis commodam. A. Manut. Merseburgense, *imperio nati*, omissa praepositione, pro, *ad imperandum aliis nati.* quomodo sequentia probe quadrant. Riv. Nata *servituti mancipia.* Tacit. Agric. V. c. *Vos Quirites imperio nati.* & sic locutus est Cicero, cum dixit in oratione de provinciis consularibus: *Syri natione, nata servituti.* Ursinus. Secutus sum codices Rivianos, nam nostris aderat etiam praepositio *in Imperio*, perperam. vos, inquit, natos ad imperandum, servire, minime ferendum. Gruter. *In imperio* Pemb. Laud. Ball. Markii γ. Wasse. Praepositio *in* abest a lib. Rittershus. & recte. Vult enim Quirites imperio natos esse, hoc est, ad imperandum. Infra: *Vos autem, hoc est P. R. invicti ab hostibus, Imperatores omnium gentium, satis habebatis animam retinere.* Lucillius lib. 20. *Ut P. R. victus vi & superatus praeliis saepe est multis: bello vero nunquam, in quo sunt omnia.* Virgilius: *Romanos rerum dominos.* In altero illo Sallustii loco, non sunt illa verba irreptititia aut adscititia: *hoc est P. R.* sed ab ipso Sallustio, contra quam caussatur Popma. Nam eadem quoqe citat Servius MSC. Fuldanus ad illud: *Ast ego, quae divum incedo regina.* Coler.

Immani avaritia] Melius Coloniensis: *immuni avaritia.* Id positum, ut Trinumo:

Amicum castigare ob meritam noxiam,
Immune est facinus: verum in aetate utile.

Apud Terentium Adelphis: *Leno sum, fateor, pernicies immunis adolescentium, Perjurus, pestis, tamen tibi a me nulla est orta injuria.* Hoc ibi quoque verius est, quam vel in Brunii scripto codice, vel in veteri Argentinensi, *immanis*: & sic in suo mihi ostendit Stanaeus. Meminit Festus quoque, & pro *improbo* valere dicit. *Immani avaritia* non male scribitur, nisi quod temere, *immune*, in veteri nusquam hac facie est, ut germanum non sit. Palm.

Nocentissumi, iidem superbissumi] Legendum, *iidemque superbissumi*, ex Manuscriptis. Rivius. Omnes MSS. nostri & Edd. antiquae simplici jota, non *iidemque.* Grut. Markii γ. & *idem.* sic Pemb. Venetae. B. Pub. Bodl. *iidem.* supra, *immuni* Codd. Stanel & Colon. vid. Palmerium. Wasse.

Pro munimento habent] Invitis nobis excidit

cit, tam maxume tutus est: metum a scelere suo ad ignaviam vestram transtulere: quos omnis, eadem cupere, eadem odisse, eadem metuere in unum coegit. Sed haec inter bonos amicitia, *inter malos* factio *est.*

XXXV. *Quod*

NOTAE VARIORUM.

dit locus communis, qui hic non sua sede collocatur. Male existimasse dico Romanos nobiles, qui caedem fecisse, pro munimento habuerunt. *Unum est inexpugnabile munimentum amor civium*, ut statuit Seneca I. de Clem. 19. Iisdemque poene verbis Plin. in Panegyr. cap. 49. *Haec arx inaccessa, hoc inexpugnabile munimentum est, munimento non egere.* Accedit Claudianus de Honor. cons. IV. 281.

Non sic excubiae, nec circumstantia tela,
Quam tutatur amor.

Rupert.

Itaque quam quisque] Manuscripta, *Ita quam quisque*, &c. ut *sit* ἐπιφώνημα. ubi interdum utimur illa particula, *ita adeo*, & similibus. Leve hoc quidem, sed non ideo praetereundum; sicut nec illud quod statim sequitur. Riv. Sic legit Valla I. 16. Vide F. III. 9. Wasse.

Quam quisque pessume fecit, tam maxime tutus est] Tutus, fateor, sed nunquam securus. Seneca Ep. 97. *Ita est, tuta scelera esse possunt, secura non possunt. Quare? quia prima & maxima peccantium poena est peccasse, nec ullum scelus, licet id fortuna exornet muneribus suis, licet tueatur ac vindicet, impunitum est: quoniam sceleris in scelere supplicium est. Sed nihilominus, & haec, & illae secundae poenae premunt, ac sequuntur, timere semper & expavescere, & securitati diffidere.* Rupert. Servius ad VII. AEneid. 787. Broukh.

Ad ignaviam] Tacit. III. 34. *Frustra* nostram ignaviam ad alia *vocabula* transferri: *nam viri in eo culpam, si foemina modum excedat; porro ob unius aut alterius imbecillum animum, male eripi maritis consortia rerum secundarum adversarumque.* vide & J. I. *suam quisque* culpam *auctores* ad nogotia transferunt. Cic. IX. Verrin. 91. *Mihi numquam verisimile visum est, adolescentem illo loco natum patronum Siciliae, nomen suum isti* ad translationem criminis *commodaturum. Verum tamen ita res mihi tota praevisa atque praecauta est, uti si maxime esset inventus, qui in se suscipere istius culpam crimenque cuperet: tamen is proficere nihil posset.* Transferre, hoc est, terrorum suorem sceleri debitum, in vestram ignaviam derivare: socordia vestra utuntur pro munimento. Demosthenes de foedere Alexand. p. 89. Εὐτυχῶσιν, ὅτε ἐναποκεχώνθαι τῇ ὑμετέρᾳ ῥαθυμίᾳ. *avertere* malit Liv. I. 58. avertendo *noxam ab coacta in auctorem delicti.* Wasse.

Quos omnes cupere eadem] Legendum, *quos omneis.* Riv. *Donatus* ad Hecyr. I. 2. omittit, *omnis eadem cupere.* Martin. & B. Pub. *eadem odisse.* legit, *odisse* & Donat. confer Joan. Sarisberiensem de Nugis Curialium III. 12. ibi legisse videtur, *vera amicitia.* dicitque tale quid Ciceroni placuisse. quem vide Ep. X. Attic. & de Am. §. 5. plane §. 33. Loci sensum ita complexus est Apulejus de Philosophia, pag. 277. Bonos *omneis inter se oportet* amicos *esse, etsi sunt minus noti: & potestate ipsa, qua mores eorum, sectaeque conveniunt, amici sunt habendi. Patria quippe a similibus non abhorret. Unde inter* solos bonos *fidem* amicitiae *esse constat.* Seneca de vita B. II. *In gratiam ex odio* (*si modo ulla* inter malos gratia est) *redit.* Hegesippus III. 25. *Festinemus itaque dum adhuc dissident, ne forte* periculi metu in gratiam redeant. Wasse.

Sed haec inter bonos amicitia, inter malos factio est] Vide ad explicationem hujus loci egregium locum Sen. I. de Otio Sap. c. 30. ibidemque Lipsium. Inter malos autem gratiam, hoc est, amicitiam esse, non immerito dubitat Seneca I. de Vita beata c. II. Factionem definit Lipsius, esse *paucorum aut plurium inter se coitionem, & cum aliis dissensum.* Originem, ait, saepe habet ab *Odio*, saepe ab *Ambitione.* Ab Odio & Ambitione simul, dixerim fuisse factiones Gibellinorum & Guelforum, quorum hi Pontificias, illi Caesareanas partes sequebantur. *Accipiebant inimicitias hereditate, & in vanissimorum nominum gratiam saeviebant*, ut loquitur Brumner. lib. 15. p. 1030. Ceterum coitiones sunt vel Nobilium, vel Plebejorem. In Aristocratia horum periculosissima est, illorum in Democratia, imo utroruinque in omni statu. Porro coitiones sunt vel *Ordinariae*, & ex consuetudine, vel sunt *Fortuitae.* Ex consuetudine, v. g. ἑταιρείαι sodalitates, collegia, Ἑταιρειῶν mentionem facit Aristoteles V. Polit. cap. 6. ad cujus locum Petr. Victorius, „ *Puto*, inquit, ἑταιρείας, *quas vocat, fuisse coitio-*

„ *nes*

„ nes multorum, ad sua commoda, in Republica obtinenda, conspiratione illa animorum. Ipsarum etiam meminit Plut. in Lysandro, quem dicit, quum haberet in animo evertere veterem statum Spartae, auctorem fuisse multis, ut conflarent sodalitates, & incumberent toto animo in ea, quae fierent in Republica, atque id non uno tantum loco tangit in ea vita; sed etiam M. Cicero in epist. quadam ad Q. fratrem, mentionem ipsarum fecit, ut aptarum ad Rempublicam perturbandam. Inquit enim: Eo die SC. factum est, ut sodalitates centuriatique discederent. Praesertim in orat. pro L. Flacco. In libello tamen de senectute perspicitur, aliter caepisse hoc nomen, vocasseque sodalitates, quae Reipublicae causa constitutae forent." Hactenus Victorius. At Gajus JCtus in libr. IV. ff. de Collegiis & Corporibus, quo loco etiam ortum ipsarum exponit, *Sodales* sunt, inquit, *qui ejusdem Collegii sunt, quam Graeci* ἑταιρείαν *vocant.* His autem potestatem facit lex, pactionem, quam velint, sibi ferre, dum ne quid ex publica lege corrumpant. Ubi Sigonius hoc vocabulo ἑταιρειῶν, putat intelligi *collegia artificum opificumque*, sive a Numa, sive a Servio Romae instituta; adjicitque inde facta alia multa esse, sed ea fere, quae adversus Rempublicam esse videbantur, sublata, quod his verbis prodit in Cornelianam Asconius: *Frequenter caetus factiosorum hominum, sine publica auctoritate, malo publico fiebant, propter quod postea collegia SCtis, & legibus pluribus sunt sublata, praeter pauca atque certa, quae utilitas civitatis desiderasset, ut fabrorum fictorumque.* Atque hoc L. Caecilio, Q. Marcio Coss. factum esse idem scriptum reliquit in Comm. Pisonianae. Apud Romanos, initio Circi *factiones Albata* & *Russata*, mox etiam *Prasina* & *Veneta*, tanta animorum contentione agitabantur, ut non rixae modo & jurgia, sed & caedes inde orirentur. Quae tamen insania, post Augusti saeculum, maxime exarsit, & principes quoque commisit. Vitellius Venetae, Cajus, Nero, Verus, Caesares, Prasinae factioni addicti fuere. Principum autem furor populum concitavit. Tertull. Lib. de Spect. *Aspice populum ad spectaculum cum furore venientem, jam tumultuosum, jam caecum, jam de sponsionibus concitatum.* Adde Plin. lib. VII. cap. 53. Zonaras Justiniani temporibus, ex Prasinae ac Venetae factionum contentione, tantam Constantinopoli exortam fuisse seditionem scribit, ut eo in tumultu paene XL. hominum M. perierint. Qua occasione factionum nomina sublata perhibentur. Torrent. in Horat. I. Carm. od. 1. Praeterea Sueton. lib. I. cap. 42. auctor est, *Julium Caesarem cuncta collegia, praeter antiquitus constituta, detraxisse.* Sed & lib. II. idem refert Augustum Octavianum, cum plurimae societates, titulo tenus collegii novi, ad nullius non facinoris societatem coirent, collegia omnia, praeter antiqua & legitima, dissolvisse. Denique & Trajanus Imperator ἑταιρείας esse in Provincia Bithynia vetuerat, quod, ut ipse scribit ad Plin. Jun. lib. X. Ep. 35. *meminisset illam provinciam factionibus esse vexatam.* E quibus omnibus perspicimus, quam suspectas ἑταιρείας habuerint prudentissimi viri, ne scilicet sub eo nomine coëuntes hominum factiosorum caetus, res novarent, ac Rempublicam perturbarent. Plura de istis hetaeriis & collegiis afferunt C. Rittersh. Comm. ad Ep. XXXIV. Plinii lib. 10. & quem ille citat, Fr. Balduin. Comm. in XII. Tabb. Bodinus, (laudante Bernecc. ad Suet. Caes. c. 42. §. 4.) lib. III. de Rep. cap. 7. Has ergo coitiones potes dicere, INSTRUMENTA FACTIONUM, ut & alteras, quas FORTUITAS diximus, quum nimirum fortuna cives conveniunt, & rumores conferunt. Atque in hoc felicissima est Venetorum civitas, quae, quod interfluentibus passim aquis, (canales vocant) in multas veluti partes divisa sit, adeoque coëundi facultatem adimat, ideo per tot saecula, pacem atque tranquillitatem suam, nullis unquam civium conjurationibus solicitatam vidit, ut e Botero docet Forstner. ad Tacitum p. 322. Haec de coitionibus scienda sunt. De DISSENSU, qui quasi fabricatur in coitionibus, & FACTIONEM demum constituit, quaerere imperitus quispiam possit, an utilitatem nullam habeat; sed imperitus. Nam quatenus in FACTIONEM desinit, perniciosissimum esse, sapientes uno ore fatebuntur. Adde Vird. Pr. Pol. IX. p. 181. Bern. in Germ. Tac. q. 122. & 124. Est vero dissensus alius levis, ac sine Conspiratione, quem cum Lipsio tolerem. Facit huc egregius locus apud Plut. in Agesil. quem integrum ut exscribam, pretium operae censeo. *Quum Agesilaus alliceret ac demereretur omnes Senatores, Ephori, timentes illius potentiam, mulctam ei irrogaverunt. Siquidem, ut opinantur Physici, si contentionem & litem segreges a Mundo, fore ut corpora coelestia consistant, omnium item generatio & motio conquiescat propter mutuum universitatis cum his concentum. Ita Laconicus legislator, videtur virtutis facem Reipublicae subdidisse, ambitionem & concertationem, aliquod semper inter bonos certamen & pugnam machinans: illam vero mutuo conniventem in non coarguendo gratiam, quae iners sit & ignava, parum recte dici Concordiam censens.* Nempe vidisse id Homerum quoque nonnulli arbitrantur, neque enim facturum fuisse, ut Ulysse & Achille verborum asperitate provectis ad convitia, laetum finxisset Agamemnonem, nisi magnopere censuisset Reipublicae interesse, mu-

XXXV. *Quod si tam vos libertatis curam haberetis, quam illi ad dominationem accensi sunt; profecto neque Respublica sicuti nunc, vastaretur; & beneficia vestra penes optumos. non audacissumos, forent. Majores* [a] *vestri parandi juris, & majestatis constituendae gratia, bis per secessionem armati* [b] *Aventinum occupavere: vos pro libertate, quam ab illis accepistis, non ne summa ope nitemini? atque eo vehementius, quo* [c] *majus dedecus est,* [d] *parta amittere, quam omnino non para-*

VARIANTES LECTIONES.

a *nostri* B. D. F. K. b *Aventinum montem* C. D. E. F. H. I. K. M. N. c *magis* B. D. F. K. d *parata* E. G.

NOTAE VARIORUM.

mutuam procerum aemulationem, & dissensionem. Eodem applicandum illud Senecae Epist. XCV. sub f. *Societas nostra, lapidum fornicationi simillima est, quae casura, nisi invicem obstarent, hoc ipso sustinetur*, seu, verbis Agellii lib. VI. cap. 1. *quasi mutuo adversoque fulta nisu subsistit.* Notum etiam de Catone, contentiunculas aluisse inter servos. Ne quid tamen dissimulem, puto cum Forstnero nunquam nisi *ex accidenti civium discordiam publicae rei principique prodesse; imo cautionem hanc arguere morbum imperii, Principisque debilitatem.* Vide illum ad Tacit. p. 215. RUPERT.

QUOD SI TANTAM] Manuscripta, *Quod si tam vos curam*, & quae sequuntur; ut invicem respondeant, *tam* & *quam*. RIV. Sic omnino MSS. nostri. Abeat igitur Carrionis; *quod si vos tantam libertatis, &c.* etsi non negem posse adhuc deleri pronomen *vos*. GRUTER. Ex Demosthene sententia, cujus verba adducuntur in extrema parte Orat. Lepidi lib. III. Hist. 5. Livium III. 39. VI. 18. WASSE.

LIBERTATIS CURAM] Quam tota haec oratio crepat. Observa, gravem accusationem fuisse, si quis diceret *contra leges, contra morem majorum, contra imperii dignitatem, contra Reipublicae salutem factum esse*: omnium vero gravissimam exclamationem: *Quirites, libertatem amisimus!* Id quod Romane loquentes vocant, *fidem Quiritium implorare*, & *Quiritare*, ut ex Livio, Tertulliano, Macrobio constat. RUPERT.

NEQUE RESPUBLICA &c. ET] Sic noster eleganter C. XXXIII. J. XIV. 77. Tacit. An. I. 80. XI. 21. & sequente, ac Agr. X. Cic. Tusc. I. 23. Neque *nata certe est*, & *aeterna est.* quo in loco pro, *omne coelum omnisque natura*, legerim, *omnisque* terra *consistat.* Petrus Chrysologus Serm. VII. *Sit licet tibi facies inculta, exterminatus aspectus: nec ab hominibus invenisti laudem, & apud Deum fructum jejunii perdidisti.* ubi etiam pro *fastu*, ipse *astu* reposuerim. *Quam non est anxius, quam servorum caret* astu, *qui sua patri servanda committit.* Fastus Dominorum, illud alterum ingeniorum Servilium. Terent. Andr.

Quae, si non astu *providentur, me aut herum pessum dabunt.*

WASSE.

MAJORES VESTRI] In omnibus adhortationibus promtissimus locus est, a majorum virtutibus quosque excitandi. Vide Freinsh. in Curt. lib. IV. c. 14. §. 25. RUPERT.

BIS PER SECESSIONEM ARMATI] Utramque secessionem ponit Livius. Sed primam quidem lib. II. ex opinione Pisonis, qui, Sicinio quodam auctore, injussu Consulum scripserit plebem secessisse in Aventinum. Idem tamen Livius magis probat opinionem eorum, qui non in Aventinum, ut Piso, sed in Sacrum montem secessisse primam plebem dicunt, trans Anienem amnem tria ab urbe millia passuum. Deinde iterum in Aventinum montem. Ad quam opinionem respexisse videtur Sallustius lib. I. Histor. cum dixit: *Tunc plebs armata montem Sacrum, & Aventinum insedit, &c.* quibus verbis utramque secessionem indicavit. CIACC. & URSIN.

MAJUS DEDECUS EST PARTA AMITTERE] Πολλάκις δοκεῖ τὸ φυλάξαι τἀγαθὰ τοῦ κτήσασθαι χαλεπώτερον εἶναι. Demosthenes. Similia illa in Catilina: *Virtus atque sapientia major in illis fuit, qui ex parvis opibus tantum imperium fecere, quam in nobis, qui ea bene parta vix retinemus.* Et in Jugurtha: *Nobilitatem certe peperisse, quam acceptam corrupisse, melius est.* Et Thucydides lib. II. pag. 119. §. 62. in concione Periclis: Αἴσχιον, ἔχοντας ἀφαι-

paravisse? [a] *Dicet aliquis: Quid igitur censes? vindicandum in eos, qui hosti prodidere Rempublicam non manu,* [b] *neque vi; quod magis, vos fecisse, quam illis accidisse, indignum* [c] *est; verum quaestionibus, & indicio ipsius Jugurthae. Qui si* [d] *dediticius est; profecto jussis vestris obediens erit: sin ea contemnit; scilicet* [e] *aestumabitis, qualis illa pax, aut deditio sit, ex qua ad Jugurtham scelerum inpunitas, ad paucos potentis maxumae divitiae,* [f] *in Rempublicam damna, atque decora*

VARIANTES LECTIONES.

a *Dicet aliquis* delet G. b *aut vi* A. *utique censeo non m. n. vi* G. c *est* delet F. d *deditus* A. B. D. E. F. G. H. I. K. N. *Dedicius* L. *deditius* M. e *existimabitis* A. B. D. E. F. G. H. I. K. L. f *ac in* C. *ad* F. K. L. N. *at in* I.

NOTAE VARIORUM.

ἀφαιρεθῆναι ἢ κτωμένης ἀτυχῆσαι. A. MANUT. Gruter. *paruisse*; male. WASSE.

DICET ALIQUIS, QUID IGITUR CENSES? VINDICANDUM IN EOS, QUI HOSTI PRODIDERE REMPUBLICAM] In hunc modum exemplar in pergamenis descriptum. Sed quam male sit hic locus in recentioribus distinctus facile videbit, qui conferre non gravetur. RIV. Vid. Douzam Fr. III. 9. WASSE.

NON MANU, NEQUE VI] Quidam; *non manu neque vi censeo*, legunt, sed in meis MSS. & codice Aldino, verbum *censeo* omissum est. praecedenti enim versu, *quid igitur censes.* inquit; idque errori occasionem dedit. & in Catilinario Sallustius: *Placet igitur eos dimitti, & augeri exercitum Catilinae? Minime: sed ita censeo: Publicandas eorum pecunias, ipsos in vinculis habendos per municipia, quae maxime opibus valent, neu quis de his postea ad senatum referat, neve cum populo agat: qui aliter fecerit, senatum existimare eum contra rempublicam & salutem omnium facturum.* Neque enim hoc loco verbum *censeo*, bis repetitum est in antiquis, & impressis quibusdam libris: & ob id, cum multo verior, tum elegantior est haec lectio. C. POPMA. *Utique censeo non m.* B. Pub. Reg. *neque vi censeo.* WASSE.

QUI SI DEDITUS EST] Sic in quibusdam reperi, velut Merseburgensi, Veneto, atque aliis, sed Gymnicus hoc loco recte *Dediticius:* pro, Si in deditionem venit. Utitur hac voce Cicero quoque ad Brutum, quum inquit: *Id S. C. plerique interpretantur etiam ad tuos sive captivos, sive dediticios pertinere.* Titus Liv. VII. ab U. C. *Quicquid deinde patiemur, dediticii vestri passuri.* & paulo inferius: *Ut dediticiis suis parcerent.* Sed & Caesar identidem hac voce in Commentariis usus est. Cum Gymnico facit exemplar Fabricianum. In Badiano, quod castigavit Aleander, *Deditivus* est, sed haud dubie perperam. Nisi quis ita Sallustium pro *Dediticio* dixisse *deditivum* putet, uti Marcellinus alicubi *Subditivos* dixit pro *subditicios*, lib. XXVI. Sed quid si incuria librariorum hoc commissum forte est? nam fuit proclivis ex alterutro in alterum lapsus. Quamquam & Plautus in *Amphitryone* (si mendo vacant codices) *Subditivum*, pro *subditicio* dixit. RIV. *Deditus* L. 2. 3. Ball. *deditius* B. Bub. Pemb. Markii λ. ibi in marg. *deditus* γ. *dedititius* Glossae: *οἱ μετὰ τὸ ληφθῆναι τῇ τῶν νικησάντων πολεμίων ἐξουσίᾳ ἑαυτοὺς ἐπιτρέψαντες.* Vid. Isidor. IX. 4. usi preterea Sueton. Aug. XV. Tit. IX. Cajus Inst. I. Tit. I. Ulpian. in Inst. I. Tit. I. Tacitus An. XII. 17. & Justin. *deditos.* Curt. VII. ult. ibi Codex Petrensis, pro, *deditorum dedititiorum*, forte legendum, *dediticiorum.* apparet tamen alibi *dedite.* Vid. Lactant. M. P. V. Petron. Sulpic. WASSE.

SIN EA CONTEMNIT, SCILICET EXISTIMABITIS QUALIS ILLA PAX AUT DEDITIO SIT] MSS. vero *aestimabitis.* id quod sensus magis postulat. RIVIUS.

SCILICET AESTUMABITIS, QUALIS ILLA PAX, &c.] Revocavi lectionem Commelin. mei; antea erat *existumabitis*, minus hoc loco conveniens. GRUT.

IN REMPUBLICAM DAMNA] Ita etiam MSS. Pall. non *ad Rempublicam*, ut cusi ante Carrionem. GRUT. Vet. cod. *At in rempublicam damna:* Illud vero, *At*, a librariis in, *Ad*, conversum ex consuetudine mutandi *t.* in *d.* occasionem dedit aliis scribendi, *Ad rempublicam &c.* URSIN.

Do-

decora pervenerint. Nisi forte nondum etiam vos dominationis eorum [a]*satietas tenet:* [b]*& illa, quam haec tempora, magis placent, cum regna, provinciae, leges, jura, judicia, bella, atque paces; postremo divina, & humana omnia penes paucos erant: vos autem,* hoc est, [c]Populus Roma-

VARIANTES LECTIONES.

a *societas* B. H. b *teneat* D. E. H. c *Res p.* M.

NOTAE VARIORUM.

DOMINATIONIS EORUM SATIETAS] Notant Grammatici a Sallustio, *Satias*, pro *Satietas*, scriptum esse, ut lib. II. Hist. *ex impia gravi satias facta*; quod a Cicerone, Terentio, aliisque usurpatum est, & a Cornel. Tacito ac Livio; quare videndum an hoc etiam loco, *Satias*, sit legendum. CIACC. & URSIN.

ET ILLA QUAM HAEC TEMPORA MAGIS PLACENT, CUM REGNA, &c.] Badius legisse videtur, *& illa tempora magis placent, cum regna, &c.* omissis verbis, *quam haec*, & planior multo est sensus absque illis; comparat enim illa tempora, quando regna, provinciae, leges, jura, judicia, bella atque paces, postremo divina & humana omnia, penes paucos erant, (quod certe factum est post Gracchorum caedem.) ad ea tempora quae olim fuerunt, quando plebs in vera fuit libertate. Nisi quod malim legas: *& quam illa, haec tempora magis placent*; ita ut *illa* referatur ad pristinam libertatem, & *haec*, ad praesentia, post Gracchorum mortem, nec multum ambigo ab Sallustio ita scriptum, sed ab sciolo quopiam, ut fieri solet, temere mutatum. GLAR.

PACES] Sic Codices, agnoscitque Sergius in artem Donati. Corrige ergo Charisium I. Diomedem I. & Phocam in Arte. Plautus Pers. V. 1.

Hostibus victis, civibus salvis, re placida, pacibus perfectis.

Item Rud. VI. ult. Lucretius V. 1228.

Non Divum pacem votis adit? ac prece quaesit
Ventorum pavidus paces, *animasque secundas.*

Et Horat.

Hoc paces *habuere bonae ventique.*

Incerti Auctoris Paneg. cap. 14. *componendis pacibus leges imponere.* Isidor. V. 3. *Jus gentium est sedium occupatio, &c. foedera,* paces, *induciae.* Ad hanc formam habes apud Plautum *perfidias*, apud Varronem *paupertates*. Cic. *avaritias*, Nostrum, & Arnobium *famas*, *neces* apud Orosium VI. 21. *Parvos filios collisos humi, in hostium ora jaciebant, in singulis filiorum* nece bis *parricidae.* sic quidem Moguntina & MS. Coll. D. Joan. at Veneta *necibus bis*, quomodo legendum puto. Membranae C. C. C. *necibus parricidae.* Idem vult auctor quod hisce Lucanus XI. 205.

——— ——— *peraguntque cadavera partem*
Caedis: viva graves elidunt robora trunci.

Et Apollonius Collatius, pag. 742.

Obnixi tendunt pars utraque, pondere naves
Mergere, & alterno miseranda cadavera jactu
Projiciunt, iterumque incendunt proelia functi.

Habes denique *pices* apud Augustin. Civ. D. III. 31. supra vox *jura* ex 3. manu Pemb. WASSE.

VOS AUTEM, HOC EST, POPULUS ROMANUS, INVICTI AB HOSTIBUS, &c.] Voces *hoc est*, suspectae, & videndum an adjectae ab editoribus. CIACC. & URSIN. Injuste haec mutilant homines (Ciacc. & Popma) minime attendentes emphasi egregia inferri, *hoc est populus Rom.* & vero comparent in Naz. ac Com. ut etiam in Pall. caeteris atque edd. primis. GRUT. Voces *hoc est Pop. Rom.* in L. 3. non comparent, caeteri retinent. Firmat MSS. lectionem unice Demosthenes, quem Noster lubens sequitur, Olynth. III. pag. 14. Νῦν δὲ τοὐναντίον, κύριοι μὲν τῶν ἀγαθῶν οἱ πολιτευόμενοι, καὶ διὰ τούτων ἅπαντα πράττεται. ὙΜΕῖΣ ΔῈ Ὁ ΔῆΜΟΣ, ἐκνενευρισμένοι. & Orat. de Concord. ὙΜΕῖΣ, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, τὸ δ' ὙΜΕῖΣ ὅταν εἴπω, τὴν ΠΌΛΙΝ λέγω. adv. Timocr. p. 466. Τίς ἐν μόνη φυλακὴ ἐστὶ δικαία, καὶ βέβαιος τῶν νόμων; ὙΜΕῖΣ ΟἹ ΠΟΛΛΟΊ. Simile quid apud Cic. Tusc. II. 13. *Si nudus, da jugulum: sin tectus Vulcaniis armis*, id est, fortitudine, *resiste.* & III. 28. *Quid ille Terentianus, ipse se puniens*, id est, ἑαυτὸν τιμωρούμενος. Apulejus Metam. I. pag. 8. *Cum tota domo*, id est, cum parietibus *& ipso solo, & omni fundamento*, &c. *transtulit.* ita Codd. omnes; male ergo Wowerius & Elmenhorst. Justin. XVIII. 5. *statuto annuo vectigali pro* solo urbis, Quintilin. Inst. XII. 2. *Neque spe, neque*

manus *invicti ab hostibus, imperatores omnium gentium, satis habebatis animam retinere. Nam servitutem quidem quis vestrum recusare audebat? Atque ego tametsi viro flagitiosissumum existumo inpune injuriam accepis-*

NOTAE VARIORUM.

que metu declinatus animus, *quo minus optimis se partibus*, hoc est, Reipubl. *jungeret.* Poterat tamen abesse *hoc est*, ut Fr. III. 7 *Cum interim, more pecorum,* vos multitudo *singulis habendos fruendosque praebetis.* Ita fere Livius VIII. *Pareantque ei* consules, regia potestas. I. *virginesque Vestae legit, Alba oriundum Sacerdotium, & genti conditoris haud alienum.* vid. etiam II. 54. WASSE.

VOS AUTEM INVICTI AB HOSTIBUS] Impressorum, antiquorumque codicum lectio est: *Vos autem, hoc est populus Romanus, invicti ab hostibus.* Ego verba illa: *Hoc est populus Romanus*, delevi. Fieri namque solet, ut in margine, glossematis vice quaedam adjiciantur, quae deinde ab iis qui libros exscribunt imperitis (ut id genus hominum esse solet) in textum irrepant. Neque vero me fugit, nonnullis, quibus nihil placet immutari in vulgatis, impressisque libris, hanc meam emendationem non placituram. Fremant licet isti, spument, sibilent, dicam tamen aperte quod sentio: Si patres majoresque nostri, attentiori cura in veterum scriptis conservandis laborassent, non artium plurimarum scientia, quarum adjumento ad vitam bene, beateque instituendam indigemus, desideraretur. Si, inquam, nihil ab illis immutatum fuisset, non ea quae a sapientissimis viris, magno labore, magnisque vigiliis sunt elucubrata, tam mutila, trunca, & pluribus plagis quam Orpheus ille, a Thressis mulieribus concerptus, nostram ad aetatem pervenissent. Unde obsecro majores errores, quam ex corruptis, & depravatis libris promanarunt? videre id licet in Jure nostro, in quo interpretando, cum in mendosos codices incidissent Accursius, Bartolus, Jason, Zasius aliique Juris veteris interpretes, in maximas difficultates, & plusquam Cimmereas tenebras devenerunt. Quamobrem cum omnis nostra Latini sermonis locutio, ex veterum scriptis emanet, eaque depravate leguntur; qui in iis emendandis operam, & studium suum ponit, non solum id agit, ut melius intelligi possint, sed id etiam non minus, ut rectius quoque siquis quid scribere voluerit, id agi possit; Et veluti qui impurum & turbidum fontem, ex quo multi rivi deducuntur, purgat, non id tantum facit, ut fons ipse nitidior sit, sed & ut rivuli quoque ipsi, qui lutulenti antea, & impuri fluebant, puriore unda accepta, & aspectu gratiores, & potu suaviores fiant. Sic is qui depravata veterum scripta, emendat, quasi fontem ipsum perpurgat; nec id facit solum, sed ut ea quae a vobis edita, ab fonte illo quasi quidam rivuli derivantur, elegantiora esse possint. C. POPMA.

TAMETSI VIRUM FLAGITIOSISSIMUM EXISTIMO IMPUNE INJURIAM ACCEPISSE] Miris modis obscurus est hic sermo; nescias enim male ne precetur Jugurthae, quod impunita sint ejus flagitia, an non precetur, sed conqueratur impunita; dein quomodo intelligendum accepisse eum injuriam, qui intulerat. Quapropter, si verum auctoris sensum eruere hoc loco velimus, necesse puto, ut omisso verbo, *virum* (quod haud dubie, ut pleraque huic auctori, abs temerario aliquo adpositum est, qui existimavit eum de Jugurtha loqui, cum de corruptis civibus hic fiat sermo) flagitiosissimum factum dici a Memmio credamus, si plebs injuriam impune acceperit, ita ut non puniat, ad quod ipse hortator aderat, sceleratos illos, quod paulo post dicturus est. *Nam & illos, quantum importunitatis habent, parum est impune male fecisse, nisi deinde faciundi licentia eripiatur*, quamquam etiam haec verba non eodem modo apud omneis leguntur, quidam per admirationem legunt: *nam & illi quantum importunitatis habent!* atque hic interquiescunt, quasi diceret: Dii boni, quantum illi importunitatis habent! Alii haec ipsa verba, *quantum importunitatis habent*, in parenthesi legunt, mutato praecedente nominativo *illi*, in accusativum *illos*, ut sit sensus: *nam & illos, qua sunt importunitate, parum est impune male fecisse, nisi deinde faciundi licentia eripiatur.* Verum cum haec omnia prosequi conor, parum memor, haud abs re fortasse, videbor cordato Lectori me non commentarium, sed annotationes scribere. Itaque ad alia progredior. GLAR. Secutus sum conjecturam Rivii libris non allucentibus: vulgo quippe legebatur *virum*.

cepiſſe; tamen, vos hominibus ſceleratiſſumis ignoſcere, quoniam cives ſunt, aequo animo paterer, [a] *niſi miſericordia in perniciem caſura eſſet.*

XXXVI. *Nam &* [b] *illis, quantum inportunitatis habent, parum eſt inpune male feciſſe, niſi deinde faciundi licentia* [c] *eripitur: & vobis aeterna*

VARIANTES LECTIONES.

a *niſi iſta* H. b *illi* D. H. K. L. N. c *eripiatur* B. E. F. G. H. L. M. N.

NOTAE VARIORUM.

rum flagitioſiſſimum, quomodo etiam in pleriſque MSS. nam Naz. noſter habet *viros flagitioſiſſimos.* ſuperſcriptumque alias legi, *virus flagitioſiſſimum.* GRUT. Quid ſi legas, *tametſi* viro *flagitioſiſſimum*, pro foediſſimum atque turpiſſimum. Id e manuſcripto propemodum colligo; nec aliter ſenſus ipſe poſtulat. RIV. Scripti *viros flagitioſiſſimos*, alii variant. *Virum, vero, verum.* Sed legendum, uti repoſuimus, *viro flagitioſiſſimum.* Miror tamen cur illud Rivius ejecerit, cum alias nullus ſenſus commode elici queat. Atque illud quidem cum emphaſi hic poni capiendum eſt, ut ſupra: *Verba* viris *virtutem non addere.* Et: *At ego vobis ſi* viri *eſſe vultis.* Et: *Memineris te* virum *eſſe.* Valerius Flaccus: *Sed turpe* viro *timuiſſe futura.* Conjecturam hanc non modo probare, ſed & confirmare Janum Douſam notis ad fragmenta I. 7. poſtea comperi. Deinde in noſtro ſcripto legitur: *Niſi demum faciundi licentia eripitur, & vobis alterna ſolicitudo remanebit.* PUTSH. Suſpectus locus; quod ſi *virum*, deleas, quomodo in Gryphianis libris impreſſum eſt, haec erit ſententia: *Tametſi flagitioſiſſimam rem exiſtimo, ut aliquis injuriam acceperit impune*; id eſt, impunito eo, qui injuriam ipſam intulerit: tamen, &c. Alii *Viro* reponunt, quod improbo, impreſſam lectionem comprobat Fulvii liber. A. MANUT. *Virum* (& infra, i. e. Jugurtham. Reg.) B. Pub. Pemb. Markiani. Arond. L. 1, 2, 3. Mart. Venet. 1470. Mart. *feciſſe.* ipſe autem retineo conjecturam Rivii; Thucydidem enim ſequi videtur, qui Lib. I. §. 20. ἈΝΔΡΩ͂Ν γὰρ ΣΩΦΡΌΝΩΝ μέν ἘΣΤΙΝ, εἰ μὴ ἀδικοῖντο, ἡσυχάζειν. ἀγαθῶν δὲ, ἀδικουμένους, ἐκ μὲν εἰρήνης πολεμεῖν. Bodl. *nam & illi.* ſic L. 2. Venetae. B. Pub. primitus forte, *impunitatis.* Iſocrates ad Demon. p. 10. Baſ. 1570. Ὁμοίως ἈΙΣΧΡῸΝ νόμιζε, τῶν ἘΧΘΡΩ͂Ν ΝΙΚΑ͂ΣΘΑΙ ταῖς ΚΑΚΟΠΟΙΐΑΙΣ, καὶ τῶν φίλων ἡττᾶσθαι ταῖς εὐεργεσίαις. Herodianus III. 18. Ὥσπερ δὲ ἄδικον, τὸ ἄρχειν ἔργων πονηρῶν οὕτως ἈΝΑΝΔΡΟΝ τὸ ΜῊ ἈΜΎΝΕΣΘΑΙ τοὺς ἀδικούμενος. WASSE. Placet Rivii & Gruteri conjectura legentium, *viro flagitioſiſſimum.* Senſus: *Quanquam turpe ſit viro*, (vim hujus vocis explicavimus in not. philologica ad Catil. cap. 40.) *injuriam impune accipere; tamen eam patientiam veſtram non incuſarem, niſi in perniciem extremam vos conjiceret.* RUPERT.

VIRO FLAGITIOSISSIMUM, IMPUNE INJURIAM ACCEPISSE] Sen. I. de Clem. 8. *Privatos homines ad accipiendas injurias oportuniores, acceptarum patientia facit.* Ubi Lipſ. illud Mimi applicat: *Veterem ferendo injuriam invitas novam.* RUPERT.

TAMEN VOS SCELERATISSIMUS HOMINIBUS IGNOSCERE] Legendum, *hominibus ſceleratiſſumis*, id & ſonantius & lenius, & praeterea Salluſtianum magis eſt, nec aliter codices in membrana deſcripti. RIV.

NISI MISERICORDIA IN PERNICIEM CASURA ESSET] Sic in Catil. Cato: *Ne iſta vobis manſuetudo & miſericordia &c.* COLER.

NAM ET ILLIS QUANTUM INPORTUNITATIS HABENT] MS. *quantum importunitati habent.* Sed locus eſt obſcurus. CIACCON. In manuſcriptis aliiſque vetuſtioribus eſt, *illis*, caſu dativo. RIVIUS. Com. noſter *oportunitatis*, editio autem prima, *inoportunitatis*, (& ſic L. 2.) ſed nihil mutandum cenſeo; etſi non ſatisfaciat lectio vulgata, niſi enim, *quantum importunitatis habent*, notat idem, atque *pro ea qua ſunt importunitate*; non adſequor quid velint. GRUT. Vid. Perizon. ad Suet. 223. WASSE.

NISI DEINDE FACIUNDI LICENTIA ERIPIATUR] Manuſcripta fere, ut & Beroaldinum, *eripitur*; indicandi modo, quam veriorem eſſe lectionem puto. RIV.

AETERNA SOLICITUDO] Alii libri, *alterna.* CIACC. In nonnullis eſt, ſed impreſſis, *alterna ſolicitudo.* pro, *quae viciſſim jam de hoc, jam de illo angat & cruciet.* Sed hic nihil pronuntio, tantum diverſam lectionem indico, ſuum cuique judicium relinquens. RIV. Alii *alterna ſollicitudo*, quam lectionem & Turnebus amplectitur. COLER. B.Pub. L. 3.

na solicitudo [a] *remanebit, cum intellegetis aut serviendum esse, aut per manus libertatem* [b] *retinendam. Nam fidei quidem, aut concordiae quae spes est? Dominari illi volunt,* [c] *vos liberi esse: facere illi injurias, vos prohibere: postremo sociis vestris veluti hostibus, hostibus pro sociis utuntur. Potestne in tam divorsis mentibus pax, aut amicitia esse? Quare moneo, hor-*

VARIANTES LECTIONES.

a *permanebit* H. b *eripiendam* K. c *vos vero* F.

NOTAE VARIORUM.

L. 3. λ. *alterna*, &; forte a manu prima Pemb. caeteri aliter. Si genuinum sit *alterna*, tum idem valebit atque *secunda quaeque soll.* sive, *altera ex duabus sollicitudinibus vicissim*, quod dictu audituque asperum. Vox *alterna* successionem & ordinem includit manifeste. Unde Graeci ἐξ ὑποδοχῆς, ὑπολήψεως ἐναλλάξ: & alternantes, Homero fere ἀμειβόμενοι, alternans sententiis Plutarcho ἐπαμφοτερίζων τοῖς λογισμοῖς, quod faciunt testes aliud subinde atque aliud testimonium perhibentes, inde JCti. *alternantes* dicti. Et hoc est, *sub alternatione dicere.* Labeo Dig. XLVII. T. X. L. 7. *Certum eum dicere ait, qui dicat nomen injuriae: neque* sub alternatione, *puta*, illud aut illud, *sed illam injuriam se passam.* Hoc sensu apud Cic. Vatin. II. *alterna concilia.* quae nempe hodie reus, cras accusator, alterna vice rejicere potest. At non est idem concilium: illa enim Decuria, quam rejicere cupit reus, ex ejus inimicis: quam autem accusator, ex amicis constat. Verum, inquies, Ovidius unum eundemque vultum, huc illuc obversum, objectorum respectu, *alternum* dixit.

—— —— *nunc hunc nunc Persea vultu*
Alterno *spectans, petat hunc ignoret, an illum.*

At *vultus* ibi pro oculis, proinde *alterno vultu* significat, altero quoque oculorum ictu. Habes ergo vicissitudinem, quae in hisce Auctoris nulla plane est. Eadem quippe foret sollicitudo, sive ex sensu servitutis seu armorum necessitate oriretur. Cum *alterna*, nimis subtile sit, omnino legendum *aeterna*, quod suadet & vox *remanebit*, & ipse Sallustius Ep. de Repub. Ord. *neque quemquam a multis metuendum esse, quin ad eum ex multis formido recidat: eam vitam* bellum aeternum atque anceps *gerere.* Origo labis ex eo quod scioli *aeterna* tempus interminabile semper denotare existimaverint. vide Livium III. 9. Wasse. Libenter strangularem duas illas voces, *cum intelligetis*, tanquam adulterinas. Grut.

Nam fidei et concordiae quae spes est] In manuscriptis est, *aut concordiae*, conjunctione disjunctiva, quomodo & in impressis vetustioribus. Riv.

Facere illi injurias, vos prohibere] Sic & manuscriptum exemplar. perperam in nonnullis est, *injuriam.* Sic alicubi Cicero, *facere injurias omnibus*, &, *Gravissimas injurias voluntaria oblivione contriveram.* Riv.

Sociis vestris veluti hostibus] Varro Bimarco: *Socius & hostibus, sociis bellum ita geris, ut bella omnia domum afferas.* Coler.

Potestne in tam divorsis mentibus pax aut amicitia esse] Plato lib. VI. de LL. priscum illum sermonem, tanquam verum celebrat, qui ab aequalitate amicitiam procreari asserit. Eadem mens Euripidis sic canentis: *Hujusmodi ne mihi contingat amicus, neque contubernalis, qui multa sapere se sibi persuadet, & pro servis amicos ducit.* Nec aliud sentiens Plinius junior, *Quae*, inquit, *potest esse inter eos amicitia, quorum sibi alii domini, alii servi videntur? Certe si cui vivus & ingenuus sanguis, animusque erectior, dum potentibus ancillari, & fastidium serviliter perferre nescit, nunquam eorum amicitiam colet.* Ex hac nota fuit Callicratidas ille classis Lacedaemoniorum praefectus, qui Sardeis ad Cyrum juniorem, fratrem Artaxerxis Mnemonis Regis Persarum profectus, impetrandae gratia pecuniae, ad stipendia classiariis persolvenda, qua prima venit die, Cyro jussit nunciari, *Se ipsius colloquium expetere*; quumque responsum esset, *Cyrum bibere*; *Expectabo*, inquit, *donec biberit*; ac tum quidem, ut sensit congrediendi sibi copiam non fieri, discessit, relicta de se rustici hominis opinione. Postridie vero iterum audiens eum bibere, & non prodire: ratus, majorem in id operam impendendum, ut nihil indignum Sparta agatur, quam pecunia ut paretur, Ephesum rediit, diris prosecutus eos, qui primi se barbarorum contumeliis exposuissent,

hortorque vos, ne tantum scelus inpunitum [a] *dimittatis. Non peculatus aerarii factus est; neque per vim sociis ereptae pecuniae, quae quamquam gravia sunt, tamen consuetudine jam pro nihilo habentur.* [b] *Hosti acerrumo prodita Senati auctoritas, proditum imperium* [c] *vestrum: domi, militiaeque Respublica venalis fuit. Quae nisi quaesita erunt, nisi vindicatum in noxios, quid erit reliquum, nisi ut illis, qui ea fecere, obedientes vivamus? Nam inpune quaelibet facere, id est,* Regem esse. *Neque*

VARIANTES LECTIONES.

a *omittatis* A. B. C. D. E. G. H. I. L. M. *amittatis* F. *permittatis* K. b *H. a Jugurthae* A. H. c *vestrum est* A. I. K. L. M.

NOTAE VARIORUM.

sent, eosque docuissent, propter divitias aliis insultare &c. sicut Plut. refert in Apophth. Laconicis, ac meminit etiam Xenophon lib. de rebus Graecorum. RUPERT.

TAM DIVORSIS MENTIBUS] Pro *advorsis*. Thucydidis mentem repraesentat, qui ita III. 10 Εἰδότες οὔτε φιλίαν ἰδιώταις βέβαιον γιγνομένην, οὔτε κοινωνίαν πόλησιν ἐς οὐδὲν, εἰ μὴ μετ' ἀρετῆς δοκούσης ἐς ἀλλήλους γίγνοιντο, καὶ τἆλλα ὁμοιότροποι εἶεν. ΈΝ γὰρ τῷ ΔΙΑΛΛΆΣΣΟΝΤΙ τῆς γνώμης καὶ αἱ ΔΙΑΦΟΡΑῚ τῶν ἜΡΓΩΝ ΚΑΘΙ΄ΣΤΑΝΤΑΙ. Cum nempe in uno eodemque homine raro inveniantur contraria. Exercepta ex Polybio pag. 1383. Καίτοι γοῦν οὐκ εἰκὸς ἦν περὶ τὰς αὐτὰς φύσεις τὰς ἘΝΑΝΤΙΩΤΆΤΑΣ ΔΙΑΘΕ΄ΣΕΙΣ ὑπάρχειν. WASSE.

NON PECULATUS AERARII] Pall. aliquot & Bong. excluserant dictionem postremam, & hercle vacat. GRUTER. *Obmittatis* Arond. L. 3. *omittatis* Markiani. Venetae. Mart. Reg. L. 3. B. Pub. infra, L. 2. *nisi illis* infra, *vindicatum in n. fuerit* Arond. Diomed. pag. 361. *vind. fuerit.* vox *fuerit* abest fere caeteris. WASSE.

TAMEN CONSUETUDINE JAM PRO NIHILO HABENTUR] Vid. Bern. in Germ. Tac. pag. 107. Obstrepente prava consuetudine nec legum, nec honestatis, nec ipsius Naturae vocem exaudiri, docet etiam S. Bernardus hisce: *Quid non evertat consuetudo? quid non assiduitate duretur? quid non usui cedat? Primum tibi importabile videtur aliquid; processu temporis si assuescas, judicabis non adeo grave, paulo post & leve senties; paulo post nec senties; paulo post etiam delectabit. Ita paulatim in cordis duritiam itur, & ex illa in aversionem, idest,* ἀποστασίαν. RUPERT.

HOSTI ACERRIMO PRODITA SENATUS AUCTORITAS] Tacit. Annal. I. *An cives vos appellem quibus tam projecta Senatus auctoritas.* Sed Livius utraque junxit: *Projectas*, inquit, *ac proditas ad inconsultam atque improvidam pugnam legiones.* CIACC. *Projecta* igitur dixit, pro eo quod Sallustius dicit *prodita.* CIACC. & URSIN.

PRODITUM IMPERIUM VESTRUM EST] Τὸ *est*, non reperi in manuscriptis, ac majore cum gratia abesse poterit. RIV.

QUID ERIT RELIQUUM] Meis oculis etiam heic superfluum, *erit.* GRUT.

OBEDIENTES VIVAMUS] Servi simus, illi Reges. Certe jam regnant, dum sic impune grassantur. RUPERT.

NAM IMPUNE QUAELIBET FACERE, ID EST, REGEM ESSE] Brunn. lib. III. pag. 301. de Ariaratha: *Magnum imperium idem credebat, quod magnam licentiam; & facere quicquid collibuisset, id demum arbitrabatur esse, vivere regie.* Vide Grut. in Livii lib. I. cap. 3. ubi illud poëtae laudat:

——— ——— sanctitas, pietas, fides,
Privata bona sunt, qua juvat, reges eant!

Adde illud Lucani ex lib. VIII. 489. non minus falsum & improbum:

Sceptrorum vis tota perit, si pendere justa
Incipit.

Hinc facetum illud Mathesii in XXXIX. c. Syrac. fol. 144. *Imperativus prima persona caret.* At est aliquid superius, si Plutarcho credimus, qui Orat. II. de Fort. Alex. *Rex debet omnibus aliis superior, Justitiae tamen subditus esse.* idem dicit & Plin. in Panegyr. *Non est Princeps supra leges, sed leges supra Principem.* Nec minus pulcre Seneca in Troad. Act. II.

Minimum decet libere, cui nimium licet.

Caesar supra in Catil. cap. 51. *In maxima fortuna minima licentia est.* Digna vox est majestate regnantis, legibus alligatum se Principem profiteri: adeo de auctoritate juris Principis pendet auctori-

que ego vos, Quirites, hortor, [a] *ut malitis civis vestros perperam, quam recte, fecisse; sed ne, ignoscendo malis, bonos perditum eatis. Ad hoc, in Republica multo praestat,* [b] *beneficii, quam maleficii,* [c] *inmemorem esse. Bonus tantummodo segnior fit, ubi* [d] *neglegas: at malus inprobior.* [e] *Ad hoc, si injuriae non sint, haud saepe auxilii egeas.*

XXXVII. Haec

VARIANTES LECTIONES.

a *ut jam* H. b *maleficii quam beneficii* I. c *negligis* E. d *Ad haec* H. e *memorem esse* L.

NOTAE VARIORUM.

ctoritas: & revera majus imperio est subjicere legibus Principatum, lib. IV. C. de LL. Et *nihil tam proprium est Imperii, quam legibus vivere*, lib. III. de Testamentis. Quomodo igitur alibi solvitur legibus? Dico, *Civilibus* (quanquam & eas servare decet, quibus ipse solutus esse videtur, ut ait Paulus JCtus) non autem *Divinis*, *Naturae*, *Gentium aut etiam fundamentalibus*. RUPERT.

NEQUE EGO VOS, QUIRITES, HORTOR, UT JAM MALITIS CIVES VESTROS PERPERAM QUAM RECTE FECISSE] Ego hunc sensum hercule non probe intelligo, neque ullus Commentatorum explicat, nisi intelligamus fuisse laetam plebem, si qui ex magnatibus peccarint, ut ipsi occasio esset poenae ex inimicis sumendae. Ultimam porro orationis hujus periodum quam frigide tractant! Badius ad proxime praecedentem confert sententiam de memoria vel praestiti beneficii, vel perpetrati sceleris. Ego autem puto hoc eum dicere velle: *Si puniantur scelerati*, quod tota oratione, ut fieret, egit, *non toties egebitis auxilio tribunitio*, quippe non tot injuriae erunt. GLAR. Hoc loco particulam *jam* sustuli ex consensu omnium MSS. codd. quae in vulgatis libris post verbum *malitis* erat. Sensus autem horum verborum & Glareanum, & multos post illum torsit, diu me quoque suspensum tenuit, tandem puto ita accipiendum esse. C. Memmius, cum superbiam & avaritiam nobilium accusaret, quod ante oculos civium magnifice incederent, triumphos ostentarent, senatus auctoritatem proderent, domi, militiaeque rempubl. venalem haberent, videbantur cives, injuriam reipubl. & sibi illatam effrenato, & praecipiti furore vindicaturi; eos his verbis, atrocitatem rei leniens, hortatur Memmius, ne id facerent, neve putarent omnia perperam, & sine caussa ab iis facta esse, sed viderent ne semper ignoscendo malis, bonos perditum irent. Atque haec interpretatio nostra, ipsius Memmii verbis confirmatur, nam paullo ante: *neque ego vos*, inquit, *hortor*, *quod saepe majores vestri fecere, uti contra injurias armati eatis.* C. POPMA.

PRAESTAT BENEFICII, QUAM MALEFICII, INMEMOREM ESSE] Quis ignorat *maximam illecebram esse peccandi, impunitatis spem*? ait M. Tullius, pro Milone, qui & sententiam Memmii magis illustrans, Philippica VIII. *In corpore*, inquit, *si quid ejusmodi est, quod reliquo corpori noceat, uri secarique patimur, ut membrum aliquod potius, quam totum corpus intereat: sic in Reipublicae corpore, ut totum salvum sit, quicquid est pestiferum amputetur.* Dura vox: multo illa durior: *Salvi sint improbi, scelerati, impii: deleantur innocentes, honesti, boni, tota Respublica.* RUPERT.

AUXILII] *Auxilium* Reg. a manu prima, recte, sic Noster infra, *pauca* munimenta egebat. cap. 103. Cato apud Gellium XIII. 22. *Si quid est* quod utar, *utor: si non est*, *egeo.* Suum *cuique per me* uti *atque* frui *licet. Vitio vertunt, quia*, multa egeo: *at ego illis, quia nequeunt egere.* Plautus Pers. II. 3.

Nam hoc argentum alibi abutar.

Vide Indicem. Justin XXXI. 1. *Ita eos omnia officia militaria intermisisse: prorsus quasi ferri* auxilio *non* indigerent *qui abundarent auro.* Codex Cant. *auxilia*. sic, potiri administrationem XXXVII. 1. Idem Codex ablativum supposuit, male. Confer XII. 7. 10. VI. 4. 8. Tacit. An. III. 73. Flor. I. 1. 28. utque, *munimenta* egebat, sic apud Vitruv. I. 1. pauca manu *infinitum numerum*, &c. *cum superavissent*. Infra: *Ne* quid *ex his* indigeat. Quo loco Auctor: *ab aetate puerili his gradibus disciplinarum scandendo, scientia plurium literarum & artium nutriti pervenerint ad* summum templum Architecturae. Male putat Philand. alludere ad assamenta transversa, quae culmine aedificiorum supra Canterios ponuntur. Nisi enim fallor Lucretium heic, ut saepe alias, sequitur, apud quem tem-

XXXVII. Haec, atque alia hujuſcemodi [a] ſaepe indicendo, Memmius populo [b] Romano perſuadet, uti L. Caſſius, qui tum Praetor erat, ad Jugurtham mitteretur: [c] eumque, interpoſita fide [d] publica, Romam duceret, quo facilius indicio regis, Scauri, & reliquorum, quos pecuniae captae [e] arceſſebant, delicta patefierent. Dum haec Romae geruntur, qui in Numidia relicti a Beſtia exercitui praeërant, ſecuti morem im-

VARIANTES LECTIONES.

a *dicendo* B. F. M. b *Rom.* delet F. c *eumque* abeſt H. d *populi* F. e *arceſſebat* H.

NOTAE VARIORUM.

templa pro *artis faſtigio* & *doctrinarum* apice, II. 7.

Sed nil dulcius eſt, bene quam munita tenere,
Edita doctrina ſapientum templa ſerena,
Deſpicere unde queas alios paſſimque videre
Errare.

Virgil. in Ciri:

Si me jam ſumma ſapientia pangeret arce.

Certe figurate loqui confitendum eſt. Quid enim *ſummum templum Architecturae?* niſi pro arce illa accipiatur, unde alios, ut ille, *deſpicere queas.* confer lib. III. 1. cum Lucretii V. 923. citat etiam Epicurum lib. II. Juſtin. II. 6. *Literae certe ac civilis facundia*, &c. *veluti* templum Athenas *habent.* Hac forma apud Plautum Curcul. I, II. 26. & alibi. *ſic Utor* cum Accuſ. obſervante Rodolph. Agric. ad Boëthium Conſ. pag. 938. Ed. Baſ. 1570. citat Quintilianum Inſt. I. Utendum *eſt enim* ſermonem. Juſtin. II. 6. *glandem veſcentibus.* ita B. Publ. Bong. MSS. Idem XXV. 2. *quaſi ferri* auxilio *non indigerent.* at codex Cantab. *auxilia* quod perplacet. WASSE.

HAEC ATQUE ALIA] B. Pub. *alia talia b.* pro *in dicendo.* Carrio dedit *ſaepe dicundo.* Ball. Bodl. Venetae, Ar. Reg. *indicundo.* ſed B. Pub. γ. Gruteriana *indicendo.* Vox autem *Romano* abeſt Bodl. Reg. B. Pub. Pemb. γ. λ. Carrio & Grut. ſervant, ego omnino inducendam puto, nam ſenſus abſque eo ſatis apertus; ſed Monachi, homines non nimis acuti, aliorum captum ex ſuo aeſtumare ſolebant. WASSE.

L. CASSIUS] Hic eſt *L. Caſſius*, qui non multo poſt conſul a Tigurinis in Gallia caeſus eſt, quod ſcribunt Livius lib. LXV. Caeſar de Bello Gallico libro I. & Oroſius lib. V. cap. 15. CAST.

CASSIUS PRAETOR] Antea in vulgatis libris *Caſſius Pop. Rom.* quod mendoſum duxi, itaque repoſui, *Praetor*, pro *Pop. Rom.* non differentibus antiquis notis, quarum ignoratio errorem peperit. nam praetor ſcribebatur ſic PR. Populi Romani, ſic P. R. Praeterea hiſtoriam ſum ſecutus; nam Caſſius praeturam gerebat, quod ante paucos verſus oſtendit Salluſtius. Cum haec ſcripſiſſem, eundem Fulvii librum inſpexi, qui conjecturam meam confirmat, nam in eo diſerte ita ſcriptum eſt, *Caſſius Pr.* ALD. MAN. *Brevius eſſet*, *L. Caſſius, tum praetor, ad Jugurtham.* GRUT.

PECUNIAE CAPTAE] Infra: *Aut conficiundi belli, aut terrore exercitus ab rege pecuniae capiundae. Captae pecuniae*, id eſt, acceptae. Virgil.

——— ——— *cape dona extrema tuorum.*

COLER.

ARCESSEBAT] Haud aliter Naz. ac Pall. ſec. vulgo erat *acceſſebant.* GRUT. *Accerſebant.* Bodl. γ. Reg. Ar. *arceſſebant.* Venetae Mart. WASSE.

SECUTI MOREM IMPERATORIS SUI] *Quales*, inquit Cicero, in epiſtola, Perjucundae, *in Rep. Principes eſſent, tales reliquos ſolere eſſe cives: ut apud Platonem noſtrum ſcriptum eſt divinitus.* Platonis verba ſunt libro tertio de Legibus: Μηδεὶς ὑμᾶς πειθέτω, ὦ φίλοι, ἄλλῃ θᾶττον, καὶ ῥᾷον, μεταβάλλειν ἄν ποτε πόλιν, καὶ τοὺς νόμους ἢ τῇ τῶν δυναστευόντων ἡγεμονίᾳ. Eadem prope Xenophon libro octavo de Cyri Paedia: Ὁποῖοί τινες ἂν προστάται ὦσι, τοιοῦτοι καὶ οἱ ὑπ' αὐτοὺς ἐπὶ τὸ πολὺ γίγνονται. Et Iſocrates ἐν τῷ πρὸς Νικοκλέα, περὶ τοῦ βασιλεύειν: τὸ τῆς πόλεως ὅλης ἦθος ὁμοιοῦται, τοῖς ἄρχουσι. Et idem in ea quae inſcribitur Nicoles: Φιλεῖ τὸ πλῆθος, ἐν τούτοις τοῖς ἐπιτηδεύμασι τὸν βίον διάγειν ἐν οἷς ἂν τοὺς ἄρχοντας τοὺς ἑαυτῶν ὁρῶσι διατρίβοντας. ALD. MAN. Vide notam ad Juſtini lib. XXX. c. 1. §. 2. & adde Lipſ. II. Pol. 9. IV. Pol. cap. 11. eundemque in Monitis lib. II. cap. 8. Camerar. Cent. I. cap. 66. Amirat. III. diſc. 9. Grut. ad III. Annal. Taciti cap. 55. Quod ſi deſideria tua nec iſti explent, habe tibi ſequentia. Lamprid. in Alex. Severo cap. 45. *Prorſus cenſuram ſuis tempori-*

imperatoris sui, plurima, & flagitiosissuma facinora fecere. [a] Fuere, qui auro corrupti, elephantos Jugurthae traderent; alii perfugas venderent, pars ex pacatis praedas [b] agebant. Tanta vis avaritiae [c] in animos

VARIANTES LECTIONES.

a *fecerant* F. b *agerent* L. c *in* delet A. B. C. D. F. H. I. M. N.

NOTAE VARIORUM.

poribus de propriis moribus gessit. Imitati sunt eum magni viri, & uxorem ejus matronae pernobiles. Liv. lib. 1. cap. 21. *Ipsi se homines in regis velut unici exempli, mores formant.* Thucyd. lib. II. cap. 15. Διεξῄει διὰ παντὸς τοῦ σώματος τὸ ἐν τῇ κεφαλῇ πρῶτον ἱδρυθὲν κακὸν, *Pervadit totum corpus sumto a superioribus partibus initio, malum illud, cui prima in capite sedes est.* Seneca II. de Clem. 2. *Tradetur ista animi tui mansuetudo, diffundeturque per omne Imperii corpus. A Capite bona valetudo, unde omnia vegeta sunt atque erecta, aut languore demissa, prout animus viget, aut marcet.* Plin. lib. IV. Ep. 22. *Ut in corporibus, sic in Imperio gravissimus est morbus, qui a capite diffunditur.* Liv. lib. V. cap. 19. *Omnia repente mutaverat Imperator mutatus: alia spes, alius animus hominum: fortuna quoque alia urbis videri.* Plin. Panegyr. cap. 43. *Manifestum est, principum disciplinam, capere etiam vulgus: cum rem si ab uno fiat, severissimam fecerint omnes. Macte hac gravitatis gloria; qua consecutus es, ut, quod antea vis & Imperium, nunc mores vocarentur &c.* Et cap. 45. *Flexibiles quamcunque in partem ducimur a Principe, atque ut ita dicam, sequaces sumus. Huic enim cari, huic probati esse cupimus: quod frustra speraverunt dissimiles, eoque obsequii continuatione pervenimus, ut prope omnes homines unius more vivamus.* Denique Owen. lib. II. Epigr. 163.

Labitur indocto populus sub Principe, sicut
Prae capitis titubant ebrietate pedes.

Et lib. sing. Epigr. CXIII. ad Jacobum regem:

O quanta exempli generoso in principe vis est!
Tu vitando vetas, tu faciendo jubes.
Princeps principium Motus, Rex regula vitae:
Circumfert caelum sidera, Rex populum.

RUPERT.

FLAGITIOSISSUMA FACINORA FECERE] Mallem *facere.* GRUT. *Facere* L. 2. B. Pub. *fecere fac.* WASSE.

FUERE QUI AURO CORRUPTI, ELEPHANTES JUGURTHAE TRADERENT] Manuscriptum, *elephantos.* Nota est varietas inflexionis in hoc nomine, ut quod modo per tertiam, modo per secundam declinetur. Cic. in Catone majore: *Nec adolescens vires tauri aut elephantis desiderabam.* Idem alibi, *Elephanto belluarum nulla prudentior.* RIVIUS. Sic scriptura membranarum vetustior: porro qui heic haerent in re, non in verbis; eos expedire est, si dixeris *habere* idem esse, quod *reddere* nempe elephantos a Jugurtha nuper acceptos, eidem modo redditos dicit auctor, idque verum, arguit directe locus capitis 39. *qui Elephantos quique perfugas tradidissent.* GRUT.

ALII PERFUGAS, &c.] Potius fuit *vendere*, item *agere*, idque tanto proclivius suspicor, quod extet in Bong. *agerent.* GRUT. *Agere* L. 2. *vendere* L. 2. WASSE.

PARS EX PACATIS PRAEDAS AGEBANT] Vide Lips. V. Pol. 8. de hodierna disciplina militari. Hujusmodi vero exercitus qualem plerunque faciunt, operae pretium fuerit ex his Nicephori Gregorae verbis cognoscere, quae leguntur VI. Hist. Rom. *Exercitus quem injuria & audacia antecedit, plerunque cladem & interitum ominatur: & priusquam hostes irruant, ipsi sua timiditate evertuntur, ipsique sibi hostes sunt, divina vindicta eum exercitum decernente, quem facta illorum meruerunt. Neque enim probabile erat, rem bene gesturos eos, qui lacrymas & execrationem eo viatico secum abstulissent.* RUPERT.

EX PACATIS] Ita Codd. sine adjecta voce *agris*, regionibus, arvis, locis, quomodo loqui amant, Livius II. 59. XXXVII. 46. XL. 35. Caesar B.G. III. 11. Ovid. I. Pont. 3. Glossae: *pacata* νεμόμενα. Nostrum sequitur Seneca N. Quaest. VI. 7. *Hinc qui medius inter* pacata & hostilia *fluit Danubius.* Curtius etiam IX. 34. *quippe haud procul a Perside aberant, non* pacata *modo, sed etiam opulenta.* Caesar alicubi *pacatis* pro *pacatis hominibus.* Hoc modo *sua* & *nostra* apud Ammianum XVII. 1. *Ut ponte compacto transgressus, ut suis requireret barbaros, cum nullum reliquisset in* nostris. Et apud Thucydidem τοὺς ἐκ τῆς ὑμετέρας. WASSE.

TANTA VIS AVARITIAE IN ANIMOS EORUM, VE-

mos eorum, veluti tabes, invaserat. At Cassius [a] Praetor, perlata rogatione a C. Memmio, ac [b] perculsa omni nobilitate, ad Jugurtham proficiscitur: eique timido, & ex conscientia diffidenti rebus suis, persuadet; *quoniam se populo Romano* [c] *dedidisset, ne vim, quam misericordiam ejus, experiri* [d] *malit.* Privatim praeterea fidem suam interponit, quam ille non [e] minoris, quam publicam ducebat. Talis ea tempestate fama de Cassio [f] erat.

XXXVIII. Igitur Jugurtha, contra decus regium, cultu quam ma-

VARIANTES LECTIONES.

a *P. Ro.* A. *P. R.* B. E. H. M. N. *Po. Ro.* C. D. *Praetor populi Rom.* F. I. K. b *percussa* F. H. c *dedisset* A. B. C. D. E. F. G. H. I. K. L. M. N. d *mallet* H. I. K. L. M. e *minoris pretii* D. E. H. f *orta erat* F.

NOTAE VARIORUM.

VELUTI TABES INVASERAT] Sic & codex in pergamenis descriptus, in vetustis nonnullis omissa praepositione legitur, *animos eorum invaserat.* quomodo & in Catilina: *Tanta vis morbi, atque uti tabes, plerosque civium animos invaserat.* Sed utrumque recte ac Latine dicitur, & utroque modo Cicero loquitur; nam in Offic. *Panaetius*, inquit, *negat ullam pestem majorem in vitam hominum invasisse.* Idem in Epistolis: *Mirus furor invasit improbos.* Riv. Tacitus, *in hostes invadere*, saepe dixit; sed cum eadem sententia totidem verbis scripta sit in Catil. *Tanta vis morbi, atque uti tabes, plerosque civium animos invaserat:* dictionem *in* abundare existimo, ut in quibusdam libris impressis reperi. Sed utroque modo Cicero loquitur. Ciacc. & Ursin. Vide S. Severum H. Sacr. II. 40. Livium II. 23. Wasse.

Perculsa omni nobilitate] Sic infra: *Nobilitas, noxia, atque ideo perculsa*, &: *Ita perculsa nobilitate.* Ciacc.

Quoniam se populo Romano dedidisset] Soldus exponit, ut se populo Romano daret, ac ab eo veniam peteret, quasi Jugurtha non antea jam se dedidisset, quare rectius Badius *quoniam*, pro *quo* legisse videtur, hoc sensu: *quoniam se populo Romano dedidisset*; potest & *quando*, legi pro *quo*. Glar. Nisi fere & primae edd. *quo se populo Romano dedidisset*, solus Com. *qua*, sed forsan verborum haec pemptas spuria est. Grut. Nostri fere *dedisset*. Wasse.

Dedisset] Sic antea in omnibus vulgatis libris legebatur. Ego *dedidisset*, reposui ex conjectura. A. Manut.

Ne vim] L. 2. Martin. dispiciendum an non lateat elegantia. *neu* pro *ne.* vel *non*, usus Plautus, Virg. II. AEn. Caesar B. Civil. Neu *se neu* Pompejum. caeteri Codd. a vulgatis stant. Curtius VIII. 2. *coepit hortari*, *ut* fidem quam vim *Macedonum mallet experiri.* Wasse.

Privatim praeterea suam fidem interponit] Cic. pro Sext. Roscio: *Si hanc ei rem privatim Sextus Roscius mandavisset, & cum Chrysogono transigeret atque decideret, inque eam rem fidem suam interponeret.* Et Caesar lib. V. de Bell. Gall. *inque eam rem se suam fidem interponere.* Ciacc. & Ursin. Tanta est virtutis & innocentiae vis, ut majorem auctoritatem conciliet quam fasces lictoris. Hinc, Xenocratis verbum pro juramento acceptum. Isidorus Pelusiota Ep. II. 148. Ὁ τῶν εὖ βιούντων λόγος, ὅρκου πιστότερος. Wasse.

Contra decus regium] Sic infra: *alio atque alio loco saepe contra decus regium noctu requiescere.* Tacit. Hist. I. *donec Otho contra decus imperii thoro insistens.* Ciacc. Q. Septimius III. 20. *Priamus lugubri veste* miserabile *tectus, cui dolor non decus* regium, *non ullam tanti nominis atque famae speciem reliquam fecerat.* vellem abesset vox *lugubri*, quae mera interpretatio est & *miserabili*, nam sic legerem pro, *miserabile.* Corippus II. 79.

——— ——— *immemor ibat*
Turba sui sexus, cultu miserabilis *ipso.*

Orosius II. 46. *Detrahuntur trementibus velamenta membris, & ut grassaturas manus totum corpus admitteret, nudatur* mirabilis *ac deflenda macies.* membranae Joan. *miserabilis*, recte. sic, miserabile *corpus*, pro, *macie affecto*, apud Nasonem Epistol. XXI. Reg. L. 3. Pemb. Bodl. Laud. Ball. Markiani Mart. Venetae. Gruter. Carrio, *miserabili. cum Cassio.* caeteri non agnoscunt *cum Cassio*. neque Servius ad I. Georg. L. 2. habet, *fidem publi-*

maxume miſerabili, cum Caſſio Romam venit. Ac tametſi in ipſo magna vis animi erat; confirmatus ab omnibus, quorum potentia aut ſcelere cuncta ea geſſerat, quae ſupra diximus, [a] C. Baebium tribunum pl. magna mercede parat, cujus inpudentia contra jus, & injurias omnis munitus foret. At C. Memmius advocata concione; quamquam regi infeſta plebes erat, & pars *in vincula duci* jubebat, pars, *ni ſocios ſceleris ſui aperiret, more majorum de hoſte ſupplicium* [b] *ſumi;* dignitati quam irae magis conſulens, ſedare motus, & animos eorum mollire; poſtremo [c] confirmare, *fidem publicam* per ſeſe [d] inviolatam fore, poſt, ubi ſilentium [e] coepit, producto Jugurtha, verba [f] facit: *Romae, Numidiaeque facinora ejus* [g] memorat; *ſcelera in patrem, fratreſque* oſtendit:

VARIANTES LECTIONES.

a *tamen Baebium* H. b *dicebat ſumendum* F. *ſumendum* G. M. c *confirmans* H. d *inviolabilem* G. e *coepit fieri in populo* D. *c. f. in P. R.* H. f *fecit* A. D. E. H. *Memmius v. facit* M. g *commemorat* G.

NOTAE VARIORUM.

blicam, inſulſe. Juſtin. XII. *quem*, contra decus regium, *Alexander diu luxit.* Wasse.

Ea gesserat quae supra diximus] Carrio *quae ſupra memoravimus.* Venetae Mart. Markiani B. Publ. Ball. Bodl. Gruter. & ex correctione Pemb. *diximus.* Arond. omittit *ea.* quia in caeteris variant Codd. omnino legendum videtur *quae p. aut ſc. cuncta geſſerat* C. Baebium. infra pro, *ſumi* Bodl. B. Pub. *ſumendum.* Wasse.

C. Baebium, &c.] Ita ſcripti, non ut retro editi, *Cajum tamen Baebium.* Grut.

Contra vis et injurias omnis munitus foret] In editione Coleri, peſſimo exemplo mutatum, *jus & injurias.* credo uſum vocis hujus non aſſequebatur, quem exponit Priſcianus lib. VI. Lucretius lib. II.

Sed quam multarum rerum vis poſſidet in ſe,
Atque poteſtates.

M. Meſſala Augur apud Macrob. *Quae vis coeli maxima, duas vis diſpares colligabat.* Putsch. MSS. *vis.* Fuit Baebius ex illis, qui, ut Iſaei verbis utar: τὴν ἀναίδειαν οὐδεμίαν ζημίαν εἶναι νομίζουσι. Wasse.

At Cajus Memmius advocata concione, &c.] Ita meliores MSS. non *ac*; quod eſt in vulgg. Grut.

Quamquam regi infesta plebs erat] In vetuſtis pleriſque, *plebes.* idque cum antiquius eſt, tum Salluſtianum magis. Riv.

Pars nisi socios sceleris sui aperiret] In vetuſtis, *ni ſocios ſceleris aperiret* pro, ni conſcios & participes ſceleris indicaret. Riv.

Dignitati quam] L. 2. 3. *d. magis quam*; abeſſe debet τὸ *magis* Reg. *animos mollire.* Infra: *vultu* R. *voltu* ἀρχαϊκῶς. Servant hanc vocem univerſi; firmat Tacitus An. XVI. 29. *Cum per haec atque talia Marcellus, ut erat torvus & minax, voce, vultu, oculis, ardeſceret.* vide Senecam de Ira I. 16. Wasse.

Sedare motus et animos eorum mollire] Virgil. eleganti hypotypoſi hunc in vulgo affectum exprimit I. AEneid.

Ac veluti magno in populo cum ſaepe coorta eſt
Seditio, ſaevitque animis ignobile vulgus,
Jamque faces & ſaxa volant, furor arma miniſtrat.
Tum pietate gravem ac meritis ſi forte virum quem
Conſpexere, ſilent, arrectiſque auribus adſtant.
Ille regit dictis animos, & pectora mulcet.

Rupert.

Postremo confirmare fidem publ. per sese inviolatam fore] Vide num neceſſe ſit geminare verbum *ſeſe.* Si Memmium refert, ut Soldus expoſuit, non videtur geminandum: ſin *rempublicam* ut Badius effert, fortaſſis videbitur, quod omnes codices ita habent. Glar.

Si

dit: [a] *quibus juvantibus, quibusque miniſtris ea egerit, quamquam intelligat populus Rom. tamen velle manifeſta magis* [b] *ex illo habere:* [c] *ſi vera aperiret, in fide, & clementia populi Rom. magnam ſpem illi ſitam: ſin reticeat,* [d] *non ſociis ſaluti fore, ſed ſe* [e] *ſuaſque ſpes corrupturum.* Dein, ubi Memmius dicendi finem fecit, [f] & Jugurtha reſpondere juſſus eſt, C. Baebius tribunus pl. quem pecunia corruptum ſupra diximus, regem tacere jubet: ac, tametſi multitudo, quae in concione aderat, [g] vehementer accenſa, terrebat eum clamore, vultu, ſaepe inpetu, atque aliis omnibus quae ira fieri amat; vicit tamen [h] inpudentia. Ita

VARIANTES LECTIONES.

a *& quibus* H. b *ex illo* delet I. c *ſi verum aperiat* L. d *non ſociis ſibique* D. *non ſociis ſceleris* G. *non ſociis id* H. e *ſuaſque fore res* D. *ſuaſque opes* F. H. *ſeſe ſuaſque opes* M. f *& Jugurthae reſpondere juſſum eſt* K. g *violenter* A. h *impudentia Baebii* B. E. F. H. K. M. N. *imp. hujus Baebii* D. *impudentia Cai* G.

NOTAE VARIORUM.

SI VERA APERIRET] Sic vetus editio, ſic MSS. Pall. ſanctiores, profaniores enim ut & nuperrime vulgati, *ſi verum aperiat.* GRUT. *Si vera aperiat γ.* ſed *riat* ex correctione, ſic Venet. 1470. WASSE.

MAGNAM SPEM ILLI SITAM] Dictiones duae a fine poſſent auferri ſine ſenſus damno, certe ultima. GRUT.

SED SE SUASQUE SPES CORRUPTURUM] M. l. *opes corrupturum.* CIACC.

SUPRA DIXIMUS] Nullo intervallo iſthaec ſcripſerat, ut plus quam ſupervacuum fuerit id heic iterare, haberi queunt pro adſcititiis. GRUT. Ita ille ſaepius. Ita locutus Criſpus Catilinar. V. 16. 45. 46. Jugurth. XII. 27. 30. 32. 38. bis. XLI. 44. 56. 72. 78. 85. 101. Neque variant Codices. Ita Cato, brevitatis amantiſſimus, de Re Ruſt. cap. 1. & Quadrigar. I. 4. quos noſter auctores habet. Tale apud Nepotem XVI. 5. *ſicut oſtendimus.* apud Livium I. 37. *ante dictum eſt.* vide etiam XXXIV. 19. Caeſarem B. G. V. 19. *ut ſupra demonſtravimus* V. & B. Civ. III. 104. 108. Digeſt. XLI. Tit. I. §. 2. Cic. Tuſc. II. 21. 23. III. 5. 22. IV. 38. V. 38. praeſertim Tuſc. I. 8. ubi locus eſt, opinor, mendoſus. *dividatur* craſſus *hic &* concretus aer, *qui eſt terrae proximus: calidior eſt enim, vel potius ardentior animus, quam eſt hic aer, quem modo dixi craſſum atque concretum.* paucis interjectis: *ut eo facilius animus evadat ex hoc aere quem ſaepe jam appello, eumque perrumpat.* Poſt vocem *appello* inſerendum, *craſſum atque concretum.* & Vulg. *craſſum* addunt. Nam ni ita ſcripſerat, cauſa nulla ſubeſſet quare peteret. Confer eundem Acad. Quaeſt. I. 26. 42. Auſonius in Paneg. p. 718. *Verum quoniam gratiis agendis jamdudum ſuccumbo materiae.* Infra: *Jamdudum autem, quam grati animi, tam ſermonis exigui,* ut ſupra dictum eſt, *ſuccumbo materiae.* Vide Sulpicium Hiſt. Sacr. I. 25. Auguſtinum C. D. XV. 12. Juſtinum V. 5. II. 9. X. 2. XXXVIII. 9. A. Vict. Orig. cap. 12. Curtium V. 2. Lactantium de Opif. cap. IV. Aretinum Epiſt. III. 9. Habes apud Ariſtotelem Eudem. VI. pag. 348. ὥσπερ ἐλέχθη. Platonem Euthyphr. p. 6. ἀλλ' ὅπερ ἄρτι εἶπον. Herodotum VIII. 119. ὡς καὶ πρότερον εἴρηται. Polybium καθάπερ ἀνώτερον εἶπον. p. 12. idque paſſim. Vide pag. 31. 36. 106. 143. 164. 167. 168. 178. 189. 191. Hiſt. III. 227. pag. 1060. 1056. 1166. Vid. Liv. IV. 19. V. 18. VII. 39. VIII. 9. WASSE.

MULTITUDO QUAE IN CONCIONE ADERAT] Voces, *in concione*, additas eſſe auguror, CIACC.

TERREBAT EUM CLAMORE VULTUQUE, SAEPE INPETU] Badius, *eum*, putat exponendum *Jugurtham*, non *Baebium*: quia alioqui diceret, *terrebat Baebium*, *vicit tamen impudentia ejus.* ſed errat, deceptus malo exemplari, quod *Baebii* habebat ante, *impudentia.* Nam quomodo rex loqueretur dedititius, cum Tribunus, Populi Romani magiſtratus prohibebat? aut quare rex Tribunum corruperat, ſi is nihil pro eo facere voluiſſet? Denique quorſum attinebat Baebium imperare, ſi regi licebat contra Baebii juſſum loqui? clamabant igitur in Baebium, non in regem; at ille, qua fuit impudentia, nauci fecit, tanta vis pecuniae erat. GLAR.

QUAE IRA FIERI AMAT] Sic infra: *Scilicet ea quae ſecundae res amant, laſcivia atque ſuperbia inceſſere.* alias

Ita populus, ludibrio habitus, ex concione [a] discedit: [b] Jugurthae Bestiaeque, & caeteris, quos illa quaestio exagitabat, animi [c] augescunt.

XXXIX. [a] Ea

VARIANTES LECTIONES.

a *discessit* D. F. H. I. b *Jugurthaeque & Bestiae caeterisque* M. c *augentur* H.

NOTAE VARIORUM.

alias autem Sallustius, *amat*, dixit, pro *solet*, Graecorum imitatione, qui φιλεῖ *amat* & *solet* dicunt. Notavit hoc Quintilianus lib. IX. cap. 3. *Ex Graeco*, inquit, *translata* Sallustii *plurima*: *quale est*, *vulgus* amat *fieri*. Sic Tacit. Annal. IV. *ut fere* amat *posterior adulatio*. Apul. lib. Florid. III. *Quod genus in Comoedia fieri amat*. Ciacc. & Ursin. Q. Septimius I. 3. *Per omnem insulam, sicut in tali re* fieri amat, *fama in majus divulgatur*. Horat. II. Od. 1. *Qua pinus ingens albaque populus Umbram hospitalem consociare* amant. Od. XII. *hic magnos potius triumphos. Hic* ames dici *pater atque princeps*. Et, Epod. Od. VIII. Pro *gaudere* etiam II. Serm. amasque *quod nusquam tibi sit potandum*. Pro *solet*. Tacit. IV. *Memoriae Drusi eadem quae in Germanicum decernuntur, plerisque additis, ut ferme* amat *posterior adulatio*. Ausonius ad Grat. I. *Ut apud deum* fieri amat. Vid. Plin. N. Hist. XIII. 4. recte ergo Glossae: φιλέω *soleo*. Noster a Thucydide habuit, qui lib. II. Τοῦτο ΦΙΛΕΙ͂ ὅμιλος ΠΟΙΕΙ͂Ν. III. 81. Πᾶσά τε ἰδέα κατέστη θανάτου, καὶ οἷον ΦΙΛΕΙ͂ ἐν τῷ τοιούτῳ ΓΙ'ΓΝΕΣΘΑΙ. adde VII. 79. Eoque significatu alibi usus voce ἀγάλλεσθαι. Ὅπλοις καὶ τοῖς ἄλλοις οἷς ὁ πόλεμος ἈΓΑ'ΛΛΕΤΑΙ. Vide alium usum τοῦ ἀγαπᾶν. VI. 36. Idem valet apud Q. Calabrum vox φίλον, I. 440. οὐδ' ἄρα τῆσι ΦΙ'ΛΟΝ πέλεν ἔνδοθι μίμνειν. Aristophanes Nub. ΦΙΛΕΙ͂ γὰρ πῶς τὰ τοιαῦθ' ἑτέρως τρέπεσθαι. Praeiverunt Hesiodus, Ἡμέρ. ΦΙΛΕ'ΕΙ δέ τε κέρδιμα βάζειν ψεύδεα θ' αἱμυλίους τε λόγους, κρυφίους τ' ὀαρισμούς. & Herodot. VII. 9. Αὐτόματον γὰρ οὐδέν, ἀλλ' ἀπὸ πείρης πάντα ἀνθρώποισι ΦΙΛΕ'ΕΙ ΓΙ'ΝΕΣΘΑΙ. Adi Eutropii Metaphr. lib. III. 6. Postremo, *amare* pro *placere*. Cicero ad Attic. *In eo valde* me amo. Wasse.

Vicit tamen impudentia] Praebet hic C. Baebius exemplum pessimi collegae, qui C. Memmio, itidem tribuno pl. in causa honesta tam petulanter restitit. Cogitare debebat munus suum, quod sacrum atque inviolabile habebatur apud Romanos. Atqui sanctitatem illam ac dignitatem, nihil adeo conculcat, ac impudentia, & contentio, si credimus Dioni Chrysostomo, qui videndus Orat. XXXIX. Sed & Plut. alicubi, *concordiam* ait *longe magis magistratum honestare ac condecorare, quam ipsa magistratus insignia*, qualia erant apud Graecos coronae & chlamys purpura praetexta. Quum vero sint multae species atrocium in collegas injuriarum; haec inter eas non minima est, *si quis per impudentiam collegae obtrectet, eique qua dictis, qua factis ambitiosis insultet*. Quomodo fere C. Marium Metello Numidico ἐπηρεάζοντα describit Sallustius in Jugurthino, ibi: *Neque facto ullo, neque dicto abstinere, quod modo ambitiosum foret: milites, quibus in hibernis praeerat, laxiore imperio, quam antea habere: apud negotiatores criminose simul & magnifice de bello loqui: dimidia pars exercitus sibi permitteretur, paucis diebus Jugurtham in catenis habiturum: ab imperatore consulto trahi, quod homo inanis & superbiae regiae imperio nimis gauderet*. Pari impudentia apud Liv. lib. XXII. M. Minutius Rufus magister equitum obtrectat Q. Fabio Maximo Prodictatori, *pro cunctatore segnem, pro cauto timidum affingens, vicina virtutibus vitia compellans &c.* Ceterum ejusmodi impudentiae, vel praecipuum exemplum, apud Xenophontem lib. III. de rebus Graecor. praebet Agesilaus in Lysandrum, item apud Corn. Tacitum lib. II. Annal. Cn. Piso in Germanicum Caesarem, *qua contumelias in ipsum jaciendo, qua, ut ipsi aegre faceret, ambitu & corruptione castra complendo, qua cuncta, quae idem Germanicus apud legiones aut urbes jusserat, abolendo, vel in contrarium vertendo*. Rupert.

Discessit] Fabr. *discedit* in temp. praesenti. Riv. Com. *discessit*, ut & aliquot Pal. nec non avorum aevo editi; stat tamen pro priore Naz. ac Pal. sec. si mei foret arbitrii, voces tres postremas abjicerem, ceu irreptitias. Gruter. Reg. Ball. γ. Venetae. Pemb. *discessit*, quemadmodum Q. etiam Septimius I. 8. Ita infectis rebus, populus contemtui habitus, non sine pernicie sua domum *discessit*. Fabricianum, Rivii, Naz. Pall. II. *discedit*, recte, Gruterus hasce tres voces irreptitias putat. Mamertin. Paneg. cap. 1. *Milites saepe anteactis temporibus* ludo habiti. Wasse.

Animi augescunt] Furius Poeta:

Excrescunt animi, virescit vulnere virtus.

Coler.

Re-

XXXIX. [a]Ea erat tempestate Romae Numida quidam, nomine Massiva, Gulussae filius, Masinissae nepos: qui, quia in dissensione regum, Jugurthae advorsus fuerat, dedita Cirta, & Atherbale interfecto, profugus ex Africa abierat. [b] Huic Sp. Albinus, qui proxumo anno post Bestiam cum Q. Minucio Rufo Consulatum gerebat, persuadet, quoniam ex stirpe Masinissae sit, [c] Jugurtham ob scelera invidia cum metu [d] urgeat, regnum Numidiae ab Senatu petat. Avidus consul belli gerundi, [e] moveri, quam senescere, omnia malebat. Ipsi provincia Numidia, Minucio Macedonia evenerat. Quae postquam Massiva agitare coepit: neque Jugurthae in [f] amicis satis praesidii [g] est; quod eorum alium conscientia, alium mala fama, & timor inpediebat: Bomilcari proxumo, ac

VARIANTES LECTIONES.

a *Erat ea* B. C. E. F. G. H. I. K. L. b *Huic Massivae* F. c *Jugurthamque &c. urgebat* K. *Jugurthamque &c. urgeat* L. *Jugurtam &c. urgent* M. N. d *ut urgent* G. e *moveri & renovare* H. f *suis* A. g *erat* H.

NOTAE VARIORUM.

ROMAE QUIDAM NOMINE MASSIVA] Manuscripta, *Numida quidam*, *&c.* nec secus in impressis vetustioribus. RIV.

HUIC SPURIUS ALBINUS, IS QUI PROXIMO ANNO, &c] Sic codex in pergamenis descriptus. in recentioribus pronomen *is* deëst. RIVIUS. Libri omnes *Popmae* carent *is. erat ea.* GRUT. Contra, nostri. WASSE.

Q. MINUCIO] Videndum an hic sit, qui in argenteis denariis Q. MIN. RUF. dicitur. URSIN. Marcum Minucium appellat Livius l. LXV. CAST. Consule Pighium Fast. vol. III. p. 139. & de Massiva Epit. Liv. LXIV. WASSE.

JUGURTHAM OB SCELERA INVIDIA CUM METU URGEAT] Naz. ac Pall. sec. *Jugurthamque*; nec est quod resugiamus tales nexus GRUT. *Que* Reg. Pemb. Venet 1470. caeteri omittunt. WASSE.

MOVERI, QUAM SENESCERE, OMNIA MALEBAT] Sic plerique ducum Romanorum, aviditate triumphi. Cicero in Pisoniana: *L. Crassus spiculis prope scrutatus est Alpes, ut ubi hostis non erat, ibi triumphi causam aliquam quaereret.* Flor. lib. II. c. 3. §. 4. *Major aliquanto labor erat invenire, quam quaerere.* Plin. in Panegyr. cap. 16. ait *ex omni occasione triumphum quaerere.* RUPERT.

IPSI PROVINCIA NUMIDIA, MINUCIO MACEDONIA EVENERAT] Sic & Manuscripta; in quibusdam est, *obvenerat*, quomodo Cicero: *Simul atque ei sorte provincia obvenit.* Idem: *Verri sorte provincia obvenit.* Utitur & verbo *obtingere* nonnunquam in hunc modum; velut ad Atticum: *Asiam Quincto, suavissimo fratri, obtigisse audisti.* Idem in Vat. *Cum tibi aquaria provincia sorte obtigisset.* Exemplar Badianum, *evenerat.* Superius tamen Sallustius, *Scipioni Italia obvenit*, inquit. Livius quidem verbo *evenire* plerumque utitur, velut. III. ab U. C. *Cui ea provincia evenerat.* & IV. *Cui ea provincia sorte evenit.* neque umquam for tealiter Livius. In VII. tamen semel quod sciam, *Ea*, inquit, *provincia Cn. Manlio obvenit.* pro quo *obtigit* alibi dicit. RIV. Ball. & aliis e nostris *obvenit.* WASES.

ALIUM MALA FAMA ET TIMOR ANIMI IMPEDIEBAT] Ex scripto reposuimus, *timor animi impediebat.* quod vere Sallustianum. Supra: *timor* animi *auribus officit.* Et, *virtus animi.* Infra: *Sed nec illos qui procul manserant timor* animi *satis muniverat.* Post de Metello: *Vir egregius in aliis artibus nimis molliter aegritudinem* animi *pati.* Sic ibi lego ex scriptis. PUTSCH. Sic MSS. primarii omnes; notae deterrimae *& timor animi* vel *timor populi*, scias utrumque figmentum interpretum. GRUT. Abest Arond. Pemb. Reg. L 2. 3. Markianis Laud. Ball. Bodl. Martin. Venetus. Infra: *sibi* abest L. 2. Arond. *tetendit*: Hegesipp. *Res postulare videtur.* III. 21. *populi* a Cic. Catil. I. WASSE.

BOMILCHARI (ita Thosanus semper) PROXIMO AC MAXIME FIDO SIBI IMPERAT, PRETIO, SICUT MULTA CONFECERAT, INSIDIATORES MASSIVAE PARET] Thosanus *sicut multa consuerat*, quamquam, verum ut dicam, Bertinianus is est. *consuerat* autem a *consuo* est, non a *consuesco* ne erres. *Adfuere*

ac maxume fido ſibi, imperat, *pretio, ſicuti multa confecerat, inſidiatores Maſſivae paret, ac maxume occulte: ſin id parum procedat, quovis modo Numidam interficiat.* Bomilcar mature regis mandata exſequitur: & per homines talis negotii artifices, itinera, egreſſuſque ejus, poſtremo loca, atque tempora cuncta explorat: deinde, [a] ubi res [b] poſtulabat, inſidias [c] tendit. Igitur unus ex eo numero, qui ad caedem parati erant, paullo inconſultius Maſſivam adgreditur, [d] illum obtruncat: ſed ipſe deprehenſus, multis hortantibus, & in primis Albino Conſule, indi-

VARIANTES LECTIONES.

a *uti rex* A. b *poſtulat* F. c *parat* C. d *illumque* B. M. & *illum* K. M.

NOTAE VARIORUM.

ſuere autem & *conſuere* in fraude, dolis, lenociniis dicuntur, unde *ſutelae* pro fraudibus, & *conſuti doli.* Amphitruone:

Nae tu iſthic hodie malo tuo, compoſitis mendaciis,
Adveniſti; audaciae columen, conſutis dolis.

Idem & Pſeudolo & Caſina:

Poſſiſne, nec ne, clam me, ſutelis tuis
Praeripere Caſinam uxorem.

PALM.

PARET, AC MAXIME OCCULTE] Scio quid dici queat pro lectione vulgata. ſed tamen cum inſidiae non procedant niſi clanculum, poſſet omitti illud, *ac maxime occulte.* GRUT. Libri omnes & L. Valla II. 26. retinent. WASSE.

SIN ID PARUM PROCEDAT] Sic: *Sin id parum procedat, necatum, &c.* CIACC.

ITINERA EGRESSUSQUE EJUS] Tacit. XVI. *Et quia aditu Neronis prohibebatur, egreſſus obſidens, audiret inſontem.* CIACC. & URSIN. L. 3. reſpuit *cuncta.* WASSE.

UNUS EX EO NUMERO] Numerus hoc loco vel pro *factione, grege,* ut Catil. XXXIV. & apud Dictyn, IV. ult. vel, certa & definita unitatum collectione. Thucyd. VI. *Συμπληρώσαντες ἑξήκοντα ναῦς ἐκ πασῶν.* WASSE.

ILLUMQUE OBTRUNCAT] Manuſcripta, conſentiente Beroaldino, *illum obtruncat*, omiſſa conjunctione *que*. RIV.

SED IPSE DEPRENSUS MULTIS HORTANTIBUS] Vide ut acceperit illud *hortantibus*; certe pro *jubentibus* ac *cogentibus*, verum id puſillum. Quod continuo ſequitur, ingentem habet difficultatem, cum inquit: *Fit reus magis ex aequo & bono, quam ex jure gentium Bomilcar comes ejus; qui Romam fide publica venerat.* Commentatores exponunt, jus gentium eſſe, propter fidem publicam datam, ut Jugurtha cum ſuis non violaretur: ergo eum puniri non debere, ſed in locum ſuum reverteretur, ac deinde juri ſiſteretur. quae expoſitio mihi prorſus diſplicet. puto enim auctorem hoc dicere velle; quando Bomilcar contra jus gentium peccaverat, & fidem publicam facto irritam fecerat, quippe qui perfugam occiderat, & prorſus hoſtilia fecerat; tamen clementia ac benignitate Romanorum, ex aequo & bono, hoc eſt, aequitatis conſuetudine magis fit reus quam jure gentium, qui jam judicatus erat: quod regem haud latuit, ideoque eum in Numidiam remiſit, ne judicio damnatus occideretur, regno in hoc magis quam vadibus conſulens rex. Vades autem a rege pro Bomilcare datos intelligendum, quod poſtea auctor, ubi Metellus Bomilcarem de regis proditione ſolicitat, fatur his verbis: *Igitur Bomilcarem, qui Romae cum Jugurtha fuerat, & inde vadibus datis, de Maſſivae nece clam judicium fugerat, quod ei per maximam amicitiam maxima copia fallendi erat, multis pollicitationibus aggreditur.* quae ideo adduximus, quod hic non ſatis liquet quid referat illud *qui*, cum inquit: *qui Romam fide publica venerat:* Jugurtham an Bomilcarem? Badius ad Jugurtham refert. Verum propter quid ea verba poſuerit auctor, aut quo referantur, id vero haud ſatis conſtat, niſi intelligamus & Bomilcarem fuiſſe in fide publica, quam tamen facto hoſtili, ut dictum eſt, violaverat. Nec enim minus quibus datur, quam qui dant, eam irritam facere poſſunt, quod etiamnum noſtra aetate ſervatur. Verum ne hoc quidem ſatis perſpicuum, vadeſne Numidae fuerint, an Romani. *Ex amicis*, inquit, *quinquaginta vades dederat.* Dein illud

indicium profitetur. Fit [a] reus magis ex aequo bonoque, quam ex jure gentium Bomilcar, comes ejus, qui Romam fide publica venerat. At Jugurtha, [b] manifestus tanti sceleris, non prius omisit contra verum [c] niti, quam [d] animum advortit, supra gratiam, atque pecuniam suam, invidiam

VARIANTES LECTIONES.

a *magis reus* H. b *conscivi* G. c *obniti* H. d MSS. & Edd. omnes *animadvertit.*

NOTAE VARIORUM.

illud obscurissimum est quod ait: *Igitur quamquam in priore actione ex amicis &c.* Nam si de Memmii actione, qua Jugurtham in judicium traxit, intelligit, quid ad Bomilcarem, pro quo, non pro Jugurtha, vades dati sunt, ea attinet? Totus igitur hic locus cum judicio legendus, quo ego me nondum explico. GLAR.

INDICIUM PROFITERETUR] Tac. V. *& summum supplicium parabat, ni professus indicium foret.* Suetonius in Domit. cap. 13. *Professus conspirationis indicium, & ob hoc admissus, legenti traditum a se libellum: Et attonito suffodit inguina.* Plin. lib. III. Epist. ad Nepotem, *Eadem apud Claudium, uxori Scribonii, cum illa profiteretur indicium.* Et in L. V. ad L. Cornel. de Sicar. & L. XXIV. D. de Fals. CIACC. & URSIN.

FIT REUS MAGIS EX AEQUO BONOQUE QUAM EX JURE GENTIUM] *Bonum* & *aequum*, id est, *merum naturae jus patitur poenas exigi, ubi reperitur, qui deliquit:* at jus gentium legatos, & his similes, qui fide publica veniunt, excipit, ut docet Grot. in lib. II. de J. B. ac P. 18. §. 4. Et tamen tales poenalibus teneri actionibus ejus fori, ubi peccarunt, sentire videtur Halicarnassaeus lib. VI. cap. 13. ubi loquitur de Volscis legatis, vere exploratoribus: Postumius negabat bonis viris imitandam malorum improbitatem; satius esse dicens, iram in eos, qui miserant, servare, quam effundere in missos: & ob nomen legationis mittendos potius, quam saeviendum ob tectum speculationis facinus; ne Volscis detur honesta bellandi occasio, simulaturis legatos caesos, praeter jus gentium; nec aliis inimicis occasio praebeatur, spargendi quamvis falsi, non tamen ratione, nec fide carentis rumoris. Eodem spectant Polybiana lib. XV. cap. 4. ubi Carthaginiensium legatos comiter dimisit Scipio, quamvis antea iidem tantum non interfecissent Legatos Romanorum. Verba sonant: *Mihi videtur Scipio, qui sciret populum Romanum nihil habere antiquius fide erga legatos, prudentissimo consilio id fecisse: qui rem ipsam apud se reputans, non tam cogitavit, quid dignum esset pati Carthaginienses, quam Romanis quid facere conveniret; Is igitur iracundiae suae moderatus & cupiditati, qua flagrabat, scelus admissum ulciscendi, conatus est, ut veteri verbo dicitur, majorum praeclara exempla tueri.* Ex istis assequimur mentem sententiae Cornelianae apud Liv. lib. XXVIII. cap. 34. Mandonium Indibilemque *merito perituros fuisse ipsorum maleficio: victuros suo atque P. R. beneficio.* RUPERT.

MAGIS EX AEQUO ET BONO, QUAM EX JURE GENTIUM BOMILCAR] Manuscripta, consentiente Beroaldino, *magis ex aequo bonoque.* Porro quid *jus gentium*, quid *aequum & bonum*, de eo prolixe Budaeus in annotationibus in Pandectas. Ideo autem Bomilcarem Sallustius, *magis ex aequo bonoque reum fieri quam ex jure gentium* ait, quod cum comes esset ejus qui Romam fide publica venerat, tutum esse eum ab omni injuria par erat. Sed interim reclamabat aequitas, ut qui facta caede fidem ipse publicam violasset, non de homicidio reus fieret. Nisi contra quis hunc esse sensum velit, Bomilcarem, quamvis ob rescissam ab se patrata nece publicam fidem, nullo modo foret ad caussae dictionem admittendus, tamen clementia quadam populi R. hoc est, ex aequo bonoque magis quam jure summo reum factum esse, cum potius fuisset indicta caussa mox ad supplicium rapiendus. *Fidem publicam* Sallustius pro eo posuit, quod vulgo *salvum conductum* vocant; inde apud Ciceronem *postulare fidem publicam*, &, *fidem alicui publicam dare.* quod Sallustius *interponere fidem publicam* supra dixit. RIV.

BOMILCAR COMES, &c.] Nescio an non omnia videri queant ab interprete praeter dictionem primam; quis enim dubitet eadem fide comprehensos Jugurthae comites qua Jugurtham. GRUTER.

ANIMADVORTIT] Arond. *animum advortit.* quem sequor; caeteri cum vulg. & infra, *clam Numidiam.* WASSE.

vidiam [a] facti eſſe. Igitur quamquam in priore actione ex amicis quinquaginta vades dederat, regno magis, quam vadibus conſulens, clam in Numidiam Bomilcarem [b] dimittit, veritus, ne reliquos popularis metus invaderet parendi ſibi, ſi de illo ſupplicium ſumtum foret. Et ipſe [c] paucis diebus profectus eſt, juſſus a Senatu *Italia decedere.* Sed poſtquam Roma egreſſus eſt, fertur, ſaepe eo tacitus reſpiciens, poſtremo dixiſſe: *Urbem* [d] *venalem, & mature perituram, ſi emtorem invenerit.*

XL. Interim Albinus, renovato bello commeatum, ſtipendium, aliaque, quae militibus uſui forent, maturat in Africam portare; ac ſta-

VARIANTES LECTIONES.

a *facti ſui* A. H. *ſui facti* D. b *mittit* B. *dimitit* I. c *p. d. poſtea eodem per e.* A. *p. d. eodem pr. e.* B. C. D. F. G. H. I. K. L. d *venalem eſſe* A. *urbem Romam eſſe venalem* F.

NOTAE VARIORUM.

INVIDIAM FACTI] *Invidia* pro *mala fama* vel *odio publico.* Noſter, alibi: *Hi quod* in invidia *res erat.* Thucydides: ἐπιφθόνως διακεῖσθαι. Cicero Lentulo *illius regiae* largitionis invidia. Salluſtium ſequitur Hegeſipp. I. 1. *Atque ut* facti invidiam *levaret.* uſum hunc leviter inflectit Veget. I. 16. *de funda deſtinati ſagittis ſunt omnibus graviores: cum membris integris, letale tamen vulnus impertent:* & ſine invidia ſanguinis, *hoſtis lapidis ictu intereat.* WASSE.

CONSULENS] Arondel. inepte *confidens*; receptam lectionem praeter Codd. ſcriptos, tueri poteſt Hegeſipp. V. 50. qui huc alludens dixit: *ſaluti potius quam* regno conſulens. Caeterum in utroque loco mallem abeſſet τὸ *potius.* Confer Liv. II. 4. VII. 8. WASSE.

CLAM IN NUMIDIAM BOMILCAREM DEMITTIT] Legendum, *dimittit*, ita ut & codices in pergamenis deſcripti, & impreſſi fere habent. nec aliter ſenſus poſtulat. RIV. Confer Andocidem Orat. I. p. 193. WASSE.

VERITUS NE RELIQUOS POPULARES METUS INVADERET PARENDI SIBI] Fabricianum exemplar, *populareis.* qua terminatione antiquitas uti amat. RIV.

ET IPSE PAUCIS, &c] In MS. quodam eſt, *paucis poſt diebus.* RIV. In nullo noſtrorum comparet illud *poſt* productum Rivio. GRUTER. In quibuſdam libris, *Paucis poſt diebus.* (velut in MS. Rivii) ſed perperam. non enim mutatione opus eſt; cum *paucis diebus*, idem ſit, quod, *paucis poſt diebus*, quod Ciceronis, aliorumque exempla declarant. A. MANUT. Livius lib. LXIV. ait Jugurtham ob Maſiniſſae caedem, cum Romae periclitaretur (cauſam enim capitis dicere juſſus eſt) clam profugiſſe. CAST.

SP. ALBINUS, QUI PROXIMO ANNO] Omnes fere praelo excuſi codices *Sp. Albinus is qui proximo anno.* quam dictionem nos rejecimus ex fide omnium codicum: neque ſententia expoſcit. C. POPMA.

ITALIA DECEDERE] Quidam ediderunt: *Italia ſaepe diſcedere.* quam dictionem ex auctoritate MSS. librorum delevimus; verſu enim ſequenti ſequitur, unde error irrepſit. POPMA.

SED POSTQUAM ROMA EGRESSUS EST, FERTUR] Dixiſſem ego: *Roma egreſſus, fertur*, abdicatis voculis tribus. GRUT.

URBEM VENALEM] Florus lib. III. cap. 1. Sic ſupra: *Romae omnia venire.* quod & Auguſtinus ex Salluſtio repetit Epiſt. ad Marcellin. Iſidorus Peluſiota: Χρήμασι ἀρχὴν ἐξωνεῖν). COLER. Vide Freinsh. in Flori lib. III. c. 1. §. 18. lit. a. Piccart. dec. II. c. 4. RUPERT.

SI EMTOREM INVENERIT] Eutropius, Paulus Diaconus, *inveniret.* CIACC. Cic. Offic. *Utinam inquit Pontius Samnis, ad illa tempora me fortuna reſervaſſet, & tum eſſem natus, ſiquando Romani* dona accipere coepiſſent! *Non eſſem paſſus eos diutius imperare.* Locum reſpexit Oroſius VII. 73. WASSE.

RENOVATO] B. Pub. Pemb. *revocato*, alterum in marg. exhibet. WASSE.

IN AFRICAM PORTARE] Vox poſtrema a nemine pa-

ſtatim ipſe [a] profectus, uti ante comitia, quod tempus haud longe aberat, armis, [b] aut deditione, aut quovis modo bellum conficeret. At contra, Jugurtha trahere omnia, & alias, deinde alias morae cauſſas facere: polliceri deditionem, ac deinde metum ſimulare: inſtanti cedere, & paullo poſt, ne ſui diffiderent, inſtare: ita belli modo, modo pacis mora Conſulem ludificare. Ac fuere, qui tum Albinum haud ignarum conſilii regis exiſtumarent; neque ex tanta properantia tam facile tractum bellum [c] ſecordia magis, quam dolo crederent.

XLI Sed poſtquam, dilapſo tempore, comitiorum dies adventabat; Albinus, Aulo fratre in caſtris propractore relicto, [d] Romam [e] deceſſit. Ea

VARIANTES LECTIONES.

a *profectus eſt* C. D. E. F. G. b delet *aut* H. c MSS. omnes *ſocordia.* d *Romam* delet M. e *receſſit* A. B. D. G. M. *diſceſſit* C. D. F. H. L.

NOTAE VARIORUM.

patienter legi poteſt, adeo & viſu & odore eſt deform itatis notae, ſed & nares acutiorum ſuboffendant adhuc praecedentia, tanquam quinque vocibus prioribus immiſcuerint ſe tres ſpuriae, ſcribendumque fuerit, *aliaque militibus uſui maturat.* Grut. *Portare* damnat Gronov. ad Liv. XXXIX. 45. Wasse.

Instanti cedere et instare] Tacit. de Tacfarinate, qui in eadem Africa bellum moverat Tiberio lib. III. Annal. c. 21. *Tacfarinas ſpargit bellum; ubi inſtaretur cedens, ac rurſum in terga remeans, & dum ea ratio barbaro fuit, inritum feſſumque Romanum impune ludificabatur.* Rupert.

Tractum bellum] Vide not. ad cap. 83. Rupert. Abeſt *bellum.* Bodl. male. alibi Noſter, bellum trahi *non poſſe.* &: *penuria rerum neceſſariarum*, bellum trahi *non poſſe.* Liv. Et trahi bellum *ſalubriter, & mature perfici* poteſt. ſic Oroſius III. 2. ubi pro *atque ille* lege ex MS. Joan. *At nunc increpet haec tempora, atque illa collaudat.* Codex C. C. C. pro *increpet*, *reputet*, male. ſcribit enim contra aevi Chriſtiani obtrectatores, ut ex cap. IV. patet. idem argumentum fuſe tractant Arnobius, pag. 143. 155. 180. 221. 235. 456. & Auguſtinus C. D. I. 31. Cyprianus pag. 189. ad Demetr. vide item Oroſii V. 22. VI. 1. Apollonius Collatius p. 749.

Longa dies nec traxit opus, *ſpectavit eoo*
Orbe procul naſcens Titan fundamina prima:
Tertius Heſperias crinem merſurus in undas,
Jam conſummati reſpexit ſumma laboris.

Eutrop. VI. 6. *Quae ambo* tracta ſunt *per annos* X. Metaphraſtes Ἐπὶ δεκάτῳ ἐκταθέντες ἐνιαυτῷ. Infra: *Morae cauſſas facere.* Cato de R. Ruſt. cap. 11. *Ubi eas* aliaſque cauſſas multas dixerit, *ad rationem operum revoca.* ibi *veteres* abeſt Codici Arond. Heliodorus: Ἄλλοτε ἄλλαις προφάσεσιν ὑπερτίθεσθαι. & : ποικίλας καὶ ἄλλοτε ἄλλας προφάσεις ἀναπλάττειν. Confer Terent. Eunuch. I. 2. 58. Tac. XV. Ciceronem, alios. Wasse.

Adventabat] Carrio procurat, *adventabant*, ſed contra MSS. noſtros. Grut. *Adventabat* B. Pub. λ. Pemb. pro *maturat* B. Pub. *matura.* Wasse.

Romam discessit] Sic & e Manuſcriptis duo, & Venetum quoddam. ſed *deceſſit*, quomodo Gymnicus, mihi magis placet; nam id proprie ſignificat a mandato cuſtodiae ſuae loco recedere. Unde conſules, proconſules, praetores dicuntur *e provincia decedere.* item praeſidia de urbibus atque caſtellis, ita uti diligenter annotavit Valla. Cum Gymnico facit unum e Manuſcriptis. Riv. Sic iterum reponendum putavi, ejecto aliorum *deceſſit*; ob conſenſum membranarum ac vett. edd. Grut. Sic γ. λ. Venetae, Martini λ. *receſſit.* & ſic Pemb. ex emendatione *diſceſſit.* ita Graeci ἐπανήκω *revertor.* Horat. Sat. I. *hac mente laborem. Seſe ferre, ſenes ut in otia tuta* recedant. & Carm. II. 19. Virg. *omnis & una Dilapſus calor, atque in ventos vita* receſſit. id eſt *revertebatur* ex mente Platonicorum. non, ut Ruaeus, *abiit.* Gloſſae: *recedet*, ὑποστρέψει. Hinc *Spiritum reddere*, recipere; ſic ἀπέρχεσθαι pro ἐπανέρχεσθαι *redire.* & ἀπῆλθε πάλιν pro ἐπανῆλθεν. Verum contra Codd. optimos nihil mutandum. Wasse.

Ea tempestate Romae seditionibus tribuniciis atrociter Respublica agitabatur. P. Lucullus, & L. Annius, tribuni plebis, resistentibus conlegis, continuare magistratum nitebantur: quae dissensio totius anni comitia impediebat. Ea mora in spem adductus Aulus, quem propraetore in castris relictum supra diximus, [a] aut conficiundi belli, aut terrore exercitus ab rege pecuniae capiundae, milites mense Januario ex [a] hi-

VARIANTES LECTIONES.

a *aut c. b. gratia* B. *aut causa c. b.* C. F. G. I. M. *a. c. causa belli* D. *aut c. b. causa* A. E. H.

NOTAE VARIORUM.

SEDITIONIBUS TRIBUNICIIS AGITABATUR] Vid. not. ad I. Histor. 1. RUPERT.

P. LUCULLUS] Aliter: *Lucillius*, quidam codices formis excusi habent, *Lucinus*. Cast. Sic L. 2. *Lucius* L. 3. Venet. WASSE.

TRIBUNI PLEBIS CONTINUARE MAGISTRATUM NITEBANTUR] Tribunatus pl. *magistratus* appellatur. proprie tamen, si Plutarcho credimus, magistratus non est; cum neque lictores habeat, neque jus dicat, neque purpura utatur. quibus etiam alia Plutarchus adjungit, ut probet non esse magistratum. Cum quo sentire videtur Livius lib. II. *Ardere*, inquit, *ira*, *tribunus*, *viatorem mittit ad Consulem*, *Consul lictorem ad tribunum*, *privatum esse clamitans*, *sine imperio*, *sine magistratu*. Sed utrumque refellit Cic. in Ep. VII. lib. I. Fam. cum ait: *Quo quidem tempore ut perscripsi ad te antea, cognovi Hortensium percupidum, tui studiosum Lucullum, ex magistratibus autem L. Racilium, & fide & animo in te singulari.* Quem enim hic *in magistratu* esse dicit, eum tribunum pl. nominat Ep. I. & V. lib. II. ad Quintum Fratrem. Et in oratione pro Quinctio de tribunis pl. *Per eum magistratum qui auxilii caussa constitutus est.* Et lib. I. de Oratore: *Exierant cum Crasso adolescentes, C. Cotta qui tribunatum pl. tum petebat, & P. Sulpicius, qui deinceps eum magistratum petiturus putabatur.* Et in libris de claris Oratoribus: *ita tacitus Crassi tribunatus, ut nisi in eo magistratu coenavisset apud praetorem Granium, idque nobis narravisset Lucilius, tribunum pl. nesciremus fuisse.* Apud Nonium autem Fenestella his verbis: *Ut magistratum inierunt tribuni pl. C. Cato Ptolemaeo regi & Lentulo Consuli assiduis concionibus invidiam concitare coepit.* Et Asconius idem significat in Commentario Verrinae II. Cum interpretans illud Ciceronis, *Magistratum ineat necesse nonis Decembribus. Eo*, inquit, *die tribunus pl. futurus.* Et idem in orationem pro Cornelio: *C. Cottam legem tulisse, ut tribunis pl. liceret postea alios magistratus capere*, duobus in locis ait. Et ibidem: *Tiberium Gracchum tribunum M. Octavio collegae suo, magistratum abrogasse*, tradit. Mirari equidem aliquis possit, quod scriptum Plutarchus reliquit, *tribunos pl. purpura non esse usos*, cum in oratione pro Cluentio de tribuno pl. Quinctio legantur haec: *Facite ut non solum mores ejus & arrogantiam, sed vultum & amictum, & illam usque ad talos demissam purpuram, recordemini.* Verum non est inter eos controversia; notat enim Cicero purpuram in Quinctio tribuno pl. tanquam indicium insolentiae, quod amictu uteretur, ceteris tribunis inusitato. A. MANUT.

CONTINUARE MAGISTRATUM NITEBANTUR] Tacit. lib. II. *Id quoque morum Tiberii fuit continuare imperia.* CIACC.

QUEM PROPRAETOREM IN CASTRIS] Scribendum, *Quem Pro Praetore in castris*, &c. cum autem hic idem A. Albinus paulo post Legatus dicatur, integra ejus inscriptio erit, *Legatus Pro Praetore.* Sic enim in antiquis numismatibus reperitur, LEG. PRO PR. &c. ut in notis ad Caesarem diximus. URSIN. *Pro Praetore* B. Pub. & Markiani, Gruteriana, & Antverpiana *propraetorem*, sed Gruterus ante notas, retinet *propraetore.* & sic ex emendatione Pemb. WASSE. *s. dix.* Dictum sane supra, & vix tribus lineis intercedentibus, quapropter si cui a glossa videbuntur, ei facile subscripserim. GRUT.

EX HIBERNIS] Sic & Aldinum exemplar, ni fallor, & manuscripti codices habent, in quibusdam tamen, velut Argentoratensi, & Veneto est, *ex hibernaculis.* qua voce Livius aliquoties utitur, pro, *ubi milites hiberno tempore commorentur.* ut V. dec. IV. *Deinde in hibernacula milites deduxit.* & X. ejusdem: *Loca pacata me ad hibernacu-* la

a hibernis in expeditionem evocat; magnisque itineribus hieme aspera pervenit ad oppidum Suthul, ubi regis thesauri erant. Quod quamquam, & saevitia temporis, & obportunitate loci, neque capi, neque obsideri poterat:

VARIANTES LECTIONES.

a. *hibernaculis* E. H. N. *tabernaculis* M.

NOTAE VARIORUM.

la electurum. Tacitus II. *Legionum aliae itinere terrestri in hibernacula remissae.* Haec alias *hiberna* proprie dicuntur. nam *hibernacula* fere vocamus ipsa tentoria, quando sub pellibus hiemem agere miles, non in oppidis neque sub tecto cogebatur. Quocirca mihi quidem lectio prior magis arridet. Nam & frequens est apud Ciceronem, *cohortes in* hiberna *mittere.* Et: *Exercitum in* hiberna *dimittere;* hoc est, in oppidum aliquod commodius, ubi per hiemem agant. Sallustius postea, *Metellus*, inquit, *cunctos senatorii ordinis ex* hibernis *propere accersi jubet.* (L. 2, 3. Ball. *hibernaculis* Venet. 1470. *tabernaculis* Arond. *Hiberna.* caeteri *hibernis.* B. Pub. a prima m. *tabernaculis.* WASSE. Est apud Ciceronem & *hibernare* verbum. velut cum inquit: *Quomodo milites hibernent.* &: *Ubi sis hibernaturus*, pro quo Sallustius inferius dicit *hiemare: Nam omnis exercitus deductus in provincia hiemabat.* Rursus: *Ceterum exercitum in provincia, quae proxima est Numidiae, hiemandi gratia collocat.* Sed & Cicero hoc verbo utitur aliquoties, ut in Epistolis: *Cupio scire ubi sis hiematurus.* & in Verrem: *ubi piratae quotannis* hiemare *solent.* Sallustius, ut adnotavit alicubi Seneca, *aquis hiemantibus* in Historia dixit. Hunc imitaturus Aruntius quispiam, quem idem Sallustianum fuisse testatur, cum dicere vellet frigidum annum fuisse, ait: *Totus hiemavit annus. Hiemare* apud Tranquillum in Augusto, pro *affligi incommodo hiemis* ponitur. *Quamvis parum*, inquit, *salubrem valetudini suae urbem hieme experiretur, assidueque in urbe hiemaret.* Caesar itidem ut Cic. pro *hiemem transigere* posuit. velut II. *Ita populi Rom. exercitum* hiemare *atque inveterascere in Gallia moleste ferebant.* & III. *Uti in iis legionem* hiemandi *caussa collocaret.* Ibidem: *Alteram partem ejus vici Gallis ad* hiemandum *concessit.* &: *Inde* in Allobrogas perduxit, *ibique* hiemavit. Sic & alias saepe. RIV.

AD OPPIDUM SUTHUL, UBI REGIS THESAURI ERANT] Strabo lib. ult. Capsam ait vocatam, ubi regis Jugurthae fuerint thesauri: sed puto errorem esse. qualem paullo ante (cap. 21.) indicavimus. Nam Sallustius postea de Capsa disserens, nihil de regis thesauris meminit, verum locum quendam alium ad flumen Mulucham denotat. Haec nobis ideo referuntur, ut locorum nomina diligentius emendentur, maxime locorum facta diligenti comparatione. GLAREAN. Fallitur Priscianus, qui *Muthul & Suthul*, opidorum nomina, negat esse neutra, quia sunt nomina Punica, ac Poenorum lingua caret genere neutro, haud secus ac Hebraea Chaldaeaque; a quibus eam sola differre dialecto, norunt omnes, qui aliquem linguarum Orientis gustum habent. Fallitur, inquam; Nam alioqui Sall. dixisset, *Suthulem.* AEque falsum quod ajunt, Sallustium idcirco *Suthul* dixisse, quia in Punicis retinere vellet terminationem. Nam hanc sententiam refellit cap. 38. ubi, *relicto Suthule*, legitur. RUPERT.

SAEVITIA TEMPORIS] Signum imperiti ducis. Alias enim monet rei militaris doctor: *Ne saeva hieme iter per nives ac pruinas noctibus faciant milites, aut lignorum patiantur inopiam, aut minor illis vestium suppetat copia.* Haec fere Veget. lib. III. cap. 2. ubi & adjicit: *nec sanitati, nec expeditioni idoneum esse militem, qui algore compellitur.* Quam quidem rationem in melius vestiendis, quam armandis suis militibus, secutos Turcas existimo, de quibus V. Ill. Auger. Busbeq. Epist. III. Legat. Turc. *Magnae Turcis*, inquit, *curae est, ut bene valentem tutumque ab injuria tempestatis militem habeant: a vi hostili ipse se defendat: valetudo stat praesidio publico. Hinc melius videas vestitum Turcam, quam armatum. Frigus inprimis timetur, quod etiam aestatis tempore tribus arcent vestimentis.* Ceterum haec in Australes magis, quam Septentrionales conveniunt, qui quidem non telis magis, quam suo coelo, *suo sidere per hiemem armantur*, ut eleganter loquitur Plin. in Panegyrico. RUPERT.

ET OPPORTUNITATE] In quibusdam est, *inopportunitate loci.* pro eo quod est, *iniquitate loci.* sic autem praeter alia & Beroaldinum, & Vene-

 tum-

rat: nam circum murum, ſitum in praerupti montis [a] extremo, planicies limoſa [b] hiemalibus aquis paludem fecerat: tamen, aut ſimulandi gratia, quo

VARIANTES LECTIONES.

a *extremo margine* D. b *gelualibus* F.

NOTAE VARIORUM.

tum exemplar habet quae excudit Pincius, Pomponius caſtigavit, ſed utrum rectius, alii viderint. Ut autem ab *opportuno* deducitur *opportunitas* quid ni ita ab *inopportuno*, nam hac voce utitur Cicero, deduci *inopportunitas* queat? nam ſi quis *inportunitate loci* legere malit: quomodo inferius dicit, *Aggeribus turribuſque & aliis machinationibus fuiſſe locum inportunum.* Ego vulgatam lectionem probo. nam *opportunitatem loci* cum propter incolas & cives, pro quibus illa erat; tum ob hoſtes Romanos, adverſus quos erat, mihi dicere videtur. Sic enim alibi, *Statuit*, inquit, *urbes quae viris aut loco pro hoſtibus, & adverſum ſe* opportuniſſimae *erant, ſingulas circumvenire.* pro, *quae urbes munitiſſimae erant.* Riv. Ita libri noſtri gentium, ut ita dicam, majorum, nam reperi in minoribus, & *inopportunitate*, de quo Rivius. Grut. λ. Thoſ. *nam circum murum ſitum*: & poſtea, *gelualibus aquis.* lego, *hiemantibus aquis*: cetera bona vulgata lectio. Seneca de hoc loco intellexit, cum ſcribit, Salluſtium dixiſſe, *aquis hiemantibus.* Id Aruntium non deſinere locis omnibus inculcare: adeoque cum dicere vellet, frigidum annum fuiſſe ita feciſſe: *Totus hiemavit annus.* In hiſtoria ſane hoc ait dixiſſe Salluſtium; ſed neque perpetuum, ut in mentione ſcriptorum Salluſtii illos tantum hiſtoriarum libros ea appellatione communicent: & ſimile veri, Salluſtium ſuum verbum ubique retinuiſſe: cujus eo majore amore Aruntius deperiret. Palm. λ. recentiore atramento, ſpatio inter verſus, *inopportuno* L. 3. per *opportunitatem*, intelligit locum eſſe defenſoribus opportunum. alibi: *cavere necubi hoſti* opportunus fieret. Liv. Urbs *opportuniſſima* portu. Tacit. alicubi: Locorum opportuna *communivit.* Frontinus I. 4. *Cum anguſtias maris tranſnavigare propter Athenienſium claſſem, quae* opportunitatem loci cuſtodiebat, *non poſſet.* ubi pro, *excepiſſe viſi*, Codex B. Pub. *e. gaviſi.* locus eſt depravatus. *Philippus* enim expeditionem in terram Amphiſſenſium parabat, ut patet ex Polyaeno, ſed Amphiſſa Urbs primaria Ozolorum LX. ſtadia Delphis aberat, Cyaneae vero in ore Boſphori Thracici ab his regionibus immane quantum diſtant. pro *Cyaneae* MSS. Codd. Coll. Jeſ. Petr. B. Pub. unanimes exhibent, *Cyena*, unde proclive eſſet & facere Cirrha, ſive ut Pauſanias effert, Cirrhae, oppidum Delphorum idemque navale, a quo etiam incipit ſinus Caiſſaeus. Nam cum claſſe ad Amphiſſam alio accedere non potuit quam per ſinum Corinthiacum, & promontoria, Rhium & Antirrhion. Sed Polyaenus claſſem non memorat, neque ex eo liquet, terrane an mari, res geſta fuerit. Wasse.

Hiemantibus aquis] Sic ſcribendum eſſe, non *hiemalibus*, vel ex hoc Senecae loco Epiſt. CXV. apparet, in qua ita ſcriptum eſt: *Dixit Salluſtius aquis hiemantibus: Arruntius non deſinit omnibus locis hoc verbum infulcire.* Ursinus. MS. Pirck. *Genialibus aquis.* Unde in aliis veteribus factum *Gelualibus.* An Salluſtius *Geniales aquas* dixit, ut Lucretius *Ingenuos fontes*? *Genialis* in veteri Gloſſario exponitur ἐπίσημος, Γαμήλιος, καὶ στοιχεῖον, τύχη. ubi legendum τυχίον. Alibi *Genialia* τὰ τυχία, Quod ſi vero Salluſtius *hiemantes* potius ſcripſit, intelligo pluvias coeleſtes, quas veteres *Lamas* vocant. Vetus Interpres Horatii: *Lamas lacunas majores continentes aquam pluviam ſeu coeleſtem* ἀπὸ τοῦ λαιμοῦ id eſt, *quae ingluvies eſt & vorago viarum ſeu foſſae fluviorum. Hinc quoque dictae ſunt lamiae, puerorum voratrices.* Ennius: *Silvarum ſaltus, latebras, lamaſque lutoſas.* Coler. Scriptus, *hiemalibus aquis.* Varias conjecturas adferunt Critici, ſed vulgatam defendit Seneca Epiſtola CXIV. *Dixit,* Salluſtius *hiemantibus. Arruntius in libro primo belli Punici ait, Repente* hiemavit *tempeſtas.* Et quae ſequuntur. Dicat quis neſcire nos locum hunc innuat Seneca, an vero alium ex deperditis Hiſtoriarum libris. malim tamen aſſerere locum hunc in animo habuiſſe Senecam, quam temere quid mutare, aut fruſtra inveſtigando in hiſtoriarum libris fatigari. Putsch. Produxit editio Carrionis, *hiemantibus aquis*, neque culpo. ſed noſtrum tuetur ſe toto grege manuſcriptorum Pall. neque aliter Commelinianus. Gruter. 'Arond. *genialibus.* corrupte opinor, pro, *gelualibus* quod, teſte Palmerio, praefert Codex Thoſanus. Laud. *hiemantibus,* recte. caeterum

quo regi formidinem adderet; aut [a] cupidine caecus, ob thesauros oppidi potiundi, vineas agere, aggerem jacere; aliaque, quae incepto usui forent, [b] properare.

XLII. At Jugurtha, cognita vanitate atque inperitia legati, [c] subdolus ejus augere [d] amentiam: missitare supplicantis legatos, ipse, quasi vitabun-

VARIANTES LECTIONES.

a *cupiditate* M. b *praeparare.* c *subdole* M. d *dementiam* Al. *amentiam* G.

NOTAE VARIORUM.

terum pro *Suthul*, L. 2. *Subthul.* & sic Venetae. Orosius V. 15. *Galamam* nominat. MS.C.C.C. *Calamam*, cujus meminit Optatus I. pag. 39. etiam Augustin. de Civ. Dei XXII. 8. Possidius Notitiae Africae. & sic, apud Orosium reponendum. WASSE.

AUT CUPIDINE CAECUS &c.] Duplex vocum biga *ob thesauros op. p.* a fine spurium quid redolet. GRUT. *Ob th. op.* omittunt L. 3. & Ball. & sane supra dixit: *ubi regis thesauri erant.* caeteri tamen mordicus tenent. WASSE.

AGGEREM JACERE] Lips. II. Poliorcet III. RUP.

ALIAQUE QUAE COEPTO USUI FORENT, PROPERARE] Quamvis & manuscriptum, & Badianum exemplar *praeparare*, tamen *properare* magis placet, pro festinanter comparare. Sic apud Tacitum: *properare deditionem.* Item: *voluntariam mortem properare.* pro celeriter sibi consciscere. Virgilius VIII.

Haec pater Aeoliis properat dum Lemnius oris.

pro, *properanter facit.* & est honesta locutio, inquit Servius. In manuscripto volumine, pro *coepto*, *incepto*, legitur. ut & impressis quibusdam; sed vulgatam lectionem relinquendam esse duco. RIV. Vide supra cap. 21. & 22. Sic etiam nostri meliores, nisi quod Comm. *praeparare*, at ego potius dixissem *aliaque incepto usui properare.* neglectis caeteris. GRUT. L. 3. *alia quae incepto*, non male. WASSE.

VANITATE ATQUE IMPERITIA LEGATI] Occinendum ei fuerit illud Onosandri cap. 4. Strategici: *Pudendum ac periculosum est, temere ac turbide bellicos excitasse tumultus, ac veluti mare, terramque praeliis miscere voluisse: deinde turpiter inceptis desistere proramque obvertere.* (Graece, κἄπειτα πρύμναν κρούεσθαι, hoc est, *inbibere remos more remigum*) *Etenim unusquisque praecipitem hujusmodi amentiam deridet, imbellemque audaciam ludos facit. Hostes etiam quicunque illi sunt, oderunt eos merito, qui injuriam inferre nec noluerunt quidem, sed non potuerunt.* RUPERT.

SUBDOLE EJUS AUGERE AMENTIAM] In manuscriptis est, *subdolus.* quae nimirum verior lectio est. RIV. Sic & antiquus Fulvii liber. *Subdolus*, reposui, quod ita scriptum in plerisque antiquis libris comperissem. A. MANUT. Sic & nostri libri meliores, solum remanet in vitiosioribus *subdole.* GRUT. Nomen pro adverbio alias. infra: cap. 48. *praedas* certantes agere. &, 73. *exercitum inter hiberna Rom.* jussus *habebat.* WASSE.

AMENTIAM] Reg. L. 2. Venetae *dementiam* male. Haec vox non solum *vanitati*, & *imperitiae* additur, sed etiam, *timori*, *invidiae*, caeterisque affectibus quis vacui debent esse de rebus dubiis consultantes Liv. de L. Papirio Cursore VIII. 3. *venire* amentem invidia; nempe quia magister equitum injussu suo prospere pugnasset, atque, ut ille supra: *arma hostilia concremasset, ne suae gloriae fructum caperet, nomenque ibi scriberet, aut spolia in triumpho ferret.* quaeritur quid sit, *nomen scribere*? at hunc morem Auctor supra explicaverat IV. 20. Titulus *ipse* spoliis inscriptus; *illos meque arguit consulem ea Cossum coepisse.* patet ibi ex Thorace linteo ad Jovis Feretrii, Impp. sua nomina spoliis indidisse. Ejus rei formulam servat Poëta:

AEneas haec de Danais victoribus arma.

Vellejus II. 104. *Decreta ei (Agrippae) cum speciosissima inscriptione operum ornamenta Triumphalia.* Liv. XXXVIII. 35. *Sejuges in Capitolio aurati a P. Cornelio positi.* consulem dedisse, *inscriptum est.* Tacit. An. II. *Laudatis pro concione auctoribus, Caesar congeriem armorum struxit superbo cum titulo: Debellatis inter Rhenum Alpemque nationibus exercitum Tiberii Caesaris ea monimenta Marti & Jovi Augusto sacravisse.* Lib. IV. *Fabius Vibulan.* &c. *opima spolia* cum solenni dica-

bundus, per ſaltuoſa loca, & tramites exercitum ductare. [a] Denique Aulum ſpe pactionis [b] perpulit, uti, relicto Suthule, in abditas regiones ſeſe, velut cedentem, inſequeretur: ita delicta occultiora [c] fore. Interea per homines callidos die noctuque exercitum [d] tentabat: centuriones, duceſque turmarum partim, uti [e] transfugerent, corrumpere; alii, ſigno dato, locum uti deſererent. Quae poſtquam ex ſententia [f] inſtruxit; intempeſta nocte de inproviſo, multitudine Numidarum [g] Auli caſtra circumvenit. Milites Romani, perculſi tumultu inſolito, arma capere alii; alii ſe abdere;

VARIANTES LECTIONES.

a Deinde H. M. b *pepulit* M. c *fuere* A. B. C. E. F. H. I. K. L. d *tentare* C. e *tr. ad cum* B. f *inſtruit* A. B. C. D. E. F. H. I. K. L. M. g *Albini* L.

NOTAE VARIORUM.

dicatione *dono fixit*. Dio de Tropaeis Pompeji: Ἐπὶ πᾶσιν ἓν μέγα πολυτελῶς κεκοσμημένον ΤΗ͂Σ ΟΙΚΟΥΜΈΝΗΣ ἐπιγραφὴν ἔχον. confer Herodotum I. 51. Pauſaniam, Anthologiam. Virgilius II. 15.

Quod ſuper eſt; baec ſunt ſpolia, *& de rege ſuperbo*
Primitiae: manibuſque meis Mezentius hic eſt.

Infra:

——— ——— *inimicaque nomina* fugi.

Idque Triumvirorum munus fuiſſe clare ſatis innuit Liv. XXV. 7. *Quibus* (*comitiis*) *creati ſunt quinque viri, muris turribuſque reficiendis: & Triumviri bini, uni ſacris conquirendis*, doniſque perſignandis, *alteri reficiendis aedibus.* Dedicationis formulam exhibent Statius Theb. II. 715. Silius XV. 492. titulus iſte Tibullo IV. 1. *index.* Vide Ovid. Ep. II. 68. VII. 76. WASSE.

VITABUNDUS] Vitans, fugiens. Conſiderent docti, num Diomedes Grammaticus hunc locum citet lib. I. cap. 5. pag. 379. ubi ſic ait: *Item cum legimus apud* Salluſtium: *Vitabundus*, inquit, *per ſaltuoſa loca recedebat.* CAST. *Per tr.* & *ſ. loca.* Servius ad AEn. X. pag. 1485. *quaſi* omittunt λ. L. 3. Valla I. 9. *per p. & ſalt. l.* WASSE.

DENIQUE AULUM SPE PACTIONIS PERPULIT, UTI SUTHULE RELICTO] Manuſcripta *perpulit.* RIV. Hegeſip. V. 17. *invitare factionum principes* ad ſpem deditionis. WASSE.

ITA DELICTA OCCULTIORA FORE] Sic Pall. ſept. Editiones patrum memoria natae. vox ultima videtur adſuta ab interpretibus, eam certe arguunt falſitatis variae lectiones membranarum; nam Naz. prima ſcriptura expuncta eſt, repoſitumque a manu ſecunda *occultiora fuerunt.* Pall. II. 4, 5. ceterique nec non Com. *fuere* tert. *forent.* GRUT. *Fore* Mart. *forent* Bodl. *fuere* Pemb. B. Publ. λ. WASSE. Vide not. ad Catil. cap. 20. RUPERT.

DIE, NOCTUQUE] Servius in I. Georg. profert alium Salluſtii locum huic ſimilem, in quo eſt: *Die noctuque laborare, feſtinare.* Tacitus lib. XV. *Continuum die noctuque iter properabant.* infra tamen dixit Salluſtius: *Diu, noctuque.* ut lib. I. Hiſtor. citante Chariſio, in quo erat: *Noctu diuque ſtationes & vigilias tentare.* Item: *Diu noctuque fatigare animum.* CIACC. & URSIN.

INSTRUXIT] Reg. *extruit, inſtruit.* Arond. L. 2. Venetae. Pemb. γ. λ. B. Pub. & ſic legendum, licet aliter Gruteriana & Plantin. Plautus Caſin. qui poſtquam amo *Caſinam.* Trucul. *heus tu*, jam poſtquam *In urbem crebro* convenio, *hic factus jam ſum cavillator.* Captiv. III. 3. 27. Terent. Adelph. *Neque ego huc umquam* poſtquam ſum natus, *intra portam penetravi pedem.* vide Noſtrum in Jug. cap. 66. & Q. Septimium IV. 1, 4.

INTEMPESTA NOCTE CUM MULTITUDINE NUMIDARUM AULI CASTRA CIRCUMVENIT] *Cum*, non eſt in ullo manuſcripto, ac rectius abeſt, ſed nec Florentinus codex id habet, neque Beroaldinus. RIV.

AULI CASTRA CIRCUMVENIT] Non poſſum quin indicem, Nazarianum a prima ac ſecunda manu variare perpetuo in nomine *Auli*, a prima enim eſt, *Albini*; a ſecunda, *Aulini:* niſi fine capitis 36. ibi enim initio fuit, *Albinus Aulo fratre in caſtris:* mutatum tamen & ibi ſtatim *Aulino.* GRUT.

PERCULSI TUMULTU INSOLITO] Ejuſmodi trepidationem, & tumultum, in exercitu Darii Codomanni ſub tempus praelii, in faucibus Ciliciae com-

dere; pars territos confirmare; trepidare omnibus locis; [a] vis magna hoſtium: coelum nocte, atque nubibus obſcuratum: periculum anceps: poſtremo, fugere, an manere, tutius foret, in incerto erat. Sed ex eo numero, quos paullo ante corruptos diximus, cohors una Ligurum, cum duabus turmis Thracum, & paucis [b] gregariis militibus, tranſiere ad regem: & centurio primi pili tertiae legionis per munitionem, quam, uti defenderet, acceperat, locum hoſtibus introeundi dedit: [c] eaque Numidae

VARIANTES LECTIONES.

a *v. erat* A. E. F. H. *vis m. h. erat* I. b *ex gr. m.* G. H. c *ea* H.

NOTAE VARIORUM.

commiſſi, ſuperventu hoſtili excitatum, deſcribit hunc in modum Curt. lib. III. de reb. Alex. *Dario adventum hoſtium pavidi agreſtes nunciaverunt, vix credenti occurrere etiam, quos ut fugientes ſequebatur. Ergo non mediocris omnium animos formido inceſſerat, quippe itineri quam praelio aptiores erant raptimque arma capiebant. Sed ipſa feſtinatio diſcurrentium ſuoſque ad arma vocantium majorem metum incuſſit. Alii in jugum montis evaſerant, ut hoſtium agmen inde proſpicerent. Equos plerique frenabant: diſcors exercitus, nec ad unum intentus imperium, vario tumultu cuncta turbaverat.* RUPERT.

ARMA CAPERE ALII, ALII SESE ABDERE] Etſi omnes excuſi codices, quibuſcum conſentiunt MSS. quidam: *Arma capere, alii ſeſe abdere*, habeant, longe tamen, meo quidem judicio, concinnior & elegantior eſt haec lectio, quam hic reſtituimus. Hoc eodem in libro Salluſtius: *alii fugere, alii capere.* & : *monere alii, alii hortari*, & iterum: *quam plurimas uxores alii, alii denas habent.* C. POPMA.

CONFIRMARE, TREPIDARE OMNIBUS LOCIS, MAGNA HOSTIUM] Introduxi aliam diſtinctionem ab ea, quae hactenus fere obtinuit; coactus auctoritate membranarum, ſed & alioqui prima editio, *confirmare. Trepidare omnibus locis, vis magna hoſtium*, quam diſtinctionem minime poſthabuerim vulgatiori, praeferente, *confirmare; trepidare: omnibus locis vis magna hoſtium. trepidare* heic notat, ſatagere cum fructu. GRUT.

IN INCERTO] L. 2. *incerto.* infra λ. *pauci ex.* a manu tamen emendatrice, hercle non male. *eſſet* a manu prima Pemb. *foret* a 2. in marg. WASSE.

PAULLO ANTE CORRUPTIS, &c.] Deleverim *paullo ante*, potuiſſet adhuc brevius unica voce *ex numero corruptorum*, pro, *tranſiere* Naz. Pall. II. *tranſire* forſan melius. GRUTER. Et ſic primitus, ni fallor γ. WASSE.

THRACUM]. In Rittershuſiano, pro *Thracum* legas, *Tirichum*. COLER.

CENTURIO PRIMI PILI] *Primipilus* & *primus pilus*, non idem ſunt. Vide Quaeſita per epiſtolam. ALD. MANUT.

EAQUE NUMIDAE CUNCTI INRUPERE] Haereas utrum malis, *eoque*; an alterum, quod quidem in pleriſque MSS. & olim impreſſis, etiam Naz. ſed & ab eadem manu ſuperſcriptum eidem *eoque*; quomodo deſerte Comm. noſter, nihil tamen temere mutaverim. GRUT.

EAQUE NUMIDAE] Pemb. Arond. foede *eaque parte*, & ſic Venetae. γ. Pemb. etiam, ſed a manu recentiore, B. Pub. λ. Mart. Reg. *eaque* L. 3. *ea.* Bodl. *eoque.* Arond. omittit *cuncti* &, *hoſtis.* inde notum ſtrategema. confer Polyaenum III. 7. Frontinum II. 13. cujus verba adſcribam ut ad ſanitatem reducantur: *Galli pugnaturi cum Attalo, aurum omne & argentum certis cuſtodibus tradiderunt, quibus ſi acie fuſi eſſent parceretur, quo facilius colligenda praeda hoſtem impeditum effugerent.* Quid ergo? num eo nomine, *certis cuſtodibus*, ut illi mortem effugerent, at quomodo hoc pacto victoris impetum ſufflaminarent? nullus dubito quin Petrenſis commodiorem lectionem praeſtiterit. clare itaque ille, pro, *quibus ſi acie fuſi parceretur; quae ſi in acie fugiſſent ſpargerent*, legendum: *ſi acie fuſi eſſent, ſpargerent.* inepte enim Coll. Jeſ. *aciem fugiſſent.* Quod idem ille Petrenſis *Athalio* pro *Attalo* exhibet, id vero nihil eſt. recte vulgata, illum Attalum intelligo qui poſt Eumenem proxime in regnum acceſſit, de quo haec Pauſanias I. 8. Γαλάτας ἐς τὴν γῆν ἣν ἔτι ϗ νῦν ἔχουσιν ἀναφυγεῖν ἠνάγκασεν Περ-

dae cuncti [a] inrupere. Nostri foeda fuga, plerique abjectis armis, proxumum collem occupavere. Nox, atque praeda castrorum, hostes, quo minus victoria uterentur, remorata sunt. Deinde Jugurtha postero die cum Aulo in conloquio verba facit: *Tametsi ipsum cum exercitu fame, ferroque clausum* [b] *tenet; tamen se humanarum rerum memorem; si secum foedus* [c] *faceret, incolumes omnis sub jugum missurum: praeterea, uti diebus decem* [d] *Numidia* [e] *decederet.* Quae quamquam gravia, & [f] flagitii plena erant;

VARIANTES LECTIONES.

a *eruperit* L. b *teneat* G. c *fecit* L. d *a Numidia* D. M. N. e *decederent* H. M. f *flagitio* F. G. K. *flagitiis* H.

NOTAE VARIORUM.

γάμον. vide Athenaeum V. 16. Photium ex Arriano, pag. 226. Eusebium ad Olymp. 147. L 3: *nostris foede f.* sed aliter caeteri, & Donat. in Eunuch. II. 3. infra *tamen se memorem.* illud *tamen* ex sec. manu correctrici, & in Marg. Pemb. WASSE.

NOSTRI FOEDA FUGA, PLERIQUE ABJECTIS ARMIS, PROXUMUM COLLEM OCCUPAVERE] Non sine causa additum, *foeda.* Fortes enim arma & vitam eodem aestimant pretio, ut ait Diodor. lib. XIV. cap. 115. Vulgo circumfertur: *Fortium est non tradere arma, sed mage armis immori.* Seneca de Horatio Coclite: *Non minus solicitus, ut armatus, quam ut salvus exiret.* Epist. CXXI. P. Furius maluit cum millenaria cohorte perire, quam redimere salutem traditis armis. Halicarnass. lib. VI. cap. 80. Vide Gruter. ad Livii lib. I. cap. 27. RUPERT.

POSTERO DIE] Aliquot e MSS. *postera.* GRUT. Nostri *postero.* sed alibi invenio. Scipio apud Liv. XXXVIII. Hac die *Quirites Carthaginem vici.* Justinus Liv. Tacitus passim. WASSE.

TAMETSI IPSUM CUM EXERCITU, FAME ET FERRO, CLAUSUM TENET, TAMEN SE HUMANARUM RERUM MEMOREM, &c.] Ex fide librorum veterum ita hic locus legendus erit: quod etiam ante nos alii animadverterunt. voluimus tamen nostrorum etiam codicum consensum, & auctoritatem producere, quo pluribus quasi testibus, vera & antiqua Sallustio restituatur lectio. De varia autem rerum humanarum vicissitudine, vide quae in Commentariis nostris in librum primum Henrici Mediolanensis, de Controversia Hominis, & Fortunae diximus: locum enim hunc non parum illustrabunt. C. POPMA.

FAME FERROQUE CLAUSUM TENET] Est in quibusdam, *teneat.* id Latinitatis ratio exposcere magis videtur, nisi si ἑτέρωσιν modi esse malis. RIV. *Fame & ferro tamen se b. r. m.* Libri C. Popmae *fame ferro el.* λ. infra: *quamquam gravia* Reg. numerum copiarum recenset Oros. V. 15. confer item Veget. III. 10. WASSE.

SE HUMANARUM RERUM MEMOREM] Ut victorem decet. Pulcerrima victoria fuit L. AEmilii Paulli, non qua Persen, sed qua seipsum vicit, ut e Livii lib. XLV. cognoscimus; ibi, rege captivo in tabernaculum sive praetorium introducto, ita ad suos verba facit: *Exemplum insigne cernitis mutationis rerum humanarum. Vobis hoc praecipue dico, Juvenes, ideo in secundis rebus nihil in quenquam superbe ac violenter consulere decet, nec praesenti credere fortunae, cum quid vesper serus vehat, incertum sit.* Sed & de misericordia, qua saepe erga hostes afflictos commovemur, praeclare, praeter alios, differit Nicolaus Syracusanus in Orat. ad cives suos, pro Atheniensibus captivis apud Diodor. Sicul. lib. XIII. Bibl. ubi inter caetera, *Inprimis autem, ut puto, misericordiae sensu, placidorum hominum animi capiuntur, quod mutua quaedam communis naturae affectio existit.* Quam quidem ῥῆσιν Historiographi divinis versibus diffundit & illustrat Juvenalis Sat. XV. Talem vero moderationem sapientiamque, recentiores historici in Carolo V. depraedicant, qui nuncio accepto memorabilis illius ad Ticinum victoriae, captivitatisque Regis Galliarum Francisci I. adeo non exultavit, ut neque tormentorum displosione, neque ulla alia re laetitiam erumpere pateretur, sed potius Deum suppliciter orari *juberet publice in omnibus templis, ut ea victoria Orbi Christiano bene ac feliciter evenerit.* Adde notam ad Justini lib. IX. cap. 4. RUPERT.

QUAE QUANQUAM GRAVIA, ET FLAGITII PLENA ERANT] Manuscriptum, *Quae gravia quanquam,* & sic saepe Tacitus, velut V. *Haec mira quamquam, fidem ex eo trahebant.* Laur. Valla, haud

erant; tamen, quia mortis metu [a] mutabantur, ficuti regi libuerat, pax convenit.

XLIII. Sed

VARIANTES LECTIONES.

a *minitabantur* C. L. *tenebantur* E. F. *cogebantur* G. *terrebantur* N.

NOTAE VARIORUM.

haud fcio an memoria lapfus, *flagitio plena* legit libro Elegantiarum III. quo loco docet Ciceronem *Plenus* cum genitivo jungere folitum, plerofque eodem faeculo cum ablativo. Mox enim fubdit, cum Varronis e tertio de Re Ruftica, *Utrum bis pifcibus ftagnum habeat plenum, an ranis*, tum hoc e Salluftio exemplum, *flagitio plena*; quo id comprobet. Quod Ciceronem affirmat femper hoc nomen cum genitivo jungere confuevifse, in eo plane eft memoria lapfus. id quod exempla fequentia oftendunt: *Ornamentis fanorum plena domus.* &: *Otiofa vita, conferta & plena voluptatibus.* &: *Litterae graviffimis verbis fententiifque plenae.* Sed & *noctem plenam timoribus*, apud eundem legis. Riv.

Mortis metu mutabantur] Sic in Catil. *Pace bellum mutavit*, & in orat. Philippi: *Quorum nemo non diurna mercede vitam mutaverit.* Hunc locum non recte interpretatur Turneb. lib. Adverf. XVIII. cap. 7. cum enim illi miferi mortem exfpectarent, eum mortis metum cum ignominia commutatum facile tulerunt. Infra: *cunctaque praefenti ignominia mutaftis.* Nonius, *mutare*, *aliud pro alio accipere. Lucill. Publicanus vero ut Afiae fiam fcripturarius, pro Lucillio; id ego nolo, & uno hoc non muto omnia.* Ciacc. Manufcripta & alia quaedam, *mutabantur*, pro *permutabantur*: id eft, quia haec patienda potius quam moriendum cenfebant, vel quia vitam hac re fuam redimebant. Nam mutuatio fit, quum aliud pro alio fubftituitur, Legitur & *multabantur*. Riv. Placet Glareano *urgebantur*, ut infra: *populus militia atque inopia* urgebantur. Codex perantiquus C. Popmae *cogebantur*, & *nitebantur*. Wasse. *Mutabantur* a manu prima Naz. ac Pall. II. quorum uterque interpolatus a correctore; oftentatque primus *motabantur*; alter vero *minitabatur*, quod ultimum in aliquot membranis, addita tamen litera; *minitabantur*. Commelin. valde abit a caeteris, ut & Bongarf. hic quippe habet *tenebantur*; illa *agitabatur*; eft in Pall. 5. *mulctabantur.* 6. *urgebatur.* 7. *tenebantur.* 8. *mutabantur.* Scio quae alii commentati fint; nec placent; libet enim arbitrari vocem illam turbatricem omnino exterminandam, unaque dictionem *quia*; ut fiat, tamen mortis metu, ficut regi libuerat, pax convenit, fententia aperta. Grut. Pro illo *multabantur*, etiam haec reperias in libris, *tenebantur*, *minabantur*, *minitabantur*, *nutabant*, *mutabantur*. alii aliud maluerunt: nemo recte: nifi quod nuper fuit, qui *minabantur*, probaret paffive: & de hoc tam praeclare reperto triumpharet; fed optimi libri, quod Rivius etiam monuit; *nutabant*: proximi, *mutabantur*. verum eft, *mutabant*. Leges Jugurtha ferebat, ut fub jugum mitterentur, & Numidia decederent, eae leges una re mutabant, morte, alterutrum enim legendum erat: *Mutabant*, illi dicebant: nos *mutabantur*. Catullus:

Haec cum legas, tum bellus ille, & urbanus
Suffenus unus caprimulgus, aut foffor
Rurfus videtur: tantum abhorret ac mutat.

Livius: *Mores quidem populi Romani quantum mutaverint, vel hic dies argumento erit.* Alibi hoc agimus: neque libet idem faepius ac funt alia potiora. Palmer. Pro *multabantur*, alii codices habent *nutabant*, in vetufto codice *urgebantur*, marginibus adfcriptum reperi, quae lectio placet, nam ita loqui folet hic auctor, ut paulo poft: *Populus militia atque inopia urgebatur.* Glarean. Optimi libri, ut etiam Rivius monet, habent *nutabant.* Ex quo Palmerius & alii faciunt *mutabant.* Et ita Turnebus quoque. Sed vulgatam lectionem retinet & exponit Ciacconius, haud incommode. Colerus. Codex quidam perantiquus: *Mortis metu cogebantur.* alii: *mortis metu multabantur.* alii: *mortis motu nitebantur*, ediderunt. Nec defunt qui in antiquis aliquot libris, *mutabantur*, & *urgebantur*, & *mutabant*, fcriptum reperiffe affirmant. Ego vulgatam lectionem fequor, quod ea plurimis meorum codicum exemplaribus comprobatur. C. Popma. Laud. Bodl. *nutebantur* pro *mutabantur*, quomodo Tacitus Hift. I. 76. *Nec Aquitania quidem quamquam a Julio Cordo in verba Othonis obftricta, diu manfit, nufquam fides aut amor*, metu *ac neceffitate*, huc illuc mutabantur. Valla Eleg. III. 34. *mulctabantur*, at Reg. B. Pub. Pemb. γ. λ. *mutabantur.* γ. λ. pro varia lectione *urgebantur*, Arond. *tegebantur* forte pro *tenebantur.* Venetae *nutabantur.* Aldina & Martin. *nutabant.* Palmerius *mutabant.* ut apud Tacitum II. 23. III. 44. IV. 13. Ammian.

XLIII. Sed ubi ea Romae comperta sunt; metus, atque moeror civitatem invasere: pars [a] dolere pro gloria imperii: pars insolita rerum bellicarum, timere libertati. Aulo omnes infesti, ac maxume qui bello saepe [b] praeclari fuerant; quod armatus dedecore potius, quam manu, salutem [c] quaesierit. Ob ea consul Albinus, ex delicto fratris invidiam, ac deinde periculum timens; Senatum de foedere [d] consulebat: & tamen interim exercitui supplementum scribere: ab sociis & nomine Latino auxilia arcessere; denique omnibus modis festinare. Senatus [e] ita, uti par fuerat, [f] decernit: *Suo atque populi injussu nullum potuisse foedus fieri.* Con-

VARIANTES LECTIONES.

a *dolore* B. b *clari* L. c *acquisiverat* A. *quaesiverat* B. C. E. F. G. H. I. K. *quaesivit* D. d *consulebat utrum foedus quod pepigerat cum Jugurtha firmum sicque factum perdurare debuisset nec ne.* L. e *ita* delet H. f *decrevit* C. D. F. M.

NOTAE VARIORUM.

XXV. 8. XXXI. 7. Ego nihil muto. *mutabantur* eo sensu apud Statium Theb. IV, 193.

——— ——— *Sed perfida conjux*
Dona viro mutare *velit.*

Justin. XX. 4. mutassentque vitam luxuria *ni*, &c. WASSE. Infra: *invasere.* maluissem *invadere*, sed & patienter tulerim deleri illud *civitatem*, GRUT. Pro, *sed ubi ea*, Priscianus, *Haec ubi.* caeterum vocem quam pro spuria habet Gruterus, agnoscit Q. Septimius II. 8. Metus *atque* moeror *universos invasere.* Turpem hanc Albini deditionem memorat Ammian. pag. 404. 10. Infra: *& tamen interim.* L. 3. omittit *&*, legitque *exercitui interim*, pro *quaesiverit* Venetae Mart. Reg. λ. & Pemb. a manu correctrice *quaesiverat.* WASSE.

SICUTI REGI LIBUERAT] Passim in omnibus exemplaribus excusis sic legitur. Libri duo calamo exarati: *Sicuti regi placuerat.* quo verbo saepe Sallustius utitur; nam supra: *propter dissensionem placuerat dividi thesauros*, & infra: *atque hoc utinam a principio tibi placuisset*, & iterum: *Ita Jugurthae placuerat speranti mox effusos hostes invadi posse.* Nos tamen nihil mutamus. C. POPMA.

SED UBI EA ROMAE COMPERTA SUNT] Vulgati receptio; codices ita habent. Priscianus: *Haec ubi Romae comperta sunt*, legit. Sed & ipse Sallustius in Catilinario: *Haec*, inquit, *ubi Romae comperta sunt, Senatus Catilinam, & Mallium hostes judicat.* Nos tamen nihil mutamus. C. POPMA.

METUS ATQUE MOEROR CIVITATEM INVASERE] Maluissem, *invadere*, sed & patienter tulerim deleri illud *civitatem.* GRUT.

MAXUME QUI BELLO SAEPE PRAECLARI FUERANT] Brevius foret, *maxume bello saepe praeclari*, vocibus duabus deletis. GRUT.

QUOD ARMATUS DEDECORE POTIUS QUAM MANU SALUTEM QUAESIVERIT] Vide notam ad Catil. cap. 58. RUPERT.

OB EA CONSUL, &c.] Videtur figmentum Commentatoris *ex delicto fratris*, aut certe *ob ea Consul.* GRUT. Gruteriana pro, *deinde*, *demum*, contra MSS. WASSE.

CONSULEBAT] Jucundius fuisset *consulere.* GRUT.

EXERCITUI, &c.] Naz. primo habuit vel *exercitu* aut certe *exercitus.* GRUT.

ITA UTI] Ball. λ. Reg. L 2. Venetae abest *ita*, sed minus eleganter. WASSE.

UTI PAR FUERAT] Vide Albericum Gentilem lib. II. de Armis Romanis cap. 6. Grot. II. de Jur. Bel. ac Pac. XV. n. 3. RUPERT.

POPULI INJUSSU] Sic Livius lib. IX. *Coss. profecti ad Pontium in colloquium cum de foedere victor agitaret, negarunt injussu populi foedus fieri posse, nec sine fecialibus, caeremoniaque alia sollemni. Itaque non, ut vulgo credunt, Claudiusque etiam scribit, foedere pax Caudina, sed sponsione facta est, &c.* Et paulo inferius: *Spurius Posthumus, qui sponsionem fecerat, in Senatu, sententiam a Coss. rogatus, ita disserit: Quae sententia testis erit, mihi an legionibus vestris pepercerim: cum me seu turpi seu necessaria sponsione obstrinxi: qua tamen, quando injussu populi facta est, non tenetur populus Romanus; neque quicquam ex ea, praeterquam corpora nostra debentur Samnitibus. Dedamur per feciales nudi, vinctique exsolvamus religione Populum, si qua obligavimus, &c.* Et paulo inferius: *Neque ego inficias eo,*

Consul inpeditus a [a] tribunis plebis, ne, quas paraverat copias, secum portaret, paucis diebus in Africam proficiscitur. Nam omnis exercitus, uti convenerat, Numidia deductus [b] in provincia hiemabat. Postquam eo [c] venit; quamquam persequi Jugurtham, & mederi fraternae invidiae [d] animo ardebat; cognitis militibus, quos praeter fugam, soluto imperio licentia, atque lascivia corruperat, ex copia rerum statuit, nihil sibi [e] agitandum.

XLIV. [f] Interea Romae C. Mamilius Limetanus Tribunus plebis rogationem ad

VARIANTES LECTIONES.

a *tribuno* H. b *in provinciam* F. L. c *ventum est* D. d *animus* B. D. E. F. K. N. e *agendum* B. C. D. G. H. K. *esse agendum* F. f *Interim* A. C. F. H. I. K. L. M.

NOTAE VARIORUM.

eo, Patres Conscripti, tam sponsiones, quam foedera sancta esse apud eos homines, apud quos juxta divinas religiones fides humana colitur: sed injussu populi nego quicquam sanciri posse, quod populum teneat. CIACC. & URSIN. Adde Cic. pro Caecin. & ad Quir. post Red. WASSE.

POSTQUAM EO VENIT] In nonnullis est, *Postquam eo ventum est.* quomodo & alias. RIV. Sic. L 2. 3. Venet. Ball. WASSE.

ANIMO ARDEBAT] *Ardere ira, dolore, desiderio* dixit Cicero, &, *ardet animus*, ut Sall. in Orat. de Repub. ord. *ardet omnibus animus.* Caesar VII. *Vercingetorix animo laborabat, ut reliquas civitatis adjungeret.* CIACC. & URSIN. In quibusdam, *animus ardebat*, videlicet Albini consulis. Sed prior lectio melior, pro, studio & cupiditate flagrabat. sic enim & Manuscripta. RIV. & C. POPMA.

QUOS PRAETER FUGAM SOLUTO IMPERIO, LICENTIA ATQUE LASCIVIA CORRUPERAT, ET COPIA RERUM] In Manuscriptis ceterisque vetustioribus, *ex copia rerum, statuit sibi nihil agendum* pro, *ut res sese dabant*, sive *pro statu & conditione rerum.* Sic postea Sallustius: *Tum Marius* ex copia rerum *consilia trahit.* id est, *ex tempore.* vel, *pro re nata.* Tacitus, *Ex re consulere*, dixit. RIVIUS.

EX COPIA RERUM STATUIT NIHIL SIBI AGITANDUM] Sic infra: *Marius* ex copia rerum *consilium trahit.* contra: *Tamen ex inopia quod optimum videbatur, consilium capit.* CIACCON. Carrio invexit primum *agendum* invitis MSS. GRUT. At sic L 2. Arond. Ball. γ. *agitandum* pro V. Lect. 4. pro V. l. *agendum.* Pemb. *agendum* ex manu correctrice. *agitandum* B. Pemb. a pr. m. at vere Gruterus. ita locum aemulatus Sulpicius Hist. Sacr. II. 94. *Ita tum Ithacus* statuit, *licet rebus dubiis novi Imp. adventum expectare*, interim sibi nihil agitandum. WASSE.

STATUIT SIBI NIHIL AGENDUM] Ut cauti constantesque Duces solent, qui, verbis Liv. lib. XXII. *nullo loco, nisi quantum necessitas cogit, committunt se fortunae, adeoque cum Augusto nihil minus imperfecto Duci, quam festinationem temeritatemque convenire arbitrantur.* RUPERT.

INTEREA ROMAE C. MAMILIUS LIMETANUS] Hic tam varia est in exemplaribus lectio, ut quae potissimum probanda, haud facile judicare possis. In Veneto est, *C. Manilius Limitanus tr. pl.* nec secus in Argentoratensi, atque aliis plerisque. In Parisiensi, quod est a Badio excusum, castigatum ab Aleandro, *C. Mamillus Limentanus.* In Fabriciano, quam lectionem maxime omnium probandam puto *C. Mallius Limetanus.* Quamquam in spatio quod versus dirimit, adscriptum ibidem est, *Mamillus.* Sed & postea ubi in aliis fere, *ex Manlii rogatione*; in Badiano, *ex Malliana.* Sed quid multis? Aut haec lectio vera est quam habet Manuscriptum, aut ea quae in pervulgatis est exemplaribus dialogi de Claris oratoribus quem Brutum vocant, quo loco Cicero de C. Galba Sergii F. loquens hujusce trib. pl. meminit. *Nam rogatione*, inquit, *Manilia Jugurthinae conjurationis invidia cum pro se ipse dixisset*,

ad populum promulgat, *uti* [a] *quaereretur in eos, quorum consilio Jugurtha Sena-*

VARIANTES LECTIONES.

a *quaereret* I. mox *senatus* pro *senati* MSS. & sic passim.

NOTAE VARIORUM.

set, oppressus est. Ibidem paullo post de L. Bestia loquens: *Nam invidiosa lege Manilia quaestio C. Galbam sacerdoten & IV. consulares* L. Bestiam, C. Catonem Sp. Albinum, *civemque praestantissimum L. Opimium,* & quae sequuntur. Nisi quis *Mamilia* ibi, non *Manilia*, legendum esse contendat, ita uti de doctis quidam censent. tametsi Erasmus quidem in postrema editione Chiliadum, *rogatione Manilia* legit, hunc Ciceronis e Bruto locum citans. Similis fere error est in *Octavio* illo *Tusculano*, apud Tit. Liv. I. ab U. C. quem *Mamilium* alii vocant, alii *Manilium.* quod posterius in Anthropologia comprobat Volaterranus, quicum eruditi quidam faciunt. Sex. Pompejus F. *Mamiliorum familiam* diversam facit ab ea quam *Manliam* alii vocant. *Mamilia*, inquit, *turris, intra Subura regionem, a Mamilio nomen accepit. Mamiliorum familia a Mamilia filia Telegoni, quam Tusculi procreavit, est appellata, quando id oppidum ipse condidisset.* Mox, *Manliae gentis patriciae decreto, nemo ex ea Marcus appellatur, quod M. Manlius qui Capitolium a Gal. defenderat, cum regnum affectasset, damnatus necatusque est.* Haec totidem ferme verbis repetit Sipontius. Quod nisi mendum est in exemplaribus Sex. Pompeji, ut esse suspicor, errat & Volaterranus ipse, & quicumque alii *Manilium* vocant principem illum Latini nominis *Octavium Tusculanum.* Sed mihi legendum apud *Festum* videtur, *Maniliorum familia, a Manilia, &c.* Livii exemplaria variant. nam est in aliis *Manilius*, in aliis *Mamilius.* Sed & auctor libelli de Magistratibus R. *Mamilium* vocat, cum *Manilium* alias legi sit in margine adnotatum. Contra, qui de Viris Illustribus scripsit, eundem *Manilium* appellat, quemadmodum & Florus lib. I. & e recentioribus Alexander Neapolitanus. Quin & apud Ciceronem II. de Natura deorum, quo loco sic Hervagius, *Cum A. Postumius dictator cum Octavio Mamilio Tusculano praelio dimicaret, &c.* ibi Aldus *Manilio* excudit; tametsi idem Aldus in Epistolis ad Atticum, *Manlium* dicit, *Male*, inquit, *Tarquinius, qui Porsenam, qui Octavium Manlium contra patriam*, quomodo & aliud quoddam Venetiis impressum, & aliud Basileae ab Hervagio excusum. Cura mehercule non deëesset, ut Livii nostri verbis uterer, si qua ad verum via inquirentem ferret. Nunc mirari magis, adeo discrepare inter se codices, quam quid veri sit, discernere queas. Quod si Graeci nobis exemplaris copia D. Halicarnass. foret, perfacile huic rei inveniri remedium posset. Sed de hoc satis. M. Manlius qui Capitolium defendit, a Plutarcho Μάλλιος dicitur. Is vero unde lex *Manilia* nomen habet, Μαίλλιος ab eodem in Ciceronis vita; sed in Pompeji, Μάλλιος, mendose ut opinor, & incuria librariorum: quando, ut dixi, diversa Romae fuit prosapia *Manliorum* & *Maniliorum.* Hoc ceu auctarium addere libuit. Pro *Interea*, est in Manuscriptis *Interim*, nec aliter in impressis vetustioribus. Riv. An ita dictus, quia auctor Plebiscіti illius de Limitibus agrorum, cujus capita aliquot citantur in libro variorum scriptorum de Limitibus? Hujus Mamilii mentio fit in veteri numismate, quod apud Andream Lauredanum se vidisse testatur Manutius: C. MAMIL. LIMETAN. Sed ante prave in Sallustio scriptum fuerat *C. Manilius.* Similis mendi affinis est etiamnum ille locus Catonis, quem ex lib. I. Originum Priscianus citat lib. VI. *Nam de omni Tusculana civitate soli L. Manilii beneficium gratum fuit.* Nam profecto legendum *L. Mamilii.* Mamilii Tusculani fuerunt, teste Festo. Livius quoque lib. I. hunc diserte vocat *L. Mamilium*, primumque ex hac familia civem Romanum factum C. Nautio, L Minutio Coss. Coler. Alii *Limentanus.* quod mendosum est. Sincerum autem, *Limitanus*, aut, *Limetanus*: cum *i.* & *e.* vicissim veteres usurpaverint. Est autem hic *C. Mamilius* is, qui legem *Mamiliam* celebrem tulit de limitibus, cujus mentio est in libro de limitibus, & apud Aggenum Urbicum de Agrorum condit. & apud Ciceronem de Legibus, & in Bruto. Nummum praeterea argenteum ipsi vidimus apud clarissimum virum Andream Lauretanum, patricium Venetum, in quo est, C. Mamilii. Limetan. A. Manut. Ita nos jampridem emendavimus ex auctoritate veterum codicum, itemque numismatum, in quibus est C. Mamil. Limetan. Ursinus. Et sic, Ursini Codd. Wasse. Sic Naz. & Comm. nam caeteri *Limitanus.* Grut. Sic Ball. Bodl. Mart. Gruter. L 2. *Limentinus.* Wasse.

Quorum consilio Jugurtha senatus decreta neglexisset] Manuscripta duo, *senati decreta.* quia est genitivus antiquus, atque ob id Sallustio

Senati decreta neglexiſſet; quique ab eo in legationibus, aut imperiis pecunias accepiſſet; [a]*qui elephantos, quique perfugas tradidiſſent; item, qui de pace, aut bello cum hoſtibus pactiones feciſſent.* Huic rogationi partim conſcii [b]ſibi, alii ex partium invidia pericula metuentes, quoniam aperte reſiſtere non poterant, quin illa, & alia talia placere ſibi faterentur, occulte per amicos, ac maxume per homines nominis Latini, & ſocios Italicos impedimenta parabant. Sed plebes, incredibile memoratu [c]eſt, [d]quam intenta fuerit, quantaque vi rogationem juſſerit, [e]decreverit, voluerit, magis odio nobilitatis, cui mala illa para-

ra-

VARIANTES LECTIONES.

a *quique* A. E. *& qui* D. b *ſibi* delet K. c *eſt* delet H. d *quantum* K. e *d. v.* abſunt ab A.

NOTAE VARIORUM.

ſtio antiquario magis conveniens. ſic Plaut. *Senati columen* dixit. RIV. *Senatus conſulta* Pemb. in marg. ſecunda manu *decreta*. WASSE.

NEGLEXISSET] L. 3. *negl. & qui elephantos & perfugas tradidiſſent, quique in l.* haec verba habentur ſupra; cap. 37. retinent tamen caeteri Codd. Arond. *elephantos vendidiſſet quique*. Infra: *non poterant*. Mark. λ. *nequibant*. WASSE.

ALIA TALIA] Sic Libri omnes. Noſter etiam infra cap. 68. *Poſtquam haec atque* alia talia *dixit*. ibi Reg. L 3. *talia alia*, male. iterum cap. 90. *Sudorem, pulverem, &* alia talia, *relinquant nobis*. Non abſimiliter D. Marcus VII. 8. καὶ ἄλλα παρόμοια τοιαῦτα. Ariſtot. N. Hiſt. V. 30. τὰ δὲ πλαῖσια καὶ κερκοφόρα, &c. καὶ τὰ τοιαῦτα. WASSE.

OCCULTE PER AMICOS] Hoc eſt *abuti amicitia*. Quomodo vero vir bonus, ad ſtabiliendas res ſuas, amicos ſibi deligere debeat, docet Plut. in Praeceptis de Rep. gerenda. RUPERT.

HOMINES LATINI NOMINIS] In MSS. ceteriſque vetuſtioribus, *per homines nominis Latini*. nam hoc ordine verborum & alias quoque utitur. *nec aliter in vetuſtis Inſcriptionibus, ubi fere primis tantum litteris haec verba notantur; in* hunc modum, N. L. quibus litteris ſignificatur, *nominis Latini*: unde conjicere licet, hac ſerie fere collocanda eſſe haec verba, & hunc fuiſſe uſum publicum & obſervationem communem; idque maxime, ſi obſcenius alioqui concurrant litterae, ni ſi ordinem verborum immutes. T. Livius: *Quina millia ſociuum Latini nominis*, inquit, quomodo & alias idem ſaepe. Sed cum tale obſtat nihil, ordine priore verborum fere utitur; velut X. dec. 4. *Fabius ſociis atque* nomini Latino *remittere delectum* & II. dec. ejuſdem, *Circa* nomen Latinum *a praetore miſſae litterae*. Sic alibi: *Ut ſocii nomine Latino, &c.* RIV.

SED PLEBS INCREDIBILE EST MEMORATU] Manuſcriptum aliaque, *plebes*; id nimirum rectius eſt RIV.

QUAM INTENTA] Commelin. *quantum*, ut & inferioris ſaeculi codd. MSS. Nazarianus tamen praefert alterum. GRUT. Carrionis Ed. *quantum*. ſic Venetae. Aſcenſian. Baſil. 1563. Markii γ. Arond. Reg. Oxonienſes. L 3. Pemb. in marg. a manu ſec. ſed B. Pub. λ. L 1. 2. &c. Gruteriana *quam*. Commel. *quantum*, ut inferioris ſaeculi Codd. Nazarianus tamen praefert alterum. Grutero teſte, Agellius IX. 13. *quod genus, & quam formidandae vaſtitatis, &* quantum inſolens *provocatur, & cuimodi fuerit pugna decertatum*. hoc eſt, *quam multum*. quae ſignificatio ab hoc loco non abhorret. ſimili ſignificatu *Quantus*. Virg. AEn. IX. 667.

Quantus *ab occaſu veniens pluvialibus haedis*
Verberat imber humum: quam multa grandine nimbi
In vada praecipitant, &c.

A. Victor Ep. c. 30. *Ne ſi plures reperirentur, quantis odio eſſet, intelligeretur*. WASSE.

JUSSERIT DEC. VOL.] Nihil heic ſupervacuum; exprimunt enim, & quidem verbis ſolemnibus, mentem populi. GRUT. De hac formula vide Briſſonium. Arnob. I. pag. 28. *Illud ſolum audire deſidero, an ſine ullius adjunctione materiae*, id eſt, *medicaminis alicujus, ad tactum morbos* juſſerit, *ab hominibus avolare*, imperaverit, fecerit. II. p. 75. ordinaverit, juſſerit, *& ſua fluere conſtitutione* praeceperit. WASSE.

QUAM

rabantur, quam cura Reipublicae, tanta libido in partibus erat. Igitur, ceteris metu perculsis, M. Scaurus, quem legatum Bestiae fuisse supra [a] memoravimus, inter laetitiam plebis, & suorum fugam, trepida etiam tum civitate, cum ex Mamiliana rogatione tres quaesitores rogarentur, effecerat, ut ipse in eo numero crearetur. Sed, [b] quaestione [c] exercita aspere, violenterque ex rumore, & libidine plebis, ut saepe [d] nobilitatem, sic ea tempestate plebem ex secundis rebus insolentia ceperat.

XLV. Ceterum mos partium popularium, & Senati factionum, ac deinde omnium malarum artium, paucis ante annis Romae ortus est otio, atque [e] abundantia [f] earum, quae prima mortales [g] ducunt. Nam ante

VARIANTES LECTIONES.

a *diximus* A. G. *docuimus* B. D. E. F. H. I. K. L. N. b *quaestio* C. c *exercitata* C. D. E. F. G. H. I. K. d *n. & dominatione* K. e *abundantia rerum* L. f *earum rerum* B. C. D. E. F. G. H. I. K. g *agunt* H.

NOTAE VARIORUM.

QUAM CURA REIPUBLICAE] Nam sapientibus tantum ea cura, ut loquitur Tacit. I. Hist. 88. & optimis, ut idem II. Hist. 7. RUPERT.

M. SCAURUS, QUEM LEGATUM BESTIAE FUISSE SUPRA MEMORAVIMUS] Suffecisset, *M. Scaurus Legatus Bestiae*; rejectis ceteris omnibus. GRUT..

MEMORAVIMUS] Mira inconstantia! B. Pub. *diximus*. Reg. L 2. Bodl. λ. Venetae Mart. *docuimus*. nescio an abesse utrumque debeat. WASSE.

TRES QUAESITORES] MSS. nonnulli *tris*. GRUT.

EFFECERAT, UT IPSE IN EO NUMERO CREARETUR] Simile est, quod Tacitus refert lib. XII. Annal. c. 54. de reis duobus Cumano & Felice, *Quadrata Felicem inter Judices ostentavit, receptum in tribunal. quo studia accusantium deterrerentur: damnatusque flagitiorum, quae duo deliquerant, Cumanus*, & quies Provinciae reddita. Sed & de Burrho idem XIII. Annal. c. 23. *Burrhus quamvis reus inter Judices sententiam dixit*. RUPERT.

SED QUAESTIONE EXERCITATA] Manuscripta duo, *exercita*. idque haud scio an melius. nam & judicium & quaestio exerceri dicitur, Cicero, *Qui cum praetor* questionem *inter sicarios exercuisset*. Liv. *Quam acriter* quaestiones *exercuisset*. Neque tamen priorem lectionem repudio: nam peculiare est Sallustio nostro frequentativis uti pro primitivis, quomodo alicubi *agitare praedas*, pro *agere* dixit, & *ductare exercitum*, pro ducere. RIVIUS. *Exercitata*. Venetae Mart. Ball. Bodl. λ. B. Pub. L. 2. 3. Pemb. *exercita* a pr. manu Markii γ. vid. J. 74. Hegesip. I. 41. *Statuitur Tyro cum filio*, exercetur *deinde simul* quaestio: Codices scripti recte *de indice*. WASSE.

CETERUM MOS PARTIUM] Valde discrepant libri. editio princeps praefert, *& Senatorum factionum*. Naz. *mos partium popularium & factionum*, sine voce *Senati*; quae nec in Comm. nisi a calamo recenti: etiamque interpolata in Pall. sec. nam tert. *mos partium popularium, Senatus factionum*, sine copula sext. *mos patrium & mos Senatus, &c.* nisi fallor restituendum; *ceterum mos partium & factionum*, omissis ceteris. imò si quis adhuc amputarit, *& factionum*, ei apud me praemium. GRUT. De voce *partium* Cicero Philip. XIII. §. 39. Partes, *furiose dicuntur in curia. bellum contra patriam nefarium suscepisti*, &c. *cuncta contra te Italia armata est, istas tu* partes *potius quam a Pop. Rom. defectionem vocas*? pro *populus & Sen.* Pemb. a manu prima *plebs & Senatus Rom.* WASSE.

ET PAUCIS ANTE ANNIS] Tò *&* perperam est in Gymnico additum. RIV.

QUAE PRIMA MORTALES DUCUNT] Sic infra: *& alia quae prima ducuntur*. &: *prima habere*. CIACC.

AN-

ante Carthaginem deletam, populus, & Senatus Romanus placide modesteque inter se Rempublicam tractabant: neque gloriae, neque dominationis certamen inter civis erat: metus hostilis in bonis artibus civitatem retinebat. Sed ubi illa formido [a] mentibus discessit; scilicet, ea, quae

VARIANTES LECTIONES.

a *a mentibus discedit* A. *mentibus decessit* L.

NOTAE VARIORUM.

ANTE CARTHAGINEM DELETAM] Hunc locum nemo felicius illustrabit Tacito II. Hist. cap. 38. ibi: *Nam rebus modicis aequalitas facile habebatur. Sed ubi subacto orbe, & aemulis urbibus regibusve excisis, securas opes concupiscere vacuum fuit, prima inter patres plebemque certamina exarsere.* RUPERT.

METUS HOSTILIS IN BONIS ARTIBUS CIVITATEM RETINEBAT] Alii, *continebat*, sed eodem sensu. quamquam posterius mihi quidem magis arridet. nam & Florus eadem de re loquens, eo ipso verbo est libro IV. usus. *Dum Poenorum*, inquit, *hostium imminens metus disciplinam veterem continebat.* RIV. Sunt apud Vellejum Paterculum, quae huc faciant, ea subjicere visum: *Potentiae*, inquit, *Romanorum prior Scipio viam aperuerat, luxuriae posterior aperuit. Quippe remoto Carthaginis metu, sublataque imperii aemula, non gradu sed praecipiti cursu a virtute descitum, ad vitia transcursum, vetus disciplina deserta, nova inducta, in somnum a vigiliis, ab armis ad voluptates, a negotiis in otium conversa civitas.* Sallust. in I. Historiae: *At discordia, & avaritia, atque ambitio*, inquit, *& cetera secundis rebus oriri sueta mala, post Carthaginis excidium maxime aucta sunt. Nam injuriae validiorum, & ob eas discessio plebis a patribus, aliaeque dissensiones domi fuere jam inde a principio. neque amplius quam regibus exactis, dum metus a Tarquinio & bellum grave cum Etruria positum est, aequo & modesto jure agitatum.* Haec ex Augustino II. de Civitate Dei. PUTSCHIUS. Vide Vellejum lib. II. & Augustin. de Civ. Dei. II. WASSE. Vide Piccart. dec. 6. c. 2. Gruter. Discurs. in Tacit. c. 39. & adde, quae notavimus ad Catil. c. 10. quod huic prorsus simile est. Ne te prorsus inanem hic dimittam, scire debes, primis temporibus, saepe discussas seditiones tribunitias adventu hostium externorum, velut v. g. A. U. CCLXX. L. AEmilio & K. Fabio Coss. Eo enim anno, ut extat apud Liv. lib. II. seditio domestica bellum externum excivit; bello deinde civiles discordiae intermissae: uno animo patres ac plebs rebellantes Volscos & AEquos, duce AEmilio, prospera pugna vicere. Et alibi saepissime apud eundem Liv. in dec. I. libb. ut & apud Dionys. Halicarnass. Quo respiciens L. Quinctius Cincinnatus in Concione ad Quirites lib. III. saepius laudati Livii, *Jam primum omnium* (inquit) *Quirites in Volscos & AEquos mihi atque collegae ducere in animo est. Nescio quo fato magis bellantes quam pacati, propitios habemus Deos?* RUPERT.

SED UBI ILLA FORMIDO MENTIBUS DECESSIT] Manuscripta, *discessit*. Tu vide utrum rectius. *Discedere spem alicui*, est apud Caesarem; ut & *formidinem discedere*, non absurde forsan dicere possis. RIV. *Illa formido* Arond. R. L 2. Pemb. γ. λ. B. Pub. sic Gruterus, quem sequor. WASSE. Produxi cum Carrione scripturam MSS. codicum *discessit*, improbato illo, *decessit*. GRUTER. *Discessit* B. Pub. γ. λ. Pemb. a manu prima. Venetae, Mart. Liv. IV. 52. *At ubi hae sollicitudines discessere, omnia quibus turbari solita erat civitas, domi discordia, foris bellum exortum.* confer Plutarchum in Catone M. 352. WASSE.

SCIL. EA QUAE] Mendum abest; nam pro, *scilicet*, reponendum, *ilicet*. Carthagine, inquit, deleta, ilicet lascivia incessit. Ita Comici eam vocem frequentant. PALM. Non multum habet quod heic agat *scil. ea.* GRUT. *Ilicet* alii, sed ex mera Palmerii conjectura malo exemplo in Textum irrepsit. nescio an L 1. 2. praeferant, *ilicet.* caeteri omnes aperte, *scilicet.* hoc est δῆπε, *nempe*, *nimirum.* ut saepe apud Sallustium. Cat. XVI. & in principio, Cat. LX. Jug. IV. *animum ad virtutem accendi*, scilicet *non ceram illam, neque figuram tantam vim in sese habere, sed memoria rerum gestarum*, &c. XXXV. *si dedititius est; profecto jussis vestris obediens erit: sin ea contemnit*, scilicet *aestimabitis, qualis illa pax.* Valde tamen arridet illud Palmerii, & firmat nonnihil Paterculus de ea-

quae secundae res amant, [a] lascivia, atque superbia incessere. Ita, quod in advorsis rebus [b] optaverunt, otium postquam adepti sunt, asperius, acerbiusque fuit. Namque coepere nobilitas [c] dignitatem, populus libertatem in libidinem vertere: sibi quisque ducere, trahere, rapere. Ita omnia in duas partis abstracta sunt. Respublica, quae media fuerat, [d] dilacerata.

VARIANTES LECTIONES.

a *otium, lascivia* G. b *optaverant* A. B. C. E. F. H. I. K. L. c *dign. in dominationem* L. & quidam alii. d *dilacerata est* A. C. D. E. F. G. H. K. M.

NOTAE VARIORUM.

eadem re verba faciens lib. II. *remoto Carthaginis metu, sublataque imperii aemula*, non gradu, *sed praecipiti cursu, a virtute descitum, ad vitia transcursum.* Florus huc respexit. III. 12. *Dum sincera adhuc & innoxia pastoritiae illius sectae integritas, dumque Poenorum hostium imminens metus, disciplinam veterem continebat.* Supra: pro, *mortales ducunt*, quidam e nostris pessime, *dicunt.* at contra potiores Codd. & *Donat.* in Eunuch. I. 1. Sulp. Severus Dial. I. 5. habet, *putant.* sic quoque Noster Catilin. XXXVII. Cicero Tusc. IV. 31. *sint sane ista bona* quae putantur, *honores &c.* Noster Philosophum agit; eorum enim haec & hujusmodi. WASSE.

INCESSERE] Arond. *invasere.* sed ex Interprete. Liv. I. 17. Incessit timor *patres*, *ne* &c. IV. 57. *patribus* gravior cura. Tacitus I. 5. incesserat *rumor*, I. 16. *seditio*, I. 55. *spes.* II. 51. *certamen.* An. III. 71. *Religio.* & *valetudo* ibid. Hegesipp. II. 15. *formido.* MS. inepte *successerat.* &, I. 18. *fames.* incessere enim est, *aggredi*, *invadere*, εἰσβάλλειν. WASSE.

OTIUM POSTQUAM ADEPTI FUERE, ACERBIUS, ASPERIUSQUE TULERE] Rejecta vulgata lectione, hanc scripturam amplector, ut sinceram, & cum iis, quae sequuntur, congruentem, & consentaneam. C. POPMA.

OTIUM POSTQUAM ADEPTI SUNT, ASPERIUS ACERBIUSQUE FUIT] Ita sine ullo dissensu Pall. ut mirer quid Popmae venerit in mentem isthaec foede interpolanti (*otium postquam adepti fuere, acerbius asperiusque tulere*) etiam contra consensum editionum exoletarum. GRUT.

NAMQUE COEPERE] Sic est in Manuscriptis, quae ipse viderim, contra quam Gymnicus habet; utra lectio verior, aliorum esto judicium. RIV. Libri scripti praeferunt: *coepere nobilitas dignitatem in superbiam, populus libertatem.* alii codices: *nobilitas dignitatem in dominationem.* (sic Mart. Venetae Ball. Bodl.) Multus est Sallustius in commemoranda superbia nobilitatis. Paullo post: *nobilitas factione pollebat* legendum, inducto *magis*, quod abest a scriptis. PUTSCH. Sic MSS. aetate provectiores. & recte, nam libidine laboratum aeque in plebe juxta ac nobilitate. Libri plane recentes, duo Pall. sept. ac dec. ignoratione vocis *lubidinem*, invexerunt amplius, *nobilitas dignitatem in dominationem, populus, &c.* vel etiam, *nobilitas dignitatem in superbiam.* stulte. tollenda enim utraque vox: fortassis quoque praeterea, *coepere.* GRUT.

RESPUBLICA QUAE MEDIA FUERAT] Ita libri. Plutarchus in Bruto pag. 997. Τὰ μὲν γὰρ ἔτι τούτων πρεσβύτερα Κίνναι καὶ Μάριοι, καὶ Κάρβωνες, ΑΘΛΟΝ ἘΝ ΜΕΣΩι καὶ λείαν προθέμενοι τὴν πατρίδα μόνον, οὐχὶ ῥητῶς ὑπὲρ τυραννίδος ἐπολέμησαν. Et sic fere Aristoteli in Rhetoricis μεταξύ φίλος ἢ ἐχθρὸς ἢ ΜΕΤΑΞΥ. hac utique sententia. Dum unusquisque privati compendii satagit, bonum publicum negligitur. Respublica, quae neque harum aut istarum partium est, dilaceratur. vide Gronov. ad Livium IV. 43. Orosius VI. 5. *Cum quaeque civitas tantis concursibus media, inevitabiliter periclitabatur.* Hegesippus V. 8. *Quibus certantibus inter se*, praeda erat in medio populus, *eorum qui vicerant; & praemium certaminis huc atque illuc eventu vario transferebantur.* Sed Noster Thucydidem sequitur III. 82. Οἱ γὰρ ἐν ταῖς πόλεσι προστάντες, μετ' ὀνόματος ἑκάτεροι εὐπρεποῦς, πλήθους τε ἰσονομίας πολιτικῆς, καὶ ἀριστοκρατίας σώφρονος προτιμήσει, τὰ μὲν κοινὰ λόγῳ θεραπεύοντες ἆθλα ἐποιοῦντο. παντὶ δὲ τρόπῳ ἀγωνιζόμενοι ἀλλήλων περιγίγνεσθαι, ἐτόλμησάν τε τὰ δεινότατα ἐπεξῇσάν τε, τὰς τιμωρίας ἔτι μείζους οὐ μέχρι τοῦ δικαίου καὶ τῇ πόλει ξυμφόρου προτιθέντες, ἐς δὲ τὸ ἑκατέροις που ἀεὶ ἡδονὴν ἔχον ὁρίζοντες, καὶ ἢ μετὰ ψήφου ἀδίκου καταγνώσεως, ἢ χειρὶ κτώμενοι τὸ κρατεῖν, ἑτοῖμοι ἦσαν τὴν αὐτίκα φιλονεικίαν ἐμπιπλάναι· ὥστε εὐσεβείᾳ μὲν οὐδέτεροι ἐνόμιζον. εὐπρε-

cerata. Caeterum nobilitas factione magis pollebat: [a] plebis vis soluta, atque dispersa, [b] in multitudine minus poterat: paucorum arbitrio belli, domique [c] agitabatur. Penes eosdem aerarium, provinciae, magistratus, gloriae, triumphique erant: populus militia, atque inopia urgebatur; praedas bellicas imperatores cum paucis diripiebant. Interea parentes, aut parvi liberi militum, uti quisque potentiori [d] confinis erat, sedibus pel-

VARIANTES LECTIONES.

a *plebs soluta* A. b *in* delet K. c *agitabantur* I. *Resp. agitabatur* B. E. F. H. K. L. M. N. d *affinis* D. M. N.

NOTAE VARIORUM.

πεῖρα δὲ λόγου, οἷς ξυμβαίη ἐπιφθόνως τι διαπράξασθαι, ἄμεινον ἧκον. τὰ δὲ ΜΕ'ΣΑ τῶν ΠΟΛΙ'ΤΩΝ ὑπ' ἀμφοτέρων ἢ ὅτι οὐ ξυνηγωνίζοντο, ἢ φθόνῳ τοῦ περιεῖναι, διεφθείροντο. Livius II. 57. *Dum Tribuni Consulesque ad se quisque omnia trabant, nibil relictum esset virium in medio; distractam* laceratamque Remp. *magis quorum in manu sit*, quam ut incolumis sit, *quaeri*. Idem etiam Atheniensibus vitio vertit Orator. Ol. II. 9. Περίεστι τοίνυν ἡμῖν ἀλλήλοις ἐρίζειν καὶ διεστάναι, τὰ κοινὰ δ' ἔχειν φαύλως. Redonanda vox haec Quintiliano Declam. I. 10. *Miserrimus est maritus, quisquis inducit filio novercam, quod uxori non videtur posse utrumque amare.* multo melius Codex Joannensis, *quod*, medius *uxori filioque, non videtur*, &c. Aliam τοῦ medii notionem suppeditabunt Ammianus XXIV. 3. Eutrop. VIII. 5. Sidon. II. Ep. VI. Vopiscus Caro IV. Lucan. I. 88. II. 31. pro *populus* Pemb. a manu prima *plebs*. WASSE.

NOBILITAS FACTIONE MAGIS POLLEBAT] Ita MSS. omnes praeter unum, cui defuit *magis*, pessime. GRUTER.

IN MULTITUDINE DISPERSA] Contra infra: *In patribus summa auctoritas erat, vis multo maxuma in plebe.* CIACC. Reduxi posituram verborum ac distinctionem, quae in MSS. editisque vett. quibus tamen *in multitudine*, ut forsan binae illae dictiones sint ab librariis; certe praepositio, quae alioqui non est in Pall. nono. GRUT. Diversa hujus loci lectio in Cod. Rittersh. sed manifesto falsa. COLER. *In multitudine* γ. Pemb. λ. B. Pub. Reg. L 3. WASSE.

PAUCORUM ARBITRIO] Vide not. ad Catil. c. 20. RUPERT.

RESPUBLICA AGITABATUR] *Respublica* non est in ullo Manuscripto, nec in codice Beroaldino. RIVIUS. Ball. Mark. γ. in spatio interlin. Venetae, Mart. retinent. omittunt B. Pub, λ. Pemb. Grut. & Carrio. ideo induxi. L 2. *Populi Rom. agitabatur.* WASSE.

INTEREA PARENTES AUT PARVI LIBERI MILITUM] In hoc quidem maxime lacerabatur Resp. Vide not. Freinshem. in Curt. lib. X. c. 4. §. 8. nostram ad Justini lib. XII. c. 4. §. 10. RUPERT.

UTI QUISQUE POTENTIORI CONFINIS ERAT] Noxam gravem esse potentem vicinum, inferiori saeculo Valentinianus intellexit, quum de Francis, victoriarum cursu omnes antiquos limites transgressis, diceret: Τὸν Φράγκον φίλον ἔχοις, γείτονα οὐκ ἔχοις: *Francum amicum babeas, vicinum ne babeas.* RUPERTUS. Quamvis in quibusdam sit *affinis*, tamen prius illud magis arridet, & ad sensum magis facit: pro, *conterminus*, ut Plinius loquitur. RIV. Sic etiam MSS. nostri sinceriores, non *adfinis* quod tantum visitur in inferioris aetatis membranis. GRUT. Idem MS. Rittersh. *adfinis*. Rectissime, sed latuit hujus verbi vis Rivium, ideoque id Sallustio minus restituit. Ego id facere nihil pensi habeo. Festus: *Adfines in agris vicini, sive consanguinitate conjuncti.* Glossarium: *Adfinis* ἀρχιτέρμων. Praeterea *adfinia* pro *confinia* Paullus J. C. Leg. XII. Fin. Reg. COLER. Ball. *adfinis* sic etiam Venetae. L 2. 3. & primitus B. Pub. Markiani vero, Pemb. Carrio, & caeteri, *confinis*. recte. sic Gruteri potiores. Varro de R. R. I. 16. *si quid ita est in confinibus fundis ut nostris agris prosit.* Arond. omittit, *ita*, &, *egregios*. Liv. IV. 49. *excursiones inde in confinem agrum Lavicanum factae erant.* &, XLV. 29. Sic etiam Valer. Flaccus Arg. II. Senec. de Ira. Glossae συνόμορος, σύγχωρος, ἀστυγείτων. inde, *lineae* confinales apud Latinum U. P. Togatum p. 310. & apud Gellium p. 7. *confinitima.* Caesar B. G. VI. 3. quinam sunt *confines agri*, docet L. 4. §. *non solum.* ff. Fin. Reg. vide etiam Pau-

pellebantur. Ita cum potentia, avaritia ſine modo, modeſtiaque invadere, polluere, & vaſtare omnia; nihil penſi, neque ſancti habere, [a] quoad [b] ſemet ipſa praecipitavit. Nam ubi primum ex nobilitate reperti ſunt, qui veram gloriam injuſtae potentiae anteponerent; moveri civitas, & diſſenſio civilis, [c] quaſi permixtio terrae, oriri coepit.

XLVI. Nam

VARIANTES LECTIONES.

a *quouſque pr. ſemet ipſam* K. b *ſemet ipſam* F. G. L. N. c *qu. permixtione* C. L. & *q. p. t.* M.

NOTAE VARIORUM.

Paulum L. *qui duo.* 29. ff. de Servit. Ruſt. non ſunt autem *confinales* quos dirimit via publica, aut flumen. L. 4. ff. §. fin. reg. §. *hoc judicium.* Vid. Plin. Nat. Hiſt. VI. 5. Ammianus. XIV. 2. *Loca petivere mari* confinia. Ovid. Pont. II. 5. *ſtudio* confinia *carmina veſtro.* Jornandes de Reb. Get. confinis *Germaniae terrae* p. 84. Auguſtin. de Civ. Dei II. 17. *Quae filias ſuas ad matrimonium corregionalibus, & confinalibus ſuis negaſſet petitas.* III. 13. *Quantis ac quam multis utrinque vulneribus, ac funeribus, tam propinquorum quam* confinium *iſtae victoriae conſtiterunt.* Cyprianus ad Donat. pag. 8. *Sed & quos divites opinaris, continuantes ſaltibus ſaltus; & de* confinio *pauperibus excluſis.* i. e. *a vicinitate.* Capella p. 6. *Quicquid vero terrae* confine *ac propinquum.* & p. 278. *Huic circulo* confinis *ſolſtitialis.* pag. 193. *At cum Arctoa converſio ſupra verticem volvatur Heſperiae apud Troglodytas AEgyptiumque* confinem *ignoto occultoque penitus ſydere neſcitur.* membranae C. C. C. vetuſtiſſimae. *AEgyptumque*, recte. firmat Plinius quem exſcripſit, Nat. Hiſt. II. 70. ibi etiam legendum: *occaſivis regionibus*, ſic enim tres Codd. MSS. confer denique Ruffinum in verſione Joſephi II. 14. WASSE.

SEMETIPSAM PRAECIPITAVIT] Legendum, *ſemetipſa*, ex vetuſtis quibuſdam. RIV. Pemb. B. Pub. *ipſa.* WASSE.

UBI] Parei Ed. *uti.* noſtri omnes. GRUT. & CARRIO. *ubi.* WASSE.

QUASI PERMIXTIO TERRAE ORIRI COEPIT] Verba duo poſtrema non videntur legitima auctoris. Naz. habet, *quaſi permixtione terra fore coepit.* emendatumque deinde, *terrae oriri.* ac refert Commel. *quaſi permixtione terrae oriri coepit*, quomodo a manu recenti. Pall. ſec. cui prius fuerat, *quaſi permixtione terrere coepit.* ſed nec ſatis intelligo hanc permixtionem terrae. GRUT. Arond. *antep. ceperit m. civitas & d. c. oriri.* Venet. 1478. *noveri civitas*, neſcio an pro *novare.* Liv. XXXV. 34. *omnia velle* novari. B. Publ. *diſſentione civilis q. p.* verum *ci* a manu correctrice. abeſt etiam *coepit* L 3. & Bad. Caeteri nihil movent. Fr. Gronovius, aetatis ſuae *Bentlejus*, ex ingenio, *permixtio rerum.* Badius ita explicat: *quaſi terrae motu orto omnia permiſcerentur.* Quaſi nimirum omnia fierent ex voto illius apud Suetonium in Ner. XXXVIII. Dionem LVIII. & Senecam de Clement. II. 2. Ἐμοῦ θανόντος γαῖα μιχθήτω πυρί. Equidem, voces *moveri*, *oriri*, modo genuinae ſint, ad talem ſenſum & imaginem quaſi manu ducunt. Verum in hujuſmodi tremoribus enarrandis nuſquam uſi ſunt Auctores *permixtione terrae.* At de ſeditionum concitatoribus & Reip. turbamentis frequenter uſurpant *mixta*, *permiſcere*, *permiſtio.* Appoſite ergo, acute, & verum proxime Vir maximus, ſuper hoc loco ſententiam rogatus, ex veſtigiis Nazarii, *quaſi permixtione tetra foro coepit*, nec tamen in ea divinatione ſibi placuit. Tentaram aliquando *p. coeli atque terrae oriri.* Livium ſecutus: qui IV. 3. *Quid tandem eſt, cur* coelum *ac* terras miſceant. poſtea vero: *quaſi permixtione terrae coepit.* Terram pro *terra Italia* vel *orbe Romano* accipiebam, ut ſententia foret: *agitari civitas, & diſſenſio civilis tamquam prorſus confuſa, & ab imis ſedibus convulſa Reip. mole, oriri.* Hoc ſenſu *miſcere* & *movere* conjunctim apud Livium XXXV. 12. *Ubi nihil uſquam* moveri *viderunt, agitandam aliquid* miſcendumque *rati*, & miſcere *ſeditiones* XXXV. 13. quomodo apud Graecos Κυκάω. Eupolis de Pericle: Ἤστραπτ', ἐβρόντα, ΣΥΝΕΚΥΚΑ τὴν Ἑλλάδα. confer Iliad. λ. 129. Schol. Oppiani Hal. II. 231. Sed & *permixtio* cum per ſe ponitur, confuſionem *ſeditionemque* denotat. Vegetius II. 23. *Illud vero majus quiddam, ordines ſervare diſcunt, & vexillum ſuum in tantis* permixtionibus, *in ipſa proluſione comitantur, nec inter doctos aliquis error exiſtit cum multitudinis ſit tanta* confuſio. ubi *permixtio* & *confuſio* idem valent. inde alterum quandoque

XLVI. Nam postquam Tiberius, & C. Gracchus, quorum majores Punico, atque aliis bellis multum Reipublicae addiderant, vindicare plebem in libertatem, & paucorum scelera patefacere coepere: nobilitas [a] noxia, atque [b] eo [c] perculsa, modo per socios, ac nomen Latinum, interdum per equites Romanos, quos spes societatis a plebe dimoverat, Gracchorum [d] actionibus obviam ierat: & primo Tiberium, dein paucos post annos eadem ingredientem Cajum, [e] Tribunum [f] alterum, alterum triumvirum coloniis deducendis, cum M. Fulvio Flacco ferro necaverat. Et sane Gracchis, cupidine victoriae, haud satis moderatus animus fuit. Sed bono vinci [g] satius est, quam malo more injuriam

VARIANTES LECTIONES.

a *anxia* M. N. b *eo* delet B. F. H. c *percussa* A. F. d *factionibus* C. e *Tribunum plebis* G. H. f *alterum* MSS. quidam delent. g *sanctius est* B.

NOTAE VARIORUM.

doque pro altero. Q. Septimius I. 21. *praeterea terrae marisque ingens* motus, *atque ad postremum* confusione *aeris ereptum lumen.* D. Augustin. Civ. XV. 22. *Facta est* permixtio, *& iniquitate participata, quaedam utriusque* confusio *civitatis.* Q. Septim. II. 41. *Rursus globus barbarorum ingruens, Alexandrum e medio rapit. Interim in ea* permixtione, *dum nostri trepidant.* A. Victor, qui Sallustium fere sequitur, Caes. XLI. *Cujus gratia* Reipublicae permistionem fore, *ostentorum mira prodidere.* Quintilianus Decl. *Cum* mixtis omnibus *& uno moderatore carentibus.* Thucyd. III. 82. Πᾶν τὸ Ἑλληνικὸν ἘΚΙΝΗΘΗ. Noster Fr. VI. 51. *Sed non inscius, neque imprudens sum, cum ea res agetur; quae saevitia, quaeque* tempestates hominum nobilium *futurae sint, cum indignabuntur* omnia funditus misceri, *antiquis civibus hanc servitutem imponi.* Vide Cic. Verrin. II. 51. WASSE.

DEINDE PAUCOS POST ANNOS] Manuscriptum *dein.* RIV.

EADEM INGREDIENTEM CAJUM] Post *Cajum*, distinguendum, atque deinde divisim inferendum: *Tribunum pl. alterum* (nempe *Tiberium*) *alterum Triumvirum* (nempe *Cajum*) *Coloniis deducendis.* M. enim Fulvius Flaccus non cum Tiberio, sed Cajo occisus est, ut auctor est Florus in altera Epitome lib. LXI. quod admonendum duximus, quoniam hic locus in plerisque codicibus corrupte legitur, & a Commentatoribus misere tractatur. GLAR.

TRIBUNUM ALTERUM, ALTERUM TRIUMVIRUM] ita MSS. nostri, sine eo *plebis* quod editionibus aliis immixtum est plane e supervacuo. GRUT.

SED BONO VINCI SATIUS EST, QUAM MALO MORE INJURIAM VINCERE] Praeceptum doctrinae Christianae maxime consonans! Cedendum enim esse nobis de jure nostro potius, quam temere, aut aliquo vindicandae injuriae studio, extremum juris rigorem experiamur, nedum violento modo adversarios vincamus, etiam Deo plenus Apostolus praecipit Epist. I. ad Corinth. cap. 6. vide Grot. de Jure B. ac P. lib. II. cap. 1. n. 5. pag. 93. & not. lib. I. cap. 2. pag. 40. Rittersh. III. Sacr. Lect. cap. 17. pag. 199. & 5. cap. 17. & lib. VII. cap. 4. qui locus omnino huc facit. Nec aliud sonat vox Maximi Tyrii diss. II. *Praeterea si simpliciter injuriam inferre improbum est, etiam referre injuriam est improbum. Etenim, si improbior est, qui infert injuriam, quod incipit: improbitate ei certe aequatur, qui hoc ipsum reddit. Et si is, qui injuriam facit, male facit: qui malum malo compensat, non minus male facit: quamvis malum ulciscitur.* Et quae sequuntur. Non etiam hinc abludit illud Senecae in Thebaide:

Quoties necesse est fallere aut falli a suis,
Patiare potius ipse, quam facias nefas.

Denique huc pertinet, quod Seneca Ep. LXXXVI. Scipionem Africanum Majorem fecisse scribit. *maluisse privatim injuriam accipere, quam ut ipsius causa jura atque instituta civitatis pessum irent. Aut Scipio Romae deesse debebat* (inquit) *aut Romae libertas. Nihil,* inquit, *volo derogare institutis: ae-*

riam vincere. Igitur ea victoria nobilitas ex lubidine ſua uſa, multos mortalis ferro aut fuga exſtinxit; pluſque in reliquum ſibi timoris, quam potentiae, addidit. Quae res plerumque magnas civitates peſſum dedit: dum alteri alteros vincere quovis modo; & victos acerbius ulciſci volunt. Sed de ſtudiis partium, & [a] omnibus civitatis moribus ſi ſingillatim, aut pro magnitudine [b] parem diſſerere; tempus, quam res, maturius [c] deſeret. Quamobrem ad incoeptum redeo.

XLVII. Poſt

VARIANTES LECTIONES.

a *omnis* L. b *parum* A. c *deſeſeret* H. *me deſereret* B. D. N. *me deſeret* C. E. F. G. I. K. L.

NOTAE VARIORUM.

quum inter omnes cives jus ſit: utere ſine me beneficio meo, patria: cauſa tibi libertatis fui, ero & argumentum. Exeo, ſi plus quam tibi expedit, crevi. Et mox: *Eo perducta res erat, ut aut libertas Scipioni, aut Scipio libertati faceret injuriam. Neutrum fas erat. Itaque dedit locum legibus, & ſe Liternum recepit, tam ſuum exilium Reipublicae imputaturus, quam Hannibalis.* Eadem virtus L. Cornelii Merulae apud Diod. Sic. in Exc. Peir. pag. 404. Extat etiam in eandem ſententiam egregius quidam locus apud Arrianum in Diſſertationibus Epicteti. RUPERT.

SATIUS EST] L 3. Venetae, *ſanctius*. B. Publ. *ſatiatus*, niſi fallor, poſtea factum *ſatius* atramento recentiore. γ. *ſanius* vel, *ſatius*, eraſa superne abbreviatura. caeteri cum Textu, in aliquibus legitur *ſacius*, unde facilis in *ſanctium* lapſus. Vincentius Belvac. omittit *more*. retinet vero *ſatius*. Seneca de Ira II. 32. *ſaepe autem* ſatius *fuit diſſimulare, quam ulciſci*. & ſupra: *Non enim ut in beneficiis boneſtum eſt, merita meritis repenſare: ita* injurias injuriis. *illic vinci turpe eſt, hic* vincere. Plato in Crit. Οὐδαμῶς ἄρα δεῖ ἀδικεῖν οὐδὲ ἀδικούμενον ἄρα ἀνταδικεῖν. *malo more vincere injuriam* idem eſt, atque infra, *quovis modo*. hoc eſt, *quo jure quave injuria*, vel ut ille ſe explicat, & *victos acerbius ulciſci*. injuriam *vincere* eſt, injuriam *perſequi*, vel ut alibi, *fieri* injuria *validior*. vel *ſolvere* eam, aut denique *manu vindicare*, quomodo loqui amat noſter. Sententia hauſta a Philonide Ὑπὸ τοῦ ΔΙΚΑΙΟΥ δ' ἐστιν ἩΤΤΑΣΘΑΙ καλόν. ſupra, L 3. Pemb. λ. B. Pub. *moder. animus fuit.* ſic etiam Reg. WASSE.

EX LUBIDINE SUA] Vox *ſua* mihi ſuſpecta eſt. CIACC. & URSIN.

MULTOS MORTALES] Legendum *mortaleis*. RIVIUS.

PLUSQUE IN RELIQUUM SIBI TIMORIS, QUAM POTENTIAE ADDIDIT] Vide Gruteri Diſcurſus una cum Livio Francof. in fol. editos pag. 142. RUPERT.

QUAE RES PLERUMQUE MAGNAS CIVITATES PESSUMDEDIT] Thucyd. lib. III. ubi de calamitatibus, quae bello Peloponneſiaco Graeciae civitates oppreſſerunt, verba facit: *Quum alii alios omni modo ſuperare contenderent, atrociſſima quaeque facinora ſunt auſi, & inimicitias hoſtili more ſunt perſecuti, poenas non quantum aequitas & utilitas publica poſtulabat, ſed longe graviores inimicis irrogantes, & pro ſua utrique libidine, ſemper eas in qualibet re ſtatuentes, & vel iniquis ſuffragiis inimicum quiſque ſuum damnantes, vel manibus & vi potentiam ſibi parantes, ad praeſentis contentionis libidinem explendam erant parati.* RUPERT.

MAGNAS CIVITATES PESSUM DEDIT] Manuſcriptum, *peſſum dedit*, ut ſint duae dictiones non una compoſita. Corn. Tacit. III. *Quod multos etiam bonos peſſum dedit.* Sic & *peſſum ire* diviſim dicitur: velut apud Plin. *Peſſum iere vitae pretia.* & Plaut. *Peſſum abeat.* Ne multis, *peſſum dedit* ſic diviſim dicitur, ut in oratione Lepidi Salluſtius *venum datam*, dixit: *quaſi Cimbricam praedam venum aut dono datam*, & Livius: *Ignaros omnium ſe venum a principibus datos*, pro, *venundatos*. Apulejus V. *Niſi eam peſſum de tantis opibus ejecero*, pro, *niſi exturbaro atque evertero tantis bonis.* RIV.

ALTERI ALTEROS VINCERE] Ex Catone hoc ſumtum apud Gellium, *alteri alteros occidere*. CIACC. & URSIN.

SED DE STUDIIS, &c.] Poſſet tolli illud *omnibus*, tanquam otioſum, aut praeter rem. GRUT.

TEMPUS QUAM RES MATURIUS ME DESERET] In manuſcriptis quibuſdam non reperi *me*. ac citra detrimentum ſenſus omitti poteſt. RIV.

Sic ple

XLVII. Post Auli foedus, exercitusque nostri foedam fugam, [a] Metellus, & Silanus Consules designati, provincias inter se partiverant: Metelloque Numidia evenerat, acri viro, & quamquam adverso populi [b] partibus, fama tamen aequabili, & inviolata. Is ubi primum magistratum ingressus est; [c] alia omnia sibi cum conlega ratus, ad bellum,

VARIANTES LECTIONES.

a *Q. Metellus & M. Silanus* G. M. b *partium* A. B. C. D. E. F. G. H. I. K. L. M. N. c *communia alia esse sibi omnia c. c. r.* D. *alia omnia fore s. c. c. c. r.* E. *alia omnia communia* H.

NOTAE VARIORUM.

plerique Codd. Grut. tamen retinet. WASSE.

POST AULI FOEDUS EXERCITUSQUE NOSTRI FOEDAM FUGAM] In aliis *fugam foedam.* quomodo supra: *Nostri* fuga foeda, *plerique abjectis armis, proximum collem occupavere.* Est autem *foedum, turpe & flagitiosum, dedecorisque & ignominiae plenum.* Nec inepte hoc epitheton tribuitur formidolosae fugae. Cicero ad Atticum: *Mitto illam fugam ab urbe turpissimam.* Idem: *Quid* foedius, *quid perturbatius hoc ab urbe discessu? sive potius turpissima fuga?* Titus Livius IV. ab U. C. *Per aversam portam* fuga turpi *deseruntur.* Idem VI. belli Punici secundi: *Hinc omne Punicum nomen maria terrasque* foeda fuga *impleturum.* & II. ejusdem, *Cum multa caede ac* foeda fuga *retro ad naves compulsi sint.* Idem I. belli Macedonici: *Vix tentato certamine, turpi fuga repetunt castra.* & VII. *Deinde redire in pugnam jubebat, pavorem & turpem fugam increpans.* RIV. In MSS. tribus melioribus habetur omnino *Albini*; quod iterum moneo ob caussam. GRUTER. Sic loquitur Jornandes de Regn. succ. pag. 15. Ed. Lindenbrog. sed ex Floro. WASSE.

INTER SE] Reg. *inter se p. p.* contra caeteri, Servius, ad AEn. I. 195. & Cledonius pag. 1916. WASSE.

PARTIVERANT] Valde verisimile est Sallustium scripsisse *paraverant*, ut existimat Victorius. Vide lib. I. Obs. I. 10. GRONOV.

METELLOQUE NUMIDIA EVENERAT] Sic & manuscriptum, quamvis in aliis, *obvenerant*: sed eodem sensu. RIV. Sic etiam Pall. optimi, pejores enim *obvenerat*. GRUTERUS. Sic. L 3. & Ball. WASSE.

ACRI VIRO] Paterculus lib. II. *Bellum deinde Jugurthinum gestum est, per Q. Metellum nulli secundum seculi sui.* Virgilius lib. VII. *acrem* pro forti posuit:

Aut acrem dubites in proelia poscere Turnum.

Supra de Memmio: *Vir acer & infestus potentiae nobilitatis.* COLER.

QUAMQUAM ADVERSO, &c.] Lectio haec quidem in editis omnibus & a scriptura novissima in membranaceis, sed enim referunt antiquiores partim, *adverso populi partium*; partim *adversis populis partium.* GRUT. *Adversos populi partium* Pemb. Ar. Reg. *adverso populi partium.* pro Var. Lect. Pemb. *adversus populi partibus.* forte pro, *aversus.* sed a manu recentiore. in textu primitus, *adverso p. p.* postea factum, *adversos.* γ. *adverso populi partium* & supra, *adverso s.* sic & λ. B. Pub. & Mart. Venetae vero, *adverso populi partibus.* WASSE.

AEQUABILI] L 2. Ball. *aequali.* male. Tacit. IV. 20. *Neque tamen temperamenti egebat, cum aequabili auctoritate & gratia apud Tiberium viguerit.* hoc est non solum *apud omnes eadem*, ut ait Crispinus, sed, ut Senecae verbis utar, *semper indepravata fama, & tenoris sui, quae* non ex impetu, *nec* subito, *sed* aequaliter *valet.* Ep. LXXVI. ibi editi: *Inventus est, qui flammis imponeret manum: cujus risum non interrumperet tortor.* Codex MS. B. Pub. *interpolaret*, recte. idem valet ac *interponere, depravare*, vel, *contaminari*, ut loquitur Terentius. vid. Cicer. Verrin. Plaut. Amphit. I. 1. 161. Plin. Nat. Hist. XXIX. 3. XXXVI. 26. & sic ipse Seneca. N. Q. I. 17. licet ibi *interpellari* supposuerit Gronov. Curtius VI. 2. *Satietatem epularum ludis* interpolabat. Codex quidem Petrensis *interpellabat.* Sed ipse, qui magno Gronovio non sum audiens, ejus auctoritati haud lubens paruerim. Ipse Auctor seipsum & Senecam firmat: *Vincam tamen silentium & si nihil aliud, certe* gemitu interpolabo, ibi nihil Petrensis. Habes similia apud Hegesippum. Caeterum de V. *aequabili* adi Ciceronem Caecin. §. 70. & pro Cluent. §. 46. Lactant. Instit. V. 14. WASSE.

ALIA OMNIA SIBI CUM CONLEGA RATUS] Rivius

lum, quod gesturus erat, animum intendit. Igitur diffidens veteri exercitui, milites [a] scribere, praesidia undique arcessere: arma, tela, equos, & cetera instrumenta militiae parare, [b] ad hoc commeatum affatim, denique omnia, quae in bello vario, & multarum rerum egenti, usui esse solent. Ceterum ad ea patranda Senatus auctoritate, socii, nomenque Latinum, & reges ultro auxilia [c] mittendo, postremo omnis

VARIANTAE LECTIONES.

a *eligere, scribere* F. G. H. K. L. *scribere eligere* M. N. b *ad haec* A. F. H. *adhuc* M. c *mittebant* H. *mittere* K. M. N.

NOTAE VARIORUM.

vius hic inserit e vulgatis quibusdam voculam, & legit, *alia omnia sibi cum collega communia ratus.* Ceterum, quum neque reperiatur in ullo MS. nec in impressis vetustioribus, ut ipse fatetur; eam in textum vix admiserim. Imo nec sensus adeo exposcit; quem, excisa illa, planum video: Credebant & Q. Metellus & M. Silanus ejus collega, alia sibi omnia esse, hoc est, diversa, contraria: (qua notione & alicubi in Catilinario haec duo leguntur, teste Grutero in Florilegio locutionum Sallustianarum) Metello quidem, quoniam, ut sequitur, cap. 44. *Exercitus Albini erat iners, imbellis, &c.* Silano, quoniam Galliam provinciam sortitus est, in qua bellum Cimbricum, teste Paediano in Cornelianam, diu prave simul & infeliciter gestum erat, praesertim a Cn. Papirio Carbone. RUPERT.

COMMUNIA RATUS] Tò *communia*, non reperi in ullo manuscripto, nec impressis vetustioribus, at sensus tamen id exposcere videtur, ut opinor. RIV. Nec habet Fulvii Lib. A. MANUT. Agnoscit Reg Arond. L 3. male. Ball. Bodl. Libri Palmerii respuunt. Formula discessionis in Senatu, de qua Plin. Ep. VIII. 14. *Qui haec sentitis, in hanc partem: qui* alia omnia, *in illam partem ite, qua sentitis. Qui alia omnia: animadvertis ut non contenta lex dicere*, alia, *addiderit*, omnia. *His verbis* (inquit Festus.) *praeit, ominis videlicet caussa, ne dicat*, Qui non censetis. Hirtius B. G. VIII. 53. *Sententiisque dictis, discessionem faciente Marcello, qui sibi omnem dignitatem ex* Caesaris *invidia quaerebat, senatus frequens in* alia omnia *transiit.* vide Cic. ad Lentulum Ep. I. 2. Hoc sensu Isaeus Orat. VII. pag. 515. ΟΥΔΕ'Ν ... ὉΜΟΙΟΝ ... ΜΟΙ ... τῦτον. WASSE.

MILITES ELIGERE, SCRIBERE] Tò *eligere*, non est in manuscripto. RIV. De paratu Metelli: *Igitur diffidens veteri exercitui, milites eligere, scribere praesidia, undique accersere arma, tela, equos, & cetera instrumenta militiae parare: adhoc commeatum affatim, denique omnia quae in bello vario & multarum rerum egenti usui esse solent.* Principio illud *eligere*, exturbandum est. In optimis enim libris nullum ejus vestigium: & si aures consulas, quadra orationis ipsa repudiat. Deinde sequendus est Thosanus: *denique omnia, quae in bello vario multarum rerum, usui esse solent. Bellum rerum varium*, ut *homo animi varius*. Ita *insignem* cum gignendi casu dixit Tertullianus? *Sardanapalum tacendum est, & alios libidinum insignes.* PALMER.

ARCESSERE] Sic potiores MSS. non *accessere*, ut est in vilioribus. GRUT.

QUAE IN BELLO VARIO, &c.] Destituuntur aliquot MSS. vocabula; *in* plures etiam copula &, probo utrumque, ampliusque adhuc sustulerim *vario* tanquam interpretis. GRUT. Vide notam ad Cat. cap. 32. Addo, quod Livius habet de L. AEmilio Paulo ad omnia Metello nostro simili, lib. IV. dec. 5. *Extemplo apparuit, omnibus non segniter id bellum L. AEmilium gesturum, praeterquam quod alius vir erat, etiam quod dies noctesque intentus, ea sola, quae ad id bellum pertinerent, agitabat. Jam primum omnium a senatu petit, ut legatos in Macedoniam mitterent ad exercitus visendos & comperta referenda, quid aut terrestribus, aut navalibus copiis opus esset, praeterea ut explorarent copias regias, quantum possent, quaeque provincia nostra, quae hostium foret: utrum intra saltus castra Romani haberent, an jam omnes angustiae exsuperatae, & in aequa loca pervenissent: qui fideles nobis socii, qui dubii suspensaeque ex fortuna fidei, qui certi hostes viderentur, quanti comparati commeatus, & unde terrestri itinere, unde navibus supportarentur &c.* RUPERT.

NOMENQUE LATINUM] Varro: *Qui rem Romanam Latiumque adsciscere vultis.* COLER.

ET REGES ULTRO AUXILIA MITTENDO] Magis Sallustiane scriptus: *auxilia mittere.* PUTSCHIUS. Ma-

omnis civitas ſummo ſtudio [a] adnitebatur. Itaque, [b] ex ſententia omnibus rebus paratis, compoſitiſque, in Numidiam proficiſcitur, magna ſpe civium, cum propter bonas artis, tum maxume quod advorſum divitias invictum animum gerebat: [c] avaritia magiſtratuum ante id tempus in Numidia noſtrae opes [d] contuſae, hoſtiumque [e] auctae erant.

XLVIII. Sed, ubi in Africam venit, exercitus ei traditur [f] Spurii Albini proconſulis, iners, imbellis, neque periculi neque laboris patiens, lingua, quam manu, promtior, praedator ex ſociis, & ipſe praeda hoſtium, ſine imperio, & modeſtia habitus. Ita imperatori novo plus ex malis moribus ſolicitudinis, quam ex copia militum auxilii, aut bonae ſpei, accedebat. Statuit tamen Metellus, quamquam &

VARIANTES LECTIONES.

a *nitebatur* F. H. b *ex voto & ſententia* B. c *& avaritia* A. B. C. D. H. I. K. L. d *concuſſae* C. *obtuſae* G. *confuſae* M. e *res auctae erant* D. f *a Spurio Albino Proconſule* A. B. C. D. E. F. G. H. I. K. L. M. N.

NOTAE VARIORUM.

Maluiſſem *auxilia mittere*, item *ſtudio adniti*. primam certe mutationem ſtabilire eſt fide Pall. 3, 4, 6, 7, 10. GRUT. L 3. Bodl. Venetae, Mart. *mittere*. γ, λ. B. Publ. *mittendo*. WASSE.

MAGNA SPE CIVIUM] Idem Livius de eodem Paulo: *Traditum eſt memoriae, majore quam ſolita frequentia proſequentium conſulem celebratum, ac prope certa ſpe ominatos eſſe homines, finem eſſe Macedonico bello, maturumque reditum cum egregio triumpho conſulis fore*. RUPERT.

CUM PROPTER BONAS ARTES] In antiquis, *arteis bonas*. ſic inferius: *certanteis*. ubi hodie *certantes*, ſequitur autem adjectivum in MSS. & impreſſis vetuſtioribus. RIV. Themiſtius apud Stobaeum XLIV. Ὅσις ΔΥΣΑΛΩΤΟΣ μὲ ὑπὸ χρυσίε. De Pericle Plutarchus, ἐφύλαξεν ἑαυτὸν ἈΝΑΛΩΤΟΝ ὑπὸ χρημάτων. Apulejus Apolog. I. *Paupertas olim Philoſophiae vernacula eſt: frugi, ſobria, parvo potens, aemula laudis*, adverſum divitias *poſſeſſa*. Hegeſip. I. 15. *quoniam* integer animus adverſus corruptelam pecuniae *laqueis avaritiae non capiebatur*; ibi omnino legendum cum noſtris *infidus* pro *invidus*. WASSE.

TUM MAXIME, &c.] Curtius dixiſſet *tum adverſum divitias invictum animum*, omiſſis reliquis; niſi forſan adſumendum quoque *maxime*. GRUT.

ANTE ID TEMPUS] Abeſt *tempus* B. Publ. Bodl. Reg. *minuerat*. Venetae, *imminebat*. *imminuerat* ex 2. m. Pemb. WASSE.

EXERCITUS EI TRADITUR SPURII ALBINI PROCONSULIS INERS] Ita optimi codicum, Naz. ac Com. non ut alii, editique, *traditur a Spurio Albino proconſule*, quod ſi cui libitum reſecare adhuc illud *proconſulis*, faciet auctoritate Pall. quarti. GRUT. De voce *proconſule* vide quae annotata ſunt a Fabricio, in vita M. Ciceronis U. C. DCLI. & in notis ad Orat. pro Ligario. WASSE.

INERS, IMBELLIS, NEQUE PERICULI, NEQUE LABORIS PATIENS] Totum caput exhibet nobis conditionem corruptiſſimi militis. Vide, quae huc pertinentia contulere Gruterus ad illum locum Taciti e lib. de Moribus Germanorum: *Otioſa porro armatorum manus facile laſcivit*, & ad illa verba e lib. IV. Hiſt. *Voluptatibus Romani plus adverſus ſubjectos quam armis valent*. & ad iſta e lib. II. Annal. *Simul juvenem urbano luxu laſcivientem, melius in caſtris haberi ratus &c.* Item Lipſ. lib. V. Civ. Doctr. cap. 8. RUPERT.

LINGUA QUAM MANU PROMTIOR] Apud veteres dicebantur *Attici milites*, qui in conviviis & circulis, quum hoſtium mentio incidit, vix manibus temperantes; iidem, ubi ad rem ventum eſt, vix vultum eorum ſuſtinent, imo ubi in expeditionem educuntur, inertes, imbelles, neque periculi, neque laboris patientes, in primo pulvere deficiunt. Adde notam ad Juſtini lib. II. cap. 10. §. 23. & lib. XLI. cap. 3. §. 8. RUPERT.

AUT BONAE SPEI ACCEDEBAT] Poterat nullo ſententiae damno ejici vox poſtrema. GRUT.

STATUIT TAMEN METELLUS] Idem dictum volo, de nomine *Metellus*. GRUT.

QUAMQUAM ET AESTIVORUM TEMPUS] Bong. co-

& aestivorum tempus comitiorum mora inminuerat; &, exspectatione [a] eventi, civium animos intentos putabat; non prius bellum adtingere, quam majorum disciplina milites [b] laborare coegisset. Nam Albinus, Auli fratris, exercitusque clade perculsus, postquam [c] decreverat non egredi provincia, quantum temporis aestivorum in [d] imperio fuit, [e] plerumque milites [f] stativis castris habebat; nisi cum odos, aut pabuli egestas locum mutare subegerat. [g] Sed neque more militari vigiliae [h] deducebantur: ut cuique libebat, ab signis [i] aberat. Lixae permisti cum militibus, diu, noctuque vagabantur: & palantes agros vastare,

VARIANTES LECTIONES.

a *eventus* A. B. C. D. E. F. G. H. I. K. L. *sui eventus* M. b *labore* L. N. c *decrevit* F. d *plerosque* A. e *in* MSS. quidam delent. f *in statutis c. b.* A. B. C. D. E. F. G. H. M. *statutis c. b.* E. I. N. *statutis in c. b.* K. g *Sed neque muniebantur ea neque* G. h *ducebantur* L. M. i *aberant* N.

NOTAE VARIORUM.

codex *aestivum tempus*; neutrum placet, conjeci aliquando in Suspicionibus, *quanquam & aestiva comitiorum*, &c. GRUT.

COMITIORUM MORA] *Mora* nominandi casu dictum est, ut recte exposuit Badius. Soldus putavit auferendi casum esse, ideoque hunc locum mire exponit. GLAREAN.

QUAM MAJORUM DISCIPLINA, &c.] Pall. pr. Sec. sept. *labore*, ut suspicio sit vocem *laborare* tollendam inquinatamque ultimam; ac fuisse forsan *coercuisset*; aut *correxisset*. GRUT.

QUANTUM TEMPORIS IN IMPERIO FUIT, PLERUMQUE MILITES IN STATIVIS CASTRIS HABEBAT] Manuscriptum, *stativis castris*, quomodo Cicero: *Iste novus imperator pulcerrimo Syracusarum loco stativa sibi castra faciebat.* Caesar III. de Bello civili, *Eodemque die uterque eorum ex* castris stativis *a flumine Apso exercitum educunt.* Ibidem: *Scipio in* castris stativis *biduo moratus.* RIV. V. c. addit praepositionem, *in*, nam habet: *in imperio fuit.* URSIN. Ejeci praepositionem *in* jussu MSS. selectorum, sed nec comparet in olim cusis. GRUT. L 3. *imperium* omissa praep. & sic Venetae. Ball. *in imperium.* WASSE.

STATIVIS] *In stativis* Carrio, primus induxit praepositionem. GRUT. Faventibus, Reg. Ball. Bodl. γ. λ. B. Publ. Pemb. *stativis in.* Infra: *ducebantur* Carrio; cum Grutero faciunt Reg. γ. λ. B. Publ. Mart. caeteri, *ducebantur.* Pseudo-Cicero inter Tacticos pag. 506. *A tubicine omnes vigiliae* admittuntur, *finitis horis a cornicine revocantur*; imo legendum, *committuntur. committere* pro *incipere.* *At tuba* commissos *medio canit aggere ludos*, eodem loco pro *tesseram assunt*; lege, *ad clepsydram.* de tota re adi Lipsium. WASSE.

NISI CUM ODOS] Egregio duci futuro documentum hoc ob odorem, & exinde morbos, crebro mutanda esse castra. Veget. lib. III. cap. I. *Si autumnali aestivoque tempore diutius in iisdem locis militum multitudo consistat: ex contagione aquarum, & odore ipsius foeditatis vitiatis haustibus, & aëre corrupto, perniciosissimus nascitur morbus, qui prohiberi non potest aliter, nisi frequenti mutatione castrorum.* RUPERT.

SED NEQUE MORE MILITARI VIGILIAE DEDUCEBANTUR] Locus hic in omnibus editionibus mancus, deminutusque fuit: eum nos ope, & auxilio antiquissimi codicis restituimus. Neque haec priora verba adulterina, vel e glossemate alicujus inserta sunt, sed Sallustiano stylo & sententiae hujus loci optime conveniunt, loquitur enim de castris; id quod verba paulo ante praecedentia ostendunt. C. POPMA. Haud aliter Naz. ac Com. quod ne casu factum putemus, videre est in Com. *duo* statim deletum, scriptumque consequenter; *deducebantur*: adeo ut appareat ita fuisse in librarii authentico, ceterum quod heic interserat Popma: *Sed neque muniebantur ea, neque more militari*, &c. sciamus oportet, nihil tale inveniri in libris Palatinis, adeo ut putem codicem ejus antiquissimum nihil habere praeter nomen; plane, si examinaverimus trigam illam verborum, reperiemus falsum esse: non modo, quod ubi castra, ibi etiam munitio; sed quod verosimile, galeatos istos lepores probe sibi cavisse vallo ac fossa a superventibus hostium. GRUT.

CUM

ſtare, villas expugnare: pecoris & mancipiorum praedas certantes agere: eaque mutare cum mercatoribus vino advectitio, & aliis [a] talibus: praeterea, frumentum publice datum vendere, [b] panem in dies mercari: [c] poſtremo, quaecumque dici, aut fingi queunt ignaviae, luxuriaeque [d] probra, in illo exercitu cuncta fuere, & alia [e] amplius.

XLIX. Sed in ea difficultate Metellum non minus, quam in rebus hoſti-

VARIANTES LECTIONES.

a *talibus rebus* F. b *panes* K. M. MSS. omnes retinent *in dies.* c *praeterea* A. d *propria* N. e *alia* delet F.

NOTAE VARIORUM.

CUM MILITIBUS] Ar. *commiſti militibus γ.* omittit *cum.* Venet. 1470. *cum equitibus*, pro, *advectitio*, B. Pub. *advectionali.* WASSE.

DIU NOCTUQUE] Adducitur a Cariſio alter locus ex I. Hiſtor. *noctu diuque ſtationes & vigilias tentare.* & infra: *diu noctuque fatigare animum.* CIACC.

PECORIS ET MANCIPIORUM PRAEDAS CERTANTES AGITARE] Manuſcripta duo & ex impreſſis quaedam, *agere*, quomodo Plautus: *Nae ille pulcram praedam agat*, inquit. Sed alterum forte magis Salluſtianum; tametſi idem poſtea, *ex ſociis noſtris praedas agentes*, inquit. Libenter autem Salluſtius verbo *agitare*, nec eodem modo ſemper utitur: ut, *Mente quid agitare*, in Catilina, pro, *verſare.* Item: *vitam, imperium, remp. agitare.* Sic *gaudium & laetitiam agitare.* & in Jugurtha: *Pacem agitare*, *noctem agitare*, *moras agitare, praecepta patris agitare, agitare praedas.* RIV.

PRAEDAS CERTANTES, &c.] Confirmant hanc ſcripturam Pall. neque hi ſolum, ſed & Editiones remotiores quarum in nulla *certatim* aliorum. GRUT. Imo L 3. *certatum*, ſed alterum mage genuinum. vid. notas ad *magnifice incedere.* Sic alibi: frequentes *incederent.* & cap. 65. occultus *veniat*, vide cap. 42. WASSE.

PANEM IN DIES MERCARI] Laur. Valla libro Elegantiarum tertio, quo loco docet, *In diem* aliud eſſe, quam *In dies.* hic ita legit, *panem in diem mercari:* quaſi dicat, inquit, praeſentis diei habere rationem, nihilque cogitare de craſtino, cum quo facit Linacer. Exemplaria quotquot ipſe viderim, *in die*, habent. neque aliter citat in Terentii Eunuchum Donatus. RIV. Sic (*in dies*) & MSS. noſtri; reſpuitque aliorum *in diem* ipſamet euphonia. GRUT. Κάθ' ὑφὲν dictum accipio, an vero is panis, quem ſanctus Matthaeus ἐπιούσιον vocat? Is ab Heſychio recte exponitur ὁ ἐπὶ τὴν ἡμῶν οὐσίαν καὶ προφὴν ἐπαρκῶν. non ut Suidas ὁ ἐπὶ τῇ οὐσίᾳ ἡμῶν ἁρμόζων. Panem itaque Salluſtius illum intelligat, qui ſit ſupra quotidianum. Ita locutus eſt idem lib. I. Hiſtor. *Quin lenones & vinarii laniique, quorum praeterea vulgus in dies uſum habet precio compoſiti.* Ceterum eadem de Metello ex Salluſtio narrat Val. Maximus lib. II. cap. 7. Frontinus lib. IV. cap. 1. COLER.

IN EO EXERCITU CUNCTA FUERE; ET ALIA AMPLIUS] Cuperem exſcindi illud *fuere*, quod heic parum habet quod agat, conſpiciturque in Com. ante *cuncta*, praeterea cum vox *amplius* compareat in Pal. tert. quarto ante *alia*, habeatque decimus tantum *& amplius*; omiſſo *alia*; videndum an non ſtatus controverſiae moveri poſſet illi, *alia.* GRUT.

ALIA AMPLIUS] *Amplius* eleganter cum ſec. quarto, ſexto Caſu conjungitur. Plautus Ciſtell. *Gaudeo tibi mea opera liberorum eſſe* amplius. Virg. noctem *non* amplius unam *Falle dolo.* Cicero VII. Verrin. *Qui quum* amplius centum cives *haberet.* Livius: *Pugnatum* amplius duabus horis *eſt.* Hoc loco valet *praeterea.* uti apud Ciceronem Ep. ad Paetum. *Obtemperare cogito praeceptis tuis:* hoc amplius, *naviculárum habere aliquid in ora maritima.* vid. pro Caecin. §. 27. Arnob. III. pag. 26. 102. Florus IV. 1. Suet. Jul. XXXVIII. Vitruv. II. 4. Apulejus Adlocut. pag. 86. Tertullian. Apol. cap. 48. Ita vertit Auctor Thucydidis καὶ ἔτι περαιτέρω. Euripides Hecuba. Ἀπώλεσ', οὐκ ἀπώλεσ' ἀλλὰ μείζονως. WASSE.

METELLUS NON MINUS, QUAM IN REBUS HOSTILIBUS, MAGNUM ET SAPIENTEM VIRUM FUISSE COMPERIO] Manuſcripta, *comperior*, ut ſit deponens, idque rectius eſt, nam hoc verbo Sal-

 luſtius

hostilibus, magnum, & sapientem virum fuisse [a] comperior: tanta temperantia inter ambitionem, saevitiamque [b] moderatum. Namque edicto [c] primum adjumenta ignaviae [d] sustulisse, *ne quisquam in castris panem, aut quem alium coctum cibum venderet; ne lixae exercitum sequerentur;*

VARIANTES LECTIONES.

a *comperio* F.G.H.I.K.L.M.N. b *temperatum* A. c *e. primo* A.B.C.D.E.F.G.H.M. *primo edicto* K. d *sustulisse fertur* E. *dicitur sustulisse* F.H K. *sustulisse dicitur* M.

NOTAE VARIORUM.

lustius est alias quoque usus, sed & Tertullianus & Apulejus *comperior* dixere, pro *comperio*, nimirum ad imitationem Sallustii. RIV.

METELLUM NON MINUS MAGNUM ET SAPIENTEM VIRUM FUISSE COMPERIO] Sic Tacit. Ann. IV. *Hunc ego Lepidum temporibus illis gravem & sapientem virum fuisse comperio.* CIACC.

IN REBUS HOSTILIBUS] Abest *in* Reg. & *comperio* L 2. Venet. Ball. 1470. λ. sed a manu correctrici. retinent caeteri & Tacitus. Ann. IV. 20. *Hunc ego Lepidum, temporibus illis, gravem & sapientem virum fuisse* comperio. paulo post, *neque tamen* temperamenti *egebat.* Justin. II. 2. *Tanto* temperamento *inter plebem senatumque egit.* usus autem *temperantia.* XXXII. 4. Eutropius IV. 11. de Metello: *Is exercitum, ingenti* severitate *&* moderatione *correctum, cum nihil in quemquam cruentum faceret, ad disciplinam Rom. deduxit.* Mallem *civilitate & mod.* Metaphrastes ἐπιεικῶς πάνυ. ita loquitur VII. 14. *tantae* civilitatis *in imperio fuit, ut nullum omnino puniret.* Metaph. Καινὸς καὶ μέτελος, ibi etiam Codex B. Pub. *convictos adversum sese conjurationis dimiserit, & in eadem,* &c. ad Graecam versionem quam maxime. vide Cassiodor. Var. I. 44. Frontinus autem *severitatem* hac in re usurpat. *hostilibus* mediae significationis vox tam inimicum atque infensum animum quam res bellicas denotat. Glossae: *hostilis* πολέμιος. *Bellicum* & *hostile* conjungit Cicero III. Offic. *Conditiones pactionesque* bellicas *&* hostiles *perturbare.* De *ambitione* confer Valerium II. 7. 2. Florum III. 1. 10. WASSE.

NAMQUE EDICTO PRIMUM ADJUMENTA, &c.] Non male quidem editi, *edicto primo;* sed contra optimos MSS. Pall. pr. sec. Com. nam nonus vocem eam habet, tantum a correctore; & vero impune omitti posse valde suspicor. GRUT.

ADJUMENTA IGNAVIAE SUSTULISSE] Nonnulli ediderunt: *Adjumenta ignaviae sustulisse dicitur:* quae lectio mihi displicet, nam verbum, *dicitur,* aliunde in textum orationis irrepsit, ac majori cum gratia abesse potest: si praecessit enim verbum *Comperio*; sed nec Aldinus codex habet. C. POPMA.

NE QUISQUAM] Ita plerique MSS. non *quispiam* ut in aliis vulgatis. GRUTER. B. Pub. λ. *quispiam* & sic Pemb. primitus habuit; caeteri *quisquam.* WASSE.

AUT QUEM ALIUM COCTUM CIBUM VENDERET] Est in plerisque manuscriptis, *aut quem alium cibum coctum.* quae collocatio verborum, si quid est in me judicii, melior. Sed & Val. Maximus lib. II. quo loco de militari disciplina agens hujusce rei meminit, eodem ordine verborum utitur. *Namque lixas,* inquit, *e castris summovit,* cibumque coctum *venalem proponi vetuit.* RIV. Valerius lib. II. cap. 11. *Namque lixas, inquit, e castris summovit, cibumque coctum venalem proponi vetuit: in agmine neminem militum ministerio servorum jumentorumque, ut arma sua & alimenta ipsi ferrent, uti passus est. Castrorum subinde locum mutavit: eadem, tanquam Jugurtha semper adesset, vallo atque fossa amplissime cinxit.* ALD. MANUT. Frontinus IV. 4. de Metello: *cum insuper probibuisset, alia carne, quam assa elixave milites uti.* at milites interdicti sunt coctorum emtione, quo panem ipsi sibi pararent. Nam & hoc ex disciplina militari. de Caracalla Herodianus IV. pag. 547. Ἄρτον τε προσεφέρετο αὐτοσχέδιον, σῖτον γὰρ ἀλήσας τῇ ἑαυτοῦ χειρὶ, ὅ ἤρκει μόνῳ, μάζαν τε ποιήσας, καὶ ἐπ' ἀνθράκων ὀπτήσας, ἐσιτεῖτο. καὶ πάντων μὲν τῶν πολυτελῶν ἀπείχετο· ὅσα δὲ εὐτελέστατα, καὶ τοῖς πενεστάτοις στρατιωτῶν εὐμαρῆ, τούτοις ἐχρῆτο. Atque ita Nostrum intelligit Valerius II. 7. 2. *lixas e castris summovit,* cibumque coctum venalem *proponi vetuit.* Praeterea, carnibus assis aut elixis vesci. in coena tantum militibus permissum. ergo alia carne quandoque usi sunt. Polyaenus de Scipione VIII. 722. Ἐκέλευεν ἀριστᾶν ὀρθοὺς ἄπυρον ὄψον, δειπνοῦντας δὲ προσφέρεσθαι καὶ κρέας ὀπτὸν ἢ ἑφθόν. Unde Frontinum praesertim in tanto & tam alto MSS. Codd. silentio ex ingenio sic restituo. *cum insuper probibuisset, venali carne, assa, elixave milites uti.* Haec scripseram cum opportune se obtulit Lipsius

tur; ne [a] *miles gregarius* [b] *in castris, neve in agmine servum, aut jumentum haberet;* [c] ceteris arte modum statuisse: praeterea [d] transvorsis iti-

VARIANTES LECTIONES.

a *milites gregarii &c. haberent* G. b *in castris esset* D. c *ceteris rebus* N. d *diversi* K.

NOTAE VARIORUM.

sius in L. de Mil. Rom. legitque *a se assa elixave*; quod perplacet. Confer Ammianum VIII. 4. Themistium Orat. X. pag. 340. Spartianum Pescen. X. Eutropium IV. 7. Livii Epit. LVII. Salvianum de Provid. pag. 268. De cibis militaribus vide Spartianum Adriano cap. 10. Mirantur quidam M. Catonem, hominem nimia severitate gaudentem, lixas tamen in exercitu habuisse. Lucan. IX. 595.

Stat dum lixa *bibat.*

Sed haec sunt poëtarum, a quibus, ipsomet alibi teste, vera minime petenda:

—— annoso famam quia derogat aevo
Qui vates ad vera vocat.

WASSE. Nota: Metellus lixas, coquos, & totum id genus castris ejecit: vetuitque non sumere cibum coctum, sed vendere. Hoc nempe fuit, noluit prostare cibos tales, & facilitate parandi, gulam irritari: Sed si quis haberet e praeda, aut pecunia, ipse pararet; & vesceretur. Emendandus Frontinus, cum inquit, *prohibuisse Metellum, alia carne, quam assa elixave milites uti.* Lege, quam *a se assa.* vid. Lips. V. de Mil. dial. XVI. RUPERT.

NE LIXAE EXERCITUM SEQUERENTUR, NE MILES GREGARIUS IN CASTRIS, NEVE IN AGMINE SERVUM, AUT JUMENTUM HABERET] Est enim lixarum & servorum, vel ipsis militibus corruptior turba. Ac de lixarum quidem licentia effreni probrosaque Sex. Pompeius: *Lixae*, inquit, *qui exercitum sequuntur, quaestus gratia dicti, quod extra ordinem sint militiae, eisque liceat quod libuerit.* Ego tamen proprie sic dictos existimo, quod exercitum sequuntur, lavandi & coquendi gratia. Id genus hominum vilissimum simul & nequissimum. Unde & *lixas* pro *hominibus minimi pretii* Latini usurpant, & nostrates, die Sudler/ qui sunt ipsissimi lixae. Tacitus de iisdem lib. III. Histor. cap. 33. *Quadraginta armatorum millia irrupere, calonum lixarumque amplior numerus, & in libidinem ac saevitiam corruptior.* Et lib. II. cap. 87. *Sexaginta armatorum millia sequebantur, licentia corrupta. Calonum numerus amplior, procacissimis etiam inter servos lixarum ingeniis.* Quibus significat, lixas, procacitate ac petulantia, vel servos, id est calones, antecedere. Nam alias a servis diversi lixae, qui velut negotiatores, quaestus sui causa castra sequebantur, ut docet Lips. V. de Mil. dial. XI. Neque vero, ut id obiter addam, accedere possum eruditissimo Freinshemio, qui in expositione locorum Cornelianorum, absurdissimam hanc lectionem ait, & veram esse putat, si rescribatur: *Procacissimis etiam inter severos* (hoc est retinentes disciplinae) *lixarum ingeniis*, ut sit similis verbis statim sequentibus. *Tot legatorum amicorumque comitatus inhabilis ad parendum etiam si summa modestia regeretur.* Mihi vulgatae lectionis sensus planus. Quum enim a severis ducibus prorsus amputentur haec inertiae adjumenta, neque vel lixae vel alii servi militibus permittantur; quomodo commodius dici potest, *procacissimos inter servos lixas esse?* Imo non de solis lixis, sed etiam de calonibus dixisset Tacitus, inter servos procaces esse. Diversa ratio est, quod de comitatu legatorum amicorumque sequitur, qui honestam speciem praebet. Ceterum similis nostro Metello, in arcenda corrumpendae militiae turba, P. Scipio AEmilianus, de quo vide Florum lib. II. cap. 18. §. 9. & 10. Nec aliter in veteri militia fuisse, observat Lips. V. de Mil. dial. XI. RUPERT.

MODUM] *Arte* adverbialiter accipiendum. Sic Orat. Marii: *Neque illos arte colam, me opulenter.* COLER. Sive *arcte*. Sensus, *Dignioribus quoque praefinisse, ultra quos, & quot non haberent.* RUPERT. V. pro Var. Lect. *apte*, quod non probo. infra: *in agmine* Reg. omittit praepositionem. pro *circuire* Ar. Ball. Venet. 1470. *circumire*, sic Livius XLV. 37. Tacitus An. II. 29. & alibi. Nepos, Justinus, alii. paulo post: *prohibendo a delictis.* Agricola apud Tacitum XIX. *Omnia scire non omnia exequi: parvis peccatis veniam, magnis severitatem commodare: nec poena semper, sed saepius poenitentia contentus esse.* Cassiodorus Var. I. 30. *Benigni principis est, non tam delicta velle punire; quam tollere: ne aut acriter vindicando aestimetur nimius, aut leviter agendo putetur improvidus.* WASSE.

TRANSVORSIS ITINERIBUS] Infra: *transversis principiis*, dixit, & ibidem, *transversis praeliis*

itineribus quotidie castra movere; juxta ac si hostes adessent, vallo atque fossa munire; vigilias crebras ponere, & [a] eas ipse cum legatis circuire; item in agmine in primis modo, modo in postremis, saepe in medio adesse, ne [b] quisquam ordine egrederetur; ut, cum signis frequentes incederent, [c] miles cibum, & arma portaret. Ita prohibendo a delictis magis, quam vindicando, exercitum brevi confirmavit.

L. Interea Jugurtha, ubi, quae Metellus agebat, ex nunciis accepit; simul de innocentia ejus [d] certior Romae factus, [e] diffidere suis rebus, ac tum demum veram deditionem facere conatus est. Igitur, le-

VARIANTES LECTIONES.

a *eas* abest H. mox L. & quidam alii *circumire* b *quispiam* K. L. c *quisque miles* F. d *Romae certior factus est* M. e *diffi. s. r. coepit* M.

NOTAE VARIORUM.

& : *transverso itinere.* CIACCONUS. & URSINUS.

JUXTA AC SI HOSTES ADESSENT] Ita cordatus & catus ille dux Atheniensium Iphicrates, si bellum non esset, semper aliquid negotii dedit militibus, & jussit aut cuniculos in terram agere, aut arbores secare, aut castra aut fossas ducere, aut vasa transmutare, ut extat apud transferre, aut vasa transmutare, ut extat apud Polyaen. lib. II. Stratag. RUPERT.

NE QUISQUAM ORDINE EGREDERETUR] Onosander in Strateg. c. 6. *Procedat universum agmen ordine servato, etsi pugnam commissurus Imperator non sit, imo etsi per arduam viam exercitum perducturus, & per sociorum amicorumque regiones multorum dierum iter facturus, ut hoc pacto assuefacti milites maneant in ordine, conservent proprias cohortes, ductoresque suos consequantur.* RUPERT.

PROHIBENDO QUAM VINDICANDO] Eandem virtutem Caesari tribuit Sueton. in ejus vita c. 75. §. 8. RUPERT.

BREVI CONFIRMAVIT] Non ergo plane desperandum de tali exercitu. Intellexit Antonius Primus apud Tacit. ideoque lib. III. Hist. cap. 2. inter alias rationes, quur bellum adversus Vitellianos non sit ducendum, sive procrastinandum, & hanc ponit: *quod exercitus Vitellii, quantumvis circo & theatris & amoenitate urbis emollitus, aut valetudinibus fessus, tamen vires suas recuperaturus sit, partim meditatione belli, hoc est, crebris exercitiis bellicis, partim novarum copiarum ac virium accessione.* RUPERT.

EX NUNTIIS ACCEPIT] Hic locus a Nonio citatur in Voce, *Innocens:* & in veteri exemplari legitur, *ex nuntiis acceptis*, ut referatur ad *certior factus:* quod non displicet. Infra tamen: *Marius ubi ex nuntiis quae Ligus egerat, cognovit.* CIACC. & URSIN.

DE INNOCENTIA CERTIOR ROMAE FACTUS] *Roma*, legitur in Nonio hunc locum recitante in *Innocentia*. A. MANUT. Nonius habet, *Roma*. Quare miror Popmam dicere hanc vocem in Nonio non esse. Est autem ea verissima lectio, ut certior factus intelligatur a suis ministris, quos Romae factiosos habuit Jugurtha. COLER. Antiqui & typis excusi codices, quos quidem mihi videre contigit, *Romae* non *Roma* habent, mendose & nullo intellectu: nec tamen quisquam mendum subesse sensit. Dubitandi autem occasionem Nonius mihi praebuit, qui totum hunc locum in, *Innocens*, recitat omissa dictione, *Roma*. Ego quamquam Nonii Marcelli lectionem ferri sustinerique posse existimem, dictionem tamem *Romam*, ut omnino delerem antiquis libris refragantibus, nulla ratione adduci possum. nam si *Roma* legamus, locus, planum, apertumque sensum continet. C. POPMA. Popma iterum persuadere nititur, substituamus *Roma*. non male, nisi adversarentur omnes ad unum MSS. nostri, etiam editio princeps: ac vero adfine videri queat, Jugurthae compertam innocentiam Metelli, cum Romae esset. GRUT.

VERAM DEDITIONEM, &c.] Duae voces postremae

legatos ad Consulem cum suppliciis mittit, qui tantummodo ipsi, liberisque vitam peterent, alia omnia dederent populo Romano. Sed Metello jam antea experimentis cognitum erat, genus Numidarum infidum, ingenio mobili, novarum rerum avidum esse. Itaque legatos alium ab alio diversos adgreditur; ac paullatim tentando, postquam obportunos sibi cognovit; multa pollicendo persuadet, *uti Jugurtham maxume vivum*, [a]*sin id parum procedat*, *necatum sibi traderent*:

VARIANTES LECTIONES.

a. *si id* M.

NOTAE VARIORUM.

mae abundant, maluissemque, *veram deditionem conari*. GRUT.

LEGATOS CUM SUPPLICIIS MITTIT] Hoc est, cum supplicum velamentis, vel cum precibus. Infra: *fatigati regis suppliciis*. Item: *legatos supplices mittere*. CIACC. *Supplicia* hic posuit pro iis, quas Graeci ἱκετηρίας vocant. URSIN. Supplicia *sunt quae caduceatores portant*, *ea sumebantur ex verbena felicis arboris*. Festus. Graecis ἱκετήριοι κλάδοι· ἱκετηρίους θαλλοὺς vocat Herodian. VII. vide Livium XXIV. 30. XXV. 15. de altera vocis notione adi nos ad Catilin. cap. 60. confer Frontinum I. 8. Themistium Orat. XIII. pag. 303. *cum suppliciis* ergo idem ac apud Virg. XII. *Velati lino & verbenis tempora vincti*. Hinc Plautus: Orare velatis manibus. Quae Latini *velatum collum* Graeci fere στέμματα, κηρύκια. Euripides Ὦ στέμματα ξυνάορ' ἐπέκλωσε θεὰ Ἔριν. *Dinarchus* contra Demosth. pag. 14. ἱκετηρίαν ἔχοντες, καὶ κηρύκια συμπεπλεγμένα ἐκ τῶν θαλλῶν. Hisce instructi erant Syenaei apud Heliodorum IX. 11. Κλάδους εἰς ἱκετηρίαν ἀναλαβόντες, κηρούς τε καὶ δᾷδας ἀψάμενοι, καὶ τὰ ἱερὰ ὕλην, καὶ ἔδη τῶν θεῶν ὥσπερ κηρύκεια προβεβλημένοι. Achillus Tatius IV. p. 251. ἐπιθέντες αὐτοῖς ἱκετηρίας ῥάβδους φοινικίνας. Confer Apulejum III. Metam. pag. 48. Lactantium ad Statii XII. Theb. 492. Paschalium de Coronis VI. 17. Nonnum Dionys. XXII. pag. 581. Schol. ad Sophoclis Ajacem p. I. Cur olea potissimum huic negotio deputabatur docet Joan. Chrysostomus Orat. III. de incomprehens. Dei natura. In ore aeque ac manibus gestasse supplices, & lauri ramos quandoque, quandoque velamina e lana alba, testis Scholiasta Euripidis in Androm. & Orest. AEschyli in *Supplicibus*. WASSE.

QUI TANTUMMODO IPSI LIBERISQUE] Saepe in historiis occurrunt hujusmodi deditiones. Apud Hirtium de B. G. Comius legatos ad Antonium mittit, seque ibi futurum, ubi praescripserit, & ea facturum, quae imperaverit, obsidibus datis firmat: unum illud erat, ut timori suo concedatur, ne in conspectum veniat cujusquam Romani. RUPERT.

ANTEA EXPERIMENTIS] Puto in Hispania. Sallust. lib. I. Hist. ubi reor de hac ipsa gente scripsit: *Esse ad furta belli peridoneam*. De levitate Numidarum Ammianus quoque Marcellinus lib. X. scribit: *Ad omnes dissensionum motus perflabiles gentes Mauricas concitasset*. Tertullianus lib. de Anima: *Tamen vulgata jam res est gentilium proprietatum: Comici Phrygas timidos illudunt, Sallustius vanos Mauros, & feroces Dalmatas pulsat*. De Dalmatis vero id puto in Historia scripserat. Et scribit idem Florus lib. IV. cap. 12. De Numidis etiam Festus Avienus intellexit, in Orbis terrae descriptione:

—— *His fluxa fides & inhospita semper*
Corda rigent, trahitur duris vaga vita rapinis.

Ceterum Tertullianus illum Sallustii locum respexit: *Maurique vanum genus, ut alia Africae, contendebant*. COLER.

ITAQUE LEGATOS ALIUM AB ALIO DIVERSOS ADGREDITUR] Nota rationes civilis scientiae licitas, *aliorum animos occupare*, *miris modis sententiam extorquere*, *in suam sententiam allicere*, & id genus alia: Hisce nimirum artibus opus est in magnis, & publicis negotiis. Porro simile Sallustiano est illud Tac. I. Hist. 24. de Mevio Prudente: *Is mobilissimum quemque ingenio, aut pecuniae indigum, & in novas cupiditates praecipitem, allicuit*. RUPERT.

NECATUM SIBI TRADERENT] Excusat factum Apro-

rent: [a] ceterum palam, quae ex voluntate forent, [b] regi nunciari jubet. Deinde ipse paucis diebus, intento, atque infesto exercitu in Numidiam procedit: ubi, contra belli faciem, tuguria plena hominum, pecora, cultoresque in agris erant: ex oppidis, & mapalibus, praefecti regis [c] obvii [d] procedebant, parati frumentum dare, commeatum portare, postremo omnia, quae imperarentur, [e] facere. Neque Metellus idcirco [f] minus, sed pariter ac si hostes adessent, munito agmine [g] incedere,

VARIANTES LECTIONES.

a *cetera* M. b *regi* delet A. *renunciari jubet* K. c *obviam* C. D. E. F. G. K. M. d *procedunt* G. e *minus agebat* B. H. f *facere* abest N. g *incedebat* L.

NOTAE VARIORUM.

Apronii Tacitus I. Annal. 19. *Misit* (inquiens) *qui majores Chaucos ad deditionem pellicerent, simul Gannascum dolo aggrederentur.* Nec itritae aut degeneres insidiae fuere adversus transfugam & violatorem fidei. Sed distinguendum inter missos. Quorundam enim facto perfidia, quorundam non inest. Ita nullo modo excusari potest Metellus, qui & naturae, & gentium jus violavit, dum eorum usus est opera, qui subditi Jugurthae. Vide Freinsh. ad Curtii lib. IV. cap. 1. §. 12. RUPERT.

PROCEDIT] Aliud quid initio fuit in Nazar. forsan *procedere.* GRUT.

UBI CONTRA FACIEM BELLI] Ticit. XIII. *dum positis loricis in* faciem pacis *veniretur.* & in vita Agricol. *Ea enim* pugnae facies *erat.* CIACCON. Tacitus Hist. II. 12. *Pleni agri, apertae domus, occurrentes domini juxta conjuges & liberos securitate pacis, & belli malo circumveniebantur.* Liv. VI. 26. *Nec fuit cum* Tusculanis *bellum; pace constanti vim Romanam arcuerunt, quam armis non poterant. Intrantibus fines Rom. non demigratum ex propinquis itineri locis, non cultus agrorum intermissus: patentibus portis urbis togati obviam frequentes Impp. processere: commeatus exercitui comiter in castra ex urbe & ex agris devehitur.* WASSE.

TUGURIA PLENA HOMINUM] Non abludit historia Tusculanorum, quam ita narrat Liv. lib. VI. *Intrantibus fines Romanis, non demigratum ex propinquis itineri locis, non cultus agrorum intermissus: patentibus portis, togati obviam frequentes imperatoribus processere: commeatus exercitui comiter, in castra ex urbe, & ex agris devehitur &c.* Pulcerrima ratio vincendi iratos! quam feliciter usurparunt Ethnici in Ethnicos, infeliciter Americani (proh nefas!) in Hispanos, Catholicorum sese nomine venditantes. RUPERT.

IN AGRIS ERANT] Praestaret tolli *erant* ceu corrumpendo cursui orationis. GRUT.

OBVII PROCEDEBANT] Vulgo *obviam*, sed Fulvii liber *obvii.* A. MANUT. Ita Naz. ac Pall. sec. unde suspicio illud *procedebant* irrepsisse e glossa, factum dein *obviam procedebant.* ut hactenus editur. GRUT. Reg. B. Pub. Bodl. *obvii* Fulvii Liber. sic primitus. λ. & pro Var. Lect. γ. & sic cap. 54.

PARATI FRUMENTUM DARE] Sic infra: *proinde parati intentique essent signo dato Romanos invadere.* ut Virgilius: *Et cantare pares, & respondere parati.* Tacit. Hist. V. *paratusque discernere.* CIACC.

SED PARITER AC SI HOSTES ADESSENT] Posset quoque istud rapi in quaestionem tanquam minus legitimum auctoris, nisi alia sexcenta talia occurrerent. GRUT.

MUNITO AGMINE] Hoc est, quadrato. ei contrarium erat *longissimum agmen.* Caesar B. G. V 31. *Sic proficiscuntur, ut quibus esset persuasum, non ab hoste, sed ab homine amicissimo consilium datum*, longissimo agmine *magnisque impedimentis.* Liv. XXI. 34. *Nequaquam ut inter pacatos* composito agmine *duces eorum sequitur.* sic quidem Gronov. Ed. 1678. sed mendum est operarum incuria profectum; ex Polyb. III. & sensu loci legendum, *incomposito.* Tralata inde locutio ad vineas. Columel. III. 17. *Nam ubi magna vis & incursus est pluviarum, procellarumque, ubi frequentibus aquis vitis labefactatur, ubi praecipitibus clivis velut pendens plurima praesidia desiderat, ibi quasi* quadrato *circumfirmanda est* agmine Vid. Liv. X. 14.

re, late explorare omnia, [a] illa deditionis signa [b] ostentui credere, [c] & insidiis locum tentare. Itaque ipse [d] cum expeditis cohortibus, item funditorum & sagittariorum [e] delecta manu apud primos [f] erat; in postremo C. Marius legatus cum equitibus curabat: in utrumque latus auxiliarios equites tribunis legionum, & praefectis cohortium dispertiverat: ut cum his permixti Velites, quocumque accederent, equitatus hostium propulsarent. Nam [g] in Jugurtha tantus dolus, tantaque peritia locorum, & militiae erat, ut, absens an praesens, pacem [h] an bellum gerens

VARIANTES LECTIONES.

a delet *illa* K. b *ostentui esse* M. c & delet H. d *cum* delet A. e *cum d. m.* K. f *adesse* K. g *Jugurthae* K. N. h *aut* B. C.

NOTAE VARIORUM.

14. Ammianus XXIV. 1. *Metuens ne per locorum insolentiam insidiis caperetur occultis*, agminibus *incedere* quadratis *exorsus est.* vide etiam, XXI. 3. XXV. 2. XXXI. 16. Heg. I. 24. *valida manu & munita armis.* WASSE.

OMNIA ILLA DEDITIONIS SIGNA OSTENTUI CREDERE] Sic & exemplar Fabricianum; verum quod ad distinctionem attinet, τὸ *omnia* referri ad superiora illa posset, *late explorare*; tametsi nihil immuto. Est praeterea in quibusdam, *ostentui esse credere*: pro, *in speciem ostentari, cum re vera non sit deditionem facturus.* In Manuscriptis non est *esse*, idque fortasse rectius. RIV. Vetus codex verbum, *omnia*, ad superiora nectit, *late explorari omnia*; idem *fore* pro *esse* legit. Aldinus codex utrumque sustulit, quod placet. At illud, *Et insidiis locum tentare*, ita subjungitur, quasi Metellus insidiis locum tentet, cum ad regem referatur. non dubitavit enim Metellus Jugurtham his technis locum insidiis quaerere. GLAREAN.

TENTARE] Legendum: *tentari.* nempe ab Jugurtha. GRONOV.

EXPEDITIS] Bodl. *delectis.* WASSE.

ITEM &c.] *Dehinc*, pro, *item*, est apud Nonium, haec recitantem in comment. de Gen. arm. A. MANUT.

APUD PRIMOS ERAT] Videtur tolli posse *erat* ut subintelligatur *curabat* sequens. GRUT. Pro *erat* L 2. *eat.* Mart. *adesse.* WASSE.

UTRUMQUE LATUS EQUITES] Markii γ. *ad u.l. qui diversis gentibus convenerant.* Cum annotatione hac in margine, a prima manu: *deest in aliis libris.* quod sane de nostris omnibus verum est. infra, γ. omittit, *cum*, sed retinent Nonius & MSS. De Velitum usu fuse Valer. II. 3. 3. & Liv. XXVI. de equitibus ita Pseudo-Cicero p. 507. *A fortioribus namque peditibus peditum protegenda sunt latera, & a velocioribus atque expeditis hostium cornua superfundenda.* Ain vero? at equitum munus erat sociorum latera firmare; lege ergo *equitibus.* Sic Veget. III. 16. sed & *Auctor* ipse paulo supra: *Constructa acie peditum, equites ponuntur in cornibus, ita ut loricati omnes constructi juncti sint peditibus.* ibi etiam, pro *constructi*, reponendum est *contati.* Modestus legit *contecti*, & sic Codex MS. B. Pub. WASSE.

TANTAQUE PERITIA LOCORUM] Cujus quanta ratio ducenda sit in duce bellico, praeter alios docet Aristoteles V. Polit. 9. RUPERT.

PERITIA LOCORUM ET MILITIAE ERAT] Ita MSS. nostri, non *inerat*; si meo uterer arbitrio utrumque auferrem ceu supervacaneum. GRUT. *Erat* Fulvii liber, & nostri. WASSE.

ET MILITIAE INERAT] Quamvis in Manuscripto ceterisque vetustioribus *erat* legitur; tamen priorem lectionem magis probo. nam libenter geminabant praepositionem antiqui, ut ostendit Priscianus. Sic Cicero: *Nullum dedecus reperiri potest, quod in hoc non insit.* A. MANUT. *Inest enim natura philosophia in hujus viri mente quaedam.* Rursus: *Manere in vita, in qua nihil insit nisi miseria.* Sic persaepe alias. RIV.

ABSENS VEL PRAESENS] Ita editiones principes, ita MSS. pretii majoris. nam alii, partim *absens & praesens*; partim, *absens an praesens.* ex quibus varietatibus animadverto, restituendum, *absens praesens*, sine ulla voce intermedia. GRUT.

PACEM AN BELLUM GERENS] Nescio an aliquid hic desit. CIACC. Bongarsii vetus liber, *pernitior*, quod

rens perniciosior esset, [a] in incerto haberetur. Erat haud longe ab eo itinere, quo Metellus pergebat, oppidum Numidarum, nomine Vacca, forum rerum venalium totius regni maxume celebratum; ubi & incolere, & mercari consueverant Italici generis multi mortales. [b] Huc Consul, simul tentandi gratia, &c., si paterentur opportunitates loci, praesidium inposuit: praeterea imperavit frumentum, & alia, quae [c] bello usui forent, comportare: ratus id, quod res monebat, fre-

VARIANTES LECTIONES.

a *in* abest B. H. L. b *Huic* N. c *in bello* E.

NOTAE VARIORUM.

quod si tolerari potest; restituendum item ejusdem formae verbum infra cap. 5. *tanto horum socordia flagitior*; sic enim idem liber, pro eo quod vulgo est, *flagitiosior*, quod utrumque adnotatum ad libri oram amico illi meo e multis certis certissimo. GRUT.

IN INCERTO] Reg. L. 2. omittunt, *in* Bodl. *incertum*, etiam sine praepositione. Infra, Arond. *portare*. WASSE.

UBI ET INCOLERE ET MERCARI, &c.] Sic nulla discrepante littera Pall. omnes quod uni atque alteri e vulgaribus *huic consul*. Bong. codex. *ubi & incolae mercari & Italici generis multi mortales consueverant. Huic Consul*, Nihil censuerim mutandum. GRUT.

HUIC CONSUL SIMUL TENTANDI GRATIA, &c. PRAESIDIUM IMPOSUIT] Manuscripta, *Huc consul*; sit adverbium. Sic postea, *igitur Vaccenses, quo Metellus initio Jugurtha pacificante praesidium imposuerat*. Quamquam autem vulgata lectio bene habet, altera haec tamen verior. RIV. Hic locus mirum in modum corruptus est, neque in ullo codice mihi recte emendatus. Juvant tamen Lectorem aliqua parte ex diversis, quamquam corruptis codicibus collati loci. Badius conatus est hunc emendare, sed non potuit: exstimavit enim Metellum praecepisse praesidii militibus importare oppidanis frumentum, quod nunquam facerent Romani, nisi alia caussa urgeret. Ceterum, pro, *huic*, etiam putat legi posse *huc*, & pro, *paratis rebus*, *pacatis rebus*, quod non rejicio. deinde quod *comportare* pro *praeparare* quidam codices habent, nihil refert, cum neutrum requirat sensus & ego utrumque plane suppositifium existimo. *Imperare frumentum, & quae bello usui forent*, cum Latine, tum frequenter dicitur. Quare hunc locum ita legendum existimo: *Huic COS. simul tentandi gratia, si paterentur, simul propter opportunitates loci, praesidium imponit. Praeterea imperavit frumentum, & alia, quae bello usui forent: ratus id quod res monebat, frequentia negotiatorum, & commeatum juvaturum exercitum, etiam pacatis rebus, munimento fore.* GLAR.

ET SI PATERENTUR OPPORTUNITATES LOCI, PRAESIDIUM IMPOSUIT] Non video sensum hujus loci, nisi rescissa littera legamus, *& si paterentur, opportunitate loci, &c.* GRUT. Legendum existimo, *Et si pateretur*. ut inde colligeret, pacem, firmam ne, an fictam crederet. *Et si pateretur, loci ipsius opportunitate adductus praesidium imponere statuit*. CIACC. & URSIN. *Opportunitates*. nam duplicem caussam refert, cur Metellus voluerit praesidium Vaccae imponere, una ut tentaret, num oppidani paterentur praesidium imponi, altera *op. loci*. A. POPMA. Reg. *paterent*, Badius omittit *&*, vide Palmerium. qui *si*, pro *an*, accipit. WASSE.

PRAETEREA IMPERAVIT FRUMENTUM, ET ALIA QUAE BELLO USUI COMPORTARE] Nihil deesset sententiae, si legeremus resectis ceteris, *imperavit frumentum & alia bello usui*. GRUT. Vide not. ad Justini lib. V. c. 8. §. 2. RUPERT.

RATUS ID, QUOD] *Id* heic ut supra παρέλκει, eleganter. *simul* id *quod in tali re solet, alii portenta nunciabant*. Apulejus Apol. p. 35. Ed. Pricaeanae: *Quod si nihil remanet suspicionis, neque in piscatoribus mercede invitatis* (id quod solent) *ad piscem capiundum*, &c. ibi Colvius & Pricaeus voculam *id* falso delendum autumant. Terent. Eunuch. *Nunc id prodeo; ut conveniam Parmenonem.* & Adelph. *Verum cogito*, id quod res est, *quando eum quaestum occoeperis*; ibi Donatus interpretatur, id quod verum est. Plautus Amph. IV. 2. M.

frequentiam negotiatorum, & commeatum juvaturum exercitum, & [a]jam paratis [b]rebus munimento fore. Inter haec negotia Jugurtha impensius modo legatos supplices mittere, pacem [c]orare: [d]praeter suam, liberorumque vitam, omnia Metello dedere. Quos item, uti priores, Consul inlectos ad proditionem domum dimittebat: regi pacem, quam postu-

VARIANTES LECTIONES

a *jam* delet F. *etiam* H. N. b *rebus illius* E. *rebus illis* N. c *rogare* H. d *praeter suam suorumque vitam* M.

NOTAE VARIORUM.

M. *quid nunc vis?* A. *scelesle! at etiam quid velim. id tu me rogas.* Captiv. II. I. *Si Dii Im.* id *voluere vos hanc aerumnam exsequi. Decet id pati aequo animo.* Caesar B. G. I. *Caesari quum* id *nunciatum esset. eos per provinciam nostram iter facere conari.* IV. 29. *compluribus navibus fractis, reliquae cum essent ad navigandum inutiles; magna* (id quod necesse erat accidere) *totius exercitus perturbatio facta est.* Livius IV. 44. *ab iisdem Trib. mentio in senatu de agris dividendis illata est,* &c. ratis id quod erat, *aut deposita caussa leviorem futurum apud Patres reum &c.* Vide Senec. Suasor. XLIII WASSE.

FREQUENTIAM NEGOTIATORUM, ET COMMEATUM JUVATURUM EXERCITUM] Alii libri *commeatu,* & infra: *paratis rebus.* quid si *patratis* legas? CIACC. Placeret magis, *commeatu.* & item, *patratis rebus*, non, *paratis*, ut vulgo legitur. URSIN. In vetustis quibusdam, sed impressis, desunt haec verba, *juvaturum exercitum*, (ut L 3. Venetae) at si quid est in me judicii, rectius omittuntur; praesertim cum illud participium *juvaturus* nusquam fere lectum sit, nisi apud Plinium in Epistolis semel, nec ejus ulla usquam apud Priscianum mentio, qui alioqui diligentissime solet, si quid tale uspiam exstat in veteribus, adnotare: praeterea quamvis in cunctis fere, quae ipse viderim, exemplaribus legatur, *etiam paratis rebus*, tamen ego libentius profecto legerim, *pacatis*, hoc est, *tranquillis*, cum jam nullum fuerit bellum. & sic quoque sensus ipse postulat. RIV. Haec verba omittenda censet Rivius. Ego serio delibero. COLER. Quod autem supra neglеximus monere, illis verbis: *ratus frequentiam negotiatorum, & commeatuum juvaturum exercitum, etiam paratis rebus praesidio fore*; audio antiquitus excusos, qui verba illa. *juvaturum exercitum*, nulla habent: non quia nusquam legitur, *juvaturum.* neque Priscianus, qui non temere talia ommittit, mentionem ullam facit: nam exempli satis erat unicus locus Plinii Junioris in Epistolis: sed quod inserta esse, res ipsa loquitur: neque olim cusoribus scripta exemplaria defuerunt; Postea etiam: *pacatis*, pro *paratis*. Extra controversiam est: ut totus locus scribatur: *ratus frequentiam negotiatorum, & commeatuum etiam pacatis rebus munimento fore.* ut enim illa erant deditionis signa, pacem, an bellum agitaturus Jugurtha foret, in incerto erat: & ut maxime par esset, commeatum tamen, subsidium exercitui, parabat. PALMERIUS. Ipse potius legerem, *patratis.* vide Palmerium. WASSE. Tanquam minus Latinum inducit Palmerius, quam bene ipse viderit, ego scio quodcunque in bonis auctoribus a Grammaticorum legibus abhorret non statim inducendum aut censoria virgula damnandum esse: hoc eodem utitur elegantissimus Petronius in Satyrico: *Nam neque sacra quenquam vulgaturum, & si quod praeterea aliud remedium ad tertianam Deus illi monstrasset*, adjuvaturos *nos divinam providentiam vel periculo nostro.* PUTSCH. Ita quoque MSS. meliores, nisi quod unica voce repraesentent, *etiam*: quae tamen dictio abest Naz. poniturque inter lineas. at enim Pall. octavus non agnoscit, *juvaturum exercitum*, ut nec Editiones primae Valentiniana ac Mediolanensis; ut arbitrer invectum a temeritate sciolorum, ejiciendumque: restituto: *frequentiam negotiatorum ac commeatum etiam paratis rebus munimento fore.* GRUT.

QUOS ITEM CONSUL] In vetustis, *Quos item uti priores consul inlectos.* Haec collocatio verborum melior; mihi mehercules illa inversio ordinis verborum, nullo modo ferenda videtur, quantumvis alii forsan negligant. Porro *inlectos* quondam dixere, ubi hodie fere *illectos* dicimus. id quod & mollius & suavius esse videtur. RIV.

INLECTOS AD PRODITIONEM] Ita moribus vergentibus Camillus abominatus est. Vide not. ad Flori lib. I. cap. 12. RUPERT.

postulabat, neque abnuere, neque polliceri, & inter eas moras promissa legatorum exspectare.

LII. Jugurtha ubi Metelli dicta cum factis composuit, ac se suis artibus tentari animadvertit; quippe cui verbis pax nunciabatur, ceterum [a] re bellum asperrimum [b] erat, urbs maxuma alienata, ager hostibus cognitus, animi popularium tentati; coactus rerum necessitudine, statuit armis certare. Igitur, explorato hostium itinere, in spem victoriae adductus ex obportunitate loci, quam maxumas potest copias omnium [c] generum parat, ac per [d] tramites occultos exercitum Metelli antevenit. Erat in ea parte Numidiae, [e] quam Atherbal [f] in divisione possederat, flumen oriens a meridie, nomine Muthul; [g] quo aberat mons

VARIANTAE LECTIONES.

a *in re* H. M. b *gerebatur* C. G. *gentium* B. F. d *fimites* F. e *qua* N. f *i. d. regni* C. g *a quo* H. I. K. L. M.

NOTAE VARIORUM.

DICTUM CUM FACTIS COMPOSUIT] Attius Agamemnone:

Sic multis animus, quorum atroci junctu' malitia est:
Quae cum componas dicta factis discrepant.

Sic enim putarunt priorem versum emendari posse, si illud *multis* infercirent. Ego vero prorsus omittendum censeo. COLER.

AC SE SUIS ARTIBUS, &c.] Sic collocant MSS. haereas tamen annon superfluat particula *ac*. GRUT. Pro, *composuit*. L 2. *comparavit*. male. aliter enim *Nonius* & MSS. WASSE.

ARTIBUS TENTARI] Nempe non vafer tantum est Ulysses, & parem sui invenit. Alanus apud Claudianum VI. Honorii Consul. vs. 306.

Mars gravior sub pace latet; capiorque vicissim
Fraudibus ipse meis.

Liv. lib. XXI. cap. 33. *Ibi non bello aperto, sed suis artibus, fraude, deinde insidiis, circumventus est Annibal.* Et vero licitum istud, velut ex aequo bonoque, innuit Ovidius:

Judice me, fraus est concessa repellere fraudem.

Idem quoque censebat Jul. Caesar, apud Plut. in ejus vita cap. 32. *Fidem servare tam perfidis & foedifragis, ratus est amentiam.* Ab his ego dissentio in nota ad Flori lib. II. cap. 6. RUPERT.

AGER HOSTIBUS COGNITUS] Contra mox infra: *Regio hostibus ignara.* CIACC.

ARMIS CERTARE] *Tentare* B. Pub. at *Nonius* & MSS. a vulgatis stant. infra: *per tramites*, &c. citat Lactantius ad Statii Achill. lib. VI. De voce *tramites* adeas indicem. Hegesippus I. 22. *quoniam de Flaminia in Appiam* compendiariis tramitibus *Magnum sequebatur.* WASSE.

OMNIUM GENERUM] Bertiniensis, teste Palmerio, *omne genus*, quod elegantius, sed MSS. nihil mutant. WASSE.

NOMINE MUTHUL] L 3. Ball. abest *nomine*, male. Bodl. *a.* WASSE.

A QUO MONS ABERAT FERME MILLIA PASSUUM XX.] Nonius hunc locum adducit in *Vastescant*; & ibi XXX. legitur, sed si diligentius consideremus, propinquum satis locum cognoscemus: nam ab eo monte praemissus Rutilius ad flumen eodem die eo pervenit, & castra munivit; ac eum vacuum animo est adortus Bomilcar, praelioque victus: & tamen Metello obviam proficiscitur, quae omnia, si tantum spatii interesse, fieri minime potuissent. Quare legendum videtur, *millia passuum* III. tribus X. in tres I. ut a librariis saepe fit, versis; aut certe VII. Et praeterea in quibusdam Nonii codicibus, *vastatus*, legitur, non, *vastus*; in aliis, *Vastus*, &, *humano cultu*, ut male acceptus hic locus jam olim fuerit. Tacit. Annal. II. *milesque* nullo *illic* hominum cultu, *fame absumtus.* Ibidem: *insulam immitem & sine cultu hominum esse.* CIACC. Videtur librarius lapsus esse in notis, ut saepe alibi, numerorum. Nec enim fieri potuit ut Rutilius ab hoc monte praemissus a Metello ad flumen, uno eodemque die eo pervenerit, castra munierit, & a Bolmilcare proelio superatus, rursus redierit ad Metellum si tantum spatii interfuisset. Quare videndum an pro XXX. ut est apud Nonium, qui hunc

mons ferme millia passuum XX. tractu pari, vastus [a] ab natura, & humano cultu: sed ex eo medio quasi collis oriebatur, in inmensum pertingens, vestitus oleastro, ac myrtetis, aliisque generibus arborum, quae [b] humi arido, atque arenoso gignuntur. Media autem planicies de-

VARIANTES LECTIONES.

a *& natura* N. b *humo arida atque arenosa* A. B. C. D. E. F. H. M. N. *humi in arido atque arenoso loco* G. *humi in arido atque arenoso* G. I. cum edit. faciunt K. L.

NOTAE VARIORUM.

hunc locum citat in *Vastescant*, scribendum sit III. Pro, *Vastus*, autem apud eundem Nonium habetur in manuscriptis codicibus, *vastatus ab humano cultu*, ut fortasse legi possit, *vastus ab hominum cultu*. Sic enim loquitur Tacitus, Sallustii aemulator lib. II. cum ait: *Milesque nullo illic hominum cultu fame absumtus.* & post: *Insulam Gyarum immitem, & sine cultu hominum.* URSIN. Recte videtur Ciacconius emendasse *millia passuum* X. saepe factum a librariis, ut pro tribus X. facerent per incuriam tria III. & e contra. COLER. Ita Naz. sine praepositione *a.* quae hactenus occupavit Editiones minime necessario. GRUT. Sic B. Pub. caeteri, *a quo.* WASSE.

TRACTU PARI] Hoc est, vel, *monte & flumine pari inter se spatio distantibus*, vel, monte, pari *altitudine surgente*, excepto medio, ubi collis erat. Sidonius Epist. II. 2. *Mediam vallem rectis tractibus prosequuntur latera clivorum usque in marginem villae.* Idem valet apud Lucretium *ductus:*

Porticus aequali quamvis est denique ductu,
Stansque in perpetuum paribus suffulta columnis;
Longa tamen parte ab summa cum tota videtur,
Paullatim trahit angusti fastigia coni.

Infra: *ex eo medio.* Locum hunc ob oculos habuisse videntur Zozimus II. pag. 90. Στενὴ δὲ ὁδός, &c. ἧς τὸ πολὺ μέρος ἐπέχει λίμνη βαθεῖα· τὸ δὲ λειπόμενον, ὄρος ἐστὶν, ἐν ᾧ καὶ ὁ λόφος, &c. ἐντεῦθεν πεδίον ἀναπεπταμένον ἐκδέχεται, πολύ τι καὶ εἰς ἄποψιν ἄπειρον. & Hegesippus IV. 1. *Dein quasi* montem quendam cervicis medio attollens, *caetera praerupta atque invia.* pro, *montem* C.C.C. *tenorem* & B. Pub. *mortem.* forte *tumorem.* Infra: *vastus ab natura* non habentur apud Nonium, retinent autem Codd. & Servius pag. 1223. Reg. *&*, *h. c. alienus.* L 2. *alienatus.* Ball. Fodl. *alienato.* L 2. *omni ab natura.* male omnes. WASSE.

PERTINGENS] Suspicari quis possit, *pertingens*, esse ab commentatoribus. GRUT. Sic legit Gruterus, sed suspicatur vocem esse a commentatoribus. Gronov. ad Liv. XXV. 24. legit, *pertinens*, recte opinor, nec tamen ideo in textum recipio, reclamantibus universim codicibus. vide Palmer. Noster ita locutus alibi, & hac voce usus, inter alios Ammian. pag. 337, 398, 618. WASSE.

QUAE HUMO ARIDO ATQUE ARENOSA GIGNUNTUR] Fabricianum, *arido atque arenoso.* recte an secus, aliorum esto judicium. Ipse conjecturam meam subjiciam. Adnotavit igitur Libro VI. Priscianus, *humum* neutro etiam genere inveniri apud veteres, citatque illud Livii in Adone,

Humum humidum pedibus fodit.

Et Gracchi in Thyeste,

Mersit sequentis humidum plantis humum.

Jam in manuscripto, *humi* quidem jam legitur, sed aut *humo* ibidem, aut *humu* fuit; nam erasa est littera ultima, & suppositum *i.* Porro *humu* veteres pro *humo* dixisse testatur alicubi Non. Marcellus. Ecce autem cum jam haec adnotassem, ac Priscianum forte in manus sumsissem, idem reperi quod in Fabriciano. Nam lib. XVIII. 1214. *Humi*, inquit, *sum, es, est. Sallustius in Jugurth. quae* humi arido *atque arenoso gignuntur.* Quid si Sallustius est ita locutus, ut identidem Tacitus, velut I. *Ut occulta saltuum scrutaretur, pontesque & aggeres humido paludum & fallacibus campis imponeret*: Rursus: *Illi sanguine suo & lubrico paludum lapsantes.* Sed & *aridum* substantive positum videri alicui possit, ut subaudias *solum.* Caesar IV. *Cum illi aut ex* arido, *aut paullulum in aquam progressi, &c.* Idem paullo inferius: *Nostri simul in* arido *constiterunt.* & postea: *Quasque in* aridum *subduxerat*, pro, *in terram.* Atque hoc modo *humi* adverbialiter poni necesse est. Nos hic nihil pronuntiamus, contenti & diversam lectionem ostendisse, & conjecturam nostram subjecisse, tametsi & in altero quodam manuscripto fuerit eodem modo, id quod etiam nunc videre licet. Sed & Beroaldinum volumen habet, *quae humi in arido atque arenoso loco gignuntur.* unde ut nihil aliud, illud certe colligitur, mendosam esse hodie lectionem vulgatam. RIV. Sic legit Priscianus lib. XVIII. nec omnino discrepant veteres libri, quemadmodum ab aliis quoque jam a-

 nimad-

deserta, penuria aquae, praeter flumini propinqua loca: [a] ea consita arbustis, pecore atque cultoribus frequentabantur.

LIII. Igitur in eo colle, quem transvorso itinere porrectum docuimus, Jugurtha [b] extenuata suorum acie consedit: elephantis, & parti co-

VARIANTES LECTIONES.

a *& ea* N. b *acie extenuata suorum* K. *ext. acie suorum* M.

NOTAE VARIORUM.

nimadversum ac notatum video. A. MANUT. Sic lib. Manutii. & sic quoque Naz. ac Palat. sec. reliqui enim *quae humo arida & arenosa*, *&c.* Comm. noster praefert, *quae humo aridaque arena gignuntur.* GRUT. Hegesip. IV. 16. *In diebus aestatis immodicus per spatia campi exaestuat vapor, unde coalescente vitio nimiae siccitatis atque* humo arido *corruptior aer miserandas accolis conficit aegritudines.* MS. *humi. incolis.* Idem tamen V. 41. *Vidimus etiam mortua terrarum nascentia*, humum aridam, & sic Codd. MSS. firmat Ambrosius in Lucam V. 25. At, lib. de fide Resurrectionis Sallustium sequitur: *Denique multa gignentia*, humo arido arenosoque *nascuntur, quoniam ipsa sibi terra humorem sufficit.* Lib. III. de Virginibus: *Si non aspero montium, non* humi arido *expers quietis existat.* Markii λ. & *arido*; supra exhibet, *loco.* B. P. Pemb. Reg. Bod. *arido.* caeteri *arida.* λ. *arida atque in arenosa*, corrupte satis, ut ex allatis testimoniis patet. Virgil. AEn. IX. 214.

Mandet humo solita.

At Codd. Pet. & Pemb. *solito.* Servius autem *solita*, & sic fere libri Euphoniae gratia, sed ita usus G. III. 297. AEn. X. 731. XI. 669. G. II. 184. Quibus in locis silent V. Codd. MSS. Lactantius in Statium Theb. V. 16. citat *vestitus*, &c. ad vocem *arborem* ut in editis exemplaribus, apud quem ad vs. 53. pro *Tydei* repone *Terei.* WASSE.

QUEM TRANSVERSO ITINERE PORRECTUM DOCUIMUS] Nusquam hoc docuit. CIACCONIUS. Ubi hoc docuerit non video. Sic idem supra dicit, se de natura & habitu M. Scauri dixisse, cum de habitu nihil minus. COLERUS. Nisi Latiniora essent, quam ut facile venirent sub stylum glossatorum, dicerem spuria. Interim errat insigniter Ciacconius; arbitratus nusquam hoc ante prodidisse Sallustium, factum enim linea ab hac fere quinta; ibi est: *Sed ex eo medio quasi collis oriebatur in immensum, &c.* GRUT. Nempe, monte viam ad rectos angulos insecante, potuit autem dixisse, *transvorsum itineri montem.* utroque modo Lucret. II. 112.

Transversosque *volare per* imbres *flumina cernis*,
Non item, *transversa flumina*,

Et V. 1329.

Nam transversa *feros exibant dentis adactus*
Jumenta.

VI. 189.

Nubila *portabunt venti* transversa *per auras.*

Et apud eundem: *ex transverso* valet *a lateribus* VI. 1016. *Columella* de R. R. II. 5. pro *transverse*: *sed in arando maxime est observandum ut transversus mons sulcetur. Nam hac ratione difficultas acclivitatis infringitur.* Donatus ad Eunuch. III. 5. *limis* est *transversus*: unde *limen* dicitur quoque, quod ingredientibus exeuntibusque *transversum* est. Glossae: transverso gradu πλαγίῳ βαθμοῦ, & *transversus* ἀντεςραμμένος, Cicero Acad. IV. pro *e contra.* §. 120. Livius idem voce *obliqua* effert IX. 35. *Sed equites Rom. praevecti* per obliqua campi. WASSE.

JUGURTHA EXTENUATA SUORUM ACIE CONSEDIT] Aliter haec verba Priscianus refert libr. XVIII. quo loco docet verbum *Sedeo* apud Latinos diversos habere casus; subjiciens haec duo exempla Virgilii:

Tali intro templo Divum patriaque Latinus
——— *Sede sedens.*

Idem lib. X.

Summa petit scopuli, siccaque in rupe resedit.

Et mox Sallustii: *Jugurtha extenuata suorum acie, montem insedit.* Verum ego Priscianum memoria lapsum existimo, nam & antiqui libri receptam lectionem retinent; & paulo ante collis meminit: *ex eo*, inquit, *medio quasi collis oriebatur in immensum pertingens.* Itaque nihil immutandum censeo. C. POPMA.

CONSEDIT] Sic Codd. Priscian. 1168. *monte insedit*, inepte. codex B. *resedit.* caeterum mons transverso itinere porrectus, huic fraudi accomodus. Liv. I. *Inde subito exorti Romani*, transversam *invadunt hostium* aciem; formulam servat Frontinus II. 4. *Agasones mulis insidentes, ramosque per terram trahentes, a* colle transverso *magno tumultu* decur-

copiarum pedeſtrium Bomilcarem praefecit; eumque edocet, [a] quae ageret: ipſe propior montem cum omni equitatu, & peditibus delectis ſuos conlocat: dein ſingulas turmas, & manipulos circumiens monet, atque [b] obteſtatur, *uti memores priſtinae virtutis, & victoriae, ſeſe regnumque ſuum ab Romanorum avaritia defendant: cum iis certamen fore, quos antea victos ſub jugum* [c] *miſerint: ducem illis, non animum, mutatum: quae* [d] *ab imperatore decuerint, omnia* [e] *ſuis proviſa; locum ſu-*

VARIANTES LECTIONES.

a *quid agerent* A. *quid ageret* E. b *hortatur* H. c *miſerant* C. G. *miſerat* K. M. d *ab i. bono* N. e *ſuis* delet N.

NOTAE VARIORUM.

decurrerent: dele ibi *ut*, auctoribus membranis. Veget. III. 6. *Inſidiatores* tranſverſos *frequenter incurſant*. noſtro idiomate, *charge the Flank*. Statius I. Theb.

—— *Venti* tranſverſa frementes

Confligunt.

Ubi corrige obiter Schol. pag. 35. *Danao fuit virilis ſexus* L. *numerus filiorum: e diverſo Egypto par numerus filiarum*. Danaus enim *filiarum* pater, inde *Danaides* dictae, confer eundem pag. 79. ubi Hyginum exſcripſit Fab. 168. & Servium pag. 1501. Legendum autem apud Hyginum, *compluribus* ex Schol. in Germanicum pag. 131. & pro, *filiis, uxores*, etiam, *eaſque filiis ſuis uxores*. Caeterum apud eundem pag. 178. pro *Europam* lege *AEropam*, quam lectionem firmant Hyginus pag. 86. & Servius pag. 1593. WASSE.

ELEPHANTIS] Peſſime hodie apud Ciceronem, ſi diis placet, de re militari, legitur: *A. Et Jugurtha in India copioſos habuerunt* (*elephantes*) pro, *India* reſcribe *Numidia*. ibidem pro: *uni alter cedit, uni abſcidit*: Monſtra ſunt quae praecedunt, *Elephanti in praeliis magnitudine corporis, pariter horrore formae, ipſius novitate*. lege, & diſtingue: *m. corporis, barrituſque horrore; formae ipſius novitate*. WASSE.

IPSE PROPIOR MONTI] In manuſcripto eſt, *propior montem*. quomodo Hirtius VIII. belli Gallici. *Alter quo propior hoſtem in vallo collocatus eſſet*, &c. nec aliter in Florentino, & Beroaldino. RIV. γ. pro V. L. *propius*. MSS. *montem*. WASSE.

CIRCUIENS MONET ATQUE OBTESTATUR] Vide notam ad Catilinarii cap. 58. RUPERT.

CUM IIS CERTAMEN FORE] Vide not. ad Juſtini lib. VI. cap. 4. §. 12. Addo, quod auctor lib. de Bel. Afr. ſcribit de Caeſare, cum Scipio Pompeji ſocer Labienuſque in Africa, cum ingenti exercitu caſtris ejus imminerent. *Animadvertebat*, inquit, *quanquam magnis eſſent copiis adverſarii freti, tamen ſaepe a ſe fugatis pulſis perterritiſque, & conceſſam vitam, & ignota peccata: quibus rebus nunquam tanta ſuppeterat, ex ipſorum inertia, conſcientiaque animi, victoriae fiducia, ut caſtra ſua adoriri auderent*. Quomodo tamen nec hoc perpetuum ſit, docet Mucianus apud Tacitum lib. II. Hiſt. cap. 77. §. 4. RUPERT.

DUCEM ILLIS MUTATUM] Atqui hoc ſufficit. Vide notam Freinsh. ad Flori lib. II. cap. 18. §. 11. lit. m. RUPERT.

QUAE AB IMPERATORE DECUERINT OMNIA SUIS PROVISA] Videndum an ſcribi debeat; *Quae ab imperatore debuerint*, &c. Nam Tacitus qui hunc locum imitatur libro XX. ſic ait: *Quae* provideri *aſtu ducis* oportuerit *providiſſe, campos madentes, & ipſis gnaris paludes, hoſtibus noxias*. CIACC. & URSIN. Vide omnino Gronov. ad Liv. XXVII. 15. WASSE.

SUIS PROVISA] Sic Codd. Tacitus II. 14. *Auctus omine, addicentibus auſpiciis, vocat concionem, & quae* ſapientia praeviſa, *aptaque imminenti pugnae diſſerit*, legendum ex hoc loco *proviſa*. Idem H. V. 17. *Quae* provideri *aſtu ducis oportuerit*, providiſſe, *campos madentes, & ipſis gnaros, paludes hoſtibus noxias*. Ita Codd. pro *praeviſa* apud Suetonium Tiber. XIV. providere enim non *perſpicere*, ſed *in futurum etiam conſulere*. ideoque plus in ſuo ſignificatu involvit quam *praevidere*. hoc fere *vatis* illud *Imperatoris* eſt, qui teſte Demoſthene, praeoccupare & antevenire debet eventum, non ſequi. Orat. Phil. III. 19. Δεῖ τοὺς ὀρθῶς πολέμῳ χρωμένους, οὐκ ἀκολουθεῖν τοῖς πράγμασιν, ἀλλ' αὐτοὺς ἔμπροσθεν εἶναι τῶν πραγμάτων, &c. ut ut non diſtinguant Gloſſae. Noſter Ciceronum ſequitur. *Omnia & proviſa, & parata, & conſtituta ſunt*. Catilin. IV. *Ut deorum Im. nutu atque conſilio, & geſta & pro*viſa

[a] superiorem, [b] uti prudentes cum inperitis, ne pauciores cum pluribus, aut rudes cum bello melioribus manum consererent: proinde parati, intentique essent, signo dato, Romanos invadere: illum diem aut omnes

VARIANTES LECTIONES.

a *superiorem habere* N. b *uti* delet K.

NOTAE VARIORUM.

visa *esse videantur.* Noster XCV. *contra tantas difficultates* consilio *satis* providere *non poterat.* Cic. de Leg. Agr. 102. *Ea ne accidere possent*, consilio *meo*, *ac* ratione provisa *sunt.* AEschylus Prom. vinct. Ὥπλισται πάλαι δὴ καὶ βεβούλευται τάδε. Cic. Tusc. I. 27. *quod & praeterita teneat, & futura* provideat, *& complecti possit praesentia.* IV. 42. Verrin. Provisa *mihi res tota*, *&* praecauta *est.* Seneca Consol. ad Marc. *Quae multo ante* praevisa *sunt, languidius incurrunt.* ibi legendum etiam, *provisa.* Et sic Erasmi Codices. Cic. III. Divin. *Medicus morbum ingravescentem ratione* providet, *insidias imperator.* Tacit. An. IV. 25. *Ab Romanis confertus pedes, dispositae turmae, cuncta praelio* provisa. Seneca etiam de Diis: *Quae repentina putamus, illis* provisa *veniunt ac familiaria.* de Benef. IV. 32. Liv. XLIV. 34. *Se quod sit officium Imp.* provisurum, *ut bene gerendae rei occasionem eis praebeat.* Liv. V. 49. *Omnia quae arte belli secunda suis eligi, praepararive poterant,* providit. Plautus Captiv. III. 4. 110. *Exploratum atque* provisum *hoc tibi.* Nepos XXII. 9. *Vidit autem vir omnium callidissimus, magno se fore periculo, nisi quid* praevidisset. olim tentaram, *providisset*, quam conjecturam firmant aperte membranae Trin. pro *cavere.* Andr. I. 3, 4. *Quae si non astu* providentur, *me aut herum pessumdabunt.* Curtius IV. 44. *Quod mearum fuit partium, exercitum comparavi: equos, arma distribui, commeatus ne tantae multitudini deesset,* providi. Veget. III. 6. *In necessitate subita quae terrent,* provisa *non soleant esse formidini.* vide Caesarem B. G. III. 20. Liv. XXX. 6. *Ut quantum nox* providentiae *adimat, tantum diligentia expleant, curaque.* vid. Tacitum XV. 59. XIV. 31. Vellejum II. 16. Lucan. III. 71. *Haec ubi sunt* provisa *duci.* valet ergo p. *praevidere* cum effectu. Virg.

> *Omnia quae multo ante memor*, provisa, *repones.*

Et sic tres MSS. Wasse.

Locum superiorem] Livius lib. VII. *Praeter virtutem locus quoque superior adjuvit: ut pila omnia hastaeque non tanquam ex aequo missa vana quod plerunque fit, caderent, sed omnia librata ponderibus figerentur.* Adde Magium lib. II. Miscell. cap. 16. Rupert.

Ut prudentes cum imperitis] Legendum, *uti.* sic enim fere semper Sallustius. Riv.

Rudes cum bello melioribus] *Belli* Fulvii liber. A. Manut. Tacit. I. 70. *Nihil strenuus ab ignavo, sapiens a prudenti, consilia a casu differre.* Codex, si fas credere, Mirandulanus, *ab rude*, ut ex ingenio Freinshemius recte. nam *aprudens* uno verbo non legitur. Caeterum vox *prudens* tam Marti quam Mercurio apta. Noster infra: *impigre* prudenterque *suorum & hostium res pariter attendere.* Glossae: p. ἐμπειρία, πρόνοια. Tacitus II. 23. Prudentium *officia corrumpebat miles casuum maris ignarus.* Hirtius B. Al. XXVII. *prudentes* opponuntur *improbis* apud Caesarem B. Civ. XXXI. Prudentem *ex aequo bellatorem.* Ammian. XVI. 12. Hegesip. III. 4. *Vir acrioris ingenii, & ex aequo* prudens bellator. Codd. nostri, *acrioris consilii*, quam lectionem si admittas, lege *altioris ingenii.* Sed nihil mutandum. Veget. II. prolog. *Verum tranquillitas tua, Imp. invicte*, altiori consilio, &c. IV. 41. *Eatenus quatenus eos imperitiae usus instruit quam* altior doctrina *firmavit.* MS. pro, *eos*, *magis*, sed male. Noster saepe ita loquitur. confer Hegesip. IV. 11. Vopiscum in Numer. cap. 13. Josephus locum hunc in oculis habuisse videtur. ita loquitur B. Jud. III. 1. Οἱ δὲ πρὸς 'ΕΜΠΕΙ'ΡΟΥΣ γε πολέμων "ΑΠΕΙΡΟΙ, καὶ πεζοὶ πρὸς ἱππεῖς, 'ΑΣΥ'ΝΤΑΚΤΟΙ' τε πρὸς 'ΗΝΩΜΕ'ΝΟΥΣ, καὶ πρὸς ὁπλίτας ἐξηρτυμένους εἰκαιότερον ὡπλισμένοι θυμῷ τε πλέον ἢ βουλῇ στρατηγούμενοι, πρὸς δὲ ὑπειθεῖς καὶ νεύματι πάντα πράττοντας ἀντιτασσόμενοι πονοῦσι ῥᾳδίως. Wasse.

Consererent] Com. *conferrent*, sed nihil eum juvant membranae reliquae, adeo ut sit emblema scribarum. Grut.

Illum diem aut omnes labores, &c.] Hunc locum sic imitatus est Tacit. Annal. XII. *Enimvero Caractacus huc illuc volitans, illum diem, illam aciem testabatur, aut recuperandae libertatis, aut servitutis aeternae initium fore.* Et Hist. IV. *Isque praecipuus illi dies magnae offensae initium &*

nis labores, & victorias [a] *confirmaturum, aut maxumarum aerumnarum initium fore.* Ad hoc viritim, uti quemque ob militare facinus pecunia, aut honore extulerat, commonefacere beneficii sui, & eum ipsum [b] aliis ostentare: postremo, pro cujusque ingenio [c] pollicendo, minitando, obtestando, alium alio modo excitare: cum interim Metellus, ignarus hostium, [d] monte degrediens cum exercitu [e] conspicatur. Primo dubius, quid-

VARIANTES LECTIONES.

a *confirmaturum esse* B. C. b *aliis* delet A. c *pollicitando* C. d *digrediens omnes MSS. praeter* L. e *conspicitur* A. B. C. E. G. H. I. K. L. *exercitum conspicit* D. *ab illis canspicitur* F.

NOTAE VARIORUM.

& magna gloria fuit. Thucydides II. Ἥδε ἡ ἡμέρα τοῖς Ἕλλησι μεγάλων κακῶν ἄρξει. Plautus Capteiveis: *Hic ille est dies, cum nulla vita meae salus sperabilis est.* CIACC. Ennius XIV. Annal.

Nunc est illa dies cum gloria maxima sese
Nobis ostendat, si vivimus sive morimur.

COLER. Dies me deficiet, si formulas allocutionum imperatoriarum hic colligere velim. Hoc tantum dico: id genus hortamenti, ad incitandos militum animos, plerunque omnium efficacissimum esse, quum lucri causa, quidvis & facere, & pati videamus hosce vaenalis animae homines, ut Senecae verbis utar. Tum autem potissimum penetrant in animos militum, quum verbis ducis, nunquam ab eo decepti, plenam fidem adhibent. Sic enim milites Alexandro, magna quaedam, post captum Porum Regem Indorum, ipsis pollicenti, quia nunquam eos affirmatio ejus fefellerat, alacres pollicentur operam; sub initium lib. X. apud Curtium. RUPERT.

AD HOC VIRITIM.] Sic apud Tacit. III. Hist. X. §. 7. *Antonius Primus, ut quemque notum & aliquo militari decore insignem adspexerat, ad ferendam opem nomine ciet*, Adde not. ad Catil. cap. 59. RUPERT.

OMNES LABORIS] Legendum, *omneis.* ita & hoc, & superius illud in vetustis. RIV.

POSTREMO PRO] Reg. Bodl. Pemb. γ. λ. omittunt *pro.* B. Pub. *cujusque pro.* Gruterus & caeteri Codd. retinent. Paullo supra, *sui* abest lib. III. Ball. Venetis. WASSE.

ALIUM ALIO MODO.] Ut apud Justin. lib. XI. c. 9. Alexander; apud Tacit. III. Hist. 24. §. 1. Antonius. Vide Fr. in Curt. lib. III. c. 10. §. 4. RUPERT.

CUM INTERIM METELLUS IGNARUS HOSTIUM MONTE DIGREDIENS, CUM EXERCITU CONSPICITUR, PRIMO DUBIUS, QUIDNAM INSOLITA FACIES OSTENDERET] Sic in cunctis fere, quae ipse viderim exemplaribus reperi; ceterum Donatus in Terentii Eunuchum II. 3. *conspicatur* hic legit, non *conspicitur.* idque ita sensus quoque exigere videtur, ut sit a *conspicor* deponenti, quod est, *videre.* nam hoc dicit Sallustius, Metellum vidisse ipsum quidem hostes, qui se occultarant, sed ita uti non satis eos propter virgulta, inter quae consederant, internoscere, aut quid tandem rei esset, dijudicare posset; id enim est quod sequitur, *Primo dubius, quidnam insolita facies ostenderet.* Florentinum, *cum exercitu conspicit eos*, non, *conspicitur.* RIV. Mire mutatum dicendi genus. Cum enim dicere vellet, Jugurtham ante absconditum, nunc Metello visum, ait: *Metellus cum exercitu conspicitur.* Omnia enim continuo sequentia indicant; Jugurtham nunc primum Metello videri, qui in eo colle, quem transverso itinere porrectum auctor docuit, consederat. Metellus dubius erat, non Jugurtha. Verum id magis mirandum; quomodo Metellus monte digrediens hic dicatur, quem nusquam ascendentem descripsit. Sed neque semel hoc dixisse contentus auctor, bis paulo post repetit, ut hunc locum non dubitem prorsus corruptum. Prima quidem verba, si non bis postea *descendisse* repetisset, ita legi poterant: *Cum interim Metello ignaro hostium monte digrediens cum exercitu conspicitur*, scilicet Jugurtha. Inde enim dubius primum Metellus, statim deinde agmen constituit. Plura dicere nolo. Commentatores nihil ad rem dicunt, & nos conjecturas nostras referre nolumus. Lector ipse sibi judicium suum reservet. Adjuvat judicium nostrum, quod quidam codices habent paulo post, *incerti cum natura loci tum dolo ipsi.* Ubi alii habent *incertum*, ut non sit mihi dubium locum esse mutilum. GLAR.

MONTE DIGREDIENS] Sic supra *neque colle digredi.* Tacit. Hist. I. *Caecina propiore transitu Peninis jugis digredi jussus.* [καταβαίνειν Glossae.] CIACC.

CONSPICATUR] Sic quidem citatur Donato, ac

[a] quidnam insolita facies ostenderet, (nam inter virgulta equi, Numidaeque consederant, neque [b] plane occultati humilitate arborum, & tamen, quidnam esset, [c] incerti, cum natura loci, tum dolo ipsi, atque signa militaria, obscurati,) dein, [d] brevi cognitis insidiis, paullisper agmen [e] constituit. Ibi

VARIANTES LECTIONES.

a *quidnam consilii* M. b *plene* A. *plane occulti* K. c *incertus* C. K. d *brevi tempore* D. *brevi spatio* F. *brevi* delet G. e *instituit* C. E. F. L.

NOTAE VARIORUM.

ac MSS. Nostri unanimiter *conspicitur*. Grut. Quibus accedunt etiam nostri. Wasse.

Nam inter virgulta equi consederant] Insidiis aptissima, silvae, colles dumis, ripae salicibus obsitae, cavi hiatus, campi denique aequales, sed virgultis interpolati. Polyb. lib. III. c. 71. *Cum observasset locum planum quidem & nudum, aptum tamen insidiis propter rivum altam habentem ripam, eamque vepribus ac virgultis continuis vestitam, dolo hostem decipere parabat; eo facilius, quia Romani silvas omnes suspectantes, campis patentibus plane fidebant.* Memorabile est, quod de Narsete apud Agathiam lib. I. de Imperio Justiniani, legitur: *Ut Francos in silva quadam conglobatos inde eliceret, tali usus est stratagemate. Jussit enim suos terga vertentes, retrorsum concitatius ferri, veluti timore perculsos, fugamque capessentes, ut scilicet ea ratione barbari, quam remotissime e silva in apertum campum evocarentur. Quum igitur Franci fuga ista decepti, & verum esse timorem rati, confestim animis pleni aciem solvissent, silvaque egressi fugientes acriter insequerentur: ibi Narses, postquam hostes jam per nudum campum dispersi quam longissime, essent a silva avulsi, confestim conversis equis pedestrem eorum aciem protrivit.* Rupert.

Plane occultati] Sic Codd. nostri. at Bodl. *plene*, male. Auctor de B. Afric. Cap. VII. de Mauris equitibus: *Latent enim in insidiis cum equis inter convalles, & subito* exsistunt, *non ut in campo cominus depugnent. exsistunt* eleganter. ἐκπηδᾷν. *prodire, &, cum impetu exsurgere.* Lucret. II. 792.

—— —— *Nequeunt sine luce colores*
Esse, neque in lucem exsistunt *primordia rerum.*

v. 212.

Si non foecundas vertentes vomere glebas
Terraique solum subigentes cimus ad ortus,
Sponte sua nequeant liquidas exsistere in auras:

Priscian. 865. corrupte, *auraque cimus ad ortus.* MSS. ejus, *aurarum.* Cic. de claris Orat. §. 15. *Tum etiam magistri dicendi subito* exstiterunt. de Divin. I. 126. *summersus equus de voraginibus non* exstitit, &, 103. *Repente laetus* exstitit. Glossae reddunt per vocem ἀνακύπτω, quod iisdem interpretibus valet *emergo*. Et sic utitur Chrysostomus: ἀνέκυψα τοῦ βιωτικοῦ κλύδωνος. sic etiam Xenophon. in OEcon. aliique. Itaque vocem accepit Asconius III. Verrin. Plin. II, 7. N. Hist. *Imposito liquore in saxum quoddam ibi sacrum protinus* flammam exsistere. hoc est, *emicare*. Seneca Thyest.

—— *at pueri statim*
Pectore receptus ensis, in tergo exstitit.

Gruterus maluit, *exiit.* sed contra membranae Etruscae. Ovid. Metam. XV. 274.

Sic ubi terreno Lycus est epotus hiatu,
Exsistit *procul hinc alioque renascitur ore.*

Multus est in hoc verbo Hirtius ipse; sed & Nepos. VII. 3. *Ne qua repentina vis in civitate* exsisteret. & sic Codex Trin. unde prorsus rejicienda lectio membranarum Cant. apud Senec. Ep. XL. *Cicero quoque noster, a quo Romana eloquentia* exsiluit. omnino recte Edd. vulgatae, *exstitit.* Nec audiendus ad locum Lipsius. Curtius IX. 8. *subito e terra* exsistebant, quod Quintil. Decl. 255. per *emergere* reddit. Confer denique *Vegetium* II. 11. VII. 10. VI. 4. Livium III. 13. Manilius I.

Diversas quoque per facies accensa feruntur
Lumina, quae subitis exsistunt *nata* tenebris.

Wasse.

Incerti quidnam esset.] Forte, *incertati*, a verbo *incerto*. vide Nonium: ut sit, *incertati*, occultati, obscurati. Ciacc. & Urs.

Agmen constituit.] Volumen Fabricianum, dein. &, *paullisper agmen constitit*; **ist still gestanden**. ut sit *agmen* casus nominativi. Aldinum exemplar facit cum pervulgata lectione. Q. Curtius III. *Tunc consistere agmen jubet.* Livius I. belli II. Punici *Constitit utrumque agmen, & proelio sese expediebant.* licet perperam in Ascensiano *constituit* legatur. Riv. Plautus in Bacchide: *Navem ex*

Ibi conmutatis ordinibus, in dextro latere, quod proxumum [a] hostes erat, triplicibus subsidiis aciem instruxit: inter manipulos funditores, & sagittarios dispertit: equitatum omnem in cornibus locat: ac pauca pro tempore milites [b] cohortatus, aciem, sicuti instruxerat, transvorsis principiis in planum deducit.

LIV.

VARIANTES LECTIONES.

a *hostibus* B. D. E. F. K. M. b *hortatus* A. B. C. D. E. F. G. L. M.

NOTAE VARIORUM.

templo statuimus, in aliis est *constitit*, ut sit *agmen* nominativus casus. atque hoc modo & Livius, & Curtius loquuntur. CIACC. *Stitit* legendum esse jam alii monuerunt. Nisi tamen compositum huic auctori idem valere debet simplici. Apulejus quoque *desistere* pro *sistere* usurpavit illo versu:

Montis in excelsi scopulo desiste puellam.

COLER. Placet *constitit*. ceterum in MSS. nostris, editisque omnibus visitur, *constituit*. GRUT. *Constitit*, id est, *constituit*. Lucret. I. 6.

Et per quae possunt vitam consistere tutam.

Id est *constituere*. Vid. Gif. Ind. in verbo *consistere*, ubi hanc lectionem Sall. asserit. RUPERT. *Constituit* Nostri & Gruteriani omnes. B. Pub. *instituit*, inepte id quidem. Volumen Fabricianum *constitit*, quod vulgatae praeferunt Rivius, Ciacconius, Gruterus, viri celeberrimi. Liceat mihi contra sentire; nam si in his rebus aliquid video, illud *constitit* merum est alterius vocis interpretamentum. *Constituit* hoc loco valet *repressit*. Livius: Constituunt agmen, *& expedire tela, animosque militibus jussit*. Caesar B. G. IV. 23. *Aperto ac plano littore* naves constituit. Metaphrastes εἰς ὁμαλὸν, &c. ὥρμησεν. & 24. *quod naves, propter magnitudinem nisi in alto* constitui *non* poterant. ibi Graecus segniter, μένειν, Homeri sui oblitus, qui Odyss. XII. 185. dixerat:

ΝΗ͂Α ΚΑΤΑ΄ΣΤΗΣΟΝ, ἵνα νωϊτέρην ὄπ᾽ ἀκούσῃς.

&:

Ἂψ δ᾽ εἰς Αἰγύπτοιο διϊπετέος ποταμοῖο ΣΤΗ͂ΣΑ ΝΕ΄ΑΣ.

Pro *sistere*, Cicero Verrin. X. 1. *Ipse arripuit M. Aquilium*, constituitque *in conspectu omnium*. pro Cluent. *Et hominem ante pedes Q. Manlii, qui tum erat Triumvir*, constituunt. Vide lib. XXXIX. ff. *de Excusatione*. Virgil.

——— *candentem in littore taurum*
Constituam *ante aras voti reus.*

Pro *deponi* Catullus LXIX. ad Mallium.

Intulit, & trito fulgentem in limine plantam
Innixa, arguta constitit in *solea*.

inamoena repetitio praepositionis aures verberat. Codices omnes Achillis Tatii *constituit solea*. scilicet ita legendum. Vellejus II. 32. *reliquias eorum contractas in urbibus, remotoque a mari loco, in certa sede* constituit. Ad hanc formam *destituit* apud *Caecilium* Symbolo: Destituit *omnes servos ad mensam ante se*. Naevium: *in alto navem jubet* destitui *anchoris*. hoc est, inquit Nonius, *rursum statui*. Stephanus in Lexico interpretatur *dissolvi*, eum nullus intellego. Glossae d. διΐστησι, recte. Cicero Verrin. III. 26. *alios in publico custodiri*, destitui *alios* in convivio. & alibi. Plautus Rud. III. 5. *Ita duo* destituit Signa *hic* cum clavis Senex. Ovid. Epist. XI.

Jamque dari parvum canibusque avibusque nepotem
Jusserat, in solis destituique locis.

Liv. II. 13. Apulejus Met. II. p. 37. *Mustela contra me constitit, obtutumque acerrimum in me* destituit. i. e. visum defixit. Gracchus apud Gellium X. 3. *Palus* destitutus *est in foro*. Vide Gronovium patrem ad Liv. XXVII. 16. qui nostrae sententiae, instar omnium unus, accedit. WASSE.

IBI COMMUTATIS ORDINIBUS] Quae ad explicationem hujus loci spectant, affert Lips. IV. de Milit. Dial. 6. RUPERT.

IN DEXTRO LATERE PROXIMUM HOSTIB. ERAT] Manuscripta duo, *quod proximum hostes erat*. pro eo fortasse quod est, *proxime hostes*. nam Cicero quoque loqui identidem sic consuevit; velut cum ait: *Ut cum suis copiis quam proxime Italiam sit*. & iterum: *Habemus exercitum quam proxime hostem*. sic & alias idem. Sed & Sallustius supra: *Proxime Hispaniam Mauri sunt*. Si quis nomen esse malit τὸ *proximum*, haud multum equidem reluctabor. RIV.

QUOD PROXIMUM HOSTIS, &c.] Ita Codd. auctoritatis conspectioris; nam alii *p. h.* GRUTER. Ut apud Florum IV. *prima acies, quae* proxima hostem. WASSE.

TRANSVORSIS PRINCIPIIS] Paullo post: *Ipse*

LIV. Sed, ubi Numidas quietos, neque colle [a] degredi animadvertit, veritus ex anni tempore, & inopia aquae, ne ſiti conficeretur exercitus, [b] Rutilium legatum cum expeditis cohortibus, & parte equitum praemiſit ad flumen, uti locum caſtris ante caperet, exiſtumans hoſtes crebro inpetu, & tranſvorſis praeliis iter ſuum remoraturos, & quoniam armis diffiderent, laſſitudinem & ſitim militum tentaturos. [c] Deinde ipſe pro re, atque loco, ſicuti monte deſcenderat, paullatim procedere: Marium poſt principia habere: ipſe cum ſiniſtrae alae equitibus eſſe, qui in agmine principes facti erant. At Jugurtha, ubi extremum agmen Metelli primos ſuos [d] praetergreſſum videt, praeſidio quaſi duum millium peditum montem occupat, qua Metellus deſcenderat: ne forte, [e] cedentibus adverſa-

VARIANTES LECTIONES.

a *digredi* omnes MSS. praeter L. b *P. Rutilium* C. G. c *Denique* N. d *tranſgreſſos* C. *pretergreſſos* G. I. e *ceſſantibus* A.

NOTAE VARIORUM.

cum ſiniſtrae alae equitibus, qui in agmine principes facti erant. Ciacc. vide Gronov. lib. IV. Obſerv.

Ne siti] Com. non agnoſcit voculam *ne*, & poterat abeſſe. Grut. Pro *tempore* Pemb. primitus *temperie*. Wasse. Vid. Not. ad Flori lib. III. c. 2. §. 8. & lib. III. c. 11. §. 7. Rup.

Rutilium legatum.] Hic eſt P. ille Rutilius Rufus, ut puto, qui Conſul fuit cum C. Manlio anno ab U. C. 648. nec multo poſt innocentiſſimus, in judicium vocatus de pecuniis repetundis, damnatus eſt. Cic. in Bruto, pro Fonteio, pro C. Rabirio Poſthumo, in Piſonem, de Oratore lib. I. de Officiis lib. XI. Livius lib. LXX. Tacitus lib. III. Paterculus in priori volumine, Valerius Max. lib. II. cap. 4. Oroſius lib. V. cap. 17. Aſconius in Divinationem. Seneca de Beneficiis lib. V. & VI. Epiſtolarum lib. III. de Divina providentia. Cast.

Iter suum] Abeſt pronomen Ball. & Venetis. Infra: *paullatim*; Pricaeus ad oram ſui codicis legit, *palatim*: πεπλανημένως, ſed contra Codd. & rectam rationem. Wasse.

Paulatim procedere] Idem praecipit Onoſander c. 6. Strat. *Ut ubi jam ferro decernendum erit, ſimulac in hoſtium conſpectum dux venerit, agmen jubeat progredi ſuſpenſo gradu pedetentim caveatque ne huc illucque curſitet. Etenim* (inquit) *plerumque intempeſtiva corporis defatigatio multum de fervido & acri illo militum robore minuit & abſumit.* Rupert.

Post principia habere] Sic Siſenna Hiſt. lib. III. apud Nonium: *Poſt principia paulatim ſecedunt atque fugae ſe mandant.* quo in loco mendoſe *poſt ricipia*, legitur. Sic & Gnatho Terentianus Actu IV. Sc. VII. *Tu hoſce inſtrue, hic ego ero poſt principia: inde omnibus ſignum dabo.* Et C. Gracchus apud Gellium lib. XV. cap. 3. *Sed in convivio liberi veſtri modeſtius erant, quam apud principia.* ſic enim eſt legendum, non ut in vulgatis, *principem.* Et Cicero ad Marcum Brutum: *Spes libertatis nuſquam, niſi in caſtrorum principiis eſt.* quo in loco male quidam, *praeſidiis.* Et Varro de re Ruſt. lib. III. cap. 4. *Et vero, ut ajunt, poſt principia in caſtris.* Ald. Manut.

Principes] I. e. *vicem obtinentes Principum*, reſpectu hoſtium p. erant. firmant vulgatum *proximum hoſtibus.* Wasse.

Suos praetergressum videt] MSS. omnes fere a manu prima *praetergreſſos.* aut *praetergreſſus*, praeter Pall. 5. & 7. in quibus reſtat lectio vulgata, nam refert Pall. 3. *ſuos praeter videt* ſine *greſſum*, quod forſan inveniet defenſores ſuos. Grut. *Praetergreſſum* a ſecunda manu Pemb. uti & λ. γ. *praetergreſſos*, Grut. L. 2. Infra: Venet. 1470. abeſt *peditum.* Wasse.

Ne forte cedentibus adversariis receptui] Vox *adverſariis* gloſſema eſſe videtur, Ciacc.

De-

verſariis, receptui, ac poſt, munimento foret: dein, repente ſigno dato, hoſtes [a] invadit. Numidae alii poſtremos caedere: [b] pars a ſiniſtra, ac dextra tentare: [c] infenſi adeſſe, atque inſtare; omnibus locis Romanorum ordines conturbare; quorum etiam qui firmioribus animis obvii hoſtibus fuerant, ludificati incerto proelio, ipſi modo eminus ſauciabantur, neque contra feriendi aut conſerendi manum copia erat. Ante jam docti ab Jugurtha equites, [d] ubicumque Romanorum turma inſequi coeperat, non confertim, [e] neque in unum ſeſe recipiebant, ſed alius alio quam maxume divorſi. Ita numero priores, ſi a perſequendo hoſtes deterrere nequiverant, disjectos ab tergo, [f] aut lateribus circumveniebant: ſin opportunior fugae collis, quam [g] campi fuerant; ea

VARIANTES LECTIONES.

a *invadunt* D. M. b *pars d. atque ſ. tentare* N. c *infeſti* A. d *ubi* B. G. N. e *neque* delet F. H. N. f *aut a lateribus* N. g *campus fuerat* C. *campi fuerat* N.

NOTAE VARIORUM.

DEINDE] Fabricianum, *dein.* RIV. Arond. ſolus *deinde.* Supra pro *poſt*, Arond. *pro munimento*: hoc eſt quod apud Graecos ὁρμητήριον παρέχειν. WASSE.

NUMIDAE ALII POSTREMO CAEDERE.] Ita MSS. non *poſtremo cedere.* Atque ita ſenſus quoque ipſe poſtulat. RIV. Lego: *Numidae alii poſtremos incedere.* PALM.

A SINISTRA] Abeſt praepoſ. L 2. Ball. Bodl. Venetis. Forte legendum: *p. ſiniſtra, dextra t.* Supra L 3. omittit, *dato.* Infra, idem Codex: *Dein ſigno undique ſimul clamor oritur.* non male. WASSE.

INFENSI ADESSE] Hunc locum reſpexit Hegeſippus I. 26. *Totam infeſtabat provinciam, atque omnibus locis* infenſa erat. Sic editi, nullo plane ſenſu. Repone ergo ex MS. Codice. *infenſus aderat.* Virg. *Omnibus umbra* locis adero. Joſephus B. Jud. I. 8. Τὰ προσεχῆ τῇ Συρίᾳ κατατρέχοντα. ibidem: *Excitabat hic ſermo, ſecundo plebis rumore, aemulationem piam laudis fraternae, ut Phaſelus juniorem quem adaequaret mentis benignitate,* &c. At rectius membranae: *quem adaequare virtute non poterat, adaequaret mentis benignitate.* Ball. *inf. adeſſe, inſtare. γ. ſigno hoſtis invad.* L 3 Sic infra cap. 61. omiſſa voce *dato.* Infra, *Romanos* ord. Grut. Contra Noſtri. WASSE.

LUDIFICATI IN INCERTO PROELIO] Manuſcripta, *incerto proelio*, omiſſa praepoſitione, idque rectius. RIV. Non diverſus a moribus Jugurthae Tacfarinas apud Tacitum An. III. 21. *Spargit bellum; ubi inſtaretur cedens, ac rurſum in terga remeans; & dum ea ratio barbaro fuit, inritum feſſumque Romanum impune* ludificabatur. Nazarius in Paneg. *Diducta acie, in irrevocabilem impetum hoſtes effundis: dein quos* ludificandos *receperas, reductis agminibus includis.* Vide Silium VIII. 214. 646. Tacitum I. 46. Ammianus XVII. 13. *Non congreſſibus nec armis fretus aut viribus, ſed latrociniis aſſuetus occultis*, aſtu, & ludificandi *varietate, jam inde ab inſtituta gente noſtris quoque majoribus formidatus.* Vide XXIV. 1. XXXI. 12. WASSE.

IPSI MODO EMINUS, &c.] Sic quidem Pall. at Comm. noſtro non adſunt *ipſi modo*, forſan bene. GRUT. *turba* Reg. T. WASSE.

NON CONFERTIM IN UNUM SE RECIPIEBANT] Vetuſtus Gothi codex habebat: *non confertim, neque in unum ſeſe recipiebant*: quae lectio placet. Continuo poſt, *numero priores*, habent plerique libri; quidam tamen illud *priores* in *plures* mutarunt, male, moti raritate ſermonis. GLAR. Manuſcripta: *non confertim, neque in unum.* quomodo & Aldinus codex. RIVIUS *conferti γ.* WASSE.

HOSTES] Reg. *hoſtis.* Pemb. poſtea mutatum in *hoſtes.* WASSE.

SIN OP. F. C. Q. C. FUERANT] MSS. omnes *fuerat*, neque aliter olim cuſi, emendatumque in Naz. *campus*, ut fortaſſis vox *fuerant* veniat de-

 len-

ea vero consueti Numidarum equi facile inter virgulta evadere; nostros asperitas, & insolentia loci retinebat.

LV. Ceterum facies totius negotii varia, incerta, foeda, atque miserabilis, dispersi a suis, pars cedere, alii insequi: neque signa, neque ordines observare: ubi quemque periculum ceperat, ibi resistere, ac propulsare: arma, tela, equi, viri; hostes, [a] cives permi-

VARIANTES LECTIONES.

a. *atque cives* A. B. D. H. I. K. L. M. N.

NOTAE VARIORUM.

lenda. GRUT. Reg. Venetae. γ. Ball. B. Pub. *fuerat.* quam vocem retinet & defendit Amplissimus Perizonius ad Sanctium pag. 815. noster alibi: *signa militaria obscurati.* Infra: *Ea vero consueti.* Sic olim cusi, sic a manu prima membranacei, non *eo*, quod placuit Carrioni. GLAR.

EA VERO CONSUETI NUMIDARUM] Duo ex manuscriptis, *eo vero consueti*, *&c.* ut sit, ad eum collem. RIV. E. Bertiniano: *Ea vero consueti Numidarum equi, facile inter virgulta evadere: nostris a. e. i. l. retinere.* Nam post vocem, *equi*, interstinguendum *consuetus rem aliquam*, ut *consuescere rem aliquam.* PALMER. Sic olim cusi, sic a manu prima membranacei, non *eo*, quod placuit Carrioni. GRUT. *Ea vero*, Venetae, Pemb. a 2. manu γ. λ. & pro Var. Lect. *eo.* sic, B. Pub. WASSE. Vid. Fr. ad Curt. lib. V. c. 4. §. 20. RUPERT.

FACIES TOTIUS NEGOTII VARIA, INCERTA] Unde Martem ἀλλοπρόσαλλον epitheto Homerus insignit, tanquam mutabilem, & qui nunc huic, nunc illi adhaerens; subinde mutat partes. Sapienter etiam Seneca in Thebaide:

Licet omne tecum Graeciae robur trahas,
Licet arma longe miles ac late explicet,
Fortuna belli semper ancipiti in loco est. RUPERT.

DISPERSI A SUIS, PARS CEDERE, ALII INSEQUI] In quibusdam, *Diversi a suis*, verum eodem plane sensu, pro disjecti & disjuncti. RIV.

ARMA, TELA] Sic Codd. & Liv. V. 6. Horatius arma, tela, *frumentum*, *quaeque belli alia tempora poscent*, *provideat.* sic VI. 6. X. 4. *Custodiae in portis, vigiliae vicatim exactae;* arma tela *in muros congesta.* & sic X. 28. XXII. 57. XXVI. 14. XXVI. 47. XXX. 11. XXXIV. 52. XXXVI. 17. Plutarchus copulas adhibet: Ἑλληνικὰ κράνη, καὶ πέλται Μακεδονικαὶ, καὶ σάρισσαι. D. Ambros. Hexaem. VI. 8. *Nisi forte illud miraris, quod abundant* auro, argento, pecunia. Noster etiam Cap. X. 8. *omnia constrata* telis, armis, *cadaveribus.* Latinus Pacatus Cap. XXXVI. Arma, tela, *equi, homines, viva, perempta, prona, supinaque corpora passim, vel in acervo jacere.* Tacitus de Mor. Germ. 29. *Exempti oneribus* (Catti) *& tantum in usum proeliorum sepositi, velut* tela *atque* arma *bellis reservantur.* sic etiam, Cap. XXXIII. Caesar *quod omnem apparatum belli,* tela, arma, *tormenta ibi collocaverat.* Civ. B. III. 44. atque ita Hirtius B. Alex. Cap. IX. Auctor de B. Afric. Cap. 89. Ovid. II. Pont. I.

Armaque cum telis *in strue juncta suis.*

Q. Septimus I. 16. vide Gellium X. 25. qui *tela* a jaculis distinguit. item Cic. de Orat. III. 42. & pro Caecina §. 31. Ovid. Metam. IX. 200.

Sed nova pestis adest: cui nec virtute resisti
Nec telis armisve *potest.*

Demosthenes pro Corona 340. καὶ χρήμασι καὶ ΒΕΛΕΣΙ καὶ ὍΠΛΟΙΣ. Plutarchus de Deo Soc. p. 584. ἐπλάδιζας ὍΠΛΟΙΣ καὶ ΒΕΛΕΣΙΝ ἡμᾶς ὠφελήσων. Seneca Herc. 479.

Non tela *sunt*, non arma, *non ignis minax.*

Infra: *ordines observare.* ita Codd. recte; compositum pro simplici. Sulpicius Severus I. 33. *non imperia exsequi, non* ordines observare. ubi vocem *observare* frustra sollicitat Joannes Vorstius; e contra, *servare* pro *observare* invenitur apud Cic. aliosque, servare *de coelo.* *Hostes, cives* superfluunt. Noster tot verbis ἀσυνδέτως vix alibi utitur. Infra: *omnia* arma, tela, loca, tempora, *denique naturam ipsam*, &c. alibi, *sequi, fugere, occidi, capi.* &, *fama, pudicitia, liberis, patria* atque parentibus. WASSE.

EQUI, VIRI, HOSTES ATQUE CIVES PERMIXTI] Τὸ *atque*, non est in duobus manuscriptis. RIV.

SORS

misti, nihil consilio, [a] neque imperio agi: [b] fors omnia regere. Itaque multum diei processerat, cum etiam tum eventus in incerto erat. Denique, omnibus, labore, & aestu, languidis, Metellus, ubi videt Numidas minus instare, paullatim milites in unum [c] conducit: [d] ordines restituit, & cohortes legionarias quatuor advorsum pedites hostium conlocat. Eorum magna pars superioribus locis fessa consederat. Simul orare, [e] hortari milites, *ne deficerent, neu paterentur hostes fugientis vincere: neque illis castra*

VARIANTES LECTIONES.

a *atque* D. G. H. b *fors* A. B. C. D. E. F. M. *sed fors* H. & *fors* K. c *conduxit* M. d *ordines constituit.* e & *hortari* N.

NOTAE VARIORUM

SORS OMNIA REGERE.] Manuscripta, *Fors*, pro Fortuna. sed est idem utrobique sensus. Facit cum manuscriptis Florentinum atque alia pleraque. RIV.

ITAQUE MULTUM DIEI PROCESSERAT.] Videtur scribendum, *Et jam multum diei processerat*, vel ut est in v. c. *die*, pro *diei.* Sic enim habetur infra v. c. *Et jam die vesper erat.* Item: *Jamque dies consumtus erat.* *Die* vero ἀρχαϊκῶς dixit, ut Plautus Pseudolo: *Vides jam die multum esse.* & Virgilius Georgicis:

Libra die somnique pares ubi fecerit horas.

Ursinus & Ciaccon. Q. Septim. III. 4. *Jamque diei plurimum processerat.* Livius III. 60. *postquam multa jam dies erat.* WASSE.

DENIQUE OMNIBUS MODIS &c.] Tò *modo* non habent codices in membrana descripti; neque ceteri vetustiores. RIV. In solo Aldi codice invenio additum verbum, *modis: Denique omnibus modis labore, & aestu languidis.* quod displicet: pendet enim oratio a sequentibus, non a praecedentibus. Item paulo post: *Neu paterentur hosteis fugientes vincere.* Soldus *fugientes* nominativi casus existimavit, & supple *Rom.* Badius accusandi, & conjungit ad *hosteis.* sed magis placet Soldus hoc loco, vehementer enim timuit Metellus, ne sui succumberent. Mox etiam illud obscure dictum: *Quos firmos cognoverat eminus pugnando retinere.* Soldus tamquam clarum, pulcre transsilit, Badius, *retineret*, inquit, ne ad suos accederent, pugnando eminus. Badius igitur verbum *quos*, ad Romanos retulit, ut *dubiis*, verbum, quod praecedit. idque mihi placere debet, donec melius vel invenero, vel edoctus fuero. GLAR.

OMNIBUS LANGUIDIS.] Quomodo ardorem pugnae in militibus, languide ac remisse praeliantibus, excitare debeat Imperator, addocet Onosander c. 14. Strateg. hisce: *Similiter languide ac remisse pugnant, aut ductoribus suis contumaciter repugnant: tunc Imperator periculum imminere utiliter simulabit, maxime si eos ita in metu ponat, quasi stent in insidiis hostes jam erupturi. Sic enim non pavidos sed cautos efficiet. Et afflicti quidem animi roborandi & confirmandi sunt: lenti vero ac desides, terroribus excitandi: & ita timidi fortes evadent, audaces vero cautiores, ac prudentiores fient.* Et paulo post: *Sciat Imperator modo pericula & sermone, & vultu, confutare, ac elevare: modo simulato metu eadem adaugere.* Legendus etiam praeter alios Frontinus lib. I. cap. 11. RUPERT.

INSTARE.] Blanditur quidem oculis Bongarsii scriptus, *mitius*, sed si examines reperietur natum ab ignorantia librarii. GRUT. Dixisset noster, lenius *agere. Atque hae ipsae & intendi & leniri possunt.* Celsus lib. II. cap. 15. J. WASSE.

PAULLATIM MILITES IN UNUM CONDUCIT] Tacit. Annal. IV. *At Sabinus, donec exercitum in unum conduceret.* Lib. XV. *Et auxilia regum in unum conducta.* CIACC.

ORDINES RESTITUIT] Sic Pall. ac Com. *constituit.* GRUTERUS. Quidam libri: *Agmen restituit.* Alii: *ordines constituit.* Priorem lectionem & probatissimi quique ex impressis habent. Ego nihil interesse existimo, hanc an illam sequaris. POPMA.

SIMUL ORARE ET HORTARI MILITES.] Illa & copula non est in omnibus vetustis. Et jam saepe monui, libenter Sallustium facere, uti asyndeto utatur. quod, ut alias, ita hic quoque habet instans ac urgens quiddam, ac sententiam mire juvat. RIV. Sic nostri; Gruter. &. WASSE.

NEU PATERENTUR HOSTES FUGIENTIS VINCERE] Vox *hostis* auferri poterat sine injuria sensus. GRUT.

NEQUE ILLIS CASTRA ESSE, NEQUE MUNIMENTUM ULLUM, QUO CEDENTES TENDERENT.] Fabri-

castra esse, neque munimentum ullum, quo cedentes tenderent: in armis omnia sita. Sed nec Jugurtha quidem interea quietus erat; circuire, hortari, renovare proelium, & ipse cum delectis tentare omnia: subvenire suis, hostibus dubiis instare, quos firmos cognoverat, eminus pugnando retinere.

LVI. Eo modo inter se duo imperatores, summi viri, certabant: ipsi pares, ceterum opibus [a] disparibus. Nam Metello virtus militum erat, locus advorsus: Jugurthae alia omnia, praeter milites, opportuna. Denique Romani, ubi intellegunt, neque sibi [b] perfugium esse, neque ab hoste copiam pugnandi fieri; & [c] jam [d] die vesper [e] erat; ad-

VARIANTES LECTIONES.

a *dispares* E. b profugium. A. B. N. *neque ullum sibi profugium esse* M. c *jam* abest E. d *diei* MSS. omnes. e *aderat* B. K.

NOTAE VARIORUM.

bricianum, *neque illis munimentum ullum.* ut pronomen *illis* denuo repetatur. nam interdum per pleonasmum abundat hoc pronomen, sed non sine gratia; velut apud Virgilium:

Nunc dextra ingeminans ictus, nunc ille sinistra.

& Terent. in Adelphis. *Quem neque fides, neque jusjurandum, neque illum misericordia repressit, neque reflexit.* Sit haec conjectura; quamquam mihi quidem ad sententiam mire facere videtur haec repetitio pronominis, & non gratiam modo, sed & vires addere sensui, & affectum orantis atque hortantis quasi ob oculos ponere: id aliquis non intelligens, ut est audax inscitia, cum frustra repetitum crederet, e medio illud removit. RIVIUS. *Neque illis castra esse, neque ullum munimentum.* Ita omnes MSS. praeter Naz. qui habet repetito pronomine, *neque illis castra esse, neque illis munimentum ullum.* de quo visantur castigg. Rivii, nam mihi videtur analphabetarii interpretatio; etsi enim hisce talibus sua venustas, sua vis in re oratoria; at non institutum heic Sallustio pandere eam artem: argumenta tantum, veluti punctis, signasse sufficit; itaque adimi adhuc possit vocula una atque altera, & scribi, *neque castra, neque munimentum ullum.* GRUTERUS.

IN ARMIS OMNIA SITA] Vide not. ad Catil. 58. RUPERT.

SED NEC JUGURTHA INTEREA QUIETUS: CIRCUIRE, HORTARI, RENOVARE PRAELIUM] Vide notam ad ejusdem Catil. c. 60. RUPERT.

INTEREA QUIETUS ERAT] Verbum postremum, otiosum est. GRUT.

QUOS FIRMOS COGNOVERAT, EMINUS PUGNANDO RETINERE] Florus aliquis Annaeus solum posuisset, *firmos eminus pugnando ret.* GRUT.

JUGURTHAE ALIA OMNIA, PRAETER MILITES, OPPORTUNA.] Haec res bello Antiochico minorem Romanis Annibalem fecit, ut legimus apud Justin. l. 31. c. 6. §. 9. Alioquin absque Metello aliquo, Romani milites omnes leones fuissent; tamen rei militaris peritus Jugurtham cum exercitu suo è cervis constante praetulisset. Vide Indicem nostrum Justinianum in vocabulo *Dux.* Adde Fr. in Curt. l. 3. c. 2. §. 10. RUPERT.

PERFUGIUM ESSE] Ita MSS. auctoritatis solidioris; in aliis, *profugium*, quod hactenus fuit in vulgatis. GRUT. L. 2, 3. Pemb. Venetae Mart. *profugium.* Sic a manu principe Pall. tres & Commelin. meus videatur Rivius. GRUTERUS.

ET JAM DIEI VESPER ERAT.] In manuscriptis duobus est, *Et jam die vesper erat*, pro *diei.* ut sit genitivus antiquus, cujus & Priscianus VIII. meminit, & Gellius ipse IX. ubi docet C. Caesarem in Lib. de Analogia II. *hujus die & hujus specie* dicendum putare: seque in Jugurthae Sallustii summae fidei & reverendae vetustatis libro, *die* casu patrio scriptum invenisse, ubi ille inquit: *Vix decima parte die reliqua.* Sed & Servius alicubi Sallustium *acie* pro *aciei* dixisse testatur. Ridiculum vero, quod in manuscripto, nescio quis, annotarat, *die*, subaudiendum *deficiente.* RIV. γ_2 *vesper diei.* caeteri *diei vesper erat.* & sic,

advorso colle, sicuti praeceptum fuerat, evadunt. Amisso loco Numidae fusi, [a] fugatique, pauci interiere: plerosque [b] velocitas, & regio hostibus ignara, [c] tutata sunt. Interea Bomilcar, quem elephantis, & parti copiarum pedestrium praefectum ab Jugurtha supra diximus, ubi eum [d] Rutilius praetergressus est, paullatim suos in aequum locum du-

VARIANTES LECTIONES.

a *fugatique sunt.* A. M. *fusi sunt* G. b *& nox* & *r.* C. c *tuta s.* D. F. H. d *Rut. legatus* M.

NOTAE VARIORUM.

sic, Q. Septim. III, 8. 19. vide Frontinum II, 1. Hegesippus II, 7. luce diei, *atque in medio urbis.* WASSE.

ADVORSO COLLE, SICUTI PRAECEPTUM FUERAT, &c.] Commel. *erat* ut putem id vocis a stilo extraneo. *γ. erat.* WASSE.

PLEROSQUE VELOCITAS ET REGIO HOSTIBUS IGNARA, TUTATA SUNT.] Sic de Alpinis Tacit. II. Hist. 13. caesis ab Othonianis: *Nec capi poterant, pernix genus, & gnari locorum.* Porro ejusmodi pernicitas seu velocitas corporum vel maxime ad militiam apta & apposita est, judice quidem Vegetio, qui lib. I. de R. M. scribit: *velocitatem esse, quae percepto exercitio strenuum efficiat bellatorem.* Sed & ad cursum idcirco praecipue assuefaciendos esse juniores militum, ibidem monet, *ut majore impetu in hostes incurrant; ut loca opportuna celeriter, cum usus advenerit, occupent, vel adversariis idem facere volentibus praeoccupent, ut ad explorandum alacriter pergant, alacrius redeant, ut fugientium terga facilius comprehendant. Praeterea,* inquit, *in ipso conflictu ac dimicatione telorum bellator cum cursu saltuque veniens adversarii perstringit oculos mentemque deterret, priusque plagam infligit, quam ille ad cavendum vel ad resistendum se praeparet.* RUPERT.

BOMILCAR, QUEM ELEPHANTIS &c.] Scripsissem ego, *Bomilcar Elephantis ac parti peditum praefectus*, expunctis caeteris repetitionis odiosae. GRUTERUS.

AEQUUM LOCUM] Hoc est, vel *planum* ut LXXXI. cum quo *aequum* conjungit Cicero Acad. II. vel, *non suum*, sed hosti, aeque ac sibi faventem. Orosius V, 16. *Cimbri postquam continuo triduo circa Rom. castra pugnarunt, si quo pacto eos excuterent vallo, atque in* aequos campos *effunderent.* ibi Colon. & Joannensis *in aequor c.* Unde vocem *campos* a glossatore profectam asserit Lautius; Maronis, & Lucani immemor.

Non aequo *dare se* campo, *non obvia ferre*
Arma viros, sed castra fovere.

etiam:

——— *Dimitte fugam, & te comminus* aequo
Crede solo, & campum *miles defendat in* aequum.

Mons enim alteri parti ad pugnam inopportunus; unde & apud Statium Theb. IV, 402. ex Codice Arond. ita lego:

——— *Qui solus avita*
Gramina, communemque *petis defendere* campum.

Eodemque loco pro, *aeternis* idem codex *AEtnaeis*, quod etiam amplector:

——— AEtnaeis *potius me, Bacche, pruinis*
Trans & Amazoniis ululatum Caucason armis.

Habes *aequum campum.* Liv. II, 50. 64. v. 38. XXXIII, 33. XXXVI, 17. XXXVII, 18. IV, 16. *AEquimelium*, V. Varronem. l. L. L. IV. pag. 37. Ovid. Arte II, 71. AEschylo autem, quia quod undique patet oculis rotundum videtur, nomine ἀσπίδιον venit. Inepte ergo Homeri δι' ἀσπίδος πεδίοιο. Scholiasta & Interpp. *stratum clypeis campum* vertunt. Sed Crates apud Etymologum pleno sapit pectore; ἀσπίδιος ait, quia diffunditur aequaliter, undique vorsum δίκην ἀσπίδος πάντοθεν ἴσης. tales campos vocant Euripides τὰ πεδίων ἐδάφη. Zozimus II. ἀναπεπταμένα, *aequora* denique poetarum, teste Cicerone, Acad. II. qui tamen usus est I. Divin. §. 152. id quod Augustaei aevi Scriptoribus haud frequentatum. Vide tamen Sidonium Epist. IV, 8. *aequa* itaque *loca* sic opponuntur *iniquis*, quemadmodum *impeditis*, *arctioribus*, *libera.* Hegesip. I, 24. ubi vulgati corrupte: *nisi Antipater videns totum in quo Mithridates erat* dextrum cornu a cohorte urgeri. Egregia sane cohors! quae cum haberet tantum 1005. pedites, equites 132. ausa est universum cornu, in quo fuere cohortes ad minimum decem, loco pellere. Hirtius enim, li-

ducit: ac, dum legatus ad flumen, quo praemiſſus erat, feſtinans pergit, quietus, uti res poſtulabat, aciem exornat: [a] neque remittit, quid ubique hoſtis ageret, explorare. Poſtquam Rutilium conſediſſe [b] jam, & animo vacuum accepit, ſimulque ex Jugurthae proelio clamorem augeri; veritus, ne legatus, cognita re, laborantibus ſuis auxilio foret, aciem, quam diffidens virtuti militum arte [c] ſtatuerat, quo hoſtium itineri officeret, latius porrigit; eoque modo ad Rutilii caſtra procedit.

LVII. Romani, ex inproviſo, pulveris vim magnam animadvertunt; nam proſpectum ager arbuſtis conſitus prohibebat. Et primo rati humum aridam vento agitari: poſt, ubi aequabilem manere, &, ſicuti acies movebatur, magis magiſque adpropinquare vident; [d] cognita re [e] properantes arma capiunt, ac pro caſtris, ſicuti imperabatur, [f] conſiſtunt. Deinde, ubi propius ventum eſt, utrimque magno clamore [g] concurritur. Numidae tantummodo [h] remorati, dum in elephantis auxilium putant, poſtquam eos impeditos ramis arborum, atque [i] ita diſjectos circumveniri vident, fugam [k] faciunt: ac plerique, abjectis armis, collis, aut noctis, quae jam aderat, auxilio integri abeunt. Elephanti quatuor capti, reliqui omnes numero [l] quadraginta [m] interfecti.

VARIANTES LECTIONES.

a *n. interim remittit* C. D. G. M. *n. r. interim* N. b *jam* abeſt K. c *conſtituerat.* A. E. d *milites c. r.* K. e *pro parte a. c.* F. f *conſidunt* H. g *concurrunt* M. h *r. ſunt* G. M. i *ita* abeſt. K. k *ſtatuunt* F. l XXX. A. C. E. H. M. N. m *i. ſunt* D. G. H. M.

NOTAE VARIORUM.

cet de numero nihil prodiderit, magnas tamen copias Mithridatem adduxiſſe aſſerit. B. Alex. XXXVII. Facile ergo aſſentior Codici Cantabr. pro, *a coborte* legenti *ab hoſte*. WASSE.

FESTINANS] *Feſtinus*, Mart. ſed VI, 21. *feſtinans cobortes compoſuerat in ſecunda.* I. 25. *legati in Africam* maturantes *veniunt.* WASSE.

NEQUE REMITTIT] Ex ſcripto legend. *neque interim remittit quid*, &c. PUTSCHIUS. Editiones mediae infarcierunt heic adverbium *interim*; ſed non conſpicitur in ullo MSS. niſi inter lineas; neque agnoſcunt editionum primae. GRUTERUS.

PRIMO RATI HUMUM ARIDAM VENTO AGITARI] Alias hujuſmodi vanas ſpes, pulverem procul aſpectum &c. totos exercitus conſternaſſe, nihil novum in hiſtoriis. Eleganter Seneca epiſt. 13. *Ita eſt, cito accedimus opinioni, non coarguimus illa, quae nos in metum adducunt, nec excutimus ſed trepidamus, & ſic vertimus terga, quemadmodum illi, quos pulvis motus, fuga pecorum, exuit caſtris, aut quos aliqua fabula ſine auctore ſparſa conterruit. Neſcio quomodo magis vana perturbant. Vera enim modum ſuum habent, quicquid ex incerto venit, conjecturae & licentiae paventis animi traditur. Nulli itaque tam pernicioſi, tam irrevocabiles, quam lymphatici metus ſunt.* RUPERT.

COGNITA RE PROPERANTES ARMA CAPERE] Duae voces priores deleri poterant abſque damno ſententiae. GRUT. Pulvis hoſtis adventantis certiſſimus nuntius, teſte AEſchylo Ἑπτ. ἐπ. Θηβ. ℣. 80.

Ῥεῖ πολὺς ὅδ᾽ ὧδε λεὼς πρόδρομος ἱππότας·
Αἰθερία ΚΟΝΙΣ ΜΕ ΠΕΙΘΕΙ ΦΑΝΕΙ͂Σ, ἄναυδος,
ΣΑΦΗ͂Σ, ἜΤΥΜΟΣ ἌΓΓΕΛΟΣ.

Virg. AEn. IX, 33. WASSE.

OMNES NUMERO QUADRAGINTA] Eſt in manuſcriptis, *numero* XXX. nec aliter in Florentino.

fecti. At Romani quamquam itinere, atque opere castrorum, & proelio fessi, [a] laetique erant; tamen, quod Metellus amplius opinione moraba-

VARIANTES LECTIONES.

a Abest F. *proelioque lassi erant* G. *pr. fessi lassique erant* I. *laesique erant* Ed. Carr.

NOTAE VARIORUM.

tino. Rivius. Omnes libri impressi habent XL. *numero interfecti*: nos XXX. legimus omnium librorum veterum auctoritatem secuti, qui unanimiter hunc numerum expressum habent. quemque & alii nonnulli se in suis invenisse testantur. C. Popma. Ita emendatum in plerisque MSS. quamvis aliquot referant, XXX. Commel. quidem initio habuerat XXXX. sed eo deleto repositum est, XL. ut pateat errorem inde ortum quod arbitrarentur scribae, quadragenarium numerum minime exprimendum quatuor X. Grut.

Fessi laetique erant] In vetustis nonnullis est, *fessi lassique erant*: pro *defatigati* quomodo & sententia postulat etiamsi secus exemplaria manuscripta. Riv. MS. Rittershusii, *praelio fessi laeti erant*. Latens mendum. Quis enim proelio fessus laetus? Fors fuat, ut Sallustius scripserit, *Proelio fessi lentique erant*. Coler. Colerus: *lentique erant*, nos ex MS. nostro, qui nunc est Bibliothecae Lugdunensis, reposuimus *fessi lassique erant*. neque vero *lassus* tanquam barbarum, aut minus latinum rejiciendum. eo utuntur Petronius, Justinus, alii. Ovidius Amor III.

Saepe tulit lassis succus amarus opem. Putsch.

Haud mihi recedendum putavi a lectione MSS. Palatinorum; praesertim cum ab ea etiam constanter starent membranae Rivianae. regnat quidem in hunc usque diem per editiones, *fessi lassique*: sed quae differentia utriusque vocis? mihi enim ambo idem notant. Noster, hoc vult; nihil obstitisse Rutilianis lassitudinem ac gaudium, quo minus Metellianis obviam irent: quod insolens, nam huic, effectus talis, ut nolit obtemperare praefectis; illi, ut nequeat. haud aliter istaec intellecta veteribus, haurire est ex Palatino tertio, ubi verba ad hanc faciem: *quamquam itinere atque opere* fessi, *& praelio laeti erant*, *&c.* Grut. Pemb. Ar. B. Pub. Reg. Ball. *fessi laetique* Mart. L. 2. *lentique*. sic Colerus, improbante Popma, Putschius ex codice Lugdunensi & L. 1. 3. *lassique*. sed Grutero hac in re auscultandum. Noster enim infra, *alius alium* laeti *appellant*. aliter legerim *laesique*. Vulgatam unice firmat Livius XXII. 60. *Sed quum* fessis *pugnando* hostibus, *tum* victoria laetis, *& ipsis plerisque regressis in castra sua, noctem ad erumpendum liberam habuissent*, *&c.* Ubi Polybium expressit. I. 26. Ἐπιγιγνομένης τῆς νυκτὸς, καὶ διὰ τὴν ἐκ τῶν ΚΑΤΟΡΘΩΜΆΤΩΝ ΧΑΡᾺΝ, καὶ διὰ τὸν ΚΌΠΟΝ ῥαθυμότερον, ταῖς φυλακαῖς αὐτῶν χρησαμένων, &c. Habes his locis *lassitudinis* & *laetitiae* effectus. Livius alibi vocem *fessi* tantum adhibet XXI, 27. sic VIII, 24. *Pervenit ad amnem ruinis recentibus pontis, quem vis aquae abstulerat*, indicantem iter; *quem quum incerto vado transiret agmen*, fessus *metu ac labore miles*. ibi Faber. *denegantem*. imo potius *indignantem*.

Pontem indignatus *Araxes*.

At forte hoc nimis poeticum. quid si ergo *insecantem?*

——— *Pleno quem flumine cernis*

Stringentem ripas & pinguia culta secantem.

Plinius Hist. Nat. VI, 27. *Tigris ejusdem gentis tergo campos Cauchas* secat. Verum edita sectio non admodum displicet; campi inundabantur, at pontis ruinae viam inter aquas commonstrabant. Verum ut redeamus; qui ut lectionem alteram adstruant cum Servio ad AEn. VIII. inter *fessos lassosque* distinguunt, nugas agunt maximas. Saepenumero verba nectuntur quae plane idem sonant. Plautus Trin. *Nihil est profecto* stultius *neque* stolidius. antiquom *&* vetus. Mostel. II. 27. Demosthenes adv. Andriot. 420. ἀλλ' ἐκεῖνα μὲν ΑΡΧΑΙ͂Α καὶ ΠΑΛΑΙΑ΄. *Homerus*, Il. XXII

Εἰ μὴ οἱ ΠΥΜΑΤΌΝ τε καὶ ὝΣΤΑΤΟΝ ἤντε
τ' Ἀπόλλων,

Odyss. β.

Λεῖβον δ' ἈΘΑΝΆΤΟΙΣΙ θεοῖς ἈΕΙΓΕΝΕ-
ΤΗΣΙΝ

&, *Od.* XII.

——— ΝΕΚΡῸΝ Ἐλπήνορα ΤΕΘΝΕΙΏΤΑ.

Memoria immortalis *&* sempiterna. Mil. III, 3. *Qui homines sitis neque* novi *neque* scio. Mil. II, 6. *supplicium* longum diutinumque. Terent. *Neque quo quenquam plus* amem, *aut* diligam. Plaut. Bacchid. II, 3. palam *atque* aperte. Tacitus, An. XV, 15. *Sed qui ingredi ausi sunt*, validum *&* firmum *intellexere*. ibi Rhenanus, cui iste verborum cumulus insolens erat, *fidum* reponit. Plin. Hist. Nat. XXXVI, 2. clam occulteque. Cicero de Nat. D. I, 42. *Fecerunt que ut eorum* bella, pugnas, proelia, *videremus*. Ammianus XX, 5. *Res ardua* poscit *ac* flagitat. Wasse.

rabatur, instructi, intentique obviam procedunt: Nam dolus Numidarum nihil languidi, neque remissi patiebatur. Ac primo obscura nocte, postquam haud procul inter se erant, [a] strepitu, velut hostes adventare, alteri apud alteros formidinem simul, & tumultum facere: & paene inprudentia [b] admissum facinus [c] miserabile, ni utrimque praemissi equites rem exploravissent. Igitur pro metu repente [d] gaudium [a] exor-

VARIANTES LECTIONES.

a *strepitu* delet A. b *a. foret f. m.* G. *a. f. m. foret* H. M. *foret a. f. m.* K. c *miserabile esset.* A. *esset miserabile* B. d *ingens g. exort. est.* B.

NOTAE VARIORUM.

Dolus Numidarum nihil languidi neque remissi patiebatur] Hoc est, quod dixi in nota ad c. 51. Rupert.

Nihil languidi] Huc spectant Ammiani verba Lib. XVI, 10. *Ubi vero proeliorum ardor* nihil perpeti *poterat* segne. Themist. Orat. XI. pag. 262. *ἡμέτερον ἂν εἴη μὴ μαλακίζεσθαι.* Taciti etiam A. II, 14. *Postquam crebras pro munimentis cohortes & nihil remissum sensere.* Ammianus iterum XXV, 1. *Fervente certaminum mole, clypeorum sonitus, & virorum armorumque lugubre sibilantium fragor*, nihil perpetiens *jam* remissum. Hegesip. I, 36. *Ad ulciscendum vehementior*; nihil occultum, nihilque inultum *patiebatur.* Wasse.

Obscura nocte.] Adeoque ademto omni prospectu, qui quam necessarius sit in bello, non solum militi, sed etiam duci, praeter alios praeclare docet T. Manlius Torquatus, apud Livium l. XXVI. ubi consul declaratus, *valetudinem oculorum excusat.* Rupert.

Strepitu veluti hostes adventare, alter apud, &c.] Lego ex Rittershusiano, pro *adventarent*, *adventare.* Colfr. Reduxi scripturam antiquam, etiamnum conspicuam in edd. rejectitiis; minus recte hodie libros occupat, *adventarent.* nam *adventare* est infinitivus, loco imperfecti, forma locutionis auctori creberrima. Grut. Reg. L. 3. B. Pub. Markiani, Pemb. Ball. Venetae, *adventare*, recte. Wasse.

Alteri apud alteros] Naz. ac Comm. noster *alteri apud alterum.* Grut.

Et paene inprudentia esset] In manuscripto quodam, *foret* reperitur, non *esset.* in Fabriciano vero, neutrum horum est, ut nec Beroaldino. Rivius. Quidam legi volunt: *Et paene imprudentia admissum esset facinus miserabile.* alii & verbum *foret*, & *esse*: sustulerunt. qua ratione ducti id fecerint ignoro fecisse tamen suspicor non sine caussa. Ego tamen hoc loco verbum *foret*, reposui, codices duos mss. secutus atque ita esse legendum declarat locus ille in Catilinario: *Eo die, post conditam urbem Romam, pessimum facinus patratum foret.* utitur saepe verbo *foret* Sallustius. C. Popma. Hegesipp. I. 18. *Ac pene* incidisset facinus miserabile. & V. 11. *Ac pene* adm. erat fac. mis. Wasse. Qui heic adtexit e duobus MSS. *foret*, [Popmam intellige] oportet aures habeat parum exercitatas ad elegantiam Latiarem, neque, vel per somnium, meminerit eorum quae occurrunt Agellii L. V. C. 8. Palatini certe neutiquam agnoscunt id vocis, etiamsi eorum nonnulli exarati a librariis non admodum doctis. unde est, quod apparet in tertio; *admissum facinus miserabile esset paratum, &c.* Gruterus. Val. Max. l. IX. c. 9. *Temeritati proximus est error, & ad laedendum par.* Rupert.

Rem exploravissent] Geminum illud Taciti II. Hist. 68. *Pulvis procul & arma aspiciebantur; conclamatum repente, XIV. legionem verso itinere, ad praelium venire, sed erant agminis coactores, agniti, dempsere solicitudinem.* Porro de exploratorum utilitate vel potius summa in bello necessitate videndus Onosander c. 6. & 7. Rupert.

Igitur pro metu repente gaudium exortum est.] Omnes mei, & antiqui, & impressi codices consentiunt; quare nihil immutavi. Prisciani tamen lectionem proferre non ingratum fore arbitror. Ea autem haec est: *Pro metu repente gaudium mutatur.* C. Popma. *Τὸ est*, non reperi in manuscriptis. id cum hoc loco, tum alias

[a] exortum, milites alius alium [b] laeti adpellant, acta edocent, atque audiunt: sua quisque [c] fortia facta [d] ad coelum fert. Quippe res humanae ita sese habent: in victoria vel ignavis gloriari licet: advorsae res etiam

VARIANTES LECTIONES.

a *exortum est* C. F. G. *est exortum* K. M. b abest *laeti* N. c abest *fortia* C. d *ferunt ad coelum* K.

NOTAE VARIORUM.

alias saepe ex glossa addita irrepsit in contextum. Adnotavit autem & Gellius. *Est*, *erat*, *fuit*, plerumque abesse cum elegantia, sine detrimento sententiae; Libro V. Capite 8. RIVIUS. Sic C. Popmae libri. Priscian. *repente gaudium mutatur.* WASSE.

EXORTUM] Sic Codd. at Priscian. 1175. *mutatur.* id est (inquit) *metus gaudio mutatus est.* Horat. I. Carm. *saepe Lucretilem* mutat *Lycaeo.* Supra adduxerat hujus formae exemplum ex Isocrate, unde patet ejus exemplaria non esse corrupta, consentiunt etiam ejus manu exarati Codd. WASSE.

MILITES ALIUS ALIUM, &c.] Venustius foret, *milites alius alium laeti appellare, acta edocere atque audire, sua quisque fortia facta ad coelum ferre.* plane ultimum istud membrum hac forma comparet in aliquot MSS. GRUTERUS. Tacitus de Vitellianis II. Hist. 70. §. 5. *Jam tribuni praefectique, sua quisque facta extollentes, falsa, vera, aut majora vero miscebant.* Idem de militibus I. Hist. 44. *qui cruentatis gladiis, interfecto Galba, sese ostentarunt Othoni: Praefixa contis capita gestabantur, certatim ostentantibus cruentas manus, qui occiderant, qui interfuerant, qui vere qui falso, ut pulcrum & memorabile facinus jactabant. Plures quam 120. libellos praemia exposcentium, ob aliquam notabilem illa die operam, Vitellius postea invenit.* Quibus accedit Archilochus poëta ap. Plut. in Galba:

——— ——— Septem enim
Cecidere caesi; fortuito in hos pede
Incidimus, at nunc mille nostrum vindicant
Caedem sibi illam. RUPERT.

SUA QUISQUE FORTIA FACTA AD COELUM EFFERT] Manuscripta, *ad coelum fert.* utrumque apud Ciceronem reperitur, *in coelum ferre*, & *in coelum efferre laudibus.* RIVIUS. Ex scripto, *ad Coelum ferre.* PUTSCH. vide Lucanum IV, 200. WASSE.

QUIPPE RES HUMANAE ITA SE HABENT; IN VICTORIA] Brevitatis auceps scripsisset tantum; *quippe in victoria &c.* omissis ceteris. GRUT.

ADVERSAE RES ETIAM BONOS DETRACTANT] Ita plerique habent codices, *detractant;* per *a* in secunda syllaba: Aldinus vero *decretant* legit, quod verbi non intelligo. Soldus more suo transilit, in expositione tamen ait: *Apud victos etiam, qui fortes; tamquam ignavi vituperantur.* Badius, *Res adversae*, inquit, *detractant. id est, deprimunt & vituperant etiam bonos.* Ego (si modo recte legitur *detractant*) exponerem: *Res adversae bonos detractant, hoc est, bonis derogant.* Nam inde *Detractores*, qui famae alicujus derogant, dicti videntur. Fuisse tamen priscum aliquod verbum per sciolos amotum valde vereor. GLAREANUS. Sic fere etiam MSS. nostri, nisi quod seorsim abeat Nazarianus cui haec quidem lectio adpicta fuerat a nescio quo scriba, sed iterum deinde restituta ea quam habebat initio, *etiam bonos detractant* in Pall. tert. nusquam extat vox *bonos*, solumque habet, *adversae res etiam decertant.* GRUT. B. Pub. *decretant*, & ita Pemb. primo, dein factum *decractant.* λ. *decretant* vel potius *detretant.* at in margine a manu prima *detractant*, pro interpretatione *debilitant.* caeteri *detrectant.* Legendum *detractant*, quemodo ex antiquis Codicibus probavit Broukhusius Propert. II. 2. licet illud alterum malit Dacerius in suis ad Festum notis. Confer Columbum ad Lactantium de Mort. Pers. IX. 10. Glossae παρέλκω. καθαιρῶ δόξης. &, detrectator ἀπειθής. καταφρονητής. detractans δοιδορῶν immo λοιδορῶν. detractaverit διαψηλαφήσωσι. detractio διασυρμός· Pro *detrectant* apud Apuleium de Deo Socr. p. 54. Aldus *decurritant.* Rom. *decuritant.* Putaram aliquando *detexunt* vel simile quid, pro, *nudant* ingenia, & ostendunt quales viri sint, juxta Horatiana ista.

Sed convivatoris uti ducis ingenium res
Adversae nudare *solent*, *celare secundae*,

quomodo fere alicubi Livius. Quod observatum Demostheni Ol. II. pag. 98. δεῖ μὰ τ' ἐκείνου γνώμης κακο-

etiam bonos [a] detrectant.

LVIII. Metellus in iisdem castris [b] quatriduo moratus, saucios [a] cum

VARIANTES LECTIONES.

a *decretant* C. I. *detractant* D. E. H. K. L. M. N. *detrahunt* F. b *triduo* L.

NOTAE VARIORUM.

κακοδαιμονίας ἐστὶ τοῖς εὖ φρονοῦσιν. ἀλλ' οἶμαι, νῦν μὲν ἘΠΙΣΚΟΤΕΙ τούτοις τὸ κατορθοῦν. αἱ γὰρ ἘΥΠΡΑΣΊΑΙ δει. καὶ ΣΥΓΚΡΎΨΑΙ καὶ συσκιάσαι τὰ τοιαῦτα ὀνείδη. Haec certe alibi adumbravit Noster. *Quia* secundae res mire sunt vitiis obtentui; *quibus labefactatis, quam formidatus est antea, tam contemnetur.* Eo spectat Hegesip. III. 1. *Quantus iste vir, cujus armis* vitia Neronis *apud exteras gentes* abscondebantur. Orator autem Isocratem exscripsit, qui in Archid. 199. Αἱ μὲν γὰρ ἘΥΤΥΧΊΑΙ, καὶ τοῖς φαύλοις τῶν ἀνθρώπων τὰς κακίας ΣΥΓΚΡΎΠΤΟΥΣΙΝ: αἱ δὲ ΔΥΣΠΡΑΞΊΑΙ ταχέως ΚΑΤΑΦΑΝΕΙ͂Σ ΠΟΙΟΥΣΙΝ, οἷοίπερ ἕκαστοι τυγχάνουσιν ὄντες. Nunc vero legendum puto *bono detrectant* cum Nazario & quibusdam A. Popmae. ut sit sententia: *adversa fortium opinionem & gloriam imminuunt.* Sallustius Thucydidis verba leviter, ut suspicor, inflectit. II. §. 62. Ἄ̓ΥΧΗΜΑ μὲν γὰρ καὶ ἀπὸ ἀμαθίας εὐτυχοῦς, καὶ ΔΕΙΛΩ͂ι τινὶ ἘΓΓΊΝΕΤΑΙ· καταφρόνησις δὲ, ὃς ἂν καὶ γνώμῃ πιστεύῃ τῶν ἐναντίων προέχειν. Nescio an huc spectet Apulejus Met. VII. *Varias opiniones, imo contrarias nobis attribuit: ut* malus boni fama glorietur: *innocentissimus quisque noxiorum more plectatur*, L 3. *innanis gloriari.* & L. 2. Pemb. *licet gloriari.* Confer Tacitum Hist. II, 70. Wasse.

Etiam bonos detrectant] Id est, efficiunt ut male audiant boni. Ciacc. Hoc est, adversa etiam strenuorum existimationem imminuunt. (Sic enim *detrectare* aliquem *pro vituperare.* verkleinern / aliquoties usurpat Tacitus.) Ceterum quam verum istud verbum Sallustii sit, docet apud eundem Tacit. II. Hist. 44. Vedius Aquila, XIII. legionis legatus, qui post infelicem pugnam Bedriacensem, vallum ingressus, clamore seditiosorum & fugacium circumstrepitur. *Non probris*, (inquit scriptor) *non manibus abstinent; desertorem proditoremque increpant, nullo proprio crimine ejus, sed more vulgi, suum quisque flagitium aliis objectantes.* Idem d. l. c. 39. *Celsus & Paulinus, cum prudentia eorum nemo uteretur, alienae culpae praetendebantur.* Nimirum, ut canit Ausonius in Cupidine crucifixo:

——— ——— *se quisque absolvere gestit,*
Transferat ut proprias aliena in crimina culpas.

Et hoc ipsum ne sibi accidat, metuens Cicero XII. Philipp. in isthaec verba indignabundus erumpit: *In hac ego legatione sim, aut ad id consilium admiscear, in quo ne si dissensero quidem à ceteris, sciturus populus Romanus sit. Ita fiet, ut si quid remissum aut concessum sit, meo semper periculo peccet Antonius, cum ei peccandi potestas à me concessa videatur.* Ceterum, festivum tali in re, extitit illud Xenaeneti; quem, cum post infelicem pugnam, sequeretur mala existimatio, eique cives convitium facerent, quod cum dux esset, ex acie fugisset, Vobiscum, inquit, *o cara capita!* sicut refert Plutarchus in Praeceptis de Republica gerenda. Rupert.

Quatriduo moratus.] Notae minus bonae MSS. *triduo* aut *quatriduo.* Grut.

Saucios cum cura reficit.] Haec res ad alliciendas voluntates militum, promerendumque amorem omnium, efficacissima esse solet. Tacitus de Germanico Ann. I. 71, 3. *Utque cladis memoriam etiam comitate leniret, circumire saucios; facta singulorum extollere; vulnera intuens, alium spe, alium gloria, cunctos alloquio & cura, sibique & praelio firmabat.* Idem de Agrippina scribit d. l. c. 69. §. 2. Inprimis in Gratianum hinc exarsisse studia militum, praedicat, ejus praeceptor qui fuerat, Auson. in Panegyr. hunc in modum: *AEgrotantes amicos Trajanus visere solebat: hactenus in eo comitas depraedicanda est. Tu & visere solitus & mederi. Praebes ministros, instruis cibos, fomenta dispensas, sumtum adjicis medelarum, consolaris affectos, revalescentibus gratularis: in quot vias de una ejus humanitate progrederis? Legionibus universis, ut in communi Marte evenit, si quid adversi acciderat, vidi te circumire tentoria, satin' salvae quaerere: tractare vulnera sociorum, & ut salutiferae apponerentur medelae, atque ut non cessaretur, instare. Vidi quosdam fastidientes cibum, te commendante, sumsisse. Audivi confirmantia ad salutem verba profari,*

[a] cum cura reficit; meritos in proeliis more militiae donat, universos in concione laudat, atque agit gratias: hortatur, *ad cetera*, [b] *quae levia sunt, parem animum gerant: pro victoria satis jam pugnatum, reliquos labo-*

VARIANTES LECTIONES.

a *curare facit* A. N. b *q. leviora s.* B. K.

NOTAE VARIORUM.

ri, occurrere desideriis singulorum. Inde cunctis
salute nostra carior factus, meruisti, ut haberes a-
micos obnoxios, promtos, devotos, fideles, in ae-
vum omne mansuros, quales caritas, non fortuna
conciliat. Haec & pl. ille de Gratiano suo, op-
timo Principum vel ipsorum paganorum confes-
sione, & testimonio: cujus vestigia, hac quidem
in parte, pressit illa bellicae laudis aquila, uni-
cusque ille apud Belgas militaris disciplinae in-
staurator, Mauritius Nassovius. De ipso enim,
Vir Cl. Dn. Heinsius in laudatione funebri, in-
ter alia sic praedicat: *AEgrotos & saucios in bel-*
lo nemo diligentius respexit, quos fomentis aliquan-
do, aliquando voce, & alloquio levabat. RUPERT.

CUM CURA.] Adducit hunc locum, aut alium
similem Seneca lib. de Benef. IV. cap. I. CIACC.
L 2. Venetae. Mart. omittunt *cum.* verum,
praeter caeteros Codd. retinet Seneca de Benef.
I. 2. *Nihil tam necessarium, aut magis*, ut ait
Sallustius, cum cura *dicendum, quam quod in ma-*
nibus est. Seneca Controv. I. pag. 64. *Illam* cum
cura *scrutabor.* Aliter tamen Terentius Phorm.
VI. 35. *maxuma sua* cura *haec sola fecit.* Livius
XLII. 20. Ea *omnia* cum cura *facta* XXIII. 11.
Ennius apud Cic. Divin. I. 167.

Curantes magna cum cura, *concupientes*
Regni, dante operam simul auspicio augurioque.

ibid. *more militiae.* hoc est, *more militari.* &, sic
locuti Q. Septimius II. 34. X. 36. Ammianus
XXVI. 9. *militiam* pro *bello* Orosius V. 4. *Pluri-*
mis nobilium qui ei militiae *aderant, interemtis.*
Capitolin. in Maximo 3. *Locis etiam* militiae a
Severo adjutus. hoc est: *donatus praepositurís loco-*
rum militarium. Hegesip. III. 13. *Plerique Romanae*
militiae *viri, constricti angustiis.* Tertullian Apol.
VIII. Stat. II. 66. Tacitus, An. II 52. more mili-
tiae *per turmas & vexilla componere.* An. XI. 18.
Nepos Iphic. II. *Quem quidem sic omni disciplina*
militari erudivit, ut, &c. Codex Trin. *militum:*
forte, *militiae.* WASSE.

MERITOS IN PROELIIS MORE MILITIAE DONAT] Lycurgus Orator in Leocratem: *Duo sunt quae juventutem instruunt, ac formant; delinquentium castigatio, & bonorum praemiatio. Ad utrumque enim horum respicientes, illam quidem ob metum fugiunt; hanc ab gloriae studium concupiscunt.* Vide, e vett. Polyb. lib. VI. e recentioribus Lips. V. de Mil. dial. 17. RUP.

UNIVERSOS IN CONCIONE LAUDAT] Fuit & hoc inter praeclara Romanorum instituta. Stabat in tribunali, loco edito, juxta Imperatorem egregii facinoris auctor: a tergo, a latere duces; ante & circa immensa multitudo, noti ignotique, quo unus ille conspicuus voce Imperatoris laudatus, ad virtutem magis magisque incalesceret. Eandem consuetudinem in nostra castra translatam, modo scintilla iis sit a meliori igne, vinculum ac coagulum Honestatis, ipsorumque adeo imperitorum Christianorum fore, tam spondere possum, quam istud scio, sublatis scelerum poenis cuncta

In pejus ruere ac retro sublapsa referri. RUP.

QUAE LEVIA SINT] Veget. lib. III. cap. 12. *Monitis & adhortatione ducis exercitui virtus accrescit & animus, praesertim si futuri certaminis talem acceperint rationem, qua sperent se facile ad victoriam perventuros.* RUPERT.

PRO VICTORIA SATIS JAM PUGNATUM] Confidentius haec Metellus, quam verius. Etenim duce exuto milite, terris, pecunia, rebus omnibus aliis, si tamen adhuc spirat; tantum abest, ut pro victoria satis pugnatum dici debeat, ut etiam ille possit vincere. Id quod Plutarchus pluribus demonstrat, ubi T. Quinctii Flaminini factum examinat, persequentis Hannibalem, quamvis decrepitum, quamvis exulem. Egregium locum propter angustias temporis exscribere non licet; firmabo tamen exemplis aliis. Philopoemenes, teste Polybio lib. XI. cum legiones suas vincere, & totam causam prospere & splendide sibi succedere cerneret, ad id perficiendum ferebatur, quod adhuc plenae victoriae deerat. Erat au-

labores [a] *pro praeda fore.* Tamen interim transfugas, & alios obportunos, Jugurtha [b] ubi gentium, aut quid agitaret, cum paucis ne esset, an exercitum haberet, ut sese victus gereret, exploratum misit. At ille sese in loca saltuosa, & natura munita receperat: ibique cogebat exercitum numero hominum ampliorem, sed hebetem, infirmumque, agri ac pe-

VARIANTES LECTIONES.

a *in praeda f.* C. *praedae fore* A. E. H. I. *ub. g. e. aut q. ageret* M.

b *ubivis g. esset* B. K. *ubi locorum gentium*

NOTAE VARIORUM.

autem hoc, ne adversarius dux elaberetur. Sic Labienus apud Caesarem lib. V. de B. G. perterritis hostibus, atque in fugam conjectis, praecipit suis, *omnes unum peterent Induciomarum, neu quis quenquam prius vulneret, quam illum interfectum viderit.* Eadem opinione Florus lib. IV. cap. 2. §. 19. Et *peractum erat bellum sine sanguine, si Pompejum Brundisii opprimere potuisset.* Huc facit etiam egregius locus Ciceronis de Mithridate in Orat. pro L. Murena: *Itaque ipse Pompejus regno possesso* &c. & Taciti de Tacfarinate III. Annal. 74. & IV. Annal. 25. Praeter caussas, quas Plut. allegato in loco adducit, haec etiam est, *quoniam dux superstes, facile auxilia sibi reparat, tum propter cladem suam, tum etiam propter eos, a quibus eam passus est.* Propter cladem quidem, quia naturaliter homini inditum est, ut faveat laesis. Vide notam ad cap. 14. hujus libri, & adde luculentum exemplum, quod suppeditat Egesippus lib. I. de excidio Hierosolymitano cap. 10. Propter eos autem, qui injuriam intulere, quoniam ob surgentem potentiam, ab omnibus formidantur. Vide itidem notam ad cap. 10. RUPERT. In quibusdam, *satis jam pugnatum.* Mox, *praedae fore.* pro ad praedam spectare, seu praedae gratia subeundos esse, licet manuscripta *pro praeda* habeant. RIV.

PRO PRAEDA] Idem Ritterrshusianus *praedae fore.* & hoc maxime est Sallustianum. COLER. *Praedae fore* Ball. Bodl. Venetae Mart. L 2. 3. at a vulgatis recte stant potiores Codd. Pemb. Markiani, B. Pub. Arond. Reg. L 1. Liv. IV. 55. WASSE.

TAMEN INTERIM, &c.] Adverbium *tamen* furcam ferre meretur, ejicique Historici nostri contubernio. GRUT. Fuit primitus in λ. *tamen etiam* ni fallor. WASSE.

EXPLORATUM MISIT] Praeter Onosandrum, quem ad cap. 53. citavimus, legendus de exploratoribus Veget. lib. III. de R. M. cap. 6. & 26. Frontin. l. Stratag. c. 2. idem Onosander cap. 10. e recentioribus autem Alb. Gentilis in syntagm. de Jure armorum, Turneb. XXVII. Adv. c. 20. Laevinus Torrent. Annot. ad Sueton. Caligulam cap. 52. Casaubon. ad illa verba ejusd. Suet. in Augusto: *Curiosum & speculatorem ratus.* RUPERT.

HEBETEM INFIRMUMQUE] Vide notam ad Justini lib. II. cap. 10. §. 3. RUPERT. Apud nostrum *hebes ingenium* opponitur *exercito.* inde Glossae, hebes & *hebetus* δύσνες. *hebetem* & *rudem* conjungit Cicero II. Divin. & de Orat. 129. etiam, *lentum, tardum, & languidum,* interpretatur ad Attic. IX. 190. Festus: quod est retusi acuminis. Celsus I. 1. *Ignavia corpus* hebetat, *labor firmat.* hebes ergo corpus, languidum & luxu diffluens. Quid vero inter *acutos* & *hebetes* intersit docent Cicero Tusc. IV. 14. ubi haec habet, *malitia certi cujusdam vitii nomen est, vitiositas omnium, ex qua concitantur perturbationes quae sunt, turbidi animorum concitatique motus.* Vir summus R. Bentlejus, pro concitantur *oriuntur* legit. Vulgg. *cogitantur*, unde ipse *cooriuntur*, quod, cum significet multa simul oriri, numero plurativo & *perturbationes* haud absurde convenit. sic Auctor III. Verrin. *Tum subito tempestates coortae sunt maximae.* Sed, vox *hebes* a ferri ad oculorum aciem traducitur, quomodo a Graecis ἀμβλὺς, κωφὸς, μάλυς, παχὺς, ἄτοπος: Hezich. ἀμβλύτερον ὀκνηρότερον, & Schol. Thucyd. ἀσθενέστερον. Lucian. Tim. λημῶσι καὶ ἀμβλυώττεις πρὸς τὰ γιγνόμενα. & alibi, ἀμβλυωποὶ κριταί. Plutarchus Alcib. milites socordes & minus promtos vocat ἀμβλυτέρους πρὸς τὴν μάχην. Idem Fabio Max. p. 187. ὁ δ' ὥσπερ ἘΞΗΜΒΛΥΝΕΤΟ καὶ κατατε-

τε-

pecoris magis, quam belli, cultorem. Id ea gratia [a] eveniebat, quod praeter regios equites nemo omnium Numidarum ex fuga regem [b] ſequitur: quo cujuſque animus fert, eo diſcedunt: neque id flagitium militiae ducitur: ita ſe mores habent. Igitur Metellus, ubi videt animum regis etiam tum ferocem eſſe; bellum renovari, quod niſi ex illius lubidine [c] geri non poſſet; praeterea [d] inimicum certamen ſibi cum hoſti-

VARIANTES LECTIONES.

a *veniebat.* b *ſequebatur* A. B. F. H. K. c *regi* M. d *non iniquum* C. *iniquum* D. G. M.

NOTAE VARIORUM.

τελῶν, τοῖς ἀλωφήτοις ἀγῶσιν. Hoc ſenſu apud Homerum *κωφός.*

ΚΩΦΟ'Ν γὰρ ΒΕ'ΛΟΣ ἀνδρὸς ἀνάλκιδος οὐτιδανοῖο.

Egregie prorſus Maro:

——— *telumque imbelle* ſine ictu
Conjecit.

apud Nicandrum in Theriacis *μώλυς*:

——— *ἀπεδύσατο γῆρας*
ΜΩ'ΛΥΣ ἐπιστείχων.

item *νωθής* apud Lucianum, apud Ariſtophanem *ἄπορος* & *παχύς*:

Γνώσῃ δὲ σαυτὸν ὡς ἀμαθὴς εἶ καὶ παχύς.

Vix inter Scriptores Latinos extat unus & alter qui vocem hanc ad Martis famulos accommodaverit. Petronius p. 169. *Unus alicujus ſtatu-rae fuit, Trax, qui & ipſe ad dictata pugnavit. ad ſummum poſtea ſecti ſunt, adeo de magna turba ac hebete acceſſerant plane fugae merae.* Tacitus Hiſt. II. 77. *Acriore hodie diſciplina victi, quam victores agunt; hos ira, odium, ultionis cupiditas, ad virtutem accendit; illi per faſtidium & contumaciam* hebeſcunt. & II. 99. *Non vigor corporibus, non ardor animis: lentum & rarum agmen, & fluxa arma, ſegnes equi: impatiens ſolis, pulveris, tempeſtatum, quantumque* hebes ad ſuſtinendum laborem miles, *tanto ad diſcordias promtior. hebeti* contrarius apud Frontinum I. 3. *exercitus vehemens.* Alexander Macedo, cum *haberet* vehementem *exercitum, ſemper eum ſtatum belli elegit, ut acie confligeret.* Vide Ammianum XXXI. 10. XX. 11. XXI. 11. XXV. 7. XXVII. 2. XXVIII. 2. Oroſium IV. 4. V. 5. WASSE.

QUOD PRAETER REGIOS EQUITES] Manuſcripta duo, *praeter equites regios.* ut adjectivum ſequatur. RIV. Quidam codices habebant *ſequebatur*, & ita legiſſe videtur Badius, ſed verba ſequentia optime indicant legendum eſſe *ſequitur*, in praeſenti, non *ſequebatur* in praeterito imperfecto. Paulo poſt: *Minore detrimento illos vinci*; minore damno Numidarum intelligendum, ut recte exponit Badius, & inde legendum, *quam ſuos vincere*; ubi verbum *ſuos*, in quibuſdam exemplaribus male omiſſum eſt. GLAR. *Sequebatur* Arond.
flagitium militiae. Tacitus An. II. 14. de Germanis: *Nulla vulnerum patientia; ſine pudore* flagitii, *ſine cura ducum abire, fugere.* Noſter Thucydidem ſequitur, IV. §. 126. Οὔτε γὰρ τάξιν ἔχοντες, αἰσχυνθεῖεν ἂν λιπεῖν τινὰ χώραν βιαζόμενοι. ἥ τε φυγὴ καὶ ἡ ἔφοδος αὐτῶν, ἴσην ἔχουσα δόξαν τοῦ καλοῦ, ἀνεξέλεγκτον καὶ τὸ ἈΝΔΡΕΙ͂ΟΝ ἜΧΕΙ. *militiae* pro *militare*, ita Sulp. Severus de V. M. cap. 111. Confer Tacitum Hiſt. II. 12 WASSE.

EO DISCEDUNT] Sed & otiatur dictiuncula *eo.* GRUT.

ITA SE MORES HABENT] Speculum terrae multiformis. Ecce, a qua tam procul abſunt aliae gentes, tanta licentia apud Hiſpanos Venus illicita dominatur, ut meretricia opera nullibi ſint honoratiora. Olim furari licebat apud Spartanos & AEgyptios, quae & alia hujus generis pervulgata lubens praetereo. RUP.

UBI VIDET, &c.] Mire variat verborum poſitura MSS. primis, nam Pall. prim. ac ſec. *ubi videt regis etiam tum animum ferocem.* Com. *ubi videt tum etiam regis animum ferocem*, tert. *ubi videt etiam regis animum tum ferocem eſſe*, potuiſſet commode ſcribi, *igitur Metellus ubi videt animo regis etiam tum feroci bellum ren.* &c. GRUT.

QUOD NISI EX ILLIUS LIBIDINE GERI NON POSSET] In quibuſdam, *lubidine*, quomodo veteres fere, ut alibi oſtendimus, ſic & *libet* & *lubet* dicimus. RIV.

PRAETEREA INIMICUM CERTAMEN] Legendum, *iniquum certamen*; ita ſenſu poſtulante, & con-ſen-

hoſtibus: minore detrimento illos vinci, quam ſuos vincere: ſtatuit non proeliis, neque acie, ſed alio more bellum gerundum. Itaque in Numidiae loca opulentiſſima pergit: agros vaſtat: multa caſtella, & oppida, temere munita, aut ſine praeſidio, capit, incenditque, [a] puberes [b] interfici jubet: alia omnia militum praedam [c] eſſe. Ea formidine multi mortales Romanis [d] dediti obſides: frumentum, & alia, quae uſui forent, affatim [e] praebita: ubicumque res poſtulabat, praeſidium [f] inpoſitum. Quae negotia multo magis, quam proelium male pugnatum ab ſuis, regem terrebant. Quippe [g] cujus ſpes omnis in fuga [h] ſita erat,

[a] ſe-

VARIANTES LECTIONES.

a *pubereſque* K. b *interficit, jubet a. o.* B. C. D. E. F. G. H. I. K. L. c *fore* L. d *dediti ſunt obſ.* E. e *pr. ſunt* C. H. M. f *eſt interpoſitum* A. *inp. eſt* K. g *cui ſpes* E. I. M. *cuique ſpes* H. h *ſita* delet F.

NOTAE VARIORUM.

ſentientibus quibuſdam vetuſtis; quamvis manuſcriptis reclamantibus. Sed cur *iniquum?* quia minore detrimento hoſtes vinci ait quam ſuos vincere. Riv. Nihil heic innovaſſem, niſi inſtitiſſent MSS. veterumque edd. qui ad unum omnes una cum Rivianis, praeferunt *inimicum*, damnato illo altero, quod libros hodie occupat, *iniquum.* & cur ita loqui non poſſet auctor? Grut. Sic Pemb. Ar. Reg. L 2. Venetae γ. λ. B. Pub. Gloſſa Cod. Regii ad haec verba:

Vincitur haud gratis, jugulo qui provocat hoſtem.

verſus extat apud Lucanum IV. 275. Virg. *Accipiunt* inimicum *imbrem:* etiam alibi: *pugna congreſſus* iniqua. Wasse.

Minore detrimento illos vinci, quam suos vincere] Talis victoria fuit Antonii de Parthis, ut legimus apud Plut. in vita Antonii; Pyrrhi de Romanis, ut apud eundem in vita Pyrrhi. Rup.

Neque in acie] Et hoc eſt a MSS iiſdem & olim cuſis, recentiores enim deſtituuntur praepoſitione *in*; non male, ſi jure noſtro quidvis detrahi poſſet aut addi. Pall. tert. loco *in acie* refert *Marte*, quod forte propugnatorem aliquem inveniet. Grut. Huc reſpexit Hegeſippus I. 9. *ſuis quam hoſtibus pernicioſior,* & majore victor detrimento, *quoniam regni ſui vires vincendo attriverat.* Wasse.

Sed alio more bellum gerendum] In quibuſdam, *alio modo;* ſed eodem ſenſu. praeterea *gerundum* eſt in manuſcriptis, non *gerendum.* Riv.

Agros vastat] Agris vaſtatis devinci ſaepe adverſarium abſque bello, prolixo diſcurſu docet Grut. cap. 16. in Taciti II. Hiſt. cap. 12. ad verba: *Non Italia adiri, nec loca ſedeſque Patriae videbantur.*

Temere munita] Ἀσκέπτως. Gloſſae *levi opera*, &, *tumultuaria.* ἐτὸς Ariſtoph. Plut. II. 3.

Οὐκ ἐτὸς ἄρ᾽ ὡς ἔμ᾽ ἦλθεν οὐδὲ πώποτε.

Cicero, *temere*, & *nullo conſilio*, I. de Invent. §. 74. &, *fortuito* I. Tuſc. 193. *inconſulte*, I. Nat. D. 1. 61. conjungit. Columel. VI. 37. *Nec tamen tenerae foeminae committetur admiſſarius, nam niſi ea marem cognovit, adſilientem calcibus proturbat,* Non placet illud *tenerae.* Nam quod de illis aſſerit, tam de teneris quam vetulis verum eſt, utraeque aeque ferocient, vox tamen proba, Cicero de Amic. §. 59. *Ut equis vetulis* teneros *anteponere ſolemus.* Quid ergo? codex Arondelianus, *temere*, idque recte. nam & quaedam expertae equum, etiam turbant. Idem Codex pro *cognovit*, *conſcivit.* quod verum puto. *Nil conſcire ſibi, nulla palleſcere culpa.* Virg. conſcius *aether connubii. facinus in ſe* conſciſcunt. Liv. & Auctor ipſe ſupra. de Metelli actis Eutropius, *multas civitates ipſius in deditionem accepit.* at F. LC. B. V. *m. c. i. cepit.* Auſon. in, Cupid. crucif. 53. Wasse.

Interfici jubet] Ex ſcripto noſtro, & Servio veram lectionem repoſuimus: *puberes interfici jubet; alia omnia militum praeda eſſe.* antea vitioſe legebatur *puberes interficit. jubet alia omnia militum praedam eſſe.* Putsch.

Quippe cujus spes omnis in fuga sita erat] In nonnullis eſt, *cui ſpes omnis.* ſed quod ad

ſen-

[a]sequi cogebatur; & qui sua loca defendere nequiverat, in alienis bellum gerere. [b] Tamen ex inopia, quod optumum videbatur, consilium capit: exercitum plerumque in eisdem [c] locis opperiri jubet: ipse cum delectis equitibus Metellum sequitur: nocturnis & [d] aviis itineribus ignoratus, Romanos palantis repente adgreditur. [e] Eorum plerique inermes cadunt, multi capiuntur: nemo omnium intactus profugit; & Numi-

VARIANTES LECTIONES.

a *sequi hostem* A. b *Tamen sibi ex inopia* M. c *locis saltuosis* D. d *variis* A. e *Eorumque plerique* G. H.

NOTAE VARIORUM.

sensum attinet, parum refert utrum legas. RIV. Ita MSS. meliores, nam editi olim, *cui spes*, ut monuit Rivius illa tamen *sita erat* resecari poterant pro otiosis. GRUT. *Cui* Ar. B. Pub. L 3. A. Venetae. M. WASSE.

QUI SUA LOCA DEFENDERE NEQUIVERAT] Forte *qui suis locis se defendere*. Infra: *Jugurtham nisi ex insidiis, aut suo loco pugnam facere.* CIACC. & URS.

IN ALIENIS] Illud *alienis*, ut exponendum, vix equidem scire possum. Soldus, ut notum, transilit. Badius exponit: *In alienis, id est, non a se delectis ad pugnam locis:* quae verba ego sane non intelligo. Tu vide si *alienis* exponendum sit pro *alienatis*. GLAR. Haec verba varie conjectandi materiam subministrarunt iis, qui in Sallustium annotationes scripsere. Glareanus quidem se ignorare confitetur, quid illud, *alienis* significet. Badius rationem conjecturamque iniit quandam haud mihi satis probatam. Quamobrem hanc esse existimo hujus loci sententiam. Metellus cum agros vastaret, oppida, castellaque temere munita caperet, ea formidine Numidae perterriti frumentum, omniaque quae ei usui essent, dederunt: unde majorem cladem Jugurtha accepit, quam si parum feliciter cum Metello pugnasset. Nam cum omnem spem in fuga poneret, magnisque itineribus Metellum antevenerat, eum sequi cogebatur: & dum propria loca defendere non posset, in iis nunc, quae ab eo defecerant, & in Metelli potestatem venerant, bellum gerere oportebat. Hunc esse horum verborum sensum, conjecturam inde capio, quod paulo ante dixit, *Jugurtham a Metello superatum, sese in loca saltuosa, & natura munita recepisse.* Eum vero Metellum in alienis locis insecutum, his verbis ostendit: *Exercitum plerumque in iisdem locis operiri jubet, ipse cum delectis Metellum sequitur.* C. POPMA. Hoc est, ut noster alibi: *in locis pro hoste facientibus, advorsum sibi.* Liv. IX. 19. *Numquam aperta acie, numquam aequis, utique numquam* nostris locis *laboravimus.* XXXVII. 45. tempore tuo *pugnasti.* XXXIX. 30. *In eo tumultuario certamine & loca sua & genus pugnae pro hoste fuere.* XLII. 43. suo *maxime* tempore, *atque* alieno hostibus *incipere bellum posset.* Noster LVI. *ex insidiis aut* suo loco *pugnam facere. Hostemque unum* loca non sua *nactum.* Seneca Herc. 344. alieno *in loco Haud stabile regnum est.* Seneca N. Q. 1. Praefat. *si navem* suus ventus *implevit.* i. e. *secundus.* Q. Septim. II. 48. locis alienis *atque hostilibus.* vid. Caesarem B. G. I. 15. Metaphrastes recte: ἐν τινὶ δυσχωρίᾳ. sic alia *pectora* pro, *inimica.* Tacit. I. 43. frustra aestuant Glareanus, Popma, & Crispinus. WASSE.

EXERCITUM PLERUMQUE IN IISDEM LOCIS OPPERIRI JUBET] Hoc est, *majorem exercitus partem.* Sic supra dixit: *ubi plerumque noctis processit.* &: *plerumque noctis barbari more suo laetari*, &: *Qua tempestate Carthaginienses pleraeque Africae imperitabant.* Nam quod dixit infra: *qui plerumque exercitum ductare seorsum a rege solitus erat: plerumque*, ibi, *saepe*, significat. Livius lib. XXIV. *Hic finis fuit inclyti per Europae plerumque atque Asiam omnem regni.* Ciaccon. v. Turneb. Adv. WASSE.

AVIIS ITINERIBUS IGNORATUS] Tacit. Hist. IV. *Eadem in Voculam parabantur, nisi servili habitu per tenebras ignoratus evasisset.* & Hist. III. *Ignoratus apud Cornelium Primum, paternum clientem, delituit.* & ibidem: *ni arreptis scutis, ignorati vincula & libramenta tormentorum abscidissent.* CIACC. & URS.

ROMANOS PALANTES REPENTE ADGREDITUR] Qua occasione multi exercitus deleti sunt, vel sal-

midae, prius quam ex castris subveniretur, sicuti jussi erant, in proximos collis discedunt.

LIX. Interim Romae gaudium ingens [a] ortum cognitis Metelli rebus: ut seque, & exercitum more majorum [b] gereret; in advorso loco victor tamen virtute fuisset; hostium agro potiretur; Jugurtham, magnificum ex [c] Auli [d] socordia, spem salutis in solitudine, aut fuga coëgisset habere. Ita-

VARIANTES LECTIONES.

a *ortum est* A. G. H. N. *est ortum* D. F. b *regeret* M. c *Albini* C. E. d *secordia* M.

NOTAE VARIORUM.

saltem profligati. Sic, verbi gratia, Lysander, cum per speculatores comperisset, vulgum Atheniensium in terram praedatum exiisse, navesque paene inanes relictas, *tempus rei gerendae non dimisit, eoque impetu totum bellum delevit*, ut refert Corn. Nepos in Alcibiade. Sed & Iphicratis illud callidum, qui, cum adversus Lacedaemonios pluribus diebus castra cominus haberet, & utraque pars, certis temporibus, assidue pabulatum lignatumque procederet, *quodam die, militum habitu, servos lixasque dimisit ad munera, milites retinuit, & cum hostes dispersi issent ad similia munera, expugnavit castra eorum, inermesque cum fasciculis, passim ad tumultum recurrentes, facile aut occidit, aut cepit*, ut refert Front. lib. II. Stratag. cap. I. RUPERT.

ROMANOS PALANTES] In vetustis quibusdam, *palanteis*. quomodo fere Sallustius. & in manuscripto, *adgreditur*; vetusto illo scribendi more. RIV.

EX CASTRIS] L 3. Ball. omittunt. Venetae pro *e. c. Romanis*, & sic L 2. Reg. *ex castris priusquam s.* glossa ejusdem agnoscit *e. c. λ. Ro.* in spatio interlineari. ibid. vox *ortum* solummodo in Marg. exhibet Pemb. WASSE.

COGNITIS REBUS METELLI] Fabricianum *cognitis Metelli rebus*. RIV.

UT SESE ET EXERCITUM MORE MAJORUM GERERET] Manuscripta, *ut seque & exercitum* nec aliter Florentinum. RIV. UT SEQUE ET EXERCITUM MORE MAJORUM GERERET.] Quid quaeso est *exercitum gerere*. insolens Latinis auribus ista locutio. Servius ad ista lib. V. AEneidos: *Huc illuc vinclorum immensa volumina versat*. Sic scribit: VERSAT. *considerat*, Sallustius, *Exercitum more majorum verteret*, hoc est, *consideraret*. ita diserte extat in editione Petri Danielis, sed vulgatis tantum erat: *exercitum vertere*. quod tanquam novum fragmentum inter incerta retulerat Carrio, scilicet quia in toto Sallustio, nec vola, nec vestigium istius locutionis extabat; nobis vero illud, *exercitum more majorum verteret*, ansam dubitandi dedit, & huc referendi. Legamus hic itaque, *ut seque & exercitum more majorum verteret*. & τὸ *exercitum vertere* quod inter incerta malo mehercule exemplo collocatum est, ejiciamus: quod nos facere omisimus; ne fucum sibi factum lector curiosus quereretur. PUTSCH. *Regeret* γ. caeteri *gereret*. WASSE. Scio quid habeatur in Servio. sed aliud loquuntur nostri MSS. nullo dissensu & vero *gerere* heic notat *regere*, aut mutandum est in eam vocem; ut pluribus differui in libellis Suspicionum; unde & infra cap. 75. habemus: *me*, *vosque in omnibus rebus juxta geram*. GRUT.

IN ADVERSO LOCO VICTOR TANTUM VIRTUTE FUISSET] Legendum, *victor tamen*. sic enim, ut omittam consensum exemplarium veterum, & sensus ipse postulat; facilis autem lapsus fuit, propter scripturae similitudinem. τὸ *ut*, non reperitur in exemplaribus calamo descriptis, ac citra detrimentum sensus abesse poterit. RIV.

IN ADVERSO LOCO, TAMEN VICTOR FUISSET; VIRTUTE HOST. A. P.] Aldinus & Gothi codices habent: *Ut in adverso loco victor tantum virtute fuisset, hostium agro potiretur*. Quae verba ego non intelligo. mihi placet, ut post *loco* distinguatur, item ut *tamen*, non *tantum* legatur, & ante *virtute* distinguatur. nec tamen *hostium virtute* construendum, sed *virtute potiretur hostium agro*. GLAR. Commeliniano alia est distinctio, *in adverso loco tamen victor fuisset virtute hostium agro*, &c. talis positura verborum, non etiam interpunctio, in aliquot Pall. GRUT.

DIIS

Itaque Senatus, *ob ea feliciter acta, Diis inmortalibus supplicia* [a] *decernere:* civitas trepida antea, & solicita de belli eventu, [b] laeta agere: de Metello fama praeclara esse. Igitur eo intentior ad victoriam niti: omnibus modis festinare: cavere tamen, necubi hosti obportunus fieret: meminisse, post gloriam invidiam sequi. Ita, [c] quo clarior, eo magis anxius erat: neque post insidias Jugurthae effuso exercitu praedari. Ubi frumento, aut pabulo opus erat, cohortes cum omni equitatu praesidium [d] agitabant: exercitus partem ipse, reliquos Marius ducebat. Sed igni magis, quam praeda, ager vastabatur. Duobus locis [e] haud longe inter se castra faciebant. Ubi [f] vi opus erat, cuncti [g] aderant: ceterum, quo fuga, atque formido latius cresceret, [a] di-

VARIANTES LECTIONES.

a *decrevere* M. N. b *laetitiam* G. N. c *quo cl. erat* I. L. M. N. d *agebant* M. e *haud longe distantibus i. s.* G. f *vi* delet A. *vis.* C. g *erant* F.

NOTAE VARIORUM.

DIIS INMORTALIBUS SUPPLICIA DECERNERE] Re feliciter gesta, templa aperiebantur, populo certatim ad pulvinaria confluente, diisque, pro eorum in Rempublicam meritis, supplicante, gratiasque agente. Quodammodo respondent ἐπινικίῳ nostratium hymno, Te DEUM laudamus, processionibusque solennibus. RUP.

SUPPLICIA DECERNERE] Ita legendum, non, ut quidam habent codices: *Supplicationem decernere.* frequenter enim Sallustius, *suppliciis* pro *supplicationibus* utitur: id quod in Catilinario ostendimus. C. POPMA.

TREPIDA ANTEA, &c.] Copulam immisi suasu MSS. & olim editorum. GRUT.

POST GLORIAM INVIDIAM SEQUI] Τοῖς μὲν γὰρ τοῦ ἡλίου πορευομένοις ἕπεται κατ' ἀνάγκην σκιὰ τοῖς δὲ διὰ τῆς δόξης βαδίζουσιν ἀκολουθεῖ φθόνος, ut legimus apud Stobaeum. CAST. Pindarus Pyth. I.

Ἀστῶν δ' ἀκοὰ, κρύφιον θυμὸν βαρύ-
νει μάλιστ' ἐσλοῖσιν ἐπ' ἀλλοτρίοις.

INVIDIAM SEQUI.] At illa etiam *gloria* est. Cic. I. Catil. *Quod si ea (invidia) maxime impenderet, tamen hoc animo semper fui, ut* invidiam virtute partam, gloriam *non invidiam putarem.* Euripides: Εἰς τ' ἀπίσημα πηδᾶν φιλεῖ. Confer Isidorum Pelus. II. Ep. XXII. 4. WASSE.

ITA QUO CLARIOR, &c.] Sic antiquae edd. & plures MSS. verum Naz. ac Pall. sed. *ita quo clarior erat, eo magis animus anxius erat*, neque secus Com. nisi quod is loco *anxius* repraesentet *intentus.* GRUT. Cum Naz. faciunt. Pemb. Ar. Reg. Markiani. WASSE.

QUAM PRAEDA.] Pro, *praedationibus.* Q. Septimius V, 17. *Atque ita cum his quae singuli praeda multorum annorum quaesiverant, discedunt.* i. e. *praedando.* Hirtius B. G. VIII, 24. *Quam redigi in suam potestatem desperasset, proximum suae dignitati esse ducebat, adeo fines ejus vastare*, civibus, aedificiis, pecore ut, *&c.* ibi Hotoman. *vicis.* qui eo nomine Davisio haud immerito vapulat: confer eundem Cap. XXV. Auctor B. Alexand. *Priusque confligendi sibi potestas fieret, quam cum tanta contumelia nobilissimae carissimaeque possessiones Condubensium, in conspectu suo*, rapinis, ferro, flammaque *consumerentur.* Cap. LX. Guilbertus Abbas Gest. D. per Fr. II. 6. *caetera quae minus* praedae patebant, *incendiis absumentes.* XL. infra: *haud longe inter se.* Hoc loco longe valet *procul*, & *inter se*, inter se invicem. Quae voce *utrinque* interpretatus est Septimius II. 41. utrinque *Reges subducta* haud longe acie, *custodibus idoneis exercitus communiere.* Ad hanc formam Nepos XVIII. 8. *Hyberna sumserant, non ad usum belli, sed ad ipsorum luxuriam;* longeque inter se discesserant. & sic: *distare inter se* apud Lucretium & alios. WASSE.

QUO FUGA AC FORMIDO.] Nescio deterius ne

[a]divorsi agebant. Eo tempore Jugurtha per colles sequi: tempus, aut locum pugnae quaerere: [b]qua venturum hostem audierat, pabulum, & aquarum fontes, quorum paenuria erat, corrumpere: modo se Metello, interdum Mario ostendere: [c]postremos in agmine tentare, ac statim in collis [d]regredi: rursus aliis, post aliis minitari: neque proelium facere, neque otium pati; tantummodo hostem ab incoepto retinere.

LX. Romanus Imperator ubi se dolis [e]fatigari videt, neque ab hoste copiam pugnandi fieri; urbem magnam, & in ea parte, qua sita erat, arcem regni, nomine Zamam, statuit obpugnare; ratus id, quod negotium poscebat, Jugurtham laborantibus suis auxilio venturum, ibique proelium [f]fore. At ille, quae parabantur, a perfugis edoctus, mag-

VARIANTES LECTIONES.

a *diversi castra agebant* H. b *quo* M. c *postremo* G. d *ingredi* C. e *fatigatum* Alii *fatigari* G. f *esse* F.

NOTAE VARIORUM.

ducam an melius quod est in Bong. codice *agitabant.* ei certe nullus accedit e nostris. GRUT. Nostri *agebant.* WASSE.

DIVERSI AGEBANT] MSS. *agitabant*, quod probum. Supra itidem ex scripto reponendum, *pecoris & mancipiorum praedas certatim agitare.* ubi vulgant, *agere.* Infra: *pro muro dies noctesque agitare.* mox: *pro castris agitare jubet.* PUTSCHIUS.

AQUARUM FONTES] Lege *fonteis.* RIV.

NEQUE PRAELIUM FACERE] Vide not. ad Catil. c. 56. RUPERT.

RETINEBAT] Forte voces, *ab incoepto*, glossatorum. Noster supra 54. *Nostros asperitas & insolentia loci* retinebat. & , 55. *Hostibus dubiis instare , quos firmos cognoverat, eminus pugnando* retinere 45. *motus hostilis in bonis artibus civitatem* retinebat. in Ciacconii MSS. & Floro *continebat.* vid. Indicem. Glossae, διακατέχω, ἐπικρατῶ, ἐπέχω. Tacitus I. 17. *apud vexillum* retentos, dixit, & alibi: retineri *ab vexillo.* De usu vocis *fatigare* adeas Indicem & corrige Sulp. Severum Ep. III. *Cum hac ergo voce* flagitantem *divinis operibus spiritum coelo reddidit.* membranae Aulae Trin. *flagitatum* , lege *fatigatum.* Supra: *Itaque cum jam per aliquot dies vi febrium* teneretur, *non tamen a Dei opere cessabat: pernox in orationibus & vigiliis*, fatiscentes artus *servire spiritui cogebat.* Supra: *neque proelium facere.* sic Catilin. XXXII. *Neque bellum gerere neque pacem habere.* locum aemulatus est M. Tyrius XX. pag. 204. Ἀποβεβλημένοι μὲν τοὺς πολέμους, ΕΙΡΗΝΗΝ δ' ἌΓΕΙΝ μὴ δυνάμενοι. WASSE.

ET IN EA PARTE, *&c.*] Comm. abest *parte.* ut suspicer fuisse *prius*, *& qua sita erat*, *arcem regni*, *&c.* GRUT. De Zama confer Vitruv. VIII. 4. Polyb. AEm. Probum. & novissime Cellarium. Infra: *quod oppidum.* prima vox ex Correctione & 2. manu Pemb. forte legendum *id oppidum.* ut Cap. LXI. WASSE.

ARCEM REGNI] Idem de Zama scribit Hirtius, de Bello Africano, & Strabo lib. XVII. COLER.

ARCEM REGNI STATUIT OBPUGNARE.] Quod Archelaus ap. Procop. I. de B. Vandal. dicit: *Sic esse rerum humanarum naturam ut*, *capite sublato*, *cetera brevi tempore corruant*: id cum in omnibus rebus aliis verum deprehenditur, tum etiam a Niceta Choniate I. 6. Manuelis Comneni, ad res bellicas accommodatur: *Quemadmodum enim* (inquit) *in serpentibus videmus: capite contrito*, *una etiam reliquum corporis emori*, *sic*, *expugnata vel arce*, *vel urbe primaria*, *cetera non difficulter in victoris potestatem ditionemque perveniunt.* Cujus rei ante XX. annos illustre documentum occupata Praga praebuit, & quia semper eadem agitur in mundo fabula, sive, ut verbis Livii utamur l. 22. c. 39. *eadem ratio, quae fuit,*

magnis itineribus Metellum antevenit: oppidanos hortatur, [a] moenia defendant, additis auxilio perfugis; quod genus ex copiis regis, quia fallere [b] nequibat, firmissumum erat. Praeterea pollicetur, in tempore semet [c] cum exercitu adfore. [d] Ita compositis rebus in loca quam maxume occul-

VARIANTES LECTIONES.

a *uti moenia* C. *moenia ut* F. *moenia uti* M. *ut moenia* G. H. N. b *nullus nequibat* M. c *venturum cum exercitu* K. d *Itaque* M.

NOTAE VARIORUM.

fuit, futura est, donec eaedem res manebunt, immutabilis est. Placet id genus exempla e priscis historiarum monumentis eruta proponere. Igitur in Atheniensium expeditione illa insigni, quam in Siciliam, specie juvandi socios, re, occupandae insulae causa susceperant, Lamachus id consilii dedit Atheniensibus, ad ipsas statim Syracusas, principem insulae urbem, esse navigandum, & praelio decernendum, eo quod ista occupata, reliqua facile sint in Atheniensium potestatem perventura. Livius l. XXXVI. c. 9. de Antiocho, Syriae Rege, Pheras, Thessalorum urbem primam, oppugnante, haec habet: *Itaque & hi summa ope parabant se ad urbem defendendam, & Rex ab omni parte simul occupare moenia aggressus est, ut qui satis intelligeret, in eventu ejus urbis positum esse, quam primum aggressus esset, aut sperni deinde ab universa gente Thessalorum, aut timeri se; omnem undique timorem injecit.* De eodem Rege apud eundem l. XXXII. in f. haec extant: *Cum id, quod caput erat Euboeae, teneret Rex, ne ceterae quidem ejus insulae urbes, imperium abnuerunt, magnoque principio sibi orsus bellum videbatur, quod tanta insula, & tot opportunae urbes, in suam ditionem venissent.* Adde quae idem Livius habet de Quinctio l. XXXIV. c. 26. de Annibale lib. XXI. c. 5. Justinus de Agathocle l. XXII. c. 5. Polybius de AEmilio Cos. Dimalam oppugnante, l. III. c. 18. de Petillio Cereali Tacit. in Agricola c. 17. RUPERT.

OPPIDANOS HORTATUR, UT MOENIA DEFENDANT.] In manuscriptis, ceterisque vetustioribus non est *ut*, ac majore cum gratia abesse poterit nullo detrimento sensus. RIVIUS.

ADDITIS AUXILIO PERFUGIS.] Est in manuscripto quodam, *addit auxilio perfugas.* utramque lectionem admittit sensus. RIV.

QUOD GENUS EX COPIIS REGIS QUOD.] Sic & manuscriptum; sed Badianum, *quia fallere nequibat.* eodem sensu. *Fallere* pro *latere* dixit. quomodo saepe & Livius & Tacitus: id quod in Terentium est a nobis diligenter annotatum. Firmissimos vero perfugas fuisse ait, nimirum quod metuerent, ne si pax cum Romanis fieret, ipsi per conditiones ad supplicium traderentur; vel quod victo ab Romanis Jugurtha, nullam veniae atque impunitatis spem haberent. Itaque horum forti fidelique opera Jugurtha usus est, spemque in his summam habuit. RIV.

QUIA FALLERE NEQUIBAT, TUTISSIMUM ERAT.] Nequibat, desperatione veniae. Vide notam nostram ad c. 22. Catilinarii. Sed & huc pertinet illud Taciti III. Hist. c. 4. *Proxima Cornelii Fusci procuratoris auctoritas. Is inclementer in Vitellium invehi solitus, nihil sibi spei per adversa reliquerat.* hoc est, Vespasiano fidelis erat ex desperatione veniae. Nam cum Vitellium atrocibus maledictis laesisset, nihil superat spei, quo minus sibi perundum foret, si Vespasiano devicto superior Vitellius extitisset. Hujus etiam rei gnarus Antonius, apud eundem d. l. c. 24. ut praetorianos sibi fidos faceret. sive, ut ad praelium accenderet, hoc praecipue inculcat: *ipsos, nisi victore Vespasiano, incolumes nullo modo esse posse*, quum, quod prius pro Othone contra Vitellium stetissent, ac dein praelio Bedriacensi victi, clementerque nihilominus ab eo victore tractati, arma resumsissent, iratissimum eundem sibi habeant, nec ulla restet spes veniae iterum victis. Verba sunt: *Vos nisi vincitis, quis alius imperator, quae castra alia excipient? Illic signa armaque vestra sunt, & mors victis.* RUP.

FIRMISSUMUM.] Recte judicat, cum quia tales maxume huic negotio idonei, tum quia suis obnoxii, ideoque solent omnium obstinatissimi in pugna persistere, quippe quibus veniae spes praecisa. ideoque opportunos vocat Noster cap. 5. Frontin. II. 3. *In tertia acie, Romanorum more, armatos auxiliares*, mixtis fugitivis, *Italicae gentis.*

culta difcedit, ac poft paullo cognofcit: Marium ex itinere frumentatum cum paucis cohortibus [a] Siccam miffum: quod oppidum primum [b] omnium poft malam pugnam ab rege defecerat. Eo cum delectis equitibus noctu pergit, & jam egredientibus Romanis in porta pugnam facit: fimul magna voce Siccenfes hortatur, *uti cohortes ab tergo circumveniant: fortunam illis praeclari facinoris cafum dare, fi id fecerint; poftea fefe* [c] *in regno, illos in libertate fine metu aetatem acturos.* Ac ni Marius figna

VARIANTES LECTIONES.

a *Siccam caftrum* D. b *omnium* delet K. c *in regnum venturum* K. *effe in r.* N.

NOTAE VARIORUM.

tis, quorum pernicitati *plurimum fidebat.* Si de levi armatura, aut velitibus haec dicta effent, poteramus utique verbum *pernicitati* retinere. Sed Triarii qui ex fortiffimis, pugna maxume gaudent ftataria, minime omnium opus habent pernicitate. Scribe ergo *pervicaciae* cum MSS. Coll. Jef. & D. Petri. De iis ita Plutarchus in Sylla. p. 464. καὶ παρὰ φύσιν μόνην τολμῶντας. Loquitur uterque de memorabili inter Syllam & Archelaum pugna ad Thurium. Firmitatis rationem reddit Thucydides. Διὰ τὸ μὴ καταλείπεσθαι σφίσι τόπον ἐλέους· μηδὲ συγγνώμης, κατὰ τὰς πρώτας ἐπιβολάς. Vide plura de perfugis, in notis ad Jug. CV. WASSE.

AC PAULLO POST COGNOSCIT.] Manufcripta & ex impreffis quaedam, *poft paullo.* quomodo Caefar VII. *Ipfe poft paullo filentio egreffus* & I. de Bello Civili: *poft paullo tamen, internunciis ultro citroque miffis, quae ignorabant de L. Domitii fuga cognofcunt.* pro, *paullo poft.* Livius V. ab U. C. *Cum fenatus* poft paullo *de his rebus in curia Hoftilia haberetur.* Prifcianus Libro XVIII. quo loco docet *paullo ante*, itemque *paullo poft*, fic a Latinis dici, ut a Graecis ὀλίγῳ πρότερον, καὶ ὀλίγῳ ὕστερον, ibidem ex Horatio de *poft paullo* exemplum fubjicit. RIVIUS.

CUM PAUCIS COHORTIBUS SICCAM MISSUM] Duae funt *Siccae*, altera Syphacis quondam regia, ad duarum Mauritaniarum fineis, de qua hic non loquitur, altera *Sicca Veneria*, cujus Ptolemaeus in Africae minoris defcriptione meminit, de qua hic cum loqui puto, nam altera nimium abeft. *Zamam* porro Livius ultimo de fecundo bello Punico libro V. dierum itinere effe a Carthagine ait, ad quam Hannibal divertit, pofteaquam ex Italia in Africam cum Scipione ultimo depugnaturus venerat. Ptolemaeus (ni fallor) τὴν μείζονα Ζαίμην vocat, quamquam quidam putant, ablata prima litera α, Ἀζάμην ab eodem in eodem loco vocatam. GLAR.

DEFECERAT] *Deficio* pro, *defifto*, & *vincor* Salluft. *&c.* i. e. *deftiterant.* Juven. IV.

—— —— fragor aurem
Percutit eventum viridis qua colligo panni
Nam fi deficeret.

i. e. *fi vinceretur.* Prifcian. 804. WASSE.

CASUM] Id eft, *occafionem.* qua voce ufus Petron. p. 298. Graeci, καιρόν. Plutarch. in Cat. M. 352. Εἰρήνην δὲ καὶ σπονδὰς, ὄνομα τοῦ πολέμου τῇ μελλήσει κεῖσθαι, ΚΑΙΡΟ`Ν περιμένοντας. Tacitus An. I. 12. *L. Arruntium non indignum, &* fi cafus daretur, *aufurum.* &, An. XII. 50. Cafum *invadendae Armeniae obveniffe ratus.* XIII. 36. *Quamquam incautos barbaros & bene* gerendae rei cafum *offerri fcripferat.* valet πτῶσις periculum apud Paulum D. 1. T. 15. & D. 11. T. 9. lib. XI. Apulejus huc fpectat Milef. V. 101. praeclari *tui* facinoris opportunitatem *de luminis confilio mutuare.* Confer Q. Septimium VI. 15. Tacitum An. XII. 28. WASSE.

AC NI MARIUS] Citat Nonius; fed ibi legitur, *At ni Marius.* COLER.

AC NI MARIUS SIGNA INFERRE, ATQUE EVADERE OPPIDO PROPERAVISSET] Ad exemplum M. Marcelli, qui eadem a Nolanis metuens, fortunam pugnae cum Annibale experiri ftatuit, ut extat apud Liv. dec. III. lib. 3. ubi & hoc confilium probe notandum, Nolanos interim, dum pugnatur, muros portafque adire, veritos fuiffe. RUPERT.

Op-

ſigna inferre, atque evadere oppido properaviſſet, profecto cuncti, aut magna pars Siccenſium, fidem mutaviſſent. Tanta mobilitate ſeſe Numidae [a] agunt. Sed milites Jugurthini paulliſper ab rege ſuſtentati, poſtquam majore vi hoſtes urgent, paucis amiſſis [b] profugi diſcedunt.

LXI. Marius ad Zamam pervenit. Id oppidum in campo [c] ſitum, magis opere, quam natura munitum erat, nullius idoneae rei egens, armis viriſque opulentum. Igitur Metellus, pro tempore, atque loco paratis rebus, cuncta moenia exercitu circumvenit: legatis imperat, ubi quiſque [d] curaret: deinde, ſigno dato, undique ſimul clamor ingens [e] oritur. Neque ea res Numidas terret: [f] infenſi, intentique ſine [g] tumultu manent: proelium incipitur. Romani pro ingenio quiſque, [h] pars eminus glande, aut lapidibus pugnare: [i] evadere alii, alii ſuccedere, ac murum modo [k] ſuffo-

VARIANTES LECTIONES.

a *gerunt* A. C. D. G. H. I. M. b Abeſt *profugi* C. c *poſitum* B. d *curet* M. e *exoritur* A. f *infeſti* M. g *metu* C. N. h *eminus* deleto *pars* N. i Inter *MSS.* quidam hoc delent, ut & K. & L. k *fodere* F. G.

NOTAE VARIORUM.

Oppido] L 2. *prop. ex oppido.* at contra, MSS. & Nonius qui locum citat pag. 294. Wasse.

Tanta mobilitate gerunt] Manuſcripta quaedam, *agunt*, quomodo apud Vopiſcum Aurelianus: *In hoſpitiis caſte ſe agant*, inquit. Nos hic nihil pronuntiamus, ſed diverſam ſolum lectionem oſtendimus; quamquam ut verum fatear, prior lectio mihi magis probatur; nam ſic perſaepe Cicero: *honeſte ſe gerere; turpiſſime ſe gerere; prudenter, perdite, aut alio modo gerere ſeſe.* Riv. De levitate Numidarum Ammianus Marcellinus loquitur, cum *ad omnes diſſenſionum motus perſlabiles gentes Mauricas*, appellavit. Tertull. lib. de Anima: *tamen vulgata jam res eſt gentilium proprietatum: Comici Phrygas timidos illudunt. Salluſtius vanos Mauros, & feroces Dalmatas pulſat.* Ita Tertull. De Dalmatis vero id puto in Hiſtoria ſcripſerat. De Numidis etiam Feſtus Avienus intellexit, in Orbis terrae deſcriptione:

——— *His* fluxa fides, *& inhoſpita ſemper*
Corda rigent, trahitur duris vaga vita rapinis.

Coler. Accedit gravis Auctor Polybius XIV. 1. Διά τε τὴν φυσικὴν τῶν Νομάδων ἀψικορείαν, καὶ διὰ τὴν πρός τε τοὺς θεοὺς, καὶ τοὺς ἀνθρώπους ἀθεσίαν: Wasse.

Numidae agunt] Expreſſi quod erat in Nazarian. ac Comm. Codicibus antiquitatis certae; nam alii ſcripti editique *Numidae gerunt*, locutione vulgari. Grut. L 2. Pub. γ. Venetae *agunt.* L 3. *egerunt.* Wasse

Paulliſper ab rege] Illa verba *ab rege* abſunt a codice Bongarſii. Putsch. Bongarſiano codici aberat *ab rege*, etiam Pall. nono, caeteris aderat, neque temere excluſerim. Grut.

Cum exercitu] Illa praepoſitio *cum*, non eſt in codicibus manuſcriptis, nec impreſſis vetuſtioribus, ac rectius abeſt; irrepſit autem ex gloſſa. Riv.

Clamor ingens exoritur] Manuſcripta, *oritur*; conſentientibus & aliis vetuſtioribus: ſenſus utrumvis admittit. Riv.

Infensi intentique] Supra: *intentoque atque infeſto exercitu in Numidiam procedit.* Ciacc.

Aut lapidibus p. &c.] Sic Carrio, etiam Naz. quod niſi iteret vocem *alii*, ponatque ante *evadere*. caeteris omnibus tantum adeſt *pugnare*; alii *ſuccedere*, &c. neque amplius invenias in Edd. primis, niſi quod eae *pugnare. alii ſuccedere, ac murum, & modo ſuffodere.* Grut. *Evadere alii* omittunt Ar. Reg. Pemb. L 2. Venetae Bodl. λ. γ. *alii invadere ac m. m. ſ.* ſic L 3. Wasse.

Cupere praelium manibus facere] Tanquam eminus pugnare, non ſit praelium manibus facere; & mirum ni ſic quoque corrupturi fuerunt ſi *praelium e manibus facere*, ſcriptum reperiſſent. Rectum eſt, *praelium in manibus facere.* In ma-

fodere, modo fcalis adgredi; cupere [a] proelium in manibus facere. Contra ea oppidani in proxumos faxa volvere, fudes, pila, praeterea [a] pi-

VARIANTES LECTIONES.

a *in m. facere bellum* F.

NOTAE VARIORUM.

nu, *e manu*, hoc eft, *cominus*, *eminus*. Ennius Hectoris Lytris: *Quem mea machaera cominus*, *atque hafta hoftivit e manu.* Itaque *in manibus*, hic contra eft quam *e manibus*. PALM.

CUPERE PRAELIUM IN MANIBUS, CONTRA EA &c.] Secutus fum Pal. tert. in quo talis omnino fcriptura. vulgati dudum, *cupere praelium*, *manibus facere.* fed praeter chirographos codices & vett. edd. nam hac: *in manibus fieri.* illi: *aggredi cupere*; *praelium in manibus facere*: quod ipfum vix contempfiffem, nifi reperiffem in Commelin. *aggredi*, *praelium cupere in manibus facere.* GRUT.

PRAELIUM IN MANIBUS] Manibus facere, fieri, a gloffemate, nam *in manibus* opponitur quod praeceffit *eminus pugnare.* Virg.

In manibus *Mars ipfe*, *viri.*

i. e. pugna cominus eft. A. POPMA. Quafi eminus pugnare non fit *praelium manibus facere.* Commodum igitur Palmerius emendat, *praelium in manibus facere.* *In manu*, *e manu*, eft *cominus*, *eminus.* Ennius:

Quem mea machaera cominus atque hafta hoftivit e manibus.

Non poffum hoc commentum Palmerii non dilaudare, dum illud *in manibus* in Cod. Ritterfhufii perfcriptum reperio, totidem elementis. COLER. Carrio dedit *in m. facere.* & fic γ. Bodl. caeteri fere omiffa praepofitione, *p. man. facere.* Venetae I. 2. Arond. *p. m. fieri.* λ. & *manibus facere.* Utrumque, nefcio tamen an addicentibus MSS. fuftulit Gruterus. Caefar B. G. II. 19. *Ad flumen decurrerunt*, *ut pene uno tempore*, & *ad fylvas & in flumine*, & *jam* in manibus noftris *hoftes viderentur.* Metaphraftes: ἐν αὐταῖς ταῖς χερσὶ τῶν Ῥωμαίων. Silius XII. 196.

——— *ftat campus & arma.*

Et Mars in manibus.

pro, *in proximo* Virg. Georg. II. 45.

——— *ades*, & *primi lege litoris oram*,

in manibus terrae.

Thucydidis eft: ἐγνωσμένης δ' ἐν χερσὶ τῆς μάχης. Idem tamen IV. 33. ἐς χεῖρας ἐλθεῖν. quomodo etiam Plutarchus. Hegefippus I. 10. *Pugna* in manibus, *nec comperendinata.* at II. 8. *harum contentionum feditio* in manus vertitur. ibi Codex B. Pub. rectius *vertit.* nifi forte legendum *venit*, quod non temere negaverim. Q. Septimius alicubi *in manus.* fed V. 15. *Queis etiam nunc bellum* in manibus. hoc eft, prope adeft, imminet. Guibertus Abbas in Geft. D. per Fr. VII. 2. *fcala porrigitur*: *qua noftri milites quidam confcenfa citiffime*, *coepere* proelia jam habere prae manibus. *Proelium manu facere* apud Tacitum An. XII. 30. *moenibus fe tutari* opponitur. Denique idem valet ac Vegetii *manu ad manum pugnare.* lib. I. cap. 20. Ubi legendum ex Codice B. Pub. *inftruendos omni arte pugnandi*, *quocunque armorum antiquorum genere.* Hoc fenfu Quintilianus Declam. III. p. 33. *Cum totum bellum* ad pedem *veniffet.* ad Virgilium alludens, dixit. & Ammianus XVI. 2. collato pede *res agi.* WASSE.

PRAETEREA PICEM] Eft in aliis fere, *pice*, auferendi cafu. fed volumen Fabricianum ad hunc modum habet, *praeterea picem*, & *fulphure taedam mixtam ardenti mittere.* quae una demum vera lectio eft, fi quid ego judico. & fic in ceteris quoque fuerat. RIV. Aldinus & Gothi codices habent *taeda.* Atqui, ut ingenue, quod fentio, fatear, *picem mixtam taeda*, vix abs quoquam intelligi puto. Veteres alii codices habebant: *Praeterea pice & fulphure taedam mixtam.* Et *mixtam*, id eft, *illitam* recte exponit Badius, qui ad hunc modum legiffe videtur. Soldus rurfus tranffilit, ut folet. Lector fequatur quod placuerit. GLAR. Non facile locus alius eft, in quo fcripti codices magis varient, ut alii notarunt jam ante. Quidam: *pice & fulphure taedam ardenti mittere*: quos optimos fuiffe oportet. Nam illud, *miftam*, recte abeft. alii: *picem fulphure*, & *taeda miftam omnia haec ardentia mittere.* hi peffime. nam ab ingenio librariorum eft ea fcriptura. Melius nonnulli: *Picem & fulphure & taedam mixtam ardentia mittere*: quod enim in iis, *ardentia*, fcribitur, non potuit melius. Totum locum fcribo: *praeterea pice*, & *fulphure taedam*, *ardentia mittere.* Ceteri fcripferant, tanquam taeda diverfa a pice &

a pice & sulphure taedam mistam ardentia mittere. Sed ne illos quidem, qui pro-

VARIANTES LECTIONES.

a *picem ardentem sulphure & taeda mixtam ardenti mittere.* D. *picem s. & t. m. ardenti mittere* E. F. H. I. K. *picem s. & taedam mixtam omnia ardentia m.* G. *picem s. & t. m. ardentia mittere* L.

NOTAE VARIORUM.

& sulphure esset. At taeda erat pice & sulphure; sermo, ut ille:

Auro solis erat supra fastigia currus.

Auro currus auro adornatus. Item hic:

AEre cavo clypeus.

Ardentia, prorsum Sallustiane: quod qui pervidere non potuerant, diserte corruperunt: *omnia haec ardentia mittere.* PALM. Variant in hujus loci lectione libri calamo exarati quidam: *pice & sulphure taedam ardenti mittere.* alii: *picem sulphure & taeda mistam ardenti mittere.* alii: *picem & sulphur, & taedam mixtam ardentia mittere.* Sed his lectionibus rejectis, ita sine dubio, ut nos restituimus, legendum. Librarii mendose *pice* scripserunt. C. POPM. Ita expressi, secutus ingenii mei judicium, cui velificabatur aura aliqua membranaceorum codicum. Quidni enim mihi liceat, in loco corrupto, quod editoribus aliis in sano & integro? habebat Naz. praeterea *picem, sulphure & taedam mixtam ardentia mittere.* Pall. tert. *p. picem sulphure & t. mixtam ardenti m.* editio antiquissima: *sudes, pila p. p. sulphure & teda mixtam ardenti mittere.* Cui accedit Pall. sec. quint. sept. Comm. meus principio habebat, *p. p. sulphurem, & taedam mixtam ardentia m.* sed reformatum deinde, *p. pice & sulphure taedam mixtam ardentem m.* Carrionis Ed. *p. p. sulphure & taeda mixtam ardenti mittere.* GRUT. *m.* e nostris, Pemb. *picem sulphure & taeda mixtam ardentia.* & supra manu recentiore, *sed haec ard.* & sic B. Pub. λ. pro Var. Lect. λ. habet, *ardenter.* Markii γ. *p, pice & sulphure taedam mixtam ardentem mutere.* Mart. *p. picem sulphure & taedam mistam ardentia.* Reg. L 2. Bodl. *picem sulphure & taeda mixtam ardenti.* Gruterum firmat Ovid. Metam. III. 374.

Non aliter quam cum summis circumlita taedis
Admotam rapiunt vivacia sulphura *flammam.*

Caesar III. B. G. *completas onerarias naves* taeda, & pice & *stupa.* & quemadmodum taedae sic etiam, falaricae pice, & sulphure illitae. Silius:

——— *cui plurima cuspis,*
Vix muris toleranda lue.; sed caetera pingui
Uncta pice: *atque atro* circumlita sulphure *fumat.*

Herodianus VIII. §. 11. *δῷδας πίσσῃ καὶ ῥητίνῃ δεδευμένας.* *Mixtam*, hoc loco, valet *compositam, constantem.* praepositione eleganter suppressa. Arnob. VII. 252, ut, *&c.* mixtum *sit humanum genus*, naturis, voluntatibus, moribus. Gellius II. 27. *flavus color* viridi *&* albo mixtus. Varro R. R. I. 9. praepos. retinet. *Terra cum est* admixta ex *his generibus.* Instit. II. Tit. I. §. 25. Qui ex alieno vino & melle, *mulsum miscuerit.* Infra: XLIV. *clamor* permixtus hortatione, laetitia, gemitu. *Massiliam locum* graeca comitate & *provinciali parsimonia* mistum *ac bene* compositum. mallem denique abesset *mixtam.* ut, Auro *solis erat fastigia currus.* Aere cavo *clypeus.* caeterum *mixtam* an *mistam* scribendum Anal. III. 22. *mistum* cum Dat. Anon. adv. Marcion: lib. IV. & Zeno Veronensis V. Serm. 11. de Nativ. Christi Cael. Aurelianus. I. 4. Dictys, alii, Herodian. VIII. 9. κιρνῶντες θείῳ τὲ καὶ Ἀσφάλτῳ πίτταν ἑλόντες. &c. WASSE.

SED NE ILLOS QUIDEM, QUI PROCUL MANSERANT, TIMOR ANIMI SATIS MUNIVERAT] Vere Catilina supra c. 58. *Semper in proelio iis maximum est periculum, qui maxime timent, audacia pro muro habetur.* Repetit infra c. 87. Interim novi milites sine metu pugnae adesse: videre fugientes capi, aut occidi; fortissimum quemque tutissimum. Et c. 107. Quanto sibi in periculo minus pepercissent, tanto tutiores fore. His se jungit Livius aliquot locis, v. g. lib. VIII. c. 24. *Ferme fugiendo in media fata ruitur.* Et lib. XXII. c. 5. *Quo timoris minus, eo minus ferme periculi esse.* Et lib. XLIII. c. 10. *Fugientes plures, quam pugnantes interimuntur.* Est & apud Curt. lib. IV. c. 14. *Effugit mortem, quisquis contemnit, timidissimum quemque ea consequitur.* Brevius Seneca ep. 104. sed non minus efficaciter: *Magis periculis patemus aversi.* Agmen claudant poëtae, e quibus Ennius lib. VII. Annal.

Fortibus est fortuna viris data.

Virgilius:

Audaces fortuna juvat timidosque repellit:

quod ex Phileta Coö profluxit, indicante Claudiano, & usurpatum est postea ab aliis, velut Ovidio II. Fast. & Seneca in Medea, ibi:

procul manserant, timor animi satis muniverat. Nam plerosque jacula, tormentis, aut manu emissa, vulnerabant, parique periculo, sed fama inpari, boni atque ignavi erant.

LXII. Dum apud Zamam sic certatur, Jugurtha ex inproviso castra hostium cum magna manu invadit, remissis, qui in praesidio erant, & omnia magis, quam proelium, exspectantibus, portam inrumpit. At nostri, repentino metu [a] perculsi, sibi quisque pro moribus consulunt: alii fugere, alii arma [b] capere: magna pars vulnerati, aut [c] occisi. Ceterum ex omni multitudine non amplius quadraginta, memores nominis Romani, grege facto locum cepere, paullo, quam alii, editiorem; neque inde maxuma vi depelli quiverunt; sed tela eminus missa remittere pauci in pluri-

VARIANTES LECTIONES.

a *percussi* A. b *cepere* A. c *occisi sunt* D. G. H. M. N.

NOTAE VARIORUM.

Fortuna fortes metuit, ignavos premit. Tamen nec hoc perpetuum esse, docebit te Freinsh. not. ad Curt. lib. III. c. 11. §. 10. ubi aliquot exemplis demonstrat, plerunque in cruentis praeliis optimos virorum desiderari, nec frustra proverbio dici, *Timidi matrem non flere.* RUPERT.

MANSERANT] B. Pub. *insinuerat* vel, *in sinu erat.* Pemb. in textu *minuerat* itidem corrupte. pro var. Lect. in marg. *muniverat.* recte. nam ideo munire dicitur timor animi, quod eos extra teli jactum deduxerat & post principia esse jusserat. *emissa* intra lineas servat R. WASSE.

FAMA IMPARI] *Distinguitur* certe memoria *honesti exitus, ab ignavia, per silentium pereuntium,* ut loquitur Tacitus XVI. Annal. 25. adeoque plurimum refert, novissimum spiritum per ignaviam effundamus, an per virtutem, ut idem monet III. Hist. c. 66. RUPERT.

IGNAVI ERANT] Si interrogaveris aures tuas, probarent magis *ignavi esse.* GRUT.

MAGNA MANU &c.] *Magna* abest Commeliniano. GRUT. Uti & Bodl. WASSE.

REMISSIS, QUI IN PRAESIDIO ERANT, ET OMNIA MAGIS, QUAM PROELIUM EXPECTANTIBUS] Id quod plurimis exercitibus, & prisco, & nostro aevo, usu venit. Nec tamen ad ejusmodi pericula cautiores facti sunt homines, *ut mihi* (inquit Polyb. lib. V. in historia Selgensium) *videatur homo, cum omnium animalium versutissimum habeatur, omnium esse decipi facillimum.* Causa autem hujus rei est, ut ibidem prudenter adjicit: *quod priorum casus, a quibus in aliquo est offensum, ut in numerato habeamus, & ad manum, operam non ponimus, sed frumenta quidem & pecuniae copiam, itemque murorum telorumque fabricas, adversus incerta & inopinata casuum, vexationem magna sumtuque nobis comparamus; rem vero omnium facillimam, omniumque, ubi aliquid adversi increpitat, utilissimam, scilicet seriam historiarum lectionem, omnes susque deque habemus.* RUPERT.

MAGNA PARS, VULNERATI AUT OCCISI SUNT] *Sunt*, non est in ullo manuscripto, ac rectius subauditur. RIV.

NON AMPLIUS QUADRAGINTA, MEMORES NOMINIS ROMANI] Simile illud Taciti III. Hist. 17. *Haud plures quam centum equites restitere. Juvit locus* &c. RUPERT.

PAULLO QUAM ALII EDITIOREM] Dictiones duae mediae, *quam alii*, brevitati minime conveniunt. GRUT.

QUAM ALII ED.] B. Pub. L. 2. Venetae. Reg. ed. *quam alii.* WASSE.

NEQUE INDE MAXIMA VI DEPELLI QUIVERUNT] In nonnullis, *quivere.* RIV.

MISSA REMITTERE] Eleganter ut in lusu pilae, *mittere* &, *excipere.* Seneca Benef. II. 17. *Quam cadere non est dubium, aut mittentis vitio aut* accipien-

pluribus minus frustrati: Sin Numidae propius accessissent, ibi vero virtutem ostendere, & eos maxuma vi caedere, fundere, atque fugare. Interim Metellus, cum acerrume rem [a] gereret, clamorem & tumultum [b] hostilem a tergo accepit: deinde, converso equo, animadvertit fugam [c] ad se vorsum fieri: quae res indicabat popularis esse. Igitur equitatum omnem ad castra propere [d] misit, ac statim C. Marium cum cohortibus sociorum, eumque lacrumans *per amicitiam, perque Rempublicam obsecrat, ne quam contumeliam remanere in exercitu victore, neve hostes inultos abire sinat.* Ille [e] brevi mandata efficit. At Jugurtha munimento castrorum inpeditus, cum alii super vallum praecipitarentur, alii

VARIANTES LECTIONES.

a *ageret* F. b *hostium* G. c *advorsum se* M. d *mittit* G. *permittit* K. e *brevi tempore* M.

NOTAE VARIORUM.

cipientis. sic Gruteriani omnes, & ed. Gronovii. legendum autem *excipientis*, quemadmodum citat Vincentius Beluacensis. sic etiam *excipere tela* apud Cic. Orat. de Provinc. Cons. Denique ipse Seneca Benef. II. 32. *Pilam scite ac diligenter* excipere. *sed non dicitur bonus lusor, nisi qui apte atque expedite remisit, quam* exceperat. Cicero forte corrigendus in Pison. §. 9. *claudus pilam retinere quod* acceperat. Hinc Noster Fr. III. 2. remittere injuriam. WASSE.

MINUS FRUSTRATI] Ita etiam MSS. nostri non ut publicati annis superioribus, *frustrari*, cui lectioni repugnat etiam editio prima, quamvis eam tamen non omnino damnaverim. GRUT. L 3. Venetae, Oxonienses, B. Pub. Carrio, *frustrati.* caeteri aliter. Lactantius ad Stat. p. 104. *frustrabantur.* caeterum Hegesip. II. 15. *frustrari. circumfusi latrones, a lateribus, a tergo, postremos caedere, incedentem jaculis exercitum infestare, in confertos missa telorum vis. haud facile* frustrari. IV. 2. *multitudo sibi oneri sit.* & pauci in pluribus minus frustrentur. vid. Liv. XXI. 8. WASSE.

CLAMOREM ET TUMULTUM &c.] Naz. a manu prima, *accipit*, quod placet; nescio an etiam illud ubi praefert *clamorem & tumultum*, videtur enim excluso *clamorem*, & legendum *tumultum hostilem a tergo accepit.* hinc invenit in suo Bongarsius *clamorem veluti tumultum hostilem a tergo accepit.* GRUT. *vel a tergo* omisso *tum host.* R. Ball. Ven. L 3. Caeteri cum vulgg. Ball. nostri, *accepit*, sed *Nazarium* quam eos sequi placet. WASSE.

FUGAM AD SE VORSUM FIERI] Sic infra: *ubi animadvertere exercitum ad se vorsam pergere.* CIACC.

IN EXERCITU VICTORE] λ. & *exercitum victoriae.* Hunc, opinor, locum intelligit Donatus in Eunuch. IV. 7. 1. verum memoria lapsus ait, *ne qua contumelia.* WASSE.

CUM ALII SUPER VALLUM PRAECIPITARENTUR] Infra: *praeterea alios super vallum in munimentis locare, vigilias ipse circumire.* Legendum tamen existimo: *Cum alii se per vallum praecipitarent.* Caesar lib. III. de Bello civili: *Plerique, ne in angustias inciderent, decem pedum munitionis sese in fossas praecipitabant.* Sed vide Livium. Tacitus: *seque e vallo praecipitantibus.* CIACC. Potest tamen defendi vulgata lectio ex loco inferiori in quo est: *Praeterea alios super vallum munimentis locare, vigilias ipsi circumire.* URSIN. Sic Nostri. Auctor infra: *torrentis modi* praecipitati. unde Q. Septimius II. 43. *effusique ruere ad portas; eoque atro & properantium multitudine impedito ingressu, quum* super alium alius *ruinae modo* praecipitarentur. Ita ille vulgatam firmat. Verum pro *atro* mallem *arto.* Simile mendum Hegesippum insidet. Lib. I. 9. *Exercitum ejus delevit, conclusum vallis profundo, & multo jumentorum agmine* attritum. lego *artatum* alter e Codd. *contritum.* Idem IV. 1. *Caedebantur* angustiis arctati. Haud multum enim ab eo Imperatore aberit infortunium cujus in angustum oppido coguntur copiae. arta Glossae στενωπά. Silius IX. 320.

—— *nec morte peracta,*
Arctatis *cecidisse licet.*

alii [a] in angustiis ipsi sibi properantes officerent, multis amissis in loca munita sese [b] recipit. Metellus, infecto negotio, postquam nox aderat, in castra cum exercitu revortitur.

LXIII. Igitur postero die, prius quam ad obpugnandum egrederetur, equitatum [c] omnem in ea parte, qua regis adventus erat, pro castris agitare jubet: portas, & proxuma loca tribunis dispertit: deinde ipse pergit ad oppidum, atque, uti superiore die, murum adgreditur. Interim Jugurtha ex occulto repente nostros invadit. Qui in pro-

VARIANTES LECTIONES.

a *in angustis locis* N. b *recepit* A. B. C. D. E. F. G. I. L. M. c *omnes* K.

NOTAE VARIORUM.

Tacitus Agric. XXXVII. *Sicubi* artiora *erant.* Sallust. IV. 6. *Quia multitudinem* artis locis *pugna prohibuere.* Alio sensu hac voce usus Hegesip. III. 1. V. 15. Nescio denique an & Statium adducam:

——— *trifidaeque in Phocidos arcto*,

quomodo emendat Cl. Gronovius Apollodoro, Lactantio, & MSS. fretus. Antea erat *arce.* quomodo diserte exhibent Codd. Arondel. D. Joan. B. Pub. Ut ut vera sit haec conjectura, argumentum, quo eam adstruit, infirmissimum est. quis, inquit, umquam legit Laium occisum in arce? Verum *arx* montium verticem designat, idque apud ipsum Statium, Theb. I. 114.

——— *qua plurimus* arce *Cithaeron*
Occurrit Coelo.

Qua in re Maronem sequitur. Georg. I. 240.

Mundus ut ad Scythiam, Riphaeasque arduus arces
Consurgit.

Idem facit Silius III. 496. Sed & ipse Statius Theb. I. 628.

——— *Summaque biverticis* umbra
Parnassi residens.

Joannensis, *arce*, sed alterum agnoscunt caeteri & Lactantius. Wasse.

Alii in angustiis ipsi sibi properantes officerent] Haec ipsa reperies apud eundem Tacit. d. l. c. 16. *Pulsi cum sauciis integri, suomet ipsi metu & angustiis viarum conflictabantur.* Ut vero talia vitentur in praelio, tirones exercendi sunt, ut in acie ordinem & intervalla custodiant: de qua re Veget. I. c. 26. differens, *Nihil magis*, inquit, *prodesse constat in pugna, quam ut assiduo exercitio milites, in acie dispositos ordines, indesinenter observent, nec ultra magis, quam expedit, aut conglobent agmen, aut laxent. Nam etiam constipati perdunt spatia pugnandi, & sibi invicem impedimento sunt, & rariores atque interlucentes aditum perrumpendi hostibus praestant.* Rupert.

In loca munita sese recepit] In quibusdam, *recipit*, tempore praesenti. Riv.

Sese recepit] Non videtur *sese* in Commelin. extatque *recipit* in MSS. omnibus, non *recepit*, quomodo tamen editio prima. Gruter. Venetiis cusi 1470, 1478. habent *recipit* uti & Bodl. Ball. Digb. Arond. L 1, 2, 3. unde in Textum admisimus. Nostri omnes agnoscunt *sese.* Wasse.

Igitur postero die priusquam ad oppugnandum egrederetur] Ita manuscripta quoque. sed in quibusdam est, *regrederetur.* id quod sensus quidem non repudiat; nam & superiore die fuerat oppidum aggressus, tametsi infecto negotio reversus in castra esset. Riv.

Equitatum omnem in ea parte, qua regis adventus erat &c.] conjeci olim. *equitatum omnem ea parte qua regis adventus &c.* excluso illo *erat.* neque adhuc valde poenitet. quamvis non negem sensum suum subesse illi *regis.* Grut.

Qui in proximo locati fuerant] Idem maneret sensus, recisis vocibus aliquot: *in proxumo locati paullisper &c.* Grut. Lege ex MS. *qui in primo.* ita dictum, ut saepe apud Historicos: *In primis.* Supra in Catilina: *in primis pugnantes cadunt*, illic est *in primis* quod hic *in primo.* Nam quod quidam commentatur, *imprimo* adverbialiter hic poni, praeter rem est. Putschius. *Proximo* Venetae. Pemb. Reg. L. 2. A. Laud. Bodl. B. Pub. *Carrio* γ. male fecerunt, qui

proxumo locati fuerant, paullisper [a] territi perturbantur: reliqui cito subveniunt. Neque diutius Numidae resistere quivissent, ni pedites cum equitibus permisti magnam cladem in congressu facerent: quibus illi freti, non uti equestri proelio [b] solet, sequi, dein cedere, sed adversis equis concurrere, inplicare, ac perturbare aciem: ita, expeditis

VARIANTES LECTIONES.

a *perterriti* H. b *solet fieri* A. D. N.

NOTAE VARIORUM.

qui ex Putschiano Codice attulere *in primo*, quomodo Livius X. 41. Vulgatam tuetur Plinius Epist. X. 39. *Quae aut Romae, aut* in proximo *fiunt.* etiam Terent. Heautont. *Quamquam haec inter nos nuper notitia admodum est. Inde adeo quod agrum* in proximo *hic mercatus es.* Sulpicius nostri imitator, Vita Martini XXII. *Hoc tempore, cum dies judicii* in proximo *est.* ibi Codex Trin. *ostendit tamen affectum.* & supra: testabantur aliqui ex fratribus audisse daemonem omisso *se*, eleganter. Apulejus Miles. IV, 66. *Colloquentes quod* in proximo *nobis esset habenda mansio.* D. Hieronymus in vita Hilar. *Quo scilicet Antagonistas haberet* in proximo. Passio Jacobi apud Ruinart. Cap. VIII. *Gladius vobis & sanguis* in proximo est. Guibertus Abbas Gest. D. per Fr. *morituros omnes* in proximo *scies.* at ibi *in pr.* pro, *cito*, *actutum*, barbare. Atque ita forte legendum apud Hegesippum I. 30. pro *de p.* licet ita loquantur Comici, Apulejus, Capella VI. p. 227. Ad hanc formam *in medio* apud Terent. apud Livium in propinquo. apud Nostrum *in propatulo.* apud Justinum quidem *in primo* XII. 7. sic MS. B. Pub. WASSE.

NI PEDITES CUM EQUITIBUS PERMIXTI] Stratagema usurpatum Gustavo Adolpho, in pugna Lipsiaca A. 1631. 7. Sept. de quo Joa. Cluver. *Rex, circum torquendo leniter aciem, auram paulo secundiorem suis reddidit, suoque ab latere, quod intermixtus equiti pedes sclopetarius, nova arte confortabat, valide summovit irruentes Caesarianos.* Sed reducta tantum haec ars est a bellicosissimo juxta atque historiarum veterum callidissimo Rege, non nova, ut vel exemplum Jugurthae nos docet. usurpasse & majores nostros, & hac arte victoriam Caesari peperisse, ostendit ad Flori l. IV. c. 2. §. 48. lit. c. Freinshemius, ad quem locum & notam nostram Philologicam vide. Fuit & apud Romanos olim, teste Livio l. XXVI. c. 4. ibi: *Ex omnibus legionibus, electi sunt juvenes, maxime vigore ac levitate corporum veloces: eis parmae breviores, quam equestres, & septena jacula, quaternos longa pedes data, praefixa ferro, quale hastis velitaribus inest. Eos, singulos in equos suos accipientes equites, assuefecerunt & vehi post sese, & desilire perniciter, ubi signum datum esset &c. ubi ad conjectum teli ventum est, signo dato velites desiliunt: pedestris inde acies ex equitatu, repente in hostium equites incurrit.* RUPERT.

SEQUI, DEINDE CEDERE] Manuscriptum, *dein cedere.* RIVIUS. Alibi etiam hunc morem descripsisse videtur Sallustius. haec enim verba ex Historiarum fortasse libris citantur a Servio in II. AEn. *More equestris praelii sumtis tergis ac redditis,* CAST.

SED ADVERSIS EQUIS CONCURRERE, IMPLICARE, AC PERTURBARE ACIEM] Bertiniensis *sed adversis equis currere.* ego ex eo conjicio, *corruere*: & ne me neges audacem, verissimum puto neque enim *concurrere* sententiam assequitur; quod semper est equestris praelii: sed *corruere*: (verbum activum) cum illo *implicare ac perturbare aciem*, praeterquam quod pulcre convenit, mistos etiam & implicatos in mutuam perniciem pedites, equites tantum non ob oculos ponit. Curtius inquit: *Cultus regis inter omnia luxuria notabatur, purpureae tunicae medium album intextum erat: pallam auro distinctam, aurei accipitres, vel ut rostris inter se corruerent, adornabant, & zona aurea muliebriter cinctus acinacem suspenderat, cui ex gemma erat vagina.* Antea in omnibus libris erat, *rostris inter se concurrerent.* sed scripti, *corruerent*, habent. *Ruere* active passim Virgil. *Ruit omnia late.* Et fragmentum Sallustii *Ictu eorum, qui in flumine ruebant, necabantur.* PALMER. B. Pub. *adversi sequi.* dein factum *sequis* uti & in γ. priorem lectionem retinent Pemb. & λ. at Venetae L. 2. *adversi con.* omisso *equis.* Bertiniensis

ad-

tis peditibus suis, hostis poene victos dare.

LXIV. Eodem tempore apud Zamam magna vi [a] certabatur. Ubi quisque legatus, aut tribunus curabat, eo acerrume niti, neque alius in alio magis, quam in sese, spem habere: pariterque oppidani agere, ob-

VARIANTES LECTIONES.

a *certatur* C.

NOTAE VARIORUM.

adversis equis currere, unde Palmerius extudit *corruere* L. 3. *adversi* equis, inepte omnes. Permixtionem peditum ad Numantiam didicerat, nam ita fere Romani in re magna & atroci. Frontinus de pugna Pharsalica: *Caesar in dextro cornu posuit equitem, cui velocissimos miscuit peditum, & ad morem equestris pugnae exercitatos*, sed deinde *cohortes in subsidiis retinuit ad res subitas.* at *deinde cohortes* pro *caeteras* quis ferat? Codex Petrensis recte *sex deinde.* quem firmat *Plutarchus* in Caesare. p. 656. Κατιδὼν δὲ περιφερομένους ἵππους τοσαύτῃ τῶν πολεμίων τὸ εὐώνυμον, καὶ φοβηθεὶς τὴν λαμπρότητα τοῦ ὁπλισμοῦ, μετεπέμψατο ΣΠΕΙ'ΡΑΣ 'ΕΞ ἀπὸ τῶν ἐπιταγμάτων, καὶ κατέστησεν ὄπισθεν τοῦ δεκάτου, κελεύσας ἡσυχίαν ἄγειν. Caesar ipse B. Civil. III. 89. *timens ne a multitudine equitum dextrum cornu circumveniretur, celeriter ex tertia acie singulas cohortes detraxit, atque ex his quartam instituit, equitatuique opposuit, & quid fieri vellet, ostendit.* Infra XCIII. *Quod ubi Caesar animadvertit*, IV. *aciei, quam instituerat* sex cohortium numero, *signum dedit.* Lucanus VII. 506.

Ut primum toto diduxit cornua campo
Pompejanus eques, bellique per ultima fudit:
Sparsa per extremos levis armatura maniplos
Insequitur, saevasque manus immittit in hostem.

& 521.

Tum Caesar, metuens ne frons sibi prima labaret.
Incursu tenet obliquas post signa cohortes:
Inque latus belli, qua se vagus hostis agebat
Immittit subitum non motis cornibus agmen.

De more equestris proelii vide Vegetium I. 27. Nostrum III. 14. Tacitum An. VI. 35. Appianum B. Pun. p. 103. Ammianum de Sarmatis, Arrianum Exped. Alex. III. p. 193. Hegesippum III. 24. Livium XXXI. 35. *Credidere regii, genus pugnae quo assueverant fore, ut* equites invicem insequentes refugientesque, *nunc telis uterentur, nunc terga darent.* Virgilius AEn. V.

Inde alios ineunt cursus, aliosque recursus,
Adversis spatiis; *alternosque orbibus orbes*
Impediunt, pugnaeque cient simulacbra sub armis.
Et nunc terga fugae nudant; nunc spicula vertunt
Infensi: facta pariter nunc pace feruntur.

MS. Coll. Jes. *ficta.* sed vulgata melius convenit verbo *infensi.* paulo supra. *repente* in marg. tantum & ex 2. manu Pemb. WASSE.

ADVORSIS EQUIS CORRUERE] Ita Palmerius, quem opere est videre in Spicilegiis. COLER.

HOSTIS POENE, &c.] Dictio *hostis* deest Pall. tertio. Grut. & Bodl. B. Pub. omittit, *exped. p. f.* & L 3. WASSE.

IN SESE SPEM HABERE] Contra, Liv. VII. 8. *Vulgus aliud armatorum, velut delegata primoribus pugna, eventum suum in virtute aliena ponit.* nostrum sequitur, IX. 23. *signum repetendae pugnae proposuit, & efficacius ratus ad accendendos fortium virorum animos, nullam alibi*, quam in semetipso cuiquam relictam spem. Excerpta ex Polybio p. 885. Πολλοῖς γὰρ ἤδη τοῦτο συνέβηκεν, οἵτινες παραδεξάμενοι μὲν οὐκ ἀξιόχρεως σφᾶς αὐτοὺς εἶναι τοῖς ὑπεναντίοις ἀγωνίζεσθαι, &c. διʼ αὐτῶν τῶν ἐναγόντων ἤλπιζον οἱ μὲν περιτερήσειν, οἱ δʼ ἀσφαλῶς ἀπολυθήσεσθαι τῶν πολεμίων. & Hist. XI. p. 890. Τὸ δʼ ἐπὶ τοῖς συμμάχοις ἔχοντας τὰς ἐλπίδας ὑπὲρ τῶν ὅλων κινδυνεύειν, ἐπισφαλὲς ἐδόκει καὶ λίαν εἶναι παράβολον. Xenophon. Hist. Graec. II. 473. Ἀλλʼ, ὦ ἄνδρες, οὕτω χρὴ ποιεῖν, ὅπως ἕκαστός τις ἑαυτῷ ξυνείσεται τῆς νίκης αἰτιώτατος ὤν. Aristides Panath. 225. οὐ γὰρ αὐτή γε ἐν ἄλλοις εἶχε τὰς ἐλπίδας τῆς σωτηρίας. Infra: *sed illi qui*, vox *ills* abest Reg. recte. *ac diffidentiam*, γ. omittit *ac*, & majore cum gratia. WASSE.

AGERE, OBPUGNARE, AUT PARARE.] Infra: *contra haec oppidani festinare, parare:* forte legendum, *propugnare.* Gellius XV. C. I. *Cum L. Sul-*

obpugnare, [a] aut parare omnibus locis: avidius alteri alteros sauciare, quam semet tegere. clamor permistus, [b] hortatione, laetitia, gemitu: item strepitus armorum ad coelum ferri: tela utrimque volare. Sed illi, qui moenia [c] defensabant, ubi hostes [d] paullulum modo pugnam remiserant, intenti proelium equestre prospectabant. Eos, uti quaeque Jugurthae res erant, laetos, modo, modo pavidos animadverteres: ac, sicuti audiri a suis, aut cerni possent, [e] monere alii, alii hortari, aut manu significare, [f] aut niti corporibus; [g] huc & illuc, quasi vitabundi,

VARIANTES LECTIONES.

a *atque parare* F. b *exsultatione* M. *exhortatione* N. c *defendebant* A. E. A. d *paulum* C. L. M. *paulo* G. e *monere hortari* A. f *aut* delet M. g *& ea huc illucque* C. *& ea huc & illuc* D. G. H. I. K. L. *& huc & illuc* F.

NOTAE VARIORUM.

la oppugnaret Piraeeum, & contra Archelaus, Mithridatis praefectus, ex oppido propugnaret. CIACCON. Ciacconius malit *propugnare*, quod mihi nimium placet. Quomodo enim oppidani, qui obsessi, oppugnent, nescio; sane ipsi magis propugnant opinor. Agellius lib. XV. cap. 1. *Cum L. Sulla oppugnaret Piraeeum, & contra Archelaus, Mithridatis praefectus, ex oppido propugnaret.* Itaque & *propugnacula* pinnae murorum sunt dictae, *quia ex his pugnatur*, ut scribit Isidorus lib. XV. COLER. Obsessi nunquam simpliciter dicuntur *oppugnare*, sed *propugnare*: quemadmodum vicissim obsidentes nunquam *propugnare*, sed *oppugnare*. Itaque hic reponendum *propugnare* docuimus IV. Obs. GRONOV. Haec etiam scriptura Codd. nostrorum neque in dubium vocanda vox *oppugnare*, de qua nos alibi in Suspicionibus. GRUT. Markiani *oppugnare*. Pemb. Arond. Reg. L 1. 2. 3. Martin. Venetae *obpugnare*. etiam *repugnare* dicuntur obsessi, unde Vitruvius X, 22. usus est voce *repugnatoriis* pro illorum machinis, &, opposite ad *oppugnatoriis*. *repugnatio* ἀντιμάχησις. WASSE.

AVIDIUS ALTERI ALTEROS SAUCIARE, QUAM SEMET TEGERE] Fabricianum quidem, *quam semetipsos tegere*, sed in aliis nonnullis, *semetipsi*. id rectius esse puto, consentiente manuscripto quodam. RIVIUS.

CLAMOR PERMISTUS HORTATIONE] Vid. Freinsh. ad Curt. l. VI. c. 1. §. 10. RUPERT.

NITI CORPORIBUS] Locus hic de oppugnatione Zamae adumbratus est ex Thucydide multis partibus: praecipue autem illa Thucydidis huc faciunt lib. VII. Ἄλλοι δὲ καὶ πρὸς ἀντίπαλόν τι τῆς ναυμαχίας ἀπιδόντες, διὰ τὸ ἀκρίτως ξυνεχὲς τῆς ἁμίλλης καὶ τοῖς σώμασιν αὐτοῖς ἴσα τῇ δόξῃ περιδεῶς ξυναπονεύοντες, ἐν τοῖς χαλεπώτατα διῆγον. Ἀεὶ γὰρ παρ' ὀλίγον ἢ διέφευγον ἢ ἀπώλλυντο. Hunc locum ex suis doctissimis adversariis mihi communicavit Scipio Gentilis ICtus, Gentilis inquam; ob ingenium illud & excellentem doctinam, animi candorem, meique constantem & perpetuum amorem animo meo omnium mortalium carissimus. COLER. Binas voces *& ea*, adsui, jubentibus msſ. GRUT.

HUC ILLUC] B. Pub. Pemb. L 3. *& ea huc*. Reg. & *ea huc illuc*. vera lectio, *corporibus huc illuc*. ita Tacitus I, 56. *exterruit Caecina* huc illuc *ferens arma*. Hist. I. 40. *Agebatur* huc illuc *Galba vario turbae fluctuantis impulsu*. III, 73. Huc illuc *clamoribus hostium circumagi*. IV, 46. *Ubi vero* huc illuc *distrahi coepere*. Idem tamen Hist. III, 22. huc *vel* illuc. Livius VII. 34. *Samnites dum* huc illuc *signa vertunt*. Virg. Georg. II, 296.

Tum fortes late ramos & brachia tendens
Huc illuc, *media ipsa ingentem sustinet umbram.*

& AEn. IV.

Talia dicentem jamdudum aversa tuetur,
Huc illuc *volvens oculos.*

alibi:

—— *& pondus, & ipsa*
Huc illuc *vinclorum immensa volumina versat.*

&:

Quinque orbes explent cursu, totidemque retexunt
Huc illuc.

Statius Theb. II, 603.

—— *non segnior ardet*
Huc illuc *clypeum objectans.*

di, aut jacientes tela, agitare. Quod ubi Mario cognitum eſt, nam is in ea parte curabat, conſulto lenius [a] agere, ac diffidentiam rei ſimulare: pati Numidas ſine tumultu regis proelium viſere. Ita, illis ſtudio ſuorum [b] adſtrictis, repente magna vi murum adgreditur: & jam ſcalis [c] adgreſſi milites [d] prope ſumma ceperant, [e] cum oppidani concurrunt, lapides, ignem, alia praeterea [f] tela ingerunt. Noſtri primo reſiſtere: deinde, ubi unae atque alterae ſcalae [g] comminutae, qui ſuperſteterant adflicti [g] ſunt; ceteri, quo quiſque modo potuere, pauci integri,

VARIANTES LECTIONES.

a *agitare* H. I. b *abſtractis* C. c *egreſſi* A. F. G. H. *ingreſſi* C. *agreſſi* ſuperſcript. *egreſſi* M. *aggreſſi* N. d *propere* M. e *tunc opp.* M. f *tela* delet. D. g *comm. ſunt* D. E. H. I. M. *diminutae ſunt* I. h *ſunt* delet C.

NOTAE VARIORUM.

Ita Codd. noſtri pro *ſegnius*, recte. Ovidius Met. XII. 329.

——— *quam dum complexibus ambit*
Et quatit huc illuc.

Graeci fere copulam obſervant. Plutarch. in Galba. ΔΕΥΡΟ ΚΑ'ΚΕΙ διαφερόμενον. &: τῇ καὶ τῇ. τῇ δὲ κἀκεῖσε. Atque ita fere Cicero inquit: *& ea huc illuc*, Binas voces *&* *ea* adſui jubentibus MSS. Gruter. at non in textum recepit. *ea* eraſum eſt ex γ. Pemb. habet, *vitabundi tela agitare* in marg. & a ſecunda manu; *aut jacientes*, abeſſe debent uti & *ſuorum* quod ibidem in marg. a 3. manu viſitur. alii *ſicubi*, at Grut. Reg. γ. λ. Venetae Pemb. *ſicuti*. WASSE.

CONSULTO LENIUS AGERE] Legerem *lentius agere*. CIACCON. & URSIN.

DIFFIDENTIAM REI SIMULARE] Notandum & hoc ſtratagema. Uſurpavit ſupra c. 38. Jugurtha, ibi: *Jugurtha, cognita vanitate atque imperitia legati, ſubdolus ejus augere amentiam: miſſitare ſupplicantes legatos: ipſe, quaſi vitabundus, per ſaltuoſa loca & tramites exercitum ductare.* RUPERT.

STUDIO SUORUM ADSTRICTIS] Hoc eſt, *occupatis*. Infra: *quae Jugurthae feſſo, aut majoribus aſtricto, ſuperaverant*. CIACCON.

JAM SCALIS EGRESSI MILITES] Sic ſupra: *prope ad ſummum montis* egreſſus eſt. Tacit. Hiſt. IV. *Multos in moenia egreſſos pugionibus fodere.* CIACCON. & URSIN. Videor quidem intelligere cur Carrioni placuerit, *ſcalis egreſſi*, contra vett. edd. contra MSS. ſed tamen quid ſi legamus? *repente magna vi murum ſcalis adgreſſi milites, prope*, &c. vel etiam: *repente magna vi murum adgreditur; & jam ſcalis milites prope ſumma, &c.* GRUT. B. Pub. *egreſſi*, λ. γ. Pemb. *aggreſſi* Ar. L 2. 3. WASSE.

ALIA PRAETEREA] Abeſt *alia* γ. Mart. omittit, *tela*, male. Frontin. II, 3. *Velites & levem armaturam* ingerere tela *juſſit*. WASSE.

DEINDE UBI UNAE ATQUE ALTERAE SCALAE COMMINUTAE SUNT] Τὸ *ſunt* non habent codices in membrana deſcripti, neque ceteri vetuſtiores. Et cum ſtatim ſequatur, *qui ſuperſteterant afflicti ſunt*, an non inelegans nimis fuerit hujuſce verbi repetitio? RIV.

QUI SUPERSTETERANT, *&c.*] Praefert Pall. ſec. *qui ſuperſteterant adflictis, caeteri.* neque aliter Pall. prim. ſed ſtatim ab eadem manu mutatum juxta lectionem vulgatam; quid dicam, niſi non videri fatuam ſcripturam alteram membranarum. GRUT. Vide Perizon. Animadv. Hiſt. C. X. Valla III. 13. *deinde ubi.* &, *comminutae ſunt.* etiam, *affl. ſunt.* v. *ſcala* utuntur Iſſ. *vel ſcalam ſciens accommodaverit ad aſcendendum.* Cajus. WASSE.

CAETERI QUOQUO MODO POTUERE] Ex ſcripto reponendum *quo quiſque modo potuere.* Sic amat loqui Salluſtius. *Sibi quiſque regnum petentibus.* PUTSCHIUS. Haud aliter Pall. nobiliores. nam de plebe, *ceteri quo modo pot.* vel, *ceteri quoquo ratio potuere*; vel *quoque modo potuere.* eſt etiam in quo viſas, *ceteri quoque quomodo potuere.* ſcias non

gri, magna pars confecti vulneribus, abeunt. [a] Deinde utrimque proelium nox diremit.

LXV. Metellus postquam videt [b] frustra inceptum, neque oppidum capi, neque Jugurtham, nisi ex insidiis, aut suo loco pugnam facere; & [c] jam aestatem exactam esse; ab Zama discedit: & in iis urbibus, quae [d] ab se defecerant, satisque munitae loco, aut moenibus erant, praesidia inponit. Ceterum exercitum [e] in provinciam, quae proxuma Numidiae, hiemandi gratia conlocat. Neque id tempus ex aliorum more quieti, aut luxuriae concedit, sed, quoniam armis bellum parum procedebat, insidias regi per amicos tendere, & eorum perfi-

VARIANTES LECTIONES.

a *denique* M.[1] b *bellum f. i.* C. M. c *jam* delent A. N. d *ad se* N. e *in provincia* N.

NOTAE VARIORUM.

non assecutos genium locutionis alterius. ceterum nihil periret sententiae, quamvis jugularetur, *potuere.* GRUTERUS.

DEINDE UTRIMQUE, *&c.*] Sic notae vetustioris MSS. nonnulli alii *denique*, quod receptum ab aevi medii editoribus, neque temere improbem, cum supra praecesserit *dein.* GRUTERUS.

FRUSTRA INCEPTUM] *f. in. bellum* B. Pub. sed male. WASSE.

NISI EX INSID. *&c.*] Nihil mutandum contra consensum MSS, optima ceteroquin sententia. GRUTERUS.

AUT DE SUO LOCO PUGNAM FACERE] MS. Rittershusii, *in suo loco.* Rivii, *de suo loco.* Ego legendum crediderim: *Nisi ex insidiis aut loco. Locus* apud Sallustium plerumque significat locum opportunum & munitum. Ut apud Comicum: *Ipsus sibi cavit loco.* Supra: *Nam Metello virtus militum erat, locus adversus: Jugurthae alia omnia praeter milites opportuna.* Sed vulgata lectio videtur verissima & *suo loco pugnam facere*, est apto loco pugnare. Ita *sua mors*, *sui Dei*, *sui venti* dicuntur. COLER. Quamquam eleganter addi praepositio videtur, ea tamen in manuscriptis ceterisque vetustioribus non est. RIVIUS. *suo loco*, hoc est, *sibi commodo.* Quo sensu Virg. Georg. IV.

Ut cum prima novo ducent examina reges
Vere suo.

& alibi:

—— *fessosque* sopor suus *alligat artus.*

ei opponitur *alienus.* Cap. LVIII. ubi vide quae diximus. Idem etiam AEneid. V, 832.

—— *ferunt* sua flamina *classem.* WASSE.

ET IN IIS URBIBUS QUAE AB REGE DEFECERANT] In aliis quibusdam: *quae ad se defecerant.* Priorem lectionem citat libr. VIII. Priscianus, pro *a rege desciverant*, ut ipse interpretatur, proinde relinquendam puto, quamquam, utrocumque modo legas, est idem utrobique sensus. RIVIUS. Legendum *ad se*, i. e. ad Metellum, eas nempe quas infra dicit a Jugurtha defecisse, unde natus error. Nec assentior illis qui *ab se* hic interpretantur *sponte*, *ultro*, quod est Poeticum & Plautinum. A. POPMA. *ab rege* L 2. & Venet. 1470. WASSE.

QUAE AB SE DEFECERANT] Ita belle Nazar. & Pall. secund. neque nimis recedit Commelin. in quo, *a se.* deficit *ab se*, qui ultro se dedit, magis quam vi subactus, aut metu, ita aliquoties utitur Plautus meus; neque aliter iterum noster Cap. LXVI. *Civitates* abs se defecerant *formidine*, *&c.* Vulgatae edd. valde fluctuant; ut etiam calamo scripti. adolescentioribus enim abest: aut, *quae ad se defecerant*, aut, *quae ab Jugurtha defecerant.* at olim impressi, *quae ab rege defecerant.* GRUT.

IN PROVINCIAM QUAE PROXUMA EST NUMIDIAE] Suffecisset, *in provinciam Numidiae proxumam.* GRUT.

PER AMICOS] Vereor, ne, velut torpedo, per lineam, per arundinem, veneno suo invadit

perfidia pro armis uti parat. Igitur Bomilcarem, qui Romae cum Jugurtha fuerat, & inde, vadibus datis clam Maſſivae de nece, judicium [a]fugerat, quod ei per maxumam amicitiam [b]maxuma copia fallendi [c]erat, multis pollicitationibus adgreditur: ac primo [d]efficit, uti ad ſe conloquendi gratia occultus veniat: dein, fide data, *ſi Jugurtham vivum, aut necatum ſibi tradidiſſet, fore, ut illi Senatus inpunitatem, & ſua omnia concederet;* facile Numidae perſuadet, cum ingenio infido, tum metuenti [e]ne, ſi pax cum Romanis fieret, ipſe per conditiones ad ſupplicium traderetur.

LXVI.

VARIANTES LECTIONES.

a *profugerat* C. b *maxuma* delent A. N. c *erat* delet H. d *effecit* D. e *ne* delent B. N. *quod ſ. p.* K.

NOTAE VARIORUM.

dit piſcatorem: ita & me venenet vicinitate ſua ſerpentinus ille populus, doctus facie laeta, ac Comica, meras agere tragoedias:

Apage illum a me! nam ille quidem Vulcani irati eſt filius:
Qua qua tangit, omne amburit.

Apage a me talem peſtem, apage: utque loquar cum Boeotis Sophoclis in Antigone v. 383. *Ne mihi amicus, neque ſocius ſit, qui haec facit.* Imo nec ille; qui, conſulere fingit in meam rem mihi, conſulit adverſario meo. *Nam & hic, Principes olim uſos decipularum loco amicis, vel unus abunde* vociferatur Tacitus, cujus iſta ſunt de ſaeculi ſui infelici fertilitate, l. I. Hiſt. c. 2. *Corrupti in dominos ſervi, in patronos liberti; & quibus deerat inimicus, per amicos oppreſſi.* Suppeditatque uberrimam horum ſegetem alibi, v. g. I. Annal. ubi Granium Marcellum, praetorem Bithyniae, Quaeſtor ipſius, Caepio Criſpinus majeſtatis poſtulat, & l. II. Libonem Druſum Firmius Catus, ex intima ipſius amicitia, in fraudem & perniciem impellit, ut alia loca plura praeteream; contentus ſolum modo citare verba ejus ex l. II. Annal. c. 66. *Sed defuncto Pando, quem ſibi infenſum Rheſcuporis arguebat, Pompejum Flaccum, veterem ſtipendiis, & arcta cum rege amicitia, eoque accommodatiorem ad fallendum, ad id maxime Moeſiae praefecit.* O bonum Imperatorem! o meliorem amicum! ſcilicet! Sed quidni iſta feramus in Tiberio, cum occurrant hic in Metello? Conſulendus Gruter. in Tacit. c. 32. RUPERT.

ET INDE VADIBUS, *&c.*] Sic collocantur verba in Com. & Pall. ſec. neque aliter reliqui, niſi quod ii, *clam de Maſſivae nece* quod non ita perplacet. GRUTER. Reg. Pemb. omittunt *clam* λ. *v. datis clam d. M. n.* & γ. B. Pub. Gruteriani, *M. de nece.* quae poſitura Arnobio perfamiliaris, infra: ad, *maxuma copia fallendi,* Gloſſa Regii: Unde Boëtius, *nulla peſtis nocentior quam familiaris inimicus.* WASSE.

UTI AD SE CONLOQUENDI GRATIA OCCULTUS VENIAT] In quibuſdam, *occulte:* id ex gloſſa irrepſiſſe ſuſpicor; plus eſt enim elegantiae in lectione priore, quamvis utrumque Latine dicatur. RIVIUS.

TUM METUENTI, NE SI PAX FIERET] Nota: Quos flagitium vel conſcius animus exagitat, qui convicti judiciis pro factis ſupplicium timent, plerunque ſceleribus ac perfidia paſcuntur. Cicero pro Sextio: *Etenim in tanto civium numero magna multitudo eſt eorum, qui propter metum poenae, peccatorum ſuorum conſcii, novos motus, converſiones Reipublicae, quaerunt.* RUPERT.

NE, SI PAX] Abeſt *ne* Bodl. λ. B. Pub. γ. a 2. manu, & in ſpatio interlineari. al. *traheretur* inquit Pareus. S. Severus H. Sac. II, 24. *Rex (Antiochus) petit pacem; quia* infido ingenio *male uſus, perfidiam conſecuta ultio.* Druſius legendum autumat, *qua* infido. Vorſtius *qua quia.* Nihil mutaverim. illis fraudi fuit indoles Salluſtii praefracta, & ſententiae ante expectatum cadentes. primo enim *uſus* non refertur ad *pax* ſed ad *ingenio.* Noſter, Jug. I. *pernicioſa lubidine*

LXVI. Is, ubi primum [a] obportunum fuit, Jugurtham anxium, ac miserantem fortunas suas accedit: monet, atque lacrumans obtestatur, *uti aliquando sibi liberisque, & genti Numidarum* [b] *optume merenti, provideat: omnibus proeliis* [c] *sese victos, agrum vastatum, multos mortalis captos, occisos;* [d] *regni opes comminutas esse; satis saepe jam & virtutem militum, & fortunam tentatam: caveat, ne illo cunctante, Numidae sibi* [e] *consulant.* His, atque talibus aliis ad deditionem regis animum [f] inpellit. Mittuntur ad imperatorem legati, qui Jugurtham imperata facturum dicerent, ac sine ulla pactione sese, regnumque suum [g] in illius fidem tradere. Metellus propere cunctos Senatorii ordinis ex hibernis accersiri jubet; eorum, atque aliorum, quos idoneos ducebat, consilium habet. Ita more majorum ex consilii decreto, per lega-

VARIANTES LECTIONES.

a *tempus f. opp.* N. b *opt. meritae* A. B. C. D. E. F. G. H. I. K. L. N. *opt. meritaeque* N. c *sese victum* M. N. d *& regni* A. e *consultent* A. f *inplevit* N. g *illius fidei* H.

NOTAE VARIORUM.

ne paulisper usus. 119. *ad hoc, metuere, ne flu-*
xa fide usus; *popularium animos averteret.* dein-
de eleganter supprimitur *sed.* &, sic item No-
ster, Cat. 19. *Quod ni maturasset signum dare,*
eo die, post conditam Romam, pessimum facinus
patratum foret. quia *nondum frequentes convene-*
rant, ea res frustra sperata. &, 68. *Licuit vobis*
in s. t. aetatem agere: quia *illa foeda, &c. haec*
sequi decrevistis. confer Jug. 115. VI, 54. quod
si per codices liceret sic etiam legerem Cap.
106. Adeo ut, *quia infido ingenio male usus,* va-
leat, *sed quia insitae sibi perfidiae male idem per-*
miserit. WASSE.

OBPORTUNUM FUIT] Dictio ultima non comparet in Commelin. neque ea opus erat. GRUT. abest Bodl. WASSE.

ANXIUM ATQUE MISERANTEM FORTUNAS SUAS ACCEDIT] Stratagema politicum, *observare temporum momenta, & opportunitates.* Horatius:

—— —— *nisi tempore dextro,*
Nostra per attentas non ibunt Caesaris aures.

Neque vero negligenda nefaria ars proditoris, qui ut dominum suum circumveniret, pacem suasit. Contra si fidus exitisset, pacem & conditiones abnuisset, *discrimen ac dedecus ostentans, & fidem in libidine victoris:* ut loquitur Tacit. III. II. 66. RUPERT.

ET GENTI NUMIDARUM OPTIME MERITAE] Est in manuscriptis quibusdam, *optume merenti.* RIVIUS. *merenti* MSS. Pall. potiores, Carrio, editio princeps. GRUT. Nescio quae sit *Gruteri* editio princeps. certe, Venetiis impressa 1470. retinet. *meritaeque* Mart. Pemb. Arond. Reg. B. Pub. L 3. λ. Bodl. Ball. *meritae.* γ. quidem *merente,* crasis postea literis *en.* WASSE.

MULTOS MORTALES CAPTOS] Lege *mortales.* RIVIUS.

SINE ULLA PACTIONE] Flor. l. II. c. 18. §. 12. lit. n. vocat veram & *sine exceptione victoriam.* Nostri, sich auf Gnad und Ungnad ergeben. RUPERT.

FIDEM TRADERE] Ita prima quoque impressio, at enim MSS. meliores litera amplius *traderet,* deteriores *traderent,* solum Pall. sextus, septimus & oct. stare pro lectione vulgata. GRUTER. Markiani *traderent.* voces *sine ulla pactione* superfluunt. nam *fidei se permittere* idem sonat ac victoris arbitrio se permittere. testis Polybius p. 1116. WASSE.

EORUM CONSILIUM HABET] Tacit. III. *Quod si mecum ante viri strenui aediles consilium habuissent,* CIACCON. *Eorum & aliorum, quos idoneos du-*

legatos *Jugurthae imperat, argenti* [a] *pondo ducenta millia, elephantos omnis, equorum, & armorum aliquantum.* Quae postquam sine mora facta sunt, jubet omnis perfugas [b] vinctos adduci. Eorum magna pars, uti jussum erat, [c] adducti: pauci, cum primum deditio coepit, ad regem Bocchum in Mauritaniam abierant. Igitur Jugurtha, ubi armis, virisque, & pecunia spoliatus est, [d] cum ipse ad imperandum Tisidium vocaretur,

VARIANTES LECTIONES.

a *pondera* A. K. *arg. tradat pondera d. m. jubet adduci eleph.* M. b *vinctos* delet C. c *add. sunt* D. E. F. H. K. M. N. *sunt adducti* F. d *dum ipse* A.

NOTAE VARIORUM.

ducebat, consilium habet.] MSS. *eorum atque aliorum.* quomodo & impressa vetustiora. RIVIUS.

ARGENTI PONDO DUCENTA MILLIA] Efficient, nostra moneta, ducenta millia Philipporum. RUPERT.

PERFUGAS] Orosius V, 15. *a quo (Metello) ad deditionem coactus, CCC. obsides dedit, &c. tria millia perfugarum reddidit.* & sic 2. Codd. MSS. Supra: *consilium habet*, mallem hic, & alibi, cum pro *coetu*, venit, *concilium.* at Carrio, Grut. MSS. illud alterum servant. WASSE.

CUM IPSE AD IMPERANDUM TISIDIUM VOCARETUR] Sic hic locus bene habet, certe *imperandum* pro *imperatorem* dixit, ut *Imperia* & *Servitia* pro *Imperatores* & *Servi*, quamquam id nusquam alibi legisse me scio. Ceterum *Tisidium* oppidum puto, quod Ptolemaeus *Thisicam*, inter *Thabracam* civitatem & *Bagrada* flumen, medium inter Uticam & Carthaginem in provincia Romanorum: ad quam urbem verisimile est Metellum Jugurtham vocasse, ut in suum nidum. GLAR. Cicero epist. 25. lib. IX. *Nunc ades ad imperandum, sive ad parendum potius. Sic enim antiqui loquebantur.* Seneca lib. de Benef. VI. cap. 16. *imperatorem* posuisse videtur, pro eo, *cui imperatur*: & Alfenius in l. medicus D. de operis lib. II. *Medicus libertus, quod putaret si liberti sui medicinam non facerent, multo plures imperantes sibi habiturum.* Duarenus primo Dispunct. cap. 54. & Alciatus. Sed Duarenus gerundia tantum active & passive significare ait non etiam alia tempora: neque unquam, *imperare*, significare, *parere*, etsi *imperandum* id significet: contra Alciatum. CIACCON. Codex pergamenis descriptus, *cum ipse ad imperandum*, pro, *ut ei imperaretur*, nam passive ponitur. Id cum adscriptum habet in margine exemplar Fabricianum, tum Servius adnotavit in Eclogam VIII. Maronis. Sed & alibi Sallustius: *Pauca supra repetam*, inquit, *quo ad cognoscendum omnia illustria magis*; pro, *ut cognoscantur.* Est in margine exemplaris Basiliensis adnotatum ad *Imperatorem*, sed e dictis liquet, vulgatam lectionem bene habere; qui adjecit, non videtur hunc intellexisse locum. RIVIUS. MSS. notae selectae habent fere *dum*; neque aliter olim cusi; ut fere suspicer legendum, *Igitur Jugurtha, ubi armis, virisque & pecunia spoliatus, ipse ad Imperatorem Tisidium vocaretur.* nam quicquid garriant Grammatici, nunquam mihi persuadebunt, *imperare*, poni passive. nimirum initio fuit, *ad Imp.* inde factum ab rudibus librariis, non *imperatorem*, sed *imperandum*. GRUT. *ut imperaretur.* & sane gerundia tam ab agentis, quam a patientis significatione proferuntur, ut saepe testatur Servius: & scriptorum auctoritate comprobatur. inquit ergo Sallustius: Cum Jugurtha, ut imperaretur, vocatus esset a Metello Tisidium, *&c.* recte autem dicimus, *Jugurtha imperaretur*: etsi id minus frequens. Horatius Epist. V. libri prioris:

> *Haec ego procurare & idoneus imperor, & non*
> *Invitus.*

Servius interpretans illud Virgilii Eclog. I.

> *Frigidus in pratis cantando rumpitur anguis:*

Ita inquit. *Cantando a passivo ait, cum supra ab activo dixerit. ut* Cantando tu illum? *tale est illud in Sallustio:* Cum ipse ad imperandum Tisidium vocaretur: *id est, ut ei imperaretur.* Haec ille. L 2. *ad imperandum praesidium.* Pemb. *dum,* &c. *imp. exilium voc.* glossa λ. i. e. *ut imperaretur, non ut imperaret.* &, *secundum Priscianum ista gerundiva imperandi* do, dum. *possunt esse & activae significat. & passivae.* idem codex *dum.* & sic γ. B. Pub. Bodl. Martin Reg. L 2. Seneca de B. III. 23. C. Vettius, *praetor Marse-*

tur, rurſus coepit flectere animum ſuum, & ex mala conſcientia digna timere. Denique, multis diebus per dubitationem conſumtis, cum modo taedio rerum advorſarum omnia bello potiora duceret; interdum [a] ſecum ipſe reputaret, quam gravis caſus in ſervitium ex [b] regno foret; mul-

VARIANTES LECTIONES.

a *dum ipſe* A. b *ire ex regno* M.

NOTAE VARIORUM.

ſorum, ducebatur ad Romanum imperium. *Servus ejus gladium militi ipſi, a quo trahebatur, eduxit, & primum dominum occidit.* pro, *ad juſſum Romanum.* hanc lectionem habent Libri Lipſiani. Caeteri *ad Imperatorem.* confer Salmaſium ad eundem VI. 16. Sulpicius Severus Dial. I. cap. 13. *fera paullulum (cerneres* imperatam a Deo) *modeſta diſceſſit.* at venerandae vetuſtatis Codex: habet *feram imperatam ab eo cum modeſtia:* ibi *imperatus* pro eo cui imperatum eſt. Hanc formam adhibet etiam lib. I. Hiſt. WASSE.

AD IMPERANDUM] Paſſive, id eſt, ut ei imperaretur: ut imperium acciperet, pareret. Ita explicat Servius ad Eclogam VIII. Virgilii, quem ſequuntur Andr. Alciatus, Scipio Gentilis in Apol. Apuleji, Freinshemius Indice Juſtiniano, in verbo *Erudiendi.* Sed diſſentit Duarenus, cui & aſſentire mavult R. Titius Aſſert. I. c. 1. Imo nec locus ipſe controverſia caret, quando in veteribus Salluſtii codd. legimus, *ad imperatorem.* Sed utcunque de Salluſtii loco ſit, ſunt alia ſatis aperta. Columella lib. V. c. 7. *Quam pauciſſimos reliqueris, tam optimi in alendo ſiunt propter copiam lactis.* Quintil. lib. XI. c. 2. *Sed memoria excolendo, ſicut alia omnia, augetur.* Juſtin. lib. XVII. c. 3. §. 11. *Athenas erudiendi gratia miſſus.* Apulejus in Apologia: *Themiſon medicus, a quo mulier ad inſpiciendum perducta eſt.* RUPERT

EX MALA CON.] Praepoſitionem omittit Tacitus An. I. 39. *Pavidos* & conſcientia *vecordes intrat metus.* WASSE.

EX MALA CONSCIENTIA DIGNA TIMERE] Supplicium hoc ſceleratorum vel graviſſimum, ut *facinorum recordatione nunquam ſint timore vacui,* ſicut lib. XV. Annal. de Nerone Tacitus loquitur. Talis metus in Alcibiade. Voſſ. II. Inſt. Orat. 240. Adde Eryc. Putean. in lib. I. Hiſtor. Inſubr. p. 74. Huc pertinet egregia ſimilitudo B. Chryſoſtomi Homil. I. in c. 1. epiſt. ad Romanos: *Quemadmodum qui nocte illuni ambulant, tremunt, etiamſi nihil ſit, quod terreat: Sic & qui peccant, non poſſunt confidente animo eſſe, etiamſi nemo ſit, qui redarguat.* RUPERT.

INTERDUM IPSE SECUM REPUTARET] Manuſcripta, *ſecum ipſe.* quomodo & impreſſa quaedam. RIV.

QUAM GRAVI CASUS IN SERVITIUM EX REGNO FORET] Graviſſimum eſſe, dimittere dominia, vel Caeſar intellexit, quum diceret, *difficilius ſe, Principem civitatis, a primo ordine in ſecundum, quam ex ſecundo in noviſſimum detrudi.* Cui geminum illud Scipionis Africani ad legatos Antiochi regis apud Liv. lib. XXXVII. c. 45. *Regum majeſtatem difficilius ab ſummo faſtigio ad medium detrahi, quam a mediis ad ima praecipitari.* Sen. I. de Clem. c. 8. *Haec ſumma magnitudinis ſervitus eſt, non poſſe fieri minorem; Sed cum diis tibi communis iſta neceſſitas eſt. Nam illos quoque coelum alligatos tenet: nec magis illis deſcendere datum eſt, quam tibi tutum.* Ubi Lipſ. ſententia eſt, *Dii non deſcendunt per naturam: non tu, ob ſecuritatem.* Cupiant interim (Principes) ex illo faſtigio ſuo, ſi tuto liceat, deſcendere. Solonis vox: Καλὸν μὲ εἶναι τὴν τυραννίδα χωρίον, ἀλλ' ἀπόβασιν οὐκ ἔχειν: *Bellam quidem arcem eſſe Principatum, ſed deſcenſionem non habere.* Haec Lipſius. De Sulla ſic res habet. Potitus rerum, poſt debellatam Marianam factionem, Dictaturam, alioqui ſemeſtrem, ad annos CXX. (quid hoc, niſi perpetuam?) SCto ſibi decretam ſuſcepit. Et tamen, poſt innumerabiles cives peremtos atque proſcriptos, poſt exhauſtam caedibus urbem, in publicum progreſſus, populo & patribus nihil tale expectantibus, media concione virgas & ſecures fregit: Lictores & corporis cuſtodes ab ſe dimiſit: adeoque Dictaturam ultro depoſuit; id eo conſilio ſe facere profeſſus, ut privatus, omnium, quae in Republica egiſſet, rationem redderet. Satis conſtat, cum in ordinem redactum,

ctum, domumque se recipientem, adolescentis convitio exceptum: nemine interea reperto, qui illius intemperiem castigaret. Tulit Sylla patienter aetatis impotentiam. Ceterum ubi domum ventum est; ad suos conversus, intempestivam illam insectationem in causa fore dixit, ut quicunque post se summam illam dignitatem obtineret, nunquam nisi cum morte deponeret, quod haud multis inde post annis in Caesare evenit. Athenienses apud Thucyd. lib. I. p. 51. cur summum Graeciae imperium retineant, triplicem causam exponunt: *utilitatem* primo: dein *honorem*: denique *metum*, ne remisso sese periculis exponerent: *cum*, ut ait Phalaris in quadam epistola, *periculosius sit, deponere, quam occupare.* Iisdem rationibus Maecenas apud Dion. lib. LII. p. 544. a. b. Augusto suadet, ne se Imperio abdicet. Dionysii quoque Siculi vox celebratur a Livio recitata, lib. XXIV. c. 22. *Pedibus tractum, non insidentem equo, relinquere regnum oportere.* Sane praeter Diocletianum & Herculeum, & paucissimos alios, qui ultronei principatum deposuerint, vix ullos numerabis, Haec Bern. in Suet. Caes. c. 77. Periander apud Laërtium, rogatus aliquando: *Cur in tyrannide persisteret; Quia*, inquit, *& sponte & invitum cedere, aeque periculosum.* Apud Liv. tamen XXXIV, 33. duo. Aristaenus Nabidi proponit exempla tyrannorum, qui *deposito imperio restitutaque libertate suis, non tutam modo, sed etiam honoratam inter cives senectutem egissent.* Bern. in Suet. Aug. c. 28. ubi addit, hos interdum praetextus quaeri; ipsissimam imperii retenti causam, esse cupidinem dominandi, cunctis affectibus flagrantiorem, Tacit. XV. 53. Meurs. lib. I. Histor. Dan. de Erico Sueciae Rege, qui, ejectus a suis, in Pomeraniam, ditionem avitam, concessit, id ipsum observans, recenset: *Tradunt, Danis ipsum honorofice deducentibus Rugenwaldiam Pomeraniae concessisse: ac, quod vitae reliquum erat, in tranquillitate summa, nulla unquam cuiquam lite de regnorum jure mota, exegisse. Et est certe verosimile, animi generosi principem, abdicato semel regno noluisse huc redire; ut contentus parva quadam ejus insula, quanquam bona & faecunda* (Falstriam intelligit Meursius, quam, ejecto a Suecis Erico, Dani obtulerunt) *prius universi dominus, lege aliena viveret, ubi sua consuevisset: ideoque terram patriam, quae, quamtumvis inamoena sterilisque, fere gratior esse solet, ad privatam illic vitam sine curis exigendam, praetulisse.* Haec Meurs. Secutus hoc exemplum A. S. 1463. in eodem Regno Carolus Canuti. Nam postquam ab exilio revocatus fuit, dum Suecorum fluxam iterum in se fidem experitur, sponte sua Regno cedit: vel hoc uno in postremo vitae actu celebrandus, qui, ambitionis potens, etiam contemnere sese Regnum posse, omnibus testatum faceret. Idem Meurs. d. l. p. 40. Rup.

Gravis casus in servitium ex regno] Poëta Trag.

In servitutem cadere *de* regno *grave est.* Ciaccon. AEschylus Prometh. vincto p. 925.

Πταίσας δὲ τῷδε πρὸς κακῷ, μαθήσεται
Ὅσον τό, τ' ἌΡΧΕΙΝ καὶ τὸ ΔΟΥΛΕΎΕΙΝ δίχα.

Huc pertinet scomma in Demaratum, qui cum regno depulsus, magistratum gereret; misit ad eum Leutychides qui interrogaret: ὁποῖόν τι εἴη τὸ ἌΡΧΕΙΝ μετὰ τὸ ΒΑΣΙΛΕΎΕΙΝ. rem pluribus exponit Herodotus. Thucydides VII. 75. Ἀπὸ ὉΙΑΣ ΛΑΜΠΡΌΤΗΤΟΣ καὶ αὐχήματος τοῦ πρώτου ἘΣ ὉΙΑΝ ΤΕΛΕΥΤῊΝ καὶ ταπεινότητα ἀφῖκτο. Xenophon. Exped. VII. p. 421. Ἐμοὶ τοίνυν μεῖζον βλάβος καὶ αἴσχιον δοκεῖ εἶναι, τὸ ταῦτα νῦν μὴ καταχεῖν, ἢ τότε μὴ λαβεῖν, ὅσῳ περ χαλεπώτερον ἐκ πλουσίου πένητα γενέσθαι, ἢ ἀρχὴν μὴ πλουτῆσαι, καὶ ὅσῳ ΛΥΠΡΌΤΕΡΟΝ ἐκ ΒΑΣΙΛΈΩΣ ἸΔΙΏΤΗΝ φανῆναι, ἢ ἀρχὴν μὴ βασιλεῦσαι. Animosa in hanc rem Theodorae Augustae apud Procopium oratio: καλὸν ἐντάφιον ἡ βασίλεια ἐστί. Livius XXXV. 4. *Erat etiam major orationi materia, quo* ex altiore fastigio, rex *quam Tyrannus* detractus erat, *quoque plures ademtae res.* Auctor apud Ciceronem Tusc. III. 19.

Pol mihi fortuna magi' nunc desit quam genus,
Namque regnum suppetebat mi: ut scias quanto e loco,
Quantis opibus, quibu' de rebu' lapsa fortuna accidat.

Hinc Seneca Thyest. 925.

——— ——— *Magis* unde cadas
Quam quo refert.

Tydeus apud Statium II.

Si tibi plana fides, & dicti cura maneret
Foederis, ad fratrem completo justius anno
Legatos hinc ire fuit, teque ordine certo
Fortunam exuere, & laetum descendere regno.
Ut vagus ille diu, passusque haud digna per urbes
Ignotas, pactae tandem succederet aulae.
Sed quia dulcis amor regni, blandumque potestas.
Posceris. astriferum velox jam circulus orbem
Torsit; & amissae redierunt montibus umbrae,
Ex quo frater inops, ignota per oppida tristes.
Exul agit casus; & te jam tempus aperto
Sub Jove ferre dies, terrenaque frigora membris
Ducere, & externos summissum ambire penates.
Pone modum laetis, satis auro dives & ostro
Conspicuus, tenuem germani pauperis annum
Risisti, moneo regnorum gaudia temet
Dedoceas, patiensque fugae, mereare reverti.

Ad

multis, magnisque praesidiis nequidquam [a] perditis, de integro bellum sumit. Et Romae Senatus, de provinciis consultus, Numidiam Metello decreverat.

LXVII. Per idem tempus Uticae forte C. Mario, per hostias diis suppli-

VARIANTES LECTIONES.

a *proditis* M.

NOTAE VARIORUM.

ad voces *montibus umbrae*: manifesta corruptio, inquit Bernartius, qui enim umbrae in montibus? nugae, valles habent, montes jaciunt umbras. bene itaque & proprie Lipsii liber: *vallibus umbrae*. Ita ille haud expergite. tu Lector suaviter ride, & intellige umbras quas praebent arborum folia, quae vere reparantur. Virg.

—— *O quis me gelidis in montibus Haemi*
Sistat, & ingenti ramorum protegat umbra.

Seneca Hippol. 967.

Nunc arboribus redeunt umbrae.

& OEdip. 154. Statius ipse interpres sui optimus Theb. III. 174.

Tunc ferro retegunt Sylvas, *collisque propinqui*
Annosum truncant apicem.

& Achil.

Nusquam umbrae veteres, *minor Othrys, & ardua sidunt*
Taygeta, exuti *viderunt aëra* montes.

De tali Sylva Theb. IV.

—— *intonsae frondis stat* pervia nullis
Solibus.

&:

—— *Exclusae pallet mala lucis imago.*

Sic etiam *barba* eidem pro *umbra genarum*, Theb. IV. 536.

Dum roseis venit umbra genis.

Confer Lucan. III. 401. 443. Propert. III. 11. Ovid. Met. X. 10. Hinc *rami* pro *umbra* apud Poëtas passim. Sed haec aliaque bene multa illi remittamus: quippe quibus *Nullum cum doctis certamen, & aethere cassis.* Sallustium sequitur Hegesippus V. 49. *Cernere erat, quam miserabilis illa mutatio foret ex illo terribili & superbo fastigio, in hanc humilem & plebejam dejectionem.* WASSE.

DE INTEGRO RESUMIT BELLUM] In manuscriptis ceterisque vetustioribus, *de integro bellum sumit.* Sed mihi prior lectio bene habere videtur, & est familiaris veteribus abundantia illa praepositionis *re.* licet idem sit utrobique sensus. pro, instaurat renovatque bellum. RIV.

C. MARIO] Plutarchus in Vita Marii, paulo post id factum fuisse scribit, postquam videlicet Marius a Metello dimissus erat ad petendum consulatum. CAST.

PER HOSTIAS DIIS SUPPLICANTI] Occulit divinationis genus. Fuit enim non unum. Prima haruspicum divinatio erat ex vivae adhuc victimae observatione, dum producebatur, dum ad aram sistebatur, dum attrectabatur, dum vinum ei infundebatur: quam quidem divinationem vocare possumus θυτικὴν seu θυμικὴν, id est *victimariam*, judice Delrione. Secunda vero fuit extispicina, qua motum, & singula mactatae victimae membra rimabantur, maxime vero jecur: unde & Graecis dicta ἡπατοσκοπία. *Jecinorum enim fibrae, & corda inversa, supposita, mutilata, ablata fuerunt ab illo malo daemone, qui, ea sacra uti fierent, suis responsis miseros imbubinarat.* ut scribit Julius Scal. Exercitat. 349. adversus Cardanum. Notandum hic & istud, exta, quae potentibus insperatum honorem pollicebantur, privatis & humilioribus haereditatem, filiofamiliae dominationem, *regalia* appellata, ut extat apud Festum de V. S. in *Regalia.* Denique tertia fuit πυρομαντεία καὶ πυροσκοπία, quam pluribus exponit saepius citatus Delrio Disquisit. Magicar lib. IV. quaest. 7. Sect. 1. Sed & quaedam minime vulgaria, de extispicum, ejusque artis propriis, ac τεχνικοῖς vocabulis, affert Casaub. Not. in Capitol. Pertinacem pag. 84. V. 25. ad illa verba: *Caput extorum non deprehendit.* RUPERT.

plicanti, *magna, atque mirabilia portendi* haruſpex dixerat, *proinde,* [a] *quae animo agitabat, fretus diis ageret: fortunam* [b] *quam ſaepiſſume experiretur: cuncta proſpere eventura.* At illum jam antea Conſulatus ingens cupido exagitabat: ad quem capiundum, praeter vetuſtatem familiae, [a] alia

VARIANTES LECTIONES.

a *omnia* B. omnia *quae agitabat* omiſſo *animo* H. b *qua ſaepe* D.

NOTAE VARIORUM.

Magna atque mirabilia portendi haruspex dixerat] Haruſpices, arioli, Mathematici, augures & vates, quantum noceant praeſenti Rerumpublicarum ſtatui, jam patebit, ex nota ad Catilin. c. 47. cui addas velim Chr. Forſtn. Hypomnemate Polit. 49. Rupert.

Mirabilia portendi] Nempe vel *in extis*, vel *a Diis Imm.* Hirtius B. Afric. LXXXII. *Ne dubitaret ſignum dare, victoriam ſibi propriam* a Diis Imm. portendi. Livius I. 36. *Cape haec & perage, quod* aves tuae *fieri poſſe* portendunt V. 15. *Quidnam eo Dii* portenderent prodigio *miſſi ſciſcitatum oratores ad Delphicum Oraculum.* Plautus:

Omnibus in extis *agebat* portendi *mihi malum.*

Ubi magna atque mirabilia portendebantur, ibi *laeta* ſunt & *congruentia exta*: Graecis καλὰ καὶ σωτήρια: ubi alia omnia, ibi *triſtia*, *minantia*, σφάγια οὐ καλά. Sane Marius noſter, utpote rudis & ſemipaganus adeo deditus erat relligionibus, ut ex alieno jecore plus ſapuiſſe quam ſuo facile exiſtimem. Adfuiſſe ei dicitur μυσταγωγὸς τοῦ βίου, ita Ammianus XXI. 14. *Sed familiares genios cum iiſdem verſatos: quorum adminiculis freti praecipuis Pythagoras enituiſſe dicitur & Socrates, Numaque Pompilius, & ſuperior Scipio: & ut quidam exiſtimant*, Marius & *Octavianus*. Frontin. I. 11. *Marius ſagam quandam ex* Scythia *habuit, a qua ſe dimicationum eventus praedicere ſimulabat.* ſic Ed. Veſalienſis. At quid illi cum *Scythia?* ſcribe cum tribus meis, *ex Syria.* Plutarchus in ejus Vita: Καὶ γάρ τινα Σύραν γυναῖκα Μάρθαν ὄνομα μαντεύεσθαι λεγομένην, ἐν φορείῳ κατακειμένην σεμνῶς περιῆγεν. Deinde *Martha* nomen Syriacum, quod Hieronymo interprete valet *dominatrix.* Syria terra, ſancta apud Ethnicos, Mneſarchus. χώρα Κασίας Ἀπὸ ΓΑ͂Σ ἉΓΙ'ΑΣ, ἀλίας Συρίας. Syrae veratrices, & Socratis mortem a Syro mago praedictam narrat Ariſtoteles apud Laertium. Quod de Mario Plutarchus, idem fere de Alexandro Arrianus IV. pag. 269. Ἀριστόβουλος δὲ ὧδε ἀνέγραψε· ΣΥ'ΡΑΝ, γυναῖκα ἐφομαρτεῖν Ἀλεξάνδρῳ, κάτοχον ἐκ τοῦ θείου γιγνομένην. Wasse.

Aruspex] Vide ſupra cap. 47. Wasse.

Ad quem capiendum, praeter vetustatem familiae, omnia abunde erant] Fabricianum, *ad quem capiundum.* &, *alia omnia abunde erant.* Riv.

Praeter vetustatem familiae] Fuit enim Marius obſcurae familiae, & homo novus. Ait ſane auctor de viris Illuſt. humili loco natum eſſe, idemque Plutarchus confirmat, qui ejus parentes facit operarios. De eodem inſignes ſunt verſus Juvenalis lib. III. Sat. 8.

Arpinas alius Volſcorum in monte ſolebat
Poſcere mercedes, alieno laſſus aratro,
Nodoſam poſt haec frangebat vertice vitem;
Si lentus pigra muniret caſtra dolabra.
Hic tamen & Cimbros, & ſumma pericula rerum
Excipit, & ſolus trepidantem protegit Urbem.

Valer. Maximus lib. IV. *Civis alioqui magnificus, ſed novitatis ſuae conſcientia vetuſtati non ſane propitius.* Falſus igitur & manifeſti erroris reus Vellejus, qui ſcribit Marium equeſtri loco natum. Plinius lib. XXXIII. *Ille arator Arpinas & manipularis imperator.* Coler. AElianus Ποικ. Ἱστορ. lib. VI. Ὅτι γελᾶν ἔξεστιν ἐπὶ τοῖς μεγάλως φρονοῦσι διὰ τοὺς πατέρας. εἴγε ἐν Ῥωμαίοις μὲν Μαρίου τὸν πατέρα οὐκ ἴσμεν, αὐτὸν δὲ θαυμάζομεν διὰ τὰ ἔργα. Κάτωνος δὲ τοῦ πρεσβύτου καὶ αὐτὸν τὸν πατέρα ἀναζητεῖν χρή. quod repetit lib. XIV. cap. 35. Val. Maximus lib. VI. cap. 9. in Memorabilibus: *Ex illo Mario tam humili Arpini, tam ignobili Romae, tamque faſtidiendo candidato, ille Marius evaſit, qui Africam ſubegit, Jugurtham regem ante currum egit, qui Teutonum Cimbrorumque exercitus delevit.* & quae ſequuntur. Putsch.

[a] alia omnia abunde erant: industria, probitas, militiae magna scientia, animus belli ingens, domi modicus, lubidinis, & divitiarum victor, tantummodo gloriae avidus. Sed is natus, [b] & omnem pueritiam Arpini [c] altus, ubi

VARIANTES LECTIONES.

a *alii* abest C. M. b *per omnem* B. & *per omnem* M. N. c *alitus* C. E. H. M. N.

NOTAE VARIORUM.

ALIA OMNIA] Abest *alia* L 2. Ball. agnoscunt caeteri. WASSE.

DOMI MODICUS] Respuo, quod a quibusdam legitur, *Domi pudicus*. nam & sententia recipit, *modicus*; & vero ita recitat Nonius in verbo *Modicus*. A. MANUT.

TANTUMMODO GLORIAE AVIDUS] Seneca lib. XIV. ep. ult. *Quid in C. Marium, semel Consulem (unum enim Consulatum accepit, ceteros rapuit) cum Teutonicos Cimbrosque concideret, cum Jugurtham per Africae deserta sequeretur, tot pericula putas appetisse virtutis instinctu? Marius exercitum? Marium ducebat ambitio.* COLER. Quae cupiditas inconsulta praecipitem eum postea dedit, ut sequitur infra. Porro simili elogio Cn. Pompejum insignit Vellejus Paterculus, fuisse poene *omnium vitiorum expertem, nisi numeraretur inter maxima, in civitate libera dominaque gentium indignari, cum omnes cives jure haberet pares, quenquam aequalem dignitate conspicere.* RUPERT.

SED IS NATUS ET PER OMNEM PUERITIAM] Aldinus codex habet *his* aspiratum, quod non probamus. Is enim Marius ut erat natus nec Romae, sed Arpini per omnem pueritiam alitus, fecit quae deinde sequuntur reliqua. Commentatores meo quidem judicatu hoc recte exposuerunt. GLAR. Sic etiam Naz. Pal. tert. quart. Com. absque *per* quod in ceteris MSS. ut etiam *alitus*. GRUT.

ARPINI ALITUS] Sic legit Diomedes lib. I. & Priscianus. nec est, quod quisquam de mutatione amplius dubitet. A. MAN. Manuscriptum Fabricii *altus*. quomodo & in aliis plerisque. Hoc Cicero quoque utitur: velut pro Plancio: *Locus ille mutus, ubi quisque* altus *aut doctus est.* & in Bruto: *Urbs in qua nata & alta est, eloquentia.* Sic & alias. Sed & Diomedes I. *altus* hoc loco legit, atque item Priscianus, qui tamen ipse quibusdam in codicibus etiam *alitus* inveniri testatur: quo sane modo nos quoque in duobus manuscriptis reperimus RIV. Nostri omittunt *per* leguntque *altus*, Firmat Sulpicius de Vita M. I. 2. *Igitur Marius Sabariae Pannoniarum oriundus fuit, sed intra Italiam Ticini* altus *est.* MS. Aul. Trin. *Pan. oppido*, & Constantio. etiam, *divinam p. servitutem*, non adeo male. Philelphus Ep. VII. *ita loqueris, ut es & natus &* altus & *educatus.* Verba *Arpini altus* quibusdam minus necessaria videntur; at summorum virorum ortus & incunabula nimis anxie memorare solent auctores gravissimi. Polybius p. 1388. Philopoemen, &c. Τραφεὶς δὲ καὶ παιδευθεὶς ὑπὸ Κλεάνδρου. Vide Nepotem II. 1. VII. 2. & Plutarchum passim. De Mario ita Vellejus II. 11. *Bellum Jug. gestum est per* Q. Metellum, *nulli secundum sacculi sui. hujus legatus fuit* C. Marius, *quem praediximus.* natus equestri loco, *hirtus atque horridus.* at infra II. 128. Qui C. Marium ignotae originis. Vossius *agresti loco*, ex ingenio reponit. nescio an, *quaestuario loco* pro *officina ferraria.* de qua voce adeas L. Athletas §. 1. & Hieronymum Ep. I. ad Heliodorum, A. Victor. Igitur eo occiso, *Marius ferri quondam opifex.* infra: *Hinc denique jlocalariter dictum, nequaquam mirum videri, si rem Romanam Marius reficere contenderet, quam* Marius ejusdem artis, *auctor stirpisque & nominis, solidavisset.* Plutarchus pag. 407. γενόμενος δὲ γονέων παντάπασιν ἀδόξων, ΑΥΤΟΥΡΓΩΝ δὲ καὶ πενήτων, πατρὸς μὲν ὁμωνύμου, μητρὸς δὲ Φυλκινίας. Aratorem Arpinatem faciunt Plinius N. Hist. XXXIII. & Scholiasta ineditus ad illa Juvenalis:

Arpinas alius Volscorum in monte solebat
Poscere mercedes, alieno lassus aratro
Nodosam posthaec frangebat vertice vitem
Si lentus pigra muniret castra dolabra.

Julius Celsus fuisse ait *Rusticanae ac ne Romanae quidem originis.* in villa Cirrhacatone altum tradit Plutarchus. WASSE. Ex hoc loco conjectare

ubi primum aetas militiae patiens fuit, ſtipendiis faciundis, non Graeca facundia, neque urbanis munditiis ſeſe exercuit: ita inter artis bonas integrum ingenium brevi adolevit. Ergo ubi primum tribunatum militarem a populo [a] petit, pleriſque faciem ejus ignorantibus, facile [b] notus per omnis [c] tribus declaratur. Deinde ab eo magiſtratu, alium poſt alium ſibi peperit: ſemperque in poteſtatibus eo modo agitabat, ut [d] ampliore, quam [e] gerebat, dignus haberetur. Tamen is ad id locorum talis vir, nam poſt-

VARIANTES LECTIONES.

a *petiit* D. M. N. b *nocus factus* M. c *tribus* delet A. d *ampl. bonore* D. F. G. M. N. e *gereret* B.

NOTAE VARIORUM.

re licet jam Priſciani aetate mendoſos codices Salluſtii exſtitiſſe. Sed idem ſaepe facit in Virg. Servius. PUTSCH.

AETAS MILITIAE] Vox *aetas*, abundat ut exiſtimo. in Catil. V. *Jam pridem juventus ſimul ac belli patiens erat.* ergo ipſe Marius ubi primum militiae patiens fuit. CIACCON. Abeſt *aetas* Pemb. bene. ſed & illud abundare putaverat Ciacconius. Caeteri retinent. Noſter Catil. *Jam pridem juventus, ſimul ac* belli patiens erat. Vulgatae favet Curtius III. 6. 19. aetas *tantis* matura rebus. Thucyd. τῆς ἐν τῇ ἡλικίᾳ WASSE.

ITA INTER BONAS ARTES] Legendum, *inter arteis bonas:* ut eſt in vetuſtis. nam hac terminatione Salluſtius amat uti, & adjectivum hic ſequi debet. Sic mox, *per omneis tribus.* ubi hodie fere, *per omnes;* verum perperam. RIV.

TRIBUNATUM MILITAREM] Sic membranae Cypriani Popmae; nec obſtat quod infra *magiſtratum* vocat. nam populi ſuffragiis deſignabatur Romae in Comitiis; & ob id Sueton. vocat *honorem.* ad Verrin. II. Pedianus: Trib. militarium duo ſunt genera: primum eorum qui *Rufuli* dicuntur, hi in exercitu creari debent; alii ſunt *comitiati*, qui Romae Comitiis deſignabantur. Plura Livius, & Polyb. VI. A. POPMA. ſic MSS. ad unum omnes, nec non vetuſte editi, nam recentiores *militum*, ſunt etiam qui totam vocem deleverunt; ſed ſine libri alicujus ſuffragio, & confuſione hiſtoriae; rudior enim quis haec intelligeret de Tribunatu Plebis. GRUT. Bodl. Ball. γ. λ. B. Pub. Pemb. Ar. Reg. L 1. 2. 3. Mart. Venetae *militarem* habent. Infra: *facile notus* Palmer. *factis notus*, vel, *forte notus.* notus ſcilicet ob gloriam in bellis partam. Idem fere de Manlii filio tradit Livius VII. 5. Idem 13. *Neque erat in exercitu* vir factis nobilior. WASSE.

PLERISQUE FACIEM EJUS IGNORANTIBUS FACILE NOTUS PER OMNES TRIBUS DECLARATUR] Non cohaerent. Scribo: *pleriſque f. e. ig. factis notis per o. t. d.* Cum in petitione facies ejus a pleriſque ignoraretur, ipſis factis nobilis declaratus eſt per tribus. PALMER.

IN POTESTATIBUS] Adludit Caſſiodor. Var. I. 4. *Hic eſt enim probatae conſcientiae fructus, ut quamvis ſumma potuerit adipiſci, judicetur tamen ab hominibus plus mereri.* & ita fere alicubi Arnobius. Claudianus item in Laude Serenae:

——— Gemino mox idem culmine duxit
Agmina, commiſſoſque labor ſic geſſit honores,
Ut ſemper merito Princeps cum magna dediſſet,
Deberet majora tamen. WASSE.

UT AMPLIORE QUAM GEREBAT, DIGNUS HABERETUR] Id ipſum avum ſuum feciſſe, quum Arpini magiſtratum gereret, indicat Cic. III. de LL. cui idcirco Scaurus, Conſul Romanus dixerit: *Utinam, M. Cicero, iſto animo, atque virtute, in ſumma Republica nobiſcum verſari, quam in municipali maluiſſes!* RUPERT.

IS AD ID LOCORUM] Vid. Rivius in Terent. Phorm. V, VIII. 36. p. 89. b. & Douſa I. Plautin. Expl. 20. p. 146. BROUKH.

TALIS VIR] Ita Noſter ſupra: *colite & obſervate* talem hunc virum. Plautus Captiv. Ubi tu, talis vir, *falſum autumas.* Cicero ad Attic. *cum* talis vir *tricatur.* Apulejus Mileſ. III. p. 59. *Nec moram talem patereris vel noctis unius.* forte *talis.* hoc eſt, *in aſini faciem converſus.* ſupra: *Ubi me primum* talis aſpexit. IX. p. 198. Haec talis, *manu*

postea ambitione praeceps datus est, Consulatum [a] adpetere non audebat. Etiam tum alios magistratus plebes, Consulatum nobilitas inter se per manus tradebat. Novus nemo tam clarus, neque tam [b] egregiis factis erat, quin [c] is indignus illo honore, & quasi pollutus haberetur.

LXVIII.

VARIANTES LECTIONES.

a *petere* H. b *egregius* A. B. C. D. E. F. G. H. K. M. N. c delet *is* N.

NOTAE VARIORUM.

nu pistori clementer injecta. Il. λ.

Σήμερον ἢ δοιοῖσιν ἐπεύξεαι Ἱππασίδῃσι
ΤΟΙ´Ω Δ' ʺΑΝΔΡΕ κατακτείνας.

vid. Od. II. 307. Thucyd. II. 60.

Καί τοι ἐμοὶ ΤΟΙΟΥ´ΤΩι 'ΑΝΔΡΙ` ὀργίζεσθε.

de Socrate *Phaedo.* ὥστε ἐγκαλυψάμενος ἀπέκλαιον ἐμαυτόν. οὐ γὰρ δὴ ἐκεῖνον, ἀλλὰ τὴν ἐμαυτοῦ τύχην, ʺΟΙΟΥ 'ΑΝΔΡΟ`Σ ἑταίρου ἐστερημένος εἴην. *Theocritus* alicubi:

'Αλλ' αὐτὸς, ΤΟΙΟΥ͂ΤΟΣ 'ΕΩ͂Ν, βοτὰ χίλια βόσκω.

Xenophon Hist. Gr. VI. p. 600. ὁ δ' ἦν ἀνὴρ ΤΗΛΙΚΟΥ͂ΤΟΣ ʺΩΝ. Oppianus de Venat. II. 555.

——— ἐφορμηθεὶς ἐλέφαντι
Πολλάκις ἐν κονίῃσι νέκυν ΤΟΙΟΥ͂ΤΟΝ ἔθηκεν.

Statius Theb. III. 229.

——— Talis *mibi*, *nate per Argos*,
Talis abi. WASSE.

CONSULATUM ADPETERE] In Commel. Pall. 2, 4, 8, 9. non est vox prima *consulatum*. 5. praeterea abest *adpetere*, nam textus, *consulatus honorem adpetere non audebat*. GRUTER. *cons. ap. non aud.* non agnoscit Arond. vox *consulatum* abest Pemb. B. Pub. in Markii γ. voces *a. c.* ad *etiam tum* prorsus erasae; loco earum, in margine, nescio an a manu prima, apparent, *appetere non audebat*. λ. supra lineam exhibet *consulatum* Ball. *petere*. Infra: *per manus*, vel *per vim*, vel potius, ut lampada, tradebat alius alii, πατέρων φυλάττοντες διαδοχάς. quo sensu accipit D. Hieronymus Epist. XIII. 4. *Si contingeret docere quae didici, & quasi* per manus *mysteria tradere Scripturarum*. Idem clarius huc spectat Epist. XXVI. *Latent in multitudine laureae; & triumphi interdum triumphantium sordibus polluuntur, quod ante* per manus Patricias tradebatur, *& sola nobilitas possidebat, quo Consul Marius*, &c. *ob ignobilitatem familiae putabatur indignus, nunc sola militia possidet.* Ita Livius, ut alibi, sic IX. 17. *disciplina militaris jam inde ab initiis urbis* tradita per manus, *in artis perpetuis praeceptis ordinatae modum venerat.* Infra: *contemtor animus*, sic apud Plautum in Poenul. *derisor lenunculus.* Huc, opinor, referenda sunt illa Servii ad AEn. VII. 660. *Tali genere laudis* Sallustius *plenus est*, *nam & ipse multos collaudat, ac deprimit adjecta vituperatione.* Confer etiam Senecam Suasor. VI. pag. 46. pro *superabant* Pemb. *superarent.* WASSE.

NEQUE TAM EGREGIUS FACTIS ERAT, QUIN IS, *&c.*] Quamvis in Fabriciano ceterisque vetustioribus sit, *neque tam egregiis factis*, tamen vulgatam lectionem magis probandam esse duco, ut quae antiquitatem magis redoleat, cujus est amantissimus Sallustius. pro ; *sic factis excellens ac praestans.* Cicero cum praepositione & casu ejus junxit hoc nomen. *Laelius*, inquit, *in laude bellica egregius.* &, *Vir in procuratione civitatis egregius.* RIVIUS. Scriptus Augustanus, *egregius factus erat.* unde fortassis legend. *neque tam egregius factis erat.* PUTSCH. Non ausus refragari antiquioribus membranis in quibus haec lectio, ideoque repudiavi illud tantopere Rivio placitum *egregius factis*, quod etiam in Pall. 5. nam inferiores magis adhuc degenerarunt, praeferuntque *egregius factus.* GRUT. Markii λ. B. Pub. *egregius factis.* γ. *egregius factus* primo, dein mutatum in, *factis.* Venetae *egregius factus* & sic Mart. L 2. Arond. Reg. L 1. 3. nihil movent. WASSE.

QUIN IS INDIGNUS ET QUASI POLLUTUS] Non solum nobiles putant, sibi honores, ob majorum virtutem, deberi; sed aliorum idem judicium esse volunt. Seneca ipse l. IV. de Benefic. c. 30. *Aliquando*, inquit, *daturum me etiam indignis quaedam non negaverim, in honorem aliorum: sicut in petendis honoribus quosdam turpissimos nobilitas industriis, sed novis praetulit. Non sine ratione, sacra & magnarum virtutum memoria: & esse plures bonos juvat, si gratiae bonorum*

LXVIII. Igitur: ubi Marius haruſpicis dicta eodem intendere videt, quo cupido [a] animi hortabatur; ab Metello [b] petundi gratia miſſionem rogat: cui quamquam virtus, gloria, atque alia optanda bonis ſuperabant, tamen [c] inerat contemtor animus, & ſuperbia, commune nobilitatis malum. Itaque primum commotus inſolita re, [d] mirari ejus

VARIANTES LECTIONES.

a *cum* A. b *conſulatus pet.* D. G. H. *petendi conſulatum* K. M. N. c *inerat et* M. d *mirari primum* G. M. N.

NOTAE VARIORUM.

rum non cum ipſis cadat. Ciceronem filium quae res conſulem fecit, niſi pater? Plura ejuſce generis exempla mox ſubjungit. Et convenit Aſconii illud in Orat. pro Scauro: *Quae generis claritas etiam inertes homines ad ſummos honores provexit.* Et Theodoricus Rex apud Caſſiodor. l. II. Epiſt. 2. *Non relinqui inglorios patimur, qui generis claritate praedicantur.* Et apud eundem Athalaricus Rex l. IX. epiſt. 23. *Quid P. C. de vobis judicemus, expendite: cum ad ſummarum culmina dignitatum germinis veſtri viros, quos nunquam vidimus, eligamus, non faſtidio negligentiae, ſed honorabili praeſumtione naturae.* Adde notam ad Catilin. c. 23. RUPERT.

IGITUR UBI MARIUS, *&c.*] In Com. ac Pall. pr. ſec. viſitur voce amplius, *igitur ubi Marius cum har. &c.* ſed neque erat initio in pr. *intendere videt*, margini adlitum eſt a manu neſcias ſec. an prima. Pall. vero 4. refert, *igitur Marius ubi aruſpicis dicta eodem quo cupido animi intendere videt.* aliquid latet mali. GRUT. Bodl. *tendere* male. B. Pub. *cupido animo*, caeteri vulgatam ſervant. WASSE.

IGITUR UBI MARIUS HARUSPICIS DICTA EODEM INTENDERE VIDET, QUO CUPIDO ANIMI HORTABATUR.] Ita facile credimus, quae libenter audimus. Lampridius in Heliogabalo: *Ut ſeſe habent vota hominum ad credulitatem feſtinantium, quum, quod optant, verum deſiderant.* Ubi pro *deſiderant*, quod ineptum eſt eo loco, legendum eſt *exiſtimant*, vel ut P. Faber corrigit, *credunt*, ſive, ut Joſ. Scaliger, *aſſeverant*; Sed Sciopp. Comm. de Arte Critica, H. 5. K. 2. facilem errorem putat ex litera, & vocula trajecta: ideoque legit: *Cum putant verum eſſe, quod deſiderant.* Haec placet prae ceterorum violenta. RUPERT.

QUO CUPIDO ANIMI HORTABATUR, INTENDERE VIDET] Sic manuſcripta, conſentientibus aliis vetuſtis; in recentioribus eſt ordo nonnihil mutatus. RIVIUS.

AB METELLO CONSULATUM] Illud *Conſulatum*, omiſſum eſt temere in Aldino codice, quaſi Marius ob alias cauſſas miſſionem petierit, ac Conſulatum diſſimularit. cum aperte poſtea Metellus ad hunc ipſum Marium dicat, *ſatis mature illum cum filio ſuo Conſulatum petiturum.* GLAR.

INERAT CONTEMTOR ANIMUS ET SUPERBIA, COMMUNE NOBILITATIS MALUM] Vell. Paterc. l. II. c. XI. de eod. Metell. & Mario: *C. Marius per publicanos, alioſque in Africa negociantes, criminatus Metelli lentitudinem, trahentis jam in tertium annum bellum*, & naturalem nobilitatis ſuperbiam. Ad quae poſtrema Gruterus: *Hanc fere maculam nobilitatis ingenitam diximus, & ad Livium libris prioribus.* Herodian. lib. V. Τὸ εὐγενὲς εἰς ὑπεροψίαν ἐκπίπτει, καταφρονοῦν τῶν ὑπηκόων, ὡς πολὺ ἐλαττόνων. *Nobilitas in ſuperbiam exit, contemnendo ſibi ſubjectos, tanquam multo inferiores.* Hinc etiam Socrates de ſe apud Platonem in Theaeteto: Ὡς ἐγώ εἰμι υἱὸς μαίας μάλα γενναίας τε καὶ βλοσυρᾶς Φαιναρέτης: *Sum filius obſtetricis valde generoſae, ferocique praeditae animo Phaenaretes.* Ita vocem βλοσυρά recte tranſtulit Caſaubonus l. V. Animadv. in Ath. c. 19. quanquam proprie βλοσυρότης eſt *torvitas*: unde & Athenaeus reprehendit Platonem, quod Socratem inducat matrem appellantem βλοσυράν. Sed immerito; quia eo reſpexit Plato, quod bene nati magnifice de ſe ſentiant, ceteros vero ferocius deſpiciant. Nempe hoc iis quaſi innatum eſt, ut ait Ariſtides:

Ἡ μεγαλοφροσύνη ἔμφυτον κτῆμα τοῖς κρείσσοσι. RUPERT.

ITAQUE PRIMUM, *&c.*] MSS. tres praeſtantiores, Com. Naz. ac Pall. ſec. iterant illud *primum*;

ejus consilium: & quasi per amicitiam monere, *Ne tam prava inciperet, neu* [a] *super fortunam animum gereret: non omnia omnibus cupienda esse: debere illi res suas satis placere: postremo caveret id petere a populo Romano quod* [b] *illi jure negaretur.* Postquam haec, atque alia talia dixit, neque animus Marii flectitur; respondit: *Ubi primum potuisset per negotia publica, facturum sese, quae peteret.* Ac postea, saepius eadem postulanti, fertur dixisse: *Ne festinaret abire: satis mature illum cum filio suo Consulatum petiturum.* [c] Is eo tempore contu-

VARIANTES LECTIONES.

a *supra* B. M. b Delet *illi* N. c *Nam is* B. C. M. N.

NOTAE VARIORUM.

mum; mirari primum *ejus*, &c. equidem semel positum sufficit, & meo quidem judicio malim a loco priori transferri in alterum, quemadmodum aptatur Pall. 5. GRUT. uti etiam e nostris codici S. Martini, Regio, Pemb. sed, retinent *itaque primum*; solus L 2. omittit. pro, *mirari.* B. Pub. *mutari.* WASSE.

NE TAM PRAVA INCIPERET] Sic infra in Orat. Philippi: *Denique prava incoepta consultoribus noxae esse.* CIACCON.

NEU SUPER FORTUNAM ANIMUM GERERET] Quod in Metello Marius, in Vitellio filio suo Sextilia, antiqui moris ac probitatis, ap. Tacit. II. Histor. 64. Etenim ad primas literas, quas ipsi Vitellius miserat, in Gallia etiamnum agens, de imperio sibi a militibus delato, consalutatoque, ut tunc erat moris, ab exercitu sese Germanico, dixisse fertur, *Non Germanicum a sese, sed Vitellium genitum.* Est enim horum verborum sensus: *Non in spem Imperatorii fastigii hunc sibi filium genitum, & educatum, sed ut intra natalium suorum modum privatus viveret, adeoque patris, ac majorum suorum fortuna contentus ageret.* RUPERT.

NE FESTINARET ABIRE] vox postrema tolli poterat, nec quicquam periret sententiae. GRUT.

SATIS MATURE ILLUM CUM FILIO CONSULATUM PETITURUM] Dictum hoc Metelli ad Marium refert Dio Cocc. in Exc. Peiresc. p. 631. Id vero insignis erat contumelia, a qua prorsus abstinendum viro civili. *Habet enim quendam aculeum contumelia, quem pati prudentes, ac viri boni, difficillime possunt,* ait M. Tullius l. III. in Verrem. Sed & Seneca alicubi *contumelias quibusdam acerbiores videri, quam injurias* scribit, quamvis idem in lib. in Sap. non cadere injuriam, neget *prudentiae in eo quicquam esse, vel fiduciae, qui contumelia afficiatur, sive moveatur,* ibidemque capp. 10, 11, 12, 13, 14. multis disputet, *Sapientem contumelia non tangi, sed eam susque deque habere.* At contra M. Brutus in quadam, ad Ciceronem, epistola, *servire ac contumelias pati*, diserte testatur, *pejus malis omnibus.* Quae quidem mens fuit & illi Duci copiarum Caroli VII. Regis Franciae, ex quo quum hic quaesivisset; *An, & quanam re, aut ratione, a fidelitate, tot experimentis sibi probata, abduci posset: Me quidem*, inquit, *ille*, *Rex Serenissime, ut fidem tibi datam violem, nulla unquam utilitas aut dignitas, imo ne centum quidem regna adegerint. Quod tamen si, vel semel, contumeliose aliquid in me dixeris, aut feceris, forsan ultro & ingratiis sum facturus.* Quam quidem historiam, ac dictum Carolo illi Borbonio, qui a Rege Francisco I. ad Carolum V. Imperatorem defecit, ad factum suum excusandum, in sermone crebro usurpatum legimus. Verum, hos tales in alteram partem peccasse, liquet, usque adeo quidem, ut nonnulli eorum, dum contumeliis nimis moventur, in calamitatum casses inextricabiles sese, & alios induxerint, &, dum fumum fugiunt, in ignem inciderint, ut habet proverbium. RUPERTUS.

IS EO TEMPORE IN] Tò *in* manuscripta non habent, neque impressa vetustiora. RIVIUS. 2. MSS. *nam* is. C. POPMA.

AN-

tubernio patris ibidem militabat, annos natus circiter viginti quae res Marium cum pro honore, quem [a] adfectabat, tum contra Metellum vehementer accenderat. Ita cupidine, atque ira, pessumis consultoribus, grassari: neque facto [b] ullo, neque dicto abstinere, quod modo ambitiosum foret: milites, quibus in hibernis praeerat, laxiore imperio, quam antea, habere: apud negotiatores, quorum [c] magna multitudo Uti-

VARIANTES LECTIONES.

a *exagitabat* N. b *aliquo* B. c *pars magna* A. *magna pars* D. G. H.

NOTAE VARIORUM.

ANNOS NATUS CIRCITER VIGINTI] Plutarch. in Mario, hunc Metelli filium tunc admodum puerum fuisse tradit, his verbis: ἦν δὲ ὁ παῖς τότε τοῦ Μετέλλου παντάπασι μειράκιον, quare videtur legendum XV. Solebant enim adolescentes militiae usum discendi gratia cum magistratibus contubernales in provincias proficisci. Cicero pro Plancio: *Hic adolescentulus cum A. Torquato profectus in Africam, sic ab sanctissimo viro dilectus est, ut & contubernii necessitudo & adolescentuli modestissimi pudor postulavit.* Et filios aliquando suos contubernales Imperatores habebant. Frontinus in Strategematis: *P. Rutilius Cos. cum secundum leges in contubernio suo filium posset habere, in legione militem fecit.* Verum cum Sallustius dicat, *militabat*: & militaris aetas fuerit annorum XVII. nonnihil dubito. CIACC. & URSIN. Nostri omnes XX. AEtas consularis legibus Romanis erat annorum 43. ut docet Cicero Phil. V. WASSE.

QUAE RES MARIUM PRO HONORE, QUEM ADFECTABAT, CONTRA] Codices in membrana descripti: *Quae res Marium cum pro honore quem affectabat, tum contra Metellum, &c.* pro, *Quae res Marium cum ad acrius contendendum pro adipiscendo consulatu quem appetebat, tum vero ira in Metellum incenderat atque inflammarat.* Ita vero legendum prorsus esse, aliis etiam conjecturis quibusdam ducor. Nos hic nihil pronuntiamus, contenti diversam lectionem ostendisse. quamquam cum manuscriptis facit exemplar Florentinum. RIVIUS. Haud asseverare ausim locum integrum. Est in Comm. *quae res ubi Marium tum pro honore*, &c. at Pall. tert. *quae res Marium tum pro honore quem adfectabat contra Metellum*, &c. neca liter octavus, nam textus: *quae res Marium pro honore quem adfectabat tum contra Metellum.* GRUT. Ball. *tum pro licentia redeundi quam ab eo impetrare nequibat contra M.* & ita Venet. 1470. WASSE.

CUPIDINE ATQUE IRA, PESSIMIS CONSULTORIBUS] Utrumque e Thucydide. De priore l. VI. Ἐπιθυμίᾳ μὲν γὰρ ἐλάχιστα κατορθοῦν, προνοίᾳ δὲ πλεῖστα: *Nam cupiditate pauca recte confiunt, circumspectione plurima.* De posteriori lib. III. Ἐναντιωτάτη τῇ εὐβουλίᾳ ὀργή: *Adversissima rectae menti Ira.* RUPERT.

PESSUMIS CONSULTORIBUS] Vide Catilin. Cap. 71. Liv. VII. 40. *Quin omissis* ira *& spe*, fallacibus auctoribus, *nos ipsos nostraque omnia cognitae permittimus fidei.* Q. Septimius I. 8. *Inter quae tam sollicita, magna cura plurimi ex omni ordine lecti ad contrahenda ex finitimis regionibus auxilia, ab Alexandro aliisque* pessimis consultoribus. mallem, *cum magna cura* uti etiam Cap. 38. quod Sallustianum magis. vide Cap. 69. 71. & alibi. Locutio ex Antiphonte hausta videtur, sic enim ille Orat. XV. p. 123. Ἀλλὰ πρότερόν γ᾽ εὖ βουλεύσασθε, καὶ μὴ μετ᾽ ὀργῆς καὶ διαβολῆς. ὡς τούτων οὐκ ἂν γένοιντο ἕτεροι πονηρότεροι σύμβουλοι. Illum Metelli filium in exilium actum a Cajo Mario narrat Plutarchus p. 430. Infra, pro, *laxiore imperio.* L 2. sed ex Interprete, *latiore* atque ita Venetiis cusi Annis 1470, 1478. Chirographi omnes heic, quod mirum, sapiunt. Q. Septimius III. 1. *At Trojani cum auxiliaribus* laxiore militia, *neque circa exercitum solliciti, socordius agitare*, ita enim legendum, ut fuse probat Latinissimus Perizonius, L. Valla V. 40. omittit *ullo*; sed Auctoris δεινότητα enervat. Pro *grassari* Thucydides fere χωρέω utitur. Vide I, 69. WASSE.

NEQUE FACTO ULLO, NEQUE DICTO ABSTINERE] Vide notam ad h. l. c. 34. RUPERT.

NEGOTIATORES] I. e. publicanos equestris ordinis, ut patet ex Velleji Lib. II. de Mario. qui

Uticae erat, criminoſe ſimul & [a]magnifice de bello loqui: *dimidia pars exercitus* [b]*ſi ſibi permitteretur, paucis diebus Jugurtham in catenis habiturum: ab imperatore conſulto* [c]*trahi, quod homo inanis, & regiae ſuperbiae,* [d]*imperio nimis gauderet.* Quae omnia illis eo firmiora videbantur, quod diuturnitate belli res familiaris corruperant: & ani-

VARIANTES LECTIONES.

a *bonorifice* C. b Delet *ſi* M. & Ed. Carr. *ſibi ſi* L. c *bellum trahi* D. E. G. K. *tr. bellum* M. d *in imperio* H. K.

NOTAE VARIORUM.

qui perperam *commeatum* vocat quod noſter *miſſionem*. WASSE. Converte hanc fraudem, Princeps, in virtutem, & utere negotiatoribus in utilitatem publicam. Sive explorare vis, ſive famam tuam ſpargere, ſive ingreſſum & aditum, apud longinquos & ignotos facere, negotiatoribus familiarem te praebe. Plutarchus in Solone tradidit: dignitatem olim mercaturae fuiſſe, ut quae commoda ex Regionibus barbaris afferret, amicitias cum dynaſtis conciliaret, & ad multarum rerum peritiam conferret. Quid, quod Luſitanis Regibus per illos limen ad Orientis Regna, & primus gradus? RUPERT.

CRIMINOSE SIMUL ET MAGNIFICE DE BELLO LOQUI] Manuſcripta, *ac magnifice.* quod ut nihil aliud, certe ſonantius eſt. RIVIUS.

DIMIDIA PARS EXERCITUS SIBI PERMITTERETUR] Quidam codices legunt *ſi ſibi*, Goth. *ſibi ſi*, alii conjunctionem omittunt, ut intellectu facilem. ſed res haud magni momenti. GLAR. Non improbo vulgatam lectionem, licet magis placeat manuſcriptus liber, qui habet: *Dimidia pars exercitus ſi ſibi permitteretur.* nam particula, *ſi*, poteſt videri a librario omiſſa, propter ſequentem primam ſyllabam vocis, *ſibi.* URSINUS. Gothi Codd. *ſibi ſi* Glar. & ſic Ar. L 2. & noſtri fere *ſi ſibi.* WASSE.

AB IMPERATORE CONSULTO TRAHI] Sic etiam MSS. noſtri omnes, abſque voce, *bellum*, inſerta ab impreſſoribus. GRUT.

SUPERBIAE REGIAE] De formula Tacitus An. XVI. 23. XI. 70. Livius III. 19. XXXVIII. 42. XXXIX. 2. Hegeſip. XI. 10. Caeſar B. Civil. III. 82. *Spes victoriae augetur adeo, ut quicquid intercederet temporis, id morari reditum in Italiam videretur; & ſi quando quid* Pompejus *tardius aut conſideratius faceret, unius eſſe negotium diei, ſed illum delectari imperio, & conſulares praetoriaſque ſervorum habere numero.* Hoc uſus colore Hanno apud Silium XI. 588.

AEratas juſſi texamus mille carinas,
Atque omnis Libyae quaeratur bellua terris,
Ut longa imperia, *atque* armatus proroget annos
Annibal, & regnum trahat *uſque in tempora fati.*

Idem fere de Pompejo ante pugnam dixiſſe nobiles, auctor Appian. B. Civil. II. 769. Ἐνοχλούμενος δ' ὑπό τε τοῦ στρατοῦ παντὸς, ἐπηρμένου τοῖς περὶ τὸ Δυῤῥάχιον ἀμέτρως, καὶ τῶν ἐπ' ἀξιώσεως, αὐτὸν ἐπιτωθαζόντων ἐς φιλαρχίαν, ὡς ἑκόντα βραδύνοντα, ἵνα ἀνδρῶν ὁμοτίμων τοσῶνδε ἄρχοι, καὶ ἐπὶ τῷδε αὐτὸν ΒΑΣΙΛΕ'Α καὶ ΑΓΑΜΕ'ΜΝΟΝΑ καλούντων, ὅτι κἀκεῖνος βασιλέων διὰ τὸν πόλεμον ἦρχεν. &: ΒΑΣΙΛΕ'Α ΒΑΣΙΛΕ'ΩΝ dictum ait Plutarchus. Idem de Lucullo milites apud Dionem XXXV. de ſe ultro profitebatur Hannibal. Appian. pag. 337. De imperioſis & impotentibus voces, *regie, regaliter* uſurpant Reipublicae cultores. Ovidius Met. II. 367.

—— *precibuſque minas* regaliter *addit.*

Polybius p. 1390. Τοσαύτην τὴν ἐξουσίαν ἐλάμβανε μείζω καὶ ΜΟΝΑΡΧΙΚΩΤΕ'ΡΑΝ. WASSE.

EO FIRMIORA VIDEBANTUR] Poſtrema dictio nihil habet quod agat. GRUT.

QUIA DIUTURNITATE BELLI] Manuſcripta *quod diuturnitate.* ſed eodem ſenſu. RIVIUS.

FAMILIARIS CORRUPERANT] Retinui lectionem vetuſte editorum, nec non MSS. omnium. Carrio invexit *corruperat*, quem non vitupero, ſed dico abire a libris chirographis. GRUT. *Corruperant* noſtri, γ, λ. infra lineas ſervant tamen illud alterum. atque ita Ball. & Bodl. quod longe elegantius. WASSE.

animo cupienti nihil ſatis feſtinatur.

LXIX. Erat praeterea in exercitu noſtro Numida quidam, nomine Gauda, [a] Maſtanabilis filius, Maſiniſſae nepos, quem Micipſa teſtamento ſecundum heredem ſcripſerat, [b] morbis [c] confectus, & ob eam cauſſam mente [d] paullum [e] inminuta. Cui Metellus pe-

VARIANTES LECTIONES.

a *Manaſtabalis* C. D. F. G. *Manaſtabilis* E. H. K. L. *Maſtanabalis* I. b *morbo* H. c *defectus* d *paululum* C. D. E. F. G. H. I. e *inmutata* G. M. N. A.

NOTAE VARIORUM.

Animo cupienti nihil satis festinatur] Ut egenos res novae, ita divites negotiatores pax delectat. Qua de re jam aliquoties ſupra diximus. Notandum vero hoc, cupidinem feſtinationem parere. Sic & Claudianus de Raptu Proſerpinae 137.

—— —— *tum nulla ruenti*
Mobilitas, tardos queritur nunc ire jugales &c.

Et Livius l. 29. c. 35, *Deſiderio indigentium auxilii tardius cuncta movebantur.* Rupert.

Nihil satis [festinatur] Elegantiſſimus in hanc rem ſenſus apud Senecam de Brevit. vitae XVI. Confer item Claudian. de Nupt. Hon. XIV. Rapt. 138. Horat. Ep. I. 1. caeterum, haec verba citat Luctatius ad Statium p. 87. Wasse.

Manastabilis] Libri quatuor notae pretioſioris *Maſtanabilis.* Grut. Vide quae ſupra notavimus.

M. testamento] Reg. a manu prima, *cum teſtamento. baeredem ſecundum*, hoc eſt, *baeredi ſubſtituit.* Cajus 11. Inſtit. Tit. 4. L. 4. D. *de Sc. Siliano.* vide etiam L. VIII. C. de Inſtit. Boetii Comment. in Topica Cic. Ipſe Cicero Verrin. III. *Appellat Lucium Annium qui erat* inſtitutus ſecundum filium. Florus IV. *Brutum* in ſecundis haeredibus. Appianus: Ἐν τοῖς δευτέροις κληρονόμοις ἐγέγραπτο παῖς, ἔθος γὰρ Ῥωμαίοις παραγράφειν τοῖς κληρονόμοις ἑτέρους εἰ μὴ κληρονομοῖεν οἱ πρότεροι. Et hoc eſt apud Iſſ. *ſecundo loco ſcribere baeredem.* apud quos Illae etiam Tabulae dicuntur; *ſecundae.* vide L. 19. §. *poſtbumos* D. de Aliment. &, *ima cera.* Sueton. in Caeſ. LXXXIII. *Reliquos* in ima cera. Horat.

—— *tabulas a te removere memento,*
Sic tamen ut limis rapias quid prima ſecundo
Cera *velit verſu, ſolus multiſne cohaeres*
Veloci percurre oculo.

In tertiis, ſic Agathias Anthol. II. p. 218.

Ἐν τριτάτῃ μοίρῃ κάλλιπε κληρονόμον.

ima cera pro ea tabulae parte quae vocatur Juſtiniano *inferior pars teſtamenti*, Cajo, *pagina extrema*, inde *primicerius baeres*, qui in prima cera. Wasse.

Morbis confectus] Quidam edidit *Moribus confectus.* ſed vulgatam lectionem antiquorum codicum auctoritate confirmatam magis probo. nam & paulo poſt: *Hominem ob morbos animo parum validum, ſecunda oratione extollit.* C. Popma.

Morbis confectus, et ob eam causam mente paullulum inminuta] Lucillius lib. XXVI. *Tum doloribus confectum corpus animo obſiſtere.* Coler. Atqui Salvianus lib. I. de Gubernat. p. 14. ait: *Infirmitas carnis vigorem mentis exacuit.* Quae eadem latius diffundit Epiſt. 5. Sed vide, quomodo reſpondeat ibi Rittershuſius. Rupert.

Ob ea mente paullum imminuta] Sic libri quatuor notae pretioſioris, reliqui *paullulum*, ut habetur in editis. mihi videntur illa, nimirum *& ob ea mente paullum imminuta*, valde heic ſuperflua, cum ſequatur infra: *hominem ob morbos animo parum valida*, quid enim attinebat bis idem dici. Grut.

Mente paullulum immutata] Eſt ſimilis ferme apud Vellejum error quamvis in vocibus diſſimilibus. nam ubi vulgo: *Hic eſt Opimius, a quo Cos. celeberrimum Opimiani vici nomen:* Hic ego *Opimiani vini* nomen legendum arbitror. ut perperam videlicet & in indice ipſo, & in margine ibidem illud ſit adnotatum, *vicus Opimianus:* ubi *vinum Opimianum* adnotandum erat. Id quod ea quae mox apud Vellejum ſequuntur, plane indicant: *Quod jam nullum eſſe ſpatio annorum colligi poteſt.* Quod nempe *vinum Opimianum.* nam *vicum* huc referri non poſſe vides. Meminit autem *vini Opimiani* Plinius libro XIV. capite 4. atque item 14. capite ejuſdem libri.

petenti, more regum, uti sellam [a] juxta poneret, item postea [b] custodiae caussa turmam equitum Romanorum, utrumque negaverat: honorem, quod eorum modo foret, quos populus Romanus reges adpellavisset:

VARIANTES LECTIONES.

a *juxta ses.* M. *sellam suam j. p.* N. *juxta se suam* H. b *ut concederet sibi t. e.* C. G. N.

NOTAE VARIORUM.

libri. Sed & Cicero in Bruto, seu de Claris Oratoribus, hujusce vini meminit. Neque adeo dissimilis est apud Horatium error in epistola I. Nam ubi hodie, *versor civilibus undis*, ibi exemplar manuscriptum quod penes nos est, *mersor civilibus undis*, multo rectius videlicet atque aptius. Verum ad institutum revertamur. RIVIUS. In manuscriptis duobus ceterisque vetustioribus est, *imminuta*, pro, *desipiens ipse ac parum mente consistens.* Haec est vera lectio, quam & sensus ipse postulat. nam & postea de eodem, *Hominem*, inquit, *ob morbos animo parum valido.* id nimirum est, *parum mentis compotem.* vel, ut ante dixit, *mente paullulum imminuta.* RIVIUS. mentis inops exulque fui. WASSE. Forte, *Et ab ea mente paululum imminuta.* Supra: *Et ob ea fideliter acta diis immortalibus supplicia decernere.* Ubi etiam *fideliter acta* auribus meis sordet. PUTSCH.

PETENTI MORE, &c.] Transposui interpunctionem; nam in aliis editionibus, *petenti more regum, ut sellam, &c.* perperam. nec enim secutus est morem regum in eo, quod petierit sellam juxta Metellum; non, sed voluit etiam sibi tribui, quod scierat datum Masinissae, Micipsae, Jugurthae, aliisque sui, & peregrini sanguinis regibus. GRUTERUS.

PETENTI MORE REGUM] Similia hodie contingunt in titulis. Moscoviae Dux nomen suum Imperatoris titulo praeponit. Pontifici Romano tam infensus est, ut eum non, nisi Doctoris titulo, dignetur. Resp. Moscov. p. 23. ubi & adjicit, neque Polonum a Mosco, neque hunc ab illo literas accipere, novo titulo auctas. RUP.

UTI SELLAM JUXTA PONERET] Vide Plutarchum in Catone. COLER. Tempore Imperatorum maximus honor habebatur, sellae curuli Imperatoriae circumponi. Tacit. II. Hist. 59. de Vitellio: *Valentem & Caecinam pro concione laudatos curuli suae circumposuit. Tanquam ita secundi haberentur a Caesare. Et quum hoc loco apud Octavianum fuisset Maecenas, hinc eum Albinovanus in Elegia de obitu ipsius dexteram Caesaris usurpat.* Verba poëtae, quomodo ex veteri membrana ea reposuit Joseph. Scaliger, sunt:

> *Regis eras, Etrusce, genus;* tu Caesaris almi
> *Dextera.*

Hoc est, Tu, Etrusce, genus Regium, eras primus secundum Imperatorem. Sed & ad eundem honorem alludit Statius in Silvis:

> —— *vidi omni te pridem in flore juventae,*
> *Te magnae, propius propiusque accedere, dextrae.* RUPERT.

UTI SELLAM] Mart. & opinor Pemb. B. Pub. *sellam suam*, male. Hegesippus II. 1. *Cum usurpatione temeraria jam dudum intra Judaeam, inconsulto Caesare regem exercuisset. Quid enim sella aurea, allatumque diadema nisi regni forent insignia?* ibi verba, *ne dum divitiarum*, &c. *ut impugnarent*, in Gualtheri codice, nostrisque non comparent. Prorsus inducenda sunt, ut quae ex Oratione Antipatri, I. 44. irrepserint in sedes non suas. Vide Josephum XX. 5. Rufini Versio: *Nam & Tiara recta ei permisit uti, & in aureo lecto quo solis Parthorum regibus dormire concessit.* talis sellae meminit Demosthenes adv. Timocr. 478. Confer etiam Marcilium ad Suetonii Domit. XI. & Auctores de honore Bisellii. WASSE.

CUSTODIAE CAUSSA] Solebat P. R. confederatis regibus turmam equitum praesidii caussa adjungere. COLER. Satis quidem fidenter ille, qui notat ad hunc locum: *solebat populus Romanus confederatis regibus turmam equitum praesidii caussa adjungere:* sed unde hoc ille eruerit, scire admodum aveam. ego enim id nego, ac pernego. GRUT. Pro *custodiae* Pemb. *certo die.* WASSE.

CUSTODIAE CAUSSA &c.] Eligebantur ad excubias non nisi honoratissimi. De Macedonibus nobilibus circa Regem vid. Curt. l. VIII. c. 6. §. 3. de equestris ordinis juvenibus circa Galbam Suet. in ejus Vita c. 10. In postremis verbis

ſet: praeſidium, quod contumelioſum in eos foret, ſi equites Romani, [a] ſatellites Numidae traderentur. Hunc Marius anxium adgreditur, atque hortatur, ut contumeliarum [b] in imperatorem, cum ſuo auxilio poenas petat: hominem ob morbos animo parum [c] valido ſecunda oratione extollit: *illum regem, ingentem virum, Maſiniſſae nepotem eſſe: ſi Jugurtha captus, aut occiſus foret, imperium Numidiae ſine mora habiturum: id adeo mature poſſe evenire, ſi ipſe Conſul ad id bellum miſſus foret.* Itaque & illum, & equites Romanos, [d] milites, & negotiatores, alios ipſe, pleroſque [e] ſpes pacis inpellit, uti Romam ad ſuos neceſſarios aſpere in Metellum de bello ſcribant, Marium imperatorem poſcant. Sic illi a multis mortalibus honeſtiſſuma ſuffragatio-

VARIANTES LECTIONES.

a *ſatelliti* D. F. H. I. L. M. N. b *imperatori* B. I. K. L. M. c *validum* E. d *milites* delet D. e *pacis ſpe* E. H. K. L. N. *pacis ſpes* I.

NOTAE VARIORUM.

bis legit Freinshemius, *quod contumelioſum in nos foret, ſi equites Romani, ſatellites Numidae traderentur.* *In nos*, hoc eſt, in populum Romanum, ſicut Tacit. XIII. Annal. 41. *nec id nobis virium erat*, hoc eſt, Romanis. RUPERT.

QUOD CONTUMELIOSUM IN EOS FORET, SI EQUITES ROMANI, SATELLITES NUMIDAE TRADERENTUR] Poſſet brevius *quod contumelioſum foret Equitibus Romanis, ſatellites Numidae tradi.* GRUTER.

IN EOS FORET, SI EQUITES ROMANI] Vide ut *eos* dixerit, tamquam notos, nempe de quibus jam; itaque cum omittere potuiſſet, nihilominus repetiit; propter ſenſum indignitatis explicandum. GLAR. L 2. 3. Venetae Ball. γ. λ. omittunt *in eos.* WASSE.

UT CONTUMELIARUM, *&c.*] Voces *in Imp.* abeſſe poterant; ſatis intelliguntur, neque eodem etiam modo perſcribuntur in MSS. nam Com. ut & Pall. 5. ſep. oct. non. *contumeliarum imperatori.* Pall. 3. *Contumeliarum imperatore*, quart. *contumeliarum ab imperatore*, ſext. *contumeliarum in imperatore.* Nazar. adſcriptum alias legi *imperatorum.* GRUT. Reg. a 2. m. *contumeliarum imperatori.* & Arond. L 3. Venetae *c. imperatoris.* & Ball. WASSE.

SI IPSE CONSUL, *&c.*] Injurie omiſit, hoc eſt contra omnes MSS. & Edd. Carrionis editio caeteraeque voculam *id*, maluiſſem neglexiſſent voces duas adſitas. *miſſus foret* quae honeſtius ſubintelligerentur. GRUT. noſtri retinent *miſſus foret* &, L 2. pro *bellum*, *proelium.* WASSE.

ITAQUE ET ILLUM ET EQUITES, *&c.*] Nihil variant MSS. niſi quod excluſerit Commel. noſter illud *milites*, quae vox item abeſt Pall. ſeptimo, ſecundus immittit copulam *& milites.* 9. etiam aufert aliis dictionibus, habuitque initio, *itaque & illum equites Rom. multos miles & negotiatores*, ſed punctis ſubducta, ceu ſupervacua *multos miles.* ego putarem nihil defuturum ad ſenſum, ſi ejectis caeteris retineremus, *itaque & illum & milites & negotiatores alios ipſe, pleroſque pacis ſpes, &c.* GRUTERUS.

ET EQUITES ROMANOS MILITES, ET NEGOTIATORES] Sic habent omnes fere libri in pergameno deſcripti. Non celabo tamen lectorem, antiqui cujuſdam libri ſcripturam: *Et equites Romanos multos & negociatores.* C. POPMA.

PLEROSQUE SPES PACIS IMPELLIT, UTI ROMAM *&c.*] Libri veteres paullo minus quam omnes; in his Bertinienſis & Thoſanus, *ſpe pacis.* proximum ſit reponere: *alios ipſe ſe, pleroſque ſpe pacis impellit.* omnes impulit Jugurtha: alios favore ſui, hoc eſt, ipſe ſe; alios ſtudio & cura rerum ſuarum, h. e. ſpe pacis. PALMER.

PACIS SPES] Bertin. & Thoſanus, *ſpe pacis.* unde

tione Consulatus petebatur. Simul ea tempestate plebes nobilitate [a] fusa per legem Mamiliam, novos extollebat. Ita Mario cuncta procedere.

LXX. Interim Jugurtha, postquam, omissa deditione, bellum [b] incipit, cum magna cura parare omnia, festinare, cogere exercitum: civitates, quae ab se defecerant formidine, aut [c] ostentando praemia adfectare: [d] communire suos locos: arma, tela, [e] aliaque, quae spe pacis amiserat, reficere, aut commercari: servitia Romanorum adlicere, & eos ipsos, qui in [f] praesidiis erant, pecunia tentare: prorsus nihil intactum, neque quietum pati: cuncta agitare. Igitur Vaccenses, quo Metellus [g] initio, Jugurtha pacificante, praesidium inposuerat, fatigati regis suppliciis, neque antea voluntate alienati, principes civitatis inter se conjurant: nam vulgus, uti plerumque [h] solet, & maxume Numida-

VARIANTES LECTIONES.

a *perculsa* H. N. b *incepit* A. E. F. K. M. N. c *ostendendo* K. d *circumvenire* H. M. *circumire* N. f *praesidio* D. N. g *in initio* A. N. h *solet fieri* F. H. e *aliaque omnia* B. *alia omnia* N.

NOTAE VARIORUM.

unde Palmer. *alios ipse se, plerosque spe pacis.* hoc est, *alios favore sui, sua gratia.* nostri *spes.* WASSE.

PER LEGEM MAMILIAM, *&c.*] Sic & codex manuscriptus, & ille Parisiis, a Badio excusus. Verum exemplar Gymnici habet in margine *Maniliam*, quomodo & Venetum, Argentoratense, & alia pleraque. Sed & illud ibidem Gymnicus, hac lege cautum fuisse, uti re male gesta ab nobilitate, mandarentur novis hominibus magistratus. Atqui hanc ipsam legem Franc. Philelphus latam a Manilio tribuno pl. Pomponius vero Laetus a Manilio dicit: nisi sint mendosi codices. In re quidem ambo consentiunt, nempe latam fuisse: ut quoniam res a nobilibus male gestae forent, etiam ii jam ad magistratus admitterentur, quorum majores in rep. magistratum non gessissent: cujusmodi homines *novi* appellentur. Haec uterque totidem fere verbis. Caeterum in nomine dissentiunt. nam *Mamilius* a Philepho qui legem tulerit, *Manilius* a Pomponio dicitur. Ego plerisque conjecturis adducor, uti suspicer hunc eundem ferme esse, de quo & superius est a Sallustio mentio facta. Quo loco satis multa diximus. Nisi quis trib. pl. L. Manlium Mantinum intelligere malit: de quo sic infra Sallustius: *Itaque* (inquit) *perculsa nobilitate, post multas tempestates novo homini consulatus mandatur, & post a populus a tribuno plebis L. Manlio Mantino rogatus, quem vellet cum Jugurtha bellum gerere, frequens Marium jussit.* RIV. cap. 40. WASSE. Ita libri incorruptiores, nam alii vel *Manilliam*, vel *Mamilliam*. GRUT. Vide supra Cic. in Bruto, lege *Mamilia* (ita ibi legendum, non Manilia) sublatos, nominat C. Galbam Sacerdotem, & quatuor consulares L. Bestiam, C. Catonem, Sp. Albinum, L. Opimium. RUPERT.

QUAE AB SE DEFECERANT] Lego *abs se.* nam quod Priscianus lib. VIII. citet, *quae ab rege defecerant*, falsum. *Abs se* autem deficere, est ultro & sponte deficere. Et Sallustius profecto intelligit urbes, quae sponte sua se in fidem Metello dederant. Sic infra repetit: *Civitates quae abs se defecerant.* Plaut. Rudente: *Litterata est, abs se cantat.* COLER.

IGITUR VACCENSES] Naz. *Vagenses.* Com. *Vacenses* non repetita litera tertia, quam tamen ambo repraesentant uti nunc vulgatur capite sequenti. GRUT. Plutarchus & Ptolom. *Vagenses.* & *Vaga.* WASSE.

PRINCIP. C. I. S. CONJURANT] Forsan *conjurare*

midarum, ingenio mobili, seditiosum, atque discordiosum erat, cupidum novarum rerum, quieti & otio advorsum: dein, compositis inter se rebus, in diem tertium [a] constituunt, quod is festus celebratusque per omnem Africam, ludum, & lasciviam magis, quam formidinem, ostentabat. Sed, ubi tempus fuit, centuriones, tribunosque militaris, & ipsum praefectum oppidi T. Turpilium Silanum, alius alium domos suas invitant: [b] eos omnis, praeter Turpilium, inter epulas obtruncant: post-

VARIANTES LECTIONES.

a *constituunt interfectionem* A.   b *& eos* B.

NOTAE VARIORUM.

nam est in Bong. *conjuravere* in Pall. 7. *conspirarunt.* Grut.

Vulgus, uti plerumque solet, ingenio mobili] Vide not. ad Catil. c. 37. Rupert.

Seditiosum ac discordiosum, &c.] Ferre possum deleri *erat*, utique cum non conspiciatur in Bong. Grut. nec Bodl. Wasse. *Discordiosum*, rarum apud auctores vocabulum, sed bona analogia dictum, ut quidam putant. Ego suspectum habeo, nisi sit a vetere aliquo. Glar. Quidni a vetere? Plautus *ingenio* discordabili. *discordialis* apud Plin. in Nat. Hist. *discordis* apud Pomponium in Satyra. &, *discorditas* apud Pacuvium Hermiona. sed & Sidonius lib. IX. Ep. III. *Statuta regnorum denuo, per conditiones* discordiosas *ancipitia redduntur.* & VI. 2. Ep. *Unde & suspicor vobis unum pronuntiandam domum* discordiosam. Cyprianus de Unit. Eccles. p. 113. *ostendit esse se cum duobus aut tribus unanimiter orantibus, quam cum dissidentibus plurimis; plusque impetrari posse paucorum concordi prece, quam* discordiosa *oratione multorum.* Idem in Epist. p. 87. discordiosus *Stylus.* infra, *quieti advorsum.* Hegesippus III. 26. *multitudinem* paci adversam. ibi C. C. C. *itinere omni.* recte. γ. λ. omittunt, *atque discord.* Wasse.

Deinde compositis] Manuscriptum *dein.* Rivius. *quieti* Reg. 2. Wasse.

Constituunt] Absolute. sic Catilin. XLIV. constituerat *ut de actionibus Ciceronis quereretur.* Juven. III. 12.

Hic ubi nocturnae Numa constituebat *amicae,*
Nunc sacri fontis nemus & delubra locantur
Judaeis: quorum cophinus, foenumque supellex.

Ad quem locum Schol. ineditus: *Judaei sabbatha colunt, in quibus nihil licet facere, unde in parasceve cibos suos decoquunt, reponunt in cophinis foeno involuto.* Sed ut revertar: insulse prorsus d'Orleans pro, *constituebat* legit, *constertebat.* Idem VI. 486.

Nam si constituit, *solitoque decentius optat*
Ornari, & properat, jamque expectatur in hortis,
Aut apud Isiacae potius sacraria lenae,
Disponet crinem.

Nostrates. *If she makes an Assignations.* Propert. IV. 8. 33. Cic. pro Cael. constitutum factum *esse cum servis* 1. de Orat. §. 139. Terent. Hecyr. Constitui cum *quodam hospite Me esse illum conventuram.* i. e. *promisi.* Eunuch. *Dati annuli, locus, tempus* constitutum *est.* vide Turneb. X. 27. & Lipsium in Quaest. Epist. Cic. pro Caecin. *Placuit Caecinae de amicorum sententia* constituere, *quo die in rem praesentem veniretur.* Verrin. Constitui cum hominibus *quo die Messanae mihi praesto essent.* sic *constituere alicui* ἐλλειπτικῶς pro, *c. horam, diem, tempus.* ea forma qua dicimus, *honores alicui constituere.* Nepos XVIII. 9. sic paratus, qua constituerat, proficiscitur. pro *decernere* absol. idem XVIII. 12. Cicero & Accus. & Dat. addit, Verrin. II. 15. ad Attic. XII. 2. Wasse.

Quod is festus celebratusque per omnem Africam] Hujusmodi dies conjurationibus aptas esse, diximus ad Justin. lib. XXI. c. 4. §. 2. Rup.

T. Turpilium Sillanum] In vetustis, *Sullanum*: antiquo illo scribendi more. Riv. Ita & Pall. nostri, nisi quod Naz. videatur prius habuisse *Sulanum*, aut *Sillanum*, quomodo item alii aliquot. Grut.

Eos omnes] Legendum, *eos omnis.* Riv.

Inter epulas obtruncant] Quo facinore etiam

postea milites palantis, [a] inermis, quippe [b] in tali die, [c] ac sine imperio adgrediuntur. Idem plebes facit, pars edocti ab nobilitate, alii studio talium rerum incitati, quis acta, consiliumque ignorantibus tumultus ipse, & res novae satis placebant.

LXXI. Romani milites, [d] inproviso metu, incerti ignarique, quid potissumum facerent, [e] trepidare ad arcem oppidi, ubi signa, & scuta erant:

VARIANTES LECTIONES.

a inermos L. *qui* optimus. b *ut in* N. c *sine metu ac s. i.* d *i. m. percussi* B. *inpr. metu perculsi* D. N. *percussi inpr. m.* F. *perculsi i. m.* M. e *tr. arcem oppidi apprehendere* H.

NOTAE VARIORUM.

etiam in Germanos grassati sunt Agrippinenses. Tacit. lib. IV. Hist. c. 74. Rupert.

Postea milites palantis, inermes, quippe in tali die] Manuscripta duo, *inermos.* nam mutari nonnunquam in hoc nomine inflexionem haud fere quisquam ignorat. Utitur autem hac declinatione Tacitus saepe, velut. I. *Qui semisomnos, inermos, aut palanteis ceciderant.* pro, *inermes.* &: *Quem ignarum inermumque quamvis firmatus animo centurio aegre confecit.* Riv. *inermes* nostri. Wasse.

Quippe in tali die, et sine] In vetustis, *ac sine imperio.* tametsi hoc quidem sane quam leve, & nullius fere momenti, nisi quod melius sonat. Riv. Non male Bong. *quippe tali die*, neglecta praepositione. Pall. quoque quint. *die sine imperio*, omissa copula. Grut. Nostri servant *in.* Wasse.

Idem plebs facit] Manuscriptum, *plebes.* Riv. MS. meliores *item.* Grut.

Pars edocti a nobilitate] Ibidem, *ab nobilitate.* Riv.

Studio talium rerum incitati] Dictio ultima abesse poterat captatori brevitatis. Grut.

Romani milites perculsi improviso] Τὸ *perculsi* non est in ullo MS. nec in impressis vetustioribus, sed nec sensus magnopere requirit. Riv. AEstuant emendatores—*velut minuta magno Deprehensa navis in mari vesaniente vento.* emaculandum autem: *Rom. milites improviso metu incerti ignarique quid potissimum facerent, trepidare ad arcem oppidi, ubi signa & scuta erant: praesidium hostium, portae ante clausae, fugam vetant.* ita Bertinianus & Sigebergensis, nisi quod in hoc *probibebant*, legebatur: *Perculsi* autem abesse a. s. c. ne Rivius tacuit quidem. *Trepidare ad arcem* optime. Livius: *Moxque dum in sua quisque ministeria discursu trepidat ad prima signa.* Horatius:

Quam quae per pronum trepidat cum murmure clivum.

Hoc ergo exemplo vetusta & venusta sunt, *trepidare domum*, *trepidare in naves*: aliaque talia. Palmer. Palmerius ex Bertiniano & Sigebergensi locum sic corrigit: *Romani milites improviso metu incerti ignarique quid potissimum facerent, trepidare ad arcem oppidi, ubi signa & scuta erant, praesidium hostium, portae clausae, fugam vetant.* Concinne satis. Sed Rittershusianus quoque *trepidare ad arcem* habet. Coler.

Trepidare arcem oppidi.] Hic locus varie legitur, & ni fallor etiam, corrupte. ex Aldini codicis lectione nullus sensus est. Gothi codex ita habebat: *Trepidare arcem oppidi, ubi signa & scuta erant* (hic quidam adscripserat, *petere*) *praesidium hostium, portae antea clausae fugam probibebant.* Ego in alio quodam codice hanc reperi lectionem: *trepidare: ad arcem oppidi, ubi signa & scuta erant, praesidium hostium, & portae ante clausae fugam probibebant.* hoc sensu, *Milites Romani trepidabant; quia hostium praesidium probibebat fugam ad arcem, sed portae clausae omnem fugam prohibebant:* ut zeugma a fine cum syllepsi numerorum. Glar. Adsensus sum potissimae parti membranarum, nec non Edd. vetustis, nam aliae, *trepidare ad arcem*, aliae *trepidare apud arcem*, novissima vero, *ignarique quid potissimum facerent, trepidare arcem oppidi. &c.* omnes inepte, ut pluribus demonstratur Suspicionum libellis. Grut. Adde Graevium ad Lactant. de M. Persec. cap. 10. p. 90. Gronovium patrem ad Liv. XXVII. 1. Codex Pemb. sic distinguit, *trepidare. Arcem oppidi ubi signa & scuta erant praesidium hostium. Portae ante clausae fugam probibebant.* Markii γ. & Carrio. Reg. L 3. Mart. Bodl. omittunt

erant: [a] praesidium hostium, portae ante clausae fugam prohibebant: [b] ad hoc mulieres puerique pro tectis aedificiorum saxa, & alia, quae locus praebebat, certatim mittere. Ita neque caveri anceps [c] malum, neque a [d] fortissumis infirmissumo generi resisti posse: juxta boni, malique, strenui, [e] & imbelles [f] inulti [g] obtruncati. In ea tanta asperitate, [h] saevissumis Numidis, & oppido undique clauso, Turpilius praefectus unus ex omnibus Italicis profugit intactus: id misericordia ne hospitis, an pactione, an casu ita evenerit, parum comperimus: nisi quia illi in tanto malo, tur-

VARIANTES LECTIONES.

a *praesidia* N. b *ad haec* N. c *bellum* N. d *fortiss. viris* N. e *& imbecilles multi* F. H. f *multi* C. D. E. I. K. M. delet N. g *obtruncari* I. h *saeviss.* M. N.

NOTAE VARIORUM.

tunt *ad*, Bertin. & Sigeberg. agnoscunt. Vide Palmerium, & Servium p. 399. Virg. trepidantia *bello Corda.* Grut. IV. 69. & AEn. IX. 114. confer denique Cl. Salmasium. WASSE.

ET PORTAE ANTE CLAUSAE] Illa *&* copula non est in manuscriptis, ac rectius abest. RIV.

PUERIQUE PRO TECTIS] Quid pueri ante tecta jaculari in Romanos potuerint nescio. Lego duobus tantum verbis *Protectis aedificiorum.* Glossarium *Protectum* ἐνθέτης. Sed & *Projecta* eadem dicuntur. Glossarium idem: *Projecta tecta* Ἀνατεταγμένα, ἀνάστασιν ἔχουσα, ἐπὶ οἰκίας. Alibi *Projectio* ἐξώστης. *Projectus* ἐξώστης. Perperam alio loco: *Perfecta tecta.* Emendo: *Projecta tecta*, ut supra. Eadem *Meniana* vocabant, de quibus & apud Jureconsultos. COLER. Non sunt cogenda in unam dictionem illa *pro tectis.* ignorat rationem aedificiorum omnem usumque praepositionis *pro*, qui id mutat. GRUT.

RESISTI POSSE] Posset excludi ultima vox, salva sententia. GRUT.

INULTI OBTRUNCARI] Num *inulti* trisyllabon potius, quam *multi* disyllabon legendum? quod saepe puncti omissione in tertia vocali Latinorum accidit, quemadmodum superius alicubi admonuimus. GLAR. Nisi me conjectura fallit, legendum est, *inulti:* pro impune & qui ulcisci hostes non possent. Sic idem est in Catilina usus: *Cavete ne inulti animam amittatis.* Jam *inulti* esse legendum, ea quae statim praecessere, indicant, *neque caveri anceps malum, neque a fortissimis infirmissimo generi resisti posse.* Id nimirum erat, *inultum obtruncari.* Jam non multos obtruncatos, sed omnes plane, ipsemet Sallustius ostendit, cum Turpilium ait unum ex omnibus Italicis profugisse intactum. Ex similitudine scripturae defluxit error. RIV. Ita melius omnino Nazar. Noster quam alii, *multi obtruncari*, aut *obtruncati* L 3. Grut. *imbecilles obtruncari.* *Obtruncati sunt* L. 2. inepte, & Venetae *inulti* Reg. Mart. WASSE.

IN EA TANTA ASPERITATE, TAMQUE SAEVISSIMIS NUMIDIS] Ita legendum ex vetustis libris, qui hac in parte sinceri, incorruptique sunt, vulgatis omnibus mendosis, in quibus particula *tamque* omissa est. confirmat hanc correctionem meam, eodem in libro Sallustius: *tanto tamque utili labori meo, nomen inertiae imponant.* Et in Catilinario: *In tanta itaque, tamque corrupta civitate.* C. POPMA.

ID MISERICORDIA NE HOSPITIS, AN PACTIONE, AN CASU ITA EVENERIT, PARUM COMPERIMUS] Rescribi queat brevius, *misericordia ne hospitis, an pactione, an casu; parum comperimus.* GRUT.

NISI QUOD ILLI IN TANTO MALO TURPIS VITA, &c.] Codex in pergamenis descriptus habet *nisi quia illi in tanto malo, &c. improbus intestabilisque videtur.* τὸ *nisi*, hic eodem modo accipitur, quo apud Terentium in Andria: *Nescio*, inquit, nisi deos *mihi iratos fuisse satis scio, qui illi auscultaverim.* Sed & Cicero aliquoties in hunc ipsum modum, velut in Epistolis: *De re nihil possum judicare:* nisi *illud mihi persuadeo, te talem virum nihil temere fecisse*, pro, *nisi quod mihi persuadeo.* vel, *nisi quatenus, &c.* Idem pro Sex. Roscio: *Quid erat quod Capitoni primum nuntiarit, nescio:* nisi hoc *video*, *Capitonem in his bonis esse socium.* Sunt qui *nisi* pro *sed* positum, seu pro ve-

turpis vita integra fama potior fuit, inprobus [a] inteſtabiliſque videtur. Metellus, poſtquam de rebus Vaccae [b] actis comperit, paulliſper moeſtus [c] e conſpectu [d] abiit: deinde, ubi ira, & aegritudo permiſta ſunt, cum maxuma cura

VARIANTES LECTIONES.

a *inſtabiliſque* H. b *ita actis* E. F. c *e conſp. ſuorum* N. d *abit* Ed. Grut.

NOTAE VARIORUM.

verumtamen, in his atque ſimilibus locis putent, in quibus eſt Linacer. id quod ne mihi quidem diſplicet, ac in exemplis ſupra poſitis probe quadrat. RIV.

IN TANTO MALO, TURPIS VITA INTEGRA FAMA POTIOR FUIT, INPROBUS INTESTABILISQUE VIDETUR] Ita cum noſtro ſentiunt omnium fere ſectarum Philoſophi, inprimis vero Stoici.

—— *Nec enim omnia quaedam*
Pro vita facienda putant.

Et honeſtum ei vile eſſe, cui corpus nimis carum eſt, clamat Seneca epiſt. 14. ubi & adjecit: *agendam quidam corporis diligentiſſime curam, ita tamen, ut, quum exiget ratio, quum dignitas, quum fides, mittendum in ignem ſit.* Sed & in eandem ſententiam alibi paſſim multa diſſerit, & Epictetus in Diſſertationibus, ab Arriano digeſtis. RUPERT.

INPROBUS] Turpilium Praefectum fabrum [eundemque hoſpitem ſuum condemnaſſe Metellum ait Plutarchus inſtinctu C. Marii, qui eum in judicio acriter oppugnaverat. Idem etiam innocentem praedicat: *μετ' ὀλίγον δὲ τῆς αἰτίας ψευδοῦς φανείσης.* in Mario pag. 409. WASSE.

INTESTABILIS] Tacitus Annal. XV. *Incuſat ultro inteſtabilem & conſceleratum.* CIACC. Badius *inteſtabilis* legiſſe videtur, non recte mea quidem ſententia. Soldus *inteſtabilem* exponit *valde ſceleratum.* Acron in tertiam Horatii Satyram lib. II. Sermonum ubi de Servii Oppidii teſtamento fit mentio, ita ait: *Inteſtabiles appellabantur, quorum teſtimonium non valebat.* Porphyrio autem, *Antiqui eos*, inquit, *quos in teſtimonium dimitti nolebant, inteſtabileis vocabant.* Badius eo in loco Horatii, exponit, *Inteſtabilis, id eſt, teſtamenti expers* quod propius vero puto. hoc autem Salluſtii in loco Perroti expoſitio accipi poteſt, qui *inteſtabilis* pro *deteſtabilis* poſitum putat; ad hoc Gellium citans auctorem, qui eadem ſignificatione uſurpaverit. GLAR. *Inteſtabilis* utique hic idem ſignificat, quod in illo ex XII. Tabulis: *Improbus*, inteſtabiliſque *eſto.* Gellius eodem modo utitur libro ſeptimo, capite decimo octavo: *Qui ad Hannibalem non rediſſent, uſque adeo* inteſtabiles *inviſoſque fuiſſe, ut taedium vitae ceperint, necemque ſibi conſciverint.* Proprie vero *inteſtabilis* is eſt, qui nec teſtimonium dicere, nec aut teſtamentum facere, aut e teſtamento conſequi aliquid poteſt. Inde metaphorice pro tetro deteſtabilique, & execrando ponitur. Plin. XXX. de magica loquens: *Proinde ita perjurium ſit eam* inteſtabilem, *irritam, inanem eſſe.* Horatius: *Inteſtabilis & ſacer eſto.* RIVIUS. Gloſſae, *μὴ προσδεκτέος εἰς μαρτυρίαν.*

METELLUS, UBI POSTQUAM DE REBUS VACCAE ACTIS COMPERIT] Aldinus codex habet: *Metellus ubi poſtquam:* ſed alterum abundat, hoc fallor tem loco. GLAR. In MSS. ceteriſque vetuſtioribus non eſt *ubi.* ſed tantum *poſtquam.* Quod ſi priorem lectionem recipis, abundat forſan altera harum particularum, ut in illo, *poſt deinde*, apud Terentium in Andria *una ſimul*, in Heautontimorumeno: *miſere nimis*, in Adelphis: in Phormione, *fere plerumque.* Quid ſi ex gloſſa irrepſit *τὸ poſtquam*, quod aliquis forſan ſupra ſcripſerit, explicare volens quid ſignificaret *ubi*, nam iſtis gloſſis mendoſiores ſunt antiqui codices facti. RIV. Ald. Cod. *ubi poſtquam.* WASSE.

PAULLISPER MOESTUS E CONSPECTU ABIIT] Codex Fabricianus, *abit*, tempore praeſenti. RIV.

DEIN, UBI IRA ET AEGRITUDO PERMISTA SUNT, CUM MAXIMA CURA, ULTUM IRE INJURIAS FESTINAT] Hinc Ariſtoteles III. Nicomach. 11. *iram cotem fortitudinis* autumat. Ejus verba ſunt: *Porro iram quoque fortitudini adſcribunt. Fortes enim videntur eſſe etiam ii, qui ira concitati, tanquam belluae, in eos irruunt, qui vulnerarunt, quoniam fortes ſunt etiam iracundi. Maximum enim ad pericula adeunda calcar ira admovet. Ex quo & Homerus:*

—— —— *vires addidit ira &c.*

ra ultum ire injurias festinat. Legionem, cum qua hiemabat, & quam plurimos potest Numidas equites pariter cum occasu solis expeditos educit: [a] & postera die circiter horam tertiam pervenit in quamdam planitiem, locis paullo superioribus circumventam. Ibi milites fessos itineris magnitudi-

VARIANTES LECTIONES.

a delet *& p. d* H. *& postero die* N.

NOTAE VARIORUM.

Fortes igitur honesti causa res omnes gerunt, eosque ira adjuvat: bestiae autem dolore affectae. Haec & pluribus ille, quae minime probat Seneca in libb. de Ira, ubi inter alia: *Ira*, inquit Aristoteles, *necessaria est, nec quisquam sine illa expugnari potest, nisi illa impleat animum & spiritum accendat. Utendum autem illa est, non ut duce, sed ut milite. Quod est falsum. Nam si exaudit rationem & sequitur, qua ducitur, jam non est ira: cujus proprium est contumacia. Si vero repugnat, & non, ubi jussa est, quiescit, sed libidine ferociaque provehitur, tam inutilis animi minister est, quam miles, qui signum receptui datum negligit.* Haec & alia multa in eandem sententiam ille lib. I. de Ira c. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. & 16. Sed & seqq. duobus libb. adversus Aristotelem & Peripateticos, qui optimum esse ajunt, temperare iram, non penitus tollere, tanquam Stoicus disputat. Peripateticis tamen, hac in parte, adhaeret Plato quoque, qui ubique iram laudat, ut fortitudinis administram. Atque hinc etiam lib. II. de Republica custodem suum, quem tueri patriam vult, corpore robustum esse, animo iracundum cupit. Sed lib. V. de LL. *Oportet*, inquit, *iracundum quemvis virum esse, & maxime etiam mitem. Aliorum enim peccata gravia, & curatu difficilia, aut prorsus insanabilia, non aliter licet vitare, aut tollere, quam pugnando, resistendoque vincere, & sine remissione punire. Hoc enim, sine generosa quadam ira, nullus animus fecerit.* Et mox ibid. seq. In qua parte sunt etiam vett. Ecclesiae Dd. & inter alios Lactantius, cujus c. 18. est l. de Ira Dei, sine ira peccatum non corrigi, ubi & Stoicos refutat. Jam B. Ambrosii lib. 1. de Off. illa sunt: *Irascimini, ubi est culpa, cui irasci debeatis. Non potest non fieri, ut non rerum indignitate moveatur: alioqui non virtus, sed lentitudo & remissio judicatur.* Denique praeter alias scite Bernardus in quadam epistola: *Non irasci, ubi irascendum est, & nolle emendare peccatum, peccatum est. Plus vero irasci, quam irascendum est, peccatum peccato addere est.* RUPERT.

UBI IRA ET AEGR. &c. Dictio novissima *sunt*, est ab oscitantia librarii. GRUT. Nostri habent. WASSE.

PARITER] Sic infra: *Sulla pariter cum ortu solis castra metabatur.* Etiam: *uti simul cum occasu solis egrederentur.* Infra: *pariter cum capta Thala legati venerant.* CIACCON. Sic Noster alibi. i. e. eodem tempore. *simul una cum.* Dares cap. 2. *Legatos mittunt ut tota Graecia conveniat, cum classibus & exercitibus ornati* pariter *ad Atheniensium portum, unde* pariter *ad Trojam proficiscantur.* At quis feret vel in ferreae aetatis scriptore insulsissimam repetitionem? Lege ergo cum codice Sidneiensi: *exercitibus ornati paratique. unde pariter ad Trojam prof.* sic Noster supra. Cic. de Orat. *Ut ille qui haec non vidit, & vixisse cum Repub.* pariter *& cum illa simul extinctus esse videatur.* WASSE.

CIRCUMVENTUM] Expressit illa Polybiana, *ἔν τινι πεδίῳ πανταχόθεν ὄρεσι περιεχομένῳ.* p. 108. lib. I. vide etiam Plutarch. Lucul. p. 507, Virg.

Cocytusque sinu labens circumvenit *atro.*

Sic enim Pieriani, & e nostris Pemb. Jes. sed Joannensis aliique pessime *circumfluit*, quod ab interprete natum amplectitur C. Ruaeus. At tu vatum interpres Heinsi, alia mones, etiam mortuus nec totus occidis.

Αἱ δὲ τεαὶ ζώουσιν ἀηδόνες, ᾗσιν ὁ πάντων
Ἁρπακτὴς Ἀΐδης οὐκ ἐπὶ χεῖρα βαλεῖ.

Noster: *cuncta* moenia *exercitu* circumvenit. Hegesip. III. 26. *arenoso undique litore* circumvenitur. MSS. pro *si quis*, habent *si qui* eleganter. Curtius II. 6. *Ambitus Babyloniae* CCCLXXX. *sta-*

tudine, & [a] jam abnuentis omnia, [b] docet oppidum Vaccam non amplius mille passuum abesse: decere illos reliquum laborem aequo animo pati, dum pro civibus suis, [c] viris fortissumis, atque miserrumis, poenas [d] caperent. Praeterea praedam benigne [e] ostentat. Sic animis eorum adrectis, equi-

VARIANTES LECTIONES.

a *jam* H. b *edocet* A. E. K. N. *ostentabat* F. c *viris in vita fortiss. in morte miserr.* M. d *acciperent* N. e *ostendere* E. *ostentare* N.

NOTAE VARIORUM.

stadiis circumvenitur VI. 1. *Operum magnitudinem* circumveniunt *cavernae ingentes.* Tacitus in re simili maluit *circumjecta* v. V. Verrin. §. 55. 11. 2. atque ita Quintilianus Declam. XIII. p. 183. *Ex omni parte* circumjectus *divitis ager, vix tenuem ad gressus meos semitam dabat.* Qui ejus loco reponet *circumventus*, id faciet auctoritate membranarum Joannensium. alterum tamen retinet Mamertinus Paneg. XIII. Hoc significatu *circumsepti* apud Ammianum XXXIII. 6. Wasse.

Abnuentes omnia] *Abnuentis* Noster Nazar. Grut. Xenophon. Paed. II. Ὡς μηδὲν ἈΝΑΙΝΟΝΤΟ ἔργον, ἀλλὰ πάντα νομίζοιεν πρέπειν αὐτοῖς πράσσειν ὅσα ἂν ὁ ἄρχων προστάττῃ. Cum itaque significare voluerit auctor milites ad summam contumaciam evasisse, dixit eos *omnia abnuere*, ut infra Fr. III. *pollicitus omnia*, quomodo locutus est Livius. Vox *abnuere* in rebus hostilibus frequens. Q. Septimius III. 13. Abnuentibus *jam barbaris ,ac sine ulla difficultate versis.* Non assentior Ampl. & doctissimo Perizonio, qui *abeuntibus* legit. nam Auctor procul dubio locum hunc Sallustii respexit. Absolute usus etiam V. 3. *Cuncti simul gemitum edunt*, &c. abnuere *tot adversis rebus Priamum.* Confer IV. 15. Idque facit Livius XXVII. 49. *Ille pugnantes hortando, pariterque obeundo pericula sustinuit: ille fessos abnuentesque, taedio & labore, nunc precando, nunc castigando accendit.* Idem alibi casum addit III. 38. et Tacitus XIV. 37. & XXI. Ennius:

Certare abnueo *metuo legionibu' labem.*

Contra:

Adnuvit *sese mecum decernere ferro.*

vid. Claudian. II. Ruffin. 72. Hoc modo utuntur *negare*, *respuere* & similibus. Statius Theb. II. 669.

——— ——— *Ast tamen illi*
Membra negant, *lassusque ferat praecordia sanguis.*

Sanguis autem pro *viribus* ut supra vs. 561. id que vere & philosophice, itemque apud Plautum Bacchid. I. III. 45. Stephanus, Lambinus, Operarius, non capiunt. Statius iterum sed absolute Theb. VI. 553.

——— ——— *nec inutile bellis*
Subsidium si dextra neget.

Ibi B. Pub. *turre supina*, at caeteri uti & Virg. *suprema*, recte. Eleganter apud eundem Sylv. III. 1. *saxa* negantia ferro. hoc est, non cedentia, quae aperire & diducere nequit ferri rigor. Wasse.

Vaccam non amplius mille passuum abesse] Mirum vero, si non amplius mille passuum aberant Romani, Vaccenses non resciviisse. Ego numerum ante millia desiderari valde vereor, ut, duo vel tria. Badius adjicit, *mille* esse ablativi casus, quod mihi non videtur: substantivum tamen esse necesse est, siquidem lectio bene habet. Sed idem Badius paulo post *cives* per *concives* exponit, quasi quisquam veterum *concivis* dixerit: cum Cicero, Sallustius, ac veteres omnes perpetuo *cives* protulerint, numquam *concives*, Vallae temporibus natum. Illud etiam quod ibidem auctor ait, *Equites in primo latere*, plane non intelligo. Badius autem exponit, *In primo latere, quia ex transverso agebatur agmen.* Glar.

Arrectis] Ita plane MSS. & perplacet, haud ita tamen ut ideo aliis locis ubi eadem exemplaria praeferunt *erectis*, alterum illud statim substitui debeat. Grut. *Erectis* Ball. Wasse.

Vaccenses &c.] MSS. incorruptiores *animum advertere*, a manu quidem primore. Grut. Divisim e nostris. γ. & Pemb. sic etiam Caesar B. G. V. 18. vide Graevium ad Cic. Offic. II. 19. *animo advertere.* Sidonius Lib. Epist. IV. sed & V. 10. *Te amat, in quo solo, vel maxime* animum advertit. Wowerius, *omnium advertit.* & sic in forma simili apud Symmachum I, 22. Juretus. sed MSS. & Vulg. Sidonii retinent *animum ad.* eaque lectio

 ex

equites in primo latere, pedites quam arctissume ire, & signa occultare jubet.

LXXII. Vaccenses[a] ubi animadvertere[b] ad se vorsum exercitum[c] pergere primo, uti res erat, Metellum esse rati, portas clausere: deinde, ubi neque agros vastari, & eos, qui primi aderant, Numidas[d] equites vident; rursum Jugurtham[e] arbitrati, cum magno gaudio[f] obvii procedunt. Equi-

VARIANTES LECTIONES.

a *ubi primum* B. D. b *adversum se* H. M. N. *se* delet G. c *ire* D. d *equites* delet L. e *rati* B. D. H. M. N. *esse arbitrati* K. f *obviam* B. H. K.

NOTAE VARIORUM.

ex aliis ejusdem locis defendi & potest & debet. confer VIII. 7. Ennius: *si voles* animum advertere *comiter monstrabitur.* sic etiam Plautus, aliique innumeri. idem valet apud Thucyd. *προσέχειν τὴν γνώμην.* WASSE.

EQUITES IN PRIMO LATERE] Nugantur alii; unus Glareanus, more majorum, sine fuco & fallaciis, negat se intelligere. Et melius, quam qui ubique intelligendo faciunt, ut nihil intelligant. Lego *equites inprimo late; pedites quam artissime ire, & s. o. i. Ire*, in plerisque V. C. Erant Metello equites auxiliares Numidae, hos sparsos jubet praecurrere, ut Vaccenses inducantur: Romanos pedites conferto agmine sequi, eadem de caussa haec sententia aliter quam verbis a me restitutis non conficitur. & illud *artissime*, postulat cui referatur ac componatur in priore membro. Sed fefellit bonos viros adverbium *inprimo*, paulo minus quam proculcatum. PALMER. Locus obscurissimus; sed ei faculam adlucit Palmerius, corrigens, *Equites inprimo late. Inprimo* adverbialiter positum, a Virgilio *jamprimo*, si credimus Philargyrio antiquissimo ejus interpreti. COLER. Reperi in uno MS. *Equites in primo latere ponit.* Sed nihil mutandum puto. C. POPMA.

PEDITES QUAM ARCTISSIME PERGERE] MS. *quam arctissime ire.* quomodo est in ceteris item vetustioribus. Incuria quadam typographi hoc mendum irrepsit, propterea in proximo versu *pergere* sequitur. RIV. Aliquot manuscripti & typis excusi codices: *Pedites quam arctissime pergere.* Nos ire scripsimus, veterum librorum fidem secuti; infra: *Aulum Manlium legatum cum cohortibus expeditis ad oppidum Laris, ubi stipendium & commeatum locaverat*, ire jubet. item in eodem libro: *ille statim L. Syllam, & Aulum Manlium legatos ire jubet.* & iterum: *Eos ad Marium, ac dein, si placeat, Romam legatos ire jubet.* Errori occasionem dedit, quod versu proximo *pergere* sequitur. C. POPMA.

VACCENSES UBI ANIMADVERTERE AD SE VERSUM] Manuscripta duo, *ad se vorsum.* quod, ut antiquario, magis convenit. nec secus exemplar Basiliense. RIV. MSS. incorruptiores, *animum advertere.* GRUT. Approbat ad Livum lib. XXIV. cap. 48. Gronovius. WASSE.

PRIMO UTI RES, *&c.*] Poterat tolli *res & esse.* tanto quidem magis quod appareat in Naz. ac Comm. *uti erat res.* GRUT.

PORTAS CLAUSERE] Suavius foret *claudere.* GRUT.

NUMIDAS EQUITES, *&c.*] Justinianus aliquis contentus fuisset dicere: *& Numidas equites vident*, nam primos incessisse, plus satis constat e supra dictis. GRUT.

RURSUS JUGURTHAM ARBITRATI] Similis error & Megarenses pessundedit, apud Justin. lib. II. c. 8. §. 3. ubi notam nostram vide: & Persas ad Eurymedontem fluvium, apud Diodor. Sicul. lib. XI. c. 61. ibi: *Nec satis tanta victoria effectum ratus Cimon, mox totam classem in terrestres Persarum copias ducit, ad Eurymedontem fl. tum stativa habentes. –Cumque arte Barbaros circumvenire statuisset, in naves nuper expugnatas fortissimos quosque suorum, tiaris, & reliquo ornatu Persico instructos collocat. Barbari, veluti jam recens suorum classis adventet, figura & apparatu navium Persicarum decepti, pro suis illas triremibus agnoscunt, & Athenienses, non aliter, quam amicos excipiunt.* Et quae ibid. de strage Persarum sequuntur. Sed & in Musulmannica historia aliquoties occurrit hoc stratagema, v. g. lib. IV. in rebus Urchanis, ibi: *Urchan, hostium fallendorum causa, Christiani mercatoris habitum induit, & ad castellum pontium Sangarii fluminis se contulit. Quum arcis praesidiarii viderent, hos uti vestitu Christia-*

Equites peditesque, repente signo dato, alii vulgum effusum oppido caedere; (alii ad portas festinare: pars turres capere: ira, atque [a] spes praedae amplius quam lassitudo, posse. Ita Vaccenses biduum modo ex perfidia [b] laetati: civitas magna, [c] & opulens, poenae cuncta aut praedae fuit. Turpilius, quem praefectum oppidi unum ex omnibus profugisse, supra [d] ostendimus, jussus a Metello caussam dicere; postquam sese parum expurgat, [e] condemnatus, verberatusque capite poenas solvit: nam is civis [f] ex Latio erat.

LXXIII.

VARIANTES LECTIONES.

a MSS aliquot *praedae spes.* b *l. sunt* G. c *& opulenta* D. K. N. d *diximus* B. H. M. *docuimus* C. e *condemnantur verberatus atque c. p. s.* N. f *ex Collatio* A. B. D. E. F. H. I. K. M. N.

NOTAE VARIORUM.

Christianis usitato mercatoribus, & tales esse crederent; ultro portas eis aperuerunt, & arcem siverunt ingredi. Tum vero milites Urchanis, in arcem admissi gladios & acinaces suos stringere coeperunt, & tanto quidem impetu, ut castro vi potirentur, captumque diriperent. RUPERT.

OBVIAM] *Obvii* L 2. 3. Arond. γ. λ. Pemb. at Venetae, Mart. Bodl. Reg. L 1. *obviam.* vide supra. WASSE.

SPES PRAEDAE] *P. spes* Pemb. Hegesip. I. 45. *Nec diutius ferre potuit responsionis constantiam, sed* indignatione super aegritudinem facta, *ut infirmitatem vinceret, in conventum populi processit.* MS. *fractus.* sed contra auctoris mentem. WASSE.

BIDUUM MODO LAETATI] *Tam caduca haec fragilia, puerilibusque consentanea crepundiis, quae vires atque opes humanae vocantur*, ingemit Valer. lib. VI. c. ult. in epilogo. Hinc Euripides in OEdipo: Ἀλλ' ἡμέρα τοι μεταβολὰς πολλὰς ἔχει, hoc est, interp. Guil. Cantero: *Multas dies habet vicissitudines.* Et, *saepe una nox est inter urbem maximam & nullam*, ait Seneca Epist. 91. *Horae momentum interest inter solium, & aliena genua*, ait idem in l. de Tranq. animi c. 11. hoc est, Horae spatio haec verti ita possunt, ut qui in alto sedisti vitae arbiter, cujus genua supplices tangebant; idem dejectus, advolvare aliena genua. Quamobrem etiamnum longam moram Fortuna dedit Vaccensibus, quae biduum dedit, quum alias: verbo Euripidis, sit *dialis*, sive potius, ut Euripidem correxit Demetrius Phalereus apud Plut. Consol. ad Apollon. *momentanea.* RUPERT.

EX PERFIDIA] Vide not. ad c. 3. h. l. RUPERT.

PERFIDIA LAETATI] Sic fere Caesar B. G. V. 52. *Virtute eorum expiato incommodo, neque hostibus* diutina laetatio, *neque ipsis longior dolor relinquatur.* Hegesip. I. 12. *Nec longum laetatus, ubi transmisit Euphratem exercitum amisit, & ipse extinctus est; eo successu Parthi laetiores* MS. *elatiores.* Quod praefero, ut magis conveniens tam Gentis moribus, quam proelio quo Imp. Romanum cum exercitu deleverant. WASSE.

CIVITAS MAGNA ATQUE OPULENTA] Manuscripta, *civitas magna atque opulens.* quae vox frequens veteribus erat. Utitur ea Politianus in Commodo Herodiani: *Sollicitum se ajebat esse, ne quis opulens ex nobilitate domum occuparet principis.* nec aliter est in Beroaldino. RIVIUS.

TURPILIUS, QUEM PRAEFECTUM OPPIDI UNUM EX OMNIBUS PROFUGISSE, SUPRA OSTENDIMUS] omnia supervacua praeter vocem primam, *Turpilius.* GRUT.

SUPRA OSTENDIMUS] Reg. *docuimus.* γ. *meminimus.* Ar. Reg. L 3. *cuncta poenae aut p. f.* in Bodl. deleri jubetur *cuncta.* WASSE.

JUSSUS A METELLO CAUSAM DICERE] E Polybio colligas, capitis causas Tribunum cognovisse. Saepius tamen legas ipsum Ducem. Atque adeo rigidum hic jus, ut provocatio etiam nulla esset, teste Cic. III. de LL. *Hoc tam liberum jus valde summisit militem, & ad omnia promtum valentemque fecit.* Sed tamen ambigi potest, an post legem Porciam non aliqua id imminutum, nec capite, sed exilio, in civem animadversum. Indicat Sallustius hic quum subjicit: *Nam is civis ex Latio erat, quasi in veteres verosque cives non idem jus.* Vide Lips. V. de Mil. dial. 18. RUPERT.

NAM IS CIVIS EX LATIO ERAT] Ald. codex

LXXIII. Per idem tempus Bomilcar, cujus inpulſu Jugurtha deditionem, quam metu deſeruit, inceperat, ſuſpectus regi, & ipſe eum [a] ſuſpiciens, novas res [b] cupere: ad perniciem ejus dolum quaerere: diu noctuque [c] fatigare animum: denique, omnia tentando, ſocium ſibi adjungit Nabdalſam, hominem nobilem, magnis opibus clarum, acceptum-

VARIANTES LECTIONES.

a *ſuſpectans* C. b *capere* C. c *f. cogitando an.* M.

NOTAE VARIORUM.

ex *Collatia* habet, quae lectio verior videtur. Erat igitur Collatinus civis, non Romanus; alioqui lex Porcia vetuiſſet eum mori. Verum de ea lege, in quibus ſervanda, & quibus non, multa dicenda erant, ſi hujus noſtri negotii ea eſſet materia. GLAR. Mallem abeſſet *nam.* nec enim arbitrer ideo ſeverius punitum quod Latinus; ut placet viris clariſſimis. quippe Porciae Valeriaeque leges non valebant in caſtris. imo contra, ibidem gravius animadverſum in Romanos, quam ſocios, aut auxiliarios, pluribus oſtendi in libellis Suſpicionum. ceterum, ne quid diſſimulem, mſſ. ad unum omnes repraeſentant, non, *ex Latio*, ſed, *ex Collatio*, neque aliter antiquitus cuſi. nam deinceps, *Collatia.* male tamen. natuſque inde error, quod non putabant *civem* dici, niſi oppidi certi. at *Latium* regio erat. GRUT. *Ex Latio* Venet. *collatio.* Mart. Arond. *e collatio* L 2. 3. Pemb. *ex collectione* λ. *ex Latia*, ſed ſupra, *col. no. op.* hoc eſt, nomen oppidi. γ. *ex collatio* Gloſſae codicis regii, *Collatium eſt oppidum ultra Romam, unde Romae quaedam porta vocatur Collatina.* Unde patet interpretamenta haecce deſumta eſſe ab alio libro. nam hic codex voces *ex collatio* nec in textu neque in margine exhibet. Bodl. *ex conlatio.* WASSE.

CIVIS &c.] At hic Turpilius erat praefectus fabrum, poſt oppidi, non miles in exercitu, ſed quia Latinus, capite punitus ob crimen proditionis. A. POPMA. Vide omnino *Lipſium* Lib. V. Dialog. 18. *de Militia Romana.* WASSE.

SUSPECTUS] Idem Badius exponit *ſuſpiciens, id eſt, clam ejus conatus inſpiciens.* at ego relative, de eodem tamen Bomilcare dictum intelligo. *Bomilcar erat ſuſpectus regi, & ipſe eum ſuſpiciens, id eſt, in ſuſpicione habens;* quippe de cujus erga ſe fide dubitabat. Uterque igitur alteri ſuſpectus erat, ut vulgo loquimur. Paulo poſt: *Magnis operibus clarum.* Quidam *opibus* legunt. Nam non ita multo poſt legitur: *Ex quo illi gloria opeſque inventae.* ſed nihil mutem. GLAR. Huc reſpexit Apulejus Apol. II. p. 377. *Non minus* ſuſpectans *novam domum, quam ipſa jam ob unum divortium* ſuſpectanda. apud quem invenitur *ſuſpectus* pro *ſuſpiciens, ſuſpicax*, ut *flens* & *conſpectus* apud Virgilium pro *fleta*, conſpicua. Fallitur Badius, qui exponit, *clam ejus conatus inſpiciens.* WASSE.

ET IPSE EUM SUSPICIENS] Hic locus a Nonio citatur in, *ſuſpicere;* & apud eum vox *ipſe* non legitur; nec neceſſaria eſt. Porro Tacitus ſaepe, *ſuſpectans* dixit, quod Salluſtius *ſuſpiciens.* CIACC. Nonius citans hunc locum in verbo, *Suſpiciens*, legit: *Et perniciem ejus dolo quaerere, &c.* In iis autem quae praecedunt, idem Nonius non agnoſcit vocem, *ipſe*, quae tamen non eſt otioſa, pro, *ſuſpiciens*, Tacitus, *ſuſpectans* uſurpavit. URSIN.

AD PERNICIEM EJUS DOLUM QUAERERE] Nonius ibidem, *& perniciem ejus dolo quaerere*, quod placet. CIACC.

HOMINEM NOBILEM, MAGNIS OPERIBUS CLARUM] In manuſcriptis omnibus eſt, *opibus.* RIVIUS. Lego & diſtinguo: *hominem nobilem, magnus opibus, carum acceptumque popularibus ſuis.* Veriſſime. Iiſdem verbis uſus Tacitus: *Carus acceptuſque popularibus ſuis.* & Salluſtius: *Carus acceptuſque ei ſemper fuerat.* COLER. MSS. aliquot *magis opibus*, tanquam clarior acceptiorque popularibus propter opes quam nobilitatem, meliores tamen MSS. praeferunt lectionem alteram. GRUT. *Acceptumque* L 2. abeſt *que.* ſic diſtinguit γ. nobilem, *magnis opibus. clarum acceptumque.* λ. nobilem magnis opibus, Pemb. *m. opi-*

tumque popularibus suis: [a] qui plerumque seorsum ab rege exercitum [b] ductare, & omnis res exsequi solitus erat, quae Jugurthae fesso, aut [c] majoribus adstricto [d] superaverant: ex quo illi gloria, opesque [e] inven-

VARIANTES LECTIONES.

a *Is* G. K. b *ductabat* F. I. c *maj. negotiis* M. d *supervenerant* G. e *inventae sunt* A. B. D. E. F. H. K.

NOTAE VARIORUM.

opibus: clarum, acceptumque p. forte legendum, *nobilem, magnis opibus, carum acceptumque.* Noster semper conjungit *carum acceptumque.* vide Jug. 12. 116. &, *clarum acceptumque* vix una sede morantur. cumque sequitur Capitolin. in Gord. Jun. Cap. 18. 11. 6. *qui regi per obsequelam orationis & maxume odium Sullae* graves carique. Libri, *Scaurique*, conjiciunt *grati.* male. Accius Nyctagresia: *Id quod facis* gratum *& grave est.* At male omnino apud Curtium in Codice Petrensi pro *claritatis*, *caritatis.* VI. 2. *Omni vetustae* claritatis, *honore servato.* fuit enim Darii frater, ideoque receptus in cohortem amicorum Alexandri. Wasse.

Qui plerumque seorsum] Haec verborum collocatio seriesque est in manuscriptis & impressis vetustioribus. Rivius.

Superaverant] In vetustis quibusdam, *superarant.* sed perperam. Irrepsit autem ex glossa. Nam & A. Gellius priorem lectionem I. Lib citat. Est autem *superare* hoc loco, reliquum esse & restare. ut sit sensus: Nabdalsam ea exequi solitum, quibus ipse Jugurtha propter occupationes vacare non posset. In hoc significatu Cicero identidem utitur. Rivius. Hyginus Fab. X. *Chloris Niobes & Amphionis filia, quae ex septem* superaverat. linea praecedente pro, *expugnare* mallem, *cum templum Apollinis expilare vellet. superabundaverant.* Glossa λ. Noster Cat. *Illis divitias* superare *quas profundant, &c.* pro, *superesse*, eleganter. sic Liv. III. 16. *Vixque concordia sisti videbatur posse; tantum* superantibus *aliis ac emergentibus malis.* &, 17. *Comitia interim in foro sunt: senatus in curia est, velut quum otium* superat. Plautus Mostell. 1. 2. 7. *At illud* superat *adhuc mihi in pectore consilii.* Virg. G. III. 8.

Si superant *foetus pariter frumenta sequentur.*

Ovid. Metam. VII. 103.

Robora non desunt, superat mihi *miles in hostem.*

Trist. V. 2.

—— *minimamque tuo de fulmine partem*
Deme. satis poenae quod superabit, *erit.*

Lucret.

Immutabile enim quiddam superare *necesse est.*

Virg. Geor. III. 62.

Interea superat *gregibus dum laeta juventus.*

Cic. ad Attic. XIII. *Quinto delegabo si quid aeri meo alieno* superabit *in emtionibus.* Idem de Fin. *De eo quod ipsis* superat, *aliis gratificari volunt.* Gellius I. 22. pro *Qui* legit *Is.* & Codex Pemb. ibidem omittit, *seorsum.* Phaedrus malit *superfuit.* Epilog. Lib. II. vs. 6. sic etiam Caesar B. Civ. II. 31. aliique pro *prospicere* providere. Justinian. Inst. L. 1. Tit. XXIII. §. 4. Nepos Alcib. pag. 107. *Idem simul ac se remiserat, nec* causa suberat, *quare animi laborem perferret luxuriosus.* Codex Trin. pro, *suberat*, *superarat.* forte legendum *superaverat.* Wasse.

Ex quo illi gloria opesque inventae] Quae res animum ejus mitigare, & a perfidia ac proditione revocare debuisset. Ceterum *nullis meritis perfidia mitigari potest*, ut scribit Q. Curt. l. VII. ubi de Spitamene verba facit, qui, inter omnes amicos praecipuo honore cultus a Besso, in ejus perniciem conspirarat. Constat tamen, nonnullos, ejusmodi humanitate suorum principum, ab impiis consiliis revocatos, poenitentiam suae perfidiae egisse. Sic v. g. apud eundem auctorem l. VIII. legimus de Epimene quodam, qui comitate Regis sui Alexandri, qui ipsum inter conjuratos exceperat, repente mutatus, insidias Regi paratas, per fratrem Eurilochum, aperuit. Similiaque in historiis exempla passim occurrunt. Rupert.

Opesque inventae] Alius omisisset dictio-

nem

ventae. Igitur utriusque consilio dies insidiis [a] statuitur: cetera, uti res posceret, ex tempore parari placuit. Nabdalsa ad exercitum [b] profectus; quem inter hiberna Romanorum jussus habebat, ne ager inultis hostibus vastaretur. Is postquam, magnitudine facinoris perculsus, ad tempus non venit; metusque rem impediebat; Bomilcar simul [c] cupidus incepta patrandi, & timore socii anxius, ne, omisso vetere consilio, novum quaereret; litteras ad eum per homines fidelis mittit: in queis mollitiem, [d] socordiamque viri accusare; testari Deos, per quos juravisset; monere, *ne praemia Metelli in pestem converteret; Jugurthae exitium* [e] *adesse: ceterum, sua ne, an virtute Metelli periret, id modo agitari: proinde reputaret cum animo suo praemia an cruciatum mallet.*

LXXIV. Sed cum hae [f] litterae [g] adlatae, forte Nabdalsa, [h] exercito cor-

VARIANTES LECTIONES.

a *statui* N. b *est profectus* D. *pr. est* F. c in Ed. Carr. Grut. & Wass. vitiose *cupidinibus*. Ego enim in omnibus MSS. *cupidus* inveni. *consilium novum qu.* N. d *secordiamque* M. e *prope adesse* F. *Jug. exitum adesse* M. N. f *litterae* delet B. g *allatae fuissent* A. M. *allatae essent* G. *sunt allatae* H. N. h *exercitato* D. F. K. M.

NOTAE VARIORUM.

nem postremam, ceu abundantem. GRUTERUS.

IGITUR UTRIUSQUE CONSILIO DIES INSIDIIS STATUITUR: CETERA, UTI RES POSCERET EX TEMPORE PARARI PLACUIT] Recte Bertinianus: *utriusque consilio*. Quod scripsi, *Nabdalsari*, *ita vet. c.* Thosanus illo quoque loco: *Sed cum hae literae allatae sunt, forte Nabdalsar exercito corpore fessus, in lecto quiescebat.* PALMER.

EX TEMPORE PARARI PLACUIT] Est in quibusdam, *Pro tempore*: id est, prout ipsum tempus moneret, vel utcunque occasio ferret. Prior lectio mihi verior esse videtur. Gymnicus perperam *parare*, cum in caeteris fere *parari* sit. RIVIUS.

NABDALSA AD EXERCITUM PROFECTUS EST] Τὸ *est* non reperi uspiam in ullo manuscripto. RIVIUS.

IS POSTQUAM MAGNITUDINE] Manuscripta, *percussus*, quomodo & Florentinum: verum eodem sensu. nam Cicero utroque utitur ad hunc modum. *ad tempus*, pro, *ad diem constitutum*. RIVIUS.

PERCULSUS] Ita MSS. & editi ante Carrionem, a quo originem habuit illud *percussus* quod deinceps libros perperam occupavit. GRUT. Nostri omnes *perculsus*. WASSE.

BOMILCAR SIMUL CUPIDUS] In manuscriptis omnibus est, *cupidinibus*. non *cupidus*. recte ne an perperam, aliorum esto judicium. RIV. Sic quoque Naz. & superscriptum idem Pall. sec. alii tamen *cupidus* quod non exclusissem nisi me abripuisset MS. Rivii. GRUT. *cupidus*. Arond. L 2. 3. Venetae. Mart. WASSE.

NE PRAEMIA M. &c.] Ita tamen omnes sine voce *suam* interspersam, a typographis nuperis; nam nec habent Edd. priscae. GRUT. om. e nostris Arond. R. L 3. Mart. Venetae. WASSE.

JUGURTHAE EXITUM ADESSE] In vetustis est, *exitium*. quomodo nimirum & sensus ipse postulat. pro eo quod est, interitum ac perniciem. RIVIUS.

PROINDE REPUTARET ANIMO SUO] Manuscripta, *reputaret cum animo suo*. idque rectius. nam eodem modo & Florentinum habet & Beroaldinum. RIV.

SED CUM HAE LITERAE ADLATAE SUNT] Τὸ *sunt*, non habent codices in membrana descripti, nec ex impressis quidam, RIV.

FORTE NABDALSA EXERCITATO CORPORE FESSUS, IN LECTO QUIESCEBAT] Manuscripta, *exercito*

corpore feſſus, in lecto quieſcebat. Ubi, cognitis Bomilcaris verbis, primo cura, deinde, uti aegrum animum ſolet, ſomnus [a] cepit. Erat [b] ei Numida quidam negotiorum curator fidus, [c] acceptuſque, & omnium conſiliorum, niſi noviſſumi, particeps. Qui poſtquam adlatas litteras audivit, [d] ex conſuetudine ratus opera, aut ingenio ſuo opus eſſe, in tabernaculum introiit: dormiente illo, epiſtolam, ſuper [e] caput in

VARIANTES LECTIONES.

a *ibi* L. b *accipit* G. c *acceptuſque ſibi* A. d *& ex* C. e *caput ejus* M.

NOTAE VARIORUM.

cito corpore, quomodo & Beroaldinum habet, & Nonius Marcellus p 6. citat. RIVIUS. Citat Nonius in *Exercitus*; & *Exercitum*, *defatigatum* exponit. Quibus mihi aurem vellicat, ut τὸ *feſſus*, ut ſtercus, foras ejiciendum cenſeam. COLER. Varro hinc forte corrigendus in Lib. de Liberis educandis: *Vel maxime illic didici & ſitienti videri aquam mulſam, eſurienti panem cibarium ſiligineum*, & exercitato ſomnum ſuavem. mallem enim *exercito*. Arond. Reg. L 2. 3. Martin. Veneta *exercitato*, ſed fruſtra, ad hanc formam *incita* pro, *incitata* apud Lucret. quem confer II. 96. 119. IV. 860. 1006. Hegeſippo vox ſua auctoribus MSS. reddenda Lib. IV. Cap. 29. *ſtrenuam bellis*, exercitatam *triumphis*. & Lib. II. 13. exercitam *uſu imperii*. Codex B. Pub. *exercitatam* at C. C. C. ſapit. WASSE.

PRIMO CURA, &c.] Ita etiam MSS. etenim cuſi excluſo pronomine *eum*, quod in editionibus aetatis mediae. GRUT. L 3. Ball. omittunt *eum* WASSE.

DEIN UTI AEGRUM ANIMUM SOLET, SOMNUS CEPIT]. Vide not. ad Catil. c. 15. RUPERT.

AEGRUM ANINUM SOLET] Sequitur Sulpicius Severus Ep. 11. *Cum* fatigata angore animi *in lectulo membra poſuiſſem*, ut plerumque *ex moeſtitudine ſolet*, ſomnus cepit. Servius poſituram variat pag 1054. ad, *Tum me confectum curis ſomnoque gravatum. uti an. ae, ſ. ſ. c.* tamen alibi ordinem vulgatum ſervat; ad AEn. nempe I. 651. ibi ſic habet: *Hymenaeus quidam apud Athenas, inter bella ſuaviſſima*, &c. dein, *cum piratae praedam per longinqua maria portaſſent: in deſertam regionem delati, ac fatigati ſomno, ſederunt.* lege: *ſaeviſſima.* At quae haec poſtrema? Quis umquam ſomno fatigatus? at Dictys, V. 12. feſſis *dein multo vino atque* ſomno *barbaris*, & VI. 9. fatigatum *navigio* ſomnoque *jacere.* bonum monachum ſane cum haec ſcripſerit, (nam Servii non ſunt) ipſum ſomno dediſſe operam puto. Tu meo periculo reſcribe, *ſomno ſe dederunt.* Hyginus Fab. 254. & *feſſi* ſomno acquieverunt. Quintilianus Decl. 11. *Tu ſentis quando ſenem vicerit* laſſitudo curarum. *Caeco quis renunciat quod diei noctiſve ſecretum.* abeſt tamen vox poſtrema codici Joannenſi, ſed male. Longus Sophiſta: Ἐκ τῶν δακρύων καὶ τῆς λύπης ὕπνος βαθὺς καταλαμβάνει. talis ſomnus Graecis μέριμνος. vide Hezich. Sophocles:

Ἐκ σάλου πολλοῦ εὕδειν.

Heliodorus AEthiop. I. p. 13. Αὐτὸς δὲ καμάτῳ τε τῆς ὁδοιπορίας βαρυνόμενος, καὶ φροντίσι τῶν παρόντων συνεχόμενος, πρὸς ὕπνον ἐτετράπετο. WASSE.

ERAT EI NUMIDA] Et hoc pronomen abeſt Naz. ac Pall. ſec. habent tamen reliqui, nec videtur omnino ſupervacuum. GRUT.

OMNIUM CONSILIORUM NISI NOVISSIMI PARTICEPS] Tacit. V. *noviſſimi conſilii expertes*, CIACCON.

ET EX CONSUETUDINE RATUS] Τὸ & in manuſcripto quodam non eſt. nec id ſenſus magnopere requirit. RIVIUS. MSS. melioribus praemittitur dictio: *& ex conſuet.* qua tamen minime opus. GRUTERUS.

IN TABERNACULUM] L 3. Ball. omittunt *in.* WASSE.

EPISTOLAM SUPER CAPUT IN PULVINO TEME-

in pulvino temere positam, [a] sumit, ac perlegit; [b] dein propere, cognitis insidiis, ad regem pergit. Nabdalsa, [c] post paullo experrectus, ubi neque epistolam reperit, & rem omnem, uti acta erat, [d] ex perfugis cognovit; primo indicem persequi [e] conatus; postquam id frustra fuit, Jugurtham placandi gratia, accedit: dicit quae ipse paravisset facere, perfidia clientis sui [f] praeventum: lacrumans *obtestatur per amicitiam*,

VARIANTES LECTIONES.

a *invenit a. p.* H. b *deinde quippe* M. c *paullo post* MSS. omnes. d *ex servis* C. K. e *conatus est* E. K. f *praeventa* L.

NOTAE VARIORUM.

RE POSITAM] Simile quid leges apud Curt. l. III. c. 6. §. 7. Nam Secreta literis non committenda, docet Picc. d. 2. c. 5. RUPERT.

IN PULVINO TEMERE POSITAM] Sic in manuscripto quoque. Ceterum in plerisque est, *pulvinari*. perperam, ut ego opinor. Cicero certe in hoc significatu fere priore utitur: posteriore haud temere unquam, quod sciam; nam magis *pulvinaria deorum* dicere solet, velut: *Ad omnia* pulvinaria *supplicatio decreta est*; Rursus: *Qui* pulvinaribus *Bonae deae stuprum intulit.* &: *Qui sacerdotem ab ipsis aris* pulvinaribusque *detraxisti.* sic & alias. Contra, *pulvinos poscere*, apud eundem. &: *Lectica in qua erat* pulvinus *Melitensi rosa farctus.* Q. Curtius III. *Epistolamque sigillo annuli sui impressam* pulvino *cui incumbebat subjecit.* RIVIUS. Nonius p. 396. *pulvino*, solus L 3. *pulvinari.* WASSE. Haud aliter Pall. nostri, nullo repraesentante *pulvinari*, quod in plerisque Rivianis, praeter octavo. GRUT.

DEINDE] Leg. *dein.* RIV.

NABDALSA PAULLO POST EXPERRECTUS] In Fabriciano atque aliis vetustis, *post paullo.* id Sallustianum magis est. Similis error postea, ubi ait: *Saepe in fuga, ac post paullo in armis spem habere.* nam perperam est in recentioribus, *paullo post.* quamquam quod ad sensum quidem attinet, *nihil admodum* refert, utrum legas. Eundem ad modum Cicero *post aliquanto*, dicere solet. RIV.

EX PERFUGIS] Quibus, ut puto, quia fallere nequibant, custodiam corporis sui tradiderat. quare cum illi Nabdalsae satellites essent, circumstarentque tabernaculum, viderunt Numidam ingredientem: idque postea ei retulerunt. In uno scripto codice legimus: *Ex servis.* Caeterum Frontinus Strat. Lib. I. rem aliter narrat. ait enim Jugurtham Metelli literas intercepisse, & inde cognitis suorum insidiis, in eos animadvertisse. CASTIL. *Ex perfugis cognovit.* sic quidem Edd. antiquae & Commel. nam in Naz. habetur *expertus cognovit.* sed litera *t* super picta inter lineas. Pall. sec. folio heic mutilus, at tertius *ex servis cognovit*, caeteri *perfugis*, nono horum omnium nulla est litera nisi a manu secunda, & vero habuerim pro adulterino illud *ex perfugis* petitum ex Cap. 73. *ubi de casu Bomilcaris & indicio patefacto* ex perfugis *cognovit.* nam quinam isti perfugae, aut cui bono intra horam a Jugurtha ad Nabdalsam pervolarent. GRUT. pro *omnem* λ. *magnam*, Bodl. omittit, & uterque habet. *profugis* λ. prorsus omittit, caeteri cum editis. omnino delendum censeo *ex perfugis*, natus error ex Nazariani codicis scriptura *expertus* pro *expergitus* quae ipsa ab interprete est. WASSE.

PERSEQUI CONATUS] Vox ultima abesse poterat sine labe sententiae. GRUT.

PRAEVENTUM] Reg. L 3. *praeventa.* Pemb. *perfidia clientis sui praeventa* & sic. λ. Venetae Mart. γ. vero posituram servat, sed tamen habet *praeventa*, ex correctione opinor. WASSE.

AD EA REX ALITER ATQUE ANIMO GEREBAT, &c.] Latinum non est hoc sensu, *iram oppresserat*: & recte Thosanus *iram presserat*, hoc est, occultarat & celaverat. Illis quoque verbis, (in Jug. cap. 20.) *Genus hominum salubri corpore, velox, patiens laborum: plerosque senectus dissolvit, nisi qui ferro aut bestiis interire.* minus bene, *bestiis interire*, quam in scripto cod. *a bestiis interiere.* nam *interiere ab hostibus* pro interfici: & eodem modo, *a bestiis interiere.* recte & probe dicun-

tiam, perque [a] *ſua antea fideliter acta, ne ſuper tali ſcelere ſuſpectum ſeſe haberet.*

LXXV. Ad ea rex aliter, [b] atque animo gerebat, placide reſpondit. Bomilcare, aliiſque multis, quos ſocios inſidiarum cognoverat, interfectis, iram [c] obpreſſerat, ne [d] qua ex eo negotio [e] ſeditio oriretur. Ne-

VARIANTES LECTIONES.

a *ſua* delet D. *antea* delet M. *ſua ante* ſcribit K. b *quam a. haberet* D. *quam a.* g. G. M. c *oppreſſit* M. d *qua* delent M. N. e *ſ. o. aut bellum* F. G.

NOTAE VARIORUM.

cuntur. PALMER. Haec eſt illa ars, quam in ſe tantopere miratus eſt Tiberius; quae quatenus probanda, quatenus improbanda, legi poteſt apud Lipſ. IV. Polit. 14. RUPERT.

PLACIDE RESPONDIT] In uno mſ. *benigne reſpondit* ſcriptum fuit. utrumque mihi placet, & utroque modo loqui conſuevit Salluſtius. nam & ſupra: *tamen pro tempore benigne reſpondit.* & infra: *Ad ea Rex ſatis placide verba facit.* & alibi conjungit: *Ad ea Bocchus placide & benigne ſimul pauca pro delicto ſuo verba facit.* C. POPMA. Nihil variant MSS. noſtri; itaque ſcire licet aliorum, *benigne*, eſſe a gloſſa. GRUT.

BOMILCARE ATQUE ALIIS MULTIS] Manuſcripta, *aliiſque multis.* quomodo & vetuſtiſſimum quodque ex impreſſis. RIV.

IRAM OPPRESSERAT] Quomodo iram oppreſſerat, ne qua ex eo negotio ſeditio oriretur, qui tot homines interfecerit? an quia Nabdalſae pepercit, quem dixit *acceptum popularibus ſuis & magnis opibus clarum?* quod videtur veriſimile, alioqui hic locus vix intelligetur. GLAR. Thoſanus *preſſerat.* Hegeſippus II. 2. *compreſſerat cupiditates*, pro *repreſſerat.* e contra *aperire iram* apud Sedulium II. 6.

Ergo ubi deluſum ſe comperit, impius iram
Rex aperit.

Opprimere hic continere, claudere. ut apud Terentium: *Os opprime.* & *opprimere ignem* apud Livium IX. unde cum voce *abſcondere* conjungit Cicero pro Roſc. Amer. *Eſt quiddam quod occultatur: quod quo ſtudioſius ab ipſis opprimitur, & abſconditur, eo magis eminet & apparet.* Acad. IV. 36 *Notum nobis eſſe debebit inſigne veri, quo obſcuro & oppreſſo.* Opprimere, pro ſimplici, quod uſitatius eſt, apud Plautum Pſeud. V. 1. 17. ut fruſtra ſit Palmerius cum ſuo *preſſerat.* Cicero Tuſc. II. 13. *ſed eum* dolorem opprimi *dico patientia.* Seneca ad Helvid. XIII. *Si ignominia abſit, quae ſola* opprimere animos *ſolet.* Idem Cap. XVI. *Sentire* deſiderium *&* opprimere. Hygin. Fab. *rota pedem ejus* oppreſſerat. Lucan. III. 677. *vulnera laeva* oppreſſere *manu.* Claudian. in Prob. & Olybr.

—— *ſuſpenſaque gaudia* vocem
Oppreſſam *tenuere diu.*

Liv. I. 58. *ſiniſtraque manu mulieris pectore* oppreſſo. Hoc ſenſu *comprimo* apud Cyprianum de Unit. Eccleſiae pag. 112. *Partis memores.* &: partem *ſubdole* comprimentes. Eleganter Polybius Hiſt. IV. Διόπερ ἐκ πάντων τούτων ὙΠΟΙΚΟΥΡΟΥΜΕΝΗΣ παρ' αὐτῷ τῆς ὀργῆς. Tacitus ubique. Arnobius p. 186. Lucan. II. 521. Ovid. Faſt. I. 255. Apulejus M. IV. pag. 80. illud alterum uſurpant. Poſtremo *credere* valet *fidere.* ut Catilin. 32. Jug. 114. Cicero Tuſc. V. 20. de Dionyſio: *abundaretque & aequalium familiaritatibus, & conſuetudine propinquorum, haberet etiam more Graeciae quoſdam adoleſcentes amore conjunctos;* credebat eorum nemini: *ſed iis quos ex familiis locupletum ſervos deligerat, &c. corporis cuſtodiam committebat.* Ovid. Epiſt.

Nec quod abeſt, hic me tecum mirare relictam:
Moribus & vitae credidit ille meae;
De facie metuit, vitae confidit.

voces *atque alio* omittunt codices λ. γ. Bodl. uti & Ar. Reg. L 2. 3. caeteri ſervant recte. Caeſar B. G. VIII. 44. *Crebro enim* mutandis locis, multorum fidei ſe committebat, *quod nuſquam diutius ſine periculo commoraturus videbatur.* WASSE.

NE QUA EX EO NEGOTIO SEDITIO ORIRETUR] Vide notam ad h. l. c. 6. RUPERT.

NEQUE POST ID LOCORUM JUGURTHA DIES] Non fruſtra praeſtantiſſimus ſapientiae firmare ſolitus eſt: *Si recludantur tyrannorum mentes, poſſe aſpici laniatus & ictus; quando ut corpora ver-* be-

Neque post [a] id locorum Jugurthae dies, aut nox ulla quieta fuit: neque loco, neque mortali cuiquam, aut tempori satis credere: civis, hostis juxta metuere: circumspectare omnia, & omni strepitu pavescere: alio, [b] atque alio loco saepe contra decus regium, noctu [c] requiescere: interdum somno [d] excitus, adrep-

VARIANTES LECTIONES.

a *id negotiorum.* D. E. M. N. b *atque alio* delent I. M. c *quiescere* C. E. d *excitatus* G. K.

NOTAE VARIORUM.

beribus, ita saevitia, libidine, malis consultis, animus dilaceretur, ut ait Tacit. VI. Annal. 6. RUPERTUS.

POST ID LOCORUM] Rittershus. *post id negotiorum.* COLER. Commelianus cancellavit illud, *id locorum*, & vero Laconi alicui supervacuum fuerit. Pal. sept. habet. *neque id tempus post Jugurthae.* GRUT. L 3. Veneta, 1478. Ball. Bodl. omittunt *locorum.* pro eo habet *negotiorum* Venet. 1570. γ. pro *post i. l. J.* praefert *id negotiorum id Jugurthae.* vulgatam tuentur caeteri. WASSE.

AUT NOX ULLA QUIETA FUIT] postrema vox otiosa est. GRUT. Sit sane; codices universi haec illi otia servando fecerunt. WASSE.

CIVIS HOSTISQUE JUXTA METUERE] Comm. absque copula, *civis, hostis, juxta met.* GRUT. Et sic e nostris L 3. Arond. Mart. Bodl. Horum auctoritate sustulimus. Lucanus, ipse lymphatus, amentiam hanc describit VII. 764.

Quos agitat vesana quies, somnique furentes.

dein:

Invigilat cunctis saevum scelus, armaque tota
Mente agitant, capuloque manus absente movetur.

Praeclare *Themistius* Orat. V. p. 147. Τοῦτο γὰρ δὴ τὸ χαλεπώτατον τῆς τῶν Τυράννων δειλίας, ὅτι πάντας κτείνοντες οὓς δεδίασιν, ἔχειν τὸν μηδένα φοβεῖσθαι προσελθεῖν οὐ δύνανται. Confer item Sueton. Calig. 50. Herodianum de Commodo I. 42. Nostrum VI. 59. Cui gemina Polybiana illa, p. 1436. de Philippo. Καθάπερ γὰρ ἂν εἰ δίκην ἡ Τύχη βουληθείη λαβεῖν ἐν καιρῷ παρ' αὐτοῦ πάντων τῶν ἀσεβημάτων καὶ παρανομημάτων, ὧν εἰργάσατο κατὰ τὸν βίον, τότε παρέστησέ τινας ἐριννῦς καὶ ποινὰς, καὶ προστροπαίους τῶν δι' ἐκεῖνον ἠτυχηκότων. οἳ συνόντες αὐτῷ ΚΑΙ ΝΥΚΤΩΡ, καὶ ΜΕΘ' ΗΜΕΡΑΝ τοιαύτας ἔλαβον παρ' αὐτοῦ τιμωρίας, ἕως οὗ τὸ ζῆν ἐξέλιπεν, ὡς καὶ πάντας ἀνθρώπους ὁμολογῆσαι, διότι κατὰ τὴν παροιμίαν, ἐστὶ δίκης ὀφθαλμὸς, ἧς μηδέποτε δεῖ καταφρονεῖν ἀνθρώπους, ὑπάρχοντας. WASSE.

ET OMNI STREPITU PAVESCERE] Citaverat haec Arusianus Messus de Elocutionum generibus, ex secunda *Sallustii* historia, innuens bellum Jugurthinum. Male igitur inter Fragmenta hactenus collocatum, induxi. *nam & alibi primam* Sallustii *historiam citari memini pro* Catilina. PUTSCH.

INTERDUM SOMNO EXCITUS, ADREPTIS ARMIS TUMULTUM FACERE] Apud Diomedem lib. I. ita scriptum est: *Interdum experrectus somno, arreptis armis, tumultum facere.* A. MAN.

SOMNO EXCITUS] Bodl. λ. *excitatus.* Diomed. *experrectus somno.* ut apud Graecos Hom. *Il.* β. Ἔγρετο δ' ἐξ ὕπνου. Livius I. 51. *Turnum ex* somno excitatum. at illud rectius. Catullus in Epithalam:

—— *fallaci quae tum primum* excita somno,
Desertam in sola miseram se cernit arena.

Liv. I. 7. *Hercules ad primam Auroram* somno excitus. Tacitus Hist. III. 55. Vitellius *ut e* somno excitus. Lucan. I. 239.

Rupta quies populi stratisque excita *juventus.*

Silius XVII. 101.

Sentitur plerisque prius, quam cernitur ignis
Excitis somno.

Claudian. Praef. ad B. Get.

Post resides annos longo velut excita somno.

Sulpicius Ep. I. *Mortinus somno excitus.* & Epist. II. *somnoque excitus congratulari coeperam visioni.* Neque aliter legendum Hist. Sac. I. 39. licet editi habeant *excitatus.* Hegesippus, *somno* excitus *caussam quaesivit.* at MSS. C. C. C. *somno*, quod lubens. Amplector apud eundem III. 5. pro belli *excitatores* idem Codex *excitores*, uti & III.

adreptis armis tumultum facere: ita formidine, quasi vecordia exagitari.

LXXVI. Igitur Metellus, ubi de casu Bomilcaris, & indicio patefacto ex perfugis cognovit; rursus tamquam ad integrum bellum cuncta parat, festinatque. Marium, fatigantem de profectione, simul & [a] invitum, & offensum sibi parum idoneum ratus, domum dimittit. Et Romae plebes, litteris, quae de Metello ac Mario missae erant, cognitis, [b] volenti animo de ambobus [c] acceperant. Imperatori nobilitas, quae antea decori [d] fuerat, invidiae esse: at illi alteri generis humilitas favorem [e] addiderat:

VARIANTES LECTIONES.

a *invisum* H. N. b *volentia d. a.* Edd. Grut. & Carr. c *acceperat* A. d *fuit* D. F. e *addebat* D.

NOTAE VARIORUM.

III. ult. IV. 8. & V. 31. pro *belli incitatores* exemplaria manu exarata *excitores*. Quo in loco pro *labentibus*, legas auctore nobis, *lambentibus jam incendiis*. Catullus LXIII. alia forma:

Ibi somnus excitum Atyn fugiens, citus abiit: Noster infra omittit *somno*. *Gaetuli ignoto atque horribili sonitu* repente exciti. WASSE.

ARREPTIS ARMIS, TUMULTUM FACERE] Τὸ *arreptis armis*, codices in membranis descripti non habent, praeter unum Fabricianum, ac ne is quidem, nisi in spatio quod versus dirimit, idque alterius manu. RIV. Adest nostris omnibus, *arreptis armis*: adeo ut mirer eo destitui Rivianos codd. GRUT. Reg. *arrectis*. adest Gruterianis omnibus *arreptis armis*, adeo ut miretur eo destitui Rivianos. Codd. nostri etiam agnoscunt, sed vox *armis* omittit Diomedes p. 372. WASSE.

MARIUM FATIGANTEM DE PROFECTIONE, SIMUL ET INVITUM, ET OFFENSUM, SIBI PARUM IDONEUM RATUS, DOMUM DIMITTIT &c.] Repono: *simul & invisum & offensum* ac postea: *cognitis, volentia de ambobus acceperant.* Prius ex Thosano & Bertiniano simile illi: *suspectus regi, & ipse eum suspiciens.* Si cusam scripturam probes difficile est ut leges brevitatis suae non migrarit Sallustius. Erat autem invisus Metello Marius, & vicissim offensus, de caussis, quas arcescere ex ipso Sallustio quam a me discere, cuivis multo facilius est. PALM.

INVITUM ET OFFENSUM] Palmerius, *invisum & offensum*. Confirmat MS. Rittershus, COLER. Ita MSS. excepto Pal. quinto sept. nono, in quibus, *invisum*, neque id male. GRUT. λ. *& offensum & invisum* γ. vero *& invitum & off.* uti Pemb. & Venetis cusum 1470. vide tamen Palmerium. WASSE.

SIBI PARUM IDONEUM] Tanquam solum sibi dedecus & contemtum, cum apud suos, tum apud hostes, parientem. Pulcre Dio Prusaeus in Orat. LVIII. *Pulcrum est, quemadmodum in choro ordinato, concinere unum idemque canticum, & non, pravi more organi, dissidere duplicibus vocibus, & sonis resonantibus, tanquam ex confracta tibia: in quo fere sita est contentio & infelicitas, & ut civitas nihil valeat, neque apud praesides, neque apud alias civitates.* Ceterum inculcandum fuerat Mario, quod apud Sophoclem Ajax differit hisce versibus, a Josepho Scaligero, eleganter sic Latine redditis:

Discamus ergo in ceteris deis locum
Cedere, & honorem debitum Atridis dare.
Nam principes sunt: obsequendum est: quippe ni?
Et gravia quae sunt, quaeque sunt immania,
Cedunt honori. Cedit & vis ninguidae
Hiemis, ubi aestas macta frugibus venit,
Cedunt & ipsae noctis obscurae vices,
Luci albicanti lumen almum accendere.
Et maria tumidis intonata flatibus
Posuere fluctus. Victor omnium sopor
Devincta laxat membra, nec semper tenet,
Et ego modestiae facta dubitem persequi? RUPERT.

VOLENTIA DE] Conjeci, quia recepta scriptura latina non est. sic enim dicendum fuisset potius, *Plebs volentibus animis acceperant.* In meo quidem mſ. *animo*, non apparet: pro cetero *volenter*, quod fuit cur minus me sententiae poeniteret.

rat: ceterum in utroque magis [a] ſtudia partium, quam bona, aut mala ſua, [b] moderata. Praeterea [c] ſeditioſi magiſtratus [d] vulgum exagitare, [e] Metellum omnibus concionibus capitis arceſſere, [f] Marii virtutem in majus ce-

VARIANTES LECTIONES.

a *ſtudia erant* A. b *mod. ſunt* D. F. H. M. *moderabantur* G. *moderantur* N. c *ſeditione* C. d *vulgus exagitata* M. e *Metellum reum* F. K. M. f *M. v. in m. celebravere* L.

NOTAE VARIORUM.

ret. Poſitum ita, *volentia*, ut in Hiſtoriarum lib. IV. *Nam Pompejus multis ſuſpicionibus volentia plebi factturus habebatur.* Tacitus: *Iſque omnes de feſtinatione Primi ac Vari ſiniſtre, & Muciano volentia ſcripſere.* Ab hac diverſa forma eſt hoc ipſo libro: *Ut militibus aequatus cum duce labor volentibus eſſet.* item: *Neque ille ſenatus: quanquam, averſus* (ita repono: Vulgo, *adverſus*) *erat: de ullo negotio abnuere audebat: ceterum ſupplementum etiam laetus decreverat: quia neque plebe militiam volente, putabatur Marius aut belli uſum, aut ſtudia vulgi amiſſurus.* Nuſquam tam ſimiles ſui ſunt emendatores: ſed Thoſani lectio, quae eadem in veteri excuſo Romano reperitur, & in Veneto, de quo nobilem adoleſcentem, & mihi amicum, Caſparum ab Halboruſſum, proinde ut debeo, amo: ea ergo ſola vera eſt *quod neque plebei militia volenti putabatur. & Marius aut belli uſum, aut ſtudia vulgi amiſſurus.* Quacum Priſcianus quoque facit, & hanc Graecam cum ea contendit, ἂν βουλομένοις ᾖ τούτοις ἀκούειν. Id ita reddidiſſet Salluſtius: *illis audire volentibus ſit:* aut *quae illa volentia audiat.* Uſus Curtius quoque ſi emendati libri ſint, in VII. *Arachoſiis datus Memnon praetor quatuor millibus peditum,* & DC. *equitibus in praeſidium relictis. Ipſe Rex nationem ne finitimis quidem ſatis notam, quippe nullo commercio volentem mutuos uſus, cum exercitu intravit.* illa, *mutuos uſus*, f. l. non habet & pro *volentem volente.* Sed rectum eſt: quippe nullo *commercio volentem, cum e. in.* Sic Tacitus in Vita Agricolae: *Eoque initio erecta provincia, ut quibus bellum volentibus erat.* & ſaepe alias. PALM. Non auſus ſum inducere ſcripturam hanc Carrionis, quod valde animo adlubeſceret. a MSS. tamen non agnoſcitur; in quibus ſumma concordia, *volenti animo de ambobus.* GRUT. Pemb. γ. λ. Arond. Reg. L 1. 2. 3. Mart. Venetae. Ball. Bodl. unanimes *volenti animo.* ſic etiam Gruteriani omnes. quorum auctoritate ſcripturam hanc Carrionis inducendam, puto, donec de illa certius conſtet. abeſt *animo* Codici Palmeriano. & pro, *volentia volenter.* ſane Noſter Hiſt. IV. volentia *plebi facturus* &, Tacitus volentia *ſcripſere.* ſed iidem alibi: volentibus *erat bellum.* & Hiſt. III. 43. *Maturo caeteriſque manere, & in verba Veſpaſiani adigi* volentibus fuit. & alibi Salluſtius: neque *plebi militiam* volenti. Pro *volentia* uſus Ammianus *placentia* XXI. 14. *Licet interpretantes* placentia *reſponderent.* XXVI. 4. XXVIII. 4. *volentia* vero nullibi. Q. Septimio placuit, *cunctis volentibus*, II. 7. Non eſt tamen quod Hegeſippo hoc verbum invideamus. *Credidit itaque magis* volenda *quam neceſſariam ſuadentibus* I. 44. Margo exhibet *violentia* Codex autem B. Pub. *volentia.* Ammian. XXVI. 4. *tuta conſilia quam* placentia *ſecuturus*, ſic etiam legendum III. 26. WASSE.

CETERUM IN UTROQUE MAGIS STUDIA PARTIUM, QUAM MALA AUT BONA SUA MODERATUR] In Manuſcriptis eſt, *quam bona aut mala ſua moderata*, quomodo in Beroaldino quoque. RIV.

MAGIS STUDIA PARTIUM, QUAM BONA, AUT MALA TUA MODERARI] Obſcurus locus; *Moderari linguam*, dixit infra. CIACC. Sic MSS. niſi quod eis fere *majus*, loco *magis.* editiones priſcae, *moderatur*, ſequentes *moderari.* GRUT.

QUAM MALA AUT BONA SUA MODERARI] *Moderari* Aldinus codex mutavit in *moderantur.* Gothi codex habebat *moderata*, cui & Soldus adjecerat verbum *ſunt.* Et Badius quidem exponit, *moderata* ſunt, id eſt, gubernationem tenuerunt. Soldus vero, *moderata ſunt, id eſt, valuerunt.* nam *moderari* (ſubdit) *eſt imperio ac poteſtate regere.* Lector judicet. Paulo poſt. *L. Manlio Mancino*, per *c* non per *t* legendum puto. GLAR.

PRAETEREA SEDITIOSI MAGISTRATUS VULGUS EXAGITARE] Fabricianum exemplar. *vulgum*, quomodo apud Nonium Siſenna, *Imperitum concitat vulgum.* RIV. Sic initio Naz. & Commel, GRUT. & ſic, Bodl. Ball. Ar. L 1. 2. 3. 7. Mart. WASSE.

MARII VIRTUTEM IN MAJUS CELEBRARE] Sic &

celebrare. Denique plebes sic [a] accensa, uti opifices, agrestisque omnis, quorum res, fidesque in manibus sitae erant, [b] relictis operibus frequentarent Marium, & sua necessaria post illius honorem ducerent. Ita perculsa nobilitate, post multas tempestates, novo homini Consulatus [c] mandatur: & postea populus a Tr. pl. [d] Manlio Mantino rogatus, quem vellet cum Jugurtha bellum gerere, frequens Marium jussit. Sed Senatus [e] paullo ante Metello Numidiam decreverat, ea res frustra fuit.

LXXVII. Eodem tempore Jugurtha, amissis amicis, quorum plerosque ipse necaverat, ceteri [f] formidine; pars ad Romanos, alii ad regem Bocchum profugerant; cum neque bellum geri sine [g] administris posset, [h] novorumque fidem in tanta perfidia veterum experiri [i] periculosum duceret,

VARIANTES LECTIONES.

a *accensa est* A. E. *erat accensa* D. b *derelictis* M. c *mandabatur* F. d *L. Mallio Maccino* A. L. *Manlio Mantino* F. *Tito Manlio Mantino* G. *Manlio Mancino* L. *Mamilio Mancino* M. *C. Manlio Mantino* N. e *p. a. d. provinciam Num. Met.* N. f *form. perculsi* N. g *ministris* M. h *& cum novorum* A. *& novorum* C. i *esse p. d.* D. E.

NOTAE VARIORUM.

& manuscripta. in quibusdam tamen, *immanius celebrare* pro nimis praedicare, ac supra modum efferre & extollere laudibus. nam *immane* non solum dicitur *importunum* & *ferum*, quomodo Cicero alicubi *Tetra & immanis bellua*, inquit. sed etiam *ingens* ac *nimium*. ut: *immani pecunia*, apud eundem. Priorem tamen lectionem haud dum immutare ausim, propter nescio quem scrupulum. Sed & Liv. IV. ab U. C. *In majus, ut fit, celebrantes*, inquit. RIV. Claudian. B. Get.

——— *Licet omnia vates*

In majus celebrata *ferunt*. WASSE.

DENIQUE PLEBS SIC EST ACCENSA] Ita manuscripta, *plebes*. quomodo & antea est saepe usus nec aliter vetustissimum quodque ex impressis. τὸ *est*, nullo in manuscripto neque in Beroaldino ipso reperitur. RIV.

QUORUM RES FIDESQUE IN MANIBUS SITAE ERANT] In Orat. de Republ. ordin. *quorum omnis virtusque in lingua sita est.* Ceterum hic *fides* idem significat quod Barbaris *Creditum*. Cicero: *Scimus Romae solutione impedita fidem concidisse*, Sall. Catil. *pecuniam sua aut amicorum fide sumtam mutuam*. CIACCON. Dictio extrema non est necessaria. GRUT.

FREQUENTARENT MARIUM] Sic Tacit. Hist. II. *digressisque qui Sacrarium frequentabant*. CIACCON.

ITAQUE PERCULSA NOBILITATE] Legendum e manuscriptis & impressis vetustioribus, *Ita*. RIV.

L. MANLIO MANTINO] Sic est in libris scriptis omnibus, & plerisque typis excusis. CAST. Naz. *Manthino*. Com. ac Pall. septimus *Mancino*, sextus *Mancio*. GRUT.

SED SENATUS PAULO, &c.] Ita quidem vetusta Editio, nisi quod interserat, *Numidiam provinciam verum ea*, &c. Nam Naz. a manu principe, *sed paulo decreverat. ea res frustra fuit*, supra scriptum, *paulo illi, Senatus Decio pro.* est in Com. *sed Senatus paulo post decreverat*, &c. Pall. sec. capite isto & sequenti caret, ob folium excisum, at tert. *sed senatus Paulo Maritino decreverat. ea res, &c.* quart. *sed Senatus populo d. decreverat. ea res frustra erat.* quintus & oct. *sed Senatus paulo ante Numidiam provinciam Metello decreverat, ea res.* &c. sextus? *sed paullo ante Senatus decreverat ea res frustra fuit.* neque aliter septimus: nam nonus, *sed paulo decreverat. ea res fr. &c.* Ego me his non expedio, nisi quatenus arbitror omnia esse a glossa, a Glossa inquam putidissima, nisi forte resectis nonnullis legatur. *frequens Marium jussit; & Senatus paullo post decrevit, eodem tempore*, &c. GRUT. Pemb. *sen. paul. a decreverat ea.* λ. *sed. p. a Metello.* *s. d.* γ. *s. n. p. d.* & supra *paulo, ante Metello*. WASSE.

AMISSIS AMICIS] Junge haec cum nota ad hujus Hist. c. 10. RUPERT.

CUM NEQUE BELLUM GERI SINE MINISTRIS POSSET] Manuscripta, *sine administris*. idque rectius. RIV. Sic Nostri. WASSE.

NOVORUMQUE FIDEM] Sic MSS. antiquissimi nam

ret, [a] varius incertusque agitabatur. Neque [b] illi res, neque consilium, aut quisquam [c] hominum satis placebat: itinera, praefectosque in dies mutare: modo advorsum hostes, interdum in solitudines pergere: saepe [d] in fuga, at [e] post paullo spem in armis habere: dubitare, [f] virtuti an fidei popularium minus crederet. Ita; quocumque [g] intenderat, res advorsae [h] erant. Sed inter eas moras repente sese Metellus cum exercitu ostendit. Numidae ab Jugurtha pro tempore parati, [i] instructique: dein proelium inci-

VARIANTES LECTIONES.

a *vagus* B. H. K. N. b *ullae res* M. *ulla res* N. c *omnium s. p.* M. d *in* delet C. e *paullo post* MSS. omnes *praeter* L. f *vir. militum an f. p. m. c.* N. g *intenderet* B. h *sibi erant* N. i *instructique sunt* K. *instructi deinde* N.

NOTAE VARIORUM.

nam recentiores copula carent. GRUT. Nostri fere, & *n.* WASSE.

VARIUS INCERTUSQUE, &c.] In manuscriptis est, *varius incertusque.* non, *vagus.* atque haec melior lectio est. RIV. Naz. *varius incertusque* agitabat. nec aliter Naz. nisi quod non nihil variet in voce postrema. Pall. 3. *vagus*, *incertus*, nec aliter aliquot alii. GRUT. *vagus* Ar. L 2. γ. λ. Mart. WASSE.

NEQUE ILLI RES, NEQUE CONSILIUM, AUT QUISQUAM HOMINUM SATIS PLACEBAT] Omnino rebus afflictis fieri amat, ut, contrariis inter sese affectibus, animus subinde turbetur, seu inquietetur, ac, quod modo placuit, idem mox displiceat. Ostendit pulcra, & Freinshemio ad Curt. lib. X. c. 7. §. 12. commendata observatione, Virdungus ad Agricol. Taciti c. 38. *eligere latebras, ac statim relinquere.* Cui addo luculentam similitudinem Tragici in Medea Act. V. qua hoc genus fluctuationes, rebus extremis & perditis, depingit:

Variamque nunc huc illa, nunc illuc amor
Diducit: anceps aestus incertam rapit.
Ut saeva rapidi bella cum venti gerunt,
Utrinque fluctus maria discordes agunt,
Dubiumque pelagus fervet: haud aliter meum
Cor fluctuatur: ira pietatem fugat
Iramque pietas.

Sed & Ovidius lib. VIII. Metamorphos. in Althaea, matre Meleagri, talem affectuum alternationem pulcerrime describit istis versibus:

——— ——— *utque carina*
Quum ventus, ventoque rapit contrarius aestus,
Vim geminam sentit, paretque incerta duobus;
Thestias haud aliter dubiis affectibus errat,
Inque vices ponit, positamque resuscitat iram.

Legenda sunt etiam, quae Virgil. exhibet de Didone moritura lib. IV. AEneidos. Denique huc spectat illud Tacit. III. Annal. 9. *Pavidis consilia in incerto sunt.* RUPERT.

RES ULLA] *Ulla*, non est in ullo manuscripto, nec in Veneto aut Florentino. RIV. *Neque illi res* omittit Arond. & pro *hominum.* Mart. *omnium.* uti a & manu prima Regius: quemadmodum locutus noster cap. 72. WASSE.

HOMINUM] *Hominium* hic se reperisse, in fideli exemplari, cum annotatione in margine, quae omnem mendi suspicionem tollat, scribit Jos. Scal. ad AEtnam Severi p. 96. Sic Plautus in Casina A. III. sc. 3.

Non matronarum officium est, sed meretricium.

ut quidem eum locum princeps restituit Lipsius V. Ant. Lect. 1. eodemque modo Pistoclerum Bacchidibus loqui, observat Douza in Q. Plaut. lib. II. c. 20. His adstipulatur Salmasius, & hoc Sallustii loco Palatinam scripturam firmat, quae in Capitolino legit, *Examen apium replevit*, pag. 68. RUPERT.

INTER EAS MORAS] Florus IV. 10. *Et subinde inter moras, mortem a gladiatore suo efflagitasset.* Supra, noster: *Et inter eas moras promissa legatorum exspectare.* vide Sueton. in Nerone. Marcellum L. 28. ff. de Administrand. & peric. tutior. &, L 33. de Ritu Nupt. item Paulum L 60. §. 4. eod. Apulejus Miles. VIII. omittit *eas.* WASSE.

NUMIDAE AB JUGURTHA, &c.] Sic MSS. nostri fere omnes, nam hactenus cusi dictione amplius, *instructique sunt* GRUT. Abest *sunt* γ. λ. Venetis. Bodl. Putschianis. WASSE.

QUA

incipitur. [a] Qua in parte rex pugnae adfuit, ibi aliquamdiu [b] certatum: ceteri omnes ejus milites primo [c] congressu pulsi, [d] fugatique: Romani signorum, & armorum, & aliquanto numero [e] hostium [f] potiti. Nam [g] ferme Numidas in omnibus proeliis magis pedes, quam arma, [h] tuta sunt.

LXXVIII. Ea fuga Jugurtha impensius modo rebus suis diffidens, cum perfugis, & parte equitatus [i] in solitudines, dein Thalam pervenit; id oppidum magnum, & opulentum: [k] ubi plerique thesauri, filiorumque ejus multus pueritiae cultus erat. Quae postquam [l] Metello comperta sunt, quamquam inter Thalam flumenque [m] proxumum, in spatio [n] millium quinquaginta, loca arida, atque vasta esse [o] cognoverat;

VARIANTES LECTIONES.

a *Qua parte* K. b *certatum est* B. C. D. E. F. G. H. *pugnatum est* M. c *concursu* H. d *fugatique sunt* A. D. F. N. *fugati* H. e *h. paucorum* A. B. C. D. E. F. G. H. I. K. L. f *sunt p.* D. F. G. *p. sunt* N. g *fere* K. h *tutati s.* B. C. E. H. K. N. *tuti* D. *tutata* G. L. M. i *in sol. pergit* A. *in s. fugit* N. k *ibique pl.* F. L. *ibique regis pl. th.* N. *ibi pl.* K. l *per Met.* F. m *propinquum* A. E. n *mill. passuum qu.* A. E. I. o *cognovit* H.

NOTAE VARIORUM.

QUA IN PARTE REX PUGNAE ADFUIT] Plura huc pertinentia attulimus ad Justinum, quibus adde Freinsh. in Curt. lib. IV. c. 15. §. 24. RUPERT.

CETERI OMNES EJUS MIL. &c.] Illa *ejus milites* paxillo si suspendantur nihil auctori perierit. GRUT.

IBI ALIQUAMDIU CERTATUM EST] Τὸ *est* manuscripta non habent. RIV.

ET ALIQUANTO, &c] Editio princeps ut & Naz. ac Com. aliique MSS. intersertum habent *Hostium paucorum.* ut videantur amputanda *aliquanto hostium*, revocato illo *paucorum.* GRUT.

MAGIS PEDES] Sic Naz. & Com. & Pall. sec. non. vulgati ante Carrionem, *tutati sunt.* GRUT. Pemb. Venetae, γ. *tuta*; Pricaeus legit *tuita.* WASSE.

EA FUGA JUGURTHA IMPENSIUS MODO REBUS SUIS DIFFIDENS, CUM PERFUGIS, ET PARTE EQUITATUS IN SOLITUDINES, DEIN THALAM PERVENIT] Item alibi: *Inter haec Jugurtha impensius modo legatos supplices mittere praeter suam liberorumque vitam, omnia Metello dedere.* Ut utrobique scribendum: ut, *omnimodis*, *multimodis.* Forte rectius si, *impensi modo*, ut *omnimodo*, pro disjuncto, *impensimodis*: nisi eodem res redit, & non verius, Sallustium fuisse, quam ita eum scripsisse impensius; ad eum modum Curtius in III. *Alexander ante prima signa ibat, identidem manu suos inhibens, ne suspensi acrius, ob nimiam festinationem concitato spiritu, capessērent bellum.* Emendabam *inhibens, ne impensius concitato spiritu capesserent.* Illa: *acrius ob nimiam festinationem,* glossema putabam: aut certe, *acrius*: utcunque de ceteris indicia essent. Inde *homines impensi*: Plautus Capteivis.

Vae misero illi, cujus cibo iste factus est imperiosior.

Ausculto veteres, *factus est impensior.* PALMER.

IN OPPIDUM &c.] Quid si haec a glossographis? si non, deleverim, praepositione *in* mutatam in nonnullis MSS. in *id.* GRUT. Nostri fere *id.* sed Pemb. γ. *in*, λ. tantum ex correctione. WASSE.

P. CULTUS ERAT] Ultima vox eradenda. GRUT.

IN SPATIO MIL.] Mallem & hic deleri voculam *in.* Infra: *Si ejus oppidi, &c.* Aut supervacuum est *oppidi* vox aut mutandum in *oppido*, ut est in Com. ac Pall. sext. quo sit adverbium non nomen, brevitatis studiosus quatuor has voces omisisset. GRUT. λ. *oppido.* & sic, γ. WASSE.

QUAMQUAM INTER THALAM FLUMENQUE PROXIMUM] Quam vellem, flumen hoc nominasset auctor. Sic enim Thalae situs clarior esset. Ptolemaeus non ita longe a Bagrada Thabbam ponit, quam quidam Thalam putant. Quippe paulo post: *Legati ab Lepti ad Metellum veniunt.* Qui quidem situs non ita longus est, atque sunt Mauritaniae Caesariensis loca, sub Jugurthae etiam imperio. GLAR.

rat; tamen ſpe patrandi belli, ſi ejus oppidi potitus foret, omnis aſperitates ſupervadere, [a] ac naturam etiam vincere adgreditur. Igitur omnia jumenta ſarcinis levari jubet, niſi frumento dierum decem: ceterum utres modo, [b] & alia aquae idonea [c] portari. Praeterea conquirit ex agris quam plurimum poteſt domiti pecoris; [d] eoque inponit vaſa [e] cujuſque modi, [f] pleraque lignea, collecta ex tuguriis Numidarum. [g] Ad hoc finitimis imperat, qui ſe poſt regis fugam Metello [h] dediderant, quamplurimum quiſque aquae portaret: diem, locumque, ubi praeſto [i] forent, [k] praedicit. Ipſe ex flumine, quam proxumam

VARIANTES LECTIONES.

a delet *ac* N. b *& alia vaſa* B. M. c *p. juſſit* C. *p. jubet* M. d *eo* L. e *cujuſcunque* F. N. f *ſed pl. l.* D. E. F. G. H. I. K. L. g *Ad haec* F. H. h *dederant* A. B. C. D. E. F. G. H. I. K. L. M. N. i *fuerit* MSS. plerique. k *praedixit* K.

NOTAE VARIORUM.

VASTA ESSE COGNOVERAT] Dictiones duae poſtremae ejici poterant nullius ſententiae incommodo. GRUT.

TAMEN SPE PATRANDI BELLI] Badius *committendi* exponit, Soldus *finiendi*, quod magis placet. nam & poſtea de Mario in Africam recens profecto dicturus eſt: *Neque belli patrandi copiam cognovit* pro *finiendi* dixit, ut puto. GLAR.

NATURAM LOCI ETIAM VINCERE ADGREDITUR] Legendum, *omnes aſperitates.* Praeterea, *loci*, non eſt in impreſſis antiquioribus, nec in manuſcriptis. ſed nec inferius additur, ubi de hoc ipſo Salluſtius: *denique*, inquit, *naturam ipſam ceteris imperitantem induſtria vicerat.* Notanda vero locutio, *aſperitates ſupervadere.* pro *difficultates omnes ſuperare* ſeu *perrumpere*, ut Plinius loquitur. RIV.

CETERUM UTRES MODO, ET ALIA AQUAE IDONEA PORTARI] Non diviſim legendum ſed conjunctim, *utres modo.* facilis & proclivis error. Sed & perperam in quibuſdam additur; *vaſa*, id ex gloſſa, ut opinor irrepſit. RIV. Supra: *domiti p.* citat Chariſ. 23. WASSE.

ALIA AQUAE IDONEA] Hoc ipſo Salluſtii lib. locus alter eſt: Jug. 78. paucos libros vidi veteres, qui non magna veſtigia verae lectionis oſtenderent: *Et alia aquae portandae conquiri, praeterea ex agris.* & mox: *eoque imponi aquae portandae*, ut illud: *Quae poſtquam glorioſa modo, neque belli patrandi cognovit.* Sic enim & boni libri, & Priſcianus. Ab eo ſono tantum diſcrepat, *res victus*: ut ſi dicas: *victui terra marique anquirere.* Varro lib. IV. de Lingua Latina: *Prius de indutui, aut amictui quae ſunt, tangam.* ibid. *Et quod amictui habent, purpuram vocant circumtextum.* Corn. Tacitus Libelllo de Morib. Germanorum: *Potui humor ex ordeo aut frumento in quandam ſimilitudinem vini corruptus.* Ibidem: *Fennis mira feritas, foeda paupertas: non arma, non equi, non penates: victui herba, veſtitui pelles, cubile humus.* Haec addidi: ut Plauti locum emendarem Curculione:

At ita meae volſellae, pecten, ſpeculum, calamiſtrum meum.
Bene me amaſſint, meaque axitia, linteumque exterſum.

Lego: *linteumque exterſui*: i. e. linteum ad extergendum comparatum. PALM. Palmeriani: *Et alia aquae* portandae *conquiri, praeterea ex*, Non aſpernanda lectio. ſed Codd. non addicunt. Noſter, *neque belli patrandi cognovit.* WASSE.

EOQUE INPONIT VASA] Copula abeſt Nat. GRUT.

SED PLERAQUE LIGNEA] Mela de eiſdem: *vaſa ligno fiunt aut cortice.* CIACC. Pomponius Mela de iiſdem vaſis dixit: *Vaſa ligno fiunt, aut cortice.* Quod vero paulo ſupra dixit: *Frequentarent Marium*, Tacit. lib. XVIII. imitatur, cum ait: *Digreſſis qui Pacaenium frequentabant.* URSIN. Tò, *ſed*, non eſt in ullo manuſcripto, licet ſit in impreſſis vetuſtioribus. RIV.

QUI SE POST, &c.] Eſt falſarii alicujus vox *Metello.* GRUT.

IPSE EX FLUMINE QUAM, &c.] Dici poterat, otio-

mam oppido aquam esse supra diximus, jumenta onerat. Eo modo instructus ad Thalam proficiscitur. Deinde ubi ad id loci [a] ventum, quod Numidis [b] praeceperat; & castra posita, munitaque sunt; tanta repente [c] coelo missa vis aquae [d] dicitur, ut ea modo exercitui satis superque foret. Praeterea commeatus spe amplior: quia Numidae, sicuti plerique in nova deditione, officia intenderant. Ceterum milites, [e] religione, pluvia magis [f] usi, [g] eaque res multum animis eorum [h] addidit; nam

VARIANTES LECTIONES.

a *v. est* C. D. E. F. G. H. K. L. N. *veniunt* I. b *imperaverat* N. c *de coelo* D. E. d *affuisse dicitur* A. e *pro religione* N. f *usi sunt* B. E M.. g *quae res audaciae m. a. e.* C. h *addiderat* E. F.

NOTAE VARIORUM.

otiosis aliis recisis, *ipse ex flumine proxima oppido aqua jumenta onerat.* Grut.

Quam plurimum quisque] Perperam in quibusdam, *ut quisque.* nam elegantius particula *ut* omittitur. Riv.

Proximam aquam oppido] Seu Thalae: & tamen non erat propinqua; sed intervallo quinquaginta millium, seu passuum. Et est dictum sicut illud AEneidos V.

Proximus huic, longo sed proximus intervallo,
Insequitur Salius.

Badius. L 2. *qua.* L. Valla III. 19. *prox. op. esse aquam supra d.* Wasse.

Eo modo instructus] Respicit impedimenta. Veget. II. 18. *Ex his ergo apparet, legionem bene institutam, quasi munitissimam esse civitatem, quae omnia proelio necessaria, secum ubique portaret.* Patet eum loqui de apparatu bellico, proinde legendum, *instructam*, etiamsi illud alterum exhibeat Pseudo-Cicero pag. 505. qui omnia sua minima, maxima, hoc fonte hauserit. Veram lectionem nobis conservavit Codex Modesti papyraceus B. Pub. Caeterum vox *instituta* iterum apud Ciceronem quem vocant, occurrit, sed alio sensu vel potius nullo, ut verius dicam: *Ne milites aliquando in tumultu praelii a suis contubernalibus aberrarent, diversis cohortibus diversa* instituta *signa pingebant.* at pro *instituta* repone, *in scutis.* sequitur: *Praeterea in adverso scuto uniuscujusque militis erat nomen literis ascriptum.* Proculdubio intelligit δείγματα, quae vocant, de quibus nos alibi fusius. Wasse.

Deinde ubi ad id loci ventum est] *Est*, non reperi in manuscriptis, ac majore cum gratia abesse poterit. Sic inferius: *praeda omnis a perfugis corrupta est.* in manuscriptis non est additum ibi verbum substantivum, nec in impressis antiquioribus. Riv. Sic Naz. sic Com. non *quo*, ut antea legebatur. Grut.

Quia Numidae, sicut plerique, in nova deditione officia intenderant] Locus minime contaminatus est; nedum ut aliorum modo corrigendus veniat. Est enim omnium, intendere officia a deditione, non Numidarum tantum. Grut.

Milites religione pluvia magis usi] Rittershus. *per religionem.* Mera glossa; sed quae auctor nobis sit, scriptum ab initio fuisse, ut vulgo nunc excusum, quae lectio vulgaria diluci-de etiam explicatur illis verbis sequentibus: *nam rati sese Diis immortalibus curae esse.* Coler. Locus hic varie scriptus est in codicibus antiquis. Alii enim habent: *milites pro religione.* Alii sic: *milites religiosi pluvia magis usi.* Vetus exemplar *milites legionum* quod rectius, alii judicent. C. Popma. Sic incorruptissimi codd. neque variant ceteri; nisi quod aliquot eorum, *pluviae.* itaque minime ambigendum de sinceritate lectionis. vult enim, milites arbitratos, imbrem illum, non casu excussum, sed munere Deorum, animis auctos, &c. Grut.

Eaque res multum animis] Tacitus Hist. IV. 26. *Apud imperitos prodigii loco accipiebatur ipsa aquarum penuria, tanquam nos amnes quoque & vetera*

nam [a] rati ſeſe Diis inmortalibus curae eſſe. [b] Deinde poſtero die, contra opinionem Jugurthae, ad Thalam perveniunt. [c] Oppidani, qui ſe locorum aſperitate munitos crediderant, magna atque inſolita re [d] perculſi, nihilo ſegnius bellum parare: idem noſtri [e] facere.

LXXIX. Sed rex nihil jam Metello infectum credens, quippe qui omnia,

VARIANTES LECTIONES.

a *rati ſunt* G. I. b *Denique* F. c *Oppidanique* A. d *percuſſi* I. e *fecere* D. E. *faciunt* F.

NOTAE VARIORUM.

tera imperii munimenta deſererent. quod in pace fors ſeu natura; tunc fatum & ira dei vocabatur. Liv. XLIV. 33. *Vix deducta ſumma arena erat, quum ſcaturigines turbidae primo & tenues emicare, dein liquidam multamque fundere aquam velut* deum *dono ceperunt.* Vid. Diodorum XVII. 288. Infra: *negotii gratia.* Pemb. *n. cura γ. grat. negotii.* Colon. & exemplar Argentinenſe *negotium.* V. Palmerium. Noſtri *curae eſſe.* Hegeſip. II. 2. omittit verbum ſubſtantivum. *ſed mihi* curae *ne diutius maneat,* &c. at C. C. C. B. Pub. retinent. ibi voces *appetere debueras* exulant a MSS. &, mea ſententia haud injuria. *officia intenderant* pro *auxerant*, & ut alibi loquitur, *duplicaverant.* atque ita aemuli ejus, Tacitus I. 13. *Quippe hiantes in magna fortuna amicorum cupiditates ipſa Galbae facilitas* intendebat. An. IV. 14 *Quid ſi* intendatur certamen *tali conjugio?* Celſus: *Atque haec ipſa &* intendi & remitti *poſſunt.* Feſtus Avienus p. 260.

—— *donec Sicana fluenta*
Intendant *pelagus, diſploſiſque aequora terris*
Inſtabile inclinent ſemper mare. WASSE.

NAM RATI SE DIIS INMORTALIBUS CURAE ESSE] Philautiae jactantiae. Quiſque ſe Deo eſſe cordi vult peculiariter. Xenophon lib. I. Expedit. Cyri c. 16. ſub f. *Res quidem ipſa divinitus accidere viſa eſt; quaſi fluvius ipſo Cyro regnaturo cederet.* Arrian. II. de Expedit. Alex. c. 30. *Tum ex vehementibus Auſtris boreales venti exorti, non abſque divino quodam numine* (ut & ipſe Alexander, &, qui cum eo erant, interpretabantur) *facilem ac celerem tranſitum praebuerunt.* Herodian. lib. III. c. 6 *Laeti Severiani confirmatique animis, velut deis ipſis manu ducentibus.* RUP.

NIHIL JAM METELLO INFECTUM CREDENS] Hoc eſt, nihil eſſe quod Metellus efficere non poſſet, qui tam ardua toties ſuperaverat. Tacit. tamen in Vita Agric. *ut obſtupefacti hoſtes, qui claſſem, qui navem, qui mare, exſpectabant, nihil arduum, aut* invictum *crediderint, ſic ad bellum venientibus.* ut forte Salluſt. *Metello invictum* ſcripſerit. CIACCON. *Infectum* autem ſi retineamus, tantundem valebit ac ſi dixiſſet: *Nihil eſſe quod Metellus efficere non poſſet, quia naturam vicerat, &c.* URSIN. Hoc eſt, nihil putans, quod non efficere Metellus poſſet. Vide Turnebum lib. III. cap. 15. COLER. Infectum, gloſſae ἀτέλεστον, quod apud Graecos tam, quod effici non poteſt, quam quod non factum eſt, ſignificat. οὐκ ἀτέλεστα apud Homerum pro, *non irrita*, quod Noſter alibi reddit: *non fruſtra erat.* & ὀψιτέλεστον *Il. β.* 325. a Grammaticis exponitur τελεσθησόμενον. Latini moris eſt uſurpare Participia in *ſus* pro Verbalibus in *ilis*, ut ſit *infectus* pro *infactibilis*, *invictus* pro *inſuperabilis*, *inacceſſus* pro *inacceſſibilis*, *indiſſolutus* pro *indiſſolubilis*. *illaudatus* pro *illaudabilis*. Virg.

—— *nec Theſea Pirithoumque:*
Dis quanquam geniti, atque invicti *viribus eſſent.*

Et:

Dives inacceſſos *ubi ſolis filia lucos*
Aſſiduo reſonat cantu.

etiam:

—— *quis aut Euryſthea durum,*
Aut illaudati *neſcit Buſiridis aras?*

Cicero de Univerſ. *Haec ſunt* indiſſoluta *me invito, quanquam omne colligatum ſolvi poteſt.* & Div. I. 65. *de Dracone ſilet, qui, id quod fieri non potuit, lapideus dicitur factus.* Donatus ad Eunuch. III. *Amore cogente nihil eſt* infectum *cupientibus.* Firmat Apulejus Met. I. *Nam & mihi & tibi, & cunctis hominibus multa uſu venire mira.*

omnia, arma, tela, locos, tempora, denique Naturam ipsam, ceteris imperitantem, [a] industria vicerat, cum liberis, & magna parte pecuniae ex oppido noctu profugit; neque postea in ullo loco amplius [b] una die, aut una nocte [c] moratus, simulabat, sese [d] negotii [gratia] properare; ceterum proditionem timebat, quam vitare posse celeritate putabat. Nam

VARIANTES LECTIONES.

a *ind sua* G. M. b *uno die* C. E. F. H. I. K. L. c *moratus est* N. d *neg. causa* C. *n. gr. ire properatum* M.

NOTAE VARIORUM.

mira, & paene infecta. seque alibi interpretatur. *Et quicquid* fieri non potest, *ibi est.* Sallustium ita supple, nihil jam Metello infectum iri, fore, futurum credens, &c. Pro *infectum* Caesar *impeditum*, Tacitus & Ovidius *tutum* malebant. B. G. II. 28. *Quum victoribus* nihil impeditum, *victis nihil tutum arbitrarentur.* An. XII. 12. *Excidio Usipiensium metus caeteris injectus: nihil tutum ratis, cum arma, munimenta, impediti vel eminentes loci, amnesque & urbes juxta perrumperentur* Epist. ex Pont. II. 1.

Atque ea te contra, nec muri mole, nec armis,
Nec satis ingenio tuta fuisse loci.

Breviter Hegesippus II. 9. *Cum ipsis vobis erit bellum, adversum quos, nec Natura jus suum possidet.* Hic ergo Imp. in hac τειχομαχίᾳ, ut ita dicam, ad Thalam superior, non erat δυσμήχανος. Audi Julianum Orat. I. p. 30. Ἀλλ' ἔοικεν οὐδὲ ἐν ἡ φύσις πρὸς ἀνδρὸς ἀρετὴν καὶ σωφροσύνην, τοῖς ἀκολάστοις καὶ δειλοῖς ἔρυμα μηχανήσασθαι, πάντα ὑποχωρεῖν φαίνεται μετ' ἀνδρείας ἐπιχειροῦσι στρατηγιάζουσι. πάλαι τε ἡμῖν ἐξεῦρε τὰς τέχνας, δι' ὧν εἰς εὐπορίαν τῶν τέως ἀπόρων δοξάντων καθέστηκεν, καὶ ἐπὶ τῶν καθ' ἕκαστον ἔργων τὸ πολλοῖς ΑΔΥΝΑΤΟΝ εἶναι φαινόμενον, ἐπιτελούμενον πρὸς ἀνδρὸς σώφρονος. Inflexibilem hanc & indomitam animi obstinationem, Romanis in omni bello propriam, acerrime reprehendit Polybius I. 37. Καθόλου δὲ Ῥωμαῖοι πρὸς πάντα χρώμενοι τῇ βίᾳ, καὶ τὸ προτεθὲν οἰόμενοι δεῖν κατ' ἀνάγκην ἐπιτελεῖν, καὶ μηδὲν ἈΔΥΝΑΤΟΝ εἶναι σφίσι τῶν ἅπαξ δοξάντων, ἐν πολλοῖς μὲν κατορθοῦσι διὰ τὴν τοιαύτην ὁρμήν· ἔν τισι δὲ προφανῶς σφάλλονται, καὶ μάλιστα ἐν τοῖς κατὰ θάλατταν. ἐπὶ μὲν γὰρ τῆς γῆς πρὸς ἀνθρώπους, καὶ τὰ τούτων ἔργα ποιούμενοι τὰς ἐπιβολὰς, τὰ μὲν πολλὰ κατορθοῦσι, διὰ τὸ πρὸς τὰς παραπλησίους δυνάμεις χρῆσθαι τῇ βίᾳ· ποτὲ δὲ καὶ σπανίως ἀποτυγχάνουσι. πρὸς δὲ τὴν θάλατταν καὶ πρὸς τὸ περιέχον, ὅταν παραβάλλωνται καὶ βιαιομαχῶσι, μεγάλοις ἐλαττώμασι περιπίπτουσι. ὃ καὶ τότε καὶ πλεονάκις αὐτοῖς ἤδη συνέβη, καὶ συμβήσεται πάσχειν, ἕως ἂν ποτε διορθώσωνται τὴν τοιαύτην τόλμαν καὶ βίαν· καθ' ἣν οἴονται δεῖν αὐτοῖς πάντα καιρὸν εἶναι πλωτὸν καὶ πορευτόν. Aristides Panath. pag. 203. ΑἹ ΠΑΡΗΛΘΟΝ τοῖς ἜΡΓΟΙΣ τὴν ΦΥΣΙΝ. Homeri verbis:

Ἄφρασθ' ἧσι ἀνόητα διέπλεκες θαυμαστὰ ἔργα.

Sallustium sequitur Livius II. 50. *adeo contemserant hostem, ut sua invicta arma, neque loco, neque tempore ullo crederent sustinere posse.* Wasse.

Naturam ipsam, ceteris imperitantem, vicerat] Anguste nimis vires heroum expendit, si quis ea tantum, quae fieri possunt, ab iis expectat. *Audent non audenda, faciunt non facienda*, ut verba Lipsii huc transferam e Praefat. in libb. de Magnitudine Romana. Rupert.

Magna parte] L. 2. *magna pecunia*, sic etiam Venetae. Wasse.

Neque in ullo loco amplius, una die, aut una nocte moratus] Sic Mithridates insidias vitavit, dum per silvas vagatus, diversis montium regionibus pernoctabat, ignaris omnibus, quibus esset in locis, ut legimus apud Justin. l. XXXVII. c. 2. §. 8 Rupert.

Una die] Naz. ac Pall. aliquot, alii *uno die.* Gruterus. *locis jubet* R. Wasse.

Simulabat sese negotium properare] Sic Coloniensis & antiquitus cusus Argentinensis, quod me Stanaeum monuisse, fateri debeo. Vulgo *simulabat sese negotii gratia properare.* Illo mo-

Nam talia consilia per otium & ex obportunitate [a] capi. At Metellus ubi oppidanos proelio intentos, simul oppidum & operibus, & loco munitum videt, vallo, fossaque moenia circumvenit. [b] Deinde jubet locis ex copia maxume idoneis vineas agere: [c] superque eas agge-

VARIANTES LECTIONES.

a *capiuntur* A. M. *capi solent* C. G. H. b *d. j. duobus locis* C. G. L. *in locis* E. *deinde in duobus locis &c. vineas jubet agere* M. c *super eas* M.

NOTAE VARIORUM.

modo Truculento: *Dic me adesse, cui properet savium.* Et ita saepe Horatius. PALMER.

NAM TALIA CONSILIA] In quibusdam est, *consilia solent*, *&c.* verum perperam. ex glossa irrepsisse videtur, quam insulsus aliquis & ineptus litterator adjecerat. Fabricianum, *per otium & ex opportunitate*; addita illa *&* copula. RIVIUS. Bodl. Ball. L. 3. λ. respuunt copulam. mallem abesset *nam.* illud *ex* intra lineas conjecit Pemb. forte, *per otium & opportunitate.* Thucyd. *καθ' ἡσυχίαν*, quam formulam alibi illustravimus. Polybius Hist. I. p. 93. Οἱ δὲ μισθοφόροι συναναχθέντες εἰς τὴν Σίκκαν, καὶ διὰ πολλοῦ χρόνου τετυχότες ἀνέσεως καὶ σχολῆς· ὅπερ ἀφυέστατον ὑπάρχει ξενικαῖς δυνάμεσι, καὶ σχεδὸν ὡς εἰπεῖν ἀρχηγὸν, καὶ μόνον αἴτιον γίνεται στάσεως· διῆγον ἀδέως. Lucan. IX. 294.

Jamque actu belli non doctas ferre quietem
Constituit mentes, serieque agitare laborum.

WASSE.

LOCO MUNITUM] i. e. *situ.* χωρίον δυσπρόσιτον καὶ δυσάλωτον. de Massilia Eumenius in Paneg. *Etiam ipse docuit locus, omnia quae bello usui forent, largius in eam partem, quae adiri posset impendere, quum* natura in caeteris *sumtuum opera remisisset.* Hoc sensu Catil. LXVIII. *Neque* locus *neque amicus quisquam teget quem arma non texerint.* & Jug. LXXVIII. loci *asperitate* munitos. Lucanus IV. 37.

His virtus ferrumque locum *promittit: at illis*
Ipse locus.

de *Petra* idem VI. 19.

Non opus hanc veterum, nec moles structa tuetur,
Humanusque labor, facilis, licet ardua tollat.
Cedere vel bellis, vel cuncta moventibus annis.
Sed munimen habet nullo quassabile ferro,
Naturam sedemque loci, *nam clausa profundo*
Undique praecipiti, scopulisque vomentibus aequor.
Exiguo debet, quod non est insula colli.
Terribiles ratibus sustentant moenia cautes,
Ioniumque furens rapido cum tollitur Austro,
Templa, domosque quatit, spumatque in culmina pontus. WASSE.

DEINDE JUBET LOCIS] Τὸ *jubet*, non habet Gymnicus, cum sit interim in omnibus manuscriptis, & impressis vetustioribus. RIVIUS. Posset tolli absque injuria sensus verbum *jubet.* GRUTERUS.

VINEAS AGERE; SUPERQUE AGGEREM] Quidam antiqui & impressi codices: *Vineas agere, superque eas aggerem jacere.* Ego aliquando putavi locum hunc transpositis verbis a Sallustio scriptum fuisse: *Vineas agere, easque super aggerem jacere*, quod hanc lectionem sensum planum, & apertum continere arbitrater. Sed cum in duobus manu descriptis, quos multis in locis sinceros, & incorruptos esse cognovi, diversam ab impressis lectionem invenerim. (in uno enim particula *super* deerat, in altero, *opus administrosque tutari* legebatur) venit mihi in mentem dubitare, anne etiam, *Vineas agere, aggerem jacere, & super aggerem impositis turribus opus administrosque tutari*, legendum sit. Suspicionis meae ea est ratio, quod eodem in libro ita locutus est Sallustius: *Vineas agere, aggerem jacere: aliaque quae incepto usui forent, properare.* C. POPMA.

SUPER AGGEREM] Illud *eas*, Aldinus codex sustulit, territus fortassis, quod non sit verisimile aggerem supra vineas institui: quippe apud nullum auctorem, quod sciam, lectum. Atqui nisi ita

gerem jacere & ſuper aggerem inpoſitis turribus opus & [a] adminiſtros tutari. Contra haec oppidani feſtinare, parare; prorſus ab utriſque nihil reliquum fieri. Denique Romani, multo ante labore, proeliiſque fatigati, poſt dies [b] quadraginta, quam eo [c] ventum erat, oppido modo [d] potiti: praeda omnis a perfugis [e] corrupta. Ii poſtquam murum arietibus feriri, reſque ſuas adflictas vident, aurum, atque argentum, & alia, quae prima ducuntur, domum regiam comportant: ibi vino, & epulis onerati, illaque, & [f] domum, & ſemet igni corrumpunt;

VARIANTES LECTIONES.

a *miniſtros* C. *a miniſtris opus, jubet tutare* M. b XXX. E. c *ventum eſt* F. d *potiti ſunt* D. F. G. H. e *corrupta eſt* K. f *in d. r. c. ibique* M.

NOTAE VARIORUM.

ita legerimus, non eſt clarum, quid ſibi velit illud, *ſuperque aggerem jacere*. Badius, ut illud *eas* defenderet, dicit fortiſſimo fundamento fuiſſe ſtabilitas vineas. Verum locus totus male habet, praeſertim in Aldino, atque adeo in aliis codicibus multis. Si quid divinationi meae tribuendum, certe ſuſpicor ita ab auctore ſcriptum: *Inſuper aggerem jacere, ſuperque aggerem impoſitis turribus opus miniſtros tutari.* quae lectio egregie ſenſum elicit, & auctoris ſtylo eſt conformis. Illud vero quod praecedit, *ex copia*, quid referat, mihi non ſatis clarum eſt. Soldus *de locorum multitudine* intellexit, quibus vineae admoveri poterant moenibus. quod malim quam de *militum copia*, ut quoſdam expoſuiſſe refert Badius. Denique *adminiſtros* pro *miniſtros* quare ſubſtituerit Aldinus codex, mihi non liquet. Quod ſi infinitivos per praeterita imperfecta exponemus: non erit opus verbo *jubet*, nec verbo *duobus*, quae habent quidam codices: & ſane ad eumdem modum infinitivi ſequuntur, *feſtinare, parare, fieri*. GLAR. Naz. *aggere*. GRUT. Ar. L 2. *jacere impoſitis. aggere* Bodl. *Palmer.* legit, *vineas agere, aggerem jacere, turribus ſuper opus & adm. t. jube.* in Aldi & Gymnici Edd. abeſt, recte. Infra *ab perfugis.* Bodl. Glareanus nugatur, habes formulas *ex copia*, & *adminiſtros* alibi. atque ita Codices. WASSE.

RESQUE SUAS ADVERSAS VIDENT] Manuſcripta, *adflictas vident*, pro *perditas*, vox eſt apud Ciceronem frequens: eodem modo Florentinum. RIVIUS. Et noſtri. WASSE.

AURUM, ARGENTUM ET ALIA] Sic MSS. ſine copula *que*. GRUTER. illud *que* mutat locum in L 2. 3. γ. λ. caeteri ſervant. De formula fuſe alibi diximus. WASSE.

DOMUM REGIAM COMPORTANT] Omiſſa eſt praepoſitio. CIACC.

IBI VINO ET EPULIS ONERATI, ILLAQUE, ET DOMUM, ET SEMET IPSI CORRUMPUNT] Multa ejus deſperationis exempla notat Freinsh. ad Flori l. II. c. 18. §. 15. lit. b. & ad Curtii l. IX. c. 4. §. 6. cui adde notam noſtram ad Juſtini l. XIII. c. 6. §. 2. RUPERT.

VINO ET EPULIS ONERATI] Quod in vetuſtis quibuſdam *gravati* legitur, id ex gloſſa addita irrepſit. & quamvis idem eſt utrobique ſenſus, prior tamen lectio verior. Sic & Qu. Curtius *mero onerati*, inquit alicubi, *oneravere ſe vino.* Idem tamen VI. *utrumne vino gravatus effudiſſet illa.* & VIII. *Graves mero ſuas vires extollere.* Sed & Livius IV. ab U. C. *Vino epuliſque gravatos*, dicit. Idem IX. *vino oneratos ſopiunt*, inquit. RIVIUS. Ball. L 2. 3. Venetae, *gravati.* Neutro uſus Q. Septimius, VI. 6. *Multo vino atque epulis repletos jam procos.* Confer Diodorum XVIII. 605. caeterum, *igni* caſu ſexto. Q. Septimius II. 22. *Capto Ilio crematoque* igni. ſic apud Lucretium *colli. parti*, apud Cic. Virg.

Atque illum in praeceps prono rapit alveus amni.

ſic

punt; & quas victi ab hoſtibus poenas metuerant, eas ipſi volentes [a]pependere. Sed pariter cum capta Thala legati ex oppido Lepti ad Metellum venerant, [b]orantes uti praeſidium, praefectumque eo mitteret: Hamilcarem quemdam, hominem nobilem, factioſum, novis rebus ſtudere; advorſum quem neque imperia magiſtratuum, neque leges valerent: [c]ni id feſtinaret, in ſummo periculo ſuam ſalutem, [d]illorum ſocios fore. Nam Leptitani jam inde a principio belli Jugurthini ad Beſtiam Conſulem, & poſtea Romam miſerant, amicitiam, ſocietatemque rogatum. Deinde, ubi ea [e]impetrata, ſemper boni, fideleſque manſere, & cuncta a Beſtia, Albino, Metelloque imperata [f]nave fece-

VARIANTES LECTIONES.

a *pendere* M. b *orare* (quomodo & in Textu Grut.) *uti* &c. N. *uti* delet C. ſupra *Lepti* delet E. c *niſi ad id* E. d *& ill.* G. I. K. *illorumque* C. e *imp. ſunt* A. B. E. F. G. H. N. f *gnave* A. B. C. G. I. *gnaviter* D. H. K. N. *naviter* E. F.

NOTAE VARIORUM.

ſic Pieriani & Codd. Petrenſis, Pemb. Coll. Jeſ. Horat. *cane pejus & angui.* item *claſſi.* Virg. *Navi* apud Terent. de quibus adi Voſſium de Analogia Lib. II. Cap. 12. Infra: *nobilem* abeſt Bodl. WASSE.

VOLENTES PEPEND.] Maluiſſem *pendere*. GRUT. Sic λ. Venetae. WASSE.

ORANTES UBI PRAESIDIUM, &c.] Poterat *orantes praeſidium praefectumque*, tribus verbis aliis omiſſis. GRUTERUS. Grut. *orare*. WASSE.

HOMINEM NOBILEM, FACTIOSUM] Auſculto libris aliquot, quoque *nobilem*. GRUT.

ADVORSUM QUEM, NEQUE IMPERIA MAGISTRATUUM, NEQUE LEGES VALERENT] Propter hujuſmodi homines, cum alios, tum Romanos Deus praeeſſe juſſit terris, qui eorum χειροκρατείᾳ reſiſterent. Bene Muſarum filius in Theogon. v. 88.

Hac una reges olim ſunt fine creati,
Dicere jus populis, injuſtaque tollere facta.
RUPERT.

SALUTEM ILLORUM SOCIORUM] Ita etiam a prima manu Commel, reliqui fere ſine copula immiſſa & *illorum*; eſt etiam in quibus videas, & *illorum ſociorum eſſe*, & minime dubites additamenta eſſe nugatoris alicujus, *illorum ſocios fore*. GRUT. & agnoſcunt, Ar. L 2. Venetae, Mart. Bodl. Ball. γ. λ. *inde* abeſt Reg. Veneſis Mart. Bodl. *antea*. WASSE.

IMPETRATA SEMPER, &c.] Ita Pall. pr. ſec. ſex. nec non Naz. ideoque expunxi vocem quae amplius in vulgatis *impetrata fuere ſemper, &c.* quam alioqui eſſe a librariis, arguit Pall. tert. in quo *impetrata ſunt*, ſemper quomodo item editiones exoletae. GRUT.

ET CUNCTA A BESTIA] In Fabriciano eſt, *imperata*. idque ſenſus ipſe poſtulat. Sed & *nave* ibidem, conſentientibus aliis, haud ſcio an rectius, pro *impigre*, *ſtrenue*, *gnaviter*, ab adjectivo *navus*, quod eſt *diligens* & *induſtrius*. ubi hodie fere *gnavus* dicimus. Magis autem antiquitatem reſipit hoc adverbium, cujus eſt cum primis obſervans Salluſtius. quamquam Priſcianus quidem & Diomedes priſcum magis eſſe putant *gnaviter*, ſicuti & *ignaviter*, quod Lucilius alicubi dixerit. Qui volet Priſcianum legat XV. de Adverbiis. Diomedis in I. verba ſunt: *Quaedam ſunt nomina in ve ſyllabam terminata, quae ex ſe bina adverbia faciunt: ut eſt veterum auctoritas; tranſit enim in quibuſdam rationem, & aliter ipſa enuntiat, aliter conſuetudo uſurpat. nam navus naviter dicunt; quod nos nave. largiter, quod nos large.* RIVIUS.

NAVE FECERANT] Sic etiam meliores MSS. Pall. nam reliqui, aut *gnaviter*, aut *graviter*. Carrio edi curavit *navi fecerant*. GRUT. γ. *gnave*. Infra: *Jugurthini*, vox mihi ſuſpecta. habent autem Codd. WASSE.

fecerant. [a] Itaque ab imperatore facile, quae petebant, [b] adepti. [c] Emissae eo cohortes Ligurum quatuor, [d] & Cajus Annius praefectus.

LXXX. Id oppidum ab Sidoniis conditum est, quos accepimus profugos ob discordias civilis, navibus in eos locos venisse; ceterum situm inter duas Syrtes, quibus nomen ex re [e] inditum. Nam duo sunt

VARIANTES LECTIONES.

a *Ita* C. H. b *adepti sunt* A. C. D. E. N. *sunt adepti* B. c *emissae sunt* C. F. N. *eo missae sunt* G. H. *missae sunt eo* M. d *eo* & N. e *inditum est* B. C. D. F. G. H. K. N.

NOTAE VARIORUM.

NAVITER FECERANT] In scriptis: *navi fecerant.* PALMER.

MISSAE SUNT EO COHORTES LIGURUM] Manuscripta, *Emissae eo.* nec est additum ibi verbum substantivum. WASSE.

QUOS ACCEPIMUS PROFUGOS OB DISCORDIAS CIVILIS] Patriam suam deserere cives ob seditionem, satis notum est. Indicari tamen meretur. Seneca ad Helviam c. 6. *Non omnibus eadem causa relinquendi quaerendique patriam.* Alios domestica seditio submovit. Livius l. II. c. 16. *Seditio inter belli pacisque auctores orta in Sabinis, aliquantum inde virium transtulit ad Romanos. Namque Atta Clausus, quum pacis ipse auctor a turbatoribus belli premeretur, nec par factioni esset, Romam transfugit.* Justin. l. XXI. c. 9. *Gallis causa in Italiam veniendi, sedesque novas quaerendi, intestina discordia, & assiduae domi dissensiones fuere, quarum taedio cum in Italiam venissent, sedibus Tuscos expulerunt.* RUPERT.

INTER DUAS SYRTIS] De quibus vide Pompon. Melam l. I. Geogr. c. 6. Plin. l. 5. N. H. c. 4. Strab. XVII. Geogr. Ptolem. l. IV. c. 3. Inferiori autem aevo, notione alia hoc vocabulum acceptum fuit. *Syrtes* enim pro *deserto* dixerunt, velut Prudentius:

Casto fruentem syrtium silentio.

Et alibi:

Nec responsa refert Libycis in syrtibus Ammon.

Legendus Scaliger II. Auson. Lect. c. 16. Porro de Lepti vid. Morell. in Stat. p. 127. ubi multa cognitu digna. RUPERT.

SYRTIS] Hesychius Σύρτις, φθορὰ, λύμη. Sed ait Sallustius Syrtes a tractu nominatas esse. ergo Syrtis, quasi Σύρσεις dictae. Glossarium: Σύρσις *tractus, tractio.* COLER.

SYRTES, QUIBUS NOMEN EX RE] Quidam ex Oxoniensibus *inditum est.* sunt qui totam sententiam inducendum putant; ast illi nimium severe censuram gerunt. Historici & Poetae antiquiores saepe Etymologos agunt; nec contenti breviter innuisse rationem nominis, eam anxie & morose prosequuntur; quibus venia tribuenda, quia Graeca publice nesciebantur; non tamen iis cujus temporibus illud Ζωὴ καὶ ψυχὴ lippis & tonsoribus notum. Plautus Mercat. III. 1. *quid nomen tibi dicam esse? P. Pasicomsae.* ex forma nomen inditum. Lucretius VI.

Principio quod averna vocantur, nomen id a re
Impositum est, *quia sunt avibus contraria cunctis.*

sic Nonius, editi *ab re* quod rectius. Idem Lucret. Πρηστῆρας Graji quos ab re nominitarunt. Livius XXXVIII. 18. *Duci inde exercitus per Aulon, quam vocant, terram coeptus.* ab re nomen habet. *non ligni modo quicquam, sed ne spinas quidem.* &, I. 17. *Id ab re, quod nunc quoque tenet, nomen, interregnum appellatum.* Columella Praefat. ad Lib. VI. *Unde etiam jumenta, nomen a re traxere, quod nostrum laborem, vel onera subvectando, vel arando juvarent.* Hinc de Catone Cicero: *Vir sui nominis.* Ovid. Met. XIII. 569.

—— *locus exstat,* & ex re
Nomen habet.

Amor. I. 8.

— *est quaedam nomine Dipsas anus*
Ex re nomen habet.

Mela III. 8. *quos* ex facto, *quia serpentibus vescun-*

ſunt ſinus prope in extrema Africa, inpares magnitudine, [a] pari natura: [b] quorum proxuma terrae praealta ſunt, cetera, uti fors tulit, [c] alta; alia in tempeſtate [d] vadoſa. Nam ubi mare magnum eſſe, & ſae-

VARIANTES LECTIONES.

a *ſed pares* A. b *quorum loca* M. c *alta ſunt* A. M. d *ſunt vadoſa* K.

NOTAE VARIORUM.

cuntur, Ophiophagos *vocant*. III. 7. *ad Tamum inſula eſt* Chryſe, *ad Gangem* Argyre: *altera aurei ſoli, ita veteres tradidere, altera argentei; atque ita, ut maxime videtur*, aut ex re nomen, aut *ex vocabulo ficta fabula eſt*. Plin. IV. 12. *circa Delum in orbem ſitae*, unde & nomen traxere, Cyclades. Manilius I. 678.

Atque trahens a ſe titulum *memoratur* Horizon. alibi:

—— *E niveo lactis fluxiſſe liquorem*
Pectore Reginae Divum, coelumque colore
Infeciſſe ſuo, qua propter lacteus orbis
Dicitur, & nomen cauſſa deſcendit ab ipſa.

IV. 294.

—— *dixere* Decania *gentes*
A numero nomen poſitum eſt:

705.

—— *Mauritania nomen*
Oris habet, titulumque ſuo fert ipſa colore.

Tacitus An. XII. 27. *In oppidum Ubiorum, in quo ſita erat, Veteranos coloniamque deduci impetrat*; cui nomen inditum ex vocabulo ipſius. Priſcianus Perieg. 917.

Indigenae populi pro re *dixere* Medamnam.

Caſſiodor. Var. III. 48. formam paullulum immutavit. *in* verruca *caſtello, &c. quod a* poſitione ſui congruum nomen accepit. *Eſt enim in mediis campis tumulus ſaxeus in rotunditate conſurgens.* infra: *Mergi*, quibus nomen eſt ex facto. confer Var. III. 62. Miror ergo Procopium, qui Salluſtium legerit, adeo dubitanter originem nominis protuliſſe, de AEdif. V. 3. Poſtremo, ut ſcriptores Latini ſuorum vocabulorum ortus memorant, ita etiam Graeci faciunt. Homer. Odyſſ. VII. 54.

—— Ἀρήτη δ' ΟΝΟΜ' ἔστιν
ἘΠΩ'ΝΥΜΟΝ.

v. Od. τ'. 409. Callimachus:

Σκύλλα γυνὴ κατακᾶσα, καὶ οὐ ΨΥ'ΘΟΣ ΟΥ'-
ΝΟΜ' ἔχουσα.

Verba denique Salluſtii legiſſe videtur Livius II. 50. *Inde conſilium* ex re natum. Wasse.

Inpares magnitudine, pari natura] In quibuſdam eſt, ſed impreſſis, *pares natura*, verum eodem plane ſenſu. quamvis prior lectio, ſi quid eſt in me judicii, verior eſt. Rivius. Ita praeter edd. vett. MSS. alicujus momenti, nam aliqui *pari tractu*, aliqui *pares natura*, quod ultimum jure exſibilavit Rivius. Grut. Servius haec ita recitat in Virg. AEneid. Lib. I. *Inpares magnitudine, pares natura.* utrovis modo legas, parvi refert. Manutius. Ar. L 3. λ. Bodl. Ball. Mart. Venetae *pares.* Pemb. γ. Reg. L 1. 2. *pari.* Caeſar tamen B. G. VII. 39. *Pari aetate & gratia, ſed genere* diſpari Cic. pro Ligar. *Honorum gradus ſummis hominibus & infimis ſunt* pares, *gloriae* diſpares. Sed altera forma uſus Noſter Jug. LXI. *Ipſi* pares, *caeterum opibus* diſparibus. Wasse.

Proxima terrae] Salluſtium reliquiſſe *terram* probavimus in Obſ. Gronov. Malim, cum Gronovio, III. Obſ. 2. *quorum proxuma terram.* Sic enim conſtruit ubique Salluſtius. Rupert.

Ubi mare magnum esse, et saevire ventis coepit] *Mare magnum*, omni tempeſtate tumidum & inflatum, libr. Hiſt. III. *Immenſum* aucto mari, & *vento gliſcente.* Alias, *mare magnum* eſt, latum. Supra: *mare magnum, & ignara lingua, commercium prohibebant.* Caeſar Lib. III. Bell. Gall. *Cum ſaevire ventus coepiſſet.* Mela ad aequor *ſaevitiam* retulit, & Sall. Jugurth. cap. 17. *mare* ſaevum, *importuoſum.* Ciaccon. Recte Ciacconius: cave etenim Homerico ſenſu accipias pro:

Ἐς πέλαγος μέγα τοῖον, ὅθεν τέ περ οὐδ' οἰωνοὶ
Αὐτοέτες οἰχνεῦσιν.

Audi potius Lucret.

Suave mari magno.

Catullum XXV.

—— *velut minuta* magno
Deprenſa navis in mari, veſaniente vento.

Livium in Odyſſea:

Cel-

ſaevire coepit ventis, limum, arenamque, & ſaxa ingentia fluctus trahunt: [a] ita facies locorum cum ventis ſimul [b] mutatur: *Syrtes ab tractu*

VARIANTES LECTIONES.

a *itaque* M. b *immutatur* M.

NOTAE VARIORUM.

Celſoſque ocris arvaque petrita, & mare magnum.

mare. abeſt Pemb. WASSE.

SAXA INGENTIA] Haec nemini debent eſſe ſuſpecta; quamvis enim pleraque ora arenoſa, latent tamen ubique ſcopuli. Virg. de minore Syrti:

Tris notus abreptas in ſaxa latentia *torquet:*
Saxa vocant Itali, mediis quae in fluctibus aras,
Dorſum immane mari ſummo.

Illa ἕρματα ὕφαλα Dionyſio i. p. 42. Procopius de AEdif. V. 3. Οὐ μὴν οὐδὲ διανεῖσθαι ταῖς πλοίοις ἔχει ἐς τὴν ἠϊόνα δυνατὰ γίνεται. πέτραι γὰρ ὕφαλοι διακεκληρωμέναι τὰ πλεῖστα τοῦ κόλπου, πλώϊμα οὐ ξυγχωροῦσιν ἐνταῦθ' εἶναι. &: προσοκέλλεταί τις ἐνταῦθ' ἠϊών. χωριζομένη δὲ αὐτὴ τῇ τῆς θαλάσσης ἐπιρροῇ, τῷ τε ῥοθίῳ ἀφανιζομένη; ἀποβαίνειν δοκεῖ, καὶ ἐφ' ἑαυτὴν ὑποχωροῦσα ὀπίσω ἰέναι· ἐς κόλπον δὲ μηνοειδῆ ἐπὶ μακρότατον τέτραπται. καὶ ὁ μὲν ἀρχομένης πλευρᾶς διάπλους ἐς τετρακοσίους διήκει σταδίους· τοῦ δὲ μηνοειδοῦς τὸ περίμετρον ἐς ἡμερῶν ἓξ ὁδὸν κατατείνει. Ταύτης γὰρ ἡ θάλασσα πεπιεσμένη τῆς ἠπείρου ἐντὸς τὸν κόλπον ποιεῖται. ἐπειδὰν τε ναῦς ἀνέμῳ ἢ κλύδωνι βιαζομένη τοῦ διάπλου ἐντὸς ὑπὲρ τοῦ μηνοειδοῦς τὴν ἀρχὴν γένηται, τὸ ἐνθένδε αὐτῇ ἐπανιέναι ἀμήχανά ἐστιν, ἀλλὰ συρομένη τὸ λοιπὸν ἔοικε, καὶ διαφανῶς ἐπίπροσθεν ἀεὶ ἑλκομένη. καὶ ἀπ' αὐτοῦ, οἶμαι, οἱ πάλαι ἄνθρωποι τὴν χώραν, τοῦ πάθους τῶν νεῶν ἕνεκα Σύρτεις ὠνόμαζον. Lucanus IX. [illegible].

Syrtes vel primam mundo Natura figuram
Cum daret, in dubio pelagi terraeque reliquit.
Nam neque ſubſedit penitus, quo ſtagna profundi
Acciperet, nec ſe defendit ab aequore tellus:
Ambigua ſed lege loci jacet invia ſedes:
AEquora fracta vadis, abruptaque terra profundo,
Et poſt multa ſonant projecti littora fluctus.
Sic male deſeruit, nulloque exegit in uſus
Hanc partem natura ſui, vel plenior alto
Olim Syrtis erat pelago, penitusque natabat:
Sed rapidus Titan ponto ſua lumina paſcens,
AEquora ſubduxit zonae vicina peruſtae:
Et nunc pontus adhuc Phoebo ſiccante repugnat.
Mox ubi damnoſum radios admoverit aevum.
Tellus Syrtis erit: nam jam brevis unda ſuperne
Innatat, & late periturum deficit aequor.

Dionyſius:

Ἑξείης δ' ἐπὶ Σύρτις ἀγάρροος ὁλκὸν ἑλίσσει
Βαιοτέρη. μετὰ τὴν δὲ πρὸς αὐγὰς ἔρχεται ἄλλη
Ἄπειρος εὐρυτέρῃσι βαρυνομένη προχοῇσιν.
Ἔνθα κορυσσομένης Τυρσηνίδος ἀμφιτρίτης,
Ἄλλοτε μὲν πλημμυρὶς ἐγείρεται, ἄλλοτε δ' αὖτε
Ἄμπωτις ξηρῇσιν ἐπιτροχάει ψαμάθοισι.

Syrtium naturam bene exprimit Seneca Agam. 558.

Eſt humilis unda, ſcrupeis mendax vadis,
Ubi ſaxa rapidis cluſa vorticibus tegit
Fallax Caphareus.

Vide Strabonem p. 836. Plin. V. 4. Agathem. Cap. III. Avienus pag. 264. qui corrigendus.

Qua ſe parte dehinc celſae notus erigit aethrae,
Vis late Libyci furit aequoris, una ibi Syrtis,
Aſt aliam ulterius freta prolabentia tendunt:
Parvaque caeruleo circumſonat aequore Mixam.

lege *Meninx.* Priſcian. Perieg.

—— —— *cerne minorem*
Occiduam: juxta quam Meninx inſula fulget. WASSE.

ITA FACIES LOCORUM CUM VENTIS SIMUL MUTATUR] Tacit. Lib. XIII. *Non ut homi*[illegible] *vultus, ita locorum facies mutantur.* CIACCONIUS.

SYRTES AB TRACTU NOMINATAE] Cum ſupra dixerit, *Syrtibus nomen ex re inditum*, non ſit mihi dubium, quadrigam horum verborum plane exterminandam. GRUT. Non ſunt haec in veteri editione, & amiciſſimus meus Jungermannus gloſſam omnino putat, quam aliquis, ut ſolet, margini alleverit, jam enim dixerat: *quibus nomen ex re inditum.* Et clare: *Limum arenamque, & ſaxa ingentia fluctus trahunt.* trahunt idipſum eſt σύρειν, unde Σύρτις. vid. Apollon. lib.

ctu[a] *nominatae.* Ejus civitatis lingua modo[b] converſa connubio Numidarum: legum, cultuſque pleraque[c] Sidonica: quae eo facilius retinebant, quod procul ab imperio regis aetatem agebant. Inter illos, & frequentem Numidiam multi vaſtique loci erant.

LXXXI. Sed, quoniam in has regiones per Leptitanorum negotia venimus, non indignum videtur, egregium, atque[d] mirabile facinus duorum Carthaginienſium memorare; eam rem nos locus admonuit. Qua tempeſtate Carthaginienſes pleraeque Africae imperitabant, Cyrenenſes quoque magni, atque opulenti fuere. [e] Ager in medio arenoſus, una ſpecie: [f] neque flumen, neque mons erat, qui finis eorum diſcerneret; quae

VARIANTES LECTIONES.

a *nominatae ſunt* C. E. F. K. N. *ſunt nom.* M. b *converſa eſt* F. N. c *Sidonia* C. F. *Sidonica ſunt* D. H. K M. N. d *miſerabile* N. e *Ager erat i. m.* f *in quo n. f.* F.

NOTAE VARIORUM.

lib. IV. Arg. & ipſius Scholiaſt. Gloſſae Graecolat. Σύρζις *tractus*, *tractio*, lege Σύρξις. Statius primo Thebaid. *Syrtes deſtituunt.* ubi Lactant. ἀπὸ τοῦ σύρειν. Graece σύρειν. i, * . . . . ſine dubio addendum *trahere*. Alluſit & Rufus Avienus: *Late* trahit *aequora Syrtis*. Sic ſupra Criſp. de Catabathmo rationem nominis etiam breviter innuiſſe ſatis habet: *declivem latitudinem, quem locum Catabathmon incolae appellant.* Quid enim καταβαθμὸς *aliud quam deſcenſus*. Putsch. Voces *Syrtes ab t. n.* omittit L 3. Venetae. caeteri ſervant, Hegeſippus II. 9. *Nec Syrtes praeteribo terribiles, etiam ſolo auditu*, quod omnia ad ſe trahant. Euſtathius in Dionyſ. τεναγώδης δὲ ὁ τόπος, ὡς ἐῤῥέθη, καὶ οὐκ ἀεὶ βαθεῖα θάλασσα, ἀλλὰ κατὰ καιροὺς τινας πολὺ τοῦ ὕδατος ἐπισυρομένη· ὅθεν καὶ Σύρτις καλεῖται. Noſter Catilinar. *inde Patres dicti curae ſimilitudine.* Quare nihil muto. Wasse.

Ejus civitatis lingua modo conversa connubio Numidarum] Nihil frequentius ingeritur ab auctoribus, quam mutatis ſedibus, mutari & mores, imo omnia, uſque ad oblivionem & linguae & originis. Unde tanquam monſtrum, quod de Graecis, proxima Italici maris litora occupantibus, Juſtin. lib. XX. c. 1. Denique multae urbes adhuc poſt tantam vetuſtatem veſtigia Graeci moris oſtentant. At contra Curtius de urbibus ſex, conditis ab Alexandro, circa Marginiam, inquit lib. VII. *Haec omnia ſita ſunt in editis collibus, tum velut freni domitarum gentium: nunc originis ſuae oblita, ſerviunt quibus imperarant.* Eodemque adhuc l. de Branchidis, qui juſſu Xerxis Mileto quondam tranſierant: *Mores patrii nondum exoleverant; ſed jam bilingues erant, paulatim a domeſtico externoque ſermone degeneres.* Rupert.

Quae eo facilius retinebantur] Manuſcripta, *retinebant*, quomodo & ex impreſſis quaedam, ut *quae* caſus ſit accuſativi. Riv. ſic γ. λ. Bodl. R. L 2. Mart. Wasse.

Egregium atque mirabile] Sic MSS. omnes & olim cuſi, nam recentiores *memorabile*, quod heic ineptum eſt ob verbum ſtatim ſequens, *memorare*. Pall. tertius indicat alias legi *miſerabile*. Gruter. L 2. Reg. γ. Pemb. λ. *mirabile.* Carrio *memorabile*. Supra, noſtri fere, *multi vaſtique.* ſic Gruter. & Carrio. alii *inculti*. Wasse.

Eam rem nos locus admonuit] Mera battologia videri queat, cum ſupra dixerit: *Sed quoniam in has regiones per Leptitanorum negotia venimus.* itaque vel illa, vel haec, omnia reſecanda ſunt; me quidem cenſore. Grut.

Neque flumen neque mons erat, qui discerneret] Fere ubivis, amnes quoque cujuſque regionis termini. Tacit. I. Annal. 9. Freinsh. ad Curt. lib. VII. c. 6. §. 12. H. Grot. N. in l. de J. B. ac P. p. 135. §. 16. Pan. 12. c. 22. *Mari Oceano, aut amnibus longinquis ſeptum imperium.* Fit id aut natura, vel mutuo conſenſu. Noſtro tempore fratres & cognati, niſi regionibus, fluviis, muriſque communia bona diſtinguant, longoque a ſe invicem ſpatio removeantur, non ceſſant

quae res eos in magno diuturnoque bello inter se habuit. Postquam utrimque legiones, item classes saepe fusae, [a] fugataeque, & alteri alteros aliquantum adtriverant: veriti, ne mox victos, victoresque defessos alius adgrederetur, per inducias sponsionem faciunt, *uti certo die legati domo proficiscerentur: quo in loco inter se obvii fuissent, is communis utriusque populi finis haberetur.* [b] Igitur Carthagine duo fratres [c] missi, quibus nomen Philaenis erat, maturavere iter [d] pergere: Cyrenenses tardius iere. Id [e] secordiane, an

VARIANTES LECTIONES.

a *fugataeque sunt* B. F. b *Igitur proprii* (forte *propere*) M. c *missi sunt* F. N. *sunt missi* K. d *agere* N. e *socordia* C. D. E. F. G. H. I. K. L.

NOTAE VARIORUM.

sant a mutuis contentionibus. V. Gruter. ad Liv. lib. I. c. 2. Rupert.

Neque flumen] Omittit Pemb. L 3. *una facie*. supra, facies *locorum*. vid. Indicem. &, adde Salvianum de Gubern. II. pag. 57. Mela II. 2. *Jam si addenda est & ipsius* fugae facies, *quale illud fuit*. Tacitus An. XIV. 8. *aliam fere litore* faciem. &, IV. 67. *Antequam Vesuvius mons ardescens* faciem loci *verteret*. sed nihil muto. Liv. XXII. 28. *Ager omnis medius erat*, prima specie *inutilis insidiatori*. Statius III. Sylv. V.

Magnificae species *cultusque* locorum.

Virg.

Non tulit hanc speciem *furiata mente Choroebus*. Wasse.

Quae res eo magno] Manuscripta *in magno*, addita praepositione: quomodo & vetustissimum quodque ex impressis. Riv.

Veriti, ne mox victos victoresque defessos alius adgrederetur] Haec consideratio saepe persuasit populis, ut duorum corporum periculo bellum finirent. De Albanis vide Fl. lib. I. c. 3. §. 3. & quae ad eum locum notamus, de Persis & Romanis Cedrenum in vita Theodosii, de Eliis atque AEtolis Pausan. V. Eliacorum, de Sarmatis & Chersonitis Constantinum Imp. c. ult. de Administrat. Imperii. Etiam singulari certamine congreditur dux cum duce; Paris cum Menelao, Turnus cm AEnea, &c. quae bellandi ratio etiam Francis olim placuit, de quibus Agathias lib. I. *Si quae inter principes oriatur controversia, omnes quidem aciem instruunt, tanquam ad bellandum; deinde simul conveniunt, jubentque, ut Principes ipsi jure potius controversias decernant; sin minus; ut singulari inter se certamine agant, & suorum capitum periculum adeant, neque enim aequitati, aut patriae consuetudini consentaneum censent, ut, privata ipsorum simultatis causa; publicum labefactetur, ac subvertatur, qui mos si nostro saeculo revocaretur, vel cunctatius utrinque prosiliret quisque ad arma, vel transigerentur bella minore mortalium peste.* Adde notam ad Orat. I. de Rep. Ordinand. Rupert.

Quo in loco inter se obvii fuissent ibi] Manuscripta & alia quaedam, *is communis utriusque populi, &c.* Quod ad sensum attinet, utrimvis probe quadrat, & cum lectione vulgata facit Pomponius Mela. *Ut ubi legati*, inquit, *concurrerent, certo tempore utrimque dimissi termini statuerentur.* posterior lectio mihi elegantior esse videtur. Riv.

Quibus nomen Philaenes erat] Manuscripta, *Philaenis*. idque rectius ac Latinius, ut de elegantia nihil dicam. est enim secundae inflexionis hoc nomen. nec aliter usquam Sallustius usurpat. Riv. Editio antiqua & MSS. omnes *Philenes*. Grut. Sic Reg. I. 2. γ. λ. Arond. Pemb. Bodl. *Phillenes*. Valerius V. 6. *Philaeni*. at Codices Pemb. & B. Pub. *Philaenii*. &, pro *praecurrere*, *praecucurrerunt*, recte. confer Strabonem Libro ultimo. Wasse.

Quibus nomen Philaenis erat] *Philaenis* dativum in *Philaenes* Aldinus codex mutavit, temere meo quidem judicio, nam ad finem hujus historiae ipsemet auctor in secunda, non in tertia Latinorum declinatione *Philaeni* inclinat. quod & alii secuti sunt auctores Latini, nominatim Valerius Max. lib. V. & Pomponius Mela lib. I. apud quem tamen locus mutilus est. quare hic legendum, *quibus nomen Philaenis*, per tertiam vocalem in ultima syllaba. Glar. Cum Mela facit Fr. Philelfus Epist. VIII. 24. Wasse.

Nomen Philaenis] De his Philaenis Val. Max. lib. VI. cap. 6. Pomp. Mela lib. I. c. 7. Servius ad I. AEn. Coler.

Maturavere iter pergere] Vox postrema abundat. Grut.

an casu acciderit, parum [a] cognovi. Ceterum solet in illis locis tempestas haud secus, atque in mari [b] retinere. Nam, ubi per loca aequalia, & nuda gignentium ventus coortus arenam humo excitavit, ea magna vi agitata, ora, oculosque inplere solet: ita prospectu inpedito, morari iter. Postquam Cyrenenses aliquanto posteriores se [c] esse vident, & ob rem corruptam domi poenas metuunt; criminari Carthaginienses ante tempus domo digressos; conturbare rem; denique omnia malle, quam victi

VARIANTES LECTIONES.

a *cognovimus* K. b *homines retinere* B. K. c *esse* delet N.

NOTAE VARIORUM.

TEMPESTAS HAUD SECUS] Sulpicius I. 3. *Ventorum ea vis est, ut siquando vel clementiore coelo aliquantulus sperare flatus coeperit, majus in illis terris quam in ullo mari* naufragium fit. Solinus p. 52. *Ita etiam* continens naturam maris sui patitur: *nec interest ubi potius sint procellae, cum ad exitium viantium elementis congruentibus, in terris flabra saeviant, in mari terrae.* Inde Bostar apud Silium III.

Nos poenae aequoribus tellus violentior hausit.

Sidonius VIII. Epist. 12. *Tantum Syrticus ager ac vagum solum & volatiles ventis altercantibus arenae.* Lucanus IX. 445.

—— *hoc ire Catonem*
Dura jubet virtus, illic secura juventus
Ventorum, nullasque timens tellure procellas,
AEquoreos est passa metus. *nam littore sicco,*
Quam pelago, Syrtis violentius excipit Austrum,
Et terrae magis ille nocet. WASSE.

UBI PER LOCA AEQUALIA, ET NUDA GIGNENTIUM] *AEqualia*, sunt plana, *gignentia* vero arbores & stirpes appellat, quaeque alia e terra gignuntur. Sic infra: *Forte in eo loco grandis ilex coaluerat, inter saxa paulum modo prona, deinde inflexa atque aucta in altitudinem, qua cuncta* gignentium *natura fert.* Sallust. imitatus Apulejus in libro de Platonis dogmate, ut in optimo exemplari manuscripto legitur: *Gignentiumque omnium instar cerae, formas & figurationes ex illa exemplorum impressione signare.* Et paullo post: *Animam vero animantium non esse corpoream, nec sane perituram, cum corpore fuerit absoluta, omniumque* gignentium *esse seniorem, atque adeo & temperare, & regere ea quorum curam fuerit diligentiamque sortita.* Hoc est, omnium quae gignuntur. Vitruvius vero quae Sallust. dixit *gignentia*, ipse *nascentia* appellavit, ut lib. V. cap. 1. *Non minus quam etiam* nascentium *oportet imitari naturam, ut in arboribus teretibus:* & statim; *ergo si natura* nascentium *ita postulat.* Et lib. VIII. cap. 1. *Si invenientur* nascentia, *tenuis juncus, salix erratica.* Inde infra *& illis dolentia, & plebi volentia.* De *Philaenis* Mela & Val. Maximus. Ciacc. & Strabo lib. ultimo; sed uti etiam & Scylax p. 74. ubi pro, Φιλαίνε κωμὸς legendum βωμὸς ut observat Maussac. ad Harpoc. *Mons diffusior &* nudus gignentium Hegesip. IV. 16. Ambrosius Ep. V. 24. *si nimia siccitate aruerint* locorum gignentia. Idem Serm. V. in Psalm. CXIV. *non arenosa, &* nuda gignentium *stativis decernit.* & lib. de Cain, &c. cap. 8. *Germanicus* in Aratum. *Hac enim crescente* universa gignentia *pubescunt.* v. Ammianum XXIII. Turnebum Advers. III. 15. Lucanus II. 89.

—— vacuisque *mapalibus actus*,
Nuda *triumphati jacuit per* regna *Jugurthae.* WASSE.

Per loca aequalia & nuda gignentium. *Gignentia* dixit etiam Ambrosius Orat. de Fide Resurrectionis: *Denique multa* gignentia *quamvis jugi serenitate, humo arida; arenosaque nascuntur, quoniam & terra ad humorem sufficit, &c.* Lactantius lib. I. de Ira Dei cap. 13. *Ajunt enim multa esse in* gignentibus, *& in numero animalium, quorum adhuc lateat utilitas, sed eam processu temporis inveniri.* URSINUS.

ORA OCULOSQUE] Copulam respuit solus Pemb. Infra, *sese esse* Reg. *se vident.* & Martin. *locis solet* R. WASSE.

victi abire. Sed cum [a] Poeni aliam conditionem, tantummodo aequam, peterent, Graeci optionem [b] Carthaginiensium faciunt, *ut vel illi, quos finis populo suo peterent, ibi vivi obruerentur; vel eadem conditione sese, quem in locum vellent,* [c] *processuros:* Philaeni, conditione probata, seque, vitamque suam Reipublicae condonavere: ita vivi [d] obruti. Carthaginienses in eo loco Philaenis fratribus aras consecravere; aliique illis domi honores [e] instituti. Nunc [f] ad rem redeo.

LXXXII.

VARIANTES LECTIONES.

a *Philaeni* N. b *Carthaginiensibus* N. c *promittunt processuros* N. d *obruti sunt* N. e *instituti sunt* E. K. *constituti* M. f *ad inceptum redeo* K.

NOTAE VARIORUM.

Conditionem] Αἵρεσιν valet, eligendi potestatem. Bacchid. *Duae conditiones sunt, utram tu accipias vide.* Nepos Attico: *Quum enim versuram facere publice necesse esset, neque ejus conditionem aequam haberent.* Codex B. Pub. pro *quum quoniam.* & infra recte delet vocem *eas.* confer Hegesippum II. 6. Wasse.

Graeci optionem faciunt] Id est, Cyrenenses, a Graecis orti. Vide Justin. lib. XIII. c. 7. Sensus autem horum verborum est: *Voluisse Cyrenenses, ut vel Philaeni eo loco, quem terminum ditionis Punicae vellent, vivos sese obrui paterentur:* vel sibi (h. e. Cyrenensibus) permitterent, longius progredi eadem conditione, ut scilicet & ipsi, quos fines populo Cyrenensi peterent, ibi vivi obruerentur. Putabant enim, acerbitate mortis sese deterrituros Carthaginienses, quo minus corpora sua terra operienda traderent; adeoque tum se paratos fore, quoniam alias sibi, ob socordiam, in patria moriundum esset, tali mortis genere perpetuam sibi gloriam, longiores imperii terminos patriae acquirere. Sed secus evenit, & Philaeni manibus & ossibus suis dilatare Charthaginis fines maluerunt, quam eam gloriam Cyrenensibus concedere. Rupert.

Quos fines populo suo peterent, ibi vivi obruerentur] Nescio an sit scribendum *quo fines.* Ciacc. & Ursin. Sic quidem fere MSS. meliores nam alii *quo fines*, uti etiam in vetuste editis. Com. habet *qui fines.* Grut. *Ut vel illi, quo fines.* Manuscriptum, *quo fines.* quomodo & in aliis plerisque, idque fortasse rectius. nam sequitur *ibi*, hoc est, *in iis finibus.* nisi quis ex iis, quae mox sequuntur, ita intelligere malit, ut vel illi, quo loco fines populo suo peterent, eo in loco vivi obruerentur. vel eadem conditione sese, quem in locum vellent, processuros. praeterea, *quaererent* in quibusdam legitur, pro *peterent.* quamquam eodem sensu. Riv.

Aras consecr.] Hae Strabonis aetate non extabant: ut ipse refert libro III. Castil. Harum meminit & Plinius lib. V. cap. 4. & ex Plinio Solinus cap. 3. Coler. Sic loquitur Cicero de Harusp. Resp. *Aedes terram*, arma consecrare. Sueton. Caes. XX. Victor in Origin. VIII. *Cum ergo Recaranus sive Hercules, patri Inventori aram Maximam* consecrasset. Solinus, idem narrans, usus est voce *dicavit.* cap. I. p. 11. & 26. *Quae res & locum & factum* consecravit: *nam qui morti destinabatur, donatus filiae in memoriam tanti praeconii reservatus est: locus* dicatus *suo numini, Pietatis sacellum est.* Tacitus de Moribus Germ. III. Aram *quinetiam Ulixi* consecratam *adjecto Laertae patris nomine.* Inde *consecratus* pro *sanctus, Deo dicatus.* Hegesip. III. 14. eo significatu legitur *data* apud Solinum p. 28. *Turris Protesilai delubro* data. sed rectius opinor Codd. *dicta*, quamquam nihil movet Salmasius Mela II. 1. *sunt Protesilai ossa* consecrata *delubro.* hoc est, *dicta.* Minutius cap. 10. *Nam quicquid agimus, ut alii fato, ita vos Deo* dicitis. *dictus sacer*, pro *dicatus.* Virg. VI. 136.

—— latet arbore opaca
Aureus, & foliis & lento vimine, ramus
Junoni infernae dictus sacer.

Ibi *dictus*, pro *dicatus*, teste Servio. Sacrum enim est quicquid a magistratu, pontifice praeeunte, dicendo dedicatur; ut Varro tradit L. Lat. p. 56. Vitruvius Praefat. ad lib. I. *Cum autem concilium Coelestium in sedibus Immortalitatis eum* dedicavisset. Denique quod Noster *consecrare*, alii *instituere.* Hyginus Fab. 130. *diem festum*

LXXXII. Jugurtha postquam, amissa Thala, nihil satis firmum contra Metellum putat; per magnas solitudines cum paucis profectus, pervenit ad Gaetulos, genus hominum ferum, incultumque, & eo tempore ignarum nominis Romani. Eorum multitudinem in unum [a] cogit: ac paullatim [b] consuefacit ordines habere, signa sequi, imperium observare, item alia militaria facere. Praeterea regis Bocchi proxumos magnis muneribus, & majoribus promissis ad studium sui [c] perducit: queis adjutoribus regem adgressus, inpellit, uti advorsum Romanos bellum [d] suscipiat. Id

VARIANTES LECTIONES.

a *coëgit* B. D. G. *coëgit* deleto *in unum* E. b *consuescere fecit* D. c *producit* B. *instituit* K. d *incipiat* A. B. C. D. E. F. G. H. I. K. L. M. N.

NOTAE VARIORUM.

oscillationis pestilentiae causa instituerunt. Ubi Munkerus Scholiastam Germanici frustra tentat. Ejus verba sic se habent p. 192. *Ex quo factum est, ut soli oscillo jactarentur homines.* Nec illa sana sunt, inquit, *soli oscillo* ex quibus binis vocabulis fecerim unum, *oscillo.* At ipse haud aeque infeliciter, pro *soli* legerim, *molli*, auctore Virgilio:

Oscilla ex alto suspendunt mollia *pinu.*

Vide ipsam Consecrationis Formulam apud Suetonium. Ed. Pitisci Vol. I. p. 226.

Aliique illis domi honores constituti] Manuscripta, *instituti:* quomodo quaedam etiam typis excusa. pro, *decreti.* quamquam & *constituere honores* dicitur, id quod apud Ciceronem reperitur. Riv. instituere ex MSS. C. Popma.

Nunc ad rem] Sic Codices omnes. Similiter Sulpicius Hist. Sac. I. 29. *de quibus dubitare me fateor.* Nunc reliqua exsequar. Polybius p. 1464. Ταῦτα μὲν οὖν ἐπὶ τοσοῦτον ἡμεῖς διεληλυθότες κατὰ τὴν παρέκβασιν, αὖθις ἐπάνιμεν ἐπὶ τὴν συνέχειαν τῆς ὑποκειμένης διηγήσεως. Wasse.

Eorum multitudinem in unum cogit] Similis illi D. Pacario, qui Corsi Procurator, juvare Vitellium statuens, Corsos, inconditos homines, fatigare militiae muneribus occoepit, ut est Tacit. II. H. 16. Ceterum, ut urbane Plautus ait in Sticho: *stultitia est venatum ducere invitas canes.* & ut non e quovis ligno exsculpitur Mercurius: sic neque bello quodlibet genus hominum aptum & appositum, ut pluribus docet Vegetius. Rupert.

Ad studium sui perducit] In vetustis nonnullis est, *perlicit; pro sibi conciliat & devincit;* atque haec lectio mihi magis arridet, etiamsi prior illa in manuscriptis quoque est. *Perlicere ad societatem armorum*, est apud Livium X. ab U. C. & *Donis perlicere*, VI. belli Punici II. Non inficior tamen, & priorem in eodem lectionem reperiri, velut V. belli Asiatici, *Et alios*, inquit, *principum, donis ad suam caussam* perduxit. Riv. Sic MSS. omnes, & aeque efficax est atque aliorum *perlicit.* Grut.

Perducit] Ball. *pellicit.* quod mera est interpretatio. L 2. & exemplar Venetiis excusum 1478. *producit.* solenni librariorum errore. sic apud Isidorum IV. 5. *Inter sanitatem & morbum media est curatio quae nisi morbo congruat, non* producit *ad sanitatem.* lege cum membranis B. Pub. Pemb. Col. Trin. *perducit.* Sic loquitur Arnob. lib. III. p. 114. & Celsus Praefat. p. 8. & 9. & III. 21. Corollarii loco: ex hujus de Medicina libro cap. ultimo p. 332. addam aliud aeque mendosum: *Multa sunt quae in* Graecis *hominibus per hanc disciplinam facta leguntur, sicut habetur de David, qui a spiritu immundo Saulem arte modulationis eripuit*, liquido jurarem nil tale profluxisse ab homine Christiano. Nempe ergo pro *Graecis*, scribendum *aegris.* sic nostri omnes. cap. 7. *Graecorum vetustas furorem* μανίην *appellabat, sive ab iniquitate quam Graeci maniam.* sic B. Pub. Trin. sed Pemb. & editi non agnoscunt illa, *sive ab iniq.* Verum habentur apud Caelium Aurelianum Siccensem quem hoc loco exscripsit. Frustra interim est Le Breul, qui pro *iniquitate* reponit *inanitate.* Ita loquitur alibi homo barbarus. V. 9. p. 137. Wasse.

Id ea gratia facilius, proniusque fuit, quod Bocchus [a] initio hujusce belli legatos Romam miserat, foedus, & amicitiam petitum. Quam rem obportunissimam incoepto [b] belli, pauci inpediverant, caeci avaritia, queis omnia honesta, atque inhonesta vendere mos erat. Etiam antea Jugurthae filia [c] Boccho nupserat. Verum ea necessitudo apud Numidas, Maurosque levis ducitur: [d] quia singuli pro opibus, quisque quam plurimas uxores, denas alii, alii plures habent; sed [e] reges eo am-

VARIANTES LECTIONES.

a *in initio* G. K. b *bello* B. G. c *Bocchi* C. F. H. I. K. M. N. Ed. Carr. sine dubio rectius. d *quod* I. e *rex* B.

NOTAE VARIORUM.

ID EA GRATIA FACILIUS PROCLIVIUSQUE] Quidam libri, *proniusque fuit.* utrumque non male, etiamsi nihil mutavi. C. POPMA. In manuscriptis ceterisque vetustioribus est, *pronius.* verum prior tamen lectio mihi valde placet. Est apud Sallustium non semel, *in proclivi esse*, pro, *facile*, ut, cum inquit: *Cujus si dolum caveris, alia omnia in proclivi erunt.* Sic & in Andria Terentius. RIV.

ID EA GRATIA FACILIUS PRONIUSQUE FUIT] Ita rursus Pall. omnes, nec video cur cedere debeat aliorum *proclivius.* mallem potius ejici, *ea gratia*; natum in officina interpretum, fortassis etiam illud *facilius.* GRUT.

INCOEPTO BELLO PAUCI IMPEDIVERANT] Hanc lectionem ipse probandam esse duco. nec tamen dissimulandum reor in manuscriptis omnibus, quae ipse viderim, reperiri, *incepto belli.* non *bello.* RIV.

REM OPPORTUNISSUMAM INCEPTO BELLI] Ita etiam MSS. nostri, ut quisque est virtute melior: deteriores enim, *bello.* GRUT.

ETIAM ANTE JUGURTHAE FILIA] Nonius Marcellus citat haec valde corrupte in hunc modum: *Etiam jam ante Jugurthae filia Boccho nupserat, verum ea necessitudo, quae etiam timidos fortis facit.* Coaluerunt turpiter duo fragmenta, quae sic divide & supple: *Et jam ante Jugurthae filia Boccho nupserat, verum ea necessitudo apud Numidas Maurosque levis ducitur.* Idem Catilina: *Praeterea necessitudo, quae etiam timidos fortis facit.* PUTSCH. *Etiam antea Jugurthae filia Boccho nupserat.* In nostro probatissimo codice sic legitur, *etiam Bocchi nupserat.* non uti vulgo, *Boccho nupserat.* quae verba cum diligentius considerarem, in eam opinionem adductus sum, ut existimem, ita Sallustium scripsisse. namque Plut. asserit Jugurtham Bocchi generum fuisse, in Mario. Accedit praeterea auctoritas Flori, qui & ipse lib. III. cap. I. scribit, Bocchum Jugurthae socerum fuisse. haec jam adnotaveram, cum & in illo codice, qui in bibliotheca divi Salvatoris Bononiae servatur, eodem modo scriptum esse reperi: ut jam non dubitandum sit, quin haec sit antiqua & germana lectio: CAST. Ita Nonius p. 353. nostri fere & Balliol. at Digb. Bodl. Magd. Joan. Mart. A-rond. *Bocchi*, quomodo etiam dederat Carrio. Simsonus in opere Chronolog. putat auctorem reliquisse *Bocchu.* Sed Florus & Plutarchus Bocchum Jugurthae socerum faciunt. hic III. I. *sic fraudulentissimus regum, fraude soceri sui in insidias deductus est.* ille in Sylla p. 452. ὁ δὲ Βόκχος ἐτύγχανε μὲν ἔτι γε πάλαι γαμβρὸν ὄντα μισῶν καὶ φοβούμενος τὸν Ἰουγούρθαν. & Mario pag. 410. Βόκχος ἦν πενθερὸς Ἰουγούρθα. unde patet ejus Codd. minime mendosos esse, quia alia atque alia voce idem extulerit. Contrarium suadent Vaillantii numismata, in quibus facies Bocchi lanugine tantum decorata, Jugurthae imago cum barba promissa visitur. at barba promissa captivi habitus, non aetatis indicium. praeterea Volux filius adolescens, & militiae patiens, ostendit patrem ejus Bocchum non fuisse admodum juvenem. Hujus nominis quendam e regibus Arabiae memorat Hegesip. I. 29. nisi forte mendum in voce sit, nam Josephus I. 11. *Malchum* vocat. WASSE. Freinshemius legit, *etiam antea Jugurthae filia Bocchi nupserat.* Vide illum ad Flori lib. III. c. I. §. 17. lit. y. RUPERT.

QUIA SINGULI PRO OPIBUS, ALII PLURES HABENT] Manuscripta consentientibus & aliis vetustio-

amplius. Ita animus multitudine distrahitur; nullam pro socia obtinet: pariter omnes viles sunt.

LXXXIII. Igitur in locum ambobus placitum exercitus conveniunt: ibi, fide data, & accepta, Jugurtha Bocchi animum oratione accendit: [a] *Romanos injustos, profunda avaritia, communes omnium hostis esse: eamdem illos caussam belli cum Boccho habere quam secum, & cum aliis*

VARIANTES LECTIONES.

a. *Romanos dicebat* M.

NOTAE VARIORUM.

tentioribus, *quod singuli pro opibus, &c. alii plures habeant.* Riv.

Quam plurimas uxores] Testatur idem Strabo lib. VII. Similia de Persis scribit Ammianus lib. XXIII. Coler.

Denas alii, alii plures] Nota incommodum maximum Polygamiae. Ceterum Numidis similes AEgyptii, Indi, Hebraei, Persae, Garamantes, Parthi, Taxili, Nasamones, Thraces atque omnes paene barbari. Scythae atque Agathyrsi, Scoti, Britanni, Attici, promiscue uxores & liberos, ex Platonis rep. communes habent, &, more pecudum, lascivire solebant. Massagetae singuli unam ducebant uxorem, sed ea communiter utebantur. Apud Arabes Felices una omnibus consanguineis uxor erat. *Soli Germani proxime ad naturae legem accedebant, quum singulis uxoribus contenti essent*, ut scribit Tacit. in Germ. c. 18. Rup.

Nullam pro socia] Laud. L 3. *nulla* & sic Carrio, eleganter. Vide Gronovium ad Livium III. 26. Interpres Juvenalis ineditus ad Sat. III. 30. *Quisque pro opibus uxores multas habet.* Claudian. B. Gildon. 441.

Arma oneri, fuga praesidio, connubia mille;
Non ulli generis nexus, non pignora curae;
Sed numero languet pietas.

Lucan. VIII. 397.

——— — *Unum barbara nobis*
Est ignota Venus, quae ritu caeca ferarum
Polluit innumeris leges & foedera tedae
Conjugiis, thalamique patent secreta nefandi
Inter mille nurus.

Id.

——— *Jacuere sorores*
In regum thalamis;

Codex Cajensis, *fratrum* thalamis, non admodum male, sed aliter editio princeps & B. Pub. deinde:

——— *Proles tam clara Metelli*
Stabit barbarico conjux millesima *lecto.*

Ibi fide] Naz. *ubi data fide.* Grut.

Profunda avaritia] Sic in Epistol. Mithrid. *cupido* profunda *imperii & divitiarum.* Et in orat. de Repub. ordin. *profundam libidinem*, dixit, pro, *immensam*; ut Cicero in Pisonem: *Quam partem ejus praedae* profundae libidines *devorassent*; & pro Plancio, *mare profundum & immensum.* Ciacc. Claudian. B. Gild.

——— *quodcunque* profunda
Traxit avaritia, *luxu pejore refundit.*

de B. Get.

——— *qui* mente profunda
Hauserat urbis opes.

Petron. 419.

Si qua foret tellus, quae fulvum mitteret aurum,
Hostis erat.

v. Liv. XXXIX. 17. *denas a. a. p. h. sed reges eo amplius* citat Servius p. 189. Wasse. Nota Romanam elegantiam. Sic Sueton. in Vitellio c. 10. & Apul. in Apol. usurpant *profundam gulam*, & Plinius, *nepotum omnium altissimum gurgitem*, Vellejus, *profundam omnia confundendi cupidinem*; Quintilianus *profundae mentis consilia*, idem noster *altitudinem ingenii.* Graeci pari elegantia atque efficacia utuntur voce βαθ&. Rup.

Eamdem illos causam belli cum Boccho habere, quam secum] Hic oritur nobilis quaestio, *An vicinorum periculis vicini immiscere se debeant, nec ne?* Dico, qui id non faciunt, nec ad commune restinguendum incendium concurrunt (ut multi sane non concurrunt) multis modis,

aliis gentibus, lubidinem imperitandi, queis omnia regna advorsa sint: tum sese, paullo ante Carthaginienses, item Regem Persen, post, uti quisque opulentissumus [a] *videatur, ita Romanis hostem fore.* His, atque aliis talibus dictis, ad Cirtam [b] oppidum iter constituunt: quod ibi Q. Metellus praedam, captivosque, [c] & inpedimenta locaverat. Ita Jugurtha [d] ratus, aut [e] capta urbe, operae pretium fore; aut, si [f] Roma-

VARIANTES LECTIONES.

a *videbatur* B. C. G. b *oppidum* delet M. c *& alia imp.* H. *& ipse imp.* M. d *est ratus* D. e *accepta* K. f *dux Romanus* A. B. K. N. *Rom. dux* G. H. L.

NOTAE VARIORUM.

dis, & in humanitatis legem peccare, & suis ipsis commodis obstare. Primum enim communis hominum inter homines naturalis est commendatio, ut oporteat hominem ab homine, ob id ipsum, quod homo sit, non alienum videri. Cicero lib. III. de Finibus. Haec autem naturae communio praecipue requirit, ut ne nobis mutuo desimus, *quia*, ut inquit D. Ambrosius de Off. *nihil tam secundum naturam est, quam juvare consortem naturae.* Deinde si honestate quis non movetur, ut vicinum periclitantem adjuvet, moveatur saltem utilitate. Nam, ut Hermocrates apud Thucyd. lib. IV. sapienter monet, *bellica & quaecunque alia pericula cum vicinis communia nobis sunt; & pro certo habendum est, si nos vicini negligant, extemplo, postquam nos conflagraverimus, ad eos id incendium trajecturum.* Hoc apud Herodotum lib. VII. c. 157. Graeci Geloni ingerunt: *Ne speraveris, Persam, si nos proelio superaverit, ad te non esse venturum: quinimo huc ante caveris: nobis namque opem ferendo temetipsum tueris.* Quo pertinet illud Horatii lib. I. ad Lollium:

Nam tua res agitur, paries cum proximus ardet,
Et neglecta solent incendia sumere vires.

Exemplo sunt apud Tacitum in lib. de Germania c. 36. ipsi Fosi, quos nunc Ditmarsos putant. Hi enim a malo imminente Cheruscorum gentis, quos destituebant, ipsi quoque trahebantur. Hujusmodi Ucalegonias, Graecos quoque fuisse, docent Demosthenes Philippica III. Justinus lib. VIII. c. 1. eodemque in valetudinario Britannos olim decubuisse patet e Taciti Agr. c. 12. & Christianos nostros adversus Turcam e Guicciardini lib. XIII. Hist. in A. C. 1518. Ceterum, an hoc modo Bocchus viri prudentis expleverit officium, nondum constat; imo ausim dicere, stulte fecisse, quod se inflexerit ad latus hoc infelicius, & in caducum parietem inclinaverit. Nam profecto miseris aut infirmis sese qui jungunt, ex Lucani scito quaerunt, cum qua gente cadant. Interdum afflicto se jungere quis potest, ut alibi docuimus; sed hic comparatum fuit, ut Romanae potentiae Bocchus nullo modo potuerit amplius resistere. RUPERT.

QUUM SECUM ET CUM ALIIS GENTIBUS] Pall. aliquot, ut & Bong. abest cum solitarium. GRUT.

LUBIDINE IMPERITANDI] *Libidinem* in accusandi casu malim, etiamsi in auferendi quoque intelligitur. Item paulo post: *Uti quisque opulentissimus videatur.* Verbum *videatur* in *videbatur*, non recte idem Aldinus codex mutavit: magis placet, quod quidam legunt, [illegible]. [illegible]. Duo e manuscriptis habent, *libidinem imperitandi*, casu accusativo, idque rectius est puto: nam & alibi, *libidinem dominandi caussam belli habere*, inquit. RIV. Reg. *libidine*, sic B. [illegible] Mart. [illegible] Arond. ceteri cum editis. WASSE. Huc respexit Mela lib. III. cap. 3. *Bella cum finitimis gerunt*, caussas eorum ex libidine arcessunt, *atque* imperitandi *[illegible]*. CIACCON. convenit Curio. WASSE.

POST UTI QUISQUE OPULENTISSUMUS VIDEATUR] Manuscripta, *videatur*. RIV. Postrema vox salva sententia deleri poterat. GRUT. nostri *videatur*. WASSE.

TALIBUS DICTIS] L 3. Ball. Venetae omittunt *dictis*. Priscianus pag. 1008. *Cirtam*. uti Ball. *passim*. WASSE.

ITER CONSTITUUNT] Sic Cicero lib. I. de Divin. *Iter propositum & jam constitutum.* CIACC.

AUT CAPTA URBE, OPERAE] Illud *operae* extat in omnibus MSS. nostris, ideoque non ausus

 sum

manus auxilio suis venisset, proelio sese certaturos. Nam callidus id modo festinabat, Bocchi pacem imminuere; [a] ne, moras agitando, aliud, quam bellum, mallet.

LXXXIV.

VARIANTES LECTIONES.

a *ne mox agitando aliud* L.

NOTAE VARIORUM.

sum ejicere quasi per vim, posse tamen abesse certum est. GRUT. Curtius: *Quibus morari ordinem rerum haud* operae videbatur VIII. 9. Apulejus de Deo Soc. p. 46. *Non est* operae *diis superis ad haec descendere.* Liv. I. 24. *Non* operae est *referre.* & XXXIII. 20. saepius, *operae pretium.* E contra Tacitus I. 57. omittit *operae.* Pretium *fuit Germanico convertere agmen.* II. 35. *Res eo anno prolatas haud referrem, ni* pretium foret. Noster supra Catil. XII. Operae pretium *est cum d. a. villas cognoveris in urbium modum exaed.* pro quo Isocrates ad Philip. 123. Οἶμαι καὶ ἔσεσθαί τι ΠΡΟΥΡΓΟΥ. Themist. Orat. XIII. pag. 293. Πολὺ ἂν ΠΡΟ ἜΡΓΟΥ ΕἼΗ. AEschylus ubique fere per ἄξιον simpliciter. sed Prometh. vinct. vs. 640. ἈΞΙ΄ΑΝ ΤΡΙ΄ΒΗΝ ἔχει. Infra, Venetae 1470. 1478. Mart. L 2. 3. *Romanus dux.* Pemb. *dux Rom.* male. Reg. ex interprete habet. Virg.

Tu regere imperio populos, Romane, *memento.*

Hegesippus ipse IV. 16. *Ut id quando voluerit* Romanus. & sic forte legendum apud Florum I. 13. 6. Pro sociis ac foederatis Populus Romanus intervenit. at Jornandes de Regn. Success. p. 23. omittit *populus.* quod non olet ejus saeculi elegantiam. WASSE. *Dux*, non est in ullo manuscripto ac rectius abest. RIV.

AUT SI DUX ROMANUS, &c.] Manuscriptum, *pretium fore.* sed erat alterius manu in spatio, quod versus dirimit, litterulis minutis, *operae*, verum in aliis solum legitur, *pretium.* ut quin ita legendum sit, dubitatio jam nulla relinquatur. RIV. Sic reposui ex plerisque antiquis libris. quo modo locutus c. 110. *Fuerit mihi* pretium *eguisse aliquando amicitiae tuae.* Fulvii tamen liber, *Operae pretium fore.* Ego dictionem, *operae*, induxi, aliorum veterum librorum auctoritate adductus. A. MANUT.

BOCCHI PACEM IMMINUERE, NE MORAS AGITANDO ALIUD QUAM BELLUM MALLET] *Imminuere* pro *interrumpere* accepisse videtur. Sed pro *ne moras*, idem Aldinus codex habet, *ne mox agitando:* quae lectio melior est, *agitando* pro *cogitando* acceperis. GLAR.

NE MOX AGITANDO] In vetustis quibusdam, *ne moras agitando*, quomodo & Florentinum & Beroaldinum, pro *differendo* ac *prolatando.* Citat eodem modo Riccius Lugiensis, quamvis secus Badinum. RIV. nostri *moras*, recte. WASSE.

NE MORES AGITANDO ALIUD, QUAM BELLUM, MALLET.] Sic apud Justin. lib. I. c. 9. §. 19. *Persae properant.* Nimirum maximae partis hominum temporaria sunt ingenia, & cum fortuna mutant animum ac fidem. RUPERT.

ALIUD QUAM BELLUM MALLET] Coloniensis: *aliud bellum mallet.* Fallor? an jam nunc veram scripturam vides, Sambuce? namqui reponendum esse: *aliud bello mallet.* Horat. lib. I. Epist. 16.

Neve putes alium sapiente bonoque beatum;
Edicto vetuit, ne quis se praeter Apellem
Pingeret, aut alius Lysippo duceret aere

Itaque, *alius huic*, *est*, *alius ab hoc:* quomodo, *idem*, cum dandi casu passim quoque reperias, & fuit ex emendatoribus Sallustii, qui positum ita acciperet eo loco: *Quod sine jure despiciunt me, faciant idem majoribus suis; quibus uti mihi, ex virtute nobilitas coepit:* & in eam rem paginam exemplis undequaque implet. Sed haec, aliaque pauca condonanda sunt aetati, qua scripsit. Quidvis enim potius ei loco convenit, quam ea significatio. Ceterum me non piget credere, ita scripsisse Sallustium: *Quod nejure despiciunt me. Nejure*, id est, *non jure*, *injuria:* ut *nerecte*, Asinaria:

Malo hercle jam magno tuo nunc isti nerecte dicis.

Ita pleraque omnia componebant. *nefunera*, Catullus:

Funera Cecropia nefunera portabantur.

Ovid. ad eundem modum, *nemunera. nepurus* item apud Festum. Sic facta omnia illa, *nefas*, *nefastus*, *nefandum*, *nefrendes*, *nemo*, *nequeo*, *nequam*, *negotium.* & alia. & potest sane, ut cum mul-

LXXXIV. Imperator postquam de regum societate cognovit, non [a]temere, neque uti [b]saepe jam victo Jugurtha consueverat, omnibus locis pugnandi copiam facit: ceterum, haud procul ab Cirta castris munitis, reges opperitur; melius esse ratus, cognitis Mauris, quoniam is novus hostis accesserat, [c]ex commodo pugnam facere. Interim [d]Roma per litteras certior fit, provinciam Numidiam Mario datam. Nam Consulem factum ante acceperat. Quibus rebus supra bonum, aut honestum perculsus, neque lacrumas tenere, neque moderari linguam: vir egregius in aliis artibus, nimis molliter aegritudinem pati. Quam

VARIANTES LECTIONES.

a *temere* delet A. b *saepe* delet M. c *ex utilitate* N. d *Romae* M. R. *per allatus lit.* N.

NOTAE VARIORUM.

multis cusis legas, constare sensus, nisi mihi magis hoc probatur. PALMER.

ALIUD QUAM BELLUM] Sic Codd. *quam* abest Colon. unde Palmer. *aliud bello.* ita quidem eleganter Phaedrus in Prol. *Quod si accusator alius Sejano foret, si testis alius.* Horat.

Neve putes alium sapiente bonoque *beatum* &:

Ne quis sese alius Lysippo *pingeret aere.*

Plautus ex Conjectura Gulielmii: *Qui quaerit* alia his, *malum videtur quaerere.* Vitruvius Praefat. ad lib. V. *eosque non plus quam tres in una conscriptione oportere esse putaverunt.* Codex Arondel. omittit *quam*, eleganter. WASSE.

NON TEMERE, NEQUE UTI SAEPE JAM, VICTO JUGURTHA, CONSUEVERAT, OMNIBUS LOCIS PUGNANDI COPIAM FACIT] Prudenter! neque enim immerito apud Liv. lib. XXII. L. Paulius Cos. temeritate collegae sui, Varronis, jactantis se, quo die hostem vidisset, profligaturum, permotus miratur, quomodo quis dux, priusquam aut suum aut hostium exercitum, locorum situm, naturam regionis nosset, iam nunc sciret, quae sibi agenda armato forent; & diem quoque praedicare posset, qua cum hoste, signis collatis, esset dimicaturus. RUPERT.

COPIAM FACIT] Valde verisimile est, scriptum Sallustio *facere.* GRUT.

MELIUS ESSE RATUS COGNITIS MAURIS, &c.] De Mario contra Cimbros scribit Polyaenus lib. VIII. *Diu moratus manus non contulit; sed milites jussit, ad vallum accedentes, intro tela conjicere, proculque consistentes, in hostes intuendo, assuefecit, ut eorum formam sustinere & vocem tolerare possent.* Adde Veget. lib. III. c. 12. Gruterum ad Livii lib. VII. c. 17. RUPERT.

ESSE RATUS] Abest *ratus* Pemb. WASSE.

NAM ESSE CONSULEM FACTUM, ANTEA ACCEPERAT] In impressis quibusdam, *jam antea acceperat*: licet aliter manuscripta. RIV.

AUT HONESTUM] Ita MSS. nostri, non ut in vulgatis, *atque honestum.* GRUT. sic Pemb. & γ. caeteri retinent *atque.* λ. habet &. WASSE.

VIR EGREGIUS IN ALIIS ARTIBUS] In nonnullis est omissa praepositio *in.* sed praeterquam quod exemplaria manuscripta additam habent praepositionem, Cicero quoque sic est loqui solitus. ut cum inquit, *Laelius in laude bellica egregius* pro, *excellens* & *praestans.* RIV. Gell. I. 3. *Pericles ille Atheniensis* egregius *vir* ingenio. V. 3. *Protagoram virum in* studiis doctrinarum egregium. X. 11. *Nigidius homo in omnium* bonarum artium disciplinis egregius. Liv. XXXVII. 7. *Virum sicut* ad caetera egregium, *ita comitate non aversum.* Sulpicius Sever. II. Sac. I. 2. WASSE.

NIMIS MOLLITER AEGRITUDINEM PATI] Omnis affectio nimia est, modique nescia. In dolore exorbitamus, exorbitamus in gaudio. Gruter. in Livii lib. IV. c. 40. Porro similia his reperies apud Picc. d. VIII. cap. 6. p. 100. 101. RUPERT.

MOLLITER] *A quo Christiani mollioris affectus circa amissionem suorum, aut quod magis est, salet parvioris, consolarentur spe futurorum.* Pontius Diaco-

Quam rem alii in ſuperbiam vortebant: alii bonum ingenium contumelia accenſum eſſe: multi quod jam parta victoria ex manibus eriperetur: nobis ſatis [a] cognitum eſt, illum [b] magis honore Marii, quam injuria ſua

VARIANTES LECTIONES.

a *compertum eſt* B. b *magis magiſque* M.

NOTAE VARIORUM.

conus. IV. 30. Caeſar, *cui rei propter animi* mollitiem *ſtudere omnes videret, quod diutius laborem ferre non poſſet*. de B. Gall. VII. 20. &, III. 19. *animi eſt iſta* mollities *non virtus inopiam paulliſper ferre non poſſe*. item VII. 77. Terent. *Ejicienda eſt hercle iſta* mollitia, &c. Cic. Offic. I. §. 21. *Sunt enim, qui in rebus contrariis parum ſibi conſtent: voluptatem ſeveriſſime contemnant*, in dolore ſint molliores. D. Ambroſ. Offic. I. 37. *eſt etiam quae dicitur vacuitas animi ab angoribus, ut neque in doloribus* molliores ſimus, *neque in proſperis elatiores*. WASSE.

IN SUPERBIAM VERTEBANT] Infra: *Ne modeſtiam in conſcientiam duceret*. Tacit. Hiſt. II. *Ornatum ipſius municipia & coloniae in ſuperbiam trahebant*. Infra: *omnia non bene conſulta in virtutem trahebantur*. CIACC. Fabricianum, *vortebant*. quod antiquitatem magis ſapit, cujus cum primis ſtudioſus eſt Criſpus. RIV. Pemb. *vortere*. WASSE.

BONUM INGENIUM CONTUMELIA] Nam bono ingenio nati minus ferre queunt. Naumachius:

Καὶ πινυτὸν δεδάηκ' ἐρεθιζέμεν ἀνέρα λώβη.

Unde neſcio quis apud Caecilium:

Facile aerumnam ferre poſſum ſi inde abeſt injuria.
Etiamque injuriam niſi contra conſtat contumelia. COLER.

QUOD VICTORIA PARTA EX MANIBUS ERIPERETUR] Proverbium eſt ab ultima antiquitate

Ἄλλοι κάμον, ἄλλοι δ' ὤναντο.

Diocletianus, cum Aurelianus, cum Tacitus, cum Probus, cum Carus imperium accepiſſet, Druidis dicto, cum Imperatorem fore, cum aprum occiderit, diffidens & querulus; *Ego*, ajebat, *ſemper apros occido, ſed alter ſemper veſcitur pulpamento*. Hoc vero etiam frequenter in literis contingit, ut, quae alius laborum & induſtriae monumenta ſtatuerat, ignavus quiſpiam ſubducta in ſe transferat. Certe plagiorum nec modus nec finis eſt. RUPERT.

EX MANIBUS ERIPERETUR] Sic, *bona, beneficia, vita*, Noſter ſupra. legitur & *facinus ereptum alicui*, apud Sedulium II. §. 6. Edinburg. Typis Anderſonianis. quem librum mihi dono dedit Cl. R. Sibbalds, eques auratus,

Ereptumque *gemens* facinus ſibi.

quo loco:

Haud ſecus Herodes, Chriſto ſtimulatus ademto,
Sternere colliſas parvorum ſtrage caetervas.

Codex B. Pub. *Caelicolas*. Lege *lacteolas*. Catulli vox eſt, nec recentioribus ignota. Prudent. Enchirid. V.

Fumant lacteolo *parvorum ſanguine cunae.*

WASSE.

MAGIS HONORE MARII QUAM SUA INJURIA EXCRUCIATUM] Sic quidem etiam Palatinus, Nazarianus aliique. at enim Commeliniano eſt *injuria exercitum*: quod ipſum germanum magis auctoris, meo quidem judicio. GRUT. Magd. *exercitum*. Reg. *cruciatum*. Vulgatam contra Gruterum tuetur Apulejus Metam. IX. p. 106. Ed. Colv. *Sic herili* contumelia me cruciatum, *tandem caeleſtis reſpexit providentia*. Ad hanc formam etiam Noſter Jug. XVII. *omnibus* malis excruciatus. Cic. I. Fin. 50. *temeritas, & libido, & ignavia ſemper* animum excruciant. & II. 53. animi *conſcientia* improbos excruciari. Plautus Mil. IV. 2.

Quid illam miſeram animi excrucias?

Bacchid. III. 4.

Mori me malim excruciatum inopia.

Juſtin. VI. 3. *Quos major* ſollicitudo cruciabat. Cic. Terentiae Epiſt. lib. XIV. 3. *Conficior enim moerore, mea Terentia: nec meae* miſeriae *magis* excruciant, *quam tuae veſtraeque*. Tacitus An. II. 31. *Cingebatur interim milite, domus ſtrepebant etiam in veſtibulo, ut audiri, ut aſpici poſſent: cum Libo, ipſis, quas in noviſſimam voluptatem adhibuerat, epulis* excruciatus, *vocare percuſſorem*. Heautont III. 1.

Verum cum videam miſerum hunc tam excruciarier
Ejus abitu.

vid.

ſtra excruciatum, neque tam anxie laturum fuiſſe, ſi [a] ademta [a] provincia alii, quam Mario, traderetur.

LXXXV. Igitur eo dolore impeditus, & quia ſtultitiae videbatur, alienam rem periculo ſuo curare, legatos ad Bocchum [c] mittit, poſtulatum, *ne ſine cauſſa hoſtis populo Romano fieret: habere eum magnam copiam ſocietatis, amicitiaeque conjungendae,* [d] *quae potior bello eſſet; quamquam opibus ſuis confideret, tamen non debere* [e] *incerta pro certis mutare; omne bellum ſumi*

VARIANTES LECTIONES.

a *adepta.* C. D. F. G. *arrepta ſibi* M. *adempta pr. ſibi* N. b *victoria* G. c *mittit* H. d *quae potiora bello eſſent* M. e *certa pro incertis* K.

NOTAE VARIORUM.

vid. Phorm. I. 4. 10. Eunuch. V. 3. Andr. V. 3. 15. Lucret. V. 1425. Catullum, Plautum, Martialem, VII. 45. VI. 71. Cic. dixit *lacerari dolore* IV. Acad. §. 23. *cognitum illum* Carrio. WASSE.

MAGIS HONORE MARII, QUAM INJURIA SUA] Vide ingenium odii. Non ambigit honorem ſuum perdere, dummodo ſimul videat perditum honorem inimici. Honorem vero? imo & vitam. Sic certe animatus fuit Atreus, cujus illud apud Senecam in Thyeſte:

> *Haec ipſa pollens inclyti Pelopis domus*
> *Ruat vel in me, dummodo in fratrem ruat.*

Voſſ. II. Inſt. Orat. 234. RUPERT.

SI ADEPTA PROVINCIA] MSS. *ſi ademta provincia.* ſic & ſenſus ipſe poſtulat, & proclivis ſane fuit lapſus, una omiſſa litera. RIV.

STULTITIAE] Ar. *ſtultitia.* Bodl. *ſtultum.* uterque male. WASSE.

ALIENAM REM SUO PERICULO CURARE] Manuſcripta, *periculo ſuo*, ut ſequatur pronomen. RIV. & noſtri. WASSE.

HABERE TUM MAGNAM COPIAM] Sic in omnibus fere. Sed quid ſi legas, *habere eum &c.* ſane facilis ac proclivis lapſus fuit, ſimilitudine litterarum. Nihil tamen adhuc muto, ſed conjecturam ſolum affero. Haec jam adnotaram, cum ecce allato & inſpecto codice Florentino, *eum* ibi reperi. RIV. Mirum eſt, tam alte radices egiſſe ſcripturam falſam. nam etiam noſtri omnes. *habere eam.* GRUT. *tum* Venetae, λ. γ. B. R. & in R. prius, *etiam tum.* WASSE.

QUAMQUAM OPIBUS SUIS CONFIDERET, TAMEN NON DEBERE INCERTA PRO CERTIS MUTARE] Cauta conſilia, & ſecuritatem, qua publicam, qua privatam, ſpectantia, prudentiſſimi Politicorum, magno ſtudio, ad clavum Reip. ſedentibus commendant & ingerunt. Atque hoc eſt, quod Tacitus ſcribit XI. Annal. *potentiam cautis quam acrioribus conſiliis tutius haberi:* item quod Hirtius in quadam epiſt. ad Ciceronem, quae extat l. 15. ad Atticum, deterrens Brutum & Caſſium a callidis conſiliis, audacibus ac periculoſis molitionibus, negat, *eos acerrimis conſiliis, plus quam etiam inertiſſimis, dummodo diligentibus, conſecuturos.* In quam ſententiam apud Liv. lib. XXXV. Athenienſes Aetolis inclamant, *turbulenta conſilia, ſicut ſpecie prima laeta ſunt; ita tractatu dura, eventu autem triſtia* [illegible]. Id ipſum hic inſtillat Boccho Metellus, ut doceat omni ſcientia enitatur ac diligentia, quo [illegible] tum ſecuritatis capere poſſit: hoc eſt, extra periculum ſit & ipſe & regnum, adeoque res in tuto collocet. RUPERT.

OMNE BELLUM SUMI FACILE] In his compluribus ſpirat, vivitque prudens ille genius Salluſtii. Ceterum hujuſmodi callidos & praecipites olim Graecos fuiſſe, ſcribit Euripides, verſibus ab Hugone Grotio in Latinam linguam ſic tranſlata:

> *De Marte quoties itur in ſuffragia,*
> *Nemo [illegible] cogitat mortem ſibi,*
> *Sed quisque cladem diſtinet ras alteri.*
> *Quod ſi in comitiis [illegible] ferant,*
> *Furiata bellis non periiſſet Graecia.*

Idem de plerisque Impp. ac regibus teſtatur Polyb. lib. XI. Hiſt. p. 624. editionis Caſauboni Graeco-latinae in fol. *Gloriam accommoda, quae bene re geſta ſint conſecuturi, ſolummodo ſibi aſſidue ob oculos ponere: clades vero neque unquam ſuis oculis ſubjicere, neque eam cogitationem mente complecti, quomodo ſe gerere aliquis, aut quid facere in*

ea

sumi facile, ceterum [a] *aegerrume desinere: non* [b] *in ejusdem potestate initium ejus, & finem esse: incipere cuivis etiam* [c] *ignavo licere;* [d] *deponi, cum victores velint: proinde sibi, regnoque suo consuleret; neu florentis res suas cum Jugurthae perditis misceret.* Ad ea rex satis placide verba facit: *sese pacem cupere, sed Jugurthae fortunarum misereri: si eadem illi copia fieret, omnia* [e] *conventura.* Rursus imperator, contra postulata Bocchi, nuncios mittit. [f] Ille probare partim, alia abnuere. Eo modo, saepe ab utro-

VARIANTES LECTIONES.

a ***acerrime*** **K. L. M.** **b** ***in eadem*** **M.** **c** ***ignavo*** **M.** **d** ***deponi non nisi cum v. v.*** **A. N.** ***deponi autem nisi cum*** **B** ***deponi non posse nisi v. v.*** **M.** **e** ***conventurum*** **M.** **f** ***Illi partim pr. partim a. a.*** **B.**

NOTAE VARIORUM.

adversis casibus debeat. Haec ille. Quam eleganter hanc in mentem Sil. Ital. lib. VII.

—— *non est (mihi credite) non est*
Arduus in pugnas ferri labor: una reclusis
Omneis jam portis in campum effuderit hora:
Magnum illud solisque datum, quos mitis euntes
Jupiter aspexit, magnum est ex hoste revera:

Vid. Picc. diss. 50. th. 17. 18. Verum cati ac sapientes aliter, qui magnitudinem bellorum prius considerant, & non solum, cum Caesare illo ad Rubiconem, cunctantur ac pensant, quanto terrarum orbem strepitu sint concussuri, quanto cum motu humani generis provincias collisuri, quantum de se sermonis posteris relicturi: sed etiam subsistunt, nec unquam cogitationes suas solantur animoso verbo: JACTAM ESSE ALEAM.

Non expedit, concutere felicem statum,

ait Seneca in OEdipo. RUP.

CETERUM AEGERRIME DESINERE] Quamvis in cunctis manuscriptis *acerrime* legatur, atque etiam in impressis quibusdam, velut Florentino, tamen vulgatam lectionem probandam magis esse puto. opponuntur enim, *facile* & *aegre.* Cicero de Senectute: *Omnis conglutinatio recens aegre inveterata facile dissolvitur.* Idem alibi: *Inveterata vitia aegrius depelluntur.* pro *difficilius.* RIV. Ita Pall. quint. sext. sept nonus. non *acerrume*, quomodo hactenus vulgatum, quod invexit scriptura prisca *acerrima* quae adhuc visitur in Naz. GRUT.

AEGERRIME DESINERE] Scripti, *aegerrime desinere.* quod magis probo. PUTSCH. Mart. L 3. Laud. & γ. in textu *acerrime*, supra *aegerrume.* Venet. 1470. *asperrime.* WASSE.

NON IN EJUSDEM POTESTATE INITIUM EJUS ET FINEM ESSE] Non semper verum, quod Tacitus scribit II. Histor. c. 37. § 3. *eos, qui pacem, belli amore turbaverant, bellum deinceps nolle, pacis caritate, deponere.* Saepe enim fit, imo plerunque, ut, qui cupidissime in hunc Martium campum descenderint, bello fessi & afflicti, longe deinde avidius pacem expetant, quam prius bellum expetiverant, idque utplurimum frustra, irritisque votis, quemadmodum hic docet Noster. RUPERT.

NON DEPONI NISI CUM VICTORES VELINT] In manuscriptis omnibus est, *deponi cum victores velint.* & haec lectio magis arridet. RIV. Ex Lesbonacte desumta videntur: Δοκεῖ εἶναι εἰρήνη ἀγαθόν; αὕτη ἐπὶ τοῖς τοὺς πολεμίους νικῶσι γίγνεται, ὅπως ἂν βούλωνται καταθέσθαι. WASSE.

PROINDE SIBI REGNOQUE CONSULERET] In vetustis quibusdam, sed impressis, *sibique, regnoque*, id historico magis convenire videtur. RIV. Infra: *copia fieret: foret* Reg. amanu prima. WASSE.

PLACIDE VERBA FACIT] Non videntur a Sallustio *verba facit*, sed librario inepto. GRUT.

ILLE PROBARE PARTIM, ALIA ABNUERE] Editio prima; *illa probare, partim abnuere*; sine voce *alia*: qua etiam destituti MSS. aliquot; quorum meliores, *ille probare. partim abnuere.* aevo juniores, *ille probare partim, partim abnuere.* GRUT. Scribe: *probare, partim abnuere*, ejecto, τῷ *alia.* Vid. Gronov. ad Liv. III. 73. *Alia p. partim ab.* γ *prob. p. partim ab.* Cic. Divin. I. 93. & *quod ob eandem caussam multa inusitata*, partim e *Coelo*, alia *ex terra oriebantur, quaedam etiam, &c.* ab omittit Ar. *utroque.* i. e. *ad utrumque locum*, ἑκατέρωσε, usi Livius, Plautus, alii. WASSE.

ET

utroque miſſis remiſſiſque nunciis, tempus procedere, & ex Metelli voluntate bellum [a] intactum trahi.

LXXXVI. At Marius, ut ſupra diximus, cupientiſſima plebe Conſul [b] factus, poſtquam ei provinciam Numidiam populus [c] juſſit, antea jam infeſtus nobilitati, tum vero [d] multus, atque ferox inſtare: ſingulos modo, modo univerſos laedere: dictitare: *Seſe Conſulatum ex victis illis* [e] *ſpolia* [f] *cepiſſe*; alia praeterea magnifica pro ſe, & illis dolentia: interim, quae bello opus erant, prima habere: poſtulare legionibus ſupplementum: auxilia a populis, & regibus, [g] ſociiſque arceſſere: praeterea ex Latio fortiſſimum

VARIANTES LECTIONES.

a *intactum* delet H. b *factus eſt* K. c *dari juſſit* G. d *inultus* M. N. e *quaſi ſpolia* G. H. I. M. N. f *accepiſſe* E. g *& ſociis* M.

NOTAE VARIORUM.

ET EX METELLI VOLUNTATE BELLUM INTACTUM TRAHI] Notandae ſunt artes malevolorum, qui operam dant, ut tempus procedat. Imo hic etiam character eſt proditorum. De iis enim ſcribit Tacitus: *quos armis pellere promtum erat, epiſtolis increpare.* Et: *dies rerum verbis terere.* RUPERT.

AT MARIUS, UT SUPRA DIXIMUS] Tria illa verba, *ut ſupra diximus*, auferri poſſunt, ſenſu ſalvo. GRUT.

CUPIENTISSIMA] Victor Caeſ. XXIX. *Julius Valens* cupientiſſimo vulgo *imperium capit.* WASSE.

TUM VERO MULTUS ATQUE FEROX INSTARE] More felicium, quippe quilibet rebus ſecundis utris inflatur modo; & quidem mero arrogantiae fumo: *cujus odore ita inebriatur, ut ſeipſum ignoret*, ſicut pulcre loquitur Gruter. ad Livii l. XXII. c. 3. RUPERT.

EX VICTIS ILLIS SPOLIA CEPISSE] Quidam codices illud *quaſi*, habebant ante verbum *illis.* Aldinus codex prorſus omittit. Ego poſt *illis* ponendum puto: atque ita habebat vetuſtus codex. GLAR. *Ex vitiis illorum*, aut, *ex mollitie illorum*, videtur legiſſe Plutarchus in Mario 410. σκῦλόν τε βοῶντος αὐτοῦ τὴν ὑπατείαν φέρεσθαι τῆς τῶν εὐγενῶν καὶ πλουσίων μαλακίας. CIACC. Venetae, L. 1. 3. *quaſi ſpolia.* ceteri fere omittunt. uti Grut. & Carrio. recte. quidam Codd. *quaſi illis.* Aldin. omittit, *quaſi.* ſed poſt *illis* ponendum putat Glareanus, ut habet Vet. codex. Codicum lectionem tueor auctoritate Plutarchi ſupra laudati. Liv. XXXIII. 40. *ex P. adverſa fortuna ſpolia* petiſſe. ſic, *trophaeum de aliquo ſtatuere.* Ariſtoph. Plut.

Θάῤῥει· μόνος γὰρ οὗτος (οἶδ᾽) ὁ θεὸς ὅτι
Τροπαῖον ἀναστήσαιτο τῶν ταύτης τρόπων.

Sophocles Trachin. 1118.

Οὐδεὶς τρόπαι᾽ ἔστησε τῶν ἐμῶν χερῶν.

Accio interprete:

Nec quiſquam e noſtris ſpolia cepit *laudibus.*

Noſter IV. 5. *Nicomedem Bithynia expuli; Aſiamque*, ſpolium *regis Antiochi, recepi.* Noſter I. 6. *Agendum atque obviam eundum eſt, Quirites; ne* ſpolia veſtra *penes illum ſint.* Fr. III. 7. *regna, provincias occupavere, & arcem habent* ex ſpoliis veſtris. Quo pertinet illud Ciceronis Verrin. III. 5. *L. Sulla*, &c. *tantum animi habuit ad audaciam, ut dicere in concione non dubitaret, bona civium Rom. cum venderet, ſe* praedam ſuam *vendere.* confer eundem in Orat. contra Rullum. Idem pro Quint. *pro ſpoliis.* §. 31. *Ne ornamentis ejus omnibus* S. Naevius pro ſpoliis abutatur. Seneca Troad. 305.

Soluſne toties ſpolia de nobis feres? WASSE.

MAGNIFICA] Alludit Liv. IX. 41. *tantum exercitum fecerant, ut relicto poſt ſe in Etruria Decio, ad oppugnandum inde Romam ituros*, magnifice de ſe, ac contemtim de Romanis *loquentes*, jactarent. Infra: *pro ſe &*. Pemb. ſolus *ac.* Dictys IV. 4. *Multa praeterea quae accenſura vulgum, & pro ſe factum eſſent, diſſerere.* Ita facit ſe Marius iſtius factionis Trophaeum, ut loqui-

mum quemque, [a] plerosque militia, paucos fama cognitos accire, & ambiendo cogere homines emeritis stipendiis secum proficisci. Neque illi Senatus, quamquam adversus erat, de ullo negotio [b] abnuere audebat: ceterum [c] supplementum etiam laetus decreverat: quia,

VARIANTES LECTIONES.

a *pl. sibi mil.* F. b *negare* I. c *suppl. delectus decr.* N.

NOTAE VARIORUM.

quitur Virgilius AEn. X. 775. Plut. Lucul. 517. Ἐπῆρε Κράσσον ἐπὶ τὴν Ἀσίαν, ὩΣ ΛΑΦΥΡΑ ΚΑΙ ΛΕΙΑΝ τοὺς βαρβάρους, ἄλλο δ' οὐδὲν ὄντας. WASSE.

MILITIAE] Sic antiquus Fulvii liber, in vulgatis, *militia.* Sed antiquus loquendi modus; *Domi, militiaeque*, adduxit me, addita praesertim veteris libri auctoritate, ut locum mutarem. A. MANUT.

QUAMQUAM ADVORSUS] Palm. *avorsus* ut alibi. COLER.

DE ULLO NEGOTIO NEGARE AUDEBAT] Scripti, *abnuere audebat.* PUTSCH.

ABNUERE AUDEBAT] Est in manuscriptis quibusdam, *negare audebat.* sed irrepsit ex glossa, ni fallor. RIVIUS. Non admodum requiras illud *audebat*, si absit. GRUT. Carrio, R. B. γ. *negare.* WASSE.

LAETUS DECREVERAT: QUIA NEQUE PLEBEI MILITIA VOLENTI PUTABATUR] Quod alicubi monet Cicero: *Si recta quispiam portum nequeat tenere, id ipsum mutata velificatione assequi debere:* diligenter observandum est Politico. Errat, qui in Rep. rusticam simplicitatem adhibendam putat, ac sic agendo plerunque nihil proficit. Opus est nonnunquam *mixta* illa *Prudentia*, cui guttulae aliquae fraudis adspersae; quomodo matres aut medici quoque, tenerae aetati fucum saepe faciunt. Polybius vocat πολιτικὴν συνυπόκρισιν, quoniam aliud simulatur, aliud agitur; de qua plura cognitu digna affert Casaub. Praefat. illa plusquam aurea ad Henricum IV. Gall. R. in modo laudatum Polybium. Vid. Freinsh. in Curt. l. VI. c. 2 §. 21. Bern. in Germ. Tac. Q. Misc. 46. m. Clapmar. l. VI. c. 13. Grut. ad Liv. l. I. c. 17. Rittersh. VI. Sacr. Lect. c. 4. Plutarchus καμπὴν καὶ περιαγωγὴν, translatione desumta a re militari, quando scilicet agmen flectitur & circumagitur, (id quod fit, cum non recta a fronte, sed, vel a lateribus, vel a tergo, quispiam aggressurus est hostem) vel certe ab re equestri, quum scilicet huc illuc, fraenis leniter motis, flectendus est equus. Et hujusmodi arte, sive flexu (ut ad exempla Sallustiano gemina devolvar) usus est T. Quinctius Flaminius Imp. in Graecia Romanus, cum, sociis consentibus, perseverandum in bello adversus Lacedaemonios, ipse, adversus tendendo, nihil ipsos moveret, simulando, se transire in eorum sententiam, omnes in assensum consilii sui traduxit: *Bene vertat*, inquiens, *obsideamus Lacedaemonem, quando ita placet. Ceterum, quum res tam lenta, quam ipsi scitis, oppugnatio urbium sit, & obsidentibus prius saepe, quam obsessis, taedium adferat, jam nunc hoc ita proponere vos animis oportet, hybernandum circa Lacedaemonis moenia esse; quae mora si laborem tantum ac periculum haberet, ut & animis & corporibus, ad sustinenda ea, parati essetis, hortarer vos; nunc impensa quoque magna eget in opera, machinationes, tormenta, quibus tanta urbs oppugnanda est, in commeatus nobis vobisque in hiemem expediendos. Itaque, ne aut repente trepidetis, aut rem incohatam turpiter destituatis, scribendum ante vestris civitatibus censeo, explorandumque, quid quaeque animi, quid virium habeat.* Haec oratio ut scribit Liv. l. XXXV. primum *animos omnium, ad respicienda domestica mala, convertit: segnitiam, invidiam, & obtrectationem domi manentium adversus militantes, libertatem difficilem ad consensum; inopiam publicam, malignitatem conferendi ex privato. Versis itaque subito voluntatibus, facere, quod e re publica P. R. sociorumque esse crederet, Imperatori permiserunt.* Simili flexu plebejum impetum contudit Demades, Orator Atheniensis, qui, quum in potestate reditus Civitatis haberet, ac populus, classis adversus Alexandrum emittendae cupidus, ab eo sibi pecuniam in classem attribui, postularet, idque ipse perniciosum, vel saltem magnae calamitati Atheniensibus fore, auguraretur, si tam potentem adversarium lacessissent, ac saevum illum

quia, neque plebi [a] militiam [b] volenti, putabatur, & [c] Marius aut belli usum,

VARIANTES LECTIONES.

a *militia* K. M. b *volente* E. G. I. K. c *Marium* deleto & *amissurum* E.

NOTAE VARIORUM.

lum leonem in sese irritassent, *Pecuniae*, inquit, *non desunt; at eas ego vobis in proximos Choas distribuere cogitabam.* Atque ita perfecit, ut plebs illa jejuna ac famelica, inhians atque imminens largitionibus publicis, mallet eam pecuniam sibi distribui, quam in classem impendi; ut refert Plutarchus in lib. de Rep. gerenda. Ubi notandum obiter. *Choas esse festum, mense Novembri, Athenis celebrari solitum.* Diebus autem festis, ejusmodi largitiones in plebem fieri solitas, alibi idem docuit. Saguntinus interpres ita reddidit: *Sunt nobis, Viri Athenienses, paratae pecuniae, quas equidem in congius deposueram, quo singuli dimidium minae acciperetis.* Videtur igitur legisse, εἰς τοὺς χοᾶς: χοῦς enim significat *congium*, quae erat liquidorum mensura, tres cantharos nostros capiens. Verum longe aberrat a mente auctoris, ut in aliis. Porro, qui hac iret via obliqua, quum non liceret recta, etiam fuit Phocion, dux ille celeberrimus eorundem Atheniensium, quibus, bellum in Boeotos molientibus, primum repugnavit, monentibusque amicis, occisuros ipsum Athenienses, si eos pergeret offendere: *Injuria*, inquit, *si quod e rep. est, faciam: sin secus, jure.* Ubi eos videt nihilo remissiores, sed obstrepentes sibi, pronunciare jussit praeconem: *Ut Athenienses omnes, qui a pubertate intra sexaginta annos essent, cum quinque dierum cibariis, confestim se a concione sequerentur.* Ibi magno tumultu coorto, vociferantibusque & exilientibus natu grandioribus, *Quid hoc rei est?* inquit, *Ego Dux annos natus LXXX. vobiscum ero.* Ea oratione repressit, & reflexit illos in praesentia, ut refert Polyaen. III. Stratag. Denique huc pertinet artificium, Eduardo, Angliae Regi, usurpatum tunc, quum Ludovico XI. Regi Galliarum bellum inferre, a suis Anglis compelleretur. *Ut populo satisfaceret*, (inquit Cominaeus IV. Comm. XI.) *alia quadam arte ac vaframento usus est: Londino secum, & aliis urbibus, ad duodecim cives adduxerat, homines locupletes, obesos, & vitae molliori adsuetos, qui & accepti erant multitudini, & profectionem in Galliam valde suaserant. Eos, quanquam satis commode habebantur in tabernaculis, tamen, quod ei vitae generi non assuevissent, statim taeduit. Putaverant enim, fore, ut trajecto mari, intra paucissimos dies, cum hoste dimicaretur. Interposita autem longiori mora, quum & bellum duceretur, & de pace mitterentur legati, Eduardus fastidium illis etiam auxit, ut eo vehementius pacem urgerent, ac se, cum rediisset domum, purgarent, si forte praeproperum ejus reditum populus indigne ferret.* Puto ego intelligi sophisma Politicum, quod hic tangit Sallustius. Quum leonina pellis non pertingeret, Senatus vulpinam assuit, h. e. quum ducem Marium vera & directa ratione, propter plebis in eum studia, amoliri non posset, flexu quodam usus, supplementum ei lectus decernit, ut eo modo tracti ad militiam plebeii, sed laborum impatientes, facilius eandem fastidirent. RUPERT.

QUIA NEQUE PLEBI MILITIA VOLENTI PUTABATUR] Vide ut mire utitur conjunctione *neque.* nam, *neque volente*, pro *nolente* accipitur, & verbum *putabatur*, manet affirmativum: Statim post: *Sese quisque praeda locupletem fore, victorem domum rediturum.* Vetustus codex habebat &, post *fore*, quod placet: ne quis verbum *fore*, cum participio *rediturum* connectat. Vide etiam, num *aliaque*, cum conjunctione legendum, quod necesse non existimamus. GLAREAN. Hunc loquendi modum a Graecis tractum annotavit Priscianus lib. 69. adducto Demosthenis loco, & hoc Sallustii. Demosthenes: ἃ βουλομένοις ᾖ τοῖς ἀκούειν. Sallustius Jugurth. bello: *Neque plebi militiam* volenti *putabatur.* Similis locus Cap. 100. *Non tam diffidentia futurum*, sic enim lego, *quod imperavisset, quam uti militibus exaequatus cum imperatore labor* volentibus *esset.* Tacitus Libro I. *Ut quibusque bellum invitis aut* cupientibus *erat, spe, dolore, accipitur.* & XV. *Haec atque talia* plebi volenti *fuere* Et in vita Agricolae: *Eoque initio erecta provincia, & quibus bellum* volentibus *erat.* Et Macrobius Lib. II. Saturn. Cap. 9. *Si vobis* volentibus *erit:* In quibus omnibus cum verbum, *est*, reperiatur, videndum an apud Sall. hoc loco

legi

usum, aut studium vulgi amissurus. Sed ea res frustra [a] sperata. Tanta lubido cum Mario eundi plerosque invaserat: sese quisque praeda locupletem fore, victorem domum rediturum, alia hujuscemodi animis [b] trahebant: & eos non paullum oratione sua Marius adrexerat. Nam postquam, omnibus, quae postulaverat, decretis, milites scribere vult, hor-

VARIANTES LECTIONES.

a *sp. erat* E. *sp. est* H. K. *sp. fuit* N. b *trahebat* G. *trahebantur* H. *animo tr.* M.

NOTAE VARIORUM.

legi debeat; *etiam laetus decreverat. ac quia neque plebi* militia volenti *erat, putabatur Marius aut belli usum, aut studia vulgi amissurus.* Ciacc. & Ursin. Est Graecismus. Vulgo, *neque plebe militiam volente*, id est, nolente & recusante militiam plebe. vel exponamus: *neque*, id est, nec etiam, ac si dixisset: Non solum nobilitate, sed etiam plebe recusante militiam. Castil. Emendat Palmerius: *Quod neque plebei militiâ volenti putabatur, & Marius aut belli usum aut studia vulgi amissurus.* Cum qua lectione Priscianus facit, contendens eam cum istis: ἂν βουλομένοις ᾖ τούτοις ἀκούειν. Sed ad hunc locum operae pretium consulere etiam Ciacconii notas. Coler. Sic fere omnes MSS. pauci a manu recenti *plebe volente.* Com. interpolatus est, habetque, *quia plebi militiam* nolenti *putabatur Marius.* Carrio edidit, *quia neque plebi militia* volenti. Grut. L 3. omittit, *quia.* Reg. *plebe militiam volente.* & sic Venetae. sed 1. manus *volante.* 2. *militia volente.* Martin. *plebe volente militiam*, uti Bodl. Ball. Laud. *plebei militiam volenti.* λ. ex correctione, *plebi militiam nolenti.* γ. *plebe militiam volenti.* sic etiam Pemb. sed *militiam* a 2. manu visitur. primam vero lectionem oculis assequi non possum. pro, *putabatur* Ar. *parabatur.* Tacit. Agric. Cap. XVIII. *Eoque initio erecta provincia, ut quibus* bellum volentibus erat. III. Hist. *Muciano* volenti *rescripsere.* Priscian. 1169. *plebei.* Codex MS. *plebi.* Apulejus VII. pag. 121. Colvii. *Denique nisi vobis suadeo* volentibus, &c. Herodotus VIII. 14. ὥς σφι ἀσμένοισιν ἡμέρη ἐπέλαμψε. Isaeus Orat. II. p. 376. Καίτοι ὅπου κοινὴν αὐτὴν ὡμολογήκασιν εἶναι τοῦ βουλομένου τὴν γυναῖκα, πῶς ἄν, &c. Orat. p. 437. ὕστερον δ᾽ οὐκ ἀναγκαζόμενοι; ἀλλ᾽ ἑκόντες ἐδόμεν. Thucyd. V. 18. ἢν δὲ Ἀθηναῖοι, πείθωσι τὰς πόλεις, ΒΟΥΛΟΜΕΝΑΣ ταύτας ἐξέστω ξυμμάχους ποιεῖσθαι αὐτοὺς Ἀθηναίους. Sulpicius Hist. Sacr. I. 25. *daret* volentibus *discedendi potestatem.* hoc est, *volent abire.* Idem Hist. Sac. II. 42. *Hunc quoque inter* volentes *misere*, sic lego, non *miscere.* Graeca locutio ita fere apud Dionys. III. 30. concepta: παρ᾽ ἑκόντων δὲ μᾶλλον ἢ παρ᾽ ἀκόντων τυχεῖν αὐτῆς βούλομαι. Latine *ab* vel *a*, primo; nunc ubique abest praepos. at IV. 4. forma plane Sallustiana:

Ἔσται δὲ οὐκ ἄκουσι Ῥωμαίοις, ἀλλὰ βουλομένοις.

Plutarchus Caes. pag. 710. πάντων γὰρ ἑκόντι τῷ δήμῳ προέσθαι καὶ πρωτεύσειν. Apulejus Met. X. 235. *Tunc* animo volenti *Phrygius juvenis.* id quod infra 252. *At ego, quamquam cupiente voluntate praeditus.* Dictys II. 7. Cunctis volentibus *Boeotiam revertuntur.* AEn. VII.

Consilio hanc omnes animisque volentibus *urbem*
Afferimur

Tacitus An. I. 59. *ut quibusque* bellum invitis *vel* cupientibus erat, *spe vel dolore accipitur.* unde *militiam* hoc loco retinendum. Wasse. Vidend. P. Leopardus lib. IV. Emend. cap. 23. Latet nonnihil mendi. Vid. Carrio Antiq. Lect. III. 20. Broukh.

Sed ea res frustra sperata] Nam, verbo Petronii, *supra nos fortuna negotium curat.* Vide notam ad Orat. II. de Rep. Ord. Rup.

Plerosque, &c.] Naz. atque aliquot alii a manu prima *militiae*, Comm. tantummodo habet *plerosque militia, fama, cognitos*, sine illo *paucos*, ejusque loco positum a scriba recente *aut.* Grut. Amplector Naz. & Fulv. licet e nostris nullus pro hac lectione stet. Carrio *militia.* in Pemb. a secunda manu factum *militia.* Wasse.

Animis] Pemb. *animos*, sed a manu recenti. Bodl. *animus.* supra, illud *plerosque* a manu itidem sec. & in margine tantum exhibet Pemb. Wasse.

Et eos non paullum oratione sua Marius adrexerat] Quamvis in quibusdam *erexerat*; tamen haec lectio magis arridet. quam & manuscripti codices, & exemplar Aldinum habet. Utitur autem Sallustius alias quoque hoc ver-

hortandi caussa, simul & nobilitatem, uti consueverat, exagitandi, concionem populi advocavit; deinde hoc modo disseruit:

LXXXVII. *Scio ego, Quirites, plerosque non iisdem artibus imperium a vobis petere, &, postquam adepti sunt, gerere: primo industrios, supplices, modicos esse;* [a] *dehinc per ignaviam, & superbiam aetatem agere, sed mihi* [b] *contra videtur.* [c] *Nam, quo universa Respublica pluris*

VARIANTES LECTIONES.

a *Deinde* M. b *contra ea* MSS. quidam & inter illos K. & L. c *Nam u. R. quanto pluris est quam* M. *Namque quanto pl. universa p. r. est quam* N.

NOTAE VARIORUM.

verbo, velut inferius: *Hujuscemodi oratione habita Marius postquam plebis animos arrectos videt.* quo in loco tamen in vetustis est, *erectos.* verum perperam, ut opinor, tametsi Cicero quidem altero magis utitur. velut: *Oratio consulum animum meum erexit spemque attulit dignitatis recuperandae.* Idem: *Is civitatem ad spem libertatis erexit.* RIV.

CONCIONEM POPULI ADVOCAVIT, DEINDE HOC MODO DISSERUIT] Dixissem potius: *Concione populi advocata, hoc modo disseruit.* GRUT.

SCIO EGO, QUIRITES, PLEROSQUE NON ISDEM ARTIBUS IMPERIUM A VOBIS PETERE] Ita est: honores petituri, quidvis & ipsi de se pollicentur; sed pollicentur tantum: nacti quod volebant, videas agere personam Agamemnonis: cui objicit suus frater, Euripidis Iphig. in Aul. V. 337. quum praefici Graecis cuperet, omnem dexteram prehensasse, ac cuilibet popularium fores apertas habuisse: imperio potitum, mores mutasse, difficilemque extitisse aditu, & rarum intra claustra. Idem sonat Plautus in Captiv. Act. II. sc. 1.

Nam fere maxima pars, morem hunc homines habent: quod si volunt,
Dum id impetrant, boni sunt: sed id ubi jam penes sese habent;
Ex bonis pessimi & fraudulentissimi
Sunt.

Tacit. lib. XII. Annal. cap. 30. *Suone an servitii ingenio, dum adipiscuntur dominationes, multa caritate sunt; & majore odio, postquam adepti.* Et lib. XV. cap. 21. *Initia magistratuum fere meliora sunt, sed finis inclinat.* Eleganter etiam hac de re disserit Brunner. lib. VII. Virt. & Fort. Bojor. ibi: *Inter omnia humana decora, difficillima virtutum censura est, quarum sedes in animo, eoque ab oculis remota; & argumenta, quae foras prodeunt, non semper sincera sunt; quia improbitas, pessimo artificio, virtutis vultum pridem, sub persona, simulavit, & quanquam veri colorem nullum habet, habet tamen fucum, quo expolitur, etiam quum mendacis operae nullum aliud pretium est, quam plausus vulgi, & benignior famae susurrus. Enimvero cum purpura perstrinxit oculos, cum sceptra & coronae in medio ponuntur, tanto enixius laborant etiam pessimi homines, ut spolium faciant cupiditatis suae, quod praemium esse debebat virtutis. Hinc illa decantata candidatorum studia in honorario campo effervescentia, & notae suffragiorum corruptelae frustra tot legibus impugnatae; & cum summa comitiorum infamia congestae in indignos dignitates, & fortium virorum repulsae.* Adde Grut. Discursu in Taciti I. Hist. 31. ad illa verba: *Ambigua de Vespasiano fama: solusque omnium ante se principum in melius mutatus est.* RUPERT. Exprimit fere Ciceronem initio Agrar. II. BROUKH.

IMPERIUM] Consulatus & praetura proprie dicuntur *imperia*, sicuti aperte hoc loco Sallustius ostendit; nam paulo post dicit: *Nam quanto pluris est universa Respublica, quam consulatus, aut praetura:* totum hoc referens ad id quod praedixerat. SOLDUS.

DEINDE PER IGNAVIAM] In Veneto quodam *dein*, sed in manuscripto, *dehinc*, quod & ipsum aliquoties apud Tullium reperitur. RIV. Grut. R. L 2. *dehinc.* WASSE.

CONTRA VIDETUR] MSS. pene omnes addita voce *contra ea videtur*, neque secus Edd. vett. GRUT. Ita quidem L 2. Venetae & Mart. γ. Ball. Bodl.

ris est, quam Consulatus, aut Praetura, eo majore cura illam administrari, quam haec peti debere. Neque me fallit, quantum cum maxumo beneficio vestro negotii sustineam. Bellum parare, simul & aerario parcere; cogere ad militiam [a] *eos, quos nolis offendere; domi, forisque omnia curare; & ea agere inter invidos, occursantes, factiosos,*

VARIANTES LECTIONES.

a *eos* delet C.

NOTAE VARIORUM.

Bodl. Pemb. Laud. omittit *universa*. Auctor Ciceronem sequitur, pro Muren. VIII. *Nam cum praemia mihi tanta pro hac industria sint data, quanta antea nemini; labores per quos ea ceperis, cum adeptus sis deponere, esset hominis & astuti, & ingrati.* Illum Livius VII. 33. *Dictis haud minus libertatis alienae quam suae dignitatis memor: & quo nihil popularius est, quibus* artibus petierat magistratus, iisdem gerebat. Cato omnibus praeivit Fragm. LIX. *Nam perinjurium est, quom mihi ob eos mores, quos prius habui, honos detur; ubi datus est, tum velle uti eos mutem, atque alii modi siem.* Cassiodor. Var. II. 1. *Ita superatis excelsibus ante dare visus est* de moribus Consulatum. WASSE.

NAM QUO UNIVERSA RESPUBLICA PLURIS EST QUAM CONSULATUS] Meus liber: *Nam quo pluris est universa respubl. quam Consulatus.* Et forte vox *nam* abundat. CIACC.

NEQUE ME FALLIT, QUANTUM CUM MAXIMO BENEFICIO VESTRO NEGOTII SUSTINEAM] Nota: *Imperium onus, non solum munus est.* Idem noster in Fragmentis: *Multa cura summo imperio inest: multi labores.* Quare M. Antoninus Philosophus, *ubi comperit, se ab Adriano adoptatum, magis est deterritus, quam laetatus, jussusque in Adriani privatam domum migrare, invitus e maternis hortis recessit. Quumque ab eo domestici quaererent, cur tristis in adoptionem regiam transiret, disputavit, quae mala in se contineret Imperium*, ut scribit Jul. Capitolinus in ejus vita. Adde Gruter. in Taciti I. Hist. 49. ad verba: *Galba, omnium consensu capax imperii, nisi imperasset*, Discursu V. §. 1. item notis ad Livii lib VII. cap. 33. RUPERT.

QUANTUM CUM VESTRO MAXIMO BENEFICIO] Infra: *Sed in maximo vestro beneficio.* Vide an sic quoque sit legendum, non, *cum.* CIACC. & URSIN. *Cum maxime, i. e. in praesentia.* Graevius in Ciceron. III. ad Atticum 20. pag. 329. a. BROUKH.

OCCURSANTIS] *Occurso* Glossae ἐναντιοῦμαι, recte, Thucyd. I. ἐναντιοῦμαί σοι ἐς τοῦτο. Ennius Sat. III.

Restitant, occurrunt, obstringillant, obagitant.

Lucret. V. 716.

Corpus enim licet esse aliud, quod fertur, & una
Labitur omnimodis occursans officiensque.

Apulejus de Philos. 272. *Non solum justis desideriis exardescunt; sed his aeque* obviae *atque* occursantes. Occursat ergo is, qui cunctis alicuius conatibus it obvius, ut loquitur Paullinus Aquitanus pag. 804 opposite, vis Plautina Trin. I. 1.

Nimioque hic plures pauciorum gratiam
Faciunt pars hominum, quam id quod prosunt pluribus.
Ita vincunt illud conducibile gratiae
Quae in rebus multis obstant, odioseque sunt,
Remoramque faciant rei privatae & publicae.

Seneca Tranq. III. *sed quia in hac tam insana hominum ambitione, tot calumniatoribus in deterius recta torquentibus, parum tuta simplicitas, & plus futurum semper est quod obstat, quam, quod succedat.* Gellius III. 8. *Hostes profecto ubi id viderint, fortissimus quisque & promtissimus* ad occursandum pugnandumque *in eos praeverterentur.* ad inanima transtulit Plinius V. 9. XXXIII. 4. Adi L. Marcell. *ff. de don. inter vir. & uxor.* &, L. 46. *D. de fidejussoribus.* Propert. I. 20. Lactant. Institut. I. 3. Hoc sensu, voce *recontrans* usus in Lib. ad Nat. II. 8. Tertullianus, *gens rixosa, suis regibus* recontrans, *in extraneis dejecta.* pedem opponere Ovidius & Petronius. De AEschine Demosthenes de Coron. pag. 331. Οὐ δ' ἐγὼ μὲν ἀθῷος, &c. τῇ πόλει δ' ἢ πλέον ἢ ἔλαττον ἀνάγκη τοῦ γε δημοσίᾳ πε-

sos, opinione, Quirites, asperius est. [a] *Ad hoc, alii si deliquere,* [b] *vetus nobilitas, majorum facta fortia, cognatorum & adfinium opes, multae clientelae, omnia haec praesidio* [c] *adsunt: mihi* [d] *spes omnes in memet* [e] *sitae; quas necesse est* [f] *& virtute, & innocentia tutari: nam alia infirma sunt. Et illud intellego, Quirites, omnium ora in me conversa esse; aequos, bonosque* [g] *favere: quippe benefacta mea Reipubli-*

VARIANTES LECTIONES.

a *Ad haec* M. b *virtus* C. c *sunt* C. F. *illis adsunt* M. N. d *spes omnis* A. B. e *sitae sunt* A. C. E. G. K. M. N. f *virtute* deleto & priore M. g *mihi favere* M.

NOTAE VARIORUM.

πεπραγμένων μετεῖναι τῆς δόξης, ἐνθάδε ἈΠΗΝΤΗΚΑΣ. WASSE.

AD HOC ALII SI DELIQUERE] In eandem sententiam Cic. de lege Agraria: *Quemadmodum cum petebam, nulli me vobis auctores generis mei commendarunt; sic si quid deliquero, nullae sunt imagines, quae me a vobis deprecentur.* CIACC. Sic & manuscriptum. In Veneto autem quod excudit Pincius, Pomponius castigavit, *omnia praesidio adsunt*, legitur pronomine omisso. eodem modo quibusdam in aliis, velut eo quod Argentorati est a Schurrerio impressum; verum perperam: nam & Donatus priorem lectionem agnoscit in Terentii Phormione, cujus subjicere verba lubet: nam super eo loco in actus primi scena II. *Qui fuerit pater, quae mater, qui cognata tibi sit, omnia haec confingam. Omnia haec*, inquit, *non ex abundanti posuit, sed oratorie, quasi tam multa: & est ἀρχαϊσμός. nam post enumerationem veteres haec dicebant.* Sallustius in Jugurth. Haec *omnia praesidio adsunt.* RIV.

ALII SI DELIQUERE] Idem de se ait Cicero de Lege agraria II. *Quemadmodum, cum petebam, nulli me vobis auctores generis mei commendarunt: Sic, si quid deliquero, nullae sunt imagines, quae me a vobis deprecentur.* RUPERT.

MAJORUM FORTIA FACTA] In manuscriptis, *majorum facta fortia.* atque ita forsan rectius. ne sit in oratione soluta hemistichium hexametri, vel totus poene hexameter. id quod vitiosum esse volunt. quamvis id non semper observant auctores. nam & Sall. infra: *Jamque dies consumtus erat*, inquit. Sic & Livius initio statim historiae: *Facturu'ne operae pretium*, id quod Fabius observavit. RIV.

OMNIA HAEC] Reg. Ar. L 1,2,3. omittunt *haec*, uti & Soldi Editio; retinent caeteri & Donatus. Phorm. I. 2. sed ille ordinem immutat, habetque *haec omnia.* Menander:

——— Οἷς ἂν τῇ φύσει
Ἀγαθὸν ὑπάρχῃ, μηδὲν οἰκεῖον προσόν,
Ἐκεῖσε καταφεύγουσιν εἰς τὰ μνήματα,
Καὶ τὸ γένος ἀριθμοῦσί τε
Τοὺς πάππους ὅσοι.

Hegesip. I. 40. *Qui figuras majorum vitiis suis obtentui ducunt.* WASSE.

MIHI SPES OMNES IN MEMET SITAE SUNT] Legendum existimo: *Mihi spes atque opes omnes in memet sitae.* In extremo hoc libro: *Ea tempestate spes atque opes civitatis in illo sitae.* Et infra: *Et spes opesque ejus omnes ex patre suo penderent.* Supra tamen: *Quippe cujus spes omnis in fuga sita erat.* CIACC.

QUAS NECESSE EST VIRTUTE ET INNOCENTIA TUTARI] In manuscriptis aliisque vetustioribus, *& virtute & innocentia*, geminata copula. RIV.

ET ILLUD INTELLEGO] Michaelem Piccartum suadeo consulas dec. XV. cap. 8. ubi docet, *nimiam de aliquo existimationem noxiam esse, & proinde non expetendam.* RUPERT.

QUIPPE BENEFICIA MEA REIPUBLICAE PROCEDUNT] In manuscripto est aliisque vetustioribus, *benefacta mea reipubl. praecedunt.* quomodo & Venetum habet, cujus modo facta a nobis mentio est, & Florentinum; ut intelligas Marium ante collatum in se honorem gratuito benefecisse, eaque re aequos bonosque omnes favere. RIVIUS. Sic L 3. Venetae WASSE. Si haec verba prorsus abessent, sensus hujusce periodi clarior esset. Cur autem Aldinus codex *Reipubl.* dandi casum in accu-

blicae procedunt: nobilitatem [a] *locum invadendi quaerere. Quo mihi acrius adnitendum est; uti neque vos capiamini, & illi* [b] *frustra sint. Ita ad hoc aetatis a pueritia fui, ut omnis labores,* [c] *pericula, consueta habeam. Quae ante vestra beneficia* [d] *gratuito faciebam, ea uti, accepta mercede, deseram, non est consilium, Quirites. Illis difficile est* [e] *in potestatibus temperare, qui per ambitionem sese probos simulavere: mihi, qui omnem aetatem in optumis artibus egi, bene facere jam ex consuetudine in naturam* [f] *vertit. Bellum me gerere cum Jugur-*

VARIANTES LECTIONES.

a *locum me i. q.* C. *l. i. me qu.* M. b *frustrati sint* F. H. I. M. N. c *& pericula* C. d *gratuita* F. e *in potestate* H. f *vertitur* A. C. E. F. G. H. K.

NOTAE VARIORUM.

cusandi *Rempubl.* mutaverit, non equidem intelligo. Et verbum *procedunt*, Soldus *utilia sunt*, exponit. alii *procedunt* exponunt, *prospere cedunt*, ut Terentius in Andria:

Nisi id putas, quia primo processit parum,
Non posse jam ad salutem converti hoc malum.

Itaque post *procedunt*, distinguendum ac inferendum: *Nobilitatem locum invadendi quaerere.* Et mox: *ut neque vos capiamini.* rursus verbum *neque*, usurpat suo more, non cum socio, non ut sequentia neget. *Et illi*, inquit, *frustrati sint.* ubi Aldinus codex *frustra* legit, pro *frustrati.* Glarean.

Benefacta procedunt]. Sic Catilin. *Neque insidiae, quas Consuli fecerat*, prospere cessere. seu ut ego lego, *processere.* Ciacc. *mea ben. R. pr.* nihil prorsus mutandum; nam & sic quoque MSS. Pall. nisi quod unus & alter, *praecedunt.* & Commel. *Rempubl. procedunt.* Grut. L 3. Venetae *praecedunt.* Caeteri *procedunt.* voces *mea* & *Reipubl.* ex Correct. sec. manus Pemb. Livius XXXVIII. 51. *Si ab annis XVII. ad senectutem, semper vos aetatem meam honoribus vestris anteistis, ego vestros honores* rebus gerendis praecessi. Noster: *qui antea per virtutem soliti erant* nobilitatem antevenire. Marii arrogantiam perstringunt Propertius & Plutarchus; Hic II. 1.

Non ego Titanas canerem, non Ossan Olympo
Impositum, ut Coelo Pelion esset iter,
Regnave prima Remi, aut animos Carthaginis altae,
Cimbrorumque minas, & benefacta Mari.

Ille vero in ejus vita, pag. 410. *Οὐ μὴν ταῦτά γε μάλιστα διέβαλλε τὸν Μάριον, ἀλλ' οἱ λόγοι θρασεῖς ὄντες ὑπεροψίᾳ καὶ ὕβρει τοὺς πρώτους ἐλύπουν.* Wasse.

Ut neque vos capiamini] Legendum, *uti.* Riv.

Mihi, qui omnem aetatem in bonis artibus egi: benefacere jam ex consuetudine in naturam vertit] Satis gloriose de se Marius. Sed enim, qui exitum ejus intuebitur, accusabit hominem, aut levitatis, aut inscitiae. Cautior illo, meliorque Mauritii socer, Tiberius apud Theophylactum lib. II. cap. 1. *Imperium sibi insidentem altius effert, adversus rationem ferociens & insolescens.* Exemplum alibi dedimus in AEnea Sylvio, qui privatus adhuc acerrime thesin hanc tuebatur: *Esse fidei Catholicae, credere, Concilium esse supra Papam:* is ipse factus Pontifex, ac dictus Pius II. verso stylo, omnes a Papa ad Concilium appellationes, vanas, execrabiles, haereticas denique pronunciat. Atque *sic improbat Pius, quod Sylvius probaverat:* Sylvius piam, Pius sylvestrem sententiam amplectitur. Breviter: Convertit hominem appendix imperii triplex, *Licentia, Copia, Adulatio.* Adde Bern. in Germ. Taciti quaest. LXXXI. pag. 1. Rupert.

In naturam vertitur] Manuscripta duo, *vertit.* pro quo in impressis quibusdam est, *convertitur.* id ex glossa forsan irrepsit. Ponitur autem & hic & similibus in locis absolute hoc verbum, summa cum elegantia & venustate. Q. Curtius VII. *Posteaquam desinerat esse quem odissent, invidia in misericordiam vertitur.* Quid si legas, *vertit?* ut absolute ponatur. Riv. Arnobius

gurtha jussistis: quam rem nobilitas aegerrume tulit. Quaeso, reputate cum animis vestris, num id mutari melius sit, si quem ex illo globo nobilitatis ad hoc, aut aliud tale negotium mittatis, hominem veteris prosapiae, ac multarum imaginum, [a] *& nullius stipendii;* [b] *scilicet ut in tanta re ignarus omnium trepidet, festinet, sumat aliquem ex*

VARIANTES LECTIONES.

a *nullius stip:* deleto *&* M. b *solus ut in t. r.* N.

NOTAE VARIORUM.

bius pag. 58. *Fiet enim familiaris e more*, consuetudo in naturam versa. WASSE.

BELLUM ME GERERE CUM JUGURTHA JUSSISTIS: QUAM REM NOBILITAS AEGERRUME TULIT] Optimi scripti, qui; *Bellum me gerere Jugurthae jussistis;* habent. Bella Romani a victis partibus appellabant. Bellum Crassi, Pompeji, Antonii, ea quibus hi victi sunt. nec aliter unquam: si dubium ita esset, adjiciebant: ut, bellum Antonii Parthicum: quippe quod male cessit Antonio. Jam ergo, ominis caussa, Jugurthae bellum vocat Marius, quare nihil anxius cavebant Romani, tum maxime cum ad bellum profecturus erat sive consul sive pro consule. PALMER.

GERERE CUM JUGURTHA] Palmeriani, *gerere Jugurthae.* at cum editis sunt nostri. Infra: *cum animis.* Ita Codd. sed Q. Septimius praepositionem semper, opinor, omittit. Illum adeas I. 23. II. 22, 23, 24, 25. WASSE.

NUM ID MUTARE MELIUS SIT, SI QUEM] Maluissem *num melius sit, si quem;* omissis *id mutari.* GRUT.

ECQUEM EX ILLO GLOBO NOBILITATIS] In manuscriptis omnibus est, *si quem ex illo, &c.* idque rectius, ni fallor, nec secus Florentinum, RIV.

HOMINEM VETERIS PROSAPIAE] Nonius: *prosapies*, inquit, *generis claritudo. Cato Originibus: veteres prosapias.* ubi leg. videtur, *veteris prosapies.* Cum autem constet Sall. plurima ex Originibus Catonis sumsisse, considerandum an ille hic scripserit, *veteris prosapie*, ut *acie* dixit pro *aciei*, & *die* pro *diei*. CIACC. Priscian. 1126. *homines.* praep. hom. GRUT. L 2. WASSE.

PROSAPIAE] Quinctil. lib. I. cap. 6. & lib. VIII. cap. 3. hanc vocem ut nimis antiquam & insulsam damnat. Quod quidem judicium non insulsum audet dicere Vossius; dicit tamen salsius, quam palatum ac stomachus ferre possint. Nam *antiquarius ut sit Sallustius*, inquit, *qui usus hic ea voce:* non tamen puto, insulse eum scribere, aliquis dixerit. Uti nec elegantissimum scriptorem Minucium Felicem, qui in Octavio eam usurpat. Tullius tamen, fateor, non sic loqueretur, praeterquam in re prisca; ut deorum vel heroum ortu, ac ne sic quidem, nisi προεπιπλήττων. Ut cum ait in Timaeo, Jovem, Junonem, reliquos, & eorum, ut utamur veteri verbo, *prosapiam.* vid. illum lib. IV. Inst. Orat. pag. 16. RUPERT.

NULLIUS STIPENDII] Haec omittit Priscian. Codex Palmerii *ad omnia t.* ille praepositionem induxit: Nonius vero receptam scripturam comprobat, pag. 396. sequentium item *s. a. e. p. m. o. s.* posituram firmat ad Heaut. III. 1. Donatus. WASSE. *Monitorem sui o.* in MSS. *Officii sui.* RIV. Huc spectant Lampridius Sever. XLVI. *Eos promovendos qui per se Rempubl. gerere possent.* non per Assessores, Victor Claud. *Stolidorum ingenia proinde agunt, uti* Monitores sunt. Lupus Ferrariensis Epist. LXIV. *Cur enim regium nomen praetenditis, si regnare nescitis?* deinde: *mittantur ergo a nobis* monitores *quos* bajulos *vulgus appellat.* vide Baluzium Notis ad locum. Infra: *Imp. alium.* Ar. *aliquem*, invenuste. Bodl. abest *sibi.* WASSE.

IN TANTA RE IGNARUS OMNIUM] Ita etiam Nonius citat; quare nondum equidem concoquere possum interpolationem Palmerii, qui mihi nonnunquam veri censoris acumen excedere videtur. COLER.

TREPIDET] De, *trepido*, autem non tacebo alium insignem locum: *Quaeso, reputate cum animis vestris, num id mutari melius sit: ecquem ex illo*

ex populo monitorem officii sui. Ita plerumque evenit; ut, quem vos imperare jussistis, is sibi imperatorem alium quaerat.

LXXXVIII. [a] *At ego scio, Quirites, qui, postquam Consules facti sunt, acta majorum, & Graecorum militaria praecepta legere coeperint; homines praeposteri. Nam* [b] *gerere, quam fieri, tempore poste-*

VARIANTES LECTIONES.

a *Atque ego* G. H. I. K. L. M. *atque ego s. quosdam qui* N. b *gerere consulatum q. fi. consulem* M.

NOTAE VARIORUM.

illo globo nobilitatis ad hoc aut aliud tale negotium mittatis hominem veteris prosapiae, ac multarum imaginum, & nullius stipendii, scilicet ut in tanta re ignarus omnia trepidet, festinet: Sic verum puto: & proxime verum fuisse in meo: *ad omnia trepidet.* At vulgati omnes: *ignarus omnium trepidet. Trepidare negotia*, ut *properare*. PALMER.

SUI OFFICII] In manuscriptis *officii sui*: ut sequatur adjectivum. RIV.

IS SIBI IMPERATOREM ALIUM QUAERAT] Atqui in bellica praefectura maximus aspectus habendus peritiae, ut docet Aristoteles V. Polit. 9. Adde Bern. in Germ Tac. Q. Misc. XXXIV. & inprimis Qu. 72. RUPERT.

AT EGO SCIO] Illud *Quirites* abest Nazar. neque etiam comparet in editionum prima. GRUT. omittit e nostris L 2. & sane sequitur decies, praecessit quater. Infra: *nam gerere.* sic MSS. ad unum omnes, sic antiquitus excusi, ut mirer unde originem duxerit *legere* quod substitutum loco *gerere.* GRUT. L 3. *legere.* Caeteri *gerere*, uti & Ciacconii codex. ita aemulatus est Tacitus Lib. II. *Nam culpa quam poena* tempore prior; *emendare quam peccare* posterius est. forma loquendi ex Demosthene hausta est; quod Victorius VI. 15. etiam observaverat. Ita enim ille Olynth. III. pag. 12. Τὸ γὰρ ΠΡΑ'ΤΤΕΙΝ τοῦ ΛΕ'ΓΕΙΝ καὶ χειροτονεῖν ὕΣΤΕΡΟΝ ὂν τῇ τάξει, ΠΡΟ'ΤΕΡΟΝ τῇ ΔΥΝΑ'ΜΕΙ καὶ κρεῖττόν ἐστι. Thucydides autem praeivit I. 44. Ἰόντες τε οἱ ἄνθρωποι ἐς τοὺς πολεμίους, τῶν ἔργων πρότερον ἔχονται ἃ χρῆν ὕστερον δρᾶν· κακοπαθοῦντες δὲ ἤδη, τῶν λόγων ἅπτονται & II. 40. Αὐτοὶ ἤτοι κρίνομέν γε ἢ ἐνθυμούμεθα ὀρθῶς τὰ πράγματα, οὐ τοὺς λόγους τοῖς ἔργοις βλάβην ἡγούμενοι, ἀλλὰ μὴ ΠΡΟΔΙΔΑΧΘΗ͂ΝΑΙ μᾶλλον ΛΟ'ΓΩι. πρότερον ἢ ἐπὶ ἃ δεῖ ἜΡΓΩι ἘΛΘΕΙ͂Ν. Livius XXVIII. 4. *Hoc & natura prius est, tua quo defenderis, aliena ire oppugnatum.* verum *gerere* & *fieri* conjungit Vegetius Praefat. ad Valentinian. Lib. II. *Quid enim audacius, quam domino ac principi generis humani, domitori omnium gentium barbararum, aliquid de usu ac disciplina insinuare bellorum, nisi forte jussisset* fieri *quod ipse* gessisset. ibi Codex B. Pub. male *fecisset* pro *gessisset*. Infra: *quae illi audire.* Nobilium rebus agundis infantiam, qui vix primis studiorum elementis instructi ad Reipubl. gubernacula accedunt; legere enim quam gerere natura prius. alludit Philelfus I. 12. Plin. VIII. 14. *Reducta*, &c. *cogimur quaedam facere antequam nosse; erat autem antiquitus institutum, ut a majoribus natu non* auribus *modo, verum etiam* oculis disceremus. Claudian. IV. Conf. Honor.

Interea Musis animus dum mollior instes,
Et quae mox imitere legas: nec desinat umquam
Tecum Graja loqui, tecum Romana vetustas,
Antiquos evolve duces, assuesce futurae
Militiae.

Plin. Paneg. XIII. *Postquam vero studium armorum a* manibus ad oculos, *ad voluptatem a laboribus translatum est*, innuit etiam τὴν ἀρετὴν τῶν ἔργων εἶναι, μήτε λόγων πλείστων δεομένην μήτε μαθημάτων. quod ait Antisthenes, in ea re Thucyd. secutus I. 121. Ὃ γὰρ ἡμεῖς ΦΥ'ΣΕΙ ἔχομεν ἈΓΑΘΟ'Ν, ἐκείνοις οὐκ ἂν γένοιτο ΔΙΔΑΧΗ͂ι. Themist. Orat. IX. pag. 209. Καὶ γὰρ εἰ μὴ τὰ Πλάτωνος ἀποστοματίζεις, μηδὲ τὰ Ἀριστοτέλους μεταχειρίζῃ, ἀλλὰ τά γε ἐκείνοις δοκοῦντα τοῖς ἔργοις βεβαιοῖς. Confer pag. 443. Orat. XVII. WASSE.

NAM LEGERE QUAM FIERI TEMPORE POSTERIUS, RE ATQUE USU PRIUS EST] V. C. *Nam gerere quam fieri.* Et hunc locum sic est aemulatus Tacit. lib. II. *Nam culpa quam poena tempore prior; emendari quam peccare posterius est.* P. Victorius libr. VI. cap. 15. putat sumtum esse ex Olynth. Demosth. Τὸ γὰρ πράττειν τοῦ λέγειν καὶ χειροτονεῖν ὕστε-

posterius, re, atque usu prius est. Comparate nunc, [a] *Quirites, cum illorum superbia me hominem novum. Quae illi audire, & legere solent, eorum partem vidi, alia egomet gessi, quae illi litteris, ea ego militando didici. Nunc vos existumate, facta, an dicta* [b] *pluris sint. Contemnunt novitatem meam, ego illorum ignaviam. Mihi fortuna, illis probra objectantur. Quamquam ego*

VARIANTES LECTIONES.

a *me Quirites* C. *quaeso o Quirites* F. b *pl. pretii sint* M.

NOTAE VARIORUM.

ὕστερον ὄν, τῇ τάξει πρότερον, τῇ δυνάμει καὶ κρεῖττόν ἐστιν. CIACC. Sic quoque MSS. ad unum omnes, sic antiquitus excusi, ut mirer unde originem duxerit, *legere*, quod substitutum loco *gerere*. GRUT.

QUAE ILLI AUDIRE ET LEGERE SOLENT, EORUM PARTEM VIDI, ALIA EGOMET GESSI] Gronovius l. *eorum partim vidi, alia egomet gessi*, ut sit conforme illi Catonis, quem imitatur noster, apud Gell. *Cum partim illorum jam saepe ad eundem modum fuit.* V. illum III. Obs. 2. RUP.

QUAE ILLI AUDIRE ET LEGERE SOLENT] Certum, sola lectio non sufficit, neque auditio. Cn. Pompejum eo nomine magni facit Cicero in Maniliana, quod nullum belli genus sit, in quo non illum exercuerit fortuna. RUP.

EORUM PARTEM VIDI] Reponendum *partim* Gronov. Observat. III. 2. Libri autem constanter *partem*. Haec omnia ex Plauti Milite desumta videntur, ubi Stratophanes ita infit:

Ne exspectetis spectatores, meas pugnas dum praedicem,
Manibus duelli praedicare soleo; haud in sermonibus.

&:

Non laudandus est, cui plus credit qui audit, quam qui videt.
Non placet, cum illi plus laudant qui audiunt, quam qui vident.
Pluris est oculatus testis *unus quam* auriti *decem:*
Qui audiunt *audita dicunt: qui vident plane sciunt.*

Cicero Acad. Q. II. 2. *Partim in percunctando a peritis, partim in rebus gestis legendis: in Asiam factus Imp. venit, cum esset Roma profectus rei militaris rudis. Habuit enim divinam quandam memoriam rerum, verborum majorem Hortensius. sed quo plus in negotiis gerendis* res quam verba prosunt, *hoc erat memoria illa praestantior.* WASSE.

PARTIM VIDI, ALIA EGOMET] Sic in antiquioribus. τὸ *egomet* perperam est in recentioribus omissum. RIV. did. mil. GRUT.

FACTA, AN DICTA PLURIS SINT] Valerius Cos. apud Livium l. VII. c. 32. *Facta mea, non dicta, vos milites sequi volo.* Scipio apud eund. l. XXVIII. c. 28. *Non quod verba unquam potius quam res exercuerim.* Et Fabius Maximus l. XXVIII. c. 40. *Rebus quam verbis assequi malui.* RUP. Calanus apud Ambrosium: Ep. II. 5. *Nec similes sumus Graeciae Philosophorum, qui verba, pro rebus meditati sunt ad Orationis celebritatem.* Isidorus Pelusiota III. 275. Βίος ἄνευ λόγου μᾶλλον ὠφελεῖν πέφυκεν, ἢ λόγος ἄνευ βίου. ὁ μὲν γὰρ καὶ σιγῶν ὠφελεῖ. ὁ δὲ βοῶν ἐνοχλεῖ. εἰ δὲ καὶ λόγος καὶ βίος συνδράμοιεν, φιλοσοφίας ἁπάσης ἀποτελοῦσιν ἄγαλμα, vide III. 123. *Contemnunt novitatem.* Sit hujus rei exemplum Oratio Tarquinii D. Halicarn. IV. 47. Τίς γὰρ ἂν τῶν νῦν ἐχόντων Μαμίλιον τὸν εὐγενέστατόν τε καὶ κράτιστον Λατίνων ἀπώσαιτο, τοῦτον δὲ κηδεστὴν ἠξίωσε λαβεῖν ὃς οὐδὲ εἰς τρίτον πάππον ἀνενεγκεῖν ἔχει τὸ γένος. WASSE.

CONTEMNUNT NOVITATEM MEAM, EGO ILLORUM IGNAVIAM] Tale quiddam Catonis illud apud Agellium libro XV. cap. 22. *Vitio vertunt, quia multa egeo; at ego illis, quia nequeunt egere.* URSIN.

ego naturam unam, & communem omnium existumo, sed [a] *fortissumum quem-*

VARIANTES LECTIONES.

a *tamen f. q.* I.

NOTAE VARIORUM.

Ego naturam unam et communem omnium existimo] Ardua & a multis vexata haec quaestio est, *an generis nobilitas aliquid conferat ad Virtutem*, h. e. an virtutis semina magis innascantur generosa stirpe ortis, quam plebeja, & ignobili. Complures enim ex veteribus, secundum Marium pronunciant, v. g. Menander apud Stob. serm. 74. *Nullum opinor esse generis discrimen: Sed si recte consideraveris, genuinus idem qui bonus; malus vero spurius est.* Item Sophocles: *In hominum genere una produxit ex patre & matre lux nos omnes, neque praestantior alius alio natus est.* Quibus & aliis multis veterum dictis consonans Apul. in Apol. *Enimvero*, exclamat: *animo hominum extrinsecus in hospitium corporis immigranti. quid ex istis vel addi vel minui ad Virtutem & malitiam potest?* Sed & in eadem haeresi Turcas hodie esse constat, de quibus praeter alios Vir ill. Aug. Busb. ep. I. *Neque enim*, inquit, *aut propagari traducive Virtutem putant, sed partim a deo dari, partim bona disciplina multoque labore & studio comparari.* Ceterum nos nihilo secius, cum Platone, ita censemus, consentaneum videri, meliores esse plerunque naturas nobili in genere, quam ignobili. In quam sententiam pluribus disserit Plutarchus: Absurda est sophisticarum contra nobilitatem calumnia, qui vulgaria etiam, & omnibus notissima, non considerant, nempe quod generandae sobolis gratia, generosi equi & canes emantur: item vitium, olearum & reliquarum arborum optima quaeque semina. Homini autem nihil, ad futuram successionem, generis nobilitatem conferre putant; sed tantundem valere, sive barbaram sive Graecam originem, neque credunt, latentia quaedam principia & semina virtutum, in generatione liberis communicari, ut Telemacho Ulyssis, de quo Homerus, clarissimo vocabulo utens, dixit:

Instillata patris virtus tibi.

tanquam assereret, ad paucas seminum guttas paternae virtutis bona confluere. Rupert.

Naturam unam et communem omnium] Euripides: Τὰ γὰρ πάλαι καὶ πρῶτον ὅτ' ἐγιγνόμεσθα, διὰ δ' ἔκρινεν ἁ παλαιὰ γαῖα βροτούς, ὁμοίαν χθὼν ἅπασιν ἐξεπαίδευσεν ὄψιν. ἴδιον οὐδὲν ἔχομεν. A. Manutius. Legendum ex Rittershus. *aestimo.* Error ex falsa scriptura *extimo.* Coler.

Sed fortissimum quemque generosissimum] Infra: *egentissimus quisque oportunissimus.* &, *fortissimum quemque tutissimum.* Ciacc. Ita scripti meliores sine *esse* quod aliis subnectitur, expresseruntque editiones. Gruter. abest *esse* Bodl. Mart. Pemb. λ. Julianus: Καὶ γὰρ γνήσιον αἷμα διακρίνει Λακεδαιμονίων Ἀλκῇ μαρναμένων, οὐ γονῇ βρεφέων. Menander: Ὃς ἂν εὖ γεγονὼς ᾖ τῇ φύσει πρὸς τ' ἀγαθά, Κἂν Αἰθίοψ ᾖ μήτηρ, ἐστὶν εὐγενής. Σκύθης τίς ὄλεθρος; ὁ δ' Ἀνάχαρσις οὐ Σκύθης, Οὐδὲν γένος γένους γὰρ οἶμαι διαφέρειν, Ἀλλ' εἰ δικαίως ἐξετάσεις καὶ γνήσιος Ὁ χρηστός ἐστιν· ὁ δὲ πονηρός, καὶ νόθος. Infra: *ex patribus Albini.* L 2. 3. *partibus*, operarum incuria. Statius Sylv. II. 6.

Optarent multum Grajae, cuperentque Latinae

Sic peperisse *nurus.*

Quintilianus XI. I. Institut. *Quod omnium sint vota parentum*, ut, honestiores quam sint ipsi, liberos habeant. Plin. Ep. XVI. 24. *Debent sapientes viri, tales quasi a Repub. liberos suscipere*, quales a natura solemus optare. Cassiodor. Var. I. 24. *Vos autem quos & natura, & amor opinionis exacuit, studete* tales filios relinquere, *quales vos constat patres habuisse.* Huc etiam spectat Plutarchus in Mario p. 410. Ἐπυνθάνετο τῶν παρόντων, εἰ μὴ καὶ τοὺς ἐκείνων οἴονται ΠΡΟΓΟΝΟΥΣ αὐτῷ μᾶλλον ἂν ΕΥΞΑΣΘΑΙ παραπλησίους ἐκγόνους ἀπολιπεῖν, ἅτε δὴ μηδὲ αὐτοὺς δι' εὐγένειαν, ἀλλ' ὑπὲρ ἀρετῆς καὶ καλῶν ἔργων ἐνδόξους γενομένους. Herodianus de Marco Imp. I. I. Οὐ τοὺς γένους μακραῖς διαδοχαῖς εὐπατρίδας, οὐδὲ τοὺς πλούτου περιβολαῖς λαμπρούς, κοσμίους δὲ τὸν τρόπον, καὶ σώφρονας τὸν βίον, γαμβροὺς αὐτῷ γενέσθαι θέλων. Apulejus Miles. X. p. 172. *filium probe literatum, atque ob id consequenter pietate modestiaque praecipuum:* quem tibi quoque provenisse cuperes, vel talem. Plautus Mostell.

Expoliunt, docent literas, jura & leges,
Sumtu suo & labore nituntur ut

Alii sibi esse illorum similes expetant.

Sensum paucis complectitur Poëta Sat. VIII. 269.

Ma-

[a] *quemque* [b] *generosissumum. Ac si jam ex* [c] *patribus Albini, aut Bestiae quaeri posset, me ne, an illos* [d] *ex se gigni maluerint; quid responsuros creditis, nisi,* [e] *sese liberos quam optumos voluisse? Quod si jure me despiciunt; faciant* [f] *idem majoribus suis; quibus, uti mihi, ex*

VARIANTES LECTIONES.

a *quemque scio* B. C. b *generosissimum esse* A. C. E. F. G. c *partibus* A. B. d *ex sese* M. e *ex sese* M. f *& de maj. s.* M.

NOTAE VARIORUM.

Malo pater tibi sit Thersites, dummodo tu sis
AEacidae similis, Vulcaniaque arma capessas,
Quam te Thersitae similem producat Achilles.

Ad quae Scholiasta ineditus: *Postquam Hercules migravit a terris, nepotes ejus timentes insidias eorum quos avus afflixerat, Athenis sibi primi Asylum, hoc est templum, mire collocarunt, unde nullus posset abduci.* Legendum *misericordiae collocarunt.* Herodotus enim II. 113. talis Asyli meminit ad ostium Canobicum siti. De eo quod Athenis extruxerunt Heraclidae, Statius Theb. XII.

Urbe fuit media nulli concessa potentum
Ara deum, mitis posuit clementia sedem,
Et miseri fecere sacram, sine supplice nunquam
Illa novo: nulla damnavit vota repulsa,
Auditi quicunque rogant, noctesque diesque
Ire datum, & solis numen placare querelis,
Parca superstitio.

Conjecturam meam firmat ibi Luctatius. Adde Cic. Tusc. Pausan. I. 17. Apulejum. XI. 203. Claudian. B. Gild. 404. Eumenium Orat. pro restaurandis Scholis. Libanium, & Heraclidem Ponticum. Mendum id genus insedit codices Hirtii Lib. de B. Alex. XXVII. *Nam pars quaedam fluminis Nili mire derivata inter se.* Lego *a Myride d:* loquitur de regione Delta; illam efficit fissura Nili, quae etiam incipit a lacu Myride. confer. Herodot. II. 13. Plin. V. 9. Ammian. XXII. 15. qui item corrigendus: *E quibus praecipitans, ruit potius quam fluit: unde* Aros *olim accolas, usu aurium fragore assiduo diminuto.* Lege & distingue, *fluit: unde abatos.* teste in N. Q. IV. 2. Seneca, Lucan. X. 323.

Hinc Abatos, *quam nostra vocat veneranda vetustas.*

Adi Philostratum VI. Cic. in somn. Scip. Plin. V. 9. Infra: *quod si jure.* Palmer. ex Conj. *quod ne jure.* eum vide, ea lege tamen ut ne assensum praebeas. WASSE.

EX PATRIBUS ALBINI &c.] Vide Ciceron. Philipp. X 2. BROUKH.

NISI SESE LIBEROS QUAM OPTIMOS VOLUISSE] Xenophontis hoc est, omnium, etiam sceleratissimorum parentum, commune votum esse, ut filii quam optimi sibi nascantur. RUPERT.

QUOD SI JURE DESPICIUNT ME] Locus mire obscurus & corruptus, nec a quoquam Sallustii correctorum satis intellectus. Eum ex MSS. Rittershusii mei sic restituo, & in apricum profero: *Quod si id: jure dispiciunt me.* Satin' clarum jam, quid sibi velit Marius? COLER.

FACIANT IDEM MAJORIBUS SUIS] Non defuere, qui & sententiam, & loquendi genus ignorantes, hunc locum depravare conati sunt; arbitrati pro, *faciant*, legendum, *faciunt:* quasi dixerit Sallustius: eodem modo majores suos despiciunt, sicuti me. quod aperte falsum est, & pulcerrima sententia deteriore commutatur. Est autem horum verborum haec significatio: *si me jure despiciunt, faciant idem, quod majores sui fecere:* id est, *imitentur majores suos in recte factis: non enim debent & me despicere, & majores suos non imitari.* Graeca loquendi ratio, parum explorata, sententiae tenebras offudit. sic locutus ante Sallustium Lucretius, post Horatius. Lucretius Lib. II.

—— *Animalia cum sint,*
Atque animalibus sint mortalibus una eademque,

pro unum, & idem, quod animalia mortalia sunt. Et Lib. III.

ex virtute nobilitas [a] *coepit. Invident honori meo: ergo invideant labori, innocentiae, periculis etiam meis: quoniam per haec illum* [b] *cepi. Verum homines corrupti superbia,* [c] *ita aetatem agunt, quasi vestros honores contemnant; ita* [d] *hos petunt, quasi honeste vixerint.* [e] *Ne illi falsi sunt, qui diversissumas res pariter* [f] *exspectant, ignaviae voluptatem;*

VARIANTES LECTIONES.

a *incepit* F. *coepit esse* K. M. b *accepi* E. c *est ita* F. d *hos honores* M. e *Nonne* B. G. *Ne i. f. sint* H. *Ne non* F. K. *certe illi* I. f *expetunt* E. *affectant* N.

NOTAE VARIORUM.

Sceptra potitus eadem aliis *sopitus quiete est.*
pro, eadem, qua alii. Et Lib. IV.

Nempe eadem *facit, & scimus facere omnia turpi.*

pro eadem, quae turpis. Horatius autem in libro de Arte poetica ad Pisones: (sic enim malo appellare; quam, ut quidam, epistolam) ex Quinctiliano Libro VIII. Cap. 3. Prisciano, Diomede Lib. III. Cap. 1. Donato in Terent. Adelph. Act. V. Sc. IV. Servio in Virg. AEn. 1. & Probo, etsi Carisius Lib. 11. adversetur:

Invitum qui servat, idem facit occidenti.

pro idem, ac si occideret. De Graecis autem Sophocles in Ajace:

Ὑμεῖς θ' ἑταῖροι ταὐτὰ τῇδέ μοι τάδε
Τιμᾶτε.

Et in Tyranno:

—— ἢν γὰρ εὑρεθῇ λέγων, σοὶ
Ταὔτ', ἔγωγ' ἂν ἐκπεφευγοίην πάθος.

Euripides quoque apud Gellium Lib. XII. Cap. 24.

Δὶς ταὐτὸν ἡμῖν εἶπεν ὁ σοφὸς Αἴσχυλος.
Ἥκω γὰρ εἰς γῆν φησὶ καὶ κατέρχομαι.
Ἥκω δὲ ταὐτόν ἐστι τῷ κατέρχομαι.
Νὴ τὸν Δί' ὥσπερ εἴ τις εἴποι γείτονι,
Χρῆσον σὺ μάκτραν, εἰ δὲ βούλῃ κάρδοπον.

Et Xenophon in Cyri Paedia sic: Τὸ αὐτὸ ἡμῖν πάσχετε: & infra in eadem saepe. Item Isocrates Ἀπολλωνιάτης, in oratione πρὸς Δημόνικον: Ταὐτὰ πράττε τοῖς ἄρχουσι. Et Aristoteles in libro de Arte poetica: Αὐτὸς ἂν εἴη μιμητὴς Ὁμήρῳ Σοφοκλῆς. Et Rhetor. Lib. III. Ἔφη ὁ δὲ οὐκοῦν σὺ ταὐτὰ τούτοις ἔθου. A. MAN. Naz. & a prima manu Pal. alter & quart. *item*; sicque alias legi subnotatum ad Pal. tert. nam quint. *faciant idem de majoribus.* Manutius multa heic commentatur praeter rem; quis enim non videt, velle auctorem; nihilo magis se despici posse a globo nobilitatis, quam eorundem majores, homines aeque novos atque ipse. GRUT.

EX VIRTUTE NOBILITAS COEPIT] Haec vera nobilitas, nec unquam illi alteri post ponenda. Plinius in Panegyrico: *Non debet deterior conditio esse eorum, qui posteros habere nobiles meruerunt, quam qui parentes habuerunt.* Imo praeferenda judice Solone apud Ausonium, ibi: *Pulcrius multo parari quam creari nobilem.* Consulendus Marq. Freher. in Not. ad Petrum de Andlo l. II. c. 11. Vossius lib. I. Instit. Orat. c. 5. n. 13. Quibus adde insignem locum Cic. l. III. ep. 7. ad Att. pag. 332. sub f. RUPERT.

EX VIRTUTE NOBILITAS] Ita Tullus Hostilius apud Dionysium Antiq. III. 2. Ἀρχάς τε καὶ βουλὰς καὶ τὰς ἄλλας τιμὰς καρποῦσθαι παρ' ἡμῖν οὐχ ὁ πολλὰ χρήματα κεκτημένος, οὐδὲ ὁ πολλοὺς πατέρας ἐπιχωρίους ἀποδεῖξαι δυνάμενος, ἀλλ' ὅστις ἂν ᾖ τούτων τῶν τιμῶν ἄξιος. οὐ γὰρ ἐν ἄλλῳ τινὶ τὴν ἀνθρωπίνην εὐγένειαν ὑπάρχειν νομίζομεν, ἀλλ' ἐν ἀρετῇ. Scite Antisthenes cuidam inquilinum esse dicenti: Καὶ ἡ μήτηρ τῶν θεῶν Φρυγία ἐστίν. & probro danti quod non esset ἐκ δύο ἐλευθέρων. Οὐδὲ γὰρ ἐκ δύο, ἔφη, παλαιστικῶν ἀλλὰ παλαιστικός εἰμι. Huc respicit Isidorus Pelusiota Ep. II. 291. Εἰ δὲ μὴ μόνον ἐναβρύνοιτο, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἔχοντας τὸ τῆς ἀρετῆς ὑπέρλαμπρον ἀξίωμα διαπτύει. οὗτος οὐ μόνον ἑαυτὸν, ἀλλὰ καὶ τοὺς προγόνους ἅτε ἀσήμους καὶ ἀφανεῖς κωμῳδεῖν παρασκευάζει. WASSE.

INVIDEANT LABORI ET INNOCENTIAE] Illa & copula, non est in manuscriptis, ac majore cum gratia abest. quamvis in Beroaldino bis eadem ponitur, *& labori & innocentiae.* RIV.

QUASI HONORES VESTROS CONTEMNANT] Dum enim male gerunt, certe honoribus honorem nullum habent, sed potius eos conculcant ac contumelia afficiunt. RUPERT.

NAE ILLI FALSI SUNT, QUI DIVERSISSIMAS RES

tem; & praemia virtutis. Atque etiam cum apud vos, aut in Senatu verba faciunt, [a] *pleraque oratione majores ſuos extollunt; eorum fortia facta memorando* [b] *clariores ſeſe putant: quod contra eſt. Nam,* [c] *quanto vita illorum* [d] *praeclarior, tanto horum* [e] *ſecordia flagitioſior. Et profecto ita ſe res* [f] *habet: majorum gloria poſteris quaſi lumen eſt, neque bona eorum, neque mala in occulto patitur.* [g] *Hujuſce rei ego inopiam pa-*

VARIANTES LECTIONES.

a *maxima orat.* F. *plerique or.* H. b *clar. eſſe p.* N. c *quantum* B. d *pr. eſt* F. e *ſocordia* A. B. C. E. G. H. I. K. L. f *habent* M. g *Hujuſcemodi* A. E. F. M.

VARIANTES LECTIONES.

RES PARITER EXPETANT] Manuſcriptum, *exſpectant.* quomodo & in caeteris fere. Praeterea ibidem, *ignaviae voluptatem*, quod eſt in recentioribus omiſſum, idque, niſi fallor, ignavia & incuria typographorum. Per *praemia virtutis*, *honores* intelligit Salluſtius, nam hi propter magna merita claris viris deferuntur & dantur. Paullo inferius *honorum praemia* dicit, eodem ſenſu. *Nam ubi flagitiis*, inquit, ſe *dedecoravere turpiſſimi viri, honorum praemia ereptum eunt.* RIV. *Pariter*, hoc eſt, *ſimul*, eodem tempore. Porcius Latro. XXXIII. *Vigent enim in illa clade* res diverſiſſimae pariter, *continentia & libido.* Demoſthenem ſequitur qui ita adv. Midiam p. 412. Ἐν δὲ τῷ κρίνεσθαι περὶ χρήματος ἐλεηθήσῃ; μεγάλην μέντ' ἂν ἀρχὴν, μᾶλλον δὲ τέχνην εἴης ἂν εὑρηκὼς, εἰ ΔΥ'Ο τὰ ἘΝΑΝΤΙΩ'ΤΑΤΑ ἙΑΥΤΟΙ͂Σ, ἐν οὕτω βραχεῖ χρόνῳ, περὶ σαυτὸν δύναιο ποιήσασθαι, φθόνον ἐξ ὧν ζῇς, καὶ ἐφ' οἷς ἐξαπατᾷς, ἔλεον. WASSE.

QUOD CONTRA EST] Illuſtre hoc eſt inverſionis genus. Si quis homo improbus, ſed claris ortus majoribus, tanto ſe majorem altero dicat, quanto melius natus ſit: atque id ſic invertas, tanto potius deteriorem eſſe, quia ne domeſtico quidem exemplo, quo alter caruerit, potuerit ad virtutem incitari. Ceterum quod hic Marius dicit, nobilitatem non tam prodeſſe, quam obeſſe; quippe quae ſolis inſtar, & recta & prava, omnibus reddat conſpicua; id ipſum Juvenalis monet Sat. VIII. quem vide. RUPERT.

ET PROFECTO ITA RES SE HABET] Eſt in quibuſdam, *habent*, ut in Veneto & Schurreriano, ſed perperam, ut mihi videtur. nam ſic fere dicimus, *Ita ſe res habet*, vel omiſſo accuſativo, *Ita res habet*, pro *ſic eſt*, quomodo Graeci οὕτως ἔχει. RIV.

MAJORUM GLORIA POSTERIS LUMEN EST] Vide Ciceron. II. de Officiis 13. BROUKH.

IN OCCULTO PATITUR] Τὸ *quaſi* non eſt in ullo MS. ſed mihi recte ſane addi videtur. nam ad hunc modum & Cicero ſaepenumero hac particula utitur. RIV. Agnoſcunt *quaſi* Pemb. L 3. γ. Gruter. Ar. Reg. Schol. vetus Juvenalis ad Sat. VIII. 139. & legit, *neque bona neque mala.* quomodo & Reg. Pemb. caeteri fere, *neque mala neque bona.* neque agnoſcunt *quaſi.* Silius VIII. 247.

> *Atque illi* ſine luce *genus, ſurdumque parentum*
> *Nomen.*

Juvenalis VIII. 136.

> *Quod ſi praecipitem rapit ambitio atque libido,* &c.
> *Incipit ipſorum contra te ſtare parentum*
> *Nobilitas, claramque* facem praeferre *pudendis.*

Codices B. Pub. Cantab. Amſtelod. Baſil. *ambitus.* Dinarchus contra Demoſthenem p. 19. Τοὺς μὲν γὰρ τυχόντας τῶν κρινομένων, ὅταν ἁλῶσιν, οὐδεὶς οἶδεν οὐδὲ ζητεῖ πυθέσθαι τί πεπόνθασι· τοὺς δ' ἐνδόξους, πάντες πυνθάνονται. Cyrus ad filios apud Xenoph. VIII. p. 237. Οὐ γὰρ ἘΝ ΣΚΟ'ΤΩι ὑμᾶς οἱ θεοὶ ἀποκρύπτονται, ἀλλ' ἘΜΦΑΝΗ͂ι, πᾶσιν ἀνάγκη ἀεὶ ζῇν τὰ ὑμέτερα ἔργα. Confer p. 421. Euripides:

> Τὰ τῶν βασιλέων ἁμαρτήματα πάντες ἴσασι.

Claudianus IV. Conſ. Honor.

> *Ut te totius medio telluris in ore*
> *Vivere cognoſcas, cunctis tua gentibus eſſe*
> *Facta palam; nec poſſe dari regalibus uſquam*
> Secretum *vitiis. nam lux altiſſima fati*
> Occultum nihil eſſe finit, *latebraſque per omnes*
> *Intrat, & abſtruſos explorat fama receſſus.*

vide Euripidem Hecuba 389. Cic. II. Offic. Senecam de Clement. I. 8. Gulielmus Brito IV. Phi-

patior, Quirites. [a] *Verum id, quod multo praeclarius est,* [b] *meamet facta mihi dicere licet. Nunc videte, quam iniqui sint. Quod ex aliena virtute sibi adrogant, id mihi ex mea non concedunt: scilicet quia imagines non habeo,* [c] *& quia mihi nova nobilitas est: quam certe peperisse, quam acceptam corrupisse melius est.*

LXXXIX.

VARIANTES LECTIONES.

a *Verum id multo praeclarius* F. b *mea facta* C. *meamet facta qui (f. cui) licet* M. c *aut quia* G.

NOTAE VARIORUM.

Philipp. de regia Majestate:

> *Quaesitasque negans sibi caligare tenebras*
> *Proditur, & latebras mediis non invenit umbris*
> *Dum quocunque specu* proprio splendescit ab igne.

Galenus II. Suasor. p. 2. Αἰσχύνη ἡμῖν αὐτοῖς, τόσῳ δὲ μείζων, ὅσῳ καὶ τὸ γένος περιφανέστατον. οἱ μὲν γὰρ ἀμαθεῖς παντάπασιν ΑΣΗΜΟΙ τὸ γένος, τοῦτο γοῦν αὐτὸ κερδαίνουσι, τὸ μὴ γινώσκεσθαι τοῖς πολλοῖς ὁποῖοί τινες εἰσίν. ὅσοις δὲ λαμπρὸν καὶ διάσημον τὸ γένος οὐδὲ τὸ λαθεῖν ἐξουσίαν δίδωσι, τί ἄλλο ἢ περιφανέστερον οὗτοι δυστυχοῦσι. καὶ μέν γε καὶ καταγιγνώσκονται μᾶλλον οἱ ΑΝΑ'ΞΙΟΙ τοῦ ΓΕ'ΝΟΥΣ. ὥστ' εἰ καί τις ἠλίθιος ὢν ὑπομιμνήσκοι τὸ λαμπρὸν τοῦ γένους, ἀσυγγνωστότερον ἑαυτοῦ τὸ κακὸν ἀποφαίνει. οὐ γὰρ ὁμοίως ἐξετάζομέν τε καὶ βασανίζομεν τοὺς ΕΠΙΤΥΧΟ'ΝΤΑΣ ἀνθρώπους, τοῖς ἐκ γένους λαμπροῦ. ἀλλὰ τοὺς μὲν κἂν μέτριοί τινες ὦσιν, ἀποδεχόμεθα, τῇ δυσγενείᾳ τῆς ἐνδείας τὴν αἰτίαν ἀναφέροντες. τοὺς δ' εἰ μηδὲν τῶν προγόνων ἄξιον ἔχοιεν, οὐδέπω θαυμάζομεν, Infra: *inopiam patior.* Palmerii Codex *potior.* Plautus quidem,

> *Fortiter qui* malum potitur, *idem post* potitur bonum.

at Codd. nostri, aliorumque vulgatae favent. denique vocem *multo* a sec. manu, idque in margine exhibet Pemb. WASSE.

HUJUSCE REI EGO INOPIAM PATIOR, QUIRITES] Bene scriptus: *inopiam potior.* potiri enim non bona solum; etiam mala dicebant. Plautus:

> *Fortiter qui malum potitur, idem post potitur bonum.*

Terentius Phormione:

> *Nam, utut erant alia, illi certe consuleres, quae nunc tuae est domi:*
> *Ne quid propter tuam fidem decepta potiretur mali.*

Pateretur vulgo, male: nec tacuit vetus interpres, in antiquis esse, *potiretur.* PALMER.

MEA FACTA MIHI DICERE LICET] In vetustis *meamet facta mihi, &c.* id rectius esse puto. nam illud *memet* adjecticium, facere magnopere ad rem videtur, id quod perfacile sentiet, qui superiora diligenter expenderit, *Meamet*, inquit, *facta, non majorum meorum, ita uti nobiles isti faciunt.* nam hi fere oratione majores suos extollunt, & eorum fortia facta memorando clariores sese putant. ut idem inquit. RIV.

EX MEA NON CONCEDUNT] *Concedere* verbum disceptantium, συγχωρεῖν. Cicero Verrin. IV. Concedo: *forsitan aliquis aliquando ejusmodi quippiam fecerit.* sic, Quintilian. Institut. L. I. IX. 2. Verum ille cui aliquid concessum est, dicere nequit *concessimus*, quare illa Boetii de Consol. III. Prof. XII. sic legerim: *Sed quae proposuimus intueamur? nonne in beatitudine sufficientiam numeravimus, Deumque beatitudinem esse consensimus.* non ut vulgo, *concessimus*, uti & infra. verum adversantur Codices nostri aliorumque. Supra Prof. IX. *Paulo ante monstrasti dum falsae (beatitudinis) caussas aperire conabaris. Nam, ni fallor, ea vera est, & perfecta felicitatis.* Codex Coll. Jesu. pro *beatitudinis* habet *felicitatis.* Membranae B. Pub. antiquissimae utrumque, quibus lubens subscribo. infra: *o te felicem sentio.* dele verbum, auctoribus iisdem, ut sua auctori constet venustas, uti & *dicam* Prof. XI. Quid quod *omnes velut in terras ore demerso trahunt alimenta* radicibus. Vulgati insulse, *quid* dicam *quod.* WASSE.

QUIA IMAGINES NON HABEO] Quae ad incendendos ad virtutes majorum persequendas posteros nimium quantum facere testatur Cicero. Afranius Vopisco: *Cujus te suscitat imago? cujus effigia? Quo natus patre?* Sic enim locum maculosissimum quasi spongia quadam detergeo, cum legeretur antea apud Nonium: *Cujus effigia? cogna-*

LXXXIX. [a] *Equidem ego non ignoro, ſi jam mihi reſpondere velint, abunde illis* [b] *facundam, & compoſitam orationem fore. Sed in maxumo veſtro beneficio, cum* [c] *omnibus locis me, voſque maledictis* [d] *lacerent, non placuit reticere: ne quis* [e] *modeſtiam in conſcientiam duceret. Nam me qui-*

VARIANTES LECTIONES.

a *Ego quidem n. i.* N. b *facundiam* F. G. H. I. K. L. M. N. c *in omn. locis* M. *lacerarent* G. e *modeſtiam meam.* N.

NOTAE VARIORUM.

gnatus patre? cognatus facile obrepſit, pro *quo natus*, Alius locus de imaginibus aut ſignis potius exſtat apud Priſcianum lib. VIII. ſed idem quoque corruptiſſimus. Is vero eſt Catonis illius Cenſorini: *Miror audere atque religionem non tenere, ſtatuas deorum, exempla earum facierum, ſigna domi pro ſupellectile ſtatuere.* Lego audacter: *atque religionem contemnere, ſtatuas deorum, exempla aenearum facierum* &c. Similia de ſignis & ſtatuis lege apud Ciceronem in Verrinis. COLER.

QUAM ACCEPTAM CORRUPISSE] Fuit prius in Naz. *corruiſſe*; ſed emendatum ad noſtram faciem, ab eadem manu. alias potuiſſet alicui placere alterum. GRUT. Solon apud Auſonium: *Pulcbrius multo parari quam creari nobilem.* alterum illud exſecrabile. Victor Caeſ. XVII. *Quae (memoria majorum) poſteris eo uſque grave eſt, ut abſque communi in impios odio, quaſi corruptores generis exſecrabiliores.* Alcimus Avitus:

—— quod ſi vitam poſt degat honeſtam,
Natales faciens ſibimet, jam nobilis inde eſt.

Euripides Helena 947.

—— Παιδὶ γὰρ κλέος τόδε
Κάλλιστον, ὅστις ἐκ πατρὸς χρηστοῦ γεγὼς.
Εἰς ταυτὸν ἦλθε τοῖς τεκοῦσι τοὺς τρόπους.

Statius Sylv. I. 4.

Genus ipſe ſuis.

Poggius in Fun. Aretini p. 253. pro *melius* legiſſe videtur *ſatius*. WASSE.

NON PLACUIT RETICERE: NE QUIS MODESTIAM IN CONSCIENTIAM DUCERET] Non ſemper adverſus calumnias defendere nos poſſumus, generoſo ſilentio, vel patientia. Legimus apud Tacit. III. Hiſt. c. 10. *quum T. Ampius Flavianus adverſus ſe concitatos milites, omni manſuetudinis genere, mollitum iret; id ipſum apud infenſos incitamentum fuiſſe, tanquam nimius pavor conſcientiam argueret.* Neque vero ſemper fallit hoc argumentum. Curtius de Lynceſte Alexandro, qui inſidias ſtruxerat Regi ſuo, lib. VII. paulo poſt pr. *Igitur Alexander ex cuſtodia educitur: juſſuſque dicere, quanquam toto triennio meditatus erat defenſionem, tamen baeſitans & trepidus, pauca ex iis, quae compoſuerat, protulit: ad ultimum non memoria ſolum, ſed etiam mens eum deſtituit.* Nulli erat dubium, quin trepidatio *conſcientiae indicium eſſet, non memoriae vitium.* RUP.

NE QUIS MODESTIAM] Nolui tacere, ne quis diceret, me tacere non propter modeſtiam: ſed quia conſcius ſum, adverſarios vera dicere. SOLDUS. Ar. *ſi placuit.* ſupra: abeſt *ego* Bodl. λ. *placuit* ſupra, pro *non.* ex abbreviatura profluxiſſe crediderim, *non placuit.* Noſter Demoſthenem ſequitur ut alias: περὶ παραπρεσβείας. Τῷ μηδὲν αὑτῷ συνειδότι δεινὸν ἐστὶ, εἰ πονηρῶν καὶ δεινῶν ἔργων δόξῃ ΚΟΙΝΩΝΕΙ͂Ν, τῷ ΣΙΩΠΗ͂ΣΑΙ. Cicero pro Sextio §. XVIII. *Me vero non movit illius oratio, ſed eorum taciturnitas, in quos illa tam improba oratio conferebatur: qui tum, quanquam ob alias cauſſas tacebant, tamen bominibus omnia timentibus, tacendo loqui:* non inficiando, confiteri *videbantur.* L. 142. D. de Regulis Juris. *Qui tacet, non utique fatetur, ſed tamen verum eſt, eum non negare.* Cyprianus ad Demetr. *Sed enim cum dicas plurimos conqueri, quod bella crebrius ſurgant, quod lues, quod fames ſaeviant, quodque imbres, & pluvias ſerena longa ſuſpendant, nobis imputari, tacere ultra non oportet, ne jam non verecundiae,* ſed diffidentiae *eſſe incipiat,* quod *tacemus; & dum criminationes falſas contemnimus refutare, videamur crimen agnoſcere.* Lampridius Heliog. XI. *Erubeſcentibus ſenibus exclamabat: erubuit ſalva res eſt*, ſilentium *ac ruborem* pro conſenſu ducens. Rodolphus Agric. Comment. in Boethium de Conſol. legit *deduceret.* aliter libri atque, ut vides, Lampridius. WASSE.

NAM ME QUIDEM EX ANIMI SENTENTIA] V. c. habet, *ex animi* mei *ſententia.* Quae videtur optima lectio. eſt enim antiqua formula loquendi, qua utuntur frequenter veteres Juriſconſulti; ut lib. III. Paragrapho ejuſdem, Digeſtis de Teſtamentis: *Ex ſententia animi tui te aeſtimare oportet.* &

quidem, ex animi mei sententia, laedere nulla oratio potest. Quippe vera, necesse est bene praedicet: falsam, vita moresque mei superant. Sed quoniam vestra consilia accusantur, qui mihi summum honorem, & maxumum negotium inposuistis: etiam atque etiam [b] *reputate,* [c] *num eorum poenitendum sit. Non possum, fidei caussa, imagines, neque triumphos, aut Consulatus majorum meorum* [d] *ostentare; at, si res postulet, hastas, vexillum, phaleras,* [e] *alia militaria dona, praeterea cicatrices ad-*

NOTAE VARIORUM.

a *sincera* D. b *reputate cum animo* F. *r. c. animis vestris* K. M. *jam r. n. e.* N. c *n. e. consiliorum* I. d *ostendere* F. H. e *aut alia* E. *& alia* M. *atque m. d.* N.

NOTAE VARIORUM.

& Petronius Arbiter in Satyra, foederis tabulas in haec verba factas esse commemorat: *Ex* tui animi *sententia Tryphena, ut nec injuriam tibi factam a Gytone quereris, neque si quid ante hunc diem factum est, objicies, vindicabisve, aut ullo alio genere persequendum curabis.* & infra: *Licha ex* tui animi *sententia, ut tu Eumolpum nec verbo contumelioso insequeris nec vultu.* Ursin. Ita meliores scripti cum illo *mei*, quod male exclusum plerisque editionibus. Grut. Omittunt L 2. Mart. notae deterioris codices. verum paucis interpositis sequitur. a sec. manu & intra lineas exhibent γ. λ. & sine pronomine saepius ea formula concipitur. Sueton. Tiber. LIX. Crispinus ita explicat: quomodo virtute mentem & animum composui. Non capit. exponas licet, *ex conscientia.* Supra: *maledictis lacerent.* ita Dictys II. 29. 84. Wasse. *num eorum paenitendum.* sic MSS. uno ore omnes, nec non olim cusi. Carrionis editio, *num id poenitendum.* Grut. *eorum* L 3. 2. Venetae, Mart. γ. λ. Pemb. Reg. Wasse.

Nulla oratio laedere potest] Ut ignis in aquam conjectus, continuo restinguitur: *sic falsum crimen in castam vitam*, ut loquitur Mario subscribens Cicero; sed eloquentius, quam verius. Sic enim credere nos jubent tot purissimae vitae, & in exemplum nati homines, de quibus non paucos impudentia triumphos egit, eosque sane quam efficaces, dum sanguinem omnem ab iis succumque duxit bonae Famae. Rup.

Quippe vera necesse est praedicet] In manuscriptis est, *bene praedicet.* quomodo & sententia postulat, & Beroaldinum habet. Riv.

Etiam atque etiam animis reputate] Illud *animis*, non habent alii codices. Sed cum superius idem Marius dicat: *Quaeso reputate cum animis vestris, num id mutari melius sit*; existimo, quemadmodum illic cum praepositione, ita hic absque praepositione cum verbo *reputate*, posse legi. Mox, *Praesidia agitare*, ambigue dictum, si de hostium praesidiis intelligere placet, *agitare* acceptum est pro *vexare* vel ut Badius exponit, *urbibus expellere.* Glar.

Etiam atque etiam reputate] Sic & manuscriptum: pro *diligenter considerate.* In quibusdam est, *animis reputate.* haud scio quam recte. quamvis & antea Sallustius, *reputate*, inquit, *cum animis vestris*; addita videlicet praepositione *cum*: quomodo Cicero: *Cogitate cum animis vestris*, inquit. Riv. L 3. omittit prius *etiam*, male. Liv. II. 22. *Quapropter dum adhuc res in manibus est*, etiam atque etiam *providete.* Bodl. *animis rep.* Wasse.

Num eorum poenitendum sit] Manuscriptum Fabricii, *num id poenitendum sit*: nempe quod summum mihi honorem & maximum negotium imposuistis: pro quo ante dixit, *num id mutari melius sit.* In aliis tamen est vulgata lectio. Riv.

At si res postulat] Emenda Nonium Marcellum, apud quem in voce *Phalerae* vitiose legitur: *Ac sibi restitui & hastas.* pro, *Ac si res postulet hastas.* Putsch.

Praeterea cicatrices advorso corpore] Multa huc pertinentia congesserunt Savaro ad illa Sidonii Carm. XXIII.

—— in corpore fortium virorum
Laus est amplior, amplior cicatrix.

& Dempster. in Antiq. Rosini X. 11. Rupert.

Ad-

adverso corpore. Hae sunt meae imagines, [a] *haec nobilitas, non haereditate relicta,* [b] *ut illa illis, sed* [c] *quae ego meis plurimis laboribus, & periculis quaesivi. Non sunt composita verba mea:* [d] *parvi id facio; ipsa se vir-*

VARIANTES LECTIONES.

a *haec est nob.* C. E. *haec nob. est* F. b *ut illa est illis* D. c *quam* K. d *parum i. f.* MSS. omnes.

NOTAE VARIORUM.

ADVERSO CORPORE] Sic & manuscriptum volumen; in quibusdam est, *in adverso corpore*, sed eodem sensu. Est apud Ciceronem: *Cicatrices adverso corpore exceptas ostendere.* pro quo idem, *Cicatrices adversas* alicubi dixit. quomodo & Sallust. in Historiis. ut est apud Gellium libro noctium Atticarum II. cap. 27. Q. Curtius: *Multis adverso corpore vulneribus acceptis.* Lib. XX. RIV. Vide Liv. XLV. 39. WASSE.

MEAE IMAGINES] *Haec sunt m. i. γ. λ.* Plutarchus p. 410. ΤΡΑΥ͂ΜΑΣΙΝ οἰκείοις πρὸς τὸν δῆμον, ΟΥ̓ ΜΝΗ͂ΜΑΣΙ νεκρῶν ΟΥ̓ΔῈ ἀλλοτρίαις ΕἸΚΟ͂ΣΙ νεανιευόμενος. Accius Diomede:

Non genus virum ornat, generis vir fortis loco.

Cicero ad Hirtium, citante Nonio p. 437. *Quum enim nobilitas nihil aliud sit quam cognita virtus, quis in eo quem veterascentem videat ad gloriam, generis antiquitatem desideret.* Caeterum de donis militaribus vide Gellium II. 12. Lipsium de Mil. Rom. alios. pro *ostentare* pejores habent *ostendere.* potiores firmat Nonius p. 554. Denique *caussa* abest MSS. Stewechianis. adi eum ad Arnob. pag. 132. Budaeum, Anton. Augustinum, & Gulielmium in Verisimil. Ausonius in Paneg. receptam lectionem obtinet p. 716. *Non possum fidei caussa ostendere imagines majorum meorum. Ostentare* tamen in bonam partem accipit Liv. II. 23. *Ipse testes honestarum aliquot locis pugnarum, cicatrices* adverso pectore ostentabat. Atque ita apud Nostrum. pro *corpore* R. in textu *pectore.* GRUT. *haec mea nob.* WASSE.

NON SUNT COMPOSITA VERBA MEA] Sic sup. in Orat. Caesaris: *Bene ac composite.* Paullo post legendum ex sententia Palmerii, & ad mentem Marii: *Parum id ago.* Quamvis in Nonio quoque legitur: *parvi id facio.* COLER. Optime ex sententia Marii Sempronius Asellio lib. XIII. Rerum gestarum: *Facta sua spectari, oportere, dicta non, si minus facundiosa essent.* Varro: *Majores nostri quum allia & caepe verba illorum olerent, tamen optime animati erant.* PUTSCH. Quemadmodum omnium fere militum sermo horridus, incomtus, inpolitus, inconditus, denique sine ullo ornatu & cultu esse amat, v. g. illius militis, qui scripsit diarium belli Hispanici, adjunctum commentariis Julii Caesaris, & Oppii sive Hirtii, quo scripto quum vix quicquam Latinius concipi possit, horridum tamen est, & incultum, adeoque prorsus incomtum & inconditum, ut facile militem ejus auctorem agnoscas. Sed vis est in ephiteto *compositi.* Attius poeta:

Composita dicta pectore evolvunt suo:
Quae cum componas, dicta factis discrepant.

RUPERT.

In oratione Marii: *Non sunt composita verba mea, parvi id facio: ipsa se virtus satis ostendit: illis artificio opus est, ut turpia facta oratione tegant.* Ex Thosano & Coloniensi: *Parum id ago.* optime. Quod, inquit, non est composita oratio mea, indiligenter ibi sum. *Hoc agere*, est, *animum adhibere, operam sumere.* ita Comici. Et contrarium, *aliud agere.* PALM.

SE VIRTUS SATIS OSTENDIT] Pemb. in marg. & a sec. manu exhibet illud *satis* quod plane respuit Mart. servantibus aliis omnibus. Supra: *non sunt composita.* Ita libri & Nonius p. 260. Thosan. & Colon. *id ago.* vide Palmerium. pro *parvi γ. λ.* Pemb. Ar. Reg. L 2. 3. Venetae Mart. Carrio, Oxonienses omnes *parum.* Gruteriana, at sola, *parvi.* Infra: *oratione tegant.* Victor Caes. VIII. *Caesarum gens adeo literis culti, atque eloquentia fuere, ut in cunctis vitiis (absque Augusto) nimii forent; tantae* artes *profecto* texissent modica flagitia. Isocrates de Permutat. pag. 507. Τοὺς μὲν γὰρ ἄλλους ΠΕΙΡΑ͂ΣΘΑΙ γε ΛΑΝΘΑ΄ΝΕΙΝ ΚΑΚΟΥΡΓΟΥ͂ΝΤΑΣ. ingenium Marii tangit Cicero pro Licin. §. 19. WASSE. Adde Ciceron. pro Archia cap. 9. BROUKH.

virtus satis ostendit: illis artificio opus est, ut turpia facta oratione tegant. *Neque litteras Graecas didici.* [a] *Parum placebat eas discere, quippe quae ad*

VARIANTES LECTIONES.

a *Quia nott p.* K.

NOTAE VARIORUM.

ILLIS ARTIFICIO OPUS EST, UT TURPIA FACTA ORATIONE TEGANT] Thucydides lib. III. Ποιήσαντες δὲ τοῖς Ἕλλησι παράδειγμα, οὐ λόγων τούτοις ἀγῶνας προθήσοντες, ἀλλὰ ἔργων. ὧν ἀγαθῶν μὲν ὄντων, βραχεῖα ἡ ἐπαγγελία ἀρκεῖ. ἁμαρτανομένων δὲ, λόγοι ἔπεσι κοσμηθέντες προκαλύμματα γίγνονται). ALD. MANUT.

PARUM PLACEBAT EAS DISCERE, QUIPPE QUAE AD VIRTUTEM DOCTORIBUS NIHIL PROFUERUNT] Versus est Pacuvii, quem Macedo Philosophus scribi debere censebat, pro foribus omnium templorum: Bern. ad Germ. Tac. Qu. Misc. 72. & 99. & 100. & in Agr. Qu. 172. & 174. *Ego odi homines ignava opera, & philosopha sententia.* Haec Gell. lib. III. Noct. Att. c. 3. Talis apud Tacit. XV. Annal. c. 32. *P. Egnatius Philosophiae dehonestamentum, auctoritatem Stoicae sectae praeferebat, habitu & ore ad exprimendam imaginem exercitus; ceterum animo perfidiosus.* Videndus idem Tacit. c. 45. & Seneca epist. 24. ubi turpissimum ait, *verba nos Philosophiae, non opera tractare.* Ac de istis hic loquitur, vel saltem loqui debet Marius. Nam de studiis liberalibus in se ac sua natura, falsum est, nihil ad virtutem prodesse. Et infelicissimum Marium jure censuimus, nota ad Flori lib. I. c. 5. §. 1. qui nunquam Musis sacrificavit. Quamvis enim Seneca ep. 88. dixerit; *Liberalia studia ad alia multum conferre, ad virtutem nihil*: tamen sufficit, quod sequitur: *Quare ergo liberalibus studiis filios erudimus? Non quia virtutem dare possunt, sed quia animum ad virtutem praeparant. Quemadmodum prima illa literatura, per quam pueris elementa traduntur, non docet liberales artes, sed mox praecipiendis locum parat: sic liberales artes non perducunt animum ad virtutem, sed expediunt.* In quem sensum Philo de Congressu quaer. erudit. gratia: Ὥσπερ ἐν οἰκίαις αὔλειοι πρόκεινται κλισιάδων, ἐν δὲ πόλεσι τὰ προάστεια, δι' ὧν εἴσω βαδίζειν ἔνεστιν· οὕτως καὶ ἀρετῆς πρόκειται τὰ ἐγκύκλια. Ταῦτα γὰρ ὁδός ἐστιν εἰς ἐκείνην φέρουσα: i. e. *ut in aedibus vestibula sunt ante fores: in oppidis prourbia, per quae in ipsa itur: sic virtuti praejacent liberales artes.* Haec enim via est, quae fert ad illam. Sufficit inquam dixisse, *praeparare animos.* Nec dissimulat alibi Seneca *valide facere doctrinam ad virtutem*, v. g. ep. 90. ubi de Virtute: *Non contingit ea, nisi animo instituto & edocto.* Quinctilian. lib. XII. c. 11. pr. de eadem: *Etsi quosdam impetus a natura sumit, tamen perficienda doctrina est.* Horat. IV. od. 4. *Doctrina sed vim promovet insitam.* Adde Lips. in Manuduct. lib. I. disc. 1. & 2. Miscell. Cent. I. epist. 16. Tu, quisquis imperator, hanc tibi commendatam habe. *Quis melius, quam literatus, imperat?* ajunt Senatores ad Tacitum, cum eum Imp. eligerent apud Vopisc. in ejus vita in pr. Principis doctrina omnibus potest prodesse subjectis, Vegetius in Prologo. Sed tamen habeto cum modo. Nam ita suadent plerique, qui, quid sit Remp. administrare, intelligunt. Cic. lib. II. Tuscul. Neoptolemus apud Ennium, *Philosophari sibi ait necesse esse, sed paucis. Nam omnino haud placere.* Potest huc referri, quod Cephesias tibicen discipulo, contentius tibias inflanti, dixit: Οὐκ ἐν τῷ μεγάλῳ τὸ εὖ, ἀλλ' ἐν τῷ εὖ τὸ μέγα. Scal. lib. I. Poët. c. 18. Sic Demosthenes, cum vidisset ineptum quendam demagogum, magna voce concionantem, dixit: Ἀλλ' οὐ τὸ μέγα εὖ ἐστι· τὸ δὲ εὖ μέγα. *Non magna res statim bona est, sed bona statim est magna.* Stobaeus Serm. IV. qui & serm. I. istud AEschyli citat:

Qui fructuosa, non qui multa scit, sapit,

ut vertit Lips. I. Polit. c. 10. sive, ut alius:

Non qui multa tenet, sed qui scit idonea vitae,
Is, dici sapiens, cur mereatur, habet,

sive, ut Martialis lib. II.

Quisquis plus justo non sapit, ille sapit.

Seneca lib. de Tranq. c. 9. *Studiorum quoque quae liberalissima impensa est, tamdiu rationem habebo, quamdiu modum.* Quae igitur discenda, inquis? docet idem lib. VII. de Benef. c. 1. *Egregie hoc dicere Demetrius Cynicus* (vir meo judicio magnus, etiamsi maximis comparetur) *solet: Plus prodesse si pauca praecepta sapientiae teneas, sed illa in promptu tibi & in usu sint, quam si multa quidem didiceris, sed illa non habeas ad manum. Quemadmodum, inquit, magnus luctator est, non qui omnes*

ad virtutem doctoribus nihil [a] *profuerunt.* [b] *At illa multo optuma Reipublicae doctus sum;* [c] *hostem ferire, praesidia agitare, nihil metuere, nisi turpem famam; hiemem,* [d] *& aestatem juxta pati, humi requiescere; eodem tempore inopiam, & laborem tolerare. His ego praeceptis milites hor-*

VARIANTES LECTIONES.

a *profuerant* B. N. b *At m. i. opportuna Reip.* F. *At illa multoque oportuna* M. c *hostes* L. d *&* delet M.

NOTAE VARIORUM.

omnes numeros nexusque perdidicit, quorum usus sub adversario rarus est, sed qui in uno se aut altero bene & diligenter exercuit, & eorum occasiones intente expectat: nec enim refert quam multa sciat, si scit, quantum victoriae satis est: sic in studiis multa delectant, pauca vincunt. Huc pertinet, quod Plut. habet de Solertia animalium: Erinaceorum sui defensio & custodia genuit Proverbium:

Πόλλ' οἶδ' ἀλώπηξ, ἀλλ' ἐχῖνος ἓν μέγα.

Scit multa vulpes, magnum echinus unum habet. Nam, accedente, ut ajunt, vulpe, ipse corpus convolvens, in morem nucis pineae, spinis horrens riget, ne vel morderi queat vel tangi. Rupert.

Ad virtutem doctoribus] Lege Plutarchum in ejus vita. Valer. autem Maximus egregie: *Quapropter non es damnandus rustici rigoris C. Mari, qui gemina lauro coronatam senectutem, quam Numidicis & Germanicis illustrem trophaeis, victor devictae gentis facundia politiorem fieri noluisti.* Testatur ibidem gravissimus scriptor Graeca eloquentia, & mores Romanorum & curias corruptas esse. quam ob caussam puto eidem facundiae inimicum hostemque fuisse Catonem. quamvis idem eas in senectute didicit, & omnino ita Graecissavit, ut & Pallio uteretur. Tertullianus: *Sed lingua jam penes Latium est. cum voce vestis intravit. atque adeo ipse, qui Graecos pellendos urbe censebat, litteras eorum vocemque senex jam eruditus. Idem Cato Juridicinae suae in tempore humerum exsertus, haud minus palliato habitu Graecis favit.* Coler.

Nihil profuerunt] MSS. plerique *profuerant.* quidam etiam exclusere illud *quippe.* Gruter. L 3. Ball. λ. Pemb. *profuerant.* hoc est, a servitute non vindicarant, exponente Plutarcho p. 406. Λέγεται δὲ μήτε γράμματα μαθεῖν Ἑλληνικὰ, μήτε γλώττῃ πρὸς μηδὲν Ἑλληνίδι χρῆσθαι τῆς σπουδῆς ἐχομένων. ὡς γελοῖον γράμματα μανθάνειν ὧν οἱ διδάσκαλοι δουλεύουσιν. etiam Nostro II. ad Caesarem de Rep. Ord. cap. 55. *Parantur haec disciplina Graecorum. sed virtus, labor, vigilantia apud Graecos nulla sunt: quippe cum domi libertatem suam per inertiam amiserint, censesne eorum praeceptis imperium haberi posse?* Hunc colorem tractat Lactant. III. §. 26. Vide Lampridium Severo LIII. Wasse.

Hostem ferire] In manuscriptis omnibus, *hostes* reperi. sed vulgata lectio mihi magis arridet. quamquam, quod ad sensum attinet, parum refert, utrum legas. Riv. Sic & nostri Pall. praeter Pall. quart. quint. sext. sept. nonum, in quo *hostem*, quod aeque mihi arridet ac Rivio. Grut. Sic Reg. Pemb. λ. Bodl. Ennius apud Cic.

Hostem *qui feriet mi erit Carthaginiensis.*

vid. Sueton. Claud. 1. Wasse.

Praesidia agitare] Id est, expellere oppidis praesidia, scilicet hostium. Vel praesidia hostium in fugam agere. Bad.

Turpem famam] Tacitus An. XII. 49. *Quod ibi* turpi fama *divulgatum.* Arnobio *inhonesta.* VII. p. 219. inhonestas *vos* famas *adjungere diis vestris.* Supra Noster: *Nisi quia turpis vita* integra fama *potior fuit.* Capitolin. Anton. Pii XII. famae detestandae *honor.* Liv. XXVII. 28. *Libens reticuissem, ni ex* mala fama *in bonam vertisset.* sic etiam Hieronym. Ep. 11. Lucret. III. 65.

Turpis *enim* fama *& contemtus.*

sic Graeci κληδόνα utuntur. Euripides Alcest. 315.

Μή σοί τιν' αἰσχρὰν προσβαλοῦσα κληδόνα. Wasse.

Humi requiescere] Vide not. ad Justin. lib. XXXIII. c. 1. §. 8. & adde Freinsh. ad Curt. lib. III. c. 2. §. 15. Bern. in Plin. Paneg. 15. Rupert.

Praeceptis hortabor] Tacitus An. III. 55. *Sed praecipuus adstricti moris Vespasianus fuit, antiquo ipse cultu victuque; obsequium inde in principem, & aemulandi amor,* validior quam poena ex legibus & metus. Victor Caes. IX. *Praeterea legibus aequissimis monendo, quodque vehementius est,* vitae specie *vitiorum plura aboleverat.* Sidonius V. 555.

hortabor: neque illos arcte colam, me opulenter; neque gloriam meam laborem illorum faciam. Hoc est utile, [a] *hoc civile imperium.* [b] *Namque, cum*

VARIANTES LECTIONES.

a *hoc est c. imp.* C. E. F. H. I. b *Nam* N.

NOTAE VARIORUM.

——— ——— *sic agmina voce*
Erigis, exemploque levas, *primusque labores*
Aggrederis quodcunque jubes: tum caetera paret
Turba libens, servit propriis cum legibus auctor.

Ausonius. Pareto legi *quisque legem sanxeris*. Synesius de Regno p. 12. Ἔνθα καὶ ἱππεῖ συνιππεύουσι, καὶ πεζοῖ συνθέουσι. καὶ συνοπλιτεύουσι τῷ ὁπλίτῃ, καὶ τῷ πελταστῇ συμπελτασθήσεται, καὶ συνακοντιεῖ τῷ γυμνίτῃ, τῇ κοινωνίᾳ τῶν ἔργων εἰς ἔμψυχον ἑταιρείαν ἕκαστον προσαγόμενος, ἵνα μηδὲ πρὸς τούτους εἴρων ἢ συστρατιώτας καλῶν, ἀλλὰ δημηγοροῦντα ἐπιγινώσκωσιν αὐτὸν, καὶ μαρτυρῶσιν ὡς ἐκ τῶν ἔργων ἄρα τὸ ὄνομα λέγει. Vide Paulum IV. Sentent. Tit. V. *de inofficiosa querela*, lib. IV. c. de Leg. L. 27. *de Legatis*. Livium XXVIII. Valerium VIII. 6. Cassiodorum V. Ep. 18. Hoc pacto laudem sibi conciliasse Thesеum, in Helenae Laud. Isocrates narrat p. 311. Οὐ γὰρ ὥσπερ ἕτεροι, τοὺς μὲν πόνους ἄλλοις προσέταττε, τῶν δ' ἡδονῶν αὐτὸς μόνος ἀπέλαυεν· ἀλλὰ τοὺς μὲν ΚΙΝΔΥ´ΝΟΥΣ 'ΙΔΙ´ΟΥΣ 'ΕΠΟΙΕΙ͂ΤΟ, τὰς δὲ ὠφελείας ἅπασιν εἰς τὸ κοινὸν ἀπεδίδου. hunc locum legisse Sallustium res abunde probat. Claudian. IV. Cons. Honor.

Primus jussa subi. tunc observantior aequi
Fit populus, nec ferre negat, cum viderit ipsum
Auctorem parere sibi.

Silium sequi videtur, cujus, nisi fallor, haec sunt:

——— *in medio praecedens agmine ductor*
Imperium perferre suum.

Illum Sidonius:

——— *tum caetera paret*
Turba libens, servit propriis *quia* legibus
Auctor.

Pacatus: *in proelium primus ire, postremus proelio excedere*, dux esse consilio, miles exemplo. Silius XV. 574.

Hortandi genus acer habet praecedere ductor.
WASSE.

NEQUE ILLOS ARCTE COLAM, ME OPULENTER: NEQUE GLORIAM MEAM LABOREM ILLORUM FACIAM] Veteres Impp. in expeditionibus aeque, imo plus laborabant, quam milites sui. De Hercule profecto refert Dio Chrysostomus Orat. 1. de Regno: *Non igitur & in hoc verum dicunt, quod solus circumiverit, absque exercitu, neque enim civitates expugnari, neque hominum tyranni pessundari: & omnibus ubique mandata dari possunt, sine copiis. Quia autem ipse manibus atque animo promtus erat, corpusque habebat validum, & plus omnibus laborabat: ideo solum ivisse dicunt, & fecisse omnia, quae volebat.* Vide Gruter. Disc. 15. in Taciti XIV. Annal. c. 24. ad verba: *Sola ducis patientia mitigabantur: eodem plura, quam gregario milite, tolerante.* RUPERT.

NEQUE ILLOS ARCTE COLAM] In Veneto, quod est a Pincio excusum, *ut me opulentent*. in aliis quibusdam, *ut me opulentem*. Cui otium est, excutiat hunc locum diligenter, mihi vulgata lectio bene habere videtur, ut inter sese opponantur, *arcte* & *opulenter*, est enim sensus: *non ego illos arcte contenteque habebo, meipsum molliter & delicate.* vel, *non tractabo illos nimis aspere atque injuriose, me ipsum indulgenter.* nam hunc esse sensum, ea quae sequuntur indicant. *Namque cum tute.* Simile quid Livius de Catone scribit lib. IV. dec. 4. *Sed in consule*, inquit: *ea vis animi atque ingenii fuit, ut omnia maxima minimaque per se adiret, atque ageret; nec cogitaret modo imperaretque, quae in rem essent, sed pleraque ipse transigeret: nec in quemquam omnium gravius severiusque quam in semetipsum imperium exerceret, parsimonia, & vigiliis, & labore cum ultimis militum certaret, nec quidquam in exercitu suo praecipui praeter honorem atque imperium haberet.* Est a sciolo quopiam hic depravatus locus, qui putarit *arcte colere* idem esse, quod *ambitiose nimis colere, & quasi laxiore imperio habere eos quibus praesis.* quomodo Cicero, *arcte complecti aliquem* dixit. *Opulentare* vero idem quod *opulentum & divitem reddere.* Nam sic nescio quis interpretatus hunc locum fuerat, sed perperam videlicet. tametsi *opulentare* quidem reperitur apud Columellam VIII. pro *instruere* & *exornare*. *Et ejusdem*, inquit, *familiarem focum mensamque pretiosis dapibus opulentent.* RIV. Venet. 1470. Ball. *ut me opulentent.* supra: pro *optuma Reip.* Mart. *oportuna*, ex interprete. λ. *arcte c. nec opulenter.* WASSE.

NEQUE GLORIAM MEAM LABOREM ILLORUM FACIAM] Sic in vetustis, atque etiam manuscriptis. *ubi labore* fere est in recentioribus, idque per-

tum tute per mollitiem agas, exercitum supplicio cogere, [a] *id est, dominum esse, non imperatorem. Haec, atque alia majores* [b] *vestri faciundo, seque, & Rempublicam celebravere. Quis nobilitas freta,* [c] *ipsa dissimilis moribus, nos illorum aemulos contemnit;* [d] *& omnis honores non ex merito, sed quasi debitos, a vobis* [e] *repetit. Ceterum homines superbissumi procul errant. Majores eorum omnia, quae licebat, illis reliquere, divitias, imagines, memoriam sui praeclaram:* [f] *virtutem non*

VARIANTES LECTIONES.

a *idem* N. Edd. quaedam *hoc est.* b *nostri* N. c *his d. m.* N. d *omnes* delet H. e *repetunt* B. M. f *tamen virtutem n. r.* M.

NOTAE VARIORUM.

perperam si sensum spectes. RIV. Vide egregiam dissertat. Cl. Bernecceri ad illud Taciti, in vita Agricolae c. 4. *Summa rerum & recuperatae provinciae gloria in ducem cessit.* RUPERT.

CIVILE IMPERIUM] Vetus Glossarium: *Civile imperium πολιτεία.* COLER. Vocabulum *Civile* quam vim habeat in scriptis politicorum, docent Torrentius & Casaub. ad lib. II. Suetonii. c. 58. Berneccerus ad ejusd. Caes. c. 75. §. 10. lit. d. RUPERT.

CUM TUTE PER MOLLITIEM AGAS] Vide notam ad Justini lib. III. c. 2. §. 8. & Piccart. dec. 12. c. 1. RUPERT.

NAMQUE CUM TUTE] In manuscriptis est, *cum tute.* quae syllabica adjectio facere ad rem mihi videtur. In eodem, *per mollitiam*, ut sit primae inflexionis nomen. Utrumque reperitur apud Ciceronem & *mollities* & *mollitia. Qui officia*, inquit, *deserunt mollitia animi*, id est, *laborum & dolorum fuga.* Idem: *Civitatum mores lapsi ad mollitiem.* RIV. L 2. 3. Bodl. Ball. Mart. Venetae, *nam cum*; atque ita citat Aretinus Ep. VI. 9. qui etiam pro *hoc* exhibet *id*, quomodo item & λ. Bodl. Ball. Idem Aretin. *imp. esse*, ut nostri omnes. locum ita citat Guibertus Abbas Gest. D. per Fr. IV. 2. *Si tu te molliter agas, exercitum autem imperio cogas, hoc est dominum non imp. esse.* WASSE.

EXERCITUM SUPPLICIO COGERE] Hoc est, *malo cogere.* Infra: *pudore magis quam malo exercitum coercebat.* CIACC.

ID EST DOMINUM ESSE] Manuscripta cuncta, *hoc est dominum esse, &c.* sed eodem sensu. Cicero utroque modo loqui consuevit. RIV. Sic optimi MSS. nostri, non, *hoc est dominum*; eodem quidem redit, sed legitimus partus ubique praevalet supposititio; si cui tamen utraque vox eradenda videtur, eidem suffragio meo accedam. GRUT.

HAEC ATQUE ALIA NOSTRI MAJORES FACIENDO] Legendum e manuscriptis: *Haec atque talia.* RIV. Ball. &, γ. *alia talia* intra lineas exhibet. tamen *atque* animo meo satis arridet. vide cap. 90. tum quae supra notavimus. WASSE.

QUASI DEBITOS] Ita Codices, sed malim *debita.* alterum juris, honoris alterum; honores enim meritis debiti. *meritus* & *debitus* idem sonant. Cicero: meritos *alicui honores &* debitos *decernere.* vel, sic distinguendum, *quasi debitos a vobis, repetit.* vulgatam tuetur Livius III. 47. *prensare homines coepit: & non orare solum* precariam opem, *sed* pro debita *petere.* In alium sensum verba Thucydides inflexit. II. 40. Οὐ γὰρ πάσχοντες εὖ, ἀλλὰ δρῶντες, κτώμεθα τοὺς φίλους. βεβαιότερος δὲ ὁ δράσας τὴν χάριν, ὥστε ὀφειλομένην δι' εὐνοίας ᾧ δέδωκε σώζειν. ὁ δ' ἀντοφείλων ἀμβλύτερος, εἰδὼς ΟΥ'Κ ἐς ΧΑ'ΡΙΝ ἀλλ' ἐς 'ΟΦΕΙ'ΛΗΜΑ τὴν ἀρετὴν ἀποδώσων. Liv. VI. 41. *Est aliquis qui se inspici, aestimari fastidiat? qui certos sibi uni honores inter dimicantes competitores aequum censeat esse? qui se arbitrio vestro eximat? qui vestra necessaria suffragio pro voluntariis, & serva pro liberis faciat?* WASSE.

VIRTUTEM NON RELIQUERE] Aristoteles docet, verisimile esse, e nobilibus strenuos gigni. Sed scimus etiam dici ab Aristotele: *Nobilium posteros utplurimum degenerare. Causa est, quod natura in generando deficiat, & velut effaeta reddatur. Per se quidem optimum sibi proponit: verum nihil sub coelo perpetuum est, omniaque finem sortiuntur.* vid. Bern. ad Agr. Tac. q. 181. Nec tamen haec inter se pugnant, quia verisimile etiam est, quod

non reliquere; neque poterant: ea ſola neque datur dono, neque accipitur.

XC. *Sordidum me, & incultis moribus ajunt; quia parum ſcite convivium exorno; neque hiſtrionem ullum, neque pluris pretii coquum, quam villicum, habeo. Quae mihi lubet confiteri, Quirites. Nam* [a] *& ex parente meo, &*

VARIANTES LECTIONES.

a *ex patre meo* M.

NOTAE VARIORUM.

raro fit, modo, vulgo ut plurimum fieri, ſit perſuaſum: quomodo veriſimile eſt, oriente cometa, mortem magni nominis principi portendi; item bubonem in tecto ſtridentem, funus domo minari; quia ita autumat vulgus; quamvis raro eventus huic opinioni reſpondeat. Adde, quod non temere hoc de nobilium liberis in vulgus perſuaſum eſt, cum in ceteris rebus ita videat uſuvenire, ut plurimum fiat, quod natura intendit: quod vero hic aliter fit, id eſt ex accidenti, quia vires deficiunt naturam, producendo multos praeſtantiſſimos majores jam laſſatam, ut dicebamus. Rupert.

Non relinquere] Legendum, *reliquere*, operarum incuria eſt hoc commiſſum. Riv.

Neque dono datur neque accipitur] Sic in Orat. Cottae: *Ut ſine dedecore cum civibus fama & fortunis integer, agas, id dono datur atque accipitur.* Ciacc. Hegeſippus I. 41. *Concubina* dono datur *atque* accipitur. ibi vox *antiquus* recte abeſt a meis uti & eo quo uſus olim Gualtherus. v. Iſaeus in fine Orat. V. Wasse.

Sordidum me et incultis moribus ajunt] Vid. not. ad Catil. c. 52. §. 6. Rup.

Neque histrionem ullum] Hiſtriones ſolebant ad convivia adhiberi, ut & mimi. Quod apparet ex Plinio & aliis. Macrobius lib. II. cap. 6. *Cum iratus eſſe P. Clodius Decimo Valerio diceretur, quod ei numum petenti non dediſſet: Quid amplius inquit mihi facturus es: niſi ut Dyrrachium eam & redeam?* Mirum eſt in tanta copia & aemulatione correctorum hunc locum auctoris tam illuſtris corruptiſſimum etiam nunc vulgari. Lege meo periculo quiſquis es: *Cum iratus eſſe P. Clodius D. Laberio diceretur, quod ei mimum petenti non dediſſet.* Clodius petierat mimum a Decio Laberio, non numum a Decimo Valerio. Fundus hujus emendationis eſt caput ſequens de eodem Laberio. Coler.

Neque pluris] Illud *pretii*, non omnes habent codices, nec ego quid hic eo opus ſit, video. Quidam pro *pretii*, *petii* legendum putarunt, pro *emi.* certe L. Valla tolleret, ut puto *pretii.* Paulo poſt: *Ibi ſenectutem agunt in conviviis, deditι ventri:* incertum eſt, ubi diſtinguendum ante ne, an poſt, *in conviviis.* Glar. L. 3. Mart. Ball. *pluris coquum:* quomodo locuti, Plautus, Cicero, Columella, Juvenalis, Plinius N. Hiſt. Horatius, Livius, omiſſa voce *pretii.* unde heic inſeliciter, ut ſolet, delendum exiſtimat Glareanus, quaſi illam nunquam retinerent. Plautus Bacchid. IV. 3. 17. mortuus pluris pretii *quam ego.* rarius quidem at ἀρχαϊκῶς. Terent. Heautont. I. 1. ad eandem formam.

—— agrum in his regionibus
Meliorem, neque pretii majoris *nemo habet.*

Adelph. V. 6.

Geta, hominem maxumi pretii *eſſe te animo*
judicavi meo.

Hecyr. V. 3.

—— —— AEdepolne eſſe meam
Herus operam deputat parvi pretii*?*
Qui ob rem nullam miſit.

Haec Noſter ex Catonis Carm. de Moribus. *Veſtiri in foro honeſte mos erat; domi quod ſatis erat, equos* carius quam coquos emebant. Confer Plutarchum pag. 338. Livius XXIX. 6. *Tum* coquus viliſſimum antiquis mancipium *& aeſtimatione & uſu, & pretio eſſe; & quod miniſterium eſt, ars haberi* coepta. Muſonius περὶ τροφῆς. Ἀλλ' ὅμως, τὸ χαίρειν ἐκείνου τοῦ ἐλαχίστου, ὃν ἡδόμεθα, παρασκευὴ μετ' ὄψιν γίνεται μυρίων, πλεῖται δ' ἡ θάλαττα μέχρι περάτων. ΜΑΓΕΙΡΟΙ δὲ ΓΕΩΤΩ͂Ν ΠΕΡΙΣΠΟΥΔΑΣΚΟΤΕΡΟΙ. Wasse.

Pluris precii coquum] De his ipſis vide Plinium. Sed videtur Marius priſci aevi morem alludere, quo ſaepe villicus pro coquo fuerit. Varro Ταφῇ Μενίππου: *Nec piſtorem ullum noſſent, niſi eum qui in priſtino pinſeret farinam.* Idem lib. I. de Vita populi Rom. *Nec piſtoris nomen erat niſi ejus,*

& ex aliis ſanctis viris ita accepi, munditias mulieribus, viris laborem convenire, omnibuſque [a] *bonis* [b] *oportere plus gloriae, quam divitiarum eſſe: arma, non ſuppellectilem, decori eſſe. Quin ergo, quod juvat, quod carum* [c] *aeſtumant, id ſemper faciant: ament, potent: ubi adoleſcentiam ha-*

VARIANTES LECTIONES.

a *bonis viris* D. *quae* delet N. b *convenire* M. c *acquirere exiſtimatur* M.

NOTAE VARIORUM.

ejus, qui ruri far pinſebat. Haec de piſtore ideo addidi, quia Feſtus ſcribit, coquum & piſtorem apud antiquos eundem fuiſſe. Livius lib. XIL. *Tum coquus, viliſſimum antiquis mancipium, aeſtimatione & uſu in precio eſſe, & quod miniſterium fuerat, ars haberi coepta.* COLER.

ET EX PARENTE] *Et* abeſt L 2. proque *ex*, habet *a.* &, *ex aliis*, *ex* abeſt Commelin. L 3. Bodl. γ. Mart. Venetis. Hinc orationi reverentiam conciliat Demoſthenes adv. Leptin. p. 368. Ἀναγκάζομαι δὲ λέγειν πρὸς ὑμᾶς ταῦτα, ἃ παρ' ὑμῶν τῶν ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΩΝ αὐτὸς ἈΚΗΚΟΑ. Plato in Timaeo p. 21. ἐγὼ φράσω, παλαιὸν ἀκηκοὼς λόγον, οὐ νέου ἀνδρός. Vid. Pſalm. XLIV. 1. Infra: *munditias*, citat Petrarcha Epiſt. III. 10. Reg. omittit *bonis.* haeret etiam in Marg. Pemb. a manu ſecunda. abeſt *que* L 2. Ball. WASSE.

DIVITIARUM: ARMA] Abeſt *eſſe* L 2. 3. Ball. caeteri rectius ſervant. verba ejuſcemodi congeminare amat Cato. Pro *decori.* Nazar. initio habuit *decorum*, eraſa deinde litera noviſſima, factumque *decora.* Mart. *decori meo.* WASSE.

ET EX ALIIS SANCTIS VIRIS] Comm. haud adeſt *ex*, neque poſtulat ſententia. GRUT.

MUNDITIAS MULIERIBUS] Vid. not. ad Catil. c. 13. RUPERT.

OMNIBUS BONIS DIVITIARUM, DECORI ESSE] Sic in cunctis manuſcriptis atque item Florentino, quamvis aliter Gymnicus; utra lectio verior, alii judicent. RIV.

ARMA, NON SUPELLECTILEM DECORI ESSE] Naz. initio habuit, *decoram*, eraſa deinde litera noviſſima, factumque *decora.* GRUT.

CARUM AESTUMANT] Ita Cicero Offic. I. 4. Caeſar B. G. V. 33. B. Civ. III. 59. Terent. Phorm. II. 2. Liv. XLII. 47. VIII. 43. XXI. 21. XII. 42. Seneca Conſol. ad Marc. XXIII. Paſſio ſancti Victoris Maſſilienſis; *cum omnium dolore carorum per ſumma tormenta ad interitum feſtinare.* Cyprianus de Lapſis p. 135. Pontius Diaconus p. 9. Hoc ſenſu *ſuave* & *dulce.* Petron. p. 106. *Amici, inquit, nondum mihi ſuave erat in triclinium venire, ſed ne diutius abſentivus morae vobis eſſem, omnem voluptatem mihi negavi.* vide p. 136. Virg. AEn. IV. 137.

> *Si bene quid de te merui fuit aut tibi quicquam*
> Dulce *meum.*

Cui praeiverat Sophocles in Ajace Fl.

> Ἀλλ' ἴσχε κἀμοῦ μνῆστιν· ἀνδρί τοι χρεὼν
> Μνήμην προσεῖναι, ΤΕΡΠΝΟΝ εἴ τί που πάθοι.

Statius Sylv.

> *Sive vaporiferas - - littora Bajas,*
> *Enthea fatidicae ſeu viſere Templa Sybillae.*
> Dulce ſit.

& Theb. II. 79. Sic τὸ γλυκὺ apud AEſchylum alicubi in Prometh. vinct. Μή μου προκήδου μᾶσσον ὡς ἐμοὶ γλυκύ. & apud Demoſthenem de falſa Legat. τὸ ἡδύ, p. 228. ἩΔΥ πολλοὺς ἔχθρους ἔχειν; Homer.

> Νόστον δίζηαι ΜΕΛΙΗΔΕΑ.

Lesbonax p. 204.

> Ἃ περὶ πλείστου ποιούμενοι, κατελιπομένη ΓΛΥΚΥ.

Theocritus Eid. III.

> Ὡς μέλι τοι ΓΛΥΚΥ τοῦτο κατὰ βρόγχοιο γένοιτο.

Homerus Odyſſ. IX.

> ——— ——— ——— Οὔτι ἔγωγε
> Ἧς γαίης δύναμαι ΓΛΥΚΕΡΩΤΕΡΟΝ ἄλλο ἰδέσθαι.

ἡδὺ apud Ariſtoph. Nub. Οἷς ἡδὺ καὶ λέγειν. Voce φιλτάτων uſus in Nigrin. p. 22. Lucianus: Ἐλυπούμην ἐλελεσμένων μοι τῶν ΦΙΛΤΑΤΩΝ, πλούτου τε καὶ ὀργυρίου καὶ δόξης. *dulcedo* autem Livius II. 54. *quod ſi conſulatus* tanta dulcedo *ſit.* vide Lucretium VI. 1264. Idem effert vocibus *amoena* & *amabilis* Plautus Stich. V. 4. *blandi*, Gellius in Praefat. *Et ſatis hoc* blandum *eſt, non haec neque in ſcholis decantata, neque in commentariis protrita.* Thyſius, vel Oiſelius *tolerandum*; ineptiſſime ut ſaepe alias, legit, contra autem MS. Aul. Pemb. Noſtrum ſequitur Livius XXVI. 2. *Cn. Fulvio fugam*

habuere, ibi senectutem agant, in conviviis, dediti ventri, & turpissimae parti corporis: sudorem, pulverem, & alia talia relinquant nobis, quibus illa epulis jucundiora sunt. Verum non est ita. Nam, [a] *ubi se omnibus flagitiis dedecoravere turpissumi viri, bonorum praemia ereptum eunt. Ita injustissume luxuria, & ignavia, pessumae artes, illis, qui coluere eas, nihil officiunt, Reipublicae innoxiae cladi sunt. Nunc, quoniam illis, quantum mei mores, non illorum flagitia poscebant, respondi; pauca de Republica loquar. Primum omnium de Numidia bonum* [b] *habetote animum, Quirites: nam, quae ad hoc tempus Jugurtham* [c] *tutata sunt, omnia removistis, avaritiam, inperitiam,* [d] *superbiam. Deinde exercitus ibi est locorum sciens,* [e] *sed mehercule magis* [f] *strenuus, quam felix: nam magna pars ejus avaritia, aut temeritate ducum adtrita est. Quamobrem vos, quibus militaris est aetas, adnitimini* [g] *mecum, & capessi-*

VARIANTES LECTIONES.

a *ubi sese* M. b *habete* B. D. E. F. G. H. I. L. M. c *tuta sunt* F. I. Ed. Carr. d *atque superbiam* A. B. C. D. E. G. H. I. K. N. e *sed me hercule adjuvantem. s.* M. f *strenuus est* A. g *mecum* delet H.

NOTAE VARIORUM.

gam ex proelio, ipsius temeritate commisso, impunitam esse: & eum in ganea lustrisque, ubi juventutem egerit, senectutem acturum. WASSE.

TURPISSUME PARTI] Cicero Orat. *Cujus nulla pars corporis a* turpitudine *vacat.* Seneca de Ira II. 14. *Athletae in* vilissima sui parte *occupati.* Epictetus: Ἀφυΐας σημεῖον, τὸ ἐνδιατρίβειν τοῖς περὶ τὸ σῶμα. Huc respexit Apulejus Miles. VII. *in* novissima parte corporis *totum me periturum deflebam.*

QUIBUS ILLA EPULIS CARIORA SUNT] Sic vetus Poëta apud Nonium:

Nam in te jucunditatis plus inest mihi,
Quam commercatis conquisite eduliis. COLER.

Haec veri *ac germani* militis nota. Contra merito notatur a Tacito II. Hist. Vitellianus miles, *quod esset impatiens solis, pulveris, tempestatum.* RUPERT. Hausit Noster ex Hesiodi Scut.

—— λιλαιόμενοι πολέμοιο
Φυλόπιδα στήσειν. τὰ σφιν ΠΟΛΥ ΦΙΛΤΕΡΑ
ΘΟΙΝΗΣ.

Vide simile quid, in Epistola Abu Obeidah, quam ex MS. Pocok. Num. 362. in Historiam suam Saracenicam transtulit Orientalium Lingg. callentissimus Ockleius. WASSE.

NAM UBI OMNIBUS FLAGITIIS] In manuscriptis duobus est, *Nam vos flagitiis qui dedecoravere, &c.* quod non sane displicet. RIV. Sic Gruteriana; nostri, Oxonienses, Carrio, non agnoscunt *omnibus*, nec in notis Ille rationem ejus rei reddit. Cicero II. Philipp. *Ex omnium* omnibus flagitiis *nullum turpius vidi.* Infra: *primum omnium.* ita reddit Homericum πάμπρωτον. Hegesippus IV. 8. *primo omnium.* at MS. B. Pub. recte *primum.* Livius in simili sententia, omittit *omnium* XXVI. 49. *Vocatis obsidibus*, primum *universos bonum animum habere jussit.* retinet Mamertinus Paneg. III. *Nam* primum omnium, *quicquid immortale est, stare nescit.* Polyaenus IV. 3. 34. ἵνα ἀγαθὰς ἔχοιεν περὶ τοῦ κινδύνου ἐλπίδας. WASSE.

JUGURTHAM TUTATA] Nolui recedere a consensu MSS. Pall. etiam Bong. & Commel. alias haud abhorrebat animus a Carrionis *tuta.* GRUT. *Tuta* Mart. Digb. λ. *ta* supra habet, iis calculum addiderim. WASSE.

NAM QUAE USQUE AD HOC TEMPUS] Manuscripta, *quae hoc ad tempus.* omissa illa particula *usque.* quomodo etiam pleraque ex impressis. pro, quae hactenus Jugurtham tutata sunt, τὸ *usque* ex glossa irrepsit. RIV.

AETAS EST] L 2. Ball. Veneta 1478. *inest m. aetas.* alii, *aetas est.* potest utrumque abesse. Taci-

pessite Rempublicam, neque [a] *quemquam ex calamitate aliorum, aut* [b] *imperatorum superbia metus ceperit. Egomet in agmine,* [c] *in proelio consultor idem, & socius periculi vobiscum adero; meque vosque in omnibus rebus juxta geram. Et profecto, diis juvantibus,* [d] *omnia matura sunt, victoria, praeda, laus: quae si dubia, aut procul essent, tamen omnis bonos Reipublicae subvenire* [e] *decet. Etenim ignavia nemo inmortalis* [f] *factus: neque quisquam parens liberis, uti* [g] *aeterni forent, optavit;* [h] *magis, uti boni, honestique vitam* [i] *exigerent. Plura dicerem, Quirites, si timidis virtutem verba adderent: nam strenuis* [i] *abunde dictum puto.*

XCI.

VARIANTES LECTIONES.

a *quemquam vestrum* M. b *imperatoris* H. c *aut in pr.* D. E. F. K. L. N. d *omnia prospera sunt* M. e *decebat* B. G. L. f *factus est* F. G. I. K. L. g *aeterni ignavia forent* N. h *sed magis* K. i *agerent* F. k *abunde esse d. p.* A.

NOTAE VARIORUM.

citus An. II. 60. *Referebat habitasse quondam septingenta millia* aetate militari. Livius tamen XXII. 11. *Quibus liberi essent, &* aetas militaris. Infra: *vobiscum adero.* Tacitus IV. 24. *Ipse* consultor aderat *omnibus. Adesse* proprie dicuntur Patroni. vide Plin. VIII. 7. 1. 5. Sueton. Aug. Huc respexit Ammianus p. 364. 2. Brasidas Thucydideus: Ἐγώ τε δείξω οὐ παραινέσαι οἷός τε ἂν μᾶλλον τοῖς πέλας, ἢ καὶ αὐτὸς ἔργῳ ἐπεξελθεῖν. pro *meque vosque*, quomodo Carrio aliique, L. 2. 3. Mart. Bodl. Ball. Grut. *me vosque*, atque ita in textu γ. sed supra scribitur *que*. pro *geram* L. 3. *agam*. Pemb. primo omiserat *rebus*, quod postea additum est a manu recentiore pro *laus*. Bodl. *laetitia*. WASSE.

EGOMET IM AGMINE &c.] Quaedam, *atque in proelio.* manuscripta ad hunc modum: *Egomet in agmine, in proelio, consultor idem & socius periculi vobiscum adero.* Haec mihi lectio maxime omnium placet. RIVIUS.

CONSULTOR IDEM] Sic infra: *Uti fautor consultorque adsis.* Tacitus lib. IV. *Ipse consultor aderat omnibus.* CIACC. Vide notam ad Catil. c. 20. in f. RUP.

OMNIA MATURA SUNT] Respexisse videtur ad illud Catonis de Re rust. c. 106. *Nullus sumtus est, & si sumtus esset, tamen valetudinis caussa experirer.* vel ut est in aliis, *experturus.* CIACCON.

TAMEN OMNES BONOS REIP. SUBVENIRE DECEBAT] Manuscripta duo, *tamen omnibus bonis.* verum perperam, ut opinor, nisi quis hellenismum esse putet, quomodo Terentius: *Ita nobis decet.* quo loco tamen interpres antiquus ait, si adderent statim infinitivum; *nos decet facere*, loqui solitos. sin minus; *Nobis decet* itaque cum hic infinitivus addatur, si quid interpreti credimus, vulgata lectio relinquenda erit. RIV.

SUBVENIRE DECET] Ita quidem primo Naz. sed factum ab eadem manu *deceret*, quod & in Pal. 8. nam tert. habet *decebat*, ut & quart. & sept. GRUT. Ball. Pemb. *deceret.* sed *ret* a manu secunda λ. *decebat.* γ. *decet.* Infra: *Strenuis abunde dictum.* Isaeus Orat. X. p. 574. Ἐγὼ μὲν γὰρ ὡς εὖ φρονοῦσιν ὑμῖν ἱκανὰ τὰ εἰρημένα νομίζω. Lesbonax Orat. Hortator. p. 212. Τοῖς μὲν γὰρ μὴ θέλουσιν ἀγαθοῖς εἶναι, μάταιον καὶ λέγειν καὶ ποιεῖν. Thucyd. V. 69. Εἰδότες ἔργων ἐκ πολλοῦ μελέτην πλείω σώζουσαν ἢ λόγων δι' ὀλίγου καλῶς ῥηθεῖσαν παραίνεσιν. WASSE.

INMORTALIS FACTUS EST] Τὸ *est* non habent exemplaria in membrana descripta. RIV. Carrio & Nostri *nemo ig.* WASSE.

NEQUE QUISQUAM PARENS] Sumpsit Sallustius hanc sententiam ex Platone. Sic enim inquit in Epitaphio: οὐ γὰρ ἀθανάτους σφίσι παῖδας εὔχοντο γενέσθαι; ἀλλ' ἀγαθοὺς καὶ εὐκλεεῖς. A. MANUT. *Neque* abest Bodl. Ball. Mart. *optavit sed.* sententia sic supplenda. *magis quam uti boni honestique.* WASSE.

MAGIS UTI BONI, HONESTIQUE VITAM EXIGERENT] Duae voces postremae absque intertrimento sententiae eradicari poterant. GRUT.

SI TIMIDIS VIRTUTEM VERBA ADDERENT] Vid. not. ad Catil. c. 58. RUPERT.

VERBA ADDERENT] In Catilina: *Compertum ego ha-*

XCI. Hujuſcemodi oratione habita, Marius poſtquam plebis animos [a] adrectos videt, propere commeatu, ſtipendio, armis, [b] aliiſque utilibus navis onerat: cum his A. Manlium [c] legatum proficiſci jubet. Ipſe interea milites ſcribere, non more majorum, neque ex claſſibus, ſed uti cujuſque libido erat, capite cenſos pleroſque. Id factum alii inopia bonorum, alii per ambitionem Conſulis memorabant; [d] quod ab eo genere celebratus, auctuſque erat; & homini potentiam quaerenti egentiſſumus quiſque [e] obportuniſſumus; cui neque ſua [f] curae, quippe quae nulla ſunt,

VARIANTES LECTIONES.

a *erectos* K. M. b *aliis talibus* C. *aliiſque talibus bello* M. c *legatum* delet C. L. d *nam* I. e *oportuniſſ. erat* C. E. G. I. N. *oportuniſſ. eſt* F. f *cara eſſent* A. *cara* F. I. K. L. M.

NOTAE VARIORUM.

habeo milites, verba virtutem *non* addere, *neque ex ignavo ſtrenuum, neque fortem ex timido exercitum oratione imperatoris fieri.* Et Xenophon libro tertio Cyri Paedias, Οὐδεμία γὰρ οὕτως ἔσται καλὴ παραίνεσις, ἥτις τοὺς μὴ ὄντας ἀγαθοὺς, αὐθήμερον ἀκούσαντας, ἀγαθοὺς ποιήσει. A. MANUT.

HUJUSCEMODI ORATIONE HABITA] An non abundat *habita*? GRUT.

MANLIUM] Plinius lib. XXXIII. cap. 1. *Manilium* vocat. A. MANUT. Hic, ut opinor, in aureo numiſmate L. Sullae Quaeſtor deſcribitur, cum hac inſcriptione: A. MANLI. A. F. Q. & fortaſſe L. Manlii frater eſt, qui in argenteis denariis, L. item Sullae, PRO. Q. dicitur hoc titulo: L. MANLI. PRO. Q. URSINUS. Sic & manuſcriptum. ceterum Plinius Manilium vocat. qui legatus C. Marii fuerit Jugurthino bello; quam recte, alii viderint: mihi librarii errore commiſſum hoc videtur, ac proclivis error fuit propter affinitatem vocum: tu, ſi lubet, Plinium vide lib. XXXIII. 1. RIV. Vox *legatum* abeſt ſoli Regio, retinet noſter Cap. XCV. WASSE.

CAPITE CENSOS PLEROSQUE] Agellius XVI. c. 10. CIACC. Huc reſpicit Quintilian. Decl. III. pag. 33. *Quanta cura robora militum legeris Imp. ut hoſtibus prope humanas vires excedentibus opponeres parem delectum; vel ex eo manifeſtum eſt, quod cum ſcires* non ex cenſu eſſe virtutem, praeterita facultatum contemplatione, *vires tantum animoſque ſpectaſti.* vocem *tantum* non agnoſcunt membranae Joannenſes: caeterum, illa, *robora militum*, ex Livio hauſit. *Robora virorum cerno* inquit Hannibal. Miltiades apud Graecos primus armavit ſervitia, teſte Pauſan. in Achaicis. V. Juſtin. III. 5. Romani poſt pugnam ad Thraſimenum. V. Liv. Flor. II. 6. 23. confer Merulam in notis ad Ennium, Gellium XVI. 10. & Nonium in V. *proletarii*. WASSE. Vid. not. Phil. ad Flori l. III. c. 1. §. 13. & adde Lipſ. I. de Mil. dial. 2. RUP.

EGENTISSIMUS QUISQUE OBPORTUNISSIMUS] V. not. ad Catil. c. 37. Aliam tamen hujus facti C. Marii cauſam reddit Val. Max. lib. II. c. de Inſtitutis antiquis, ne ſcil. a militibus locupletibus ſperneretur, ipſe olim capite cenſus, & qui manuum mercede inopiam in juventute toleraverat. *Civis*, inquit, *alioqui magnificus, ſed novitatis ſuae conſcientia, vetuſtati non ſane propitius, memorque ſi militaris ignavia humilitatem ſpernere perſeveraret, ſe a maligno virtutum interprete, veluti capite cenſum imperatorem compellari poſſe. Itaque faſtidioſum delectus genus in exercitibus Romanis obliterandum duxit, ne talis notae contagio; ad ipſius quoque gloriae ſuggillationem penetraret.* Quod dum lego, venit mihi in mentem, quod de Hercule refert Athenaeus lib. VI. Quum is eſſet ſpurius, factum, ut Athenis in templo, cui nomen Cynoſargis, etiam ſpurii in ordinem ſacerdotum cooptarentur. RUPERT.

NEQUE SUA CURAE] In manuſcriptis omnibus eſt, *cui neque ſua cura*, quomodo & Florentinum. RIV. Commelinianus refert *cura*; additumque, *cara*. & vero *cara*, reſtat in omnibus item MSS. hoc modo nempe; *cui neque ſua cara*: ſolum Pal. ſextus, *cui neque ſua cura*; ut item editio prima. Sic

ſunt, & omnia cum pretio honeſta videntur. Igitur Marius cum aliquanto majore numero, quam decretum erat, in Africam profectus, paucis diebus Uticam advehitur. Exercitus ei traditur a P. Rutilio legato. Nam Metellus [a] conſpectum Marii [b] fugerat; ne videret ea, quae [c] audita animus tolerare nequiverat.

XCII. Sed Conſul, expletis legionibus, cohortibuſque auxiliariis, in agrum fertilem, & praeda onuſtum proficiſcitur. Omnia ibi [d] capta militibus donat: dein [e] caſtella, & oppida natura, & viris parum munita adgreditur: proelia multa, ceterum alia levia aliis locis facere. Interim novi milites ſine metu pugnae adeſſe: videre fugientis capi, [f] aut occidi; [g] fortiſſumum quemque [h] tutiſſimum: armis libertatem, patriam, parentes-

VARIANTES LECTIONES.

a *ex conſpectu* F. b *profugerat* K. c *auditu* M. d *capit* D. e *caſtra* E. f *aut caedi* F. g *firmiſſimum.* h *eſſe tutiſſ.* M.

NOTAE VARIORUM.

Sic primo Pemb. poſtea factum *cara*, ſed manu recenti. λ. *cara* in textu, & a prima manu. ſic Venetae. Mart. Bodl. Ball. Reg. L 2. Grut. & Carrio *curae*. & ſic Riviani omnes & Florentinum. ſane *cara* aeque Salluſtianum eſt, & frequentius opponitur *honeſto*. Tacitus An. I. 67. *At victoribus decus, gloriam, quae domi* cara, *quae in caſtris* honeſta. ſed & egentiſſumis, inquies, ſunt ſua cara, liberi, conjuges. verum haec objectio contra utramque lectionem militat. Nam liberi, conjuges, *&c.* curae eſſe debent. Gellius: *Ut lubido cujuſque erat.* &, *celebratuſque.* Infra: *quippe quae.* ita Codd. & Apulejus Apolog. pag. 293. *Quos tamen nullos ad teſtimonium produxere*; quippe qui nulli fuerunt. Wasse.

Majore numero] L 2. *m. manu.* Noſter Catilin. *maximas hoſtium copias* parva manu *fuderit*. ſed aliter viſum MSS. λ. *aliq. n. majore.* Infra: *capi, aut occidi.* lubens delerem *aut*, quod tamen univerſos codices inſedit. illud autem omittunt Noſter CVIII. Liv. XXXIII. Idem autem copulam hibet IX. 27. *omiſſo certamine* caedi capique *Samnites.* Wasse.

Audita animus] Com. Pal. quint. *animis*. Grut. Bodl. quoque, pereleganter: Noſter alibi: Quantis animis *ierit in P.* infra, de pluribus, quod uſitatius: XCIII. *Laetiſſumis* animis *excipitur*. Hirtius B. Civ. I. 15. *Cunctae earum regionum praefecturae* libentiſſimis animis *eum recipiunt.* Tacitus An. III. 49. *Quanto rarior apud Tiberium popularitas, tanto* laetioribus animis accepta. ſic illi. verum Codd. Salluſtii *excipitur*, Apollonius Collatius pag. 732.

——— ——— ——— *urbem*
Ingreditur, magno populi excipiente *favore.*

Seneca Hippol.

O ſocia thalami, ſiccine adventum viri,
Et expetiti conjugis vultum excipis.

Amplexu excipere Ovid. Epiſt. & Colum. Excipere *brachiis.* Claudian. *domus* Excepit *reduces.* ita etiam Silius aliique λ. *accipitur.* ſic primo Reg. ſupra *exc.* uti & Gruteriana. quam haud invitus ſequor. Caeterum quod Metellus in hoc negotio, Antonia in funere Germanici fecit. Tacit. III. 3. *Matrem Antoniam,* &c. *ullo inſigni officio functam. ſeu valetudine praepediebatur, ſeu victus luctu animus magnitudinem mali perferre viſu non poterat.* Uterque ſapienter. quoniam, ut ille:

Segnius irritant animos demiſſa per aurem.
Quam quae ſunt oculis ſubjecta.

inde Pyrrhi ſcelus exaggerat Priamus AEn. II.

——— *Qui nati* coram *me* cernere *letum*
Feciſti; & patrios foedaſti funere vultus.

Liv. III. 51. *Et immiſti turbae militum togati, quum eadem illa querendo, docendoque quanto viſa quam* audita indigniora *potuerint videri.* Wasse.

Ceterum alia levia aliis] Leg. credo, *Ceterum levia, alia aliis locis facere.* Ciacc.

Novi milites sine metu pugnae adesse] Quemadmodum fere ſolent tirones. *Inexpertis*

 enim,

tesque, & alia omnia tegi: gloriam, atque divitias quaeri. Sic brevi spatio novi, veteresque coaluere, & virtus omnium aequalis [a] facta. At reges ubi de adventu Marii cognoverunt, diversi in locos difficilis abeunt. Ita Jugurthae placuerat, speranti, mox effusos hostis invadi posse; Romanos, sicuti plerosque, remoto metu laxius, licentiusque [b] futuros.

XCIII. Metellus interea Romam profectus, contra spem suam laetissumis animis [c] accipitur: plebi, patribusque, postquam invidia decesserat, juxta carus. Sed Marius inpigre, prudenterque suorum, & hostium res pariter adtendere: cognoscere; quid boni utrisque, aut [d] contra esset: explorare itinera [e] regum; consilia, & insidias eorum antevenire: nihil apud se remissum, neque apud illos tutum pati. Itaque & Getulos, & Jugurtham,

VARIANTES LECTIONES.

a *facta est* A. E. M. N. b *futuros esse* E. c *excipitur* D. K. d *aut quid c. e.* N. e *hostium* F.

NOTAE VARIORUM.

enim, ut illa ait, *dulcis est pugna.* Hinc de Pallante suo miser senex Evander apud Virg. lib. XII.

Haud ignarus eram, quantum nova gloria in armis,
Et praedulce decus primo certamine possit.

Ceterum tironibus praelium cupientibus non temere fidendum monent, qui de re militari scripserunt, ac differendum esse certamen, si exercitati bellatores metuunt dimicare. Ac licet tirones in campicursione, in sagittando, in jaculando, in ordinanda acie &c. ad plenum fuerint eruditi, ne sic quidem temere occasione captata, ad publicam deducendos esse pugnam, sed ante minoribus praeliis imbuendos praecipit Veget. III. de R. M. 9. RUPERT.

ET ALIA OMNIA TEGI] Vox, *alia*, non visitur in Commeliniano. GRUT.

NOVI VETERESQUE COALUERE] Sic in orat. de Rep. ordin. *Concordia inter veteres & novos coalescat.* CIACCON. L. 3. *corruere* male. vide Livium I. 2. Justin. XXXI. 3. & Cat. VI. WASSE.

MOX EFFUSOS HOSTES INVADI POSSE] Vide not. ad h. l. c. 54. & Indices nostros in Justin. & Flor. in verbo *Securitas.* RUPERT.

LAXIUS LICENTIUSQUE] Sic libri, & Priscian. p. 1185. Plato πολιτ. γ. Μαλακώτεροι αὖ γίνονται, ἢ ὡς κάλλιον αὐτοῖς. pro, ἢ ὡς προσήκει. apud eundem. infra: Bodl. *adtendere.* WASSE.

METELLUS INTEREA] Paterculus lib. II. *Metelli tamen & triumphus fuit clarissimus & meritum, virtutique cognomen Numidici inditum.* COLER.

LAETISSIMIS ANIMIS EXCIPITUR] Solebant Imperatoribus plebs patresque obviam ire, ac laetitiam suam hoc modo testari. Cicero in Pisoniana: *Unus ille dies mihi quidem immortalitatis instar fuit, quo in patriam redii, quum senatum egressum vidi, P. Q. R. universum, cum mihi ipsa Roma, prope convulsa sedibus suis, ad complectendum conservatorem suum procedere visa est.* Sed & ibidem Pisonem exagitat, quod illi ex Macedonia redeunti Romamque adventanti nullus obviam venerit. *Sic*, inquit, *iste a tanto exercitu, tanta provincia, triennio post Macedonicus Imp. in urbem se intulit, ut nullius negotiatoris obscurissimi reditus fuerit desertior.* Legenda sunt etiam, quae de Catone, e Cypro redeunte, produnt Vell. lib. II. & Plut. in ejus vita. RUP.

ANIMIS ACCIPITUR] In manuscriptis est, *excipitur.* id quod rectius esse puto. nec in Beroaldino secus. RIV.

POSTQUAM INVIDIA DECESSERAT] Noster alibi: *Demtis obtrectationibus, ipsa se virtus magis magisque extollit.* RUPERT.

EXPLORARE ITINERA REGUM] Vid. not. ad Flori lib. II. c. 12. & lib. III. c. 4. RUPERT.

TUTUM PATI] Sic 108. *Neque fugere neque* quietem pati. & 70. *Nihil* intactum neque quietum pati. confer Septimium II. 28. Hegesipp. I. 30.

tham, ex ſociis noſtris [a] praedas agentis, ſaepe adgreſſus [b] itinere fuderat, ipſumque regem haud procul ab oppido Cirta armis exuerat. Quae poſtquam glorioſa [c] modo, neque [d] belli patrandi cognovit, ſtatuit urbis, quae viris, aut loco pro hoſtibus, & advorſum ſe obportuniſſumae erant, ſingulas circumvenire: [e] ita Jugurtham aut praeſidiis [f] nudatum, ſi ea pateretur, aut proelio certaturum. Nam Bocchus nuncios ad eum ſaepe miſerat, *velle populi Romani amicitiam, ne quid ab ſe hoſtile timeret.* • Id

VARIANTES LECTIONES.

a *praedam* F. b *in itinere* B. C. E. G. H. I. K. L. M. c *modo facta ſunt* C. F. I. M. d *b. p. copiam* D. F. H. I. K. L. *eſſe b. p.* N. e *Ita ratus* &c. f *nudandum* I.

NOTAE VARIORUM.

30. Reddenda etiam vox ſua Palladio Jan. XV. *Locis frigidis, ubi metus eſt de pruina*, &c. *ubi jam* tempus *videbitur ut debeant germinare.* Codex C. C. C. *tutum.* Alterutrum certe ex gloſſa. Huc ſpectat Ambroſius Serm. LXXIX. *Nihil* tutum, *nihil ocioſum, nihil* patitur *eſſe* ſecurum. etiam Livius XXXIX. 1. WASSE.

EX NOSTRIS SOCIIS PRAEDAS AGENTES] Manuſcripta, *ex ſociis noſtris*: ut ſequatur pronomen, quomodo & impreſſa pleraque. RIV. Abeſt pronomen Pemb. *praedam* Reg. WASSE.

ITINERE] Ante cuſi *in itinere.* ſed non viſitur praepoſ. in MSS. tribus melioribus. GRUTER. Abeſt in Venet. 1470. Ball. L. 2. 3. caeteri tenent. WASSE.

QUAE POSTQUAM GLORIOSA MODO, NEQUE BELLI PATRANDI COPIAM COGNOVIT] Priſcianus hunc locum citans XVIII. *copiam* omittit, & *cauſſam* ſubaudiri teſtatur. mihi quoque ſic legundum videtur. *neque belli patrandi cognovit*; ut ſubaudiatur *eſſe.* pro, *non ſpectare ad conficiendum bellum, non facere ad bellum patrandum.* quomodo Hirtius de Bello Alexand. *Multa contra morem conſuetudinemque militarem fierent, quae diſſolvendae diſciplinae ſeveritatiſque eſſent.* pro, *quae pertinerent ad diſſolvendam diſciplinam.* Eodem modo Livius interdum; velut quincto ab V. C. *Quid illos aliud aut tum timuiſſe creditis, aut hodie turbare velle, niſi concordiam ordinum? quam diſſolvendae maxime tribuniciae poteſtatis rentur eſſe.* Idem VII. dec. III. *Nam tum quidem quae temere agitaſſent, ea prodendi imperii, tradendae Hannibali victoriae eſſe*, pro *ſpectare ad tradendam victoriam.* RIV. Alii: *Quae poſtquam glorioſa facta ſunt, neque belli patrandi copiam cognovit*, caſtigarunt; adjuti, ut opinor, ab antiquis libris. Sed ea mihi diſplicet lectio. nam duo haec verba *facta* & *ſunt.* ab imperito; qui ſenſum parum integrum credebat, addita ſunt, nonnulla item deſunt, ſine quibus ſenſus perfectus non eſt. Conſervandam igitur puto priorem hanc lectionem, eoque minus immutandam, quod & Priſcianus lib. XVIII. ita legat. Verba ejus haec ſunt: *Romani quoque frequenter hac praetermiſſione utuntur in genitivo nominum, quae ſupinorum terminationes habent: ut: populi ſervandi laborat, Reipublicae defendendae periclitatur. deeſt cauſſa. Salluſtius in Jugurthino: Quae poſtquam glorioſa modo, neque belli patrandi cognovit.* Senſus autem hic eſt: Marius cum res bellicas ſtrenue, prudenterque gereret, & nihil Jugurtha agere, nihil moliri poſſet, quin conſiliis, & inſidiis ejus anteveniret, ea praeclara facinora glorioſa ei quidem fuere, non tamen belli patrandi copiam praebuere. C. POPMA.

NEQUE BELLI PATRANDI] His verbis haec eſt ſubjecta ſententia: *Neque ad bellum patrandum pertinere cognovit.* A. MANUT.

OBPORTUNISSIMAE] Suſpectam habeo vocem, ac ſi eſſet invecta ab librariis. GRUT. Grutero accedimus & nos. Tacit Hiſt. IV. 7. 8. *Suis quiſque locis pugnam ciebant; Gallos pro libertate, Batavos pro gloria, Germanos ad praedam inſtigantes:* Et cuncta pro hoſtibus erant, *donec legio una & viceſima, patentiore quam caeterae ſpatio conglobata,* ſuſti-

[a] Id simulaverit ne, quo inprovisus [b] gravior accederet, an mobilitate ingenii pacem, atque bellum mutare [c] solitus, parum exploratum est.

XCIV. Sed Consul, uti [d] statuerat, oppida, castellaque munita adire: [e] partim vi, alia metu, aut praemia ostentando, avortere ab hostibus. Ac primo mediocria gerebat, existumans Jugurtham ob suos tutandos [f] in manus venturum. Sed ubi illum procul abesse, & aliis negotiis intentum accepit; majora, & [g] magis aspera adgredi tempus [h] visum est. Erat inter in-

VARIANTES LECTIONES.

a *Id an sim. qua i. g.* M. b *gravius* F. N. c *solitus esset* C. G. *solitus erat* F. d *constituerat* C. e *partimque* F. f *ad manus* N. g *magis* delet F. h *ei visum est* A.

NOTAE VARIORUM.

sustinuit ruentes. Curtius etiam IX. 9. *Pedites parumper addubitavere, an in urbem subducerent copias, quippe* pro equitibus planities erat. WASSE.

ID SIMULAVERIT NE, QUO INPROVISUS GRAVIOR ACCEDERET] Ita v. c. & ita infra, ubi est: *Ac statim profecti, quia de improviso accesserant dubio atque haesitante Jugurtha.* Alii tamen libri habent, *accideret*, quomodo Caesar lib. III. de Bell. Gall. cum ait: *Et tela emissa a Gallis gravius acciderent.* CIACCON. & URSIN.

SIMULAVERIT NE] Pemb. *id ne.* sed *ne* a manu secunda locum mutavit. & sic λ. infra: *castellaque. que* abest Pemb. caeteri, Carrio, etiam Grut. agnoscunt. WASSE. Bene & ex arte Imperatoria Bocchus. Livius lib. III. c. 3. *Nec opinata res plus trepidationis facit.* Curt. lib. VIII. *Etiam capacia bonae spei pectora & saepe se experta, improviso tamen pavore percutiuntur.* Veget. lib. III. c. 26. *Subita conterrent hostes, usitata vilescunt.* RUPERT.

ACCEDERET] Non improbem *accideret* quod est in Pall. Naz. vocis tamen hujus nullum in nono vestigium. GRUT. Caesar B. G. III. *tela missa a Gallis* gravius acciderent. Noster tamen infra: *quia de improviso* accesserant. hujus rei rationem reddit Hi. liodorus II. pag. 103. Συμφορᾶς γὰρ τὸ μὲν ἀπροσδόκητον, ἀφόρητον. τὸ δὲ προεγνωσμένον, οἰστότερον. τὸ μὲν γὰρ ἡ διάνοια φόβῳ προληφθεῖσα κατέπληξε. τὸ δὲ ἡ συνήθεια τοῦ λογισμοῦ διήτησε. Plutarchus Consol. ad Apoll. p. 112. Ἀλλ' οὐ γὰρ ἤλπιζον, φησὶ ταῦτα πείσεσθαι, οὐδὲ ΠΡΟΣΕΔΟΚΩΝ. Ἀλλ' ἐχρῆν σε προσδοκᾶν, καὶ προκατακεκρικέναι τῶν ἀνθρωπείων τὴν ἀδηλότητα καὶ οὐδένειαν, καὶ οὐκ ἂν νῦν ἀπαράσκευος, ὥσπερ ὑπὸ πολεμίων ἐξαίφνης ἐπελθόντων ἐλήφθης. de animi Tranq. p. 474. Ὁ μὲν οὖν Καρνεάδης ἐπὶ πραγμάτων μεγάλων ὑπεμίμνησκεν, ὅτι πᾶν καὶ ὅλον ἐστὶν ΕἸΣ λύπην καὶ ἈΘΥΜΊΑΝ ΤῸ ἈΠΡΟΣΔΌΚΗΤΟΝ. Scriptum illud Carneadis in commentarium retulit Clitomachus, ut id obiter moneam; testis Cicero III. Tusc. 28. qui multis contra hanc Cyrenaicorum sententiam disputat. vide etiam III. 13. Livius I. 11. *Novissimum ab Sabinis bellum ortum*, multoque id maximum fuit. *Nihil enim per iram aut cupiditatem actum est.* nec ostenderunt bellum prius, quam intulerunt. III. 3. Nec opinata *etiam* res plus trepidationis *fecit.* Hinc AEneae cuncta discrimina leviora, quia non improvisa.

——— ——— *non ulla laborum*
O virgo, nova *mi* facies inopinave *surgit:*
Omnia praecepi, atque animo *mecum ipse* peregi.

Haec a Musaeo derivata putat Gellius, mihi autem pro fonte erit Euripides:

Ἐγὼ δὲ τοῦτο παρὰ σοφοῦ τινὸς μαθὼν
Εἰς φροντίδας νοῦν συμφοράς τ' ἐβαλλόμην
Φυγάς τ' ἘΜΑΥΤΩ͂Ι ΠΡΟΣΤΙΘΕΙ͂Σ πάτρας ἐμᾶς.
Θανάτους τ' ἀώρους καὶ κακῶν ἄλλας ὁδούς.
Ἵν' εἴ τι πάσχοιμ' ὧν ἐδόξαζον φρενί,
Μή μοι ΝΕΑΡῸΝ ΠΡΟΣΠΕΣῸΝ μᾶλλον δάκνῃ.

WASSE.

METU, AUT PRAEMIA OSTENTANDO] Sic supra: *formidine, ostentando praemia.* CIACC.

GEREBAT] Vox *gerebat* Gronovio non placet, neque mihi. cetera sine ea pulchre cohaerent, *mediocria castella*, &c. Bodl. *mediocriter gerebat.* λ. *mediocriter agebat.* WASSE.

IN MANUS VENTURUM] Supra: *Si qui in manus* vene-

ingentis solitudines oppidum magnum, atque valens, nomine Capsa: cujus conditor Hercules Libys [a] memorabatur. Ejus cives apud Jugurtham [b] inmunes, levi imperio, & ob ea fidelissumi habebantur: muniti advorsum hostis non moenibus modo, [c] & armis, atque viris, verum etiam multo magis locorum asperitate. Nam, praeter [d] oppido propinqua,

VARIANTES LECTIONES.

a *memoratur* G. b *inmunes erant* N. c *&* M. d *loca opp. pr.* E. G.

NOTAE VARIORUM.

rant, *obtruncare.* Livius: *ubi* ad manum venisset *hostis.* CIACC. Libentius legerem, *Ad manus venturum:* quomodo habent quidam impressi codices. & ita sane loquitur etiam Cic. in Verr. Orat. VII. *Nonnunquam etiam res* ad manus, *atque ad pugnam veniebat.* CASTIL.

OPPIDUM MAGNUM, ATQUE VALENS, NOMINE CAPSA] Ptolemaeus *Capsae* meminit ad occasum Tritonidis paludis. Strabo libro ultimo ait, Jugurthae thesauros fuisse in eo oppido: cum hic noster auctor in oppido Suthul eos fuisse supra dixerit. Fieri autem potuit, ut in diversis locis, firmis ac munitis, thesauros suos habuerit Jugurtha, ut de Thala quoque supra dicit, plerosque ejus thesauros ibidem fuisse. Sed mirum est Commentatores nostros, ne unius quidem loci meminisse quem explicarent, unde lux auctori major accederet. Sat est si dicant, fuisse civitatem Numidiae. Mox: *Nam praeter oppido loca propinqua:* temere haec in Aldino codice mutata sunt, nempe in hanc lectionem: *Nam praeter oppida propinqua.* Neque enim verisimile est oppida illi oppido propinqua fuisse, sed loca quaedam, ut villas, vicos, &c. GLAR. Vulgati libri: *Oppidum magnum, atque validum.* Nos pro *validum, valens* reposuimus, duorum MSS. cod. fidem secuti, idque antiquitatem sapit. & eodem in libro *opulens,* non *opulentum,* dixit Sallustius. C. POPMA. Sic 2 MSS. C. Popma, *validum* Gruter. *valens* nostri. WASSE.

LEVI IMPERIO] Berneccerus mavult, *leni,* nota ad Justinum, quam citavimus. RUPERT.

LEVI IMPERIO, ET OB EA FIDELISSUMI HABEBANTUR] Vide Bernecc. in Justin. lib. V. c. I. §. II. Freinsh. in Curt. lib. IV. c. 7. §. I. Virdung. ad Agricolam Taciti c. 7. Freher. in Petr. de Andlo lib. I. c. 3. E quorum virorum observationibus, discere possunt principes, *remissius imperantibus melius pareri.* Adde Polyb. lib. I. c. 72. Eryc. Putean. in lib. VI. Hist. Ins. p. 321. n. 12. Bern. in Tuba Pacis p. 31. RUPERT.

HABEBANTUR] Magis officit huic loco dictio postrema, quam prosit. GRUT.

MUNITI ADVERSUM HOSTES] Manuscriptum, *advorsum hostes.* id antiquario convenire magis videtur. RIVIUS.

NAM, PRAETER OPPIDO PROPINQUA LOCA, ALIA OMNIA, VASTA, INCULTA, EGENTIA ATQUE, INFESTA SERPENTIBUS] Hic quidem quadra illa orationis postulat: *nam praeter oppidum propinqua, alia omnia vasta incultu, egentia aqua, infesta serpentibus.* Sic prope arbitrabar scribendum apud Terentium:

—— praeterea una ancillula
Erat, ea texebat una pannis obsita,
Neglectu, immundu, illuvie.

Obsita pannis, neglectu, immundu, illuvie. *Pannis,* hoc ad vestitum: *neglectu,* hoc ad capillum: *immundu,* ad aurum atque argentum: *illuvie,* ad imbalnitiem, quam appellat Lucilius. *Inmundum* autem, Plautus Mercatore dixit Act. I. sc. I.

Adeo arte cobibitum se esse a patre:
Multo opere immundo rustico se esse exercitum.

Quamvis; *in mundo* duabus dictionibus legi malim. In eodem Sallustii exemplo ex Thosano legendum est: *leni imperio, & ea fidelissimi habebantur.* scriptura tuta auctoritate antiquitatis: apud quos *ea* pro, *propterea,* notum. Asinaria Act. I. sc. I.

Istud dictum tibi non amplius irascor.

Sic scripsit Plautus: sensit, *propter istud dictum.* Numero multitudinis, Persa:

Cum bene nos, Juppiter ivisti, diique alii omnes coelipotentes,
Ea vobis grates habeo, atque ago. PALMER.

NAM PRAETER OPPIDA PROPINQUA] Legendum, prae-

qua, [a] omnia vasta, [b] inculta, egentia aquae, [c] infesta serpentibus: [d] quarum vis, sicuti omnium ferarum, inopia cibi [e] acrior: [f] ad hoc, natura serpentium ipsa perniciosa, siti magis, quam alia re accenditur. Ejus potiundi Marium maxuma cupido invaserat, [g] cum propter usum belli, tum quia res aspera videbatur: & Metellus oppidum Thalam magna gloria ceperat, [h] haud dissimiliter situm, munitumque: nisi quod apud Thalam non longe a moenibus aliquot fontes erant: Capsenses una modo, atque
que

VARIANTES LECTIONES.

a *propinqua loca* B. F. *pr. loca natura & e. a.* M. b *inculta erant* M. c *atque infesta* F. d *quorum* A. B. C. e *asperior* D. f *Ad haec* H. g *tum* F. h *haud aliter s.* M.

NOTAE VARIORUM.

praeter oppido propinqua, uti ex manuscriptis duo habent. ut de locis loquatur *oppido vicinis*, vel quae circa *oppidum sint*. quomodo Tacitus dixit: *Per urbem & urbi vicina conquisiti.* Sic sensus exposcit. quamvis Fabricianum, *praeter oppidum propinqua.* Riv. Palmerius e Thosano reponit *leni*, favet cui Ball. delet & *ob*, at clare *levi* γ. λ. Venetae. in caeteris nescias utrum hoc an illud. Plautus Capt. V. 5.

Nunc servitus si evenit, ei vos morigerari mos bonus est,
Eamque herili imperio, *ingeniis vostris* levem *reddere.*

E contra, *lenia imperia* apud Horat. I. Ep. Tacitus autem receptam lectionem tuetur I. 31. *in finibus Ubiorum* habebantur, *per otium*, *aut* levia munia. ibi apparet verbum *habebantur*, quod Grutero tantopere displicet. Infra: *Immunes*, ἀτελεῖς Glossae. *immunis* & *vectigalis* contraria. sic Cic. V. Verrin. Ambrosius in Hexaem. V. 24. *Repetunt diversae aves aviaria sua, quas vesper nocte cogit discedere, & se in latibulis suis abdunt, canoro occasum diei carmine prosequentes, ne* immunes *abeant* gratiarum *quibus Creatorem suum omnis creatura collaudat.* i. e. *non soluto laudum tributo.* Hoc pacto falsus ille Smerdis apud Herodotum populi benignitatem allexit III. 19. προεῖπε ἀτελήιην εἶναι στρατηΐης καὶ φόρου. confer etiam Caesarem B. Gall. VII. 76. Wasse.

Egentia aquae] Alibi ait, *aquae penuria.* Apulejus Met. I. *Civitatem summo vertice montis exasperati sitam.* & ob id, ad aquas sterilem. Wasse.

Omnia vasta, inculta, &c.] Sic referunt Membranaei nostri, malimque quam *incultu.* quod nuper inculcatum editionibus nostris, nam *vastum est incultu*, quod culta tamen fertilescere potest, id non contingit locis sabulosis, locis ab aquis sterilibus, qualia ista. Grut. Claudian. IV. Conf. Hon.

——— *per* vasta *cucurrit*
AEthiopum. Wasse.

Inopia cibi acrior] Vox *cibi* abundare videtur. Ciacc. & Ursin. omittit L 3. Wasse.

Ipsa perniciosa] Ar. L 2. 3. λ. Ball. omittunt *ipsa*, male. *ipsa* enim hoc in loco valet *cum per se sit.* vel, *omnino.* Cicero: *Triginta dies erant* ipsi; *cum dabam has literas.* Servius ad Georg. III. 434. *quod genus siti.* Nicander Ther. p. 8. Ed. 1557.

Εἰ δέ πȣ ἐν δακέεσσιν ἀφαρμάκτῳ χροῒ κύρσῃς
Ἄκμηνος σίτων, ὅτε δὴ κακὸν ἄνδρας ἰάπτει.

Infra:

Ἢ ὅτε σὺν τεκνοῖσι θερειομένοισιν ἀβοσκὴς
Φωλειοῦ λοχάδην ὑπὸ γωλεὰ δίψας ἰαύει,
Ἢ ὅτε δὴ λίπῃσι μεθ' ὃν νόμον.

Dein:

Μὴ σύγ' ἐνὶ τριόδοισι τύχοις.

Virgil. Georg. III. 432.

Postquam exusta palus, terraeque ardore dehiscunt,
Exsilit in siccum, & flammantia lumina torquens
Saevit agris, asperque siti, atque exterritus aestu.
Nè mihi tum molles sub divo carpere somnos,
Neu dorso nemoris libeat jacuisse per herbas.

Lucan. IX.

Alliciunt gelidas nocturno frigore pestes:
Innocuosque diu rictus *torpente veneno*
Inter membra fovent.

Quo in loco:

Et gravis in geminum surgens *caput Amphisbaena.*

Codex B. Pub. & Isidorus Hispalensis *vergens.* sane *vergo* idem quod *desino.* Cicero: *Omnibus ejus partibus in medium* vergentibus. Sed retinendum *surgens*; nam illud Virgilii expressit: *surgentem*

que ea intra oppidum jugi aqua, cetera pluvia utebantur. Id ibique, & in omni Africa, quae procul [a] a mare incultius [b] agebat, eo facilius tolerabatur, quia Numidae [c] plerumque lacte, & ferina carne vescebantur, [d] neque sa-

VARIANTES LECTIONES.

a *a mari* C. D. E. F. G. H. I. K. L. b *agebatur* A. c *plerique* M. d *& neque s.* H. L.

NOTAE VARIORUM.

tem in cornua cervum. firmat Solinus p. 51. *Amphisbaena* consurgit in caput geminum. Ejus formam & indolem depingit Nonnus Dionys. V. p. 148.

> Δίστομος Ἀμφίσβαινα μέσῳ μηρύεται ὁλκῷ
> Ἰὸν ἀποπτύουσα δι' ἀμφοτέροιο καρήνου.
> Ἀμφελελιζομένη, μελέων ἑτερόζυγι παλμῷ,
> Ἐς κεφαλὴν ἢ κάρηνον ἐφερπύζουσα συνάπτει,
> Λοξῇ καμπύλα νῶτα περισκαίρουσα πορείῃ.

Vide Lucianum de Dipsadibus pag. 924. Est & alius ejusdem poetae locus, quem ob materiae affinitatem, tum quia mendosus est, adducere non gravabor. IV. 724.

> *Aspidas ut Pharias cauda sollertior hostis*
> *Ludit, & iratas incerta provocat umbra:*
> *Obliquansque caput vanas serpentis in auras*
> *Effusae* toto *comprendit guttura morsu.*

Codex Cajensis, uti & B. Pub. *tuto.* Ita legendum suadent sequentia:

> *Letiferam* citra saniem: *tunc* irrita pestis
> *Exprimitur, faucesque fluunt* pereunte veneno.

Sed caudam eos aeque ac fauces petere atque ita in flumen trahere narrat Strabo lib. XVII. Nec verum est quod ait Noster de serpentibus bestiis solummodo, sed de omni genere ferarum. Apulejus VI. 178. *Nec vero istius orae contra formidabiles oves feras aditum, quoad de solis flagrantia mutuato calore*, truci rabie solent efferri. Codex Paraei *effero*, unde aliquando conjeceram *efferari.* infra. Met. IX. *Certe venenatis morsibus contacta nonnulla jumenta*, efferari *jam simili rabie.* Apolog. 1. p. 318. *neminem Tyrannide* efferavit. Ammian. XXIV. 4. *Quo* efferati *gaudio.* De leonibus Ammian. XVIII. 7. *At ubi* solis radiis exarserit *tempus, in regionibus aestu ambustis, vapore sideris, agitantur,* &c. *immanius* efferascunt. WASSE.

QUAE PROCUL A MARI INCULTIUS AGEBAT] In Veneto ac plerisque aliis non est additum, *a*, Cicero fere in similibus praepositionem addit, velut: *Insula Delos tam procul a nobis.* Idem: *Procul a terra abripi.* &: *Non* procul *a suis finibus.* Nisi ubi poetice loquitur, ut in Arato: *Et procul Arcturo.* Item in Epistolis e Poëta quopiam: *Patria procul.* Plinius tamen V. capite 9. ubi Nilum ait originem habere in monte inferioris Mauritaniae: *Non procul Oceano*, inquit; & Curtius IV. *Procul hostium conspectu.* Paullo post: *Haud* procul *Carthaginis* muris *locaverant castra.* &: *Haud* procul munimentis *urbis emersit.* & postea: *Jamque haud* procul Memphi *erat.* Idem V. *Haud* procul moenibus *fluxerat.* & IX. *Haud* procul amne *per quem erat navigaturus.* Idem tamen praepositionem interim addit. velut V. *Qui haud* procul ab *urbe tendebat.* & IX. *Haud* procul a *Perside aberant.* Sed & X. *Esse haud* procul a *continenti insulam palmis frequentibus consitam.* Nisi quis mendum forte subesse putet. RIV. Carrionis, & Gruteri Edd. *p. a. mare.* vide quae supra notavimus. WASSE.

LACTE ET FERINA VESCEBANTUR] Manuscripta, *ferina carne*, sed mihi prior lectio magis arridet; ut subaudias substantivum, quomodo Virgilius I. AEneidos:

> *Implentur veteris Bacchi, pinguisque ferinae.*

Ita fere dicimus, *suilla, bubula, caprina*: ut subaudiatur *caro.* Linacer tamen cum manuscripto facit, ut & ex impressis quaedam. Sed & supra Sallustius, *Quis cibus erat caro ferina*, inquit. de Gaetulis loquens. RIV. Nonnulli manuscripti & impressi codices: *Lacte, & ferina carne vescebantur*, habent. Ego dictionem *carne*, numquam a Sallustio scriptam fuisse arbitror, sed ab imperito quodam, qui tamen sibi valde doctus videretur, soloecismum committi existimans, additam: ignorant saepe apud probatos auctores soloecismum inveniri: ut in hoc versu Virgilii:

> *Implentur veteris Bacchi, pinguisque ferinae:*

deest enim *carnis.* Sic apud Ciceronem de Divinatione in Verrem: *Si quis vestrum, judices, aut eorum qui adsunt, forte miratur, me, qui tot annos, in caussis, judiciisque publicis, ita sim versatus, ut defenderim multos, laeserim neminem, subita nunc mutata vluntate, ad*

salem, neque alia irritamenta gulae quaerebant. Cibus illis adversum famem, atque sitim, non libidini, neque luxuriae erat.

XCV. Igitur Consul,[a] omnibus exploratis, credo Diis fretus, nam contra tantas difficultates consilio satis providere[b] non[c] poterat: quippe etiam fru-

VARIANTES LECTIONES.

a *omnibus rebus* M. b *possit* A. c *nequiverat* F.

NOTAE VARIORUM.

accusandum descendere. Toto enim hoc exordio, soloecismi species continetur, nisi addas, &, aut *idem*: ut sit, *& subito nunc mutata voluntate ad accusandum descenderim*: id quod Pedianus quoque observavit. C. POPMA. Haud aliter MSS. Pall. addita voce *carne*, quam tamen cum Rivio mallem abesse. GRUT. Retinent libri, & Noster infra, idque rectissime & ἀρχαϊκῶς sic, vestis *contemta* ferina, apud Lucretium. Columella. Prooem. 10. *Largior tamen pauperibus fuit usus epularum, lactis copia, ferinaque ac domesticarum pecudum* carne. Sallust. Jug. XII. *occultans se tugurio* mulieris ancillae. vide quae ad locum annotavimus. Infra: *salem neque alia*. L 2. omittit *alia* sed inepte. Caeteri, & Charisius p. 82. agnoscunt. firmat Auson. Technopaeg.

Irritamentum, *quibus* additur *aequoreum* sal. vide Pausan. in Atticis. Plutarch. Sympos. VI. Q. 10. Columellam Praefat. Strabonem XVII. p. 835. si vocem *gulae* omisisset, auctore Tacito id fecisset. III. 54. *Cur ergo olim parsimonia pollebat? quia sibi quisque moderabatur: ne* irritamenta *quidem eadem.* verum & libri & ille alibi retinuit Vid. Hist. II. 62. atque ita Ammianus. p. 520. confer Sulpicium Dialog. I. 8. Salis & vini usum ignorasse aetate sua Sarracenos ait Ammianus. Confer Eustath. Odyss. XI. 122. WASSE.

CIBUS ILLIS ADVERSUS FAMEM] Codex Fabricianus, *adversum famem & sitim.* quomodo & ille Parisiis a Badio impressus. Utrumque apud Ciceronem atque alios primae notae scriptores reperitur, *adversus* & *adversum*. At in exemplari Veneto, Argentoratensi, aliis plerisque est additum quiddam, quod in superioribus, si minus necessarium est, abest: si opus est, deest: *Cibus* [illegible] *illis adversus famem atque sitim.* videlicet ut *cibus* ad famem, ad sitim *potus* referatur. Mihi utra lectio verior, haud dum satis liquet. nisi quis adeo pro[illegible] esse ducat lectionem vulgatam, quod & cibi pariter & potus vicem praebeat lac; quo illi fere vescebantur. qua de caussa iidem & γαλακτοφάγοι dicebantur, quasi dicas, lacte vescentes. atque item γαλακτοπόται sicuti lib. VII. testatur Columella, quo loco *nationibus quibusdam frumenti expertibus victum commodare lac* docet. RIV.

CIBUS ILLIS ADVORSUM FAMEM ET SITIM, NON LUBIDINI, NEQUE LUXURIAE ERAT] O beatas gentes! Vos mortalium ceteri:

Discite, quam parvo liceat producere vitam,
Et quantum Natura petat!

Ut illud Lucani huc traham. Beatas vero ignosceret etiam Sen. qui epist. 25. *Panem & aquam natura desiderat; nemo ad haec pauper est; intra quae quisquis desiderium suum claudit, cum ipso Jove de felicitate contendat.* Vide ibi Lipsium. RUPERT.

CREDO DIIS FRETUS: NAM CONTRA TANTAS DIFFICULTATES CONSILIO SATIS PROVIDERE NON POTERAT] Quamvis bona fortuna, seu felicitas, sit fere comes consilii & rationis: tamen paulo benignius eandem quibusdam a deo attributam esse, negari non potest. Constat enim esse quosdam hoc astro, ut iis, ad amplitudinem, & gloriam, & ad res magnas gerendas, divinitus adjuncta fortuna videatur, &, ut verba M. Tullii usurpem, *etiam venti tempestatesque obsecundent.* Contra *sunt quidam fataliter infelices*, ut diximus ad Justini lib. XXVII. c. 2. §. 5. Quam inaequalitatem fortunae in hominibus poëta Graecus apud Stobaeum serm. 103. deplorat hisce: *Papae! quam inaequales sunt mortalium fortunae. Alii enim prospere agunt, aliis calamitates durae adhaerent, quamvis pii sint erga deos, & vitam omnem diligenter, & provide cum justitia agant, sine dedecore.* Quae cum ita sint, ad aliquod publicum negotium, bene feliciterque gerendum, sive e sententia conficiundum, prudenter feceris, si non solum prudentem, sed & felicem, sive cujus prudentiae & virtuti crebro etiam fortuna subscripserit, & aspiraverit felicitas, socium tibi delegeris. Adde not. ad Flori lib. IV. c. 2. §. 37. RUPERT.

NAM CONTRA TANTAS DIFFICULTATES] Volumen Fabricianum, omissa illa particula *contra*, nam

frumenti inopia tentabatur, quod Numidae pabulo pecoris magis, quàm arvo, student, &, quodcumque natum fuerat, jussu regis in loca munita contulerant: ager autem aridus, & frugum vacuus [a] ea tempestate: nam aestatis extremum erat; tamen pro rei copia satis [b] providenter [c] exornat: [d] pecus omne, quod superioribus diebus praedae fuerat, equitibus auxiliariis agendum adtribuit: [e] A. Manlium legatum cum cohortibus expeditis ad oppidum Laris, ubi stipendium, & commeatum locaverat, ire jubet: dicitque se praedabundum post paucos dies eodem venturum. [f] Sic in-

VARIANTES LECTIONES.

a *ea temp. erat* F. *erat e. t.* M. b *se exornat* N. c *pecusque* E. d *Mallium* F. e *provide* M. f *Sed* C.

NOTAE VARIORUM.

nam difficultates tantas, &c. haud scio an perperam. nisi quis *providere*, pro eo quod est, *praecavere tantas difficultates*, positum velit. quomodo Terentius in Andria: *Quae si non astu providentur*, pro *caventur*, *vitantur.* ut adnotavit ibidem interpres. Mihi vulgata lectio bene habere videtur, ac potest incuria librarii τὸ *contra* omissum esse, nam in aliis manuscriptis est. RIV. Comparet in omnibus MSS. illud *contra*, itaque Fabriciano codici abesse putarim non de industria. GRUT.

NATUM FUERAT] *Nasci*, etiam de inanimis. Varro I. R. R. Cap. 17. Nata herba *ad spem foenisiciae.* Virg. Ovid. Celsus II. 18. *Quod aut nimis humido aut nimis sicco nimiumque aut frigido aut calido* natum est. Varro: *Ad summum, parum illi bona* lana nascebatur, *arietes a Tarento emit, & eos curavit in gregem. Mel Atticum ut domi* nasceretur *apes ab Athenis jussit adferri.* Lex Licinia apud Gellium II. 24. *Si quicquam esset* natum *e terra, vite, arbore, promisse atque indefinite largita est.* Sic Graeci: ἀπὸ τοῦ γεννήματος τῆς ἀμπέλου. Plato in Axiocho: Ἄφθονοι μὲν ὧραι παγκάρπου γονῆς βρύουσι. hoc modo voce *creat* utuntur Latini. Senec. de Ira II. 15. aliique. Supra, pro *quod Numidae*, Valla VI. 41. Mart. Pemb. *quia N.* WASSE.

EA TEMPESTATE] Illa *ea tempestate* videntur a glossa. GRUT. *ager autem, &c.* citat Nonius p. 398. WASSE.

EXPEDITIS AD] L 2. omittit *expeditis*, L 3. *ad*, eleganter. WASSE.

OPPIDUM LARIS] Sic MSS. in quibusdam *Larim.* perperam. RIV. Si ita legas, erit *Laris* patrius casus, ut apud Virgil. *Urbem Patavi*, id est, Patavium. veteres tamen impressi codices habent, *oppidum Larim*; a Ptol. Λάρης dicitur. CASTIL. *Lares* Cirtesiorum oppidum ponit Ptolemaeus aliquanto magis ad meridiem, quam Vaccam (ipse *Vagam* appellat) ad Juliam Cirtam. Caeterum cum paulo ante retulerit auctor, Marii cum duobus regibus pugnam ante Cirtam, interea vero aliquot oppida castellaque capta: denique venisse in mentem ei, ut Capsam tentaret, quae satis longe a Cirta abest, atque a Laribus: Commentatoribus venia dari potest, etiamsi ea ne verbo quidem attingunt, cum auctor ipse tam negligens in re seria fuerit, ipse inquam Africae provinciae Praetor, quam non absque nominis sui infamia spoliasse fertur. Ubi enim Tanam flumen, quod hic subjungit, fuisse existimemus? Itinere a Cirta Capsam, flumina duo sunt a Ptolemaeo descripta, Rubricatus & Bagrada, praeterea paludum Sisarae & Hipponitidos flumen. Fieri tamen potest & plura alia interfuisse, sed dubitet Lector mecum. Nam, ut antea conquestus sum, ex Africae topographia non temere apud hunc auctorem & Livium te explices. GLAR. In Concil. Carthag. nominatur Hortensius *a Laribus* Episc. A. POPMA.

DICITQUE SE, &c] Vox prima tolli posset, nisi eam retinerent MSS. ad unum omnes. GRUT. sane infra Cap. 114. eandem vocem intrudunt Pemb. Ar. Reg. L 3. *appellat*, *dicitque se a patre Boccho, &c.* &, 38. quamquam *intelligat P. Rom.* [*dicit se*] *velle manifesta magis. &c.* sic enim L 2. pessime. ita tamen locutus cap. 110. multo elegantius Maro AEn. IX.

> —— *Tunc Nisus & una*
> *Euryalus, confestim alacres admittier orant;*
> Rem magnam *pretiumque morae* fore.

Ar. omittit *se.* WASSE.

SIC INCEPTO SUO OCCULTATO] Hoc est, *consi-*

 lies;

incoepto suo occultato, pergit ad flumen [a] Tanam.

XCVI. Ceterum in itinere quotidie pecus exercitui per centurias, item [b] turmas aequaliter distribuerat; &, ex coriis utres uti fierent, curabat: [c] simul & inopiam frumenti lenire, & ignaris omnibus, parare, quae mox [d] usui forent: denique sexto die, cum ad flumen ventum [e] est, maxuma vis utrium [f] effecta. Ibi castris levi munimento positis, milites cibum [g] capere, atque, uti simul cum occasu solis egrederentur, paratos esse jubet; [h] omnibus sarcinis abjectis, aqua modo seque, & [i] jumenta onerare. [k] Dein, postquam tempus [l] visum, castris egreditur: noctemque totam itinere facto, consedit: idem [m] proxuma facit. Dein tertia multo ante lucis adventum pervenit in locum

VARIANTES LECTIONES.

a MSS. passim] *Tanaim.* b turmas XXX. M. *turmas triginta* N. c *simul inopiam* N. d *usui bello* A. e *est* delet H. f *effecta est* B. D. E. F. G. M. N. g *capere jubet* G. f *omn. aliis sarc. abj.* E. h *denique* F. G. *dehinc* K. i *visum est* A. B. C. D. E. G. H. I. K. L. k *oneravere* N. l *noctemque per totam* M. N. m *pr. nocte deinde & t. nocte* N.

NOTAE VARIORUM.

lio. Infra: *prava incoepta consultoribus noxae esse.* CIACCON.

TANAM] Arond. *Thanam*, Pemb. & I. 2. *Tanaim*, quomodo & Editio Oxoniensis 1701. quid ergo oppidum *Laris* juxta *Tanaim*? imo:

Ante pererratis amborum finibus, exul
Aut Ararim Parthus bibet, aut Germania Tigrim.

Quam id nos credemus. WASSE.

PECUS EXERCITUI PER CENTURIAS, ITEM PER] Manuscripta, *per centurias, item turmas*, omissa repetitione praepositionis *per*, quomodo & ex impressis habet codex Badianus, atque alii quidam. RIV.

ITEM TURMAS AEQUALITER] Quod a nemine notatum adhuc ex ullo libro, legitur in Cod. Rittershus. *item turmas* XXXII. *aequaliter distribuerat.* COLER.

AEQUALITER DISTRIBUERAT] Legerem, *distribuebat.* Sequitur enim, *ut fieret curabat.* CIACC. Praepositio *per*, ante *centurias* omitti non debet. Illud autem quod statim deinde sequitur: *Simul & inopiam frumenti lenire.* quomodo lenierit, non satis clarum. GLAR. L 2. *per turmas* XXXII. *aequaliter.* Ball. quotidie *quadraginta duum pecus.* WASSE.

ET EX CORIIS UTRES UTI FIERENT] Freinsh. in Curt. lib. XVII. c. 5. §. 18. RUPERT.

SIMUL ET INOP.] Copula & non habetur in Pall. pr. aut secundo. GRUT. nec in G. aut R. delendum puto. WASSE.

IGNARIS OMNIBUS] Veteres codices, *omnia*, & eo fuerunt, qui sic ederent: *& ignaris omnia parare:* & post etiam (o stultitiam) in annotationibus de eo, si diis placet, se jactarent. Scribo: *& gnavus omnia parare, quae mox usui forent.* PALMER. Palmerius: *& gnavus omnia parare.* quod in vett. libb. omnibus reperisset *omnia* pro *omnibus.* COLER.

IGNARUS OMNIA PARARE] Secutus sum codices antiquos, in quibus ita scriptum est, quemadmodum edendum curavi: & ita esse legendum sensus ipse postulat. C. POPMA. Sic Codd. universi. Palmeriani vero, *ignaris omnia*, uti & alii; unde ille, *& gnavus omnia.* cave credas. Supra Noster: *sic incoepto suo occultato, pergit ad flumen.* quod ejus commentum satis redarguit. Idem fere de Antigono Nepos XVIII. 8. *Ad hanc conficiendam imperavit* quam plurimos utres, *atque etiam culleos comparari, Post haec pabulum, praeterea cibaria cocta dierum decem, utque quam minime fieret ignis in castris.* Iter *quod habebat*, omnes celat. WASSE.

OMNIBUS SARCINIS ABJECTIS] Est in nonnullis, *omnibus abjectis sarcinis.* quae collocatio verborum melior. RIVIUS. λ. *sarcinis* in marg. exhibet. WASSE.

DEIN TERTIA MULTO ANTE LUCIS ADVENTUM] Coloniensis: *non multum ante lucem*, alii, *ante lucem advenientem.* mihi suspecta est inconstantia, &

cum tumulosum, ab Capsa non amplius duum millium intervallo: ibique, quam occultissume potest, cum omnibus copiis [a] opperitur. Sed, ubi dies coepit; & Numidae nihil hostile metuentes, multi oppido [b] egressi; repente omnem equitatum, & cum his velocissimos pedites cursu tendere ad Capsam, & portas obsidere jubet: deinde ipse intentus propere [c] sequi, neque milites [d] praedare sinere. Quae postquam oppidani cognovere; res trepidae, metus ingens, malum improvisum, [e] ad hoc pars civium extra moenia [f] in hostium potestate, [a] coë-

VARIANTES LECTIONES.

a *diem opperitur* F. M. N. b *e. sunt* G. K. M. c *sequitur* N. d *praeliari* A. *praedari sinebat* N. e *adhinc* H. f *in h. p. deprehensa* B. E.

NOTAE VARIORUM.

& mirum ni scripsit Sallustius *ante lucem adventam*. Terent. Andria:

Ego commodiorem hominem adventum ad tempus non vidi.

Homo adventus, qui advenit. Phormione:

Adeon' rem rediisse, quod mihi consultum esse optime velit,

Phaedria, patrem ut extimescam, ubi in mentem ejus venit.

Patris venti, dixit, ut *lucem adventam*, hic noster. Scio aliter circumferri: sed vetus interpres, quod ego restitui, in veteribus esse fatetur. Nihilo secus, *sol occasus*, in XII. qui occidit. *Sol occasus suprema tempestas esto:* quomodo Qu. Claudius in Annal. PALMER. Palmerius in Spicilegiis tomo IV. facis Criticae p. 652. legit *dein tertia multo ante lucem adventam*, contra omnium & MSS. & excusorum fidem: atque id censet, levissimo impulsus argumento. Nempe non alio, quam quia in Coloniensi simpliciter esset, *ante lucem.* in aliis, *ante lucem advenientem.* Vulgatam Lectionem reperit in MSS. suis Vossius; & sic editiones veteres (in his Mediolanensis A. 1508. a Pomponio Laeto & Hyacintho Arpinate castigata) & recentes ex MSS. fide doctissimorum hominum industria recensitae: ut quin ea sit germana scriptura, minime debeat dubitari. RUPERT.

LUCIS ADVENTUM] Colon. *non multum ante lucem.* alii, *ante l. advenientem*, unde Palmer. *ante l. adventum.* at nostri omnes, uti & Gerardi Vossii, lectionem editam tuentur. vide Vossium Analog. IV. cap. 13. Supra: *noctem t.* i. e. *itinere* [*per*] *noctem perpetem facto. facere iter* optimis auctoribus frequentatum. Cic. Ovid. Liv. Lucret. Senec. etiam *castra facit.* pro, *consedit.* Dares cap. XIX. Cujus prima verba Daceriam mire torquent: ea sunt hujusmodi: *Deinde quum Argivis non constaret, exeundi ad Trojam clam noctu an interdiu fieret*, Palamedes suadet, &c. subintelligit Anna *consilium*, posse se praeterea nihil ingenue professa. Membranae Sidncienses, pro *fieret*, habent *opportunum*, quod sane haudquaquam intempestivum. legendum, *opportunum foret.* ut subintelligatur *tempus*, more Graecanico. vel si MS. non satis audies, *exeundum.* Infra: *ibique quam* Reg. *ibi quam.* infra, L 2. omittit *multi*, caeteri servant. WASSE.

PARS CIVIUM EXTRA MOENIA] Scribitur Pal. IV. inter lineas; sic tanquam praecedere deberet vocem *extra*; *comprehensa.* & vero si ego Sallustius fuissem, scripsissem potius tribus verbis, *pars civium comprehensa*, sive adeo ut erat in Popmae libris; *deprehensa*; quam alia illa omnia, quae tamen ambigas, an sint ab auctore: nam Pal. tert. *pars civium extra moenia in manibus hostium.* ut forte fuerit, *pars civium hostium potita*; aut verbum aliud vulgo ignotius. GRUT. Veneta 1570. Balliol. *potestate deprehensa.* caeteri cum vulgatis. WASSE.

IN HOSTIUM POTESTATE] Duo MSS. cod. *In hostium deprehensa potestate.* Neque haec scriptura, absurda cuiquam videri debet, etsi non omnium veterum librorum auctoritate confirmata sit. C. POPMA.

Co-

[a] coëgere; uti deditionem facerent. Ceterum oppidum incensum: Numidae puberes [b] interfecti: alii omnes venumdati: praeda militibus [c] divisa. Id facinus contra jus belli non avaritia, [d] neque scelere Consulis [e] admissum; sed quia locus Jugurthae [f] obportunus, nobis aditu difficilis: genus hominum mobile, infidum, ante neque beneficio, neque metu coërcitum.

XCVII. Postquam tantam rem Marius sine ullo suorum incommodo [g] patravit; magnus, & clarus antea, [h] major, atque clarior haberi coe-

VARIANTES LECTIONES.

a *cogere suos* F. b *interemti* D. *interfecti sunt* F. c *divisa est* G. N. d *admissum est* A. N. e *non scel.* H. f *erat opportunus* E. g *peregit* A. B. D. E. F. H. K. M. N. abest L. h *magisque clarior* N.

NOTAE VARIORUM.

Coegere uti] Adblanditur magis lectio Commeliniani, *cogere*, quae item extat in aliquot Pall. poterat quoque recisis vocibus duabus, scribi, *cogere deditionem*. L. 2. Mart. *cogere*. Wasse.

Ceterum oppidum incensum: Numidae puberes interfecti] Similia sunt illa Taciti XIII. Annal. c. 39. de Volando castello: *Capta incensa munimenta, omnesque puberes trucidati &c.* & *imbelle vulgus sub corona venumdatum: reliqua praeda victoribus cessit.* Ceterum quod in nostro sequitur: *Id facinus, contra jus belli, non avaritia neque scelere consulis, admissum; sed quia locus Jugurthae opportunus*; ea vero calva excusatio est, licet non inusitata veteribus. v. g. Saxonum legati, pactis tandem cum Valentiniano & Valente Impp. induciis, domum abeuntes, ex insidiis ad unum omnes caesi sunt. Funestum scelus! sed id similiter excusat Amm. Marcell. At *licet*, inquiens, *justus quidam arbiter rerum factum incusabit perfidum ac deforme: pensato tamen negotio non feret indigne, manum latronum exitialem tandem copia data captam.* Haec ille. Quod sane nihil aliud est, quam dicere: turpe factum fuisse, sed utile. Sed mihi sedet, nulla utilitate hujusmodi perfidiam excusari posse. Vide Grot. lib. III. de I. B. ac B. c. 11. n. 15. Rupert.

Ante neque beneficio neque metu coercitum] Ita Edd. etiam primae, satis rotunde, sed contra MSS. quorum insigniores ignorant illud *ante*. sed & eis fere adest illud *coercitum* ab interpolatorum calamis, fuitque prius, aut *cohercetur*; aut aliud quid. certe Pal. primus clare praefert: *a neque beneficio neque metu cohercetur*; ac deinde factum, *ac neque* sunt etiam codices, in quibus, *ante neque benef. neque metu coercebatur*, item *coherceretur*, adeo ut liceat suspicari forte fuisse prius; *mobile, infidum; neque b. neque m. coercendum.* Gruter. Nostri nihil movent; abest solummodo λ. vox *ante*. Transtulit haec ad Idumaeos Hegesip. IV. 6. *genus mobile, inquietum.* Alludit etiam Tacitus An. VI. 36. *Adfluentibus paullatim, qui metu magis quam benevolentia subjecti.* Wasse.

Postquam tantam rem Marius patravit] Visitur quidem illud *patravit*, in Pal. sec. sed tantum inter lineas: littera vero ejus nulla in Nazar. aut Commelin. neque tamen ejus loco aliud quid substitutum. at Pall. tert. ac quint. sex. sept. oct. habent: *postquam tantam rem peregit Marius sine ullo suorum incommodo, magnus.* quart. *postquam tantam rem egit sine, &c.* ambigas, an fuerit: *patrata tanta re sine ullo suorum incommodo; magnus, &c.* Grut. L 2. 3. *rem peregit.* & sic Venetae. Bodl. at λ. *postquam gessit.* dissensione ex varia interpretatione vocis *patravit*, orta. Ieem.

Major atque clarior haberi coepit] illud *coepit*, invectum est ab inscito Grammaticello. Grut. At nostri omnes agnoscunt. Bad. Ball. Soldus, *major clariorque*, L 2. *major clarior.* Nescio an reliquerit Auctor *mage clarior*, quod certe Plautinum:

Nec me miserior *foemina'st, neque ulla videatur magis.*

Amphitr. V. 1. & Menaechm. Prol.

Nam nisi qui argentum dederit, nugas egerit.
Qui dederit, magis majores nugas *egerit.*

Aulul. III. 2. 8.

Ita

coepit: [a] omnia non bene consulta in virtutem trahebantur. Milites modesto imperio habiti, simul & locupletes, ad coelum ferre: Numidae magis, [b] quam mortalem, timere: postremo omnes [c] socii, atque hostes credere,

VARIANTES LECTIONES.

a *Omnia n. b. c. verum etiam casu data in v. tr.* A. *omnia n b. c. modo veram etiam casu data v. tr.* C. b *quam quamquam m. t.* N. c *cives, socii a. b.* M.

NOTAE VARIORUM.

Ita fustibus sum mollior magis, *quam ullus cinaedus.* Virgil. Culice:

Qui magis *optato queat esse* beatior *horto.*

Valerius III. 7. *Sed uterque nostrum* magis *invidia, quam pecunia,* locupletior *est.* Mela II. 6. *magis magisque latior.* Ita etiam libenter Arnobius, Boethius, Arator, Cassiodorus Var. I. 28. Martianus VI. p. 227. *magis, quod lassa, pulchrior.* & sic tres Codices quibus usi sumus. Habes etiam apud Arnobium, nisi fallit memoria, *magis clarissimum.* Locutio a Graecis tracta est. Aristoph. Plut.

Τίς γὰρ γένοιτο μᾶλλον ὀλβιώτερος.

Noster autem Catil. LXII. Cato clarus *atque* magnus *habetur.* vide Cl. Perizonium ad Sanctium pag. 150. Caeterum vulgatam tuetur Sulpicius Hist. II. *Daniel clarus ante,* clarior haberi *coepit.* WASSE.

OMNIA NON BENE CONSULTA IN VIRTUTEM TRAHEBANTUR] His verbis quidam codices haec addunt verba: *verum etiam casu data in virtutem trahebantur.* Sed sive ea legamus, sive omittamus, intelligenda videtur conjunctio *etiam;* ut sit sensus: *Omnia etiam non bene consulta.* Soldus ad *hosteis* retulit. *Si hostes,* inquit, *non bene consulebant, & Marius ita vinceret, laudabatur a plerisque.* Badius addit *solum: Omnia non solum bene consulta, verumetiam casu data; in virtutem trahebantur,* ita copiosa est ignorantia nostra, quoties haeremus; quemadmodum non ita multo post quod sequitur, *aut Deorum nutu cuncta portendi:* ubi Badius exponit: *significari & adduci,* scilicet, *illi.* Soldus: *Diis auctoribus fieri:* quod magis placet. GLAR. Sic & Aldinum pariter ac manuscriptum: in Veneto autem, cujus aliquoties memini, atque item aliis quibusdam, addita nonnulla sunt, nimirum haec, *rerum etiam casu data.* Ego quamvis priorem lectionem probo, tamen quid hic suspicer, paucis dicam. Fortasse legendum, *omnia non bene consulta modo, verum etiam casu data, in virtutem trahebantur.* ut sit sensus: *Non solum quae erant sapienter provisa, sed & ea quae casu aliquo ac felicitate quadam acciderant, virtutis esse existimabantur;* hoc est, non temere neque casu facta, aut forte fortuna, sed virtute consilioque potius gesta esse credebantur quaecumque bene evenerant. Sic & Q. Curtius de Alexandro lib. III. *Jam primum,* inquit, *nihil nisi divina ope aggredi videbatur. nam cum esset praesto ubique fortuna, temeritas in gloriam cesserat.* RIV. Aliquid esse etiam heic minus integri, produnt membranae Commel. in quibus *trahuntur;* forte fuit, *in virtutem trahi.* nam quae hoc loco citat ex aliis editionibus Rivius, nititurque emendare: scimus licet, nata, post editiones primas, ab Pomponio Laeto. GRUT. Quidam Codd. *verum etiam casu data in virtutem trahebantur.* Glar. Sic Venetae. γ. supra *consulta* habet, *& bene consulta* etiam, *in virtute tr.* quod non displicet. Bodl. Ball. *modo neque etiam data casu.* Noster cap. 94. *gloriam ex culpa invenit.* Huc respexit Plinius Epist. V. 21. *Est omnino iniquum, sed usu receptum, quod honesta vel turpia, prout male aut prospere cedunt; vel probantur vel reprehenduntur.* Pindarus Ol. ί.

Εὖ δ' ἔχοντες σοφοὶ καὶ πολίταις ἔδοξαν ἔμμεν.

WASSE.

OMNIA, NON BENE CONSULTA MODO, VERUM ET CASU DATA, IN VIRTUTEM TRAHEBANTUR] Infra c. 94. in f. *Sic forte* (i. e. fortuna) *correcta Marii temeritas, gloriam ex culpa invenit.* Plautus in Pseudolo A. II. sc. 3.

---- ---- ---- *ut quisque fortuna utitur,*
Ita praecellet, atque exinde sapere eum omnes dicimus.
Bene ubi quod consilium discimus accidisse, hominem catum
Eum esse declaramus: stultum autem illum, cui vertit male.

Consulendus Freinsh. in Curt. lib. III. c. 6. §. 18. & lib. III. c. 8. 29. RUPERT.

OMNES SOCII, ATQUE HOSTES] Naz. *atque cohortes;* mihi *hostes* non displicet, sed *omnes* superva-

re, illi aut mentem divinam esse, aut Deorum nutu cuncta portendi. Sed Consul, ubi ea res bene evenit, ad alia oppida pergit: [a] pauca, repugnantibus Numidis, capit, plura, deserta propter Capsensium miserias, [b] igni corrumpit: luctu, atque caede omnia complentur. Denique multis locis potitus, ac plerisque exercitu incruento, aliam rem adgreditur, non eadem asperitate, qua Capsensium, ceterum haud secus difficilem. Namque haud longe a flumine [c] Muluchae, quod Jugurthae, Bocchi-

VARIANTES LECTIONES.

a *pauca loca* F. b *igni* delet E. c *Mulucha* A. B. C. D. E. F. G. H. I. *Muluca* M. N.

NOTAE VARIORUM.

caneum videtur. GRUT. Bodl. Venetae *omnes*. Bodl. praeterea habet, *omnes socii*, *cives atque*. Caeteri Oxonienses, teste Cl. Hudsono, universalitatis nota defecti sunt, quod sane demiror. WASSE.

ILLI AUT MENTEM DIVINAM ESSE, AUT DEORUM NUTU CUNCTA PORTENDI] Caesar II. de B. Gall. c. 31. de Aduaticis: *Non se existimare Romanos sine ope deorum bellum gerere.* Eamque opinionem de se excitavit Titus apud Joseph. lib. VI. B. Jud. c. 11. RUPERT

DEORUM NUTU] I. e. *auctoribus diis.* nutus enim Necessitatis, & voluntatis signum:

Annuit, & *totum* nutu *tremefecit Olympum.*

Virg.

---- ---- nutu *saevae Junonis eunt res.*

Οὐ γὰρ ἐμὸν παλινάγρετον, οὐδ᾽ ἀπατηλὸν,
Οὐδ᾽ ἀτελεύτητόν γ᾽ ὅ, τί κεν κεφαλῇ κατανεύσω.

Glossae, *nutus* ῥοπὴ, impulsus, quo sensu θεία ῥοπὴ alicubi apud Chrysostomum. Tacitus Hist. II. 4. *Ubi laeta & congruentia exta; magnisque consultis annuere Deum videt. Numen* pro *nutu* teste Servio ad IV. AEn. Lucretius:

Terrificas capitum quatientes numine *cristas.*

Catullus Nupt. Pel.

Annuit *invicto coelestum* numine *rector*

Confer Apulejum Met. VI. p. 92. 98. Sulpicium Hist. Sacr. I. 15. Vitruvius Praefat. ad lib. I. *Cum gentes omnes subactae tuum spectarent* nutum. ubi, *& magnis cogitationibus* ex superiore linea in inferiorem delatum esse suspicor, sed agnoscit Arend. Pro *nutu portendi* auctores fere *monitu* usurpant. Ovid. Met. XIII. 723.

---- ---- ---- *quae cuncta fideli*

Priamides Helenus monitu praedixerat.

Et Fast. III. 53. *Terreor* admonitu. WASSE.

BENE EVENIT] Non habetur illud *bene* in Commel. & poterat sane abesse. GRUT.

DESERTA PROPTER] Venet. 1470. Pemb. γ. λ. Bodl. Ball. omittunt *deserta*. λ. supra vocem *propter* habet i. e. *juxta*.

ALIAM REM ADGREDITUR] Cum supra modo dixerit, *ubi ea res bene evenit*, maluerim, *alia aggreditur*; & postea *difficilia*. WASSE.

NAMQUE HAUD LONGE A FLUMINE MULUCHA] Vide ut saltum facit auctor, a Capsa ad Mulucham quae tam longe distant invicem loca; nisi excusemus, quod ait: *Multis locis potitus.* GLAR.

FLUMINE MULUCHAE] Manuscriptum, *Mulucha.* rectene an secus, haud dum equidem scio: nisi si quis putet sic dictum, ut Virgilius *urbem Patavi* dixit, AEneidos primo. & *fontem Timavi*, ibidem. & septimo, ni fallor, *flumen Hymellae.* aut Cicero, *in oppido Antiochiae.* si modo sic idem scriptum reliquit. RIV. Ita dictio scripta in Nazar. neque recedit Palat. sec. nisi quod I. *Muluchae*; quomodo & ceteri MSS. Palatini, excepto quod eis aliis casus, *Mulucha* nempe. At Com. servat *Mulchae*. GRUT. R. *Mulca*. Bod. *Muluccha*. WASSE.

QUOD JUGURTHAE BOCCHIQUE REGNUM DISJUNGEBAT] Sic idem lib. IV. Histor. *Qua in parte Cappadocia ab Armenia disjungitur.* CIACC. Manuscripta & alia pleraque: *disjungebat*; pro regni fines discernebat, disterminabat. Nam hic amnis ingentium olim regnorum terminus Bocchi Jugurthaeque fuit, uti Pomponius inquit. Vulgo, *dividebat*. RIV.

ERAT

chique [a] regnum disjungebat, erat inter [b] ceteram planiciem mons ſaxeus, mediocri caſtello, ſatis [c] patens, in [d] inmenſum editus, uno [e] perangusto aditu relicto: nam [f] omnis natura, velut opere, atque conſulto, [g] praeceps. Quem locum Marius, quod ibi regis theſauri erant, ſumma vi capere intendit: ſed ea res forte, quam conſilio, melius [h] geſta. Nam

[a] caſtel-

VARIANTES LECTIONES.

a *regna* M. b *ceteram* abeſt A. c *potens* F. d *in univerſum* B. e *per omnia* A. E. G. N. f *omnia* L. *per omnia alia v. o.* M. g *praeceps erat* A. C. H. I. N. h *geſta eſt* D. E. K. M. N.

NOTAE VARIORUM.

ERAT INTER CETERAM PLANICIEM MONS SAXEUS &c.] Nimium inepte tandem, *inter ceteram planitiem mons ſaxeus:* tanquam mons quoque planities eſſet: nam ea vis eſt hujus, *ceteram.* emendo: *Erat inter etera planitiem mons ſaxeus, mediocri caſtello ſatis patens; immenſum editus, uno perangusto aditu relicto; nam omnia natura, velut opere, atque conſulto, praeceps.* Haec emendatio eſt: nunc videamus argumenta. Thoſanus codex, nunquam ſatis laudatus: *erat inter cetera planitie:* ita ille diſerte. Quis dubitet ſaltem cui cor ſapiat, quin verum ſit *inter cetera planitiem? cetera* ut illo Virgilii:

Conſertum tegmem ſpinis: at cetera Grajus.

Et apud Tacitum in vita Agricolae: *Hic cum egregius cetera, arroganter in deditos, ut ſuae quoque injuriae ultor conſuleret durius.* Erat ergo cetera planities, id eſt, ad cetera quod at tineret; ſed unus inibi mons ſatis ſaxeus. PALMER.

MONS SAXEUS] Vide Frontinum, Strab. lib. III. cap. 9. Florus autem lib. III. cap. 1. urbem *Mulucham* vocat. CASTIL.

INMENSUM EDITUS] Non extat *editus* Pal. tert. ceterum omnibus adeſt praepoſitio *in.* GRUT. Pro *editus*, Reg. a manu prima *conditus*, contra caeteri. Septimius I. 11. *in immenſum edito.* pro *patens* Pemb. *potens*, & ſupra a recenti manu *patens*, quod ſervant univerſi. Thoſanus *cetera planitie*, unde Palmer. *caetera planitiem.* ea forma, qua, *caetera Grajus*; hercle non nimium infeliciter. Liv. I. 32. *Proximum regnum*, caetera egregium, *ab una parte haud ſatis proſperum fuerat.* Noſter ſupra XXII. *praeter nomen*, caetera ignarus *P. Romani.* λ. *planitiem*, ſed ultima litera a manu, ut videtur, ſecunda. Certe Pemb. a manu prima clare praefert, *caetera planitiem.* reliliqui nihil movent. De hoc caſtello Frontinus II. 9. cetera parte *velut conſulto praecipiti.* WASSE.

NAM OMNIS NATURA, VELUT OPERA] In manuſcriptis eſt *opere*, ſed eodem ſenſu. in quibuſdam ſed impreſſis, *praeceps erat*, quod non ſane diſplicet. Illud non probo quod in antiquioribus eſt, *nam per omnia natura, &c.* id ex gloſſa addita irrepſiſſe in contextum videtur. Codex Badianus ad hunc modum, *nam omnia natura velut opera atque conſulto praeceps habebat.* Mihi legendum videtur *omnis*, ita uti fere in recentioribus eſt. Hoc autem dicit Salluſtius: *totum montem fuiſſe natura praecipitem, ac ſi humana induſtria ſic, & opere manuque factus eſſet.* Forſan aliquis illud *omnis* explicare volens, in ſpatio quod verſus dirimit ſupraſcripſerat *per omnia.* cum intelligi vellet, *ex omni parte*, ut Caeſar loquitur. id poſtea in contextum irrepſit. Jul. Frontinus totum hunc locum, ſed aliis interdum verbis repetit. RIV. Poſtea: *nam omnis natura.* alii: *itur per omnia natura.* Varie hoc per libros vulgatur. nam alii *per omnia natura:* quidam, *nam omni natura.* quae omnes ſcripturae, ut verbo dicam, aſſis non ſunt: una autem recta noſtra. qua enim facie *cetera* eadem, *omnia*, accuſandi caſu ponitur, pro, omnes in partes uſquequaque. Acceptum hoc eſt in vulgus: *homo eſt, niſi quod ſuperbus, cetera bonus:* id eſt, ſine exceptione ad utrumque eadem forma, & pari: illud inſolentius: *homo eſt, omnia bonus*, veterum uſu. Sic ergo Salluſtius: *mons omnia praeceps* nihilo aliter, quam antea auſus erat, *inter cetera planitiem.* Haec jam dictaram, cum Rivium conſului. Is, codex, inquit, Badianus, ad hunc modum. *Nam omnia natura velut opera atque conſulto praeceps habebat.* Quid quaeris? plauſi mihi, qui conjectura ad verum perveniſſem. nam illud, *habebat*, quis inſertum non videt: quod ſcripti nulli libri repraeſentant? *Cetera* autem, & *omnia*, hac figura e Graecia ſunt: ut pueri ſciunt. Unum addam: recepta lectio: *omnis natura:* ab emendatorum ingenio eſt, quod eo volui, ne quis illam nobis imputaret. PALMER. Sic quidem Commelinianus; ſed prius fuerat, *omnia*, quod & in Naz. ac Pal. ſec. quippe tertius ac ſextus, *nam per omnia natura;* quod & occupat edd. primas. Ball. *per omnia.*

 &

[a] castello virorum, atque armorum satis magna [b] vis, & frumenti, & fons aquae, aggeribus, turribusque, & aliis machinationibus locus inportunus: iter castellanorum angustum admodum, utrimque praecisum: vineae cum ingenti periculo frustra [c] agebantur. Nam cum eae paullo [d] processerant, [e] igni, aut lapidibus corrumpebantur: milites neque pro opere consistere, propter iniquitatem loci; neque inter vineas sine periculo administrare: optumus quisque cadere, aut sauciari; ceteris metus augeri.

XCVIII.

VARIANTES LECTIONES.

a *in castello* E. F. H. I. M. N. b *vis erat* D. M. N. c *frustra* delet I. *agitabantur* A. I. d *processissent* C. *ita processerant* M. *ex plano pro o.* F. *ex plano propere* M. e *igni vi a. l. aut aliis corr.* N.

NOTAE VARIORUM.

& sic Pembr. sed *per* supra lineam, & a manu recente. uti apud γ. λ. *Nam omni n.* &, intra lineas *vel per omnia.* sic etiam L 2. 3. Venetae. at Reg. *omnis mons.* ibi *τὸ mons* glossa manifestaria. si edita lectio displiceat lege: *nam omnia*, &c. *praeceps.* mihi tamen altera scriptura satis arridet. Gryphii Edd. *per alia omnia.* Frontinus III. 9. *Quod una & angusta semita adibatur*, caetera parte *velut consulto, praecipiti.* unde dubitari possit, sint ne genuinae voces illae, *opere atque*, codices tamen agnoscunt. caeterum apud eundem pro *eripi posse castellum*, Petrensis *ascendi p. in c.* ibidem, *perfectissimos* mihi suspectum. male etiam capit Sallustium: Hic enim: *ex copia Tubicinum, atque Cornicinum quinque numero quam velocissumos delegit, & cum his, praesidio qui forent, quatuor Centuriones.* Ille autem: *Paucos Centuriones, quibus perfectissimos cum velocissimis militibus aeneatores immiscuerat.* Vide an rectius: *p. C. quibus quam velocissimos aeneatores im.* Nihil enim hic de militibus, & vox altera ad sensum minime omnium facit. Wasse.

Virorum atque armorum] Sic MSS. Pall. sine *erat*, post *vis*; quod invalit editiones aetatis mediae, non primae. ego praeterea adhuc delibero, an non possit distingui: *virorum atque armorum satis; magna vis & frumenti; & fons aquae.* Grut. Ar. *frumenti erat*, γ. *vis erat.* caeteri non agnoscunt. *turribusque* in marg. tantum exhibet Pemb. & a manu recenti, uti & *locus.* λ. pro *aliis* habet *altis*, quomodo primo habuerat Pemb. Infra: *utrimque praecisum.* Reg. L 2. 3. Venetae Mart. γ. λ. Pemb. Pall. Bodl. *praecisa.* eam vocem Badius, & Soldus ad *vineae* ineptissime referunt. Carrio & Gruterus dederant *praecisum*, hoc est, utroque latere abruptum; utrimque ad perpendiculum praecipiti rupe. Graece ἀμφίκρημνον, ἀπότομον. Arrianus de Exped. Alex. IV. 282. καταλαμβάνει ΠΑΝΤΗ͂Ι ἈΠΌΤΟΜΟΝ ἐς τὴν προσβολήν. Accius OEnomao: *Quemcunque institeram grumum, aut* praecisum jugum. Mela III. 9. *Omnia vastis* praecisa montibus, *ripae potius sunt quam littora.* Hoc sensu *concisa* apud Caesarem B. G. III. 9. & *circumcisa* VII. 36. Infra: *cum ingenti periculo frustra.* ita Libri. alii, *& frustra*, sunt etiam, *qui cum ing. p.* pro superfluis habent; sed minus recte. Tacitus An. XII. 45. *Ita Rhadamistus* frustra, *vel* cum damno *tentatis munitionibus.* Wasse. Paulo post, *Nam cum eae.* pronomen supervacaneum est. Grut. abest Mart. Wasse.

Nam dum eae paullo processerant] In nonnullis est, *paullulum*: quomodo Cicero, *aliquantulum procedere* dixit. sed prior lectio in manuscripto quoque. Riv. Pronomen supervacaneum est. Grut.

Neque inter vineas] Manuscripta, consentientibus aliis, *milites neque pro opere consistere propter inquitatem loci, neque inter vineas sine periculo administrare; optumus quisque aut cedere aut sauciari.* sic fere & Venetum exemplar. itaque vides quam multa desint in recentioribus. Riv. Etiam atque etiam considerandum, num *intra vineas*, legendum potius, quamquam ego nihil assevero. Glar.

Administrare] Vide Jug. XXXI. Vox operibus belli accommoda. Caesar VII. B. G. Civil. II. 2 8 Vegetius II. 21. Varro de L. Lat. p. 24. Justi XIV 2 rarius autem absolute ponitur. Plautus tamen Stich. I. 7. 1.

Jube

XCVIII. At Marius, multis diebus, & laboribus conſumtis, anxius trahere cum animo ſuo, omitteret ne inceptum, quoniam fruſtra erat; an fortunam opperiretur; qua ſaepe proſpere [a] uſus fuerat. Quae cum multos dies, noctesque aeſtuans agitaret, forte quidam Ligus, ex cohortibus auxiliariis miles gregarius, caſtris [b] aquatum egreſſus, haud procul ab latere caſtelli, quod advorſum proeliantibus erat, animadvertit inter ſaxa

VARIANTES LECTIONES.

a *uſus erat* H. b *aliquantum* A. B. *adaquatum* D. G. *aquatum equos* N.

NOTAE VARIORUM.

Jube famulos rem divinam mihi apparent.
G. *Vin'* adminiſtrem?

Nempe, *ſacra;* quomodo ſupplet A. Victor Orig. ubi de Potitiis haec habet: *Eoſque tam religione quam etiam* pietate *edoctos, myſteria ejuſmodi fideliter cuſtodiviſſe.* Haud jurarem non ſcripſiſſe, *quam impietate.* Pinariorum ſcilicet, qui pecunia ab Appio illecti, ſacra ſua ſervis propinarant, ejusque ſceleris poenam ſolverant. Nam, intra 30. dies ex quo hoc admiſerunt, illorum familia extincta eſt. Ut revertamur, Plautum excipit Nepos IX. 4. *Id ut Lacedaemoniis eſt nunciatum, non ſine cura* adminiſtrarunt, *quod majus bellum imminere arbitrabantur.* Sic apud eundem *facere* in Eumene: Ut *omnia perdant, neque minus eos, cum quibus ſteterint, quam adverſus quos* fecerint. *ſtipendia* nimirum, quod imperitis dictum velim, nam Courtinus locum non capit. WASSE.

OPTUMUS QUISQUE CADERE AUT SAUCIARI] Vide Grut. ad illa Taciti lib. V. Hiſtor. cap. 16. *Supereſſe, qui fugam animis, qui vulnera tergo ferant,* Diſcurſu 14. & adde notam ad hujus Hiſtoriae cap. 57. RUPERT.

ANXIUS TRAHERE CUM ANIMO SUO] Qui appeteret brevis eſſe, omitteret omnia haec praeter vocem primam. GRUT.

AN FORTUNAM OPPERIRETUR] Ut plerique generoſi. Vide notam ad Flori lib. IV. cap. 8. RUPERT.

QUA SAEPE PROSPERE USUS ERAT] Τὸ *erat*, non eſt in vetuſtis omnibus, ac citra detrimentum ſenſus ab eſſe poterit; in manuſcriptis *fuerat* legitur. RIVIUS. Illud *fuerat* adſcititium correctoris, ejusque loco MSS. aliquot referunt *erat.* GRUT. L 3. omittit *fuerat.* Ar. Reg. *erat.* L *eſt*, male omnes. WASSE.

QUAE CUM MULTOS DIES NOCTESQUE AESTUANS AGITARET] Et ſeptem iſtas voces eodem jure neglexiſſet. GRUT.

QUOD ADVORSUM PRAELIANTIBUS ERAT] Ego, reclamantibus omnibus exemplaribus, legendum puto, *averſum:* non, *adverſum. Adverſa* enim pars anterior erat, ubi praelium fiebat, *Averſa* autem poſterior, ubi ſolitudo ac ſecuritas. Lector ipſe hujus totius loci verba ſequentia ſecum perpendat, & videbit nos non temere id aſſeruiſſe. GLAREANUS. Leg. cenſeo, *averſum.* CIACCONIUS. Lege *quod avorſum praeliantibus erat.* ita poſtulat ſenſus. PUTSCH. Suſpecta iterum vox *erat:* dixiſſetque alius, *latere caſtelli advorſo praeliantibus.* porro illud *advorſum* viſitur in MSS. omnibus melioribus. Comm. Bong. Naz. Pal. ſec. quart quint. ſext. ſept. oct. neque debet mutari in *averſum*, niſi ſummam vim inferamus menti auctoris. GRUT. Noſtri *advorſum* λ. *advorſum* puncto literae *d* ſuppoſito. contra quos Ciacconius & Glareanus legunt *averſum*, quia nimirum, in poſtica non antica parte ſolitudo erat. Sed non advertunt Noſtrum dicere, *haud procul ab eo latere* quod advorſum *erat*, ergo non in eo latere ubi procincta claſſis, ſed loco diverſo. Poteſt etiam τὸ *advorſum* accipi pro *difficile*, ut alibi: *Metello virtus militum erat, locus advorſus.* Confer Jug. LIX. C til. LVIII. & LXVIII. Confuſa ſaepius verba *adverſum, diverſum, averſum.* Ampelius pag. 40. *Juſſu Hoſtilii deligatus ad currum* in adverſa *actis equis.* lege *diverſa.* Silius I. 555.

Tardaque paullatim, & dubio veſtigia niſu
Alternata trahens, averſus ab aggere cedit.

Ibi legerim *adverſus.* Cedit, ſed more leonis, cui Turnum adſimulat *Maro*, quem hoc in loco, ut alias fere, ſequi videtur:

 — ceu

ſaxa repentes cochleas: quarum cum unam, atque alteram, dein plures [a] peteret, ſtudio legundi, paullatim [b] prope ad ſummum montis egreſſus eſt. Ubi poſtquam ſolitudinem intellexit; [c] more humanae cupidinis igna-

VARIANTES LECTIONES.

a *caperet* M. b *prope* delet N. c *more ingenii humani cupidi* (*cupido* D. E. F. G. H. I. K. M. N.) *difficilia faciundi animum attendit* (*accendit* K. M. *advertit* N.) A. B. C. M. G. quoque ſed *animum invaſit*, ut & H. I. L.

NOTAE VARIORUM.

—— *ceu ſaevum turba leonem*
Cum telis premit infenſis: at territus ille,
Aſper, acerba tuens, retro redit: Et neque terga
Ira dare, aut virtus, patitur.
Haud aliter retro dubius veſtigia Turnus
Improperata refert.

Idem de Ajace Homerus:

Τρέσσε δὲ παπτήνας ἐφ' ὁμίλου, θηρὶ ἐοικώς,
ἘΝΤΡΟΠΑΛΙΖΟΜΕΝΟΣ, ὀλίγον γόνυ ΓΟΥΝΟΣ
ἈΜΕΙΒΩΝ.

Caeterum, pro *aquatum* L 2, 3. Venetae *aliquantum*. Ball. *aliquantulum*, inficete. WASSE.

ANIMADVERTIT] Tacit. Hiſtor. III. *Advortit ea Veſpaſiani animum, an potius accendit.* CIACCON. Codex Fabricianus, *animum advertit.* ut ſint duae dictiones, non una compoſita. RIV. Naz. quidem ac Commel. *animum advertit*, ſed cum idem mox repeteretur, malui alterum, quod item in plerisque Rivianis, ut & Pall. GRUT. Male, mea quidem ſententia, ob infirmam hanc ratiunculam a vera lectione abſtinuit, quam e noſtris tantum aſſervat Markii γ. Vide Plinium N. Hiſt. XXI. 1. Tacitum, & V. Cl. R. Bentlejum ad Ciceronis Tuſc. cap. 85. Verum ne nimis cito occurrat eadem conſtructio, potes, *animum advortunt repentes cochleae.* quod inſolentius. B. Alex. *Qui ubi* advertit Caeſaris animum. Denique, ſi non fallunt Codices, Priſciani vox *animadverti* etiam antiquis in uſu erat. vide lib. I. pag. 551. Certe Juſtinus, qui noſtrum fere ſequitur, ubique conjunctim effert. uſus abſolute Boëthius I. Proſ. VI. Carr. *an. adv.* WASSE.

COCHLEAS] *Cochleae* non tantum antiquis in pretio, atque coenis expetitae, ut teſtatur Plinius lib. IX. cap. 56. ſed & hodieque nonnullis gentibus in deliciis. De iis ita Dioſcorides: *Terreſtres cochleae ſtomacho utiles ſunt, & non facile corrumpuntur. Optimae Sardonicae, Africanae, Aſtypaleicae, & quae in Sicilia, aut Chio gignuntur, & quae in Liguriae Alpibus*, Pomatiae, *id eſt, operculares cognominatae. Quae vero vepribus fruticetisque conglutinata cohaerent, ventrem ſtomachumque turbant.* MSS. cuncta, *animum vortit:* quo modo exemplar quoque Beroaldinum. Vulgo *animadvertit.* Nonius Marcellus, quo loco *ignarum* eſſe dicit & qui neſcit, & cui quid ſit incognitum, ita hunc locum citat. Id vero ſic ſe habere, cum ex hoc ipſo auctore, cum ait, *Praeter nomen caetera ignarus populi Romani:* tum ex aliis etiam liquet. Tacitus lib. II. *Per occulta & vigilibus ignara.* Idem: *Nihil tam ignarum barbaris, quam machinamenta & aſtus oppugnationum.* Contra, *gnarum*, pro cognito, apud eundem. *Idque nulli magis gnarum*, inquit, *quam Neroni.* &: *Campos madentes & ipſis gnaros*, pro *cognitos*. RIV. Locum corruptum teſtatur Non. Marcell. qui ſic citat in, *ignarum. Amore humanae cupiditatis ignara viſundi.* Et Agell. lib. IX. cap. 13. *More humanae cupidinis ignara viſundi.* & explicat *ignara* τὰ ἄγνωστα. Sed Nonius corruptus eſt, apud quem lege ex MSS. more *cupidinis humanae.* & lectionem veram apud Salluſtium repone: *Ubi poſtquam ſolitudinem intellexit, more humanae cupidinis ignara viſundi animum vertit.* Optima locutio & Salluſtiana: Sulpicius tamen Severus Criſpi, quantum tempora & aetas illa ferebat, aemulus: *His* more humani ingenii *conſilium fuit.* Et Apulej. in Florid. *Propius acceſſit, ut etiam cognoſceret* more humani ingenii *quiſnam eſſet.* Petron. *Vitio gentis humanae concupiit ſcire quis aut quidnam faceret.* PUTSCH.

STUDIO LEGENDI] Idem, *legundi.* RIV.

Mo-

ignara visundi [a] animum vortit. [b] Et forte in eo loco grandis ilex coaluerat inter saxa, paullulum modo prona, deinde [c] inflexa, atque [d] aucta in

VARIANTES LECTIONES.

a *animum adtendit* D. b Delet & D. c *flexa* C. F. N. d *acuta* L. *vaga* N.

NOTAE VARIORUM.

MORE INGENII HUMANI CUPIDO DIFFICILIA FACIENDI ANIMADVERTIT] Manuscripta cuncta, *animum vertit*, quo modo exemplar quoque Beroaldinum. Nonius Marcellus quo loco *Ignarum* esse dicit, & qui nesciat, & cui quid sit incognitum, ita hunc locum citat: *more humanae cupidinis ignara visundi.* pro, *ignota explorandi & inspiciundi.* nam *cupidinis*, pro *cupiditatis* dixit, ut alias saepe. Hanc lectionem magis ad sensum Sallustii quadrare suspicor. nam habet eodem modo Gellius quoque libro IX. cap. 12. quo loco & ipse docet, *Ignarum* utroversum dici, non solum qui ignoret, sed & qui ignoretur. Id vero sic habere, cum ex hoc ipso auctore, ut cum ait: *Praeter nomen cetera ignarus pop. Rom.* tum ex aliis etiam liquet. Tacitus: *Per occulta & vigilibus ignara.* Idem: *Nihil tam ignarum barbaris, quam machinamenta & astus oppugnationum.* Contra, *gnarum* pro cognito apud eundem: *Idque nulli magis gnarum*, inquit, *quam Neroni.* &: *Campos madentis & ipsis gnaros* pro, *cognitos.* RIV. Pro, *visundi ea, quae ignorantur.* sic Gellius lib. IX. cap. 12. & Nonius in verbo *Ignarus* recitat. quo modo Tacitus locutus libro II. *Per occulta, & vigilibus ignara.* & libro III. *Non sibi quidem ignara quae vulgabantur.* & libro XII. *Nihil tam ignarum barbaris, quam machinamenta, & astus oppugnationum.* & idem Sallustius: *Regio hostibus ignara.* *Gnarus* item, pro *cognitus*, apud eundem Tacitum: *Idque nulli magis gnarum, quam Neroni;* &: *Campos madentes, & ipsis gnaros.* A. MANUT. Locum corruptum testatur Non. Marcel. qui sic citat in, *ignarum. Amore humanae cupiditatis ignara visundi.* Et Agell. lib. IX. cap. 13. *More humanae cupidinis ignara visundi*, & explicat *ignara* τὰ ἄγνωστα. Sed Nonius corruptus est, apud quem lege ex MS. *more cupidinis humanae.* Et lectionem veram apud Sallustium repone: *Ubi postquam solitudinem intellexit, more humanae cupidinis ignara visundi, animum vortit.* Optima locutio & Sallustiana. Sulpitius tamen Severus Crispi, quantum tempora & aetas illa ferebat, aemulus: *His more humani ingenii consilium fuit.* Et Apul. in Florid. *Propius accessit, ut & cognosceret more humani ingenii quisnam esset.* Petron. *Vitio gentis humanae concupiit scire quis aut quidnam faceret.* PUTSCH. Nonius Marcellus, & A. Gellius, ita hunc locum recitant ut passim in vulgatis, excusisque libris legitur. Antiquorum tamen codicum, mira est in hujus loci lectione varietas. Quidam enim habent: *More humanae cupidinis ignara visundi animum accendit.* Alii: *more ingenii humani, cupidus difficilia faciundi, animum vertit.* Alii: *more ingenii humani cupido difficilia faciendi animum accendit.* Lector sequatur quod velit. C. POPMA. Debemus locum istum Nonio Marcello, a cujus scriptura immensum abeunt membranae nostrae, aliaeque edd. nam primae: *more ingenii humani cupido difficilia faciundi animum invadit.* neque secus sequentes, nisi quod meliores, *animum vertit*, vel *advertit:* deteriores, *faciundi intendit.* GRUT. Venet. 1470. & Mart. *cup. diff. f. animum vertit.* L 3. *difficillima.* L 2. *c. ad difficilia faciunda an. invadit.* Pemb. *d. faciundi an. ad.* Formulam ex parte servat Petronius pag. 390. *Vitio* gentis humanae, *concupiit scire quis aut quid faceret.* Confer Valer. I. 7. Sueton. Claud. XIX. Liv. XXI. 22. Q. Septim. II. 38. Apuleium IV. Miles. Florid. IV. pag. 245. *Propius accessit, ut etiam cognosceret*, more ingenii humani, *quisnam esset?* atque ita pro *cupidinis* Pemb. Ar. Bodl. & Sulpicius Dial. I. *maris* mollitie *adtineri, egressos in terram, ut est* mos humani ingenii, *naturam locorum cultumque habitantium voluisse cognoscere.* Codex Aul. Trin. *mollitia.* forte legendum, *malacia.* Idem. H. Sac. I. 16. *more* ingenii humani. Caeterum vox *ubi* in MS. Pemb. a sec. manu visitur, mallem abesset. *Postquam* apud Nostrum auspicatur sententiam. Catil. Postquam *divitiae honori esse coeperunt.* & alibi saepe. WASSE.

GRANDIS ILEX] λ. *gr. il. illa*, ultima voce era-

in altitudinem, quo cuncta gignentium natura fert: cujus ramis modo, [a] modo eminentibus saxis nisus Ligus, castelli planiciem [b] perscribit; quod

VARIANTES LECTIONES.

a *modo* delet F. b *pernotat* B. *pervenit* C. *perscribit ibidem* F. *describit* G. *perscripsit* K.

NOTAE VARIORUM.

sa. Mallem *g. arbor ilex.* Sisenna: *Vetus atque* ingens *erat* arbor ilex, *quae circum projectis ramis majorem partem loci summi tegebat.* quid vult *Auctor* per voces *prona* & *flexa* si minus intelligis, audi Statium interpretem Sylv. II. 3.

Stat, quae perspicuas nitidi Melioris opacat
Arbor aquas; complexa lacus, quae robore ab imo
Curvata in nodos redit inde cacumine recto
Ardua, ceu mediis iterum nascatur ab undis.
Atque habitet vitreum tacitis radicibus amnem.

Confer vs. 45.

——— *latebrosa cubilia nymphae*
Tu saltem declivis ama, preme frondibus undam.

Et infra;

Sic ait; illa Dei veteres animata calores
Uberibus stagnis, obliquo pendula trunco
Incubat, *atque umbris scrutatur amantibus undas.*
Sperat & amplexus, sed aquarum spiritus arcet,
Nec patitur tactus; tandem eluctata sub auras,
Libratur fundo, rursusque enode cacumen
Ingeniosa levat, *veluti descendat in imos*
Stirpe lacus alia.

Aucta *in altitudinem* idem valet, atque aucti in longum, vel secundum longitudinem. cujus contrarium est *pandere se*, quod dici solet, quando arbores patulae sunt & humiliores. Columella III. 3. *multaque* materia frondentem. Quam proprie dicatur arbos *frondere materia* viderint alii; certe Codex Arondel. habet *pandentem.* Virg.

——— *annosaque* brachia pandit.

WASSE.

PLANITIEM PRAESCRIBIT] Manuscripta duo, *perscribit.* quomodo & sensus postulat; error ex affinitate vocum ortus. RIV. Alii libri *pervenit.* CIACC. Alii, inquit Ciaccon. *pervenit.* MSS. duo Rivii *perscribit.* Reg. a manu pr. *perscribit*, spatiolo inter syllabas ult. & penult. relicto forte pro *perscribsit.* Mart. L 2. *praescribit.* Pemb. *describit*; pro *notat* ait interpres ad oram Reg. Non ita Crispinus; ille praeterea, *il prit le plan.* Militemne gregarium, eumque ex Liguria, graphidis peritum scilicet; hominem famelicum chartulis & fuco ad cochleas accessisse? peniculone rem gessisse Mario imperante? Mars tuam fidem! Agedum, concedamus quod in usu fuerint ejusmodi tabulae; praesertim cum Herodotus τὸ γῆς Περίοδον, Anaximandri Milesii inventum tempore Tulli regis, ἐν τῷ πίνακι ἐντεταμημένην. & *pictam in pariete Italiam* memoret Varro R. R. I. 1. Verum haec elegantiora quam ut ad castrense peculium pertinerent. Neque gregarios tam ex eorum in literis profectu, quam vi lacertisque legisse censendus est Imp. ἀναλφάβητος. At fuit unus e multis ille Ligus; esto. quid tandem in hac re arte sua opus? quae deformationis necessitas? Num sine tabula docere nequibat, aversa Castelli intuta esse, & a propugnatoribus deserta? Sed manum de Tabula; haec enim plane γελαστὰ καὶ οὐκ ἐπιεικῆ. *Perscribere* idem ac perlustrare oculis. aream ergo loci perlustrat, intento *ad scribendi necessitatem*, animo ac sensibus, ut loquitur Quintilianus. Saepenumero id quod unius sensus proprium est, alteri adscribitur; ut oculis metiri locum, capere; ambulare, equitare, devorare, vesci, contrectare. Nonnus Dionys. V. p. 158.

Ἀσύον ἀνυμφεύτοιο δέμας ΔΙΕΜΕΤΡΕΕ κούρης
Ἀλχιφανής.

Uti & VII. p. 215. Virg. AEn.

Atque oculis spatium emensus *quantum satis hastae.*

Georg.

Ante locum capies oculis.

Tertullian. ad Nat. II. 4. *Merito ergo Milesius Thales, dum totum coelum examinat, atque* ambulat oculis, *in puteum cecidit.* Ennius:

His equitat, curritque, oculis equitare *videmus.*

Martial. I. 79.

——— *sed spectat* oculis devorantibus *Draucos.*

Accius Athamante:

Priusquam infans facinus oculi vescuntur *tui.*

Neque tantum quod oris est, sed quod etiam aurium & manuum, oculis additur. Plautus Pseud. II. 2.

Hi

quod cuncti Numidae intenti proeliantibus aderant. Exploratis omnibus,

NOTAE VARIORUM.

Hi sunt loci, atque hae regiones, quae mihi ab hero sunt demonstratae,
Ut ego oculis rationem capio.

Tacitus An. III. 12. *nudare corpus*, & contrectandum *vulgi* oculis *permittere*, Locus mendo vacat. Ovid. Met. VII. 478.

Spectat eam Tereus, praecontrectatque videndo.

Tacitum sequi videtur aemulus ejus S. Severus VIII. 23. *Curiosius tamen* oculis *aut digitis* attrectata, *non aliud quam vestis videbatur.* Ante omnes Cicero Tusc. III. 15. *Ad conspiciendas, totaque* mente contrectandas *varias voluptates.* eumque, ut assolet, imitatus Lactantius de Opif. D. *Quae a nobis longe remotae, neque* oculis contrectari, *neque tangi manu.* Favent Silius X. 452. pertractans vulnera visu. & Statius Achill. II.

Tum vero intentus vultus ac pectora Ulysses
Praelibat visu.

Ad hanc formam Horat. Ep. I. 16.

Scribetur *tibi forma* loquaciter, *& situs agri.*

Alibi:

—— exsurdant *vina* palatum.

Virg.

—— rumore *incensus* amaro.

Et, *ater odor*, uti apud Sallustium, *levis.* Sed & Aristoteles de An. III. 1. τῇ ΟΨΕΙ τὸ ΓΛΥΚΥ ΑΙΣΘΑΝΟΜΕΘΑ. Plautus alicubi: lippiunt *fauces fame.* Atque ut reliqui corporis actiones oculis, ita etiam menti animoque, & memoriae, tribui solent. D. Hieronymus, bonorum aemulus, Ep. ad Heliodor. *Tu Paradisum* mente deambula. Sophocles Ajace Fl.

Φώνημ' ἀκούω καὶ ΞΥΝΑΡΠΑΖΩ ΦΡΕΝΙ.

Saepius vero insculpere, depingere, deformare, scribere. Dicunt veteres: φαντασίαν εἶναι ΤΥΠΩΣΙΝ ἐν ἡγεμονικῷ, animamque fingunt in speculi modum visa excipere, ad quam illorum imaginem praeclare Ach. Tatius V. p. 307. Ἑλκύσασα δὲ τοῦ ἐρωμένου τὸ εἴδωλον ἀεὶ, ἐναπομάσσεται τῷ τῆς ΨΥΧΗΣ ΚΑΤΟΠΤΡΩι, καὶ ἀναπλάττει τὴν μορφήν· ἡ δὲ τοῦ κάλλους ἀπόῤῥοια δι' ἀφανῶν ἀκτίνων ἐπὶ τὴν ἐρωτικὴν ἑλκομένη καρδίαν, ἐναποσφραγίζει κάτω τὴν σκιάν. illaque idea vocibus ἄγαλμα, παράδειγμα, ὑπογραφὴ efferri solet. Synesius Epist. CXXIII. Philo, & M. Antonin. III. 10. Cicero Acad. IV. 48. *quae* cogitatione depingimus. Acad. Q. II. 2. *Ut literis consignamus, quae monumentis mandare volumus: sic ille* in animo res insculptas *habebat.* Plautus Pseud. II. 3.

Jam instituta, ornata, cuncta in ordine animo *ut volueram, Certa*, deformata *habebam.*

Cic. de N. D. I. 100. *habebam* in animo insitam informationem *Dei, & quidem barbati Jovis.* Et, quod proxume Sallustium est, Terent. Andr. I. 5. *etiam nunc mihi* scripta *illa dicta* sunt in animo Chrysidis. Seneca Praef. in I. Controv. de Porcio L. *Supervacuos sibi fecerat codices, ajebat se* scribere in animo. Hoc ille ab Antisthene habuit, qui, prodente Laërtio, Ἔδει γὰρ ἘΝ ΤΗι ΨΥΧΗι αὐτὰ καὶ μὴ ἐν ταῖς χάρταις ΓΡΑΦΕΙΝ. Libb. καταγράφειν. uti etiam citat Arsenius, at frustra, Sophocles Philoct. 1356.

Καὶ ταῦτ' ἐπίσω, καὶ ΓΡΑΦΟΥ φρενῶν ἔσω.

AEschylum secutus, qui Prometh. vinct. 788. dixerat:

Σοὶ πρῶτον Ἰοῖ πολύδονον πλάνην φράσω,
Ἣν, ἘΓΓΡΑΦΟΥ σὺ μνήμοσιν ΔΕΛΤΟΙΣ ΦΡΕΝΩΝ.

Idem alibi effert per ἐν γνώμᾳ ἐβάσταζε. Pindarus Ol. X.

ἘΓΓΕΓΡΑΠΤΑΙ ταῖς ΦΡΕΣΙ.

Theodoretus de Provid. Serm. V. Οἰκίαν ὁρῶντες τεχνικῶς μάλα γεγενημένην, εὐθὺς τὸν τεχνίτην θαυμάζομεν, καὶ τὸν οὐ παρόντα ΖΩΓΡΑΦΟΥ ΜΕΝ τῇ ΔΙΑΝΟΙΑι. D. Paulus. ἡ ἐπιστολὴ ἡμῶν ὑμεῖς ἐστε, ἐγγεγραμμένη ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν. E contra; nihil frequentius quam *animo labi, deleri.* Virg.

Aut, nostro, illius labatur pectore vultus.

Terent. deleo *omnes dehinc* ex animo *mulieres.* Sed voces γράφειν, *perscribere* & similia, absolute prolata & sine adjunctis, mente, sensibus, διανοίᾳ, aliisque id genus vixdum invenias. Attamen e Graecis ita locuti Achilles Tatius, pag. 91. ἈΝΑΠΛΑΤΤΩΝ γὰρ ἑαυτῷ τοῦ παιδὸς τὸ κάλλος. Callimachus Hymn. VI. 57

Νέμεσις δὲ κακὰν ἘΓΡΑΨΑΤΟ φωνάν.

Philostratus vit. Apoll. IV. 8. depinxisse ait eum adulescentem; cujus speciem oculis curiose deformaverat, & quasi corde perscripserat. Ἀπολλώνιος ἀνδριαντοποιοῦ δίκην ἐς τὸν Μένιππον βλέπων, ἘΖΩΓΡΑΦΕΙ τὸν νεανίαν, καὶ ἐθεώρει. Idem Icon. II. Ἡ Βάκχη τοῦ Διονύσου ἐρῶσα ἈΝΑΤΥΠΟΥΣΑ αὐτόν τε καὶ ἈΝΑΓΡΑΦΕΙ, καὶ ὁρᾷ μὴ παρόντα. vide etiam IV. 8. Eustathius de Ism. &c. V. p. 147. Ὁ μὲν μοι τὴν Ὑσμίνην ὙΠΕΖΩΓΡΑΦΗΣΕ συμπαίζουσαν. *Perscripsit* ergo, quod alibi haud occurrit, idem sonat atque oculis perlustravit, memoriaeque defixit. WASSE.

QUOD CUNCTI NUMIDAE INTENTI PRAELIANTIBUS ADERANT] Solent plerumque eam partem civitatis negligentius custodire, quae munitissima

bus, quae mox usui fore ducebat, [a] eadem regreditur, non temere, uti [b] escenderat, sed tentans omnia & circumspiciens. Itaque Marium propere [c] adit: acta edocet: hortatur, [d] *ab ea parte, qua ipse* [e] *escenderat* [f] *castellum tentet:* [g] *pollicetur sese itineris periculique ducem.* Marius cum Ligure, promissa ejus cognitum ex praesentibus [h] misit: quorum, uti cujusque ingenium erat, ita rem difficilem, aut facilem [i] nunciavere. Consulis animus tamen paullum [k] adrectus. Itaque ex copia tubicinum, & cor-

VARIANTES LECTIONES.

a *eodem* D. F. G. H. I. b *ascenderat* B. C. D. E. F. G. H. I. K. L. N. *descenderat* M. c *adiit* M. d *ut ab ea p.* G. e *descendunt* A. B. D. E. F. G. H. I. K. *ascenderat* C. L. f *castellum uti t.* F. g *p. s. ducem itineris, nihil periculi esse docet.* F. K. *nihil esse docet* N. h *mittit* K. M. i *renunciavere* M. k *erectus* M. *est arrectus* N.

NOTAE VARIORUM.

ma est, ut notavimus ad Flori lib. III. cap. 20. §. 4. ubi & similem captae Erebergae historiam retulimus ad ejusdem lib. II. cap. 8. §. 10. RUPERT.

INTENTI PROELIANTIBUS] Sic MSS. potiores, non *aberat*; quod irrepsit quidem in Edd. plerasque, sed non etiam vetustiores, ego neutram desideraverim si abfuerit. GRUT.

EODEM REGREDITUR] Fabricianum, *eadem.* nempe qua prius egressus ad summum prope montis erat. RIV. Lego: *eadem degreditur.* Gronovius. nostri, & Carrio *eodem.* WASSE.

NON TEMERE, UTI ASCENDERAT] Manuscriptum Fabricii, *qua ascenderat* [sic λ.] verum prior lectio mihi magis arridet, & eandem sensus exposcit. non ut temere ascenderat, sic etiam temere descendit; sed, uti mox sequitur, tentans omnia ac circumspiciens. RIV.

ESCENDERAT] Sic fuit a prima manu in Naz. ideoque revocandum duxi ejecto hactenus vulgato *adscenderat.* GRUT. *Escenderat* Carrio I. Emend. 5. BROUKH.

ITAQUE MARIUM PROPERE ADIIT] Manuscripta rectius *adit*, tempore praesenti: quomodo & ex impressis quaedam. sed & ea verba, quae statim sequuntur, ejusdem temporis sunt, ut *edocet, hortatur.* RIV.

AB EA PARTE QUA IPSE ASCENDERAT] In manuscriptis est, *descenderat*, id, si quid ego judico, magis ad sententiam facit. habent eodem modo ex impressis quaedam. RIVIUS. *Descenderat* est in plerisque membranis & quidem cum litura in Naz. adeo ut heic iterum id vocis (*escenderat*) restituere ausus fuerim, vulgato repugnante menti auctoris. GRUT. Nostri *ascend.* WASSE. Forte *escenderat.* BROUKH.

POLLICETUR SESE DUCEM ITINERIS, PERICULIQUE NIHIL ESSE DOCET] In manuscriptis τὸ *docet*, non est, ac majore cum gratia abesse citra detrimentum sensus poterit. in iisdem tamen, *pollicetur sese itineris periculique ducem.* RIVIUS. Secuti veterum codicum fidem, qui in hoc omnes conveniebant, ita hunc locum restituimus. Sed & Plantinus hanc lectionem in margine sui codicis adnotarat. C. POPMA. Ita Edd. primae, ita MSS. meliores Com. Pall. pr. sec. tert. quart. degenerarunt primum sequentes 5. 6. 7. 8. nam reliqui 9. 10. 11. 12. paullo prius defecerunt; itaque non est quod quis eorum testimonia deinceps requirat, quatuor ergo illi habent vel, *pollicetur sese itineris periculique nihil esse docet ducem.* vel, *pollicetur sese ducem itineris periculique nihil esse docet.* vel, *pollicetur se itineris ducem periculique nihil esse*, quam mediam scripturam cum affirmet Popma haerere concorditer in omnibus MSS. codd. prodit manuscriptos illos haud dignos nuce cassa, certe primitus impressis inquinatiores. GRUT.

QUORUM ALII, UTI] Τὸ *alii*, non est in ullo manuscripto, nec in impressis vetustioribus; e glossa nimirum irrepsit. RIV.

NUNCIAVERE] Ita MSS. omnes; at una etiam quasi lingua, editi, *renuntiavere.* maluissem ego, *nuntiare*; infinitive. GRUT. R. L. 3. *nunciavere.* Venetae & Mart. Oxon. *renunciavere.* γ. *nuntiare* optime. at supra, eadem, opinor, manu *ve.* A. Popmae lib. & λ. *nunciare.* WASSE.

PAULLUM] Ita etiam MSS. non *paullulum*; quod in Edd. GRUT. λ. Pemb. *paullum.* WASSE.

EX COPIA TUBICINUM ET] Sic: *Ex omni copia*

cornicinum, [a] numero [b] quinque quam velocissumos delegit, & cum his, praesidio qui forent, quattuor centuriones: omnisque Liguri parere jubet: & ei negotio proxumum diem [c] constituit.

XCIX. Sed ubi ex praecepto tempus [d] visum; paratis, compositisque omnibus, ad locum pergit. Ceterum illi, qui [e] centuriis praeerant, [f] praedocti ab duce, arma, ornatumque mutaverant, [g] capite, atque pedibus nudis, uti prospectus, [h] nisusque per saxa [i] facilius foret: super

VARIANTES LECTIONES.

a *n. quinque millium* C. b *duorum millium quinque* G. c *instituit* E. d *visum est* A. B. D. F. G. I. K. M. N. e *centuriones erant* L. f *edocti.* F. K. g *capite nudo* M. h *visusque* F. i *facilior* C. N.

NOTAE VARIORUM.

pia necessarios quinque delegit. CIACC. V. *Auctorem* de *Re mil.* p. 502. & lege, *perite & fortiter.* infra: *Sed ante signa & citra, nec non etiam.* confer Veget. II. 15. & Lipsium. omittit & Gruter. WASSE.

NUMERO QUINQUE QUAM VELOCISSIMOS] Commel. *quinque numero.* Pal. III. destituitur illo *quinque;* quod alius arriperet cum tripudio; non ego. GRUT. Nostri fere *quinque numero.* L 2. omittit *quam.* Pemb. pro *quinque n.* habet IV. &, supra, *or.* WASSE.

ET EI NEGOTIO] Ita MSS. minorum gentium. nam majorum destituuntur illo *ei*, aut id habent a manu sec. Naz. initio habuit, *& se in negotio:* forte, *eice negotio*, deleto &. GRUT. L 2. Venetae γ. λ. omittunt *ei.* WASSE.

SED UBI] Exturbari posset *sed*, tanquam supervacuum. GRUT.

EX PRAECEPTO TEMPUS VISUM EST] Permutatis dictionibus leg. puto: *Sed ubi ex praecepto, paratis compositisque omnibus tempus visum est.* Vide Turneb. XVIII. cap. 7. CIACCONIUS.

ILLI QUI CENTURIIS PRAEERANT EDOCTI] Ita editio Aldi vetus. nec non Pall. sextus, septimus, octavus. nam primitus natae, partim, *illi qui & assensuri erant edocti*, partim, *illi qui & ascensuri erant.* quod ipsum nullo negotio mutari posset in *escensuri*, de quo ita paratragoediatur Carrio (I. Emend. 5. qui etiam ibid. infra pro *facilius ascenderent*, legit *facilius escenderent*) sed praeter rem & scripturam MSS. meliorum. Ligus enim mutavit arma centurionibus solis, non etiam tubicinibus: utpote quibus ore utendum erat, non manibus, nisi quatenus eis sustinerent tubam. praeterea membranae potiores habent Naz. quidem & Pal. sec. *illi qui* (&) *& centuriae praeerant;* neque aliter Commelinianus, nisi quod illud &, repraesentet notam, qua in inscriptionibus antiquis designatur aut *centuria* aut *centurio;* ut vix mihi dubium sit, expressum primitus illud *centuriis*, sive adeo *centuriae;* non omnibus literis, sed nota sua peculiari: quod ipsum tamen errorum caussa. nam in Pal. tert. visas; *illi qui ex centuriis praeerant.* quart. *illi qui & centuriis praeerant.* quint. *illi qui ascensuri erant.* GRUT.

MUTAVERANT] Ita MSS. selectiores, non, *mutaverunt*, ut novissime cusi. GRUT.

CAPITE ATQUE PEDIBUS NUDIS, UTI PROSPECTUS NISUSQUE PER SAXA FACILIUS FORET] Sic in cunctis exemplaribus & antiquis & recentioribus: ut *facilius* adverbium sit. Ceterum in Julio Frontino III. Strategematum, ubi totidem ipse verbis locum hunc repetit, *facilior foret* legitur: sed eodem sensu, nec aliter volumen Florentinum. RIV.

PROSPECTUS NISUSQUE PER SAXA FACILIUS FORET] Riviani omnes excepto Florentino, & Nostri fere *facilius;* eleganter. Venet. Mart. *facilis.* Florent. & Frontin. III. 9. *facilior.* receptam firmat Q. Septimius V. 11. de equo Durateo: *Cui edito in immensum, ima quae sub pedibus erant, rotis interpositis suspenderat, scilicet quo attractu* motus facilius foret. Livius autem XXV. 11. *faciliora* maluit, apud Frontin. legend. *nisusque* pro *visusque.* L 2. λ. *profectus;* & in marg. pro V. L. *prospectus.* quod novo more usus Ap. Collatius. 743. Prospectu *confisa* loci. pro, *altitudine.* Glossae σκοπία. Virg. *Turris erat* vasto suspectu. WASSE.

per terga gladii, [a] & ſcuta; verum ea [b] Numidica ex coriis, ponderis gratia; ſimul & offenſa, quo [c] levius ſtreperent. Igitur praegrediens Ligus, ſaxa, & ſi quae [d] vetuſtate radices eminebant, laqueis vincie- [a] bat

VARIANTES LECTIONES.

a *& ſcuta erant* A. b *Numidica erant* M. c *minus* C. d *per vetuſtatem* A. *vetuſtae* C.

NOTAE VARIORUM.

Numidica ex coriis] Nam ſcuta Romanorum lignea erant. Varro lib. IV. de L. L. *Scutum a ſectura, ut ſecutum: quod minute conſectum ſit tabellis.* Scuta autem illa Numidica & lorea, *cetrae* vocabantur. Servius ad illud Virgilii *laevas cetra tegit; Cetra* (inquit) *ſcutum loreum, quo Africi & Hiſpani utuntur.* Colerus.

Ponderis gratia] Hoc eſt, *minuendi p. gr.* vel, *levitatis gratia.* rem per contrarium enunciat. ſic XII. cap. propter diſſenſionem *placuerat di theſauros*, i. e. ad evitandam diſcordiam; condivi cordiae cauſſa. poteſt tamen accipi pro, *ob ſimultates inter illos natas.* Hoc modo, mare, *ſterilitatis alimentum*, vocat Ambroſius Hexaem. V. 3. quod alimenta ſubminiſtrat, pro, *foecunditatis al.* vel rerum egenarum alma nutrice. Jornandes B. Get. p. 98. *graviores corporum velocitate.* nempe, quoad velocitatem. hinc, *leve pondus* Ovidio Met. II. Wasse.

Offensa quo levius streperent] Sic chirographi, praeter Commelin. in quo prius *offenſae*; ut reſpiciat ad *gratia*: ſed male. Grut. Mart. Carrion. Venetae. Reg. L 3. γ. λ. Pemb. *levius*. Pariſiis & Amſtelod. cuſi, quidam Oxon. Arond. *lenius*. omnes *offenſa*; recte. ſcuta enim laminis aereis plerumque ſuperinducta erant, ferroque vincta, unde ſaxis impacta cuſtodes excivissent. Liv. VII. 36. *miles* offenſo ſcuto *praebuit ſonitum.* Thucyd. ὅπως τὰ Ὅπλα μὴ ΚΡΟΥΌΜΕΝΑ πρὸς ἄλληλα ΑἼΣΘΗΣΙΝ ΠΑΡΉΧΟΙ. Sed & hi Plataeenſes κατόπιν τὰς ἀσπίδας ἔφερον. eorum irruptionem cum horum adſcenſu contendat Lector, uti & Oppian. IV. 65. Curtium p. 535. Virg.

—— *ubi concava pulſu*
Saxa ſonant, vociſque offenſa *reſultat* imago.

Ibi ſolus e noſtris Pemb. *oſtenſa.* inepte; at illud librarii aptius voci *imago* reſpondere putarant. Varro III. R. R. *Ubi non* reſonent imagines. Corrige obiter Lactatium ad Papin. Theb. V. 564. *quia non* reſultat nox, *niſi aliqua ſoliditate oppoſita.* legendum, *vox*; cujus proprium eſt *reſultare.* AEn. V.

—— *Vocem incluſa volutant*
Littora, pulſati colles clamore reſultant.

Per Hypallagen pro *incluſam vocem* inquit Ruaeus. imo, incluſa & circumventa montibus reddunt vocem. at ſententiam ex VI. 268. adſtruit; error enim errore tegendus ne perpluat:

Ibant obſcuri ſola *ſub* nocte *per umbram.*

Pro *ſoli*, ait. Piget taedetque ineptiarum; *ſola nox*, eſt nox deſerta, ſolitaria, ab hominibus & beſtiis pleriſque derelicta. Horum abſentiam aut infrequentiam innuit ea voce. atque ita, *ſolis agris* dixerat in Georg. alibi:

Sola, *domo moeret vacua.*

&:

Solaque *culminibus ferali carmine bubo*, &c.

Denique:

—— *in* ſola *relegant*
Paſcua.

Ovid. Met. II. 489.

—— Sola *non auſa quieſcere* ſylva.

Hoc pacto apud Sophoclem in Aj. Fl. μόνος. Noſtrates eodem ſenſu, *lonely*. Seneca in Herc. F. noctem illam pejorem apud inferos vocat: *ſilentis* otium *mundi*. pro *ſola* Naſoni placuit *deſerta*.

Frigida deſerta nocte *jacebis anus.*

Quod vero quidam *lenius*, id mihi vitium ſonare videtur. *levius* autem pro *minus*. Ovidii Ibis 255.

Nec levius doleas, *quam qui bibit ubera cervae.*

Horat. Serm. II. 7.

—— *quanto conſtantior idem*
In vitiis, *tanto* levius miſer.

Caeterum ſuavius eſſet, inquit Gruterus, *vincire*; aliter libri. proque *adſcenderent* in membranis Palatini primi Nazarianis quas inſpexerat, *eſcenderent*. Vide Palmer. & Gronov. ad Liv. II. 28. & Senecam Controv. II. 13. Wasse.

Laqueis vinciebant] Suavius fuiſſet, meis quidem auribus, *vincire*. Grut.

Mi-

bat, quibus [a] adlevati milites facilius [b] escenderent, interdum timidos insolentia itineris levare manu: ubi paullo asperior adscensus erat, singulos prae se [c] inermos mittere; deinde ipse cum illorum armis [d] sequi: quae dubia [e] nisui videbantur, potissumum tentare: ac saepius eadem adscendens, [f] descendensque dein [g] statim digrediens, ceteris audaciam addere. Igitur diu, multumque fatigati, tandem in castellum perveniunt, desertum ab ea parte; quod omnes, sicuti aliis diebus, advorsum hostes aderant. Marius, ubi ex nunciis, quae Ligus egerat, cognovit; quamquam tota die intentos proelio Numidas habuerat, tum ve-

VARIANTES LECTIONES.

a *elevati* N. b *adscenderant* B. C. D. E. F. G. H. I. K. L. c *inermes* C. D. E. F. G. H. I. K. d *illos sequi* A. *sequitur* B. *insequi* M. e *usui* C. D. H. I. *visu* G. M. N. *nisu* E. *visui* F. f *descendensque* deëst K. g *statim* delet F.

NOTAE VARIORUM.

MILITES FACILIUS ESCENDERENT] Ita rursus fuit in membranis Palatinis Nazarianis, non *adscenderent*. GRUT.

INERMOS MITTERE] Sic infra: *ab inermis pedibus*. Notatur hoc a Nonio & saepe eo utitur Tacitus. CIACC.

QUAE DUBIA NISUI VIDEBANTUR, POTISSIMUM TENTARE] Erant Ligures montani: quod hominum genus, per calles & invias rupes pecora agere solitum, quantumvis aspera, & confragosa, facile emetitur seu percursat. Unde & apud Curt. lib. VII. sub f. Alexander M. ad capiendam petram illam, quam Arimazes Sogdianus 20000. armatorum obtinebat, undique abscissam & abruptam, opera praecipue hujusmodi hominum usus fuisse legitur. RUPERT.

DUBIA NISUI] Nutantia nimirum, & in ruinam prona, Seneca N. Q. VI. 1. *Nam & Herculanensis oppidi pars ruit*, dubiaeque stant, *etiam quae relicta sunt*. VI. 9. *Tunc vasti hiatus aperiuntur, aut cum diu* dubitaverunt, *super ea se quae supersunt, stantque componunt*. sic enim Codd. opt. non, ut in vulgatis, *mutaverunt*. Propert. IV. 4. 81.

Mons erat adscensu dubius.

Lucretius:

Denique sub pedibus tellus cum loca vacillat,

Concussaeque cadunt urbes, dubiaeque *minantur*. Vid. Claudian. Rapt. 157. Florus II. 12. *per acerbos*, dubiosque tumulos, *illa quae volucribus quoque videbantur invia, accessit*. Hoc sensu apud Nostrum vox *incertum*. *Potissumus* Carrio. WASSE.

AC SAEPIUS EADEM ASCENDENS ET DESCENDENS] Legendum monuerunt alii: *ac saepius eadem escendens & descendens*. quod verum puto. Notarat & *escendere* in Sallustio Fronto, sed Manutius locum corruptum putabat. Verbum hoc incuria descriptorum male acceptum in veterum libris, ac plerumque in *descendere* mutatum, Varro de L. Latina lib. IV. *Tertius gradus quo Philosophia ascendens pervenit*: ubi veteres libri *descendens pervenit*. sed legendum *escendens*. PUTSCH. Vereor ne hic locus corruptus sit, non parum sane mihi suspectus est, quod in melioribus libris dictionem *descendensque* non invenerim. de quo eruditi judicent. C. POPMA. *Descendensque* melioribus meis aberat, inquit C. Popma. Reg. omittit *ac*. Bodl. omittit *ac descend*. WASSE.

SICUT ALIIS DIEBUS] Putabam olim: *advorsum hostes ierant*. quia infra: *Cum Sulla, profligatis iis, quos advorsum ierat, rediens ab latere Mauros incurrit*. Nunc nihil muto. Apulejus Milesia secunda: *Prima face cubiculum tuum adero*. ita codices notae melioris, & editio Florentina. PUTSCH.

MARIUS UBI EX NUNTIIS] Quanto rectius ac modulatius in manuscriptis, *Marius ubi ex nuntiis, quae Ligus egerat, cognovit*. RIVIUS.

COGNOVIT] λ. in contextu & manu pr. *accepit*. non male. &, pro *tota die*, cotidie. supra dixerat, *quod omnes sicut aliis diebus*. sed nihil muto. Pemb. *tota* ut Livius aliique, caeteri minus recte *toto*. WASSE.

QUAMQUAM TOTO DIE INTENTOS] In plerisque est, *suos habuerat*. sed prior lectio bene habet. nam

vero [a] cohortatus milites, & ipſe extra vineas egreſſus teſtudine acta ſuccedere, & ſimul hoſtem [b] tormentis, ſagittariiſque, & funditoribus eminus terrere. At Numidae, ſaepe antea vineis Romanorum ſubverſis, item incenſis, non caſtelli moenibus ſeſe tutabantur; ſed pro muro dies, noctesque agitare: maledicere Romanis, ac Mario vecordiam objectare; mili-

VARIANTES LECTIONES.

a *cohortatus eſt* E. F. b *armis* L. *conjunctis ſagittariis & fund.* M.

NOTAE VARIORUM.

nam & ante Salluſtius *intentos proeliantibus fuiſſe Numidas* dixit. Rivius. Sic quidem edd. antiquiores, & MSS. recentis aevi; ſed tamen praeter fidem membranarum ſitu fere exeſarum, in quibus partim *intentus praelio invidias habuerat;* partim, *intentus praelio inſidias habuerat:* hoc in Commel. meo, illud in Pal. pr. ac ſec. nam in Pal. octavo viſas *quanquam toto die intentos praelio ſuos habuerat.* equidem quamvis in proclive eſſet novam hinc eruere lectionem, teneo me, & adquieſco vulgatae. Grut.

Testudine acta succedere] Sic habent omnes codices vulgati. In uno MS. cod. comperi: *Teſtudine clypeorum acta ſuccedere.* C. Popma.

Vineis Romanorum subversis, item incensis] Haec verba: *Item incenſis* in quibuſdam libris manu deſcriptis deſiderantur. Ego tamen minime delenda cenſeo: nam apud veteres, vineae quoque incendi poterant, id quod ex iis intelligi licet, qui de re militari ſcripſere. C. Popma.

Sed pro muro dies noctesque agitare] Vide not. ad Val. lib. II. cap. 7. ex. 7. Adde Polyb. lib. I. cap. 11. & cap. 49. Quibus ſunt vires, indignum ducunt viris obſideri, quare aut obviam congrediuntur hoſtibus, invitantque ad pugnam, aut certe ante moenia muniunt caſtra. Videndus Dionyſ. Halicarn. lib. II. cap. 40. & lib. V. cap. 59. Polyb. lib. IX. cap. 6. Diodor. lib. XIX. cap. 99. Tacitus lib. III. Annal. 20. de Decrio & lib. VI. Annal. 34. Hinc aſſequimur jactantiam Paeti apud eundem lib. XV. Annal. cap. 10. *Et tunc relictis hibernis, non foſſam, neque vallum ſibi, ſed corpora & arma in hoſtem data clamitans, duxit legiones, quaſi praelio certaturus.* Rupert.

Maledicere Romanis; ac Mario vaecordiam objectare] Ut fieri ſolet in obſidionibus temere coeptis. Sic quum Caecina, dux Vitellii, tentaſſet oppugnationem Placentiae, *utrinque* ait Tacit. II. Hiſt. 21. *fuiſſe diverſas exprobrationes, Vitellianos, Othonianum ut ſegnem ac deſidem, & circo ac theatris corruptum militem; hunc, peregrinos illos & externos increpaſſe.* Adde Picc. d. II. cap. 2. pag. 93. & cap. 6. pr. pag. 110. Ceterum pluſquam periculoſum eſt, hoſtem ſuum maledictis laceſſere, quum, uti ſcribit Plutarchus in Timoleonte, *plerique maledictis, quam malefactis, gravius laedantur, difficiliuſque contumeliam perferant, quam damnum.* Superiorum temporum memoria illuſtre hujus exemplum exhibet, quod apponere placet. Durante Bello Bavarico, Maximiliano I. multa paſſim loca deditionem ultro fecerant. Sed eſt ad Oeni ripam, in Tirolenſis agri & Bavariae confiniis, Kufſteinium opidum, quod arcem habet, ex ſolida rupe exciſam: quae in montis praerupta crepidine collocata, opido ſuperimminet, unam tantum, qua adiri poteſt, ſemitam praebens: ingenio loci & opere munitiſſima, Geroltzeckum appellata. Hanc per id tempus cum praeſidio tenebat Joannes Bentzenaverus, domi nobilis, & rei militaris peritia inſignis, qui Palatinorum partes ſecutus, fiduciaque loci elatus, inſolenter admodum ſe gerebat. Caeſar eo profectus, arcem cum opido ſibi tradi, poſtulat, vitam ac veniam praefecto, ejuſque militibus promittens. Id cum impetrari non poſſet, oppugnationem etſi difficilem aggreſſus, crebris tormentorum ictibus, arcem verberari juſſit. Ferunt praefectum, ut plane omnem vim hoſtilem ſpernere videretur, poſt exploſa tormenta, ſcopis etiam exteriorem muri partem verri juſſiſſe. Contumelia itaque iſtacce, ſuique contemtu irritatus Caeſar, majora tormenta, per clivoſa montium juga, in locum quendam ex adverſo in monte, qui arcis ſitum alitudine nonnihil ſuperaret, ſubvehi curavit: quibus non moenia, ſed milites ipſi, & interiora arcis domicilia petebantur neque uſquam tutus dabatur receſſus. Obſeſſi deditionem tandem

militibus nostris Jugurthae servitium minari; secundis rebus feroces esse. Interim, Romanis omnibus, hostibusque proelio intentis, magna utrimque vi, pro gloria atque imperio his, illis pro salute certantibus, repente a tergo signa canere: ac primo mulieres, &[a] pueri, qui visum processerant, fugere; deinde, uti quisque muro proxumus erat, postremo cuncti armati, [b] inermesque. Quod ubi accidit, eo acrius Romani instare, fundere, ac plerosque tantummodo sauciare, dein super occisorum [c] corpora vadere, avidi gloriae certantes murum [d] petere; neque quemquam om-

VARIANTES LECTIONES.

a *puerique* C. b *inermesque fugere* D. *i. praecipitabantur* N. c *cadavera* F. d *ascendere* A. D. E. F.

NOTAE VARIORUM.

dem faciunt: praefectus cum nobilibus aliquot capitali supplicio afficitur; Luckius in Nummis. RUPERT.

AC MARIO] L 3. Ball. omittunt *ac*, Mart. *at.* Pemb. *tutabant* infra, L. *saevitiam* supra, manu recenti vel *servitium* quod melius est. hac in re tibi, quisquis es facile assentior. Noster I. 4. *Dominationis in vos* servitium suum *mercedem dant.* confer Exod. VI. 6. i. e. servitutem à Jug. ut apud Virgilium VI. 565. Deum *poenas*, pro poenas ab iis constitutas, AEneid. VII.

——— *Hippolitum postquam arte novercae*
Occiderit, patriasque explerit sanguine poenas.

Liv. II. 3. *libertatem aliorum in suam vertisse* servitutem. WASSE.

ROMANIS OMNIBUS] Si mei arbitrii res esset, facile delerem illud *omnibus*, adeo nihil habet quod heic agat. Certe Reg. *omnibus*, *Rom. hostibusque*, quae verborum collocatio melior. λ. vero *Rom. omnibusque.* omisso *hostibus.* Gr. *omn. R.* infra: Veneta, *pro gloria*, *pro imperio* & sic Ball. λ. *aut imper.* L 2. omittit *eo.* & Ball. item *magna.* Glareani codex *m. utrimque vi.* sic e nostris Reg. L 3. Hegesippus III. 9. *fessis itaque tota die*, illis pro salute, istis pro triumpho dimicantibus. V. 12. His pro salute, Rom. pro victoria *certamen erat.* ibi C. C. C. *insolens.* &, *potior.* Arond. *& illis pro c.* eum redarguit Hegesippus & MSS. WASSE.

MAGNA VI UTRIMQUE] Post haec verba distinguendum, ac deinde inferendum: *pro gloria atque imperio his, illis pro salute certantibus.* Codex vetustus, inverso paululum ordine legit, *magna utrinque vi*, quod placet, quidam omiserunt *vis* & *magna* ad *gloria* retulerunt, at hi auctoris sensum non perceperunt. GLAR.

REPENTE A TERGO] Locum aemulatus est Curtius VII. 11. confer Arrianum Exped. IV. pag. 283. etiam Frontinum II. 8. ibi hodie legitur, *supereminentem castris regiis collem, a tergo subitus apparuisset.* nova mehercules auribus meis syntaxi. Sed bene quod adhuc extent codices, quibus a cive Romano maculam eluamus, clare ergo quos inspexi omnes exhibent, *super imminentem.* Cave autem sequentia barbarismi insimules, aut aliorum *duxerat* pro *dixerat* admittas, sic enim locuti Virg. Cicero, Lucanus, Valer. V. 43. Veget. I. 26. Hegesip. I. 23. ubi MS. omittit *fratres*, recte. eodem loco pro *direxit Josephus* habet πέμπει. Denique ita & Frontinus ipse II. 5. III. 9. WASSE.

TANTUM NON SAUCIARE] Illud *tantum non* exulat MSS. haud ita vetustis, sed insidet sane antiquissimos. GRUT. γ. *tantum m.* & supra *m.* habet *o.* sic Pemb. λ. Reg. at Gruteriana *tantummodo*, uti Carrio, meique omnes. Nostrum sequuntur Tacitus Agric. XXXVI. *proximos quosque caedere, ac plerisque semineces aut integri festinatione victoriae* relinquebantur. Q. Septim. III. 6. *Jaculo* fundere obvios, ac prostratos, *quum alios invaderet* proculcans subterere. Pemb. a 1. manu, nisi fallor, *occasorum.* WASSE.

DEINDE SUPER OCCISORUM, &c.] Manuscripta fere *dein.* RIV.

CERTANTES MURUM ADSCENDERE] Codices in membrana descripti, quos ego viderim, omnes ad unum habent, *murum petere.* non, quod in impressis fere est, *adscendere*, judicet lector. RIV.

COR-

omnium praeda morari. Sic forte [a] correcta Marii temeritas, gloriam ex culpa invenit.

C. Ceterum, dum ea res [b] geritur, L. Sulla quaeſtor cum magno equitatu in caſtra venit: qui, uti ex Latio, & a ſociis exercitum [c] cogeret, Romae relictus erat. Sed quoniam nos tanti viri res admonuit; idoneum viſum eſt, de natura, cultuque ejus paucis [d] dicere. Neque enim alio loco de Sullae [e] rebus dicturi ſumus: [f] & L. Siſenna optume, & diligentiſſume

VARIANTES LECTIONES.

a *correpta* C. *concepta* M. b *agitur* A. D. E. K. c *cogeret milites* F. C. *exercitum* N. d *differere* F. e *ſcripturi ſumus* M. f *& quia* N.

NOTAE VARIORUM.

Correcta] MS. Rithershuſ. *correpta.* quod idem ſignificat. Gloſſarium: *corripies* ἐπιτιμήσειας. Coler. Comm. nihilo injucundiore ſono, ſic *forte Marii correcta temeritas.* Grut. Pemb. Ar. Reg. L 2, 3. *correpta*, uti & a ſec. m. γ. Ball. λ. *f. arrecta temeritas gl.* omiſſo *Marii*, ſupra habet a manu recenti *vel*, *correcta*; item *Romanorum*, *quia illi Numid. increpaverat eos.* Commel. *ſic forte M. c. t.* proque *invenit*, Hackiana *evenit.* contra codices. De Mario Florus III. 3. huc ſpectans: *Conſultone id egerit Imp. an* errorem in conſilium verterit, *dubium.* mallem *error.* etiam Dio: ἘΚ τῆς ΤΥ΄ΧΗΣ ἣ παρέσπαν τὰ πρῶτα ἀγαθῇ ἐχρήσατο, καὶ ἈΡΕΤΗ͂Σ ΔΟ΄ΞΑΝ ἘΚΤΗ΄ΣΑΤΟ. Simile quid de Cleone Thucydides V. 7. Καὶ ἐχρήσατο τῷ τρόπῳ ὥσπερ καὶ ἐς τὴν Πύλον εὐτυχήσας ἐπίστευέ τι φρονεῖν. Livius etiam XI. 31. *Id* male commiſſum, *ignavia hoſtium* in bonum vertit. Tacitus An. I. 51. *Pergerent*, *properarent*, culpam in decus vertere. alibi: *in ſapientiam vertenda quae* caſus obtulit. Noſter VI. 34. *majore fortuna uſus quam* ſapientia. Herodotus VIII. 28. Τοῦτο δὲ συνέβη, ὥστε ΚΑΚΟ΄Ν ἘΡΓΑΣΑΜΕ΄ΝΗΝ, ἀπὸ τυτέων αὐτὴν μάλιστα ἘΥΔΟΚΙΜΗ͂ΣΑΙ παρὰ Ξέρξῃ. Agmen claudat Hegeſippus V. 19. in cujus ſcriptis eminet Salluſtius. Sic temeritas *victoriam invenit*, & eventus periculum in gloriam vertit. ibi pro *invectus*, ſcripti rectius fortaſſe, *intenti in hoſtem.* Wasse.

Ceterum dum ea res agitur] Manuſcriptum *geritur.* Riv. Sic 4. Codd. MSS. C. Popmae. L. 3. Mart. caeteri *geritur.* uti & Carrion. & Grut. Edd. Wasse.

Quod] Id eſt; *quod genus copiarum.* Gronov. III. Obſerv. n. pag. 442. Broukh.

A sociis] Ita MSS. noſtri; nam vulgatis fere abeſt particula *a.* Grut. L. 2. Venetiis Ball. abeſt. caeteri ſervant. Infra: *ſed quoniam.* Pemb. *ſ. q. r. t. v. nos adm.* Priſcian. pag. 1190. *tanti v. n. tempus.* & ſic Codex ejus MS. quem inſpexi. Eum firmat Apulejus Met. IV. pag. 54. Res *ac* tempus *ipſum locorum & ſpeluncae illius*, &c. *deſcriptionem flagitat.* at noſtri, uno ore, *res.* citat autem ex Catilina, memoriae, ut videtur, vitio. Noſter alibi, *eam rem* nos locus *admonuit.* Tacitus Hiſt. IV. 5. de Helvidio Priſco. Res *poſcere* videtur, *quia iterum in mentionem incidimus viri ſaepius memorandi, ut vitam ſtudiaque ejus, & quali fortuna ſit uſus, paucis repetam.* A. Victor Caeſ. XXVIII. *Et quoniam* nomen admonuit. Hegeſip. III. 5. *Urbs Galileae maxima*, quae res admonuit *ut*, &c. *diſtinguamus.* Nihil ergo mutandum. Wasse.

L. Sisenna] Deſignat L. Cornelium Siſennam, qui Hiſtoriarum libros XXII. conſcripſit, quique Siſenna in aenea apud me tabella Praetor inter cives & peregrinos deſcribitur M. Lepido, Q. Catulo Coſſ. cujus filius Cn. Cornelius Siſenna habetur in argenteis denariis cum inſcriptione: Cn. Cornel. L. F. Sisena, unico n antique. Ursin. De hoc Cicero in Bruto: *L. Siſenna, doctus vir, & ſtudiis optimis deditus, bene Latine loquens, gnarus Reipubl. non ſine facetiis; ſed neque laboris multi, nec ſatis verſatus in cauſſis, interjectuſque inter duas aetates Hortenſii & Sulpitii, nec majorem conſequi poterat, & minori neceſſe erat cedere. Hujus omnis facultas ex Hiſtoria ipſius perſpici poteſt, quae cum facile omnes vincat ſuperiores, tum indicat tamen, quantum abſit a ſummo, quamque genus hoc ſcriptionis nondum ſit ſatis Latinis* lit-

me omnium, qui eas res dixere, [a] persecutus, parum mihi libero ore [a] lo-

VARIANTES LECTIONES.

a *prosecutus est* A. *prosecutus* B.

NOTAE VARIORUM.

litteris illustratum. Ejusdem Sisennae meminit eodem libro. Sane Varro librum scripsit *Sisenna sive de Historia.* Mirum igitur de hoc nihil apud Senecam aut Quintilianum legi. Scripsisse eundem hunc L. Sisennam Commentaria in Plauti Comoedias disco ex Rufini libello de Metris comicis. Vellejus tamen Paterculus aequalem facit Rutilio, Cl. Quadrigario, Valerio Antiati. Annalium ejusdem meminit Nonius, in voce *juxtim.* Verba Sisennae haec sunt: *Juxtim Numicium flumen obtruncatur.* Sed operae precium facturus videor, si ejus Historiarum, operis olim luculenti, fragmenta ex Nonio ordine huc collocem, eaque ex parte vellicatim & saltuatim, ut ipse Sisenna loqui amat, emendem.

Sisenna lib. I. Histor.

Nos una aestate in Asia & Graecia gesta litteris idcirco continentia mandavimus, ne vellicatim aut saltuatim scribendo lectorum animos impediremus. Nonius, *Vellicatim*; & Agellius lib. XII. cap. ult.

Nocte consumpta postero per incertas vias Eserniam, deinde Romam profugerat. Protinus.

Lib. II.

Si quae celeriter solvi poterat, in altum remulcare trahit. Remulcare. Aut corruptus Nonii codex, aut is hunc locum minus intellexit. Nam Sisenna puto scripserat: *Remulco trahit.* Festus: *Remulco est, cum scaphae remis navis magna trahitur.* Mendosissime. Ego, licet post Scaligerum, non dubito legendum esse: *Remulcum est, cum scaphae* &c. Isidorus lib. XIX. *Remulcum funis, quo deligata navis trahitur vice remi:* De quo Valgius:

Hic mea me longo succedens prora remulco
Laetantem gratis sistit in hospitiis.

Lib. III.

Sparis ac lanceis eminus peterent hosteis. Sparus.

Dispalati ab signis, digressi omnes ac dissipati. Dispalare.

Partem cohortium propter mare collocat, in littore. Propter.

Sublatus laetitia, injuria atque impotentia commotus animi. Impotentiam.

L. Calpurnius Piso ex Senati consulto duas novas tribus. Senatuis.

Omnia, quae diximus, loca statim potitus. De casibus.

Subito mare subhorrescere, caecosque fluctus in se provolvere. Horrendum. Cic. lib. I. de Republ. *Sed ut ille, qui navigat, cum subito mare coepit horrescere. Nolite mirari, quam desperata voluntate ad unam belli faciendi viam. Nolitote.*

Romanos impetu suo protelant, prolectos prosequuntur. Protelare.

Simul & senatuis consultis clarissimis amplificati. Senatuis.

Hostis loca superiora potiti. De casibus.

Otacilium legatum cum scaphis ac lembis. Lembus.

Postquam in sonu signorum praelium magno cum clamore virorum commissum est. Soni.

Senatus auctoritate sagaria nunc. Saga. Manifestus mendi locus. Ego, cum de sagariis hic nihil agatur, non absurde legi posse crediderim: *Saga induunt.* Saga induebant Romae rebus belli adversis. Cicero ad Caesarem juniorem lib. I. *Pridie Nonas Februarias, cum ad te litteras mane dedissem, descendi ad forum togatus, cum reliqui consulares sagati vellent descendere.* Vide Tertullianum, de Pallio. Isidorus, Sagum Gallicam vocem facit. Hesychius tamen Σάγη, ἡ ὅλη πανοπλία, ἢ περιβόλαιον σκέπασμα. Et Σάγος, μέρος τί ἀπὸ πανοπλίας. Glossarium Σάγος, sagus.

Longius scorpios, catapultas concitat. Scorpio.

Quod loca palustria quaerant, & alte multifariam confossa. Multifariam.

Agilem dari facilemque victoriam, neque fossas aut bellum remoratum. Agilis. Locus obscurus, quia mendosus. Vere corrigo: *neque fossas aut vallum.* Semper haec duo ab Historicis conjunguntur. Scriptum erat a veteri librario *ballum*, ex quo aliquis sciolus fecit *bellum.* Sic in veteribus Gloss. scribitur *Arbina*, *Bonvix*, *Berbix*, *Berbena.* Quamvis horum pleraque ex barbara pronunciatione prognata.

Ad binum millium numero sauciis utrimque factis. Binum.

Quod fortasse an ex voluntate sua summa cum claritudine celeriter confecisset. Claritudo.

Complures menses ba a immissa, & intonso capillo.

lo. Immissum. Emendo Ovid. lib. V. Metamorph. ex vet. membrana:

Surgit, & immissos edera collecta capillos.

Post principia paullatim recedunt, atque inde cum paucis fugae se mandant. Mandare.

Dissipatis imbri cum fragminibus ac tectis tegularum. Imbrices.

Bassus assiduitate, indulgitate victus. Indulgitas. Junius Philargyrius ad Virgil. Georg. ait Virgilium nove protulisse *Indulgentiam* pro indulgitate.

Post villarum macerias, ac parietinas quinque cohortes in insidiis reliquit. Maceria.

Ac post armatos funditores & sagittarios ponit. Funditores.

Imperitum concitat vulgum. Vulgus.

Requiescendi spacium nacti condensiores manipulatim resistere hostibus instituissent. Manipulatim.

Convictus tamen & tempora singula constituit, & sicut steterat manipulos obverti jussit. Manipuli.

Gallia materibus, Suevi lanceis configunt. Lancea. Dicitur etiam *Matera*, ut apud Caesarem, teste Turnebo lib. IX. Strabo: Καὶ ματερὶς πάλτου τὶ εἶδος. Legendum igitur illud Sisennae: *Galli materibus.* Usus eadem voce Sisenna lib. IV. & Cornificius ad Herennium lib. IV. Liv. lib. VII.

Quibus occisis actuarias ad viginti, naves item complures onerarias incendunt. Actuariae.

Et inde equum concitatum princeps ad hostium permittit agmen. Permittere.

Tum subito tacuit, atque metu & suspicione propriam capere non poterat quietem. Proprium.

Mulierem missa fide ac pietate, propter amoris nefarii lubidinem exstitisse. Mittere.

Servulum ejus praemio libertatis inductum, magno cum tumultu conventum in populum perduxit armatum.

Iisdem temporibus Arsernini duplici fossa valloque circumdati, frumento adeso, quod ex areis in oppidum portatum est. Adesum.

Praeterea catapultas XVI. IV. balistas. XX. plaustra coriis ac minoribus sagittis. Catapulta. Legendum putat Lipsius. *coricis ac minoribus sagittis.* Ex eodem Nonio. Sed apud Nonium quoque legerim, *Coryti*, vel *Goryti.* Utrumque enim dicebant. Isidor. lib. XVIII. *Coryti proprie sunt arcuum thecae.* Proprie, inquit, quasi innuat, etiam sagittas ita dici. Hesychius: Γορυτὸς θήκη τόξου. Vide & Suidam, qui rectius per ω videtur scribere. Vetus Glossarium: *Gorutbum* λογχη. Emendo: *Gorutum* βελοθήκη.

Lib. IV.

Impedimentum omne de cunctis itineribus amoliuntur. Amolimini.

Quod hostem non dubitatim cum pluteis ac scalis iter facere cernebat. Dubitatim.

Simul & tormenta contenduntur. Contendere.

Cohors una post concitata, qua murus erat interruptus, evadit. Evadere.

Jumenta & pecuda locis trepidare compluribus. Pecuda.

Impedimenta collocant omnia, construunt carros & sarraca crebra disponunt. Carra. Scripserat Sisenna *carra*, & hoc est, quod Nonius agit.

Neque aetatis granditatem, neque ea merita, neque ordinis honestatem aut dignitatem sibi esse excusationi. Granditas.

Multitudinem procul hostium stare viderunt. Constat.

Quod opidum tumulo in excelso loco propter mare, parvis moenibus inter duas fluvias, intra Vesuvium collocatum. Fluvius. Hoc fragmentum, quod Nonius in *Populabundus* citat, olim cohaesisse videtur. Et placet conjectura doctissimi & acutissimi Merceri ita conjunctim legentis: *Protinus agros populabundus ad Nuceriam convertit, quod opidum tumulo in excelso propter mare parvis moenibus inter duas fluvias intra Vesuvium collocatum.* Quibus respondent illa Appiani lib. I. Ἐμφυλ. Πάπιος καὶ Νουκερίας τὰ ἐν κύκλῳ πάντα κατέπρησεν. Agit enim Sisenna, ut ex aliis locis apparet, hoc libro de bello Sociali. Porro Nuceriam bello sociali captam fuisse satis clarum ex Floro lib. III. cap. 18.

Accolis celeriter consumptis, ad gladios certationem revocaverunt. Certatio. Legendum, quod & alios puto monuisse: *jacolis celeriter.*

Nam clandestina celeriter transigi apud notos cogitata dici decet, non explanari. Crebritudo. Nulla tamen *crebritudo* in his verbis.

Utrumne viri cultu erga se mortalium laetiscant, an superna agentes humana negligant. Laetiscere. Legendum videtur: *Utrumne dii cultu.*

Lucillium Memmium socerum C. Scribonii Tribunum plebis, quem Marcellini consiliarium fuisse callebant, & tunc Curionis oratorem. Callet. In vet. edit. Nonii: *Lucinium Memmium.* Lego *L. Memmium.*

Quod in rempubl. suam maxime conducere videretur. Conducere.

Popedias opinione frustra. Frustra.

Neque porta neque ullum foramen erat, qua posset eruptio fieri. Foramen. Contra portam pro foramine posuit Virgilius; *Qua data porta ruunt.*

Formidine oppressus, quod humilem cementis instructum oppidi murum sciebat. Cementa. lego: *humilem & cementis.* Livius lib. XXXI. de muris Saguntinis: *Nec erat difficile opus, quod cementa non calce durata erant, sed interlita luto, structurae antiquae genere.*

Milites, ut lex Calpurnia concesserat, virtutis ergo civitate donati. Ergo. Hanc legem de militibus auxiliariis accipit Ant. Augustinus. Nam alias istis temporibus parce civitas data.

Ergo illos malos & audaces semper enixim contra for-

fortunas atque honores hujus ordinis omnia feciſſe ac dixiſſe ſentio. Enixim. Malim: *Ego illos malos.*

Et partim fera vite, partim lauro & arbuſto ac multa pinu ac mirtetis abundant. Fera vite. Ἀμπελος ἄγρια Dioſcoridi.

Ciſtaeque quae erant legum ferendarum gratia paratae defecerant. Ciſtae. De his ciſtis vide Plinium lib. XXXIII. cap. 2. Alii in eadem re *ſitulam* vocant. Fulgentius ciſtellam capſulam interpretatur. Monet me vocula haec, ut egregium Varronis locum apud Nonium in *Liquidum* reſtituam. Varro Divinarum rerum libro tertio: *L. Scipio, cum aurum factum haberet ut vinea fulmine, ita eſt ictus, ut iſta eſſet integra, aurum colliquiſſet.* Lego: *L. Scipio cum aurum factum haberet viminea in ciſta, fulmine ita eſt ictus, ut ciſta eſſet integra.* Dium Fidium juro, quamvis ſub tecto, ita me hunc locum emendaſſe, antequam de conjectura Ad. Junii reſciſſem. Eſt autem Graeca vox, non ut vult Iſidorus a *coſta.* Heſych. Gloſſarium: *Ciſta*, λάρναξ, κίστη.

Quondam Sabini feruntur voviſſe, ſi res communis melioribus locis conſtitiſſet, ſe ver ſacrum facturos. Quo voto damnati faetum omnem dicuntur ejus anni ſtatim conſecraſſe. Ver ſacrum. Sic enim ex Nonio locos locis conjungendos legendoſque divine cenſet Petrus Pithoeus lib. I. Subſec. cap. 6. qui vir bono litterarum natus olim, nuper earundem malo maximo denatus eſt. Alter locus eſt apud Nonium *Damnare.*

Subito mare ſubhorreſcere, caecoſque fluctus in ſe provolvere leniter occoepit. Caecum. Idem in *Horrendum* citat, ſed minus integre & ex lib. III. non IV. Sed magis placet ex lib. IV. ſumptum eſſe, in quo libro multa de re nautica ſcripſerat, & de navigationibus. Quod teſtatum facio, locis quatuor ſequentibus.

Prorae actuariae trabi grandes ac phaſeli primo. Phaſelus.

Naveſque triginta biremes, totidem myobarones. Myoparo.

Et prope mediam ad finem ripae pervenerant. Finem. Dicat mihi quis hujus loci ſententiam, & erit mihi Phoebus Apollo. Nimirum corrigendus eſt potius: *Et propemodum ad finem r. pervenerant.*

Tranſgreſſus fluviam, quae ſecundum Herculaneum ad mare pertinebat. Fluvius. Herculanei facit mentionem Livius lib. X. *Jam Carvilius Volanam, & Palumbinum & Herculaneum ceperat.*

Denique cum variis voluntatibus incerta civitas trepidare. Civitas.

Periclitantur tormenta atque tela multaque genera machinamentorum. Periculum.

De quibus partim malleolos, partim faſces ſarmentorum incenſos ſupra vallum frequentes. Malleoli. Feſtus: *Malleoli vocantur non ſolum parvi mallei, ſed etiam ii, qui ad incendium faciendum aptantur.* Graece dictos fuiſſe ἀστέρχους docet ex Heſychio Joſ. Scalig. Vetus Gloſſar. *Malleolus* σφύρα, πυρέκβολα.

Ipſi legati concubia nocte opido digreſſi, jam ſupra hoſtium munitionem ſuccedunt. Concubia.

Balliſtas quatuor talentarias. Balliſta. Turnebus lib. XXIII. cap. 25.

Mateteta gravia manipulorum. Manipuli. Monſtrum verbi. An forte legendum: *Materae tela gravia manipulorum.* De materis ſive materib. ſupra dictum. Ejuſdem teli mentio fit apud Caeſ. lib. I. De bello Gallico. Liv. lib. VII. Strabo lib. IX. Julius Pollux, περὶ βαρβαρικῶν ὅπλων.

Falces injectas comminuunt, puteos propius collocatis harpagis dejiciunt. Falces. Caeſar & Livius *Harpagones* vocant. Ceterum lego: *Plateos propius collocatis harpagis dejiciunt.*

Puppes aceto madefactis centonibus teguntur, quos ſupra perpetua claſſi ſuſpenſa cilicia obtenduntur. Centones.

Tum in muro virile ac muliebre ſexus, populi multitudine omni collocata. Sexus.

Terrore perturbatam multitudinem ſubigunt. Subigere.

Ultro citroque integrant in oppido caedem. Inermos armati, impeditos expediti ſine ullo ſuorum vulnere cunctos interficiunt. Ita unum ex duobus locis facio; quorum alter, in *Integrare*; alter in *Expediti* citatur. Emendavi autem opinor veriſſime: *Inermos armati* pro *inermos armant.*

Multi plagis advorſis & congenulati Romanis praecipitatis ipſi ſupra volvi in caput. Congenulare. Ita lego. Puto autem locus hic non longe a ſuperiori abfuerat. Nonii vero *congenulare* non ſatis placet. Scripſerat Grammaticus, niſi me librariorum oſcitantia fallit, *congenuclati*, vel *congeniculati.* Gloſſarium: *Genuclat* γονατίζει. *Genuculat* Γονατ. lego, Γόνατα. Alibi γονυπετῶ *Geniculo, Geniculor, Genua advolvo.* In eod. Gloſs. *caliclare* pro caliculare τραπεζόφορον. *terriclae* pro terriculae χαραγκίδες.

Cuſtodiae in muro ſtatuuntur cataphractorum. Cataphracti. Gloſſarium: κατάφρακτος *Catafracta.*

Egregas & longe praeſtantes, ac metuendas adverſariorum opes eſſe. Longe.

Alii ſaltui & velocitate certare. De Caſibus.

Summoti & intra moenia coacti. Cogere.

Oriri de contrario ſilentium. Silentium.

Itaque poſtero de legato Signinum redeuntes apiſcitur. Apiſci. Turnebus lib. XXIX. cap. 3. legit: *Itaque poſtero die legatos Iguvium redeuntes apiſcitur.* Iguvium oppidum eſt, quod alii Eugubium appellant.

Denique exinanitas caſtris Romani, qui clauſo ſe loco potuerunt expedire. Exinanita.

Praetor feſtinatim de caſtellis ad caſtra maxima pe-

[a] locutus videtur. Igitur Sulla gentis patriciae [b] nobilis fuit, familia pro-

VARIANTES LECTIONES.

a *locutus esse* F. N. b *nobilis fuit* deëst in Ed. Grut.

NOTAE VARIORUM.

pedites conduxit. De Castibus. Castella vocat opinor, parva castra, quae & procastria dicebantur a veteribus. Glossarium: *Procastria* οἰκήματα περὶ παρεμβολῆς. Adde Festum; & idem Glossarium alibi: *Οἱ περὶ τῆς παρεμβολῆς τόποι haec procastria.*

Quoniam neque mea nex, neque intercessio posse videtur illorum dementem reprimere audaciam. Nex.

C. Titinnius quidam, cui minus proprietas metus ab natura tradita videretur, primo ante testitudinem constitit: deinde apud consulem caussam atque excusationem praeferre coepit. Testudo.

Agmen perturbatum pedites insinuant ac loco commovent. Insinuari. Nonius tamen scripserat *Insinuare.* Ita autem creberrime etiam locutus est Lucretius.

Ab armis te recedere, praesidia de locis deducere. Deducere,

Exercitum dispertiunt; ad confligendum se comparant. Comparare.

Tamen Tudertibus Senatusconsulto & populi jusso dat civitatem. Jusso.

Armis, equis, commeatibus nos magis juverunt exleges & minus honore dignos putabitis. Exleges. In vet. lib. *munierunt.* Sententiam videtur turbare vocula *magis.* Conjecerim: *Armis, equis, commeatibus nosmet munierunt. exleges & minus honore dignos putabitis?* Loquitur de illis ipsis Tudertibus, quibus Senatusconsulto & populi jusso censet, quicunque is, dandam civitatem. Solebant enim Romani, qui ipsis auxilio fuissent, civitate donare. De qua re sup.

Qui tamen quibus litibus foedera majorum suum dissoluta. De numeris.

Adoriuntur adversus, ut apertis lateribus. Apertus.

Contra magno cum molimento ac perpetuo suo procedunt. Molimentum.

Perfusi atque abunde sparsi usi magnum pondus auri argentique. Abunde. Lipsius lib. IV. epist. 19. arbitratur legendum: *profuse atque abunde sparsa vasa* &c. Et putat fragmentum hoc esse de Annibale. Sed fallitur vir doctissimus. Scribit enim Sisenna lib. I. initio, se in Asia & Graecia gesta literis mandasse. Recte autem Jos. Mercerus, homo peracri judicio, a Sisenna hoc libro nullum Punicum bellum sed Marsicum sive Italicum potius scriptum fuisse arguit.

Id me neque metu, neque calamitatis necessitudine adductum facere. Necessitudo.

Alii materibus aut lanceis tamen medium perrumpunt agmen. Lancea.

Armata dextera ducti, magisque in latitudinem discedunt. Discedere. Mercerus legit: *Armati dextera ducti.* Ego malim: *Armites dextra ductim, magisque.* Propria ejusmodi adverbia Sisennae, teste Agellio. Quod autem dixi malle me *armites*, causa est vetus Glossarium, in quo legi: *Armites* ὁπλῖται, οἱ ἐν ἐσχάτῃ τάξει. Et alibi: *Armites* πρωτάταξις ἔνοπλος.

Castra de Paniae in montes, ut crebro ferculis protinus procedundo posset intra fines AEsculapiorum pervenire. Protinus. Ingeniose A. Junius: *Castra de planicie. & Ausculanorum.* Sed quid illa verba: *ut crebro ferculis?* Haereo.

LIB. VI.

Quo magis celeratim poterant, in insidiis suos disponunt. Celeratim. Nonius false hunc locum citat ex lib. V. Agellius lib. XII. c. ult. de hoc ipso loco: *Reliqua in historiarum sexto sic scripta sunt: Quam maxime celatim poterat in insidiis suos disponit.* Putide toto illo capite hodieque legitur *celatim* pro *celeratim.* cum in proclivi fuerit emendare *celeratim* ex Nonio. Denique fragmentum Sisennae sic lego: *Quammaxime celeratim poterat, in insidiis suos disponunt.* non *poterant.*

Marius ostio Liris evehitur, atque AEnariam suos continuare. Continuare. De AEnaria Festus; Homerus Ἰναρίμην. Alii *Pithecusam.* *Romanos in re cerne pernici caussa venisse. Pernici.* Lego ex Agellio lib. IX. cap. 14. *Romanos inferendae pernici caussa venisse.* Sed Agellius hunc locum ex lib. quarto non sexto citat.

LIB. XII.

Procul significare sibilus consuli coepit. Citat Priscianus. Vix usque ad librum duodecimum Historia Sisennae pertinuit. Itaque & illud quod Nonius laudat, in *Refragare: Multi populi plurimae conciones dictaturum omnibus animis studiis refragabunt.* doctissimus Mercerus ad librum quartum, non decimum quartum commode refert. Sed fragmenta Sisennae accuratius aliquando examinabimus & colligemus. Nunc tandem hoc ago, ad Sallustium redeo. COLER.

IGITUR SULLA PATRICIAE GENTIS NOBILIS FUIT] Τὸ *nobilis* ejiciendum monet tenor orationis, & Servius, qui sic citat: *Igitur Sulla patriciae gentis fuit, familia jam exstincta majorum ignavia.* In-

prope jam exstincta majorum ignavia, litteris Graecis, atque Latinis [a] juxta, atque doctissume eruditus, animo ingenti, cupidus volupta-

VARIANTES LECTIONES.

a *maxime* A.

NOTAE VARIORUM.

Infra lib. III. Historiarum: *At Cn. Lentulus patriciae gentis, collega ejus, &c.* PUTSCH. Illud, *prope*, abest Tacito, qui lib. IV. ait: *Utque familiae ipsae jam exstinctae sint, reperies qui ob similitudinem morum aliena facta sibi objectari putent.* ALD. MANUT. CIACCON. & URSINUS.

GENTIS] De discrimine *gentis* & *familiae*, docte Illustr. Spanhemius lib. de Praestantia & usu Numism. pag. 449. WASSE. Manuscripta, sicut & impressa fere, *gentis patriciae;* ut adjectivum sequatur. RIVIUS. Fere secutus sum exemplar Servii, nisi quod non ausus etiam detrahere *prope.* interim in nobilissimis item exemplaribus visere est putida illa *nobilis fuit.* GRUT. omnes nostri agnoscunt. At Victor. Caes. VI. *Galba haud secus nobilis, e gente clarissima Sulpiciorum, &c. quasi luxuriae, aut etiam crudelitati auxilio ventitasset*, rapere. *familia* in marg. & 2. m. Pemb. Gr. om. *nob. fuit.* & Bod. *prope.* WASSE.

FAMILIA PROPE JAM EXSTINCTA MAJORUM IGNAVIA] Paterculus lib. II. *Hic natus familia nobili sextus a Cornelio Rufino, qui bello Pyrrhi inter celeberrimos fuerat duces, cum familiae ejus claritudo intermissa esset.* COLER. De hac morte familiarum, capiendum est illud Paediani: *M. Scaurus ita fuit patricius, ut tribus supra eum aetatibus jacuerit domus ejus fortuna. Nam neque pater, neque avus, neque proavus, ut puto, propter tenues opes, & nullam vitae industriam, honores adepti sunt.* RUPERT.

LITERIS GRAECIS ATQUE LATINIS JUXTA DOCTISSIME ERUDITUS] Ait, Latine doctum fuisse. Quid ergo? nunquid haec ei lingua vernacula? Fuit: attamen nihilominus adolescentum Romanorum nobilissimi quique quam diligentissime, ad insuper excolendam eam, incubuerunt: imitando, & nisi facimus, pudendo nobis exemplo, qui patriam linguam numeramus in postremissimis. Vide, quae huc pertinentia congessit Berneccer. in Speculo Boni Principis, sive Animadv. in Suetonii Titum cap. 3. §. 2. lit. c. d. RUPERT.

JUXTA ATQUE DOCTISSUME] In aliis libris vacat *atque.* CIACC. Ita etiam MSS. meliores, nam vulgatiores *juste atque*, quomodo item editionum primae, prorsus stulte. GRUT. *Juxta*, nostri omnes & Oxon. Firmat unice Hegesip. *Romae eruditi* Latinis juxta *& Graecis literis.* I. 38. qui etiam corrigendus IV. 9. *Erat miserabile spectaculum, intra urbem omnibus ante reverendam, bellum geri, perniciem injustam pauperibus ac debilibus inferri.* pro, *injustam* voce nihili, Codex B. Pub. eleganter *juxta.* Affinitas verborum & in aliis auctoribus mendae locum dedit. Solinus: *Cyrus in exercitu cum numerosissimo praefuit, nominatim singulos alloquebatur. Fecit hoc idem in Populo Romano, &c.* Petrensis pro, *in P. Rom. Imperator.* credo quia per compendium scriptum fuerat, *Imp. R.* Isidorus XII. 8. *Cicadae ex cuculorum nascuntur sputo, hae in Italia apud Rheginos multae sunt, nec usquam alibi.* Itane vero? at ubique locorum inveniuntur, quidni? sic tamen & editi, & Codex Pemb. at recte membranae B. Pub. *mutae.* Plinius, a quo etiam Solinus XI. 27. *In Rhegino agro silent omnes: ultra flumen in Locrensi canunt.* sic Conon apud Photium in Bib. pag. 426. Strabo VI. pag. 206. Pausanias VI. 61. Οἱ μὲν γὰρ τέττιγες οἱ ἐντὸς τῆς Λοκρίδος ᾄδουσι τοῦ Καικίνου κατὰ τὰ αὐτὰ τοῖς ἄλλοις τέττιξιν ᾄδουσι· ἀπὸ δὲ ἄλλων δὲ τοῦ Καικίνου ΟΥΔΕΜΙΑΝ ἔτι οἱ ΕΝ ΤΗΙ ῬΗΓΙΝΗΙ ΤΕΤΤΙΓΕΣ ἈΦΙΑΣΙ τὴν ΦΩΝΗΝ. vide Tzetzem Chil. VIII. 166. *Sed quorsum* in tenui labor? Unum addam Juvencum:

Namque sequenda dehinc laetae reparatio vitae,
Non thalamos novit, non terrae gaudia vana.
Sed similes levibus Genitoris justa *ministris*
Constituet regni virtus sublimis in aula.

Primo, ex membranis C. C. C. lege *secunda*, dein pro, *justa* scribe *juxta:* quod tam apud Juvencum quam Sallustium valet, *aeque* ἰσότης, vel *prope.* sic D. Lucas ἰσάγγελοι, quod caeteri, ὡς ἄγγελοι. WASSE.

DOCTISSUME ERUDITUS] *Doctus*, refertur ad disciplinas graviores, & solidam, ut ita dicam, perfectamque doctrinam. *Eruditus* ad humaniorem literaturam, & elegantiam, sicut docet Scipio

ptatum, ſed gloriae cupidior: [a] otio luxurioſo eſſe; tamen ab negotiis numquam voluptas [b] remorata, niſi quod de uxore potuit honeſtius conſuli: facundus, callidus, [c] & amicitia facilis: ad ſimulanda negotia altitudo ingenii incredibilis: multarum rerum, ac maxume pecuniae largi-

VARIANTES LECTIONES.

a *otio intentus l. e. ceterum a neg. n. v. r. eſt* M. b *remor. eſt* G. c *aditu & am.* C. I.

NOTAE VARIORUM.

pio Gentilis ad Apol. Apuleji. Audiendus etiam Caſaub. ad Suet. Aug. cap. 89. iſta ſcribens: *Eruditione varia repletus Sphaeri contubernium iniit. Hoc eſt*, φιλολογίαν & πολυμαθεῖ ἀσκήσας, *doctore Sphaero. Appello* φιλολογίαν *hiſtoriae & rerum antiquarum cognitionem, literaſque humaniores, quas qui tenent, eruditi proprie appellantur, ut docet M. Tullius. Inde Suetonio* φιλολογία, *eruditio varia nuncupatur, ut hic: vel* ἁπλῶς *eruditio lib. IV. E diſciplinis liberalibus minimum eruditioni, eloquentiae plurimum attendit.* Haec Caſaub. RUPERT.

SED GLORIAE CUPIDIOR] Vid. Val. Max. lib. VIII. cap. 15. ubi refert, *Sullam, Jugurtha a Boccho ad Marium perducto, totam ſibi laudem cupide adſeruiſſe; ut annulo, quo ſignatorio utebatur, inſculptam illam traditionem haberet.* Vidi & apud Urſinum nummum argenteum, in quo Jugurtha, revinctis poſt tergum manibus a Boccho, rege, Sullae, in ſolio ſedenti, traditur. Porro quid dulcedo gloriae in juvenibus poſſit, quantumque eorum animos percellat, oſtendit praeter alios Cicero V. Philipp. ubi de Octaviano Caeſare: *Ea natura eſt rerum, ut qui ſenſum verae gloriae ceperit, quique ſe a ſenatu, ab equitibus P. Q. R. univerſo ſenſerit civem carum haberi, ſalutaremque Reip. nihil cum hac gloria comparandum putet.* Et in ea, pro M. Coelio ait, *ſemper magno ingenio adoleſcentes refrenandos potius a gloria, quam incitandos fuiſſe.* RUPERT.

OTIO LUXURIOSO ESSE, TAMEN AB NEGOTIIS NUMQUAM EUM VOLUPTAS REMORATA] *Eum*, non habent exemplaria in pergamentis deſcripta neque ceteri codices vetuſtiores, & rectius ſubauditur, quam exprimitur. RIVIUS.

TAMEN AB NEGOTIIS NUNQUAM VOLUPTAS REMORATA] Vide notam ad illud verbum in Catilinarii cap. 5. *Varius.* RUPERT.

NISI QUOD DE UXORE POTUIT HONESTIUS CONSULI] Dum enim Valeriam, in theatro laſcive nimis blandientem, ſenex ipſe uxorem duxit, ut ſcribit Plut. poterat ipſius famae melius conſuli. A. MANUT. & RUPERT.

CALLIDUS ET AMICITIA FACILIS] MS. verbo auget, *aditu & amicitia facilis.* id poſtulat copula. PUTSCH. Sic omnes MSS. praeter Pal. tert. in quo *callidus aditu & amicitia facilis*, quod aliquis ſtatim invaderet amplexurus pro auctoris legitimo, ſed perperam. GRUTER. Supra: *potuit honeſtius.* Rem narrat Plutarchus in Sylla pag. 474. WASSE.

ALTITUDO INGENII] Turneb. Adv. lib. III. cap. 15. CIACC. Rittershuſ. Cod. *Ad ſimulanda negotiis altitudo ingenii incredibilis.* Probe & Latine, *negotiis* pro *in negotiis.* COLER. Criſpinus: eam faciem rebus inducere qua voluntatem aliorum ad ſuas partes trahat. vel; tam acri fuiſſe ingenio, ut geſtu, habitu, colloquio, quodcumque libuiſſet, hominibus perſuadere potuerit. immo, eo ingenio fuiſſe quod, ad diſſimulanda animi conſilia & decreta natum eſſe videbatur. Nam *ſimulare* aliquando pro *diſſimulare*, ut apud Plautum Curcul. Simulabo *quaſi* non noverim. & Plinium N. Hiſt. XIV. 3. *quia non ſentire ſimulabat.* V. *ſim.* & *diſſim.* calliditatem innuunt: verba ex diſſin. Aquiliana ſunt. vid. Cic. Offic. III. 15. *altitudo* vero *ingenii* denotat, tectum & alte demerſum animi ſenſum. talis *ingenii* reperta intelligit Noſter Fr. VI. 54. *Nihil* tam ex alto reperiri *poſſe*, *quod non cogitanti tibi* in promtu ſit. & apud Virg. alta mente *repoſtum.* Ammianus XIX. 3. palam *quidem litteras imperiales* praetendens, *&c.* clam *vero* corde altiſſimo retinens, *ſaepe in comitatu ſibi mandatum, ut anſam omnem adipiſcendae laudis deceſſori ſuo ardenti ſtudio gloriae circumcideret.* & cap. XI. *nihil tamen praeter preces* fingentes, *&c. longe alia quam quae geſtu praeferebant & verbis*, altis mentibus perpenſantes. Vopiſcus Numer. XIII. callidum, *& ad omnia quae tempus quaeſierat, paratum:* conſilii *ſemper* alti. XV. *denique ut erat* altus, *riſit, &* ta-

gitor: [a] atque, feliciſſumo omnium ante civilem victoriam, numquam ſuper induſtriam fortuna fuit: multique dubitavere, [b] fortior, an felicior eſſet. Nam, poſtea quae fecerit, incertum habeo, [c] pudeat an pigeat diſſerere.

CI. Igitur Sulla, uti ſupra dictum eſt, poſtquam in Africam, atque in caſtra Marii cum [d] equitatu [e] venit, rudis antea, & ignarus belli, ſollertiſſumus omnium in paucis [f] tempeſtatibus factus eſt. [g] Ad hoc milites beni-

VARIANTES LECTIONES.

a *a. illi f.* F. H. I. *a. illi f. o.* M. b *fortiorne an f.* M. c *pudeat magis* B. E. F. *p. a. pigeat magis* C. I. K. L. *pudet an piget magis* D. *pudet m. an piget* G. H. *an pudet m. a. p.* M. d *equitibus* A. E. e *pervenit* C. f *diebus* A. g *Ad haec* H.

NOTAE VARIORUM.

tacuit. Vid. Silium XV. 38. uſus hoc exemplo, profundiora. Hegeſip. IV. 9. p. *ſeniorum conſilia.* altus ingenio Graecis *βαθύφρων*. AEſchylus Perſ.

Φροντίδα κέδνην καὶ ΒΑΘΥΒΟΥΛΟΝ
Θώμεθα.

Poſidippus, *ὁ βαθὺς τῇ φύσει στρατηγὸς ἔστηκεν.* Haud ſecus Pſalm. XCII. 5. *gnameku*, *a gnamak* profundus. Merito itaque Cato apud Plutarchum pag. 469. *ὡς ἀλώπεκι καὶ λέοντι πολεμῶν ἐν τῇ Σύλλα ψυχῇ, ὑπὸ τῆς ἀλώπεκος ἠνιᾶτο μᾶλλον.* & pag. 471. quando morum ejus mutationem exagitat: *τοῦτο μὲν οὖν, εἴτε κίνησίς ἐστι καὶ μεταβολὴ φύσεως ὑπὸ τύχης, εἴτε μᾶλλον* ὙΠΟΚΕΙΜΈΝΗΣ ἈΠΟΚΆΛΥΨΙΣ. Vid. Tacit. H. IV. WASSE.

AC MAXUME] *Maxume* abeſt Pemb. Infra: *ſuper induſtriam eſſe*, pro *vincere* eleganter. ut LXII. *neu* ſuper fortunam *animum gereret.* i. e. majorem quam pro loco ſuo. Hegeſip. I. 45. *indignatione* ſuper aegritudinem facta: Eutropius de Conſtantino X. 5. *Militaris gloriae appetentiſſimus; fortuna in bellis proſpera fuit: verum ita*, ut non ſuperaret induſtriam. Metaphraſtes. *τὰς ἀρετὰς δὲ οὐκ ἔκρυπτεν, ἀλλ' ἥττων ἐκείνων ἐνομίζετο.* Paulo poſt: *pudeat magis.* Reg. *pudeat, an pigeat magis*, uti Nonius pag. 424. & Sulpicius Severus II. 28. Sed MSS. Venetae, Gruteriana, *pudeat magis an. p.* quomodo Curtius V. 18. *quorum nos* pudeat magis an poeniteat, *incertum eſt.* Victor Nerone, contra. *eo dedecore reliquum vitae egit, uti* pigeat pudeatque *memorare*, &c. Liv. XLV. 10. *Quarum Rhodios ſemper* non minus puderet, *quam poeniteret.* Vid. XLV. 39. ſuſpicor vocem *magis*, Salluſtianis exemplaribus adhaerentem, a mala manu eſſe. uti & *incertum habeo.* ſuſpicionem auget N. Heinſius ad Ovidii, *Conquerar an ſileam?* Neſcio an hunc locum intelligat Scholiaſta vetus ad Cic. pro Roſc. Amer. §. 230. unde Salluſtius dixit: *mox tanta flagitia in tali viro* pudet *dicere.* Poſtremo, *ſollertiſſimus* rudi & ignaro opponitur. Ea vox aliquando ſed rarius accipitur *μέσως*; ut apud Lucan. VIII. 283.

Hinc anceps dubii terret ſollertia Mauri.

WASSE.

ATQUE FELICISSUMO] Ita MSS. tres notae primariae; caeteri conſuadent vulgatis, quibus eſt, *atque illi f.* Comm. *atque feliciſſumus omnium.* GRUT. Noſtri, Carrio, alii, retinent *illi.* Infra: in p. *tempeſtatibus*: praepoſitio abeſt L 2. atque *eſt* Arond. & vocem *benigne* in marg. & a ſec. manu habet Pemb. WASSE.

NUMQUAM SUPER INDUSTRIAM FORTUNA FUIT] Invidenda laus, de qua vide Freinsh. ad Curt. lib. X. cap. 5. §. 35. RUPERT.

PUDEAT MAGIS &c.] Scholiaſtes vetus in Ciceronis Orat. pro Roſcio Amerino cap. 32. Scimus Sullam in pueritia turpiſſimum fuiſſe, unde Salluſtius dixit: *Mox tanta flagitia in tali viro pudet dicere.* BROUKH.

MULTIQUE DUBITAVERE, &c.] In elogio iſto Sullano, ſubodoror emblemata aliquot ſciolorum. certe, nonne hoc loco praeſtitiſſet, *multis dubitantibus*; aut ſolummodo, *dubium fortior an felicior.* GRUT. Libri ad unum omnes habent, *multique dubitavere.* λ. *dubitaverunt.* WASSE.

UT SUPRA DICTUM EST] Codex Fabricianus, *uti.* quomodo & alias fere. RIV. Illa, *uti ſupra dictum eſt*, ſunt ab homine mire obliviofo, non a Salluſt. GRUT.

SOLERTISSIMUS OMNIUM FACTUS EST] Similis dexteritas in Ptolemaeo, cui ob id invidit Alexan-

benigne adpellare: multis rogantibus, aliis per se ipse dare beneficia, invitus accipere; sed ea properantius, quam aes mutuum, reddere; [a] ipse ab nullo repetere: magis id laborare, [b] ut illi quam plurimi deberent: joca atque seria cum humillumis agere: in operibus, in agmine, atque [c] ad

VARIANTES LECTIONES.

a *ipse* delet I. b *uti sibi* F.

NOTAE VARIORUM.

xander, ut est apud AElian. lib. XII. c. 16. RUPERT.

AD HOC MILITES BENIGNE ADPELLARE] Si haec comitas ex virtute proficiscitur, apud quosvis magni fiunt talis notae ingenia. Vide quae notat Gruterus ad illa Livii lib. I. cap. 34. de Tarquinio Frisco: *fortunam benigno alloquio, comitate invitandi, beneficiisque, quos poterat, sibi conciliando, adjuvabat.* Cui adjicio exemplum Andronici Palaeologi, de quo Gregoras lib. VI. *Praeterea comitate & suavitate morum omnes facile adamantinis sibi vinculis devinciebat. Solet enim dexteritas & benignitas morum, in altiore dignitatis gradu, facile omnium sibi animos reddere obnoxios: quemadmodum verno tempore, splendidi flores, praetereuntium oculos in se convertunt.* Hoc est illud Indorum sapientium praeceptum: *Principem, quo natura sublimior sit, eo humaniorem se inferioribus si praebuerit, carissimum populo futurum.* De Cyro & Agesilao vide Cic. in epist. ad Quintum fratrem, de Hadriano Spartianum, de Alex. Severo Lampridium, de Belisario Constantinum Manassen in Annalibus. Atque hoc ipsum quam utilitatem haberet, praeclare intellexisse videntur illi seniores amici Roboami, qui apud Joseph. lib. VIII. Antiq. Jud. cap. 3. juveni Regi suo instillant, ut *comiter populum alloquatur, &, posito aliquantisper fastu regio, ad captandam multitudinis gratiam se accommodet.* Hac arte captos, facile illum amaturos; quod natura ita comparatum sit, ut subjecti delectentur Regibus mansuetis, & de suo fastigio nonnihil se demittentibus. Sed enim, hac civilitate, nonnunquam plusquam civilia agitantur, v. g. apud Plut. in Galba, Otho, imperatorem suum solio dejecturus, comem se omnibus, & facilem praebens, imprimis militibus suffragabatur, eorumque multos ad gradum aliquem honoris, & imperia provehebat. RUPERT.

ALIIS PER SE IPSE DARE] *Liberalitate qui utuntur, benevolentiam sibi conciliant, &, quod aptissimum est ad regendum, caritatem,* ait Cic. II. de Finibus. RUPERT.

IPSE DARE BENEFICIA] Ita V. C. & ita infra: *Et mehercule Sulla ante te cognitum, multis orantibus, aliis ultro egomet opem tuli.* URSIN.

INVITUS ACCIPERE] Hunc locum transpositis dictionibus in integrum reponi sic posse existimo: *Invitus accipere, sed ea properantius reddere: aes mutuum ipse ab nullo repetere.* CIACC.

UT ILLI QUAMPLURIMA DEBERENT] *Illi* pro *ipsi* capitur. *sibi* noluit dicere, ne in debitores reciprocaret, est autem notandum hoc locutionis genus. GLAREAN.

JOCA ATQUE SERIA] Vide notam ad Justini lib. IX. cap. 8. §. 9. & adde Freinsh. ad Curt. lib. III. cap. 6. §. 19. Bernecc. in Speculo Boni Principis, sive Animadversionibus in Suetonii Titum cap. 1. §. 1. lit. d. ubi multa congesta sunt, ad hoc caput pertinentia. RUPERT. Liv. I. 4. *Cum his* seria *atque* jocos celebrare. Nonius pag. 209. posituram servat. Eleganter Noster, *joca atque seria*, pro, *cujuscunque generis sermonibus.* Plautus Amphitr. III. 2. *Cum ea tu sermonem* nec joco nec serio, *Tibi habeas.* Mamertin. Paneg. 12. *Conjunctas communicata.* Sed & *Plinius* Lib. XIII. Epistola 11. *Hunc ego cum simul studeremus, arcte familiariterque dilexi. Ille meus in urbe, ille in secessu contubernalis. Cum hoc* seria, *cum hoc* jocos *miscui.* &, XVII. 4. *Nihil a me ille secretum, non* joculare, non serium, *non triste non laetum.* & I. 8. *Encolpius quidem lector, ille* seria nostra, ille deliciae. Denique in adagium cessit, ut patet ex Cic. II. de Fin. Ovid. I. Trist. Eleg. VII.

Quid nisi tot lusus & tot mea seria nosces.

Et, II. Pont. IV.

Seria multa mihi tecum collata recordor,
Nec data jucundis tempora pauca jocis.

Et, IV. 3.

Ille

ad vigilias multus adesse: neque interim, quod prava ambitio solet, Consulis, aut cujusquam boni famam laedere: tantummodo neque consilio, neque manu priorem alium pati; plerosque antevenire. Quibus rebus, & artibus [a] brevi Mario, militibusque [b] carissumus factus.

CII. At Jugurtha, postquam oppidum Capsam, aliosque locos munitos, & sibi utilis, simul & magnam pecuniam amiserat; ad Bocchum nuncios [c] mittit, [d] quam primum in Numidiam copias adduceret: proelii faciundi tempus adesse. Quem ubi cunctari accepit, dubium belli, atque pacis rationes trahere: rursus, uti antea, proxumos ejus donis corrumpit: [e] ipsique Mauro pollicetur Numidiae partem tertiam, si aut Roma-

VARIANTES LECTIONES.

a *brevi tempore* K. b *carus factus est* A. E. *carissimus factus est* B. D. F. G. H. I. c *misit* H. d *uti quam primum* F. e *ipsi quoque Boccho* A. *ipsique Boccho* D. E. F. G. H. I. M. N.

NOTAE VARIORUM.

Ille ego qui primus tua seria nosse solebam,
Qui tibi jucundis primus adesse jocis.

Pont. I. 9.

Saepe refert animus lusus gravitate carentes
Seria cum liquida saepe peracta fide.

Ausonius de Nepotiano Gram. *Tam seriorum quam jocorum particeps.* Et, in Parental. Carm. VIII. I.

Ambo pii, vultu similes, joca seria mixti.

Demosthenes Orat. Amator. pag. 160. Ἐν οἷς σπουδάζεις ἐστί σοι, καὶ ἐν οἷς παίζεις. confer Ammianum pag. 443. 20. at major hinc commendatio pueri Fl. Ursi apud Statium in Sylvis, quod haec faceret in tempore:

—— *Studioque altisque juvabat*
Consiliis, tecum tristisque, hilarisque, nec umquam
Ille suus, vultumque tuo sumebat ab ore. Wasse.

Cum humillimis agere] Servius in I. AEneid. *Cum humillimis exercere.* Ar. *gerere.* vox *famam* a 2. manu in marg. Pemb. Wasse.

In operibus, in agmine, atque ad vigilias multus esse] Manuscripta, *adesse.* nam libenter geminabant praepositionem antiqui; cujus alicubi meminit Priscianus. Sic Tacit. XIII. *in agmine, in laboribus frequens adesse* inquit. Riv.

Multus adesse] Nihilo pejus Comm. *multus esse.* melius fortasse qui utrumque excluderet pro supervacuo. Grut. Tacit. XII. *In agmine, in laboribus* adesse frequens. at, *multus esse* λ. sed supra, *ad*, a I. manu. Wasse.

Quibus rebus et artibus] *Et artibus* non est in scriptis duobus, & abesse potest. Putsch. Mallem alterutrum, *quibus artibus*, vel *quibus rebus*, utrumque nimis superfluit. Grut. MSS. quidam *actis.* in aliis omissum est. C. Popma. Nostri agnoscunt. vide nos ad VI. 52. Wasse.

Factus est] Τὸ *est*, neque in manuscripto quodam, neque impressis plerisque est. sed nec Beroaldinum exemplar habet. Riv. pro *factus* γ. *fuit.* Wasse.

Copias adduceret] Nonnulli in pergameno descripti libri: *Quam plurimas in Numidiam copias adduceret.* Alii: *Quam maximas in Numidiam copias adduceret.* Ego vulgatam lectionem retineo, atque amplector. C. Popm. Naz. ac Pall. secund. & sept. *copias adducere*: Commel. *duceret.* Pal. quint. *abducere.* Grut.

Quem ubi cunct.] Sic item nostri sine praemissa copula, *& dubium* bene; melius fortasse si item ejiceretur *atque*; ut fieret, accepit dubium belli, pacis rationes trahere. eodemque modo eximi posset vox *cunctari.* Grut. quod sane abest ab L 2. Wasse.

Uti antea prox.] Satis subintelligerentur, quamvis non exprimerentur ullis literis illa *uti antea.* Grut.

Corrumpit] Sic posterioris aevi MSS. nam prioris *corrupit.* Grut. γ. λ. *corrupit.* Wasse.

Ipsique Boccho pollicetur Numidiae tertiam partem] Manuscripta, *ipsique Mauro.* sed est idem utrobique sensus. Prius illud ex glossa

mani [a] Africa expulsi, aut, integris suis finibus, bellum compositum foret. Eo praemio inlectus Bocchus, cum magna multitudine [b] Jugurtham adcedit. Ita, amborum exercitu [c] conjuncto, Marium jam in hiberna proficiscentem, vix decima parte [d] die [e] reliqua invadunt, rati noctem, quae jam aderat, victis sibi munimento fore; & si vicissent, nullo impedimento, quia locorum scientes erant: [f] contra Romanis utrumque casum in tenebris [g] difficiliorem fore. Igitur simul Consul ex multis de ho-

VARIANTES LECTIONES.

a *ex Africa* E. b *ad Jug. accedit* N. c *juncto* I. d *diei* F. G. H. I. N. e *relicta* M. N. f *contra rati* D G. *rati contra* N. g *difficilem* B. E. G. H. K. M. N.

NOTAE VARIORUM.

sa irrepsit. nam & saepe alias Maurum, ipsum Bocchum vocat per Antonomasiam, quomodo Poenum Livius Hannibalem. Riv.

Vix decima parte reliqua invadunt] Sic Tacitus lib. II. Hist. cap. 14. *obscurum noctis ait obtentui fugientibus*, h. e. noctis obscuritatem tegere Vitellianos fugientes, per loca sibi nota, hosti vero ignara. Rupert.

Vix decima parte die reliqua] Hunc locum Gellius ita legit, *vix decima parte die reliqua*; id quod supra quoque ostendimus. Riv. Antea in vulgatis *diei* legebatur, quemadmodum est in Fulvii libro. Emendavi *die*, ex Prisciano lib. VIII. & Gell. lib. IX. cap. 14. cujus haec sunt: *Ego in Jugurtha Sallustii, summae fidei & reverendae vetustatis libro*, die *casu patrio scriptum inveni. Verba haec ita erant*: vix decima parte die reliqua. *non enim puto argutiolam istam recipiendam, ut* die *dictum. quasi* ex die, *existimemus*. Supra quoque: *Et jam* die *vesper aderat*, pro *diei*. non enim adsentior Fulvii libro, in quo *diei* scriptum est, litera, quasi errasset librarius, in scribendo, superscripta. Et infra: *Quae dubia nisu videbantur*. sic enim habent quidam veteres libri. Et rursus: *Ubi castra locata, &* die *vesper erat*. quo item loco, *diei* habet Fulvii liber. *Acie* quoque pro *aciei*. A. Manut. Corrupti hoc loco erant quidam formis excusi codices, qui pro *die diei* scriptum habebant. Nos antiquam, & veram lectionem reposuimus. Nam & Gellius in Jugurtha Sallustii, summae fidei & venerandae vetustatis libro (ut sunt ejus verba) se *die* non *diei* scriptum invenisse affirmat: nec sane aliter nos in omnibus antiquis libris scriptum comperimus. C. Popma. Adhaesi Gellianis codd. nam nostri MSS. omnes *diei*. Grut. λ. *die* a manu prima. *jam* omittit L 2. *die* Popmae omnes. Pro *reliqua* γ. supra lineam, *vel relicta*. glossa manifestaria. Tacit. XIV. 38. *Contractus deinde omnis exercitus, sub pellibus habitus est, ad* reliqua belli *perpetranda*. Glossae λοιπόν. Frontin. II. 7. *Hac assimulatione* reliquis *Pompejanarum partium fiduciam fecit*. & ita forte reponendum II. 9. pro *reliquias*. sed Codd. non favent. Idem, III. 6. *Qua ratione deterritis eis* reliqua *victoriae consummavit*. Q. Septim. II. 46. *dispersos, palantesque interficere, uti nullus* reliquus caedis *fieret*. III. 20. *Non ullam tanti nominis atque famae speciem* reliquam fecerat. Wasse. Explicandum: *die vix quod ad decimam partem reliqua*. Videsis Gronovium ad Livium XXIX. 7. Wasse.

Noctem pro se rati] In quibusdam MSS. codd. *Noctem pro se ad salutem rati*, legitur. C. Popma.

In tenebris difficilem fore] Manuscripta, *difficiliorem fore*. id quod sententia magis exigere videtur; nec Beroaldinum secus. Riv. *Difficiliorem* tamen magis arridet. Emendo ἐν παρέργῳ locum Valer. Max. lib. I. cap. 1. de L. Alvanio: *Quare agreste illud & sordidius plaustrum*. Sumsi emendationem ex Cod. MS. Colmariensi optimo. Coler. Sine damno sententiae eximi posset *fore*. Grut. Sertorius apud Plutarchum p. 578. Παραγαγὼν δὲ ἑσπέρας ἤδη, συνέβαλεν, οἰόμενος ξένοις τὸ σκότος ἔσεσθαι καὶ φεύγουσιν ἐμπόδιον καὶ διώκουσι. locum ita aemulatus Hegesip. I. 19. *receptaculo sibi, si res poposcisset, futura; vel hostibus* impedimento. Wasse.

Igitur postquam consul] Ita nos emendavimus, & ita semper loqui consuevit Sallustius. C. Popma.

Ca-

hostium adventu [a] cognovit: & ipsi hostes aderant: & prius quam exercitus [b] aut instrui, aut sarcinas [c] colligere, denique, antequam signum, aut imperium ullum accipere [d] quivit, equites Mauri, atque Gaetuli, non acie, neque ullo more proelii, sed catervatim, uti quosque fors conglobaverat, in nostros incurrunt. Qui omnes trepidi [e] inproviso metu, [f] ac tamen virtutis memores, aut arma capiebant, aut capientis alios ab hostibus [g] defensabant: pars equos [h] escendere, ob-

VARIANTES LECTIONES.

a *cognoverat* K. *cogn. & ipsi jam h. a.* M. b *a. posset instrui* N. c *coll. potuisset* H. *coll. posset* I. d *quieverit* A. *quivisset* B D. E. H. *quivissent* N. e *imperio* B. e *concurrunt* F. G. M. N. f *at tantum* M g *defendebant* F. *defensare* G. h *ascendere* MSS.

NOTAE VARIORUM.

Catervatim] I. e. sine ordine & delectu, sed ut quosque fors conglobaverat, id quod exitii causa solet esse. Diod. Sic. in Exc. Peir. p. 403. Alias de catervis ita tradit Veget. II. de R. M. c. 2. Galli atque Celtiberi, pluresque barbaricae nationes catervis utebantur in praelio, in quibus erant sena millia armatorum. Rupert.

Fors conglobaverat] Ar. L 2. 3. *fors λ. conglomeraverat.* caeteri recte. Septimius II. 46. *Raptim ac sine ullis ordinibus, ut quemque* fors conglobaverat, *ad naves evolant.* Lege *fors.* dein, *quousque*, postremo, *advolant. fors, casus.* de qua voce vide supra. Juvencus:

Et quoscunque *illic* casus glomeraverit.

649. Ed. Bigneanae. ubi, pro, *compita laeta viarum*, legendum ex veterrimo Codice B. Pub. *lata.* alterum enim in versu praecedente habetur, &, mox sequitur. Voce *lata* usus idem infra p. 652. Reg. *proelio fiebat* omisso *similis*, quod tamen introduxit altera manus. Liv. XXI. 35. Latrocinii *magis quam* belli more *concursabant.* XXIX. 6. Latrociniis magis quam justo bello *in Bruttiis gerebantur* res. Per me licet auferatur *similis.* Wasse.

Ac tamen] Sic MSS. non *at tamen.* leviculum quidem & istud, sed optimam faciem etiam naevi umbra destruit. Grut.

Pristinae virtutis memores] Antea in omnibus impressis dictio *pristinae* omissa fuit. Eam nos ex Canteri libro restituimus. Sic in Catilinario: *quo audacius aggredimini, memores pristina virtutis.* &: *veterani pristinae virtutis memores.* & iterum: *Catilina postquam fusas copias, seque cum paucis relictum videt, memor generis atque pristinae dignitatis suae.* C. Popma.

Pars equos escendere] Similis facies rerum in subitaneo praelio cum Nerviis apud Caesarem lib. II. Antonii Primi cum Vitellianis Tacit. lib. III. Hist. cap. 18. Rupert.

Equos escendere] Varro lib. I. de Agricultura: *e vinea in arbores escendit.* Et in eodem: *in carnarium escendat.* Antiquum etiam Glossarium habet: *Escendit*, ἐμβαίνει, &c. licet ibi corrupte sit, συμβαίνει. Ciaccon. & Ursin. Sic Fronto legit. In quo dubitarem mendum inesse, nisi ab eo literarum ordinem servatum viderem. Haec enim recitat in verbo *Escendo.* A. Manut. Ita & Palmerius ex Frontone. eo verbo usi Varro, Sallustius, Tacitus, alii. Glossarium: *Escendit* Συμβαίνει. leg. ἐμβαίνει. Plautus Amphitruone. sc. Concedite:

Atque illuc sursum ascendero, inde optime, sic cispellam virum.

Emendo ex Eistadiensi Cod. *escendero.* Et eodem: *Scispellam.* Valer. Max. lib. I. cap. 5. *Ac protinus naviculam conscendit, eaque in Africam provectus.* MS. Colmariensis: *Naviculam escendit.* Simili modo dicitur: *effligere* pro affligere. Plautus Asinaria: *Nisi quidem illa ante occupassit te, effliges scio.* Sic enim in eodem MS. legi. *Espectare* autem pro aspectare legendum censeo apud eundem in Aulul. sc. Picos: *Inde espectabam aurum ubi abstrudebat senex.* Vulgo: *exspectabam.* in Langiano, *aspectabam.* Coler. Tametsi in nostro libro (Lovanii excuso) typographorum incuria *ascendere*, impressum est: tamen *escendere* legendum ex Frontone constat, qui hunc locum in verbo *Escendo* citat: tum ex eo quod veteres *Escendo* pro *Ascendo* dixerunt. Varro libro quarto De lingua Latina: *Et unde escen-*

obviam ire hoſtibus: pugna latrocinio magis, quam proelio ſimilis fieri: ſine ſignis, ſine ordinibus, equites [a] pedites permiſti; [b] caedere alios, alios obtruncare: multos, contra adverſos acerrume pugnantes ab tergo circumvenire: neque virtus, neque arma ſatis tegere; quia hoſtes numero plures, [c] & undique circumfuſi erant. Denique Romani veteres, novique, & ob ea ſcientes belli, ſi quos locus, aut caſus conjun-

VARIANTES LECTIONES.

a *peditesque* F. G. K. L. N. b *cedere alios obtr.* M. N. c *aut undique* K.

NOTAE VARIORUM.

eſcendebant ad imam novam viam, lucus eſt, & ſacellum Larum. & alio in loco: *e vinea in arbores eſcendit vites.* item: *in carinarium eſcendit.* Livius *Ad X. Calend. Octob. ludorum Romanorum II. die, C. Licinio Conſuli ad quadrigas mittendas eſcendenti, tabellarius, qui ſe ex Macedonia venire diceret, reddidit laureatas literas. quadrigis miſſis conſul currum eſcendit.* C. Popma. Ita fuiſſe initio in Pal. pr. Nazar. patet e litura Commel. meus hic deficit ſine lacer. Grut. Vide Turneb. Adverſar. XX. cap. 30. Noſtri *aſcendere.* ſed vid. Gronovium ad Livium XLV. 1. XXXIV. 28. *Eq. eſcendere.* Wasse.

Obviam ire hostibus] Hic ordo in Pall. item edd. primis; aliter ea quam procuravit Carrio. Grut.

Equites, peditesque permisti] Exemplar Fabricianum, *equites, pedites.* ut ſit aſyndeton. Riv. *Equites, peditesque* de Numidis tantum intelligi, ſed verbum *alios*, de Romanis, declarant verba quae paulo poſt ſequuntur; *quod hoſtes*, inquit, *numero plures.* Igitur cum judicio locus legendus eſt. Glar. *Alios obtruncare, multos etiam, &c.* Locus hic in omnibus editionibus foede depravatus fuit; eum nos adjuti a Canteri codice, priſtinae integritati reſtituimus. C. Popma.

Caedere alios] Palmerius ſic legit: *Caedere alii, alii obtruncare: multi contra averſos acerrime pugnantes a tergo circumvenire.* Subtiliter; & neſcio an vere. Coler.

Obtruncare multos] Sublato verbo, *alios*, quod in vulgatis libris erat, in quibus legebatur, *alios obtruncare, multos contra, &c.* mutata etiam diſtinctione, locum, ut opinor, illuſtravi. quam correctionem eidem Fulvii libro deberi fatendum eſt. A. Manut. Sic uno conſenſu edd. vett. & Pall. praeter primum, is enim voce initiali habet *multa.* ultima *circumveniri.* itaque neſcio quid ſibi velit Ciacconii editio, in qua *multi contra adverſos, &c.* neque enim talem ſtatum imaginari mihi poſſum, quo averſi pugnent aut circumveniantur a tergo. Grut. Palmerius legit *alii, alii.* &, *averſos.* eum videſis. Confer etiam Oroſium V. 15. qui totam aetatis ſuae eloquentiam in hanc pugnam impendit. *ſimul tecti* a 2. M. in Marg. Pemb. Wasse.

Circumfusi erant] Superfluit meo judicio *erant.* Grut. Libri ſervant. Wasse.

Veteres novique et ob ea scientes belli] Voces *novique* ſuſpectae mihi ſunt. Non enim convenit; propterea quod novi eſſent, ſcientes eſſe belli. Ciacc. *Novi*, & *ſcientes belli*, contraria ſunt. quare videndum an illud, *novique*, adjectum ſit. *Scientes* autem *belli* dictum eſt Graeca forma, εἰδότες πολέμοιο. Ursin. *Romani veteres novique, & ob ea ſcientes belli.* Bona lectio. intermixti erant veteribus novi, exercitiiſque iiſdem habiti; ideoque etiam gnari proeliorum. reſpicit ad ea quae dixit cap. 87. *Sic brevi ſpatio novi vetereſque coaluere, & virtus omnium aequalis facta.* Emendationes aliorum, nauci non ſunt. Grut. Conjeceram aliquando *v. navique* Jug. LXXIX. *imperata navi fecerant*; poſtea, *veteres belli*, reſectis quaſi ab Interprete caeteris; ut *homo* vetus militiae, *operis, & laboris* apud Tacitum. denique, *probe ſcientes b.* vel *prope*, pro juxta. Nunc non placent Conjecturae. Wasse.

Et ob ea scientes belli, &c.] Illud *ob ea*, vel *veteres* refert, remotius adjectivum, vel exponendum cum Badio, *ob ea, id eſt, ob eas res, quod veterani quoque adeſſent.* Glar.

Si quos locus aut casus conjunxerat, orbes facere] Sic & manuſcripta. ceterum in pleriſque eſt, *orbem facere*, numero ſingulari pro, in

junxerat, orbes facere: atque ita ab omnibus partibus simul tecti, & instructi, hostium vim sustentabant.

CIII. Neque in eo tam aspero negotio Marius [a] territus, aut magis, quam antea, demisso animo fuit; sed cum turma sua, quam ex fortissumis magis, quam familiarissumis paraverat, vagari passim; ac modo laborantibus suis succurrere, modo hostis, ubi confertissumi [b] obstiterant, invadere [c] manu: consulere militibus, quoniam [d] imperare conturbatis omnibus [e] non poterat. [f] Jamque dies consumtus erat, cum

VARIANTES LECTIONES.

a *territo - - - demisso animo* C. b *erant* I. *adstiterant* L. c *nequiverat* C. d *imperitare* Ed. Carr. e *pugnare manu* N. f *& jam dies* M.

NOTAE VARIORUM.

in unum conglobari. vel, orbem colligere, quomodo Livius loquitur, & Caesar. *Cum illi orbe facto sese defenderent*, inquit. RIV.

ORBES FACERE] MSS. praestantiores *fecere*, aliud quid latet ulceris tecti. GRUT.

ATQUE ITA AB OMNIBUS PARTIBUS SIMUL ET TECTI ET INSTRUCTI HOSTIUM VIM SUSTENTABANT] Sic in quibusdam. in manuscriptis deest alterum &, quod ut nihil aliud, ad elegantiam interim facit; nihil tamen immuto. RIV.

SUSTENTABANT] Maluissem *sustentare*. GRUT. Libri non addicunt. WASSE.

QUAM EX FAMILIARISSIMIS PARAVERAT] Manuscripta, *quam familiarissimis*, omissa repetitione praepositionis *ex*. id Sallustianum magis est. nec Beroaldinum secus. RIV. De Agricola idem fere, & omissa praepos. Tacitus Agric. XIX. *Non studiis privatis, nec ex commendatione aut precibus centurionum milites adscire, sed optimum quemque fidelissimum putare.* Julianus apud Ammianum XX. 5. *Ut autem rerum integer ordo servetur, praemiaque virorum fortium maneant incorrupta, nec honores ambitio praeripiat clandestina, id sub reverenda consilii vestri facie statuo, ut* NEQUE civilis quisquam Judex, nec militiae Rector, alio quodam praeter merita suffragante, ad potiorem veniat gradum, non sine detrimento pudoris eo, qui pro quodlibet petere tentaverit, discessuro. Nerva Imp. apud Xiphilinum pag. 339. Τὴν ἀρετὴν, ἀλλ' ὀ τὴν πατρίδα ἐξετάζειν δεῖ. Claudianus in Laud. Stilic.

—— non obruta virtus
Paupertate latet: lectos ex omnibus oris
Evehis: & meritum, numquam cunabula quaeris:
Et qualis, non unde satus.

Caeterum illud *quam* omittit pr. manus Pembr. WASSE.

VAGARI PASSIM] Obiter emendo monstrum verbi in veteri Glossario: *Vagerassim* ἀποφάδλω. Lego: *vage, passim*. COLER.

AC MODO LABORANTIBUS SUIS SUCCURRERE] Vide not. ad Catil. cap. 60. Sed & similia de Caesare, Lucanus lib. VII.

Ipse manu subicit gladios, ac tela ministrat,
Promovet ipse acies &c. RUPERT.

QUONIAM IMPERARE CONTURBATIS OMNIBUS NON POTERAT] Convenientior lectio videtur, *consulere* multis, *quoniam conturbatis* omnibus *non poterat*. CIACC. Hic distinguerem ego, ut postea sit: *consulebat militibus manu*. CAST. Incerta distinctio. quidam post *manu*, distinguunt, ut sit sensus, *Invadebat manu*, id est, *turma sua, quam ex fortissimis habebat*. ita codex Aldinus. alii, ut Badius, ante *manu*, quasi diceret: *Manu indicium dabat militibus, quoniam imperare conturbatis omnibus non poterat*, ut ait auctor; idque intelligendum, donec dies erat. Nam mox sequitur: *Jamque dies consumtus erat*, quae est hephthemimeres Heroica, & syllaba longa, hoc est, carminis Heroici quatuor primi pedes. casune an studio ab auctore factum, incertum. Livius tamen ita orsus est historiam Romanam, si Quintiliano, auctori in primis gravi, quicquam credimus. Sed & sesquiheroicum carmen apud auctorem Livium libro secundo decados tertiae, ostendimus in annotationibus in eumdem editis. GLAR.

JAMQUE DIES CONSUMTUS ERAT] Elegans hemistichium, sed & in Cicerone integros versus observavit olim politissimus Muretus, qualem po-

cum tamen barbari nihil remittere: atque, uti reges praeceperant, noctem pro se rati, acrius instare. Tum Marius ex copia rerum consilium trahit; atque, uti suis receptui locus esset, collis duos propinquos inter se occupat. Quorum in uno, [a] castris parum amplo, fons aquae magnus erat: alter usui [b] obportunus, quia magna parte editus, & praeceps; pauca [c] munimento egebat. Ceterum apud aquam Sullam cum equitibus [d] noctem agitare jubet. Ipse paullatim dispersos milites, neque minus hostibus conturbatis, in unum contrahit: dein cunctos pleno gradu in collem [e] subducit. Ita reges, loci diffi-

VARIANTES LECTIONES.

a *castris positis* M. b *opp. erat* D. c *munimenta querebat* A. E. *munimenta gerebat* B. D. F M. *pauca munimenta gerebat* K. sed *gerebant* L. d *per noctem* F. *noctu* N. e *deducit.* F.

NOTAE VARIORUM.

posuit supra Sallustius: *Bellum scripturus sum, quod populus Romanus.* Tacitus de Moribus Germanorum: *Relligione patrum & prisca formidine sacrum.* Neque enim veteris poëtae esse, Lipsio credo. Col.

Tum Marius ex copia rerum consilium trahit] In uno codice in membrana descripto, est: *Tum Marius secundum opportunitatem rerum suarum consilium trahit.* Ego tamen existimo haec verba non esse Sallustii, sed aliunde in textum orationis irrepsisse: multo enim elegantior locutio, *Ex copia rerum consilium trahere.* Cicero epistola ad Cornificium: *Sed hoc melius ex re, & tempore constitues.* & ideo vulgatam lectionem retineo. C. Popma.

Quia magna parte edita et praecipiti] *Magna parte edita & praecipite*, legit Aldinus codex; item pro *gerebat*, *quaerebat*, pro desiderabat. posterius non displicet, prius non probo. Paulo post, *Utroque colle*, legendum, non *colli*, quod Aldus habet. Rursus statim post: *Quod non fugere*, pro *non fugerent* aut *non fugissent*, positum videtur. Badius tamen *fugere* praeteriti perfecti temporis existimat. Glar. Legendum ex impressis vetustioribus, *alter usui opportunior, quia magna parte editus & praeceps, pauca munimenta quaerebat.* in manuscriptis & aliis quibusdam, *gerebat* legitur. ubi Gymnicus, *quaerebat*, sed judicent alii. Riv. Adhaesi Pal. tert. cui alludebant ceteri, quippe Naz. *pauco munimento regebant*; alias vero, *gerebat*, quod utrumque quoque in Pal. sec. at quartus *pauco munimento egebat.* quint. sex. oct. *pauca munimenta gerebat* sept. *pauca munimenta accipiebat.* Carrio edi jussit, *pauca munimenta egebat*, prior editio *pauca munimenta quaerebat*, ex quo facile fieret *pauca munimento quaerebat*, quod nesciam an praeferri debeat lectioni quam repraesentavimus hac editione nostra. Gruter. Vide nos ad Jug. cap. 36. Pem. *pauca m. habebat.* γ. *pauca m. gerebant.* supra, *bat.* sic λ. Venetae. Reg. Arond. Pemb. Mart. *egebat.* & *pauco.* Bodl. *gerebat.* pro *editus* L 2. Pemb. Venet. *edita*, male, *editus* vocem *mons* aperte respicit. ea forma usus Liv. XXVIII. 5. *Mons est in altitudinem ingentem* cacuminis editi. *pleno gradu* V. Q. Septim. II. 40. IV. 2. Gellium IV. 1. Pacatum in Paneg. XXXV. Livium IV. 32. XXXIV. 15. habes etiam *gradu modico*, Liv. XXX. 5. *presso* XXVIII. 14. *represso* Q. Septim. III. 4. *properato* Hegesip. I. 29. at ibi codex MS. omittit *gradu.* noster alicubi dixit, *properato itinere.* Ammian. XIX. 2. *clementi.* Jordanes Lindenb. 51. 3. *Concito.* Wasse.

Dein cunctos pleno gradu in collem subducit] Apud Nonium, *cunctos*, legitur, haec recitantem in verbo, *Subduco.* De pleno autem militum gradu videndus Vegetius lib. I. cap. 9. & epistola Trebonii 16. lib. XII. A. Manut. Sic quidem omnes MSS. praeter Naz. in quo *subductis.* Grut. R. *disp. mil.* Pemb. *milites* in margine, a 2. manu exhibet. Supra, *ceterum apud*, &c. *jubet*, totidem verbis adducit Nonius p. 552. pro, *paullatim.* nescio an legendum *palatim.* sensus: ipse milites dispersos, etiam hostibus pariter *conturbatis.* λ. R. *conturbatos.* Ball. *non minus.* Reg. vocem *locus* a sec. manu habet. abesse, puto, licet. Wasse. Quod sic plerique scripti codices repraesentant, non est existimandum

difficultate coacti, proelio deterrentur; neque tamen suos longius abire sinunt, sed, utroque colle [a] multitudine circumdato [b] effusi consedere. [c] Dein, crebris ignibus factis, plerumque noctis barbari more suo laetari, exsultare, strepere [d] vocibus: & ipsi duces [e] feroces; quia non fu-

VARIANTES LECTIONES.

a *multitud. Numidarum* G. b *effusi omnes* F. c *denique* N. d *pedibus & vocibus* G. e *feroces erant* D.

NOTAE VARIORUM.

dum subesse aliud, quam quod ita scripserit Sallustius, *cuctos*. Sic enim dicebant. Itaque *cuctionem* pro arilatore ab eadem origine interpretantur Isidorus & alii, quia per cucta licitando eat. PALM. At ego haec verba conturbata & dispersa sic contraho & in ordinem redigo: *Ipse milites dispersos neque minus hostibus conturbatos paullatim in unum contrahit.* Alioquin pro glossa merito habeantur quaedam horum verborum. Sed bene est. Cor me habuisse, sentio. COLER.

UTROQUE COLLE MULTITUDINE CIRCUMDATO] Quid si *circumdata* legas? Ipse Sall. Hist. lib. I. *Occupatusque collis editissimus apud Ilerdam, & cum multa opera circumdata.* CIACC. & URS.

DEINDE CREBRIS] Manuscripta, *dein*. RIV.

STREPERE PEDIBUS, VOCIBUS] Τὸ *pedibus*, non est in ullo manuscripto, neque in Beroaldino; sed addendum sit nec ne, aliorum esto judicium. RIV. Ball. & L 2. *pedibus*, *vocibus*. sic Venetae. receptam lectionem praeter MSS. firmant Ambros. Hexaem. V. 14. *aliae* vocibus *tantum* strepunt, *aliae canoro delectantur, suavique modulamine.* de incondito vocis sono accipit. Sic, *strepere* clamoribus apud D. Cyprianum in Orat. Dom. &, Unitat. p. 118. Ep. 45. 87. Optatus Milevitanus I. p. 5. *Omnes quidem per singula loca maledicis* vocibus perstrepunt. Sed & Livius XXI. 11. *Quam omnia variis* clamoribus streperent. Tacit. I. 25. *Illi quotiens oculos ad multitudinem retulerant* vocibus truculentis *strepere.* Hist. II. 90. *Vulgus tamen vacuum curis, & sine falsi verique discrimine solitas adulationes edoctum*, clamore & vocibus adstrepebat. & Hist. I. 72. *in circum ac theatra effusi*, seditiosis vocibus obstrepere. Seneca Cons. ad Marc. 26. *Fora* litibus *strepere.* Livius VI. 25. *ludos literarum* strepere *discentium* vocibus. Statius Theb. I. 516.

—— *Vario* strepit *icta* tumultu
Regia.

Supra: *effusi consedere.* prior vox a sec. manu & marg. Pembr. *uti & abire*, atque *multitudine.* Apulejus Florid. III. pag. 228. *diebus ac noctibus* perstrepens maledictis. Metam. III. *Quanti fors interdum, & frequenti clamore januae nostrae* perstrepi. & V. p. 76. *Multa secum* sermonibus mutuis *perstrepebant.* Apol. II. *fenestrae* canticis *circum strepitae.* & Cyprianus de Orat. Domin. 140. R. *circumsederunt.* WASSE.

IPSI DUCES FEROCES, QUOD NON FUGERE] Si mei judicii res esset, legerem inductis supervacaneis: *Ipsi duces feroces, ac pro victoribus agere.* PUTSCH.

IPSI DUCES FEROCES AC, QUOD SUI NON FUGERANT, PRO VICTORIBUS SESE AGERE] Non hoc adeo mirum, quum alii, quod vivi exeunt, victoriam vocent, Annibal apud Horat. lib. IV. Od. 4.

Cervi luporum praeda rapacium,
Sectamur ultro; quos opimus
Fallere & effugere est triumphus.

Syrus apud Terentium Heautontimor. Act. 4. sc *Triumpho, si licet, me latere tecto abscedere.* Florus lib. IV. cap. 10. de Antonio: *Egregius Imperator tandem profugit in Syriam: ibique incredibili quadam mentis vaecordia, ferocior aliquanto factus est; quasi vicisset, qui evaserat.* RUPERT.

QUOD NON FUGERE] In codicibus quibusdam Lugduni impressis est: *Quod sui non fugerant.* Hic *non fugere*, pro *non fugerent*, aut *non fugissent* positum videtur. Badius tamen *fugere* praeteriti perfecti temporis existimat. GLAR. Alcimus Avitus pag. 621.

Palantes dant terga fugae, latebramque petentes,
Si vivant, vicisse putant.

Infra, *confirmatus.* qua voce supra usus est. Thucyd. III. §. 6. Οἱ δ᾽ Ἀθηναῖοι πολὺ ἐπιῤῥωσθέντες διὰ τὴν τῶν Μιτυληναίων ἡσυχίαν. Horat. IV. Od. 4.

Sectamur ultro, quos opimus
Fallere & effugere est triumphus.

Hege-

fugere, [a] ut pro victoribus agere. Sed ea cuncta Romanis, ex tenebris, & editoribus locis facilia [b] visu, magnoque [c] hortamento erant.

CIV. Plurimum vero Marius inperitia hostium confirmatus, quam maxumum silentium haberi jubet: ne signa [d] quidem, uti per vigilias solebant, canere, deinde, ubi lux [e] adventabat, defessis jam hostibus, ac paullo ante somno captis, de inproviso vectigalis, item cohor-

VARIANTES LECTIONES.

a *atque p. v. sese a.* F. N. b *visui & maximo* F. c *ornamento* A. *& maximo hortamento* N. d *quidem permisit* N. e *adveniebat* E.

NOTAE VARIORUM.

Hegesippus V. 14. *Judaei tamen* pro victoribus *qui se intra secundum murum acceperant; quasi expulsis Romanis* gloriabantur. ibi C. C. C. *confertos tela jaculantes, quae numquam.* Thucyd. VII. 34. Νομίζοντες δι' αὐτὸ ΟΥ̓Χ ἩΣΣΑ͂ΣΘΑΙ, δι' ὅπερ ΟΥ̓Δ' οἱ ἕτεροι νικᾶν. οἵ τε γὰρ Κορίνθιοι ἩΓΗ΄ΣΑΝΤΟ ΚΡΑΤΕΙ͂Ν ΕἸ ΜῊ ΠΟΛῪ ἘΚΡΑΤΟΥ͂ΝΤΟ, οἵ τ' Ἀθηναῖοι ἐνόμιζον ἡσσᾶσθαι εἰ μὴ πολὺ ἐνίκων. Vides unde Noster illa sua mutuatus est. Liv. XXI. 9. *Quum diu anceps fuisset certamen, & Saguntinis*, quia praeter spem resisterent, crevissent animi; *Poenus, quia non vicisset*, pro victo esset, &c. WASSE.

QUIA NON FUGERE, UT PRO VICTORIBUS AGERE] Non abii a vetuste editis, aut MSS. antiqq. nisi quod eorum *aut* refinxerim, litera abjecta. Abest quidem ea vox tota Pal. quarto, sed soli; absque eo fuisset, libens etiam exturbassem; codd. infimae aetatis habent ejus loco *atque*, aliaque adhuc sensui supplendo quem non capiebant. at nostra scriptura hoc vult, gessisse reges se tanquam vicissent, quod non etiam fugissent, ut solent homines, mentis abrepti vecordia; ut pluribus ostendo in Dissertatiunculis ad Tacitum. Mediae edd. habent; *quod non fugere ac pro victoribus agere.* GRUT. Pemb. *aut p. v. agebant.* γ. *at pro.* supra, *at u.* a 2. m. Ar. Reg. L 2. Mart. λ. aut. R. *quod quia non f.* Carrio *ac.* WASSE.

PRO VICTORIBUS AGERE] Curtius, *Pro victore gerere*, & alii dixere. CIACC. Τὸ *sese* non habent codices in pergamenis descripti, nec est in impressis quibusdam vetustioribus. RIV.

SED EA, &c.] Crucem imprecari quis posset voci *sed*, adeo hoc loco est importuna. GRUT.

MAGNOQUE HORTAMENTO] Concinnitati sententiae officit copula *que.* GRUT. Apulejus de D. Soc. pag. 52. Elmenh. *aliquando eorum nonnulla etiam* hortamenta *haberet.* Liv. XLIV. 7. *consul* plurimum & praesidii, & spei *cernens* in stultitia & segnitie hostis. WASSE.

INPERITIA HOSTIUM CONFIRMATUS] Vide not. ad Catil. cap. 20. RUPERT.

INPERITIA] Graviter sane Thucyd. I. 84. Ἀεὶ δὲ ὡς πρὸς εὖ βουλευομένους τοὺς ἐναντίους ἔργῳ παρασκευαζόμεθα, καὶ οὐκ ἐξ ἐκείνων ὡς ἁμαρτησομένων ἔχειν δεῖ τὰς ἐλπίδας, ἀλλ' ὡς ἡμῶν αὐτῶν ἀσφαλῶς προνοουμένων. πολύ τε διαφέρειν οὐ δεῖ νομίζειν ἄνθρωπον ἀνθρώπου, κράτιστον δὲ εἶναι ὅστις ἐν τοῖς ἀναγκαιοτάτοις παιδεύεται. WASSE.

UTI PER VIGILIAS SOLEBANT] Vegetius lib. III. cap. 8. *A tubicine omnes vigiliae committuntur, & finitis horis a cornicine revocantur.* COLER.

DE INPROVISO VECTIGALES] Soldus *vectigales* exponit, id est, *a vectigalibus missos*, hoc est, *a tributariis.* Badius *Vectigales tubicines* exponit, *qui praecinere solent vectigalibus*, id est, *tributariis*, aut qui ipsi vectigales erant. Ego cum Soldo haereo. nam neque illa sua satisfacit expositio, & neque id verbi ita positum alibi me legere memini. GLAR. Qui sunt *vectigales tubicines?* CIACCON. Locus perdifficilis. Qui enim vectigales tubicines? conjiciat qui potest; ego hariolus non sum. Et in gravissimo scriptore emendando nolo nugas comminisci. Ad ea quae statim sequuntur, vide Lipsium lib. IV. Dialogo 10. de Militia Romana. COLER. Cohortes sunt sociorum pedites. Turmae, legionarii equites. De equitibus sociorum nulla mentio, quorum tamen signa ibi cecinisse quoque oportet cum aliis. Vide igitur an eorum nomen

hortium, turmarum, legionum [a] tubicines ſimul omnis [b] ſigna canere, milites clamorem tollere, atque portis [c] erumpere. Mauri, atque Gaetuli, ignoto & horribili ſonitu repente [d] exciti, neque fugere, neque arma capere, neque omnino facere, aut providere quidquam poterant; ita cunctos ſtrepitu, clamore, nullo ſubveniente, noſtris inſtantibus tumultu, terrore, formidine, quaſi vecordia, [e] ceperat. Denique omnes fu-

VARIANTES LECTIONES.

a *tub. cornicineſque* C. G. I. b *ſigna* abeſt H. K. *tuba can.* H. *tuba canere jubet* M. *tubicines ſimul & omnia ſigna canere* N. c *erumpere jubet* B. C. D. F. G. K. L. M. N. d *excitati* F. e *acceperat* B. C. E. H. I. M. N.

NOTAE VARIORUM.

men lateat in illa voce *vectigalis.* An, *litui ab alis?* Alae enim proprie tunc de equitibus ſociorum. Salmaſ. Ep. 118. WASSE.

SIMUL OMNES TUBA CANERE] Ita excuſi libri. Quidam calamo deſcripti codices: *Simul omnes ſigna canere.* & paulo ante: *ne ſigna quidem, uti per vigilias ſolebant, canere.* & in Catilinario: *Haec ubi dixit, paululum commoratus ſigna canere jubet,* & alio in loco: *repente a tergo ſigna canere.* Ego tamen nihil muto, cum priorem lectionem in nonnullis MSS. libris reperiam. C. POPMA.

SIGNA CANERE] Pro *Signa*, erat in vulgatis libris, *tuba.* eſt autem abſurdum, ſi dicas, *Tubicines tuba canere.* nam, ſi tubicines ſunt, quis dubitet, quin tuba canant; itaque repoſui, quod ſcriptum vidi in antiquiſſimo Fulvii libro. *Tubicines* autem *ſigna canunt*, cum tubarum clangorem ſpiritu excitant. paullo ante dixit, *Ne ſigna quidem canere jubet.* & in Catilina cap. 59. *Signa canere jubet.* utroque enim modo dici poteſt, *Signa canunt*, ut *Signa* ſit nominandi caſus, &, *Tubicines ſigna canunt*, ut ſit accuſandi caſus. *Tubae* vero *ſigna* vocantur, quia militibus ſignum dant, quid eis agendum ſit. nam, ſi referre aut inferre pedem opportet, ſi conſiſtere, & aut locum ordinemve mutare, varie ſigna canunt. ALD. MANUT. Haud aliter MSS. Pall. *tuba* aliorum eſt gloſſographi. GRUT. γ. Ball. *tuba.* & Mart. WASSE.

ATQUE PORTIS] L 2. 3. Ball. *aut p.* ſic λ. γ. & Pemb. *ac p.* forte delendum *atque.* Haec tertio die geſta fuiſſe narrat Oroſius p. 350. ubi pro *ſuffragio*, lege *ſuffugio* vel invitis codicibus. WASSE.

IGNOTO ATQUE HORRIBILI SONITU EXCITI] Primus hac ſolertia caedem hoſtibus immiſit Bacchi Dux Pan. Quum enim Baccho in concavo ſaltu nunciaſſent ſpeculatores, infinitas hoſtium copias in ulteriori parte caſtra metari; metus Bacchum inceſſit, non item vero Pana; ſed noctu Bacchico exercitui ſignum dedit, ut maximum & inconditum clamorem tolleret. His vero clamantibus, petrae ſonum exceptum referebant, & cavitas ſaltus longe majorum copiarum fremitum hoſtibus reddebat. Quare metu perterriti ſe in fugam conjecerunt. Quum igitur Pan hoc ſtratagema uſurparit, Echo Pani gratam & amicam eſſe fingimus: atque vanos nocturnoſque terrores exercituum *Panicos* appellamus. Polyaen. lib. I. Stratag. Nec aliud ſtratagema Gedeonis adverſus Amalecitas ap. Joſeph. V. Antiq. Jud. 7. RUPERT.

ERUMPERE JUBET] Deleri mallem poſtremam vocem; & vero non comparet in Palat. octavo. GRUT.

CUNCTOS STREPITU] Naz. *cunctis*, ut & a prima manu Pal. ſec. GRUT.

TUMULTU, TERRORE] MS. noſter: *tumultu, formidine, terror quaſi vecordia ceperat.* Quod non temere rejiciendum. PUTSCH. Pal. tert. *cum tumultu, terrore formido quaſi vaecordia acceperat.* & ita fere locutus ſupra cap. 72. *ita formidine quaſi vaecordia exagitari.* quart. *tumultu, terrore quaſi vecordia ceperat*, ſine illo *formidine.* Bong. liber *tumultu formidine terror quaſi vecordia coeperat.* prima editio & Naz. non abit a vulgato, quam quod habeant *vecordiae.* pleraque pars verborum eſt a Gloſſa. GRUT. Neſcio ſane. Lucretius:

Effervescere cernebant in rebus agundis
Volneribus, clamore, fuga, terrore, tumultu.

Praeterea, in Devotionis Form. Liv. VIII. 9. *hoſteſque P. Rom. Q.* terrore, formidine, morteque *afficiatis.* WASSE.

fusi, fugatique: arma, & signa militaria pleraque capta: pluresque eo proelio, quam omnibus superioribus, [a] interemti. Nam somno, & metu insolito [b] inpedita fuga.

CV. Dein Marius, uti coeperat, in hiberna [c] proficiscitur, quae propter commeatum in oppidis maritimis agere decreverat: neque tamen [d] victoria [e] secors, aut insolens [f] factus; sed pariter, atque in conspectu hostium, quadrato agmine incedere. Sulla cum equitatu apud [g] dextimos, in

VARIANTES LECTIONES.

a *interemti sunt* D. F. b *imp. erat f.* E. H. I. *imp. f. est.* F. G. *imp. f. erat* M. *i. est fuga* N. c *it* B. E. *iter pr. comm.* &c. M. *prof. quia* &c. N. d *pro victoria* H. e *secors* E. G. H. I. K. L. *securus* M. f *factus est* A. N. g *extremos* L. *dextros* in Marg. *dextimos* K. *it extremos* N.

NOTAE VARIORUM.

Dein Marius, &c.] Hic locus in plerisque exemplaribus corrupte legitur, vetustus ille codex, de quo nunc toties dixi, ita habet: *Deinde Marius, uti coeperat, in hyberna it, qua propter commeatum in oppidis maritimis agere decreverat.* Sive igitur *it*, sive *proficiscitur* legatur, certe, *quae*, relativum omitti non debet. nam sine eo sensus non procedit: quod non animadvertisse Commentatores, admodum miror. Glar. Illud *quae* non est in vett. edd. ut nec in MSS. qui praeterea fere refugiunt vocem *proficiscitur.* recte Pal. prim. secund. neque est in sexto nisi inter lineas, nam Pal. tert. *dein Marius profectus uti coeperat in hiberna propter commeatum in oppidis.* quart. quint. *dein Marius uti coeperat hiberna propter commeatum in oppidis maritimis agere decreverat.* sept. *dein Marius uti coeperat proficiscitur in hibernaque propter comm. &c.* &c. *Dein Marius uti coeperat in hiberna proficiscitur propter com. in op. mar. ag. decrevit*, ut appareat restituendum, *dein Marius uti coeperat hiberna propter commeatum in oppidis maritimis agere &c.* Grut. *Proficiscitur quae* omittunt Ar. L. 2. 3. Ball. Bodl. Pemb. γ. λ. Sed ex illis Pemb. *in hib. it.* γ. *it in hib. propter.* λ. *propter.* Wasse.

Neque tamen victoria secors aut insolens factus] Alioquin, secundum Cicer. de Amicitia: *non solum ipsa fortuna coeca est; sed etiam eos plerunque coecos efficit.* Val. Max. lib. IX. cap. 5. in f. *Felicitatis & moderationis dividuum contubernium est.* Curt. lib. VIII. cap. 4. *Inter obsequia fortunae non satis cauta mortalitas est.* Rupert.

Sulla cum equitatu apud dextimos] Post *dextimos*, distinguendum, ut Sullam cum equitatu in dextra parte, A. vero Manlium cum funditoribus, & sagittariis, praeterea cohorte Ligurum in sinistra fuisse intelligamus. Paullo post: *Perfugae minime cari.* Duo verba, *minime cari*, non sunt in omnibus codicibus, nec Badius legit. at vetustus ille codex habebat, praeterea Aldinus. Soldus retulit *carum*, ad animum: *Quia*, inquit, *proditores & perfugae semper suspecti sunt.* Mihi vero videtur dicere velle, *minime cari*, id est, *minime in magno numero.* Mox: *Laudare fortes, & increpare moerentes.* Quidam sustulerunt *forteis*; & *merentes*, absque diphthongo legunt: quod tametsi intelligatur prior tamen lectio, quae singulis verbis singulos dat casus, planior est. Aldinus codex & *forteis* sustulit, & *moerentes* cum diphthongo legit: quod displicet. Item quod continuo sequitur: *Ipse armatus intentusque item milites cogebat.* Badius distinguit ante verbum *item*; quod per *consimiliter* exponit. Quae vero sequuntur, duplicem habent lectionem; alii enim *facere* legunt, ut Aldinus codex: alii *faceret*; ut Badius & vetustus ille codex. Prior lectio hunc habet sensum: *Non secus Marius cogebat milites castra munire atque iter facere.* atque pro *quam* videlicet, ut sensus a verbo *cogebat* pendeat. Atque tum verbum *item*, puto exponendum pro *eodem modo*, ut totius periodi sit hic sensus. *Ipse Marius armatus intentusque eodem modo & milites cogebat esse armatos intentosque, nec minus muniebat castra, atque iter faciebat: cohortes ex legionibus in porta, equites auxiliares pro castris excubitum mittebat, &c.* Altera lectione quid sensus colligatur, haud equidem scio. Glar. Fabricianum, *apud extremos.* sed vulgata lectio verior, pro, in dextra parte; nam sequentia

in ſiniſtra parte A. Manlius cum funditoribus, & ſagittariis, [a] praeterea [b] cohortes Ligurum curabat: primos, & extremos cum expeditis manipulis tribunos locaverat. Perfugae, [c] minime cari, & regionum ſcientiſſimi, hoſtium iter explorabant. Simul Conſul, [d] quaſi nullo inpoſito, omnia providere: apud omnis adeſſe, laudare, increpare merentis. Ipſe ar-

VARIANTES LECTIONES.

a *pro Marius c. Lig.* G. b *cohortibus* K. c *quaſi m. c.* M. d *quaſi nullo praecepto inpoſito* M. *q. n. cuſtode imp.* N.

NOTAE VARIORUM.

tia palam oſtendunt, ſic legendum eſſe: ea ſunt, *in ſiniſtra parte, A. Manlius cum funditoribus & ſagittariis &c.* Mox: *primos & extremos cum expeditis manipulis tribunos locaverat.* Videſne, ut hic extremorum meminerit, & ut dextimos oppoſuerit ſiniſtrae parti? Sed quid multis? Legit eodem modo Priſcianus lib. II. de ſuperlativo agens. *Excipiuntur*, inquit, *dextimus & ſiniſtimus.* Dein ſubdit hoc e Salluſtio exemplum, aliaque praeterea ex Varrone Caelioque, quae nos brevitatis cauſſa omittimus. Docet & Sex. Pompejus, *dextimum* & *ſiniſtimum* antiquos dixiſſe. RIV. Sic quidem MSS. aevi minus ſolidioris, robuſti enim illi *apud extremos.* neque aliter Bong. GRUT. L. 2. Veneta *extremos. dextimos* Mart. Oxonienſes. Reg. Ar. γ. *extremos* λ. in Textu; ſupra autem *deſtimos*, a quo poſtea factum, *dextimos.* Pemb. *deximos.* Si non fallunt Gruteriani, reliquit Noſter, *extimos.* Varro, Haereſiarcha: Extimam *viam munit Epicurus.* Idem, Orthograph.

Exporrecta jacet tellus: hinc extima *fluctu*
Oceani, interior *Neptuno cingitur ora.*

Plautus Truc. *Bona perdidi, mala repperi, factus ſum* extimus *a vobis.* Vicinis hoſtibus equitatus non tantum in primo agmine ibant, ſed etiam a tergo, dextra laevaque circumfundebantur. Vide Veget. III. 6. Onoſand. cap. 6. Polybium VI. 38. Hunc ordinem in agmine quadrato quia non ſervaſſet Hannibal, ſed elephantos equiteſque in primo agmine univerſos collocaſſet, in ſummum diſcrimen adductus eſt; adeo ut noctem perpetem egerit ſine equitibus & impedimentis, teſte Livio XXI. 35. verum de edita lectione nihil temere pronuncio, cum, praeter ſcriptos Codices, propugnatorem habeat Priſcianum, pag. 605. WASSE.

PERFUGAE, MINIME CARI, ET REGIONUM SCIENTISSIMI] Monſtro ſimile eſt, tres illas voces, *minime cari &*, exulaſſe libris noſtris jam ſupra ſaeculum: cum tot interim jactarint collatum a ſe Salluſtium cum veteribus codicibus. neque enim ſolum editiones principes, ſed MSS. ad unum omnes, voces illas diſerte expreſſerunt. Suſtulit autem primum Pomponius Laetus; prorſus injurie. ſunt enim auctoris genuina; ac volunt, periculoſiſſima quaeque mandata fuiſſe perfugis, vili damno ſi periiſſent. valde enim falluntur perfugae, ſi ſe alicui eſſe putant caros, niſi quatenus expedit. GRUT. *Perſugae per ſe m. c.* in noſtris MSS. quam ſcripturam non repudiandam puto. A. POPMA. Haec verba agnoſcunt Venetae, Mart. γ. λ. Bodl. Ar. Reg. non tamen habent illud, *per ſe.* Thucydidem ſequitur: Τοὺς γὰρ ἀφισταμένους ἐν τοῖς πολέμοις, καὶ ξυμμαχίαν τὴν πρὶν ἀπολείποντας, οἱ δεξάμενοι, ΚΑΘ' ΟΣΟΝ μὲν ὨΦΕΛΟΥ͂ΝΤΑΙ, ἘΝ ἩΔΩΝΗ͂Ι ἜΧΟΥΣΙ· νομίζοντες δὲ εἶναι προδότας τῶν πρὸ τοῦ φίλων, χείρους ἡγοῦν). De iis Polybius pag. 1424. Οὐδὲ μὴν γνωσθεὶς οὐδεὶς, οὐδέποτε μακάριον ἔσχε βίον. ἀλλ' ὡς μὲν ἐπίπαν ἐπ' αὐτῶν τούτων, οἷς χαρίζονται τυγχάνουσι τῆς ἁρμοζούσης τιμωρίας. Tacitus An. I. 58. *proditores etiam iis quos anteponunt, inviſi ſunt.* vide notas ad cap. 58. Quod in eos qui Romani erant, quam qui Latini, gravius animadverti ſoleret, docet Livius XXX. 42. WASSE.

APUD OMNES ADESSE, INCREPARE MOERENTES] Sic de Veſpaſiano Tacit. II. Hiſt. 82. *Ipſe Veſpaſianus adire, hortari, bonos laude, ſegnes exemplo, incitare ſaepius, quam coërcere.* RUPERT.

LAUDARE, INCREPARE MERENTES] Manuſcripta ſine diphthongo *merentes*, pro, *qui aut laudari aut increpari merentur.* facit cum his Beroaldinum. quamquam, ne quid diſſimulem, Venetum, Argentoratenſe, alia pleraque, *laudare forteis, & increpare verenteis.* perperam videlicet. τὸ *forteis* ex gloſſa irrepſiſſe ſuſpicor. huic aliquis *verenteis* opponi putavit. hoc eſt, *timidos & ignavos.* Ita ſciolorum audacia eſt hic locus depravatus, qui non intellexerint qui ſibi vellet, *merentes*, cum Salluſtius innuat, *pro merito quemque eſſe*

armatus, intentuſque [a] item milites cogebat; neque ſecus, atque [b] iter facere caſtra munire, excubitum in porta cohortis ex legionibus, pro caſtris equites auxiliarios mittere: praeterea alios ſuper vallum in munimentis locare, vigilias ipſe [c] circuire, [d] non diffidentia [e] futuri, quae imperaviſſet, quam uti militibus [f] exaequatus cum imperatore [g] labos vo-

VARIANTES LECTIONES.

a *equites item milites* M. b *ſi iter faceret* I. *quam ſi i. f.* N. c *curare* F. d *non tam* A. B. C. D. F. G. M. e *futurorum* B. N. f *aequatus* F. f *labor* A. B. C. D. F. G. H. I. M. N.

NOTAE VARIORUM.

eſſe aut laudatum aut increpitum. Riv. MSS. antiqq. immiſſa copula, *laudare & increpare*, quomodo item Edd. primae. Grut. Noſtri, & Car. *in munim.* Wasse.

Neque secus, atque iter] Ex his verbis videtur Marius hoc tempore cum exercitu in itinere non fuiſſe: ſed jam conſediſſe & caſtra poſuiſſe; cum tamen ſupra dixerit, illum in hyberna proficiſcentem quadrato agmine inceſſiſſe. Et ſine dubio hoc tempore in hyberna proficiſcebatur atque in itinere erat. Sold. Haec eſt ſcriptura codicum meliorum, cui accedit item auctoritas Edd. primarum. deteriores enim addita litera *faceret*, quod tamen arripuit Carrio. Amicus meus verbis binis abjectis conjiciebat; *neque ſecus, iter, caſtra munire*, &c. Grut. *facere* Venetiis excuſi 1470. 1478. & ſic λ. ſupra autem a manu recenti. *t.* quibus accedit Pemb. Wasse.

Excubitum in porta] Sic primae quoque Edd. MSS. omnes, nullus *portis.* Grut. *porta* Pemb. λ. γ. Oxon. Wasse.

Auxiliarios mittere] Vocem poſtremam fere expunxerunt, ut ſubaudiatur mox ſequens *locare.* Grut.

Excubitum in portis] Manuſcripta omnia, *in porta*, numero ſingulari, quomodo Beroaldinum quoque. Riv.

In porta] Quam plures fuerint portae in caſtris Rom. (ſicut docet Lipſ. Comm. in I. Annal.) an legendum hic erit, *in portas?* Rupert.

Praeterea vigilias ipse circuire; non tam diffidentia futurorum] Citat hunc locum, & egregio diſcurſu illuſtrat Grut. cap. 15. in Tacit. XIV. Annal. cap. 24. ad verba: *Sola ducis patientia mitigabantur; eodem plura, quam gregario milite, tolerante.* Rupert.

Non tam diffidentia futuri, quae imperaviſſet] Exiſtimo ſcripſiſſe Salluſtium: *Non tam diffidens futurum quae imperaviſſet.* Ita enim antiquos locutos fuiſſe notat Agell. lib. I. cap. 7. ut Quadrigarius in III. Ann. *Dum ii conciderentur, hoſtium copias ibi occupatas futurum.* Et Valerius Antias lib. XXIV. *Si hae res divinae factae, recteque perlitatae eſſent, aruſpices dixerunt omnia ex ſententia proceſſurum.* Et Cicero V. Verrina, *Hanc tibi rem praeſidio ſperant futurum:* quae & multa alia ſunt apud Gell. Tacit. Hiſt. III. *Vacuam arcem furtim tradi futurum.* Ciacc. & Ursin. Bongarſii liber, *quae imperaviſſet* inducit, cui in hoc omnino aſſentior. Putsch. Forte: *non tam diffidentia: futura quae imperaviſſet.* Gronov. Sic MSS. meliores, nam aliis *non tam diffidentia futuri*, aut *futurorum quae imperaſſet.* ſuſpicor ab auctore noſtro tantum fuiſſe *non diffidentia quam uti*, &c. cetera adſuta a librariis. Grut. *non in d.* ſed praep. excidit ex ſuperiore linea Typogr. incuria. *quae imperaviſſet.* Vide Cl. Perizonium notis ad Sanctium p. 231. ubi contra Ciacconium, Putſchium, & Gronovium defendit. Wasse.

Labor volentibus esset] Uti libentius milites laborem paterentur, cum viderent, Imperatorem aeque ſibi laborem ſumere. Cast.

Labos volentibus esset] Forma ſermonis non protrita, & conculcata. Velleius: *Vatinioque circa Dyrrachium volentes legiones extorſerat.* Liv. lib. XXI. *Grande periculum Libybaeo maritimiſque civitatibus eſſe, & quibuſdam volentibus res novas fore.* Tacitus in Hiſtoriis: *In verba adigi volentibus fuit.* Haec Schegk. ad Vell. lib. II. cap. 62. Adde Freinſh. ad Curt. lib. VII. cap. 3. §. 5. Rupert. De Catone Liv. XXXIV. 18. *Sed in Conſule ea vis animi atque ingenii fuit, ut omnia maxima minimaque per ſe adiret atque ageret: nec cogitaret modo imperaretque quae in rem eſſent, ſed pleraque ipſe per ſe tranſigeret; nec in quemquam omnium gravius ſeveriuſque, quam in ſemetipſum imperium exerceret; parſimonia & vigiliis & labore

volentibus esset. Et sane Marius [a] illo & aliis temporibus Jugurthini belli, pudore magis, quam malo, exercitum [b] coërcebat: quod multi per ambitionem fieri ajebant: [c] pars, quod a pueritia consuetam duritiam, & alia, quae ceteri miserias vocant, [d] voluptati habuisset. [e] Nisi tamen Res-

VARIANTES LECTIONES.

a *Illo & aliis omnibus temp. illoque tempore aliisque omnibus temp.* N. b *cogebat* M. c *alii* G. d *voluptatibus* A. E. e *Non autem Resp. pariter tanquam* M. N. *omnia quod rep. pariter &c.* N.

NOTAE VARIORUM.

bore cum ultimis militum certaret; nec quicquam in exercitu suo praecipui, praeter honorem atque imperium haberet. Tacitus An. I. 21. *Rufus antiquam duramque militiam revocabat*, veteris operis ac laboris, *& eo immitior quia toleraverat.* WASSE.

ILLOQUE ALIISQUE] Naz. *illo & aliis*, quam scripturam reduxi. WASSE.

BELLO JUGURTH.] Haereo, annon & istam vocum copulam habere possim pro spuria. GRUT.

PUDORE MAGIS QUAM MALO] Terent. Adelph. *Pudore liberos retinere satius esse credo quam metu: Nam* malo *coactus qui suum officium facit, &c.* Apulejus Florid. II. *Nullo nisi tuo anno ad coërcenda peccata plus* pudor *quam timor valuit.* Supra: *Exercitum supplicio cogere.* CIACC.

QUOD MULTI PER AMBITIONEM FIERI AJEBANT, PARS, QUOD A PUERITIA] Hic locus egregie corruptus est. Commentatores verum sensum magis somniarunt, quam explicuerunt. Badius tamen propius vero est. Sed notandum Sallustium duas opiniones de Mario judicantium adferre; alteram aemulorum, qui id ambitionis gratia a Mario factum interpretabantur: alteram amicorum, qui laudi dabant hoc in Mario, optimaeque educationi adscribebant. Ceterum auctor suum judicium non interponit. hoc tamen dicere videtur; *utcumque id interpretemur, certe hoc Marii pudore quo de retulit, respubl. non minus quam saevissimo aliorum imperio, bene atque decore gesta est.* Aldinus codex bis habet *omnia*, vetustus ne semel quidem: alter codex semel habebat, at non est eo verbo hic opus. & *respub.* legendum in nominandi, non in gignendi aut dandi casu. Item illud *nisi*; quod quidam habent codices, tollendum est, ut totus locus ita legatur: *Et sane Marius, illoque aliisque omnibus temporibus Jugurthini belli, pudore magis quam malo exercitum coërcebat, quod multi per ambitionem fieri ajebant. alii, quod a pueritia consuetam duritiam, & alia quae ceteri miserias vocant, voluptati habuisset, & tamen respub. pariter ac saevissimo imperio, bene ac decore gesta est.* GLAR. Sic eleganter locum restitui ex membranis Bongarsianis adstipulante Pal. tert. duplex enim opinio hujus facti, quae una tantum in vulgatis, quibus erat, *fieri ajebant quod a pueritia.* GRUT. *per ambitionem:* id vero simile; nam certum est eosdem labores non esse aeque graves Imp. & militi. Xenoph. Cyrop. I. Τῶν ὁμοίων σωμάτων οἱ αὐτοὶ πόνοι οὐχ ὁμοίως ἅπτονται ἄρχοντός τε ἀνδρὸς καὶ ἰδιώτου· ἀλλ' ἐπικουφίζει τι ἡ ΤΙΜΗ' τοὺς πόνους τῷ ἄρχοντι. WASSE.

CONSUETAM DURITIAM] *Durus* pro laborum patiente. *induratus*, qui ad omnem miseriam occalluit. Plaut. Asin. *Nec quisquam est tam ingenio* duro, *nec tam firmo pectore, Quin ubi quicquam occasionis sit, sibi faciat bene.* Capitolin. de Antonino Philos. *Sane quia* durus *videbatur ex Philosophiae institutione Marcus* ad militiae labores *atque ad omnem vitam, graviter carpebatur.* Tertullian. Scap. cap. I. *Sunt qui existimant Christianos, expeditum morti genus, ad hanc obstinationem* abdicatione voluptatum erudiri, *quo facilius vitam contemnant, amputatis quasi retinaculis ejus.* Inde, *duri agrestes* apud Virg. Terent. Adelph. V. 4. *Vitam* duram, *quam vixi usque adhuc.* alio sensu Ciceroni in Orat. pro Arch. dicitur Marius, *ad studia literarum* durior. *duro* opponitur *mollis*, quemadmodum inter se, σκληρὸς & μαλακὸς apud Graecos. WASSE.

QUAE CAETERI MISERIAS VOCANT] Sic Tacitus Historiarum IV. *Virgulta postremo & stirpes, & internatas saxis herbas vellentes*, miseriarumque, *patientaeque documenta fuere.* Alio sensu dixit supra, *Capsensium miserias.* CIACC.

NISI TAMEN REIPUBLICAE] Ordo & sensus pendet a superiori. Multi enim dicebant, imperatorem labores subire & durissima sustinere propter ambitionem: sed ego nescio, utrum hoc fecerit propter ambitionem; nisi quod hoc solum scio, illum ita utiliorem fuisse Romanae reipublicae, mitem scilicet & mansuetum, sed laboris patientissimum se praebendo, quam si crudelem & saevissimum se praebuisset in imperio. Codices in pergamenis descripti *omnia* non habent,

Respublica pariter, ac saevissumo imperio, bene, atque decore [a] gesta.

CVI. Igitur quarto denique die, haud longe ab oppido Cirta undique simul speculatores citi sese ostendunt: qua re hostis adesse [b] intelligitur. Sed quia diversi redeuntes, alius ab alia parte, atque omnes idem significabant; Consul incertus, quonam modo aciem instrueret, nullo ordine commutato, advorsum omnia paratus, ibidem opperitur. [c] Ita Jugurtham spes frustrata, qui copias in quattuor partis distribuerat, ra-

VARIANTES LECTIONES.

a *gesta sunt* D. E. N. b *voluptatibus* A. E. c *Ita Jugurthae s. f. est* F. N. *Igitur J. s. f. est* M.

NOTAE VARIORUM.

bent, & sensus ipse respuit atque repudiat. Nam illud *gesta* ad id quod paullo ante praecedit, nempe *Resp.* spectat: ubi tamen exemplar Venetum, Basileense, alia pleraque *Reipublicae.* Quae res credo ansam errori praebuit, quasi omnia sint a Mario bene atque decore ad utilitatem *Reip. gesta.* RIV. Sic MSS. meliores a principe manu. viliores enim, *mihi tamen Resp.* vel adhuc pejus, *mihi tamen videtur Resp.* sunt etiam in quibus est, *nisi tamen Resp. pariter, &c.* GRUT. Adi Cl. Gronovium ad Livium VIII. 31. *Volupt. habuisset imperio bene atque d. gesta*, caetera in marg. tantum exhibet γ. sed a manu prima. &, *nisi tamen & R.* λ. primo habuit *nisi tamen*, dein factum, *nisi tamen pro se.* Seneca Controv. II. 14. *duxit uxorem, filium sustulit, ad aetatem perduxit, jam senex factus est*: nisi quod *sibi nondum videtur*, i. e. *excepto. praeterquam quod.* Cic. Epist. XII. 73. *De re nihil possum judicare*, nisi illud *mihi persuadeo.* Terent. *Quo pacto, aut unde haec hic rescivit?* D. Nescio, nisi me *dixisse nemini, id certum scio.* confer Plaut. Pseud. I. 1. 105. R. *n. t. quod.* WASSE.

SAEVISSIMO IMPERIO] Id est, *duro.* S. Severus Hist. Sac. I. 35. *Rursumque ob peccata Madianitis traditi*, duro imperio *habebantur.* sequitur *quamquam haec in* Typum *Ecclesiae* forma *praemissa sit* [*Debbora*] *cujus auxilio captivitas depulsa.* delendum *forma*, quod librarius voci *Typus* adscripserat expositionis gratia. WASSE.

SPECULATORES CITI] Eleganter Plautus Amphit. I. 1.

Illico equites jubet dextra inducere.
Equites *parent* citi.

& V. 1.

Postquam pueros conspicati, pergunt ad cunas citi.

Nec abeunt Graeci: Agathias Scholasticus Anthol. II. p. 259. Πάντων δ' ἐκδεδόντων ΘΟΑΙ ΦΡΕΝΕΣ. Ad hanc formam Sueton. in Tiberio. 33. *Et si quem reorum elabi gratia, rumor esset*, subitus aderat. & Tito V. *Romam contendit* expeditissimus. Tacit. Hist. III. 47. *Trapezuntem* subitus irrupit. Caesar B. G. I. 16. *Qui creatur* annuus. Sequitur Ammianus p. 201. 7. Sulpicius Vita Martini XIV. *opus coeptum devotum impleret.* Membranae Veterrimae Aul. Trin. apud Cantab. *devotus.* recte, Ep. III. *Munia tua* devotus *implebo, sub signis tuis, quod ipse tu jusseris, militabo*, MS. *quoad.* eadem forma usus Dial. II. 4. totus *infremuit.* & III. 1. anhelans *cucurrit.* Ovid. Met. 11.

Jussa Deae celeres peragunt. WASSE.

SPECULATORES CITI SESE OSTENDUNT] De exploratorum utilitate, jam abunde diximus alibi. Locum expressit Tacitus II. Hist. 41. §. 1. RUPERT.

SED QUIA DIVERSI] E Bertiniano, *diversi redeuntes, alis alia. Igitur Jugurtham spes frustrata, qui copias in quatuor partes distribuerat: e queis aliquos ab tergo hostibus venturos.* Quia, ratus, aut simile aliud historice omiserat Sallust. alii id r... carunt. PALMER. Non dubito verum esse, quod margini codicis sui alleverat Bongarsius noster, glossam redolere illa, *alias ab alia parte, atque.* GRUT. vocem *quia* Pemb. a sec. manu habet. WASSE.

ITA JUGURTHAM SPES FRUSTRATA] Hactenus perperam editum, *Igitur Jugurtham*; est id quidem in MSS. etiam nostris, sed notae posterioris. nam primae notae alterum habent; aut *Item.* GRU.

RA-

ratus ex omnibus aeque aliquos ab tergo hoſtibus venturos. Interim Sulla, quem primum hoſtes adtigerant, cohortatus ſuos, turmatim, & quam maxume confertis equis, ipſe aliique Mauros invadunt: ceteri in loco manentes, ab jaculis eminus emiſſis corpora tegere, & [a] ſi qui in manus venerant, obtruncare.

CVII. Dum eo modo equites [b] proeliantur, Bocchus cum peditibus, quos Volux filius ejus adduxerat, [c] neque in priore pugna, [d] in itinere morati, adfuerant, poſtremam Romanorum aciem [e] invadunt. Tum Marius apud primos [f] erat, quod ibi Jugurtha cum plurimis [g] inſtabat. Dein Numida, cognito Bocchi adventu, [h] clam cum paucis [i] ad pedites con-

VARIANTES LECTIONES.

a *ſi quis i. m. venerat* A. M. *ſi qui in m. venerint* K. b *proeliarentur* I. L. c *nam neque* B. d *itinere* deleto *in* C. M. e *invadit* K. M. N. f *erat* K. *agebat* M. g *agebat* B. D. E. F. G. K. L. h *ſe clam* N. i *a. p. ſe vertit* F. *ad p. c. ſe* G.

NOTAE VARIORUM.

RATUS EX OMNIBUS] Vide ut acceperit verbum, *aeque*. Badius exponit *aeque*, id eſt, *pariformiter*. Ego exponerem, *aeque venturos*, id eſt, aequali fortitudine reſtituros: ſed judicet lector. GLAR. Si conjecturae locus detur (nam codices ita omnes habent) illud adverbium *aeque* transferrem, & ita legerem: *Qui copias in quatuor* aeque *partes diſtribuerat, ratus ex omnibus aliquos ab tergo hoſtibus venturos.* CASTIL. Videtur legendum: *utique.* hoc eſt, minimum, dumtaxat. GRONOV. λ. aliud quid primo, habuit, dein *aeque.* in marg. *i. e. aequaliter*, forte *ex omnibus equitibus* aliquos, ſequitur enim: *Dum eo modo* equites *proeliantur*. Infra: *Numida clam cum paucis ad* pedites *convortit.* Oroſius, LX. *millibus* equitum *occurrit.* Bertinianus: *diſtribuerat* e queis aliquos. &, *alis alia.* niſi *aeque* pro, *facile.* Celſus: II. 6. *Cuive in eodem febris corporiſque habitu cervix invertitur, ſic ut devorare* aeque *nihil poſſit.* ſed opinor hoc loco *aeque* pro, *fere*, *prope*, uſurpatur: Apulejus Metam. VIII. ad finem: *Canis* adaeque *venaticus latenter invaſerat:* & M. IV. 145. *Quos contanter* adaeque *latrones arbitrarere.* Bertiniano favet Tacitus qui ſimile exemplum militiae memorat An. III. 74. *Nam quia ille robore exercitus impar, furandi melior, plures per globos incurſaret, eluderetque, & inſidias ſimul tentaret, tres inceſſus, totidem agmina parantur.* ex quis C. Scipio *legatus praefuit.* &c. *quoquo inclinarent, pars aliqua militis Rom. in ore, in latere, & ſaepe* a tergo erat. WASSE.

INTERIM SULLA, &c.] Vix eſt ut non debeat expungi vox *hoſtes*, cum non appareat in Bong. GRUT. Sed noſtri retinent. WASSE.

IPSE ALIIQUE MAUROS INVADUNT] In quibuſdam, ſed impreſſis, τὸ *que* geminatum eſt. RIV. Amplexus ſum, quod erat in emaculatiſſimis codd. prius quod legebatur, *ipſeque aliique Mauros, &c.* vulnerat aures; neque viſitur in editionibus Pomponiana prioribus. interim notandum primitus fuiſſe in Nazar. *ipſi aliique.* GRUT. *ipſi aliique* Reg. L 2. Venetae, Mart. WASSE.

NEQUE IN PRIORI PUGNA] Non poteſt diſplicere quod eſt in Palat. quinto a manu prima, in primo a ſecunda, *pugna, itinere morati*; niſi malimus *remorati*, ut habet Palatin. tert. velitque non veniſſe tempori, ob itineris difficultatem. GRUT. *pugna* intra lineas & a manu mala Pemb. WASSE.

TUM MARIUS, &c] Bella emendatio, ſuppetebatque Pal. tert. nam plerique quidem habebant prius *erat*, ſed non ultimum *inſtabat*; repetierant vocem *erat* antea editi, *tum Marius apud primos agebat quod ibi Jugurtha cum plurimis erat.* quomodo tantum MSS. aevo poſteriores. GRUT. pro *agebat* Bodl. γ. λ. Reg. in Textu, Arond. *erat.* Venetae, *inſtabat.* WASSE.

DEINDE NUMIDA, COGNITO BOCCHI ADVENTU] Hic locus duas habet difficultates; alteram, Jugurthane locutus hic ſit, an alius quiſpiam Numida:

convertit: ibi Latine, nam apud Numantiam loqui didicerat, exclamat: *Noſtros fruſtra pugnare: paullo ante Marium ſua manu interfectum;* ſimul gladium ſanguine oblitum oſtendere, quem in pugna, ſatis inpigre occiſo pedite noſtro, cruentaverat. Quod ubi milites accepere, magis atrocitate rei, quam fide nuncii, terrentur: ſimulque barbari animos tollere, [a] & in perculſos Romanos acrius [b] incedere. Jamque [c] paullum a fuga aberant, cum Sulla, profligatis iis, quos advorſum ierat, rediens ab

VARIANTES LECTIONES.

a *etiam perculſos Rom.* M. b *intendere* C. H. I. c *paululum* B. D.

NOTAE VARIORUM.

mida: alteram, apud quoſnam locutus ſit: Soldus alium quempiam, non Jugurtham locutum cenſet: Badius haeret. Ego Jugurtham locutum exiſtimo; nam de eo etiam ſupra dixerat, *ſub Scipione AEmyliano apud Numantiam militaſſe, ubi Latine loqui didicerat.* Et eſt ſane hoc unum ex ſtrategematis illius. Porro & ad Romanos locutum contendo, quod & Badius exiſtimavit. Nam quid attinebat Numidis Latine loqui? Verum hoc additum oportuit, quo in latere hoc factum: cum Jugurthae oppoſitus eſſet Marius, ut paulo ante dixit auctor; ut hercle non poſſet regis ſtrategema de occiſo Mario eo latere obſcurum eſſe. Verum quia auctor, *clam* adjecit, veriſimile videtur clamantem Jugurtham non ad primos conſtitiſſe, ſed conceſſiſſe ad latus ſiniſtrum Romanorum, ubi A. Manlius erat. Porro in dextro latere Sylla erat cum equitatu, apud primos Marius; poſtremam aciem invaſerat Bocchus. Ergo a ſiniſtro latere Jugurtha invaſit Romanos: ubi & hoc ſtrategema, quando aliquantulum aberat Marius, locum habet. GLAR.

PAULLO ANTE MARIUM SUA MANU INTERFECTUM] Vide Gruterum Diſc. in Taciti IV. Hiſtor. 34. ad verba: *Credita fama, per utrumque exercitum vulneratum, aut interfectum, immane quantum ſuis pavoris, & hoſtibus alacritatis addidit.* ut & Freinsh. ad Curt. lib. IX. cap. 5. §. 19. Tac. VI. Annal. cap. 35. RUPERT.

OBLITUM OSTENDERE] Priſcianus *oblitum oſtentans* refert, quod magis Salluſtianum, cui oppido quam familiare verbis iterativis uti. PUTSCH. Ita MSS. Pall. omnes, non *oſtendens*, aut *oſtentans*, quod noſtro aevo invectum editionibus. GRUT. *oſtendere* Oxon. Venetae Mart. caeterique omnes. Priſcian. 889. *oſtentans.* ſed adducit gratia & *oblitum.* Memorat hoc facinus lib. II. cap. 4. Frontinus: *In primam aciem* procurrit. *& occiſum a ſe Marium*, tum Latine *clare praedicavit.* Voces *tum Latine*, mihi olim ſuſpectae, nam Latinae linguae uſum Jugurtham ſibi comparaſſe ſuperius dixerat. Et ſane illas prorſus reſpuunt tres quos inſpexi codices. Loco *procurrit*, Petrenſis & B. Pub. *procucurrit.* & ita ſaepe Livius, Caeſar, alii. uti &, *decucurrere.* apud Liv. XII. 24. Caeterum in ſiniſtro latere, abſente Mario, res geſta eſt. Livius I. 27, *Terror ad hoſtes tranſit, & audiverant* clara voce dictum: *& magna pars Fidenatium, ut quia coloni additi Romani eſſent,* Latine ſciebant. confer XXVI. 6. Huc reſpexit Tacitus II. An. 10. *Minitabundus proeliumque denuncians, nam pleraque* Latino ſermone interjaciebat, *ut qui Rom. in caſtris ductor popularium meruiſſet.* Infra: *magis atrocitate*, &c. Tacit. I. 11. *Plus in oratione tali dignitatis quam* fidei *erat.*

ACRIUS INCEDERE] Annotatum Pal. ſec. alias legi, *intendere.* Sed ſic nullae praeterea membranae. GRUT. Reg. & Bad. *intendere. Romanos* abeſt Venetis, L 2. Bad. caeteri tenent. WASSE. Ut ſup. *incedere*, ſic iis quoque verbis, ſed cum praepoſitione, ponitur: *ſimulque barbari animos tollere, & in perculſos Romanos acrius incedere.* Abſque repetitione praepoſitionis, *inſultare*, nihil mutata ab hac forma uſurpavit in fragmento: *Multos tamen a pueritia bonos inſultaverat.* PALMER.

JAMQUE PAULLO A FUGA ABERANT] Manuſcripta: *jamque paullum, &c.* in aliis, *paullulum.* cum manuſcriptis facit Badianum. RIV. Praepoſitio adfuit quidem initio Naz. ſed ſtatim expuncta, & videri a librario inde colligas, quod habent Pall. ſept. *ex fuga.* GRUT.

PROFLIGATIS IIS QUOS] *His quos*, ſic λ. γ. Pemb. Bodl. *qui.* certe aliquid monſtri alunt. forte

ab latere Mauris incurrit. Bocchus statim avertitur. At Jugurtha, dum sustentare suos, & prope jam adeptam victoriam retinere cupit, circumventus ab equitibus [a] dextra sinistra, [b] omnibus occisis, solus inter tela hostium vitabundus [c] erumpit. Atque interim Marius, fugatis equitibus, adcurrit auxilio suis, quos pelli jam acceperat. Denique hostes jam undique [d] fusi.

CVIII. Tum spectaculum horribile in campis patentibus; sequi, fugere;

VARIANTES LECTIONES.

a *dextra sinistraque* F. b *omnibus suis* I. c *erupit* H. K. M. d *fusi sunt* I. K. e *in* delet M.

NOTAE VARIORUM.

te legendum, *p. quos*. Q. Septimius II. 3. *fugatis* quos *adversum ierat*. & cap. 5. *militiam* Priamum adversum *recusare*. WASSE.

AB LATERE] Quod nimirum patrandae fuit victoriae. Ceterum ne hoc accidat, magnopere cavendum, eosque, qui agminis caudam, & cornuum latera tutabuntur, non minus obfirmandos, quam si in prima acie primi consisterent, monet Onosander cap. 21. Strateg. & Veget. lib. III. de R. M. cap. 19. Inprimis autem huic usui facere videtur illa Alexandrea aciei instructio, contra Persas apud Arbela. Sic enim Q. Curt. lib. IV. scribit: *Alexandrum, ne circumiri sui possent a multitudine hostium, non solum ultimum agmen valida manu cinxisse: sed cornua quoque subsidiis firmavisse, non recta fronte, sed a latere positis, ut, si hostis circumvenire aciem tentasset, parata pugnae forent. Denique aciem adeo versabilem posuisse, ut, qui ultimi stabant, ne circumirentur, verti tamen, & in frontem circumagi possent. Itaque non prima, quam latera, non latera munitiora fuisse, quam terga.* RUPERT.

DEXTRA ET SINISTRA OMNIBUS OCCISIS] Manuscripta, omissa illa copula, *& dextra, sinistra*; quod, opinor, Sallustianum magis. Tali asyndeto Livius quoque, *Terra, mari trepidatur*, inquit. Sic in Catil. Sallustius: *Rapi virgines, pueros.* Ibidem: *Caedem, incendia fieri.* In Jugurtha: *Ipse acer, bellicosus.* Rursus: *Urbes, agros vastare.* &: *Ut omnes labores, pericula consueta habeam.* RIV. Ita legendum apud Vitruvium I. 5. quem ad Codicem Arondelianum olim emendavimus & X. 4. V. 6. & alibi. tamen admittit copulam I. 1. I. 4. V. 1, V. 8. Infra: *omnibus occisis.* illud *occisis* a sec. manu & ad oram exhibet Pemb. WASSE.

DEXTRA SINISTRAQUE] Si de equitibus Romanis loquitur, distinguendum post verbum *equitibus*, sin de Jugurthae loquitur equitibus: pro *ab* praepositione legendum, *&*: quod miror in Aldino codice neglectum. GLAR.

INTER TELA HOSTIUM VITABUNDUS ERUMPIT] Sallust. Histor. lib. III. *Inter molem atque insulam mari* vitabundus *classem hostium ad oppidum pervenit.* Agellius lib. II. cap. 15. CIACC.

FUGATIS EQUITIBUS, ADCURRIT AUXILIO] Antiqui quidam om. *fugatis*. C. POPMA. Scripti, *fatigatis equitibus*. optime: quod forte reponendum. non enim jam fugabantur Romani, sed paululum a fuga aberant. PUTSCH. Est in Pal. pr. *fagatis*. unde factum putem, ut in nonnullis membranis inveniatur *fatigatis*: male. loquitur enim de Numidis, non de Romanis: quod vel satis indicat membrum sequens, *adcurrit auxilio suis*. GRUT.

DENIQUE HOSTES UNDIQUE FUSI] Aliquid ante desiderari videtur. CIACC.

CAMPIS PATENTIBUS] Infra: *repente in campis patentibus*. Tacitus Hist. II. *Si cum exercitu Caecina patentibus campis tam paucas cohortes circumfudisset.* Hunc locum aemulatur idem in vita Agricolae: *Tum vero patentibus locis grande & atrox spectaculum, sequi, vulnerare, capere.* CIACC. Locum aemulatur Tacitus in Ag. XXXVII. *Tum vero* patentibus *locis grande & atrox* spectaculum: *sequi, vulnerare, capere, atque eosdem, oblatis aliis, trucidare*, &c. *Passim arma & corpora, & laceri artus, &* cruenta *humus.* Ecce iterum Frontinus *Omnia autem vereri si se in* patentes campos *projecissent.* ibi editi: *Eisque (copiis) triduo antequam Parthus adveniret, receptis, acie commissa, vicit* Parthos *& interfecit.* ut taceam insulsam repetitionem, quis umquam *interficere Parthos*, hoc est, exercitum, dixerit? Legendum er-

gere; occidi, capi; equi, atque viri [a] adflicti: ac multi, vulneribus acceptis, neque fugere posse, neque quietem pati; niti modo, ac statim concidere: postremo [b] omnia, qua visus erat, [c] constrata telis, armis,

VARIANTES LECTIONES.

a *adflicti sunt* M. b *omnia loca* M. c *constr. erant* M.

NOTAE VARIORUM.

ergo cum MSS. nostris pro *Parthos*, *Pacorum*. Firmat Plutarchus Anton. pag. 931. Ἐν τῇ Κυῤῥηστικῇ τρέπεται, καὶ διαφθείρει παμπόλλους. ἐν πρώτοις Πακόρου πεσόντος. Infra: *concidere* λ. in textu *occidere* in marg. a manu sec. *occadere*, quod mihi & meo animo se probat. & sane Pemb. aliud quid initio habuit, denuo factum a manu recenti, *concidere*. sic Noster, *occanuere*. &, Tacitus II. *Tum sentimus* obcanere *cornua*. Vide G. Vossium de Analog. lib. IV. pag. 105. verum *obcadere* numquam alias legi. Plautus quidem Casin. habet *occasere*.

Satin' *propter te pereo atque* occaso?

Wasse.

Omnia qua visus erat, constrata telis] Tacit. Annal. II. *Constrata equorum virorumque corporibus littora*. Ciacc. Hoc est, juxta Soldum, omnia loca quae videri poterant; juxta Badium, per eam regionem qua prospectus videntium erat. *Visus* ὁμωνύμως cum pro αἰσθητήριον, tum pro αἰσθητικὴ δύναμις auctoribus venire solet; ideoque & visionis organum sive id quod videt, ejusque objectum sive id quod videtur: adhoc, videndi actum & obtuitus potentiam, ut loquitur Quinctilianus, in se comprehendit. Hunc sensum e veteribus alii, radiis emissititiis qui ad objectorum superficiem pertinentes manuum vicem obtinerent, existimarunt. Quidam autem diversi, ad rerum imagines: ad aërem intentum & jubare solis ictum nonnulli confugere malebant. unde oculos, quia solem transmittant, ἡλίου πύλας vocasse Pythagoram puto. Hinc accidit, ut, pro varia cujusque Hypothesi, significatu alius alio vocem *visus* usurparit, & contraria de eo affirmarit. v. g. duci, moveri, dirigi, transmitti, flecti, spargi, obliquari; item, sequi visu, metiri, contrectare, comprendere, etiam cingere, ut apud Rutilium I. 90. Et, quo poëtis aequiores simus, gravissimi prosae orationis scriptores ita crude hac de re locuti sunt, ut crederes putasse lineam visus ex nimio labore quandoque deficere. Josephus B. Jud. III. 7. Ὡς τὸ κατιδεῖν πειρωμένων τὰς ὄψεις ΠΡΟΕΞΑΝΑΣΘΕΝΕΙ͂Ν τοῦ βάθους. Liv. I. 10. *Quo longissime* conspectum *oculi* ferebant. Post hosce, tales viros, non nimis audacter Statius: *atque* oculos longo *querar* aëre vinci. Ex eodem erroris fonte Homerica illa ὀφθαλμῶν, aeque ac ἡλίου βολαί. Xenophontis in Cyneg. οὐκ ἔχει προσβολὴν ταῖς αὐγαῖς, aliaque plurima quae videndi actum, non ab objecto luce vestito, sed ab ipsis oculis auspicari suadeant. Valerius:

——— *qui* rumpere *terras*,
Et Styga transmisso *tacitam* deprendere visu.

Ovid.

Ut tamen iratos in te defixit *ocellos*;

Quomodo locutus in Philippicis Marcus. Si ergo visus heic pro visione, oculisve ponitur; tum subintelligi debet, *ductus*, *emissus*, aut quid simile, quo motus exprimatur, ut apud Censorin. VIII. p. 43. & Vitruvium III. 3. *linea* qua visus pertendit. Censorin. & VIII. 1. V. *excelsius* errat. Plin. Nat. Hist. XXXVII. 5. *visum* admittentes. & alibi, *ut v.* colligant quis enim, *omnia qua oculi erant*, vel *qua visio erat*, absolute pro, *qua patuit prospectus* dicere unquam ausus fuerit? certe nullo per totum Latium exemplo dici asseverare ausim, hoc quidem sensu, *qua visus erat*. Quare alia comminiscamur. Q. Septimius, nostri imitator, ab hodierna lectione recedit III. 15. *Ita, curru concito per campum: qua maxime* visi poterat *pervolat*. IV. omnia *circum Trojam, & ultra*, quae visi *poterant*. legisse eum probabile est, *omnia quae visi poterant*; unde vitii arguitur locus. Cogitaram aliquando, *qua visus ferat*, ut Livius in loco modo citato. deinde, *omnia quaquaversus*, *erant constrata*. Nunc repono *qua vicis erat*; quod verbum imperitos librarios torserat. Noster VI. 27. vices *significant pugnam, quia per vicissitudinem pugnabatur*. Virg.

Vitavisse vices *Danaum*.

Si non placeo, reliquum est ut eruditus lector, id quod duriusculum praecedente voce *spectaculo*, visus, pro id quod videtur, accipiat. Quomodo Graeci ὄψις, ὄμμα, θέαμα frequenter. Virgil.

Haud secus Androgeos visu tremefactus *abibat*.

Tacitus An. V. 15. *Vologeses armis & corporibus caesorum aggregatis, quo cladem nostram testaretur*, vi-

mis, cadaveribus; & inter ea humus infecta sanguine. [a] Postea loci Consul, haud dubie jam [b] victor, pervenit in oppidum Cirtam, quo initio profectus intenderat. Eo post diem quinctum, quam iterum babari male pugnaverant, legati a Boccho veniunt; qui regis verbis ab Mario petivere, *duos quam fidissumos* [c] *ad eum mitteret: velle de suo, & de populi Romani commodo* [d] *cum iis disserere.* [e] Ille statim L. Sullam, & A. Manlium ire jubet. Qui quamquam acciti ibant; tamen [f] placuit verba apud regem facere; [g] uti ingenium aut aversum flecterent; aut cupidum pacis vehementius accenderent. Itaque Sulla, cujus facundiae, non aetati, a Manlio [h] concessum, pauca verba hujuscemodi [i] locutus:

CIX. *Rex Bocche, magna nobis laetitia est, cum te talem virum dii*

VARIANTES LECTIONES.

a *Postea Consul* M. b *victor existens* C. c *ad e. uti mitteret* G. d delet *cum iis* B. e *Ille sine mora statim* C. f *placuit illis* D. G. g *quo* K. *qui i. ejus aversum* M. h *concessum est* B. D. F. I. N. i *locutus est* A. C. D. E. G. H. I. *est locutus* B.

NOTAE VARIORUM.

visu *fugientium legionum* abstinuit. voces, *& inter ea h. i. s.* omittit Arond. *concidere* ex sec. manu correctrice Pemb. WASSE.

HUMUS INFECTA SANGUINE] Xenophon in lib. de Agesilao: Ἐπεὶ δ' ἔληξεν ἡ μάχη παρῆν δὴ θεάσασθαι ἔνθα συνέπεσον ἀλλήλοις. τὴν μὲν γῆν αἵματι πεφυρμένην, νεκροὺς δὲ κειμένους φιλίους καὶ πολεμίους μετ' ἀλλήλων, ἀσπίδας δὲ διατεθρυμμένας, &c. Qui locus etiam ad Catilinae proelium pertinet cap. 61. Victor. XXVII. cap. 10. CIACC.

PROFECTUS INTENDERAT] Alius quis dixisset: *quo initio intenderat.* GRUT. *Proficisci* interdum est discedere, & incipere iter facere. Livius Dec. IV. lib. V. Quintius: *quo* profectus erat, *Demetriadem contendit.* Plautus Aulular.

Nunc, quo profectus sum *ibo.* CAST.

Soldus putavit *profectus* participium esse, ut sit sensus, quo profectus initio intenderat. Badius putat esse verbale nomen, & *initio profectus* dictum, pro *initio profectionis.* GLAR.

LEGATI A BOCCHO VENIUNT, QUI REGIS VERBIS AB MARIO PETIVERE, DUOS &c.] AEque fuerit nervosum & dissolutum minus, *legati a Boccho, regis verbis ab Mario petere, duos &c.* GRUT.

FACERE UTI INGENIUM, &c.] Sic quidem MSS. aetatis mediae, aut quidem, *facere, ingenium aversum flecterent*, seniculi namque, Naz. quidem a calamo alieno *facere ingenium, aut aversum flecterent aut* &c. videtur quidem fuisse prius, *facerent ingenium*, Pal. sec. initio habuit *facere ingenium aut aversum flecterent aut*, sed mox erasa litera, factumque *ingenium ut aversum*, quae lectio minime displicet, nisi aliter labes inhaesit verbis auctoris, quod vereor. Carrio publicavit, *facere ingenium aversum ut flecterent, aut cupidum.* GRUT.

ADVERSUM] Manuscripta, *Aut aversum uti flecterent:* pro, a Romanis alienatum. Ita Cicero ad Atticum: *Qui* aversissimo *a me animo Patris fuit.* pro maxime alieno. RIV.

CUJUS FACUNDIAE, NON AETATI CONCESSUM EST] Τὸ *est*, non reperitur in manuscriptis. sic paullo post, *visum:* ubi hodie fere *visum est.* RIV.

MAGNA NOBIS LAETITIA EST] Haec series verborum est in manuscriptis & impressis vetustioribus. RIV.

TE TALEM VIRUM DII MONUERE] En animum & mentem *cum qua*, dii *nocte* loquantur! sed ita est antiquorum ingenium, nulla actio tam demissa & servilis, quin deum fateatur auctorem, ne tantilla quidem a priore sententia recessio, cui non adhibeatur θεὸς ἀπὸ μηχανῆς. *adeo* minimis *etiam* rebus, ut verbis utar Livii, prava *religio inserit* Deos. *dii monuere*, inquit, *uti malles;* Scilicet

dii monuere, uti aliquando pacem, quam bellum, malles; neu te optumum cum pessumo omnium Jugurtha miscendo [a] *commaculares;* [a] *si-*

VARIANTES LECTIONES.

a *maculares* B.

NOTAE VARIORUM.

licet is superis labor. Homerus Odyss. I.

Αὐτὰρ νῦν τοι ἐγὼ μαντεύσομαι ὡς ἘΝῚ ΘΥΜΩ͂Ι
ἈΘΆΝΑΤΟΙ ΒΆΛΛΟΥΣΙ.

& II.

Ὄφρα κε κείνη τοῦτον ἔχῃ ΝΌΟΝ ὍΝΤΙΝΑ οἱ νῦν
Ἐν στήθεσσι ΤΙΘΕΙ͂ΣΙ ΘΕΟΊ.

etiam:

Ἄλλα μὲν αὐτὸς ἘΝῚ φρεσὶ σῇσι νοήσεις
Ἄλλα δὲ καὶ ΔΑΊΜΩΝ ὙΠΟΘΉΣΕΤΑΙ.

Il. XIII. 55.

Σφῶιν δ' ὧδε ΘΕΩ͂Ν ΤΙΣ ἐνὶ ΦΡΕΣΙ ΠΟΙΉΣ-
ΕΙΕΝ
Αὐτώ θ' ἑστάμεναι κρατερῶς, καὶ ἀνωγέμεν ἄλλους.

Et Θ' 217.

Εἰ μὴ ἐπὶ ΦΡΕΣῚ ΘΗ͂Κ' Ἀγαμέμνονι πότνια
Ἥρη &c.
Θοῶς ὀτρῦναι Ἀχαιούς.

Polyb. p. 1436. Πρῶτοι μὲν γὰρ αὐτοὶ ταύτην ΠΑΡΕΣΤΉΣΑΝΤΟ τὴν ἜΝΝΟΙΑΝ, ὅτι, &c. Liv. III. 17. *Romule pater*, tu mentem tuam, *qua quondam arcem ab his iisdem Sabinis auro captam recepisti*, da stirpi tuae. & VI. 18 Dii *prohibebunt haec: sed nunquam propter me de coelo descendent.* vobis dent mentem, *ut prohibeatis*. Confer etiam XXX. 29. XXXVIII. 15. Cicero Catil. III. Diis *ego* Im. ducibus hanc mentem *Quirites* voluntatemque suscepi *liberandae Reip. maximis periculis*. Propius ad formulam Sallustianam Pacuvius: Dii monerint *meliora, amentiam averruncassint* Horat. Serm. II. 7.

Fortunam & mores antiquae plebis: & idem
Siquis ad illa Deus subito te agat, *usque recuses.*

Vid. Virg. AEn. I. 305. Sed neque heic stetit insania, sed & probra sua diis adscribunt. Agamemnon apud Homerum:

——— Ἐγὼ δ' οὐκ αἴτιός εἰμι,
Ἀλλὰ Ζεὺς καὶ μοῖρα, καὶ ἠεροφοῖτις Ἐρινύς,
Οἵ τε μοι εἰν ἀγορῇ ΦΡΕΣῚΝ ἜΜΒΑΛΟΝ
ἄγριον ἌΤΗΝ.

Plautus Aul. IV. 10.

Deus *mibi* impulsor fuit, *is me ad illam illexit.*

Virg.

Non tibi Tyndaridis facies invisa Lacaenae,
Culpatusve Paris, verum inclementia divum
Has evertit opes.

Euripides Androm.

Μὴ πρὸς σε γονάτων, τὴν ΝΌΣΟΝ τὴν ΤΩ͂Ν
ΘΕΩ͂Ν
Προσθεὶς ἐμοὶ κλέψῃς μέ.

Eorumque invidentiam execrantur. Virg.

——— nimium *vobis Romana propago*
Visa potens superi, *propria haec si dona fuissent.*

Quadrigarius cap. 106. *Nam haec maxime versatur* deorum iniquitas, *quod deteriores sunt incolumiores*, *neque* optimum *quemquam inter nos* sinunt diurnare. Vide tamen contra disputantes Philos. apud Euseb. Praep. VI. pag. 250. Simplic. ad Epict. XXXIV. Platonem passim. Wasse.

Neu te optimum] Naz. neu te *primum*; quod aliquis tueri posset, nisi unius tantum sustineretur codicis fide. Grut. λ. *primum* ad oram servat, & pro Var. Lect. *optimum*. ita legendum. Horat. Ep. II.

Viribus, ingenio, specie, virtute, loco, re
Extremi primorum *extremis usque priores,*

Terent.

——— *qui esse se* primos *omnium rerum volunt.*

& : primam *dices, scio, si videris.* Cicero VI. Verrin. *A Lisone vero Lilybitano*, primo homine, *apud quem diversatus es.* Noster: *quae* prima *mortales putant.* Seneca de Tranquil. primam frontem *desiderant.* Propert. I. 7.

Atque, ita sim felix, primo *contendis* Homero.

Apulejus Flor. II. *rostri* prima duritia. Quo significatu apud Thucydidem πρῶτος. VI. νομίσαντες, εἰ αὐτὸν ἐξελάσειαν ΠΡΩ͂ΤΟΙ ἂν εἶναι. & alibi: ἄνδρες ὑμῶν οἱ ΠΡΩ͂ΤΟΙ καὶ ΧΡΉΜΑΣΙ καὶ ΓΈΝΕΙ. Hinc pro *ingenti*. Statius Theb. II. 262.

In regem conversi omnes formidine prima.

Nisi legendum sit *primo*; verum Codd. B. Pub. Ar. Joannens. nihil movent. etiam pro superficie, quae loco prima est. Lucan. VIII. 305.

Vulnera parva *nocent, fatumque in sanguine summo est.*

Codd. B. Pub. & Cajensis *Vulnera prima*. contra autem caeteri & editio princeps Rom. 1469. *prima vulnera*, ut *summus sanguis*, &c. ejus contra-

[a] *simul nobis demeres acerbam* [b] *necessitudinem, pariter te errantem, & illum sceleratissumum persequi. Ad hoc, populo Romano jam a principio inopi, melius* [c] *visum amicos, quam servos, quaerere; tutiusque rati, volentibus, quam coactis, imperitare. Tibi vero nulla obportunior amicitia* [d] *nostra: primum quod procul absumus;*

VARIANTES LECTIONES.

a *s. a nobis* D. b *necessitatem* F. c *visum est* A. E. N. *est v.* G. d *a. quam nostra* G. *quam n. a.* H.

NOTAE VARIORUM.

trarium altum. i. e. alte adactum. primum vulnus quod primore parte ferri infligitur. Cicero: primis labris *gustare*. Valer. Flaccus VIII. 44.

—— primis *supplex dedit oscula* palmis.

Auctor ipse VIII. 590.

—— prima *pendet tamen anxia* puppe.

Statius Theb. X. 928.

—— primae *fugere in nubila* cristae.

IX. 628.

—— *nemorisque notae sub* pectore primo
Jactantur, niveo lunata monilia dente.

745.

Extremo galeae primoque *in* margine *parmae.*

Apulejus Apol. I. primori fronte. Silius V. 451.

—— *hirtoque a pectore* primum
Mucronem *ostentat.*

AEn. V.

—— *vestigia* primi
Alba pedis.

Quae Cerdanus inepte de unico pede dextro, & Servius de duobus anterioribus accipit. Statius Sylv. V. 1. sed alio sensu:

Sed cum plaga recens, & adhuc in vulnere primo
Nigra domus quaestu. WASSE.

NOBIS DEMERES] Ita nostri, Nazar. vero *dempserat*; emendatumque deinde *dempseras*. Infra: *amicos quam servos*, &c. Liv. XXVI. 49. *Venisse eos in P. R. potestatem, qui beneficio quam metu homines obligare malit: exterasque gentes fide ac* societate junctas *habere, quam tristi* subjectas servitio; confer XXXIX. 25. WASSE.

SIMUL NOBIS DEMERES ACERBAM NECESSITUDINEM] Naz. idem, *dempserat*. emendatumque deinde, *dempseras*. GRUT.

PARITER ET TE ERRANTEM] In recentioribus est alterum *&* omissum, contra & veterum codicum fidem, & orationis elegantiam. Porro *necessitudinem* Sallustius, ut ante ipsum alii quoque, pro *necessitate* posuit. hoc enim dicit, ne Romanis necessitatem imponeres utrumque persequendi, seu, ne invitos cogeres Romanos persequi & te & Jugurtham: nam infinitivus ille *persequi*, pro gerundio ponitur, Graeco more. Sic & Terent. in Hecyra, *Tempus concedere*. & Caesar, *Consilium ex urbe profugere* dixit, pro *concedendi & profugiendi*. Sed & Cicero saepe est hoc ἑλλωνισμῷ usus. RIV. Rivius intulerat copulam *&*, quae etiam in aliquot MSS. notae non bonae. haud item in aliis, neque est hercle ornatui; mea quidem pronunciatione. GRUT.

JAM A PRINCIPIO INOPI] *Inopi*, non legitur in quibusdam antiquis libris. & sane abesse potest incolumi sententia. A. MANUT. Sane abest Arond. WASSE. Lectio clara, & sustentata editionibus antiquis, nec non Pal. sexto, septimo, octavo, cui tamen nebulas adspergunt MSS. ceteri, nam Naz. *Ad hoc utinam a principio tibi melius visum amicos, &c.* neque secus fuit initio in Pal. sec. qui tamen deinde reformatus est ad lectionem vulgatam. at tertius habet: *Adhoc P. R. nam a principio melius inopi visum fuit amicos.* quart. *Ad hoc populo Rom. jam a principio melius est visum* &c. quint. *Adhuc populo Rom inopi a principio melius est visum amicos, &c.* quae ultima scriptura non ita fatua. supervacuum tamen etiamnum ibidem illud *a principio*. GRUT.

MELIUS VISUM, AMICOS QUAM SERVOS QUAERERE] Nam *quae poterat inter eos esse amicitia, quorum sibi alii domini, alii servi videbantur*, ut ait Plin. in Paneg. cap. 85. Cui consonans Scytharum legatus ap. Curt. lib VII. cap. 8. *Inter dominum & servum nulla amicitia.* Vide ibi Freinshemium. RUPERT.

PRIMUM QUOD PROCUL ABSUMUS] Hanc gnomen

mus; in quo offensae [a] *minimum, gratia par, ac si prope* [b] *adessemus: dein, quod parentes abunde habemus;* [c] *amicorum, neque nobis, neque cuiquam* [d] *omnium satis fuit. Atque hoc utinam a principio tibi placuisset! profecto ex Populo Romano ad hoc tempus multo plura bona accepisses, quam ma-*

VARIANTES LECTIONES.

a *minimum est* B. M. N. b *quam n. a.* E. c *amicorum vero* F. d *hominum* quidam MSS. ut & N.

NOTAE VARIORUM.

men callide abduxit Tacitus IV. Hist. 74. *Laudatorum principum usus ex aequo, quamvis procul agentibus; saevi proximis ingruunt;* hoc est, Si Romanum imperium bonus administrat princeps, vos Galli eundem nobiscum fructum capitis; sin malus, Urbis Romanae gravior est conditio, quam provincialium, quoniam saevitia proxima quaeque amburit. RUPERT.

IN QUO OFFENSAE MINIMUM] Perperam codices recentiores, *offensae minimum est.* nam hoc verbum rectius hic subauditur, quam exprimitur. neque enim est in manuscriptis. RIV.

PROPE ADESSEMUS] *Essemus* λ. in textu. supra *ad*, visitur. ut opportunior eorum amicitia qui a nobis longe positi sunt, ita ob eandem caussam infestior longe vicinorum inimicitia. Xenophon Hist. Gr. VI. 610. Τὸ γὰρ δυσμενεῖς ὄντας ὑμῖν Θηβαίους καὶ ὁμόρους οἰκοῦντας, ἡγεμόνας, γενέσθαι τῶν Ἑλλήνων, πολὺ οἶμαι χαλεπώτερον ἂν ὑμῖν φανῆναι, ἢ ὁπότε πόῤῥω τοὺς ἀντιπάλους ἔχετε. Paroemiam Sallustianae sententiae contrariam omnium μισανθρωποτάτην vocat Athenaeus lib. IV. Ea est: Τηλοῦ φίλοι ναίοντες οὐκ εἰσὶν φίλοι: Propert.

Quantum oculis, animo tam procul, ibit amor.

Verum locorum distantia non tam affectum quam officia interrumpit. Vid. Aristot. Nicom. VIII. WASSE.

QUOD PARENTES] Supra dixerat, Romanis a principio melius visum esse, amicos quam servos quaerere: nunc servos appellat *parentes* Graecorum more, qui subditos ὑπηκόους & ἀρχομένους vocant. Ergo a parendo deductum. Victorius lib. IV. cap. 16. CIACC.

AMICORUM NOBIS, NEQUE CUIQUAM] Illud prius, *neque*, sustulit Aldinus codex, non recte meo quidem judicio. Ceterum quomodo Sylla Boccho vere dicere poterat: *Atque hoc utinam a principio tibi placuisset?* cum superius auctor ita scribat: *Bocchus initio hujusce belli legatos Romam miserat, foedus & amicitiam petitum quam rem opportunissimam incepto bello pauci impediverant, coeci avaritia queis omnia honesta atque inhonesta vendere mos erat.* GLAR. Legendum, *neque nobis, neque cuiquam hominum.* geminata videlicet illa particula *neque*, ita uti assolet. sic autem codices habent in pergamenis descripti, ne quis conjecturam me sequi meam putet. in iisdem *omium* legitur, non *hominum.* RIV. In MS. Sallustii exemplari optimae notae, *hominum* scriptum esse testis est Josephus Scaliger, cum glossa ad oram *hominium*, id est *hominum.* Et ita notant in Crispo, *civitatium & locupletium*, Grammatici. sed vereor ne vox illa nata sit ex alia huic quam simillima *omnium*, & describentium vitio mutata in *hominum*; facili lapsu: & librariis solemni. Accidit hoc Corippo Africano lib. III. de laudibus Justini Junioris:

Una in naturis extans persona duabus,
Consimilis Deitate patris, hominique profecto.

Vulgo vitiose legitur *omnique.* At vitiosius illud quod ibidem in ora, *pneumaeque*, quod Editor vult. PUTSCH. Ita MSS. nostri omnes, excepto octavo, in quo *hominum*, tantopere placitum Rivio. per me, utrumque abesse poterat, ut abesse membranis suis, quas contulit, notatum solertissimo Bongarsio. GRUT. confer Senecam. de Benef. VI. 29. Liv. XLV. 8. WASSE. Arist. lib. V. Polit. cap. 8. Ὥστε μηδένα ἐγγίγνεσθαι πολὺ ὑπερέχοντα δυνάμει, μήτε φίλων μήτε χρημάτων. COLER.

ATQUE HOC UTINAM TIBI] *Hoc* a manu 2. & marg. Pemb. etiam, *tibi* ab eadem manu. potest elegantius abesse. WASSE.

PLURA BONA, &c.] Produxi scripturam meliorem codd. MSS. & Edd. vett. nam ab incude adhuc recentiore *perpessus es*, cui proxime accedit Pal. quart. in quo *perpessus* est. fere suspicer *accepisses* esse a librario non a Sallustio, dicebant enim antiqui *pati bonum, pati malum.* GRUT.

CUI

mala perpessus esses. Sed quoniam humanarum rerum fortuna pleraque regit;[a] *cui scilicet placuisse & vim, & gratiam nostram*[b] *experiri: nunc,*[c] *quando per illam licet, festina; atque, uti coepisti, perge. Multa,*[d] *atque obportuna habes, quo facilius errata officiis superes. Postremo hoc in pectus tuum*[e] *dimitte, numquam Populum Romanum beneficiis victum esse. Nam, bello quid*[f] *valeat tute scis.*

CX. Ad ea Bocchus placide, & benigne; simul pauca pro delicto suo ver-

VARIANTES LECTIONES.

a *cui si complacuit* M. *cui semel complacuit* N. b *te experiri* H. I. M. c *quoniam* H. K. L. M. N. d *atque* delent K. L. M N. e *demitte* K. f *valeas* F.

NOTAE VARIORUM.

CUI SCILICET PLACUIT ET VIM] Fabricianum, Venetum, alia pleraque, *cui scilicet placuit.* quamquam autem apud Terentium legatur, *complacita est*, tamen haud scio, *an complacuit* apud illos primae notae scriptores invenias. RIV. Scriptus unus: *cui scilicet prius vim quam gratiam nostram experiri placuit.* quo facit conjectura domini Bongarsi supra legentis: *quam mala perpessus es.* In cujus codice paulo post: *Multa opportuna habes* omisso *atque* legitur. PUTSCH. Donat. ad Hecyr. V. 1. Sallustius ad Jugurtham: *Nam vim magis* quam benevolentiam *ejus experiri mallem.* infra, *quam misericordiam.* Siculus Flaccus pag. 1. *Quidam* experti virtutem, *eorum*, *servaverunt pacem.* Plutarchus in Crasso pag. 562. Τῆς μὲν ἀνδρείας καὶ δυνάμεως ἄκοντος πεπείραται βασιλέως, πρᾳότητα δὲ αὐτοῖς καὶ φιλοφροσύνην ἔχων ἐπιδείκνυται, σπενδόμενος ἀπιστοῦσι καὶ παρέχων σώζεσθαι. ibi omnino legendum ἑκὼν pro, ἔχων. Nec aliter Appianus. sequitur Hegesippus I. 25. *sed si* navare *aliqua tentarent, vindicandi animum sibi non defuturum*, Romanorumque amicitiam *potius quam* dominationem experirentur. Codd. nostri, rectius, *novare*, Terentius Hec. V. 1. *Verum te hoc moneo unum*, qualis sim amicus, aut quid possem, Potius quam *inimicus*, periculum facias. vide Livium XLV. 8. WASSE. Fabricianum, Venetum, alia pleraque, *cui scilicet placuit.* quamquam autem apud Terentium legatur, *complacita est*, tamen haud scio, an *complacuit* apud illos primae notae scriptores invenias. RIV. confer Q. Septim. II. 50. Albinovan. Eleg. V. 54. Caes. B. Civ. III. 73. WASSE. Gruterus *placuisse* nullo apice minus in MS. inveniri ait, & solere *scilicet* infinitivo conjungi. Recte: sed praeterea ut constet oratio: lege: *cui scilicet placuisse, & vim & gratiam nostram experirere.* GRONOV.

CUI SCILICET PLACUISSE, &c.] Sic nullo apice minus Pal. pr. nisi quod destituatur priore *&*. perperam hactenus editur, *cui scil. placuit & vim & gratiam nostram te experiri.* at vel pueris notum *scilicet* conjungi infinitivo. GRUT.

NUNC QUANDO, &c.] Pall. aliquot *nunc quoniam, &c.* tert. nec hoc nec illud agnoscit scribiturque solum inter lineas *quandoquidem.* GRUT.

MULTA ATQUE OBPORTUNA] MSS. fere omnes exclusere copulam *atque*, neque est etiam in Bong. GRUT. nec in L 2. L. 3. γ. λ. Venetis. Infra L 2. *haec* caeteri *hoc.* sententia autem pars tituli est quem suo sepulchro inscribi jussit Sylla: Ὡς οὔτε τῶν φίλων τὶς αὐτὸν εὖ ποιῶν, οὔτε τῶν ἐχθρῶν κακῶς, ὑπερβάλετο. vide Plutarchum pag. 475. Clearchus apud Xenoph. de Exped. C. II. 280. Ἐὰν μέντοι τις ἡμᾶς εὖ ποιῶν ὑπάρχῃ, καὶ τούτου εἵς γε δύναμιν οὐχ ἡττησόμεθα εὖ ποιοῦντες. Cicero pro Plancio: *committere ut* beneficio *non dicam indignus, sed* victus *esse fateare.* Scipio de suis aeque magnifice, apud Livium XXV. 50. *Nec ullum in terris populum hodie dici posse, quem* minus *tibi* hostem *tuisque esse velis, aut* amicum malis. & de Scipione Allucius: *venisse diis simillimum juvenem;* vincentem omnia, *cum* armis, *tum* benignitate *ac* beneficiis. WASSE.

ERRATA OFFICIIS SUPERES] *Officiis* abest Naz. agnoscunt tamen MSS. caeteri. GRUT.

IN PECTUS TUUM DEMITTE] Ita supra: *Quod verbum in pectus Jugurthae altius, quam quisquam ratus, descendit.* COLER.

NAM BELLO QUID VALEAT, TUTE SCIS] In plerisque sed impressis, *quam valeat*, pro *quantum*

verba facit: *ſe non hoſtili animo*, [a] *ſed ob regnum tutandum arma cepiſſe: nam* [b] *Numidiae partem, unde* [c] *vi Jugurtham expulerit, jure belli ſuam factam, eam vaſtari a Mario, pati nequiviſſe: praeterea, miſſis antea Romam legatis, repulſum ab amicitia: ceterum vetera* [d] *omittere, ac tum, ſi per Marium liceret, legatos ad Senatum miſſurum.* Dein, copia facta, animus barbari ab amicis [e] flexus, quos Jugurtha, cognita legatione Sullae, & Manlii, metuens id quod parabatur, donis corruperat. Marius interea, exercitu in hibernaculis compoſito, cum expeditis

VARIANTES LECTIONES.

a *ſed r. ad tut.* I. L. b *Num. tertiam partem* H. c *vi* delet B. M. d *demittere* L. e *flexus eſt* A. B. M.

NOTAE VARIORUM.

tum valeat & poſſit. ſed lectio prior mihi non ſane minus quam poſterior arridet: aut etiam multo magis, ut verum dicam. Ita Cicero: *Ignari quid virtus valeret.* Idem: *Hoc verbum quid valeat, non vident.* ſed nec ſecus manuſcripta. RIV. L 2. 3. *quam.* WASSE.

SE NON HOSTILI, &c.] Naz. non adeſt vocula *ob*, ut forte fuerit initio, *ſed regnum tutandi* aut ſane, *ſed regnum tutando*, nam aperte Pal. tert. *ſed ob regnum tutando.* at quart. *ſed ad regnum*, ſive *tutandum*, quomodo item Pal. oct. minime excluſo illo *tutandum.* GRUT. *ob* a manu recenti, Pemb. & *regnum tutandum*, ita ſine praepoſ. λ. Reg. recte ergo. WASSE.

UNDE VI JUGURTHAM] Sic MSS. Pall. meliores, vocula *vi* hactenus vulgati male caruerunt. GRUT. *vi* Reg. Pemb. WASSE.

MISSIS ANTEA ROMAM] Sic etiam MSS. noſtri, non *ante*, quod item Carrioni diſplicuit. GRUT.

JURE BELLI SUAM FACTAM] Supra *Jugurtha Boccho pollicetur Numidiae tertiam partem, ſi Romani Africa expulſi eſſent.* Ergo leg. forte, *unde Romanos expulerit*, vel, *ſi inde Romanos expulerit*, vel, *unde eos.* CIACC. De hac ipſa re ita infra: *Numidiae partem, quam nunc peteret, tunc ultro adventuram.* URSIN. De quo vide Grotium lib. III. de I. B. ac P. cap. 8. n. 1. RUPERT.

EAM VASTARI, &c.] Pal. ſec. *ea vaſtari.* GRUT.

COPIA FACTA MITTENDI] Verbum, *mittendi*, ſuſtulimus, tanquam gloſſema, opinionem noſtram confirmante Fulvii libro. ALD.

ANIMUS BARBARI AB AMICIS FLEXUS] Quomodo flexus non narratur. credo Paraſceven eſſe ad ſequentem, quae ad finem hujus hiſtoriae eſt, Bocchi vacillationem. Deinde non tam multo poſt cap. 103. *Belli componendi licentiam*, Badius pro *libera auctoritate* exponit, quae etiam licentia dici aliquo pacto potuit. GLAR.

HIBERNACULIS] Sic & codex in membrana deſcriptus, & exemplar Beroaldinum. verum eſt in aliis, *hibernis.* quamquam eodem ſenſu. RIV. Tacitus lib. XIV. *Cohortes, alaeque novis hibernaculis locatae.* Sed prior Livius lib. XL. *hibernacula* uſurpavit, a Salluſtio, ut videtur, id nominis mutuatus. CIACC. & URSIN. L. 2. 3. Ar. Venetae. Ball. *hibernis.* caeteri a vulgatis ſtant. WASSE. Infra, Arond. omittit *in itinere* λ. *deinde in it ab.* Sic Pemb. uſi voce *hibernaculis.* Varro L. Lat. p. 45. Nepos XVII. 3. XVIII. 8. Epit. Liv. V. Livius ipſe V. 1. XXII. 32. XLV. 28. hibernacula *etiam res nova militi Romani aedificari* coepta. vid. Sigonium p. 434. item, XXX. 3. Polybio παραχειμασία, Plutarcho χειμάδια, in Sertor. 571. 4. Denique hoc verbum Septimio reddendum V. 11. *Hiemem ſub pellibus exigere* inter poenas militares, teſte Frontino IV. 1. P. Valerio Coſ. *Senatus praecepit exercitum ad Sirim victum, ducere Serinum, ibique caſtra munire, & hiemem ſub tentoriis exigere;* & [Senatus, cum turpiter fugati ejus milites eſſent, decrevit] *ne auxilia eis ſummitterentur*, [niſi captis ejus] *legionibus, quae Punico bello militiam detrectaverant.* Haec omnia foedum in modum, corrupta, ſic emendat Petrenſis: *exigere, & ne eis auxilia ſummitterentur legionibus quae P. b. m. d. rejectis caeteris*, quae, con-

tis cohortibus, & parte equitatus proficiscitur in loca sola, obsessum turrim regiam, quo Jugurtha perfugas omnis [a] praesidium [b] inposuerat. Tum rursus Bocchus [c] *feliciter*, seu reputando, [d] quae sibi duobus proeliis [e] venerant, seu admonitus ab aliis amicis, quos incorruptos Jugurtha reliquerat, ex omni copia necessariorum quinque delegit: quorum & fides cognita, & ingenia validissuma erant. Eos ad Marium, ac dein, si placeat, Romam legatos ire jubet: agendarum

VARIANTES LECTIONES.

a *praesidio* D. F. N. b *potuerat* C. c *feliciter erga Romanos* G. *feliciter habuit se* M. N. d *mala quae* E. *quae mala* N. e *evenerant* A. C. D. E. F. G. H. I. K.

NOTAE VARIORUM.

contra fidem annalium & Grammaticorum canones invecta sunt. *Hibernacula* Vitruvius inter partes aedium recenset. WASSE.

TUM RURSUS BOCCHUS, SEU REPUTANDO] Locus hic valde depravatus fuit: antiquis libris nullam mihi opem adferentibus. Scripturam tamen veterum codicum proponam, ut quam inquinatus sit, omnes videre possint. In nonnullis ita scriptum legitur: *Tum rursus Bocchus feliciter flexus, seu reputando.* In aliis: *Tum rursus flectitur Bocchus seu reputando ea, quae sibi, &c.* In aliis vero: *Tum rursus Bocchus flexus erga Romanos, seu reputando.* Ego conjectura ita hunc locum emendavi, quam ita probant quidam, ut non dubitent, quin ita a Sallustio scriptum sit. C. POPMA. Auson. Popma *rursus flexus* rejecit ut superfluum. WASSE. Non recte Carrio, qui vulgato exclusit *Bocch. fel.* quae in MSS. atque editis omnibus, fecitque, *tum rursus, seu reputando.* nam quod reduxi extat in editis ante annos centum viginti; posteriores enim, *tum rursus Bocchus* scilicet seu *rep.* quod solum inveni in Pal. octavo. ceteri omnes ostentant lectionem illam aliam, & Pal. quidem quintus ac sext. cum augmento tali: *tum Bocchus feliciter egit erga Romanos.* ego me his non expedio. posset quidem illud *feliciter* nullo negotio mutari in *velociter*, sed aliud quid latet. Itaque satis est repraesentasse scripturam membranarum meliorum. GRUT. Forte legendum *flectitur*, quod in quibusdam MSS. invenitur, sed tum major distinctio poni debet post *reliquerat*; vel omnino illud *feliciter* tolli debet. HAVERC.

QUAE SIBI DUOBUS PROELIIS EVENERANT] Naz. nec non Pall. quint. ac sext. *venerant*, neque temere consenserim. GRUT. Pemb. *evenerant*. sed prima litera a manu secunda. clare λ. *venerant*, recte. *venire* pro *evenire*, uti &, *provenire* Virg. I. Georg.

Hic segetes illic veniunt felicius uvae.

Plautus Pseud. II. 1. *Pro Juppiter, ut mihi, quicquid ago, lepide omnia prospereque veniunt.* sic olim vulgati, hodie fere *eveniunt.* Celsus lib. VII. 27. pro, accidere: *Solet vero sub ejusmodi victu venire ut alvus non reddatur.* Cic. I. ad Tironem Ep. XVI. 21. *Emisse te praedium vehementer gaudeo, feliciterque rem tibi istam venire cupio.* alii Codd. *evenire.* Tacitus An. XII. 32. *Silurum gens, non atrocitate, non clementia mutabatur, quin bellum exerceret, castrisque legionum premenda foret. Id quo promtius veniret, Colonia Camalodunum, valida veteranorum manu deducitur in agros captivos.* Seneca Thyest. I. 1. *Sisyphi numquid lapis Gestandus humeris lubricus nostris venit?* Heautont. III. 2. 40. *Si quid hujus simile forte aliquando evenerit, Ut sunt humana, tuus ut faciat filius. Ch. Non* usus veniet, *spero.* Horat. Mactata *veniet* lenior hostia *i. e. fiet, eveniet.* inde & *usu venire* & *u. evenire* si Libb. non fallunt. Nepos XII. 3. *semper verens ne* usu eveniret. Idem tamen Attic. XVI. Alcib. IV. 6. Agesil. VIII. *eveniret.* Vid. Ovid. IV. Trist. eleg. ult. WASSE.

QUINQUE DELEGIT] Haec & sequentia omnia usque ad illa cap. 112. *pacem vellet, daret operam* absunt Pal. Nazar. itaque non est quod interim ipsum laudemus. GRUT.

EOS AD MARIUM, AC DEINDE SI PLACEAT ROMAM] Legendum, *dein,* RIV. *Eos ad* a 2. m. Pemb. WASSE.

ROMAM LEGATOS] Pall. sec. *Romam ire legatos jubet*, tert. *Romam: legatos jubet ire*, sept. *Romam illi legatos ire jubet*, quae diversitas inducit ut suspicer *legatos* spurium esse. GRUT.

rum rerum, & quocumque modo [a] belli componendi licentiam ipsis permittit.

CXI. Illi mature ad hiberna Romanorum proficiscuntur. deinde a Gaetulis latronibus in itinere circumventi, spoliatique, pavidi, sine decore ad Sullam [b] pergunt; quem Consul, in expeditionem proficiscens, pro praetore [c] reliquerat. Eos [d] ille non pro vanis hostibus, uti

VARIANTES LECTIONES.

a *belli* delet N. b *profugiunt* A. B. C. D. E. F. G. H. I. K. L. M. *perfugiunt* N. c *in castris reliquerat* M. d *Sulla* N.

NOTAE VARIORUM.

Licentiam ipsis permittit] Hoc est, *potestatem.* In orat. Lepidi: *Denique necis civium & vitae licentia.* Tacit. XIV. *Data & absolvendi licentia.* Ibidem: *Licentia habendi oblivionem attulit.* Et infra: *nulla bene faciendi licentia.* Ciacc. Victor. Caes. XXIV. *Ita fortunae vis licentiam nacta perniciosa lubidine mortales agit. licentia* Glossae ἐξουσία. Valla III. 17. omittit *belli.* contra MSS. Wasse. Sic quidem editio prima. at in MSS. visitur *illis*, ut arbitrer hoc atque illud pronomen esse ab exscriptoribus, nisi forte ita una cum prioribus refingenda sunt: *eos ad Marium, ac deinde, si placeat, Romam cum rerum agendarum & quocunque modo belli componendi licentia, permittit*; ut nimirum alia omnia infarferint homines, ignorantia vocis *permittere*, de qua nos multa Suspicionibus, & nonnulla ad Senecam Philosophum. Grut. Venet. 1470. omittit, *ipsis*, Mart. habet, *illis.* Wasse.

Ad Sullam pergunt] Hactenus editi *profugiunt*, quo quid opus? nudos ultro dimittunt latrones, qui vestem solum amant, non ejus farctum. in posterioris aevi MSS. extat *perfugiunt*, in prioris *pergunt*, nostrum. Grut. γ. *perveniunt.* caeteri *proveniunt.* Wasse.

Pro praetore] Sic supra: Albinus Consul, *Aulo fratre in castris pro Praetore relicto, Romam decessit.* Hi legati pro Praetore alibi dicuntur a Sallustio, & in veteribus numismatibus; quod extraordinaria imperia his titulis ornarentur. Sulla itaque, qui Marii quaestor erat, Quaestor Pro Praetore, hoc loco, ut videtur, nominandus esset. Ursin. Hunc locum restituimus, ope antiquorum codicum, vulgatis omnibus mendosis, in quibus haec verba *in castris* desiderantur. Et hanc veram, & genuinam lectionem, intelliges, si totum hunc locum diligentius attendas. C. Popma. *in castris* Pemb. sed a 2. manu. Caeteri omnes respuunt. Wasse.

Pro vanis hostibus] Quid vero metuere Legati a rege missi, apud quem ipse Sulla paulo ante locutus, placidum ab eo responsum accepit? Continuo post; *Qua re*, separatis dictionibus, non una legendum. Rursus paulo post: *Nam etiam tum largitio multis ignota erat.* Aldinus codex pro *tum* habet *non*: quod ego haud intelligo, nec alii codices habent. Ceterum Sullam Quaestorem semper vocat, etiamsi paulo ante pro Praetore a Mario relictus dicatur. Glar. Nam facta copia a Sulla & Manlio mittendi Legatos Romam pacem petitum, ab amicis flexus, illud omiserat, & rursus hostilia fecerat. Ciacc. pro *vanis* Pemb. *variis.* uti meriti, μὴ κατ' ἀξίαν. Nescio an hunc locum intellegant Nonius & Tertullianus, quum dicunt Sallustium vocasse, *Mauros vanos.* ob *munificentiam*, recte. neque enim a Sulla immunes abiere, testis Plutarchus: p. 452. Ἀποδειχθεὶς δὲ ταμίας ὑπατεύοντι Μαρίῳ τὴν πρώτην ὑπατείαν, &c. dein καὶ καιροῦ παραπεσόντι χρησάμενος εὖ, φίλον ἐποιήσατο τὸν Νομάδων βασιλέα Βόκχον. πρέσβεις γὰρ αὐτοῦ ληστήριον Νομαδικὸν ἐκφυγόντας, ὑποδεξάμενος καὶ φιλοφρονηθεὶς δῶρα καὶ πομπὴν ἀσφαλῆ παρασχὼν ἀπέστειλεν. *pariter volens* i. e. *eadem sentiens.* cui *idem velle atque nolle.* Firmant haec ipsa Nonii verba: *Munes a veteribus dicebantur non a largiendo, sed consentientes ad ea quae amici velint*, inde dictum *munus*, inquit Varro, ab eo quod qui mutuo animo sunt, id dant officii gratia, unde Pindarus Olymp. II. voluntatem & effectum conjunxit. Dicit enim nullam Urbem progenuisse Therone

—— φίλοις ἄνδρα μᾶλλον
Εὐεργέταν πραπίσιν, ἀφθονέστερόν τε χέρα.

De famosa Coss. largitione multa apud Onuphrium alios-

uti meriti erant, ſed [a] adcurate & liberaliter habuit. Qua re barbari & famam Romanorum avaritiae [b] falſam, & Sullam ob munificentiam in ſeſe amicum [c] rati. [d] Nam etiam tum largitio multis ignota erat, munificus nemo putabatur, niſi pariter volens: dona omnia in benignitate habebantur. Igitur Quaeſtori mandata [e] Bocchi patefaciunt; ſimul ab eo petunt, uti fautor, conſultorque ſibi adſit: *copias, fidem, magnitudinem regis ſui, & alia, quae aut utilia, aut* [f] *benevolentiae eſſe credebant*, oratione extollunt: [g] dein, Sulla omnia pol-

VARIANTES LECTIONES.

a *accuratiſſime* F. b *falſam eſſe* B. G. M. N. c *rati ſunt* B. F. G. N. d *namque tum* F. e *Bocchi* delet D. f *benevolentia* C. D. F. L. g *hinc* N.

NOTAE VARIORUM.

aliosque. adde Caſſiodor. Var. II. 2. & Fornerium ad locum. ante omnes Excerpt. Leg. ex Polybio p. 1097. & 1459. Hieronymus in Eſaiam I. *qui non putant amicos*, niſi a quibus dona perceperint: *nec os conſiderant amicorum ſed manus.* Infra: *dona omnia:* hoc eſt, benignitas erat inſtar omnium donorum. Confer Cic. Acad. IV. §. 40. Supra: *avaritiae falſam.* primam vocem a manu ſec. habet Pemb. Cicero Offic. I. 14. *Videre etiam licet pleroſque non tam natura liberales, quam quadam gloria ductos, ut benefici videantur facere multa, quae proficiſci ab* oſtentatione *magis, quam* a voluntate *videantur.* WASSE.

UT MERITI ERANT] Legendum, *uti.* quomodo & alias fere. nam illa mox ibidem, operarum incuria commiſſa ſunt, *famam Romanorum avaritiae ſalſam*, pro *falſam.* ita namque in vetuſtis eſt. Et, *nam* etiam non *largitio multis ignota erat.* pro, *etiam tum.* ut antiqui codices habent. RIV.

QUA RE BARBARI ET FAMAM ROMANORUM AVARITIAE FALSAM] Et eo ipſo victus populus, alienatur a magiſtratu ſuo priore. Populus enim quivis repraeſentat aſellum, Rex aſelli altorem. Aſellus ſcit ſibi perpetuo ſerviendum, itaque ſi optio ei foret domini, eligeret utique eum, a quo minus cotidie oneraretur. Porro ſimile huic eſt, quod Livius refert lib. XLV. *Omnium primum liberos placabat Macedonas atque Illyrios, ut omnibus gentibus appareret, arma P. R. non liberis ſervitutem, ſed contra ſervientibus libertatem afferre.* RUPERT.

RATI SUNT] Τὸ *ſunt*, non eſt in omnibus manuſcriptis, nec in codice Beroaldino. RIV.

NAM ETIAM TUM] Citat hunc locum Nonius in voce *Munes:* ſed apud eum legitur, *Animamque tum largitio multis ignota erat.* ut ſcribendum ſit: *Namque tum.* Videndum praeterea, an pro *Munificus*, *muneſque* ſcripſerit Salluſtius, cum in ea voce adducatur a Nonio, ut ſit, *muneſque nemo putabatur.* CIACC. Haec ex Pacuvii Duloreſte, a Nonio recitari video, in verbo *Munes;* ut fortaſſe vel a Pacuvio Salluſtius hoc ſumſerit; vel aliquid in Nonio deſideretur. in quo etiam pro, *Nam etiam tum*, mendoſe legitur, *Animum quae tum.* ALD. MANUT.

LARGITIO MULTIS IGNOTA ERAT] Nonius citat hunc locum ex Pacuvii Duloreſte. Sed Nonius corruptus eſt. Omiſſus enim Pacuvii verſus, & nomen Salluſtii. Sive autem hanc ſententiam praeiverit Salluſtio Pacuvius ſive non, certe eam ab Ariſtotele mutuatus eſt ex lib. IV. Ἠθικῶν: Οὐ γὰρ, inquit Philoſophus, ἐν τῷ πλήθει τῶν διδομένων τὸ ἐλευθέριον, ἀλλ' ἐν τῇ τοῦ διδόντος ἕξει. COLER.

SIMUL AB EO PETUNT] Pal. ſec. *ſimul petunt ab eo*, forſan abundant *ab eo*, imo vero abundant. GRUT. noſtri omnes tenent. Valla *ſ. a. e. petivit.* WASSE.

UTILIA AUT BENEVOLENTIAE] Supra *Magnifica pro ſe, & illis dolentia.* CIACC.

DEINDE SULLA OMNIA POLLICITO] Manuſcriptum quidem Fabricii nihil hic habet; nam plurima deſunt. ſed in aliis eſt, *dein Sulla, &c.* RIV. *Pollicitus* in *pollicito* mutavit codex Aldinus, quod placet. Mox: *Marius ubi confecto negotio:* alii *infecto* legunt, quae contrarietas ex hoc auctore ſolvi non poteſt. Atqui aliud hic

Aaa 2 Lecto-

pollicito, [a] docti quo modo apud Marium, item apud Senatum verba facerent, circiter dies quadraginta ibidem opperiuntur.

CXII. Marius postquam [b] infecto negotio, quo intenderat, Cirtam redit; [c] de adventu legatorum certior [d] factus, illosque, & Sullam [e] venire jubet, [f] itemque L. Bellienum praetorem, [g] Utica, praeterea omnis undi-

VARIANTES LECTIONES.

a *docti sunt* M. b *confecto* C. I. M. c *&* *de adventu* M. d *factus est* B. F. G. H. I. K. L. M. N. e *v. ab Utica* K. *ab Utica v. j.* M. f *item* M. g *tum praeterea* B.

NOTAE VARIORUM.

Lectorem merito moratur, ubi nam Sulla fuerit, quando Bocchi regis Legati a Numidis circumventi, spoliatique ad eum venerunt, Uticae ne an Cirtae? Mihi quidem videtur Cirtae fuisse, quippe Marius eum illic pro Praetore reliquerat. Verum quo pacto Marius sic Sullam ad se Uticam vocat? Quapropter malim κατὰ τὸ σιωπώμενον intelligere, Sullam interea, dum Marius profectus est obsessum regiam turrim, a Cirta Uticam concessisse, Marium autem Cirtam rediisse, ac omneis quibus cum concilium habere constituerit, Cirtam ad se vocasse. Itaque & Sallustii locum ita legendum: *Marius ubi confecto negotio, quo intenderat, Cirtam rediit: de adventu Legatorum certior factus, illos & Sullam ad se venire jubet, itemque L. Bellienum Praetorem ab Utica.* nam ita alter vetustus codex habebat. GLAR.

INFECTO NEGOTIO] Ita bene Carrio; neque aliter editio vetustiss. nam Laetus aliique obtruserant nobis, *Marius ubi confecto negotio.* GRUT. Pall. sec. *quod* tert. *cui*, caeteri stant a vulgatis. WASSE.

ILLOS ET SULLAM VENIRE JUBET] Legendum e vetustioribus, *illosque & Sullam.* quomodo fere historici. RIV. Sic MSS. Rivii; nam edd. primae & novissimae, *Sullam ab Utica venire jubet.* quibus item accedunt Pall. omnes praeter octavum, quod falsissimum est. Cirtae enim relictus Sulla, ut supra auditum, non Uticae. GRUT. sic male Ar. Reg. Venetae. WASSE. In nostris manuscriptis locus hic mansit incorruptus. ita enim illi habent: *Illosque & Sullam ab Utica venire jubet.* praeter enim priscorum codicum auctoritatem, sunt etiam rationes, quibus hanc esse sinceram lectionem confirmare possemus. CAST. *Jubet* in Marg. & 2. manu. Pemb. WASSE.

ITEMQUE L. BELLIENUM] Aliter: *L. Belligerum.* Prior lectio non displicet. fuit is fortasse pater *L. Bellieni*, de quo Cicero Phil. II. mentionem fecit. legimus etiam in excusis quibusdam libris, *L. Belliginum.* CAST. Fuit hic L. Bellienus avunculus Catilinae, ut testatur Asconius, & ego supra indicavi. COLER.

AB UTICA AD SE VENIRE JUBET, ITEMQUE L. BELLIENUM PRAETOREM UTICA] Haec verba cum in omnibus libris corrupte & mendose legerentur, magna occurrit viris doctis dubitandi caussa, Uticae ne, an Cirtae Sulla fuerit, quando Bocchi regis legati a Numidis circumventi, spoliatique ad eum venerunt. Boetius Hedio Elostanus, eruditus homo, Sullam Uticae fuisse putat, qua quidem conjectura nihil verius excogitari potest. Nam inspectis duob. MSS. codd. *ab Utica* in iis scriptum fuisse reperi, ut amplius de hujus loci integritate dubitari non debeat. C. POPM.

UTICA] *Ab Utica* 2. MSS. C. Popmae. Ita legendum; fuit avunculus Catilinae, ut testatur Asconius. COLER. Sic Pall. sec. nam tertius quint. sex. ea voce destituuntur; sept. *Uticae*, quod placuit Carrioni, non necessario, nam nostrum potius esse liquet ex Pall. octavo qui habet *ab Utica*, quod nimirum, scriba vidisset ea esse terminatione dictionem, quae requireret praepositionem. GRUT.

PRAETEREA OMNIS UNDIQUE, &c.] Haec ita legenda censeo: *Praeterea omnes undique Senatorii ordinis, quibuscum mandata Bocchi cognoscit. Legatis potestas eundi Romam fit ab COS. Interea induciae postulabantur.* Ita habent codices. quamquam non omnes omnia, sed singuli tamen aliquid ad plenam lectionem eruendam profuerunt. Dum itaque regis erant postulata, alterum de le-

dique Senatorii ordinis; quibuſcum mandata Bocchi [a] cognoſcit, in quibus, legatis poteſtas eundi Romam fit; & ab Conſule interea induciae [b] poſtulabantur. Ea Sullae, & pleriſque placuere: pauci ferocius decernunt, ſcilicet ignari humanarum rerum, quae fluxae, & mobiles ſemper in advorſa mutantur. Ceterum Mauri, impetratis [c] omnibus, tres Romam [d] profecti cum Cn. Octavio [e] Rufo, qui Quaeſtor ſtipendium [f] adportaverat: duo ad Regem redeunt. Ex his Bocchus cum cetera, tum maxu-

VARIANTES LECTIONES.

a *cognovit* H. b *poſtulantur* H. c *omnibus rebus* B. F. G. N. d *profecti ſunt* D. F. G. e *Ruſone* C. M. Edd. Carr. & Grut. *Rufone* MSS. paſſim, ſed recte Cort. *Rufo.* f *in Africam adp.* A. *in Afr. portav.* E. F. G. H. I.

NOTAE VARIORUM.

legatis mittendis Romam, alterum de induciis interea dandis, de quibus nunc conſultatur. Sive igitur *ea*, ſive *eae* legas, nihil refert. *ea* enim referet *poſtulata*: *eae*, *induciae*. nam Legatis poteſtas eundi Romam jam facta erat. GLAR.

ET A CONSULE] Abeſt quidem poſtremis editionibus vocula &, ſed ſervant tamen primitus cuſi, tum omnes MSS. GRUT. noſtri fere agnoſcunt, ſed habetur infra. WASSE.

PAUCI FEROCIUS] Ita MSS. omnes & olim editi, abſque quibus fuiſſet retinuiſſem lectionem aevi medii *pauci vero ferocius.* ut *vero* eſſet non adverbium, ſed nomen, pro *aequo ferocius.* GRUT.

FEROCIUS DECERNUNT, IGNARI RERUM HUMANARUM, QUAE FLUXAE ET MOBILES SEMPER IN ADVERSA MUTANTUR] Sic plerique ſunt fortuna dulci ebrii, quod idcirco graviter compellat Seneca lib. de Vita beata cap. 28. *Hoc vos non intelligitis, & alienum fortunae veſtrae vultum geritis; ſicut plurimi, quibus, in circo, aut in theatro deſidentibus, jam funeſta domus eſt, nec annunciatum malum: At ego ex alto proſpicio, quae tempeſtates aut immineant vobis, paulo tardius rupturae nimbum ſuum; aut tam vicinae, ut vos ac veſtra rapturae ſint, ſi propius acceſſerint.* RUPERT.

SEMPER IN ADVORSA MUTANT] Ita fecimus, cum prius vitioſe legeretur *mutantur*. Ita ſupra: *Quae quia mortis metu* mutabant, *ſicuti regi lubuit, pax convenit.* Varro de L. L. *In priore verbo graves proſodiae, quae fuerunt manenti, reliquae mutant.* Idem lib. VI. Rerum Divinarum: *Inter duas filias regum quid* mutet, *inter Antigonam & Tulliam eſt advertere.* Sic in Catilina *convertit*, abſolute ponitur, pro quo male Ciaconius ſubſtituerat, *in ſuperbam dominationem ſe convertit*, nam *convertit* illic ita ponitur, ut hic *mutant.* Supra: *benefacere conſuetudine in naturam vertit.* PUTSCH. Sic rurſus octo MSS. non, *ſaepius in adverſa*, quod extat in vulgatis patrum aevo exemplaribus, non *mutant*, quomodo noviſſime cuſi. adblanditur tamen animo *ſaepius*, aut *ſaepe*, ut eſt in Bongarſiano. GRUT. Pro *ſaepius* in 8. MSS. Gruteri, *ſemper.* ſic Ar. Reg. Bad. Pemb. Oxonienſes, Venetae γ. λ. ſed in λ. a manu ſec. & pro V. Lect. *ſaepius.* ita etiam Bongarſ. eos ſequor. Tam Gruteriani quam noſtri *mutantur*, quod vel ingratiis retinendum. WASSE.

TRES ROMAM PROFECTI CUM] Sic MSS. meliores, rejecto *ſunt*, quod neque in editionibus primis. GRUT. nec in R. Venetis aut Bodl. WASSE.

CN. OCT. RUFONE] Ita Pall. quart. nam alii aut *Ruffone*, aut *Rufone*, vel *Rufo.* GRUT. λ. *Rufino.* WASSE.

QUI QUAESTOR &c.] Sic Pall. ſec. quippe reliqui adjectis vocibus binis, *ſtipendium in Africam portaverat*, ſuperflue. GRUT.

QUAESTOR IN AFRICAM] Hic non erat Marii Quaeſtor, ſed ejus qui Africam provinciam cum imperio obtinebat. nam Sulla Quaeſtor Marii erat, ut ſupra retulit Salluſt. CIACC. vide Sueton. in Nerone cap. 60. & Sigonium ad Liv. WASSE.

maxume benignitatem, & studium Sullae [a] lubens accepit. Romaeque legatis ejus, postquam, [b] *errasse regem & Jugurthae scelere lapsum*, deprecati sunt, amicitiam & foedus petentibus hoc modo respondetur:

Senatus & Populus Romanus [c] beneficii, & injuriae memor esse solet. Ce-

VARIANTES LECTIONES.

a *lubentius* M. b *errasse* dicunt *regem* M. c *beneficii memor & injuriae immemor* M.

NOTAE VARIORUM.

Studium Sullae, &c.] Abest quidem Pall. sec. vox *lubens*, sed servatur a caeteris, & agnoscit praeterea editio prisca, habetque suam venerem, ideoque reduxi in exilio pulsam a Carrione ejusque satellitibus. Grut. agnoscunt Pemb. Ar. Reg. L 2. λ. γ. sed intra lineas, Mart. Venetae. Wasse.

Deprecati sunt] In Veneto, Beroaldino, ceterisque vetustioribus, *deplorati sunt.* pro eo quod est, *conquesti sunt.* ut sit antiquo more dictum. Quomodo & alias Sallustius *comperior*, pro *comperio* dixit. *punior* Cicero, pro *punio.* cujusmodi apud eundem *assentire* & *assentiri*, *revertere* & *reverti*, *impertire* & *impertiri*, *remunerare* & *remunerari*, *elucubrare* & *elucubrari.* Et quae Fabius observavit, *luxurior luxurio, fluctor fluctuo*, quae utroque modo efferri testatur lib. IX. Capite de figuris verborum. Liv. X. dec. IV. *Celtiberi parumper incertis animis fluctuati sunt*, inquit. Cicero fere altero utitur. Quin & *communicor* Livius pro *communico* dixit IV. ab U. C. *Nec adversarum rerum quaere socios, cum quibus spem integram communicati non sint.* pro, *non communicaverint.* Sed & Gellius *feneror fenero*, *pigneror & pignero* dici eodem significatu annotavit. Quemadmodum Priscianus, *populo populor*, *bello bellor*, *mereo mereor*, atque hoc genus alia. Suetonius quoque in Aug. *multatus est*, pro *multavit* dixit. *Impertiri* Terentius, pro *impertire.* Talia sexcenta fere ab antiquis Grammaticis recensentur. Mihi quidem certe sensus ipse repudiare vulgatam lectionem videtur; neque quisquam unquam sic est, quod sciam, locutus, *deprecari aliquem errasse*, & *alterius scelere lapsum*, sed *deplorare* potius & *conqueri*, nisi quis forte violentam aliquam comminisci & afferre interpretationem velit; ut, postquam regis errorem excusarunt, & culpam omnem in Jugurthae scelus averterunt: vel, postquam hac usi deprecatione sunt; ut & errorem faterentur atque agnoscerent regis, & culpam in Jugurtham conferrent. nam sic fere deprecamur: *erravit*, *lapsus est*, *temere fecit*, *poenitet.* haec atque talia perfacile quis comminisci posset. Expendat qui volet hunc locum diligenter; & si cujus modo in literis judicii est, verisimilem esse conjecturam nostram fatebitur. Quin & in manuscripto quodam est in spatio, quod versus dirimit, supra scriptum, vel, *deplorati sunt;* unde propemodum colligo, locum esse depravatum. Riv. In Veneto, Beroaldino ceterisque vetustioribus *deplorati sunt*, scriptum esse testatur Rivius. Quod verbum a Sallustio non abhorrere videtur. Plautus Amphitruone:

Postridie in castra ex urbe ad nos veniunt flentes principes:
Velatis manibus orant ignoscamus peccatum suum. Coler.

Ita plane (*deprecati sunt*) Pal. septim. non *deplorati*, quod extat in vetuste editis & Pal. octavo. Grut.

Petentibus hoc modo respondetur: Senatus et pop. Rom. beneficii et injuriae memor esse solet: ceterum &c.] Maluissem, *petentibus respondetur, Senatum populumque Rom. beneficii atque injuriae memorem esse: ceterum Boccho poenitenti, facere delicti gratiam: foedus & amicitiam daturum, cum meruerit.* Grut.

Senatus et P. R. beneficii] Scriptus: *Senatum & populum R. beneficii & injuriae memorem* (esse) *ceterum Boccho, quoniam poenitet, delicti gratiam facit; foedus & amicitiam dabuntur* (forte *dabit*) *cum meruerit.* Putsch. Xenophon Exped. V. 207. Ἀλλὰ μὴν καλόν γε, καὶ δίκαιον, καὶ ὅσιον, καὶ ἥδιον, τῶν ἀγαθῶν μᾶλλον ἢ τῶν κακῶν μεμνῆσθαι. Liv. VII. 20. *Movit populum non tam caussa praesens, quam vetus meritum, ut maleficii* quam beneficii *potius* immemores essent. VIII. 2, *adeo* injuriae *Samnitium*, *quam* beneficii *Romanorum* memoria praesentior *erat.* Wasse.

Cete-

Ceterum Boccho, quoniam poenitet, delicti gratiam facit; foedus & amicitia [a] *dabuntur, cum meruerit.*

CXIII. Quibus rebus cognitis, Bocchus per litteras a Mario [b] petivit, [c] ut Sullam ad se mitteret; cujus arbitratu [d] de communibus negotiis consuleretur. Is missus cum praesidio equitum, atque peditum, funditorum [e] Baleariorum: praeterea iere sagittarii, & cohors Peligna cum velitaribus armis, itineris properandi caussa: [f] neque his se-

VARIANTES LECTIONES.

a *dantur* L. b *petiverat* A. G. H. N. *petit* M. c *ut sibi S. m.* D. *uti Sulla ad se veniret* N. d *de* delet F. H. I. K. L. e *Baleatorum* N. f *quod ea neque* B.

NOTAE VARIORUM.

CETERUM BOCCHI] Incerta distinctio est in *delicti*. ad utrumque enim referri potest, *poenitet delicti*, & *gratiam delicti facit*. pluſculum gratiae habet ad sequens relatum, ni judicio fallor. GLAR. Non dubium est quin distinguendum sit omnino: *poenitet, delicti gratiam facit*. Ita semper ejus aemuli solent; in primis Ambrosius Ep. IX. 70. *Nec tamen Sampson populis Palaestinorum* delicti gratiam fecit. Noster, Cat. 58. *qui mihi atque animo meo, nullius umquam* delicti gratiam fecissem. ubi plura exempla adduximus. & III. 14. *quibus* belli Lepidani gratiam fecerat. Livius: *Omnium tibi, Appi Claudi, quae impie nefarieque per biennium, alia super alia es ausus*, gratiam facio. *Gratia* quandoque pro *venia*, & *gratiam dare* absolute pro veniam dare ait in III. Divin. Cicero, & *petere gratiam* pro veniam petere Plautus Stich. Sed *facere gratiam* ἁπλῶς pro *veniam dare* frustra quaeras. WASSE.

DABUNTUR] Reg. *dantur*, &, *meruit*, *foedus & am.* junctim etiam cap. 79. & alibi. Sulp. Severus Hist. Sac. II. 23. *Hoc regnante, primum Judaei a P. Rom.* amicitiam foedusque *petiere*. Infra: *communibus negotiis* Reg. *c.* *bonis* λ. *cum omnibus*. Reg. Pemb. γ. omittunt *de*, L 2. *vero negotiis*. WASSE.

IS MISSUS CUM] Mirum hic Sullam cum praesidio mitti, qui antea cum A. Manlio apud eundem regem fuerat, nulla praesidii facta mentione. An quia tum recens facta strages Jugurtham cohibebat, quae nunc non cohibet? Sed & illud *Funditorum Baleariorum*, καθ' ἐπεξήγησιν dictum est. Continuo post: *Praeterea iere sagittarii*. Aldinus codex omisit *iere* verbum, temere meo quidem judicio. GLAR.

FUNDITORUM BALEARIORUM] Rectius in aliis libris, *funditorumque Balearium*, eos enim nominat Caesar de Bello Gall. lib. II. & Plinius lib. III. cap. 5. ait: *Baleares insulas funda fuisse bellicosas*. Funda autem ibi, ut ait Servius, reperta est. A. MANUT. Sic proxime MSS. nempe *Baleatorum*, quemadmodum & olim impressi. *Balearium* Carrionis, in nullo invenitur exemplari. GRUT. *Baleariorum* Salmas. ad Florum II. 13. BROUKH.

PRAETEREA IERE SAGITTARII, ET COHORS PELIGNA] Τὸ *iere*, perperam est in Gymnico omissum, cum sit in manuscriptis, atque impressis vetustioribus. RIV. *ire*. WASSE.

COHORS PELIGNA] De hac cohorte vide Livium lib. LIII. COLER.

CUM VELITARIBUS ARMIS] Quae Polybius facit μάχαιραν καὶ γρόσφον καὶ πάρμην. hoc est, *gladium, hastam, parmam*. Varro περὶ φιλαργυρίας

Quem sequuntur cum rotundis velites leves armis.

Isidorus lib. XVIII. *Velitum pugna erat, ut ultro citroque tela objectarent. Erat autem eorum varia pugna, & spectantibus gratior, quam reliqua. Velites autem vocati sunt, sive a volitatione; sive a civitate Hetruscorum, quae Veletes vocabatur.* Sed hi velites, magis ludiones, quam milites erant. Deinde non constat, opinor, de illa civitate Hetruriae cuiquam. Sidonius Apollinaris de hoc ludicro lib. VII. epist. 2. *Habetis historiam juvenis eximii, fabulam militiae velitriciae*. COLER.

VELITARIBUS] Pall. sec. *velitariis*. GRUT.

ITINERIS PROPERANDI CAUSSA] Sic infra: *properato itinere*. Tacitus Annal. I. *Inoffensum iter pro-*

ſecus, atque aliis armis, advorſum tela hoſtium, quod ea levia ſunt, [a] muniti. [b] Sed in itinere, quincto denique die, Volux, filius Bocchi, repente in campis patentibus cum mille non amplius equitibus ſeſe oſtendit: qui temere & effuſe euntes, Sullae, aliiſque omnibus & numerum ampliorem vero, & hoſtilem metum efficiebant. Igitur ſe quiſque expedire; arma atque tela tentare, [c] intendere: timor [d] aliquantus, ſed

VARIANTES LECTIONES.

a *muniti erant* E. F. G. K. M. b *Sed* delet K. c *intendere arcus* B. d *aliqu. erat* H.

NOTAE VARIORUM.

properaverat. &, *Continuumque die noctuque iter properabant.* CIACC.

ADVORSUM TELA, &c.] Ita MSS. editioque prima, non *advorſus.* quod eodem quidem redit, ſed redonanda auctori ſua lingua quantum poteſt. GRUT. ſic R. L. 2. Pemb. λ. γ. WASSE.

QUOD ET LEVIA SUNT, MUNITI] Videtur dicere, hos qui velitaria portant arma non ſecus atque alios munitos adverſus tela hoſtium, quod & ea levia ſint. CIACC. Legendum cenſeo, *Neque hi ſecus atque alii armis*, &c. URSIN. Syllepſis per genera & num. perperam Urſin. Senſus eſt Pelignos aeque his levibus armis, ac ſi alia & graviora haberent, fuiſſe munitos adverſus tela hoſtium, quoniam, & illa tela item ſint levia. noſter in Orat. ad Caeſ. *Caetera multitudo alius alium ſecuti.* ſic Doctiſſ. Periz. ad Sanctium. p. 882. WASSE. Tò *erant*, non eſt in ullo manuſcripto, ac citra detrimentum ſenſus abeſſe poterit. ne Beroaldinum quidem habet. RIV.

ALIISQUE OMNIBUS NUMERUM AMPLIOREM] Pal. antiquior, addita voce *omnibus noſtris.* & vero eam malim heic conſpici, quam alteram *omnibus.* GRUT. Noſtri a vulgatis ſtant. vox *vero* abeſt Regio. & pro *quincto* λ. *quarto.* WASSE.

AMPLIOREM VERO] Tacitus & Livius, *majorem vero*, ſolent dicere. CIACC.

IGITUR SE QUISQUE] Tacitus Hiſt. IV. *Quidam* expedire *arma*, *teliſque tanquam in aciem accingi.* Et Livius lib. XXXVIII. *Et* expedire *tela*, *animoſque equitibus juſſis.* Et ibidem: *Qui tela equoſque expediviſſent.* Videndum igitur an ſcribi debeat: *Igitur pro ſe quiſque* expedire *arma*, *telaque tentare.* CIACCON. Grut. *impedire*, operarum forte incuria. Pemb. *tentare*, *temperare*, *intendere.* Gloſſae *intendit* ἐπιτείνει, τέφει, κόσμει. forte legendum σέφει, hoc eſt, κοσμεῖ apud Hezichium. intendere, opinor, aptare telum ad jactum amento. & κοσμεῖ non tantum detergere, ſed amento circumdare, coronare, ligare. ut apud Virg.

—— intendere vincula *collo.*

Vel etiam dirigere in adverſum hoſtem. Cicero de Prov. Conſ. *Quum omnia* tela *undique eſſe* intenta *in patriam viderem.* Virg. AEn. IX.

—— *celerem* intendiſſe ſagittam.

Levell'd. alibi:

Non ut tela *tamen*, *non ut* contenderet *arcum.*

&:

—— ſpicula tendere *cornu.*

Morem tangit Ovidius Met. VII.

Ad jaculi vertebar opem: quod dextera librat
Dum mea; dum digitos amentis indere *tento*, &c.

Tentare autem eſt, explorare manu aciem, quomodo bucca calamum ſolent ſcripturientes. totius rei imaginem exhibet Vetus poëta:

Quum inter ſepultos Priamidas nocte & mero
Danai relaxant cloſtra & effundunt viros,
Temptant in armis ſe duces, *ceu uti ſolet*
Duro remiſſus Theſſali quadrupes jugo
Cervicem, & *altas quatere ad excurſum jubas*,
Gladios retractant, *commovent orbes manu*,
Bellumque ſumunt.

Repens terror, idem fere praeſtat apud Silium VI.

—— *vox horrida fertur:*
Hoſtis adeſt, jaciuntque ſudes, & *inania* tela.

VII.

At ſocii renovant tela, *arentemque cruorem*
Ferro detergunt, & dant mucronibus iras.

Confer item Tacitum Hiſt. I. 69. & III. 31. WASSE.

SED

ſed ſpes amplior, quippe victoribus,[a] & advorſum eos,[b] quos ſaepe vicerant. Interim equites, exploratum praemiſſi, rem, uti erat, quietam nunciant.

CXIV. Volux[c] adveniens Quaeſtorem adpellat: dicitque *ſe a patre Boccho ob viam*[d] *illis ſimul, &*[e] *praeſidio miſſum.* [f]Deinde eum, & proxumum diem ſine metu conjuncti eunt. Poſt, ubi[g] caſtra locata, & diei veſper[h] erat; repente Maurus, incerto vultu pavens,[i] ad Sullam adcurrit; dicit-

VARIANTES LECTIONES.

a & delet M. b *q. ſ. v. pugnaturi* M. c *adiens* M. d *illa* M. e *praeſidium* M. N. f *dein per eum & p. d.* N. g *c. ſunt l.* D. h *aderat* F. i *ad S. occurrit* M.

NOTAE VARIORUM.

SED SPES AMPLIOR, ET ADVORSUM EOS, QUOS SAEPE VICERANT] Haud cuivis apparet mucro verborum, quo impetuntur Trojani, nunc a Turno, nunc a Romulo Virgilii: hoc vocante, *Bis victam gentem;* illo, *bis captos Phryges.* Eo quippe eſt acumine, ut omnia penetret; adimatque adeo Trojanis iſtis aures, oculos, vocem, manus. Cunctis enim perſuaſum, ſi una alteraque pugna aliquem ſuperaſſent, ſuperaſſe eundem omnibus. Ratio potiſſima in fama, in timore; cujus utriuſque vim detegit Gruter. diſcurſu XV. ad V. Hiſt. Taciti cap. 16. illa: *Supereſſe, qui fugam animis, qui vulnera tergo ferant.* Adde Berneccer. ad Juſtini lib. VI. cap. 4. §. 12. lit. g. RUPERT.

VICTORIBUS ADVERSUM EOS QUOS SAEPE VICERANT PUGNATURIS] In Veneto ceteriſque vetuſtioribus eſt, *quippe victoribus, & adverſum eos quos ſaepe vicerant.* addita videlicet illa & copula, omiſſoque participio *pugnaturis.* id quod perperam eſt in recentioribus additum, cum non ſit in manuſcriptis. Fuit credo, qui non habita ratione breviloquentiae Salluſtianae, deeſſe aliquid ſuſpicaretur; is de ſuo forſan participium addidit ad ſenſum abſolvendum, quem imperfectum eſſe putaret; id alias quoque factum, non raro eſt a nobis animadverſum, & interdum annotatum. RIV.

SE A PATRE BOCCHO] Antea vitioſe legebatur, *dicitque ſe a patre Boccho,* & infra: *dicitque a ſpeculatoribus cognitum.* nos ejecimus. quam ſaepe haec talia deliramenta ex ſcriptorum vitio in textum irrepſerint, nemo paulo humanior ignorat, in ſcriptis haec talia ubique fere inculcantur. Catilina: *omnia uti geſta aperit, ſe paucis diebus.* ſcripti male: *dicitque ſe.* Deinde: *praeterea ab incenſo Capitolio,* ſcripti: *praeterea docebat,* male. Et locis praeterea infinitis. Vitioſe haec leguntur apud Servium V. AEneidos, quem ex hoc emendes licet. PUTSCH. MSS. *dicitque ſibi.* WASSE.

DIEI VESPER ERAT] Haud aliter MSS. non tamen refugerim *die* GRUT. Lego: *& die veſper erat.* ut alibi: *vix decima parte die reliqua.* Agellius lib. IX. cap. 14. Emendo Ovid. lib. VI.

Utque fide pignus dextras utraſque popoſcit.

Sic enim in blatturia membrana. COLER. Noſtri *diei.* Proxime hanc formam Liv. VII. 8. *Caſtrum oppugnatione, quia ſerum erat diei, abſtinuere.* Tacit. An. II. 21. *Jamque ſero diei ex acie ſubducit legionem faciendis caſtris.* ſerum, & *ſera* idem ſonant ac veſper. Gloſſarium ἑσπέρα, ſera, veſpera, crepuſculum. Q. Septimius III. 8. *Sed poſtquam magis magiſque fatigabatur,* & diei veſper erat. XX. *Poſtquam certandi praemiorumque finis factus,* & jam diei veſper erat. Thucydides IV. 25. ΟΨΕ τῆς ἩΜΕΡΑΣ. E contra habes apud Auctorem de B. Afric. *mane diei.* apud Ammian. XXXI. 12. *Exoriente vero* Aurora diei. vox denique *diei* ita abundat, ut apud Apulejum Apol. II. *anni.* hiems anni. WASSE.

PAVENS SULLAM ADCURRIT] Ita Pal. ſec. ejecta praepoſ. *ad,* & placuit. editio prima, *pavens ad S.* quod etiam in Pal. 6, 7. 8. GRUTER. Noſtri *ad Sullam.* Incerto vultu, i. e. *mobili.* Cicero Cluent. LIV. *Timor ejus, perturbatio,* ſuſpenſus incertuſque vultus, *crebra* coloris mutatio, *quae erat antea ſuſpicioſa, haec aperta, ac manifeſta faciebant.* Apulejus hinc explicatur. Mil. IX. p. 177. *puer* mobili & trepida *facie percitus.* Pricaeus ait, ignorare quid ſit, ideoque reponit igno-

citque, *ſibi* [a] *ex ſpeculatoribus cognitum, Jugurtham haud procul abeſſe, ſimul noctu clam ſecum profugeret, rogat, atque hortatur.* Ille animo feroci, negat ſe *toties fuſum Numidam pertimeſcere: virtuti ſuorum ſatis credere: etiam ſi certa peſtis adeſſet*, [b] *manſurum potius,*

VARIANTES LECTIONES.

a *a ſpec.* A. M. N. b *manſurum ſe* A. N. *ſe p. m.* M.

NOTAE VARIORUM.

ignobili, imo, diſtinguendum. *p. m. & t. facie, percitus.* ipſe rem deſcribit Met. X. 217. *ingens exinde verberonem corripit* trepidatio: & in vicem humani coloris ſuccedit pallor infernus. Homeri verbis:

—— τρέπεται χρὼς ἄλλυδις ἄλλη.

Ejus contrarium quando ora manent. Manil. V. 453.

Non dabit in luſum mores. facit ora manere.
Fronteſque *ac vultus componit pondere mentis.*

Τῷ αὐτῷ προσώπῳ. Themiſt. Orat. III. & τὸ μειδίαμα ἙΣΤΗΚΟΣ, καὶ ΟΥ̓ ΜΕΤΑΤΡΕΠΟ΄ΜΕΝΟΝ Senec. Med. 937.

—— *ora quid lacbrimae rigant?*
Variamque, *nunc huc ira, nunc illuc amor*
Diducit? anceps aeſtus incertam *rapit?*

Idem Herc. 249.

Nec unus habitus durat, *aut uno* fuit
Contenta vultu, *nunc inardeſcunt genae.*
Pallor ruborem pellit, & formas dolor
Errat per omnes. *Queritur implorat, gemit.*

Sulpicius Dial. III. 15. *Trementibus labris*, incertoque vultu *decolor*, *prae furore rotabat verba.* egregie Poëta:

—— *ſubito non* vultus, *non color* unus.

Lucan. V. 213.

—— *nunc* vultu pavido, *nunc torva* minaci,
Stat numquam *facies.*

Euripid. Iphig.

ΟΥ̓ ΤΑΥΤΑ` ΜΟΡΦΗ͂Σ ΣΧΗ΄ΜΑΤ', ἀλλ' ἠλλάσσετο φθέγξας, &c.

Seneca Troad. III. 523.

Adeſt Ulyſſes; & quidem dubio *gradu*
Vultuque *nectit pectore aſtus callidos.*

Statius Theb. X. 160.

Impatienſque Dei, fragili quem mente receptum
Non capit, exundant ſtimuli, nuduſque per ora
Stat furor, & trepidas incerto ſanguine *tendit,*
Exhauritque genas.

Infra: *ille animo*, &c. *pertimeſceret*, citat Nonius p. 425. illaque, *virtuti ſuorum S. c.* Servius ad Eclog. II. Wassé.

Dicitque sibi ex speculatoribus] Ita MSS. omnes; non, *a ſpeculatoribus*, ut habent editi. Carrio excluſit *ſibi*; alii etiam *dicitque*, tam heic quam capitis hujus initio, nec reprehendo; mihi tamen non libet eſſe tam licentioſo, non jubentibus, non permittentibus ullis libris. Grut. Noſtri fere *ex ſp.* Mart. tamen & Venetae *a ſp.* item *dicitque* retinent. Pemb. Ar. Reg. L 3. Markii γ. λ. & L 2. *audiens* vel *adiens.* omnes praeter λ. ſervant *ſibi.* Vide notas ad Jug. XCV. Wassé.

Certa pestis] L 2. *peſtis certa* Sulpicius II. 13. *etſi* certa peſtis *adeſſet.* peſtis pro *morte.* Ita Virgilius AEn. IX. 327.

Sed non augurio potuit depellere peſtem.

Livius: *Ibant unius familiae viribus Vejenti populo* peſtem *minitantes.* Inde qui fatum aliis properant aut damna inferunt *peſtes* audiunt. Noſter cap. 33. *Poſtquam illa* peſtis *ex Africa ejecta eſt.* Sophocles in Ajace Fl. ὁ λυμεὼν ἐμός. Confer Senecam Praef. ad N. Q. Terent. Adelph. II. 2. Trebellium vita Trebel. cap. 1. Hegeſippus I. 1. *ut quorum objectu* poenam *evaſerat eos jugulari juberet.* intellige poenam ultimam, & legendum *peſtem*, ut membranae C. C. C. & ita loquitur II. 10. ubi Codex B. Pub. *futuram.* alterum ſcilicet alterius interpretamentum. Hoc pacto apud Martial. II. 9.

Debet Aricino conviva recumbere clivo.

MS. C. C. C. *lecto*; quomodo legendum Lactant. III. 4. Ed. Cantab. 1685. *Spartiatae illi poetarum.* at MSS. & vetuſte cuſi *Sparti.* recte. Reſpicit ille M. Varronis Human. XXV. Σπάρτοι *qui dicuntur in agro Thebano nati.* Vid. Apollodor. III. Ammian. XX. 9. Wasse. Vid. Victorius XV. Var. Lect. 2. Broukh.

Mansurum potius, quam perditis] *Proditis*, veteres habent codices, & magis quadrat. Paulo poſt vero cum ait, *Jugurtham ante eos conſediſſe*; *ante* loci eſt, non temporis: & ſignificat,

tius, quam [a] *proditis quos ducebat, turpi fuga incertae, ac forsitan* [b] *paullo post* [c] *morbo interiturae vitae parceret.* [d] Ceterum ab eodem monitus,

VARIANTES LECTIONES.

a *proditis iis* F. b *post paullo* G. H. I. M. & Ed. Carr. c *morbo* delet F. d *Cetera* E.

NOTAE VARIORUM.

ficat, ita ante eos consedisse, qui eos praevenerit in itinere, quasi iter ad regem Bocchum impediturus. Illud vero mirum, quod scire cupiam, quomodo lectori persuadere velit auctor, ut credat Sullam cum suis tam facile Jugurthae castra penetrasse; Jugurthamque dubium haesitasse, nec ausum quicquam adversum eos, qui nihil non audebat, mihi vix fit verisimile. Rursus: *Ea res uti in tali negotio probata.* Alii legunt, *Ea res, uti in tali negotio solet, probata est.* Mirum & illud, auctorem ne uno quidem verbo meminisse loci vel superius, vel hoc in loco, ubi Bocchus ac Sylla convenerint. GLAR. In vetustioribus est, *proditis*, pro, *desertis*; ita & sententia postulat; nam Maurus Sullam uti clam secum noctu profugeret hortabatur; id Sulla facturum negat, quod turpe sibi duceret, proditis ac desertis iis, quos ducebat, fuga salutem petere. In hoc significatu Cicero: *Quem ego sum secutus*, inquit, *is me deseruit, ac prodidit.* & Caesar, *Deserite*, inquit, *milites si vultis Aquilam, atque hostibus prodite.* Idem II. de Bello Civili, *Desertos enim se ac proditos a vobis dicunt.* RIV.

QUAM TURPI FUGA] Vide notam ad hujus Historiae cap. 38. RUPERT.

FORSAN POST PAULO MORBO INTERITURAE VITAE] Julianus ap. Amm. Marcellinum lib. XXV. cap. 10. *ex vulnere moriens, sempiterno Numini gratias agit, quod non longa morborum asperitate sibi decedendum esset.* Sic & alii heroës passim in historiis. De Philippo Macedone ap. Oros. lib. III. cap. 4. de Julio Caesare apud Tranquillum invenies, hujusmodi mortem, ut honestiorem, praetulisse. Certe Homero quoque *pura mors* eorum vocatur, qui ense occiduntur. Vide Eustath. in X. Odyss. Adde Freinsh. ad Curt. lib. III. cap. 5. §. 5. RUPERT.

PAULLO POST MORBO] De eo ordine harum particularum vide notas nostras ad Livium XXII. 60. GRONOV. Ita MSS. estque elegantius ad aures quam *post paullo* ut editum aliis. GRUTER. Nostri *post paullo.* & sic auctor Cat. XVIII. LX. LXXIV. LXXVII. &, de Rep. ord. Alteram posituram adhibet C. XXIX. LI. Jug. XL. id quod perpetuo facit Q. Septimius. at *post paullo* Liv. XXII. 60. Horat. I. Ep. 4. aliique caeterum illud *morbo* supra versus, & a manu sec. exhibet Reg. marg. a manu I. Pemb. λ. *post paulo modo.* γ. *notiores* pro *tut.* f. pro *potiores.* sententia apud Homerum Il. M. 322.

> Ὦ πέπον, εἰ μὲν γὰρ πόλεμον περὶ τόνδε φυγόντες,
> Αἰεὶ δὴ μέλλοιμεν ἀγήρω τ' ἀθανάτω τε
> Ἔσσεσθ', οὔτέ κεν αὐτὸς ἐνὶ πρώτοισι μαχοίμην,
> Οὔτε κέ σε στέλλοιμι μάχην ἐς κυδιάνειραν·
> Νῦν δ' ἔμπης γὰρ κῆρες ἐφεστᾶσιν θανάτοιο
> Μυρίαι, ἃς οὐκ ἔστι φυγεῖν βροτὸν, οὐδ' ὑπαλύξαι,
> Ἴομεν.

Ad hunc modum & Pindarus Olymp. A. ἐπῳ. γ'. κω. ιγ'.

> —— Θανεῖν δ' οἷσιν ἀνάγκα.
> Τί κε τις ἀνώνυμον γῆρας ἐν σκότῳ
> Καθήμενος ἕψοι μάταν, ἁπάντων
> Καλῶν ἄμμορος.

Anonymus, forte Tyrtaeus, apud Stobaeum:

> Πολλάκι δηϊοτῆτα φυγὼν καὶ δοῦπον ἀκόντων
> Ἔρχεται, ἐν δ' οἴκῳ μοῖρα κίχεν θανάτου.

Demosthenes de Corona pag. 326. Ὑπὲρ εὐδοξίας καὶ τιμῆς, ἤθελον τοῖς δεινοῖς αὐτοὺς διδόναι, ὀρθῶς καὶ κακῶς βουλευόμενοι. Πέρας γὰρ ἅπασιν ἀνθρώποις ἐστὶ τοῦ βίου ὁ θάνατος, κἂν ἐν οἰκίσκῳ τις αὐτὸν καθείρξας τηρῇ. Xenophon. Exped. III. 299. ἐντεθύμημαι δ' ἔγωγε ὦ ἄνδρες καὶ τοῦτο, ὅτι ὁπόσοι μὲν μαστεύουσι ζῆν ἐκ παντὸς τρόπου ἐν τοῖς πολεμικοῖς, οὗτοι τε καὶ αἰσχρῶς ὡς ἐπιπολὺ ἀποθνήσκουσιν. Lucan. IV. 480.

> *Omnibus* incerto venturae tempora vitae
> *Par animi laus est, & quos* speraveris annos
> Perdere, *& extremae momentum abrumpere lucis*
> *Arcessas dum fata manu.*

Q. Septimius IV. 15. *Neque cuiquam super fatum vivendi concessam legem: turpem namque ac detestandam viris fortibus conditionem senectae, contra imbellibus optabilem.* Vide Philippi verba apud III. 14. Nostrum I. 7. Silium XIV. 630. Infra: *quanto sibi minus pepercissent tanto tutiores fore.* Supra: *Videre fugientes capi, aut occidi, fortissumum quemque tutissimum.* & in Catil. *semper in* proe-

tus, *uti noctu* [a] *proficiscerentur*, consilium adprobat: ac statim milites coenatos [b] esse [c] in castris; ignesque creberrimos fieri, dein prima vigilia [d] silentio egredi jubet. Jamque nocturno itinere fessis omnibus, Sulla pariter cum ortu solis [e] castra metabatur; cum equites Mauri nunciant, *Jugurtham, circiter duum millium intervallo*, [f] *ante consedisse.* Quod postquam auditum est, tum vero ingens metus nostros invadit: credere se proditos a Voluce, & insidiis circumventos. Ac fuere qui dicerent, *manu* [g] *vindicandum, neque apud illum tantum scelus inultum relinquendum.*

CXV. At Sulla, quamquam eadem existumabat, tamen ab injuria Maurum prohibet: suos hortatur, *uti fortem animum* [h] *gererent: saepe ante paucis strenuis advorsus multitudinem bene* [i] *pugnatum: quanto sibi in proelio minus pepercissent, tanto tutiores* [k] *fore: nec quemquam* de-

VARIANTES LECTIONES.

a *proficisceretur* F. b *esse* D. c *i. c. ipse jubet* G. *esse jubet i. c.* M. N. d *cum silentio egredi* deleto *jubet.* e *i. c. quam creberrimos ignes* M. f *ante eos sedere* A. E. *ante eos consedisse* B. D. F. H. I. g *vind. in Volucem* G. M. N. h *gerant* B. M. i *pugn. esse* K. *esse pugnatum* M. k *esse* D.

NOTAE VARIORUM.

proeliis iis maximum est periculum, qui maxime timent; audacia pro muro habetur. Vid. Liv. XXII. 5. Homerus Il. ε. 531.

Αἰδομένων ἀνδρῶν πλέονες σόοι, ἠὲ πέφανται.
Φευγόντων δ' οὔτ' ἂρ κλέος ὄρνυται, οὔτε τις ἀλκή.

Simonides:

Ὁ δ' αὖ θάνατος ἔφικε καὶ τὸν φυγόμαχον.

Quod expresserunt Senec. Troad. Curt. IV. Democritus dixit: τοὺς ἀνθρώπους φεύγοντας τὸν ΘΑ'ΝΑΤΟΝ ΔΙΩ'ΚΕΙΝ. Synes. Ep. 113. Ἐν πολέμῳ ὁρῶ τοὺς περὶ πλείστου ποιουμένους τὸ ζῆν, καὶ ζῶντας, ὅσοι δὲ τὸ ζῆν ἀπεγνώκεισαν· κἀγὼ ΜΑΧΗ'ΣΟΜΑΙ ὡς 'ΑΠΟΘΑΝΟΥ'ΜΕΝΟΣ καὶ οἶδ' ὅτι ΠΕΡΙΕ'ΣΟΜΑΙ. Ephori ad Leonidam ibid. Μαχέσθων ὡς τεθναξόμενοι, καὶ οὐ τεθνάξονται. WASSE.

IN CASTRIS, IGNESQUE QUAM CREBERRIMOS FIERI] MSS. *ignesque in castris quam creberrimos fieri.* CIACC. Ita quidem Aldi editio & sequentes, at illud *quam* non magis apparet in olim cusis *quam* MSS. Pall. primoribus. nam posteriores nonnulli quoque *ignes quam creberr.* GRUTER. L. 2. omittit *quam.* caeteri agnoscunt. WASSE.

SILENTIO] *Cum silentio* Ar. male & contra MSS. Liv. omittit *cum* XXI. 47. Q. Septim. II. 44. Cicero, alii. WASSE.

ANTE CONSEDISSE] Ita Pall. sec. alii enim adsentiuntur vulgatae editioni *ante eos consedisse.* GRUT. Nostri omnes retinent *eos.* WASSE.

QUOD POSTQUAM &c.] Videtur frustum inepti glossatoris. GRUT.

AT SULLA EXISTUMABAT] Est in Pall. sec. quart. sext. *aestumabat.* GRUT. *aestimabat.* R. WASSE.

SAEPE ANTE PAUCIS STRENUIS ADVERSUS MULTITUDINEM BENE PUGNATUM] Vide notam ad Catil. cap. 53. RUPERT.

ADVORSUM] Sic Reg. λ. Pemb. Grut. aliique *advorsus.* Sulp. Severus H. Sac. II. 22. *Saepe antea a paucioribus* adversum *plures* bene pugnatum. Lege, *antea paucis.* WASSE.

NEC QUEMQUAM, &c.] Sic MSS. non ut fere publicati, *nec decere quem manus*, ut habet editio princeps. GRUT. L. 2. L 3. WASSE.

NEC DECERE] Ita antiquus liber, & Nonius adducens hunc locum, in *Inermis.* p. 492. Infra: *Adversum Deos penates manus armare.* Sumtum locum ex III. Paedias Cyri annotavit Victorius.

decere, [a] *qui manus armaverit*, [b] *ab inermis pedibus auxilium petere, in maxumo metu, nudum & caecum corpus* [c] *ad hostis vertere.* Deinde Volucem, quoniam hostilia faceret, *Jovem maxumum obtestatus, ut sceleris, atque perfidiae Bocchi testis adesset*, [d] castris abire jubet. Ille lacru-

VARIANTES LECTIONES.

a *quem m. a.* M. N. b *ab inermibus* D. E. F. G. H. *ab inermis peditibus* M. c *ad hostem* N. d *ex castris* C. H. I.

NOTAE VARIORUM.

rius II. cap. 2. Μωρὸν γὰρ τὸ κρατεῖν βελομένους τὰ ΤΥΦΛΑ τοῦ σώματος, καὶ ἄοπλα, καὶ ΑΧΕΙΡΑ, ταῦτα ἐναντία τάττειν τοῖς πολεμίοις φεύγοντας. CIACC. *Metu* abest Lactantio, Comment. ad Statii Theb. VII. pag. 327. forte Noster: *maxume omnium, nudum*, &c. sed potiores Codd. omittunt vocem *maxume*. WASSE.

AB INERMIS PEDIBUS] Antea, *inermibus*. ego, *inermis*, reposui ex Nonio haec recitante in commentario *de mutata declinatione*. Facile autem est conjicere, homines imperitos, antiquae vocis insolentia offensos, supposuisse aliam, quae ad illius similitudinem proxime accederet. A. MANUT. Citat Nonius quoque. In MS. est *peditibus* pro *pedibus*. Sed illa lectio vulgata argutior est. Sumtum hunc locum ex III. Παιδ. Cyri annotavit optimus & doctissimus Victorius lib. II. Variar. cap. 2. Supra de Numidis: *Nam ferme Numidas in omnibus praeliis magis pedes, quam arma tutati sunt.* COLER.

CAECUM CORPUS] Hoc est, inquit Soldus, inerme. non habens respectum quo se praecipitet, Badius; atque eadem fere Crispinus. caecum corpus, est tergum; quod quidem aut hostem prospicere aut tela declinando vitare nequit; nemo adeo oculatus, ut videre simul valeat πρόσσω καὶ ὀπίσσω. adeo necesse est ut id semper lateat manticae quod in tergo est. Loquendi modus ex Xenophonte Cyrop. III. Μωρὸν γὰρ τὸ κρατεῖν βουλομένους, ΤΑ ΤΥΦΛΑ ΤΟΥ ΣΩΜΑΤΟΣ, καὶ ἄοπλα, καὶ ἄχειρα ταῦτα, ἐναντία τάττειν τοῖς πολεμίοις. Hinc, *caecum vulnus* quod *averso* infigitur, teste ad AEn. X. Servio. ita enim legendum, non *adverso*, uti habet editio qua jam utor Basil. 1613. sic enim Poëta:

Atque idem fugientem *haud est dignatus Oroden*
Sternere, nec jacta caecum dare *cuspide* vulnus:
Obvius *adversoque* occurrit.

Sed etiam & illi caecum corpus ad hostem vortunt, qui ita sub armis delitescunt, ut omnis conspiciendi hostem facultas adempta sit. Xenophon Hist. II. p. 473. Φυλαττόμενοι δὲ δραπετεύουσιν ἀεὶ ὑπὸ ταῖς ἀσπίσιν, ὥστε ἐξέσται ὥσπερ ΤΥΦΛΟΥΣ καὶ τύπτειν ὅπη ἂν βουλώμεθα. Sed Noster item *nudum* vocat, juxta Thucydidis, ΤΑ ΓΥΜΝΑ πρὸς πολεμίους δοῦς. V. 10. tergum nempe ex fuga nudatum. Virg. AEn. V. 586.

Et nunc terga fuga nudant, *nunc spicula vertunt*
Infensi.

Quae verba ab interpretibus admodum sinistre accepta sunt. *nudare* est, avertere arma, quae eidem praesidio fuere. Liv. XXVI. nudata defensoribus *moenia*. Cedrenus: γυμνὸν ἀντιπάλων χωρίον. Quia ex fuga, haerentibus utcunque clypeis, terga nudantur, ideo *tergum* sive *humerus*, & *fuga*, alterum pro altero venire solent. Eleganter Hebraei Psalm. XXI. 13. pones eos *Shekem*, humerum scilicet aversum. hoc est, in fugam dabis. Virgilium & Sallustium sequitur Hegesippus II. 15. Munitior *enim semper est qui* sequitur, *quam qui praecedit: quia hic pectus* tegit, *ille hosti* terga *sua* detegit WASSE.

JOVEM MAXUMUM OBTESTATUS, UTI SCELERIS ATQUE PERFIDIAE BOCCHI TESTIS ADESSET] Notanda haec reverentia est, quantumvis in stramineos deos. Silius lib. XV.

Idem justitiae cultor, quaecunque capesses,
Testes factorum stare, arbitrabere, divos.

Huc referenda formula olim recepta, qua DEOS ESSE exclamabant. Livius lib. III. cap. 56. *Dum pro se, quisque DEOS esse, & non negligere humana, fremunt.* Et lib. VIII. cap. 6. ait Manlius Torquatus: *EST COELESTE NUMEN, ES MAGNUS JUPPITER.* RUPERT.

EX CASTRIS] Adjeci *ex*, quod haberent MSS. edd. omnibus hactenus male abfuit. GRUT. Sic Pemb. λ. Bodl. R. & Grut. *castris ire.* WASSE.

crumans orare, *ne ea crederet:* [a] *nihil dolo factum, ac magis calliditate Jugurthae; cui videlicet speculanti iter suum cognitum esset.* [b] *Ceterum, quoniam neque ingentem multitudinem haberet; & spes, opesque ejus ex patre suo penderent;* [c] *credere illum nihil ausurum palam, cum* [d] *ipse filius testis adesset: quare optumum factum videri, per media ejus castra palam transire: sese, vel praemissis, vel ibidem relictis Mauris, solum cum Sulla iturum.* Ea res, uti [e] in tali negotio, [f] probata: ac statim [g] profecti, quia de inproviso [h] adcesserint, dubio, atque haesitante Jugurtha, incolumes transeunt. [i] Deinde paucis diebus, quo ire intenderant, perventum est.

CXVI. Ibi cum Boccho Numida quidam Aspar nomine, multum & familiariter agebat, praemissus ab Jugurtha, postquam Sullam accitum audierat, orator, & subdole speculatum [k] Bocchi consilia: [l] praeterea

VARIANTES LECTIONES.

a *n. dolo suo f. dicebat* G. b *Cetera* E. c *ut crederent* G. *crederet* K. *erat ut crederet* M. d *ipsius* B. N. *ipse f. patris t. a.* M. e *i. t. n. solet* C. f *probata est* B. B. D. L. M. g *profecti sunt* K. h *acciderant* A. F. H. I. K. *acciderat* M. N. i *Denique* B. k *cons. Bocchi ierat* C. D. E. G. K. l *ierat praeterea* M.

NOTAE VARIORUM.

Nihil dolo] Aliquot MSS. *at*, mallem & hoc & illud abjiceretur. Grut. *ac magis* in Marg. a 2. manu Pemb. confer Septimium I. 9. Regio abest eleganter. Wasse.

Credere illum] Pall. quintus, *ut crederet illum*, sext. *credebat illum*, sept. *credere illum.* Grut. *ut crederet.* λ. abest *ut* Pemb. γ. *crederet* a manu 1. Wasse.

Caeterum, quoniam ingentem multitudinem non haberet, et spes opesque ejus omnes ex patre suo penderent] In manuscritis est, *quoniam neque ingentem multitudinem haberet;* & quae sequuntur. sicque rectius legitur, ut ego sentio. Riv. Sensus loci: quoniam neque haberet magnas copias Jugurtha, & spes opesque ejus a patre suo Boccho penderent, in cujus fidem concesserat, &c. cum ipse filius Volux testis adesset. caeterum Bodl. omittit *filius.* Wasse.

Quare optimum factum videri] Apulejus Milesia prima: *Optimum itaque factum visum est anteluculo furtim evadere, & viam licet trepido vestigio capessere.* & errat qui in verisimilibus *horrendum spectatu* pro *spectatum* reponit Supra Catilina: *Optimum factum credens exercitum augere.* Deinde: *Optimum factum ratus noctem.* & sic reponendum ex libris Rittershusii. Arnobius Adversus gentes lib. I. *Incredibile dictum est, & caecis obscuritatibus involutum.* ubi male Criticus *dictu.* Symmachus lib. I. Epistola 3. *Difficile factum est ut honor angustis rebus addatur*, quae male mutant viri docti. Putsch. Pall. sec. alia positura, *quare videri optimum factum*, adeo ut *videri* forsan sit supervacuum. Gruter. Nostri nihil novant. forte legendum apud Sulpicium II. 45. *opt. factum.* Wasse.

Accesserant] Gruter. *accesserint.* at Reg. L 2. Venetae *acciderat.* sic λ. Pemb. verum γ. *acciderant.* bene. Wasse.

Quo ire intenderant] Existimo abundare vocem *ire.* Infra: *Quo initio intenderat pervenit.* item: *Quo intenderat, Cirtham rediit.* Ciacc.

Oratum, et subdole speculatum Bocchi consilia] Quiescere consensu editorum codicum poteramus: absque scriptis calamo esset; *orator & subdole speculator Bocchi consilia; speculator consilia*, ut *speculor consilia.* Nec insolens Sallustio, ut verbi casum det nomini. Lib. III. Histor. *Sed Pompejus a prima adolescentia sermone fautorum,*

terea Dabar, Maſſugradae filius, ex gente Maſiniſſae, ceterum materno genere inpar; nam pater ejus ex [a] concubina ortus erat; Mauro [b] ob ingenii multa bona carus, acceptuſque, quem Bocchus fidum

VARIANTES LECTIONES.

a *mater ejus ex conc. nata erat* A. G. H. *acc. erat* A. *mater ejus ex conc. nata erat* D. E. M. N. *mater ejus ex concubina orta erat* K. b *ob ingenia* K.

NOTAE VARIORUM.

rum, ſimilem ſe fore credens Alexandro regi, facta conſultaque ejus quondam aemulus erat. AEmulus facta. quia dicimus, *aemulor facta*. PALMER. Libri Palmerii: *Orator & ſubdole ſpeculator Bocchi conſilia ierat.* Signatum & antiquum genus loquendi, ut verbis caſus nomini detur. Sic lib. III. Hiſt. apud Nonium: *Sed Pompejus prima adoleſcentia ſermone fautorum ſimilem ſe fore credens Alexandro regi, facta conſultaque ejus quondam aemulus erat.* Terentius: *Et id ſpero adjutores deos.* Et idem Phormione: *Et ſenis eſſem ultor iracundiam.* Ita enim alibi docui eſſe corrigendum. COLER. Ita omnes MSS. ſed voce *adhuc* auctiores. Pall. quidem ſec. *conſilia venerat.* tert. quart. ſext. ſept. *conſilia ierat.* quint. *conſilia audierat*, quae diſcrepantia ipſam facile convincat mendacii. GRUT. *ierat.* Pemb. Ar. Reg. λ. γ. pro *ſpeculatum* Codex Palmerii *ſpeculator*. WASSE.

ET SUBDOLE SPECULATUM BOCCHI CONSILIA IERAT] Adjiciendum hoc eſt notae ad Juſtini XXXI. cap. 4. §. 4. RUPERT.

INPAR, NAM PATER, &c.] Sic Pall. ſec. tert. 8. quippe quartus *quia pater ejus ex concubina natus erat*, quintus ac ſextus, *nam mater ex concubina nata erat*, ſept. *nam mater ejus ex concubina orta eſt.* haec varietas inducit ſuſpicionem, ſcripſiſſe Salluſtium, tribus vocibus minus, *nam pater ex concubina.* GRUT. *natus* Ar. *nata* λ. *nam pater ejus ex conc. ortus erat.* Pemb. in marg. a man. 2. viſitur, *pater.* vid. Palmerium. de Othone Tacit. Hiſt. II. 49. Pater *Conſularis*, *avus Praetorius*: maternum genus impar, *nec tamen indecorum.* Hegeſip. I. 38. Inferior materno *latere.* WASSE.

NAM MATER EJUS EX CONCUBINA ORTA ERAT] Hoc unus excogitavit: ſed omnes poſtea amplexi ſunt: credo, quia de materno impari genere dixerat. Recte tamen Thoſanus & Bertinienſis: *nam pater ejus ex concubina ortus erat.* Impar erat materno genere, quia avia concubina fuerat Maſiniſſae, e qua ſublatus pater Dabaris. Quid enim referebat matrem non eſſe regia ſtirpe, aut ex concubina ortam; quod amplius eſt; ſi pater e gente Maſiniſſae legitimus eſſet. PALMER.

MAURO OB INGENII] In Veneto atque aliis, *Ob ingentia facta*: ſed utrum rectius, nos in medio relinquemus. Vulgata lectio magis probanda videtur. RIV.

OB INGENII MULTA BONA CARUS] Obſervavimus in hiſtoriis, acerrimi plerunque ingenii, multaeque virtutis, ſpurios eſſe. Critheis furtivo amore gravida facta, Homerum peperit apud amnem Mellam; unde eum Mellae filium Arnob. nominat: vel, juxta Plutarchum, Meletem; unde & primo Meleſigenes adpellatus fuit. De Herculis natalibus res notiſſima eſt, vel e Plauti Amphitruone. Par ratio Themiſtoclis, quem Threſſa fuiſſe meretricula natum, auctores ſunt Athenaeus & Suidas. Sic Timotheus, Athenienſium imperator, Cononis, ex muliere quaeſtuaria, filius fuit. Quid de Alexandro M. dicam? quid de AEnea? quid de Romulo? Adulterio quoque natus Arturius, Rex Britanniae veriſſimus, ac fortiſſimus: ne quis fictum putet a Galfredo Monaemuthenſi; licet multa fabuloſa hiſtoriae irrepſerint: quod & fatetur I. Lelandus, aſſertione adverſus, non modo Polydorum Virgilium, ſed etiam Gulielmum Parvum, ſive Neubrigenſem: cui ſane hoc minus habendum fidei, quod & ipſe fabulas non paucas hiſtoriae ſuae Anglicae interſerit. Et quis neſcit Guilhelmum Conquaeſtorem, unde Angliae Reges, illegitimo toro natum? RUPERT.

QUEM BOCCHUS FIDUM ESSE ROMANIS] Verbum hoc poſtremum quidam tollendum putant. quaſi vero nihil referret, eſſet ne Romanis fidus is, cui tantis de rebus negocium committendum erat, praeſertim cum fere omnes proximi regis ab Jugurtha corrupti eſſent. CAST. Illud *Romanis*, non habent omnes codices: nec ad regis commodum quicquam attinebat, cum Romanis fidum eſſe, ſed potius gratum Romanis, ac fidum regi. Badius etiam omiſit. Paulo poſt: *Quo*

fidum [a] esse Romanis, multis ante tempestatibus expertus, illico ad Sullam nunciatum [b] mittit, *paratum sese facere, quae populus Romanus vellet: colloquio diem, locum, tempus ipse deligeret: consulta sese omnia cum illo integra habere: neu Jugurthae legatum pertimesceret:* [c] accitum esse, [d] quo res communis licentius [e] gereretur: nam ab insidiis ejus aliter caveri nequivisse. [f] Sed ego comperior, Bocchum ma-

VARIANTES LECTIONES.

a *esse* delet M. b *misit* I. c delet *acc. esse* A. B. C. E. H. I. K. L. d *quo praesente* I. e *ageretur* N. f *sed ego comperior.* Hic desinit antiquissimum & optimum, incendio uti videtur laesum, MS. L.

NOTAE VARIORUM.

Quo res communis licentius gereretur. Licentius, Badius exponit *audentius*. & *cum permissione majore.* Soldus ut notum transilit. Ego sane quid sibi velit, non clare admodum intelligo. Nec illud planum est, cum Bocchus potentior esset Jugurtha, quomodo, nisi per Asparis legati praesentiam ab ejus insidiis cavere potuerit. Mox, *Comperior* & *Comperio* habent codices. Vetustius est *Comperior.* Rursus: *Multumque cum animo suo volvere solitum.* Quidam codices *multa* pro *multum.* Alius item codicum habebat *eum* pro *cum.* denique quidam non addunt *suo.* GLAR.

MULTIS ANTE TEMPESTATIBUS] Ita MSS. septem. octavus enim, hoc est, cui scriptura omnium recentissima, *antea*, quomodo hactenus editi. GRUT.

ILLICO AD SULLAM] Pall. sec. *mittit nunciatum paratum*, quae transpositio facit, arbitrer, *nunciatum* esse a calamo extraneo. GRUT.

PARATUM SESE FACERE QUAE VELLET] MSS. *quae populus R. vellet.* quomodo & vetustissimum quodque ex impressis. RIV.

DIEM ET TEMPUS] *Diem* abest Arond. caeteri agnoscunt. WASSE.

IPSE DELIGERET &c.] Pall. sec. *deligeret ipse*, quod nescio quomodo fortius est. GRUT.

CONSULTA SESE, &c.] Cicero ad Atticum VIII. *Omnia sunt integra nobis.* & , *Si mihi integra omnia ac libera fuissent.* Et lib. X. *Integra omnium sustinuimus.* Videndum ergo an vox *consulta* otiosa sit. CIACC. MSS. *consulto*, praeter Palat. quint. sept. octavum; in quibus scriptura vulgata. GRUT.

NEU JUGURTHAE. &c.] Sic MSS. omnes praeter duos; nam sept. *pertimesceret illum accitum quo res com.* &c. octav. vero, *pertimesceret quod eo advocatus esset quo res*, &c. hinc nata illa patrum aevo, *pertimesceret, accitum esse quo:* quae ipsa tamen absunt editionibus primis. GRUT. Venet. *quod eo advoc. esset.* Mart. *quem esse accitum* Reg. Ar. L 3. λ. Pemb. γ. optimis Gruteri accedunt. WASSE.

ACCITUM ESSE] Sic nulli MSS. In octo codicibus Gruteri tantum unus *illum accitum:* alter, *quod eo advocatus esset.* Indicio haec inserta ab iis, qui vetere scriptura quod agerent non inveniebant. In qua nihil mutandum, nisi τὸ *quo* in *quin.* Sensus est: ne putaret obstare sibi Asparem quo minus libere diceret ageretque quae in rem utriusque essent; nam illum necessario admittendum fuisse ut aliae Jugurthae insidiae excluderentur. GRONOV.

ALITER CAVERI NEQUIVISSE] Non dicit Bocchus, se aliter non potuisse cavere ab Jugurthae insidiis, sed Sullam; ideo loquitur per verbum impersonale, ut vocant Grammatici. CAST. Sic quidem MSS. aevi posterioris, at priores *cavere.* GRUT. Ar. Reg. Venetae Pemb. *caveri.* λ. *cavere* & supra, *i.* γ. *cavere.* WASSE.

SED EGO COMPERIO OB EA QUAE &c.] Melius Thosanum & Sigebergense, *attinuisse* quam quod vulgo *detinuisse.* Plautus, Milite glorioso:

Nam nihil miror, si libenter Philocomasium hic eras.
Forma hujus, mores, virtus animum attinuere hic tuum.

Ful-

magis Punica fide, quam ob ea, quae praedicabat, simul Romanos, & Numidam spe pacis [a] adtinuisse: multum que cuman imo suo volvere solitum, Jugurtham Romanis, an illi Sullam traderet: libidinem advorsum nos, metum pro nobis [b] suasisse.

CXVII. Igitur Sulla respondit, [c] *pauca se coram Aspare locuturum,* *cete-*

VARIANTES LECTIONES.

a *detinuisse* N. b *suasisse comperi* N. c *pauca* delet C.

NOTAE VARIORUM.

Fulvii lib. *comperio.* A. MANUT. Quamvis in Veneto & aliis plerisque *comperio* reperitur, tamen legend. haud dubie *comperior*, ex Prisciano lib. VIII. capite de generibus verborum. Corn. Tacitus IV. *Hunc ego Lepidum temporibus illis gravem & sapientem virum fuisse comperior.* Gellius Sallustii aemulus, hoc est, & ipse usurpator veterum vocabulorum lib. III. cap. 2. *Verum esse* comperior, inquit, *quod quosdam bene litteratos homines dicere audivi.* Diomedes lib. I. *comperior* & *comperio* differre ait; *nam* comperior, inquit, *est mea opinione colligo;* comperio, *ab alio cognosco.* Ceterum pronomen *ea*, omittendum censeo, legendumque, *quam ob quae praedicabat.* quomodo Plautus in Persa:

Omnes res relictas habeo, prae quod tu velis.

Hoc est, *prae eo quod tu velis.* Sallust. in oratione L. Philippi in senatu: *Quae ille advorsum divina & humana omnia cepit non pro sua, aut quorum simulat injuria, sed legum ac libertatis subvertendae.* id est, *non pro eorum injuria, quorum pro injuria simulet.* Nec dissimile admodum est illud Ciceronis: *Ut hujus rei caussa, dedita opera, mittat aliquem Balbus, ad quos videbitur.* pro, *ad eos quos volet.* Idem: *Recipe te ad nos, ad quod tempus confirmasti.* RIV. Sic emendavi ex Fulvii libro, & Prisciano lib. VIII. quomodo supra locutus: *Metellum magnum & sapientem virum fuisse comperior.* Et Tacit. IV. *Hunc ego Lepidum temporibus illis gravem & sapientem virum fuisse comperior.* Sed & Gellius libro tertio, capite secundo: *Verum esse comperior, quod quosdam bene litteratos homines dicere audivi.* Vide Diomedem libro primo, cap. 1. de differ. ALD. MANUT.

PUNICA FIDE] MS. *Poenica.* Sed illud usitatius. Contra apud Plautum *Punus* pro *Poenus* legitur:

Nullus me est hodie Punus Punior.

Sic enim MS. Priscianus habet lib. III. Sed *Poenus* rectius item dicitur. Ut Plautus docet:

Ut vobis victi Poeni poenas sufferant.

Glossae: τιμωρὸς *Poenus*, quamvis hoc aliud. COLER.

SPE PACIS ADTINUISSE] Ita MSS. fere omnes nam quart. *accivisse*, sext. *obtinuisse*, sept. *abstinuisse.* oct. ut & edd. priscae *detinuisse* Bong. liber *accersisse.* GRUT. vide Palmerium. WASSE.

SULLAM TRADERET] Plutarch. p. 410. Ὡς δὲ πιστεύσας ἀνέβη πρὸς αὐτὸν ὁ Σύλλας, εἶχε μέν τις τροπὴ γνώμης καὶ μετάνοια τὸν βάρβαρον, ἡμέρας τε συχνὰς διηνέχθη τοῖς λογισμοῖς, βουλευόμενος ἢ παραδοῦναι τὸν Ἰουγούρθαν, ἢ μηδὲ τὸν Σύλλαν ἀφεῖναι. pro *occulte* Ar. *occulta*, vide Palmer. WASSE.

IGITUR SULLA RESPONDIT PAUCA SE, &c.] Hic locus corrupte in plerisque exemplaribus legitur, atque adeo in Aldi. Ceterum auctor hic aperit, quid Sulla responderit Bocchi legatis, & ut eosdem docuerit, quo pacto Jugurthae Legato illudant, quid in ejus praesentia ad Sullae petitiones ab rege respondeant. hunc sensum Badius egregie explicuit, nec tacuit Soldus, & sequentia omnia haec confirmant. Mox: *Quae sibi responderentur. Sibi*, omittit codex Aldinus, at alii habent, & placet. Proximo item versu, distinguendum post *a Consule*, ac deinde inserendum, *venisse quaesitum.* Id admonemus, quod in plerisque codicibus neglectum videbamus, praesertim in Aldino, quem catervatim deinceps librarii temere sunt imitati. GLAR. In aliis, ut manuscripto quodam, est, *occulte aut nullo, aut quam. simul edocet quae responderentur.* In alio manuscripto non reperi neque τὸ *se*, neque *occulte*; atque haud scio, an ex glossa utrumque irrepserit in contextum. In eodem non est *respondit*, neque *Sulla* casu nominativi, sed accusativi, *Sullam.* RIV. Abest *se* L 2. 3. Aldin. &, *respondit* intra lineas γ. tantum visitur. pro *praesentibus*, Venetae *praesente.* emendatum forte ab editore Laeto ad formam Terentianam, *praesente nobis.* WASSE.

cetera occulte aut nullo, aut quam [a] *paucissimis praesentibus:* simul edocet, [b] quae responderentur. Postquam, sicuti voluerant, congressi; dicit *se missum a Consule venisse, quaesitum ab eo, pacem, an bellum agitaturus foret.* Tum rex, uti praeceptum fuerat, [c] post diem decimum [d] redire jubet; ac nihil etiam nunc decrevisse, sed illo die responsurum. Deinde ambo in sua castra [e] digressi. Sed ubi plerumque noctis processit; Sulla a Boccho occulte arcessitur: ab utroque tantummodo fidi interpretes [f] adhibentur. Praeterea Dabar [g] internuncius, sanctus vir, [h] ex sententia jurat ambobus: ac statim sic rex [i] incipit.

CXVIII.

VARIANTES LECTIONES.

a *paucis* K. b *quae sibi r.* H. I. c *post dies decem* D. d *venire* C. e *digressi sunt* B. F. H. K. *regressi sunt* M. f *adhibebantur* A. g *qui tunc internuncius* N. h *jurat e. s. ambobus* M. *e. s. a. juravit* N. i *incipit* E. G.

NOTAE VARIORUM.

Aut nullo, aut quam paucissimis praesentibus] Quod in Coloniensi haec omissa sunt, *aut nullo;* in aliis quibusdam traducta, *aut quam paucissimis, aut nullo praesente:* in nonnullis, scilicet Thosano & Bertiniensi, *aut nullo praesente, aut q. pauc.* vide, ecquid Sallustius maluerit: *cetera occulte, aut quam paucissimis praesente.* raro enim aliter veteres. Ex Ter. Eunucho id omnibus in ore est:

Nescio quid absente nobis turbatum est domi.

Tamen ita habent, quia, *nobis*, pro, *mibi*, valeat, rem spectari: verum non ita Pomponius:

Quidam apud forum praesente testibus mibi vendidit.

Nec Accius:

Est res aliqua, quae praesente his prius mature institit.

Et Fenestella: *praesente suis*, & Nonius: *praesente omnibus*, eadem ratione, apud Nonium. Nihil argumenti dico, cur necesse fuerit Sallustium ita scribere, nec eo desinit verisimile esse in antiquario, suspicionem facientibus libris. Palmer.

Voluerant] MSS. omnes praeter unum *voluerat*, Grut. Nostri, fere, *quae sibi resp.* sed vox *sibi* abest Gut. Wasse.

Dicit se missum al.] Ejecerim *se missum*, seu spurium. Grut.

Quaesitum ab eo] Ar. omittit *ab eo.* Wasse.

Nunc decrevisse] Eleganter abest *ait*, aut quid simile, notante Cl. Perizonio ad Q. Septimium. Wasse.

Deinde ambo in sua castra digressi] Si Sulla ad amicum venit, ad quid indigebat castris? Si ad inimicum, ut quem dubiae fidei censebat, quid juvissent tantula castra in tanto regno? Sed magis mirum, quid Bocchus castris in suo regno indiguerit. Hoc est aequare Thucydiden! Mox: *Plerumque noctis processit.* haec verba inter parenthesin satis inepte posuit Aldinus codex. Glar.

Praeterea Dabar internuncius, sanctus vir, jurat ex sententia ambobus] Alii libri, *Dabar internuntius sancte jurat ex sententia amborum.* Vide quae scripsi in Annotationibus Caesaris ad lib. I. Bel. Civilis. Ciacc. Haec lectio confirmatur loco Caesaris ex lib. I. de B. G. Ursin. Nimis aperte adulterium resipit, *sanctus vir*, quod etiam utcunque produnt MSS. nam Pal. sec. *praeterea internuntius sanctus vir Dabar*, quart. *praeterea Dabar internuntius factus vir & ex sententia ambobus ac statim*, quint. *praeterea Dabar internuntius sancte jurat ex sententia ambobus.* sex. *praeterea Dabar internuntius ex sententia ambobus ac statim.* sept. *praeterea Dabar internuntius sanctus intrat & ex sententia ambobus ac statim.* oct. *praeterea Davar internuntius sanctus vir jurat ex sententia amborum, statim sic*, &c. locus inquinatus & qui dubium reddit, annon alia quoque rapi queant in controversiam, ac si tantum essent auctoris, *ab utroque tantummodo fidi interpretes adhibentur, praeterea Dabar internuncius, ex sententia ambobus ac statim.* haereo, haereo. Grut. γ. *internunt. sancte juret ex sententia.* supra, *juraverat.* praeterea *sancte* ex correctione. primo forte *sanctus.* Wasse.

Ex sententia ambobus jurat] Cic. Acad. Quaest.

CXVIII. *Numquam ego ratus ſum fore, uti rex maxumus in hac terra, & omnium, quos novi,* [a] *opulentiſſimus, privato homini gratiam deberem.* [b] *Et hercule Sulla, ante te cognitum, multis orantibus aliis ultro egomet opem tuli, nullius indigui.* [c] *Id inminutum,* [d] *quod ceteri dolere ſolent,* [e] *ego laetor. Fuerit mihi pretium, eguiſſe aliquando tuae amicitiae; qua apud animum meum* [f] *nihil carius habeo. Id adeo experiri licet:*

VARIANTES LECTIONES.

a delent *opulentiſſimus* A. B. C. D. E. F. G. H. I. K. M. N. b *Et mehercle* N. c *Id imm. eſſe* A. H. I. M. *id eſſe imm.* G. d *quo c. d. ſ.* E. e *gaudeo laetorque* F. f *n. c. eſt* B.

NOTAE VARIORUM.

Quaeſt. lib. IV. *Majorum etiam comprobat diligentia; qui primum jurare ex ſui animi ſententia, quemque voluerunt: deinde ita teneri, ſi ſciens falleret, quod inſcientia multa verſaretur in vita: tum qui teſtimonium diceret, ut arbitrari ſe diceret.* Sic Marius: *Nam me quidem ex animi ſententia, nulla oratio laedere poteſt.* COLER.

UTI REX MAXUMUS &c.] Gloſſematis & iſthaec obſita. de MSS. enim octo nullus omnino eſt in quo viſitur verbum *opulentiſſimus*, quod tamen in edd. primis, itaque abjiciendum in eſquiliis inter Cadavera. forſan etiam alia nonnulla ejuſdem contubernii, retentis tantum *uti rex omnium in hac terra maximus privato.* GRUT. Ar. R. Pemb. λ. γ. L 3. omittunt, ideoque inducas *omnium opul. q. novi.* WASSE.

ET HERCULE SULLA ANTE TE COGNITUM] Perperam eſt in recentioribus, *ante cognitum*, omiſſo pronomine *te*. Sed & Priſcianus XVIII. nobiſcum facit, qui *ante te cognitum*, pro eo poſitum teſtatur, quod eſt, *antequam te cognoſcerem.* Error inde irrepſit, quod bis poneretur *te*, ita alterum eſt incuria quadam omiſſum. Quae res & alibi ſaepe locum errori fecit. Id quod in caſtigationibus noſtris in Ciceronem oſtendimus prolixius. RIV.

ID INMINUTUM] Gruteriana, λ. Bodl. contra Codd. *immutatum.* WASSE.

FUERIT MIHI PRETIUM] Quaeſo bone Lector, quid ſententiae aut omnino ſenſus ex his verbis elici queat? At ita habet codex Aldinus, quem fere indocti ac mali judicii homines ſequuntur. Badius propius vero expoſuit, ſed tamen perperam in genitivo legit, *tuae amicitiae.* cum locus ita ſit legendus; *Fuerit mihi eguiſſe aliquando pretium tua amicitia.* ut *tua amicitia* in nominandi caſu intelligatur hoc ſenſu; *Aliquando eguiſſe fuerit mihi pretium amicitia tua:* quaſi diceret, pro damno quod eguerim, amicitia tua eſt mihi pretium: quod adulandi gratia dixiſſe videtur. GLAR. Pro, *fuerit tanti*, ſive operae pretium fuerit, eguiſſe amicitiae tuae. Sic Corn. Tacitus II. *Res eo anno prolatas haud referrem, ni pretium foret.* Et I. *Germanico* pretium fuit *convertere agmen.* In vetuſtioribus non eſt *pretium*, recte ne an ſecus, aliorum eſto judicium. RIV. Edd. priſcae & Pall. ſec. tert. ſept. *fuerit mihi eguiſſe aliquando pretium tuae amicitiae*, nam quart. *fuerit mihi pretium aliquando eguiſſe id adeo, &c.* oct. vero, *fuerit mihi eguiſſe aliquando tuae amicitiae quae, &c.* ſolum reſtat ſcriptura prima in Pall. quint. & ſext. quorum tamen prior praepoſuit vocem *ſed fuerit*, alter vero ſervat *fuerit mihi pretii aliquando eguiſſe tuae am.* at nihil innovandum eſt; omnia ſunt compoſita, omnia ſana. GRUT. Abeſt τὸ *pretium* Regio, uti & L 2. 3. corrige obiter Hegeſippum V. 15. Fuerat, *Hebraei, humani ingenii contendere pertinaciter, &c.* in principio Orat. Joſephi. Recte heic MS. C. C. C *fuerit.* Ita Livius I. 23. *Neque recte, an perperam, interpretor: fuerit iſta ejus deliberatio, qui bellum ſuſcepit.* Quintilian. Inſt. I. 1. *ſed hi pauci admodum.* fuerit *argumentum, quod in pueris elucet ſpes plurimorum.* Τὸ *pretium* non eſſe Salluſtii, vel ex eo apparet, quod in codicibus fere ſcriptis alio loco inculcatum eſt: nimirum, *fuerit mihi eguiſſe aliquando pretium tuae amicitiae.* Nonnulli, *pretii.* Sed deleatur utrumque & recipiatur, quod eſt in optimis: *fuerit mihi eguiſſe aliquando amicitiae tuae.* Genus loquendi illuſtravimus lib. IV. Obſerv. cap. 8. p. 116. GRONOV.

cet: arma, viros, pecuniam, postremo quidquid animo libet, sume, utere; &, quoad vives, numquam tibi redditam gratiam putaveris; semper apud me integra erit: denique nihil me sciente frustra voles. Nam, ut ego existumo, regem armis, quam munificentia, vinci, [a] *flagitiosum minus. Ceterum de Republica vestra, cujus curator huc missus es, paucis accipe. Bellum ego populo Romano neque feci, neque* [b] *factum umquam volui: finis meos advorsum armatos armis* [c] *tutus sum. Id omitto; quando vobis ita placet; gerite, uti vultis, cum Jugurtha bellum. Ego flumen Mulucham quod*

VARIANTES LECTIONES.

a *minus fl. est* A. B. D. G. H. I. K. M. b *facere* E. M. c *tutatus* A. B. C. D. E. F. G. H. I. K.

NOTAE VARIORUM.

QUIDQUID ANIMO LIBET] Antiqua exemplaria cum impressis consentiunt. Donatus aliter hunc locum legit, Terentii illa verba in Eunuchum enarrans: *Et habetur & refertur a me Thais. Qui habet*, inquit, *apud se gratiam, nondum rettulit: rettulit qui destitit habere; multum ergo dixit: Et habetur gratia, & refertur. Quem sensum transtulit Sallustius in bellum Jugurthinum: Arma, pecuniam sume, utere: & quoad vixeris, nunquam redditam tibi gratiam putaris: semper apud me integra erit.* Proinde re diligenter animadversa, venio in eam conjecturam, ut existimem verba illa, *postremo quidquid animo libet*, errore librarii defecisse. Liberum est, & suum cuique judicium. C. POPMA.

QUOAD VIVES] Donat. ad Terent. Eunuch. IV. 6. *vixeris* &, *putaris*. Supra: *animo lubet*. Pemb. *in animo l.* a vulgatis stant caeteri. Noster voce *lubet* absolute semper & sine *animo* utitur. Vide nos ad VI. 34. WASSE.

DENIQUE NIHIL FRUSTRA VOLES, ME SCIENTE] Manuscripta, nec non ex impressis vetustioribus quaedam, *denique nihil me sciente frustra voles.* quae verborum collocatio melior. RIV.

REGEM ARMIS, QUAM MUNIFICENTIA VINCI, MINUS FLAGITIOSUM] Inserit hanc gemmam lib. II. Polit. cap. 17. Lipsius. Adde Bernecc. in Speculo Boni Principis cap. 8. §. 4. & illud Senecae: *Melius beneficiis imperium custoditur, quam armis.* Item quod de Augusto Tacitus I. Annal. *Ut sibi imperium confirmaret, militem donis, populum annona, cunctos dulcedine otii pellexit:* Casaub. ad Suet. Tit. cap. 8. *Leo Augustus, in constitutione quadam, de Imperatoris officio, in haec verba differens:* Τέλος τῷ βασιλεῖ τὸ εὐεργετεῖν. διὸ γὰρ εὐεργέτης λέγεται, καὶ ἡνίκα τῆς εὐεργεσίας ἐξατονήσῃ, δοκεῖ κιβδηλεύειν, κατὰ τοὺς παλαιοὺς, καὶ τὸν βασιλικὸν χαρακτῆρα. *Finis Regi praepositus est, bene facere hominibus, idcirco benefactor appellatur, quod si quando benefaciendi facultas ei defuerit, videtur esse non legitimus, prout quidem Regius character a veteribus est proditus.* Alludit sine dubio ad hanc Titi vocem, eamque appellat notam sive characterem veri Regis. Haec Casaub. RUPERT.

CUJUS CURATOR, &c.] Magis putarim initio fuisse, *cujus caussa huc missus es*, eique adpictum deinde *orator*, ac deinde utramque vocem mutatam in *curator*, id quo nunc magis sentiam, est quod invenerim pridem in Bongarsianis notis, fuisse in MS. quem ipse contulerat, *cujus gratia orator.* Pall. octo tamen nulla litera variant. GRUT. nec Nostri. WASSE.

BELLUM POPULO ROMANO NUMQUAM PARAVI, NEQUE FACTUM VOLUI] In manuscriptis est, *Bellum ego populo Romano neque feci, neque factum umquam volui.* Perperam est in recentioribus omissum pronomen *ego.* Perperam item, *numquam paravi.* pro, *neque feci.* Facit nobiscum exemplar Badianum. RIV.

EGO FLUMEN MULUCHAM] Hic Jacobus quispiam Bononiensis *Mulucha* legendum contendit, non *Mulucham:* sed cunctis refragantibus, quotquot ipse viderim, exemplaribus. Tametsi, ne quid dissimulem, e vetustis quidam grammaticis neutrum esse hoc nomen volunt. Nam Phocas: *Bar-*

quod inter me & Micipsam fuit, non egrediar, neque Jugurtham id intrare sinam. Praeterea, si quid meque vobisque dignum [a] *petiveris, haud repulsus abibis.*

CXIX. Ad ea Sulla pro se breviter, & [b] modice; de pace, & de communibus rebus [c] multis disseruit. Denique regi patefecit; *quod pol-*

VARIANTES LECTIONES.

a *petiveritis* E. b *modeste* M. c *multum* D. F. K. *multa* G.

NOTAE VARIORUM.

Barbara, inquit, *neutri generis duo lecta sunt apud Sallustium nomina fluminum: hoc Mulucha, hoc Turia.* ad posterius attinet, facit cum eo Probus. Dis Quod sentit ab utroque Priscianus V. *Quod autem Turia* (inquit) *& similia fluminum nomina masculina sint, ostendit etiam Sallustius. in am terminans ejus accusativum, in secundo Historiarum:* Inter laeva moenium & dextrum flumen Turiam. *Nam si esset neutrum, similis esset accusativus nominativo.* Idem sexto: *Quod autem non sint neutra*, inquit, *Turia & Mulucha, & similia, ostendit etiam natura sermonis Punici, in quo omnia nomina vel masculina sunt, vel foeminina.* Haec Priscianus, cujus est opinio verior. Sed & Pomponius eodem genere utitur, quo est Sallustius usus: *Mulucha ille*, inquit, *quem diximus.* RIV. Ita legi debet, quidquid dicat Phocas. vide Priscianum statim in principio libri sexti. CAST.

QUOD INTER, &c.] Pall. sec. *quod ante me.* GRUT. Amicus noster, *fluit*, male, subauditur *terminus.* WASSE.

NEQUE JUGURTHAM ID &c.] Sic collocantur verba in Pall. antiquioribus; poterat adhuc auferri pronomen *id.* GRUT. L 2. abest *id.* & λ. WASSE.

PRAETEREA SI QUID ME VOBISQUE DIGNUM PETIERIS, HAUD, &c.] In MSS. atque aliis vetustioribus est, *si quid meque vobisque dignum petieris*, geminata conjunctione. Nove autem dixit, *haud repulsus abibis*, pro, impetratum a me auferes: vel non feres repulsam. RIV. Ita Virgilius: *Nemo ex hoc numero mihi non donatus abibit.* Id est, suum quisque honorem & munus reportabit. WASSE.

AD EA SULLA PRO SE BREVITER ET MODICE] Hunc quoque locum Tacitus imitatur Hist. IV. *Domitianus de absentia patris fratrisque ac juventa sua pauca ac modice disseruit.* CIACC. Vox, *multis*, si cum verbo *disseruit* conjungatur, potest videri adjecta. nam contraria est illis, *breviter & modice.* Nec habet eam vocem Tacitus, qui Sallustii locum sic aemulatus est lib. XX. cum ait: *Domitianus de absentia patris fratrisque ac juventute sua pauca & modice disseruit.* URSIN. Locus hic mancus, & lacer fuit, a nobis vero suo nitori restitutus est. C. POPMA. Valde hallucinatur heic Ursinus, quod minus adsequeretur mentem historici; quae haec: respondisse bifariam Boccho Sullam; ei parti orationis, quae de se erat, breviter & modeste; quae de pace & rebus populi Rom. diffuse & composite. Imitatus est Tacitus lib. II. Annal. *Ad ea Germanicus, de societate Romanorum Parthorumque magnifice; de adventu regis & cultus sui cum decore & modestia respondit.* GRUT. Locum aemulati, Livius XXXVIII. 12. *De se quoque* pauca, *nec falsa*, nec immodica *adjecit.* & XXIII. 24. *Dictator* de se pauca ac modice locutus, *in magistrum equitum magnam partem gloriae vertit.* Tacitus, An. II. 58. *Ad ea Germanicus, de societate Rom. Parthorumque* magnifice; *de adventu Regis &* cultus sui, *cum decore* ac modestia *respondit.* e contra, Ariovistus B. Gal. I. 44. *ad postulata Caesaris* pauca respondit, *de suis virtutibus* multa *praedicavit.* WASSE.

PRO SE BREVITER ET MODICE] Pulcerrimum hinc fluit dogma, vel de nobis modice nos loqui debere, vel etiam nihil. Ita Demosthenes, cum a Midia colaphum accepisset, etsi crimen illud aggravabat, quod fuisset triremium praefectus, praeclareque de Republica meritus: non tamen his insistit; sed ait: *se ea tantum velle afferre, quae quivis e populo, in tali causa, diceret.* RUPERT.

MODICE] *Modice respondit*, *de p.* C. Popma legit λ. Reg. *multum* γ. primo habuit *multis.* postea factum *multum*, sic Mart. WASSE.

polliceatur, Senatum & populum Romanum quoniam amplius armis valuissent, non [a] *in gratia habituros: faciundum aliquid, quod illorum magis, quam sua, retulisse* [b] *videretur; id adeo in promtu esse; quoniam Jugurthae copiam haberet: quem si Romanis tradidisset, fore, ut illi plurimum deberetur: amicitiam, foedus, Numidiae partem, quam nunc peteret, tunc ultro adventuram.* Rex primo [c] negitare: *adfinitatem, cognationem, praeterea foedus intervenisse:* [d] *ad hoc metuere, ne fluxa fide usus popularium animos averteret; queis & Jugurtha carus, & Romani invisi* [e] *essent.* Denique

VARIANTES LECTIONES.

a *in gratiam* B. b *videatur* B. c *agitare* B. E. H. M. *negare* D. F. K. *negare agitare* F. G. d *ad haec* H. e *erant* A. C. H. I. K. M.

NOTAE VARIORUM.

NON IN GRATIA HABITUROS] Codex vetustus habet, *in gratiam:* quod quia vetustum est, & hic auctor antiquitatis imitator, talia quaepiam affectasse videri poterit, non est omnino rejiciendum. *habituros* autem puto a sciolis introductum, pro *habiturum.* Soldus inepte legit, *ingratos abituros*, adeo decipit non attentum aspirationis omissio. GLAR.

AMICITIAM, FOEDUS NUMID. PARTEM &c.] Fortassis *adventura*, plurali numero, genere neutro legendum, habet enim hoc peculiare hic auctor, ut in Catilina: *Huic ab adolescentia bella intestina, caedes, rapinae, discordia civilis grata fuere;* sed judicet lector. Paulo post, *leniter, & ex voluntate Sullae;* legit vetustus codex. Aldinus conjunctionem & sustulit. alius autem codex habebat, *lenitur, & ex voluntate Sullae omnia se facturum promittit.* atque ita legit Badius. ego nihil definio. GLAR.

REX PRIMUM NEGARE, ADFINITATEM, COGNATIONEM, PRAETEREA FOEDUS INTERVENISSE] MSS. libri: *Rex primum negare, agitare affinitatem, cognationem, praeterea foedus intervenisse.* Sed quia vulgata receptaque lectio sensum planum & apertum continet, nihil immuto. C. POPMA.

FLUXA FIDE] Tacitus Hist. II. *fluxam per discordiam militum fidem, & periculum ex singulis*, & Hist. II. *fluxa, ut est, barbaris, fide, pactus Amiceti exordium.* CIACC. Locutio Plautina Captivis, scen. Quae res:

Fac fideli sis fidelis, cave fidem fluxam geras.

Quamquam Nonius aliter legit, & exponit *fidele*, fideliter. Ego sane hoc loco omnibus libris scriptis auctoritatem Nonii facile praetulerim. Quid? nonne *dapsile* dixit Attius; *futile* Ennius; *memore* Pomponius; *celere* Naevius, pro dapsiliter, futiliter, memoriter, celeriter? Imitatur autem hanc phrasin, ut alia, Tacitus Histor. II. *Fluxam per discordiam militum fidem & periculum ex singulis.* Et alibi: *Fluxa ut est barbaris fide, pactus Amiceti exordium.* Et bis terve Ammianus. Eodem schemate dixit Caecilius in Epiclero: *Profluviam fidem.* Et *madidam memoriam.* Versus Caecilii:

Itane Antipho inventus profluvia fide? itane est madida memoria? COLER.

Caecilius in Epiclero *profluvia* maluit. Itane Antipho, inventus *profluvia fide?* itan' est immemoris, *itan' est madida memoria?* Priscian. p. 699. Codex MS. *immadida.* Plautum auctorem habet Noster, Captiv. II. 3. eumque secuti, Tacitus Hist. II. 57. &, 93. III. 48. Liv. XXVIII. 6. XL. 50. Silius VIII. 16. Sulp. Severus Hist. Sacr. II. 46. Septim. III. 3. Gellius IV. 20. Euripides Medaea 492.

Ὅρκων δ' ΦΡΟΥΔΗ ΠΙΣΤΙΣ. WASSE.

INVISI ERANT] Manuscriptum, *invisi essent.* id quod sententia quoque ita postulat. nisi quis ἑτέρωζιν esse modi velit. RIV. Non ambigo quin illud *essent*, sit a mangonibus. certe ejus loco est in Pal. sec. quint. sext. sept. *erant*, qui praeterea secundus nullam agnoscit copulam &, nedum

que saepius fatigatus, lenitur; & *ex voluntate Sullae omnia se facturum* promittit. Ceterum ad simulandam pacem, cujus Numida, defessus bello, [a] avidissimus, quae utilia [b] visa, constituunt. [c] Ita composito dolo, digrediuntur.

CXX. At rex postero die Asparem, Jugurthae legatum, adpellat; dicitque per [d] Dabarem ex Sulla cognitum, *posse conditionibus bellum poni:* quamobrem regis sui sententiam [e] exquireret. Ille laetus in castra Jugurthae [f] venit. Deinde ab illo cuncta edoctus, properato itinere, post diem octavum [g] redit ad Bocchum; & ei nunciat, *Jugurtham cupere omnia, quae imperarentur, facere; sed Mario parum* [h] *fidere: saepe antea cum imperatoribus Romanis pacem conventam,* [i] *frustra fuis-*

VARIANTES LECTIONES.

a *avid. erat* A. C. D. E. F. H. I. K. M. N. b *visa sunt* A. M. N. c *& ita d. c.* A. *per Dabarem*, hic desinit MS. K. e *exquirat* N. f *rediit* N. g *proficiscitur* A. B. C. E. F. G. H. I. M. h *confidere* B. E. G. M. i *sed f. f.* N.

NOTAE VARIORUM.

dum geminatam. itaque deleatur & illa. GRUT. R. L 3. λ. γ. M. Venet. *erant*.

SAEPIUS FATIGATIS LENITER, ET EX VOLUNTATE SULLAE] Ita legit vetustus codex. Aldinus conjunctionem & sustulit. alius autem codex habet, *lenitur, & ex voluntate Sullae omnia se facturum promittit.* atque ita legit Badius. ego nihil definio. GLAR. Pall. sec. *saepe* [sic Mart.] item *lenitus ex voluntate.* & vero connexio aliis etiam abest. GRUT. Reg. L 2. γ. λ. Bodl. Pemb. *lenitur* vel *leniter.* pro *fatigatus* Pemb. *fugatus.* λ. γ. voces, *lenitur &*, non habent Arond. I. 2. *omnia se facturum.* unum modo rogatus universaliter officiose aut serviliter promittit. Q. Calaber. II. 36.

Αὐτὰρ ὅγ' ἀσπασίως μοι ὙΠΈΣΧΕΤΟ ΠΑ'ΝΤΑ ΤΕΛΈΣΣΑΙ.

Apulejus Met. V. *invitus succubuit manibus* & voluntarie facturum spospondit. Videndus ad Jugurth. Freinsh. VI. 52. Appius insigni Orat. apud Livium VI. 41. Omnium rerum *caussa vobis antiquandas censeo istas rogationes.* pro *omnium* legit *quarum* Faber. at alterum illud efficacius. Idem VII. 11. Silentium omnium rerum, *ac justitio simile otium fuit.* XXXVI. 42. *maturandum* omnium rerum caussa. IV. omnium *potius his criminationibus, quam ipsius juvenis irritatus est animus.* VII. 13. *Nos* omnibus contumeliis *eludant.* XXII. 61. *adeo* omnibus notis ignominiisque *confectos esse.* XXIII. 44. *cum iis*, &c. omnia *sibi & esse consociata & ad ultimum fore.* 45. *vino & scortis* omnibusque lustris *confectos* Vid. XXX. 23. XXXI. 17. XXXII. 35. WASSE.

ET REX, &c.] Pall. quart. *Asparum Nuntium Jugurthae app.* sext. *Asparem Jugurthae appellat legatum*, nimirum dictio *legatum* notha est. GRUT. Ar. pro *l.* habet, *nuncium.* WASSE.

POSSE CONDITIONIBUS, &c.] Ita optime Pall. sec. quint. sext. non *componi*, ut editi nupere, nam & primi sane agnoscunt illud simplex, hinc in Bong. annotatum *deponi.* GRUT. γ. λ. p. *qui* Pemb. a manu I. WASSE.

IN CASTRA JUGURTHAE VENIT] Manuscripta, *proficiscitur.* quomodo & ex impressis quaedam. RIV. *In castra, &c.* Sic etiam MSS. aetate juniores at Pall. sec. *in Jugurthae castra venit*, quomodo & edd. primae. GRUT. L 2. *venit* γ. & L 2. om. *laetus* λ. *proficiscitur.* Reg. Ar. Pemb. WASSE.

AB ILLO CUNCTA] *Ab illo*, respuit L 2. γ. visitur quidem intra versus sed manu sec. WASSE.

ET EI NUNTIAT] Manuscripta *denuntiat.* haud scio an perperam. RIV. Pall. sec. quart. sept. & *enunciat.* quint. sext. *& eo denuntiat.* GRUT.

OMNIA CUPERE, &c.] Vox ultima eliminari posset pro glossa. GRUT.

PACEM CRUENTAM, &c.] MSS. meliores *pacem confectam*, remanet tamen alterum in edd. omnibus,

fuisse. Ceterum Bocchus, si ambobus [a] *consultum, & ratam pacem vellet, daret operam, ut una ab omnibus, quasi de pace, in conloquium veniretur; ibique sibi Sullam traderet: cum talem virum in potestate* [b] *haberet, tum fore, uti jussu Senatus Populique Romani foedus fieret; neque hominem nobilem non sua* [c] *ignavia, sed ob rempublicam in hostium potestate relictum iri.*

CXXI.

VARIANTES LECTIONES.

a *conf. esse* G. b *habuisset* A. C. D. E. F. G. H. I. c *ign. captum* A. E. F.

NOTAE VARIORUM.

bus, alludit Pall. tert. cui superscriptum alias legi *cruentam*, forsan litigiosa illa dictio librarii est. GRUT. *conventam* Pemb. λ. γ. *conventam*, *confectam*. WASSE.

CAETERA BOCCHUS, &c.] Pall. tert. abest *Bocchus*. GRUT. Infra: *ratam pacem*. cum vox ultima sit in linea superiore, in hac ea non magnopere opus est. Codd. tamen agnoscunt. WASSE.

CUM TALEM VIRUM IN POTESTATE HABERET] Ita rescripsi, fide Pall. sec. caeteri *habuisset*, minus recte. GRUT. Nostri *habuisset*, idque ferendum. WASSE.

IN POTESTATE] Manuscripta cuncta quae ipse viderim, & vetustissimum quodque ex impressis, *in potestate habuisset*. atque id rectius esse arbitror, nisi quis τῷ ἀρχαϊσμῷ dictum putet, quomodo Cicero *esse in potestatem* alibi dixit. RIV. altera Constr. sequitur. WASSE.

TUM FORE, UTI JUSSU SENATUS AUT POPULI ROMANI FOEDUS FORET] In vetustis, *uti jussu S. P. Q. R. foedus fieret*. RIV. Naz. ac Pall. quint. sex. *Senati aut populi foedus*, *&c.* neque secus Pal. sec. nisi quod is *populi*, absque illo *Romani*; medium placet. GRUT. Mallem *potestatem*. Hirt. I. 25. *Quo facilius omne Hadriaticum mare*, *extremis Italiae partibus regionibusque Graeciae* in potestatem haberet. Cic. pro lege Manil. *Quum vestros portus*, *atque eos portus*, *quibus vitam ac spiritum ducitis*, in *paedonum* fuisse potestatem *sciatis*. de quo loco Vide Gellii judicium I. 7. Plautus Aulul. IV. 8. 6. *collocare* in arborem. Petron. *Res est* in controversiam. Terent. Eunuch. *Ille ubi miser famelicus*, *videt me esse* in tantum honorem. Auctor. de B. Hisp. XXXVI. *Legati Carteienses quod Pompejum* in potestatem haberet. Itaque contra Carrionis & Grut. edd. *potestatem* retinendum. Vide Cat. 47. WASSE.

NEQUE HOMINEM NOBILEM, NON SUA IGNAVIA, SED OB REMPUBLICAM, IN HOSTIUM POTESTATE RELICTUM IRI] Maxime interest, ne quis, in Reipublicae negotiis captus, negligatur. Et maxime commendanda est Senatus Romani voluntas, qua, pro uno Regulo, eodemque sene, aliquot millia captivorum Carthaginiensibus reddere cogitabat; nisi ipse dissuasisset, addito, venenum sibi Carthaginienses dedisse non praesentaneum, sed ejusmodi, quod mortem in diem proferret; eo consilio, ut viveret quidem tantisper, quoad fieret permutatio; post autem, grassante sensim veneno, cor tabesceret. RUPERT.

NON SUA IGNAVIA CAPTUM] Videtur aliquid deesse. CIACCON. Extremum verbum neque vetustus, neque Aldinus codices habet: sed sive ponatur, sive omittatur, certe *captum*, vel quid simile desideratur ad plenum sensum. GLAR. In aliis, *non sua ignavia captum*, *sed ob rem populi R.* Quamquam ne quid dissimulem, *captum* non habent codices in pergamenis descripti. [nec vetustus Glareani, nec Aldin. aut nostri. WASSE.] Exemplar Basileense, *non sua ignavia*, *sed ob rempubl. captum.* Nos integrum lectori judicium relinquimus. RIV. Pal. pr. initio habuit, *non signavia*, deletaque inde litera prima; unde factum ut habeat Pal. tert. *non ignavia*. agnoscunt tamen pronomen MSS. reliqui. est in sexto; *non sua ignavia captum*, *sed ob Remp.* & ita quoque editio prima. octavus praefert; *non sua ignavia captum*, *sed ob rem populi Rom.* Pal. sec. non agnoscit vocem *relictum*. adeo ut appareat latere heic aliquod monstrum. forte fuit, *non sua ignavia*, *sed ob Remp. hostium potitum*, *&c.* GRUT. *sua* abest

CXXI. [a] Haec Maurus ſecum ipſe diu volvens, tandem [b] promiſit. Ceterum dolo, an vere [c] cunctatus, parum comperimus. Sed plerumque regiae voluntates, ut [d] vehementes, ſic mobiles, ſaepe ipſae ſibi adverſae. Poſtea tempore & loco conſtituto, in conloquium uti de pace [e] veniretur, Bocchus Sullam modo, modo Jugurthae legatum adpellare; benigne habere; idem ambobus polliceri. Illi pariter laeti, ac ſpei bonae pleni eſſe. Sed nocte ea, quae proxuma fuit ante diem conloquio decretum, Maurus adhibitis amicis, ac ſtatim inmutata voluntate, remotis cete-

VARIANTES LECTIONES.

a *Ea Maurus* B. C. E. G. b *promittit* C. c *cunctatus ſit* M. N. d *vehementes ſunt* B. e *conveniretur* G. N.

NOTAE VARIORUM.

abeſt Reg. Pemb. adeſt a m. 2. γ. omittit prorſus. WASSE.

DOLO, AN VERE CUNCTATUS] *Vero* Bong. ac Pal. octavus. Videtur dictio ultima aliquid habere ſpurii. GRUT.

SED PLERUMQUE REGIAE VOLUNTATES, UT VEHEMENTES, SIC MOBILES, SAEPE IPSI SIBI ADVORSAE] Simile illud de Claudio Caeſare ſub init. lib. XII. Annal. *Ipſe modo huc, modo illuc, ut quemque ſuadentium audierat, promtus.* Nam & hunc quoque nutare ſolitum, adeoque, ut Suetonii verbis utar, *mira varietate animi fuiſſe*, ex hiſtoria ejus apparet. De eod. Sen. lib. I. de Benef. c. ult. *Quid ergo? non erat accipiendum a Claudio, quod dabatur? Erat. Sed ſicut a Fortuna, quam ſcires ſtatim poſſe malam fieri.* RUPERT.

TEMPORE ET LOCO] Copula abeſt Naz. nam Pall. ſec. quint. *tempore locoque;* probem mediam ſcripturam. GRUT. Reg. *poſtea loci tempore & loco c.* Mart. *die tempore l.* caeteri cum vulgatis. voces *in colloquium* a manu ſec. & in margine ſervat Regius. WASSE.

DE PACE VENIRETUR] Ita meliores MSS. habet tamen Naz. ſuperſcriptum illud *conveniretur*, quod in deterioribus. GRUT. L 3. Venetum 1478. *conveniretur.* caeteri *veniretur.* pro *promiſit.* Reg. Pemb. γ. *promittit.* GRUT. Carrio, caeterique codices illud alterum tuentur. Supra: *regiae voluntates uti v. ſic m. &c.* Lucan. VIII. 163.

Nunc ſocias adeunt Romani foederis urbes,
Et varias regum mentes.

Idem de juvenibus Ariſtaenetus I. 21. Αἱ γὰρ ἐπιθυμίαι τῶν νέων ΤΑΧΕΙ̃ΑΙ, καὶ αὗται πολλάκις ἙΑΥΤΑΙ̃Σ ἘΝΑΝΤΊΑΙ. WASSE.

IDEM AMBOBUS POLLICERI] Hujuſmodi exemplum reperies in nota ad Juſtini lib. VIII. cap. 4. §. 11. RUPERT.

ILLI LAETI PARITER, AC BONAE SPEI ESSE PLENI] Manuſcriptum *ac ſpei bonae.* ut adjectivum ſequatur. RIV.

AC STATIM INMUTATA VOLUNTATE, &c.] Hoc *immutata voluntate*, referendum eſt ad illud ſuperius dictum: *Haec Maurus ſecum ipſe diu volvens, tamdem promiſit.* nam habebat tunc in animo, ut Sullam Jugurthae traderet; hic contra in animo habet Jugurtham tradere Sullae, ideoque *adhibitis amicis*, non hercle quibuſlibet, ſed quibus fidebat *ac remotis ceteris*, quibus non fidebat. haud ſcio intellexerit ne quiſquam Commentatorum hunc locum. Paulo poſt: *patefecit*, quidam habent codices, ubi alii *patefeciſſe* legunt, repetito a ſuperioribus verbo, *dicitur.* GLAR.

REMOTIS CETERIS] Haud dubie vox *ceteris* abundat. At enim, *adhibitis amicis, ac ſtatim remotis.* quod erat ſignum varii animi, & immutatae voluntatis. CIACC. & URSIN. Quid ſi legas, *remotis arbitris?* pro, nemine praeſente, ſolus ipſe exiſtens. nihil tamen immuto. RIV. Non temere monuit ſolertiſſimae diligentiae Fulvius Urſinus, locum videri maculoſum. nam illud *ceteris* non eſt in Naz. ſed ejus loco fuit initio, *ſceleris*, cui deinde eraſa litera princeps. praeterea pro *amicis* praefert *amiſſo.* poſſet quidem fingi: *Marius adbibitis amicis, ac ſtatim immutata voluntate, remotis; ſceleris ſecum ipſe agitare.* niſi forte eradicandum adhuc illud *ſceleris.* nam non comparet *ceteris*, ulla litera in Pal.

ceteris dicitur secum ipse [a] multa agitavisse, [b] vultu corporis pariter atque

VARIANTES LECTIONES.

a *multum agitasse* A. *multum agitavisse* B. C. M. b *vultu, colore, motu corporis* C. D. E. F. G. H. *vultu pariter animo* (reliquis deletis) *varius* N.

NOTAE VARIORUM.

Pal. quarto; qui tamen largiter acceptus a glossographis, habetque: *Maurus adhibitis amicis, omisso priori consilio, ac statim immutata voluntate, remotus dicitur ipse, &c.* GRUT.

VULTU, COLORE] MS. Rittershusii: *Vultu corporis pariter atque animo varius.* Ita & Fulvii liber, teste Manutio. Mihi videtur germana lectio. Dixit vultum totius corporis, pro habitu & specie. Ovid.

Unus erat toto naturae vultus in orbe.

Sed Palm. libri veteres mire variant, ex quibus ille tandem, quasi ex quercu ejusmodi integri hujus loci lectionem exsculpit: *Dicitur secum ipse multa agitavisse, vultu atque oculis pariter atque animo varius: quae scilicet occulta oris specie patefecisse.* Ego non video cur a quoquam Cod. Rittershusiani lectio damnari debeat. Simili fere facie depingunt eos, qui subito terrore perculsi. Livius lib. XLIX. de Philippo: *Primo adeo perturbavit ea vox regem, ut non color, non vultus ei constaret.* Quo imitatus est, ut solet Virgilium, Livius:

——— *Non vultus, non color unus,*
Non comptae mansere comae. COLER.

VULTU, COLORE, AC MOTU CORPORIS, PARITER ATQUE ANIMO VARIUS] Fulvii liber, *vultu corporis pariter atque animo varius.* Servius AEneid. VII. *vultu & oculis pariterque animo varius.* Alii; *vultu pariter corporis atque animo varius.* ALD. MANUT.

VULTU CORPORIS PARITER ATQUE ANIMO VARIUS] Haec vera lectio est; nec satis mirari queo emendatorum supinitatem, qui glossis librariorum, quam Sallustianis verbis adhaerere maluerunt. Quid enim haec quam mera glossemata, *colore ac motu.* PUTSCH. Sic quidem Naz. & Pal. tert. & sext. nam illud *pariter* non adest Pal. sec. & vero *illud corporis*, est a Commentatoribus, forsan & *pariter.* Putida multa heic infarciunt nostri MSS. quae & in libris aliorum extare discimus. ideoque haud pretium fuit, producere. GRUT.

VULTU, COLORE, AC MOTU CORPORIS] Ita Bodl. Ar. & retro cusi. Verum Naz. & Pall. III. 6. Fulvii liber. Reg. Pemb. γ. *v. corporis p. atque animo varius.* Sed, illud *pariter* non adest Pal. sec. &, *corporis* ab interprete esse autumat Grut. utrumque agnoscunt nostri omnes. λ. pro *immutata* habet, *imminuta.* respuit *ipse* L 3. ut *atque* Pemb. Servius ad AEneid. III. *vultu & oculis pariter atque animo varius.* Voces *colore ac motu* a mala manu sunt, ut observaverat Putsch. illas enim in margine & a manu sec. exhibet γ. caeteri fere omittunt. Reg. supra, *vultu corporis* ostendit; *i. e. in colorum mutatione & gestu corporis.* Hinc perspicue patet unde malum pedem tulerint. *Vultus corporis* nimis insolens visum, ideoque caetera ad asperitatem ejus leniendam adtexuerunt. Nostrum interea firmat Augustinus Ep. VII. 32, multos *in nostro* corpore vultus *coloresque formamus.* Nescio an huc trahi debent illa Ciceronis I. de Orat. §. 57. *Quidam*, vultu motuque corporis, *vasti atque agrestes*; vulgati aliter distinguunt. Silius, corpus *egenum frontis & decoris*, alicubi dixit: hoc est, vultus boni. AEque audacter apud Apulejum de Deo Socr. p. 48. *facies animi*, ac apud Nostrum *vultus corporis.* Certe, *motu & colore* recte eliminant codices; nam qui vultu varius, vultu est subinde moto, colore etiam alio atque alio. At quae, malum, inquies immutatio coloris *incocto in corpore* Bocchi, in cujus ore vultuque nox mera? Poeni erant, Frontino teste p. 183. nigerrimi, eosque propterea *baliolos* vocat Plautus. Sint sane; sed ita erant nigri, ut a nimio solis commercio nigriores tamen evaderent, id quod de Hasdrubale affirmat Polybius. Neque tantum noctis ex propinquitate syderis contrahere poterant, quin sanguinis motus facile deprehenderetur. Quid, quod ipsos AEthiopas *percoctaque saecla calore*, pallescere ex pudore refert ejus rei testis oculatus M. Angelo de Gattina. De Mauris jam olim fidem fecere Silius VII. 1.

Palluit *infelix subducto sanguine* Maurus.

Augustin. Ep. VII. 33. *Nam etiam nos indignando aut laetando, caeterisque hujuscemodi animi motibus*, multos *in nostro* corpore vultus, coloresque *formamus.* Heliodorus X. 24. ipsum virtutis

que animo varius: quaę ſcilicet, [a] tacente ipſo, [b] occulta [c] oris patefe-

VARIANTES LECTIONES.

a *ita t. i.* H. I. b *occulta facie oris* F. c *pectoris* B. D. E. *occultare immutatione oris patefeciſſe* H. *quae licet ita t. i. occultaſſet & oris immutatione patefeciſſet* G. *quae ſcilicet occulta pectoris & oris immutatione patefeciſſe dicitur* M. *quae ſcilicet ita t. i. occultare oris immutatione patefeciſſe* N.

NOTAE VARIORUM.

tis colorem ſuperaddidit. Ὑφ' ἩΔΟΝΗ͂Σ τε, ἅμα καὶ ΑἸΔΟΥ͂Σ, οὐδὲ ἘΝ ΜΕΛΑΊΝΗι ΤΗ͂ι ΧΡΟΊΑι διέλαθε ΦΟΙΝΙΧΘΕῚΣ, οἱονεὶ πρὸς αἰθάλῃ τοῦ ἐρυθήματος ἐπιδεδραμότος. Claudianus, ſed tralate. B. Gild. 341.

——— *dum* ſanguis *in orbe*

Noſter erit, ſemper pallebit *regia Bocchi.*

Caeterum in re ſimili habes colorem, vultum, motum. Vid. Gell. XLV. 9. Curt. IV. 5. Cic. Haruſp. §. 2. Catil. III. 13. Verrin. I. 41. Sidonium VII. 258. Stat. Theb. VIII. 518. Ovid. Met. II. 601. Senec. Agam. 238. Sequitur apud Salluſtium *animo varius;* eleganter. Pendent enim hi motus ex animo, ideoque eum fere commemorant. Ammian. XV. 11. *Cum haec taliaque ſollicitas ejus aures everberarent, expoſitas ſemper hujuſmodi rumoribus & patentes;* varia animo *tum miſcente conſilia, tandem id ut* optimum factum elegit. Regius primo, *vario* &, *optimum factum*, ſicque invito Valeſio legendum. Nam ſapiens, & qui mente conſtat, in animo varia conſilia volvere ſolet, talemque Graeci ποικιλομήτην vocant; at vox *miſcente* uti & ipſe contextus, aeſtum animi & σύγχυσιν demonſtrat, quod *vario animo* optime exprimitur. Sidon. VII. 335. *verſat* vagus *omnia* conſilia, mente nimirum. Plutarchus p. 427. Ὡς ἐν ὀλίγῳ ΠΟΛΛᾺΣ ἘΠ' ἈΜΦΌΤΕΡΑ τῆς ΓΝΏΜΗΣ ΤΡΟΠᾺΣ λαβόντες. Themiſt. Orat. IX. p. 194. Ἀλλ' ἤδη καὶ τὸν ἐν σεμνοτέρῳ προσχήματι, ἐπὶ μιᾶς γνώμης μείνας, ἀεὶ καὶ ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ χρώματος. Orat. XIII. p. 300. Ὑπὸ τοῦ πάθους ἈΛΛΟΧΡΟΟΥ͂ΣΑ. Ariſtaenetus I. 11. Ὑφ' ἡδονῆς ΠΑΝΤΟΔΑΠᾺ ΧΡΏΜΑΤΑ παρ' ἕκαστον λόγον ὙΦΊΕΙ. Noſtrum probe exprimit Heliodorus III. 8. Ὠχρίαζεν, καὶ ἁπλῶς μυρίον εἶδος ἐν ὀλίγῳ τῷ χρόνῳ τὰς ὌΨΕΙΣ ἀμφοῖν ἘΠΕΠΛΑΝΉΘΗ, καὶ ΜΕΤΑΒΟΛῊ ΠΑΝΤΟΊΑ ΧΡΟΊΑΣ τε καὶ ΒΛΈΜΜΑΤΟΣ, τῆς ψυχῆς τὸν σάλον κατηγοροῦσα. Seneca Herc. 249.

Ecce praecipiti gradu

Secreta mentis ore confuſo exerit.

Plutarchus, hanc rem memorans p. 410. 452. ait breviter: Ἔσχε τις τροπὴ γνώμης καὶ μετάνοια τὸν βάρβαρον. &: ἡμέρας τε συχνὰς διηνέχθη τῷ λογισμῷ. dein: πολλὰ διενεχθεὶς τῇ γνώμῃ. quare neſcio an emendatius legas, *vultu atque animo varius*, omiſſa voce *corporis*. Sed quid dubiis hiſce amplius immoramur? Εἰς τί μάτην νίπτεις δέμας Ἰνδικόν; ἴσχεο τέχνης, Οὐ δύνασαι δνοφερὴν νύκτα καθηλιάσαι. Quare permittamus huic loco ejus tenebras. Vide Palmerium p. 297. WASSE. Videndus Barthius ad Stat. IV. Theb. 746. Servius, hinc emendandus, ad VII. AEn. 251. *Vultu & oculis pariter atque animo variis.* BROUKH.

QUAE SCILICET TACENTE IPSO, OCCULTA ORIS PATEFECISSE] Nazarius: Ita intimos affectus proditor vultus enunciat, ut in ſpeculo frontium imago extet animorum. Adde Camer. Cent. I. cap. 57. Cent. II. cap. 6. Freinsh. ad Curt. lib. III. cap. 6. §. 9. & lib. VI. cap. 7. §. 33. RUPERT. Ita quidem Carrionis editio; neque male, niſi quatenus arbitrer adhuc ejiciendum illud *oris.* verum ne quid diſſimulem; habeo iſthaec omnia pro ſpuriis atque irreptitiis. certe minime hoc loco requiruntur. nemo enim aliquo judicio praeditus non a ſe colligat, animi mentem praeferri ipſo vultu; nedum ut id tam ambitioſe inculcare neceſſe Salluſtio. & ut hujus nihil eſſet, vel varietas membranarum prodit fucum. nam Pal. pr. habet; *quae ſcilicet ita tacente ipſo occultare & oris patefeciſſent.* ad oram vero ponitur; *ore patefecit.* ſecund. *quae ſcilicet ita tacente ipſo occulta cordis & oris patefeciſſent.* tert. *quae ſcilicet ita tacente ipſo occultare ſpecie oris patefeciſſe.* quart. *quae ſcilicet ita tacente ipſo, occulta pectoris, patefeciſſent.* quint. *quae ſcilicet tacente ipſo, occulta peccatoris dicitur patefeciſſe.* ſext. *quae ſcilicet ita tacente ipſo occulta cordis & oris immutationem patefeciſſe.* octavus; *quae ſcilicet ipſo tacente occulta pectoris oris mutatione patefecit.* at ſeptimus his refert omnino apicibus: *Q. S. ita tacente ipſo occulta pectoris immutatione oris dicitur patefeciſſe.* GRUT. In nonnullis eſt, *occulta pectoris oris immutatione patefeciſſe.* quia pectoris in oris deſinit, & mox oris ſequitur, inde anſa errori data eſt. RIV. VV. CC. variant. nam alii habent: *Occulta pectoris, ſpecie oris patefeciſſent.* Alii: *Occulta pectoris oris immutatione patefeciſſe.* In aliquibus eſt: *Occulta pectoris patefeciſſe dicitur.* Sed unus apud me liber vetuſtiſſimus: *Occulta*

fecisse. [a] Tamen postremo Sullam arcessi jubet; & ex ejus sententia Numidae insidias tendit. Deinde, ubi dies advenit; & ei nunciatum est, Jugurtham haud [b] procul abesse; cum paucis amicis, & Quaestore nostro, quasi obvius honoris caussa, [c] procedit in tumulum facillumum visu insidiantibus. Eodem Numida cum plerisque necessariis [d] suis inermis, ut dictum erat, adcedit; ac statim signo dato, undique simul ex insidiis invaditur. Ceteri [e] obtruncati: Jugurtha Sullae vinctus traditur, & ab eo [f] ad Marium deductus [g] est.

CXXII.

VARIANTES LECTIONES.

a *Tandem postremo* E. F. b *haud longe* M. N. c *processit* G. M. d *suis* delent D. N. e *obtr. sunt* A, B. M. *sunt obtr.* F. f *ad M. ducitur* C. g *est* delet B. F.

NOTAE VARIORUM.

culta pectoris patefecissent. Quae lectio vera videtur. CIACC. & URSIN. Fulvii liber, *quae scilicet tacente ipso, occulta pectoris specie oris patefecissent.* alii, *quae scilicet ipso tacente, occulta pectoris oris immutatione patefecisse.* vel: *quae scilicet tacente ipso, occulta oris immutatio patefecit.* vel, *quae scilicet, tacente ipso, occulta cordis, specie oris patefecissent.* A. MANUT. Emendat Palmer. *vultu atque oculis p. a. a. varius: quae sc. occulta, oris specie patefecisse.* scilicet, i. e. *scire licet.* Pemb. Reg. *occultare, &c., patefacere.* λ. *occulta pectoris patefecisse.* WASSE.

TACENTE IPSO, OCCULTA ORIS INMUTATIONE PATEFECIT] Haec recepta scriptura est: scripti magis turbant. Quidam: *quae scilicet, tacente ipso, occulta pectoris specie oris patefecissent.* alii: *quae scilicet, ipso tacente, occulta pectoris oris immutatione patefecisse.* alii etiam pejus. neque tamen fallor. quin emendatum sit hoc pacto, *dicitur secum ipse multa agitavisse, vultu, atque oculis, pariter atque animo varius: quae scilicet occulta, oris specie patefecisse. Specie* Thosanus & optimus quisque. Illa, *tacente ipso*, inculcata: ut item, *pectoris*, & *cordis:* & quae alia adduntur. Ei rei multa argumenta dicere non attinet. Nam nec latine ita potest, *ipsa tacente occulta oris immutatione patefecisse.* Sic scriberetur: *tacentem ipsum oris specie patefecisse*, aut, *tacente ipso oris speciem patefecisse*; non damnaretur. Neque autem *occulta* refertur ad *specie:* sed ceteroquin occulta, ipsa oris specie patefecit. Caput autem est hujus emendationis, *scilicet*, cum infinitivo. Sic Lucretius:

Scilicet esse globosa, tamen cum squalida constent.

PALMER.

TAMEN POSTREMO SULLAM ACCERSIRI JUBET] Quamvis in Fabriciano sit *accersi*, quomodo & superius, ubi hodie fere, *ex hibernis accersiri jubet;* tamen priorem lectionem relinquendam esse duco, quae in ceteris manuscriptis est. Nam, ut Ciceronem omittam, Corn. Nepos in vita Attici, Agrippam, inquit, *generum ad se accersiri jussit.* & Livius III. ab V. C. *Placere itaque patrem accersiri.* Tacit. quoque *Pisonem Licinianum accersiri jubet*, lib. XVII. RIV.

SULLAM POSTREMO ARCESSI JUBET] Ita Naz. ac Pal. tert. nam reliqui *accersiri*, ut est in vulgatis. GRUT.

CETERI OBTRUNCATI, JUGURTHA SYLLAE VINCTUS TRADITUR] Venetum illud a Pincio excusum, nec non alia pleraque, *ceteris obtruncatis*, ut sint duo ablativi absolute positi, sed est idem utrobique sensus: quomodo in Fabriciano fuerit, haud scio; nam finis deest. in duobus manuscriptis est vulgata lectio. RIV. De hac Jugurthae traditione, quae a Fausto Sullae filio in numismatibus quoque veteribus signata est, Plin. lib. XXXVIII. cap. 1. sic ait: *Sulla Dictator traditione Jugurthae semper signavit.* & Valer. Max. lib. VIII. cap. 15. *L. autem Sulla, etsi ad neminem Scriptorum animum direxit, tamen Jugurtha a Boccho rege ad Marium perducto, totam sibi laudem cupide asseruit, ut annulo, quo signatorio utebatur sculptam illam traditionem haberet.* URSIN.

JUGURTHA SULLAE VINCTUS TRADITUR ET AB EO

CXXII. [a] Per idem tempus advorsum Gallos ab ducibus nostris

[a] Q.

VARIANTES LECTIONES.

a *Per idem t.* Hic desinit MS. E. *Per id t.* I.

NOTAE VARIORUM.

EO AD MARIUM DEDUCTUS] Hic belli Jugurthini finis, & omnium bellorum impie coeptorum exitus: ut agnoscas Adrastian, quam, alio nomine, Nemesin vocant. Hanc Justitiae filiam, ex abdita quadam aeternitate, tradunt, omnia despectare terrena; eandemque *nunc erectas mentium cervices opprimere, & enervare, nunc bonos ab imo suscitare ad bene vivendum*, ut loquitur Ammian. Marc. lib. XIV. Divinum carmen est, & insolenti Latio opponendum, quod Barclajus scripsit lib. IV. Argenidis:

O sontes animae, quarum vesana lacessunt
Facta diu Superos; lentum ne spernite Numen,
Ne, miserae, tardoque graves examine poenas
Sera licet sint tela Jovi, nec protinus omne
Ad scelus armato turbet sua sidera nimbo:
At vigili stat mente memor; poenasque merentum
Annumerat Nemesi justa Themis ardua cura.

RUPERT.

PER IDEM TEMPUS ADVERSUM GALLOS &c.] L. Florus Livii racemator, lib. LXVII. ex eodem ait, *bello adversus Cimbros male ab his ducibus pugnatum esse*, non autem adversus Gallos, ut hic Sallustius perhibet. Sane Cimbri Germani sunt, quorum Chersonesus est in extremo Germaniae angulo Septemtrionem versus, ut praeter alios auctores etiam Ptolemaeus meminit. Videtur itaque Sallustius Livio contrarius in historia. Sed id sciendum, Livium per totam Romanam historiam iniquum Gallis fuisse, haud scio qua de caussa, cum esset homo ipse in Gallia natus. Sed hercle ad Antenorem maluit referre Patavinorum originem, quam ad egregiam omni hominum memoria Galliae gentem, Venetosque non ex Aremoricis illis civitatibus, sed ex Paphlagonibus Henetis, si Diis placet, sumsisse exordium. Verum pro Sallustio est auctor Graecus Strabo, in historiae veritate, atque adeo in rerum omnium descriptione eminentissimus, qui unus externorum auctorum res atque loca Alpinarum gentium & verissime & diligentissime descripsit. Nam quid ego Plinium ac Cornelium Tacitum commemorem, nostrarum regionum oculatos testes, ut ipsi jactant? cum in rerum Germanicarum descriptione Rheni maximum illum *Brigantinum lacum* vel ignorarunt, vel negligenter omiserunt: ut nihil dicam de tot *Helveticorum lacubus* & *Rheni cataractis*. Strabo autem Graecus scriptor, etsi *cataractarum* non meminit, lacum tamen illum ita depinxit, ut etiam populorum circa habitantium certissimam fecerit nomenclaturam. Verum de his alias. De hoc bello, cujus hic meminit auctor, sciat lector Livium ideo scripsisse, *Cimbrorum bellum fuisse*, quod Cimbri ejus concitatores fuerant, at bellatorum multitudo & principes ejus expeditionis, non Cimbri tantum, sed majori ex parte Galli fuere, & ex Gallis potissimum Helvetii, eorumque complices. denique ex Helvetiis maxime Tigurini atque Tugini. cujus rei locupletissimus testis est idem Strabo lib. VII. Porro locus apud Strabonem cum in Latinis, tum in Graecis exemplaribus corrupte legitur. Interpres malo exemplari deceptus, *Luetios* pro *Helvetios* traduxit, quasi aliam quandam ab Helvetiis gentem, cum de eisdem Helvetiis loquatur Strabo. Verba ipsius ex Posidonio, quia Sallustii dictum adversus Livium plurimum adjuvant, atque adeo ipsam veritatem, adponere placuit, ut simul ab errore hic locus emaculetur. Ea ita habent: Φησὶ δὲ καὶ Βοΐους τὸν Ἑρκύνιον δρυμὸν οἰκεῖν πρότερον· τοὺς δὲ Κίμβρους ὁρμήσαντας ἐπὶ τὸν τόπον τοῦτον ἀποκρουσθέντας ὑπὸ τῶν Βοΐων, ἐπὶ τὸν Ἴστρον καὶ τοὺς Σκορδίσκους Γαλάτας καταβῆναι. εἶτ' ἐπὶ Τευρίστας καὶ Ταυρίσκους, καὶ τούτους Γαλάτας· εἶτ' ἐφ' Ἑλουητίους πολυχρύσους μὲν ἄνδρας εἰρηναίους δέ· ὁρῶντας δὲ τὸν ἐκ τῶν λῃστηρίων πλοῦτον, ὑπερβάλλοντα τοῦ παρ' ἑαυτοῖς, τοὺς Ἑλουητίους ἐπαρθῆναι· μάλιστα δ' αὐτῶν Τιγυρίνους τε, καὶ Τωυγένους, ὥστε καὶ συνεξορμῆσαι. πάντας μέντοι κατελύθησαν ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων. Quae Interpres ita vertit: *Boios vero prius Hercyniam habitasse sylvam asserit, & Cimbros agmine facto, hunc invasisse locum, a Boiisque ejectos, Istrum & Scordiscos gentem Gallicam petentes descendisse. Mox Teuristas & Tauriscos, & hos nationis Gallicae, Luetios adiisse, viros quidem plurimo locupletes auro, ceterum in pace vitam agentes: cumque conflatas latrociniis opes longe suis ampliores esse viderent, in Helvetios sese contulisse, & ex eis praecipue Tigyrenos & Toygenos, eosque secum sollicitasse, universos vere delevere Romani.* Haec ille. atqui ex his verbis nullus

[a] Q. Caepione, & M. Manlio male [b] pugnatum. Quo metu Italia [c] omnis contremuerat. [d] Illique, & inde usque ad nostram memoriam

VARIANTES LECTIONES.

a *& Scipione* M. b *pugn. est* A. B. D. F. G. H. M. c *tota* F. d *Illique & deinde* H. *illaque usque etiam ad n. m.* M.

NOTAE VARIORUM.

lus sensus colligetur. quare ab hoc loco, *Mox Teuristas, &c.* ea vero ita vertenda erant: *Dein in Teuristas & Tauriscos, & hos Gallicae, mox Helvetios, auro quidem abundanteis viros, ceterum in pace degentes. Porro cum Helvetii illorum,* nempe Cimbrorum, *ex latrociniis conflatas opes suis longe ampliores vidissent, ipsos commotos, maxime vero ex eis Tigurinos ac Tuginos, simul cum illis,* scilicet Cimbris (in expeditionem adversus Romanos) *excitos esse. Universi vero deleti sunt a Romanis, &c.* Interpretem decepit (ut dixi) exemplar, quod pro Ἐλουητίους habuit Λουητίους, quos duos populos esse credidit. Praeterea illud ὁρῶντας idem existimavit referre Cimbros, cum referat Helvetios. quod luculenter ex libro ejusdem Strabonis quarto patet: Φασὶ δ' (inquit) πολυχρύσους τοὺς Ἐλουητίους εἶναι, μηδὲν μέντοι ἧττον ἐπὶ λῃστείαν τράπεσθαι, τὰς τῶν Κίμβρων εὐπορίας ἰδόντας. Quae verba interpres ita vertit: *Helvetios magnam auri vim possidere [possidere] traditur: qui cum Cimbrorum opes cernant, nihilominus ad latrocinandum studia converterunt.* Hic ἀόριστον ἰδόντας, ut antea ὁρῶντας, non recte vertit. sed eum ita interpretari oportuit haec verba: *Fama est auro locupletes Helvetios esse, nihilominus tamen ad latrocinia versos, posteaquam Cimbrorum opes vidissent.* Haec contra, atque nostra fert consuetudo, diffusius tractavimus: partim ut Lectori ostenderetur, quam incorrectus hic optimus auctor in manibus hominum versetur: partim, ut notum fieret, quam non omnia oraculi vice sint, quae apud Livium descripta leguntur. Pluris facio Strabonis Sallustiique quam Livii in veritate historiae auctoritatem. Nam qualis qualis alioqui fuerit Sallustius, certe in rerum gestarum narratione veritatem veritus est, quod in hoste Cicerone satis aperte ostendit. Livius odium in Gallos per totam historiam nusquam non prodit, nusquam non idemtidem eis vitia odiosissime objectat: cum nulla alia gens Romanis terribilior fuerit; quorum adventu non bellum, sed tumultum vocabant; contra quem, quicquid Romae arma ferre poterat, conciebatur. ut si fortuna pro Gallis ita stetisset, atque pro Romanis, facile Galli Romanos domuissent. Nec ratione caruit, quod C. Caesar aerarium effregerit, exsecratione liberatam urbem asserens, quod ipse Celtas vicisset, ut est apud Appianum. Veteris Galliae veram imaginem habent hodie Helvetii libertate & populari dominio, praeter linguam veterem Gallicam & mores. Deinde Sequani Rhenani & ferme Rhenus, nisi quod aliquot ex Germanis populi littoribus utraque ex parte Rheni occupatis, linguam suam cum nostra Celtica miscuere? quae Germanorum lingua in thematis a Celtica non admodum distat, pronuntiatione vero & diphthongis multum. Verum qui de his copiosius scitu dignissima legere volet, videat volumen D. AEgidii Tschudi Claronensis, V. C. apud Helvetios, quod de antiquitate Rhaetiae inscripsit, ubi Plinii, aliorumque auctorum loca de gentibus Alpinis & vere, & eleganter, ut nemo hac aetate melius, explicavit. GLAR.

ADVORSUM GALLOS] Imo *Cimbros*. Liv. lib. VII. vel *Cimbros & Teutones*. Valer. lib. IV. cap. 7. & Vellejus lib. II. A. MANUT. Livius *Cimbros*, in Gallos iniquior. sane Cimbri ejus concitatores, sed bellatorum multitudo & expeditionis principes majori ex parte Galli. V. Strabonem VII. Valer. IV. 7. Paterc. II. De gentibus Alpinis fuse AEgidius Tschudus Lib. de Antiq. Rhaetiae. GLAR. Infra: Q. Caepione. Carrionis Ed. *Scipione*, pessime. certe contra meliores & fortes. GRUT. nostri *Caepione*. WASSE.

Q. CAEPIONE ET M. MANLIO] Legendum ex Orosio, *Q. Caepione*, qui de hac Romanorum clade copiose narrat. COLER. Vir doctissimus contra Historiae veritatem *Q. Scipionem* recensere peroptavit. Haec Schegk. ad Vell. lib. II. cap. 12. RUPERT.

QUO METU ITALIA OMNIS CONTREMUERAT] Cicero pro Fontejo cap. 16. *Denique, ut oportet bello Gallico, ut majorum jura moresque praescribunt, nemo est civis Romanus, qui sibi ulla excusatione utendum putet.* &c. Vid. ibi Hottomannus p. 458. Cicero idem de Provinc. Consularib. cap.

riam [a] Romani ſic habuere; alia omnia virtuti ſuae prona eſſe; cum Gallis pro ſalute, non pro gloria certare. Sed poſtquam bellum in Numidia [b] confectum; [c] & Jugurtham vinctum adduci Romam nunciatum eſt; Marius Conſul abſens factus [d] eſt; & ei decreta provincia [e] Gallia; [f] iſque Calendis Januariis [g] magna gloria Conſul triumpha-

VARIANTES LECTIONES.

a *R. omnis ſic ſe h.* C. b *confectum eſt* A. B. D. F. M. c & delet G. d *eſt* delet C. e *Gallia eſt* A. f *iſque* delet N. g *cum m. gl.* M.

NOTAE VARIORUM.

cap. 13. 14. pro Fontejo cap. 11. 12. 16. Philipp. V. cap. 12. 13. 19. & Philipp. VIII. cap. 1. BROUKH.

PRONA] Saepe hoc ſenſu uſurpat Apulejus. pro *facilia; in promtu* nempe. Thucydidi ἕτοιμα. I. 20. ἐπὶ τὰ ἕτοιμα μᾶλλον τρέπον). Statius III. Theb. 7.

Nam prona *ratus* facilemque *tot* armis
Tydea.

Plana malit Livius IX. 3. *omnia* aequa ac plana *erunt Romano, in perfidum Samnitem pugnanti* IX. 29. *Etruſci belli fama exorta eſt: nec erat ea tempeſtate gens alia, cujus,* ſecundum Gallicos tumultus, *arma terribiliora eſſent.* Ita & Noſter Cat. LVII. Idem etiam XXI. 41. *Atque utinam* pro decore *nobis hoc tantum, & non* pro ſalute *eſſet certamen. habuere* hoc eſt *exiſtimavere.* Corrige Apulejum Colvii Metam. IV. pag. 60. *jubet nobis protinus gaudii ſui gerulis, decem aureos,* ut ipſe habebat, *e ſuis loculis adnumerari.* Vulg. *ut ipſe ajebat.* a Palat. abeſt τὸ *habebat* inquit Elmenh. Librarii minime locum intellexerunt. lege, *gaudii ſui gerulis, ut ipſe habebat decem &c.* Cic. de Haruſp. Reſp. §. 9. *Quam volumus licet P. C. ipſi nos amemus, tamen nec numero Hiſpanos,* nec robore Gallos, *nec calliditate Poenos, nec artibus Graecos,* &c. *ſed pietate ac religione &c. omnes gentes nationeſque ſuperavimus.* confer eundem Orat. de Provinc. Conſ. §. 13. WASSE.

CUM GALLIS PRO SALUTE] Diomedes lib. I. *Cum Gallis de ſalute, & non de gloria certare* legit. & in Catilinario (ut nos eum locum reſtituimus) *non de divitiis,* inquit, *cum divite, neque de factione, cum factioſo, ſed cum ſtrenuo de virtute, cum modeſto de pudore, cum innocente de abſtinentia certabat.* Neque tamen vulgatam ſcripturam damno. huic enim apte convenit; quod ſupra eodem in libro ſcribit Salluſtius: *magna utrimque pro gloria atque imperio his, illis pro ſalute certantibus.* C. POPM. Tacitus in vita Agricolae, *Romanis redit animus, ac ſecuri* pro ſalute, de gloria *certabant.* CIACC. Hieronymus a partibus Gruteri ſtat. Ep. 12. 6. *Quis hoc credet? quae digno ſermone hiſtoriae comprehendent? Romam in gremio ſuo,* non pro gloria, ſed pro ſalute *pugnare?* WASSE.

PRO GLORIA] Ita MSS. omnes & antiquitus impreſſi non *de gloria*, ut invexit Carrio aut alius quis. GRUT. verum ita Diomedes. *de ſ. de gl.* WASSE.

JUGURTHAM VINCTUM, &c.] Sic collocant verba Pallat. aliquot, melius meis auribus quam ut hactenus, *Jugurtham Romam.* GRUT.

MARIUS CONSUL ABSENS FACTUS EST] De hac re exſtat vetus lapis:

. . . VGVRTA MIL. EXTRA
. . . VGVRTA REGE NVMID.
. . . ANTE CVRRVM SVVM
. . . NSVL. APSENS
CREATVS
. . . NORVM EXER-
CITVM
. . . CIMBROS FVGA
VIT EX SC.
. . . . IEIS
. . . HAVIT REM
TVRBATAM.

COLER. Id per leges Romanas fieri non poterat, ſed in tanto periculo legibus ſolutus eſt. vide Plutarchum. CIACC. Naz. *eſſet*, Pall. tert. abeſt id vocis, & recte. GRUT. Porphyrio in Horat. lib. II. Sat. I. 14. *Marius adverſus Santonas talia tela commentus eſt, ut fracta mitterentur, ne remitti ab hoſtibus poſſent.* BROUKH.

ISQUE KALENDIS JANUARIIS MAGNA GLORIA TRIUMPHAVIT] Manuſcripta KL. Januarii, quomodo & ex impreſſis quaedam: tametſi quod ad ſenſum ipſum attinet, utrumvis probe quadrat. RIVIUS.

MAGNA GLORIA TRIUMPHAVIT] Egregia coronis,

phavit. [a] Ex ea tempestate spes, atque opes civitatis in illo [b] sitae.

VARIANTES LECTIONES.

a delet *ex* B. C. *sitae sunt* A. B. D. F. G. H. M. N. *sitae fuere* C.

NOTAE VARIORUM.

nis, & Sallustii breviloquio dignissima, etenim una cum triumpho, & imperium finitur & triumphati hostis vita. Cicero Accus. V. in Verr. cap. 30. *At etiam qui triumphant, eos diutius vivos hostium duces reservant, ut, his per triumphum ductis, pulcherrimum spectaculum fructumque victoriae populus Romanus percipere possit: tamen cum de foro in Capitolium currum flectere incipiunt, illos duci in carcerem jubent, tumque dies & victoribus imperii &, victis vitae finem facit.* BROUKH.

EX EA TEMPESTATE SPES ATQUE OPES CIVITATIS IN ILLO SITAE ERANT] Demitto te ad notam in Just. lib. IV. cap. 4. §. 7. cui addere potes Freinsh. in Curt. lib. III. cap. 2. §. 10. & cap. 6. §. 3. RUPERT.

EA TEMPESTATE SPES ATQUE OPES CIVITATIS IN ILLO SITAE] Ant. Caesarii Caesenatis, & Pauli Hyantaphii Sabini libri duo scripti, *ex ea tempestate*, habent praeterea, *sitae erant*, non *sitae*. Alii judicent. impressa lectio mihi quidem satis lepida videtur, quomodo locutus & Sulpitius Severus Sacrae historiae lib. I. de Josepho: *Ea tempestate* spes atque salus *AEgypti in illo sitae erant.* A. MANUT. Ita MSS. potentioris fidei, nam quibus minor auctoritas, exclusere illud *ex*, vel mutarunt in &, sunt etiam qui praeferant, & *ex ea temp.* GRUT.

SPES ATQUE OPES CIVITATIS IN ILLO SITAE] Ejeci Carrionis, assectarumque, *sitae erant*; quod non compareret in plerisque MSS. arceretur que alioquin editionibus obsoletis; denique proderent id falsi MSS. aliquot, in quibus, *sitae sunt.* GRUT.

Hic tamen & Cimbros, & summa pericula rerum
Excipit, & solus trepidantem protegit urbem.
Atque ideo, postquam ad Cimbros, stragemque volabant,
Qui numquam attigerant majora cadavera, corvi,
Nobilis ornatur lauro collega secunda.

Hhoc est, Q. Catulus triumphavit, cum uni Mario victoriae honos deberetur. *spes atque opes.* de ea formula adeas Plautum in Capteiv. II. 3. Amphitr. V. 1. Terent. Phorm. III. 1. Adelph. III. 2. 33. Q. Septimium II. 44. Sulp. Severum Hist. Sac. I. 11. Capitolin. in Gordian. cap. 19. spes opesque Liv. IX. 4. de eventu & fine hujus belli Orosium, Plutarchum in Mario, Senecam de Tranq. cap. 11. Apulejum Apol. p. 80. WASSE.

F I N I S.

111
SALLUSTIU
HAVERCAMP
TOM: I
12

colorchecker CLASSIC
calibrite
mm